De Nederlandse en Vlaamse auteurs

redactie G.J. van Bork & P.J. Verkruijsse

bron

G.J. van Bork & P.J. Verkruijsse (red.), *De Nederlandse en Vlaamse auteurs van middeleeuwen tot heden met inbegrip van de Friese auteurs.* De Haan, Weesp 1985

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/bork001nede01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

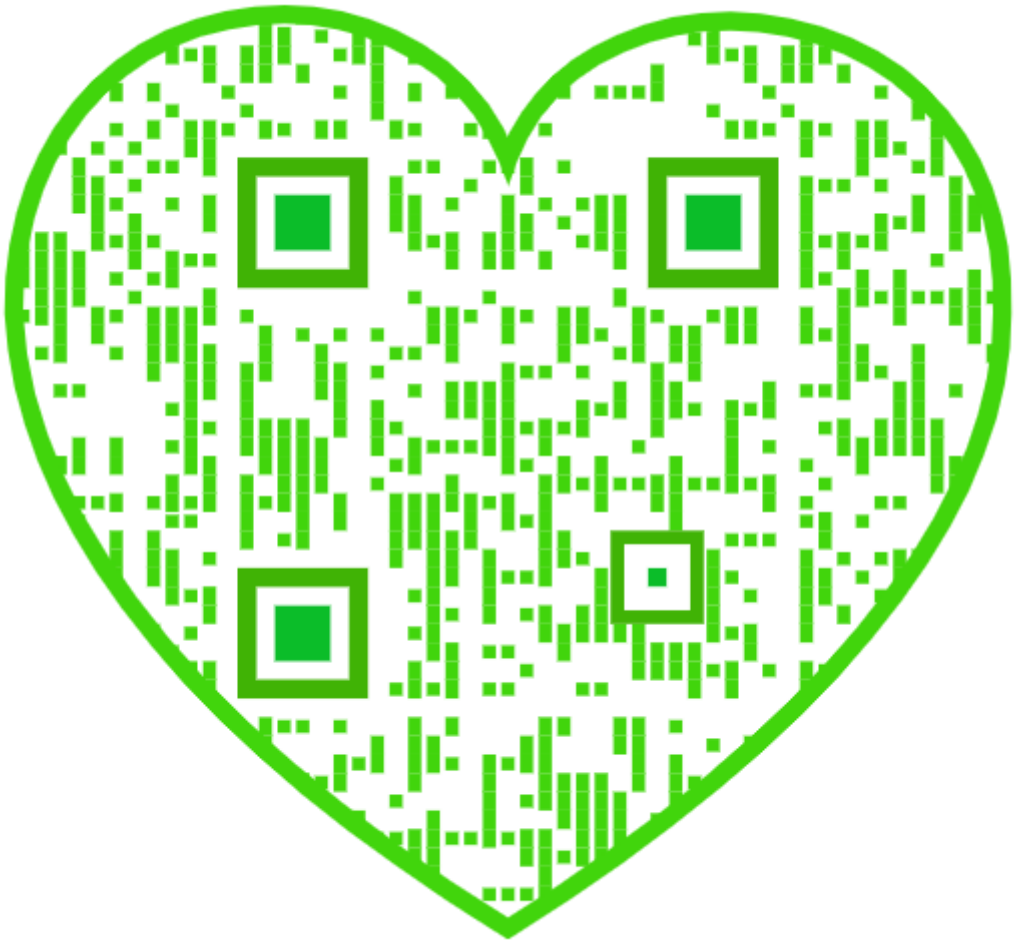

Verantwoording

Toen de uitgever ons benaderde met het verzoek om de redactie op ons te nemen van dit lexicon van de Nederlandse, Vlaamse en Friese auteurs van middeleeuwen tot heden, hebben we deze taak met nogal wat aarzelingen op ons genomen. Men stelde zich voor het materiaal dat in de *Moderne Encyclopedie van de Wereldliteratuur* (2de druk) lag opgeslagen te benutten door het te herdrukken met slechts hier en daar enkele kleine wijzigingen en aanvullingen. En daar lag onze belangrijkste aarzeling. Naar ons oordeel was er tussen het verschijnen van het eerste deel van de encyclopedie in 1980 en dat van het tiende deel in 1984 teveel nieuwe literatuur verschenen om die te kunnen negeren. Bovendien wilden we graag de gelegenheid aangrijpen om enkele jongere auteurs en oudere anonieme teksten toe te voegen. In het milieu van de wereldliteratuur zouden die wellicht hebben misstaan, maar in een gespecialiseerd lexicon mochten deze trefwoorden niet ontbreken. En tenslotte wilden we de mogelijkheid openhouden om eventuele fouten te verbeteren en omissies weg te werken. Gelukkig had de uitgever begrip voor onze argumenten en kregen we de gelegenheid een aangevuld en verbeterd lexicon te vervaardigen waarvoor de tekst volledig opnieuw gezet zou worden.

Aan de teksten van de oorspronkelijke medewerkers werd door ons zo min mogelijk gewijzigd. Dat is dan ook de reden dat meestal het oorspronkelijk auteurschap kon worden gehandhaafd. Onze verbeteringen betreffen gewoonlijk kleine inhoudelijke veranderingen, evidente zetfouten of correcties in data of jaartallen. De belangrijkste bijstellingen vormen de aanvullingen van werken, uitgaven en literatuuropgaven, waarmee we de lemmata zoveel mogelijk up-to-date gemaakt hopen te hebben. Voor wat de literatuuropgaven betreft hebben we geen volledigheid nagestreefd, maar de gebruikers allereerst dat materiaal willen bieden waarmee zij ander bibliografisch materiaal kunnen vinden. Uiteraard zijn dat de belangrijkste publicaties, maar vaak ook de meest recente.

Een andere belangrijke wijziging in de oorspronkelijke teksten is het laten vervallen van de vaak uitvoerige samenvattingen van afzonderlijke werken. Omdat wij er de voorkeur aan gaven dat er een typering gegeven wordt van het gehele oeuvre van een auteur, leken ons deze samenvattingen daaraan niet dienstbaar. Bovendien bleek de keuze van de op die manier samengevatte werken nogal willekeurig. Alleen wanneer het gehele oeuvre min of meer verduidelijkt kan worden aan de hand van één bepaalde tekst hebben wij in een enkel geval een dergelijke uitweiding laten staan.

Omdat in een lexicon nauwelijks gelegenheid bestaat om verbanden tussen de erin behandelde auteurs of teksten aan te geven, hebben wij een historisch overzicht van de Nederlandse, Vlaamse en Friese literatuur aan het alfabetische deel vooraf laten gaan. Wij hebben daarmee twee doelstellingen willen dienen. In de eerste plaats kan de gebruiker op die manier zelf tot op zekere hoogte vaststellen wat de plaats van een bepaalde auteur in de literaire geschiedenis is geweest. In de tweede plaats worden in de lemmata zelf bij herhaling literair-historische aanduidingen gebruikt ter nadere bepaling van het werk van een auteur of tekst.

Die literair-historische terminologie kan de gebruiker nu veelal terugvinden in het globale overzicht van de Nederlandse, Vlaamse en Friese literatuurgeschiedenis.

Toen wij aan deze taak begonnen, hadden wij de ambitie een lexicon te verzorgen dat alle andere lexica op dit terrein overbodig zou maken. Maar, hoewel alle teksten nogmaals zorgvuldig zijn nagelopen op mogelijke tekortkomingen, zijn wij er niet van overtuigd dat wij erin geslaagd zullen zijn foutloos werk af te leveren. Wij nodigen de gebruikers van ons lexicon dan ook uit om fouten en omissies aan ons te melden, opdat wij er bij eventuele herdrukken ons voordeel mee kunnen doen.

Wij stellen er prijs op uitdrukkelijk te vermelden dat de verantwoordelijkheid voor dergelijke fouten geheel bij ons ligt en niet bij de medewerkers.

De heer F. Dam, verbonden aan het Fries Letterkundig Museum te Leeuwarden, danken wij voor het onder zijn hoede nemen van de Friestalige auteurs en het schrijven van het historisch overzicht van de Friese literatuur.

Aan Reintje Gianotten, Peter Kroone, Freddy van Thijn en Dick Welsink, die met toewijding en onder grote tijdsdruk alle kopij nog eens kritisch hebben doorgenomen en veel hebben aangevuld en verbeterd, hebben wij eveneens veel te danken.

Amsterdam, oktober 1985

G.J. van Bork
P.J. Verkruijsse

Lijst van medewerkers

P. van Aken
P. Altena
H. van Assche
G. Axters St.
H. Bekkering
R. Bloem
J. Bloemers
W. Blok
E. de Bock
J. van Bocxstaele
J. Boer
G.J. van Bork
H. Bousset
A. Brounts
J.H. Brouwer
W.J.C. Buitendijk
P.J. Buijnsters
J. de Ceulaer
D. Coigneau
D. Cumps
F. Dam
L. Debaene
B. Decorte
G. Degroote
A. Demedts
A. Deprez
J. Deschamps
C.J.E. Dinaux
P.H. Dubois
M. Dupuis
J. Duytschaever
J. van Dyck
A. van Elslander
A.C. Eyffinger
K. Fokkema
J.G. Gaarlandt
M. Galle
D. de Geest
R. Gianotten
W. Gobbers
J. Goedegebuur
S. Govaert
W. de Graer
G.H. 's-Gravesande
J.H. de Groot

P. Hadermann
D. Hartoko
K. Heeroma
C.L. Heesakkers
G. Hendrix
S.S. Hoogerhuis
S. Hubregtse
G.W. Huygens
J. Huijnink
F.A. Janssen
G.W.F. Janssens
J.D. Janssens
H.F. Jespers
M.J.G. de Jong
K.H.R. Josselin de Jong
G.W. Kasteleijn-Ekels
M. Kemper
P. de Keijser
J.W.E. Klein
M. Kröjer
P.M.M. Kroone
C. Kruyskamp
G. Kuiper
F. van Lamoen
P. Lebeau
Fr. Leclair
H.H.J. de Leeuwe
J. Lemmens
S.J. Lenselink
R. Lievens
F. Ligtvoet
R.F. Lissens
Th.J.G. Locher
Th. Luykx
J.J. Mak
M. Mathijsen
P.J. Meertens
P. Minderaa
W.A.M. de Moor
A.M. Musschoot
E.C.J. Nieuweboer
R. Nieuwenhuys
C. Offermans
J.J. Oversteegen
A.N. Paasman
L. Peeters
R.H. Pheiffer
E. Popelier
B. Ranke

J. Reynaert
K. Reijnders
H.M. Rombout
G. Schieb
Chr.P. Schikan
G. Schmook
M.K. Scholten
J. Schoolmeesters
J. van Schoor
L. Simons
A.L.I. Sivirsky
J. Smeyers
E. Standaert
G. Stuiveling
J.L. Swarte
G. Termorshuizen
F. van Thijn
C. Tindemans
G. Tournoy
P. Vanderschaeghe
J.H.W. Veenstra
J.D. Venis-De Jager
P.J. Verkruijsse
R. Vervliet
M. Vinck-Van Caekenberghe
J. Vlasselaers
B.F. van Vlierden
F. de Vree
P. de Vree
H.A. Wage
W. Waterschoot
D. Welsink
A. Westerlinck
P. de Wispelaere
P. van Wissing
J. IJsewijn
C.A. Zaalberg

Geschiedenis van de Nederlandse en Vlaamse literatuur

De geschiedenis van de overgeleverde, in het Nederlands geschreven literaire teksten omvat ongeveer acht eeuwen. Zeker is dat wat er bewaard is gebleven maar een deel uitmaakt van wat er eenmaal is geweest. Veel middeleeuwse teksten vooral zijn verloren gegaan; van sommige dichtwerken resten slechts beschadigde fragmenten, van andere alleen de naam. Hoeveel er daarbuiten heeft bestaan waarvan zelfs de naam teloorging, laat zich moeilijk schatten.

Het staat vast dat er in de Nederlandse gewesten al sedert de Germaanse voortijd een mondeling overgeleverde literatuur moet zijn geweest: spreuken en sprookjes, volksliedjes en historieverhalen, levenslessen en raadselrijmpjes. De overdracht van generatie op generatie betekent echter tegelijk een hechte traditie en een gerede kans op ingrijpende wijzigingen. Zeer veel van dit oeroude cultuurbezit is weggezonken naar sociale benedenlagen en ten slotte verdwenen toen andere literaire vormen zich deden gelden. Het heeft dan ook weinig zin te trachten periode of eeuw van ontstaan te achterhalen, zoals bij het samenstellen van bijv. een liedboek wel pleegt te gebeuren.

Hoewel men spreekt van `Nederlandse' literatuur vormden de Lage Landen in de 12de eeuw nog geen politieke eenheid, ze waren zelfs ten dele leenroerig aan de Duitse keizer, ten dele aan de Franse koning. Evenmin als elders hadden hier de met elkaar verwante Germaanse (d.w.z. Frankische en Saksische) dialecten zich nog ontwikkeld tot het meer dan plaatselijke schrijf- en omgangsmedium voor algemene en geestelijke doeleinden, dat men per definitie taal noemt. De kerk gebruikte het Latijn, de administratie aanvankelijk ook; en wanneer de stedelijke akten eerst bij uitzondering, later veelvuldig in het Nederlands worden gesteld, betekent dit niet veel meer dan het schriftelijk toepassen van de plaatselijke spreektaal. Met de literaire teksten is het nauwelijks anders: ook deze dragen in woordkeus en woordvorm vaak herkenbare merktekens van hun streek van herkomst, al zijn die door latere afschrijvers uit een andere streek soms tot onherkenbaarheid toe vervormd. Van Veldeke schrijft Limburgs, Hadewijch Brabants, Van Maerlant Vlaams, Stoke Hollands. Hun onderlinge overeenkomsten zijn even treffend als hun verschillen. De afdoende reden om hen tot de Nederlandse letteren te rekenen ligt in dit dubbele feit: dat zij allen geschreven hebben binnen het huidige Nederlandse taalgebied en in taalschakeringen die met geen andere cultuurtaal nauwer verwant zijn dan met het latere Nederlands.

De toevoeging `literair' in de definitie houdt eveneens een wezenlijk probleem in, des te gecompliceerder omdat het voor alle eeuwen geldt, en niet eens voor alle eeuwen op gelijke wijze. Het begrip literatuur, letterkunde, of letteren, heeft vooral in de 19de eeuw een ontwikkeling doorgemaakt die zich van `al het geschrevene' heeft gespecificeerd tot `taalkunst'. De scheiding tussen taalkunde, letterkunde en geschiedenis als afzonderlijke wetenschappelijke disciplines is daarvan een even duidelijk bewijs, als het verschil tussen de inhoud van *De Gids* in 1837 en die van *De Nieuwe Gids* in 1885. Met de erkenning dat de letterkunde zich wezenlijk met werken van taalkunst bezighoudt, rijst de vraag naar de artistieke norm en naar de instantie die deze hanteert. Daarbij kan men onderscheid maken tussen het standpunt van de auteur en dat van de lezer, en onmiddellijk vaststellen dat het grootste deel van de door de auteurs als kunst bedoelde teksten door de lezers nooit als zodanig wordt erkend; dat de lezers geen homogene groep vormen aangezien er behalve een

aantal veelzijdig ontwikkelde en kritisch geschoolde een veel groter aantal toevallige lezers bestaat; en dat ook de meer deskundige kritische lezers zelden eenstemmig zijn, en bijna nooit wanneer ze tot versch. generaties behoren. Met name voor de oudste perioden van de Nederlandse literatuur komt er bij dat de differentiatie nog niet ver genoeg was gevorderd om het begrip taalkunst in de geest van de auteurs functioneel te doen zijn, en dat het bovendien blijkbaar mogelijk is los van iedere artistieke bedoeling teksten voort te brengen waarin toch door anderen typisch literaire kwaliteiten worden ontdekt en gewaardeerd.

De acht eeuwen Nederlandse literatuur kunnen worden ingedeeld in negen perioden:

Feodale middeleeuwen	ca 1150-1300
Late middeleeuwen	ca 1300-1450
Rederijkerstijd	ca 1450-1575
Humanisme en renaissance	ca 1575-1675
Classicisme en verlichting	ca 1675-1775
Preromantiek, romantiek en biedermeier	ca 1775-1875
Impressionisme, naturalisme en symbolisme	ca 1875-1915
Modernisme	ca 1915-1940
Sedert WO II	

Scherpe grenzen zijn echter moeilijk te trekken: het oude werkt meestal nog lang na, het nieuwe kondigt zich onopgemerkt soms al vroeg aan. Van karakteristiek belang is de overheersing van een bepaalde opvatting inzake literatuur gedurende een bepaald tijdvak, zoals deze blijkt uit de teksten zelf, al of niet in combinatie met principiële en kritische beschouwingen. De negen perioden zijn ook in territoriaal opzicht niet gelijk; de staatkundige en militaire geschiedenis heeft de continuïteit van de Nederlandse literaire ontwikkeling ingrijpend beïnvloed: tot 1575 ligt het zwaartepunt in de zuidelijke Nederlanden, tussen 1575 en 1775 in Holland, en sindsdien in de versch. gebiedsdelen gezamenlijk en allengs ook gelijkelijk.

Feodale middeleeuwen

De oorsprong van de Nederlandse letteren ligt wsch. in Limburg, waar ook in andere opzichten al vroeg een duidelijk cultureel leven heeft bestaan, met de Maas als vloeiende verbinding tussen Romaans en Germaans gebied. In elk geval is de eerste met naam bekende dichter een Limburger: Hendrik van Veldeke; ca 1160-1170 dichtte hij naar een Latijnse bron zijn *Leven van Sint Servaes*, de heilige die vooral te Maastricht een grote verering genoot.

Voor 1174 en tegen 1190 schreef Van Veldeke naar Frans voorbeeld zijn *Eneïde*, de oudste Vergiliusbewerking in de Nederlandse taal. Van zijn hand bestaan ook een 30-tal liederen, waaruit bekendheid met de Provençaalse minnelyriek blijkt. Van Veldeke heeft, mede door zijn zorg voor het zuivere rijm, een diepgaande invloed uitgeoefend op de Duitse literatuur, wellicht zelfs meer dan op de Nederlandse.

Uit dezelfde tijd en streek zijn de fragmenten van de *Aiol* afkomstig, een van de vele uit het Frans bewerkte ridderromans. Men kan bij dit genre een ouder voorhoofs type onderscheiden van een later hoofs type, maar het is niet zeker dat deze volgorde van de Franse originelen ook geldt voor de Nederlandse bewerkingen. Het feit alleen al dat de *Eneïde* hoofse trekken heeft, leidt hetzij tot de veronderstelling van talrijke romans uit de eerste helft van de 12de eeuw, hetzij tot gelijktijdigheid van de beide typen, althans aanvankelijk. Het karakter van de voor-hoofse roman is door en door

feodaal: motieven van trouw en verraad, van strijd en wraak bepalen de inhoud; het liefdesmotief ontbreekt vrijwel. Indien er een historische kern is, dagtekent deze soms uit het Merovingische tijdvak (*Floovent*), soms uit de tijd van Karel de Grote (*Roelantslied; Gwidekijn van Sassen*), meestal uit de eeuw daarna (*Renout van Montelbaen; Roman der Lorreinen*), tot aan het begin van de kruistochten. Naar de stijl te oordelen stammen deze, overigens zeer ongelijkwaardige bewerkingen uit geheel het Zuidnederlandse taalgebied; maar aangezien slechts afschriften van afschriften zijn overgeleverd, is er geen absolute zekerheid. De gaafste voor-hoofse roman is *Karel ende Elegast*, een kort berijmd verhaal met sprookjesmotieven, maar bovenal een verhaal van feodale trouw ondanks verbanning (Elegast), van feodaal verraad ondanks familieverwantschap (Eggeric), en van goddelijke bescherming. Daar er geen Frans voorbeeld bekend is, houdt men dit epische gedicht voor origineel Nederlands; de stof wijst naar de Ardennen en de Eifel, de taal schijnt echter Vlaams. Komisch is het verhaal *Van den bere Wisselau*, dat echter maar voor een deel bewaard is.

Eén reden om de bloei van de ridderroman, ook in Vlaanderen, niet later te stellen dan 1200 is het feit dat het dierenepos *Vanden vos Reinaerde* mede beschouwd moet worden als een parodie. Het Reinaertmotief is stellig uit het Frans ontleend, maar zowel de onvolprezen levendigheid van het Vlaamse dichtwerk, als de oorspronkelijke vinding van de tweede helft ervan, leidt tot de conclusie dat de navolger zijn voorbeeld op geniale wijze heeft overtroffen. De evenwichtige, vrijwel symmetrische structuur van het gedicht, de geestige typering van de optredende dierfiguren, de deskundigheid inzake de rechtspleging, de geraffineerde retoriek van het pleidooi, de ironische ontmaskering van de hoogwaardigheidsbeklеders in staat en kerk, het doeltreffende,

vaak dubbelzinnige taalgebruik, en de speelse beheersing van de versvorm, dit alles is uniek, niet enkel in de Nederlandse middeleeuwse literatuur, maar in de hele Westeuropese literatuur van ca 1200. Van de talrijke verwante werken en navolgingen heeft geen enkel dit door een of twee auteurs in of bij Gent geschreven gedicht ooit overtroffen of zelfs maar geëvenaard.

De tweede grote naam uit de vroegste Nederlandse literatuur is die van de mystieke dichteres Hadewijch; biografische gegevens zijn schaars, maar zij moet tussen ca 1200 en 1270 in Brabant hebben geleefd, mogelijk als leidster van een groep religieuzen. Haar brieven en visoenen, in voortreffelijk proza, doen de bewogen godsdienstige sfeer kennen die haar eigen was, de hartstochtelijke begeerte van haar ziel naar eenwording met God, de verrukking om de momenten van genade, de verslagenheid om de beëindiging daarvan of om het niet bereiken. De erotische term `minne' krijgt bij haar een metafysische inhoud, zoals tal van andere woorden. Al sluit haar mystiek aan bij bestaande stromingen en systemen, het stempel van haar ongemene, gepassioneerd-vrouwelijke, aristocratisch-autonome persoonlijkheid is zo onmiskenbaar, dat haar kerkelijke orthodoxie soms in twijfel werd getrokken. In haar poëzie, ruim 40 strofische gedichten, vindt men al deze karakteristieke trekken terug, nog vermeerderd met de verfijnde strofen- en versbouw, geënt op de hoofse Provençaalse lyriek. Lied na lied getuigt van het absolutisme van haar godsverlangen, niet in hoogmoed of begeerte, maar in het zekere, uit ervaring ontstane weten van het enige volstrekte geluk. Andere schrijfsters van mystieke geaardheid, zoals Hadewijchs tijdgenote Beatrijs van Nazareth, kunnen haar niet evenaren, noch in hartstochtelijke overgave, noch in stilistisch meesterschap.

Het werk van de Vlaamse Jacob van Maerlant, over wiens geboorteplaats verschil van mening bestaat, behoort in elk geval tot de tweede helft van de 13de eeuw. Aanvankelijk bewerkte Van Maerlant motieven uit ridderromans, later schreef hij didactisch werk naar Latijns voorbeeld: *Der natueren bloeme*, de *Rijmbijbel, Spiegel historiael* en een heiligenleven. Het is onmiskenbaar dat hij bij het ouder worden ernstiger werd, armer ook aan verbeelding, en meer gericht op het ware en nuttige. Het cultuurhistorisch belang van zijn tienduizenden rijmende regels wordt overtroffen door de poëtische kwaliteit van enkele strofische gedichten, waarin de verontwaardiging hem welsprekend heeft gemaakt: verontwaardiging om de misstanden in kerk en maatschappij, en om het teloorgaan van het Heilige Land: `Wapene Martijn' en `Vanden lande van over zee'. Van Maerlants invloed is langdurig en sterk geweest, zoals o.a. kan blijken uit het werk van de Antwerpse schepenklerk Jan van Boendale, auteur van *Der leken spieghel*, en dat van de Ieperse chirurgijn Jan de Weert.

Omdat veel ridderromans anoniem zijn en slechts afschriften van later tijd bewaard zijn gebleven, is een nauwkeurige datering en daarmee een chronologische ordening onmogelijk. Over het algemeen kan men zeggen dat in de loop van de 13de eeuw het voor-hoofse type verdwijnt, en dat het hoofse type later in het allegorische overgaat. Behalve stof aan de sagenkring rond Karel de Grote ontleend, komen via Frankrijk motieven uit de Britse sfeer in de mode: koning Arthur, de ridders van de tafelronde, en de graal; daarnaast komen er motieven uit het Arabische Oosten dat door de kruistochten als het ware was ontdekt. Ook de klassieke oudheid levert materiaal. Het avontuur en het wonder eisen ruimer aandacht, en in plaats van de feodale deugden worden liefde en vrouwenverering van overwegend belang. Tot de

beste `Britse' romans behoren de *Ferguut*, de *Wrake van Ragisel*, en vooral de *Walewein*, die door Penninc en Vostaert al vroeg werd samengesteld, waarbij zij gebruik maakten van voorhanden thema's. Hoogst fantastisch en avontuurlijk is *De reis van Sinte Brandaen*. Tot de opmerkelijkste oosterse romans behoren *Floris ende Blancefloer*, door Diederic van Assenede fraai uit het Frans vertaald, en *Partenopeus van Blois*. Twee klassieke romans zijn *Tprieel van Troyen*, al in de eerste helft van de 13de eeuw gedicht door Segher Diergotgaf, en de *Alexander*, door Van Maerlant in 1257 voltooid.

Als epische poëzie kunnen hier de drie soorten berijmde verhalen aan worden toegevoegd, die men op grond van hun inhoud meestal afzondert als `geestelijke kunst': de evangeliebewerkingen, de heiligenlevens en de Marialegenden. Het is duidelijk dat zij meer beogen dan ontspanning, of liever: spanning; ditzelfde geldt echter voor veel ridderromans. De vrome wonderen in de *Lancelot*-cyclus rondom de graal verschillen niet essentieel van de wonderen door of

dank zij Maria tot stand gebracht. In het omvangrijke gedicht *Vanden levene ons Heeren* zijn de evangelische gebeurtenissen op treffende wijze getransponeerd in de middeleeuwse werkelijkheid van het Vlaamse volksbestaan, met de kennelijke bedoeling het Latijn van de kerk te vertalen voor het eenvoudige begrip van de gelovige leek. Belangrijk is ook het *Limburgse leven van Jesus*, in proza, dat teruggaat op een befaamde Latijnse evangeliënharmonie uit de 2de eeuw. De Middelnederlandse werken dagtekenen beide wsch. uit het derde kwart van de 13de eeuw. Verwant hieraan zijn de heiligenlevens, zoals het anonieme *Leven van Sinte Lutgart*, een Limburgse heilige, en het *Leven van Sint Franciscus*, door Van Maerlant ca 1280 geschreven. Rijker aan verbeelding, ondanks de talrijke lange gebeden, is de *Theophilus*, het verhaal van een geestelijke die zijn aardse successen, na miskenning, te danken heeft aan de duivel, en zijn zieleheil, na berouw, aan Maria. Het gaafste voorbeeld in dit genre is de *Beatrijs*: de eenvoudig en aandoenlijk berijmde geschiedenis van een kloosterzuster die haar jeugdliefde volgt, de wereld intrekt, twee kinderen krijgt, door haar minnaar verlaten tot erger zonden vervalt en ten slotte opnieuw haar toevlucht zoekt in het klooster - waar niemand haar heeft gemist aangezien Maria al die jaren haar werk van kosteres heeft waargenomen. Men dateert deze gedichten kort voor of kort na 1300.

Late middeleeuwen

De 14de eeuw wordt politiek gekenmerkt door een reeks ingrijpende processen. Losmaking van de Lage Landen uit het grotere rijksverband, en stijgend nationaal en vooral dynastiek besef in de gewesten afzonderlijk gaat gepaard met verzwakking van het erfelijke adellijke gezag, maar groei van de steden en van de stedelijke burgerij, in gilden georganiseerd. De cultuur verbreedt zich, maar verburgerlijkt ook. Wel blijft de ridderroman nog in trek, getuige werken als het bekoorlijke korte, tragische verhaal *De borchgravinne van Vergi* (geschreven 1315), de omvangrijke *Roman van Heinric en Margriete van Limborch* (voltooid 1318), het avontuurlijke *Valentijn en Nameloos*, en de wat gewrongen kadervertelling *Vanden VII vroeden van binnen Rome* De nieuwe mode wordt ingeluid en beheerst door de meer verfijnde en vooral meer gezochte erotische allegorieën van *De roman van de Roos*, door de Brabander Hein van Aken naar succesrijk Frans voorbeeld in 1300 vervaardigd. Er bestaan ook belangrijke fragmenten van een ongeveer gelijktijdige Vlaamse bewerking, bekend geworden als *De tweede Rose*. In deze cultus van hoofse vormen past ook het kunstrijke lied dat uit (en naast) het volkslied zich heeft ontwikkeld en waarvan het befaamde Gruuthusehandschrift een onvervangbare verzameling bewaard heeft.

Wellicht past in deze sfeer eveneens de verrassende ontwikkeling van het epische naar het dramatische genre. In drie van de vier `abele spelen', de koningsdrama's *Esmoreit, Gloriant* en *Lanseloet*, worden verraad en trouw, liefde en trots, gevaar en avontuur ten tonele gevoerd, motieven die vooral bekend waren uit de oosterse romans. Is het ontstaan van het middeleeuwse toneel en het aandeel van de kerk daarin met haar liturgische uitbeeldingen al uiterst problematisch, het bestaan van

deze drie kunstig gestructureerde `wereldlijke' spelen in het 14de-eeuwse Brabant, is ronduit een mirakel dat in het toenmalige West-Europa nergens zijn weerga vond.

De grote naam uit deze periode is Jan van Ruusbroec (1293-1381), kapelaan aan de Sint Goedele te Brussel, later prior van de abdij Groenendaal. Typerend voor zijn mystiek, in vergelijking met die van Hadewijch, is de meer systematische structuur en de meer didactische bedoeling ervan. Hij getuigt niet, hij beschrijft en probeert te overtuigen. Het beroemdste van zijn omvangrijke reeks geschriften, geschreven in een goed verzorgd proza, is *Die chierheit der gheesteliker brulocht*. Zijn op de eenheid gerichte drieënige godsbeschouwing, die zich uitdrukkelijk tegen pantheïstische interpretatie verzet, wordt aangevuld door een drieledige mensbeschouwing, welke uitgaat van de zinnen, de geest en de ziel als de natuurlijke gegevens, vanwaar de mens met Gods hulp tot het bovennatuurlijke op kan stijgen krachtens drie doelgerichte inspanningen: het werkende, het innerlijke en het schouwende leven. Trouw aan de kerkvaders, aan wie hij veel heeft ontleend, was Ruusbroec tegelijk zelfstandig genoeg om eigen geest en ervaring in zijn werk te investeren; mede dank zij de gebruikte volkstaal heeft hij een diepgaande invloed uitgeoefend, ook op de mystiek in de Rijnstreek, maar vooral op het type vroomheid dat karakteristiek is voor de Nederlanden

aan het einde van de me, de moderne devotie.

Hoewel de mystiek als een der wortels van de moderne devotie niet valt te ontkennen, ligt het accent sterk op de praktijk; misschien hangt dit samen met het verschil in volkskarakter tussen het Frankische Zuiden van de Nederlanden, en het Saksische Oosten. De moderne devotie, met o.a. Geert Grote en Thomas van Kempen, heeft zijn centrum in de IJsselstreek, terwijl de geestelijke verbindingslijnen reikten tot diep in Westfalen. Een eeuw lang heeft dit gebied, naast het Zuiden en naast het weldra in invloed toenemende Holland, een derde cultuurkern gevormd, al is de strikt literaire betekenis vrij gering. Indirect echter doet het merkwaardige geheel van stichtelijke inkeer, evangelische zelfopvoeding en praktische naastenliefde, dat devotio moderna heet, zich gelden in de vrome volksliederen, die niet enkel de gebeurtenissen van Kerstmis, Driekoningen, Goede Vrijdag en Pasen op naïeve manier bezingen, maar ook uiting gaan geven aan persoonlijke gevoelens van ootmoed en zondebesef, zoals die door Christus in het hart van de gelovige worden gewekt. Nooit eerder en nooit sterker heeft de Nederlandse geest tot de wereld gesproken dan door het Latijnse kroongetuigenis van de moderne devotie: *De imitatione Christi*.

Inmiddels had Holland zich ontwikkeld tot een eigen politieke en culturele macht, waarbij ook het bisdom Utrecht, althans cultureel, aansloot. De kroniek van Melis Stoke, die de geschiedenis berijmt van het in 1299 uitgestorven Hollandse gravenhuis, is over het algemeen een dor verhaal, al klinkt er een persoonlijker toon in het gedeelte over Floris v, met wie Stoke bekend is geweest en wiens gewelddadige dood hij met oprechte droefheid beschrijft. Ook in andere gewesten ontstaan kronieken, als gevolg enerzijds van het toenemende gevoel van eigenwaarde bij de heersende vorstenhuizen, anderzijds van de burgerlijke opvatting omtrent het leerzame van de geschiedenis.

De eerste Hollandse dichter van enige betekenis is de sprookspreker Willem van Hildegaersberch, die van kort voor 1350 tot kort na 1400 leefde. Hij schreef novellen op rijm, soms licht humoristisch en pittig van realiteitsbesef, meestal nogal breedsprakig en altijd moraliserend: teksten, om den brode gedicht en om den brode door hemzelf voorgedragen. Men krijgt bij hem de trieste indruk van een niet helemaal tot zijn recht gekomen talent. De combinatie van verhaal en moraal kenmerkt ook de man die, een generatie jonger en vele standen hoger, de belangrijkste Hollandse dichter is in het eerste kwart van de 15de eeuw: Dirc Potter. Als diplomaat in dienst van het Beierse en later het Henegouwse huis, had deze edelman gelegenheid om de wereld te leren kennen, niet enkel binnen de Lage Landen, maar ook daarbuiten, dank zij enige reizen, met in 1411-1412 een langdurig verblijf te Rome. Zijn reactie was even afwijzend als die van Erasmus en van Luther bijna een eeuw later, hetgeen meer pleit voor zijn degelijke aard dan voor zijn bewogen kunstenaarschap. Toch is er in zijn hoofdwerk *Der minnen loep* geen hinderlijke toon van betweterige wijsgerige moralisatie. Het werk bestaat uit ca 60 vlot vertelde erotische verhalen, ingedeeld in vier boeken: dwaze, reine, ongeoorloofde en geoorloofde minne, en garandeert eerder een catalogus dan een zedelijk oordeel. De leerzame bedoeling is minder moreel dan cultuurhistorisch gericht; in de 15de eeuw moet bij edellieden ook de liefde aan hoofs gestileerde spelvormen voldoen. In later werk van Potter, zoals *Mellibeus*, is het novellistische element verzwakt ten bate van het zedekundige.

De 15de eeuw wordt gekenmerkt door de snelle machtsontplooiing van het Bourgondische huis, een welbewuste poging om tussen het machteloze, door de oorlog geteisterde Frankrijk en het even machteloze, door de keurvorsten verscheurde

Duitse keizerrijk een machtige, sterk gecentraliseerde staat te stichten; maar de opbloei die schilderkunst, beeldhouwkunst en niet minder de bouwkunst te zien geven, wordt door de letterkunde in de Nederlanden niet vóór de tweede helft van deze eeuw geëvenaard.

Rederijkerstijd

Een der voornaamste argumenten om het midden van de 15de eeuw te zien als de grens tussen twee literaire tijdvakken is de uitvinding van de boekdrukkunst. Hoewel de invloed van de drukkunst zich niet onmiddellijk krachtig heeft doen gelden, hebben de Nederlanden al vroeg beschikt over een relatief groot aantal drukkerijen waar zowel boeken in het Latijn als in de volkstaal werden gedrukt en soms ook in andere talen. Al wordt de periode tot 1500 door historici en filologen gereserveerd

voor de incunabelen, en de veertig daarop volgende jaren voor de post-incunabelen, dit neemt niet weg dat het gedrukte boek principieel een verandering te weeg bracht in de betrekking tussen auteur en lezer. Voor 1450 bestond iedere tekst in een telbaar aantal ongelijke exemplaren. En ook al waren er naast de kloosters in sommige steden scriptoria, die op bestelling afschriften leverden, de arbeid en het resultaat bleven gelijk. De drukpers echter zorgde voor dozijnen, al gauw honderdtallen, gelijke exemplaren, hetgeen bovendien een snellere verspreiding over een groter territorium, d.w.z. bereikbaarheid voor een talrijker publiek inhield. Ofschoon de bevolking van heel West-Europa nog vnl. uit analfabeten bestond, was het voor de stedelijke burgerij in toenemende mate nodig te kunnen lezen en schrijven. Dit betrof weliswaar in de eerste plaats hun vakkennis, handelsrelaties en boekhouding, maar kwam ook de literaire belangstelling en bezigheid ten goede.

Het verschijnsel van de rederijkerskamers is niet verklaarbaar zonder deze wijziging in de positie van de burgerij, en in zijn latere ontwikkeling niet denkbaar zonder de drukpers. Het steunt op de behoefte aan een literair-dramatische feestcultuur, die vooral de steden in de 15de en 16de eeuw karakteriseert. De oudste gegevens betreffende rederijkerskamers in Brabant dagtekenen al van ca 1400, in Vlaanderen van ca 1425; de grote tijd begint een halve eeuw later, met de uitbreiding naar de noordelijke gewesten. In de oorsprong van de kamers komt invloed uit Noord-Frankrijk samen met een toenemend verlangen naar groepsgewijs georganiseerde openbare plechtigheden en festiviteiten voor kerkelijk, dynastiek of stedelijk doel, en voorts met wedstrijdtradities van de schuttersgilden. In het complex van literatuurvormen dat aldus ontstaat, ligt de nadruk op drie aspecten: de collectiviteit, de vertoning, de competitie. Dit alles zou echter niet mogelijk zijn geweest zonder een gelijktijdige wijziging in de opvattingen omtrent kunst in het algemeen en dichtkunst in het bijzonder. De hiërarchische structuur van de ambachtsgilden met hun drie trappen van leerling, gezel en meester, werd beschouwd als een navolgenswaardig voorbeeld op creatief gebied. Dit hield in dat men de kunstenaar allereerst zag als een vakman die zijn vaardigheid door regels en voorschriften moest ontwikkelen, door oefening en kritiek scholen en door duurzame inspanningen vervolmaken. Maar omdat talent nu eenmaal even onmiskenbaar als onvoorspelbaar is, hadden de kamers meestal een dubbele leiding: een adellijke beschermheer voor hun sociale status, en een talentrijk dichter voor hun artistiek niveau. Het is niet zo dat alle leden als gelijkwaardig werden beschouwd, zelfs niet voor zover ze formeel gelijke rechten bezaten; wanneer de leiding in verantwoordelijke handen was, werden de rollen bij toneelvoorstellingen zo goed mogelijk, dus volgens aanleg, verdeeld, en gaf men de belangrijkste dichterlijke opdrachten aan de meest begaafden. Maar garanties dienaangaande bestonden er niet, en tegen intriganten en demagogen hadden ook de kamers geen afdoende verweer. De heersende opvattingen dwongen bovendien ook de uitzonderlijke talenten tot conformisme in strekking en stijl: wat figuren als Anthonis de Roovers en later Matthijs de Castelein zelf hebben voortgebracht, gaat zo weinig in tegen de anonieme en collectieve rederijkersliteratuur dat het daarvan feitelijk als de hoogste uiting en zelfs theoretisch als de belangrijkste verdediging moet worden beschouwd.

Tot de rederijkerstijd behoort geheel het geestelijk drama, zoals zich dat in de Nederlandse taal, bijna een volle eeuw na de abele spelen, ontplooide in een drievoudige schakering van mysteriespelen, mirakelspelen en moraliteiten, waarbij

zich later nog de apostelspelen voegen. Van ca 1450 dateren de zeven *Bliscapen van Maria*, een Brusselse cyclus, waarvan enkel het eerste en het laatste stuk bewaard zijn gebleven. Van ca 1475 is wsch. het *Spel van de Heilighen Sacramente vander Nyeuwervaert*, dat een befaamd hostiewonder uit de buurt van Breda nogal breedsprakig in beeld brengt. Tegen het einde van de eeuw moet een onbekend auteur *Mariken van Nieumeghen* hebben geschreven, een even levendig als vroom spel, knap van structuur, en vooral opmerkelijk om de realistische directheid van het tijdsbeeld: de politieke hartstochten in Gelre, de modieuze rederijkerij te Antwerpen, het vermanende wagenspel te Nijmegen. Door deze werkelijkheidszin is *Mariken van Nieumeghen* een treffende uitzondering in een periode van didactische veralgemening en stichtelijke allegorieën.

Slechts één werk uit deze periode bracht het tot duurzame en zelfs internationale

betekenis, nl. de *Spieghel der Salicheit van Elckerlijc*. Reeds zeer vroeg in het Engels vertaald (*Everyman*), heeft dit middeleeuws-roomse spel van doodsangst, existentiële vereenzaming en zieleheil tot de wereld gesproken, ook toen het publiek niet meer middeleeuws was, noch rooms. Aansluitend bij de traditie van de dodendansen met hun stichtelijk vermaan omtrent de sterfelijkheid, waaraan ook de dagelijkse realiteit van rampen, oorlogen en epidemieën bij voortduring herinnerde, heeft de auteur (misschien Petrus van Diest) in een aangrijpende climax een verbeelding gegeven van het menselijk lot: eerst het wegvallen van de uiterlijke zekerheden van familie, vrienden, bezit, daarna het verdwijnen van de innerlijke zekerheden van kracht, schoonheid en verstand, tot er ten slotte niets rest dan de deugd, in een zondig leven verwaarloosd maar nog te genezen, en wel naar toenmalige inzicht door een berouwvolle biecht. In geen ander verwant werk is met zoveel ernst en zoveel eenvoud de onontkoombare hachelijkheid van het menselijk bestaan tot uitdrukking gebracht.

Versch. genres poëzie zijn in de rederijkerskamers stelselmatig beoefend en in onderlinge wedstrijden beoordeeld: refreinen, liederen, sinnespelen en kluchten. Terwijl de sinnespelen op den duur geheel verabstraheerden en alleen nog personificaties, nooit meer personages ten tonele brachten, behielden de kluchten het contact met een stuk gulle, soms al te uitbundige werkelijkheid: *Nu noch, Playerwater, Tielebuys, Hanneken Leckertant* enz. Het refrein is de grote modevorm van de rederijkers: een gedicht in strofen die elk op eenzelfde regel uitlopen, en met een samenvattende, meestal tot de `Prince' gerichte strofe als slot. Binnen dit genre kende men drie soorten: int sotte, int amoureuze, int vroede, overeenkomstig drie houdingen tegenover de wereld, of drie stemmingen van het menselijk gemoed.

In de kamers of bij de vele rederijkersfeesten, waar men van heinde en verre bijeenkwam om het plaatselijk prestige te verdedigen, werden opdrachten gegeven om met een bepaalde slotregel (de stock) een bepaald soort refrein te vervaardigen. Maar er bestaan ook tientallen refreinen die spontaan zijn geschreven door dichters van talent. Tot hen behoort de Brugse rederijker Anthonis de Roovere (ca 1430-1482) wiens werk pas in 1562 in druk verscheen: van zijn hand is het beklemmende gedicht `Vander mollenfeeste', dat naar thema onmiddellijk verwant is met het iets latere spel van *Elckerlijc*. Zijn sociale positie als belangrijk rederijker blijkt uit het feit dat de stad Brugge hem in 1465 een jaargeld toekende. Twintig jaar later werd Jan Smeken officieel door Brussel tot stadsdichter benoemd, als opvolger van Colijn Caillieu, van wie `Tdal sonder wederkeren' bekend bleef, vertaald naar een Frans voorbeeld met weer de dood als hoofdmotief. Tot de taak van deze erkende beroepsdichters behoorde ook het schrijven van gelegenheidsgedichten bij vorstelijke intochten, huldigingen, huwelijken of uitvaarten, die vele openbare demonstraties van pompeuze vreugde en rouw, waaraan de Bourgondische eeuw zo rijk was.

Al ging de imperialistische droom van een Westeuropees Bourgondië in januari 1477 bij Nancy met Karel de Stoute te gronde, ze kwam door de huwelijken van Margaretha met Maximiliaan van Oostenrijk, en van Filips de Schone met Johanna van Aragon toch nog tot verwezenlijking in Karel v. De betrekkelijke rust in de Nederlanden werd niet enkel telkens geschokt door de buitenlandse oorlogen, veel erger was de economische ontreddering als gevolg van de goudaanvoer uit het pas ontdekte en veroverde Amerika: naarmate de goudprijs daalde, liepen alle andere prijzen omhoog.

Sluit de steeds groter wordende invloed van Luther ca 1520 aan bij een sinds lang bestaand en door Erasmus voor heel de wereld geformuleerd onbehagen omtrent machtsvertoon en misbruik in de kerk, bij de wederdopersbeweging ca 1530 is het proletarisch-revolutionaire element even onmiskenbaar als het burgerlijk-democratische bij de opkomst van het calvinisme ca 1540. Behalve de drukpers hebben ook de rederijkerskamers als discussiecentra een rol van belang gespeeld. Terwijl de vrome Antwerpse schooljuffrouw Anna Bijns (1493-1575) haar afkeer van de ketters lucht gaf in felle refreinen, trachtten naamloze rederijkers met hun martelaarsliederen de herinnering aan honderden barbaars terechtgestelde slachtoffers levend te houden bij het eenvoudige, naar brood, gerechtigheid en vrijheid hongerende volk. Bijbelvertalingen, psalmberijmingen, geloofsgetuigenissen, reformatorische sinnespelen zijn kenmerkend voor het midden van de 16de eeuw, al trachtte men door behoedzame formuleringen ingrijpen van

de overheid te ontwijken. Zonder veel succes overigens: de verzamelde *Spelen* van het rederijkersfeest te Gent in 1539 zijn kort daarna krachtens de Index van de Leuvense theologen verboden, en het onvolprezen *Antwerps liedboek* uit 1544 verging het niet beter.

Toch is dit alles maar één kant van de werkelijkheid. Het is niet minder kenmerkend dat in deze periode de zevenvoudige cyclus van landjuwelen plaatsvond, met Mechelen 1515 als eerste en Antwerpen 1561 als laatste. Maar ook de opeenvolging van begaafde individuele rederijkers bereikte na dichters als Cornelis Everaert, Cornelis Crul, Colijn van Rijssele en Jan vanden Berghe juist in het midden van de 16de eeuw haar hoogtepunt als Matthijs de Castelein (1485-1550) zijn *Const van rhetoriken* schrijft (gedr. 1555), een dichterlijke handleiding in een paar honderd `balladen van achte', aangevuld met talrijke voorbeelden van soms uiterst gekunstelde dichtvormen, waaronder het met recht befaamde `Schaeckberd'.

Antwerpen 1561 is niet enkel het overdadigste rederijkersfeest geweest, het was in deze trant ook het laatste. De weerzin tegen het centraliserend Spaanse en fanatiek roomse bewind van Filips ii bracht de inlandse adel tot het smeekschrift (april 1566), het Vlaamse proletariaat tot de beeldenstorm (augustus 1566), en na de komst van Alva de soldeniers van Oranje tot openlijke strijd. Opnieuw schrijven naamloze rederijkers actuele gedichten, protestsongs: Geuzenliederen, waartoe ook het `Wilhelmus' (eind 1568 of begin 1569) behoort.

Humanisme en renaissance

Wat in het laat-middeleeuwse Italië aan vernieuwing begonnen was door de verdiepte kennis van de klassieken, had zich later doen gelden in Frankrijk (Pléiade) en drong vandaar door naar de noordelijker gewesten. Weliswaar had Holland reeds een ongemene bijdrage geleverd door de gezagrijke geschriften van de christen-humanist Desiderius Erasmus (1469-1536), de geniaalste en geestigste auteur van zijn eeuw, maar zijn sierlijk Latijn plaatst hem buiten de nederlandstalige literatuur. Toch is zijn invloed gedurende heel de 16de eeuw aanwijsbaar en in veel van de stichtelijke gedichten en sinnespelen hoort men de weerklank van zijn ondogmatisch christendom-boven-geloofsverdeeldheid. Bij niemand is dit duidelijker dan bij Dirck Volkertsz. Coornhert (1522-1590), veelzijdig autodidact van grote denk- en werkkracht, onwrikbaar pleitbezorger voor godsdienstige verdraagzaamheid hetgeen hem de woede van Calvijn op de hals haalde, schrijver van kloek betogend proza, van vrome liederen en zinrijke `comedies', vertaler van Homerus en Boethius, verder auteur van de eerste ethica in de Nederlandse volkstaal: *Zedekunst, dat is wellevenskunste* (1585), met de volmaakbaarheid van de mens door zelfopvoeding als leidend beginsel.

Bij zijn calvinistische tijdgenoot, de theoloog en poliicus Philips Marnix van Sint Aldegonde (1540-1598), Nederlands en Frans auteur, is het renaissancistische element vooral aanwijsbaar in de stijl. Zijn polemische en soms parodistische hoofdwerk: *De biëncorf der Heilige roomsche kercke* (1569) is uitdagend à la Rabelais, zijn psalmberijming (1580, grondig herzien 1591) streeft naar volmaakte beheersing van de taalvorm bij volstrekte getrouwheid aan de grondtekst, maar heeft de onbeholpen

rederijkersberijming van Petrus Dathenus (ca 1530-1588) niet uit de calvinistische kerkdienst kunnen verdrijven.

De derde variant, renaissancistisch naar vorm en inhoud, vindt men bij de Antwerpse patricius Jan van der Noot (1539-1595) met zijn aristocratisch individualisme, zijn trotse droom van onsterfelijk dichterschap en zijn virtuoos aanwenden van klassieke motieven. Door zijn *Cort begryp der XII boecken Olympiados* (1579) en zijn *Lofsang van Braband* (1580), beide in het Nederlands en Frans, heeft hij de Nederlandse literatuur met de nieuwe vormen van ode en sonnet verrijkt.

Tezelfdertijd vormde zich in Holland een centrum van humanistische en ook renaissancistische cultuur: de stad Leiden met haar universiteit (1575) en met de veelzijdig begaafde Jan van Hout (1542-1609) als secretaris. Door vermaarde geleerden als J.J. Scaliger (1540-1609) en Daniël Heinsius een centrum van de Neolatijnse literatuur, was Leiden tevens het contactpunt voor invloeden uit en naar Engeland, terwijl uitgevers als Plantijn en Elsevier de stad een internationale roem verschaften met hun verfijnde typografie.

De oorlog in het zuiden en met name de val van Antwerpen (augustus 1585) heeft aldaar de verdere ontplooiing van de literaire renaissance verhinderd: de 17de-eeuwse

bloei van bouw- en vooral schilderkunst (Rubens, Van Dyck) vindt slechts een gelijkwaardige bundel gedichten naast zich: *De weerliicke liefden tot Roose-mond* (1613) van de begaafde priester Justus de Harduwijn (1582-1636). Het overwicht ligt voor meer dan twee eeuwen in het Noorden, waar zich duizenden Zuidnederlandse vluchtelingen hebben gevestigd, met hun vakmanschap en handelsrelaties, hun talent en hun cultuur. In talrijke steden ontstaan `Brabantse' kamers, zoals te Leiden onder de opmerkelijke toneeldichter Jacob Duym (1547-ca 1624), te Haarlem waar de schilder-dichter Carel van Mander (1548-1606), de auteur van het befaamde *Schilderboeck* (1604) grote invloed uitoefent, en te Amsterdam, dat binnen tien jaar na de val van Antwerpen de rol van Westeuropese metropool op glorierijke wijze voortzet en overtreft.

Al in 1584 heeft de kunstzinnige koopman Hendrik Laurensz. Spiegel (1549-1612) met medewerking van Coornhert in zijn *Twe-spraack van de Nederduitsche letterkunst* naar klassiek model richtlijnen gegeven voor een goed gebruik van de moedertaal; en in zijn eigen werk, *Hertspieghel* (uitg. 1614) behoort hij tot de typische taalbouwers. Naast hem is zijn vriend Roemer Visscher (1547-1620) meer een volksdichter, moraliserend maar met een scherp oog voor de realiteit. De echte renaissance begint in Amsterdam in 1601, als de uitermate begaafde burgemeesterszoon Pieter Cornelisz. Hooft (1581-1647) daar terugkeert van een lang verblijf in Frankrijk en Italië, doordrenkt van zuidelijke opvattingen in leven en dichten. Zijn verfijnde liederen en sonnetten, grotendeels amoureus geïnspireerd, en zijn herdersspel *Granida* (opgevoerd 1605) maken hem tot het onbetwiste hoofd van de jongere generatie. Wanneer hij in 1609 een hoge functie aanvaardt met het Muiderslot als ambtswoning, zetten kort daarna de arts Samuel Coster (1579-1665) en de schilder Gerbrand Adriaensz. Bredero (1585-1618) het werk in Amsterdam voort. Door hen drieën wordt de periode van het bestand een glorietijd van literair leven, vnl. liederen en toneelstukken, waaronder achtereenvolgens Bredero's *Moortje* (opgevoerd 1615), Hoofts *Warenar* (1616) en Bredero's *Spaanschen Brabander* (1617).

De principiële botsing tussen de bonte rederijkerij onder aanvoering van de handige veelschrijver Theodoor Rodenburg (ca 1579-1644) en de nieuwe, strakker op het klassieke gerichte kunst onder leiding van Coster, loopt in 1617 uit op het stichten van de `Duytsche Academie', niet enkel bedoeld als kamer, maar ook als hogeschool in de volkstaal. Behalve de spelen van Hooft: *Geeraerdt van Velsen* (1613) en *Baeto* (ontworpen 1617, gedrukt 1626); van Bredero: *Rodd'rick ende Alphonsus, Griane, Lucelle* en zijn kluchten en van Coster: *Teeuwis de Boer, Tiisken vander Schilden, Iphigenia* (1617), verschijnen er in dit tijdvak dichtwerken van Daniël Heinsius (1580-1655), Abraham de Koning (ca 1586-1618), Joost van den Vondel (1578-1679): *Het Pascha* (1612), Jan Jansz. Starter (1593-1626) e.a. Maar ook in Holland brengt de politiek een breuk teweeg: de gevangenneming van Oldenbarnevelt (augustus 1618) en diens gerechtelijke moord (mei 1619) scheiden de aanvang van de eeuw scherp van het tweede en derde kwart, de eigenlijke gouden eeuw.

Hoofdfiguur is nu gedurende lange tijd de kousenhandelaar Joost van den Vondel (1587-1679), uit Antwerpse ouders te Keulen geboren, die zich van lof- en hekeldichter ontwikkelde tot auteur van een dozijn bijbelse drama's en evenveel niet-bijbelse, zoals het politieke spel *Palamedes* (1625), het historiespel *Gysbreght van Aemstel* (in 1637 geschreven voor de opening van de Schouwburg te Amsterdam),

de pastorale *De Leeuwendalers* (1647), en de theologische verbeelding *Lucifer* (1654). Dopers van afkomst, en sinds ca 1640 katholiek, was hij altijd openlijk anticalvinistisch, maar desondanks op artistiek gebied een figuur van nationaal gezag, wiens oordeel ook gewicht had ten aanzien van de beeldende kunsten.

Hooft ontwikkelde zich op rijpere leeftijd tot taciteïsch historicus en prozaïst; zijn monumentale *Nederlandsche historien* (1642) hebben het beeld van de opstand tot aan de dood van Oranje voorgoed vastgelegd. De oudere staatsman Jacob Cats (1577-1660), de jongere diplomaat Constantijn Huygens (1596-1687) en de theoloog Jacob Revius (1586-1658) zijn geen Amsterdammers: hun werk draagt duidelijker een calvinistische signatuur, bij de een moraliserend in breeksprakig berijmde vertellingen: *Trou-ringh* (1637) en in burgerlijke levenswijsheid; bij de ander principieel in kritische tijdbeelden: *Costelick mal* (1622), het hofdicht *Hofwyck* (1651) en in honderden spitse puntdichten waar-

achter een Westeuropese cultuur schuilgaat, met sterke invloeden van Bacon en Donne; bij de derde dogmatisch en strijdvaardig in gedichten waar nog iets van de oude Geuzentoon in doorklinkt.

De renaissance heeft de rederijkersopvattingen verdrongen en het aanzien gegeven aan een algemene tijdsstijl van welverzorgde alexandrijnen, weldoordachte beelden en welgeordende gedachten, die de kleinere talenten tegelijk steunt en tot onpersoonlijke vormgeving verzwakt. Te midden van velen treffen als karakteristieke uitzonderingen de Delftse priester Joannes Stalpart van der Wiele (1579-1630), in wiens heiligenliederen nog iets van de late me voortleeft, de opgejaagde onorthodoxe theoloog-balling Dirck Rafaëlsz. Camphuysen (1586-1627), lang bemind gebleven om zijn *Stichtelycke rymen* (1624), de Antwerpse schilder-dichter Willem van Nieuwelandt (1584-1635), met Vondel verwant in zijn voorkeur voor bijbelse motieven in klassiek-dramatische vorm en de uit Gent naar Harderwijk gekomen Jacob van Zevecote (1596-1642). Ofschoon het proza nog niet behoorde tot de erkende literatuur, waagde Johan van Heemskerck (1597-1656) zich eraan in zijn galante *Batavische Arcadia* (1637). Eerder was het reeds met gunstig gevolg door de graveur Boëtius a Bolswert gebruikt in zijn populair geworden allegorische reisbeschrijving *Duyfkens ende Willemynkens pelgrimagie tot haren beminden binnen Ierusalem* (1627). Maar het belangrijkste prozawerk uit heel de 17de eeuw, mede om zijn vormende invloed op het Nederlands als cultuurtaal, is de *Statenbijbel* (1637), in meer dan vijftien jaar van gestage arbeid tot stand gebracht door een veelzijdige groep vertalers onder wie ook Zuidnederlandse.

Terwijl Vondel en Huygens tot op zeer hoge leeftijd werkzaam bleven, nam allengs een nieuwe generatie aan de letteren deel, minder begaafd, minder energiek. Hiertoe behoren o.a. de Zuidnederlandse pater Adriaen Poirters (1605-1674) die Cats tot voorbeeld nam, de fijnzinnig-vrome Dordtse Amsterdammer Jeremias de Decker (1609-1666), de piëtistische Utrechtse predikant Jodocus van Lodensteyn (1620-1677), de gemoedelijke Gelderse dorpsdominee Willem Sluyter (1627-1673) en de vrijzinnige Rotterdammer Joachim Oudaen (1628-1692). Tot navolging neigende verwantschap met Bredero kenmerkt de vrolijke en later vrome Antwerpse schoolmeester Willem Ogier (1618-1689) in zijn *Seven hooftsonden*. Veel meer in Bredero's geest zijn de beste gedichten van de non-conformistische Amsterdamse arts Willem van Focquenbroch (1630-1674), die zijn leven eindigde als fiscaal aan de Goudkust. Een gevierd dramaturg in barokke stijl is Jan Vos (ca 1615-1667), de auteur van *Aran en Titus* (1641) en *Medea* (1667). Het historisch proza van Hooft wordt kundig voortgezet door de theoloog Geeraerdt Brandt (1626-1685), met als meesterwerk het rijk gedocumenteerde *Leven van Michiel Adr. de Ruyter* (1687).

In de loop van de 17de eeuw neemt de invloed van de klassieken geleidelijk toe, maar bovendien verandert het karakter ervan: niet het Latijn of Grieks, maar het Frans wordt toonaangevend; en wat voorbeeld was, verstart tot voorschrift. Het vers houdt zich angstvalliger aan de jambische maat, de realiteitszin wordt als onfatsoenlijk afgewezen, de structuur van het drama ligt nauwkeurig vast: de theoretische kritiek weet precies hoe alles moet, het verstand wint het van de aangeboren begaafdheid, en daarmee het kunstvaardige van het kunstzinnige. Als het Amsterdamse genootschap `Nil volentibus arduum' al kort na zijn oprichting (1669) gezag verkrijgt, en een van de voormannen, Andries Pels (1631-1681), zijn berijmde theorieën publiceert, is de periode van de renaissance in de Nederlanden definitief voorbij.

Classicisme en verlichting

Wanneer in 1671 een jonge Amsterdamse dichter een bundeltje liederen, *Duytse lier*, uitgeeft, brengt hij in veel opzichten een unicum voort: niet alleen is dit het mooiste uit die tijd, het is ook uitzonderlijk in zijn evenwicht van eenvoud en raffinement, van geïnspireerde 17de-eeuwse erotiek en 18de-eeuwse arcadische stilering. Bovendien heeft Jan Luyken (1649-1712) dit genre zelf niet voortgezet, daar hij spoedig overging tot een piëtistisch protestantisme, waarin hij overigens was opgevoed. Graveur van beroep, stelde hij voortaan zijn dubbel talent in dienst van zijn geloof. De simpelste dingen uit de zichtbare werkelijkheid duidende als zinnebeelden van de onzienlijke wereld, getuigde hij met prent en vers van zijn christocentrische heilsleer. Aldus kwam de meest bewonderenswaardige reeks emblematabundels tot stand die de Nederlandse literatuur kent: *Jesus en de ziel* (1678), *Voncken der liefde*

Jesu (1687), *Het menselijk bedryf* (1694), *De onwaardige wereld* (1710) en *De bykorf des gemoeds* (1711). Ofschoon hij aldus een twee eeuwen lange traditie, waaraan ook Hooft, Vondel en Cats deel hadden, op hoog niveau voortzette en voltooide, was Jan Luyken toch een eenzame figuur, aangezien hij zich niet heeft gevoegd in de modieuze wending naar het pastorale genre, waarvan de in Zuid-Nederland geboren, maar na een verblijf in Italië te Amsterdam gevestigde Jan Baptist Wellekens (1658-1726) zich de fijnzinnige meester betoont, met name in de vijf eclogae die hij als Silvander in 1705-1707 aan een van zijn rijke vrienden heeft opgedragen.

Ook in het blijspel en de klucht handhaafde de Oudnederlandse traditie zich nog enige tijd tegen de opdringende verfransing. Hoewel van twee versch. generaties, doen Thomas Asselijn (1620-1701) en Pieter Bernagie (1656-1699) zich bijna tezelfdertijd in de jaren tachtig kennen als auteurs van komedies. Een bekend motief van spot met de schijnheilige `fijntjes' herleeft in Asselijns befaamde *Jan Klaasz. of gewaande dienstmaagt* (1682), met de veel triester vervolgen. Bij Bernagie, geneesheer, later hoogleraar, is het realisme minder drastisch, de thematiek gevarieerder, maar het resultaat niet zo overtuigend, hoewel zijn *Belachelycke jonker* (1681) treft door een verontruste tijdskritiek op de snel tot weelde vervallen gezeten burgerij. Omstreeks deze tijd verrast Michiel de Swaen (1654-1707), heelmeester in de sinds 1662 door Frankrijk ingelijfde stad Duinkerken, met zijn kluchtspel *De gekroonde leersse* (1688). Maar zowel bij hem als bij anderen is dit maar een deel van hun werk, dat ook ernstiger toneelstukken en vrij veel gelegenheidsgedichten omvat. Dit geldt ook voor de man in wie de Franse invloed zich harmonisch met de Hollandse traditie verbindt: Pieter Langendijk (1683-1756). In goed gecomponeerde spelen, vnl. in alexandrijnen geschreven, weet hij een aardig gevonden intrige tot leven te brengen, aanvankelijk met lichte spot inzake algemeen-menselijke zwakheden: *Het wederzijds huwelijksbedrog* (1714), later met scherper kritiek op maatschappelijke misstanden zoals de beruchte windhandel: *Quincampoix* (1720), of de ontaarding van de rijke zoons: *De spiegel der vaderlandsche kooplieden* (1760).

Inmiddels beleeft ook het echte classicistische toneel, Frans van vormgeving en Grieks-Romeins van thematiek, een zekere bloei door de arbeid van dichters als Rotgans, Schermer en Huydecoper. Bij alle gemeenschappelijke trekken, handhaven althans deze drie elk hun persoonlijkheid. Voor het treurspel *Eneas en Turnus* (1705) heeft Lucas Rotgans (1650-1710), die overigens blijkens zijn *Boerekermis* (1708) jolig kon zijn, de stof ontleend aan het twaalfde boek van Vergilius' *Aeneis*; maar het accent ligt bij hem op de zielstrijd van prinses Lavinia die de vijand Eneas haat en toch ook lief heeft, en hem huwt na een voor zijn mededinger Turnus fataal tweegevecht. *Scilla* (1709) gaat terug op een passage uit de *Metamorphosen* van Ovidius; de geschiedenis van een prinses die uit liefde voor de vijandelijke veldheer haar vaderstad verraadt, en dan door hem wordt afgewezen. Aan de *Metamorphosen* is eveneens het thema ontleend van het door Lucas Schermer (1688-1711) geschreven treurspel *Meleager en Atalanta* (1710), dat heftiger is van barokke bewogenheid, maar in contrastwerking van wezenlijke hartstochten noch *Eneas* noch *Scilla* evenaart.

Het inmiddels tot mode en middelmatigheid verworden genre vond nog een hoogtepunt in de treurspelen van Balthasar Huydecoper (1695-1778), met name in *Achilles* (1719), gebaseerd op de *Ilias*. Overtuigd van de juistheid der Frans-classicistische voorschriften heeft de auteur ze even kundig als nauwgezet toegepast, en tegelijk een karakter gecreëerd dat, geheel door eerzucht beheerst, bezig

is zichzelf en anderen te gronde te richten, totdat droefheid en redelijkheid in staat zijn hem als mens en als krijgsman te redden. De grootste acteurs van de 18de eeuw hebben in deze heldenrol triomfen gevierd; als voorbeeld van Frans-klassiek toneel op Nederlandse grond is de *Achilles* onovertroffen. Huydecopers creatieve werk behoort geheel tot zijn jeugd: hij ontwikkelde zich tot gezagrijk kunstrechter, tot kundig historicus en betrouwbaar filoloog. Meer dan Sybrand Feitama (1694-1758), de vertaler en pleitbezorger van het Franse classicisme, belichaamt Huydecoper de bezige rust van de 18de eeuw op zijn best.

De lyriek beleeft een klein wonder door de buitenissige verschijning van Huibert Cornelisz. Poot (1689-1733), boer van afkomst en broodwinning, opgegroeid buiten de literaire sfeer in de steden, maar door aanleg en voorkeur vertrouwd met de poëzie van Vondel en Hooft. In zijn eerste bundel,

Mengeldichten (1716), houden de drie factoren elkaar min of meer in evenwicht: het authentieke uit zintuiglijke ervaringen ontstane natuurgevoel, de verfijnde renaissancistische versvorm, en de opdringende invloed van de classicistische opvattingen. Vooral dit natuurgevoel is zijn persoonlijkste bijdrage en tevens het facet dat door latere generaties (romantiek, impressionisme) het meest is bewonderd. Hijzelf heeft ernaar gestreefd zijn plattelandsverleden af te sluiten met een intellectueel bestaan in Delft; maar de aanpassing aan de heersende mode is zijn poëzie niet ten goede gekomen.

Het proza, in de periode van het classicisme niet als volwaardige kunstvorm erkend, maar gewaardeerd voor de historiografie, vindt zijn opmerkelijkste beoefenaar in de ongrijpbare arts-moordenaar-vertaler en verteller Nicolaas Heinsius jr. (1656-1718), auteur van *Den vermakelycken avonturier*. Met Justus van Effen (1684-1735) begint iets nieuws dat echter al gauw typisch 18de-eeuws zou worden: de spectatoriale geschriften. Het pedagogisch element zat hem in het bloed, en zijn werkzaamheid als gouverneur van aristocratische knapen had dit nog versterkt. Gelukkig begreep Van Effen dat opvoeden iets anders is dan moraliseren. Hij kende door een bezoek aan Engeland zijn voorbeeld. Inmiddels was ook de verhouding Holland-Engeland die al enkele eeuwen gekenmerkt was door opmerkelijke contacten aanzienlijk versterkt door de personele unie van stadhouder en koning in de jaren 1688-1702. Het typeert de cultuursituatie bij de leidende burgerij in Holland dat Van Effen in het Frans begon. Eerst in 1731 richtte hij *De Hollandsche Spectator* op, die hij grotendeels zelf volschreef met verstandige beschouwingen over toneel, harddraverijen, meisjesopvoeding, weddenschappen, spelling, buitenhuizen enz. Pas bij de navolgers, meestal predikanten, blijkt hoeveel talent er nodig is voor echte eenvoud, en hoe zeer Van Effen in dit opzicht hun meerdere was, al overtrof Betje Wolff, anoniem, ruim een kwart eeuw later hem nog in `esprit'.

Het classicistisch toneel heeft zijn hoogtepunten in het eerste kwart van de 18de eeuw, maar de mode hield nog lang aan, zoals ook die van het `hofdicht' en van het `stroomdicht': genres die al in de 17de eeuw geliefd waren (*Hofwyck*, 1651, door Huygens; *De Ystroom*, 1671, door Joannes Antonides van der Goes, 1647-1684), maar die zich opnieuw deden gelden in talrijke navolgingen, waarvan *De Rottestroom* (1750) door Dirk Smits (1702-1752) zeker belangrijker is dan *De Amstelstroom* (1755) door Nicolaas van Winter (1718-1795). Een zekere lokale trots gaat er samen met een gestroomlijnde natuurbeschouwing, waaraan de zintuigen minder deel hebben dan het door de rede verlichte geloof. Een modeverschijnsel is ook het classicistische epos, al wekt deze term al te heldhaftige verwachtingen: wat de begaafde, nu in dichtgenootschappen verenigde burgers in hun vrije tijd vervaardigden, zijn berijmde biografische verhalen over een vereerde figuur die treffende daden verricht of ervaart. In het protestantse Holland ging de voorkeur uit naar bijbelse helden, al vond men ook in de klassieke en de nationale geschiedenis wel stof. Het meest beroemd is *Abraham de aartsvader* (1727) door de Vlaardingse boekhouder Arnold Hoogvliet (1687-1773) in twaalf boeken beschreven; de tiende druk verscheen in 1780. De Friese diplomaat jonkheer Willem van Haren (1710-1768) waagde zich aan de *Gevallen van Friso, koning der Gangariden en Prasiaten* (1741), een vergiliaans verzinsel in voltairiaanse vorm, gewijd aan een zogenaamd uit het Oosten gekomen stamvader van de Friezen. Het genoot de eer voor de druk door Huydecoper te worden bijgeschaafd, en is nog in 1785 in het Frans vertaald. Getuige de tientallen

opvoedkundige uitweidingen die het verhaal onderbreken, beoogde het in een tijd van verlicht despotisme ook een `vorstenspiegel' te zijn, maar voorbeeld van Fénelons *Télémaque* (1699), een prozawerk dat door Feitama in 1733 in alexandrijnen werd vertaald. Dichter bij de historische gegevens bleef Lucretia van Merken (1721-1789) met haar twaalf zangen *David* (1767) en haar *Germanicus* (1779); maar haar naam is vooral verbonden aan de stichtelijke overwegingen van *Het nut der tegenspoeden* (1762).

Toen in het derde kwart van de 18de eeuw het classicisme tot zelfherhaling was vervallen, bracht Onno Zwier van Haren (1713-1779) kort na de dood van zijn broer Willem, nog een bescheiden verrassing. In zijn diplomatieke carrière plotseling ten val gebracht door een openbaar gemaakt familieschandaal (1760, 1761), wijdde hij zich sindsdien aan studie en literatuur. En pleitende voor het kiezen van nationale

stof ter wille van een nationaal toneel, publiceerde hij het historische spel *Agon, sulthan van Bantam* (1769), waarin autobiografische gegevens zijn verwerkt, en *Willem de Eerste, prins van Oranje* (1773). Van zijn hand is ook het verhalende gedicht in strofen: *Aan het vaderland* (1769), twee jaar later in omgewerkte vorm herdrukt als: *De Geusen*. Het stijgende nationale gevoel, gesteund door de kundige publikaties van de vrijzinnige Amsterdamse historieschrijver Jan Wagenaar (1709-1777), is nog vol van de redelijkheid der verlichting; met een gewijzigd grondgevoel wordt het niet enkel bruikbaar maar onmisbaar als een wezenlijk element in de letteren van de 19de eeuw.

Preromantiek, romantiek en biedermeier

De beëindiging van het classicisme door de opkomst van een nieuw literair principe vindt niet in alle landen gelijk of zelfs maar gelijktijdig plaats, en binnen een land niet in alle genres. In de Nederlanden werken in de jaren 1770-1780 versch. invloeden uit drie richtingen: Frankrijk met de artistieke, sociale en pedagogische opvattingen van Rousseau; Engeland met zijn moderne humor (Sterne) en de bewondering van echt- of quasi-middeleeuwse balladen (*Ossian*); Duitsland met wijsgerig-esthetische theorieën en een zwaarmoedige gevoeligheid. Dit alles wekt bij jonge Nederlandse auteurs het besef van een onduldbare achterstand, en de wens om zelf mee te werken aan een verjongde literatuur. Maar de oude, al een eeuw lang heersende sfeer verdwijnt niet met een slag; bovendien wordt de geleidelijke ontwikkeling onderbroken door politieke gebeurtenissen: de Franse tijd en de daarop gevolgde restauratie (Willem i; het Verenigd Koninkrijk). In de Nederlandse letterkunde is de preromantiek (1775-1800) dan ook scherp gescheiden en sterk onderscheiden van de nationale romantiek (1835-1875).

De nieuwe gezindheid ca 1780 blijkt het duidelijkst uit een aantal feiten: de aanvaarding van het proza als volwaardige kunstvorm (Wolff en Deken, Feith); de theoretische bezinning op de begrippen schoonheid en kunst (Van Alphen, Feith, Kinker); de belangstelling voor het kind (Wolff en Deken, Van Alphen); de tranenrijke vrome gevoeligheid (Feith); de beginnende liefde voor de natuur (Bellamy, Feith, Staring, Elisabeth Maria Post); de openhartiger erotische poëzie (Bilderdijk, Kinker); de voorkeur voor de romance (Feith, Bellamy, Bilderdijk, Staring). Het zijn zeer uiteenlopende strekkingen, van inhoud en van vorm, en ze hangen alleen in negatieve zin samen: ze zijn anticlassicistisch, ze maken een einde aan de wereld van redelijkheid, zelfbeheersing, normatieve voorschriften, de wereld van de gezeten mannelijke literaire stadsburger.

De vroegste hoogtepunten van het proza zijn *Sara Burgerhart* (1782), een levendige, geestige roman-in-brieven, door Elizabeth Wolff-Bekker (1738-1804) en Agatha Deken (1741-1804) naar Engels model maar met bewonderenswaardige authenticiteit geschreven, en de succesrijke hevig sentimentele tegenhanger *Julia* (1783), naar Duits model gemaakt door de zwaarmoedige maar fijnzinnige stilist Rhijnvis Feith (1753-1824).

De hoogtepunten van de lyriek vindt men bij Feith, Hieronymus van Alphen (1746-1803) en Willem Bilderdijk (1756-1831): vrome protestantse dichters, maar

wel zeer uiteenlopend van karakter en stijl. Feith, in politiek opzicht patriot en daardoor in zijn carrière belemmerd, is als dichter in alle onevenwichtigheid het meest zichzelf; Van Alphen, prinsgezind regent, sluit het naast aan bij de traditie, al brengt hij daarin een nieuw natuurgevoel; Bilderdijk, fel prinsgezind, stellig als persoonlijkheid de meest begaafde en opzienbarende, heeft in zijn poëzie de tegenstelling tussen romantische bewogenheid en classicistische stilering nooit verzoend: het bleef nieuwe wijn in oude zakken.

De opmerkelijkste theoreticus was de dichter-wijsgeer Johannes Kinker (1764-1845), een van de eerste Kantkenners, een originele kritische geest, maar mede daardoor in zijn dichterschap te cerebraal. Het drama heeft het langst van alle genres de classicistische vormgeving behouden: de treurspelen van Feith en iets later die van Bilderdijk betekenen noch vernieuwing, noch hoogtepunt.

De revolutie in Frankrijk heeft voor de omliggende landen tot een kwart eeuw van schokkende veranderingen geleid, die met het politieke en maatschappelijke bestel ook de kunst en met name de literatuur hebben beïnvloed. Het proces van nationaal-historische bewustwording werd versneld, de stijgende afkeer van Frankrijk ging zich ook richten tegen de Franse geest, de Franse letteren, de Franse taal. Maar tot

1813 was het onmogelijk daar openlijk voor uit te komen. Te midden van al het middelmatige, om niet te zeggen karakterloze, zijn er eigenlijk maar drie belangrijke uitzonderingen. In 1808 publiceerde Adriaan Loosjes (1761-1818) zijn vaderlandslievende, in de 17de eeuw gesitueerde verhaal *Maurits Lijnslager*, de vroegste historische roman in Europa, en door zijn heimwee naar het verleden onmiskenbaar romantisch; in 1810 droeg Bilderdijk zijn grote gedicht *Afscheid* voor, met een indrukwekkende profetische slotzang, waarvan de publikatie dan ook eerst in 1813 plaatsvond; in 1812 waagde Jan Frederik Helmers (1767-1813) zijn leven met *De Hollandsche natie*, zes zangen cultuurgeschiedenis-op-rijm, waarvan het bewonderen na 1813 minder moed vereiste dan het schrijven vóór 1812. In de vijftien jaren van het Verenigd Koninkrijk is er geen jonge bezielde generatie aan het woord gekomen: oudere dichters als Feith, Bilderdijk, Kinker en Staring zetten hun werk voort, de laatste met een opmerkelijke ontwikkeling tot lichthumoristisch verteller en bondig stilist. De vroege poëzie van Isaac da Costa (1798-1860) werd na 20 jaar onderbreking pas in 1840 voortgezet. Als schrijver van humoristisch proza verdient de medicus Jacob Vosmaer (1783-1824) vermelding. Het meest karakteristiek voor dit tijdvak is de Rotterdamse verfhandelaar en biedermeierdichter Hendrik Tollens (1780-1856), de populaire en veel nagevolgde auteur van een groot aantal anekdotisch-historische romances. In de zuidelijke gewesten klinkt voor het eerst weer een sterke stem wanneer Jan Frans Willems (1793-1846) het pleit voert voor het Nederlands als nationale taal in zijn *Verhandeling* (1818-1824). De Belgische opstand (augustus 1830) met de Noordnederlandse reacties daarop, heeft de wordende Vlaamse en Hollandse taaleenheid echter een eeuw vertraagd.

Anderzijds heeft deze gebeurtenis met de daaruit volgende ontgoocheling de schrijvers in de beide gebiedsdelen geïnspireerd tot een nieuwe nationale romantiek. Nadat David Jacob van Lennep in 1827 had opgeroepen tot navolging van Walter Scott, kwamen enkele jaren later de historische romans van de pers. Het is een aaneengesloten reeks, die inzet met *Hermingard van de eikenterpen* (1832, Drost) en zijn hoogtepunten heeft in *De Roos van Dekama* (1836, Jacob van Lennep), *De schaapherder* (1838, Jan Frederik Oltmans), *De Leeuw van Vlaanderen* (1838, Conscience) en *Het Huis Lauernesse* (1940, A.L.G. Toussaint, later mevrouw Bosboom-Toussaint). Het zijn vooral Hendrik Conscience (1812-1883) en Mevrouw Bosboom (1812-1886) geweest, die in een lang leven met bewonderenswaardige volharding de historische roman hebben beoefend, de een meer in nationale, de ander meer in protestants-piëtistische zin, beiden met groot talent en met groot succes. Conscience is bovendien veel vertaald.

Tegelijkertijd begint in Nederland de humorcultus in poëzie en proza, met de *Camera obscura* (1839, Hildebrand-Nicolaas Beets) als hoogtepunt van een zeer gevarieerde reeks waaraan behalve Jonathan-Hasebroek, Van Koetsveld en Kneppelhout, ook De Schoolmeester-Gerrit van de Linde, Piet Paaltjens-Haverschmidt en De Genestet deel hebben, en in Vlaanderen ten slotte Tony-Anthon Bergmann.

De nieuwe literaire kritiek vond zijn centrum in het leidinggevende orgaan *De Gids*, opgericht 1837, met de dichter-novellist-essayist-criticus-makelaar E.J. Potgieter (1808-1875) als voornaamste redacteur, en R.C. Bakhuizen van den Brink (1810-1865) als bijzonder begaafde medestander. De ombuiging van de historische roman naar het 17de-eeuws voorbeeld is vooral aan de laatste te danken. Over het algemeen is de romantische poëzie van geringer belang, al zijn er karakteristieke dichtwerken

van Noordnederlandse auteurs als Adriaan van der Hoop, Jan Pieter Heije, E.J. Potgieter (*Liedekens van Bontekoe*, 1840), Nicolaas Beets, W.J. Hofdijk, J.A. Alberdingk Thijm, en van Zuidnederlandse als Prudens van Duyse, K.L. Ledeganck (*De drie zustersteden*, 1846), J.M. Dautzenberg en Theodoor van Rijswijck. Als de historische golf in het midden van de eeuw wat wegebt, komt de romantische dorpsnovelle op, dank zij het succesrijke werk van Hendrik Conscience en J.J. Cremer. Aardige novellen in bescheiden psychologische trant en met een vleugje realisme verschijnen van de hand van Carel Vosmaer, en van de gezusters Rosalie en Virginie Loveling. Verwante gedichten van Jan van Beers hebben in Zuid en Noord een groot populair succes. Een nieuw geluid komt van de predikant-dichter P.A. de Genestet (1829-1861), vrijzinnig en ironisch; zijn ambtsgenoot Cd. Busken Huet (1826-1886) belichaamt de moderne kritiek, scherp van oordeel, geestig van formulering, bestemd

om velen tot vijand te maken.

Maar de twee ver boven al de anderen uitstekende auteurs omstreeks het jaar zestig zijn Guido Gezelle (1830-1899) en Multatuli (= Eduard Douwes Dekker, 1820-1887). De gevoelige, door en door zintuiglijke en tegelijk godsdienstige lyriek van Gezelle, in gecultiveerd Westvlaams geschreven, betekende meer dan een kwart eeuw lang een nauwelijks erkende eenzame grootheid, totdat de jonge generatie hem tot onovertroffen meester uitriep. Het strijdvaardige, door en door intelligente en tegelijk pathetische proza van Multatuli (*Max Havelaar*, 1860) betekende meer dan een kwart eeuw lang een onaanvaarde uitdaging, totdat de jonge generatie hem als onovertroffen meester erkende. Kan het schijnen dat juist in de tegenstelling Gezelle-Multatuli het contrast van Vlaanderen en Nederland belichaamd is, de onvoorwaardelijke bewondering voor hen beiden over de grenzen heen weerlegt die opvatting. Voor de moderne bewustwording in Vlaanderen heeft Multatuli een niet geringe betekenis, en zo is het ook met Gezelle voor de poëtische heroriëntering in het Noorden na het individualisme van tachtig.

Impressionisme, naturalisme en symbolisme

In de jaren zeventig blijken zich in het Noorden kritisch en al gauw ook creatief nieuwe opvattingen ten doen gelden, grotendeels geïnspireerd op buitenlandse romantische voorbeelden. De Engelse poëzie van Shelley en Keats verdringt het langdurig bewonderde werk van Byron, het Franse proza van Emile Zola het langdurig bewonderde werk van Victor Hugo. Die beide strekkingen hangen alleen samen in hun afkeer van de heersende bierdermeierliteratuur, ze zijn belichaamd in versch. auteurs, al zijn deze meestal wel bevriend. De kern van de vernieuwingsbeweging ligt in Amsterdam, hoewel ook Den Haag een belangrijke eigen bijdrage levert.

Wanneer de jonge domineeszoon Jacques Perk (1859-1881) zijn *Mathilde* dicht (106 sonnetten, 1879), is de doorbraak naar de nieuwe poëzie een feit. Indrukken uit de Ardennen en gevoelens van jonge verliefdheid komen er samen met een fijn gehoor voor de versmuziek en een bijna renaissancistisch begrip voor de versbouw. Het stichtelijke element is verdwenen, al ontbreekt de levensbeschouwelijke bezinning allerminst. In een bekorte hergroepering door Kloos (72 sonnetten, uitg. 1881) is Perks sonnettenkrans van grote invloed geweest op de tijdgenoten. In dezelfde jaren vindt bij de Haagse dichter-prozaïst Marcellus Emants (1848-1923) de doorbraak naar het naturalisme plaats, een voorkeur die hij trouw blijft in al zijn koele, psychologisch verantwoorde en pessimistische novellen en romans, waarvan *Een nagelaten bekentenis* (1894) het hoogtepunt vormt.

Wanneer in 1885 *De Nieuwe Gids* door Willem Kloos, Frederik van Eeden, Frank van der Goes, Willem Paap en Albert Verwey wordt opgericht, krijgen de nieuwe poëzie en de nieuwe kritiek hun bedding. Ongeveer vijf jaar later beheersen de jongeren de literatuur, deels door de scherpzinnigheid van hun oordeel en de onweerstaanbaarheid van hun sarcasme, deels door de overtuigende kwaliteit van hun eigen creatieve werk. *De Nieuwe Gids* is ook meer dan alleen een literair orgaan: het wordt een brandpunt van alle vernieuwingsbewegingen uit de jaren tachtig, met name het opkomende socialisme, al is dit lijnrecht in strijd met het voortdurend

beleden esthetisch individualisme van de dichters. De belangrijkste critici zijn Willem Kloos (1859-1938), Albert Verwey (1865-1937) en Lodewijk van Deyssel (= Karel J.L. Alberdingk Thijm, 1864-1952); de belangrijkste essayisten zijn Albert Verwey, Frederik van Eeden (1860-1932) en Frank van der Goes (1859-1939); de belangrijkste dichters Willem Kloos, Albert Verwey, Hélène Swarth (1859-1941) en vanaf 1888 vooral Herman Gorter (1864-1927); de belangrijkste prozaïsten Lodewijk van Deyssel, Jacobus van Looy (1855-1930), Arij Prins (1860-1922) en Frans Netscher (1864-1923), terwijl gelijktijdig buiten *De Nieuwe Gids* om, Louis Couperus (1863-1923) zich ontwikkelt tot een uitzonderlijk romanschrijver. Gorters jeugdwerken *Mei* (1889) en *Verzen* (1890) vormen niet enkel in poëtisch opzicht het hoogtepunt van de 19de eeuw, maar ze bevatten in hun overgang van impressionisme naar sensitivisme in principe reeds heel de latere ontwikkeling van de moderne poëzie. Mutatis mutandis kan dit ook worden gezegd van de twee romans *Een liefde* (1887) door Lodewijk van Deyssel en *Eline Vere* (1889) door Louis Couperus.

Toen *De Nieuwe Gids*-beweging in Nederland al ten einde liep, ontstond in Vlaande-

ren een jongerenactie met het fraaiverzorgde tijdschrift *Van Nu en Straks* als uitingsvorm (1893). Zowel het nauwere contact met Frankrijk als de verbondenheid met de Vlaamse beweging - waar Albrecht Rodenbach (1856-1880) de dichterlijke top van was geweest - als ten slotte het enkelvoudige godsdienstverschil in België, gaven de Vlaamse vernieuwing een duidelijk eigen karakter. Dit werd nog versterkt doordat de theoretische leiding in handen was van de academisch gevormde kunsthistoricus August Vermeylen (1872-1945) die begrip had voor de onvervangbare waarde van cultuurtradities. Ofschoon *Van Nu en Straks* een vrijzinnige signatuur had en dus van roomse zijde felle tegenkanting ondervond, behoorde de katholieke dichter Prosper van Langendonck (1862-1920) tot de redacteuren. Men schoof de al te gemakkelijk rijmende leidsman Pol de Mont (1857-1931) terzijde, en liet na korte tijd ook de naturalist Cyriel Buysse (1859-1932) los, die overigens als realistisch auteur een oeuvre van belang voortbracht, te vergelijken met dat van Emants. De voornaamste dichter werd de Gentenaar Karel van de Woestijne (1878-1929), wiens gedragen vers vol melancholie, ondanks ontleningen aan Baudelaire, geheel paste in de sfeer van het Westeuropese symbolisme. Als prozaïst was Gezelle's neef, Stijn Streuvels (1871-1969), de grote ontdekking, een natuurtalent, niet geschoold bij het naturalisme, maar bij werkelijkheidsherscheppers als Tolstoi en Ibsen. Naast hem voegde zich tegen ca 1900 de Brusselse auteur Herman Teirlinck (1879-1967), een veelzijdig experimentator met motieven en stijlen, van uitdagend impressionisme tot verstilde verbeeldingskunst. Een oudere traditie werd vernieuwd en voortgezet door de sympathieke Brugse verteller Maurits Sabbe (1873-1938).

In de jaren tussen 1900 en WO I werkten de nieuwe opvattingen door, nu ook aanvaard door schrijvers van geringer talent en conservatiever levensvisie. Het proza in Noord en Zuid omvat tientallen goed verzorgde realistische en psychologische romans van vaak ietwat benauwend burgerleven, publikaties van Ina Boudier-Bakker (1875-1966), Top Naeff (1878-1953), Carry van Bruggen (1881-1932), Gerard van Eckeren (1876-1951), Johan de Meester (1860-1931), Frans Coenen (1866-1936), Herman Robbers (1868-1937), Emmanuel de Bom (1868-1953), F.V. Toussaint van Boelaere (1875-1947), Lode Baekelmans (1897-1965) en vele anderen, met feller naturalistische uitschieters van Herman Heijermans (1864-1924), Israel Querido (1872-1932) en Gustaaf Vermeersch (1877-1924). Heijermans is bovendien de meester van het naturalistische drama: *Op hoop van zegen* (1900). Maar bij Arthur van Schendel (1874-1946) is de symbolistische verbeeldingskunst al volop aanwezig: *Een zwerver verliefd* (1904). In de poëzie wordt het impressionisme minder voortgezet als doel op zichzelf (Frans Bastiaanse, 1868-1947, Jan Prins, 1876-1948 en Omer K. de Laey, 1876-1909), dan wel geïncorporeerd in een meer bezonnen of meer sociale dichtkunst: enerzijds Aart van der Leeuw (1876-1931), Nine van der Schaaf (1882-1974); anderzijds C.S. Adama van Scheltema (1876-1924) en René de Clercq (1877-1932). Maar slechts in hun zuiverste vorm beheersen metafysische bezinning en sociale opstandigheid elk voor hun deel het poëtisch domein: enerzijds vormen de betrekkelijk weinige verzen van Jan Hendrik Leopold (1865-1925) in hun verstilde zuiverheid een nog duurzamer verrijking dan de vele bundels van de volmaakt beheerste, door Plato's ideeënwereld bezielde strofenbouwer P.C. Boutens (1870-1943) en die van de innerlijk gekwelde, aangrijpend barokke taalvirtuoos Karel van de Woestijne; anderzijds zijn de marxistische lyriek en epiek van Herman Gorter (*Pan*, 1912), de ethisch diep bewogen poëzie van Henriëtte Roland Holst-van der Schalk

(1869-1952) (*De vrouw in het woud*, 1912) en het pantheïstisch-communistische werk van A. van Collem (1858-1933) naar strekking en niveau een unicum in West-Europa.

Voor de jongeren die onmiddellijk na De Nieuwe Gidsers kwamen, in hun schaduw opgroeiden en toch een eigen stijl van leven en dichten nastreefden, heeft Albert Verwey een leidsman en zijn symbolistische maandblad *De Beweging* (opgericht 1905) een centrum willen zijn. In zijn ideeën, mede door Spinoza gericht, treft een zekere verwantschap met de opvattingen die na de eigenlijke *Van Nu en Straks*-tijd in het Zuiden tot uiting kwamen in het maandblad *Vlaanderen*, dat overigens in Holland werd uitgegeven, zoals ook vele romans, novellen en dichtbundels van begaafde Vlaamse jongeren. Toch zijn deze tijdschriften, alsook het door Buysse en Couperus gestichte maandblad *Groot Nederland* (1903) er niet geheel in geslaagd de

generatie op te vangen die omstreeks 1910 aan het woord kwam. In het Noorden kregen zij niet de beschikking over een eigen orgaan, in het Zuiden wel: *De Boomgaard* (1909). Het onderscheid met de onmiddellijke voorgangers is tweeledig en tegenstrijdig: enerzijds de inspirerende aanvaarding van een direct godsdienstige overtuiging, katholiek bij Cyriel Verschaeve (1874-1949), joods bij Jacob Israel de Haan (1881-1924), calvinistisch bij Geerten Gossaert (1884-1958), brahmaans bij J.A. Dèr Mouw (1863-1919); anderzijds juist de afwijzing van elke metafysische grondslag ter wille van een esthetisch absolutisme en een dandyachtige decadentie.

In de vroegste publikaties van dichters als Firmin van Hecke (1884-1961), Jan van Nijlen (1881-1965), P.N. van Eyck (1887-1954), A. Roland Holst (1888-1976), J.C. Bloem (1887-1966) en Jan Greshoff (1888-1971) treft de voorkeur voor een evenwichtig verzorgde vorm, een sierlijke soms wat pretentieuze taal, een breed uitgewerkte beeldspraak, en een sfeer van wat weemoedige bezinning, eerder dan van directe indrukken en hartstochtelijke emoties. Zij hebben over het algemeen als dichter een lang rijpingsproces doorgemaakt, voordat ze geheel zichzelf en onderling duidelijk verschillend werden. Daartoe hebben niet enkel harde Westeuropese levenservaringen bijgedragen, maar ook nieuwe dichtprincipes van nog weer jongeren, al behoudt de generatie-1910 als begaafde tussengeneratie een eigen herkenbaar karakter. In het proza is van de aanvang af het individuele element zo overheersend geweest dat er niet van een groep kan worden gesproken. De verbeelding bij Aart van der Leeuw, de bezinning bij Nico van Suchtelen (1878-1949), de wijsgerig-historische idee bij P.H. van Moerkerken (1877-1951) lopen duidelijk uiteen. De jolige levensdrift van Felix Timmermans (1886-1947) in zijn *Pallieter* (voltooid 1914; in boekvorm 1916) verschilt sterk van de bittere mensenkennis bij Willem Elsschot (1882-1960) in zijn *Villa des Roses* (1913). Het sombere psychologische realisme van de diplomaat-ambtenaar J. van Oudshoorn (1876-1951) in *Willem Merten's levensspiegel* (1914) onderscheidt zich van het even sombere sociale realisme van de onderwijzer A.M. de Jong (1888-1943) in *Ondergang* (1916), en beide weer van de superieure ironische novellen van Nescio (= J.H.F. Grönloh, 1882-1961). Van hen allen vrijwel, zoals ook van Ernest Claes (1883-1968) en van F. Bordewijk (1884-1965), valt het belangrijkste werk in de periode tussen de twee wereldoorlogen: ook zij hebben een lang rijpingsproces doorgemaakt.

Modernisme

Ofschoon Nederland neutraal en Vlaanderen bezet gebied was, heeft WO I er bij de jongeren verwante reacties opgeroepen. Zij konden daarbij steunen op buitenlandse dichters, vooral in Duitsland en Frankrijk, en deze op hun beurt steunden op de schilders die afrekenden met het zintuiglijke impressionisme en de symbolistische Jugendstil (art nouveau). Al in de laatste werken van Vincent van Gogh, ca 1890, is de principiële ommekeer aanwezig, en ca 1910 trekt men daaruit de verste consequenties: de kunstenaar beeldt niet af maar verbeeldt, hij geeft geen indrukken maar drukt zich uit, hij creëert een eigen werkelijkheid. De natuurlijke kleuren en vormen worden losgelaten, het perspectief verdwijnt voor een eigenmachtige groepering, het lieftallige onderwerp voor het schokkende, de natuur voor de stad:

de schilder rebelleert tegen de onmenselijke en ontmenselijkte maatschappij waarin hij gedoemd is te leven. Hij is revolutionair, maar niet altijd in politieke zin.

Al is er geen volstrekt parallellisme, toch toont de moderne expressionistische poëzie overeenkomstige trekken. Paul van Ostaijen (1896-1928) in Vlaanderen, Herman van den Bergh (1897-1967) in Nederland, zoeken naar nieuwe uitdrukkingsmiddelen voor hun nieuwe emoties; zij verwerpen kritisch en creatief de traditionele vormgeving, zij werken met onthutsende beelden, met ongebruikelijke woorden, een grillige zinsbouw, een harde ritmiek, rijmloze verzen en soms onder Duits-dadaïstische invloed zelfs met een experimentele typografie (Paul van Ostaijen, *Bezette stad*, 1921). In Nederland kwam het expressionisme het eerst tot uiting in *Het Getij* (opgericht 1916), later *De Vrije Bladen* (opgericht 1925); in Vlaanderen veel feller en strijdvaardiger in *Ruimte* (1920), met medewerkers als Wies Moens (1898-1982), Marnix Gijsen (1899-1984), Gaston Burssens (1896-1965), Victor J. Brunclair (1899-1944) en Karel van den Oever (1879-1926). Bij Achilles Mussche (1896-1974) was het meer humanitair en sociaal gericht. Het expressionisme is sindsdien ondanks allerlei vervormingen een onmiskenbaar

bestanddeel gebleven van de 20ste-eeuwse poëzie. Wel was er, vooral in Vlaanderen, verzet of liever: afwijzing, geconcentreerd in het tijdschrift *'t Fonteintje*, dat met dichters als Maurice Roelants (1895-1966) en Raymond Herreman (1896-1971) een eigen rustige toon deed horen, met als ondertoon de stem van Karel van de Woestijne; een invloed waaraan Richard Minne (1891-1965) zich dank zij zijn ironie spelenderwijs onttrok. Onafhankelijk van deze tegengestelde centra ontwikkelden zich Maurice Gilliams (1900-1982), Pieter Buckinx (1903), de snel populair geworden Alice Nahon (1896-1933) en de zeer gevarieerde Karel Jonckheere (1906). In Nederland had de reactie op de oorlogsperiode meer een levensbeschouwelijke strekking, al bestond ook hier bij dichters als J.W.F. Werumeus Buning (1891-1958), Victor E. van Vriesland (1892-1974) en M. Nijhoff (1894-1953) in persoonlijke stijl aansluiting bij de reeds gevestigde traditie van de generatie-1910. Uit de jaren omstreeks 1920 dagtekent het dichterschap met expressionistische inslag van Hendrik de Vries (1896), J. Slauerhoff (1898-1936) en H. Marsman (1899-1940). Maar in diezelfde tijd vindt de oprichting plaats van een reeks principiële tijdschriften: het vrijzinnige maandblad *De Stem*, met de essayist Dirk Coster (1887-1957), en later de dichter Anthonie Donker (1902-1965); van het progressief katholieke maandblad *De Gemeenschap*, met Anton van Duinkerken (1903-1968), Pierre Kemp (1886-1967) en Jan Engelman (1900-1972); van het calvinistische maandblad *Opwaartsche Wegen*, met Willem de Merode (1887-1939), Roel Houwink (1899) en W.A.P. Smit (1903). Een groep socialistische dichters zoals Margot Vos (1891), Jef Last (1898-1972), Freek van Leeuwen (1905-1968) en Garmt Stuiveling (1907-1985) manifesteerde zich in *Links richten* of in de jaarboeken *Tijdsignalen*. Als een der weinigen publiceerde M. Mok (1907) epische poëzie: *Exodus* (1938).

Het proza heeft deze tamelijk gescheiden stromingen minder gevolgd, ook al publiceerden de genoemde maandbladen novellen en soms romans en al waren dichters zoals Roelants en Slauerhoff tevens prozaïst. Het expressionisme heeft zich in het proza eigenlijk niet gemanifesteerd. Het opmerkelijke van de beslissende jaren dertig is behalve die vier jaren *Forum* - onder de doelbewuste leiding van de scherpzinnige critici en polemische essayisten Menno ter Braak (1902-1940) en E. du Perron (1899-1940) - allereerst de bijzondere activiteit van de generatie-1910, die in figuren als J.C. Bloem en A. Roland Holst eerst nu tot hun belangrijkste publikaties kwam; voorts de verrassende reeks romans van de 60-jarige van Schendel en van de 50-jarige F. Bordewijk en Willem Elsschot. Natuurlijk zijn er altijd versch. leeftijdsgroepen tezelfdertijd produktief, maar men vindt zelden een periode waarin ze kwantitatief en kwalitatief zo gelijkwaardig produktief zijn dat ze gezamenlijk de geest kenmerken. Weliswaar heeft *Forum* zowel Van Schendel als Elsschot geheel geaccepteerd, en zijn strijdvaardig sarcasme meest gericht tegen het mild humanitaire van *De Stem* en tegen de grove brutaliteit van het nationaal-socialisme, maar het zou onjuist zijn de verhoudingen om te keren, en te menen dat het late meesterschap bij Van Schendel aan *Forum* te danken was.

Verwantschap, meer dan invloed, treft ook bij de jongere auteurs die in staat bleken tot psychologische en stilistische vernieuwing: Gerard Walschap (1898) in wiens werk de crisis van het katholicisme tot uiting komt, en de veelzijdige en veelschrijvende S. Vestdijk (1898-1971) door wie ook de historische roman werd vernieuwd. Tegelijkertijd werd het meer traditionele verhalende proza voortgezet door opmerkelijke auteurs als Antoon Coolen (1897-1961), Ernest Claes (1885-1968),

Filip de Pillecijn (1891-1962) en Herman de Man (1898-1946). In de romans van Maurits Dekker (1896-1962), Lode Zielens (1901-1944) en Theun de Vries (1907) treft de socialistische overtuiging als inspirerende factor. Uit de jaren dertig dagtekent in Nederland ook de hernieuwde humor, dank zij Henriëtte van Eyk (1897-1980) en Belcampo (= H. Schönfeld Wichers, 1902). Bij het grote aantal vrouwelijke prozaïsten voegden zich als de belangrijksten Marianne Philips (1886-1951) en A.H. Nijhoff (1897-1971).

Sedert WO II

WO II betekende een duidelijke breuk in tweeërlei opzicht. Enerzijds overleden leidinggevende figuren, zoals Ter Braak, Du Perron en Marsman, anderzijds werd het publiceren tijdens de bezetting na de instelling van de Cultuurkamer vrijwel onmogelijk. Wat er na 1942 nog aan waardevols verscheen was of clandestien of ille-

gaal: clandestien werden tal van teksten gepubliceerd en verspreid van auteurs die zich niet wensten aan te sluiten bij de Cultuurkamer en dus geen faciliteiten kregen voor de uitgave van hun werk; illegaal verschenen zeer veel teksten, gedrukt of gestencild, van vaak anoniem gebleven auteurs, waarin de haat en verachting voor de onderdrukker een uitweg vonden op een vergelijkbare wijze als in de 17de-eeuwse geuzenliederen. Het meeste van deze verzetspoëzie was, hoe geëmotioneerd ook, van een vaak eenvoudige en soms onbeholpen aard. Tot het beste wat de verzetsliteratuur heeft opgeleverd behoren *Het lied der achttien doden* van Jan Campert (1902-1943) en *De ballade van de ter dood veroordeelden* van Yge Foppema (1901). Nog tijdens de oorlog verscheen het *Geuzenliedboek* (1943) dat enkele vervolgdelen kende, en wat later het *Vrij Nederlandsch liedboek* (1944), door Halbo C. Kool (1907-1968), Han G. Hoekstra (1906) en Jan H. de Groot (1901) bij de verzetsuitgeverij De Bezige Bij gepubliceerd. Voorts bleven enkele literaire tijdschriften clandestien verschijnen (*Parade der Profeten, Podium, Zaans Groen, Ad Interim, Maecenas*), waarvan sommige ook na de oorlog bleven voortbestaan en andere door fusie opgingen in levenskrachtiger periodieken.

Als ervaring was WO II een onuitwisbaar bestanddeel in het werk van hen die na de oorlog debuteerden. Als onderwerp treft men de bezetting, de jodenvervolging en het verzet aan in tal van publikaties die na 1945 van de pers kwamen. Wereldberoemd werd het dagboek van Anne Frank (1929-1945) *Het Achterhuis*. Maar ook de herinneringen van Marga Minco (1920) in *Het bittere kruid* en de novellen van J. Presser (1899-1970), bijv. *De nacht der Girondijnen*, geven een aangrijpend beeld van de jodenvervolging.

Van echte vernieuwing van de literatuur was na 1945 aanvankelijk nauwelijks sprake. De meeste tijdschriften zetten de traditie van *Forum* in meer of minder uitgesproken vorm voort: *Criterium, Podium, Libertinage*. De eerste tekenen van vernieuwing kwamen op in het tijdschrift *Het Woord* (1945-1949), zij het dat die veranderingen nauwelijks opgemerkt werden, omdat ze te aarzelend en voorzichtig waren. De meest opmerkelijke veranderingen voltrokken zich in het proza. Zo kan het verschijnen van *De avonden* (1947) van Van het Reve gezien worden als een cynische reactie van een naoorlogse generatie op de uitzichtloosheid van het bestaan, vergelijkbaar met de wijze waarop de `angry young men' reageerden op de leegte van na de oorlog. In datzelfde jaar verscheen *Conserve* van W.F. Hermans (1921), die met *De donkere kamer van Damocles* (1958), een roman over de zinloosheid en het toeval tegen de achtergrond van bezetting en illegaliteit, zijn naam definitief zou vestigen. Intussen bleef echter ook Vestdijk na de oorlog als prozaschrijver zeer produktief en ook in zijn werk liet de oorlog zijn sporen na: *Pastorale 1943* (1948), *Bevrijdingsfeest* (1949). Met *Eenzaam avontuur* (1948) zorgde Anna Blaman (1905-1960) voor een knap gebouwde psychologische roman over menselijke eenzaamheid.

In België kwam de eerste vernieuwing van het proza van Louis Paul Boon (1912-1979) met de romans *De voorstad groeit* (1942) en *Vergeten straat* (1944), waarin hij in op filmfragmenten lijkende prozastukken een beeld geeft van een zich in anarchistisch-communistische richting ontwikkelende gemeenschap, die echter haar heilstaat door individueel onvermogen nooit bereikt. Traditioneler, maar verrassend omdat het zijn prozadebuut was, is Marnix Gijsen met *Joachim van Babylon* (1946). Raymond Brulez (1895-1972), net als Gijsen behorend tot een oudere

generatie, publiceerde zijn intellectualistische en ironische cyclus *Mijn woningen* (1950-1954). Van belang zijn voorts de twee magisch-realistische auteurs Johan Daisne (1912-1978), die met *De trap van steen en wolken* (1942) en *De man die zijn haar kort liet knippen* (1947) bijna parapsychologische romans schrijft, en Hubert Lampo (1920), wiens werk evolueert van psychologische romans als *Don Juan en de laatste nimf* (1943) tot magisch-realistisch werk gebaseerd op de psychologie van Jung, zoals het succesrijke *De komst van Joachim Stiller* (1960). Het werk van Piet van Aken (1920) neemt een tussenpositie in tussen streekromans over Van Akens geboortestreek rond de Rupel en sociaal-realistische romans, met een steeds sterker wordend accent op het laatste. Die ontwikkeling valt af te lezen uit vergelijking van romans als *De duivel vaart in ons* (1946), *Het begeren* (1952) en *De nikkers* (1959).

De poëzie van de generatie die vlak voor WO II debuteerde had nauwelijks gemeenschappelijke kenmerken, of men zou van een personalistische of anekdotische voor-

keur moeten spreken. Tot deze dichters behoorden o.m. Ed Hoornik (1910-1978), M. Vasalis (1909), Herwig Hensen (1917), Adriaan Morriën (1912), Bertus Aafjes (1914) en Bert Decorte (1915). Een bijzondere positie werd ingenomen door Gerrit Achterberg (1905-1962), die in zijn laat-symbolistische poëzie de thema's dood en liefde in een hermetische vormgeving op fascinerende wijze gestalte gaf. Speels, experimenteel en lucide is de poëzie van de bioloog Leo Vroman (1915), die in 1946 met *Gedichten* debuteerde, en later met *Tineke* (1948) en *Snippers* (1958) ook proza publiceerde waaruit dezelfde speelse geest spreekt. Algemeen werd de poëzie van Hans Lodeizen (1924-1950) gezien als een voorafschaduwing van de beweging van vijftig, vooral om de associatieve techniek en de vrije vormgeving ervan. Bij nadere beschouwing blijkt die opvatting niet houdbaar, ook al waardeerden de vijftigers zijn poëzie hogelijk.

Met het optreden van de vijftigers diende zich voor het eerst na WO II een duidelijke groep aan die streefde naar vernieuwing van poëzie en proza, ook al moet men achteraf constateren dat die vernieuwing voor een belangrijk deel aansloot bij wat zich in het begin van de 20ste eeuw in het modernisme voordeed. De vijftigers vonden, na aanvankelijk in *Blurb* en *Braak* te hebben gepubliceerd, een onderdak in het tijdschrift *Podium* dat zij een heel nieuw aanzien gaven. Hun optreden ging gepaard met veel uiterlijk vertoon en de daaruit voortvloeiende schandalen (Luceberts kroning tot keizer, het `Ote-boe-schandaal'), die de aandacht aanvankelijk van de literatuur dreigden af te leiden.

De vijftigers vormden een groep van vnl. dichters: Lucebert (1924), Gerrit Kouwenaar (1923), Remco Campert (1929), Simon Vinkenoog (1928), Hans Andreus (1927-1977), Jan G. Elburg (1919), Jan Hanlo (1912-1969), en in Vlaanderen Hugo Claus (1929). Tot de prozaschrijvers van vijftig behoorden Bert Schierbeek (1918), Sybren Polet (1924), Rudy Kousbroek (1929), opnieuw Hugo Claus en aanvankelijk de enige theoreticus van het gezelschap Paul Rodenko (1920-1976). Sommigen rekenen ook Guillaume van der Graft (1920), Cees Buddingh' (1918-1985) en Leo Vroman tot de vijftigers, vanwege de verwantschap met hun werk. De groep onderhield aanvankelijk nauwe contacten met de Cobragroep, een werkverband van schilders en enkele schrijvers uit Kopenhagen, Brussel en Amsterdam.

De poëzie en het proza van de vijftigers worden gekenmerkt door het uitdrukkelijk experimentele karakter ervan, reden waarom men ook wel van de `experimentelen' sprak. Opvallende eigenschappen in hun werk zijn de associatieve techniek, de grammaticale afwijkingen in het taalgebruik, de sterke uitbuiting van klankeffecten en bij sommigen (Lucebert, Elburg e.a.) de politieke stellingname. De afwijkingen van het vertrouwde beeld van de poëzie zijn verantwoordelijk voor de weerstand die hun poëzie in eerste instantie opriep, maar vrij snel raakte het publiek aan deze werkwijze gewend en werd hun werk geaccepteerd, wellicht mede onder invloed van bloemlezingen als *Atonaal* (1951) en *Vijf 5tigers* (1955).

In België vond een soortgelijke ontwikkeling plaats. Daar groepeerde zich een aantal auteurs rond het avantgardistische tijdschrift *Tijd en Mens* (1949-1953): Louis Paul Boon, Remy C. van de Kerckhove (1921-1958), Ben Cami (1920), Marcel Wauters (1921), Albert Bontridder (1921), Jan Walravens (1920-1965), Maurice d'Haese (1919) en Hugo Claus. De band met de vijftigers kwam duidelijk tot uiting in de tijdelijke fusie van *Tijd en Mens* met *Podium*. De auteur Ivo Michiels (1923), nog behorend tot de generatie van de vijftigers, loopt met zijn experimentele roman

Het boek Alfa (1963) vooruit op de `nouveau roman'-experimenten van auteurs als Vogelaar, Insingel en Robberechts in de jaren zeventig. Voor hem is schrijven een bewustwordingsproces, waarbij traditionele vormgeving plaats moet maken voor lossere vormen. Hugo Claus ontwikkelde zich vooral tot proza- en toneelschrijver. Naast de kleine roman *De Metsiers* (1950) en de verhalen van *De zwarte keizer* (1958) schreef hij vooral toneel: *Een bruid in de morgen* (1955), *Suiker* (1958), *De dans van de reiger* (1962).

Buiten de vijftigers om, maar niet minder vernieuwend voor het literaire klimaat, traden enkele prozaschrijvers naar voren die niet bij enige groep of beweging zijn onder te brengen. Harry Mulisch (1927) debuteerde in 1952 met *Archibald Strohalm*. Hij zou zich ontwikkelen tot een van de belangrijkste naoorlogse auteurs, met een grote produktie en spreiding, in zowel genres (poëzie, toneel, essay, reportage, roman, novelle enz.) als onderwerpen (ge-

schiedenis, politiek, fictie, filosofie enz.). Jan Wolkers (1925), beeldend kunstenaar van oorsprong, publiceerde een reeks verhalen en romans, o.m. over zijn kleinburgerlijk-orthodox-christelijke jeugd en de conflicten die daaruit voortvloeiden: *Serpentina's petticoat* (1961), *Terug naar Oegstgeest* (1965). In België is Hugo Raes (1929) een van de generatiegenoten van deze auteurs. Net als Jef Geeraerts (1930) experimenteert Raes met het proza, maar bij Geeraerts staat het maatschappelijk protest voorop.

Sinds de jaren zestig zijn er een aantal overheersende tendensen te onderscheiden. Een groep van vooral dichters manifesteerde zich in de tijdschriften *Gard Sivik* en *Barbarber*. Ze streefden een vervreemdende weergave van de realiteit na door presentatie van geïsoleere elementen van de werkelijkheid of verschuiving van het punt van waarneming daarvan. Tot deze groep behoorden naast K. Schippers (1936) en J. Bernlef (1937) ook Armando (1929), C.B. Vaandrager (1935), Hans Verhagen (1939) en opnieuw C. Buddingh'. Verwant met hun werk is dat van J.C. van Schagen (1891-1985). Uit de theoretische publikaties van Bernlef en Schippers blijkt hoezeer zij zich verwant voelden met het dadaïsme en surrealisme van het begin van deze eeuw (Eric Satie, Kurt Schwitters, John Cage, Marcel Duchamp e.a.).

Intussen vond de poëzie van de vijftigers voortzetting in de tijdschriften *Merlyn* en *Raster*. De belangrijkste dichters van deze groep zijn G. Kouwenaar, H.C. ten Berge (1938), Hans Faverey (1933), Rein Bloem (1932), Ad Zuiderent (1944), Sjoerd Kuyper (1952) en Peter Nijmeijer (1947). Er treedt echter in hun werk ten opzichte van de vijftigers een verschuiving op, waardoor de nadruk komt te liggen op het taalkundige experiment. Hun poëzie is zeer gesloten van karakter en bevat talloze literaire verwijzingen en associaties, reden waarom men deze poëzie wel als `geleerdenpoëzie' heeft aangeduid.

Een derde groepering wordt gevormd door degenen die wel de neoromantici worden genoemd, omdat in het werk van deze dichters en prozaschrijvers wordt teruggegrepen op vorm en inhoud van 19de-eeuwse teksten, zij het dat deze thema's en vormen, dan vaak geïroniseerd blijken terug te keren. Onmiskenbaar echter is de vaak melancholiek-romantische sfeer van hun poëzie. Gerrit Komrij (1944) is de dichter van het technisch-vernuftige spel met oude poëzievormen. Bij Willem Wilmink (1936) overheersten het melancholieke, dat voortkomt uit de botsing tussen ideaal en werkelijkheid, en de humor. Andere dichters van dit type poëzie zijn Jan Kuijper (1947), Jan Kal (1946) en Anton Korteweg (1944).

Intussen is het beeld dat hierboven is geschetst in feite aanzienlijk complexer, omdat een groot deel van de literaire produkten sinds 1950 zich niet zo gemakkelijk laat indelen. Zo blijken bijv. de opvattingen van *Forum* en het latere *Libertinage* zich voort te zetten in de tijdschriften *Tirade* en *Hollands Maandblad*. In België grijpen de auteurs rond de tijdschriften *Bok* en *Mep* (o.m. Julien Weverbergh, Hedwig Speliers, Herman J. Claeys, Jan Emiel Daele) terug op de wijze van polemiseren van Ter Braak en Du Perron. Sterk personalistisch, vaak humanitair en vrijwel steeds met een relativerende ondertoon (bijv. tot uiting komend in de parlandotoon) is het werk van auteurs als J. Emmens (1924-1971), Rutger Kopland (1934), Judith Herzberg (1934), Wilfred Smit (1933-1972) en tot op zekere hoogte Chr.J. van Geel (1917-1974). Van enige groepsvorming kan men echter bij deze auteurs niet spreken. Datzelfde geldt voor auteurs als Maarten 't Hart (1944), J.M.A. Biesheuvel (1939) en F.B. Hotz (1922). In het werk van 't Hart kan men parallellen zien met het werk

van Vestdijk, met dien verstande dat bij 't Hart vooral diens gereformeerde jeugd een hoofdrol speelt. Biesheuvel en Hotz zijn typische verhalenschrijvers; Biesheuvel soms met een absurdistisch karakter. Sterk persoonlijk, soms uitdrukkelijk autobiografisch, maar vooral fel en polemisch is het werk van Jeroen Brouwers (1940). In zijn essayistisch werk kan men invloeden van *Forum*, maar vooral van de kritieken van Van Deyssel onderkennen.

Een aantal auteurs dat aanvankelijk in het Amsterdamse studentenweekblad *Propria Cures* had gepubliceerd, stelde zich eenvoudig ten doel zo leesbaar en boeiend mogelijk te schrijven, zonder veel pretenties. Tot deze groep behoorden o.a. Heere Heeresma (1932), Hans Plomp (1944) en Jan Donkers (1943). Sommigen van hen behoorden tevens tot de kring van het tijdschrift *De Revisor*, samen met D.A. Kooiman (1946) en Nicolaas Matsier (1945). Later werkten ook Louis Ferron (1942), Doeschka Meijsing (1947) en Frans Kellen-

donk (1951) aan dit tijdschrift mee, auteurs die vooral zijn gericht op een goed geconstrueerd verhaal.

Nieuw in de jaren zeventig is het experimentele proza van overwegend als links te boek staande auteurs als J.F. Vogelaar (1944), Lidy van Marissing (1942), Sybren Polet (1924), Daniël Roberrechts (1937) en Mark Insingel (1935). Zij streven naar defictionalisering en ontpersoonlijking van het proza, o.m. door collagetechnieken, wisseling van point of view, doorbreking van het verwachtingspatroon, genrevermenging, pastichering en linguïstische experimenten. Deze avant-gardeauteurs zijn schatplichtig aan de nouveau roman en zijn op die manier ingeschakeld in een internationale beweging, waarvan de aanknopingspunten opnieuw in het modernisme kunnen worden gevonden. Voorbeelden van hun experimentele teksten zijn Vogelaars *Kaleidiafragmenten* (1970), Polets *Mannekino* (1968) en Lidy van Marissings *Ontbinding* (1972).

In kritiek en essay voltrok zich sinds de jaren zestig een verandering die tot gevolg had dat de sterke nadruk op het literaire werk zelf, zoals die tot uiting kwam in het autonomiebeginsel dat door *Merlyn* (1962-1966), met name door J.J. Oversteegen, H.U. Jessurun d'Oliveira en K. Fens werd verdedigd, plaats maakte voor extraliteraire benaderingen. Die beweging vertoont een zeker parallellisme met het defictionaliseringsproces, maar vooral met de sterke opkomst van marxistische literatuurbenaderingen in die tijd. Het autonomiebeginsel werd aanvankelijk vanuit de personalistische hoek bestreden, bijv. door H.A. Gomperts en in zijn voetspoor door Aad Nuis, Huug Kaleis en later Jaap Goedegebuure. Marxistische of materialistische kritiek werd uitgeoefend door J.F. Vogelaar, Bert Brouwers en Anthony Mertens.

De naoorlogse literatuur vertoont een caleidoscopisch beeld, waarvan nog niet te zeggen valt in welke stand van de kijker het juiste patroon tot uiting komt. Het lijkt erop dat versch. tendensen, stromingen of benaderingen naast elkaar een eigen leven kunnen leiden, zonder dat kan worden vastgesteld welke daarvan een leidersrol toekomt. Elke poging tot groepering onder een wat ruimere noemer betekent tevens een vergroving in de weergave van de situatie. Onder dat voorbehoud lijken niettemin twee conclusies mogelijk. Het ziet ernaar uit dat een demarcatielijn valt te trekken tussen een sociaal-collectivistische tendens in de literatuur (Vogelaar, Marissing, Mertens, Polet e.a.) en de voortzetting van de sterk individualistisch gerichte literatuur (Reve, Mulisch, Komrij, 't Hart, Brouwers e.a.). Een tweede opvallend verschijnsel is dat de literatuur zichzelf steeds meer gaat problematiseren: het schrijven over poëzie wordt onderwerp van de poëzie, het schrijven van de roman onderwerp van de roman; de schrijver zelf treedt steeds nadrukkelijker als personage in zijn werk op (Boon, Michiels, Reve, Brouwer, Biesheuvel e.a.).

Literatuur:

algemeen: W.J.A. Jonckbloet, *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*, 6 dln. (1888-1892[4]); J.A. Worp, *Geschiedenis van het drama en van het tooneel in Nederland*, 2 dln. (1904-1908, 1971[2]); G. Kalff, *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*, 7 dln. (1906-1912); J. te Winkel, *De ontwikkelingsgang der*

Nederlandsche letterkunde, 7 dln. (1922-1927, 1973[2]); F. Baur e.a. (red.), *Geschiedenis van de letterkunde der Neerlanden*, dl. 1-7, 9 (1939-1975); G.P.M. Knuvelder, *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde*, 4 dln. (1970-1976[5]); R.P. Meijer, *Literature of the Low Countries* (1971); P. Calis e.a., *Het spel en de knikkers*, 2 dln. (1972-1979); P. van Aken, *Letterwijs, letterwijzer. Een overzicht van de Nederlandse literatuur* (1979); C.G.N. de Vooys en G. Stuiveling, *Schets van de Nederlandse letterkunde* (1980[32]).

me en rederijkerstijd: W.J.A. Jonckbloet, *Geschiedenis van de Middennederlandsche dichtkunst*, 3 dln. (1851-1855); G. Kalff, *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde in de 16e eeuw*, 2 dln. (1889); J. van Mierlo, *Geschiedenis van de Oud- en Middelnederlandsche letterkunde* (1928); J.J. Mak, *De rederijkers* (1944); H. Pleij, *Het literaire leven in de middeleeuwen* (1984).

17de en 18de eeuw: E.F. Kossmann, *Nieuwe bijdragen tot de geschiedenis van het Nederlandsch tooneel in de 17e en 18e eeuw* (1915); A.G. van Hamel, *Zeventiende-eeuwsche opvattingen en theorieën over literatuur in Nederland* (1918, 1973[2]); E. de Bock, *Verkenningen in de achttiende eeuw* (1963); E.K. Grootes, *Het literaire leven in de zeventiende eeuw* (1984); J. Stouten, *Verlichting in de letteren* (1984).

19de en 20ste eeuw: J. ten Brink, *Geschiedenis der Noord-Nederlandsche letteren in de 19e eeuw in biographieën en bibliographieën 1830-1900*, 3 dln. (1902-1904); Th. Coopman en L. Scharpé, *Geschiedenis der Vlaamsche letterkunde* (vanaf 1830) (1910); G. Stuiveling, *Een eeuw Nederlandse letteren* (1958[3]); G. Colmjon, *De Nederlandse letteren in de negentiende eeuw* (1953); G. Knuvelder, *Handboek tot de moderne Nederlandse letterkunde* (1954); J. Weisgerber, *Aspecten van de Vlaamse roman 1917-1960* (1964); E. de Bock, *Verkenningen in de eerste helft der negentiende eeuw* (1965); J.J. Oversteegen, *Vorm of vent. Opvattingen over de aard van het literaire werk in de Nederlandse kritiek tussen de twee wereldoorlogen* (1969); R.F. Lis-

sens,

De Vlaamse letterkunde van 1780 tot heden (1973[5]); K. Fens e.a., *Literair lustrum*, 2 dln. (1972[3], 1973).

Bloemlezingen: V.E. van Vriesland, *Spiegel van de Nederlandse poëzie door alle eeuwen*, 3 dln. (1953-1955), 2 dln. met H. Warren (1979); M.C.A. van der Heijden, *Spectrum van de Nederlandse letterkunde*, 25 dln. (1967-1972).

Platenatlassen: A.P.C. Poelhekke en C.G.N. de Vooys, *Platenatlas bij de Nederlandsche literatuurgeschiedenis* (1916[2]); H.J.F.M. Lodewick e.a., *Ik probeer mijn pen* (1979, 1982[2]).

[G. Stuiveling en G.J. van Bork en P.J. Verkruijsse]

Geschiedenis van de Friese literatuur

Dat de Friese letterkunde in onze tijd een springlevende zaak is mag een wonder heten, als wij ons realiseren onder welke moeilijke (politiek-culturele) omstandigheden de Friese taal zich heeft moeten handhaven. Als Westgermaanse kusttaal (verwant aan het Oudengels) werd het Fries in de me gesproken in een gebied dat aanmerkelijk groter was dan het huidige. De oudste bewaard gebleven handschriften, die men bij gebrek aan méér tot de Friese literatuur mag rekenen, zijn wat het taalgebruik betreft te onderscheiden in `Westerlauwers' en `Oosterlauwers' Fries. Met `Westerlauwers' Fries werd en wordt nog steeds de taal aangeduid die gesproken werd en wordt in de tegenwoordige Nederlandse provincie Friesland, maar de actieradius van die taal heeft zich eens uitgestrekt tot de kusten van wat nu Holland, Zeeland en Vlaanderen heet. Het `Oosterlauwers' Fries was omgangstaal in de kuststreken ten oosten van het stroompje de Lauwers tot aan de Wezer. Het heeft daar de expansie van het Saksisch niet overleefd; de `ontfriesing' van de Groninger Ommelanden was al ca 1430 een voldongen feit. En in het gebied ten westen van de Lauwers, dat wil zeggen in de huidige provincie Friesland, waar het Fries zich al evoluerend wèl kon handhaven, verloor het ca 1500 ook zijn min of meer officiële status. Het zou tot in onze tijd duren, voordat het Fries er officiële erkenning vond en naast het Nederlands een plaats kreeg in het onderwijs en in het officiële verkeer.

De geschiedenis van de Friese letterkunde vormt, om met K. Fokkema te spreken, mede ten gevolge van de hierboven geschetste ontwikkelingen, niet één geheel, maar begint op verschillende tijdstippen opnieuw. Wij onderscheiden mede daarom en daardoor een drietal tijdvakken: het Oudfriese (tot ca 1550), het Middelfriese (van ca 1550 tot ca 1800) en het Nieuwfriese tijdvak (na 1800).

Oudfries

De Oudfriese tijd wordt op haar beurt wel onderverdeeld in een drietal perioden: de pre-klassieke (ca 700 tot ca 1000), de klassieke (ca 1100 tot ca 1400) en de post-klassieke (ca 1400 tot ca 1550). Uit de eerste periode zijn alleen de zgn. runen-inscripties bewaard gebleven. Van de blinde dichter Bernlef (8ste eeuw) wordt weliswaar in Angelsaksische bronnen getuigd dat hij in het Fries, zichzelf op de harp begeleidend, heldenliederen zong, maar teksten zijn niet overgeleverd, evenmin als van de psalmbewerkingen die hem - na zijn bekering tot het christendom - worden toegedicht. Des te omvangrijker zijn de sporen die uit de klassieke periode bewaard zijn gebleven. Het betreft hier (in hoofdzaak Oosterlauwerse) rechtshandschriften met een literair patio: dichterlijk taalgebruik met suggestieve alliteraties en naar het magische neigende metaforen. Vrijwel alle handschriften uit deze periode zijn in wetenschappelijke edities toegankelijk gemaakt. Zij vormen uiteraard in de eerste plaats `voer voor filologen' (en rechtshistorici) maar zijn ook literair-historisch van groot belang. Uit de post-klassieke periode tenslotte dateren (voornamelijk Westerlauwerse) rechtsdocumenten als oorkonden, die eveneens in voortreffelijke edities zijn ontsloten. De laatste Friestalige oorkonde (uit Leeuwarden) dateert uit 1573. Toen was ook in Friesland (in 1523 `ingelijfd' in het rijk van Karel v) een aanvankelijk sterk door het Duits beïnvloed Nederlands de taal van recht en wet

geworden. Het `boerenfries' handhaafde zich als de niet-officiële omgangstaal voor de ongeletterden ten plattelande. En van een eigen Fries letterkundig leven is dan niet of nauwelijks sprake.

Middelfries

Het tijdvak van de Middelfriese letterkunde (ca 1550 tot ca 1800) wordt gedomineerd door de opzienbarende figuur van de dichter Gysbert Japicx (1603-1666). Zonder noemenswaardige voorgangers, zonder de stimulans van een schriftelijke, laat staan literaire traditie, blijkt hij vrijwel vanuit een vacuüm in staat in de geminachte taal van het landvolk literatuur van grote allure te scheppen. Zijn *Friesche Rymlerye*, twee jaar na zijn dood in druk verschenen, toont een dichter en `taalbouwer' pur sang. Gysberts taalscheppend en -vormend vermogen valt te vergelijken met dat van de renaissancedichters in Holland, aan wie hij zich verwant heeft gevoeld en met wie hij heeft willen wedijveren. Met dit verschil

dat hij (zij het in beperkte kring) weliswaar weerklank vond, maar niet of nauwelijks school heeft gemaakt: `een berg in laagland', naar een rake typering van G. Gosses. De klankbodem in het stadhouderlijk Friesland, waar het `boers' zo duidelijk en naar het scheen definitief naar de (soms ietwat pastorale) marge was verwezen, was te klein. Des te verwonderlijker rijst deze renaissancedichter voor ons op in een oeuvre dat vrijwel alle toen in de Republiek gangbare genres omvat. Men vindt er boertige dan wel moraliserende tweespraken, plastische bruiloftsverzen, schalkse maar ook hartstochtelijke minnezangen, religieuze lyriek van een ontroerende diepgang, classicistische prozafragmenten en niet te vergeten een vijftigtal psalmberijmingen.

Bij het vuur van deze meteoor verbleekt de schijn van incidentele voorgangers als J.J. Starter en Johan van Hichtum en evenzeer die van spaarzame nakomers als Jan Althuysen, Dirk Lenige, Feike van der Ploeg en Eelke Meinderts. Wat hun verdiensten ook geweest mogen zijn, zéker voor het levendig houden van het Friese taalbesef en een minieme leescultuur in deze voor de Friese literatuur zo schemerduistere eeuwen, de Middelfriese letterkunde is en blijft Gysbert Japicx' glanzend domein. Drie eeuwen na zijn dood kreeg hij in zijn geboortestad Bolsward een standbeeld. En er kwam tegelijkertijd een vrijwel definitieve heruitgave van zijn werk, met een door J.H. Brouwer als vrucht van jarenlange Gysbert-studie verzorgd, onmisbaar commentaardeel.

Nieuwfries

Zo'n anderhalve eeuw na Gysbert Japicx' dood, als ca 1800 het Nieuwfriese tijdvak aanvangt, wordt het werk van deze grote voorganger, de eigenlijke grondlegger van de Friese letterkunde, herontdekt. Dat proces voltrekt zich in eerste instantie in een kring rond de Franeker hoogleraar Everwinus Wassenbergh (1742-1826). Hij is de stimulator, die een kleine academische elite voorgaat in een herlevend taalbesef en een nieuw literair elan. Hetgeen uiteindelijk leidt tot de oprichting van zowel het `Friesch Genootschap van geschied-, oudheid- en taalkunde' (1824) als van de eerste organisatie op het gebied van de eigenlijke taalbeweging, het `Selskip foar Fryske taal en skriftekennisse' (1844).

Tot die literaire herbezinning en herleving heeft ook en vooral de romantiek het hare bijgedragen, aandacht en liefde als zij koesterde voor de volkstaal en de volkscultuur. Meer nog dan in het waardevolle, maar weinig omvangrijke en enigszins literaire werk van `de Wassenberghschool' vindt die Friese romantiek haar bedding in het oeuvre van de drie gebroeders Halbertsma: Joast, de doopsgezinde predikant (1789-1869), Eeltsje, de plattelandsmedicus (1797-1858) en de zuivelkoopman Tsjalling Halbertsma (1792-1852). In hun *Rimen en Teltsjes* (rijmen en vertellingen, eerste volledige editie 1871) wisten zij gevoel en verstand, vernuft en volksaardigheden zo vanzelfsprekend-subliem te combineren dat er een breed, enthousiast lezerspubliek ontstond. De Halbertsma's zijn de feitelijke trendsetters geweest voor de ontwikkeling van de Friese letterkunde van de negentiende eeuw. Zonder overdrijving mag men stellen, dat zij het zijn geweest die - zoals Conscience het zijn Vlamingen deed - de Friezen leerden lezen in hun eigen taal. En zij hebben, in tegenstelling tot Gysbert Japicx, wel degelijk school gemaakt en vele, vaak

markante navolgers gehad. Harmen Sytstra (1817-1862), een van de oprichters van het `Selskip' (1844), kan tot die volgelingen gerekend worden met dien verstande dat hij zijn leermeesters in talent en diepgang overtrof. Sytstra's hartstochtelijke bevlogenheid onderscheidde hem ook nadrukkelijk van de typische volksschrijvers die in Halbertsma's voetsporen traden zoals de zeer produktieve en veelzijdige Waling Dykstra (1821-1914) en Tsjibbe Gearts van der Meulen (1824-1906), die met hun humoristisch maar sterk moraliserend werk onmiskenbaar grote betekenis hebben gehad voor o.a. de ontwikkeling van het Friese volkstoneel. Vooral Dykstra en zijn navolgers, vaak ook epigonen, domineren het beeld van de Friese letterkunde in de tweede eeuwhelft meer en meer. Het is het beeld van een zich sterk verbredende `Heimatliteratur' met alle charme en nadelen vandien, maar waarin niettemin ook telkens opnieuw ruimte blijkt te zijn voor talenten die zich aan een ietwat benauwende traditie willen en kunnen ontworstelen. Een gaaf voorbeeld van het laatste is het werk van de naderhand als politicus vermaard geworden dichter Piter Jelles Troelstra (1860-1930) en hetzelfde geldt o.a. voor een vernieuwer van het Friese volkstoneel rond de eeuwwisseling als Yme C. Schuitmaker (1877-1961).

Op Gysbert Japicx en Harmen Sytstra (en ten dele ook op P.J. Troelstra) beroept zich de dan nog piepjonge student Douwe Kalma (1896-1953), als hij in 1915 en daarna in de door hem gestichte `Jongfryske Mienskip' (Jongfriese Gemeenschap) de jongere schrijversgeneratie oproept tot een radikale breuk met de z.i. steriele, in provincialisme verzande, volksschrijverij. Kalma heeft tweeërlei doelstelling gehad. Enerzijds nam hij, zoals gezegd, zeer kritisch afstand van de `vorigen', d.w.z. van het z.i. benepen en huisbakken klimaat van de 19de-eeuwse Friese letterkunde in haar bekendste en populaire vertegenwoordigers en vooral hun talrijke epigonen. Tegelijkertijd pleitte hij (de parallel met de Tachtigers, dertig jaar na dato, lijkt evident) onder het motto `Fryslân en de wrâld!' (Friesland en de wereld!) voor een meer esthetische en vooral meer persoonlijke literaire kunst, zo mogelijk op mondiaal niveau. Daarnaast gaf de veelzijdige erudiet Kalma de Friese taalbeweging nieuwe impulsen door het bepleiten van een meer doelbewuste taalpolitiek.

Wat dat laatste betreft heeft het in 1908 opgericht `Kristlik Frysk Selskip' trouwens ook belangrijk werk verricht, terwijl het tevens in confessioneel-christelijke kringen taboes doorbrak waarmee tot dan toe de (goeddeels on- of anti-godsdienstige) Friese volksschrijver was omgeven. Uit de protestants-christelijke sfeer kwamen krachtige en talentvolle figuren naar voren als de theoloog en literatuur-historicus Geart Aeilco Wumkes (1869-1954), de eerste die de bijbel in het Fries vertaalde (1943) en de scherpzinnige en als stilist uiterst begaafde essayist en prozaïst Eeltsje Boates Folkertsma (1893-1968). Het werk van auteurs als de fijnzinnige, filosofische dichter Obe Postma (1868-1963), de romanschrijfster in neoromantische stijl Simke Kloosterman (1876-1938), de `verteller' Reinder Brolsma (1882-1953) en de lyrische dichteres Rixt (ps. voor H.A. van Dorssen, 1887-1979) leverde overigens het bewijs dat de talenten, ook buiten het eigenlijke Jongfriese kamp, zeker aanwezig waren om de Friese letterkunde zich blijvend aan een ietwat benauwend provincialistisch keurslijf te doen ontworstelen.

Deze ontwikkeling naar een voldragen, gevarieerde en autonome literatuur heeft zich in de jaren dertig en veertig duidelijk voortgezet in het werk van dichters als Rintsje Piter Sybesma (1894-1975), Fedde Schurer (1898-1968), Douwe Hermans Kiestra (1899-1970) en met name Douwe Annes Tamminga (1909), om er slechts enkelen te noemen. Van het werk van prozaïsten als Ulbe van Houten (1904-1974) en Nyckle J. Haisma (1907-1943) kan onder zeker voorbehoud hetzelfde gezegd worden. Dat voorbehoud geldt dan het feit dat pas in de jaren na WO II het Friese proza zich definitief uit de sfeer van (vaak talentvolle) kopieerlust des dagelijksen levens heeft weten te bevrijden zoals blijkt uit het oeuvre van jongeren als Anne Wadman (1919, ook als criticus en essayist belangrijk), Rink van der Velde (1932), Reinder Rienk van der Leest (1933) en vooral ook Trinus Riemersma (1938). In en door hun werk is het moeizame emancipatieproces van de Friese letterkunde voltooid. De huidige stand van zaken is er om het te bewijzen. De *Friese* schrijvers zijn, naar een woord van Anne Wadman, Friese *schrijvers* geworden. In hun thematiek noch in hun techniek onderscheiden zij zich wezenlijk van hun confraters elders in West-Europa. Men hoeft er de poëzie van bijv. Sjoerd Spanninga (ps. van Jan Dijkstra, 1906-1985), Ella Wassenaer (ps. van L. Post-Beuckens, alias Ypk fan der Fear, 1908-1983), Garmant Nico Visser (1910), Jan Wybenga (1917), Tiny Mulder (1921) e.a. maar op na te lezen. Om van de jongere en allerjongste generatie, hier vertegenwoordigd door Daniël Daen (ps. van G. Willem Abma, 1942) nog maar te

zwijgen. Echter, hun gemeenschappelijke actieradius is wèl aanzienlijk kleiner dan die van hun collega's bijv. in Nederland en Vlaanderen, want hun potentieel publiek omvat maximaal maar zo'n half miljoen lezers. Maar die kunnen dan wel `te kust en te keur' gaan bij zo'n honderdtal nieuwe publikaties in boekvorm jaarlijks. En bij een viertal letterkundige tijdschriften, bij een fameuze instelling als `Operaesje Fers' (poëzie per telefoon: 058-13 13 13). Dat alles mede dankzij de royale opvattingen die het provinciaal bestuur van Friesland de laatste jaren in taalpolitieke zin in praktische toepassing brengt. Dankzij ook de wettelijke ruimte die het Friestalig onderwijs heeft weten te verwerven. Maar ook en vooral dankzij de taalwil van de Friese schrijvers en hun lezers, die het eigenlijk en eindelijk een vanzelfsprekende zaak zijn gaan vinden dat je als Fries je moedertaal spreekt, schrijft en leest.

Voor niet-Friezen blijft, jammer genoeg, de

Friese literatuur grotendeels een gesloten boek. Een aantal moderne Friese romans (van Wadman, Van der Velde en Riemersma) is in Nederlandse vertaling verschenen. Zie verder de bibliografie en de opgaven bij de afzonderlijke auteurs.

Literatuur:

Catalogus der Friesche taal- en letterkunde en overige geschriften (in de) Provinciale Bibliotheek van Friesland (1941); A. Wadman, *Frieslands dichters* (1949), bloeml. met inl. en vert.; J.H. Brouwer, *Hedendaagse aspecten van de Friese literatuur* (1954); E. Howard Harris, *The literature of Friesland* (1956); J. Piebenga, *Koarte skiednis fan de Fryske skriftekennisse* (1957[2]); *Encyclopedie van Friesland* (1958); B. Sjölin, *Einführung in das Friesische* (1969); L. Pietersen, *De Friezen en hun taal* (1969); *Bibliografie van de Nederlandse taal- en literatuurwetenschap, aangevuld met de bibliografie van de Friese taal- en literatuurwetenschap* (vanaf 1970); Ph.H. Breuker e.a., *Tekst en Utliz* (vanaf 1970); *Encyclopedie van het hedendaagse Friesland* (1975); Sj. van der Schaap, *Skiednis fan de Fryske biweging (1977); K. Dykstra, Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977); A. Feitsma, *Tussen volkstaal en schrijftaal* (1978); G.R. Zondergeld, *De Friese Beweging in het tijdvak der beide wereldoorlogen* (1978); D. Gorter e.a., *Taal yn Fryslân* (1984); Tr. Riemersma, *Proza van het platteland. Een onderzoek naar normen en waarden in het grotere Friese proza van 1855-1945* (1984), diss; R. Jellema, *Country Fair. Poems from Friesland since 1945* (1985). [F. Dam]

A

Aafjes, Bertus

Eig. Lambertus Jacobus Johannes, Nederlands dichter en prozaschrijver (Amsterdam 12.5.1914).

Volgde aanvankelijk opleiding tot priester en studeerde vervolgens archeologie te Leuven en te Rome. De drang tot dichten belette hem deze studie te voltooien. Zijn reizen naar Italië inspireerden hem in 1944 tot het omvangrijke gedicht *Een voetreis naar Rome* (1946), waardoor zijn naam als dichter bekendheid kreeg. Dit werk beleefde een in Nederland nauwelijks eerder voorgekomen oplage. Aafjes werd naar aanleiding hiervan door Nijhoff de jongste der meesters genoemd. Dit sterk romantisch-poëtische reisverslag bezit de charme en de zangerigheid van een lied uit de tijd der troubadours. Voor Aafjes is reizen `'t schoonste godengeschenk'. Antieke culturen en de bijbel hebben hem gefascineerd en geïnspireerd: een reis naar Egypte werd aanleiding tot *Het koningsgraf* (1948), dat aangrijpende sonnetten bevat. Overpeinzingen over het menselijke tekort en het dichterschap hebben geleid tot het opmerkelijke symbolistische dichtwerk *In den beginne* (1949), waarin het verhaal van de zondeval wordt gezien als een parallel van de gespletenheid van het dichterschap. De korte gedichten uit de eerste bundels, vooral de gelijknamige cyclus uit *Het zanduur van den dood* (1941), behoren overigens tot Aafjes' beste poëzie.

Talrijke journalistieke bijdragen over zijn reizen zijn veelal later in bundels bijeengebracht; Aafjes' reizen naar Japan inspireerden hem bovendien tot het schrijven van een aantal fantasieverhalen rondom de aldaar legendarische rechter Ooka (1677-1751), die zowel om zijn scherpzinnigheid als om zijn diepe menselijkheid bekendheid heeft gekregen.

Het proza van Aafjes heeft eveneens een sterk poëtische inslag, is eenvoudig en welluidend, maar niet geheel vrij van een zeker romantisch pathos.

Op late leeftijd schreef hij erotische poëzie, de bundel *Deus sive natura* (1981).

Werken:

Het gevecht met de muze (1940), p.; *Een laars vol rozen* (1942), reisschetsen; *Gerrit Achterberg, de dichter van de sarcophaag* (1943), essay; *Per slot van rekening* (1944), aforismen; *De tooverfluit* (1944), vert. p.; *Kleine katechismus der poëzie* (1944), essay; *Omne animal* (1944), p.; *Elf sonnetten op Friesland* (1944), p.; *In het atrium der Vestalinnen* (1945), p.; *Maria Sybilla Merian* (1946), p.; *De zeemeerminnen* (1947), nov.; *Circus* (1948), pr.; *De reis van Sinte-Brandaan* (1949), herdichting; *Egyptische brieven* (1949), pr.; *Arenlezen achter de maaiers* (1950), pr.; *Vorstin onder de landschappen* (1952), reisschetsen; *De karavaan* (1953), p.; *Morgen bloeien de abrikozen* (1954), reisschetsen; *De blinde harpenaar* (1955), vert. p.; *Logboek van `Dolle Dinsdag'* (1956), reisschetsen; *Capriccio Italiano* (1957), reisschetsen; *Vrolijke vaderlandse geschiedenis* (1958); *De wereld is een wonder* (1959), reisschetsen; *Goden en eilanden* (1959), reisschetsen; *Italiaans schetsboek* (1959), reisschetsen; *Dag van gramschap* (1960), reisschetsen; *In de schone Helena*

(1960), reisschetsen; *De Italiaanse postkoets* (1962), reisschetsen; *Odysseus in Italië* (1962), reisschetsen; *De fazant op de klokketoren* (1963); *Dooltocht van een Griekse held* (1965); *Drie* (1967), verh.; *De denker in het riet* (1968); *Die te Amsterdam vaak zei: Jeruzalem* (1968); *Een ladder tegen een wolk* (1969), verh.; *De rechter onder de magnolia's* (1969), verh.; *De koelte van een pauweveer* (1971), verh.; *Mijn ogen staan scheef* (1971), reisschetsen; *De vertrapte pioenroos* (1973), verh.; *Een lampion voor een blinde* (1973), nov.; *De laatste faun* (1974), verh.; *Limburg, dierbaar oord* (1976); *In de Nederlanden zingt de tijd* (1976); *Kleine Isar, de vierde koning* (1979); *Het rozewonder* (1979), verh.

Uitgaven:

Verzamelde gedichten (1948); *Het gevecht met de muze. Verzamelde gedichten* (1974).

Literatuur:

K. Jonckheere, *B.A. De dichter van de poëzie* (1952); G. Stuiveling, `Dichterschap als zondeval', in *Triptiek* (1952); W. Enzinck, `Praten met B.A.', in *Periscoop*, 20 (1970); A. Westerlinck, in *Musica Humana*, 4 (1973); J. Daniëls, in *Streven*, 27 (1974); W. Sinninghe, Damsté en R. Molin, *B.A.* (1981); H. van de Waarsenburg, `Erotische poëzie van B.A.', in *Nieuw. Vl. Tijdschr.,* 34 (1981); G. Komrij, in *Dit hels moeras* (1983).

[P.H. Dubois en red.]

Aalberse, Han B.

Ps. van Johannes van Keulen, Nederlands uitgever en romanschrijver (Bruinisse 20.12.1917). Kwam vooral in het nieuws door het verschijnen van zijn romans *De liefde van Bob en Daphne* (2 dln., 1955 en 1957) en *Liesbeth en de wereld van Bob en Daphne* (1959), die voor het ministerie van justitie aanleiding vormden voor een geruchtmakend proces over het zinneprikkelend karakter van deze Lolitaromans, terwijl Aalberse altijd heeft volgehouden er opvoedende bedoelingen mee te hebben gehad. Niettemin werd de auteur tijdelijk in hechtenis genomen. Hij kreeg uiteindelijk een symbolische boete en zijn boeken

werden geconfisqueerd, ondanks het feit dat versch. auteurs van naam (Jef Last, Adriaan van der Veen, Victor E. van Vriesland e.d.) verklaringen ten gunste van Aalberse aflegden.

Later verschenen nog *Lucie, Liesbeth en Daphne* (1968), *Chico* (1970), *Raimundo* (1972) en *Dolores* (1976). Aalberse vertaalde voorts uit het Engels, o.a. werk van William Faulkner.

Literatuur:

J. Last, `De waarheid gevonnist', in *Nieuwe Stem* 2, 5 (1965); M. Pam, in *Vrij Nederland* (17 nov. 1979).

[G.J. van Bork]

Aardweg, Henricus Petrus van den

Nederlands journalist, dichter en prozaschrijver (Hoorn 19.7.1899-Amsterdam 4.7.1971). Was aanvankelijk werkzaam in de handel, later als journalist en correspondent van versch. kranten in Parijs en Rome. Was daarna tevens adviseur van een uitgeverij.

Van den Aardweg schreef veel jeugdliteratuur, o.m. gebaseerd op historische figuren en gebeurtenissen: *Generaal Van Heutsz* (1941), *De overwintering op Nova Zembla* (1943). Daarna volgden romans en poëzie. Zijn verblijf in Parijs leverde een reeks romans op die deze stad als achtergrond heeft: *Maagd in Montparnasse* (1954), *Madame Dokter* (1959) en *Onweer boven Parijs* (1961). Zij behoren tot het sterkste werk van deze auteur. Zijn poëzie, gebundeld in *Incidentele begeleiding* en *Overwegingen* (1951), is traditioneel, sober en vormvast, en doet denken aan de levensaanvaardende poëzie van J.C. Bloem.

Samen met Johan Luger schreef Van den Aardweg een biografie van Louis Davids. Voorts vertaalde hij werk van o.a. J.P. Sartre, van wie hij ook invloed onderging.

Werken:

Menschen. Roman uit het leven van een klein land (1941); *Dr. Peter Pretorius* (1941), r.; *Vier meisjes en hun landhuis* (1942), jeugdb.; *Een Hollander trok uit* (1942), pr.; *Het onafwendbare* (1946), r.; *Spaanse verhalen* (1946); *Johanna* (1947), r.; *Notities* (1955), p.; *Silhouetten* (1959), p.; *Zojuist verschenen. Uitgeversroman* (1965).

Literatuur:

M. Uyldert, in *De Gids* (1943 en 1947).

[G.J. van Bork]

Abba, Bartholomeus

Noordnederlands dichter (Amsterdam 9.7.1641-ald. 8.3.1684). In 1666 schreef hij zich aan de universiteit van Franeker in als juridisch kandidaat. Nog hetzelfde jaar promoveerde hij, waarna hij zich als advocaat in Amsterdam vestigde.

Jan Soet droeg zijn bundel *Parnassus aan 't Y* aan `den wel-geoeffende en doorluchtige Poêt Barth. Abba' op. Abba was toen 22 jaar en men had blijkbaar hoge verwachtingen van hem als dichter, maar hij heeft deze niet waar kunnen maken. Van zijn hand zijn slechts hier en daar gedichten bewaard gebleven en van een rijk talent kan moeilijk worden gesproken. Het zijn vnl. lof- en grafdichten, o.a. voor het geslacht De Witt en Rijklof van Goens.

Literatuur:

G. Kalff, *Gesch. der Nederl. Letterk.,* dl. 4 (1909); H.F. Wijnman, `Uit het leven van een Amsterdams Bohemien', in *Haagsch Maandblad* (1935).

[P.M.M. Kroone]

Abbing, Justine

Zie Bruggen, Carry van

Abele spelen

Benaming voor vier Middelnederlandse wereldlijke toneelspelen uit de 14e eeuw, bewaard in het zgn. Hulthemsche handschrift (Brussel hs. KB 15.589-623): *Esmoreit, Gloriant, Lanseloet van Denemarken, Van den winter ende van den somer.*

Over de precieze betekenis van de term abel spel bestaat weinig zekerheid. Het Middelnederlandse woord abel zou in deze context kunnen betekenen: geschikt, handig, schoon of kunstig. Ook over datering en lokalisering, auteurschap, publiek en wijze van opvoeren is weinig bekend. Taalkundige en enkele geografische gegevens kunnen wijzen op een vrij oostelijke plaats van ontstaan (Brabant of Limburg); maar voor het overige is niet eens zeker of de vier spelen aan één auteur moeten worden toegeschreven, al kan de overeenkomst in thematiek (minne), sfeer (hoofse cultuur, exotisme), compositie en stijl niet worden ontkend.

De teksten richten zich tot een gemengd publiek bestaande uit `arme ende rike', `heren vrouwen wijf ende man', maar de enige vermelding van een eigenlijke opvoering is dat op 14 maart 1412 te Aken door de gezellen van Diest een `spel van Lanceloet', wsch. het abel spel, werd vertoond. Enkele tekstuele gegevens impliceren een zittend publiek, andere elementen zouden erop wijzen dat de opvoeringen binnenshuis plaatsvonden, in tegenstelling tot wat tot dan toe voor toneel gebruikelijk was.

Zie ook de afzonderlijke teksten.

Uitgaven:

P. Leendertz (ed.), *Middelnederlandsche dramatische poëzie* (1907); L. van Kammen, *De abele spelen* (1969).

Literatuur:

R. Verdeyen, `Beschouwingen over de abele spelen', in *Versl. en Meded. v.d. Kon. Vl. Acad.* (1927); F.G. van der Riet, *Le théâtre profane sérieux en langue flamande au moyen âge* (1936); A. de Mayer, *Middeleeuws-romantisch toneel* (1942); G. Stellinga, *De abele spelen. Zinsvormen en zinsfuncties* (1955); G.A. van Es, `Het negeren van tijd en afstand in de abele spelen', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.,* 73 (1955); W. van Eeghem, in *Brusselse Post* (nov. 1954-feb. 1955); J. van Mierlo, `Is Jan Dille de dichter van onze abele spelen?', in *Versl. en Meded. v.d. Kon. Vl. Acad.* (1957); G. Stuiveling, `De structuur van de abele spelen', in *Vakwerk* (1967); W.M.H. Hummelen, `Tekst en toneelinrichting in de abele spelen', in *De Nieuwe Taalg.,* 70 (1977).

[J. Reynaert]

Abma, G. Willem

Fries dichter en romanschrijver (Folsgare 12.7.1942). Na studie theologie te Groningen (doctoraal examen 1974) werkzaam bij het onderwijs te Leeuwarden. Publiceerde onder het ps. Daniël Daen een tiental verzenbundels en onder eigen naam drie romans met autobiografische inslag. Zijn poëzie wordt gekenmerkt door preoccupatie met zijn calvinistische jeugd enerzijds en anderzijds door een filosofisch getinte benadering van de zin van het bestaan. Voor zijn poëzie ontving hij in 1973 de Gysbert Japicx-prijs. Schrijft ook kritieken en essays, o.a. in het tijdschrift *Trotwaer*.

Werken:

De âlde en de leave hear as lead om âld izer (= De oude en de lieve heer als lood om oud ijzer; 1970), p.; *Op libben en dea* (= Op leven en dood; 1970), p.; *Mosken en goaden* (= Mussen en goden; 1972), p.; *Bûten it skûlliif* (= Buiten de baarmoeder, 1973); p.; *De iken fan Dodona* (= De eiken van D.; 1976), p.; *Fitraezjewrâld* (= Vitragewereld; 1976), p.; *Rânnen fan forjitnis* (= Randen van vergetelheid; 1977), p.; *Hjerstreach* (= Herfstrag; 1979), p.; *En it barde* (= En het geschiedde; 1980), p.; *Nachtfeest* (1982), p.; *In satansbern* (= Een satanskind; 1981), r.; *De klinyk* (1982), r.; *De oantaasting* (= De aanranding; 1983), r.; *De sprong* (1985), p.

Literatuur:

T.J. Steenmeijer-Wielenga, in *Tekst en Utliz* (1975); K. Dykstra, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977); F. Hiddema, `Yn 'e besnijing fan Oidipûs. Psycho-analytyske ynterpretaasje fan G.W.A. syn roman "In satansbern"', in *It Beaken*, 2 (1983).

[F. Dam]

Achterberg, Gerrit

Nederlands dichter (Langbroek 20.5.1905-Leusden 17.1.1962). Van protestantse huize. Debuteerde met traditionele, van christelijk levensbesef doortrokken, poëzie, die hij samen met de vergelijkbare verzen van zijn vriend Dekker publiceerde in de privé-uitgave *De zangen van twee twintigers* (1925). Vergeleken bij dat uitgangspunt is de bundel *Afvaart* (1931) een nieuw debuut, van een totaal andere dichter, die zich niet langer wilde opstellen in de traditie, maar volkomen nieuwe wegen insloeg die hem ver van huis voerden; geen conforme belijdenissen in geijkte vormen, wel een stoutmoedig en bezeten verkennen van gebieden gelegen over de grens van dood en leven. In het spanningsveld dat dit zoeken veroorzaakt moet hebben, vindt een levensfeit plaats dat met `dood door schuld' aangeduid zou kunnen worden. Vanaf de volgende bundel *Eiland der ziel* (1939) wordt dit nooit bij name genoemde feit verwerkt in het thema van de gestorven geliefde, die alleen in het vers van de `schuldige dichter' tot leven kan worden gewekt.

Toen lang na WO II Achterbergs geheim op weinig kiese wijze werd onthuld, werd de toch al bestaande neiging in elk gedicht waarin een `u' of `gij' wordt aangesproken die persoon in de biografie te plaatsen, sterker. Een dergelijke lezing houdt een rampzalige verenging in: de kracht van de u-figuur is veeleer dat zij oningevuld blijft, een teken van het absolute, het complete leven waaraan de gebroken mens slechts van tijd tot tijd deel kan hebben. In die zin is de obsessionele poging om, gedicht na gedicht, een fundamentele breuk in het menselijke bestaan te helen, niet van persoonlijk, laat staan autobiografisch belang, maar van universele waarde. Voor het ongedaan maken van het noodlottige gemis bediende Achterberg in een serie snel op elkaar volgende dichtbundels zich van materie en werkelijkheid om zich heen, waarin de u-figuur als het ware een tijdelijk onderkomen wordt geboden, en van mythen en sprookjes (Orpheus en Eurydice, Sneeuwwitje) waarin zij wordt opgezocht.

Geen taalmiddel blijft daarbij ongebruikt: technisch jargon en andere taalspecialismen kunnen worden aangewend om de speurtocht naar de ontbrekende ander tot in de vreemdste uithoeken te kunnen voortzetten. Een magische werkwijze, die het onheil dat buiten de poëzie om niet uit de weg is te gaan, in steeds andere codes probeert te bezweren.

Achterberg koos voor deze inhoud merendeels de vorm van het sonnet, bij uitstek geschikt om antithesen op elkaar af te stemmen. Vooral in zijn latere werk, dat cyclisch van aard is, wordt deze versvorm steeds meer uitgebuit. Er zijn dan in de thematiek twee accenten te onderscheiden, die in vroeger werk ook wel aanwezig

waren, zij het enkel incidenteel en onderbetoond: alledaagse humor en twijfel aan het dichterlijke vermogen. Het lijkt of één gedicht niet meer in staat is de `u' vast te houden en of de mystieke eenwording en de delging van schuld - het menselijk tekort - die daarmee gepaard gaan, de vraag wordt. De `u' wordt in een cyclus als *Ballade van de gasfitter* (1953) of *Spel van de wilde jacht* (1957) lang op afstand gehouden: via versch. invalshoeken moet zij worden opgespoord, maar tenslotte staat slechts vast dat zij in de reeks gedichten gepasseerd is, haar aanwezigheid is niet van blijvende duur, misschien zelfs niet meer dan een hersenschim.

Blijkens de ontvangst van Achterbergs werk na zijn dood is het vooral die laatste poëzie, waarin mystiek, magie en poëzie voortdurend op het spel worden gezet in een kwestie van leven en dood, die hem tot een groot, modern dichter maakt. Door de vlucht van de verbeelding op een moment dat de zin van het eigen dichterschap in twijfel wordt getrokken, komen er een reikwijdte en een ritmische spanning in het werk, die de aangrijpende obsessie van vroegere bundels nog te boven gaan. Het feit dat juist de cycli uit Achterbergs laatste jaren en zijn laatste bundel *Vergeetboek* (1961) - deels met vroeger werk - steeds nieuwe interpretaties en benaderingen vinden, wijst op een verruiming van de thematiek, op een speelruimte waarin de identiteit van de u-figuur, representant van een verlies dat niet is goed te maken, op geen enkele manier is vast te stellen. Dat maakt Achterbergs poëzie tegelijk minder ongrijpbaar en meer levensvatbaar.

De mengeling van realiteitszin en droom (verlangen of nachtmerrie), die Achterbergs werk in heel zijn omvang kenmerkt, heeft direct of indirect veel moderne dichters aangesproken. Het is frappant dat zowel traditionele als experimentele dichters in Achterberg een voorbeeld konden zien. De prijzen die hem toegekend werden, o.a. de P.C. Hooftprijs in 1950 en de Constantijn Huygensprijs in 1959, vormen maar een flauwe afspiegeling van de algemene waardering die zijn werk al bij zijn leven ten deel is gevallen.

Sinds 1981 bestaat er een Achterberggenootschap dat tweejaarlijks de *Achterberg-Kroniek* uitbrengt.

Werken:

Dead end (1940); *Osmose* (1941); *Thebe* (1941); *Sintels* (1944); *Morendo* (1944); *Eurydice* (1944); *Limiet* (1946); *Stof* (1946); *Radar* (1946); *Sphinx* (1946); *Energie* (1946); *Existentie* (1946); *En Jezus schreef in 't zand* (1947); *Doornroosje* (1947); *Hoonte* (1949); *Sneeuwwitje* (1949); *Mascotte* (1950); *Cenotaaph* (1953); *Ode aan Den Haag* (1953); *Autodroom* (1954); *Blauwzuur* (1969).

Uitgaven:

Cryptogamen (Eiland der ziel, Dead end, Osmose, Thebe) (1946, 1953[2]); *Oude cryptogamen (Afvaart, Morendo, Inertie, Sintels, Radar, Stof, Sphinx)* (1951); *Cryptogamen III (Eurydice, Limiet, Energie, Existentie, Zestien, Hoonte, Doornroosje, En Jezus schreef in 't zand)* (1953); *Cryptgamen IV (Sneeuwwitje, Mascotte,*

Cenotaaph, Ode aan Den Haag, Ballade van de gasfitter, Spel van de wilde jacht) (1961); *Verzamelde Gedichten* (1962, vele herdr.); *Achtergebleven gedichten* (1980).

Literatuur:

A. Donker, *Hannibal over den Helicon* (1940); B. Aafjes, `De dichter van de sarcophaag', in *Cryptogamen I* (1943); F. Sierksma e.a., *Commentaar op A.* (1948); P. Rodenko, in *Maatstaf* (1955, 1958); S. Vestdijk, *Voor en na de explosie* (1960); J. van de Sande, `De structuur van A.s bundel Autodroom', in *Merlijn* (1960); P. Calis, `Bij de dood van A.', in *De Gids* (1962); W.L.M.E. van Leeuwen, in *De Vl. Gids* (1963); L. van de Sande, *Nieuw kommentaar op A.* (1966); A.F. Ruitenberg-de Wit, *Formule in den morgenstond* (1968); R.A.C. Cornets de Groot, `A. als hermetist', in *Contra-terrein* (1971); M. de Jong, *Inzake A.* (1971); Idem, *Nogmaals inzake A.* (1973); R.L.K. Fokkema, *Varianten bij A.* (1973); M.H. Schenkeveld e.a., *Aantekeningen bij A.s spel van de wilde jacht* (1973); A.F. Ruitenberg-de Wit, *Het huis van A.* (1978); J. de Piere, *Woorden in een onbepaalde tijd: inleiding tot de poëzie van G.A.* (1980); D. Wolthers (ed.), `G.A.', in *Schrijvers prentenboek*, dl. 21 (1981); W. Hazeu, *G.A. Een biografische schets* (1982); R.L.K. Fokkema, in *Kritisch Lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1983).

[R. Bloem]

Ackere-Doolaeghe, Maria van

Vlaamse dichteres (Diksmuide 25.10.1803-ald. 7.4.1884). In 1836 gehuwd met de heelmeester Bruno van Ackere.

Verwierf ruime bekendheid met haar ode *Aen de Belgische dichters*, het inleidende stuk tot de *Nederduitsche letteroefeningen* (1834), een hulde aan oude en jongere Vlaamse schrijvers en een oproep mee te werken aan de herleving van de poëzie.

Zij werd spoedig populair, ook in Nederland waar haar verzameld werk in 1876-1878 werd uitgegeven. Haar bekroonde verzen, vaderlandse gedichten, gelegenheids- en didactische stukken (volksbeschaving, ontwikkeling van de vrouw), hebben de hoogdravende trant van Bilderdijk, Helmers en andere bewonderde dichters. Romantisch van toon zijn haar elegieën, romances, door een moederlijk gevoel geïnspireerde gedichten, sentimentele verhalen en genrestukjes. In deze sfeer, in haar jeugd door de lectuur van Tollens ontdekt, en in

het volksliedgenre schreef zij haar beste stukken.

Zij leverde talrijke vertalingen en bewerkingen van buitenlandse poëzie. Versch. van haar gedichten werden in het Frans, Duits of Engels vertaald.

Werken:

Madelieven (1840); *De avondlamp* (1850); *Sinte Godelieve, Vlaemsche legende uit de XIde eeuw* (1862); *Winterbloemen* (1868); *Najaarsvruchten* (1869); *Madelieven en avondlamp* (1876), verz. p.; *Najaarsvruchten en winterbloemen* (1877), verz. p.; *Nieuwste gedichten* (1878); *Jongste dichtbundel* (1884).

Uitgave:

Bij 't lichte naaldewerk, VSW-Cahiers (1968).

Literatuur:

G. Debreyne-Dubois, *Poésies de Madame V.A., née M.D.* (1867); E. van Bergen, *Eene Vlaamsche dichteres, mevr. V.A.-D.* (1883); F. van den Weghe, `Dubitade', in *Eigen beelden en schetsen* (1904); L. Goemans, in *Biographie Nationale de Belgique*, 26 (1936-1938); *Huldedag M.D.* (1976).

[R.F. Lissens]

Adama van Scheltema, Carel Steven

Nederlands dichter (Amsterdam 26.2.1877-Bergen nh 6.5.1924). Zoon van kunstkenner en -handelaar, kleinzoon en naamgenoot van een sterk sociaal bewogen predikant-dichter. Volgde moeizaam het gymnasium, was sterk en sportief maar hypergevoelig en nerveus, had tijden van depressie en schreef sombere prozaschetsen onder de schuilnaam Melas. Sinds 1896 student medicijnen aan de Universiteit van Amsterdam, gewaardeerd corpslid en begaafd acteur bij het studententoneel; ging werken bij een internationale kunsthandel. Door de dood van zijn vader erfde hij in december 1899 een bescheiden kapitaal, waarvan hij ambteloos kon leven.

Als student in aanraking gekomen met het socialisme en lid geworden van de sdap, ontwikkelde Adama van Scheltema zich tot socialistisch dichter, in wie het nieuwe ideaal sterk genoeg was om de aangeboren melancholie te beheersen. Zijn eenvoudige, zangerige lyriek, die sterk verschilde van die der tachtigers, vond bij de meeste critici gereserveerde bewondering, bij de lezers grote instemming. Afkerig van zowel de individueelste emotie als de individueelste expressie, zocht hij een algemene natuurindruk weer te geven in verzorgde, aan traditie gebonden versvormen zoals

lied en refrein. Door zijn socialistische strijdgedichten werd zijn naam populair, meer dan die van Gorter of Henriëtte Roland Holst.

In 1907 huwde Adama van Scheltema met Anna Catharina Kleefstra, zijn secretaresse bij het schrijven van een essay over de grondslag van zijn dichterlijke en kritische opvattingen. Het kinderloos echtpaar woonde te Parijs, in Italië, daarna in München en vestigde zich 1913 in Bergen (nh). WO I bracht een crisis in het sociaal optimisme van de dichter teweeg, doodsgedachten beheersten hem, zijn rationele levensbesef kreeg een religieuze ondertoon. De naoorlogse inflaties waren een bedreiging van zijn materiële bestaan, het leninisme in Rusland een aantasting van zijn idyllische visie op de ontwikkeling.

Niettemin hervond hij zijn evenwicht en werkkracht, getuige het wijsgerig-cultuur-historische gedicht *De tors* (1924). Van dit gedicht in zeven zangen werden er vijf gepubliceerd in het door hem geredigeerde tijdschrift *Orpheus*. De uitgave van het gehele werk, in voorbereiding toen de dichter stierf, verscheen in 1924, na zijn dood. Een door een val opgelopen hersenschudding die niet als zodanig was herkend, is wellicht de oorzaak geweest van zijn onverwachte dood.

Ofschoon de waardering voor Scheltema's dichterschap omstreeks 1920 ook bij de jongeren groot was, gaf de publikatie van de *Verzamelde gedichten* (1934) aanleiding tot overwegend afwijzende kritiek.

Werken:

Een weg van verzen (1900), p.; *Uit den dool* (1901), p.; *Van zon en zomer* (1902), p.; *Londen* (1903), pr.; *Düsseldorf* (1903), pr.; *Amsterdam* (1904), pr.; *Zwervers verzen* (1904); *Eenzame liedjes* (1906); *De grondslagen eener nieuwe poëzie* (1907), pr.; *Uit stilte en strijd* (1909), p.; *Italië* (1914), pr.; *Zingende stemmen* (1914), p.; *De keerende kudde* (1920), p.; *Kunstenaar en samenleving* (1922), pr.; *Gevleugelde spreuken* (1925).

Uitgaven:

Eerste oogst (1912), bloeml. uit *Een weg van verzen* en *Uit den dood; Verzamelde gedichten* (1962); H. Roest (ed.), *Er ging iets moois voorbij... C.A.v.S.* (1974); `Een nagelaten werk', in M. ter Braak, *De Propria Cures-artikelen 1923-1925* (1978), met inl. door C. Peeters; D. van Dalen (ed.), *L.E.J. Brouwer en C.A.v.S., Droeve snaar, vriend van mij* (1984), brieven.

Literatuur:

Ter herdenking van C.S.A.v.S. (1929); G. Stuiveling, `A.v.S. en zijn tekort', in *Steekproeven* (1950); F. Drost, *C.S.A.v.S.* (1952); C. Offermans, `C.S.A.v.S.'s estetika', in *Materialistische literatuurtheorie* (1973).

[G. Stuiveling]

Adwaita

Zie Dèr Mouw, Johan Andreas

Aerde, Rogier van

Ps. van Adolf Jozef Hubert Frans van Rijen, Nederlands prozaschrijver (Rotterdam 4.10.1917). Schreef in 1937 een bewerking van het bijbelverhaal *Kaïn* (1939), waarin hij tevens het joodse probleem

behandelt. Het boek werd tijdens de Duitse bezetting dan ook verboden. Als verzetsman werd Van Aerde gearresteerd en op transport gesteld naar Neurenberg.

Na de bevrijding publiceerde hij *Bezet gebied* (1946) en *Stem in de woestijn* (1947). In 1956 verscheen zijn vie romancée over de dichter Paul Verlaine, *De arme bruiloftsgast*. Daarna verschenen nog enkele minder geslaagde romans, zoals *Fraude* (1960) en *Iets beters dan de dood* (1964). De studie van de Russische literatuur bracht hem tot de vertaling van Russische balladen. Van Aerde schreef voorts over opvoeding en jeugdproblematiek.

Werken:

Stenka Razin (1948); *De leugen is onze vader* (1950); *Nooddorp* (1951); *Vrouwenspiegel, vrolijke sprookjes over vrouwen, liefde en huwelijk* (1951); *Vogel zonder nest* (1956); *Voor wie anders* (1978).

Literatuur:

I. Agasi, `De romans van R.v.A.', in *Mens en Boek*, 21 (1969).

[G.J. van Bork]

Aerschot, Bert van

Vlaams romanschrijver (Lier 3.3.1917). Studeerde aan de Antwerpse Academie, was werkzaam in het bouwbedrijf en bij de televisie. Debuteerde in 1942 met de roman *De kleine wereld*, bundelde tien jaar later drie novellen onder de titel *Ik leefde gisteren* en gaf daarna vitalistische romans uit, waarvan de eerste drie een naturalistische en sterk sensuele inslag hebben. Zijn later werk *Einde van een reis* (1959) getuigt van een mildere kijk op het leven.

Van Aerschot ontleedt scherp en ongenadig het onderbewustzijn van zijn personages, die zich door zelfkennis trachten te verheffen. Hij schrijft een helder, suggestief en gecondenseerd proza. De auteur heeft ook geschilderd.

Werken:

Bittere wijn (1954), r.; *De vrouwen* (1956), r.; *De lift* (1957), r.; *De gebroeders* (1961), r.; *Kinderen van Atlas* (1962); *De dochters van Delphi* (1964); *De nacht van Icarus* (1965); *Aleida zonder zwaan* (1966), verh.; *De kartonnen stad* (1966); *Homo sum* (1967), t.; *De priesteres* (1968), nov.; *Endymion en Selene* (1968), r.; *De N.V. loopt gesmeerd* (1969), t.; *De stad bij morgenlicht* (1974); *De afvallende bloem* (1975), r.; *Sta op en dors* (1978), r.; *Erotische en andere verhalen* (1979).

Literatuur:

H. Lampo, `Drie schrijvers, drie werelden: Frans de Bruyn, B.v.A. en Eugène Bosschaerts', in *Nieuw Vl. Tijschr.*, 9 (1955); W. Copmans, `B.v.A.: een individualist in de Zuidnederl. lit.', in *Mens en taak*, 13 (1970).

[J. de Ceulaer]

Affligem, Willem van

Middelnederlands en Latijns schrijver (Mechelen ca 1220-Sint-Truiden 14.4.1297). Bastaard uit het geslacht van de Berthouts van Mechelen; studeerde in Parijs en werd monnik in het benedictijnenklooster Affligem te Hekelgem bij Aalst. Na een verblijf te Waver als prior werd hij in 1277 abt van de benedictijnenabdij te Sint-Truiden. In de kroniek van Sint-Truiden wordt hij geprezen als een `vir magne literature' en een `bonus metricus'. Of deze kwalificaties te danken zijn aan Latijnse dan wel aan Middelnederlandse werken is onbekend en heeft tot veel gissingen aanleiding gegeven.

De opvatting dat Willem van Affligem de auteur van het zgn. *Limburgse Leven van Jezus*, het befaamde Luikse diatessaron, zou zijn, is door De Bruin in de uitgave uit 1970 van het Luikse diatessaron opgegeven, doch leeft in een originele interpretatie voort bij G. Quispel. Tegen de veronderstelling dat Willem van Affligem de auteur zou zijn van het in één enkel hs. bewaarde, anoniem overgeleverde Middelnederlandse *Leven van Lutgart* werden reeds in 1946 door D.A. Stracke argumenten aangevoerd. Nieuw onderzoek heeft de positie van Willem van Affligem in de Middelnederlandse letteren verder ondergraven.

Uitgaven:

F. van Veerdeghem (ed.), *Leven van Sinte Lutgart, tweede en derde boek. Naar een Kopenhaagsch handschrift* [...] (1899); C.C. de Bruin (ed.), `Het Luikse Diatessaron. Met de Engelse vertaling van A.J. Barnouw', in *Verzameling van Middelnederlandse bijbelteksten. I, Evangeliën-harmonieën* (1970).

Literatuur:

F. Pelster, `Der Heinrich von Gent zugeschriebene Catalogus virorum illustrium und sein wirklicher Verfasser', in *Historisches Jahrbuch der J. Görres-Gesellschaft* (1918-1919); C.C. de Bruin, *Middelnederlandsche vertalingen van het Nieuwe Testament* (1934); J. van Mierlo, `W.v.A. en het Leven van Jesus en het Leven van Sinte Lutgart', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1935); Idem, `Het leven van Sinte Lutgart oorspronkelijk Limburgsch?', in *Idem* (1936); G.C. van Kersbergen, *Het Luikse Diatessaron in het Nieuw-Nederlands vertaald met een inleiding over de herkomst van de Middelnederlandsche tekst* (1936); L. Willems, `Aanteekeningen over Middelnederlandsche schrijvers', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1936); D.A. Stracke, `Over den berijmer der Kopenhaagse Lutgart', in *Ons Geestelijk Erf*, 20 (1946); J. van Mierlo, `Kan W.v.A. ook de bewerker zijn van het Leven van

Jezus?', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1950); L. Reypens, `Vita Beatricis. De autobiografie van de Z. Beatrijs van Tienen O.Cist. 1200-1268. In de Latijnse bewerking [...]', in *Studiën en tekstuitgaven van Ons Geestelijk Erf,* xv (1964); G. Hendriks, `W.v.A. auteurschap van het Leven van Lutgart getoetst aan het hoofdstuk - Thimere', in *Ons Geestelijk Erf*, 40 (1966); N. Haring, `Der Literaturkatalog von Affligem', in *Revue bénédictine*, 80 (1970); G.Quispel,

Het evangelie van Thomas en de Nederlanden (1971); G. Hendrix, *Handschriften van de Vita Lutgardis en van vertalingen ervan in de volkstalen uit binnenlands en buitenlands bezit. Een overzicht* (1974); Idem, *Filologische studie van het Middelnederlandse Leven van Lutgart (Kopenhaags handschrift). Heuristiek en authenticiteitskritiek* (1975), diss.; Idem, `Blood is Thicker than Water. Cistercian Sympathies in the 14th Century Catalogus virorum illustrium', in *Citeaux. Commentarii cistercienses* (1976); D. van den Auweele, `W.v.A. en het dubbele baljuwschap van Thimere de Rogemez', in *Sacris Erudiri*, 25 (1982).

[G. Hendrix]

Aiol

Frankische roman over een jonge edelman. Twee Middelnederlandse bewerkingen van het Frans zijn gedeeltelijk overgeleverd. De Limburgse bestaat uit ruim twintig fragmenten met tezamen ca 700 versregels; zij is tamelijk tekstgetrouw en dagtekent wsch. nog uit de 13de eeuw (ub, Leiden en kb, Brussel). De Vlaamse bewerking is vrijer van stijl en stellig jonger; hiervan zijn ca 1200 verzen te Breda teruggevonden.

Literatuur:

J. Verdam, in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.,* 2 (1882); J. Deschamps, in *Spiegel der Lett.,* I (1956); Idem en M. Gijsseling, `De fragmenten van de Limburgse Aiol', in *Studia germanica gandensia*, 8 (1966); J. Deschamps, `Aiol', in *Vijf jaar aanwinsten K.B. Brussel 1969-1973* (1975); E. van de Berg, `De versificatie van de vroegste Middelnederl. epiek en de vroege middeleeuwse Hoogduitse traditie', in *Nieuwe Taalg.*, 74 (1981).

[G. Stuiveling]

Aitzema, Lieuwe van

Noordnederlands historicus (Dokkum 19.11.1600-'s-Gravenhage 23.2.1669). In 1617 verscheen te Franeker zijn *Poemata Juvinilia*, maar later wijdde hij zich geheel aan de staatkunde. Dank zij zijn oom Foppe Aitzema werd hij benoemd tot resident van de Hanzesteden te 's-Gravenhage, welke functie hij vele jaren bekleedde.

Vermaardheid verwierf Aitzema met zijn werk: *Saken van Staet en Oorlog in ende omtrent de Verenigde Nederlanden* (15 dln., 1655, 6 dln. 1669^2). In het zesde deel van de tweede druk was ook zijn afzonderlijk verschenen *Verhaal van de Nederlandsche vredehandeling en herstelde leeuw of Discours over het gepasseerde in de Verenigde Nederlanden in 't jaar 1650-1651* opgenomen.

Het oordeel over de waarde van Aitzema's historische werken loopt sterk uiteen. N.G. van Kampen spreekt in zijn *Beknopte geschiedenis der letteren en wetenschap in de Nederlanden* (1821-1826) van een leesbare verzameling staatsstukken van

belang door het gewicht van die stukken, van onvermoeide vlijt, waarheidsliefde en onpartijdigheid. R.J. Fruin daarentegen heeft in zijn *Verspreide geschriften* (1900) ernstige bedenkingen met name tegen de passages waarin, vanuit geheime correspondenties, welke niet werden gepubliceerd, versch. personen zeer negatief door Aitzema worden aangevallen. Toch is zijn uiteindelijk oordeel milder omdat de verzamelde documenten een onontbeerlijke aanvulling vormen op de andere geschiedschrijvingen van die tijd. Door de vlotte stijl van schrijven is Aitzema's werk ook voor de geïnteresseerde lezer van nu zeer leesbaar.

Literatuur:

J.J. Poelhekke, *Enkele aantekeningen over A.* (1960); C.S.M. Rademaker, `L.A.', in *Archief voor de gesch. v.d. katholieke kerk in Nederland*, 10 (1968); E.H. Waterbolk (ed.), *Proeven van L.A. Opstellen, voortgekomen uit een werkcollege* (1970).

[P.M.M. Kroone]

Aken, Hein van

Middelnederlands schrijver (eind 13de eeuw). Wsch. te vereenzelvigen met Hendrik van Brussel, de bewerker van de zgn. eerste *Rose*, de vroegste Middelnederlandse vertaling (ca 1280) van de *Roman de la Rose* van Guillaume de Lorris en Jean de Meung. Deze Hendrik van Brussel zou, zoals een passus in *Die rose* zelf aangeeft, een inwoner zijn geweest van `Cortbeke', wsch. Korbeek-Lo bij Leuven. Zijn, vooral in het tweede (aan Jean de Meung toe te schrijven) deel, bekortende bewerking van de Franse allegorie over de hoofse minne zou een jeugdwerk zijn: een voortreffelijke vertaling, die echter qua originaliteit en levendigheid in voorstelling en stijl onderdoet voor de zgn. tweede *Rose*, ca 1290 gedicht door een overigens onbekend Westvlaams auteur.

Op naam van Hein van Aken is ook overgeleverd: *Van den coninc Saladijn ende van Hughen van Tabaryen*, een bewerking (37 achtregelige strofen) van *L'ordene de chevalerie*, toegeschreven aan Philippe de Novare (13de eeuw), over de inwijding van sultan Saladijn door Hugo van St.-Omer, heer van Galilea en Tiberias, in de symboliek en de ideologie van het ridderschap.

Of Hein van Aken ook de auteur was van de *Vierde Martijn*, de *Roman van Heinric en Margriete van Limborg* en de voortzetting van de *Rinclus* blijft voorlopig onzeker, al zijn ten gunste van elk van deze hypothesen argumenten aan te voeren. Opvallend

is in elk geval dat al deze werken in dezelfde sfeer van nostalgie of moralisering omtrent het verloren gaan van de ridderlijke idealen liggen als *Van den coninc Saladijn*. De *Vierde Martijn*, naar de vorm een voortzetting van het door Maerlant geschapen genre, hekelt de onbetrouwbaarheid en ondankbaarheid der vorsten, de *Roman van Limborch* (beëindigd in 1318) kan men het best als een laatbloeier van de ridderepiek karakteriseren, de *Rinclus* is een (onvoltooide) bewerking (122 twaalfregelige strofen) van *Li miserere*, een Frans zedendicht ca 1200 geschreven door de zgn. Renclus de (kluizenaar van) Moiliens.

Uitgaven:

L.Ph.C. van den Bergh (ed.), *Roman van Heinric en Margriete van Limborch* (1846); E. Verwijs (ed.), *Die Rose van H.v.A.* (1868, 1976[2]); P. Leendertz (ed.), *Het Middelnederlandsche leerdicht Rinclus* (1893); A. Verwey, *Roman van Limborch* (1937), bewerking in modern Nederl.; P. de Keyser (ed.), *Van den coninc Saladijn ende van Hughen van Tabaryen* (1950); R. Meesters (ed.), *Roman van Heinric en Margriete van Limborch* (1951); W.E. Hegman (ed.), *Vierde Martijn* (1958); A.N.W. van der Plank (ed.), *Van den coninc Saladijn ende van Hughen van Tabaryen* (1981).

Literatuur:

W.E. Hegman, `Is H.v.A. de dichter van het tweede gedeelte van de Rinclus?', in *Nieuwe Taalg.*, 48 (1955); Idem, *H.v.A. Een Brussels dichter uit de middeleeuwen* (1957), onuitgeg. diss.; Idem, `H.v.A.', in *Hand. v.d. Zuidnederl. Mij v. Taal- en Letterk. en Gesch.*, 11 (1957); G.P.M. Knuvelder, `Roman van de Roos', in *Idem*, 22 (1968); W.E. Hegman, `Het voorbeeld van H.v.A.'s vertaling van de Roman de la Rose', in *Nieuwe Taalg.*, 62 (1969).

[J. Reynaert]

Aken, Piet van

Vlaams romanschrijver (Terhagen 15.2.1920-Antwerpen 3.5.1984). Zijn werk, gesitueerd in zijn geboortestreek aan de Rupel met als achtergrond het harde leven in de steenbakkerijen, vertoont in woordgebruik en atmosfeer invloeden van De Pillecijn. Maar bij Van Aken zijn de helden door instinct gedreven krachtmensen, beheerst door haat en begeerte. Zodra hij zijn passionele problematiek ent op een stam van klassesolidariteit, vindt hij de bij hem passende toon. Hij staat aan de zijde van de sociaal onterfden, maar zijn begrip voor de complexiteit der menselijke drijfveren behoedt hem voor tendentieuze oppervlakkigheid.

In *Alleen de dooden ontkomen* (1947), een roman over aanpassingsmoeilijkheden van jeugdige verzetslieden aan de naoorlogse maatschappij, bereikt hij door koele observatie en onthechte weergave een innerlijke geladenheid, die beklemmend de

menselijke eenzaamheid suggereert. Nog overtuigender is *Het begeren* (1952), waarin de verstrengeling van individuele en sociale beweegredenen als kernprobleem opnieuw wordt opgenomen. De novelle *Klinkaart* (1954), die uitmunt door psychologische beschrijvingskunst met naturalistische middelen, behandelt de ontluistering van een kinderziel door mensonterende sociale toestanden. Van technisch meesterschap en pessimistische levensvisie getuigen ook *De wilde jaren* (1958), waarin hij met subtiel psychologisch naturalisme de jeugdmisdadigheid uitbeeldt, en *De nikkers* (1959) dat, vooruitlopend op historische gebeurtenissen, met illusieloze schamperheid het uitbreken en onderdrukken van een oproer in Belgisch-Kongo schildert.

Van geheel andere aard is de omvangrijke roman *De onschuldige barbaren* (1964) waarvoor hij in 1965 de Prijs van de Vlaamse Lezer ontving, met de aan Mark Twain herinnerende avonturen van twee opgroeiende jongens in de Rupelstreek. Hier sluit Van Aken aan bij de traditie van de onderhoudende Vlaamse vertelkunst, waaraan hij bovendien thrillerelementen toevoegt. Dit laatste is ook het geval in de beide volgende romans, die geconcentreerder geschreven zijn en van psychologische diepgang getuigen: *De jager, niet de prooi* (1964) en *Slapende honden* (1965). In beide onderneemt de hoofdpersoon een speurtocht naar het verleden; in verband met de minnaars van zijn overleden vrouw, respectievelijk met de bezettingsjaren. Laatstgenoemd werk werd met de Driejaarlijkse Staatsprijs (1966) bekroond.

In zijn Goddemaers-verhalen lijkt hij op zoek naar de wortels van zijn personage God uit *De falende God* (1942). Deze verhalen werden gebundeld in o.m. *De Goddemaers* (1983). In *De blinde spiegel* (1981) oefent hij ongezouten kritiek uit op de baantjesjagerij en carrièrezucht van politici en vakbondsmensen. De roman werd algemeen gezien als sleutelroman, geschreven vanuit Van Akens eigen vakbondservaringen.

Werken:

Twee van het gehucht (1938); *Het hart en de klok* (1944); *De duivel vaart in ons* (1946); *De verraders* (1962); *Grut. De mooie zomer van 40* (1966); *Agenda van een heidens lezer* (1967); *Dood getij* (1979); *De hoogtewerkers* (1982).

Literatuur:

H.J. Claeys, in *Wat is links* (1966); *Mens en Taak*, 13, 2 (1970), speciaal P.v.A.-nummer; E. Populier, *P.v.A.* (1972); *Mens en Taak*, 16, 1 (1973), speciaal P.v.A.-nummer; J. Weisgerber, *Aspecten van de Vl. roman* (1973); F. Auwe-

ra, *P.v.A.* (1974); J. Florquin, `P.v.A.', in *Ten huize van...*, 15 (1979); G.J. van Bork, `P.v.A.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1985).

[B. Ranke en red.]

Albe

Zie Joostens, Renaat Antoon Louisa

Alberdingk Thijm, Josephus Albertus

Nederlands dichter en prozaschrijver (Amsterdam 13.8.1820-ald. 17.3.1889). Strijder voor de culturele emancipatie der rooms-katholieken, autodidact. Werd opgeleid voor de handel, dreef een zaak in scheepsvictualiën en verduurzaamde levensmiddelen. Was daarnaast als medewerker verbonden aan diverse periodieken. Sinds 1869 directeur van een uitgeverij. In 1876 benoemd tot hoogleraar in de kunstgeschiedenis en schoonheidsleer aan de Academie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam.

Opgegroeid in een beschaafd en kunstzinnig koopmansgezin toonde Thijm reeds vroeg belangstelling voor literatuur, toneel, muziek en beeldende kunsten. Sinds 1840 verschenen in vele bladen bijdragen van zijn hand; de humoristisch getinte schetsen vaak onder de schuilnaam Pauwels Foreestier. Hij toonde zich een typisch romanticus, in versch. opzichten verwant aan de door hem bewonderde Bilderdijk. Aanvankelijk beoefende hij bij voorkeur de poëzie, getuige het romantische verhaal *De klok van Delft* (1846), waarin hij zijn schoonheidsideaal gestalte heeft gegeven in de Mechelse kunstenaar Ewout, die de liefde voor zijn kunstenaarsroeping verzaakt. Middeleeuwse verhalen, o.a. een *Beatrijs*-bewerking, vindt men in de bundel *Legenden en fantasiën* (1847). In de Muzenalmanak van 1851 publiceerde hij *Het voorgeborchte*, een gedicht tegen de liberale en verlichte tijdgeest, waarin hij zich door Bilderdijk het rijk der afgestorvenen laat binnenleiden gelijk Dante aan de hand van Vergilius.

Hierna schreef Alberdingk Thijm weinig poëzie meer. Hoewel zijn dichtkunst die van vele tijdgenoten overtreft, is hij belangrijker als auteur van novellistisch proza, dat door een beeldende archaïserende stijl gekenmerkt wordt. Opvallend mooi is het middeleeuwse verhaal *De organist van den dom*. In de door hem gemoderniseerde *Karolingische verhalen* (1851) toonde hij zijn kennis van de Nederlandse middeleeuwse literatuur, evenals in een door hem uitgegeven bloemlezing. In deze en andere werken leren we de auteur kennen als een typisch schoonheidsminnaar, door een katholiek idealisme bezield. In verband met dit tweeledige ideaal was vooral van belang de *Volksalmanak voor Nederlandsche katholieken*, die hij van 1852 tot zijn dood redigeerde en waarvoor hij talrijke historische novellen schreef die o.a. het katholieke leven in de 17de eeuw tot achtergrond hadden. Bovendien stichtte hij de *Dietsche Warande* (1855), orgaan voor een herlevende katholieke cultuur in Noord en Zuid dat in 1887 door zijn broer Paul, een Leuvense hoogleraar, werd voortgezet en sedertdien te Gent verscheen; in 1900 ontstond een fusie met *Belfort*.

De herleefde belangstelling voor Vondel inspireerde Alberdingk Thijm tot de *Portretten van Joost van den Vondel* (1876), dat tot zijn beste werk behoort. Zijn gezamenlijke geschriften zijn zo omvangrijk, dat slechts een gedeelte in boekvorm

verscheen. De artistieke invloed en het aanzien van Thijm blijken ook uit de omstandigheid dat hij in niet-katholieke culturele kringen te Amsterdam een man van gezag was. In later jaren werkte hij o.a. mee aan het weekblad *De Amsterdammer*.

Van zijn kinderen maakten Catherina (1848-1908) en Karel (1864-1952) naam in de literatuur, de eerste vooral als schrijfster van populaire verhalen, de tweede als Lodewijk van Deyssel. Beiden schreven een werk over het leven van hun vader.

Werken:

Drie gedichten (1844); *Palet en harp* (1849); *Het voorgeborchte en andere gedichten* (1853); *Magdalena van Vaernewyck* (1854); onder ps. Pauwels Foreestier: *Isaäc da Costa* (1860); *Levensbericht van Joost van den Vondel* (1867); *Verspreide verhalen in proza*, 4 dln. (1879-1884); *P.C. Hoofts Warenar met den Pot* [gewijzigd en aangevuld t.b.v. het *Tooneel onzer dagen*] (1881); *Bundel gedichten, schetsen, novellen van I.A.A. Th. en zijn dochter C.Alb. Thijm* (1883).

Uitgaven:

J.F.M. Sterck (ed.), *Verspreide gedichten 1841-1889* (1894); Idem (ed.), *Verzamelde werken*, 6 dln. (vanaf 1908), onvolt.; *F.A. Snellaert en J.A.A.Th. Briefwisseling 1843-1872* (1971), met inl. en aant. van A. Deprez; Projectgroep van het Instituut Nederlands van de Katholieke Universiteit Nijmegen, *J.A.A.Th., een keuze uit zijn werk* (1972), met inl.

Literatuur:

C. Busket Huet, in *Lit. fantasiën*, 2 en 25 (1868 e.v.); J. ten Brink, in *Gesch. Noordnederl. lett.*, 2 (1888); `A.Th.', in *Jaarb. Kon. Vl. Acad.* (1891); A.J. (= L. van Deyssel), *J.A.A.Th.* (1893); C. Alberdingk Thijm, *J.A.A.Th. in zijne brieven* (1896); H. Padberg, *J.A.A.Th.* (1920); F.A. Vercammen, *Th. en Vlaanderen* (1932); M. van Can, *J.A.A.Th., zijn dichterlijke periode* (1936); W. Bennink, *A.Th., kunst en karakter* (1952); G. Brom, *J.A.A.Th.* (1957); Ph. van de

Nieuwegiessen, `Jacques Perk en J.A.A.Th.', in *Hand. Zuidnederl. Mij voor Taal- en Letterk. en Gesch.* (1978).

[G.W. Huygens]

Alberdingk Thijm, K.J.L.

Zie Deyssel, Lodewijk van

Alberts, Albert

Nederlands prozaschrijver (Haarlem 23.8.1911). Na zijn doctoraal examen indologie (Utrecht 1936) promoveerde hij in 1938 op het proefschrift *Baud en Thorbecke 1847-1851*. Vertrok in 1939 naar Indonesië; adjunct-controleur op Madura. Gedurende WO II door de Japanners op Java geïnterneerd. Terug in Nederland werkzaam bij Kinabureau, daarna redacteur van het weekblad *De Groene Amsterdammer*, vervolgens functie als ambtenaar.

De bundel *De eilanden* (1953) bevat elf novellen tegen een tropisch decor; de lange verhalen `Groen' en `Jacht' en het kortere `De koning is dood' behoren tot de beste. De waarheid achter de verhalen uit *De eilanden* vindt men in *Namen noemen* (1962). *De bomen* (1954) draagt een sterk autobiografisch karakter en is gesitueerd rond zijn in Apeldoorn doorgebrachte jeugd. Later geschreven verhalen die daartoe uit weekbladen en tijdschriften werden opgediept, werden in 1976 gebundeld onder de titel *Haast hebben in september*. In 1979 verscheen de roman *De honden jagen niet meer*.

Kenmerkend voor alles wat Alberts schrijft is de neiging zich zelf als persoon te verbergen achter weinig woorden, korte zinnen en een licht ironische toon met de nodige zelfspot. De lange novelle *De vergaderzaal* (1974), die het proces van het langzaam krankzinnig worden beschrijft, is Gogolachtig van atmosfeer. Het gaat terug op een gebeurtenis uit Alberts' studententijd.

Alberts schreef ook een aantal historische werken vanuit de `delightful phantasy of history' (naar de formulering van de Engelse historicus Harold Nicholson).

Werken:

Maar geel en glanzend blijft het goud (1981); *Het zand voor de kust van Aveiro* (1982).

Literatuur:

R. Nieuwenhuys, *Oost-Indische Spiegel* (1978^2); interview in *Hollands Diep* (22.11.1975); H. Erinkveld en W. van de Laar, *A.A.* (1979); K. Fens, `Zo is het:

enkele kanttekeningen bij het werk van A.A.', in *Tirade*, 24 (1980); W. van de Laar, `A.A.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1982).

[R. Nieuwenhuys]

Alckmaer, Hendric van

Middelnederlands dichter (15de eeuw). Was Raad van de bisschop van Utrecht, maar werd in 1477 verbannen, waarna hij uitweek naar het Gelderse hof. Omstreeks 1475 maakte Van Alcmaer een bewerking van de Reynaert ii, waarbij hij het werk in vier boeken verdeelde en in afzonderlijke hoofdstukken, die hij van opschriften voorzag. Deze bewerking werd in 1487 door Gheraert Leeu in Antwerpen gedrukt. Van deze druk zijn slechts enkele bladen overgeleverd.

Zie ook Reynaerde, Van den vos.

Uitgaven:

J. Scheltema (ed.), *Reintje de Vos van H.v.A., naar de Lübekschen druk van 1498* (1826); T. Sodmann (ed.), *Reynke de Vos* (1976), facsimile-uitg.

Literatuur:

K.H. Heeroma, `H.v.A., Versuch einer neuen Würdigung;, in *Jahrb. Ver. niederdeutsche Sprachforschung*, 93 (1970); L. Peeters, `Hinrek van Alckmer and Medieval Tradition', in *Epopée animale, fable et fabliau. Marche Romane*, 28 (1978).

[F. van Thijn]

Alderexcellenste cronyke van Brabant, Die

Beschrijving door Walter Bosch, monnik van Affligem (na 1425-1500) van de geschiedenis van Brabant. Het werk werd in 1497 door Rolant vanden Dorpe in Antwerpen gedrukt en daarna nog diverse malen, o.a. in 1530 door Jan van Doesborch. De *Cronyke* behandelt niet alleen Brabants geschiedenis, met o.m. een omvangrijke stamboom van de `princen ende hertoghen van Brabant', waarin de Brabanders voorgesteld worden als afstammelingen van de Trojanen, maar ook wordt aan het leven van Karel de Grote uitgebreid aandacht besteed in de *Hystorie vanden strijde des lants van Spaengien*, die duidelijke overeenkomsten vertoont met het *Chanson de Roland*. Bovendien vindt men er o.a. beschrijvingen in van het leven van Jan van Ruusbroec en van dat van Jan van Leeuwen.

Literatuur:

De vijfhonderdste verjaring van de boekdrukkunst in de Nederlanden (1973); A. Ampe, `Walter Bosch, monnik van Affligem, en zijn twee bewerkingen van Jan van

Boendale's Brabantsche Yeesten', in *Bijdragen Gesch.*, 60 (1977); H. van Dijk, `"Die alderexcellenste cronyke van Brabant" en de traditie van het "Chanson de Roland"', in *Nieuwe Taalg.*, 72 (1979); A. Ampe, `Het leven van Ruusbroec in de Cronyke van Brabant', in *Ons Geestelijke Erf*, 55 (1981).

[F. van Thijn]

Aletrino, Arnold

Nederlands prozaschrijver (Amsterdam 1.4.1858-Montreux 17.1.1916). Stamde uit een joods gezin. Studeerde medicijnen en ging reeds als student om met kunstenaars. Werd medewerker aan *De Nieuwe Gids* (1910-1912 redacteur). Artsexamen 1886; promotie 1889. Kwam als Amsterdams gemeentearts met de armste klassen der samenleving in aanraking. Trad in 1891 in het huwelijk met Rachel Mendes da Costa, die in 1897 zelfmoord pleegt; ruim een jaar later hertrouwde hij met Emilie Julia van Stockum. Hij werd in 1899 lector in de criminele antropologie. Door zijn praktijk, studies en voordrachten verrichtte hij baanbrekend werk op medisch-sociaal gebied; o.m. vroeg hij begrip voor moderne denkbeelden t.a.v. prostitutie en homoseksualiteit. Stond bekend als een bekwaam en humanitair wetenschapper.

Het zwaarmoedige karakter van Aletrino komt sterk tot uiting in zijn verhalen en romans, die mede onder invloed van het Franse naturalisme ontstonden. Troosteloze gevallen uit zijn praktijk inspireerden hem tot zijn werk, waarin de doodsgedachte overheerst. Het bekendst werden zijn roman *Zuster Bertha* (1891) en de verhalenbundels *Uit den dood en andere schetsen* (1889) en *Uit 't leven* (1901). Hij was van de aanvang af betrokken bij de beweging van *De Nieuwe Gids* en intiem bevriend met vele tachtigers; in hun correspondentie komt hij voor als `Sam'. Onder de naam P.A. Saaije Az. schreef hij een inleiding bij Van Eedens *Grassprietjes*. Hoewel zijn pessimistische proza door echtheid gekenmerkt werd, verouderde het snel door een overladen woordgebruik. Zijn wetenschappelijk proza daarentegen is zeer helder.

Werken:

Martha (1895); *Line* (1906); *Stille uren* (1906); *Napoleons laatste levensjaren* (1916); *Eenige beschouwingen over den beroepseed der artsen* (1889), diss.; *Twee opstellen over crimineele anthropologie* (1898); *Over ontoerekenbaarheid* (1899), openbare les; *Over eenige oorzaken der prostitutie* (1901); *Handleiding bij de studie der crimineele anthropologie*, 2 dln. (1902-1904); *Over uranisme, een gerechtelijke-geneeskundige studie* (1905), onder ps. Karl Ihlfeldt; *Is celstraf nog langer geoorloofd en gewenscht?* (1906); *Hermaphrodisie en uranisme* (1908).

Uitgaven:

Martha (1982), met nawoord van M. Stapert-Eggen; *Zuster Bertha* (1982), met nawoord van K. Joosse; *Uit 't leven* (1982), met een kritiek van L. van Deyssel.

Literatuur:

L. van Deyssel, in *Verzamelde opstellen*, 2 en 7 (1894-1912); E. d'Oliveira, interview, in *Den Gulden Winckel* (1908); J.H. François, `Dr. A. als sexuoloog', in *Idem* (1916);

F. van Eeden, *Langs den weg* (1925); J. de Graaf, *Le réveil littéraire* [...] (1937); L. Aletrino, `Een nieuwe Gidser', in *De Gids* (1947); J. Kruithof, `Een concentratie van ellende', in *Maatstaf* (1970-1971); R. Landman en J. van Weringh, `De wereld van A.', in *Tijdschr. voor Criminologie* (1977); *Bzzlletin* (1982-1983), speciaal A.-nummer.

[G.W. Huygens]

Alewijn, Abraham Martijnsz.

Noordnederlands dichter en toneelschrijver (Amsterdam 16.11.1664-Batavia 4.10.1721). Promoveerde in 1685 te Utrecht in de rechten; verbleef veelal op zijn buiten te 's-Graveland. Schreef eerst in pastorale trant, maakte later naam met vrijmoedige kluchten en blijspelen. Zijn `blij-eindend treurspel' in vijf bedrijven *Amarillis* (1693), werd in bekorte vorm maar met ruim 70 aria's op muziek gezet door David Petersen: *Opera of sangspel van Amarillis*. In 1694 bundelde Alewijn zijn *Zede- en harpzangen*. Ofschoon hij in 1707 als koopman naar Batavia vertrok, daar in 1715 raad van justitie en in 1721 advocaat-fiscaal werd, publiceerde hij juist in deze periode succesvolle blijspelen, classicistischer van vorm en tegelijk volkser van inhoud: *Beslikte Swaantje en drooge Fobert* (1715), *De Puiterveensche helleveeg* (1720) en *Jan Los, of Den bedroogen Oost-indievaer* (1721).

Literatuur:

J.A. Worp, in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.* (1884); S.A.C. Dudok van Heel, in *Jaarb. Genootsch. Amstelodamum*, 65 (1973).

[G. Stuiveling]

Alphen, Hieronymus van

Noordnederlands dichter, criticus en kunsttheoreticus (Gouda 8.8.1746-'s-Gravenhage 2.4.1803). Groeide op te Utrecht, waar hij ook letteren en rechten studeerde, in 1768 promoveerde en tot 1780 als advocaat een teruggetrokken leven leidde. Een zeer ernstige ziekte waaraan hun medestudent Jan Both Hendriksen plotseling leed luidde een ingrijpende gebeurtenis in: de bekering van Van Alphen en zijn vriend Pieter Leonard van de Kasteele omstreeks juli 1767. Voortaan beleed Van Alphen een piëtistisch getint, op orthodoxie gegrond christendom, dat zich het liefst manifesteerde in huisgodsdienstoefeningen. Daarmee liep hij vooruit op de bevindelijke richting van het Nederlandse réveil. Literair gesproken vindt men de eerste vruchten van zijn bekering in de Proeve van *stichte-*

lijke *mengel-poëzij* (1771; vervolgbundels: 1772, 1773, 1782), waarmee Van Alphen en Van de Kasteele samen debuteerden.

Een persoonlijker geluid liet Van Alphen horen in de *Klaagzang* bij het overlijden van zijn eerste vrouw, zuster van de begaafde literator Rijklof Michaël van Goens. Met deze in 1775 geschreven, weldra in de bundel *Gedigten en overdenkingen* (1777; drie drukken) opgenomen elegie introduceerde Van Alphen de christelijke preromantiek, waarvan Young, Klopstock en Lavater in Europees verband al de nieuwe gevoelstoon en de nieuwe thema's - dood en onsterfelijkheid, godsdienst, deugd en liefde tot één verbond samensmeed - hadden aangegeven. Met zijn verheven, in dezelfde toonaard geschreven oden distantieerde Van Alphen zich van de galante rococopoëzie die indertijd bij de anacreontische dichters nog een late nabloei beleefde.

Als blijvende populariteit een criterium is, dan bereikte van Alphen zijn hoogtepunt als dichter met de publikatie van zijn drie deeltjes *Kleine gedigten voor kinderen* (1778: 1ste en 2de stukje; 1782: 3de stukje; bij elkaar 66 versjes, sedert 1787 in één bundel). Hieronymus schreef deze voor zijn eigen drie jongens van drie tot vijf jaar, voor wie hij na het overlijden van zijn vrouw de zorg op zich had genomen. Met de uitgave zelf, die mede dank zij de aardige prentjes een groot succes werd, wenste hij geen enkele bemoeienis! Natuurlijk kost het geen moeite de toentertijd moderne pedagogische inzichten (`Mijn speelen is leeren', `Mijn vader is mijn beste vriend') belachelijk te maken. Maar de talloze herdrukken, roofdrukken en imitaties bewijzen hoe zeer de auteur erin was geslaagd de juiste toon te treffen. De opvoedkundige idealen van de verlichting werden hier omgezet in pakkende beelden, pregnante versregels die zich voorgoed in het geheugen van het volk hebben gegrift.

Was Van Alphen met zijn kindergedichten ondanks zich zelf a.h.w. een literaire vernieuwer geworden, niet minder belangrijk was zijn betekenis in literair-theoretisch en kritisch opzicht. Door zijn grote belezenheid zowel wat betreft klassieke en moderne als Engelse en Duitse schrijvers zag hij met groeiende ergernis hoe de Nederlandse literatoren op een aantal fronten de aansluiting bij actuele ontwikkelingen op esthetisch gebied misten. Terwijl in Duitsland een wijsgerige kunsttheorie was ontstaan, die het literaire verschijnsel naar zijn fundamentele geaardheid poogde te verstaan, floreerde in Nederland nog de classicistische verzenlikkerij met haar eindeloze voorschriften en regeltjes. Om deze, door zelfoverschatting gemaskeerde achterstand van de Nederlandse literatuur aan het licht te brengen en tegelijk een remedie aan te wijzen, publiceerde Van Alphen in 1778 en 1780 zijn bewerking van F.J. Riedels *Theorie der schoone kunsten en wetenschappen* (2 dln.). In een uitvoerige inleiding hekelde hij bij zijn landgenoten het gebrek aan wijsgerige reflectie en het teveel aan vormdogmatisme, hetgeen hem door deze collega-schrijvers niet in dank werd afgenomen.

Hierdoor geenszins ontmoedigd kwam Van Alphen in 1782 voor de dag met zijn *Digtkundige verhandelingen*, waarin hij met nog meer zelfstandigheid getuigde van het inzicht, dat de dichter geen imitator moet zijn van de buiten hem gelegen werkelijkheid, maar `een mensch, die, door middel der verbeelding of inwendige gewaarwording, harmonisch tot het hart spreekt'. Aldus was de weg vrijgemaakt voor een nieuwe poëzie, die slechts een directe uitspraak van het eigen gemoed wilde zijn. De door Van Alphen geponeerde kunsttheorie vond vooral weerklank onder een aantal Utrechtse student-dichters: Jan Hinlopen, J.P. Kleyn en Jacobus Bellamy.

Intussen was er in Van Alphens positie verandering gekomen. Hij hertrouwde, en werd in 1780 benoemd tot procureur-generaal bij het Provinciale Hof van Utrecht. In 1789 verhuisde hij als stadspensionaris naar Leiden en in 1793 volgde zijn benoeming tot thesaurier-generaal der Unie, zodat een nieuwe verhuizing naar 's-Gravenhage noodzakelijk was. Door al deze, steeds aanzienlijker, functies raakte hij, overigens overtuigd orangist, meer dan hem lief was betrokken bij de heftiger wordende politieke twisten van die dagen. Bij de komst van de Fransen in 1795 nam hij ontslag om de rest van zijn leven als ambteloos burger in Den Haag te slijten.

Na 1787 is Van Alphens rol als literair vernieuwer vrijwel uitgespeeld. Zijn ambtelijke werk liet weinig tijd over voor poëziebeoefening. Wat echter zwaarder woog was zijn steeds duidelijker wordende aversie tegen het moderne paganisme dat hij in de figuur van Voltaire belichaamd zag. Met ontzetting zag hij, hierin gesteund door zijn zwager Van Goens, dat de dreigende onder-

gang van de christelijke kerk aanstaande was. Achter de schermen trachtte hij, vooral na 1795, een evangelische contra-verlichting op gang te brengen, waarmee hij andermaal op het 19de-eeuwse réveil vooruitliep. Dezelfde bedoeling zat voor bij een reeks geschriften die Van Alphen sedert 1787 uitgaf, o.a. *De waare volksverlichting met opzigt tot godsdienst en staatkunde beschouwd* (1793), *Kleine bijdragen tot bevordering van wetenschap en deugd* (1796), *Predikt het evangelium allen creaturen* (1801) en niet te vergeten zijn *Proeve van liederen en gezangen voor den openbaaren godsdienst* (2 dln., 1801-1802), waaruit menige tekst nadien werd opgenomen in de officiële bundel *Evangelische gezangen* ten dienste van de Nederlands-Hervormde Kerk (1805). Zo eindigde van Alphens literaire loopbaan zoals zij begon: met stichtelijke poëzie.

Van Alphens plaats in het geestelijke en culturele leven van zijn tijd was in hoge mate paradoxaal. Van nature geneigd alle risico's te vermijden, zelfs op het conservatieve af, heeft hij toch in drieërlei opzicht een vernieuwing ingeluid: als lyricus en kinderdichter, als kunsttheoreticus en als geestelijke vader van het réveil.

Uitgaven:

J.I.D. Nepveu (ed.), *Dichtwerken van mr. H.v.A.; volledig verzameld en met een levensbericht van den dichter verrijkt*, 3 dln. (1838-1839, 1871[3]); P.J. Buijnsters (ed.), *Bloemlezing uit het werk van H.v.A.* (z.j. 1972[2]).

Literatuur:

H.J. Koenen, *H.v.A., als christen, als letterkundige en staatsman* (1844); H. Pomes, *Over V.A.'s kindergedichtjes* (1908); A.C.S. de Koe, *V.A.'s literair-esthetische theorieën* (1910); P.J. Buijnsters, *H.v.A.* (1973), biogr.; Idem, `H.v.A. als briefschrijver', in *Spiegel Historiael*, 9 (1974).

[P.J. Buijnsters]

Alstein

Eig. Marc van Alstein, Vlaams dichter, prozaschrijver en criticus (Wilrijk, Antwerpen, 18.3.1947). Studeerde enige tijd germanistiek, ging echter al vroeg schrijven en leeft sindsdien van zijn pen. Alsteins officiële debuut is *De tijd der tijdelozen* (1968), een gedichtenbundel in de reeks De Bladen voor de Poëzie. Al direct blijkt hem vooral één thema te beheersen: de mens tracht te overleven door zich, na aanvankelijk verzet tegen de maatschappij, aan te passen aan de burgerlijke normen en waarden om zo te vluchten door zich als het ware anoniem te maken. Het meest sprekend en het best uitgewerkt is deze thematiek in de psychologische roman *Liebrecht of de geruisloosheid van de bourgeoisie* (1978). Ook in een eerdere roman, *De opstand* (1975), speelt deze thematiek een rol tegen de achtergrond van de

democratiseringsgolf van de zestiger jaren, die hij verpakt in een historisch verhaal dat speelt in het hellenistische Griekenland. Steeds sterker weet Alstein deze problematiek te ironiseren, vooral in de subtiele verhalen van *Een stel voorname heren* (1982).

In 1970 had hij inmiddels het literaire tijdschrift de *Witte Bladen* opgericht. Hierin en in de tijdschriften *Argus* en *Kreatief* werpt hij zich op als criticus van en voor wat hijzelf de `stille generatie jonge Vlaamse prozaïsten' heeft genoemd, een generatie die zonder aan de weg te timmeren werkt aan een oeuvre waarin verinnerlijking en subjectivering een belangrijke rol spelen. Alstein is als vast recensent verbonden aan het weekblad *De Nieuwe* en is sinds 1982 hoofdredacteur van *Argus*.

Werken:

Glas (1970), p.; *De goddelijke waanzin* (1971), p.; *Axel Chanis. Het verhaal van een jeugdliefde* (1973); *Een idee genaamd Geoffrey* (1977), nov.; *Mikel Janev of de vervreemding* (1979), nov.; *Zelfportret* (1979), p.; *Een dag in de lente* (1981), nov.; *Het vertrek naar Amerika* (1981), r.; *Iowa City en andere confrontaties* (1983), pr.

Literatuur:

W. Neyns, `A.: Vlaanderens hoop in bange dagen', in *Argus*, 4 (1981); L. Deflo, `A.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1983).

[G.J. van Bork]

Ammers-Küller, Jo(hanna) van

Nederlandse prozaschrijfster (Noordeloos 13.8.1884-Bakel 23.1.1966). Schreef toneelstukken, biografieën en talrijke populaire romans, met name historische familieromans waarin problemen rondom de vrouwenemancipatie eerder de achtergrond dan de eigenlijke inzet vormden. Grote opgang maakte zij in 1925 met *De opstandigen*, een roman die drie generaties beschrijft waarvan het eerste en beste gedeelte kennelijk geïnspireerd is op de *Camera obscura*, en met de Tavelincktrilogie (*Heeren, knechten en vrouwen*, 1934-1938), de geschiedenis van een Amsterdamse regentenfamilie tussen 1778 en 1813.

Haar werken - die niet bepaald historische en psychologische diepgang hebben - vertonen een wat breedvoerig verteltalent en werden door de kritiek minder gewaardeerd dan door de lezers. Veel boeken werden vertaald, vooral in Duitsland, voor welks nationaal-socialisme zij ook in de bezettingsjaren een opmerkelijke sympathie toonde, wat haar daarna in Nederland

op een langdurig publikatieverbod kwam te staan. Nog in de roman *De liga van goede wil* (1953) legde zij begrip aan de dag voor het verschijnsel collaboratie.

Werken:

De roman van een student (1914); *Frans van Altena's vuurproef* (1920); *Een pionierster* (1921), over Mina Kruseman; *Vrouwenkruistocht* (1930); *De appel en Eva* (1932); *Elzelina* (1940); *Ma* (1943); *De koning en de heks* (1952); *Het scharlaken wambuis* (1955); *Drie gouden dochters* (1957); *De levensgeschiedenis van Elizabeth Nay* (1959).

Literatuur:

J. Greshoff, in *Voetzoekers* (1932); A.H.M. Romein-Verschoor, in *Vrouwenspiegel* (1936); M. Coster, `Toneelschrijfsters aan het begin van deze eeuw: J.v.A.-K.', in *Serpentine*, 2 (1981).

[G.W. Huygens]

Amorie van der Hoeven, Abraham des

Nederlands theoloog en letterkundige (Rotterdam 15.2.1821-Utrecht 20.3.1848). Genoemd naar zijn vader, beroemd kanselredenaar en remonstrants predikant (1798-1855). Studeerde theologie en letteren te Leiden; publiceerde in die tijd als antwoord op Bosscha's *A-saga* en Van Lenneps *E-legende* een verhaal met de o als enige klinker: *Colholms roos. O-sprook* (1841). Promoveerde op beide vakgebieden in 1843 en reisde door Duitsland, waarvan hij verslag deed in *Herinneringen van mijne academiereis in 1843* (1845). Van 1845-1846 medewerker aan *De Gids*.

Hoewel zijn belangrijkste werk op theologisch gebied ligt met *De godsdienst, het wezen van de mensch; brief aan dr. J.J. van Oosterzee* (1848), schreef hij ook literair werk dat na zijn dood gebundeld werd in *Proza en poëzie* (1850), waarin een herinnering aan de schrijver door J.J. van Oosterzee werd opgenomen.

Uitgaven:

Nagelaten leerredenen (1849, 1857[4]), met een levens- en karakterschets van zijn vader; *Verzameld werk*, 3 dln. (1857).

Literatuur:

C.C. van de Graft, `A.d.A.v.d.H. Jr. (1821-1848)', in *Jaarb. Oud Utrecht* (1965).

[G.J. van Bork]

Ampzing, Samuel

Noordnederlands prozaschrijver (Haarlem 24.6.1590-ald. 29.7.1632). Was predikant in zijn geboorteplaats; schreef stichtelijke en nationaal getinte gedichten waarmee hij bij zijn tijdgenoten een zekere naam maakte. Opzien baarde Ampzing door zijn in 1629 tegen Vondel gerichte *Eerverdediginge tegen de Arminiaensche grimmigheijd*, wegens diens aanval op de contraremonstrantse predikant Boogaert. Het bekendst werd hij door zijn *Beschrijvinge ende lof der stad Haerlem* (1628). In zijn *Taelbericht der Nederlandsche spellinge* (1628) pleit hij voor een zuiver taalgebruik.

Werken:

Rijm-catechismus (1624); *Bijbel-poezije* (1624); *Westindische triumphbazuin op de verovering van de zilveren vloot* (1629); *Naszousche lauren-kranze* (1629).

Literatuur:

H.C. Roijen, in *Tijdschr. Nederl. Muziekgesch.* (1892); F.L. Zwaan, *Uit de gesch. der Nederl. spraakkunst* (1939, 1974^2).

[G. Stuiveling]

Andreus, Hans

Ps. van Johan Wilhelm van der Zant, Nederlands dichter en prozaschrijver (Amsterdam 21.2.1926-Putten 9.6.1977). Na hbs en toneelschool enkele maanden werkzaam als corrector. In 1950 vertrok hij voor vijf jaar naar het buitenland: Parijs, Rome en een reis door Italië. Teruggekeerd verkoos hij de vrijheid van het schrijverschap - dat voor hem als elk ander vak een métier betekende - boven een vast beroep.

Zijn werk is zeer gevarieerd: gedichten, hoorspelen, televisie- en reclameteksten, chansons, romans, een novelle en tal van kinderboeken. Waren zijn eerste beeldrijke verzen, waarin hij voor de uiterlijke verschijningsvormen speels-picturale metaforen wist te vinden, van een zuidelijke charme, in later werk, bijv. in *Het explosieve uur* (1955), brak een tragisch levensgevoel door, een wijsgerige beschouwelijkheid die zijn verzen in daaropvolgende bundels deed rijpen tot een voorlopig evenwicht tussen de verkenningsdynamiek van het experimentalisme en de gebondenheid der traditionele poëzie.

Andreus was een `lichtmens', een ruimtedichter, die zijn gevangenschap in de tijd (in de dubbele betekenis van chronologie en actualiteit) onderging als een frustratie en zich van zijn vers bediende als een reddingspoging om aan de tweespalt tussen zijn wezenlijke en zijn door het huidige levensbestek bepaalde `ik' te ontkomen. Aan

de spanning tussen de polen van angst (voor het individuele isolement) en liefde (in de meest algemene zin van menselijke gemeenschap) ontvonkte zijn gedicht. Hij wilde niet langer `worden', hij wilde `zijn' en bereikte dit ook in zijn gaafste strofen. Buiten dergelijke verlossende momenten bleef hem enkel de hoop eens de vergruizeling van het wereldbeeld, van het levensgevoel, in een nieuw eenheidsbesef - waarmee hij zich mythisch verbonden voelde - ongedaan te zullen maken.

De kentering en groei, die in zijn latere werk vallen te bespeuren, zijn kenmerkend

voor de synthese tussen traditionele vormgeving en experiment, welke zich in de moderne poëzie is gaan voltrekken. Het ultra-subjectieve woordexperiment der avantgardisten, dat in zijn associatieve metaforen veelal moeilijk te volgen is, heeft in het postexperimentele vers van Andreus - dat, geobjectiveerd, allerminst aan oorspronkelijkheid inboette - de weg naar de verstaanbaarheid teruggevonden. Andreus is, als een vooruitgeschoven post van de avantgardisten, erin geslaagd de primitief-gearticuleerde, schokkende kreet in een nieuwe dichtertaal om te zetten.

In zijn roman *Valentijn* (1960) en in de novelle *Bezoek* (1960) komt, speels gecamoufleerd in de eerste en navrant in de tweede, de tragiek van de individuele vervreemding en vereenzaming in de wereld der collectiviteit tot uitdrukking.

Andreus verwierf zich tevens een goede reputatie door zijn talrijke, met ironische humor geschreven kinderboeken, met name door de spannende en zeer gevarieerde verhalen rondom *Meester Pompelmoes*, bekroond met de cpnb-prijs 1969. Zijn bundel *Natuurgedichten* (1970) werd in 1971 bekroond met de Constantijn Huygensprijs.

Werken:

Muziek voor kijkdieren (1951), p.; *De ronde kant van de aarde* (met tekeningen van Karel Appel) (1952), p.; *Italië* (met tekeningen van Lucebert) (1952), p.; *De taal der dieren* (1953), p.; *Schilderkunst* (1954), p.; *Empedocles de ander* (1955), p.; *Variaties op een afscheid* (1956), p.; *Tweespraak* (met Simon Vinkenoog) (1956), p.; *Misschien* (1956), p.; *Het land van horen en zien* (1957), p.; *De sonnetten van de kleine waanzin* (1957), p.; *Luisteren met het lichaam* (1960), p.; *Groen land* (1961), p.; *Aarde* (1962), p.; *Denise* (1962), r.; *Klein boek om het licht heen* (1964), p.; *Meester Pollewop*-serie, 8 dln. (1964-1974), kinderb.; *Syntropisch* (1965), p.; *Straat op stelten* (1967), kinderb.; *De ruimtevaarder* (1968), p.; *Spookuur tussen de middag* (1969), kinderb.; *Kinderverhalen* (1971); *Grote dieren, kleine dieren* (1971), kinderb.; *Vehikel* (1972), p.; *Het vliegende tuintje* (1972), kinderb.; *Blikkie de robot* (1972), kinderb.; *Om de mond van het licht* (1973), p.; *Kiliaan op weg naar het strand* (1973), kinderb.; *De witte netten van zon en maan* (1974), p.; *Tjirp de krekel* (1974), kinderb.; *Kinderversjes* (1975); *Holte van licht* (1976), p.

Uitgaven:

Gedichten, 2 dln. (1958 en 1959); *Gedichten 1948-1974* (1976); *Laatste gedichten* (1977); G. Borgers (ed.), *Verzamelde gedichten* (1983).

Literatuur:

C.J.E. Dinaux, *Auteurs van nu* (1969); J. van der Vegt, `Ogenblik van licht', in *Kentering* (1975-1976); P. Beers, `In gesprek met H.A.', in *Revisor* (1976); J. van der Vegt, `Tussen Empedokles en Einstein', in *Ons Erfdeel* (1977); *Dimensie* (1978), speciaal A-nummer; *Literama-Magazine* (1979), speciaal A-nummer; R.L.K.

Fokkema, in *Het komplot der vijftigers* (1979); J. van der Vegt, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980).

[C.J.E. Dinaux en red.]

Andries, Marc

Vlaams dichter en romanschrijver (Duffel 11.2.1939). Medeoprichter van tijdschrift *Hoos* (1960). Schrijft in sartriaans existentialistische geest gedichten in tijdschriften. De korte roman *Schaduw op de huid* (1960, uitgegeven te zamen met de verhalen *Een witte vlinder* en *Het ongeval*) wordt gekenmerkt door een pessimistische levensvisie. Zijn later proza omvat de op de `Dolle-Mina'beweging geïnspireerde contestatieroman *De dulle grieten* (1971), de verhalenbundel *Kijk! Mijn maskers* (1976) en de geromantiseerde Belgische volksgeschiedschrijving uit de armoejaren rond 1900 *En morgen is het revolutie* (1978).

Werken:

Het geduld (1963); *Een zeer brave borst - De cycloop* (1964); *De maagdenhorde* (1968), r.; *Een man van wolken* (1971); *De zondvloed* (1972); *De dauw van vrouwen* (1974), p.; *Canto flamenco* (1974), r.; *De vleugels van Helena* (1974), r.; *Berichten van het thuisfront* (1979), r.

Literatuur:

C. Rijnsdorp, in *De moderne roman in opspraak* (1966); interview in *Tmuzet*, 3 (1980).

[F. de Vree en red.]

Andriessen, Pieter Jacob

Nederlands prozaschrijver ('s-Gravenhage 17.12.1815-Amsterdam 19.3.1877). Deze hoofdonderwijzer was een vruchtbaar schrijver van grotendeels historische verhalen voor de jeugd. Al is zijn werk vaak niet meer dan een naïeve navolging van de grote romantische schrijvers, toch heeft vooral *De zilveren schaatsen* (1867) eigen kwaliteiten. In 1874 stichtte hij het tijdschrift *Voor 't jonge volkje*, dat gedurende tientallen jaren van belang is geweest voor de jeugdlectuur in Nederland.

Literatuur:

D.L. Daalder, *Wormcruyt met suycker* (1950, 1976^2); L. Dasberg, *Het kinderboek als opvoeder* (1981).

[G. Stuiveling]

Anema, Seerp

Nederlands dichter en prozaschrijver (Minnertsga 31.10.1875-Zeist 31.3.1961). Deze Friese schoolmeester, die later leraar Nederlands en in 1924 schoolopziener werd, was omstreeks 1900 een van de markantste vertegenwoordigers van de protestantse reactie op de beweging van tachtig. Zijn gehele literaire activiteit werd bepaald door het optreden van de universele neocalvinist Abraham Kuyper.

In taalgebruik en versificatie stond Anema weliswaar sterk onder invloed van de tachtigers: *Poëzie* (1903) en *Van Hollands kusten* (1907), *Wat verzen en proza* (1926). Maar daarnaast vindt men bij hem stijlelementen van een vroegere periode, vooral in zijn proza: *In 's levens opgang* (1907) en in de 5-delige cyclus *Jeroesjaleem verloren* (1923-1953). Hij keerde zich fel tegen de kunstopvattingen van de `modernen', met name in: *Moderne kunst en ontaarding* (1926) en *Calvinistische en impressionistische aesthetiek* (1935). Zijn neocalvinistische kunstleer heeft echter, ook in de kring van zijn geestverwanten, weinig weerklank gevonden. Afzonderlijke vermelding verdient de literairhistorische studie over Clara Feyoena van Sytzama: *Een vergeten dichteres uit de 18e eeuw* (1921). Toen Kuypers theologie na 1920 op de achtergrond raakte, werd het ook om Anema eenzamer. Met name hield hij zich bewust op een afstand van de tijdschriften der protestantse literaire beweging.

Literatuur:

K.F. Proost, in *De religie in onze moderne lit.* (1922); C. Rijnsdorp, *In drie etappen* (1939)

[K. Heeroma en red.]

Anseele, Ed

Eig. Eduardus Camillus Anseele, Vlaams politicus en prozaschrijver (Gent 26.7.1856-ald. 18.2.1938). Van eenvoudige komaf; was aanvankelijk als letterzetter werkzaam en raakte betrokken bij de socialistische beweging. Hij schreef de roman *Voor 't volk geofferd* (1881), die het leven uitbeeldt van een socialistische propagandist, nl. de Gentenaar Emiel Moyson (1838-1868). In 1884 richtte hij het dagblad *Vooruit* op, waarvan hij hoofdredacteur werd; vanwege een door hem geschreven artikel in deze krant zat hij in 1886 een half jaar in de gevangenis. Nadien was hij geruime tijd raadslid en schepen van Gent, later volksvertegenwoordiger en ten slotte van 1918 tot 1921 minister van openbare werken en van 1925 tot 1927 van Spoorwegen en ptt.

Werken:

De omwenteling van 1830 (1882), r.; *De algemeene werkstaking* (1888), essay; *De ware vijand van werkman en kleinen burger* (1890), essay; *De samenwerking en het socialisme* (1902), essay; *`Vooruit'en de Vlaamsche Beweging* (1913), essay.

Uitgave:

Voor 't volk geofferd (1957, 1975[3]), met inl. en bewerking door L.P. Boon.

Literatuur:

L. Bertrand, *E.A.: sa vie, son oeuvre* (1925); P. Kenis, *Het leven van E.A.* (1930); *Documenten van en over E.A., 1856-1938*, 2 dln. (1945-1946).

[D. Welsink]

Anslo, Reyer

Noordnederlands dichter (Amsterdam 1626-Perugia 16.5.1669). Familie van Noorse afkomst (Anslo = Oslo). Zijn ouders behoorden tot de gegoede doopsgezinde burgerij van Waterland. Zijn eerste gedichten stonden onder invloed van Hooft en Vondel. Schreef sedert 1645 o.a. gelegenheidspoëzie en bijschriften bij bijbelprenten; ter gelegenheid van de eerste-steenlegging van het Amsterdamse stadhuis *Het gekroonde Amsterdam* (1648).

Publiceerde in 1649 een fraai classicistisch treurspel over de Bartholomeusnacht: *Parysche bruiloft*, dat tot 1727 achtmaal werd herdrukt en tot 1715 te Amsterdam op het repertoire bleef. Anslo geeft hierin uiting van zijn afkeer van het politieke machtsdenken van de Fransen dat volgens hem gebaseerd was op de theorieën van Machiavelli. Met dit historisch drama verwijst hij impliciet naar de eigentijdse politieke problematiek rond het koningschap van de minderjarige Lodewijk xiv en de macht van de Italiaanse kardinaal Mazarin.

Op weg naar Rome om daar het jubeljaar 1649 te vieren, maakte hij onderweg aan de Rijn bij het Bingerloch een weemoedig gedicht *Afscheit van Amsterdam*. In Rome verkeerde hij in de kring van Hollandse kunstenaars en ging er over tot de rooms-katholieke kerk (1654). Ontving in 1656 de tonsuur en de lagere wijdingen en werd in 1666 subdiaken. Zijn opmerkelijkste werk, te Rome geschreven, is *De pest tot Napels* (1656), een uitvoerig gedicht in alexandrijnen dat op bijna naturalistische wijze, in overwegend anekdotische vorm, de gruwelen van een pestepidemie beschrijft.

Een onvolledige en niet-chronologisch gerangschikte uitgave van zijn werk verscheen van de hand van Joan de Haest, *R. Ansloos poezy* (1713); hierin werd o.a. *De pest tot Napels* voor het eerst afgedrukt.

Literatuur:

H.H. Knippenberg, *R.A., zijn leven en letterkundig werk* (1913); Idem, *Parysche bruiloft, treurspel, van inl. en aant. voorzien* (1958); W. Hellinga en P. Tuynman, *Geeraardt Brandt & R.A., Pieter Corneliszoon Hooft deez vermaarde man 1581/1647* (1969); H. Duits, `De moordt schuilt onder bruiloftskleên', in *Spektator*, 11 (1981-1982).

[W.J.C. Buitendijk]

Anslijn, Nicolaas

Noordnederlands pedagoog en schrijver van kinderboeken (Leiden 12.5.1777-Alkmaar 18.9.1838). Onderwijzer op een armenschool te Amsterdam, daarna schoolhoofd te Haarlem. Publiceerde o.a. school-

en leesboeken en een *Handleiding tot de kennis der artsenij-gewassen* (1837). Het succes van zijn opvoedkundig kinderleesboek *De brave Hendrik* (1810), dat ca 60 drukken beleefde, was zodanig dat de auteur voortging met het schrijven van soortgelijke werkjes als *De brave Maria* (1818[3]) en *De arme Jacob* (1823).

Werken:

Aanleiding tot het plaatsen der schei- en zinsteekens (1827); *Handleiding om den kinderen het lezen te leeren* (1827); *Het leven van Jezus* (1836[10]); *Adolf en Sientje* (1837).

Uitgave:

N. Beets (ed.), *Viertal verhandelingen* (1839).

Literatuur:

N. Beets, in *Sparsa* (1882), herdr. in *Verkenningen op het gebied van de jeugdlit.* (1974-1975); A.A. Verdenius, `N.A.Nz. en zijn "De brave Hendrik"', in *Nieuwe Taalg.* (1935); A. Hallema, `N.A.', in *Het kind* (1938); P. van der Woude, `Meester A. leert ontleden', in L. van Driel en J. Noordegraaf (ed.), *Studies op het gebied van de gesch. van de taalk.* (1982).

[G.W. Huygens]

Antink, Margo

Zie Scharten-Antink, Margo Sybranda Everdina

Antonides van der Goes, Joannes

Eig. Jan Antonisz., Noordnederlands dichter (Goes 3.5.1647-Rotterdam 18.9.1684). Studeerde in Amsterdam voor apotheker, maar wijdde zich zeer jong aan de poëzie, getuige zijn treurspel *Trazil of overrompelt Sina* (1666). Door dit werk raakte hij bevriend met de bijna 60 jaar oudere Vondel, die bewondering had voor zijn barok talent. Van 1669 tot 1671 was hij lid van het classicistische genootschap Nil Volentibus Arduum. Vanwege de kritiek op Vondel en om de betutteling van zijn *De Ystroom* verliet hij het genootschap. Later zou hij zich o.a. in zijn *Marsyas* (1677/1678) fel tegen Nil Volentibus Arduum keren.

Zijn hoofdwerk, *De Ystroom* (1671), is een lofzang in vier boeken op Amsterdam en het IJ; het bevat bekoorlijk geschetste taferelen in tamelijk realistische trant, maar

ook lange pasages van overdadige retoriek, waarbij vier gravures van Romeijn de Hooghe een passende illustratie vormen. Na dit stroomgedicht schreef hij voornamelijk nog wat gelegenheidspoëzie, hoewel hij in later jaren plannen had voor een episch gedicht gewijd aan de apostel Paulus.

Met steun van een bewonderaar kon Antonides van der Goes te Utrecht, na het vertrek van de Franse troepen, medicijnen studeren; hij promoveerde er in 1674. Daarna vestigde hij zich te Rotterdam, dankzij die zelfde bewonderaar verbonden aan de admiraliteit op de Maze.

Uitgaven:

Gedichten (1685), met biogr. door A. Janssen; *Idem* (1714[3]), met biogr. door D. van Hoogstraten.

Literatuur:

J. Bauwens, *La tragédie française et le théâtre hollandais au dix-septième siècle* (1921); A. van Mourik, `De lofdichten op A.' Ystroom', in *Nieuwe Taalg.*, 68, (1975); B.P.M. Dongelmans, in *Nil Volentibus Arduum: documenten en bronnen* (1982).

[G. Stuiveling]

Antwerps liedboek

Moderne benaming voor *Een schoon liedekens-boeck inden welcken ghy in vinden sult veelderhande liedekens, oude ende nyeuwe, om droefheyt ende melancolie te verdrijven*. Dit boekje, in 1544 door Jan Roulants te Antwerpen gedrukt, is de oudst bekende en tevens rijkste verzameling van wereldlijke liederen in het Nederlands: 221 stuks, grotendeels uit de 15de en het begin van de 16de eeuw, deels ook ouder. Op grond van de in principe alfabetische volgorde van de teksten heeft men geconcludeerd dat er oudere drukken moeten hebben bestaan; het is echter waarschijnlijker dat de oorlogstoestand (de plundertocht van Maarten van Rossum) het drukproces heeft onderbroken en dat men die tijd heeft gebruikt om nog een groep teksten opnieuw in alfabetische volgorde, toe te voegen. Ofschoon er geen ketterse of opstandige liederen in staan, kwam het boekje in 1546 op de index.

Uitgaven:

H. Hoffmann von Fallersleben (ed.), *Antwerpener Liederbuch von Jahre 1544* (1855); W.G. Hellinga (ed.) (1941), in modern Nederl., met inl.

Literatuur:

C.C. van der Graft, in *Tijdschr. voor Nederl. Taal- en Letterk.*, 22 (1903); S. Hirsch, *Studien zum A.L.* (1923); J. Koepp, *Untersuchungen über das A.L.* (1929); N.B. Tenhaeff, `Historieliederen in het A.L.', in *Verspreide Geschriften* (1949); K. Vellekoop, H. Wagenaar-Nolthenius, W.P. Gerritsen en A.C. Hemmes-Hoogstadt, *Het A.L., 87 melodieën op teksten uit `Een schoon liedekensboeck' van 1544*, 2 dln. (1972); J. Houtsma, `Gelieven bij de dageraad in het Antwerps Liedboek', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 95 (1979).

[J.J. Mak en G. Stuiveling]

Apeltern, Herman van

Zie Engelen, A.W.

Apollo of Ghesangh der Musen

Noordnederlands liedboek, een van de belangrijkste van de vele die in het laatste kwart van de 16de en de eerste helft van de

17de eeuw in Holland zijn uitgegeven. *Apollo* verscheen in 1615 bij Dirck Pietersz. Pers te Amsterdam als een voortreffelijk verzorgd boek, oblong formaat, voorzien van fraaie gravures. Het inleidende gedicht in alexandrijnen `Apolloos aanspraack totte Nederlandtsche jonckheyt' is van Bredero, die verder nog ten minste negen liederen heeft bijgedragen, waaronder vier boertige. Naast zijn bijdragen komen gedichten voor van Samuel Coster, P.C. Hooft, K. van Mander, Roemer Visscher e.a. Enkele zijn met een zinspreuk ondertekend, maar het merendeel is anoniem.

De bundel weerspiegelt duidelijk de doorbraak van de renaissance zowel verstechnisch, bijv. de strakke jambemaat in de sonnetten, als thematisch, bijv. pastorale en minnepoëzie alsook enkele bruiloftsgedichten.

Literatuur:

A. Keersmaekers, `Drie Amsterdamse liedboeken, 1602-1615', in *Nieuwe Taalg.*, 74 (1981); Idem, `Gedichten van P.C. Hooft in Apollo', in *Uyt liefde geschreven* (1981).

[G. Stuiveling en P.M.M. Kroone]

Appelmans, Gheraert

Middelnederlands kluizenaar en mysticus (ca 1250-ca 1325). Zijn enig overgeleverde werk is een hs. van het traktaat *Glose op den Pater Noster*, een verklaring van het Onze Vader. In dit werk, dat een voorbeeld van mystieke scholastiek is, ontwikkelde Appelmans een eigen, Nederlandse terminologie voor zijn theologische bespiegelingen.

Uitgave:

L. Reypens, `Oude mystieke teksten, i, Gh.A.', "Glose op het Vaderons"', in *Ons Geestelijk Erf*, 1 (1927).

Literatuur:

L. Reypens, `Een nieuw merkwaardig Dietsch Mystiek', in *Ons Geestelijk Erf*, 1 (1927); S.G. Axters, `Nederlandse mystieken in het buitenland', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad. Taal- en Letterk.* (1965).

[F. van Thijn]

Arends, Jan

Nederlands dichter en prozaschrijver ('s-Gravenhage, 13.2.1925-Amsterdam 21.1.1974 [zelfmoord]). Kreeg na enkele onopgemerkte tijdschriftpublikaties en de novelle *Lente/Herfst* (1955) bekendheid met zijn roman *Keefman* (1972), waarin met ironie en venijn de vervreemding van een reddeloos eenzaam mens wordt gevolgd. Behalve door deze roman en erop volgende verhalen, waarin hetzelfde absurde leven centraal staat, kwam de schrijver in het nieuws door zijn benarde, onmogelijke levenswijze, waarmee hij zich zelf en anderen tot wanhoop bracht. Op de dag dat zijn tweede dichtbundel uitkwam, benam hij zich het leven. De belangstelling voor zijn persoon en werk in het teken van `ik ben een arm man en alle leven doet mij zeer', is na zijn dood groeiende gebleken. Een belangrijke rol daarbij speelde de toneel- en televisiebewerking van *Keefman*.

Werken:

Gedichten (1965); *Lunchpauzegedichten* (1974); *Ik had een strohoed en een wandelstok* (1974), verh.; *Nagelaten gedichten* (1975).

Literatuur:

`J.A. 1925-1974', in *De Engelbewaarder*, 15 (1979); G. Komrij, in *Daar is het gat van de deur* (1974); J. Fontijn, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980); J. Brouwers, in *De laatste deur* (1983).

[R. Bloem]

Arents, Thomas

Noordnederlands toneelschrijver en dichter (Amsterdam 6.6.1652-ald. 1701). Was van eenvoudige afkomst, autodidact; kwam reeds als 12-jarige in dienst bij een makelaar, die hij als zodanig zou opvolgen. Zijn bewerking van Racines *Mithridate* (1679) bracht hem in contact met het invloedrijke Nil Volentibus Arduum, dat hem in zijn gelederen opnam. Ten dele in samenwerking met zijn vriend Andries Pels bewerkte hij Frans-classicistische werken, terwijl hij tevens betrokken werd bij controversen in het schouwburgbeleid. In 1868 bewerkte Arents Lully's opera *Roelant* op tekst van Quinault, een jaar later *Amadis* en *Cadmus en Hermione*, een door classicistisch georiënteerde kenners niet gewaardeerde concessie aan een groot publiek. Voorts dichtte hij bij actuele gebeurtenissen, wat o.a. resulteerde in *De krooning van Willem en Maria*. In 1724 verscheen zijn dichterlijke nalatenschap in *Mengelpoëzij*, voorzien van een levensbericht door zijn vriend en uitgever M. Brouërius van Nidek.

Literatuur:

J. te Winkel, `Th.A., tooneeldichter en geschiedzanger', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 9 (1890); B.P.M. Dongelmans, *Nil Volentibus Arduum: documenten en bronnen* (1982).

[G.W. Huygens]

Arion, Frank Martinus

Ps. van Frank Efraim Martinus, Nederlands (Antilliaans) prozaschrijver en dichter (Curaçao 17.12.1936). Kwam in 1955 naar Nederland en studeerde Nederlandse taal- en letterkunde in Leiden. In 1971 wetenschappelijk medewerker aan het Instituut voor Neerlandistiek van de Univer-

siteit van Amsterdam. Vervolgens werkzaam bij de lerarenopleiding in Suriname.

Arion publiceerde gedichten onder de titel `Stemmen uit Afrika' (1957) in *Antilliaanse Cahiers*. Hij schreef ook gedichten in het Papiamentoe. Hij was oprichter en redacteur van het progressieve Antilliaanse tijdschrift *Ruku* (1969-1970). In 1973 verscheen zijn eerste roman, *Dubbelspel*, waarvoor hij de Van der Hoogtprijs kreeg. Daarna volgden de romans *Afscheid van de koningin* (1975) en *Nobele wilden* (1979). In de eerste twee romans behandelt hij de koloniale verhoudingen tussen Nederland en de Antillen. In *Nobele wilden* staat de koloniale situatie op de Franse Antillen, de Caraïbische eilanden Martinique en Guadaloupe, centraal. In een samenspel tussen verbeelding en werkelijkheidsbeschrijving tracht Arion gestalte te geven aan de emancipatie van de inheemse bevolking, speciaal die van de vrouwen in de beschreven gebieden.

Arion werkte met recensies en reportages mee aan tal van kranten en weekbladen: *Black Orpheus, De Groene Amsterdammer, Haagse Post, De Volkskrant* e.a.

Werken:

Bibliografie van het Papiamentu (1972); *Sisyphiliaans alpinisme tegen miten* (1974), p.

Literatuur:

J. de Roo, in *Antilliaans literair logboek* (1980); A. van der Wal en F. van Wel, in *Met eigen stem; herkenningspunten in de letterk. van de Nederl. Antillen* (1980); K. Beekman, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1981).

[G.J. van Bork]

Armando

Ps. van Herman Dirk van Dodeweerd, Nederlands schilder en dichter (Amsterdam 18.9.1929). Was een van de belangrijkste woordvoerders van de tijdschriften *Gard Sivik* en *Nieuwe Stijl*, waarin hij op neorealistische wijze teksten publiceerde die door isolering en verschoven perspectiefwerking een nieuwe kijk op de werkelijkheid bewerkstelligen.

Een geruchtmakende cyclus was *De boksers*, geheel bestaande uit citaten, die uit de mond van twee combattanten waren opgetekend. Zijn bundel *Verzamelde gedichten* (1964) wordt vooral door dit isoleringsprocédé bepaald. In later poëtisch en prozaïsch werk staat één thema centraal: een gewelddadige confrontatie in de bossen rondom Amersfoort. Telkenmale omcirkelt Armando deze pijnlijke en fascinerende jeugdervaring in vrij gesloten, soms archaïsche teksten, waarin geheimen tegelijk prijsgegeven en verhuld worden.

Een belangrijke oriëntatie vormt het werk van de dichter Ernst Jünger, bij wie geweld en tucht eveneens een onontkoombare fascinatie vormen. In dezelfde stijl moet men ook het aandeel van Armando in de televisiereeks *Herenleed* zien: absurde, traag verlopende taferelen uit een leven met meester-knechtverhoudingen.

Voor *Machthebbers* (1983), verslagen uit Berlijn en Toscane, kreeg hij in 1984 de Bordewijkprijs. In 1985 ontving hij de Jacobus van Looyprijs.

Werken:

De SS-ers (met Hans Sleutelaar, 1967); *Hemel en aarde* (1971); *Vorstin der machtelozen* (1972); *De denkende, denkende doden* (1973); *Dagboek van een dader* (1973); *Het gevecht* (1976); *De ruwe heren* (1978); *Geschiedenis van een plek* (met Hans Verhagen en Maud Keus, 1980); *Aantekeningen over de vijand* (1981); *A. uit Berlijn* (1982).

Uitgave:

Tucht: gedichten 1971-1978 (1980).

Literatuur:

R.H. Fuchs, `A.', in *De Gids* (1979); H. Beurskens, in *Schrijver zonder stoel* (1982); L. Ferron (ed.), *Armando* (1985).

[R. Bloem]

Arondéus, Willem

Nederlands schilder en prozaschrijver (Naarden 22.8.1894-Overveen 1.7.1943). Auteur van *De tragiek van den droom* (1939), een boek over Matthijs Maris. Voorts schreef hij, behalve enkele romans (*Het uilenhuis* en *In de bloeiende ramenas*, beide 1938), de studie *Monumentale schilderkunst in Nederland* (1941). Wegens verzetswerk werd hij door de Duitsers gefusilleerd.

Literatuur:

C.J. Kelk, in *Rondom tien gestalten* (1938); S. Vestdijk, in *Muiterij tegen het etmaal* (1966).

[J.J. Mak]

Arp, Jan van

Noordnederlands toneelschrijver (wsch. Amsterdam ca 1610-?). Voor de Amsterdamse rederijkerskamer In Liefde Bloeyende schreef hij enkele toneelstukken. In 1631 verscheen zijn *Helvaart van Juno*. Dit werk heeft hij blijkens een latere uitspraak geschreven toen hij achttien jaar oud was. Het werk was redelijk populair want het heeft tot 1640 vier drukken gekend. Verder zijn van hem bekend: *Singhende klucht van dronke Gosse* (1639), *Boertighe klucht van Claes Klick* (1639) en *Tolimond, Prins van Rodes* (1640). Hij schreef ook gelegenheidsgedichten. Niet geheel ten onrechte spreekt hij zelf van zijn `lompe vaerzen'.

Literatuur:

G. Kalff, in *Gesch. der Nederl. Letterk.*, dl. 5 (1909); J. te Winkel, in *Ontwikkelingsgang der Nederl. Letterk.*, dl. 3 (1923^2).

[P.M.M. Kroone]

Artur's doet

Middelnederlandse ridderroman over koning Arthur en zijn ridders, overgeleverd in de Haagse Lancelotcompilatie uit de eerste helft van de 14de eeuw. *Artur's doet* is een sterk bekorte bewerking van *La mort le roi Artu*, het laatste deel van de cyclus Lancelot-Queste-Mort. Het verhaal is veel godsdienstiger getint dan de andere Arthurromans, wat al tot uiting komt in de zeer religieuze verzen waarmee de roman begint. Naast Arthur staat vooral Lancelot centraal in het verhaal. Aan het eind sterft niet alleen Arthur, maar komen ook alle andere ridders aan hun einde.

Zie ook Lancelot-compilatie, Haagse.

Uitgave:

W.J.A. Jonckbloet, in *Roman van Lancelot*, 2 dln. (1846-1849).

Literatuur:

P. Wackers, *Arthurs dood. Een inleiding tot de Lancelot-kompilatie met name tot het laatste boek* (1977); Werkgroep van Groninger Neerlandici, *Hoe Artur sinen inde nam* (1980).

[F. van Thijn]

Asselbergs, Willem Jan Marie Anton

Zie Duinkerken, Anton van

Asselijn, Thomas

Noordnederlands blijspeldichter (Dieppe 1620-Amsterdam juli 1701). Kwam jong naar Nederland, werd boekbinder, later karmozijnverver te Amsterdam, ging in 1678 failliet. Hoewel als classicistisch treurspelschrijver van weinig betekenis, is hij als auteur van blijspelen en kluchten een opmerkelijke figuur. Hij durfde oorspronkelijk te zijn, wat hem in conflict bracht met Nil Volentibus Arduum, dat juist het vertalen/bewerken sterk propageerde.

Zijn eerste blijspel, in drie bedrijven, *Jan Klaasz of gewaande dienstmaagt* (gespeeld 1682, gedrukt 1683) toont de jeugdige losbol Jan Klaasz die de ingetogen ouders van Saartje de reeds driemaal geweigerde huwelijkstoestemming afdwingt. Het succes van dit spel, alsmede de heftige kritiek erop, is vooral ontstaan door enkele taferelen, waarin Asselijn twee vrome menisten en later hun temerige zoon bespottelijk maakt. Van dit toneeltje heeft Cornelis Troost (1697-1750) een fraaie pastel gemaakt (Mauritshuis, 's-Gravenhage), die ook als zwarte-kunstprent is verspreid.

Het tweede blijspel, *Kraambedt of kandeelmaal van Zaartje Jans, vrouw van Jan Klaazen* (gespeeld 1683, gedrukt 1684), vertoont Jan Klaasz als schijnheilige echtgenoot en gezinshoofd.

In het derde spel, *Echtscheiding van Jan Klaasz en Saartje Jans* (1685), blijken de deftige ouders door hun schoonzoon vrijwel geruïneerd.

Tot de aardigste kluchten, lang met succes gespeeld, behoren: *De stiefmoer* (1684), *De stiefvaar* (1690), *De schoorsteenveger door liefde* (1692), *De kwakzalver* (1692) en *De spilpenning, of verkwistende vrouw* (1693).

Uitgaven:

A. de Jager (ed.), gedeelt. herdr. werken (1878); D. Stellinga (ed.), *Jan Klaasz of gewaande dienstmaagt* (1980[3]).

Literatuur:

J.A. Worp, in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 4 (1884) en 5 (1885); B.P.M. Dongelmans, *Nil Volentibus Arduum: documenten en bronnen* (1982).

[G. Stuiveling]

Assenede, Diederic van

Zuidnederlands dichter (ca 1230-ca 1290). Wsch. dezelfde als Dierekin de Hassenede, in de 2de helft van de 13de eeuw `clerc' van de graven van Vlaanderen. Ca 1260 vertaalde hij de idyllische versie van *Floire et Blancheflor*, de liefdesgeschiedenis van `roos en lelie', een heidenprins en een christenmeisje, onder de titel *Floris ende Blancefloer*, vrijwel compleet bewaard in een 14de-eeuws hs. Gezien de moeilijkheden, die aan elke rijmvertaling inherent zijn en ondanks de corruptelen die, omdat het slechts één hs. betreft, onvermijdelijk zijn, mag deze verdietsing geslaagd heten.

Door de vlotte verhaaltrant ziet men de onhandigheden (stoplappen, herhalingen, hinderlijke parallellismen, enz.) eerder over het hoofd. Het algemeen menselijke thema, de soevereiniteit der liefde, verklaart de langdurige populariteit van de roman, wellicht ook via het toneel, maar in elk geval via de prozabewerking tot volksboek (oudste fragmentarisch bewaarde druk 1517).

Uitgaven:

J.A. Alberdingk Thijm, in *Karolingische verhalen* (1851, 1884[2]), moderne prozabew.; H.J. Boeken, *De Historie van Floris ende Blancefloer* (1898), bew. in verzen; C.P. Serrure, in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.*, 2 (1901); G.J. Boekenoogen, *De Historie van Floris ende Blancefloer* (1903), de prozabew. in het Volksboek; P. Leendertz jr., *Floris ende Blancefloer* (1912); A.H. Hoffmann von Fallersleben (ed.), *Idem* (1968[2]); J.J. Mak, *Idem* (1970[3]).

Literatuur:

C.P. Serrure, `D.v.A.', in *Vaderlandsch Museum*, 2 (1858) en 5 (1863); L. Stockman, `D.v.A. Grafelijk ambtenaar (vóór 1263-vóór 1296)', in *Biekorf*, 73 (1972).

[J.J. Mak en J. Reynaert]

Augustin, Elisabeth

Geb. Elli Theresia Glaser, Nederlandse prozaschrijfster (Friedeman, bij Berlijn, 13.6.1903). Vluchtte vanwege haar joodse afkomst met man en kinderen in 1933 naar Nederland (Amsterdam). Zij had toen al enkele Nederlandstalige auteurs in het Duits vertaald. In Nederland schreef zij romans, hoorspelen, toneel en literaire kritieken. Haar dierenverhaal `De vorst van Malila' werd in 1968 door de Belgische radio en televisie bekroond. In de jaren zeventig kwam er een duidelijke opleving in de belangstelling voor haar werk, mede onder invloed van het in 1973 verschenen gedicht *Het onvoltooide leven van Malcolm X*, dat de aandacht trok door onderwerp en vorm: een als autobiografie geschreven ballade over de Amerikaanse negerleider van gemengd bloed. Die hernieuwde aandacht leidde tot de heruitgave van de romans *Moord en doodslag in Wolhynië* (1936) in 1979 en *Labyrint* (1955) in 1982. In 1979 was tevens de verhalenbundel *Het had erger kunnen zijn* verschenen.

Werken:

De uitgestootene (1935), r.; *Volk zonder jeugd* (1935), r.; *Mirjam* (1938), r.; *Verloren tijd inhalen* (1978), p.

Literatuur:

R. Lyng (ed.), *The E.A. Reader* (1978), met bibl.

[G.J. van Bork]

Auwera, Fernand

Ps. van Fernand van der Auwera, Vlaams romanschrijver (Antwerpen 26.11.1929). Ambtenaar in zijn geboortestad. Had door veel ziekten een eenzame jeugd. Een korte periode van literaire activiteiten in De Nevelvlek, een Antwerpse culturele vereniging, leerde hem hoe sterk hij in zijn persoonlijke contacten was geremd. Zijn tien romans en verhalenbundels werden met een zekere regelmaat gepubliceerd, met een breukpunt tussen 1968 en 1973. De revolutionaire wind die in 1968 door Europa waaide, introduceerde in Auwera's werk het probleem van het engagement, wat eveneens tot uiting kwam in zijn interviewbundels en jeugdverhalen.

De eerste romans vertonen een intens beoefenen van een nogal steriele navelstaarderij. Pas met *Mathias 't Kofschip* (1967) treedt de relatie literatuur-maatschappij op de voorgrond. De astmatische eenling Mathias verlaat zijn schrijfcel en engageert zich in een revolutie, maar komt uiteindelijk opnieuw voor zijn spiegelbeeld te staan. Na zijn crisisjaren 1968-1973 gaat Auwera resoluut therapeutisch schrijven, vooral in de bundels *Zelfportret met gesloten ogen* (1973)

en *We beginnen de dag opgeruimd en lopen rond de tafel* (1974). Laatstgenoemde bundel is geschreven in een ziekenhuis.

Werken:

De weddenschap (1963), r.; *De donderzonen* (1964), r.; *De koning van de bijen* (1966), r.; *Vogels met rode beulskoppen* (1968), verh.; *Bloemen verwelken, schepen vergaan...* (1976), r.; *Zonder onderschriften, 'n kleurboek voor volwassenen* (1977), r.; *Ik wou dat ik een marathonloper was* (1978), r.; *De nachtridders* (1978), pr.; *Cowboy spelen* (1980), essays; *Uit het raam springen moet als nutteloos worden beschouwd* (1983), r.

Literatuur:

P. de Wispelaere, in *Facettenoog* (1968); H. Bousset, in *Schreien, schrijven, schreeuwen* (1973); Idem, in *Woord en schroom* (1977); P. de Wispelaere, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1983).

[H. Bousset]

B

Baaren, Theodorus Petrus van

Nederlands dichter en godsdiensthistoricus (Utrecht 13.5.1912). Debuteerde met *Gedichten* (1939) en publiceerde illegaal in 1944 *Versteend zeewier*. Behoorde tot de zgn. *Criterium*-groep die zich afzette tegen het rationalisme van het tijdschrift *Forum*. Werd aanvankelijk aangetrokken door het surrealisme. Debuteerde opnieuw in 1976 met *Hoe korter hoe liever* en kwam in 1978 met *Op het water geschreven*, geserreerde poëzie, zoekend naar de methode van het zich zo beknopt mogelijk uitdrukken.

Werken:

Het offer: inleiding tot een complex religieus verschijnsel (1979); *De leegte tussen twee lampen* (1979); *In de lussen van de taal* (1980); *Doolhof der goden* (met L. Leertouwer, 1980); *Een wereld van as* (1981); *De steen vergat te bloeden* (1983), p.

Literatuur:

Ed. Hoornik, in *Kritisch proza* (1978); H. van de Waarsenburg, `De poëzie van Th.v.B.', in *Bzzlletin*, 7 (1979); J. Vangansbeke, `Hoe een vis een visser vangt', in *Yang*, 16 (1980).

[red.]

Backer, Franz de

Vlaams filoloog, dichter en romanschrijver (Aalst 22.6.1891-Ukkel 23.6.1961). Nam tijdens WO I vrijwillig dienst. Ging in 1920 Germaanse filologie studeren aan de Vrije Universiteit te Brussel, waar hij leerling was van August Vermeylen, die een blijvende invloed op hem had. Promoveerde in 1923 met de dissertatie *Bernard Shaw as a Dramatist*. Vanaf 1925 verbonden aan de Rijksuniversiteit te Gent, waar hij de Engelse taal- en letterkunde doceerde. Jarenlang voorzitter van het Vlaamse pen-centrum.

De Backer debuteerde met verzen en verwerkte zijn oorlogsherinneringen in een merkwaardige roman, *Longinus* (1934). De conceptie van deze oorlogsroman herinnert aan die van *De wandelende jood* van August Vermeylen (1906), wiens invloed vooral in het eerste hoofdstuk tot uiting komt. De dynamische en vaak aangrijpende evocatie van het frontleven rechtvaardigt de mening dat dit werk niet enkel als tijdsdocument belangrijk is, maar tot de beste verhalen behoort uit de Vlaamse oorlogsliteratuur.

Werken:

Bloeikens (1913), r.; *Het dochterken van Rubens* (1927); r.; *Van wee en glorie* (1923), r.; *De witte vijand* (1930), r.; *Contemporary Flemisch Literature. A Brief Survey* (1934).

Literatuur:

F.d.B., Bio-bibliografie (1951); R. Willemijns, *F.d.B. = Oostvl. lit. monografieën*, 15 (1980).

[J. de Ceulaer]

Baekelmans, Lode

Eig. Ludovicus Henricus, Vlaams prozaschrijver (Antwerpen 26.1.1879-ald. 11.5.1965). Geboren en opgegroeid in het Antwerpse schipperskwartier; kreeg op het atheneum les van o.a. Pol de Mont. In 1901 klerk aan de Volksbibliotheek, klom op tot bibliothecaris, werd in 1933 hoofdbibliothecaris van de Stadsbibliotheek en het Museum voor Vlaamse Letterkunde. Onder zijn leiding werd het Antwerpse bibliotheekwezen een unieke instelling. Daarnaast was hij werkzaam bij het onderwijs en de volksontwikkeling. Medeoprichter van de Vereniging van Vlaamse Letterkundigen en de Vlaamse Vereniging voor het Bibliotheekwezen; maakte deel uit van versch. redacties (*Alvoorder, Ontwaking*).

Als letterkundige maakte Baekelmans naam met romans en novellen, die op realistisch-anekdotische wijze een levendig beeld geven van de Antwerpse havenwijk en de kleine burgerij. Evenals Buysse en De Bom begon hij met melancholische, naturalistisch getinte verhalen onder invloed van De Maupassant (*Uit grauwe nevels*, 1901). Zijn groot talent toonde hij vooral met *De doolaar en de weidsche stad* (1904), waarin een buitenman in de barre winter van 1890 als werknemer de sociale ellende van de havenstad leert kennen. Opmerkelijk is hierin zijn sympathie met kleine lieden en zijn afkeer van het filisterdom, motieven die worden teruggevonden in zijn deels satirische verhalen (*De waard uit `De bloeiende eglantier'*, 1903 en *De nuchtere minnaar*, 1954). In 1912 bereikte hij een hoogtepunt met de weemoedige roman *Tille.*

Tijdens de oorlogsjaren schreef hij talrijke verhalen, waarin de ontoereikendheid van het menselijk streven met milder geworden humor wordt uitgebeeld (*Menschen*, 1917; *Het gemoedelijk leven*, 1918; *De idealisten* 1919), evenals in de anekdotische roman *Mijnheer Snepvangers* (1917) met als onderwerp de wisselende fortuin in het leven van een winkelier.

Met de jaren maakte Baekelmans' aanvankelijk pessimisme plaats voor wijze le-

vensaanvaarding, waaruit een verlichte, verdraagzame geest sprak. Zijn drukke werkzaamheden lieten hem weinig tijd voor grotere romanconcepties, doch na zijn pensionering deed hij met *Robinson* (1949) en *Carabas* (1950) het oude schipperskwartier nog eenmaal herleven. Psychologisch gaat het werk van de auteur niet diep, doch hij is menselijk, sociaal bewogen en een voortreffelijk verteller; de anekdotische gegevens zijn doorgaans aan de werkelijkheid ontleend.

Behalve romans en verhalen schreef Baekelmans vele kritieken, indrukken van oude en nieuwe lectuur, alsmede literatuurstudies. Van belang zijn vooral die over de Vlaamse realisten (Sleenckx, Loveling, Stijns, Van Kerckhoven), wier traditie hij in zijn eigen werk voortzette, en die over oude `verworpen' letterkundigen als Focquenbroch. In *Ontmoetingen* (1951) gaf hij herinneringen aan vroegere tijdgenoten.

Werken:

Marieken van Nijmegen (1901), r.; *Havenlichtjes* (1905), verh.; *De zonnekloppers* (1906), verh.; *Dwaze tronies* (1907), nov.; *Sinjoorkens* (1910), verh.; *W.G. van Focquenbroch* (1911), met bloeml.; *Oubollige poëten* (1920); *Europa Hotel* (1922), t.; *'t Is de liefde* (1923), verh.; *De blauw schuyte* (1924), t.; *De mannen van `Elck wat wils'* (1925), r.; *De ongerepte heide* (1926), verh.; *Het geheim van `De drie snoeken'* (1929), verh.; *Vier Vlaamsche prozaschrijvers* (1931); *Aanteekeningen van een boekenwurm* (1931); *Het rad van avontuur* (1933), r.; *Ommegang* (1934), bloeml.; *Pleisteren* (1939), schetsen; *Lof van zee, mensch en tabak* (1939); *In den ouden spiegel* (1940), bloeml., met inl. van L. Monteyne en P. de Keyzer; *Onze voorouders in den Hollandschen spiegel* (1942); *Klein panopticum* (1944), verh.; *In de spiegelbollen* (1964), mem.

Uitgave:

V.E. van Vriesland (ed.), *De nuchtere minnaar* (1954), bloeml., met inl. van M. Gijsen.

Literatuur:

L. Monteyne, *L.B.* (1914); J. Eeckhout, `L.B. (1901-1926)', in *Dietsche Warande & Belfort*, ? (1926); *Bibliotheekgids* (1926), L.B.-nummer; M. Martens, *Inleiding tot L.B., keur uit het werk* (1939); *L.B. ter eere*, 2 dln. (1946); P. Arents, `Werk van L.B., bibliografie', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1954); A. Vermeylen, in *Verzameld werk*, iii (1951-1955); G.W. Huygens, *L.B. Monografieën Vl. Lett.* (1960); G. Schmook, levensbericht, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk.* (1967-1968); Idem, *L.B. 1879-1965* (1974).

[G.W. Huygens]

Baelen, Kamiel Frans Jan Albert van

Vlaams prozaschrijver (Turnhout 15.8.1915-Dachau 16.4.1945). Studeerde aan het Groot-Seminarie te Mechelen, werd leraar te Antwerpen, later te Lausanne. Nam, in België teruggekeerd, deel aan het verzet en werd in 1944 gearresteerd en naar Dachau getransporteerd. Als auteur van verfijnd proza neigt hij naar de symboliek.

Werken:

De oude symphonie van ons hart (1943); *Een mensch op den weg* (1944); *Gebroken melodie* (1946), met inl. van E. Janssen.

Uitgave:

P. Schampaert (ed.), *Volledig werk*, 2 dln. (1981).

Literatuur:

J. Deryke en V. Turpijn, `Bij het verzameld werk van K.v.B.' in *Dietsche Warande & Belfort*, 127 (1982).

[G. Stuiveling]

Bake, Alijt

Middelnederlandse schrijfster (Utrecht of omgeving 13.12.1415-Antwerpen (?) 18.10.1455). Zij trad in in het klooster Galilea in Gent (reguliere kanunnikessen van Augustinus). Als jonge novice bracht haar mystieke verhouding met God haar in conflict met haar overste en met haar omgeving, maar na enkele wonderbare voorvallen sloeg de stemming in het klooster in haar voordeel om. In 1440 werd zij geprofest, in 1445 reeds tot priores gekozen. Enkele jaren later viel zij in ongenade, werd uit het klooster verbannen en stierf in ballingschap.

De vier wegen der passie (vóór 1441?) is de uitwerking van een visioen dat zij op hemelvaartsdag had. *Het boexken vander passien ons heren* (eerste jaren na 1445) verscheen onder de naam van de minderbroeder Frans Vervoort, onder de titel *Bruygoms mantelken* (na 1554). *Kloosteronderrichtingen* (1446) zijn preken, gehouden voor de haar toevertrouwde zusters van Galilea: vijf sermoenen voor palmzondag, bedoeld als verklaringen en toevoegingen bij een tweetal preken van Jordanus van Quedlinburg. *Autobiografie* (1451) beschrijft zeer nauwkeurig haar zieleleven en zo komt het dat over geen andere Dietse auteur zoveel (vooral psychologische) bijzonderheden bekend zijn. Haar stijl in deze autobiografie verraadt minder zorg voor de vorm dan elders in haar werk, maar kenmerkt zich door zijn meeslepende vaart.

Literatuur:

S. Axters, *Gesch. van de vroomheid in de Nederlanden*, dl. 3 (1956); R. Lievens, `A.B. van Utrecht', in *Nederl. Archief voor Kerkgesch.*, 42 (1957-1958); E. Persoons, `Enkele nota's over drie hss. van Ruusbroec en A.B.', in *Ons Geestelijk Erf*, 40 (1966); R. Lievens, `Een vijfde hs. van A.B.'s Vier kruiswegen', in *Idem*, 40 (1966); B. Spaapen, `Middeleeuwse passiemystiek', in *Idem*, 40-43 (1966-1969).

[R. Lievens en J. Reynaert]

Bakhuizen van den Brink, Reinier Cornelis

Nederlands historicus en essayist (Amsterdam 28.2.1810-'s-Gravenhage 15.7.1865). Studeerde theologie en letteren te Amster-

dam en Leiden. Eén jaar na zijn promotie (1842) moest Bakhuizen wegens schulden het land verlaten. Hij verrichtte archiefonderzoek in Luik, Bonn, Wolfenbüttel, Breslau, Praag, Wenen en Brussel. In laatstgenoemde stad vestigde hij zich na zijn huwelijk met de Luikse Julie Marie Hélène Simon (1847), aan wie hij al twee jaar zijn liefde had verklaard voor in 1846 een einde kwam aan zijn anno 1841 begonnen verloving met de schrijfster A.L.G. (Bosboom-)Toussaint. In 1851 kreeg Bakhuizen een benoeming aan het Rijksarchief te 's-Gravenhage en drie jaar later werd hij rijksarchivaris, wat hij bleef tot zijn dood. Na het overlijden van Julie Simon (1855), trouwde hij met Jansje Boeregter (1858).

Als student schreef Bakhuizen onder meer in *De Muzen* en *De Gids*, en van het laatste tijdschrift was hij redacteur van 1838 tot 1843. Door zijn kritieken, o.a. op Van Lenneps succesroman *De roos van Dekama*, gaf hij leiding aan de historische romantiek in Nederland. Ouder geworden publiceerde hij vooral geschiedkundige werken. Meer dan voor zijn (historische) novellen, weet Bakhuizen belangstelling te wekken voor zijn kritieken en essays. Hij is geen `scheppend' literator, maar aanvankelijk een beschouwend literator met sterk historische gerichtheid, later een historicus met literair talent. Zijn bronnenonderzoek is even baanbrekend geweest als zijn leidende arbeid aan het Rijksarchief.

Vondel met Roskam en Rommelpot (De Gids, 1837, afz. uitg. 1913[5]) is een studie over Vondels hekeldichten, die begint met een uitvoerige schildering van de zeden en opvattingen in de 17de eeuw, en waarin een beschouwing over de dichtkunst van die tijd voorkomt, die Bakhuizen de gelegenheid geeft om de door de tachtigers `genaaste' stelling te poneren, dat vorm en inhoud in de poëzie volstrekt één zijn. Het behandelde onderwerp doet hem kennen als een artistiek begaafd geleerde, met een uitzonderlijke kennis van de op de dagelijkse werkelijkheid geïnspireerde literatuur der 17de eeuw.

Werken:

`Franciscus Hemsterhuis', in *De Muzen* (1934), essay; `Culemborg 428', in jaarb. *Tesselschade* (1937); `De verzoeking van den H. Antonius', in *Idem* (1840); `Trudeman en zijn wijf', in *De Gids* (1843), nov.

Uitgaven:

Studiën en schetsen over vaderlandsche geschiedenis en letteren, 5 dln. (1863-1913); *De studietijd van R.C.B.v.d.B. door brieven toegelicht* (1969), met inl. en aant. door L. Brummel.

Literatuur:

C. en M. Scharten-Antink, *Julie Simon, De levensroman van R.C.B.v.d.B. Uit brieven en bescheiden samengesteld* (1914); A. Eppens, *Van Hollandsche Potaard* (1943);

G. Colmjon, *B.v.d.B., een markante persoonlijkheid* (1950); J.M. Romein, *Uit de werkplaats van R.C.B.v.d.B.* (1951); G. Stuiveling, `Voetstappen van de vaderlandse romantiek iii', in *Vakwerk* (1967); *Nederl. Archievenblad* (1975), B.v.d.B.-nummer; J.A.L. Lancée, *R.C.B.v.d.B. en het probleem van de `tijdgeest'* (1979); G.W. Kernkamp, `B.v.d.B.', in *Geschiedschrijving in Nederland* (1981).

[M.J.G. de Jong]

Bakker, Bert

Lambertus Jozef, Nederlands dichter, prozaschrijver en uitgever (Huizum 3.4.1912-Ilpendam 19.9.1969). Afkomstig uit een streng calvinistisch gezin. Deed aanvankelijk redactiewerk bij Zomer en Keuning in Wageningen en was enige tijd journalist. Schreef naast poëzie en romans ook kinderboeken. Als anti-revolutionair tijdens WO II in het verzet en door contacten met H.M. van Randwijk betrokken bij *Vrij Nederland*. Na de oorlog solitair uitgever van Bert Bakker/Daamen n.v., waar hij het initiatief nam voor de overwegend literaire Ooievaarreeks, waarin veel poëzie verscheen. Oprichter en redacteur van het tijdschrift *Maatstaf* (sinds 1953).

Oorspronkelijk schreef Bakker protestants-christelijke gedichten, o.m. voor het tijdschrift *De Gemeenschap*, maar na de oorlog evolueerde hij steeds meer in socialistisch-humanitaire richting.

Behalve poëzie schreef hij ook enkele, weinig positief beoordeelde romans: *Drijfzand* (1935) en *Ieder is alleen* (1937).

Werken:

Au revoir (1934), p.; *Reizigers* (1935), pr.; *De spannende zomer van Botte Spoelstra* (1935), jeugdb.; *Een held op sokken* (1935), jeugdb.; *Sjefs eerste luchtreis* (1935), jeugdb.

Literatuur:

M. Smedts, `B.B.', in *Maatstaf*, 17 (1969-1970); M. Ros, `B.B. en het fascisme', in *Idem*, 18 (1970).

[G.J. van Bork]

Bakker, Pieter Oege

Nederlands romanschrijver (Rotterdam 10.8.1897-Amsterdam 1.4.1960). Aanvankelijk onderwijzer. Daarna werkzaam als journalist bij *Het Volk* en *Elseviers Weekblad*. Schreef een aantal vlot leesbare en veelgelezen romans, waarvan zijn Cisketrilogie het bekendst werd: *Ciske de Rat* (1942), *Ciske groeit op* (1945) en *Cis de man* (1946). Ook de romans *Achter de mast* (1936) en *Jeugd in de Pijp* (1946) kenden een grote populariteit.

Werken:

Amsterdam zoals het leeft en werkt (met J.C.E. Sand, 1932); *Over dramatische kunst* (met L. van Gasteren, 1932); *Cootje Pink* (1933), r.; *Branding* (1940), r.; *Het geheim van Dr. Ling* (1940), detective; *Pépé* (1941), r.; *Holland ze zeg-*

gen je bent maar zoo klein (1942), pr.; *Storm op de kust* (1942), r.; *Vrouw aan boord* (1947), r.; *Logboek van de Gratias* (1948), r.; *De slag* (1951), r.; *Kidnap* (1953), r.; *Ik kwam, zag, schreef* (1954), autob.; *Pia* (1956), r.; *Jet* (1960), r.;

Literatuur:

G. Bomans, in *Noten kraken* (1961).

[G.J. van Bork]

Balker, Habakuk II de

Zie Balkt, Herman Hendrik ter

Balkt, Herman Hendrik ter

Nederlands dichter (Usselo, bij Enschede, 17.9.1938). Opgeleid tot onderwijzer en als zodanig werkzaam in Drente. Schreef onder het ps. Habakuk ii de Balker (naar de profeet en dichter Habakuk uit de bijbel) een aantal bundels poëzie, waarmee hij vrijwel onmiddellijk naam maakte als dichter over het boerenbestaan en de hardheid en echtheid van het leven op het land. Houdt zich ver van het officiële literaire circuit en werd in de kritiek wel een antipoëet genoemd, mede onder invloed van zijn eigen uitspraken over poëzie. Hij zet zich af tegen specifiek dichterlijke taal en de `geleerdenpoëzie' van dichters als Ten Berge en Kouwenaar, die hij te bedachtzaam vindt, en stelt daar zijn vitale boerenpoëzie tegenover.

In 1969 verscheen *Boerengedichten ofwel Met de boerenbijl [...]* en in 1970 *Uier van het Oosten*. Na enkele herdrukken werden deze bundels in 1974 gecombineerd uitgegeven. Ter Balkt voert hierin de natuur op als het echte, onverhulde, tegenover de mens en zijn beschaving als het verhullende, onechte. Dezelfde opvattingen beheersen zijn derde bundel, *De gloeilampen, De varkens* (1972). In de bundel *Groenboek* (1973), geïllustreerd door zijn vrouw, is het opnieuw de natuur, maar nu en detail, die centraal staat.

Onder ps. Foel Aos publiceerde hij in 1973 zijn eerste prozawerk, *Zwijg*. Hierin laat hij bij monde van Augustus Anijs, een zonderlinge randfiguur, in een associatieve stijl de kringloop van het natuurlijke leven zien in een kleine gemeenschap. Na dit, niet al te gunstig ontvangen werk, beperkte hij zich weer tot de poëzie met *Oud gereedschap mensheid moe* (1975) en *Waar de burchten stonden en de snoek zwom* (1979). In 1981 werd hem de Henriëtte Roland Holstprijs 1980 toegekend voor zijn poëzie.

Werken:

De vliegen dragen de zomer (1976); *Helgeel landjuweel* (1977); *Machines!: maai ons niet, maai de rogge* (1982), bloeml.; *Hemellichten* (1983).

Literatuur:

J. Diepstraten en J. Kuyper, interview, in *Dichters* (1980); H. Brems, `Wat moet en niet kan', in *Al wie omziet* (1981).

[G.J. van Bork]

Barlaam en Josaphat, De geestelijke roman van

In de me wijd verspreide roman, gebaseerd op het verhaal van de jeugd van Boeddha. De bronnen van het verhaal gaan terug op overgeleverde Sanskritteksten. De parabels zijn van uiteenlopende herkomst. Men kan er bijv. de gelijkenis van de zaaier uit het nieuwe testament aantreffen. Sommige parabels komen ook voor bij gnostische (de `broeders der zuiverheid' van Basra, 10de eeuw) en mystieke auteurs (Muhammad al-Ghaz-zl, 12de-13de eeuw). De eerste Latijnse versie van 1048, een tamelijk getrouwe vertaling van de Griekse tekst, werd overgenomen o.a. door Vincent de Beauvais in zijn *Speculum historiale* (begin 13de eeuw) en door Jacobus de Voragine in de *Legenda aurea* (1260). Deze beide werken hadden in de me zo veel succes, dat de legende van Barlaam en Josaphat door heel Europa werd verspreid en opgenomen kon worden in de versch. nationale literaturen.

Ook in het Nederlandse taalgebied is de legende doorgedrongen dank zij de hier bekende versies van deze werken. De *Legenda aurea* ligt aan de basis van de bewerking die men terugvindt in de *Grote `Der sielen troest'* (hs. uit de streek tussen Geldern en Jülich, 1436 en 1437) en die wsch. ontstond omtreeks 1350. Het hs. Würzburg (u.b. ch.qu. 144) bevat ook de bewerking uit de *Legenda aurea* in Nederlandse vertaling (ca 1400). De versie die men terugvindt in *Heiligenlevens* (ca 1470 en ca 1500), gaat terug op de *Speculum* en is eveneens overgeleverd in de hss. Brussel (kb 3662-64) en Düsseldorf (Landes und Stadtbibliothek, c 25). Daarnaast vindt men de legende terug in de *Spieghel historiael* van Jacob van Maerlant (`tweede partie'), bewerkt door Philip Utenbroeke (ca 1300). Men heeft ook nog een afzonderlijk fragment van 90 verzen teruggevonden, dat wsch. dateert van het einde van de 14de of begin van de 15de eeuw.

Literatuur:

W. de Vreese, `Fragment van een berijmde geschiedenis van B. en J.?', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.* (1895); J. Sonet, *Le Roman de B. et J.,* i (1949), met bibl.; J. Deschamps, *Middelnederl. hss. uit Europese en Amerikaanse bibliotheken* (1972).

[red.]

Barlaeus, Caspar (I)

Ook Caspar van Baerle, Noordnederlands dichter (Antwerpen ?-Zaltbommel 1595). Volgde zijn vader Lambertus van Baerle op als griffier van Antwerpen, maar moest die stad in augustus 1585 verlaten; werd student in de rechten aan de Leidse universiteit en omstreeks 1588 rector te Zaltbommel. Barlaeus schreef Latijnse en Nederlandse geschiedzangen, die te Utrecht en Leiden in hs. bewaard bleven. Vader van Caspar Barlaeus II.

Literatuur:

J.A. Worp, in *Oud-Holland*, 2 (1885); Idem, in *Historische Avonden*, 2 (1907).

[G. Kuiper]

Barlaeus, Casper (II)

Ook Caspar van Baerle, Noordnederlands dichter, orator en prozaschrijver (Antwerpen 12.2.1584-Amsterdam 14.1.1648).

Zoon van Caspar Barlaeus i. Bekend als vriend van Gerard Vossius, Constantijn Huygens en P.C. Hooft. Door zijn oom, de Brielse rector Jacobus Barlaeus, opgeleid voor universitaire studie. Op 15.12.1600 aan de Leidse academie als student in de theologie ingeschreven; voegde zich aldaar bij de bewonderaars van Arminius. Eind 1608, na een paar jaar als humanistisch pedagoog te zijn opgetreden, predikant in Nieuwe Tonge (Overflakkee). In augustus 1612 subregent van het Staten-College aan de Leidse universiteit, een instituut voor steunbehoevende theologische studenten. Regent was Petrus Bertius, die in 1615 door Gerard Vossius werd opgevolgd.

Barlaeus verdedigde met vuur de theologie der arminianen in een aantal Latijnse geschriften; hij voegde zich echter nimmer bij de remonstrantse broederschap. Nadat hij in 1619 én als subregent én als hoogleraar (sedert 2.2.1618 in de logica) was ontslagen, ging Barlaeus medicijnen studeren aan de universiteit van Caen, waar hij ook promoveerde; hij trad slechts korte tijd als praktiserend geneesheer op. In Nederland teruggekeerd leefde hij van zijn literaire werk en van particulier onderwijs, tot hij 9.1.1632 aan de Illustere School te Amsterdam hoogleraar werd in de geschiedenis der filosofie met de beroemde rede *Mercator sapiens, sive Oratio de coniungendis mercaturae et philosophiae studiis* (vert. door W.A. Buyserius onder de titel: *Verstandige coopman*, 1641).

Op het Muiderslot was Barlaeus, nadat Constantijn Huygens hem in 1625 met Hooft in aanraking gebracht had, een welkome gast wegens zijn geleerdheid, zijn geestigheid en zijn dichterschap. Als Latijns poëet stond Barlaeus buitengewoon hoog aangeschreven, ook buiten de Nederlanden. Men vereerde hem als `archipoeta'; zijn levenslust, gedurfde scherts, verheerlijking van het leven in de klassieke oudheid maakten hem een `poeta semipaganus'.

Na de dood van zijn vrouw (1635) hertrouwde Barlaeus niet; hij werd de vereerder van Tesselschade (Hooft: `vryer om den deun, oft om welstaens wil').

Medicea hospes (1639), een kostbaar boekwerk met een prozabeschrijving van het bezoek dat de Franse koningin-moeder Maria de' Medicis aan Amsterdam bracht, bevat ook Latijnse poëzie *Faces augustae* (*Vermaarde huwelijken*, 1643) - een Latijnse bewerking van de bekende verhalen uit Cats' *Trou-ringh*, door Barlaeus in samenwerking met de latinist Cornelis Boyus tot stand gebracht; voorts *Rerum in Brasilia et alibi gestarum* (1647), een historisch verhaal van de daden van Johan Maurits, graaf van Nassau-Siegen.

Zijn enigszins hoogdravende, retorische poëzie (gelegenheidsgedichten in groten getale) is in de 17de eeuw meermalen gebundeld onder de titel *Poemata* (vanaf 1628); dit gebeurde ook met zijn oraties (vanaf 1643); zijn schoonzoon, de bekende remonstrantse predikant-dichter en historicus Gerard Brandt, gaf in 1667 zijn brieven uit. Enkele Nederlandse gedichten zijn te vinden in de *Verscheyde Nederduytsche gedichten* (eerste uitg. 1651); de bundeling in P.S. Schull, *Poezy van Caspar van Baerle* (1835) vraagt om een behoedzaam bestuderen.

Werken:

Manes Auriaci (1625); *Hymnus ad Christum* (1628).

Uitgave:

S. van der Woude (ed.), *Mercator Sapiens* (1967), met Nederl. vert. en inl.

Literatuur:

F.F. Blok, *C.B. from the Correspondence of a Melancholic* (1976); K. van der Horst, *Inventaire de la correspondance de C.B. (1602-1648)* (1978).

[G. Kuiper]

Barnard, Willem

Zie Graft, Guillaume van der

Bastiaanse, Frans

Eig. Wilhelm Ange François, Nederlands dichter (Utrecht 14.5.1868-Amsterdam 12.6.1947). Studeerde te Utrecht en was vele jaren leraar Nederlands in Hilversum. Verwierf naam als dichter van verzorgde natuur- en liefdeslyriek in de trant van het impressionisme der vroege tachtigers: *Na-*

tuur en leven (1900), *Gedichten* (1909), *Een zomerdroom* (1919). Geïnspireerd door een late liefde toont zijn talent in verspreid later werk een opmerkelijke verdieping: *Ultima thule* (aflevering *Helikon*, 1938).

Van zijn *Verzamelde gedichten* (1946) is slechts één deel verschenen. Van zijn hand zijn voorts: *De techniek der poëzie* (1918) en *Overzicht van de ontwikkeling der Nederlandsche letterkunde* (4 dln., 1914-1927).

Literatuur:

E. d'Oliveira, *De jongere generatie* (1914); J.J. Oversteegen, `De Nieuwe Gids: Kloos (discussie met Coster), B.', in *Vorm of vent* (1969).

[G. Stuiveling]

Battus

Zie Brandt Corstius, Hugo

Baudart, Willem

Ook Guilielmus Baudartius, Noordnederlands theoloog en historicus (Deinze 13.2.1565-Zutphen 15.12.1640). Had een belangrijk aandeel in de Statenvertaling van de bijbel, de strijd van remonstranten en contraremonstranten (aan de zijde der laatsten), de totstandkoming van het Bestand (vgl. *Morhen-wecker*, 1610) en de calvinistische kerkgeschiedschrijving: *Memorien* (1620-1624).

Werk:

Apophthegmata christiana (1605, 1616).

Literatuur:

O.C. Broek Roelofs, *Wilhelmus Baudartius* (1947).

[J.J. Mak]

Beatrijs

Middelnederlands geestelijk verhalend gedicht, 1038 verzen, door een onbekend auteur als berijming van een Marialegende in het midden van de 13de eeuw geschreven en bewaard in een fraai verzorgd hs. uit 1374 (kb, Den Haag).

De legende, wellicht in de 12de eeuw ontstaan, verspreidde zich zozeer dat Robert Guiette in *La légende de la sacristine* (1927) kon wijzen op 54 middeleeuwse en ca 150 latere versies in Latijn, Frans, Duits, Spaans, Oudnoors en zelfs Arabisch. De oorsprong is onbekend; de oudste gevonden tekst dagtekent uit het begin van de 13de eeuw.

Het Middelnederlandse gedicht in gepaard rijm is bewerkt naar een of twee Latijnse bronnen: *Dialogus miraculorum* (1222) of *Libri octo miraculorum* (1237), beide van Caesarius van Heisterbach, prior van het cisterciënzerklooster aldaar.

Het gedicht geldt tegenwoordig als een der belangrijkste werken uit de Middelnederlandse letteren. De structuur is weldoordacht en evenwichtig; na een korte inleiding volgt de motivering van de zonde (vs. 37-248), dan het zondigen zelf (vs. 397-482). Uitvoerig is het berouw beschreven (vs. 483-786), daarna de terugkeer met het ontdekken van het jarenlange wonder (vs. 787-864) en ten slotte het hernieuwde verblijf in het klooster. In tegenstelling tot verwante motieven van Mariawonderen wordt in de *Beatrijs* geen aanraking met de duivel, geen zwarte magie en geen spectaculair mirakel aangetroffen. Alle aandacht wordt gericht op deze jonge vrouw en op de duurzame liefde van Maria.

De tekstkritiek heeft zich beziggehouden met de vraag of een aantal gebeden niet als tussenvoegsels dienen te worden beschouwd en of het slotgedeelte wel van de oorspronkelijke auteur is.

Uitgaven:

J. Ligthart (ed.), *B.* (1902); F. Rutten, *B.* (1918), bewerking voor toneel; J. Gielen (ed.), *B.* (1931); D.C. Tinbergen (ed.), *B.* (1932); J. van Mierlo (ed.), `B.', in *Geestelijke epiek der middeleeuwen* (1939); H. Teirlinck, *Ik dien* (z.j.), bewerking voor toneel; R. Roemans (ed.), *B.* (1945); F. Lulofs (ed.), *B.* (1978[5]); A.L. Verhofstede, *B.* (1947), facsimile-uitg., met inl. van G.I. Lieftinck en bibl. van R. Roemans; G. Kazemier (ed.), *B.* (1978[2]); R. Roemans en H. van Assche (ed.), *B.* (1982).

Vertalingen:

A.J. Barnouw, *B.: a Middle Dutch Legend* (1914); *The Miracle of B.: a Flemish Legend* (1944).

Literatuur:

P.F.J.M. Eligh, `Het visioen van B.', in *Nieuwe Taalg.*, 63 (1970); G. Kazemier, `Struktur der mittelniederländischen B.-dichtung', in *Akten des IV internationalen Germanisten-Kongress* (1970); R.A. Cornets-de Groot, `Nonnenwerk is monnikenwerk', in *Vl. Gids*, 66 (1971); J. Reynaert, `De verdwaalde verzen in B.', in *Spiegel der Lett.*, 14 (1972); F. Lulofs, in *Tekst en uitleg* (1977); W.P. Gerritsen, `Oratie professor Lulofs', in *Nieuwe Taalg.*, 70 (1977); G. Smit, *B. De vroegste tekst*

(1979); M. Spies, `B. en de honingvloeiende leraar', in *Opstellen aangeboden aan Lulofs* (1980); J. Tersteeg, in *Idem* (1980).

[G. Stuiveling]

Beatrijs van Nazareth

Zuidnederlandse prozaschrijfster (1200-Nazareth bij Lier 29.8.1268). Als dochter van de vrome en welgestelde Tiense burger Bartholomeus, kreeg de reeds op jeugdige leeftijd religieus begaafde Beatrijs ruime kansen om haar aanleg te ontplooien. Nam na een voortreffelijke opvoeding (o.m. in het Latijn) in 1215 in het klooster van Bloemendael te Eerken het cisterciënzerkleed aan. Verbleef vanaf 1221 in de abdij Maag-

dendael te Oplinter, vanaf 1236 in het klooster Nazareth bij Lier, waar zij tot aan haar dood de functie van priores vervulde. Schreef autobiografische en mystieke aantekeningen, die echter in hun oorspronkelijke vorm verloren zijn gegaan; sporen ervan zijn terug te vinden in de Latijnse bewerking van haar autobiografie en in *Van seven manieren van heiligher minnen*, een traktaat over de mystieke opgang in zeven stadia.

Uitgaven:

L. Reypens en J. van Mierlo (ed.), *Seven manieren van minne* (1926); L. Reypens (ed.), *Vita Beatricis. De autobiografie van de Z. Beatrijs van Tienen O. Cist. 1200-1268* (1964); E. Colledge, *Mediaeval Netherlands Religious Literature* (1965), Engelse vert.; H.W.J. Vekeman en J.J.Th.M. Tersteeg (ed.), *B.v.N., Van seuen manieren van heiliger minnen* (1971); A. Helman en J. van der Kun, *Idem* (z.j.), in modern Nederl.; J.-B.M. Porion, *Hadewijch, Lettres spirituelles B.d.N., Sept degrés d'amour* (1972), Franse vert.

Literatuur:

S. Axters, in *Nationaal biografisch woordenboek*, 2 (1966); P.M.S. de Laere, `Over de Vitae van B.v.N.', in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 26 (1967); H. Vekeman, `Minne in "Seven manieren van minne", van B.v.N.', in *Citeaux*, 19 (1968); F. Ingels, `B.v.N. Zeven manieren van minne', in *De Brabantse folklore* (1968); P. Wackers, `Het interpretatieprobleem in de "Seuen manieren van minnen" van B.v.N.', in *Ons Geestelijk Erf*, 45 (1971); H. Vekeman, `Van seuen manieren van heiliger minnen. Extase en traditie in een cultus van de minne', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 88 (1972); L. Moereels, `Mystieke Vlaamse vrouwen uit het verleden: B.v.N.', in *Aggiornamento*, 7 (1975); A. Hoste, `B.v.N.', in *Twintig Eeuwen Vlaanderen*, 13 (1976); L. Aarnink, `Vrouwen die trouw bleven aan haar ervaring', in *Speling*, 33 (1981).

[J.J. Mak en J. Reynaert]

Beaufort, Henriëtte L.T. de

Eig. Agathe Hetty Marie Laman Trip, geb. jkvr. de Beaufort, Nederlandse prozaschrijfster en historica (Baarn 13.10.1890-Bennekom 26.3.1982). Genoot opvoeding op het landgoed Mariëndaal (Oosterbeek) en in Zwitsers internaat; volgde colleges letteren, (kunst)geschiedenis en wijsbegeerte aan de Utrechtse universiteit.

Schreef voor WO II een toneelspel en enkele literaire parodieën en verhalen, maar verwierf vooral na 1945 bekendheid met een reeks opmerkelijke biografieën: *G.K. van Hogendorp* (1948), *Willem de Zwijger* (1950), *C. van Vollenhove* (1954), niet zozeer geromantiseerde levensverhalen als wel psychologisch én historisch

verantwoorde portretten in een nauwgezet gereconstrueerd tijdsdecor, bijzonder verzorgd van compositie en stijl. *Dolly van Arnhem* (1949), haar enige roman, beschrijft de ontwikkeling van een jonge vrouw uit een adellijk Gelders geslacht.

Werken:

Willem van Oranje (1916[2]), t.; *Vondel, kunst en karakter* (1920), essay; *Onder de zon* (1927), nov.; *Parodieën* (1931); *Zijn en worden* (1935), essays; *Nansen* (1937), biogr.; *Rembrandt* (1956), biogr.; *Gisteren en vandaag* (1961), mem. en essays; *Dirk Coster. Brieven* (3 dln. van *Verzamelde werken*, 1961), tekstuitg.; *Wilhelmina 1880-1962* (1965), biogr.

Literatuur:

B. van Eysselsteijn, *H.L.T.d.B. Een schrijfster en haar werk* (1970).

[W. Gobbers]

Beaumont, Simon van

Ook Simon Bellimontius, Schoonenberg of Schoonbergius, H.V.D. (Hollander van Dordt), Noordnederlands dichter (Dordrecht 1574-'s-Gravenhage 20.6.1654).

Studeerde rechten in Leiden en Orléans waar hij promoveerde (1596). Pas in 1601 te Middelburg gevestigd als advocaat. Werd pensionaris (1606-1634), bekleedde dezelfde functie te Rotterdam (1634-1649) en vestigde zich ten slotte in Den Haag. Was remonstrantsgezind en vriend van Hugo Grotius, Caspar Barlaeus en Gerard Vossius.

Dichtte in zijn studententijd onder invloed van de Pléiade petrarkistisch-erotische sonnetten: *Juvenilia*, die veel later onder de titel *Jonckheyt* een plaats vonden in de *Zeeusche Nachtegael* (1623); zijn *Boerenpraet*, een uitstekende bewerking van Vergilius' *Eerste ecloga*, die er eveneens in opgenomen werd, kan heel goed uit zijn eerste periode stammen. Beaumonts jeugdwerk is typisch voor de overgang van de vroege renaissance naar de gouden eeuw: zijn alexandrijnen zijn niet stroef meer, maar hebben, evenals die van Daniël Heinsius, de zwierige gang die ook bij de Pléiadedichters, zijn voorbeelden, worden aangetroffen. Later werk is vaak zinspreukig en epigrammatisch. Humoristisch en elegant-didactisch, geeft het Beaumonts kritische visie op het al-te-menselijke. Aldus met name in zijn *Grillen* en *Rijmspreucken*. Er is een wisselwerking tussen zijn Latijnse en zijn Nederlandse poëzie. Als vertaler uit het Latijn had Beaumont bijzondere kwaliteiten.

Beaumonts bijdragen in de *Zeeusche Nachtegael: Grillen* zijn opgenomen in Petrus Scriverius' *Vasten-avond-spel* (1631[2]); de *Horae succisivae (Tytssnipperinghen. Rymen ende versen. Meestendeel in sijn jonghe, eenighe in sijn ouder jaren nu ende dan gedicht*, 1638, 1640[2]), bevatten

enige Latijnse gedichten onder de titel *Erotica*. Deze behoren wsch. tot Beaumonts *Juvenilia*. In 1644 gaf de Zierikzeese latinist Cornelis Boyus een afzonderlijke editie van Beaumonts Latijnse poëzie in het licht: *Simonis Bellimontii Horae Succisivae, sive carminum, ab adolescentia in senectutem usque scriptorum, collectanea.*

Literatuur:

J. Tideman, *Gedichten van S.v.B.* (1843); J. Eysten, `S.v.B.', in *De Tijdspiegel* (1901); P.J. Meertens, *Letterkundig leven in Zeeland in de 16de en de eerste helft der 17de e.* (1943); G.A. van Es, in *Gesch. van de Letterk. der Nederlanden*, dl. 4 (1948).

[G. Kuiper]

Bedroch der vrouwen, Dat

Thematische bewerking in het Nederlands van een aantal verhalen uit de *Cent nouvelles nouvelles* over bedrog door vrouwen ten koste van mannen. De novellen worden telkens afgewisseld met een bekend verhaal op hetzelfde terrein uit de bijbel of de klassieke oudheid. Het werk werd o.a. gedrukt bij Jan Berntsz. in Utrecht, ca 1532. Omdat deze veel teksten drukte uit het fonds van Van Doesborch, wordt aangenomen dat dit werk ook door Van Doesborch was samengesteld. Er bestaat ook nog een druk van tussen 1569 en 1574, verschenen bij Jan van Ghelen in Antwerpen.

Literatuur:

H. Pleij, `Een fragment van de oudste Nederl. novellenbundel te Cambridge', in H. Heestermans (red.), *Opstellen door vrienden en vakgenoten aangeboden aan Dr. C.H.A. Kruyskamp* (1977).

[F. van Thijn]

Beek, Geert van

Nederlands prozaschrijver en dichter (Gennep 13.3.1920). Leraar Nederlands. Debuteerde in 1960 met de roman *Een hand boven de ogen*. Zijn thema's cirkelen rond dood en oorlogsgeweld, erotiek en religie. Het realisme wordt in zijn sterk emotionele toon vaak gedreven naar een fantastische werkelijkheid. Opmerkelijk proza is *De steek van een schorpioen* (1968) en *De 1500 meter* (1971).

Werken:

Het Mexicaanse paardje (1966), verh.; *Van je familie moet je 't hebben* (1976), p.; *De dia's van Andrea* (1977), r.; *Beeld voor dag en nacht* (1982), verh.

Literatuur:

Raam, 60 (1970), G.v.B.-nummer; H. Bousset, in *Schreien, schrijven, schreeuwen* (1973); J. van de Sande, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1982).

[red.]

Beers, Jan van

Vlaams dichter (Antwerpen 22.2.1821-ald. 14.11.1888). Na middelbare studies aan het Klein-Seminarie te Mechelen brak hij met de rooms-katholieke kerk. Was een van de leiders van de Vlaamse Beweging; leraar te Lier en Antwerpen. Pas in 1853 gaf hij zijn eerste gedichtenbundel *Jongelingsdromen* uit. Andere bundels zijn *Levensbeelden* (1858), *Gevoel en leven* (1869) en *Rijzende blaren* (1884). Schreef teksten voor oratoria en cantates, zoals *De oorlog* (1873) van Peter Benoit.

Ofschoon *Rijzende blaren* met de grote vijfjaarlijkse staatsprijs voor letterkunde (1880-1884) werd bekroond, is Van Beers' dichtwerk voor de Nederlandse literatuur nog slechts van literair-historische betekenis en valt totaal in het niet in vergelijking met de poëzie van zijn buitenlandse tijdgenoten. Verdienstelijk is zijn poging om het vers te ontdoen van de holle retoriek van zijn tijd en een eenvoudige, natuurlijke taal te schrijven. Voor Vlaanderen was hij een van de belangrijkste dichters in de overgangsperiode van romantiek naar realisme.

Werken:

De blinde (1854); *Blik door eene venster* (1855); *Lijkkrans voor Tollens* (1856); *Jacob van Maerlant* (1860); *Het hoofdgebrek van ons middelbaar onderwijs* (1879).

Uitgave:

M. Sabbe (ed.), *Gedichten* (1921), met inl.

Literatuur:

P. de Mont, *Drie groote Vlamingen* (1901); M. Rooses, in *Schetsenboek* (1877) en *Derde schetsenboek* (1886); G. Schmook, `De "Mertensen" en de "Van Beersen" uit Antwerpen, xviiie-xxe eeuwen', in *Mens en Taak* (1982).

[B. Decorte]

Beets, Nicolaas

Nederlands dichter en prozaschrijver (Haarlem 13.9.1814-Utrecht 13.3.1903). Zoon van een apotheker, werkte sinds 1830 mee aan tijdschriften en almanakken, studeerde 1833-1839 theologie te Leiden. Zijn bewondering voor Byron en Scott blijkt uit navolgingen zoals *Jose, een Spaansch verhaal* (1834), *Kuser* (1835), *Guy de Vlaming* (1837), als ook uit het studentikoze feestverslag *De masquerade* (1835). Zijn lyrische *Gedichten* verschenen in 1838. Aan het eind van deze `zwarte tijd', zoals Beets die zelf noemde, publiceerde hij onder de schuilnaam Hildebrand de *Camera Obscura*, het boek waarop zijn duurzame roem berust, de gevarieerde uitbeelding van Hollands biedermeierleven.

In 1840 werd Beets predikant in Heemstede; hij huwde met jonkvrouw Alida van Foreest, een kleindochter van zijn vereerde hoogleraar J.H. van der Palm (1763-1840), wiens biografie hij in 1842 schreef. In 1854 werd Beets beroepen naar Utrecht; in 1856 verloor hij zijn echtgenote, kort na de

geboorte van hun negende kind. Drie jaar later hertrouwde hij met haar jongere zuster, jonkvrouw Jacoba Elisabeth van Foreest; uit dit tweede huwelijk werden zes kinderen geboren.

Ofschoon verwant met het Réveil, verschilde Beets sterk van strijdvaardige dogmatici als Da Costa. Hij was een irenisch man, die in de hervormde kerk een middenpositie innam. Als redenaar genoot hij grote faam. Van 1875 tot 1884 was hij hoogleraar in de theologie te Utrecht. Zijn 70ste verjaardag in 1884 werd een nationale gebeurtenis.

Het omvangrijke werk van Beets omvat stichtelijke geschriften, preken, brochures, literaire beschouwingen, levensberichten, cantates en versch. bundels huiselijke en vrome gedichten: *Korenbloemen* (1853), *Madelieven* (1869), *Najaarsbladen* (1881), *Winterloof* (1887). Beets bezorgde ook de *Gedichten van A.C.W. Staring* (met inleiding: 1862) en *Al de Gedichten van Anna Roemer Visscher* (1881). Ofschoon nog door Busket Huet erkend als een groot dichter, werd hij door de generatie van tachtig onvoorwaardelijk afgewezen.

In het najaar van 1839 gaf Beets bij zijn zwager Bohn te Haarlem de *Camera Obscura* uit, een bundel humoristische beschouwingen en novellen (oplaag 1150 exemplaren). Het tamelijk dunne boekje, versierd met een gravure van J.W. Kaiser, bevatte een tiental titels waaronder maar drie verhalen: *Een onaangenaam mensch in den Haarlemmerhout; De familie Stastok* en *Een oude kennis*. Het voorjaar van 1840 bracht een ongewijzigde herdruk opnieuw in 1150 exemplaren. Tezelfder tijd publiceerde Beets soortgelijk werk in *Proza en poëzy* (1840) en in de verzamelbundel *De Nederlanden*. In het najaar van 1841 wijdde Potgieter aan dit soort werk een kritische beschouwing onder de titel: *Kopijeerlust des dagelijkschen levens* (speciaal over de Camera: *De Gids* 1841, ii).

In 1851 voegde Hildebrand o.a. *De familie Kegge en Gerrit Witse* toe, waardoor deze derde druk een dubbele omvang kreeg. Bij de vierde druk (1854) kwamen de schetsen uit *Proza en poëzy* en uit *De Nederlanden* erbij, te zamen nog bijna 20 titels; het boek werd nu aangekondigd als `Volledige uitgave'. Niettemin is ook de zevende druk (1871) nog weer iets uitgebreid. Hierin paste de auteur de spelling-De Vries en Te Winkel toe. In 1887 publiceerde hij *Na vijftig jaar*, een verzameling taalkundige en cultuurhistorische ophelderingen. Na de tiende, herziende druk (1878) - een pracht uitgaaf, geïllustreerd door F. Carl Sierig - volgden de drukken van de *Camera* elkaar snel op: in 1900 verscheen de 20ste; in 1920 een uitvoerig door J.M. Acket geannoteerde schooluitgave; in 1939 - na 100 jaar - de 40ste druk, met illustraties van Jo Spier.

De stijl van de *Camera*, ook in de vele korte beschouwingen en vertellingen zoals *Vooruitgang, De veerschipper* en *Het Noordbrabantsche meisje*, is levendig, concreet, met een scherpe blik voor zichtbaarheden in vorm en kleur, en niet zelden studentikoos geestig door woordspelingen en overdrijvingen. Invloeden van verwante buitenlandse auteurs (Dickens) zijn aanwijsbaar, en nog duidelijker van Wolff en Deken.

De bouw van de verhalen toont weinig variatie; het schematisme van op bezoek gaan wordt op den duur wat saai. De kring van de waarneming is klein, de personages zijn met weinig liefde, ietwat uit de hoogte getypeerd. De zelfingenomenheid van de auteur, die zich tussen zijn figuren beweegt als een vrijwel feilloos man, is de hinderlijkste trek in dit klassiek geworden boek.

Ofschoon Beets zich in de literatuurgeschiedenis een plaats verworven heeft dank zij één boek, moet niet uit het oog verloren worden dat hij in zijn studententijd een vooraanstaande rol heeft gespeeld in de romantische beweging in Leiden. Dat het dwepen met de (voortbrengselen van de) romantiek voor hem altijd meer spel dan ernst is geweest blijkt uit diverse passages van zijn in 1983 integraal uitgegeven dagboek uit zijn studietijd; hierin komt hij reeds naar voren als een zelfbewuste, naar het conservatisme neigende persoonlijkheid, waarin men zowel de auteur van de *Camera* als de latere vervaardiger van ettelijke honderden stichtelijke rijmen kan herkennen. Twintigste-eeuwse onderzoekers hebben in dit verband wel gesproken van het `probleem-Beets', maar zij hebben voorbijgezien aan het feit dat hij na 1840 zijn onmiskenbaar aanwezige talent willens en wetens geheel in dienst heeft gesteld van God en de Kerk. Tussen het vele kaf in zijn dichtwerken vindt men niettemin ook poëtische hoogtepunten als `De moerbeitoppen ruischten' en een aantal niet onverdienstelijke puntdichten.

Uitgaven:

Kuser (1966, 1979^2), met comm. van M.H. Schenkeveld; *Camera Obscura* (1968), met inl. van R. Nieuwenhuys; *De familie Kegge* (1969, 1981^2), met inl. van B.W.E. Veurman; *Ruiker van*

Toen uit Nicolaas Beets Dichtwerken (1971, 1981[2]), bloeml. samengest. en ingel. door M. van der Plassche; *Verhalen uit de Camera Obscura* (1972, 1981[5]), met inl. van B.W.E. Veurman; *Camera Obscura* (1977, 1982[5]), met inl. en comm. van M. Stapert-Eggen; *Camera Obscura* (1978), ingel. door H. Mol; *Het dagboek van de student Nicolaas Beets 1833-1836* (1983), ed., ingel. en toegel. door P. van Zonneveld; *De familie Stastok* (1984), ingel. door P. van Zonneveld; *De Leidse maskerade van 1835* (1985), met inl. en comm. van P. van Zonneveld en Chr. Berkvens-Stevelinck.

Literatuur:

Hildebrand, *Na vijftig jaar. Noodige en overbodige opheldering van de Camera Obscura* (1887, 1888[2]); J. Dyserinck, *Dr. N.B.* (1903); Idem, *Herinneringen aan N.B. in woord en beeld* (1903); P.D. Chantepie de la Saussaye, *Het leven van N.B.* (1904, 1906[2]), met bibl.; G.J. van Rijn en J.J. Deetman, *N.B.*, 3 dln. (1911-1919); A. Brom Jr., `Lijst van geschriften over N.B.', in *Het boek*, 3 (1914) en 4 (1915); H.Ph. 't Hooft, *De student B.* (1914, 1929[3]); H.W.J. Schregel, *Stilistische en syntactische beschouwingen over de Camera Obscura van Hildebrand* (1932), diss.; P.H. Ritter Jr., *Een kapper over een professor* (1939); C. Cath. van de Graft, `Bibliografie betreffende de Camera Obscura', in *Opstellen [...] G.A. Evers* (1940); K.H. Heeroma, `Het probleem B.', in *Jaarboek Mij Nederl. Letterk. 1947-1949* (1950); W.H. Staverman, `Het "probleem" B.', in *Nieuwe Taalg.* (1953); P. Kooy, `De consument in de Camera Obscura', in *Groniek*, 2 (1968-1969); P. van 't Veer, `De biografie van J. Kegge (1796-1985)', in *Hollands Maandblad*, 15 (1973-1974); G. Kazemier, `Oedipus, Lucifer, Keesje met zijn regenten', in *Tijdschr. voor Nederl. Taal- en Letterk.*, 90 (1974); G.J. van Bork, `Enkele sociale aspecten van De familie Kegge', in *Spektator*, 4 (1974-1975); A. Korteweg en W. Idema, `O Beets, wat waart gij groot', in *Maatstaf*, 25 (1977); P. van Zonneveld, `De masquerade (1835)', in *Meta*, 12 (1977-1978); K. Thomassen, `Elburg van den Boetselaer: een gedicht van N.B.', in *Jaarboek Genootsch. Oud Rijnsburg 1980* (1981).

[G. Stuiveling en D. Welsink]

Bekker, Balthasar

Noordnederlands prozaschrijver (Metslawier 20.3.1634-Amsterdam 11.6.1698).

Studeerde theologie te Groningen en te Franeker en promoveerde aldaar in 1665. Na predikant te zijn geweest in Oosterlittens, Franeker, Loenen en Weesp werd hij in 1679 beroepen naar Amsterdam.

Van buitengewoon belang werden zijn boeken *Onderzoek van de betekeninge der kometen* (1683) en *De betoverde wereld, zynde een grondig onderzoek van 't gemeen gevoelen aangaande de geesten, derselver aart en vermogen, bewind en bedryf: als ook 't gene de menschen door derselver kraght en gemeenschap doen.* In vier boeken ondernomen (i en ii: 1691; iii en iv: 1693), fel gericht tegen allerlei vormen van

bijgeloof, speciaal de alom tierende heksenwaan. Van dit laatste werk, meermalen herdrukt, verscheen reeds in 1693 een Duitse, later ook een Franse vertaling. Zijn zedelijke moed en onafhankelijk oordeel bezorgden Bekker, behalve een Westeuropese naam, ook talrijke vijanden. Op 7.8.1692 zette de provinciale Synode hem af als predikant, maar de stad Amsterdam handhaafde niettemin zijn traktement.

Literatuur:

E.J. Diest Lorgnon, *B.B. te Franeker* (1848); Idem, *B.B. te Amsterdam* (1851); A. van der Linde, *B.B., bibliografie* (1869); W.P.C. Knuttel, *B.B. de bestrijder van het bijgeloof* (1906); C.L. Thijssen-Schoute, *Nederlands cartesianisme* (1954).

[G. Stuiveling]

Belcampo

Ps. van Herman Pieter Schönfeld Wichers, Nederlands prozaschrijver (Naarden 21.7.1902). Groeide op als notariszoon te Rijssen, studeerde rechten en medicijnen te Amsterdam, was o.a. studentenarts te Groningen.

De kleurige en bizarre *Verhalen* die hij als student schreef gaf hij aanvankelijk uit in eigen beheer (1936), waardoor zij slechts aan weinigen bekend werden. Meer aandacht kreeg *De zwerftocht van Belcampo* (1939), het literaire resultaat van een voetreis naar Italië. Pas in de naoorlogse jaren kreeg zijn verhalend proza met de barokke fantasieën, bijv. die over de dag des oordeels in het verhaal *Het grote gebeuren* (1958), en met de zeer persoonlijke humor algemene waardering, getuige de bekroning met de Marianne Philipsprijs (1956), de prijs van de Stichting Kunstenaarsverzet (1959) en de Hendrik de Vriesprijs.

De humoristische novelle, aanvankelijk sterk studentikoos van inhoud, kreeg in stijgende mate een wijsgerig-wetenschappelijke inslag. Belcampo maakte herhaaldelijk gebruik van moderne medische gegevens om op fantastische wijze het menselijke bestaan te belichten. Zijn humor wordt gekenmerkt door speelse grensoverschrijdingen van het redelijke naar het onredelijke.

In zijn latere bundels bereikte hij niet overal het vroegere niveau, maar opmerkelijk zijn de zeer onconventioneel vertelde heiligenlevens, *Toverlantaarn van het christendom* (1975). Zijn ondogmatische levensbeschouwing en zijn visie op de ontwikkelingsgang van het wijsgerige denken legde hij neer in *De filosofie van het belcampisme* (1972).

Werken:

Nieuwe verhalen (1946); *Sprongen in de branding* (1950); *Liefde's verbijstering* (1953); *De fantasieën van B.* (1958); *Tussen hemel en afgrond* (1959); *Verborgenheden* (1964); *De ideale dahlia* (1968); *Rozen op de rails* (1979); *De drie liefdes van tante Bertha* (1982); *De eerste Nederlandse tiftie* (met W.G.J. van Dijk, 1983).

Uitgaven:

Bevroren vuurwerk (1962); *Luchtspiegelingen* (1963); *Al zijn fantasieën* (1979).

Literatuur:

C.J.E. Dinaux, *Gegist bestek* (1958); S. Vestdijk, in *Muiterij tegen het etmaal* (1966); J. de Maere, `B.S. wonderwinkel', in *Dietsche Warande & Belfort*, 125 (1980); P. Grijs, in *...honderd, ik kom!* (1982).

[G.W. Huygens]

Belder, Jozef Frans Lodewijk de

Vlaams dichter en journalist (Lier 18.6.1912-Deurle 7.12.1981). Stichter en redacteur van de Colibrantuitgaven. Debuteerde in 1938 met de poëziebundel *Stilte*, in de jaren erna gevolgd door een reeks dichtbundels die in 1975 werden opgenomen in de *Verzamelde gedichten (1938-1974)*.

De Belder stond aanvankelijk sterk onder invloed van Rilke, waarvan hij zich echter tamelijk snel losmaakte. In zijn werk overheersen een elegische toon en een dromerige atmosfeer. Hij publiceerde ook bundels met vertalingen van poëzie van Rilke, Hölderlin, Trakl, Novalis, Wilde, Maeterlinck, Sully Prudhomme, alsmede essays over Hölderlin en Prudhomme en werkte mee aan bloemlezingen als *Van 20 dichters* (1959) en *Flämische Lyrik* (1960). Stelde zelf de bloemlezing *Bij de uitverkorenen* (1977) met vertaalde poëzie samen.

Werken:

De gesloten kamer (1939), p.; *Einde augustus* (1941), p.; *Epimenides' ontwaken* (1943), p.; *Ballade der onzekerheden* (1949), p.; *Recitatief* (1951), p.; *Ki Fong* (1956), p.; *Van zuilen, sneeuw en rozen* (1964), p.; *Avondverzen* (1974); *De vervulling* (1975), nov.

Literatuur:

A. Magerman, *J.L.d.B.* (1980); R. van de Perre, *J.L.d.B. Grote Ontmoetingen*, 52 (1982).

[J. Vercammen en red.]

Bellamy, Jacobus

Noordnederlands dichter (Vlissingen 12.11.1757-Utrecht 11.3.1786). Van armelijke afkomst. Was bakkersknecht in zijn geboorteplaats, maar werd wegens gebleken begaafdheid in de gelegenheid gesteld te Utrecht theologie te studeren (1782).

Uit zijn Vlissingse tijd dagtekenen de *Gezangen mijner jeugd* (1782), met zijn geliefde, Francina Baane, als Fillis. Te Utrecht werd hij actief lid van het dichtgenootschap Dulcis ante omnia Musa. In de politieke strijd koos hij heftig partij voor de patriotten: *Vaderlandsche gezangen van Zelandus* (1782 en 1783; herdrukt 1785).

Tezelfder tijd streefde Bellamy naar literaire vernieuwing o.a. door vermindering van het rijm, keuze van eenvoudige en beeldende woorden en invoering van de balladevorm. In de *Proeven voor het verstand, den smaak en het hart* (1784-1785) en de twee afleveringen van *De poëtische spectator* (1784-1786) gaf hij met zijn vrienden (onder wie Kleijn en Ockerse) opmerkelijke kritische beschouwingen en dichterlijke prestaties, w.o. de `burgerlijke ballade' *Roosje*, de geschiedenis van een Zeeuws meisje, dat volgens volksgewoonte in zee gedragen door haar geliefde, samen met hem in een draaikolk verdrinkt. Bellamy's *Gezangen* (1785), met op het titelblad zijn portret, zijn gebundeld in het bewustzijn van een bedreigde gezondheid.

Zijn vroege dood, die alom ontroering wekte, heeft zijn volle dichterlijke ontplooiing belet.

Literatuur:

W.A. Ockerse en A. Kleijn-Ockerse, *Gedenkzuil op het graf van J.B.* (1822); J. Hoeksma, *J.B.* (1903); J. Aleida Nyland, *Leven en werken van J.B.*, 2 dln. (1917); S. Diemen, `Nalezend over J.B.', in *Nieuwe Taalg.*, 48 (1955); W.A.P. Smit, `De literaire gestalte van B.', in *Idem*, 51 (1958); J. Stouten, *W.A. Ockerse 1760-1826* (1982).

[G. Stuiveling]

Bellemans, Daniel

Zuidnederlands dichter (Antwerpen 1642-Horsen 1674). Norbertijn, tot 1672 onderpastoor te Meise bij Brussel, daarna missionaris in Gelderland. Bellemans schreef geestelijke liederen, die in twee bundels, *Het citherken van Jezus* en *Den lieffelijcken paradijsvogel* in 1670 het licht zagen en vele malen (tot 1720) werden herdrukt.

Literatuur:

J. Aerts, in *Feestbundel H.J. van de Wijer*, 2 (1944); F.H.M. Hertoghs, `Enige biografische gegevens', in *Spiegel der Lett.*, 7 (1964-1965).

[J.J. Mak]

Belpaire, Maria Elisa

Vlaamse prozaschrijfster (Antwerpen 31.1.1853-ald. 9.6.1948). Mentor en mecenas van het tijdschrift *Dietsche Warande & Belfort*. Rooms-katholiek voorvechtster op cultureel en sociaal gebied. Stichtte een modelschool voor meisjes (Belpaire-Instituut), richtte de Katholieke Vlaamse Hogeschool voor Vrouwen op en de Vrouwenbond Constance Teichmann.

Publiceerde samen met Hilda Ram en Louisa Duyckers de uit zes delen bestaande sprookjes en vertellingen *In wonderland* (1894-1908); voorts essays over bekende

figuren. Vertaalde ook werk van Jörgensen en Bjørnson.

Werken:

Uit het leven (1887), pr.; *Herfstrozen* (1887), p. en sprookjes; *Het landleven in de letterkunde der XIXe eeuw* (1902, 1923[2]); *Christen ideaal* (1904); *Kunst en levensbeelden* (1906); *Constance Teichmann* (1908); *Beethoven* (1911); *August Cuppens* (1924); *Ch. Dickens* (1929); *Gestalten in het verleden* (1947).

Literatuur:

B. Roose, *De wijze vrouw van Vlaanderen* (1948); J. Persijn, *De wording van het tijdschrift Dietsche Warande en Belfort* (1963); H. Schrooten, *De sociale en politieke actie van Mej. M.B. tijdens de eerste wereldoorlog (1914-1918)* (1978).

[W. de Graer]

Berg, Arie van den

Nederlands dichter (Alkmaar 1.6.1948). Kreeg de Reina Prinsen Geerligsprijs voor zijn debuut *Mijn broertje kende nog geen kroos* (1970). Publiceerde in 1976 *De kapper spreekt tegen zijn spiegel*. Een zeker maniërisme is hem niet vreemd; zijn grootste kracht ligt in een zeer hechte vormgeving.

Werken:

Hondeleven (1979), nov.; *Een absoluut muizegat* (1980), p.

Literatuur:

A.M. Musschoot, in *Ons Erfdeel*, 21 (1978); interview in *Bzzlletin*, 7 (1979).

[red.]

Berge, Johannes Cornelis ten

Nederlands dichter, prozaschrijver en vertaler (Alkmaar 24.12.1938). Reeds in zijn debuut, de dichtbundel *Poolsneeuw* (1964), toonde Ten Berge zich een dichter, die het zijn lezers niet gemakkelijk maakt: in een montagestijl, verwant aan die van de Amerikaanse dichter Ezra Pound, koppelde hij gegevens uit diverse culturen en

tijden, daarbij steeds vormen van bederf signalerend, die ook de eigen tijd niet vreemd zijn. In zijn volgende bundels is de hardheid, de ogenschijnlijke koude van taal - een van de wapens tegen bederf - met het genoemde grondthema verder ontwikkeld. Vooral in zijn bundels *De witte sjamaan* (1973) en *Va banque* (1979) is er een lyrischer, openlijker toon waar te nemen, terwijl het poëtische recht van spreken en de politiek-satirische accenten steeds directer worden beleden.

In 1969 debuteerde Ten Berge als prozaschrijver met de verhalenbundel *Canaletto* en ook hier toont hij zich een experimenterende en monterende schrijver, facetten die vergeleken met zijn poëzie meer in de structuur van zijn verhalen en romans dan in het taalgebruik tot uiting komen.

Bijzonder belangrijk werk verrichtte Ten Berge als vertaler, niet alleen van moeilijk toegankelijke literatuur zoals Japanse noh-spelen en de *Cantos* van Pound, maar ook van volkse verhalen uit de Eskimocultuur. Ook in dit werk staat hij op de bres voor zuiverheid en verbeeldingskracht.

Ten slotte laat hij zich als redacteur van het tijdschrift *Raster* (eerst door hem alleen geleid, later in samenwerking met anderen) kennen als een zeer strijdbaar, consciëntieus en veeleisend schrijver, die opkomt voor bedreigde culturen, waar ook ter wereld.

Werken:

Swartkrans (1966); *Personages* (1967); *Yugao, 5 noh-spelen* (1969); *Gedichten* (1969); *Een geval van verbeelding* (1970); *Ezra Pound, 15 cantos* (1970); *Hommage aan de Nahua. Oudmexicaanse teksten* (1971); *Poëzie van de Azteken* (1972); *De dood is de jager* (1974); *Gunnar Ekelöff, Laat op aarde* (1975); *De raaf in de walvis* (1976); *Een schrijver als grenskozak. F.C. Terborgh over zich zelf en zijn werk* (1977); *Het meisje met de korte vlechten* (herz. versie van *Canaletto*, 1977); *De beren van Churchill* (1978); *Siberiese vertellingen* (1979); *Levenstekens & doodssinjalen* (1980); *Nieuwe gedichten* (1981); *Matglas* (gewijzigde versie van *Een geval van verbeelding*, 1981); *Texaanse elegieën* (1983).

Literatuur:

R. Bloem, `Poëzie in reeksen', in *Literair Lustrum (1961-1966)* (1968); H.U. Jessurun d'Oliveira, `Van miniatuur tot klein beeld', in *Vondsten en bevindingen* (1967); W. de Moor, `De vorm van een afwezige inhoud', in *Literatuur Lustrum, 2* (1973); Idem, in *Wilt u mij maar volgen?* (1980); G. Boomsma, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1982).

[R. Bloem]

Berge, Claude van den

Ps. van Ronnie Pauwels, Vlaams romanschrijver (Assenede 30.4.1945). Studeerde plastische kunsten aan de St. Lukasacademie en voordrachtskunst aan het Koninklijk Conservatorium, beide te Gent. Werd leraar voordrachtskunst te Eeklo.

Debuteerde in 1968 met de roman *De ontmoetingen*. Met een ijzeren zelfdiscipline werkt Van den Berge aan een oeuvre waarin hij de concrete realiteit afwijst om daarvoor in de plaats een eigen realiteit in woorden op te bouwen. Daarin streeft hij naar contemplatie en stilte, die bereikt worden door muzikale eentonigheid en een dwangmatig ritmisch proza. Een roman als *De angst* (1972) werd beïnvloed door existentiefilosofen als Heidegger en Kierkegaard, maar ook godsdienstige invloeden spelen een rol, bijv. het boeddhisme in *Ergens zijn* (1977). Voorts is er invloed van Willy Roggeman en Gottfried Benn. Van den Berge's werk werd o.m. bekroond met de Dirk Martensprijs 1975.

Werken:

Het gelaat (1970), r.; *Stemmen* (1973), r.; *Het licht op de stenen* (1974), r.; *De oever* (1975), r.; *Je zal er nooit meer opnieuw zijn* (1977), p.; *De koude wind die over het zand waait* (1978), r.; *Je droomt dat je hoort dat iemand roept en dat je luistert* (1980); *Het bewegen van het hoge gras op de top van de heuvel* (1981), pr.

Literatuur:

H. Bousset, `C.v.d.B.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980); Idem, interview in *Kreatief*, 15 (1981); J.J. Wesselo, `De (contra)werkelijkheid van C.v.d.B.', in *Kultuurleven*, 49 (1982).

[G.J. van Bork]

Berger, Simon Peter

Nederlands dichter en essayist (Abcoude-Proostdij 15.8.1936). Studeerde rechten te Leiden en was als criticus verbonden aan *Het Vaderland*. Later werkzaam als medewerker van het ministerie van crm. Vanaf 1963 redacteur van het tijdschrift *Kentering*, waaraan hij literair-kritische essays bijdroeg.

Berger debuteerde met poëzie in *Deze voorlopige naam* (1961), waarvoor hij de Anne Frankprijs kreeg. In 1965 volgde de bundel *Perm*. Zelf karakteriseerde hij poëzie als een `tweevoudige manier van zien', daarmee doelend op het paradoxale werkelijkheidsbesef in zijn poëzie. In *De twee seizoenen van liefde* (1976) reflecteert hij als 40-jarige op de thema's liefde en dood. In 1964 stelde hij de bloemlezing *Paradox, profiel van een generatie* samen, gekozen uit de poëzie van de zestigers. Samen met anderen schreef hij over *Karel Appel* (1977).

Werken:

Op tegenspraak (1968), p.; *Alle mense* (1969), curs.; *Liever het aardse* (1969), p.

Literatuur:

M.J.G. de Jong, `Kritische warande der kritici', in *Nieuw Vl. Tijdschr.*, 30 (1977); C. Engelbrecht, interview, in *Gezegd en geschreven is twee* (1980).

[G.J. van Bork]

Bergh, Herman van den

Nederlands dichter en journalist (Amsterdam 30.1.1897-Rome 1.8.1967). Studeerde rechten te Amsterdam, promoveerde aldaar in 1919, volgde tevens een muziekopleiding en speelde viool in het Concertgebouworkest.

Als vitaal expressionistisch dichter en principieel vernieuwend criticus en essayist werkte hij mee aan *Het Getij*, waarvan hij enkele jaren redacteur was. Zijn poëzie, verzameld als *De boog* (1917) en *De spiegel* (1925) had grote invloed op jongere tijdgenoten, onder wie Marsman. Zijn theoretische beschouwingen werden in sterk gewijzigde vorm gebundeld: *Nieuwe tucht* (1928).

Als journalist jarenlang werkzaam te Rome en te Parijs en voor krant en weekblad reizende in Zuidoost-Europa, Klein-Azië en Noord-Afrika, scheen Van den Bergh voorgoed voor de letteren verloren, totdat de experimentele richting in de poëzie na 1950 opnieuw de aandacht vestigde op zijn vroege werk. Hij was inmiddels in Amsterdam teruggekeerd en werd er o.a. docent in de Italiaanse cultuurgeschiedenis aan de universiteit.

Na met een opmerkelijke inleiding zijn *Verzamelde gedichten* (1954) te hebben uitgegeven, publiceerde hij nieuwe lyriek in expressionistische stijl, met name treffend wegens de bezinning op dood en leven en de inspiratie door het klassieke Griekenland.

Werken:

Het litteken van Odysseus (1956); *Kansen op een wrak* (1957); *Verstandhouding met de vijand* (1958); *Stenen tijdperk* (1960).

Uitgave:

Verzamelde gedichten (1979), met nawoord van W. Zoethout.

Literatuur:

A.M.C. Kurpershoek-Scherft, *De episode van Het Getij* (1956); J.J. Oversteegen, `H.v.d.B. (1897-1967)', in *Vorm of vent* (1969); C.J.E. Dinaux, `Mannen van Het Getij', in *Herzien bestek* (1974); W. Spillebeen, `De "Verzamelde gedichten" van H.v.d.B.', in *Dietsche Warande & Belfort* (1981); A. Willemsen, `H.v.d..B.: waar háált hij het vandaan', in *Maatstaf*, 30 (1982); R. Schouten, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1982).

[G. Stuiveling]

Bergh, Samuel Johannes van den

Nederlands dichter en vertaler ('s-Gravenhage 10.1.1814-ald. 24.12.1868).

Deze Haagse drogist genoot bekendheid als eenvoudig dichter, in het bijzonder van vaderlandse en huiselijke poëzie in de trant van de door hem bewonderde Tollens; hij was het middelpunt van het plaatselijk letterkundig leven verenigd in het

genootschap Oefening kweekt kennis, dat hij in 1834 met W.J. van Zeggelen, de boekhandelaar W.P. van Stockum en andere vrienden had opgericht.

Niet zonder talent waren zijn vertalingen, waarvan er vele oorspronkelijk in *De Gids* verschenen. Zo bewerkte hij poëzie van Moore, Byron, Longfellow e.a., en zelfs *De gevangene op den Kaukasus* (1840) naar Poesjkin. Duitse dichters werden `nagezongen' in de bundel *Geest en hart* (1861). Hij was tevens redacteur van de dichterlijke almanak *Aurora*, die Busken Huet ertoe bracht *Een avond aan het Hof* te schrijven

(*De Gids*, jan. 1865), wat uitliep op de *Gids*-crisis.

Werken:

Edmunds mandoline (1844); *Een dichtbundel voor mijn vaderland* (1848); *Balladen en gedichten* (1852); *Nieuwe gedichten* (1856); *Fantazij en leven* (1859); *Heden en verleden* (1864); *Uit mijn zomer* (1868).

Literatuur:

C. Busken Huet, *Litt. fantasiën en kritieken*, 7 (1864); W.J. van Zeggelen, levensbericht, in *Hand. Mij der Nederl. Letterk.* (1869).

[G.W. Huygens]

Berghe, Jan van den

Middelnederlands prozaschrijver (Handzame ca. 1360-7.10.1439). Behorend tot de kleine Vlaamse landadel, bekleedde hij achtereenvolgens een aantal baljuwschappen, tot hij in 1413 voor zijn diensten aan de landsheren beloond werd met een bevordering tot raadsheer bij de Raad van Vlaanderen. Schreef o.m. *Dat kaetspel ghemoralizeert*, een allegorische uitbeelding aan de hand van het kaatsspel van de in zijn tijd gebruikelijke rechtspleging, en de *Juridictien van Vlaenderen*, over een aantal specifieke juridische problemen.

Uitgave:

J.A. Roetert Frederikse (ed.), *Van het kaetspel* (1915).

Literatuur:

E. Strubbe, in *Biographie nationale*, 26 (1938); Idem, `De briefwisseling tussen J.v.d.B. en Johanna van Harcourt (1420-1437)', in *Hand. Kon. Comm. voor Gesch.*, 125 (1960); J. van Rompaey, in *Nationaal biografisch woordenboek*, 5 (1972); E.G.I. Strubbe, `J.v.d.B., écrivain et juriste flamand 1360-1439', in Idem, *De luister van ons oude recht* (1973).

[J.J. Mak en J. Reynaert]

Berghe, Jan van den

Ps. Jan van Diest, Zuidnederlands dichter (gest. Brussel 1559). Motto: `Mengt vreucht met sorgen'. Was stadhouder van de lenen voor het kwartier van Mechelen, factor van de rederijkerskamer De Violieren te Antwerpen en Den Boeck te Brussel. Schreef een aantal refreinen, het zinnespel *De wellustige mensch*, het merkwaardige esbattement *Hanneken Leckertant* en een uitvoerig hekeldicht *Het leenhof der ghilden*.

Uitgave:

C. Kruyskamp (ed.), *Dichten en spelen van J.v.d.B.* (1950).

Literatuur:

W.H.M. Hummelen, `Bij het tweede hs. van het spel van De wellustige mensch', in *Spiegel der Lett.*, 8 (1964-1965); J.C. Arens, *Philalethes. Van Mapheus Vegius tot J.v.d.B.* (1967); W.H.M. Hummelen, *Repertorium van het rederijkersdrama 1500-ca 1620* (1968); J.B. Drewes, `Het interpreteren van godsdienstige spelen van zinne', in *Jaarb. De Fonteine* (1980).

[J.J. Mak en D. Coigneau]

Berghen, René Leopold

Vlaams prozaschrijver (Antwerpen 14.4.1901). Geruime tijd leraar bij het middelbaar onderwijs. Debuteerde in 1935 met de novelle *De overjas*. In het tijdschrift *Forum* werd zijn verhaal *Het jeugdavontuur van Leo Furkins* opgenomen, dat in 1936 in boekvorm verscheen. Hij publiceerde een studie over Schopenhauer (1942) en een keuze uit de geschriften van deze filosoof (1946), de romans *De kleine Isa* (1937), *Instituut Astrée* (1947) en *De temptatie van Filip Grasmussen* (1957) en de novellenbundel *De feministe* (1945). Stijl en compositie van zijn werk zijn conventioneel.

Literatuur:

P. de Vree, in *Hedendaagse Vl. romanciers en novellisten* (1936); R.F. Lissens, in *De Vl. lit. van 1780 tot heden* (1953); V.E. van Vriesland, in *Onderzoek en vertoog*, 2 (1958).

[B. Decorte]

Bergmann, Anton

Eig. Antonius Josephus Georgius Franciscus, Vlaams prozaschrijver (Lier 29.6.1835-ald. 21.1.1874). Als atheneumleerling te Gent medestichter van een romantisch-flamingant Taalminnend studentengenootschap, met als kenspreuk `'t

Zal wel gaan'. Studeerde rechten te Gent; voltooide zijn studie aan de universiteit te Brussel, waar hij in 1858 promoveerde. Hetzelfde jaar vestigde hij zich als advocaat in zijn geboortestad.

Zijn belangrijkste werk, *Ernest Staas, advocaat*, dat hij onder de schuilnaam Tony publiceerde, verscheen begin 1874 een paar weken voor zijn vroegtijdige dood. Het werd in 1875 met de Vijfjaarlijkse Staatsprijs voor Nederlandse Letterkunde bekroond. Zoals de ondertitel `Schetsen en beelden' aanduidt, bestaat het uit een reeks semi-autobiografische schetsen, die telkens losse beelden brengen uit het leven van de advocaat Ernest Staas. Achtereenvolgens tekent de auteur: drie beelden uit het verleden (zijn kinderjaren), drie schetsen uit het jongelingsleven (zijn studentenjaren), drie herinneringen uit de proeftijd (zijn stage als advocaat), drie indrukken der eerste jaren (als advocaat) en latere kennissen (uit zijn praktijk).

Lange tijd werd het werk beschouwd als een Vlaamse *Camera obscura* en de auteur als een Vlaamse Hildebrand. Al beschouwde Anton Bergmann zelf Nicolaas Beets als leermeester, toch is men geleidelijk meer aandacht gaan schenken aan het verschil dan aan de overeenkomst tussen beiden.

Bij Bergmann overheerst een sociale verbondenheid, die in de *Camera* vrijwel ontbreekt. Door zijn weliswaar vluchtige, maar daarom niet minder geestige en rake typeringen heeft Bergmann een nieuw geluid gebracht in de Nederlandse letterkunde.

Werken:

Twee Rijnlandsche novellen (1870); *Geschiedenis der stad Lier* (1873).

Uitgaven:

Verspreide schetsen en novellen (1875); *Ernest Staas, advocaat* (1974); met inl. van B. Decorte.

Literatuur:

M. Rooses, *Tony (Schetsenboek)* (1877); P. Frederico, *Tony (Gentsche Studentenalmanak voor 1880)*; O. van der Hallen, `Tony B.', in *Vl. Arbeid* (1927, 1928, 1929); O. van Audenhaege, `Tony B.', in *De Vl. Gids*, ? (1932); A. van Hageland, `Folkloristische elementen bij Tony B.' in *Tijdschrift v. Gesch. en Folklore* (1952); A. Demedts, `De ommezijde van vandaag, A.B. en het optimistisch realisme', in *De Periscoop*, 16, 1 (1965); *Herdenking van T.B.* (1974); J. de Ceulaer, `Felix Timmermans, A.B. et La ville de Lierre', in *Septentrion*, 9 (1980).

[J. de Ceulaer]

Berken, Tine van

Ps. van Anna Christina Witmond-Berkhout, Nederlanse romanschrijfster (Amsterdam 29.9.1870-ald. 7.12.1899). Heeft ook geschreven onder de naam Anna Koubert; was tot haar huwelijk in 1895 werkzaam bij het lo. Zij was in haar tijd en nog tot na WO I beroemd door haar verhalen voor de jeugd en haar `jongedamesromans'. Johan Daisne heeft met zijn toneelstuk *Tine van Berken* (1945) getracht haar te doen herleven. Haar beste werk is het in 1901 verschenen *Mijn roman*, grotendeels autobiografisch, herdrukt als *Rudi Willenborg* (1909).

Werken:

Een klaverblad van vier (1894); *De familie Berewoud* (1895); *Mijn zusters en ik* (1896); *De dochters van den generaal* (1897).

Literatuur:

J. Daisne, *T.v.B., of de intelligentie der ziel* (1962); C. Kok-de Haas, `Johan Daisne en "De intelligentie der Ziel". Invloed van de Nederl. schrijfster T.v.B. op zijn leven en werk', in *Yang*, 14 (1978).

[J.J. Mak]

Berkhof, Aster

Ps. van Louis Paulina Vandenbergh, Vlaams romanschrijver (Rijkevorsel 18.6.1920). Werkte in de journalistiek, maakte reizen en schreef reportages. Hij werd vervolgens leraar en docent aan de Faculteit St. Ignatius te Antwerpen.

Zijn literaire werk, dat hij evenals zijn reportages onder ps. publiceerde, bestaat vooral uit detectiveverhalen (*De commissaris gaat uit stelen*, 1954), humoristische en avonturenromans en verhalen voor de jeugd (*Paavo, de Lap*, 1955). Het zijn doorgaans vlot geschreven, maar vrij oppervlakkige populaire romans. Meer diepgang hebben zijn romans *Dagboek van een missionaris* (1962) en *De woedende Christus* (1965), waarin echter buitenlandse invloeden al te sterk doorschemeren.

Werken:

Rotsen in de storm, 2 dln. (1947); *De goede engel* (1951); *De heer in grijzen mantel* (1951); *Zoeklicht op Marokko* (1954); *Ik zal je leren* (1955); *Inspekteur Markus in Marokko* (1955); *De dood in Napels* (1955); *De heer des huizes* (1958); *Doden worden niet meer levend* (1958); *Het einde van alles* (1965); *Angst om Afrika* (1967); *Rendez-vous te Portofino* (1970); *Het huis van mama Pondo* (1972); *De noodklok* (1973); *De herberg aan het meer* (1974); *Leven in oktober* (1977); *Lieve, mooie aarde* (1977); *Toen wij allen samen waren* (1978); *Mijn huis in de verte* (1979); *Clairefontaine* (1981); *De leugenaars* (1982); *Amande* (1983); *Vlaanderen anders bekeken* (met Anton Pieck, 1983); *Doodslag* (1984).

Literatuur:

A. van Hoogenbemt, in *Toortsen*, 12 (1964); D. Janssen, interview, in *Boekengids*, 43 (1965); F. van Campenhout, *A.B.* (= Grote Ontmoetingen, 1979).

[P. van Aken en G.J. van Bork]

Bernagie, Pieter

Noordnederlands toneelschrijver (Breda, doop 2.7.1656-Amsterdam 28.11.1699).

Geneesheer te Amsterdam met grote belangstelling voor het toneel; schreef in 1684-1686 een drietal treurspelen in Frans-classicistische stijl, o.a. *Constantinus de*

Groote, eerste christen' keyser en *Arminius, beschermer der Duytsche vryheid*, welke een eeuw lang repertoire hielden.

In die zelfde tijd ontstonden ook moraliserende kluchtspelen in vrijere versvorm, o.a. *De belachchelyke jonker* (1684), *Het studenteleven* (1684), *Het huwelyk sluyten* (1685) en *Gôe-vrouw* (1686). Na de dood van zijn echtgenote, Margaretha van Neekel (1686), wijdde Bernagie zich in toenemende mate aan zijn vak; in 1689 verkreeg hij toelating tot het geven van `chirurgicale lessen' en in 1692 werd hij hoogleraar aan het Atheneum. Hij hertrouwde 12.8.1692 te Sloterdijk met Elisabeth Nunnink. Kort voor zijn dood hield hij zich opnieuw intensief bezig met de Amsterdamse schouwburg.

Uitgave:

A. Thienaar (ed.), *P.B., Het huwelyk sluyten* (1954).

Literatuur:

J.A. Worp, in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 3 (1883).

[G. Stuiveling]

Bernlef, J.

Ps. van Hendrik Jan Marsman, Nederlands dichter en (toneel)schrijver (St. Pan-

cras 14.1.1937). Als dichter debuteerde hij in 1960 met *Kokkels* en reeds daarin tekent zich het thema af, dat zijn hele werk zal bepalen: de ingewikkelde relatie tussen tekst en werkelijkheid, twee werelden die elkaar al op heel alledaags niveau beïnvloeden.

In zijn eerste periode, afgesloten met de verzamelbundel *Gedichten 1960-1970* (1977), is het taalgebruik beeldend en doorzichtig, waarbij hij zich ook laat zien als een der leidende figuren van het tijdschrift voor teksten: *Barbarber*. Bernlefs verwondering gaat uit naar onaanzienlijke, bijna vergeten feiten in de realiteit, die door een vaak citeren of nauwelijks verschuiven-in-taal nieuw leven krijgen.

In de bundels na 1970 wordt het aandeel van de taal allengs groter en nemen de citaten af. Vooral in de bundels *Zwijgende man* (1977) en *Stilleven* (1979) gaat het om de taal op de rand van het zwijgen, anders gezegd om een kwestie van leven en dood. Hierin toont Bernlef zich een heel modern dichter, die zijn `ommezwaai' van het realisme van *Barbarber* naar het structuralisme van het tijdschrift *Raster*, waarvan hij redacteur is, ten volle waar maakt. Ook in zijn poëziekritieken, o.a. verzameld in de bundel *Het ontplofte gedicht* (1978), blijkt zijn toenemende aandacht voor vorm en taal. Steeds weer ziet hij kans op eenvoudige wijze ingewikkelde poëzie toegankelijk te maken, daarbij zijn inleidingen als eigen bestaansverheldering gebruikend.

Ook als schrijver van proza volgt hij in de werkelijkheid de kleine verschuivingen, die die werkelijkheid beeldend tot zelfs fictief lijken te maken, zodat er niet of nauwelijks verschil meer is met de wereld van een tekst. Een goed voorbeeld is de roman *De maker* (1972) met de vervalser Van Meegeren als hoofdpersoon. Ook de bekroonde roman *De man in het midden* (1977) laat op fascinerende en eenvoudige wijze zien hoe een man zich op de grens tussen verbeelde en reële werelden kan bewegen. In zijn toneelwerk ten slotte zoekt Bernlef meer het gewone leven op, bijv. dat van taxichauffeurs, maar ook daarin moeten de meest absurde verschuivingen plaatsvinden.

In 1984 kreeg hij de Constantijn Huygensprijs voor zijn gehele oeuvre.

Werken:

Stenen spoelen (1960); *Morene* (1961); *De overwinning* (1962); *Dit verheugd verval* (1963); *Onder de bomen* (1963); *Stukjes en beetjes* (1965); *Wat zij bedoelen* (met K. Schippers, 1965); *Ben even weg* (1965); *Paspoort in duplo* (1966); *De schoenen van de dirigent* (1966); *Een cheque voor de tandarts* (met K. Schippers, 1967); *De schaduw van een vlek* (1967); *Bermtoerisme* (1968); *De dood van een regisseur* (1968); *Marianne Moore, een veldmuis in Versailles* (1968); *Wie a zegt* (1970); *Hoe wit kijkt een eskimo* (1970); *Sneeuw* (1973); *Hondedromen* (1974); *In verwachting* (1975); *Brits* (1975); *Meeuwen* (1976); *De Deuren* (1977); *Anekdotes uit een zijstraat* (1978); *Nachtrit* (1979); *De kunst van het verliezen* (1980); *De ruïnebouwer* (1980); *Onder ijsbergen* (1981); *Alles teruggevonden/niets bewaard* (1982); *Winterwegen* (1983).

Literatuur:

K. Fens e.a., in *Literair Lustrum*, 1 (1967); T. Anbeek, `B.s. antirealisme', in *De Gids*, 134 (1971); K. Helsloot, `Meer lef dan kern', in *Tirade*, 20 (1976); A.M. Musschoot, `Door het oog van de dichter', in *Ons Erfdeel*, 22 (1979); C. Offermans, in *De kracht van het ongrijpbare* (1983); G. Boomsma, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1984).

[R. Bloem]

Bertken, Suster

Ook Berta Jacobs, Noordnederlandse dichteres en prozaschrijfster (Utrecht ca 1426-ald. 25.6.1514). Vertoefde sedert haar dertigste jaar als kluizenares in een cel, die was gebouwd aan de Buurkerk te Utrecht, vanwaaruit zij de godsdienstige plechtigheden in het kerkgebouw kon volgen. Het literaire werk van deze `incluse' bestaat uit twee boekjes, die (misschien als herdruk van een nog niet teruggevonden editio princeps) twee jaar na haar dood zijn verschenen te Utrecht en waarvan kort daarop uitgaven werden gemaakt te Leiden en te Antwerpen.

Het eerste boekje heeft de titel *Hier begint een seer devoet boecxken van die passie ons liefs heeren Jhesu Christi tracterende.* De inhoud van dit werkje heeft men enerzijds gekarakteriseerd als een cyclus die bestaat uit een inleidend gebed tot opwekking der devotie, acht kruisgetijden en een slotoefening; maar anderzijds leidde een later onderzoek tot de conclusie dat er sprake moet zijn van een uitvoerige inleiding, die wordt gevolgd door zeven getijden en een slotgebed. In ieder geval mag worden aangenomen dat dit `passieboekje' door Suster Bertken werd gebruikt als leidraad bij haar dagelijks weerkerende biduren.

Het tweede boekje van Berta Jacobs is van geheel andere aard en heeft het opschrift *Suster Bertkens boeck dat sy selver gemaect ende bescreven heeft*. Behalve enkele gebeden komen in deze uitgave ondermeer acht `liederen' voor, die de schrijfster doen kennen als een mystiek dichteres. Een belangrijk prozastuk uit dit tweede

boekje is het *Suverlic tractaet vander kersnacht ende gheboerten ons Heeren*, waaruit verwantschap blijkt met de mystiek van Hadewych en Ruusbroec en met de leer van het anonieme geschrift de *Evangelische Peerle*. Evenals enkele andere middeleeuwse geschriften over de geboorte van Christus, is Suster Bertkens *Tractaet* gebouwd op epische elementen uit de kerstopenbaring van de heilige Birgitta van Zweden. Merkwaardig is dat bij Suster Bertken de lotgevallen van Maria en Jozef afzonderlijk worden behandeld.

Literatuur:

D.Th. Enklaar, `Zuster B. en de Noord-Nederlandse renaissance', in *Groot-Nederland*, 24 (1926); M. Smits van Waesberghe, `Het mystiek dicht- en prozawerk van Suster B.', in *Roeping*, 22 (1944); C.C. van der Graft, *Een boecxken gemaket ende bescreven van Suster B. [...]* (1955); M.E. Kronenberg, in *Het Boek* (1956); A.S.J. Ampe, in *Ons Geestelijk Erf*, 30 (1956); Idem, in *Hand. Kon. Zuidnederl. Mij v. Taal- en Letterk. en Gesch.* (1960); M.J.G. de Jong, `De compositie van Suster B.s. kerstverhaal', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 72 (1956); K. Meeuwesse, `Zuster B.s. passieboekje', in *Dancwerk, opstellen aangeboden aan D.Th. Enklaar* (1959); W.H. Vroom, `Suster B.s. doopvel', in *Nieuwe Taalg.*, 51 (1958); M.J.G. de Jong, *Het kerstvisioen van Berta Jacobs* (1961); K. Heeroma, `Het ingekluisde lied', in *Spelen met de spelgenoten* (1969).

[M.J.G. de Jong]

Besnard, Albert Pierre Adolphe Aloysse

Nederlands dichter ('s-Gravenhage 22.6.1887-Bloemendaal 1.10.1966). Jeugdvriend van J.C. Bloem. Was 1903-1911 beroepsmilitair, 1911-1913 planter op Sumatra en Java, 1914-1918 dienstplichtig militair, daarna journalist. Publiceerde *Sonnetten* (1917) en *De bloei en andere gedichten* (1923), welke twee uitgaven gewijzigd werden samengevat als *Opstand en wroeging* (1925, inleiding van J.C. Bloem). Gedurende de jaren 1930-1942 was Besnard hoofdredacteur van de *Sumatrapost* en later van het *Medan-Bulletin*. In 1942, geïnterneerd in een Japans kamp, kwam hij weer tot het schrijven van poëzie.

Zijn verzorgde versvorm bedwingt de felle spanningen van aards vitalisme en kosmisch gevoel, van zondebesef, vertwijfeling en metafysische verbondenheid. Sedert 1947 weer in Nederland, publiceerde Albert Besnard de lyrische bundel *Doem en dorst* (1952) en de episch-religieuze cyclus in alexandrijnen, *Drama* (1959).

Literatuur:

P.N. van Eyck, in *Verzameld werk*, 4 (1961); J. Greshoff, *Afscheid van Europa* (1969); P.H. Dubois, levensbericht, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk.* (1972-1973);

J.C. Bloem, in *Ongewild archief* (met A. Korteweg en S. van Faassen, 1977); H. de Vries, in *Kritiek als credo* (met J. van der Vegt, 1980).

[G. Stuiveling]

Besten, Ad den

Eig. Adrianus Cornelis, Nederlands dichter en essayist (Utrecht 11.3.1923). Studeerde enkele jaren theologie. Was vervolgens te Amsterdam werkzaam bij een uitgeverij en daarna als germanist verbonden aan de Universiteit van Amsterdam. Hij was een protestants schrijver, onder de invloed van Karl Barth afkerig van christelijke groepsvorming. Zijn eerste artikel verscheen in het tijdschrift *Opwaartsche Wegen* (okt. 1939).

Als dichter stond hij aanvankelijk sterk onder de invloed van G. Achterberg en M. Nijhoff, maar later werd hij beïnvloed door de experimentele poëzie, zonder daarvan de versvorm over te nemen. Van april 1944 tot april 1945 werkte hij mee aan het illegaal verschenen tijdschrift *Parade der Profeten*. Na WO II maakte hij deel uit van de redactie van *De Roode Lantaarn* (aug. 1945) en van de eerste jaargang van *Columbus* (okt. 1945-okt. 1946). Van 1950-1971 was hij redacteur van de cahierserie *De windroos*, bedoeld als publikatiemogelijkheid voor begaafde jonge dichters, vooral debutanten `ongeacht hun literaire richting of levensbeschouwing', en vanaf 1962 tevens van het tijdschrift *Wending*.

Den Besten werkte mee aan de totstandkoming van een proefbundel gezangen voor de Nederlands Hervormde Kerk (1968) en aan die van het *Liedboek voor de kerken* (1973), waaraan hij 87 liederen bijdroeg.

Werken:

Dubbel leven (*De Ceder*, 9, 1946); *Verleden tijd* (*De Ceder*, 23, 1950), p.; *Stroomgebied. Een bloemlezing uit de poëzie van de naoorlogse dichtersgeneratie* (1953, 1958[3]); *Stroomgebied 2. Een inleiding tot de poëzie van de naoorlogse dichtersgeneratie* (1954); *Tegen mijn verlies* (1957), p.; *Dichters van morgen. Een bloemlezing uit de poëzie van jonge dichters* (1958); *Het landvolk. Oosterbeekse gedichten* (door A. den B., Guillaume van der Graft, Muus Jacobse e.a., 1958); *Loflied voor tegenstem* (1965), geestelijke liederen; *Ik uw dichter* (1968), essays; *Een stem boven het water uit* (1973), p.; *Dichten als daad. Opstellen over hedendaagse poëzie* (1973); *Geding om het lied* (1977), essay; *Wilhelmus van Nassouwe: het gedicht en zijn dichter* (1983).

Literatuur:

P. Rodenko, *Tussen de regels* (1956); H. Sleutelaar e.a., *Onder 1 hoedje* (1958); *Ontmoeting* (1958-1959), over de polemiek n.a.v. *Dichters van morgen*; G. Kouwenaar, `D.B. door de mand gevallen', in *Podium*, 58 (1959); G. Puchinger, *Christen en kunst* (1971); Prof.dr. G. van der Leeuw-Stichting, *Een compendium van*

achtergrondinformatie bij de 491 gezangen uit het `Liedboek van de Kerken' (1977); R.L.K. Fokkema, in *Het komplot der vijftigers* (1979); P. de

Boer, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1983).

[W.J.C. Buitendijk]

Beurskens, Huub

Eig. Hubertus Peter Willem, Nederlands dichter (Tegelen 18.2.1950). Studeerde aan de Kunstacademie te Tilburg en werd leraar. Publiceerde o.a. in het tijdschrift *Raster*. Debuteerde met de opmerkelijke bundel *Blindkap* (1975), in 1977 gevolgd door *Cirkelgang*.

Zijn poëzie komt voort uit de merlinistische opvatting dat het werk los dient te staan van zijn maker. Zijn gedichten zijn taalexperimenten met sterk hermetische trekken, waarin het thema tijd een belangrijke rol speelt. Poëzie is voor Beurskens het maken van `taaldingen' tegen de tijd. Er is in zijn werk een duidelijke verwantschap met Kouwenaar. In zijn essays in *Schrijver zonder stoel* (1982) zet hij zijn opvattingen over poëzie en kunst uiteen: moderne poëzie is vergelijkbaar met abstracte kunst, de werkelijkheid is chaotisch en de weergave daarvan bij voorbaat verdacht. Beurskens vertaalde poëzie van Gottfried Benn, Georg Trakl en Nelly Sachs.

Werken:

Op eigen schaduw hurken (1978), p.; *De leguaan* (1979), p.; *Noordzeepalmen* (1980), r.; *Vergat het meisje haar badtas maar* (1980), p.; *De stroman* (1982), r.; *Het graf van Dubois* (met W. Kusters, 1983), p.

Literatuur:

P. Nijmeijer, `Niets mag verloren gaan', in *Bzzlletin*, 6 (1978); H. Bousset, `Debuteren met roerloos proza', in *Nieuw Vl. Tijdschr.*, 33 (1980); B. Dagoelash, `Ongevraagd onderdeel van een web van mogelijkheden', in *Idem*, 35 (1982).

[G.J. van Bork]

Beversluis, Martien

Nederlands dichter (Barendrecht 28.3.1894-Vrouwenpolder 18.2.1966). Debuteerde in 1920 met *Zwerversweelde*, lyrische gedichten met vaak verrassende beelden. In de jaren dertig verscheen van hem veel poëzie waaruit een sterke sociale bewogenheid spreekt, zoals in zijn sterk antimilitaristische *Aanklacht* (1930). Zijn declamatorium *De brug die noord en zuid verbindt* (1937) werd bekroond.

Antisemitisme en collaboratie tijdens WO II devalueerden zijn schrijverschap. Zijn beste naoorlogse werk is *De krans der uren* (1956), waarin het leven van de mens van geboorte tot sterven wordt verbeeld.

Werken:

Verzen (1923); *Canzonen* (1923); *Mariken van Nimwegen* (1928); *Chimera's* (1934); *De hamer Gods* (1952), t.; *De dans met de schaduw* (1954), t.; *Doorzichten* (1961).

Literatuur:

D.A.M. Binnendijk, in *Commentaar* (1931); M. Nijhoff, in *Verzameld werk*, 2 (1961); A. Oosthoek, `Een ellendige kruiper', in *Maatstaf*, 18 (1970); G.A. de Kok, `De bretellen van de commissaris: nogmaals het boek van De Bree', in *Zeeuws Tijdschr.*, 30 (1980).

[E. Popelier en red.]

Beverwijk, Johan van

Ook Beverovicius, Noordnederlands prozaschrijver (Dordrecht 17.11.1594-ald. 19.1.1647). Studeerde medicijnen te Leiden, Parijs, Montpellier en Padua, waarna hij zich omstreeks 1618 als arts in Dordrecht vestigde. Zijn *Schat der gesontheyt* (1636) en zijn *Schat der ongesontheyt* (1643) beleefden talrijke herdrukken en behoorden destijds tot de meest gelezen boeken. *Van de wtnementheyt des vrouwelicken geslachts* (1639) is zijn belangrijkste bijdrage aan de Nederlandse letterkunde.

Literatuur:

E.D. Baumann, *J.v.B. in leven en werken geschetst* (1910).

[P.M.M. Kroone]

Bidloo, Govert

Noordnederlands dichter en toneelschrijver (Amsterdam 12.3.1649-Leiden 30.3.1713). Hoogleraar in de anatomie te Leiden, lijfarts van Willem iii. Schreef de eerste Frans-classicistische drama's met balletten en tussenspelen. Zeer veel bijval vonden zijn *Karel erf-prins van Spanje* (1679) en *Fabius Severus* (1680). Hij `verfraaide' ook Vondels *Phaëton* en *Salmoneus* met balletten.

Literatuur:

J.L. Endtz, M.H. Mensonides en M. van Hasselt, *De Haghe-professoren...* (1972).

[J.J. Mak]

Bie, Cornelis de

Zuidnederlands dichter en prozaschrijver (Lier 10.2.1627-ald. ca 1715). Had als kenspreuk: `Waerheyt baert nijdt'. Notaris te Lier; lid van de rederijkerskamer Den Groeyenden Boom aldaar. Hij was auteur van de niet onverdienstelijke kluchten *Hans Holblock* (ca 1688) en *Louw Scheurbier en Stout Harnas sijn wijf* (1689). Onder invloed van Karel van Manders *Schilderboeck* schreef hij een aantal biografieën van beeldende kunstenaars, *Het gulden cabinet van de edel vry schilder const* (1661-1662).

Uitgave:

Bibliotheca Belgica, 1ste serie, ii (1880-1890), met bibl.

Literatuur:

L. van Boeckel, *C.d.B. zijn leven en zijne werken* (1910); W.J.C. Buitendijk, *Het calvinisme in de spiegel van de Zuidnederl. lit. der contra-reformatie* (1942); E. Rombouts, in *Gesch. v.d. Letterk. der Nederlanden*, dl. 5 (1952).

[J.J. Mak]

Bierens de Haan, Johannes Diderik

Nederlands publicist (Amsterdam 14.10.1866-Haarlem 27.9.1943). Studeerde theologie; was als idealistisch wijsgeer en artistiek essayist de auteur van talrijke publikaties, waaronder *De zin van het komische* (1931) en *In gewesten van kunst en schoonheid* (1937).

Van belang is vooral zijn aandeel in de discussie rond het socialisme, n.a.v. Marius Bauers verslagen over de kroning van de tsaar in Rusland in *De Kroniek* in 1896.

Literatuur:

H. Aalbers, *De wijsbegeerte van J.D.B.d.H.* (1932); W.R. van Brakell Buys, *Ter herdenking van dr. J.D.B.d.H.* (1944), met bibl.; J.G. van der Bend, *Het spinozisme van J.D.B.d.H.* (1970).

[G. Stuiveling]

Biesheuvel, Jacob Martinus Arend

Nederlands prozaschrijver (Schiedam 23.5.1939). Neef van de protestants-christelijke schrijfster Jacoba Vreugdenhil. Wisselde studie aan het gymnasium en de Leidse rechtenfaculteit af met perioden waarin hij werkzaam was als matroos op koopvaardijschepen. Werd enige tijd verpleegd in een psychiatrische kliniek. Wijdde zich na een korte loopbaan als bibliothecaris bij het Vredespaleis volledig aan het schrijven.

Zijn verhalen hebben een sterk autobiografische inslag; de inhoud wordt grotendeels bepaald door de feitelijkheden zoals vermeld. Daarnaast kenmerkt hij zich door een grillige fantasie en wijdlopigheid in vertellen, factoren die aan zijn beperkte thematiek een grote variatie in de uitwerking geven. Centraal in Biesheuvels werk staat de gedachte van de zinloosheid van al het menselijk handelen, en in laatste instantie de absurditeit van het leven. Ook het schrijven zelf, dat dikwijls het onderwerp van reflectie vormt, hoort bij de vele manieren waarop de hoofdpersoon/verteller van deze verhalen zich vergeefse moeite getroost. Ironie, wrange humor en veelvuldige literaire allusies zijn de verdere bouwstenen van dit proza, dat in de opeenvolgende bundelingen een sterke samenhang te zien geeft.

Werken:

In de bovenkooi (1972); *Slechte mensen* (1973); *Het nut van de wereld* (1975); *De weg naar het licht* (1977); *De verpletterende werkelijkheid* (1979); *De merel en andere verhalen* (1980); *Duizend vlinders* (1981); *De bruid* (1981); *Hoe de dieren in de hemel kwamen*, voorafgegaan door *Die aardige beer* (1982); *De steen der wijzen* (1983).

Uitgave:

Brommer op zee (1982).

Literatuur:

H. Buurman, `B. in de ban van Sisyfus', in *Maatstaf*, 26 (1978); Jan Brokken, in *Schrijven* (1980); W.A.M. de Moor, in *Wilt u mij maar volgen?* (1980); A. Korteweg, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1981); H. Werkmans, in *Aangekruist* (1982).

[J. Goedegebuure]

Biestkens, Nicolaes

Noordnederlands boekdrukker en dichter (wsch. Emden 1570-Amsterdam na 1626). Sinds 1595 exploiteerde hij zijn vaders drukkerij genaamd Inde lelie onder de doornen. Legde zich vooral toe op toneelliteratuur. Hij drukte voor de Duytsche Academie van Samuel Coster en was ook lid van deze instelling. Zelf schreef hij rederijkersliederen en de klucht *Claes Kloet* (1619).

Literatuur:

E.K. Moes-Burger, *De Amsterdamse boekdrukkers*, dl. 4 (1915); J.G.C.A. Briels, *Zuidnederl. boekdrukkers en boekverkopers* (1974).

[P.M.M. Kroone]

Bilderdijk, Willem

Noordnederlands dichter, toneelschrijver, prozaschrijver en geleerde (Amsterdam 7.9.1756-Haarlem 18.12.1831). Omdat hij door een ongeluk aan zijn linkervoet van zijn zesde tot zijn zestiende jaar tot een bijna voortdurend thuiszitten gedwongen was, was zijn eerste kennis van mens en wereld bijna uitsluitend op lectuur gebaseerd. Na enkele jaren op het belastingkantoor van zijn vader (die vroeger arts was geweest) gewerkt te hebben, studeerde hij rechten te Leiden (1780-1782). Vestigde zich nadien als advocaat te 's-Gravenhage en verwierf bekendheid als verdediger van onvermogende `oranjeklanten', die in de tijd der `patriotten' voor de rechtbank werden gedaagd. Bij de komst der Fransen in 1795 weigerde Bilderdijk de van advocaten geëiste eed op het nieuwe bewind af te leggen en werd als gevolg daarvan het land uitgewezen. Hij vertrok via Duitsland naar Engeland, met achterlating van zijn vrouw en twee kinderen (sedert 1785 was hij getrouwd met Catharina Rebecca Woesthoven, maar dit huwelijk bleek al spoedig een mislukking). In Engeland voorzag hij in zijn onderhoud als vertaler, geneesheer, portrettist en docent Latijn en Italiaans. In deze

laatste hoedanigheid kwam hij in contact met de jonge en intelligente Katharina Wilhelmina Schweickhardt, voor wie hij liefde opvatte.

In 1797 tekende hij in zijn bijbel aan dat hij K.W. Schweickhardt tot vrouw had geno-

men, maar voor het bestaan van een kerkelijk of burgerlijk huwelijk met haar is geen bewijs aanwezig, en de scheiding van Catharina werd bij afwezigheid van Bilderdijk pas uitgesproken in 1802. Kort na elkaar vertrokken Bilderdijk en zijn tweede vrouw in 1797 naar Duitsland, waar hij in een groot aantal vakken onderricht gaf. Keerde in 1806 naar Nederland terug en ontving daar financiële steun van de door hem zeer vereerde koning Lodewijk Napoleon. Zowel onder diens bewind als onder dat van de latere koning Willem i, deed Bilderdijk vergeefse pogingen om te worden benoemd tot hoogleraar.

In 1816 begon hij een privatissimum in de vaderlandse geschiedenis te Leiden, waarin hij zijn antirevolutionaire en ultramonarchale denkbeelden overdroeg op een kleine kring studenten, onder wie Is. da Costa, G. Groen van Prinsterer en J. van Lennep. Zijn collegedictaten werden na zijn dood uitgegeven door H.W. Tydeman, als *Geschiedenis des vaderlands* (13 dln., 1833-1853), die naast vele onjuistheden ook belangrijke correcties bevat op de door nationale vooroordelen verduisterde praktijk der Nederlandse geschiedschrijving. In 1827 verhuisde Bilderdijk naar Haarlem, waar hij vier jaar later stierf.

Zijn oeuvre is zeer uitgebreid. In proza schreef hij onder meer polemische geschriften over diverse onderwerpen en verhandelingen over rechtsgeleerdheid (in het Latijn), taal- en letterkunde, plantkunde (in het Frans), perspectief, wijsbegeerte, godgeleerdheid en geschiedenis. Als dramaturg publiceerde hij in 1808 de oorspronkelijke treurspelen *Floris de Vijfde, Willem van Holland* en *Kormak*, maar een literair-historisch onderzoek heeft ook talrijke ontwerpen en fragmenten aan het licht gebracht.

De *Dichtwerken van Bilderdijk* (1856-1859) werden na zijn dood bijeengebracht in vijftien delen van ca. vijfhonderd pagina's. Zijn verzen verraden dat hij als kunstenaar leefde op de breuklijn van classicisme en romantiek. Daardoor kondigt hij enerzijds de moderne directe dichtkunst van het individuele gevoel aan, terwijl hij anderzijds gebonden blijft aan de op een meer onpersoonlijk gevoel gerichte classicistische poëzie in de geijkte dichtertaal. Door een grote belezenheid en oefening had hij deze laatste zozeer in zijn wezen opgenomen, dat de gereedliggende beelden en gedachten zich soms moeiteloos ordenden naar de wil van zijn ritmiek en zelfs zijn oorspronkelijke gevoelens konden overmeesteren zonder dat de dichterlijke zelfkritiek tussenbeide kwam. Dit verklaart waarom de moderne lezer ook in zijn mooiste gedichten kan worden gehinderd door een toon, die onecht aandoet. Zowel in zijn eigen tijd als na zijn dood is Bilderdijk fel bestreden en zeer bewonderd. De geschiedenis van de Bilderdijk-waardering is een `boek' apart, waarin men helaas weinig objectieve `hoofdstukken' aantreft.

Een der hoogtepunten van zijn lyriek is het korte gedicht *Gebed*, waarin zijn door tegengestelde gevoelens van plicht en liefde veroorzaakt persoonlijk drama van einde 1796, tot waarachtige poëzie is gekristalliseerd. Op verzoek van de secretaris van de koning, Dupré, schreef hij in 1806 zijn ode *Napoleon*, waarvan de gedrukte vorm afweek van het oorspronkelijke hs. door wijziging van een tweetal strofen en het achterwege laten van de slotstrofe. Vooral in de oorspronkelijke vorm blijkt duidelijk, dat hij Napoleon slechts bewonderde als bedwinger van het monster der revolutie, die de staatsorde heeft hersteld, en hem zijn hulde alleen dan waardig achtte, indien de keizer inderdaad de wegbereider van Christus' vredemonarchie blijkt te zijn, volgens de stoute en in hoogdravende taal verwoorde verbeelding van de dichter.

Vermeldenswaard is dat deze ode begint met een verheven lofzang op de poëzie, waarin een kosmische zelfvergroting van de dichter treft, die later schijnt terug te keren bij Perk en Marsman. Beroemd door zijn schitterende en extatische partijen is ook het gedicht *Afscheid*, dat Bilderdijk na de inlijving van zijn vaderland bij Frankrijk, in 1811 heeft voorgedragen in openbare bijeenkomsten van letterkundigen. Hij ziet in dit gedicht terug op zijn eigen leven en zijn hoedanigheid als dichter, neemt afscheid van zijn landgenoten nu hij, met het verdwijnen van zijn vaderland als onafhankelijk rijk, ook zijn eigen stervensuur gekomen acht. In de slotstrofen voorspelt hij echter `stervend' het herstel van Holland, dat zijn `brekend oog' ontwaart in het `wemelend verschiet'.

Omvangrijke leerdichten van Bilderdijk zijn het ongeveer drieduizend alexandrijnen tellende *De ziekte der geleerden* (1807), een van grote medische kennis getuigende schildering van het lichamelijk lijden waaraan de dichter ten prooi was; *De kunst der poëzy* (1809), waarin hij de

dichtkunst bepaalt als een niet door `theoristen' te regelen uitstorting van het gevoel; *De geestenwareld* (1811), over de bestemming van de mens na de dood en occulte contacten op aarde met de geesten der reeds gestorvenen; *De dieren* (1817), waarin hij stelt dat deze schepselen incarnaties zijn van gevallen engelen.

De ondergang der eerste wareld is het onvoltooid gebleven epos, waarvan vier zangen en een fragment van de vijfde zang (te zamen ongeveer 3000 alexandrijnen) zijn geschreven in 1809 en 1810. Deze fantastische verbeelding van de wereld voor de zondvloed vertoont ondermeer verwantschap met de joods-Arabische traditie en met het werk van Milton en Klopstock.

Werken:

Mijn verlustiging (1779, definitieve uitg. 1781), p.; *Edipus, koning van Thebe* (1789), vert. van Sophocles' *Oedipus Rex; Mengelpoëzy*, 2 dln. (1799), bew. van Ossian, romances e.a. p.; *Poezy*, 4 dln. (1803-1807); *Mengelingen*, 4 dln. (1804-1808); *Fingal*, 2 dln. (1805), bew. van Ossian in 6 zangen; *Nieuwe mengelingen*, 2 dln. (1806), p.; *De mensch* (1808), bew. van A. Pope *Essay on Man*, met comm.; *Treurspelen*, 3 dln. (1808, 1809), met vert. van P. Corneilles *Cinna*; *Winterbloemen*, 2 dln. (1811), p.; *Hollands verlossing*, 2 dln. (1813), *Afscheid* en ander p.; *Kort verhaal van eene aanmerkelijke luchtreis en nieuwe planeetontdekking* (1813), science-fiction; *Affodillen*, 2 dln. (1814), *De geestenwareld* e.a. p.; *Nieuwe uitspruitsels*, 2 dln. (1817); *Wit en rood*, 2 dln. (1818); *Nieuwe dichtschakeering*, 2 dln. (1819); *Taal- en dichtkundige verscheidenheden*, 4 dln. (1820-1823); *Sprokkelingen* (1821); *Krekelzangen*, 3 dln. (1822-1823); *Rotsgalmen*, 2 dln. (1824), p.; *Nieuwe taal- en dichtkundige verscheidenheden*, 4 dln. (1824-1825); *Navonkeling*, 2 dln. (1826); *De voet in 't graf* (1827); *Avondschemering* (1828); *Vermaking* (1828); *Nieuwe vermaking* (1829); *Nasprokkeling* (1830), p.

Uitgaven:

E.L. Glinderman en B. Klinkert (ed.), *De ziekte der geleerden* (1852); P. Kat en G. David (ed.) (1854^2); J. van Vloten (ed.), *Bloeml. uit de dichtwerken van Mr. W.B., naar tijdsorde gerangschikt [...]* (1869); J. Bosch (ed.), *Mr. W.B.'s briefwisseling* (aanvullende uitg. eerste deel 1772-1794) (1955); Idem (ed.), *De ondergang den eerste wareld* (1959); M.J.G. de Jong (ed.), toneelwerk, in *Spiegel der Lett.*, 3, 3/4 (1960); Idem, in *De Nieuwe Taalg.*, 6 (1960), 1, 3 (1961) en 1 (1962); M.J.G. de Jong (ed.), polemieken, in *Idem* (1965 en 1967) en *De Gids* (1966); M.A. Schenkeveld-van der Dussen (ed.), *Mijn verlustiging* (1977); J. van Vloten (ed.), *Galante dichtluimen* (1979); J. Bosch (ed.), *Speels vernuft: Rebus brieven* (1981).

Literatuur:

R.A. Kollewijn, *B., zijn leven en zijn werken*, 2 dln. (1891); *Gedenkboek Mr. W.B.* (1906); H. Bavinck, *B. als denker en dichter* (1906); G. Gossaert, *B.* (1947), essays; M.J.G. de Jong en W. Zaal, *B., een overzicht van zijn leven en een keuze uit zijn werken* (1960); C. de Deugd, in *Metafysisch grondpatroon van het romantische literaire denken* (1966); M.J.G. de Jong, *Van B. tot Lucebert* (1967); Idem, *Taal van lust en weelde* (1973); M. Goote, `Mr. W.B., 1756-1831', in *Hoeksteen*, 9 (1980).

[M.J.G. de Jong]

Bilders, Gerard

Eig. Albertus Gerardus, Nederlands schilder (Utrecht 9.12.1838-Amsterdam 8.3.1865). Hij was een zoon van de landschapsschilder J.W. Bilders en vertoonde al op jeugdige leeftijd grote aanleg voor de schilderkunst. Zijn vader was echter niet in staat een degelijke opleiding voor hem te betalen en daarom was het een uitkomst dat J. Kneppelhout zich over de knaap ontfermde. Deze zond hem naar de Haagse Tekenacademie en stelde hem in staat een studiereis naar Zwitserland te maken. Uit de brieven die hij van de jonge, weinig succesrijke schilder ontving, concludeerde Kneppelhout dat hem in de letteren een betere toekomst wachtte.

Door zijn vroegtijdige dood heeft hij noch zijn schilderkunst noch zijn literair talent ten volle kunnen ontplooien. De twee delen *Brieven en dagboek*, door zijn mecenas in 1876 uitgegeven, doen hem kennen als een begaafd stilist, die zijn twijfels aan eigen kunnen en miskenning door het kunstkopend publiek met humor, maar niet zonder weemoed aan het papier toevertrouwde.

Uitgave:

W. Zaal (ed.), *Vrolijk versterven* (1974).

Literatuur:

H.F.W. Jeltes, *G.B.* (1947); E. Maas, in *Kneppelhout en de Veluwse schildersbent* (1983).

[D. Welsink]

Binnendijk, Dirk Adrianus Michel

Nederlands dichter en criticus (Leiden 12.10.1902-Amsterdam 1.6.1984). Leraar, later hoofd afdeling Kunstzaken van de gemeente Amsterdam. Als dichter had hij voorkeur voor traditionele vormen, zoals sonnet en kwatrijn; zijn taalgebruik is verzorgd, maar enigszins archaïstisch: *Het andere land*, 1930; *Onvoltooid verleden*, 1936; *Oog in oog*, 1946.

Hoewel hij grote waardering uitsprak voor enkele moderne dichters (Van den Bergh, Van Ostaijen, Marsman - met de laatste zat hij enige tijd in de redactie van

De Vrije Bladen), blijkt uit de kritieken en essays dat zijn poëzie-opvatting eerder symbolistisch was: het gedicht als autonome, transcendent gerichte taalorganisatie. Dit standpunt herinnert enerzijds aan *De Beweging*, anderzijds aan de internationale beweging van de `interpretatieve' literatuurbeschouwing (Trivium, New Criticis), maar Binnendijk werkte zijn denkbeelden minder consequent uit.

Werken:

Randschrift (1951), krit.; *Tekst en uitleg*, 3 dln. (1941, 1942 en 1946); *Een protest tegen den tijd* (1945), studie over Boutens; *Forma formans* (1947), p. krit.

Literatuur:

J. Greshoff, in *Voetzoekers* (1932); J.C. Bloem, in *Verzamelde beschouwingen* (1950); J.J. Oversteegen, in *Vorm of vent* (1969).

[J.J. Oversteegen]

Blaman, Anna

Ps. van Johanna Petronella Vrugt, Nederlandse prozaschrijfster (Rotterdam 31.1.1905-ald. 13.7.1960). Studeerde Frans mo, maar wijdde zich later geheel aan de letteren.

Na met gedichten te hebben gedebuteerd in *Helicon* en met schetsen in het maandblad *Werk* (1939) maakte zij naam met haar eerste roman, *Vrouw en vriend* (1941). Daarin stelt zij reeds het thema, dat in allerlei variaties haar mensbeeld heeft gekenmerkt: de erotiek. Naar haar besef was dit de diepste drift in ieder mens, een duistere drift, die ook vaak vervulling zocht langs averechtse wegen. Dit te erkennen, niet schaamteloos maar wel zonder schaamte, als een ervaringsfeit, leek haar een eis van eerlijkheid. Men heeft haar het `wroeten' in de donkere bewustzijnslagen en het onbeschroomde uitbeelden van bepaalde gevoelens en handelingen aanvankelijk meer dan eens verweten. Zij onderging dit als een miskenning van haar zuivere bedoeling: de mens te doorgronden - omdat zonder deze doorgronding, die tevens zelfkennis betekent, zowel de kunst als het leven de zin verliest. Zij heeft het dan ook ervaren als een openlijke rechtvaardiging, toen haar in mei 1957 de P.C. Hooftprijs werd toegekend (zie haar dankwoord in *Het boek van nu*, juni 1957).

In haar romans *Eenzaam avontuur* (1948), *Op leven en dood* (1954) en *De verliezers* (1960) en ook in enkele van haar aangrijpende novellen, speciaal in de bundel *Overdag en andere verhalen* (1957), ziet men de verwarring van gevoelens, de onontkoombare menselijke eenzaamheid, de beklemming van het minderwaardigheidsbesef, de oerangst voor het niets: geheel de positiebepaling van de mens volgens existentialistisch besef. De invloed op haar werk van verwante figuren als Sartre, Simone de Beauvoir en Albert Camus is onmiskenbaar, maar door het Hollands-burgerlijke van haar figuren liep haar oorspronkelijkheid geen gevaar. Zij wilde bovendien meer dan de erkenning van de tragische menselijke positie; zij wilde ook en vooral dat de mens de moed zou hebben zijn tekort te aanvaarden en zijn menselijke waardigheid te handhaven, niet ondanks de fatale waarheden van zijn zelfkennis, maar juist op grond daarvan. Wie haar proza aandachtig leest, vindt achter de sombere, aan Emants en Van Oudshoorn herinnerende werkelijkheidsweergave

haar menselijke mededogen, haar levensmoed, haar vlijmscherpe zelfontleding, haar drang tot zingeving naar humanistisch inzicht.

Werken:

Ontmoeting met Selma (1943), clandestiene uitg.; *De kruisvaarder* (1950); *Ram Horna en andere verhalen* (1951).

Uitgaven:

A. Kossmann en C. Lührs (ed.), *A.B. over zichzelf en anderen. Poëzie, artikelen en lezingen* (1963); H.M.A. Struyker Boudier (ed.), *A.B. fragmentarisch. Nagelaten proza* (1978).

Literatuur:

Schrijvers prentenboek, 8 (1962); H.M.A. Struyker-Boudier, `A.B. (Rotterdam 31 jan. 1905-Rotterdam 13 juli 1960)', in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk. 1969-1970* (1971); Idem, *Speurtocht naar een onbekende* (1973), diss.; C.J.E. Dineaux, `A.B.', in *Herzien Bestek* (1974); C. Lührs, *Mijn zuster A.B.* (1976); *Literama*, 13 (1978), A.B.-nummer; L. Ross, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1981).

[G. Stuiveling]

Blasius, Joan

Noordnederlands (toneel)schrijver (Oostvliet 13.4.1639-Amsterdam 6.12.1672). Advocaat. In plaats van Lodewijk Meyer werd hij in 1670 als regent van de Amsterdamse Schouwburg benoemd. Hij stond de romantische richting op het toneel voor, waardoor hij het mikpunt van de hekelingen van Nil Volentibus Arduum werd. Zijn *De edelmoedige vijanden* (1665) is een bewerking naar Scarron.

Verder schreef hij voor het toneel nog *Lysander en Kaliste* (1666), *Dubbel en enkel; jok- en ernstspel* (1670), een bewerking van Plautus' *Menaechmi* - waarop een directe reactie van `Nil' kwam met een vertaling van hetzelfde stuk onder de titel *De gelijke twelingen* - en de klucht *De malle wedding* (1671). Van hem bleef een *Album amicorum* bewaard met gedichten van o.a. Vondel, Huygens, Antonides, Jan Vos en Westerbaen.

Literatuur:

J. te Winkel, *Bladzijden* (1881); W. Elissen, *Un aspect de la fortune de Scarron au Pays Bas* (1976); Idem, `J.B., traducteur de Scarron et la société littéraire Nil

Volentibus Arduum', in *Rev. Litt. compar.*, 53 (1979); B. Dongelmans, *Nil Volentibus Arduum, een documentatie* (1982).

[P.M.M. Kroone]

Blauwe schuit

Benaming van een Middelnederlandse rijmtekst waaraan de beginregels ontbreken

en die ca 350 regels omvat moet hebben. De tekst is, te zamen met twaalf andere rijmteksten overgeleverd in een hs. uit de 15de eeuw, een zgn. repertoirehandschrift, dat bestaat uit teksten verzameld ten behoeve van een entertainer, bedoeld om voorgedragen te worden bij feestelijke gelegenheden.

De *Blauwe schuit*-tekst hierin is speciaal bedoeld voor voordracht bij de vastenavond (= carnaval)viering. Hij heeft een moraliserend doel en staat geheel in de traditie van de ironische standensatire, in die zin dat erin per stand degenen die zich misdragen in het maatschappelijk leven aan de kaak worden gesteld. De manier waarop de tekst versch. groepen mensen die buiten die standen terecht zijn gekomen beschrijft, suggereert dat dit te wijten is aan hun eigen gedrag. Zowel de vorm van de tekst, zgn. een oorkonde, als de blauwe schuit die hij beschrijft, zijn elementen die heel vaak een rol spelen bij de middeleeuwse carnavalsviering. In de laatste regels van de tekst wordt gemeld dat hij in 1413 door Jacob van Oestvoren zou zijn vervaardigd.

Uitgaven:

H. Pleij (ed.), *De blauwe schuit* (1979).

Literatuur:

A. Bozckowska, `Lunar Symbolism of "The Ship of Fools" of Hieronymus Bosch', in *Oud Holland*, 86 (1971); D.J. van der Ven, `Theatrum stultorum te Waldsassen, het narrenschip en de blauwe schuit', in *Antiquaar*, 4 (1973); H.C. Koert, `Uit de middeleeuwse gesch. van Hoedekenskerke', in *Varia Zelandiae*, 15 (1978); H. Pleij, *Het gilde van de Blauwe schuit. Literatuur, volksfeest en burgermoraal in de late middeleeuwen* (1983^2).

[F. van Thijn]

Bles, Dop (Adolf)

Nederlands dichter en (toneel)schrijver (Rotterdam 8.9.1883-'s-Gravenhage 16.1.1940). Leerling van de journalist-literator J.H. Leopold. Debuteerde onder ps. Ina de Wilde met de roman *Mijn dagboek* (1905) en publiceerde als Dop Bles de modernistische bundel *Parijsche verzen* (1923). Andere werken van hem zijn de drama's *Levensdrang* (1916) en *Narcose* (1921). Ook schreef hij toneelkritieken in *De Stem*.

Literatuur:

S. Anema, in *Moderne kunst en ontaarding* (1926); P.N. van Eyck, in *Verzameld werk*, dl. 4 (1961); J. Goedegebuure, in *Op zoek naar een bezield verband* (1981).

[G. Stuiveling]

Bliscapen van Maria

Benaming voor een reeks van oorspronkelijk zeven Middelnederlandse mysteriespelen, gewijd aan de zeven vreugden van Maria (deze zijn volgens de `na prologhe' van het laatste spel: de boodschap van de engel aan Maria, de geboorte van Jezus, het bezoek der drie koningen, het terugvinden van de 12-jarige Jezus in de tempel, de opstanding van Christus, de komst op aarde van de Heilige Geest met Pinksteren en Maria's ten-hemel-opneming). Alleen de eerste en zevende Bliscap zijn bewaard gebleven (resp. hs. iv 192 en hs. ii 478 kb Brussel: zelfde kopiist).

Op 19 febr. 1448 besloot de Brusselse magistraat ieder jaar een van de Bliscapen op de Grote Markt te laten spelen, te beginnen met de eerste, om na het zevende jaar opnieuw met de cyclus aan te vangen. De opvoeringen hadden plaats ter gelegenheid van de processie die op de zondag voor Pinksteren vanuit de Zavelkerk te Brussel omging en die herinnerde aan de miraculeuze overbrenging naar deze kerk van een Mariabeeldje uit Antwerpen in 1348. Het is mogelijk dat het stadsbestuur besloot deze opvoeringen te subsidiëren nadat reeds een eerste cyclus was gespeeld: de eerste opvoering van de eerste Bliscap zou dan in 1441 hebben plaatsgevonden; de laatste ons bekende opvoering in de rederijkerstijd was die van de zevende Bliscap in 1566, het Wonderjaar. In de 20ste eeuw zijn de twee bewaarde spelen echter weer met succes op het toneel gebracht. Vermeldenswaard is dat, naast de zeven Bliscapen, in de 16de eeuw te Brussel ook spelen van de zeven Weeën werden vertoond (geschreven door Jan Smeken en Jan Perchevael). De eerste en de zevende Bliscap zijn waarschijnlijk het werk van dezelfde, ons verder niet bekende Brusselse auteur. Wel zijn beide teksten verschillend van structuur.

Uitgaven:

P. Leendertz Jr. (ed.), `Sevenste Bliscap', in *Middelnederl. dramatische poëzie* (1907); W. de Vreese (ed.), *Eerste Bliscap* (1931); H.J.E. Endepols (ed.), `Eerste en sevenste', in *Vijf geestelijke toneelspelen der middeleeuwen* (1940), in moderne spelling; J.J. Mak (ed.), *Eerste Bliscap* (1949); W.H. Beuken (ed.), *Die eerste Bliscap van Maria en Die sevenste Bliscap van Onser Vrouwen* (1973 en 1978), met bibl.; J.F. Willems, *Eerste Bliscap* (1976), anastatische herdr. uitg. 1845; H.J. Leloux (ed.), `Eine mittelniederländisch - mittelniederdeutsche Reimfassung der "Sieben Freuden Mariens"', in *Jahrbuch Vereinigung niederdeutsche Sprachforschung 1977*, 100 (1978); A. Hübner (ed.), `Kritischer Beitrag zu Leloux, H.', in *Korr. bl. Ver. niederdeutschen Sprachforschung*, 89 (1982).

Literatuur:

P. Minderaa, `De compositie van Die sevenste Bliscap Onser Vrouwen', in *De Nieuwe Taalg.*, 49 (1956); J.J. Mak, `De bron van "Die sevenste Bliscap"', in *Versl. en Meded. Kon. Vl.*

Acad. (1957); W.H. Beuken, `Verstechniek in de beide Bliscapen', in *Leuvense Bijdragen*, 59 (1970); Idem, `Het auteurschap van de Bliscapen', in *Idem*, 60 (1971); Idem, `De Bliscapen en de schilderkunst', in *Spiegel der Lett.*, 13 (1970-1971).

[D. Coigneau]

Bloem, Jakobus Cornelis

Nederlands dichter (Oudshoorn 10.5.1887-Kalenberg 10.8.1966). Na hbs-tijd in Leiden (1899-1905) en Amersfoort (1905-1906) legde hij het staatsexamen gymnasium A af (1909). Studeerde rechten aan de Rijksuniversiteit te Utrecht, waar hij 30.11.1916 op stellingen promoveerde. Was aanvankelijk werkzaam bij de gemeenteadministratie. Na een periode als redacteur van de nrc werd hij opnieuw ambtenaar, eerst als griffier bij het kantongerecht in Lemmer en Breukelen, vervolgens in een functie bij het departement van sociale zaken en ten slotte opnieuw als griffier bij het kantongerecht, maar toen in Zutphen. Sindsdien leefde hij ambteloos. Het `zwerfziek hart' was meer dan een dichterlijke realiteit: hij woonde in versch. steden, o.a. in Amsterdam. In 1948 maakte hij een reis naar Zuid-Afrika. Voor zijn poëzie ontving hij in 1949 de Constantijn Huygensprijs en in 1953 de P.C. Hooftprijs.

Hoewel hij pas na WO I zijn gedichten bundelde, behoort hij tot de generatie van Geerten Gossaert, P.N. van Eyck, A. Roland Holst en J.I. de Haan. Dit blijkt vooral uit de die generatie kenmerkende spanning tussen ziel en zinnen. Van Eyck spreekt van een `ingeschapen ontgoocheling' als bron voor genoemde spanning. Bloem neemt een positie in tussen Roland Holst en Van Eyck, van wie de eerste zich in en door zijn poëzie een mythische wereld als wijkplaats schiep, terwijl de laatste probeerde door middel van een eenheidscheppende visie de spanning als zinvol te interpreteren. Bloem rest de aanvaarding van het levenslot, dat door zijn onbevredigdheid het verlangen naar bevrijding en daarmee onafwendbare ontgoocheling oproept. Een vicieuze cirkel die in de gedichten vastgelegd en door het dichten tijdelijk verbroken wordt.

Aanvankelijk werd zijn poëzie gekenmerkt door een breed golvend ritme en een enigszins archaïserende woordkeus en zinsbouw. Ook hierin toonde hij zich een generatiegenoot van Gossaert en van Van Eyck, aan wier discussie over de retoriek hij deelnam door een artikel in *De Beweging* van 1913. Bewust wilde hij in een traditie staan, maar daarin de eigen stem zo zuiver mogelijk laten klinken. De op *Het verlangen* volgende bundels tonen een versobering van de versvorm, voornamelijk door verkorting, waarschijnlijk door de dichter zelf als een zuivering ervaren, getuige zijn aforisme: `Dichten is afleren'. Is er als men het geheel overziet reden om de verstrakking als een verbetering te waarderen, in elke bundel van Bloem staan verzen die het kenmerk van zijn dichterschap dragen. In 1921 verscheen *Het verlangen* dat in de titel het levensgevoel formuleert, waarvan feitelijk alle bundels getuigen. In deze eerste verzameling krijgt het vorm in de gestalten en stemmingen waarvan de tweedeling spreekt. Ook de `gestalten' zijn echter door een `stemming' gekleurd. Kenmerkend is een hunkering naar levensvolheid (`Het baanwachtershuisje' in *Verzamelde gedichten*, 1947) alsof de dichter aan een aarde wilde ontvluchten, die hem ondanks ontgoochelingen bleef boeien. Het was juist dit `verlangen' dat zijn

leven intensiveerde en hem aanleiding gaf het te prijzen als `goddelijke onvervuldheid'. Dan was het leven een `koningsmaal', waarvan de `luister niet te dooven' viel (`October' eveneens in *Verzamelde gedichten*) en waarvan heen te gaan bitter verdriet bracht (`Euthanasia'). Zodra hij evenwel vormen looft, wegens de mogelijkheid der vervulling, verzwakt het verlangen. Wat hij zoëven prees, wordt een beklemming, omdat het een beperking is van een streven dat zich juist op dat onbegrensde richt. Zo kan hij steden bejubelen en vervloeken, het leven als verrukking én als een last ervaren.

Media vita (1931) ontleent zijn titel aan een befaamde middeleeuwse antifoon: `Media vita in morte sumus'. Het vervoerende verlangen verzwakt niet zozeer, maar de beklemming om het onherroepelijke van `de onsterfelijke dood' snijdt de dichter de brede adem af: de verzen zijn korter, waarbij de zo begeerde zuiverheid toeneemt. Als een *Nederlaag*, titel van een bundel uit 1937, wordt het bestaan in de schaduw der overmachtige dreiging ervaren. Men leest hierin de helderste belijdenis van één die `wereldvlucht' noch `hemelrucht' aanvaardend, slechts `lucht' zocht in de poëtische schepping zelf. Steeds sterker wordt de toon van berusting: de eigen dichterlijke bloei heeft geen bewijskracht meer voor een bestaan dat tot *Sintels* (1945) verbrand is. *`Quiet though Sad'* (1947) aanvaardt hij in een gelatenheid die meer met moed ver-

want is dan het woord suggereert, de situatie waarin hij gekomen is. Wanneer hij zo ontgoocheld is, dat het leven als één lang derven wordt geproefd, blijkt dat `Alles veel [is] voor wie niet veel verwacht'. Bij dit nulpunt der verwachting blijft de `dapperheid die domweg gelukkig wil zijn'.

De plaquette *Avond* (1950) en het bundeltje *Afscheid* (1957) bevestigen een levensliefde, die elke morgen weer ontwaakt, hoewel het hart zich voortdurend door `najaar en ouderdom, winter en dood' bedreigd weet. Wat blijft is de fierheid het `onaanvaardbare te aanvaarden'.

Verzamelde beschouwingen (1950) bevat een aantal artikelen over dichter en gedichten en over de kwestie van de retoriek in de poëzie. Zij zijn kenmerkend voor zijn visie op grootheid en zuiverheid, twee elementen die voor hem principiële waarde hebben bij de beoordeling van literatuur. Om zijn eigen bijdrage over de retoriek te situeren en om het belang van de kwestie zelf nam de dichter de artikelen van Verwey, Van Eyck en Van Ameide in een `Appendix' op.

Werken:

Aforismen (1952); *Terugblik op de afgelegde weg* (1954), pr.; *Doorschenen wolkenranden* (1958), inl. met keuze uit eigen werk; *Persoonlijke voorkeur* (1958), met comm.

Uitgaven:

Verzamelde gedichten (1976[5]); S. van Faassen (ed.), *Ongewild archief* (1977); A. Kets-Vree (ed.), *De brieven van J.C.B. aan Aart van der Leeuw (Achter het boek*, 1979); A.L. Sötemann en H.T.M. van Vliet (ed.), *Gedichten* (1979), met comm.; G.J. Dorleijn, A.L. Sötemann en H.T.M. van Vliet (ed.), *Brieven aan P.N. van Eyck* (1980).

Literatuur:

J.A. Rispens, *Richtingen en figuren in de Nederl. Letterk. na 1880* (1938); P.N. van Eyck, in *Verzameld werk*, dl. 4; A.L. Sötemann, `Over de dichter J.C.B.', in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk. 1971-1972* (afzonderlijke herdr. 1976, 1979[2]); Idem, *Vier opstellen over J.C.B.* (1979); C. Eggink, *Leven met J.C.B.* (1979); J.C. Kamerbeek, *De poëzie van J.C.B. in Europees perspectief* (1979[2]).

[H.A. Wage]

Bloem, Rein(out)

Nederlands dichter en criticus (Amsterdam 20.4.1932). Studeerde Nederlands aan de Universiteit van Amsterdam. Werkzaam als docent aan de leraren- en mo-opleiding. Publiceerde enkele bundels poëzie waarin wordt geëxperimenteerd met de taal.

Hij stelt zich op aan de kant van de dichter Ezra Pound, die met verstand en inlevingsvermogen culturele gegevens reconstrueert om er een nieuwe bezieling aan te geven. Bloems erfgoed ligt vooral in de 12de eeuw, toen de Europese beschaving een beslissende en zelfs revolutionaire wending nam. In zijn op het eerste gezicht moeilijk toegankelijke gedichten worden 12de-eeuwse feiten verbonden met hedendaagse ontwkkelingen en perspectieven. Belangrijker dan dit referentiële aspect is dat van de taal: Bloem is met dichters als Kouwenaar, Ten Berge, Faverey, Mallarmé, Reverdy Du Bouchet e.a. van mening dat persoonlijke en actuele aanleidingen moeten worden weggewerkt in een spel van taal en ritme.

Hij maakte o.a. vertalingen van Pound, Joyce, Baudelaire en Mallarmé.

Een selectie uit zijn bundels, aangevuld met later werk, bracht hij bijeen in *Part en deel* (1977). Hij was medewerker van de literaire bladen *Merlijn* en *Raster* en verzorgt poëziekritiek in dag- en weekbladen. In 1977 werd hij bekroond met de Pierre Bayleprijs voor de kritiek.

Werken:

Overschrijven (1966); *De bomen en het bos* (1968); *Scenario* (1970); *Van de aarde* (1982), vert. poëzie.

Literatuur:

K. Helsloot, `'n Ruikertje', in *Tirade*, 22 (1978).

[G.W. Huygens]

Bloemhof van de Nederlandtsche ieught

Nederlands liedboek. In 1602 publiceerde Dirck Pietersz. Pers *Den nieuwen lusthof*, waarmee hij veel succes had, maar het was één uit vele van de in die tijd verschijnende rederijkersliedboeken. In 1608 kwam hij met *Bloemhof van de Nederlandtsche ieught*, waarin 44 liederen, 21 sonnetten, 32 min of meer uitvoerige gedichten en 15 korte stukjes. De dichtvormen, de versbeheersing en het taalgebruik getuigen van een nieuwe stijl; niet minder is dat het geval met de geest die uit veel gedichten spreekt. De gedichten zijn anoniem, maar ondertekend met lijfspreuken waaronder die van Daniël Heinsius, Johan Fonteyn, Carel van Mander, Cornelis Ketel, P.C. Hooft en G.A. Bredero. In 1610 verscheen een tweede druk waarin Pers een tweedeling maakte tussen `liedekens', bestemd om gezongen te worden, en de rest: sonnetten, bruiloftsgedichten, elegieën en voordrachtpoëzie.

De *Bloemhof* is duidelijk een overgangsliedbundel. Oude en nieuwe vormen lopen door elkaar: bijv. o.a. in de sonnetten wordt de strakke jambemaat gevolgd maar treft men ook nog de aanhef `Prince', een typisch rederijkersoverblijfsel, aan. Liedboeken kunnen een inzicht geven in de algemene ontwikkeling van het literaire

leven. Opvallend is dat deze overgangsbundel in de literatuurgeschiedenis vrijwel onbesproken is gebleven.

Uitgave:

L.M. van Dis en J. Smit (ed.), *Bloemhof van de Nederlandtsche ieught* (1955).

Literatuur:

P. Leendertz, in *De Navorscher* (1861, 1867 en 1873); A. Keersmaekers, `Drie Amsterdamse liedboeken, 1602-1615', in *Nieuwe Taalg.*, 74 (1981).

[P.M.M. Kroone]

Blokker, Jan (Andries)

Nederlands publicist (Amsterdam 27.5.1927). Studeerde enige tijd Nederlands en geschiedenis. Publiceerde in 1951 de novelle *Séjour*, waarvoor hij de Reina Prinsen Geerligsprijs 1950 kreeg. In 1952 verscheen de roman *Bij dag en ontij* en in 1954 *Parijs, dode stad*. Werkte als leerlingjournalist bij *Het Parool*, werd filmredacteur voor het *Algemeen Handelsblad* en vervolgens televisiechef bij de vpro. Schreef boekrecensies, o.a. voor *De Volkskrant*, waarvan er een aantal gebundeld werd in *Het eeuwige examen* (1977).

Blokker werd vooral bekend als medewerker aan het televisieprogramma `Zo is het...' (1963-1964) en door zijn columns in *De Volkskrant*, waar hij ten slotte hoofdredacteur werd. Deze columns kenmerkten zich door de scherpe en satirische behandeling van actuele onderwerpen of van bepaalde modetrends. Ze werden veelvuldig gebundeld, o.a. in *Ben ik wel links genoeg?* (1974), *Ga direct naar de gevangenis, ga niet langs AF en ontvang geen f 200,-* (1976), *Mij hebben ze niet* (1980) en *Is m'n haar eigenlijk weer kort genoeg?* (1982).

In 1960 verscheen Blokkers eerste kinderboek, *Op zoek naar een oom*, dat door de cpnb werd bekroond. Daarna volgden nog *Het Kalekoppenhuis* (1978), *Altijd is Kortjakje ziek* (1978) en *Jeroen de Grote* (1979). Blokker schreef voorts filmscripts, o.a. voor *Fanfare*.

Werken:

Avontuur in Frankrijk (1955), pr.; *Knollen en citroenen* (1956), verh.; *Niets aan de hand* (1971), pr.; *Kijk uit, achter je* (1975), pr.; *Afscheid van televisieland* (1979), pr.; *Als de dag van gisteren* (1981), documentaire.

Literatuur:

B. van Garrel en M. van Rooy, `Zonen van Calvijn', in *Hollands Diep* (23 okt. 1976).

[G.J. van Bork]

Blokker jr., Jan

Nederlands dichter (Amsterdam 14.10.1952). Studeerde geschiedenis te Amsterdam. Debuteerde in 1972 met de zoekend geschreven epische gedichten van *De tocht landinwaarts*. In 1974 verscheen *Een haag van rozen*, sterk associatieve, vaag romantische poëzie met als tegenstelling cultuur - natuur, realiteit - romantiek, en als centraal gegeven het sprookje van Doornroosje. In de samenhangende reeks gedichten van *De huizen* (1978) wordt een tocht ondernomen door huizen en hun omgeving. Daarna volgden nog de bundels *Gezangen* (1980) en *Kind* (1984). Vanwege de vaagheid van zijn poëzie is Blokker een sterk omstreden dichter.

Literatuur:

R. Bloem, in *Vrij Nederland* (15 juli 1978).

[G.J. van Bork]

Blommaert, jonkheer Philip Marie

Vlaams literatuur-historicus en dichter (Gent 27.8.1808-ald. 14.8.1871). Van opleiding jurist, uit belangstelling geschiedkundige in dienst van het Vlaamse zelfbewustzijn. Richtte in 1834 met C.P. Serrure de *Nederduitsche Letteroefeningen* op, gaf o.a. *Theophilus* (1836) uit en publiceerde *De Nederduitsche schryvers van Gent* (1861).

Werken:

Aenmerkingen over de verwaerloozing der Nederduitsche tael (1832); *Liederik de Buck* (1834), p.; *Iwein van Aelst (1128)* (1842), r.; *Volu-Spa of voorzegging der priesterin* (1851), p.; *Gedichten* (1953).

Literatuur:

D. Hermans, `Ph.M.B.', in *Twintig Eeuwen Vlaanderen*, 13: *Vlaamse figuren*, 1 (1976); A. van Loey, `Notice sur Ph.M.B.', in *Annuaire Académie royale de Belgique*, 143 (1977), met bibl.

[G. Stuiveling]

Blijstra, Rein(der)

Nederlands prozaschrijver (Harlingen 29.8.1901-Amsterdam 10.8.1975). Na onvoltooide universitaire studies werkzaam als journalist (chef kunstredactie *Het Vrije Volk*). Werkte mee aan *Forum*, was later redacteur van *Critisch Bulletin*. Debuteerde voor WO II met enkele novellen en een roman. Publiceerde clandestien tijdens de bezetting (onder ps. R. van Harlingen): *Bij nadere kennismaking* (1944) en *Haaien voor Nabatoe* (1945). Evolueerde sindsdien tot een van Nederlands knapste beoefenaars van het novellengenre, waarvan hij het eigen, specifiek dramatische karakter onderstreepte.

Zijn werk munt uit door scherpe probleemstelling - niet zelden worden de helden in uitzonderlijke situaties voor gewetensvragen gesteld, bijv. in *Gericht tot zelfbehoud* (1941), *Hoogtevrees* (1954) en *Dilemma* (1960) -, spannende intrige en verrassende ontknoping. Schijnbare afwezigheid van stilistische bekommernissen en emotionele

bewogenheid, de cerebrale opbouw van de handeling en de eliminatie van het overbodige verlenen zijn novellen een koele soberheid en een schematisch karakter die in de beste gevallen feilloze zuiverheid zijn. Zijn kritiek op de conventionele moraalnormen doet dikwijls cynisch aan. Blijstra schreef voorts science-fictionverhalen, stadsbeschrijvingen en reisschetsen die grote belangstelling verraden voor kunst en cultuur, in het bijzonder architectuur (*Europa, mijn vaderland*, 1953) en vertaalde o.m. uit het Duits.

Werken:

Het gevaarlijke beroep (1945), nov.; *Mijn vriend, de koning* (1947), r.; *De stem in de woestijn* (1955), nov.; *Tegenzin en tegenstand* (1959), nov.; *Reiziger in Europa* (1961), reisb.; *Het planetarium van Otze Otzinga* (1962), nov.; *Iemand is de ander* (1964), nov.; *'s-Gravenhage, stad om de vijver* (1964); *Rotterdam, stad in beweging* (1965); *Reiziger in Turkije* (1966); *Wij wonen, wonen wij* (1967); *Metamorfose* (1968), science-fiction; *2000 jaar Utrecht* (1968); *Het slachtoffer was de dader* (1971); *Haarlem, heel oud, heel nieuw* (1971).

Literatuur:

V.E. van Vriesland, `Vitale verstandelijkheid', in *Critisch Bulletin*, 14 (1947); P.H. Dubois, `Het novellistisch talent van R.B.', in *Het Boek van Nu*, 14 (1960); W.J. Simons e.a., `R.B. 1901-1975', in *Vriendenboek* (n.a.v. Leeuwardense tentoonstelling `R.B., een schrijversleven') (1976).

[W. Gobbers]

Boddaert, Marie

Jonkvrouwe Maria Agatha, Nederlandse schrijfster van jeugdboeken (Middelburg 6.2.1844-'s-Gravenhage 12.4.1914). Groeide op in een beschermd milieu; trouwde in 1870 met Rudolph Enno Hillegondus Muntz Gelderman (1846-1877), beroepsmilitair; verhuisde na de dood van haar echtgenoot naar 's-Gravenhage waar zij met uitzondering van een verblijf in Montreux (1892-1896) en Zürich (1906-1911) steeds woonachtig bleef.

Zij debuteerde onder het ps. Luctor met verhalen in het tijdschrift *Nederland* (1844); publiceerde in versch. tijdschriften poëzie, gebundeld in *Aquarellen* (1887). Daarna legde zij zich in hoofdzaak toe op het schrijven van boeken voor de (oudere) jeugd: o.a. *Sturmfels* (1889). Onder het ps. Rudolph Curtius schreef zij de tendensroman *Buiten de wet* (1890).

Werken:

Serena (1898), p.; *Jong leven* (1905), jeugdb.; *Frans en het geheim* (1909), jeugdb.; *Roswitha* (1909), jeugdb.; *Prins Almanzor's makker* (1912), jeugdb.; *Naar het tooverslot van de witte vrouw* (1913), jeugdb.; *Op Wendehuis* (1913), jeugdb.; *De schipper van de Jacomina* (1913), jeugdb.

Uitgave:

E. Gelderman (ed.), *Naar lichte hoogten. Nagelaten verzen* (1916).

Literatuur:

W. Kloos, in *Veertien jaar literatuurgeschiedenis*, dl. 2 (1896); J. Snellen, levensbericht, in *Jaarb. Mij der Nederl. Lett. 1913-1914* (1914); M.C. van Empel-Boddaert, `M.B. over M.B.', in *Maatstaf*, 18 (1970-1971); G.G. Trimpe Burger-Mekking, `De Zeeuwse schrijfster M.B. (1844-1914)', in *Zeeuws Tijdschr.*, 32 (1982).

[D. Welsink]

Boddaert, Pieter

Noordnederlands dichter (Middelburg 6.8.1694-ald. 24.1.1760). Studeerde te Leiden, werd advocaat te Middelburg, later griffier der admiraliteit van Zeeland. Schreef o.a. de veelgelezen *Stichtelijke gedichten* (3 dln., 1726-1738). Zijn zoon gaf in 1761 *Nagelaten mengelgedichten* uit, waarin een levensbeschrijving is opgenomen.

Literatuur:

Nieuw Nederl. biografisch woordenboek, 6 (1924).

[G. Stuiveling]

Boddaert jr., Pieter

Noordnederlands dichter (Utrecht okt. 1766-Amsterdam 9.3.1805). Kleinzoon van vorige, advocaat te Amsterdam. Maakte enige naam door zijn *Gedichten* (2 dln., 1788-1789) en zijn *Gedichten uit de gevangenis* (1792), maar verwierf zijn grootste reputatie als losbandig levenskunstenaar.

Zijn erotische verzen, die hij naar het heette in kroegen en bordelen voor de vuist weg vervaardigde, werden door enige vrienden met zijn levensgeschiedenis uitgegeven in *Poëtische en prozaïsche portefeuille* (1805; sedertdien enkele malen uitgebreid herdrukt). Enkele staaltjes vindt men in de bloemlezing *Venus' lusthof* van Leonard de Vries.

[G.W. Huygens]

Bodecheer Benningh, Johan

Ook Janus Bodecherus Benningius, Noordnederlands dichter (Loosdrecht 1606-vóór 20.8.1642). Schreef ook Neolatijnse verzen. Studeerde letteren in Leiden (1620) en promoveerde in 1624. In 1629 werd hij daar hoogleraar in de ethica, in 1635 in de fysica. Voor wetenschappelijk onderzoek ging hij in 1638 in dienst van de Westindische Compagnie naar Brazilië. Krankzinnig geworden keerde hij in 1640 terug en overleed in 1642. Bodecheer Benningh stond in contact met o.a. Cats en Huygens.

Zijn *Satyricon* (1631), een menippeïsche satire waarin hij de Leidse studentenzeden hekelde, heeft heel wat stof doen opwaaien.

Werken:

Leydsche oorlofdaghen: of Nederduytsche gedichten (1630); *Satyricon in corruptae juventutis mores corruptos* (1631), hekeldichten; *Dido, oft' Heylloose minnetocht. Treurspel* (1634); *Compendium ethices* (1635); *Orationes duae, de contagione, et morte contemnenda* (1635); *Poemata* (1637).

[P.J. Verkruijsse en J. IJsewijn]

Boeckx, Bertelmeus

Zuidnederlands dichter (2de helft 16de eeuw-1ste kwart 17de eeuw). Lid van de rederijkerskamer De Jenettebloem te Lier. Boeckx verzamelde tussen 1570 en 1620 het album *Chansons Flamandes* (hs. kb Brussel 14275), bevattende 43 gedichten, waarvan 11 ontleend aan de *Rhetoricale werken* van Anthonis de Roovere, voorts een aantal geuzenliederen, psalmen van Dathenus, liederen zoals het Hildebrantslied, enz.

In zijn eigen werk, over het geheel melancholiek van toon, legt Boeckx een religieuze en sociale belangstelling aan de dag. Hij is begaan met het lot van de boeren, die de dupe worden van onrustige tijden; hij komt in opstand tegen onrechtmatige verrijking, vooral door middel van oorlogen. Zijn godsdienstig standpunt is niet duidelijk: een late sacramentist, verwant aan Coornhert, of nog katholiek, maar sterk reformatorisch bewogen?

Literatuur:

A. van Duinkerken, *Dichters der contra-reformatie* (1932); Idem, in *De Gids*, 4 (1939); W.A.P. Smit, *Dichters der reformatie* (1939); H. van de Wijnpersse, `De rederijker B.B.', in *Tijdschr. v. Taal en Letteren*, 28 (1940); L. Strengholt, `Wel op, wel op, ick gae ter jacht', in *Nieuwe Taalg.*, 50 (1957); H. Thys, `B.B. en zijn Lierse gedichten', in *'t Land van Ryen*, 10 (1960); I. Demarre, `Wel op, wel op ick wil ter jacht', in *Spiegel der Lett.*, 6 (1962); H. Thys, `Het verzamelhandschrift B.B. Het auteurschap', in *'t Land van Ryen*, 14 (1964).

[J.J. Mak en D. Coigneau]

Boeka

Ps. van Philippus Carel Cornelis Hansen, Nederlands romanschrijver (Amsterdam 26.5.1867-'s-Gravenhage 6.10.1930). Over zijn leven is weinig bekend. Werkte een aantal jaren als koffieplanter op Midden-Java en leerde daar de slechte economische en sociale toestand van de bevolking kennen. Na terugkeer in Nederland (1897) schreef hij een viertal tendensromans die behalve een aanklacht tegen het Nederlandse koloniale beleid een groot aantal praktische suggesties tot hervormingen bevatten.

Hoewel literair van minder belang, vormt dit werk een belangrijke bron voor de kennis van de Javaanse samenleving aan het eind van de 19de eeuw.

Werken:

Een koffieopziener (1901); *Pàh Troeno* (1901); *Beschaving* (1903); *Pàhkasinum* (1904).

Literatuur:

R. Nieuwenhuys, in *Oost-Indische spiegel* (1978).

[G. Termorshuizen]

Boeken, Hein

Eig. Hendrik Jan, Nederlands dichter (Amsterdam 2.12.1861-ald. 19.10.1933). Studeerde te Amsterdam klassieke talen, promoveerde aldaar in 1899 op het proefschrift *Adnotationes ad Apuleii Metamorphoseon Lib. XI.* Gaf les in oude talen en werd directeur van de Brinioschool te Hilversum. Kwam al vroeg in aanraking met *De Nieuwe Gids*, waarin hij in 1887 zijn eerste sonnet publiceerde. Boeken was een trouw vriend van Willem Kloos, voor wie hij in alle opzichten veel heeft gedaan. Hij stond bekend om zijn hulpvaardigheid en kinderlijke geest en was vermaard als gelegenheidsdichter die bij elke feestelijkheid een sonnet voordroeg.

Boeken las en schreef acht vreemde talen, w.o. Italiaans, Zweeds en Russisch, maar hem ontbrak `die kennis van de wereld en hare wegen, die gewoonlijk den echten dichter en wijsgeer vreemd blijft', zoals hij zelf Shelley karakteriseerde. Zijn verzen zijn van belang omdat Boeken, evenals Verwey, al vroeg experimenteerde met vrij ritme en polymetrie. Veel van zijn werk, hoe sympathiek ook, is in de vergetelheid geraakt.

Werken:

Goden en menschen (1895); *De historie van Floris en Blanchefloer* (1898); *Lucius Apulejus' `Herscheppinge of de Gouden ezel'* (1901), vert.; *Aan mijne vrouw* (1902); *Helena* (1902); *Dante's hel, in proza overgebracht en met een inleiding voorzien* (1906); *Dante's louteringsberg, in proza overgebracht en met een inleiding voorzien* (1908); *Giosue Carducci* (1908), essay; *Dante. Het paradijs, in proza overgebracht en met een inleiding en aanteekeningen voorzien* (1908); *Frédéric Mistral* (1910), essay; *Verzen* (1920); *Thoukudides' Navorschingen* (samen met H.M. Boissevain, 1908-1924).

Uitgave:

Proza en poëzie (1936).

Literatuur:

M. Nijland-Verwey, `H.B.s Latijnse verzen', in *Hermeneus*, 38 (1966-1967); H.G.M. Prick, `Kloos-ups van tijdgenoten 1 en 2', in *Juffrouw Idastraat*, (1972-1973) en 2 (1973); F.I. Nucciarelli, `Quattro versioni nederlandesi d'un passo dantesco: Inf. xvii 58-66', in *Annali Istituto Universitario Orientale*, 20 (1977); P. van Schilfgaarde, `De dichter H.B. en de klassieke oudheid', in *De tachtigers en de klassieken* (1980); Boekenbijlage, in *Aarts' letterkundige almanak voor het boekenjaar 1983* (1982).

[G.H. 's-Gravesande en red.]

Boendale, Jan van

Ps. Jan de Clerc (eertijds ten onrechte Jan Deckers genoemd), Zuidnederlands dichter en prozaschrijver (Tervuren, bij Brussel, 1279-Antwerpen ca 1350). Aanvankelijk een van de drie en sinds 1314 dertig jaar lang de eerste schepenclerc (d.i. stadssecretaris) van Antwerpen.

Boendale behoort als dichter tot de zgn. didactische school, die teruggaat tot Jacob van Maerlant, maar onderscheidt zich door grotere oorspronkelijkheid en zelfstandigheid van oordeel. Hij is de eerste leek in de Nederlandse letterkunde die een eigen standpunt inneemt en meermalen een van de gangbare opvattingen afwijkende mening durft te verdedigen. Daardoor is hij een typische vertegenwoordiger van de reeds enigszins geëmancipeerde 14de-eeuwse stedelijke burgerij.

Naast het betrekkelijk weinig interessante, ofschoon door zijn omvang respectabele rijmwerk *Brabantsche yeesten*, geschreven op verzoek of op last van Willem Bornecalve, schout en schepen van Antwerpen, ter meerdere glorie van de Brabantse hertogen, waarbij de dichter, althans in de eerste boeken, zijn bronnen (o.a. Lodewijk van Velthem) nogal slaafs volgt, zet hij zich na 1325 aan het schrijven van zedekundige werken, wat beter strookt met zijn aard en aanleg. Ofschoon hij ook in zijn voornaamste werk *Der leken spieghel* (1325-1328) veelvuldig put uit bepaalde (helaas doorgaans geen eersterangs) bronnen, zoals de apocriefe evangeliën, de *Sidrac*, de *Legenda aurea*, de kroniek van Martinus van Troppau, de *Disticha Catonis*, Facetus en ps. Methodius, is hij zo kwistig met persoonlijk commentaar, dat een vrijwel complete levens- en wereldbeschouwing uit de oorspronkelijke passages kan worden geconstrueerd.

Vooral bij de behandeling van stoffen die zijn speciale belangstelling hebben, vallen rijmvaardigheid, taalbeheersing en vertelkunst op. Onmiddellijk na *Der leken spieghel* levert Van Boendale (die naar eigen getuigenis nooit stil kon zitten, maar altijd moest lezen of schrijven) een prozavertaling van *Het boec van Sidrac* (1329), dat hij bij het schrijven van *Der leken spieghel* reeds als onuitputtelijke vraagbaak had leren waarderen. Het oorspronkelijkste geschrift dat van Van Boendale bewaard is gebleven, is *Jans teesteye* (vóór 1333, wsch. na *Der leken spieghel*, al zijn de meningen hierover nog verdeeld), gedicht naar het voorbeeld van Maerlants *Martijnzangen* en waarin door de klachten over de plichtsverzaking der onderscheiden maatschappelijke standen heen, duidelijk blijkt waar Van Boendales sympathieën liggen. Een ouderdomsgeschrift is *Het Boec vander wraken*, ten dele naar nog niet volledig geïdentificeerde bronnen, maar voornamelijk naar de *Sidrac* en ps. Methodius, apocalyptisch van toon, waarin tegen de achtergrond van de komende ondergang van de wereld door de ineenstorting van het Duitse keizerrijk, de lezer wordt bezworen terug te keren tot christelijker daden.

Uitgaven:

J.F. Willems, *Brabantsche yeesten; Les gestes des ducs-de-Brabant par Jean de Klerk d'Anvers*, 2 dln. (1839-1843); M. de Vries, *Der leken spieghel*, 4 dln. (1844-1848); F.A. Snellaert, `Jans Teesteye' en `Boec vander wraken', in

Nederlandsche gedichten uit de veertiende eeuw van J.B., Hein van Aken en anderen (1869); J.F.J. van Tol, *Sidrac* (1936); G. Ljunggren, *Der leken Spieghel* (1963), Middelnederduitse vert.

Literatuur:

J. te Winkel, *De ontwikkelingsgang der Nederl. letterk.,* dl. 2 (1973^2); J. van Mierlo, *Gesch. van de letterk. der Nederlanden*, dl. 1 (1939); J.J. Mak, `B.-studies', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 75 (1957) en 77 (1959); Idem, `B. en de Legenda aurea', in *Meded. der Kon. Nederl. Akad. v. Wetenschappen, afd. Lett., nieuwe reeks*, dl. 20, 13 (1957); Idem, `Het Boec vander wraken', in *Leuvense Bijdragen* (1958); Idem, `B. en de bijbel', in *Nederl. Archief v. Kerkgesch.* (1958); F. Closset, `Aspect de la tendance au didactisme dans les lettres thioises: Maerlant et B.', in *Mélanges de linguistique et de philologie Fernand Mosse in memoriam* (1958); J.F. Vanderheyden, `Literaire theorieën en poëtiek in de Middelnederl. geschriften. [...]', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1961); R. Vos, `Gemeenplaatsen rond de priester in Elckerlijc, bij J.v.B., Anthonis de Roovere en Cornelis Everaert', in *Ons Geestelijk Erf*, 40 (1966); L. Mellaerts, `Dichter J.v.B. Zeden- en geschiedkundige', in *Meer Schoonheid*, 20 (1973); Th. Coun, *Twintig eeuwen Vlaanderen*, 13 (1976); A. Ampe, `Walter Bosch, monnik van Affligem en zijn twee bewerkingen van J.v.B.'s Brabantsche yeesten', in *Bijdragen tot de Gesch.*, 60 (1977); J. van Gerven, `Sociale werkelijkheid en mentale konstructie in het werk van J.v.B.', in *Tijdschr. voor Sociale Gesch.*, 5 (1979); P.C. van der Eerden, `Het maatschappijbeeld van J.v.B.', in *Idem*, 5 (1979); J. van Gerven, `P. van der Eerden en B.'s maatschappijbeeld', in *Idem*, 5 (1979).

[J.J. Mak en J. Reynaert]

Boens, Daan

Vlaams dichter (Oostende 4.6.1893-Gent 2.2.1979). Studeerde filosofie en letteren aan de universiteit te Luik. Uit zijn ervaringen aan het IJzerfront tijdens WO I ontstonden zijn eerste, humanitaire dichtbundels *Van glorie en lijden* (1917) en *Menschen in de grachten* (1918). Na de oorlog

werkzaam als journalist, in 1936 medeoprichter-beheerder van Radio-Vlaanderen. In 1938 stichtte hij, samen met o.a. Johan Daisne, Pan, vereniging van Oostvlaamse letterkundigen. Zijn gedichten uit die periode, o.a. gebundeld in *Klaarten* (1939), zijn strenger van vorm en drukken verinnerlijkte gevoelens uit.

Werken:

In witte gewaden (1914); *De verrijzenis* (1920); *De schoone reis* (1928); *De late passagier* (1929); *Veertien-Dertig* (1930); *De man die zijn vrouw verkocht* (1931), t.; *Het paard van Don Quijote* (1941); *Het leven van een man in twintig kwatrijnen* (1942); *Opdracht aan het leven* (1943); *De veroveraar* (1943); *Het hart der wereld klopt* (1947); *Aan het leven* (1953); *Nocturnen* (1956); *Van aanschijn tot aanschijn* (1961).

Literatuur:

U. van de Voorde, *Modern al te modern* (1931); A. Demedts, *De Vl. poëzie tussen 1918 en 1941* (1941); J. Vercammen, *D.B.; Oostvl. literaire monografieën*, 10 (1978).

[P. de Wispelaere]

Boer, Jo

Eig. Johanna Maria, Nederlandse romanschrijfster (Soerabaja 4.12.1907). Tevens actief als schilderes. Verbleef geruime tijd in Parijs en Algerije. Haar romans die qua inhoud, compositie en stijl door literaire conventies zijn bepaald, ontstonden kort voor en na WO II. Sinds 1949 is van haar hand geen nieuw werk meer verschenen.

Werken:

Catharina en de magnolia's (1938); *Wereldtentoonstelling* (1939); *De vertroosting van het troosteloze* (1947); *De erfgenaam* (1947); *Melancholie der verzonken jaren* (1948); *Kruis of munt* (1949); *Een zachtmoedige* (1949); *Beeld en spiegelbeeld* (1949).

Literatuur:

M. ter Braak, in *Verzameld werk*, dl. 7 (1951); B. Stroman, in *De Nederl. roman* (1951).

[J. Goedegebuure]

Boer, Herman Pieter de

Nederlands publicist en verhalenschrijver (Rotterdam 9.2.1928). Na een onafgemaakte schoolopleiding, veel omzwervingen en talloze beroepen, richtte hij in 1954 samen met Dimitri Frenkel Frank en Hans Ferrée een Amsterdams reclame- en ideeënbureau op. In 1956 debuteerde hij met een mislukte toekomstroman, *De witte partij*, en in datzelfde jaar viel het driemanschap uit elkaar. De Boer bleef echter actief als tekstschrijver, nu vooral voor televisie en radio, en als songwriter voor een aantal popartiesten.

In 1972 verscheen zijn eerste literair geslaagde novelle `Dorpsgeheimen', in de verzamelbundel *Leesgenot-scharlaken*, samen met teksten van Schippers en Heeresma. In het weekblad *De Tijd* werd hij vast medewerker met verhalen en columns. Verhalen van zijn hand verschenen in *De vrouw in het maanlicht en andere zonderlinge verhalen* (1973), *Het damesorkest en andere stadsverhalen* (1976), *De kellnerin en andere verhalen* (1977), *Het herenhotel en andere verhalen* (1979), *De nymfentrein en andere verhalen* (1981) en *De divanpop en andere verhalen* (1982). Voorts schreef De Boer het levensverhaal van Rijk de Gooyer, *Krentenbollen, kogels en klatergoud* (1968), en van Eddy Christiani, *Het stond in de sterren* (1969). Samen met Pat Andrea vervaardigde hij *Het Nederlands gebarenboekje* (1979).

Werken:

Zeven sonnettines (1978); *Het beste van Herman Pieter de Boer: Het Papieren badbak en andere verhalen* (1980); *Waanzin en moederliefde. Dorpsgeheimen* (1980); *Van postiljon en pleisterplaats: met de postkoets van Groningen naar Brussel* (samen met K. Jonckheere, 1981); *Louter streelzucht en andere sonnettines, speels en spannend* (1982).

Literatuur:

W. Kusters, *H.P. de B.* (1979); G. Komrij, `Averechts in de tijd', in *Averechts* (1980).

[G.J. van Bork]

Boer, Lodewijk Maria de

Nederlands toneelschrijver (Amsterdam 11.2.1937). Aanvankelijk altviolist bij het Concertgebouworkest. Schreef sinds 1963 o.a. voor het studententoneel enkele stukken in de toen moderne absurdistische trant (invloed van Pinter en Beckett), die ook tot het beroepstoneel doordrongen; in 1969 gebundeld uitgegeven (*De kaalkop luistert; De verhuizing; Borak valt; Darts*). Sinds 1967 met succes werkzaam als dramaturg en regisseur, vooral van de neo-realistische vierdelige serie *The Family* (1972-1973), vol tragikomische verwikkelingen rondom enkele buiten de normale maatschappij levende figuren in een gekraakt pand. Het stuk werd, evenals zijn *Zeven*

manieren om een rivier over te steken (1971), ook in het buitenland opgevoerd (o.a. in België, Frankrijk, Duitsland en de V.St.). In 1977 schreef hij het libretto voor de satirische opera *Orpheus* van Louis Andriessen.

Werk:

De pornograaf (1978).

Literatuur:

N. Brink, `Het gaat erom de mensen onzeker te maken', in *Toneel/teatraal, Mickery Mouth*, 94 (1973); A. van Doorn, interview, in *Filmfan*, 20 (1980).

[G.W. Huygens]

Bogaers, Adrianus

Noordnederlands dichter ('s-Gravenhage 6.1.1795-Spa 11.8.1870). Studeerde te Leiden, werd advocaat en later rechter te Rotterdam, waar hij lange tijd middelpunt van

het letterkundig leven was. Publiceerde als historiserend en huiselijk dichter in de trant van Tollens o.a. *De togt van Heemskerk naar Gibraltar* (1837) en *Balladen en romancen* (1846).

Van belang is het door hem samengestelde *Woordenboek op de dichtwerken van W. Bilderdijk*, in 1878 uitgegeven door W.G. Brill.

Werken:

Jochébed (1835); *Dichtbloemen uit den vreemde* (1852); *Tollens. Dichtstuk* (1857); *Gedichten* (1859); *Balladen en andere dichtstukjes* (1862); *1813-1863. Jubelzang* (1863).

Uitgaven:

N. Beets (ed.), *Gezamenlijke dichtwerken*, 2 dln. (1871); W.G. Brill (ed.), *Taalkundige opstellen* (1872).

Literatuur:

F.A. Snellaert, levensbericht, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk.* (1872); J.G. Gleichman, *Het leven van Mr. A.B.* (1875); W.F. Hermans, in *Boze brieven van Bijkaart* (1977).

[G. Stuiveling]

Bogaert, Abraham

Noordnederlands dichter en prozaschrijver (Amsterdam, gedoopt 7.10.1663-ald., begraven 6.12.1727). Maakte in dienst van de Oostindische Compagnie grote reizen naar Oost-Indië en vandaar naar Zuidoost-Azië, waaraan zijn *Historische reizen door d'oostersche deelen van Asia* (1717) hun ontstaan te danken hebben. Verder schreef hij gedichten, historische en numismatische werken. Als toneelschrijver was hij op Frankrijk gericht: *Myrrha of de gestrafte bloedschande* (1688), *Rhadamistus en Zenobia* (1713), *Phocion* (1743). Vertaalde tevens werken van Quinault (o.m. *Stratonice*) en Racine (*De pleiters* en *Alexander de Groote*). Van belang is ook zijn uitgave van de volledige werken van Focquenbroch in 1709.

Literatuur:

C.G.M. Smit, in *Nederl. Historiën*, 17 (1983).

[M. Kröjer]

Bogaerts, Theo

Eig. Theoduul Leopold Antoon, Vlaams journalist en prozaschrijver (Sint-Niklaas 26.4.1893-Brussel 21.6.1971). Auteur van een aantal romans, o.a. *Het oog op de heuvel* (1928) en *Ibolya* (1943), en novellen als de bundel *De schalmeiende dood* (1926), *De Bayadère* (1929) en *De vluchteling en de dood* (1942), aanvankelijk in een niet onaardige fantastische verhaaltrant en later in vlotter, maar wel sfeer scheppend proza geschreven.

Publiceerde ook journalistieke schetsen en humoresken (o.m. *Brusselse krabbels*, 1927; *De bonte waereld*, 1931) en vakantieherinneringen (*Oceania*, 1936; *Ik ging eens naar New York*, 1942).

Literatuur:

R.F. Lissens, *De Vl. letterk. van 1780 tot heden* (1953).

[B. Decorte]

Bohl, Joan

Nederlands dichter en prozaschrijver (Zierikzee 8.10.1836-Amsterdam 21.10.1908). Vertoefde als zakenman in vele steden van Europa, terwijl hij zich tevens wijdde aan de letteren. Na zijn terugkeer studeerde hij te Leiden rechten en vestigde zich als advocaat te Amsterdam. In 1876 stichtte hij *De Wachter* en vertaalde Dantes *Divina commedia* in terzinen. Onder de schuilnamen Quos Ego, Hendrik Smits en Constantijn Ager schreef hij romans. Zijn *Canzonen* (1885) hebben een scherpe kritiek uitgelokt van Willem Kloos in *De Nieuwe Gids*.

Werken:

Horsa en Iliandi (1855); *Willibrordus* (1855); *Bonifacius* (1857); *Hemeltelg en wereldling* (1858), r.; *Blijf bij ons* (1859), r.; *Pius VII en zijn tijd* (1861-1862); *Waarom?*, 2 dln. (1863), onder ps. Quos Ego; *Geschiedkundige werken, novellen en gedichten*, 4 dln. (1863-1864); *Het handschrift, schetsen der VIe eeuw* (1866), onder ps. Hendrik Smits; *Oom Adriaan* (1866), r., onder ps. Hendrik Smits; *Najaarsbladeren* (1867), p.; *Ontgroening van een modern oud-student* (1869), brochure, onder ps. Quos Ego; *De godsdienst uit een staat- en rechtskundig oogpunt beschouwd* (1871); *Dante, De hel, Het vagevuur, Het paradijs, in terzinen vertaald met verklaringen en geschiedkundige aanteekeningen nopens den dichter* (resp. 1876, 1886 en 1884)); *De Raad der advocaten te Abdera* (1893), brochure.

[G.H. 's-Gravesande en red.]

Bolswert, Boetius (Boete) Adamsz. à

Noordnederlands schrijver (Bolsward ca 1580-Antwerpen 1633). Graveur en illustrator (ondertekent als plaatsnijder soms B. à Bolswert); ca 1610 te Amsterdam, ca 1619 te Antwerpen; aldaar lid van het St.-Lucasgilde en van de sodaliteit der Bejaerde Jonghmans. Zijn voornaamste werk is: *Duyfkens ende Willemynkens Pelgrimagie tot haren beminden binnen Ierusalem... mit sinspelende beelden wtghegheven door Boetius A Bolswert* (Antwerpen 1627).

Ongeveer vijftig jaar vóór Bunyans *Pilgrims Progress* verscheen deze beschrijving van een allegorische pelgrimstocht naar Jeruzalem. De taal is levendig, de toon devoot, naar moderne smaak soms wat te zoet. Belangrijk als zedenschildering van die tijd. Beleefde ca 23 drukken, sedert 1655 meest Noordnederlandse volksedities; tien Franse uitgaven, een Duitse en een Engelse vert. op rijm gezet door de Brugse priester Prosper de Vynck (1641).

In Noord-Nederland zijn versch. kinderprenten aan de historie van Duyfken en Willemynken ontleend.

Literatuur:

J.F.M. Sterck, *Almanak voor Nederl. Katholieken* (1895, 1901); H.J.A. Ruys, *Duyfkens ende Willemynkens Pelgrimagie* (1910), diss.; M. Funck, *Le livre belge à gravures* (1925); R.C. Collmer, `The reception of Bunyan's Works in the Netherlands', in *Ten Studies in Anglo-Dutch Relations* (1974).

[W.J.C. Buitendijk]

Bom, Emmanuel de

Vlaams prozaschrijver (Antwerpen 9.11.1868-Kalmthout 14.4.1953). Ambtenaar, sinds 1891 werkzaam bij de Stadsbibliotheek te Antwerpen; bibliothecaris 1911-1919 en 1926-1933, in welk laatste jaar Lode Baekelmans hem opvolgde. Bovendien correspondent van de *Nieuwe Rotterdamse Courant*; medeoprichter van *Van Nu en Straks, Vlaanderen* en het *Tijdschrift voor Boek- en Bibliotheekwezen*.

Na reeds vroeg in diverse periodieken te hebben gepubliceerd, o.a. letterkundige studies en min of meer autobiografische, pessimistische prozaschetsen, schreef De Bom in 1897 zijn bekendste werk, de korte roman *Wrakken*, die wel wordt aangeduid als de eerste Vlaamse stadsroman. Lange tijd zweeg de auteur als belletrist; wel kwamen er talrijke journalistieke stukken, kronieken over letterkunde, portretten van kunstenaars e.d., die goed en subtiel geschreven waren. Het beste hiervan werd herdrukt in *Het levende Vlaanderen* (1917), *Nieuw Vlaanderen* (1925) en *Dagwerk voor Vlaanderen* (1928). In latere jaren verschenen nog prozaschetsen, die over het algemeen blijmoedig van toon waren, doch oppervlakkiger dan zijn jeugdwerk. Gezellig vertelde herinneringen vindt men in zijn roman *Het land van Hambeloke* (1946) verwerkt.

Wrakken is een weemoedig verhaal van geluksverlangen en besef van het menselijke tekort, met enige autobiografische elementen; kort, sober en zuiver van compositie, verzorgd van taal. Zowel de psychologie als de milieutekening komen tot hun recht. Als verhaal uit het Schipperskwartier heeft het, met het werk van Sleeckx, zeker invloed gehad op de latere uitgaven van Baekelmans. De herdruk van 1938 bevat een `Inleidende studie' door Maurice Gilliams. Hoewel `Mane' de Bom dank zij zijn positie en oude reputatie nog lang een rol in het culturele leven vervulde, overleefde hij toch zijn eigen roem.

Werken:

Henrik Ibsen en zijn werk (1893); *William Morris en zijn invloed op het boek* (1905); *Peter Benoit, een levensbeeld* (1917); *Terugblik* (1918); *Heldere gezichten* (1920);

Scheldelucht (1941); *Henri de Braekeleer* (1941); *Marten Melsen, schilder* (1942); *Tussen licht en donker* (1947).

Literatuur:

M. Gilliams, *E.d.B. (Monografieën Vl. Lett.*, 1958); W. van Rooy, `D.B.-Vermeylen: hun relatie tot Pol de Mont vóór de oprichting van Van Nu en Straks', in *Nieuw Vl. Tijdschr.*, 30 (1977); G. François, `De verhouding tussen Pol de Mont en de Van Nu en Straksbeweging', in *Studia Germanica Gandensia 1980-1981*, 21 (1981); R.F. Lissens, `"Wrakken": proeve van interpretatie', in *Letter en geest* (1982); N. Verschoor, `Vrijzinnige lit. in Vlaanderen, 7', in *Boek en bibliotheek*, 2 (1982).

[G.W. Huygens]

Bomans, Godfried Jan Arnold

Nederlands prozaschrijver ('s-Gravenhage 2.3.1913-Bloemendaal 22.12.1971). Zoon van rooms-katholiek advocaat-politicus; groeide op te Haarlem, leerling aan het Triniteitslyceum. Studeerde aanvankelijk rechten te Amsterdam (medewerker *Propria Cures*), daarna filosofie te Nijmegen maar wijdde zich, aangemoedigd door het succes van zijn eerste boeken, na 1945 uitsluitend aan journalistiek (*Elseviers Weekblad*) en andere publicistische activiteiten. Woonachtig te Haarlem was hij o.m. voorzitter van de sociëteit Teisterbant.

Na de opmerkelijke successen met de politieke satire *Memoires of gedenkschriften van minister Pieter Bas* (1937) en de droomreportage van het jongetje *Erik of Het klein insectenboek* (1941), waarin hij zijn talent toonde als humoristisch waarnemer resp. als fantaserend sprookjesverteller, legde hij zich vnl. toe op werk van kortere adem: verhalen, schetsen, sprookjes, echte en gefantaseerde reportages, humoristisch-moraliserende bespiegelingen enz. Gebundeld behaalden deze enorme oplagen en talrijke herdrukken. Door zijn opmerkingsgave en de rake, hoewel soms wat apodictische wijze waarop hij zijn waarnemingen en commentaren op het dagelijks leven wist te verwoorden, verwierf hij zich een buitengewone populariteit; deze werd nog aanzienlijk vergroot door zijn activiteiten als onderhoudend spreker en als medewerker aan diverse radio- en televisieprogramma's. Terwijl hij in wezen een introverte en contemplatieve natuur was, legde hij in zijn optreden naar buiten en in zijn improvisatorische invallen een opmerkelijke gemakkelijkheid aan den dag. In latere jaren werd zijn toon ernstiger.

Hoewel van huis uit rooms-katholiek, kon hij zich met recht een `sceptisch gelovige' noemen, en streefde hij in zijn beschouwin-

gen naar objectiviteit en onafhankelijkheid van geest. Door de veelheid en veelzijdigheid van zijn werk was dit niet altijd vrij van oppervlakkigheid, maar vaak ook waren zijn invallen en overwegingen treffend. Door hem te vergelijken met Carmiggelt - die overigens zelf een grote waardering voor het werk van Bomans had - heeft de kritiek het eigen karakter van zijn talent vaak miskend, maar in zijn laatste jaren en na zijn dood namen de positieve geluiden toe.

Werken:

Sprookjes (1946); *Kopstukken* (1947); *Buitelingen* (1948); *De avonturen van Bill Clifford* (1948); *De avonturen van Pa Pinkelman* (1952); *Capriolen* (1953); *Nieuwe buitelingen* (1955); *De avonturen van tante Pollewop* (1958); *Een halve eeuw trappistenleven* (1958); *Noten kraken* (1961); *Op de keper beschouwd* (1963); *Sprookjesboek* (1965); *Van de hak op de tak* (1965); *Van hetzelfde* (1969); *Beminde gelovigen* (1970); *Van dichtbij gezien* (1970); *De man met de witte das* (1971); *Een Hollander ontdekt Vlaanderen* (1971); *Gesprekken met bekende Nederlanders* (1972); *Wandelingen door Rome* (1972); *Dickens, waar zijn uw spoken?* (1972); *Op reis rond de wereld en op Rottumerplaat* (1972); *Aforismen* (1977).

Uitgave:

Uit nagelaten werk, 3 dln. (1973-1974).

Literatuur:

M. van der Plas e.a., *Herinneringen aan G.B.* (1972); J. Bomans, *Godfried achteraf bekeken* (1978); B. Aafjes, *B. was de naam* (uitg. in combinatie met grammofoonplaten door T. van Verre, 1978); J.G.M. Brouwers, *De spoken van G.B.* (1982); M. van der Plas, *Godfried: het leven van de jonge B. 1913-1945* (1982).

[G.W. Huygens]

Bonn, Salomon

Nederlands dichter (Amsterdam 5.2.1881-ald. 14.8.1930). Door Gorter en H. Roland Holst gewaardeerd als de eerste Nederlandse arbeider-dichter; schreef bundels eenvoudige gedichten met socialistische strekking, o.a. *Naar het dagen* (1907), *Wat zang en melody* (1910), *Zangen van hoop* (1914) en *Jonge Mei* (1924).

Werken:

Een bonte vlucht (1911); *Immortellen* (1912); *Maria's bruidzang* (1917); *Gewijde liederen* (1926); *Het nieuwe gezang* (1927).

Literatuur:

A.J. Luikinga, `De overleden dichter S.B.', in *De Socialistische Gids*, 15, 10 (1930).

[G. Stuiveling]

Bonset, I.K.

Zie Doesburg, Theo van

Bontekoe, Willem Ysbrantsz

Noordnederlands zeeman en schrijver (Hoorn, gedoopt 27.6.1587-na 1646). Zeilde in dienst van de Oostindische Compagnie in december 1618 met de Nieu-Hoorn naar Java en keerde na talrijke avonturen november 1625 terug.

Journael ofte gedenckwaerdige beschrijvinge van de Oost-Indische reyse van Willem Ysbrantsz. Bontekoe van Hoorn, begrijpende veel wonderlijcke en gevaerlijcke saecken hem daer in wedervaren (1646) is waarschijnlijk lang na de tocht door Bontekoe met gebruikmaking van authentieke scheepsjournalen gedicteerd. Van twee gedeelten (1622-1624, en januari-oktober 1625) zijn deze journalen teruggevonden (Rijksarchief Den Haag). Het even levendig als laconiek geschreven *Journael van Bontekoe* is het meest gelezen prozawerk van de 17de en 18de eeuw; ruim 60 drukken vóór 1800.

Uitgaven:

G.J. Hoogewerff (ed.), *Journael [...]* (1915, 1930^2), met inl.; G. Eggink (ed.), *Idem* (1957), met inl.

[G. Stuiveling]

Bontridder, Albert

Vlaams dichter en essayist (Anderlecht 4.4.1921). Als architect ontwierp hij de woningen van Louis Paul Boon en Marcel Wauters en ook zijn eigen huis. In 1952 stichtte hij het tijdschrift *Architecture*. In 1960 werd hem de Van de Venprijs voor bouwkunde toegekend. Als dichter én als architect verzet Bontridder zich tegen de massificatie en uniformering in de moderne maatschappij. Dat thema beheerst de bundel *Huizen vieren haat* (1979), maar ook de essays en studies die de auteur aan een leefbare architectuur, een spel tussen licht en stilte, wijdde. Typerend voor zijn humanitair engagement is ook zijn voorzitterschap sinds 1974 van het Vlaamse pen-centrum.

Bontridder publiceerde eerst poëzie in het Frans onder invloed van Éluard. Maar vooral Jan Walravens heeft hem sterk beïnvloed. Bontridder behoorde tot de groep *Tijd en Mens* (1949-1955) en later tot de groep *Kentering* (1967-1977). De levensopvatting die in zijn incantatorische en ideeënrijke poëzie steeds terugkeert, is verwant aan die van Georges Bataille. Het individueel bewustzijn is een breuk in de continuïteit van het bestaan. Alleen de dood schenkt ons terug aan de verloren gegane continuïteit, maar ook de erotiek en de poëzie kunnen een brug slaan naar wat ieder van ons verloren heeft. Bontridder kreeg o.m. de Dirk Martensprijs in 1970 voor de bundel *Ook de nacht is een zon* (1969) en de Jan Campertprijs in 1972 voor de bundel *Zelfverbranding* (1971).

Werken:

Hoog water (1951), p.; *Dood hout* (1955), p.; *Open einde* (1967); *Gedichten 1942-1972* (1973).

Literatuur:

W.M. Roggeman, *Beroepsgeheim* (1975); Idem, *A.B.* (1976); J. Schoolmeesters, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1984).

[H. Bousset]

Boom, A.L.

Zie Fens, Kees

Boon, Louis Paul

Eig. Lodewijk Paul Albrecht, Vlaams romanschrijver (Aalst 15.3.1912-Erembodegem 10.5.1979). Werd aanvankelijk opgeleid tot autoschilder en bezocht tijdelijk de Academie voor Beeldende Kunst te Aalst, maar in de economisch moeilijke jaren van voor WO II werkte hij wederom als autoschilder en verrichtte onderhoudswerkzaamheden in een brouwerij.

In 1939 schreef hij zijn eerste roman, *Het brood onzer tranen*, die echter nooit gepubliceerd zou worden. Is gedurende de oorlog werkloos en tracht wat te verdienen als huisschilder. Voltooide in 1942 zijn tweede roman, *3 Mensen tussen muren*, die hij illustreerde met eigen linosneden, maar pas in 1969 werd uitgegeven. In 1942 verscheen echter wel *De voorstad groeit*, Boons officiële debuut, waarvoor hij op voorspraak van Willem Elsschot de Leo. J. Krynprijs verwierf. In 1944 verschenen de romans *Abel Gholaerts*, gebaseerd op het leven van Vincent van Gogh, en *Vergeten straat*, waarin een geïsoleerde gemeenschap met anarchistische trekken wordt beschreven. In *Mijn kleine oorlog* (1946) stelde hij zijn oorlogsherinneringen te boek, in het bijzonder die over de mobilisatieperiode, waarin hij aan het Albertkanaal gelegerd was. Willem Elsschot voorzag deze hartstochtelijke getuigenis over de waanzin van de oorlog van een inleiding.

Direct na de oorlog werkte Boon als journalist/kunstredacteur bij het communistische dagblad *De Roode Vaan*, als redactiesecretaris bij *Front*. Hij evolueerde in deze periode van anarchistisch-communist tot wat men zou kunnen noemen individualistisch-socialist. Deze ontwikkeling is nauwkeurig te volgen in zijn tweedelige roman *De Kapellekensbaan* (1953) en *Zomer te Ter-Muren* (1956), waarin hij een sociale roman vermengt met delen van zijn bewerking van de *Reinaert*-verhalen en met persoonlijke ervaringen uit de periode van ontstaan van deze roman (1942-1953). Deze dubbelroman vond voor de actuele elementen erin een voortzetting in zijn eenmanstijdschrift *Boontjes Reservaat*, waarvan 5 deeltjes verschenen in de Boekvinkreeks (1954-1957). De complete eigentijdse bewerking van de *Reinaert*-verhalen verscheen in 1955 als *Wapenbroeders*. In datzelfde jaar verschijnt *Menuet*, een verhaal waarin drie personages, elk vanuit hun eigen perspectief, tegen eenzelfde gebeuren aankijken. Boon verwerkte in deze roman de persoonlijke ervaringen die hij opdeed in de tijd dat hij in de vrieskelders werkte en overkoepelde het geheel met een in de roman afgedrukte knipselstrook van gemengde

berichten uit de krant, die de particuliere sfeer van het verhaal verheft tot een exemplarische.

In 1957 verscheen *De bende van Jan de Lichte*, een schelmenroman met een sociale ondertoon over de Vlaamse volksheld Jan de Lichte, die in de 18de eeuw met zijn roversbende in de omgeving van Aalst opereerde. Het boek krijgt in 1961 een vervolg in *De zoon van Jan de Lichte*. Uit deze romans komt een bijzonder aspect naar voren, namelijk zijn voorliefde om uit te gaan van authentiek feitenmateriaal, in dit geval de processtukken rond Jan de Lichte na diens gevangenneming.

Van geheel andere aard is de roman *De paradijsvogel* (1958). Hierin beschrijft hij het ontstaan van de godsdienst als verdringing van de seksualiteit in een symbolisch verhaal rond de stad Taboe, waarbij het motief van de vogel zowel het `hogere' als de fallus verbeeldt. Daar doorheen loopt het verhaal over Beauty Kitt (= Marilyn Monroe) en Wadman (= de Engelse lustmoordenaar John Christie), die het resultaat en eindpunt betekenen van de ontwikkeling die in het eerste verhaal is ingezet.

Boons literaire produktie in de periode 1942-1956 is fenomenaal te noemen, zowel wat omvang als wat thematiek en uitwerking betreft. Nog in 1955 voltooit hij zijn enige grote gedicht *De kleine Eva uit de Kromme Bijlstraat* (1956), dat hij publiceerde in het tijdschrift *Tijd en Mens*, waarvan hij een der redacteuren was. Het gedicht is gebaseerd op een krantenbericht over een lustmoord op een jong meisje. Boon ontving voor dit gedicht de Henriëtte Roland Holstprijs. Om zijn uitgesproken linkse opvattingen, zijn antikerkelijkheid en de onverbloemde seksualiteit in zijn werk, wordt Boon aanvankelijk in België nauwelijks gewaardeerd. Dat is vooral de reden waarom hij zijn belangrijkste werk in Nederland publiceert, hoewel ook daar de echte erkenning ervan pas na 1956 door-

breekt. Daartoe droeg zijn zwartgallige roman *Niets gaat ten onder* (1956) bepaald niet bij.

Intussen was Boon in 1954 medewerker geworden van het Gentse socialistische dagblad *Vooruit*, waar hij Richard Minne opvolgde als cultureel redacteur. In *Vooruit* publiceerde hij tot aan zijn vervroegd pensioen in 1972 een dagelijks cursiefje, waarvan er een aantal zijn gebundeld in *Dorp in Vlaanderen* (1966), *Wat een leven!* (1967) en *90 Mensen* (1970). Voorts verzorgde hij voor deze krant de rubriek `Geestesleven'. Naast romans en poëzie schreef Boon ook proza van kortere adem in *Vaarwel krokodil* (1959), een groteske, en *Grimmige sprookjes* (1957), in 1962 gecombineerd uitgegeven met *Blauwbaardje in Wonderland*.

Vanaf 1971 lag het accent in Boons werk steeds meer op de sociale geschiedschrijving, terwijl hij tevens meer aandacht ging besteden aan de beeldende kunst. Hij maakte schilderijen, plastieken en collages, waarmee hij veelvuldig exposeerde, o.m. te Aalst, Amsterdam, Nijmegen en Rotterdam. In 1971 verscheen zijn grote sociale geschiedenis over Aalst en omgeving, tevens biografische roman over *Pieter Daens*, de broer van priester Adolf Daens, wiens leven in het teken stond van de ontvoogding van de Vlaamse katholieke arbeiders. In aansluiting op dit portret van Pieter en Adolf Daens schreef Boon twee boeken over het anarchisme rond 1900 in de omgeving van Aalst op basis van materiaal uit de politiearchieven: *De zwarte hand* (1976) en *Het jaar 1901* (1977). In 1979 verscheen opnieuw een historisch gerichte roman, *Het geuzenboek*, waarin Boon de geschiedenis van de land- en watergeuzen reconstrueerde in hun verzet tegen de Spaanse overheersing van de Nederlanden.

Nadat in 1967 aan Boon de Constantijn Huygensprijs 1966 voor zijn totale oeuvre was uitgereikt, vond zijn werk ook in België steeds meer erkenning. In 1971 werd zijn werk dan ook bekroond met de Driejaarlijkse Staatsprijs van België. Zijn romans en verhalen zijn inmiddels in vele talen vertaald. De Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, die Boon tot erelid benoemde, zag daarin aanleiding om hem in samenwerking met de Vlaams-Nederlandse pen-club en de Vereniging voor Vlaamse Letterkundigen voor te dragen voor de Nobelprijs.

Werken:

Boontjes twee spoken (1952), nov.; *Gustaaf Vermeersch* (1960), biogr.; *Het nieuwe onkruid* (1964), r.; *Reservaat; Boontjes verzamelde reservaten* (1965), reportages; *Geniaal... maar met te korte beentjes* (1967), krit.; *De bom* (1969), filmr.; *Mieke Maaike's obscene jeugd* (1972), pornogr.; *Als het onkruid bloeit* (1972), r.; *Eten op zijn Vlaams* (1972), kookb.; *Zomerdagdroom* (1973), r.; *De meisjes van Jesses* (1973), r.; *Davids jonge dagen* (1974), r.; *Memoires van de heer Daegeman* (1975), r.; *Verscheurd jeugdportret* (1975), autob.

Uitgaven:

De Kapellekensbaan/Zomer te Ter-Muren (1979, herdr. van 1ste druk 1953-1956); *Verzamelde gedichten* (1979); G.J. van Bork (ed.), *Ook de afbreker bouwt op* (1982); W.M. Roggeman (ed.), *Proleetje en fantast* (met M. Roggeman, 1982).

Literatuur:

J. Weisgerber, *Aspecten van de Vl. roman* (1963); *Komma*, 5/6 (febr. 1966), L.P.B.-nummer; J. Weversbergh en H. Leus, *Boonboek* (1972); H. Postma-Nelemans, *Het perspectief in menuet* (1974); P. de Wispelaere, *L.P.B., tedere anarchist* (1976); G.J. van Bork, *Over De Kapellekensbaan en Zomer te Ter-Muren* (1977); Idem en G. ten Houten-Biezeveld, *Over B.* (1977), bibl.; *Maatstaf*, 28 5/6 (1980), L.P.B.-nummer; *Jaarb. van het L.P.B.-genootschap* (1983, 1984); F.J. Verdoodt, *B. bibiliografie* (1984); *Kruispunt*, 91 (1984), L.P.B.-nummer.

[G.J. van Bork]

Booven, Henri van

Eig. Hendrik Alexander Cornelis, Nederlands prozaschrijver (Haarlem 17.7.1877-'s-Gravenhage 31.1.1964). Werd in 1896 journalist; bekend als sportman en als propagandist voor cricket en rugby. In 1898 door de Nieuwe Afrikaanse Handelsvereniging uitgezonden naar Afrika met als standplaats de binnenlanden van Kongo. Daar liep hij malaria apoplexica op en moest geheel verlamd naar de kust worden vervoerd. In 1899 keerde hij in Nederland terug; het duurde jaren voordat hij geheel genezen was.

Het dagboek dat Van Booven in Kongo bijhield - enkele fragmenten daaruit werden in *Witte nachten* (1901) gepubliceerd - vormde de kern voor *Tropenwee* (1904), dat vele herdrukken beleefde. Dit autobiografische werk kan worden beschouwd als het gevolg van een min of meer verwaarloosde, onverschillige en liefdeloze opvoeding in huis bij vreemden en van een verkeerde zelfopvoeding. Door zijn vertrek naar Kongo dacht Van Booven een sprong te doen naar de volmaakte vrijheid, die hem heil en genezing zou brengen van de gevolgen van die opvoeding. Ook zijn latere romans, *Bij vreemde menschen* (1922), *De wegen der verbeelding* (1923) en *Naar de diepte* (1924), zijn sterk autobiografisch en handelen over de opvoeding aan het eind van de 19de eeuw. Het tweede werk dat

hem bekendheid verschafte is het gedocumenteerde *Leven en werken van Louis Couperus* (1933).

Van Booven is de journalistiek trouw gebleven; ruim dertig jaar heeft hij meegewerkt aan de nrc, eerst als correspondent voor het Gooi (1906-1937), later met reisbrieven, artikelen over beeldende kunst e.d. uit het buitenland.

Werken:

Dieet en sociaal belang (1896), brochure; *Van de vereering des levens* (1906), r.; *Sproken* (1907), verh.; *De bruidegom* (1912), r.; *De fraaie comedie* (1912), r.; *Kinderleven* (1919), r.; *De scheiding* (1919), r.; *J.P. Jacobsen, Niels Lyhne* (1919), vert. uit het Deens, met inl.; *Toen de koning stierf* (1922), nov.; *Een liefde in Spanje* (1928), r.; *De porocha* (1934), nov.

Literatuur:

W.L.M.E. van Leeuwen, in *Avonden op Drienerwolde* (1966).

[G.H. 's-Gravesande en red.]

Bor, Pieter Christiaensz

Noordnederlands dichter en historicus (Utrecht 1559-Haarlem 19.3.1635). Vanaf 1578 notaris te Haarlem. Werkte met gebruikmaking van talrijke oorspronkelijke documenten zijn gehele leven aan de geschiedschrijving van de opstand tegen Spanje; publiceerde in totaal 37 delen. Verzameltitel van de eerste 18 delen: *Oorsprongh, begin en vervolgh der Nederlandsche oorlogen* (1621). Op dit werk gaan Hoofts *Historiën* ten dele terug. Voorts schreef hij een gedegen geschiedenis van de jaren 1555-1567 in *Oorspronck der Nederlandtschen oorloghen* (1617) en een voortreffelijke beschrijving van Den Bosch in *Gelegenheyt van 's-Hertogenbosch* (1630).

Literatuur:

J. Romein, `Spieghel historiael van de Tachtigjarige Oorlog', in J. Presser, *De Tachtigjarige Oorlog* (herdr. 1976); A.E.M. Janssen, `P.B.Ch. (1559-1635)', in P.A.M. Geurts en Idem, *Geschiedschrijving in Nederland*, dl. 1 (1981).

[G. Stuiveling]

Borchgrave van Couchi, Van den

Middelnederlandse ridderroman in verzen, ontstaan tussen ca 1330 en 1350. De roman is een bewerking, vermoedelijk van versch. Franse teksten. Hij is bewaard gebleven in versch. hs.-fragmenten, het einde is echter niet overgeleverd. Het gedicht vertoont behalve epische trekken ook chanson-de-geste-kenmerken en ook de hoofse minne speelt er een grote rol in.

Uitgaven:

M. de Vries, in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.* (1887); N. de Pauw, in *Middelnederl. gedichten en fragmenten* (1903); A. Goslinga (ed.), *Van den Borchgrave van Couchi* (1949).

Literatuur:

E. Frenzel, in *Stoff-, Motiv- und Symbolforschung* (1968^{3}); J. Buurlage, `Knoeiwerk of dertiende-eeuwse maatschappijkritiek', in *Letterkundekrant van het Nederl. Instituut der R.U. Groningen* (1976).

[F. van Thijn]

Borchgravinne van Vergi, De

Middelnederlandse ridderroman (14de eeuw), gebaseerd op een 13de-eeuwse Franse tekst. Het verhaal illustreert de noodzaak om in zaken van het hart altijd discretie te betrachten. De tekst is overgeleverd in twee rijmversies. Van één zijn slechts fragmenten bewaard gebleven, de andere is een, in 1315 voltooide, nogal vrije bewerking van het Frans. Deze versie is overgeleverd in het hs. Van Hulthem uit ca 1410. Voorts is er nog een bewerking van de roman in proza. De oudst bekende druk van dit volksboek: *Een schoone historie vander Borchgravinne van Vergi* dateert uit ca 1550.

Uitgaven:

S. Muller (1873); F.A. Stoett (1892); A. van Loey (1949); P. de Keyser (1943); R. Jansen-Sieben (1979^{2}).

Literatuur:

L. Debaene, *De Nederl. Volksboeken* (1951); A. Duchateau en G. de Schutter, `Het Volksboek Een schoone historie vander Borchgravinne van Vergi', in *Rederijkersstudieën* (1964); R.E.V. Stuip, *La chastelaine de Vergi* (1970); D. van Ootmerssen, *De borchgravinne van Vergi; een vergelijkend onderzoek naar de inhoudelijke en verteltechnische verschillen tussen de Hulthemse tekst, de Gentse fragmenten en het Franse origineel* (1979).

[F. van Thijn]

Bordewijk, Ferdinand

Nederlands prozaschrijver (Amsterdam 10.10.1884-'s-Gravenhage 28.4.1965).

Woonde tot 1894 in Amsterdam, vervolgens in Den Haag. Studeerde rechten te Leiden, promoveerde in 1912, werd in 1913 als advocaat beëdigd en kwam als junior op een groot advocatenkantoor aan de Boompjes te Rotterdam (vgl. *Karakter*). Werd in 1918 voor korte tijd docent in het handelsrecht aan de Handelsschool, Alkemadeplein, Den Haag (vgl. *Bint*), was daarna advocaat in Schiedam, maar bleef in Den Haag wonen. Het bombardement van het Bezuidenhout (3.5.1945) dreef hem voor vier maanden naar Leiden.

Als dichter van *Paddestoelen* (1916, onder ps. Tom Ven) onopgemerkt gebleven, heeft Bordewijk sindsdien uitsluitend proza gepubliceerd. Hij debuteerde met drie bundels *Fantastische vertellingen* (1919, 1923, 1924), volgens de meeste critici onder invloed van E.A. Poe geschreven, volgens anderen en Bordewijk zelf niet. Zijn volstrekt eigen toon vond hij in de korte romans en verhalen uit het begin der jaren

dertig, waarvan *Bint* (1934) wel het hoogtepunt vormt. Met *Rood paleis* (1936) beginnen ook langere romans te verschijnen, waarin de korte, kernachtige, bijna bijtende stijl van *Bint* geleidelijk plaats maakt voor een wat bredere volzin, maar de pregnantie gehandhaafd blijft (*Karakter, Noorderlicht, De doopvont, Tijding van ver*). Intussen bleef hij novellenbundels publiceren, waarin de vele motieven uit zijn romans meer afzonderlijk aan de orde komen (*De wingerdrank*, 1937; *Bij gaslicht*, 1947; *Het eiberschild*, 1949; *Vertellingen van generzijds*, 1950). Zijn de enkele toneelstukken die hij schreef als zodanig minder geslaagd, onderhoudend is de bundel gefingeerde brieven aan een collega-advocaat, *Geachte confrère* (1956).

Voor een opera, gecomponeerd door zijn echtgenote, schreef hij het libretto *Rotonde* (1948); ook verzorgde hij voor haar de tekst van een symfonisch gedicht *Plato's dood* (1948).

Grondmotief is de poging de ongrijpbaarheid, en daarom het gevaar, van het leven te beperken door zichzelf in de hand te houden, door persoonlijkheid te creëren. Volgens P.H. Dubois zijn `de angst over de menselijke staat en de persoonlijke tucht als vorm van zelfbehoud in de wereld' de twee sleutelbegrippen voor zijn werk. In *Bint* (1934) is de spanning tussen angst en tucht nog een en al geladenheid en triomfeert `de wereld'. In *Karakter* (1938) is vooral het slijpen van de persoonlijkheid aan de orde, zodat de drager in de praktijk van het leven slaagt. In menselijk opzicht echter blijkt de hoofdpersoon tekort te schieten, tucht alleen is niet voldoende. Zowel in de romans als in de novellen uit deze periode toont hij ons een gedeformeerde werkelijkheid, ontstaan uit de drang om zijn wereld in bedwang te houden. *Noorderlicht* (1948) vormt de overgang naar romans waarin de zelftucht menselijker wordt, meer evenwichtigheid schenkt en afstand tot de problemen, en waarin ook de werkelijkheid normaler proporties aanneemt: *De doopvont* (1952), *Tijding van ver* (1961). Ook een tweede motief, samenhangend met het grondmotief, duikt reeds in *Noorderlicht* op: `De mens is paar', zoals het in *De doopvont* heet; het aanvullend samengaan van twee tegengestelden of min of meer gelijkgerichten zou een standvastige eenheid kunnen voortbrengen. De erotiek speelt in de ontwikkeling van dit motief een ondergeschikte rol; in *Tijding van ver* treedt zij nog het duidelijkst aan de dag. Meer aandacht krijgen, van het begin af, alle mogelijke, soms zeer vluchtige contacten tussen mensen onderling - vaak van paranormale aard - en tussen mensen en dingen, vooral stadswijken en huizen, bizar door Bordewijk geschetst, met soms droge humor indringend verteld. In zijn novellen worden deze contacten meer als aparte gegevens behandeld. De personages zijn meer typen dan karakters; het is hem meer om de persoonlijkheid, dan om de schakering der reacties te doen. Zijn verhalen zijn steeds zorgvuldig opgebouwd, volgens een van te voren opgesteld plan dat slechts weinig afwijkingen toelaat. De hoofdstukken staan als vlakken met scherpe contouren naast elkaar en onthullen hun samenhang pas later.

Lokaliseert *Bint* het `gevaar', dat de tucht moet bezweren, in het slappe moderne opvoedingssysteem, en *Karakter* in de vaderfiguur en het toeval der maatschappelijke mogelijkheden, *Noorderlicht* toont het overal verscholen: in de politieke toestand, voor Hugo in hem zelf en in Aga, voor Aga in Hugo en in haar familie. In de geheimzinnige band tussen deze twee mensen krijgt het tweede hoofdmotief voor het eerst een enigszins positieve betekenis. In *Karakter*, en ook in *Apollyon* (1941), was slechts de onoverbrugbaarheid der tegengestelden gebleken. Hier wordt ten minste het samengaan van Hugo en Aga als een mogelijkheid, en dan als de beste

gesuggereerd. Sterker nog bepaalt dit hoofdmotief de volgende roman, *De doopvont*. In *Tijding van ver* ten slotte, het verhaal van een 80-jarige, zijn laatste roman, is al deze problematiek verstild tot de wijsheid van wie zeggen kan: `Welk een wonder, het gaat precies zoals ik dacht'.

Meestal noemt men hem de voornaamste vertegenwoordiger van de nieuwe zakelijkheid in de Nederlandse literatuur. Zijn korte, kernachtige stijl en het milieu, waarin veel verhalen zich afspelen (advocaten, architecten, zakenlieden; de stad), geven hiertoe aanleiding. Op grond van de wijze, waarop hij d.m.v. zijn stijl die milieus tekent en vanwege het grondmotief van zijn werk wordt dit ook tegengesproken: S. Vestdijk vindt het werk daartoe te barok, Victor E. van Vriesland te romantisch. De stijl is slechts schijnbaar zakelijk, want hij beoogt `niet zozeer de uitdrukking als wel de trefkracht te dienen, niet zozeer de

expressie van het ervarene als wel deszelfs overbrenging op de lezer' (Van Vriesland). Aldus ervaart de lezer de spanning in de problematiek uit het grondmotief. In de vewerking van dit grondmotief is Bordewijk uniek. Zijn beperking én zijn grote kwaliteiten als schrijver zijn erdoor bepaald.

Werken:

Blokken. De mislukking van een heilstaat (1931), nov.; *Knorrende beesten. De roman van een parkeerseizoen* (1931); *Drie toneelstukken* (1940); *De korenharp* (1940), pr.; *Verbrande erven. Een plaatsbeschrijving* (1944), nov. onder ps. Emile Mandeau; *Eiken van Dodona* (1946), r.; *Zwanenpolder* (1949), verh.; *De korenharp. Nieuwe reeks* (1951), pr.; *Studiën in volksstructuur* (1951), nov.; *Mevrouw en meneer Richebois* (1954), verh.; *Onderweg naar de Beacons* (1955), verh.; *Bloesemtak* (1955), r.; *De aktentas* (1958), verh.; *De zigeuners* (1960), verh.; *Lente* (1964), r.; *De Golbertons* (1965), r.

Uitgaven:

Dreverhaven en Katadreuffe (1981), in 1928 verschenen in *De Vrijheid; Verzameld werk* (vanaf 1982); *Zeven fantastische vertellingen; nagelaten feuilletons* (1982), met nawoord van J.A. Dautzenberg; D. Kroon (ed.), *Kritisch proza* (1982); *Vijf kleine verhalen* (1983).

Literatuur:

S. Vestdijk, *Muiterij tegen het etmaal* (1947); A.C. Niemeyer, `B. als auteur van het magisch realisme', in *De Gids*; Th.B. Govaert, `Variaties in paarvorming', in *Streven*; F. Jansonius, `Enkele aspecten van het werk van B.', in *Levende Talen* (1970); P.H. Dubois, *Mettertijd* (1971); C.J.E. Dinaux, *Herzien bestek* (1974); M. Dupuis, *F.B.* (1980); Idem, *Over B.* (1982); N. Gregoor, *Gesprekken met F.B.* (1983); H. Anten, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1984).

[W. Blok]

Borel, Henri Jean François

Nederlands prozaschrijver (Dordrecht 23.11.1869-'s-Gravenhage 31.8.1933). Studeerde Chinees, was tolk in China en in het toenmalige Nederlands-Indië. In 1913 repatrieerde hij, werd journalist en literair criticus aan het Haagse dagblad *Het Vaderland*. Was bevriend met Van Eeden. Als romanschrijver verwierf Henri Borel vooral naam met zijn wat zoetelijke romans *Het jongetje* (1898) en *Het zusje* (1900).

Werken:

Een droom (1899); *Van de engelen* (1901); *Vlindertje* (1901); *Leliane* (1902); *De leugen der eer* (1903); *Leliënstad* (1904); *De stille stad* (1904); *Van leven en dood* (1926).

Literatuur:

E. Kunne-Ibsch, `Der Wille zum schönen Leben', in *Neophilologus*, 57 (1973); M. ter Braak, in *De Propria Cures-artikelen 1923-1925* (1978); L. van Deyssel, in *De scheldkritieken* (1979); J. Thorn Prikker, in J.M. Joosten (ed.), *De brieven van Johan Thorn Prikker aan H.B. en anderen 1892-1904* (1980).

[G. Stuiveling]

Borgart, Bernhard

Nederlands prozaschrijver (Amsterdam 17.3.1940). Onecht kind van een prostituée en opgevoed in kindertehuizen en bij pleeggezinnen. Na talloze losse baantjes tenslotte ulo-opleiding en reserve-officier. Oud bokskampioen.

Borgart debuteerde in 1972 met de roman *De vuilnisroos*, waarvan versch. herdrukken volgden. Het is het verhaal van een drop-out met het bijbehorende jargon en gelardeerd met kosmische filosofietjes. In 1973 volgde de roman *De slakken van Cânet d'Olt* en in 1975 *Buiten schot*. Voorts schreef hij reisverhalen en reportages, o.m. het Ierse reisverhaal *Een lange weg naar Tipperary* (1979). Ook in de roman *Levend cargo* (1984) en in het eerder verschenen *Rooiers* (1978) legt hij getuigenis af van zijn zwerflust, speciaal op de fiets. Hoewel Borgarts taalgebruik niet vrij is van slordigheid, lezen zijn verhalen en romans bijzonder vlot.

Werken:

De haat en de deemoed (1975), nov.; *Blauwe nachten* (1978), r.; *Troost* (1982), verh.

Literatuur:

J. Diepstraten en Sj. Kuyper, interview, in *Het nieuwe proza* (1978).

[G.J. van Bork]

Borger, Elias Anne

Noordnederlands dichter (Joure 26.2.1784-Leiden 12.10.1820). Van arme afkomst; werd financieel geholpen om te kunnen studeren, promoveerde in 1807 te Leiden in

de theologie. Werd lector, en in 1811 hoogleraar exegese, in 1817 hoogleraar geschiedenis en klassieke letteren.

Hij was een zeer begaafd Latijns en Nederlands redenaar; werd als dichter vooral bekend door zijn tragisch-autobiografische ode *Aan den Rhijn in de lente van het jaar 1820*, geschreven na de dood van zijn tweede echtgenote en hun pasgeboren kind, waarvan vertalingen in Frans, Duits, Engels, Fries en Latijn zijn verschenen. Zijn *Dichterlijke nalatenschap* werd in 1836 gedrukt.

Werken:

Iets nopens den brief aan een vriend (1813); *Leerredenen* (1814); *De vaderlander* (1814); *Iets voor mijn kind* (1815); *Op de bevalling der Prinses van Oranje* (1817); *Gevecht van Napoleon en Minerva* (1821).

Literatuur:

P. Hofman Peerlkamp, *Oratio de vita E.A.B.* (1821); W. Eekhoff, *Bijzonderheden omtrent de jeugd van E.A.B.* (1842); C. van der Woude, *E.A.B. (1784-1820)* (1975).

[G. Stuiveling]

Borght, Willem van der

Ook Guilielmus a Castro, Zuidnederlands dichter (Brussel 1621-ald. 1668). Was rond de jaren 1650 de leider van het dichtgenootschap Vrije liefhebbers der rijmerconste. Zijn initiatief om in Brussel een Neder-

landstalige schouwburg op te richten kon door een `misverstand' geen doorgang vinden. Van hem zijn de volgende werken bekend: een bundel minnelyriek, *Brusselschen Blom-hof van Cupido* (1641), een emblematabundel, *Sedighe sinne-beelden op den aerdt der dieren* (1642), een zedenleerdicht, *Spieghel der eyghen kennisse* (1643), en het treurspel *Rosimunde* (1651).

Literatuur:

P. de Keyser, in *Het Vl. tooneel te Brussel in de XVIIde eeuw* (1927); R. Foncke, `Brusselschen Blom-hof van Cupido', in *Brabantsche folklore*, 17 (1938).

[P.M.M. Kroone]

Bormeester, Abraham

Noordnederlands dichter en toneelschrijver (Lübeck 1618-Amsterdam na 1654). Goudsmid van beroep.

Hij schreef versch. realistische kluchten over vrijage en huwelijksleven, waarvan de bekendste is *'t Nieuwsgierig Aagje* (1662), waarvan het gegeven enkele jaren daarvoor door Huygens was behandeld in *Tryntie Cornelisdr.* (1653).

Literatuur:

A.J. Barnouw, in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, 20 (1901).

[J.J. Mak]

Borsselen, Philibert van

Noordnederlands dichter (Goes ca 1575-Zierikzee 17.1.1627). Kwam tijdens studie in Leiden tot enige Neolatijnse poëzie, maar wijdde zijn dichtkunst daarna aan een liefdevol-eerbiedig beschouwen van de natuur. Op zijn renaissancistisch-religieus dichtwerk oefende de Franse calvinistische dichter Guillaume du Bartas een sterke invloed uit.

Werken:

Dianae lied (1605); *Strande* (1611); *Den Binckhorst* (1613), hofdicht; *Minnaars-klachte* (bijdrage aan de *Zeeusche nachtegael*, 1623).

Uitgave:

P. Muller, *De dichtwerken van Ph.v.B.* (1937).

Literatuur:

P.J. Meertens, *Letterk. leven in Zeeland in de 16e en de eerste helft der 17e eeuw* (1943); P.A.F. van Veen, *De soeticheydt des buyten-levens, vergheselschapt met de boucken* (1960).

[G. Kuiper]

Bosboom-Toussaint, Anna

Eig. Anna Louisa Geertruyda, geb. Toussaint, Nederlandse romanschrijfster (Alkmaar 16.9.1812-'s-Gravenhage 13.4.1886). Haar vader, apotheker, en moeder stamden af van Franse hugenoten. Van haar achtste tot haar achttiende jaar werd zij opgevoed door haar grootmoeder te Harlingen. In 1833 behaalde zij de akte van `schoolhouderes'; was daarna gouvernante te Hoorn tot 1835. Terug in Alkmaar vond zij geen voldoening in het onderwijzen.

In 1837 debuteerde zij met de novelle *Almagro*, die sterk beïnvloed werd door Schillers *Die Räuber*. In het najaar van 1841 verloofde zij zich met R.C. Bakhuizen van den Brink. Na diens gedwongen vertrek naar het buitenland (okt. 1843) maakte zij een moeilijke tijd door en in 1846 verbrak zij de verloving (Bakhuizen van den Brink had inmiddels kennis gemaakt met Julie Simon). In 1851 trouwde zij met de Haagse schilder Johannes Bosboom (1817-1891), waarna het echtpaar in Den Haag ging wonen.

Haar eerste historische roman was *De Graaf van Devonshire. Romantische episode uit de jeugd van Elisabeth Tudor* (1838); zij had eerder geprobeerd van deze stof een drama te maken. De invloed van Walter Scott en Franse romantici op haar werk was groot. Na veel studie verscheen in 1840 haar eerste vaderlandse historische roman: *Het Huis Lauernesse*. Vele belangrijke historische romans en novellen volgden. De Leycestertrilogie is haar voornaamste werk. Als historische-romanschrijfster ging zij gewoonlijk haar eigen weg: de bemoeizucht en de kritiek van haar vrienden Potgieter en Busket Huet (o.a. bij de totstandkoming van *De verrassing van Hoey in 1595* (1866) ervoer zij soms als drukkend.

Zij schreef ook enkele zedenromans, o.a. het zeer populair geworden *Majoor Frans. Novelle* (1875), oorspr. in 1874 in het tijdschrift *Nederland*, in de vorm van brieven, eigenlijk dagboekuittreksels, een roman waarin de vrouwenemancipatie een belangrijke rol speelt. Dit boek werd vertaald in het Frans (1875), Zweeds (1876), Duits (1880) en Engels (1885).

Bosboom-Toussaint is een belangrijke figuur in de Nederlandse romantiek. Zij onderging de invloed van vele binnen- en buitenlandse romantici (o.a. Scott, Hugo, Schiller, Drost, Van Lennep). Was haar eerste werk soms gekenmerkt door schokkende gebeurtenissen en emoties, haar latere romans geven meer blijk van verfijnd psychologisch inzicht en religieuze inleving. Zij neemt in de nationale romantiek een enigszins afzonderlijke plaats in, omdat zij bij uitstek de christelijk-evangelische richting vertegenwoordigt. Wel stond ze als onafhankelijk

schrijfster buiten de antirevolutionaire partij van haar vriend Groen van Prinsterer, maar als gelovig

christin voelde zij niet voor het liberalisme van Potgieter c.s. In vele van haar werken is zij een exponent van het reveil. De figuur van de predikant Gideon Florensz is haar meest karakteristieke schepping. Hij is de belichaming van haar zachtmoedige maar beslist christelijke levensideaal. Als bezwaar tegen haar werk wordt vaak aangevoerd de grote uitvoerigheid in de beschrijving - een gevaar dat zij zelf gevoeld heeft, reden waarom zij *Raymond de schrijnwerker* (1880) in dialoogvorm schreef. Ook opvallend zijn: ingewikkelde zinsstructuur; vaak retorische stijl; opzettelijk archaïserende, en daardoor soms anachronistische taal; de neiging het verhaal te onderbreken met een beschouwing van eigen opvattingen. Haar karaktertekening is echter zeer goed; daarin overtreft ze verre een schrijver als Van Lennep. Zij heeft gevoel voor het fantastische, ridderlijke en avontuurlijke. Vgl. Busken Huet: `Zij heeft eene groote verbeeldingskracht en groote gevoelens.' Haar historische voorstudies waren diepgaand. Niemand minder dan Fruin schreef over haar Leycesterromans: `Niemand zal het ondernemen over dezen tijd van Leycester te schrijven zonder eerst uwe romans gelezen en overdacht te hebben.'

Haar meest populaire en kenmerkende roman, *Het Huis Lauernesse*, werd geschreven op verzoek van de uitgever Beijerinck, die haar vroeg `den invloed der hervorming op het burgerlijk en huiselijk leven der Nederlanders' uit te beelden. Later (1854) schreef zij dat zij in het boek `de worsteling van het zuiver christelijk beginsel tegen Rome's misbruiken en haar consciëntiedwang, priesterlist en kerkelijke aanmatiging aanschouwelijk had gemaakt'. Het lutheranisme beschouwde ze wel als een zegen, maar in het conflict tussen geloof en liefde tekent ze het leed dat door geloofsverdeeldheid en onverdraagzaamheid in het leven der tijdgenoten van Luther werd aangericht. Naar de vorm is het `de eerste volgroeide historische roman, die in ons land bekend is' (Drop). In 1885 verscheen de negende druk.

Werken:

Engelschen te Rome. Romantische épisode uit de regering van paus Sixtus V (1839); *Lord Edward Glenhouse* (1840); *Eene kroon voor Karel den Stouten* (1842), oorspr. in *De Gids* (1841); *De prinses Orsini* (*De Gids*, 1843); *De graaf van Leycester in Nederland* (1845-1846); *Mejonkvrouwe De Mauléon* (1848); *Het huis Honselaarsdijk in 1638* (1849); *Don Abbondio II* (1849); *De vrouwen van het Leycestersche tijdvak*, 3 dln. (1849-1850); *Media-Noche. Een tafereel uit den Nijmeegschen vredehandel, 1678* (1852); *Gideon Florensz. Romantisch-historische épisode uit het laatste tijdperk van Leycesters bestuur in Nederland*, 4 dln. (1854); *Graaf Pepoli. De roman van een rijke edelman* (1860); *De triomf van Pisani* (1861); *De Delftsche wonderdokter*, 3 dln. (1870-1871).

Uitgaven:

Volledige romantische werken, 25 dln. (1885-1888, geïllustreerde herdr. 1898-1901); L.H. Crispijn, *Majoor Frans* (1893), toneelbewerking; J. Dyserinck (ed.), *Verspreide novellen en geschriften* (1912); *Majoor Frans* (1977, 1980[3]), met inl. en aant. van

M. Stapert-Eggen; *Het huis Lauernesse* (1980), met inl. van S.B.J. Zilverberg; H. Stamperius (ed.), *Mejonkvrouwe De Mauléon* (1981), met inl.; Idem (1982), met inl. en aant. van W. Uyterlinde-Maris.

Literatuur:

E.J. Potgieter, *Kritische studiën*, dl. 1 (1875); C. Busket Huet, *Literarische fantasiën en kritieken*, dln. 2, 11 en 16 (1868-1885); J. ten Brink, *Mevr. A.L.G.B.-T.* (1886); J. Bosboom, `Uit de dagen der jeugd van mevrouw B.-T.', in *De prinses van Orsini* (1907), eerder in *De Gids*, (dec. 1886); J. Dyserinck, *A.L.G.B.-T. Levens- en karakterschets* (1907); J.Nz. Bosboom, *Brieven van A.L.G.B.-T. aan E.J. Potgieter* (1913); C. Tazelaar, *Onuitgegeven brieven van mevrouw B.-T.* (1934); J.C.M. Bouvy, *Idee en werkwijze van mevrouw B.-T.* (1935); G.S. Overdiep, *Stijl en literatuurgesch.* (1948); W.A.P. Smit, `Een literaire uitdaging in 1827', in *Levende Talen* (1957); J.B.G.A. Reeser, *De wordingsgesch. van Eene kroon voor Karel den Stouten* (1958); W. Drop, *Verbeelding en historie. Verschijningsvormen van de Nederl. historische roman in de 19de eeuw* (1958); H. Reeser, *De jeugdjaren van A.L.G.T.* (1962); H.A. Wage, `Gideon's herkomst', in *Studies voor Zaalberg* (1975); M. Goote, `Mevr. A.L.G.B.-T. en haar romans', in *Nederl. historiën*, 11 (1977); A.G.H. Anbeek van der Meyden, in *De schrijver tussen de coulissen* (1978); E.J. Folkers-Loosjes, `A.L.G.T.'s "De hertog van Alba in Spanje" en zijn belangrijkste bron', in *Spektator*, 9 (1979-1980).

[W.J.C. Buitendijk]

Bos(ch), Lambert van den

Ps. L.V.B., L.I. of Lambert Iacobsz., L.S. of Lambertus Sylvius of Silvius, Noordnederlands dichter, historieschrijver en vertaler (Amsterdam 9.4.1620-Vianen tussen 11.7. en 22.8.1698). Deed in 1640 apothekersexamen en was wsch. tot 1652 in Amsterdam als apotheker werkzaam. Daarna rector van de Latijnse school in Helmond (1652-1655) en conrector in Dordrecht (1655-1671). De periode tussen zijn ontslag in Dordrecht en zijn rectorschap in Heemstede (1671-1672) overbrugde hij wsch. weer als apotheker. In 1682 of 1683 verwisselde hij Heemstede voor Vianen waar hij behalve rector ook vanaf 1690 tot zijn dood schepen was. Volgens J. Oudaen is Van den Bosch in Dordrecht wegens `vadsigheyd, dronkenschap en ongebonden leven' ontslagen. Zijn latere functies maken die be-

wering niet erg waarschijnlijk.

De waardering voor Van den Bosch' werk - waaronder het oorspronkelijk werk een geringe plaats inneemt - is in de loop van de tijd niet ongunstig geweest; sommige titels hebben een aantal herdrukken beleefd. De meeste waardering gelden de verhalenbundels *Dordrechtse Arcadia* (1662) en *Zuydt-Hollandtsche Thessalia* (1633). Vooral als vertaler uit het Grieks, Latijn, Italiaans, Frans, Spaans en Engels was Van den Bosch zeer produktief; met name de eerste Nederlandse vertaling van Cervantes' *Den verstandigen vroomen ridder Don Quichot* (2 dln., 1657-1670) mag geslaagd worden genoemd.

Werken:

Carel de negende, anders Parysche bruyloft (1645); *Batavias of Batavische Aeneas* (1648); *Rampzalige liefde ofte Bianca Capellis* (1649); *Roode en witte roos of Lankaster en Jork* (1651); *Britannias of herstelde Majesteyt* (1661); *Wilhem of Gequetste vryheit* (1662); *Yerlant verlost en hersteld* (1690), tr.; *Het leeven van Maria Stuart* (1647); *Florus Anglicus* (1651) = *Engelsche Florus* (1652); *De reysende Mercurius* (1673); *De Spaensche Mercurius* (1674); *Leeven en bedryf van sijn Hoogheyt Willem Hendrik de Derde* (1675); *Tooneel des oorlogs* (1675); *Historien onses tyds* (1685); *Romeynschen adelaer*, 3 dln. (1689); *Agamemnon* (van Seneca) (1661) en *Gedenkweerdige spreucken* (van Erasmus) (1672), vert. uit het Latijn; *De Napelse beroerte* (1652) en *De volmaekte hovelinck* (van Castiglione) (1662), vert. uit het Ital.; *De doorluchtige comedianten* (van Scarron) (1662), vert. uit het Frans; *Lingua ofte strijd tussen de tong en de vijf zinnen* (van Tomkis) (1648), *De historie van sijn majesteyt Karel de II* (van Dauncey) (1660) en *Koninclijke beeltenis ofte waarachtige historie van Karel de II* (van Lloyd) (1661), vert. uit het Engels.

Literatuur:

O.J. Campbell, *The Position of the `Roode en witte roos' in the Saga of King Richard III* (1919, fotogr. herdr. 1971); W.A.P. Smit, `Het Baeto-epos dat geschreven werd', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1971); A.E.C. Simoni, `Not in Van Doorninck: the Authorship of Yerlant verlost en hersteld', in *Quaerendo*, 1 (1971); H. Meeus, `Het eerste prozastuk op de Amsterdamse schouwburg gespeeld?' in *Nieuwe Taalg.*, 73 (1980); H. Duits, `De moordt schuilt onder bruiloftskleên', in *Spektator*, 10 (1980-1981); H. Krol, `Heemstede als uitwijkplaats van Dordts zwart schaap L.v.d.B. (Sylvius) (1620-1698)', in *Nieuwsbrief, Vereniging Oud-Heemstede-Bennebroek*, 43 (1985).

[P.J. Verkruijsse]

Bosschaerts, Eugène

Vlaams prozaschrijver (Antwerpen 3.2.1901-ald. 24.7.1965). Ambtenaar bij het gemeentebestuur te Antwerpen. Debuteerde met verzen. Nadat hij twee bundels met gedichten had uitgegeven, schreef hij enkele suggestieve verhalen rondom muzikale motieven, waarvan *Mondscheinsonate* (1941) als het beste mag worden beschouwd. Hij waagde zich pas in 1959 aan een prozawerk van grotere omvang, *De club der acrobaten* (1959), een stadsroman waarvan de structuur vrij ingewikkeld is, maar die in sommige fragmenten de vertelkunst van deze vaak scherp-ironische auteur toont.

Werken:

De tere snaar (1926), p.; *Het hellend vlak* (1934), p.; *Liefde en jazz* (1943), nov.; *Kleine suite voor klavier* (1954), verh.; *Altijd op zondag* (1963), r.

Literatuur:

G. Stuiveling, `Tussen liefde en dood', in *Uren Zuid* (1960); H. Lampo, `Proza-agenda 3', in *Nieuw Vl. Tijdschr.*, 18 (1965).

[J. de Ceulaer]

Boudewijn

Ps. van Jacobus Leunis van der Vliet, Nederlands dichter en prozaschrijver (Zierikzee 19.11.1814-'s-Gravenhage 11.11.1851). Na een opleiding tot apothekersassistent oefende hij dit vak een aantal jaren tegen zijn zin uit, terwijl hij intussen hyperromantische verhalen en gedichten schreef die in versch. almanakken en tijdschriften werden gepubliceerd. Vanaf 1844 wijdde hij zich geheel aan de letterkunde en voorzag door schrijven en vertalen (o.a. Dickens, Dumas en G.P.R. James) in zijn onderhoud.

In 1845 richtte hij het tweewekelijks cultureel blad *De Tijd* op, waarvan hij uitgever en hoofdredacteur was en waaraan vooral gedurende de eerste jaargangen vooraanstaande auteurs als Kneppelhout, Van Lennep, Tollens en Toussaint meewerkten. Vanwege het opnemen van advertenties in de tweede jaargang kwam hij in aanraking met justitie in verband met overtreding van de wet op het dagbladzegel. Door handig gebruik te maken van de publiciteit rond dit proces en later door het verbinden van een loterij aan het abonnement op het blad, wist hij het tot een winstgevende onderneming te maken. Zijn wijze van reclame maken voor het blad en de soms scherpe kritieken in het tijdschrift bezorgden hem veel vijanden, onder wie de journalist Iz.J. Lion die het tegen hem gerichte pamflet *Boudewijn en De tijd, nieten ook zonder loterij* (1849) schreef. Enkele van zijn gruwelverhalen markeren zijn klein maar eigen talent.

Werken:

Jonge jufvrouwen (1845); *Beelden en schaduwen* (1847).

Literatuur:

G.C. Hoogewerff, `B.', in *Ons Tijdschr.*, 18 (1913); W. Zaal, in *Nooit van gehoord!* (1969, 1974[2]); M. Mathijsen, `Piet Paaltjens' wederpoets', in *De Revisor*, 6 (1979).

[D. Welsink]

Boudewijns, Katharina

Zuidnederlandse dichteres (Brussel ca 1520-na 1603). Schreef in middeleeuwse trant met enkele rederijkerskenmerken contrareformatorische, lyrische en dramatische troostpoëzie in *Het prieelken der gheestelijker wellusten* (1587, 1603^2; moderne uitg. 1927).

Literatuur:

W.J.C. Buitendijk, `Het calvinisme', in *Spiegel van de Zuidnederl. lit. der contra-reformatie* (1942); E. Rombauts, in *Gesch. v.d. Letterk. der Nederlanden*, 3 (1944).

[J.J. Mak]

Boudier-Bakker, Ina

Eig. Klaziena, Nederlandse romanschrijfster (Amsterdam 15.4.1875-Utrecht 26.12.1966). Groeide op te Amsterdam, bezocht aldaar meisjes-hbs, kweekschool en conservatorium (zang). Huwde in 1902 de latere postdirecteur Henri A.J. Boudier, woonde sindsdien o.m. te Utrecht, Vianen, Aerdenhout en Groningen, na 1929 weer te Utrecht.

Haar eerste verhalen bewezen reeds dat de schrijfster een geboren vertelster was; haar werk maakte opgang. Zij zette de traditie van het 19de-eeuwse realisme voort, wel beïnvloed door de naturalistische opvattingen over erfelijkheid en milieu, doch niet door de moderne stijl en kritiek van `tachtig'. Zij gaf waarheidsgetrouwe en psychologisch verantwoorde uitbeeldingen van het leven der gegoede burgerij waaruit zij voortkwam en waarin zij verkeerde: dit bleef haar beperking, maar tevens haar kracht. Vooral gelezen werden de novelle *Kinderen* (1905), de roman *Armoede* (1909), die het prototype werd van de burgerlijke familieroman, en *Het spiegeltje* (1917), een psychologische roman over een driehoeksverhouding, waarin plichtsgevoel de man ervan weerhoudt het verwende kindvrouwtje op te geven voor haar gevierde zuster: de sterkeren brengen het offer.

Een vernieuwing gaf de schrijfster met het pessimistische meesterwerkje *De straat* (1924). Het zeer omvangrijke *De klop op de deur* (1930) werd, ondanks gereserveerde kritieken, een bestseller. Als een Hollandse *Forsyte Saga* geeft het een beeld van enkele generaties, levend in het tijdvak 1858-1918. De hoofdpersonen beleven - op niet te diepe wijze - de historische gebeurtenissen: emancipatie, arbeidersbeweging enz. Meer dan in vroegere werken worden de levens gezien in het licht van de steeds voortschrijdende tijd. De historische roman *Vrouw Jacob* (1935) werd een mislukking, doordat de schrijfster met de wereld van Jacoba van Beieren de grenzen van haar kunnen overschreed. Weemoedig was *Aan den grooten weg* (1939), waarin het oude vertrouwde landschap moest wijken voor het moderne verkeer. Tijdens de bezetting zweeg de vertelster, doch in verzen uitte zij haar afkeer van de nazi's en hun trawanten. Bij haar 75ste verjaardag gaf zij in *Goud uit stro* een omvangrijke en doorleefde

familieroman uit de jaren omstreeks 1830. Dat echter in de korte, geserreerde roman haar grote kracht lag, bewees zij met *Kleine kruisvaart* (1955) en vooral met *Finale* (1957). De schrijfster oogstte bovendien bijval met enkele toneelstukken en vele bundels verhalen. In 1963 werd haar gehele oeuvre bekroond met de Tollensprijs.

Werken:

Machten (1902), nov.; *Verleden* (1903), r.; *Het beloofde land* (1903), dr.; *Wat komen zal* (1904), r.; *Het hoogste recht* (1907), dr.; *Grenzen* (1907), nov.; *Zorgen* (1907), nov.; *Een dorre plant* (1909), r.; *Bloesem* (1912), nov.; *De ongeweten dingen* (1915), nov.; *Aan den overkant* (1920), r.; *De moderne vrouw en haar tekort* (1921), brochure; *In de engte* (1922), nov.; *Blijde geboorte* (1923), kerstverh.; *De moeders* (1925), nov.; *Springvloed* (1926), t.; *Dans* (1926), nov.; *Twee voeten* (1928), r.; *Tooverlantaarn* (1929), nov.; *De verschijningen der menschenziel in het sprookje* (1932); *Het kind in den strijd met leugen en vrees* (1932); *Sarai* (1933), p.; *Paul* (1936), nov.; *Ester* (1938), t.; *Uren met Andersen* (1940), bloeml. met inl.; *Dierentuin* (1941), pr.; *Geef acht* (1945), p.; *De wekker* (1952), nov.; *Vier grote Oranjes* (1954), pr.; *Altijd elders* (1956); *De eeuwige andere* (1959), r.; *Momenten* (1961), pr.; *Honger* (1962), nov.; *Uit de kartonnen doos* (1967), nov.

Uitgaven:

Heiligdom van 't hart (1951), herdr. van *Aan den overkant*, *Twee voeten*, *De Moeders* en *Paul*; Boeket uit het werk van I.B.B. (1965), omnibus; *Met de tanden op elkaar. Dagboeknotities 1940-1945* (1975).

Literatuur:

P.H. Ritter Jr., *De vertelster weerspiegeld* (1931); *I.B.-B. tachtig jaar, een album amicorum* (1955); H. Edinga, levensbericht, in *Jaarb. Mij Nederl. Letterk.* (1966-1967); Idem, *Tien huizen/duizend levens. Het leven van I.B.B.* (1969).

[G.W. Huygens]

Bouhuijs, Mies

Eig. Maria Albertha, Nederlands dichteres en prozaschrijfster (Weesp 10.1.1927). Was gehuwd met Ed Hoornik. Opgeleid tot onderwijzeres, maar stond nooit voor de klas. In 1958 trad ze in dienst van de avro als regisseuse en schrijfster van kinderprogramma's op tv. Was enkele jaren bestuurslid van de Vereniging voor Letterkundigen.

Voor haar debuutbundel *Ariadne op Naxos* (1948) verwierf ze de Reina Prinsen

Geerligsprijs. Hoewel ze ook daarna nog poëzie publiceerde, *Blijven kijken* (1971), werd ze vooral bekend door de vele boeken en versjes voor kinderen. In 1966 werden haar *Kinderverhalen* door het cpnb bekroond. Bekender zijn haar Pim en Pom-boeken, verzameld in de *Pim en Pom omnibus* (1969). Bouhuijs schreef ook voor toneel en televisie. Onder het ps. Miguel de Casilla schreef ze het blijspel *Het Spaanse riet* (1964), opgevoerd door toneelgroep Centrum. In het kader van het Holland Festival werd haar muziektheaterstuk voor jongeren *Esperanza* (1971) opgevoerd. Samen met haar echtgenoot schreef ze het tijdsbeeld *Roerig Amsterdam*, dat in 1973 door de televisie werd uitgezonden. Ook de bijbelse televisieserie *Woord voor woord* werd door haar tot stand gebracht. In 1973 bracht het Amsterdams toneel de kindermusical *Het mannetje van Stavoren* met groot succes. Ook de door Amsteltoneel gespeelde musical voor kinderen, *Broodje boek* (1979), kreeg een zeer goed onthaal. De laatste jaren heeft ze zich voorts beziggehouden met het schrijven van filmscripts, o.m. voor Jos Stellings film *Marieken* en *Elckerlijc*. Zij heeft zich altijd beijverd voor een volwaardige plaats van de jeugdliteratuur in het literaire bestel.

Werken:

Onder één hoedje (1966), kinderb.; *De koning en de profeten* (1977), kinderb.; *Een boot in het koren* (1977), kinderb.; *De klepel of de klok* (1979), kinderb.

Literatuur:

M. Bouhuijs, *Januari* (1979).

[G.J. van Bork]

Bouman, Pieter Jan

Nederlands geschiedschrijver (Batavia 19.9.1902-Epe 10.3.1977). Hoogleraar sociologie te Groningen. Maakte grote reizen o.a. naar de V.St., Zuid-Amerika en Zuid-Afrika. Schreef naast wetenschappelijke werken en studieboeken, publikaties van algemene aard voor een ruim publiek. Kenmerkend voor het `vrije schrijverschap' zijn vooral *Revolutie der eenzamen* (1953) en *Vijfstromenland* (1958), dat enigszins als een vervolg op het voorgaande kan worden beschouwd en waarin de ervaringen van vele reizen zijn verwerkt. De titel *Vijfstromenland* wil de samenvloeiing der grote levensstromen in de toenemende lotsverbondenheid van volken en rassen tot uitdrukking brengen. *Revolutie der eenzamen* verheugt zich in een populariteit, die slechts zelden voor een geschiedkundig werk is weggelegd. Historisch is slechts de orde van de tijd in de beschrijving van het tijdvak 1900-1950, voor de rest is het boek eerder te beschouwen als een documentaire. De uiteenlopendste zaken trekken als in een bonte kaleidoscoop voorbij: de vlucht van Tolstoj, de opkomst der atoomfysica,

de Kruppfabrieken, de ondergang van de Titanic, enz. Achter dit alles is Bouman steeds weer op zoek naar de levende c.q. de eenzame mens.

Werken:

Jaurès, Wilson, Rathenau (1936); *Van renaissance tot wereldoorlog* (1938); *Leerboek voor economische geschiedenis* (1939, sinds 1956[3] getiteld: *Economische en sociale geschiedenis in hoofdlijnen*); *Johan Maurits van Nassau, de Braziliaan* (1946); *Volk in beweging. Onbegrepen Amerika* (1951); *Anton Philips* (1956); *In de ban der geschiedenis* (1961); *Literatuurgeschiedenis van de 20ste eeuw* (1964); *Een onzer dagen* (1965); *Fundamentele sociologie* (1966); *Een handvol mensen* (1969); *Voor en na de zondvloed* (1970); *Van tijd naar tijd* (1972); *Cultuurgesch. van de twintigste eeuw in Westeuropees perspectief* (1977); *Vrijheidshelden en terroristen: vijf eeuwen geweld in Europa* (1977).

[E. Popelier]

Bourbon, Louis de

Eig. Louis Jean Henri Charles Adelberth, Nederlands dichter en prozaschrijver (Renkum 27.12.1908-Arnhem 8.1.1975). Achterkleinzoon van de in 1845 te Delft overleden Franse troonpretendent Naundorff, wiens nazaten gerechtigd waren de naam Bourbon te voeren. Studeerde rechten te Nijmegen en behaalde er in 1933 de meestertitel. Daarna werkzaam in de journalistiek (o.a. in Nederlands Oost-Indië) en van 1938 tot 1943 burgemeester van Oss; tijdens de Duitse bezetting ook leider van verzetsgroepen. Wijdde zich na WO II vnl. aan de letteren.

De Bourbon debuteerde met de verzenbundel *Reisverhalen* (1931). Was een der minder opvallende redacteuren van de rooms-katholieke tijdschriften *Roeping* en *De Gemeenschap*. Huldigde in zijn eerste verzen, zij het minder uitgesproken, ook de godsdienstige en sociale overtuiging, die daar door toonaangevenden als Gerard Bruning en Anton van Duinkerken werd voorgestaan. Vervreemdde in latere jaren van zijn geloof. Jan H. de Groot, die zijn *Verzamelde gedichten* inleidde, karakteriseerde hem als de dichter van het levenslange heimwee.

Werken:

Zwerving (1932), p.; *Het licht achter Golgotha* (1934), nov.; *In extremis* (1935), p.; *Vrouwen* (1937), nov.; *In ballingschap* (1939), p.; *Twaalf maal Azië* (1941), nov.; *Als de rozen verwelkt zijn* (1941), t.; *Nocturne* (1944), nov.; *Vier onbekenden* (1946), nov.; *Inggih Ndoro* (1948), nov.; *Het negende uur* (1950), p.; *De troubadour* (1951), r.; *Voor haar alleen* (1952), p.; *Dromen tot*

Xylotimbou (1952), nov.; *Halverwege* (1953), p.; *Het rood van de hemel* (1953), r.; *Het andere lied* (1955), r.; *De verdrevene* (1956), r.; *De betere wereld* (1956), t.; *Karambool* (1959), p.; *De zwarte vanen* (1963), verh.; *Ex toto corde* (1964), bloeml. p.; *Zigeunerbloed* (1968) p.

Uitgave:

Verzamelde gedichten (1975).

Literatuur:

J.W.M. Weyts, `Het dichtwerk van L.d.B.', in *Dietsche Warande & Belfort*, 123 (1978); W. Wennekes, in *Engelbewaarder: Winterboek* (1979).

[P. Vanderschaeghe en G.W. Huygens]

Boutens, Pieter Cornelis

Nederlands dichter (Middelburg 20.2.1870-'s-Gravenhage 14.3.1943). Geboren uit streng protestantse ouders. Godsdienstige verwikkelingen in zijn omgeving vervreemdden hem in zijn jeugd van het kerkgeloof; ziekelijkheid leidde tot vereenzaming. Op 18-jarige leeftijd vertaalde hij Plato's *Symposion*, zijn uitgangspunt voor persoonlijke opvattingen over liefde en erotiek. Hij studeerde tegen de wens van zijn vader klassieke letteren en is een tijdlang leraar geweest; daarna ambteloos.

Zijn debuut *Verzen* (1898) toont uiterlijk nog aansluiting bij het zintuiglijk `sensitivisme' van vooral Gorter. Het hoogtepunt van beeldkracht en romantische lyriek is *Stemmen* (1907). In het gedicht *Beatrijs* (1908) gaf hij een moderne versie van het middeleeuwse verhaal over de kloosterzuster die een tijdlang in de wereld terugkeert vanwege haar liefde voor een ridder. Boutens' versie speelt zich af op het ritme van de natuur in een typisch Hollands landschap. Door het ontbreken van het zondemotief heeft het gedicht niet de tragische spanning van het oorspr. gedicht. Het boeit vooral door de romantische lieflijkheid en de lyrische betovering. De *Beatrijs* werd Boutens' populairste gedicht, talloze malen herdrukt en veelvuldig voorgedragen. Met *Carmina* (1912) beginnen de gedichten waarin vele lezers te veel `ziel' en te weinig `hart' aantroffen. De werkelijkheid om hem heen levert de dichter in deze weinig toegankelijke verzen enkel symbolisch materiaal om de gevoelswereld te verwoorden, en Van Eyck e.a. klagen dan ook over gemis aan menselijkheid. Men kan het ook zien als toenemende concentratie.

In wisselwerking met deze ontwikkeling is de groei van Boutens' levensleer tot een eclectisch platonisme, door sommigen pseudo-platonisme genoemd. De schoonheid is voor hem het deel van de uitverkorene, die er door de liefde heengeleid wordt. Eros is daarbij zowel leidsman als eeuwig doel. Parallel met deze ideeënleer,

gegroeid in zijn poëzie en als poëzie, gaan zijn opvattingen over de gepoëtiseerde gelijkslachtige liefde, die de macht heeft kunstenaars te bezielen, zoals Plato zelf en Sappho. Boven christelijke opvattingen over zonde en schuld voelt Boutens zich als dichterlijke uitverkorene verheven. Zijn opvatting over de dichter als uitverkoren deelhebber aan het goddelijke is wel verklaard als een ontchristelijkte predestinatieleer.

In latere bundels (vooral *Zomerwolken*, 1922) treft men een meer christelijk georiënteerde religiositeit aan. Merkwaardigerwijs toont de laatste bundel, *Tusschenspelen* (1942), nieuwe zintuiglijkheid en terugkeer tot concrete beelden.

Naast Plato en Sappho heeft Boutens ook Griekse tragedieschrijvers vertaald, benevens de *Odyssee* en een deel van de *Ilias*.

Werken:

Praeludiën (1902); *Spel van Platoons leven* (1908); *Vergeten liedjes* (1909); *Alianora* (1910); *Lente-maan* (1916); *Strophen uit de nalatenschap van Andries de Hoghe* (1919); *Sonnetten* (1920); *Liederen van Isoude* (1921); *Oud-Perzische kwatrijnen* (1930); *Bezonnen verzen* (1931); *Honderd Hollandsche kwatrijnen* (1932).

Uitgaven:

Gegeven keur (1942); *Verzamelde werken*, 7 dln. (1943-1954); H. Warren (ed.), *Mijn hart wou nergens tieren* (1959), bloeml.; A. Morriën (ed.), *P.C.B., bloemlezing uit zijn gedichten* (1959); *Strofen en andere verzen uit de nalatenschap van Andries de Hoghe* (heruitg. 1983).

Literatuur:

A. Reichling, *Het platonisch denken bij P.C.B.* (1925); D.A.M. Binnendijk, *Een protest tegen den tijd* (1945); H. Mulder, *B. en de bijbel* (1948); K. de Clerck, in *Nieuwe Taalg.* (1955 en 1956); Idem, `Prolegomena voor een verantwoorde B. biografie', in *Hand. 22ste Vl. filologencongres* (1957); K. Reijnders, `Tweemaal: non in een landschap (over Beatrijs)', in *Onder de dekmantel van etiket* (1972); J.D. Meerwaldt, in *De tachtigers en de klassieken* (1980).

[K. Reijnders]

Bouts, Axel

Ps. van Jan Verhenne, Vlaams prozaschrijver (Kortrijk 2.5.1938). Studeerde scheikunde aan de Katholieke Universiteit van Leuven en koos voor een loopbaan in het bedrijfsleven. Bouts debuteerde op 43-jarige leeftijd met de roman *Martin & Martins* (1981), gevolgd door *De glazen deur* (1983). In beide romans spelen zijn ervaringen in het bedrijfsleven een grote rol. Een van de centrale vragen die hem

bezighoudt is hoe morele integriteit stand kan houden in een wereld waarin geld en macht een beslissende rol spelen.

De roman *De derde dag* (1984) is opgezet als een Simenonroman, maar is inhoudelijk gericht op mens en geloof. Het probleem

van de individuele schuld speelt een rol in zijn roman *Een bijzonder oordeel* (1985).

Literatuur:

F. Auwera, `Gesprek met A.B.' in *Dietsche Warande & Belfort*, 127 (1982).

[G.J. van Bork]

Braak, Menno ter

Nederlands prozaschrijver (Eibergen 26.1.1902-'s-Gravenhage 15.5.1940 [zelfmoord]). Stamde uit een doktersgezin. Tijdens zijn jeugdjaren in zijn geboorteplaats en gymnasiumtijd te Tiel viel hij op door zijn grote intelligentie en veelzijdige belangstelling. Gedurende zijn verblijf in Amsterdam, waar hij geschiedenis en Nederlands studeerde, werkte hij mee aan het studentenweekblad *Propria Cures*. In deze jaren van contacten met kunstenaars en intellectuelen hield hij zich o.m. bezig met de esthetiek van de jonge filmkunst; met H. Scholte en L.J. Jordaan richtte hij de Filmliga op. Na de voltooiing van zijn studie met de (in het Duits) geschreven dissertatie over de middeleeuwse keizer Otto iii, enkele jaren als leraar werkzaam, laatstelijk aan het Rotterdams Lyceum. In die tijd stichtte hij met Du Perron en Maurice Roelants het tijdschrift *Forum* (1932-1935), dat ondanks zijn korte bestaan een belangrijke functie heeft vervuld in het Nederlands-Vlaamse geestesleven, door zijn streven naar Europees peil, kritische zin met rationele inslag, consequent individualisme en voorkeur voor de `vent' boven de `vorm'. Ter Braak werd hiervan de voornaamste woordvoerder. Intussen had hij in 1933 zijn leraarschap verwisseld voor de journalistiek door Henri Borel op te volgen als letterkundig redacteur van het liberale Haagse dagblad *Het Vaderland*. Hoewel hij als typisch individualist geen man voor organisaties e.d. was, wijdde hij zich in zijn laatste jaren aan het Comité voor Waakzaamheid en op andere wijze aan de strijd tegen het opkomend nationaal-socialisme; ook vertaalde hij in 1938 Rauschnings *Die Revolution des Nihilismus*.

De kritische en essayistische arbeid van zijn studententijd en daarna, bundelde Ter Braak in *Afscheid van domineesland* (1931) en *Man tegen man* (1931): verhandelingen die voor een groot deel als zelfbevrijdend en standpuntbepalend gezien kunnen worden. Ter Braak rekende hierin af met opgang makende figuren en met aangelegenheden, die hij als `provincialistisch' ervoer. Onder invloed van Carry van Bruggens *Prometheus* (1919), dat hem naar hij zei (tijdelijk) van de chaos bevrijd had, en geïnspireerd door de mensentypen van kunstenaars en intellectuelen met wie hij verkeerde, schreef hij *Het carnaval der burgers* (1930), een essay in gelijkenissen, dat in zijn structuur van tegenstellingen en synthese de hegeliaanse scholing van de auteur verraadt. Zijn voorkeur voor het vitale en zijn afkeer van de verstarde vormen, zo kenmerkend voor vrijwel zijn gehele oeuvre, krijgen in dit werk een originele vorm. Het bestaan wordt beschouwd vanuit de polariteit dichter-burger, d.w.z. oorspronkelijkheid-conventie, individualiteit-onpersoonlijkheid, leven-verstarring. Deze tegenstelling wordt uitgewerkt en gevarieerd in hoofdstukken, die

achtereenvolgens het `carnaval' der kinderen, minnaars, gelovigen, burgers en dichters behandelen. Ook in de verhoudingen liefde-huwelijk en religie-kerk wordt de tegenstelling teruggevonden die in het laatste hoofdstuk leidt tot de carnavalsmoraal: men dient de burger te verstaan om tot de dichter te kunnen naderen. Tot deze gevoels- en gedachtensfeer behoort ook de roman *Hampton Court* (1931).

Kort daarop maakte Ter Braak kennis met Du Perron, die evenals Greshoff tot zijn beste vrienden zou gaan behoren en die met zijn spontane intelligentie zonder academisch verleden grote invloed op hem zou uitoefenen. Deze vriendschap en de ontdekking van de psychologisch gefundeerde filosofie van Friedrich Nietzsche gaven het werk van Ter Braak een nieuwe impuls en tevens een nieuwe vorm: het beeldende, nog sterk literaire element van het *Carnaval* nam af, zijn virtuoze en briljante prozastijl kreeg een directere zeggingskracht.

Het tijdschrift *Forum* opende met het belangrijke, aan Du Perron opgedragen essay *Démasqué der schoonheid*, dat in 1932 in boekvorm verscheen. Het schoonheidsideaal der tachtigers, beleden in het sonnet *Deinè theos* van Jacques Perk, had geleid tot de verheven schoonheidsleer der estheten: tegenover deze verstarring stelde Ter Braak zijn beginsel van de eigen voorkeur. Na de autobiografisch getinte roman *Dr. Dumay verliest* (1933) verscheen zijn meesterwerk *Politicus zonder partij* (1934). In dit uitvoerige essay geeft de auteur zich rekenschap van de eigen ontwikkelingsgang en rekent hij af met de alom heersende zwendel met zgn. hogere of geestelijke waarden, die hij als eigenbelang ontmaskert (Nietzsche!) en waartegenover

hij zijn ideaal van de `honnête homme' stelt. Deze drang tot ontmaskering van schijnwaarden vindt men ook in zijn vele kleinere essays uit *Forum*, die hij bijeenbracht in *Het tweede gezicht* (1935); de titel heeft betrekking op het tweede gezicht, dat in de schaduw blijft van het officiële masker van het eerste. In hetzelfde jaar verscheen het drama *De pantserkrant*, een satire op de woordzwendel, waartoe redacteuren zich lenen als een democratisch blad is opgekocht door de wapenindustrie en de dictatuur moet verdedigen.

In het herdenkingsjaar 1937 ontstond het korte geschrift *Douwes Dekker en Multatuli*, dat fel stelling neemt tegen de bekrompen verguizers van Multatuli, voor wie Ter Braak een grote doch kritische bewondering had: de non-conformistische moralist Douwes Dekker stelde hij als strijder voor de menselijke waardigheid boven de theatrale man met het Lebak-complex. Onder invloed van het opkomende nationaal-socialisme ontstaat *Van oude en nieuwe christenen* (1937), een cultuurstudie over de uit ressentiment geboren idee der gelijkheid, die Ter Braak vereenzelvigde met het oude christendom. Toen het oude geloof verzwakte of verdween, ging dit streven niet verloren. In de socialistische gelijkheid bijv. heeft het hiernamaals plaats gemaakt voor de heilstaat van de toekomst; de fascistische gelijkheid is het pure ressentiment, dat tot volkomen nihilisme leidt. In de korte verhandeling *De nieuwe elite* (1939) constateerde de auteur hoe de oude gevestigde machten, ontstaan uit het gewijde regnum en sacerdotium (keizerschap en pausdom), verworden zijn tot de bruut en de schoolmeester. De nieuwe elite, waaraan de maatschappij behoefte heeft, zal democratisch moeten zijn.

Zo hebben de tijdsomstandigheden Ter Braak tot een politieke stellingname genoopt, hoewel hij ook deze als voorlopig en opportunistisch beschouwde. Dit opportunisme, waarop hij zich principieel liet voorstaan, heeft niets met karakterloosheid te maken, doch moet gezien worden als de strijdbare vitaliteit van iemand die zich met geen stelsel kan conformeren. Deze strijd voor `honnêteté' en menselijke waardigheid deed hem stelling nemen tegen alle vaagheden en vormen van collectivisme die hij op zijn weg ontmoette. Hij begon met de strijd tegen loyale, gerespecteerde tegenstanders, toen hij het katholicisme van Van Duinkerken en het humanisme van Havelaar aanviel, doch deinsde evenmin voor de strijd met het barbarendom terug. Tegen het totalitarisme van zowel links als rechts verzette hij zich. Dezelfde strijdbare eerlijkheid wordt teruggevonden in zijn journalistieke arbeid.

Door hun duidelijke, bevattelijke taal die toch nooit tot het vulgaire afdaalde, vormden zij een hoogtepunt in de geschiedenis van de Nederlandse dagbladkritiek en hoewel het persoonlijkheidscriterium bij lateren weinig waardering vond, bleef zijn oordeel nog lang gezag houden. Nadat hij zelf een selectie gegeven had in zijn bundel *In gesprek met de vorigen* (1938), en anderen nog enkele bundeltjes tijdens en na de oorlog in het licht gaven (deels als clandestiene uitgaven), werd het overgrote deel bijeengebracht in het *Verzameld werk*.

Werken:

Kaiser Otto III. Ideal und Praxis im frühen Mittelalter (1928), diss.; *Cinema militans* (1929); *De absolute film* (1931); *Het nationaal-socialisme als rancuneleer* (1937); *Mephistophelisch* (1938); *De augustijner monnik en zijn trouwe duivel* (1938).

Uitgaven:

De duivelskunstenaar (1943); *Reinaert op reis* (1944); *Over waardigheid en macht* (1945); *Journaal 1939* (1945); *In gesprek met de onzen* (1946); *Verzameld werk*, 7 dln. (1950-1952); *Briefwisseling T.B.-Du Perron*, 4 dln. (1962-1967); *De Propria Curesartikelen* (1978), met inl. door C. Peeters.

Literatuur:

G.H. 's-Gravesande, *Sprekende schrijvers* (1935); M.B. Teipe en J. van der Woude, *Dr. M.t.B., Reinaert uit Eibergen* (1936); H. Marsman, *M.t.B.* (1939), herdr. in *Verzameld werk*, iv; S. Tas, *Een critische periode* (1946); J. de Kadt, `M.t.B. en de menselijke waardigheid', in *Verdediging van het Westen* (1947); S. Vestdijk, *Muiterij tegen het etmaal*, 2 (1947); Idem, *Gestalten tegenover mij* (1961); W.L.M.E. van Leeuwen, *Drie vrienden* (1947); H.A. Gomperts, in *Jagen om te leven* (1949); Idem, *Over M.t.B.* (1949); J. Greshoff, in *Volière* (1956); V.E. van Vriesland, in *Onderzoek en Vertoog*, 1 (1958); R. Henrard, *M.t.B.*', in *Nietzsche en het cultuurprobleem* (1959); H.A. Gomperts, in *De schok der herkenning* (1959); J.G. Bomhoff, `De literaire theorie van M.t.B.', in *Jaarb. Mij Nederl. Letterk.* (1960-1961); *Schrijversprentenboek*, 5 (1953); P. Geyl, *Van Bilderdijk tot Huizinga* (1963); R. Henrard, *M.t.B. in het licht van Friedrich Nietzsche* (1963); M. Roelants, *De roman van het tijdschr. Forum* (1965); H. Drion, *Het conservatieve hart* (1966); R. Henrard, `M.t.B.', in *Ontmoetingen* (1968); W. Mooyman, *Forum* (1969); H. van Galen Last, *Nederland voor de storm* (1969); J.J. Oversteegen, *Vorm of vent* (1969); W. Drop, `Logische en niet-logische bewijsvoering', in *Hand. Nederl. filologencongres* (1970); *Tirade* (1974), T.B.-nummer; S. van Faassen e.a., *M.t.B.* (1978); P.F. Schmitz, *Kritiek en criteria. M.t.B. en het literaire waardeoordeel* (1979); F. Bulhof, *Over Politicus zonder partij van M.t.B.* (1980); J. Fontijn e.a., *M.t.b.: politiek en cultuur* (1982); J. Brouwers, in *De laatste deur* (1983).

[G.W. Huygens]

Brabander, Gerard den

Ps. van Jan Gerardus Jofriet, Nederlands dichter ('s-Gravenhage 3.7.1900-Amstedam 4.2.1968). Was eerst in dienst bij Philips, later bij de ptt te Amsterdam; wijdde zich vervolgens geheel aan de letteren. De bloemlezing *Drie op één perron* (1937-1941, 2 dln., 1960[2]), die hij met Jac. van Hattum en Ed. Hoornik samenstelde, verraadt aanvankelijke beïnvloeding door E. du Perron en voegt hem bij de vooroorlogse zgn. Amsterdamse groep, die anekdotische poëzie schreef in de sfeer der nieuwe zakelijkheid. Hij was medewerker van *Werk* en daarna van *Criterium* en hielp het internationale tijdschrift *Centaur* oprichten. Hij publiceerde talloze dichtbundels, een groot aantal clandestien tijdens de bezetting (*De deur op het haakje*, 1943).

Den Brabander is een door het leven gewonde en ontredderde, die in eenvoudige, soms krachtig suggestieve en veelal wrange verzen eigen teleurstelling en sociale deernis beschrijft. Het bijtend cynisme en sarcasme dat zijn meeste werk, vol pessimisme en felle opstandigheid, kenmerkt, van *Cynische portretten* (1934) tot hoogtepunten als *Materie-Man* (1940) en *De holle man* (1945), maakte in later jaren plaats voor mildere melancholie en levensaanvaarding. Het sonnet vond in hem een talentvol beoefenaar. Veel vertaalwerk, o.m. van Shakespeare, Calderon, Heine, Tolstoj, Ibsen en Rilke, verscheen van zijn hand.

Werken:

Vaart (1932); *Gebroken lier* (*Vrije Bladen*, 1937); *Opus 5* (1937); *De steenen minnaar* (1946); *Sonnetten* (1946); *Morbide mei* (1949); *Recapitulatie* (1952); *Onraad* (1955); *Delirium* (1957).

Uitgaven:

Curve (1950), bloeml., met inl. van Ed. Hoornik; *Verzamelde gedichten* (1966); *Rembrandt, De monsters en andere verzen* (1980), voorw. van T. de Vries.

Literatuur:

D.A.M. Binnendijk, in *Groot-Nederland*, 38, 2 (1940); B. Aafjes, in *Criterium*, 2 (1941); M.J.G. de Jong, *Een perron naar drie treinen* (1970); Ed. Hoornik, in *Kritisch proza* (1978); H. de Vries, in *Kritiek als credo* (1980).

[W. Gobbers]

Brabant, Luc(ien) Jules Ernest Marie van

Vlaams dichter (Lokeren 10.10.1909-Veurne 12.5.1977). Fotograaf en opticiën. Noemde zijn eerste bundels *Op de hielen van mijn leven* (1934) en *Verzen van tussen de dagen* (1935). Zijn uiteindelijke stijl legde hij vast in *Brieven zonder zegel* (1936) en *Zeven ellen liefde* (1940). Sindsdien schreef hij *Klein viaticum* (1945), *Het hart van buskruit*, een bloemlezing uit vorige bundels en nieuwe gedichten (1952), en *Verzen bij moeders dood* (1961). Zijn stijl is uniek in de Belgische poëzie.

Overheersend zijn een sterke scepsis en een even sterke sensualiteit, in zijn eerste werken niet vrij van een zekere opzettelijkheid. Geleidelijk verzachtte zijn sarcasme tot milde ironie, ook zelfironie, en ingehouden tederheid. Zijn gedichten hebben meestal een sterk ritme, de beelden zijn scherp getekend. Hij vertaalde (met commentaar) *De vijfentwintig sonnetten van Louize Labé* (1960). Over deze Franse dichteres schreef hij het merkwaardige werk in twee delen *Louize Labé, Lionnoize, haar leven, haar liefde, haar werk*. (Deel i: *De jeugdjaren;* Deel ii: *Glorie en ondergang*), oorspronkelijk in het Nederlands, maar opnieuw in het Frans geschreven onder de titels: *Les baisers littéraires et le salon de Dame Louize Labé* (1967) en *Présence de Louize Labé au coeur de l'oeuvre de Clement Marlo* (1969).

Literatuur:

A. Demedts, in *De Vl. poëzie sinds 1918*, 1 (1945).

[J. Vercammen]

Brakman, Willem Pieter Jacobus

Nederlands prozaschrijver ('s-Gravenhage 13.6.1922). Arts, debuteerde op latere leeftijd. Zijn romans en verhalen, die elkaar regelmatig opvolgen, verraden in hun psychologisch realisme, scherpe analyse en onderkoelde humor de invloed van Vestdijk. Compositorisch raffinement, een voorkeur voor het grillige en bizarre en historische belangstelling sluiten daarbij aan. Brakman is een virtuoos stilist, al gaat zijn schrijfwijze door het soms al te vernuftige en beladene wel eens vermoeien. Zijn thematiek is veelal de uitdrukking van het verlangen als individu te worden verlost uit het isolement en te worden opgenomen in een gemeenschapsverband; tegelijkertijd stuit dit streven bij zijn personages op weerstand, omdat ze de nolens volens gedragen eenzaamheid maar moeilijk kunnen opgeven.

Werken:

Een winterreis (1961); *Die ene mens* (1962); *De opstandeling* (1963); *Het godgeklaagde feest* (1967); *Debielen en demonen* (1969); *Kind in de buurt* (1972); *Het zwart uit de mond van Madame Bovary* (1974); *De biograaf* (1975); *Glubkes oordeel & Het monster van Frankenstein* (1976); *De blauw-zilveren koning* (1977); *Zes subtiele verhalen* (1978); *Vijf manieren om een oude dame te wekken* (1979); *De gegoeden* (1980); *Come-back* (1980); *Het godgeklaagde feest: een beeldroman* (1980); *Ansichten uit Amerika* (1981); *Zeeland bestaat niet* (1981);

Een weekend in Oostende (1982); *Nadere kennismaking: een luisterspel* (1983); *De reis van de douanier naar Bentheim* (1983); *Een wak in het kroos* (1985); *De bekentenissen van de heer K.* (1985).

Literatuur:

W. de Moor, *Meester en leerling* (1978); T. van Deel, in *Jan Campertprijzen 1979* (1979); *Bzzlletin*, 10 (1981), B-nummer; *De Vl. Gids*, 65 (1981), B.-nummer; R. van der Paardt, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1983).

[J. Goedegebuure]

Bralleput, Karel

Zie Carmiggelt, Simon Johannes

Brandane, De reis van Sinte

Middelnederlands dichtwerk, overgeleverd in twee versies, in het Comburgse hs. uit ca 1370 en in het Hulthemse hs. uit ca 1410. Aan de laatste versie ontbreken de eerste bladen. Voorts is *Sinte Brandane* in een prozaversie bekend. De oudst bekende druk als volksboek is uit ca 1476.

Het verhaal gaat terug op een Ierse legende, die via het Duits in het Nederlands overgeleverd is. Brandane is een abt die, als straf voor zijn ongelovigheid, een reis van negen jaar over zee moet maken en onderweg allerlei wonderen ontmoet.

Uitgaven:

Ph. Blommaert, in *Oudvlaemsche gedichten*, 2 (1841); W.G. Brill (ed.), *Van Sinte Brandane* (1871); E. Bonebakker (ed.), *Van Sente Brandane* (1894); A.T.W. Bellemans (ed.), *Idem* (1971); H.P.A. Oskamp (ed.), *Idem* (1971); A.M.E. Draak (ed.), *Idem* (1980^3).

Literatuur:

T. Dahlberg, *Brandaniana* (1958); *Leuvense Bijdragen*, 59 (1970), Brandaan-nummer.

[F. van Thijn]

Brandt, Geeraert

Noordnederlands dichter en prozaschrijver (Amsterdam 25.7.1626-Rotterdam 12.10.1685). Aanvankelijk horlogemaker en werktuigkundige als zijn vader, die betrekkingen onderhield met Descartes; sinds 1648 student in de theologie aan het Remonstrants Seminarium te Amsterdam, in 1652 predikant te Nieuwkoop, 1660 te Hoorn, 1667 te Amsterdam.

Als dichter debuteerde hij in 1643 met een minnedicht in *Amsteldamsche minnezuchjens*. Algemene bekendheid verkreeg hij met het senecaanse gruwelstuk *De veinzende Torquatus*, waarin dezelfde stof is verwerkt als in Shakespeares *Hamlet* (1644, 1ste opvoering in de Amsterdamse Schouwburg 1645). Een eerste gedichtenbundel, voornamelijk bestaande uit middelmatige liefdespoëzie en gelegenheidsgedichten, verscheen in 1649. Merkwaardig is daarin Brandts theoretische verdediging en praktische beoefening van het rijmloze vers. In 1665 volgde een bundel *Stichtelijke gedichten*, waarin hij zich doet kennen als een overtuigd voorstander van godsdienstige verdraagzaamheid. Na zijn dood werden beide bundels, vermeerderd met onuitgegeven en later verschenen gedichten, herdrukt als *Poezy* (1688, 1719 en 1725-1727). Onbeslist blijft Brandts aandeel in de uitgave van Vondels hekeldichten als *Poesy* (dl. 2, 1647) met de beruchte voorrede door P. (= Protestant), en van de bloemlezing *Verscheidene Nederduytsche gedichten*.

Belangrijker dan Brandts dichtwerk is zijn wetenschappelijke arbeid, allereerst de in opdracht van de remonstrantse broederschap en als voortzetting van Uitenbogaerts *Kerkelijke historie* bedoelde *Historie der reformatie* (dl. i, 1671, dl. ii, 1674, dl. iii en iv, persklaar gemaakt door zijn jongste zoon Johannes, 1704). Het is een betrekkelijk onpartijdige, ofschoon door remonstrantse ogen geziene en van gereformeerde zijde fel gekritiseerde, kerkgeschiedenis, lopende van de hervorming tot 1624, waarvan een ontwerp *Kort verhael der reformatie en oorlogh tegen Spanje in en omtrent de Nederlanden* (1657, 1730^4) ook in Franse vertaling, *Histoire abrégée de la réformation des Pais Bas* (1726), het licht zag. Afzonderlijk verscheen de *Historie van de rechtspleging gehouden in den jaren 1618 en 1619 omtrent de dry gevangen heeren Mr. Johan van Oldenbarnevelt, Mr. Rombout Hoogerbeets, Mr. Hugo de Groot* (1708^2, 1710^3, 1723).

In zijn pittige, bij Hooft aansluitende, stijl schreef hij voorts een *Leven van Michiel Adr. de Ruiter* (1687, vele malen herdrukt; in 1687 in Duitse, in 1698 in Franse vert. verschenen), belangrijk o.a. om de verwerking van archivalia die sindsdien verloren zijn gegaan, een geschiedenis van Enkhuizen (1666, 1747^2), een biografie van de dichter P.C. Hooft (1677), voor wie hij reeds in 1647 een lijkrede had opgesteld naar die van Jacques Davy du Perron op Ronsard, en een leven van Vondel (1682), mede gebaseerd op een aantal persoonlijke mededelingen van de prins der dichters aan de schrijver.

Uitgaven:

J. ten Brink (ed.), *Leven van Michiel Adr. de Ruiter* (1864), bloeml.; E. Verwijs (ed.), *Leven van Vondel* (1866); J.C. Matthes (ed.), *Leven van Hooft* (1874); J. Hoeksma (ed.), *Leven van Vondel* (1905); G. Kalff (ed.), *Leven van Michiel Adr. de Ruiter* (1907); P. Leendertz jr.

(ed.), *Leven van Hooft* (1923); Idem (ed.), *Leven van Vondel* (1932).

Literatuur:

J. de Haes, *Leven van G.B.* (1740); G.M.C. Loeff, *De Nederl. kerkgeschiedschrijver G.B.* (1864); G. Penon, in *Bijdragen tot de gesch. der Nederl. Lett.*, 2 en 3 (1881 en 1884); *Tijdschr. v. Nederl. taal- en Letterk.*, 45 en 52 (1926 en 1933); G.A. van Es, in *Gesch. van de letterk. der Nederlanden*, 5 (1952); S.B.J. Zilverberg, `G.B. als kerkhistoricus', in *Nederl. Archief voor Kerkgesch.*, 49 (1968); Downs, `Three Seventeenth-Century Hamlets', in *European Context* (1971); S.B.J. Zilverberg, *G.B.* (1971); P.E.L. Verkuyl, `Imitatio van Guarini door B.', in *Nieuwe Taalg.*, 66 (1973).

[J.J. Mak]

Brandt, Willem

Ps. van Willem Simon Brand Klooster, Nederlands dichter (Groningen 6.9.1905-Bussum 29.4.1981). Vertrok in 1927 als journalist naar het toenmalige Nederlands-Indië, maakte Japanse bezetting en Indonesische revolutie mee, repatrieerde in 1955; opnieuw journalist. Uit zijn naar de vorm overwegend traditionalistische poëzie spreekt de onrust van de Europeaan uit de tropen, wiens leven zich tussen twee vaderlanden beweegt. In proza schreef Brandt o.m. over terreur in de Japanse concentratiekampen. Een bloemlezing uit zijn poëzie werd in 1955 door Ed. Hoornik samengesteld onder de titel *Reizend achter het heimwee*.

Werken:

Oostwaarts (1937); *Tropen* (1938); *Pacific* (1941); *Binnen Japansch prikkeldraad* (1946); *De gele terreur* (1946), pr.; *Demarcatielijn* (1947), pr.; *Ik ben de jeugd* (1947); *Indonesische nachten* (1947); *De aarde van Deli* (1949), pr.; *Twee vaderlanden* (1954); *Paswoord* (1955); *Tussen steen en bamboe* (1956); *Spoorzoekend naar een woord* (1957); *De achterkant van de maan* (1959); *Hart van jade* (1959), herdr. Chinese lyrische p.; *Een streep door de zon* (1960), met inl. van V.E. van Vriesland; *Het geheim* (1960), nov.; *Wildernis* (1962); *Fetisj en feniks* (1963); *Kleurig memoriaal van de Hollanders op Oud-Java* (1964); *Verzamelde gedichten* (1965); *Indonesië's voltooid verleden tijd* (1965); *Pruik en provo* (1967), krit.; *Zuid-Afrika, een reisjournaal* (1968); *De gedichten van een vrij metselaar* (1968); *Oerwouden en savannen* (1969), pr.; *Het land van terugkomst* (1976); *De keerkringvogel* (1980).

Literatuur:

H. de Vries, `W.B. en zijn dichtwerk', in *De Gids* (1954); Ed. Hoornik, in *Kritisch proza* (1978).

[G.W. Huygens]

Brandt Corstius, Hugo

Nederlands essayist en columnist (Eindhoven 29.8.1935). Schrijft onder versch. ps. in diverse periodieken (*De Volkskrant, Vrij Nederland, Hollands Maandblad*): Battus, Raoul Chapkis, Piet Grijs, Jan Eter en Stoker zijn daarvan de bekendste. Studeerde wiskunde en algemene taalwetenschap te Amsterdam, was redacteur van *Propria Cures*. Promoveerde in 1970 op *Excersises in Computional Linguistics*, was werkzaam bij het Mathematisch Centrum te Amsterdam en vervolgens aan het Instituut voor Neerlandistiek aldaar. In 1974 werd hij buitengewoon lector aan de Erasmusuniversiteit te Rotterdam.

Door middel van een logische en heldere redeneertrant komt Brandt Corstius soms tot conclusies die de waarheid op zijn kop schijnen te zetten: *Ik sta op mijn hoofd* (1966, Raoul Chapkis). Samen met *De reizen van Pater Key* (1966, Raoul Chapkis) kan deze bundel als zijn literair debuut gezien worden, in 1967 bekroond met de Anne Frankprijs. Zijn activiteiten op het terrein van linguïstiek en computers blijken behalve uit zijn dissertatie o.m. uit *Algebraïsche taalkunde* (1974) en *Computer-taalkunde* (1978), maar ook uit zijn satirisch en polemisch werk, zoals *Blijf met je fikken van de luizepoten af!*

Zijn onder ps. Battus geschreven *Opperlandse taal- & letterkunde* (1981), een vrolijke en inventieve vorm van taalkunde, werpt aan de hand van tal van formele taalspelletjes een verhelderend licht op wat taal op het gebied van de vormgeving vermag. Zijn scherpe en sterk polemische bijdragen waarin hij vaak bekende Nederlanders tot het mikpunt van zijn satire maakt, leidden herhaaldelijk tot juridische stappen, echter zonder dat tot strafvervolging kon worden overgegaan. Wel veroorzaakte dit minister Brinkmans weigering hem in 1985 de P.C. Hooftprijs toe te kennen.

Werken:

Zes dagen onbedachtzaamheid kan maken dat men eeuwig schreit (1966, Chapkis); *Grijsboek, of de nagelaten bekentenissen van Raoul Chapkis* (1970); *Zinnig tuig* (1971); *Piet Grijs is gek* (1975); *A is een letter* (1975); *De encyclopedie* (1978, Battus); *Televisie, psychiaters, computers en andere griezelverhalen* (1978); *...honderd. Ik kom!* (1981), essays.

Literatuur:

J. Blokker, in *Het eeuwige examen* (1977); N. Matsier, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1981); *De kroon op het kwetsen. De affaire H.B.C./P.C. Hooftprijs 1984* (1985).

[G.J. van Bork]

Brandt van Doorne, C.P.

Zie Kollewijn, R.A.

Bredero, Gerbrand Adriaensz.

Noordnederlands dichter en toneelschrijver (Amsterdam 16.3.1585-ald. 23.8.1618).
Was het derde kind van Adriaen Cornelisz. Bredero en Maryghen Ger-

brandsd. Er waren twaalf kinderen, van wie de meeste jong stierven. De naam Bredero is ontleend aan een uithangbord of gevelsteen met de beeltenis van de geuzenjonker Hendrik van Brederode (1531-1568), in calvinistische kringen vereerd om zijn optreden bij het Verbond der Edelen en bij het zgn. smeekschrift. Vader Bredero was een welgesteld schoenmaker - geen schoenlapper; die behoorden zelfs tot een ander gilde -, kapitein bij de schutterij, later belastingpachter en bezitter van een kleine kunstverzameling.

Gerbrand Bredero's geboortehuis stond aan de Nes, naast de Vleeshal waarboven de rederijkerskamer d'Eglentier bijeenkwam; deze aanvankelijke huurwoning werd in december 1586 door zijn vader gekocht; in 1602 werd deze eigenaar van een pand op de Oudezijdsvoorburgwal, bij de Varkenssluis. Daar heeft de dichter zijn verdere leven gewoond. Bredero was een volbloed-Amsterdammer, bewust burger en kunstenaar van de snel in welstand, macht en omvang groeiende handelsstad, die de Westeuropese rol van Antwerpen had overgenomen en honderden energieke emigranten herbergde. Hij genoot behoorlijk onderwijs; hij kende redelijk Frans en werd in het atelier van de italianiserende François Badens opgeleid tot schilder - indertijd een erkend maatschappelijk beroep, in tegenstelling tot het dichterschap. Maar noch van hem, noch van zijn leermeester is een gesigneerd stuk bekend. Men mag aannemen dat hij omstreeks zijn 20ste jaar bekend was met de leden van d'Eglentier; vooral had hij omgang met leden van de Brabantse kamer en voorts met dichters en schilders in Amsterdam en omgeving. Sinds 1611 gold hij als een belangrijk toneelschrijver.

In 1616 maakte hij kennis met Hugo de Groot, aan wie hij de druk *Rodd'rick ende Alphonsus* opdroeg. Hij behoorde tot de vrienden van Hooft en volgde Samuel Coster, toen deze na interne moeilijkheden in d'Eglentier zijn Duytsche Academie oprichtte.

Bredero is ongehuwd gebleven, al hebben blijkens zijn amoureuze gedichten talrijke vrouwen in zijn leven een rol gespeeld. Onder hen bevonden zich Maria Tesselschade Visscher en in de winter 1617-1618 Magdalena Stockmans, die evenwel 18 juni 1618 huwde met de 41-jarige koopman Isaac van der Voort en naar Italië vertrok. Voor deze laatste is *Oogen vol majesteyt* geschreven; het daarvan bewaard gebleven hs. is misschien eigenhandig, maar zekerheid is er niet. De Margriete-gedichten zijn niet autobiografisch, doch uit het Frans vertaald.

Eind december 1617 zakte Bredero, die per slede terugkeerde van een begrafenis in Haarlem, door het ijs. Als dit al de oorzaak van een ziekte is geweest, heeft hij zich spoedig hersteld: het jaar 1618 was vol activiteiten. Hij overleed, getuige de doodsberichten, vrij plotseling, juist toen Holland in politiek opzicht uiterst kritieke dagen beleefde: op 29 augustus vond de arrestatie van Van Oldenbarnevelt en Hugo de Groot plaats.

Blijkens een aantekening in hs. van Bredero sr. werd de dichter begraven `In der Heyliger Stede' (Kalverstraat). Het veelvuldig afgedrukte portret, naar links gewend (voor het eerst gepubliceerd in *Oud-Holland*, ii, 1855) is niet van de overledene, maar een zelfportret van de schilder David Bailly (*Oud-Holland*, lxii, 1950). Het enige aanvaardbare, zij het postume portret, is de gravure in versch. vroege uitgaven van zijn werk.

Behalve het op zich zelf belangwekkende proza van de inleidingen tot zijn spelen en van enige gedrukte brieven, schreef Bredero uitsluitend lyrisch en dramatisch werk. Zijn lyriek, aanvankelijk deels in liedboeken gepubliceerd - soms met een

zinspreuk, soms met zijn naam - is na zijn dood gebundeld in het *Boertigh, amoureus en aendachtigh groot lied-boeck*. Wsch. heeft de dichter dit zelf nog in zekere mate voorbereid; het is nl. bekend dat er in 1616 te Leiden een *Geestigh liedt-boecxken* was uitgegeven, al is daarvan geen exemplaar teruggevonden. Na een ongeautoriseerde Amsterdamse herdruk verzorgde hij zelf een derde druk, maar ook van deze beide edities is geen exemplaar bewaard gebleven en van een druk uit 1621 slechts één. Het *Groot lied-boeck* (1622) is de enige volledige editie; de drie in de titel genoemde genres volgden de rederijkerstraditie: int sotte, int amoureuze, int vroede. Mede daardoor is het bijzonder moeilijk uit de meestal niet te dateren teksten te besluiten tot biografische bijzonderheden.

Onder de boertige liederen worden meesterstukjes als `Boerengeselschap', `Van Gijsjen en Trijn Luls', `Een oudt bestevaertje met een jong meysjen', `Haarlemsche drooghe Harten' enz. aangetroffen. In kleurige volkstaal zijn hier kluchtige le-

vensverhoudingen uitgebeeld op een wijze die verwant is aan befaamde genreschilders als Adriaen Brouwer, Van Ostade en Jan Steen. Nog in het *Boertigh lied-boeck* beginnen de talrijke liefdesliederen, die voorts het gehele `amoureuze' deel vullen, dat apart getiteld is als `De groote bron der minnen'. Tot de fraaiste, meest persoonlijke gedichten behoren: `Al ben ick schoon liefje niet machtig rijck', `De minne die in mijn hartje leyt', `Kon ick eens recht bedwingen', `Mocht ick verwerven 't geen ick wou', `Ooghen vol majesteyt' en het ongeëvenaarde lied `'s Nachts rusten meest de dieren'. Het *Aendachtigh lied-boeck* bevat vrome, ernstige teksten, soms getuigend van inkeer en berouw. Niet alle poëzie van Bredero staat even hoog; er is veel vlot rijmwerk bij, geschreven op een bekende melodie, en eveneens menig sonnet, waarin de renaissancestijl wel is nagestreefd maar niet bereikt. In zijn zuiverste lyriek evenwel bezit Bredero een natuurlijkheid, een echtheid, een directheid, waarbij Hooft als gekunsteld en Vondel als pathetisch aandoet.

Ook het dramatisch werk van Bredero is in drie genres te verdelen: tragikomedies, kluchten en blijspelen. De tragikomedies hebben hun stof voornamelijk ontleend aan de Spaanse roman *Palmeryn van Oliven* en worden daarom wel `romantisch' genoemd. *Rodd'rick ende Alphonsus* (gespeeld 1611, gedrukt 1616) is een liefdesdrama in vijf bedrijven met `chooren': de twee hoofdpersonen, boezemvrienden, zijn beiden verliefd op prinses Elisabeth. Zij verkiest Rodd'rick, maar het feit dat deze door een misverstand zijn vriend en medeminnaar doodt, richt ook hem te gronde. Al speelt dit stuk in Spanje, het bevat vermakelijke intermezzo's in Amsterdamse stijl van de page Nieuwen-Haen en de dienstmaerte Griet Smeers. Zo'n vermenging vindt ook plaats in *Griane* (gespeeld 1612, gedrukt 1616). Andere tragikomedies van Bredero zijn *Lucelle* (naar het Frans; 1616) en *Stommen ridder* (gespeeld 1618).

In zijn kluchten zet Bredero een succesrijk middeleeuws genre op voortreffelijke wijze voort; wat intermezzo was in de tragikomedies, krijgt bij hem een zelfstandige vorm. *De Klucht van Symen sonder soeticheyt* (1612) begint met een alleenspraak van deze ouderwetse zuinigaard en gaat via een volkse scheldpartij over in een koddige liefdesverklaring aan Teuntje Roert-mij-niet. *De klucht van de koe* (1612) behandelt een vanouds bekend voorval (o.a. vermeld in het Antwerpse *Cluchtboeck*, 1576): een gauwdief ontsteelt een domme boer zijn koe en ziet dan nog kans de boer zelf deze koe voor hem te doen verkopen. Bredero heeft de stof levendig bewerkt en naar eigen vinding uitgebreid met een dronkemanstoneel in de herberg van Vriesse Grietje aan de Amstel. *De Klucht van den molenaar* (1613) overtreft de beide vorige in levendigheid maar ook in erotische vrijmoedigheid: de wulpse molenaar wil de nacht doorbrengen met de stadsvrouw Trijn Jans, die de poort gesloten heeft gevonden en nu in zijn molen verblijft, maar door listig overleg van de twee vrouwen en hun opzettelijke verwisseling slaapt hij ongewild en ongeweten bij zijn eigen echtgenote. Op zijn advies neemt ook zijn knecht de kans waar. Maar als de waarheid blijkt, is de molenaar bekeerd.

Met *Moortje* waagde Bredero zich aan een groot blijspel (1615, gedrukt 1617). Hij gebruikte de *Eunuches* van Terentius in een Franse vertaling, veramsterdamste toestanden en figuren en bracht zoveel uitbreidingen van eigen vinding aan, dat de omvang meer dan verdubbeld werd.

Nadat Hooft in 1616 Bredero's *Moortje* had overtroffen met zijn *Warenar*, overtrof Bredero dit in april 1617 weer met de *Spaanschen Brabander Jerolimo*, het hoogtepunt van de Nederlandse blijspelkunst in de gouden eeuw. Ofschoon deze stukken van

calvinistische zijde tegenstand ondervonden, waren zij zeer in trek, hetgeen de opbrengst der vertoningen, ten bate van de liefdadigheid, ten goede kwam.

Bredero heeft de stof ontleend aan de anonieme, waarschijnlijk door Diego Hurtado de Mendoza geschreven, Spaanse schelmenroman *Lazarillo de Tormes*, waarvan o.a. in 1609 een Nederlandse vert. was verschenen, en wel voornamelijk een passage uit hoofdstuk iii met enkele gegevens uit hoofdstuk i.

Bredero's leven inspireerde A.M. de Jong tot zijn roman *De dolle vaandrig*. Sedert de Brederoherdenking in 1968 verschijnt er een volledige nieuwe uitgave van zijn werken onder redactie van G. Stuiveling.

Uitgaven:

J. ten Brink e.a. (ed.), *De werken van G.A.B.*, 3 dln. (1890); J.A.N. Knuttel (ed.), *Idem*, 3 dln. (1921-1929); A.A. van Rijnbach (ed.), *De kluchten* (1924); F.R. Coers Fzn. (ed.), `Liederen van B.', in *Liederen van Groot-Nederland* (1933); A.A. van Rijnbach, *Groot lied-boeck* (1944); C.H.A. Kruyskamp (ed.), *Rodd'rick ende Alphonsus* (1968); J. Daan (ed.), *Kluchten*

(1971); C.A. Zaalberg (ed.), *Lucelle* (1972); C.H.A. Kruyskamp, *Stommen ridder* (1973); F. Veenstra, *Griane* (1973); C.F.P. Stutterheim (ed.), *Spaanschen Brabander* (1974); B.C. Damsteegt (ed.), *Het daget uyt den Oosten* (1976); C.H.A. Kruyskamp (ed.), *Kluchten* (1976^2); E.K. Grootes (ed.), *Schyn-heyligh* (1979); A. Keersmaekers (ed.), *Toneelspelen* (1979); F.H. Matter, G. Stuiveling e.a. (ed.), *Groot lied-boeck*, 3 dln. (1979-1983); A. Keersmaekers (ed.), *Vertaalde gedichten* (1981); P.E.L. Verkuyl (ed.), *Angeniet* (1982); B.C. Damsteegt (ed.), *Moortje* (1984).

Literatuur:

J. ten Brink, *G.A.B. Historisch-aesthetische studie*, 3 dln. (1888^2); J.H.W. Unger, *G.A.B., eene bibliographie* (1884), aangevuld in *Oud-Holland*, 2 (1884); J. Prinsen, *G.A.B.* (1919); J.A.N. Knuttel, *B.* (1949); J.P. Naeff, *De waardering van G.A.B.* (1960); J.A.N. Knuttel, *B., poëet en Amsterdammer* (herz. door Th. de Vries en J.B. de Klerk, 1968); A.G.H. Bachrach e.a., *Rondom B.* (1970); J.P. Naeff, *B. en de kritiek* (1971); J.H. Cartens, *'t Kan verkeren, leven en werk van G.B.* (1972); G. Stuiveling, *Memoriaal van B.* (1975^2); S. Melissen, `De hedendaagse Gouden Eeuw', in *Spektator*, 11 (1981-1982); *Spektator*, 14 (1984-1985), B.-nummer; Werkgroep Publicitaire Vaardigheden, *B.* (1985).

[G. Stuiveling]

Bremt, Stefaan van der

Vlaams dichter en essayist (Aalst 12.10.1941). Studeerde Romaanse filologie te Leuven, werd leraar Frans en geschiedenis te Brussel. Medewerker en redacteur van het tijdschrift *Kreatief*. Zijn bezoek aan de Palestijnse vluchtelingenkampen in Jordanië in 1969 bracht hem in contact met het Palestijnse verzet en dit leidde uiteindelijk in 1974 tot een veroordeling wegens medeplichtigheid aan de Palestijnse aanslag van 1972 die hem tevens zijn baan kostte.

Van den Bremt debuteerde in 1968 onder het ps. Stevi Braem met de dichtbundel *Sextant*. Zowel in deze bundel als in de erop volgende *Een valkuil in de wolken* (1971) en *Van het een komt het ander* (1973) blijkt zijn thematiek gericht op de verhouding tussen de versimpelde weergave van de werkelijkheid en de complexheid van die werkelijkheid zelf. In zijn *Dossier Latijns Amerika* (1972) en in *Het spel van Angèle en Adèle* (1976) richt hij zich vooral op maatschappelijke en politieke vraagstukken. Zijn engagement blijkt ook uit de vertalingen die hij verzorgde, werk van Nicolas Guillén en Bertolt Brecht. In 1980 werd hem de L.P. Boonprijs voor zijn gehele werk toegekend.

Werken:

Bommerskonten (samen met anderen, 1978); *Andere gedichten* (1980).

Literatuur:

D. van Berlaar-Hellemans, `S.v.d.B.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1981).

[G.J. van Bork]

Brender a Brandis, Gerrit

Noordnederlands dichter en toneelschrijver (Leiden 21.3.1752-Amsterdam 23.6.1802). Gemeentesecretaris van Amsterdam, algemeen secretaris van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, rector in Felix Meritis. Gaf les in wiskunde en controleerde de stadsmaten en -gewichten.

Tot zijn oeuvre behoort een aantal bewerkingen en vertalingen van toneel- en zangspelen: *Abraham op Moria* (1781) naar A.H. Niemeijer, *Het vonnis naar wensch* (1781) naar M.J. Sedaine, *Philotus* (1783) naar G.E. Lessing, *De gouden bruiloft van Kloris en Roosje* (1791) naar C.F. Weisse, *De schaaking uit het serail* (1797) naar C.F. Dretzner, *De ouderliefde* (1799) naar G.A. Demoustier, en *Het vernietigd verdrag* (1799) naar B.J. Marsollier des Vivetières.

Schreef voorts een aantal werken voor 't Nut, een gedicht over de schilderkunst (1780), een levensschets van burgemeester P.C. Hooft (1787) en essays, o.a. *Over het verband tusschen de dicht- en schilderkunstige naarvolging* (1788). Van 1781-1784 gaf hij het *Taal- dicht- en letterkundig kabinet* uit (6 dln.), gevolgd in 1785-1790 door het *Taal- dicht- en letterkundig magazijn* (4 dln.). Over deze invloedrijke figuur en zijn werk ontbreekt nog altijd een monografie.

[A.N. Paasman]

Breton de Nijs, E.

Zie Nieuwenhuys, Robert

Breughel, Gerrit Hendricksz van

Noordnederlands dichter en boekdrukker (Antwerpen ca 1573-Amsterdam 5.1.1635). Was lid van de Brabantse kamer Het Wit Lavendel, schreef gedichten, twee deeltjes *Boertighe cluchten* (1613^2) en vertaalde de 50 niet door Coornhert gekozen en bewerkte *Lustige historien Joh. Boccatii* (1605).

Literatuur:

J.J. Mak, *Vier excellente kluchten* (1950); J.G.C.A. Briels, *Zuidnederl. boekdrukkers en boekverkopers* (1974).

[G. Stuiveling]

Brinckerinck, Johannes

Noordnederlands prozaschrijver. Geestelijk leidsman, vertegenwoordiger van de Moderne Devotie (Zutphen 1359-Deventer 26.3.1419). Sinds 1380 volgeling en metgezel van Geert Grote en na diens dood in 1384 een der eerste bewoners van het Heer Florens-huis te Deventer. Leider van het door Grote zelf gestichte zusterhuis, het

Meester Geertshuis, sticht hij het snel beroemd geworden en als model dienende vrouwenklooster te Diepenveen, waarvan hij de eerste rector werd. Bewaard gebleven zijn van hem een tiental collaties (d.w.z. geïmproviseerde preken), door Lijsbet van Delft opgetekend en door Rudolf Dier de Muden geredigeerd. Gehoorzaamheid was zijn meest geliefde deugd.

Uitgaven:

W. Moll, in *Kerkhistorisch Archief*, 4 (1866); L.A.M. Goossens, `Een onbekende collatie van J.B.', in *Archief van het aartsbisdom Utrecht*, 72 (1953); P.J. Begheyn, `Drie collaties van J.B.', in *Archief voor de gesch. van de katholieke kerk in Nederland*, 13 (1971).

Literatuur:

W.J. Kuhler, *J.B. en zijn klooster te Diepeveen* (1908, 1914^2); A. Hyma, *The Christian Renaissance* (1925); R. Lievens, `Lezenderwijs, B. en Coesfeld', in *Hand. Kon. Zuidnederl. Mij v. Taal- en Letterk. en Gesch.*, 35 (1981).

[J.J. Mak en J. Reynaert]

Brink, Jan ten

Nederlands prozaschrijver (Appingedam 15.6.1834-Leiden 19.7.1901). Had tijdens zijn studie theologie te Utrecht een bijzondere belangstelling voor C.W. Opzoomer. In 1857 werd zijn prijsvraagstuk over G.A. Bredero bekroond. Drie jaar later promoveerde hij bij Ter Haar op een dissertatie over Coornhert. Was enige tijd huisleraar te Batavia en daarna (1862-1884) leraar aan het Haags gymnasium, waar hij o.a. Emants, Couperus en Netscher als leerlingen had. Toen volgde zijn benoeming tot hoogleraar te Leiden, als opvolger van Jonckbloet. Van 1869 tot 1887 was hij redacteur van *Nederland*.

Hij schreef *Oost-Indische dames en heeren* (1866), vier novellen gebaseerd op zijn korte Indische ervaring, aantrekkelijker dan latere verhalen, al vindt men ook hierin de zwart-wit tegenstelling die Ten Brinks weinig gecompliceerde en wat haastige natuur verraadt. Hij was een bijzonder produktief, maar nogal oppervlakkig schrijver. Ook zijn studies hebben weinig diepgang. In zijn letterkundige schetsen beperkte hij zich tot het verzamelen van allerlei, vaak onbelangrijke, feiten.

Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde (1897) verdient vermelding wegens de rijkdom en kleur van de illustraties en facsimiles.

Werken:

Gerbrand Adriaensen Brederoó (1859), bewerkt in 1871 en 1888; *Dirck Volkertsen Coornhert en zijne Wellevenskunst* (1860); *De schoonzoon van Mevrouw de Roggeveen*, 2 dln. (1871-1873), r.; *Emile Zola* (1879); *De familie Muller-Belmonte* (1880), r.; *Geschiedenis der Noord-Nederlandsche letteren in de XIXe eeuw* (1888-1889), met naw. van F. Smit-Kleine.

Uitgaven:

Romans en novellen, 4 dln. (1885); T.H. de Beer, *Gesch. der Noord-Nederl. lett. in de XIXe eeuw* (1902-1904^2); L. Brummel, *J.t.B./Cd. Busken Huet. Brieven aan de uitgever van het tijdschrift Nederland* (1965).

Literatuur:

G. Brom, *Geschiedschrijvers van onze letterk.* (1944); F. Schregel-Onstein, *Het rijk geschakeerde leven van Prof.Dr. J.t.B.* (1972); J. in 't Veldt, `Het humanisme van J.t.B.', in *Rekenschap*, 25 (1978).

[H.A. Wage]

Broeck, Walter (Stefaan Karel) van den

Vlaams prozaschrijver (Olen 28.3.1941). Volgde hoger beroepsonderwijs Nederlands en geschiedenis te Lier en werd leraar in deze vakken. Richtte in 1965 samen met Frans Depeuter en Robin Hannelore het tijdschrift *Heibel* op. In 1974 verliet hij het onderwijs en werd hoofdredacteur van het advertentieblad *Turnhout Ekspres*. Vanaf 1979 is hij redactielid van het *Nieuw Vlaams Tijdschrift*.

In 1967 debuteerde Van den Broeck met de roman *De troonopvolger*, uitgegeven in eigen beheer. Daarna volgden het feuilleton *Lang weekend* (1968) en *362.880 x Jef Geys* (1970), waarmee hij als experimenterend prozaïst naam maakte. Voorts schreef hij toneelstukken, televisiespelen en een kinderboek. Tevens is hij samensteller van een aantal anti-Hollander moppenboekjes, zoals *1 cola met 6 rietjes* (1969).

Als kind uit een arbeidersgezin heeft Van den Broeck er steeds naar gestreefd om via zijn literaire werk de geschiedenis van zijn land, speciaal van zijn streek, zo te beschrijven dat die een belichting van onderaf kreeg, dat wil zeggen vanuit het gewone volk, daarmee de officiële beeldvorming corrigerend. Heel duidelijk speelt dat engagement een rol in zijn toneelstuk *Groenten uit Balen* (1972), dat een door hem van dichtbij meegemaakte staking tot onderwerp heeft. In *Brief aan Boudewijn* (1980), de roman die hem ook in Nederland op slag roem bracht en daar dan ook bekroond werd met de Henriëtte Roland Holstprijs 1982, neemt hij koning Boudewijn als het ware bij de hand om hem te confronteren met zijn onderdanen en hun leefomstandigheden. De ironie die zijn werk kleurt, maakt dat zijn engagement echter nooit dogmatisch of zwaarwichtig wordt.

Zowel in deze roman als in de `doorkijkroman' *De dag dat Lester Saigon kwam* (1974) en de roman *Aantekeningen van een stambewaarder* (1977) vormen

autobiografische gegevens de aanleiding om een relativerend, maar tevens genuanceerd

beeld van de werkelijkheid te geven. Daarbij streeft hij naar de doorbreking van het kunstmatig in stand gehouden traditionele beeld, dat naar zijn mening berust op politieke en ideologische veronderstellingen die een bepaald (economisch) belang dienen. Hoezeer hij daarbij de actualiteit op de voet volgt, blijkt uit `Tien jaar later' (*Nieuw Vlaams Tijdschrift*-cahier, 1982), waarin hij opnieuw de personages uit *Groenten uit Balen* ten tonele voert, maar nu in hun nieuwe sociale positie.

Van den Broecks werk werd veelvuldig bekroond. In 1972 ontving hij voor *Mietje Porselein en Lili Spring-in-'t Veld* (1970) de prijs voor het beste kinderboek van de provincie Antwerpen. In 1973 werd hem de letterkundige prijs van de provincie Antwerpen toegekend voor *Groenten uit Balen*. In 1981 werd zijn totale toneelwerk bekroond met de Sabamprijs. Voor *Brief aan Boudewijn* verleende de stad Aalst hem de Dirk Martensprijs in 1981.

Werken:

Troïka voor spoken (met Frans Depeuter en Robin Hannelore, 1970), brieven; *In beslag genomen. Een politiek-erotische satire* (1972); *Mazelen* (1972), t.; *Een andere Vermeer* (1974), t.; *Greenwich* (1974), t.; *Het wemelbed* (1978), t.; *Tot nut van 't Algemeen* (1979), t.; *Au bouillon belge* (1981), t.

Uitgave:

De horzel in de nek (bevat het toneelwerk: *Mazelen, Groenten uit Balen, Een andere Vermeer*, het niet eerder gepubliceerde *De rekening van het kind* en *Greenwich*) (1977).

Literatuur:

J. de Vos, `Het theater van W.v.d.B.', in *Ons Erfdeel* 21, 5 (1978); *Yang* 15, 5 (1979), V.d.B.-nummer; K. Vermeiren, interview, in *Kreatief*, 16, 1 (1982); Idem, `W.v.d.B.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1982); J.J. Wesselo, `De gronden van W.v.d.B.', in *Vlaamse wegen: het vernieuwende proza in Vlaanderen tussen 1960 & 1980* (1983).

[G.J. van Bork]

Broeckaert, Karel

Zuidnederlands prozaschrijver (Gent 22.5.1767-Aalst 11.8.1826). Griffier van het Vredegerecht te Aalst. Schrijver van spectatoriale vertogen, waaruit een gematigd rationalisme en antiklerikalisme spreekt. Tijdens de eerste Franse tijd gaf hij het prorevolutionaire blad *Dagelyks Nieuws van Vader Roeland* uit (1792-1793), vanaf

het elfde nummer getiteld *Dagelyks Nieuws van Klokke Roeland*. Het Parijse revolutionaire blad *Le Père Duchesne* (Hébert) was zijn voorbeeld.

Van 1795-1798 verscheen de politiek-satirische periodiek *De sysse-panne ofte den estaminé der ouderlingen*, gekenmerkt door een pittig en levendig taalgebruik, humor en volks realisme. Door middel van samenspraken tussen figuren van versch. politieke stromingen worden nieuwe ideeën gepropageerd. Duidelijk blijkt dat de schrijver een aantal verlichte schrijvers kende; hij citeert en verwerkt o.a. Voltaire. In het begin van de 19de eeuw verscheen een aantal gedichten van zijn hand, waaronder vaderlandse poëzie.

Als bijdragen aan almanakken publiceerde hij verhalend proza: *Jellen en Mietje, Het avondpartijtjen, Meester Nayer.* De bekende zedenschets *Jellen en Mietje* (geschr. 1811, uitg. 1815) beschrijft een Gentse vrijage en wordt beschouwd als de eerste Vlaamse novelle, mogelijk een aanzet tot een roman. In het begin van de 20ste eeuw bracht A. Jacob Broeckaert opnieuw in de belangstelling door middel van enkele bloemlezingen met inleiding.

Uitgaven:

A. Jacob (ed.), *De sysse-panne: Borgers in den estaminé* (1922), bloeml. met inl. en aant.; Idem, *Den jongen Tobias* (1924), met inl. en aant.; *Jellen en Mietje* (1932).

Literatuur:

Ph. Blommaert, *De Nederduitsche schrijvers van Gent* (1861); C. Uytersprot, `K.B. en zijn tijd', in *Land van Aalst*, 29 (1977).

Broek, Lambregt van den

Nederlands dichter (Rotterdam 31.8.1805-ald. 16.12.1863). Van eenvoudige afkomst; ontwikkelde zich door zelfstudie; debuteerde in de *Nederlandsche Muzenalmanak* (1824) en werd de protégé van Immerzeel en Tollens, die in de *Vaderlandsche Letteroefeningen* van 1831 het werk van deze poëtische pakhuisknecht anoniem recenseerde. Later was Van den Broek werkzaam op een handelskantoor; sinds 1845 leefde hij van zijn pen.

Van den Broek heeft veel tijdschriftbijdragen en bundels eenvoudige, soms luimige poëzie op zijn naam staan, o.a. *Vaderlandsche poëzij* (1833) en *Vaderlandsche muze* (1857); daarnaast uitgaven voor kinderen, o.a. *Proeven van gedichtjes voor kinderen van alle standen* (1857) en *Proza en poezij voor jongens en meisjes* (1859). Zijn werk vond in zijn tijd wel waardering, getuige ook de verzorging van zijn *Nagelaten en verspreide gedichten* (1864), met een voorrede van A. Bogaers en een levensbericht door H. Maronnier.

Werken:

Gedichten (1828); *De Batavieren* (1833); *Nieuwe gedichten* (1833); *Schetsen en omtrekken* (1852); *Gedichten* (1857); *Professor Celibatarius zijne redevoeringen, kamergedachten, enz.* (1862).

Uitgave:

W.J. van Zeggelen (ed.), *Gedichten* (1872).

[G.W. Huygens]

Broekhuis, Henk

Zie Reve, Karel van het

Broekhuizen, Joan van

Ook Janus Broukhusius, Noordnederlands dichter (Amsterdam 20.11.1649-Amstelveen 15.12.1707). Schreef ook onder het ps. Joannes Vossius. Hij werd opgeleid voor apotheker, maar verkoos een militaire loopbaan. Van 1672 tot zijn pensionering in 1697 was hij in krijgsdienst. Als klassiek filoloog gaf hij de gedichten van Propertius (1702) en Tibullus (1708) uit.

Zijn poëzie, die sterk onder invloed van Hooft staat, omvat naast gelegenheidsgedichten o.a. minnedichten, herdersliederen en hekeldichten, deels in het Latijn, deels in het Nederlands. Zijn gedichten zijn na zijn dood uitgegeven door zijn vriend en biograaf David van Hoogstraten.

Uitgaven:

J. Pluimer (ed.), *Gedichten* (samen met Pluimers eigen dichtwerk 1677); D. van Hoogstraten (ed.), *Carmina* (1684); Idem, *Poemata* (1711); Idem, *Gedichten* (1712, herdr. 1822 en 1834), met biogr.; R.A. Kollewijn (ed.), *Gedichten* (1883); J.A. Worp (ed.), *Epistolae selectae* (1889); Idem, *Ad Petrum Burmannum epistolae* (1893).

Literatuur:

H.E. Moltzer, `B.', in *Studiën en schetsen van Nederl. letterk.* (1881); J.A. Worp, `J.v.B.', in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, 10 (1891); A.S. Kok, `J.v.B. en zijn Morgenzang', in *Van dichters en schrijvers*, 1 (1898).

[P.J. Verkruijsse]

Broer Janszoon

Noordnederlands prozaschrijver (17de eeuw). Samen met Caspar van Hilten de oudst bij naam bekende dagbladschrijver uit Amsterdam, het belangrijkste centrum van de krantenwereld aan het begin van de 17de eeuw. Zijn krant *Tydinghen uyt Verscheyde Quartieren* bezat ook een Franse versie, nl. *Nouvelles de Divers Quartiers*. De oudst bewaarde nummers van zijn krant dateren van 1619. Het speciale nummer, dat hij uitgaf naar aanleiding van de terechtstelling van Oldenbarnevelt (13.5.1619), bleef ook bewaard.

Literatuur:

F. Dahl, *Amsterdam, Earliest Newspaper Centre of Western Europe* (1939); *Dutch Corantos, 1618-1650* (1946).

[Th. Luyckx]

Brom, Gerard

Nederlands kunst- en literatuurhistoricus (Utrecht 17.4.1882-Wychen 30.11.1959). Studeerde aanvankelijk medicijnen, vervolgens letteren aan de Rijksuniversiteit te Utrecht, waar hij in 1907 cum laude promoveerde op *Vondels bekering*, later omgewerkt tot *Vondels geloof* (1935). Met een onderbreking voor een studiereis naar Italië (1911-1913) was Brom leraar Nederlands en van 1923 tot 1952 hoogleraar te Nijmegen (tot 1946 kunstgeschiedenis, daarna Nederlandse en algemene literatuurgeschiedenis). Stichtte in 1916 het maandblad *De Beiaard*, dat leiding wilde geven aan het rooms-katholieke culturele leven.

Brom publiceerde veel bijdragen over letterkundige, maatschappelijke en theologische onderwerpen. Overal getuigde hij van een grote belezenheid. Rooms vóór alles kon hij heftig opkomen voor zijn overtuiging, zonder zijn drang naar een middelaarschap te verloochenen. Is tot het laatst polemisch gebleven, ofschoon ook hem de jaren milder hebben gemaakt. Grote opstellen groeiden vaak uit tot rijk-gedocumenteerde studies. Merkwaardig zijn de studies *Barok en romantiek* (1923), *Romantiek en katholicisme in Nederland* (1926) met de verwante *Herleving van de wetenschap in katholiek Nederland* (1930) en *Herleving van de kerkelijke kunst in katholiek Nederland* (1933). Een voor die tijd baanbrekende studie over de kunsten en met name de literatuur in de koloniën was *Java in de kunst* (1933). Aan katholieke voormannen gewijd zijn de studies over *Schaepman* (1936), *Cornelis Broere* (1955), *A. Thym* (1946) en *A. Ariëns* (2 dln., 1941). Ook andere grote kunstenaars behandelde hij, o.m. in *Multatuli* (1958), *Le romantisme de Tolstoï* (1941) en *Nietzsche's antichrist* (1946). Belangrijke essays zijn *Katholiek* (1924), *Van de daken* (1930) en nog in 1960 *De leek in de kerk*. Vergelijking van kunsten gaf hij in de studies *Hollandsche schilders en schrijvers in de vorige eeuw* (1927; herdrukt als *Schilderkunst en literatuur in de 19e eeuw*, 1959), en *Schilderkunst en literatuur in de 16e en 17e eeuw* (1957). Onder ps. Bartel Drager publiceerde hij een roman: *Het hoofd van Johannes* (1951). Het boek is door een teveel aan geleerdheid en een gebrek aan doorleefde kunst een mislukking geworden.

Literatuur:

A. van Duinkerken, `De roomse Vondelschool', in *Studies, aangeboden aan prof.dr. G.B.* (1952), bibl.; Idem, in *Roeping* (1960); K. Meeuwesse, in *Dietsche Warande & Belfort* (1960); L.J. Rogier, `Aanvullende bibl. over 1952-1960', in *Jaarb. Kon. Nederl. Akad. v. Wetenschappen* (1959-1960); K. Smits, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk.* (1960-1961); H.A. Gomperts, in *De geheime tuin* (1963).

[P. Vanderschaeghe]

Brooshooft, Pieter

Nederlands journalist en schrijver (Giesendam 18.10.1845-'s-Gravenhage 15.8.1921). Na rechtenstudie werkzaam in de journalistiek, vanaf 1877 in Nederlands-Indië waar hij o.a. hoofdredacteur van *De Locomotief* was. Hij was een der bekwaamste voorgangers van de koloniale hervormingspolitiek, de zgn. `ethische richting'. Hiermee in verband staat ook zijn beste literaire werk: *Gedenkt te sterven! Tafereel uit den Indischen choleratijd* (1884), een vinnige maar ook geestige satire op de Europese samenleving in Indië.

Werken:

Academische dissolving-views (1878); *De kinderen van Baron van Batenberg*, 2 dln. (1880); *Zijn meisje komt uit!* (1884); *Plicht* (1886).

Literatuur:

R. Nieuwenhuys, in *Oost-Indische spiegel* (1978).

[G. Termorshuizen]

Brosterhuysen, Johan van

Noordnederlands dichter en prozaschrijver (Leiden ca 1596-Breda 13.9.1650). Botanicus, muziekkenner, beoefenaar van beeldende kunsten. Was van grote betekenis voor de Nederlandse 17de-eeuwse literatuur, niet zozeer door zijn eigen dichtwerk als wel door zijn inspirerend mondeling en schriftelijk contact met o.a. Huygens, Hooft, Barlaeus, Johan van Heemskerk. Was op het Muiderslot een geziene gast (clavecimbelspel). Verleende medewerking bij de uitgave van Hoofts verzamelde gedichten in 1636 door zijn vriend mr. Jacob van der Burgh. Etste gravures voor Barlaeus' prachtige Latijnse beschrijving van de daden van Johan Maurits in Brazilië. Van Brosterhuysen studeerde te Leiden, maar bleef daarna jarenlang zonder vaste werkkring. Werd in 1639 secretaris van de slotvoogd te Heusden en in 1646 door toedoen van Constantijn Huygens hoogleraar aan de Illustere School te Breda.

Van Brosterhuysens poëzie is te vinden in: *Verscheyde Nederduytsche gedichten* (1651) en *Bloemkrans van verscheide gedichten* (1659). Zijn proza kan men leren kennen uit zijn brieven (50 ervan worden bewaard in de Leidse ub) en uit zijn vertaling van het eerste deel van de populaire roman *The Man in the Moon* (1638) van Francis Godwin. Zie ook de registers van de uitgaven van gedichten en brieven van Constantijn Huygens door J.A. Worp.

Literatuur:

J. van Vloten, in *Nederl. Volksalmanak voor 1858*; J.H. Scheltema de Heere, in *Tijdschr. der Vereeniging voor Nederl. Muziekgesch.*, 8 (1907); W.H. Seters, in *Jaarb. v.d. Geschied- en oudheidkundige Kring van Breda, de `Oranjeboom'*, dl. 6 (1954); B.C. Damsteegt, `De schoncken sonnetten', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 96 (1980).

[G. Kuiper]

Brouwer, Abe

Fries schrijver (Bergumerheide 18.9.1901). Publiceerde romans, toneelstukken en gedichten in het Fries. Werd vertaald in het Nederlands en diverse andere talen. Vooral zijn romans trokken een breed lezerspubliek.

Werken:

De kening skaek (1940), t.; *De gouden swipe* (1941), r.; *Klinkerts* (1941), t.; *Marijke* (1943), r.; *Springtij* (1958-1965), r.

Literatuur:

A. Wadman, *Kritysk konfoai* (1951); A. Zantema, `A.B. (1901)', in *Tekst uit Utliz* (1978).

[J. Goedegebuure]

Brouwer, Jelle Hendriks

Fries dichter, taal- en literatuurkundige (Beetsterzwaag 23.8.1900-Leeuwarden 22.1.1981). Aanvankelijk bibliotheekambtenaar te Leeuwarden, 1941-1956 hoogleraar Friese taal- en letterkunde en Gotisch te Groningen, 1956-1964 wetenschappelijk directeur van de Fryske Akademy te Leeuwarden, 1957-1963 tevens buitengewoon hoogleraar Fries aan de Universiteit van Amsterdam, in 1961 gasthoogleraar aan de universiteit te Uppsala.

Debuteerde als dichter van romantisch-impressionistische verzen met *De gouden ûre* (1930), gevolgd door *In string fersen* (1933). Een keuze uit beide bundels, aangevuld met later werk, verscheen in 1963 onder de titel *Dúnsân*. Redigeerde van 1926-1929 samen met R.P. Sybesma het literaire maandblad *De Holder*, van 1946-1949 het algemeen-culturele maandblad *It Heitelân*, was oprichter en redacteur van *Us Wurk*, het orgaan van het Fries Instituut van de Rijksuniversiteit te Groningen (1952-1956) en hoofdredacteur van de in 1958 verschenen *Encyclopedie van Friesland*. Schreef voorts novellistisch en kritisch proza, vertaalde toneelstukken en bellettrie uit Scandinavische talen (dikwijls in samenwerking met zijn vrouw A.I. Brouwer-Prakke).

Verzorgde belangrijke tekstuitgaven, o.a. uit de Middelfriese letterkunde, zoals (samen met J. Haantjes en P. Sipma) *Gysbert Japicx wirken* (1936), waarop hij bij herdruk in 1966 een tweede deel met annotaties liet volgen. In 1979 werd hem de Ossian-Preis van de Stiftung fvs te Hamburg verleend, welke prijs in 1973 werd ingesteld voor personen of instellingen die

zich verdienstelijk hebben gemaakt voor het behoud en de bevordering van kleine, zelfstandige talen en culturen in Europa.

Werken:

The Early Studies of Jan van Vliet (samen met A. Campbell, 1939); *Jan Jansz. Starter* (1940); *Thet authentica riocht* (1941), diss.; *Joost Hiddes Halbertsma, Fries taalkundige* (1941); *Fryske styl* (1952); *De Fryske fjouwerrigel* (1952); *Hedendaagse aspecten van de Friese literatuur* (1954); *De Friese brief* (1957); *Dag Hammerskjöld* (1975).

Literatuur:

Fryske stúdzjes, oanbean oan prof.dr. J.H.B. op syn sechstichste jierdei [...] (1960); D.A. Tamminga, in *De Tsjerne* (1963); *De Strikel* (1971), B.-nummer; H.T.J. Miedema, `J.H.B.', in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk.* (1980-1981); F. Dam en S. Sybesma, *J.H.B. in memoriam* (1981).

[F. Dam]

Brouwer, Johannes

Nederlands historicus en prozaschrijver (Rotterdam, Delfshaven, 31.5.1898-Overveen 1.7.1943). Studeerde te Leiden, daarna te Groningen Spaans en Frans. Promoveerde in 1931 op een dissertatie over de Spaanse mystiek en schreef tal van historische studies, waarbij hij o.m. de Nederlandse geschiedschrijving kon aanvullen met materiaal uit Spaanse bronnen; voorts een reeks biografieën die eveneens voor de Nederlandse geschiedenis van belang zijn. Werd katholiek. Koos tijdens de Spaanse burgeroorlog aanvankelijk de zijde van Franco, maar de ter plaatse opgedane ervaringen deden hem spoedig partij kiezen voor de republikeinen, waarbij hij overigens een open oog had voor het dreigende links-totalitaire gevaar.

Zijn romans, zoals het op de burgeroorlog geïnspireerde *De schatten van Medina Sidonia* (1939, onder ps. Maarten van de Moer; herdrukt als *In de schaduw van de dood*) en *Vandaag geen spreekuur* (1942, onder ps. Johannes Geerlinck), werden minder hoog aangeslagen; opvallend in deze werken zijn de paranormale elementen. Voorts verzorgde hij vertalingen, o.a. van Ortéga y Gasset. Gefusilleerd wegens illegale, tegen de Duitsers gerichte acties.

Werken:

Psychologie der Spaansche mystiek (1931), diss.; *Spaansche reis- en krijgsjournalen uit de gouden eeuw* (1932); *De renaissance in Spanje* (samen met G.J. Geers, 1932); *Hernán Cortéz en Monteczuma* (1933); *Kronieken van Spaansche soldaten uit het*

begin van den tachtigjarigen oorlog (1933); *De Spaansche burgeroorlog* (1936); *Spraakkunst van het hedendaagsche Spaansch* (1937); *De onoverwinnelijke vloot* (1938); *Spaansche aspecten en perspectieven* (1939, herdr. als *Het mysterie van Spanje*, 1946); *De verzonken zilvervloot van Vigo* (1940); *Philips Willem* (1940); *Johanna de Waanzinnige* (1940); *Montigny* (1941).

Uitgave:

Verzamelde werken, 3 dln. (1956-1957).

Literatuur:

A. Helman, `J.B.', in *Critisch Bulletin*, 13 (1945); S. Tas, *J.B. Outsider en bezieler* (1946).

[G. Stuiveling en G.W. Huygens]

Brouwers, Jeroen Godfried Maria

Nederlands prozaschrijver (Jakarta 30.4.1940). Van 1961 tot 1964 in de journalistiek. Daarna tot 1976 verbonden aan uitgeverij Manteau te Brussel. Wijdde zich vervolgens geheel aan het schrijverschap.

Het karakteristieke van zijn werk is dat hij de feiten uit zijn leven bijzet in een praalgraf van literatuur, waardoor hij schittering verleent aan wat hij liefheeft en wat hij haat. Het is om die reden dat er tussen zijn kritisch en creatief proza geen strikte scheiding valt te maken. Beide categorieën komen bij hem voort uit dezelfde autobiografische achtergrond. Zelf heeft hij zijn thematiek ooit omschreven als `liefde, literatuur en dood'; het netwerk van de onderlinge relaties tussen de componenten van deze trits vormen het patroon waarbinnen zijn romans, verhalen en essays zich bewegen.

Na zijn debuutbundel, *Het mes op de keel* (1966), publiceerde Brouwers de roman *Joris Ockeloen en het wachten* (1967) waarmee hij de Vijverbergprijs verwierf. Het boek viel van de kant van de kritiek een unanieme waardering ten deel vanwege de compositorische en stilistische kwaliteiten. Deze eigenschappen kenmerken ook de autobiografische geschriften *Groetjes uit Brussel* (1968) en *Zonder trommels en trompetten* (1973), waarin de stijl barokker werd. Een hoogtepunt vormt de roman *Zonsopgangen boven zee* (1977), die door een grotere distantie tussen de schrijver en zijn ik-figuur het autobiografisch element verhult, maar wint aan psychologische diepgang.

Vanuit het principe dat `niets bestaat dat niet iets anders aanraakt' bouwt Brouwers welbewust aan een oeuvre dat duidelijk een onderlinge samenhang vertoont en waarmee zijn eigen bestaan onlosmakelijk verbonden is. Zowel *Het verzonkene* (1979) als *Bezonken rood* (1981) en *Winterlicht, een vergeetboek* (1984) behoren tot de roman fleuve van zijn leven, waarin hij niet alleen polemisch stelling neemt

tegenover literaire kritiek en politiek klimaat, maar tevens de eigen relatie tot de moeder en anderen nader bepaalt.

In de eerder gegeven thematiek past dan ook duidelijk een boek als *De laatste deur* (1983), essays over zelfmoord in de Neder-

landse letteren, waaraan persoonlijke ervaringen met zelfmoordenaars ten grondslag liggen. In 1983 werd Brouwers' hoorspel *Zonder onderschriften* voor toneel bewerkt door Carel Alphenaar en opgevoerd door toneelgroep Centrum.

Werken:

De toteltuin (1968); *Zachtjes knetteren de letteren* (1976); *Mijn Vlaamse jaren* (1978); *Kladboek* (1979); *De Nieuwe Revisor* (1979); *De bierkaai; Kladboek 2* (1980); *Alleen voor Vlamingen* (1982); *Verhalen en levensberichten* (1983).

Literatuur:

H. Bousset, in *Schreien, schrijven, scheeuwen* (1973); W. de Moor, in *Wilt u mij maar volgen?* (1980); *Bzzlletin*, 11 (1982), B.-nummer; J. Goedegebuure, *Tegendraadse schoonheid; over het werk van J.B.* (1982); W. Breekveldt, `J.B.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1983).

[J. Goedegebuure en G.J. van Bork]

Bruggen, Carry van

Geb. Carolina Lea de Haan, Nederlandse romanschrijfster (Smilde 1.1.1881-Laren 16.11.1932). Dochter van joods voorzanger, zuster van Jacob Israël de Haan. Jeugdjaren te Zaandam; kweekschoolopleiding. Was enige tijd onderwijzeres, huwde in 1904 met Kees van Bruggen, verbleef tot 1910 in het toenmalige Nederlands-Indië, daarna te Amsterdam en sedert 1914 te Laren. Uitgezonderd de romans onder ps. Justine Abbing, schreef zij haar werk ook na haar echtscheiding en tweede huwelijk (met dr. A. Pit) onder de naam van haar eerste echtgenoot. Overleed na een geestelijke ineenstorting, die tot krankzinnigheid leidde.

Te midden van de vele romanschrijfsters in de eerste decennia van de 20ste eeuw, neemt Carry van Bruggen een bijzondere plaats in. Haar werk draagt een persoonlijk karakter door haar meer dan gewone intelligentie (die haar als autodidacte soms tot bittere rancune leidde jegens de wereld der academici), haar vermogen tot zelfanalyse, haar joodse jeugdervaringen en haar rusteloze natuur. Haar eerste werken, *Goenong-Djatti* (1909) en *'n Badreisje in de tropen* (1909), hebben nog weinig te betekenen. Belangrijker is *De verlatene* (1910), waarin zij de tragiek beschrijft van een gelovige jood, wiens kinderen (zoals de schrijfster zelf) van de oude traditie vervreemden. Haar grote kwaliteiten kwamen vooral tot uiting in *Heleen* (1913) met de ondertitel `Een vroege winter', hetgeen in deze autobiografische roman betrekking heeft op het snelle vergaan van de jeugd. Later gaf de schrijfster een aanvulling met *Enkele bladen uit Heleen's dagboek* (1919). De roman *Een coquette vrouw* (1915) is geïnspireerd op haar eigen - onbevredigend - huwelijksleven.

Spreekt uit deze werken haar contemplatieve en zelfontledende aard, Carry van Bruggen werd tevens beheerst door een sterke levensdrang, die haar ertoe bracht dit leven in zijn realiteit te vertellen. Zij deed dit in de romans, die zij onder het ps. Justine Abbing publiceerde, o.a. *Een kunstenaar* (1921), *De vergelding* (1923). In dezelfde periode ontstonden de werken waarin jeugdherinneringen opleefden: *Het huisje aan de sloot* (1921), gevolgd door *Avontuurtjes* (1922) en *De vier jaargetijden* (1924). Aan het einde van haar schrijfstersloopbaan staat *Eva* (1927). Deze ontroerende autobiografische roman verhaalt de ontwikkelingsgang van schoolmeisje tot bewuste vrouw, wier bestaan na een mislukt huwelijk weinig uitzicht biedt.

Van betekenis is ook haar essayistisch werk, in het bijzonder de grote studie *Prometheus* (1919), die volgens de ondertitel een bijdrage wil zijn tot het begrip der ontwikkeling van het individualisme in de literatuur, doch die veel meer omvat: de behandelde tegenstelling van collectiviteit tegenover individu is ontstaan uit de verwondering, dat het redeloze heerst in een als redelijk ervaren wereld. De ondogmatisch-wijsgerige bespiegelingen werden voortgezet in het minder bekende *De zelfvermomming der absoluten* (1920), terwijl *Hedendaagsch fetischisme* (1925) blijk geeft van dezelfde scherpzinnigheid ten aanzien van het misbruik der taal. Een bijzondere betekenis ontleent haar werk, vooral *Prometheus*, nog door de invloed die het uitoefende op Menno ter Braak.

Werken:

In de schaduw (1907); *Breischooltje* (1910); *Het joodje* (1914); *Uit het leven van een denkende vrouw* (1920), onder ps. Justine Abbing; *Het verspeelde leven* (1922), onder ps. Justine Abbing; *De klas van twaalf* (1928).

Uitgaven:

Prometheus (1946^{2}), met inl. van H.A. Gomperts; *Vijf romans* (1979); *Tegen de dwang* (1981), keuze uit de verh.

Literatuur:

A. de Ridder, `C.v.B.' in *Den Gulden Winckel* (1915); H.A. Gomperts, in *Jagen om te leven* (1949); M. ter Braak, in *Verzameld werk*, 1 en 6 (1950-1952); A. Salomons, *Herinneringen uit den ouden tijd* (1957, 1984^{4}); M. de Haan, *C.v.B.: mijn zuster* (1959); M.A. Jacobs, *C.v.B., haar leven en literair werk* (1962); J. Fontijn en D. Schouten, *C.v.B.* (1978); A. Holtrop (red.), *Vrouwen rond de eeuwwisseling* (1979); R. Wolf, *Van alles het middelpunt* (1980); A. Burnier e.a., *De vrouw als auteur* (1980).

[G.W. Huygens]

Bruggen, Kees van

Eig. Cornelis Johannes Antonius, Nederlands roman-, toneelschrijver en journalist (Den Helder 14.11.1874-Amsterdam 19.9.1960). Kwam na de hbs eerst in de handel en daarna in de journalistiek; redacteur van *Het Volk*, o.l.v. Troelstra. In dat blad vielen zijn bijdragen, getiteld *Op straat gezien*, en zijn toneelkritieken op. Tijdens zijn verblijf in het toenmalige Nederlands-Indië (1904-1907) nam hij met zijn echtgenote Carry van Bruggen-De Haan de leiding op zich van de *Deli Courant*. Na zijn terugkeer verbonden aan het *Algemeen Handelsblad*.

Van Bruggen heeft zijn journalistieke werk in bundels verzameld; pas in 1916 verscheen zijn eerste roman, *Het verstoorde mierennest*. Aanvankelijk door versch. uitgevers geweigerd, beleefde dit boek een groot succes en werd vele malen herdrukt. Men heeft zijn romans weleens vergeleken met die van Wells; dit is begrijpelijk wat de fantasie betreft, maar zij staan niet op dezelfde hoogte. Uit al zijn romans spreekt een kritische geest, een verlangen naar oprechtheid en sociale rechtvaardigheid, maar ook de satire wordt er niet in vergeten. Zijn in een gefantaseerde wereld spelende verhalen hebben de meeste opgang gemaakt.

Ondanks zijn pessimisme geloofde hij in een manier van leven, die vrij moest zijn van vooroordeel en schijnheiligheid, wat duidelijk blijkt in zijn laatste roman *Fontana Marina* (1949). Van Bruggen, die twee romans heeft geschreven onder het ps. Rein van Zanten, ontving in 1955 de Jacobsonprijs.

Behalve romans en novellen heeft Van Bruggen ook toneelstukken geschreven, o.a. *De zedelijkheid in Drogeveen*, een blijspel, het satirieke *Kom pater* en een drama in verzen, *Herrijzing*. Zijn oorlogsroman *Zondvloed* (1920) was oorspronkelijk als toneelstuk geconcipieerd. Ter gelegenheid van zijn 80ste verjaardag verscheen een bundel gedichten van hem, *Kruidentuin* (1954).

Werken:

Georg Bernard Shaw (1908), biogr.; *Als ge niet - dan...* (1917); *Een goed huwelijk* (1918), r.; *Koning Adam*, r.; *De freule* (1921), nov.; *Het leven van Joost Welgemoed* (1921); *Op dood spoor* (1925), onder ps. Rein van Zanten; *De liefde van Eugenius Berg* (1926), onder ps. Rein van Zanten; *De verlaten man* (1928), r.; *Poker, monoloog* (1928); *De geschiedenis van het huis, een verhaal van vele avonturen* (1929), r.; *De droge koetjes of de levensavond buiten* (1931), r.; *Plasland, Een watergeschiedenis* (1932), r.; *Tweestroomenland* (1932), r.; *Fr. René de Chateaubriand, René, ingeleid en vertaald* (1952); *Ontbonden garven, roman van een hedendaags gezin* (1957).

Literatuur:

J. Querido, in *Letterkundig leven*, dl. 3 (1923); M. Nijhoff, in *Verzameld werk*, dl. 2 (1961).

[G.H. 's-Gravesande]

Bruggen, Nic van

Vlaams publicist (Merksem 17.3.1938). Kunstcriticus, sportjournalist, reclametekstschrijver en beeldend kunstenaar. Was redacteur van het Antwerpse avantgarde tijdschrift *Frontaal* (1957-1959). Richtte met Patrick Conrads het collectief Pink Poets op.

Debuteerde als dichter in 1962 met de bundel *Een kogel*, waarin hij versch. kunstvormen in zijn poëzie betrekt: jazzgedichten, poëzie bij plastische kunst enz. Ook andere terreinen betrekt hij in zijn esthetische wereldbeschouwing, zoals voetbal als esthetisch fenomeen, mode als kunst, make-up en fotografie. Speciaal jonge, elegante en wat languissante vrouwen vertegenwoordigen in hun modieus raffinement een vermoeid soort schoonheid in zijn gedichten: *Jardins des modes* (1963), later opgenomen met *Een kogel in Rameau in maart* (1967), en *Een benauwde levenslijn* (1972). Deze romantisch-decadente thematiek wordt dan in verband gebracht met de bekende `schone dood', zoals onder meer in *Ademloos seizoen. Gedichten 1972-1974* (1974).

Behalve poëzie schreef Van Bruggen ook verhalen, die gebundeld werden in *Muriels droom* (1969) en *Buitenspel wuift de grensrechter* (1978). Samen met Jetty Roels vervaardigde hij een `foto-poëzie-plaquette', dansfoto's met gedichten, onder de titel *Spiersteen* (1979).

Met de bundel *Tussen feestend volk* (1977) verwierf Van Bruggen de Poëzieprijs van *De Vlaamse Gids*. Zijn *Place des Vosges* (1981) werd bekroond met de prijs van de stad Brussel.

Werken:

Matrakkensabat (1967), essay; *Antwerpen, de wereld der Sinjoren* (1968), pr.; *Een kreet van hoog allooi* (1970), p.; *Tussen huis en jaargetij* (1973), p.; *Uit het dagboek van een Pink Poet* (1975); *100 gedichten* (selectie uit vorige bundels, aangevuld met nooit eerder in boekvorm gepubliceerde gedichten, 1977).

Literatuur:

P. de Vree, `De avant-garde', in *De Tafelronde*, 7, 4 (1962); W.M. Roggeman, interview, in *De Vl. Gids*, 62, 6 (1978); J. Schoolmeesters, `N.v.B.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1981).

[G.J. van Bork]

Brugman, Johannes

Noordnederlands dichter en prozaschrijver (Kampen ca 1400-Nijmegen 1473). Als minderbroeder kwam Brugman na zijn studie te Parijs in aanraking met de observantie, waarvan hij na een lectoraat te St.-Omaars de apostel wordt in de Nederlanden. Zijn preken, m.n. die tot het volk, hoogstwaarschijnlijk door toehoorders opgetekend, getuigen van grote homiletische gaven en hebben hem terecht beroemd gemaakt (`praten als Brugman'). Tot Brugmans geestelijke nalatenschap behoren verder, behalve de twee liederen `Ic heb ghejaecht mijn leven lanc' en `Mit vroechden laet ons singhen', een meditatief leven van Jezus *Een devote oefeninge der kijnseit, des middels ende des eyndes ons Heren Christi*, de passie-meditatie *Devotus tractatus valde incitativus ad exercitia passionis Domini per articulos distinctus*, een plichtenleer voor kloosterlingen *Speculum imperfectionis*, en een leven van de Heilige Lidwina van Schiedam, *Vita almae virginis Lydwinae*.

Uitgaven:

`Leven van S. Lidwina', in *A A S S Aprilis*, 2 (1675), vert. in modern Nederl. als bijlage 3 achter G.A. Meyer; D.J.M. Wüstenhoff (ed.), `Preken', in *Nederl. Archief v. Kerkgesch.* (1893); *Het leven der H. Liduina* (1895^2); H. Goyens, `Speculum imperfectionis', in *Arch. Franc. Hist.*, 2 (1909) en 4 (1911); J.B. Poukens, `Idem', in *Ons Geestelijk Erf* (1934, 1935 en 1936); M. Goossens, *Leven van Jezus* (1947); A. van Dijk, *Verspreide sermoenen van J.B.* (1948); P. Grootens (ed.), *Onuitgegeven sermoenen van J.B.* (1948); A. de Meijer (ed.), *J.B. ofm Vita virginis Liidwine* (1963); F.A.H. van den Hombergh, `J.B. ofm', in *Speculum imperfectionis* en *Devotus tractatus* (1967).

Literatuur:

W. Moll, *J.B. en het godsdienstig leven onzer vaderen in de 15de eeuw*, 2 dln. (1854); T. Brandsma, `Pater B.-problemen', in *Annalen van de Vereeniging tot het bevorderen van de beoefening der wetenschappen onder de katholieken in Nederland*, 33 (1942); P. Grootens, `B.s. Leven van Jezus', in *Katholiek Cultureel Tijdschr.* (1947); A. van Dijk, `B. als biograaf van de Heilige Lidwina', in *Bijdragen voor de Gesch. van de Provincie der Minderbroeders in de Nederlanden*, 5 (1948); P. Optatus, `De invloed van Hubertinus van Casale op het Leven van Jezus door J.B.', in *Ons Geestelijk Erf*, 33 (1949); F.A.H. van den Hombergh, *Leven en werk van J.B.* (1967); J.M. Willeumier-Schalij, `Onbekende hss. van Het leven van Jezus van Thomas a Kempis en nieuwe argumenten voor zijn auteurschap', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 92 (1976).

[J.J. Mak en J. Reynaert]

Brugman, Til

Eig. Mathilde Maria Petronella, Nederlandse prozaschrijfster (Amsterdam 16.9.1888-Gouda 24.7.1958). Hield zich tot na haar vijftigste op verschillende plaatsen in Europa intensief bezig met studie en beeldende kunst. Keerde in 1939 naar Nederland terug, en debuteerde in 1946 met de roman *Bodem*. Schreef diverse boeken voor de oudere jeugd. Karakteristiek voor haar werk zijn een satirische humor en een ingehouden-moraliserende toon.

Werken:

De houten Christus (1949); *Wiben en de katten* (1951); *Spanningen* (1953); *De vlerken* (1953); *Kinderhand* (1954); *De zeebruid* (1956); *Spiegel en lachspiegel* (1959).

Literatuur:

A. Kossmann, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk.* (1958-1959); F. Bordewijk, in *Kritisch proza* (1982).

[J. Goedegebuure]

Bruin, Claas

Noordnederlands dichter en toneelschrijver (Amsterdam 20.2.1671-ald. 28.12.1732). Auteur van enkele bundels emblematische poëzie in de geest van Jan Luiken, van drama's, vooral bijbelse, en hofdichten, o.a. *Tafereelen der eerste christenen, bestaande in 92 konstprenten van Jan Luiken, berijmt door Pieter Langendijk en Claas Bruyn* (1722), *Kleefsche en Zuid-Hollandsche Arkadia* (1716) en *Noord-Hollandsche Arkadia* (1732).

Literatuur:

W.A. Ornée, `Een vergeten werk van P. Langendijk', in *Taal- en letterkundig gastenboek voor G.A. van Es* (1975).

[J.J. Mak en P.M.M. Kroone]

Bruin, Hein de

Nederlands dichter en prozaschrijver (IJlst 22.3.1899-Amsterdam 10.6.1947 [zelfmoord]). Geboren als zoon van een scheepsmakersbaas, opgegroeid in Enkhuizen, als jongeman verhuisd naar Amsterdam, waar hij correspondent Duits was bij een bankbedrijf. Karakteristiek vertegenwoordiger van de generatie der protestants-christelijke literatoren, die haar orgaan had in *Opwaartsche Wegen*. Zijn

ontwikkeling is de moeizame zelfbevrijding geweest uit een kleinburgerlijk, streng gereformeerd milieu. Een reeks van geestelijke crises, begeleid door een steeds grotere ontplooiing van zijn scheppingsvermogen, bracht hem ten slotte aan de grens van zijn bestaan.

De Bruin schreef de bundels *Het ingekimde land* (1932), *Hernieuwd herdenken* (1941), *Ebben en ivoor* (1945), een herdichting van het bijbelboek *Job* (1945) en het bijbelse `schouwspel' in verzen *Paulus in Efeze* (1946). Niet alleen in zijn lyriek, ook in zijn bewerkingen van bijbelse stof en zelfs in zijn vertalingen, o.a. van John Donne (1939) en Shelley (1946), projecteerde hij zijn innerlijke worsteling. Dit kan even-

eens gezegd worden van zijn novellen, o.a. *Schalm en scharnier* (1935) en *'t Rad der geboorte* (1941). In de roman *Wat blijft* (1934) vindt men zijn Enkhuizer jeugd terug. Een tweede roman, *De verborgen omgang* (1936-1940), spelend in Amsterdamse kunstenaarskringen, bleef onvoltooid.

Als redacteur van *Opwaartsche Wegen* (1932-1940) heeft De Bruin door talloze essays en kritieken mede leiding gegeven aan het literaire leven in zijn kring.

Uitgave:

W. Hazeu (ed.), *Het ingekimde land en andere gedichten* (1976), met inl.

Literatuur:

K. Heeroma, levensbericht, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk.* (1946-1947); H. de Bruin, in *Ontmoeting*, 2, 55 (1948), ongepubl. werk uit nalatenschap; Idem, in *Idem*, 4 (1949), met o.a. fragm. van *De verborgen omgang* en bibl.; J.J. Buskes, `H.d.B.', in *Vier vrienden*, serie 5-34 (1971); J.J. Buskes, in *Terzijde* (1978); J. Brouwers, in *De laatste deur* (1983).

[K. Heeroma en G. Stuiveling]

Brulez, Raymond

Eig. Raymond Ferdinand Martin Jacques Gustave, Vlaamse schrijver (Blankenberge 18.10.1895-Brussel 17.8.1972). Studeerde wijsbegeerte en letteren aan de Vrije Universiteit te Brussel. Van 1936 tot mei 1938 was hij literair adviseur bij het Nationaal Radio-Instituut te Brussel en van 1945 tot 1960 directeur van de Vlaamse Gesproken Uitzendingen. Brulez debuteerde in 1930 met de roman *André Terval of Inleiding tot een leven van gelijkmoedigheid*, gevolgd in 1933 door de bundel fantastisch-wijsgerige verhalen *Sheherazade of de literatuur als losprijs*. Zijn omvangrijkste en meest bekende werk is echter de tetralogie *Mijn woningen* (1950-1954): *Het huis te Borgen, Het pact der Triumviren, De haven* en *Het mirakel der rozen*.

In *Het huis te Borgen* verhaalt de auteur de geschiedenis van zijn kinderjaren in een Belgische badplaats, waar zijn vader gemeentesecretaris is en zijn moeder een hotel-pension drijft, dat een internationale cliëntèle herbergt. *Het pact der Triumviren* brengt het verhaal van het eedverbond van onderlinge vriendschap, dat de schrijver in zijn jeugd met twee schoolkameraden sluit, terwijl in *De haven* de verdere lotgevallen van de drie kameraden tot aan het uitbreken van WO II worden beschreven. Het vierde boek, *Het mirakel der rozen*, steunt op de belevenissen van de auteur tijdens en kort na de jaren 1940-1945. Deze geromantiseerde autobiografie is geschreven in een speels-ironisch proza, dat verwantschap vertoont met de schrijftrant die Marnix Gijsen later beroemd heeft gemaakt. Naar de inhoud kan men *Mijn*

woningen beschouwen als de geschiedenis van een sociale klasse gedurende de eerste helft van de 20ste eeuw in een badplaats aan de Vlaamse kust en in de Belgische hoofdstad. Het werk wordt vooral gekenmerkt door de grondige afschuw van al wat naar het zwaarwichtige zweemt. Een van zijn beste geschriften is *De verschijning te Kallista* (1953) waarin het geloof in miraculeuze verschijningen wordt gepersifleerd.

Kenmerkend voor Brulez' schrijverschap is een ironische afstandelijkheid. Het beschouwend, wijsgerig element in zijn proza is tevens, literair gezien, de zwakke kant van zijn werk. Voor *Het huis te Borgen* kreeg hij de driejaarlijkse Staatsprijs voor verhalend proza.

Werken:

De laatste verzoeking van Antonius (1932); *De schone slaapster* (1936), t.; *Novellen en schetsen* (1936); *Eén mei-De klok* (1937); *De besten der werelden* (1953); *De toren van Lynkens* (1969); *Proefneming der eenzaamheid* (1969).

Literatuur:

K. Jonckheere, *R.B.* (1961); B.F. van Vlierden, in *Jaarb. Mij der Nederl. Lett.* (1973-1974); M. Gijsen, in *Verzameld werk*, dl. 5 (1977).

[B. Decorte]

Brulin, Tone

Ps. van Antoon Maria Albert van den Eynde, Vlaams toneelschrijver en regisseur (Antwerpen 11.5.1926). Was in 1952 medestichter van het Theater op Zolder te Antwerpen, waaruit later het Nederlands kamertoneel werd geboren. Aanvankelijk sterk beïnvloed door film en hoorspel begon hij met experimentele werken van meestal beperkte omvang, maar evolueerde naar de traditionele vormgeving. Hij voelt de toneeloptiek goed aan, maar de stijl van zijn dialoog is niet altijd zuiver. Tot zijn beste werken horen: *Nu het dorp niet meer bestaat* (1956), *Potopot* (1961), *De honden* (1960) en *Pas op, Mr. Lipman komt* (1957). Hij interesseerde zich voor het tv-spel en trad als regisseur op bij de Nederlandstalige brt en bij de kns te Antwerpen. Na een studiereis in Zuid-Afrika begon hij vooral met kleurlingen te werken in experimentele stukken, doorgaans in het Engels. Sedertdien namen zijn produkties in het Nederlands in grote mate af.

Werken:

Mikroben (1950), t.; *Tussen twee gevechten* (1951), t.; *Schimmen* (1952), t.; *Twee is te weinig, drie is teveel* (1953), t.; De stenen hebben een ziel, De zaak Pee Jee, Vertikaal, Horizontaal, *Dro-*

men van ijzerdraad (1955), t.; *Haasje over in West-Berlijn* (1962), t.; *De neger op de sofa* (1967), verh.; *Gevecht tussen 2 mannen van rubber* (1968), verh.; *De pop-singer* (1972), verh.; *De bokkenrijders* (1975), t.

Literatuur:

B. Parloor, interview, in *Brabant*, 6 (1966); J. de Ceulaer, `T.B. Sociale belangstelling', in *Elf twintigers* (1971); P. Hardy, `T.B.', in *Bij benadering*, dl. 1 (1973).

[M. Kröjer]

Brumund, Jan Frederik Gerrit

Nederlands predikant en schrijver (Amsterdam 29.8.1814-Malang 12.3.1863).

Was vanaf 1841 werkzaam in Nederlands-Indië. Zijn bundel *Indiana* (2 dln., 1853 en 1854) bevat behalve reisverhalen en opstellen over Javaanse cultuur enkele levendig geschreven novellen die, ondanks de romantische inslag ervan, een goed beeld geven van enkele facetten van de Javaanse samenleving uit die tijd. Vrij bekend werd het verhaal over `Garsia, de rongging' (= danseres, hetaere).

Werk:

Eenige opmerkingen over de licht- en schaduwbeelden van de Gebroeders Dag en Nacht (1856).

Literatuur:

P.J. Veth, levensbericht, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk.* (1864); R. Nieuwenhuys, in *Oost-Indische spiegel* (1978).

[G. Termorshuizen]

Brunclair, Victor J.

Ps. Geert Bardemeyer, J. Fikkens en Lirio, Vlaams dichter, criticus, essayist en romanschrijver (Antwerpen 18.10.1899-concentratiekamp Lagelund, Sleeswijk-Holstein, 21.11.1944). Debuteerde in 1915 met lyriek in het tijdschrift *De Goedendag*, waarin hij in 1917, naast P. van Ostaijen en G. Burssens tot het humanitair expressionisme kwam, vooral in navolging van F. Werfel. Aanvankelijk trad hij vooral op als vinnig essayist, o.m. in het tijdschrift *Opstanding*, het orgaan van de Vlaamse Clarté-groepen. Onder invloed van de geestesliga van H. Barbusse en de

Duitse Aktionsgruppe (K. Hiller, Rubiner) ontvouwde hij zijn humanitaire en activistische denkbeelden. In september 1919 werd hij medeoprichter van het tijdschrift *Ruimte* en na de verdwijning daarvan vaste medewerker aan *Vlaamsche Arbeid*. Vooral in dit laatste tijdschrift verdedigde hij in scherpe en soms uitdagende kritieken het modernisme en de theorie van het organisch en experimenteel dichterschap.

In 1926 verscheen *De dwaze rondschouw*, die samen met *Het sienjaal* van P. van Ostaijen en zeker sterk daardoor beïnvloed, de enige bundel unanimistische poëzie is die het Vlaamse expressionisme heeft opgeleverd. Hoewel merkwaardig van thematiek en opzet, blijft deze poëzie zwak van vormgeving.

In 1929 verscheen de chaotische roman *De monnik in het westen*, die probeert op visionaire wijze uitdrukking te geven aan de droom van de wereldrevolutie en de wil tot vergeestelijking van het leven, waaruit het humanitarisme was gegroeid. Na 1930 was Brunclair vooral werkzaam als schrijver van toneel- en hoorspelen, die niet zijn uitgegeven. In 1936 richtte hij het links georiënteerd humanistische blad *Getuigenis* op, waarin hij vooral het fascisme en nazisme aanviel. In 1937 verscheen, in diezelfde geest van strijd om de vrijheid van de menselijke geest, het essay *Het heilig handvest*. Zijn nieuwe dichtbundels w.o. *Camera lucida* (1937) brachten een traditionelere maar gelouterde vorm van poëzie. Hij vertaalde Brechts *Dreigroschenoper* (1934).

In december 1942 werd Brunclair, in zijn functie van perssecretaris van de kvo te Antwerpen door de Gestapo aangehouden en vanwege zijn *Heilig handvest* niet meer vrijgelaten.

Werken:

Sluiereffekten (1936), p.; *Openbare spreekcel* (1940), p.

Literatuur:

P.V.J. de Wispelaere, `B.', in *Monografieën over Vl. Letterk.* (1960); H. Lampo, in *De ring van Möbius* (1967); M. Gijsen, in *Verzameld werk*, dl. 6 (1977).

[P. de Wispelaere]

Brune, Joan de (de Oude)

Noordnederlands prozaschrijver en dichter (Middelburg 29.5.1588-7.11.1658). Studeerde rechten te Leiden (1606) en wijdde zich vervolgens aan de letteren in Middelburg. In 1617 werd hij daar advocaat, 1634 lid van het stadsbestuur, 1638 griffier van de rekenkamer, 1644 secretaris van de Staten en in 1649 tot zijn dood pensionaris van Zeeland. Zijn zinspreuk was Spe et Metu (= met hoop en vreze).

De Brune's humanistische en piëtistische overtuiging komt tot uiting in al zijn werk, zowel in zijn wat stroeve, want al te letterlijke, bijbelvertalingen uit het Hebreeuws (*Spreuken, Psalmen, Hooglied*), als in zijn oorspronkelijk werk. In zijn kernachtige proza is hij goed op dreef als moralist en hekelaar van ijdelheid en onwaarachtigheid in navolging van Cats en Huygens.

Zijn voornaamste werk, het *Bancket-werck*, dat ten dele postuum verscheen, is daarvan een duidelijk voorbeeld. Zijn stre-

ven naar een pregnant taalgebruik blijkt o.a. uit zijn spreekwoordenverzameling in de *Proverbia*, in *Nieuwe wyn in oude le'erzacken* (1636) en in het *Bancket-werck*. Hij heeft ook enkele bijdragen geleverd aan de *Zeeuwsche Nachtegael*. Brieven van De Brune aan Huygens worden bewaard in de kb Den Haag en de ub Leiden en een briefwisseling met Vossius in de ub Amsterdam.

Werken:

Proverbia, of, de spreucken van Salomon (1619); *De grondsteenen van een vaste regieringe* (1621, 1661[2]); *Emblemata of Zinne-werck* (1624, waarvan in de ub Amsterdam een exemplaar met aanvullingen in hs.; herdr. 1636 en 1661 en wsch. 1688); *Siel-gerechten toe-gemaeckt met hemelsche speceryen* (1632, herdr. 1643 en 1660); *De CL. Davids psalmen* (1644, 1650[2]); *Salomons Hoogh-lied* (1647); *Bancket-werck van goede gedachten*, dl. 1 (1657, herdr. 1658 en 1660), dl. 2 (1660).

Uitgaven:

P.J. Meertens (ed.), *Bancket-werck* (1943), bloeml. met inl.; Idem (ed.), *Emblemata* (1970), facsimile-uitg. met inl.

Literatuur:

C.H.O.M. von Winning, *J.d.B. de Oude. Een Zeeuwsche christen-moralist en humanist uit de 17de eeuw* (1921, herdr. 1979); P.J. Meertens, `Een onbekend "Appendix" op het Bancket-werck van J.d.B.', in *Het Boek*, 13 (1924); J.F. Buisman jr., `Het appendix op D.B.'s Bancket-werck', in *Idem*, 15 (1926); P.J. Meertens, *Letterkundig leven in Zeeland in de 16de en in de eerste helft der 17de eeuw* (1943); T. Harmsen, `Vragen bij de wetsteen der vernuften', in *Meta*, 15 (1980-1981); F.L. Zwaan, `Een diamant van een dochter wert wel een glas van een vrouwe', in *Studies voor Damsteegt* (1981).

[P.J. Verkruijsse]

Brune, Johan de (de Jonge)

Ook Brunaeus, Joh. Junianus, Noordnederlands prozaschrijver en dichter (Middelburg ca 1618-begraven 22.10.1649). Neef van Johan de Brune de Oude. Na de vroege dood van zijn vader werd hij in Engeland opgevoed, daarna te Leiden door G.J. Vossius. Sinds 1641 was hij advocaat in Den Haag.

Evenals zijn gelijknamige oom beoefende hij vooral het proza, zij het oppervlakkiger. Zijn *Jok en ernst* (1644, 1650[2]) en *Wetsteen der vernuften* (dl. 1, 1644, 1644[2]; dl. 2, 1644; dl. 1 + 2, 1652, 1658[2] en een roofdruk met aanvullingen

van wsch. Pieter Niellius in 1659) met korte grappige en erotische stukjes proza, afgewisseld met uit de klassieken of de Romaanse talen vertaalde poëzie, vonden waardering bij Vondel, De Decker, Jan Vos, Cats en Gysbert Japicx. Daniël Mostaert heeft laatstgenoemde werk vergeleken met de *Essais* van Montaigne waaruit De Brune ook citeert. In zijn verzameld werk, *Alle volgeestige werken* (1665, herdrukt in 1668, 1672, 1681 en nogmaals 1681) zijn de door De Brune geciteerde auteurs vertaald door N.J. Wieringa. De Brune is de uitgever van Junius' *De schilder-konst der ouden* (1641) en de vertaler van twee theologische werken van de Engelsman Richard Baker, nl. *Vragen en bedenkingen op 't Vader-Onze* (1644, 1651[2]) en *Alle de uytstekende theologische werken* (1670).

Werk:

Veirzjes (1639).

Literatuur:

J.A. Worp, `J.d.B. de Jonge', in *Oud-Holland*, 8 (1890); C.L. Thijssen-Schoute, *Nicolaas Jarichides Wieringa. Een 17de-eeuws vertaler van Boccalini, Rabelais, Barclai, Leti e.a.* (1939); L.C. Michels, *Stoffen uit de 16e en 17e eeuw* (1958).

[P.J. Verkruijsse]

Bruning, Gerard Joannes Gerardus

Nederlands dichter en prozaschrijver (Amsterdam 18.2.1898-Nijmegen 8.10.1926). Katholiek dichter van vooral expressionistische verzen en vooraanstaand essayist. Was redacteur van het *Dagblad van Gelderland*. Publiceerde zijn voor rooms-katholieke geloofsgenoten leidinggevende opstellen in de katholieke tijdschriften *Roeping* (1922) en *De Gemeenschap* (1925-1933), waarvan hij de leider was, voor Anton van Duinkerken. Daar ontpopte zich deze apologeet-essayist als een scherpe en strijdvaardige criticus van kunst en maatschappij. Haatte de democratie en kantte zich tegen het vitalisme en de heidense schoonheidscultus. Nog voor Du Perron richtte hij zich tegen de toen gezaghebbende ethische estheet Dirk Coster. Baseerde zich ondubbelzinnig en non-conformistisch op de eis, dat kunst de mensen nader tot God zou brengen. Deze eenzijdigheid verdedigde hij met een romantisch-strijdbare opvatting van de kerk, waarvan hij geloofde dat zij, zoals het geloof, eenzijdig was.

Brunings geschriften werden in *Nagelaten werk* (1927) gebundeld en uitgegeven door zijn broer Henri, met medewerking van Marsman. In 1961 verscheen *Verontrust geweten*, een nieuwe keuze uit zijn werk, met een door Henri Bruning geschreven verantwoording.

Uitgave:

Verzamelde gedichten (1956).

Literatuur:

Roeping, 10 (1927), G.B.-nummer; A. van Duinkerken, in *Verzamelde geschriften*, dl. 2 (1962); J. Engelman, in *Geschenk* (1963).

[P. Vanderschaeghe]

Bruning, Henri

Nederlands dichter, prozaschrijver en journalist (Amsterdam 10.7.1900). Debuteerde als katholiek expressionist met sterk christelijk getinte en van sociale belangstelling getuigende gedichten in de bundels *De sirkel* (1924) en *De tocht* (1925). Van een zelfde organische prosodie ging ook *Het verbond* (1931) uit. Later werk als *Fuga* (1937) vertoonde een grote versobering, terwijl de jongere verzen zoals in *Van ziel en aarde* (1952) van verinnerlijking getuigen. In deze laatste bundel werd de spanning, die zijn kunst draagt, aangeduid in de twee symbolen van de titel.

De katholieke overtuiging van Bruning vindt men vooral geformuleerd in belangrijke essays, die een gedisciplineerd christendom voorstaan, zoals zijn broer Gerard had verdedigd, bijv. *Subjectieve normen* (1936) en *Verworpen christendom* (1938) - een kritische en onafhankelijke opstelling tegenover de kerk, waarmee hij ook in polemiek geraakte met Menno ter Braak. De verinnerlijking, merkbaar in latere verzen, wordt eveneens aangetroffen in de bundel opstellen *Voorlopige motieven* (1954). Aan zijn katholieke overtuiging heeft hij op geestige wijze vorm gegeven in het spel *Lazarus en de rijke* (1939). Hij tekende er, zoals in menig essay, verzet aan tegen de lamlendigheid en de verburgerlijking van de kerk.

Tijdens WO II fascistisch georiënteerd, was Bruning werkzaam bij het departement van opvoeding en kultuurbescherming en redacteur van *De Schouw*, het orgaan van de Kultuurkamer. Zijn *Vluchtige vertogen* (1943) zijn uit dit werk en uit deze houding gegroeid. Sinds WO II heeft Bruning zich o.m. gewijd aan de studie van Gezelle in *Gezelle, de andere* (1954), waarin hij een niet onaanvechtbare maar niettemin knappe persoonlijke visie op de dichter gaf.

Werken:

Het onvolkomen huwelijk (1940), aforismen; *Nieuwe verten* (1943), p.; *Voorspel* (1943), p.; *Elias van Cortona* (1944), t.; *Spel in de zon* (1944); *Ezechiël en andere misdadigers* (1944); *In vitro* (1951), p.; *Objectief brevier* (1957), p.; *Vormkracht en onmacht der religie* (1961); *Celibaat en medemenselijkheid* (1971).

Literatuur:

D.A.M. Binnendijk, in *Commentaar* (1931); G. Knuvelder, in *Kitty en de mandarijntjes* (1964).

[P. Vanderschaeghe en G.W. Huygens]

Brusse, Maria Joseph

Nederlands prozaschrijver (Amsterdam 26.6.1873-Schoorl 6.1.1941). Als journalist schreef hij in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* de bekende rubriek `Onder de

menschen'. Uit zijn ervaringen met `gevallen' van rechtspraak en reclassering ontstond het veelgelezen en in toneelbewerking veelgespeelde *Boefje* (1903).

Werken:

Een dierenkolonie in een grote stad (1898); *Het rosse leven en sterven van de Zandstraat* (1912).

Uitgave:

H. van Loon (ed.), *Vijf-en-twintig jaar onder de menschen*, 2 dln. (1940), bloeml.

Literatuur:

Is. Querido, in *Letterkundig leven*, dl. 2 (1916); A. Salomons, in *Nog meer herinneringen uit den ouden tijd* (1962).

[G. Stuiveling]

Bruijn, Cor

Eig. Cornelis Pieter, Nederlands prozaschrijver (Wormerveer 17.5.1883-Hilversum 6.11.1978). Van 1906 tot 1916 onderwijzer te Laren, daarna hoofd van een school te Hilversum, sedert 1942 uitsluitend letterkundige.

Begon zijn schrijversloopbaan met jeugdlectuur, o.a. *Keteltje in de Lorzie* (1922), waarop enkele vervolgen ontstonden. Daarnaast schreef hij regionale romans, zich afspelend in de Zaanstreek. Zijn grootste succes behaalde hij met het Amsterdamse volksverhaal *Koentje van Kattenburg* (1937) en de beide op Terschelling spelende boeken *Sil de strandjutter* (1940, sedertdien vaak herdrukt en vertaald) en *Arjen* (1943). De trits *Vreemde macht* (1948), *Vrijheid!* (1948) en *Ochtendschemering* (1949) bestaat uit historische romans over de Bourgondische tijd.

Werken:

Vlucht naar het eiland (1953); *Het witte rendier* (1958); *De vogels van mijnheer Dupont* (1960); *Wijd was mijn land* (Mijn jeugd aan de Zaan) (1961); *De vuistslag* (1962).

Literatuur:

C.J. Kelk, in *Rondom tien gestalten* (1938); *Zesentwintig biografieën* (1949); M. Bruijn, *De man achter Sil; over Cor P.B. als idealist, onderwijspionier en schrijver* (1984).

[G.W. Huygens]

Bruyn, Frans Juliaan Corneel de

Vlaams prozaschrijver (Boom 10.5.1924). Directeur van Rijksmiddelbare school te Antwerpen. Schrijver van verhalen en romans, reportages en reisverhalen. Voor zijn verhalenbundel *Tekens in steen* (1955) werd hij door de redactie van het *Nieuw Vlaams Tijdschrift* met de Arkprijs bekroond. Samen met Jaap Romijn redigeerde hij verschillende jaren de literaire pocket *Vandaag*. In zijn beste verhalen weet hij fantasie en werkelijkheid op evenwichtige wijze te versmelten.

Werken:

De regen schuilt in ons (1956), r.; *Mensen in het circus* (z.j.), reportage; *De zeven heuvelen*

van Rome (1961), reportage; *Een hobbelpaard voor Hansje* (1962), r.; *De holbewoners* (1965), verh.

Literatuur:

R.F. Lissens, in *De Vl. lit. van 1780 tot heden* (1953); R.C. Gitsberg, in *De figuur van de onderwijzer en de onderwijzeres in de Zuidnederl. lit.* (1963); J. Weverbergh, in *Bokboek* (1965).

[B. Decorte]

Buch, Leopold de

zie Kousbroek, Rudy

Buckinx, Pieter Geert

Vlaams dichter en essayist (Kortessem 6.2.1903). Ambtenaar; behoorde tot de oprichters-redacteuren van *De Tijdstroom* (1930-1935) en *Vormen* (1936-1940). Hij is redacteur van *Dietsche Warande & Belfort*.

Debuteerde in 1925 met een toneelstuk en enkele essays, hoorspelen en verhalen voor de jeugd, maar is vooral dichter. Zijn eerste twee bundels sloten aan bij het humanitaire expressionisme. Voornaamste werken zijn *De dans der kristallen* (1936), *Droomvuur* (1940), *De vleugelen van Icarus* (1945 - een jaar later bekroond met de Interprovinciale Prijs van Vlaanderen voor poëzie), *De verzoeking der armoede* (1949), *De oevers van de stroom* (1958), *De zevende dag* (1961) en *Bijna aan de grens* (1976).

Zijn poëzie evolueerde van een gesloten systeem naar meer openheid, van een gebondenheid aan het zinnelijke naar onthechting en streven naar het bovenzinnelijke, van een dualiteit tussen lichaam en geest naar een hogere synthese, een ontdekken van `la santé cosmique'. Het thema van deze poëzie is de dichter-als-balling en het zoeken naar spiritualistische uitwegen uit deze vervreemding. In hun aristocratische verfijndheid en klassieke eenvoud plaatsen zijn gedichten de lezer voor het eeuwige probleem van de bestemming van de mens.

Werken:

De doortocht (1926); *Brandhout voor de kou* (1963), bloeml. met inl. van R.F. Lissens; *Blijdschap is een boom* (1967).

Uitgave:

Verzamelde gedichten (1982), met inl. van R. van de Perre.

Literatuur:

J. de Ceulaer, in *Te gast bij Vlaamse auteurs*, 3 (z.j.); A. Westerlinck, *Luister naar die stem* (z.j.); L. Sourie, *Mens en kunstenaar* (1956); R. Verbeeck, *P.G.B.* (1964); R. van de Perre e.a., in *Kofschip*, 6 (1978).

[H. Bousset]

Buddingh', Cees (Cornelis)

Nederlands prozaschrijver en dichter (Dordrecht 7.8.1918-ald. 24.11.1985). Debuteerde met de dichtbundel *Het geïrriteerde lied* (1941). Zijn eerste bekendheid dankt hij aan zijn *Gorgelrijmen* (1953), een bundel nonsensverzen in Engelse stijl. Humor is een van de meest opvallende eigenschappen van zijn altijd aanstekelijke poëzie, die vooral tot zijn recht kwam toen hij zich aansloot bij de min of meer dadaïstische schrijvers van het tijdschrift *Barber*. De hilarische ready-mades die hij à la Marcel Duchamp maakte en zijn bestiarum *Wil het bezoek afscheid nemen* (1968), waarin hij tal van historische en biologische gegevens en citaten verwerkt, getuigen steeds van grote aandacht voor gewone, ogenschijnlijk nietszeggende dingen.

Naast poëzie in allerlei stijlen, steeds vol bewondering voor zijn voorbeelden (Auden, Neruda e.a.), schreef Buddingh' ook verhalen, romans en aforismen, die in het algemeen ongerichter van vorm zijn dan zijn gedichten en daarom misschien minder interessant. Maar in alles wat Buddingh' schreef toonde hij een warme belangstelling voor leven en poëzie, bewaarde daarbij een grote eenvoud en kon met zijn innemende zeggingskracht, waarmee hij de gewoonste zaken (zoals voetbal in Dordrecht) glans verleende, op een dankbaar publiek rekenen.

Werken:

De laarzen der Mohikanen of niet goed, geld terug (1944); *Water en vuur* (1951); *Het mes op de gorgel* (1960); *Eenvouds verlichte waters. Essay over Lucebert* (1960); *Zo is het dan ook nog weer een keer* (1963); *Misbruik wordt gestraft* (1967); *Een pakje per dag* (1967); *128 vel schrijfpapier* (met K. Schippers, 1967); *Lexicon der poëzie* (1968); *Avonturen van Bazip Zeehok* (1969); *Leve het bruine monster* (1969); *Buffalo Bill. Het goud van de Demonenkloof* (1970); *Buigen en barsten* (1970); *Verveling bestaat niet* (1972); *En in een mum is het avond* (1975); *Het houdt op met zachtjes regenen* (1976); *Een mooie tijd om later te worden* (1978); *De eerste zestig. Sonnetten* (1978); *Niets spreekt vanzelf* (1979); *Dagboeknotities 1967-1972* (1979); *De tweede zestig* (1979); *Verzen van een Dordtse chinees* (1980); *Een rookwolkje voor God en andere miniaturen* (1982).

Uitgaven:

Verzamelde gedichten (1971); *De meewarige kruipers* (1983), eerder versch. in de dagbladen van het Kwartet.

Literatuur:

J. Bernlef en K. Schippers, *Wat zij bedoelen* (1965); J. Bernlef, in *Wie a zegt* (1970); W.M. Roggeman, in *Beroepsgeheim* (1975); F. Auwera, *C.B.* (1980); A. Koopman, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1981); Idem, *Misschien schrijf ik straks nog wel een klein versje* (1983).

[R. Bloem]

Buevijn van Austoen

Middelnederlandse prozaroman (1504). Bevat ook amusante versfragmenten. Het

verhaal van Beuve of Bueve de Hantone of Hamtone (Southampton) is van Franse oorsprong, verspreid in zeer uiteenlopende redacties. De Nederlandse versie verschilt aanzienlijk van de Franse versies en gaat wsch. op een verloren Middelnederlands gedicht terug.

Het verhaal bevat talloze avonturen.

Uitgave:

Inst. voor Neerlandistiek G.U. Amsteram (1976).

Literatuur:

J. Bolte, `Buevijn van Austoen', in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, 12 (1893); Chr. Boje, *Ueber den altfranzösischen Roman von Bueve de Hamtone* (1909); A. Stimming, *Der festländische Bueve de Hantone. Fassung i-iii* (1911-1920); Ph.A. Becker, *Beuve de Hantone* (1941); L. Debaene, *De Nederlandse Volksboeken* (1951); W.M.H. Hummelen, *Versdialogen in prozaromans* (1971); D. Coigneau, `Versdialogen uit "Die historie van Buevijne van Austoen"', in *Jaarb. De Fonteine*, dl. 1 (1975).

[L. Debaene en D. Coigneau]

Bulthuis, Rico Johannes

Nederlands prozaschrijver ('s-Gravenhage 27.8.1911). Volgde nijverheids- en tekenonderwijs, werd reclamedeskundige en was portretfotograaf. Werkte mee aan een cabaretgroep en schreef een bekroond filmscenario. Na een verblijf in Denemarken werd hij parlementair documentator van het hoofdbestuur van de ptt. Tijdens WO II schreef hij novellen, sprookjes en grotesken. Daarvoor had hij vooral voor het marionettentheater geschreven en daaraan ook zelf meegewerkt. Hierover publiceerde hij in 1948 *Poppentheater*, met een beknopte geschiedenis van deze theatervorm. Na wo ii was Bulthuis recensent en kunstredacteur van de *Haagsche Courant*.

In 1940 verschenen zijn fantastische vertellingen onder de titel *Het glazen masker* en in 1946 zijn eerste roman, *Fred Fernandes keert terug*. De roman *Het andere verleden* (1947), over een man die onder psychische spanningen zijn geheugen verliest, werd in 1963 verfilmd onder de titel *De vergeten medeminnaar* met Henk van Ulsen in de hoofdrol. Veel belangstelling trok ook de `fantastische roman' *De schim van Joyce Herfst* (1948). Bulthuis' romans kan men het best karakteriseren als psychologische thrillers. In het verlengde daarvan is het dan ook te verwachten dat hij detectives schreef: *De misdaad van Richard Ros* (1950), *De klokkenmaker van Budapest* (1952), *De kat kwam weer* (1953) en *Het maagdenspel* (1964).

Voorts schreef Bulthuis over astrologie en bewerkte hij werk van André Barbault over dit onderwerp voor de Sterrenspiegelreeks. Over Siegfried E. van Praag en

Johan Fabricius schreef hij biografische monografieën. In *De dagen na donderdag* (1975) schetst hij een indrukwekkend beeld van de crisisjaren tussen 1930 en 1940 op grond van zijn eigen ervaringen.

Werken:

Illusie (1923), scenario; *Diederiks droeve dood* (1933), poppensprookje; *Lied zonder naam* (1935), harlequinade; *Grotesken* (1938), poppentheater; *Het geschaakte koren* (1944), groteske; *Nocturne der zeven spinnen of Een kus van Florette* (1949), vert.; *Astrologie* (1949); *Edmond de Wilde en de werkelijkheid* (1950), r.; *De schildwacht en de roos* (1952), r.; *Feest voor Pauline* (1952), r.; *Johan Fabricius* (1959); *Bruiloft op het Binnenhof* (1960), lichtspel; *Piet Heyn* (1963), wagenspel; *Siegfried E. van Praag* (1969); *Het kind dat mee moest spelen* (1978), r.

Literatuur:

A. Marja, in *Buiten het boekje* (1954); C. Buddingh', `De Nederlandse detectiveroman', in *Vandaag*, 2 (1954).

[G.J. van Bork]

Burgersdijk, L.A.J.

Eig. Leendert Alexander Johannes, Nederlands schrijver (Alphen aan de Rijn 11.3.1828-Apeldoorn 15.1.1900). Studeerde biologie te Leiden en promoveerde in 1852. Was leraar aan de Koninklijke Militaire Academie te Breda, daarna in Deventer.

Hij was een befaamd vertaler van Shakespeare (12 dln., 1884-1888, dikwijls herdrukt), Aeschylus en Sophocles (1891, 1894 en 1903).

Literatuur:

J. de Vos, `Shakespeare in het culturele leven in Zuid-Nederland', in *Hand. Kon. Zuidnederl. Mij v. Taal- en Letterk. en Gesch. 1979*, 33 (1980).

[G. Stuiveling]

Burnier, Andreas

Ps. van Cartharina Irma Dessaur, Nederlandse romanschrijfster, dichteres en essayiste ('s-Gravenhage 3.8.1931). Studeerde filosofie, maar promoveerde op een sociaal-criminologische dissertatie. Sinds 1973 hoogleraar aan de universiteit van Nijmegen.

Zowel haar fictief als haar essayistisch werk wordt sterk bepaald door haar actieve deelname in het emancipatieproces van vrouwen en homofielen. In formeel opzicht onderscheiden haar romans zich door een onconventionele, vaak brokkelige structuur.

De essays zijn de neerslag van een eigenzinnig denken, dat zich steeds meer gaat keren tegen materialisme en rationalisme. Het zoeken naar een eigen identiteit staat in haar oeuvre centraal.

Werken:

Een tevreden lach (1965), r.; *De verschrikkingen van het noorden* (1967), verh.; *Het jongensuur* (1969), r.; *De huilende libertijn* (1970),

r.; *Poëzie, jongens en het gezelschap van geleerde vrouwen* (1974), essays; *De reis naar Kithira* (1976), r.; *De zwembadmentaliteit* (1979), essays; *Na de laatste keer* (1981), p.; *De litteraire salon* (1983), r.

Literatuur:

C.J.E. Dinaux, in *Gegist bestek*, 3 (1969); R. Belonje e.a., `Literatuuropvattingen van feministische critici', in *Spektator*, 7 (1978); W. de Moor, in *Wilt u mij maar volgen?* (1980); T. Vos en S. Bakker, *A.B.* (1980); D. Schouten, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1982).

[J. Goedegebuure]

Buning, J.W.F. Werumeus

Zie Werumeus Buning, J.W.F.

Burssens, Gaston Karel Mathilde

Vlaams dichter (Dendermonde 18.2.1896-Antwerpen 29.1.1965). Doorliep het atheneum te Mechelen, moest zijn studie in de germanistiek aan de door de bezetter vernederlandste Gentse universiteit (1916) afbreken. Was vervolgens werkzaam in een bedrijf in granen, richtte een kleine fabriek op; had zich intussen te Antwerpen gevestigd.

Het gewaagde modernisme en non-conformisme, waarmee deze in de grond stille, gevoelige natuur zijn schuchterheid en kwetsbaarheid camoufleerde, maakten hem tot een van de felst omstreden Vlaamse dichters. Reeds in zijn eerste bundels is de invloed van het Duitse expressionisme merkbaar, dat voor zijn ontwikkeling beslissend zou zijn. Keerde echter het humanitarisme-à-la-Moens (*Liederen uit de stad en uit de sel*, 1920) de rug toe om zuivere poëzie te beoefenen, die creatief wil zijn door beelden- en klankenspel (*Piano*, 1924). Van essentieel belang was de vriendschap met Van Ostaijen, als wiens hartstochtelijk verdediger hij zich opwierp, maar wiens roem de zijne steeds heeft overschaduwd. Toen het expressionistische avontuur voorbij scheen, bleef Burssens zijn avant-garde opvattingen trouw en trok er zelfs de uiterste consequenties uit (*French en andere Cancan*, 1935).

Met Van Ostaijen werd hij een der weinige authentieke vertegenwoordigers van het organisch expressionisme: een ongerijmde wereld, gevat in een ongerijmde poëzie. Typerend voor zijn humor is het gewild brutale afbreken, d.i. relativeren van de normale emotie door het banale woord, de clowneske wending. Meer echter dan door zijn al te spitsvondige buitelingen, gaf hij aanstoot door het soms schaamteloos cynisme waarmee hij de lezer wil choqueren. Het rijper worden, zware beproevingen - het overlijden van zijn vrouw - en hervonden huwelijksgeluk hadden in latere bundels een terugkeer tot de belijdenislyriek tot gevolg en het gebruik van enigszins traditioneler vormen (*De eeuw van Perikles*, 1941; *Elegie*, 1943; *Pegasos van Troja*,

1952 - bekroond met de Driejaarlijkse Staatsprijs voor Poëzie 1950-1952; *Ode*, 1954). Zijn *Adieu* (1958) - waarvan het voorlopige ironische karakter bevestigd zou worden door *Posthume verzen* (1961) - was een belijdenis van ontgoocheling, ontroerend door haar menselijke accenten. De onderscheiding hiervoor in 1958 met een tweede Staatsprijs werd van katholieke zijde gelaakt.

Zijn toetreding tot de redactie van *Tijd en Mens* betekende de erkenning door de experimentele vijftigers van deze oud *Ruimte*-man als hun wegbereider.

Werken:

Verzen (1918), p.; *De Yadefluit* (1919), p.; *Enzovoort* (1926), p.; *Klemmen voor zangvogels* (1930), p.; *Paul van Ostaijen zoals hij was en is* (1933), essay; *Floris Jespers* (1943), essay; *Fabula rasa* (1945), verh.; *12 Niggersongs* (1946), p.; *Boy* (1952), t.; *Floris Jespers* (1956), essay; *Paul van Ostaijen* (1956), essay.

Uitgaven:

K. Jonckheere en H.C. Kool (ed.), *Het neusje van de inktvis* (1956), bloeml. met inl.; G. Borgers en K. Jonckheere (ed.), *Verzamelde dichtbundels*, 2 dln. (1970); L. Pay (ed.), *Verzameld proza* (1981).

Literatuur:

J. Walravens, *G.B.* (1960); C.J.E. Dinaux, in *Gegist bestek*, 2 (1961) = *Herzien bestek* (1974); M. Dangin, *Gelijklopende aspekten in het werk van G.B. en Richard Minne* (?); D. van Ryssel, in *Rondom Richard Minne* (1971); K. Jonckheere e.a., *Sleutelbos op G.B.* (1972); E. de Bock, `Bij het Verzameld werk van G.B.', in *Dietsche Warande & Belfort*, 119 (1974); J. Uytterhoeven, *Met G.B. in de cel* (1981).

[W. Gobbers]

Busken Huet, Conrad

Nederlands prozaschrijver ('s-Gravenhage 28.12.1826-Parijs 1.5.1886). Stamde van vaders- en moederszijde uit hugenotenfamilie met talrijke Waalse predikanten; zijn vader was ambtenaar. Werd na het Haags Gymnasium te hebben afgelopen in april 1844 theologisch student te Leiden, naar eigen zeggen `luidruchtig, vrolijk en ligtzinnig', met veel belangstelling voor de letteren. Verspreide bijdragen aan de *Studentenalmanak*, onder de schuilnaam Jan van Oordt, tonen nog niet zijn volle talent. Onderging grote invloed van J.H. Scholten, een der voormannen van het modernisme, sinds 1846 hoogleraar te Leiden. In 1848 kandidaat geworden, sloot Busken Huet zijn studie af met een jaar te Lausanne. Na enkele moeilijkheden (omdat hij in 1846

had meegedaan aan een studentenrel), kreeg hij eind 1849 toelating tot het ambt en werd in december 1850 beroepen bij de Église Walonne te Haarlem. Van april 1851 tot begin 1862 is Busken Huet daar Waals predikant geweest, aanvankelijk nog tamelijk rechtzinnig, later in toenemende mate modern evenals talrijke tijd- en ambtgenoten: Pierson, Perk, De Genestet e.a.

Behalve aan kerkelijke arbeid wijdde Busken Huet zich aan godsdienstige publikaties; stichtte o.a. het maandblad *La Seule Chose Nécessaire* (1856-1857) en bereikte een groot publiek met zijn *Brieven over den bijbel* (in afl. sinds voorjaar 1857; in boekvorm, 2 dln. 1858). Dit boek dankt zijn ontstaan mede aan gesprekken met een catechisante, Anna Dorothée van der Tholl, een onderwijzeres, met wie hij in 1859 trouwde. Hij gold nu zelf als voorman van het modernisme, gevaarlijker dan Friedrich Strauss, en werd mikpunt van heel wat polemiek. Als literator had hij slechts bescheiden naam gemaakt met twee novellistische boekjes: *Groen en rijp* (1854) en *Overdrukjes* (1858).

Intussen was Busken Huet in het nieuwe tijdschrift *Wetenschappelijke Bladen* begonnen met literair-historische en kritische arbeid, waarbij Sainte-Beuve hem als voorbeeld gold. Te zelfder tijd publiceerde hij in *De Nederlandsche Spectator* (1856-1857) onder de schuilnaam Lodewijk van Montalte zijn *Brieven van een klein-stedeling*, in persoonlijke en spontane trant. In april 1858 begon zijn medewerking aan *De Gids*, waarvan de 50-jarige Potgieter de leiding had. Hun kennismaking is voor Busken Huet van duurzame betekenis geweest: de samenwerking leidde tot een levenslange vriendschap. In het begin van de jaren zestig kwam de spanning tussen geloof en wetenschap bij Busken Huet tot een crisis, mede doordat hij de gehele problematiek in zijn preken besprak. Hij legde het ambt neer, maar zette zijn toespraken, nu in het Hollands, nog een tijdlang voort in de concertzaal te Haarlem. Werd journalist, en van 1863 af ook redacteur van *De Gids*. In zijn kroniek vlijmscherp oordelend vanuit zijn Europese, vooral Franse belezenheid, rekende hij af met allerlei overschatte grootheden. Mede om zijn spitse geestigheid vormt het werk uit deze twee jaren, 1863-1864, een hoogtepunt in de literaire kritiek, maar het bezorgde Busken Huet ook in de *Gids*-redactie weinig vrienden, behalve Potgieter, die de redactionale zaken allengs met de gewezen predikant alleen afdeed.

Twee artikelen in de aflevering van januari 1865 leidden tot een uitbarsting: *Een avond aan het hof* - een kritiek in dialoogvorm tegen een der dichterlijke almanakken, bracht zelfs de vraag van majesteitsschennis ter sprake - en *De Tweede Kamer en de staatsbegrooting voor 1865*, gericht tegen Thorbecke, heeft de liberale *Gids*-redacteuren stellig nog meer geschokt. In de breuk die ontstond, koos enkel Potgieter de zijde van Busken Huet: beiden verlieten *De Gids*, die daarmee haar karakter en niveau verloor. In mei 1865 bezocht Busken Huet met Potgieter de Dantefeesten in Florence. Nu hij geen eigen orgaan meer had, schreef hij in versch. tijdschriften kritische artikelen (o.a. tegen Van Lenneps *Klaasje Zevenster*, tegen *De schepping* van Ten Kate) en werkte voorts aan zijn roman *Lidewyde* die in 1868 uitkwam en schandaal verwekte door het erotisch realisme.

Intussen was Holland voor hem te benauwend geworden; hij ging in mei als journalist naar het toenmalige Nederlands-Indië, deed er verdienstelijk werk als redacteur van de *Java-bode* (tot begin 1873), en van april 1873 als oprichter-redacteur van een eigen krant: *Algemeen Dagblad voor Nederlandsch-Indië*. Zijn opvattingen, verwant aan die van Multatuli, pasten niet in het schema liberaal-conservatief: Busken

Huet was radicaal en tegelijk aristocratisch (*Nationale vertoogen*, 2 dln., 1876). Het christendom was voor hem als agnostisch humanist en scepticus een belangwekkende, maar voorbije cultuurfase. In 1876 keerde het gezin naar Europa terug. Zijn reisindrukken werden uitgegeven als *Van Napels naar Amsterdam* (1877), later gevolg door *Parijs en omstreken* (1878) en *Het land van Rubens* (1879). Daar er na de dood van Potgieter, door hem herdacht in treffende *Persoonlijke herinneringen* (1877), niets meer was dat hem aan Holland bond, vestigde Busken Huet zich in Parijs, mede vanwege de studie van zijn zoon Gideon.

Had het kritisch werk uit de Indische jaren vooral een journalistiek en voorlichtend karakter, de Parijse tijd is het meest van belang wegens het grote en veelzijdige werk: *Het land van Rembrand* (gepubliceerd in afl., 1882-1884), een voortreffelijk geschreven overzicht over veel meer dan één eeuw, en ondanks alle voorbehoud op grond van latere inzichten nog steeds een

monumentaal werk in het toen nieuwe genre van de cultuurgeschiedenis. Door gebundelde artikelen en een enkele lezingentournee kreeg Busken Huet omstreeks 1880 in stijgende mate gezag bij de begaafde jongeren die zich afwendden van de traditionele middelmaat. Enkelen van hen hadden persoonlijk contact met hem. Bij zijn plotselinge dood werd hij in *De Nieuwe Gids* herdacht als degene in wiens werk geheel een tijdvak lag weerspiegeld. Zijn beschouwingen, onvolledig en niet chronologisch bijeengebracht in 25 delen *Litterarische fantasiën en kritieken* (1868-1885), hebben op de kritische arbeid van Kloos, Van Eeden, Verwey en Van der Goes een duidelijke invloed uitgeoefend, mede door de persoonlijke stijl. Zijn scheppend werk, zowel *Lidewyde* (1868) als de later verschenen roman *Robert Bruce's leerjaren* (1875), bezit slechts historische waarde; het scherpe intelligente oordeel van Busken Huet heeft blijkbaar zijn scheppende fantasie geremd. Samen met Multatuli, wiens vleug van genie hem ontbrak, maar veel meer dan Pierson, Vosmaer of Van Vloten, is Busken Huet karakteristiek voor het derde kwart van de 19de eeuw.

Werken:

Kanselredenen (1861); *Onze bede* (1862); *Toespraken* (1863); *Verspreide polemische fragmenten* (1864); *Ernst of kortswijl* (1866); *Multatuli* (1868); *Novellen* (1875); *Nederlandsche bellettrie*, 3 dln. (1876); *Oude romans*, 2 dln. (1877); *Potgieter 1860-1875* (1877).

Uitgaven:

G. Stuiveling (ed.), *Vernuft ontzondigt* (1956, 1979^{2}), bloeml.; L. Brummel (ed.), *Jan ten Brink/Cd.B.H. Brieven aan de uitgever van het tijdschrift Nederland* (1965); J. Smit (ed.), *De volledige briefwisseling E.J. Potgieter-Cd.B.H.* (1972), met inl. en aant.; M.H. Schenkeveld (ed.), *Lidewyde* (1981), met inl. en aant.

Literatuur:

H.J. Polak, *Tweeërlei letterkundige kritiek: Potgieter en B.H.* (1891, 1956^{2}); J. en A. Romein, `C.B.H., schrijver van beroep en roeping', in *Erflaters van onze beschaving* (1938-1940, 1976$^{11}$); C.G.N. de Vooys, *C.B.H.* (1949); H. Lammers, `Een avond aan het hof. Het conflict in de Gids-redactie van 1865', in *De Gids*, 128 (1965); G. Termorshuizen, `B.H. en het "geval Hasselman" na honderd jaar', in *Idem*, 132 (1969); R. Nieuwenhuys, `H.s. Indische jaren 1868-1876', in *Tirade*, 14 (1970); P. Geyl, in *Verzamelde opstellen*, 4 (1978); O. Praamstra, `C.B.H. als redacteur van de Javabode', in *De Negentiende Eeuw*, 4 (1980); Idem, `De voorlezingen van B.H. in de winter van 1860-1861', in *Idem*, 6 (1982); J. Versteegen, `Deel drie van De Bruce's', in *Nieuwe Taalg.*, 75 (1982).

[G. Stuiveling]

Buskenblaser, De

Middelnederlandse klucht (208 versregels), enkel bewaard in het Hulthemse hs. uit ca 1410, kb Brussel), als nastukje bij het abele spel *Gloriant*. Het is een gedramatiseerde anekdote van onbekende herkomst, met vier personen, over een man die denkt zich te kunnen verjongen door in een bus (met roet) te blazen.

Uitgaven:

H.E. Moltzer (ed.), *De Middelnederl. dramatische poëzie* (1875); G. Stellinga (ed.), *Het abel spel `Gloriant van Bruyswijc' en de sotternie `De buskenblaser' na volgende* (1976^2), met inl.

Literatuur:

P. Leendertz jr., *Middelnederlandsche dramatische poëzie* (1907); A.M. Duinhoven, `De epilogen van "Die Buskenblazer", "Esmoreit" en "Truwanten"', in H. Heestermans (ed.), *Opstellen aangeboden aan Dr. C.H.A. Kruyskamp* (1977).

[G. Stuiveling]

Buysero, Dirk

Noordnederlands dichter ('s-Gravenhage, gedoopt 8.5.1644-Rotterdam ? ca 1707). Jurist, dichter van Latijnse en Nederlandse burleske verzen, schrijver van het vroegste Nederlandse libretto, nl. *De triumfeerende min* (1678). Ook het traditie geworden nieuwjaarsspelletje *De bruiloft van Kloris en Roosje* (1707) is naar men aanneemt van zijn hand. Hij stierf als een verarmde drankzuchtige.

Literatuur:

J.A. Worp, in *Oud Holland*, 9 (1891); S.A.M. Battenheim, *De opera in Nederland* (1946); S. Koster, *Komedie in Gelderland* (1979); O. Schutte, `Over D.B.', in *Bijdr. med. Gelre* (1980).

[G. Stuiveling]

Buysse, Cyriel

Eig. Cyrillus Gustave Emile, Vlaams romanschrijver (Nevele 20.9.1859-Afsnee 25.7.1932). Behoorde tot een welgestelde en ontwikkelde familie uit de Leiestreek;

voorbestemd om zijn vader als cichoreifabrikant op te volgen, doch ontwikkelde zich, aangemoedigd door zijn tante Virginie Loveling, tevens tot naturalistisch (later realistisch) prozaschrijver. Kreeg in 1885 zijn eerste verhaal geplaatst. Kort daarop maakte hij enkele zakenreizen naar Amerika. Na zijn huwelijk met Nelly Dyserinck uit Haarlem woonde hij afwisseling in Den Haag en Afsnee. In zowel Noord als Zuid nam hij deel aan het letterkundige leven: in 1893 behoorde hij tot de stichters van *Van Nu en Straks*, in 1903 richtte hij met Couperus en Van Nouhuys het maandblad *Groot Nederland* op, dat hij tot zijn dood zou blijven redigeren.

Buysse was een typisch vrijzinnige, liberale kosmopoliet; hoewel hij betrekkelijk onverschillig stond tegenover de Vlaamse

strijd, heeft hij door zijn waarheidsgetrouwe uitbeelding van het volk dat hij door en door kende, begrip en sympathie weten te wekken voor `arm Vlaanderen' en tevens op schrijnende misstanden gewezen. Daarbij was hij een der beste vertellers van het Nederlandse taalgebied.

Buysse's werk sloot aan bij het oudere Vlaamse realisme (Stijns, Loveling), doch was tevens door het Franse naturalisme (Zola, De Maupassant) beïnvloed. Aanvankelijk was het somber. De roman *Het recht van den sterkste* (1893) tekent het verdierlijkte leven te midden van landarbeiders, stropers en wiedsters, waar de brute kracht van de man overheerst. In *Mea culpa* (1896) leest men hoe de zoons der rijken geen scrupules kennen tegenover de landmeisjes, die zij als hun bezit beschouwen. Tot deze sfeer behoren ook de romans *Schoppenboer* (1898) en *'n Leeuw van Vlaanderen* (1900). Het nu wat verouderde toneelspel *Het gezin van Paemel* (1903), dat op meedogenloze wijze het leven der arme pachters tegenover dat der kasteelheren uitbeeldt, is als hoogtepunt van naturalistische dramatiek vaak opgevoerd.

Lichter van toets, maar ook weer met een sterk sociaal besef, mensenkennis en liefde voor de natuur, is het werk uit zijn volgende periode, dat een satirische inslag vertoont. Hiertoe behoren de romans *Het leven van Rozeke van Dalen* (1905), *'t Bolleken* (1906, het ironische verhaal van een eenzame, gedegenereerde rijkaard), *Het Ezelken* (1910), de novelle *Lente* (1907) en talrijke kortere verhalen. Na de oorlogsjaren, die de auteur in Nederland doorbracht, ziet men in zijn menselijke, met ironische humor geschreven werken als *Tantes* (1924), *Uleken* (1926) en *De schandpaal* (1928), dat een nieuwe, moderne geest zich van `arm Vlaanderen' heeft meester gemaakt.

Hoewel de gegoede en internationaal georiënteerde Buysse minder met het eigenlijke volk vergroeid was dan Streuvels en een objectievere afstand tot zijn personen bewaarde, was hij als uitbeelder van het landleven zeker niet diens mindere. Zijn schrijftrant was niet overladen zoals die van vele naturalistische auteurs en werd met de jaren soberder, zodat zijn werk nog weinig verouderd aandoet, al behoren de beschreven toestanden tot het verleden. Buysse heeft tijdens zijn leven in zijn land pas laat waardering gevonden, doch Vermeylen, Teirlinck, Baekelmans en Maeterlinck behoorden tot zijn bewonderaars.

Werken:

Guustje en Zieneken (1887); *De biezenstekker* (1894); *Sursum corda* (1894); *Wroeging* (1895); *Op 't blauwhuis* (1897); *Uit Vlaanderen* (1899); *Van arme menschen* (1901); *Tusschen Leie en Schelde* (1904); *Het volle leven* (1908); *De vroolijke tocht* (1911); *Levensleer* (samen met Virginie Loveling, 1911); *De nachtelijke aanranding* (1912); *Zomerleven* (1915); *Van een verloren zomer* (1917); *De roman van een schaatsenrijder* (1918); *De strijd* (1918); *Zooals het was...* (1921); *De laatste ronde* (1923); *Kerels* (1927); *Uit het leven* (1930).

Uitgaven:

Verzameld werk, 7 dln. (1974-1982); *De biezenstekker, gevolgd door Driekoningenavond* (1977), met inl. en aant. van A. van Elslander en A.M. Musschoot; *Schoppenboer* (1978), met inl. van A. van Elslander en A.M. Musschoot; *Tantes* (1981), met inl. van K. Fens.

Literatuur:

E. d'Oliveira, interview, in *De Jongere Generatie* (1909); A. de Ridder, interview in *Den Gulden Winckel* (1909); H. Puymbrouck, *C.B. en zijn land* (1911, 1929[2]); A. Mussche, *C.B., een studie* (1929); R. Roemans, *Kritische bibliographie van C.B., gevolgd door een bibliographie over C.B.* (1931); L. Baekelmans, levensbericht, in *Jaarb. Kon. Vl. Acad.* (1944); *Nieuw Vl. Tijdschr.* (1959), C.B.-nummer; F. Closset, in *Tijdschr. v. Levende Talen* (1959); R. Minne, *C.B. (Monografieën Vl. Lett.*, 1959); R. Vermeer, `C.B.', in *Dietsche Warande & Belfort* (1960); A. van Elslander, *C.B. Uit zijn leven en zijn werk*, 2 dln. (1960-1961); M. Calle, *C.B.* (1966); P. van Vreckem, *De invloed van het Franse naturalisme in het werk van C.B.* (1968); W. Pée, `C.B. en het Westvlaams', in *Taal en Tongval*, 25 (1973); K. Jonckheere, *Boeketje B.* (1974); J. Brouwers, in *De bierkaai* (1980); *C.B. 1859-1932* (1982); *Facetten van C.B.*, in spec. nr. van *Yang*, 18 (1982).

[G.W. Huygens]

Bijkaart, Age

Zie Hermans, Willem Frederik

Bijns, Anna

Zuidnederlands dichteres (Antwerpen 1493-ald. 1575). Dichtte in de trant der rederijkers; kenspreuk: `Meer suers dan soets'. Van 1536 tot 1573 schoolmeesteres in `Het Roosterken'. Van haar bestaan drie bundels refreinen `int vroede', achtereenvolgens gedrukt in 1528 (het jaar daarop in het Latijn vertaald), 1548 en 1567 (met een merkwaardige inleiding van Henrick Pippinck). De oudste twee bevatten aangrijpende klachten over het verval van de moederkerk, die ziek is in hoofd en leden én felle aanvallen op Luther en de zijnen, die de oorzaak zijn van alle ellende in maatschappelijk en zedelijk opzicht. De laatste bundel, tevens de omvangrijkste en in dezelfde volmaaktheid van vorm geschreven, ademt een zeer vrome geest.

Amoureuze (en enkele zotte) refreinen uit Anna Bijns' beginperiode (1522-1529) zijn

overgeleverd in het zgn. hs. B (hs. 2166 ub, Gent). Versch. refreinen hebben het acrostichon `Bonaventura', waarmee ze naar alle waarschijnlijkheid worden opgedragen aan pater Bonaventura Vorsel, minderbroeder. Van hs. a, het andere zgn. Anna Bijns-hs. (hs. 19547 kb Brussel) mag zeker niet alles aan de dichteres worden toegeschreven.

De suggestie dat Anna Bijns de auteur zou kunnen zijn van *Tghevecht der Minnen*, een postincunabel van 1516, handelende over *Venusjonkers en haar bedrijven* is inmiddels weerlegd.

Uitgaven:

A. Bogaers en W.L. van Helten (ed.), *Refereinen van A.B.* (1875); W.J.A. Jonckbloet en W.L. van Helten, *Nieuwe refereinen van A.B. benevens enkele andere rederijkersgedichten uit de XVIde eeuw* (1886), uit hs. b; E. Soens (ed.), `Onuitgegeven gedichten van A.B.' in *Leuvense Bijdragen*, 4 (1900-1902), uit hs. a; L. Roose (ed.), *A.B. Refreinen* (1949), bloeml.; Idem (ed.), *Meer zuurs dan zoets* (1975^2).

Literatuur:

L. Roose, *A.B. Een rederijkster uit de hervormingstijd* (1963), met bibl.; P. Julius, `A.B. en Bonaventura', in *De Nieuwe Taalg.*, 59 (1966); B. Erné, `A.B. en Stevijn. Een briefwisseling in refreinen', in *Jaarb. `De Fonteine'*, 18 (1968); J.B. Drewes, `Latin Poems in the so Called A.B. ms. a', in *Neophilologus*, 54 (1970); L. Roose, `A.B. herdacht (1575-1975)', in *Versl. en Meded. Kon. Nederl. Acad. v. Taal- en Letterk.* (1976); M. Gijsen, `Ontmoeting en gesprek met A.B.', in Idem, *Verzameld werk*, dl. 5 (1977); M. Basse, `De jeugd van A.B.', in *Mélanges Paul Frédéricq* (1981).

[J.J. Mak en D. Coigneau]

C

Caillieu, Colijn

Zuidnederlands dichter (gest. Brussel 1484?). Als stadsdichter van Brussel (1474-1484) schreef hij tal van gelegenheidsstukken in rederijkerstrant, die merendeels verloren zijn gegaan. Bewaard bleven zijn verdietsing van Amé de Montgesoie's *Le pas de la mort*, in 1528 uitgegeven als *Tdal sonder wederkeeren oft Tpas der doot*, en een spel naar aanleiding van de geboorte van Margaretha van Oostenrijk (1480).

Uitgaven:

P. de Keyser (ed.), *C.C.'s Dal sonder wederkeeren of Pas der doot* (1936); E. de Bock (ed.), `Een presentspel van C.C.', in *Spiegel der Lett.*, 6 (1963).

Literatuur:

L. Michels, `Aantekeningen bij C.'s Dal sonder wederkeeren', in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, 72 (1954) en in *Filologische opstellen*, dl. 1 (1957); W. van Eeghem, in *Brusselse dichters. Vierde reeks* (1963); W. Hummelen, *Repertorium van het rederijkersdrama* (1968); L.C. Lemaire en A. Rouzet, `Over Tdal sonder wederkeeren', in P. Cockshaw, C. Lemaire en A. Rouzet, *Karel de Stoute* (1977).

[J.J. Mak en D. Coigneau]

Cairo, Edgar Eduard

Nederlands en Surinaams dichter en (toneel)schrijver (Paramaribo, Suriname, 7.5.1948). Studeerde Nederlands en algemene literatuurwetenschap in Amsterdam. Debuteerde met de novelle in het Sranan Tongo *Temegoe* in 1969, die hij in 1979 ook in het Surinaams-Nederlands uitgaf. Vrijwel al zijn werk zal zowel in de landstaal van Suriname als in het Nederlands verschijnen, zoals *Obja sa tan a brewa/Er zal geen einde zijn aan brouwsels van magie* (1975), zijn eerste tweetalige dichtbundel.

Cairo zet zich in zijn werk in voor de Surinaamse taalsituatie in verband met de culturele identiteit en tegenover het algemeen beschaafd Nederlands. Behalve poëzie en proza schreef hij toneelstukken, o.a. *Brokositon/Puin* (1977), en een hoorspel *Masra* (1980). Voor de *Volkskrant* verzorgde hij enkele jaren een reeks columns in het Surinaams/Nederlands, die werden gebundeld in *Ik ga dood om jullie hoofd* (1980) en *Als je hoofd is geboord* (1981).

Werken:

Kra (1970), p.; *Famis'man Sani/Kollektieve schuld* (1976), r.; *Ba anansi. Woi! Woi! Woi!/Die dood van spin* (1977), t.; *Adoebe-Lobi/Alles tegen alles* (1977), r.; *Neti nanga joe!/Nacht met jou?* (1978), t.; *Foe jowe disi/Om het oer* (1978), p.; *Djari/Erven* (1978), r.; *Elzaro! Elzaro!/Doodsboodschapvogel* (1978), t.; *Mazra Kodokoe/Meneer Kodoquis* (1978), pr. en p.; *Koewatea djodjo/In de geest van mijn cultuur* (1979), r.; *Mi boto doro/Droomboot havenloos* (1980), r.; *A nowtoe foe mi ai/In de nood van het aangezicht* (1980), p.; *Jaje disi/Karakter's krachten* (1980), r.; *Dagrati! Dagrati!/Verovering van de Dageraak!* (1984).

Literatuur:

W. Rutgers, `E.C. als taalman', in *Ons Erfdeel*, 25 (1982).

[G.J. van Bork]

Calcar, Elise van

Ps. van Eliza Carolina Ferdinanda van Calcar-Schiotling, die ook schreef onder ps. Elise, Noordnederlandse romanschrijfster (Amsterdam 19.11.1822-'s-Gravenhage 13.7.1904). Verwierf in brede kring naam, met romans als *Evangeline* (1854) en *De dertiende* (3 dln., 1857). Zij was later overtuigd spiritiste, en heeft voorts veel gedaan voor de vrouwenemancipatie en voor de bevordering van het Fröbelonderwijs.

Werken:

onder ps. Elise: *Vertellingen van de oude tante Christine* (1848); *Blikken in het rond, naar binnen en naar boven* (1850); *Hermine*, 2 dln. (1850); *Uit verre landen en van nabij* (1850); *Feestklanken en lijdenstoonen* (1852); onder eigen naam: *De zoon van den klepperman*, 2 dln. (1854-1855); *Fantasmagoriën* (1855); *Johan Steven van Calcar* (1862); *Eigen meester blijven* (1878); *De Eedgenooten*, 2 dln. (1888); *Tweede Pinksterdag* (1891); *Vruchten van het gezaaide* (1892); *Bertha van Marenholz* (1893).

Literatuur:

J.H. Sikemeier, *Elise van Calcar-Schiotling* (1921); M. Beversluis, *Levensschets van Elise van Calcar-Schiotling* (1922).

[G. Stuiveling]

Cami, Ben(jamin)

Vlaams dichter (Durham, Engeland, 30.8.1920). Leraar en vriend van Louis Paul Boon. Medeoprichter van het Vlaamse experimentele tijdschrift *Tijd en Mens*.

Debuteerde in 1950 met de poëziebundel *In de tijd verloren*, waaruit zijn bitterheid spreekt over de `verworvenheden' van de westerse beschaving. Diezelfde somberheid en wanhoop van een cynisch geworden naoorlogse generatie komt naar voren in de bundel *Het land Nod* (1954). Cami toont zich in zijn poëzie eerder een existentialistisch dan een experimenteel dichter.

In 1974 kreeg hij de Dirk Martensprijs voor zijn bundel *Wat ik wil is gelijk aan nul* (1974). Zijn gebrek aan geloof in de poëzie

verhinderde dat hij nog poëzie uitgaf. In 1978 werd dan ook het manuscript van de bundel *Wat is met de dood gaande?* bekroond met de Prijs van de stad Brussel, maar niet gepubliceerd.

Werken:

Roos uit modder (1959); *Doorsneemens* (1961); *Blanco stem* (1967).

Literatuur:

H.J. Claeys, in *Wat is links?* (1966); L.P. Boon, in *Geniaal... maar met te korte beentjes* (1969); W.M. Roggeman, in *Gesprekken met schrijvers* (1977).

[G.J. van Bork]

Cammaert, Jan Frans

Zuidnederlands toneelschrijver (Brussel 1699-ald. 1780). Zijn totale produktie wordt geschat op ongeveer 100 toneelstukken, een dertigtal daarvan in classicistische trant. Bewaard gebleven zijn: zangspelen, blijspelen en treurspelen, de laatste met balletten. Het zijn veelal navolgingen of bewerkingen van Frans-classicistische voorbeelden van o.a. Racine, Corneille, Molière en Favart. De *Ars poétique* van Boileau is ook door hem vertaald.

Werken:

Adam ende Eva uyt het lust-paradijs gejaegt in ballingschap (1746); *Bloedig martelkroon ofte Maria Stuart* (1747); *Esther ofte Opgang van Mardocheus* (1749); *Bloedige nederlaag ende dood van Saul* (1751); *De dichtkonst van den heer Nic. Boileau Despreceux* (1754); *Ninette in het Hof* (1757); *De deserteur* (1770).

Literatuur:

F. Snellaert, in *Biographie nationale de Belgique*, 3 (1872); J. Smeyers, in *Vl. taal- en volksbewustzijn in het Zuidnederl. geestesleven van de 18e eeuw* (1959); E. de Bock, *Verkenningen in de achttiende eeuw* (1963).

[P.M.M. Kroone]

Campert, Jan (Remco Theodoor)

Nederlands dichter en prozaschrijver (Spijkenisse 15.8.1902-Neuengamme 12.1.1943). Zoon van een arts in Westkapelle; bezocht scholen in Middelburg en Vlissingen. Aanvankelijk werkzaam op een bank; later journalist te Den Haag en toneelrecensent. Juli 1942 gearresteerd wegens hulpverlening aan joden; na gevangenschap te Breda, Haaren en Amersfoort gestorven in een concentratiekamp. Debuteerde samen met Henne (= Hendrik) Scholte in *Refreinen. Verzen* (1922). Schreef samen met Ben van Eysselsteyn: *Het Chineesche mysterie, 'n Ned. detectiveroman* (1932); samen met Willy Corsari: *Klokslag twaalf* (1933), detectiveroman spelend in de Haagse kunstenaarswereld; *Die in het donker...* (1934, herdr. 1962), uit de Amsterdamse onderwereld; *Wier* (1935, 1961[4], bewerkt door Remco Campert), een roman die op Walcheren speelt. `Deez kleine hand', in *Drie novellen* (1940); *Slordig beheer* (1941), novelle over het Amsterdams artiestenleven; *Sonnetten voor Cynara* (1942, 1945[3]).

Nadat hij reeds versch. gelegenheidsverzen had geschreven, werd hij vermaard door het verzetsvers *Het lied der achttien dooden*, gemaakt n.a.v. het zgn. Geuzenproces te Rotterdam, maart 1941. Op instigatie van Utrechtse studenten werd er een rijmprent van gemaakt, die de grondslag werd voor het illegale Nationale Steunfonds. In 1947 verschenen de *Verzamelde gedichten (1922-1943)*, met een inleiding van G.H. 's-Gravesande, met tal van tot dan toe onuitgegeven gedichten, o.a. vertalingen van Shakespeare-sonnetten. In 1962 verschijnt de bloemlezing *Wie weet slaag ik in de dood*, keuze door zijn zoon Remco Campert en met inleiding van Clara Eggink (met wie hij getrouwd geweest is).

Camperts vroege dichtwerk is te weinig pregnant; tot en met 1928 was het epigonenpoëzie. Hij is slechts langzaam gegroeid tot een belangrijke figuur: dichter van weemoed, onrust, klein geluk en vaderlands verzet. Er is een opgaande lijn van een nooit door hem uitgegeven jeugdbundel (hs. uit 1920-1921; in de uitg. van 1947) naar de laatste bundel *Sonnetten voor Cynara*, geschreven met een grote innerlijke bewogenheid en doorleefdheid. De liefde tot de geboortegrond en tot Oranje, zijn aangeboren afkeer van tirannie, maken hem tot de Nederlandse verzetsdichter bij uitnemendheid. Zijn proza is eenvoudig vertellend, openhartig en niet moraliserend. Te zijner nagedachtenis werd te 's-Gravenhage de Jan Campert Stichting opgericht.

Literatuur:

C. Eggink, in *Critisch Bulletin* (1945); H.G. Hoekstra, *Over J.C.* (1946); J. Spierdijk, in *Ad Interim* (1947); J.J. Poort, `Een cel is maar twee meter lang', in *Gedachten over gedichten* (1977).

[W.J.C. Buitendijk]

Campert, Remco (Wouter)

Nederlands dichter en prozaschrijver ('s-Gravenhage 28.7.1929), zoon van Jan Campert. Hij was redacteur en medeoprichter van het tijdschrift *Braak* (1950-1951), redacteur van *Podium* (1954-1955 en 1960-1969) en *Tirade* (1957). Verwierf de Reina Prinsen Geerligsprijs (1953), de Poëzieprijs van de gemeente Amsterdam voor *Gedicht met een moraal* (1955), de Jan Campertprijs (1956), de Novelleprijs van de

gemeente Amsterdam (1959) en de P.C. Hooftprijs 1976 (uitgereikt 1979). In opdracht van het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen schreef hij een

lang gedicht *Solo* (gedeeltelijk gepubliceerd in *Podium*, 1962); hij vertaalt veel en schrijft ook kinderboeken. Hij debuteerde in 1951 als dichter met de bundel *Vogels vliegen toch*, en in 1961 als romanschrijver met *Het leven is verrukkulluk*. In december 1961 begon hij in *Podium* een dagboek, `Uit een schrijversbestaan', en publiceerde in datzelfde nummer drie surrealistische dramatische schetsjes, `Half-akters'.

Als dichter is hij de meest gematigde vertegenwoordiger van de experimentele richting; zijn poëzie treft men aan in de bloemlezingen *Atonaal* (1951) en *Vijf 5tigers* (1955). Rodenko definieerde haar als `vrije, parlante poëzie', vaak met `een naïeve openheid'. De verhalen en romans worden gekenmerkt door een lichte en ironische verteltrant, met een ondergrond van ernst en melancholie. Zijn werk speelt zich bij voorkeur af binnen artiestenmilieus in Parijs of Amsterdam; vrouwen, feesten en drank spelen er de hoofdrol in, zonder dat zij aan de hoofdpersonen een levensvervulling bieden. Campert moraliseert niet, maar de wrangheid is vaak aangrijpend.

Werken:

Een standbeeld opwinden (1952), p.; *Berchtesgaden* (1953), p.; *Eendjes voeren* (1954), verh.; *Het huis waarin ik woonde* (1955), p.; *Met man en muis* (1955), p.; *Alle dagen feest* (1955), verh.; *De jongen met het mes* (1958), verh.; *Bij hoog en bij laag* (1959), p.; *Een ellendige nietsnut* (1960), verh.; *Dit gebeurde overal* (1962), p.; *Liefdes schijnbewegingen* (1963), r.; *Hoera, hoera* (1965), p.; *Het gangstermeisje* (1965), r.; *Nacht op de kale dwerg* (1965), verh.; *Mijn leven's liederen* (1968), p.; *Fabeltjes vertellen* (1968), verh.; *Tjeempie! of Liesje in Luiletterland* (1968), r.; *Hoe ik mijn verjaardag vierde* (1969), verh.; *Betere tijden* (1970), p.; *Na de troonrede* (1980), verh.; *De Harm en Miepje Kurk story* (1983), pr.; *Scènes in Hotel Morandi* (1983), p.

Uitgaven:

C. compleet (1971), alle verh.; *Alle bundels gedichten, 1951-1970* (1976, 1983[3]).

Literatuur:

C. Lennart, in *Op schrijvers voeten door Nederland* (1955); P. Rodenko, *Tussen de regels* (1956); M. Rutten, `R.C. of poëzie als daad van bevestiging', in *De Vl. Gids* (1959); P.H. Dubois, in *Het boek van nu* (1962); W. Hazeu en C. Holst, in *40+ literaire radioportretten* (1969); E. de Jong en J. Groot, in *Schrijversportretten uit de Haagse Post* (1975); M. Dupuis, `Neo-realisme en experiment met verhaalsvormen: R.C.'s Schijnbewegingen', in *Spiegel der Lett.* (1975); F. van Campenhout, *R.C.* (Grote ontmoetingen, 33, 1979); H. Scholten, *Een aanslag op de ouderdom* (1979); *De Vl. Gids*, 64 (1980), R.C.-nummer.

[W.J.C. Buitendijk]

Camphuysen, Dirk Raphaelsz

Noordnederlands dichter (Gorinchem 1586-Dokkum 19.7.1627). Uit een doopsgezind gezin afkomstig. Op jonge leeftijd wees geworden, werd hij door zijn oudere broer in de leer gedaan bij een kunstschilder. Kennissen stelden hem in staat de Latijnse school te bezoeken en in 1608 ging hij in Leiden aan het Statencollege theologie studeren. Het theologische geharrewar evenwel maakte dat Camphuysen in 1611 de uitnodiging om privé-leraar te worden bij de gouverneur van Loevestein en Woudrichem, Gideon vanden Boetzelaer, aanvaardde. Drie jaar later werd hij leraar aan de Latijnse school te Utrecht. Mede onder invloed van de Utrechtse remonstrantse predikant Taurinus, nam hij zijn studie theologie weer op en deed in 1617 proponentsexamen.

In hetzelfde jaar werd hij beroepen in Vleuten, maar toen de remonstranten uit Utrecht zich massaal daarheen begaven om hem te horen, kreeg Camphuysen een preekverbod opgelegd. Toen in 1619 de synode van Dordrecht in het voordeel van de contraremonstranten beëindigd was en de remonstranten de zgn. acte van stilstand moesten ondertekenen, weigerde Camphuysen dit. In Amsterdam kreeg hij toen werk in de drukkerij van Blaeu, maar werd in 1620 officieel verbannen. Samen met de Haarlemse drukker Pieter Arentsz. zette hij in het Oostfriese Norden een remonstrantse uitgeverij op, maar ging twee jaar later in Harlingen wonen. Zijn laatste woonplaats werd Dokkum, waar zich een remonstrantse gemeente had gehandhaafd. Van 1624 tot zijn dood werkte hij in de vlashandel. Een uitnodiging om rector van de theologische, sociniaanse school in Krakau te worden, sloeg hij af. Camphuysens religieuze ideeën hebben in doopsgezind-remonstrantse kring veel invloed gehad; zijn theologisch werk en stichtelijke poëzie werden door zeer velen gelezen en gezongen. Het eerste overgeleverde gedicht `Daer moet veel strijdts gestreden sijn' (1618) is een bewerking van psalm 62; in zijn Dokkumse tijd werkte hij aan de *Uytbreyding over De Psalmen des propheten Davids* (verschenen in 1630, vele herdrukken).

Zijn ideeën over soberheid, deugd en godzaligheid, en zijn kunstopvattingen, die aansloten bij de toen geldende renaissancepoëtica, komen het duidelijkst tot uiting in de *Stichtelycke rymen* (2 dln., 1624; 3 dln., 1628^{2}; 4 dln., 1658^{12}), die alleen al in de 17de eeuw ruim dertig maal werden herdrukt.

Na zijn dood is Camphuysen als een heilige vereerd, vooral door toedoen van zijn bio-

grafen Barend Joosten Stol die zijn levensverhaal heeft genoteerd uit de mond van zijn weduwe, Anneke van Allendorp, en P. Rabus die de biografie hier en daar heeft aangevuld. Joachim Oudaen heeft ervoor zorg gedragen dat de *Stichtelycke rymen* na Camphuysens dood steeds opnieuw uitgegeven werden.

Uitgaven:

Verscheyden theologische wercken (1638), vanaf 1639 onder de titel *Theologische wercken*; J. Kops (1839), J. van Vloten (1861), J.C. van der Does (1934), K. Heeroma (1935), R. Houwink (1942) en H.G. van den Doel (1969): bloeml.

Literatuur:

L.A. Rademaker, *D.C.* (1898), met biografie door B.J. Stol; G. Kalff, `C. herdacht', in *Studiën over Nederl. dichters der 17e eeuw* (1915^2); H.G. van den Doel, *Daar moet veel strijds gestreden zijn; het leven van D.R.C.* (1967), met bibl.

[P.J. Verkruijsse]

Canaponi, Patrizio

Zie Heijden, Adrianus Franciscus Theodorus van der

Canter, Bernhard Alexander

Nederlands prozaschrijver (Utrecht 8.12.1870-Scheveningen 25.5.1956). Was werkzaam op het advocatenkantoor van W.A. Paap, door wiens bemiddeling hij kon meewerken aan *De Nieuwe Gids* met gedichten onder ps. G.K. van den Bosch. Hij publiceerde o.a. de reportage *Een droomer ter haringvangst* (1894), de roman *Kalverstraat* (1904) en enkele toneelstukken. Hij was ook schilder.

Literatuur:

F. Bordewijk, in *Kritisch Proza* (1982).

[G. Stuiveling]

Capellen, Joan Derk van der

Genaamd Tot den Pol, Noordnederlands politicus en pamflettist (Tiel 2.11.1741-ald. 6.6.1784). Vestigde zich te Zwolle, was daar van 1771 tot 1778 lid van de Staten van Overijssel, ontwikkelde zich tot overtuigd patriot, en schreef het befaamde

anonieme pamflet *Aan het volk van Nederland*, dat in de nacht van 25-26.9.1781 in versch. plaatsen werd verspreid. Doordat het auteurschap geheim en tot lang na zijn dood onbewezen bleef, kon Van der Capellen tot den Pol zich in zijn laatste levensjaren ontwikkelen tot een der invloedrijkste progressieve politici.

Uitgave:

W.F. Wertheim en A.M. Wertheim-Gijse (ed.), *Aan het volk van Nederland* (1966).

Literatuur:

M. de Jong, *J.D. v.d. C.* (1922); J.M. Romein, `J.D. v.d. C.', de tribuun der burgerij', in *Erflaters onzer beschaving* (1934); H. Schelhaas, W.F. Wertheim en A.H. Wertheim-Gijse Weenink, *De wekker van de Nederl. natie* (1984).

[G. Stuiveling]

Carmiggelt, Simon Johannes

Nederlands prozaschrijver ('s-Gravenhage 7.10.1913). Journalist in zijn geboortestad; als zodanig leerde hij scherp observeren en bondig formuleren, wat hem van pas zou komen bij het schrijven van de cursiefjes die zijn specialiteit zouden worden. Uit zijn eerste schetsen stelde hij het bundeltje *Vijftig dwaasheden* samen (1940, in 1946 uitgebreid tot *Honderd dwaasheden*). In 1944 vestigde hij zich te Amsterdam, waar hij meewerkte aan de illegale pers. Publiceerde sinds 1945 onder ps. Kronkel vrijwel dagelijks zijn humoristische en ironische schetsen in *Het Parool*; uit deze bijdragen selecteerde hij vrijwel jaarlijks een nieuwe bundel.

Hij is verwant met Samuel Falkland, maar meer nog met de door hem zeer bewonderde Duitse humorist Kurt Tucholsky. In talrijke bundels bijeengebracht, hebben de vermakelijke en puntige waarnemingen, commentaren, reisbelevenissen, herinneringen en fantasieën van Carmiggelt een onbeperkte lezerskring gevonden, door vertalingen deels ook in het buitenland. In tegenstelling tot bijv. Belcampo, is Carmiggelt in wezen een realist: zijn korte verhalen hebben het karakter van geconcentreerde stukjes werkelijkheid, weergegeven met een opmerkelijk vermogen van karakteristiek taalgebruik. Dit vermogen is in de loop der jaren nog toegenomen; het is opvallend dat de auteur ondanks zijn productiviteit zijn talent heeft weten te handhaven en zelfs te verdiepen. Gebleven is zijn diep menselijk medegevoel, maar met de jaren is zijn scepticisme toegenomen en daarmee ook zijn wantrouwen t.a.v. de `zekerheden' waarover vele mensen beschikken.

Enkele motieven overheersen in zijn totale werk: het dier, speciaal de poes; het kind; de kleine man in een onverwachte situatie, vergelijkbaar met films van Chaplin; de aftakeling bij het ouder worden; de kroegbezoeker. Ofschoon deze motieven meestal door elkaar voorkomen, zijn er ook verzamelingen rond een bepaald thema, zoals: *Klein beginnen* (1950), *Poespas* (1952), *Articles de Paris* (1954), *Kroeglopen* i en ii (1962 en 1965) en *Oude mensen* (1963). Het woordenspel is tot in de titels aanwezig.

Behalve proza schreef Carmiggelt (onder ps. Karel Bralleput) een aantal eenvoudige en door soortgelijke humor treffende verzen die hij bundelde in *Het jammerhout* (1948), *Al mijn gal* (1954) en *Fabriekswa-*

ter (1956). Ook verzorgde hij cabaretteksten (o.a. voor Wim Kan) en droeg hij zijn werk voor in televisieprogramma's. Voorts verzorgde hij teksten voor films van Bert Haanstra.

Hoewel de kritiek aanvankelijk weinig aandacht toonde voor het volstrekt unieke karakter van zijn werk, veranderde dit spoedig, getuige ook de vele onderscheidingen die hem ten deel vielen, o.a. de Constantijn Huygensprijs (1961) en de P.C. Hooftprijs (1974). In 1975 werd een speciale Carmiggelttentoonstelling ingericht.

Werken:

Allemaal onzin (1948); *Omnibus* (1951); *Duivenmelken* (1955); *Kwartet* (1956), verz.; *Haasje over* (1957); *Een toontje lager* (1959); *Een stoet van dwergen* (1961), bloeml.; *Alle orgels slapen* (1961); *Dag opa* (1962); *We leven nog* (1963); *Later is te laat* (1964); *Fluiten in het donker* (1965); *Mooi weer vandaag* (1965); *Morgen zien we wel weer* (1967); *Je blijft lachen* (1968); *Drie van vroeger* (1968), verz.; *Mijn moeder had gelijk* (1969); *Twijfelen is toegestaan* (1970); *Gewoon maar doorgaan* (1971); *Ik mag niet mopperen* (1972); *Elke ochtend opstaan* (1973); *Brood voor de vogeltjes* (1974); *Slenteren* (1975); *Vroeger kon je lachen* (1977); *Bemoei je er niet mee* (1978); *Mooi kado* (1979); *De rest van je leven* (1979); *De avond valt* (1980); *Welverdiende onrust* (1982); *Met de neus in de boeken* (1983).

Uitgaven:

De gedichten (1974); *Mag 't een ietsje meer zijn* (1983), keuze uit de bundels cursiefjes.

Literatuur:

J. Greshoff, in *Bric à brac* (1957); W. Wittkampf, `De dag van de rode bessen', in *Tirade* (1963); K. Fens, inl. tot bloeml. *Maatschappelijk verkeer* (1965); M. Ros en G. Komrij, *In gesprek met S.C.* (1970); J. Florquin, *Gesprek met S.C.* (1973); G. Bomans, `Bij C. thuis', in *Van de hak op de tak* (1973); L. Verhuyck en Th. Jochems, *S.C.* (Grote ontmoetingen, 2, 1975); F. de Swert, in *Zes auteurs in beeld* (1977); *Tony van Verre ontmoet S.C.* (1978); C. de Ruiter, *Over het proza van S.C.* (1979); G. Reve en S. Carmiggelt, *In gesprek* (opgetekend door Max van Rooy e.a. 1980); `Mededelingen van de C. vrienden', in *Speciaal voor Ons*, 1-4 (1981).

[G. Stuiveling en G.W. Huygens]

Carlier, Libera Bruno

Vlaams prozaschrijver (Nijlen 19.1.1926). Neemt in de Vlaamse literatuur een eigen plaats in door zijn verhalen over zee en zeelieden: *De zondagsslepers* (1957), *Duel met de tanker* (1957), *Action Station Go* (1958), *Piraten* (1960), *Het kanaal* (1961), *De kleine reder* (1965), een verhaal vol zwarte humor, *Varen in ballast* (1970) en *Even bewesten Ouessant* (1974). *Tussen wal en schip* (1977) is het epos van de binnenvaart, bewerkt als tv-feuilleton. De hoofdfiguren in het werk van deze auteur worden vaak door een sterke drang naar zelfbevestiging tot gevaarlijke actie, soms tot heldhaftigheid bewogen. Dat is ook het geval in o.a. *De vlucht* (1962) en *Teder als trotyl* (1963). Carlier schreef verder een reisverhaal over China, *Het Oosten is rood* (1967), en de bundel korte verhalen *De luipaard, en andere verhalen* (1968).

Werken:

Het koperen schip (1980); *Geschiedenis mijner jeugd: faction naar Hendrik Conscience* (1983).

Literatuur:

J. de Ceulaer, in *Te gast bij Vl. auteurs* (1962); C.J.E. Dinaux, in *Weerklank* (1965); F. Depeuter, `Een schommelstoel, C. genaamd', in *Heibel*, 1 (1965).

[J. Vercammen]

Caron, François

Zuidnederlands auteur (Brussel 1600-bij Lissabon 5.4.1673). Kwam als koksjongen in 1619 in Japan, bleef daar tot 1641 wonen, o.m. als opperhoofd van de loge der Oostindische Compagnie te Hirado. Publiceerde de beroemd geworden *Rechte beschryvinge van het machtigh koninghrijck van Iappan, bestaande in verscheyde vragen, betreffende desselfs regiering, coophandel, maniere van leven, strenge justitie etc.* (1636). Op latere leeftijd was Caron tot 1672 in Franse dienst. Schipbreuk maakte een eind aan zijn leven.

Literatuur:

G. Kalff, `F.C.', in *De Gids*, 3 (1898); F.W. Stapel, `F.C.', in *De Indische Gids* (1933).

[G. Stuiveling]

Cassamus, Roman van

Middelnederlands episch gedicht (14de eeuw), behorende tot de Alexandercyclus. Sterk verkorte bewerking (1890 verzen) van *Les voeux du paon ou Le roman de*

Cassamus door Jacques de Longuyon. Van een andere, onverkorte vertaling zijn verspreide fragmenten teruggevonden.

Literatuur:

E. Verwijs, *Roman van Cassamus* (1869); A. Willems, in *Taal- en Letterbode*, 2 (1871); H. Mulder, `Ferguut en Cassamus-Brussel één copiïst? Iets over afkortingen in het Middelnederlands', in *Lekr*, 4 (1978-1979).

[G. Stuiveling]

Cassyere, Jacob Jacobsoon

Noordnederlands dichter (16de eeuw). Rederijker; kenspreuken: `Duer hope verwacht ick' en `Waer schuylt de waerheyt'; factor van de kamer Moses Bosch te 's-Hertogenbosch, auteur van een aantal hervormingsgezinde refreinen en spelen, waarmee hij veel prijzen heeft gewonnen.

Twee van zijn werken zijn: *De vierige doorn* en *Een present van jonste, vriendschap en trouwe* uit 1559.

Literatuur:

W. van Eeghem, in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1938); J.J. Mak, *Uyt ionisten versaemt* (1957).

[J.J. Mak]

Castelein, Matthijs de

Zuidnederlands dichter (Pamele bij Oudenaarde 1485/1486-Pamele 1550). Priester te Pamele en notaris te Oudenaarde. Gezaghebbend rederijker met als kenspreuk `Wacht wel tslot, Castelein' en factor van de kamers Pax Vobis en de Kersauwe. Schreef veel toneelwerk, nl. 36 esbattementen, 38 tafelspelen, 12 spelen van zinne en 30 wagenspelen (zie *Const van rhetoriken*, str. 13 en 212). Slechts twee overgeleverde spelen kunnen aan De Castelein worden toegeschreven: de *(Historye van) Pyramus ende Thisbe*, een sentimenteel-romantische dramatisering van het verhaal uit Ovidius' *Metamorphosen*, hier bewerkt naar de *Bible des poètes* (anonieme eerste uitg. ca 1540) en het Oudenaardse spel van zinne voor het rederijkersfeest te Gent in 1539. Ook de drie refreinen voor het Gentse feest zijn wsch. van De Castelein (het refrein `in 't zot' is opgenomen in zijn *Const*), evenals een refrein `op die Dronckaerts'.

De lyrische dichtbundel *Diversche liedekens* (eerste uitg. 1573) bevat naast zes historische liederen en een lied op de zeven weeën van Maria vnl. amoureuze teksten (24) die ondanks hun conventioneel en stereotiep karakter niet geheel los te denken zijn van het biografische feit dat De Castelein omstreeks 1520 vader van een bastaardzoon was geworden.

Naar aanleiding van de verovering van Doornik op de Franse kroon door Karel v (30 nov. 1521) schreef De Castelein de *Baladen van Doornijcke* (oudst bekende uitg. 1571). Eerst geeft de auteur de geschiedenis van de stad, verheerlijkt dan Karels overwinning en maant de Franse koning zich vreedzaam in zijn nederlaag te schikken terwijl hij in een tweede gedeelte (niet in alle uitgaven) de Doornikers zwart maakt. Hij gebruikt daarbij allerlei klassieke, mythologische, bijbelse en astrologische voorbeelden en motieven. Zijn geleerdheid bezorgde De Castelein in zijn tijd de benaming `excellent poète moderne'.

Van dezelfde geleerdheid getuigt ook zijn hoofdwerk, *De const van rhetoriken* (voltooid in 1548, gedrukt in 1555). Hierin zet De Castelein in 239 strofen voor alle `ancommers ende beminders' de `const van rhetoriken', haar meest gebruikte dichtsoorten en `sneden' uiteen en illustreert dit met voorbeelden uit eigen werk. In zijn rijmtechnische beschouwingen heeft hij zich vooal laten leiden door Jean Molinets *L'art de rhétorique* (tussen 1482 en 1492) en de eigen Vlaamse rederijkerstraditie, maar voor zijn opvattingen over de retorica heeft hij veel aan de klassieken, met name Quintilianus, maar ook Cicero en Horatius, ontleend. Vooral zijn kennis van de klassieken heeft, zoals blijkt uit de zes herdrukken tussen 1571 en 1616, aan zijn leerboek lang autoriteit verleend.

Uitgaven:

L.M. van Dis en B.H. Erné (ed.), in *De spelen van zinne vertoond op het landjuweel te Gent* (1939); K. Goossens (ed.), *Diversche liedekens* (1943); G.A. van Es (ed.), *Piramus en Thisbe* (1965).

Literatuur:

J. van Leeuwen, *M.d.C. en zijne Const van rhetoriken* (1894); J. Heinsius, `Iets over M.d.C.'s Baladen van Doornijcke', in *Tijdschr. v Nederl. Taal- en Letterk.*, 27 (1908); S. Eringa, *La renaissance et les rhétoriqueurs Néerlandais [...]* (1920); C. de Vooys, `M.d.C. en zijn Diversche liedekens', in *Album prof.dr. Frank Baur*, dl. 2 (1948); W. Hummelen, `Enkele aantekeningen bij de prenten in D.C.'s Pyramus en Thisbe', in *Tijdschr. v Nederl. Taal- en Letterk.*, 82 (1966); J. Arens, `Erasmus' Expostulatio Jesu nagevolgd door M.d.C.', in *Idem*, 82 (1966); S. Iansen, `Speurtocht naar het leven van M.d.C. Archivalia en onzekerheden', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1970); Idem, *Verkenningen in M.d.C.'s Const van rhetoriken* (1971); R. Castelain, `Genealogische gegevens over M.d.C.'s voorouders en aanvullende nota's in verband met zijn woonplaats', in *Handelingen geschied- en oudheidk. kring van Oudenaarde*, 17 (1972); S.W. Bijl, *Erasmus in het Nederlands tot 1617* (1978); D. Coigneau, in *Nationaal biografisch woordenboek*, dl. 11 (1985).

[D. Coigneau]

Cats, Jacob

Noordnederlands dichter, moralist en staatsman (Brouwershaven 10.11.1577-'s-Gravenhage 12.9.1660). Stamde uit de gegoede Zeeuwse burgerij. Na de vroegtijdige dood van zijn moeder werd hij opgevoed bij familie te Zierikzee, waar hij de Latijnse school bezocht. Hij studeerde rechten te Leiden en Orléans, verbleef enige tijd te Parijs en vestigde zich in Den Haag als advocaat. Van een langdurige ziekte zocht hij herstel in Engeland; verbleef o.m. te Oxford, waar hij piëtistische invloeden onderging. In 1603 werd hij advocaat en stadsadvocaat te Middelburg. Hij trouwde in 1605 met Elisabeth van Valckenburg die in 1630 overleed. Het was onder haar invloed dat Cats in 1607 lid werd van de calvinistische staatskerk.

Door een drukke praktijk en gelukkige speculaties met inpolderingen werd hij een bemiddeld man. In 1621 werd hem een professoraat in het burgerlijk recht te Leiden en ook het ambt van pensionaris van Middelburg aangeboden. Hij koos het laatste,

doch reeds twee jaar later werd hij tot pensionaris van Dordrecht benoemd. Als zodanig werd hij afgevaardigde in de Staten van Holland en in 1627 voor een buitengewone missie naar het Engelse hof gekozen. Als woordvoerder van Hollands oudste stad moest hij enkele maanden ad interim als raadpensionaris optreden. Toen stadhouder Frederik Hendrik slecht overweg bleek te kunnen met de particularistisch gezinde raadpensionaris Adriaan Pauw, trok deze zich terug en de gematigde, voor alle partijen min of meer aanvaardbare Cats volgde hem op (1636 tot 1651). Hij toonde zich een redelijk ambtenaar maar geen groot staatsman. Zijn laatste jaren sleet hij ambteloos op zijn buitengoed Sorghvliet in Den Haag.

Er zijn slechts een paar letterkundige jeugdproeven van Cats bekend. In Middelburg kreeg hij contact met de graveur Adriaen van de Venne (1589-1662), die zich in 1625 in Den Haag vestigde. Als eerste vrucht van hun jarenlange samenwerking ontstond *Proteus*, later meer bekend als *Sinne- en minnebeelden* (1618), dat behoort tot de emblemataliteratuur: bij elke afbeelding dichtte Cats een amoureus, een moralistisch en een godsdienstig versje met vertalingen daarvan in het Latijn en het Frans, terwijl elk onderwerp werd aangevuld met korte leerzame prozaverhandelingen, Nederlanse en vreemde citaten, aan de bijbel of elders ontleend, en spreukmatige opschriften.

Het leerdicht *Self-stryt* (1620) is een langdradig dispuut tussen Josef en Potifars vrouw, waarin de voor Cats zeer wezenlijke strijd tussen ziel en zinnen wordt uitgepraat in christelijke trant. Het zeer omvangrijke *Houwelick* (1625) wil een wegwijzer voor het huwelijksleven zijn, waarvan Cats ondanks alles een verheven opvatting had. In berijmde samenspraken, verhandelingen en verhalen geeft hij zijn adviezen, tot in huiselijke en intieme zaken toe. Na publikatie van zijn enorme verzameling opvoedkundige spreuken en levenswijsheid onder de titel *Spiegel van den ouden en nieuwen tyt* (1632) vervolgde hij zijn huwelijksadviezen in de *Trouringh* (1637). Pas in zijn laatste jaren op Sorghvliet schreef hij weer nieuwe dichtwerken en bijschriften, grotendeels herhalingen en uitbreidingen van zijn vroegere levenswijsheden, maar ook christelijke bezinningen op de ijdelheid en de kortstondigheid van het bestaan. In *Twee- en tachtig-jarig leeven* (1659) richt hij zich tot zijn kleinkinderen met een complete dichterlijke autobiografie die hun tot lering moest strekken.

Nog tijdens zijn leven bracht Cats zijn geschriften met bijbehorende gravures bijeen in *Alle de wercken van Jacob Cats* (1655; herdr. 1658 en 1665), de zgn. tweede huisbijbel, die later aangevuld en steeds herdrukt werd. Dit boekwerk is een complete levenskunst in een door piëtisme gematigde calvinistische geest; een werk dat een zeer wezenlijke functie vervulde in de noordelijke Nederlanden, waar het aloude gezag van het katholicisme was komen te vervallen; maar ook in het Zuiden werd het werk veel gelezen en inspireerde het tot navolging. Cats schreef tot lering, stichting en vermaak; was meer moralist dan dichter. Wordt enerzijds zijn poëzie vaak ontsierd door gemeenplaatsen, wijdlopigheid en banaliteiten, anderzijds munt hij vaak uit in goede verteltrant en voortreffelijke exploitatie van de volkstaal. Met de renaissance vertoont hij enige verwantschap door herdersmotieven, maar vooral door zijn enorme belezenheid in de klassieken. Al schreef hij als gelovig christen, elke verhevenheid is hem vreemd.

Werken:

Carmen in laudem doctissimi & eximij juvenis Iohannis Antonii Amstelrodamensis (1593), onder ps. Iacob. Adri. Brey; *Ode epithalamia in nuptias nobilissimi iuvenis Galeni van-der-Laen ac generosae virginis Franciscae ab Hemstede* (1595), onder ps. Jacobus Felisius; *Disputatio de actionibus, compilata quasi per Saturam ex. Tit. Inst. De Actionibus* (1598), onder ps. Iacobus Felinus; *Self-stryt* (1620); *Doodkiste voor den levendige* (1656); *Ouderdom, buytenleven en hofgedachten op Sorghvliet* (1658).

Uitgaven:

F. Buitenrust Hettema (ed.), *Het Spaens heydinnetje* (1890, 1933[5]); J. Bosch (ed.), *Sinne- en minnebeelden* (1960); G.A. van Es (ed.), *Spiegel van menselijk leven in prenten en verzen van J.C.* (1962), bloeml.; H.J. Vieu-Kuik, *Het Spaens heydinnetje* (1963); J. van Vloten (ed.), *Alle de werken* (herdr. 1980).

Literatuur:

J.H. de Stoppelaar, *J.C. te Middelburg* (1860); C. Busken Huet, in *Litt. fant.*, 1 (1868); W.C.M. de Jonge van Ellemeet, *Museum Catsianum* (1870), bibl.; J.G. Frederiks, `J.C. en zijne omgeving', in *Oud Holland*, 7 (1889); J.A. Worp, `De bronnen van den Trou-ringh', in *Noord en Zuid*, 20 (1897); G. Derudder, *Un poète néerlandais, C. sa vie et ses oeuvres* (1898); G. Kalff, *J.C.* (1901), ook in *Studiën over Nederl. dichters der 17de eeuw* (1915[2]); P.J. Meertens, in *Letterkundig leven in Zeeland* (1934); H. Smilde, *J.C. in Dordrecht* (1938); J. Wille, `De proefsteen van den Trouringh', in *Nieuwe Taalg.*, 37 (1943); A. van Duinkerken, in *Het tweede plan* (1945); P. Minderaa e.a., *Aandacht voor C. bij zijn 300ste sterfdag* (1962); J.D.P. Warners, `Al sietmen de luy men kentse daarom niet', in *Spiegel der Lett.*, 14 (1972); R. Breugelmans, `De eerste publikaties van J.C.', in *Arch. Meded.*

Kon. Zeeuws Genootschap der Wetenschappen (1977); L. Strengholt e.a., *Vier eeuwen J.C.* (1977); D. ten Berge, *De hooggeleerde en zoetvloeiende dichter J.C.* (1980).

[G.W. Huygens]

Cauwe, Frans

Zuidnederlands schrijver (1631-Rome 30.8.1679). Minderbroeder-observant, in 1656 tot priester gewijd; woonde vnl. in Brugge. In zijn hoofdwerk, *De pelgrimagie van het kindeken Jesus* (3 dln., 1667, 1674 en 1675) brengt hij, uitgaande van de *Meditationes vitae Christi* van pseudo-Bonaventura, rijpe contemplatie in een eenvoudige en toegankelijke taal. Naast een geschrift tegen de mode, gedrukt in 1676, bewerkte hij het anonieme 16de-eeuwse traktaat *Het bondelken van myrrhe* (1677) en *Het leven en de goddelycke leeringhen van Sr. Clara van S. Lieven* (1677), d.i. Livine Sanders (1629-1652). Onder ps. Franciscus Carolus Reymakers polemiseerde hij in 1674-1675 in het Latijn tegen de Leuvense hoogleraar Gomaar Huygens.

Hij bracht de laatste maanden van zijn leven door te Rome, waarheen hij als `getuige' in de strijd tegen de jansenisten was gezonden. Mag niet verward worden met de schrijver Pieter Cauwe (gest. 30.3.1711).

Uitgave:

L. Kerkhove (ed.), *De pelgrimagie van het kindeken Jezus* (1923-1925).

Literatuur:

A. Deboutte, in *Nationaal biografisch woordenboek*, dl. 8 (1979).

[A. van Elslander]

Cauwelaert, August van

Vlaams dichter, essayist en romanschrijver (O.L. Vrouw-Lombeek 31.12.1885-Antwerpen 4.7.1945). Broer van de politicus Frans van Cauwelaert. Promoveerde te Leuven in de rechten; keerde zwaar invalide terug uit wo i, die hij als vrijwilliger had meegemaakt. Werd vrederechter te Kontich, daarna politierechter te Antwerpen. Van 1924 tot zijn overlijden redacteur van *Dietsche Warande & Belfort*; lid van de Koninklijke Vlaamse Academie.

Debuteerde als dichter van overgevoelige lyriek. Zijn poëzie verried achtereenvolgens de invloed van Gezelle en Van de Woestijne, doch werd na de oorlogservaringen dieper en persoonlijker. Kenmerkend zijn de religieuze en

meditatieve inhoud en de ongecompliceerde, maar bezielde verwoording. Schreef ook twee psychologische romans over morele crises, die door een inniger geloofsbeleving overwonnen worden, en enige meer realistische verhalen, waarvoor de stof aan zijn jeugdherinneringen en vooral aan zijn ervaringen als rechter ontleend werd.

Stelde een bloemlezing samen uit de Vlaamse dichtkunst van zijn tijd, leverde vertalingen uit het Duits en handelde in rustig gestelde essays over o.a. *Karel van de Woestijne* (1943), het individualisme van de *Van Nu en Straks*ers, de religieuze poëzie en de invloed van de jeugdjaren op het ontstaan van letterkundig werk.

Werken:

Verzen (1909); *Verzen, nieuwe reeks* (1913); *Liederen van droom en daad* (1918); *Het licht achter den heuvel* (1929); *Harry* (1934), r.; *En de rechter vertelt* (= Vertellen in toga i, 1935); *Verzen van het leven en de overvaart* (1940); *En de rechter vertelt opnieuw* (= Vertellen in toga ii, 1944).

Uitgaven:

A. Westerlinck (ed.), *Gedichten* (1955), bloeml.; *Vertellingen van den rechter* (1959), bloeml.; G.W. Huygens (ed.), *De zielen rijpen van verdriet* (1967), bloeml. p., met inl.

Literatuur:

Dietsche Warande & Belfort (nov. 1945), A.v.C.-nummer; G. Walschap, *A.v.C.* (1959); A. Westerlinck, in *Wandelen al peinzend* (1960); M. Gijsen, in *Verzameld werk*, dl. 5 en 6 (1977).

[A. Demedts en red.]

Cele, Joan

Noordnederlands prozaschrijver (Zwolle ca 1345-ald. 9.5.1417). Rector van de parochieschool te Zwolle, vriend van Geert Groote en overtuigd aanhanger van de moderne devotie. Ruim 40 preken van hem zijn bewaard gebleven.

Uitgave:

Th.J. de Vries (ed.), *Duutsche sermoenen van Magister J.C.* (1949).

Literatuur:

M. Schoengen, *Die Schule von Zwolle* (1898), diss.

[J.J. Mak]

Celosse, Jacobus

Noordnederlands dichter (Sandwich ca 1560-Leiden 6.2.1631). Factor van de rederijkerskamer De orange Lelie te Leiden; medewerker aan de *Nederduytschen Helicon* (1610, met o.a. een programmatisch spel over het verval en recht gebruik van de `Konst van reden-rijcke'). Auteur van een groot aantal liederen en refreinen waarmee hij literaire prijzen won. Eigen kenspreuk `Ick wensche om 't beste'.

Literatuur:

J.J. Mak, *Uyt ionsten versaemt* (1957).

[D. Coigneau]

Ceuppens, Henri

Zie Michiels, Ivo

Chapkis, Raoul

Zie Brandt Corstius, Hugo

Charivarius

Ps. van Gijsbert Johannes Nolst Trenité, Nederlands prozaschrijver (Utrecht 16.9.1870-Haarlem 9.10.1946). Studeerde klassieke letteren en rechten; promotie in de staatswetenschappen; leraar te Haarlem (1900-1918). Hij redigeerde de rubriek `Charivari(a)' in *De Groene Amsterdammer*, waarin hij taal- en stijlslordigheden op geestige manier signaleerde: verzameld in *Charivaria* (3 dln., 1913-1916). Zijn gedichten zijn verzameld in *Ruizerijmen* (5 dln., 1914-1918). Nog geraadpleegd wordt *Is dat goed Nederlands?* (1940). Schreef ook parodieën op befaamde literaire werken, o.a. *De storm* (1912) en *Don Quichotte* (1925), en een groot aantal spelen voor het amateurtoneel, o.a. *De appel van Eris* (1935).

Literatuur:

A. van Duinkerken en J.H. Speenhoff, in *De Groene Amsterdammer* (20.7.1940).

[H.A. Wage]

Charles, J.B.

Ps. van Willem Hendrik Nagel, Nederlands prozaschrijver, dichter en essayist (Zwolle 25.8.1910-Oegstgeest 29.7.1983). Studeerde rechten te Groningen. Kreeg een functie bij het kantongerecht. In mei 1941 werd hij benoemd tot ambtenaar bij het openbaar ministerie te Middelburg, doch op last van de Duitsers werd de benoeming ongedaan gemaakt. Medio 1944 in het verzet. Na WO II hoogleraar criminologie te Leiden.

Als student schreef hij in een Gronings studentenblad. Tijdens WO II liet hij clandestien twee cyclussen poëzie verschijnen, *Een suite van de zee* en *Terzinen van de Mei* (1944). De novelle *Ontmoeting in den vreemde* verscheen in 1946.

In zijn eerste bundel verzen *Zendstation* (1949) werden de twee in 1944 verschenen cyclussen opgenomen. Enkele volgende bundels bracht hij met nieuw werk bijeen in *Gedichten* (1955; later opgenomen in *De gedichten tot 1963*, 1963). Ook schreef hij een bundel verhalen *De menseneter van Nowawes en andere verhalen* (1956).

Zijn opmerkelijkste boek is het in 1953 verschenen *Volg het spoor terug*, waarin de fanatieke polemist, die in de latere essays optreedt, zich aankondigt. Het boek is moeilijk te karakteriseren: het is geen roman al werd het in 1954 met de romanprijs der gemeente Amsterdam bekroond. Zelf zegt Charles dat het hem er niet om te doen is een verhaal te vertellen, maar iets te onderzoeken, een spoor terug te volgen, dat voor ieder mens op een andere plaats begint. Voor Charles staat het eerste teken bij de gerechtelijke moord op Van der Lubbe. De titel *Volg het spoor terug* betekent dat de oorlog van 1940-1945 een glimp van de huid was van de demon, die over ons leven heerst, en dat wij niet werkelijk bevrijd zijn van zijn demonie.

Werken:

De criminaliteit van Oss (1949), studie; *De meineed* (1951), essays; *Het geheim* (1952), p.; *Lezend over misdaad* (1953), lezing; *Waarheen daarheen* (1954), p.; *Het paradijs* (1955), p.; *Het strafrecht en de onmens* ((1956), oratie; *Eendracht ontkracht of Een pleidooi voor de simplificatie* (1959), rede; *Ekskuseer mijn linkerhand* (1959), p.; *Mijn kleine koude oorlog* (1961); *De vrouw van Jupiter* (1962), r.; *Van het kleine koude front* (1962), essay; *Topeka, de gedichten van 1963 tot 1966* (1966); *De warme slager* (1973), p.; *Hoe bereidt men een ketter* (1976); *De blauwe stoel* (1980), p.; *Naar de Barbiesjes* (1982), jeugdb.; *Turner Court* (1982), p.

Literatuur:

M. van Amerongen, in *De muichelmoordenaars* (1978); A. Romein-Verschoor, in *Spelen met de tijd* (1972); G.H. 's-Gravesande, interview, in *Vergeten en gebleven* (1982).

[G.H. 's-Gravesande en red.]

Chonia

Zie Kindermann, J.C.

Christemeijer, Jan Bastijaan

Noordnederlands prozaschrijver en dichter (Amsterdam 10.4.1784-Utrecht 1.1.1872). Was ambtenaar bij het provinciaal bestuur van Utrecht en medewerker aan versch. periodieken. Publiceerde in tal van boekuitgaven zijn verhalen, vertellingen en anekdotes alsmede een beschrijving van de Stichtse Lustwarand, die nog steeds historische waarde heeft.

Grote vermaardheid kreeg hij door zijn aan oude oorkonden ontleende verhalen over de misdaad zoals *Belangrijke tafereelen uit de geschiedenis der lijfstraffelijke regtspleging* [...] (1819), dat door nieuwe delen gevolgd werd en vaak werd herdrukt. Op een boeiende maar wel wat wijdlopige en moraliserende wijze gaf hij hierin een beeld van de toenmalige wereld van oplichterij, prostitutie, misdaad enz. Het werden uitvoerige vertellingen, die op de latere criminele bellettrie vooruitlopen. Een gemoderniseerde bloemlezing uit 1963 (*De galerij der 20 schoonheden*) geeft slechts een oppervlakkige indruk van dit eens zo populaire proza.

Werken:

De wiskunde (1818), p.; *Oorkonden uit de gedenkschriften van het strafrecht* (1820); *Verscheidenheden* (1821); *Kleine vertellingen* (1824); *Nieuwe tafereelen uit de geschiedenis der lijfstraffelijke regtspleging* (1828); *Vaderlandsche uitboezemingen* (1830), p.; *Landelijk*

schoon in het Sticht van Utrecht (1836); *Het lustoord tusschen Amstel en Grebbe*, 2 dln. (1837); *Hulstbloemen* (1837), p.; *Nieuwe bijdragen tot de geschiedenis van het strafregt* (1838); *Mengeloogst* (1841); *Merkwaardigheden uit het gebied der menschelijke lotgevallen*, 2 dln. (1857); *Pijp en cigaar in proces* (1861), p.; *Verhalen uit ons volksleven* (1863); *Herinneringen van een oudstrijder van 1813-1815* (1865).

[G.W. Huygens]

Claes, Ernest Andreas Jozef

Vlaams prozaschrijver (Sichem 24.10.1885-Brussel 2.9.1968). Zoon uit een kinderrijk landbouwersgezin; gedurende zijn kinderjaren langdurig ziek, met dreigende blindheid. Na zijn middelbare school korte tijd werkzaam in de drukkerij van de abdij te Averbode, waar een eerste bundel schetsen *Uit mijn dorpken* (1906) ontstond. Studeerde daarna aan de universiteit te Leuven; was actief in de studentenbeweging en redacteur van het tijdschrift *Ons Leven*; promoveerde in de Germaanse filologie op het proefschrift *Het proza van Potgieter* (1912). Huwde in 1912 met de Nederlandse schrijfster Stephanie Vetter. Van 1913 tot 1944 bekleedde hij functies bij de overheid. Tijdens WO I soldaat en enige tijd krijgsgevangene. Ontslag uit de dienst wegens invaliditeit in 1916. Als schrijver was hij uitzonderlijk populair. Lid van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde (1934) en van de Zuidnederlandse Mij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis; Driejaarlijkse Staatsprijs voor het proza in 1942. Prijs der Vlaamse Provinciën voor zijn hele oeuvre in 1958. Redacteur van *Dietsche Warande & Belfort* (1940-1968). Debuteerde als student met de eerste hoofdstukken van *De Witte* in *Vlaamsche Arbeid* (1913-1914) waarvan hij redacteur was; het boek verscheen door oorlogsomstandigheden pas in 1920. Zijn oorlogservaringen vonden hun neerslag in *Namen 1914* (1919), *Bei uns in Deutschland* (1919) en *De vulgaire geschiedenis van Charelke Dop* (1923).

Zijn faam vestigde Claes vooral met de verhalen, waarin hij de kleurrijke types uit zijn streek (Kempen-Hageland) beschrijft: *Sichemsche novellen* (1921), *Wannes Raps* (1926), *De heiligen van Sichem* (1931), *Pastoor Campens zaliger* (1935); met als hoogtepunt *Het leven en de dood van Victalis van Gille* (1951). *Het leven van Herman Coene* (1925-1930) vat de hele thematiek samen. Een gooi naar de moderne zedenroman deed Claes met *Kobeke* (1933) en *Clementine* (1940), en met de ironische in een middenstandsmilieu spelende romans *Jeroom en Benzamien* (1947) en *De nieuwe ambtenaar* (1953).

Een nieuwe inspiratiebron vond Claes in geromanceerde herinneringen, waarvan vooral de eerste delen *Jeugd* (1940) en *De oude klok* (1947) treffende evocaties zijn van een vervlogen tijdperk. *Kiki* (1925) is een opmerkelijke psychologische roman van het (zijn) kind, en ook dienen vermeld de dierenverhalen *De geschiedenis van Black* (1932) en *Floere, het Fluwijn* (1951); WO II inspireerde o.m. *Daar is een mens verdronken* (1950), het autobiografische *Cel 269* (1952) en de novellen als *Het was lente* (1953).

Claes' talent komt het meest naar voren in de korte humoristische streekverhalen, maar soms blijkt uit zijn romans ook een bittere kijk op het leven. Zijn roem is blijvend geassocieerd met *De Witte* (400.000 exx., 8 vert.) van het begin af een type,

waarin een hele generatie haar jeugd herkende. Het boek bevat een reeks kostelijke, soms pijnlijke anekdotes omtrent een in een dorp opgroeiende schooljongen. Meer dan aan J. Renards *Poil de Carotte* evenwel herinnert het werk aan *Aus dem Leben eines Taugenichts* van Eichendorff. Achter de guitenstreken van de jongen ziet men het in de grond trieste leven van een kind dat opgroeit in een milieu, waarin armoede en hard werken de mensen hard en ongevoelig maakt, zodat de kinderziel zich niet begrepen voelt. Deze dualiteit vindt men terug in Claes' hele werk, dat leed tracht te verzoeken met een lach of een kwinkslag. Hierdoor berustte het beeld dat het publiek van Claes had, ten dele op een misverstand.

Een groot aantal van zijn romans werd in vele talen vertaald. Sinds 1974 bestaat er een Ernest Claesgenootschap.

Werken:

Uit mijn soldatentijd (1917); *Oorlogsnovellen* (1919); *De Fanfare De Sint-Jansvrienden* (1924); *Van den os en den ezel* (1937); *De moeder en de drie soldaten* (1939); *Studentenkosthuis `bij Fien Janssens'* (1950); *Voor de open poort* (1952); *De oude moeder* (1955); *Leuven O dagen, schone dagen* (1958); *De mannen van toen* (1959); *Ik en de Witte* (1960).

Uitgaven:

A. van Hageland (ed.), *Toen De Witte werd verfilmd en andere verhalen* (1977); Idem (ed.), *Uit de dagboeken van E.C.* (1981); Idem (ed.), *Uit de dagboeken van E.C.: het afscheid* (1982).

Literatuur:

L. Sourie, *Het werk van E.C.* (1948); A. Boni, *E.C. - Een blik op zijn leven en levenswerk* (1948); A. van Hageland, *E.C. en wij* (1959); Idem, *E.C.* (1960); A. Demedts, *E.C.* (1961); *Vlaanderen*, 107 (1969), E.C.-nummer; H. Noë,

Dossier E.C. (1974); Idem, *Dossier huize E.C.* (1977); P. Vandevoort, *Post-scriptum E.C.* (1978); Alstein, `De dagboeken van E.C.', in *Argus*, 5 (1982).

[B.F. van Vlierden]

Claes, Johanna Maria Stephanie

Geb. Vetter, Vlaams romanschrijfster (Zutphen 25.12.1884-Brussel 10.10.1974). Echtgenote van Ernest Claes. Haar romans handelen vooral over de vrouwelijke psyche, *Stil leven* (1928), *Miete* (1932), *Als de dagen lengen* (1941), *Vrouwen zonder betekenis* (1952), *Matine* (1954), *Angst* (1960). Bij voorkeur situeert zij haar figuren in de Brusselse burgerij. Haar werken behoren tot het genre van de zedenroman.

Werken:

Eer de mail sluit (1915); *Vroeg schemer* (1924); *Verholen krachten* (1927); *Haar eigen weg* (1944).

Literatuur:

H. van Assche, bibliografie in *Meded. Vereniging Vl. letterkundigen,* 65 (1970); B. Mesotten, `In memoriam S.C.-V.', in *Idem*, 82 (1975).

[B.F. van Vlierden]

Claus, Hugo (Maurice Julien)

Vlaams dichter, prozaschrijver, toneelschrijver, regisseur en schilder (Brugge 5.4.1929). Daar het mythologiseren van het verleden een van zijn belangrijkste drijfveren is, blijft een `levensschets' een twijfelachtige onderneming. Jeugdtrauma's worden nu eens gecultiveerd, dan weer geïroniseerd: het verblijf op een nonnenpensionaat vanaf 18 maanden tot 11-jarige leeftijd; het mateloze verlangen naar de genereuze moeder; de ambivalente haat-liefde verhouding met de overweldigende vader. In 1946 verlaat hij het ouderlijk huis en de school om al zwervend zijn eigen weg te zoeken als schilder en schrijver. Ontdekt al vroeg Pound en Artaud (geïdealiseerd tot vaderfiguur). Volgens Claus gebeuren de wezenlijke ontdekkingen in de eerste twee decennia en biedt de rest van het leven slechts variaties daarop. Aangezien zijn kosmopolitisme niet in zijn werk doorklinkt, worden slechts de voornaamste stadia van zijn avontuurlijke levensweg vermeld: Parijs (1950-1953), surrealisme, existentialisme en Cobramodernisme; Rome (1953-1955), filmmilieu; na zijn huwelijk met Elly Overzier een decennium in Gent (1955-1965) en vijf jaar op een boerderij in de Vlaamse Ardennen; de jaren zeventig in Amsterdam, in de

Parijse filmwereld en terug te Gent, waar hij in 1980 nog woont. Zijn opzienbarende verhoudingen met actrices als Kitty Courbois en Sylvia Kristel zijn te zien in het licht van zijn overtuiging dat de onmogelijke grote liefde een opdracht blijft voor wie zich tegen de terreur van de bedaagde mediocriteit wil verzetten.

De veerkracht van zijn levensstijl loopt parallel met de virtuoze beweeglijkheid van zijn artistieke produktie, waarin geen `rode draad' te vinden is. Zijn poëzie evolueerde van vrij klassieke belijdenislyriek in *Kleine reeks* (1947) naar explosief modernisme in de jaren vijftig, zodat hij naast Lucebert als de belangrijkste vijftiger gold. Een hoogtepunt vormen de *Oostakkerse gedichten* (1955): aards en direct, maar ook met een geheim substraat van traditie dat de kritiek vooreerst ontging. Nog in 1963 lokte het satirische gedicht `Het teken van de hamster' beschuldigingen van plagiaat uit, terwijl de academische kritiek daarentegen hoe langer hoe meer waardering toonde voor deze intertextualiteit, die in de jaren zeventig systematischer zou worden. De laatste jaren komt er een steeds duidelijker samenhang in de citaten en imitaties die hij gebruikt. In de bundel *Verzamelde gedichten (1969-1978)* is Claus overwegend een klassiek dichter, die zijn emoties verwerkt via modellen. Dwars door de gevarieerde stijlen en motieven herkent men steeds zijn eigen stem en visie (gekleurd door een matriarchale mythologie). Als toneelschrijver brak hij internationaal door met de tragikomedie *Een bruid in de morgen* (1955), bekroond met o.a. de Prix Lugné-Poe in Parijs voor het beste buitenlandse stuk van het seizoen. Minder succes had de poëtische romance *Het lied van de moordenaar* (1957); het naturalistische melodrama *Suiker* (1958) zou zijn populairste stuk worden, ook al werd het door hem zelf niet zo hoog aangeslagen als het vorige en het volgende, de groteske komedie *Mama, kijk, zonder handen!* (1959). Met de `nare komedie' *De dans van de reiger* (1962) werd een periode afgesloten waarin de diagnose van de eigentijdse mens centraal stond.

Hoewel de oude thema's ook daarna blijven opduiken, is er toch een accentverschuiving naar het historische, bijv. in *Het leven en de werken van Leopold II* (1970), de burleske satire die Claus zelf als zijn meest geslaagde creatie beschouwt, en naar de creatieve dialoog met voorgangers bij wie hij een hedendaagse gevoeligheid ontdekt, o.a. met Seneca (*Thyestes*, 1966; *Oedipus*, 1971), Tourneur (*Wrrraak!*, 1968), De Rojas (*De Spaanse hoer*, 1970) en Euripides

(*Orestes*, 1976). Het spel *Masscheroen* (1968), een bewerking van *Mariken van Nieumeghen*, leidde tot een proces wegens zedenschennis en tot een voorwaardelijke veroordeling (omdat drie naakte mannen, onder wie de dichter Pernath, als de Heilige Drieënheid optraden). Het successtuk *Vrijdag* (1969), dat door Claus zelf in 1980 verfilmd werd, draait rond het incestthema, dat hem altijd al gefascineerd heeft; aanvankelijk werd het vooral geprezen om de `volkse herkenbaarheid', nadien om de dieptestructuur ervan met elementen ontleend aan Buysse's Driekoningenavond, het misritueel e.d.

Een dergelijke afwisseling is ook merkbaar in zijn romans. Na de succesroman *De metsiers* (1950) volgt *De hondsdagen* (1952), waarin vegetatiemythen (ontleend aan Frazers *The Golden Bough*) en andere culturele verwijzingen een rol beginnen te spelen. De kitschroman *De koele minnaar* (1956) werd door de kritiek vaak hoger geprezen dan *De verwondering* (1962), dat wellicht het voorlopig hoogtepunt is van zijn romanoeuvre en waarin de verwantschap met de `nouveau roman' onmiskenbaar is. Doorzichtiger en vlotter is weer *Omtrent Deedee* (1963), maar er is toch ook een mythische subtekst, evenals in *Schaamte* (1972), een parodistische detectiveroman vol vervreemdingseffecten. De autobiografische `Libelleroman' *Het jaar van de kreeft* (1972) was op een groot publiek berekend en bereikte het ook. *Het verlangen* (1978) kreeg aanvankelijk vooral waardering om het volkse realisme, en eens te meer moest Claus zelf de kritiek attenderen op de symbolische dieptestructuur.

In 1983 verscheen zijn omvangrijke roman *Het verdriet van België*, waarin hij in de vorm van een familiekroniek vol autobiografische feiten de politiek-sociale verhoudingen in België beschrijft en op zoek is naar de wortels van fascisme en collaboratie in WO II. Tegelijk is de roman een Bildungsroman van een literair begaafde en vroegrijpe jongen en tevens een beeld van de Vlaamse middenstand uit de beschreven periode.

Met groot succes vertaalde Claus Dylan Thomas' luisterspel *Onder het melkwoud* (1958) dat versch. opvoeringen kreeg. In datzelfde jaar verscheen zijn vertaling van *Dantons dood* van Georg Büchner. Claus' werk werd herhaaldelijk bekroond. In 1950 kreeg hij de Leo J. Krynprijs voor *De metsiers*, waarvoor hem bovendien de Arkprijs van het Vrije Woord 1952 werd toegekend. Viermaal kreeg hij de Belgische Staatsprijs voor toneel: in 1955 voor *Een bruid in de morgen*, in 1967 voor *De dans van de reiger*, in 1973 voor *Vrijdag* en in 1979 voor *Jessica!* en zijn Orestesbewerking. De Belgische Staatsprijs voor poëzie werd hem in 1971 toegekend voor *Heer Everzwijn*. In 1965 kreeg hij de Henriëtte Roland Holstprijs voor zijn gehele toneelwerk en in 1979 werd hem de Constantijn Huygensprijs toegekend voor zijn gehele oeuvre.

Werken:

Zonder vorm van proces (1950), pantomimegedicht; *Corneille* (1951), essay; *Tancredo infrasonic* (1952), p.; *Een huis dat tussen nacht en morgen staat* (1953), p.; *Natuurgetrouw* (1954), verh.; *Paal en perk* (1955), p.; *De zwarte keizer* (1958), verh.; *Het mes* (1961), filmscenario; *Een geverfde ruiter* (1961), p.; *Karel Appel, schilder* (1964), essay; *Oog om oog* (1964), p.; *Louis Paul Boon* (1964), essay; *Gedichten* (1965); *Tijl Uilenspiegel* (1965), t.; *Acht toneelstukken* (1966); *Het goudland* (1966), t.; *De vijanden* (1967), cinérom.; *Morituri* (1968), libretto; *Natuurgetrouwer* (1969),

verh.; *Genesis* (1969), p.; *Tand om tand* (1970), t.; *Van horen zeggen* (1970), p.; *Schola Nostra* (1971), r. onder ps. Dorothea van Male; *Dag, jij* (1971), p.; *Interieur* (1971), t.; *Gebed om geweld* (1972), verh.; *De vossejacht* (1972), t.; *Figuratief* (1973), p.; *Pas de deux* (1973), t.; *Blauw blauw* (1973), t.; *De groene ridder I. In het wilde westen* (1973), verh.; *De groene ridder aan de evenaar* (1973), verh.; *De groene ridder en de paladijnen* (1973), verh.; *Thuis* (1975), t.; *Het jansenisme* (1977), p.; *Het huis van Labdakos* (1977), t.; *De vluchtende atalanta* (1977), verh.; *Het graf van Pernath* (1978), p.; *Zwart* (1978), p.; *Antiphon* (1979), p.; *Claustrum* (1980), knittelverzen; *De pen gaat waar het hart niet kan* (1980), interviews; *De verzoeking* (1981), verh.; *Het haar van de hond* (1982), t.

Literatuur:

Th. Govaart, in *Het geclausuleerde beest* (1962); J. de Roey, *H.C.* (1964); H.U. Jessurun d'Oliveira, interview, in *Scheppen riep hij gaat van Au* (1965); J. Weisgerber, *H.C. Experiment en traditie* (1970); J. de Decker, *Over C.' toneel* (1971); D.M. Schenkeveld, in *Van Sophocles tot C.* (1972); G. Wildemeersch, *H.C. of Oedipus in het paradijs* (1973); J.J. Wesselo, in *Het tijdsbeeld* (1974); P. van Aken, *Omtrent `Suiker' van H.C.* (1975); F. de Vree, *H.C.* (1976); H. van den Bergh, `In leunstoel of schouwburgzaal', in R.T. Segers (red.), *Receptie esthetica* (1978); *De Vlaamse Gids*, 63 (1979), H.C.-nummer; J. Duytschaever, *Over De verwondering van H.C.* (1979); G. Wildemeersch, `H.C., klassiek dichter', in *Jan Campertprijzen 1979* (1979); G.F.H. Raat, *Over De Hondsdagen van H.C.* (1980); P. Claes, `H.C.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1982, met aanvulling 1984); Idem, *De mot zit in de mythe* (1984).

[J. Duytschaever en G.J. van Bork]

Clerck, Claudius de

Zuidnederlands dichter (Ieper 9.1.1587-ald. 13.10.1645). Was lid en later dicht-

meester van de Ieperse rederijkerskamer De ligtgeladen, in welke hoedanigheid hij toneelstukken en gelegenheidsgedichten schreef. Een vijftal lofdichten op werken van tijdgenoten, o.a. van zijn stadsgenoot Jacques Ymmeloot en Guilliam van Nieuwelandt werden tijdens zijn leven gedrukt. Ze werden opgenomen in de uitgave die C.P. Serrure in 1869, vln. naar een 17de-eeuws handschrift van de *Gedichten* (1618-1640) bezorgde: een 50-tal stukken: lof-, clucht- en clacht-dichten, bruiloftsliederen, oden, nieuwjaarsrefreinen en ook enkele dialogen uit verloren toneelstukken, alles van geringe literaire waarde, voor een deel tegen de calvinisten en hun psalmen gericht.

Literatuur:

W.J.C. Buitendijk, in *Het calvinisme in de spiegel van de Zuidnederl. lit. der contrareformatie* (1942).

[A. van Elslander]

Clercq, René de

Vlaams dichter, toneel- en romanschrijver (Deerlijk 4.11.1877-Sint-Maartensdijk 12.6.1932). Promoveerde aan de Rijksuniversiteit te Gent; was leraar te Nijvel, Oostende en Gent. In het begin van WO I leraar aan de Belgische School te Amsterdam en redacteur van *De Vlaamsche Stem*. Na de oorlog week hij uit naar Nederland en werd wegens zijn activisme in België ter dood veroordeeld.

De waarde van zijn literair werk is zeer relatief. Uit zeven bundels verzamelde hij *Gedichten* (1907). *Toortsen* (1909) bevat eerlijke, maar tamelijk oppervlakkige socialistische gedichten. Dezelfde overtuiging vindt men in zijn romans *Het rootland* (1912) en *Hermand Niels* (1913). De bundel *Uit de diepten* (1911) is een klagelijke herdenking van zijn overleden vrouw. Na *De zware kroon* (1915) met patriottische en royalistische gedichten, verscheen zijn belangrijkste bundel, *De noodhoorn* (1917), waarin hij een opstandige, anti-Belgische, Vlaamsnationale overtuiging uitsprak. In 1921 verscheen nog een bundel liefdeslyriek, *Het boek der liefde*, en verder bijbelse gedichten en treurspelen, zoals *Kaïn, Saul en David, Absalom*. Zijn lyriek boekte succes tussen de wereldoorlogen.

Werken:

Van aarde en hemel (1915), p.; *Tamar* (1918), p.; *Meidoorn* (1925), p.

Uitgaven:

J.J. Wijnstroom (ed.), *Nagelaten gedichten* (1937); *Overgebleven gedichten* (1937).

Literatuur:

U. van de Voorde, in *'k Heb menig uur bij u...* (1937); J.J. Wijnstroom, *R.d.C.* (1938); L. Rens, `Het treurspel "Absalom" van R.d.C.', in *Hand. Koninkl. Zuidnederl. Mij v. Taal- en Letterk. en Gesch.*, 25 (1971); G. Depamelaere, *R.d.C., uit liefde alleen...* (1977); K. Hulpiau, `Dichter R.d.C. als flamigant', in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 41 (1982).

[J. Vercammen]

Clercq, Willem de

Noordnederlands prozaschrijver en dichter (Amsterdam 15.1.1795-ald. 4.2.1844). Afstammeling van een Gentse emigrantenfamilie, die zich ca 1600 in Noord-Nederland vestigde. Vanaf zijn vijftiende werkzaam in de graanhandel. In 1824 werd hij secretaris van de pas gestichte Ned. Handelmaatschappij te 's-Gravenhage: toen haar zetel in 1831 verplaatst werd naar Amsterdam, verhuisde hij weer daarheen. Hij werd toen secretaris-directeur en in 1834 ten slotte directeur van die maatschappij. Hij was doopsgezind maar werd in 1831 lid van de Waals-Hervormde gemeente.

Van 1834-1839 was hij medewerker van het tijdschrift *Nederlandsche Stemmen* onder redactie van Da Costa en H.J. Koenen. De Clercq's invloed is groot geweest, vooral door zijn bezielende persoonlijkheid. Men leert deze kennen uit zijn dagboek *Particuliere aantekeningen e.a. notities*, waaruit Allard Pierson een groot aantal uittreksels heeft uitgegeven. Dit vangt aan op 1.1.1810 en eindigt vlak voor zijn dood; aanvankelijk in het Frans geschreven, maar nadat de Fransen verdwenen uit Nederland meest in het Nederlands. Men leert hem erin kennen als een der belangrijkste figuren van de eerste decennia van het réveil. Aanvankelijk een aanhanger van een 18de-eeuws gekleurde zedelijke braafheidsreligie, werd hij na zijn kennismaking met Da Costa, die leidde tot een vriendschap voor het leven, een vurig belijder van de nieuwe ondogmatische gevoelsreligie, die kenmerkend is voor het réveil. Later zien wij hem sterk onder de invloed van dr. H.F. Kohlbrügge (1803-1875) met zijn separatistische en aan het antinomisme verwante opvattingen; hij vervreemdde van de kerk, maar ook van de wereld; alleen de worsteling om Gods nabijheid vervulde zijn ziel.

Voor zijn tijdgenoten was hij vooral de improvisator. Aanvankelijk schreef hij deze geïmproviseerde gedichten, over door anderen opgegeven onderwerpen, slechts voor de huiselijke kring, later ook voor publiek. In totaal zijn er ongeveer 600 improvisaties bewaard gebleven, de meeste uit de periode 1822-1824. Voorts schreef hij de eerste studie in vergelijkende literatuurgeschiedenis: *Verhandeling van den*

heer Willem de Clercq ter beantwoording van de vraag: welken invloed heeft vreemde letterkunde, inzonderheid de Italiaansche, Spaansche, Fransche en Duitsche, gehad op de Nederlandsche Taal- en letterkunde, sints het begin der vijftiende eeuw tot op onze dagen?, zijn inzending voor een prijsvraag, uitgeschreven door de 2de klasse van het Koninklijk Nederlands Instituut van Wetenschappen, Letteren en Schoone Kunsten. Dit voor zijn tijd opvallend goede boek, waaraan een enorme belezenheid ten grondslag ligt, werd met een gouden erepenning bekroond. In de inleiding geeft hij o.a. een opmerkelijke karakteristiek van de Nederlandse letterkunde, in vergelijking met de buitenlandse literaturen.

Werk:

Welkomst-groete aan Z.M. Koning Willem II (1841).

Uitgave:

M.E. Kluit (ed.), *Per karos naar St. Petersburg. Reisdagboek van de Amsterdamse graanhandelaar W. de Clercq uit het jaar 1816* (1962).

Literatuur:

I. da Costa, *Herinneringen uit het leven en den omgang van W. de Cl.* (1850); A. Pierson, *W. de Cl. naar zijn Dagboek, I (1811-1824), II (1825-1844)* (1887, 1888[2], iets verkort 1889[3]), met medew. van De Clercqs jongste kleindochter; Idem, *Oudere Tijdgenoten* (1888); J.E. Cantillon, `W. de Cl. en het Nederlandse Réveil', in *Stemmen des Tijds*, 14 (1925); C.E. Lintum, *W. de Cl. De mensch en zijn strijd* (1938); M.E. Kluit, *Briefwisseling tusschen W. de Cl. en Isaäc da Costa* (1938); A.H. van der Feen, `De improvisator W. de Cl.', in *De nieuwe Stem*, 4 (1949); M.H. Schenkeveld, *W. de Cl. en de literatuur* (1962); F.L. Gerretson, `W. de Cl.', in *Verz. Werken, IV: Geschiedenis (1940-1949)* (1974); O. Noordmans, `W. de Cl.', in *Verz. Werk*, I (1978).

[W.J.C. Buitendijk]

Clerx, Arnold

Nederlands prozaschrijver (Breda 2.7.1897-Parijs 3.1.1968). Was werkzaam in het Nederlands-Indisch bedrijfsleven, daarna in de journalistiek. In 1945 in militaire dienst in Duitsland, daarna woonachtig in Frankrijk. Zijn ervaringen in het plantersbestaan zijn verwerkt in de psychologische roman *Sinjo Q* (1934; herdrukt als *De zoon van Bronsmer*, 1952); deze vormen ook de achtergrond van de

liefdesroman *Schandaal op Poeloeh Tampah* (1941), die als zijn beste werk wordt beschouwd. In de novelle *B.A.O.R.* (1952) verwerkte hij herinneringen aan zijn verblijf in Duitsland na WO II.

Werken:

Het boek Josita (1940); *Anne Marie* (1947); *Het Sloehill-mysterie* (1949), detective onder ps. Phil Philips.

Literatuur:

N. Caesar, in *Judische boeken als menschen* (1942); *Tweeëntwintig biografieën* (1950).

[G.W. Huygens]

Coelde van Munster, Dirk

Zie Munster, Dirk Coelde van

Coenen, Frans

Nederlands prozaschrijver, criticus en essayist (Amsterdam 24.4.1866-ald. 23.6.1936). Zoon van de musicus F.H. Coenen. Studeerde rechten te Amsterdam; was enkele jaren journalist. Vanaf 1895 conservator van het museum Willet-Holthuyzen. Deze functie liet hem veel vrije tijd voor literaire activiteiten. Coenen was medewerker aan de *Kroniek*, de *Groene* en de *Nieuwe Amsterdammer* en mederedacteur van de *Nieuwe Kroniek*, een onafhankelijk blad, dat van 1921 tot 1923 bestaan heeft. Bovendien vanaf 1914 tot zijn dood redacteur van *Groot-Nederland*, oorspronkelijk met Buysse en Couperus. Coenen begon met naturalistisch proza, waaruit een kwetsbare, zeer pessimistische natuur spreekt. Titels als *Verveling* (1892) en *Bleeke levens* (1899) duiden op gevoelens van onlust en wrevel, en op de benepen sfeer waarin zijn hoofdpersonen - meestal kleinburgerlijke mensen - vegeteren. Door echtheid van milieuschildering en psychologie zijn deze werken van belang. Het meest bekend bleef de kleine roman *Zondagsrust* (1902), het trieste relaas van een rustdag in een klein gezin, doorgebracht in de sfeer van ruzie, drank en dreigende werkloosheid.

Dan schreef Coenen gedurende een aantal jaren slechts verhandelingen en korte, puntige kritieken op literatuur, mens en samenleving, waarin burgerlijkheid, snobisme, onrecht en schijnheiligheid aan de kaak gesteld werden. Hoewel hij door woord en daad blijk gaf van grote sociale bewogenheid, was hij te zeer individualist om zich bij een politieke groepering te kunnen aansluiten. Zijn scherpe kritische journalistiek is die van de sceptische toeschouwer.

Belangwekkend zijn ook zijn letterkundige essays, o.a. *Charles Dickens en de romantiek* (1911) en *Studiën van de tachtiger beweging* (1924), gezien vanuit de tegenstelling collectivisme-individualisme. Zijn studies over het werk van Emants,

Ibsen en Strindberg, met wier pessimistisch levensgevoel hij zich verwant voelde, zijn herdrukt in de bundel van 1956, evenals de romans *Zondagsrust* en *Onpersoonlijke herinneringen*. In *Onpersoonlijke herinneringen* (1936) schetst Coenen de tragedie van de vroegere bewoners van het grach-

tenhuis waar hij conservator was.

Op schijnbaar nuchtere wijze beschrijft hij het leven van zijn personages als `een hopeloos, illusieloos omlaaggaan naar de dood'. Het verhaal is minder verbeten of satirisch dan zijn meeste vroegere romans, terwijl ook de schrijftrant soberder is geworden. Een zekere berusting spreekt uit het werk. Het eenzame, doelloze bestaan van de hoofdpersonen symboliseert de absurditeit van het bestaan zoals Coenen dit ervoer.

Werken:

De Fransche wet tot bescherming van verwaarloosde en mishandelde kinderen (1892), diss.; *Studies* (1894); *Een zwakke* (1896); *In duisternis* (1903); *Vluchtige verschijningen* (1903); *Burgermenschen* (1905); *Schetsen* (1908); *Reizen, een uitweiding en inwijding* (1929).

Uitgaven:

Nagelaten werk in Groot Nederland (1941); B. de Goede (ed.), *F.C., 40 jaar commentaar* (1947), bloeml.; *Verzameld werk* (1956), bloeml.; *Een uitweg* (1981), keuze uit de verh.; *Bezwaarlijke liefde* (1982), met inl. van P.H. Dubois.

Literatuur:

W. Kloos, in *Nieuwe literatuurgesch.*, 3 en 4 (1905 en 1906); L. van Deyssel, in *Verzamelde opstellen*, 4 en 7 (1894-1912); E. de Bom, *Vlaanderen* (1903); J. de Graaf, in *Le réveil littéraire en Hollande* (1937); J. Greshoff, in *In alle ernst* (1938); Idem, in *Stenen voor brood* (1939); M. ter Braak, in *Verzamelde Werken*, dl. 6 (1950-1951); W. Thijs, in *De Kroniek van P.L. Tak* (1956); V.E. van Vriesland, in *Onderzoek en vertoog*, dl. 2 (1958); K.F. Proost, *F.C., een beeld van zijn leven en werk* (1958); H.A. Gomperts, in *De geheime tuin* (1963); K. Fens, in *De gevestigde chaos* (1966); H. Hartog, `F.C.', in J. Noordegraaf (ed.), *Opstellen, polemiek, kritiek, brieven* (1978[2]); J. Fontijn en G. Lodders, *F.C. = Engelbewaarder*, 5 (1980); W.A.M. de Moor, in *Van Oudshoorn* (1982).

[G.W. Huygens]

Coenraads, Eduard

Ps. van Pieter Endt, Nederlands romanschrijver (Wageningen 13.4.1883-Haarlem 21.6.1936). Studeerde staathuishoudkunde te Zürich. Promoveerde aldaar in 1918. Publiceerde versch. werken op sociologisch gebied, o.a. *Sociologie* (1931). Trad voorts op als chansonnier en maakte als zodanig een tournee door Nederlands

Oost-Indië. Was van 1930 tot 1936 mededirecteur van de Wereldbibliotheek. Vertaalde onder eigen naam en onder het ps. Herman Fairfax werken van G.B. Shaw en F. Nietzsche. Schreef onder het ps. Eduard Coenraads twee romans: *Eiland van geluk* (1920), een kunstenaarsroman, spelend bij de Italiaanse meren, en *Fakkeldragers* (1923), roman over de Beierse Radenrepubliek van 1919 te München.

Literatuur:

W.L.M.E. van Leeuwen, in *Avonden op Drienerwolde* (1966); J. Last, `Een vergeten boek', in *Links richten. Volledige reprint 1932-1933* (1973).

[W. Blok]

Cohen, Alexander

Nederlands publicist (Leeuwarden 27.9.1864-Toulon 1.11.1961). Opgegroeid in een gelovig joods middenstandsmilieu. Brak met het oude geloof zoals hij zich tegen iedere vorm van gezag zou verzetten. Zijn Indische jaren (1882-1887) bracht hij grotendeels door in militaire gevangenissen. Eenmaal gerepatrieerd bewoog hij zich in anarchistische kringen; werd medewerker aan Domela Nieuwenhuis' *Recht voor Allen*. Bij verstek veroordeeld wegens majesteitsschennis vluchtte hij naar Frankrijk; medewerker aan anarchistische blaadjes en aan de *Figaro*. Nieuwe moeilijkheden dreven hem via Londen weer naar Holland, waar hij het non-conformistische eenmansblad *De Paradox* (1897-1898) uitgaf. Vanaf 1899 definitief in Frankrijk, waar hij meewerkte aan *Le Temps* en *Figaro* en genaturaliseerd werd. Van 1906 tot 1922 Parijs correspondent van *De Telegraaf*.

Door zijn volstrekt non-conformisme en zijn behoefte om zich in volle vrijheid naar de stem van zijn geweten te uiten was hij verwant met Multatuli van wie hij *Pages choisies* (1901) in het Frans publiceerde. Tevens hadden hem, naar hij schreef, `de vrijdenkers van de vrijdenkerij, de republikeinen van het republicanisme, de democraten van de democratie en de anarchisten van het anarchisme genezen'. Zijn afkeer van al wat Duits was deed hem ook stelling nemen tegen de sociaal-democratie, het marxisme en het nazisme.

Een keuze uit zijn subjectieve maar boeiende journalistiek bracht hij bijeen in *Uitingen van een reactionair* (1929). Met veel elan en humor schreef hij ten slotte de autobiografische werken *In opstand* (1932, herdr. 1961) en *Van anarchist tot monarchist* (1936, herdr. 1962). De enthousiaste recensie van Ter Braak op laatstgenoemd werk leidde tot een herwaardering.

Uitgaven:

Een andersdenkende (z.j.), bloeml. met inl. van M. Nord; M. Nord (ed.), *Uiterst rechts: journalistiek werk 1906-1920 = Engelbewaarder*, 6 (1981).

Literatuur:

K. Fens, in *Loodlijnen* (1967).

[G.W. Huygens]

Cohen, Josef

Nederlands dichter, proza- en toneelschrijver (Deventer 2.1.1886-Groningen 12.6.1965). Was jarenlang directeur van de Openbare Leeszaal en Bibliotheek te Groningen. Stelde in 1917 en 1919 twee delen *Nederlandse sagen en legenden* samen, die ondanks hun al te literaire stijl veel succes

hadden. Hij schreef versch. moderne en historische romans (*Abelard en Heloise*, 1930), enkele bundels gedichten waarin de invloed van het expressionisme nog doorwerkt (*Liederen*, 1937) en maakte na WO II vooral naam door zijn omvangrijke roman uit de bezettingsjaren: *Mensen met sterren* (3 dln., 1946) en door zijn voortreffelijke, terecht bekroonde psychologische novelle: *De tocht van de dronken man* (1950). Tot zijn omvangrijke oeuvre behoren ook toneelstukken en hoorspelen.

Werken:

Liefde overwint (1928); *Het geheime licht* (1929); *Een vrouw zoekt liefde* (1934); *Gedichten* (1947); *Het volksgericht* (1948); *Nederlandse volksverhalen* (1952); *Wilt u rassenschennis, mijnheer* (1955).

Literatuur:

A. Visser, levensbericht, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk., 1969-1970* (1971).

[G. Stuiveling]

Colevelt, Jacob Jansz.

Noordnederlands toneeldichter (Amsterdam eind 16de eeuw-ald. 1ste helft 17de eeuw). Heelmeester. Hij schreef o.a. *Lusthoofien ofte Vermaecklykheyt der maechden* (1619), *Graaf Floris en Gerrit van Velsen* (1628) in navolging van Hooft, en *Hartoginne van Savoyen* (1634) waarvoor hij de stof ontleende aan de *Tragedische historien* van Boaistuau, die deze op zijn beurt ontleend had aan Bandello.

Literatuur:

H. Meeus, *Repertorium van het ernstige drama in de Nederlanden 1600-1650* (1983).

[P.M.M. Kroone]

Collem, Abraham Eleazer van

Nederlands dichter (Rotterdam 13.10.1858-Heemstede 3.11.1933). Stond door familieomstandigheden al jong aan het hoofd van een confectiebedrijf, maar gegrepen door de culturele vernieuwing van de jaren tachtig voelde hij een andere roeping dan de handel en industrie. Door zijn joodse afkomst reageerde hij fel op de pogroms in Rusland, getuige zijn bundel prozaschetsen ten bate van de emigranten: *Russische melodieën* (1891).

Zijn dichterlijke ontwikkeling verliep zeer langzaam. In de bundel *Van stad en land* (1906) is zijn woordkeus nog beperkt en zijn vormgeving vrij stroef. Zijn ontplooiing valt na zijn vijftigste jaar: uit verspreide bijdragen in het socialistische maandblad *De Nieuwe Tijd*, waarvan o.a. Frank van der Goes, Herman Gorter en Henriëtte Roland Holst redacteuren waren, blijkt zowel de verheviging van zijn sociale bewogenheid als de intensivering van zijn uitdrukkingsmiddelen. Zijn scherp-geziene *Liederen van huisvlijt* (1917) met een aangrijpende weergave van proletarische ellende in de nadagen der huisindustrie als `Gebed te Waalwijk', en `Matten vlechten', doen denken aan de smartelijke Brabantse tekeningen van Vincent van Gogh. De *Opstandige liederen* (1919) treffen door een vurig optimisme en een ironische strijdvaardigheid. Het hoogtepunt vormen zijn *Liederen der gemeenschap* (1918), waar het revolutionaire socialisme is opgenomen in een kosmisch eenheidsbesef dat eerder oosters-pantheïstisch of spinozistisch aandoet dan joods, en dat door de zeventigjarige auteur nog eens werd samengevat in de omvangrijke wijsgerig-mystieke cyclus `van twijfel en overgave, bevestiging en ontkenning, zelfinkeer en verheldering': *God* (1930).

Vooral in zijn werk uit de internationaal bewogen tijd omstreeks 1920 is Van Collem erin geslaagd een eigen socialistisch dichterschap te verwezenlijken, dat zich kenmerkend handhaaft naast dat van Gorter, Henriëtte Roland Holst en Adama van Scheltema.

Werken:

Het wonder (1920); *Nieuwe liederen der gemeenschap* (1920); *Van God en van de natuur* (1921); *Liederen der gemeenschap. Derde bundel* (1922); *Van de nieuwe gemeenschap der menschen* (1924); *De soldaten* (1927).

Uitgaven:

E. Vos-Van Collem, *Bloemlezing uit de gedichten van A. van Collem* (1932), met woord vooraf door H. Roland Holst; A. Morriën, *A. van Collem, een bloemlezing uit zijn gedichten* (1955).

Literatuur:

J. Meijer, `Mozes, Marx of de Muze', in *Waar wij ballingen zijn* (1968); Idem, *Ventende profeet* (1980).

[G. Stuiveling]

Coninck, Herman de

Vlaams dichter en essayist (Mechelen 21.2.1944). Studeerde germanistiek te Leuven. Schreef cursiefjes voor het studentenweekblad *Universitas*, waaruit een keuze

verscheen in *Lachen tot je zwart ziet* (1968). Was enige tijd leraar en daarna journalist voor het weekblad *Humo*. Samen met Piet Piryns verzamelde hij de voor dit blad verzorgde interviews in *Woe is woe in de Nedderlens* (1972). Werkte voor poëzie mee aan *Ruimten, De Standaard* en *Tirade*. In 1984 werd hij hoofdredacteur van het *Nieuw Wereld Tijdschrift*.

De Coninck behoort met zijn poëzie tot de Vlaamse neorealisten, over wie hij ook op poëticaal gebied gepubliceerd heeft. Zijn voorkeur gaat uit naar de weergave van de alledaagse werkelijkheid in spreektaal, die

door isolering, subjectieve kleuring of kritisch commentaar persoonlijk geladen wordt. Zijn poëticale opvattingen spreken behalve uit zijn essays het duidelijkst uit zijn poëziedebuut *De lenige liefde* (1969). De bundel *Zolang er sneeuw ligt* (1975) is sterk bepaald door persoonlijke ervaringen, in het bijzonder de dood van zijn echtgenote. In *Met een klank van hobo* (1980) staat de verhouding tussen ouder worden en de kwaliteit van het bestaan centraal.

De Coninckx poëzie werd bekroond met de Yangprijs (1969), de Prijs van de provincie Antwerpen (1971), de Dirk Martensprijs van de stad Aalst (1976) en de Prijs van de Vlaamse provinciën (1978).

Werken:

Puur natuur (1974), p.; *Ter ere van de goedertieren maan* (1979), p.

Literatuur:

G. Wildemeersch, `H. de C.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1981); W.M. Roggeman, interview, in *De Vl. Gids*, 66 (1982).

[G.J. van Bork]

Coninx Summe, Des

Middelnederlandse bewerking in proza uit 1408 van de *Somme le roi*, een voor Filips de Stoute samengesteld zogenoemd biechtboek. In dit boek, waarvan de bewerking wel aan Jan van Brederode wordt toegeschreven, worden onderwerpen als de zonden, de Tien Geboden en het Onze Vader behandeld.

Uitgave:

D.C. Tinbergen (ed.), *Des Coninx Summe* (1903).

Literatuur:

P. Gerlach, `Jeroen Bosch, Avarita', in *Brabantia*, 28 (1979).

[F. van Thijn]

Conrad, Patrick Jean Armand

Vlaams dichter, prozaschrijver, tekenaar en cineast (Antwerpen 16.7.1945). Studeerde enige tijd germaanse filologie en filmkunde te Brussel, maar wijdde zich vervolgens volledig aan zijn creatieve bezigheden. Schreef verhalen, columns en artikelen voor *Partner, Knack* en *Avenue*. Was medeoprichter van de Antwerpse Pink Poets. In 1976 was van zijn grafisch werk een overzichtstentoonstelling in Antwerpen te zien. In 1980 ging zijn eerste grote film *Slachtvee*, in première.

In 1963 debuteerde Conrad met de poëtische dialoog *Cezar & Jezabel*. Zijn poëzie wordt in de kritiek maniëristisch en decadent genoemd om de overwegend esthetische bekommernis ervan. Zijn thematiek ligt in het verlengde van het estheticisme van de late romantici en symbolisten: erotiek, morbiditeit, melancholie en sublimatie. In de verhalenbundel *Allegria! Allegria!* (1972), waarin de kleine roman *De kleine dood van Kasper Q.* (1971) werd opgenomen, wordt deze thematiek vermengd met pop art-elementen en surrealistische effecten.

In 1969 verwierf Conrad de Arkprijs voor het vrije woord en in 1971 de tweejaarlijkse poëzieprijs van *De Vlaamse Gids*.

Werken:

Ik lig in de dalai-lama (1964), p.; *Rose mon chameau* (1965), p.; *Een pop van Patrick Conrad met Pola Negri in de rol van Eleonora* (1966), p.; *Mercantile marine engineering* (1967), p.; *11 sad songs for Edward Kienholz* (1971), p.; *Requiem* (1975); *Le déjeuner sur l'herbe* (1975), p.; *Continental Hotel of De duisternis der dingen loert* (1975), p.; *Hugues C. Pernath* (1976), pr.; *La mort s'appelle bonsoir* (1977), p.; *Slachtvee* (romanbew. van de film met W. Soethoudt, 1980); *Roxy's Roxane* (1981).

Uitgave:

Conrad life on stage. Gedichten 1963-1973 (1973).

Literatuur:

H.-F. Jespers, `P.C.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980).

[G.J. van Bork]

Conscience, Hendrik

Vlaams prozaschrijver, weinig gebruikt ps. H. Geweeten (Antwerpen 3.12.1812-Elsene 10.9.1883). Zoon van een Franse vader en een Kempense moeder. Verwierf door eigen studie een veelomvattende kennis, o.a. ook op het gebied van de botanie, de natuurwetenschappen, de geneeskunde en het Nederlands. Streed aan Belgische zijde in de omwenteling van 1830. Te Antwerpen bleef hij niet ongevoelig voor de romantische artiestenbohème. Kreeg er contact met schrijvers en schilders,

o.a. zijn jeugdvriend J.A. de Laet en G. Wappers. Leerde zijn mogelijkheden kennen toen J.A. de Laet hem in de `Olyftak' introduceerde.

Zo ontstond *In 't Wonderjaer* (1837): als historisch verhaal de eerste, overigens onevenwichtige uitdrukking van zijn romantische persoonlijkheid. Was gedurende enkele maanden klerk bij het provinciebestuur te Antwerpen. Zijn ontgoocheling over de ontvangst van de bundel poëzie en proza *Phantasy* (1837) wilde hij kwijtraken door zich aan een groots thema, *De Leeuw van Vlaenderen* (1838), te wagen. Dit is een historische roman, die zonder diepere psychologische tekening, maar met aangrijpende hartstocht en bezieling, een bewogen episode uit de strijd van Vlaanderen tegen Frankrijk verhaalt. Door het spel van tegenstellingen in karakters en feiten heen voert Conscience zijn lezers met vaste hand naar de ontknoping: de Slag der Gulden Sporen. Dit is het boek dat tot nationale wedergeboorte opwekt. Conscience schept

onvergetelijke figuren, die de verbeelding van het volk treffen. Onvolkomenheid van compositie en stijl vertroebelt de grootse visie en de meeslepende hartstocht van de toen 26-jarige auteur niet. Weinig historische romans hebben een zo grote invloed uitgeoefend als *De Leeuw van Vlaenderen*. Het werk is in vele Europese talen vertaald. Bepaalde reacties echter in verband met dit boek griefden hem zo diep dat zijn kunstenaarsdroom dreigde onder te gaan in onzekere bestaansvoorwaarden, tot hij in 1841, door bemiddeling van G. Wappers, griffier werd van de Antwerpse Kon. Academie voor Schoone Kunsten, wat hij bleef tot 1853.

Inmiddels was hij de geliefde volksschrijver geworden met ontroerende verhalen als *Hoe men schilder wordt* (1843), *Wat eene moeder lyden kan* (1844), *Siska van Roosemael* (1844), *Avondstonden* (1846). In officiële opdracht schreef hij zijn *Geschiedenis van België* (1845), die hij aan Leopold i opdroeg. Hij was een van degenen die de Vlaamse Beweging, ca 1847, op het terrein van de politiek bracht. Zo kwamen felle aanvallen tegen hem los, mede om de vroegere wijzigingen, die hij in *In 't Wonderjaer* had aangebracht. Het stijgen van zijn roem als romanschrijver - zijn technisch knapste historische roman, *Jacob van Artevelde* (1849), was toen reeds verschenen - had ook de afgunst opgewekt.

Overspannen en ontmoedigd zocht hij innerlijk evenwicht in de Kempen. Omstreeks die tijd schreef hij enkele van zijn bekendste landelijke vertellingen: *De loteling* (1850), *Baes Gansendonck* (1850), *Houten Clara* (1850), *Blinde Roza* (1850), *Rikketikketak* (1851), *De arme edelman* (1851).

Na 1853 leefde hij van zijn literair werk, tot hij, in 1856, als arrondissementscommissaris te Kortrijk werd aangesteld. Hij voelde er zich eenzaam. Uit zijn uitvoerige briefwisseling, vooral die met zijn uitgevers en met zijn goede vriend en voortreffelijk illustrator E. Dujardin, blijkt dat zijn oeuvre mede onder de dwang van geldzorgen ontstond. Het heeft gedurende zijn Kortrijkse periode veel van zijn vroegere bekoorlijkheid verloren. Antwerpen blijft ook in die tijd tot de al omvangrijke kern van zijn vertelkunst behoren: *Simon Turchi* (1859), *De koopman van Antwerpen* (1863), *Eene o te veel* (1872), *De oom van Felix Roobeek* (1877), *De schat van Felix Roobeek* (1878).

Met de uitzonderlijke creatieve energie van de geboren kunstenaar heeft hij, toen de Nederlandstalige cultuur in België tot een dieptepunt was gedaald, een lezend publiek geschapen. Hij trachtte het tot nationale bewustwording en geloof in de schoonheid van het leven op te wekken. Psychisch lijkt hem een zeldzame verbinding van gevoel en verbeelding, neiging tot idealisering en zin voor nuchtere realiteit te karakteriseren. In België heeft geen schrijver als hij zovele romantische thema's en motieven behandeld. Hij was tevens een bezield redenaar, waarvan de echo's in bijv. *Jacob van Artevelde* doorklinken. Bepaalde redevoeringen heeft hij trouwens gebundeld.

Door zijn historische romans als *De Leeuw van Vlaenderen, Jacob van Artevelde, De boerenkryg (1798)* (1853) (vgl. Scott, Hugo), zijn landelijke verhalen en romantische idyllen (vgl. Auerbach, Sand) bekleedt hij bovendien een vooraanstaande plaats in de Europese literatuur. Zijn stijl herinnert sterk aan de `littérature larmoyante'. Taalmuziek en vooral gevoel voor tinten en kleuren kunnen hem niet worden ontzegd. Zijn taal vertoont vaak sporen van iemand, die bijna steeds in zijn moedertaal, het Frans, bleef denken. Hij is gehuldigd als geen ander Nederlandstalig auteur in België.

Was lid van de Koninklijke Academie van België, erelid van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te leiden en doctor honoris causa der universiteit te Leuven.

Werken:

Hlodwig en Clothildis (1854); *De plaeg der dorpen* (1855); *De geldduivel* (1856); *De omwenteling van 1830* (1858); *Bella Stock* (1861); *De burgers van Darlingen* (1861); *Moederliefde* (1862); *Het goudland* (1862); *Bavo en Lieveken* (1865); *De burgemeester van Luik* (1866); *De kerels van Vlaanderen* (1871); *Everard T.' Serclaes* (1874); *Schandevrees* (1875); *Het wassen beeld* (1879); *Geld en adel* (1881).

Uitgaven:

Volledige werken (1912); gemoderniseerde uitg. (vanaf 1946); G. Degroote, `Onuitgegeven en weinig gekende brieven', in *Handel. Kon. Zuidned. Mij*, 20 (1966), 21 (1967), 25 (1971), 28 (1974) en 37 (1983); K. Jonckheere (ed.), *De loteling* (1974, 1983^{6}); M. Gijsen, E.H. Kossmann en A. Verhulst (ed.), *Geschiedenis mijner jeugd* (1978).

Literatuur:

G. Eekhoud, *H.C.* (1881); P. de Mont, *H.C.* (1912^{2}); Mevr. Antheunis-Conscience, *H.C.* (1912); *Catalogus van de Eeuwfeesttentoonstelling* (1912); *H.C. Studiën en Kritieken* (1913); A. Jakob, *Briefwisseling van, met en over H.C. uit de jaren 1837 tot 1851* (1913-1914); E. de Bock, *H.C. en de opkomst van de Vl. romantiek* (1943^{2}); G. Schmook, `De Genesis van C.'s "Leeuw van Vlaanderen"', in *Versl. en Meded. van de Kon. Vl. Acad. voor Taal- en Letterk.,*

(1952 en 1953); A. van Hageland, *H.C. en het volksleven* (1953); G. Degroote en J. de Schuyter, *H.C. en zijn uitgevers* (1953); G. Degroote, *Wat een schrijver lijden kan* (1957); A. Keersmaekers, `H.C.'s roman "De Boerenkrijg" (1853)', in *Noordgouw*, 7 (1967), 8 (1968), 9 (1969) en 11 (1971 [i.e. 1973]); *Vlaanderen*, 22 (1973), H.C.-nummer; M. Lambin, *H.C.* (1974); G. Degroote, `De vertaling was letterdieverij', in *Linguistica Antverpiensia*, 10 (1976); Idem, `C. en de wederopbouw der nationale waardigheid', in *DWB*, 124 (1979); Idem, *H.C., de reislustige* (1981); E. Willekens, *Hij leerde zijn volk lezen* (1982); L. Simons, M. Somers en A. van Ruyssevelt, *H.C.* (1983); M. Somers en A. van Ruyssevelt, *H.C. en zijn tijd* (1983); A. Westerlinck, *Wie was H.C.?* (1983).

[G. Degroote]

Coole, Marcel Jozef

Vlaams dichter en toneelschrijver (Kortrijk 21.8.1913). Debuteerde in 1933. Zijn eerste bundels zou men ongeremde gevoelsuitingen kunnen noemen. Daarop volgt een periode van lange epische gedichten, w.o. *De zonneblinde ruiters* (1937) en *De minnaars van Teruel* (1938), later gevolgd door *Ballade van den eeuwigen vrede* (1943) en *Eurudike* (1945). Maar intussen waren de bundels *Moederschap* (1939), *Vaarwel...* (1941) en *Loutering* (1941) verschenen.

Coole heeft voortdurend gevochten om zijn gevoel te laten beheersen door zijn rede. Zijn volgende bundels heten dan ook *Het gevecht met het hart* (1943) en *In de klem der tederheid* (1951). Langzamerhand verlaat hij de prosodische vorm voor een vrijere. *Kaluwa* (1957) echter bevat een reeks realistische Congo-gedichten. Daarna zwijgt de dichter tien jaar lang. Met *Escalade* (1967) zet hij een geheel nieuwe periode in: verrassende eigentijdse beelden in een volkomen vrije vorm. *Centrifugaal* (1969), bekroond met de poëzieprijs Heideland voor Zuid en Noord, is de evolutionele consequentie daarvan. In de verstilde, meer toegankelijke gedichten van *Schuilen onder de regenboom* (1974) zijn herinneringen verwerkt. Deze bundel bevat, samen met de ongebundelde, weer meer prosodische verzen in zijn *Verzamelde gedichten* (1980), zijn rijpste werk. Hij heeft nu een stabiel taalevenwicht voor een existentiële levensaanvaarding bereikt, al blijkt het gevecht van het `koele denken' tegen hart en verbeelding nog niet uitgestreden. Coole schreef ook een paar toneelstukken: *Achnaton* (1955) en *Dit moeilijk leven* (1955) waarin hij vooral uiting geeft aan zijn humanistische levensvisie.

Werken:

Zoeklichten (met A. Desmedt, 1933), p.; *Hartstocht* (1934), p.; *De minnaars van het licht* (1935), p.; *Licht en schaduw* (1936), p.; *Dichterschap* (1945), p.; *Broeder woord* (1981).

Uitgave:

Verzamelde gedichten (1980), met inl. van J. Vercammen.

Literatuur:

J. Schepens, *M.C.* (1942); W. Spillebeen, inleiding in M. Coole, `Romantiek en eigentijds tegelijk', in *VWS-Cahier*, 12 (1977), met bibl.

[J. Vercammen]

Coolen, Antoon

Eig. Antonius Franciscus, Nederlands proza- en toneelschrijver (Wijlre 17.4.1897-Eindhoven 9.11.1961). Na zijn jeugd te Deurne, werkte hij als journalist te Hilversum. Sinds 1932 terug in Brabant (Deurne, Waalre), waar hij zich geheel aan de letterkunde wijdde. Trad in 1933 tot de *Gemeenschap*-redactie toe, waarin hij stelling nam tegen de scheurgroep van A. Kuyle c.s. Weigerde tijdens de Duitse bezetting de kandidatuur voor de Duitse Rembrandtprijs en moest onderduiken. In 1961 ontving hij de Vondelprijs van de universiteit van Münster.

Coolen is de belangrijkste vertegenwoordiger van de Nederlandse regionale roman. Zijn *Kinderen van ons volk* (1928) werd begroet als de eerste moderne rooms-katholieke roman in Nederland. In boeiend en suggestief vertelde boeken riep hij een beeld op van het harde en primitieve leven van de Brabantse plattelandsbevolking - vooral van de armzalige Peelwerkers -, waarvan onverwoestbare levenslust, simpele goedhartigheid en vroomheid de enige positieve kanten vormen (*Het donkere licht*, 1929; *Peelwerkers*, 1930; *De goede moordenaar*, 1931). Centraal thema is de ontworteling van deze mensen in contact met de opdringende industriële stadsbeschaving.

Coolens vriendschap met dokter-schilder Henk Wiegersma leidde tot verdieping en verruiming: het regionaal realisme werd gedeeltelijk verdrongen door het fantastisch grillige der verbeelding (*Dorp aan de rivier*, 1934). Ook zijn laatste, rijpste werken (*De vrouw met de zes slapers*, 1953; *De grote voltige*, 1957) vertonen de voor Coolen kenmerkende panoramische, polythematische structuur: de evocatie van de dorpsgemeenschap, anekdotisch uitgebeeld en geëncadreerd door brede natuurbeschrijvingen, overheerst meestal het individuele karakterbeeld. Nadrukkelijk aanwenden van het streektaaleigen maakte in later werk plaats voor een meer alge-

meen Nederlands. Vooral tijdens de donkere oorlogsjaren verdiepte Coolen zich in de verbeeldingswereld van sprookje en volksverhaal (*Sprookjes uit alle landen*, 1941, vervolg 1953 en 1959). Hij schreef bovendien een aantal toneelstukken, veelal gebaseerd op sprookjes en legenden, o.m. voor het Heeswijkse openluchttheater. Veel van hem werd vertaald, vooral in het Duits en het Tsjechisch; hijzelf leverde eveneens vertaalwerk (o.m. Giono, Dickens).

Werken:

Lentebloesem (1921), nov.; *De rauwe grond* (1926); *Hun grond verwaait* (1927); *De schoone voleinding* (1932), pr.; *De man met het Janklaassenspel* (1933), nov.; *Zegen der goedheid* (1934), legenden; *De vier jaargetijden* (1934), t.; *De vreemdeling* (1934), t.; *De drie gebroeders* (1936); *Kerstmis in de Kempen* (1937), verh.; *Herberg in 't misverstand* (1938); *Uit het kleine rijk* (1939), kinderverh.; *De klokkengieter* (1940), t.; *Bevrijd vaderland* (1945), mem.; *Tsjechische suite* (1948), reisb.; *Onder de Canadassen* (1949), verh.; *De zeven rozen* (1952), t.; *Sawitri* (1958), t.; *Mars en Venus* (1958), t.; *Stad aan de Maas* (1960).

Literatuur:

J. Eeckhout, *Litteraire profielen*, 4 (1931); A. van Duinkerken, *A.C.* (1949); *Brabantia*, V, 4 en 5 (april-mei 1957), A.C.-nummer; *Roeping*, 32 (april 1957), A.C.-nummer; T. Renes, *Bibliografie van A.C.* (1957); P. Oomes, *A.C.* (1959); Idem, `A.C., persoonlijke herinneringen', in *Roeping*, 37 (1961); A. van Duinkerken, `A.C. (1897-1961)', in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk.* (1961-1962); Th. Pollemans, *Een kind van zijn volk* (1978); B. Beulens (ed.), *A.C. 1897-1961* (1980).

[W. Gobbers]

Cooplandt, A.

Zie Prins, Arij

Coornhert, Dirck Volckertszoon

Noordnederlands dichter, prozaschrijver, theoloog en moraalfilosoof (Amsterdam, tussen 21.5 en 2.10.1522-Gouda 29.10.1590). Ontving als zoon van een welgesteld Amsterdams lakenkoopman wel een goede katholieke opvoeding (inbegrepen een reis naar Spanje en Portugal in 1538-1539), maar niet de Latijns-humanistische vorming die hem tot `mercator sapiens' had kunnen maken; werd door aanvullende studie op latere leeftijd toch nog `homo latinus'. Huwde na de dood van zijn vader, tegen de zin van zijn moeder, een meisje beneden de koopmansstand en vestigde zich als hofmeester op het kasteel der Brederodes bij Vianen (1541). In de bibliotheek

van slot Batestein kwam hij in aanraking met niet-katholieke geschriften en in Vianen kon hij zien hoe de drukkerijen daar boeken op allerlei gebied produceerden. In 1546 verhuisde hij naar Haarlem (wellicht nog steeds in dienst van de Brederodes), waar hij graveur werd. Zijn leermeester was Maarten van Heemskerck.

Coornherts vooruitstrevende geest en humanistische sympathieën kwamen aan het licht door de uitgaven van de drukkerij die hij in de jaren 1560-1564 samen met Jan van Zuren te Haarlem leidde. Zijn vertalingen van Cicero, Senca, Boccaccio en Homerus behoren tot de vroegste die van deze auteurs in het Nederlands verschenen.

In 1561 werd Coornhert notaris, in 1562 stadssecretaris. Die laatste functie kwam hem te staan op een verblijf in de Gevangenpoort te Den Haag (1567) en op een periode van ballingschap in Duitsland (1568-1572); als secretaris werd Coornhert nl. betrokken bij Haarlems activiteiten tegen het Spaanse bewind. In 1572 werd Coornhert secretaris van de Staten van Holland, maar moest tengevolge van een conflict met de geuzenadmiraal Lumey opnieuw uitwijken. In Duitsland werd hij weer graveur; onder zijn leerlingen telde hij Hendrik Goltzius. Door de Pacificatie van Gent kon Coornhert in 1576 weer veilig terugkeren en werd weer notaris in Haarlem (1577). Dan komt de meest produktieve periode uit zijn leven. Nog eenmaal moest hij uitwijken (1585-1586), nu wegens zijn politieke polemieken. Uiteindelijk vestigde hij zich in 1589 in Gouda waar hij het volgende jaar overleed.

Coornherts werk is bijzonder veelzijdig. Zijn studie van het Latijn en de Latijnse letteren verleende hem toegang tot de humanistische en theologische wijsheid van zijn dagen. Door het spiritualisme gegrepen, raakte hij zeer afkerig van de gevestigde kerken en van de grote reformatoren. Hij dweepte met de *Theologia Deutsch*, een mystiek devoot geschrift dat hij vertaalde; had sympathie voor Sebastiaan Franck, het bijbels humanisme van Erasmus, de verkondigers van de verdraagzaamheid (o.a. Sebastien Castellion). Tegen libertijnen, pantheïsten en neostoïcijnen polemiseerde Coornhert echter met heftigheid, evenals tegen de calvinistische predestinatie- en genadeleer (*Vande predestinatie, verkiesinghe en de verwerpinghe Godes*, 1589) en de intolerante staatkundige ideeën van Justus Lipsius, tegen wie Coornhert *Proces van 't ketterdooden* (1590) richtte. De familisten van het Huis der Liefde (Hendrik Niclaes) hadden aanvankelijk zijn sympathie; later polemiseer-

de hij met hen. Daartegenover nam hij de rooms-katholieke eredienst in bescherming op grond van de indifferentie en onbelangrijkheid van uitwendige dingen (*Verschooninge van de Roomsche afgoderye*, 1560).

Tot Coornherts literaire werken behoren zijn komedies, waarvan de *Comedie van lief en leedt* (in 1567 in de Gevangenpoort geschreven; gedrukt in 1582) en de *Comedie vande blinde voor Jericho* (1582) de bekendste zijn. Ze vertonen de typische ontwikkelingsgang van rederijkersdrama tot een reeds enigszins klassiek blijspel: de oorspronkelijke rederijkersverzen wijken voor jambische metriek en gepaarde rijmen; de vijf delen krijgen een compositorische functie; er gaan koren optreden. Allegorie en moralisatie bleven echter. Coornhert die ook een paar verzen aan het *Geuzenliedboek* heeft bijgedragen, gaf wsch. in 1575 (met de titel *Veelderhande geestlicke liedekens*) zijn *Liedboeck* uit, in 1582 aangevuld met een `Bijvoegsel'.

Zedekunst dat is wellevenskunste (1585), opgedragen aan H.L. Spiegel, is de eerste Europese ethica in een landstaal. In dit werk wodt de weg aangegeven waarlangs de mens de `habitus', de `hebbelijkheid' van de deugd kan bereiken.

Werken:

Eenen nieuwen ABC of materi-boeck (1564); *Abrahams uytgangh* (1575, herdr. 1583, 1603, 1621); *Comedie vande rijckeman* (1582); *Tweeling: Vanden bruydt Christi; Vande Egyptische vroeyvrouwen* (1582); *Synodus van der conscientien vryheydt* (1582); *Recht ghebruyck en misbruyck van tijdlycke have* (1585); *Boevetucht* (1587); *Comedie van Israel* (1590); *t'Roerspel vande kettersche werelt* (1590); *Tragica-comedia vanden thien maeghden* (1630).

Uitgaven:

Wercken (1612; alleen dl. 1 zonder het toneelwerk); *Wercken*, 3 dln. (1630); G.A. Nauta (ed.), *xx lustighe historien* (1903); Th. Weevers (ed.), *Dolinge van Ulysse* (1939); B. Becker (ed.), *Zedekunst* (1982[2]); *Van de vertróósting der wijsheyd* (1945); C. van Baaren en H. Elsinga (ed.), *Bloemlezing uit Vijftigh lustighe historien* (1953); P. van der Meulen (ed.), *Het Roerspel en de Comedies* (1955); Werkgroep Utrechtse Neerlandici (ed.), *Boeventucht* (1984[2]).

Literatuur:

J. ten Brink, *Specimen historio-ethico-theologicum de D.V.C., scriptore ethico* (1860); Idem, *D.V.C. en zijne Wellevenskunst* (1860); F.D.J. Moorrees, *D.V.C. notaris te Haarlem, de libertijn, bestrijder der gereformeerde predikanten ten tijde van prins Willem I* (1887); B. Becker, `Thierry C. et Chr. Plantin', in *Gulden Passer*, 1 (1923); Idem, *Bronnen tot de kennis van het leven en de werken van D.V.C.* (1928); Th. Weevers, *C.s. Dolinghe van Ulysse* (1934); S. van der Meer, *Bijdrage tot het*

onderzoek naar klassieke elementen in C.s. Wellevenskunste (1934); G. Kuiper, *Orbis artium en renaissance* (1941); G. Stuiveling, `C. en zijn liedboek', in *Rekenschap* (1941); H. Bonger, *D.V.C., studie over een nuchter en vroom Nederlander* (1942); P. van der Meulen, *De Comedies van C.* (1945); H. Bonger, *De motivering van de godsdienstvrijheid bij D.V.C.* (1954); W.M.H. Hummelen, *De sinnekens in het rederijkersdrama* (1958); D. Geeraerts, *D.V.C. Zijn comedies en samenspraken in het licht van de XVIde eeuwse, Westeuropese toneel- en dialoogliteratuur* (1962); *Bibliotheca Belgica*, dl. 1 (1964), bibl.; G. Geerts, `C. en de Twee-Spraack', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 81 (1965); K. Kooiman, `Spiegel, schrijver van de Twe-Spraack', in *Idem*, 83 (1967); G. Güldner, *Das Toleranz-Problem in den Niederlanden im Ausgang des 16. Jahrhunderts* (1968); J. Leder en M.F. Valkhoff, *Les premiers défenseurs de la liberté religieuse*, dl. 2 (1969); J. Wiarda, `D.V.C.', in *Plus est en vous* (1970); F. de Nave, `De polemiek tussen Justus Lipsius en D.V.C.', in *Gulden Passer*, 48 (1970); H. de la Fontaine-Verwey, `The Family of Love', in *Quaerendo*, 6 (1976); Idem, `Typografische schrijfboeken', in *Uit de wereld van het boek*, dl. 1 (1976^2); I.M. Veldman, *Maarten van Heemskerck and Dutch Humanism in the 16th Century* (1977); H. Bonger, *Leven en werken van D.V.C.* (1978); W.J. van Hulst, `D.V.C.', in *Kerk en Theologie*, 31 (1980); J. Schouten, `D.V.C.', in *Wie waren zij?* (1980).

[G. Kuiper en P.J. Verkruijsse]

Cornette, Arthur Hendrik

Vlaams essayist (Antwerpen 4.3.1880-St. Michiels, bij Brugge, 22.1.1945). Promoveerde in de rechtsgeleerdheid. Werkte als conservator en als leraar letterkunde aan het Vlaams conservatorium, vanaf 1936 hoogleraar kunstgeschiedenis te Brussel. Debuteerde in 1911 in *De Boomgaard*; publiceerde later een aantal kunsthistorische studies, maar dankt zijn bekendheid vooral aan zijn essays. Zijn brede belangstelling voor schilderkunst, literatuur, toneel en muziek wordt weerspiegeld in zijn bundel kritieken en beschouwingen, *Perikoop I* (1932) en in de bundel verspreide stukken *Octaaf* (1946).

Uitgave:

M. Gilliams (ed.), *Vergeten en toch zo mooi* (1966).

Literatuur:

E. de Bom en J. Muls, levensberichten, in *Jaarb. Kon. Vl. Acad.* (1945); `In memoriam A.H.C.', in *De Vl. Gids* (1946); P. van Tichelen, `Bibliografie van Prof. Dr. A.H.C.', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1946); J. Weisgerber, *De Vl. Lit. op onbegane wegen. Het experiment van De Boomgaard 1909-1920* (1956); G. Schmook, `Prof. Dr. A.H.C.-hulde', in *Versl. en Meded. Kon. Acad. v. Nederl. Taal- en Letterk.* (1972).

[J.J. Mak en A.M. Musschoot]

Corsari, Willy

Ps. van Wilhelmina Angela Douwes-Schmidt, Nederlandse romanschrijfster

(St. Pieters-Jette, Brussel, 26.12.1897). Publiceerde een dertigtal vlot geschreven en veel gelezen romans, verhalen, meisjesboeken, detectives en toneelstukken. Vooral haar romans en detectives kenden een groot succes en werden in vele talen vertaald: *Het mysterie van de Mondscheinsonate* (1934), *Voetstappen op de trap* (1937), *Dooden dansen niet* (1939). Ook de roman *Die van ons* (1946) werd talloze malen herdrukt. In 1972 verschenen haar *Liedjes en herinneringen* uit de periode van voor WO II toen ze optrad als cabaretière, waarin ze tal van groten uit de toenmalige cabaretwereld, met wie ze gewerkt heeft, beschrijft. Voorts verzorgde ze een groot aantal vertalingen, o.m. van Camus en Bromfield.

Werken:

Misdaad zonder fouten (1927); *Jij en ik* (1928); *De onbekende medespeler* (1929); *Gestalten in de spiegel* (1930); *De zonden van Laurian Ostar* (1931); *Nummers* (1932); *De man zonder uniform* (1933); *De weg naar Scutari* (1936); *Schip zonder haven* (1938); *Een expres stopte* (1938); *Een gast in uw huis* (1940); *De man die niet mocht terugkeren* (1947); *De schorpioen* (1948); *Geliefde dwaas* (1949); *Deze ene voorstelling* (1951); *Illusies* (1953); *Charles en Charlotte* (1956); *De man die er niet was* (1959); *De demon in de spiegel* (1960); *Door een noodlottig ongeval* (1963); *De bittere wijn* (1966); *Oude mensen hebben geheimen* (1968); *Isabelle* (1971); *Spelen met de dood* (1983).

Literatuur:

H. van Eyck e.a., *Over W.C.* (1949); H. Greven, in *Omega*, 10 (1982).

[G.J. van Bork]

Cort, Frans Joseph de

Vlaams dichter (Antwerpen 21.6.1834-Elsene 18.1.1878). Redacteur van *De Schelde* in 1858, secretaris van de auditeur-generaal bij de militaire rechtbank, vanaf 1861 hoofdredacteur van *De Toekomst*, tijdschrift voor opvoeding en onderwijs. Hij was een bekend liberaal-Vlaams volksdichter van liederen in de trant van Van Ryswyck en later van gevoelvolle huiselijke genrestukjes (bijv. *Moeder en kind*), die uitmunten door treffende eenvoud en vaak op muziek gezet werden. Hij legde zich toe op de technische zijde van de dichtkunst en leverde geslaagde metrische vertalingen van liederen van Robert Burns (*De schoonste liederen van R. Burns*, 1862) en van de oden van Horatius.

Werken:

Liederen, i (1857), ii (1859); *Wetenschappelijke lezingen* (1864).

Uitgaven:

Mevr. de Wildeman-de Cort (ed.), *Liederen en Gedichten* (1912).

Literatuur:

M. Coens, *Schakering* (z.j.); M. Rooses, *Schetsenboek* (1877); R.F. Lissens, `Gezelle tussen Fr. de Cort en L. Leopold', in *Gezelliana*, 2 (1971).

[W. de Graer]

Corver, Marten

Noordnederlands prozaschrijver (Amsterdam 28.12.1727-ald. 1.8.1794). Was leerling en later tegenstander van de beroemde 18de-eeuwse acteur Jan Punt, over wie hij uitvoerig schreef in zijn belangwekkende *Tooneel-aantekeningen* (1786), die na een polemiek met Simon Styl nog gevolgd werden door *Iets voor oom en neef* (1787). In 1777 vertaalde hij *Tartuffe* van Molière. Aanvankelijk als acteur werkzaam te Amsterdam, stichtte hij later een eigen toneelgezelschap; in 1766 richtte hij de Schouwburg in Den Haag op.

Corver streefde naar eenvoud en natuurlijkheid in het toneelspel. Met hem eindigt het classicisme op de planken.

Literatuur:

B. Albach, *Jan Punt en M.C.* (1946); Idem, `Anthony Spatsier vermoord "serieus comiecq 1718-1777"', in *Scenarium*, 5 (1981).

[G. Stuiveling]

Costa, Isaac da

Noordnederlands dichter en prozaschrijver (Amsterdam 14.1.1798-ald. 28.4.1860). Afkomstig uit een patricische Portugees-joodse familie. Bezocht 1811-1815 het Athenaeum Illustre; in 1813 kennismaking met Bilderdijk, wiens voornaamste discipel hij werd. Studeerde rechten en letteren te Leiden, waar hij in 1818 en in 1821 promoveerde; in 1822 liet hij zich daar in de hervormde kerk dopen. Na zijn studie werd hij ambteloos burger; hield sinds 1826 bijbellezingen (`réunions') in zijn huis op zondagavond; later ook `vrijdagse' voorlezingen, vooral over theologische onderwerpen. In 1834-1838 was Da Costa redacteur van het tijdschrift *Nederlandsche Stemmen over Godsdienst, Staat, Geschied- en Letterkunde*.

Debuteerde in 1813 met *Lof der dichtkunst*, voorgedragen in het letterkundig genootschap Concordia Crescimus; zijn eerste publikatie was *De verlossing van*

Nederland (1814). Voor zijn overgang tot het christendom nog gaf hij zijn *Poëzy* (2 dln., 1821-1822) uit, waarin de strijd tegen de tijdgeest zich reeds aankondigt en die dan ook met warme instemming door Bilderdijk begroet werd; zij getuigt van zijn voorliefde voor het heroïsche (Homerus en Aeschylus). Hierna heeft hij, tot 1840, slechts enkele kleine, onbetekenende poëziebundeltjes uitgegeven (uitzondering: *God met ons*, 1826). Zijn grote `tijdzangen', gedicht tussen 1840-1850, verschenen afzonderlijk en werden bijeengebracht in de

bundel *Politieke poëzy* (1854). Behalve poëzie schreef hij versch. theologische en historische werken, o.a. *Israël en de volken, een overzigt van de geschiedenis der joden tot op onzen tijd* (1848-1849). Zijn laatste levensjaren besteedde hij grotendeels aan de uitgave van *De dichtwerken van Bilderdijk*, in 15 dln. (1856-1859) en zijn apologetische biografie *De mensch en de dichter W. Bilderdijk* (1859).

Da Costa is een van de meest vooraanstaande figuren geweest van het protestantse Réveil, zowel in de eerste, meer godsdienstig-bespiegelende fase daarvan, als in de tweede periode van een zeer actief, daadwerkelijk christendom. Zijn poëzie is minder veelzijdig dan die van zijn leermeester, maar persoonlijker, meer doorvoeld en oprechter. Ook de meest retorische passages maken een bezielde indruk. Na 1840 heeft hij bewust een menging van proza en poëzie nagestreefd.

Veel opzien baarden zijn *Bezwaren tegen den geest der eeuw* (1823). Dit boekje is blijkens de voorrede geschreven ter bestrijding van het vooroordeel dat de 19de eeuw alle voorafgaande overtreft. Met grote beslistheid wordt in tien hoofdstukken de geest van het toenmaals heersende rationalisme bestreden, de gedachtenwereld der 18de eeuw, die juist in Nederland zo lang voortduurde. In dit romantisch `manifest', geschreven in een proza van vaak klassieke allure, kondigt hij `een nieuwe geest' aan; in details schoot hij het doel voorbij, door letterlijk alles af te keuren wat men in die tijd als tekenen van `vooruitgang' beschouwde (bijv. de afschaffing der slavernij, en bezworen constitutie). Bilderdijk juichte zijn leerling toe in *Bezwaren tegen den geest der eeuw van Mr. I. da C. toegelicht* (1823). Da Costa zette zijn aanval tegen de `neologie' en het liberalisme voort, o.a. in *De Sadduceën* (1824).

In 1839 werd Da Costa, aan wie de `Bezwaren' allengs vergeven waren, gekozen als lid van het Koninklijk Instituut voor Wetenschappen, Letteren en Schoone Kunsten. Zijn dichterlijke intreerede was het gedicht *Vijf en twintig jaren. Een lied in 1840* (1840). De voorzang vormt een terugblik op eigen leven. Het eigenlijke gedicht is in alexandrijnen en begint met een persoonlijke herinnering: 25 jaar geleden was hij als dichter in het publiek opgetreden. Alle belangrijke gebeurtenissen uit die periode laat de dichter aan zijn geestesoog voorbijtrekken. De slotzang, in viervoetige jamben, is een verheerlijking van Christus' wederkomst en het duizendjarige rijk. Ook het `lied' *Wachter! Wat is er van den nacht* (1848) is voorgedragen, en wel in 1847 in de vergadering van de Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen. Zeer belangrijk voor de kennis van Da Costa's denkbeelden over poëzie is de `Voorafspraak'.

Een bijbels gedicht is `Hagar' (1847), vervaardigd op verzoek van de uitgever Kruseman bij een van de staalgravures die voorkomen in het album *Bijbelsche vrouwen* (1848-1852).

Een episode uit de vaderlandse geschiedenis is het onderwerp van `De slag bij Nieuwpoort'. Het was bedoeld als bijschrift bij een litho van de Vlaming Nicasius de Keyser in het album *Tien bladzijden uit de geschiedenis van Neêrlands roem en grootheid* (1860). De grote opgang die dit gedicht, zijn zwanezang, maakte, verklaart mede waarom de dichter bij zijn dood door velen als een der grootsten geëerd werd.

Werken:

Alfonsus de Eerste (1818); *Geestelijke wapenkreet* (1825); *Dichterlijke krijgsmuziek* (1826); *Feestliederen* (1828); *Kerst- en nieuwjaarsintreezangen* (1829); *Aan Nederland, in de lente van 1844* (1844); *Zangen uit verscheidenen leeftijd* (1847); *Lijden en heerlijkheid* (1848); *1648 en 1848. Dichtstuk* (1848); *Zit aan mijne rechterhand* (1848); *De chaos en het licht* (1850); *Hesperiden* (1855).

Uitgaven:

Brieven van Mr. Willem Bilderdijk, Inleiding iv (1837), autob.; J.P. Hasebroek (ed.), *Kompleete dichtwerken*, met `een overzicht van het leven en de werken des dichters', 3 dln., (1861-1863, vele malen herdrukt); P. Kat Pz. (ed.), *De chaos en het Licht* (1912); Chr. Stapelkamp (ed.), *Aan Nederland in de lente van 1844 en De stem des Heeren* (1934); W.J.C. Buitendijk (ed.), *Hagar, De slag bij Nieuwpoort* (1972); Idem, *Vijf en twintig jaren* (1978), met inl. en aant.

Literatuur:

E.J. Potgieter, *Kritische Studiën* ii; Idem, *Studiën en schetsen*, i; C. Busken Huet, *Litt. Fantasiën en Kritieken*, i en xiv; C. Schwartz, *Ter Gedachtenis aan Mr. I. da C.* (1860); H.J. Koenen, `Levensberigt van Mr. I. da C.', in *Levensberichten Mij der Nederl. Letterk.* (1860); J.A. Alberdingk Thijm, *Mr. I. da C. Enkele trekken van 's dichters charakterbeeld* (1860); J.J.L. ten Kate, *Bilderdijk en Da C. Eene studie* (1862); A. Pierson, *I. da C. Een gedenkrede* (1865); G. Groen van Prinsterer, *Brieven van Mr. I. da C., 5 dln.: 1830-1845, 1849, 1854, 1855, 1860* (1872-1873); W.G.C. Byvanck, *De jeugd van I. da C. (1798-1825)*, 2 dln. (1894-1896); J. Meijer, *I. da C.'s weg naar het christendom* (1941); W.J.H. Caron, `Da C.'s overgang naar het christendom', in *Nieuwe Taalg.*, 44 (1951); J. Meijer, *Martelgang of cirkelgang. I. da C. als joods romanticus* (1954); J.G. Bomhoff e.a., *I. da C. op 28 april 1960, honderd jaar na zijn overlijden, herdacht* (1961); J. Meijer, `Van

Teisterbant tot Tsion', in *Waar wij ballingen zijn* (1968); J. Hovius, *Isaäc da Costa's Bezwaren tegen den geest der eeuw* (1973); J. Kamphuis, *Isaäc da Costa en de afscheiding van 1834* (1975); H.A. Wage, `Da Costa en 1848', in *1848*[-nummer van] *De 19de eeuw* (1978 [i.e. 1979]); W.J.C. Buitendijk, `De jonge Da C., romanticus in de Biedermeiertijd', in *Aspecten van het réveil* (1980); C. Blenk, `Het Réveil en de predikanten', in J. van Oort, A. de Reuver en M. Verduin, *Verbi divini minister* (1983).

[W.J.C. Buitendijk]

Coster, Dirk

Nederlands essayist, criticus en toneelschrijver (Delft 7.7.1887-ald. 8.10.1956). Schreef, 16 jaar oud, al in de *Groene Amsterdammer*. Studeerde enige tijd Nederlandse letteren te Leiden. Een tijd lang was hij werkzaam als journalist, gepatroneerd door Johan de Meester. In 1912 een felle polemiek over *Werk en wezen der kritiek* met Willem Kloos. Tussen 1913 en 1920 talloze, zeer de aandacht trekkende voordrachten over Nederlandse en buitenlandse literatuur (Stendhal, Flaubert, Boutens, H. Roland Holst, Van Schendel, Dostojevski e.a.). In 1919 verschijnt de eerste bundel *Marginalia*, aforistische beschouwingen over leven, moraal en schoonheid, die in 1939 werd gevolgd door het systematischer *Het tweede boek der Marginalia*.

Tegenover het intellectualisme en cultuurpessimisme na wo i zag hij kansen voor een nieuwe scheppende geest. Deze te dienen was het doel van het in 1920 met Just Havelaar opgerichte tijdschrift *De Stem*, na Havelaars dood (1930) medegeredigeerd door Anthonie Donker (tot 1940). Als literair-historicus maakte Coster naam door twee bloemlezingen, het in 1927 verschenen *De Nederlandsche poëzie in honderd verzen*, met een inleiding die opmerkelijke karakteristieken bevat, en *Nieuwe geluiden* (1924), met een eerste plaatsbepaling der toenmalige jongeren in Nederland en Vlaanderen. Beide bundels werden herhaaldelijk herzien en herdrukt. In 1935 volgde *Het kind in de poëzie.*

Essays en kritieken bundelde Coster in *Verzameld proza I en II* (1925 en 1927). In overeenstemming met zijn eigen voorwoord zijn hier steeds literaire en levenskritiek verweven. In 1942 gaf hij opnieuw een bundel uit: *Mensen, tijden, boeken*. Coster werd evenzeer bewonderd als verguisd. Hij werd herhaaldelijk onderscheiden, maar zijn humanistisch-religieuze aanpak wekte van twee zijden verzet, van de zijde der confessionelen, die het te vaag en te zwevend vonden en van de zijde der *Forum*-groep, die hem halfzacht ethicisme verweet. Bovenal echter prikkelde velen Costers gezwollen lyrische stijl. Van katholieke zijde werd hij fel aangevallen door Gerard Bruning in *Valse munter* (1926, onder ps. Jos. van der Hoog); meedogenloos was *Uren met Dirk Coster* van E. du Perron (1933), waardoor zijn gezag snel afnam. Na WO II vervulde hij geen rol van betekenis meer, terwijl hij voor nieuwe ontwikkelingen geen begrip kon opbrengen.

Werken:

De ontwikkeling der moderne Nederl. lit. in de nieuwe Europeesche geest in kunst en letteren (1920); *Schetsboek* (1931); *Waarheen gaan wij?* (1931), essay; *Het leven en sterven van Willem van Oranje* (1948), r.

Uitgave:

Verzamelde werken, 12 dln. (1961-1970).

Literatuur:

G.H. 's-Gravesande, in *Sprekende schrijvers* (1979[2]); H.L.T. de Beaufort, levensbericht, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk.* (1957-1958); P. de Wispelaere, `C. als criticus', in *Nieuw Vlaams Tijdschrift* (1958); N.A. Donkersloot, *Rede bij de erepromotie te Amsterdam* (1961); K. Fens, in *De eigenzinnigheid van de literatuur* (1964).

[P. Minderaa]

Coster, Samuel

Noordnederlands toneeldichter (Amsterdam 16.9.1579-ald. eerste helft 1665). Was het vijfde kind van Adriaen Lennaertz., koster en timmerman, en Aeltgen Jansd. Omstreeks 1605 moet hij lid geweest zijn van d'Eglantier. Wellicht geholpen door rijke vrienden, liet hij zich in 1607 inschrijven bij de universiteit te Leiden, aanvankelijk als student in de letteren. In 1610 promoveerde hij te Leiden tot doctor in de medicijnen. Teruggekeerd naar Amsterdam, werd hij daar aangesteld als arts bij het Gasthuis.

Gedurende tien jaar heeft Coster een leidende rol gespeeld in het literaire leven te Amsterdam, speciaal inzake het toneel. Zijn blijspel *Teeuwis de boer*, waarschijnlijk al in zijn Leidse jaren ontstaan, werd in 1612 opgevoerd door d'Eglantier. Het is een vermakelijk, op een volksliedje geïnspireerd spel waarin Coster tal van komische motieven en figuren gelijkelijk uitbuit: een wulpse man gehuwd met een oude vrouw; boer tegenover stedeling; een pochende, Westfaals pratende kale jonker; een Frans parlevinkende sluwe en ten slotte toch bedrogen advocaat. In 1613 verscheen anoniem het *Spel van Tiisken vander Schilden*, waarvan Costers auteurschap op stilistische gronden wel vaststaat. Het heeft

eveneens een volksliedje als grondslag en is minder een blijspel dan een wrang stuk realisme; een boef in grote stijl, wiens kansen op plundering aanmerkelijk zijn verminderd door het bestand, onderneemt na enkele kleine oneerlijke avonturen opnieuw ten bate van zijn weelderige geliefde een roofoverval, maar wordt gepakt, gevangen en gehangen, na nog op het uiterste in de steek te zijn gelaten door de wufte vrouw. Met deze twee spelen, de oudste `burgerlijke' in West-Europa, maakte Coster een aanvang met het echt Nederlandse toneelspel zoals dit in de eerstvolgende jaren door Bredero en Hooft werd voortgezet en voltooid.

Van Costers hand is eveneens het eerste `klassieke' treurspel in het Nederlands: *Ithys*, waarschijnlijk in 1615 door d'Eglantier vertoond. Hoewel grotendeels in de stijl van de pastorale, is het een uitermate bloedig drama, ontleend aan een der wreedste episoden uit de *Metamorphoses* van Ovidius: het verhaal van Tereus en Procne.

Omstreeks 1615 werden de verhoudingen in d'Eglantier slechter; oud botste op nieuw, Hollands op uitheems, domme zelfoverschatting op kritisch talent. Plannen van Hooft tot reconstructie van de `oude kamer' liepen op niets uit. In 1617 kwam de breuk: een kleine groep begaafde leden, waarbij Hooft en Bredero, stichtte onder Costers leiding de `Duytsche Academie', met de bedoeling niet alleen poëzie en toneel te beoefenen, maar bovendien wetenschappelijke voorlezingen te organiseren in het Nederlands; de universiteiten van Leiden, Franeker, Harderwijk en Groningen gaven hun colleges in het Latijn.

In november 1617 werd een nieuw klassiek drama van Coster gespeeld: *Iphigenia*. Doordat het in Griekse vermomming duidelijk de godsdiensttwisten en de fanatieke drijverij der calvinistische predikanten hekelde, beklaagden dezen zich onmiddellijk bij de burgermeesters en kreeg de Academie niet ten onrechte de naam antiklerikaal te zijn. Succesrijke opvoeringen van wuft geachte spelen zoals Bredero's *Spaanschen Brabander* en Hoofts *Warenar* hebben die naam niet verbeterd. De dood van Bredero, augustus 1618, de tragische politieke gebeurtenissen uit diezelfde maand, de terechtstelling van Oldenbarnevelt, mei 1619, en de machtsversterking van de contraremonstranten hebben de kansen van de Academie beperkt.

Waarschijnlijk steeds meer in beslag genomen door zijn medische taak, heeft Coster in later jaren weinig gepubliceerd, al verzorgde hij nog herdrukken van zijn vroegere spelen en al bleef hij levenslang met de voornaamste Amsterdamse letterkundigen bevriend. De werkelijke vervulling van de doeleinden der Academie kwam in 1632 en 1637, toen het Athenaeum Illustre en de nieuwe Schouwburg werden opgericht. Maar het was niet Samuel Coster zelf, die dit tot stand bracht; een jongere generatie verwezenlijkte wat hij eens had gewild.

Werken:

Spel van de rijckeman (1615); *Isabella* (tekst tot vers 362 van Hooft) (1619); *Polyxena* (1619), *Duytsche Academi* (1619), gelegenheidsspel.

Uitgaven:

R.A. Kollewijn (ed.), *S. C's werken* (1883); N.C.H. Wijngaards (ed.), *Boere-klucht van Teeuwis de boer* (1967); G. van Eemeren (ed.), *Polyxena* (1980).

Literatuur:

J. Brouwer, `S.C. en de Nederduytsche Academie', in *Gesch. v.d. letterk. der Nederlanden*, 4 (1948); Th. Hammes, *Dr. S.C.* (1950).

[G. Stuiveling]

Cottenjé, Mireille

Vlaamse romanschrijfster (Moeskroen 18.11.1933). Werkte als verpleegster in Zaïre en beschreef haar ervaringen in *Dagboek van Carla* (1970). Ook in haar eerste roman putte ze uit haar privéleven: in *Eeuwige zomer* (1969), haar beste boek, beleefde ze het schrijven als een vorm van therapie. Daarin schreef ze de frustraties, opgelopen tijdens een tocht met Jef Geeraerts door Lapland, van zich af. Haar derde roman, *Lava* (1973), sluit aan bij haar dagboek. Tegen dezelfde achtergrond (Zaïre) wordt dezelfde problematiek behandeld, met name van de zich uit de verslavende huwelijksbanden bevrijdende jonge vrouw. Op die wijze komt Mireille Cottenjé terecht in het vaarwater van de emanicipatiebeweging. Haar volgende twee boeken zijn dossiers, bundels getuigenissen van in het huwelijk ontgoochelde vrouwen (*Met 13 van tafel*, 1978) en mannen (*13 mannen van tafel*, 1978).

De evolutie van Cottenjé van op het eigen ego betrokken romancière naar maatschappelijk geëngageerde schrijfster is goed merkbaar in de verhalenbundel *Mist* (1979), die twaalf teksten bevat over een periode van 1967 tot 1978. Ten slotte drijft haar engagement haar in de armen van een gevangene, die ze uit een onmenselijk gevangenissysteem wil bevrijden. Dat proces wordt beschreven in de roman *Muren*

doorbreken (1980). Haar engagement komt ook tot uiting in de jeugdroman *Het grote onrecht* (1973) en het toneelstuk *Zeg nu zelf* (1982).

Werken:

Er zit muziek in de lucht (1974), jeugdb.; *Lieve Daddy* (1975), t.; *Straks is allang voorbij* (1976), t.; *Waarom niet de waarheid?* (1980), jeugdb.; *De verkeerde minnaar* (1982), r.

Literatuur:

H. Bousset, *Schreien, schrijven, schreeuwen* (1973); J. Anthierens, in *De flauwgevallen priester op mijn tong* (1976); A. Vandeghiuste, in *Ontmoetingen (2) met 81 Vl. kunstenaars* (1977).

[H. Bousset]

Couperus, Louis Marie Anne

Nederlands romanschrijver ('s-Gravenhage 10.6.1863-De Steeg 16.7.1923). Als jongste kind uit een groot gezin groeide hij op onder de hoede van zijn moeder en zusters in ontzag voor zijn vader, bestuursambtenaar in Nederlands-Indië, aan wiens verwachtingen hij niet kon voldoen. Deze situatie heeft zijn persoon en het karakter van zijn werk sterk bepaald. Zes jaar van zijn jeugd bracht hij in Nederlands-Indië door. In 1878 keerde hij naar Den Haag terug en bezocht er de hbs, die hij niet voltooide. In 1886 legde hij het middelbaar examen Nederlands af.

Zijn eerste werk bestond uit gedichten, waaraan vanwege hun gekunsteldheid bij *De Nieuwe Gids* een slechte ontvangst ten deel viel. Hij rehabiliteerde zich als prozaïst met de psychologisch-realistische roman *Eline Vere* (3 dln., 1889). Met gedichten trad hij sindsdien nog slechts bij uitzondering op. In 1891 huwde hij zijn nicht Elisabeth Baud. Vanaf 1893 reisde en woonde hij in het buitenland, vooral in Zuid-Frankrijk en Italië. Gedurende WO I vertoefde hij weer in Den Haag. Met W.G. van Nouhuys en C. Buysse maakte hij sinds 1903 deel uit van de redactie van *Groot Nederland*. Het werk van de vaak als een precieuze luiaard poserende Couperus, type van de dandy, kan globaal in vier groepen worden verdeeld; eigentijdse psychologische romans; symbolische sprookjes en mythologische romans; historische romans, die zich steeds in een ten ondergang gedoemde of decadent geworden cultuur afspelen; korte historische verhalen, reisimpressies en journalistieke schetsen, die hij voornamelijk sinds 1909 voor het dagblad *Het Vaderland* en sinds 1916 voor het weekblad *De Haagsche Post* schreef en in talloze bundels bijeenbracht. Vele van zijn werken werden vertaald (in het Engels door zijn vriend A. Teixeira de Mattos).

Hoofdmotief in zijn romans is het noodlot, dat mens en maatschappij beheerst. In *Eline Vere* wordt het nog in hoofdzaak deterministisch opgevat, later wordt het meer

en meer gezien als een in wezen onbegrepen fataliteit (bijv. *De stille kracht*, 1900; *Van oude menschen, de dingen die voorbijgaan*, 1906; *De ongelukkige*, 1915). Zowel ieder mens afzonderlijk als gehele volken en culturen zijn aan dit noodlot, dat ervaren wordt als een onbegrepen schuld die men boeten moet, onderworpen. Ook wordt zijn werk gekenmerkt door het motief van de tegenstelling tussen noordelijke streken en de zuidelijke landen aan de Middellandse Zee. Het noorden representeert de benepen, sombere, koude, onvrije en stoer-manlijke vorm van leven tegenover het open, warme, vrije, soms zwoele en vaak week-vrouwelijke leven in het zuiden. Couperus' voorkeur voor het laatste hangt samen met zijn psychische structuur, die hij eerst in *Dionyzos* (1904) geheel weet te aanvaarden. Daarna pas schrijft hij zijn reeks historische romans, spelend in het Rome van de keizertijd en andere decadente cultuurgemeenschappen.

Eline Vere is de geschiedenis van een zeer onevenwichtige jonge vrouw met zwakke gezondheid, die door het noodlot langzaam tot zelfmoord wordt gedreven. Dit noodlot zetelt in de eerste plaats in haar eigen gesteldheid, produkt van erfelijke factoren, opvoeding en het milieu waarin zij verkeert, geheel volgens de opvattingen die leefden binnen het naturalisme. Eline's angst voor de werkelijkheid doet haar zichzelf verliezen in dromen, die echter onhoudbaar blijken, zodat haar angst en melancholie verhevigd terugkeren. De ondertitel `Een Haagsche roman' bestempelt *Eline Vere* tevens als zedenroman. Voornamelijk de gegoede Haagse kringen van het einde der 19de eeuw zijn er achtergrond én tegenspelers. Het verhaal is nl. opgebouwd uit vergelijkbare scènes: Eline's lotgevallen vertonen overeenkomst met die van anderen of zijn daarmee in tegenstelling.

In *De boeken der kleine zielen*, bestaande uit *De kleine zielen* (1901), *Het late leven* (1902), *Zielenschemering* (1902), *Het heilige weten* (1903), komt de tegenstelling naast het compositorisch gebruik ervan, voor als motief in de opzet van bijna alle figuren. Hierdoor reikt deze roman verder dan *Eline Vere*. Het betreft de tegenstel-

ling tussen kleinheid en grootheid van ziel, afgewisseld met die tussen schijn en werkelijkheid in het leven. Zo belichaamt deze roman vóór alles Couperus' visie op de noordelijke levenssfeer en draagt daarbij sterk het karakter van een afrekening.

De berg van licht (1905-1906) is Couperus' eerste historische roman. Het verhaal speelt in het Romeinse keizerrijk ten tijde van Heliogabalus (218-222), toen het rijk aan velerlei destructieve krachten blootstond en oosterse religieuze invloeden zich steeds sterker deden gelden. In zijn vorige werk had Couperus de zuidelijke levenssfeer meestal slechts aan die in het Noorden ten voorbeeld gesteld; nu kiest hij deze levenssfeer zelf tot onderwerp. De compositie van deze groots opgezette roman is vrij los. Het eerste deel, in Emessa spelend en handelend over Heliogabalus' verkiezing tot keizer, wordt in één vloeiende lijn verteld. De beide volgende delen laten weer de tegenstelling tussen scènes zien als belangrijkste kunstgreep, maar nu geheel in dienst van een dramatische ontwikkeling.

Iskander. De roman van Alexander den Groote (2 dln., 1920) draagt duidelijk het stempel van Couperus' eigen visie. Weer staan het Westen en het Oosten tegenover elkaar. De manlijke kracht der Macedonische legers overwint het week-vrouwelijke, overbeschaafde Perzische rijk. Vooral de eunuch Bagoas, die Alexander dient én haat, is de bewerker van zijn ondergang. Deze vervult dezelfde noodlotsrol als Vincent in *Eline Vere* en Hierocles in *De berg van licht*. Wierp in laatstgenoemde roman de val van het westerse Rome nog slechts zijn schaduw vooruit en werd vooral de persoonlijke nederlaag van de oosterse priester-keizer verhaald, hier is de ondergang van de westerse kracht, in de persoon van Alexander, het eigenlijke onderwerp.

Hoewel typisch een vertegenwoordiger van de literatuur van zijn tijd (determinisme en naturalisme in *Eline Vere*, psychologisch realisme in *De boeken der kleine zielen*, exotisme in de historische romans) is Couperus in hoge mate oorspronkelijk. Het noodlotsmotief bijv. vertoont een zeer persoonlijk cachet en het motief van de geografisch gesitueerde polaire krachten vindt men in Nederland zo alleen bij hem. Een denker was hij niet, wel een scherp waarnemer, die intuïtief velerlei problemen begreep. Vóór alles was hij een romancier: hij bezat het vermogen de door hem opgeroepen personen en situaties een eigen, onafhankelijk leven te verlenen, waarbij iedere figuur een andere kant van het behandelde probleem belichaamt. Meestal is de compositie goed doordacht. Als subliem verteller weet hij zijn romans en verhalen een dynamische ontwikkeling te geven, al brengt de ijdele arrangeur in hem soms statische passages of te schetsmatig gebleven gedeelten aan. Aanvankelijk beïnvloed door Ouida, Tolstoj, Flaubert, Zola en Wilde, vindt hij al in zijn eerste roman een volstrekt eigen toon. Deze wordt in hoge mate bepaald door zijn enigszins geaffecteerde, precieuze, in de loop der jaren volgens sommigen overdadig geworden stijl, vol neologismen, archaïsmen en inversies. In het algemeen ziet men deze stijl echter als een wezenlijk bestanddeel van Couperus' werk.

Werken:

Noodlot (1891), r.; *Extaze. Een boek van geluk* (1892), r.; *Majesteit* (1893), r.; *Reisimpressies* (1894), reisbr.; *Wereldvrede* (1895), r.; *Metamorfoze* (1897), autobiogr. r.; *Psyche* (1898), sprookje; *Fidessa* (1899), sprookje; *Langs lijnen van geleidelijkheid* (1900), r.; *Babel* (1901), myth. verh.; *Aan de weg der vreugde* (1906), r.; *Van en*

over mijzelf en anderen (1910-1917), schetsen en verh.; *Antiek toerisme. Roman uit Oud-Egypte* (1911), hist. r.; *Korte arabesken* (1911), schetsen en verh.; *Uit blanke steden onder blauwe lucht* (1912-1913), schetsen; *Herakles* (1913), myth. r.; *Van en over alles en iedereen* (1915), reisschetsen; *De komedianten* (1917), hist. r.; *De ode* (1919), hist. nov.; *Het zwevende schaakbord* (1922), hist. r.; vervolg en parodie op de Middelnederl. *Walewein; Proza*, 3 dln. (1923), verh. en schetsen; *Oostwaarts* (1923), reisschetsen.

Uitgaven:

Verzameld werk, 12 dln. (1952-1957); *Nagelaten werk* (1975); *Brieven van Louis Couperus aan zijn uitgever*, 2 dln. (1977), ingel. en van aant. voorz. door F.L. Bastet; *Aan de weg der vreugde* (1982), met een naw. van F.L. Bastet.

Literatuur:

H. van Booven, *Leven en werken van Louis Couperus* (1933, 1981^2); W.J.M.A. Asselbergs, *Het tijdperk der vernieuwing van de Noordnederlandse Letterkunde. Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden*, dl. 9 (1951), met bibl.; F. Bordewijk, e.a., *Over Louis Couperus* (1952); E. Vanderlip, *Fate in the Novels of Zola and Couperus, A Comparison* (1959); W. Blok, *Verhaal en lezer. Een onderzoek naar enige structuuraspecten van `Van oude mensen, de dingen die voorbijgaan' van Louis Couperus* (1960, 1969^2); H.W. van Tricht, *Louis Couperus, een verkenning* (1960, 1980^3); G. Knuvelder, *Handboek tot de Geschiedenis der Nederlandse Letterkunde*, dl. 4 (1961^2), met bibl.; G. Borgers e.a., *Louis Couperus* (1963, 1980^3); K. Reynders, *Couperus bij Van Deyssel* (1968); Th. Bogaerts, *De antieke wereld van Louis Couperus* (1969); E. Visser, *Couperus, Grieken en Barbaren* (1969); A. Vogel, *Louis Couperus. Een schrijversleven* (1973, 1980^2); F.L. Bastet, *Een zuil in de mist* (1980); M. Klein en H. Ruijs, *Over Eline Vere van Louis Couperus* (1981).

[W. Blok]

Courier dit Dubekart, Agathon Marius

Nederlands prozaschrijver (Kapelle 6.9.1839-Soerabaja 24.11.1885). Had een veelbewogen leven. Trok in 1858 (via Australië) naar Java en vervulde daar velerlei betrekkingen.

Publiceerde vanaf 1868 in de Indische *Soerabaia-Courant* een groot aantal ingezonden stukken (door hem `feiten' genoemd en ondertekend met Brata-Yoeda), die handelen over misstanden op Java. Na een veroordeling wegens laster bracht hij in de gevangenis deze stukken, met nog andere, bijeen in de bundel *Feiten van Brata-Yoeda of Nederlandsch-Indische toestanden* (1872). Deze werd vooral bekend door de uitvoerige en waarderende bespreking van Multatuli in zijn *Ideën*.

Literatuur:

R. Nieuwenhuys, in *Oost-Indische Spiegel* (1978[3]).

[G. Termorshuizen]

Court, Pieter de la

Noordnederlands publicist (Leiden 1618-Amsterdam 28.5.1685). Studeerde rechten te Leiden, was bevriend met Johan de Witt, publiceerde anoniem, o.a. het fel republikeinse, anti-orangistische boek *Interest van Holland* (1662) en eveneens anoniem de opmerkelijke politiek-moraliserende emblematabundel in proza: *Sinryke fabulen, verklaart en toegepast tot alderley zeede-lessen, dienstig om waargenomen te werden in het menschelijke en burgerlijke leeven* (1685). Het bevat honderd fraaie gravures met spreuken, telkens gevolgd door een toepasselijk verhaal en afgesloten door een omstandig moraliserende uitleg.

Literatuur:

O. van Rees, *Verhandeling over de Aanwijzing der politieke gronden en maximen - van P.d.l.C.* (1851); J.H. Kernkamp, in *Bijdr. en Meded. v.h. Historisch Genootschap* (1935, 1956 en 1958); P. Geyl, *Het stadhouderschap in de partijliteratuur onder De Witt* (1947); T. van Tijn, `P.d.l.C., zijn leven en zijn economische denkbeelden', in *Tijdschr. v. Gesch.*, 69 (1956); E.O.G. Haitsma Mulier, `De Nauwkeurige consideratie van staet van de gebroeders D.l.C.: een nadere beschouwing', in *Bijdr. en Meded. betreffende de gesch. der Nederlanden*, 99 (1984).

[G. Stuiveling]

Cremer, Jacobus Jan

Nederlands prozaschrijver en kunstschilder (Arnhem 1.9.1827-'s-Gravenhage 5.6.1880). Stamde uit welgestelde, kunstzinnige familie; toonde reeds vroeg talent voor tekenen, voordracht en toneel. Opgeleid voor schilder, ging hij zich echter wijden aan de literatuur. Na zijn huwelijk in 1852 woonachtig te Loenen a.d. Vecht, vanaf 1857 in Den Haag.

Zijn historische roman *De lelie van 's-Gravenhage* (1851) werd een mislukking, evenals de dickensiaanse roman *Daniël Sils* (2 dln., 1856). Succes behaalde hij echter met de gedeeltelijk in dialect geschreven dorpsvertellingen in de trant van Auerbach, Reuter en Conscience, welk genre hij daarmee in Nederland introduceerde en waarin hij veel navolging vond. Op zijn debuut *Wiege-Mie* volgden talloze idyllische en vaak moralistische novellen, meestal met Betuwse, later ook met Scheveningse achtergrond. Door de toeloop die hij met de voordracht van zijn verhalen genoot en zijn zakelijke overeenkomsten met uitgevers werd hij een van de eerste beroepsletterkundigen in Nederland.

Maatschappelijke bewogenheid spreekt uit de romans *Anna Rooze* (3 dln., 1868; over rechtstoestanden) en *Tooneelspelers* (1875), waarin invloed van Dickens merkbaar is. Zijn voordracht uit 1863, *Fabriekskinderen*, en zijn persoonlijke bemoeiingen (o.a. bij Thorbecke) hebben geleid tot een begin van wetgeving tegen de kinderarbeid. Cremer was een uitstekend verteller doch een oppervlakkig psycholoog, wiens roem na zijn dood snel afnam.

Werken:

Betuwsche novellen, 2 dln. (1856); *Een reisgezelschap*, 2 dln. (1858); *Wouter Linge* (1861); *Distels in 't weiland* (1865); *Dokter Helmond en zijn vrouw*, 2 dln. (1870); *Overbetuwsche novellen* (1871-1872); *Hanna de freule* (1873); *Novellen en vertellingen* (1873); *Gedichtjes* (1874); *Japik en Pleuntje* (1877).

Uitgaven:

Romantische werken, 14 dln. (1877-1881, herdr. 1887-1888); *Distels in 't weiland* (1980, ingel. door H.J. Eijssens).

Literatuur:

Ising, in *Levensberichten Mij Nederl. Letterk.* (1879-1880); G. Keller, in *De Gids* (1881); J. ten Brink, `J.J.C.', in *Gesch. Noordnederl. Letterk.*, ii, dl. 2 (1888); H. de Veer, `J.J.C.', in *Mannen van beteekenis* xii; Cd. Busken Huet, in *Litt. Fantasiën en kritieken*, iv en xv; H. Sanders, *J. Cremer* (1952); J. Elemans `De boer in de Betuwe', in *De muze op klompen* (1972); A.R. Hol, `Taal en litteratuur', in *De Betuwe* (1976); J. Meijer, *Contrastbelichting en caricatuur* (1979).

[G.W. Huygens]

Cremer, Jan

Nederlands romanschrijver, schilder en graficus (Enschede 20.4.1940). Kreeg op slag nationale en internationale bekendheid met de als `onverbiddelijke bestseller' gepresenteerde autobiografie *Ik Jan Cremer*, waarmee hij in 1964 debuteerde. Het boek, dat moeilijk los te zien is van de mentaliteitsverandering die in het midden van de jaren zestig in de Nederlandse samenle-

ving plaatsvond, werd vooral bij de opgroeiende generatie erg populair, maar stuitte bij ouderen op veel verzet vanwege de voor die tijd ongekende vrijmoedigheid op seksueel gebied, waarvoor Henry Miller onmiskenbaar als voorbeeld had gediend.

Ik Jan Cremer is te beschouwen als een moderne schelmenroman. Het relaas van authentieke ervaringen die de auteur-hoofdpersoon tijdens zijn vele beroepen en omzwervingen heeft opgedaan, wordt afgewisseld met de meest fantastische en avontuurlijke verhalen, zonder dat daartussen een scheiding wordt aangebracht. In de belevenissen van de hoofdpersoon nemen seksualiteit en geweld een belangrijke plaats in, maar tevens wordt hij gekenmerkt door een wat naïeve dierenliefde en een sterk ontwikkeld rechtvaardigheidsgevoel. De onopgesmuktheid, vaart en spanning van zijn verteltrant heeft Cremer in zijn latere werk niet meer geëvenaard.

Werken:

Ik Jan Cremer II (1966), r.; *Made in U.$.A.* (1969), r.; *The Late Late Show* (1969); *Oklahoma Motel* (1969), t.; *Logboek* (1978), art.; *De Hunnen*, 3 dln. (1984).

Literatuur:

Bibeb, in *Bibeb en Vip's* (1965); D. Arnolds, *Hij, Jan Cremer* (1965); H.U. Jessurun d'Oliveira, in *Literair Lustrum*, 2 (1974); *Jan Cremerkrant* (1977); J. Brouwers, in *Kladboek* (1979).

[J. Goedegebuure]

Creusesol

Ps. van jhr. Isaäc Pierre Constant Graafland, Nederlands schrijver (Semarang 27.2.1851-'s-Gravenhage 30.11.1918). Was werkzaam op Java als planter, als ambtenaar en ten slotte als journalist. In 1899 vestigde hij zich in Nederland.

Publiceerde vanaf 1896 Indische schetsen en enige langere verhalen. Op een causerende toon geschreven, geven zij een goed beeld van het leven van de Europeanen in Indië. Uit zijn tekening van Indonesiërs uit zijn omgeving komen vooroordelen en paternalistische gevoelens naar voren, die typerend waren voor de Indischman van die tijd.

Werken:

Op en om Soekâ Sepi (1898); *Naar Holland* (1900); *`Naar de(n) Oost!'* (1908); *De khimono* (1908); *Een werkkring in Indië* (1913, met Henri Borel); *Bestaat de stille kracht?* (1916).

Literatuur:

R. Nieuwenhuys, in *Oost-Indische Spiegel* (1978[3]).

[G. Termorshuizen]

Croiset, Max

Nederlands toneelschrijver en -speler, prozaschrijver en dichter (Blaricum 13.8.1912). Interpreteerde de klassieke sage op moderne wijze in zijn drama *Oedipoes en zijn moeder* (1950). Een jaar later publiceerde hij *Amphytrion* (in het maandblad *Podium*). Voorts vestigde hij de aandacht op zich door zijn novelle *Het petionnement* (1950). Zijn werk is door de sterk psychologische inslag en het suggestieve taalgebruik verwant aan Vestdijks proza. Opmerkelijke gedichten vol fijnzinnige impressies in uiterst geconcentreerde, bijna Japans-aandoende vorm toonden nog weer een andere kant van zijn veelzijdig talent.

Werken:

De medeplichtigen (1957), t.; *Tekentekst* (1958), p.; *Zeekant* (1959), p.; *Inzicht* (1963), t.; *6.000.000* (1965), t.; *Bewoordingen* (1973), p.; *Weerklank* (1983), p.

Uitgave:

Bloemlezing uit zijn gedichten (1977).

Literatuur:

A. Morriën, in *Concurreren met de sterren* (1959); M.J.G. de Jong, in *Twintig poëziekritieken* (1966).

[G. Stuiveling]

Crone, Cornelius Carolus Stephan

Nederlands prozaschrijver (Utrecht 26.12.1914-Arnhem 19.11.1951). Jeugd en schoolopleiding in Utrecht. Werkte bij verschillende uitgeverijen als lector en ten slotte als redacteur van het bedrijfsblad van aku.

Crone's oeuvre beslaat niet meer dan 150 pagina's. Zijn verhalen stelde hij samen aan de hand van honderden losse notities, veelal uitspraken en gesprekken van Utrechtenaars, die hij had verzameld en aan elkaar plakte. Dit procédé, dat op de methode van een cineast lijkt, had tot gevolg dat de atmosfeer van zijn werk een mengeling is van realisme en surrealisme: het realisme van een exacte weergave van

het dagelijks leven vervormd door het surrealisme van de gehanteerde schrijfmethode. De wereld die Crone schetst is er een van armoede, tegenslag en dood. Zijn verhalen spelen hoofdzakelijk in de stad Utrecht en de topografie van deze stad is onverbrekelijk met het werk verbonden. Het leven van de kleine en nietige figuren in Crone's verhalen is een kroniek van de jaren dertig, de crisis opgetekend daar waar hij het hardste werd gevoeld.

Arthur van Schendel is Crone's grote literaire voorbeeld geweest, maar niettemin is zijn werk eerder te plaatsen in de traditie van Nescio en Elsschot. Zijn microscopisch nauwkeurige aandacht voor details, de weemoedige kijk op leven en dood, de humor, al deze elementen vindt men ook bij Nescio en Elsschot.

Crone's kleine oeuvre is naast de paar genoemde overeenkomsten met andere schrijvers uniek in de Nederlandse litera-

tuur. De onvervreemdbaar eigen stijl en de subtiele observaties verschaften hem een steeds opnieuw erkende plaats binnen het proza dat tussen de twee wereldoorlogen is geschreven.

Werken:

Stephan en Lizette (1933), nov.; *Gymnasium en liefde* (1936); *Het feestelijke leven* (1939); *Muziek over het water* (1940).

Uitgave:

De schuiftrompet (1947), verz. pr. met inl. van P.M. Ritter.

Literatuur:

W. Paap, *Literair leven in Utrecht tussen de beide wereldoorlogen* (1970); A. Visser, *Het klooster van St. Jurriaan* (1974); E. Mielen, *C.C.S.C., kroniek van een Utrechtse schrijver = Engelbewaarder*, 3 (1977-1978); J.G. Gaarlandt, *Utrecht, stad van zachte idioten* (1980), kro-cahier.

[J.G. Gaarlandt]

Cronyke van Brabant

Zie Alderexcellenste Cronyke van Brabant.

Crul, Cornelis

Zuidnederlands dichter (Antwerpen? ca 1500-ald. ca 1550). Koopman van beroep. Hij schreef in rederijkerstrant (kenspreuk: `Niet meer also, Crul') een *Carnation* (d.i. chronogram) op de brand van de Onze Lieve Vrouwekerk te Antwerpen in 1533. *Den gheestelijcken abc* is zijn hoofdwerk, een aangrijpende reformatorische geloofsbelijdenis in balladevorm. Verder schreef hij enkele kleinere gedichten in dezelfde geest, twee psalmbewerkingen, de satirische *Tweesprake van den rijcken ghierighen*, een *Schoone ende gheneuchlike historie of cluchte van Heynken de Luyere* (een geestige weergave van de avonturen van een Antwerpse losbol) en het hekeldicht *Mont toe borse toe*. Zijn vertaling van vier samenspraken van Erasmus, *Sommighe schoone Colloquien oft tsamensprekinghen uut Erasmo Roterodamo* bevat de *Cluchte van eenen dronckaert*, de `dramatische monoloog' van een man wiens bewustzijn door de drank zodanig is verruimd dat hij de wereld met al haar boos- en voosheid als vanuit de hemel overziet.

Uitgaven:

C. Kruyskamp (ed.), *Heynken de Luyere en andere gedichten* (1950); L. Roose (ed.), *Religieuze poëzie van C.C.* (1954).

Literatuur:

J.J. Mak, `Was C.C. rooms of hervormd?', in *Uyt ionsten versaemt* (1957); L. Roose, `Een nieuwe lezing van C.C.'s psalmbewerkingen [...'], in *Spiegel der Lett.*, 1 (1957); G. Degroote, `C.C.'s bewerking van Erasmus' colloquium Absurda in een werk van Johan Baptist Houwaert', in *Idem*, 4 (1960); B. Hermesdorf, `Die Historie van Heynken de Luyere. Rechtshistorische in- en uitzichten', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1960); G. Degroote, `Erasmofilie te Antwerpen in de eerste helft van de zestiende eeuw', in *De Gulden Passer*, 47 (1969); D. Coigneau, in *Nationaal biografisch woordenboek*, dl. 11 (1985).

[J.J. Mak en D. Coigneau]

D

Daele, Jan Emiel

Vlaams prozaschrijver en dichter (Gent 12.4.1942-ald. 14.2.1978). Studeerde Germaanse talen en kunstgeschiedenis in zijn geboorteplaats. Medeoprichter van het tijdschrift *Yang*. Redigeerde van 1966 tot 1968 het eenmansblad *Daele*, dat in Vlaanderen een zekere rol speelde bij de culturele veranderingen van de jaren zestig. Pleegde zelfmoord na eerst zijn tweede echtgenote te hebben doodgeschoten.

Zoals velen van zijn schrijvende leeftijdgenoten in het Nederlandstalige deel van België legde Daele zich toe op een experimentele vormgeving van zijn proza, met gebruikmaking van montageprocédés en versch. betekenisniveaus. Zijn stijl is nu eens barok, dan weer koel-rapporterend. Schreef ook documentaires, een libretto en een scenario voor een film.

Werken:

Verloren nachtboekbladen (1967), p.; *Een placenta* (1969), r.; *Erotische gedichten* (1971); *Lieve oma* (1971), r.; *Berichten en berechten. Een episch-muzikale teatersuite* (1971); *De achtervolgers* (1974), r.; *De moedergodinnen* (1975), r.; *De onbekende vader, een stukje autobiografie en een verhaal vol vergiffenis en verlangen* (1977), r.

Literatuur:

J. Brouwers, *Kladboek* (1979); D. van Berlaer-Hellemans, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980); J. Brouwers, in *De laatste deur* (1983).

[J. Goedegebuure]

Daems, Servaas Dominicus

Vlaams dichter en prozaschrijver (Noorderwijk 4.6.1838-Tongerlo 30.7.1903). Kanunnik van de premonstratenzer abdij van Tongerlo. Zijn gedichten zijn vooral keurig van vorm en afwisselend vroom en grappig. De titels spreken voor zichzelf: *Lierzangen* (1870), *Deugd en vreugd. Liederbundel voor brave zangers* (1877), *Suverlike liederkens* (1878), een goede namaakproeve van middeleeuwse poëzie; *Gedichten* (1879), *Luit en fluit* (1884), huiselijke poëzie, kluchtliederen, grappige legenden, cantaten, verheven liergedichten.

Daems vertaalde uit het Engels twee gewijde drama's van kardinaal Wiseman en schreef zelf *Sinte-Dymphna's marteldood* (1874). Tot zijn prozawerk behoort: *Voor twee vaders* (1868), *Blinde Agnes* (1874) en onder het pseudoniem Peeter Klein *De kruiwagens* (1869). Zijn vastenmeditaties genoten een zekere faam.

Literatuur:

G. Segers, `Pater D., een levensbeeld', in *Vlaamsche Kunstbode* (jan. en febr. 1904); W. van Spilbeek, `Levensschets van D.', in *Jaarboek Kon. Vl. Acad.* (1904); W. van Neylen, *Kanunnik D., zijn werken beschouwd als spiegel van zijn karakter* (1905); R. Sterkens, *S.D. en zijn letterkundige werken* (1935); *Brieven aan S.D.* (1935), met toel. door R. Sterkens.

[J. Vercammen]

Daen, Daniël

Zie Abma, G. Willem

Daisne, Johan

Ps. van Herman Thiery, Vlaams dichter en prozaschrijver (Gent 2.9.1912-ald. 9.8.1978). Studeerde economie en Slavische talen te Gent. Promoveerde in 1936 op een proefschrift over staathuishoudkunde. Van 1945 tot 1977 hoofdbibliothecaris van de Gentse stadsbibliotheek. Richtte met M. Coole en L. van Brabant het poëzietijdschrift *Klaver(en) drie* (1937-1947) op, was redacteur van *Werk* en het *Nieuw Vlaams Tijdschrift*. Administrateur van de Belgische Filmotheek.

Debuteerde met *Verzen* (1935). Hij noemde zijn gedichten programmatisch `uit en voor het leven'. Ze zijn eenvoudig, gevoelig, romantisch en meestal metrisch; een soort poëtisch dagboek. Er is vrijwel geen evolutie in zijn dichtwerk vast te stellen. De voornaamste van zijn talrijke bundels: *Breuken herleiden* (1936), *Het einde van een zomer* (1940), *Hermine-uit-de-storm* (1944), *Ikonakind* (1946), *Zevenreizenboek* (1947), *Het kruid-aan-de-balk* (1953, prijs van de stad Gent), *De nacht komt gauw genoeg* (1961) en *De droom is een herinnering aan dat wat nimmer is gebeurd* (1965).

In 1978 verschenen zijn *Verzamelde gedichten* en postuum *Gepijnde honing*. Zijn gedichten genoten geen onverdeelde bijval. Men vond ze vaak sentimenteel en ze gingen tegen de experimentele trends in. Wat men in elk geval aan de poëzie van Daisne niet ontzeggen kan, is een warme menselijkheid die van alle tijden is. In al zijn werken trouwens blijkt hij een humane moralist.

Behalve dichter is Daisne een belangrijk romanschrijver. Hij introduceerde het magisch-realisme in de Nederlandse roman - reeds in zijn eerste, *De trap van steen en wolken* (1942). Deze romantische roman

toont reeds een sterk persoonlijk taalgebruik. Daisne noemde zijn magisch-realisme `religieus gericht'. In 1966 verscheen *Wat is magisch-realisme?* een herdruk van het vroegere *Letterkunde en magie* (1958).

Een hoogtepunt in zijn werk is *De trein der traagheid* (eerst opgenomen in de bundel verhalen *Met dertien aan tafel* in 1950, afzonderlijk verschenen in 1963), verfilmd door André Delvaux onder de titel *Un soir un train*. Belangrijk voor de geschiedenis van de Nederlandse roman is *De man die zijn haar kort liet knippen* (1947, August Beernaertprijs van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde), een tragisch en wijs boek, waarin Daisne zijn levensvisie duidelijk in het verhaal verweefd. Het boek werd verfilmd en, zoals bijna alle romans van Daisne, vertaald in vrijwel alle Europese talen. *Lago Maggiore* (1957) is een optimistisch boek, geschreven na een zware ziekte en bekroond met de Arthur Merghelinckprijs van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde. *De neusvleugel der muze* (1959, driejaarlijkse staatsprijs) verscheen na het tweede internationale Filmfestival te Knokke, waar Daisne voorzitter was.

Opvallend is hier, zoals in zijn meeste werken, het autobiografische element. Sinds zijn jeugd oefende de film een sterke aantrekkingskracht op hem uit. Van de film heeft hij zijn levenswerk gemaakt, nl. in zijn viertalig *Filmografisch lexicon der wereldliteratuur* in 3 delen (1971, 1975, 1978). Hij gaf ook verschillende bundels `filmatiek' uit (het woord is van hem, zie zijn boek *Filmatiek, of de film als levenskunst*, 1956) o.a. *Zien en zijn* (1960), *De bioscopiumschuiver* (1963), *Fringilla* (1967), *Bloed op het witte doek* (1978) en postuum verscheen nog *Over oude en nieuwe rolprenten: de dingen die niet voorbijgaan* (1980). De roman *Hoe schoon was mijn school* (1961) bevat herinneringen aan zijn leraarstijd. In 1962 verscheen zijn roman *Baratzeartea* (Baskisch voor `ingang van de tuin'), de beschrijving van een reis met een `schim' naar Baskenland, om aan Pierre Benoit zijn boek over deze Franse schrijver te overhandigen. Het is `een verhaal van fictie, werkelijkheid en waarheid'. In de `tweeluikroman' *Reveillon, reveillon* (1966) legt hij nogmaals getuigenis af van zijn geloof in al wat een mensenleven kan adelen. *Ontmoeting in de zonnekeer* (1967) noemt hij zelf `een anti-Simenonroman'. In dat jaar ontving hij de internationale Koggeprijs voor zijn oeuvre.

Zijn novellen en verhalen bundelde hij in o.a. *Zes domino's voor vrouwen* (1944), *Schimmen om een schemerlamp* (1947), *Met dertien aan tafel* (1950), *De vier heilsgeliefden* (1955), *Charaban* (1965). Sommige, w.o. *Het eiland in de Stille Zuidzee* (1949), verschenen afzonderlijk. Zijn journalistiek werk is nauw verwant met zijn literair oeuvre. Het bevat zowel aforismen als wijze anekdoten en korte, vaak epigrammatische gedichten. Selecties daaruit verschenen in *Met een inktvlek geboren* (1961) en *Ganzeveer en kogelpen* (1965). Behalve hoorspelen en filmscenario's schreef Daisne de toneelstukken *De charade van Advent* (1942) en *De liefde is een schepping van vergoding* (1946) bevattende: *Veva, Het zwaard van Tristan* (driejaarlijkse staatsprijs) en *Tine van Berken* (1945). Er is geen wezenlijk verschil tussen het toneelwerk en het overige werk. Men heeft gezocht naar een reden waarom Daisne na 1946 het toneel links liet liggen. Reeds vroeg toonde hij een bijzondere belangstelling voor Russische taal- en letterkunde. Een reis naar de Sovjetunie resulteerde in *Stof op het Kremlin* (1935) en een literaire geschiedenis met bloemlezing, *Van Nitsjevo tot Chorosjo* (= Van niets tot het is goed, m.a.w. van prins Igor tot Ilja Ehrenburg; 1948) met geslaagde rechtstreekse vertalingen.

Werken:

Afreacties en funderingen (1937), p.; *Kernamout* (1938), p.; *Drie-hoog-voor* (1945), p.; *Tale Quale, zoals het reilt...* (1945), p.; *De nacht staat op een kier* (1946), p.; *De man die zichzelf optelefoneerde* (1947), t.; *De Hollandse reis* (1947), reportage; *Hedendaagse filmkunst* (1948), essay; *Lantarenmuziek* (1957), essay; *De vierde engel* (1958), nov.; *Ik heb u alles gegeven...* (1962), bloeml.; *Als kantwerk aan de kim* (1965), r.; *Afscheid van de dag* (1965), p.; *Twee schelpen en wat gruis* (1967), verh.; *De Engelse groetenis* (1967), p.; *Met zeven aan tafel* (1967), verh.; *Trefwoorden* (1975), aforismen; *Winterrozen voor een kwakzalver* (1976), verh.; *De droom maakt alles waar* (1977), aforismen.

Literatuur:

J. Schepens, *J.D. als dichter* (1946); F. Closset, *J.D., poète, romancier, dramaturge, essayist flamand* (1954); R. Lanckrock, *J.D.* (1956); A. Demedts, *J.D.* (1963); J. Weisgerber, in *Aspecten van de Vl. roman* (1964); F.P. Huygens, *Kennis maken met J.D., dossier 20.174* (1968); `J.D. 60', in *Pan*, 19, 3 (1972); R. Henrard, `Eros en Thanatos of J.D. en J. Hamelink', in *Spiegel der Lett.*, 4 (1973-1974); B. Kemp, *J.D.* (1974); `J.D., een terugblik', spec. nr. van *Yang*, 80-81 (1978); H. Speliers, *De pool van de droom. Van en over J.D.* (1983); P. van Aken, in *Kritisch lexikon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1984).

[J. Vercammen]

Dale, Jan van den

Middelnederlands dichter (Diest ca 1460-Brussel 1522). Rederijker. Werd in 1498, bij de stichting, lid van de broederschap Onze Lieve Vrouwe van de Zeven Weeën te Brussel en was factor van de kamers De Mariacrans en De Violette, later De Leliebroeders, waar hij Jan Smeken na diens dood in 1517 opvolgde. Ook was hij stadsdichter van Brussel. Van hem zijn twee gedichten bewaard: *De stove*, waarin behandeld wordt wie de baas in het gezin moet zijn, en *De ure vander doot*, een nieuwjaarsgedicht, overgeleverd in een druk uit ca 1581, bij Jan van Ghelen vervaardigd. Voorts schreef hij de ode *Lof Hostie* en het refrein *Lieve heere verleent my patientie*. Dit laatste is overgeleverd in een door J. Michiels bijeengebrachte 16de-eeuwse verzameling *Refreynen*. Alle werken stammen uit het begin van de 16de eeuw.

Uitgaven:

G. Degroote (ed.), *J.v.d.D. Gekende werken* (1944); A. van Elslander (ed.), `Een onbekend Refrein van J.v.d.D.', in *Jaarb. De Fonteine* (1946-1947).

Literatuur:

G. Degroote, `J.v.d.D.', in *Revue Belge de Philologie et d'Histoire*, 25 (1947) en 26 (1948); Idem, `J.v.d.D.', in *De Gulden Passer*, 26 (1948); W. van Eeghem, `J.v.d.D.', in *Brusselse dichters*, zesde reeks (1966).

[F. van Thijn]

Danser, Johan Gustaaf

Nederlands dichter (Kralingen 27.10.1893-Rotterdam 27.3.1920). Doorliep de hbs te Rotterdam en studeerde aan de Academie voor Beeldende Kunsten in Den Haag. Ofschoon daarna werkzaam als tekenleraar, ging zijn hart uit naar de letteren; zijn plannen om alsnog Nederlands te studeren kwamen echter niet tot uitvoering. Tamelijk afgezonderd levend, maakte hij zich een veelzijdige ontwikkeling eigen. Al vroeg begon hij met het schrijven van sonnetten in beheerste, klassieke stijl, vol overpeinzing en bezinning, overeenkomstig de opvattingen van Verwey en diens jongere geestverwanten zoals Van Eyck. In september 1913 debuteerde Danser met een kleine reeks sonnetten in Verwey's maandschrift *De Beweging*; ook andere groepen gedichten zijn in latere jaargangen van dat blad gepubliceerd. Zijn eerste werk bundelde hij onder de titel *Ontmoetingen* (bibliofiele uitgave 1917).

In 1918 werd hij ernstig ziek, de kwaal verergerde later tot tuberculose. Na zijn vroege dood bezorgden zijn vrienden Greshoff en Van Krimpen een bundel *Gedichten* (1922), waarin een herdruk van *Ontmoetingen*.

Uitgave:

J. Staal (ed.), *Verzameld werk* (1957), met bibl.

Literatuur:

A. Verwey, in *Proza*, dl. 4 (1921); J.C. Bloem, in *Verzamelde beschouwingen* (1950); G.H. 's-Gravesande, in D. Kroon (ed.), *Vergeten en gebleven: literaire beschouwingen* (1982).

[G. Stuiveling]

Datheen, Petrus

Ook Dathenus, eig. Da(e)ten of Daets, Zuidnederlands theologisch prozaschrijver en dichter (Kassel, Frans-Vlaanderen, 1530/1532-Elbing, Oost-Pruisen, 17.3.1588). Datheen verliet op 19-jarige leeftijd het karmelietenklooster te Ieperen, trad op als calvinistisch prediker, week uit naar Londen en volgde daar een predikantenopleiding. Werd predikant van de Nederlandse vluchtelingengemeente te Frankfort (1555-1562), daarna tot 1583 te Frankenthal (Pfalz). Zijn verblijf daar werd onderbroken door vele reizen. In Gent predikte hij in 1566 en van september 1578 tot augustus 1579. Verzette zich met Hembyze en Van Rijhove tegen de pacificatie en tegen de fransgezinde politiek van Willem van Oranje. Zijn laatste verblijf in Holland eindigde met gevangenneming (oktober 1584). Twee maanden later vertrok hij naar Noord-Duitsland en stierf, als leraar aan een gymnasium, te Elbing.

Datheen schreef een aantal theologisch-polemische en apologetische geschriften in het Latijn, Nederlands en Duits. Vertaalde in 1563 de *Heidelbergse catechismus* en berijmde de 150 Psalmen. Van deze berijming: *De Psalmen Davids, ende ander lofsanghen* verscheen de eerste uitgave in 1566. Uit 1566 en 1567 stammen andere uitgaven, ook onder andere titels. Datheen vertaalde, om overeenstemming met de Franse kerken te verkrijgen, het Geneefse psalmboek (het `Hugenotenpsalter'), dat in 1562 tot stand was gekomen en 49 berijmingen van Clément Marot en 101 van Théodore de Bèze bevatte. Datheens berijming draagt het stempel van zijn tijd: hij houdt geen rekening met de melodische accenten en gebruikt veel stoplappen. De vers- en zinsstructuur is eenvoudig. Vaak blijft Datheen beneden zijn origineel, soms overtreft hij het. De berijming werd vrijwel onmiddellijk in de gereformeerde kerken in de Nederlanden en daarbuiten ingevoerd, verdrong die van Jan Utenhove, en handhaafde zich, ondanks de steeds toenemende kritiek, tot 1773. Thans is ze nog bij eni-

ge oudgereformeerde gemeenten, voornamelijk in Zeeland, in gebruik.

Het vroegere ongunstige oordeel over de poëtische kwaliteiten van Datheens werk werd herzien door Albert Verwey, daarna door W.A.P. Smit en G.A. van Es.

Literatuur:

Th. Ruys Jr., *P.D.* (1919); A. Verwey, *H.L. Spieghel* (1919); W.A.P. Smit, *Dichters der reformatie in de zestiende eeuw* (1939); G.A. van Es, *Gesch. v.d. letterk. der Nederlanden*, dl. 3 (1944); W.A.P. Smit, `Samenhang tussen de Psalmenberijmingen van Utenhove, D. en Marnix', in *Album Prof.Dr. Frank Bauer* (1948); S.J. Lenselink, *De Nederlandse Psalmberijmingen in de 16e eeuw* (1959); D. Coigneau, `Calvinistische lit. te Gent tot 1584', in *Jaarb. De Fonteine* (1980-1981); W. Kloppenburg, `Psalmberijmingen in Nederland: een poging tot inventarisatie', in *Orgel*, 78 (1982).

[S.J. Lenselink]

Daum, Paulus Adrianus

Nederlands journalist en romanschrijver ('s-Gravenhage 3.8.1850-Laag-Soeren 14.9.1898). Eerst werkzaam bij de spoorwegen te Utrecht, daarna redacteur van het dagblad *Het Vaderland*. In 1878 vertrok hij als journalist naar Nederlands-Indië. Hij was eerst redacteur van het Semarangse dagblad *De Locomotief* en daarna van *Het Indisch Vaderland*. In 1885 richtte hij het *Bataviaasch Nieuwsblad* op, waarvan hij tot zijn dood hoofdredacteur bleef. Daum schreef onder het ps. Maurits een tiental romans, die eerst als feuilleton in zijn krant verschenen.

Daum die zich erop beroemde alle romans van Zola te hebben gelezen, ging evenals deze van de werkelijkheid uit. Hierin ligt een verklaring van zijn populariteit in Indië; de Europese samenleving herkende niet alleen personen en toestanden, maar ook zichzelf. Daum was geen psycholoog, maar een uitstekend mensenkenner. Hij geeft geen karakteranalyses, hij zet zijn figuren alleen neer zoals ze zijn, met hun kleine en grote hebbelijkheden. Hij haatte ze niet, hij kon ze ook niet liefhebben, maar slechts als een sceptisch schrijvend toeschouwer om hen glimlachen.

Al zijn boeken eindigen met een ontgoocheling, met eenzaamheid en vaak ook met een volledig verval. Met zijn scherpe kijk op het Indische leven van de jaren tachtig, was Daum bijzonder gevoelig voor dit `Indische verval' van een hele familie, zoals de Uhlstra's in zijn roman *`Ups' en `Downs' in het Indische leven* (1892) of van één mens zoals Van Brakel in *H. van Brakel, ing. B.O.W.* (eigenlijk het derde deel van de tetralogie *In en uit 's Lands dienst*, 1889-1890). In zijn romans is hij een geboren verteller, de onovertroffen kroniekschrijver van `tempo doeloe', bij iedereen bekend als `Pa'tje Daum'. Door zijn feuilletonistische werkwijze is zijn werk niet altijd van dezelfde kwaliteit, maar elk boek bevat bladzijden die blijk geven van zijn uitzonderlijk schrijftalent.

Na zijn dood raakte hij vergeten tot hij in 1930 herontdekt werd door Du Perron, terwijl er omstreeks 1980 zelfs sprake is van een hausse in de waardering die men voor zijn werk heeft.

Werken:

Van de suiker in de tabak (1883); *Goena Goena* (1887); *Hoe hij Raad van Indië werd* (1888); *Nummer elf* (1893); *Aboe Bakar* (2 dln., 1894).

Uitgaven:

H. van Brakel, ing. B.O.W. (1976), met voorw. van R. Nieuwenhuys; *Hoe hij Raad van Indië werd* (1978), met inl. van G. Termorshuizen; G. Termorshuizen (ed.), *De Van der Linden's* (1978); *Nummer elf* (1978), ingel. door R. Nieuwenhuys; G. Termorshuizen (ed.), *Aboe Bakar* (1980); G. Termorshuizen (ed.), *Ups en downs in het Indische leven* (1983).

Literatuur:

R. Nieuwenhuys, `Maurits, Romanschrijver van Tempo Doeloe', in *Tussen twee Vaderlanden* (1959 en 1967); W. van de Velde-de Vries, `De "stille kracht" bij D. en Couperus', in *Firapeel* (1968); R. Nieuwenhuys, in *Oost-Indische Spiegel* (1978^3); G. Termorshuizen, `P.A.D., journalist van Tempo Doeloe', in *De Engelbewaarder. Winterboek* (1978).

[R. Nieuwenhuys]

Dautzenberg, Johan Michiel

Vlaams dichter (Heerlen 6.12.1808-Elsene 4.2.1869). Was achtereenvolgens werkzaam als secretaris, notarisklerk, (hulp)onderwijzer, huisleraar en boekhouder. Hoewel afkomstig uit Nederlands Limburg, was hij `de eerste volkomen-bewuste letterkundige in Vlaanderen' (A. Vermeylen). In 1850 gaf hij een bundel *Gedichten* uit. Zijn *Verspreide en nagelaten gedichten* werden in 1869 uitgegeven door zijn schoonzoon F. de Cort.

Zijn gedichten verraden sterke Duitse invloed. Hij vertaalde *Loverkens* van Hoffmann von Fallersleben. Voor sommige gedichten gebruikte hij een middeleeuws aandoende taal, maar later zocht hij het meer in de klassieke oudheid en schreef sapphische strofen en hexameters, zoals hij had besproken in zijn *Beknopte prosodie der Nederduitsche taal* (1859). Hij vertaalde de *Oden* van Horatius, die echter veel later (1923) werden gepubliceerd.

Door zijn voor die tijd ongewone metriek oefende hij invloed uit op andere Vlaamse dichters. Zijn poëzie is fris en naïef, soms

sentimenteel, soms vrolijk maar nooit weemoedig.

In 1857 richtte hij het tijdschrift *De Toekomst* op, dat hij tot zijn dood redigeerde en waarin hij vooral over opvoeding en onderwijs schreef.

Werken:

De doop (1867); *De moriljen* (1867).

Uitgave:

Bloemlezing uit zijn werken (1908), met levensbericht en inl. door A. Sauwen.

Literatuur:

L. Schols, `Levensschets van J.M.D.', in *Publications de la Société hist. et arch. de Limbourg*, dl. 6 (1869); H.J. Eymael, *J.M.D. Toespraak bij de herdenking van 's dichters honderdsten geboortedag* (1908); J. Boucherij, `De dichter J.M.D.', in *Versl. en Meded. der Kon. Vl. Acad.* (1908); M. Sabbe, `Dautzenbergiana', in *Versl. en Meded. der Kon. Vl. Acad.* (1922); A.E. van Beughem, *J.M.D., 1808-1869. Schets van zijn strijd op taal- en letterkundig gebied* (1935); L. Valcke, `J.M.D. Eén lid van het Klaverblad Van Duyse, Van Dam, D.', in *Wetenschappelijke tijdingen*, 32 (1973); L. Swerts, `De vernieuwer J.M.D.', in *Papieren vogels* (1978).

[J. Vercammen]

David, Jan-Baptist

Vlaams prozaschrijver, taal- en letterkundige en historicus (Lier 25.1.1801-Leuven 24.3.1866). Kanunnik, hoogleraar Nederlands en geschiedenis aan de katholieke universiteit te Leuven, waar hij de stichting van het studentengenootschap Met Tijd en Vlijt bevorderde. Medewerker van J.F. Willems, met wie hij in 1836 te Brussel de Maetschappij ter Bevordering der Nederduytsche Tael- en Letterkunde oprichtte. Voorzitter van het eerste Taelcongres, door genoemd genootschap bijeengeroepen en wel beschouwd als het begin van de Vlaamse Beweging. Ook voorzitter van het tweede Taal- en letterkundig congres te Amsterdam in 1850. Van deze congressen om de twee jaar beurtelings in Noord en Zuid, ging het initiatief uit tot het samenstellen van een *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, opgedragen voor het Zuiden aan David en voor het Noorden aan De Vries en Te Winkel. De eerste aflevering verscheen in 1864.

Toen de `spellingsoorlog' was uitgebroken bij pogingen om tot een eenheidsspelling te komen in het Zuiden, stichtte hij *De Middelaer* (1840-1843). Het is aan David en

zijn medestrijders te danken, dat men al spoedig tot een spellingseenheid kwam in Noord en Zuid.

David schreef een *Nederduytsche spraekkunst* (2 dln., 1833-1835) en bezorgde nieuwe uitgaven, met aantekeningen en verklaringen, van vroegere schrijvers, o.a. Van Maerlants *Rymbybel* (4 dln. 1858-1864), en *Werken van Jan van Ruusbroec* (5 dln., 1858-1868), maar ook van werken van Bilderdijk. Voorts schreef hij een *Geschiedenis van Sint-Albertus van Leuven* (1843), een *Geschiedenis van de stad en de heerlykheid van Mechelen* (1854) en een groots opgezette maar onvoltooid gebleven *Vaderlandsche historie* (10 dln., 1842-1864). Ook bestaat er van zijn hand een verzorgde vertaling van de *Imitatio Christi*.

Door zijn soepele stijl werd hij met Willems tot de beste prozaschrijvers van zijn tijd gerekend. Als verzet tegen het `Willemsfonds' (sedert 1851), werd in 1875 te Leuven het `Davidsfonds' gesticht.

Literatuur:

L. Wils, *Kanunnik J.D. en de Vlaamse Beweging van zijn tijd* (1956), met bibl.; H. van Gijsel, *Voor godsdienst, taal en volk. Het leven van kanunnik J.D.* (1968); A. Lens, *J.B.D.* (1975).

[J. Vercammen]

Debrot, Cola

Eig. Nicolaas, Nederlands prozaschrijver en dichter (Bonaire 4.5.1902-Amsterdam 2.12.1981). Studeerde in Nederland en was als arts werkzaam te Amsterdam. In 1948 keerde hij voor een aantal jaren terug naar zijn geboorteland. Hij was directeur van het kabinet van de gevolmachtigde minister van de Nederlandse Antillen te Den Haag en werd daarna gouverneur van de Antillen.

Debrot debuteerde met een lange novelle in het maandblad *Forum* (1934-1935): *Mijn zuster de negerin* (1935). Hij beschrijft hierin de terugkeer naar zijn geboorte-eiland, na een langdurig verblijf in Europa, van Frits Ruprecht. Diens gevoel van broederlijke verbondenheid met het volk waaruit hij stamt is zo groot, dat hij een negerin wil trouwen. Wanneer hij denkt dat verlangen te kunnen verwezenlijken in een jeugdvriendinnetje, blijkt zij inderdaad zijn zuster, dochter van zijn vader.

Debrot heeft behalve enkele bundels gedichten nog een tweetal novellen gepubliceerd. Met *Dagboekbladen uit Genève* (1963 en 1977) heeft hij dit genre tot literatuur van hoog niveau ontwikkeld.

In 1982 werd de novelle *De vervolgden* uitgegeven. Het verhaal speelt op de Benedenwindse Eilanden tijdens de Spaanse verovering in de eerste helft van de 16de eeuw. Het laat in een historische context de problemen van een gemengde bevolking zien.

Werken:

De verloving (1941), nov.; *Bekentenis in Toledo* (1945), p.; *Navrante zomer* (1946), p.; *Bid voor Camille Willocq* (1946), nov.; *Bewolkt be-*

staan (1948), r.; *De afwezigen* (1952), p.; *Tussen de grijze lijnen* (1977), p.

Uitgave:

Verzameld werk (1985).

Literatuur:

J. van de Walle, in *Beneden de wind. Herinneringen aan Curaçao* (1974); C.G.M. Smit en W.F. Heuvel, in *Autonoom. Nederlandstalige literatuur op de Antillen* (1975); W. Rutgers, `C.D. en Luc Tournier', in *Ons Erfdeel*, 22 (1979).

[R. Nieuwenhuys]

Decker, Jeremias de

Noordnederlands dichter (Dordrecht aug. 1609-dec. 1666). Vader en moeder beiden om het geloof uitgeweken uit Antwerpen. Vader `cruydenier' (handelaar in specerijen e.d.) te Dordrecht en vanaf 1616 te Amsterdam; na 1620 `makelaar', in welk beroep Jeremias hem assisteerde. Ongehuwd. Dooplid van de gereformeerde kerk; heeft geen belijdenis gedaan, daar hij geen keuze kon doen tussen calvinist en remonstrant. Zijn werk is gereformeerd te bestempelen en wel bepaald ethisch- en piëtistisch-gereformeerd. Bevriend o.a. met Rembrandt, die zijn portret schilderde in 1660.

Oudste dateerbare gedichten van 1631. Eerste publikatie: *Puntdichten* (1650). In 1651 verscheen de eerste druk van `Goede Vrydagh' in *Verscheyde Nederduytsche gedichten, Van Grotius, Hooft, Barlaeus, Vondel e.a.* (verzameld door G. Brandt), wel een bewijs hoezeer zijn werk in de smaak viel; dit gedicht werd tijdens zijn leven nog driemaal herdrukt, o.a. in zijn *Gedichten* (1656), waarin ook opgenomen is zijn treurspel *Baptistes of Dooper*, door hem vertaald uit het Latijn van G. Buchanan (1ste druk 1652). De dichter verzamelde zijn werk onder de titel: *Rymoeffeningen, verdeelt in dry boecken* (1659). Een zo goed als volledige uitgave van het werk van De Decker is de uitgave der *Rymoeffeningen* van 1702, doordat er aan is toegevoegd *Lof der geldsucht, ofte Vervolg der rymoeff. Verdeelt in twee boecken*. Een slordige en onbetrouwbare herdruk darvan is *Alle de rym-oeffeningen* van 1726 (vermeerderd met een levensbeschrijving door M. Brouërius van Nidek). Met zijn ruim 750 puntdichten neemt hij, naast Roemer Visscher en Huygens, een belangrijke plaats in onder de epigrammendichters; vooral in het meditatieve genre blinkt hij uit. Zijn satirisch talent komt ook tot zijn recht in *Lof der geldsucht* (voor het eerst postuum uitgegeven in 1667), geschreven in de trant van Erasmus' *Lof der zotheid*. Felle hekeling treft men soms aan in zijn antiroomse en vaderlandse poëzie. Daarnaast eenvoudige lyrische poëzie als bijv. `Lente-lied'. Tot zijn mooiste dichtwerk is te

rekenen zijn vijfdelige suite in memoriam patris *Suchten en tranen over 't lyck myns vaders, overleden den 16 mey, 1658*. In zijn eigen tijd, in de 18de en de eerste helft der 19de eeuw werd hij zeer gewaardeerd. Daarna kwam een periode van verguizing, tot ca 1910 Kloos, Verwey en vooral De Raaf hem in ere herstelden.

Uitgaven:

J. Karsemeyer (ed.), *J.d.D. Bloemlezing uit zijn gedichten* (1936), met inl.; H. Godthelp (ed.), *Goede Vrijdagh* (1941); W.J.C. Buitendijk (ed.), *J.d.D. Goede Vrijdag* (1978^2), met bibl.

Literatuur:

J. de Vries, *J.d.D.* (1807); G. Penon, *Bijdr. tot de Gesch. der Nederl. letterk.*, dl. 1 (1880); K.H. de Raaf, `J.d.D. 1609-1666', in *De Nieuwe Gids*, 1 (1912); J. Koopmans, `J.d.D. als cultuurbeeld uit zijn puntgedichten', in *Nieuwe Taalg.*, 10 (1916); J. Karsemeijer, *De dichter J.d.D.* (1934), diss., met bibl.

[W.J.C. Buitendijk]

Decorte, Bert

Eig. Joannes Martinus Albert, Vlaams dichter (Retie 2.7.1915). Ambtenaar, na zijn pensionering adviseur hoofd van dienst bij het ministerie van Nederlandse cultuur. Zijn eerste bundel, *Germinal* (1937), gaf een verrassend nieuwe klank. Een overweldigend vitalisme, een rijke verbeelding en een ongecompliceerde levenshouding zijn steeds opvallende kenmerken van zijn poëzie gebleven. In *Orpheus gaat voorbij* (1940) echter is zijn uitbundigheid wel getemperd door bezinning. *Een stillere dag* (1942) is een bundel sonnetten.

In *Refreinen* (1943), waarvoor hij de driejaarlijkse staatsprijs ontving, is de vinnigheid van vroeger terug, met een gerijpte ambachtelijke virtuositeit. Hierin is een echo te horen van Villons galgenhumor. In 1949 verscheen *Aardsch gebedenboek*. Uit die beide bundels blijkt een voorkeur voor de volkse ballade. *Profaan brevier* (1964) bevat een keuze uit zijn gedichten; *Kruis of munt* (1970) `verspreide rijmen en dichten'. In 1971 volgde een autobiografie, *Kortom*, en in 1974 zijn *Verzamelde gedichten*.

Zijn belangstelling voor oosterse poëzie blijkt uit *Yoshiwara* (1942), bewerkingen van geishaliedjes, en *Japanse motieven* (1956), later gecombineerd in *Japanse motieven* (1976). Hij stelde intussen een aantal opmerkelijke bloemlezingen samen als *Het geuzenlied* (1951), *Van heer Halewijn tot vrouw Griese* (1959), *Gedicht en omgedicht* (1960), *W.G. Foquenbroch* (1965) en

In 't zot, in 't vroed, in 't amoureus (1970), refreinen van rederijkers.

Hij vertaalde o.a. Baudelaire (*Les fleurs du mal*, 1946), François Villon (1948 en 1956), Louis Labé (1953) en vele anderen.

De mooie ontrouw (1972) bevat een keuze van door hem vertaalde gedichten van 1930 tot 1970. Verder verschenen ook monografieën van zijn hand.

Literatuur:

M. Rutten, *Tucht en ontucht in de poëzie van H. Hensen en B.D.* (1941); C.J.E. Dinaux, in *Gegist bestek*, dl. 2 (1961); A. Vandeghinste, in *Ontmoetingen... met 73 Vlaamse kunstenaars* (1974); R. de Backer-van Ocken en H.F. Jespers, in *Meded. Vereniging v. Vl. letterkundigen*, 137 (1981).

[J. Vercammen]

Deel, Tom van

Nederlands dichter en criticus (Apeldoorn 21.2.1945). Docent moderne Nederlandse literatuur aan de Universiteit van Amsterdam. Werkt daarnaast als criticus voor het dagblad *Trouw*. Zijn boekbesprekingen bundelde hij in *Recensies* (1980).

Van Deel schreef aanvankelijk een persoonlijke en anekdotisch getinte lyriek, met een sterk ironische ondertoon, maar gaandeweg wordt zijn poëzie bepaald door het thema van een problematische werkelijkheidsbeleving. Hierin toont hij overeenkomst met zijn vroegere mederedacteuren van het literaire tijdschrift *De Revisor*, D.A. Kooiman en N. Matsier. In zijn poging vast te leggen wat is, komt de dichter niet verder dan een registratie van wat voorbij is: `afbeelden van leegte' (R. Kopland). Zijn affiniteit met de dichter Chr.J. van Geel blijkt uit de publikatie *Gedichten bij tekeningen* (1975).

Werken:

Strafwerk (1969), p.; *Recht onder de merels* (1971), p.; *Klein diorama* (1975), p.; *Lees eens een gedicht* (1971), bloeml.; *Lees nog eens een gedicht* (1977), bloeml.; *De vogel* (1979), bloeml.; *Bij het schrijven: gesprekken met Rutger Kopland, Gerrit Krol, Jan Kuijper, Willem Brakman en Jeroen Brouwers* (1979).

Literatuur:

R. Kopland, `Want waar verdwijnt is hopeloos bewegen', in *Tirade*, 225 (1977); J. Diepstraten, interview in *Bzzlletin*, 1 (1982-1983).

[J. Goedegebuure]

Deelder, Jules

Eig. Justus Anton, Nederlands dichter en prozaschrijver (Rotterdam 24.11.1944).

Een van de heel weinige performers (= publiekdichters) in de Nederlandse poëzie. Achter een aansprekend mengsel van surrealisme, absurditeit en parodie gaat een verbeten gevecht schuil om in de moderne tijd niet de dupe te worden van talloze gruwelen.

Hoewel zijn werk, poëzie en proza en tv-programma's, het in de eerste plaats moet hebben van mondelinge overdracht, geven ook zijn teksten op schrift, alle gekenmerkt door de door hemzelf uitgevonden term `neonrealisme', blijk van grote slagvaardigheid. Door zijn isoleringstechniek (het losmaken van citaten uit hun context) en nastreven van ready-mades is hij verwant aan de schrijvers van *De Nieuwe Stijl* (Vaandrager, Sleutelaar, Verhagen, Armando).

Werken:

Gloria Satoria (1969), p.; *Dag en nacht geopend* (1970), p.; *Boe!* (1972), p.; *De zwarte jager* (1973), p.; *Proza* (1976); *Moderne gedichten* (1979); *Sturm und Drang* (1980), p.; *Schöne Welt* (1982), verh.; *Junkers 88* (1983), p.; *Modern passé* (1984), verh.

Literatuur:

B. den Uyl, interview in *Hollands Diep*, 3 (1977); F. van Dijl, in *Schrijvers op de rand van '80* (1979).

[R. Bloem]

Defresne, August

Eig. Marie Antonius Andreas Augustus, Nederlands proza- en toneelschrijver (Maastricht 6.11.1893-Amsterdam 2.4.1961). Studeerde Nederlandse letteren te Amsterdam en wijdde zich sedert 1916 aan scheppend werk. Vooral in de jaren dertig gaf hij met Albert van Dalsum stuwing en richting aan het toneel in Nederland, door zijn opkomen voor het getuigende eigentijdse toneel. Als schrijver voor het theater staat hij tussen het naturalisme en het expressionisme in. Met het ene verbinden hem zijn sociaal-politieke bedoelingen en zijn dialoogkunst, met het andere zijn vragen naar het Ik, dat geplaatst is tussen zijn menszijn en de eeuwigheid. Vele van zijn stukken werden met succes opgevoerd, sommige ook in het buitenland.

Behalve enkele minder belangrijke romans, zoals *Een avond in Amsterdam* (1946) en *Professor Kasper* (1950), schreef hij veel gelezen politieromans en detectives als *Moord* (1941) en *De inbreker* (1961).

Werken:

De psychologie van `Van den vos Reynaerde' (1920); *Moordromance* (1921), t.; *De woonschuit* (1924), t.; *Lord Lister legende* (1925), t.; *De uitvreter* (1926), t.; *Andere leiders* (1928), t.; *Het eethuis* (1931), pr.; *De wonderlijke familie* (1937), pr.; *Het onbewoonde eiland* (1941), t.; *Pension Rustig* (1942), onder ps. W. Burgers, pr.; *De naamlozen van 1942* (1945), t.; *Het eeuwige toeval?* (1958), t.; *Het gehucht* (1958); `Iets over de psychologie der toneelspelers', in *Nederl. Tijdschr. voor de psychologie* (1962); *Het toneel tussen waarheid en schoonheid* (1964).

Literatuur:

W.Ph. Pos, *De toneelkunstenaar A.D., toneelschrijver, regisseur, toneelleider* (1971); A. Visser, in *3 klassieken uit de Nederl. misdaadlit.* (1981).

[H.H.J. de Leeuwe]

Deken, Agatha

Nederlandse prozaschrijfster en dichteres (Amstelveen 10.12.1741-'s-Gravenhage 14.11.1804). Verloor jong haar ouders en werd in het Collegianten-weeshuis te Amsterdam opgevoed `voor de dienstbare stand'. Werkzaam bij de familie Bosch raakte zij bevriend met de ziekelijke dochter Maria; in hun piëtistische vroomheid deden beide aan poëzie, die zij te zamen uitgaven onder de titel: *Stichtelijke gedichten* (1775). Een brief aan Betje Wolff-Bekker, vol verwijten wegens haar zgn. werelds gedrag en haar luchthartige spot met kerkelijke zaken, leidde tot een kennismaking, daarna tot een intieme vriendschap en een levenslange literaire samenwerking.

Aagje Deken woonde na de dood van ds. Wolff samen met Betje Wolff in de Beemster, daarna in De Rijp, dan in Beverwijk. Samen weken zij als overtuigde patriotten in 1787, bij de komst van de Pruisische hulptroepen voor de Oranjepartij, uit naar Frankrijk (Trévoux); eerst in 1797 keerden zij naar Holland terug, oud en verarmd. In deze laatste jaren verschenen van Aagje's hand: *Mijn offerande aan het vaderland* (1799), *Liederen voor den boerenstand* (1804) en postuum *Liederen voor ouders en kinderen* (1805). Voor de romans en verdere gegevens zie Wolff-Bekker.

[G. Stuiveling]

Dekker, Eduard Douwes

Zie Multatuli

Dekker, Maurits Rudolph Joël

Nederlands roman- en toneelschrijver (Amsterdam 16.7.1896-ald. 7.10.1962). Autodidact die na een moeilijke jeugd (alleen lo) versch. baantjes had, tot hij zich aan de letteren wijdde. Geëngageerd socialistisch auteur; moest tijdens de bezetting onderduiken en zijn werk werd verboden.

Na een onopgemerkt debuut vestigde hij de aandacht op zich met de onder ps. Boris Robazki gepubliceerde roman *Waarom ik niet krankzinnig ben* (1929), de zelfverdediging van een neuroticus die zijn geliefde heeft gedood.

Schiep sindsdien een omvangrijk oeuvre, gekenmerkt door fel revolutionaire bewogenheid (*Brood*, 1932) en belangstelling voor het actuele wereldgebeuren: Duitse bezetting (*De laars op de nek*, 1945), atoomgevaar (zijn veel opgevoerd en vertaald toneelstuk *De wereld heeft geen wachtkamer*, 1949). Realistische schilderingen van de - meestal Amsterdamse - samenleving worden in zijn romans gepaard aan een diepgaande karaktertekening van de heldenfiguur. Een aparte plaats neemt zijn historische romantrits *Oranje en de opstand der Nederlanders* (1935-1936) in. Dekker werd meermalen gelauwerd: prijs van de Stichting Kunstenaarsverzet (1949), Marianne Philipsprijs (1955) en de Jan Campertprijs (1956).

Werken:

Doodenstad (1920); *Homo cantat* (1924); *C.R. 133* (1926); *Zijn wereld* (1928); *De aarde splijt* (1930); *De man die een ander was* (1931); *Amsterdam* (1931); *Reflex* (1932); *De menschen meenen het goed met de menschen* (1934); *Aan beide kanten van de drempel* (1934); *Het merkteken* (1949); *Amsterdam bij gaslicht* (1949), mem.; *De afgrond is vlak voor uw voeten* (1952).

Literatuur:

D. de Jong, *M.D., zijn persoon en zijn werk* (1946); N.A. Donkersloot, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk.* (1962-1963); W.J. Simons, in *Hakken en spaanders* (1970); J. Spierdijk, in *Andermans roem* (1979).

[W. Gobbers]

Delf, Dirc van

Middelnederlands schrijver (Delft ca 1365-?). Trad te Utrecht in de orde der dominicanen en doceerde theologie aan de universiteiten van Erfurt (1396) en Keulen (1403). Vervulde hoge functies in zijn orde en werd o.a. in verband met het westerse schisma en de verslapte regeltucht aangesteld als vicaris van de kloosters in Gent en Ieper (1399). Eind 1399 werd hij door hertog Albrecht van Beieren naar Den Haag geroepen om de functie van hofkapelaan te vervullen. Na de dood van de hertog (dec. 1404) is het spoor van Dirc van Delf verloren gegaan.

Voor de vorst en zijn familie, het hof en in het algemeen alle `wairlike lude' (wereldlijke lieden) schreef hij zijn monumentale *Tafel van den kersten ghelove* (ca 1404), een handboek over de godgeleerdheid, aangepast aan een lekenpubliek en volgens een praktische methode, waarbij geloofs- en zedenleer als het ware dooreen zijn gestrengeld en waarbij liturgie en exempels niet worden verwaarloosd.

Voor de systematische rangschikking der hoofdstukken volgt hij Thomas van Aquino's *Summa*. Zijn hoofdbron is het *Compendium theologicae veritatis* van zijn ordegenoot Hugo Ripelin van Straatsburg (13de-14de eeuw), een van de beste handboeken op dit gebied. Ook maakte hij gebruik van Petrus Lombardus en Ludolphus van Saksen. De exempels werden vnl. ontleend aan de *Legenda aurea* van Jacobus de Voragine (ca 1255). Ondanks deze

afhankelijkheid heeft Van Delf er toch een eigen, zelfstandig geheel van gemaakt, met een heel specifiek karakter.

Zijn grote verdienste ligt in het feit dat hij de scholastiek in het Nederlands heeft geïntroduceerd, in een heldere, beeldende en vaak innige taal, waarbij hij dikwijls taalscheppend te werk moest gaan.

Blijkens de vele, vaak fraai versierde hss. was de *Tafel* zeer populair, zelfs in Duits taalgebied.

Uitgave:

L.M.F. Daniëls (ed.), *Meester D.v.D., O.P. Tafel van den kersten ghelove*, 4 dln. (1937-1939), met inl. en comm.

Literatuur:

L.M.F. Daniëls, *Meester D.v.D. Zijn persoon en zijn werk* (1932); S. Axters, in *Scholastiek lexicon* (1937); J. Deschamps, *Midelnederl. handschriften uit Europese en Amerikaanse bibliotheken*, dl. 2 (1972).

[R. Lievens en J. Reynaert]

Demedts, André Maurits

Vlaams dichter, romanschrijver en essayist (Sint-Baafs-Vijve 8.8.1906). Was landbouwer, leraar en hoofd van de brt. Redacteur van o.a. *Dietsche Warande & Belfort*. Behoort als dichter tot de zgn. postexpressionistische generatie van *De Tijdstroom* met P.G. Buckinx, R. Verbeeck en J. Vercammen. Debuteerde in 1929 onder expressionistische invloeden en evolueerde naar een sober realisme: *Jasmijnen* (1929), *Geploegde aarde* (1931), *Vaarwel* (1940), *Verzamelde gedichten* (1976) en *De jaargetijden* (1979). Schreef jeugdverhalen onder de schuilnaam Koen Lisarde; verder essays, o.a. *Stijn Streuvels. Een terugblik op leven en werk* (1971) en een autobiografie, *De dag voor gisteren* (1966).

Zijn literaire betekenis ligt vooral in de romans *De ring is gesloten* (1951) en *In uw handen* (1954). *De levenden en de doden* (1959) is een filosofische en tevens psychologische roman, een eerlijke maar niet altijd overtuigende poging om de na-oorlogse zuiveringsproblemen vanuit een ruim menselijk standpunt te beschouwen. Volgens eigen verklaring schrijft Demedts voor gelijkdenkenden, nl. roomsgelovigen. *Nog lange tijd* (1961) is een sociale roman op grond van de hoofdthema's in zijn hele werk: het onrecht op de wereld en het probleem van het lijden. Psychologisch geslaagd, wat vlak van stijl, maar met overtuiging geschreven. Later verschenen nog: *Alleen door vuur* (1965) en *Je komen halen* (1969).

Zijn belangrijkste werk tot nog toe is zijn vierdelige *De eer van ons volk*, een historische roman over de periode 1782-1815, gebaseerd op een familiegeschiedenis,

waarin tegen een Europese achtergrond het dagelijks sociaal-economische, intellectuele en godsdienstige leven in westelijk Vlaanderen wordt getekend: *De Belgische republiek* (1973), *Hooitijd* (1974), *Goede avond* (1976) en *Een houten kroon* (1978).

Werken:

Terug naar huis (1970); *Verhalen* (1980); *Geluk voor iedereen* (1981); *Wintertijd: een drieluik* (1982).

Literatuur:

A. van Wilderode, *A.D.* (1965); J. Florquin, interview, in *Ten huize van...*, dl. 6 (1970); W. Spillebeen, *A.D.* (1974); *A.D. 70 = Getuigenis*, 21 (1976); *Huldeboek A.D.* (1977); *Vlaanderen*, 25 (1976), A.D.-nummer.

[J. Vercammen]

Demedts, Gabrielle

Vlaams dichteres (Sint-Baafs-Vijve 11.6.1909). Debuteerde in 1937 met het bundeltje *Een gevangene zingt*. De dichteres voelt zich werkelijk een gevangene in haar eigen leven, of *Een twijg in de wind* (1939). Hoe jong ook, zij voelt de dood naderen: *Morgen is alles uit* (1940), verdreven uit *De verloren thuis* (1946). Geleidelijk echter leerde ze het leven aanvaarden, ze vond *De doorgang* (1957) naar de beleving van haar vrouw-zijn in liefde.

In *Levensberichten en liederen* (1974) inspireert het relativeren van leed en geluk haar tot delicate, sobere verzen. In haar *Verzamelde gedichten* (1979) werden ook een reeks onuitgegeven gedichten, *Het simpele niet van het nooit*, tot nog toe haar rijpste werk, opgenomen.

Uitgave:

Klanken van eeuwigheid in aardse stem (1974), bloeml.

Literatuur:

A. Verthé, *G.D.* (1959); H. van Buuren, `Is dit genoeg?', in *Wending*, 36 (1981).

[J. Vercammen]

Dendermonde, Max

Ps. van Hendrik Hazelhoff, Nederlands dichter en prozaschrijver (Winschoten 17.6.1919). Opgeleid voor onderwijzer, mislukte in allerlei beroepen, slaagde als journalist, was verbonden aan de *Groene Amsterdammer* en de radio.

Debuteerde met poëzie in *Tijdelijk isolement* (1941), nog in datzelfde jaar gevolgd door de bundel *Water en brood*. Zijn vaak opmerkelijk verzorgde gedichten (veel sonnetten) hebben een trek van bekentenislyriek en zijn veelal geschreven uit de `tweespalt tussen ziel en zinnen'. Zijn proza is meer realistisch, treft door een zakelijke en soms wat cynische toon juist t.a.v. onmiskenbaar autobiografische gegevens, maar neigt ook wel naar science-fiction. Zijn stijl

is niet vrij van slordigheden. Met *De wereld gaat aan vlijt ten onder* (1954) bereikte hij een grote lezerskring, ook in vertaling. Onder zijn journalistieke werk vindt men enkele rake reportages en plaatsbeschrijvingen.

Werken:

Muziek in de herfst (1945), pr.; *Eiland van Circe* (1948), p.; *Het vermoeden* (1952), p.; *Het leven betrapt* (1952), pr.; *De dagen zijn geteld* (1955), pr; *De deur op een kier* (1958), pr.; *De weglopers* (1958) pr.; *Tot zover voorlopig* (1959), p.; *Een blauwe maandag op aarde* (1965), r.; *Snipperdagen* (1967), pr.; *Trap op, trap af* (1967), pr.; *Inzake de liefde* (1967), r.; *Kom eens om een keizer* (1968), r.; *De ingreep* (1973), r.; *Vaarwel, plumpudding, cognac en sigaren* (1974), verh.; *De duiven boven moeders graf* (1977), parabels; *Ben je daar nog?* (1982), p.; *De lijsters van de laatste lente* (1982), verh.; *Ik geef jou een gedicht of wat* (1983), p.; *Uit Mexico ben ik gevlucht mevrouw, gevlucht!* (1983), r.

Literatuur:

D.A.M. Binnendijk, in *Gewikt, gewogen* (1942); A. Marja, in *Schuchter en iets luider* (1946); M. Mooij, `M.D.', in *Magazijn* (1976).

[G. Stuiveling en G.J. van Bork]

Dene, Edewaerd de

Zuidnederlands dichter (Brugge 1505-ald. ca 1578). Rederijker met de kenspreuk: `Ede*lick be*waerd de *re*Dene' en `Rasch up ende hene'. Klerk ter vierschaar; bekeerd van zijn losbandig leven wordt hij factor van de Brugse kamer De Drie Santinnen en de voornaamste dichter aldaar; kan gelden als vroegste emblematadichter in de Nederlanden, op grond van zijn berijmde bijschriften bij 107 prenten van Marcus Gheeraerts: *De warachtighe fabulen der dieren* (1567). Dezelfde platen zijn in 1617 door Vondel gebruikt voor zijn *Vorstelijcke warande der dieren*.

Het zeer omvangrijke *Testament rhetoricael* (ca 25 000 verzen) van De Dene is nog maar ten dele uitgegeven. In 1562 bezorgde hij een uitgave van A. de Roovere's *Rhetoricale wercken*, de eerste esthetische bloemlezing in het Nederlands. Zijn spelen en togen zijn grotendeels verloren gegaan.

Uitgaven:

M. Goetinck en W. le Loup (ed.), *E.d.D. De warachtighe fabulen der dieren* (1978); W. Waterschoot en D. Coigneau (ed.), *E.d.D. Testament rhetoricael*, 3 dln. (1975, 1979 en 1980).

Literatuur:

L. Scharpé, in *Het Belfort* (1885); Idem, in *Leuvensche bijdragen* (1900); G. Degroote, in *Idem* (1942); Idem, in *Den Gulden Passer* (1943 en 1947); J.B. Knipping en P.J. Meertens, *Van D.D. tot Luiken* (1956); A. Dewitte, `E.d.D. de Brugse Rabelais?', in *Haec Olim*, 21 (1971); A. de Caluwé, `Inleiding in E.d.D., excerpten uit het "Testament rhetoricael" en uit "De warachtighe fabulen der dieren"', in *VWS Cahiers*, 13 (1978); E. Hodnett, `Marcus Gheeraerts, the Elder of Bruges (1567) London and Antwerp (1578)', in Idem, *Aesop in England* (1979); P. Huvenne, `De liefdesallegorie van Peter Pourbus', in *Gentse Bijdr. v. Kunstgesch.*, 25 (1979-1980); D. Geirnaert, `Onbekend werk van E.d.D.', in *Biekorf* (1981); W. Waterschoot, `De uitgave van de Rhetoricale werken', in *Anthonis de Roovere, Vlaanderen*, 31 (1982).

[G. Stuiveling]

Depauw, Valère

Vlaams romanschrijver (Ronse 7.4.1912). Textielfabrikant, daarna journalist, boekhandelaar en uitgever. Begon zijn literaire loopbaan met anekdotische, vlakke ontspanningslectuur zoals in de verhalenbundel *Tavi* (1937). Drie afzonderlijk verschenen novellen, later samengebundeld in *Triptiek van heimwee en berusting* (1948), beschouwt hijzelf als zijn debuut. *Wij artisten* (1944) is de bevestiging van zijn peilen naar de drijfveren in het menselijk bestaan.

Na WO II kwam als een verrassing zijn trilogie over de weefnijverheid: *Het lied van de oude getrouwen* (1946), *Niet versagen, Mathias* (1948) en *De zege van het verzaken* (1949; romanprijs van de provincie Antwerpen). Aan de na-oorlogse actualiteit gebonden zijn ontroerende verhalen als *De dood met de kogel* (1952; bewerkt herdrukt in 1979) over zijn ten onrechte gefusilleerde vriend Leo Vindevogel, en *Een handvol aarde* (1959). Autobiografisch zijn *Hebben alle vogels hun nest...* (1950) en veel later *Uit alle dalen der herinnering* (1974). Intussen schreef hij verschillende streekromans: *Alleen moeder* (1951), *Gisteren is het mei geweest* (1956), evenals historische werken zoals *Het brandoffer dat wij dragen* (1959).

Als Vlaams-nationalist getuigde hij voor de vrijheidsstrijd van de Bretons in *Breis atao* (1964) en van de Basken in *Opdracht in Guernica* (1965). Met *De zevende bron van de zeven* (1971) komt hij in het magisch-realisme terecht. Dit boek betekent een opmerkelijke vernieuwing, die zich doorzet in *Op weg naar Montségur* (1976), dat een magische brug slaat naar de schandelijke kruistocht tegen de Albigenzen in Zuid-Frankrijk, en daarbij aansluitend *Troubadour tussen kruis en vuur* (1978). *En toen begon een vreemde droom* (1979) is een roman met een parapsychologische inslag, die terugvoert naar de voorpelagiaanse tijd.

Daarna schreef hij de historische romantrilogie over het leven van de heilige Lutgardis: *Bijwijlen lief, bijwijlen leed* (1981), *Ik ben zo wijd* (1983) en *Bevrijd van alle nood* (1984).

Werken:

De 15de compagnie (1943); *Die van 't gangske* (1949); *Nevels over 't Moerven* (1955); *Hebt gij ook schulden?* (1958); *Niets* (1961); *Het geheim van de dubbele muur* (1968); *Moord op de M.U.T.* (1972).

Literatuur:

J. Veltman, `Vlaanderen en zijn vertellers', in *Den Gulden Winckel* (1941); J. de Ceulaar, *Te gast bij Vl. auteurs* (1963); M. Kraewinkel, `Een optimist in een kapel', in *Het belang van Limburg* (1965); H. van Praag, `Op weg naar Montségur', in *Prana*, 8 (1977); W.H.C. Tenhaeff, `Op weg naar Montségur', in *Tijdschr. voor Parapsychologie*, 1 (1978); A. Demedts, *V.D.* (1981).

[J. Vercammen]

Dèr Mouw, Johan Andreas

Nederlands dichter en filosoof (Westervoort 24.7.1863-'s-Gravenhage 8.7.1919). Studeerde en promoveerde te Leiden in de klassieke letteren, en was leraar aan het gymnasium te Doetinchem, totdat een conflict inzake zijn antichristelijke theorieën, met een felle lastercampagne, een dubbele poging tot zelfmoord en een rechtszaak daaraan in 1902 een eind maakte. Sindsdien woonde hij als privé-leraar in Den Haag.

Ofschoon van vroom protestantse afkomst, had Dèr Mouw zich in zijn studietijd afgewend van iedere dogmatiek en het standpunt ingenomen van de kritische wijsbegeerte. Onvoorwaardelijk in zijn logisch denken, verzette hij zich ook tegen het hegelianisme zoals dat door de Leidse hoogleraar Bolland retorisch werd verkondigd en verheerlijkt.

Dèr Mouw - hij verrijkte zijn naam met een accent - streefde naar een algemeen verstaanbare taal, vrij van het specialistenjargon van de vakfilosofen, zuiver en zakelijk en toch juist daardoor voor wijsgerige studies hoogst individueel. Ofschoon als denker verwant met de Groningse wijsgeer Heymans en diens psychisch monisme, oordeelde hij dat ook deze te lichtvaardig de grens tussen absolute zekerheid en relatieve waarschijnlijkheid overschreed; in kennis-theoretisch opzicht stond immers niets vast dan de eigen onmiddellijke geestesinhoud alleen; al het andere, waaronder geheel de waargenomen wereld en zelfs de eigen lichamelijkheid, was in strikte zin slechts een afgeleid gegeven, en daarom in principe onzeker. Het solipsisme langs deze weg erkend, was voor hem méér dan theorie: hij leed onder de eenzaamheid waartoe elk individu wezenlijk en levenslang gedoemd is, al kon hij tegelijk emotioneel genieten van muziek en van de grootse vergezichten in de moderne sterrenkunde.

Omstreeks zijn vijftigste jaar vatte hij een dichterschap waarvan hij de mogelijkheden al in zijn jeugd had vermoed en verkend, weer op. De realiteit van de eigen geest verbond zich naar het voorbeeld van de Indische mystiek met de enkel

in geloof te ervaren kosmische werkelijkheid van de Algeest. Van de tweespalt genezen, noemde hij zich als auteur voortaan Adwaita; hij schreef reeksen sonnetten en ook een enkel omvangrijker gedicht, waarin hij zijn nieuwe levensgevoel tot uitdrukking bracht, zijn verrukking om de gevonden eenheid, zijn vreugde om wat natuur, kunst en wetenschap hem hadden geschonken, maar ook zijn zwaarmoedigheid om een leven dat door diepten van schuld, ontreddering en miskenning was gegaan, en door de liefde was gered. Na enkele proeven gepubliceerd te hebben in tijdschriften, waarbij hem de bewondering van Albert Verwey en Frederik van Eeden ten deel viel, maakte hij zijn werk gereed voor de tweedelige uitgave *Brahman* (1919, 1920), waarvan hij de voltooiing niet meer heeft beleefd. De oorzaak van zijn dood is niet volkomen zeker.

Wegens het uitzonderlijk karakter van de inspirerende problematiek en het zeer persoonlijke van de quasi-nuchtere taalvormen vol verrassende zinspelingen, oorspronkelijke beeldspraak, gesyncopeerde ritmen en niet zelden ironische esprit, heeft de poëzie van Adwaita bij haar verschijning in de bewogen jaren omstreeks 1920 niet de aandacht gekregen die zij verdient; maar ook na de uitgebreide heruitgave in 1947-1949 is de waardering beperkt gebleven tot de kringen van de literaire kenners.

Werken:

Quomodo antiqui naturam mirati sunt? (1890), diss.; *Dr. J.M. Hoogvliet's opvatting van taalstudie en methode van taalonderwijs* (1900); *Het absoluut idealisme* (1905); *Kritische studies over psychisch monisme en nieuw-hegelianisme* (1906).

Uitgaven:

V.E. van Vriesland (ed.), *Nagelaten verzen* (1934); *Verzamelde werken*, 6 dln. (1947-1951), met studies van V. van Vriesland e.a. in dl. 3 en 6; *Schandaal in Doetinchem 1904* (fotografische herdr. van nooit uitgegeven drukproeven uit 1904), 2 dln. (1979-1980).

Literatuur:

A.M. Cram-Magré, *D.M. - Adwaita, denker en dichter* (1962), diss. met bibl.; M.F. Fresco, *De dichter D.M. en de klassieke oudheid* (1971, herdr. 1981), diss.; J. Meijer, *Ook gij Brutus: J.A.D.M. en de biografische methode* (1980); H. van den Bergh, `Het lied der wijze bijen', in J. Hoogteijling en F.C. de Rover (ed.), *Over gedichten gesproken* (1982); R.J.C. Sijthoff, `Zwarte romantiek in het werk van D.M.', in *Revisor*, 9 (1982).

[G. Stuiveling]

Dermoût, Maria

Eig. Helena Antonia Maria Elisabeth, geb. Ingerman, Nederlandse prozaschrijfster (Pekalongan, Java, 15.6.1888-'s-Gravenhage 27.6.1962). De familie van haar vader woonde reeds gedurende enige geslachten in Indonesië. Zij woonde met haar ouders op een suikerfabriek; op haar 11de jaar ging ze naar Holland en op haar 18de keerde ze - inmiddels getrouwd - naar Indonesië terug. Vele jaren woonde ze met haar man op de Molukken.

Maria Dermoûts langere en kortere verhalen - romans zijn het nauwelijks - hebben Indonesië als achtergrond en ook haar manier van vertellen - van een `bekorende eentonigheid', zoals men weleens gezegd heeft - is ondenkbaar zonder de Indonesische verteltraditie. De herhalingen, de adempauzen, de aanduidingen - met een enkel woord -, de dialogen - alweer met slechts weinig woorden - bepalen haar zeer precieze schrijfwijze, die nooit rechtstreeks onthult, meer aanduidt dan uitspreekt, meer suggereert dan oproept.

Maria Dermoût debuteerde pas op 63-jarige leeftijd met *Nog pas gisteren* (1951), waarin ze de herinneringen uit haar kinderjaren op de suikerfabriek Redjosari in Midden-Java heeft verwerkt.

De tienduizend dingen (1956), haar omvangrijkste boek, was ambitieuzer van opzet en breder van uitwerking. Het werd haar hoofdwerk, een verhaal vol geesten, bezweringen en bovennatuurlijke dingen, dat vanzelfsprekend past in dat `samenweefsel van een bepaalde tijd': het landschap, de dieren, de schelpen, de stenen en de geesten, die tezamen `de tienduizend dingen' van de Molukken zijn. Ook dit boek is geen roman geworden in de geijkte zin van het woord. Er zijn zes hoofdstukken, of delen. De eerste en de laatste sluiten als een ouverture en een epode de vier middelste in, die onderling een zeer grote mate van zelfstandigheid bezitten. De eenheid der delen wordt gevormd door de lokalisering en de manier van vertellen.

Werken:

Spel van tifagong's (1954); *De juwelen haarkam* (1956); *De kist* (1958); *De sirenen* (1963); *Donker van uiterlijk* (1964).

Uitgave:

Verzameld werk (1970).

Literatuur:

R. Nieuwenhuys, in *Oost-Indische spiegel* (1978), met bibl.; J. van der Woude, levensbericht, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk. 1971-1972* (1973); Idem, *M.D. De vrouw en de schrijfster* (1973); J. Hoogteijling en F.C. de Rover (ed.), in *Over verhalen gesproken* (1982).

[R. Nieuwenhuys]

Despars, Nicolaas

Zuidnederlands kroniekschrijver (Brugge 1522-29.11.1597). Studeerde rechten; was poorter en stadsambtenaar te Brugge. Hij schreef tussen 1562 en 1592 een *Cronijcke van den lande ende grafscepe van Vlaenderen*, beginnend in 405 en eindigend in 1492, die veel ontleningen aan vroegere kronieken bevat, maar wegens de persoonlijke stijl en het natuurlijke verhaaltalent van de auteur een zekere artistieke en ook filologische waarde bezit. De kroniek, die slechts in hs. bestond en in de loop der tijden vaak afgeschreven werd, verscheen voor het eerst in druk te Brugge in 1837-1840, uitgegeven voor dr. J. de Jonghe, die deze van aantekeningen en nawoord voorzag.

[A. Demedts]

Develing, Enno

Nederlands prozaschrijver ('s-Gravenhage 8.1.1933). Was ambtenaar bij het Rijksbureau voor kunsthistorische documentatie. Debuteerde in 1964 met de roman *Alberto en ik*, in 1966 gevolgd door *Voor de soldaten*. Develing noemt zijn prozageschriften bij voorkeur projecten, omdat hij de conventionele romanvorm afwijst en daarvoor in de plaats een neutrale registratie van de werkelijkheid voorstaat waarbij de auteur niet als organisator van de romanwerkelijkheid optreedt. Interviews vormen de grondslag van zijn romanprojecten *De maagden* (1968) en *Het kantoor* (1973). In zijn in 1973 verschenen essay, *Het einde van de roman*, zet hij zijn ideeën over de conventionele roman en de experimentele roman uiteen.

Literatuur:

Van, 1 (1976-1977), experimenteel-dubbelnummer.

[G.J. van Bork]

Deventer, Charles Marius van

Nederlands prozaschrijver (Dordrecht 1.7.1860-Amsterdam 27.8.1931). Studeerde aan de Universiteit van Amsterdam scheikunde en promoveerde in 1884 op een historisch onderwerp. Van 1897 tot 1909 was hij leraar te Batavia. Jeugdvriend van Jacques Perk, later gehuwd met diens zuster, behoorde hij door aanleg en belangstelling tot de Amsterdamse jongeren die naar vernieuwing streefden.

Aan het eerste nummer van *De Nieuwe Gids* (oktober 1885) werkte hij mee met een scheikundige studie; enkele soortgelijke volgden. Maar van oktober 1887 af publiceerde hij fijnzinnige beschouwingen, soms in platonische dialoogvorm, over wijsgerige

en cultuurhistorische onderwerpen. In zijn Indische periode bepleitte hij in boekbeoordelingen het goed recht van de *Nieuwe Gidsers*.

Een bloemlezing met commentaar van de door hem ontvangen brieven van Jacques Perk behoort tot zijn laatste publikaties (*De Gids*, 1916).

Werken:

Xenophon's herinneringen aan Sokrates (1894); *Plato's verdediging van Sokrates en Krito* (1896); *Hollandsche Belletrie van den dag* (1901); *Helleensche Studiën* (1896).

Literatuur:

Chemisch Weekblad (1909), bibl.; F. Erens, *Vervlogen jaren* (1938; 1982[2]); H.G.M. Prick, `Lodewijk van Deyssel en Dr. Ch.M.v.D.', in *Handelingen Kon. Zuidnederl. Mij*, 23 (1969); J. Meijer, `Ch.M. ("Chap") v.D. en Willem Kloos', in *Nieuwe Taalg.*, 67 (1974).

[G. Stuiveling]

Devoot ende Profitelyck boecxken, Een

Een voornamelijk traditioneel katholiek liedboek, gedrukt door Symon Cock te Antwerpen (1539). Het is het oudste muziekwerk met Nederlandse tekst. Als bron kan onder andere *Een suverlijc boexken* (1508) aangewezen worden. Het bevat naast een groot aantal zuiver middeleeuwse geestelijke volksliederen (voornamelijk kerstliederen) en enkele Latijnse hymnen, ook vrij veel typische rederijkersprodukten. Over de interpretatie der melodieën heerst nog onenigheid. De bundel geeft een goede indruk van de literaire smaak in de eerste helft van de 16de eeuw.

Uitgave:

D.F. Scheurleer (ed.) (1889).

Literatuur:

J.A.N. Knuttel, *Het geestelijk lied van de Nederlanden [...]* (1906); W. Brom-Struyck, in *Tijdschr. der Vereeniging v. Muziekgesch.*, 13 (1929); J. Pollman, *Ons eigen volkslied* (1935); S.J. Lenselink, *De Nederlandse psalmberijmingen van de Souterliedekens tot Datheen* (1959); F.C. Wieder, *De schriftuurlijke liederen* (1900, herdr. 1977); *Bulletin KB Brussel*, 26, 1 (1982).

[G. Stuiveling]

Deyssel, Lodewijk van

Ps. van Karel Joan Lodewijk Alberdingk Thijm, Nederlands criticus en prozaschrijver (Amsterdam 22.9.1864-Haarlem 26.1.1952). Jongste zoon van J.A. Alberdingk Thijm; kreeg zijn opleiding op de kostschool Rolduc (Kerkrade), daarna op die te Katwijk. Was van 1879 tot 1881 werkzaam in de boekhandel-uitgeverij Van Langenhuysen. Van 1881 tot 1889 medewerker aan de *Amsterdammer*. In 1883 leerde hij Kloos kennen; werd lid van Flanor en was spoedig een der meest opvallende figuren van de artiestenbent rond *De Nieuwe Gids*. Ging zich geheel aan de letteren wijden. Na zijn huwelijk met Catharina Horyaans (1887) leidde hij een teruggetrokken leven, eerst te Houffalise, na de dood van zijn vader (1889) te Bergen op Zoom, en sedert 1893 tot zijn echtscheiding in 1918 te Baarn. Sedertdien woonde hij te Haarlem. Ondanks zijn betrekkelijk geïsoleerd leven en zijn tijdelijke retraites (gevolg van nerveuze spanningen), nam hij in het letterkundig leven een vooraanstaande plaats in, die hij bleef vervullen toen zijn werkelijke betekenis reeds lang tot het verleden behoorde.

Na de crisis van *De Nieuwe Gids* richtte hij met Verwey het *Tweemaandelijksch Tijdschrift* op, later voortgezet als *De Twintigste Eeuw*; in 1905 brak hij met Verwey. In datzelfde jaar was hij medeoprichter en eerste voorzitter van de Vereniging van Letterkundigen. Sinds 1909 maakte hij deel uit van *De Nieuwe Gids*-redactie. Vele onderscheidingen vielen hem ten deel; in 1935 verkreeg hij evenals Kloos een eredoctoraat in de letteren te Amsterdam.

Van Deyssel wordt gewoonlijk beschouwd als de verpersoonlijking van het artistieke individualisme van `tachtig'. Zijn zin voor het esthetische, die tot uitdrukking kwam in dandyisme en verfijnde woordkunst, was een wezenlijk element van zijn levenskunst. Deze hing in die heroïsch-individualistische levensperiode samen met de overtuiging dat de hoogst mogelijke geestelijke potenties in hem aanwezig waren, waardoor zelfs een reëel koningschap voor hem weggelegd zou zijn.

Hoewel hij spoedig los kwam te staan van het katholicisme waarin hij was opgevoed, maakte hij zijn literair debuut in de *Dietsche Warande*, het tijdschrift van zijn vader. Hierin kwam hij reeds op voor de Franse meesters, al waren dit nog niet de later zo bewonderde naturalisten. Als medewerker aan *De Nieuwe Gids* schreef hij vol bewondering over Zola en de Goncourts. In zijn studie over Huets *Lidewijde* stelde hij tegenover de traditionele literatuuropvatting het beginsel `kunst is passie', en in zijn kritieken trachtte hij op gepassioneerde wijze in kunstige taal uitdrukking te geven aan zijn zintuiglijke en geestelijke gewaarwordingen bij de lectuur van het besproken werk. Aldus maakte hij zijn kritieken zelf tot kunstwerken. Door lyrische ontboezemingen over bewonderde auteurs, maar ook door misplaatste scheldkritieken op pretentieloze bellettrie van de dag - bijv.

Porselein door W. van Sorgen - was hij geruime tijd de meest gezaghebbende en gevreesde recensent. Typerend voor zijn estheticisme is zijn polemiek met Van der Goes over het socialisme (1891), waarin hij een stijlvol individualisme boven een door socialisme vervlakte samenleving prefereert. Hoewel hij oorspronkelijk het naturalisme aanhangt, spreekt hij zich reeds in zijn tegen Netscher gerichte kritiek *Over literatuur* (1886) met de lyrische passage `ik houd van proza...' uit voor een eigen, niet aan anderen ontleend estheticisme.

In deze naturalistische periode ontstonden de romans *Een liefde* (1887) en *De kleine republiek* (1889), die bij alle verdiensten een tekort aan episch talent vertoonden en de lyriek van zijn latere werk aankondigden. Onder het ps. A.J. publiceerde hij enkele minder gekunstelde werken: een weinig belangrijk en inmiddels volkomen verouderd werk *Multatuli* (1891), een studie over zijn vader *J.A. Alberdingk Thijm* (1893) en de novelle *Blank en geel* (1894), geïnspireerd op een huwelijk in zijn eigen familie; in 1979 werd dit onbekend gebleven werkje door toedoen van H.G.M. Prick herdrukt.

Intussen kondigt het essay *De dood van het naturalisme* (1891) een nieuwe artistieke fase aan. Van zijn heroïsch-individualistische dromen is niets verwezenlijkt, hetgeen meermalen tot nerveuze crisis leidde en tot een instabiliteit in zijn werktempo. Hij concentreert zich op de waarneming van het eigen innerlijk en gaat zich in een persoonlijke, mystieke richting ontwikkelen onder invloed van Maeterlinck (*Van Zola tot Maeterlinck*, 1895). Er ontstaan dan de sensitivistische fragmenten en prozagedichten waarin zijn woordkunst-extase tot het uiterste wordt doorgevoerd: *De zwemschool* en *Menschen en bergen* (1891). De schets *Caesar* (1896, herdr. in *Verzamelde Werken*, vi) bevat nauwelijks verhulde autobiografie, waarin hij eigen wensdromen naar een napoleontisch keizerschap belijdt.

Uit de periode na 1900 stammen o.a. de zgn. `Adriaantjes' (*Kindleven*; 1904), alsmede het eerst in 1911 (en in 1958 compleet, in 1982 opnieuw herzien en aangevuld) als boek gepubliceerde *Het leven van Frank Rozelaar*, dat in dagboekvorm de schoonheidsverrukking van een gevoelige natuur weergeeft.

De schrijftrant van zijn sensitivistisch proza heeft een enorme invloed uitgeoefend; de cultus van het woord, het gebruik van talloze neologismen ontaardde bij minder begaafden tot gemaniëreerde mooischrijverij; hierop is dan ook de spot van Paaps satire *Vincent Haman* (getekend naar het model Van Deyssel) gericht. Het werk van de latere jaren is in het algemeen van weinig betekenis, met uitzondering van de fijnzinnige *Gedenkschriften* uit 1924.

Gaandeweg nam zijn invloed af, en vooral de generatie van *Forum* richtte zich tegen de overdreven cultus van het woord, die hij mede had veroorzaakt.

Kort voor zijn dood vermaakte hij zijn enorme literaire nalatenschap aan Harry G.M. Prick, thans conservator van het Letterkundig Museum; deze kon hierdoor een nieuwe fase in de Van Deyssel-studie op gang brengen en uit de omvangrijke hoeveelheid inedita een aantal publikaties verzorgen, die de grillige maar boeiende en originele Van Deyssel beter dan voorheen deden uitkomen.

Een liefde (1887) behelst de gebeurtenissen rond de hartstochtelijke maar wereldvreemde Mathilde de Stuwen, die na haar kostschooltijd eenzaam bij haar vader woont. Haar huwelijk met een wat oudere, maar onbetekenende man brengt niet het hartstochtelijk verlangde levensgeluk en wordt een mislukking. Na een tragische inzinking gaat zij als vrouw en moeder een onbenullig burgerbestaan

tegemoet. In deze roman schildert de auteur niet alleen de zintuiglijke gewaarwordingen, maar ook geeft hij een indringend verslag van het innerlijk gebeuren en van de liefdeservaringen; hierdoor werd deze eerste naturalistische roman in de Nederlandse literatuur iets geheel nieuws. Naast bewondering, o.a. van Verwey, die in Mathilde de onstuimige levenslust van de auteur zag uitgedrukt, oogstte het werk ook afkeuring van de zijde van het grote publiek; op deze kritiek doelend, schreef Van Eeden lovend over de roman onder de titel *Een onzedelijk boek* (*De Nieuwe Gids*, april 1888). Bij de herdruk, in 1909, heeft Van Deyssel aanstootgevende passages geschrapt; in 1975 werd de roman in de originele versie opnieuw uitgebracht, van welke versie in enkele jaren tijds 7 herdrukken volgden (1979^{9}). Het is niet uitgesloten dat het verhaal reminiscenties bevat aan het huwelijksleven van zijn ouders.

De kleine republiek (1889) behandelt het leven op een jongenskostschool zoals dit wordt ondergaan door Willem Tiessen. In

een schier eindeloze reeks taferelen is de lezer deelgenoot van de ervaringen die de jongen opdoet. Ook de schuldgevoelens bij `verboden' dingen, de vaag-religieuze gewaarwordingen in de kapel en de biechtstoel worden beschreven. Het behandelt controverses tussen de Limburgers en de Hollanders en vriendschappen, die niet zonder zwoelheid zijn. Met grote openhartigheid en tot in de finesses wordt alles beschreven. Hoewel er van compositie geen sprake kan zijn en het boek eigenlijk geen roman mag heten, is het tot een boeiend geheel geworden. Het laat zich gemakkelijker lezen dan het lyrisch proza van *Menschen en bergen* en de prozagedichten, die volgden op *De kleine republiek*. Als zuiver romanschrijver was Van Deyssel uitgeput, toen hij de herinneringen aan zijn eigen kostschooltijd in deze vorm had weergegeven.

Werken:

Prozastukken (1895); *Verbeeldingen* (1908); *Werk der laatste jaren* (1923); *Nieuwe kritieken* (1929); *Aantekeningen bij lectuur* (1950).

Uitgaven:

Verzamelde opstellen, 11 dln. (1894-1912); *Verzamelde werken*, 6 dln. (1920); *Verzamelde werken, Nieuwe reeks* (1922), supplement; H.G.M. Prick (ed.), *Gedenkschriften*, 2 dln. (1962); *Briefwisseling*, V.D.-Van Eeden (1964, 1981^2); *Briefwisseling*, V.D.-A. Ising jr. (1968); *Briefwisseling*, V.D.-Arij Prins (1971); H.G.M. Prick (ed.), *Nieuw Holland* (1979); Idem, (ed.), *Scheldkritieken* (1979); Idem (ed.), *Telephoonbriefjes en andere curiosa* (1980); *Briefwisseling*, V.D.-Verwey, 2 dln. (1981-1985); Idem (ed.), *Dialoog tusschen L.v.D., A. Roodhuyzen en een fatsoenlijk mensch over Zola en diens richting* (1982); Idem (ed.), *De Adriaantjes* (1983); Idem (ed.), *Twee geleende pennen* (1984).

Literatuur:

F. van Eeden, in *Studies*, dl. 1 en 4 (1897^3); W. Kloos, in *Veertien jaar literatuurgeschiedenis*, dl. 2 (1898^2); E. d'Oliveira, *De mannen van Tachtig aan het woord* (1913^2); A. Verwey, *De oude strijd* (1905); E.B. Koster, `Critiek en aesthetiek in de nieuwe letterkunde', in *Hand. v.h. Nederl. taal- en letterk. congres te Gent* (1891); W.G. van Nouhuys, in *Studien en critieken*, dl. 1 (1897); J.M. Acket, *L.v.D.* (1897); E.B. Koster, *Literatuurtoestanden* (1902); P.H. Ritter jr., *L.v.D.* (1912); B.J. Stokvis, *L.v.D.* (1921); F. Jansonius, *L.v.D.* (1954); G.H. 's-Gravesande, in *Geschiedenis van de Nieuwe Gids* (1955); M. Uyldert, *Dichterlijke strijdbaarheid* (1955); L.W. Wijnen, `Karel Thijm in De kleine republiek', in *Rolducs jaarboek* (1958); H.G.M. Prick, `Van D.'s artistieke komedie', in *Nieuwe Taalg.* (1970); K.D. Beekman, `L.v.D.'s "Een liefde", en de kritiek', in *Spektator* (1972); G. Bomans,

`Gesprek met L.v.D.' en `Herinneringen aan L.v.D.', in *Nagelaten werk*, dl. 1 (1973); H.G.M. Prick, *De Adriaantjes* (1977), diss.; Idem, *Herinneringen aan L.v.D.* (1979); Idem, `L.v.D. op weg naar de stylering van zijn leven', in *Jaarboek Mij Nederl. Lett. 1977-1978* (1980); F. Jansonius, `V.D.'s metonymia's', in *Nieuwe Taalg.*, 74 (1981); Idem, `V.D.'s metaforen en vergelijkingen', in *Nieuwe Taalg.*, 75 (1982); M.J.G. de Jong, in *Honderd jaar later* (1985).

[G.W. Huygens]

D'Haen, Christine Elodia Maria

Vlaamse dichteres (Sint-Amandsberg, Gent, 25.10.1923). Licenciate in de Germaanse filologie; lerares te Brugge en aldaar werkzaam bij het Gezelle-archief. Als dichteres debuteerde zij in het tijdschrift *Dietsche Warande & Belfort* met het verhalend gedicht `Abailard en Heloys' in 1948. Enkele jaren nadien publiceerde zij in het *Nieuw Vlaams Tijdschrift* een reeks door de oude letteren en mythologie geïnspireerde en gestoffeerde gedichten, waarvoor haar door de redactie de Arkprijs van het Vrije Woord werd verleend. Deze en andere gedichten liet zij drukken samen met enkele van haar Gezellevertalingen in het Engels, doch de bundel werd niet in de handel gebracht.

In 1958 verscheen in Nederland een uitgave van haar *Gedichten 1946-1958*. Voor dit werk werd haar door de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde de Van der Hoogtprijs toegekend (1960).

Door haar sterk gemaniëreerde verzen neemt D'Haen een vrij geïsoleerde positie in in de Nederlandse poëzie. Zij staat daar tussen neoclassicisme en experiment in. Bovendien onderscheidt zij zich van de meeste Vlaamse dichteressen door de intellectuele en culturele achtergrond van haar werk.

Werken:

Vanwaar zal ik u lof toezingen? (1966), p.; *Gezelle, Poems/Gedichten* (1971), vert.; *Ick sluit van daegh een ring* (1975), p.; *Onyx* (1983).

Literatuur:

P.G. Buckinx, in *Jaarb. Kon. Acad. v. Nederl. Taal- en Letterk.* (1976); P. Claes, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980).

[B. Decorte]

D'Haese, Maurice

Vlaams prozaschrijver (Lede 7.11.1919-Aalst 27.4.1981). Rijksambtenaar. Debuteerde in 1952 met *De heilige gramschap*, een roman over het verzet, maar vooral over de tragiek van de vereenzaamde mens en de zinloosheid van het bestaan. Deze roman werd in 1953 bekroond met de Arkprijs van het Vrije Woord.

Met zijn verhalen toont hij duidelijk beïnvloed te zijn door auteurs als Kafka en Camus. Het existentialisme in zijn werk doet hem behoren tot de *Tijd en Mens*-generatie. In 1957 verscheen de roman *De witte muur*, in 1961 gevolgd door de bundel

Verhalen, waarvoor hem de Dirk Martensprijs werd toegekend. Van deze bundel verscheen in 1981 een herdruk, ingeleid door Heere Heeresma. D'Haese schreef voorts een televisiespel.

Literatuur:

C.J.E. Dinaux, in *Gegist bestek*, 1 (1958); P. de Wispelaere, in *Het perzische tapijt* (1966); M. Janssens, `Fantastiek bij M.D.'H.', in *Dietsche Warande & Belfort*, 127 (1982).

[G.J. van Bork]

Dhondt, Astère Michel

Vlaams dichter en prozaschrijver (Mechelen 12.10.1937). Debuteerde in 1965 met de roman *God in Vlaanderen*, die het jaar daarna bekroond werd met de Arkprijs van het Vrije Woord. Zijn werk wordt voornamelijk beheerst door pedofiele belangstelling. Hij uit zich in een speelse, luchtige en verfijnde stijl, die soms (bijv. in *Gezangen en gebeden*, 1969) cru realistisch wordt. Later vertoont hij een voorkeur voor de briefvorm, in proza zowel als in poëzie.

Werken:

Zeven geestige knaapjes (1966), r.; *De wilde jacht* (1968), r.; *De koning en de koningin van Sikkim in de Haarlemmerhouttuinen* (1972), p.; *Sindbad de zeeman* (1973), r.; *De brieven van de troubadour* (1975), p.; *Nieuwe tijden* (1979), p.; *De tijd staat stil* (1980), p.; *Het diepe Zuiden* (1982), r.

Literatuur:

J. Diepstraten en Sj. Kuiper, interview, in *Het nieuwe proza* (1978); H. Bousset, interview, in *Kreatief*, 15 (1981).

[J. Goedegebuure]

Diekmann, Miep

Eig. Maria Hendrika Jozina, Nederlandse romanschrijfster (Assen 25.1.1925). Van 1933 tot 1937 woonde ze op Curaçao waar haar vader officier was. In 1947 debuteerde zij met *Voltooid verleden tijd*, een roman voor oudere meisjes. In de sindsdien geschreven jeugdboeken, zo'n 50-tal, domineert de eigentijdse problematiek van jongeren, waarbij thema's als erotiek, dood en politiek niet worden verzwegen. Zij

weigert voorts onderscheid te maken tussen specifieke meisjes- of jongensboeken om zo geen bevestigende rol te spelen in bestaande clichés. Diekmann streeft naar erkenning van het jeugdboek als literatuur, maar dan voor een bepaalde leeftijdsgroep.

Haar werk werd in vele talen vertaald en zij verwierf, ook internationaal, vele prijzen. In 1956 kreeg ze de prijs van de kinderboekenweek voor *De boten van Brakkeput* (1956). In 1960 werd haar de internationale Hans Christiaan Andersenprijs toegekend voor *Padu is gek* (1957). Voor de vertaling van *En de groeten van Elio* (1961) kreeg ze de Westduitse Staatsprijs. In 1970 werd haar de Driejaarlijkse Staatsprijs voor kinder- en jeugdliteratuur toegekend. Aanleiding daartoe vormde het in datzelfde jaar verschenen *Marijn bij de Lorredraaiers*, waarvoor ze 17de-eeuwse stof koos. In *De dagen van Olim* (1971) beschrijft ze haar eigen jeugd op Curaçao.

Behalve voor jongeren schreef Miep Diekmann ook voor volwassenen. Haar romans *Een mens te kort* (1957) en *Een doekje voor het bloeden* (1970) behandelen de culturele en sociale verhoudingen op de Nederlandse Antillen.

Literatuur:

F. Auwera, interview, in *Geen daden maar woorden* (1970); V.M.E. Kerremans, `M.D.', in *Lexicon van de jeugdlit.* (1983), met bibl.

[G.J. van Bork]

Diels, Gerard

Eig. Gerardus Johannes, ps. Gérard d'Ilse, Nederlands dichter en essayist (Amsterdam 3.1.1897-ald. 19.10.1956). Trad pas na WO II naar voren. Door zijn taalgebruik en beeldend vermogen geldt hij als voorloper van de beweging van de vijftigers.

Werken:

Het doornen zeel (1946), p.; *Na de bevrijding* (1952), p.; *Het ongerijmde* (1953), essays.

Literatuur:

S. Bakker, `De dichter G.D. (1897-1956), een levensschets', in *Het Woord en G.D.* (1980).

[red.]

Dietsche Catoen

Middelnederlandse bewerking uit ca 1250 van de Latijnse *Disticha Catonis*. De *Dietsche Catoen* was in de me een zeer bekend didactisch werk en werd veel gebruikt

bij het onderwijs in het Latijn. Het werk is o.a. overgeleverd in het zgn. *Rijmboek van Oudenaerde* van ca 1290. Over de toeschrijving van dit werk aan Martijn van Torhout verschilt men van mening.

Uitgaven:

W.J.A. Jonckbloet (ed.), *De Dietsche Catoen* (1845); A. Beets, *De Disticha Catonis in het Middelnederlandsch* (1885).

Literatuur:

M. Boas, `Het Latijnse origineel der Middelnederlandse Cato-bewerking', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.* (1910); J. van Mierlo, `Martijn van Torhout', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1938); Idem, `Het auteurschap van Martijn van Torhout voor de gedichten uit den Oudenaardschen codex gehandhaafd', in *Idem* (1939).

[F. van Thijn]

Dietsche doctrinale

Middelnederlands moraliserend gedicht, wsch. 1345 te Antwerpen ontstaan. Twee hss. bestaande uit ca 6673 verzen, bevatten een opdracht aan hertog Jan iii van Brabant. Over de auteur is niets met zekerheid bekend.

De schrijver wil in dit werk een levensregel meegeven aan de tot emancipatie gekomen burgerij, een gedragslijn t.o.v. God, van de mensen en van zichzelf. Hij richt zich tot een publiek, dat economisch tot welstand is gekomen, maar maatschappelijk en cultureel nog een achterstand heeft in te halen. Wel schrijft hij over God en over geloof, hoop en liefde enz., maar zijn belangstelling gaat toch in de eerste plaats uit naar het mens zijn en naar het menselijk contact. Hij legt de nadruk op de waarde van met zorg gekozen vrienden, op de voordelen die beproefde relaties kunnen bezorgen; hij licht voor hoe vriendschap moet worden aangeknoopt en onderhouden met mensen van gelijke stand. Zijn standsbewustzijn is evident: de rijken en de machtigen ontziet hij, zijn misprijzen voor `speellieden ende hyrauden, riesen (= lichte) wiven ende ribauden' verbergt hij niet.

Wanneer de auteur in zijn proloog zegt dat hij `dit boecskijn, dat vore lach int Latijn' vertaald heeft, betekent dit wsch. dat zijn wijsheid uit Latijnse bronnen is geput en dus aanspraak mag maken op autoriteit. Blijkens de thans nog bewaarde hss. en de Delftse druk van 1489 heeft de *Dietsche doctrinale* in de 14de en 15de eeuw in de Nederlanden een ruime verspreiding genoten. Er bestaat een bewerking van in Nederrijnse (Ripuarische) verzen (hs. geschreven in 1436) en een vrijere Nederduitse bewerking in verzen uit de 15de eeuw. Zijn grootste succes echter heeft de *Dietsche doctrinale* gekend in de prozabewerking, die de karthuizer Erhart Gross in 1443 maakte; nog vóór het einde van de 15de eeuw waren er vier drukken verschenen.

Uitgaven:

W.J.A. Jonckbloet (ed.), *Die Dietsche doctrinale, leerdicht van den jare 1345, toegekend aan Jan Deckers, clerk der stad Antwerpen* (1842); G. Ljunggren (ed.), *Der leyen doctrinal. Eine mittelniederdeutsche Uebersetzung des mittelniederländischen Lehrdichts* (1963).

Literatuur:

W.H. Beuken, `Aantekeningen bij enige middelnederl. leerdichten', in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, 46 (1927); F. Prims, *Gesch. van Antwerpen IV. Onder Hertog Jan den Derde (1312-1355), 2de boek de geestelijke orde* (1933); K. Heeroma, `Nieuwe Middelnederl. fragmenten. 2. Dat Boec Exemplaer', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 76 (1959); R. Lievens, `Het Duits sukses van de Dietsche doctrinale', in *Leuvense Bijdragen*, 49 (1960); J. Deschamps, in *Middelnederl. handschriften uit Europese en Amerikaanse bibliotheken*, dl. 2 (1972); W.E. Hegman, `De Gentse handschriften van de "Dietsche doctrinale"', in *Spiegel der Lett.*, 24 (1982).

[R. Lievens]

Dinaux, Carel Jules Emile

Nederlands criticus en essayist (Stad Ommen 13.11.1898-Heerde 25.6.1980). Studeerde Chinees te Leiden en later staatswetenschappen, waarover hij samen met G. Nolst Trenité publiceerde. Trad aanvankelijk vooral op als vertaler, vooral van werk van Thomas Mann.

Zijn eerste letterkundige essays bundelde hij in *Gegist bestek* (1958), waarop nog een aantal bundels onder dezelfde hoofdtitel volgde. Ook de Vlaamse literatuur kreeg zijn aandacht, o.m. in *Weerklank, Noordnederlandse honneurs voor Zuidnederlandse auteurs* (1965).

Dinaux is voorts de samensteller van een paar bekende bloemlezingen, zoals *Dichters omnibus* (1959) en *Zo schrijven auteurs van nu* (1969). In 1968 werd hem de Prijs der literaire kritiek toegekend.

Werken:

Herzien bestek (1974), essays; *Vluchtig omzien* (1975), bloeml.; *Levend verleden, literaire herinneringen* (1981).

Literatuur:

O. Dijk, `In memoriam C.J.E.D.', in *PEN-kwartaal*, 42 (1980).

[G.J. van Bork]

Dirics van Schoonhoven, Jan

Zuidnederlands schrijver (Schoonhoven 1356/1357-Groenendael 22.1.1432). Na een wijsgerige scholing aan de Parijse universiteit trad hij in het klooster van de reguliere kanunniken te Groenendael (1377/1378), waar hij nog vier jaar Ruusbroec heeft meegemaakt. Sinds 1386 prior en tevens novicemeester aldaar. Na de toetreding van Groenendael tot de Windesheimer congregatie heeft hij meermalen bij het algemeen kapittel de gebruikelijke preek gehouden, waarvan er vier tot zijn meest bekende geschriften behoren.

Naast deze en andere *Preken, Geestelijke tractacten en Brieven*, welke in hss. een grote verspreiding kenden, is zijn *Epistola responsalis super epistolam cancellarii* (definitieve redactie) wel het meest bekend. Hierin neemt hij de verdediging van Ruusbroec op zich tegen de kritiek van Joannes Gerson. Zijn werken, alle oorspronkelijk in het Latijn, weerspiegelen weinig de invloed van Ruusbroec, doch zijn meer verwant met de jongere geestesstroming van de praktische ascese der moderne devotie. Hij vertegenwoordigt een belangrijke schakel in de evolutie van de spiritualiteit vanaf Ruusbroec en Geert Grote tot aan Erasmus.

Literatuur:

A. Combes, `Essai sur la critique de Ruysbroeck par Gerson', in *Epistola responsalis*, dl. 1 (1945-1959); A. Ampe, `Les rédactions suc-

cessives de l'apologie Schoonhovienne pour Ruusbroec contre Gerson', in *Revue d'Histoire Ecclésiastique*, 55 (1960); A. Gruijs, `Jean de Schoonhoven (1356-1432). Sa vie et son oeuvre', in *Bulletin Du Cange* (Arch. lat. medii aevi), 32 (1962) en 33 (1963); E. Persoons en A. Gruijs, `Ioannis Theodirici de Schoonhovia', in *Petri Trudonensis catalogus scriptorum windeshemensium* (1968); A. Gruijs, `Jean de Schoonhoven', in *Dictionnaire de spiritualité*, dl. 8 (1974).

[J. Lemmens]

Djojopoespito, Soewarsih

Nederlandse (Indonesische) prozaschrijfster (Cibatok 2.4.1912-Jogjakarta 24.8.1977). Zij hoorde evenals haar man Soegondo tot de groep westers opgeleide Indonesische jongeren die de opvoeding en verheffing van hun eigen volk verkozen boven een carrière in het gareel van het Nederlandse gouvernement. Die keuze betekende een onzeker bestaan. Vaak levend in bittere armoede vormden zij een intellectueel proletariaat, waarvan *Buiten het gareel* (1940) getuigenis aflegt. Het boek bevat het sterk autobiografische verslag van de ervaringen van een jong onderwijzersechtpaar dat in de jaren dertig werkzaam is bij het nationalistische onderwijs in enkele steden op Java.

Na 1945 publiceerde Djojopoespito vooral (in het Indonesisch geschreven) verhalen.

Literatuur:

G. Termorshuizen, levensbericht, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk.* (1978/1979); Idem, `Een leven buiten het gareel', in *Engelbewaarder Jaarboek 1979* (1979).

[G. Termorshuizen]

Does, Jacob van der

Nederlands dichter en toneelschrijver ('s-Gravenhage 4.5.1641-ald. 18.11.1680). Rechtsgeleerde. In 1661 verscheen zijn *Mengeldichten* en een jaar later zijn eerste toneelwerk *Het huwelijk tusschen Aeneas ende Lavinia*. Vooral is hij bekend gebleven om zijn berijming van het Haagse leven in *'s Graven-hage, met de voornaemste plaetsen en vermaecklijckheden* (1668).

Literatuur:

N. Bosboom, *J.v.d.D. en zijn dichtstuk 's Gravenhage* (1850); J.G. Frederiks, in *Oud Holland*, 12 (1894).

[P.M.M. Kroone]

Doesborch, Jan van

Middelnederlands dichter en drukker (na 1450-ca 1533). Vestigde zich in ca 1504 als drukker in Antwerpen en woonde daar tot ca 1530. Daarna ging hij naar Utrecht, waar hij zich met de drukker Jan Berntsz. associeerde. Hij drukte vnl. niet erg omvangrijke werken, bijna alle volksboekjes. Verder gaf hij ook volksboeken in het Engels uit. Als voorbeeld van een door Jan van Doesborch gedrukt volksboek kan *Buevijne van Austoen* genoemd worden. Ongeveer in 1524 verscheen de bundel *Refreynen int sot amoureus wijs*. De gedichten int wijs in deze bundel zijn religieus-stichtelijk en moraliserend van aard. De gedichten int amoureus vormen de grootste groep en zijn sterk beïnvloed door de hoofse traditie. De kleinste groep, de refreinen int sot, bestaat uit erotische en parodiërende gedichten, die er mogelijk vanwege hun aanstootgevend karakter de oorzaak van waren dat het werk op de index van verboden boeken uit 1550 terecht kwam. Op deze index komt nl. dezelfde titel voor, echter zonder nadere aanduiding. De toeschrijving van de refreinen is problematisch. Mogelijk zijn er van Anna Bijns en Colijn van Rijssele bij. Een groot deel van de refreinen is wsch. nog in de 15de eeuw ontstaan. Sommige zijn mogelijk door Van Doesborch zelf opgeschreven. Een van de weinige omvangrijke uitgaven is de *Cronike van Brabant* uit 1530, die Van Doesborch overnam van Rolant van den Dorpe.

Mogelijk is Jan van Doesborch ook de auteur van het *Orakelboek*, een handleiding op rijm, voorafgegaan door een proloog in proza, voor een methode van toekomstvoorspelling. Deze tekst is de eerste uit *Thuys der Fortuynen* uit 1518. Zie ook Alederexcellenste cronyke van Brabant, Die.

Uitgave:

C.H.A. Kruyskamp (ed.), *De refreinenbundel van J.v.D.*, i (1940).

Literatuur:

R. Proctor, *J.v.D. Printer at Antwerp* (1894); D. Coigneau, `Versdialogen uit Die historie van Buevijne van Austoen (Antwerpen, J.v.D., 1504)', in *Jaarb. De Fonteine*, 25 (1975 [= 1977]); W. Braekman, `Rhetoricaal orakelboek op rijm', in *Idem* (1980-1981).

[F. van Thijn]

Doesburg, Theo van

Ps. van Christian Emil Marie Küpper, Nederlands dichter en essayist (Utrecht 30.8.1883-Davos 7.3.1931). Schilder en architect; van Duitse afkomst. Als enig redacteur van het invloedrijke modernistische maandblad *De Stijl* (1917-1931) was

hij een der leidende figuren van de *Stijl*-groep, waartoe ook de schilders Mondriaan en Van der Leck en de architect Oud behoorden. Zijn werk is gebaseerd op het samengaan van tijdgeest en uitdrukkingsmiddelen; de beeldende kunsten moesten samen uitmonden in een monumentale architectuur.

Tevens was hij een belangrijk medewerker aan *Het Getij*, het literaire maandblad van het opkomende expressionisme. Als dichter publiceerde hij o.a. de bundel *Volle maan* (1913), en onder de naam I.K. Bonset een aantal expressionistische en dadaïstische gedichten en essays in *De Stijl*. Hij publiceerde een roman onder het ps. Aldo Camini.

Uitgaven:

Nieuwe woordbeeldingen (1975); *Het andere gezicht van I.K. Bonset* (1983), met nawoord van L. Vancrevel.

Literatuur:

H.J. Jaffé, *De Stijl 1917-1930. The Dutch Contribution to Modern Art* (1956); Catalogus tentoonstelling Th.v.D. (Van Abbemuseum, 1968-1969); J. Baljeu, *Th.v.D.* (1974); H.L. Hedrick, *Th.v.D., Propagandist and Practioner of the Avant-Garde, 1909-1923* (1980).

[G. Stuiveling]

Dommisse, Fré

Eig. Fréderique Caroline Wilhelmina, Nederlands romanschrijfster (Ophemert 12.5.1900-Doorn 13.6.1971). Na een periode van politiek activisme, gevolgd door een geestelijke instorting tijdens WO I die tot opname in een inrichting leidde, studeerde ze enige tijd Nederlands te Utrecht.

In 1927 debuteerde Dommisse met de autobiografische roman *Krankzinnigen*, waarin zij haar eigen ziektegeval objectiveert. In 1933 volgde een tweede roman, *Waren wij kinderen...?*, en in 1937 *Het licht op de drempel*. Ze hield zich met haar zuster jarenlang bezig met de grafologie, waaruit in 1962 de monografie *De wonderlamp der graphologie* resulteerde. In haar laatste jaren werkte ze aan een uitvoerige studie over de drukkersfamilie Enschedé, waarvan ze de uitgave niet meer heeft mogen beleven.

Werken:

De glans der dagen (1954), r.; *Over Clare Lennart* (1965), essay.

Literatuur:

A. Romein-Verschoor, in *Vrouwenspiegel* (1935, 1977[2]); *Singel 262, tweeëntwintig autobiografieën* (1950); V.E. van Vriesland, in *Onderzoek en vertoog* (1958).

[G.J. van Bork]

Domselaer, Tobias van

Nederlands prozaschrijver (Amsterdam ?-ald. na 1680). Was bevriend met de toneelschrijver Jan Vos. 22 Jaar lang was hij regent van de schouwburg en haalde zich door zijn toneelvoorkeuren het misnoegen van Lodewijk Meijer en zijn Nil Volentibus Arduum op de hals.

Hij verzorgde een bloemlezing onder de titel *Hollandtsche Parnas* (1660). Verder is van zijn hand *Beschrijving der sieraden van 't tooneel* (1670), maar het bekendst bleef hij om zijn studies over Amsterdam: *Beschrijvinge van Amsterdam, haar eerste oorsprong... tot 1665* (1665), *Doorluchtige Heeren van Aemstel* (1664) en *Het ontroerde Nederland* (1674), waarvan G. Brandt het vervolg schreef.

Literatuur:

J.A. Worp, *Gesch. van den Amsterdamschen schouwburg* (1920); B. Dongelmans, *Nil Volentibus Arduum, een documentatie* (1982).

[P.M.M. Kroone]

Doncker, Maurits de

Vlaams dichter (Gent 21.11.1903-ald. 4.9.1966). Debuteerde in 1926 met een bundel socialistische `gemeenschapsverzen'. In zijn tweede bundel echter, *Gedoof der vuren as* (1929) slaat hij een zuiver individualistische toon aan in prosodische, zinnelijke, weemoedige gedichten. Pas in zijn vierde bundel, *Het schoon bedrog* (1934), na *Kwatrijnen* (1930), klinkt zijn stem enigszins overtuigend. Voor *Opera* (1935) ontving hij de August Beernaertprijs van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde. Hij is dan over de verbittering om `het levensbedrog' heen.

Werken:

Koren uit de wan (1946); *Herfstvruchten* (1947); *Dichterheem* (1950).

Literatuur:

J. Schepens, in *Arsenaal*, 1 (1946); P. Berkenman, *M.d.D. = Oostvl. literaire Monografieën*, 17 (1980).

[J. Vercammen]

Donker, Anthonie

Ps. van Nicolaas Anthony Donkersloot, Nederlands dichter, romanschrijver en essayist (Rotterdam 8.9.1902-Amsterdam 26.12.1965). Studeerde in Leiden en Utrecht Nederlands, promoveerde in 1929 op het proefschrift *De episode van de vernieuwing onzer poëzie [1880-1894]*. Was enige jaren leraar en vanaf 1936 hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam, aanvankelijk in de Nederlandse letterkunde, vanaf 1956 in de algemene en vergelijkende literatuurwetenschap. Tijdens WO II in het verzet, gearresteerd en ontslagen als hoogleraar. Van 1945 tot 1949 parlementslid (pvda) en in 1950 medeoprichter van de vredesbeweging De derde weg. In 1930 oprichter en tevens redacteur van *Critisch Bulletin* en van 1937 tot 1940 redacteur van *De Stem*, vanaf 1946 van *De Nieuwe Stem*. Nam deel aan de organisaties van letterkundigen (Vereniging van Letterkundigen en het Nederlands pen-centrum).

Donker debuteerde in de kring der *Vrije Bladen*, maar was meer dan de anderen rond dit blad traditioneel georiënteerd. Zijn poëzie streeft naar verinnerlijking, een mediteren over leven, liefde en dood. Ze is

meer harmonieus dan vitaal. In zijn essays en kritieken zoekt hij welbewust objectiviteit, met een zo hoog mogelijke, zich inlevende waardering. Ontving in 1929 de Van der Hoogtprijs voor de bundel *Grenzen* (1928) en in dat zelfde jaar de Domprijs voor *Kruistochten* (1929).

Donker trad veelvuldig op als vertaler, o.a. van het werk van Coleridge, Goethe en Feuchtwanger.

Werken:

Acheron (1926), p.; *De draad van Ariadne* (1930), p.; *Fausten en faunen* (1930); *Ter zake* (1932); *De schichtige Pegasus* (1932); *Maar wij...?* (1933), lekespel; *Gebroken licht* (1934), p.; *Schaduw der bergen* (1935), r.; *Vondels grootheid* (1937); *Onvoltooide symphonie* (1938), p.; *Hannibal over de Helicon* (1940); *Orpheus en Eurydice* (onder ps. Maarten de Rijk, illegaal tijdens WO II), p.; *Tralievenster* (1946), p.; *Het sterrenbeeld* (1946), p.; *Karaktertrekken der vaderlandse letterkunde* (1946); *De einder* (1947), verz. p.; *De vrijheid van de dichter en de dichterlijke vrijheid* (1948); *De bliksem speelt om de doringboom* (1949), reisverh.; *Het beeld van '80* (1952); *Bevreemding* (1953), p.; *Westwaarts* (1956), p.; *Eva en de dichters* (1958); *Het schip dat gij bouwen zult* (1959); *Ben ik mijn broeders hoeder?* (1960); *Wandeling* (1962), p.

Literatuur:

Nieuwe Stem, 21 (1966), A.D.-herdenkingsnummer; J.J. Oversteegen, `A.D. (1902-1965)', in *Vorm of vent* (1969); G.H. 's-Gravesande, *Al pratende met...* (1980); Sj. van Faassen, `Jan Romein en A.D.', in *Bzzlletin*, 9 (1980-1981).

[P. Minderaa]

Donkers, Jan

Eig. Johannes Mattheus, Nederlands prozaschrijver (Amsterdam 15.6.1943). Studeerde in zijn geboorteplaats sociologie; publiceerde artikelen op zijn vakgebied. Naast het schrijven van korte verhalen houdt hij zich vooral bezig met radiowerk. Zijn sociologische belangstelling blijkt uit zijn verhalen, die zich meestal afspelen in het eigentijdse milieu van studenten, intellectuelen en kunstenaars. Met zijn nuchter-registrerende, vaak ook ironisch-distantiërende stijl is Donker de chroniqueur van de jaren zestig en zeventig van de 20ste eeuw geworden.

Werken:

Opgeruimde verhalen (1973); *Ouders van nu* (1975); *Gevoel voor verhoudingen* (1979); *Amerika, Amerika* (1982).

Literatuur:

H. Bousset, in *Woord en schroom* (1977); W.A.M. de moor, in *Wilt u mij maar volgen?* (1980).

[J. Goedegebuure]

Donkersloot, Nicolaas Anthony

Zie Donker, Anthonie

Doolaard, A. den

Ps. van Cornelis Spoelstra, Nederlands dichter, journalist en romanschrijver (Zwolle 7.2.1901). Werd in 1934 reizend correspondent van *Het Volk*. Van zijn verzet tegen het fascisme getuigt *Het hakenkruis over Europa* (1938). In 1940 week hij dan ook via Frankrijk uit naar Londen, waar hij voor de bbc medewerker werd aan de uitzendingen van Radio Oranje (vgl. *Europa tegen de Moffen*, 1946).

Den Doolaard debuteerde als dichter met *De verliefde betonwerker* (1926), vitalistische gedichten waarmee hij werd gerekend tot de *Vrije Bladen*-groep. Hij maakte echter vooral naam met een aantal veelgelezen romans als *De druivenplukkers* (1931), *De herberg met het hoefijzer* (1933) en *Oriëntexpress* (1934). Veel van deze romans en verhalen spelen in de Balkan onder bergbewoners, waarvan hij het gebied en zijn bevolking uit eigen aanschouwing kende. Ook met de speelse en levenslustige roman *Wampie. De roman van een zorgeloze zomer* (1938) had hij groot succes.

Na WO II krijgt zijn werk steeds sterker ethisch-idealistische trekken, zoals in *Land achter Gods rug* (1956).

Werken:

De wilde vaart (1928), p.; *De laatste ronde* (1929), r.; *De wilden van Europa* (1932), r.; *Van vrijheid en dood* (1935), r.; *De grote verwildering* (1936), r.; *De bruiloft der zeven zigeuners* (1939), r.; *De partisanen* (1944), p.; *Het verjaagde water* (1947), r.; *Kleine mensen in een grote wereld* (1953), r.; *Het leven van een landloper* (1958), autob. pr.; *Grieken zijn geen goden* (1960), r.; *Ogen op de rug* (1971), r.; *Samen is twee keer alleen* (1976), r.; *Londen en de zaak Van 't Sant* (1980), pr.; *Ik ben tegen* (1983), pr.

Literatuur:

Liber amicorum voor A.d.D. (1961); J. de Ceulaer, in *Te gast bij Nederlandse auteurs* (1966); G.H. 's-Gravesande, interview, in *Al pratende met...* (1980); H. van de Waarsenburg, *A.d.D.: gesprekken over zijn leven en werk* (1982).

[G.J. van Bork]

Doorenbos, Willem

Nederlands prozaschrijver en letterkundige (Deersum 28.5.1820-'s-Gravenhage 18.2.1906). Studeerde klassieke en oosterse talen te Groningen, Franeker en Leiden, was leraar te Zaandam en rector van de Latijnse school te Winschoten. Van 1865 tot 1884 was hij leraar Nederlands en geschiedenis aan een hbs te Amsterdam en had daar o.a. als leerlingen Perk, Kloos, Van der Goes en Verwey. Onafhankelijk van oordeel, polemisch van temperament, vrijzinnig in politiek en geloof, streed hij voor velerlei vernieuwing, maakte vrienden onder de jongeren, maar tegenstanders onder zijn leeftijdgenoten. Zijn hoop op een professoraat, gerechtvaardigd door zijn aanleg en zijn kennis, werd zowel in 1865 te

Amsterdam als in 1884 te Leiden verijdeld.

Hij werkte met kritische artikelen mee aan versch. tijdschriften o.a. aan de *Nederlandsche Spectator*, onder de schuilnaam Keerom. Doordat hij een jaar lang redactioneel werk verrichtte voor het weekblad *De Amsterdammer*, kregen de jonge Amsterdamse dichters daar toegang. Bij de Hooft-herdenking in 1881 hield Doorenbos een geestdriftige rede, waarvoor Perk hem dankte door de opdracht van zijn gedicht `De schim van P.C. Hooft'. Aan de eerste aflevering van *De Nieuwe Gids* (okt. 1885) werkte Doorenbos mee met een historische bijdrage.

Tot zijn belangrijkste werken behoort een tweedelig geschrift over de Europese literatuur: *Handleiding tot de Geschiedenis der Letterkunde* (1869, 1873; tweede herziene druk 1883-1885).

Hoewel de invloed van Doorenbos op zijn leerlingen en jonge vrienden grotendeels mondeling plaatsvond en uitvoerige correspondenties - waar die invloed zou zijn vastgelegd - ontbreken, is zijn betekenis voor de literaire vernieuwing van 1880 boven alle twijfel verheven, zij het meer door zijn individualistische persoonlijkheid dan door zijn artistieke principes, waartoe bijv. afkeer van het naturalisme behoort.

Literatuur:

C.G.L. Apeldoorn, *Dr. W.D.* (1948); P. Kralt, `Willem Kloos en "De Amsterdammer"', in *Maatstaf*, 30 (1982).

[G. Stuiveling]

Doorn, Johnny van

Eig. Johan, Nederlands schrijver/improvisator (Beekbergen 12.11.1944). Trad met geïmproviseerde teksten en acts op bij happenings en manifestaties onder versch. namen: o.m. Electric Jesus, Meester van de Chaos, Electric Goebbels. Nationale bekendheid kreeg hij onder de naam Johnny de Selfkicker, vooral door zijn optreden in Carré in 1966. In datzelfde jaar verscheen zijn eerste bundel poëzie, *Een nieuwe mongool* (1966), die hijzelf in de ondertitel omschreef als `post-sexuele zondagspoëzie'. Met *Mijn kleine hersentjes* (1972) gaf hij in een reeks schetsen een nostaligsche terugblik op zijn jeugd in de jaren vijftig. Zowel in dit boek als in het autobiografische *De geest moet waaien* (1977) blijkt de turbulentie van de jaren zestig plaats te hebben gemaakt voor meer evenwichtig proza.

Werken:

De heilige huichelaar (1968), p.; *Oorlog en pap* (1981), grammofoonplaat causerieën.

Literatuur:

F. van Dijl, interview, in *Schrijvers aan de rand van '80* (1979).

[G.J. van Bork]

Dordt, Augustijnken van

Nederlands dichter (midden 14de eeuw). Sprookspreker o.a. aan het hof van Jan van Bloys, graaf van Beaumont. Auteur van allegorische gedichten in hoofse geest (o.a. *De borch van Vroudenrijc*) en mystiek getinte gedichten (o.a. *Dit is Sinte Jans evangelium*).

Uitgaven:

Ph. Blommaert (ed.), in *Oudvlaemsche gedichten*, 3 (1851); J. van Vloten (ed.), in *Dietsche Warande*, 7 (1861).

Literatuur:

W. Asselbergs, *De bijbel in de lit.*, (1957); C.F.P. Stutterheim, `Mens of duivel', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 83 (1967); K. Heeroma, `De borcht van Vroudenrijc', in *Idem*, 84 (1968); Idem, `Augustijnkens Meilied', in *Idem*, 84 (1968); C.F.P. Stutterheim, `Raadsel of grap? Nogmaals Augustijnken's klacht', in *Idem*, 85 (1969); D. Coigneau, `Masscheroens "waarom", en vier refreinen van 1559', in *Opstellen voor A. van Elslander. Jaarb. De Fonteine* (1980-1981).

[J.J. Mak en J. Reynaert]

Dorlant, Petrus

Ook Dorlandus van Diest, Diesthemius en Van Doorland, Zuidnederlands prozaschrijver (Waalhoven, bij Velp, 1454-Diest 25.8.1507). Studeerde te Leuven vanaf 1472 en trad rond 1475 in het karthuizerklooster te Zelem bij Diest. Zijn historisch werk, *Corona Cartusiana*, een geschiedenis van de karthuizerorde tot 1468, werd door T. Petreius aangevuld en in 1608 te Keulen gepubliceerd onder de titel *Chronicon Cartusiense*. Hij schreef ook een *Historie van S. Anna* in het Diets (1501), doch redigeerde zijn overige hagiografische en ascetische werken in het Latijn, zoals de levensbeschrijvingen van de heilige Anna, van de heilige Katerina en van Johannes de Evangelist, de wonderdaden van de heilige Anna, *Viola animae*, enz. Hij zou bovendien de auteur zijn van *Elckerlijc*.

Literatuur:

H.J.J. Scholtens, `De kartuizer P.D. en de Elckerlyc-problemen', in *Ons Geestelijk Erf*, 26 (1952); J. van Mierlo, `P. Dorlandus Diesthemius, de dichter van Elckerlyc',

in *Idem*, 27 (1953); L. Moereels, in *Dictionnaire de spiritualité*, 3 (1957); R. Aubert, in *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, 14 (1960); R. Vos, `Is P.D. de auteur van Elckerlijc?', in *Ons Geestelijk Erf*, 39 (1965), met naschrift door T. Ausems; J.J Parker, *The Development of the Everyman Drama From Elckerly to Hofmannsthal's Jedermann* (1970); J. de Grauwe, *Prosopographia Cartusiana Belgica (1314-1796)* (1976); Idem, *Repertorium fontium historiae medii aevi*, 4 (1976); M.J.M. de Haan en B.J. van Delden, *De Spiegel der Zaligheid van Elkerlijk. Naar de bewaarde bronnen* (1978); A. van Els-

lander (ed.), *Den Spyeghel der Salicheyt van Elckerlijc* (1979[7]); A. Ampe, `P. Dorlandus O. Carth. en Dominicus van Gelre O.P.', in *Hellinga. Festschrift/Feestbundel/Mélanges* (1980); L. Swerts, `Peter van Doorland en Elckerlyc', in *Tijdspiegel*, 37 (1982).

[G. Tournoy]

Dorna, Mary

Ps. van Mary Jeanette Stoppelman, Nederlandse prozaschrijfster (Amsterdam 5.11.1891-ald. 19.3.1971). Afkomstig uit joods middenstandsmilieu. Driemaal gehuwd. Met haar eerste echtgenoot, de Engelsman Felix Bowers, verbleef ze in Zuid-Amerika en Duitsland. Haar tweede man, de Duitser Bruno Wille, zette haar aan tot schrijven. In april 1926 debuteerde ze in het dagblad *Het Volk*, en tot april 1929 schreef ze ruim 100 korte verhalen, gepubliceerd in versch. Nederlandse kranten, en ondertekend met Mary Wille of Mary Dorna.

Haar eerste bundel *Wanordelijkheden rondom een lastig kind* (1933) werd zeer geprezen door Victor E. van Vriesland, maar hoewel er nog drie bundels volgden, zou haar werk praktisch onbekend blijven tot 1967, toen de bloemlezing *Laten we vader eruitgooien* verscheen, met een voorwoord van S. Carmiggelt. In een zeer directe, levendige en eenvoudige stijl tekent ze de mensen en gebeurtenissen uit haar omgeving.

Werken:

Onmaatschappelijke voorkeur (1938), verh.; *Vingeroefeningen* (1940), verh.; *Mijn oom Ricardo* (1941), verh.

Uitgaven:

Een heer om port mee te drinken... (1968), verh.; *Trammelant met de familie* (1969), verh.; *De wereld van Mary Dorna* (1970).

Literatuur:

T. van Helmond, *M.D. 1891-1971* (1977); F. Kelk, `Op bezoek bij M.D.', in *Flarden en raapsels* (1978).

[J. Goedegebuure]

Dorrestijn, Hans

Nederlands dichter en tekstschrijver (Ede 16.6.1940). Studeerde Nederlandse taal- en letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam en was enige tijd leraar. Debuteerde met een bundel cabaretliedjes, *Als de balken gaan verzakken* (1973). Schreef teksten voor de cabaretgroep Don Quishocking en voor Herman van Veen. Droeg ook eigen teksten voor, zichzelf begeleidend op de piano, opgenomen op de plaat *Bofkont en andere liedjes* (1974). Schreef voorts samen met W. Wilmink en anderen de radio- en tv-programma's *Wij en de wereld, De panorama woensdagshow* en de *Stratemaker-op-zeeshow*.

Voor kinderen schreef hij poëzie, verhalen en romans, o.a. *Je bent een liegbeest* (1975), *Pieleman, pieleman* (1979) en *De rooie vuurtoren* (1981).

Werken:

Zes Hollandse taferelen (1975), liedjes; *Anti-hondenboek* (met F. Pijlman, 1976), pr.; *Mooi van lelijkheid* (1977), p.; *Met dichtgeknepen keel* (1978), verh.; *Guichelheil* (1979), p.; *Het graf van Couperin* (1981), verh.

Literatuur:

J. Diepstraten en Sj. Kuiper, in *Dichters, interviews* (1980); R. Ekkers, `H.D.', in *Lexicon jeugdlit.* (1984).

[G.J. van Bork]

Dosfel, Lodewijk

Vlaams dichter en toneelschrijver (Dendermonde 25.3.1881-ald. 27.12.1925). Studeerde rechten te Leuven; was stichter van het tijdschrift *Jong Dietschland*, redactielid van *Dietsche Warande & Belfort*; een der voornaamste leiders van de katholieke Vlaamse Beweging.

Werken:

Gedichten (1900); *Verzamelde opstellen en gedichten* (1907); *Wereldeinde* (1908), t.; *Joas* (1908), bijbels spel; *Cyriel Verschaeve* (1920), essay.

Uitgave:

J. Persyn (ed.), *Verzameld werk*, 7 dln. (1927-1933).

Literatuur:

A. de Bruyne, *L.D. 1881-1925* (1967); P.J.A. Nuyens, *De katholieke L.D., zijn wereld, zijn tijd* (1981); A. de Bruyne, *L.D., een levensbeeld* (1982).

[W. de Graer]

Dousa, Ianus

Eig. Jan van der Does, heer van Noordwijk, Nederlands filoloog, historicus en dichter (Noordwijk 15.12.1545-'s-Gravenhage 8.10.1604). Humanist en staatsman. Studeerde te Leuven, Douai en Parijs, waar hij contact had met de Pléiade. Sinds 1566 terug in Holland, koos hij ca 1571 de zijde van Oranje. Hij speelde een hoofdrol bij het beleg van Leiden (1574) en had een groot aandeel in de oprichting aldaar van de eerste Noordnederlandse universiteit (1575), waarvoor hij, in zijn functie van curator, de geniale Justus Lipsius en de nog grotere Josephus Scaliger naar Leiden wist te halen. In 1585 werd hij de eerste universiteitsbibliothecaris en in samenhang daarmee historiograaf van Holland. In deze jaren maakte hij ook deel uit van gezantschappen naar Engeland. In 1591 werd hij lid van de Hoge Raad te 's-Gravenhage, maar bleef curator der Leidse universiteit. Dousa debuteerde als Neolatijns dichter in 1569 met de bundel *Epigrammata* en andere gedichten. Dit werk getuigt van een grote vertrouwdheid met de Latijnse dichters uit de oudheid, vooral de lyrici en Martialis, maar ook met de Neolatijnse poëzie (Marullus, Pontanus, Sannassarius, Secun-

dus). De *Nova poemata* uit 1575, een jaar later gevolgd door een in omvang verdubbelde tweede druk, is ten nauwste verweven met de contemporaine gebeurtenissen in Holland en Leiden. De bundel bevat belangrijke historische gegevens over het beleg en over de stichting van de universiteit. Dousa's verblijf in Engeland als gezant der Staten vindt zijn weerspiegeling in de *Odae Britannicae* (1586).

De waarde van Dousa's Nederlandse poëzie werd reeds door Constantijn Huygens gering geacht. Enkele gedichten werden uitgegeven in werk van Melis Stoke, Waghenaer, Heinsius e.a. De Secundusvertalingen en een elegie aan Gruterus vonden pas in de 19de eeuw een uitgever. Als filoloog maakte Dousa tekstuitgaven van en commentaren op Latijnse dichters (lyrici, Plautus). Op het gebied der vaderlandse geschiedenis, waarmee hij zich vrijwel geheel zijn leven heeft beziggehouden, beschreef hij de periode der graven van Holland in de Latijnse *Annales*, waarvan hij eerst een metrische versie uitgaf (1599) en vervolgens een in proza (1601).

Dousa's betekenis voor literatuur en cultuur in de jonge republiek moet tevens afgemeten worden aan de stimulerende invloed op zijn omgeving. De eerste generatie van studenten, met figuren als Baudius, Benedicti, Blijenburg, Grotius en Heinsius, brachten, mede onder zijn invloed, Latijnse poëzie en filologie tot ongekende bloei. Ook Dousa's eigen kinderen - men sprak wel van de Dousa-Pléiade - leverden hieraan hun bijdrage.

Ianus Dousa Filius, zijn hoogst begaafde, om zijn vroege dood zeer betreurde oudste zoon (16.1.1571-26.12.1596) was het evenbeeld van zijn vader. Hij volgde hem op als bibliothecaris, gaf versch. van zijn werken uit en voltooide ook zelf werken op het gebied van de Nederlandse en Latijnse poëzie (*Poemata*, 1607, 1704) en van de filologie. Hij redigeerde een groot deel van de bovengenoemde *Annales* in proza. Georgius Dousa (5.3.1574-okt. 1599) publiceerde o.m. een verslag van zijn reis naar het Nabije Oosten (*De itinere suo Constantinopolitano*, 1599). Franciscus Dousa (5.3.1577-11.12.1630) bracht met behulp van materiaal van zijn vader de eerste uitgave van de verzamelde fragmenten van Lucilius tot stand (1597) en verder een uitgave van de *Epistolae* van Scaligers vader Julius Caesar (1600). Theodorus Dousa (3.11.1580-7.6.1663) ten slotte gaf een kroniek van Constantinopel uit (1614) en een verzameling echogedichten, waarin ook gedichten van zijn vader voorkomen (1638).

Literatuur:

G. Ellinger, *Geschichte der neulateinischen Lyrik in den Niederlanden* (1933); B.A. Vermaseren, in *Bijdr. en meded. v.h. Historisch Genootschap*, 69 (1935); J.A. van Dorsten, *Poets, Patrons, and Professors* (1962); C.L. Heesakkers, *J.D. en zijn vrienden* (1973); Idem, *Praecidanea Dousana* (1976); Idem, `Zes viercante witte manden', in *Boeken verzamelen; opstellen aangeboden aan Mr. J.R. de Groot* (1983).

[C.L. Heesakkers]

Douwes Dekker, Eduard

Zie Multatuli

Droogenbroeck, Jan van

Eig. Joannes Amandus van Droogenbroeck, Vlaams dichter en prozaschrijver (St.-Amands 17.1.1835-Schaarbeek 27.5.1902). Onderwijzer, muziekleraar en rijksambtenaar. Leerling van Van Beers en volgeling van Dautzenberg, die hij beiden overtrof. In 1866 gaf hij onder de schuilnaam Jan Ferguut *Makamen en Ghazelen* uit (de makame is een berijmd prozagesprek met versjes doorweven en de ghazele een Perzische versvorm, vooral aan wijn en liefde gewijd). De bundel *Spreuken en Sproken* (1891) bevat oosterse wijsheid en beeldrijke verhalen. Intussen had hij cantateteksten geschreven, o.a. *Torquato Tasso's dood* (1873), *Camõens* (1879) en *De morgen* (1887), die werden bekroond. Al dat `toveren met woorden en klanken', zoals hij het noemt, haalde het echter niet bij de bundel ongekunstelde, zangerige kindergedichten in *Dit zijn zonnestralen* (1873), die in 1907 een negende, vermeerde druk beleefden.

Werk:

Gedichten (1894).

Literatuur:

S. Daems, *J.A.v.D. (Jan Ferguut)* (1887); J. Muyldermans, `Levensschets van J.v.D.', in *Jaarboek der Kon. Vl. Acad.*, 22 (1908); M. van den Bossche, `Bibliografie van en over J.A.v.D., alias Jan Ferguut', in *Heemkundig Jaarboek* (1971); P. Servaes, `J.v.D.', in *Idem*; J. Wittebols, `Over dichter J.v.D. en mijn oude bloemlezingen', in *Tijdingen Beatrijsgezelschap*, 14 (1978-1979).

[J. Vercammen]

Drost, Aarnout

Nederlands prozaschrijver (Amsterdam 15.3.1810-ald. 5.11.1834). Studeerde theologie aan het Athenaeum Illustre in Amsterdam, waar hij invloed onderging van prof. D.J. van Lennep; van 1829-1833 in Leiden. Vertaalde enkele kinderboeken uit het Duits. Publiceerde in 1832 anoniem

Hermingard van de Eikenterpen. Stichtte met Heye in 1834 *De Muzen*, een letterkundig tijdschrift waarvan slechts zes nummers verschenen met gedichten en kritieken. Twee prozastukken, *Het Altaarstuk* en *Meerhuyzen*, staan in de *Almanak voor het Schoone en Goede*, resp. voor 1833 en 1834. Na zijn vroegtijdige dood verschenen twee delen *Schetsen en Verhalen*, waarin *De Augustusdagen*, uitgegeven door Bakhuizen van den Brink, Potgieter en Heye (1835-1836). De eerste twee bewerkten het daarin tevens opgenomen werk *De pestilentie van Katwijk*.

Drosts belangrijkste boek blijft de historische roman *Hermingard van de Eikenterpen*. Hij bereikt hierin door zijn strakke taalgebruik een hoger niveau dan Van Lennep en overtreft de door hem beïnvloede Bosboom-Toussaint in bondigheid. Hij doet echter voor de laatste onder in psychologisch opzicht. Toch kan men spreken van een goed gecomponeerde, boeiende roman, die in Nederlandse verhoudingen tot de voortreffelijkste verhalen van de 19de eeuw gerekend mag worden.

Uitgaven:

De pestilentie te Katwijk (1625) (1906; 1943[4]), inl. van A. Verwey en taalk. aant. door C.G.N. de Vooys; P.N. van Eyck (ed.), *Hermingard van de Eikenterpen* (1939); *Schetsen en verhalen* (1953), ingel. en van aant. voorz. door G. Kamphuis.

Literatuur:

J.M. de Waal, *A.D.* (1918), diss.; G. Kamphuis, `Religieuze achtergronden in A.D.'s "Hermingard van de Eikenterpen"', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 90 (1974); Idem, `Het verhaal v. Welf en de Germ. oudheid in D.'s "Hermingard"...', in *Idem*, 91 (1975); Idem, `Een onbekend portret van A.D.', in *Jaarboek Amstelodamum*, 69 (1977).

[H.A. Wage]

Droste, Coenraet

Noordnederlands toneeldichter (Dordrecht aug. 1642-'s-Gravenhage mei 1734). Schreef treurspelen en enkele blijspelen, geheel in de Frans-classicistische trant en bijeengebracht in twee delen: *De Haegse Schouburg* (1710-1714). Hij bewerkte ook nationale stof, zoals *Floris de Vijfde* en *Vrouwe Jacoba van Beyeren*. Hij vertaalde de *Odyssea* (1719) en de *Ilias* (1721), en berijmde zijn levenservaringen als militair in *Verversing van geheugenis* (1723; in 1728 herdrukt als *Overblijfsels van geheugchenis der bisonderste voorvallen in het leeven van C. Droste in veld en zeeslagen*).

Literatuur:

R. Fruin, in *Overblijfsels* (1879[3]).

[G. Stuiveling]

Dubois, Pierre Hubert

Nederlands dichter, prozaschrijver en criticus (Amsterdam 2.7.1917). Werkte van 1942 tot 1949 als journalist te Brussel en van 1952 tot 1980 als kunstredacteur van *Het Vaderland*; was redacteur van *Het boek van nu*. Debuteerde in *Criterium* met een (in 1940 uitgewerkte en afzonderlijk verschenen) studie over A.C. Willink; publiceerde enkele bundels verstild-meditatieve poëzie en vond een eigen toon met *Quia absurdum* (1948), waarin vooral de aan Amsterdam gewijde verzen opvielen. Een keuze uit zijn poëzie bracht hij bijeen in *Ademhalen* (1956). Zeer fijnzinnige en gerijpte poëzie bevat de bundel *Spinrag van tijd* (1977). Behalve een aantal persoonlijke essays (*Een houding in de tijd*, 1950; *Voor eigen rekening*, 1954; *Het geheim van Antaios*, 1966; *Mettertijd*, 1971; *De verleiding van Gogol*, 1976), schreef Dubois enkele romans, die eveneens een beschouwelijke inslag hebben.

Een vinger op de lippen (1952) is geïnspireerd op het leven en de dood van Savonarola, doch de auteur distantieert zich van de historie door zijn hoofdpersoon een andere naam te geven; in hem voltrekt zich de twijfel van de moderne mens.

De ontmoeting (1953) beschrijft enkele mislukte liefdeservaringen van de al te bewust levende en daardoor tot gewoon geluk onbekwame kunstenaar. In zijn roman *In staat van beschuldiging* (1958) tracht de hoofdpersoon zijn omgeving en daarmee zichzelf te ontvluchten, zonder nochtans van zijn schuldgevoelens vrij te komen. Een boeiend doch niet geheel geslaagd experiment was *Zomeravond in een kleine stad* (1970), een vlechtwerk van drie verhalen die op een bepaald punt samenvallen.

Dubois schreef voorts korte monografieën, *F. Bordewijk* (1953), *Jan van Nijlen* (1960), *Maurice Gilliams* (1966), *Over Allard Pierson* (1978) en *Over George Simenon* (1978). Samen met Karel Jonckheere en Laurens van der Waals stelde hij *Facetten van de Nederlandse poëzie* (1955) samen. Zijn voorliefde voor de Franse cultuur blijkt uit de beide bundels verkenningstochten: *Schrijvers in hun landschap* (1972 en 1977). Ook verzorgde hij de publikatie van een reeks brieven, geschreven door Marcellus Emants, van wie hij een voortreffelijke en omvangrijke biografie voltooide (*Marcellus Emants, een schrijversleven*, 1964), die met de Henriëtte

Roland Holstprijs bekroond werd. Ook verwierf hij de Prijs van de literaire kritiek 1966.

Werken:

In den vreemde (1941), p.; *Het gemis* (1942), p.; *De semaphoor* (1945), p.; *Het binnenste buiten* (1968), essay; *Najaar* (1982).

Literatuur:

J. de Ceulaer, in *Te gast bij Nederlandse auteurs* (1966); C.J.E. Dinaux, in *Herzien bestek* (1974); D. Vriesman, `D., een verstandelijk pessimist', in *De Vl. Gids*, 60 (1976); W.M. Roggeman, interview, in *Beroepsgeheim*, dl. 2 (1977); *Dimensie*, 6 (1981-1982), P.H.D.-nummer.

[G.W. Huygens]

Duinkerken, Anton van

Ps. van Wilhelmus Johannes Maria Antonius Asselbergs, Nederlands dichter, essayist en literair-historicus (Bergen op Zoom 2.1.1903-Nijmegen 27.7.1968). Ging, na studie aan rooms-katholieke leergangen te Tilburg, in de journalistiek (*De Tijd*, 1927). Redacteur *Roeping* (1927-1928), *De Gemeenschap* (vanaf 1929), *De Gids* (vanaf 1934) en *Dietsche Warande & Belfort* (vanaf 1945). Ontving Van der Hoogtprijs (1933), eredoctoraat Leuven (1937), C. Huygensprijs (1960) en P.C. Hooftprijs (1966). Werd in 1940 bijzonder hoogleraar Vondelstudie te Leiden, in 1948 hoogleraar kunstgeschiedenis aan de Maastrichtse academie, in 1952 hoogleraar letterkunde te Nijmegen. Speelde een leidende rol in de beweging der katholieke jongeren in de letterkunde tijdens het interbellum. Bij het uiteenvallen van de *Gemeenschap*-groep voor WO II keerde hij zich resoluut tegen de ontluikende totalitaire tendenzen: werd door de bezetter gegijzeld (St. Michielsgestel, 1942).

In zijn ongewoon veelzijdig en omvangrijk oeuvre toont Van Duinkerken zich de strijdbare, welsprekende en erudiete voorvechter van de rooms-katholieke cultuur in Nederland, daarmee Alberdingk Thijms emancipatiestreven voortzettend. Zijn poëzie, ongecompliceerd in het weergeven van de eenvoudige vreugden en smarten des levens, van de Brabantse gulheid en vroomheid, wordt scherp hekelend, waar hij zich tegen farizeïsme of de benepen `Hollandse' mentaliteit keert (o.m. *Lyrisch labyrinth*, 1930; *Hart van Brabant*, 1936; *Tobias met de engel*, 1946).

Groot is zijn verdienste als pleitbezorger van een ruim opgevat katholiek humanisme dat hij hartstochtelijk verdedigt, zowel tegen ondogmatisch humanisme (*Hedendaagse ketterijen*, 1926, 1946[2]) en heidens vitalisme (*Katholiek verzet*, 1932), als tegen een kortzichtig burgerlijk puritanisme (*Verdediging van carnaval*, 1928; *Verscheurde christenheid*, 1937). Scherp is zijn diagnose van de crisis die westerse

cultuur en christelijk bewustzijn doormaken (*Legende van den tijd*, 1941; *Mensen en meningen*, 1951).

Met name sedert zijn hoogleraarschap te Nijmegen heeft zijn werkzaamheid zich verplaatst van de apologetiek naar de literatuurstudie (Vondel, tachtigers, ook moderne, o.a. Franse literatuur) in alle vormen: van kritiek via essay (*Antoon Coolen*, 1949; *Ascese der schoonheid*, 1946, over A. Roland Holst) tot literair-historische werken (*Het tijdperk der vernieuwing van de Noordnederlandse letterkunde*, 1952). Belangrijk is zijn reeks uitvoerige bloemlezingen uit de rooms-katholieke letterkunde.

Werken:

Achter de vuurlijn (1930), essays; *Het wereldorgel* (1931), p.; *Bloemlezing uit de katholieke poëzie van de vroegste tijden tot heden*, 3 dln. (1932-1939); *Welaan den, beminde gelovigen* (1933); *De menschen hebben hun gebreken* (1935); *Nederlandsche vromen van den nieuwe tijd* (1941); *Waaiend pluis* (1944), p.; *Het tweede plan* (1945); *Waarom ik zo denk...* (1947); *Begrip van Rome* (1948); *Over de blijvende waarde van verzetspoëzie* (1955); *Beeldenspel van Nederlandse dichters* (1957); *Guido Gezelle 1830-1899* (1958); *Vlamingen* (1960); *Festoenen voor een kerkportaal* (1966), essay; *Gorter, Marsman, Ter Braak* (1967), essay; *Nijmeegse colleges* (1968).

Uitgaven:

Verzamelde gedichten (1957); *Verzamelde geschriften*, 3 dln. (1962).

Literatuur:

G. Knuvelder, *Bouwers aan eigen cultuur* (1934); F. van Oldenburg-Ermke, *Van Alberdingk Thijm tot V.D. en Kuyle* (1935); M. ter Braak, *Het christendom, twee getuigenissen* (1937, 1945^2); H. Bruning, *Verworpen christendom* (1938); H.A. Gomperts, *Katastrofe der scholastiek* (1940); Idem, *Jagen om te leven* (1960^2); *Roeping*, 29 (1953), A.v.D.-nummer; *Dietsche Warande & Belfort*, 108 (1963); A.v.D.-nummer; *Brabantia*, 12 (1963), A.v.D.-nummer; P. Brachin, `A.v.D.', in *Ontmoetingen* (1971^3), met bibl.; J. de Ceulaer, in *Te gast bij Nederl. auteurs* (1966); *Liber amicorum in memoriam A.v.D. = Raam*, 47 (1968); *A.v.D. 1903-1968* (kro, 1968); J. Florquin, interviews, in *Ten huize van...*, dl. 1 (1971^2); G. Puchinger, in *Ontmoetingen met literatoren* (1982).

[W. Gobbers]

Dullaert, Heiman

Noordnederlands dichter (Rotterdam 6.2.1636-ald. 6.5.1684). Zoon van een welgesteld korenkoper. Opleiding tot schilder, als 16-jarige in de leer bij Rembrandt. Na ongeveer vier jaar te Amsterdam te hebben gewoond, terug naar Rotterdam; van 1665-1667

diaken, van 1670-1672 ouderling van de Waalse kerk; van 1672-1674 hoofdman van het Rotterdamse St.-Lucasgilde. Zeer

zwak gestel. Ongehuwd. Stierf na een langdurig lijden. Van zijn geloofszin getuigen zeven prozavertalingen van Franse stichtelijke werken.

Pas in 1719 gaf zijn bewonderaar David van Hoogstraten te Amsterdam uit: *H. Dullaerts gedichten*, met een `Kort Berecht wegens het Leven van H.D.'. De uitgave is slordig en slecht verzorgd. Behalve een aantal gelegenheids-, graf- en lofdichten schreef Dullaert vooral geestelijke poëzie. Zijn beste werk wordt gekenmerkt door een groot technisch vakmanschap: paradox, antithese en hyperbool bijv. worden op knappe wijze door hem toegepast. Zijn religieuze innigheid is van een karakter dat men in de Nederlandse 17de-eeuwse literatuur niet vaak aantreft en dat doet denken aan de verinnerlijkte kunst van Rembrandt; zij geeft zijn werk iets dat de moderne mens aanspreekt. Na een voorbijgaande bewondering ten tijde van de preromantiek (Bellamy), vond hij pas bij Verwey volledige erkenning. Van zijn schilderwerk is in Nederland vooral nog bekend `De Urinedokter' (Groninger Museum voor Stad en Lande).

Uitgaven:

J. Greshoff, *H.D.* (1923), bloeml.; P.C.A. van Putte, *H.D.*, dl. 2 (1978).

Literatuur:

A. Verwey, in *Stille toernooien* (1901); J. Wille, *H.D. Zijn leven, omgeving en werk met herdruk van zijn meeste gedichten* (1926); G.A. van Es, *Barokke lyriek van protestantse dichters in de zeventiende eeuw* (1946); K. Heeroma, *Protestantse poëzie der 16de en 17de eeuw*, dl. 2 (1950); A. van Duinkerken, *Beeldenspel van Nederl. dichters* (1957); K. Porteman, *Inleiding tot de Nederl. emblematalit.* (1977); P.C.A. van Putte, *H.D.*, 2 dln. (1978).

[W.J.C. Buitendijk]

Dullaert, Joan

Noordnederlands (toneel)dichter (Rotterdam 17de eeuw). Van hem zijn weinig levensfeiten bekend. Hij is wsch. in Rotterdam geboren en heeft o.a. in Woerden en Amsterdam gewoond.

Als toneeldichter had hij enige naam; de meeste van zijn stukken hebben meer drukken gekend en zijn tot in de 18de eeuw opgevoerd. Hij was een tegenstander van Nil Volentibus Arduum en was tegen betaling van de toneelschrijver. Zijn gedichten komen slechts in bloemlezingen voor.

Oorspr. stukken van zijn hand zijn o.a. *Karel Stuart of Rampzalige Majesteit* (1652), in navolging van Vondel, en *Alexander de Medicis of 't Bedrooge betrouwen* (1653). Verder schreef of vertaalde hij *De regeerkunst of Wijze leermeester* (1667), *De standvastige Princes of Bedrogen stiefmoeder* (1669), *Flavio en Julielle of De*

getemde dartelheit (1679), *Mitridates* (1679), naar Racine, en *Ifigenie in Aulis* (1679). Van hem zijn ook nog twee prozawerken bekend, *Verlost Jeruzalem* (1656) naar Tasso en *Historie van Hendrik de Groote* (1678).

Literatuur:

J.A. Worp, in *Gesch. van het drama en van het toneel in Nederland* (1904); E.D. Baumann, in *Johan van Beverwijck in leven en werken geschetst* (1910).

[P.M.M. Kroone]

Dullemen, Inez van

Nederlandse prozaschrijfster (Amsterdam 13.11.1925). Dochter van de schrijfster Jo van Dullemen-de Wit. Schreef aanvankelijk vooral novellen in een zeer verzorgde, bloemrijke stijl, doortrokken van een sfeer van melancholieke dromerigheid, waarvan de keerzijde een wat onbestemde vaagheid was.

Een omslag in haar oeuvre werd bereikt toen ze het lot van anderen maakte tot een reflex voor zelfbespiegeling. Aan het begin van die ontwikkeling staan haar twee bundels reisbrieven uit de V.St. In hetzelfde land in de 19de eeuw speelt haar roman *Luizenjournaal* (1969), handelend over de vestiging van de sekte der mormonen in Salt Lake City. In *Vroeger is dood* (1976) beschrijft ze op sobere en indringende wijze de fysieke aftakeling en het overlijden van haar ouders.

Met haar echtgenoot, de toneelregisseur Erik Vos, bewerkte ze in 1971 de *Bacchanten* van Euripides.

Werken:

Ontmoeting met de andere (1949), nov.; *Het wiel* (1950), nov.; *Het verzuim* (1954), nov.; *De schaduw van de regen* (1960), nov.; *Een hand vol vonken* (1961), nov.; *Op zoek naar de olifant* (1967), reisbr.; *Logeren op een vulkaan* (1971), reisbr.; *Een ezelsdroom* (1977), reisbr.; *De vrouw met de vogelkop* (1979), r.; *Eeuwig dag, eeuwig nacht* (1981), reisbr.; *Na de orkaan* (1983), verh.; *Een zwarte hand op mijn borst* (1983), reisbr.

Literatuur:

A. Koerts, interview, in *Opzij*, 9 (1981); M. Tjoeng, interview, in *Literama*, 15 (1980-1981); F. van Dijl, interview, in *Bzzlletin*, 10 (1981-1982).

[J. Goedegebuure]

Duribreux, Gaston

Vlaams romanschrijver (Oostende 28.5.1903). Hotelier. Schreef vissersromans: *Bruun* (1939), *De laatste vissers* (1940), *De Roeschaard* (1943), *Het gouden zeil* (1951). Voor die werken ontving hij de Lode Baekelmansprijs van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde. Ook bij zijn andere romans betrekt hij de zee als morele krachtbron.

Deze auteur is een getormenteerde persoonlijkheid, bezeten door een kuisheidsfanatisme, wellicht een trauma uit zijn jeugd. Zijn herinneringen daaraan uit de tijd van WO I beschrijft hij in *De grote Hemme* (1950) en *Het wrede spel* (1960). Daarin staat overspel centraal, evenals in *Derina* (1942) en *Kantwerk en zwanen* (1958). Alles draait om de begrippen zonde en boete of straf, zoals ook in *De zure druiven* (1952) dat tijdens WO II speelt en hoofdzakelijk het verzet behandelt van de zonen van hen die WO I beleefden. In *De bron op de berg* (1945) is die bron een surrogaat van de zee. Het is een gewetensroman, evenals *Tussen duivel en diepzee* (1953), roman van de wrok. Het menselijk geweten en verantwoordelijkheidsbesef, de eenzaamheid en de drang naar heldhaftigheid zijn terugkerende motieven in het werk van deze introverte en toch strijdbare auteur. In *De parabel van de gehate farizeeër* (1955) en *De parabel van de geliefde tollenaar* (1956) zet hij zich af tegen wat hij `het verschijnsel van de zondenmystiek in de moderne katholieke problemenroman' noemt. Typerend is de titel van zijn roman: *Ballade van de hopeloze zuiverheid* (1971).

Werk:

Een dam in de tijd (1983).

Uitgave:

Tussen duivel en diepzee (1980), met inl. van G. Adé.

Literatuur:

L. Sourie, *Mens en kunstenaar*, dl. 1 (1956); B.F. van Vlierden, `Het heroisme in het werk van G.D.', in *Streven*, x, 9 (1957); J. de Ceulaer, in *Te gast bij Vl. auteurs* (1962); A. Smeets, `G.D.', in *VWS-Cahier*, 3 (1968); P. Hardy, `G.D. Zee en oorlog', in *Idem*, 4a (1970).

[J. Vercammen]

Durnez, Gaston Cyriel

Vlaams dichter, prozaschrijver en journalist (Wervik 9.9.1928). Kunstredacteur van het Brusselse dagblad *De Standaard*. Was initiatiefnemer tot de *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* waaraan hij ook meewerkte en waarvoor hij in 1974 de Orde van de Vlaamse Leeuw kreeg.

Debuteerde in 1954 met mild humoristische, soms dartel nonsensikale gedichten in *Muzenissen*, later gevolgd door enkele bundels in hetzelfde genre: *Rijmenam* (1956), *Wiltzang* (1960) en *Hooikoorts* (1962). In 1963 bundelde hij luchtige, volkse

verhalen met een vleugje satire in *Slalom*. In datzelfde jaar verscheen zijn essay over *Maria Rosseels* en een novelle *Kermis*. Journalistiek werk over Belgen en Nederlanders verscheen in *Denkend aan Nederland* (1968) en *Mijn leven onder de Belgen* (1970).

Werken:

Duizend kussen voor iedereen (1965), reiscurs.; *Sire* (1966), jeugdp.; *Zondag in de week* (1969), curs.; *Jullie worden later gek dan wij* (1971), pr.; *Kleinbeeld* (1973), pr.; *Kijk, paps, een Belg* (1973), pr.; *Sun Corner Bar* (1980), curs.; *Een vogel in de brievenbus* (1981), curs.; *Vlaamse schrijvers, vijfentwintig portretten* (1982).

Literatuur:

J. De Ceulaer, `G.D., melancholisch journalist', in *Elf twintigers* (1971); K. Jonckheere, `G.D.', in *Toon mij hoe je schrijft* (1972).

[G.J. van Bork]

Duym, Frederik

Noordnederlands toneelspeler en schrijver (Amsterdam ca 1674-?). Zijn eerste stuk, *De gemartelde deugd binnen Thorn* (1728), is van belang omdat hierin gepleit wordt voor godsdienstvrijheid. Zijn andere werken zijn: *De vlugt van Huig de Groot* (1742), *Menalippe* (1743), *De Siciliaansche vesper* (1743), *De broedermoord der De Witten* (1745), *Het leven verwerkt in den doode* (1745), een bewerking naar een novelle van Boccaccio, en *Alexander en Artemisse* (1751). Verder schreef hij `vreugdezangen' en herdenkingsgedichten.

[P.M.M. Kroone]

Duym, Jacob

Zuidnederlands toneelschrijver en historicus (Leuven 1547-Mutsebrouck, Brabant, vóór 1624). Vestigde zich, nadat zijn militaire loopbaan als prinsgezinde in gevangenschap (1585-1586) was geëindigd, te Leiden, waar hij als dichter en historicus een der belangrijkste leden werd van de Brabantse rederijkerskamer d'Oraigne Lelie.

In de zes min of meer allegorische toneelstukken, gebundeld in het *Spiegelboeck* (1600), vindt men versch. renaissancistische elementen, zoals een indeling in vijf bedrijven, het gebruik van de Franse alexandrijn en het kiezen van klassieke stof. Zijn *Ghedenckboeck* (1606) bevat zes historische spelen, w.o. één op de val van Antwerpen en één op de dood van Oranje. In 1608 keerde hij naar de zuidelijke Nederlanden terug.

Uitgave:

L.F.A. Serrarens en N.C.H. Wijnaards (ed.), *J.D. Het moordadich stuck van Balthasar Gerards, begaen aen den Doorluchtighen Prince van Oraignen, 1584. Vergeleken met Auriacus sive libertas saucia (1602) van Daniël Heinsius* (1977).

Literatuur:

K. Poll, *Over de toneelspelen van den Leidschen rederijker J.D.* (1898); E. van Even, `De krijgsman en dichter J.D.', in *Versl. en Meded. Koninkl. Vl. Acad.* (1901); J. Prinsen, in *N.N.B.W.*, i (1911); G.A. van Es, in *Gesch. van de lit. der Nederlanden*, 3 (1947); H.Th. Oostendorp, `De invloed van de Spaanse tragikomedie "La Celestina" op enige Nederl. toneelschrijvers', in *Nieuwe Taalg.*, 57 (1964).

[G. Stuiveling]

Duyse, Prudens van

Eig. Prudentius Joannes Maria van Duyse, Vlaams dichter (Dendermonde 17.9.1804-Gent 13.11.1859). Slaagde in 1823 voor het examen van kandidaat-notaris, was enige tijd werkzaam als notarisklerk te Laken; studeerde rechten te Gent. Leraar en stadsarchivaris te Gent, waar hij het genootschap `De Tael is gantsch het Volk' hielp stichten. De vruchtbaarste dichter van zijn tijd, wel `de laatste rederijker' genoemd. Schreef vele gelegenheidsgedichten, w.o. *De spellingsoorlog* (1842). Zijn eerste publikatie was het in 1827 bekroonde *Lofdicht op de Nederlandsche tael* (1829). Hij drong als eerste op literaire vernieuwing aan in *De wanorde en omwenteling op den Vlaemschen zangberg* (1830). Bij het uitbreken van de revolutie week hij naar het Noorden uit, waar een bundel *Gedichten* (1831) verscheen, keerde terug en promoveerde in de rechten te Gent in 1832. Hoewel vurig flamingant schreef hij ook talrijke gedichten in het Frans. Bleef na 1850, toen jongere dichters opkwamen, nog zeer in aanzien. Zijn *Verhandeling over den Nederlandschen versbouw* (2 dln., 1854) werd in 1848 reeds bekroond. In 1860 viel hem postuum de vijfjaarlijkse Staatsprijs voor de Vlaamse letterkunde ten deel.

Werken:

Dichtstuk over den heldenmoed der Vlamingen tegen de Franschen betoond onder het bestuur van den graaf Guy van Danpière (1825); *Griekenland, lierzang. Waterloo, kantate* (1826); *De Gentsche vaderbeul* (1839); *Vaderlandsche poëzy*, 3 dln. (1840); *Antoon van Dyck, of De reis naar Italië* (1841); *Godfried, of De godsdienst op 't veld* (1842); *Natalia* (1842); *Het klaverblad. Romancen, legenden, sagen* (1848); *De zang van den Germaanschen slaaf* (1848); *Gedichtjes voor kinderen* (1849); *Nieuwe kindergedichtjes* (1849); *Jacob van Artevelde* (1859).

Uitgaven:

Nagelaten gedichten, 10 dln. (1882-1885); P. Sterkens-Cieters (ed.), *Bloemlezing uit zijn dichtwerk* (1942).

Literatuur:

F. de Potter, *Volledige chronologische lijst der werken van P.v.D.* (1862); J. Micheels, *P.v.D., zijn leven en zijn werken* (1893); M. Rooses, *Letterkundige studiën* (1894); V. de Meyere, *P.v.D.* (1907); J. Crick, *P.v.D. 1804-1859* (1945); W. van Eeghem, *P.v.D. herdacht, 1804-1859* (1963); J. Decavele, `P.v.D. als stadsarchivaris van Gent', in *Heemkundige Kring De Oost-Oudburg. Jaarboek 1973-1974*, 11 (1974); F. de Tollenaere, `De tael is gantsch het volk', in *Ons Erfdeel*, 24 (1981).

[J. Vercammen en D. Welsink]

Dijk, Otto

Ps. van Adrianus Johannes Engelbertus Odijk, Nederlands toneelschrijver (Vlijmen 7.6.1925). Was aanvankelijk ambtenaar, daarna dramaturg bij de vara en bij het Groot Limburgs toneel. Redacteur van het tijdschrift *Kentering* en toneelmedewerker van *Wending*.

Debuteerde als dichter met *Traumagie* (1962), maar ontwikkelde zich tot toneelschrijver en schrijver van radio- en tv-spelen. In de jaren zestig wijdde hij zich vooral aan het vormingstheater. Een aantal van zijn stukken is gebundeld in *De laatste der kolonialen en andere televisiespelen* (1966). Zijn toneelbewerking van Tijl Uilenspiegel werd in 1979 onder de titel *Een mand vol water* gespeeld door de Nieuwe Komedie.

Werken:

Kostwinner, wat is dat, pa? (1976), t.; *Gansch het raderwerk...* (1977), t.

Literatuur:

W.A. Siere, interview, in *De Nieuwe Linie* (22.10.1975).

[G.J. van Bork]

Dijkstra, Jan

Zie Spanninga, Sjoerd

Dijkstra, Waling

Fries prozaschrijver (Vrouwenparochie 14.8.1821-Holwerd 15.1.1914). In 1840 bakker te Spannum, vanaf 1861 boekhandelaar te Holwerd. Dijkstra ontwikkelde zich tot Fries volksschrijver. Organiseerde met anderen voordrachtavonden en was in die tijd zeer populair. Ook bevorderde hij de Friese volkszang. Door zijn afkomst en reizen door Friesland was hij een goed kenner van de Friese taal en leerde hij veel gebruiken die nog in zwang waren, kennen, evenals nog bestaande volksverhalen.

Zijn werk is in hoofdzaak rationalistisch-moralistisch; hij streed voor eenvoud en waarheid als `burgerlijke deugden'. Was een aanhanger van de verlichting en hoewel moralist kon hij predikanten niet zetten en stak de draak met de eenvoudige belijders van de gereformeerde waarheid. Als broodschrijver en redacteur van diverse periodieken moest hij veel schrijven, vertalen of bewerken.

Dijkstra's werk is van belang omdat hij velen bewoog tot het lezen van Fries; literair wordt het thans niet meer gewaardeerd. Het geeft wel een blik in het sociale en morele leven van het vrijzinnig deel van Friesland. Van meer en blijvend belang is zijn folkloristische werk: *Uit Frieslands volksleven van vroeger en later*

(1892-1896) en het *Friesch Woordenboek* (1898-1911), dat hij met hulp van anderen voltooide.

Literatuur:

E.B. Folkertsma, `Nei trettjindeheal jier', in *De Holder* (1928); J.W. Dykstra, *W.D., syn libben en syn wurk* (1949), met bibl.; J. Pie-

benga, *Koarte Skiednis fan de Fryske Skriftekennisse* (1957[2]); F. Dam e.a., *Mar ik sil stride...* (1971); Sj. van der Schaaf, *Skiednis fan de Fryske biweging* (1977); K. Dykstra, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977); Sj. van der Schaaf, `De Frîske nysbode', in *It Beaken*, 43 (1981); T. Riemersma, *Proza van het platteland* (1984).

[K. Fokkema]

E

Eckeren, Gerard van

Ps. van Maurits Esser, Neerlands prozaschrijver en criticus (Haarlem 29.11.1876-Wassenaar 22.10.1951). Zoon van de dichter Isaäc Esser en werkzaam in het uitgeversbedrijf. Van 1906 tot 1929 redacteur van *Den Gulden Winckel* en van 1947 tot zijn dood van *Het Boek van Nu*, waarvan hij medeoprichter was. In deze tijdschriften en in *Groot Nederland* publiceerde hij zijn beschouwingen over literatuur.

Hij schreef een dozijn romans, w.o. *Ida Westerman* (1908), *De late dorst* (1921), *De oogen in den spiegel* (1934), en *Klopsymfonie* (1950). Zijn bekendste roman is *De paarden van Holst* (1946), waarin hij een treffende evocatie geeft van de jongere generaties uit de jaren vlak voor en gedurende WO II.

Werken:

Ontwijding (1900), r.; *Donkere machten* (1901), r.; *De stem die verklonk...* (1902), r.; *Studies* (1902); *Om een leuze* (1907), r.; *Guillepon Frères* (1910), r.; *Annie Hada*, 2 dln. (1911), r.; *De van Beemsters*, 2 dln. (1916), r.; *Menschen en machten* (1919), r.; *De wrok van het bloed* (1922), r. *Parade gaat door!* (1937), r.

Literatuur:

B. Stroman, in *De Nederlandse roman* (1951); A. Marja, in *Buiten het boekje* (1954); A. Visser, in *Leven van de pen* (1965).

[P.H. Dubois]

Eckmar, F.R.

Zie Hartog, Jan de

Ecrevisse, Pieter

Vlaams romanschrijver (Obbicht, bij Sittard, 3.6.1804-Eeklo 26.12.1879). Studeerde, nadat hij reeds een aantal jaren leraar was geweest, sedert 1830 rechten te Leuven, waar hij in 1832 promoveerde. Daarop vestigde hij zich als advocaat en leraar te Sittard, waar hij ook lid van de raad was. In 1839 werd hij benoemd tot vrederechter van het kanton Eeklo; in latere jaren werd hij gekozen tot raadslid van deze stad en had hij zitting in de Provincieraad van Oost-Vlaanderen.

Als auteur is Ecrevisse vooral van belang vanwege zijn in de trant van Conscience geschreven Limburgse romans, waaronder *De bokkenryders in het land van Valkenberg* (1845) dat tot op de dag van vandaag herdrukt wordt. Zijn werken missen

psychologische diepgang, maar zijn met vaart en verve verteld, hetgeen een verklaring zou kunnen zijn voor hun langdurige populariteit.

Werken:

De Teuten (1844, omgewerkt tot *De drossaerd Clercx*, 1846); *De verwoesting van Maestricht*, 2 dln. (1845); *Egmond's einde* (1850); *Het meilief van Geleen* (1858); *De vadermoorder* (1859); *De gebroeders De Witt* (1859); *De kanker der steden* (1860); *De stiefzoon*, 3 dln. (1861); *De nicht uit de Kempen* (1864).

Uitgaven:

Volledige werken, 9 dln. (1878-1880); *De bokkerijders* (1979), met een verantw. door A. van Hageland; *Vier verhalen uit het land van Zwentibold* (1979), met inl. van H.J. op den Kamp.

Literatuur:

J. Habets, `Levensbericht van P.E.', in *Publ. de la Soc. hist. et archéol. dans le duché de Limbourg*, 16 (1879); W. Sangers, *P. Ecrevisse, de Limburgse Conscience* (1954); *De Eik*, 3 (1979), P.E.-nummer; H.J. op den Kamp, `P.E. de Limburgse Conscience 1804-1879, dl. 1-3', in *Maaslandse sprokkelingen*, 2 (1978-1979), 3 (1979-1980) en 5 (1981-1982); A.M.P.P. Janssen, `P.E. en de klassieke oudheid', in *Historisch jaarb. voor het land van Zwentibold*, 2 (1981).

[D. Welsink]

Eeden, Frederik Willem van

Nederlands dichter, toneelschrijver, romanschrijver en essayist (Haarlem 3.4.1860-Bussum 16.6.1932). Afkomstig uit een gezin met grote belangstelling voor wetenschap en kunst; zijn vader, eveneens Frederik Willem geheten (1829-1901), was een bekend botanicus en publicist; diens filosofische belangstelling bracht hem tot het schrijven van brieven aan Schopenhauer en aan de toen in Nederland onbekende Nietzsche. De zoon, opgegroeid juist buiten de destijds nog kleine, besloten stad, ging in 1878 medicijnen studeren aan de universiteit van Amsterdam. De exact-wetenschappelijke denkwijze en de ervaringen op de snijkamer hebben zijn gevoelige natuur diep geschokt. Aan het studentenleven nam hij met enige kritiek en veel succes deel; in oktober 1882 werd hij praeses van het corps. Aan de studentenalmanak had hij toen al enkele bijdragen geleverd.

Debuteerde in het maandblad *Nederland* (1882) en het weekblad *De Nederlandsche Spectator* (1883). In de literaire club Flanor maakte hij kennis met versch. Amsterdamse jongeren. Zijn belangstelling op uiteenlopend gebied, zijn slagvaardigheid en zijn gaven als organisator en spreker maakten hem tot meer dan

schrijver van een aardig blijspel zoals *Het sonnet* (1883) en *Het poortje, of De duivel in Kruimelburg* (1884). Mede aangemoedigd door zijn eer-

ste successen, stichtte hij in 1885 met Kloos, Verwey, Van der Goes en Paap het tweemaandelijks orgaan *De Nieuwe Gids*. De eerste aflevering, oktober 1885, werd geopend met *De kleine Johannes*, ten dele geïnspireerd door Multatuli's *Woutertje Pieterse*, maar grotendeels een in sprookjesvorm verhulde autobiografie; het is Van Eedens meestgelezen boek gebleven en heeft door versch. vertalingen zijn naam ook in het buitenland bekend gemaakt. Van Eeden schreef dit symbolische verhaal in de laatste jaren van zijn studietijd te Amsterdam; het ontstond uit verlangen naar zijn jeugd in de duinstreek nabij Haarlem. In de ontmoeting met de elf Windekind is de verbeelding aangeduid; in de avonturen, die Johannes dank zij Windekind beleeft, vindt men zowel de jeugdliefdes als de religieuze onzekerheden van de jonge Van Eeden weerspiegeld. Bij de *Nieuwe-Gids*ers, die overigens veel waardering voor dit verhaal hadden, bestond tegen de religieus-ethische slotwending bezwaar.

Aan de strijd tegen de retoriek van stichtelijke en vaderlandslievende dichters zoals Ten Kate nam hij deel door zijn parodistische bundel *Grassprietjes* (1885). Nadat hij in 1886 was gepromoveerd, vestigde hij zich als arts in Bussum.

Na *De kleine Johannes* werkte Van Eeden vooral aan *De Nieuwe Gids* mee met essays over literaire en psychologische onderwerpen. Mede onder invloed van Tolstoj en Thoreau nam zijn sociale belangstelling sterk toe; bij Marx miste hij de religieus-ethische factor, die voor hemzelf zo belangrijk was. Toen het sociale vraagstuk door artikelen van Tak en Van der Goes ter sprake kwam, nam Van Eeden een eigen positie in. Vooral de botsing met Kloos in de Lieven-Nijlandzaak (*De Nieuwe Gids* febr. 1892) heeft kwalijke kanten van mystificatie en rancune. Na de breuk in de *Nieuwe-Gids*redactie (okt. 1893) vervreemdde hij snel van zijn vroegere vrienden. Toch is deze tijd literair zeer belangrijk: in 1894 verscheen het drama-in-verzen *De broeders*, in 1897 het romantisch-historiserende drama van liefde en trouw *Lioba*, en in 1900 de voortreffelijke psychologische roman *Van de koele meren des doods*. In dit boek is Van Eeden het meest objectief te werk gegaan. Evenals Eline Vere van Couperus en Mathilde uit Van Deyssels roman *Een liefde*, is ook Hedwig Marga de Fontayne een pathologische vrouw van goede afkomst, erfelijk belast en zwaarmoedig.

Het trieste verhaal in sobere stijl heeft de tijdgenoten-critici niet overtuigd. Daarentegen heeft Albert Verwey gemeend dat Van Eeden, indien de auteur van dit werk onbekend ware, zou worden aangeduid als `de meester van de *Koele Meren*'.

Ofschoon Van Eeden als psychiater uiterst belangrijke arbeid verrichtte, besloot hij zich geheel te wijden aan letterkundig en maatschappelijk werk. Op het terrein van een groot landgoed te Bussum begon hij de idealistische kolonie Walden. Afkeer van de stad en terugkeer tot de tuinbouw kenmerken dit experiment dat ondanks bespotting een datum betekent in de ontwikkeling van het Nederlandse socialisme en dat aandacht en navolging heeft gevonden tot in Noord-Amerika. Hoe groot de spanningen soms zijn geweest, toch is Walden te gronde gegaan door een oorzaak van buiten af. Na de mislukte spoorwegstaking (1903) stichtte Van Eeden terwille van de ontslagen stakers een verbruikscoöperatie; toen deze door onoordeelkundig beheer failliet ging, verloor Van Eeden zijn particuliere bezit dat mede als grondslag had gediend voor Walden; de kolonie werd in oktober 1907 ontbonden. Het belangrijkste werk uit deze periode is *De kleine Johannes II* en *III* (1905, 1906), ironisch van toon en niet vrij van effectbejag, maar zowel in literair als in sociaal opzicht karakteristiek.

De ervaringen brachten Van Eeden tot wijziging van zijn maatschappelijk inzicht, met behoud van zijn principiële kritiek en zijn ethisch standpunt. Teruggrijpend op humanisten als Erasmus en Thomas More, wilde hij een internationale vriendenkring oprichten, waarvan de leden krachtens hun persoonlijk gezag invloed zouden oefenen op de politieke en economische machthebbers. Door zijn internationale contacten, o.a. met schrijvers als Upton Sinclair in Amerika, Romain Rolland in Frankrijk en de psycholoog Sigmund Freud in Oostenrijk, kon Van Eeden een centrale figuur zijn in deze vorm van sociale actie, waartoe vooral Duitse intellectuelen zoals Walther Rathenau, Gustav Landauer en Martin Buber zich aangetrokken hebben gevoeld, maar die door WO I tot mislukking werd gedoemd. Hoewel Van Eeden deze jaren tot de vruchtbaarste van zijn leven gerekend heeft, bereikte zijn werk met toneelstukken als *Minnestral* (1907) en *IJsbrand* (1908) en met dichtwerken als *Dante en*

Beatrice (1908) en *Het Lied van schijn en wezen II* (1910) zelden meer het niveau van de periode 1894-1900.

WO I en de revolutionaire jaren daarna zijn voor Van Eeden een tijd van nieuwe en teleurstellende pogingen, en ook van zelfkritiek geweest. Zijn redacteurschap van *De Groene Amsterdammer* werd geen succes. Ook persoonlijke ervaringen stimuleerden hem tot innerlijke hernieuwing. Sedert het sterven van zijn zoon Paul (*Pauls ontwaken*, 1913) liet het doodsprobleem hem niet meer los. Van een min of meer spiritistische opvatting wendde hij zich langzaam naar een typisch-christelijke visie en tenslotte naar het katholicisme, dat hij met veel voorbehoud in 1922 openlijk aanvaardde. Aangetast door een geestesziekte beleefde Van Eeden een reeks van tragische ouderdomsjaren; de bescheiden huldiging toen hij 70 werd, betrof een geesteszwak man in de schaduw van de dood. In het *Liber Amicorum* (1930) wekken vooral enkele bijdragen van buitenlanders de indruk van een onvervangbare en onvergankelijke grootheid, die Van Eeden zelf zich wellicht te zeer, maar die het merendeel van zijn tijd- en landgenoten zich stellig te weinig bewust is geweest.

Werken:

Frans Hals (1884); *Don Torribio* (1890); *Studies* (1890); *Ellen, Een lied van de smart* (1891), p.; *Johannes Viator, Het boek van de liefde* (1892); *Studies. Tweede reeks* (1894); *Studies. Derde reeks* (1897); *Enkele verzen* (1898); *Van de passielooze lelie* (1901), p.; *De blijde wereld* (1903); *Over woordkunst* (1903); *Studies. Vierde reeks* (1904); *De nachtbruid* (1909); *Welt Eroberung durch Heldenliebe* (1911); *Happy Humanity* (1912); *De heks van Haarlem* (1915), t.; *Jezus' leer en verborgen leven* (1919); *Het godshuis in de lichtstad* (1921); *Uit Jezus' openbaar leven* (1922); *Langs den weg* (1925); *Jeugd-verzen* (1926); *Mijn dagboek*, 8 dln. (1931-1934; dl. 9, 1945).

Uitgaven:

H.G.M. Prick en H.W. van Tricht (ed.), *De briefwisseling tussen F.v.E. en Lod. van Deyssel* (1964, 1981^2); H.W. van Tricht, Dagboekuitg. met comm., 4 dln. (1971-1973); *Dromenboek* (1979), met inl. van D. Schlüter; *Walden in droom en daad* (1980), met inl. en comm. van J.S. de Ley en B. Luger; *Het lied van schijn en wezen* (1981^2), ingel. en toegel. door H.W. van Tricht; *Uit het dagboek van F.v.E.* (1982), samengest. en toegel. door H.W. van Tricht; *Een bloemlezing uit zijn studies* (1982), samengest. en ingel. en van aant. voorz. door V.M. Scheffers; *De broeders* (1983), inl. en aant. van H.W. van Tricht en O. Praamstra; *Grassprietjes* (1984), ingel. door B. Luger.

Literatuur:

L.J.M. Feber, *F.v.E. ontwikkelingsgang* (1922); H. Padberg, *F.v.E.* (1925); G. Kalff jr., *F.v.E., Psychologie van den Tachtiger* (1927); H.W. van Tricht, *F.v.E., denker en strijder* (1934, 1978^2); A. Verwey, *F.v.E.* (1939); G. Stuiveling, `F.v.E., Tachtiger of Nieuwe Gidser', in *Rekenschap* (1941); H.C. Rümke, *Over F.v.E.s `Van de koele meren des doods'* (1964, 1972^2); *Meded. van het Frederik van Eeden-Genootschap*; H. Schipperheijn (ed.), *Over `Van de koele meren des doods'* (1976); J.M. Welcker, `Walden 1898-1907', in *Heren en arbeiders in de vroege Nederlandse arbeidersbeweging 1870-1914* (1978); *Literama*, 16 (1981-1982), F.v.E.-nummer; M. Baeck, *Omtrent de sociale ideeëndrama's van F.v.E.* (1982); *Onzeekerheid is Leeven* (1983); I.N. Bulhof, *Freud en Nederland* (1983).

[G. Stuiveling]

Eedt van Meester Oom, Den

Zo genoemd spotmandement, gedrukt bij Reinier van Velpen te Leuven (1552). Spotmandementen vormden een onderdeel van de middeleeuwse vastenavondviering. Ze stelden de vorming voor van een quasi-rijk. De *Eedt van Meester Oom* is zo'n toneelstukje en was bedoeld om opgevoerd te worden bij het stedelijk zottenfeeest in Brussel in 1551. De - tijdelijke - gezaghebber, Meester Oom (= de lommerd), wordt geïnstalleerd en kondigt wetten en bepalingen af. Als voor zijn rijk gewenste onderdanen worden alle zotten genoemd, dat wil zeggen diegenen die zich in de maatschappij met een nieuwe burgermoraal, die gericht is op het vermeerderen van bezit, niet kunnen handhaven.

Uitgave:

H. Pleij (ed.), `Eedt van Meester Oom', in Idem, *Het gilde van de Blauwe Schuit* (1983^2).

Literatuur:

R.H. Marijnissen, `De eed van Meester Oom', in Idem, *Pieter Bruegel und seine Welt* (1979).

[F. van Thijn]

Eekhout, Jan Hendrik

Nederlands dichter en prozaschrijver (Sluis 10.1.1900-Amsterdam 6.3.1978). Behoorde als protestants-christelijk schrijver met zijn vroege poëzie tot de kring van *Opwaartsche wegen*. Debuteerde met de bundel *Louteringen* (1927). Dreef in de jaren dertig steeds meer in de richting van het nationaal-socialisme. Schreef in die tijd vooral `volks' proza, waarin een zwakke afschaduwing van `Blut und Boden'-theorieën een rol speelt. Daarbij richtte hij zich als Zeeuwsvlaming vooral

op de Vlaamse gebieden, getuige de roman *Leven en daden van Pastoor Poncke van Damme in Vlaanderen* (1941) en zijn bewerking van *De waarachtige historie van Tijl Uilenspiegel in Vlaanderen* (1940). In de oorlog werd hem de Meesterprijs 1941 voor zijn proza toegekend. Intussen werd hij beschuldigd van plagiaat en raakte in een felle polemiek verwikkeld met G.H. 's-Gravesande.

Na de oorlog trachtte hij zich te rehabiliteren in *Vlucht naar de vijand* (1954), waarmee hij de jarenlange stilte rond zijn persoon verbrak.

Werken:

Doodendansen (1929), p.; *Jaspis en Jade* (1929), p.; *Machten* (1930), pr.; *Wijn* (1930), p.; *Branding* (1931), p.; *Doolagiën* (1932), p.; *Drieluik der zonde* (1932), nov.; *Gilgamesj* (1933), p.; *De boer zonder God* (1933), pr.; *Geuzen* (1934), nov.; *Patriciërs* (1935), pr.; *Osmaansche strofen* (1936), p.; *Aarde en brood* (1936), pr.; *Warden, een koning* (1937), pr.; *Magie der aarde* (1938), p.; *Wit bericht aan de wereld* (1938); *Klein tusschenspel* (1938); *Hafische strofen* (1938), p.; *Harmonica* (1938); *De anti-christ* (1939), p.; *Kalevala* (1940), p.; *Solaas* (1940), p.; *Ainyahita* (1942), p.; *Noorderlicht* (1942), p.; *De zanger van de nacht* (1942), p.; *De ondergang van de Waerdijcke* (1957), pr.; *Eiland in ballingschap* (1957), pr.

Literatuur:

B. Delfgaauw, `J.H.E.', in *De Gemeenschap*, 14 (1938); M. Gijsen in *Verzameld werk*, dl. 6 (1977).

[G.J. van Bork]

Eembd, Govert van der

Noordnederlands rederijker (Haarlem 17de eeuw). Hij was lid en factor van de Haarlemse rederijkerskamer De Wijngaardranken. Via het Frans vertaalde hij Guarini's *Il pastor fido: Den getrouwen herder uyt Arcadien* (1618). Voor zijn treurspel *Haerlems belegerings treur-blij-eynde-spel* (1619) heeft hij ontleend aan het werk van P.C. Hooft. Verder zijn van hem bekend het treurspel *Sophonisba* (1620), het *Triumph-ghedicht tot roem der Haerlemse schuttery* (1623) en een bloemlezing van *Eenighe uyt-ghelezene spreucken uyt Seneca* (1623). Zijn eerste toneelstuk, *Lievenden Frederick*, is verloren gegaan.

Literatuur:

P.E.L. Verkuyl, *Battista Guarini's Il Pastor Fido in de Nederlandse dramatische literatuur* (1971).

[P.J. Verkruijsse]

Eerbeek, J.K. van

Ps. van Meinart Boss, Nederlands prozaschrijver (Zwolle 22.7.1898-ald. 5.11.1937). Evenals bij zijn generatiegenoot Hein de Bruin, die ongeveer tegelijk met hem omstreeks 1930 in de kring der protestants-christelijke literatoren naar voren kwam, bespeurt men bij Meinart Boss een spanning tussen persoonlijkheid en milieu, een drang naar bevrijding. Maar Boss is als verteller veelzijdiger en vereenzelvigt zich meer met zijn verhaalfiguren in plaats van zijn persoonlijke problematiek in hen te projecteren. Hij werd opgeleid tot onderwijzer. Zijn oorspronkelijk talent vond eerst langzaam zijn eigen vorm.

Vóór zijn 30ste jaar heeft hij niets van blijvende waarde geschreven. Het waren vooral mensen uit het volk en uit de kleine burgerij die hem de stof voor zijn verhalen en romans verschaften. Daarnaast loopt er ook een meer eigenzinnig intellectuele lijn door zijn boeken, een getuigenis van een geestelijke worsteling, een existentiële natuurbeleving, een bewustzijnsvernieuwing. Dit blijkt met name uit zijn roman *Gesloten grenzen* (1935) en zijn vertelling `De gast' (uit *Pontus en Dieren*, 1942), geschreven in de laatste maand van zijn leven. Zijn onburgerlijk experimenteren met leven en stijl vervreemdde hem echter niet wezenlijk van de calvinistische traditie, maar laadde dat met een persoonlijke, mystiek gekleurde eeuwigheidservaring.

Werken:

Verhalen (1930); *Lichting '18* (1932); *Strooschipper* (1934); *Beumer en Co.* (1937); *Asuncion* (1938); *De Doeve* (1938).

Uitgave:

C. Bregman (ed.), *Een keuze uit zijn werk* (1979).

Literatuur:

R. Houwink e.a., *J.K.v.E. 22 Juli 1898-5 November 1937* (1938); G. Kamphuis, `Over het Werk van J.K.v.E.', in *Opwaartsche Wegen*, 16 (1938); K. Heeroma, `V.E.'s laatste romans', in *Elckerlijc*, iii, 10 (1939); G.E. Mulder, `Perspectieven in het werk van J.K.v.E.', in *Ontmoeting*, 8 (1954-1955); J. Vos, `De Schrijver J.K.v.E.', in *Overijssels Jaarb. v. Cultuur*, 12 (1958).

[K. Heeroma]

Effen, Justus van

Noordnederlands prozaschrijver (Utrecht 21.2.1684-'s-Hertogenbosch 18.9.1735).

Studeerde korte tijd aan de universiteit te Utrecht, was gouverneur bij versch. families van naam, vooral in Den Haag, promoveerde te Leiden in de rechten (1727), maakte als secretaris een gezantschapsreis naar Engeland, en werd tenslotte te 's-Hertogenbosch commies van 's lands magazijnen.

De sterk verfranste literaire sfeer die hij in Den Haag had leren kennen, bracht hem ertoe het spectatoriale weekblad *Le Misanthrope* uit te geven (mei 1711-dec. 1712). Na een tijdlang te hebben meegewerkt aan *Le journal littéraire de la Haye* richtte hij opnieuw een eigen blad op: *La bagatelle* (1718-1719). Intussen onderging hij in stijgende mate de invloed van de Engelse literatuur, met name van *The Spectator* en *The Guardian*, welk werk hij vertaalde. Hij kende Swift en Pope persoonlijk. Tot omstreeks 1730 behield hij echter zijn voorkeur voor het Frans, getuige de uitgave van zijn blad *Le nouveau Spectateur français* (1725) en zijn vertaling in het Frans van Swifts *Tale of a Tub*. Pas in zijn laatste levensjaren ontwikkelde

Van Effen zich in *De Hollandsche Spectator* (augustus 1731-april 1735) tot een belangrijk Nederlands auteur die zijn rijke kennis, veelzijdige belangstelling en gematigd-vooruitstrevende denkbeelden tot uiting bracht in een verzorgde, evenwichtige en sobere stijl. Gedurende het jaar 1731, tot en met nr. 20, was *De Hollandsche Spectator* een weekblad; vanaf het begin van 1732 verscheen het tweemaal per week. Dit bleef zo tot Van Effen op 8.4.1735 met nr. 360 zijn reeks van twaalf delen afsloot. Ofschoon hij enkele medewerkers heeft gehad, is het overgrote deel van de inhoud van zijn hand. Hij behandelde er allerlei taal- en literatuurproblemen, godsdienst- en moraalkwesties, sociale misstanden, toneel, belastingontduiking enz. Ook de befaamde novelle over Agnietje en Kobus is in dit blad verschenen (maart-mei 1733, nabeschouwing nr. 165).

Blijkens de volledige vertaling van *Le Misanthrope* (3 dln., 1742-1745) en de herdruk van *De Hollandsche Spectator* (6 dln., 1756) is Van Effen tot lang na zijn dood een veelgelezen auteur geweest. Zijn werk is door tientallen (meestal minder geslaagd) nagevolgd in vele `spectatoriale geschriften'.

Uitgaven:

Joh. van Vloten (1872), A.W. Stellwagen (1889), J.J. Borger (1967), P. Maassen (1980^4), alle bloeml.; P.J. Buijnsters (ed.), *De Hollandsche Spectator*, dl. 1 (1984), facs. uitg.

Literatuur:

P.A. Verwer, *Het leven van J.v.E.* (1756, vóór de herdr. v.d. *Holl. Sp.*); W. Bisschop, *J.v.E.; geschetst in zijn leven en werken* (1859); P. Valkhoff, `J.v.E. en de Franse letterkunde', in *De Gids*, 81, iv (1917); W. Zuydam, *J.v.E., Een bijdrage tot de kennis van zijn karakter en zijn denkbeelden* (1922); L. Brummel, `V.E.s spectatoriale geschriften in hun verband met de Duitsche', in *Nieuwe Taalg.*, 22 (1928); W.J.B. Pienaar, *English influences in Dutch literature and J.v.E. as intermediary* (1971^2); B. van Selm, `De 1731-1735 edities van De Hollandsche Spectator. Verslag van een voorlopig onderzoek', in *Studies voor Zaalberg* (1975); Henning Silberbrandt, `Dissertation sur la poësie Angloise (1717). A note on the presentation of English literature in France', in *Orbis litterarum*, 30 (1975); K.G. Lenstra, `Een noot bij een vertoog van Van Effen', in *Spektator*, 8 (1978-1979).

[G. Stuiveling]

Eggink, Clara

Eig. Clara Hendrika Catharina Clementine Helène, Nederlandse dichteres en prozaschrijfster (Utrecht 18.4.1906). Was enige tijd gehuwd met J.C. Bloem, later met J. Campert en H.J.G. Ivens. Haar verzen, verzameld in *De rand van de horizon*

(1954), geven uiting aan een zeker romantisch verlangen. Debuteerde als romanschrijfster met *Gewoon mensen* (1961). Publiceerde herinneringen, o.m. *Een Rotterdams kind en andere ontmoetingen* (1962) en *Leven met J.C. Bloem* (1977).

Werken:

Schaduw en water (1934), p.; *Het schiereiland* (1938), p.; *Landinwaarts* (1941), p.; *Kleine grapjes van grote mensen* (1953), anekdotes; *De merkwaardige reizen van Henriëtte en Alexandrine Tinne* (1960), biogr.; *In Afrika* (1979), verh.; *Kind* (1980), pr.; *Verzen - vroeg en laat* (1983).

Literatuur:

A. Marja, in *Buiten het boekje* (1954); Idem, in *Poëzieproeven* (1963); C. Rijnsdorp, in *Balkon op de wereld* (1973); C. Engelbrecht, in *Gezegd en geschreven* (1979).

[P.H. Dubois en red.]

Elburg, Jan

Eig. Joannes Gommert, Nederlands dichter (Wemeldinge 30.11.1919). Debuteerde voor WO II in het tijdschrift *Criterium*; publiceerde tijdens de oorlog een aantal vrij traditionele dichtbundels en werd daarna een van de belangrijkste dichters in het naar vernieuwing zoekende tijdschrift *Het Woord*. Zijn opstandige natuur en sociaal gevoel bracht hem in conflict met mederedacteur Gerard Diels, voorstander van hermetische symboliek, en bracht hem in contact met de schildersgroep Cobra. Hierdoor kwam Elburg in aanraking met o.a. Lucebert en Kouwenaar en kan met hen, als experimenteel, gerekend worden tot de vijftigers.

Meer dan de andere vijftigers is hij trouw gebleven aan zijn uitgangspunt: het op losse schroeven zetten van de taal om op deze manier in te kunnen spelen op zich steeds weer voordoende clichés en bedreigende normen. Hierdoor kenmerkt zijn taalgebruik zich o.a. door woordenspel. Zijn *Klein t(er)reurspel* (1947) werd in 1948 bekroond met de eerste Jan Campertprijs en in 1976 ontving hij voor zijn hele werk de Constantijn Huygensprijs.

Zijn groot verbaal talent, gevoed door dagelijkse omgangstaal, komt zeer goed tot zijn recht in *Praatjeskijken* (1960), een verzameling aforismen, kanttekeningen en verhalen bij visuele gegevens.

Aan het slot van zijn *Gedichten 1950-1975* (1975), een verzamelbundel, treedt in een paar nieuwe reeksen een versobering van taal op, die zich ook in latere, ongebundelde poëzie (*Huiselijk leven*) manifesteert. Die grotere beheersing (typerend is de titel *Kaalslag*) komt zijn werk zeer ten goede.

Werken:

Serenade voor Lena (1943); *De distelbloem* (1944); *Door de nacht* (1948); *Laag Tibet* (1952); *De vlag van de werkelijkheid* (1956); *Hebben en zijn* (1959), *De gedachte mijn echo* (1964);

Streep door de rekening (1965); *De quark en de grootsmurf* (1971); *De kikkers van Potter* (1981).

Uitgave:

Iets van dat alles: een keuze uit de gedichten (1982).

Literatuur:

Bzzlletin, 4 (1975-1976), J.G.E.-nummer; *Vlaamse Gids*, 64 (1980), J.G.E.-nummer; S. Bakker en J. Versteegen, *Informatiebulletin over de `Vijftigers' en Jan G. Elburg* (1980).

[R. Bloem]

Elckerlijc

Eig. *Den Spyeghel der salicheyt van Elckerlijc - Hoe dat elckerlijc mensche wert ghedaecht Gode rekeninghe te doen*, Middelnederlandse `moraliteit' (15de eeuw). God zendt de Dood uit om Elckerlijc, d.i. ieder mens, met name de zondige mens, te waarschuwen dat hij een `pelgrimagie' moet ondernomen, waarvan niemand kan terugkeren.

Elckerlijc is in feite een didactisch geschrift waarin de mensen, `in den maniere van eenen spele' en aan de hand van allegorische personages, een les wordt voorgehouden, weliswaar niet als een dor en nadrukkelijk betoog, maar in een geslaagde dramatische uitbeelding. Dit maakt *Elckerlijc* tot het meesterwerk van het `spel van zinne' of `moraliteit' in de Westeuropese literatuur en verklaart zijn blijvende bijval.

De datering van het stuk staat niet vast. De oudste druk wordt ca 1496 geplaatst, maar het stuk werd vermoedelijk versch. jaren vroeger geschreven. De tekst van *Elckerlijc* vertoont een zo nauwe overeenkomst met het Engelse *Everyman*, dat het ene stuk een vertaling moet zijn van het andere. Van al de bewijzen die voor de prioriteit van het Nederlanse spel werden aangevoerd, is ongetwijfeld het betoog dat steunt op de vergelijking tussen de rijmparen in beide stukken het meest overtuigend.

Uitgaven:

H. Logeman (1892), met tekst van *Everyman*; K.H. de Raaf (1897); J. van Mierlo (1949); H.J.E. Endepols (1955^{6}); R. Vos (1967); G.J. Steenbergen (1969^{4}); A. van Elslander (1979^{7}), met bibl.; M.J.M. de Haan (1979).

Literatuur:

H. Logeman, *Elckerlijc-Everyman* (1902); L. Willems, *Elckerlijc-Studiën* (1934); E.R. Tigg, `Is Elckerlijc prior to Everyman?', in *Journal of English and Germanic Philology* (1939) en *Neophilologus* (1941); H. de Vocht, *Everyman* (1947); J. van Mierlo, *De Prioriteit van Elckerlijc tegenover Everyman gehandhaafd* (1948); R.W. Zantvoort, in *Études Anglaises* (1953); J.J. Mak, *Uyt Ionsten Versaemt* (1957); R. Vos, `Over de Elckerlijc, de Elckerlijc als allegorisch spel', in *Spiegel der Letteren*, 9 (1965-1966); Idem, `De leeftijd van Elckerlijc', in *Nieuwe Taalg.*, 59 (1966); J.B. Drewes, in *Jaarboek De Fonteine* (1968); A. van Duinkerken, *De Stijl van Elkerlijk* (1968); M.J.M. de Haan, `Elckerlijc is niet iederéén', in *In navolging* (1975); *Meta*, 10 (1975-1976), Elckerlijc-nummer; G. Cooper en C. Wortham, `Introduction', in Idem, *The summoning of Everyman* (1980); T.W. Best, `Herald of death in Dutch and German Everyman plays', in *Neophilologus*, 65 (1981); E. Fuhrich-Leisler, `Zur Geschichte des Jedermann-Motivs', in W.E. Ymill en P. Howe (ed.), *Hugo von Hofmannsthal (1874-1929)* (1981); L. Swerts, `Peter van Doorland en Elckerlyc', in *Tijdspiegel*, 37 (1982).

[A. van Elslander]

Elsschot, Willem

Ps. van Alfons Jozef de Ridder, Vlaams prozaschrijver en dichter (Antwerpen 7.5.1882-ald. 31.5.1960). Groeide op in Antwerpen waar hij, na enkele jaren atheneum, werd opgeleid aan het Hoger Handelsgesticht. Daarna werkzaam op kantoren in Parijs (1907), Rotterdam (1908-1910) en Brussel. Na wo i stond hij aan het hoofd van een eigen reclamebureau.

Zijn belangstelling voor literatuur, al in zijn schooltijd ontstaan, blijkt o.m. uit het feit dat hij in 1901 deel uitmaakte van de jongerengroep rondom het blad *De Alvoorder*. Ook gedurende zijn actief bestaan als zakenman bleef hij schrijven. Er ontstond een aantal werken met een eigen, onmiddellijk te herkennen cachet, waarin achter de laconieke en wrange humor een sterke bewogenheid schuilgaat. Het is alsof de hardheid van het menselijke lot en van de wereld, zoals hij dit uit de praktijk had leren kennen, hierin wordt afgereageerd. Zijn romans, die zich gewoonlijk in de zakenwereld of in het huiselijk milieu afspelen, zijn meestal door eigen belevingen geïnspireerd. Maar deze zijn gesublimeerd tot een unieke vormgeving in een geconcentreerde stijl waarmee in de verte slechts de humor te vergelijken is uit het latere werk van Gijsen of Brulez. Uit het werk spreekt zijn medegevoel met de kleine man, zijn gebondenheid aan het eigen gezin en een grote verering voor de moeder en de toegewijde vrouw. Dit gevoel ligt verscholen achter een laconieke constatering van de werkelijkheid.

Reeds in zijn Parijse en Rotterdamse periode schreef hij enkele gedichten; ze werden bewaard door zijn vriend Ary Delen en in *Forum* gepubliceerd. Wonderlijk genoeg sloten ze aan bij de literaire stijl van `dertig'. Als *Verzen van vroeger* werden ze in 1934 gebundeld, later uitgebreid en herdrukt als *Verzen* (1943).

Even onafhankelijk van de heersende literaire mode als de gedichten van 1908 was ook de in 1910 geschreven en in 1913 gepu-

bliceerde roman *Villa des Roses*. Herinneringen uit zijn Parijse tijd vormen de achtergrond van deze geschiedenis van gefrustreerde levens in een pension.

Pas in 1921 publiceerde hij weer twee romans: *Een ontgoocheling* (geschreven in 1914) behandelt het dubbele fiasco van een burgerman wiens zoontje op school mislukt (zoals Elsschot op het atheneum, zij het minder catastrofaal), en die zelf wordt uitgerangeerd als voorzitter van een kaartclub. *De verlossing* behandelt de noodlottige vete tussen twee keiharde karakters: een winkelier-vrijdenker en een dorpspastoor, met als triest naspel het verdere leven van de bigotte dochter die voor de zonden van haar vader wil boeten. Met *Lijmen* (1924) beginnen de ik-romans, waarin de schrijver zich vertoont in de gedaante van de schuchtere, in de grond fatsoenlijke Frans Laarmans, met als zijn alter-ego de doorgewinterde zakenman Boorman. Hoewel de literaire waarde van *Lijmen* tegenwoordig niet meer wordt betwijfeld, was de weerklank ten tijde van de publikatie gering.

Lange tijd deed de auteur niet meer van zich horen, totdat hij tien jaar later op instigatie van Greshoff tot nieuw werk kwam. Vooral door de invloed van het tijdschrift *Forum* kreeg hij van toen af de waardering die hij verdiende. Met *Kaas* (1933) herleefde de verteller Laarmans als de eenvoudige handelscorrespondent die zich een agentuur laat aanleunen. De roman is een kostelijke persiflage op de snobistische, maar in wezen zo beperkte bonvivants die de zakenwereld bevolken, de vriendenkring van Schoonbeke. Een jaar later volgde *Tsjip*, waarin Laarmans' dochter (evenals die van Elsschot) na veel hindernissen trouwt met een Poolse jongen. Laarmans kan zijn geluk niet op als dan zijn kleinzoon, die hij `Tsjip' noemt, komt logeren. *Pensioen* (1937) verhaalt op wrange wijze de misplaatste liefde van een moeder voor haar krijgsgevangen zoon die, ironie van Elsschot, in den vreemde aan griep sterft, waarna verwikkelingen volgen rond een pensioentje tussen haar en de ongehuwde moeder van haar kleinkind.

Het aan Menno ter Braak opgedragen *Het been* (1938) sluit aan bij *Lijmen*, zoals *De leeuwentemmer* (1940) een vervolg genoemd kan worden op *Tsjip*. In de novelle *Het tankschip* (1942) zien we hoe het uitbreken van WO II rijkdom brengt aan een commercieel aangelegde zwager van Laarmans.

Met de novelle *Het dwaallicht* (tijdens de oorlog geschreven, in 1946 uitgegeven) besloot de auteur zijn literaire werk, dat ter gelegenheid van zijn 75ste verjaardag in 1957 werd bijeengebracht in het *Verzameld Werk*, en dat sindsdien enkele malen werd herdrukt.

Elsschot werd onderscheiden met de Letterkundige prijs van de provincie Antwerpen (1934), de Interprovinciale prijs (1938), de Driejaarlijkse staatsprijs voor het proza (1948) en de Constantijn Huygensprijs (1951). Zijn werken werden vertaald o.a. in het Duits, Frans, Tsjechisch en Deens.

Uitgave:

A. Kets-Vree (ed.), *Zwijgen kan niet verbeterd worden* (1979), autobiog. in briefvorm.

Literatuur:

G.H. 's-Gravesande, *Sprekende Schrijvers* (1935); F. Smits, *W.E.* (1942, verm. herdr. 1952); F. Butens, *W.E.* (1951); G. Stuiveling, *W.E.* (1960); A. van der Veen, `W.E. tussen Boorman en Laarmans', in *Rotterdams Accent* (1961); Bibeb, `Walter de Ridder: ik heb mijn vader nooit uitbundig horen lachen', in *Bibeb en Vip's* (1965); H. Lampo, `W.E., of van miskenning tot onaantastbare waarde', in *De Ring van Möbius* (1969); *Kijk, W.E. De schrijver in beeld* (1970); K. Jonckheere, `W.E. De geloogde romanticus', in *Toon mij hoe je schrijft* (1972); E. Jong en J. Groot, `De echte Laarmans en Boorman', in *Schrijversportretten uit de Haagse Post* (1974); S. Carmiggelt, *Notities over W.E.* (1975); B. Samson, `Boormans ware aard', in *Tirade*, 20 (1976); Ph. Muysson, e.a., *Bzzlletin*, 5 (1976-1977), W.E.-nummer; B.F. van Vlierden, *W.E. Grote Ontmoetingen*, 16 (1977^2); G. Marks-van Lakerveld, *Over `Lijmen/Het been' van W.E.* (1977); R. Vervliet, *Het dwaallicht achterna* (1977); R.A. Cornets de Groot, `Over Greshoff en E.', in *De kunst van het falen* (1978); V. van de Reijt, in *Aarts' letterkundige almanak voor het W.E. jaar 1982* (1981); A. Kets-Vree (ed.), *Over W.E.* (1982).

[G.W. Huygens]

Emants, Marcellus

Nederlands dichter en prozaschrijver (Voorburg 12.8.1848-Baden, Zwitserland, 14.10.1923). Als zoon van een oud Haags juristengeslacht studeerde hij tegen zijn zin rechten, tot de dood van zijn vader hem in 1871 van die verplichting ontsloeg. Als gefortuneerd man kon hij zich verder aan de letteren wijden, terwijl hij eveneens zijn reislust kon botvieren. Bereisde heel Europa, Noord-Afrika en het Midden-Oosten, Indië, China, Japan en Amerika.

Debuteerde in 1869 in het tijdschrift *Quatuor*, was in 1872 met zijn vriend F. Smit Kleine medeoprichter van *Spar en Hulst* (waarvan slechts twee afleveringen verschenen o.a. met zijn opzienbarend essay `Bergkristal') en in 1875 van *De Banier*, dat

het belangrijkste jongerentijdschrift werd vóór het verschijnen van *De Nieuwe Gids*. Het werk van Emants, die door Kloos `de Johannes Baptista der moderne literatuur' werd genoemd, maar die slechts later een enkele maal in *De Nieuwe Gids* publiceerde, weinig of geen contacten met de tachtigers had en zich ook maar weinig tot hun opvattingen aangetrokken voelde, was anders gericht dan dit epitheton zou doen veronderstellen.

Hij was minder een voorloper van vernieuwers dan wel zelf een vernieuwer. Ten eerste van de poëzie door zijn epische gedichten *Lilith* (1879) en *Godenschemering* (1883), die door een pregnant en verantwoord woordgebruik, een grootse visie en een nieuwe en gedurfde inhoud een keerpunt in de Nederlandse poëzie van die tijd betekenden. Een vernieuwer was hij verder in het proza door de eenheid die men bij hem aantreft tussen zijn persoonlijke inhoud en de vorm waarin hij zijn novellen, reisverhalen en romans neerlegt, aanvankelijk nog aansluitend, wat die vorm betreft, bij de 19de eeuw, geleidelijk aan steeds soberder en directer wordend, tot de haast klassieke monumentaliteit van een roman als *Een nagelaten bekentenis* (1894).

Emants wordt beschouwd als een pessimist en een naturalist. Het eerste terecht, het tweede slechts tot op zekere hoogte. Emants heeft zichzelf herhaaldelijk pessimist genoemd, erop wijzend dat dit een zaak van het verstand en niet van het gevoel was. De veelal toegeschreven invloed van Schopenhauer is in feite meer een kwestie van (betrekkelijke) verwantschap dan van invloed geweest. Veel sterker nog was de verwantschap met Toergenjev, met wie Emants contact had en aan wie hij in *Nederland* een voor zijn eigen opvattingen en ideeën zeer belangrijk opstel wijdde (1880). Juist uit dit opstel blijkt ook dat het zgn. naturalisme van Emants zeer ruim moet worden opgevat en niet louter materialistisch kan worden geïnterpreteerd.

Een belangrijk thema van Emants is de ontoereikendheid van de liefde om aan de drang naar het absolute te voldoen. Men treft dit thema aan in zijn voornaamste boeken, de twee novellen *Dood* (1892), het autobiografische *Op zee* (1899), de Haagse roman in twee delen *Inwijding* (1901) en de grote, op zijn weinig gelukkige derde huwelijk geïnspireerde roman *Liefdeleven* (1916). Men vindt het eveneens in versch. van zijn toneelstukken. Emants schreef ca 25 stukken, waarvan een vrij groot aantal werd gespeeld door beroepstoneel of door het amateurgezelschap Utile et Laetum, dat door Emants werd opgericht en waaraan hij ook als regisseur en acteur meewerkte. Zijn bekendste stuk is *Domheidsmacht* (1907), dat de fatale, egoïstische geborneerdheid van een vrouw tot onderwerp heeft.

Werken:

Toneel: *Juliaan de Afvallige* (1874); *Véleda* (1883); *Jonge harten* (1888); *Adolf van Gelre* (1888); *Haar zuster* (1890); *Fatsoen* (1890); *Hij* (1894); *Onder ons* (1894); *Artiest* (1895); *Een kriezis* (1897); *Loevesteijn* (1898); *Een nieuwe leus* (1902); *In de praktijk* (1903); *Loki* (1906); *Godenschemering* (1910, bewerking); *Om de mensen* (1917); *Geuren* (1924). Proza: *Op reis door Zweden* (1877); *Een drietal novellen* (1879); *Jong Holland*, 2 dln. (1881); *Langs den Nijl* (1884); *Goudakker's illusiën* (1885); *Uit Spanje* (1886); *Juffrouw Lina* (1888); *Lichte kost* (1892); *Vijftig* (1899); *Waan* (1905); *Mensen* (1920).

Uitgaven:

P.H. Dubois (ed.), *Brieven aan Frits Smit Kleine* (1962, 1982[2]), met inl. en aantek.; *Inwijding* (1978), ingel. door T. Anbeek.

Literatuur:

F. d'Oliveira, *De Mannen van Tachtig aan het Woord* (1909, 2e dr. z.j.); F. Boerwinkel, *De levensbeschouwing van M.E.* (1943, 1981[2]); F. Coenen, `Bij de dood van M.E.', in *Verzameld Werk* (1956); P.H. Dubois, *M.E., een schrijversleven* (1964, 1980[2]); J.P.M. ten Seldam, `M.E. en zijn "Een nagelaten bekentenis": afrekening met Von Feuchterleben, vernieuwing van de naturalistische roman', in *Hand. Kon. Zuidnederl. Mij*, 29 (1975); T. Anbeek, *De schrijver tussen de coulissen* (1978); A. Reitsma, *De heilige courtisane van M.E.* (1979); T. Anbeek, *Over de romanschrijver Emants* (1981); Wilbert Waal [= N. Maas], *Tegen kinderen* (1981, 1983[4]).

[P.H. Dubois]

Emmens, Jan Ameling

Nederlands dichter en kunsthistoricus (Rotterdam 17.8.1924-Utrecht 12.12.1971). Studeerde rechten te Leiden en vervolgens kunstgeschiedenis in Parijs en Utrecht. Was werkzaam als kunsthistoricus bij de Rijksuniversiteit te Utrecht en van 1958 tot 1961 tijdelijk directeur van het Kunsthistorisch Instituut te Florence. Promoveerde in 1964 op een proefschrift over *Rembrandt en de regels van de kunst*. Vanaf 1967 hoogleraar algemene kunstwetenschap en ikonologie.

Emmens behoorde tot de medewerkers van de tijdschriften *Libertinage* en *Tirade*, waarmee hij gekarakteriseerd kan worden als een auteur in de traditie van *Forum*. In toon en visie toont hij ook die verwantschap in zijn werk, met een sterke relativering van en scepticisme over traditie en idealen. Poëzie is bij Emmens een wijze van

spreken onder vrienden over levensproblemen. In de door hemzelf als debuut geziene bundel *Kunst- en vliegwerk* (1957) zijn allerlei vormen van autoriteit zijn doelwit. Bovendien is er in zijn gedichten sprake van een voortdurende controverse tussen verstand en gevoel, en tussen ideaal en werkelijkheid, vaak tot uiting gebracht in de tegenstelling tussen kind en volwassene. Daaruit vloeit ook Emmens' voorkeur voor het aforisme voort, omdat daarin deze tegenstellingen bondig verwoord kunnen worden.

Werken:

Chaconne (1945), p.; *Autobiografisch woordenboek* (1963), p.; *Een hond van Pavlov* (1969), p.; *Gedichten* (1974).

Uitgave:

Verzameld werk (1980).

Literatuur:

J.E. (1924-1972), in *Tirade*, 16 (1972), in memoriamnr.; R.L.K. Fokkema, `J.A.E.', in *Kritisch Lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1981).

[G.J. van Bork]

Endt, Pieter

Zie Coenraads, Eduard

Engelen, A(driaan) W(alraven)

Nederlands dichter en prozaschrijver (Valburg 23.8.1804-Velp 28.1.1890). Studeerde na op kostschool te Elburg onderricht in de klassieken ontvangen te hebben vanaf 1820 rechten te Groningen waar hij in 1826 promoveerde op een proefschrift getiteld *Selecta de decemviris eorumque legibus*; in 1829 schreef hij zich op dezelfde hogeschool in als student letteren, maar deze studie voltooide hij wegens de tijdsomstandigheden niet: in 1830 trok hij met de Groningse flankeurs mee in de strijd tegen de Belgen, van welke tocht hij eind 1831 terugkeerde. Van 1833 tot 1843 was hij rector van dezelfde Elburgse kostschool waarvan hij leerling was geweest, van 1843 tot 1877 kantonrechter te Tiel, terwijl hij van 1849 tot 1853 zitting had in de Tweede Kamer; na zijn pensionering leefde hij ambteloos te Velp.

Engelen debuteerde als 17-jarige met het vers `Nagedachten', ondertekend met E. in het oktobernummer van de *Vaderlandsche Letteroefeningen*; in zijn studententijd

schreef hij meer gedichten, grotendeels gebundeld in *Poezy* (1829). In 1828 verscheen zijn berijmde vertaling van het eerste deel van Vergilius' *Aeneïs*, in 1830 gevolgd door *Kusjens*, een vrije navolging van de *Basia* van Janus Secundus. Onder het pseudoniem Herman van Apeltern publiceerde hij *Eduard Dalhorst. Een Nederlandsch verhaal uit het laatst der zeventiende eeuw* (2 dln., 1829), een der eerste historische romans uit de Nederlandse letterkunde, die speelt in de Betuwe. Onder dezelfde naam verscheen later nog *De grot van Fosto* (3 dln., 1840-1841), spelend in het eerste kwart van de 17de eeuw.

Het meeste naam heeft Engelen echter gemaakt met bloemrijke verslagen van door hem gemaakte reizen, veelal te voet, waaronder *Parijs in 1834* (2 dln., 1835) en *Wandelingen door Brussel en een gedeelte van België in 1836* (1837). Op gevorderde leeftijd publiceerde hij, ditmaal onder het pseudoniem Mr. H. van A., zijn zeer leesbare memoires: *Uit de gedenkschriften van een voornaam Nederlandsch beambte* (1882, fotografisch herdrukt in 1977) en *Herinneringen van vroeger en later leeftijd* (1884).

Werken:

Nemesis (1830); *Lied voor de uittrekkende Groningsche studenten* (1830); *Nieuwe verhalen, ontleend uit de geschiedenis van belangrijke misdaden* (1832); *Roosjens, verzameling van minnedichtjens, aan jeugd en schoonheid geheiligd* (1832); *Dichterlijke brief aan Dr. H. Riedel* (1833); *Quî fit, Maecenas? Dichterlijke Nanutsvoorlezing* (1839); *Reistochtjens door een gedeelte van Duitschland in 1838* (1839); *Staatshervormen. Dichterlijk vertoog* (1845); *Wandelingen door Gelderland* (1847); *Naar Parijs, Havre en Tours in den zomer van 1847* (1848); *Neêrlands Marseillaise. Een nieuw lied op eene oude wijs* (1848); *Gedichten* (1853); *Wandelingen door Champagne en aangrenzende gewesten in de lente van 1854* (1855).

Literatuur:

E.J. Potgieter, in *Kritische Studiën II* (1886); (J.) H(uf) v(an) B(uren), `Mr. A.W. Engelen', in *De Nederlandsche Spectator* (1890); W. van de Poll, *Mr.A.W.E. Eene levensschets* ([1894]); K.M. Wagemans, `Invloeden op de ontwikkeling van de historische roman in de periode 1827-1840, of De redevoering en de Roos', in *De Negentiende Eeuw*, 6 (1982).

[D. Welsink]

Engelen, Cornelis van

Noordnederlands prozaschrijver (ca 1722-Leiden 1793). Oorspronkelijk was hij doopsgezind predikant; werd schrijver omdat zijn zwakke gezondheid het uitvoeren van zijn ambt niet meer toeliet. Vooral in de spectatoriale geschriften schreef hij zijn stukken. Van de tijdschriften *De Denker* (1763-1765), *De Philosooph* (1766-1769)

en de *Spectatoriale Schouwburg* voerde hij de redactie. In de laatste verscheen ook zijn vertaling van G.E. Lessings toneelwerken (1776-1780).

[P.M.M. Kroone]

Engelman, Jan

Eig. Johannes Aloysius Antonius, Nederlands dichter (Utrecht 7.6.1900-Amsterdam 20.3.1972). In 1925 medeoprichter van

De Gemeenschap, het katholieke tijdschrift dat samen met *De Vrije Bladen* (1924) en *Forum* (1932) op het literaire leven in Nederland tijdens het interbellum grote invloed heeft uitgeoefend. Schreef van 1926 tot 1941 o.a. ook in *De Nieuwe Eeuw*, kritieken over literatuur en beeldende kunst, gebundeld in *Parnassus en Empyreum* (1931) - waarin het opstel `De school des levens', naar aanleiding van Marsmans gedichten -, *Torso* (1931) en *Tympanon* (1936).

De dichtbundel *Tuin van Eros* (1933) werd in 1934 bekroond met de poëzieprijs van de Maatschappij der Nederlandse letterkunde; in 1954 ontving hij de Constantijn Huygensprijs voor zijn gehele werk. De *Tuin van Eros* droeg de schrijver op aan zijn `serafskind' Ambrosia, reden waarom men wel gewezen heeft op verwantschap met Hölderlin (Ambrosia-Diotima). Vooral het gedicht `Klein Air' is bijzonder melodieus. In sommige gedichten, slechts gedragen door klank, ritme en associatie (o.a. in de cantilene `Vera Janacopoulos') bereikt hij hoogten van poésie pure.

Dit muzikaal gevoel deed hem de tekst van Bachs *Mattheüspassion* (1950) en van Offenbachs *Les contes d'Hoffmann* vertalen, en het libretto schrijven voor de opera *Philomela* (1950, met muziek van H. Andriessen). Schreef ook versch. gelegenheidsspelen. De vertaling van Sophocles' *Koning Oedipus* (1955) en het reisverslag uit Griekenland, *Twee maal Apollo* (1955), getuigen eveneens van Engelmans grote belangstelling voor de klassieke Griekse cultuur.

Werken:

Het roosvenster (1927); *Sine nomine* (1930); *Bij de bron* (1937); *Het bezegeld hart* (1937); *Noodweer* (1942); *Vrijheid* (1945); *Verzamelde gedichten* (1960); *Het bittermeer en andere gedichten* (1969).

Literatuur:

J.H. Cartens, *J.E.* (1960, 1967^2), met bibl.; Idem, *Orpheus en het Lam. J.E. en H. Marsman, 1925-1940* (1966); Idem, `Jan Engelman', in *Jaarb. Mij Nederl. Letterk. 1973-1974* (1975).

[J. van Bocxtaele]

Erens, Frans

Eig. Maria Joseph Franciscus Peter Hubertus, Nederlands prozaschrijver (Schaesberg 23.7.1857-Houthem-Sint Gerlach 5.12.1935). Studeerde rechten te Leiden, Bonn, Parijs en Amsterdam, waar hij in 1888 promoveerde. Werd in 1889 advocaat, later griffier bij het kantongerecht; leefde sinds 1901 ambteloos en woonde in diverse plaatsen in binnen- en buitenland; vestigde zich in 1927 definitief in Houthem. Kwam gedurende zijn Parijse en Amsterdamse tijd in contact met letterkundige kringen.

Lid van Flanor, medewerker aan *De Nieuwe Gids* (redacteur van 1896 tot 1897 en van 1909 tot zijn dood).

Door zijn buitenlandse contacten en veelzijdige belangstelling werd deze katholieke Limburger de meest kosmopolitische onder de tachtigers. Het genre der `prozagedichten', bij Baudelaire ontdekt, werd in 1886 door hem in *De Nieuwe Gids* geïntroduceerd; in 1893 werden deze stukken gebundeld in *Dansen en rhytmen*. Later schreef hij voornamelijk literaire essays en reisbeschrijvingen.

In zijn laatste jaren schreef hij, aanvankelijk als dagbladfeuilleton, zijn gedenkschriften *Vervlogen jaren* (boekuitg. 1938), waarvan vooral de hoofdstukken over de *Nieuwe-Gids*ers vermaardheid kregen.

Werken:

Literaire wandelingen (1906); *Gangen en wegen* (1912); *Vertelling en mijmering* (1922); *Toppen en hoogten* (1922); *Litteraire overwegingen* (1924); *Litteraire meeningen* (1928); *Stille steden* (1931).

Uitgaven:

P. van Valkenhoff (ed.), *Suggesties* (1941); H.G.M. Prick (ed.), *Vervlogen jaren* (1958, 1982^2).

Literatuur:

P. Brachin, *Un hollandais au `Chat Noir'* (1960); H.G.M. Prick, `F.E. in zijn brieven aan Andries Bonger, 1-6', in *Juffrouw Idastraat 11*, 6 (1980), 7 (1981) en 8 (1982).

[G.W. Huygens]

Esbatement van den appelboom, Het

Spel (ca 1500) waarin figuren voorkomen die wel allegorische namen dragen, maar ook menselijke trekken en gedrag vertonen, en die dus niet een zelfde rol als de `sinnekens' in een spel van sinne vervullen. *Het esbatement van den appelboom* demonstreert dat echt godsvertrouwen niet beschaamd wordt. Het is overgeleverd in een handschrift van ca 1600, afkomstig van de Haarlemse rederijkerskamer De Pellicaen (`Trou moet Blijcken').

Uitgaven:

P.J. Meertens (ed.), *Het esbatement van den appelboom* (1965); W. Waterschoot (ed.), *Het esbatement van den appelboom* (1979).

Literatuur:

N. Denny, `Aspects of the staging of "Mankind"', in *Medium Aevum*, 43 (1974).

[F. van Thijn]

Esmoreit

Een van de zgn. abele spelen, de vier wereldlijke toneelstukken uit de 14de eeuw, anoniem overgeleverd in het handschrift Van Hulthem.

Esmoreit is het verhaal van de gelijknamige Siciliaanse koningszoon die, na door een intrigant verkocht te zijn, in Damascus

wordt opgevoed, maar later zijn ouders weer terugvindt en huwt met de heidense prinses Damiët.

Vele elementen in het verhaal komen overeen met historische gebeurtenissen op Sicilië in de eerste helft van de 14de eeuw, toen Robert van Anjou ten nadele van de rechtmatige erfgenaam van Frederik iii de troon poogde te veroveren. Of deze historische gegevens tot de oorspronkelijke redactie behoren, wordt betwijfeld: in oorsprong zou dan het stuk door een aantal bijbelse episodes rond de Mozes-figuur zijn geïnspireerd en zou de historische laag pas in een tweede stadium zijn toegevoegd. Hoewel *Esmoreit* inderdaad sporen van bewerking en van toevoegingen vertoont, die de interne coherentie en de toneelmatige kwaliteit niet ten goede zijn gekomen, blijft het nog steeds goed speelbaar theater. Zie ook Abele spelen.

Uitgaven:

R. Roemans en H. van Assche, *Een abel spel van Esmoreit* (1977[3]), met bibl.; A.M. Duinhoven, *Esmoreit* (1979), met bibl.; A. de Mayer en R. Roemans, *Esmoreit. Eerste integrale reproductie van het handschrift naast de tekst in typographie* (z.j.).

Literatuur:

A.L.I. Sivirsky, `De stamboom van Esmoreit' en L. Peeters, `Esmoreit in het gedrang', in *Spiegel der Letteren*, 20 (1978); H. Pleij, `Over de betekenis van Middelnederlandse teksten', in *Spektator*, 10 (1980-1981); A.M. Duinhoven, `Van Moses tot Esmoreit', in *Dertien letterkundige squibs. Spektator*, 10 (1980-1981).

[J. Reynaert]

Esopet

(= `kleine Aesopus') Naam van een verzameling van 67 Middelnederlandse dierenfabels met doorgaans satirische strekking (w.o. een enkel verhaal, dat eerder tot het genre der fabliaux of boerden gerekend moet worden), daterend uit de tweede helft van de 13de eeuw, naar een nog niet geïdentificeerde bron door twee dichters, mogelijk de door Jacob van Maerlant in zijn *Spieghel Historiael* genoemde Calfstaf en Noydekijn, geschreven. Het enig bekende hs. berust in de Universiteitsbibliotheek te Leiden.

Uitgaven:

J. te Winkel (1881); W.E. Hegman (1955); *Esopet, Facsimile-uitgave naar het enig bewaard gebleven handschrift* (1965), met inl. en comm. van G. Stuiveling; K. van Sacke (ed.), *Uit de Middelnederlandse fabelbundel Esopet* (1979).

Literatuur:

L. Scharpé, *Album-Vercouillie*, ii (1932); W.E. Hegman, in de Inl. tot zijn uitgave; K. Heeroma, `Reinaert en Esopet', in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, 88 (1972).

[J.J. Mak]

Evangelien vanden spinrocke, Die

Een populair bundeltje met 15de-eeuwse bijgelovigheden en bakerpraatjes, wsch. in zuidelijk Vlaanderen in het Frans opgesteld: *Les évangiles des quenouilles* (oudste druk Brugge, ca 1480). Van een Nederlandse versie zijn versch. drukken bekend (oudste: Antwerpen ca 1520?).

De stof is in een kaderverhaal verwerkt: zes oude vrouwen komen een week lang elke avond, van maandag tot zaterdag, bijeen om samen te spinnen. Iedere dag somt een van hen allerlei losse bijgelovigheden op, w.o. vele in verband met het seksuele leven van de mens. De auteur fungeert bij deze zittingen als secretaris.

Als echte theologen zorgen de spinsters ook voor `glossen', bepaalde interpretaties of bevestigingen, bij het verkondigde `evangelie'. Het boekje is `ter eeren vanden vrouwen' geschreven, maar de ironische en satirische bedoeling is duidelijk: vrouwensatire en spot met bijgelovige oudewijvenpraat. M. de Casteleijn verwerkte er een en ander van in een refrein.

Uitgaven:

P. Jannet, *Les évangiles des quenouilles* (1855); G.J. Boekenoogen, *Die evangelien vanden spinrocke metter glosen bescreuen ter eeren vanden vrouwen* (1910), facsimile uitg.

Literatuur:

J.C. Brunet, *Manuel*, ii, kol. 1125-6 en suppl. i, kol. 468-9; W. Widmer, *Die Kunkel-Evangelien* (1943); S. Iansen, *Verkenningen in Matthijs Casteleins Const van Rhetoriken* (1971).

[L. Debaene en D. Coigneau]

Evangelische Peerle, Die Grote

Middelnederlands prozawerk (eind 15de eeuw). Onder de titel *Margarita evangelica* werden er in 1535 en 1536 al fragmenten van uitgegeven. De eerste volledige uitgave stamt uit 1538 (1539[2], 1542[3]). De auteur, een niet nader bekende en in 1540 op hoge leeftijd overleden begijn, gebruikte het werk al gedurende meer dan vijftig jaar als leidraad. Vooral de Christusbeleving in haar nieuwe formulering verdient de belangstelling van historici. Hoewel deze aan andere auteurs niet onbekend bleef,

komt zij in de *Peerle* voor het eerst tot rijpheid. In dit opzicht is ook de nawerkende invloed van de *Peerle* het duidelijkst geweest.

De auteur van de *Peerle* schreef een tweede werk, getiteld *Van den tempel onzer sielen* (uitg. 1543), dat een minder ruime verspreiding kende. Zie ook Tempel Onser Sielen, Den.

Literatuur:

J. Huyben en L. Reypens, `Nog een vergeten mystieke grootheid, de schrijfster der Evangelische peerle', in *Ons Geestelijk Erf*, dln. 2 (1928), 3 (1929) en 4 (1930); A. Ampe, `Kantteke-

ningen bij de Evangelische peerle', in *Ons Geestelijk Erf*, dln. 25 (1951) en 28 (1954); P.J. Begheyn, `Is Reinalda van Eymeren, zuster in het St. Agnietenklooster te Arnhem en oud-tante van Petrus Canisius, de schrijfster der "Evangelische peerle"?', in *Ons Geestelijk Erf*, dl. 45 (1971); Idem, `Nawerking van de Evangelische peerle', in *Ons Geestelijk Erf*, dl. 49 (1975); Idem, `De verspreiding van de Evangelische peerle', in *Ons Geestelijk Erf*, dl. 51 (1977); P.J. Begheyn, `Die Evangelische Peerle', in *Spiegel Hist.*, 13 (1978); J. Alaerts, *Schrijfster van de evangelische peerle* (1980).

[St.G. Axters en J. Reynaert]

Everaert, Cornelis

Zuidnederlands dichter en toneelschrijver (Brugge ca 1480-ald. 14.11.1556). Schreef in de trant der rederijkers; kenspreuken `Ic comme om leeren' en `So reine verclaert'. Hij was, evenals zijn vader, lakenverver en -voller van beroep en schrijver van het Sint Sebastiaansgilde der handboogschutters. Hij was lid, misschien factor, van de Brugse rederijkerskamer `De Heleghe Gheest' en `De Drie Santinnen'.

Tussen 1509 en 1538 (met een onderbreking van 1513 tot 1523) schreef hij 35 spelen, ernstige en komische. Tot de eerste behoren de stichtelijk-godsdienstige en maatschappelijk-staatkundige, tot de laatste de tafelspelen en esbattementen, vrijwel allemaal gelegenheidsspelen.

Hij doet zich in de van hem bewaard gebleven stukken kennen als een conservatieve middeleeuwer die de religieuze en sociale problemen wil oplossen met middelen die volkomen uit de tijd zijn. Opvallend is zijn sterk sociaal gevoel, dat hem drijft tot kritiek op de `gestelde machten', die soms over de schreef gaat, hetgeen blijkt uit het feit dat de vertoning van sommige spelen van hogerhand werd verboden. In de `getolereerde' stukken wordt van het volk eerbied voor de overheid verlangd.

Everaert moet gezien worden als een in zijn tijd miskend genie, aangezien geen enkele rederijker en maar weinig toneeldichters voor of na hem in het komische genre een hoogte hebben bereikt als hij.

Uitgave:

J.W. Muller en L. Scharpé, *Spelen van C.E.* (1920).

Literatuur:

W.J.C. Buitendijk, *Het calvinisme in de spiegel van de Zuidnederl. lit. der contra-reformatie* (1942); J.J. Mak, *Vier excellente cluchten* (1950); J.B. Drewes, `Een bijzondere orde van Cruysbroers', in *Nieuwe Taalg.*, 69 (1976); R. Willemyns, `De "Verkeerde wereld" van C.E.', in *Nieuwe Taalg.*, 72 (1979); J.B. Drewes, `Het interpreteren van godsdienstige spelen van sinne', in *Jaarb. De Fonteine (1978-1979)* (1980); N. van de Blom, `C.E.'s Spel vanden wynghaert', in *Nieuwe Taalg.*, 74 (1981).

[J.J. Mak]

Eyck, Pieter Nicolaas van

Nederlands dichter, criticus en essayist (Breukelen 1.10.1887-Wassenaar 10.4.1954). Studeerde rechten te Leiden en promoveerde in 1914 op stellingen. Was o.a. correspondent van de *NRC* te Rome en Londen. Na Verwey's aftreden in 1935 volgde hij deze op als hoogleraar in de Nederlandse taal- en letterkunde aan de universiteit van Leiden, welke functie hij tot zijn dood heeft bekleed.

Van mei 1912 tot de opheffing van *De Beweging* werkte hij als kroniekschrijver aan dit blad mee. Kort, maar belangrijk, was zijn kritische arbeid bij *De Gids* (1924-1925). Met Gerretson en Geyl redigeerde hij *Leiding*, dat alleen in 1930 en 1931 verscheen en waarin hij o.a. *Een halve eeuw Noord-Nederlandsche poëzie* publiceerde. De gemeentelijke universiteit van Amsterdam verleende hem in 1947 een eredoctoraat. Den Haag kende hem in 1947 de Constantijn Huygensprijs voor zijn gehele werk toe.

Van Eyck behoort tot de generatie van J.C. Bloem, A. Roland Holst, Geerten Gossaert en J.I. de Haan. De `ingeschapen ontgoocheling' waarover hij spreekt, heeft zijn vroege poëzie een grauwheid gegeven die een dieper persoonlijk leed doet vermoeden. Op jonge leeftijd verloor hij zijn geloof in het christendom. Erkende hij Baudelaire als zijn `meester', verwanten zag hij in Franse symbolisten als Moréas, De Régnier, Van Lerberghe, Samain e.a. De studies die hij aan hen wijdde, waren tevens verkenningen van het eigen zielsverlangen. Zijn eerste poëzie lijdt onder een woordenovervloed en heeft een geforceerde toon. Versobering en verstrakking betekenen winst voor zijn latere verzen, gevolg waarsch. van een uitzicht op de begeerde eenheid van ziel en zinnen. Eerst bij Plato, later bij Spinoza ontdekte hij een mogelijkheid voor een alles omvattende conceptie: de zintuiglijk waarneembare wereld als openbaringswijze van God. Deze visie bracht hem nader tot zijn vriend Verwey. Na diens dood kreeg zijn opvatting sterker theïstische trekken, mede door een groeiende overtuiging van persoonlijke onsterfelijkheid.

De getooide doolhof (1909) toont de schoonheid van de wereld waarin de ziel dwaalt, waarmee de principiële tweespalt van de dichter reeds is uitgedrukt. Van de vroege bundels zijn alleen nog te noemen *Uitzichten* (1912) en het daartoe behoren-

de, maar een jaar eerder gepubliceerde *De sterren*. In de eerstgenoemde bundel voelt de dichter zich herboren door de liefde die hem zegent. Blijkens de gedichten van *Het ronde perk*, een bundel die in 1914 gereed kwam, maar pas in 1917 met *Lichtende golven* kon verschijnen, is het `stergewelf' besloten binnen de dichter en buigt hij zich over zichzelf.

Voor inzicht in Van Eycks ontwikkeling als dichter is de prozabundel *Opgang* (1918) van bijzondere betekenis. Deze past in de poëtische ontwikkeling door zijn lyrische toon evenzeer als door zijn verheldering van het `keerpunt'. De dichter kón zich niet van de zinnelijke wereld afwenden zonder zichzelf te schaden. Deze onmacht maakt de verzen van *Inkeer* (1922) en ook nog van *Voorbereiding* (1926) weemoedig. De gedichten uit *Verzen 1940* (1941) en *Herwaarts* (uitgebr. uitg. 1949) behoren tot de beste die Van Eyck publiceerde.

Tenslotte heeft hij in *Medousa* (1947) een grootse poging gewaagd zijn dichterschap in een mythische verbeelding op te roepen. Opnieuw blijkt de polariteit een grondthema van deze dichter, als hij zichzelf tussen Christus en Medousa geplaatst ziet.

Werken:

Getijden (1919); *Worstelingen* (1910); *Bevrijding* (1913); *Over boekkunst en de Zilverdistel* (met J.F. van Royen, 1916); *De plicht van Nederland* (1916); *De Iersche kwestie* (1921); *Uren met Platoon* (1923); *Kritisch onderzoek en verbeelding* (1935); *Over leven en dood in de poëzie* (1938); *Twee gedichten* (1943); *Benaderingen* (1945); *Meesters* (1946); *De tuin* (1946); *In memoriam Jacob Israël de Haan* (1953); *Herodias*, vertaling Mallarmé's Hérodiade (1954).

Uitgave:

Verzameld werk, 7 dln. (1958-1964).

Literatuur:

J.A. Rispens, `P.N.v.E.', in *Richtingen en figuren in de Nederl. lett. na 1880* (1938); K. Meeuwesse, `P.N.v.E. of het polaire dichterschap', in *Roeping*, 21, 9 (1943); C. Bittremieux, *P.N.v.E.* (1947); *Amsterdams Tijdschrift voor Letterkunde* (1954), in memoriam-nr.; J. Hulsker, `Denken als dichter', in *Maatstaf* (1954; herdr. in *Lessen in lezen*, 1967); H.A. Wage, *Dagend dichterschap. Een onderzoek naar de ontwikkeling van de dichter P.N.v.E. tot en met de Italiaanse periode* (1967); K. Hellemans, *Imaginatio Dei. Levensbeschouwing en dichterschap in het werk van P.N.v.E.* (1978); S.A.J. van Faassen (ed.), *Was ik er ooit bij* (1980); G. Puchinger, in *Ontmoetingen met literatoren* (1982).

[H.A. Wage]

Eyckmans, Jozef

Eig. Josephus Egidius, Nederlands dichter (Gorinchem 31.1.1907). Zijn poëzie die buiten het tijdschrift *Kentering* vrij onbekend bleef, draagt een post-experimenteel karakter: met weinig wooren elegische thema's als dood, vervreemding en reizen op muzikale wijze aangeduid. De introverte teksten verraden een bescheiden, gevoelig en bijzonder constant en volhardend dichterschap. Eyckmans ontving in 1968 de Jan Campertprijs, maar trok ondanks handhaving van hetzelfde peil nadien weinig aandacht.

Werken:

Bij mijn leven nog (1955); *Om wat er van over is* (1961); *Intrek bij october* (1961); *Zonder dansmeester* (1967); *Niemand van vlees* (1971); *Onmenselijke reiziger* (1972); *Gezangen van Maasniek* (1973); *Brahms in Bad Ischl* (1974); *Meervoudig landschap* (1975); *Het huis zwarteweg* (1977); *Bij het menselijke af* (1977), bloeml.; *Achtendertig componisten* (1980); *Dit tedere ruige landschap van de haast* (1980); *Proeve van lichtdruk* (1981); *Onromantisch verweer* (1982).

Literatuur:

J. van der Vegt, interview, in *Literama*, 13 (1978-1979); *Dimensie*, 5 (1980), J.E.-nummer.

[R. Bloem]

Eyk, Henriëtte van

Eig. Henriëtte Catharina Maria van, Nederlands prozaschrijfster (Amsterdam 15.2.1897-ald. 21.11.1980). Deed kandidaatsexamen biologie; tijdens een rustkuur na een ongeval ontwikkelde zij zich tot humoristisch novelliste. In een eigen stijl vol taalparodieën gaf zij uiting aan haar sociale kritiek. Zij was de eerste Nederlandse auteur in het genre van de moderne humor. Lateren zoals Belcampo, Carmiggelt, Bomans, Annie M.G. Schmidt hebben veel aan haar te danken.

Sociale ironie kenmerkt de succesrijke novellenreeks *De kleine parade* (1932), alsook *Intieme revue* (1936) en *Van huis tot huis* (1949). Haar belangrijkste werken zijn sprookjes voor grote mensen, ontroerend door ontgoocheld idealisme: *Gabriël* (1935), de geschiedenis van een zonnestraal die naar de aarde wordt gestuurd en als de belichaming van een onaards idealisme allerlei vreemde avonturen beleeft; en *Truus de nachtmerrie* (1939), de ervaringen van een droompaardje dat de mensen des nachts de vervulling van hun liefste wensten belooft, maar in die opzet nooit slaagt.

In samenwerking met Simon Vestdijk schreef zij de roman-in-brieven: *Avontuur met Titia* (1949). Vermelding verdienen ook haar even wijze als luchtige

kinderboeken: *Michiel. De geschiedenis van een mug* (1940) en *Sinterklaas blijft een zomer over* (1940).

Werken:

Als de wereld donker is [...] (1938); *De jacht op de spiegel* (1952); *Het huis aan de gracht* (1956); *Het paaspaard en andere verhalen* (1969); *Als de haan kraait en de klok slaat...*

(1972); *Dierbare wereld* (1973), autob.; *Het ulevellenlaatje* (1975), verz. verh.; *Februari* (1979).

Literatuur:

G. Stuiveling, in *Triptiek* (1952); S. Vestdijk, in *Muiterij tegen het etmaal* (1966); A. Romein-Verschoor, in *Vrouwenwijsheid* (1980), verz. door C. Rappange.

[G. Stuiveling]

Eijkelboom, Jan

Nederlands journalist en dichter (Slikkerveer 1.3.1926). Na een zeer opmerkelijke John Donnevertaling (1957; uitgebreid in een uitgave van 1981) verscheen er van deze journalist en krantenredacteur (*Vrij Nederland, Het Vrije Volk*) geen creatief werk, tot hij in 1979 een dichtbundel publiceerde, *Wat blijft komt nooit terug*. Hieruit blijkt zijn vormbeheersing en een uiterst persoonlijke, autobiografische thematiek, waarin het menselijk onvermogen het belangrijkste aspect is.

Werk:

De gouden man (1982), p.

Literatuur:

T. Delemarre, in *Letteriek*, 5 (1980).

[R. Bloem]

Eyndius, Jacobus

Eig. Jacobus van den Eynde, Noordnederlands dichter en geschiedschrijver (Delft 1575-Haamstede 11.9.1614). Diende als kapitein in het leger van prins Maurits. Huwde in 1609 Clara van Raaphorst, die de heerlijkheid Haamstede (op Schouwen) meebracht. Daar wijdde hij zich aan de poëzie en regionale historiografie. Schreef uitsluitend in het Latijn.

Zijn *Chronici Zelandiae libri II* (1634), een onvoltooide doch waardevolle kroniek van Zeeland, werd postuum gepubliceerd door de Staten van deze provincie. Het eerste boek werd in vertaling opgenomen in M. Smallegange's *Nieuwe Chronijck van Zeeland* (1696).

Poemata (7 boeken, 1611), bevat verzamelde poëzie, nl.: *Flandrici belli libri II*, een klassiek episch gedicht over de campagne van prins Maurits in West-Vlaanderen; *Martis exulis prophasis*, een apologie van Mars of het krijgsbedrijf, gericht tot de Zweedse koning; *Silvarum liber*, gelegenheidsgedichten evenals de *Elegiarum liber* en enkele *Epigrammata*. Het meest bekend is de *Hydropyricon liber*, een bundel liefdespoëzie voor Lucia, waarin de tegenstelling water (tranen, koelte, sneeuw) en vuur (liefdesgloed) soms op charmante, elders op spitsvondige wijze als centraal thema wordt behandeld. Een *Nugarum liber* bevat vnl. humoristische grafschriften voor allerlei dieren.

Als Neolatijns dichter behoort Eyndius zoals Dousa en Heinsius tot de Leidse school, die in motieven sterk werd beïnvloed door Anacreon en Petrarca. Inzake stijl vertegenwoordigen ze de barok, meestal precieus en gezocht in taal en beeld.

Uitgave:

P. Laurens (ed.), in *Musae reduces. Anthologie de la poésie latine de la Renaissance* (1975).

Literatuur:

A.J. van der Aa, *Biographisch woordenboek der Nederlanden*, dl. 4 (1918); G. Ellinger, *Geschichte Neulat. Literat.*, dl. 3 (1933); P.J. Meertens, *Letterkundig leven in Zeeland in de zestiende en de eerste helft der zeventiende eeuw* (1943); P. van Tieghem, *La littér. latine de la Renaiss.* (1944).

[J. IJsewijn]

Eijsselsteijn, Ben van

Eig. Bernard, Nederlands prozaschrijver en dichter (Hellevoetsluis 22.1.1898-Sliedrecht 13.8.1973). Journalist, criticus en kunstredacteur van de *Haagsche Courant*. Debuteerde als dichter met de bundel *Om 't hooge licht* (1923), maar legde zich later vooral toe op romans, essays en toneel. Tot zijn meest bekende romans behoren *Tusschen Zuiderkruis en Poolster* (1937), *Dorre grond* (1942), *Verweerde stenen* (1955) en *Poort der genade* (1964), die in vele talen werden vertaald. Voorts schreef hij essays over E.T.A. Hoffmann en Goethe. Van zijn toneelwerken werden *De duivel op aarde* (1931), *De dubbelganger* (1944) en *Bazuinen om Jericho* (1950) ook in het buitenland opgevoerd.

Van Eijsselsteijns veelzijdigheid blijkt o.m. uit de vele genres die hij beoefende. Daartoe behoren detectives, filmscenario's, dansspelen, biografieën (bijv. *Fie Carelsen*, 1948) en novellen. Zijn laatste roman is *Paus Maan* (1973), een historische roman over paus Benedictus xiii.

Werken:

Van de bevrijding der ziel (1924), nov.; *De vliegende feeks* (1933), t.; *Zeven fantomen* (1934), nov.; *Chateau de Bersac '12* (1935), t.; *De gendarm van Europa* (1937), t.; *Het verhaal van den robijn* (1946), nov.; *Naar breeder vlucht* (1947), r.; *De terugkeer* (1949), nov.; *Memento grazioso* (1951), p.; *Tussen eb en vloed* (1961), t.; *Wie pleit voor Ayolt?* (1969), pr.

Literatuur:

H. Prakke, levensbericht in *Jaarb. Mij Nederl. Letterk. 1974-1975* (1976).

[G.J. van Bork]

Eijsselsteijn, Lidy van

Eig. Engelina Alijda Johanna, Nederlandse dichteres en prozaschrijfster (Nieuwe Pekela 3.6.1904). Dochter van een predikant en zuster van de schrijver Ben van Eijsselsteijn. Schreef aanvankelijk christelijk getinte poëzie, maar ook gedichten met sterk erotische elementen. Ze debuteerde met de bundel *Resonans* (1933), pas veel later

gevolgd door *Gebied zonder grens* (1947), *Kyrie Eleis* (1950) en *Spiraal* (1952). Vooral haar poëtische bewerking van het middeleeuwse verhaal *Tristan en Isolde* trok in 1948 sterk de aandacht. In 1959 verscheen onder de titel *Paal 20* een twintigtal verhalen. Daarna volgde meer proza, o.m. de als gevolg van een reisbeurs geschreven roman *Salute Florence* (1962).

In 1971 kreeg ze voor haar poëzie de Hendrik de Vriesprijs.

Werken:

Het huis `De twee Luyckskens' (1958), pr.; *Zouden wij ooit weten* (1974), p.; *Gedenk het donker niet* (1976), p.; *Ook een grootmoeder* (1978), pr.

Uitgave:

Gedichten 1947-'65 (1965).

Literatuur:

J. Steegstra (ed.), *Een schrijfster. L.v.E. 75 jaar* (1979).

[G.J. van Bork]

F

Faassen, Rosier

Eig. Pieter Victor Jacobus Faassen (Rosier was de achternaam van zijn Franse moeder). Nederlands toneelschrijver en -speler ('s-Gravenhage 9.9.1833-Rotterdam 2.2.1907). Debuteerde als Franssprekend acteur in 1850; ging vier jaar later naar het Hollands toneel en was werkzaam te Amsterdam en 's-Gravenhage. In 1876 sloot hij zich bij het gezelschap van Legras en Haspels te Rotterdam aan, waar hij een uitstekend vertolker van fijnkomische rollen was.

Populair was hij ook als toneelschrijver van stukken over het volksleven, waar in een reeks grappige en aandoenlijke scènes de burgerlijke deugden triomferen en de harmonie tussen de afzonderlijke maatschappelijke standen hersteld wordt. Tot het langdurig succes van zijn in totaal 22 stukken, waarvan *Zwarte Griet* (1882) het bekendst is, droeg ook bij de scherpe tekening van bekende types: de goedige boerin, de rijke, maar gierige boer, de verliefde ambachtsman, de fat enz. Faassen schreef zijn stukken voor acteurs die hij kende. Hij staat met zijn dramatisch werk op de grens tussen het burgerlijke en het proletarische drama. Aan het ene ontleende hij de ethiek, aan het andere het thema. Naast zijn eigen werk vertaalde hij veel toneelstukken.

Werken:

Werkstaking (1866); *De militaire Willemsorde* (1873); *De zwarte kapitein* (1877); *De ledige wieg* (1878); *Manus de snorder* (1878); *Anne-Mie* (1879); *T'huis blijven* (1882); *Zonder naam* (1882); *Hannes* (1883); *Plantijn en Co.* (1884); *De remplaçant* (1886); *Mijn leven* (1897), autobiogr.

Literatuur:

H.H.J. de Leeuwe, `R.F., Nederlands acteur-auteur', in *Scenarium*, 2 (1978); Idem, `"De ledige wieg' - een Fries tafereel voor het toneel', in *Scenarium*, 3 (1979); Idem, `R.F. en de "Joden-Questie"', in *Nieuwe Taalg.*, 73 (1980).

[H.H.J. de Leeuwe]

Fabricius, Jan

Nederlands toneelschrijver (Assen 30.9.1871-Wimborne, Dorset, 23.11.1964). Vader van de schrijver Johan Fabricius. Hoofdredacteur van versch. bladen, zowel in Nederlands-Indië als in Nederland. In 1938 vestigde hij zich in Engeland. Hoewel Fabricius op latere leeftijd ook enkele romans en drie delen memoires heeft gepubliceerd, ligt zijn betekenis in zijn toneelwerk.

Zijn technische vaardigheid en meesterschap in het schrijven van een dialoog, maken zijn stukken goed speelbaar. Kind van een tijd die het realisme beoefende (Heijermans, Hauptmann), kon hij toch niet de romantiek geheel laten varen. Het handelingsverloop is vaak gewild; er wordt dan bewust aangestuurd op een aandoenlijke werking, zodat sommige van zijn stukken het predikaat `melodramatisch' verdienen. Gedreven door een sterk gevoel voor rechtvaardigheid zocht hij zijn gegevens in de problematiek van milieus die hem vertrouwd waren: het boerenland van Groningen en Drente, de planterswereld van Indië. Fabricius' werk werd in Nederland en ook in het buitenland met succes opgevoerd. Tot zijn bekendste werken behoren *Eenzaam* (1980) en *Dolle Hans* (1916). Sommige stukken zijn vertaald in het Frans, Duits, Engels, Noors, Deens, Fries en Gronings.

Werken:

Met den handschoen getrouwd (1907); *De rechte lijn* (1910); *Onder één dak* (1914); *Totok en Indo* (1915); *Nonni* (1916); *Sonna* (1916); *Popje* (1916); *Hein Roekoe* (1918); *Seideravond* (1923); *Jeugdherinneringen van een Assener jongen* (1946), mem.; *Mensen, die ik gekend heb* (1960), mem.; *Uit mijn tijd* (1961), mem.

Uitgave:

Het toneel (1964).

Literatuur:

K. Loos, *J.F. en zijn werken* (1923), diss.; J.H. Rössing, in *Het toneel* (1916); A. de Ridder, in *Den Gulden Winckel* (1916); T. Naeff, in *Dramatische Kroniek*, i (z.j.); H. van Wermerskerken, in *Na tien jaar* (1934); G. Brom, in *Java in onze kunst* (1937); J. Spierdijk, `In memoriam J.F.', in *Het toneel* (1964); *J.F., de man en zijn werk* (1971), met inl. van J. Spierdijk; H.J. Prakke, `Nederland herdenkt J.F. 1871-1971', in Idem, *Garven van de oogst der laatste jaren* (1975).

[H.H.J. de Leeuwe]

Fabricius, Johannes

Nederlands prozaschrijver (Bandung 24.8.1899-Glimmen, gem. Haren, Gr., 21.6.1981). Zoon van de journalist en toneelschrijver Jan Fabricius. Bracht zijn jeugd door in Nederlands-Indië. Volgde in Nederland enige tijd een opleiding tot schilder, waarna hij op 18-jarige leeftijd als oorlogstekenaar naar het Oostenrijks-Italiaanse front trok. Publikatie in *De Gids* van in die tijd vanuit Italië naar huis geschreven brieven vormde zijn schrijversdebuut. Enige jaren daarna wijdde hij zich geheel aan het schrijven.

Fabricius reisde veel en woonde lange tijd buiten Nederland. Zijn voor WO II geschre-

ven boeken dragen hiervan de kenmerken: zij roepen een `melodie der verten' op. Vanaf 1942 gaat vooral Nederlands-Indië de stof leveren voor zijn romans. Fabricius is een uiterst produktief schrijver: schreef meer dan zestig boeken. Dank zij zijn vlotte en boeiende verteltrant wordt hij in brede kring gelezen. Over de literaire waarde van zijn werk wordt verschillend geoordeeld.

Werken:

De scheepsjongens van Bontekoe (1924); *Het meisje met de blauwe hoed* (1927); *Charlotte's groote reis* (1928); *Mario Ferraro's ijdele liefde* (1929); *Komedianten trokken voorbij* (1931); *Melodie der verten* (1932); *Leeuwen hongeren in Napels* (1934); *Eiland der demonen* (1941); *Nacht over Java* (1944); *De kraton* (1945); *Halfbloed* (1947); *Hotel Vesuvius* (1948); *Mijn huis staat achter de kim* (1951), mem.; *Een wereld in beroering* (1952), mem.; *Gordel van smaragd* (1953); *Setoewo, de tijger* (1956); *Luie stoel* (1957); *Schimmenspel* (1958); *De heilige paarden* (1959); *Hopheisa, in regen en wind* (1964), mem.; *Weet je nog, Yoshi?* (1966); *Wittebroodsweken met Mama* (1969); *Partnerruil niet uitgesloten* (1972); *Het portret* (1974); *De oorlog van de kleine paardjes* (1975); *Als vogelen uit de hemel...: nacht over Java* (1980); *De bruiden in het bad en andere duistere daden* (1981).

Literatuur:

R. Bulthuis, *J.F., een schrijver en zijn werk* (1959); R. Nieuwenhuys, in *Oost-Indische spiegel* (1978[3]); J. Marsman, *J.F.* (1978); `Een glanzende zomermens: J.F. 24 augustus 1899-21 juni 1981' in *Literama*, 16 (1981-1982); *Tony van Verre ontmoet J.F.* (1979).

[G. Termorshuizen]

Falke, J.C.

Zie Woude, Johan van der

Falkland, Samuel

Zie Heijermans, Herman

Faro, Isaäc

Ps. van Cornelis Israël, Nederlands prozaschrijver (Amsterdam 17.6.1922). Debuteerde op 39-jarige leeftijd met de speelse satire *Heksen huilen niet, of de oranje pyama* (1961), waarin heden en verleden met elkaar zijn vermengd. Schreef enkele romans en verhalen in dezelfde trant, o.m. *De knagende worm* (1964), een

schelmenroman waarin de wereld gezien wordt vanuit het vertekend en komisch perspectief van een 17de-eeuwse hypochonder.

Werken:

De rokkenjagers (1963); *Damesverhalen* (1966); *Jus-Inspio-Lisa* (1968).

Literatuur:

V. Dunham, interview, in *Maatstaf*, 18 (1970-1971).

[G.J. van Bork]

Faverey, Hans Antonius

Nederlands dichter (Paramaribo 14.9.1933). Zijn poëzie die op het eerste gezicht niets herkenbaars communiceert, stuitte aanvankelijk op grote weerstand. Door een consequent toegepast wegwerkprincipe bevat elke tekst een op niets slaande combinatie van zelfstandigheden die, nauwelijks tot stand gekomen, weer ongedaan wordt gemaakt.

Langzamerhand kregen kritiek en lezers oog voor deze betekenisloze poëzie, `onthechtingsoefeningen' zoals Faverey het zelf formuleerde. Dat betekenisloze is een aspect van een soort poëzie, die in Europa bij Mallarmé en de symbolisten lijkt te beginnen: door allerlei ontkenningen wordt iets van eeuwige waarde, zonder beperkingen van tijd en ruimte, gesuggeerd. Deze negatieve mystiek is ook verwant aan de paradoxen van de Griekse wijsgerige school van de Eleaten (500 v. Chr.) die alle tijd schijnen stil te zetten, of aan Zenboeddhistische beginselen, die hetzelfde beogen. Uit beide bronnen put Faverey rijkelijk, zonder dit te vermelden, wat zijn gedichten niet toegankelijker maakt.

Men kan Faverey's poëzie het best zien als een spel met variaties, waarin de dood op een afstand moet worden gehouden, duur het moet winnen van tijd. In zijn hommages aan o.a. Sappho, Hercules Segers, Couperin duidt hij werkwijzen aan waarin deze paradox gerealiseerd lijkt te zijn.

Werken:

Gedichten (1968); *Gedichten 2* (1972); *Chrysanten, roeiers* (1977); *Lichtval* (1978), ook in *De Revisor*, 5 (1978); *Gedichten* (1980); *Zijden Kettingen* (1983).

Literatuur:

R. Bloem, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980); T. van Deel (ed.), in *Over gedichten gesproken* (1982); H. Speliers, `H.F., de dichter van de nulhypothese', in *Ons Erfdeel*, 26 (1983).

[R. Bloem]

Feber, Louis Jean Marie

Nederlands prozaschrijver en politicus (Bergen op Zoom 24.4.1885-'s-Gravenhage 3.7.1964). Werkte van 1909-1920 op Java als waterbouwkundig ingenieur. Als journalist en criticus (tijdschrift *Van onzen Tijd*) bleek hij een belangrijk voorloper van de opkomend katholieke jongerenbeweging.

In zijn vroegste kritieken bestreed hij fel het estheticisme en paganisme van de tachtigers; in zijn bijbels toneel (*Holofernes*, 1914; *David*, 1915) trachtte hij het oorspr. gemeenschapsdrama te doen herleven; door zijn reisschetsen is hij van belang voor de zgn. Indische literatuur.

Werken:

In de schaduw der Waringins (1922), reisverh.; *Frederik van Eeden's ontwikkelingsgang* (1923), essay; *De gordel der aarde* (1923), reisverh.; *Opgaande wegen* (1923), essay; *De strijd om de stilte* (1924), reisverh.; *In de stuwende*

strooming (1926), essay; *Het uur van Azië* (1939), essay; *Mensch en humanisme* (1947), essay; *Existentialisme en christendom* (1962), essay.

Literatuur:

J. Eekchout, in *Litteraire Profielen*, i (1925); J.J. Gielen, *Globetrotters* (1935).

[W. Gobbers]

Feesten, Van der

Middelnederlands hoofs gedicht (14de eeuw) in de vorm van een verhaal van een `clerc' over zijn bezoek aan een feest en zijn onderhoud bij die gelegenheid met een onbekende jonkvrouw over de liefde, door sommigen symbolisch geïnterpreteerd als de ontmoeting van Christus met de uitverkoren ziel, wat door anderen is bestreden. Didactische elementen - sommigen spreken van een `schools leerdicht' - zijn hier zeker aanwezig, maar toch vertoont het geheel ook interessante psychologische en cultuurhistorische aspecten.

Uitgaven:

E. Verwijs, *Van Vrouwen ende van Minne* (1871); Werkgroep van Groningse Neerlandici (ed.), *V.d.F. Een proper dinc* (1972); H. Vekeman (ed.), *V.d.F. een proper dinc* (1981), met interpretatie.

Literatuur:

P.N. van Eyck, `V.d.F. Sproke der mystieke liefde', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 58 (1939); L. Verschueren, in *Stud. Cath.*, 15 (1939); J.A.N. Knuttel, in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 56 (1947); K. Heeroma, in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 85 (1969); M.J.M. de Haan, `Nog eens: Van Eyck en V.d.F.', in S.A.J. van Faassen (ed.), *Was ik er ooit eerder?* (1980).

[J.J. Mak en J. Reynaert]

Feitama, Sybrand

Noordnederlands toneelschrijver en vertaler (Amsterdam 10.12.1694-ald. 13.6.1758). Was aanvankelijk werkzaam in de handel, doch wijdde zich later geheel aan de literatuur. Leerling van Lambert ten Kate. Zijn oorspr. oeuvre (een tragedie *Fabricius*, 1720, en drie zinnespelen) zinkt in het niet bij zijn vertaalwerk uit het Frans. Fénélons

Les aventures de Télémaque (1699) zette hij in Nederlandse verzen over (1733, 1763[2]), waardoor deze opvoedingsroman volgens de tijdgenoten in waarde verdubbelde. Voltaire's *Henriade* (1726) vertaalde hij als *Hendrik de Groote* (voltooid 1743, gepubliceerd 1753).

Ook was zijn betekenis voor het 18de-eeuwse Nederlandse toneel groot. Tussen 1720 en 1736 gaf hij 12 vertalingen van Franse classicistische tragedies, waaronder werk van Corneille, Crébillon en Voltaire. Werkte als regisseur mee aan de opvoeringen. Kritisch, maar tevens constructief, wees hij de acteurs door eigen voorbeeld de weg naar een stijl die meer aan de dagelijkse wijze van spreken beantwoordde.

Literatuur:

J. de Kruyff, in *Leven der Nederlandsche dichteren en dichteressen*, i (1782); M. Corver, in *Toneel-aantekeningen* (1786); J. te Winkel, in *De ontwikkelingsgang der Nederlandsche letterkunde*, dl. 3 (1924).

[H.H.J. de Leeuwe]

Feith, Rhijnvis

Noordnederlands dichter, proza- en toneelschrijver (Zwolle 7.2.1753-Boschwijk, Zwolle, 8.2.1824). Na rechtenstudie te Leiden (promotie 1770) leidde hij, eerst als burgemeester van Zwolle, later als ontvanger der `convooyen en licenten', gefortuneerd en geacht, een voorspoedig leven dat hem veel vrije tijd liet om zich op zijn buitengoed Boschwijk aan de letteren te wijden. Schijnbare tegenstelling tussen die solide burgerlijke achtergrond en de smartelijke bewogenheid van zijn werk maakte van deze belangrijkste Nederlandse vertegenwoordiger der preromantische hyper-sentimentaliteit een omstreden figuur. In aandoenlijke middeleeuwse romancen (*Alric en Aspasia; Colma*) en prozagedichten (*Themire; De hermiet* e.a.), de odenreeks *Fanny* (1783) en twee briefromans (*Julia*, 1783; *Ferdinand en Constantia*, 1785) trachtte hij, naar buitenlands voorbeeld, proeven van `zuivere' gevoeligheid te geven.

Zijn innerlijke onrust en sentimentaliteit bleken te wortelen in spanningen tussen ratio en gevoelsleven, in onvrede met het aardse en eeuwigheidshunkering, waarvoor hij de gewenste stimulansen vond in eenzaamheid, ongerepte natuur en zuivere liefde. De grondgedachte van zijn werk, de verbondenheid godsdienst-deugd-liefde, gaat terug op Klopstock; de morbide nacht- en grafdecors leverden Edward Young en Ossian; bovendien werd hij beïnvloed door Baculard d'Arnaud, de Franse imitator van de Engelse griezelromantiek. De in zijn tijd succesrijke roman *Julia*, het onwezenlijke verhaal (in brieven) van een gedwarsboomde en onmogelijke liefde, die de heldin het leven kost en de vertwijfelde minnaar op haar graf de dood doet verbeiden, is in zijn naïeve opgeschroefdheid en artistieke onhandigheid hoogstens nog een curiosum te noemen.

Origineler en intelligenter schreef Feith over sentimentaliteit in zijn beschouwend werk, dat belangstelling verraadt voor de theorie der schone kunsten (*Brieven over verscheidene onderwerpen*, 4 dln., 1784-1789). Overdreven opgewonden klinkt nog

zijn vurige patriottische poëzie. Politieke ontgoochelingen en de daarmee verband houdende geloofscrisis leidden na 1787 evenwel tot inkeer en meer bezadigdheid: hoofdzakelijk daarna publiceerde hij zijn klassiek opgebouwde treurspelen over ideale helden (*Lady Johanna Gray*, 1791; *Ines de Castro*, 1793) en zijn uitvoerige zedelijk-religieuze leerdichten (*Het graf*, 1792; *De ouderdom*, 1802) en hield hij zich met wijsbegeerte bezig (*Brieven aan Sophie*, 1806). Te veel nadruk op zijn vroegste geschriften liet dit rijpere werk lange tijd in de schaduw: het lyrisch-didactische *Het graf* met name blijkt de authentieke wanhoopsklacht te zijn van een gekwelde ziel. Feith wordt thans gezien als typisch exponent van de overgangstijd tussen classicisme en romantiek.

Werken:

Verhandeling over het heldendicht (1782), essay; *Thirsa* (1784), t.; *Dagboek mijner goede werken* (1785), bespiegelingen; *Bijdragen ter bevordering der schoone kunsten en wetenschappen*, 3 dln. (1793-1896), tijdschr. met J. Kantelaar; *C. Mucius Cordus* (1795) t.; *Oden en gedichten*, 5 dln. (1796-1814); *Proeve van eenige gezangen voor den openbaren godsdienst*, 2 dln. (1804); *Het ideaal in de kunst* (ongepubl., 1821).

Uitgaven:

Dicht- en prozaïsche werken, 12 dln. (1824-1825); *Oden en gedichten*, 3 dln. (1824-1825); W. Kloos (1913), bloeml.; H.G. ten Bruggencate (1922), bloeml.; P.J. Buijnsters, *Het Graf* (1964); M.C. van den Toorn, *Julia* (1967); P.J. Buijnsters, *Het ideaal in de kunst* (1967); M. van Hattum, *De ouderdom* (1977); J.J. Kloek en A.N. Paasman (ed.), *Julia* (1982).

Literatuur:

C. Busken Huet, `F. en Kinker', in *Litt. Fantasiën en Krit.*, xxiv (1888); J.A.F.L. van Heeckeren, `Iets over R.F.', in *Taal en Letteren*, iv (1894); K. Menne, *Goethe's Werther in der niederländischen Literatur* (1905); J. Koopmans, `R.F.', in *De Beweging*, iv (1908); Idem, `F.'s natuurgevoel en kunst', in *Nieuwe Taalg.*, iii (1909); H.G. ten Bruggencate, *Mr. R.F.* (1911); J. van der Valk, `F.'s gevoelspantheïsme', in *Ons Tijdschrift*, xix (1914); A. Zijderveld, *De romancepoëzie in N.-Nederland* (1915); J. Prinsen, `Het sentimenteele bij F., Wolff-Deken en Post', in *De Gids*, 79, i (1915); D. Inklaar, *F.-Th. de Baculard d'Arnaud* (1925); A. van Duinkerken, `F. of het bovenzinnelijk verdriet', in *Achter de vuurlijn* (1930); M. Langbroek, *Liebe und Freundschaft bei Klopstock und im niederländischen empfindsamen Roman* (1933); W.G. Noordegraaf, `Over enige jeugdverzen van F.', in *Nieuwe Taalg.*, xxiv (1935); H.M. van Praag, `R.F.', in *Nieuw Vl. Tijdschr.*, 6 (1951-1952); J.C. Brandt Corstius, `R.F. als overgangsfiguur', in *Nieuwe Taalg.*, l (1957); M.J.G. de Jong, `De eerste auteur van F.'s treurspel Thirsa', in *Idem*, l (1957); Idem, `R.F. - Divina

Commedia', in *Idem*, liv (1961); P.J.A.M. Buijnsters, *Tussen twee werelden, R.F. als dichter van Het graf* (1963); Idem, `R.F.'s dramatisch gedicht "De opwekking van Lazarus"', in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, lxxx (1964); W.A.P. Smit, `R.F. en de liefde van Julia', in *Dietse Studies* (1965); Idem, in *Twaalf studies* (1968); P.J. Buijnsters, `Cora, een onbekend gebleven toneelproeve van R.F.', in *Levende Talen* (1966); W. Gobbers, `Het probleem van de historische evaluatie', in *Spiegel der Letteren*, xiii (1970-1971); W.R.D. van Oostrum en M. Hochscheid-Mabesoone, `Julia-drukken', in *Spektator*, iii (1973-1974); *Catalogus tentoonstelling Mr. R.F.* (1974); M.C. van den Toorn, `De semantiek van "geest" en "zinnen" bij R.F.', in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, xc (1974); J.J. Kloek, `R.F.: Het belang en de gevoelige lezer... een receptie-esthetische problematiek avant la lettre', in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, 97 (1981).

[W. Gobbers]

Fens, Kees

Eig. Cornelis Walterus Antonius, Nederlands criticus en essayist (Amsterdam 18.10.1929). Journalist; sedert 1960 criticus bij *De Tijd*, later bij *de Volkskrant*; medeoprichter van het kritisch tijdschrift *Merlyn*, waarin hij ook literatuur uit vroegere periodes analyseert. In overeenstemming met de beginselen van dit tijdschrift gaat hij uitsluitend uit van de teksten zelf om tot interpretatie en evaluatie te komen. Meestal ontwikkelt hij zijn gezichtspunten zonder te vergeten dat andere interpretaties mogelijk zijn, zoals hij aantoont met de titels van zijn bundels, *De eigenzinnigheid van de literatuur* (1964) en *De gevestigde chaos* (1966). In zijn waardering is hij zeer select. Luchtiger van toon zijn de dagbladkritieken in *Loodlijnen* (1967). In 1962 bekroond met de Prijs voor literaire kritiek. Schreef onder het ps. A.L. Boom columns in *De Tijd*, die hij bundelde in *De eenzame schaatser, doorslagen van de tijd* (1978) en *Mijnheer & Mevrouw Aluin & andere tussenteksten* (1981). Op 1 augustus 1982 werd Fens benoemd tot hoogleraar moderne letterkunde te Nijmegen.

Werken:

Tussentijds (1972), essays; *Waarom ik niet tennis (en ook niet hockey)* (1980); *Oliver Hardy als denker: en andere opstellen* (1982).

Literatuur:

P. de Wispelaere, in *Het Perzische tapijt* (1966); J. Weverbergh, in *Bokboek* (1966).

[G.W. Huygens]

Ferdinandusse, Rinus

Eig. Marinus Daniël, Nederlands journalist en detectiveschrijver (Goes 28.11.1931). Werd bekend door zijn activiteiten voor het Haags Studentencabaret en zijn medewerking aan het satirische programma van de televisie *Zo is het...* Sinds 1969 hoofdredacteur van het weekblad *Vrij Nederland*.

Ferdinandusse schreef een aantal amusante thrillers rond de hoofdpersoon Rutger

Lemming, waarvan *Naakt over de schutting* (1966) in 1973 werd verfilmd. Van zijn bijdragen aan *Vrij Nederland* werden de kroegverhalen gebundeld in o.m. *Neem er eentje van mij* (1964) en *Stukjes in de kraag* (1965). De onder het ps. Douwe Trant geschreven stukjes verschenen in *Het rijkste uit het leven van Douwe Trant* (1969) en *De zoon van Douwe Trant* (1973).

Werken:

Zij droeg die nacht een paars corset (1967), thr.; *Op de barkeeper beschouwd* (1967), curs.; *De brede rug van de Nederlandse maagd* (1968), thr.; *De zoon van een ouwe klare* (1969), curs.; *Tappelings* (1970), curs.; *En het hoofd werd op tafel gezet* (1970), thr.; *De bloedkoralen van de bastaard* (1971), thr.; *Als je nog eens wat weet* (1972), curs.; *De haren van de vos* (1983), thr.

Literatuur:

F. Auwera, `R.F.', in *Geen daden maar woorden* (1970); B. van Garrel en M. van Rooij, `Blokker/Ferdinandusse', in *Hollands Diep*, 2 (1976).

[G.J. van Bork]

Ferguson, Margaretha

Eig. Margaretha Dorothea Ferguson-Wigerink, Nederlands prozaschrijfster (Arnhem 5.9.1920). Verbleef van 1929 tot 1947 in Indië, sedertdien in Den Haag. Debuteerde in 1959 met de wat ongelijke verhalenbundel *Anna en haar vader*. Publiceerde romans en novellen met ten dele Ind(ones)ische achtergrond, en indrukken van reizen die zij sinds 1973 maakte, zoals *Nu wonen daar andere mensen... terug op Java* (1974) en *Een Haagse dame in China* (1975). Hierin toont zij veel begrip voor de veranderde politieke en maatschappelijke situaties in Oost-Azië. Haar kampervaringen uit WO II publiceerde zij in 1975 (*Mammie, ik ga dood*). Verzorgde voorts literaire kritieken in *Het Vaderland*.

Werken:

Onmogelijke mensen (1962); *Het bloed en de haaien* (1965); *Mijn vrienden in Khartoem* (1973); *Hollands-Indische verhalen* (1974); *Neurotisch winkelen* (1975), verh.; *Ontsluiting Rusland* (1976); *Elias in Batavia en Jakarta* (1977); *Zeven straten en een park* (1977); *Zondag en maandag* (1977); *Zon, en andere doodsverhalen* (1980); *China gewoon* (1980); *Chaos* (1983).

Literatuur:

C. Engelbrecht, interview, in *Gezegd en geschreven* (1979); P. Idenburg, interview, in *Wending*, 37 (1982).

[G.W. Huygens]

Ferguut

Middelnederlandse roman (5589 verzen) van een bijzondere soort: het verhaalt de geschiedenis van de opgang van een dorperszoon, die zichzelf aan het eind van het verhaal heeft overwonnen, waardoor hij een waardig ridder van koning Arthurs Tafelronde wordt.

Het voorbeeld is de Franse *Fergus* van Guillaume le Clerc. Om de vele `dorperlijke trekken', die verzwakking van de ridderlijke geest aanwijzen, oordeelt Van Mierlo dat de Vlaamse *Ferguut* uit de 2de helft van de 13de eeuw moet zijn.

Uitgaven:

M.J.M. de Haan (1974), facsimile-editie v.h. Leidse hs.; E. Rombauts, N. de Paepe en M.J.M. de Haan (1982^2), met inl. en comm.

Literatuur:

M.J.M. de Haan, `"Le Ferguut" et le "Moriaen" comme "romans politiques"', in *Études germ.*, 32 (1977); F.P. van Oostrom (ed.), *Arturistiek in artikelen* (1978); N. de Paepe, `Le Fergus et le Ferguut: remaniement d'une tradition courtoise', in J.S. Holmes (ed.) *Literature and translation* (1978); E. Rombauts, `Enkele betwiste plaatsen uit de "Ferguut"', in *Versl. Meded. Kon. Vl. Acad.* (1979).

[P. de Keyser]

Ferguut, Jan

Zie Droogenbroeck, Jan van

Ferron, Louis

Eig. Aloysius, Nederlands dichter en prozaschrijver (Leiden 4.2.1942). Bracht zijn jeugd door in Duitsland; keerde in 1949 terug naar Nederland. Werd streng katholiek opgevoed. Verhuisde na zijn huwelijk naar België, maar keerde spoedig naar Nederland terug en werd copywriter bij een reclamebureau.

Debuteerde met een cyclus gedichten, `Kleine krijgskunde', in *Maatstaf* (mei 1962). Zijn eerste zelfstandig verschenen publikatie was de poëziebundel *Zeg nu zelf, is dit ontroerend* (1967). Na een tweede bundel gedichten, *Grand Guignol*

(1974), publiceerde hij alleen nog proza, waarmee hij pas echt naam zou maken. De delen van de trilogie bestaande uit *Gekkenschemer* (1974), *Het stierenoffer* (1975) en *De keisnijder van Fichtenwald* (1976) hebben met elkaar gemeen dat ze alledrie de Duitse cultuurgeschiedenis als hallucinerend decor hebben om daarmee de onafwendbaar lijkende ontwikkeling van het Duitsland van Ludwig ii van Beieren tot en met nazi-Duitsland te schilderen. Daarbij gaat het Ferron niet zozeer om een betrouwbaar cultuurhistorisch beeld, als wel om de psycho-sociale verschijnselen die het fascisme oproepen, waarbij die verschijnselen opgehangen zijn aan onderling uitwisselbare en daardoor tijdloze personages. Zo wordt bijvoorbeeld het personage Sternheim uit *Turkenvespers* (1977) samengesteld uit twee historische figuren uit de filmwereld: Von Sternheim en Von Stroheim. De filosofie van Nietzsche en de psychologie van Freud spelen in het werk van

Ferron een belangrijke rol.

Behalve romans schreef Ferron een opera-libretto naar Bachs *Mattheus Passie* (1977) op muziek van Louis Andriessen. Voorts schreef hij essays: *De hemelvaart van Wammes Waggel* (1978) en *Berlin Alexanderplatz. Fassbinder contra Döblin* (1981).

In 1978 werd hem de Multatuliprijs toegekend voor *De keisnijder van Fichtenwald*.

Werken:

De Gallische ziekte (1979), r.; *De ballade van de beul* (1980), r.; *Plicht!* (1981), r.; *Hoor mijn lied, Violetta* (1982), r.; *Een marmeren graf* (met F. Marijnen, 1983).

Literatuur:

J. Diepstraten en Sj. Kuyper, interview, in *Het nieuwe proza* (1978); A. Mertens, `L.F.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1981); *Bzzlletin*, 9 (1980-1981), L.F.-nummer; *De Vlaamse Gids*, 67 (1983), L.F.-nummer.

[G.J. van Bork]

Flandrijs

Middelnederlands riddergedicht (wsch. midden 13de eeuw), waarvan zes fragmenten, samen 1962 verzen, zijn bewaard. De personages behoren tot de kring van koning Arthur, maar een rechtstreekse bron werd niet gevonden. Flandrijs onderneemt een `queeste' om zijn vader te wreken en beleeft daarbij talrijke avonturen die door de gebrekkige overlevering maar gedeeltelijk kunnen worden gereconstrueerd.

Uitgave:

K.R. de Graaf (1980).

[A. van Elslander]

Floris ende Blancefloer

Middeleeuwse ridderroman, overgeleverd in drie versies.

Ca 1270 vertaalde Diederic van Assenede de zgn. Franse `version aristocratique' van de *Floire et Blancheflor* ten behoeve van de Dietse lezers die geen Frans verstonden (vs. 25-27). Hij volgde in zijn *Floris ende Blanchefloer* (3974 verzen) trouw de Franse tekst en wijzigde slechts de aanvang van zijn voorbeeld: de genealogie plaatste hij aan het einde (vs. 3959-3967). Het hele werk is doordrongen

van hoofse geest; de auteur schijnt goed bekend te zijn met de hoofse omgangsvormen en schreef zijn gedicht voor de dames en heren die, in tegenstelling met de dorpers, de hoofse liefde kunnen begrijpen (vs. 1-13).

In de tweede helft der 15de eeuw zag het proza-volksboek van *Floris ende Blanchefloer* het licht (oudste druk 1508). De onbekende auteur volgde bijna woordelijk Diederics tekst, maar maakte het verhaal burgerlijker van toon en laste er ook enkele stukken rederijkerspoëzie in. Het volksboek werd nog uitgegeven tot in 1750.

Een toneelversie werd te Brussel in 1483 door de `Ghesellen van Deinze' opgevoerd onder de titel: *Een groet spel van Florysse ende van Blanchefloere*. Ook een 16de-eeuwse geschiedzang van Nederrijnse oorsprong was in Holland en Vlaanderen bekend.

Uitgaven:

P. Leendertz (ed.), *Floris ende Blancefloer van Diederic van Assenede* (1912); P. de Keyser (ed.), *Floris ende Blancefloer. Een middeleeuwse idylle* (1979[5]); J.J. Mak (ed.), *Diederic van Assende Floris ende Blancefloer* (1980[4]).

Literatuur:

A. van Hageland, `Inleiding', in *Floris en Blancefloer: naar middeleeuwse idylle van Diederic van Assenede* (1981).

[F. van Thijn]

Fockens, Melchior

Ook Fokkens, Noordnederlands komedieschrijver (Groningen ca 1620). Werkzaam te Amsterdam. Bracht volkse toneeltjes met grove dialogen. Toch is de typologie moraliserend bedoeld. Wilde wsch. Molière in *Les précieuses ridicules* navolgen.

Werken:

Droncken Hansje (1657); *De verliefde grijsert* (1659); *De Italiaansche schoorsteenveger* (1662); *Beschrijvinge der wijdt-vermaarde koopstadt Amstelredam...* (1662[2]).

[C. Tindemans]

Focquenbroch, Willem Godschalck van

Noordnederlands dichter (Amsterdam 26.4.1640-St. George da Mina, Guinee, juni 1670). Ondanks de stijgende aandacht voor Focquenbrochs leven en werk na WO II

is er over zijn leven nog niet veel bekend. In 1662 promoveerde hij tot doctor in de geneeskunde aan de Universiteit van Utrecht zonder er gestudeerd te hebben. Waarschijnlijk is het dat hij zijn vooropleiding aan de Amsterdamse Hogeschool heeft gekregen. Hij was als arts werkzaam in Amsterdam, maar in 1668 vertrok hij plotseling als fiscaal van de wic naar St. George da Mina in Guinee, het huidige Ghana, waar hij waarschijnlijk aan de gele koorts is overleden.

Vanaf 1663 verschijnen zijn werken in een zekere regelmaat, voornamelijk bij Johannes van den Berg. Zijn poëzie doet zeer realistisch aan en staat ver van de `verheven' poëzie van de 17de eeuw. Als een van de eersten volgde hij Scarron en Lucianus na in het burleske genre o.a. in zijn *De Aeneas in syn sondaeghs-pack* en *Typhon of de reuzenstrijd*. Zijn werk heeft ook nu nog

een grote aantrekkingskracht op de lezer door zijn menging van kriticisme en cynisme, maar ook door zijn pessimistisch besef van de ijdelheid aller dingen en zijn uitingen van radeloosheid tegenover het noodlot. Zijn blijspel *De min in 't Lazarushuis* (1674), een bewerking naar Lope de Vega's *Los Locos de Valencia*, behoorde de gehele 17de en 18de eeuw tot het vaste toneelrepertoire en is ook in de 20ste eeuw nog met veel succes opgevoerd.

Zijn verzamelde werken zijn meermalen uitgegeven, maar de meeste ervan zijn overcompleet, dat wil zeggen dat er meer aan Focquenbroch is toegeschreven dan hij geschreven kan hebben. Door de onduidelijkheid omtrent de overlijdensdatum - tot voor kort werd 1675 nog aangenomen - konden de uitgevers dit ook gemakkelijk doen. De meest betrouwbare editie is *Thalia of de geurige zanggodin*, dl. 1 (1665) en dl. 2 (1668). De *Afrikaense Thalia* werd na zijn dood samengesteld (1678).

Uitgave:

C.J. Kuik (ed.), *Bloeml. uit de gedichten van V.F.* (1977).

Literatuur:

J.A. Worp, in *De Gids*, iii (1881); L. Baekelmans, *Inleiding bij een keuze uit het werk van F.* (1911); W.F. Hermans, *Inleiding bij een bloeml. uit V.F.'s lyriek* (1946); R. Nieuwenhuys, `Uit de brieven van W.G. van F.', in *Tirade*, 1 (1957); B. de Ligt, `Aantek. bij een uitg. van W.G. van F.'s Afrikaense Thalia', in *Spiegel der Letteren*, 6 (1962-1963); H. Boontje, `W.G. van F.', in *Vandaag*, 12 (1966); F. Binder en N. Schneeloch, `D.D. Wilre en W.G. van F. (?) geschilderd door Pieter de Wit te Elmina in 1669', in *Bulletin van het Rijksmuseum*, 27 (1979); W. Marguc, *W.G. van F., ergänzende prolegomena* (1981).

[P.M.M. Kroone]

Fokke Simonsz, Arend

Noordnederlands dichter en prozaschrijver (Amsterdam 2.7.1755-ald. 15.11.1812). Werd opgeleid voor graveur, het beroep van zijn vader; ging echter in de boekhandel en de uitgeverij, maar met gering succes. Vanaf 1799 leefde hij van voordrachten en publikaties; onder de slechte politieke en economische omstandigheden van de Franse tijd een schamel bestaan, waaronder zijn onmiskenbaar talent zeker heeft geleden.

Zijn wat omslachtige en gezochte grappigheid verschafte hem een voorbijgaand succes, o.a. met *Boertige reis door Europa* (7 dln., 1804-1806). Hij populariseerde de verlichte inzichten van de 18de eeuw in versch. verhalen en essays, en gaf een opmerkelijke samenvatting ervan in de *Cathechismus der Weetenschappen, schoone Kunsten en fraaije Letteren* (12 dln., 1794-1802). *De moderne Helicon* (1792) is een parodistisch droomverhaal vol spot betreffende het onnederlandse taalgebruik van

tijdgenoten zoals Feith, Van Alphen en Bilderdijk. Uit talrijke herdrukken blijkt de populariteit van Fokke Simonsz, terwijl hij in literair-historisch opzicht van belang is als type van een schrijver onder de Franse bezetting.

Werken:

Dichtlievende mengelingen (1783); *Het toekomende jaar 3000* (1792); *Proeve van een ironiesch-comiesch woordenboek* (1797); *Dorus of het wonderwind* (1808).

Uitgaven:

Nagelaten verhandelingen (1814, 1831[2]); *Verzameling der werken*, 12 dln. (1830-1835).

Literatuur:

H. Frijlink, *A.F.S., Zijn leven, denken en werken* (1884); L.W.R. van Deventer, `A.F.S. en zijn werken gezien in het verband van hun tijd', in *Tijdschr. v. taal en letteren*, 13 (1925); H.H. Knippenberg, `A.F.S. en de Bruiloft van Kloris en Roosje', in *Idem*, 22 (1934); M. Ree, `F.S. en zijn artistieke familie', in *Ons Amsterdam*, 27 (1975).

[G. Stuiveling]

Folkertsma, Eeltsje Boates

Fries essayist (Ferwerd 13.10.1893-Franeker 1.1.1968). Was korte tijd onderwijzer, vervolgens zelfstandig publicist tot hij na WO II toetrad tot de redactieraad van het *Friesch Dagblad*. Stond aanvankelijk onder invloed van D. Kalma en maakte enige tijd deel uit van diens Jongfryske Mienskip, maar weldra zocht hij voor zijn cultuurpolitieke, Fries-nationale, door het calvinisme gestempelde idealen een eigen weg.

Via het Kristlik Frysk Selskip, zijn eigen organisatie, heeft hij een stimulerende invloed uitgeoefend op de gehele Friese taal- en cultuurbeweging, die hij vooral ook als essayist een theoretische en praktische basis wilde verschaffen. Zijn stijl, waarin de volkstaal soms tot barokke schoonheid werd verheven, verleent hem ook in de Friese letteren een geheel eigen plaats. Slechts een deel van zijn werk, verspreid over tal van periodieken waarvan hij hoofd- of mederedacteur was, werd gebundeld.

Werken:

Selsbistjûr for Fryslân (1930); *Toer en Tsjerke* (1933); *Swier lok* (1939); *De Christen Gysbert Japiks* (1946); *Eachweiding* (1950); *Wite en reade roazen* (1967); *Lof* (1977).

Literatuur:

J.H. Brouwer, in *De Pompeblêdden* (1956); J. Piebenga, *Koarte skiednis fan de Fryske skriftekennisse* (1975[2]); A. Wadman, *Mei Abroaham fûstkje* (1969); *Man en wurd* (1970), bundel opstellen te zijner nagedachtenis; J. Knol, in *Tekst en Utliz* (1970); K. Dykstra, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977); Sj. van der Schaaf, *Skiednis fan de Fryske biweging* (1977); G.R. Zondergeld, *De Friese beweging in het tijdvak der beide Wereldoorlogen* (1978).

[F. Dam]

Fonteyn, Bernardus

Ook Fontanus, Noordnederlands schrijver van kluchten en treurspelen (Amsterdam 1603-ald. ca 1649). Was arts. Schreef o.m. *Mr. Sullemans soete vriagie* (1633), *Tranquilli de Mont* (1633), *Fortunatus' beurs en wenschhoedt* (1643), *Fortunatus' soonen op- en ondergangh* (1643) en *Romilius en Pelagia* (1644).

Literatuur:

J.A. Worp, `B.F., Drama's', in *Oud-Holland*, ii (1884); N. Wijngaards, *J.H. Krul* (1964); H.C. van Bemmel, *Bibliografie van de werken van J.H. Krul*, dl. 2 (1981); H. Meeus, *Repertorium van het ernstige drama in de Nederlanden 1600-1650* (1983).

[M. Kröjer]

Fonteyn, Nicolaas

Noordnederlands toneelschrijver (Amsterdam 1600-ald. na 1644). Arts en broer van Bernardus. Hij schreef o.m. *Triumphs trompet speelgewijs op 't veroveren van 's-Hertogenbosch* (1629), *Casta ofte spieghel der kuysheyt* (1637), *Aristobulus* (1638) en *Esther ofte 't beeld der ghehoorsaamheid* (1638). Was, met zijn broer, lid van de Amsterdamse muziekkamer van J.H. Krul.

Literatuur:

N. Wijngaards, *J.H. Krul* (1964); H.C. van Bemmel, *Bibliografie van de werken van J.H. Krul*, dl. 2 (1981); H. Meeus, *Repertorium van het ernstige drama in de Nederlanden 1600-1650* (1983).

[M. Kröjer]

Fonteyne, Norbert Edgard

Vlaams romanschrijver (Oedelem 16.12.1904-Veldegem 7.6.1938). Onderwijzer; behoorde met Gilliams, Van Hoogenbemt en Lebeau tot de auteursgeneratie van 1936 die een opvallende belangstelling had voor de problemen van de jeugd die WO I had meegemaakt. Fonteyne was de meest gecompliceerde figuur, zowel fijnzinnig in zijn psychologische ontledingen als naturalistisch in zijn uitbeeldingen.

Hij debuteerde met *Pension Vivès* (1936), een roman over een Brugs pension. Van de invloed van Elsschot en Walschap kon hij zich niet geheel losmaken. In *Polder* (1937) domineert het barokke geweld en de zinnelijkheid in primitief epische trekken. Vooral uit zijn postuum uitgegeven, autobiografische *Kinderjaren* (1939) blijkt zijn veelbelovende talent. Het is het verhaal van een reeds vroeg door een

minderwaardigheidscomplex geremde jongen, die compensatie zoekt in cynisme, baldadigheid en artistieke schepping. Fonteyne is hier de opstandige, die oprechtheid als hoogste goed belijdt. Het boek is tevens een tijdsdocument over de jaren 1914-1918.

Werken:

De een en twintigste Vlaamsche kop (1935); *Hoe de Vlamingen te laat kwamen* (1937), kerstverh.; *Voor een ruimer moedertaalonderwijs* (1938).

Literatuur:

V.E. van Vriesland, in *Onderzoek en vertoog*, 2 (1958); F. Bonneure, `N.E.F.', in *VWS-cahiers*, ix, 3 (1974); Alstein, `Kinderjaren, een vergeten boek', in *Dietsche Warande & Belfort*, 123 (1978).

[W. de Graer]

Fraet, Frans

Zuidnederlands drukker en rederijker (Antwerpen ca 1500-ald. 4.1.1558). Kenspreuk: `Als 't God belieft'. Onthoofd wegens het drukken van ketterse boeken. We bezitten van hem een refrein, in twee hss. en drie drukken bewaard gebleven; een presentspel van 279 regels en *Tpalays der gheleerder ingienen* (Antwerpen, Weduwe Jacob van Liesveldt, 1554), de eerste emblematabundel in het Nederlands, een vertaling van *Le Théatre des Bons Engins* door Guillaume de la Perrière.

Uitgave:

L. Roose, `Het refrein en het presentspel van F.F.', in *Jaarboek De Fonteine*, i (1975).

Literatuur:

L. Roose, `De Antwerpse hervormingsgezinde rederijker F.F.', in *Idem 1969-1970* (1972).

[A. van Elslander]

Francius, Petrus

Noordnederlands dichter en redenaar (Amsterdam 19.8.1645-ald. 19.8.1704).
Veelbereisd classicus, hoogleraar in zijn geboortestad.

Zijn Latijnse verzen in hexameters, *Poemata* (3 boeken; 1682; 1697[2]) bevatten o.a. een rouwgedicht op admiraal De Ruyter, zes eclogen, elegieën (brieven en vaderlandse verzen) in ovidiaanse stijl, en epigrammen, ten dele uit de *Anthologia graeca* vertaald.

Schreef ook enkele Nederlandse verzen, o.m. een lofdicht op Antonides' *Ystroom*. In 45 Latijnse redevoeringen, *Orationes* (1692, 1705[2]), behandelde hij pedagogische onderwerpen, eigentijdse gebeurtenissen (lijkrede voor Maria ii van Engeland) enz. Hij vertaalde in het Nederlands o.m. een rede van Gregorius van Nazianze *Van de mededeelzaamheid* (1699).

Uitgaven:

H. Wetstein, *Opera posthuma* (1706); P.G. Witsen Geysbeek (ed.), in *Biogr., anthol. en crit. woordenboek der Nederd. dichters*, dl. 2 (1822).

Literatuur:

P.H. Peerlkamp, *De vita... Nederlandorum, qui carmina Latina composuerunt* (1838[2]); J.A. Worp, in *Tijdschr. Mij Nederl. Lett.*, 10 (1891); J. te Winkel, *Ontwikk. Nederl. Lett.; De Republ. der Verenigde Ndl.*, dl. ii en iii (1924); *Gedenkboek van het Athenaeum en de universiteit van Amsterdam 1632-1932* (1932); J.Hutton,

The Greek Anthology in France and... the Netherlands (1946); Th.J. Meyer, *Kritiek als herwaardering. Het levenswerk van Jacob Perizonius (1615-1715)* (1971).

[J. IJsewijn]

Francken, Fritz

Ps. van Frederik Edward Clijmans, Vlaams dichter en prozaschrijver (Antwerpen 17.4.1893-ald. 15.8.1969).

Werd journalist, hulpbibliothecaris en in 1934 hoofd van de Dienst voor propaganda en toerisme te Antwerpen. Tijdens WO I schreef hij oorlogsgedichten; nadien legde hij zich toe op het proza, vooral met realistische en romantische vertellingen, die het krijgsgebeuren weerspiegelen. Onder eigen naam publiceerde hij monografieën over de geschiedenis van Antwerpen.

Werken:

Festijnen uit een bruidsgetij (1914), p.; *Het heilige schrijn* (1919), p.; *De blijde kruisvaart* (1919), pr.; *Vertellingen* (1925); *Korte vertellingen* (1938); *Verzamelde gedichten* (1941), met inl. van J. Muls; *Brumell* (1943); *Grote parade en klein garnizoen* (1944), pr.; *Churchill pakt aan* (1944), oorlogsdagb.; *Galgenaas - Bange dagen - de Sater* (1960-1959-1961), verh.; *Verzamelde gedichten* (1962); *Normandische suite* (1963), p.; *Nagras* (1964), p.

Uitgave:

G. de Ley (ed.), *Spijkers op laag water* (1977).

Literatuur:

W. Elsschot, `Bij wijze van inleiding', in A. Kets Vree (ed.), *Zwijgen kan niet verbeterd worden* (1979).

[W. de Graer]

Francq van Berkhey, Johannes le

Noordnederlands dichter en (toneel)schrijver, chirurg en enkele jaren ook lector in de Natuurlijke Historie te Leiden (Leiden 23.1.1729-'s-Gravenhage 13.3.1812). Hij heeft veel geschreven waaronder de *Natuurlijke historie van Nederland* (1769-1811) in negen delen. Voor het toneel schreef hij o.a. *'t Bataafsche Athene, in drie*

herderskouten (1760), *Claudius Civilis, hersteller der Bataafsche vrijheid* (1764) en *Huwelijk van Telemachus en Anthrope in Ithaka* (1768). Voor zijn poëzie leze men bijv. *De poëtische snapper*(1778), *Gouden Jubelzang* (1779) of *Nagelaten gedichten* (1817).

Literatuur:

A. Loosjes pz., *De geest der geschriften van wijlen l.F.v.B.* (1913); J.J. Gielen, `Politieke hekeldichten van l.F.v.B.', in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, 29 (1941).

[P.M.M. Kroone]

Frank, Anne

Eig. Annelies Marie, Nederlandse dagboekschrijfster (Frankfort 12.6.1929-Bergen-Belsen maart 1945). Als dochter van een in 1933 uit Duitsland naar Amsterdam uitgeweken joods zakenman, moest ze tijdens de Duitse bezetting met haar familie onderduiken; in augustus 1944 gearresteerd, kwam ze twee maanden voor de bevrijding van ontbering om in het concentratiekamp Bergen-Belsen.

Haar in de clandestiniteit bijgehouden dagboek (over de periode 12.6.1942-1.8.1944) werd na de bevrijding teruggevonden en gepubliceerd als *Het Achterhuis*. In een serie fictieve brieven, verrassend door de mengeling van kinderlijke frisheid en vroegrijpheid, brengt de schrijfster het ongekunstelde, in zijn onbevangenheid aangrijpende levensrelaas van twee joodse families in een verborgen achterhuis te Amsterdam.

Intelligente observatie van haar lotgenoten en scherpe analyse van haar eigen gevoelens verlenen dit oorlogsgetuigenis de waarde van een ontroerend `document humain'. De authenticiteit van het geschrift, door sommigen in twijfel getrokken, werd door vader Frank - enige overlevende van het gezin - bevestigd. Het boek werd in korte tijd wereldberoemd: het werd in meer dan 40 talen vertaald en inspireerde F. Goodrich en A. Hackett tot een aangrijpend (Engels) toneelstuk, dat ook voor de film werd bewerkt (1959).

Uitgaven:

Weet je nog? Verhalen en sprookjes (1949); *Verhalen rondom het Achterhuis* (1960); *Verhaaltjes, en gebeurtenissen uit het Achterhuis*, gedeeltelijk eerder verschenen '49 en '60 (1982).

Literatuur:

E. Schnabel, *Sur les traces d'A.F.* (1958; ook vert.); G. Duhamelet, *A.F., la petite fille de la maison du fond* (1959); A. Romein-Verschoor, `Hedendaagse mythevorming', in *Nieuwe Stem*, 14 (1959); H. van Praag, `Het dagboek van A.F.: een uitdaging aan de wereld', in *Studium Generale*, 6 (1960).

[W. Gobbers]

Franquinet, Robert

Eig. Robert Marie Philmain Joseph, Nederlands dichter, prozaschrijver en schilder (Amby 5.6.1915-Maastricht 30.5.1979). Debuteerde in 1933 als jong katholiek dichter met de bundel *Het vroege uur*. De barokke taal in die eersteling heeft hem zijn leven lang niet meer verlaten. Na een fervent belijden van het katholicisme werd hij steeds kritischer en nam hij afstand van zijn katholieke tijdgenoten. Hij publiceerde regelmatig in het tijdschrift *Forum* en ontwikkelde zich als essayist en romanschrijver.

De oorlog, waarvan hij een jaar in de gevangenis doorbracht, is de breuk in zijn leven: alle romans en poëzie van na deze tijd cir-

kelen rond het thema van geweld en zijn tegenstrevers liefde en erotiek.

Na de oorlog gevestigd in Parijs, verdween hij langzaam van het literaire toneel, ondanks het feit dat hij door Marsman, Greshoff en Vestdijk bij de belangrijke auteurs was ingedeeld. Met zijn roman *Drijfzand* (1977) begon echter de herwaardering van Franquinet.

Werken:

In memoriam Maurice Ravel (1938); *Adrianoer en Fatima's heimwee* (1939); *Ghislaine la Bruyère en ik* (1939); *Boven puin en asch* (1941); *Een najaar* (1944); *De laatste dageraad* (1946); *Charaksis* (1946); *De wijnstok in de sintels* (1948); *Spiegelgruis* (1949); *Mijn hart zal niet vrezen* (1951); *Marat, de marskramer* (1952); *Figuratief overschot* (1953); *Klavier van gebroken muren* (1954); *Onvoltooid overspel* (1956); *Picasso, ongenadig oog in de tijd* (1960); *In Frankrijk* (1960); *Salvador Dali, mystisch dandy* (1963); *Uitdagend spel* (1967); *Franse toestanden* (1978); *Keerzijde* (1982).

Literatuur:

Ed. Hoornik, in *Tafelronde* (1940); J.G. Gaarlandt, in R. Franquinet, *Keerzijde* (1982).

[J.G. Gaarlandt]

Frederik van Genua

Middelnederlandse prozaroman met fragmenten in verzen: *Van heer Frederick van Jenuen in Lombaerdien* (Antwerpen vóór of in 1518). Te Antwerpen verscheen eveneens een Engelse bewerking (1518). De Nederlandse tekst zelf gaat terug op een Nederduits volksboek: *Eyne schone historie van twen kopluden unde eyner thuchtigen framen frauwen* (ca 1493). Een Hoogduitse versie heet *Ein liepliche histori und warheit von vir kaufmendern* (ca 1494). Het auteurschap van Anna Bijns, door Van Mierlo voorgesteld, is weinig waarschijnlijk.

De kern van het verhaal is het wijd verspreide thema omtrent de weddenschap over de kuisheid van een vrouw die door iemand zal moeten worden verleid. De vrouw leeft twaalf jaar onder de naam Frederik. Naar het volksboek werd later een Nederlands volkslied gemaakt.

Uitgave:

W.L. Braekman (ed.), *Van heer Frederick van Jenuen in Lombardien* (1980).

Literatuur:

G. Paris, *Le Cycle de la Gageure, Romania* (1903); K. Mechel, *Die Historie von vier Kaufmännern (Le Cycle de la Gageure) und deren dramatischen Bearbeitungen in der deutschen Literatur des XVI. und XVII. Jahrhunderts* (1914); J. Raith, *Die Historie von den vier Kaufleuten (Frederyke of Jennen). Die Geschichte von der vertauschten Wiege (The Mylner of Abyngton)* (1936); L. Debaene, *De Nederl. Volksboeken* (1977^2); J. van Mierlo, `Nieuwe Studiën over Anna Bijns en andere opstellen', in *Kon. Vl. Acad. R.*, iii, 34; J. van Mierlo, `Anna Bijns en de volksliteratuur in haar jeugd te Antwerpen', in *Versl. Meded. Kon. Vl. Acad.* (1955).

[L. Debaene]

Frenkel Frank, Dimitri (George)

Nederlands toneel- en romanschrijver (München 1.4.1928). Zoon van een Russisch violist. Was met Hans Ferrée en Herman Pieter de Boer verbonden aan een reclamebureau in Amsterdam. Werkte mee aan de satirische programma's *Hadimassa* en *Zo is het...* van de televisie. Schreef hoorspelen, tv-spelen en enkele filmscenario's. Had veel succes met enkele vlot geschreven en luchtige toneelstukken, die ook in het buitenland werden opgevoerd. In dezelfde trant als zijn toneelwerk schreef hij enkele romans, zoals *De witte dijen van Beebie* (1966).

Werken:

Blaffen tegen de maan (1962), t.; *De polyester polka* (1965), t.; *Spinoza* (1964), t.; *Een opgemaakt bed* (1968), t.; *In de holte van je arm* (1970), t.; *Spiegels* (1976), t.; *Bitter lemon* (1977), t.; *Lieve meisjes* (1982); *Ljoeba's buik* (1973).

Literatuur:

D. de Lange, `Winst voor toneel', in *Dramatisch akkoord 1968* (1970); H. Bousset, in *Woord en schroom* (1977).

[G.J. van Bork]

Freriks, Kester

Eig. Cornelis Christophel Maria, Nederlands prozaschrijver (Djakarta 24.10.1954). Studeerde Nederlands aan de Universiteit van Amsterdam.

Debuteerde in 1979 met de verhalenbundel *Grand Hotel Lembang*, waarin hij de jeugd en ontwikkeling van een in Indonesië geboren en naar Nederland teruggekeerd kind beschrijft. In de roman *Hölderlins toren* (1981) raakt de hoofdpersoon in de ban van de Duitse romantische dichter Hölderlin en diens tragische, door waanzin verduisterde einde, en de Griekse filosoof Empedocles uit de 5de eeuw voor Chr.

Beide werken zijn op te vatten als een vorm van de Bildungsroman, waarbij Freriks tevens het thema van de voorbijgaande tijd gestalte geeft.

Werk:

Soevereine actrice (1983), verh.

Literatuur:

J.J. Wesselo, `Het ik en de vorm', in *Nieuw Vl. Tijdschr.* (1982).

[G.J. van Bork]

Friedericy, Herman Jan

Nederlands prozaschrijver (Onstwedde 8.6.1900-Londen 23.11.1962). Studeerde indologie te Leiden; van 1922 tot 1938 bestuursambtenaar in Nederlands-Indië.

Debuteerde in 1947 onder het ps. H.J. Merlijn met de roman *Bontorio, de laatste generaal*, die zich geheel in de Indonesische samenleving afspeelt. Tegelijk met

een bundel novellen verscheen in 1958 het verhaal *De raadsman*, dat de vriendschap beschrijft tussen een jong Nederlands bestuursambtenaar en `de raadsman', een oude Makassaarse regent. Friedericy's laatste boek *De eerste etappe* (1961) bevat het verslag van zijn eerste bestuurstijd.

Literatuur:

K. Fens, in *De eigenzinnigheid van de literatuur* (1964); R. Nieuwenhuys, in *Oost-Indische Spiegel* (1978[3]).

[R. Nieuwenhuys]

Fruytiers, Jan

Noordnederlands dichter (gest. vóór 1582). Kenspreuk: `Weest dat ghij zijt'. Als factor van De roode Angieren te Rijnsburg vervaardigde hij de bijdragen van deze kamer voor de wedstrijden te Rotterdam (1561) en Brussel (1562). In 1564 bezorgde hij als drukker te Antwerpen een uitgave van *Het leenhof der ghilden*, van Jan van den Berghe. Een jaar later toonde hij zich het nieuwe geloof toegedaan in *Ecclesiasticus*, een bewerking tot liedboek van het bijbelboek *Jezus Sirach*. In 1566 verschijnt *Het leven der Roomsche... keyseren*. Uitgeweken naar Oost-Friesland schreef hij de *Corte beschrijvinghe van de ellendighen... watervloet... op 1 november anno 70* (1571, herdr. 1614) en de *Schriftmatige gebeden* (1573). Gaf een ooggetuigeverslag van het beleg en ontzet van Leiden in *Corte beschrijvinghe van de strenghe belegeringhe ende wonderbaerlicke verlossinghe der stadt Leyden in Hollandt.* Behalve twee geuzenliederen dichtte hij tenslotte *Den Sendtbrief Pauli tot den Romeynen* (uitg. 1582).

Naast dit oorspronkelijk dichtwerk, waarin hij zich doet kennen als een vaardig rederijker, een intens meelevend mens en een overtuigd protestant, leverde Fruytiers nog enige vertalingen uit het Frans.

Uitgaven:

D.F. Scheurleer, *Ecclesiasticus* (1898); P. Leendertz jr., *Het Geuzenliedboek*, nr. 30 en 65 (1924-1925).

Literatuur:

N.C. Kist, in *Werken van de Mij der Nederl. Letterk.*, nieuwe reeks, 6 (1877); R. Fruin, in *Leidens ontzet*; F.K.H. Kossmann, in *Nieuw Nederl. Biogr. Woordenb.*, dl. 6 (1924); W.A.P. Smit, *Dichters der Reformatie in de zestiende eeuw* (1939); D. Coigneau, `Drie Rijnsburgse refreinen te Rotterdam (1561) en hun Franse bron', in *Versl. Meded. Kon. Acad. Nederl. Taal- en Letterk.* (1977).

[J.J. Mak]

Fyne, Paschier de

Eig. Pasquier du Fin, Noordnederlands prozaschrijver (Leiden 31.1.1588-Haarlem okt. 1667). Ouders afkomstig uit Belle (Frans-Vlaanderen). Predikant te Jaarsveld; afgezet vanwege remonstrantse sympathieën (1619); weigerde de Acte van stilstand te tekenen en predikte jarenlang in het geheim; in 1634 remonstrants predikant te Haarlem. Schreef levendige pamfletten tegen de calvinisten, soms in dialoogvorm, en een geestige autobiografie.

Uitgaven:

Eenige tractaetjes (1721^4), hierachter *Het leeven en eenige bysondere voorvallen van P. de F., door hem selve beschreven. Verzameling der Tractaaten*, dl. ii (1736); J. van Vloten, *Bloemlezing uit de Nederl. prozaschrijvers der 17e eeuw* (1870); M.C.A. van der Heijden (ed.), `Het Leeven en eenige bysondere voorvallen van P. de F.', in *Spectrum van de Nederl. letterk.*, dl. 11 (1971).

Literatuur:

J. van Vloten, *P. de F. naar zijn leven en schriften* (1853); J. Reitsma en S.D.V. Veen, *Acta der Prov. en Partic. Synoden*, dl. iii (1894).

[W.J.C. Buitendijk]

G

Gans, Jacques

Eig. Isaäc, Nederlands prozaschrijver (Hilversum 7.12.1907-Amsterdam 26.8.1972). Leidde na een korte kantoorloopbaan een avontuurlijk bohémienbestaan in Parijs. Zijn afkeer van de bestaande samenleving maakte hem tijdelijk tot communist; als zodanig nam hij in 1932 te Berlijn deel aan de strijd tegen het nazisme; zijn boeiend *Berlijns dagboek* publiceerde hij pas in 1948. Terug in Parijs, waar hij zich korte tijd bij de trotskisten zou aansluiten, maakte hij kennis met Léautaud, wiens werk van grote invloed op Gans zou blijken. Zijn avontuur met een Deens meisje liep uit op een mislukt huwelijk. Een terugblik op deze nederlaag geeft de autobiografische roman *Liefde en goudvissen* (1940).

Van een eigen maandblad voor vrienden van de Franse letteren, *Ce vice impuni, la lecture* (1938-1939), verschijnen slechts enkele nummers. In 1942 weet hij naar Londen te ontkomen; zijn avontuurlijke tocht via Spanje beschrijft hij in *Het vege lijf* (1951). Ook na zijn terugkeer blijft hij volslagen non-conformist. Het eenmanstijdschrift *Het pamflet* (1950), `weekblad tegen het publiek', mislukt. Een jaar later is hij medewerker aan de *Haagsche Post*. Uit de daar geplaatste *Nonchalante notities* verschijnt in 1953 een selectie, waaruit duidelijk blijkt dat zijn afkeer van elk gareel en elk stelsel nu ook het socialisme en andere opkomende linkse stromingen geldt. Een keuze uit de door hem vanaf 1955 als columnist bij *De Telegraaf* geschreven stukjes, bracht hij bijeen in *Van ganser harte* (1956). Zoals vóór hem Multatuli en Alexander Cohen gaf hij zijn openhartige en ook weleens wat wilde meningen in een fraai, meeslepend, levend Nederlands weer, waarin zijn emotionaliteit wordt gecompenseerd door ironische humor en gezond verstand.

Werk:

Een onaangepast mens (1981).

Literatuur:

B. Stroman, in *De Nederlandse roman* (1951); W.F. Hermans, in *Mandarijnen op zwavelzuur* (1963).

[G.W. Huygens]

Gansoirde, Zuster van

Roepnaam voor de veronderstelde dichteres van geestelijke liederen (15de eeuw), overgeleverd in twee hss. uit ca 1470, waarin ook prozagedeelten voorkomen. Deze dichteres zou geleefd hebben in het klooster van Gansoirde te Amsterdam.

Tegenwoordig wordt echter betwijfeld of de betreffende liederen wel toe te schrijven zijn aan één persoon.

Uitgave:

P.F.J. Obbema, in *Jaarboek Mij Nederl. Letterk. 1969-1972* (1971).

Literatuur:

J.A.N. Knuttel, *Het geestelijk lied in de Nederlanden vóór de Kerkhervorming* (1906);
P.F.J. Obbema, `Het einde van de zuster van Gansoirde', in *Nieuwe Taalg.*, 65 (1972).

[F. van Thijn]

Gargon, Mattheus

Noordnederlands dichter en prozaschrijver (Haarlem 23.2.1661-Vlissingen 14.4.1728). Studeerde te Amsterdam en Leiden en was predikant te Geffen en Nuland, vanaf 1702 in Serooskerke en sedert 1707 te Vlissingen, waar hij ook rector van de Latijnse school werd. Hij schreef boeken op theologisch gebied, waaronder een nieuwe psalmvertaling, de *CL psalmen Davids in dichtmaat* (1711, 1722^2), en een *Dichtmatige uitbreiding van het Hooglied* (1697, 1724^2). In 1703 verscheen een vertaling van Boethius' *Vertroosting der wijsbegeerte*.

Zijn bekendheid ontleent Gargon echter vooral aan zijn navolging van Johan van Heemskercks *Batavische Arkadia*, de bijzonder geslaagde twee delen *Walchersche Arkadia* (1715-1717, 1746^2).

Uitgave:

Walchersche Arkadia (fotogr. herdr. 1969).

Literatuur:

P.J. Meertens, `De Walchersche Arkadia', in *Archief Zeeuwsch Genootschap* (1956).

[P.J. Verkruijsse]

Geel, Christiaan Johannes van

Nederlands dichter en tekenaar (Amsterdam 12.9.1917-ald. 8.3.1974). Volgde nijverheidsonderwijs te Amsterdam. Exposeerde regelmatig zijn beeldend werk, o.m. in het Stedelijk Museum te Amsterdam in 1961.

Pas laat kwam zijn poëzie, geënt op zeer fijngevoelige natuurwaarnemingen die met groot taalraffinement een symbolische dimensie krijgen, in de openbaarheid. De waardering die bij zijn leven tot een vrij kleine kring was beperkt, is vooral na zijn dood sterk toegenomen. In vnl. korte tot zeer korte gedichten ziet de dichter kans een fusie tot stand te brengen tussen waarnemer en aandachtig bekeken object, dat vervolgens een leven in taal gaat leiden,

waarin beperkingen van plaats en tijd worden opgeheven en ook menselijke ontoereikendheid wordt opgelost om het laatste, onuitgesproken woord, aan de poëzie zelf te laten. Zeer sprekend in dit verband is de titel van de bundel *Het zinrijk* (1971).

Van Geel, die ook in talloze tekeningen en schetsen haarscherpe waarnemingen in hun essentie weergeeft, heeft zijn natuursymboliek in een groot aantal varianten beleden, zijn verzen steeds veranderend en verbeterend, op zoek naar onuitsprekelijke kernen van het bestaan.

Werken:

Spinroc en andere verzen (1958); *Uit de hoge boom geschreven* (1967); *Acht diergedichten* (1973); *Enkele gedichten* (1973); *Uit wat spint ontstaan* (1975); *Vluchtige verhuizing* (1976); *Zwanen* (1977); *Dierenalfabet, Het omliggend vee, een bestiarium* (1978).

Uitgaven:

Chr.J.v.G. 1917-1974 (1979); *Dank aan de koekoek* (1980), teksten.

Literatuur:

E. de Waard e.a., *Chr.J.v.G., een bundel over zijn poëzie* (1979; herdruk van Geelnummer, *Raam*, 102, 1974); F. Esper, *In gave bladstand* (1979); D. Cartens, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980).

[R. Bloem]

Geel, Jacob

Eig. Jacobus, Noordnederlands prozaschrijver (Amsterdam 12.11.1789-'s-Gravenhage 11.11.1862). Studeerde klassieke letteren; vanaf 1811 gouverneur bij baron Dedel; vanaf 1822 bibliothecaris aan de Leidse universiteitsbibliotheek; in 1828 buitengewoon hoogleraar.

In 1826 publiceerde hij zijn eerste verhandeling *Iets over den smaak*. Op het gebied van de klassieke filologie was hij bijzonder actief.

Geels verhandeling *Het proza* (1841) verscheen oorspronkelijk onder de titel `Lof der proza' in de *Voorlezingen gehouden in het Lees-Museum te Utrecht* (1830). Deze verhandeling is een pleidooi ten gunste van het proza, dat naar Geels oordeel te zeer verwaarloosd was in verhouding tot de poëzie. Voor de Nederlandse literatuur ligt Geels betekenis vooral in zijn *Gesprek op den Drachenfels* (1835). In deze dialoog doet hij een poging om tot een nadere bepaling te komen van wat onder het romantische dient te worden verstaan. De dialoogvorm stelt hem in staat de

gesprekspartners (Diocles en Charinus) tot een steeds nauwer omschreven formulering te laten komen van wat zij onder het romantische verstaan en het af te zetten tegen het klassieke. Daarbij fungeert Geel zelf min of meer als socratische gespreksleider. De opbouw naar het slot toe van de dialoog, waarin een scherpe aanval wordt gedaan op de realistische beschrijvingskunst die vooral het Franse romantische kenmerkte, laat zien waar Geel zelf in deze kwestie stond. Dat standpunt wordt ook duidelijk uit Geels kritiek op Beets' Gidsartikel `Vooruitgang', dat hem met de student Beets in conflict bracht. Geel toont zich daarin een tegenstander van alles wat wetenschap en vooruitgang in de weg staat en hij ziet in Beets' romantische boutade een voorbeeld daarvan. Geels invloed, vooral op de Leidse studentenkringen van zijn tijd, kan moeilijk overschat worden en het is niet ondenkbaar dat hij met zijn geschriften een dam heeft opgeworpen voor al te extreme uitingen van de romantiek in Nederland.

In 1838 verscheen de belangrijke bundel verhandelingen *Onderzoek en phantasie*, in 1871 opnieuw uitgegeven, samen met *Het proza* en het *Gesprek op den Drachenfels*.

Geel was ook de briljante anonieme vertaler van Sterne's *Sentimenteele reis door Frankrijk en Italië* (1837), een boek dat een grote invloed op de 19de-eeuwse humorcultus heeft uitgeoefend.

Werken:

Proeven eener navolging van de Lady of the Lake van Walter Scott (1822); *Over Universiteiten en Hooger Onderwijs* (1828); *Over den gang van het onderzoek in Oude Geschiedenis en Letteren en deszelfs grenzen* (1833).

Uitgaven:

W.P. Wolters (ed.), *Onderzoek en phantasie. Gesprek op den Drachenfels. Het proza* (1871, 1896[4]); C.G.N. de Vooys (ed.), *Onderzoek en phantasie. Gesprek op den Drachenfels. Het proza* (1911); Abel Eppens [i.e. Nico Rost] (ed.), *Onderzoek en phantasie* (1943); J.C. Brandt Corstius (ed.), *Gesprek op den Drachenfels* (1963, 1981[4]); J. de Rooij (ed.), *Mengelwerk van Jacob Geel* (1974).

Literatuur:

M.J. Hamaker, *J.G. naar zijn brieven en geschriften geschetst* (1907), diss. met bibl.; Th.B.F. Hoyer, `Het dramatische in G.s Verhandeling over de pligten van een toehoorder', in *Nieuwe Taalg.*, 22 (1928); J.E. van der Laan, `Buffon, G. en de stijl', in *Nieuwe Taalg.*, 25 (1931); H.E. van Gelder, `N. Beets en J.G.', in *Maatstaf*, 4 (1956-1957); `Diocles en Charinus. Een vergelijkende karakteristiek van hun prototypen in 1852', in *Nieuwe Taalg.*, 58 (1965); K. Reijnders, `Wat zal G. er van zeggen?', in *Jaarboek Mij Nederl. Letterk. 1975-1976* (1977); W. van den Berg, `Een bibliothecaris buiten zijn boekje(s)', in *Boeken verzamelen* (1983); *Nieuw Letterkundig Magazijn*, 2 (1984), J.G.-nummer; W. van den Berg, `Dispuut op de Drachenfels', in *Literatuur*, 2 (1985).

[D. Welsink en G.J. van Bork]

Geel, Rudolf

Eig. Rudolphus Johannes, Nederlands prozaschrijver (Amsterdam 27.1.1941).
Wetenschappelijk medewerker taalbeheersing

aan de Universiteit van Amsterdam, in welke hoedanigheid hij o.m. *Hoe zet ik mijn gedachten op papier* (1977) publiceerde. Debuteerde in 1963 met *De magere heilige*. In een onnadrukkelijke en relativerende stijl snijdt Geel telkens het thema aan van de werkelijkheid die ongrijpbaar en onbeschrijfbaar is. Vooral in zijn verhalenbundels *Bitter & Zoet* (1975) en *Genoegens van weleer* (1976) ondernemen de hoofdpersonen vruchteloze pogingen de tijd vast te houden en hun verleden te beleven. Geel schreef voorts enkele beschouwingen over het beeldverhaal onder de titel *Schijnhelden en nepschurken* (1973). Hij is tevens redacteur van *De Gids*.

Werken:

De weerspannige naaktschrijver (1965); *Met een flik in bed* (samen met J.W. Holsbergen, 1966); *Een afgezant uit niemandsland* (1968); *Een gedoodverfde winnaar* (1977); *De ambitie* (1980); *Ongenaakbaar* (1981); *Het moet allemaal nog even wennen* (1983).

Literatuur:

P. de Wispelaere, in *Facettenoog* (1968); *De Vlaamse Gids*, 64 (1980), R.G.-nummer; P. de Wispelaere, in *Kritisch Lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1981).

[J.G. Gaarlandt]

Geeraerts, Jef

Eig. Jozef Adriaan Anna, Vlaams prozaschrijver (Antwerpen 23.2.1930). Was redacteur van het *Nieuw Vlaams Tijdschrift*. Was van 1954 tot 1959 bestuursambtenaar in Belgisch Kongo. Voerde in 1959-1960 als vrijwilliger het bevel over een speciale compagnie ter pacificatie van een opstandig gebied in Katanga. Studeerde daarna Germaanse filosofie aan de v.u. te Brussel.

Debuteerde in 1962 met *Ik ben maar een neger*. Met *Gangreen I Black Venus* (1968), een in vulkanisch proza geritmeerde uitbarsting van vitalisme, bewees hij de bijzondere kracht van zijn schrijverschap (Driejaarlijkse Staatsprijs 1969). Kenmerkend daarvoor is het autobiografisch-therapeutisch karakter. De orgie van elementaire levensdrift betekent immers de bevrijding uit een innerlijk verzwakte, westerse cultuur en een levensonterend katholicisme. De beleving van een ongebreidelde erotiek in een als mythisch ervaren verband van mens en primitieve Afrikaanse natuur voert het leven naar zijn ongecompliceerde oervorm terug. Maar daarbinnen heerst ook het geweld in zijn bruutste en gruwelijkste gedaante. Dit blijft in *Gangreen 2 De goede moordenaar* (1972) een onopgelost dilemma: de orgiastisch beleefde gewelddadigheid is de metgezel van de instinctieve seksualiteit en onttrekt zich op dit niveau aan een moreel oordeel. De beschuldiging van een fascistische mentaliteit bleef niet uit. In *Gangreen 3* en *4* wordt een poging tot demythologisering

gedaan door de autobiografische Werdegang van jeugd en eerste huwelijk aan een onbarmhartig onderzoek te onderwerpen. Het is de vraag in hoeverre de oprechtheid werkelijk zo nietsontziend is en of niet i.p.v. de heroïsch-masculinistische een nieuwe mythe in het leven is geroepen. Toch legt Geeraerts werk, in het voetspoor van Hemingway en Miller, op indringende wijze de schizoïede situatie van de westerse cultuur bloot.

Werken:

Het verhaal van Matsombo (1966); *De troglodieten* (1966), verh.; *De zeven doeken der schepping* (1966), leesdr.; *Tien brieven rondom liefde en dood* (1971); *Gangreen 3 Het teken van de hond* (1975); *Dood in Bourgondië* (1976); *Gangreen 4 Het zevende zegel* (1977); *De zaak Jespers* (1978); *Kodiak. 58* (1979), thr.; *De coltmoorden* (1980); *Jagen* (1981); *Diamant* (1982); *Drugs* (1983).

Literatuur:

Bzzlletin, 4, 30 (1975), J.G.-nummer; P. Cailliau, *J.G.* (1978), met bibl.; G. Durnez, in *Vlaamse schrijvers: vijfentwintig portretten* (1982); W.M. Roggeman, interview in *Beroepsgeheim*, dl. 4 (1983); *De Vlaamse Gids*, 67 (1983), J.G.-nummer.

[J. Huijnink]

Gelderblom, Arie

Nederlands dichter (Nieuw-Lekkerland, Z.H., 16.6.1945). Zijn eerste bundel *Gekkenwerk* (1973), een aangrijpend verslag van een `mishandeling' in een psychiatrische inrichting waarin hij werd opgenomen als druggebruiker, werd gevolgd door een aantal minder belangrijke bundels, die worden ontsierd door vrij zware retoriek. Zijn laatste bundel draagt weer een sterk persoonlijk karakter.

Werken:

Gekleurde gedichten (1974); *Een naam voor de huiver* (1974); *Zwijgen om woorden* (1975).

Uitgave:

Familie en andere kennissen: gedichten 1972-1975 (1977).

Literatuur:

T. Luiting, `Overmoed en geouwehoer in de poëzie', in *Kofschip*, 6 (1978).

[R. Bloem]

Genderen Stort, Reinier van

Eig. Reinier Johannes Willem, Nederlands romanschrijver en dichter (Buitenzorg 1.5.1886-Wassenaar 7.1.1942). Woonde vanaf 1934 in het Gelderse Wapenveld. In 1917 blind geworden, wijdde hij zich sindsdien uitsluitend aan de literatuur. Schreef psychologische romans over gesloten, aristocratisch verfijnde naturen uit het milieu der bourgeoisie in een provinciestad. Zijn

helden belijden een pessimistische en heidense levensbeschouwing - tussen platonisme en epicurisme strevend naar geestelijke harmonie - die in later werk plaats maakte voor een meer christelijk humanisme. De auteur munt meer uit als stilist - gemaniëreerde volzinnen - dan als karakteruitbeelder.

Bekendheid verwierf hij vooral met zijn - hoewel omstreden - *Kleine Inez* (1925, bekroond door Mij Nederl. Letterk.), over het groeiproces van een troebel, erfelijk belast jongensgemoed dat wordt gelouterd onder invloed van een ongerept meisje. Van Genderen Stort publiceerde ook traditionalistische poëzie.

Werken:

Idealen en ironieën (1912); *Paul Hooz en Lambert Brodeck* (1913); *Hélène Marveil* (1917); *De grijsaard en de jongeling* (1919); *Hinne Rode* (1929); *Het avontuur* (1930), verh.; *Najaarsvruchten* (1936), p.; *Rondom een balling* (1936); *Het goede leven* (1938).

Literatuur:

G.H. 's-Gravesande, in *Sprekende Schrijvers* (1935, 1979[2]); *Het Salamanderboek* (1938); W.L.M.E. van Leeuwen, in *Lezende onder de lamp* (1947); A. Salomons, in *Herinneringen aan schrijvers die ik persoonlijk heb gekend* (1968[5]); M. ter Braak, in *Propria Cures-artikelen 1923-1925* (1978).

[W. Gobbers]

Genestet, Petrus Augustus de

Nederlands dichter en schrijver (Amsterdam 21.11.1829-Rozendaal, Gld., 2.7.1861). Werd na de dood van zijn moeder opgevoed ten huize van de schilder J.A. Kruseman. Van 1852 tot 1859 remonstrants predikant te Delft, daarna ambteloos te Amsterdam. Dichtte reeds in zijn gymnasium- en studententijd: idealistisch (hij wilde dichter voor zijn volk zijn), levensblij, speels, ook weemoedig. Daartoe behoorden de twee lange, geestige verhalende gedichten, door hem zelf voorgedragen, *Fantasio* en *De Sint-Nicolaasavond*, naar het voorbeeld van Byron en De Musset. In 1852 bundelde hij poëzie van 1846-1851 onder de titel *Eerste gedichten*.

In 1861 verscheen de poëzie uit zijn predikantentijd, *Laatste der eerste*, verzen voor en uit een intieme kring, weliswaar `onderonsjes' getiteld, maar geschreven in een toon van echtheid en zowel vroom als speels. Men vindt in deze bundel ook vermanende poëzie, een aantal vertalingen en de nooit afgemaakte vertelling *De mailbrief*. Bekend werden gedichten als `Het haantje van de toren', `Een kruis met rozen' en `Peinzensmoede'. In het voorafgaande jaar verscheen de bundel *Leekedichtjens*, waarin hij kernachtig en geestig zijn oordeel gaf in de geestelijke strijd van die dagen. Zijn liefde voor kinderen en zijn verlangen naar natuur en

waarheid spreken uit het grote essay *Over kinderpoëzie* (1861). Na zijn dood verschenen in 1869 twee delen *Dichtwerken* (met een levensschets door C.P. Tiele), tot in de 20ste eeuw in grote oplagen herdrukt.

Uitgaven:

H.U. Meijboom (ed.), *Leekedichtjens* (1894, 1896^{2}); H.L. Oort (ed.), *Complete gedichten* (1910, 1934^{9}), met inl. en aant.; G. Engels (ed.), *Fantasio en De Mailbrief* (1911); C.M. Verkroost (ed.), *Nagelaten brieven* (1976), met comm.

Literatuur:

A. Pierson, `Levensschets van P.A. de G.', in *Levensber. Mij der Ned. Letterk.* (1862); H.L. Oort, `P.A. de G. naar zijn verzen en brieven', in *De Gids* (1905); P. Minderaa, `P.A. de G.', in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk.* (1961); J.G. Gaarlandt, `Tussen Réveil en Modernisme. Aantekeningen bij leven en dichten van P.A. de G.', in *In het spoor van Arminius* (1975); A. Dirkse, `Portretten van P.A. de G. (1829-1861)', in *Voor H.A. Gomperts bij zijn 65ste verjaardag* (1980).

[P. Minderaa en red.]

Gerhardt, Ida Gardina Margaretha

Nederlandse dichteres (Gorinchem 11.5.1905). Van 1939-1963 lerares klassieke talen te Kampen en Bilthoven (Werkplaats Kees Boeke); promoveerde in 1942 op de vertaling van Lucretius' *De natuur en haar vormen (De rerum natura)*, boeken i en v.

`Een warse plant, met zon en maan alleen', zoals de akanthus in een van de gedichten van deze dichteres, zo staat ook zij zelf in de hedendaagse literatuur. Omringd door beelden van de chaos en gevormd door christelijke en klassieke opvattingen, streeft zij ernaar de kosmos als de eenheid van al het geschapene uit te beelden. Dit uit zich aanvankelijk vooral in heldere natuurlyriek, waarin zij echter nooit tot pure landschapsbeschrijving vervalt, maar ook het eigen bestaan laat meeklinken. Vooral de rivierenlandschappen van Merwede, Waal, IJssel en Lek heeft zij gestalte gegeven, vanaf haar debuut *Kosmos* (1940), opgenomen in *Het veerhuis* (1945) waarvoor zij de Van der Hoogtprijs ontving; maar ook de microkosmos had steeds haar volle aandacht. Voor het behoud van deze natuur en voor dat van onze cultuur, die zij na de oorlog in gevaar zag, schreef zij haar *Kwatrijnen in opdracht* (1947).

Zuster van de oudere en, naar haar gevoel, door haar familie hoger geschatte Truus Gerhardt, heeft deze dichteres van meet af aan leren vechten voor haar dichterschap en al heel vroeg gezien dat het voor haar een

opdracht was die slechts met eigenzinnigheid, ernst en discipline kon worden uitgevoerd. Lang was voor haar de psychische spanning te groot om volledig weer te geven wat haar bezielde, maar met *Het levend monogram*, op 50-jarige leeftijd gepubliceerd, kreeg haar stem volume: zij bevrijdde zich dichtend van wat haar remde, het onverwerkte verdriet om wat haar in haar jeugd door naasten was aangedaan.

De persoonlijkheid van de dichter, zeker onmiddellijk in het randlicht rond haar scheppingen aanwezig, was van nu af aan niet meer weg te denken uit haar werk. De sociale opdracht bleef zij uitvoeren. Menig gedicht uit *De slechtvalk* (1966) en *De ravenveer* (1970) en de langere gedichten *Twee uur: de klokken antwoordden elkaar* (1971) en `Een herfstavond' (uit *Vijf vuurstenen*, 1974) getuigen van haar diepe zorg voor het geestelijk en materieel milieu, of, naar de aard van haar dichterschap geformuleerd, voor de kosmos en de microkosmos. Het gaat haar om de wijze waarop mensen met elkaar en met de dingen omgaan: bruusk en oppervlakkig, zoals zij meent dat thans vaak het geval is, of wezenlijk lief en aandachtig.

En zo is de tweede opdracht eigenlijk afgeleid van de eerste of valt zij daarmee samen: ook de dichter, ook de kunstenaar moet die eis van aandachtigheid aan zichzelf stellen. In een gedicht als het bekende `De akelei' vindt men beide opdrachten verwoord ineen. Men kan zeggen dat deze dichteres haar opdracht heeft verstaan en tot de grootste 20ste-eeuwse dichteres in ons taalgebied is uitgegroeid, aan wie, nadat zij al versch. literaire bekroningen had verworven, in 1980 met recht en reden de P.C. Hooftprijs is toegekend.

Men mag dan denken aan haar poëzie zoals deze vanaf *Het levend monogram* in een reeks van bundels gestalte heeft gekregen, met als hoogtepunten *De ravenveer* en *Het sterreschip* (1979), maar het is meermalen terecht gezegd dat Gerhardts werk een grote innerlijke eenheid vertoont vanaf haar eerste gedicht.

Gaandeweg is deze poëzie, die is voortgekomen uit de traditie van onze dichtkunst, met Leopold en Gorter als peetvaders van het vers dat zwenkt tussen het luchtige kinderliedje en de knoestige, bijbelse psalm - robuuster, zwaarder en diepzinniger geworden. Bewust paart zij archaïsmen aan zinvolle eenvoud, zodat de profetische toon en de hoge ernst licht wordt getemperd. Dat deze dichter niet alleen zingen kan, maar ook vertellen, bewijst zij in menig kort gedicht. Zij doet dat ook in *Twee uur* en in het milde, verzoenende *Dolen en dromen* (1980), dat veel van haar thema's en motieven in het bestek van tijd en plaats bijeenbrengt, een gedicht over de taak van de kunstenaar en het loon dat hem toekomt maar ook over verwachting en vervulling en het verlangen van de dichteres naar één die haar opdracht overneemt.

Van onschatbare betekenis voor onze cultuur is de weerbarstige, zorgvuldige vertaling van de psalmen die Gerhardt, met hulp van haar Eckermann, Marie H. van der Zeijde, in 1972 het licht deed zien. Ook haar vertaling van Vergilius' *Het boerenbedrijf (Georgica)* (1949) bewijst haar dichterlijk vermogen. In 1968 kreeg zij voor haar vertalingen de Martinus Nijhoffprijs.

Werken:

Buiten schot (1947); *Bij de jaarwende* (1948); *Sonnetten van een leraar* (1951); *De argelozen* (1956); *De hovenier* (1961); *De zomen van het licht* (1983).

Uitgaven:

Vroege verzen (1978); *Verzamelde gedichten* (1980); *Nu ik hier iets zeggen mag* (1980).

Literatuur:

S. Vestdijk, *Voor en na de explosie* (1960); M. de Groot, `In gesprek met I.G.', in *Wending*, 34 (1973); K. Fens, `Een nieuwe psalmvertaling', in *Kritisch Akkoord 1973* (1973); M.H. van der Zeijde, *De hand van de dichter. Over I.G.* (1974); R.K.L. Fokkema, `I.G.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980); *Bzzlletin*, 78, met bijdragen van A. Reitsma (het water als motief en in de metaforiek), F. Berkelmans (over de natuurpoëzie), F. Verbrugge (over de klassiciteit), F. Berkelmans (over *Het levend monogram*), J. Phaff/F. Berkelmans (over de psalmen); J. van der Vegt, *Het ingeklonken lied. De poëzie van I.G.* (1980); W. Spillebeen, `I.G.', in *Grote ontmoetingen*, 41 (1981); F. Esper, *Beheerd domein* (1982); A. Reitsma, *`In de taal zelf verscholen', over de poëzie van Ida Gerhardt* (1983).

[W.A.M. de Moor]

Gerhardt, Truus

Eig. Geertruida, Nederlands dichteres (Amsterdam 22.8.1899-'s-Gravenhage 13.2.1960). Evenals haar zuster Ida Gerhardt leerlinge van J.H. Leopold. Publiceerde slechts twee bundels poëzie, *De engel met de zonnewijzer* (1935) en *Laagland* (1937). Na haar overlijden bezorgde Anthonie Donker de uitgave van de *Verzamelde gedichten* (1961) waarin ook het nagelaten werk werd opgenomen. De poëzie van Gerhardt is, vooral in het begin, overwegend natuurlyriek. Later verstrakte haar poëzie, zowel wat de vorm als wat de thematiek betreft. Waarschijnlijk speelt de invloed

van de poëzie van Bloem hierin een rol. Haar nagelaten verzen zijn overwegend kwatrijnen.

[G.J. van Bork]

Gerlo, Ada

Zie Salomons, Annie

Gerretson, Frederik Carel

Zie Gossaert, Geerten

Geuns, Jan Jacob van

Nederlands dichter (Zierikzee 25.2.1893-Amsterdam 6.3.1959). Studeerde vanaf 1912 rechten te Leiden; promoveerde in 1919. Was substituut-griffier en later griffier bij het Hof te Amsterdam, tot zijn 65ste jaar. Hij hield zich consequent afzijdig van het publieke leven en van literaire groeperingen.

Van Geuns publiceerde zijn poëzie in tijdschriften (*De Vrije Bladen, Forum, De Gids, Elseviers Maandschrift*) en in vier bundels. Beïnvloed door parnassiaans classicisme en symbolisme, vooral van De Régnier en *Les Musardises* van Rostand is zijn poëzie academisch, dikwijls knap, niet zonder een eigen toon, maar mist meestal warmte. Na WO I zocht zijn romantische onvrede met het bestaan en zijn liefde voor het leven (wars van vitalistische experimenten) inspiratie in het leven van andere tijden en landen.

Werken:

Het uur der sterren (1928); *Gedichten uit drie rijken* (1930); *De landschappen der ziel* (1936); *De ziel der steden* (1939).

Literatuur:

D.A.M. BInnendijk, in *Gewikt, gewogen* (1942); H.C. Rümke, levensbericht, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk.* (1960-1961).

[P. Minderaa]

Gewin, Bernardus

Nederlands predikant en letterkundige (Rotterdam 21.5.1812-Utrecht 11.3.1873). Studeerde vanaf 1830 theologie te Leiden, waar hij bevriend raakte met o.a. Beets

en Hasebroek. Was na zijn studie enige tijd waarnemend predikant van de Hollandse gemeente in Londen en werd daarna achtereenvolgens beroepen naar Oosterland (1841-1853), Oud-Loosdrecht (1853-1854), Heemstede (1854-1861), IJsselstein (1861-1869) en ten slotte Utrecht (1869-1873).

Hoewel Gewin in zijn studietijd druk deelnam aan het Leids letterkundig leven en vermaard was om zijn lange en geestige brieven, bleef zijn bijdrage aan de literatuur beperkt tot één boek, de onder het ps. Vlerk uitgegeven *Reisontmoetingen van Joachim Polsbroekerwoud en zijne vrienden*, met platen van Hork (J.W. Kaiser). Dit werk, waarvan de eerste aflevering in november 1839 verscheen, vond zijn voltooiing eerst in 1841. Het schetst op gemoedelijk-humoristische wijze de belevenissen van een drietal vrienden op een reis door Europa. De moeizame wijze van totstandkoming en ontevredenheid met het uiteindelijk behaalde resultaat deden de auteur besluiten zich voortaan te bepalen tot het predikambt.

Uitgave:

Reisontmoetingen van Joachim Polsbroekerwoud en zijne vrienden (1902), met een voorw. van W.F.C. van Laak.

Literatuur:

F. Bezemer sr., `Joachim Polsbroekerwoud', in *Nieuws uit oude boeken* (1907); E. Gewin, `De auteur van Joachim Polsbroekerwoud', in *Den gulden winckel*, 11 (1912); G. van Rijn, in *Nicolaas Beets*, dl. 2 (1916); J. Walch, `Joachim Polsbroekerwoud', in *Boeken die men niet meer leest* (1930).

[D. Welsink]

Geyter, Julius de

Vlaams dichter (Lede 25.4.1830-Antwerpen 18.2.1905). Na versch. (ambtelijke) functies directeur van de Bank van Lening te Antwerpen. Richtte met Heremans en Zetternam het letterkundig tijdschrift *De Vlaemsche School* op (1855-1862); was met zijn vriend Vuylsteke de belangrijkste vertegenwoordiger van de politieke dichtersgeneratie van zijn tijd en een der leidende figuren van de Vlaamse beweging.

Hij schreef talrijke romantische, soms antiklerikale gedichten, retorisch van toon, zoals het *Geuzenlied*. Leverde ook teksten voor versch. cantaten van Peter Benoit, o.a. *De wereld in* (1878), *De genius des vaderlands* (1880) en *De Rijn* (1882). Zeer bekend is zijn herdichting van *Reinaert de Vos* (1874).

Werken:

Bloemen op een graf (1857); *Drie menschen van in de wieg tot in het graf* (1861); *Keizer Karel en het rijk der Nederlanden* (1888).

Uitgave:

Voll. werken, 7 dln. (1907-1909).

Literatuur:

M. Rooses, *Nieuw schetsenboek* (1882); A. Brijs, *Vlaamsch leven* (1915-1916); L. Simons, *Van 't ongediert der Papen... Rondom De G. Geuzenlied* (1968); R.F. Lissens, `Een visie op J. de G.'s "Geuzenlied"', in *Spiegel der Letteren*, 12 (1969-1970); J. Boets, `Aangaande het "Geuzenlied"', in *Wetensch. Tijdingen*, 19 (1970-1971); L. Simons, `J. de G.', in *Twintig eeuwen Vlaanderen*, dl. 13: *Vlaamse figuren 1* (1976).

[A. Demedts]

Gezelle, Caesar

Vlaams dichter en prozaschrijver (Brugge 24.10.1875-Moorsele 11.2.1939). Guido Ge-

zelle was een oom van hem en Stijn Streuvels een neef. Ontving de priesterwijding in 1899. Was eerst leraar, daarna onderpastoor en rector te Ieper en later te Moorsele. Was redactielid van *Dietsche Warande & Belfort*; publiceerde ook in *Biekorf* en *Vlaanderen*. Met o.a. D. van Haute, A. Cuppens en A. Walgrave behoorde hij tot een generatie priesterdichters die sterk onder invloed stonden van Guido Gezelle.

Zijn eenvoudige natuur- en religieuze lyriek is een zwakke afstraling van de poëzie van zijn oom; meer persoonlijk is de bundel *Herbloei* (1923). Zijn proza is impressionistisch en oorspronkelijker van toon, geschreven in de `woordkunststijl' van die periode. Nog steeds belangrijk zijn de biografie en de studies gewijd aan Guido Gezelle, al moet men deze niet zonder kritiek lezen.

Werken:

Primula veris (1903), p.; *Uit het leven der dieren* (1908), pr.; *Leliën van dalen* (1909), p.; *De dood van Yper* (1916), oorlogsdagb.; *Guido Gezelle 1830-1899* (1918), biogr.; *Vlaamsche verhalen* (1923); *Voor onze misprezen moedertaal* (1923), essays; *Zantekoorn van Guido Gezelle's dichtveld* (1923); *Solitudo* (1927), pr.; *Uit 't land en 't leven van Guido Gezelle* (1928); *Gethsemane* (1931), pr.

Literatuur:

J. Eeckhout, *Onze priester-dichters* (1922); Idem, *Literaire profielen*, 1 (1925); F. Baur, `C.G.', in *West-Vlaanderen*, 5 (1956); R. Buckinx, `Herinneringen aan C.G.', in *Iepers Kwartier*, 4 (1968); F. de Vleeschouwer, `C.G.', in *VWS-Cahiers*, 5, 1 (1970).

[J. van Dyck]

Gezelle, Guido

Eig. Guido Petrus Theodorus Josephus, Vlaams dichter, journalist, taal- en volkskundige (Brugge 1.5.1830-ald. 27.11.1899). Zijn welbespraakte en opgewekte vader was tuinier en boomkweker, zijn gesloten en zwaarmoedige moeder was van boerenafkomst. Gezelle bezocht ten tijde van de grote economische crisis het Dunencollege (1841-1845). Op de Latijnse school had hij als leraar E.H.P. Benoit, die in 1847 de eerste Vlaamse missionaris in Engeland werd. Aan hem dankt Gezelle zijn tot in de jaren zestig gekoesterde verlangen om eveneens missionaris in Engeland te worden. Van 1845 tot 1849 zette hij zijn humaniorastudies voort aan het klein seminarie te Roeselare, waar een vermindering van leergeld werd gecompenseerd door het zgn. helpersysteem. Hoewel dit hem in zijn eergevoel getroffen moet hebben, kwam hij hier ook in contact met Engelse leerlingen, wat zijn anglofilie voor het leven zal versterken.

Hij schrijft zijn eerste gedichten en begint reeds woorden, zegswijzen, rijmpjes e.d. uit de gesproken volkstaal te verzamelen.

Wanneer hij heeft besloten priester te worden, studeert hij nog een jaar filosofie te Roeselare en daarna een jaar filosofie en vier jaar theologie aan het groot seminarie te Brugge. Nog voor zijn priesterwijding (10 juni 1854) is hij leraar natuurlijke historie en moderne talen te Roeselare. Van november 1857 tot augustus 1859 is hij leraar in de poësisklasse, zijn zgn. wonderjaren. Deze worden gekenmerkt door de strikte toepassing van de romantische opvoedkundige theorieën van F. Dupanloup, waarin naast vriendschappelijke intimiteit plaats is voor beheerste strengheid. De door Gezelle in het leven geroepen, vooruitstrevende eucharistiebeweging, geïnspireerd door de Engelse oratoriaan F.W. Faber, getuigt van zijn wervend proselytisme voor priesterschap en missie. In die periode komt ook zijn dichterlijke communicatiedrang naar voren, waarin hij een uitweg zoekt voor een heftige, romantische dichterlijke bewustwording. Hij wil met de begaafdste van zijn leerlingen een christelijke dichterschool in het leven roepen, in de context van de in het Westen opgang makende neogotiek en gedragen door de bezieling van de idee van de Vlaamse herleving. Gedreven door zijn dynamische persoonlijkheid, geeft hij zich soms roekeloos aan zijn taak van priester-dichter-opvoeder over.

Zijn ideaal stelde echter te hoge eisen aan zijn leerlingen, terwijl de in conservatieve pedagogische opvattingen verstarde omgeving op den duur een te grote druk legde op zijn eigen persoonlijkheid. In die sfeer is de eerste, romantische fase van zijn lyriek te situeren.

De oogst van deze jaren ligt grotendeels in de reeds van uitzonderlijke, ludieke taalvirtuositeit getuigende plaquette *Boodschap van de vogels en andere opgezette dieren* (1855), in *Kerkhofblommen* (1858), een mengeling van poëzie en proza (geschreven naar aanleiding van de dood van een seminarieleerling) die bij de achtereenvolgende herdrukken voortdurend werd uitgebreid, en in de programmatisch bedoelde bundel *Vlaemsche dichtoefeningen* (1858), met beroemd geworden gedichten als `O 't ruischen van het ranke riet' en `Het schrijverke', die natuurbeschouwing en intiem religieus gevoel tot gave eenheid verbinden.

Het jaar 1859 blijkt een crisisjaar, o.m.

omdat zijn geliefde leerling Eugène van Oye, die mede het klankbord was geweest van zijn bewustwording als dichter en zeer intiem bij het ontstaan van zijn eerste bundels betrokken was geweest, de school verlaat. In de zomer van dat jaar wordt hij uit de poësisklas verwijderd en beperkt in zijn andere onderwijs- en pedagogische functies. Hij stelt voor zijn talenonderwijs een bloemlezing van oudere Italiaanse en Spaanse religieuze lyriek samen, *Alcune poesie de' poeti celesti* (1860), en een uit Tasso, *Pezzeti scelti del Torquato Tasso* (z.j.). Hij publiceert *Een Noordsch en Vlaemsch messeboekske* (1860) en nog voor hij Roeselare verlaat *XXXIII Kleengedichtjes* (1860).

Voor het andermaal door Gezelle geuit verlangen om naar Engeland te gaan vindt de bisschop een diplomatieke oplossing: Gezelle wordt benoemd (aug. 1860) tot directeur (met de te Roeselare docerende Oxford-man J.C. Algar) van een te Brugge nieuw opgericht Engels college en leraar in de filosofie aan het aldaar eveneens pas gestichte Seminarium Anglo-Belgicum. Het college moet al in 1861 sluiten en Gezelle wordt onderrector van het seminarium. Ook hier kan hij zich op den duur niet handhaven, zowel om disciplinaire als om doctrinaire moeilijkheden: hij komt onder invloed van het ontologisme van Ubaghs (Leuven), dat in 1864 door Rome wordt veroordeeld. Intussen geeft hij op aandringen en met behulp van twee getrouwe oud-leerlingen van Roeselare, Hugo Verriest en H. van Doorne, de bundel *Gedichten, gezangen en gebeden. Een schetsboek voor Vlaemsche studenten* uit (1862). In oktober 1865 wordt Gezelle onderpastoor op Sint-Walburgaparochie te Brugge (tot september 1872). Dat betekent een belangrijke verschuiving in zijn arbeidsveld: bijna volks parochiewerk en daarnaast nu ook een journalistieke opdracht, waaraan deze `zereloper' zich eens te meer gewonnen-verloren overgeeft. Reeds door zijn medewerking 1855-1856 aan het militante flamingantentijdschrift *Hekel en Luim*, in 1857-1858 aan *Het Vlaemsche land* en sedert juli 1860 aan Vleeschouwers satirisch weekblad *Reinaert de Vos* had Gezelle zijn journalistieke pen gescherpt. In opdracht van zijn geestelijke overheid werpt hij zich nu in lokale politieke, antiliberale perspolemieken met het door hem geleide ultramontaans weekblad *'t Jaer 30* (juli 1864-juni 1870), welke uitlopen op laster tegen zijn persoon; in de `affaire van St.-Denijs' (een brandstichting waarbij *'t Jaer 30* werd betrokken), wordt hij met gerechtelijke vervolging bedreigd, in een ander proces wordt hij, in cassatie, veroordeeld (1871). *'t Jaer 30* had toen reeds opgehouden te bestaan en was opgevolgd door *'t Jaer 70* (tot eind 1871).

Zijn taak is inmiddels nog verzwaard door de leiding van een andere periodiek, het door kardinaal Wiseman geïnspireerd `leerzaam', geïllustreerd weekblad *Rond den Heerd*, waarmee James Weale en Gezelle in december 1865 starten en waarvan de last van redactie en beheer na zes maanden uitsluitend op de schouders van Gezelle rust. De voor dit blad door hem uit het Engels vertaalde romans *De dolaards in Egypten* (1871), van J.M. Neale en *Van den kleenen hertog* (1877), van Ch.M. Yonge, en twee reeksen vulgariserende opstellen (*Uitstap in de warande*, 1882; *De ring van 't kerkelijk jaar*, 1908) zullen afzonderlijk verschijnen. Door het zware werk ondermijnd, door de politieke polemieken onmogelijk geworden, bovendien financieel gecompromitteerd, wordt hij in 1872 verplaatst naar Kortrijk als onderpastoor van de Onze Lieve Vrouweparochie. De verplaatsing kan op een verbanning lijken, in feite wordt Gezelle in veiligheid gebracht en van alle problemen ontlast.

Gezelle hervat zijn journalistieke arbeid reeds in 1873, eerst in *De Vryheid*, daarna in de *Gazette van Kortrijk*. Hij wordt langzamerhand in alle kringen een geziene figuur en een gelegenheidsdichter op wie vaak en nooit tevergeefs een beroep wordt gedaan. Rond 1877 ontwaakt de lyrische dichter in hem (`O dichtergeest'). Hij begint aan de uitgave van zijn volledige werken, eveneens met de hulp van Verriest, 1878: *Dichtoefeningen* en *Kerkhofblommen* (ook reeds in 1876 in het Davidsfonds), 1879: *Gedichten, gezangen en gebeden* (ingrijpend gewijzigd), 1880: *Liederen, eerdichten et reliqua* met overwegend gelegenheidsverzen maar ook humoristisch verhalende (`Boerke Naas', `Heete pootjes') en enkele fabels (*De slekke*). In 1881 volgt *Driemaal XXXIII Kleengedichtjes* (derde vermeerderde uitgave).

Dit vernieuwd contact met zijn vroeger werk is ongetwijfeld een belangrijke stimulans geweest voor Gezelle's definitief ontwaken als lyrisch dichter. Na een eerste kortstondige opleving van zijn poëtische inspiratie (1880-1883) treedt een relatieve

stilte in tot 1890. In 1886 verschijnt zijn bewerking van Longfellows *Song of Hiawatha*, een merkwaardig taalkunstwerk. Zijn voortdurende studie van taalkunde en Westvlaamse volkskunde, waarvoor hij op tal van medewerkers (`zanters') kan rekenen, bracht hem ertoe een eigen periodiek op te richten, *Loquela* (1881-1895), gewijd aan de `eigene vlaamsche tale, als uiting van eigen vlaamsch wezen en leven' en vanaf 1885 zijn *Duikalmanak* uit te geven; in 1890 is hij een der medeoprichters van *Biekorf*, bedoeld als voortzetting van *Rond den Heerd*. Dan komt de doorbraak met zijn erkenning in ruimere kring als dichter. Is er in 1885 nog de `Ruitenbrekershistorie', met het misverstand tussen Gezelle en de Vlaamse studenten, 8 juli 1886 wordt hij stichtend lid van de Koninklijke Vlaamsche Academie, 6 mei 1887 doctor h.c. van de Leuvense universiteit, 1888 pro Ecclesia et Pontifice, 6 maart 1889 ridder in de Leopoldsorde, 15 aug. 1890 lid van de Mij der Nederl. Letterk. te Leiden.

Mei 1889 ontheven van zijn functie als onderpastoor, wordt hij rector van een kleine kloostergemeenschap (als sinecuur voor de dichter bedoeld, waarvan hij zelfs in 1893 wordt ontlast). In deze tweede periode van bloei ontstonden twee bundels en ten dele een derde (postuum uitgegeven): *Tijdkrans* (1893), een uit drie afdelingen, te weten `Dagkrans', `Jaarkrans' en `Eeuwkrans' bestaande bundel, waarin gelegenheidsgedichten en persoonlijke lyrische verzen harmonisch zijn verwerkt in de chronologie van het jaar; *Rijmsnoer om en om het jaar* (1897), wederom een drieluik, met de panelen `Voorhang', het middenstuk en `Aanhang', een soort kleengedichtjes, de `Slapende botten'; na zijn dood bekroond met de vijfjaarlijkse Staatsprijs voor de Vlaamse letterkunde 1895-1899; en *Laatste verzen* (1901).

In 1897 neemt Gezelle's dichterlijk scheppen af; hij wordt belast met de vertaling van Waffelaerts *Meditationes theologicae*: de *Goddelijke beschouwingen* (1897, 1ste afl.). O.m. in verband met die opdracht wordt Gezelle in maart 1899 naar Brugge teruggeroepen, als chaplain (geestelijk directeur) van de Engelse kanunnikessen. Dit bleek echter te veel voor zijn gestel. In de zomer maakte hij een laatste reis naar Engeland; enkele maanden later overleed hij ten gevolge van een infectie. Vlaanderen bezorgde hem een koninklijke begrafenis.

Werken:

tijdschriften: *'t Daghet in den Oosten* (1885); *Ons oud Vlaemsch* (1885).

Uitgaven:

C. Gezelle, *Zantekoorn* (1923), nagelaten volt. en onvolt. werk; *Jubileumuitgave van G.G.'s volledige werken*, 18 dln. (1930-1939); F. Baur, *G.G.'s dichtwerken*, 2 dln. (derde dr., z.j.); Idem, *Gelegenheidsgedichten* (z.j.); Idem, *Proza en varia* (z.j.); R.F. Lissens, *G.-briefwisseling*, dl. 1 (1970); K. de Busschere, *G.G., Volledige dichtwerken* (1971, 1980^2), chronol. gerangschikt en in hedendaagse spelling omgezet, met aant., inl. van B.F. van Vlierden; J. Boets, *G.'s Cortracena* (1972); Idem, *G.'s leerjaren*

(1975); Idem (ed.), *Dat gebied waar mensen zijn* (1980); Idem (ed.), *G.G. Verzameld dichtwerk* (vanaf 1980).

Literatuur:

J. Craeynest, *G.G. Loquela* (1907); A. Walgrave, *Gedichtengroei* (1914, 1938[3]); C. Gezelle, *G.G. 1830-1899* (1918); Idem, *Voor onze misprezen moedertaal* (1923); A. Walgrave, *Het leven van G.G., Vlaamschen priester en dichter*, 2 dln. (1923 en 1924); U. van de Voorde, *G.G.* (1926); C. Gezelle, *Uit 't land en 't leven van G.G.* (1927); P. Arents, *G.G. Bibliografie* (1930); F. Baur, *Uit G.'s leven en werk* (1930); U. van de Voorde, *G.'s eros* (1930); R. van Sint-Jan, *Het West-Vlaamsch van G.G.* (1931); H. Roland Holst, *G.G.* (1931); R.F. Lissens, *Het impressionisme in de Vlaamsche letterkunde* (1934); F. Baur, `Gezelliana', in *Versl. Meded. Kon. Vl. Acad.* (1938); E. Janssen, *Zoo dichte en zoo doe 'k* (1939); J. van Dijck, *De andere G.* (1950); R. de Coninck, *G.G.'s purisme* (1953); R. van Sint-Jan, *G.G.'s avonturen in de journalistiek* (1954); H. Bruning, *G.G. de andere* (1954); R. de Coninck, *G.G.'s taalparticularisme* (1955); A. van Duinkerken, *G.G.* (1958); W.J.M.A. Asselbergs, *G.G.'s Kerkhofblommen 1858-1958* (1958); K. de Busschere, *G.G.* (1959, 1980[4]); S. Streuvels, *Kroniek van de familie G.* (1960, 1980[4]); G. Knuvelder, *G.G.* (1962); J.J.M. Westenbroek, *Van het leven naar het boek* (1967); B.F. van Vlierden, *G.G. tegenover het dichterschap* (1967); R. Reniers, *G.G. katholiek vrijmetselaar* (1973); K. Meeuwesse, *G.'s Albumblaren* (1974); R. Lagrain, *De moeder van G.G.* (1975); E. Janssen, *G.'s wonderjaar 1858* (1976); A. Westerlinck, *De innerlijke wereld van G.G.* (1977); J. Boets, *G.'s zelfstandige publikaties* (1979), bibl.; R. Annoot, G. Gyselen en L. Sepens, *G.G. in West-Vlaanderen 1830-1980* (1980); *Boeket voor G.* (1980); A. Westerlinck, *De taalkunst van G.G.* (1980); R. Seys, *G.G. en Koekelare* (1981); A. Westerlinck, *De oude taaltovenaar G.G.* (1981); R. Lagrain, *G.'s godsdienstlessen in het Engels klooster* (1983); *Gezellekroniek, bijdragen en meded. van het G.G.-genootschap* (vanaf 1963); *Gezelliana, Meded. van het Centrum voor Gezellestudie* (vanaf 1970).

[B.F. van Vlierden en R.F. Lissens]

Ghevecht van Minnen, T

Anoniem Zuidnederlands werkje uit de tijd der rederijkers, te Antwerpen in 1516 gedrukt door Jan van Doesborch. Het is ook bekend onder de naam *Van Venus ianckers ende haer bedrijven*.

Het is een allegorie over het effect van de liefde, waarin ook mensen optreden. Het boekje eindigt met allerlei raadgevingen

aan de minnaars.

Volgens R. Lievens zou het een jeugdwerk kunnen zijn van Anna Bijns.

Uitgave:

R. Lievens, *Tghevecht van Minnen* (1964), met inl. en comm.

Literatuur:

R. Lievens, `Tghevecht van Minnen', in *Leuvense Bijdragen*, 46 (1956-1957); C. Kruyskamp, `Venusjankers', in *Opstellen door vrienden en collega's aangeboden aan Dr. F.K.H. Kossmann* (1958).

[L. Debaene]

Ghistele, Cornelis van

Ps. Talpa of de Mol, Zuidnederlands dichter (Antwerpen ca 1510-1573). Kuiper en accijnsbeambte van beroep. Van Ghistele is een typische overgangsfiguur van de me naar de nieuwe tijd. Als factor van de Antwerpse rederijkerskamer De Goudbloem schreef hij oorspronkelijke Nederlandse toneelstukken, o.a. *Van Eneas en Dido* (ca 1551-1552) en vermoedelijk ook *Leander ende Hero* (beide in enigszins gewijzigde vorm opgenomen in *Den handel der amoureusheyt*, 1621) en leverde hij ook de bijdragen voor het Antwerpse landjuweel (1561) en het Brusselse refreinfeest van 1562. Zijn humanistische vorming komt het duidelijkst tot uiting in zijn Latijnse geschriften, de *Iphigeniae Immolationis libri duo* (1554) en het *Carmen Gratulatorium* voor Filips ii (1556).

Cultuurhistorische betekenis ontleent deze figuur echter vooral aan een aantal vertalingen: de eerste Nederlandse vertaling van Ovidius' *Heroides* (1553), Vergilius' *Aeneis* (1554-1556), voorts Terentius' *Comoediae* (1555), Erasmus' *Lingua* (1555), Sophocles' *Antigone* (1556, opnieuw uitgegeven door J. Grietens in 1922) en Horatius' *Satirae* (1559).

Literatuur:

W. van Eeghem, in *Versl. en Meded. van de Kon. Vl. Adac.* (1941); P.J.M. van Alphen, *Nederl. Terentius-vertalingen in de 16e en 17e eeuw* (1954); J.C. Arens, in *Neophilologus*, xliv (1960); in *Bibliotheca Belgica*, iii (1964^2); W.A.P. Smit, *Kalliope in de Nederlanden*, i (1975); S.W. Bijl, *Erasmus in het Nederlands tot 1617* (1978); M. Vinck-van Caekenberghe, `Trilingua: drie Nederlandse vertalingen van Erasmus' Lingua uit de 16de eeuw', in *Opstellen voor A. van Elslander. Jaarb. Fonteine 1980-1981* (1981); A. Keersmaekers, `Gevonden-verloren-gevonden: C. van G.'s

vertaling van Antigone e.a. weer terecht', in *Versl. en Meded. Kon. Acad. Nederl. Taal- en Letterk.* (1982).

[M. Vinck-van Caekenberghe]

Ghistele, Joos van

Zuidnederlands edelman en prozaschrijver (gest. voor 17.4.1520). In 1492 hoogbaljuw van Gent. Van 1481 tot 1485 maakte hij een reis naar het heilige land, waarvan een verslag, door kapelaan Zeebout te boek gesteld, in 1557 werd gedrukt als *'t Voyage van Mher Joos van Ghistele*, in 1563 en 1572 herdrukt en in 1936 `in hedendaags Nederlandsch naverteld', door A. Demaeckere.

Literatuur:

in *Nieuw Ned. Biogr. Woordenboek*, 6 (1924); P. Dieleman, *De groote Reiziger Mer J. van G.* (1932); in *Bibliotheca Belgica*, dl. 3 (1964^2); J. Bauwens en L. Verplancke, `'t Voyage van mher J. van G.', in *Revue de l'Institut des Belles lettres Arabes à Tunis*, 30 (1967); J. Deschamps, `Ambrosius Zeebout', in *Vijftien jaar aanwinsten K.B. Brussel* (1969); M. Vanbergen, `Mer J. van G., de grote reiziger', in *Ghendtsche Tijdinghen*, 8 (1979).

[J.J. Mak en red.]

Gilias

Noordnederlands volksboekje (oudste druk Delft? 1641, wsch. niet vroeger ontstaan); lijkt uit het Duits bewerkt en houdt verband met het lied van de *Hürnen Seyfrid*, een Nibelungensage.

Literatuur:

G.J. Boekenoogen, `Genoechlijcke History, vanden schricklijcken ende onvervaerden reus Gilias [...]', in *Nederl. Volksb.*, dl. 4 (1903); P.L. van Eck, `Nederl. Volksboeken', in *Taal en Letteren*, xv (1905); W. Golther, `Das Lied vom Hürnen Seyfrid nach der Druckredaktion des 16. Jhrdts', in *Neudrücke deutscher Literaturwerke des XVI. und XVII. Jhrhdts,* 81-82 (1911^2); P. Heitz en J. Ritter, *Versuch einer Zusammenstellung der deutschen Volksbücher des 15. und 16. Jhrhdts [...]* (1924); H.W.J. Kroes, *Untersuchungen über das Lied vom Hürnen Seyfrid mit Berücksichtigung der verwandten Ueberlieferungen* (1924); Idem, `Het Nederl. volksboek van de reus Gilias', in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, lxx (1952).

[L. Debaene]

Gilliams, Maurice Guillaume Rosalie

Vlaams dichter en prozaschrijver (Antwerpen 20.7.1900-ald. 18.10.1982). Was werkzaam als typograaf, kantoorboekhandelaar, leraar en bibliothecaris. Van 1960 tot 1975 vast secretaris van de Koninklijke Academie voor Nederl. Taal- en Letterkunde te Gent.

Een beperkte en bewerkte selectie uit Gilliams' oudste poëzie verscheen in zijn eerste verzamelbundel *Het verleden van Columbus* (1933 en 1938), die op zijn beurt met tekstwijzigingen werd opgenomen in latere verzamelbundels, waaruit de herziene uitgave van zijn *Vita Brevis* (= Verzameld werk, 4 dln., 1955-1959, 1975^2), een laatste keuze van 67 gedichten bevat. Ze toont een ontwikkeling naar een steeds intenser beleefd vormbesef, dat zijn hoogtepunt bereikt in enkele gedichtenreeksen, die als compacte beeldcomposities het ar-

tistiek ideaal verwezenlijken dat Gilliams zelf eens `een soort pathetiek van de intelligentie' heeft genoemd. Na merendeels vrije verzen uit de periode 1919-1927, waarin een overwegend weemoedig levensgevoel wordt gesuggereerd, volgen vier gedichten onder de titel *Landelijk solo* (1927), die een uiterst teder en als het ware tot verijdeling gedoemd liefdesgevoel verbeelden.

Meer rechtstreeks `belijdend' zijn de acht titels uit de bundel *De fles in zee* (1927-1929), waaruit een sterk besef van vergankelijkheid en eenzaamheid (opgeslotenheid in zichzelf) spreekt. Wat de vormgeving betreft, vertoont deze bundel een meer traditionele strofebouw en rijmverdeling. Dat schijnt nog meer het geval in de in assonerende accentverzen geschreven cyclus *Het Maria-leven* (1930-1931), waarvan de woordkeus soms wat opzettelijk-archaïsch aandoet. De cyclus bestaat, evenals de gelijknamige bundel van Rilke, uit 13 gedichten maar vertoont een strengere innerlijke structuur, die mede wordt bepaald door het bij Rilke ontbrekende grondthema van de tragische moeder-zoonverhouding. Zoals blijkt uit Gilliams' `journaal' *De man voor het venster*, wortelt dit grondthema in biografische gegevens.

De hierna volgende korte bundel *Verzen 1936* kondigt de poëzie aan waarin Gilliams' dichterschap zijn hoogtepunt bereikt. Thema's zijn: de vergankelijkheid, het besef van de voortgang van het leven waarin het individuele bestaan verdwijnt, het onherroepelijk voorbij-zijn van de kindertijd en van de liefde, en het besef een eindpunt te vertegenwoordigen: zelf geen kinderen te hebben. De teksten zijn strofisch van vorm, en vertonen een volgehouden assonantieschema bij een opsommende syntaxis met vrij veel genitiefvergelijkingen (klokken van october; torenspits der eenzaamheid). De bundel *Tien gedichten* (1939-1954) vervolmaakt de onderkoeld verdichtende schrijfwijze, en diept de smartelijke thematiek verder uit op generaliserend niveau: het voornaamwoord wij komt enkele malen voor, en - tegelijk met het verdwijnen van het thema der gemiste liefde - verschijnt de naam Maria, die herhaaldelijk zal terugkeren in de bundel *Bronnen der slapeloosheid* (1954-1958). Hoofdthema's van deze merendeels in assonerende sonnetvorm geschreven bundel zijn de pijnlijk ervaren kinderloosheid, het dichterschap, en de gezamenlijke afwachting (namelijk samen met de geliefde Maria) van het naderend einde.

Gilliams' verbeeldend proza kan naar thematiek en structuur worden verdeeld in drie groepen. Hij schreef twee symbolische verhalen, *Het verlangen* en *De man in de mist*, met als hoofdthema's de onvervuldheid en de vergankelijkheid, en twee grotesk getinte prozastukken over de maatschappelijke onderwaardering van het kunstenaarschap, *In memoriam* en *Libera nos, Domine*, waarvan het laatste een combinatie vertoont van satirische en science-fictionelementen. Het hoogtepunt van Gilliams' prozakunst wordt gevormd door `autobiografisch herinneringsproza', hoofdzakelijk jeugdherinneringen van een artistieke natuur, die zich een late vertegenwoordiger van een uitstervend patriciërsgeslacht weet. Door deze thematiek en door zijn van het traditioneel-`realistisch' verhaalschema afwijkende, op introspectie en verbeelding gerichte verhaalwijze, lijkt dit proza op Europees niveau verwant met dat van Proust en Rilke (*Malte*), terwijl men het t.a.v. Vlaamse voorgangers alleen zou kunnen vergelijken met sommige experimenterende stukken van Van de Woestijne (*De bestendige aanwezigheid*) en Van Ostaijen (*Tussen vuur en water*). De eerste bundel, *Oefentocht in het luchtledige* (1933), bevat prozaschetsen die minder zijn gericht op uiterlijke actiefeiten dan op scherpe preciesheid in de weergave van emoties en herinneringsbeelden van een over zijn kinderjaren vertellende ik-figuur, die zich

erfelijk belast weet met een bijna masochistisch beleefd, afmattend verbeeldingsleven. Gilliams zelf noemde deze bundel een `voorstudie' tot zijn hoofdwerk *Elias of het gevecht met de nachtegalen* (1936, 1943[2]), waarin zijn introspectie wordt voortgezet in een originele prozacompositie, die in haar definitieve versie (een in de vorm van een afgerond `verhaal' ingekaderde eerste druk van 1936 werd door de schrijver verworpen) bestaat uit `Melodische verschuivingen' van suggestief verbeelde verhaalmotieven en zelfanalyses. Een chronologisch geordende inhoudsabstractie leert dat de uiterlijke verhaalstof bestaat uit gebeurtenissen die plaatsvinden in één levensjaar van een twaalfjarige jongen die, merendeels tussen volwassenen, op een geïsoleerd landgoed woont. Die gebeurtenissen zijn echter slechts aanhakingspunten voor niet aan bepaalde tijdstippen gebonden innerlijke belevenissen die voor de in de tegenwoordige tijd vertel-

lende, of liever, hardop denkende ik-figuur van veel groter belang zijn dan de zichtbare werkelijkheid van alledag. De compositie, die op de klassieke sonatevorm is geïnspireerd, bestaat uit 38 fragmenten, die zijn verdeeld over zeven hoofdstukken; belangrijke thema's zijn: eenzaamheid, vergankelijkheid, droom en werkelijkheid, isolement en gemeenschap, vrijheid en gebondenheid. De artistieke natuur wiens innerlijk als kind wordt verbeeld in *Elias*, herkent de lezer als volwassene in *Winter te Antwerpen* (1953), waar hij rechtstreeks schrijvend in de tekst aanwezig is. De `gebeurtenis' beslaat nu niet langer een chronologisch af te bakenen periode, maar doet zich voor als een peinzende wandeling van de zojuist uit het ziekenhuis ontslagen verteller. Een nieuw thema in dit werk is de ontluikende liefde, waarbij de lezer geneigd is de geliefde (= de verpleegster die de verteller in zijn ziekte bijstond en a.h.w. zijn gestorven moeder vervangt) in verband te brengen met de Maria-figuur uit Gilliams' latere gedichten.

Het essayistisch proza van Maurice Gilliams bestaat uit overwegingen betreffende eigen leven en werk, en uit aantekeningen en grotere essays over schrijvers en beeldende kunstenaars: het verscheen zowel in de vorm van gebundelde dagboekbladen (bijv. *De man voor het venster*, 1943) als in afzonderlijke studies (bijv. *Een bezoek aan het prinsengraf. Essay over de dichter Paul van Ostaijen*, 1952). Ook dit werk doet Gilliams kennen als een kunstenaar voor wie het kunstenaarschap de enige en onvoorwaardelijke inzet van zijn menselijk bestaan betekent, dat hem dwingt tot het nastreven van de hoogste perfectie in de `objectieve weergave(n) van zeer subjectieve toestand(en)'. In zijn beschouwingen over het werk van anderen tracht hij min of meer suggererenderwijze de kern (= `de idee') van hun artistieke (= menselijke) persoonlijkheid te benaderen. Hij gaat daarbij uit van een werk dat deze `idee' a.h.w. in nuce bevat, en werkt - evenals in zijn verbeeldend proza - met retarderingen in de compositie, zodat een thematische (`muzikale') structuur ontstaat, die hij zelf aanduidt als `de kunst van de fuga'.

In 1980 ontving Gilliams de Grote Prijs van de Nederlandse Letteren.

Literatuur:

P. de Vree, `M.G.', in *Ontmoetingen* (1964); P.H. Dubois, *M.G.* (1966); F. vander Loo, *Proeve van bibliografie van en over de dichter M.G.* (1976), met aanv. van H. van Assche in *Spiegel der Lett.*, 19, 1 (1977); *Dietsche Warande & Belfort*, 74, 2 (1974), M.G.-nummer; P.H. Dubois, in *De verleiding van Gogol* (1976); E. van Itterbeek, in *Ons Erfdeel*, 21, 2 (1978); H. Bousset, in *Roman en onderwijs* (Werkgroep Ufsal-Docebo, 1979); M.J.G. de Jong, in *De verlossing van Venus* (1979); Idem, in *Maatstaf*, 28, 10 (1980); Idem, in *Kreatief*, 14 (1980); P.H. Dubois, in *Ons Erfdeel* 23, 4 (1980); *Dimensie*, 5 (1981), M.G.-nummer; *Raster*, 19 (1980), M.G.-nummer; L. Adriaens, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1983).

[M.J.G. de Jong]

Gils, Gust

Eig. August, Vlaams dichter en prozaschrijver (Antwerpen 20.8.1924). Redacteur van avant-gardistische tijdschriften als *Gard Sivik* en *Podium*. Zijn poëzie draagt aanvankelijk een absurd, fantaisistisch karakter, maar wendt zich gaandeweg steeds meer tot de gruwels en curiositeiten van de werkelijkheid. Nog meer dan in zijn bondige poëzie blijkt zijn zin voor het ongerijmde in zijn bundels `paraproza', waarin alledaagse situaties ontregeld en op zijn kop gezet worden: *Verbanningen* (1964), *De röntgenziekte* (1966), *Dank voor de blijdschap* (1977), *Binnenwaartse buitenstaanders* (1978), *Geest in opdracht* (1980), samen paraproza in vijf delen.

Voor zijn werk ontving hij al in 1966 de Van der Hoogtprijs en in 1960 de Dirk Martensprijs. Sindsdien is de kwaliteit zeker toegenomen, hoewel de stroom van publikaties het verrassingseffect van zijn absurdisme niet ten goede komt.

Werken:

Ziehier een dame (1957), p.; *Met de noorderzon op stok* (1960), pr.; *Gewapend oog* (1962), p.; *Drie partituren* (1962), p.; *Levend voorwerp* (1969), p.; *Afschuwelijke roze yogurtman* (1972), p.; *Zevenmaal zeven haikoes. Pseudojapanse verzen* (1975); *Een handvol ingewanden* (1977), p.; *Sneldrogende poëzie* (1978), p.; *Onzachte landing* (1979), p.; *Integendelen* (1979), pr.; *Uniek onkruid* (1982), p.; *Het weeë gebeente* (1982), pr.; *Een vingerknip* (1983), p.

Literatuur:

De Vlaamse Gids (1974), G.G.-nummer; H. Bousset, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1982).

[R. Bloem]

Glazemaker, Jan Hendrik

Noordnederlands vertaler die in hoge mate bijgedragen heeft aan de consolidatie van het Nederlands (ca 1620-ca 1682). Zijn woordgebruik was rijk geschakeerd en zijn woordvondsten boden de natuurwetenschappen en de wijsbegeerte velerlei wetenschappelijke termen die nog tot in de 18de eeuw veelvuldig gebruikt werden. Bekend is hij gebleven als de vertaler van het filosofische werk van Descartes. Vanuit zijn doopsgezinde achtergrond, waar met

grote aandacht de nieuwe wijsbegeerte werd gevolgd, valt zijn geringe interesse in het vertalen van poëzie te begrijpen. Zijn eerste vertaling verscheen in 1643 *De deugdelijke vrou*, een bundel verhalen bedoeld als handleiding voor jonge vrouwen. Van zijn hand verschenen de volgende vertalingen: Joh. Barclai, *D'Argenis* (1643); *Toonneel der werreltsche veranderingen* (1645); Nikolous Coeffeteau, *Romanische historien* (1649); D. Erasmus, *Onderwijs tot de ware godgeleertheit* (1651); Homerus, *De Iliaden* (1654); van Descartes, *Redenering om 't beleed, om zijn reden wel te beleiden ende waarheit in de wetenschappen te zoeken* (1656), *Meditationes de prima philosophia: of bedenkingen van d'eerste wijsbegeerte* (1656-1657), *Principia philosophiae: of beginselen der wijsbegeerte* (1657), *Proeven der wijsbegeerte* (1659); en de brieven van Descartes in drie delen. Verder vertaalde hij nog werken van Seneca, Lipsius, Spinoza, Marco Polo e.a. In 1668 verscheen zijn vertaling van de `onvertaalbaar' geachte roman van J. Lily, *Euphues or the anatomy of wit* als *De vermaakelijke Historie, Zee- en Land-Reyze van Euphues*.

Literatuur:

G.G. Ellerbroek, `De 17de eeuwse vertaler G.', in *Levende Talen* (1958); C.L. Thyssen-Schoute, in *Uit de Republiek der Letteren* (1967); F. Akkerman, in *Studies in the Posthumous works of Spinoza* (1980); *Glazemaker 1682-1982, catalogus Universiteitsbibliotheek Amsterdam* (1982).

[P.M.M. Kroone]

Gloriant

Een van de zgn. abele spelen, de vier wereldlijke toneelstukken uit de 14de eeuw, anoniem overgeleverd in het handschrift-Van Hulthem.

Hoewel een groot aantal motieven, als bijv. de aanvankelijke ruimtelijke afstand tussen de geliefden, een bemiddelend portret, een familievete, de tegenstelling tussen de christelijke en de islamitische wereld, het gevangennemen van de geliefden e.d. in de ridderepiek terug te vinden is, is men er tot nog toe niet in geslaagd een bron voor dit verhaal te ontdekken. Wat de naamgeving betreft, is er nochtans opvallende overeenkomst met het Oudfranse `Baudouin de Sebourc'.

Hoofdthema van *Gloriant*, zoals in de proloog aangegeven, is dat trots en grootspraak uit den boze zijn en met name door `vrouwe Venus' kunnen worden afgestraft. Daarnaast bepalen nog andere elementen van de hoofse gedragscode en de spanning tussen christendom en islam grotendeels de ideologische sfeer van het stuk. Zie ook Abele spelen.

Uitgaven:

R. Roemans en H. van Assche, *Een abel spel van Gloriant* (1970[2]); G. Stellinga, *Het abel spel `Gloriant van Bruuyswijc' en de sotternie `De Buskenblazer' na volgende* (1976).

Literatuur:

Zie de bibliografieën in de hierboven vermelde uitgaven; J. Notermans, `Mohammedaanse elementen in twee abele spelen: Esmoreit en Gloriant', in *Belgisch tijdschr. voor filologie en geschiedenis*, 51 (1973); A.M. Duinhoven, `Tekstreconstructie een abel spel', in *Spiegel der Letteren*, 19 (1977); Idem, `Over Gloriant van Brunswijc en Florentine van Abelant', in M.M.H. Bax (ed.), *Wie veel leest heeft veel te verantwoorden* (1980).

[J. Reynaert]

Goes, Frank van der

Eig. Franc, Nederlands essayist (Amsterdam 13.2.1859-Laren 5.6.1939). Was met zijn vriend Jacques Perk leerling van W. Doorenbos op de hbs in zijn geboortestad. Hoewel werkzaam als effectenmakelaar toonde hij reeds vroeg belangstelling voor letteren en toneel. Nam in 1881 het initiatief tot oprichting van het letterkundig genootschap Flanor en deed met W.A. Paap veel praktisch werk voor de oprichting van *De Nieuwe Gids*. In *De Amsterdammer* verzorgde hij toneelkritieken. In 1881 en 1885 was hij secretaris van de comités ter voorbereiding van de eeuwfeesten van Bredero en Hooft. Enkele jaren later werd hij leraar aan de toneelschool. Kreeg belangstelling voor politiek, waarover hij in *De Nieuwe Gids* schreef onder ps. Ph. Hack van Outheusden. Was radicaal-liberaal, maar neigde steeds sterker tot het socialisme en nam het in 1886 op voor de wegens majesteitsschennis tot gevangenisstraf veroordeelde Domela Nieuwenhuis in een brochure *Majesteits-schennis*. Dit was aanleiding om hem van de beurs te dringen, wat er ten slotte toe heeft geleid, dat hij zijn zaken moest beëindigen.

In 1891 schreef hij zijn essay tegen Van Deyssel in *De Nieuwe Gids: Over socialistische aesthetiek*. Ook aan *De Kroniek* werkte hij later regelmatig mee. In 1894 was hij een der oprichters van de sdap en in 1896 mede-oprichter van *De nieuwe Tijd*; later redacteur van *Het Volk* (1912-1925). Zijn politieke loopbaan was zeer bewogen. Op letterkundig gebied publiceerde hij betrekkelijk weinig, maar belangrijke en uitstekend geschreven essays, met name *Dr Swart Abrahamsz over Multatuli* (1888) en *Bellamy `Looking Backward'*, vertaald onder de titel *Het jaar 2000* (1890).

Uitgaven:

Verzamelde opstellen (1898); *Litteraire herinneringen uit den Nieuwe-Gids-tijd* (1931); *Uit het werk van F.v.d.G.* (1939), met voorw. van H. Roland Holst; *Journalistiek werk uit de jaren 1933/1938* (1940), met voorw. van M. van der Goes-Koens.

Literatuur:

Is. Querido, *Studiën over tijdgenooten* (1899); A. Verwey, `Een persoonlijk woord', in *Alg. Handelsblad* (1934); G. Stuiveling, `F.v.d.G. als essayist', in *Rekenschap* (1941); IJ. Botke, `F.v.d.G.', in *Jaarboek voor het democr. socialisme*, 1 (1979), met bibl. door F. Cohen.

[G.H. 's-Gravesande en red.]

Goeverneur, J.J.A.

Eig. Johan Jacob Anthonij, Nederlands dichter en prozaschrijver (Hoevelaken 14.2.1809-Groningen 18.3.1889). Was een van de eersten die bewust voor kinderen schreef. Hij brak met de al te nadrukkelijke moraal en braafheid, bracht humor en meer spanning in zijn werk. Naast gedichten en boeken voor kinderen verdienen zijn bewerkingen en vertalingen van buitenlandse klassieken, bijv. *Robinson Crusoë* (1871) en *Sprookjes* van Andersen (1882), speciale aandacht. Hij verwierf de meeste bekendheid met zijn voor kinderen gekuiste vertaling van *Reizen en avonturen van mijnheer Prikkebeen* (1858, 1980[26]), naar de Duitse bewerking van J. Kell met illustraties van R. Töpffer. Voorts redigeerde hij 37 jaar lang het tijdschrift *De Huisvriend* (1843-1879).

Werken:

Gedichten en rijmen (1836); *Verstrooide rijmen* (1850); *Wijs en dwaas* (1860); *Rijm en onrijm voor kinderen* (1869); *Kinderpoëzie* (1875); *De Keesiade* (1878); *Dichtwerken*, 2 dln. 1889.

Uitgave:

De Keesiade (1980), met inl. van R. Chamuleau.

Literatuur:

F.K.H. Kossmann, *Rudolphe Töpffer, de vader van Mr. Cryptogame* (1946); A. Visser, `Jan de Rijmer', in *Leven van de pen* (1965); D.L. Daalder, *Wormcruyt met suycker* (1976[2]); J. Blokker, `Jan de Rijmer slaat andermaal toe', in *Het eeuwige examen* (1977); G. Komrij, `Rodolphe Töpffer (1799-1846)', in *Talent* (1979); A. Korteweg, `G. en Van Zeggelen: twee collega-humoristen', in *Bzzlletin*, 7 (1978-1979); Idem, `Dichter om den brode: J.J.A.G. (1809-1889)', in *De Tweede Ronde*, 2 (1981).

[J.D. Venis-de Jager]

Gogh-Kaulbach, Anna Maria van

Nederlandse romanschrijfster (Velsen 31.12.1869-Haarlem 28.1.1960). Behoort tot de groep vlot schrijvende en veel gelezen vrouwelijke auteurs van na 1880. Debuteerde onder ps. Wilhelmina Reynbach met *Albert Overberg* (1896). Haar eerste werken (*Rika*, 1905; *Moeder*, 1909) liggen nog in de lijn van het naturalisme en bevatten sociale kritiek. Hoofdthema's zijn moederschap en huwelijksleven, later ook de problemen van de opgroeiende jeugd. Schreef ook toneelwerk en kinderboeken.

Werken:

Jet Lie (1918); *De hooge toren* (1920); *Op den drempel vol geheim* (1922); *Vergeef ons onze schuld* (1924); *Het brandend hart* (1927); *De groote vijand* (1928); *Durf te leven* (1928), t.; *Zie, hier ben ik* (1929), t.; *Menschen in het huwelijk* (1931); *De broeders* (1951).

Literatuur:

F. Netscher, *A. v. G.-K.* (1904); J. Querido, in *Muziek, tooneel en literatuur* (1908); A. Romein-Verschoor, *De Nederl. romanschrijfster na 1880* (1938); M. Schmitz, `A. v. G.-K.', in *Jaarb. Mij Nederl. Lett. 1961-1962* (1962); M. Kyrova e.a., in *Vrouwen op de bres* (1980).

[W. Gobbers]

Gomperts, Hans Albert

Eig. Henri Albert, Nederlands dichter, criticus en essayist (Amsterdam 26.12.1915). Was redacteur van *Libertinage* (1948) en *De Vrije Bladen* (1949); nadien toneelredacteur bij *Het Parool*. Van 1965 tot 1981 buitengewoon hoogleraar moderne Nederlandse letterkunde te Leiden. Debuteerde in *De Vrije Bladen* (nr. 8, 1939) met intellectualistische, soms speelse en zwierige poëzie (*Dingtaal*). Trok sindsdien meer de aandacht als scherpzinnig en puntig essayist, vooral met zijn bekroonde *Jagen om te leven* (1949; Dr. Wijnaendts Franckenprijs, 1953), waarin hij zich als leerling van Ter Braak en Du Perron manifesteerde en tegenover negativisme en levensonlust een nieuwe, vrijzinnige en op het aardse leven gerichte moraal probeerde te stellen.

Met de bundel *De schok der herkenning* (1959), waarin hij de vertekening naging van het beeld van de meester in het werk van de door hem beïnvloede discipel (bijv. Multatuli-Du Perron, Nietzsche-Ter Braak), betrad hij meer uitgesproken het domein van de literatuurbeschouwing. In zijn Leidse intreerede, *De twee wegen van de kritiek* (1966), koos Gomperts consequent voor een personalistische benadering van het kunstwerk, tégen het onpersoonlijke formalisme en structuralisme van de Merlyners in; later zou hij zich eveneens keren tegen de `dehumanisering' van een neopositivistisch en formalistisch geïnspireerde literatuurwetenschap en daartegenover de `verstehende' hermeneutiek van Dilthey en Gadamer verdedigen (*Grandeur en misère van de literatuurwetenschap*, 1979). Gomperts had ook een belangrijk aandeel in de uitgave van Du Perrons verzameld werk en briefwisseling.

Werken:

`Catastrofe der scholastiek', in *Vrije Bladen*, 17, 2 (1940), essay; *Van verlies en dood*

(1946), p.; *De geheime tuin* (1963), essays; *De eend op zolder en Wachten op niets* (1970), toneelkrit.; *Arthur van Schendel* (1976, *Schrijversprentenboek*); *Intenties*, i en ii (1981), essays.

Literatuur:

H. Marsman (1939), in *Verzameld Werk* (1972[3]); E. Hoornik, in *Tafelronde* (1940); W.F. Hermans, `Mandarijnen op zwavelzuur', in *Podium*, x (1955); L. Ross en T. Haan, in *De Nieuwe Stem*, xix (1964); H. Kaleis, `G., de rede en het geluk', in *Tirade*, ix (1965); J.J. Oversteegen en H.U. Jessurun d'Oliveira, in *Merlyn*, iv (1966); M.J.G. de Jong, `Goochelen met reputaties', in *Fliereſluiters Apostel* (1970); M. Rutten, `De derde weg van de kritiek', in *Spiegel der Lett.*, xiii (1970-1971); E. Francken e.a. (ed.), *Voor H.A.G. bij zijn 65ste verjaardag* (1980); *Meta*, 16 (1981), G.-nummer.

[W. Gobbers]

Gorter, Herman

Nederlands dichter (Wormerveer 26.11.1864-Sint-Joost-Ten-Node, Brussel, 15.9.1927). Zoon van Simon Gorter. In 1870 verhuisde het gezin Gorter naar Amsterdam, waar de moeder na de dood van haar man zorgde voor een voortreffelijke opvoeding. Hoewel Herman eerst neigde naar theologie, begon hij in 1883 klassieke talen te studeren. Raakte bevriend met andere begaafde jongeren, zoals Alphons Diepenbrock, Aegidius Timmerman en Willem Kloos. Uit archiefstukken van het dispuut Unica blijkt, hoe groot de invloed van zijn vader, van Multatuli, en ook van de Tachtigers op hem is geweest. In 1889 promoveerde hij op *De interpretatione Aeschyli metaphorarum*.

Van zijn vroegste werk bleven een reeks sonnetten en een episch-lyrisch fragment *Lucifer* in hs. bewaard. Deze teksten, ontstaan in 1885-1886, tonen hoe zeer bij Gorter erotiek en poëzie waren verbonden; het Lucifermotief heeft niets met Vondel gemeen, het is een vrije mythische verbeelding van Gorters zelfbevrijding van de autoritaire vaderfiguur en uit de dwang van het verleden. Volgens het hs. heeft Gorter zijn *Mei* tussen 18 april 1887 en 15 november 1888 geschreven, maar later gaf hij als datering: 1886-1889. Gorter debuteerde in *De Nieuwe Gids* van februari 1889 met de `eerste zang'. Reeds in de volgende maand verscheen het gedicht in druk. Het maakte hem tot de grootste dichter van zijn generatie, al hadden enkele oudere letterkundigen bezwaar tegen het vrijmoedig woordgebruik en de wat duistere strekking.

Mei is het hoogtepunt van de poëzie der Tachtigers, waarvan het alle aspecten in volmaaktheid samenvat: persoonlijk ritme, eigen beeldspraak, sterke emotie, vrije verbeelding, natuurliefde, melancholie en erotiek. Maar bovendien overtreft het episch-lyrische gedicht door de algemene idee het meer incidentele werk van andere dichters. De symboliek is beïnvloed door het werk van Keats.

Inmiddels had hij in *De Nieuwe Gids* ook enige korte gedichten gepubliceerd. In oktober 1890 verscheen de bundel *Verzen*, later veelal aangeduid als `sensitief', en

door Van Deyssel met geestdrift beoordeeld. Het bijzondere gebruik van woord- en zinsvormen, de gewaagde neologismen, de consequente poging om indrukken onmiddellijk in klankschildering weer te geven, maken deze bundel niet alleen tot `de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie' (Kloos), maar tot een hoogtepunt van het impressionisme en tevens tot een beginpunt van het symbolisme.

Gorter ging niet voort op deze weg; hij zocht strenger zelfbeheersing, verdiepte zich in de wijsbegeerte van Spinoza, wiens *Ethica* hij vertaalde (1895). In 1897 bracht hij zijn *Verzen* en talrijke nieuwe gedichten bijeen onder de titel *De school der poëzie*. In 1897 sloot Gorter zich tegelijk met Henriëtte Roland Holst aan bij de door Troelstra e.a. in 1894 opgerichte sdap. Beiden kwamen met Frank van der Goes in de redactie van het maandblad *De Nieuwe Tijd*, en wijdden zich aan marxistische studie en propaganda. Voor Gorter betekende het socialisme een maatschappijvernieuwing welke de poëzie zou bevrijden van haar burgerlijke beperkingen en weer opvoeren tot de hoogte der klassieken. In een paar befaamd geworden essays, gepubliceerd in *De Nieuwe Tijd*, verwierp hij de schoonheidsopvatting van de Tachtigers, voor wie hij overigens bewondering en sympathie bleef voelen. Hij beschouwde zichzelf als een voorloper, geroepen om de Nederlandse poëzie te doen stijgen tot de grootheid van de socialistische idee. De bundel *Verzen* (1903) getuigt van deze inspiratie en van het geluksgevoel waarmee zijn liefde voor Ada Prins hem vervulde. Maar dit was te individueel, hij wilde de cultuurwending die zich in het proletariaat voltrok dichterlijk verbeelden en achtte episch werk daartoe het meest geschikt.

Een klein heldendicht (1906) is Gorters verbeelding van de proletarische groei naar een socialistische overtuiging. Het was zijn

laatste werk uit de sociaal-democratische periode, want in 1909 kwam op het congres te Deventer de breuk. Gorter behoorde tot de oprichters van een nieuwe, links-marxistische partij sdp, die politiek maar weinig invloed kreeg. Het feit dat Henriëtte Roland Holst hem niet volgde, bracht in hun vriendschap een zekere verkoeling teweeg. Gorters tweede epische gedicht, *Pan* (1912), is een poging om de marxistische visie van de bevrijding van de mens tot uiting te brengen; het erotische motief erin is mede geïnspireerd door zijn liefde voor Jenne Clinge Doorenbos. De verscherping van de internationale situatie, met name het uitbreken van wo i, heeft hem ertoe gebracht *Pan* geheel om te werken, zodat het aandoet als een nieuw werk, dat in vergelijking met de eerdere versie strakker van bouw is.

Gorter werkte, veelal in eenzaamheid, in Bergen (Noord-Holland). In 1916 bracht hij ook zijn lyrische poëzie in een voor hem definitieve editie bijeen. De bundels *Verzen* (1890), *De school der poëzie* (1897) en *Verzen* (1903) waren reeds in 1905 in herziene vorm gedrukt in drie bundels *De school der poëzie*, in 1916, opnieuw herzien, werden ze tezamen met *Een klein heldendicht* herdrukt als twee delen *Verzen*. De nagenoeg ongewijzigde herdruk daarvan (1925) heet echter weer *De school der poëzie*.

Uitgeput door het werken aan *Pan* (1916) ging Gorter in 1917, na de dood van zijn vrouw, met doktersattest naar Zwitserland. Daar kreeg hij contact met revolutionaire Russische ballingen, en na oktober 1917 ook met vertegenwoordigers van het nieuwe Russische bewind. Gorter was ervan overtuigd dat de communistische revolutie zou overslaan naar Midden- en West-Europa; de gebeurtenissen van november 1918 schenen hem gelijk te geven. De moord op zijn vrienden Karl Liebknecht en Rosa Luxemburg schokte hem diep. Hij achtte Lenins politiek ten opzichte van het Westen in stijgende mate onjuist. In het najaar van 1920 ging Gorter naar Rusland en debatteerde met Lenin over de gewenste revolutionaire tactiek. Hij kon de leiders evenwel niet overtuigen, en verliet in 1921 de communistische partij. In een kleine groep, de kap, pleitte hij voor de `arbeidersraden' als grondslag van een komende vrije socialistische maatschappij.

Intussen had Gorter zowel zijn dichterlijke als zijn cultuurhistorische arbeid hervat. Hij schreef tientallen liedjes, waarvan drie bundels privé werden gedrukt in slechts enkele exemplaren; daarnaast ontwierp hij een aantal reeksen. Hij bestudeerde het verband tussen maatschappij en dichterschap, naar aanleiding van de grote dichters uit de wereldliteratuur als Homerus, Vergilius, Dante, Shakespeare en Goethe. Een deel van de gedichten ontstond in Zwitserland, waar hij om gezondheidsredenen herhaaldelijk verbleef. Op een terugreis werd hij in de trein door een hartaanval getroffen.

Uit zijn nalatenschap werden door Jenne Clinge Doorenbos en zijn vriend Anton Pannekoek de bundels *Verzen*, 2 dln. (1928), *Liedjes*, 3 dln. (1927), *In memoriam* (1927), *De arbeidersraad* (1927) en *Sonnetten* (1934) gepubliceerd, alsook de studie *De groote dichters* (1935).

Uitgaven:

G. Stuiveling (ed.), *H.G. kenteringssonnetten* (1946); J. Clinge Doorenbos en G. Stuiveling (ed.), *Verzamelde werken*, 8 dln. (1948-1952); G. Stuiveling, *De dag gaat*

open als een gouden roos (1956, 1977[2]), met inl.; Idem, *Mei* (1956), met inl.; Idem, *Twintig gedichten in handschrift* (1964); Idem en E. Endt (ed.), *Verzamelde lyriek tot 1905* (1966, 1977[2]); E. Endt (ed.), *Verzen (1890)* (1977, 1978[2]); *Pan* (1979), met een voorw. van D. Verhaar; *Bij den dood van A.W.* (1982).

Literatuur:

F. van Eeden, *Studies*, dl. 1 (1890); L. van Deyssel, *Verz. opstellen*, 3 (1894-1912); W. Kloos, *Veertien jaar literatuurgeschiedenis* (1896); R.A. Hugenholtz, *G.'s Mei* (1904); F. Coenen, *Studiën van de tachtiger beweging* (1924); G. Dekker, *Die invloed van Keats en Shelley in Nederland gedurende die negentiende eeuw* (1926); W. van Ravesteijn, *H.G., de dichter van Pan* (1928); A. Donker, *De episode van de vernieuwing van onze poëzie* (1929); H. Roland Holst, *H.G.* (1933, 1975[2]); G. Stuiveling, *Versbouw en ritme in de tijd van '80* (1934); J.C. Brandt Corstius, *H.G., de mens en dichter* (1934); T.J. Langeveld-Bakker, *H.G.s dichterlijke ontwikkeling in Mei, Verzen en eerste sonnetten* (1934); H. Marsman, *H.G.* (1937); G. Stuiveling, `H.G., de onbekende', in *Rekenschap* (1941); W.E.G. Louw, *Die invloed van G. op Leopold* (1942); R. Antonissen, *H.G. en H. Roland Holst* (1946, 1979[2]), met bibl.; A. Mussche, *H.G. de weinig bekende* (1946, 1953[2]); J.C. Brandt Corstius, *Duel om het dichterschap* (1946); J. de Kadt, *H.G.: neen en ja* (1947); J. Clinge Doorenbos, *Wisselend getij* (1964); E. Endt, *H.G. documentatie over de jaren 1864 tot en met 1897* (1964); G. Borgers e.a., *H.G.* (1966); H. de Liagre Böhl, *H.G. Zijn politieke activiteiten van 1909 tot 1920 in de opkomende kommunistische beweging in Nederland* (1973); H. Huyghe, *Mei van H.G.: gewikt en gewogen* (1974); G. Stuiveling e.a., *Acht over G.* (1978); J. Groot, *Nieuwe muziek* (1980); J.C. Brandt Corstius, *De dichter H.G.* (1981).

[G. Stuiveling]

Gorter, Simon

Nederlands predikant en letterkundige (Warns 11.12.1838-Rhenen 5.6.1871). Als zoon van een doopsgezinde predikant ging hij theologie studeren te Amsterdam. Al in zijn studententijd (1856-1861) toonde hij belangstelling voor schilderkunst en literatuur. Hij werd eerst predikant bij de doopsgezinde gemeente te Aalsmeer (1861-1863), daarna te Wormerveer (1863-1869). De tuberculose, al in de studietijd gebleken, dwong hem in het buitenland genezing te zoeken; met zijn gezin verbleef hij van december 1864-april 1866 te Arcachon. In juni 1867 verschenen in *De Gids* de bekende, naar stijl en sfeer voortreffelijke reisbrieven, getiteld `Arcachon'. De verdere artikelen in *De Gids* zijn voornamelijk kritisch. Opmerkelijk is ook een bijdrage aan de *Volksalamanak voor 1870*: `Over Beeldspraak', een essay met zeer moderne stilistische strekking, gericht tegen de retoriek. Op oudejaar 1869 legde Gorter om gezondheidsredenen het ambt van predikant neer; kort daarna vertrok hij naar Amsterdam, waar hij hoofdredacteur was geworden van de pas opgerichte krant *Het Nieuws van den Dag*. Ook zijn hoofdartikelen daarin, vaak in zijn ziekenkamer geschreven, getuigen van zijn begaafdheid.

Uitgaven:

J.G. de Hoop Scheffer (ed.), *`Ik geloof, daarom spreek ik'* (1871); Idem, *Letterkundige studiën* (1871); H. de Veer (ed.), *Een jaar levens voor de dagbladpers*, 2 dln. (1872, 1896[2]., o.d.t. *Een keurbundel*); *Het verband tusschen godsdienst en zedelijkheid* (1892); G. Stuiveling (ed.), *Brieven* (1940), met inl.; C. Eggink, J.C. Bloem en A.L. Sötemann (ed.), *Proza* (1954), met inl.

Literatuur:

J. de Vries, `Leven- en karakterschets van S.G.', in *Levensberichten der afgestorvene medeleden van de Maatsch. der Nederl. Letterk. 1872* (1872); Cd. Busken Huet, `S.G. 1838-1871 ter gedachtenis', in *Litt. Fant. en Krit.*, dl. 4 (z.j.); G. Stuiveling, `S.G. een verloren kans', in *Rekenschap* (1947[2]).

[G. Stuiveling en D. Welsink]

Gossaert, Geerten

Ps. van Frederik Carel Gerretson, Nederlands dichter en essayist (Kralingen 9.2.1884-Utrecht 27.10.1958). Werkte tot zijn 16de jaar bij zijn vader in de verfhandel; leerde zichzelf Latijn en Grieks; sinds 1908 studie te Brussel en Londen; 1917 promotie `summa cum laude' te Heidelberg; 1925 bijzonder hoogleraar in de geschiedenis van Nederlands-Indië, vergelijkende koloniale geschiedenis en volkenkunde van Nederlands-Indië; vanaf 1938 tevens buitengewoon hoogleraar in

de constitutionele geschiedenis van het koninkrijk. Betoonde zich als Eerste Kamerlid voor de chu een fel nationalist. Was redacteur van *Ons Tijdschrift* (1911-1914), *Dietsche Stemmen* (1915-1917) en *Leiding* (1930-1931, met P.N. van Eyck en P. Geyl). In 1950 ontving hij de Constantijn Huygensprijs voor zijn gehele werk.

Zijn ontwikkeling was kort maar stormachtig. Opgevoed in de geest van het Réveil, legde hij in 1906 zijn geloofsbelijdenis af in de Nederlands Hervormde Kerk. Zijn scherp intellect bracht hem in een geestelijke crisis, die hij in Mexico trachtte te boven te komen. Bij zijn terugkeer was hij `gevormd', al bleef het innerlijk conflict merkbaar in de spanningen waarvan zowel zijn verzen als zijn essays getuigen. De belangrijkste polariteit was die tussen de scepsis van zijn verstand en het verlossingsgeloof van zijn gemoed. Met Van Eyck verbond hem de overtuiging der individuele religieuze ervaring, maar anders dan zijn vriend meende hij, dat deze niet in algemeen geldende begrippen te formuleren is. De nadruk viel dermate op het persoonlijke, dat Gossaert in zijn pogingen tot aansluiting bij de traditie tegelijk extreem-individualistische neigingen vertoont.

Zijn enige dichtbundel, *Experimenten* (1911), werd samengesteld door Van Eyck. Niet alleen het pseudoniem, maar ook de a-chronologische volgorde moest de dichter beschermen tegen de nieuwsgierigheid van het `gemeen'. Zijn titel ontleent de bundel aan de `experimenten' in de verstechniek, die door Gossaert en zijn generatiegenoten tegenover de Tachtigers werd beklemtoond. Vooral in de spanning tussen metrum en ritme komt de conflictsituatie tot uitdrukking. In elk vers afzonderlijk betreft zij vooral een tegenstrijdigheid in het gemoed; een getrokken worden door de zinnelijke schoonheid der aarde én een huivering voor `'s Levens heerlijkheid', omdat zij afleidt van de wezenlijke bestemming. Twee mogelijkheden tot duurzame bevrediging dienen zich aan: de jeugd met het ouderhuis, waarheen `De Verloren Zoon' terugkeert, en God `de Bron van (zijn) Verlangen'. In feite vallen ze samen, want het vaderhuis heeft hier een dubbele betekenis.

De 22 gedichten die aan de elfde druk van 1949 werden toegevoegd veranderen het beeld evenmin als de weglating van twee andere die alleen in de zevende druk voor-

kwamen. Gossaerts zwijgen verklaarde hij zelf uit de wil zich niet als dichter te overleven. De weliswaar hartstochtelijke, maar in wezen statische structuur van zijn dichterschap zal daartoe ook bijgedragen hebben. In de *Essays* (1947), behalve *Bij Vondels graf*, alle daterend uit de Brusselse tijd (1908-1912), meet Gossaert zich met de daarin behandelde figuren en problemen, zodat zij evenveel trekken van hemzelf als van de beschreven dichters verhelderen. In dit opzicht bijzonder belangrijk zijn de opstellen over Bilderdijk en Swinburne. In het laatste verdedigt hij de befaamd geworden `bezielde retoriek': oude, aan 17de- en 19de-eeuwse schrijvers ontleende vormen die onder de pen van de dichter weer vol leven lopen. Zij bood hem tevens gelegenheid om de spanning tussen intellect en beleving zinvol te duiden als een bezield intellect.

Uitgaven:

G. Puchinger (ed.), *Verzameld werk van G. Gerretson*, dl. 1 (1973), dl. 4 (1976); *Experimenten* (1976[15]); P. van Hees en G. Puchinger, *Briefwisseling Gerretson-Geyl*, 5 dln. (3 dln. 1979 en 1980).

Literatuur:

G.H. 's-Gravesande, `G.G.', in *Sprekende schrijvers* (1935); C. Rijnsdorp, `G.', in *In drie Etappen* (z.j.); J.A. Rispens, `G.', in *Richtingen en figuren in de Nederl. Lett. ná 1880* (1938); Idem, `Dichterschap en vreemdelingschap', in *De Geest over de Wateren* (1950); F. Gericke, levensbericht, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk.* (1959-1960); J. de Gier, `G.G.', in *Cahiers voor chr. lit.* (1979); G. Puchinger, in *Ontmoetingen met literatoren* (1982); J. de Gier, *Stichtelijke en onstichtelijke experimenten* (1982); E. Henssen, *Gerretson en Indië* (1983), diss.

[H.A. Wage]

Graft, Guillaume van der

Ps. van Wilhelmus Barnard, Nederlands dichter en essayist (Rotterdam 15.8.1920). Studeerde Nederlandse letteren en theologie te Leiden en Utrecht en was daarna Nederlands Hervormd predikant te Hardenberg (Ov.), Nijmegen, Amsterdam, Rozendaal (Gld.) en Velp. Zijn literaire persoonlijkheid kwam tot ontwikkeling tijdens WO II toen de groepsvorming die de periode tussen de wereldoorlogen beheerste, geen rol meer speelde. Ook na 1945 stond hij aanvankelijk buiten de groep die in het tijdschrift *Ontmoeting* de traditie van het vooroorlogse *Opwaartsche Wegen* enigszins gewijzigd voortzette, al heeft hij er wel aan meegewerkt.

Hij was echter de centrale figuur van de dichterlijke vriendenkring die ontstond rond de nieuwe psalmberijming van de protestantse kerken. Deze kring, waartoe o.a. ook Ad den Besten, W.J. van der Molen, J.W. Schulte Nordholt en Jan Wit behoorden

en die zich heeft gemanifesteerd in de gemeenschappelijke bundel *Het landvolk* (1958), zette de lijn van Nijhoff - de auteur van *Awater, Het uur U* en *Het heilig hout* - op een eigen wijze voort. Barnards poëzie vertoont ook een zekere verwantschap met die van de, later opgetreden, `Vijftigers'. Hij staat min of meer tussen Nijhoff en de `experimentelen' in. Hoe persoonlijk zijn experiment met de woorden van de taal en het woord van de kerk, als dichter en als liturg, ook moge zijn, individualistisch is het zeker niet. Het functioneert in gemeenschap en gemeente.

Ook als essayist is Barnard een geïnspireerd en virtuoos bedienaar van het Woord en van de woorden. Zijn prozawerken *Tussen twee stoelen* (1960), *Lieve gemeente* (1962) en *Binnen de Tijd* (1965) tonen hem in zijn ontraditionele, 20ste-eeuwse tweeëenheid van theoloog en dichter. Belangrijk was ook zijn aandeel in de totstandkoming van het *Liedboek voor de Kerken* (1973). Zijn verdiensten als theoloog werden in 1966 bekroond met een Utrechts eredoctoraat; als dichter verwierf hij in 1974 de Van der Hoogtprijs.

Werken:

In exilio (1946), p.; *Achterstand* (1946), p.; *Poëzie in practijk* (1948); *Mythologisch* (1950), p.; *Landarbeid* (1951), p.; *De vijf maagden* (1953), lekespel; *Vogels en Vissen* (1954), p.; *Woorden van brood* (1956), p.; *De maan over het eiland* (1957), p.; *Een ladder tegen de maan* (1957), lekespel; *Het laatste kwartier* (1957), t.; *Het oude land* (1958), p.; *Gedichten* (1961); *De tale kanaäns, een leergang liederen* (1963); *Schijngestalten* (1963), verz. lekespelen; *Stem van een roepende* (1969), p.; *Na veertig* (1973), p.; *Op een stoel staan*, 3 dln. (1979, 1979, 1980), essays.

Uitgaven:

Een keuze uit zijn gedichten (1964); W. Barnard, *Oude en nieuwe gedichten* (1975); *Verzamelde gedichten*, 2 dln. (1982).

Literatuur:

A. den Besten, `Apropos de vrijheid', in *Wending*, 25 (1970); L.L. Bouwers, *W.B./G. van der G.* (1973); M. de Bie, `W.B. (G. van der G.)', in *Uitgelezen. Reakties op boeken* (1974); L.L. Bouwers, `Gewassen van het landvolk i', in *Radix*, 2 (1976); Idem, `Idem iii', in *Idem*, 4 (1978); P. Gillaerts, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980).

[K. Heeroma en red.]

Graftdijk, Thomas

Nederlands dichter en prozaschrijver (Amsterdam 14.6.1949). Studeerde economie te Amsterdam. Begon gedichten te publiceren in het tijdschrift *Tirade* en debuteerde

met de bundel *Lachend op de achterste rij* (1970), in ironiserende parlandostijl geschreven verzen. Was medeoprichter van

het tijdschrift *Soma*. In 1977 verscheen de bundel *Treurarbeid*, sombere en pathetische gedichten waarin het thema van het uitblijven van de menselijke vooruitgang een rol speelt. In 1981 verscheen zijn eerste bundel verhalen, *Positieve helden*, in een gecompliceerde en langademige stijl geschreven. Graftdijk trad op als vertaler van het werk van Canetti, Hesse en Rilke.

Literatuur:

A. Truyens, `Chaos en harmonie' in *De Gids*, 145 (1982).

[G.J. van Bork]

Grauls, Armand Willem

Vlaams dichter (Antwerpen 17.11.1889-ald. 5.1.1968). Een van de vele dichters in Vlaanderen voor wie het expressionisme een openbaring was; de sterke bewogenheid en de ethische grondslag bleven evenwel vreemd aan zijn poëzie, waarin de vormexperimenten van na WO I nooit helemaal zijn verwerkt. Hij verzorgde de eerste bloemlezing uit het werk der jongeren van na wo i: *Het jonge Vlaanderen* (1923).

Werken:

Uit stille dagen (1916); *In nieuwen dageraad* (1918); *Oostersche lyriek* (1919); *Zonnestralen* (1921); *Herfstalbum* (1922); *Het roode raam* (1925); *De blauwe vaas* (1927); *Cantabile* (1929); *Calando* (1932); *De terugtocht* (1933); *Arabische lyriek* (1937); *Nieuwe gedichten* (1939); `Cantabile', in *Poëtisch erfdeel der Nederlanden* (1964), bloeml.

Literatuur:

S. Vestdijk, in *De glanzende kiemcel* (1950); P. van Ostaijen, in *Verzameld werk*, 4 (1977^2).

[H. van Assche]

's-Gravesande, Goverdus Henricus

Nederlands dichter en literatuurhistoricus (Buitenzorg 18.1.1882-Bilthoven 2.7.1965). Publiceerde tot 1928 onder zijn eigenlijke naam: G.H. Pannekoek. Was jarenlang kunstredacteur bij *Het Vaderland*. Behalve enkele bundels gedichten die hem als een beminnelijk `minor poet' doen kennen, publiceerde hij studies over boeken en literatuur, biografieën en documentenverzamelingen, en stelde hij versch.

bibliografieën samen. Voor het maandblad *Den Gulden Winckel* nam hij omstreeks 1930 interviews met bekende letterkundigen af, waarvan een gedeelte in boekvorm verscheen (*Sprekende schrijvers* 1935). *Jonge most* (1937) is een bloemlezing uit de poëzie van de jaren dertig. Na WO II trokken zijn bronnenpublikaties over de geschiedenis van *De Nieuwe Gids* zeer de aandacht.

Werken:

Uit mijn leven (1911), p.; *Verzen* (1923); *De herleving van de Nederlandsche boekdrukkunst sedert 1910* (1925); *Nachtelijke vangst* (1937), p.; *E. du Perron* (1942, herz. uitg. 1947); *Verzen uit het ziekenhuis* (1943); *Journalistieke herinneringen* (1944); *Verzen van een eenzaam man* (1944); *Onze letterkunde in bezettingstijd* (1945, herz. uitg. 1946); *Het conflict tussen Willem Kloos en Frederik van Eeden (De quaestie `Lieven Nijland')* (1947); *Arthur van Schendel* (1949); *Nachtschade en kinkhorens* (1952), p.; *De geschiedenis van De Nieuwe Gids* (1955); *De geschiedenis van de Nieuwe Gids* (1961), supplement; *De geschiedenis van het tijdschrift Vlaanderen* (1962).

Uitgave:

F. Batten, *Vergeten en gebleven* (1982).

Literatuur:

W.J.C. Buitendijk, in *Op de keper beschouwd* (1951); E. du Perron, in *Verzameld werk* 6 (1958); F.E.A. Batten, levensbericht, in *Jaarb. Mij Nederl. Letterk. 1968-1969* (1970).

[G.W. Huygens]

Greshoff, Jan

Nederlands dichter, essayist en criticus (Nieuw Helvoet 15.12.1888-Kaapstad 19.3.1971). Begon in 1908 zijn loopbaan te 's-Gravenhage als journalist, woonde in versch. plaatsen en reisde veel. Vrijwel overal vormde hij literaire vriendenkringen. In 1923 werd hij hoofdredacteur van de *Nieuwe Arnhemsche Courant*, in 1927 dagbladcorrespondent te Brussel, vanwaar hij in 1939 naar Kaapstad vertrok. Na een kort verblijf in Nederlands-Indië woonde hij van 1943 tot 1945 te New York en na WO II weer te Kaapstad, vanwaar hij sinds 1947 zijn wekelijkse literaire kronieken voor *Het Vaderland* verzorgde.

Als vertegenwoordiger van de `generatie 1910' debuteerde hij met melancholieke, klassiek gebouwde verzen (*Aan den verlaten vijver*, 1909, en *Door mijn open venster...*, 1910), die o.m. invloed van Boutens en Karel van de Woestijne verrieden. In het midden van de jaren twintig onderging zijn poëzie een vernieuwing in meer

`aardse' richting: uit *Aardsch en hemelsch* (1926) spreekt een onmiskenbare levensaanvaarding, getemperd door het besef van tijdelijkheid en menselijk tekort. Een anti-burgerlijke houding spreekt uit rijmvaardige satires als het bekende `liefdesverklaring'. Zijn steeds verdergaande toepassing van het bijna ongegeneerde `gewone woord' leidde tot de suggestieve poésie parlante, die typerend zou worden voor het tijdschrift *Forum*, waaraan hij meewerkte (vgl. ook de poëzie van Du Perron en Vestdijk). Had succes met zijn verzamelbundel *Gedichten, 1907-1934* (1934), sedertdien vaak herdrukt en uitgebreid. Hoewel een littérature engagée tegen zijn beginselen indruiste, komt veel van zijn werk uit de jaren vóór WO II voort uit het tijdsgebeuren en zijn protest tegen het opdringend collectivisme. Zijn versoberde poëzie van na WO II

getuigt van zelfinkeer en pessimisme.

Even persoonlijk en spontaan is zijn essayistisch en kritisch proza, waaruit een voorkeur spreekt voor de spirituele Franse literatuur en voor Nederlandse geschriften die het stempel van persoonlijke echtheid dragen. Oppervlakkige grootheden van die tijd gaat hij op onbarmhartige wijze te lijf. Ondanks het journalistieke karakter zijn bundels als *Spijkers met koppen* (1931), *Voetzoekers* (1932) en *In alle ernst* (1938) nog zeer leesbaar. De bundel *Rebuten* (1936) bevat zeer geestige boutades.

Door het op schrift stellen van zijn herinneringen aan schrijvers, bracht hij hun werk weer onder de aandacht (bijv. *Volière*, 1956, en de verzamelbundel *Het boek der vriendschap*, 1950).

In vele bundeltjes aforismen (verzameld in *Nachtschade*, 1958) heeft hij op bondige wijze zijn zelfportret getekend en zijn levensopvatting uiteengezet. Hij komt hierin naar voren als een ondogmatisch, ietwat conservatief, maar toch nonconformistisch man, afkerig van leuzen en collectivismen, gevoelig voor vriendschap, en bij voorkeur rustig levend met zijn poëzie. Greshoff maakte voor kortere of langere tijd deel uit van de redactie van o.a. *De Witte Mier, Den Gulden Winckel, Groot Nederland* en *Standpunte*. Ook verzorgde hij tal van bloemlezingen.

Samen met A.A.M. Stols e.a. was hij actief op het terrein van de boekverzorging. Hij was o.m. redacteur van bibliofiele reeksen als De Zilverdistel, Palladium en Ursa Minor.

Werken:

Latijnsche lente (1918), pr.; *Mengelstoffen o.h. gebied der Fransche Letterkunde* (1924); *De ceder* (1924), p.; *Dichters in het koffyhuis* (ps. O.P. Reys; 1925), pr.; *Geschiedenis der Nederl. letterk.* (1925, met J. de Vries); *Sparsa* (1925), p.; *De Wieken van den Molen* (1927), pr.; *Confetti* (1928), p.; *Bij feestelijke gelegenheden* (1928), p.; *Currente calamo* (1930), pr.; *Janus Bifrons* (1932), p.; *Mirliton* (1932), p.; *Pro domo* (1933), p.; *Arthur van Schendel* (1934), pr.; *Critische vlugschriften* (1936); *Ikaros bekeerd* (1938), p.; *Steenen voor brood* (1939), pr.; *Fabrieksgeheimen* (1941), pr.; *Muze, mijn vriendin* (1943), pr.; *Catrijntje Afrika* (1944), pr.; *Het spel der spelen* (1944), pr.; *Marnix Gijsen* (1955, met R. Goris); *Bric à brac* (1957), pr.; *Menagerie* (1958), pr.; *Pluis en niet pluis* (1958), pr.; *De laatste dingen (1956-1958)* (1958), p.; *Wachten op Charon* (1964), p.; *Wind wind* (1968), p.; *Afscheid van Europa* (1969), pr.

Uitgaven:

Gedichten (1948); *Legkaart* (1948); *Zwanen pesten* (1948); *Grensgebied* (1950); *Verzamelde gedichten 1907-1967* (1967); S. van Faassen (ed.), *Brieven over en weer: J. Greshoff en Leo Vroman* (1977); G. de Ley (ed.), *265 redenen tot ruzie. Een keuze uit zijn aforismen* (1978); M. Fondse, *Een eerlijk man heeft niets dan zijn gelaat* (1981), bloeml.

Literatuur:

G.H. 's-Gravesande, *Sprekende schrijvers* (1935); J. Schepens, *J.G., een studie* (1938); *De jongste generatie over J.G.* (1938); S. Vestdijk, *Lier en lancet* (1939); Idem, *Muiterij tegen het etmaal*, I (1947); E. Hoornik, *J.G., dichter en moralist* (1939); R.J. Moreland, *Portrait of a Dutch Poet* (1948); M. ter Braak, *Verzamelde Werken*, 4-7 (1950-1951); G. Stuiveling, *Triptiek* (1952); A. van der Veen, *Een gepointilleerd zelfportret* (1958), inl. bij *Nachtschade; Schrijversprentenboek*, 3: *J.G.* (1959); L. Gillet, `J.G.', in *Ontmoetingen* (1970); Idem, *J.G., zijn poëzie en poëtiek* (1971), met bibl.; *Tirade* (1973), G.-nummer; Ed. Hoornik, in *Kritisch proza* (1978); R.A. Cornets de Groot, in *De kunst van het falen* (1978).

[G.W. Huygens]

Grevelingen, H. van

Ps. van Johannes Willem Cornelis Verhage, Nederlands prozaschrijver (Rotterdam 15.2.1910-Hengelo 15.10.1947). Oogarts te Hengelo. Publiceerde *Het onverbreekbaar zegel* (1946), drie novellen, die niet alleen vanwege hun thema bijeenhoren, maar ook omdat de centrale personages uit de laatste twee verhalen reeds in het eerste optreden. Het grondmotief is het onvermogen van de mens buiten zijn beperkte mogelijkheden te treden. Het thema van de lotsverbondenheid van de mens wordt scherper nog belicht in de roman *Spel zonder inzet* (1948). Zijn laatste werk, *Stilte om een paleis* (1949), een novelle, speelt aan het Russische hof ten tijde van Katharina de Grote.

Literatuur:

V.E. van Vriesland, *Onderzoek en vertoog*, ii (1958); W.L.M.E. van Leeuwen, in *Avonden op Drienerwold* (1966).

[W. Blok]

Grieck, Claudius de

Zuidnederlands dichter (1625-ca 1670). Richtte zich vooral naar het Spaans model, zij het aanvankelijk via Franse bewerkingen: *Heraclius* (1650), *Don Japhet van Armeniën* (1657), *Den Grooten Belisarius* (1658). *Cenobia* (1667) en *Ulysses* (1668) vertaalde hij rechtstreeks uit het Spaans.

Literatuur:

E. Rombauts, in *Gesch. v.d. letterkunde der Nederlanden*, v (1952).

[A. van Elslander]

Grieck, Joan de

Zuidnederlands toneeldichter (Brussel 1.12.1628-ald. 22.10.1699). Broer van vorige. Schreef versch. kluchten, o.a. *De ghedwonghe Griet* (ca 1650), *Meester Coenraedt Bierborst* (1647) en *Den uytghetapten koopman ofte misluckten dragonder* (z.j.). Zijn spelen munten meer uit door hun karaktertekening dan door originaliteit.

Uitgaven:

Het Brussels klucht-tooneel (1700); P. de Keyser (ed.), *Drie Brusselsche kluchten uit de zeventiende eeuw* (1925).

Literatuur:

A. van Hoven, `J. d. G. Onderzoek naar het vaderschap van zijn werken', in *Versl. Kon. Vl. Acad.* (1928); Th. de Ronde, *Het tooneelleven in Vlaanderen door de eeuwen heen* (1930); E. Rombauts, in *Gesch. v.d. letterkunde der Nederlanden*, v (1952).

[M. Kröjer en A. van Elslander]

Grimbergse oorlog

Middelnederlands verhaal (13de of 14de eeuw). Behandelt de strijd tussen de machtige familie der Berthouts en de hertog van Brabant om het bezit van Grimbergen (1141-1159). De oorspr. hss. gingen verloren, de oudste afschriften zijn van de hand van Ph. de l'Espinoy (1620) en van A. Matthaeus (gest. 1710).

Literatuur:

C.P. Serrure en Ph. Blommaert, *De Grimbergsche oorlog, ridderdicht uit de xive eeuw*, 2 dln. (1852-1854).

[R. Lievens]

Griseldis

Middeleeuwse figuur, symbool van vrouwelijke deugdzaamheid, de geïncarneerde lijdzaamheid.

De stof werd door versch. auteurs bewerkt, onder andere door Boccaccio in zijn *Decamerone*. Petrarca vertaalde in 1373 de vertelling van Boccaccio in het Latijn als *Historia Griseldis mulieris maximae constantiae et patientiae*, die in het Frans werd vertaald als *Histoire de la constance et patience de Griseldis* (1484), waarvan de Nederlandse *Historie van der goeder vrouwe, genoemt Griseldis* weer een bewerking is (oudste bekende druk ca 1500, sindsdien geregeld herdrukt tot 1840). Daarnaast zijn er in het Middelnederlands nog versch. oudere redacties van het Griseldisverhaal naar de Latijnse versie van Petrarca in hs. overgeleverd. Een rijmbewerking vindt men in Dirc Potters *Der minnen loep*.

Uitgaven:

D.J. van der Meersch, *Historie van der goeder vrouwe genoemt G.* (1849); J.H. Gallée, in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, 4 (1884); J. Verdam, in *Idem*, 17 (1898); J. Daniels, in *Idem*, 19 (1901); *De vrouwen-peerle* (1910), facs. uitg. van de uitg. van 1621; R. Pennink, *Twee uit het Latijn vertaalde Middelnederl. novellen* (1965).

Literatuur:

C. Schroder, *G.* (1873); F. von Westenholz, *Die G. Sage in der Literaturgeschichte* (1888); J. Knape, *De oboedientia et fide uxoris. Petrarcas humanistisch-moralisches Exempel `G.' und seine frühe deutsche Rezeption* (1978).

[J.J. Mak en J. Reynaert]

Groenevelt, Ernst

Nederlands letterkundige (Amsterdam 29.7.1887-'s-Gravenhage 13.8.1955). Werd opgeleid tot notaris en was vanaf 1912 rentmeester van kasteel Nijenrode te Breukelen. Had vandaaruit veel contact met een aantal jonge letterkundigen waarmee hij in 1916 *Het getij* oprichtte. Aanvankelijk vormde hij met Constant van Wessem en Herman van den Bergh de redactie van dit tijdschrift. Als dichter debuteerde Groenevelt met de bundel *Langs velden en wegen* (1916). Na de bundel *Intermezzo's* (1923) publiceerde hij nauwelijks meer, al was hij nog wel werkzaam als journalist en kunstcriticus van *Avondpost*. Inmiddels had hij een bloemlezing van de poëzie van *De jongeren* (1919) samengesteld, die nogal omstreden was.

Literatuur:

P. van Ostaijen, in *Verzameld werk*, dl. 4, proza (1977^2).

[G.J. van Bork]

Groeningen, Aug. P. van

Geb. August Pieter Barendrecht, ps. Willem van Oevere, Nederlands prozaschrijver (Stad Ommen 14.2.1866-Rotterdam 12.2.1894). Heette sedert 2 juni 1869 August Pieter van Groeningen. Onderwijzer te Rotterdam; medewerker aan *De Nieuwe Gids*. Schreef onder invloed van de Franse naturalisten (Zola). Debuteerde met een novelle *Haagsche Leen* (1889); wilde een romancyclus in 10 delen schrijven: *Van alle tijden*, waarvan in 1890 het eerste deel verscheen: *Martha de Bruin*. De novellen in de postuum verschenen bundel *Een nest menschen* (1895, met voorw. van P. Tideman) geven, evenals de roman, een beeld van het troosteloze bestaan in de grote stad, zoals de schrijver dit aan den lijve had ondervonden.

Uitgaven:

Martha de Bruin (1936[3], met voorw. van H. Gerversman; E. Francken (ed.), *Volledig werk* (aangevuld met brieven en inedita, 1978) met comm.; *Een nest mensen*, gevolgd door *Een straat en een gang* (1983), met een verantw. door R. van Riet.

Literatuur:

J. de Meester, `A.P. van G. en de epiek', in *Taal en lett.* (1898); H. Gerversman, `Een bijdrage tot de Genesis van tachtig', in *De Nieuwe Gids* (1925); J. de Graaf, *Le réveil litéraire en Hollande et le naturalisme* (1938); G.H. 's-Gravesande, `A.P. van G. en De nieuwe Gids', in *Libertinage* (1953); M. ter Braak, in *Verz. werk* dl. 6 (1950); E. Francken, `Een vergeten naturalist', in *Tirade*, 21 (1977); Idem, `De roman van A. v. G.', in *Idem*, 22 (1978).

[G.H. 's-Gravesande]

Grönloh, J.H.F.

Zie Nescio

Groot, Hugo de

Ook Hugo Grotius, Noordnederlands dichter, prozaschrijver, jurist, theoloog, filoloog, historicus en staatsman (Delft 10.4.1583-Rostock 28.8.1645). Zijn activiteiten en publikaties (in het Grieks, Neolatijn en Nederlands) bestrijken een breed terrein en vormen de reflectie van een levenslange brede belangstellingssfeer. Deze is niet slechts de vrucht van zijn rijke en veelzijdige talenten, maar evenzeer van de humanisten-paideusis, die een brede ontwikkeling beoogde en daarbij sterk literair was gericht. Grotius' specifieke talenten sloten zeer wel aan bij deze benadering. Begeleid door de beste leermeesters heeft hij optimaal kunnen profiteren van de hem geboden kansen. Als literator en wetenschapsmens past hij in het beeld van zijn tijd: bij polyhistoren als J.J. Scaliger en G.J. Vossius, die uitzonderlijke eruditie paarden aan grote werkkracht en een zeer getraind geheugen aan rijke belezenheid. Hun manier van werken richtte zich echter eerder op inventarisatie, systematisering en analyse van het vele ongeordende, dan op het ontsluiten van nieuwe terreinen.

Ook Grotius was niet primair een vernieuwer. Zijn veelzijdig vernuft evenwel deed hem streven naar het al-omvattende op versch. terreinen: het samenbrengen van alle hem bekende rechtstradities binnen een universeel geldend systeem, dat de betrekkingen tussen de volkeren regelde (*De jure belli ac pacis*, 1625), de hereniging der kerken op basis van de leer der kerkvaders (*De veritate religionis christianae*, 1627; *Via ad pacem ecclesiasticam*, 1642), en de ontsluiting van de klassieke Griekse literatuur voor het Europese humanisme (*Excerpta ex tragoediis et comoediis Graecis*, 1626; *Anthologia Graeca*). Ambitieus in alles wat hij ondernam, stelde hij zich hoge idealen, werkend vanuit de ambtelijke en politieke realiteit. Dit streven naar hervorming werkte hij nagenoeg gelijktijdig uit vanuit een coherent mens- en maatschappijbeeld, wsch. vooral gegroeid in de periode van zijn gevangenschap (1618-1621), die ontegenzeggelijk een verdieping van zijn denken heeft betekend. Na 1620 vertonen zijn werken een programmatische aanpak die vóór die tijd niet concreet aanwijsbaar is, hoewel versch. elementen reeds eerder aanwezig zijn, bijv. in *De jure praedae*, waarin het *Mare liberum* (geschreven 1604-1608), in talrijke beden voor vrede in zijn jeugdpoëzie en in de vele vertalingen van Griekse lyriek uit zijn jeugd. Met name het tussen 1600 en 1604 geschreven *Parallelon Rerumpublicarum*, een groots opgezette vergelijking van de Griekse, Romeinse en Hollandse maatschappij (slechts gedeeltelijk bewaard) vormt een vroege blijk van zijn maatschappijfilosofie.

Een wezenlijk element bij zijn publikaties was de vormgeving van het werk. Uit al zijn geschriften spreekt de literator: in de ordening van de stof, de zeer verzorgde en heldere stijl, de virtuositeit van uitdrukking, maar ook bijv. in de toepassing van klassieke citaten en beelden. Vaak laat hij zich leiden door concrete modellen en genretradities, in zijn poëzie vooral door de laat-antieke dichters. Voor zijn hoofdwerk op historisch terrein, de *Annales et Historiae* (uitg. 1657), waarin hij de opstand der noordelijke gewesten beschrijft tot het bestand (1609), koos hij (evenals Hooft voor diens *Historiën*) Tacitus als model. Zijn gehele leven schaafde hij aan de stilering van dit werk. Deze zeer geslaagde imitatio toont Grotius' meesterschap als historicus en literator. Ook zijn juridische en theologische traktaten geven blijk van een bij uitstek literaire benadering. In zijn Nederlandstalige juridische geschriften verrichtte hij bovendien baanbrekend werk voor de vorming van een Nederlandse rechtstaal

(*Inleiding tot de Hollandsche rechtsgeleertheyd*, 1631). Aan de Leidse universiteit (1594-1598) volgde hij colleges van Scaliger, Vulcanius en Fr. Junius. Heinsius, Meursius, Scriverius, Baudius en de Dousa's waren zijn vrienden; Frederik Hendrik en C. van der Myle naaste collega's. Met de Haagse kringen rond Maurits en Oldenbarneveldt onderhield hij vanuit zijn familietraditie nauwe contacten. Grotius' eerste publikaties zijn de vrucht van zijn literaire en filologische scholing. In 1599 verzorgde hij een kritische tekstuitgave van het *Satyricon*, een in de me populaire kosmologische verhandeling van de laat-antieke compilator Martianus Capella. Een jaar later volgden de *Phaenomena*, astronomische fragmenten van de Griekse dichter Aratus. Hij vertaalde Simon Stevins *Havenvinding* in het Latijn (*Limenheuretike*, 1601).

Ook als dichter maakte hij in deze jaren opgang. Hij vervaardigde veel gravure-poëzie voor allegorische, bijbelse en militaire prenten van J. de Gheyn, de gebroeders Dolendo en F. Balthasar. De politieke ont-

wikkelingen volgde hij nauwgezet in zijn *Scutum Auriacum* (1597), *Pontifex* (1598) en *Mirabilia* (1600). In 1601 verscheen een eerste bundel poëzie (*Sacra*), waaronder de bijbelse tragedie *Adamus exul*, die getuigt van zijn streven het humanistendrama te vernieuwen; dit in nauwe samenwerking met Daniël Heinsius, wiens eerste drama *Auriacus* het jaar daarop verscheen.

De afsluiting van zijn universitaire opleiding vormde een `promotie' in de rechten eind 1598 in Orléans (waar Grotius vertoefde in het gevolg van een gezantschap onder Oldenbarnevelt), een niet ongebruikelijk eerbewijs voor talentvolle én voorname jongelieden. Veel gerichte juridische studie lijkt aan dit doctoraat niet te zijn voorafgegaan. In 1599 vestigde Grotius zich op instigatie van zijn vader Jan de Groot als advocaat in Den Haag. In zijn poëzie en correspondentie uit die tijd spreekt hij dikwijls over de sleur van het werk en de povere vakethiek onder zijn collega's. Op voordracht van Oldenbarneveldt werd Grotius eind 1601 benoemd tot historieschrijver der Staten, om de geschiedenis van de opstand te beschrijven. Vijf jaar werkte hij aan deze opdracht, die resulteerde in zijn *Parallelon, De antiquitate* (1610) en de *Annales et Historiae*. Uit zijn jeugdperiode zijn dit wsch. de vruchtbaarste jaren geweest.

In zijn gedichten reageert hij op versch. politieke, sociale en familiegebeurtenissen: lofdichten op Maurits (*Genealogia Nassovii*, 1601; *Mauritsepigrammen*, 1599-1603; *Mathematica principis*, 1603) en op Jacobus i van Engeland (*Inauguratio*, 1603), huwelijkspoëzie voor vrienden (De Bie, Martini, Van Kinschot, Van der Myle, Brederode, Potteii, Boreel) en epicedia, o.m. de aangrijpende verzen bij het overlijden van zijn broer Frans en de troostrede daarbij voor zijn vader (1604). Hij schreef in deze periode zeer veel epigrammen, vaak in reeksen: het *Instrumentum Domesticum* (112 disticha op het huishouden, 1602-1603), de *Zeilwagenpoëzie* (1603), de kwatrijnen op Maurits' veldtochten en de *Erotopaegnia Catulliana* (1606-1608). Vrijwel alles wat hij in deze jaren schrijft is speels, vol humor en uiterst vernuftig: zijn briljante correspondentie met Heinsius, zijn poëzie, en met name gedeelten uit zijn *Parellelon*. De stijl is overwegend sententieus, vol antithese en woordspel.

Aan deze periode komt een einde in 1608-1609. Eind 1607 wordt hij benoemd tot advocaat-fiscaal bij de Staten, in de zomer van 1608 treedt hij in het huwelijk met Maria van Reigersberch. Klachten over gebrek aan tijd en rust worden deze jaren frequenter, de correspondentie wordt zakelijker, de poëzie valt nagenoeg weg. De tragedie *Christus patiens* die hij in 1608 aan zijn vrouw opdraagt kan worden beschouwd als het sluitstuk van deze levensfase, tevens een der hoogtepunten in zijn poëtische oeuvre. Het is een leesdrama in senecaanse trant, geschreven vanuit een diepe bewogenheid, verfijnd van stilering en structuur. Het stuk geeft blijk van de literair-theoretische studie die hij met Heinsius in de voorgaande jaren had gemaakt, door Heinsius neergelegd in *De tragica constitutione* (1611).

Zich distantiërend van zijn jeugdige `lusus' en de vrijblijvende gelegenheidspoëzie verzette hij zich zelfs eind 1615 tegen het plan van zijn broer Willem en G.J. Vossius zijn jeugdpoëzie gebundeld uit te geven. Slechts de overtuiging dat deze anders buiten zijn medeweten (en dan wsch. verminkt) toch zou verschijnen, deed hem tenslotte instemmen met de *Poemata Collecta 1617* (eind 1616 verschenen). Van de licht vermeerderde latere uitgaven van 1639 en 1645 heeft hij zich gedistantieerd. In de jaren 1604-1608 schreef Grotius ook zijn eerste juridische traktaten *De jure praedae* (gedrukt in 1868) en het daaruit omgewerkte hoofdstuk *Mare liberum*, dat in 1609

afzonderlijk verscheen. Hij ondernam deze in zijn functie van advocaat der Verenigde Oostindische Compagnie, ter zake van de geschillen die het opbrengen van Spaanse en Portugese kraken met zich bracht en die tot principiële uitspraken inzake de vrijheid van handel op de wereldzeeën noopten. Grotius' overtuigingskracht in woord en geschrift maakte hem vanaf dat moment tot de ideale pleitbezorger voor de politiek der Staten. In 1613 werd hij aan het hoofd gesteld van een missie die Jacobus i van Engeland voor de politiek der Staten tegen de Spaanse agressor moest winnen. Grotius bepleitte bij deze gelegenheid tevens een initiatief van de koning tot een kerksynode. Bij terugkeer wachtte hem het pensionarisschap van Rotterdam (1613), een functie die hem definitief aan de Staten van Holland en aan de persoon van Oldenbarnevelt bond.

De vóór het bestand van 1609 sluimerende en sedertdien toenemende kerkelijke twisten eisten daarna al zijn aandacht. In

samenwerking met zijn vriend, de theoloog G.J. Vossius, streed Grotius in menig geschrift voor het bijleggen van de geschilpunten (*Decretum ordinum*, 1614; *Bona fides Lubberti*, 1614; *Verclaringhe van de Staten*, 1617; *Defensio fidei*, 1617). Naarmate evenwel de geschillen duidelijker politieke implicaties kregen, ondermijnde juist Grotius' politieke gebondenheid - zeker sedert zijn lidmaatschap der Gecommiteerde Raden (1617) - zijn overtuigingskracht (vgl. de afloop der gebeurtenissen, mede verhaast door de `scherpe resolutie' der Staten in 1617). Op 29 augustus 1618 werd hij gearresteerd, op 18 mei 1619 tot levenslange gevangenschap veroordeeld met verbeurdverklaring van zijn bezittingen en naar de staatsgevangenis Loevestein overgebracht. Daarmee zette een periode van intense bezinning en religieuze verdieping in.

Tijdens zijn gevangenschap (hij ontsnapte op 22 maart 1621) richtte hij zich op de Nederlandse gewijde poëzie. Hij schreef zijn *Bewys van den waren godsdienst*, een apologie van het christendom voor de zeeman die met hem vreemde godsdiensten in aanraking kwam, een gedicht dat grote furore maakte en in veel talen (zelfs in het Arabisch, Hongaars en Welsh) werd vertaald; voorts de *T'samensprake over den doop* (1618), later in het Latijn omgezet tot *Baptizatorum puerorum institutio* (1635), de *Christelijcke betrachtinghe des lijdens Christi* (1619) en vele bijbelparafrasen en gebeden, w.o. het *Vader-ons* (1619). Zijn befaamde *Inleiding tot de Hollandsche rechtsgeleertheyd* werd eveneens in deze jaren geschreven. Voor vele latere uitgaven (*Stobaeus*, 1623; *Excerpta*, 1626; *Anthologica Graeca*) legde hij de grondslag.

Na zijn ontsnapping woonde hij bijna tien jaar in Parijs, vergeefs wachtend op eerherstel. Uit deze jaren dateren zijn belangrijkste geschriften: zijn magnum opus *De jure belli ac pacis* (1625) en *De veritate religionis christianae* (1627), prozabewerking van het *Bewijs*. In 1626 verschenen de *Excerpta* van de Griekse toneeldichters en in 1630 zijn tekstuitgaven en Latijnse vertaling van Euripides' *Phoenissae*, voorzien van een theoretische inleiding die zijn definitieve overgang van de senecaanse leer naar de Griekse toneelopvatting markeert. Broederstrijd en ballingschap vormen het thema van dit stuk, dat Grotius als het hoogtepunt van de klassieke toneelliteratuur zag.

In 1630 waagde Grotius de terugkeer naar het vaderland. Verkenningen van zijn vrouw Maria, de invloed van vrienden (Vossius, Vondel, Hooft) en de oude band met Frederik Hendrik, wiens militaire successen hij in zijn historisch traktaat *Grollae obsidio* (1629) had geprezen, leken daartoe de weg geëffend te hebben. De stemming onder de contraremonstrantse leiders bleek echter nog te verbeten en na een half jaar moest Grotius het land opnieuw, en nu voorgoed, verlaten. In Hamburg bracht hij de moeilijkste jaren van zijn leven door. Hij schreef er zijn derde tragedie, *Sophompaneas*, over Jozef in Egypte. Het stuk werd nog datzelfde jaar door zijn zoon Pieter in het Nederlands vertaald en door Vondel bewerkt.

In 1635 aanvaardde Grotius de functie van ambassadeur voor de Zweedse kroon in Parijs. Tien jaar lang beijverde hij zich op deze post voor herstel van de vrede in Europa en voor de hereniging der kerken (*Votum pro pace ecclesiastica*, 1642). Naast exegetische werken (*Annotationes Novi Testamenti*, 1641 en 1646, *Annotata ad Vetus Testamentum*, 1644, *Uitleggingh sentbriefs Ioannes*, 1644) schreef hij juridische traktaten (*Florum sparsio Justiniani*, 1642), verrichtte hij filologische arbeid (*Lucanus*, 1636 en 1643, herziening van de uitg. 1614; *Tacitus*, 1640; *De fato*, uitg. 1648; *Anthologia Graeca*, uitg. 1795-1822) en schreef hij een pendant van de *Annales et*

Historiae voor zijn tweede vaderland (*Historia Gotthorum, Vandalorum et Langobardorum*, uitg. 1655) en traktaten (*De origine gentium Americanarum*, 1642 en 1643).

In het voorjaar van 1645 reisde hij over Amsterdam, waar hij eervol werd ontvangen, naar Stockholm. Die zomer nam hij ontslag uit Zweedse dienst. Op de terugreis leed hij schipbreuk en overleed te Rostock aan de gevolgen hiervan. Zijn lichaam werd overgebracht naar Delft.

Uitgaven:

Sacra in quibus Adamus Exul (1601); *Christus patiens* (1608); *Poemata collecta* (1617, 1639, 1639 en 1645, 1670); *Sacra*, w.o. Sophompaneas (1635); H. de Bosch (ed.), *Anthologia Graeca*, 4 dln. (1795-1822); J. de Vries, *H. de G.'s Nederduitsche Gedichten* (1844); P.C. Molhuysen (ed.), *De briefwisseling van H.G.*, dln. i en ii (1928 en 1936); B.L. Meulenbroek (ed.), *Idem*, dln. iii-x (1961-1976); Idem, *De dichtwerken van H.G.* (vanaf 1970), vert. en comm., 4 dln. verschenen: *Sacra 1601, Juvenilia dispersa*, 2 dln. en *Christus Patiens*; A.C. Eyffinger, *Inventory of the Poetry of H.G.* (1982).

Literatuur:

J. Meursius, *Illustris Academia Lugd. Bat.* (1613), autobiogr.; C. Brandt en A. Catten-

burgh, *Historie v.h. leven des heeren H. de G.* (1727); S. Vissering, `De rechts-taal van H. de G.'s Inleiding', in *Versl. Kon. Akad.* (1883); A. Kluyver, `H. de G. als verdediger v. onze moedertaal', in *Versl. Meded. Kon. Vl. Acad. Taal- en Letterk.* (1901); A. Schroeter, *Beitrage z. Gesch. neulat. Poesie Dtschl. u. Holl.* (1909); H. Kampinga, *De opvatt. over onze vaderl. gesch. bij de Holl. historici der 16-17e e.* (1917), diss.; H.C.A. Muller, *H. de G.'s Annales et Historiae* (1919), diss.; W.S.M. Knight, *The life and Works of H.G.* (1925); J. Huizinga, in *Tien Studiën* (1926); E.H. Bodkin, `The Minor Poetry of H.G.', in *Transact. Grot. Soc.*, xiii (1928); Idem, `The Adamus Exul of H.G.', in *Grotiana*, iv (1931); G. Ellinger, *Gesch. der neulat. Lyrik i.d. Niederl. v. Ausg. 15. b.z. Beginn 17. Jhs.* (1933); C. van Vollenhoven, `De G.'s Sophompaneas', in *Verspr. Geschr.*, i (1934); O. Kluge, *Die Dichtung des H.G. in Rahmen der neulat. Kunstpoesie* (1940); C.W. Roldanus, *H. de G.'s Bewijs van den waren godsdienst* (1944); W.J.M. van Eysinga, *H. de G., een schets* (1945); A.H. Haentjes, *H. de G. als godsdienstig denker* (1946); A. Romein-Verschoor, *Vaderland in de verte* (1948), r.; P.J. Meertens, `De G. en Heinsius en hun Zeeuwsche vrienden', in *Arch. Zws. Gen. Wet.* (1940-1950); W.A.P. Smit, *Van Pascha tot Noah*, dln. i en iii (1956-1962); A.C. Eyffinger, `Christus Patiens, ter inleiding', in *Dichtw. H.G.*, i 2a/b 5 (1978); Idem, *Grotius Poeta, aspecten van H.G.'s dichterschap* (1981), diss.

Bibl.: H.C. Rogge, *Biblioth. Grotiana* (1883); J. ter Meulen, *Concise Bibliogr. of H.G.* (1925); *Grotiana*, i-x (1928-1947); E.A. van Beresteyn, *Iconographie van H.G.* (1929); bovengenoemde bibl. alle verwerkt in J. ter Meulen en P.J.J. Diermanse, *Bibliogr. des écrits imprimés de H.G.* (1950).

Manuscr.: W.J.M. van Eysinga en L.J. Noordhoff, *Catalogue des manuscrits autographes de H.G.* (1952^2); L.J. Noordhoff, *Beschrijving v.h. zich in Ndl. bevindende en nog onbeschreven gedeelte der papieren van H. de G.* (1953); J. ter Meulen en P.J.J. Diermanse, *Bibliogr. des écrits sur H.G.* (1961); *Grotiana*, New Ser. i e.v. (vanaf 1980); A.C. Eyffinger, `Het Ms. Pap. 10, een merkwaardig kladschr. van H. de G.', in *LIAS*, vii (1980).

[A.C. Eyffinger]

Groot, Jacob (Ernst)

Nederlands dichter (Venhuizen 2.7.1947). Debuteerde onder het ps. Jacob der Meistersänger met de bundel *Net als vroeger* (1970), een van de eerste neoromantische dichtbundels in de Nederlandse poëzie na WO II. In later werk verbond hij deze elegische en arcadische thema's met een mystiek verlangen en werd zijn zeggingskracht zowel eenvoudiger als krachtiger. Op zoek naar de bronnen van de moderne Nederlandse poëzie wijst hij Gorter, Leopold en Dèr Mouw aan; over de eerste schreef hij een heel persoonlijk essay.

Werken:

Uit de diepten (1972), p.; *Op komst* (1975), p.; *Leeg* (1980); *De droom van het denken* (1980), p.; `Moderne poëzie', in *Bulkboek*, 93 (1980), essay; *Nieuwe muziek. Een Herman Gorterboek* (1980), essay.

Literatuur:

J. Diepstraten en S. Kuyper, in *Dichters: Interviews* (1980); K.L. Poll, in *De onmisbare engel* (1980).

[R. Bloem]

Groot, Jan Hendrik de

Nederlands dichter en prozaschrijver (Alkmaar 13.3.1901). Was o.m. journalist, en sinds 1951 perschef van de Algemene Kunstzijde Unie te Arnhem. Opgegroeid in een rechtzinnig protestants milieu vond hij aanvankelijk zijn plaats in de kring rondom het tijdschrift *Opwaartsche wegen*.

Zijn vroege gedichten zijn vlot geschreven, speels en zangerig, enigszins pathetisch. In zijn rijpere werk ligt zijn grootste kracht in het rake, flitsende woord. Was een belangrijke figuur in het verzet en heeft zich daarin ook als dichter misschien wel het meest kunnen uitleven. Stelde in 1941 met H.M. van Randwijk en G. Kamphuis het eerste, kleine *Nieuw Geuzenliedboek* samen. Zijn oorlogsgedichten werden o.m. gebundeld in *Moederkoren* (1945). Met name de sonnettencyclus *Jeremia* (1941) bevat de profetische thematiek ingegeven door een non-conformistische waarheidsdrang, die zijn verzetspoëzie kenmerkt.

Schreef ook novellen, reisverhalen, enkele lekespelen en de in Polen spelende roman *Fir* (1938). Schreef soms onder ps. Haje Sikkema en J. ten Mutsaert. Ontving in 1946 de Poëzieprijs van Amsterdam.

Zijn werk werd o.a. in het Duits, Engels en Zweeds vertaald.

Werken:

Lentezon (1926); *Sprongen* (1929); *Zomerzon* (1930); *Vaart* (1931); *Rond de wereld* (1931); *Verloren liedjes* (1932); *Verlangen* (1933); *Polonaise* (1934); *Een mei in Polen* (1934); *Bont en blauw* (1935); *Botsing* (1937); *Poëtisch appèl* (1939), pr., met M. Mok; *Een bos boterblommen* (1940); *Herfstvacantie* (1943); *Stekelbaarzen* (1943); *De nood der ratten* (1943), pr.; *Strophen op zingende soldaten* (1944); *De visvangst* (1944); *Om hart en land* (1945); *Het beest thuis* (1947), pr., met ill. van L. Metz; *Vice-versa* (1955); *Op de man af* (1961); *Signalen tegen de hemel* (1968); *Bittermeren* (1975); *Het uitwijkbos* (1981).

Uitgaven:

Stille Opvaart (1930), bloeml. met A.J. van Dijk; *Omhoog omlaag* (1949), bloeml. p. 1925-1945, met inl. van M. Jacobse; *Kaleidoscopisch* (1980), bloeml.

Literatuur:

K. Heeroma, *Het derde réveil* (1934); C. Rijnsdorp, *In drie etappen* (1951); J.F. de Zanger, `Rebels dichter', in *Boekenbus* 2 (1976).

[K. Heeroma en red.]

Groote, Geert

Noordnederlands schrijver van geestelijke werken (ook in het Latijn) (Deventer 1340-

ald. 20.8.1384). Werd magister artium te Parijs, legde een brede interesse aan de dag voor recht, geneeskunde, astrologie en magie, en leidde het mondaine leven van een hooggeplaatst patriciër. Een ernstige ziekte bracht een spectaculaire ommekeer in religieuze zin teweeg: hij gaat een leven leiden van gebed en studie en zet zich in voor de hervorming van de kerk, waarvan hij de uitwassen en de corruptie heftig bestrijdt in zijn geschriften tegen de verkoop van kerkelijke ambten, tegen het priesterconcubinaat enz.

Hij sticht de Broeders en Zusters des Gemenen Levens, evenals de reguliere kanunniken van Windesheim, die zijn idealen zullen uitdragen. Hij maakt zich voorts verdienstelijk als vertaler uit en naar het Latijn, o.m. van Ruusbroecs *Gheestelike Brulocht*, en wordt soms zelfs aangezien als de auteur van een eerste redactie van de *Imitatio Christi*. Ook wordt hij wel genoemd als vertaler van *De twaelfdogheden*.

Uitgaven:

R.R. Post, *G.G.'s Tractaat `Contra turrim Traiectensem' teruggevonden* (1967); I. Tolomio (ed.), *G.G. Il trattato `De quattuor generibus meditabilium'* (1975).

Literatuur:

G.J.G. Tiecke, *De werken van G.G.* (1941), met bibl.; Th. van Zijl, *G.G., Ascetic and Reformer (1340-1384)* (1963); A. Ampe, `G.G. als vertaler van de "Twaelf dogheden" gehandhaafd', in *Hand. Kon. Zuidnederl. Mij*, 21 (1967); R.R. Post, *The Modern Devotion* (1968); G. Epiney-Burgard, *G.G. (1340-1384) et les débuts de la Dévotion Moderne* (1970); H.N. Janowski, *G.G. Thomas van Kempen und die Devotio Moderna* (1978).

[G. Tournoy]

Gruterus, Janus

Eig. Jan de Gruytere, ps. Ranutius Gherus, Zuidnederlands dichter en filoloog (Antwerpen 3.12.1560-Berhelden, bij Heidelberg, 20.9.1627). In 1567, bij de komst van Alva, ontvluchtten zijn ouders Antwerpen en vestigden zich, met honderden lotgenoten, in Norwich (Engeland), waar Gruterus woonde tot 1577, toen hij zich liet inschrijven in Cambridge. Wsch. op aandringen van Lipsius en Donellus kwam hij in 1579 naar Leiden, waar hij in 1584 promoveerde in de rechten. Na reizen door Duitsland (Rostock, Danzig) werd hij in 1591 benoemd tot hoogleraar in Wittenberg, dat hij in 1592 wegens de sterk lutherse gezindheid verwisselde voor Heidelberg. Tien jaar doceerde hij hier geschiedenis. In 1602 werd hij benoemd tot conservator van de vermaarde Bibliotheca Palatina, die hij in twintig jaar tot een unieke collectie uitbouwde. Bij de inname van Heidelberg door de keizerlijken in 1623 werd dit levenswerk vernietigd. Zijn laatste jaren sleet Gruterus gelaten in Zuid-Duitsland.

Hij was een der meest vooraanstaande geleerden van zijn tijd, een zeer verdienstelijk dichter in de landstaal (sonnetten), maar vooral in het Latijn, en een begaafd filoloog. In Leiden vertoefde hij in de kringen van Janus Dousa en werd daar sterk beïnvloed door Lipsius' stoïcijnse denkbeelden. Ook voor de ontwikkeling van de Duitse dichtkunst maakte hij zich sterk. Van onschatbare betekenis waren eeuwenlang zijn *Inscriptiones antiquae* (1602).

Hij onderscheidde zich voorts door de uitgave van veel klassieke auteurs en zijn bloemlezingen van eigentijdse dichters (*Delitiae poetarum*) uit de Italiaanse, Franse, Duitse en Nederlandse Neolatijnse literatuur. Zijn privé-collectie boeken en hss. was fameus.

Literatuur:

A. Roersch, in *Biographie Nat. de Belgique*, viii (1884-1885); G. Smend, *J.G. Sein Leben und Wirken* (1939); L. Forster, *J.G.' English Years* (1967), aangevuld in *Stud. German. Gandensia*, 16 (1975); L. Roose, `Een achtste sonnet van Janus Gruterus', in *Spiegel der Letteren*, 14 (1972); H. de la Fontaine Verwey, `De Geschiedenis van het Amsterdamse Caesar-handschrift', in Idem, *Uit de wereld van het boek* iii (1979); Chr. de Paepe, `Une lettre inédite de J.G.', in *Humanistica Lovan*., 29 (1980); C.L. Heesakkers, `Ein niederländischen Stammbuch: Das Album Amicorum des Janus Dousa Pater (1545-1604)', in J.U. Fechner (ed.), *Stammbücher als kulturhistorische Quellen* (1981).

[A.C. Eyffinger]

Gruuthuse-handschrift

Belangrijk Middelnederlands handschrift, genoemd naar Lodewijk van Brugge, heer van Gruuthuse (gest. 1492), wiens wapen in het handschrift voorkomt. Het is een perkamenten codex van 85 bladen, ca 1350 te Brugge geschreven, en bevat 147 liederen met melodieën (waaronder 41 rondeelliederen) en 22 gedichten. De meeste liederen en gedichten zijn anoniem; drie gedichten, nl. *Aen Maria, Salve Regina* en *Een goed exempel*, kunnen met zekerheid aan Jan van Hulst worden toegeschreven. Het handschrift bevat o.a. de beroemde liederen *Wi willen van den kerels zinghen* (Kerelslied), *Egidius, waer bestu bleven* en *Aloeette, voghel clein*. Naar een onder het Beierse gravenhuis heersende mode zijn sommige liederen Middelhoogduits getint (`potjesmiddelhoogduits').

Het handschrift heeft deel uitgemaakt van de beroemde bibliotheek van Lodewijk van

Brugge, waarvan thans nog ruim 160 handschriften bekend zijn, waaronder nog vijf andere in het Middelnederlands.

Literatuur:

W. de Vreese, `Het Gruuthuse-handschrift', in *Tijdschr. voor Nederl. Taal- en Letterk.*, 59 (1940); B.H. Erné, `Rondeelliederen in het handschrift van Gruuthuse', in *Bundel opstellen van oud-leerlingen aangeboden aan prof. dr. C.G.N. de Vooys...* (1940); J.F. Gessler, `Tekstverbeterende aantekeningen op Oud-vlaamse liederen en andere gedichten uit het Gruuthuse-handschrift', in *Den Gulden Passer*, N.R., 18 (1940); A.L. de Vreese, `Het "Salve Regina" van Jan van Hulst', in *Tijdschr. voor Nederl. Taal- en Letterk.*, 64 (1946); K. Deleu, `Tekstkritische aantekeningen bij de Gruuthuse-liederen', in *Album Edgard Blancquaert Gedenkschrift* (1958); Idem, `Wie schreef de Middelhoogduits getinte liederen in het Gruuthuse-handschrift?', in *Spiegel der letteren*, 3 (1959); Idem, `Het achtste Gruuthuse-gedicht', in *Idem*, 5 (1961); K. Heeroma (ed.), *Liederen en gedichten uit het Gruuthuse-handschrift*, i (1966), m.m.v. C.W.H. Lindenburg; B.H. Erné, `De Forestier van de Witte Beer in het Gruuthuse-handschrift', in *Tijdschr. voor Nederl. Taal- en Letterk.*, 88 (1972); K. Heeroma, `Andermaal "Die Blomkin van Brugge"', in *Idem*, 88 (1972); J. Deschamps, *Middelnederl. handschriften uit Europese en Amerikaanse bibliotheken* (1972^2), met bibl.

[J. Deschamps en J. Reynaert]

Gruwez, Luuk

Vlaams dichter en prozaschrijver (Kortrijk 9.8.1953). Studeerde Germaanse filologie te Kortrijk en Leuven en werd leraar Nederlands te Hasselt.

Gruwez begon al vroeg met het schrijven van gedichten. Zijn debuut, de bundel *Stofzuigergedichten* (1973), bevat de poëzie geschreven tussen 1968 en 1971. De bundel kenmerkt zich door vezet tegen de banale werkelijkheid en de vervanging daarvan door de gedroomde oorspronkelijke schoonheid. De dichter maakt daarbij gebruik van sprookjesmotieven. Zijn estheticisme lijkt geïnspireerd door Oscar Wilde, zijn zuiverheidsideaal door Tagore. In de bundel *Ach, wat zacht geliefkoos om een mild verdriet* (1977) blijkt hij deze rechtstreekse invloeden ontgroeid te zijn. Speelsheid en milde spot relativeren zijn romantische hang naar het absolute. Zijn derde bundel gedichten, *Een huis om dakloos in te zijn* (1981), werd bekroond met de Guide Gezelleprijs 1980 van de stad Brugge.

In 1975 werd Gruwez redacteur van het tijdschrift *Yang*. Hij had inmiddels aan tal van tijdschriften bijgedragen met gedichten en essays. Voor het weekblad *De Spectator* schreef hij recensies.

Werk:

Daar komen de Tachtigers al aan, bloeml. (= *Yang*, 73 1977).

Literatuur:

H. Brems, in *Al wie omziet* (1981); Idem, `Laten wij de tederheid dan veinzen', in *Ons Erfdeel*, 25 (1982); F. Deschoemaeker, `L.G.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1985).

[G.J. van Bork]

Grijs, Piet

Zie Brandt Corstius, Hugo

Guépin, Jean Pierre

Nederlands dichter en literator (Amsterdam 25.4.1929). Hoogleraar algemene literatuurwetenschap in Leiden. Debuteerde met de bundel *De mens is een dier maar hij zou het kunnen weten* (1968), intelligente, humoristische, door paradoxen gekenmerkte poëzie, waarvoor hij de Amsterdamse poëzieprijs ontving. In later werk neemt die humor studentikoze en satirische trekken aan en is de poëzie minder ernstig te nemen.

Van grote eruditie, oorspronkelijkheid en polemische geaardheid getuigen zijn essays, zowel de wetenschappelijke verhandelingen als de meer literaire. In 1983 verscheen zijn belangrijkste werk, *De beschaving*, waarin hij een pleidooi houdt voor een `retorische mentaliteit' als levenshouding.

Werken:

De tragische paradox (1968), diss.; *In een moeilijke houding geschreven* (1969), essay); *Om zo de volledige mens te tonen* (1970), p.; *Allemaal raadsels* (1974), p.; *De tweede wet van Guépin* (1975), essay; *De Leidse fles* (1976), p.; *Doorkruiste verwachtingen* (1977), essay; *Liefde, afkeer en gewoontes* (1982).

Literatuur:

R.Th. van der Paardt, `Filosophen als dichters', in *Hermeneus*, 54 (1982); N. Laan, `De enige vergissing van de Grieken', in *Literatuur*, i (1984).

[R. Bloem]

Gulik, Robbert Hans van

Nederlands prozaschrijver (Zutphen 9.8.1910-'s-Gravenhage 24.9.1967). Bekleedde na studie in de oriëntalistiek te Leiden en Utrecht, versch. diplomatieke posten, vooral in het Midden en Verre Oosten. Publiceerde - vnl. in het Engels - over Chinese en Japanse kunst en cultuur, waarvan hij een internationaal vermaard kenner was. Verwierf vooral in latere jaren populariteit met een groot aantal meestal oorspr. in het Engels geschreven en door hemzelf in het Nederlands vertaalde detective-stories, gebaseerd op originele Chinese gegevens (zgn. Rechter Tie-Mysteries).

Werken:

Hayagriva, the Mantrayanic Aspect of Horse-Cult in China and Japan (1935), diss.; *The Lore of the Chinese Lute* (1940), studie; *Erotic Colour Prints of the Ming Period*, 3 dln.

(1951); *The Chinese Maze-Murders* (1956); *Labyrinth in Lang-Fang* (1957); *The Chinese Bell Murders (Klokken van Kao-Yang*, 1958); *The Red Pavilion* (*Het rode paviljoen*, 1961); *Zes zaken voor Rechter Tie* (1961); *Sexual Life in Ancient China* (1961), studie; *The Lacquer Screen* (*Het Chinese lakscherm*, 1962); *The emperor's Pearl* (*De parel van de keizer*, 1963); *Murder in Canton* (*Moord in Canton*, 1964); *The Gibbon in China* (1967), studie; *Vijf gelukbrengende wolken, 3 rechter Tie verhalen* (1969), met inl. van A. Visser.

Literatuur:

C.C. Berg en A.F.P. Hulsewé, in *Jaarb. Kon. Ned. Akad. v. Wet.* (1969-1970).

[W. Gobbers]

Gutteling, Alex

Eig. Henricus Zacharias Alexander, Nederlands dichter en criticus (Bondowoso op Java 3.9.1884-Driebergen 12.11.1910).

Studeerde rechten te Amsterdam, maar onderbrak de studie wegens ziekte (tuberculose). Werd samen met Maurits Uyldert beschouwd als de meest trouwe volgeling van Albert Verwey. Werkte vanaf de oprichting (1905) mee aan Verwey's tijdschrift *De Beweging* met gedichten, kritieken en essays.

Was ook actief als vertaler, o.m. van Shelley's *Prometheus unbound* en Miltons *Paradise lost* (voltooid door Verwey). Zijn poëzie werd verzameld in een tweetal bundels, *Een jeugd van liefde* (1906), en de postuum verschenen en door Verwey verzorgde bundel *Doorgloeide wolken* (1911). Zijn poëzie is symbolistisch in die zin dat de verschijnselen uit de werkelijkheid, hoe triviaal en eenvoudig ook (vgl. `De mattenklopper'), in Guttelings verzen worden aangewend om het idee van een hogere eenheid weer te geven.

Literatuur:

B.M. Wolvekamp-Baxter, *The life and work of A.G.* (1976).

[G.J. van Bork]

Gijsen, Marnix

Ps. van Joannes Alphonsius Albertus Goris, Vlaams dichter, essayist, criticus en romanschrijver (Antwerpen 20.10.1899-Leuven 29.9.1984). Streng katholieke opvoeding, o.m. bij de jezuïeten van Sint Ignatius, waar hij echter in 1917 een consilium abeundi kreeg als strijdbaar flamingant. Werkte tijdelijk in het

uitgeversbedrijf. Debuteerde als dichter met *Loflitanie van de Heilige Franciscus van Assisi* (1920) en als essayist met een *Studie over Karel van de Woestijne* (1920). Promoveerde te Leuven in 1925 op *Études sur les colonies marchandes méridionales (portugaises, espagnoles, italiennes) à Anvers de 1488 à 1567*. In dat jaar verscheen ook zijn eerste grote expressionistische dichtbundel *Het huis*, gebaseerd op persoonlijke relaties. Gijsen onderhield contacten met Paul van Ostaijen, Karel van den Oever, Victor J. Brunclair e.a., auteurs die elkaar vonden in het humanitair-expressionistische tijdschrift *Ruimte* (1920-1921).

Intussen zette Gijsen zijn studie voort in Freiburg, Parijs (Sorbonne) en Londen (School of Economics). Belangrijk was vooral zijn studiereis naar de V.St., waar hij de stof opdeed voor het reisverhaal *Ontdek Amerika* (1927). Gijsen bekleedde tal van overheidsfuncties: kabinetchef van de burgemeester van Antwerpen (1928-1932), kabinetchef van de minister van economische zaken (1932-1937), commissaris-generaal voor het toerisme, adjunct-commissaris voor de Belgische deelneming aan de wereldtentoonstelling (1939-1940). De laatste functie bond hem aan New York, omdat inmiddels WO II was uitgebroken. Hij verbleef er als hoofd van het Belgian Government Information Centre en als gevolmachtigd minister van België (1959), in welke functies hij vooral als cultureel attaché actief was.

Gijsen had zich intussen ook ontwikkeld tot essayist over beeldende kunst: *Karel van Mander* (1922), *Jozef Cantré, houtsnijder* (1937), *Hans Memlinc te Brugge* (1939). Daarnaast schreef hij dagbladkritieken, verzameld in *Peripatetisch onderricht i en ii* (1941, 1942) en stelde hij een succesvolle bloemlezing samen onder de titel *Breviarium der Vlaamsche lyriek* (1937). Voorts schreef hij *De literatuur in Zuid-Nederland sedert 1830* (1940).

WO II betekende voor Gijsen een belangrijk keerpunt in zijn leven: hij wijst het geloof definitief af; daarvoor in de plaats groeit een steeds sterker wordend stoïcijns agnosticisme. Niet alleen in zijn na zoveel jaar weer hervatte activiteit op het gebied van de poëzie blijkt deze mentaliteitswijziging (*Vier gedichten van Joachim*, opgenomen in de herdruk van *Het huis*, 1948), maar vooral uit de reeks romans en novellen die na de oorlog begon te verschijnen. Zijn eerste roman, *Het boek van Joachim van Babylon* wordt door bemiddeling van zijn vriend Jan Greshoff in 1947 uitgegeven door A.A.M. Stols. De roman is gebaseerd op de bekende bijbelse geschiedenis van de kuise Suzanna, symbool van deugd en schoonheid. Gijsen gebruikt dit gegeven echter om het te plaatsen in een contemporaine context en het te behandelen met iro-

nie en scepticisme. In feite beschrijft de roman de mislukking van een huwelijk. Het boek bevat naast toespelingen op historische situaties tal van autobiografische elementen. Ondanks de controverse die het in katholieke kringen opriep vanwege het agnostisch karakter van het boek, beleefde het een groot aantal herdrukken.

Na *Joachim van Babylon* volgden tal van romans, novellen en verhalen, waarin Gijsen zowel zijn ervaringen in Amerika verwerkte (*Goed en kwaad* 1951; *De kat in de boom*, 1953; *Lucinda en de lotoseter*, 1959), als herinneringen aan zijn familie en aan zijn jeugd. Zo waren *Klaaglied om Agnes* (1951) en *Onze zuster Alice* uit *Allengs gelijk de spin* (1962) een late en weemoedige verwerking van het vroege overlijden van Gijsens jongste zuster. De feitelijke achtergronden werden door Marnix Gijsen, samen met zijn broer René, onthuld in *Grafzuil voor Agnes* (1979). Ook *Telemachus in het dorp* (1948) legt getuigenis af van Gijsens speurtocht naar het eigen verleden. Duidelijk geënt op zijn Amerikaanse verleden zijn weer de romans *Harmágedon* (1965), *Het paard Ugo* (1968) en *De kroeg van groot verdriet* (1974). Over zijn verhouding tot het geloof, speciaal het katholicisme, schreef Gijsen de novelle *De afvallige* (1971) en de *Biecht van een heiden* (1971). Grondtoon van zijn werk blijft steeds ironie, scepticisme en agnosticisme. Opvallend is bovendien zijn heldere en zakelijke stijl. In april 1968 werd Gijsen gepensioneerd en vestigde hij zich als ambteloos burger in België.

Zijn werk werd vele malen bekroond, o.m. met de Belgische Staatsprijs (1959 en 1969) en de Prijs der Nederlandse Letteren (1974). In 1975 werd hij in de adelstand verheven.

Werken:

Breero's lyriek (1922); *Lof van Antwerpen* (1940); *De man van overmorgen* (1949); *De vleespotten van Egypte* (1952); *De lange nacht* (1954); *Er gebeurt nooit iets* (1956); *Terwille van Leentje* (1957); *Mijn vriend de moordenaar* (1958); *De diaspora* (1961), verh.; *The House by the Leaning Tree* (1963), p.; *Karel van den Oever* (1964), essay; *Karel Jonckheere* (1964), essay; *Scripta manent* (1965); *Zelfportret, gevleid, natuurlijk* (1965); *Helena op Ithaka* (1968); *August van Cauwelaert* (1968), essay; *Jacqueline en ik* (1970); *Weer thuis* (1972); *De grote god Pan* (1974); *Terug van weggeweest* (1975); *De leerjaren van Jan-Albert Goris* (1975); *Overkomst dringend gewenst* (1978); *Uit het Brussels getto* (1978); *Rustoord* (1979); *De loopgraven van Fifth Avenue* (1980).

Uitgaven:

Verzamelde verhalen (1974); M. Galle en W. Devos (ed.), *Verzameld werk*, 6 dln. (1977), met aant.

Literatuur:

J. Eeckhout, *Literaire profielen*, x (1941); R. Goris en J. Greshoff, *M.G.* (1955); M. Roelants, *M.G.* (1958); J. Weisgerber, in *Aspecten van de Vlaamse roman* (1965); L. Scheer, in *Dietsche Warande & Belfort* (1964, 1966 en 1969); J. Florquin, in *Ten huize van ...*, i (1962, 1971[2]); A. Raman, *Bibliografie van M.G.* (1973); *Voor M.G.* (1974); M. Roelants, C. Buddingh', H. Lampo e.a., *M.G. Biografie. Bibliografie. Beschouwingen* (1974); J. Florquin, in *Ten huize van ...*, 12 (1976); G. Verbeek, *M.G.* (1966, 1978[3]); C. Engelbrecht, in *Gezegd en geschreven is twee* (1980).

[G.J. van Bork]

Gysen, René (Louis)

Vlaams prozaschrijver en essayist (Antwerpen 8.3.1927-ald. 2.3.1969). Was gemeenteambtenaar in zijn geboortestad. Redacteur van *Gard Sivik* en *Komma*, waar hij tot de markantste figuren behoorde. Volgens Paul de Wispelaere is het oeuvre van Gysen een `gevecht met de realiteit', in die zin dat de onkenbaarheid van de werkelijkheid en de ontoereikendheid van de conventionele taal om deze te vatten, bepalende principes daarvan werden. Op die manier wordt de empirische chaos van banaliteiten en clichés herschapen tot een literaire werkelijkheid die tegelijk de uitdrukking is van de persoonlijke problematiek van de schrijver en zijn literaire aspiraties. Resultaat van de consciëntieuze en nuancerende werkwijze van Gysen, die zijn paradoxale denk- en schrijfmethode nu eens op een neorealistische, dan weer op een relativerende en vaak sterk ironische manier weergaf, is de conceptie van `open' vormen, mengvormen waarin zowel narratieve als louter essayistische en persoonlijk beschouwende elementen worden samengebracht tot een steeds verschuivend, maar homogeen geheel. Van fundamenteel belang is daarbij het probleem van de zegging. In Gysens werk wordt het einddoel van de conventionele schriftuur, het verhaal, resoluut naar de achtergrond verdrongen.

Niet alleen in de aangrijpende *Geloofsbrief* (1967) komt de hele problematiek van realiteit (met als constante de wankele gezondheid), herinnering en taalstructuur tot uiting, ook in het essayistisch werk is de bezinning hierop alomtegenwoordig. Voorbeelden hiervan zijn het stuk over Pierre Klossowski in *De onbekende twintigste eeuw. List en literatuur* (1965) en het essay over De Sade, wiens werk Gysen overigens ook vertaalde.

Werken:

Een mond zonder alibi (1960); *De slecht befaamde Markies de Sade* (1961), essay; *The French Way* (1963), onder ps. John Lamoureux; *Processie all stars* (1964); *Grillige Kathleen*

(1966); *Op weg naar de literaire receptie* (1969).

Literatuur:

Redactie Komma, *Over R.G.* (1970); W. Roggeman, R.G. - op weg naar Xing', in *Glazuur op niets* (1981).

[P. van Aken]

H

Haan, Carolina Lea de

Zie Bruggen, Carry van

Haan, Jacob Israël de

Nederlands prozaschrijver en dichter (Smilde 31.12.1881-Jeruzalem 30.6.1924). Uit groot gezin van een joodse godsdienstleraar, broer van de schrijfster Carry van Bruggen. Opleiding voor onderwijzer; breuk met zijn opvoeding. Journalistiek werk in de sfeer van socialisme en vrije gedachte. Als letterkundige debuteerde hij met novellen in naturalistische trant, en met nogal traditionele gedichten (in het maandblad *Nederland*). De roman *Pijpelijntjes* (1940) gaf als herkenbaar beeld van intieme vriendenrelaties in het toenmalige Amsterdam veel aanstoot, evenals *Pathologieën* (1908). Ook in de *Libertijnsche liederen* (1914) blijkt De Haans homoseksuele aanleg. Inmiddels was de dichter in contact gekomen met Verwey en diens maandblad *De Beweging*. Hij keerde terug naar het joodse geloof, nu als overtuigd zionist.

Zijn twee bundels *Het joodsche lied* (1915 en 1921), ofschoon niet uitsluitend aan godsdienstige motieven gewijd, vormen een hoogtepunt van joodse lyriek. Deels ontstaan uit herinneringen aan een vrome jeugd, deels ook uit verlangens en verwachtingen, en soms uit de spanning tussen streng geloof, modern denken en afwijkende erotische aanleg, treft dit werk door persoonlijk pathos, kernachtige beeldspraak en een eigenzinnig ritme.

Intussen was De Haan rechten gaan studeren; in 1916 promoveerde hij op een proefschrift over rechtskundige significa; in datzelfde jaar werd hij privaatdocent aan de universiteit van Amsterdam. Hij behoorde tot de signifische vriendenkring rond Van Eeden. Kort na WO I ging hij als correspondent van *Het Handelsblad* naar Palestina en schreef daar een reeks scherpzinnige feuilletons, ten dele gebundeld in *Palestina* (1925). Hij ging noch in politieke, noch in godsdienstige zin akkoord met de heersende opvattingen. De plannen voor zijn terugkeer naar Nederland stonden reeds vast, toen hij werd vermoord.

De bundel *Kwatrijnen* (1924) bevat ruim 900 gedichten, uiteenlopend van toevallige notities tot gekristalliseerd zelfbesef. De twee bundels *Verzamelde gedichten* (1952) bevatten behalve zijn niet geheel volledig herdrukte zes bundels een belangrijke groep verspreide en nagelaten verzen; maar het jeugdwerk van voor 1909 ontbreekt. De Haans leven inspireerde Arnold Zweig tot zijn roman *De Vriendt kehrt heim* (1942).

Uitgaven:

W.J. Simons, *Pijpelijntjes* (1974); G. van Eekhoud en W.J. Simons, *Pathologieën* (1975); K. Joosse en J. Meijer, `Kanalje en opstandige liedjes' in *Engelbewaarder*, 6 (1977); R. Delvigne en L. Ross (ed.), *Open brief aan P.L. Tak* (1982); Idem,

Pijpelijntjes (1982); G. Komrij, *Ik ben een jongen te Zaandam geweest*, bloemlezing uit zijn gedichten (1982); R. Delvigne en L. Ross, *Nerveuze vertellingen* (1983).

Literatuur:

M. de Haan, *J.I. d. H., mijn broer* (1954); A. Saalborn, *Brieven aan een jongen* (1957); E.L. Israel, *J.I. de H., de dichter van Het joodsche lied* (1963); G.C.J.J. van den Bergh, `J.I. de H. en de rechtszaal', in *Themis* (1964); J. Meijer, *De zoon van een gazzan* (1967); Idem, `J.I. d. H. en K. Wolfskehl', in *Nieuwe Taalg.*, 65 (1972); L.A.M. Giebels, `J.I. de H. in Palestina', in *Studia Rosenthaliana*, 14 (1980); R. Delvigne en L. Ross, `Het conflict tussen J.I. de H. en P.L. Tak', in *Revisor*, 7 (1980).

[G. Stuiveling]

Haan, Jacques den

Eig. Izaak, Nederlands prozaschrijver (Rotterdam 27.3.1908-Beekbergen 22.11.1982). Werkte vele jaren in de boekhandel, maar wijdde zich vanaf 1950 uitsluitend aan het schrijverschap. Zijn ervaringen als boekverkoper verwerkte hij onderhoudend en geestig in *Talking shop* (1946), *Het gevaarlijke boek* (1954), *Still talking shop* (1958) en *Staart uit het raam* (1962). Zijn belangstelling ging vooral uit naar Engelse en Amerikaanse literatuur en daarbinnen met name naar Joyce (*Mythe van Erin*, 1948 en *James Joyce*, 1967) en Henry Miller (*Milleriana*, 1963). Den Haan was medewerker van *Literair paspoort*, waarin hij vooral Engelse en Amerikaanse literatuur besprak. In 1962 verschenen zijn essays over pornografie in *De lagere hartstochten*. Van belang is voorts zijn cultuur-historisch werk in drie delen, *Onderweg* (1966). In 1968 werd hem de essayprijs van de Jan Campertstichting toegekend voor *Een leven als een oordeel* (1968).

Werken:

Het heelal van de dood door Henry Miller (1944), essay; *Boeken en publiek* (1947), essay; *Het eiland der Sirenen* (1952), essay; *Rapport aan Jan Friso* (1953), pr.; *Bevindelijk reisboek* (1958), pr.

Literatuur:

J.H.N. Grandia, in *Pedagogische studiën*, 46 (1969).

[G.J. van Bork]

Haar, Bernard ter

Nederlands dichter (Amsterdam 13.6.1806-Velp 19.11.1880). Studeerde theologie te Amsterdam en Leiden; predikant, o.a. sedert 1843 te Amsterdam. Van 1854 tot 1874 hoogleraar theologie te Utrecht. Zijn vroegste poëzie gaf hij pas uit in 1851. Zijn eerste publikatie, een stukje in het Rotterdams jaarboekje *Calliope* (1838) trok de aandacht van Potgieter. In hetzelfde jaar verscheen *Joannes en Theagenes. Eene legende uit de apostolische eeuw*; in 1843, in de almanak *Aurora*, de beroemd geworden vertelling *Huibert en Klaartje*. Het dichtstuk *De Sint-Paulusrots* (1847) schreef hij naar aanleiding van de schipbreuk van het barkschip Jan Hendrik. Het bij declamatoren geliefde gedicht `Abd-el-Kader' (1849, niet afzonderlijk, in Franse vertaling in 1872 wél afzonderlijk verschenen) werd gevolgd door het nog populairdere `Eliza's vlucht', ontleend aan *Uncle Tom's Cabin* (*Aurora*, 1854). Evenals Da Costa maakte Ter Haar `tijdzangen', o.a. *Het communisme onzer dagen* (1850).

In 1876 verscheen een prachtuitgave van zijn *Gedichten. Geïllustreerd door Nederlandse schilders*. Als navolger van Tollens prees men hem om zijn natuurschilderingen en beschrijvingen, evenals om zijn vlotte versificatie; zijn woordenrijkdom en uitvoerigheid keurde men af. Hadden Potgieter en Huet reeds ernstige bezwaren tegen zijn werk ingebracht, de Tachtigers verwierpen hem volkomen om zijn retoriek. Als representant van zijn tijd verdient hij echter aandacht.

Werken:

De geschiedenis der kerkhervorming in tafereelen geschetst, 2 dln. (1844-1845, 1854[5]); *Laatste gedichten* (1879).

Uitgaven:

Kompleete gedichten, 3 dln. (1878-1879; 2 dln. 1894[8]); *De St. Paulusrots* (1969), met inl. van J.H.J. Willems; *Vinger Gods, wat zijt gij groot* (1978), bloemlezing samengest. en ingel. door A. Korteweg en W. Idema.

Literatuur:

E.J. Potgieter, *Kritische studiën*, dl. ii (1876); C. Busken Huet, *Litt. fant. en kritieken*, dl. vii (1880); N. Beets, in *Levensberichten van de Mij der Nederl. Lett.* (1881); J.H.J. Willems, *B. ter H.* (1969); R.J. van der Paardt, `Tachtig tegen vijftig over tachtig', in *De Revisor*, 9 (1982).

[W.J.C. Buitendijk]

Haasse, Hella

Eig. Hélène Serafia, Nederlandse romanschrijfster (Batavia 2.2.1918). Bracht haar jeugd grotendeels door in Nederlands-Indië. Studeerde enkele jaren Scandinavische letteren te Amsterdam en bezocht de toneelschool.

Debuteerde in 1939 met gedichten in het letterkundig tijdschrift *Werk*. Haar eerste prozaverhaal *Oeroeg* (1948) verscheen als boekenweekgeschenk; het behandelt de vriendschap tussen een administrateurszoon en een jonge inlander die samen opgroeien en hun latere verwijdering. Na de breed opgezette historische roman *Het woud der verwachting* (1949), over het bewogen leven en de uiteindelijke vereenzaming van Charles d'Orléans zette met *De verborgen bron* (1950) de reeks romans in, die op zeer uiteenlopende wijze uitdrukking geven aan haar levensvisie.

De schrijfster laat steeds zien hoe de levensdraden van haar personages met elkaar verweven zijn, hetgeen soms mede in een ingenieuze compositie tot uitdrukking komt (*De ingewijden*, 1957). Hoofdmotieven zijn het zoeken naar de oplossing van een geheim, vooral van het probleem `Wie ben ik?', en van de innerlijke wedergeboorte. In een heldere stijl geschreven, getuigen haar verhalen vooral van intelligentie en eruditie. Daarbij maakt zij ruimschoots gebruik van het flash-backprocédé en toont zij een voorkeur voor de beschrijving van de zichtbare werkelijkheid.

In de roman *De ingewijden* zoeken de zes hoofdpersonen, ieder een eenling in zijn eigen omgeving, de gemeenschap der `ingewijden', een leven geworteld in de oergrond van het bestaan en ervaren als een een-zijn met de medemens. Tot een werkelijke `inwijding' echter weet geen het te brengen, tenzij door de dood. De geschiedenis speelt zich af vlak na wo ii in Griekenland. In de zes hoofdstukken waaruit de roman bestaat, treden de hoofdpersonen achtereenvolgens op, terwijl het verloop van de handeling voor een vloeiende overgang zorgt. In de levensloop van de schilderes wordt het gegeven uit *De verborgen bron* herhaald.

Ook haar historische romans, waarvan vooral *De scharlaken stad* (1952) en *Een nieuwer testament* (1966) geslaagd zijn, bevatten de haar typerende motieven, als het zoeken naar eigen identiteit en de zin van het bestaan. Hetzelfde kan gezegd worden van haar zuiver autobiografische geschriften *Zelfportret als legkaart* (1954) en *Persoonsbewijs* (1967). Van haar hand verschenen ook toneelwerken, essays en de met A.J. Gelderblom geschreven Hooftbiografie: *Het licht der schitterende dagen* (1981). Haar werk is meermalen bekroond, o.a. met de Constantijn Huygensprijs (1981).

Werken:

Stroomversnelling (1945), p.; *Kleren maken de vrouw* (1947), jeugdr.; *Klein reismozaïek* (1953), Italiaanse reisimpressie; *Dat weet ik zelf niet* (1959), essay; *Een kom water, een test vuur* (1959), cultuurhist. essay; *Cider voor arme mensen* (1960), r.; *De meermin* (1962), r.; *Een draad in het donker* (1963), t.; *Leestekens* (1965), essays; *De tuinen van Bomarzo* (1968), hist. essay; *Tweemaal Vestdijk* (1970), essays; *Krassen op een rots* (1970), reisnotities; *Huurders en onderhuurders* (1971), r.; *Zelfstandig, bijvoeglijk* (1972), essays; *De meester van de neerdaling* (1973), r.; *Een gevaarlijke verhouding of Daal- en Bergse brieven* (1976); *Mevrouw Bentinck* (1978); *Bentinck tegen Bentinck* (1981); *Ogenblikken in Valois* (1982); *De wegen der verbeelding* (1983).

Literatuur:

J.J. Oversteegen, in *Literair Lustrum*, 2 (1974); Ed. Popelier, *H.H.* (1977); M. Bullinga e.a., *H.H. en het beeld van de vrouw in de literatuur* (1979); *Bzzlletin*, 10 (1981); H. van Buuren, in *Jan Campertprijzen 1981* (1981); J. Diepstraten, *H.H. Een interview* (1984), met bibl.

[W. Blok en red.]

Habakuk II de Balker

Zie Balkt, Herman Hendrik ter

Hadewijch

Zuidnederlandse mystieke dichteres (midden 13de eeuw). Met zekerheid is weinig over haar bekend. Uit haar werk en uit de invloed, die het heeft uitgeoefend, blijkt dat zij in Brabant leefde en optrad in een eigen, vrije kring van gelijkgestemden. Een late traditie (eind 15de eeuw) situeert haar in Antwerpen. Van haar is zowel poëzie als proza overgeleverd. In beide bereikt zij een hoog niveau.

Van de 29 overgeleverde zgn. *Mengeldichten* behoren de laatste 13 op handschriftelijke, lexicografische en andere gronden niet tot het werk van Hadewijch. Alleen i-xvi kan als jeugdwerk van de schrijfster worden beschouwd. Het zijn meestal berijmde brieven en de vorm is dan ook eenvoudiger dan in de *Strofische Gedichten*, de verstechniek veel primitiever (vaak assonanties bijv.), het ritme losser, de toon meer docerend en minder lyrisch.

Met haar 45 *Strofische Gedichten* heeft zij een nieuw genre geschapen, nl. dat van de mystieke minnepoëzie. Voor de buitengewoon kunstrijke vorm ging zij vaak te rade bij de Franse troubadours en trouvères, maar het spel tussen de dichter en zijn dame vervangt zij door de mystieke liefdesverhouding tussen God en de mens.

De 14 *Visioenen* bevatten herinneringen aan genadegaven die zij vroeger had ontvangen.

In haar 31 *Brieven*, die soms de omvang en bouw van echte verhandelingen krijgen, richt Hadewijch zich nu eens kort en dan weer uitvoeriger tot een of meer van de godgewijde gezellinnen aan wie zij geestelijke leiding geeft.

Uitgaven:

J. van Mierlo (ed.), *Visioenen* (1924); Idem, *Stroph. Ged.* (1942); Idem, *Brieven* (1947); Idem, *Mengeld.* (1952). Vert.: A. Verwey, *De Visioenen van H., in hedendaagsch Nederlandsch overgebracht* (1922); M.H. van der Zeyde, *Brieven van H. in de oorspronkelijke tekst en in nieuw Nederlandse overzetting met aantekeningen* (1936); F. van Bladel en B. Spaapen, *H. Brieven, oorspronkelijke tekst en Nieuw-Nederlandse overzetting* (1954); E. Rombauts en N. de Paepe, *H. Strofische Gedichten Mnl. tekst en moderne bewerking* (1961); E. Colledge, *Mediaeval Netherlands Rel. Lit.* (1965), Eng. vert. van brieven; P. Mommaers, *De visioenen van H.* (1979); H.W.J. Vekeman, *Het visioenenboek van H.* (1980); C. Hart (ed.), *H.: the complete works* (1981).

Literatuur:

St. Axters, *Geschiedenis van de vroomheid in de Nederlanden* (1950); J.B. P[orion], *H. d'Anvers* (1954); P.C. Boeren, *H. en heer Hendrik van Breda* (1962); Idem, *De heren van Breda en Schoten ca. 1100-1281* (1965); N. de Paepe, *H. Strofische gedichten. Een studie van de Minne in het kader der 12e en 13e eeuwse mystiek en profane minnelyriek* (1978[4]); J.B.M. P[orion], *H., lettres spirituelles. Béatrice de Nazareth, Sept degrés d'Amour* (1972); T.M. Guest, *Some Aspects of H.'s Poetic Form in the `Strofische gedichten'* (1975); J. Janssens, `H. en de riddercultuur van haar tijd', in *Ons Geestelijk Leven*, 54 (1977); K. Ruh, `Beginenmystik', in *Z. deutsche Altertum und deutsche Lit*., 106 (1977); G. Hendrix, `H. benaderd vanuit de tekst van de 22e volmaakte', in *Leuv. Bijdr.*, 67 (1978); N. de Paepe, *H. Een bloemlezing uit haar werk* (1979); J. Reynaert, `Over H. naar aanl. van drie recente publikaties', in *Ons Geestelijk Erf*, 54 (1980); Idem, *De beeldspraak van Hadewijch* (1981); J.D. Janssen (ed.), *Hoofsheid en devotie in de middeleeuwse maatschappij* (1982); F. Willaert, *De poëtica van H. in de Strofische Gedichten* (1984).

[R. Lievens en J. Reynaert]

Haecht, Willem van

Zuidnederlands dichter (ca 1530-na 1585). Was ook tekenaar en wsch. boekhandelaar. Sinds 1552 lid en sinds 1558 factor van de kamer De Violieren te Antwerpen. Bij Alva's komst gevlucht naar Aken, later weer terug in Antwerpen, maar in 1585 opnieuw naar elders uitgeweken.

Voor het Antwerpse landjuweel van 1561 schreef hij de inleidende spelen. Belangrijker in cultuurhistorisch opzicht zijn de drie apostelspelen (in hs. kb Brussel

no. 21664), gebaseerd op de *Handelingen*. Hieruit blijkt zijn gematigd luthers standpunt en belangstelling voor de klassieke oudheid.

Schreef ook kleinere gedichten, o.a. enkele sterk religieuze liederen en refreinen, enige

dialogen, drie `lamentatien', een vertaling van de vijf klaagliederen van Jeremia en bewerkingen van de *Psalmen*, gedeeltelijk opgenomen in het gezangboek van de Nederlandse Lutherse kerk.

Uitgave:

G.J. Steenbergen, *De bekeeringe Pauli* (1953).

Literatuur:

C.G.N. de Vooys, `Apostelspelen in de Rederijkerstijd', in *Med. Kon. Acad. v. Wetensch. Afd. Lett.* dl. 65, serie A, 5; Idem, in *Oud-Holland*, 45 (1928); W.J. Kooiman, *Luther's kerklied in de Nederlanden* (1943); G.J. Steenbergen, in *Nieuwe Taalg.*, 42 (1950); *Jaarboek De Fonteine* (1950); *Leuvense Bijdr.*, 40 (1950); L. van den Branden, *Het streven naar verheerlijking ...* (1956); J.C. Arens, in *Neophilologus*, 44 (1960); *Liber Alumnorum prof. dr. E. Rombauts* (1968); W.M.H. Hummelen, in *Studia Neerlandica*, 1 (1970-1971).

[J.J. Mak en D. Coigneau]

Haersolte, Ernestine Amoene Sophie barones van

Geb. jonkvrouw Van Holthe tot Echten, Nederlandse prozaschrijfster (Utrecht 23.2.1890-Dalfsen 1.8.1952). Publiceerde o.a. in *Onze Eeuw, Leven en Werken* en *Den Gulden Winckel*; na WO II in *De Nieuwe Stem* en *Overijsel, Jaarboek voor cultuur en historie*. Kreeg naam door haar novelle *De laatsten* (1927).

Publiceerde in 1946 *Sophia in de Koestraat*, een novellenbundel waarmee zij in 1947 tezamen met Arthur van Schendel de P.C. Hooftprijs verwierf. Hoewel deze verhalen alle in Overijssel spelen, zijn het geen streekverhalen in eigenlijke zin. Hoofdmotief is de tegenstelling tussen de realiteit en het `andere', de droomwereld, waarnaar men verlangt of waarvoor men vreest. Zij beschrijft deze tegenstelling vanuit de realiteit, met ironie en beschouwelijkheid, in een lichte, sierlijke, in bepaalde opzichten enigszins gemaniëreerde en dan aan Couperus ontleende stijl.

Werken:

De komeet en het harlekijntje (1949), r.; *Lucile* (1951), r.; *De roerkop* (1953), nov.

Literatuur:

V.E. van Vriesland, in *Onderzoek en vertoog*, dl. 2 (1958); H.A. Wage, in *Amersfoortse Stemmen*, 60 (1979).

[W. Blok]

Haes, Jos(eph) de

Vlaams dichter (Leuven 22.4.1920-Brussel, Jette, 1.3.1974). Studeerde klassieke letteren; was eerst commentator en daarna hoofd van de literaire en dramatische uitzendingen bij de brt. Ontving o.a. de Arkprijs van het Vrije Woord (1955) en de Driejaarlijkse staatsprijs voor poëzie (1965). Is een weinig gelezen dichter, wsch. een gevolg van de moeilijke thematiek in zijn werk.

Vanaf *Het andere wezen* (1942) openbaart zich in een somber en verwrongen poëtisch universum een alles-aantastend gevoel van schuld en onmacht. Geleidelijk aan, via *Ellende van het woord* (1946) en *Gedaanten* (1954), wordt in *Azuren holte* (1964) duidelijk hoe een aantal thema's zijn werk beheerst: een totale zelfverwerping en een intens verlangen naar `zuiverheid', een voortdurende confrontatie met het door astma geruïneerde lichaam, met als aanduiding van een ideale toestand, steriele anorganische levenloosheid, een sado-masochistische erotiek en de gebondenheid aan een haast mythische, verterende vrouwenfiguur. Maar binnen deze thematiek bereikt zijn poëzie een grote intensiteit: de problematiek wordt in directe belijdenisvorm uitgesproken of krijgt gestalte in motieven, geïnspireerd op de bijbel of op het antieke Griekenland.

In zijn meest volwaardige bundels, *Gedaanten* en *Azuren holte*, laat De Haes een heel eigen geluid horen, bewust onwelluidend, zijn verzen verstroevend, zoekend naar scherp en hard klinkende combinaties. Daarnaast geeft hij blijk van een uitgesproken vormwil, die vasthoudt aan rijm en strofe.

Werken:

Pindaros. Pythische oden (1945), vert.; *Richard Minne* (1956), essay en bloeml.; *Reisbrieven uit Griekenland* (1957), reisverh.; *Sophokles. Philoktetes* (1959), vert.

Uitgave:

Verzamelde gedichten (1974).

Literatuur:

W. Spillebeen, *J.d.H.* (1966); L. Rens, `Spiraal naar J.d.H.', in *Kritisch Akkoord 1975* (1975); A. Westerlinck, `Het poëtisch wereldbeeld van J.d.H.', in *Verwondering en rekenschap* (1978); J. Schoolmeesters, `Azuren holte of het maniërisme van J.d.H.', in *Dietsche Warande & Belfort* (1980); Idem, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980), met bibl.

[J. Schoolmeesters]

Haesaert, Clara

Eig. Claire Marie José Haesaert-Weyens, Vlaamse dichteres (Hasselt 9.3.1924). Werkzaam als ambtenaar bij het ministerie van nationale opvoeding en Nederlandse cultuur. Mede-oprichter van het literair-artistieke tijdschrift *De Meridiaan* (1951-1960) en van het Brussels kunstcentrum Taptoe. Aanvankelijk belichtte zij de dialectische man-vrouwverhouding in klassieke verzen en op een bewogen toon. Geleidelijk aan echter schakelde zij over op vrije verzen, en werd het taalgebruik soberder en trefzekerder. In haar bundel *Met terug*-

werkende kracht (1977) krijgt de reflectie op de verwoording ook thematisch een ruime aandacht, en is de beeldspraak enigszins verwant aan het surrealisme.

Werken:

De overkant (1953); *Omgekeerde volgorde* (1961); *Onwaarschijnlijk recht* (1967); *Spel van vraag en aanbod* (1970); *Medeplichtig* (1981).

Literatuur:

A. Vijt, `C.H.', in *Dietsche Warande & Belfort*, 123 (1978).

[D. de Geest]

Haisma, Nyckle J.

Eig. Nicolaas, Fries prozaschrijver (Ee, gemeente Oostdongeradeel, 18.5.1907-concentratiekamp Tjimahi, op Java, 22.2.1943). Onderwijzer, later leraar in Nederlands Oost-Indië, waar hij romans schreef geïnspireerd op zijn emotionele bindingen met zowel Friesland als de tropen: *Paed oer 't hiem* (= Pad over het erf; 1937) en *Paed nei eigen hoarnleger* (= Pad naar eigen hofstede; 1940), een dubbelroman, sinds 1943 verschenen onder de titel *Peke Donia, de koloniael*. Ook in zijn verhalen en novellen is het Indische element sterk aanwezig. In 1948 werd hem postuum de Gysbert Japicxprijs verleend.

Werken:

Simmerdagen (= Zomerdagen; 1933), p.; *De kar* (= De keuze; 1936), nov.; *Suderkrús* (= Zuiderkruis, 1939), met inl. van J. Piebenga; *Simmer* (= Zomer; 1948); *It lân forline* (= Het land verleden; 1951), met inl. van C. Kramer.

Literatuur:

D.A. Tamminga, in *De Tsjerne* (1946); F. Sierksma, in *Idem* (1948); S. van der Schaaf, in *Idem* (1952); D. Simonides, in *Flecht op 'e koai* (1970); K. Dykstra, in *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977); T. Riemersma, *It koarte forhael yn 'e Fryske literatuer fan de tweintichste ieu* (1977); K.C. Scholten, in *It Beaken*, 40 (1978); T. Riemersma, *Proza van het platteland* (1984).

[F. Dam]

Halbertsma, Gebroeders

Friese schrijvers, Joost Hiddes (Grouw 23.10.1789-Deventer 27.2.1869), Eeltsje (Grouw 8.10.1797-ald. 22.3.1858) en Tjalling (Grouw 21.1.1792-ald. 12.12.1852). Waren respectievelijk theoloog, medicus en koopman. Hebben door hun gedichten, verhalen en vertogen een krachtige impuls gegeven aan de Friese literatuur; het kleine boekje *De lapekoer* (1822) groeide uit tot de omvangrijke *Rimen en teltsjes* (1871, 1978[9]).

Joost, meer taal- en volkskundige dan predikant, maakte o.a. een begin met de bijbelvertaling en met de Gysbert Japicxstudie; hij munt in zijn oorspronkelijk werk uit door een pittige, sarcastische stijl. Recent onderzoek wijst in de richting van Joost als mogelijk auteur van het geruchtmakende `Oera Linda Boek' (1872).

Eeltsje, die in Heidelberg de Duitse romantiek had leren kennen, schreef naast gevoelige en melodieuze lyriek een aantal verhalen, waarin satire en melancholie afwisselen met gedeelten die van een ernstig idealisme getuigen.

Ook in het veel minder omvangrijke werk van Tjalling valt de satirische inslag op. Hun werk werd gedeeltelijk vertaald in het Nederlands (door J.J.A. Goeverneur en Theun de Vries) en in het Duits (door K.J. Clement).

Uitgaven:

J.J. Kalma (ed.), *`Kent gij Halbertsma van Deventer?'* (1969); J.J. Kalma en Y. Poortinga, *Fluit en doedelsek* (1971).

Literatuur:

P.A. Jongsma, *Dr. J.H.H.* (1933), diss.; J.H. Brouwer, *J.H.H., Fries taalkundige* (1941); G. Dijkstra, *Bydrage ta de kennis fan it libben, de persoan en it wurk fan E. H.* (1946), diss.; Chr. Kroes-Ligtenberg, *J. en E. H. in Bolsward* (1952); J. Piebenga, *Koarte skiednis fan de Fryske skriftekennisse* (1957); J.J. Kalma, *H.-bibliografy* (1968); Idem e.a., *J.H.H., brekker en bouwer* (1969); D.A. Tamminga e.a., *J.H.H. Skriuwers yn byld*, dl. ii (1969); K. Dykstra, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977); G.J. van der Meij, *Kanttekeningen bij het Oera Linda Boek* (1978); A. Feitsma, *Tussen volkstaal en schrijftaal* (1978); C.P. Hoekema, `Ut de briefwiksel fan de bruorren H.', in *Lyts Frisia*, 30 (1981); T. Riemersma, *Proza van het platteland* (1984).

[J.H. Brouwer]

Hall, Maurits Cornelis van

Noordnederlands prozaschrijver (Vianen 7.2.1768-Amsterdam 19.1.1858). Amsterdams advocaat, staatsman en president van de rechtbank. Oorspronkelijk patriot, later conservatief vertegenwoordiger van de restauratie. Retorisch en

classicistisch dichter. Schreef historische novellen en de humoristische *Gedenkschriften van en door Frank Floriszoon van Arkel* (anoniem, 1832).

Werken:

C.C. Plinius Secundus (1809), verh.; *Gedichten* (1818, 2de verz. 1829, 3de verz. 1839); *Gemengde schriften betrekkelijk tot de letterkunde en de gesch. der Vad. regtsgeleerdheid* (1848); *Mr. J. Kinker. Bijdragen tot zijn leven, karakter en schriften* (1850); *Jok en ernst in brieven over de welsprekendheid voor de balie* (1854, met W.H. Warnsinck jr.); *Gedichten* (1860).

Uitgave:

Th. Jorissen (ed.), *Herinneringen 1787-1815* (1867).

Literatuur:

E. Cohen, *Mr. M.C. van Hall als letterkundige* (1928); W.J.M.A. Asselbergs, `Trianus tegenhanger van Napoleon', in *Nijmeegse colleges* (1967).

[W.J.C. Buitendijk en red.]

Hallen, Ernest van der

Eig. Bernardus Ernestus Ludovicus, ps. Dr. B. Raes, B. van Daelgrimby en J. van

der Wijngaerdt, Vlaams romanschrijver en essayist (Lier 2.6.1898-ald. 24.2.1948). Evenals F. de Pillecijn een volbloed romanticus. Met de geestdrift van een verwoed idealist bezong hij de gehechtheid aan de aarde en de veredelende rol van het natuurleven. Tevens getuigde hij daarbij van een strijdbaar katholicisme en van een actieve vlaamsgezindheid.

Hij had zich tot doel gesteld invloed uit te oefenen op de katholieke jongeren, wat o.m. blijkt uit zijn *Brieven aan een jonge vriend* (1932) en *Brieven aan Elckerlyc* (1948), alsook uit zijn medewerking aan tijdschriften als *Jong Dietschland, Storm* en *Volk*. Ook was hij van 1923 tot 1929 secretaris van het Algemeen Verbond der Katholieke Boekerijen.

Publiceerde heiligenlevens en reisverhalen over Noord-Afrika en het Nabije Oosten, doch vooral novellen en romans. Zijn idealisme komt op dit gebied het best tot uiting in *De aarde roept* (1936) en *Op eigen grond* (1942), waarin de auteur zijn verachting van het moderne stadsleven uitspreekt en thema's behandelt zoals de liefde tot de aarde en de oorspronkelijke goedheid van de mens.

Werken:

Sprookjes uit de zomernacht (1924); *Kristiaan de godsgezant* (1928), r.; *De wind waait* (1932), verh.; *Cheiks, pelgrims en rabbijnen* (1940), reisverh.; *Brouwer* (1943), geromantiseerde biogr.; *Vertelsels in juni* (1944), verh.; *Kroniek der onnozele kinderen* (1947), r.; *Vaarwel, mijn vriend* (1949), onvolt. r.

Literatuur:

K. Vertommen e.a., *Golfslag* (1948); A. Demedts, *Dietsche Warande & Belfort* (1948); A. Boni, *Een silhouet* (1950); R. Dewachter e.a., *Kunstenaar E.v.d.H. Voorman der jeugd* (1958), gedenkboek; J. Uytterhoeven en E. Verstraete (ed.), *E.v.d.H. Lier-zondag 4 juni 1978* (1979); P.J.A. Nuyens, `E.v.d.H.', in *De doden blijven leven* (1980).

[M. Dupuis]

Halmael, Hendrik van

Nederlands toneelschrijver en -speler (Emmerik 1654-Amsterdam [begr.] 8.6.1718).

Schreef vele blijspelen in de trant van Bredero en Asselijn, o.m. vier *Krispijn*-spelen (1705-1708) onder de zinspreuk `Purgat et Ornat', *De geveinsde Kwaaker* (1708), *Het schijnheilig Weeuwtje* (1711), *De gestrafte Pasquyn* (1713), *De Prins van Platte Marry* (1713), *De bedrieger erfgenaam bedrogen* (1714).

Literatuur:

J.A. Worp, `Plautus op ons tooneel', in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, 8 (1888).

[M. Kröjer en P.J. Verkruijsse]

Hamelink, Jacques

Eig. Jacobus Marinus, Nederlands dichter, prozaschrijver en essayist (Driewegen, Terneuzen 12.1.1939). Studeerde Nederlandse taal- en letterkunde te Tilburg en gaf les, maar leeft sinds 1963 van zijn pen. Trok met zijn poëzie en proza de aandacht van de groep rond *Merlijn*, waarin hij regelmatig publiceerde. Voor de verhalenbundel *Het plantaardig bewind* (1964) onving hij zowel de Vijverbergprijs als de Van der Hoogtprijs. Hamelinks verhalen spelen beschaving en techniek uit tegen de primitieve natuur. In *Ranonkel of de geschiedenis van een verzelving* (1969) maakt hij gebruik van bijbelse en marxistische thema's om een apocalyptische sfeer op te roepen van een naar de ondergang neigende beschaving, waarin slechts door de jeugd nog plaats is voor hoop. Hamelinks enige dramatische werk, het mysteriespel *De betoverde bruidsnacht* (1970), brengt in gestileerde vorm de onlosmakelijke verstrengeling van leven en dood. *Afdalingen in de ingewanden* (1974) bestaat uit korte prozastukken, waarin hij een hardop uitgesproken psychische autobiografie geeft met afwijzing van het subjectivisme en uitmondend in een staat van depersonalisatie. In dezelfde lijn ligt *Een reis door het demiurgenrijk* (1976).

Hamelinks gedichten vertonen dezelfde thematiek als zijn proza: de mens als vluchtig verschijnsel tegenover een geologisch tijdsbesef dat de eeuwigheid en de natuur omvat (bijv. *De eeuwige dag*, 1964; *Een koude onrust*, 1967). *Oudere gronden* (1969) en *Geest van spraak en tegenspraak* (1971) voegen daar de thema's van lediggang en onthechting aan toe. Zijn poëzie is tegelijk verwoording van zijn poëtica: het zijnde dient te worden verwoord in suggestief taalgebruik, maar de ontoereikendheid van de taal veroorzaakt tevens het echec van de volmaakte verwoording. De geslotenheid van Hamelinks proza en poëzie, waarin de taal zo centraal staat, maakte hem voor de *Merlijn*-redacteuren aantrekkelijk om hun theorie van de interpretatie aan te demonstreren. Vanaf *Stenen voor mijzelf* (1977) wordt zijn poëzie muzikaler en toegankelijker.

In de essays van *De droom van de poëzie* (1978) en *In een lege kamer een garen draadje* (1980) toont Hamelink zich een sterk verdediger van de traditionele poëzie tegenover de te simpele poëzieopvatting van de versch. avant-gardebewegingen en

noteert hij zijn opvattingen over de poëziekritiek.

Werken:

Horror vacui (1966), pr.; *De rudimentaire mens* (1968), pr.; *De boom van Goliath* (1973), pr.; *Windwaarts, wortelher* (1973), p.; *Witvelden, inskripties* (1974), p.; *Hersenopgang* (1975), p.; *Niemandsgedichten* (1976), keuze uit eigen werk; *Het rif* (1979), p.; *Gehandhaafde verhalen* (1979), pr., keuze uit eigen werk; *Responsoria* (1980), p.; *Ceremoniële en particuliere Madrigalen* (1982), p.; *Uit een nieuwe Akasha-kroniek* (1983), verh.

Literatuur:

J.J. Oversteegen, in *Literair lustrum 1961-1966* (1967); L. van Marissing, in *28 interviews* (1971); M. Bartosik, `J.H. en het gamma van de nacht', in *Nieuw Vl. Tijdschr.*, 30 (1977); Idem, `J.H.: Alle gestalten worden met funktie bedacht, met funktie verhard', in *Tijdschr. VU Brussel*, 20 (1979); *Dimensie*, 5 (1981), J.H.-nummer; D. Kroon, `Omwegen naar een centrum', in *Bzzlletin*, 11 (1982-1983).

[red.]

Hammenecker, Jan

Vlaams dichter (Mariekerke-aan-de-Schelde 2.10.1878-Westrode-Wolvertem 13.6.1932). Een tijdlang werkzaam als leraar, daarna kapelaan o.m. te Londerzeel (1913) en pastoor te Westrode (1927). In zijn tijd gewaardeerd als schrijver van poëzie, geestelijk proza en heiligenlevens. Naast de overheersende godsdienstig-mystieke inslag, vooral merkbaar in de gedichten en de twee bundels *Colloquia*, wordt zijn werk gekenmerkt door Vlaamsvoelendheid en een voorliefde voor het Scheldelandschap.

Werken:

Verzen (1908); *Van Christus' Apostelen* (1913); *Zoo zuiver als een ooge* (1918), heiligenl.; *Voor eene Ziel* (1922), r.; *Colloquia I-II* (1923, 1929), mystieke besch.; *Excubiae* (1926), p.

Uitgave:

Bloemlezing uit zijn werk (1934).

Literatuur:

J. Muls, *De krans van laurier* (1945); J. van Reusel, *J.H.* (1945); `J.H. 1878-1978', *Heemkundig Jaarboek Klein Brabant 1977*, 12 (1978), spec. nummer; H.E. Mertens, `J.H.: Eeuwfeest van zijn geboorte', in *'t Vaartland*, vi (1978).

[D. de Geest]

Hanlo, Jan

Eig. Johannes Bernardus Maria Rafaël, Nederlands dichter en prozaschrijver (Bandoeng 29.5.1912-Maastricht 16.6.1969). Debuteerde in 1951 met een traditioneel, onopvallend bundeltje *Het vreemde land*, maar liet zich in zijn meer officieel debuut *The varnished - het geverniste* (1952), in de serie De Windroos, van zeer versch., opmerkelijke kanten zien: experimenteel, muzikaal, romantisch en humoristisch. Om deze poëzie werd Hanlo door de Vijftigers als experimenteel dichter herkend. Zijn klankgedicht *Oote* baarde in 1954 zoveel opzien dat er zelfs tot in de Tweede Kamer over geredetwist werd. Daarna werd het stiller rond de beminnelijke, schuwe en onafhankelijke dichter, die ook in zijn proza van een zeer onconventionele zienswijze blijk gaf. Vooral de roman *Zonder geluk valt niemand van het dak* (1972) is in zijn mengeling van filosofie, absurditeit en weergave van ervaringen in psychiatrische inrichtingen het vermelden waard. Na zijn dood verschenen nog een aantal prozageschriften, waarvan de brievenbundel *Go to the Mosk* (1971) en *Mijn benul* (1974) een zeer persoonlijk karakter dragen.

Werken:

Niet ongelijk (1957); *In een gewoon rijtuig* (1966); *Moelmer* (1967); *Hou je van me altijd* (1975), p.; *Le moment suprême* (1981), pr.; *Lied dat ik van een krankzinnige hoorde* (1982), p.

Uitgaven:

Verzamelde gedichten (1970^{2}); K. Fens (ed.), *En die man ben ik zelf* (1973), bloeml.

Literatuur:

J. Bernlef en K. Schippers, *Wat zij bedoelen* (1965); C.J.E. Dinaux, in *Gegist Bestek*, dl. 3 (1969); J. Hanlo, `Achterwaartse blik op een uniek solist', in *Kentering*, 11, 6 (1971); G. Middag, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1983); *Bzzlletin*, 116 (1984), J.H.-nummer.

[R. Bloem]

Harduwijn, Justus de

Ook Harduyn, Zuidnederlands dichter (Gent 11.4.1582-Oudegem 21.6.1636).

Stamde uit een aristocratische Gentse familie. Zijn vader François was een humanistisch gevormd man, die in Frankrijk kennis gemaakt had met de pléiadedichters en bevriend was met Jan van der Noot. Studeerde rechten te Leuven (1605 baccalaureus); in 1607 priester, pastoor van Oudegem en Mespelare bij Dendermonde; lid van de rederijkerskamer St. Catharina te Aalst. In 1613 werden zonder zijn naam (verborgen in een acrostichonlofdicht aan het slot) door G. Caudron sr. *De weerliicke* (= wereldlijke) *Liefden tot Roose-mond* uitgegeven, een bundel wereldlijke liefdespoëzie, geschreven vóór 1605. De Harduwijn hanteert hier in navolging van Houwaert, De Heere en Van der Noot de nieuwe, renaissancistische versmaat en de petrarkistische versvormen. Veel van zijn gedichten zijn een creatieve imitatio van pléiadepoëzie en van die van Philippe Desportes. Het cyclische genre, de sonnettenkrans, voerde De Harduwijn voor het eerst in de Nederlandse literatuur in.

Op aandrang van de hogere contrareformatorische geestelijkheid richtte De Harduwijn zijn dichterschap meer in geestelijke richting. Het resultaat hiervan was de bun-

del *Goddelicke lof-sanghen* (1620), waarin een aantal wereldlijke gedichten uit de *Roose-mond*-bundel met geringe wijzigingen omgewerkt is tot geestelijke poëzie. Ook de bundel *Den val ende op-stand vanden coninck ende prophete David* (1620) bevat geestelijke poëzie. Verder heeft De Harduwijn een aantal gelegenheidsgedichten geschreven en vertalingen vervaardigd, nl. van Hermanus Hugo's *Pia desideria* (*Goddelijcke wenschen*, 1629, 1645[2]) en van Cornelius Jansenius' *Alexipharmacum, dat is teghen-gift* (1630).

De waardering voor het werk van De Harduwijn verdwijnt in de tweede helft van de 17de eeuw; in de 19de eeuw wordt hij herontdekt door Jan Frans Willems en J.M. Schrant.

Uitgaven:

J.M. Schrant (1830), bloeml.; R. Foncke (ed.), *De weerlicke liefden...* (1922); O. Dambre (1927 en 1942), bloeml.; Idem (ed.), *Den val ende op-stand vanden coninck ende prophete David* (1928); Idem (ed.), *Goddelicke lof-sanghen* (1933); Idem, *De weerlicke liefden...* (1942), facs. uitg.; Idem, *Alexipharmacum* (1960); Idem, *De weerlicke liefden...* (1972[3]), met bibl.; Idem, *Goddelicke lof-sanghen* (1974), bloeml. met bibl.

Literatuur:

J.F. Willems, *Verhandeling over de Nederduytsche tael- en letterkunde*, dl. 2 (1824); O. Dambre, *De dichter J. de H., een biografische en letterkundige studie* (1926); E. Rombauts, `J.d.H.'s Goddelicke lof-sanghen als liedboek der contra-reformatie', in *Feestbundel H.J. van de Wijer* (1944); O. Dambre, *De Harduwijns testament en andere oorkonden uit het jaar 1636* (1952); Idem, in *Spiegel der Letteren*, 2 (1958), 5 (1961), 7 (1963-1964), 10 (1966-1967), 14 (1972); L. Michels, *Filologische opstellen*, dl. 4 (1964); P.E.L. Verkuyl, `Het eerste Roose-mond-portret van De Harduyn: creatieve imitatio?', in *Spiegel der Letteren*, 16 (1974); O. Dambre, `J. de H.', in *Tijdingen*, 11 (1981-1982); `Herdenking J. de H.', in *Tijdingen*, 12 (1982-1983), spec. nummer.

[P.J. Verkruijsse]

Haren, Onno Zwier van

Noordnederlands dichter (St. Anna Parochie 2.4.1713-Wolvega 2.9.1779). Broer van Willem van Haren. Studeerde rechten; vervulde van 1739-1761 belangrijke generaliteitsfuncties en was van 1742-1779 grietman van West-Stellingwerf. Onder zijn vriend Willem iv en prinses Anna speelde hij een leidende rol als edelman van de Friese hofpartij. Werd in 1760 beschuldigd van incest met twee van zijn dochters en werd daarom de toegang tot de Staten Generaal ontzegd. Begint in 1761 een nieuw

leven als landedelman en dichter. In oktober 1762 wordt over de incestzaak door het Hof van Friesland het `non liquet' uitgesproken.

Afgezien van een Latijns lijkdicht voor F. van Grovestins (1731), verscheen zijn eerste publikatie in 1761: *Deductie voor Jr. O.Z. van Haren* [...] *ter zyner noodwendige zuiveringe, van de lasterlyke geruchten en imputatiën, tegen hem verspreid en ingebragt*. In het totaal verschenen er naar aanleiding van de incestaffaire 90 geschriften. Zijn literaire debuut is de classicistische *Lykreeden over wylen Syne Hoogheid Willem de IV* (1766). Het toneelstuk *Agon, sulthan van Bantam* behandelt een episode uit de Nederlandse koloniale geschiedenis van de 17de eeuw, maar is tevens een apologie voor hemzelf. Het stuk werd in het Frans vertaald. Het dichtwerk in 20 zangen, *Aan het vaderland* (1769), verheerlijkt het nationaal en godsdienstig vrijheidsideaal belichaamd in de Geuzen en Oranje. Het is een eerste aanzet tot het grotere gedicht *De Geusen* (1771) dat in 1776 zijn definitieve vorm kreeg als *De Geusen. Proeve van een vaderlandsch gedicht*. Het is een cyclus van 24 vaderlands-historische lierzangen, waarin de nadruk ligt op de vrijheidsstrijd van de Watergeuzen, maar waarin ook de intocht van Willem iv in Amsterdam door Hoop in een droomvisioen wordt getoond aan Willem van Oranje te Dillenburg. Het gedicht is opgebouwd uit strofen van tien viervoetige jambische verzen. *Willem de Eerste, Prins van Oranje, treurspel in drie bedrijven* (1773) is evenals de *Agon* een Frans-classicistisch toneelstuk, gebaseerd op nationaal-historische stof. Een gelegenheidsblijspel, nl. een spel ter viering van het tweede eeuwfeest van de Unie van Utrecht, is *Pietje en Agnietje, of de doos van Pandorra* (1779). Ook in dit stuk grijpt Van Haren de gelegenheid aan om te wijzen op de kracht van het nationale verleden, die volgens hem werd gevoed door eenvoud en trouw aan de Oranjes.

Werken:

De Herschijning. Lierzang aan Adelheide (1776); *De landbouw. Lierzang* (1776); *De vrijheid. Lierzang* (1778).

Uitgaven:

J. de Vries, *Dichterlijke werken van W. en O.Z. v. H.,* 6 dln. (1824-1827); J. van Vloten, *Leven en werken van W. en O.Z. v. H., Friesche edellui* (1874); H.E. Moltzer, *Hareniana. Brieven van W. en O.Z. v. H.* (1876); A. Stakenburg, *De Geuzen* (1943); P. Vreeken, *Pietje en Agnietje, of de doos van Pandorra* (1954); G.C. de Waard, *Agon, sulthan van Bantam* (1968).

Literatuur:

C. Busken Huet, in *Litt. Fant. en Krit.*, dl. vi (1875); H.J. Polak, in *Studiën* (1888); A. Verwey, *Jhr. O.Z. v. H. en Mr. W. Bilderdijk* (1895); W.M.F. van Mansvelt, `O.Z. v. H. geen voorlooper van Multatuli', in *De Gids*, 84 (1920); L. Engelberts, *Een vergeten proces* (1925); E.

du Perron, *Schandaal in Holland* (1982[6]); J.J. Kalma, *Bibliografie betreffende de gebroeders O.Z. en W. v. H.* (1956); R.L. Erenstein, `O.Z. v. H. en "Agon, sulthan van Bantam"', in *Scenarium*, 2 (1978).

[W.J.C. Buitendijk en red.]

Haren, Willem van

Noordnederlands dichter (Leeuwarden 21.2.1710-St. Oedenrode 4.7.1768). Broer van Onno Zwier van Haren. Stamde uit een adellijk Fries geslacht, studeerde rechten en werd in 1728 grietman van Het Bildt, in 1740 lid van de Staten Generaal en in 1747-1748 gedeputeerde te velde. Verarmd door een pachtersoproer en ongelukkig door zijn mislukte huwelijk pleegde hij zelfmoord.

In 1741 verscheen zijn eerste belangrijke gedicht, het epos in twaalf boeken, *Gevallen van Friso, koning der Gangariden en Prasiaten*, gebaseerd op een sage uit oude Friese kronieken. Het kan beschouwd worden als een soort `vorstenschool', waarin Van Haren gebruik maakt van Indische wijsheid, Perzische religiositeit en Romeinse wetgeving om een pleidooi te houden voor de deugd, zoals die door vorst en onderdanen zou dienen te worden nagestreefd. De tekst werd gecorrigeerd door Van Harens letterkundige vriend Balthazar Huydecoper. In 1758 verscheen een sterk gewijzigde versie, in tien boeken `beschaafd' en `verschaafd'.

De belangrijkste jaren van zijn dichterschap waren 1742 en 1743. Als anti-Frans en prinsgezind staatsman maakte hij de poëzie dienstbaar aan zijn politieke opvattingen. In 1742 verscheen zijn gedicht *Leonidas*, een sleutelgedicht waarin hij het Nederlandse volk opwekte om Maria Theresia als koningin van Hongarije de vroeger beloofde hulp te verlenen. In enkele dagen werden er duizenden exemplaren van verkocht en de schrijver bereikte zijn doel; in 1743 wierven de Staten hulptroepen aan. Met twee andere gedichten diende het als toevoeging bij de *Friso*. Er verschenen zoveel lof- en schimpdichten dat er vier bundels van tezamen 374 bladzijden van werden samengesteld: *De vier uitmuntende gedigten* [...] *alsmede alle de lofdigten die voor en tegens dezelve zyn uitgegeven* (1742). In hetzelfde jaar verscheen zijn aanklacht tegen een der ergste wandaden uit de Nederlandse koloniale geschiedenis: *Gedicht op den moord gepleegd aan de Chineesen te Batavia den IX Octob. Anno 1740*. In 1760 verscheen het gedicht *Ode. Het menschelyk leeven*, een elegie, waarin de dichter zijn rampspoedig leven nog eens overzag: een der fraaiste 18de-eeuwse classicistische Nederlandse gedichten.

Uitgaven:

J. de Vries, *Dichterlijke werken van W. en O.Z. v. H.*, 6 dln. (1824-1827); J. van Vloten, *Leven en werken van W. en O.Z. v. H., Friesche edellui* (1874); H.E. Moltzer, *Hareniana. Brieven van W. en O.Z. v. H.* (1876); H.A. Ett, `De briefwisseling tussen W. v. H. en Balth. Huydecoper', in *Tijdschr. voor Nederl. Taal- en Lett.*, 67 (1950).

Literatuur:

J.H. Halbertsma, *Het geslacht der Van Harens. Fragmenten* (1829); C. Busken Huet, in *Litt. Fant. en Krit.*, dl. vi (1875); H.J. Polak, in *Studiën* (1888); D.C. Nijhoff, `De Staatsman-Dichter W. v. H.', in *Nederland*, iii (1901); H.J.L. van Haselen, *W. v. H.'s Gevallen van Friso* (1922); J.J. Kalma, *Bibliografie betreffende de gebroeders O.Z. en W. v. H.* (1956); I.H. van Eeghen, *Brieven van het Deutzenhofje* (1967).

[W.J.C. Buitendijk en red.]

Harmsen van (der) Beek, Fritzi (ten)

Eig. Frederike Martine, Nederlandse dichteres en vertelster (Blaricum 28.6.1927). Haar debuut, *Geachte muizenpoot* (1965), geeft blijk van een volkomen oorspronkelijk talent, dat verbijstering en wanhoop over het leven uitdrukt in grillige vertelsels over kleine voorvallen, met een voortdurend verspringende zinsbouw, vol opeenstapelingen van beelden. In haar tweede bundel lijkt de normale taal nog meer opengebroken en de levensangst groter. De doorbraak in de gewone patronen past zij ook toe in haar korte prozaschetsen, waarvan *Neerbraak* (1969) de treffendste titel is. Zij vertaalde, veelbetekenend, de springerige, onconventionele en absurde verhalen van Henri Michaux rond de eeuwige dupe *Plume*.

Voor haar weinig omvangrijke, maar zeer boeiende werk ontving zij in 1975 de Van der Hoogtprijs.

Werken:

De verdoolde kus (1967); *Wat knaagt* (1968); *Gewone Piet en andere Piet* (1970); *Hoenderlust* (1973); *Kus of ik schrijf* (1975).

Literatuur:

Maatstaf, 24, 7 (1976); F. Kelk, in *Flarden en raapsels* (1978).

[R. Bloem]

Hart, Maarten 't

Ps. Martin Hart, Nederlands schrijver (Maassluis 25.11.1944). Afkomstig uit streng gereformeerd milieu. Studeerde biologie in Leiden, specialiseerde zich als etholoog en promoveerde op *A Study of a Short Term Behaviour Cycle* (1978), omgewerkt tot *De Stekelbaars* (1978).

Aanvankelijk vond zijn literaire werk weinig weerklank (*Stenen voor een ransuil*, 1971; *Ik had een wapenbroeder*, 1973).

Meer aandacht kreeg pas de studie *Ratten* (1973). *Het vrome volk* (1975), een bundel verhalen vol trefzekere typeringen en vakbekwaam uitgewerkte, soms groteske situaties, betekende de definitieve bevestiging van zijn talent (Multatuliprijs 1975). Daarna volgden de publikaties elkaar snel op: essays, korte verhalen en romans. Tevens ontwikkelde hij een grote publicistische activiteit in dag- en weekbladpers, getuigend van een meer dan ruime belezenheid, een grote kennis van klassieke muziek, en vaak fel polemische instelling tegen modieus feminisme.

Als romanschrijver staat hij in de realistisch-psychologische traditie van Van Oudshoorn, Bordewijk en Vestdijk. Een voorlopig hoogtepunt vormt het verfilmde *Een vlucht regenwulpen* (1978), een analyse van de eenzaamheid als een door jeugdervaringen opgelegd, maar later verkozen en genoten isolement, het domein waarbinnen de onbereikbare geliefde, vergeestelijkt, tot blijvend bezit wordt.

Ofschoon zijn essays een zeer breed terrein bestrijken en met name die over bewonderde auteurs informatief en stimulerend zijn, is toch de op eigen vakgebied geïnspireerde bundel *De kritische afstand* (1976) het sterkst.

Werken:

Avondwandeling (1976); *Mammoet op zondag* (1977), verh.; *Laatste zomernacht* (1977), nov.; *De som van misverstanden* (1978), essays; *Ongewenste zeereis* (1979), essays; *De aansprekers* (1979); *De droomkoningin* (1980); *De zaterdagvliegers* (1981); *De vrouw bestaat niet* (1982), essays; *Het eeuwige moment* (1983), essays; *De kroongetuige* (1983), r.; *Het roer kan nog zesmaal om* (1984), autobiogr.; *De huismeester* (1985), verh.

Uitgaven:

De dorstige minnaar en andere verhalen (1978); *Alle verhalen* (1982).

Literatuur:

J. Diepstraten en Sj Kuyper, interview, in *Het nieuwe proza* (1978); W.A.M. de Moor, in *Jan Campertprijzen 1978* (1978), met bibl.; *Bzzlletin*, 71 (1979), M.'t H.-nummer; F. Hiddema, *Maarten in de ban van Oedipus* (1979); H. de Jonge, `De bemodderde wijsvinger van M.'t H.', in *Bzzlletin*, 82 (1980-1981); J. Diepstraten (ed.), *Over M.'t H.* (1981); J. Goedegebuure, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1982); H. Werkman, *Een calvinist leest M.'t H.* (1982).

[J. Huijnink]

Harten, Jaap

Eig. Jacobus Cornelis, Nederlands dichter en prozaschrijver (Blaricum 22.9.1930). Was werkzaam bij het Letterkundig Museum en Documentatiecentrum te Den Haag. Schrijft een enigszins beschouwelijke, maar toch zintuiglijke lyriek, waaruit in 1980 een keuze onder de titel *Plaatselijke tijd* verscheen.

Van zijn verhalend proza is de fascinatie door het autobiografische en het historisch nabije verleden de belangrijkste krachtbron. In dit verband levert vooral de confrontatie van de ouderdom met de voorbije jeugd, zoals in de portretten van grote theaterpersoonlijkheden als Else Mauhs en Zarah Leander, een aangrijpend beeld van menselijke vergeefsheid op. Dat Harten ook in staat bleek een heel tijdperk in zijn essentie te evoceren bewees hij met zijn roman *De getatoeëerde Lorelei* (1968), die in soms schokkende beelden het Berlijn van het Derde Rijk vanuit het gezichtspunt van de bedreigden tot leven brengt. Later werk boette duidelijk aan kracht in naarmate de (autobiografische) actualiteit een grotere plaats in ging nemen.

Het geobsedeerd zijn door de vergankelijkheid als bedreiging van jeugd en schoonheid vormt in zijn hele oeuvre een steeds weerkerend thema, evenals de kwellende vraag naar de zin van de oorlogsgruwelen. In de openhartig beleden homoseksuele erotiek is invloed van Reve, in de ervaring van de uiteindelijke zinloosheid van het leven die van Nescio bespeurbaar.

Werken:

Studio in daglicht (1954), p.; *Een landhuis voor Dante* (1956), p.; *Langs en over de aarde* (1957), p.; *Beweging van het jaar* (1960), p.; *Het spoor van de gele keizer* (1962), p.; *Operatie montycoat* (1964), pr.; *Totempaal* (1966), pr.; *Garbo en de broeders Grimm* (1969), pr.; *Madame Tussaud in Berchtesgaden* (1972), pr.; *Wat kan een manser betalen?* (1977), p.; *De groeten aan Truman Capote* (1977), pr.; *De pruim van Mae West en de kop van Jut* (1979).

Uitgave:

Plaatselijke tijd (1980), keuze uit de gedichten.

Literatuur:

M.J.G. de Jong, *Twintig poëziekritieken* (1967[2]); P. de Wispelaere, *Akt*, 18 (1970); B. Bos, in *Maatstaf*, 18 (1970-1971); L. van Marissing, *28 interviews* (1971); C. Engelbrecht, interviews, in *Gezegd en geschreven* (1979).

[J. Huijnink]

Hartog, Henri

Eig. Henri Benjamin, Nederlands prozaschrijver (Schiedam 1.8.1869-Rotterdam 25.2.1904). Uit eenvoudig milieu. Was onderwijzer op een volksschool. Schreef in

een gevoelige stijl bitter gestemde schetsen, sterk beïnvloed door het naturalisme, over het leven der armen. Na zijn dood werden ze gebundeld onder de titel *Sjofelen* (1904) door Lodewijk van Deyssel, die ze ook van een inleiding voorzag. Hartog schreef verder een verdediging van het impressionisme (*Een eigenwijs schrijfster*, 1903), in brochurevorm.

Uitgaven:

J. Noordegraaf (ed.), *Opstellen* (1975, 1978[2]); *Brieven aan Van Deyssel* (1978) van een

inl. en aant. voorz. door J. Noordegraaf en A. IJzerman; Idem (ed.), *Brieven aan Albert Verwey* (1981); *`Eene overeerende taak': kritieken* (1983), van een inl. en aant. voorz. door Idem.

Literatuur:

H. Hartog, in *De jonge Gids*, i (1897), autobiogr.; A. Verwey, `H.H.', in *De XXe Eeuw*, i (1904); J. de Graaf, *Le Réveil littéraire en Hollande et le naturalisme français* (1938); J. Noordegraaf, *De onbekende meester uit Schiedam* (1974); Idem en A. IJzerman, *H.H.: schrijver van zwart Schiedam* (1980).

[W. Blok]

Hartog, Jan de

Eig. Johannes, Nederlands roman- en toneelschrijver (Haarlem 22.4.1914). Voer op de wilde vaart en was een tijdlang stoker bij de Amsterdamse havenpolitie. Onder het ps. F.R. Eckmar - `verrek maar' - publiceerde hij enige detectiveverhalen. Zijn debuut *Het huis met de handen* (1934) was een mislukte `literaire' poging. In 1936 verscheen *Ave Caesar*, een sociale roman over een werkloze zeeman, met sterk autobiografische inslag. Groot succes had hij met de juist voor de Duitse bezetting verschenen roman van de zeesleepvaart *Hollands Glorie* (1940), in het Engels vertaald als *Captain Jan* (1952). In 1943 ontkwam hij naar Engeland. Tijdens zijn later verblijf in de V.St. en elders schreef hij zijn meeste werken in het Engels, waarna vertalingen volgden, o.a. *The Hospital* (1965; *Het ziekenhuis*), *The Captain* (1966; *De kapitein*, 1967) en de historische romantrilogie *The Peaceable Kingdom* (1971-1972; *Het koninkrijk van de vrede*, 1972-1974, bestaande uit *De kinderen van het licht, Het heilig experiment* en *Het uitverkoren volk*). Zijn veel gelezen werken vonden weinig kritische waardering. De Hartog heeft enige malen daartegen geprotesteerd, o.a. in een inleiding bij een door hem uitgegeven bundel van Johan C.P. Alberts.

Als toneelschrijver debuteerde hij met *De ondergang van de `Vrijheid'*, een spel van zeeslepers (1939). Grote opgang maakte zijn toneelstuk *Schipper naast God* (1945), in 1946 in het Engels opgevoerd onder de titel *The Skipper Next to God*. Verder hadden zijn stukken *The Fourposter* (1943; *Het hemelbed*) en *Death of a Rat* (1956) in Londen en New York succes. Het eerste werd in 1952 bekroond als het beste stuk van het Newyorkse seizoen.

Werken:

onder ps.: *Een linkerbeen gezocht* (1935); *Spoken te koop* (1936); *Drie doode dwergen* (1937); *Ratten op de trap* (1937); *De maagd en de moordenaar* (1938); onder eigen naam: *Oompje Owadi, verhalen uit het oude Rusland* (1938); *Gods geuzen* (1947); *Stella* (1950); *Mary* (1951); *Thalassa* (1951); *De kleine Ark* (1953); *Scheepspraat*

(1958); *De kunstenaar* (1959); *De inspecteur* (1961); *Waters of the New World. Houston to Nantucket. Drawings by Jo Spier* (1961); *Herinneringen van een bramzijgertje* (1967); *De kinderen* (1968); *De oorlog van het lam* (1975); *De grote brand* (1981); *Herinneringen aan Amsterdam* (1981).

Literatuur:

B. Stroman, in *De Nederlandse roman* (1951); M. van Rooy, in *Hollands Diep*, 2 (jan. 1976); A. Viruly, in *Mannen* (1980); G. Reve e.a., *Over J. de H.* (1981).

[G.H. 's-Gravesande en red.]

Hasebroek, Johannes Petrus

Ps. Jonathan, Nederlands dichter en schrijver (Leiden 6.11.1812-Amsterdam 29.3.1896). Familie afkomstig uit Frans-Vlaanderen (Hazebrouck). Grootouders van moederszijde de dichters J.P. Kleyn en Antoinette Ockerse; vader apotheker. Studeerde theologie te Leiden; in 1830 een der `vrijwillige jagers'. Stichtte met zeven anderen de `Rederijkerskamer voor uiterlijke welsprekendheid binnen Leyden' (vgl. Klikspaans *Studentenleven*, ii). In 1836 predikant te Heiloo. Met zijn zuster, de romanschrijfster Elisabeth Johanna (`Editha', 1811-1887) maakte hij de pastorie tot middelpunt van opgewekt letterkundig leven, de zgn. `Kring van Heiloo'. Werkte mee aan Potgieters *De Gids* (1837-1839) met vaak scherpe kritieken; voor diens almanak *Tesselschade* (1838) schreef hij de humoreske *De Haarlemsche Courant*, de eersteling van zijn hoofdwerk *Waarheid en droomen door Jonathan* (1840). In 1841 kwam het tot een breuk met Potgieter. Als predikant (Breda, Middelburg, Amsterdam) behoorde hij tot de ethisch-irenische richting, nauw verwant met het Reveil.

Na een door *De Gids* gunstig beoordeelde bundel *Poëzy* (1836) verscheen er in dichtvorm niets van zijn hand dat uitkomt boven proza op rijm. Door het warm religieus gevoel dat uit *Waarheid en droomen* spreekt, vond dit aanvankelijk meer bewondering dan Beets' *Camera*. Zijn karakteriseringen ter inleiding van werk van Da Costa en Potgieter, zijn brieven aan Potgieter en vooral zijn *Een dichter-album van vóór honderd jaren. De gedachtenis aan Bellamy en zijne kunstvrienden nog eens vernieuwd* (1890), een hulde aan de preromantiek, zijn het vermelden waard.

Werken:

Winde-kelken (1859), p.; *Op de bergen*, 2 dln. (1861-1862); *Nieuwe winde-kelken* (1864); *Dicht en ondicht*, 2 dln. (1874); *Sneeuwklokjes* (1878), p.; *Winterbloemen* (1879), p.; *Vesper. Poëzie in den avond des levens* (1887); *Hesperiden. Nieuwe poëzie in den avond des levens* (1888).

Uitgave:

Vinger Gods, wat zijt gij groot (1978), bloeml., samengest. en ingel. door A. Korteweg en W. Idema.

Literatuur:

E.J. Potgieter, *Kritische studiën*, dl. i (1875); C. Busken Huet, *Litt. Fant. en Krit.*, dl. x (1880); T.H. de Beer, *Na eene halve eeuw* (1895); M.W. Maclaine Pont, *Levensberichten Mij der Nederl. Lett.* (1897); J.H.J. Willems, *J.P.H., Bijdrage tot de kennis van het letterkundig leven, voorn. in de jaren ca 1830-1840* (1939), bevat de brieven van H. aan de Gidsredactie en Potgieter; A. Korteweg, `"Maar 't vliegend vischje heeft zichzelven niet geschapen"', in *Juffrouw Ida*, 8 (1982); M. Mathijsen (red.), *De kring van Heiloo* (1982).

[W.J.C. Buitendijk]

Hattum, Jacob van

Nederlands dichter en prozaschrijver (Wommels 10.2.1900-Amstelveen 19.8.1981). Onderwijzer te Amsterdam. Behoort met Hoornik en Den Brabander tot de zgn. Amsterdamse school (*Drie op één perron*, 1938), die een reactie was op *Forum*. Zeer produktief dichter. Hoofdmotieven: scherpe kritiek op sociale toestanden en op de onwaarachtige burgermaatschappij, vooral in anekdotische vorm, vertederde en bittere herinnering aan zijn Friese jeugd, liefdeslyriek die afgestemd is op Leopold, gekwelde fantasie- en angstvoorstellingen. Daarnaast sprookjes en vertellingen; vaak ook met een sarcastische inslag.

Werken:

Gedichten (1936); *De pothoofdplant* (1936); *Frisia non cantat* (1938); *Bilzenkruid* (1939); *Alleen thuis* (1940); *De waterscheiding* (1941); *Oxalis* (1941); *Sprookjes en vertellingen* (1942, 1955); *Wak en water* (1945), p.; *De nagels in het vlees* (1945); *Een zomer* (1946); *Mannen en katten* (1947); *Tien diergedichten* (1954); *Verzamelde gedichten* (1954); *Het hart aan de spijker* (1954); *De liefste gast* (1961), p.; *De veertjes niet meegerekend* (1965); *Vreemd aan het vandaag* (1969), met K. Lekkerkerker en M.J.G. de Jong; *Loze aren* (1970).

Literatuur:

Th. Oegema van der Wal, *Van en over J.v.H.* (1969); R. Heite, *Trotwaer* (1970); M.J.G. de Jong, *Eén perron maar drie treinen* (1970); Idem, *Fliereſluiters apostel* (1970); J.-W. Overeem, *Kentering*, xv (1975-1976); M.J.G. de Jong, *Kreatief*, xii (1978); J.W.L. Meyer, `Herinneringen aan J.v.H.', in *Tirade*, 25 (1981).

[P. Minderaa]

Havank

Ps. van Henricus Franciscus van der Kallen, Nederlands detectiveschrijver (Leeuwarden 19.2.1904-ald. 22.6.1964). Werd opgeleid tot priester, maar begon al vroeg te schrijven. Naar het voorbeeld van Conan Doyles Sherlock Holmes en zijn Nederlandse voorganger Ivans schiep hij in de `Schaduw' een romanfiguur die in zijn detectives de hoofdrol speelt. Hij debuteerde met *Het mysterie van Saint-Eustache* (1935), waarin inspecteur Bruno Silvère van de Parijse Sûreté Nationale de hoofdfiguur is en diens ondergeschikte Charles C.M. Carlier, bijgenaamd de `Schaduw', nog een soort Watsonrol vervult. Steeds meer treedt de Schaduw op de voorgrond en vanaf *De Schaduw grijpt in* (1940) wordt hij definitief hoofdfiguur, zozeer dat de na-oorlogse delen naar deze held de Schaduw-serie genoemd werden. In tegenstelling tot zijn voorbeelden hebben de romans van Havank een lossere opbouw en is de plot minder strikt of ingenieus.

Werken:

Het raadsel van de drie gestalten (1936); *De man uit de verte* (1937); *Hoofden op hol* (1939); *Polka mazurka* (1939); *Vier vreemde vrienden* (1939); *De cycloop* (1941); *De schaduw is terug* (1946); *Het spookslot aan de Loire* (1947); *Lijk halfstok* (1948); *De versierde bedstee* (1949); *Schaduw... waarom?* (1949); *De weduwe in de wilgen* (1950); *Het geheim van de zevende sleutel* (1951); *De verkavelde bruidegom* (1952); *Dodemans dollars* (1955).

Literatuur:

J.C. Rosendaal, `Misdaad in Holland', in J. Symons, *Moord en doodslag* (1976).

[G.J. van Bork]

Havelaar, Just

Eig. Willem Justus, Nederlands prozaschrijver en schilder (Rotterdam 12.2.1880-Amersfoort 3.2.1930). Tekende en schreef al jong; reisde veel. Belangrijk is de kennismaking met de predikant-schilder Jacob Nieweg (1912) en met Dirk Coster (1914). Schreef van 1900-1903 literaire schetsen en opstellen over beeldende kunst in *Jong Holland*, daarna in allerlei tijdschriften en bladen. In 1915 vast criticus aan de *Nieuwe Groene*, in 1919 bij *Het Vaderland*. In 1921 met Dirk Coster oprichter

van *De Stem*. In 1927 lid van de sdap; speelde een rol in het religieus socialisme, vooral in de arbeidersgemeenschap der Woodbrookers. Ging zijn roeping steeds meer als schrijver dan als schilder zien.

Naast opstellen over kunstenaars en hun apostolaat (o.a. *Vincent van Gogh*, 1915; *Rembrandt*, 1928) schreef hij een reeks werken ter verdediging en ontwikkeling van een religieus humanisme, tegen dogmatisme, pessimisme en esthetisch narcisme (bijv. *De religie der ziel*, 1925; *De nieuwe mens*, 1928), waarmee hij zowel bewondering als kritiek opwekte (Van Duinkerken, Ter Braak). Hij was een intuïtief levensfilosoof en zoeker zonder methodologisch systeem, moralist op grond van zijn liefde voor het leven. Schoonheid en goed-

heid zijn voor hem onscheidbaar.

Werken:

Oud-Hollandse figuurschilders (1915); *De symboliek der kunst* (1918); *Auguste Rodin* (1920); *Humanisme* (1921); *Democratie* (1921); *Het sociaal conflict in de beeldende kunst* (1922); *Het leven en de kunst* (1923); *Jac. van Ruisdael en Meindert Hobbema* (1924); *De weg tot de werkelijkheid* (1926); *Het werk van Frans Masereel* (1930); *Joris Minne* (1930); *Het portret door de eeuwen* (1930).

Literatuur:

`Ter gedachtenis van J.H.', in *De Stem* (juni 1930); K. Fens, in *De eigenzinnigheid van de literatuur* (1964); J.C. Bloem, in *Ongewild archief* (1977).

[P. Minderaa]

Haverschmidt, François

Ps. Piet Paaltjens, Nederlands dichter en prozaschrijver (Leeuwarden 14.2.1835-Schiedam 19.1.1894). Kleinzoon van François Bekius, predikant te Dantumawoude, het ideaal van zijn jeugd. Studeerde van 1852 tot 1858 theologie te Leiden en kwam sterk onder invloed van de moderne theologen Scholten en Kuenen. Predikant te Foudgum en Raard (1859-1862), Den Helder (1862-1864) en Schiedam (1864-1894). Zijn zwaarmoedigheid en toenemende twijfel met betrekking tot het geloof gaven aanleiding tot depressieve periodes, wat na de dood van zijn vrouw (1891) verergerde en ten slotte op zelfmoord uitliep.

Haverschmidt was een romanticus, bezield door religieus idealisme in zijn verhalen en preken, met humor en satire in zijn poëzie. Zijn zelfironie steunde op een in de grond echte gevoeligheid. Las veel Hugo, Schiller, Dickens en Heine. Als aanhanger van het modernisme predikte hij een mild praktisch christendom. Op 14-jarige leeftijd schreef hij de satirische werken *Barend Krul, grotesk-komisch gedicht in vier zangen* en een jaar later het *Leven en sterven van Jelle Gal*. Zijn bevindingen over een verblijf te Delft in 1851 schrijft hij neer in *Reisverhaal*. Zijn jeugdwerk is te vinden in een omvangrijke collectie Haverschmidtiana in de universiteitsbibliotheek te Leiden.

Debuteerde in de Leidse *Studenten-Almanak* (1856, 1857, 1858, 1859) met `Bloemlezing uit de dichterlijke nalatenschap van Piet Paaltjens', een gefingeerde studentenfiguur. In 1857 verschijnt `Des zangers min' en in 1859 `De drie studentjes', hoogtepunt van zijn komisch-ironisch werk, met andere gedichten in 1867 gebundeld als *Snikken en Grimlachjes. Academische poëzie van P.P. met portret*. In 1876 verzamelde hij een aantal prozaschetsen, novellen en taferelen uit zijn jeugd in *Familie en kennissen*, late specimina van de realistisch-humoristische literatuur. In zijn proza ligt `een weemoed om verloren jeugd'. Zijn kracht ligt in de parodistische

stijl. Van versch. zijden is hem ten onrechte het auteurschap toegeschreven (met Eelco Verwijs) van het *Oera Linda Bok*.

Werk:

Uit geest en gemoed (1894), preken.

Uitgaven:

Vårt hem (1881), Zweedse vert., 8 nov. uit *Familie en kennissen*; F.L.A. de Jagher, *Sanglots et sourires. Poésies de P.P.* (1890); *Snikken en grimlachjes* (1944, nieuwe uitg. van 1ste druk), met inl. en verkl. van K.H. de Raaf; H. van Straten (ed.), *Nagelaten Snikken van P.P. Poëzie en proza, tekeningen en curiosa* (1961, 1979[3]); R. Nieuwenhuys, *Snikken en grimlachjes. Familie en kennissen* (1981); Idem, *Ter gelegenheid van...* (1981); Idem, *Twee voordrachten* (1981); *Steek af naar de diepte* (1982), ingel. door P. van Tilburg; *Everlastings (1850-1852)* (1982), Engelse vert. van de `Immortellen' uit *Snikken en grimlachjes; Met gedempte stem* (1983), samenst. R. Nieuwenhuys.

Literatuur:

Ter gedachtenis aan F.H. (overdruk uit de *Schiedamse Courant* e.a. bladen 1894); J. Dyserinck, *F.H. (P.P.)* (1908); P.H. Schröder, *Parodieën in de Nederl. letterkunde* (1932); E. Jongejan, *De Humor-`cultus' der romantiek in Nederland* (1933); H. Uyttersport, *Heinrich Heine en zijn invloed in de Nederl. letterk.* (1953); S.E.E. Serravan Gilse, *De figuur van F.H.* (1955); E.A. Serrarens, *De dichter-predikant F.H.* (1955); J.C. Brandt Corstius, `F.H.: romanticus van de verloren jeugd', in *Nieuwe Taalgids*, 49 (1956); P. Minderaa, in *Jaarb. Mij Ned. Lett.* (1960-1961); R. Nieuwenhuys, *F.H., De dominee en zijn worgengel* (1964); W. Drop, `P.P. als parodist', in *Nieuwe Taalgids*, W.A.P. Smitnummer (1968); P. van Zonneveld, `De handschriftencollectie "H." van de Maatschappij der Nederlandse letterkunde te Leiden', in *De Negentiende eeuw*, 1 (1977); J. Molenaar, `P.P.', in *Spiegel van bekende Friezen* (1978); D.K. Wielenga JDzn., `"Het vreeselijk geheim van P.P."', in *Almanak van het Corpus Studiosorum in academia Campensi "Fides quadrat intellectum"* (1980); *Bzzlletin*, 9 (1980-1981), F.H.-nummer.

[P. Minderaa en W.J.C. Buitendijk]

Hazeu, Wi(lle)m

Nederlands dichter en prozaschrijver (Delft 28.4.1940). Studeerde Nederlands. Was oprichter en redacteur van *Kentering*, voorzitter van het Nederlandse pen-centrum, hoofd van de afdeling drama en kunstzaken bij de ncrv-televisie, en daarna redacteur en uitgever.

Debuteerde met de poëziebundel *Achterebbe* (1963), waarna de documentatie *Dichter bij Achterberg* (1965) en de bundel *Dankdag voor het gewas* (1966) volgden. Zijn werk is overwegend politiek geëngageerd, zoals bijv. de publikatie over het vooroorlogs fascisme, *Vrolijk klimaat* (1968, in samenwerking met J. Meijer en H.

Scholten). Ook documentaires als *De helm van aarde* (1970), over de Praagse lente, en *Duitse honden bijten* (1972), over het Duitsland van na WO II, getuigen daarvan. Zijn poëzie ligt op de rand van eenvoudig proza, waarin de boodschap de poëtica overheerst (bijv. *Blikschade*, 1975).

Werken:

Wat niet mocht. Censuur in Nederland van 1962-1971 (1972, 1982[2]); *Pseudoniemen/Auteursnamen* (1976); *Een duif boven Parijs* (1978); *Gerrit Achterberg: een biografische schets* (1982).

Literatuur:

H.J. Claeys, in *Wat is links?* (1966); H. Bousset, `H. tussen engagement en nieuwe romantiek', in *Ons Erfdeel*, 16, 5 (1973); H. Werkman, in *Aangekruist* (1982).

[G.J. van Bork]

Hebbelinck, Georges Frans Albert

Vlaams journalist (onder ps. Saks) en romanschrijver (Gent 4.3.1916-ald. 3.10.1964). Werd later hoofdredacteur van *Vooruit*, de Gentse krant van de socialistische partij. Tijdens de Duitse bezetting werd Hebbelinck als verzetslid gearresteerd en via Breendonk naar Buchenwald getransporteerd. Een aangrijpende evocatie hiervan gaf hij in zijn laatste roman *De trein reed door het dal* (1962).

Hebbelinck debuteerde in 1957 met het kinderverhaal *Kroesbal uit het Zoniënwoud*, maar zijn talent kwam vooral tot uiting in de oorlogsroman *Het meisje in de kelder* (1958). Het centrale probleem van het geweld keert terug in *De rozen van Kazanlik* (1959), het verhaal van een arbeidersstaking, waarin ook revolutionaire gebeurtenissen in Bulgarije en episoden uit de Spaanse burgeroorlog worden beschreven. *De journalist* (1960), in 1962 door de redactie van het *Nieuw Vlaams Tijdschrift* met de Arkprijs van het Vrije Woord bekroond, is niet alleen Hebbelincks beste roman, maar werpt ook licht op zijn visie op het schrijverschap, dat Hebbelinck vooral zag als een organische voortzetting van de dagelijkse strijd tegen sociaal onrecht en geweld, en tegen alles wat de menselijke waarden wil vernietigen.

Werk:

Kent gij de zoo van Antwerpen? (1960).

Literatuur:

A.M. de Paepe, *Leven en werken van G.H.* (1971).

[P. van Aken]

Hecke, Firmin (Pieter Félix) van

Vlaams dichter (Ertvelde 21.11.1884-Gent 29.7.1961). Studeerde een jaar wijsbegeerte en letteren aan de Rijksuniversiteit van Gent. Tijdens WO I diende hij in het Engelse leger. Tot zijn pensionering om gezondheidsredenen in 1947 werkte hij op het ministerie van openbaar onderwijs.

Het poëtisch oeuvre van Van Hecke is beperkt: de *Verzen* (1912) kregen een vermeerderde herdruk in de *Gedichten* (1925 en 1936). Na een lange periode van stilzwijgen publiceerde hij *Lazarus* (1951). Ondanks de grote tijdsspanne tussen beide bundels is er nauwelijks sprake van evolutie: het zgn. experimentalisme was aan Van Hecke voorbijgegaan en hij schreef na WO II, toen de nieuwe stromingen toch in de lucht hingen, nog steeds volgens hetzelfde klassieke stramien als tevoren. Echt geëlaboreerde poëzie heeft Van Hecke niet gemaakt; hij werd niet gedreven door het streven naar vormvolmaaktheid, maar gaf in zijn poëzie vooral uiting aan twijfel en metafysische onrust. Behalve gedichten schreef Van Hecke twee monografieën, over *Gustave van de Woestijne* (1951) en *Jules de Sutter* (1958).

Literatuur:

K. Jonckheere, *F. v. H. of de vertederde classicus* (1962), inl. tot *Gedichten*; B. Decorte, *F. v. H.* (1964), monogr. met bloeml.; R. van de Moortel, *F. v. H.* (1980), Oostvlaamse literaire monogr.

[P. van Aken]

Hecke, Paul Gustave van

Vlaams prozaschrijver en dichter (Gent 27.12.1887-Brussel 23.2.1967). Was achtereenvolgens toneelregisseur, journalist en kunstcriticus. Werkte mee aan versch. tijdschriften, o.a. aan *De Boomgaard* en *Het Roode Zeil*. Publiceerde het drama *De schoone droom* (1911) en onder ps. Johan Meylander het ophef makende essay *Fashion* (1921), waarin hij het belang van het decadentisme voor de Vlaamse cultuur verdedigde.

Na WO I schreef hij vnl. in het Frans, gedichten en studies over plastische kunst, waarin hij zich een voorstander van de moderne stromingen betoonde. Als medewerker aan de tijdschriften *Sélection* (1920-1933) en *Signaux de France et de Belgique* (1921-1922) en als directeur van het maandschrift *Variétés* (1928-1930) heeft hij een belangrijke rol gespeeld om erkenning af te dwingen eerst voor de expressionistische, daarna voor de surrealistische schilderkunst. Hij organiseerde talrijke exposities (Saverys, Matisse, Magritte, Delvaux, Dali, Chagall enz.).

Werken:

Miousic (1921), p.; *Fraîcheur de Paris* (1921), p.; *Pour réparer le retard et le malentendu* (1921), essay; *Poèmes* (1924); *Gustave de Smet* (samen met E. Langui, 1945), essay; *Frits van den Berghe* (1950), essay.

Literatuur:

K. van de Woestijne, `P.G.v.H.', in *Verzameld Werk*, vi (1950); J. Weisgerber, in *De Vl. literatuur op onbegane wegen. Het experiment van `De Boomgaard' 1909-1920* (1956); P. Haesaerts, *Sint-Martens-Latem* (1965).

[A. Demedts en red.]

Hecker, Willem Augustus

Nederlands dichter (Groningen 12.5.1817-Delft 15.1.1909). Promoveerde in 1839 te Groningen op *De Alcibiadis moribus rebusque gestis*; 1855 hoogleraar algemene geschiedenis en Griekse en Romeinse oudheden. Katholiek opgevoed, later vrijdenker. In 1836 gaf hij met enkele vrienden uit: *Dichterlijk mengelwerk*, vnl. vertalingen van klassieke en moderne dichters, in 1838 *Rietscheutgalmen*, eveneens vertalingen, en in 1839 *Wel en wee, zangen der liefde*.

In het jaar daarvoor verscheen anoniem het geruchtmakende *Hippokreen-ontzwaveling*, een satire op Nederlandse dichters (o.a. de byronianen Beets en Hasebroek) en rijmelaars, geschreven in alexandrijnen, die door vorm en inhoud getuigen van zijn bewondering voor Bilderdijk. Een dergelijk werk is *Quos ego! Hekelrijmen door den auteur der Hippokreen-ontzwaveling* (1844); vooral de gelegenheidsdichters en Potgieter moesten het hierin ontgelden. In 1854 was Jacob van Lennep aan de beurt in *Strafdicht aan Mr. J. van Lennep* vanwege diens *Tafereelen uit de geschiedenis des vaderlands*. Behalve zijn satirisch werk, dat veelal te grof, te heftig en ongenuanceerd is, gaf Hecker de *Nederlandse Historiën* van Hooft uit (5 dln., 1843-1846) en een metrische vertaling van Aeschylus' *Prometheus* en *Orestie*.

Werk:

De reis by nacht (1842).

Literatuur:

H. Hermans, in *Groningsche Volksalmanak voor het jaar 1910* (1909); J.H.J. Willems, in *Joh. Petrus Hasebroek* (1939); W.H. Staverman, `Een vergissing van Van Lennep in 1854', in *Nieuwe Taalgids*, 47 (1954).

[W.J.C. Buitendijk]

Heekeren, Cornelis van

Nederlands prozaschrijver (Rotterdam 9.3.1912). Zijn boeken kenmerken zich door een sterk documentair karakter. In *Het pannetje van Oliemans* (1966), zich afspelend in Nederlands-Indië tijdens de Japanse overheersing, brengt hij verslag uit van eigen kampervaringen, waarbij echter tegelijkertijd in ruime mate gebruik wordt gemaakt van citaten uit brieven van en gesprekken met lotgenoten. Deze door de schrijver zeer geraffineerd gehanteerde methode wordt eveneens toegepast in *Batavia seint: Berlijn* (1967), dat een verhelderend en boeiend inzicht geeft in de gebeurtenissen rond de internering van Duitsers in Nederland-Indië.

Werken:

Helden, hazen en honden; Zuid-Borneo 1942 (1969); *Trekkers en blijvers* (1980); *Vlucht voor de dood: het verhaal van Long Modang* (1981); *Uitgerekend* (1983).

Literatuur:

R. Nieuwenhuys, in *Oost-Indische spiegel* (1978^3).

[G. Termorshuizen]

Heelu, Jan van

Eig. Jan van Leeuwe, Middelnederlands dichter (2de helft 13de eeuw). Hij beschreef de slag van Woeringen in 1288 tussen Brabant en Gelre, half als ridderroman, half als rijmkroniek. Het werk, dat wordt voorafgegaan door een geschiedenis van Brabant, bestaat uit twee delen.

Uitgave:

J.F. Willems (1836).

Literatuur:

P. Gouda Quint, `J. v. H. en zijn Slach van Woeringen', in *Grondslagen voor de bibliografie van Gelderland* (1910), bibl.; F. Ingels, `J. v. H.', in *De Brabantse folklore* (1968); F. Claes, `J. v. H.', in *Spiegel der letteren*, 22 (1980); P. de Ridder, `De ontluiking van het Brabants nationaal gevoel (1261-1312)', in *Brabant* (1982).

[J.J. Mak en J. Reynaert]

Heemskerck, Johan van

Noordnederlands dichter en prozaschrijver (Amsterdam 1597-'s-Gravenhage 27.2.1656). Studeerde rechten te Leiden en Oxford en promoveerde te Bourges. Verbleef in Italië en Frankrijk, o.a. te Parijs waar hij logeerde bij zijn familielid Hugo de Groot. Werd advocaat in Den Haag (1625), schepen van Amsterdam (1627), lid van de Hoge Raad (1645) en juridisch adviseur van de Oostindische Compagnie.

Van Heemskercks vroege werk, gepubliceerd in 1622, *Pub. Ovidii Nasonis Minnekunst, minne-dichten ende mengel-dichten*, bevat behalve een vertaling van Ovidius' *Ars amatoria* ook originele erotische poëzie en vertalingen en bewerkingen (imitatio) van andere klassieken, o.a. Horatius. In de 2de druk (1626) werd een vertaling van Ovidius' *Remedia amoris*, de *Minnebaet*, toegevoegd. In de jaren 1625-1636 volgden vertalingen uit Honoré d'Urfé's *Astrée* en Philip Sidney's *Arcadia*, preludes op Van Heemskercks eigen *Inleijdinghe tot het ontwerp van een Batavische Arcadia* dat anoniem verscheen in 1637. Deze `herdersroman' geeft een beschrijving van een tochtje van een aantal Haagse jongelieden naar Katwijk, gelardeerd met

breedvoerige betogen. De nog meer uitgebreide 2de druk verscheen - eveneens anoniem - onder de titel *Batavische Arcadia* (1647). Deze druk en de vele die volgden, zijn overwoekerd door geleerde verhandelingen, waardoor het werk nauwelijks nog als `roman' beschouwd kan worden.

Uitgaven:

W.P. Wolters en H.C. Rogge (ed.), *Batavische Arcadia* (1869); D.H. Smit (ed.), *Inleydinghe tot het ontwerp van een Batavische Arcadia* (1935); P.E.L. Verkuyl (ed.), *Inleydinghe tot het ontwerp van een Batavische Arcadia* (1982).

Literatuur:

J. Scheltema, *Geschied- en letterkundig mengelwerk*, dl. 3 (1818); D.H. Smit, *J.v.H.* (1933); R.W. Zandvoort, `J.v.H. als vertaler en navolger van Sidney', in *Nieuwe Taalg.*, 37 (1943).

[P.J. Verkruijsse]

Heere, Lucas de

Ook Lucas Derus, Zuidnederlands dichter en schilder (Gent 1534-? 29.8.1584). Was lid van de Gentse rederijkerskamer Jesus metter balsemblomme. Maakte tijdens een verblijf in Frankrijk (o.a. Fontainebleau) kennis met de poëzie der Pléiade. Vluchtte in 1567 naar Engeland, keerde tien jaar later weer terug, maar moest in 1584 weer de wijk nemen; stierf in ballingschap.

Zijn in 1565 verschenen bundel *Den hof en boogaerd der poësien, inhoudende menigherley soorten van poëtijckelicke blommen* bevat naast geestelijke ook wereldlijke poëzie, waarin hij Clement Marot navolgde. Het Franse renaissancevers beheerste hij echter nauwelijks, terwijl veel rederijkerseigenaardigheden zijn poëzie kenmerken. Zijn psalmen zijn eenvoudiger, vertonen ook meer samenhang door het ritme. Zij verschenen onder de titel *Psalmen Davids na d'Ebreeusche waerheit... op de voysen en maten van Clement Marots Psalmen* (1565). Tijdens zijn verblijf in Engeland schreef De Heere een *Beschrijving van de Britsche eilanden*.

Uitgave:

W. Waterschoot, *Den hof en...* (1969).

Literatuur:

P. Blommaert, *Levensschets van L.d.H.* (1853); `Bibliographie', in *Bibliotheca Belgica* (1901); M. Rudelsheim, `L.d.H.', in *Oud Holland*, xxi (1903); W.A.P. Smit, *Dichters der reformatie in de 16de eeuw* (1939); S.J. Lenselink, *De Nederl. psalmberijmingen in de 16e eeuw van de Souterliedekens tot Datheen* (1959); W.J. Becker, `Zur niederländischen Kunstliteratur des 16. Jhrhs. L.d.H.', in *Simiolus*, vi (1972-1973); W. Waterschoot, `Leven en betekenis van L.d.H.', in *Meded. Vl. Ac. Nederl. Taal en Lett.* (1974); Idem, `L.d.H.', in *Nationaal biografisch woordenboek*, dl. vii (1977); Idem, `L.d.H. in plano (1577)' in *Jaarb. De Fonteine* (1976-1977); J.A.L. Lancee, `L.d.H. Propagandist in dienst van Oranje', in *Spiegel Historiael*, 14 (1979); W. Vermeer, `De sonnetten van L.d.H.', in *Spiegel der Letteren*, 21 (1979); D. Coigneau, `Calvinistische lit. te Gent tot 1584', in *Jaarb. De Fonteine* (1980-1981); W. Waterschoot, `L.d.H. in Gent', in *Jaarb. De Fonteine* (1980-1981).

[G. Kuiper]

Heeresma, Heere

Ps. Johannes de Back, Nederlands dichter en prozaschrijver (Amsterdam 9.3.1932). Was redacteur van *Soma* en medeondertekenaar van het *Manifest voor de jaren 70* (1970). Debuteerde met de dichtbundel *Kinderkamer* (1954), herdrukt in *Eens en nooit weer...* (1979). In zijn prozadebuut *Bevind van zaken* (1962) stond in alle verhalen een min of meer realistische aanpak voorop, evenals in *Een dagje naar het strand* (1962), een buitengewoon beheerst geschreven analyse van eenzaamheid en menselijk tekort, gethematiseerd in de alcoholist Bernard. Het allegorische *De vis* (1963) tendeerde naar een meer surrealistische kunstopvatting, terwijl *Juweeltjes van waterverf* (1965) voor het eerst die vorm van slapstickachtige humor te zien geeft die in vrijwel al zijn latere werk domineert. Hoogtepunten zijn *Geef die mok eens door, Jet!* (1968), *Han de Wit gaat in ontwikkelingshulp* (1972) en *Zwaarmoedige verhalen voor bij de centrale verwarming* (1973).

Door een met veel raffinement tot stand gebrachte combinatie van slapstick en parodie tegen de achtergrond van een traditioneel hoogst serieuze problematiek ontstaat die speciale atmosfeer van onbedaarlijke hilariteit waarmee Heeresma zich binnen de Nederlandse literatuur een eigen plaats veroverd heeft. De uit pessimisme geboren levenskritiek blijft grotendeels verzwegen, maar spreekt in die stilte met des te luider stem.

De in magere jaren onder ps. gepubliceerde `pornografische' romans zijn eerder te beschouwen als genreparodieën, evenals de samen met broer Faber geschreven `spy specials'.

Werken:

De verloedering van de Swieps (1967), filmscenario; *Hip hip hip voor de Antikrist* (1969); *Teneinde in Dublin* (1969), detective; *Langs berg en dal klinkt hoorngeschal...* (1972); *Mijmeringen naast m'n naaimachine* (1975); *Enige portretten van een mopperkont* (1977); *Een hete ijssalon* (1982), verh.; *Beuk en degel* (1982); *Femine* (1983), verh.

Uitgaven:

Deze verzen en gedichten, die poëzie ook (1974), verzamelbundel; *H. helemaal* (1978), verz. verh.; *Autobiografisch*, 2 dln. (1983).

Literatuur:

T. Graftdijk, in *Soma*, 3 (1971-1972),

interview; G. Komrij in *Daar is het gat van de deur* (1974); H. Dütting (ed.), *H.H.?... en greep me duchtig bij de keel* (1981); R.H. Zuidinga, *H.H., Een dagje naar het strand* (1983); B. Peene, in *Kritisch Lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1984).

[J. Huijnink]

Heerikhuizen, Frederik Willem van

Nederlands dichter en literair historicus (Enschede 5.8.1910-Velp 18.2.1969). Studeerde Nederlands te Amsterdam en werd leraar te Goes en Velp. In 1961 promoveerde hij op een proefschrift over *Het werk van Arthur van Schendel*. Schreef voorts studies over Rainer Maria Rilke (1946) en over de romantiek in *In het kielzog van de romantiek* (1948). Van belang is voorts zijn omvangrijke bloemlezing uit de wereldliteratuur *Gestalten der tijden* (2 dln., 1951-1956). Als dichter debuteerde van Heerikhuizen met de bundel *Tussen twee zomers* (1936), traditionele stemmingspoëzie met impressionistische trekken. In 1941 verscheen de bundel *De Poort*, met het lange gedicht `Het lint' over een treinreis. In 1966 bundelde hij de poëzie uit de jaren 1961-1965 in *Als de wind ophoudt*, waarin modernere invloeden aanwijsbaar zijn.

Werken:

Spiegel der eeuwen (1949), lit. gesch.; *Ziel en gedachte*, 2 dln. (1952-1954), bloeml.

Literatuur:

D.A.M. Binnendijk, in *Gewikt, gewogen* (1942); Idem, in *Randschrift* (1951); S. Vestdijk, in *Zuiverende kroniek* (1956).

[G.J. van Bork]

Heering, Pieter

Nederlands prozaschrijver (Enkhuizen 7.2.1838-'s-Gravenhage 7.12.1921). Werd in 1862 Nederlands hervormd predikant te Steenwijkerwold, van 1868 tot 1881 op Java. Sloot zich na zijn terugkomst bij de remonstrantse kerk aan en werd predikant te Meppel (1883) en 's-Gravenhage (1887). De herinnering aan zijn eerste gemeente bracht hem op Java tot het schrijven van een aantal schetsen in tijdschriften, gebundeld in *Overijselsche vertellingen* (1883). De bundel, die tot de beste Nederlandse dorpsvertellingen behoort, werd door Jozef Israëls met drie tekeningen geïllustreerd. Hierop volgde nog de bundel *Indische schetsen* (1886). Zijn verdere werk is van theologische aard.

Literatuur:

G.J. Heering, `Levensbericht van P.H.', in *Hand. v.d. Mij der Nederl. Letterk. te Leiden en Levensber. harer afgestorven medeleden 1921-1922* (1922); P.A. Haaxman jr., *In memoriam ds. P.H.* (1922).

[P.J. Meertens]

Heeroma, Klaas Hanzen

Ps. Muus Jacobse, Nederlands dichter, essayist en taalkundige (Hoorn, Terschelling 13.9.1909-Haren, Gron., 21.11.1972). Studeerde Nederlandse taal- en letterkunde te Leiden, o.a. bij A. Verwey. Promoveerde in 1935 op *Hollandsche dialectstudies*. Was hoogleraar te Djakarta (1949-1952) en te Groningen (vanaf 1953) voor Nedersaksische taal- en letterkunde. Werkte van 1936-1948 mee aan het *Woordenboek der Nederlandse Taal* (wnt). Als dialectoloog werkte hij mee aan de *Atlas linguarum Europae* van Weijnen en verzorgde ook een omstreden uitgave van het *Gruuthuse*-handschrift (1966), in het kader van zijn voorzitterschap van de Maatschappij der Nederlandse letterkunde.

Heeroma publiceerde zijn poëzie steeds onder ps. Debuteerde in 1929 in *Stemmen des tijds* met poëzie van protestants-christelijke signatuur. In zijn poëzie zocht Jacobse aansluiting bij het reveil van Da Costa en Groen van Prinsterer en bij het tweede reveil van Kuyper en De Savornin Lohman. Hij streefde naar een nieuwe bezielde retoriek, dat wil zeggen hij koos voor de traditionele woorden die hij trachtte op te laden met een nieuw christelijk elan. Samen met andere jong-calvinistische dichters rekende Jacobse zichzelf tot *Het derde reveil* onder welke naam hij in 1934 een bloemlezing samenstelde. Jacobse was redacteur van het christelijk letterkundig tijdschrift *Opwaartsche Wegen* en van *De werkplaats*.

Tijdens WO II schreef hij verzetspoëzie, verzameld in *Vuur en wind* (1945) en bekroond met de Van der Hoogtprijs. Zijn medewerking aan een nieuwe berijming van de *Psalmen* (1968) en aan het *Liedboek voor de kerken* (1973) getuigt van zijn dienend dichterschap. In 1969 ontving hij de Joost van den Vondelprijs.

Werken:

Programma (1932), p.; *De doortocht* (1936), p.; *Tusschen de bedrijven* (1938), p.; *Reünie* (1939), bloeml. p.; *Het bescheiden deel* (1941), p.; *Margrieten* (1943), p.; *De wiekslag van de vrede* (1944), p.; *Et sub aqua* (1944), p.; *Het kind* (1946), p.; *Het andere leven* (1946), p.; *Bijbelse gedichten* (1946); *Het huisgezin* (1959), p.; *Taalatlas van Oost-Nederland en aangrenzende gebieden* (1959); *De ontfriesing van Groningen* (1961); *Fonologie van het Fries* (1961); *Bijbelse gezangen* (1962); *Der Mensch in seiner Sprache* (1963); *Familienamen in Drente* (1964); *Liederen en gedichten uit het Gruuthuse-handschrift* (1966); *Nader tot een taaltheologie* (1967); *De Westfaalse expansie in Nederland* (1969); *Familienamen in Overijsel* (1972-1973).

Uitgave:

M. Jacobse, *Het oneindige verlangen.*

Gedichten en liederen (1982), gekozen en ingel. door A. den Besten.

Literatuur:

W.J.C. Buitendijk, in *Op de keper beschouwd* (1951); P.J. Meertens, `Levensbericht', in *Jaarb. Mij Nederl. Letterk.* (1972-1973); H. Oosterhuis, `Jan Wit en M.J.', in *Literama*, 17 (1982-1983).

[J.H. de Groot en red.]

Hegenscheidt, Alfred

Eig. Alfred Fréderic, dichter, essayist en toneelschrijver, van Duitse komaf (Sint-Jans-Molenbeek 6.4.1866-Menton, Frankrijk, 9.2.1964). Na het behalen van de akte in 1885, was hij achtereenvolgens onderwijzer te Loth (1886-1887) en Brussel (1887-1895); in 1894 promoveerde hij summa cum laude op een niet in druk verschenen proefschrift tot doctor in de natuurwetenschappen; van 1903 tot 1913 was hij leraar aardrijkskunde te Brussel, vervolgens werd hij als docent aan de Université Libre de Bruxelles aangesteld, welke aanstelling in 1919 omgezet werd in een gewoon hoogleraarschap (tot 1936). Als lid (vanaf 1887) van het Brusselse dicht- en kunstgenootschap De Distel behoorde hij reeds vroeg tot de vriendenkring van de stichters van *Van Nu en Straks*, waarin zijn eerste bijdragen verschenen. Met het programmatische essay *Rythmus* (1894) leverde hij na Vermeylen en Van Langendonck een van de literaire manifesten waarmee de heterogene *Van Nu en Straks*-groep tot een coherent en dynamisch geheel kon uitgroeien. In tegenstelling met de esthetica van *De Nieuwe Gids* was dat een pleidooi voor een organisch uit de dichter groeiende, levensechte kunst die dicht bij het volk zou staan en mee zou helpen aan de verdere `menschwording'.

Als dichter schreef hij eerder uit een psychische noodzaak dan vanuit een beeldende en vormgevende scheppingsdrang. Uit zijn belangrijkste poëtische werk, de sonnettencyclus *Muziek en leven* (1894), blijkt dat de muziek zijn belangrijkste inspiratiebron was: bij Wagner, Schumann, Beethoven, Gluck en Bach vond hij een muzikaal pendant voor zijn gemoedstoestanden. Vooral de Wagnergedichten zijn merkwaardige literaire documenten die getuigen van de internationale Wagner-mode in de Nederlandse literatuur van het fin-de-siècle. Het besef van zijn gemis aan beeldend creatief vermogen bracht Hegenscheidt op aangrijpende wijze tot uiting in zijn in 1896 in *Van Nu en Straks* gepubliceerde `Onmacht-gedichten'.

Behalve uitvoerige kritische opstellen over de wagneriaanse Franse componist Vincent d'Indy (1897), over *Lenteleven* van Streuvels (1902) en over de poëzie van Van Langendonck en Lambrecht Lambrechts (1901), verwierf hij blijvende faam met zijn lyrisch drama *Starkadd* dat integraal in *Van Nu en Straks* werd opgenomen (1897, in boekvorm 1898). Stof uit het Deense skaldenverhaal van Saxo Grammaticus bewerkte hij tot een psychologisch drama van epische grootheid en hoge muzikaliteit, duidelijke reminiscenties aan de wagneriaanse, shakespeariaanse en goethiaanse

kunst- en levensopvattingen. De romantisch-heroïsche vrijheidsdrang vond enthousiaste weerklank in de *Van Nu en Straks*-generatie, zodat de officiële miskenning door de jury voor de Driejaarlijksche Staatsprijs voor Tooneel in 1898 en de scherpe kritiek van Albert Verwey aanleiding gaven tot felle polemieken. Hoewel *Starkadd* vooral een leesdrama is, werd het nog herhaaldelijk opgevoerd tot in 1966.

Van 1903 tot 1906 was Hegenscheidt redacteur van het tijdschrift *Vlaanderen*, doch sedertdien wijdde hij zich nagenoeg uitsluitend aan wetenschappelijke studies. Zijn laatste literaire bijdrage verscheen in de tweede jaargang (1911) van het tijdschrift *De Boomgaard*.

Uitgave:

M. Gilliams en M. Rutten (ed.), *Prosper van Langendonck. Gedichten A.H. Starkadd. Drama* (1939).

Literatuur:

A. Vermeylen, *Verzamelde opstellen*, i (1904); J. Dwelshauvers, `A.H. en de Vlaamsche Beweging', in *Ontwaking* (1907); E. de Bom, *Het levende Vlaanderen* (1917); L. Monteyne, *Kritische bijdragen over tooneel* (1926); J. van Hoeck, *A.H.* (1966); R. Vervliet, *Leven met een schrijver. Biografie van A.H. volgens de memoires van Madeleine Hegenscheidt-Heyman en met editie van onuitgegeven documenten* (1977); L. Simons, `H., of De biografie van een schrijver', in *Ons Erfdeel*, 21 (1978).

[R. Vervliet]

Heinsius, Daniël

Ook Theocritus a Ganda of Janus Philodusus, Noordnederlands dichter, filoloog en historicus (Gent 9.6.1580-Leiden 25.2.1655). Bijgenaamd `De Gentsche nachtegaal'. Na hun vlucht uit Gent in 1583 en omzwervingen door Engeland, Holland en Zeeland, vestigden Heinsius' ouders zich tenslotte in Vlissingen, waar Heinsius de Latijnse school doorliep. Daarna liet zijn vader hem in Franeker rechten studeren, maar Heinsius voelde zich het meest aangetrokken tot de studie der klassieke letteren en Neolatijnse dichtkunst. Vanaf 1598 studerend te Leiden, trok hij de aandacht

van Marnix, Janus Dousa en J.J. Scaliger. Sedert 1602 gaf Heinsius aan de Leidse universiteit college, in 1603 werd hij buitengewoon hoogleraar poëtica, in 1605 Grieks en na Scaligers dood (1609) gewoon hoogleraar. Ook was Heinsius (vanaf 1607) universiteitsbibliothecaris. Later kreeg hij nog een aantal vererende benoemingen, o.a. tot geschiedschrijver van Gustaaf Adolf, koning van Zweden (1618) en van de Staten-Generaal (1627). Op de synode van 1618-1619 was hij secretaris van de gevolmachtigden der Staten-Generaal. Later raakte Heinsius hoe langer hoe meer in een algemene conflictsituatie, en haalde zich veel vijandschap op de hals: op het gebied van de dichtkunst (toepassing van mythologie), de theologie (zijn contraremonstrants standpunt, o.a. door Barlaeus en Vossius aangevallen), de bijbelinterpretatie (zijn *Sacrarum exercitationum ad Novum Testamentum libri XX*, 1636, geattaqueerd door zijn Leidse collega Claudius Salmasius).

Ca 1600 werkte Heinsius veel samen met Hugo de Groot; beiden speelden een belangrijke rol bij de opkomst van de senecaanse tragedie, die veld won ten koste van het 16de-eeuwse drama, waarin met verandering van thematiek Plautus' en Terentius' blijspelen werden nagevolgd. Zo verschenen in 1603 Grotius' *Adamus exul*, en in 1602 Heinsius' *Auriacus, sive libertas saucia*, handelend over de dood van Willem van Oranje; een levendig en toen veelgeprezen stuk. De *Herodes infanticida* (1632) is veel bezadigder van toon. Het lokte kritiek uit wegens het gebruik van klassieke mythologie. Een polemiek ontstond met de Franse geleerde J.L. Guez de Balzac en ook Salmasius mengde zich in deze strijd. Heinsius' beide toneelstukken zijn het sterkst in hun lyrische onderdelen, de koorzangen.

Heinsius leidde omstreeks 1602 de aanvallen die een aantal jonge vereerders van Janus Dousa ondernam op de historicus P.C. Bockenberg. Zichzelf Janus Philodusus noemend gaf hij in 1602, in een `Responsio' aan Bockenberg, onder de titel *Lusus variorum* een aantal satirische, zeer venijnige Latijnse gedichten van zichzelf en anderen (Grotius en Scriverius) uit, die in gedurfdheid voor Martialis' epigrammen weinig onderdoen.

Veel opgang maakte Heinsius met zijn erotische lyriek, waarin duidelijk een ontwikkelingsgang is waar te nemen. De *Elegiarum libri III. Monobiblios Sylvae, in quibus varia* (1603) zijn luchtig van toon, vinden hun aanleiding in het gewone leven en geven uitdrukking aan een waarachtig gevoel. De in 1606 toegevoegde verzen (het geheel onder de titel *Poemata*, waaraan in de druk van 1640 de *Poemata graeca* werden toegevoegd) behelzen `liefdessofistiek', maar in 1610 is Heinsius, als hij aan bewerkingen van zijn vroegere verzen nieuwe toevoegt, teruggekeerd tot zuiverder poëzie, en geeft tevens blijk van een grotere taalbeheersing. De technische volmaaktheid in deze periode staat tegenover het jeugdig vuur der eerste verzen. Heinsius' gelegenheidsgedichten, vooral zijn dodenklachten over Dousa, Lipsius en Scaliger, oogstten veel bijval, evenals in 1621 zijn leerdicht in vier boeken *De contemptu mortis*. Zijn redevoeringen werden uitgegeven in 1612 (*Orationes*, 1657^2, definitieve uitg. door zijn zoon Nicolaas). Door zijn Nederlandse gedichten heeft hij de Nederlandse poëzie gestimuleerd tot vernieuwing in de geest der humanistische Neolatijnse en renaissancistische Franse letteren. Dat een wereldvermaard geleerde gelijk Heinsius zich verwaardigde in het Nederlands te dichten, is voor de ontwikkeling van de Nederlandse poëzie in de gouden eeuw van het grootste belang geweest. Dit werd reeds opgemerkt door Heinsius' vriend Petrus Scriverius, die de

Nederduytsche poemata voor Heinsius heeft uitgegeven (1616; sedert 1622 opgenomen achter de uitgaven van de *Lofsanck van Jesus Christus*).

Heinsius schreef o.a. erotische emblematiek. De bundel *Quaeris quid sit amor*, met Latijnse en Nederlandse poëzie, verscheen in 1601; latere drukken hebben als titel *Emblemata amatoria* en *Afbeeldingen van minne*. In de druk van 1613 is *Het ambacht van Cupido* toegevoegd. In 1606 verscheen de *Spiegel van de doorluchtige vrouwen*. De in zware alexandrijnen geschreven bijschriften hebben meestal een elegische toon; naar petrarcistische trant staat de geliefde afwijzend tegenover de dichter en is ze hem bijna tot vijandin.

Ook in zijn nationale lofzangen, o.a. op de dood van Jacob van Heemskerk, toont Heinsius zich, ondanks barokke gezwollenheid en klassieke opsmuk, waarachtig dichter en warmvoelend vaderlander. De vastenavondzang *Hymnus of lofsanck van Bacchus* (1614) is door Ronsards *Hymne de Bacchus* geïnspireerd. Het is een verheerlijking van de wijn, maar tevens een

leerdicht, waarin Heinsius zijn geleerdheid breed ten toon spreidt. Het gedicht verscheen in 1616 in de *Nederduytsche poemata*, voorzien van een mythologisch commentaar door Scriverius. Deze gaf ook een theologisch commentaar bij de *Lofsanck van Jesus Christus*, in 1615 geschreven naar het voorbeeld van Du Bartas' *La sepmaine*, en in 1616 afzonderlijk uitgegeven. In dit werk zijn een grote, vooral klassiek georiënteerde geleerdheid, een vernuftig paradoxenspel en een driftig ritme de middelen, waarvan Heinsius zich bedient om een strijdbaar-calvinistische overtuiging tot uitdrukking te brengen, waarbij het accent meer ligt op de majesteit dan op de liefde Gods. Met deze meeslepende hymne vooral is Heinsius de grondlegger geweest van een Nederlandse religieuze barokke dichtkunst, waaraan Revius en Vondel hebben voortgebouwd.

Grote invloed heeft Heinsius ook gehad als literair-theoreticus. Als zodanig gold hij in Frankrijk als een van de voornaamste autoriteiten. Hij dankte dit voor een deel aan zijn vertaling van Aristoteles' *De poetica* in het Latijn en zijn daaraan toegevoegde, erop gegronde, dramaturgie *De tragoediae constitutione* (1611). Invloed van Heinsius vertoont ook M. Opitz' theoretische geschrift *Buch von der deutschen Poeterey* (1624), terwijl Ben Jonson, Milton en Dryden hem eveneens blijken te kennen. Zijn Neolatijnse gedichten vonden ook in Frankrijk en Zweden veel navolging.

Werken:

Iani Philodusi, Petri Philomusi Filii, Antonii Tragoctoni Nep. adversus nuperum Petri Cornelissonii Bockenbergii scriptum pro Iano Dousa Nordovico Domino responsio. Item Lusus variorum in Tragoram cognomento Brassicam. Omnia cum glossis suis iam recens edita (1602); *Dissertatio de Nonni Dionysiacis* (1610); *L. Annaei Senecae et aliorum Tragoediae serio emendatae* (1611); *Aristotelis de poetica liber. Daniel Heinsius recensuit. Accedit eiusdem De Tragoediae constitutione liber* (1611, 1643[2]); *Satirae duae* (1617); *Rerum ad Sylvam Ducis anno 1629 gestarum historia* (1631).

Uitgaven:

L.Ph. Rank, J.D.P. Warners en F.L. Zwaan (ed.), *Bacchus en Christus. Twee lofzangen van D.H.* (1965); H. de la Fontaine Verwey (ed.), *Thronus Cupidinis. Verzameling van emblemata en gedichten door G.A. Bredero, J. van den Vondel, Roemer Visscher, D.H. en Ronsard* (1968); C.N. Smith (ed.), *Emblemata amatoria 1608* (1973); A.K.H. Moerman, `Spiegel van de doorluchtige vrouwen', in *D.H. zijn `spiegel' en spiegeling in de literatuurgeschiedschrijving* (1974).

Literatuur:

J. Meursius, *Illustris Academia Lugd.-Batava* (1613, 1614^2, 1625^3), met autob. en bibl.; Claudius Salmasius, *Ad Aegidium Menagium epistola super Herode infanticida et Censura Balsaci* (1644); P. Hofman Peerlkamp, *Liber de vita, doctrina et facultate Nederlandorum qui carmina latina composuerunt* (1838^2); A.G. van Hamel, *Zeventiende-eeuwsche opvattingen en theorieën over litteratuur in Nederland* (1918, 1973^2); W.A.P. Smit, *De dichter Revius* (1928, 1975^2), met bibl.; G. Ellinger, *Geschichte der neulateinischen Lyrik in den Niederlanden* (1933); D.J.H. ter Horst, *D.H.* (1934), met bibl.; G.A. van Es, *Barokke lyriek van protestantsche dichters in de 17e eeuw* (1946); E.G. Kern, *The Influence of H. and Vossius upon French Dramatic Theory* (1949); P.J. Meertens, `De Groot en H. en hun Zeeuwsche vrienden', in *Archief Zeeuwsch Genootschap 1949-1950* (1950); B.A. Vermaseren, `P.C. Bockenberg (1548-1617), historieschrijver der Staten van Holland', in *Bijdr. en Meded. Utrechtsch Hist. Genootschap*, 70 (1956); M. Szyrocki, *Martin Opitz* (1956); W.L. Grant, *Neolatin Literature and the Pastoral* (1965); A. Schöne, *Emblematik und Drama im Zeitalter des Barock* (1968^2); P.R. Sellin, *D.H. and Stuart England* (1968), met bibl.; S.F. Witstein, *Funeraire poëzie in de Nederlandse renaissance* (1969); J. Landwehr, `De Gentse liefdesembleemdichters en D.P. Pers', in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, 85 (1969); R. Breugelmans, `Quaeris quid sit amor', in *Quaerendo*, 3 (1973), met bibl.; L. Forster, `The Date of "Quaeris quid sit amor?"', in *Idem*, 4 (1974); A.K.H. Moerman, *D.H. zijn `spiegel' en spiegeling in de literatuurgeschiedschrijving* (1974); R.E.O. Ekkart, `Iconografie van D.H.', in *Jaarb. Centraal Bureau Geneal.*, 28 (1974); J.H. Meter, *De literaire theorieën van D.H.* (1975); K. Porteman, *Inleiding tot de Nederlandse emblemataliteratuur* (1977); B. Becker-Cantarino, *D.H.* (1978); H. de la Fontaine Verwey, `Willem Jansz. en de Nederlandse emblematiek: I. D.H. als Nederlands dichter; II. De Thronus Cupidinis', in *Uit de wereld van het boek*, dl. 3 (1979); E.K. Grootes, `Hooft en H.', in *Uyt liefde geschreven; studies over Hooft 1581-1981* (1981).

[G. Kuiper en P.J. Verkruijsse]

Heinsius jr., Nicolaas

Noordnederlands prozaschrijver ('s-Gravenhage 1656-Culemborg begraven 12.1.1718). Zoon van de filoloog Nicolaas Heinsius en kleinzoon van de dichter Daniël Heinsius. Op jonge leeftijd gepromoveerd in de medicijnen; wegens moord in 1677 uit het land gevlucht. Na omzwervingen door Frankrijk, Italië (waar hij katholiek werd) en Duitsland werd hij lijfarts van koningin Christina van Zweden (tot ca 1687) en van de keurvorst van Brandenburg. Sinds 1695 woonde hij in de vrijstad Culemborg.

Heinsius is de auteur van de meest geslaagde Nederlandse schelmenroman, *Den vermakelyken avanturier* (1695; tien herdrukken tot 1756), waarin behalve ontleningen aan Sorel en Scarron eigen picareske ervaringen verwerkt zijn. Door de parodiërende stijl is het werk leesbaar gebleven.

Het is ook vertaald in het Duits, Engels, Frans en Italiaans, nagevolgd door o.a. P.L. Kersteman (1754) en bewerkt door C.J. Kelk (1955). Heinsius' andere schelmenroman, *Don Clarazel de Gontarnos* (1697), heeft slechts één herdruk beleefd (1712). Als voorbereiding op zijn picareske romans had hij Scarrons *Le roman comique* vertaald: *De kluchtige roman* (1678).

Uitgaven:

J. ten Brink (ed.), *Den vermakelyken avanturier* (1896), bloeml.; H.J. Smeding (ed.), *Drie verhalen uit Den vermakelycken avanturier* (1938).

Literatuur:

J. ten Brink, *Dr. N.H. jr.* (1885); J.H. Scholte, *Een letterkundige overgangsvorm omstreeks 1700* (1912); J. ten Brink, *Romans in proza* (1920); D. Reichardt, *Von Quevedos `Buscom' zum deutschen `Avanturier'* (1970); D. Buyle, `De vermakelijke avonturier', in *Tijdschr. Vrije Universiteit Brussel*, 15 (1972-1973); H. van Gorp, *Inleiding tot de picareske verhaalkunst* (1978).

[P.J. Verkruijsse]

Helderenberg, Gery

Ps. van Hubert Buyle, Vlaams dichter (Nieuwkerken-Waas 18.1.1891-Lede 9.12.1979). Was rector van de Zwartzusters en de O.L. Vrouwekliniek te Aalst. In 1975 bekroond met de Driejaarlijkse Staatsprijs.

Schreef vnl. religieuze poëzie die, traditioneel van vormgeving en aanvankelijk beïnvloed door de Tachtigers, later door het humanitair expressionisme, na 1950 evolueerde tot een meer maniëristische en erudiete, sterk doorleefde zegging.

Werken:

Dodendans (1937); *Het gasthuis* (1938); *Omdat ik u bemin* (1951); *Emblematica biblica* (1953); *Triomf van de dood* (1955); *Liefde en dood* (1961), bloeml.; *Nacht der symbolen. Contrapuntische variaties* (1973); *Antiquariaat* (1975).

Uitgave:

Verzamelde gedichten (1978).

Literatuur:

P. Thomas, `G.H.', in *Nieuwe Stemmen*, xvii (1961), met bibl.; Idem, `G.H.', in *Dietsche Warande & Belfort*, 121 (1976); F. Crombez, `G.H.', in *Eigen*, 4 (1981).

[D. de Geest]

Hellinga, Gerben (Wytzes)

Nederlands prozaschrijver (Samedan, Zwitserland, 29.12.1937). Volgde in Wenen een toneelopleiding aan het Max Reinhardt-Seminar. Werkte voor radio, tv en film. Schreef onder ps. Hellinger de Sid Stefan-thrillertrilogie *Dollars* (1966), *Messen* (1966) en *Vlammen* (1967), herdrukt als de *Hellinger-Omnibus*. Met *Lekker blijven liggen maffen* (1968), theater voor kinderen, maakte hij zijn debuut als toneelschrijver. In 1969 volgde *Ajax-Feyenoord*. Een onbekend succes beleefde *Kees de Jongen* (1970), een poëtiserende, dramatisch zeer geslaagde bewerking van Theo Thijssens roman. Ontving de Henriëtte Roland Holstprijs (1970) voor zijn toneelwerk. *Mensch, durf te leven* (1979) biedt een beeld van het Hollandse cabaretleven in de jaren twintig door een antichronologische reconstructie van de gebeurtenissen die leidden tot de gewelddadige dood van Jean-Louis Pisuisse.

Werk:

Drie theaterstukken (1979); *De lift*, naar het filmscenario van D. Maas (1983).

Literatuur:

C. Tindemans, `Bomans en H.', in *Streven*, 33 (1979-1980).

[J. Huijnink]

Helman, Albert

Ps. van Lou Lichtveld, Nederlands prozaschrijver (Paramaribo 7.11.1903). Zoon van een Westindisch gouvernementsambtenaar. Kwam in 1921 naar Nederland, was korte tijd onderwijzer, organist en muziekcriticus, daarna journalist. Sloot zich aanvankelijk aan bij de jong-katholieke schrijvers rond *De Gemeenschap*, doch brak later met kerk en geloof. Maakte veel reizen, verbleef tussen 1932 en 1938 vnl. in Spanje waar hij tijdens de burgeroorlog de partij der republikeinen koos. Bevond zich tijdens WO II weer in Nederland, nam deel aan het (kunstenaars)verzet. Keerde in 1949 naar Suriname terug, was daar tot 1951 minister van onderwijs; bekleedde daarna versch. hoge ambtelijke en diplomatieke functies.

Lichtveld debuteerde met gedichten (*De glorende dag*, 1922), doch vestigde zijn reputatie toen hij in 1926 onder ps. *Zuid-Zuid-West* publiceerde, dat herinneringen geeft aan zijn geboorteland. De auteur beschrijft de sfeer van de stad, het gezin en

het binnenland, waarna hij met de reis naar Europa de weg naar de volwassenheid begint. Ook de eerder geschreven, in 1928 gepubliceerde novelle *Mijn aap schreit* is een afscheid van de jeugd. Na een bundel korte, ongelijkwaardige verhalen (*Hart zonder land*, 1929) verscheen in 1931 zijn eerste roman. *De stille plantage*. Hij beschrijft hierin de gebeurtenissen op een plantage in de West en vooral de conflictsituaties die ontstaan tussen de idealistisch ingestelde, humane hoofdpersoon en de slavenopzichter. In *De laaiende stilte* (1952) heeft de schrijver de geschiedenis opnieuw verteld naar de optekeningen in een dagboek van een der vrouwelijke hoofdfiguren uit *De stille plantage*.

Het omvangrijke *Waarom niet* (1933)

opende een nieuwe episode in zijn werk, dat een meer uitgesproken sociale strekking kreeg. Het als psychologische roman bedoelde *Orkaan bij nacht* (1934), het relaas van een korte, onstuimige huwelijksvakantie, vond weinig bijval van de zijde der kritiek. Met *De dolle dictator* (1935) sloeg Helman de weg in van de populaire avonturenroman, in welk genre hij zijn grootste succes behaalde met *De rancho der X mysteries* (1941), een reeks verhalen met randvertelling, later voortgezet met *Afdaling in de vulkaan* (1949). De somberheid van zijn vroeger werk is aanwezig in *'s Menschen heen- en terugweg* (1937), een symbolisch tweeluik over de zin van het bestaan.

Door zijn bedrijvigheid op andere gebieden nam zijn literaire produktiviteit af. Het meest de aandacht trok naast *De laaiende stilte* de psychologische roman *De medeminnaars* (1953), over de verhouding van een jonge man en een ervaren vrouw. Onder eigen naam publiceerde Lichtveld o.a. enkele pianocomposities, verhandelingen over filmkunst, een beschouwing over de Spaanse burgeroorlog (*De sfinx van Spanje*, 1937) en een studie over de roman (*Leef duizend levens*, 1941). In 1977 verscheen *Facetten van de Surinaamse samenleving*.

Werken:

Serenitas (1930); *Het euvel Gods* (1932); *Ratten* (1936); *Het vergeten gezicht* (1939); *Teutonenspiegel* (1946); *Kleine kosmologie* (1947); *Omnibus* (1947); *Mijn aap lacht* (1953); *Spokendans* (1954); *Vriend Pieter: het levensavontuur van Pieter van der Meer de Walcheren* (1980); *Aansluiting gemist* (1981); *Avonturen aan de Wilde Kust* (1982); *Semi-finale* (1982), p.; *De foltering van Eldorado* (1983); *Waar is Vrijdag gebleven* (1983).

Uitgaven:

Verzamelde gedichten (1979); *Verhalend proza* (1980-1982).

Literatuur:

M. Nord, *A.H.* (1949); J.H. Adhin, *Lou Lichtveld-Albert Helman, Een representatieve bibliografie* (1962); J. Florquin, interview, in *Ten huize van ...*, 14 (1978); *Tony van Verre ontmoet Albert Helman* (1980); P. de Boer, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1982); W.M. Roggeman, interview, in *Beroepsgeheim*, dl. 4 (1983).

[G.W. Huygens]

Helmers, Jan Frederik

Noordnederlands dichter (Amsterdam 7.3.1767-ald. 26.2.1813). Welgesteld handelaar in bouwmateriaal; wijdde zich al op jeugdige leeftijd aan de poëzie en werd vooral bekend door zijn groots opgezet episch-lyrisch gedicht in zes zangen. De *Hollandsche natie* (1812), dat hem, ook na besnoeiing door de Franse censuur, moeilijkheden bezorgde, zodat alleen zijn dood hem voor gevangenneming behoedde. Reeds met de ode *De nacht* (1788) en met *Socrates* (1790) verwierf hij faam. Zijn in 1809-1810 in twee bundels verschenen *Gedichten* bevestigden zijn roem: Bilderijk beschouwde hem als zijn opvolger.

Uit zijn werk spreekt duidelijk bewondering voor de verlichting (hij vereerde Voltaire) en liefde voor het culturele verleden van zijn land. Zijn poëzie klinkt hol en retorisch, met een klank van zelfoverschatting, maar liep door haar thema's vooruit op de nationale romantiek.

Werken:

Bespiegeling, dichtstuk (1788); *Dinomaché of de verlossing van Athene* (1798); *Over de oneindige volmaakbaarheid der menschelijke natuur. Lierzang* (1802).

Uitgaven:

M.C. van Hall, C. Loots en H.H. Klijn (ed.), *Nagelaten gedichten*, 2 dln. (1814-1815); *De Hollandsche natie* (1883), met inl. en aant. door A.W. Stelwagen.

Literatuur:

F. Bezemer sr., `De Hollandsche Natie', in *Nieuws uit oude boeken* (1907); J. Koopmans, `J.F.H.', in *Nieuwe Taalg.*, 7 (1913); J. Haantjes `J.F.H. en de Hollandsche Natie', in *Idem* (1946); W. Zaal, `De duizend doden van J.F.H.', in *De Gids*, 129 (1966); Idem, `J.F.H.', in *Nooit van gehoord!* (1969, 1974^2).

[J. Smeyers]

Helvetius van den Bergh, P.T.

Eig. Pieter Theodoorus, Noordnederlands toneelschrijver (Zwolle 13.2.1799-'s-Gravenhage 10.10.1873). Van goede afkomst (zijn vader was beroepsmilitair), genoot hij een gedegen, klassieke, maar niet-universitaire opleiding; na de voltooiing van zijn studie kreeg hij een betrekking als ambtenaar bij het provinciaal bestuur van Zuid-Holland; reeds spoedig openbaarde zich een aantal kwalen, die hem uiteindelijk het werken geheel onmogelijk maakten; vanaf 1839 leefde hij ambteloos, eerst in Wijk bij Duurstede, vervolgens in Vianen, daarna in Utrecht en ten slotte in 's-Gravenhage, waar hij in 1865 nog in het huwelijk trad met Maria Francina Briedé (1826-1880).

Zijn grootste roem dankt hij aan zijn debuut, het in vlotte alexandrijnen geschreven blijspel *De neven* (1837). Het stuk werd met veel succes ten tonele gebracht en kreeg allerwegen lovende kritieken. Veel minder bijval oogstte hij met zijn tweede blijspel *Hieronimus Jamaar* (1838), en het daaropvolgende stuk, *De nichten* (1841), werd zelfs een regelrechte flop. Gekrenkt door de publieke miskenning en door een lafhartig schotschrift van iemand die zich bediende van het pseudoniem Lammert Plat, *Aan de maker van het blijspel De*

nichten (1841), besloot Van den Bergh zich niet meer aan het schrijven van toneel te wagen.

Werken:

Gesprek over De nichten (1842); *Proza en poëzy* (1853); *Lied aan Utrecht* (1855).

Literatuur:

W.J. van Zeggelen, `Levensbericht van P.T.H.v.d.B.', in *Levensber. der afgestorvene medeleden van de Mij der Nederl. Letterk. 1874* (1874); Cd. Busken Huet, `H.v.d.B.', in *Litt. Fant. en Krit.*, dl. 2 (z.j.); A.C. van Waveren, *P.T.H.v.d.B.* (1925), diss.

[D. Welsink]

Hemeldonck, Emiel van

Vlaams romanschrijver (Zwijndrecht, bij Antwerpen, 29.11.1897-Arendonk 13.1.1981). Werkzaam in het onderwijs en tevens vele jaren voorzitter van de Vereniging van Kempische schrijvers. Zette met zijn meestal in de Kempen gesitueerde streekromans en verhalen de traditie van Hendrik Conscience en de gebroeders Snieders voort. Zijn eenvoudige en gemoedelijke zedenschetsen kregen geleidelijk meer diepgang. Zijn beste werk in dit genre, *Maria, mijn kind* (1944), werd met de Gottmerprijs bekroond.

Zijn historische roman *De cleyne keyser* (1943), waarmee hij versch. literaire prijzen verwierf, is eveneens in de Kempen gesitueerd. Sedert de publikatie van de driedelige historische polderroman *De groene swaen* (1946) zocht hij de stof voor zijn historische romans bij voorkeur in de geschiedenis der stad Antwerpen: *Soet Antwerpen, adieu* (1953) beschrijft de opkomst van de stad in de 16de eeuw, *Gekluisterde stroom* (1958) de periode waarin de Schelde gesloten was, *Schelde, snelle vliet* (1956) de groei van de stad in de 19de eeuw. Ook *Voghelensanck* (1956) en *De giftmenger van Antwerpen* (1962) zijn in Antwerpen gesitueerd. Op den duur ging hij meer de nadruk leggen op de karaktertekening van zijn meestal fictieve personages dan op de milieuschildering. Hij publiceerde ook talrijke jeugdverhalen.

Werken:

Dorp in de hei (1938), r.; *Berk en brem* (1940), r.; *Konijnenberg* (1940), r.; *De harde weg* (1945), r.; *Agnes* (1946), r.; *Moeder Greta* (1948), r.; *Land van belofte* (1948), r.; *Troosteres der bedrukten* (1956), r.; *Hier zijn mijn handen* (1959), r.; *Vier kameraden* (1962), r.

Literatuur:

Hulde-album E.v.H. (1958); *Vlaanderen*, 31 (1982), E.v.H.-nummer.

[J. de Ceulaer]

Hemkes, F.L.

Eig. Frederik Leonardus, Nederlands dichter (Noordwijk 3.5.1854-Jagersfontein, Zuid-Afrika, 19.4.1887). Mislukte als student te Leiden, studeerde mo Nederlands, was enige jaren leraar te Venlo.

Naar de vorm van zijn poëzie sluit hij aan bij Staring en Potgieter; in de bewogenheid is enige verwantschap met de schrijvers rond *De Nieuwe Gids*. Hoofdthema van zijn poëzie is de dood; bekend werden `Het kindeke van den dood' en `Geuzenvendel op den thuismarsch' uit zijn enige bundel.

Werk:

XL Gedichten (1882).

Uitgave:

Veertig gedichten (1957), met inl. van P.J. Meertens.

Literatuur:

A. Greebe, `F.L.H. en zijn tijd' i & ii, in *Den gulden winckel*, 12 (1913); G.H. 's-Gravesande, `F.L.H.', in *Vergeten en gebleven* (1982).

[P. Minderaa]

Hennebo, Robert

Noordnederlands prozaschrijver (Leiden ca 1685-Amsterdam ca 1737). Liep weg van huis en kwam in het leger terecht, later vinden we hem als cadet bij de garde in Den Haag. Hier verkwistte hij zijn erfenis en werd er kastelein. In de kroeg vlakbij het Prinsenhof schreef hij zijn bekendst geworden werk *De lof der Jenever* (1723) in twee delen. In 1728 vestigde hij zich als makelaar in Amsterdam, waar hij al enige jaren moet hebben gewoond omdat hij blijkens verschillende acten Amsterdam als woonplaats opgaf. De handel maakte hem rijk en als rijk man, met veel pracht en praal, werd hij begraven.

Verder schreef en vertaalde hij nog *De uytvaerd van meester Andries; Leve en memoriën van Sally Salisbury* (1723) en *Schim en Pourtret*, pas na zijn dood in 1767 verschenen.

[P.M.M. Kroone]

Hensen, Herwig

Ps. van Florent Constant Albert Mielants jr., Vlaams dichter en toneelschrijver (Antwerpen 22.1.1917). Docent wiskunde en dramaturgie. Hensen behoort tot de generatie dichters die net voor WO II debuteerden en die aanvankelijk de invloed ondergingen van Karel van de Woestijne, het (taal)impressionisme en het symbolisme. Hensen heeft zich vrij snel van deze beïnvloeding losgemaakt en zijn eigen (marginale) positie in de Vlaamse poëzie ingenomen. Zijn rijpe dichtkunst staat eenzaam maar vastberaden tussen sentiment en experiment; zowel naar de vorm als wat de inhoud betreft overheersen de rede en een mathematische zin voor orde, wat ook tot uiting komt in de op het eerste gezicht conventionele structuur van de gedichten (rijm en strofenbouw), die echter evenzeer kan worden beschouwd als een melodisch

begeleiden van de zoektocht naar de grote levensproblemen.

Meer dan in zijn lyriek brengt Hensen in zijn toneeloeuvre een sociale boodschap, misschien de reden waarom deze werken vaker als leesstukken worden gekarakteriseerd. De onderwerpen van het toneelwerk zijn erg gevarieerd, maar of ze nu handelen over sagen zoals *Lady Godiva* (1946), over historische onderwerpen zoals *Het woord vrijheid* (1963) of actuele toestanden behandelen (*De rattenvanger van Hameln, Halleluja, wij zijn gered*), men herkent steeds de auteur die met zijn intellectuele drang naar zelfkennis ook mens en maatschappij wil begrijpen en funderen.

Hensen ontving verschillende prijzen, w.o. de Staatsprijs voor poëzie en die voor toneel.

Werken:

De cirkel tot Narkissos (1938), p.; *Hamlet in de spiegel* (1939), p.; *De dubbele vaardigheid* (1940), p.; *Oefeningen naar binnen* (1940), p.; *Het voorbeeldig bestand* (1941), p.; *Het onvoorwaardelijk begin* (1942), p.; *Antonio* (1942), t.; *Don Juan* (1943), t.; *Lof der gereedheid* (1945), p.; *Koningin Christina, Polukrates* (1946), t.; *Gedichten I en II* (1947); *Over de dichtkunst* (1947), essays; *Daidalos* (1948), p.; *Alles is verband* (1952), p.; *Alkestis, Agamemnoon, Tarquinius* (1953), t.; *De aarden schaal, De andere Jehanne, Sodom en Gomorra* (1955), t.; *Orpheus in dit avondland* (1955), p.; *Het venster* (1958), p.; *De appelboom* (1963), p.; *Het woord vrijheid, De rebel Gids, Morgen kan het te laat zijn* (1963), t.; *Naar het einde toe versmalt de weg* (1965), p.; *Geworpen in deze wereld* (1967), p.; *De bunker, De grenadier van Zijne Majesteit, Nu sla op de trommel, Niets zonder de proef, Hannibal, Kasteel te koop* (1967), t.; *Papieren vogel op de hand* (1971), p.; *Tussen wanhoop en verrukking* (1976), p.; *Wanhoop is een lekke schuit* (1979), p.; *Wij strooien zaden uit en rapen stenen* (1981), p.; *De grootmoedige* (1982), r.; *Achter woordflitsen van krijt* (1983), p.

Literatuur:

M. Rutten, *Tucht en ontucht in de poëzie van H.H. en Bert Decorte* (1942); R. Herreman, *Zeg mij hoe gij leest* (1942); S. Lilar, *Zestig jaar toneelliteratuur in België* (1951); P. van Keymeulen, *H.H. en de poëzie* (1956); C.J.E. Dinaux, *Gegist Bestek*, ii (1961); F. Closset, *H.H.* (1964); *De Vlaamse Gids*, 65 (1981), H.H.-nummer; W.M. Roggeman, interview, in *Beroepsgeheim*, dl. 4 (1983).

[P. van Aken]

Heremans, Jacob Frans Johan

Vlaams filoloog, criticus en politicus (Antwerpen 27.1.1825-Gent 13.3.1884). Belangrijk voor de vernederlandsing van het middelbaar en hoger onderwijs. Was sedert 1845 als leraar Nederlands verbonden aan het Atheneum te Gent en wist er de oprichting van de Vlaams-vrijzinnige studentenvereniging `'t Zal wel gaan' te bewerken. Sedert 1854 belast met het moderne Nederlandse taal- en literatuuronderwijs aan de universiteit aldaar; publiceerde er studies over spraakkunst, spelling en metriek, handboeken, tekstuitgaven en bloemlezingen die veel herdrukken beleefden. Het bekendst bleef de *Nederlandsche dichterhalle*, een bloemlezing in 2 dln. (1858-1864). Werd wel de pionier van de Germaanse filologie in Vlaanderen genoemd.

Zat in de redactie van versch. tijdschriften, o.a. van het *Nederlandsch Museum* (vanaf 1874) en was actief als liberaal politicus in provincie- en gemeenteraad, waar hij Nederlands sprak, het peil van het volksonderwijs probeerde op te voeren en de taalsituatie te verbeteren.

Als criticus geniet hij nog alleen bekendheid door zijn afwijzende houding ten aanzien van het werk van Gezelle. Hij is niet vrij te pleiten van een zekere vooringenomenheid tegenover de taalparticularisten.

Werken:

Beknopte Nederduitsche versificatie (1846); *Beknopte Nederduitsche spraekleer* (1846); *Drie levenswijzen* (1846); *Levensschets van den dichter K.L. Ledeganck* (1847); *Levensschets van J.Th. van Ryswyck* (1850); *Levensschets van Prof. G.B. David* (1868); *Hoffmann von Fallersleben en de Nederlandsche letterkunde* (1874).

Literatuur:

L. Roersch, in *Annuaire Académie* (1886); W. Rogghé, in *Gedenkbladen* (1898); P. Fredericq, in *Schets Vlaamse Beweging*, dln. ii en iii (1906 en 1908); J. van Bergen, in *Hand. Zuidnederl. Mij v. Taal- en Letterk. en Gesch.*, 5 (1951); H.J. Elias, in *Gesch. Vlaamse Gedachte*, iii (1964); L. Valcke, in *Encyclopedie Vlaamse Beweging*, i (1973); L. Troch, `Een vergeten figuur. J.F.J.H.', in *Hand. Kon. Zuidnederl. Mij v. Taal- en Letterk. en Gesch. 1981*, 35 (1982).

[A. Deprez]

Hermans, Willem Frederik

Nederlands prozaschrijver (Amsterdam 1.9.1921). Stammend uit een Amsterdams onderwijzersgezin; de zelfmoord van zijn zuster en een neef bij de inval van de Duitsers in mei 1940 betekende een schok voor hem. Ging na het gymnasium fysische geografie studeren aan de universiteit van Amsterdam; promoveerde in 1955, was van 1958-1973 lector in Groningen.

Verliet in 1973 enigszins verbitterd Nederland en vestigde zich als schrijver in Parijs. Schreef behalve romans en verhalen ook gedichten, toneelstukken en essays; vertaalde o.m. werk van Wittgenstein; was redacteur van *Criterium* (1946-1948) en

van *Podium* (1950 en 1963-1964). Weigerde in 1972 de P.C. Hooftprijs; accepteerde in 1977 de Prijs der Nederlandse Letteren.

Hermans publiceerde kort na WO II poëzie (*Horror coeli*, 1946) en verhalen (*Moedwil en misverstand*, 1948), werk waaruit aandacht voor irrationele aspecten en voor de nachtzijde van het bestaan blijkt. De roman *De tranen der acacia's* (1949) beschrijft de identiteitscrisis van een tijdens WO II opgroeiende jongeman: noch in het politieke (verzet en verraad), noch in het psychologische vlak (vader-, moeder-, zusterfiguren) slaagt deze erin een weg te vinden in de ondoorzichtigheid van de werkelijkheid. De roman schokte het publiek door zijn cynisme, maar de hoofdpersoon Arthur Muttah was voor velen de personificatie van een na-oorlogs levensgevoel. Ook in de roman *Ik heb altijd gelijk* (1952) is een verbinding tussen een politiek (de situatie in Nederland kort na de politionele acties in Indonesië) en een psychologisch plan (vooral de zusterfiguur) nagestreefd. Het thema is dat van het gefnuikte genie en de zinloosheid van diens woede: wie gelijk heeft, heeft nog niets. Anti-katholieke uitspraken van de hoofdpersoon leverden de auteur een gerechtelijke vervolging op; er volgde echter vrijspraak.

De veelgelezen novelle *Het behouden huis* (1952) toont de chaos in de schijnbare orde van een samenleving. In de verhalenbundel *Paranoia* (1953) kunnen personages soms geen onderscheid maken tussen waan en werkelijkheid, terwijl in de bundel *Een landingspoging op Newfoundland* (1957) het thema van de onmogelijkheid van de door zijn omgeving gemutileerde mens om zichzelf te bewijzen en de beperkingen van de eenzaamheid te doorbreken soms op surrealistische wijze wordt verwoord. De grotesken *De God Denkbaar, Denkbaar de God* (1956) en het vervolg *Het evangelie van O. Dapper Dapper* (1973) vormen op associatie en spel gebaseerde `verhalen', die de relatie tussen taal en denken tot thema hebben en die de zinloosheid van veel ideeën buiten de niet-exacte wetenschappen aantonen.

Nationale erkenning bracht de roman *De donkere kamer van Damokles* (1958), waarin de hoofdpersoon Henri Osewoudt door Dorbeck, in uiterlijk zijn evenbeeld maar psychologisch zijn tegenpool, in het verzet tegen de Duitse bezetter wordt betrokken; hij voert blindelings diens opdrachten uit, menend een identiteit verworven te hebben, maar hij kan na de oorlog, als zijn dubbelganger onvindbaar blijkt, zijn daden niet bewijzen: is hij verzetsheld of verrader, slachtoffer of psychopaat? Bewijzen ontbreken, feiten kunnen op versch. wijzen geïnterpreteerd worden en ook de lezer kan niets bewijzen. Men kan de roman tegelijkertijd lezen als een spannend oorlogsverhaal, als een psychologisch verhaal over het identiteitsprobleem en als een filosofisch verhaal dat de onkenbaarheid van de mens en zijn geschiedenis tot thema heeft. In dit licht bezien kan men *De tranen der acacia's* als een voorstudie beschouwen.

Als Hermans' beste werk wordt *Nooit meer slapen* (1966) beschouwd, dat een mislukte wetenschappelijke expeditie in Lapland van de jonge geoloog Alfred Isendorf beschrijft. Deze roman kan men eveneens op drie wijzen lezen: als een verslag van een ontdekkingstocht, als een psychologisch verhaal van een jongeman die zijn vader wil overtreffen en als een filosofisch verhaal waarin de speurtocht naar meteorieten gezien moet worden als een `graalqueeste', die de hoofdpersoon echter slechts tot het besef brengt dat hij geen inzicht heeft in de in wezen onbegrijpelijkheid van het leven. In verband met dit laatste zou men van een `omgekeerde Bildungsroman' kunnen spreken. Het thema van de mislukking in de uitvoering van een taak vindt men ook in het toneelstuk *De psychologische test* (in *Drie drama's*, 1962); in *King Kong* (1972) wordt het begrip `historische waarheid' ondermijnd, terwijl in een derde

toneelstuk *Periander* (1974), een op een verhaal van Herodotus gebaseerd vader-zoon-conflict, zowel tirannie als democratie met de natuurlijke machtsdrift in verband worden gebracht.

In *Herinneringen van een engelbewaarder* (1971), een opnieuw in WO II spelende roman, waarin een `wolk van niet weten' (ondertitel) tussen de hoofdpersoon en zijn leven hangt, wordt getoond dat het menselijk handelen niet doelgericht is, dat het een aaneenschakeling is van verwarring en vergissingen. Vanaf dit werk raken de grote filosofisch geaarde en symbolisch weergegeven themata in Hermans' werk enigszins op de achtergrond en krijgt een satirische benadering van de mens en zijn leven meer nadruk, terwijl tegelijkertijd de verzorging van het verhaal als verhaal (intrige, stijl) de volle aandacht krijgt: zo ook de in de Groningse academische wereld spelende romans *Onder professoren* (1975) en *Uit talloos veel miljoenen* (1981) en de strakke novellen *Filip's sonatine* en *Homme's*

hoest (beide 1980).

Als essayist en polemist stelde Hermans in *Mandarijnen op zwavelzuur* (1964) de afhankelijkheid van zijn Nederlandse collega-schrijvers van politieke, maatschappelijke, religieuze of ethische (waan)systemen aan de kaak. Met name in de bundel *Het sadistische universum* (1964; 2de dl. 1970) vindt men Hermans' literair credo: het literair werk is een functioneel geconstrueerde wereld en kan geen afbeelding van de werkelijkheid zijn; de roman moet geen realistisch, naturalistisch of psychologisch verhaal zijn, maar een mythisch, waarin de personages personificaties zijn van aspecten van het menselijk bestaan zoals dat in diepste wezen is. Zijn veelzijdige belangstelling toont Hermans in zijn opstellen over onderwerpen uit de literatuur (o.a. Multatuli), kunst (o.a. fotografie), filosofie (o.a. Wittgenstein), techniek, politiek en geschiedenis (o.a. WO II), behalve in *Het sadistische universum* ook gebundeld in *Houten leeuwen en leeuwen van goud* en *Ik draag geen helm met vederbos* (beide 1979), opstellen waarin de verschijnselen getoetst worden aan de waarde die ze volgens de auteur zouden moeten hebben.

Hermans kan niet bij een na-oorlogse stroming ingedeeld worden. Zijn thematiek evenwel, waarin het waarheidsprobleem centraal staat, sluit aan bij die van de romantiek als literaire stroming. Als romantisch rationalist ziet hij twee wegen die de mens in staat stellen om in de chaos van zijn wereld ordenend op te treden: betrouwbare en controleerbare uitspraken kan hij alleen doen met de middelen van de logica en de exacte wetenschappen; daarbuiten in de filosofie, ethiek, psychologie, in de mens- en maatschappijwetenschappen, bestaan geen zekerheden; alleen in literatuur en kunst kunnen met irrationele middelen `waarheden' worden `aangetoond'. Deze positie tussen (neo-)positivisme en (neo-)romantiek houdt de erkenning in dat de wereld van de mens grotendeels onkenbaar is (zelfs de taal is een onbetrouwbaar instrument) en het universum kan daarom sadistisch worden genoemd omdat de mens over onvoldoende mogelijkheden beschikt zijn bestaan daarin te begrijpen. Hermans' personages zijn personificaties van aspecten van zijn wereldbeeld: zij zijn eenzamen die hun wereld voortdurend verkeerd interpreteren, in het contact met andere interpretaties niets zinvols kunnen doen, overgeleverd zijn aan moedwil (het bedrog van de anderen), misverstand en toeval; zij mislukken, gaan ten onder aan de discrepantie tussen de wereld en hun voorstellingen daarvan. In deze wereld, waarin tenslotte de natuurkrachten (machtsdrift, agressiviteit) het winnen, is geen plaats voor begrippen als vrijheid en verantwoordelijkheid, noch voor ethisch idealisme: in de jungle van het menselijk bestaan is een offer voor de goede zaak zinloos. Dit pessimistische wereldbeeld, dat ver afstaat van het personalisme van Ter Braak en Du Perron of van het (in wezen ethisch) existentialisme van Sartre en Camus, toont hier en daar verwantschap met het werk van o.m. Sade, Kleist, Schopenhauer, Freud, Céline en Wittgenstein.

Werken:

Kussen door een rag van woorden (1944), p.; *Conserve* (1947), r.; *Hypnodrome* (1948), p.; *Drie melodrama's* (1957), r.; *De woeste wandeling* (1962), filmscenario; *Wittgenstein in de mode* (1967), essay; *Een wonderkind of een total loss* (1967), verh.; *Overgebleven gedichten* (1968), p.; *fotobiografie* (1969), autobiogr.; *De laatste*

resten tropisch Nederland (1969), reisbeschr.; *Machines in bikini* (1974), essay; *De raadselachtige Multatuli* (1976), biogr.; *Geyerstein's dynamiek* (1982); *Klaas kwam niet* (1983).

Uitgave:

F.A. Janssen (red.), *Scheppend nihilisme* (1979), interviews.

Literatuur:

Raster, 5, 2 (1971), W.F.H.-nummer met bibl.; F.A. Janssen en R. Delvigne, *Bibliografie van de verspreide publicaties van W.F.H.* (1972; aanv. in *De Revisor*, 1,3, 1974); *Kritisch akkoord 1967* (over *Nooit meer slapen*); M. Dupuis, *Eenheid en versplintering van het ik* (1976); F.A. Janssen, *Over De donkere kamer van Damokles* (1976); E. Popelier, *W.F.H.* (1979); F.A. Janssen, *Bedriegers en bedrogenen* (1980); *Tirade*, 25 (1981), W.F.H.-nummer; J.J. Oversteegen, *Voetstappen van W.F.H.* (1982); W. Glaudemans, in *Kritisch Lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1983); W.M.M. Smulders, *De literaire misleiding in De donkere kamer van Damocles* (1983).

[F.A. Janssen]

Herp, Hendrik

Ook Herpius of Harphius, Noordnederlands franciscaan en mysticus (ca 1410-1478). Was in 1445 aangesloten bij de Broeders des Gemenen Levens in Delft en na 1446 in Gouda. In 1450 werd hij minderbroeder in Rome. Herp schreef vele geestelijke werken, waarvan het belangrijkste de *Spieghel der Volcomenheit* uit ca 1455 à 1460 is. In dit werk richt Herp zich in de eerste plaats tot zijn biechtdochter, een vrome weduwe. Herp ontwikkelt in het werk een eigen stelsel van mystieke theologie, maar ontleent ook veel aan het werk van onder andere Ruusbroec. De *Spieghel*

der Volcomenheit is in vele handschriften en drukken overgeleverd en in vele talen.

Uitgave:

L. Verschueren, *H.H. Spieghel der volcomenheit*, 2 dln. (1931).

Literatuur:

L. Verschueren, `Leven en werken van H.H.', in *Collectanea Neerlandica Franciscana*, ii (1931); M.J.J. Smits van Waesberghe, *Het verschijnsel van de opheffing des geestes bij Jan van Ruusbroec en H.H.* (1945); S.G. Axters, `Nederlandse mystieken in het buitenland', in *Versl. Meded. Kon. Nederl. Acad. Taal- en Letterk.* (1965); K. Ruh, `H.H. Aus dem "Spiegel der Volkommenheit"', in Idem, *Franziskanisches Schrifttum im deutschen Mittelalter*, dl. 1 (1965); L. Cognet, *La spiritualité moderne. I L'essor; 1500-1650* (1966); J. Orcibal, *Saint Jean de la Croix et les mystiques Rhénoflamands* (1966); B. Spaapen, `H.H.', in *Ons Geestelijk Erf*, 41 (1967); L. Cognet, *Introduction aux mystiques Rhéno-Flamands* (1968); M. Olphe-Galliard, `H.H.', in *Bulletin de littérature ecclésiastique Toulouse*, 69 (1968); A. vanden Broucke, in *Cîteaux*, 20 (1969); L. Reypens, `Franse waardering voor Nederlandse vroomheid', in *Ons Geestelijk Erf*, 43 (1969); J.M. le Blond, `Les mystiques rhéno-flamands', in *Revue d'Ascétique et de Mystique*, 47 (1971); R. Lievens, `H.H. "Eden" in het middelnederlands', in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, 89 (1973); B. de Troeyer, `H.H. en het excommunicatie te Herentals 1471-1474', in *Franciscana*, 28 (1973); L. Moereels, `Jordaens en H. Een belangrijke ontdekking', in *Ons Geestelijk Erf*, 48 (1974); Idem, `H. en Jordaens over de hoogste beschouwing op aarde', in *Ons Geestelijk Erf*, 48 (1974); J. Alaerts, `Een middelnederlands handschrift met werken van H. en Ruusbroec', in *Ons Geestelijk Erf*, 49 (1975); A. van Keulen, `Een minderbroeder-mysticus H.H. ca 1410-1477', in *750 jaar Minderbroeders in Nederland dl. 1 1228-1529* (1928).

[F. van Thijn]

Herreman, Raymond(-Arthur)

Vlaams dichter, journalist en criticus (Menen, West-Vlaanderen, 21.8.1896-Elsene, Brussel, 6.3.1971). Schreef onder ps. Ray Vere (samen met M. Roelants) twee toneelstukken: *Eros* (1914) en *Verwachtingen* (1916). Was medeoprichter van *'t Fonteintje* (1921, 1924), dat tegenover het expressionisme van *Ruimte* de traditionele poëzie verdedigde. Zijn eerste grote verzenbundel, *De Roos van Jericho* (1931), bestaat uit drie cyclussen die aan zijn voornaamste ervaringsgebieden beantwoorden: zijn privé-leven, dat hij weliswaar steeds in bedekte termen tot uiting brengt; de grote problemen van het bestaan (de eeuwigheid, het geloof, de dood), waarmee hij zich

zijn leven lang bezig zou houden, en zijn zoeken naar een levensregel en vooral naar levensaanvaarding.

De poëzie van deze milde scepticus is steeds klassiek van stijl en prosodie, vaak enigszins moraliserend. In zijn essayistisch werk *Vergeet niet te leven* (1943), en in *Album* (1944), laat Herreman zich kennen als epicurist en moralist. Zijn vers wordt gekenmerkt door een speelse muzikaliteit, die de ernst van zijn mijmerende beschouwing behoedt voor zwaarwichtigheid. Sedert 1929 schreef hij in het socialistisch dagblad *Vooruit* bijna dagelijks een kroniek over literatuur (`Boekuil').

Was redacteur van het *Nieuw Vlaams Tijdschrift* sedert 1946. Lid van de Koninklijke Academie voor Nederlandse taal- en letterkunde (1947). Driejaarlijkse staatsprijs poëzie (1938).

Werken:

De hedendaagsche Vlaamsche letterkunde (1935); *Littérature belge de langue flamande* (1935); *Het helder gelaat* (1937); *Wie zijn dag niet mint zal ten onder gaan* (1940); *Zeg mij hoe gij leest* (1941); *Drie minnaars*, gevolgd door *Het wit papier* en *Art poétique* (1942); *Gedichten* (1956); *Wankelbaar evenwicht* (1967).

Uitgave:

B. Ranke, *Boekuiltjes* (1960).

Literatuur:

J. van Nijlen, *De dichters van Het Fonteintje* (1924); Fr. Closset, *Over den dichter R.H.* (1942); Idem, *R.H., de dichter en de criticus* (1944); Idem, *Die van 't Fonteintje* (1948); Idem, *R.H.* (1961); L. de Backer, `In memoriam R.H.', in *Getuigenis*, 16 (1971); M. Gijsen, in *Verzameld werk*, dl. 6 (1977).

[B.F. van Vlierden en red.]

Herreweghen, Hubert van

Vlaams dichter (Pamel-Roosdaal 16.2.1920). Was aanvankelijk werkzaam als ambtenaar, daarna in de journalistiek en bij de Belgische tv. Redacteur van *Podium* (1943-1944) en het poëzietijdschrift *De Spiegel* (1945-1946), en sedert 1947 redacteur van *Dietsche Warande & Belfort*. Debuteerde tijdens de bezettingsjaren met *Het jaar der gedachten* (1943), maar verwierf vooral faam met de bundels *Gedichten II* (1958) en *Gedichten III* (1961), als schrijver van overwegend autobiografisch-belijdende verzen die in de kritiek als `romantisch-classicistisch' werden bestempeld. In 1961 ontving hij de Driejaarlijkse Staatsprijs voor Poëzie.

Zijn gedichten zijn doorgaans klassiek van vormgeving, met een grote aandacht voor de muzikale en ritmische uitbouw van het vers. Thematisch is deze poëzie

doordrenkt van permanente onrust, het besef van onverzoenbare tegenstellingen. Opmerkelijk hierbij is hoe een existentialistisch ideeënstelsel wordt gecombineerd met een religieus (i.c. katholiek) perspectief. Liefde en dood, ziel en lichaam, tijd en eeuwigheid, verlossing en zondebesef zijn enkele

van de dualismen die de dichter in zijn poëzie wel treffend weet te verwoorden, zonder ze evenwel te kunnen opheffen. Aan de basis van zijn poëzie liggen telkens herinneringen uit de kindertijd, alledaagse ervaringen, de nauwkeurige observatie van de natuur, de relatie tussen man en vrouw.

Voorts verwierf Van Herreweghen bekendheid als samensteller van een aantal bloemlezingen, en schreef hij een essay over *Geuze en Humanisme* (1955).

Werken:

Liedjes van de liefde en van de dood (1949); *Gedichten I-IV* (1953, 1958, 1961, 1968); *Vleugels* (1963).

Uitgave:

Verzamelde gedichten (1977).

Literatuur:

A. Westerlinck, `H.v.H. als dichter', in *Dietsche Warande & Belfort*, 49 (1949); Idem, `Een belangrijk katholiek dichter', in *Dietsche Warande & Belfort*, 54 (1954); W. Spillebeen, *H.v.H.* (1973), met bibl.; G. Durnez, in *Vlaamse schrijvers* (1982).

[D. de Geest]

Hertog, Ary den

Nederlands toneel- en romanschrijver en recensent ('s-Gravenhage 7.10.1889-Nijmegen 17.12.1958). Was leraar aan de Koninklijke Militaire Academie te Breda en debuteerde als auteur pas in 1922. Vanaf 1948 wijdde hij zich volledig aan het toneel. Hij trad op als toneelcriticus van *De Haagsche Post* en van de avro (radio), als redacteur van *Het Toneel* en als voorzitter van het Nederlands Toneelverbond. Zijn stukken werden ook in het buitenland veel gespeeld. In de jaren dertig gold hij als de Hollandse Molnár, vooral op grond van zijn komedies *Ex-koning Peter* (1935) en *Des duivels prentenboek* (1938).

Na WO II kreeg zijn werk een ernstiger karakter. Kenmerkend is hiervoor dat zijn satire *Circus Europa* op verzoek van de Amerikaanse ambassade van het repertoire werd afgevoerd. Zijn laatste succes was het toneelstuk *Heksenproces*. Het stuk ging op 1 jan. 1956 onder de titel *Sybregh Willemsdochter* bij de Haagsche Comedie in Den Haag in première.

Werken:

Zijn geheugen (1924), t.; *Jan de Flapper* (1927), t.; *Turf in je ransel* (1929), t.; *De klok heit tien* (1929), t.; *De privé-secretaresse* (1933), t.; *Grensincident* (1937), t.; *Jacatra* (1938), t.; *De lach der goden* (1939), t.; *Chirurgie* (1940), t.; *Operatie geslaagd* (1941), t.; *Opened by Censor* (1948), t.; *Het wonderlijke uur* (1948), t.; *En gij, Scrivelius?* (1952), r.

Literatuur:

W. Diemer, in *Dagwerk* (1950).

[H.H.J. de Leeuwe]

Hertog, Salvador

Nederlands prozaschrijver en vertaler (Maastricht 22.8.1901). Van orthodox joodse familie. Studeerde rechten en wijsbegeerte te Amsterdam, maar onderbrak zijn studie om te gaan reizen. Werkte vervolgens als vertaler van Frans, Fins en Engels letterkundig werk. Publiceerde in tal van tijdschriften.

In 1936 debuteerde hij met de schippersroman *De wilde schuit*. Na WO II publiceerde hij het spionageverhaal *Testament in code* (1950). Voorts schreef hij novellen, *De rode deken* (1965), en een kleine roman, *De kleinkornelkes* (1968), waarin hij zijn jeugdervaringen met ironische distantie in een fantasieverhaal beschrijft. Hertog verzamelde een groot deel van zijn eerder verschenen proza in *Onwaarschijnlijk bestaan* (1975).

Werken:

De tuin (1957); *Morgengedichten* (1977); *Meyer en ik* (1980), verh.

Literatuur:

M. de Groot, `Proza en poëzie van S.H.', in *Wending*, 33 (1978); Idem, interview, in *Wending*, 36 (1981).

[G.J. van Bork]

Herzberg, Abel J(acob)

Nederlands toneel- en kroniekschrijver en essayist (Amsterdam 17.9.1893). Zoon van Russisch-joodse ouders; in 1918 tot Nederlander genaturaliseerd. Studeerde rechten te Amsterdam en werd advocaat en procureur aldaar. Vervulde versch. functies in de zionistische beweging; was van 1934 tot 1939 voorzitter van de Nederlandse

Zionistenbond. In 1943 geïnterneerd, eerst in Barneveld, vervolgens te Westerbork. Tot 10 april 1945 in Bergen Belsen; 30 juni 1945 terug in Nederland.

Schreef een aangrijpende *Kroniek der jodenvervolging* (1960; Jan Campertprijs), opstellen over het concentratiekamp Bergen Belsen (*Amor fati*, 1946; Wijnandts Franckenprijs), en over het proces Eichmann, waarin naast de harde feiten ook de menselijke achtergronden worden belicht en voor een waarachtige geestelijke cultuur wordt gepleit. Ook zijn toneelstukken over figuren uit de joodse geschiedenis houden zich in de grond der zaak bezig met algemeen menselijke, ook hedendaagse problematiek.

In de even indringend als mild geschreven *Brieven aan mijn kleinzoon* (1964) wordt het familieverleden met de joodse tradities opgeroepen. Van scherpe waarneming, gepaard aan grote menselijkheid getuigen ook zijn herinneringen aan de advocatuur, o.a. *Om een lepel soep - Over advocaten en cliënten* (1972). Ontving de Visser-Neer-

landiaprijs voor toneelstukken (1955 en 1959) en in 1974 werd zijn essayistisch werk bekroond met de P.C. Hooftprijs 1972.

Werken:

Vaderland (1936), t.; *Tweestromenland* (1950), dagb.; *Herodes* (1955), t.; *Sauls dood* (1958), t.; *Het proces Eichmann* (1961), verslag in 50 brieven voor *de Volkskrant; Eichmann in Jeruzalem* (1962); *Pro-Deo. Herinneringen aan een vooroordeel* (1969); *De memoires van koning Herodes* (1974), r.; *Drie rode rozen* (1975), nov.; *De man in de spiegel* (1980), art.; *Twee verhalen* (1981).

Uitgaven:

Kroniek der jodenvervolging (1950); *Amor fati en Tweestromenland* (1960); *Brieven aan mijn grootvader* (1983).

Literatuur:

S. Dresden, in *De literaire getuige* (1961); K. Fens, in *De gevestigde chaos* (1966); W.M. Visser, *A.J.H. Literaire monografieën*, 34 (1979); W. Ramaker, `In gesprek met A.J.H.', in *Literama*, 14 (1980).

[P. Minderaa en red.]

Herzberg, Judith (Frieda Lina)

Nederlands dichteres en prozaschrijfster (Amsterdam 4.11.1934). Dochter van Abel Herzberg. Als dichteres debuteerde zij met de bundel *Zeepost* (1963). Haar werk wordt gekenmerkt door persoonlijke, bittere, maar toch hoopvolle kanttekeningen bij het bestaan. Persoonlijke ervaringen geeft zij op eenvoudige wijze met grote zeggingskracht weer, steeds verrast en kwetsbaar door wat mensen haar en elkaar kunnen aandoen. Zij behoort tot de groep dichters rond het tijdschrift *Tirade*. Binnen haar dichterlijke werk neemt de bewerking van het *Hooglied* voor kinderen een aparte plaats in (verschenen onder de titel *27 liefdesliedjes*, 1971).

In later jaren viel zij ook op door enige toneelstukken, tv-spelen en filmscenario's, waarvan het aangrijpendst is het werk dat zij leverde voor de film van Frans Weisz over het geschilderde dagboek van de in wo ii omgekomen Charlotte Salomon (*Charlotte*, 1981).

Werken:

Breemdgras (1968); *Vliegen* (1970); *Strijklicht* (1971); *Het maken van gedichten en het praten daarover* (1977); *Botshol* (1980, p.; *Leedvermaak* (1982), t.

Literatuur:

K.L. Poll, in *De eigen vorm* (1967); L. Heyting, in *De Gids*, 136, 1 (1973); H. de Coninck, in *Jan Campertprijzen 1981* (1981); R.L.K. Fokkema, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1982).

[R. Bloem]

Hessels, Willem

Ps. van Hendrik Adolph Mulder, Nederlands dichter en essayist (Zaamslag 19.7.1906-Grahamstad, Zuid-Afrika, 3.5.1949). Studeerde Nederlandse letteren aan de Vrije Universiteit te Amsterdam en behoorde tot de jonge dichters die ca 1930 rondom het tijdschrift *Opwaartsche Wegen* de zgn. Jong-Protestantse groep vormden. In 1934 emigreerde hij naar Zuid-Afrika, waar hij als criticus en mederedacteur van het tijdschrift *Standpunte* een belangrijke rol in het literaire leven aldaar begon te vervullen. Zijn gedichten bleef hij op enkele uitzonderingen na, in het Nederlands schrijven; voor zijn fijnzinnige kritieken en essays over de Afrikaanse en Nederlandse literatuur bediende hij zich vnl. van het Afrikaans.

Zijn verzamelbundel *Con Sordino* (1949) bevat verzen in mijmerende stemming, waarin het dromen van een onvervuld verlangen naar ontsnapping uit een grijs en gekweld bestaan de hoofdthema's zijn. Het is de gedempte stem van een kwetsbaar mens, bewust van vergankelijkheid, verlangend naar `Gods zuivere lucht'. Vanaf 1934 komen bovendien thema's uit Zuid-Afrika voor, waarvan het landschap met zijn `held're, harde uitzicht' fel wordt gecontrasteerd met `het verre land' dat hij verliet. Zijn laatste verzen hebben een steeds somberder en gekwelder toon van pijn en lijden.

Werken:

Opstelle oor poësie (1939); *Twee wèrelde* (1942).

Uitgave:

Laaste opstelle (1961).

Literatuur:

K. Heeroma, in *Het derde réveil* (1934); A. Donker, in *Critisch Bulletin* (1949); D.J. Opperman, in *Standpunte*, 4, 3 (okt. 1949); R. Wiehahn-Vogel, in *Standpunte*, 14, 4 (april 1961); Idem, in *Die Afrikaanse poësiekritiek* (1965).

[R.H. Pheiffer]

Heijden, Adrianus Franciscus Theodorus van der

Nederlands prozaschrijver (Geldrop 15.10.1951). Studeerde enige tijd psychologie. Verblijft met voorliefde in Italië, reden waarom hij zich het ps. Patrizio Canaponi aanmat, waaronder hij debuteerde met *Een gondel in de Herengracht en andere verhalen* (1978). Voor deze verhalenbundel kreeg hij in 1979 de Anton Wachterprijs. In datzelfde jaar verscheen onder ps. de roman *De draaideur*, die een sterkere geconstrueerdheid vertoont dan de verhalen. Canaponi lijkt in dit werk surrealistische invloeden te hebben ondergaan.

In 1983 verschenen plotseling onder zijn eigen naam twee delen van de trilogie *De tandeloze tijd*, nl. de proloog *De slag om de Blauwbrug* en het eerste deel *Vallende ouders*. In deze semi-autobiografische ro-

man wordt de hoofdpersoon in de proloog gepresenteerd in zijn maatschappelijke afzijdigheid en zijn lichamelijke en geestelijke onmacht. In *Vallende ouders* gaat de auteur vervolgens op zoek naar de wortels van dit onvermogen. Van der Heijden schrijft dit omvangrijke werk in een hemzelf opgelegde ijzeren discipline.

Werk:

De gevarendriehoek (1985), 2de deel van *De tandeloze tijd*.

Literatuur:

D. Cartens, `Op zoek naar een identiteit', in *Bzzlletin*, 7 (1978-1979); Idem, `Gesmolten spiegels', in *Ons Erfdeel*, 23 (1980); G. Houtzager, `P.C. en de overdaad', in *Literair paspoort*, 32 (1981).

[G.J. van Bork]

Heije, Jan Pieter

Nederlands dichter (Amsterdam 1.3.1809-ald. 24.2.1876). Studeerde medicijnen te Leiden, waar hij in 1832 promoveerde op een proefschrift *De morbis qui mentales dicuntur*, en was tot 1857 arts te Amsterdam, waarna hij zich uitsluitend aan poëzie, muziek, sociaal werk en filantropie wijdde. Samen met A. Drost werkte hij mee aan *De Vriend des Vaderlands*, was redacteur van *De Muzen* en later medewerker aan *De Gids*.

Verwierf grote populariteit als dichter van kinderliederen. Zijn romantische aanleg en streven naar volksopvoeding bracht hem tot het bewerken van een aantal middeleeuwse liederen. Hij volgde Duitse teksten na, maar schreef daarnaast zeer veel oorspr. `volksdichten', die echter het spontane karakter van echte volkskunst missen, maar populair werden door de muziek van J.J. Viotta (bijv. `Heb je van de zilveren vloot wel gehoord?'). Zij bezingen vaderlandse, huiselijke en religieuze thema's.

Heije bekommerde zich verder om de volksgezondheid, het volksonderwijs en de muzikale opvoeding van het volk.

Werken:

Kinderen. Een dichterlijke krans (1853); *Al de kinderliederen* (1861); *Al de volksdichten*, 2 dln. (1865); *Uw Koninkrijk kome* (1873); *Innigst leven eens dichters*, 2 dln. (1874).

Uitgaven:

Gedichten (1944), bloeml.; *Een bloemlezing uit de volksgedichten* (1971; 1980[2]), ingel. door M. van der Plassche.

Literatuur:

J.A. Alberdingk Thijm, *Levensbericht van J.P.H.* (1877); L.J.Th. Wirth, *Een eeuw kinderpoëzie. 1787-1878* (1926); A.J.M. Asselbergs, *Dr. J.P.H. of de kunst van het leven* (1966); P.H. Schröder, `De dichterlijke weldoener. J.P.H.', in *En met zo'n juffertje ging dominee trouwen* (1968); L. Ross, `Het karretje op de zandweg', in *Soma*, 3 (1971-1972); G. Hekma, `Homoseksualiteit: van zonde tot geaardheid', in *Spiegel historiael*, 15 (1980).

[J. Smeyers]

Heijermans, Herman

Nederlands toneel- en prozaschrijver (Rotterdam 3.12.1864-Zandvoort 22.11.1924). Zoon van een journalist; aanvankelijk werkzaam in de handel. Vestigde zich in 1892 als dagbladschrijver en letterkundige in Amsterdam. Verwierf door zijn dramatisch en verhalend werk spoedig grote bekendheid. Van 1897 tot 1901 redigeerde hij het door hem opgerichte socialistische tijdschrift *De Jonge Gids*. Schreef onder een groot aantal pseudoniemen, waarvan Ahasverus, Barend Bof, Samuel Falkland, Koos Habbema, Ivan Jelakowitsch en Heinz Sperber de bekendste zijn. Mede om de in het vaderland ondervonden teleurstelling woonde hij van 1907 tot 1912 te Berlijn. Nadien nam hij te Amsterdam de leiding op zich van het toneelgezelschap `Nederlandsche tooneelvereniging' dat in 1922 moest worden geliquideerd.

Heijermans achtte het schrijven van literair werk slechts verantwoord als dit in directe betrekking stond tot de realiteit en deze trachtte te beïnvloeden. Hij wees kunst af als zij alleen maar luxe en vermaak beoogde; ze moest een functie hebben in de maatschappij. Binnen de tegenstellingen van zijn tijd koos hij voor het socialisme en droeg dat in zijn werk uit. Terwijl hij zich duidelijk distantieerde van de `l'art pour l'art'-doctrine van de Tachtigers en hun politieke afzijdigheid, onderging hij toch hun invloed voor wat de literaire vormgeving betreft. Vooral zijn proza bevat beschrijvende gedeelten die aansluiten bij de impressionistische woordkunst van de Tachtigers, naast de weergave van gesprekken die rechtstreeks aan de werkelijkheid ontleend lijken te zijn. In zijn nauwkeurige bestudering van de werkelijkheid sluit Heijermans aan bij het naturalisme.

Met intensiteit tekende Heijermans in zijn romans en novellen de situatie van de jonge idealist die (tevergeefs) in opstand komt tegen de gevestigde orde, bijv. in zijn roman *Kamertjeszonde* (1898), die sterke protesten opriep vanwege de openlijke seksualiteit erin en de kritiek op de geldende huwelijksmoraal. Zijn kritische houding ten opzichte van het jodendom, waaruit hij zelf afkomstig was, blijkt o.m. uit *'n Jodenstreek?* (1892) en *Diamantstad* (1898). Kinderen en jonge vrouwen als representanten van zuiverheid en onschuld hadden eveneens zijn aandacht (*Duczika*, 1912; *Droomkoninkje*, 1924). Ongekende popu-

lariteit verwierf Heijermans met de *Schetsen* die hij tussen 1894 en 1911 onder het ps. Samuel Falkland publiceerde in het dagblad *De Telegraaf*, en later in het *Algemeen Handelsblad* (de zgn. *Falklandjes*, 660 stuks, gebundeld in 18 delen, 1894-1911).

Heijermans' grootste betekenis ligt op het gebied van het toneel. Hij bezat een feilloos dramatisch instinct en wist dat de taal die zijn figuren zouden spreken, niet literair bepaald moest zijn en moest voortkomen uit hun gebaar: woord en gebaar dienden één te zijn. In een tijd waarin de stijlwisselingen van realisme tot expressionisme elkaar in snel tempo opvolgden koos hij uit de artistieke mogelijkheden wat voor hem geschikt en tevens typisch Nederlands was. Ibsen was zijn vroedmeester (getuige *Dora Kremer*, 1893) en zijn ontwikkeling lijkt op die van Gerhart Hauptmann. Wat klimaat en vorm betreft is het Nederlandse werk ondenkbaar zonder het Duitse. Maar de verschillen prevaleren: Heijermans is veel directer, concreter en meer geëngageerd. In de dramatische structuur schijnt hij de lijn Tjechov-Maeterlinck voort te zetten, doordat bij hem niet meer de nadruk valt op de ontwikkelingen en afsluiting van een handeling, maar op de uitbeelding van een situatie in een milieu. Het dynamische principe wordt vervangen door het statische. Daarbij is een episch streven merkbaar om de versch. milieus te bundelen tot één groot geheel. Niet voor niets heet *Op hoop van zegen* (1900) een spel van de zee, *Ora et labora* (1901) een spel van het land, *Bloeimaand* (1903) een spel van de stad, en *Gluckauf!* (1911) een spel van de mijnen.

Binnen dit grote verband laat Heijermans zien dat sociaal-economische machten indien ze overheersend zijn, de natuurlijke banden tussen de mensen kunnen verscheuren. Maar ook dat geen armoe en ellende de opgaande zon kunnen verduisteren in de mens die geleerd heeft over de dingen heen te lachen (*De opgaande zon*, 1908: *Eva Bonheur*, 1916). Heijermans is geen tekenaar in zwart en wit. Pastoor Bronk (*Allerzielen*, 1905) en reder Bos (*Op hoop van zegen*) zijn niet zonder meer slecht; ze kunnen niet anders, ze zijn maatschappelijk gebonden. Maar ook Kniertje (*Op hoop van zegen*) is niet goed zonder meer, zij is eerder een beeld van fatale berusting.

Naast sociaal-realistisch toneelwerk schreef Heijermans stukken met een sprookjesachtige sfeer, zoals *Uitkomst* (1907), of het satirische *De wijze kater* (1917), die echter steeds door het allegorische karakter ervan de sociale strekking behouden. Dat geldt ook voor zijn satirische komedies, *De groote vlucht* (1908) en *Eva Bonheur*.

Na de slechte ontvangst van zijn eerste stuk, *Dora Kremer*, creëerde hij onder ps. Ivan Jelakovitsch een dramatische schets uit de Russische jodenvervolgingen, *Ahasverus* (1893), die geestdriftig werd toegejuicht. Triomfantelijk maakte Heijermans later zijn auteurschap bekend. Vijf jaar later begon hij regelmatig dramatisch werk te leveren nadat hij in de Nederlandsche tooneelvereeniging een gezelschap gevonden had dat adequate vertolkingen van zijn scheppingen kon en wilde geven (*Ghetto*, 1898; *Schakels*, 1903).

Ook het buitenland erkende Heijermans' dramatische capaciteiten door opvoeringen van zijn werk tot in Rusland, Israël en Japan toe. Terwijl de jaren dertig tot vijftig een stilstand in de waardering door zijn landgenoten te zien gaven, bracht het herdenkingsjaar 1964 een opleving.

Op hoop van zegen is een spel van de zee in vier bedrijven, geschreven oktober/december 1900, het eerste gespeeld op 24 december 1900 te Amsterdam. Heijermans is hier van een actueel motief uitgegaan, reeds door Ibsen in `Steunpilaren

der maatschappij' (1877) gebruikt, dat der `drijvende doodkisten'. Maar hoewel het op zijn weg gelegen had er uitsluitend een fel anti-kapitalistisch stuk van te maken (en die strekking is mede aanwezig), heeft hij toch een eenzijdige afschildering van of goede of slechte mensen vermeden. Reder Bos is een man die zich met moeite omhooggewerkt heeft en nu het verworvene niet prijs kan geven. Evenals Kniertje en de andere vissersvrouwen is hij aan een fatum onderworpen: de maatschappelijke bepaaldheid. Het is niet ondenkbaar dat de Ierse auteur J.M. Synge door Heijermans' drama werd geïnspireerd tot zijn eenakter *Riders to the Sea* (1904), waarin - zij het op andere wijze en met andere gezindheid - de verhouding mens-zee wordt uitgebeeld. Aangezien Brecht van Synge's werk een zelfstandige bewerking heeft gemaakt (*Die Gewehre der Frau Carrar*, 1938) zou er van een indirecte band tussen de Nederlandse en Duitse dramaturg sprake kunnen zijn. De naam van Heijermans raakte door dit stuk over de hele wereld bekend.

De wijze kater is een boosaardig sprookje in drie bedrijven. Geschreven juni/augustus 1917. Eerste opvoering 22 oktober 1918 te Amsterdam.

Uitgaande van het sprookjesmotief van hulpvaardige dieren (bijv. in *De gelaarsde kat*) en van de sage van de *Rattenvanger van Hamelen* heeft Heijermans hier een allegorische satire geleverd op de onnatuurlijke kapitalistische samenleving. De natuur kan haar wel redden, maar ze dreigt haar ook te desorganiseren. Het stuk is even komisch als bitter en preludeert in de uitspraken van de kater als rechter op de volksrechter Azdak in Brechts *Der kaukasische Kreidekreis* (1944).

Werken:

Trinette (1892); *Fleo* (1893); *Sabbath* (1897); *Het antwoord* (1898), t.; *Puntje* (1898), t.; *Nummer tachtig* (1898), t.; *De machien* (1899), t.; *De onbekende* (1899), t.; *Ego* (1899), t.; *Het zevende gebod* (1899), t.; *Eén mei* (1900), t.; *Het pantser* (1901), t.; *Buren* (1903), t.; *Het kind* (1903), t.; *Het kamerschut* (1903), t.; *In de Jonge Jan* (1903), t.; *Saltimbank* (1904), t.; *Kleine verschrikkingen* (1904); *Biecht eener schuldige* (1905); *Interieurs*, 2 dln. (1905); *Artikel 188* (1905), t.; *De meid* (1905), t.; *Feest* (1906), t.; *Kleine vertelsels* (1906); *Wat niet kon* (1907); *Vreemde jacht* (1907), t.; *Berliner Skizzenbuch* (1908); *Joep's wonderlijke avonturen* (1908); *De roode Flibustier* (1909); *De schoone slaapster* (1909), t.; *Beschuit met muisjes* (1910), t.; *Nocturne* (1910), t.; *Gevleugelde daden* (1911); *Robert, Bertram en Co.* (1914), t.; *Brief in den schemer* (1914), t.; *De buikspreker* (1914), t.; *Een heerenhuis te koop* (1914), t.; *Dageraad* (1916), t.; *De vliegende Hollander* (1920), t.; *Van ouds `De Morgenster'* (1923), t.; *De moord in de trein* (voltooid door A.M. de Jong, 1924); *Vuurvlindertje* (1925).

Uitgaven:

S. Carmiggelt, H.S.F. Heijermans, A. Koolhaas e.a. (ed.), *Toneelwerken*, 3 dln. (1965); W.J. Simons, *Samuel Falkland, Schetsen en vertellingen* (1974), met inl.; S. Carmiggelt, *Wat niet kon en andere verhalen* (1983).

Literatuur:

M. Heijermans-Peers en H. Eerens-Heijermans, *Met H. in hemel en put* (1927); F. Hulleman, *H.-herinneringen* (1927); D.Th. Jaarsma, `H.H.', in *Karakteristieken* (1927); A. van der Horst, *30 jaar `Op hoop van zegen'* (1930); B. Groeneveld, *H.H.* (1934); G. Karsten, *H.H., novellist, romancier, dramaturg* (1934); B. Hunningher, in *Toneel en werkelijkheid* (1947); S.L. Flaxman, *H.H. and his Dramas* (1954); G. Borgers e.a., `H.H.' in *Schrijversprentenboek*, 11 (1964); A. Heijermans-Jurgens, *H.H.' laatste levensjaren* (1965); E. de Jong, *H.H. en de vernieuwing van het Europese drama* (1967); C.A. Schilp, *H.H.* (1967); H. Heijermans, *Mijn vader H.H.* (1973); M. Schouten, `H.H.', in *Schrijversportretten uit de Haagse Post* (1975); E. de Jong,

`H. milieudramaturg', in *Nieuwe Taalg.*, 69 (1976); N. van Neck Yoder, *Dramatizations of Social Change: H.H. Plays as compared with Selected Drama by Ibsen, Hauptmann en Chekhov* (1978).

[H.H.J. de Leeuwe en red.]

Heyns, Zacharias

Noordnederlands dichter en prozaschrijver (Antwerpen ca 1566-Zwolle voor of in 1638). Week wsch. in 1589 uit naar Duitsland; In 1592 vestigde hij zich als boekdrukker en -verkoper in Amsterdam (uitgaven van wetenschappelijke werken). Wsch. was hij een der stichters van de Brabantse kamer `Het Wit Lavendel', waarvan hij factor werd. Van 1607-1629 was hij drukker van de Staten van Overijssel te Zwolle.

Een van zijn eerste werken was *Den Nederlandtschen landtspiegel* (1599), bijschriften bij een atlas. In de jaren 1602-1625 schreef Heyns voor een aantal rederijkerskamers zinnespelen. Met name in het emblematische genre was hij actief, zowel als vertaler als met origineel werk. Het bekendste werd hij echter bij zijn tijdgenoten door zijn imitatio van Du Bartas' *La Sepmaine* en *Seconde Sepmaine: De weke* (1616) en *De tweede weke* (1621; gedeeltelijk van de hand van Vondel). Hierop volgden *De wercken van Bartas* (1612-1623) en *Vervolgh op de wercken van Bartas* (1628).

Werken:

Vriendts-spieghel (1602); *Pest-spieghel* (1602); *Emblemata. Vol-sinnighe uytbeelsels* (1615), waarin vert. van werk van G. Rollenhagen; *Voorbeelsels der Oude Wyse* (1623), waarin vert. van Johannes van Capua; *Emblemata of sinnebeelden tot Christelyke bedenkinghen* (1625); *Emblemata moralia* (1625); *Deuchdenschole, of spieghel der jonghe dochteren* (1625); *Spel van Sinne van de dry hoofddeuchden* (1625); *Wegwyser ter salicheyt* (1629).

Literatuur:

J. Koopmans, `Sinnespel van de dry hoofddeuchden', in *Taal en Letteren*, 12 (1902); A. Beekman, *Influence de du Bartas sur la littérature néerlandaise* (1912); C.P. Burger, *De Amsterdamsche boekdrukkers en uitgevers in de 16de eeuw*, dl. 4 (1915); W. Harms, *Homo viator in bivio. Studien zur Bildlichkeit des Weges* (1970); J.G.C.A. Briels, *Zuidnederl. boekdrukkers en boekverkopers* (1974); K. Porteman, *Inleiding tot de Nederlandse emblemataliteratuur* (1977); R. Breugelmans, `Enige bibliografische notitaties n.a.v. J.J. Starters Lykklacht over Wilhelm Ludwich, 1620', in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, 94 (1978); I.H. van Eeghen, *De Amsterdamse boekhandel 1680-1725*, dl. 5 (1978); H. de la Fontaine Verwey, `Reinier Telle, hekeldichter, pamfletschrijver, vertaler', in *Uit de wereld van het boek*, dl. 3 (1979).

[P.J. Verkruijsse]

Hiegentlich, Jacob

Nederlands dichter en romanschrijver (Roermond 30.4.1907-Amsterdam 18.5.1940). Groeide op in een rooms-joods milieu. Studeerde Nederlands in Amsterdam en werd leraar in Naarden. Wijdde zich vanaf 1935 geheel aan letterkundig werk.

Debuteerde in 1923 met Duitse gedichten in *Die rote Nacht*. Schreef zijn eerste roman op 18-jarige leeftijd: *Het zotte vleesch* (1925), en werkte met poëzie mee aan *De Nieuwe Gids* (1929). Zijn werk wordt over het algemeen in de kritiek afgedaan als onvoldragen en hoewel hij zich verwant voelde met *Forum*, kreeg hij uit die hoek slechts negatieve beoordelingen. Schreef veel kritieken en essays, vaak polemisch en sterk anti-fascistisch. Was overtuigd zionist en bewonderaar van J.I. de Haan. Pleegde in 1940 onder invloed van de Duitse inval zelfmoord.

Werken:

Het vochtige park (1935), r.; *Onbewoonbare wereld* (1937), r.; *Schipbreuk te Luik* (1938), r.; *Met de stroom mee* (1946), r.

Uitgave:

C. Ypes, *J.H. 1907-1940. Een joods artist tussen twee oorlogen* (1949), bloeml.

Literatuur:

W. Kusters, `J.H.', in *Tirade*, 26 (1982); J. brouwers, in *De laatste deur* (1983).

[G.J. van Bork]

Hildegaersberch, Willem van

Middelnederlands sprokespreker (gest. 1408?). Beroepskunstenaar, die eigen gedichten of die van anderen voordroeg (zong), vaak met begeleiding van een instrument. Blijkens de rekeningen van het graafschap Holland trad Van Hildegaersberch tussen 1383 en 1403 herhaaldelijk aan het hof te 's-Gravenhage op en ook o.m. te Middelburg. Hij genoot een grote populariteit en zijn gedichten werpen een schril licht op de gebeurtenissen, zeden en gebruiken van zijn tijd.

Zijn talrijke gedichten zijn bewaard gebleven in twee hss. Sporadisch treft men er ook in andere hss. aan.

Bekende gedichten zijn: `Hoe deerste partijen in Holland quamen', over de oorsprong van de Hoekse en Kabeljauwse twisten; `Vant regiment van goeden heren', een lofdicht op graaf Floris v en Willem iii; `Van den testament'; `Dit is van ere'; `Dit is van Reyer die vos', episode uit Reinaert de vos, met nabootsing van het begin van `Van den vos Reynaerde'.

Talrijke gedichten zijn satiren op menselijke ondeugden en godsdienstige praktijken, o.a. de pelgrimages. Van Hildegaersberch schreef ook enkele boerden, bijv. *Van den waghen* (de omkoopbaarheid van de rechters), *Van den monick* en *Van den paep die zyn baeck gestolen werd*.

Uitgaven:

P. Leendertsz, *Van den sacramente van Aemsterdam, gedicht van W. van H.* (1845); W. Bisschop en E. Verwijs, *Gedichten van W. van H.* (1880), met inl.

Literatuur:

A.M. Duinhoven, `Corruptie is overal', in *Nieuwe Taalg.*, 70 (1977).

[P. de Keyser]

Hiel, Emanuel

Vlaams dichter (St.-Gillis-Dendermonde 30.5.1834-Schaarbeek 27.8.1899). Was te Brussel zeer actief als vrijzinnig en radicaal-democratisch flamingant in verenigingen als Vlamingen vooruit, Willemsfonds en De distel. Werkte mee aan versch. tijdschriften: *Flandria*, *De Zweep*, *De Vlaamsche School* en *Het Laatste Nieuws*, en was hoofdredacteur van het *Nederduitsch Tijdschrift* (1867-1868). Zijn radicaal flamingantisme bracht hij tot uiting in talrijke historische geschriften, vaderlandse strijdliederen en gelegenheidsgedichten, die worden gekenmerkt door spontane en vaak hartstochtelijke gevoelens. Realistischer klinken zijn *Werkmansliederen*, waarin de toon vaak wordt bepaald door zijn uitgesproken democratische sympathieën, die ook blijken uit zijn vriendschap met Emiel Moyson en de verkoop van zijn eerste dichtbundel, *Looverkens* (1859), ten bate van de Gentse stakers.

Hiel verwierf zijn grootste faam als librettist van Peter Benoit, met o.m. de oratoria *Lucifer* (1865) en *De Schelde* (1867), een aantal cantates, o.m. *Jan Borluut* (1875) en *Hymnus aan de schoonheid* (1882), en talrijke teksten voor liederen. In 1886 werd hij lid van de Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde.

Werken:

Nieuwe liedekens (1861); *Gedichten* (1863); *Gedichten* (1868); *Psalmen, zangen en oratoria's* (1870); *De liefde in het leven* (1870); *Gedichten* (1874); *Bloemeken* (1876); *Historische zangen* (1885); *Flandrialiederen voor ons volk* (1886); *Monodramen en andere gedichten* (1893); *Symfonieën en andere gezangen* (1894); *Droomerijen* (1895).

Uitgave:

Volledige Werken van dichter E.H., 6 dln. (1933-1934).

Literatuur:

H. Baccaert, *E.H.* (1902); M. Sabre, `Benoit en Hiel', in *Versch. en Meded. Kon. Vl. Acad. voor Taal- en Letterk.* (1934); A. Corbet, *Peter Benoit. Leven, werk en betekenis* (1943).

[J. Vlasselaers]

Hildebrand

Zie Beets, Nicolaas

Hillenius, Dick

Eig. Dirk, Nederlands dichter en essayist (Amsterdam 29.5.1927). Studeerde biologie en was redacteur van *Propria Cures*. Promoveerde in 1954 op een proefschrift over kameleons; is verbonden aan het Zoölogisch Museum van de Universiteit van Amsterdam. Als bioloog is hij neo-darwinist en overtuigd etholoog. Hoewel de daarmee samenhangende opvattingen zijn literaire werk sterk bepalen, getuigt dit toch in

de eerste plaats van een veelzijdige belangstelling. *Het romantisch mechaniek* (1969) en *Het principe van nieuwsgierigheid* (1978) bieden in talrijke speels geformuleerde notities over reisbelevenissen, culturele stromingen, moderne muziek, schilderkunst, literatuur, menselijke verhoudingen en maatschappelijke verschijnselen een beeld van een in eerste instantie zintuiglijk ervarend bewustzijn dat voortdurend op zoek is naar nieuwe ontdekkingen.

Als voornaamste bedreiging van de menselijke soort ziet hij de massificatie op alle gebieden, een collectivisering die de uitwerking van destructieve instincten op noodlottige wijze kan vergroten. De belangrijkste remedie daarentegen is de bewust ondernomen individualisering van de mens. Overigens wordt de onafwendbaar lijkende collectieve ondergang met een zeker blijmoedig pessimisme tegemoet gezien.

Kenmerkend voor Hillenius' essayistiek is het opzettelijk onuitgewerkte, notitieachtige karakter ervan, dat een indruk van spontaniteit achterlaat.

Zijn poëzie onderscheidt zich niet essentieel van zijn proza: observaties en ideeën zijn hier tot hun absolute kern teruggebracht. In zijn tweede bundel *Een klein apparaat tegen rechtlijnigheid* (1975) is de geïntensiveerde zintuiglijke ervaring het belangrijkste wapen geworden tegen het onontkoombare verval. Ontving o.a. de Poëzieprijs van de Gemeente Amsterdam (1967).

Werken:

Inleiding tot het denken van Darwin (1956); *Tegen het vegetarisme* (1961); *Oefeningen voor een derde oog* (1965, Boekenmarktprijs 1966); *Uit groeiende onwil om ooit nog ergens in veiligheid aan te komen* (1966); *De vreemde eilandbewoner* (1967); *De beestachtige bronnen van het geweld* (1969); *Plaatselijke godjes* (1972); *De onrust bewaren* (1982).

Literatuur:

J. Bernlef en K. Schippers, in *De Gids*, 130 (1967); H. Kaleis, *Schrijvers binnenste buiten* (1969); C.J.E. Dinaux, *Gegist bestek*, dl. 3 (1969); Th. de Winter, *Schrijversportretten uit de Haagse Post* (1975); M. 't Hart, *De som van misverstanden* (1978); C. Peeters, in *Alles moet over* (1979); W.A.M. de Moor, in *Wilt u mij maar volgen?* (1980).

[J. Huijnink]

Hillesum, Etty

Eig. Esther, Nederlands schrijfster (Hilversum 15.1.1914-Auschwitz 30.11.1943). Bracht haar jeugd door in Deventer, waarna zij in Amsterdam rechten, Slavische talen en psychologie studeerde. Haar dagboeken en brieven, geschreven tussen 1941 en 1943 werden in 1981 ontdekt en onder de titel *Het verstoorde leven* uitgegeven.

De literaire, menselijke en historische aspecten ervan werden direct herkend als van eminent belang. Haar onverzettelijk geloof in mensen, haar radicale ethiek en haar beeldend vermogen nemen een aparte plaats in binnen de belijdenisliteratuur.

Werken:

Het denkende hart van de barak (1982), brieven; *In duizend zoete armen. Nieuwe dagboekaantekeningen van E.H.* (1984).

[J.G. Gaarlandt]

Hoeck, Jozef van

Vlaams toneelschrijver (Turnhout 11.11.1922). Jurist; verbonden aan het Kunst- en Cultuurverbond van het Paleis voor Schone Kunsten te Brussel. Grote bekendheid, ook in het buitenland, verwierf hij met het toneelstuk *Voorlopig vonnis* (1957), het verhaal van een Duitse fysicus die onder Hitlers bewind zijn vaderland verlaat, in Amerika meewerkt aan het ontwerpen van de eerste atoombom, maar om het evenwicht tussen de grote machten te herstellen, geheimen aan de Russen uitlevert. Dat het gewetensconflict een belangrijk motief vormt in het oeuvre van Van Hoeck, blijkt ook al uit zijn debuut *Sauternes 1921* (1952), een familiedrama, of uit het met de Staatsprijs bekroonde *Appartement te huur* (1961). De bezorgdheid om de mens die vrij denkt en er desnoods offers voor brengt, komt ook tot uiting in *Het proces Socrates* (1966). Van Hoeck heeft de problematiek van de zoekende en denkende mens die echter wel door morele preoccupaties wordt gekweld, in een aantal werken overtuigend uitgewerkt, o.m. in het tot toneelstuk omgewerkte luisterspel *Christine* (1974), waarin een computer een levend wezen baart. Als exponent van de moderne generatie Vlaamse toneelschrijvers heeft Van Hoeck ook gestreefd naar formele vernieuwingen en heeft hij zijn plaats onder de experimentelen verdiend. Naast ernstige stukken schreef hij ook groteske of satirische werken zoals *De brievenbus* (1962) en *De Raad van Beheer* (1964).

Werk:

Alfred Hegenscheidt (1965), essay.

Literatuur:

W.F. Jonckheere, *Voorlopig Vonnis* (z.j.), inl.; A. Vandeghinste, in *Ontmoetingen met 81 Vlaamsche Kunstenaars* (1977); W. Jonckheere, `Voorlopig vonnis', in *Dietsche Warande & Belfort*, 127 (1982).

[P. van Aken]

Hoekstra, Han G.

Eig. Hendricus Gerard, Nederlands dich-

ter ('s-Gravenhage 4.9.1906). Publiceerde eerst in *De Vrije Bladen*, was in 1940 met Hoornik en Debrot redacteur van *Criterium* en van 1937 tot 1942 van *Den Gulden Winckel*. Na WO II redacteur van *Het Parool*.

Hoekstra bezingt het leven met bedwongen emotie, bitter en vertederd tegelijkertijd. Hij weet in gewone, simpele dingen de kern van het bestaan te raken (bijv. `De man met de roos'). Een eigen charme krijgen veel verzen door de speelse fantasie (`Ik heb een ceder in mijn tuin geplant'). Dit vermogen zich in te leven in een fantasiewereld maakte hem zeer geschikt als dichter voor kinderen.

Stelde ook bloemlezingen samen, o.a. *De dorstige dichter* (1939) en *Vrij Nederlands liedboek* (1944), in samenwerking met H.C. Kool en J.H. de Groot. In 1947 verscheen zijn essay *Over Jan Campert*. Publiceerde soms onder ps. Victor le Chaste.

Werken:

Dubbelspoor (1933); *Het ongerijmde leven* (1940); *Panopticum* (1946); *Amorosa* (1946); *Het verloren schaap* (1947), kinderp.; *De ijsmuts van prins Karel* (1948), kinderp.; *Appeltjes van oranje* (1948), kinderp.; *Pierement* (1953), kinderp.; *Het schoentje van Roosmarijn* (1955), kinderp.; *Het toverpoeder* (1955), kinderp.; *Meneertje weetgraag* (1955), kinderp.

Uitgaven:

De zandloper (1956), p.; *Verzamelde gedichten* (1972).

Literatuur:

A. Donker, *Hannibal over den Helicon?* (1940); S. Vestdijk, in *Voor en na de explosie* (1960); M.J.G. de Jong, in *Kreatief*, viii (1974).

[P. Minderaa]

Hoen, Pieter 't

Noordnederlands journalist, dichter en toneelschrijver (Utrecht 18.8.1745-Amersfoort 9.1.1928). Oefende enige invloed uit als fel patriottisch publicist in *De Post van den Neder-Rhijn*, waarvan hij redacteur was (1780-1787). Moest echter de wijk nemen naar Frankrijk (1787-1795). Als letterkundige schreef hij weinig oorspronkelijks: kinderversjes in de trant van Van Alphen en (o.m. onder ps. J.A. Schasz M.D.) opgeschroefde burgerlijke drama's en politieke blijspelen, bijv. over de Amerikaanse vrijheidsoorlog.

Werken:

Nieuwe proeve van klijne gedichten voor kinderen, 6 dln. (1778-1779); *Nieuwe spectatoriaale schouwburg*, 2 dln. (1782-1789); *Vaderlandsche schouwburg*, 3 dln. (1790-1793); *Fabelen en kleine gedichten voor kinderen* (1803, 1822[2]).

Uitgave:

P.J. Buynsters (ed.), *J.A. Schasz, Reizen door het aapenland 1788* (1973).

Literatuur:

W.P. Sautijn Kluit, `De Post van den Neder-Rhijn', in *Nijhoff's Bijdr. v. Gesch. en Oudh.*, x (1880); E. Knuttel-Fabius, *Oude kinderboeken* (1906); J.A. Worp, *Geschiedenis van het drama en van het tooneel*, ii (1908).

[W. Gobbers]

Hof, Jan Jelles

Ps. Jan fan 'e Gaestmar, Fries dichter en prozaschrijver (Gaastmeer 27.10.1872-Leeuwarden 13.2.1958). Schipperszoon; aanvankelijk beroepsmilitair, die door zelfstudie carrière kon maken als journalist en zich ontwikkelde tot een van de beste kenners van het gesproken Fries. Zijn poëzie, reeds door de Jongfriezen afgewezen, is sterk gedateerd: *Klankboarne* (= Klankbron; 1906) en *Fan eigen tiid en folk* (= Van eigen tijd en volk; 1951).

Van betekenis zijn zijn taalkundige publikaties, o.a. *Friesche dialectgeographie* (1933) en vooral ook zijn vierdelige autobiografie *Fjirtich jier taelstriid* (= Veertig jaar taalstrijd; 1940-1942). In 1979 werd zijn historische roman *Idske Galama* in boekvorm uitgegeven.

Literatuur:

D. Kalma, *Koarte ynlieding ta Fjirtich jier taelstriid* (1943); D.A. Tamminga, in *De Tsjerne* (1958); J. Piebenga, in *Jaarboek Mij Ned. Letterkunde* (1960-1961); K. Dykstra, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977); S. van der Schaaf, *Skiednis fan de Fryske biweging* (1977); G.R. Zondergeld, *De Friese beweging in het tijdvak der beide wereldoorlogen* (1978).

[F. Dam]

Hofdijk, W.J.

Eig. Willem Jakobsz. Hofdijk, Nederlands dichter, proza- en toneelschrijver (Alkmaar 27.6.1817-Arnhem 29.8.1888). Was dorpsonderwijzer te Beusichem, kantoorklerk te Alkmaar en leerling-schilder te Haarlem; werd dank zij Van Lennep en J.A. Alberdingk Thijm leraar aan het Amsterdamse gymnasium (1851). Zijn drama's, evenals zijn ander werk, zijn romantisch-historisch geïnspireerd. Zijn ongebreidelde fantasie, eerzucht en gebrek aan zelfkritiek beletten hem zijn dichterlijke aanleg werkelijk te ontplooien; toch blijven zijn *Kennemer Balladen* (1850-1852) van belang als uitingen van de romantiek in Nederland.

Werken:

Rosamunde (1839), p.; *De bruidsdans* (1842), p.; *Aeddon* (1852), p.; *De laatste dag van Heemskerk's beleg* (1850), dr.; *De bloem der waereld* (1854), dr.; *Historische landschappen* (1856), pr.; *Verspreide gedichten*, 2 dln. (1859-1861); *Ons voorgeslacht*, 6 dln. (1859-1864), pr.; *De gesluierde wichelares* (1869), dr.; *In 't harte van Java* (1881), verh. in dichtvorm; *In 't gebergte Di-eng* (1884), idem; *Dajang-Soembi. Een Javaansche legende* (1887).

Literatuur:

C.J.B. v.d. Duys, *W.J.H. in zijn leven en werken* (1890); A. Hendriks, *W.H. de minstreel van Kennemerland* (1928).

[J. Smeyers]

Hofker, Gerrit Jan

Nederlands prozaschrijver (Amsterdam 29.4.1864-Amersfoort 6.4.1945). Volgde tekenlessen bij Felix Meritis. Was in dienst bij de ptt tot zijn pensionering in 1929.

Zijn schetsen, onder ps. Delang gepubliceerd in *De Nieuwe Gids*, zijn sensitivistisch in de trant van Van Deyssel die veel waardering voor hem had. In 1896 heeft Hofker met enige boekbeoordelingen ook meegewerkt aan *De Kroniek*.

Uitgave:

Gedachten en verbeeldingen (1906), met inl. van L. van Deyssel.

Literatuur:

W. Kloos, `J.H.', in *Letterkundige inzichten en vergezichten*, dl. 3 (1918); G.H. 's-Gravesande, in *Vergeten en gebleven* (1982).

[G.H. 's-Gravesande]

Hofman, Jan Baptist Jozef Nicolaas

Zuidnederlands dichter en toneelschrijver (Kortrijk 2.3.1758-ald. 2.8.1835). Autodidact. Behoorde tot de beperkte groep rederijkers die tijdens de Franse tijd het literaire leven in het Zuiden in stand hielden. Zijn theaterstukken - op drie na, die geïnspireerd werden door de gebeurtenissen rondom de Brabantse omwenteling (1790) - dateren uit die periode (o.m. *Clarinde*, 1796; *De onverwagte redding*, 1797; *De beloonde kinderliefde*, 1800; *Het zinken der Oostendsche pont-schuit; De listige bakkerin*). Na 1815 schreef hij uitsluitend poëzie en werd een van de meest bewonderde en gelauwerde dichters van zijn tijd.

Hofmans poëzie zit nog vast aan de 18de-eeuwse, bombastisch-mythologische rederijkersstijl. Met zijn toneelstukken werkte hij vernieuwend; hij voerde het burgerlijk drama in, de `comédie larmoyante', de vaudeville, het toneelspel in proza. Zij vertolken ideeën van verdraagzaamheid en ontvoogding, maar bevatten ook preromantische elementen in de sentimentaliteit en het exotisme, terwijl de pathethiek, de zwart-wit-psychologie, de grote ontroeringen, de idealisering van de vrouw de eigenlijke gevoelsromantiek aankondigen. Hofman was sterk Nederlands gericht, bewonderde Willem i en bleef na 1830 orangist.

Werken:

Nederduitsche toneel-poëzy (1806), 6 toneelst.; *Nederlandsche dichtstukjes* (1819); `De gerechtigheidsliefde van Karel den Stoute', in *Nederduitsch letterkundig jaerboekje* (1835).

Literatuur:

J. van Hoorde, *J.B.J.H. van Kortrijk, zijn leven en zijne werken* (1876); W. Simaey, `Leven en tijd van J.H.', in *De Leiegouw*, vii (1965); Idem, `J.B.J.H. 1758-1835', in *Idem*, ix (1967); Idem, `H.J.B.J.N.', in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, dl. iii (1968); Idem, `De bewaarde toneelstukken van J.H.', in *De Leiegouw*, xi (1969); J. Smeyers, `De Nederlandse letterkunde in het Zuiden', in *Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden*, dl. vi (1975).

[J. Smeyers]

Hofstra, Jan Willem

Nederlands prozaschrijver en dichter (Amsterdam 13.11.1907). Na aanvankelijke muzikale carrière - o.m. als operazanger - werkzaam als journalist (speciaal toneelkritiek) en letterkundige; was later verbonden aan de Nederlandse tv. Vooral sinds WO II bekend als schrijver van vlotte, verzorgd geschreven psychologische romans, vaak spelend in artistieke milieus en met katholieke achtergrond. Schrijft ook verzen, novellen en godsdienstige verhalen.

Werken:

De vrienden van mijn vriendin (1940); *Het glazen huis* (1941), p.; *Een sterke vrouw, wie zal haar vinden?* (1947); *Een man alleen* (1949); *Maria Goretti* (1950), verh.; *Engelen van mensen* (1952); *Het oog van de naald* (1955); *Bloemen voor Brenda* (1960); *Prisma operagids* (1961); *Hemelse modder* (1982); *Geen talent voor vrouwen* (1983).

Literatuur:

P. Boers, `J.W.H. en de menselijke eenzaamheid', in *Dietsche Warande & Belfort* (1955); P.H. Dubois, `De romankunst van J.W.H.', in *Boek van nu*, 9 (1956); Th.J. de Jong, `J.W.H. als romanschrijver', in *Roeping*, 32 (1956).

[W. Gobbers]

Hogendorp, Gijsbrecht van

Noordnederlands dichter (Dordrecht jan. 1589?-'s-Gravenhage 31.1.1639). Adelborst in de garde van prins Maurits, later als `colonel' meestal in buitenlandse dienst. In 1616 dicht hij voor de Delftse kamer `De Rapenbloem' een *Spel* over Xerxes en de Grieken voor de Inkomste van het rederijkersfeest te Vlaardingen. Zijn *Truerspel*

van de moordt begaen aen Wilhelm... van Oraengien (1617) werd gespeeld direct na de opening van de Nederduitse Academie te Amsterdam; het telt 2649 verzen en houdt het midden tussen een klassiek drama en een zinnespel.

Uitgave:

F.K.H. Kossmann, *De spelen van G. van H.* (1932).

Literatuur:

B.A. Vermaseren, `Humanistische drama's over de moord op de Vader des Vaderlands', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 68 (1951); N.C.H. Wijngaards, `De zgn. Oranjestukken en hun publiek', in *Hand. Nederl. Filol.-congres*, 32 (1972); L. Strengholt, *Bloemen in Gethsemané* (1976); F.C. Bohemen en Th.C.J. van der Heyden, *De Delftse rederijkers* (1982); M.B. Smits-Veldt, `De opening van de Neerlandtsche Academie De Byekorf', in *Spektator*, 12 (1982-1983).

[W.J.C. Buitendijk]

Holierhoek, Kees

Eig. Cornelis Petrus Antonius, Nederlands schrijver (Delft 14.10.1941). Studeerde Nederlands in Leiden. Ontving de Reina Prinsen Geerligsprijs (1964) voor het verhaal `Slow quick quick slow'. Debuteerde in 1965 met de bundel *Hanen in de kloostertuin*. Ontwikkelde zich daarna tot auteur van dramatische teksten voor toneel, radio en tv. Zijn uit 1971 daterende eenakters *Fietsen in het donker* en *Vingers van de macht* (beide 1977 opgevoerd) tonen de machtsbeluste mens, die in steeds wisselende krachtsverhoudingen zijn eigenbelang probeert veilig te stellen door intimidatie of manipulatie. Ruime bekendheid kreeg hij in de jaren zeventig door zijn veelvuldige medewerking aan de tv-series *Waaldrecht* en *Klaverweide*.

Werken:

Mark en de soldaten (1968), kinderb.; *Guerrilla* (1969), t.; *Met vakantie* (1979), tv-stuk; *Harry Pizzicato* (1984), tv-spel.

Literatuur:

W. Brands en C. van Hoorne, interview, in *Ramp*, 13 (1981).

[J. Huijnink]

Holsbergen, Jan Willem

Nederlands prozaschrijver (Rotterdam 3.2.1915). Volgde de Academie van Beeldende Kunsten te Rotterdam, oefende tal van beroepen uit, specialiseerde zich ten slotte als reclametekstschrijver. Debuteerde met de korte, opmerkelijke roman *De handschoenen van het verraad* (1958).

Schreef sindsdien een aantal onderhoudende romans en verhalenbundels, in een eenvoudig, maar efficiënt proza, waarvan de lichte toets de in enkele trekken opgeroepen menselijke situaties een zekere poëtische bekoring verleent. In 1962 ontving hij de Vijverbergprijs. Samen met Rudolf Geel schreef hij de roman *Met een flik naar bed* (1966).

Werken:

Een koppel spreeuwen (1961), verh.; *Soldaten en kinderen half geld* (1965); *Zakenmensen eerlijk als goud* (1967); *Het pistool van de rekening* (1968); *Wimpie de naaidoos* (1971); *Tussen melk en bitter* (1978); *Makkers en meisjes* (1980), verh.; *De prijs van een hoofd* (1980); *Een bakkersdozijn* (1982), verh.

Literatuur:

J. Bernlef en K. Schippers, in *Wat zij bedoelen* (1965); S. France en J. de Jong, interview, in *Uitgelezen boeken*, 1 (1981-1982).

[J. Huijnink]

Hondius, Petrus

Noordnederlands dichter (Vlissingen 1578-Terneuzen augustus 1621). Studeerde theologie te Leiden en werd in 1604 predikant te Terneuzen. Blijkens zijn album amicorum (kb Brussel) was hij bevriend met o.a. Daniël Heinsius, Marnix van St. Aldegonde en Janus Dousa. Op zijn buiten te Terneuzen, de Moufe-schans, waren prins Maurits, Jacob Cats en Heinsius graag geziene gasten, evenals een aantal botanici die Hondius' beroemde kruidentuin bezochten.

In literair opzicht is Hondius van belang door zijn hofdicht *Dapes inemptae of De Moufe-schans, dat is de soeticheyt des buyten-levens vergheselschapt met de boucken* (1621^2; de minder omvangrijke 1ste dr. van ca. 1619 verscheen zonder zijn medeweten). In dit werk verheerlijkt hij het buitenleven en beschrijft hij de kruiden uit zijn tuin.

Handschriften en brieven van Hondius worden bewaard in de ub's van Leiden en Utrecht, de kb's van 's-Gravenhage en Brussel, de British Library te Londen en het archief van La Rochelle.

Literatuur:

A. Meerkamp van Embden, `Het album amicorum van P.H.', in *Archief Zeeuws Genootschap* (1934); L.A.J. Burgersdijk, `Speurtocht tusschen de bladen van het album amicorum van P.H.', in *Idem* (1934); P.J. Meertens, *Letterkundig leven in Zeeland* (1943); J. Wesseling, *De geschiedenis van Terneuzen* (1972^2).

[P.J. Verkruijsse]

Honigh, Cornelis

Nederlands dichter (Koog aan de Zaan 29.10.1845-Zwollerkerspel 4.?4.1896 [verdronken]. Redacteur van *De Gids* van 1881-1892. Bundels als *Mijne lente* (1871) en *Geen zomer* (1880) bevatten eenvoudige conventionele poëzie. Vertaalde uit het Noors o.a. *Hedda Gabler* van Ibsen (1891).

Werken:

Kijkjes in 't rond (1881); *Nieuwe kijkjes in 't rond* (1882); *Laatste kijkjes in 't rond* (1883).

Literatuur:

J. Perk, in *De Ned. Spectator* (febr. 1881); J. ten Brink, *Geschiedenis der Noord-Nederlandsche letteren in de XIXe eeuw*, dl. iii (1889); P.A.M. Boele van Hensbroek, in *Levensberichten Mij der Ned. Letterkunde* (1896-1897); Cd. Busken Huet, `C.H.', in *Litt. Fant. en Krit.*, dl. 15 (z.j.); Idem, `Nieuwe Nederlandsche Letteren', in *Idem*, dl. 21 (z.j.).

[G.H. 's-Gravesande]

Hooft, Pieter Corneliszoon

Noordnederlands dichter, toneel- en geschiedschrijver (Amsterdam 15.3.1581-'s-Gravenhage 21.5.1647). Zijn vader was een geusgezind zeehandelaar die, na de alteratie van Amsterdam (1578) uit Oostfriese ballingschap teruggekeerd, weldra in de vroedschap was opgenomen. Door zijn moeder verwant met de drukker Willem

Jansz. Blaeu, bij wie versch. van zijn werken zouden verschijnen. Pieter bezocht de Latijnse school in zijn geboortestad. Op zijn 17de jaar stuurde zijn vader hem op reis, opdat hij de relaties van de handelszaak zou leren kennen: 1598 naar La Rochelle, 1599 naar Parijs en Italië, waar hij voornamelijk te Venetië, Rome en Florence verbleef, voorjaar 1601 over Duitsland en Friesland terug naar Amsterdam. Zijn *Reis-heuchenis* (in de *Brieven*) vermeldt het bezienswaardige. Gedagtekend te Florence 8.7.1600 is de rijmbrief *Aen de Camer In Liefd' Bloeyende*. Getuigt van zijn bewondering voor de Latijnse en Italiaanse letterkunde en van zijn vertrouwen in zijn medeleden van de rederijkerskamer wat betreft de toekomst van de Hollandse poëzie.

Wellicht dateert het drama *Achilles en Polyxena*, waarvoor de stof is ontleend aan *De bello Troiano* van Dictys Cretensis en *De excidio Troiae* van Dares Phrygius, al van voor zijn reis. Voor de stijl heeft het veel te danken aan Seneca's drama's. Het is in 1614 zonder Hoofts medewerking in Rotterdam uitgegeven; voordien gespeeld voor de kamer In Liefd' Bloeyende, kan het gelden als het eerste opgevoerde `klassieke' Nederlandse treurspel, al mist het eenheid van plaats en tijd en staan de reizangen midden in de bedrijven. Het treurspel *Ariadne*, in 1614 in Amsterdam gedrukt onder de titel *Theseus en Ariadne*, dagtekent van 1602 of 1603. Kleiner van omvang zijn de vier tafelspelen, gelegenheidsstukjes voor bruiloften: *Mommerij* en *Bruiloftspel* (1602), *De gewonde Venus* (1607) en *Paris oordeel* (jaartal onbekend).

In deze periode bloeit Hoofts lyriek. Zijn handschrift (het zgn. Eerste Rijmkladboek) bevat tal van sonnetten en `zangen' (strofische gedichten op bestaande melodieën), veelal gekenmerkt met initialen of namen waarachter jonge meisjes schuil gaan, van wie Ida Quekels, Brechje en Anna Spiegel enigermate bekend zijn. De dichter bezigt een Hollands zoals nog niet was geschreven; hij ontgint deze taal ten bate van een petrarkistische minnelyriek die echter, voorzover bekend, nooit bepaalde modellen volgt (afgezien van enkele vertalingen). In 1603-1604 dicht hij het hof- en landspel *Granida*. Diep moet hem de dood, na twee zelfmoordpogingen, van Brechje Spiegel in januari 1605 hebben getroffen, blijkens het in 1607-1608 traag en met tussenpozen geschreven, nooit voltooide gedicht in kwatrijnen *Claechtleidt* (d.i. elegie).

In 1606-1607 studeerde Hooft aan de Leidse universiteit, in 1608 moet hij enige tijd in Parijs geweest zijn. In 1609 werd hij, als eerste niet-edelman, benoemd tot drost van Muiden, baljuw van Gooiland en hoofdofficier van Weesp en Weesperkarspel: bestuur- en rechterlijk ambtenaar, handhaver van de orde onder de weerspannige bevolking van het arme Gooi, tevens belast met een defensieve taak. 's Winters woonde hij in Amsterdam, 's zomers op het Muiderslot, weldra met Christina van Erp (1592-1624), die hij in 1610 in Amsterdam huwde. Van zijn lyriek waren inmiddels proeven verschenen in liedboeken als *Den nieuwen lusthof* (voor 1606) en *Den bloemhof van de Nederlantsche ieught* (1608); in 1611 publiceerde hij bij Blaeu een eigen bundel *Emblemata amatoria/Afbeeldinghen van Minne/Emblemes d'amour*: de motto's en bijschriften waren in het Latijn vertaald door zijn neef G.C. Plemp en in het Frans door R.J. de Nerée. Na de emblemata bevat het boekje 48 diverse gedichten, in de 2de druk (1618) enkele meer.

In 1615 publiceerde hij *Granida*, en een onbekende profiteur de *Brief van Menelaus aen Helena*, in de trant van Ovidius' *Heroides*, die grote opgang maakte en zelfs door een anonymus werd beantwoord met *Helenae antwoorde aen Menelaus* (1616); in

1617 kwam er een geautoriseerde uitgave van Hoofts *Brief* en in het volgende jaar werd die opgenomen in de 2de druk van de *Emblemata amatoria*. Van 1617 dagtekent het drama *Baeto*, evenals de in 1613 uitgegeven *Geeraerdt van Velsen*, een letterkundige en politieke geloofsbelijdenis. Hoewel de *Baeto* niet dadelijk is gespeeld, bewerkte Hooft in hetzelfde jaar, om de kosten van de vertoning goed te maken, als kasstuk de *Aulularia* van Plautus, misschien in samenwerking met Samuel Coster, tot de *Ware-nar*. Met Coster en Bredero had hij van 1613 tot 1617 de leiding gehad van de Kamer, in wier midden hij misschien de *Reden van de waerdicheit der poësie* heeft uitgesproken. In Costers nieuwe stichting, de Nederduytsche Academie, werd direct na de opening de *Ware-nar* opgevoerd, die nog in 1617 in druk verscheen.

In 1618, als de politieke strijd in de Republiek hoog opgelaaid is, begint Hooft aan zijn eerste geschiedwerk: *Hendrik de Gróte* (1626), een biografie in grote stijl van Hen-

drik iv van Frankrijk, ondanks zijn geloofsovergang een groot staatsman in de ogen van veel Hollandse protestanten. Het was Hooft vooral te doen om de staatkundige lessen die uit de historie te putten zijn; het begin van zijn boek annoteert hij met honderden maximes, waarvan het verhaalde telkens de illustratie is.

De taalkundige belangstelling van Hooft blijkt als hij in 1622-1623 geregeld besprekingen houdt met Laurens Reael, Anthonis de Hubert, Vondel en anderen. Spelling, naamvalsleer, vermijding van grammatische homonymie en zuiverheid van woordkeus hebben altijd zijn aandacht gehad. Dit blijkt uit zijn *Waernemingen op de Hollandsche tael*, aantekeningen tijdens de correctie van *Hendrik de Gróte* voor de herdruk van 1638.

Omstreeks 1619 schrijft hij weer minnedichten voor zijn vrouw. Zij ontvalt hem in 1624, nadat hun vijf kinderen al zijn gestorven. In deze tijd experimenteert Hooft, ongetwijfeld door zijn contact met Constantijn Huygens, die hij sedert 1619 kent, met viervoetige trocheeën. In zijn weduwnaarsjaren droeg hij zulke gedichten op aan Susanna van Baerle, die echter in 1627 met Huygens trouwde. Behalve een vijf- of zestal psalmberijmingen en de vernuftige *Zang ter bruyloft van Heer Constantijn Huigens* is uit deze tijd het peinzende *Dankbaar genoegen*.

In 1627 huwt Hooft de uit Antwerpen afkomstige weduwe Leonora Hellemans, waarna de tijd aanbreekt van de zgn. Muiderkring. Bij voorkeur in augustus kwam een aantal kennissen logeren, met wie Hooft bovendien in briefwisseling stond, dichters als de plantkundige Johannes Brosterhuysen en zijn vriend Jacob van der Burgh, geleerden als de classici Vossius en Barlaeus, zanglustige vriendinnen als Maria Tesselschade Roemers Visscher en Francisca Duarte. De bestudeerde elegantie van Hoofts brieven werd terecht bewonderd: naast de ambtelijke correspondentie vol vreemde woorden zijn er de brieven aan zijn zwager Joost Baek over het oorlogsnieuws en fragmenten uit de Tacitusvertaling.

In 1628 begon Hooft met zijn hoofdwerk, de ongetwijfeld sinds lang overwogen en voorbereide *Nederlandsche historien*, waarvan de eerste 20 boeken in 1642 het licht zagen. Hij schreef nog maar weinig gedichten; de *Klaghte der prinsesse van Oranjen over 't oorloogh voor 's Hartogenbosch* (1630) is echter een van zijn volmaaktste. Oude aantekeningen of herinneringen aan zijn verblijf in Florence en lectuur van Macchiavelli's *Istorie Fiorentine* en de *Storia d'Italia* van Francesco Guicciardini leverden in 1636 de stof voor de *Rampsaligheden der verheffinge van den Huize van Medicis* (1649), bedoeld als leerschool voor het staatsmanschap, zoals heel Hoofts historiewerk, maar onderhoudend door pikante anekdoten.

In 1636 kwam de bundel *Gedichten van den heere P.C. Hooft* van de pers, bezorgd en aan Huygens opgedragen door Jacob van den Burgh. Deze bevatte *Granida*, *Geeraerdt van Velsen*, *Baeto*, *Paris oordeel* en tal van sonnetten, zangen en andere gedichten, metrisch en grammaticaal omgewerkt, wellicht door Hooft zelf, die in zijn latere gedichten strenger jambisch schreef dan in zijn jeugd. Deze bewerking is in 1644 herdrukt, en nog talloze malen, totdat P. Leendertz Wzn. de hss., liefderijk door Arnout - de zoon uit Hoofts tweede huwelijk - bewaard, zoveel mogelijk ten grondslag legde aan zijn editie (1871-1876).

Door de bemoeiingen van zijn vriend Joachim van Wickevoort en diens broer Abraham, die in Parijs een diplomatieke post vervulde, werd Hooft in 1639 bij besluit van de zoon van Hendrik de Grote verheven tot ridder in de orde van St.-Michiel. Geen Hollander van die dagen zou hebben tegengesproken dat hij de grootste onder

de schrijvers in het Nederlands was. Ondanks zijn toenemende lichamelijke klachten zette Hooft, bij zijn ambtsbezigheden, het werk aan de *Historien* voort. In mei 1647 moest hij naar Den Haag voor de uitvaart van Frederik Hendrik; daar werd hij ziek en overleed. Hij is in de Nieuwe Kerk te Amsterdam begraven. Liet ook een dochter Christina na uit zijn tweede huwelijk; zijn weduwe overleed in 1661.

Nadat de belangstelling voor Hooft gedurende de 18de en de eerste helft van de 19de eeuw op de achtergrond was geraakt, zet de revival vooral in met de herdenking van 1881. Die nieuwe aandacht betrof vooral de persoon; de bestudering van het werk kwam pas goed op gang nadat Stoett in 1899-1900 de *Gedichten* had geëditeerd. Naar aanleiding van de herdenking van 1947 ontstonden er plannen om een nieuwe editie van het verzameld werk uit te geven. Bij de herdenking van 1981 waren die plannen nog steeds niet gerealiseerd. Wel werd de in 1947 ingestelde Staatsprijs voor Let-

terkunde de P.C. Hooftprijs genoemd.

Uitgaven:

W. Hellinga en P. Tuynman, *Alle de gedrukte werken 1611-1738*, 9 dln. (1972), facs. uitg. Poëzie: F.A. Stoett (ed.), *Gedichten*, 2 dln. (1899-1900), met het toneelwerk; M. Nijhoff, *Galathea en andere gedichten* (1947), bloeml.; C.C. van Slooten en W.A. Ornée, *Erotische gedichten* (1956[3]), bloeml.; P. Tuynman en F.L. Zwaan (ed.), *Proeven van tekst en commentaar voor de uitgave van H.s. lyriek*: dl. i *De Psalmberijmingen* (1961), dl. ii *Gedichten voor Huygens* (1968); P. Tuynman, *Sonnetten, Rede vande waerdicheit der poesie* (1971), bloeml.; M.C.A. van der Heijden, `Sonnetten', in *De ziel van de poëet vertoont zich in zijn gedichten* (1974[3]); Idem, `Emblemata amatoria', in *Profijtelijk vermaak* (1974[3]); C.A. Zaalberg, *Uit H.s. lyriek* (1975[4]), bloeml.; M.A. Schenkeveld-Van der Dussen, L. Strengholt en P.E.L. Verkuyl, *Overvloed van vonken* (1981), bloeml.; J. de Lange (ed.), *Rampzaeligheden der verheffinge van den Huize Medicis* (1981); K. Porteman (ed.), *Emblemata amatoria* (1983).

Toneel: C.A. Zaalberg (ed.), *Granida* (1975[6]); M.C.A. van der Heijden (ed.), `Granida, Geeraerdt van Velsen', in *De wereld is een speeltoneel* (1973[2]); A.J.J. de Witte (ed.), *Geeraerdt van Velsen* (1976[2]); C.A. Zaalberg (ed.), *Ware-nar* (1969[4]); A. Keersmaekers (ed.), *Idem* (1976[4]); C.H.A. Kruyskamp (ed.), *Idem* (1977[4]); F. Veenstra (ed.), *Baeto* (1954, 1956).

Geschiedwerk: W. Hecker (ed.), *Nederlandsche Historien*, 5 dln. (1843-1846); J.C. Sichterman (ed.), *Fragmenten uit P.C.H.s Nederlandsche Historien* (1943); M. Nijhoff (ed.), *Nederlandsche Historien in het kort* (1947; facs. uitg. 1978); A. Zijderveld en J. de Rek (ed.), *Het epos van den Prins* (1951); P.J.H. Vermeeren (ed.), *Drie boeken uit P.C.H.s Neederlandsche Histoorien* (1964).

Brieven: J. van Vloten (ed.), *P.C.H.s Brieven*, 4 dln. (1855-1857); H.W. van Tricht, *Bloemlezing uit de brieven van P.C.H.* (1967); Idem e.a. (ed.), *De briefwisseling van P.C. Hooft*, 3 dln. (1976-1979).

Literatuur:

P. Leendertz jr., *Bibliographie der werken van P.C.H.* (1931); Idem, *Het leven van P.C. Hooft en de Lykreeden* (1932); J.D.M. Cornelissen, *H. en Tacitus* (1938); F.L. de Zwaan, `Waerneminge op de Hollandsche tael', in *Uit de geschiedenis der Nederlandsche spraakkunst* (1939); Th. d'Angremond, *P.C.H.s Achilles en Polyxena* (1943); F. Veenstra, *Bijdrage tot de kennis van de invloeden op H.* (1946); J.J. Mak, *Uyt ionsten versaemt* (1957); W. Hellinga, in *Lessen in lezen; essays uit 12 jaargangen Maatstaf* (1967); W.A.P. Smit, *Twaalf studies* (1968); Idem, *Literatuur-historie bij een Meilied van H.* (1968); Idem, *H. en Dia* (1968); F. Veenstra, *Ethiek en moraal bij P.C.H.* (1968), met bijlage de uitg. van *Dankbaar genoegen*; S.F. Witstein, *Funeraire poëzie in de Nederlandse renaissance* (1969); W. Hellinga en P. Tuynman,

P.C.H. Deez vermaarde man 1581/1647 (1969), biogr.; E.K. Grootes, *Dramatische struktuur in tweevoud* (1973); P. Tuynman, *Bijdragen tot de P.C.H.-filologie* (1973); M.C.A. van der Heijden, *'t Hoge huis te Muiden; teksten uit de Muiderkring* (1973[2]); *P.C.H. geschiedschrijver; tentoonstellingscatalogus Acad. Hist. Museum Leiden* (1977); S. Groenveld, `P.C.H. en de geschiedenis van zijn eigen tijd', in *Bijdr. en Med. Gesch. Ned.* 93 (1978); H.W. van Tricht, *Het leven van P.C.H.* (1980), biogr.; Hella S. Haasse en A.-J. Gelderblom, *Het licht der schitterige dagen* (1981); *H. essays* (1981); *Uyt liefde geschreven; studies over H. 1581-1981* (1981); S. Groenveld, *H. als historieschrijver, twee studies* (1981).

[C.A. Zaalberg en P.J. Verkruijsse]

Hooft, Willem Dircksz

Noordnederlands dichter (Amsterdam 1594-ald. [begr.] 23.5.1658). Stond gedurende tien jaar aan het hoofd van de Amsterdamse Schouwburg (1638-1648). Hij schreef een aantal kluchten, o.a. *Jan Saly* (1622), *Door-trapte Melis de Metselaer* (1623), *Andrea de Piere, Peerdekooper* (1628), *Styve Piet* (1628), *De hedendaegsche verloren zoon* (1630).

Literatuur:

J.F. Haverman, *W.D.H. en zyn kluchten* (1895); I. Bergström, `Rembrandt's Doubleportrait of Himself and Saskia at the Dresden Gallery', in *Nederl. Kunsthist. Jaarb.*, 17 (1966); M. Muller, in *Kroniek Rembrandthuis*, 21 (1967).

[P.J. Verkruijsse]

Hoogenbemt, Albert (Corneel Jozef) van

Vlaams romanschrijver en essayist (Mechelen 1.3.1900-ald. 17.1.1964). Was eerst ambtenaar bij het ministerie van openbaar onderwijs, daarna hoofdinspecteur voor openbare bibliotheken en volksopleiding. Hij debuteerde met lyrisch proza en humanitair-expressionistische poëzie in *Ruimte* en *Ter Waarheid*. Schreef verder studies over plastische kunst en verwierf vanaf 1938 bekendheid als romanschrijver. Evenals Gilliams, Fonteyne, Berghen en Lebeau schreef hij vooral romans over de jeugd, psychologische romans, die als zodanig aan diepte inboeten doordat zij niet vrij te pleiten zijn van idealiserende en moraliserende tendensen. De helden zijn vaak verstokte idealisten die, niet zelden onder invloed van de vrouw en de liefde (bijv. in *Vertrouwen in Ree*, 1953) tot berusting, lotsaanvaarding en erkenning van elementaire waarden komen. Van Hoogenbemts romans kunnen evengoed als ideeënromans worden bestempeld, ook omdat de auteur het psychologische onderzoek met sociale en zelfs filosofische bijbedoelingen combineert. Bovendien ontstaat een zekere overladenheid, omdat de schrijver vaak een beeld van eigentijdse historische toestanden (oorlog, dictatuur, kolonialisme) in zijn romans verwerkt.

In *De Stille man* (1938) worden door een

ik-verteller losse herinneringen aan kinder- en jeugdjaren opgehaald. De aanleiding tot deze proustiaanse zoektocht naar het verleden is de onrust die bij de verteller op 40-jarige leeftijd ontstaat en hem een onderzoek doet instellen naar het karakter van zijn overleden vader. Deze is de eigenlijke hoofdpersoon en kan worden beschouwd als het prototype van veel helden uit Van Hoogenbemts romans. De `stille man' blijkt een getormenteerd strever te zijn wiens drang naar individuele volmaaktheid een bron van tegenstrijdigheden en ontgoochelingen wordt, die hem dikwijls tot eenzame vlucht en excessen brengen. Uit deze geestelijke chaos kan hij slechts worden gered door aanvaarding van zijn beperktheid en door het vervullen van zijn rol als huisvader en echtgenoot. Modern doet deze roman aan door het feit dat Van Hoogenbemt er - méér dan in ander werk - handig manipuleert met procédés zoals de afwisseling van het vertelperspectief, het aaneenschakelen van fragmenten uit heden en verleden, alsook het dooreenmengen van vertel- en briefvorm.

Werken:

Ernst Wijnants, beeldhouwer (1951), studie; *De opdracht van Zygmunt Sablinsky* (1958), r.; *Een hond in het kegelspel* (1962), r.

Literatuur:

M. Roelants, in *Schrijvers wat is er van den mensch?* (1943); R.F. Lissens, in *Rien que l'homme* (1944); L.-P. Boon, in *De Vlaamse Gids* (1953); C.J.E. Dinaux, in *Gegist bestek*, 2 (1961).

[M. Dupuis]

Hoogstraten, David Fransz van

Noordnederlands dichter en prozaschrijver (Rotterdam 14.3.1658-Amsterdam 21.11.1724). Eerst arts te Dordrecht, daarna verbonden aan een Latijnse school te Amsterdam. Gaf werk van versch. Latijnse en Nederlandse schrijvers (o.a. Broekhuizen, Antonides, Oudaen, Dullaert) uit, soms met biografie. Zijn scherpe aanval op de Amsterdamse hoogleraar Jean le Clerc (1657-1736), omdat deze niet genoeg eerbied had voor de Neolatijnse dichters, was het begin van de zgn. poëtenoorlog (1713-1716). Hoogstraten was een vurig verdediger van Vondel en een zeer gezaghebbend literator en taalkundige.

Uitgaven:

Gedichten (1697); *Poemata* (1728), met biogr. van P. Vlaming.

Literatuur:

Th. Nolen, *Iets over D.v.H. en de letterk. twisten van zijn tijd* (1886); E.T. Kossmann, *Nieuwe bijdragen tot de gesch. van het Nederl. tooneel* (1915); C.G.N. de Vooys, *Verz. lett. opstellen* (1947); H. Klifman, `Over een achttiende-eeuwse rhetorica', in *Spektator*, 11 (1981-1982).

[W.J.C. Buitendijk]

Hoogte, Albert van der

Eig. Albertus Gerhardus, Nederlands romanschrijver (Amsterdam 2.12.1909-Voorburg 13.2.1970). Zijn ervaringen na WO II als substituut-officier van justitie en auditeur-militair in Nederlands-Indië (Bandoeng, Soerabaja) leverden hem stof voor twee koloniale romans, die in een sobere, suggestieve stijl, met ironie en ook weemoed, de troosteloze verkommering van de kolonie in de dagen vóór de souvereiniteitsoverdracht evoceren (met name *Het laatste uur*, 1953; Vijverbergprijs van de Jan Campertstichting).

Werd na zijn terugkeer ambtenaar kunstzaken bij de gemeente Den Haag. Zijn roman *Ballade van de oude stad* (1960) is het wrange verhaal van een zielige mislukkeling, wiens eerste en ultieme daad ter bevrijding uit de burgerlijkheid - een moordpoging op zijn vrouw - op verrassende wijze wordt verijdeld.

Werken:

Ballade van een luchtreis (1947), p.; *Van pluche en plastic* (1953), pr.; *Huis in de nacht* (1956).

Literatuur:

W.L.M.E. van Leeuwen, in *Nieuwe romanciers* (1961); G. Kamphuis, in *Jaarboek Mij Nederl. Letterk. 1970-1971* (1972); R. Nieuwenhuys, in *Oost-Indische spiegel* (1978^3).

[W. Gobbers]

Hoogvliet, Arnold

Noordnederlands dichter (Vlaardingen 3.7.1687-ald. 17.10.1763). Werkte als bankbediende. Leerde zichzelf Latijn en vertaalde de *Fasti* van Ovidius (*Ovidius Nazoos feestdagen*, 1719).

Werd bekend door *Abraham de aartsvader* (1727), een breedvoerige berijming van oudtestamentische stof, waarvan meer dan tien herdrukken verschenen en dat lang gold als voorbeeld van het epische genre in Frans-classicistische trant. Zijn *Mengeldichten* (1738, met een vervolg 1753) bevatten korte proeven van alle genres

die in de 18de eeuw gebruikelijk waren: herderszangen, geboorte- en bruiloftdichten, lijk- en grafdichten enz. Met *Zijdebalen* (1740), gewijd aan de buitenplaats van een rijke Utrechtse vriend, leverde Hoogvliet een late bijdrage tot het genre der `hofdichten'.

Literatuur:

W. Kloos, *Een daad van eenvoudige rechtvaardigheid* (1909); J. Koopman, `A.H.s Abraham de Aartsvader', in *Vijf letterk. studiën over de 17de en 18de eeuw* (1958).

[G. Stuiveling]

Hoop, Adriaan van der

Nederlands dichter en toneelschrijver (Rotterdam 17.6.1802-ald. 4.11.1841). Leerde door zelfstudie Latijn en de moderne talen. Debuteerde als criticus in (mede) door hem zelf opgerichte tijdschriften (*Apollo*; *De Nederlandsche Mercurius*, samen met J. van Lennep; *De Vriend der Waarheid*) en andere (*Argus*). Vooral sinds 1830, toen hij, als veel Nederlandse dichters, de gekrenkte nationale trots poëtisch verwoordde in tijdzangen als *De togt naar Tervueren* (1830) en *De tiendaagsche veldtocht* (1831), vestigde hij zijn faam als dichter.

Van der Hoop was een romantisch-gevoelige auteur, een Bilderdijk-aanhanger, die dweepte met Byron en Hugo, op wier werk hij zich herhaaldelijk inspireerde (o.m. het drama *Han van IJsland* [1837] naar een roman van Hugo). Het Duitse noodlotsdrama inspireerde hem tot *De renegaat* (1838) en *De horoscoop* (1838).

Werken:

Poëzij (1830); *De bekeerde liberaal, of Het mislukt verraad* (1831), dr.; *Hugo en Elvire* (1831), dr.; *Warschau, dichterlijke krijgstafereelen* (1832); *Willem Tell, Zwitsersche tafereelen* (1833); *Johanna Shore* (1834), dr.; *Het slot van IJsselmonde* (1834); *Een uur te laat, of het verijdeld tweegevecht* (1835), dr.; *Het klaverblad* (1837), verh.; *Columbus* (1839); *Ziekbed-gewaarwordingen* (1839); *Napoleon* (1840); *Van Speyk* (1840); *Lente en herfst* (1842).

Uitgaven:

J. van Harderwijk Rzn., *Gedichten*, 4 dln. (1859-1860); *De renegaat* (1965), met inl. en aant. door W. Drop.

Literatuur:

C.G.N. de Vooys, `Iets over A.v.d.H. als criticus', in *De Beweging* (maart 1917); J. Koopmans, `A.v.d.H.', in *Letterk. opstellen* (1931); R. Nieuwenhuijs, `Een vergeten romantikus', in *Nieuwe Taalg.*, 26 (1932); H.H. Knippenberg, `A.v.d.H., de togt naar Tervueren', in *Idem*, 48 (1955); W. Zaal, `De afvallige vaderlander', in *De Gids*, 128 (1965); G. Knuvelder, `Historie en verbeelding', in *Spiegel der Letteren*, 10 (1966-1967); W. Drop, `"Historie" en verbeelding?' in *Idem*, 11 (1967-1968); P. van Zonneveld, `Nicolaas Beets over A.v.d.H.', in *Nieuw Letterkundig Magazijn*, 3 (1985).

[J. Smeyers en D. Welsink]

Hoornik, Ed(uard Jozef Antonie Marie)

Nederlands journalist en dichter ('s-Gravenhage 9.3.1910-Amsterdam 1.3.1970). Redacteur van de tijdschriften *Werk* (1939) en *Criterium* (1940-1942). Verbleef van 1943 tot 1945 in het concentratiekamp Dachau. Later werkzaam bij de stichting voor culturele samenwerking met Suriname en de Ned. Antillen (Sticusa). Redacteur van de tijdschriften *Delta* en *De Gids*; sedert 1965 ook redactiesecretaris van *De Gids.*

Hoorniks eerste bundels, *Het keerpunt* (1936) en *Dichterlijke diagnose* (1937), vielen op door hun actueel-anekdotische thematiek en de daarmee corresponderende journalistieke formuleerwijze. Behalve tijdsgedichten over sociale wantoestanden en politieke gebeurtenissen, bevatten zij verzen die getuigen van deernis met de lichamelijk en psychisch misdeelden, aandacht voor het kind en de moederfiguur, religieuze motieven en onbestemde angstgevoelens. Het in 1938 verschenen `episch gedicht' *Mattheus*, dat bestaat uit 10 taferelen van ongelijke lengte en met strofen van 6 of 4 alternerend rijmende verzen, verhaalt als `episch' kunstwerk de lotgevallen van een psychopaat die ontsnapt uit een inrichting en na een vreemde zwerftocht door Amsterdam wordt teruggebracht. Als `lyrisch' gedicht verbeeldt het de onverzoenbaarheid van eeuwigheid en aarde, en van individu en wereld in een door de confrontatie met de dood ontredderde ziel. Het in *Mattheus* aanwezige moederschapsmotief werd - opnieuw verbonden met sociale en religieuze elementen - uitgangspunt van de `lyrische cyclus' *Geboorte* (1938), die in 13 rijmende gedichten van ongelijke lengte de ontvangenis, dracht en geboorte verbeeldt van een kind in wie de moeder a.h.w. een door God gezonden sociale hervormer begroet. Het eveneens reeds uit *Mattheus* bekende opzettelijke door- en in elkaar schuiven van werkelijkheid en ervaring, neemt nadrukkelijker vormen aan in de cyclus *Requiem*, waarmee de bundel *Steenen* (1939) opent. Men zou kunnen zeggen dat er sprake is van twee cycli, waarvan de onderdelen elkaar telkens afwisselen. Er zijn daarbij vier belangrijke motieven: het dichterschap, de dood, het schuldgevoel en het dubbelgangersmotief, welke laatste zich manifesteert als angst voor het eigen spiegelbeeld. De bundel *De erfgenaam* (1940) brengt een belangrijke wending: Hoornik blijkt zich uit de actualiteit van de buitenwereld te hebben teruggetrokken in een melancholische eenzaamheid, waar hij de *Tweespalt* (1943) beleeft van tijd en eeuwigheid.

Na de oorlog verschijnen twee bundels waarin de poëtische beleving van deze gevoelens tot de hoogste spanning van werkelijkheidsvervreemding en bovenzinnelijk verlangen wordt opgevoerd in de beheerste sonnetvorm: *Ex tenebris* (1948), en vooral *Het menselijk bestaan* (1952). Onmiddellijk daarna tracht Hoornik op-

nieuw de aarde en de (sociale) werkelijkheid te bereiken in *De bezoeker* (1952), een toneelspel in rijmende jambische vijfvoeten. Het werd gevolgd door enkele andere toneelstukken, waarvan men achteraf kan zeggen dat ze in `vormtechnisch' opzicht mede de weg hebben gebaand naar de grote gedichten *De vis* (1962) en *De overweg* (1965). De eerste tekst bestaat uit twee delen van resp. 276 en 294 rijmloze drieheffingsverzen. Op `episch' niveau verhaalt *De vis* hoe een echtpaar tijdens een Spaanse reis de verdrinkingsdood meemaakt van een jongetje. Op `lyrisch' niveau verbeeldt het gedicht o.m. het ontoereikend dichterschap, de religieuze nood, de schuldgevoelens en de doodsobsessie van de mannelijke hoofdfiguur, waarbij schuld en dood verbonden worden met beelden uit het concentratiekamp. De `epische' stof van *De overweg* zou men kunnen aanduiden als de hallucinerende belevenissen van een schrijvende en dus weer met het dichterschap worstelende `man', die het doodsbed bezoekt van een dichter in wie men Gerrit Achterberg herkent. Het thema van de dood bereikt nu zijn hoogste intensiteit, doordat de scheiding met het leven komt te vervallen: de gestorvene waart rond in het land van de levenden en de levende ondergaat zijn eigen stervensuur.

De grote gedichten van Hoornik geven gestalte aan een levensbesef, waarin de normale onderscheidingen (dood-leven; slachtoffer-beul; verbeelder-verbeelde) hun absolute waarde hebben verloren. Daarom beleeft men de `hybridische' vormgeving als een organische noodzakelijkheid. Het voortdurend wisselend standpunt t.o. de verhaalde `handelingen' hangt ten nauwste samen met de typisch lyrische aanleg van Hoornik, die ook tot uitdrukking komt in de eveneens qua thematiek op het dichtwerk aansluitende romans *De overlevende* (1968) en *De vingerwijzing* (1969).

De auteur lijkt te denken in flitsen en beelden, maar niet langs logische, episch-dramatische lijnen. Hij werkt als dichter met korte zinnetjes, die meestal corresponderen met de versstructuur en zich voordoen als afzonderlijke mededelingen. Wat Hoorniks naoorlogse ontwikkeling betreft, moet, behalve zijn voorbijgaande maar intensieve occupatie met het toneel, nog worden opgemerkt dat zijn kritische werkzaamheid steeds is verminderd. Dat is te meer opvallend omdat hij voor de oorlog min of meer als woordvoerder en kritisch leider van de *Criterium*-generatie gold. Zijn in de bundel *Tafelronde* (1940) verzamelde, op de tekst gerichte `Studies over jonge dichters', werden gezien als een welkome reactie op een kritiek die het gedicht te veel beschouwde i.v.m. de psychologie van zijn maker en te weinig als `autonoom werkstuk'. De latere essaybundel *Toetssteen* (1951) bevat o.m. een lezing over Hoorniks eigen ontwikkeling en een studie over M. Nijhoff, met wiens gedichten hij zich zo innig verwant voelt dat ze soms `projecties' schijnen van zijn `eigen wereldbeeld'.

Werken:

Drie op één perron (1938), met G. den Brabander en Jac. van Hattum; *J. Greshoff, dichter en moralist* (1939), essay; *Een liefde* (1941), p.; *Doodenherdenking in Dachau* (1945), rep.; *Verzamelde gedichten* (1950); *De man in de stad* (1952), rep.; *Momentopnamen* (1954), rep.; *Na jaren* (1955), p.; *Achter de bergen* (1955), p.; *De zeewolf* (1955), t.; *Kaïns geslacht* (1955), t.; *Het water* (1959), t.; *De dubbelganger* (1962), p.; *Over en weer* (1962, verm. herdr. van *Toetssteen*), krit.

Uitgaven:

Verzamelde werken, 5 dln. (1973-1979); K. Lekkerkerker, *Kritisch proza* (1978).

Literatuur:

J. Starink, in *Handel, Ned. Filologencongres* (1964); S. Vestdijk, in *Muiterij tegen het etmaal* (1966[2]); M.J.G. de Jong, in *Twintig poëziekritieken* (1967[2]); Idem, in *Van Bilderdijk tot Lucebert* (1967); F. Auwera, in *Schrijven of schieten* (1969); M.J.G. de Jong, in *Fliereſluiters apostel* (1970); Ed Hoornik-nummer van *De Gids*, 133 (1970); A. den Besten, in *Dichten als daad* (1973); *Ed Hoornik. Schrijversprentenboek*, 17 (1973); C.J.E. Dinaux, in *Herzien bestek* (1974); W. Ramaker, `Reis naar Dachau', in *Literama*, 10 (1975-1976).

[M.J.G. de Jong]

Hopman, Frits

Eig. Frederik Jan, Nederlands prozaschrijver (Amsterdam 14.7.1877-Leiden 4.3.1932). Was enige tijd journalist te Arnhem, daarna leraar Engels, vanaf 1918 te Leiden. Medewerker aan *De Kroniek* en andere periodieken. Behalve van de Angelsaksische literatuur onderging hij vooral invloed van Heine, Multatuli en de vroege Van Eeden. Hij muntte uit door zijn uitstekend vertelde korte verhalen. Ook zijn roman uit Zeeuws-Vlaanderen, *Van de liefde die vrij wou zijn* (1918), is opgebouwd uit novellistische elementen. Eigen vroegere dagboekaantekeningen vormen de grondslag van de roman *De proeftijd* (1916).

Van 1927 tot 1932 was hij kunstredacteur van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. Daar hij in zijn laatste tijd als schrijver weinig meer van zich deed horen, werden zijn voortreffelijke, vaak wrang humoristische

novellen al te spoedig vergeten. Hij verzorgde ook de Engelse vertalingen van Huizinga's *Erasmus* en *Herfsttij der middeleeuwen*.

Werken:

In het voorbijgaan (1913), nov.; *Nachtwaken* (1920), nov.

Literatuur:

A.J. van Pesch, `Levensbericht', in *Hand. en levensber. v. de Mij der Nederl. Letterk.* (1931-1932); G.H. 's-Gravesande, *Vergeten en gebleven* (1982).

[G.W. Huygens]

Hotz, Frits Bernard

Nederlands prozaschrijver (Leiden 1.2.1922). Debuteerde na langdurige voorbereiding met de bundel *Dood weermiddel* (1976), door de kritiek algemeen als een revelatie beschouwd. Vrijwel al zijn verhalen zijn de uitdrukking van een bijna illusieloze levensvisie. De mens is slechts zelden in staat zijn `beste zelf' trouw te blijven, zeker niet in het huwelijk. In de relatie tussen de seksen domineert de vrouw vaak in negatieve zin. Het verlangen naar boetedoening na (vermeende) schuld typeert vooral de mannelijke personages. Zeer opmerkelijk zijn de passages gewijd aan het kind in een wereld van egocentrische volwassenen.

Hotz toont zich een scherp en niet zelden humoristisch observator, vooral van het verleden, de tijd die zich juist in zijn voorwerpen laat kennen. Een van zijn opvallendste hoedanigheden is dan ook een liefdevolle, verstilde aandacht voor het door mensenhanden vervaardigde, die a.h.w. een indirecte mensenliefde is. In de trouw aan het voorwerp is ook een mogelijkheid van zelfvervulling gegeven, evenals in de overgave aan het ambachtelijk kunnen dat het voorwerp schept. Zonder twijfel is dit de esthetiek die aan dit met grote toewijding geschreven werk ten grondslag ligt.

Werken:

Ernstvuurwerk (1978; F. Bordewijkprijs, 1978); *Proefspel* (1980); *Duistere jaren en andere verhalen* (1983).

Uitgave:

De tramrace en andere verhalen (1982).

Literatuur:

A. Korteweg, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980), met bibl.; W.A.M. de Moor, in *Wilt u mij maar volgen?* (1980); A. Truijens, *Over verhalen van F.B.H.* (1981); J. Brokken (ed.), *Over F.B.H.* (1982).

[J. Huijnink]

Hout, Jan van

Noordnederlands dichter en prozaschrijver (Leiden 14.12.1542-ald. 12.12.1609). Was zoon van een laksenwever; in 1562 werd hij klerk ter secretarie; van 1564 tot aan zijn dood stadssecretaris (met een onderbreking door zijn Emdense ballingschap van 1569 tot 1573); vanaf 1573 beheerder van de drukkerij ten stadhuize; vanaf 1575 secretaris van curatoren der Leidse hogeschool. Samen met Jacob en Jan van der Does was Van Hout een der krachtige verdedigers van de stad tijdens het beleg. Zijn zinspreuk luidde: `Hout en wint'.

Van Hout was een vroom man, sterk bewogen door de vrijheidsstrijd, doordrongen van humanistische renaissance-idealen ten aanzien van onderwijs, literatuur en taalgebruik, een voorvechter van het Nederlands als academietaal. De beuzelachtigheden der rederijkers bestreed hij, maar hij distantieerde zich niet van hen, zoals blijkt uit zijn auteurschap van het *Loterijspel*, geschreven voor een feest van `De Witte Acoleyen', ten bate van het Sinte-kathrijnegasthuis (opgevoerd in 1596). Het bevat uitstekende humoristische en realistische gedeelten.

Van Hout schreef `christelicke of geestelicke poëzie, psalmen, oden, sonnetten, grafgedichten, epigrammen ende liefden', zoals hij zelf getuigt in zijn toespraak *Tot het gezelschap ende de vergaderinge der gener, die hem in de nieuwe universiteyt der stad Leyden ouffenende zyn in de Latynsche of Neder-duytsche poëziën* (1576).

Deze toespraak, handelend over zijn verloren vertaling van George Buchanans *Franciscanus*, is een vurig pleidooi voor renaissancepoëzie en het gebruik van de `alexandrins' der `Francoyzen'. Janus Douza sr. wekte bij hem belangstelling voor het werk der pléiade-dichters en Neolatijnen. Op zijn beurt stimuleerde Van Hout De Eglantier te Amsterdam bij haar streven naar vernieuwing van de Nederlandse taal en literatuur en naar een academische opleiding met het Nederlands als voertaal. In Haarlem inspireerde hij de dichter Karel van Mander en zijn kring.

Van zijn niet zeer omvangrijke literaire werk is veel verloren gegaan; de hss. die hij aan zijn vriend Petrus Bertius vermaakte zijn verdwenen. Daarentegen is er poëzie bewaard gebleven in *Der stadt Leyden Dienst-bouc* (1602), dat o.a. lofzangen bevat op historische gebeurtenissen: o.m. `Opt ontset van Leyden' en `Leydens verlossinge van de burggraven'. Behalve oorspr. poëzie gaf Van Hout herdichtingen naar Horatius, Petrarca, Janus Secundus en George Buchanan. Het *Dienst-bouc*, dat een gedocumenteerde geschiedenis van Leiden wil geven, is, evenals de toespraak en zijn meer ambtelijke geschriften, ge-

steld in een fraai renaissanceproza. Het Leids archief bezit Van Houts album amicorum, *Vrunt-bouc* genaamd.

Uitgaven:

`Onrymich vreuchden liedt der stadt Leyden', in *De Navorscher*, 13 (1863); Th.J.I. Arnold (ed.), `Opdracht aan broeder Cornelis, "minder brueder tot Brugge"', in *Dietsche Warande & Belfort*, 2 (1879); J. Prinsen, `Toespraak "Tot het gezelschap..."', in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, 22 (1903); Idem, `Loterijspel', in *Idem*, 23 (1904); Idem, in *De Beweging*, 3 dl. 2 (1907), samenvatting van `Opdracht aan broeder Cornelis...'; A.A.M. Stols (ed.), *Het boeck der kuskens van Joannes Secundus* (1930); G.S. Overdiep, `Tot het gezelschap...', in *Onze renaissance in proza* (1939); N. van der Laan, `Loterijspel', in *Noordnederlandse rederijkersspelen* (1941).

Literatuur:

W.J.C. Rammelman Elsevier, `De voormalige drukkerij op het raadhuis der stad Leiden, 1557-1610', in *Werken der Mij Nederl. Letterk.*, nieuwe reeks, 10 (1857); J. Prinsen J.L.zn., *De Nederlandsche Renaissancedichter J.v.H.* (1907); Idem, `Bronnen voor de kennis van leven en werken van J.v.H.', in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, 33 (1903), 23 (1904), 25 (1906), 32 (1913), 35 (1916) en in *Oud-Holland*, 24 (1906), 26 (1908); Idem, in *Bijdr. Utrechtsch Hist. Genootsch.*, 25 (1904); Idem, `Het "Gezelschap" van J.v.H.', in *Album J. Vercouillie*, dl. 2 (1932); J.C.H. de Pater, *J.v.H.; een levensbeeld uit de 16e eeuw* (1946); L. van den Branden, *Het streven naar verheerlijking, zuivering en opbouw van het Nederlands in de 16e eeuw* (1956); P. Brachin, `Een curieuze figuur van de Hollandse renaissance', in *De Vlaamse Gids*, 44 (1960); J.A. van Dorsten, *Poets, Patrons and Professors* (1962); A.F.J. Annegarn, *Floris en Cornelis Schuyt; muziek in Leiden van de 15e tot het begin van de 17e eeuw* (1973); H.J. Witkam, *De dagelijkse zaken van de Leidse universiteit van 1581 tot 1596*, dl. 9: *Het Dachbouck van J.v.H. aangevuld en geresumeerd* (1974); R.E.O. Ekkart, `Een Leidse loterijkaart uit de 16e eeuw', in *Jaarboekje voor de Gesch. en Oudheidk. van Leiden e.o.*, 66 (1974); K. Bostoen, `J.v.H.: een man van forsen inborst', in *Meta*, 9 (1974-1975); H. de la Fontaine Verwey, `Typografische schrijfboeken. Een hoofdstuk uit de geschiedenis van de civilité-letter', in *Uit de wereld van het boek*, dl. 1 ($1976^2$); S. Sué, `Justus Lipsius en J.v.H.', in *Hand. Kon. Zuid-Nederl. Mij Taal- en Letterk. en Gesch.* (1979).

[G. Kuiper en P.J. Verkruijsse]

Houten, Ulbe van

Fries prozaschrijver (Boksum 23.3.1904-Sint-Annaparochie 22.3.1974). Was onderwijzer. Zijn boerenroman *De sûnde fan Haitze Holwerda* (= De zonde van

Haitze Holwerda; 1938) is een van de meest gewaardeerde Friese boeken, zowel vanwege de stilistische als de psychologische kwaliteiten. Naast verhalen en novellen, o.a. gebundeld in *De rook fan it lân* (= De geur van het land; 1965), schreef hij een tweedelige bundel met bijbelse verhalen: *De hillige histoarje* (= De heilige historie; 1949, 1953). In 1955 werd hem de Gysbert Japicxprijs toegekend.

Werken:

De Wraak (1937), nov.; *Ein fen'e mars* (= Eind van de mars, 1945), pr.

Literatuur:

F. Sierksma, in *De Tsjerne* (1947); T. Riemersma, *It koarte forhael yn 'e Fryske literatuer fan de tweintichste ieu* (1977); K. Dykstra, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977); G. Groustra, in *Alternatyf*, 5 (1975); T. Riemersma, *Proza van het platteland* (1984).

[F. Dam]

Houwaert, Johan Baptist

Zuidnederlands dichter (Brussel 1533-ald. 1599). Blijkbaar luthersgezind, werd hij onder Alva een jaar gevangen gehouden. Bekleedde een hoge positie als meester van de rekenkamer van Brabant tot de verovering van de stad door Farnese in 1585. Beweert in zijn laatste werken goed katholiek gebleven te zijn.

Zijn omvangrijke oeuvre vond in zijn tijd en vrij lang daarna grote waardering. Zijn lijfspreuk: `Houd middelmate' gebruikte hij bij iedere gelegenheid en in al zijn gedichten. In 1578 verscheen zijn *Milenus clachte*, een bewerking van Guevara's *Reloj de principes*, bedoeld als een aanklacht tegen Spanje en opgedragen aan de prins van Oranje. Hij beschreef (en verzorgde wsch.) de intrede van de prins en die van aartshertog Matthias in 1578; vertaalde de Latijnse redevoering van Marnix van Sint Aldegonde op de rijksdag te Worms en droeg in 1582 een uitvoerig politiek gedicht op aan Anjou. Het meest bekend is zijn *Pegasides pleyn, ende den lust-hof der maeghden* (1582 of 1583), vol historische en legendarische feiten en zedenlessen, zonder veel systeem maar met een nooit afnemend enthousiasme in rijm gebracht. In deze levenslessen toont hij zich een voorloper van Jacob Cats. In 1583 verscheen nog *De vier wterste*, dat ontstaan schijnt uit stichtelijke overpeinzingen tijdens zijn gevangenschap.

Wanneer Farnese in Brussel zijn intrede doet, draagt Houwaert een gedicht aan hem op (hs. te Londen), waarin hij hem bezweert clementie te betonen. In 1594 publiceert hij twee gedichten voor aartshertog Ernest van Oostenrijk. In 1614 verscheen *Paraenesis politica of politijcke onderwijsinghe tot dienste van alle menschen om te gebruicken maticheyt in voorspoet, en stantvasticheijt in teghenspoet*, waarin hij zich afvraagt of hij te Brussel zal blijven of uitwijken als zo vele anderen; nog niet uitgegeven (hss. te Hasselt) zijn *Tragedie vander orloghen* en *Comedie vanden*

peys, die misschien gediend hebben voor de intrede van aartshertog Albert te Brussel in 1599, maar een soort passepartout vormen voor al dergelijke gelegenheden.

Uit zijn nagelaten geschriften verscheen in 1612 *Den generalen loop*, dat aandoet als een andere versie van *De vier wterste*, met een meer persoonlijke inslag. Aan hem toegeschreven, maar niet van hem, is *De remedie der liefden* (1583), evenmin als *Den handel der amoureusheyt*, dat in 1621 onder zijn naam verscheen.

Werken:

Oratie der ambassadeuren... inden rijckxdach ghehouden tot Wormes (1578); *Declaratie van de triumphante incompst vanden... Prince van Oraingnien* (1579); *Sommare beschrijvinghe vande triumphelijcke incomst vanden... aertshertoge Matthias* (1579?); *Die clachte ende troost van Belgica* (1582); *Den wel ghecomen van den... Prince van Parma* (1585); *Houwaerts moralisatie op den comst vanden... vorst Ernesto* (1594); *Den willecomme en congratulatie vanden... vorst Ernesto* (1594).

Uitgave:

F. van Vinckenroye, *De vier wterste* (1965).

Literatuur:

Ch. Ruelens, `Le poète J.B.H.', in *Le bibliophile Belge* (1868); K. Stallaert, *J.B.H.* (1885); E. Rombauts, in *Gesch. v.d. letterk. der Nederlanden*, dl. iii (1944); E. de Bock, *J.B.H.* (1960); G. Degroote, in *Spiegel der letteren*, 4 (1960); Idem, `Een exempel', in *Nieuwe Taalg.*, 54 (1961); F. van Vinckenroye, `Wisselend beeld in de H.-waardering', in *Spiegel der letteren*, 5 (1961); Idem, `Gezichtspunten... Pegasides pleyn', in *Hand. 25ste Vl. Filologencongres* (1963); Idem, `Onuitgegeven werk', in *Huldealbum Vanderheyden* (1970); B. van Selm, `Correctie... bibliografie', in *Dokumentaal*, 5 (1976).

[E. de Bock]

Houwink, Roel

Eig. Roelof Martinus Frederik, Nederlands dichter, prozaschrijver en essayist (Breda 17.1.1899). Studeerde rechten te Utrecht. Werkte in 1925 samen met de dichter H. Marsman in de redactie van *De Vrije Bladen* (vgl. *Persoonlijke herinneringen aan Marsman*, 1961). Streefde aanvankelijk naar het expressionistisch ideaal, uitgaande van de innerlijke belevingswereld van de kunstenaar. Debuteerde in 1918 met poëzie in het tijdschrift *Stroomingen*. In 1920-1922 begon hij novellen te publiceren, culminerend in de bundel *Maria* (1925). In dat jaar verschenen ook, onder ps. H. van

Elro, de bundels *Madonna in tenebris* en *Hesperiden*. Zijn brede belangstelling voor de cultuur in al haar verschijningsvormen bracht hem op het terrein van theologie en filosofie, van psychologie en pedagogie. Karl Barth beïnvloedde zijn godsdienstig denken.

Zijn verdere publikaties hadden steeds meer betrekking op het godsdienstig en maatschappelijk leven van die tijd. Vertaalde werken van o.m. Kierkegaard, Thomas à Kempis, Goethe en Denis de Rougemont. Op grond van zijn uitgebreide correspondentie met Achterberg publiceerde hij de studie *Het raadsel Achterberg* (1973).

Vanaf 1931 maakte hij deel uit van de redactie van *Opwaartsche Wegen*, het tijdschrift der jong-protestanten, een functie die hij tot 1940 vervulde. Tijdens WO II conformeerde hij zich aan de ideeën van de Duitse bezetter; op grond hiervan werd hem een aantal jaren een publikatieverbod opgelegd. Zijn belangstelling voor de oude Chinese en boeddhistische cultuur resulteerde in 1976 in de vertaling van Lao Tse's *Tao Teh King*.

Werken:

Doodsklok (1925), pr.; *Om den dood* (1926), pr.; *Zes kleine elegieën* (1926), p.; *Christus' ommegang in het Westen* (1926), p.; *Strophen en andere gedichten* (1930), p.; *Brieven aan een gevangene* (1930), pr.; *Marceline* (1930), pr.; *Voetstappen* (1931), p.; *Nicodemus* (1933), pr.; *Witte velden* (1935), p.; *De wilde wingerd* (1936); *Christofoor* (1938), p.; *Een man zonder karakter* (1938), pr.; *Gebroken kleuren* (1939), bloeml. uit het werk van J.E. van der Waals; *De blauwe engel* (1939), p.; *Spes unica* (1951), p.; *Uilen naar Athene dragen* (1956), p.; *Ongeregeld goed* (1974), p.; *Middelburgs dagboek* (1976), p.; *Uit verwondering* (1977), p.; *Doorbroken cirkels* (1979), p.; *Onnoembare* (1980), p.; *Uitzicht en vergezicht...* (1982), essay.

Literatuur:

K. Heeroma, in *Het derde Réveil* (1934); J.A. Rispens, in *Richtingen en figuren in de Nederl. letterk. na 1880* (1938); J.J. Oversteegen, in *Vorm of vent* (1969); R. Houwink, `Zestig jaar dichterschap 1919-1979', in *Naar morgen* (1979).

[J.H. de Groot]

Huël, Frits

Ps. van Godfried Eliza Huffnagel, Nederlands dichter en prozaschrijver (Breda 9.1.1892-'s-Gravenhage 27.6.1967). Studeerde economie, waarna hij in het bedrijfsleven werkzaam was. Begon pas op latere leeftijd te schrijven. Debuteerde in 1951 met de dichtbundel *Een enkel woord*.

Zijn werk vertoont verwantschap met dat van A. van Schendel. In 1955 verscheen zijn essay: *Poésie parlante in de Nederlandse taal: Étonnés de se trouver ensemble*.

Werken:

Spektakel in Klaarmond (1955), r.; *Flatgebouw Bethlehem* (1956), r.; *Een vruchtboom is Jozef* (1957), r.; *Piramiden slopen* (1958), nov.; *Nacht op de fjord* (1960), nov., eerder verschenen als *De verlate huwelijksreis; Het keerpunt* (1962), r.; *De bestemming* (1963) nov.

[J.H. de Groot]

Huet, Gerardus Hendrikus Maria van

Nederlands essayist (Rotterdam 10.9.1911-ald. 27.12.1975). Was jurist, maar wijdde zich geheel aan de literaire journalistiek, waarbij hij zich zeer belezen toonde in vooral de buitenlandse literatuur. Hij publiceerde zijn korte beschouwingen, vaak met licht moraliserende inslag, in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (zgn. *Zandlopertjes*, zo genoemd naar het rubriekvignet) en in de *Groene Amsterdammer* (*Inktpotjes* genoemd).

Uitgaven:

Lezen en laten lezen, 2 dln. (1951, 1953); *Met en tegen de tijd* (1958); *De geest van tegenspraak* (1968).

[G.W. Huygens]

Huizinga, Johan

Nederlands historicus en prozaschrijver (Groningen 7.12.1872-De Steeg 1.2.1945). Bezocht het gymnasium van zijn geboortestad en studeerde aan de universiteit aldaar sinds 1891 Neerlandse en Oosterse taal- en letterkunde. Promoveerde in 1897 te Groningen op het proefschrift *De Vidûsaka in het Indisch tooneel*.

Leraar geschiedenis te Haarlem en in 1903 privaatdocent in de oudheid- en letterkunde van Voor-Indië aan de universiteit van Amsterdam. Weldra keerde zijn belangstelling zich echter naar de westerse, en met name de middeleeuwse geschiedenis. In 1905-1906 verscheen zijn eerste grotere studie op dit gebied, *De opkomst van Haarlem* in de *Bijdragen voor de Vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde*. In 1905 werd hij benoemd tot hoogleraar middeleeuwse en nieuwe geschiedenis te Groningen; in 1915 volgde zijn aanstelling tot hoogleraar algemene geschiedenis te Leiden.

Huizinga heeft zich in zijn historisch werk op versch. terreinen bewogen; deels vaderlandse, deels lokale geschiedenis; daarnaast algemene cultuurgeschiedenis, algemene cultuurwetenschap, hedendaagse cultuurbeschouwing en theorie der geschiedenis. In 1912 verscheen de verhandeling *Uit de voorgeschiedenis van ons nationaal besef*, waarin hij het ontstaan hiervan uit het Bourgondische partijgevoel verklaarde. In 1913 gaf Huizinga in zijn rede: *Over de betekenis van 1813 voor Nederland's geestelijke beschaving* zijn grootse visie op de vaderlandse cultuur van de 17de tot het midden der 19de eeuw. In 1914 volgde *De geschiedenis der Groningse universiteit*, naar aanleiding van haar 300-jarig bestaan. In 1919 verscheen zijn cultuurhistorisch hoofdwerk: *Herfsttij der middeleeuwen*.

Kort tevoren (1918) had hij het veel minder bekende *Mensch en menigte in Amerika* gepubliceerd, niet zo groots van opzet en minder evocatief van stijl, maar even goed gekarakteriseerd, waarin het economische aspect niet is verwaarloosd. Cultuurhistorische studies volgden over de 12de eeuw, de renaissance en de 18de eeuw; beroemd werd vooral *Nederland's beschaving in de zeventiende eeuw* (1941,

eerder in het Duits verschenen). Van zijn biografieën verdienen vermelding *Erasmus* (1924) en *Leven en werk van Jan Veth* (1927). Op het gebied van de algemene cultuurwetenschap schreef hij *Homo ludens, proeve eener bepaling van het spel-element der cultuur* (1938), met talloze voorbeelden, o.a. uit archaïsche culturen. De 20ste-eeuwse cultuurcrisis behandelde Huizinga o.m. in: *In de schaduwen van morgen* (1935) en *Geschonden wereld* (1945). Deze werken hebben, naast *Herfsttij*, zijn naam bekend gemaakt. Over de theorie der geschiedenis schreef hij onder meer: *De wetenschap der geschiedenis* (1937). In het algemeen kan men zeggen dat Huizinga in zijn latere jaren steeds meer overging van beeldende cultuurhistorie naar cultuurbeschouwing en theorie. Zijn voornaamste werken zijn in veel talen vertaald.

Herfsttij der middeleeuwen is volgens de ondertitel een `Studie over levens- en gedachtenvormen der 14de en 15de eeuw in Frankrijk en de Nederlanden'; Huizinga is daarbij kennelijk geïnspireerd geweest door Jacob Burckhardts *Kultur der Renaissance in Italien*. Huizinga's terrein is beperkter, maar zijn thematiek vertoont meer eenheid. Zijn werk wordt gedragen door de kerngedachte van `de zucht naar schoner leven', die in de cultuur der late me haar vervulling zoekt. Daarbij betrekt Huizinga ook de beeldende kunst in zijn cultuurmorfologische voorstelling. Het beter verstaan van de kunst der Van Eycks en hun tijdgenoten is zelfs uitgangspunt van zijn onderzoek geweest. Maar ook de vormen van het godsdienstig leven en denken vinden in *Herfsttij* een harmonieuze plaats.

De titel van het boek duidt erop dat Huizinga niet, zoals versch. tijdgenoten, de Oudnederlandse kunst der 15de eeuw als een `aanbrekende noordelijke renaissance' wilde zien. De Frans-Bourgondische cultuur der late me was voor hem integendeel

een overdadige ontplooiing in deels al verstarde vormen, een levensstijl, wel schoon maar ook vol illusie en holheid. Het werk is een klassiek voorbeeld geworden van uitbeelding van cultuur zoals Huizinga die verstond; cultuur als uitdrukking van droom en ideaal, cultuur als een spel van edele vormen. De esthetische benadering der cultuurgeschiedenis brengt mee dat in *Herfsttij* hof en aristocratie het volle licht krijgen, doch de burger en de boer in de schaduw blijven. Tegen het verwijt dat hem hierover werd gemaakt, heeft Huizinga zich verweerd met te zeggen, dat het zijn bedoeling niet was geweest een volledig Bourgondische cultuurgeschiedenis te schrijven. Het gekozen thema en zijn uitwerking echter weerspiegelen de richting die in zijn belangstelling domineerde.

Uitgaven:

Verzamelde werken, 9 dln. (1948-1953); *Verspreide opstellen over de geschiedenis van Nederland* (1982).

Literatuur:

C.T. van Valkenburg, *J.H., zijn leven en zijn persoonlijkheid* (1946); P. Polman, *H. als cultuurhistoricus* (1946); H.A. Enno van Gelder, *Prof. Dr. J.H.* (1947); W. Kaegi, *Das historische Werk J.H.s* (1947); J. Romein, *Tussen vuur en vrijheid* (1950); E.G. Vermeulen, *Fruin en H. over de wetenschap der geschiedenis* (1956); P. Geyl, `H. als aanklager van zijn tijd', in *Meded. Kon. Nederl. Akad. v. Wet.*, N.R. dl. 24, nr. 4 (1961); L. Huizinga, *Herinneringen aan mijn vader* (1963); L.J. Rogier, *Terugblik en uitzicht*, i (1964); Idem, `J.H. 1872-1972', in *Bijdr. en Meded. Gesch. Nederl.*, 88 (1973).

[Th.J.G. Locher]

Huizinga, Leonhard

Nederlands prozaschrijver (Groningen 3.8.1906-Wassenaar 9.6.1980). Zoon van de historicus J. Huizinga. Studeerde rechten; maakte reizen door Azië en Afrika; verbleef enige tijd op Java als planter en ging na terugkeer in Nederland in de journalistiek.

Verwierf vooral bekendheid door zijn ironisch-humoristische invallen in tal van vlot geschreven schetsen, verhalen en romans, waarvan *Adriaan en Olivier* (1939), dat ook voor het toneel werd bewerkt, het populairst werd, terwijl bijv. *De zevende dag* (1941) meer waarde heeft.

Had veel succes met zijn reisbeschrijvingen, verhalen en zijn jeugdmemoires *Mijn hartje wat wil je nog meer?* (1968). Tot zijn beste werk behoort het zeer menselijke *Herinneringen aan mijn vader* (1963). Zijn wezenlijk talent wordt meermalen geweld aangedaan door zijn neiging tot moraliseren en zijn veelschrijverij; van de vele

vervolgdelen op *Adriaan en Olivier* is alleen *Olivier en Adriaan* (1949) min of meer geslaagd.

Werken:

De gestroomlijnde wereld (1936); *Het vierde geslacht* (1937); *O... zei ik* (1938); *Het Wilhelmus* (1940); *Tien glazen wijn* (1942); *Zes kaarsen voor Indië* (1945); *De laatste karavaan* (1947), p.; *En zo voort* (1950); *Loete* (1951); *Smallegange* (1953); *Adriaan contra Olivier* (1954); *Schoon schip* (1956); *Vlucht van Morotai* (1961); *De mantel der liefde* (1962); *Dag dier!* (1966); *Prins Adriaan en prins Olivier* (1969); *Bezeten wereld* (1970); *Marokko* (1972); *Zo schreed de beschaving voort* (1973); *Hasjadriaan en Hasjolivier* (1973); *Je leeft maar zo kort* (1976); *Adriaan met Olivier, natuurlijk* (1977); *Adriaan, Olivier en Tarzan* (1978); *Ik heb nl. mijn vrouw vermoord* (1978); *Adriaan en Olivier met oorkonde* (1979); *Lawine* (1980).

[G.W. Huygens]

Hulthemse handschrift

Ook Handschrift-Van Hulthem, Middelnederlands verzamelhs., door C.P. Serrure (1805-1872) zo genoemd naar een voormalige bezitter, de Gentse bibliofiel Karel van Hulthem (1764-1832). Het behoorde toe aan de Brusselse notaris Jan Baptist Nuewens (gest. 1763), daarna aan diens zoon Antoon Jozef Nuewens (1736-1813).

In 1811 werd het door Van Hulthem op de veiling-Nuewens verworven. In 1838 kwam het met diens bibliotheek, die een jaar tevoren door de Belgische staat was aangekocht, in het bezit van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel.

Het papieren hs., wsch. van Brabantse oorsprong, werd ca 1410 door een kopiïst in twee kolommen geschreven. Enkele bladen ontbreken. Thans telt het hs. nog 241 bladen, waarvan er drie met tekstverlies zijn geschonden. Oorspr. bevatte het 214 stukken, samen ca 40 000 regels; thans nog 209 stukken, waarvan enkele onvolledig, samen nog 37 386 regels. Het bevat voorbeelden van epische, lyrische, dramatische en didactische dichtkunst en geeft een indruk van de rijkdom van de Nederlandse letterkunde in de 13de en 14de eeuw. Het bevat o.a. *Van sente Brandaen*, *Dboec vanden houte*, *Tpaerlement van Troyen*, *De borchgravinne van Vergi*, *Theophilus*, de abele spelen *Esmoreit*, *Gloriant*, *Lanseloet van Denemarken*, *Vanden winter ende vanden somer*, de sotternieën *Lippijn*, *De buskenblaser*, *Drie daghe here*, *Truwanten* en *Rubben*. Tal van stukken o.a. *Theophilus*, de abele spelen en de sotternieën zijn alleen in dit hs. overgeleverd.

Literatuur:

C.P. Serrure, `Het groot Hulthemsch Handschrift', in *Vaderlandsch Museum*, 3 (1859-1860); P. Leendertz jr., *Middelnederlandse dramatische Poëzie* (1907); P. Tack, `Onderzoek

naar den ouderdom van het Hulthemse Handschrift', in *Het Boek*, 2 (1913); A. de Mayer en R. Roemans, *Esmoreit, Eerste integrale reproductie van het handschrift naast de tekst in typografie* (z.j.); J. Deschamps, `Het Hulthemse Handschrift', in *Karel van Hulthem 1764-1832* (1964); Idem, *Middelnederlandse handschriften uit Europese en Amerikaanse bibliotheken* (1972[2]), met bibl.

[J. Deschamps]

Hulzen, Gerard van

Eig. Gerard Gertrudis Hendrikus Ignaaz, Nederlands prozaschrijver (Zwolle 1.2.1860-'s-Gravenhage 18.10.1940). Debuteerde met enige schetsen in *De Nieuwe Gids* (1896). Publiceerde eerst impressionistisch, later meer naturalistisch werk, getuigend van grote sociale belangstelling, in sobere stijl. Als auteur niet erg oorspronkelijk, is hij het best in zijn boeken die het leven aan de zelfkant uitbeelden (o.m. *Aan de zelfkant der samenleving*, 1903; *De ontredderden*, 1908). Schreef onder ps. Guus de Goede en Joop de Zwarte toneelkritieken in het *Volksdagblad*. Publiceerde voorts kritisch werk en bellettrie onder ps. G. Veha en Annie M. toe Laer.

Werken:

Zwervers, 2 dln. (1899, 1907); *Getrouwd* (1900); *De man uit de slop* (1903); *In hooge regionen* (1904); *De dorre tuin* (1905); *Een vrouwenbiecht* (1906); *Het welig distelveld* (1906); *Maria van Dalen* (1907); *Aan zee* (1907); *Wrakke levens* (1907); *Liefdes tusschenspel* (1910); *Zijn kind* (1917); *Aan 't lichtende strand* (1919); *De belofte* (1923); *Tilly zijn kind* (1925; herziene uitg. van *Zijn kind*); *De kinderen der rijken* (1928); *De zwarte wagen* (1929).

Literatuur:

A. de Ridder, in *Den Gulden Winckel* (1915); J. de Graaf, *Le réveil littéraire en Hollande et le naturalisme français* (1938); J. Ubink, `Een tachtiger, die van geen wijken weet', in *Haags Maandblad*, xxxiv (1940); W.J.M.A. Asselbergs, in *Gesch. v.d. Letterk. der Nederl.*, ix; P.H. Ritter jr., in *Ontmoetingen met schrijvers* (1956).

[W. Blok]

Hussem, Willem Frans Karel

Nederlands dichter en schilder (Rotterdam 29.1.1900-'s-Gravenhage 21.7.1974). Toonde zich in beide uitdrukkingsvormen een nauwkeurig observator van op het eerste gezicht simpele natuurverschijnselen die hij abstraheert tot tijdloze fenomenen.

Zijn over het algemeen zeer korte gedichten zijn wat dat betreft verwant aan oosterse dichtvormen als de haiku. Hussems aanzienlijk oeuvre bleef vrij onopgemerkt, al kreeg hij in 1965 de Jan Campertprijs voor de in dat jaar verschenen bundel *Schaduw van de hand*. In zijn beste werk schrijft hij natuurpoëzie van hoog gehalte.

Werken:

De kustlijn (1940), p.; *Uitzicht op zee* (1941), p.; *Steltlopen op zee* (1961); *Voor twee scharren blauwbekken* (1966); *Breels aan de vleet* (1971); *Gisteren voor vandaag* (1969/1970); *Verzen van Wang Wei* (1973); *Zienderogen* (1974); *Sporten van de ladder* (1974), p.

Literatuur:

spec. nummer van *Maatstaf*, `Het korte gedicht', 13 (1965); In memoriam-nummer van *Kentering*, 14 (1974); W.A.L. Beeren en G. Borgers, *W.H.* (1977); G. Borgers, in *Kritisch Lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1982).

[R. Bloem]

Huydecoper, Balthazar

Noordnederlands taal- en letterkundige (Amsterdam 10.4.1695-ald. 23.9.1778). Afkomstig uit een patriciërsgeslacht. Schreef op jeugdige leeftijd *De triompheerende standvastigheid of verijdelde wraakzucht* (1717) en het karakteristieke en veelgespeelde drama in Frans-classicistische stijl *Achilles* (1719), gebaseerd op de *Ilias*, dat ruim een eeuw repertoire hield en waarin de grootste toneelspelers van die tijd (o.a. Jan Punt) triomfen vierden. Het volgende stuk, *Arzaces* (1722), had minder succes.

Dank zij zijn tweeledige bewerking van Horatius, in proza (1726), in poëzie (*Hekeldichten, brieven en dichtkunst van Horatius*, 1737), en zijn uitvoerige beschouwingen inzake Vondels Ovidiusvertaling (*Proeve van taal- en dichtkunde...*, 1730), ontwikkelde Huydecoper zich tot een gezaghebbend kunstkenner, tot wie bijv. Willem van Haren zich richtte tijdens het schrijven van zijn *Friso*.

Huydecoper bezorgde een uitgave van de *Brieven van P.C. Hooft* (1738), en een uitvoerig geannoteerde kritische editie van de *Rijmkroniek van Melis Stoke* (1772). In 1766 behoorde hij tot de oprichters van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, waaraan hij een belangrijk deel van zijn kostbare verzameling naliet. Zijn werk vormt tegelijk begin- en hoogtepunt van de wetenschappelijke beoefening van de Nederlandse taalkunde en de poëtica, en de vaderlandse geschiedenis, overeenkomstig de normatieve opvattingen van zijn eeuw. Zijn rijk archief, met dozijnen brieven en enige onuitgegeven hss., werd door Henri A. Ett in 1945 aangetroffen in het huis Goudenstein (bij Maarssen).

Uitgaven:

Gedichten (1788); C.J.J. van Schaik (ed.), *Achilles* (1964); M. Schenkeveld-van der Dussen (ed.), *Arzases, of 't Edelmoedig verraad* (1982).

Literatuur:

H.A. Ett, *B.H.* (1947); Idem, *Verjaard briefgeheim. Brieven aan B.H.* (1956); Idem, artt. in *Apollo*, 1 (1945-1946), *Bijdr. en Meded. Hist. Gen. Utrecht*, dl. 66 (1948), *Jaarboek Amstelodamum*, xliii (1949), *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, lxvii (1950) en *Revue des Langues*

Vivantes, xx (1954); L.C. Michels, `Van Lennep, H., Vondel en de Latinisten', in *Tijdschr. Nederl. taal- en letterk.*, xlvi (1953); C. Kruyskamp, `H. als lexicograaf', in *Nieuwe Taalg.*, lxxv (1957); J.J.E. van Dijck, `B.H. en Vondel', in *Uit de school van Michels* (1958); C.J.J. van Schaik, *B.H. Een taalkundig, letterkundig en geschiedkundig initiator* (1962); S.F. Witstein, `Von der "Doctrine" her gesehen. Der Französische Klassizismus in H. "Achilles"', in *Comparative Poetics in Honour of J. Kamerbeek* (1976); Idem, in *Een Wett-steen vande ieught* (1980).

[G. Stuiveling]

Huygens, Constantijn

Noordnederlands dichter ('s-Gravenhage 4.9.1596-ald. 26.3.1687). Zoon van Christiaen Huygens uit Ter Heide bij Breda (1551-1624), die in Douai rechten studeerde, later secretaris werd van de Prins van Oranje en vanaf 1584 van de Raad van State. Zijn moeder, Suzanna Hoefnagel, uit een aanzienlijke protestantse familie uit Antwerpen, had op hem een diepgaande religieuze invloed. De familie woonde vanaf 1614 aan het Voorhout te 's-Gravenhage. Een zorgvuldige opvoeding, waarbij geen der `artes' verwaarloosd werd, maakte de veelzijdig begaafde Constantijn tot `homo universalis' naar het ideaal der renaissance. Reeds op zijn elfde jaar schreef hij verzen in het Latijn, sinds zijn zestiende in het Frans. Zijn eerste Nederlandse gedichten dateren van 1617. Na een jaar juridische studie te Leiden (1616-1617), waar hij zich ook in het Engels bekwaamde, en enige maanden praktijk als advocaat, maakte Huygens in gezelschap van de diplomaat François van Aerssen enige gezantschapsreizen (Venetië 1620, Engeland 1621-1624). In 1625 werd hij secretaris van Frederik Hendrik en bleef tot aan zijn dood in die functie in dienst der Oranjes. Als zodanig wist hij tijdens een vierjarig verblijf in Frankrijk (1661-1665) de bezetting van het prinsdom Oranje door Lodewijk xiv ongedaan te maken.

In 1627 huwde Huygens zijn nicht Suzanna van Baerle, de `Sterre' van zijn gedichten; zij overleed in 1637. Zijn vier zoons en dochter die in leven bleven, gaf Huygens een even zorgvuldige en veelzijdige opvoeding als hijzelf genoten had. Er bleef tot het einde van zijn leven een zeer innige band tussen hem en zijn kinderen. Zijn oudste zoon, Constantijn - later secretaris van Willem iii - woonde tot 1680 bij hem in; ook de weldra wereldberoemde Christiaen, die ongetrouwd bleef, deelde later vaak zijn leven. Na de dood van zijn vrouw betrok Huygens een huis aan het Plein. Door hem zelf ontworpen, is dat huis van groot belang geweest in de ontwikkelingsgang der Nederlandse bouwkunst. Ook zijn buiten, Hofwijck, ontwierp hij zelf (1640). Een derde belangrijke technische prestatie van de dichter Huygens was zijn plan voor de aanleg der `Zeestraet' van Den Haag naar Scheveningen, die tijdens zijn verblijf in Frankrijk tot stand kwam (1663-1665). Ook had Huygens grote belangstelling voor de beeldende kunsten; zijn onafhankelijk oordeel, bijv. aangaande de grootheid van Rembrandt, was dikwijls verrassend juist. Voorts was hij een deskundig liefhebber van muziek, bespeelde versch. instrumenten; van zijn composities (naar eigen getuigenis meer dan achthonderd) gaf hij 39 uit onder de titel *Pathodia sacra et profana* (1647). Huygens bewoog zich op nog veel andere gebieden, op grond waarvan hij een briefwisseling onderhield met versch. groten

van zijn tijd, o.a. Descartes, Barlaeus, Vossius en Heinsius. In het dispuut dat laatstgenoemde had met Salmasius en J.G. de Balzac over het gebruik van antieke mythologie in bijbelse drama's, vervulde Huygens een bemiddelende rol. In zijn Parijse tijd discussieerde hij met Corneille over de functie van het accent in het Franse vers. Over de prosodie had hij vroeger reeds met Hooft gepolemiseerd, een strenge ritmiek op basis van de `kwantiteit' der lettergrepen verdedigend.

Royalist in hart en nieren heeft hij gedurende het stadhouderloze tijdperk en de republiek van Cromwell een moeilijke tijd gehad. De opvoeding van de jonge prins Willem iii is grotendeels door hem geregeld.

Er is duidelijk een ontwikkeling waar te nemen in Huygens' poëzie. De jambische viervoet, stroef, lapidair, overweegt eerst in een gewrongen, maar puntige context die duidelijke verwantschap heeft met het marinisme dat toen in de lucht hing. Opmerkelijk is de relatie met de Engelse `Metaphysicals' zoals John Donne. Nog onuitgezocht is daarbij welke waarde op dat punt moet worden toegekend aan de poëzie die Huygens van Donne heeft vertaald. In later werk blijkt Huygens een eigen stijl en eigen ritme te hebben ontwikkeld: de alexandrijn treedt op de voorgrond en zijn vers is meer een natuurlijk spreekvers geworden; de inkleding der gedachten blijft echter gecompliceerd (*Ooghentroost*, *Hofwijck*). Huygens schreef honderden puntdichten,

die hij `sneldichten' noemde. Hierbij sluiten zijn *Zedeprinten* (1624), karakterportretten, *Dorpen en stedestemmen* (1624), waarin Hollandse plaatsen - zichzelf karakteriserende - hun eigen roem verkondigen, *Spaense wijsheit* en *Vertaalde spreekwoorden* (1656-1657) aan. Bij zulk een intellectuele instelling is van Huygens geen onbevangen lyriek te verwachten; toch klinkt in zijn poëzie een innige liefde door, zoals in `Op mijn schilderije, korts voor mijn bruiloft gemaeckt', in het sonnet `Cupido dissolvi. Op de dood van Sterre', en in `Twee ongepaerde handen op een clavecimbel'.

In zijn religieuze lyriek sprak hij dingen uit die centraal waren in zijn leven: dankbaarheid, schuldgevoel, weemoed, geloof, strijd en bekering. Deze steeds persoonlijker wordende gedichten werden hoe langer hoe meer een spreken met God, een dichten uit geloof. Een diep religieus beleven ligt uitgedrukt in de cyclus *Heilighe daghen* (1647), evenals in de avondmaalsgedichten, in `Op mijn geboortdagh' (1665) en `Op mijn 80e verjaeren' (1676). Hij komt hierin naar voren als een ruimdenkend en diepvoelend calvinist, die zich evenwel soms door zijn nationalisme laat verlokken tot satires op andersdenkenden, i.c. rooms-katholieken (bijv. toen Maria Tesselschade rooms werd), maar bovenal als christen en geen partijman.

Huygens' grote gedichten zijn doortrokken van een intellectueel spel, maar hun ondertoon is lyrisch. Ze zijn vol humor, hebben veel petrarkistische elementen, zijn typisch autobiografisch en neigen tot moralisme. Zijn eerste grote dichtwerk, *Batava Tempe, dat is 't Voor-hout van 's-Gravenhage* (1621), bezingt de beroemde Haagse lindenlaan en hekelt de mensen die er zich voortbewegen, vooral de pronkzuchtige dames; deze moeten het eveneens ontgelden in *Kerkuria mastix, satyra, Dat is, 't costelick mal* (1622) - samen met de *Batava Tempe* uitgegeven -, een aan Cats opgedragen gedicht. De elegie *De uytlandighe herder* (1622), in Engeland geschreven en opgedragen aan Daniël Heinsius, is vol heimwee en melancholie, maar metamorfoseert zich tot een psalmistisch gebed voor het onder tweestrijd en oorlog zuchtende volk aan de overzijde. Het *Dagh-werck* (onvoltooid afgesloten in 1638, na bij de dood van `Sterre' te zijn afgebroken) is een intens doorleefde, ten dele op Bacon geïnspireerde, beschrijving en verantwoording van leven en werk in de tijd van zijn huwelijk.

Eufrasia, *Ooghentroost. Aen Parthenine, bejaerde maecht, over de verduysteringh van haer een ooghe* (1647), gericht tot een halfblinde vriendin, wil troosten op grond van de christelijke toekomstverwachting, maar de satirische revue van door hartstocht verblinden dringt die troost wel wat erg op de achtergrond. *Vitaulium. Hofwijck, Hofstede vanden Heere van Zuylichem onder Voorburgh* (1653), geschreven in 1651, is Huygens' bekendste gedicht. De liefde voor het eigene, voor de natuur en het vaderland, verleent aan dit, o.a. door J. Westerbaen nagevolgde, hofdicht een lyrisch accent. *Trijntje Cornelis. Klucht* (1657), geschreven in 1653, gebaseerd op de geschiedenis van het nieuwsgierig Aagje van Enkhuizen, is Huygens' enige dramatische werk. Bij een vrij zwakke compositie vertoont het stuk een verrassende opmerkingsgave. Het gegeven, de belevenissen van een Zaanse schippersvrouw die met de Antwerpse onderwereld in aanraking komt, riep al gauw afkeurende reacties op, o.a. van de strenge Joachim Oudaen. *De zee-straet van 's-Gravenhage op Schevening* (1667), waarin niet alleen de weg maar ook een vrolijke tocht wordt geschilderd, bevat ook weer een beeld van levensvreugde tegen de elegische achtergrond van moedeloosheid en wereldse beslommeringen. Het laatste grote

gedicht, *Cluys-werck* (in 1841 door W.J.A. Jonckbloet uitgegeven) schildert de vergrijsde dichter in de eenzaamheid van zijn ouderdom, maar omringd door boeken en vertroost door de muziek.

Ook als Neolatijns dichter laat Huygens heel vaak zijn vernuft en humor uitkomen. Hij schreef veel Latijnse epigrammata en een loflied op het door hem bezochte Oxford. Over het algemeen zijn de Latijnse jeugdverzen beter dan die uit later tijd. Van groot belang voor het kennen van Huygens is zijn autobiografie *De vita propria inter liberos libri duo* (opgenomen in de *Verzamelde gedichten*). In proza schreef hij *Ghebruyck en onghebryck van 't orgel* (1641), waarmee hij zich mengde in de discussie omtrent orgelbegeleiding en -spel in de gereformeerde eredienst. In een retorisch bewogen, ritmisch evenwichtig en zuiver Nederlands pleit Huygens ervoor de gemeentezang wel door het orgel te laten begeleiden.

Al met al is Constantijn Huygens een sleu-

telfiguur voor een goed begrip van de Nederlandse cultuur uit de Gouden Eeuw.

Uitgaven:

Otiorum libri sex (1625), Nederl. en Lat. p.; *Momenta desultoria* (1644, verm. uitg. 1655), Lat. p.; *Korenbloemen* (1658, verm. uitg. 1672), p.; Th. Jorissen (ed.), *Mémoires de C.H.* (1873); W.J.A. Jonckbloet en J.P.N. Land (red.), *Oeuvre et correspondance musicales* (1882); J.H.W. Unger (ed.), *Dagboek* (1885), bijlage bij *Oud-Holland*, iii; H.J. Eymael (ed.), *Zedeprinten* (1891); J.A. Worp, *Gedichten*, 9 dln. (1892-1899); Idem, *Briefwisseling* (1911-1917); H.J. Eymael, *Hofwijck* (1920^2); Idem, *Trijntje Cornelisdr.* (1912); J. van Vloten, H.J. Eymael en J. Heinsius (ed.), *Korenbloemen* (1925); D.N.J. van der Pauw, *Gebruyck en onghebruyck van 't orgel* (1937); R. Schuiling (ed.), *De nieuwe Zee-straet van 's-Gravenhage op Schevening* (1951^2); G.W. Hellinga (ed.), *Dichten op de knie; 500 sneldichten van C.H.* (1956); A. Bolckmans (ed.), *Trijntje Cornelis* (1960); P.J.H. Vermeeren (ed.), *Hofwyck* (1967, facs. uitg.); J. Karsemeijer (ed.), *Voorhout, Kostelick Mal en Oogentroost* (1967^2); F.L. Zwaan (ed.), *Avondmaalsgedichten en Heilige Dagen* (1968); A.H. Kan (ed.), *De jeugd van C.H. door hemzelf beschreven* (1971^2); M.C.A. van der Heijden (ed.), `'t Kostelick Mal en Zede-printen', in *Profijtelijk vermaak; moraliteit en satire uit de 16e en 17e eeuw* (1973^2); F.L. Zwaan (ed.), *Dagh-werck* (1973); L. Strengholt (ed.), *Heilige Daghen* (1974); F.L. Zwaan (ed.), *Gebruyck of ongebruyck van 't orgel in de kercken der Vereenighde Nederlanden* (1974); *Zes zedeprinten* (1976^2); F.R. Noske (ed.), *Pathodia sacra* (1976^2); F.L. Zwaan (ed.), *Cluys-werck* (1977); Idem, *Hofwyck* (1977); Idem, *Voet-maet, rijm en reden* (1979^4), bloeml.; L. Strengholt (ed.), *Zee-straet* (1981); C.W. de Kruyter (ed.), *Stede-stemmen en dorpen* (1981); F.L. Zwaan (ed.), *Ooghen-troost* (1984).

Literatuur:

Th. Jorissen, *Studiën*, dl. 1 (1871); H.J. Eymael, *H. studiën* (1886); G. Kalff, *Studiën over Nederlandsche dichters der 17e eeuw* (1901); G.J. Buitenhof, *Bijdrage tot de kennis van C.H.' letterkundige opvattingen* (1923); W. Ploeg, *C.H. en de natuurwetenschappen* (1934); R.L. Colie, *Some Thankfulness to Constantine; a Study of English Influence Upon the Early Works of C.H.* (1956); P.J.H. Vermeeren, `Over de handschriften en uitgaven van C.H. Cluys-werck', in *Spiegel der Letteren*, 1 (1956); H.E. van Gelder, *Iconografie van C.H. en de zijnen* (1957); P.J.H. Vermeeren, `Vastenaerts penn in arrebeyt', in *Nieuwe Taalg.*, 52 (1959); A.G.H. Bachrach, *Sir Constantine Huygens and Britain* (1962); G. Kamphuis, `C.H. bouwheer of bouwmeester?', in *Oud-Holland*, 77 (1962); H.M. Hermkens, *Bijdrage tot een hernieuwde studie van C.H.' gedichten* (1964); J. Smit, *Driemaal H. vergelijkende karakteristieken van C.H.' Batava Tempe, 't Costelick Mal en De Uytlandighe Herder* (1966); C.W. de Kruyter, *C.H. Oogentroost; een interpretatieve studie* (1971); P.E.L. Verkuyl, *Battista Guarini's Il Pastor Fido in de Nederlandse dramatische literatuur*

(1971); H. Bots (ed.), *C.H., zijn plaats in geleerd Europa* (1973), met bibl.; L. Strengholt, *H.-studies; bijdragen tot het onderzoek van de poëzie van C.H.* (1976); Idem, *Dromen is denken; C.H. over dromen en denken en dichten* (1977); J. Smit, *De grootmeester van woord- en snarenspel; het leven van C.H.* (1980); A.G.H. Bachrach, `The Role of the Huygens Family in 17th-Century Dutch Culture', in *Studies on Christiaen Huygens* (1980).

[G. Kuiper en P.J. Verkruijsse]

Huygens, Cornélie Lydie

Nederlandse prozaschrijfster (Haarlemmerliede 13.7.1848-Amsterdam 31.10.1902 [zelfmoord]). Haar romans en essays met uitgesproken socialistische tendens, waren bedoeld als bijdrage tot de emancipatie van de vrouw.

Trad in 1896 toe tot de sdap. Vertaalde romantische werken en schreef artikelen in letterkundige tijdschriften. Het bekendst is haar roman *Barthold Meryan* (1897).

Werken:

Hélène van Bentinck, 2 dln. (1877), r.; *Uit den strijd des levens* (1878), essays; *Arabesken* (1884), essays; *Regina* (1884), r.; *Een huwelijk* (1892), r.; *Hoogenoord*, 2 dln. (1892), r.; *Zomer* (1895), r.; *Een woord aan de Nederlandsche vrouwen* (1896), essays; *Socialisme en `Feminisme'* (1898), essays; *De liefde in het vrouwenleven voorheen en thans* (1899), essays; *Darwin-Marx* (1901), essays.

Literatuur:

A. Boswijk en D. Couvée, *Vrouwen vooruit!* (1962, 1979^2); O. Noordenbos en P. Spigt, *Atheïsme en vrijdenken in Nederland* (1976); H. Postma, `Emancipatieromans rond de eeuwwisseling', in *Opzij*, 6 (1978); A. Holtrop, `C.H.', in *Vrouwen rond de eeuwwisseling* (1979).

[W. de Graer]

I

Ido, Victor

Ps. van Hans van de Wall, Nederlands schrijver (Soerabaya 8.2.1869-'s-Gravenhage 20.5.1948). Was een Indo-Europeaan. Na een muziekopleiding in Nederland vervulde hij een belangrijke rol in het sociaal-culturele leven van Batavia. Vooral als toneelschrijver had hij een grote faam. Zijn romantische, sterk op het effect gerichte toneelstukken weerspiegelen de vanaf het begin van de 19de eeuw toenemende belangstelling voor de Indonesiër en zijn cultuur. Veel belangrijker, zowel literair als sociaal-historisch, is zijn roman *De paupers* (1915) waarin een uitstekend beeld wordt gegeven van de Indo-Europese samenleving in Nederlands-Indië.

Werken:

Don Juan (1897); *Langs een afgrond* (1904); *Karina Adinda* (1914); *De paria van Glodok* (1916); *Pangéran Negoro Joedho* (1921); *De dochters van den resident* (1922).

Uitgave:

De paupers (1978[2]), uitgel. door H. Surie en van een biografie voorz. door E.R. Duncan Elias.

Literatuur:

R. Nieuwenhuys, in *Oost-Indische spiegel* (1978[3]); M. Ferguson, `Muiterij en discriminatie in het oude Indië', in *Bzzlletin*, 7 (1978-1979).

[G. Termorshuizen]

Iependaal, Willem van

Ps. van Willem van der Kulk, Nederlands prozaschrijver en dichter (Rotterdam 24.3.1891-Baarn 23.10.1970). Debuteerde, aangemoedigd door A.M. de Jong, met rauwe satirische liedjes, die vaak met het werk van Speenhoff vergeleken zijn. Zijn aanklacht tegen een tot misdadigheid leidende samenleving zette hij voort in een reeks romans, waarin het leven aan de maatschappelijke zelfkant van de grote havenstad wordt beschreven. Het succes van *Polletje Piekhaar* (1935) en de daarop volgende verhalen maakte hem enige tijd populair als auteur van de sociale roman. Merkwaardig zijn *De trap* (1952), door deze vrijdenker samen met de Rotterdamse

predikant Van Veldhuizen geschreven, en *De commissaris kan me nog meer vertellen* (1951). Van Iependaal legt hierin de nadruk op de betrekkelijkheid van de `schuld' in de wereld van de misdadigheid.

Werken:

Liederen van de zelfkant (1932), p.; *Over de leuning en langs de kaai* (1934), p.; *Lord Zeepsop* (1936); *Kluivenduikers doedeldans* (1937); *Kriebeltjes hoogtepunt* (1937); *Adam in ongenade* (1938); *De dans om de rinkelbom* (1939, in 1947 herdr. als *Madame Pedasco*); *De bocht in de vaart* (1940); *Gantelhovens ereprijs* (1941); *Op drift* (1945), p.; *Speldeprikken* (1946), p.; *Op last van Heren Zeventien* (1946); *Gegist bestek* (1947), *Vaste koers* (1949) en *Behouden vaart* (1950), trilogie; *Alle liederen van de zelfkant* (1950), p.; *Bef, boef en bajes* (1952); *Mijn Rotterdam* (1954); *Volkstaal en volkshumor* (1956).

[G.W. Huygens]

Immerzeel, Johannes

Noordnederlands dichter en prozaschrijver (Dordrecht 2.7.1776-Amsterdam 9.6.1841). Voor schilder opgeleid; werd in 1799 ambtenaar bij binnenlandse zaken, rond 1805 boekhandelaar en uitgever te 's-Gravenhage (tot 1809), vervolgens te Amsterdam (1809-1810), Rotterdam (1810-1826), 's-Gravenhage (1826-1832) en ten slotte weer Amsterdam (1832-1841). Maakte naam met verheven lierzangen en met eenvoudige vaderlandse en huiselijke gedichten (*Gedichten*, 2 dln. 1823-1824), in de trant van Tollens wiens uitgever hij lange tijd was. Zijn *Balthazar Knoopius* (1913), een `luimige' roman over het leven van een kleermaker, hoewel nog in 1842 herdrukt, raakte weldra in de vergetelheid.

Door de uitgave van de *Nederlandsche Muzenalmanak* (1819-1839) droeg hij veel bij tot de verspreiding van eenvoudige poëzie en vaderlandse ballades. Zijn belangrijkste werk, *De levens en werken der Hollandsche en Vlaamsche kunstschilders, beeldhouwers, graveurs en bouwmeesters* (3 dln., 1842-1843), werd na zijn dood door zijn beide zoons uitgegeven.

Twee oudere broers, Christiaan (1770-1804) en Pieter (1773-1840), waren eveneens dichters. Hun roem bleef tot hun woonplaats Dordrecht beperkt.

Werken:

De goedertierenheid van Titus (1801), t.; *Socrates* (1804); *Hollands watersnood van den jare 1809* (1809); *Jan Luiken* (1810), lierzang; *De blindeman* (1812), pr.; *Voor opgeruimden van geest* (1813), p.; *Koenraad Rozendal of de gewaande geestverschijning* (1813); *Hugo van 't Woud* (1813), p.; *De moederliefde* (1819), p.; *Het Scheveningsche strand* (1826), p.; *vaderlandsliefde* (1829), lierzang; *De lof der Belgische vrijheid aan haar toegezongen* (1831); *Geschiedenis van de belegering en kapitulatie van het kasteel van Antwerpen* (1833); *Gedachten van Matthias Claudius* (1836).

Literatuur:

N. Beets, `J.I., Junior', in *Nederlandsche Muzen-Alamanak, 1842*, 24 (1841); J.J. Belinfante, `J.I., Jr.', in *De Beeldende Kunsten*, 3 (1841-1842); F.M. Huebner, `Een oud naslag-

werk', in *De Schouw*, 3 (1944); B. Büch, `I.', in *Literair omreizen* (1983); B.P.M. Dongelmans, `J.I. Junior, een veelzijdige negentiende-eeuwer', in *Voortgang*, 4 (1983).

[G.W. Huygens en D. Welsink]

Insingel, Mark

Ps. van Marcus Henri Laurent Thérèse Donckers, Vlaams prozaschrijver en dichter (Lier 3.5.1935). Groeide op als enig kind van een huisschilder, doorliep de toneelacademie, maar werd al spoedig een van de weinige beroepsschrijvers in Vlaanderen.

Insingel schrijft bewust avant-gardistisch. Schrijven betekent voor hem een poging tot produceren in een maatschappij van louter reproduktie. Maatschappelijke `inhoud' is daarbij niet relevant, hij streeft naar een autonome literatuur, voor hem het laatste bastion waarin de mens zich vrij kan bewegen en van de erotiek van zijn bestaan kan genieten. Hij zoekt een heel eigen, creatieve omgang met bestaande taalvormen tot stand te brengen en sluit daarbij de collage van kitch, slogans, verworden levenswijsheid, uitgeholde spreuken en zegswijzen, die hij onverwacht en speels combineert, niet uit.

Zijn streven de taal zelf aan het woord te laten heeft een toegespitste aandacht voor de visuele en auditieve aspecten daarvan tot gevolg, getuige zijn bundels concrete poëzie *Modellen* (1970) en *Posters* (1974) en het hoorspel *Wanneer een dame een heer de hand drukt* (1975). Zijn prozateksten vertonen beide aspecten tegelijk, zij zijn muzikaal en constructivistisch, vormen een gesloten geheel.

In het `taalalgoritme' *Dat wil zeggen* (1975) worden de teksten vanuit basisregels gegenereerd. Het boek bevat 82 versch. teksten. Door deze te programmeren en te variëren tracht Insingel de versleten taalcode weer met betekenis te laden. Iedere derde tekst is een herhaling van een der vorige. Zo ontstaat een cadans die met de precisie van een computer is uitgevoerd. *Mijn territorium* (1980) is een constructie van 100 teksten, ieder bestaande uit één lange zin, die elkaar modulerende en met elkaar contrasterende blokjes vormen, een tekstmozaïek dat gebaseerd is op drie meetkundige figuren: cirkel, vierkant en driehoek. De ruimtelijke structuur van het territorium, maar ook de relaties tussen de personages worden door deze figuren bepaald. Toch is het uiteindelijk een territorium van taal dat ontstaat, een geborgen zijn in taal.

Woorden zijn oorden (1981) is niet toevallig de titel van Insingels enige bundel essays.

Werken:

Drijfhout (1963); *Een kooi van licht* (1966); *Een getergde jager* (1966); *Spiegelingen* (1968); *Perpetuum mobile* (1969), p.; *Een tijdsverloop* (1970); *Gezwel van wortels* (1978), pr.; *Een meisje nam de tram* (1983).

Literatuur:

K.D. Beekman, `Experimentele teksten omstreeks '70', in *Spektator*, ix-x (1974-1975); W.M. Roggeman, `M.I.', in *Beroepsgeheim* (1975), interv.; M. Janssens, `Wat ervan komt als een dame een heer de hand drukt', in *Dietsche Warande & Belfort*, v (1976); H. Bousset, `Je mag zelf invullen', in *Woord en Schroom* (1977); Idem, `M.I.: Homunculus van ginseng', in *Nieuw Vlaams Tijdschrift*, ii (1979); K. Beekman, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980); H. Bousset, interview in *Subversief schrijven* (1982); S. Hertmans, `"Einklammerung" bij M.I.', in *Restant*, 11 (1983).

[H. Bousset]

Isacker, Frans van

Eig. Frans Rudolf Jan Maria, Vlaams prozaschrijver (Mechelen 4.2.1920). Studeerde rechten te Leuven en Amsterdam. Promoveerde op een proefschrift over het auteursrecht, waarin hij zich verder specialiseerde.

Debuteerde met een tweedelige roman over WO II en de eerste jaren daarna: *De wereld verandert* (1948) en *Maar er is een uitweg* (1949). Afgezien van *De reis naar Ispahân* (1961) heeft zijn werk een sterk autobiografische inslag. In *Postume wandeling* (1957) schetst hij een portret van zijn vader, in *Binnen in de open ruimte* (1971) beschrijft hij de laatste levensdagen van zijn moeder en in *De Bruidegom van mijn ziel* (1967) tracht hij een beeld te geven van zichzelf door de ogen van zijn vrouw. In *Vijftig aan de wand* (1972) maakt hij de voorlopige balans op van zijn persoonlijke ervaringen en bepaalt hij zijn standpunt tegenover de opvattingen van zijn tijd.

Werken:

De morele rechten van de auteur (1961); *De exploitatierechten van de auteur* (1963).

Literatuur:

C.J.E. Dinaux, in *Weerklank* (1965); J. Borré, *F.v.I.* (1973).

[J. de Ceulaer]

Ising, Arnold Leopold Hendrik

Nederlands schrijver (Heusden 24.9.1824-'s-Gravenhage 22.10.1898). Van 1860 tot zijn dood redacteur van *De Nederlandsche Spectator*. Schreef historische verhalen, waarbij hij vooral streefde naar geschiedkundige betrouwbaarheid. Verder publiceerde hij enige populair-wetenschappelijke werken, eveneens op historisch gebied. Hij was de vader van de toneelspeler en -schrijver Arnold Ising jr. (1857-1904), die

met de Tachtigers en in het bijzonder met Van Deyssel bevriend was.

Werken:

De Markiezin van Solange (1854), nov.; *De Graaf de Saint-Ybar* (1867), r.; *Verhalen en schetsen*, 2 dln. (1870); *Freule Marie* (1876), r.; *Haagsche schetsen*, 4 dln. (1878-1895); *In eer hersteld* (1880).

Literatuur:

J. ten Brink, `A.L.H.I.', in *Eigen Haard* (1899); J. ten Brink en T.H. de Beer, *Geschiedenis der Noord-Nederlandsche Letteren in de XIXe Eeuw*, dl. 3 (1904).

[W. Blok]

Ivans

Ps. van Jacob van Shevichaven, Nederlands detectiveschrijver (Sneek 20.6.1866-'s-Gravenhage 20.5.1935). Studeerde rechten en trad in rijksdienst. Schreef ruim veertig detectives waaraan hij zijn bekendheid dankt, maar daarnaast ook kinderboeken, romans en toneel. Naar het voorbeeld van Conan Doyle's speurder Sherlock Holmes en diens assistent Watson, werkte Ivans met de speurder Geoffrey Gill en zijn secretaris en biograaf Mr. Hendriks. In sommige verhalen gebruikt hij ook andere personages, zoals Miss May O'Neill of Gerard van Panhuis. Bovendien zijn sommige van zijn verhalen eerder spionageverhalen dan detectives. Vooral de Geoffrey Gillromans waren bijzonder populair en worden (in bewerkte vorm) nog steeds herdrukt; *Geheime Dienst* (1926, 1975), *Het geheim van de koepel* (1926, 1976), *De bosgeest* (1926, 1975) en *Het Brockenspook* (1926, 1976).

Werken:

o.m. *De man uit Frankrijk* (1917); *Het spook van Vöröshegy* (1917); *De medeplichtigen* (1918); *Aan de rand van het bosch* (1919); *De schaduw* (1920); *De dubbelganger* (1921); *De donkere poort* (1922); *De gebroken brug* (1923); *Het verloren kruis* (1923); *De roode graven* (1924); *Jakhalzen* (1924); *Onze groote onbekende* (1925); *De dissonant* (1927); *Zijne excellentie* (1928); *Het landhuis van mevrouw Kortland* (1929); *Het masker* (1930); *Avonturiers* (1932); *De andere* (1933); *De dame in het zwart* (1935); *De gele auto* (1935); *De vluchteling* (1935); *Anoniem* (1936).

Literatuur:

J.C. Roosendaal, `Misdaad in Holland', in J. Symons, *Moord en doodslag* (1976).

[G.J. van Bork]

J

Jacobse, Muus

Zie Heeroma, Klaas Hanzen

Jager, Okke

Nederlands dichter en gereformeerd predikant (Delft 23.4.1928). Studeerde theologie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam en was predikant te Almelo en Haarlem. Werd vervolgens chef radio voor de ncrv, bij welke omroep hij ook voor tv werkte. De neerslag van deze werkzaamheden kan worden teruggevonden in *Baas boven buis* (1974). Sinds 1973 is Jager werkzaam als medewerker aan de theologische hogeschool te Kampen.

Als dichter debuteerde hij met christelijke en vrij conventionele poëzie in *Worden als een kind* (1954), een bundel die een voor poëzie ongewoon grote oplage behaalde. Ook de bundel *Achter een glimlach* (1964) kent een op het christendom geïnspireerde verwachtingsvolle en levensaanvaardende toon. Over Cornelis Verhoeven schreef hij de monografie *Het andere in het eendere* (1982).

Werken:

Poëzie en religie (1952), essay; *Interview met de tijdgeest* (1956), essay; *Kom haastig! Gedichten over de wederkomst van Jezus* (1957), bloeml.; *Om razend te worden* (1969), pr.; *Hoedjes met voetjes* (1970), curs.

Literatuur:

A. Marja, in *Poëzieproeven* (1963).

[G.J. van Bork]

Jacobs, Jan W.

Nederlands dichter (Bentheim 28.7.1895-Hoog-Laren 25.7.1967). Verwierf in het tijdvak tussen beide wereldoorlogen vooral in socialistische kringen bekendheid met eenvoudige, soms strijdbare verzen, waarin tot op zekere hoogte de traditie Adama van Scheltema werd voortgezet. Jacobs werkte met o.a. Stuiveling en Last mee aan de beide bundels *Tijdsignalen* (1929, 1930), waarin de zgn. jong-socialisten zich deden horen. Maakte zich tijdens WO II verdienstelijk in het verzet. Publiceerde in die tijd onder ps. J. Geestzwaard. Schreef later ook proza.

Werken:

Uit mijn geheimenis (1919); *De dag* (1922); *Vogels van mei* (1925); *Roode bloesem uit zwarte struiken* (1935); *Voor vrede en vrijheid* (1945); *Strijd om vrijheid* (1945); *Harts appèl* (1946); *De vlek* (1946), nov.; *Paard gevonden* (1955), r.

Literatuur:

G. Stuiveling, in *Mededelingen van de Vereniging van Letterkundigen* (1967).

[G.W. Huygens]

Jan uut den Vergiere

Oorspronkelijk Nederlandse ridderroman (14de eeuw). Is evenwel verloren gegaan. We vinden het verhaal echter in grote trekken terug in een Laatmiddelhoogduitse vertaling en in een Nederlandse prozabewerking (oudste bewaarde volksboekdruk ca 1590). Verhaal over een vondeling die opgevoed wordt aan het keizerlijk hof en die later zijn adellijke ouders gaat zoeken en in het huwelijk weet te verenigen. Hoewel er versch. riddermotieven in verwerkt zijn, schijnt het Oudfrans *Richars li Biaus* het rechtstreekse voorbeeld van de Nederlandse dichter te zijn geweest.

Literatuur:

R. Priebsch, *Johan ûz dem Virgiere. Eine spätmhd. Ritterdichtung nach flämischer Quelle nebst dem Faksimileabdruck des flämischen Volksbuches Joncker Jan wt den Vergiere*; L. Debaene, *De Nederlandse Volksboeken* (1951).

[L. Debaene]

Jan van Beverley

Nederlands volksboek (oudste druk van Th. van der Noot te Brussel ca. 1512); auteur onbekend. Zoals in *Mariken van Nieumeghen* en *De verloren Sone* wordt het verhaal in een afwisseling van dramatische gedeelten in verzen en verhalen proza verteld. Dit legendeverhaal handelt over een heremiet die er door de duivel, in de gedaante van een engel, toe wordt verleid zijn zuster te verkrachten en te vermoorden. Omdat de paus voor zulke zonden geen penitentie weet, doet Jan van Beverley zware boete door als een dier zeven jaar lang op handen en voeten in een bos te leven. Uiteindelijk worden zijn zonden vergeven en verrijst zijn zuster uit de dood.

Uitgave:

G.J. Boekenoogen, *Dit es die historie ende leven vanden heilyghen heremijt sint Jan van Beverley...* (1903).

Literatuur:

L. Debaene, *De Nederlandse Volksboeken* (1951).

[D. Coigneau]

Janssen, Jos

Ps. Jef van Klerken, Vlaams toneelschrijver (Klerken 12.11.1888-Antwerpen 24.2.1968). Vooral zijn landelijke blijspelen, door zowel het beroeps- als (vooral Westvlaams) amateurtoneel opgevoerd, kregen grote bijval. Zijn eigenlijke doorbraak vond plaats in 1929, toen *De wonderdoktoor* (1927) op het repertoire van de Antwerpse Koninklijke Nederlandse Schouwburg

kwam. Het overweldigende succes van *De wonderdoktoor* in Vlaanderen en Nederland zette hem ertoe aan verder in dezelfde trant te werken. Tot zijn belangrijkste blijspelen (eigenlijk kluchten) behoren nog *De koning drinkt* (1931), *De klucht van den braven moordenaar* (1937), *Wij zijn een volk van dichters* (1940) en het op Breughel geïnspireerde *De vetten en de mageren* (1942).

Aangetrokken tot het ernstige drama, met name de behandeling van historische thema's, schreef hij *Jacoba van Beieren* (1947) en *Hendrickje Stoffels* (1942; Staatsprijs voor toneelliteratuur, Nestor de Tièreprijs van de Vlaamse Academie). Schreef ook nog zangspelen, jeugdtoneel en politiek geïnspireerd toneel. Zijn *Wonderdoktoor*, het kluchtige spel van goedgelovigheid en kwakzalverij, met zijn rake typeringen, kernachtige dialogen en satirische ondertoon, bleef echter zijn sterkste stuk.

De Vereniging van Vlaamse toneelauteurs werd opgericht op instigatie van Janssen.

Literatuur:

L. Monteyne, *Spiegel van het modern toneel in Vlaanderen* (1929); Idem, *Over den huidigen toestand van ons Vlaamsch tooneelwezen* (1937); W. Putman, *Tooneeldagboek 1928-1938* (1938); *Teaterjaarboek 1967-1968* (1968); R. Arteel, `J.J.', in *VWS cahiers*, 10 (1975).

[J. van Schoor]

Jansz, Louris

Noordnederlands toneelschrijver (2de helft 16de eeuw). Factor van de Haarlemse rederijkerskamer `De Wyngaertranken', in welke functie hij een groot aantal spelen vervaardigde waaruit een sterk sociaal gevoel spreekt. Hij is tegen oorlog en verafschuwt profiteurs en godsdiensttwisten, al toont hij zich in zijn zinnespelen anti-katholiek. Hij heeft de meeste bekendheid gekregen met zijn klucht *Van onse lieven Heers minnevaer* (1583).

Werken:

Van meest al die om pays roepen (1559); *Van 't coren* (1565); *Sacharias ende die geboorte Johannis* (1578); *Hoe Christus sit onder die leeraers* (1606); *Van die sayer, die goey saet in sijn acker sayde; Hoe mennich goed hart verlangt nae trycke Godts*.

Literatuur:

H.E. van Gelder, `Satiren der 16e eeuwsche kleine burgerij', in *Oud-Holland*, 29 (1911); R. Pennink, `De rederijker Louris Jansz', in *Idem*, 30 (1912); N. van der Laan,

Noordnederlandsche rederijkersspelen (1941); J.J. Mak, *Vier excellente kluchten* (1950), met bibl.

[P.J. Verkruijsse]

Jeurissen, Alfons

Vlaams schrijver (Hasselt 19.5.1874-Ekeren 18.6.1925). Was activist, waardoor hij na WO I zijn baan als douanier kwijtraakte. Zijn verhalen en romans, die vaak in de Limburgse Kempen spelen en waarin folklore en sagenmotieven verwerkt zijn, worden gekenmerkt door een verzorgde beschrijvingskunst en een zekere voorliefde voor dramatische effecten. Hij was redactielid van *Vlaamsche Arbeid* (1906-1909) en *Het Vlaamsche Land* (1923-1925).

Werken:

Heikneuters (1907), r.; *Op de Vlakte* (1910), verh.; *Geert de Roerdomp* (1918), verh.

Uitgave:

J. Droogmans en A. Theatre (ed.), *Verzameld werk* (1950).

Literatuur:

E. de Bom, *Dagwerk voor Vlaanderen* (1928); J. Muls, *Melancholia* (1929); L. Swerts, *Gestalten* (1939); M. Nijhoff, *De veelkantige criticus* (1965); L. Swerts, in A. Jeurissen, *Kempische Volksvertellingen* (1982).

[A. Demedts en red.]

Jolles, André

Eig. Johannes Andreas, Nederlands dichter, essayist en kunsthistoricus (Den Helder 7.8.1874-Leipzig 22.2.1946). Opgegroeid in artistieke omgeving te Amsterdam. Herhaalde verblijven te Florence inspireerden hem tot een duurzame liefde voor de Italiaanse vroege renaissance. Debuteerde met proeven van symbolistische poëzie. Was medewerker aan *De Kroniek* (1895), waarin hij essays over kunst en scherp-kritische bijdragen schreef, en speelde een actieve rol in de toneelvernieuwing.

Had na zijn vestiging in Duitsland - in 1914 tot Duitser genaturaliseerd - nog maar weinig contact met Nederland. Studeerde kunstgeschiedenis en archeologie te Freiburg (1905), doceerde deze vakken aan de vernederlandste Gentse universiteit (1916) en na WO I vergelijkende en Nederlandse literatuur te Leipzig. Zijn latere - veelal Duitse - publikaties betreffen, behalve de literatuur, vooral kunsthistorie en folklore.

Werken:

Primitieven (1894, 1895), essays; *Het eerste spel van Michaël den aartsengel* (1897), p.; *Idylle* (1913, 1924), t.; *Ausgelöste Klänge* (1916), essays; *Wege zu Phidias* (1918), essays; *Von Schiller zur Gemeinschaftsbühne* (1919), toneelgesch.; *Bezieling en vorm* (1923), essays; *Einfache Formen: Legende, Sage, Mythe, Rätsel, Sprüche...* (1930, 1956^2), met bibl.

Literatuur:

W. Thys, `Uit het leven en werk van A.J.', in *Nieuwe Taalg.*, 47 (1954); H.G.M. Prick, `Lodewijk van Deyssel en A.J.', in *Idem*; W. Thys, *De Kroniek van P.L. Tak* (1955); K. Beekman, `"Enkelvoudige vormen" en hun nawerking', in *Spektator*, 12 (1982-1983); A. Bodar, `Negen eenvoudige vormen', in *Spektator*, 13 (1983-1984); Idem, `Vorm en geestelijke occupatie', in *Forum der Letteren*, 24 (1983).

[W. Gobbers]

Jonathan

Zie Hasebroek, Johannes Petrus

Jonathas en Rosafier

Nederlands verhaal uit de 13de eeuw met zowel motieven uit ridderverhalen als uit Marialegenden, waarin Maria gedurende zeven jaar de plaats van een vrouw (Rosafier) in een klooster inneemt. Het verhaal is overgeleverd in een rijmversie in een handschrift uit ca 1500, waaraan het begin en het slot ontbreken, en in enkele fragmenten van een druk uit ca 1505.

Uitgaven:

N. de Pauw, in *Middelnederlandsche gedichten en fragmenten*, i (1893); W. de Vreese, in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, 13 (1894).

Literatuur:

D.J. Huizinga, `"Jonathas ende Rosafier". Een onbekend postincunabel-fragment en de oorspronkelijke vorm van het handschrift', in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, 91 (1975).

[F. van Thijn]

Jonckheere, Karel

Eig. Carolus Joannes Baptista, Vlaams dichter, criticus en prozaschrijver (Oostende 9.4.1906). Werkte bij het onderwijs, de openbare lectuurvoorziening en de rijksadministratie en bekleedde tevens hoge vertrouwensfuncties op regeringsniveau. Zijn omvangrijke produktie omvat memoires, reisnovellen, kritieken, essays en aforistisch proza, waarbij alle omwegen (bijv. de astrologie, de grafologie of een toevallige herinnering) worden bewandeld om tot literatuurbeschouwing te komen.

In de eerste plaats is hij echter een dichter, wiens oeuvre een brede waaier biedt van individualistische, soms sentimentele belijdenislyriek tot poëzie vol ironische weemoed en zelfspot. De belangrijkste thema's van zijn poëzie komen reeds in de eerste bundels tot uiting: verlies van het geloof, de zee, verdriet van het kinderloos paar, verbondenheid met de geboortegrond en met de voorouders; deze thema's schieten in het dagelijks bestaan wortel, worden d.m.v. autobiografische elementen ingekleed en nemen soms een anekdotische, soms een meer beschouwelijke vorm aan. De retrospectieve bundel *Spiegel der zee* (1946; bekroond met de driejaarlijkse staatsprijs voor poëzie, 1947) sluit de eerste periode af. In *De hondenwacht* (1951) klinken bittere akkoorden van existentiële ontgoocheling door, die in *Van zee tot*

schelp (1956; bekroond met de driejaarlijkse staatsprijs voor poëzie, 1956) getemperd worden door ironie en spitsvondige speelsheid. Dit laatste is een gevolg van een vernieuwde aanpak waaraan de taalbetrokkenheid der experimentelen niet vreemd is. In *Ogentroost* (1961) wordt de bespiegeling over de angst voor naderende blindheid verbonden met registrerende beschouwingen over de blinde zoon; zoals vaak bij Jonckheere is het plotseling oplaaiende cynisme een vorm van zelfbehoud en -verweer. In *Roemeense suite* (1965) en *In de wandeling lichaam geheten* (1969) treedt een mildere onthechting op, gekenmerkt door strakkere beheersing. Na de publikatie van de verzamelde gedichten (*Poëtische inventaris*, 1973) verschenen nog *Na-zicht* (1976) en *De overkant is hier* (1981), bijna een geestelijk testament. De beschouwende ondertoon behoort overigens tot de constanten van dit coherent oeuvre.

In *Poëzie en experiment* (1956; met Erik van Ruysbeek), *De poëziemuur doorbreken* (1958) en *De literatuur van de Nederlanden in de moderne tijd* (1959; met J.C. Brandt Corstius) heeft Jonckheere zijn visie op poëzie en literatuur vastgelegd.

Jonckheere's gedenkschriften (*Ik heb eens...*, 1962; *De vogels hebben het gezien*, 1968; *Waar plant ik mijn ezel?*, 1974; *Mijn dochter wordt sirene*, 1976; *De man met de ruiker*, 1977; *Verbannen in het Vaderland*, 1978) werpen een onthullend licht op zijn poëzie. In zijn creatief, essayistisch en autobiografisch proza peilt hij voortdurend naar de onderliggende zin en samenhang der dingen, waarbij speelse arabesken goed samengaan met de weemoedige ondertoon. Pittige, spitse en soms scherpe formuleringen verlenen kleur aan de classicistische aanpak en onderstrepen het rake observatievermogen en de eruditie van de auteur. Ook stelde Jonckheere bloemlezingen samen, zoals *Kongo het woord* (1961; met Amaat Burssens), *Uit het nest geroofd* (1962) en *Groot verzenboek voor al wie jong van hart is* (1978).

Werken:

Proefvlucht (1933), p.; *Het witte zeil* (1935), p.; *Gewijde grond* (1937), p.; *Couchita* (1939), p.; *Cargo* (1940), reisverh.; *Tierra Caliente* (1941), reisverh.; *Gedichten* (1942); *De zevende haven* (1942), reisverh.; *Wat niet geneest* (1943), p.; *Steekspel met dubbelgangers* (1944), nov.; *Onvoorzien programma* (1944), p.; *Vloedlijn* (1948), p.; *Facetten der Nederlandse poëzie* (1954-1964), bloeml. met P.H. Dubois en L. van der Waals; *Bertus Aafjes* (1953), studie; *Van kritiek gesproken* (1955), essays; *Kongo zonder buks of boy* (1957), reisverh.; *Kongo met het blote oog* (1958), reisverh.; *De Vlaamse letteren vandaag* (1958), lit. gesch.; *De literatuur in België* (1958), lit. gesch. met R. Bodart; *Gemini* (1960),

bloeml.; *Poëzie is overal* (1960), bloeml.; *Raymond Brulez* (1961), st.; *Ondergang en dageraad* (1966), essays met E. van Ruysbeek; *Een hart onder de dierenriem* (1967), essays; *Ik had die man kunnen zijn* (1969); *Leer mij ze kennen... de Vlamingen* (1969), opst.; *Denkend aan de Nederlanden* (1970), opst.; *Oostende verteld* (1970), essays; *Filter uw dag* (1970), aforistisch pr.; *In een anekdote betrapt* (1971), essays; *Met Elisabeth naar de golf* (1971), reisverh.; *Toon mij hoe je schrijft* (1972), essays; *De zwangere stopnaald* (1972), aforistisch pr.; *Omer K. de Laey* (1976), studie; *Breviarium der Vlaamse lyriek* (1979), bloeml. met M. Gijsen; *Miniaturen* (1979).

Uitgave:

Verzamelde gedichten (1956).

Literatuur:

E. van Ruysbeek, *K.J.* (1947); M. Gijsen, *K.J.* (1964); C. Haesaert e.a., *7 over K.J.* (1967); R. Roemans en H. van Assche, *Bibliografie van K.J.* (1967); R. Bodart, *K.J.* (1968); P. de Vree, in *Onder experimenteel vuur* (1968); B. Decorte, *K.J.* (1974); W. Spillebeen, `De "Poëtische inventaris" van K.J.', in *Dietsche Warande & Belfort*, cxx, 8 (1975); M. Gijsen, in *Verz. werk* (1977); H.F. Jespers, *Het bed van Procrustes* (1978); J. de Roek, in *Verzamelde essays* (1980); H.F. Jespers, in *De boog van Ulysses* (1983).

[H.F. Jespers]

Jonctijs, Daniël

Noordnederlands dichter en schrijver (Dordrecht 1609 of 1610-Rotterdam febr. 1654). Studeerde filosofie en medicijnen te Leiden.

Debuteerde als dichter in 1639 met een bundel petrarkistische erotische poëzie, *Roseliins oochies, ontleedt* (herdr. in 1712), 60 verzen waarvan 28 origineel zijn, 30 bewerkt naar de *Ocelli* (1579) van Janus Lernutius en twee naar *Basia* van Johannes Secundus. In 1641 volgde *Hedensdaegse Venus en Minerva of twist-gesprek tusschen die zelfde*, een hekeldicht in alexandrijnen. Daar zijn ironie niet begrepen werd door de Dordtse theologen werd hij van het Avondmaal afgehouden. Daarop schreef hij in proza *Apologie of gedrongen onschuld; roerende zyn misduide Hedensdaegse Venus en Minerva* (1642).

Had zich al in 1638 een strijder tegen de heksenwaan betoond in *Verhandelingh der toover sieckten* (herdr. 1646). In 1646 stelde hij zich te weer tegen de Dordtse arts Johan van Beverwyk in *Der mannen opperwaerdigheid beweert... tegens de vrouwelyke lofredenen van Dr. J.v.B.* Zijn bekendste prozawerk is *De pyn-bank wedersproken, en bematigt* (1651), waarmee hij zijn tijd ver vooruit was. Postuum

verscheen in 2 delen (1666, herdr. 1699) *Tooneel der jalouzijen*, een uitvoerig werk met seksuele en huwelijksvoorlichting.

Uitgave:

H.M. Labberté, *D.J.' Roseliins oochies* (1877).

Literatuur:

C. Ypes, *Petrarca in de Nederl. letterkunde* (1934); A.P. Braakhuis, `D.J., Roseliins oochies vergeleken met de "Ocelli" van J. Lernutius', in *Nieuwe Taalg.*, 45 (1952); P. Minderaa, *Opstellen en voordrachten uit mijn hoogleraarstijd* (1964); A.P. Braakhuis, `D.J., Pasquilschrijver', in *Hand. Kon. Zuidnederl. Mij*, 19 (1965); A.K.H. Moerman, *Dordtse dokter en dichter* (1980).

[W.J.C. Buitendijk]

Jong, Adrianus Michiel de

Nederlands romanschrijver (Nieuw Vossemeer 29.3.1888-Blaricum 18.10.1943). Geboren uit een katholiek Brabants arbeidersgezin, verhuisde vroeg naar Rotterdam; werd onderwijzer te Delft, deed dan journalistiek werk (kunstredacteur *Het Volk*, vanaf 1919, literair medewerker vara). Verdedigde een socialistisch geëngageerde kunst in het samen met Querido geredigeerde tijdschrift *Nu* (1927-1928). Werd in 1943 het slachtoffer van een politieke sluipmoord door ssers. Na enige somber-realistische werken met uitgesproken sociale strekking, produceerde hij een omvangrijk romanoeuvre van ongelijke kwaliteit, waarin hij zich een vlot en gemoedelijk verteller toont, vol liefde voor de kleine man en zijn Brabantse omgeving. Zijn eenvoudige problematiek bezorgde hem een enorme populariteit. Twee cyclussen van 4 dln.: *Merijntje Gijzen's jeugd* (1925-1928) en *Merijntje Gijzen's jonge jaren* (1935-1938), wijdde hij aan de jeugdgeschiedenis van een gevoelig en vroom Brabants jongetje aan de zijde van zijn vriend, de heidense vrijbuiter Fliérefluiter; de frisse charme van het eerste deel (*Het verraad*, 1925) wist hij nochtans later niet meer te evenaren. In *Frank van Wezels roemruchte jaren* (1928), een samenvatting van reportages in brochurevorm die hij tijdens WO I onder de schuilnaam Frank van Waes had gepubliceerd, gaf hij anti-militaristische mobilisatieherinneringen ten beste. Postuum verscheen zijn groots opgezette Brederoroman *De dolle vaandrig* (1947). De Jong schreef bovendien vlotte en geestige reisreportages en populaire kinderverhalen (*De wereldreis van Bulletje en Bonestaak*, 21 afl. 1924-1935; als strip verschenen in *Het Volk*). Veel van zijn werk werd vertaald.

Werken:

Ondergang (1916), r.; *Marcus van Houwaert* (1920), r.; *Het evangelie van den haat* (1923), r.; *Naar zonnige landen in donker getij* (1927), reisb.; *Kruisende wegen* (1929), r.; *Fliereﬂuiters tussenkomst* (1929), r.; *De martelgang*

van Kromme Lindert (1930), r.; *Thanatos de vreemdeling* (1939), t.; *De vreemde broeders* (1940), r.; *Merijntje in filmland* (1941), r.

Literatuur:

P. Stegenga, *Beschouwingen over Merijntje Gijzen's Jeugd. De kinderziel, God en het leven* (1920); C.J. Kelk, in *Rondom tien gestalten* (1938); M.J.G. de Jong, in *Fliereſluiters apostel* (1970); S. van Faassen, `Vier brieven van Is. Querido en A.M.d.J. over Nu', in *Tirade*, xx (1976); M. Bouwmans, F. Debets en G. Verlaan, *A.M.d.J. Merijntje Gijzens jeugd en het sociaal-demokraties ontwikkelingswerk* (1977); M. ter Braak, in *De Propria-Curesartikelen 1923-1925* (1978); S. van Faassen, `Brieven van Panaït Istrati aan A.M.d.J. (1926-1935)', in *Ons Erfdeel*, xxiii (1980); 's-Gravesande, in *Al pratende met...* (1980); J. van der Bol en M.A. de Jong, *Kijk A.M. de Jong* (1980); M.A. de Jong e.a., *A.M. de Jong, leven en werk. Zes voordrachten* (1981); J. Stroop, in *Sprekend een Westbrabander* (1981).

[W. Gobbers]

Jong, David de

Nederlands schrijver (Amsterdam 9.8.1898-ald. 6.2.1963). Na zijn debuut als dichter van socialistische verzen, door zijn persoonlijk lot in mineurtoon gesteld, publiceerde hij nog romans en een essay. Uit zijn werk, geschreven in een gevoelige, soms wat overladen stijl, spreekt een sterke sociale belangstelling, vaak doortrokken van een dromerige melancholie, en een sterke liefde voor de historische grootheid van Amsterdam.

Werken:

Eenzame opstandigheid (1925), p.; *Melancholische monologen* (1927), p.; *De steenen doolhof* (1935); *Het rijpen van de tijd* (1938); *Maurits Dekker, zijn persoon en zijn werk* (1946), essay; *Een burgerkoning* (1947); *De nar Estebanillo* (1949); *De glazen wand* (1951); *Muiterij op de gracht* (1952); *Rembrandt, vorst der schilders* (1963); *Hannibal de Carthager* (1961).

Literatuur:

B. Stroman, in *De Nederlandse roman* (1951).

[W. Blok]

Jong, Dola de

Eig. Dorothea Rosalie, Nederlands prozaschrijfster (Arnhem 10.10.1911). Journaliste bij de *Nieuwe Arnhemse Courant*, balletdanseres en lid van de kunstredactie van de *Telegraaf*. Vertrok in 1940 via omzwervingen naar de V.St., waar ze in 1946 werd ingeschreven als staatsburger. In 1972 keerde ze echter naar Nederland terug.

Dola de Jong heeft een aantal kinderboeken op haar naam staan. Niettemin wordt haar roman over een balletdanseresje, *Dans om het hart* (1939), als haar officiële debuut gezien. Voor haar belangrijkste werk, de oorlogsroman over vluchtelingen *En de akker is de wereld* (1946), kreeg ze de prozaprijs van de stad Amsterdam. Haar in het Engels geschreven thrillerachtige roman *The whirling of time* (1964) werd in de V.St. verfilmd en door haarzelf vertaald in het Nederlands onder de titel *De draaitol van de tijd* (1965). Ook veel van haar kinderboeken verschenen oorspronkelijk in de V.St. en werden later hier vertaald.

Werken:

De thuiswacht (1954), r.; *Tussen huis en horizon* (1959), r.; *Begin maar opnieuw* (1961), kinderb.; *Het geheimzinnige huis* (1962), kinderb.; *De ander en jezelf* (1963), kinderb.; *Gastvrouw in het groot* (1973), r.

Literatuur:

Tweeëntwintig biografieën (Singel 262, 1950); B. Stroman, in *De Nederlandse roman* (1951).

[G.J. van Bork]

Jong, Martien Jacobus Govardus de

Nederlands dichter, essayist en criticus (Steenbergen 20.5.1929). Was aanvankelijk journalist, later leraar en sinds 1961 hoogleraar te Namen. Studeerde Nederlandse taal- en letterkunde, Germaanse filologie en Italiaans. Behalve essayistisch en kritisch werk, waarin De Jong zijn brede talenkennis en zijn eruditie in dienst stelt van zijn eigenzinnige opvatting dat literaire kritiek een door lees-, studie- en levenservaring verrijkende, en mede door cultureel-sociologische en karakterologische factoren bepaalde, dynamische literatuuropvatting is, schreef hij ook opvallende, tegen het nieuw-realisme aanleunende poëzie, die wordt getypeerd door de combinatie van verrassingseffecten en alledaagsheid. Daardoor wekken sommige gedichten de schijn zich te bewegen op de grens tussen originaliteit en banaliteit, maar precies in dit spanningsveld komt hun authenticiteit naar voren. Even opmerkelijk is de vermenging van persoonlijke en maatschappelijke geëngageerde thematiek en het veelvuldig gebruik van cultuurhistorische verwijzingen.

Werken:

Het kerstvisioen van Berta Jacobs (1961); *Leopolds `Cheops'* (1966), essay met tekstuitg.; *Twintig poëziekritieken* (1966), *Van Bilderdijk tot Lucebert. Tekst en context van Nederlandse gedichten* (1967); *Het Nederlandse gedicht na 1880* (1969); *Fliere fluiters apostel. Meningen en meningsverschillen* (1970); *Eén perron maar drie treinen. Den Brabander, Van Hattum, Hoornik* (1970); *Landen, steden... mensen. R. Blijstra: Literatuur en architectuur* (1971); *Bewijzen uit het ongerijmde. Het probleem Achterberg* (1971); *Nogmaals inzake Achterberg* (1972); *Aardbeien uit een blauw vergiet* (1972); *Taal van lust en weelde. Willem Bilderdijk et la litérature italienne* (1973); *Tweesprong* (1975), p.; *Een onschuldig land* (1975), p.; *Over kritiek en critici. Facetten van de Nederlandstalige literatuurbeschouwing in de twintigste eeuw* (1977); De *ver-*

lossing van Venus en andere essays (1979); *In de nieuwe wereld* (1979), p.

Literatuur:

J. Barthels, `Een kritisch machiavellist; M.J.G.d.J.', in *Tijdschrift voor de levende talen*, 36 (1970); Idem, `M.J.G.d.J.: evolutie zonder abdicatie', in *Spiegel der Letteren*, 14 (1972); Idem, `Laat ze het verdomme zelf eens proberen', in *Impuls*, 4 (1972-1973); H. Speliers, `Zeven enjambe(s)menten', in *Die verrekte gelijkhebber* (1973); L. Deflo, `Wil je nog een cognacje?', in *Kreatief*, 4/5 (1974); C. Zwalf, `Taal en existentie in de poëzie van M.J.G.d.J.', in *Dietsche Warande & Belfort*, 123 (1978); A. Claessens, `Over kritiek en critici', in *Dietsche Warande & Belfort*, 125 (1980).

[P. van Aken]

Jong, Oek de

Eig. Oebele Klaas Anne, Nederlands prozaschrijver (Breda 4.10.1952). Calvinistisch milieu; bezocht het gymnasium te Goes; brak studie kunstgeschiedenis na vijf jaar af en wijdt zich sindsdien geheel aan het schrijven. Ontving voor zijn debuut *De hemelvaart van Massimo* (1977), een bundel van veel vormraffinement getuigende verhalen, de Reina Prinsen Geerligsprijs 1976.

In zijn eerste roman *Opwaaiende zomerjurken* (1979) zijn vroege jeugd, puberteit en adolescentie de drie fasen waaraan de ontwikkeling van de hoofdpersoon, Edo Mesch, wordt gedemonstreerd. In zijn romantische poging de verloren eenheid van individu en wereld te herstellen, hanteert hij zijn intelligentie om de chaotische werkelijkheid te systematiseren en de ware aard van zijn gevoelsleven aan het licht te brengen. Maar juist door deze zelfreflectie raakt het gevoel op drift en drijft het de hoofdpersoon tot op de grens van zelfdestructie. Het boek dankt zijn bijzondere karakter binnen het Nederlandse literaire klimaat aan de totale afwezigheid van distantiërende ironie en de ondanks alles zegevierende levenswil.

Werken:

Lui oog (1979), nov.; *Cirkel in het gras* (1985), r.

Literatuur:

R. Hogeweg, in *Tirade*, 21 (1977); C. Peeters, in *Jan Campertprijzen 1980* (1980); A. van Oudvorst, in *Bzzlletin* 86 (1981); Th. van Loon, in *Kritisch Lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1981); F. Hiddeman, *Wat `Opwaaiende zomerjurken' verhullen* (1981).

[J. Huijnink]

Jooris, Roland

Vlaams dichter en publicist (Wetteren 22.7.1936). Studeerde Germaanse talen te Gent en werd leraar Nederlands en Engels te Lokeren. Debuteerde in 1956 met de in eigen beheer verschenen bundel *Gitaar*. Eveneens in eigen beheer verschenen de gedichten van *Bluebird* (1958). Beide bundels staan nog in het teken van de experimentele dichtkunst. In zijn latere poëzie zal hij steeds meer afstand nemen van deze poëzie en een grotere nadruk leggen op eenvoud en realiteit in een poging werkelijkheid en gedicht te laten samenvallen. Opvallend is dan ook dat hij in zijn verzamelbundel *Gedichten 1958-78* (1978) geen enkel gedicht uit de eerste twee bundels heeft opgenomen. Een hoogtepunt in zijn werk vormt de bundel *Het museum van de zomer* (1974), waarin een ontwikkeling naar romantisch realisme valt waar te nemen.

Behalve poëzie publiceerde Jooris vooral over moderne beeldende kunst. Als woordvoerder van de Nieuwe Visie-beweging, met kunstenaars als Roger Raveel, Renier Lucassen, Raoul de Keyser en Etienne Elias, schreef hij teksten voor catalogi en essays voor literaire tijdschriften. Voorts ontstonden uit de samenwerking de zgn. `schilderij gedichten'. In 1976 kreeg Jooris de tweejaarlijkse prijs voor poëzie van *De Vlaamse Gids* en in 1979 de Jan Campertprijs voor *Gedichten 1958-78*. In 1981 werd hem de Prijs van de Vlaamse Provincies toegekend.

Werken:

Een konsumptief landschap (1969), p.; *Laarne* (1971), p.; *More is less* (1972), p.; *Raoul de Keyser* (1972), essay; *Het vierkant op het einde van de zomer* (1974), p.; *Atelier* (1975), interviews; *Bladstil* (1977), p.; *Roger Raveel en Beervelde* (1979), essay; *Akker* (1982), p.

Literatuur:

L. Deflo, `R.J.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1981); H. de Coninck, `R.J. Het niets en het alles', in *Tirade*, 25 (1981); T. Lanoye, in *Rozegeur en maneschijn* (1983).

[G.J. van Bork]

Joostens, Renaat Antoon Louisa

Ps. Albe, Vlaams dichter, romanschrijver en schrijver van kinderboeken (Mechelen 8.6.1902-Brussel 10.10.1973). Zijn poëzie is hoofdzakelijk religieus, vanaf zijn debuut met *Preludium* (1930), waarop de doorbraak volgde met *Paradijsvogel* (1931), tot zijn laatste bundel, *Midzomerse miniaturen* (1967). Daartussen verschenen o.a. *Cherubijn en mens* (1937), *Ivoren toren* (1940), *Van adellijken bloede* (1942),

Groenendaalse clausuren (1947), *Scheppingsgedicht* (1953), *Paian voor Apollo* (1958), *Getijden der blijdschap* (1959), *Seizoenen om Orpheus* (1964). In 1977 verschenen zijn *Verzamelde gedichten*. In 1944 verraste de dichter met een originele

roman, *Annunciata. Ossewagens op de kim* (1946) is een historische roman over de grote trek van de Zuidafrikaanse Boeren in 1836-1837. Andere romans, *Aurita* (1954), *Harshof* (1956), *De arkvaarders* en *Droomgezicht in Epidaurus* (1966), worden gekenmerkt door een levendige, doch beheerste verbeelding en een romantische inslag. Als werk voor de jeugd is vooral de avonturenreeks te vermelden die werd geschreven onder ps. Kapitein Zeldenthuis. Hij vertaalde Dante, Petrarca, Garcia Lorca en Spaanse copla's.

Literatuur:

A. Westerlinck, `Het moeilijke levensprobleem in de poëzie van Albe', in *Dietsche Warande & Belfort* (1947); A. Demedts, `Albes verzamelde gedichten', in *Dietsche Warande & Belfort*, 123 (1978); H. Diddens, `Albe, een "pelgrim" naar de geest', in *Teken*, 49 (1976-1977).

[J. Vercammen]

Joris, David

Ook Jan van Brugge, eig. Johan Jorisz van Brugge, Noordnederlands dichter, prozaschrijver, theoloog en prediker (Brugge of Gent 1501-Bazel 25.8.1556). Was zeer begaafd en welsprekend; had echter weinig onderwijs genoten. Na omzwervingen in het buitenland, o.a. als acteur, vestigde hij zich als glasschilder te Delft (1524), maar in 1528 werd hij voor drie jaar verbannen. In Friesland sterk onder invloed gekomen van het anabaptisme, waarin hij een rivaal werd van Jan van Leiden, werd hij in 1534 te Delft herdoopt en in 1535 tot bisschop bij de wederdopers gewijd. In 1536 verzoener van doperse tegenstellingen op het convent van Bocholt. In Delft terug, gaf Joris zich steeds meer over aan zijn mysticistische gevoelens en erotisch-extatische neigingen. Steeds meer voelde hij zich, als derde David, een apocalyptisch voltooier van het werk van Christus. Hij werd de profeet der David-Joristen en verwierf ca 1540 ook in het buitenland grote aanhang; reisde `evangeliserend' door West-Duitsland en vestigde zich in 1544 te Bazel, waar hij zich voor de schijn bij de Bazelse confessie aansloot.

Inmiddels had zijn duistere, in wonderbare taal geschreven hoofdwerk *Twonder boeck* het licht gezien (1542). Uit ca 1530 stamt een aantal liederen van hem in *Een geestelyck liedt-boecxken* (tussen 1589 en 1591 gedrukt), gedicht tot troost in verdrukking en tot belijdenis van schuld; soms zuiver van toon, soms vol erotische en extatische elementen, zoals die vooral later bij hem naar voren kwamen. Ook liet Joris ongeveer 250 traktaten en 1100 brieven na.

Talrijke hss. van zijn werken bevinden zich in de Doopsgezinde bibliotheek te Amsterdam en de Athenaeumbibliotheek te Deventer. Joris en zijn volgelingen werden door Menno Simonsz, door Coornhert (in diens *Kleyn-Munster*, 1590) en door Ubbo Emmius bestreden. Zijn schoonzoon Nicolaas Blesdijk, predikant, beschreef zijn leven.

Literatuur:

F. Nippold, `D.J. von Delft', in *Zeitschrift für die historische Theologie* (1863, 1864, 1868); A. van der Linde, *D.J.; eene bibliografie* (1867); J. Lindeboom, *Stiefkinderen van het christendom* (1929); G.C. Hoogewerf, *De profeet* (1929), r.; Idem (red.), `Liedt-boecxken', in *Liederen van Groot-Nederland* (1930); W.J. Kühler, *Geschiedenis der Nederlandsche doopsgezinden in de 16e eeuw* (1932); R.H. Bainton, *D.J., Wiedertäufer und Kämpfer für Toleranz im 16. Jahrhundert* (1937), met bibl.; G. Thöne, in *Old Masterdrawings*, 13 (1938-1939); G.J. Hoogewerff, *De Noord-Nederlandsche schilderkunst*, dl. 3 (1939); M.E. Kronenberg, *Verboden boeken en opstandige drukkers in de hervormingstijd* (1948); P. Burckhardt, `D.J. und seine Gemeinde in Basel', in *Basler Zeitschrift für Gesch. und Altertumskunde*, 48 (1949); A.F. Mellink, *De wederdopers in de Noordelijke Nederlanden 1531-1544* (1953); E. Droz, `Sur quelques traductions françaises d'écrits de D.J.', in *Het Boek*, 37 (1964-1966); H. de la Fontaine Verwey, `Het Huis der Liefde en zijn publicaties', in *Uit de wereld van het boek*, dl. 1 (1976$^2$); A.F. Mellink, *Amsterdam en de wederdopers in de 16e eeuw* (1978); C.W.A. Willemse, `De briefwisseling tussen D.J. en Johannes à Lasco', in *Doopsgezinde Bijdragen*, 4 (1978); J.A.L. Lancee, `D.J. van Delft, ca 1502-1556', in *Spiegel Hist.*, 15 (1980).

[G. Kuiper en P.J. Verkruijsse]

Josselin de Jong, Kitty de

Eig. Henriëtte Rodolpha, Nederlandse prozaschrijfster en dichteres ('s-Gravenhage 9.7.1903). Debuteerde in 1926 met de semi-autobiografische roman *De eene richting*, gevolgd door prozaverhalen waarin eenvoudige mensenlevens op zeer leesbare, weinig gecompliceerde wijze verteld worden. Van dezelfde eenvoud getuigen ook haar gedichten.

Werken:

Dissonanten (1930), verh.; *Het antwoord* (1932), r.; *Kinderen... en menschen* (1934); *Wending* (1936), r.; *De appel en de stam* (1939), r.; *Waar en niet waar* (1941); *Nacht en ontij* (1945), p.; *Het witte schip* (1948); *De vader en de zoon* (1951), nov.; *De Ondine en andere gedichten* (1952); *Kamperfoelie* (1955), p.; *De stilte voor het hart* (1960); *September is een lied in blauw* (1973).

Literatuur:

V.E. van Vriesland, in *Onderzoek en vertoog*, 1 (1958); P.H. Dubois, in *Schrijversdebuten* (1960).

[G.W. Huygens]

Jousma, Anne

Fries schrijver (Groningen 3.3.1900-Den Haag 22.7.1981). Tot zijn pensionering werkzaam bij het onderwijs. Publiceerde tal van verzenbundels met een vaak oosters-mystieke inslag, zoals *Kimelûd* (= Kimgeluid; 1940), *It twadde lân* (= Het tweede land; 1963), *Libbensgong* (= Levensgang; 1976), *Kleiliet om Auk* (= Klaaglied om A.; 1976). Voorts deels autobiografische novellen en romans als *Faes efter glês* (= Vaas achter glas; 1968), *Dûmny's twilling* (= De tweeling van de dominee; 1974), *Wibe professor* (1975). Het eerste deel van zijn autobiografie verscheen in 1980 onder de titel *Dêr 't de woartels lizze* (= Waar de wortels liggen), het tweede in 1981 als *De pleats oan 'e feart* (= De hoeve aan de vaart). Jousma publiceerde ook proza en poëzie in het Nederlands.

Uitgave:

Samle Fersen (1985), met inl. van F. Dam.

Literatuur:

K. Dykstra, *Lyts hânboek fan de Fryske literatur* (1977).

[F. Dam]

Joyce & Co.

Zie Meijsing, Geerten Jan Maria

Junghuhn, Franz Wilhelm

Nederlands natuuronderzoeker en prozaschrijver (Mansfeld 26.10.1809-Lembang 24.4.1864). Duitser van geboorte. Studeerde medicijnen, zat (vanwege een duel) enige tijd in de gevangenis, nam na een ontvluchting dienst in het Franse vreemdelingenlegioen en kwam in 1835 in Nederland terecht, vanwaar hij als officier van gezondheid naar Nederlands-Indië vertrok. Op Java ontwikkelde hij zich tot een groot natuuronderzoeker. De nauwe verbondenheid tussen zijn natuurwetenschappelijk onderzoek en zijn levensbeschouwing, een pantheïstisch gekleurd deïsme, kreeg gestalte in zijn allegorische *Licht- en schaduwbeelden uit de binnenlanden van Java* (1854), dat van grote betekenis werd voor de beweging der vrijdenkerij in Nederland. De zeer indringende natuurobservaties (voor Junghuhn een `geloofsdaad') in dit boek en de beeldende kracht van de beschrijvingen daarvan laten zien dat de auteur ook als kunstenaar van uitzonderlijk formaat was. Na een verblijf in Nederland bracht hij de laatste jaren van zijn leven met zijn gezin door in het door hem zo geliefde bergland van West-Java, waar hij de grondlegger werd van de kina-cultures.

Werken:

Terugreis van Java naar Europa (1851); *Java, deszelfs gedaante, bekleeding en inwendige structuur*, 4 dln. (1850-1854); *Het schaap onder de wolven* (1854).

Uitgaven:

Licht- en schaduwbeelden uit de binnenlanden van Java (1867^{6}), met levensschets door F. Günst; *De onuitputtelijke natuur* (1966), samengesteld door R. Nieuwenhuys en F. Jacquet; *Java's onuitputtelijke natuur* (1980), gek. en toegel. door Idem.

Literatuur:

M.C.P. Schmidt, *F.J.* (1909); R. Nieuwenhuys, in *Oost-Indische spiegel* (1978^{3}).

[G. Termorshuizen]

Junius, Franciscus

Noordnederlands filoloog, oudheidkundige, grondlegger der germanistiek (Heidelberg 1589-Windsor 19.11.1677). Zoon van de theoloog Franciscus Junius (François du Jon). Na diens overlijden in 1602 opgenomen in het gezin van zijn zwager Gerard Vossius. Studeerde theologie en werd in 1617 predikant te Hillegersberg, maar legde in 1619 wegens remonstrantse gevoelens zijn ambt neer en ging zich op de studie van het Oudgermaans toeleggen. Vertrok naar Engeland waar hij als bibliothecaris en gouverneur in dienst trad van de graaf van Arundel. In 1640 kwam hij in dienst van de graven van Oxford, vertoefde van 1642 tot 1646 weer in de Nederlanden, bezocht naderhand voor zijn taalvergelijkende studies Friesland (had contacten met Gysbert Japicx). Tot 1674 woonde hij op versch. plaatsen in de Nederlanden, als verstokt celibatair zich geheel aan zijn studie wijdend. Daarop verhuisde hij naar Oxford.

Waarschijnlijk bracht zijn functie bij de graaf van Arundel Junius tot de studie van de antieke kunst. In 1637 publiceerde hij *De pictura veterum libri III*, door hemzelf in het Engels en in het Nederlands vertaald (*De Schilder-konst der ouden*, 1641). Dit werk heeft er sterk toe bijgedragen het gezag van de oudheid te bevestigen. Ook op de literatuur heeft zijn imitatietheorie, evenals zijn vergelijking van schilderkunst en dichtkunst grote invloed gehad (Vondel).

Niet minder belangrijk werd Junius als taalgeleerde door zijn publikaties op het gebied der Germaanse taal- en literatuurstudie. Te Amsterdam verschenen in 1655 de *Observationes in Willerami Abbatis Francicam paraphrasin Cantici Canticorum* en *Caedmonis Monachi paraphrasis poetica Geneseos*. In 1665 kwam daar de eerste Ulfilas-editie van de pers in Junius' beroemde *Quattuor D.N. Jesu Christi Evangelicorum versiones perantiquae duae, Gothica scilicet et Anglosaxonica*, dat voorzien was van zijn *Gothicum glossa-*

rium uit 1664. Hoogst belangrijk zijn de hss. die Junius aan de Bibliotheca Bodleiana te Oxford naliet, waaronder een viertal woordenboeken van Oudgermaanse dialecten. De Engelse linguïst G. Hicles heeft daarvan voor zijn *Thesaurus* ruimschoots gebruik gemaakt; Edw. Lye gaf in 1743 Junius' *Etymologicon Anglicanum* uit, dat aan Samuel Johnson voor zijn *Dictionary* van 1755 bijzondere diensten bewees.

Literatuur:

G. Graevius, `Vita Junii', in *De pictura veterum* (1694[2]); W. de Hoog Azn, *F.J. als grondlegger der studie van het Gotisch en het Angelsaksisch* (1908); J. Haantjes, *Gysbert Japickx* (1929); A.M.F.B. Geerts, *Vondel als classicus bij de humanisten in de leer* (1932); D.C. Douglas, *English Scholars* (1951[2]); H.W.J. Kroes, `F.J.', in *De Gids*, 115 (1952).

[G. Kuiper]

Junius, Hadrianus

Eig. Adriaen de Jonghe, Noordnederlands humanist, filoloog, historicus en Neolatijns dichter (Hoorn 1.7.1511-Middelburg 16.6.1575). Volgde de Latijnse school te Haarlem, studeerde medicijnen en filosofie te Leuven en aan versch. Duitse en Italiaanse universiteiten, en promoveerde in de medicijnen te Bologna (1540). Hij zette te Parijs zijn studiën voort en werd, na een tijd van omzwervingen door Engeland en Holland, te Kopenhagen gouverneur van de Deense kroonprins (1562), daarna te Haarlem rector van de Latijnse school en tevens stadsgeneesheer (1563). Na de inneming van die stad (en plundering van zijn bibliotheek) vertrok Junius naar Middelburg, waar hij stadsgeneesheer werd (1574).

In de *Nomenclator* (1567[2]), een veeltalig systematisch ingericht woordenboek, zijn ook (vóór Kiliaen dus) Nederlandse dialectvormen opgenomen. Zijn postume historische werk *Batavia* (jan. 1575; eerste uitgave 1588) - een historische beschrijving, bedoeld als eerste deel van een groter werk over de geschiedenis van Holland - gaf blijk van grote geleerdheid en kritische zin. Zijn dichtwerk is niet omvangrijk, hoewel niet zonder invloed op de Nederlandse literatuur. Zijn *Philippeidos liber* (1554) is een vrij gezwollen bruiloftsdicht voor Philips ii. In zijn Haarlemse periode dichtte hij meer persoonlijke poëzie, o.a. een pedagogische elegie over de verhouding tussen ouders en `docenten', en een aantal, aan Janus Douza sr. gerichte, gedichten over de opstand tegen Spanje. De techniek is niet altijd vlekkeloos. Zijn *Emblemata* werden vrij spoedig in het Nederlands vertaald.

Uitgaven:

Lexicon Graeco-Latinum (1548); *Emblemata ad Arnoldum Cobelium. Libellus aenigmatum* (1565); Idem (1972), met inl. van H.M. Black; *Emblemata Adriani Junii Medici Ouergheset in Nederlantsche tale deur M(arcus) A(ntonius) G(illis)* (1575);

Nomenclator... (1567); *Batavia...* (1588; ged. vert. door G. Boot, *Een seer cort doch clare beschrijvinge vande voornaemste ghemuyrde ende ongemuyrde steden ende vlecken van Holland ende West-Vriesland* 1909); *Poematum liber primus* (1598); *Epistolae, quibus accedit ejusdem vita et Oratio de artium liberalium dignitate* (1652); P. Scheltema (ed.), *Epistolae selectae nunc primum editae* (1839).

Literatuur:

P. Scheltema, *Diatribe in Hadriani Junii vitam* (1836), diss.; Idem, `Het leven van H.J.', in *Oud en Nieuw uit de Vad. Gesch. en Letterkunde*, i (1844); H. Kampinga, *De opvattingen over onze oudere vaderlandsche geschiedenis bij de Hollandse historici der 16e en 17e eeuw* (1917), diss.; B.A. Vermaseren, `Het ontstaan van H.J.' Batavia', in *Huldeboek-Kruitwagen* (1949); G. de Smet, *Kiliaen en de Batavia van H.J.* (1954); Idem, `Invloed van Junius' Batavia op Kiliaens woordenboek', in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, 74 (1956); C.S.M. Rademaker, `De Nomenclator van H.J.', in *Hermeneus*, 39 (1967-1968); I.M. Veldman, `M. van Heemskerck and H.J.', in *Simiolus*, vii (1974).

[G. Kuiper]

K

Kadt, Jacques de

Nederlands essayist en politicus (Oss 30.7.1897). Ambtenaar te Haarlem. Begon zijn politieke loopbaan als communist. Was medewerker aan *De Nieuwe Tijd*, maar werd al in 1923 geroyeerd vanwege zijn oppositie. Werd na deze jeugdervaringen later fel bestrijder van het communisme. Redigeerde samen met S. Tas het maandblad *De Nieuwe Kern* (1934-1940). Week in 1940 via Londen uit naar Java, waar hij contacten legde met Nederlandse en Indonesische intellectuelen en schrijvers. Na in WO II door de Japanners geïnterneerd te zijn geweest, werkte De Kadt nog enige tijd als correspondent in Jakarta. Repatrieerde in 1946. Was socialistisch afgevaardigde in de Tweede Kamer (1946-1963). Verliet echter de pvda toen deze partij zich in links-radicale richting ontwikkelde.

Zijn hoofdwerk *Het facisme en de nieuwe vrijheid* (1939) is een verdediging van de door extremisten van links en rechts bedreigde democratische westerse cultuur, die hij ziet als de enige beschavingsvorm waarin het vrije scheppende individu tot zijn recht kan komen, hij wijst hierin vooral op de betekenis van de elite-groeperingen. Ook in zijn verspreide essays verzet hij zich tegen alle vormen van irrationalisme en dogmatiek (christendom, oosterse mythe, fascisme, marxisme, dialectiek, enz.). In de verzamelde essays over Gorter (*Herman Gorter, neen en ja*, 1947) bewondert hij diens dichterschap onder afwijzing van de historisch-materialistische literatuurbeschouwing. De bundels *Verdediging van het Westen* (1947) en *Verkeerde voorkeur* (1948) bevatten naast politieke ook literaire essays, o.a. die over Ter Braak, Marsman, Du Perron en Multatuli, wier traditie hij als kritisch intellectueel voortzet. Historisch belang hebben zijn gedenkschriften, met name *Uit mijn communistentijd* (1965). Door zijn heldere en tevens geladen schrijftrant werd hij een der meest persoonlijke stilisten in Nederland.

Werken:

Van Tsarisme tot Stalinisme (1935); *Georges Sorel* (1937); *De Indonesische tragedie* (1949); *Inleiding tot het denken van Karl Marx* (1951); *Ketterse kanttekeningen* (1965), essays; *Beweringen en bewijzen* (1965), essays; *De politiek der gematigden* (1972); *Politieke herinneringen van een randfiguur* (1976); *Jaren die dubbel telden* (1978).

Literatuur:

M. ter Braak, in *Verzameld Werk*, iv (1951); E. du Perron, in *Verzameld Werk*, vii (1959); R. Havenaar, `J.d.K. en de mythe in de politiek', in *Holl. Maandblad*, 381-382 (1979); J. Bank, M. Ros en B. Tromp, `Gesprek met J.d.K.', in *Eerste jaarboek voor het democratisch socialisme* (1979), met bibl. door F. Cohen; D. Pels, `De redelijkheid van het fascisme', in *Socialisme en demokratie*, 39 (1982).

[G.W. Huygens]

Kal, Jan

Nederlands dichter (Haarlem 18.12.1946). Leverde een geheel eigen bijdrage tot het herleefde sonnet in de jaren zeventig. Zijn *Fietsen op de Mont-Ventoux* (1974, uitgebr. 1980) bevat uitsluitend sonnetten, die met veel raffinement en natuurlijke zeggingskracht levensfeiten op maat en rijm zetten. In later werk wreekt zich enigszins het gemak waarmee Kal van alles poëzie schijnt te willen maken, maar de eigen, spontane en weemoedige toon, met een accent van humor, blijft intact.

Werken:

Praktijk hervat (1978); *Waarom ik geen Neerlandistiek studeer* (1980); *Assepoester* (1981).

Literatuur:

J. Kal, *December* (1979); H. Bekkering e.a., interview, in *Druk*, 2 (1981).

[R. Bloem]

Kallen, Hendrikus Frederikus van der

Zie Havank

Kalma, Douwe

Fries dichter en prozaschrijver (Boksum 3.4.1896-Leeuwarden 18.10.1953). Studeerde Engels te Groningen, waar hij in 1938 promoveerde op een dissertatie (de eerste geschreven in het Fries) over de dichter Gysbert Japicx. Was van 1931-1942 leraar te Eindhoven. Liet een zeer omvangrijk en veelzijdig oeuvre na. Hij debuteerde als lyrisch dichter van deels nogal etherische, deels filosofisch getinte verzen. Schreef classicistische drama's waarvoor de Oudfriese geschiedenis hem de stof leverde, essays, kritieken en sociaal-culturele beschouwingen, die van een grote eruditie getuigen. Voltooide kort voor zijn dood een vertaling van het complete werk van Shakespeare.

In 1915 richtte hij de Jongfryske Mienskip (= Jongfriese Gemeenschap) op, in en via welke organisatie hij een beslissende ommekeer nastreefde zowel in de Friese literatuur als in de doelstellingen van de Friese

beweging, die hij beide onder het motto `Fryslân en de wrâld' (= Friesland en de wereld) boven het provincialistische niveau heeft willen verheffen. Omdat zijn maatschappelijke en politieke inzichten nogal eens wisselden, heeft hij zijn in eerste aanleg onomstreden leiderschap in organisatorische zin slechts beperkte tijd kunnen uitoefenen. Met zijn voortdurend pleidooi voor een persoonlijk beleefd schrijverschap èn voor een stringente Friese `taalpolitiek' heeft hij een duurzame invloed gehad.

Werken:

Dage (= Dageraad; 1927), p.; *Sangen* (1928), p.; *De Fryske Skriftekennisse*, 3 dln. (1928, 1931 en 1939), studie; *De pearel* (1938), vert. uit het Middelengels; *De lytse mienskip* (= De kleine gemeenschap; 1944), p.; *Keningen fan Fryslân*, 2 dln. (= Koningen van Friesland; 1949 en 1951), t.; *Shakespeare's wurk*, 8 dln. (1956-1976).

Literatuur:

A. Wadman, *Frieslands dichters* (1949); J. Piebenga, *Koarte skiednis fan de Fryske skriftekennisse* (1957^2); K. Dijkstra, *Oersettingen yn it Frysk* (1962); W.J. Buma, *Wei en wurk fan D.K.* (1972); D. Simonides, *De briefwiksel tusken Simke Kloosterman en D.K.* (1976); Sj. van der Schaaf, *Skiednis fan de Fryske biweging* (1977); K. Dijkstra, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977); G.R. Zondergeld, *De Friese beweging in het tijdvak der beide wereldoorlogen* (1978).

[F. Dam]

Kampen, Anthony Cornelis van

Nederlands prozaschrijver (Hellevoetsluis 28.8.1911). Afkomstig uit zeemansfamilie, opgegroeid in Den Helder waar hij werd afgekeurd voor de zeevaartschool. Aanvankelijk werkzaam als journalist en uitgever, stichter van het maritieme blad *De Blauwe Wimpel*. Sinds 1946 woonachtig in Bergen (N.H.), van waaruit hij talrijke wereldreizen maakte, o.a. naar Indonesië, Nieuw-Guinea, Groenland en Brazilië. Publiceerde reisverhalen, reportages en avontuurlijke romans, die ten dele op historische gebeurtenissen teruggaan. De belevenissen van de etnoloog dr. J.V. de Bruyn op Nieuw-Guinea tijdens de oorlogsjaren verwerkte hij tot het populair geworden *Jungle Pimpernel* (1949), dat met *Het laatste bivak* (1950) en *De verloren vallei* (1951) de Jungle-trilogie vormt. Een bezoek aan een melaatsenkolonie aan de Amazone resulteerde in het aangrijpende *Het land dat God vergat* (1967). In *Het leven van Mary Bryant* (1968-1969) wordt de historische stof van volksplantingen door gedeporteerden in Australië tot een spannende roman-trilogie verwerkt. Voorts schreef hij biografieën, o.a. *Ik val aan, volg mij* (1947) en *Plesman, portret van een luchtreder* (1960). Hoewel hij door zijn vlotte journalistiek en zijn rijkdom aan

materie tot veelschrijverij verviel, schiep hij zich door zijn boeiende verteltrant een brede lezerskring.

Werken:

Het grote ralley-avontuur (1943); *Stormnest, verhaal van de zee* (1945); *De burgers van Den Helder* (1946); *Pieter Straat, scheepsjongen* (1946); *Ketelbinkie* (1946); *Ik val aan, volg mij! Het leven van Karel Doorman* (1947); *Kapitein Jan van Leeuwen* (1948); *Roes* (1952); *Groenland, continent der eenzamen* (1953); *Incident op Corsica* (1955); *Geen visum voor Eden* (1959); *Hart zonder haat* (1960); *Terug naar Calvi* (1962); *De wrede madonna* (1964); *Het verdoolde schip* (1965); *Zeeslepers op de evenaar* (1965); *Het oog van de naald* (1967), verh.; *De ontmoeting* (1970); *Het zilveren spoor* (1971); *Het beest uit zee, de ondergang van het Compagnieschip Batavia* (1971); *Geschonden Eldorado* (1972); *Demonen, de magie der wildernis* (1979); *Kijken over de kim* (1982).

Literatuur:

W.A. Maijer, `Over A.v.K.', in *Pan*, 15 (1968); A. Cornelius, interview, in *Lautern*, 18 (1968-1969).

[G.W. Huygens]

Kamphuis, Gerrit

Nederlands dichter en essayist (Zwolle 8.5.1906). Studeerde Nederlands te Amsterdam, werd leraar en later hoofd van de afdeling kunstzaken van de gemeente 's-Gravenhage. Trad ca 1930 op de voorgrond in de `Jong-Protestantse' dichterskring rondom het tijdschrift *Opwaartsche Wegen*, waaraan hij als redacteur meewerkte. Het accent lag bij hem echter meer op het artistieke dan op het programmatische. Schreef ook kritieken en literair-historische studies (o.a. over J.K. van Eerbeek, M. Nijhoff en Aarnout Drost). Tijdens WO II was hij een van de eerste verzetsdichters en medesamensteller van het *Nieuw Geuzenliedboek* (1941).

Werken:

Het duistere licht (1930); *Het wondere verbond* (1934); *Aardsch seizoen* (1937); *Carmina sparsa* (1943), p.; *Lied bij de bevrijding van Nederland* (1945).

Literatuur:

V.E. van Vriesland, in *Onderzoek en vertoog*, dl. 1 (1958).

[K. Heeroma]

Karel ende Elegast

Middelnederlands epos (begin 13de eeuw). Wordt gewoonlijk tot de Frankische romans gerekend. Behalve enkele fragmenten slechts bekend uit vijf oude drukken, die de versvorm hebben gehandhaafd.

Thema en tal van motieven (toverkruid bijv.) wortelen in de sprookjeswereld. Dit doet echter niet af aan de literaire waarde, hoewel versch. motieven minder gelukkig zijn toegepast.

Naar de onderscheiden cultuurlagen en stromingen, waarvan het epos min of meer de sporen heeft bewaard, is nog geen afdoend onderzoek ingesteld.

Uitgaven:

E.T. Kuiper (1891); J. Bergsma (1926); R. Roemans (1945); G.G. Kloeke (1949); A.M. Duinhoven (1969); G. Stellinga (1970); E. Rombauts (1976[8]); R. Roemans en H. van Assche (1979[10]).

Literatuur:

M. Ramondt, *K.e.E. oorspronkelijk?* (1917); G.G. Kloeke, in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, 66 (1949); H.W.J. Kroes, in *Idem* (1951); M. Ramondt, in *Idem*, 69 (1952); M.C. v.d. Toorn, `Germaanse elementen in K.e.E.', in *Levende Talen* (1957); A.M. Duinhoven, in *Spiegel der Letteren*, 13 (1971); Idem, in *Idem*, 15 (1973); M.C.A. Brongers, in *Nieuwe Taalgids*, 65 (1972); K. Heeroma, in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, 89 (1973); A. Kerkckhoffs, in *Nieuwe Taalgids*, 66 (1973); E. Rombauts, in *Spiegel der Letteren*, 21 (1979); Idem, in *Idem*, 22 (1980); Idem, in *Idem*, 23 (1981); B. Besamusca, *Repertorium van de Middelnederlandse Karelepiek. Een overzicht en beschrijving van de overgeleverde bronnen, zowel de handschriftelijke als de gedrukte* (1983).

[J.J. Mak en J. Reynaert]

Kars, Theo(door)

Nederlands prozaschrijver (Rotterdam 22.3.1940). Richtte in 1964 met Boudewijn van Houten het tijdschrift *Tegenstroom* op, dat zich, gefinancierd met frauduleus aan de Postcheque- en Girodienst onttrokken gelden, op fel polemische wijze tegen de heersende literaire modes keerde. De in gevangenschap geschreven roman *De vervalsers* (1967, grondig herzien in 1978) geeft een gedetailleerd beeld van het misdrijf, de bundel *Parels voor de zwijnen* (1975) biedt een keuze uit de als genadeloos bedoelde kritieken.

Zijn overwegend erotische, in een eenvoudige stijl geschreven romans, w.o. *De verleider* (1969, herzien in 1975), *De geisha* (1972) en *Avonturen op Ibiza* (1980), geven vorm aan een levensopvatting die voornamelijk stoelt op een sterk individualistisch gericht vrijheidsbesef en een onbelemmerd hedonisme.

Kars vertaalde werk van o.a. Casanova, Henri de Montherlant, Marguerite Yourcenar en Anatole France. Over de laatste publiceerde hij de biografische studie *De valse baard van Anatole France* (1975).

Werken:

Alice of de koorts van het verstand (herz. 1976); *De eerste trein na halfzes* (1976), nov.; *Beschermengelen* (1979), essays; *Een speling van de natuur* (1982), r.

Literatuur:

J. Diepstraten en S. Kuyper, in *Het nieuwe proza* (1978), met bibl.; W.A.M. de Moor, in *Wilt u mij maar volgen?* (1980).

[J. Huijnink]

Kartini, Raden Adjeng

Indonesische schrijfster (Majong 21.4.1879-Rembang 17.9.1904). Dochter van de modern denkende regent van Japara (Midden-Java), die haar Nederlands onderwijs liet volgen. Pas na haar dood kreeg zij grote bekendheid door de uitgave (door J.H. Abendanon) van haar, in het algemeen aan Nederlandse vriendinnen geschreven, brieven: *Door duisternis tot licht* (1911). Vooral als document humain zijn deze brieven van grote betekenis. De daarin verwoorde ideeën over de ontwikkeling en de emancipatie van het Indonesische volk (met name van de Indonesische vrouw) zijn niet los te denken van de zgn. `ethische richting' die een koloniale hervormingspolitiek voorstond. Kartini werd o.a. beïnvloed door Brooshooft, Multatuli en het feminisme in Nederland. In Indonesië wordt zij officieel geëerd als `nationale heldin'.

Uitgave:

Door duisternis tot licht (1976^{5}), herz. uitgebr. en ingel. door E. Allard.

Literatuur:

H. Bouman, *Meer licht over K.* (1954); R. Nieuwenhuys, *Oost-Indische Spiegel* (1978^{3}); S. Soeroto, *K., pionierster van de Indonesische onafhankelijkheid en vrouwenemancipatie* (1984).

[G. Termorshuizen]

Kasteele, Pieter Leonard van de

Noordnederlands dichter en politicus ('s-Gravenhage 13.8.1748-ald. 7.4.1810). Studeerde rechten te Utrecht; advocaat te Den Haag; 1782-1787 pensionaris te Haarlem, maar vanwege zijn patriottische gezindheid ontslagen. Bekleedde van 1795-1810 hoge ambten in de Bataafse Republiek en het Koninkrijk Holland. Zijn dichterschap was van korte duur, daar hij na 1795 in beslag werd genomen door

staatszaken. Hoewel zijn poëzie getuigt van een christelijke geest, viel hij vanwege zijn politieke denkbeelden bij vele medegelovigen in ongenade.

Samen met zijn vriend Hiëronymus van Alphen liet Van de Kasteele in 1771 anoniem een privé-uitgave drukken: *Proeve van stigtelyke mengelpoëzy. Eerste ontwerp*. Niet anoniem verscheen in 1772 *Proeve van stigtelyke mengelpoëzy. Het eerste stukjen*. Het is niet steeds duidelijk van wiens hand de versch. gedichten zijn (vgl. de uitgave van J.C. van de Kasteele).

In 1773 was Van de Kasteele lid van de commissie tot de verbetering der *Rijmpsalmen* en in 1804-1805 een der zeven gecommitteerden tot samenstelling van de bundel *Evangelische gezangen* der Hervormde kerk. Enkele van zijn gezangen

bijv. `Rust mijn ziel, uw God is Koning' zijn klassieke kerkliederen geworden.
In 1793 publiceerde Van de Kasteele zijn vertaling *De gedichten van Ossian*.

Werken:

Gezangen (1790); *Oden van Klopstock en Wieland* (1798).

Uitgaven:

`Proeve van [...]', in J.J.D. Nepveu (ed.), *H. v. Alphen. Dichtwerken*, dln. i en iii (1838 en 1839); J.C. van de Kasteele (ed.), *Dichtwerken* (1844), met biogr.

Literatuur:

J.W. te Water, `Levensberigt', in *Hand. Mij Nederl. Lett.* (1810); H.J. Koenen, *H. v. Alphen als christen, als letterkundige en staatsman* (1844); W. van Doorn, `Over twee vertalingen van "Ossian"', in *Nieuwe Taalg.*, xliv (1951); W. Asselbergs, `P.L. v.d. K. op Texel', in *Nijmeegse colleges* (1967); P.J. Buijnsters, in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, 84 (1968).

[W.J.C. Buitendijk]

Kasteleyn, Petrus Johannes

Noordnederlands apotheker en dichter (Breukelen 2.4.1746-Amsterdam 18.4.1794). Had in zijn tijd zowel als scheikundige alsook als letterkundige een redelijke bekendheid. Zowel in zijn zakelijk als in zijn privéleven had hij vele tegenslagen te verwerken, maar door zijn grote werkkracht en zijn geloof in eigen kunnen heeft hij steeds weer weten door te zetten. Hij schreef voor het toneel *De graaf van Olsbach* (1778); *De schouwburg of loon naar werk* (1780). Poëzie: *Dichtlievende verlustigingen* (1779); *De Vaderlandsche zanger* (1781); *Oorspronkelijke dichtwerken* (1783); na zijn dood verscheen *Christelijke gezangen* (1796). Hij ontving verschillende prijzen voor de beantwoording van prijsvragen m.b.t. literaire onderwerpen.

Literatuur:

N.G. van Kampen, *Beknopte Geschied. der Letteren en Wetenschappen in Nederland*, dl. 2 (1823).

[P.M.M. Kroone]

Kate, Jan Jacob Lodewijk ten

Nederlands dichter ('s-Gravenhage 23.12.1819-Amsterdam 26.12.1889). Reeds in 1836 verschenen zijn verzamelde *Gedichten*. Studeerde theologie in Utrecht (1838-1843). Werkte in die tijd mee aan het satirische rijmtijdschrift *Braga*, waarin o.a. het byronianisme werd gehekeld, dat Ten Kate zelf, voor hij Bilderdijk ging navolgen, zeer bewonderde. Werd predikant, laatstelijk te Amsterdam (1860), en was een beroemd kanselredenaar.

Zijn bekendste gedicht is *De schepping* (1866), waartoe hem Hugh Millers prozawerk *The Mosaic Vision of Creation* (1858) inspireerde. Hierin wordt gepoogd het bijbelse verhaal en de moderne wetenschap met elkaar in overeenstemming te brengen. Andere oorspr. gedichten van hem zijn: *De planeeten* (1869), *De jaargetijden* (1871) en *De Nieuwe Kerk van Amsterdam* (1885).

Vlotte beheersing van taal en rijmtechniek maakte Ten Kate tot herdichter van zeer veel buitenlandse poëzie. Tasso's *Jeruzalem verlost*, 2 dln. (1854), het boek *Job* (1865), La Fontaine's *Fabelen* (1871), *De psalmen* (1874), Dante's *Hel* (1877), Goethe's *Faust*, eerste gedeelte (1879), Miltons *Paradijs verloren* (1875) en Victor Hugo's *Lyrische poëzy* (1881).

Ten Kate dichtte met al te groot gemak, waardoor zijn dichtwerk ontzaglijk omvangrijk is geworden. Als predikant-dichter was hij een geliefd mikpunt van Cornelis Paradijs (Frederik van Eeden) in diens *Grassprietjes* (1885).

Werken:

Bladeren en bloemen (1839); *Rozen* (1839); *Nieuwe rozen* (1839); *Ahasverus op den Grimsel* (1841); *Zangen des tijds* (1841); *Legenden en Mengelpoëzy* (1846); *De kinderen van den dronkaart* (1848); *De Durgerdamsche visschers* (1849); *Nieuwe dichtbloemen* (1849); *Leerredenen* (1851); *Christus remunerator* (1852); *Bragiaantjes en ander klein goed* (1859); *Schemeravondstonden* (1867); *Aan Parijs. Zang des tijds* (1871); *Eunoé* (1875); *Nieuwe gedichten* (1881); *Voor huis en hart* (1882); *Voor hart en leven* (1883); *Palmbladen en dichtbloemen* (1884).

Uitgaven:

Gedichten, 12 dln. (1890-1891); *Vinger Gods, wat zijt gij groot* (1978), bloeml. samengest. en ingel. door A. Korteweg en W. Idema; *De kinderen van den dronkaart* (1983).

Literatuur:

C. Busken Huet, `J.J.L.t.K. en zijne "Schepping"', in *Litt. Fant. en Krit.*, dl. 7 (z.j.); J.Ch. Blok, *J.J.L.t.K. Een levensschets* (1889); E. Laurillard, `Levensbericht van J.J.L.t.K.', in *Levensber. der afgestorven medeleden van de Maatsch. der Nederl. Letterk. 1890* (1890); F. Smit Kleine, *Schrijvers en schrifturen* (1891); J. ten Brink,

Gesch. der Noord-Ned. Letteren in de XIXe eeuw, i (1902[2]), met bibl.; K. D'Haen, `Rond t.K. Braga en het Sonnet', in *Album-Bauer*, i (1948); H. Meyer, `Over het vertalen van Goethe's Faust', in *W.B. cahier* (1982); B. Büch, `t.K.', in *Literair omreizen* (1983).

[G. Kuiper]

Kats, Jacob Frans

Vlaams schrijver (Antwerpen 5.5.1804-Brussel 16.1.1886). Stamde uit een arm arbeidersgezin. Pas in 1823 kreeg hij de kans op kosteloos avondonderwijs en werd vanaf 1827 onderwijzer te Brussel. Na 1830 noodgedwongen opnieuw wever, gebruikte hij de literatuur als wapen in de sociale strijd. Hij trad op tegen de monarchie, het klerikalisme en de uitbuiting van het proletariaat, tegen de mechanisatie en de opkomende industrialisatie, en verdedigde de

materiële bestaanszekerheid, de emancipatie en het volksonderwijs.

Zijn actie had vooral succes tussen 1833 en 1848, toen hij de schakel wist te leggen tussen de meestal franstalige progressief-liberale burgerij en het onderontwikkelde Vlaamse volk. Dit uitte zich in een reeks toneelstukken, waarin hij zijn sociaal-economisch programma en zijn dromen over een ideale samenleving uiteenzet, in een reeks pamfletten, redevoeringen, polemische gedichten, satirische liederen en vooral in weekbladen. Ook mondeling vertolkte hij zijn doelstellingen in de zgn. meetings, die naar Engels model vanaf eind 1836 te Brussel, Gent en Mechelen werden gehouden.

Na 1848 werd hij theaterdirecteur en ging geleidelijk in de Vlaamse (taal-)beweging op.

Kats droeg door zijn persoonlijke inzet en zijn geschriften bij tot de lotsverbetering van de armste en grootste bevolkingsgroep. Dat hij dit te Brussel tot na 1870 in het Nederlands deed, verzekerde hem een aanhang bij het gewone volk en dit is niet zijn geringste verdienste.

Werken:

De Goede Vrydag (1835); *Klaes Lyden* (1835); *Den verlichten boer* (1835); *De voorbereyding der kiezing aen de herberg, of de vergelyking van den bermhertigen Samaritaen* (1836); *Het aerdsch paradys, of den zegepraal der broederliefde* (1836); *De gelukkige volksplanting* (1836); *De vyanden van het licht* (1836); *Volksgedichten* (1851); *Pier LaLa* (1854); *De Belgische natie* (1856), met muziek van P. Benoit; *De armen van Parys* (1857); *De vrek* (1857).

Literatuur:

J. Kuypers, *J.K. agitator* (1930); Idem, `Utopia in Vlaanderen', in *Jaarb. Mij Leiden 1951-1953* (1954); Idem, *Bergop* (1957); Idem, `Het vroegsocialisme tot 1850', in J. Dhondt e.a., *Geschiedenis van de socialistische arbeidersbeweging in België* (1960); M. Oukhow, in *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, i (1973); Idem, in *Vlaamse Figuren*, i, dl. 13 van *20 eeuwen Vlaanderen* (1976).

[A. Deprez]

Keesing, Elisabeth

Eig. Elisabeth Emmy van Tricht-Keesing (vóór 1977: De Jong-Keesing), Nederlandse prozaschrijfster (Amsterdam 15.7.1911). Studeerde Nederlands en geschiedenis te Amsterdam; in 1939 gepromoveerd op *De economische crisis van 1763 te Amsterdam*. Verbleef o.a. op Java, daarna lerares aan het Vossiusgymnasium te Amsterdam.

Publiceerde jeugdverhalen in versch. tijdschriften. In 1959 verscheen de roman *Wennen aan de wereld*, waarin een op een eiland opgegroeide jongen wordt

geconfronteerd met de westerse samenleving. Trok in 1960 de aandacht met de bekroonde boekenweeknovelle *De zalenman*, en met haar reisindrukken uit communistisch China, *Van Amstel tot Jang-tse*. In de biografie *Golven, waarom komt de wind* (1973) wordt met het leven van Inyad Khan de mystieke wereld van de soefibeweging getekend. De autobiografische roman *En dan zou jij zeggen...* (1977) bevat herinneringen aan de Japanse bezetting en aan de moeilijkheden die zij ondervond om na haar repatriëring in Nederland aan de slag te komen.

Werken:

De blinde spinners (1962), r.; *Men zoekt nog steeds* (1966), r.; *Maart is nog ver* (1979), pr.; *Op de muur* (1981); *Constantijn en Christiaan* (1983).

Literatuur:

A. Romein-Verschoor, in *Vrouwenwijsheid* (1980).

[G.W. Huygens]

Kelk, Cornelis Jan

Nederlands prozaschrijver, dichter en criticus (Amsterdam 28.8.1901-Doorwerth 25.12.1981). Studeerde enige tijd letteren en economie, was werkzaam in boekhandel en uitgeverij, daarna bij de Nederlandse Boekverkopersbond. Van 1925 tot 1928 was hij redacteur van *De Vrije Bladen*; van 1945 tot 1949 van *Ad Interim*. Wijdde zich na 1934 vnl. aan journalistiek en literatuur. Vanaf 1945 letterkundig redacteur van *De Groene*.

Debuteerde in *Het Getij* met speelse, naar de vorm traditionele poëzie. Publiceerde samen met F. Chasalle (= Constant van Wessem) de bundel *Lampions in de wind* (1921), waarin poëzie met proza wordt afgewisseld. Eveneens samen met Van Wessem deed hij in 1924 het toneelstuk *De terugkeer van Don Juan*, en in 1932 *Harlekijn, commedia dell' arte* het licht zien. In later jaren legde Kelk zich vooral toe op de roman; ook hierin toonde hij zich de speelse en blijmoedige levensgenieter die reeds uit zijn poëzie sprak. In het bijzonder gaat zijn belangstelling uit naar het opgewekt-vitale of libertijnse leven uit het verleden (*Jan Steen*, 1932; *Judaspenningen en pauweveren*, 1945).

Samen met Halbo Kool stelde hij omstreeks 1935 een reeks bloemlezingen samen (*Middelnederlands lyriek* (1934), *Moderne lyriek* (1935), *Nieuwste dichtkunst* (1934)). Een deel van zijn kritisch werk verzamelde hij in *Rondom tien gestalten* (1938), een werk dat, hoewel zeer ongelijk van kwaliteit, een schat van gegevens over schrijvers van voor WO II bevat. In 1961

kreeg hij de Marianne Philipsprijs voor zijn gehele oeuvre.

Werken:

De zonde van Pierrot (1920), t. onder ps. Thomas Beker; *Het hof der dwazen* (1923), t.; *Katrijn* (1928), t.; *De parasieten* (1930), t.; *Spelevaart* (1931), p.; *Baccarat* (1934), pr.; *De dans van jonge voeten* (1935), pr.; *Bloem onder menschen* (1937), pr.; *De vos en zijn staart* (1939), pr.; *Reis door de wolken* (1940), pr.; *De Nederlandse poëzie van haar oorsprong tot heden* (1948), krit.; *Guirlandes om de boekenkast* (1957), krit.; *Leven van Slauerhoff* (1959, 1981[2]); *De zwarte bruid* (1959), opera parodistica; *Twee uitslovers* (1962), r. in briefvorm met W. Alings; *Souvenir van een zomer* (1965), pr.; *Ik kéék alleen* (1968), pr.; *Wie ik tegenkwam* (1981), pr.

Literatuur:

B. Stroman, in *De Nederlandse roman* (1951); S. Vestdijk, in *Zuiverende kroniek* (1956); W.F. Hermans, in *Mandarijnen op zwavelzuur* (1963).

[G.W. Huygens]

Kellendonk, Frans

Eig. Franciscus Gerardus Petrus, Nederlands schrijver (Nijmegen 7.1.1951). Promoveerde in 1978 op *John & Richard Marriott, The History of a Seventeenth-century Publishing House*. Redacteur van *De Revisor*. Met zijn debuut, de verhalenbundel *Bouwval* (1977, Anton Wachterprijs 1977) bewees hij al onmiddellijk zijn groot vormtechnisch vermogen. In 1979 volgde de vertelling *De nietsnut*, die algemeen veel waardering ondervond en als de definitieve bevestiging van zijn schrijverschap werd beschouwd. Min of meer geënt op de traditie van het Angelsaksische modernisme (Henry James, Virginia Woolf) is het schrijven hier het zodanig structureren van de werkelijkheidservaring, dat het kunstwerk tegelijk tot een onderzoek naar het waarheidsgehalte daarvan wordt. Zo ontdekt in *De nietsnut* Frits Goudvis zichzelf in een `queeste' naar de essentie van zijn vaders persoonlijkheid.

Werken:

Letter en geest (1982), verh.; *Namen en gezichten* (1983), verh.

Literatuur:

F. de Rover, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1984); *F. Kellendonk. Informatie* (1984).

[J. Huijnink]

Keller, Gerard

Nederlands schrijver (Gouda 13.2.1829-Arnhem 10.1.1899). Studeerde aan de Technische hogeschool te Delft, maar was door omstandigheden genoodzaakt zijn studie af te breken. Werkte o.a. tot 1864 als stenograaf bij de beide Kamers der Staten-Generaal. Van 1864 tot zijn dood redigeerde hij de *Arnhemsche Courant*, daarnaast schreef hij de befaamde *Vlugmaren* in *De Nederlandsche Spectator*, een taak die Vosmaer in 1864 overnam. Ook voor de jeugd heeft Keller geschreven; jarenlang redigeerde hij *Voor 't jonge volkje*; daarnaast vertaalde hij werk van Hector Malot en Jules Verne. Zijn herinneringen aan het Haagse genootschap `Oefening kweekt kennis', aanvankelijk verschenen in het *Soerabajasch Handelsblad* en in 1878 gebundeld onder de titel *Het servetje*, door Conviva, zijn van belang voor de kennis van schrijvers tussen 1845 en 1864. Keller was een geboren verteller zowel in zijn conversatie als in zijn talloze verhalen en reisbeschrijvingen. Eenzelfde vermogen blijkt uit de levendige dialogen van enkele blijspelen. Zijn werk is echter ondanks alle vlotheid niet vrij van oppervlakkigheid. Hij hoort thuis in de opkomst van het sociaal realisme. In *Gederailleerd* (1873) zingt hij de lof van het gezonde verstand, het prerogatief van de weldenkende burgerij.

Werken:

Het huisgezin van den praeceptor (1859); *Een zomer in het Noorden*, 2 dln. (1860), reisbeschr.; *Binnen en buiten* (1860); *Een zomer in het Zuiden*, 2 dln. (1863-1864), reisbeschr.; *Overkompleet en andere novellen* (1871); *Het ganzebord of het blauwe lint* (1874), kom.; *Teruggekeerd* (1875), kom.; *Europa in al zijn heerlijkheid geschetst*, 5 dln. (1877-1880), reisbeschr.; *De dochter van den barbier* (1878), kom.; *Zwitserland* (1882), reisbeschr.; *Het gevaarlijke nichtje* (1884), kom.; *Haar buurman* (1898).

Uitgave:

W. Zaal (ed.), *Het servetje* (1967).

Literatuur:

J. ten Brink, *Geschiedenis der Noord-Nederlandsche letteren in de XIXe eeuw*, iii (1889); J. Gram, *Levensberichten van de Mij der Nederl. Letterk.* (1899).

[H.A. Wage]

Kemp, Abraham

Noordnederlands toneeldichter (Gorkum eind 16de/begin 17de eeuw-ald. 1656). Zinspreuk: `Elck mensch moet kempen'. Als lid van de rederijkerskamer 't Segelbloemken schreef hij enkele toneelwerken. In 1616 won hij met een zinnespel een prijs op het Vlaardingse landjuweel. Het bekendst is hij door zijn *Leven der doorlugtige heeren van Arkel ende jaar-beschryving der stadt Gorinchem*, uitgegeven door zijn zoon Hendrik (1656).

Werken:

Droeff-eyndich-spel van de moordt van sultan Osman (1623); *Bly-eind-spel van wegen de Gorkomze Kamer Vernieud uit Liefde op de vraag: Beeld af, hoe Bataviers, soo veel en lange tijden, kloek hebben weder-staen, haer uyant in het strijden* (1643).

[P.J. Verkruijsse]

Kemp, Bernard

Ps. van Bernard Frans van Vlierden, Vlaams romanschrijver, essayist en criticus (Hamont 22.8.1926-Leuven 2.11.1980).

Was hoogleraar aan de Universitaire Faculteiten St.-Aloysius te Brussel en aan de Koninklijke Militaire School, voorts medewerker bij de brt en aan versch. tijdschriften.

Kemps romans, zorgvuldig gecomponeerde werken, hebben een sterk intellectualistische en experimentele inslag. Hij zet daarin zijn visie op de moderne roman in praktijk om: schrijven is een poging om de chaotische werkelijkheid bewoonbaar te maken. Evenals in zijn essayistische werken (*Van in 't wonderjaer tot de verwondering*, 1969) zoekt Kemp in zijn romans naar de zin van het vertellen en test hij de romanvorm. Die belangstelling voor het formele aspect spitst zich toe in latere werken als *De paardesprong* (1976), een boek dat volledig is gebouwd op het thema van de variatie, en *Het weekdier* (1979), waarin hij een soort montagetechniek gebruikt door drie vormen van relaas met het oog op een simultaan effect te combineren.

Door vorm te geven aan de chaos in een hecht gestructureerd geheel hoopt Kemp het nihilisme en de absurditeit te bestrijden. Dat is vooral duidelijk in zijn eerste werken, waar de hoofdpersonen elkaar steeds terugvinden, nadat hun relatie een kortsluiting heeft ondergaan.

Werken:

Het laatste spel (1957), r.; *De Dioskuren* (1959), r.; *De Vlaamse letteren tussen gisteren en morgen 1930-1960* (1963), essays; *De deur* (1966), t.

Literatuur:

F. Auwera, in *Schrijven of schieten* (1969), interview; J. de Ceulaer, in *Elf twintigers* (1971); H. Bousset, *B.K.* (1971); Idem (ed.), *B.K. van A tot Z* (1981); Idem, in *Schrijven aan een opus* (1982); H.F. Jespers, in *De boog van Ulysses* (1983).

[P. van Aken]

Kemp, Mathias Hubertus

Nederlands dichter en prozaschrijver (Maastricht 31.12.1890-ald. 7.8.1964). Broer van Pierre Kemp met wie hij in *Het Getij* debuteerde. Was plateelschilder, bibliothecaris, adjunct-secretaris van de Kamer van Koophandel, journalist en ten slotte werkzaam in het uitgeversbedrijf. Zijn katholieke geloofsovertuiging en de liefde tot zijn Limburgse geboorteland zijn belangrijke inspiratiebronnen voor hem. Als dichter bleef hij echter in de schaduw van zijn broer: zijn poëzie, even zwierig en exuberant, kleur- en klankrijk, getuigend van zuidelijke levensvreugde is meer romantisch en dromerig, maar doet wat overladen aan. Kemp schreef eveneens novellen en romans, alsmede enige werken voor toneel. Hij publiceerde bovendien veel over het Limburgse leven, cultureel, historisch en economisch.

Werken:

Het wijnroode uur (1916), p., *Naar den uchtend* (1917), p. en *De vreemde vogel* (1919), p. (deze 3 bundels herdrukt in *Ravijnen*, 1922); *Een verwarde liefde* (1921), nov.; *Stroomversnellingen* (1924), p.; *De groote drijver* (1927), t.; *De bonte storm* (1929), r.; *Geschiedenis van Limburg* (1934); *Vallende vogels* (1934), r.; *Het kwellende wonder* (1936), r.; *Onder de rosse komeet* (1945), p.; *Limburgensia* (1947), bibl.; *Eikenbloesem* (1953), p.; *Tussen Maas en Mars* (1960), p.

Literatuur:

M. Kijzer, in *De Nieuwe Gids* (1937); H. de Vries, in *De Bronk*, viii (1960); J. Notermans, in *Levende Talen* (1961); P. Haimon, in *Jaarboek Mij Ned. Lett. 1965-1966* (1967); H. de Vries, `Pierre en Mathias Kemp', in *Kritiek als credo* (1980).

[W. Gobbers]

Kemp, Pierre

Eig. Petrus Johannes, Nederlands dichter (Maastricht 1.12.1886-ald. 21.7.1967).

Broer van Mathias Kemp. Was van 1900 tot 1913 plateelschilder en - na een kort Amsterdams journalistiek intermezzo (1915) - van 1916 tot 1944 beambte in de mijn Laura te Eygelshoven, waardoor hij 28 jaar forens was. Wilde aanvankelijk componist worden, leerde schilderen bij de Limburgse schilder Robert Graafland, en werd ten slotte dichter.

Zijn eerste bundels, o.a. *Het wondere lied* (1914), bevatten nog veel traditionele verzen. In deze lange gedichten overtuigde hij niet; evenmin kwam toen zijn onmiskenbare aanleg voor kleur en vorm tot succesrijke ontwikkeling. Van 1927 af was hij geregeld medewerker aan *De Gemeenschap*, waarin zijn zgn. tweede debuut plaatsvond: *Stabielen en passanten* (1934), de eerste van een reeks bundels `kleengedichten', eenvoudig en direct van zegging, vaak verrassend door speelse fantasie en geestigheid.

Kemp is de dichter van de levensaanvaarding, die in vrije vormen de vrouw, de kleuren en de klanken, het leven bezingt en door enkele suggestieve beelden zijn lezers in een droomwereld verplaatst. Zijn sterke, vooral visuele zintuiglijkheid en zijn tegelijk naïef en diepzinnig levensgevoel geven aan zijn poëzie vaak een zekere verwantschap met de oosterse lyriek, waarvoor hij sedert zijn jeugd een grote bewondering had. In 1956 werd zijn werk bekroond met de Constantijn Huygensprijs, in 1959 met de P.C. Hooftprijs. De ernstige oogkwaal waaraan hij op het einde van zijn leven leed, verminderde zijn poëtische produk-

tie. Door de sprongen van zijn verbeelding en de verrassende associaties doet zijn werk zeer modern aan en wordt hij door de jongere generatie als een voorloper gezien.

Werken:

De bruid der onbekende zee en andere gedichten (1916); *Carmina Matrimonalia* (1928), p.; *Fugitieven en constanten* (1938); *Transitieven en immobielen* (1940); *Pacific* (1946); *Standard-book of classic blacks* (1946), p.; *Phototropen en koctophilen* (1948), p.; *Forensen voor Cythère en andere gedichten* (1949); *Engelse verfdoos* (1956); *Vijf families en één poederblauw* (1958); *Garden, 36, 22, 36 inches* (1959); *De incomplete luisteraar* (1961); *Perzische suite* (1965).

Uitgaven:

A. Morriën (ed.), *P.K.: Een bloemlezing uit zijn kleine liederen* (1953); W.A.M. de Vroomen en H.G.M. Prick (ed.), *Verzameld werk*, 3 dln. (1976); R. Molin (ed.), *De verfdoos Aarde en zon* (1979).

Literatuur:

K. Reijnders, in *Proloog* (1947); K. Reijnders, in *Dietsche Warande & Belfort* (1954); F. van Leeuwen, in *Roeping* (1956); P. Rodenko in *Maatstaf*, iv (1956); K. Meeuwesse, in *Akademiedagen*, x (1957); Idem, in *Dietsche Warande & Belfort* (1957); M. Rutten, in *De Vlaamse Gids*, xli (1957); C.J.E. Dinaux, in *Gegist bestek*, i (1968); K. Meeuwesse, in *Roeping* (1961); `P.K.', in *Schrijvers Prentenboek*, 7 (1961); H.U. Jessurun d'Oliveira, in *Scheppen riep hij gaat van au* (1967^3, 1977^4); J. Vliegen, in *Maasland*, iv (1967-1968); K. Reijnders, *P.K., Een zondagsdichter?* (1970); H.G.M. Prick, in *Jaarboek Mij Ned. Lett. 1971-1972*; W.A.M. de Vroomen, *Voorlopig register op de in druk verschenen gedichten van P.K.* (1973); P.M. Morel (ed.), `Elf ongepubliceerde gedichten van P.K.', in *Engelbewaarder Winterboek* (1978); F. Lodewick, *P.K.* (1979); R. Molin en P. Morel, *P.K. man in het zwart, heer van groen* (1980), spec. nummer van *Engelbewaarder*; K. Reijnders, `Romanie', in *Jaarb. Mij Nederl. Letterk. Leiden 1976-1977* (1980); F. Lodewick, `P.K. en zijn metamorfosen', in *Ons Erfdeel* 26 (1983).

[J. van Bocxstaele en W. Gobbers]

Kenis, Paul

Vlaams dichter, romanschrijver en criticus (Bocholt 11.7.1885-Brussel 28.7.1934). Studeerde te Turnhout en Gent. leidde daar een nogal bewogen leven, evenals in Parijs, waar hij op 20-jarige leeftijd naar toe ging en om den brode historisch

onderzoek verrichtte in bibliotheken. Hij keerde ontgoocheld terug, sloot zich bij de tijdschriften *Nieuw Leven* en *De Boomgaard* aan en werd in 1913 rijksambtenaar. Van nature idealist, kwam hij na WO I onder de indruk van de door H. Barbusse in het leven geroepen linksgerichte `Clarté'-beweging en van de socialistische denkbeelden. Werkte zonder onderbrekingen tot zijn dood aan romans en kritiek.

Uit zijn gehele werk spreekt een melancholische sfeer, waarvan zijn stilistisch vrij onbeholpen *De roman van een jeugd* (met ondertitel: *Een ondergang in Parijs*, 1914) de eerste getuigenis bracht. De vlucht uit de Vlaamse kleinburgerlijkheid naar de zelfkant van het Franse kosmopolitisme bleek een te verre sprong, zoals ook de overgang van de streekliteratuur naar de stadsroman te moeilijk was vanwege het ontbreken van dit genre in de Vlaamse literatuur. Kenis is evenwel een van de eersten die in Zuid-Nederland een open oog hadden voor erotiek (*De kleine Mademoiselle Cérisette*, 1921), de grote stad (*De lokkende wereld*, 1927) en het socialistische idealisme. Het laatste behandelt hij in *De apostels van het nieuwe rijk* (1930), dat de ondergang van een anarchistenkolonie in de Ardennen behandelt - waarvan hem echter de existentiële diepgang ontging. Ook in zijn historische romans valt de tweespalt op tussen idealisme en romance. Zijn werk, dat vnl. Frans georiënteerd en autobiografisch van aard is, wordt meer gedragen door sfeer dan door stijl. Kenis vertaalde De Lautréamont (1909) en Novalis. Zijn beste werk is *Fétes galantes* (1924).

Werken:

De wonderbare avonturen van Cies Slameur (1919); *Uit het dagboek van Lieven de Myttenaere, lakenkooper te Gent* (1927); *Het leven van meester François Villon* (1928); *Een overzicht van de Vlaamsche letterkunde na `Van Nu en Straks'* (1930); *Historische verhalen* (1944); *Het leven van E. Anseele* (1949).

Literatuur:

A. de Ridder, `P.K.', in *De Vlaamsche Gids* (okt. 1934); J. van Moer, `P.K. herdacht', in *De Vlaamse Gids* (sept. 1956); J. Weisgerber, in *De Vlaamse literatuur op onbegane wegen. Het experiment van `De Boomgaard' 1909-1920* (1956).

[P. de Vree en red.]

Kerckhove, Remigius Corneel van de

Vlaams dichter (Mechelen 25.9.1921-Duffel 2.1.1958). Was een tijdlang werkzaam als ambtenaar bij het ministerie van arbeid en sociale voorzorg, later betrokken bij de organisatie van de Wereldtentoonstelling te Brussel (1958). Richtte samen met Jan Walraven het tijdschrift *Tijd en Mens* op, dat het experimentalisme in Vlaanderen inluidde.

Hij debuteerde voor de oorlog met traditionele liefdes- en religieuze gedichten. Vanaf *Gebed voor de kraaien* (1948) werd zijn poëzie echter sterk ethisch bewogen en expressionistisch-retorisch van toon. Op existentialistische wijze worden alle

vooroorlogse vermeende waarden ontmaskerd; wat het menselijk bestaan uiteindelijk ken-

merkt, is een fundamentele ontreddering, een ambivalente combinatie van nihilistisch doodsverlangen en instinctieve levensdrift. Diezelfde visie ligt ook ten grondslag aan het korte, poëtische toneelstuk *Ebbe en vloed* (1954), dat qua uitwerking en ideeën duidelijk is geïnspireerd op Sartre's *Huis Clos*.

Werken:

Nachtelijke razzia (1939); *De andere weg* (1941); *De schim van Memlinc* (1950); *Een kleine ruïnemuziek* (1951); *Veronica* (1953); *Gedichten voor een Kariatide* (1957).

Uitgaven:

Gedichten (1964), keuze; *Verzamelde gedichten* (1974).

Literatuur:

L.M. van den Brande en I. Veys (ed.), `R.C.v.d.K.', in *Morgen 18/19*, vi, 6 (1969); M. Wauters, *R.C.v.d.K.* (1974); W. Spillebeen, `R.C.v.d.K., nabloeier van het expressionisme', in *Dietsche Warande & Belfort*, 120 (1975).

[D. de Geest]

Kerckhoven, Pieter Frans van

Vlaams dichter, (toneel)schrijver en criticus (Antwerpen 10.11.1818-ald. 1.8.1857). Na onvoltooide studie medicijnen te Bologna (1836-1839) op handelskantoor van zijn vader en vanaf 1849 ambtenaar op het Antwerps stadhuis. Als echt romanticus en met vrijzinnige denkbeelden uit Italië teruggekeerd, had hij weldra een actief aandeel in de literaire en Vlaamsgezinde beweging te Antwerpen, die hij liberaal en vooruitstrevend wilde maken. Als redacteur van *De Noordstar* (1840-1842) oefende hij scherpe kritiek uit op zijn collega's.

Vooral na zijn uitsluiting uit het `Heilig Verbond', een pseudo-maçonnieke flamingantenbeweging, hielp zijn soms fanatiek en onbesuisd optreden de kloof tussen conservatieven en progressieven in het Vlaamse kamp verbreden, wat tenslotte leidde tot de verwijdering van zijn vroegere vrienden Conscience en De Laet uit de `Olijftak' (1847), getuige de felle polemieken in de hekelblaadjes *De Schrobber* (Van Kerckhoven) en *De Roskam* (Vleeschhouwer, Conscience e.a.), alsmede Van Kerckhovens brochure *De Vlaemsche Beweging* (1847). Van 1848 tot zijn dood leidde Van Kerckhoven bovendien *De Vlaemsche Rederijker*, waarin hij zijn afbrekende Conscience-kritiek voortzette. Hij liet een uitgebreid, maar sterk onevenwichtig oeuvre na; belangrijker dan zijn opgeschroefde verzen en zijn volkse

toneelstukken is zijn proza: fel romantische - o.m. Italiaanse - verhalen en schetsen en vooral `zedenkundige' romans met sociale en antiklerikale strekking over eigentijdse onderwerpen, waarvan de veelal sentimentele sfeer soms door realisme wordt onderbroken (de spiritistische roman *Ziel en lichaem*, 1848; de briefroman *Liefde*, 1851, waarvan moderne versie van Hubert Lampo, 1971).

Werken:

Gozewijn, graef van Strijen (1841), p.; *Jaek of een arm huisgezin* (1842), r.; *De koopmansklerk* (1843), verh.; *Daniël* (1845), r.; *Gedichten en balladen* (1846); *Richilde* (1847), t. met E. Rosseels; *Boer en edel* (1853), t.; *De dronkaerd* (1854), t.; *Twee goddeloozen* (1857), r. onder ps. van Jan de Vrij.

Uitgave:

Volledige werken, 13 dln. (1869-1873).

Literatuur:

D. Sleeckx, in *Indrukken en ervaringen* (1903); L. Baekelmans, in *Vier Vlaamsche prozaschrijvers* (1931); C.G.N. de Vooys, `De Noordstar en De Gids', in *Nieuwe Taalg.*, 35 (1941); Idem, in *Verzamelde letterkundige opstellen* (1947); E. de Bock, in *Ondergang en herstel* (1970); M. Hoebeke, `Een klerikaal kader voor een 19e eeuwse antiklerikale Vlaamse roman (uit de 19e eeuw)', in *Versl. en Meded. Kon. Acad. Nederl. Taal- en Letterk.* (1975); G.P.M. Knuvelder, `Een vrijzinnig mysticus: P.F.v.K.', in *Idem* (1976).

[W. Gobbers]

Kerkhove, Valeer van

Vlaams roman- en toneelschrijver (Sleidinge 23.4.1919-Tervuren 8.8.1982). Was leraar Germaanse talen tot 1960, daarna verbonden aan de dramatische sectie van de Vlaamse televisie.

Zijn romans zijn exponenten van de katholieke probleemroman, geschreven onder invloed van Stefan Andres, Graham Greene en François Mauriac, waarin een soort zondemystiek wordt uitgebeeld: de zonde brengt de mens dichter bij God, de mens kan niet uit eigen wil aan zijn loutering meewerken en ondergaat de genade als iets van buiten af. De vraag naar de schuld staat dan ook centraal in dit oeuvre. Van Kerkhove heeft dit thema expliciet uitgewerkt in de roman *De gijzelaars* (1977), die ver boven het peil van de vroegere werken uitstijgt, omdat hij zich hierin beperkt tot het essentiële en niet zo uitgesponnen en langdradig is als bijv. in *De weerlozen* (1951) of *Dies Irae* (1953), en minder verward dan in *De bungalow* (1956).

Van Kerkhove had zich intussen vooral toegelegd op toneel en tv, waarvoor hij een aantal bewerkingen schreef, o.m. van Streuvels' *Het leven en de dood in den ast* en Gezelle's *Kerkhofblommen*. In zijn dramatisch oeuvre vindt men dezelfde problematiek als in de romans terug (o.m. *Persoonlijke motieven*, 1958). Helaas verbreken soms al te nadrukkelijke ethische en filosofische beschouwingen de innerlijke samenhang van het werk.

Literatuur:

B. Kemp, in *Dietsche Warande & Belfort*, iii (1966); P. Hardy, in *Bij benadering*, dl. 2

(1973); A. Demedts, in *Ons Erfdeel*, 21 (1978); E. Boon e.a., `V.v.K.', in *Flits*, tijdschr. Belgische radio en televisie, 51 (1982).

[P. van Aken]

Kerkwijk, Hendrik van

Nederlands schrijver (Amsterdam 28.5.1940). Opgeleid tot onderwijzer te Amsterdam en Haarlem, maar beperkte zich al vroeg geheel tot het schrijverschap. Debuteerde met poëzie in het tijdschrift *Raam* en met een kleine roman *De stervende dode* in 1965. Voor zijn verhalenbundel *Geweer met terugslag* (1966) werd hem de Reina Prinsen Geerligsprijs toegekend. Van Kerkwijk legde zich onder meer toe op het schrijven van hoorspelen (*Dertien reizen met Hendrick de Keyser, De Achtervolging van René Magraaf*) en televisieprogramma's. Bovendien schreef hij veel voor de jeugd. Zijn verhaal *Komplot op volle zee* werd in 1969 het kinderboek van het jaar.

In zijn proza beschrijft Van Kerkwijk vaak ongewone situaties in alledaagse taal, waardoor een zekere spanning in zijn verhalen ontstaat. In zijn poëzie, met name in *Mythen, legenden e.a. anachronismen* (1967) spelen thema's als dood, machteloosheid en nostalgie een belangrijke rol.

Werken:

De vriendschap van kauwen en kraaien (1966), p.; *De ontvoering uit De Swaan* (1967), jeugdb.; *Rotte fazant* (1967), r.; *Tot de aanval* (1968), verh.; *Schakelfout* (1970), sf-jeugdb.; *De griezelgolf* (1975), jeugdverh.; *Uit de vuilnisbak* (1981), verh.; *Dondergoden en pestkoppen*, Noorse mythen (1982); *De jacht op het suikeren bruidspaar* (1982).

Literatuur:

K. Fens, in *Loodlijnen* (1978^2); J. van Doorne, `Modern Nederlands proza', in G. Boomsma (ed.), *Over Jan Wolkers, 1 (1961-1968)* (1983).

[G.J. van Bork]

Kersteman, Franciscus Lievens

Zuidnederlands jurist en letterkundige ('s-Gravenhage 20.3.1728-na 1793). Behaalde in 1754 te Harderwijk de graad van doctor Juris, waarna hij een carrière begon als leraar in verschillende steden. In 1775 wordt hij tot 30 jaar gevangenisstraf veroordeeld wegens vervalsing van geschriften, maar in 1786 kreeg hij gratie. Over zijn leven en lotgevallen schreef hij een autobiografie (1792). Hij had een populaire

stijl van schrijven, verwant aan die van J.C. Weyerman. In 1756 had hij een biografie over Weyerman laten verschijnen, *Zeldzame levens-gevallen van J.C.W.* Verder zijn nog van hem *De bredase heldinne* (1751); *Avonturen van de kleine Scipio* (1783). De meeste werken van J.C. Ludeman, die na zijn dood verschenen, zijn door Kersteman geschreven maar onder Ludemans naam gepubliceerd.

Literatuur:

D.J.H. ter Horst, in *Het Boek*, 22 (1936).

[P.M.M. Kroone]

Ketel, Cornelis

Noordnederlands schilder en dichter (Gouda 18.3.1548-Amsterdam, begraven 8.8.1616). In 1581 vestigde Ketel zich na verblijf in Parijs, Fontainebleau en Londen te Amsterdam, waar hij lid werd van De Eglantier (zinspreuk `Deught verwint'). Bekwaam schilder, vooral van portretgroepen; zijn allegorische en bijbelse stukken gingen echter verloren.

Van Mander, die hem zeer bewonderde, gaf een uitvoerige biografie met een aantal gedichten in het *Schilder-Boeck* van 1604. Zijn overige poëzie vindt men in verzamelbundels en liedboeken: *Den bloeyenden Mey-waghen* (1608), *Den Nederduytschen Helicon* (1610) en *Apollo of't ghesangh der Musen* (1615).

Werken:

J. te Winkel, `Den Nederduytschen Helicon van 1610', in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, 18 (1899); H. Miedema en M. Spies (ed.), *Karel van Mander (1548-1606): De Kerck der deucht* (1977), met bibl.

[G. Kuiper en P.J. Verkruijsse]

Keulen, Mensje van

Eig. Mensje Francina van Keulen-Van der Steen, ps. Josien Meloen, Nederlandse prozaschrijfster ('s-Gravenhage 10.6.1946). Katholiek milieu. Bezocht korte tijd de Koninklijke Academie voor Beeldende Kunsten te 's-Gravenhage. Woonachtig te Amsterdam. Was redactrice van *Propria Cures*, later geruime tijd van *Maatstaf*. Debuteerde met de kleine roman *Bleekers zomer* (1972) die veel waardering oogstte. In hetzelfde jaar verscheen de verhalenbundel *Allemaal tranen*, in 1975 gevolgd door de roman *Van Lieverlede*. Geheel in de traditie van het Hollandse pessimisme vindt een beperkte thematiek haar uitdrukking in de minutieuze beschrijving van een door lichamelijk en geestelijk verval gedomineerde wereld van kwetsbare enkelingen. Een afstandelijke, verzorgde stijl en een uitgewogen compositie geven de onontkoombare suggestie van het leven als een durend onheil. In 1980 verscheen de

proeve van burleske, verhalende poëzie, *De avonturen van Anna Molino*, met illustraties van Peter Vos.

Werken:

Lotgevallen (1977), verhalende p.; *Overspel* (1982), r.; *De ketting* (1983), verh.

Literatuur:

G. Komrij, in *Daar is het gat van de deur* (1974); W.A.M. de Moor, in *Wilt u mij maar*

volgen? (1980); H. Werkman, in *Aangekruist* (1982); Bibeb, interview, in *Veertien vrouwen* (1983[4]).

[J. Huijnink]

Keuls, Henricus Wijbrandus Jacobus Maria

Nederlands dichter (Obdam 19.5.1883-Ede 28.10.1968). Jurist, tot 1948 hoofd bureau voor auteursrechten. Met Bloem, Greshoff, Roland Holst, Van Eyck en Besnard behoort hij tot de zgn. dichtergeneratie van 1910; in dit jaar debuteerde hij in *De Gids*, doch pas in 1920 bracht hij verzen in de bundel *In den stroom* bijeen.

Zijn bezonnen, weemoedige, soms naar een persoonlijk mysticisme neigende poëzie heeft, evenals die van zijn generatiegenoten, een strenge traditionalistische vorm, terwijl ook bij hem de volzin de poëtische stuwing aan zijn verzen geeft. Door een zwaarder timbre sprak zijn kunst aanvankelijk niet gemakkelijk aan en werd slechts door weinigen opgemerkt. Eerst nadat hij begonnen was met de uitgave van zijn *Verzamelde gedichten*, 4 dln. (1947-1949) kreeg hij in ruimer kring een steeds toenemende erkenning. In 1962 werd hem de P.C. Hooftprijs 1961 toegekend.

Keuls verzorgde een aantal vertalingen, o.m. *Omar Khayyam* (1944, onder ps. Ponticus), van Dante *Het nieuwe leven* (1951), van Pirandello *Hendrik IV* (1926), en van T.S. Eliot *Een staatsman van verdienste* (1957) en *De familiereünie* (1957).

Werken:

Om de stilte (1924); *De dansende lamp* (1935); *Rondeelen en kwatrijnen* (1942); *Aan onze Koningin* (1945); *Regionen* (1953); *Valscherm* (1958); *Achterwaarts* (1962).

Uitgaven:

Vlucht en bezinning (1958), bloeml. met inl. van P. Rodenko; E. Zernike, *Mens en muze nabij* (1973), bloeml. met inl.

Literatuur:

D.A.M. Binnendijk, in *Gewikt en gewogen* (1942); C.J.E. Dinaux, in *Gegist bestek*, 1 (1958); K. Fens, in *Loodlijnen* (1967); G.H. 's-Gravesande, interview, in *Al pratende met...* (1980); G.H. 's-Gravesande, interview, in *Vergeten en gebleven* (1982).

[G.W. Huygens]

Keuls, Yvonne

Eig. Yvonne Bamberg, Nederlandse prozaschrijfster (Batavia 17.12.1931). Schreef aanvankelijk vooral hoorspelen en bewerkte een aantal romans tot tv-spelen, o.m. *De boeken der kleine zielen* van Couperus, *De koperen tuin* van Vestdijk en *Klaaglied om Agnes* van Gijsen. Oorspronkelijk toneel schreef ze in opdracht van de ncrv, de eenakter *Stippen* (1970), en voor de Haagse Comedie het spel *Over lijken* (1970). Ook het toneelstuk *Onbegonnen werk* is oorspronkelijk; het werd in 1967 bekroond met de Van der Viesprijs.

Behalve toneel schreef Keuls romans, verhalen en columns. Groot succes had haar boek *Jan Rap en z'n maat* (1977), geschreven op grond van persoonlijke ervaringen opgedaan onder jongeren in een opvangcentrum. In het verlengde daarvan liggen haar boeken over drugproblemen en jongeren, *De moeder van David S.* (1980) en *Het verrotte leven van Floortje Bloem* (1981). Voor de toneelbewerking van *Jan Rap en z'n maat* kreeg ze in 1978 de Prijs der Kritiek.

Werken:

De toestand bij ons thuis (1969), verh.; *Groetjes van huis tot huis* (1975), verh.; *Van huis uit* (1976), journ. pr.; *Keuls potje* (1979), verh.; *Kleine muizen en regenwormen* (1981), t.; *Negenennegentig keer Y.K.* (1983), verz. bundel; *Annie Berber en het verdriet van een tedere crimineel* (1985).

Literatuur:

C. Engelbrecht, interview, in *Gezegd en geschreven is twee* (1980).

[G.J. van Bork]

Kiestra, Douwe Hermans

Fries dichter en prozaschrijver (Poppingawier 4.12.1899-Rauwerd 3.6.1970). Van boerenafkomst. Werd in zijn jeugd gegrepen door de Jongfriese idealen van Douwe Kalma. Zijn poëzie, waarvoor hij inspiratie vond in het boerenleven, kenmerkt zich door een persoonlijk taalgebruik, een sterke plastiek en een door zijn religieus getint idealisme getemperd realisme. Toen hij na WO II moest boeten voor zijn nationaal-socialistische opvattingen tijdens de bezetting, heeft hij zijn kampervaringen en zijn gevoelens van wroeging en zelfrespect aangrijpend verwoord in een onder ps. gepubliceerde verzenbundel. Ook in zijn proza (verhalen, novellen, romans) toont hij zijn talent, waarin de weerbarstige boer en de gevoelsmens zich authentiek verenigen.

Werken:

Efter it oargel (= Achter het orgel; 1935), p.; *In skreach mei apels* (= Een schraag met appels; 1936), p., samen met zijn vrouw; *De froulju fen de fetweider* (= De vrouwen van de vetweider; 1939), r.; *Sinne op 'e striesek* (= Zon op de strozak; 1946), p. onder ps. D. van Wieren; *It jier yn 't roun* (= Het jaar rond; 1955), p.; *De spreuken fan Salomo* (1968); *Blêdswylsel fan it Bolwurk* (= Bladeren van het Bolwerk bijeengeharkt; 1968), p., onder ps. Harm Harsta; *De bêste simmer* (= De beste zomer; 1970), pr.; *Ien wike Utbuorren* (= Eén week Uitburen), dl i *De Buorskip* (= De Buurschap; 1970), dl. ii *De Toartels* (= De Tortels; 1971), r.

Uitgave:

T.B. Hoekema en D.A. Tamminga (ed.), *Samle Fersen* (1982).

Literatuur:

A. Wadman, *Frieslands dichters* (1949); J. Piebenga, *Koarte skiednis fan de Fryske skriftekennisse* (1957^2); D.A. Tamminga, in *Lyts Frisia* (juni/aug. 1970); Tr. Riemersma, *It koarte*

forhael yn'e Fryske literatuer fan de tweintichste ieu (1977); K. Dijkstra, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977); T.B. Hoekema, in *Lyts Frisia* (nov. 1979-maart 1980); T. Riemersma, *Proza van het platteland* (1984).

[F. Dam]

Kindermann, Jan Christiaan

Ps. Chonia, Nederlands predikant en letterkundige (Amsterdam 15.12.1804-Utrecht 19.12.1876). Nadat hij op jeugdige leeftijd zijn beide ouders had verloren, werd hij opgenomen in het lutherse weeshuis; ofschoon hij zelf het liefst naar zee zou zijn gegaan, achtten zijn opvoeders het beter dat hij theologie ging studeren, eerst in zijn geboorteplaats (1822-1823), daarna in Leiden (ingeschreven op 29.5.1824 en 30.1.1828); in oktober 1827 werd hij proponent, in 1828 hulpprediker in Breda en vervolgens predikant te Wildervank (1829-1834), Edam (1834-1847) en ten slotte Doetinchem (1847-1869). Nadat hij het predikambt had neergelegd, vestigde hij zich in 1871 in Utrecht.

Als schrijver werkte hij mee aan het tijdschrift *Nederland*, waarin humoristische verhalen en novellen van zijn hand verschenen, en, vooral sedert 1857, aan *De Tijdspiegel*, waarin hij talloze boekbesprekingen en artikelen over zeer diverse onderwerpen leverde; vermeldenswaard zijn met name de `Aphoristische gedachten' in de jaargang 1875. Het meest bekend is hij echter geworden door *Wat er van Diepenbeek werd* (1849), een vervolg op *Het leesgezelschap te Diepenbeek* (1847) van P. van Limburg Brouwer. Voorts verzorgde hij in 1861 een metrische vertaling van Lessings *Nathan der Weise*.

Werken:

Bloem- en doornstukjes uit den vreemde (1851); *Het beeld van Dirk Rafelsz. Kamphuysen in de lijst van zijn tijd*, 2 dln. (1853); *De val van het laatste bolwerk der protestanten: La Rochelle in 1627*, 2 dln. (1853); *Een flaauwe in dagen van kracht: Graaf Willem IV van den Berg*, 2 dln. (1855); *Rome contra Utrecht, ten tijde van Petrus Codde*, 2 dln. (1873); *Een geharnaste bijbellezing* (1874); *Lodewijk van Nassau, de volmaakte ridder* (1874).

Uitgave:

Wat er van Diepenbeek werd (1883^4), met een inl. woord van E. Laurillard.

Literatuur:

J.P. de Keyser, `Levensschets van J.Chr.K.', in *Levensber. der afgestorvene medeleden van de Mij der Nederl. Letterk. 1877* (1877).

[D. Welsink]

Kinker, Johannes

Noordnederlands dichter en filosoof (Nieuwer-Amstel 1.1.1764-Amsterdam 16.9.1845). Studeerde rechten en medicijnen te Utrecht; promoveerde in de rechten in 1787. Werkte tot 1817 in de advocatuur, tot 1830 (afscheiding) hoogleraar Nederlandse taalkunde, geschiedenis en welsprekendheid te Luik. Richtte in Luik het verlichte letterkundig gezelschap `Tandem' op. Was een voorstander van de eenheid van Noord- en Zuid-Nederland, zonder daarmee zijn kosmopolitische idealen prijs te geven. Voor de Bataafse revolutie toonde hij zich patriot, later was hij een bewonderaar van de heilige alliantie van tsaar Alexander.

Kinker was medewerker aan een groot aantal tijdschriften, nl. *Janus* (1787), *Janus Verrezen* (1795), *De Arke Noachs* (1799), *Sem, Cham en Japhet* (1800) en *De Herkaauwer* (1815-1817). Bovendien vulde hij ca veertig nummers van *De Post van den Helicon* (1788) met felle artikelen tegen rijmelarij, dichtgenootschappen en sentimentaliteit.

In 1785 verscheen een bundel anacreontische minnelyriek: *Mijne minderjarige zangster*. Naast drama's (o.a. *Van Rots*, 1789 en *Celia*, 1792) schreef hij een zinnespel (*Het eeuwfeest bij de aanvang der negentiende eeuw*, 1801), dat later door hemzelf werd geparodieerd in *De menschheid in het Lazarushuis*. De *Ericie* van Fontenelle inspireerde hem tot de parodie: *Ericia of de Vestaalsche maagd, kermistreurspel* (1799). Van zijn filosofische gedichten zijn het bekendst *Gedachten bij het graf van Kant* (1805), *Het Alleven of de Wereldziel* (1812) en *Het Ware der Schoonheid* (1814).

In *Kant, proeve van eene opheldering van de kritiek der zuivere rede* (oorspr. verschenen in *Magazijn voor de Kritische Wijsbegeerte*, 1799; afzonderlijk uitg. 1872; in 1801 in het Frans vertaald) geeft Kinker een verdediging en uiteenzetting van de leer van Kant. Hij verwierp hierin de praktische rede; de categorische imperatief verving hij door het instinct of de wereldziel. Ten slotte zou Kinker zich aansluiten bij de identiteitsleer van Schelling. Op het gebied van de poëtica zijn vooral van belang *Proeve eener Hollandsche prosodia* (1810) en de voorredes tot zijn *Gedichten*, 3 dln. (1819-1821), resp. over wijsgerige poëzie, de ode en het epos. In *Beoordeling van mr. Willem Bilderdijk's Nederlandsche spraakleer* bestrijdt hij Bilderdijks *Spraakkunst*.

Kinkers poëzie is niet vrij van een zekere retorische breedsprakigheid, maar is ook niet zuiver verstandelijk. De mystiek geeft aan het stoffelijke een ziel, de allegorie aan

het onstoffelijke een gedaante. Schoonheid is niet schone schijn, maar symbool van een geestelijke wereldorde. Als overtuigd vrijmetselaar droeg hij gedichten bij voor het *Gezangboek der Vrijmetselaars*. Hoewel agnosticus toonde hij diepe eerbied voor de opperbouwmeester van het heelal.

Van nature non-conformist en spotziek, werd hij door velen beschouwd als een zonderling. Als de Nederlandse 18de-eeuwse parodist bij uitstek spaarde hij noch beroemdheden als Voltaire en Feith (vgl. *Brieven van Sophie aan mr. R. Feith*, 1807), noch zichzelf. In 1787 publiceerde hij *Orosman de Kleine of de dood van Zaïre, moorddadig treurspel*, een parodie op Voltaire. Zonder veel succes probeerde hij deze te overtreffen met het stuk *Almansor en Zehra* (1804). Om zijn ideeën buiten het Nederlandse taalgebied bekend te maken schreef Kinker *Essai sur le dualisme de la raison humaine*, 2 dln. (uitg. 1850-1852). Gedurende zijn Hollandse jaren had hij veel invloed op het Amsterdamse toneelleven.

Van zijn vele vertalingen zijn de bekendste: van Schiller, *De maagd van Orléans* en *Maria Stuart* (1807), en van Shakespeare, *Eind goed, al goed*. Ook vertaalde hij oratoria van Haydn en schreef zelf cantates.

Uitgaven:

J. van Vloten, *Verspreid en onuitgegeven dicht en ondicht* (1877); G.J. Vis (ed.), *De verlichte muze* (1982).

Literatuur:

J. Koopmans, `Kinkerstudiën', in *Taal en Letteren*, xv en xvi (1905 en 1906); J. v.d. Berg van Eysinga-Elias, `De litterair-historische betekenis van mr. J.K.', in *De Nieuwe Gids*, xxvi, 1 (1911); P.H. Schröder, *Parodieën in de Nederlandsche letterkunde* (1932); Ph. van der Gulden, `J.K.', in *Alg. Tijdschr. voor Wijsbeg. en Psych.*, xxxiv (1945); G. Colmjon, *De Nederl. letteren in de 19e eeuw* (1953); J.A. Rispens, *De geharnaste dromer. J.K. als aestheticus en dichter* (1960); M. Rutten, in *Tijdschr. voor Levende Talen*, 8 (1962); G.J. Vis, *J.K. en zijn literaire theorie* (1967), diss. met bibl.

[W.J.C. Buitendijk en red.]

Kist, Wilhelmus

Noordnederlands schrijver (Woerden 1.9.1758-Arnhem 3.1.1841). Was conrector en rector aan Latijnse scholen te Breda en Middelburg; bekleedde staatsambten (1799-1807) en was van 1819-1828 directeur van de *Nederlandsche Staats-Courant*. Rationalist.

Schreef romans, waarvan de bekendste zijn: *Het leven, gevoelens en zonderlinge reize van den landjonker Govert Hendrik Godefroi van Blankenheim tot den Stronk*

(1800) en *De ring van Gyges weder gevonden* (1805-1808). Zijn romans zijn min of meer door een losse verhaaldraad aaneengeregen vlakke karakter- en zedenschetsen. Hij oefende wsch. invloed uit op Hildebrand in diens *Camera obscura*.

Werken:

De wonder-bril, 2 dln. (1811); *Zonderlinge lotgevallen van Barend van Poederen*, 2 dln. (1813-1814); *Constantijn van Falkemade, of De ouderlijke woning* (1814); *Albertina van Wilgenhorst, of De rampen der vooroordeelen* (1815); *Leonore van Atrecht, of De belooning der standvastigheid en liefde* (1815); *Ferdinand van Waldonk, of Het gemis van wereld- en menschenkennis, eene bron van veele teleurstellingen en rampen* (1816); *De Egyptische tooverstaf, of Karakterschetsen en tafereelen des menschelijken levens*, 3 dln. (1822); *Herman van Giessen en zijne lotgenooten, of De gevolgen des oorlogs en der staatsomwentelingen*, 2 dln. (1824); *Lodewijk van Londen, of De twee bronnen*, 2 dln. (1831-1832).

Literatuur:

M. Siegenbeek, `Levensberigt', in *Handel. Mij Ned. Lett.* (1841); J. Koopmans, `Van K. tot Daalberg', in *Lett. Studiën over de Negentiende Eeuw* (1931); E. Jongejan, *De humor-`cultus' der romantiek in Nederland* (1933).

[W.J.C. Buitendijk]

Klant, Jan J.

Eig. Johannes Jacobus, Nederlands prozaschrijver (Warmenhuizen 1.3.1915). Na studie economie te Amsterdam vele jaren als statisticus werkzaam in Zuid-Afrika (Pretoria). Vanaf 1966 lector en vervolgens (1975) gewoon hoogleraar staathuishoudkunde aan de universiteit van Amsterdam. Na een bijzonder korte literaire carrière - hoofdzakelijk de roman *De geboorte van Jan Klaassen* (1946, Van der Hoogtprijs), waarin ironiserend en allegoriserend de tegenstelling dichter-burger aan de orde wordt gesteld - publiceerde Klant lange tijd nog uitsluitend over economische en financiële aangelegenheden. In 1974 verraste Klant met een kleine roman, *Wandeling door Walein*, een humoristisch relaas uit het tussenbewustzijn van slapen en waken.

Werken:

De fiets (1954); *Hollands Diep* (1956).

Literatuur:

J. Bernlef en K. Schippers, `Gesprek met J.J.K.', in *De Gids*, 128 (1965).

[W. Gobbers]

Kleyn, Joannes Petrus

Noordnederlands dichter (Hoge Zwaluwe 4.7.1760-Arnhem 21.2.1805). Studeerde te Utrecht, aanvankelijk theologie, later rechten; promoveerde in 1782. Was bevriend met Bellamy, Ockerse en Van Alphen. Na de dood van zijn moeder leefde hij op zijn landgoed.

Wat hij alleen of in samenwerking met zijn vrouw, Antoinetta Ockerse, publiceerde,

getuigt van het genoegen dat hij schepte in deugd, liefde, vriendschap en godsvrucht. Hij verdiepte zich ook in literaire theorieën; bewonderde en vertaalde vooral Duitse dichters en gebruikte antieke metra in zijn bijna steeds rijmloze verzen, een procédé dat Bellamy navolgde.

Werken:

Oden en gedichten (1782); *Krijgsliederen* (1786); *Gedichten* (1792); *Ode ter nagedachtenis van H. van Alphen* (1803); *Nagelaten gedichten, oden en elegieën* (1809).

Literatuur:

P.G. Witsen Geysbeek, *Biografisch, anthologisch en critisch woordenboek der Nederduitsche dichters*, iv (1823); N.G. van Kampen, *Beknopte Geschiedenis der Lett. en Wetenschappen in de Nederl.*, ii; J. te Winkel, *Ontwikkelingsgang der Nederl. letterk.*, vi (1925^2); J. Stouten, in *W.A. Ockerse 1760-1826* (1982).

[H.A. Wage]

Klikspaan

Zie Kneppelhout, Johannes

Klinkhamer, Govert

Noordnederlands dichter (Amsterdam 31.8.1702-ald. 11.8.1774). Zijdehandelaar. Was de eerste vertaler van een stuk van Voltaire in het Nederlands: *Zaïre* (1734). Zijn moraliserende verzen op bijbelse onderwerpen werden door tijdgenoten even slecht bevonden als de genoemde vertaling. Klinkhamer schreef ook een bijbels epos: *De kruisgezant* (1725). Enige waardering kreeg zijn *Dagwijzer der geschiedenissen*, een soort kalender met voor elke dag een historisch feit.

Literatuur:

J. te Winkel, *Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkkunde*, v (1924^2).

[H.A. Wage]

Klioos Kraam

Bundel Nederlandse gedichten in Leeuwarden in 1656 verschenen waarin o.a. werk van Anslo, Asselijn, Sibylle van Griethuyzen, Gabbema, Oudaen, Anna en Maria Roemers, Vollenhoven, Vondel en Westerbaen is opgenomen.

[P.M.M. Kroone]

Kloos, Willem Johannes Theodorus

Nederlands dichter (Amsterdam 6.5.1859-'s-Gravenhage 31.3.1928). Zoon van de kleermaker Johannes Kloos, zijn moeder overleed in september 1860, kort na de geboorte van een tweede zoon; de vader hertrouwde eind 1861. Kloos bezocht de hbs in Amsterdam, waar hij o.a. les had van de bekende literator W. Doorenbos. Ging in 1879, twee jaar na zijn eindexamen, klassieke letteren studeren, maar brak deze studie na kandidaatsexamen in 1884 af.

Als criticus had hij zijn debuut gemaakt in het weekblad *De Nederlandsche Spectator* (1879) onder ps. Q.N.; als dichter in het maandblad *Nederland* (1880) met het dramatische fragment *Rhodopis*, tevoren door *De Gids* geweigerd. Vanaf deze tijd tot april 1881 was hij intiem bevriend met Jacques Perk; samen maakten zij zomer 1880 een reis naar Brussel en Laroche. Na Perks dood werd Kloos via Vosmaer betrokken bij de uitgave der nagelaten *Gedichten* (1882). De inleiding daarvan geldt als het manifest der Beweging van '80. Als lid van de literaire vereniging `Flanor' te Amsterdam breidde Kloos zijn contacten verder uit; hij verbeef echter ook veel in Brussel, waar het gezin Doorenbos - met dochter Martha - zich had gevestigd.

O.a. door de slechte ervaringen met bestaande periodieken (breuk van Vosmaer na het weigeren van een felle kritiek op Louis Couperus), kregen de plannen voor een eigen orgaan vaster vorm. Oktober 1885 verscheen *De Nieuwe Gids* onder redactie van Frederik van Eeden, Frank van der Goes, Willem Kloos, Willem Paap en Albert Verwey, een tweemaandelijks orgaan met afleveringen van elk ongeveer 160 pagina's. Kloos werd redactiesecretaris en verzorgde de kritische kroniek, die aanvankelijk geregeld verscheen. Beïnvloed door Keats en Shelley pleitte hij voor een zintuiglijker beeldspraak en een persoonlijk ritme; naar Frans voorbeeld voorstander van l'art pour l'art, wees hij de huiselijke en stichtelijke dichtwerken van zijn retorische oudere tijdgenoten af. Na de mystificatie met het lyrische epos *Julia* door Guido (1885) - in werkelijkheid door Kloos, Verwey en Veth in elkaar geflanst - konden Verwey en hij *De onbevoegdheid der Hollandsche literaire kritiek* aantonen (brochure, mei 1886).

In 1890 noemde Kloos de poëzie, n.a.v. Gorters *Verzen*: `de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie'. Ten aanzien van het proza, met name het opkomend naturalisme, nam hij een minder principieel standpunt in. Aan de vriendschap met Verwey kwam een einde, toen deze zich in 1888 verloofde. Uit deze crisis ontstond de gepassioneerde sonnettenreeks *Het boek van kind en God*. Kort na 1890 werd zijn melancholie pathologisch. Hij leefde als een verlopen bohémien en raakte aan de drank. Vrienden, zoals de schilder Witsen, waren hem tot steun, Van Eeden als psychiater behandelde hem. Het besef dat anderen hem als dichter voorbij-

streefden en ook maatschappelijk slaagden, uitte zich in rancune. Zijn `scheldsonnetten' (*De Nieuwe Gids*, ix) en zijn gedragingen in 1893-1894, toen hij wederrechtelijk de gehele *De Nieuwe Gids* aan zich trok, zijn alleen zó te verklaren. In 1894 verscheen de bundel *Verzen*, niet chronologisch geordend, een jaar later gevolgd door *Nieuwe verzen*. De in 1896 in twee bundels verschenen kritieken, *Veertien jaar literatuur-geschiedenis, 1880-1893* betekenen een standaardwerk voor de kennis van de Beweging van '80 en *De Nieuwe Gids*-tijd.

Mede door de opkomst van nieuwe literaire stromingen, in eigen tijdschriften belichaamd, heeft *De Nieuwe Gids* nooit meer een leidende positie heroverd, al hebben vooraanstaande auteurs eraan meegewerkt (Leopold, Van Looy, Van Deyssel, Streuvels, Timmermans). De sonnetten en kritieken van Kloos, maandelijks gepubliceerd en van tijd tot tijd gebundeld, bereikten zelden het oude peil en zakten dikwijls af tot berijmd of onberijmd geredeneer.

Na zijn huwelijk met Jeanne Reyneke van Stuwe (4 januari 1900) vestigde Kloos zich in 's-Gravenhage, waar hij een omvangrijke bibliotheek bijeenbracht en talrijke vrienden en bewonderaars ontving. In zijn roem, die feitelijk op werk van voor zijn 30ste jaar berustte, koesterde hij zich tot zijn dood, bij elk kroonjaar opnieuw gehuldigd, o.a. op 3 maart 1935 met een eredoctoraat der universiteit van Amsterdam. Na zijn dood is, op grond van documentaire publikaties, zijn literaire betekenis en vooral ook zijn morele integriteit een punt van discussie geworden; daarbij werd zijn homoseksuele aanleg, blijkens de verhoudingen met zijn jeugdvrienden al lang voor velen duidelijk, nu openlijk erkend. Indien men echter *De Nieuwe Gids* in de jaren 1885-1893 een `geestelijk brandpunt' acht, volgt daaruit tevens de erkenning van de onvervangbare betekenis van Kloos, aangezien hij tien jaar lang de centrale figuur van de literaire jongeren is geweest.

Werken:

Verzen II (1902); *Honderd verzen en Okeanos* (1909); *Jacques Perk en zijn beteekenis in de historie der Nederlandsche literatuur* (1909); *Een daad van eenvoudige rechtvaardigheid* (1909); *Verzen III* (1913); *Letterkundige inzichten en vergezichten*, 23 dln. (1916-1938); *Liefdesbrieven* (1927); *Verzen, definitieve tekst* (1932).

Uitgaven:

W.K. 1859-1938 (1965, 1975^2), bloeml., ingel. en samengest. door H. Michaël; A.P. Verburg en H.G.M. Prick (ed.), *Okeanos-fragmenten* (1971); *Ik ben een God in 't diepst van mijn gedachten* (1980), bloeml., samengest. door H.G.M. Prick; *De onbevoegdheid der Hollandsche literaire kritiek* (1980^3), met een naw. door B. Luger.

Literatuur:

G. Stuiveling, *Versbouw en ritme in de tijd van '80* (1934); K.H. de Raaf, *W.K. De mensch, de dichter, de kriticus* (1934); M. Kijzer, *W.K. Zijn binnengedachten* (1934); G. Stuiveling, *De Nieuwe Gids als geestelijk brandpunt* (1935, 1981[3]); F. Erens, *Vervlogen jaren* (1938, 1958[2]); G. Stuiveling, *De briefwisseling Vosmaer-Perk* (1938); Idem, *De briefwisseling Vosmaer-Kloos* (1939); Khouw Bian Tie, *W.K. en de dichtkunst* (1941); J. Kloos-Reyneke van Stuwe, *Het menschelijk beeld van W.K.* (z.j.); G.H. 's-Gravesande, *De geschiedenis van De Nieuwe Gids* (1955); Idem, *Supplement* (1961); H.J. Michaël, `Willem Kloos temidden der Doorenbossen', in *Nieuwe Taalgids*, 54 (1961); Idem, `Martha Doorenbos', in Idem, 55 (1962); P. van Eeten, *Dichterlijk labirint* (1963), met bibl.; H.J. Michaël, `Abel en Eva', in *Spiegel der Letteren*, 8 (1964); M. Nijland-Verwey, `Verwey en K.', in *Nieuwe Taalgids*, 58 (1965) en 59 (1966); P. van Eeten, `K. en Beckering', in *Idem*, 59 (1966); E. d'Oliveira, *'80 en '90 aan het woord* (1966, 1977[2]); H.G.M. Prick, `Ik scheen hem geenszins 't ware', in *Meded. Fred. v. Eedengenootschap* (1971); J. Meijer, *Jacques Perk en W.K. 1881* (1972); *Horus*, 1 (1973), speciaal W.K.-nummer; J. Meijer, *The only begetter* (1975); P. Kralt, `W.K. en de Griekse levensbeschouwing', in *Nieuwe Taalgids*, 71 (1978); Idem, `De cyclische structuur van Het boek van Kind en God', in *Idem* 72 (1979); Idem, `K. Charaxes aan Rhodopis: een eerste interpretatie', in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, 95 (1979); Idem, `Afscheid van het heelal', in S.A.J. van Faassen (ed.), *Was ik er ooit eerder?* (1980); Idem, `Liefde en dood: bij een publicatie van W.K. uit 1882', in *Spektator*, 10 (1980-1981); Idem, `W.K. en "De Amsterdammer"', in *Maatstaf*, 30 (1982); Idem, `De dichter, zijn geliefde en zijn muze', in *Idem*, 30 (1982); R.J. van der Paardt, `Tachtig tegen vijftig over tachtig: Lucebert en de grazende vrede', in *De Revisor*, 9 (1982); P. Kralt, `Maria en Martha: W.K., november 1883', in *Spektator*, 12 (1982-1983); Idem, `De twee gestalten der liefde: W.K. november 1883-april 1884', in *De Revisor*, 10 (1983); M.J.G. de Jong, `Dichterschap of meesterschap', in *Nieuw Vl. Tijdschr.*, 36 (1983); H.G.M. Prick, `W.K. als verzamelaar van boeken', in *Boeken verzamelen* (1983).

[G. Stuiveling]

Klijn, Barend

Noordnederlands dichter (Amsterdam 21.12.1774-ald. 12.1.1829). Broer van H.H. Klijn, met wie hij een suikerfabriek leidde. Was vele jaren voorzitter van Felix Meritis. Zijn poëzie is vnl. gewijd aan godsdienst, huisgezin en vaderland.

Werken:

Eerstelingen der vrijheid (1814); *Krijgsliederen* (1815); *Gedichten*, 3 dln. (1821); *Het maatschappelijk leven* (1823); *De godsdienst* (1832).

Literatuur:

N.G. van Kampen, *Beknopte Geschiedenis der Letteren en Wetenschappen in de*

Nederl., ii; *Levensberichten van de Mij der Nederl. Letterk.* (1829).

[H.A. Wage]

Klijn, Hendrik Herman

Noordnederlands dichter (Amsterdam 5.3.1773-24.2.1856). Suikerraffinadeur tot 1829; daarna ambteloos burger. Was lid van veel letterkundige genootschappen. Gaf in zijn poëzie blijk van sterk patriottische gevoelens en van een rationalistisch opgevat christendom (hij was vrijmetselaar).

De driften (1812), een leerdicht in zes zangen, onthult de gevaren der ongebreidelde driften en de zegeningen van een door een rede beheerst innerlijk leven. Klijn schreef een treurspel *Montigny* (1820), dat werd beschouwd als het meest nationale van de 19de eeuw. Zijn bundel *De verlichting* (1810) werd bekroond door de Maatschappij van Taal- en Dichtkunde.

Klijn had ook belangstelling voor de (schilder)kunst, zoals blijkt uit zijn *Schets van den echten kunstenaar* (1842). In 1865 verscheen er van zijn hand een necrologie van de schilder G. Bilders.

Werken:

De mensch, een volmaakbaar wezen (1805); *Johan van Oldenbarneveld* (1806); *De mensch* (1808); *De starrekunde* (1809); *De vaderlandsliefde* (1832); *Agathocles* (1832).

Literatuur:

`Levensbericht', in *Hand. Mij Nederl. Letterk.* (1856); J. te Winkel, *Ontwikkelingsgang der Nederl. Letterk.*, vi, (1925^2).

[H.A. Wage]

Kneppelhout, Johannes

Ps. Klikspaan, Nederlands schrijver (Leiden 8.1.1814-Oosterbeek 8.11.1885). Geboren uit aanzienlijke familie; studeerde rechten te Leiden, maar deed geen examens. Woonde vanaf 1847 op het landgoed `De Hemelsche Berg' bij Oosterbeek.

Schreef in zijn `zwarte tijd' ultra-romantische schetsen en verhalen in het Frans, gebundeld in 1848 in 2 delen *Opuscules de jeunesse*. Carrière als Frans schrijver mislukte. In 1976 werd echter *L'ère critique ou l'art et le culte* (1837) vertaald: *Het kritische tijdperk, of Kunst en eredienst*. Van december 1839 tot maart 1844 verschenen onder ps. `Klikspaan' de afleveringen van *Studenten-Typen* (1841 voltooid,

met platen van O. Veralby, d.i. Alexander Ver Huell), *Studentenleven* en *De studenten en hun bijloop* (beide 1844). Bij de herdruk van 1860 (*Geschriften*, dl. 1-3) heeft de auteur talrijke wijzigingen aangebracht. Jan ten Brink heeft bij de 7de druk van *Studenten-Typen* (1895) en de 6de druk van *Studentenleven* de oorspr. tekst grotendeels in ere hersteld. Kneppelhout schreef verder reisbeschrijvingen, verhalen, brieven, kritieken enz. Deze bleven echter alle beneden het peil van de Klikspaancyclus, uitgezonderd een enkel verhaal, waarin weer studenten de voornaamste rol spelen, bijv. `De Portlandvaas' in deel iv, opgenomen in de bloemlezing *Waanzinnig Truken* (1980).

Klikspaans verhalen, waarvan een zeer klein percentage door Kneppelhouts medewerkers zijn geschreven, passen in het kader van de physiologieën, die destijds in zwang waren. Klikspaan is geïnspireerd op H. Huart, *Physiologie de l'étudiant*, maar geeft een originele uitbeelding van het studentenleven in de destijds dode stad Leiden. De tendens van zijn werk is didactisch-moraliserend: hij wil het studentenleven verbeteren, door er de zwartste zijde van te laten zien. De professoren zijn veelal nietswaardige lieden; de bevolking van Leiden bestaat uit leeglopers en vechtersbazen; de ouders zijn onverstandige mensen, die hun zoons niet begrijpen. Tegenover al de `afleggers', `klaplopers', `liefhebbers', `diplomaten', `hovelingen' of nog erger staat de ideale student, die wel fuift, maar ook hard studeert. De stijl is verrassend levensecht, hier en daar echter wat studentikoos opgeschroefd. Door soms rauw-realistische uitbeeldingen onderscheidt het werk zich van de *Camera obscura* e.a. humoristische boeken uit die tijd. Het `klikken' blijkt een onverbloemd en gedurfd vertellen van dingen die men gewoonlijk niet verteld. Potgieter prees in deze `kopieerlust des dagelijkschen levens' het feit dat ze de maatschappij op een hoger plan wilde brengen.

Werken:

L'éducation par l'amitié (1835); *Fragments de correspondance* (1835); *Nouveaux fragments de correspondance* (1836); *Copeaux* (1837); *Prose et vers* (1838); *Iets over eene beoordeeling* (1838); *In den vreemde* (1840); *Verhalen* (1846); *Schetsen en verhalen uit Zwitserland* (1850); *Mijne zondagen in het Vereenigde Koninkrijk* (1859); *Een beroemde knaap* (1875); *Gies Reevers. Een verhaal, waarvan de grond waarheid is* (1884).

Uitgaven:

Geschriften, 11 dln. (1860-1865); *Idem*, dl. 12 (1875) = *Allerlei*; J. van Nieuwenhuizen, *Studententypen* (1963); Idem, *Studenten-leven* (1964); M. Mathijsen (ed.), *Waanzinnig Truken en andere verhalen* (1980), met inl.; Idem en F. Ligtvoet (ed.), *Opvoeding door vriendschap* (1980); M. Stapert-Eggen (ed.), *Een beroemde knaap* (1981); Idem, *Studenten-typen* (1982); F. Engering, *Verhalen* (1983).

Literatuur:

S.A. Naber, `Tafelkout', in *De Gids* (jan. 1906); J. Dyserinck, *Het studentenleven in de literatuur. De medewerkers van Klikspaan*

(1908); A.J. Luyt, *Klikspaan's studentenschetsen* (1910); E. Jongejan, *De humor-`cultus' der romantiek in Nederland* (1933); W.H. Staverman, `Bij het eeuwfeest van K.'s Studententypen', in *Nieuwe Taalg.* 35 (1941); J. Kamerbeek jr., `Klikspaans bezwaren tegen de geest der eeuw', in *Levende Talen* (1953); M. Mathijsen, `Romantisch cliché of protocol', in *De Revisor*, 4 (1977); E. Maas, *K. en de Veluwse schildersbent* (1983).

[W.J.C. Buitendijk]

Knibbe, Jan

Middelnederlands dichter. Over hem is weinig meer bekend dan dat hij zich `van Brussel' noemde en, hetzij in dienst van deze stad, hetzij in opdracht van het Brabants bestuur, een tweetal kunstig opgebouwde (abab bcbc) en met veel heraldische allegorie opgesmukte lijkklachten heeft geschreven. Officiële poëzie is een in het Middelnederlands schaars vertegenwoordigd genre.

Twee bekende werken van Jan Knibbe, waarin ook allegorische figuren een rol spelen zijn *Klaeglied op het overlyden van hertog Wencelyn van Braband* (1383) en *Die clage van den grave van Vlaenderen* (1384).

Uitgaven:

J.F. Willems, `Klaeglied op het overlyden van hertog Wencelyn van Braband', in *Oude Vlaemsche liederen ten deele met de melodiën* (1846); `Die claghe vanden grave van Vlaenderen', in *Vaderlandsch Museum voor Nederduitsche letterkunde, oudheid en geschiedenis* (1855).

Literatuur:

W. van Eeghem, in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, 5 (1972).

[R. Lievens]

Knopper, Helen

Nederlands schrijfster (Naarden 18.6.1934). Studeerde enige tijd aan de Academie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam. Schilderde en schreef haar eerste verhaal `Huize Rub' voor *De Gids* (1965). Aangemoedigd door Ed Hoornik schreef ze vervolgens poëzie, gebundeld in *Emotioneel Esperanto* (1966) en een roman *Osmose* (1966). In haar werk behandelt ze de tegenstelling tussen de generaties, de eenzaamheid en de confrontatie met het verleden, in het bijzonder met de oorlog. In

de roman *Zonder schutkleur* (1980) kijkt een wat oudere vrouw terug op een turbulente jeugd in gesprekken met haar psychiater.

Werken:

Mijn grote liefde (1970), p.; *Genderström* (1973), pr.; *Lexicon van de yoga* (1976); *Een onfatsoenlijk afscheid* (1977), r.; *Het mes erin* (1978), verh.; *Tot aan de sprong* (1982), p.; *De wraakoefening* (1982), r.; *In de Kamer van Fien Kristal* (1983), r.

Literatuur:

M. de Groot, in *Wending*, 33, 5 (1978).

[G.J. van Bork]

Knuvelder, Gerard (Petrus Maria)

Nederlands letterkundige (Arnhem 25.1.1902-Eindhoven 29.6.1982). Studeerde Nederlands te Tilburg, was leraar en vervolgens rector van het St. Joriscollege te Eindhoven. In 1961 verleende de universiteit van Utrecht hem een eredoctoraat. Van 1927 tot 1942 was hij redacteur van *Roeping*, tijdschrift van de jong-katholieken, waarin hij zich vooral in essays uitsprak voor de groot-Nederlandse gedachte en de emancipatie van de katholieken. Zijn katholiek-hiërarchische opvattingen en zijn aanvankelijke argwaan tegen democratie en socialisme beschreef hij in *Vernieuwing van staatsbestel* (1934), `essay over de revolutie van rechts en de katholieke staatsleer'. Het bracht Knuvelder dicht bij de opvattingen van Kuyle en Kuitenbrouwer, maar toen die laatsten in *De Nieuwe Gemeenschap* een fascistische richting insloegen, haakte Knuvelder af en koos voor *De Gemeenschap*.

Na WO II werd Knuvelder hoofdredacteur van het weekblad *De nieuwe eeuw* (1944-1954). Voorts was hij actief als recensent, o.m. in *De Tijd*. In *Spiegelbeeld* en *Kitty en de mandarijntjes* bundelde hij in 1964 kritieken en essays. Zijn belangrijkste prestatie blijft echter het *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandse letterkunde* (1948-1952), waarvan in 1970-1976 een geheel herziene en aangevulde vijfde druk verscheen. In dit handboek beschrijft Knuvelder de gehele Nederlandse literatuurgeschiedenis van Noord en Zuid tot aan 1916 tegen de achtergrond van zijn ethische en esthetische beginselen. In 1954 liet hij dit handboek volgen door het *Handboek tot de moderne Nederlanse letterkunde*. Ondanks de kritiek op dit eenmanswerk zijn grote aantallen studenten Nederlands opgegroeid met Knuvelders handboek in hun literaire bagage.

Werken:

Bezuiden den Moerdijk (1929); *Zwervers* (1929); *De mythe Nederland* (1932); *Bouwers aan eigen cultuur* (1934); *Pieter van der Meer de Walcheren* (1940);

Aasgieren der filologie? (1963); *Stijn Streuvels* (1964); *Onachterhaalbre tijd* (1974), herinneringen; *De romantiek en haar aspecten* (1974; in feite inl. *Handboek* dl. iv).

Literatuur:

Liber Amicorum Dr. G. Knuvelder (1973); H.P.G. Scholten, in *Aspecten van het tijdschrift De Gemeenschap* (1978); A. Keersmaekers, `Herdenking G.K.', in *Gezellekroniek*, 16 (1982); A.L. Sötemann, `G.K.', in *Nieuwe Taalg.*, 75 (1982); `Hommage aan G.K.', spec. nummer van *Brabantia*, 31 (1982).

[G.J. van Bork]

Koeck, Paul

Vlaams proza- en toneelschrijver (Boom 20.8.1940). Was leraar van 1963 tot 1971, ging toen over naar de journalistiek; daarna full-time schrijver. Schreef een indrukwekkend aantal werken, die meestal zijn gebaseerd op research en documenten, waarbij zij heel vaak een maatschappijkritisch en geëngageerd aspect vertonen. Bekende voorbeelden daarvan zijn *Het plantenoffensief* (1969) over de bejaardenzorg, *De binnenlandse vijand* (1972) over de gevaarlijke macht van de staat, *Irish Mist* (1974), over het Ierse vraagstuk, *Opgemaakt in zoveel exemplaren als er partijen zijn* (1976) over de gehandicapten en *Berthold 1200* (1979) over radioactieve besmetting van het drinkwater. Het documentaire karakter doet echter geen afbreuk aan de literaire waarde van deze werken. Zonder vergezochte experimenten en dank zij een ongecompliceerde schriftuur zijn het telkens boeiende verhalen.

Behalve een aantal toneelstukken, waarin dezelfde preoccupaties als in de romans naar voren komen, heeft Koeck ook scenario's geschreven voor tv-films zoals *In natura* (1971), *Hoe Bernard het trompetspelen verleerde* (1979) en *Een spoor van Carla* (1980), en voor de speelfilm *Hellegat* (1980) van Patrick Le Bon. Als journalist werkte hij ook mee aan *Elfkroegentocht* (1972) en *De CPV-staat* (1979).

Zijn levendig en realistisch getekende personages, hoewel illustraties van een maatschappelijk of algemeen menselijk verschijnsel, verworden nooit tot starre allegorische figuren.

Werken:

Chinchilla's kweken (1967); *De emigrant* (1970); *Aan de hand van foto's* (1971), r.; *Het gebrek* (1971), r.; *De huurlingen* (1973), t.; *Koning van Frankrijk* (1975), t.; *In vrije val* (1977); *De celbezoeker* (1978), r.; *Strelingen van de afscheidsengel* (1980), verh.; *De bewustmaker* (1982), t.; *De andere kant* (1983), pr.; *De stoelendans* (1983).

Literatuur:

P. Hardy, in *Bij benadering*, dl. 1 (1973); H. Bousset, in *Schreien, schrijven, schreeuwen* (1973); Idem, in *Woord en schroom* (1977); M. Janssens, in *Dietsche Warande & Belfort*, 6 (1977); *De Vlaamsche Gids*, 64 (1980), P.K.-nummer; D. van Berlaer-Hellemans, `P.K.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1981).

[P. van Aken]

Koenen, Hendrik Jacob

Nederlands schrijver (Amsterdam 11.1.1809-Haarlem 13.9.1874). Rechtenpromotie in 1831 te Leiden. Wijdde zich aan geschiedschrijving en literatuur; verwierf prijzen

van het Provinciaal Utrechts Genootschap (1842) en van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde te Leiden (1845). Koenens betekenis als dichter is gering; het belangrijkst is zijn functie in de ontwikkeling van het Réveil. Met Da Costa, De Clerq en Van Hall redigeerde hij *Nederlandsche stemmen*, over godsdienst, staat-, geschied- en letterkunde (1834-1838).

Werken:

Adriaan Pauw. Eene bijdrage tot de kerk- en handelsgeschiedenis der 16e eeuw (1842); *Geschiedenis der joden in Nederland* (1843); *Geschiedenis van de vestiging en den invloed der Fransche vluchtelingen in Nederland* (1846); *De Christen-Zendeling, dichtstuk met een aanhangsel van christ. liederen* (1854); *Over de geschiedenis der nijverheid in Nederland* (1856); *De Nederlandsche boerenstand historisch beschreven* (1858); *Over de verdiensten van Bilderdijk ten aanzien van de beoefening onzer taal* (1860).

Uitgave:

Christelijke liederen (1879), met inl. van J.P. Hasebroek.

Literatuur:

J.P. Hasebroek, `Levensschets van H.J.K.', in *Hand. en Meded. van de Mij der Nederl. Letterk. te Leiden over het jaar 1874-1875* (1875); A. Pierson, *Oudere Tijdgenooten* (1888).

[H.A. Wage]

Koenen, Marie

Eig. Maria Hubertina Jacoba Isabella, Nederlandse (toneel)schrijfster en dichteres ('s-Hertogenbosch 19.1.1879-Maastricht 11.7.1959). Was eerst werkzaam bij het onderwijs, maar wijdde zich later geheel aan de literatuur. Zij was een der actiefste leden van de `Van onzen tijd'-groep. Haar omvangrijke werk draagt een duidelijk katholieke signatuur, terwijl zij zich vaak liet inspireren door het Limburgse landschap. Zij was enige tijd gehuwd met de letterkundige Felix Rutten. In 1949 ontving zij een eredoctoraat van de universiteit van Nijmegen.

Naast fijnzinnige novellen en (historische) romans, waarvan *De moeder* (1917) wel de bekendste is, zijn vooral van belang haar verdichtingen van sagen en legenden, bijv. *Sproken en legenden* (1916) en *Bretonsche legenden* (1927). Minder belangrijk zijn haar religieuze verzen (*De levensweg*, 1959) en toneelstukken.

Werken:

De witte burcht (1912), verh.; *De wilde jager* (1918), r.; *De andere* (1919), r.; *Het koninkje*, 3 dln. (1921-1924), r.

Uitgave:

De werken, 14 dln. (1948-1952).

Literatuur:

M. Viola, in *Pioniers* (1925); J. Persyn, *Alb. Steenhoff-Smulders en M.K.* (1931); *Roeping*, 26 (1949), M.K.-nummer; J. Notermans, in *Band*, 18 (1959); Idem, in *Jaarb. Mij Nederl. Letterk.* (1960-1961).

[W. Gobbers]

Koerbagh, Adriaan

Noordnederlands jurist en medicus (± 1632-Amsterdam 1669). In 1644 verscheen zijn *'t Nieuw-woordenboek der Regten* waarmee hij zich in de taalzuiveringsstrijd wierp en zich fel keerde tegen het gebruik van bastaardwoorden en de macht die de advocaten door het gebruik daarvan verkregen. Waarschijnlijk maakte hij in datzelfde jaar kennis met de kring rond Spinoza, bezocht de openbare discussiebijeenkomsten in het huis van de vrijdenker J. Knol en moet toen begonnen zijn aan *Een Bloemhof van allerley lieflijkheyd sonder verdriet* (1608). Het is een woordenboek in de traditie van Lod. Meyers *Woordenschat*, maar met een extra accent voor de verklaring van wijsgerige, maar vooral theologische termen. Door dit laatste kwam hij in aanvaring met de kerkeraad van de remonstrantse gemeente die de magistratuur wist over te halen het woordenboek te verbieden. Koerbagh vluchtte naar Zeist om daar verder te werken aan zijn volgende boek *Een ligt Schijnende in Duystere Plaatsen, om te verligten de voornaamste saaken der Godsgeleerdtheyd en Godsdienst*. Het boek werd, nog bij de drukker, in beslag genomen en hij werd gearresteerd. Hij werd tot 30 jaar gevangenisstraf veroordeeld maar na één jaar in het rasphuis overleed hij.

Koerbagh streed tegen de elite, tegen alle geloven die dogmatisch waren en niet teruggingen op de rede. Zelf was hij van rijke afkomst, door zijn studies bij de elite behorend, maar om zijn vrijdenkersdenkbeelden uit te dragen verzaakte hij een verzekerde toekomst; bovendien deed hij dit niet in het Latijn, toen gebruikelijker en veiliger, maar in de `Nederduytse' taal.

Uitgave:

H. Vandenbossche (ed.), *J. en A. Koerbagh, Een ligt Schijnende in Duystere Plaatsen om te verligten de voornaamste saaken der Godsgeleerdtheyd en Godsdienst*, eerste kritische uitgave (1974).

Literatuur:

K.O. Meinsma, *Spinoza en zijn kring, historisch-kritische studieën over Hollandsche vrijgeesten* (1896); C.L. Thijssen-Schoute, *Nederlands Cartesianisme* (1954); H. Vandenbossche, *Spinozisme en kritiek bij A.K.* (z.j.); Idem, in *Woordenboek van Belgische en Nederlandse vrijdenkers* (1979).

[P.M.M. Kroone]

Koetsveld, Cornelis Eliza van

Nederlands schrijver (Rotterdam 24.5.1807-'s-Gravenhage 4.11.1893). Studeerde letteren en theologie te Leiden; 1830 predikant te Westmaas (Hoeksche Waard); later o.m. in 's-Gravenhage; in 1878 ook hofprediker.

Schreef sedert 1838 veel stichtelijke en theologische werken, kinderverhalen en preken. Zijn hoofdwerk *Schetsen uit de pastorij te Mastland. Ernst en luim uit het leven van den Nederlandschen dorpsleeraar*, dat in 1843 anoniem verscheen (1916[15]), dankt zijn populariteit ten dele aan de grote belangstelling van protestants Nederland voor `herderlijk werk', ten dele zeker ook aan de literaire kwaliteiten van dit humoristisch-realistische boek als reportage van het leven op een zeer afgelegen dorp in de eerste helft van de 19de eeuw. In zijn latere, dicht bij Dickens staande novellen tekent Van Koetsveld op vaak realistische wijze vooral de sociale nood in de achterbuurten van de grote stad. Hij beschouwt de standen echter als door God verordineerd en verwacht verzachting van het leed der armoede vooral van prediking en bekering.

Werken:

De oudejaarsavond (1840); *Godsdienstige en zedelijke novellen*, 3 dln. (1847-1853); *De begrafenis. Twee laatste schetsen uit de pastorij te Mastland* (1849); *Snippers van de schrijftafel* (1852); *Verspreide kinderverhalen* (1855); *Nieuwe kinderverhalen* (1857); *Fantasie en waarheid* (1863); *Ideaal en werkelijkheid* (1868); *Op de wandeling en bij den haard* (1870); *Uit de kinderwereld* (1884); *Nalezing van een tachtigjarige* (1887); *Losse bladen uit mijn pastoraalboek* (1894).

Uitgaven:

T. Keightley, *The Manse of Mastland* (1860), Engelse vert.; H.R. Schollenbruch, *Skizzen aus dem Pastorat zu Mastland* (1865), Duitse vert.; *Volledige werken*, 10 dln. (1897-1898); *Schetsen uit de pastorie te Mastland* (1978), met een inl. woord en van noten voorz. door M. Stapert-Eggen.

Literatuur:

C. Busken Huet, *Litt. Fantasien en Kritieken*, dl. ii (1868); E.J. Potgieter, *Kritische Studiën*, dl. ii (1876); J. ten Brink, *Gesch. van de Noord-Ned. letterkunde*, dl. i (1888); J.J. Prins, `Levensbericht', in *Hand. Mij Nederl. Lett.* (1893-1894); J.M. Acket, *Verzamelde opstellen* (1920); A. Saalborn, *Het ontwaken van het sociaal besef in de literatuur* (1931); E. Jongejan, *De Humor-`cultus' der romantiek in Nederland* (1933); C.G.N. de Vooys, `De sociale roman en de sociale novelle in het midden van de 19e eeuw', in *Verzamelde Opstellen. Nieuwe bundel* (1947); A.J. Onstenk, *Ik behoor bij mezelf. C.E.v.K. 1807-1893* (1973), diss.; J.W. van Hulst, `De sociaal-(ped)agogische theorie en praktijk van C.E.v.K.', in *Pedagogisch Forum*, 7 (1973); F.H. Kuiper, `Noodig onderricht voor mijne leerlingen 1839', in *Op zoek naar beter bijbels onderwijs* (1977); A.J. Onstenk, `C.v.K. (1807-1893): Réveilman honoris causa', in *Aspecten van het Réveil* (1980); J. Meijer, *Discriminatie in domineesland: C.E.v.K. 1807-1893* (1981).

[W.J.C. Buitendijk]

Kollewijn, Roeland Anthonie

Ps. C.P. Brandt van Doorne, Nederlands taalkundige, roman- en toneelschrijver (Amersfoort 30.3.1857-Helmond 7.2.1942). Nam, na met toestemming van zijn vader, de kostschoolhouder A.M. Kollewijn Nzn. (1827-1920), de hbs voortijdig te hebben verlaten, privaatlessen en slaagde voor de onderwijsakte Duits in 1875 en mo Nederlands in 1878. Daarna zette hij zijn studie Duits voort in Leipzig en promoveerde in 1880 op een proefschrift, getiteld *Ueber den Einfluss des höllandischen Dramas auf Andreas Gryphius*. Hij werd leraar aan de hbs te Deventer en drie jaar later te Amsterdam, waar hij in 1892 directeur werd van de 3-jarige hbs, welke functie hij tot zijn ontslag om gezondheidsredenen in 1916 heeft uitgeoefend.

In 1883 bezorgde Kollewijn een uitgave van de werken van Samuel Coster en van de Nederlandse gedichten van Joan van Broekhuizen; in 1891 publiceerde hij een tweedelig standaardwerk over Bilderdijk; in hetzelfde jaar verscheen, eerst in *Vragen van den dag*, maar weldra ook afzonderlijk zijn artikel `Onze lastige spelling', dat de stoot gaf tot de oprichting der Vereniging tot Vereenvoudiging van onze Schrijftaal (1892). Zijn literaire carrière, waarvoor hij zijn schuilnaam had gereserveerd, begon in 1895 met de roman *Huiselik leed*.

Zijn beste boek is ongetwijfeld *Verweghe en zijn Vrouw* (1901), waarin hij de psychische gevolgen van echtelijke ontrouw van een jonge vrouw aan haar oudere man schetst. Van zijn toneelstukken was *De Spreektaalveredelingsbond* (1900) het meest succesvol. Zowel in zijn wetenschappelijk als in zijn literair werk hanteerde Kollewijn de door hem zelf ontworpen spelling.

Werken:

Twijfel (1896); *Mathilde*, 2 dln. (1898); *Opstellen over spelling en verbuiging* (1899); *Kritiek* (1902); *Werkstaking* (1902); *Vae soli* (1905); *Uit de gis* (1906); *Tragi-komedie* (1908); *Het onvermijdelike* (1912); *Vereenvoudigersarsenaal* (1913); *Hanna* (1916); *De moord op dokter De Bruyn* (1931); *Herinneringen* (1932), met bibl.

Literatuur:

W.G. van Nouhuys, in *Nederlandsche bellettrie 1901-1903* (1904); J. Wille, *Taalbederf door de school van K.* (1935); J.J. Salverda de Grave, `R.A.K.', in *Hand. en levensber. van de Mij der Nederl. Letterk. 1941-1942* (1942); J. Obrie, `Over de Kollewijnspelling', in *De Nederlandse rechtstaal en andere opstellen* (1966); H.J. Verkuyl en J.A. le Loux-Schuringa, `Verleden tijd?', in *Nieuwe Taalg.*, 76 (1983).

[D. Welsink]

Kolm, Jan Sievertsen

Noordnederlands dichter, toneelschrijver en kunstschilder (Amsterdam 1589-ald. begraven 6.6.1637). Lid van de Brabantse rederijkerskamer Uyt levender jonst. Gedichten van hem komen voor in *Den Bloem-hof van de Nederlantsche ieught* (1608) en *Den bloeyenden meiwaghen* (1610). Zijn autobiografie is in handschrift overgeleverd in het *Ghedenck boeck, waer in staet geteeckent, gerijmt, en geschreeven en gecoleurt alles wat hier in opt papier vertoont wert*. Dit manuscript bevat verder een *Spel van sinnen vant leven meest al de werrelts* (1618), een *Comedie tragodie Mahomet* (1628) en gelegenheidspoëzie.

Werken:

Battaefsche vrienden-spieghel (1615); *Nederlants treurspel* (1616); *Malle Jan Tots boertige vryery* (1635).

Literatuur:

H. Meeus, *Repertorium van het ernstige drama in de Nederlanden* (1983); *Auctie-catalogus 268 Van Gendt* (1985).

[P.J. Verkruijsse]

Komrij, Gerrit (Jan)

Nederlands dichter en publicist (Winterswijk 30.3.1944). Na een afgebroken studie algemene literatuurwetenschap koos hij voor een leven als vertaler, dichter en criticus. Als vertaler toont hij een voorkeur voor burleske genres: Emmanuel Rhoidis, *Pausin Johanna*; Poggio Bracciolini, *Groot grollenboek*; Alfred Jarry, *Superman*; Töpffer, *De zonderlinge avonturen van Primus Prikkebeen*.

Dezelfde lijn zit in zijn poëzie, maar dan in een uiterst geraffineerde decadent-romantische setting. Zijn debuutbundel *Maagdenburgse halve bollen* (1968) relativeert ernstige thema's als ziekte en dood door er archaïsch of juist triviaal mee om te springen. In *Fabeldieren* (1975) neemt de ironie surrealistische vormen aan en in *Capriccio* (1978) komt een melancholische ondertoon naar boven die een heel andere kijk geeft op de vaak grove en spectaculaire hoon die het eerst in beeld komt. Hier blijkt onder het masker van de spot (Komrij's poëtica is evenals die van de door hem bewonderde Portugese dichter Fernando Pessoa voor alles een maskerade, een spel) een persoonlijk uitgangspunt: het lijden aan het leven. In zijn kritisch werk, dat te karakteriseren is als een continue aanval op een verloederde, stijlloze, autocratische samenleving, valt vooral de virtuoze, beeldende stijl op, waarmee hij gevestigde reputaties aanvalt. Hoe scherp en onredelijk hij ook af en toe uithaalt, steeds weer blijkt gevoel voor stijl,

goede smaak en traditie en de verbetenheid in de strijd tegen cultuurloosheid. Juist om de felheid en humor waarmee deze strijd gevoerd wordt, is Komrij beroemd en berucht geworden.

Werken:

Alle vlees is als gras of Het knekelhuis op de dodenakker (1969); *Ik heb Goddank twee goede longen* (1971); *Tutti-frutti* (1972); *Daar is het gat van de deur* (1974); *Horen, zien en zwijgen. Vreugdetranen over de treurbuis* (1977); *Dood aan de grutters* (1978); *Heremijntijd, exercities en ketelmuziek* (1978); *Papieren tijgers* (1978); *Het schip De Wanhoop* (1979); *De Nederlandse poëzie van de negentiende en twintigste eeuw in duizend en enige gedichten* (1979), bloeml.; *Averechts* (1980), essays; *Verwoest Arcadië* (1980), autob. pr.; *De os op de klokketoren* (1981), p.; *Gesloten circuit* (1982), p.; *De phoenix spreekt* (1982), p.; *Het chemisch huwelijk* (1982), t.; *Het boze oog* (1983), essay; *Dit helse moeras* (1983), essays; *De paleizen van het geheugen* (1983), essays; *Alles onecht* (1984), bloeml.

Literatuur:

R. Schouten, `G.K.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980); *Bzzlletin*, 8 (1980); J. Diepstraten en Sj. Kuyper, in *Dichters* (1980); J. Diepstraten (ed.), *Over Gerrit Komrij* (1982); R. Schouten e.a., interviews, in *Het chemisch huwelijk* (1983).

[R. Bloem]

Koninck, Lodewijk de

Vlaams dichter (Hoogstraten 30.10.1838-Retie 22.3.1924). Onderwijzer, later inspecteur bij het onderwijs. Levensloop en dichterschap van De Koninck staan beide in het teken van een strak en consequent katholiek geloof. Naast het epos *Het menschdom verlost* (1883), schreef hij een groot aantal gelegenheidsgedichten. In opvatting zowel als in expressiemiddelen vertoont zijn werk alle conventionele trekken, die de dichterlijke produktie in de Nederlanden tussen de romantiek en de jaren tachtig zo weinig boeiend maken. Interessant is zijn geëngageerde, weliswaar afwijzende houding tegenover zijn tijd, met name in zijn gedicht `De XIXde eeuw' (opgenomen in de bundel *Galerij van vaderlandsche tafereelen, opgehangen rond de wieg van P.P. Rubens*, 1878), dat Albrecht Rodenbach bewonderde, maar in het uitvoerig gedicht `Geschiedenisse' weerlegde. De Koninck was ook een geliefd redenaar.

Van De Koincks hoofdwerk verschenen eerst de `Aanroeping' en 17 fragmenten onder de titel *Het menschdom verlost. Tafereelen*, in 1874. Het boek maakte grote opgang. Nog datzelfde jaar kwam een verbeterde tweede druk uit, die 22 fragmenten,

behalve de `Aanroeping', en een uitvoerige, principieel katholieke inleiding bevatte. Nadat een derde druk, vermeerderd met een `Kerstzang', in 1876 was verschenen, verliepen zeven jaren voordat het voltooide epos, nu in twee delen, van de pers kwam onder de titel *Het menschdom verlost. Heldendicht in twaalf zangen*. In ruim 20 000 alexandrijnen wordt de verlossing van de mens door Christus bezongen. De eigenlijke handeling begint met het laatste halfjaar van het leven van Christus op aarde en eindigt met de hemelvaart, maar door middel van een kunstige schikking, die echter weinig overtuigend werkt, ontwikkelt de dichter het hele heilsverhaal van de opstand en de val van de engelen tot Christus' overwinning op de dood en de hel. Het werk, waar De Koninck vijftien jaar aan besteed heeft, vertoont grote verschillen in kwaliteit. Het onderwerp en de visie zijn grootser dan alles wat zijn tijdgenoten in Vlaanderen hebben aangedurfd, maar De Koninck blijkt er poëtisch niet tegen opgewassen te zijn. Tussen veel bombast en langdradigheid vallen enkele goede beschrijvende en lyrische gedeelten te waarderen. De zelfverzekerde en agressieve inleiding tot de fragmentarische uitgaven van 1874 en 1876 heeft in de definitieve versie plaats gemaakt voor een rustiger, eerder bescheiden voorrede.

Werken:

Heibloemen (1869); *Ode aan Vondel* (1879); *Verspreide gedichten* (1880); *Ode aan Kiliaan* (1882); *Karelslied* (1884); *Hulde aan (...) Edgard Tinel* (1885); *Kerk en Paus* (1887); *Franciscus* (1887); *Diest en de H. Joannes Berchmans* (1888); *De wonderkerk van Hakendover* (1896); *Het Heilig Bloed van Hoogstraten* (1902); *Lofdicht over het Heilig Sacrament* (1902).

Literatuur:

H. Schaepman, `Het menschdom verlost', in *Onze Wachter* (1874); J. Nolet de Brauwere van Steeland, in *Poëzij en proza* (1875); Idem, *Het menschdom verlost van L. de K., kritisch aan-, door- en omgehaald* (1884); M. Rooses, `Een heldendicht', in *Derde schetsenboek* (1885); R. Sterkens, *L. de K. als dichter en mensch* (1938); *Gedenkboek L. de K.* (1939), met bibl.; J. Calbrecht, `L. de K. herdacht (bij de 130e verjaardag van zijn geboorte)', in *Jaarb. Kon. Hoogstratens Oudheidkundige Kring*, 37 (1969).

[R.F. Lissens]

Koning, Hans

Zie Koningsberger, Hans

Koningh, Abraham de

Ook Abraham de Coninck, Zuidnederlands toneeldichter (Antwerpen 17.3.1588-Amsterdam begraven 22.1.1619). Zinspreuk: `Blijft volstandich'. De

Koningh was boekhandelaar te Amsterdam en actief lid van Het Wit Lavendel, waarvoor hij in 1616 een

loterijspel schreef en in 1617 het *Spel der intrede van 't Wit Lavendel te Vlaerdingen*. Hij zette daarmee de rederijkerstraditie voort, evenals met zijn aandeel in de uitgave van J.B. Houwaerts *Den generalen loop der werelt* (1612).

De Koninghs toneelwerk vertoont toenemende invloed van nieuwe opvattingen. Dit blijkt o.a. uit het geleidelijk op de achtergrond treden van allegorische figuren en sinnekens in zijn drama's, uit de verdeling in handelingen die met reien of koren besloten worden, en uit het gebruik van alexandrijnen. Een aantal niet gepubliceerde toneelstukken werd door J. te Winkel gevonden in het zgn. `Handschrift van Anna Visscher', nl. *Tragedi-comedi over de doodt van Henricus de Vierde, geschiedt 14 May 1610, Maegden-spel over de gelijkenisse Christi van 't Koningrijke der Hemelen bij de vijf wijse ende vijf dwase maegden* en *Hagars vluchtte ende wederkomste* (1616).

Werken:

Iephthahs ende zijn einighe dochters treurspel (1615); *'t Spel van sinne, vertoont op de tweede lotery van d'arme mannen ende vrouwen Gasthuys* (1616); *Simsons treurspel* (1618); *Achabs Treur-spel* (1618).

Uitgave:

G.R.W. Dibbets, *Tragedi-comedie over de doodt van Henricus de Vierde* (1967).

Literatuur:

E. Rombauts, `In de omgeving van de Spaansche Brabander', in *Album Bauer*, dl. 2 (1948); J. Stroop, `Wijze en dwaze maagden bij Coornhert en De Koningh', in *Jaarboek De Fonteine*, 18 (1968); G.R.W. Dibbets, `A. de K. van Antwerpen', in *Spiegel der Lett.*, 11 (1968-1969); Idem, `Choor en rei bij A. de K.', in *Idem*, 11 (1968-1969); S.F. Witstein, `De Coninghs drama over Hendrik de Vierde', in *Nieuwe Taalg.*, 62 (1969); J.G.C.A. Briels, *Zuidnederlandse boekdrukkers en boekverkopers* (1974); H. Meeus, *Repertorium van het ernstige drama in de Nederlanden 1600-1650* (1983).

[P.J. Verkruijsse]

Koningsberger, Hans

Amerikaans/Nederlands prozaschrijver (Amsterdam 12.7.1921). Hij studeerde tijdens WO II enige tijd wis- en natuurkunde te Amsterdam, vluchtte via Zwitserland naar Engeland en was daar officier bij het Britse leger. Na de oorlog werkzaam als journalist bij de *Groene Amsterdammer* en vervolgens voor Sticusa bij de Indonesische

radio. Vestigde zich in New York, waar hij naast zijn journalistieke werk begon te publiceren in het Engels.

Zijn eerste novelle, *An American romance* (*Een Amerikaanse liefde*, 1954), geschreven in een droge notitie-stijl, werd vertaald door Hans Edinga. Naast romans en novellen schreef Koningsberger een kinderboek, *The golden keys* (1956), en enkele toneelstukken. Zijn aan A. van Collem opgedragen roman *The almost world* (1972), vertaald onder de titel *Het aards tekort* (1974), veroorzaakte in de V.St. enige opschudding vanwege de kritische houding tegenover de Amerikaanse politiek en levensstijl. Zijn latere werk publiceerde Koningsberger onder ps. Hans Koning. *Death of a schoolboy* (1974), vertaald onder de titel *De dood van Gavrilo Princip* (1976), beschrijft de gevolgen van de aanslag op de Oostenrijkse troonopvolger Franz-Ferdinand in 1914, gezien vanuit het perspectief van de Servische gymnasiast Gavrilo Princip.

Werken:

De laatste vrouw (1956); *The blood-red café* (1957), t.; *The affair* (1958); *A walk with love and death* (1961); *In liefde en dood* (1975); *Hermione* (1963), t.; *I know what I'm doing* (1964); *The revolutionary* (1967); *A New Yorker in Egypt* (1976), reisverh.; *Columbus: his enterprise* (1976), biogr.; *De Witt's eigen oorlog* (1983).

Literatuur:

C. Spoor, interview, in *De Tijd* (16.12.1983).

[G.J. van Bork]

Koo, Johannes de

Nederlands journalist en toneelschrijver (Middelie 13.9.1841-Luik 10.5.1909). Was aanvankelijk predikant; ging daarna in de journalistiek. Als redacteur van het weekblad *De Amsterdammer* propageerde hij progressieve denkbeelden op sociaal en geestelijk gebied en plaatste hij bijdragen van Tachtigers (Van der Goes, Van Deyssel en Prins). Na 1883 werd hij eveneens redacteur van de gelijknamige krant. Onder ps. Doctor Juris schreef hij geestige toneelstukken, vaak scherp satirisch in hun politieke en maatschappelijke hekeling (o.a. *De candidatuur van Bommel*, 1898).

Werken:

Tobias Bolderman (1899), t.; *Vier ton* (1901), t.

Literatuur:

M. Hanot, `J. de K. en de oprichters van "De Nieuwe Gids"', in *Nieuwe Taalg.*, 49 (1956); B. de Ridder, `J.d.K. (1841-1909)', in *Ons Amsterdam*, 21 (1969); P. Kralt, `Willem Kloos en "De Amsterdammer"', in *Maatstaf*, 30 (1982).

[W. Gobbers]

Kooiman, Dirk Ayelt

Nederlands prozaschrijver (Amsterdam 3.1.1946). Volgde enige tijd colleges filosofie. Medeoprichter en -redacteur van *Soma* (1968-1972). Geldt als de meest uitgesproken representant van *De Revisor*, eveneens door hem opgericht (sinds 1974). Schreef behalve romans ook een aantal film- en televisiescripts, o.m. voor Orlow Seunke's *Prettig weekend, meneer Meijer*. Opval-

lend in Kooimans werk is de grote eenheid van thematiek en vormgeving. De hoofdpersoon is gewoonlijk een jongeman die zichzelf en zijn verhouding tot de werkelijkheid als sterk problematisch ervaart. De eigen identiteit en de wezenlijke aard van wat hij als buitenstaander waarneemt, vormen bronnen van twijfels en onzekerheden. In de vorm vindt dat zijn uitdrukking in een hoge mate van gestructureerdheid: manipulaties met de tijd, spiegelingen en parallellen in motieven en personages, en vooral de subtiele hantering van verschillende vertelperspectieven die distantie, onzekerheid en vervreemding scheppen. De invloed van bewonderde voorbeelden als Gombrowicz, Nabokov en Handke is hier duidelijk waarneembaar. Daar zowel verteller als hoofdpersoon, de laatste vaak tot in de naamgeving toe, bewuste afsplitsingen zijn van de auteur, is er zo een rechtstreekse band met de biografische en maatschappelijke werkelijkheid.

Na de met veel terughouding ontvangen debuutbundel *Manipulaties* (1971) betekende de roman *Een romance* (1973) een doorbraak. *De grote stilte* (1975) werd bekroond met de Van der Hoogtprijs 1977.

Mede door de levendige verteltrant het best geslaagd is *De vertellingen van een verloren dag* (1980), een roman waarin door ingenieuze kaderverhaalachtige constructies de confrontatie van de hoofdpersoon met zijn verleden verschillende parallellen krijgt, tot op het meest algemene niveau toe: de doem van WO II die door de vernietiging van het humanistische verleden voor de naoorlogse generaties een leegte heeft geschapen, waarin alleen het gevecht om een nieuwe identiteit het leven mogelijk een nieuwe zin kan geven.

Werken:

De theorie van de opiniërende identificatiereflex (1974), parodie op Kousbroek; *Souvenirs* (1974), verh.; *De schrijver droomt* (1976), verh.; *Carrière* (1978), anekdotes; *Niets gebeurt* (1979), keuze uit de verh.; *Alles moet anders* (1981), nota over het kunstsubsidiebeleid; *Jan Moutijn* (1982).

Literatuur:

J. Diepstraten en S. Kuyper, in *Het nieuwe proza* (1978), met bibl.; A. Nuis, in *Boeken* (1978); W.A.M. de Moor, in *Wilt u mij maar volgen?* (1980); A.H. den Boef, in *Kritisch Lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1982).

[J. Huijnink]

Kool, Halbo Christiaan

Nederlands dichter en prozaschrijver (Groningen 25.1.1907-Kortenhoef 30.5.1968). Was voor WO II redacteur van *Het Volk*; bekleedde later o.m. een functie bij de Wereldomroep. Debuteerde onder invloed van Marsman met expressionistische

poëzie en behoorde als een der jongsten tot de groep van *De Vrije Bladen*. Legde zich later ook toe op het toneel en de roman.

Samen met C.J. Kelk stelde hij enkele kleine poëziebloemlezingen samen. Tijdens WO II toen hij illegaal werkzaam was, ontwierp Kool met Han G. Hoekstra het *Vrij-Nederlands Liedboek* (1944, herdr. 1960 m.m.v. J.H. de Groot). Zijn roman *Tussen zon en schaduw* (1953) handelt over het leven van Vincent van Gogh. Oude en nieuwe fabels uit de wereldliteratuur bracht hij bijeen in de bundel *De fabelwereld* (1960).

Werken:

De tooverformule (1930); *Scherven* (1932); *De burgers van Calais* (1940); *Roodboek* (1947); *Een roos in het knoopsgat* (1948); *Sleutelromance* (1950); *Muze zonder corset* (1955); *Morgengave voor meerminnen* (1968).

Literatuur:

D.A.M. Binnendijk, in *Commentaar* (1931); A. Donker, in *Hannibal over den Helicon?* (1940); J. Brouwers, in *De laatste deur* (1983).

[G.W. Huygens]

Koolhaas, Anton

Nederlands prozaschrijver, criticus en scenarist (Utrecht 16.11.1912). In 1958 werd hij benoemd als docent aan de pas opgerichte Amsterdamse Filmacademie, waarvan hij in 1968 directeur zou worden. Werd vooral bekend om de verhalen waarin dieren een dominante rol spelen. Enkele verhalen werden voor het eerst geplaatst door de nrc in 1936, maar hij debuteerde in 1956 met de bundel dierenverhalen *Poging tot instinct*. Mensen hebben daarin nauwelijks een eigen identiteit en worden vrijwel uitsluitend geschilderd als de doder van het dier. Koolhaas' dieren kunnen het best worden beschouwd als surrogaten voor de mens, als diergeworden mensen. Het dier is in staat zich te verbazen en te respecteren; de mens daarentegen kan alleen beheersen en vernietigen. Zoals ook later in zijn `mensenverhalen' beschouwt de schrijver het lijfelijk leven als een sta-in-de-weg, als onvolledig en vooral als een voortdurende strijd tegen de eenzaamheid die verlamt en deformeert. Geestelijk en lichamelijk sterven zijn aan elkaar identiek.

Na de bundel *Vergeet niet de leeuwen te aaien* (1957) werd hem voor de verhalen van *Er zit geen spek in de val* (1958) in 1959 de Van der Hoogtprijs van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde toegekend.

Hoewel Koolhaas sinds 1969 (*Ten koste*

van een hagedis) `mensenverhalen' schrijft, spelen ook daarin dieren een niet onaanzienlijke rol. Diezelfde motieven komen erin aan de orde: de ondeelbaarheid van alle leven en dood en de wedergeboorte door de liefde. Ze kenmerken zich in stijl door de veelvuldig wisselende lokaties, die een grote levendigheid en een bijna filmisch karakter aan de romans verlenen. Ze hebben een prelogische sfeer die, gekoppeld aan een grote dosis humor en een markante stijl, tegelijkertijd distantie en deelneming bewerkstelligt. Het gebruik van luchtige symboliek tilt de gebeurtenissen boven zichzelf uit. Zijn personages zijn zonder uitzondering op zoek naar liefde in het lijden, leven in de nood en `vol-ledigheid' van zijn. In die zin vormen ze een natuurlijke eenheid met de dierenverhalen.

Een aantal van zijn romans werd door Bert Haanstra met wisselend succes verfilmd: *De nagel achter het behang* (als *Dokter Pulder zaait papavers*, 1975) en *Een pak slaag* (1978). Koolhaas werkte mee aan scenario's van enkele van Haanstra's meest succesvolle documentaires en speelfilms (*Bij de beesten af*, *Alleman* en *De stem van het water*). Al geruime tijd schrijft Koolhaas toneelkritieken. Ook schreef hij zelf toneelstukken: *Niet doen, Sneeuwwitje* (1966) en *Noach* (1970).

Werken:

Stiemer en Stalma (1939), stripverh. met tekeningen van L. Vroman; *Gekke Witte* (1959), nov.; *Een gat in het plafond* (1960), nov.; *Weg met de vlinders* (1961), nov.; *Een pak slaag* (1963), r.; *Een geur van heiligheid* (1964), nov.; *De hond in het lege huis* (1964), nov.; *Vleugels voor een rat* (1967), verh.; *Andermans huid* (1968), nov.; *Corsetten voor een libel* (1970), nov.; *Mijn vader inspecteerde iedere avond de Nijl* (1970), nov.; *De nagel achter het behang* (1971), r.; *Blaffen zonder onraad* (1972), r.; *Vanwege een tere huid* (1973), r.; *Een punaise in de voet* (1974), r.; *De geluiden van de eerste dag* (1975), r.; *Tot waar zal ik je brengen?* (1976), r.; *De laatste goendroen* (1977), r.; *Een kind in de toren* (1977), r.; *Nieuwe maan* (1978), r.; *Raadpleeg de meerval* (1980), nov.; *Een aanzienlijke vertraging* (1981), r.

Literatuur:

J. Boyens, *Jeugd en Cultuur*, 14 (1964); K. Fens, `Holen, vijvers en nesten van Damocles', in *De eigenzinnigheid van de literatuur* (1972[3]); H.S. Haasse, `A.K. Prijs het slijk', in *Literair Lustrum*, 2 (1974[3]); J. Hanlo, `Een armpje door het gaas', in *Mijn Benul* (1975); W.M. Roggeman, `Gesprek met A.K.', in *De Vlaamsche Gids*, 59, 3 (1975); J. Kruithof, `De monomane maker', in *Vertellen is menselijk* (1976); F. de Swert, `A.K.', in *Zes auteurs in beeld* (1977); J.C. van Aart, in *Kritisch Lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980); Idem, `Als dieren kunnen spreken...', in *Spiegel der Letteren*, 24 (1982); J.W. Veerman, in *Uitgelezen*, dl. 7 (1983).

[G.W.F. Janssen]

Kooten, Kees van

Eig. Cornelis Reinier, Nederlands cabaretier en prozaschrijver ('s-Gravenhage 10.8.1941). Werkte aanvankelijk als reclametekstschrijver en later samen met Wim de Bie voor de vara-radio. Schreef cabaretteksten en werkte bij de cabaretgroep Lurelei en voor de tv-programma's Hadimassa en Het gat van Nederland. Samen met De Bie richtte hij in 1972 het Simplisties Verbond op onder welke naam tal van tv-programma's werden uitgezonden.

Van Kooten begon in 1967 voor de *Haagse Post* columns te schrijven onder de titel *Treitertrends*, die in 1969 onder die titel gebundeld werden. In 1970 verscheen een tweede bundel, in 1972 de *Laatste treitertrends* en in 1976 *De ergste treitertrends*. In een volstrekt eigen taalgebruik, doorspekt met jargon dat in bepaalde kringen gangbaar is, prikt Van Kooten vrijwel alle modieuze tijdsverschijnselen in zijn columns door en toont op die manier de loosheid van deze trends aan. In zijn latere werk, *Koot graaft zich autobio* (1979) en *Veertig* (1982), die in de ik-vorm geschreven zijn, wordt de stijl minder cabarettesk en de bouw gecompliceerder. Schijn tegenover werkelijkheid, oprechtheid tegenover glamour blijven zijn werk beheersen, maar de verhalen worden persoonlijker van karakter. In zijn eerste, de verhaalvorm overstijgende boek, *Hedonia* (1984), vormt jaloezie de achtergrond voor een onderzoek naar oorsprong en persoonlijke betrokkenheid bij het fenomeen humor.

Samen met Wim de Bie verzorgt Van Kooten jaarlijks de succesvolle *Bescheurkalender*.

Werken:

Lachen is gezond (1970; samen met Wim de Bie); *Koot droomt zich af* (1977).

Literatuur:

H. van den Bergh, `K.v.K.', in *Lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1984).

[G.J. van Bork]

Kopland, Rutger

Ps. van Rutger Hendrik van den Hoofdakker, Nederlands dichter (Goor 4.8.1934). Als psychiater verbonden aan de universiteit van Groningen publiceerde hij een aantal zeer opmerkelijke, strijdbare studies, bijv. *Het bolwerk van de beterweters* (1970) en *Een pil voor Doornroosje* (1976). Debuteerde in 1966 met de bescheiden bundel *Onder het vee*, waarin hij op een eenvoudige, aansprekende wijze romantisch verlangen naar jeugd, natuur en geborgenheid laat contrasteren met de realiteit die om deelname en verantwoordelijkheid

vraagt. Dit thema blijft in een aantal volgende bundels op dezelfde onnadrukkelijke wijze constant, maar in de laatste jaren is die thematiek opmerkelijk genuanceerd en verdiept en gaat het meer over wat ongrijpbaar is in het leven. Ook het taalgebruik ondergaat een verandering en wordt, hoe eenvoudig de woordkeus en zinsbouw ook blijft, veel ondoorzichtiger en tastender. Geen wonder dat Kopland, die aanvankelijk als een typische vertegenwoordiger van het tijdschrift *Tirade* werd gezien (gekenmerkt door autobiografische gegevens, scepsis, levensangst en levensdrift) nu ook in kringen van het tijdschrift *Raster* (niet in de eerste plaats op autobiografie gericht, maar op tekst en poëtica en taal) als een belangrijke moderne dichter wordt gezien.

Zijn werk werd bekroond met de Jan Campertprijs (1970) en met de Herman Gorterprijs (1976).

Werken:

Het orgeltje van Yesterday (1968); *Alles op de fiets* (1969); *Wie wat vindt heeft slecht gezocht* (1972); *Een lege plek om te blijven* (1975); *Al die mooie beloften* (1978); *Dit uitzicht* (1982).

Literatuur:

J. Bernlef, *Ga jij de klas maar uit!* (1973[2]); H.U. Jessurun d'Oliveira, in *Literair Lustrum*, 2 (1973); *Dimensie* (1980), R.K.-nummer; L. Deflo, `De poëzie van R.K.', in *Ons Erfdeel*, 24 (1981); H. Brems, in *Al wie omziet* (1981); H. van Belle, `R.K.; een plek is uitzicht op vroeger, op later, op verte', in *Streven*, 49 (1982); Th. Govaart, `Ik heb geen antwoord', in *Ons Geestelijk Leven*, 60 (1983).

[R. Bloem]

Korteweg, Anton

Eig. Antonie Johannes, Nederlands dichter (Zevenbergen 31.1.1944). Studeerde Nederlands en Algemene Literatuurwetenschap te Leiden. Was enige tijd leraar Nederlands, wetenschappelijk medewerker Moderne Nederlandse Letterkunde te Leiden en vervolgens sinds 1979 hoofdconservator van het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum te 's-Gravenhage.

Korteweg debuteerde in 1968 als dichter in *Tirade* en werkte sindsdien met poëzie aan verschillende tijdschriften mee. Als poëzierecensent werkte hij voor *Het Parool* (1971-1978). Zijn poëzie werd aanvankelijk gekenmerkt door de beschrijving van kleine alledaagse gebeurtenissen en de melancholische gevoelens waaraan deze appelleren. Daarbij speelt de ironisering van deze gevoelens een rol die bereikt wordt door dubbelzinnig taalgebruik en toespelingen op verheven onderwerpen in een alledaagse context. Zo wordt in zijn debuutbundel *Niks geen Romantic Agony* (1971) het al te gevoelige op afstand gehouden. Ook de archaïserende stijl vormt een middel

daartoe. Dezelfde elementen spelen een rol in de bundel *Eeuwig heimwee drijft hem voort*, waarmee hij zich in de kring van de neoromantici plaatst, maar zonder zijn eigenheid daarbij te verliezen. Zijn affiniteit met de Victoriaanse poëzie toont hij in de bloemlezig uit het werk van 19de-eeuwse dominee-dichters *Vinger Gods, wat zijt gij groot* (1978). In 1980 verzorgde hij de themabloemlezing *De dood*.

Werken:

De stormwind van zijn hand (1975), p.; *In de zon* (1976), p.; *Love, love, love* (1977), p.; *Tussen de vesten. Dertien Leidse schrijvers* (1977), met inl. van Maarten 't Hart; *Tussen twee stilten* (1982), p.

Literatuur:

C. Engelbrecht, interview, in *Gezegd en geschreven is twee* (1980); H. Brems, in *Al wie omziet* (1981); A. Zuiderent, `A.K.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1983).

[G.J. van Bork]

Kossmann, Alfred Karl

Nederlands dichter, prozaschrijver en essayist (Leiden 31.1.1922). Voor en na WO II werkzaam in boekhandel en uitgeverij tot 1952. Van 1943-1945 dwangarbeider in Duitsland. Van 1952 tot 1968 verbonden als kunstredacteur aan *Het Vrije Volk* in Rotterdam, vanaf 1962 in Amsterdam. Nadien vast medewerker aan dezelfde krant. Zijn werk werd onderscheiden met de Van der Hoogtprijs 1951 (*De Nederlaag*), de Prijs Kunstenaarsverzet 1960, de anwb-prijs 1964 (*Reis lust*), de Vijverbergprijs 1965 (*De smaak van groene kaas*, 1965), de Marianne Philipsprijs 1972 en de Constantijn Huygensprijs 1980 voor zijn gehele oeuvre.

Het werk van Kossmann kenmerkt zich door het dualistische karakter van zijn persoonlijkheid en dientengevolge door ambivalentie. Vanaf zijn eerste roman *De nederlaag* (1950), waarin hij zijn ervaringen als dwangarbeider in Duitsland heeft verbeeld, geeft hij blijk van een scherp waarnemingsvermogen waarmee hij het menselijk tekort vastlegt. Goed en kwaad zijn voor hem niet zozeer morele categorieën als wel louter te constateren menselijke verschijnselen. Hij observeert die zowel bij zichzelf als bij anderen en probeert zich daarvan, met succes, te distantiëren door humor, ironie en intelligente scepsis. In vier korte romans, *De linkerhand* (1955), *De hondenplaag* (1956), *De bekering*

(1957) en *De misdaad* (1962), met een belangrijk nawoord (te zamen herdrukt in 1968 onder de titel *Studies in paniek*), vond hij de stijl van barokke fantasie die bij uitstek bij hem past en waarin hij mensen beschrijft die `uit hun eigen ontwikkeling stapten, amok maakten, hun levensvorm doorbraken'. Wat hem in hen, en in zichzelf, boeit, zijn de bronnen van vertroebeling in de menselijke natuur, maar zonder moraliserende, slechts louter psychologische intenties. Die belangstelling treft men ook aan in zijn essays *De rijmende dood* (1959) en *Martelaar van een dagdroom* (1963). Voor zijn `toeristische' levenshouding, niet geïnteresseerd in oordeel en kritiek maar in karakteristiek, vond hij een gelukkige formule in een zeer persoonlijke vorm van reisverhaal, deels verslag, deels werkelijk verhaal, zoals *Reislust* (1963) en *Clownsreis* (1967).

Nadat een ernstig auto-ongeval in 1972 hem gedeeltelijk invalide had gemaakt, bedacht hij een vorm van reizen `à l'intérieur de sa chambre', in een boek als *De seizoenen van een invalide lezer* (1976). Een hoogtepunt in zijn oeuvre bereikte Kossmann met zijn grote roman *Geur der droefenis* (1980), die mag worden beschouwd als een som van zijn ervaringen, zijn problematiek, zijn filosofie en de literaire en psychologische kenmerken van zijn werk in een breed opgezet tijdsbeeld dat de periode van vlak voor WO II tot de jaren tachtig omspant. In 1981 zag een nieuwe omvangrijke, maar naar opzet en uitwerking minder geslaagde roman het licht, *Hoogmoed en dronkenschap*.

Van zijn poëzie werd een selectie samengebracht in *Gedichten 1940-1965* (1969), waarin hij zich een authentiek dichter toont, al wordt zijn lyrisch vermogen enigszins afgeremd door zijn sterk relativerende intelligentie.

Werken:

De vernietiging (1942), p.; *De dansschool* (1943), p.; *Het vuurwerk* (1946), p.; *De bosheks* (1951), p.; *De moord op Arend Zwigt* (1951), r.; *Tegenspoed is niet te koop* (1953), opera buffa; *Apologie der varkens* (1954), p.; *De veldtocht en andere gedichten* (1959); *De vrouwenhaters* (1968), verz. bundel; *De architect* (1969), nov.; *De wind en de lichten der schepen* (1970), r.; *Ga weg, ga weg, zei de vogel* (1971), nov.; *Waarom wil je dat ik schrijf?* (1972), krit.; *Laatst ging ik spelevaren* (1973), essay; *Weerzien van een eiland* (1977), autobiogr.; *O roos, je bent ziek* (1979), r.; *Een gouden beker* (1982), nov.; *Drempel van ouderdom* (1983), nov.

Uitgaven:

De vrijheid, de leegte, de dood (1981), keuze uit de verh.; *De middag van mijn leven* (1982), keuze uit de reisverh.

Literatuur:

Jan Campertprijzen 1980 (1980), met bibl.; H. Werkman, in *Aangekruist* (1980); B. Peene, `A.K.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1984).

[P.H. Dubois]

Koster, Edward Bernard

Nederlands dichter en essayist (Londen 14.9.1861-'s-Gravenhage 3.7.1937). Opgevoed in Nederland. Studeerde in Leiden klassieke talen en promoveerde op het proefschrift *Studia tragico-homerica*. Was leraar, o.a. vanaf 1897 te 's-Gravenhage.

Naar eigen verklaring (*Gedichten*, 1888) had *De Nieuwe Gids* invloed op hem uitgeoefend. Zijn tweede bundel, *Liefde's dageraad en andere gedichten (1888-1889)* verscheen in 1890. De door Van Deyssel in *De Nieuwe Gids* (febr. 1891, herdrukt in *De scheldkritieken*, 1979) hierop geuite kritiek heeft Koster hem nooit kunnen vergeven (vgl. de brochure *Literatuurtoestanden*, 1904).

Hoewel Koster vooral natuurlyriek schreef, was zijn epiek sterker. Zijn belangrijkste gedicht is *Niobe* (1893, 1911[3]). Ook *Odusseus' dood* (1908) en het kortere *Adrastos* (1909), beide rijmloze gedichten, bevatten waardevolle gedeelten.

Koster schreef ook studies over Shakespeare (*Uren met Shakespeare*, 1913, en *William Shakespeare gedenkboek 1616-1916*, 1916) en vertaalde een groot aantal van zijn werken, bijv. *Antonius en Cleopatra* (1904), *Macbeth* (1908) en *Julius Caesar* (1910). Daarnaast vertaalde hij uit het Duits, o.a. van Lessing *Nathan de wijze* (1915), Italiaans, Grieks en Latijn. Van zijn essays kunnen worden vermeld: *Over navolging en overeenkomst in de literatuur* (1904) en *Studiën in kunst en kritiek* (1905).

Werken:

Natuurindrukken en -stemmingen (1895), p.; *Tonen en tinten* (1900), p.; *Verzamelde gedichten* (1903); *Gedichten* (1908), bloeml.; *Ver van 't gewoel* (1922), p.

Literatuur:

H. Hartog, `Antwoord aan Dr. K.', in *Opstellen* (1975, 1978[2]), bijeengebr. en van een uitleiding voorz. door J. Noordegraaf.

[G.H. 's-Gravesande]

Kousbroek, Rudy

Eig. Herman Rudolf, ps. Leopold de Buch, Nederlands prozaschrijver (Pematang Siantar, Sumatra, 1.11.1929). Studeerde wis- en natuurkunde in Amsterdam en Japans in Parijs. Richtte in 1950 samen met Remco Campert het tijdschrift *Braak* op. Woonde van 1950-1971 in Parijs, daarna geruime tijd in Den Haag, vervolgens

weer in Parijs. Is redacteur van *NRC-Handelsblad* en medewerker aan o.a. *Vrij Nederland*.

Al in zijn *Braak*-periode formuleerde hij voor wat later de Beweging van Vijftig genoemd zou worden een poëtisch credo, waarvan de kern fundamenteel is gebleken voor zijn hele werkelijkheidsbenadering. Afkerig van enigerlei vorm van metafysische preoccupatie, evenzeer wars van de vlucht in de romantische droom `omdat hij onbruikbaar is' - in feite een bestrijding van de *Criterium*-poëzie - pleit hij voor `het zeer aardse vers in een zeer aardse wereld'. Het is ook deze wereld die hij na zijn matig ontvangen poëziedebuut, *De begrafenis van een keerkring* (1953), als essayist met grote gedrevenheid zal blijven exploreren.

Hoewel intellectueel gevormd in de bloeiperiode van het sartriaanse existentialisme en het Franse structuralisme, is het toch vooral het natuurwetenschappelijke, empirische denken dat de grondslag vormt van zijn wereldbeeld.

De bundels *Anathema's* 1 t/m 4 (1969-1979) geven een goed overzicht van de grote diversiteit van onderwerpen die hij met een schijnbaar speels gemak en een grote dosis scherpe humor weet te benaderen. Van industriële archeologie tot science-fiction, van bewustzijnsprofeten tot spellinghervormers, van Hirohitoverguizers tot Chinaverheerlijkers, van taalfilosofie tot ethologie, weinig lijkt aan zijn kritisch speurende aandacht te ontsnappen. Een duidelijke constante in zijn werk is de overtuiging dat de mens in de eerste plaats een cultuurscheppend wezen is, dat langs rationele weg zijn eigen lot tot op grote hoogte zou kunnen bepalen. Een van de grootste gevaren die de mens bedreigen is dit feit niet onder ogen te (willen) zien. Daarom ook verdient elk blijk van irrationalisme meedogenloze bestrijding (*Het avondrood der magiërs*, 1970; *Anathema's* 4 *De waanzin aan de macht*, 1979) en is de gepopulariseerde ethologische visie waarin de mens de geketende is van zijn dierlijke afkomst verwerpelijk (*Ethologie en cultuurfilosofie*, 1973, Huizingalezing, 1972).

Door de jaren heen werd de toon van dit kritisch rationalisme polemischer en liep mede door de in eerste instantie journalistieke opdracht uit op een veelomvattende cultuurkritiek, met als voorlopige apotheose de *Dankrede* bij de uitreiking in 1978 van de P.C. Hooftprijs 1975 (in: *Anathema's* 4).

Kousbroeks intellectualisme komt overigens allerminst neer op een depreciatie van de gevoelservaring. *Een kuil om snikkend in te vallen* (1971) en de stukken die het resultaat waren van een reis naar zijn geboorteland (nog ongebundeld; *NRC*) tonen aan dat juist de kritische reflectie op de emotie deze verpuurt en zo geschikt maakt voor literaire formulering en communicatie.

Met *Vincent of het geheim van zijn vaders lichaam* (1981), naar de vorm van een surrealistische persiflage van de 19de-eeuwse feuilleton- en de hedendaagse beeldroman, naar de inhoud een opeenstapeling van hoogsternstige wetenschapsfilosofische en literaire grappen en allusies, voegde Kousbroek een heel oorspronkelijk mengsel van speelsheid, geobsedeerdheid en eruditie toe aan zijn werk.

Werken:

Revolutie in een industriestaat (1968), met Bob Groen, Essayprijs van de stad Amsterdam, 1970; *De aaibaarheidsfactor* (1969); *Stijloefeningen* (1978), vert. van Raymond Queneau; *Een passage naar Indië* (1978).

Literatuur:

in *Schrijvers Prentenboek* 10, *De beweging van Vijftig* (1965); R.L.K. Fokkema, *Het komplot der Vijftigers* (1979); C. Peeters, in *Kritisch Lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980); W.A.M. de Moor, in *Wilt u mij maar volgen?* (1980); H. Leffelaar, `De selectieve exactheid van R.K.', in *Tirade*, 24 (1980); N. Begemann, in vn (17.10.1981).

[J. Huijnink]

Kouwenaar, Gerrit

Nederlands dichter en prozaschrijver (Amsterdam 9.8.1923). Debuteerde tijdens WO II met clandestiene uitgaven, o.a. *Vroege voorjaarsdag* (1941), en officieel in 1946 met de novelle *Uren en sigaretten* (1946). Voorzag in zijn levensonderhoud door vertalingen en als journalist, o.a. als literair criticus (poëzie) van *Vrij Nederland*.

Kwam in contact met schilderskringen, met name de experimentele groep Cobra en een verwant tijdschrift als *Reflex*. Publiceerde samen met de Cobra-schilder Constant: *Goede morgen haan* (1949), een combinatie van gedichten en tekeningen.

Zijn romans *Negentien-nu* (1950) en vooral *Ik was geen soldaat* (1951), een verbeelding van een angst/verraadcomplex in wo ii, trokken de aandacht, maar toch is Kouwenaar vooral als dichter bekend geworden. Aanvankelijk, in bundels als *Achter een woord* (1953), *Hand o.a.* (1956), *De ondoordringbare landkaart* (1957) en *Het gebruik van woorden* (1958), later verzameld in *St. Helena komt later* (1964), liet hij zich zien als een sociaal en politiek

bewogen experimentele dichter, vervuld van hetzelfde elan en revolutionair taalgebruik als Lucebert en Jan Elburg met wie hij o.a. een soort groep vormde: de vijftigers. Als redacteur van het tijdschrift *Podium* in de jaren vijftig en als criticus werd hij zelfs de belangrijkste pleitbezorger van de experimentelen, getuige zijn inleiding bij de bloemlezing *Vijf 5-tigers* (1955).

Toch werd al in *Het gebruik van woorden* duidelijk dat Kouwenaar een eigen weg zou gaan, die hem van een collectieve actualiteit zou afvoeren en die meer werd gericht op het taalgebruik in poëzie. Een titel als `Een gedicht als een ding' laat zien waar zijn nieuwe programma op uit is: het gedicht zelf moet werkelijkheid worden, al moet de afstand tot de echte realiteit, die ongrijpbaar is, zo klein mogelijk worden gemaakt.

Vanaf de bundel *De stem op de 3e etage* (1960) is dit streven naar autonome, voor zichzelf sprekende poëzie steeds sterker geworden. Het ontbreken of wegwerken van directe aanleidingen als emoties of levensfeiten leidde tot een op het eerste gezicht moeilijk toegankelijke poëzie. Volgt men echter de reeks bundels met aandacht dan leiden bepaalde taalprocédés en sleutelwoorden tot inzicht. Kouwenaar maakt veelvuldig gebruik van omkeringen (wit getransformeerd in zwart), overgangstoestanden (zacht wordt hard), paradoxen en misspellingen (niets wordt niest, gedicht wordt gedacht) om de Don Quichotachtige poging om van iets abstracts iets concreets te maken en om met woorden stof te maken, reliëf te geven. De niet te beantwoorden vraag: hoe verander je taal die geconsumeerd, verbruikt wordt tot iets duurzaams, lost hij behalve in de genoemde taalprocédés ook op door een reeks van woorden uit de consumptiesfeer (met name brood en vlees, die hun weggewerkte aanleiding vinden in de hongerwinter en het Zweedse broodbombardement dat het begin van de vrijheid betekende) uit hun gebruikelijke betekenis te halen en met geheel andere woorden te verbinden.

Gaandeweg is de waardering voor Kouwenaars dingmatige poëzie, die in de verte verwant is aan de poëzie van de Amerikaanse dichter Wallace Stevens, nationaal en internationaal gegroeid. Zijn dichterlijk oeuvre werd bekroond met de P.C. Hooftprijs (1970), nadat zijn taalvermogen al eerder was gehonoreerd door de Nijhoffprijs (1967) voor zijn vertalingen van toneelstukken van o.a. Brecht en Dürrenmatt.

Werken:

Val, bom (1956, 1963[2]), pr.; *Gedichten 1960* (1960); *Weg verdwenen* (1961), p.; *Zonder kleuren* (1962), p.; *Zonder namen* (1962, 1965[2]), p.; *Sinaia* (1964), p.; *Autopsie/anoniem* (1965), p.; *Honderd gedichten* (1969); *Data/decors* (1971), p.; *Landschappen en andere gebeurtenissen* (1974), p.; *Volledig volmaakte oneetbare perzik* (1978), p.; *Het blindst van de vlek* (1982).

Uitgave:

Gedichten 1948-1978 (1982).

Literatuur:

R. Bloem, in *Literair lustrum*, i (1966); R.L.K. Fokkema, in *Het komplot der Vijftigers* (1979); Gerrit Kouwenaar, in *De Vlaamse Gids*, 63 (1979); W.M. Roggeman, in *Beroepsgeheim*, 3 (1980); W. Kusters, *Een tuin in het niks* (1983); H. Dütting (ed.), *Archief der Vijftigers*, dl. 2 (1983).

[R. Bloem]

Krol, Gerrit

Nederlands prozaschrijver en dichter (Groningen 1.8.1934). Studeerde wiskunde. Bezocht in dienst van de Shell o.a. Zuid- en Noord-Amerika. Werkzaam als computerdeskundige bij de nam.

Schreef aanvankelijk vrij conventionele verhalen (*Kwartslag*, 1964, gedeeltelijk herdrukt in de verzamelbundel *Halte opgeheven en andere verhalen*, 1976) en poëzie (*Een morgen in maart*, 1967), met latere meer weerbarstige verzen opgenomen in *Polaroid Gedichten 1955-1976* (1976). Toch bevat zijn eerste proza, met name het romandebuut *De rokken van Joy Scheepmaker* (1962) en de novelle *De zoon van de levende stad* (1966) al enkele van de elementen die zo'n belangrijke bijdrage leveren aan het geheel eigen karakter van zijn latere boeken: een onophoudelijk reflecterend bewustzijn als centrum van een alledaagse, desondanks als een wonder ervaren werkelijkheid, die in korte, stugge notities wordt vastgelegd.

Het gemillimeterde hoofd (1967), dat zich concentreert op de verhouding taal/werkelijkheid, betekent door een collage-achtige rangschikking van verbale, mathematische en illustratieve informatie-elementen een bevrijding van de traditionele vertelstructuur, een bevrijding die zich in *De ziekte van Middleton* (1969) op gelijksoortige wijze uitviert in de vanuit steeds wisselende invalshoeken getekende verhouding tot de vrouw als erotische partner - een ook in ander werk telkens terugkerende fascinatie.

In later werk treedt weer een verstrakking van de vorm op, maar karakteristiek blijft de fragmentarische bouw die door een met de schijn van autobiografische authentici-

teit gehanteerd ik-perspectief, maar vooral door speelse motiefvariaties en -contrasten tot een complexe ordening wordt gebracht, waarin de verhaaldraad ondergeschikt is aan de thematische eenheid. In de spanning tussen de (deels voorgewende) exactheid van formulering en de opzettelijke weglatingen voltrekt zich voor de tot meedoen uitgedaagde lezer de adequate expressie van een gecompliceerde gevoelswereld.

Behalve de door de kritiek zeer geprezen romans *De chauffeur verveelt zich* (1972), een rechtvaardiging van het kunstenaarschap als complement van een maatschappelijk geïntegreerd bestaan, *In dienst van de `Koninklijke'* (1974), *De weg naar Sacramento* (1977), een boeiende variant op de misdaadroman (Multatuliprijs 1978) en *Een Fries huilt niet* (1980) schreef hij nog een aantal essays, o.a. over computerpoëzie (*Appi*, 1971), die uitmunten door een puntige stijl en eigenzinnige opinies. *De schrijver, zijn schaamte en zijn spiegels* (1981) is belangrijk voor een inzicht in zijn poëticale opvattingen.

Staat zijn werk door de unieke vorm ver af van de traditionele roman, zeker even weinig heeft het te maken met het experimentele, maatschappijkritische proza. Veeleer weerspiegelt het de geestdriftige levensaanvaarding van een intelligente, gevoelige persoonlijkheid, die wordt geobsedeerd door de opgave de wereld en haar mysterie in het kunstwerk een glimp van concreetheid te geven.

Werken:

De laatste winter (1970), r.; *Over het uittrekken van een broek* (1970), p.; *De gewone man en het geluk of Waarom het niet goed is lid van een vakbond te zijn* (1975), essay; *Over het huiselijk geluk en andere gedachten* (1978), essays; *De t.v.-b.h.* (1979), essays; *Hoe ziet ons wezen er uit?* (1980), essay; *Dinekes schoenen* (1980), feuilleton; *De waarheid en de enkeling* (1980), p.; *De man achter het raam* (1982), r.; *Scheve levens* (1983), r.

Literatuur:

G. Komrij, in *Daar is het gat van de deur* (1974); T. van Deel, in *De Revisor*, iii, 1, ook in T. van Deel, *Bij het schrijven* (1979), interview; W.A.M. de Moor, in *Wilt u mij maar volgen?* (1980); J. Hoogteijling, in *Over verhalen gesproken* (1982); *Het Oog in 't Zeil*, 5 (1984), G.K.-nummer; A. Zuiderent, in *Kritisch Lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1984).

[J. Huijnink]

Kronkel

Zie Carmiggelt, Simon

Krook, Enoch

Noordnederlands toneelspeler, schrijver en regisseur (ca 1660-Amsterdam 1732). In 1677 kwam hij als toneelspeler bij de Amsterdamse schouwburg en zou er niet meer weg gaan. Vanaf 1713 was hij leermeester voor de jongere toneelspelers en in 1719 werd hij regisseur. Samen met Daniël Kroon schreef en vertaalde hij o.a.: *De buitensporige tabakssnuiver of het huwelijk door snuiftabak* (1697); *De spiegel der zotten* (1699); *Het bedurven huishouwen* (1703); *Jan Crediet* (1706); *Staatkunde, vredespel* (1713); *De toets der minnaar in het kunstpaleis* (1716).

[P.M.M. Kroone]

Krul, Jan Harmensz

Noordnederlands dichter (Amsterdam 1601 of 1602-ald. begraven 11.4.1646). Werkte zich op tot makelaar en werd daarna boekverkoper (1645). Was wsch. al voor 1618 een der rooms-katholieke leden van de Oude Kamer, welke hij na het vertrek van Rodenburgh tot nieuwe bloei bracht. De Eglantier zette onder zijn leiding de oude rederijkerstraditie voort en legde zich bovendien toe op het opvoeren van romantisch toneelwerk. Na het samengaan met de Academie (1632) richtte Krul een Musijck-Kamer op (1634), waarvoor hij als devies Rodenburghs anagram van In liefde bloeyenden: `Ie blijft in eelen doen' overnam. Ook in deze nieuwe kamer probeerde Krul oude tradities te handhaven; het geheel liep echter op een financieel fiasco uit.

Krul pleitte voor een harmonisch samengaan van muziek en retoriek in zijn *Inleydinghe gedaen op de Amsteldamsche Musyck-Kamer in mayo 1634*. O.a. zijn *Pastorel musyck-spel van Juliana en Claudiaen* (1634) liet hij hier opvoeren, waarbij hij wsch. zelf de muziek componeerde. In het drama *Hellevaert van Rodomond* (1645), gedeeltelijk naar de *Orlando furioso*, rekende hij af met zijn tegenstanders.

Werken:

Vermakelijcke uyren (1628); *Drooge Goosen* (1630); *Eerlycke tytkorting* (1634); *Minnespiegel ter deughden* (1639); *Pampiere wereld* (1644).

Literatuur:

N.C.H. Wijngaards, *J.H.K. Zijn leven, zijn werk en zijn betekenis* (1964); H.C. van Bemmel, *Bibliografie van de werken van J.H.K.*, 2 dln. (1981-1984).

[G. Kuiper en P.J. Verkruijsse]

Kruseman, Mina

Eig. Wilhelmina Jacoba Paulina Rudolphina, Nederlandse feministe en prozaschrijfster (Velp 25.9.1839-Boulogne-sur-Seine 2.8.1922). Bracht haar jeugd in Nederlands-Indië door. In het begin van de jaren zeventig trok zij sterk de aandacht met haar voordrachten die een verbetering van

de positie van de vrouw tot doel hadden. Door haar toedoen kwam het tot een opvoering van Multatuli's *Vorstenschool*, waarin zij zelf de hoofdrol vervulde. Tussen 1877 en 1883 woonde zij weer in Indië waar zij sociaal actief was en o.a. toneellessen gaf. Na terugkeer in Europa woonde zij met haar gezin in Frankrijk. Hoewel literair van weinig belang, vormen haar sterk feministisch getinte romans en toneelstukken een boeiende bijdrage tot het beeld van het laatste kwart van de 19de eeuw.

Werken:

Een huwelijk in Indië (1873); *De moderne Judith. Allerhandebundeltje* (1873); *Mijn leven*, 3 dln. (1877); *Cendrillon en De moord, aan Cendrillon gepleegd, gewroken* (1880); *Hélène Richard of in weelde geboren* (1880); *Parias* (1900).

Literatuur:

A. Boswijk en D. Couvée, *Vrouwen vooruit!* (1962, 1979[2]); R. Nieuwenhuys, in *Oost-Indische Spiegel* (1978[3]); M. de Waal (ed.), *M.K. (1839-1922): portret van een militante feministe en pacifiste* (1978); Idem, `M.K.', in *Vrouwen rond de eeuwwisseling* (1979); Idem, `M.K. 1839-1922', in *Scenarium*, 3 (1979).

[G. Termorshuizen]

Krijgelmans, Claude C.

Vlaams prozaschrijver (Aalst 9.1.1934). Behoorde tot de generatie auteurs die in de jaren zestig het experiment in de roman tot zijn uiterste consequenties doorvoerden. Zijn werk is een poging om één enkel opus te realiseren, waarin persoonlijke reflecties en de problematiek van de zegging elkaar overlappen. Het gaat hem om taalcreaties die aan een weldoordacht, a.h.w. mathematisch geconstrueerd plan beantwoorden. De intrige wordt ondergeschikt gemaakt aan de eisen van de schriftuur, o.m. aan de poging een begrip of een idee in een universele taal uit te drukken. Dat is duidelijk in *Messiah* (1961), dat als een ouverture tot een nooit helemaal verwezenlijkt opus kan worden beschouwd. Nog verder gaat Krijgelmans in *Homunculi* (1967), waar het einde van de zgn. conventionele roman in het vooruitzicht wordt gesteld.

Werk:

Spaanse vlieg! (1984), pr.

Literatuur:

I. Michiels, inleiding in *Homunculi* (1967); A. Mertens, in *Raster* (1977).

[P. van Aken]

Kuik, Hilbert

Nederlands prozaschrijver (Amsterdam 11.2.1938). Studeerde medicijnen te Amsterdam en was in die tijd mederedacteur van *Propria Cures*. Na zijn studie drie jaar arts in Oeganda, waar hij reisbrieven schreef onder ps. Ndi We Wale: *Vreemde eend. Medicijnman in Afrika* (1970). Na terugkeer in Nederland specialiseerde hij zich in de psychiatrie. Onder eigen naam verscheen in 1972 *O jongens jongens, wat een gepiep!* een bundel in luchtige, speelse stijl geschreven verhalen over de onmogelijkheid tot geslaagde menselijke communicatie. In 1976 verscheen de roman *Het schot* over de `binnenwereld' van een 13-jarige jongen die opgroeide tijdens WO II. Deze roman werd bekroond met de Van der Hoogtprijs 1978.

De naam Verweg van de hoofdfiguur uit de roman gebruikte Kuik opnieuw voor zijn columns in *de Volkskrant* (1978-1979), een reeks korte prozastukken, zogenaamd geschreven door Hans, Helen en Hanna Verweg. Deze stukken werden gebundeld in *De Verwegs* (1980).

Literatuur:

G. Komrij, in *Daar is het gat van de deur* (1974).

[G.J. van Bork]

Kuik, William (Diederich)

Nederlands dichter en beeldend kunstenaar (Utrecht 7.10.1929). Zijn enige dichtbundel, *45 Gedichten* (1969), is een belangrijke bijdrage tot de neoromantische stroming waarin hij verwant is met Gerrit Komrij. Een ongeneeslijke romantiek, die in het teken staat van verval, wordt tegengespeeld door een zeer eigen, van galgehumor doortrokken toon. Ook zijn met de Amsterdamse prozaprijs bekroonde *Utrechtse notities* (1969) worden door die eigenzinnige toon gekenmerkt. Een heel eigenaardig werk is het door hem zelf fraai geïllustreerde feuilleton *De held van het potspel* (1974), bekroond met de Vijverbergprijs.

Hij (zij) gaat na een roldoorbreking tegenwoordig door het leven als Dirkje Kuik. Is redactrice van het tijdschrift *Maatstaf*.

Werk:

De nachtcactus bloeit (1982).

Literatuur:

I. Sitniakowsky en D.A. Kooiman, in *Soma*, 2, 14 (1970/1971); L. van Marissing, in *28 Interviews* (1971); Bibeb, in *Interviews* (1980).

[R. Bloem]

Kuipers, Reinold

Nederlands dichter (Groningen 26.8.1914). Na vertalingen van Rilke debuteerde hij met de bundel *Koud vuur* (1939). Verzorgde tijdens WO II enkele rijmprenten en een bloemlezing *Groningsche poëzie* (1941). Schreef onder ps. Corn. de Rijp, Simon Coenen en P. Dorrius Kleine, onder welke naam hij ook kritisch werk publiceerde. Was vele jaren hoofd van de afdeling uitgeverij van De Arbeiderspers en van 1960 tot 1979 directeur van Querido's Uitg. Mij te Amsterdam.

Werken:

Residu (1944); *Gedichten* (1944); *De broddellap* (1945); *Op losse schroeven* (1946); *Rendes-vous met een Remington* (1948); *De stijgbeugel* (1953), bloeml. met M. Dendermonde en G. Stuiveling; *Met en zonder schoolslag* (1954), bloeml. met M. Dendermonde en G. Stuiveling; *Twin set* (1954), met S. Carmiggelt; *De goudvink* (1957), bloeml.

[G.J. van Bork]

Kusters, Wiel

Nederlands dichter en prozaschrijver (Kerkrade 1.6.1947). Cultureel medewerker van de Regionale Omroep Zuid, letterkundig medewerker van *NRC/Handelsblad* en medewerker aan het literaire programma Spektakel van de kro.

Debuteerde vrij onopvallend in het tijdschrift *Contour* (1965) met poëzie, maar wekte belangstelling met de bundel *Een oor aan de grond* (1978). In deze bundel worden twee thema's met elkaar verweven, de verhouding vader en zoon, en het leven van de Limburgse mijnwerker (Kusters vader was mijnwerker). In de latere bundel *De gang* (1979) blijkt zijn poëzie geslotener te zijn geworden, wellicht mede onder invloed van het werk van Gerrit Kouwenaar, waarmee Kusters affiniteit voelt. Na de bloemlezing *Het werk* (1980) verscheen een bundel verhalen onder de titel *Het mijnmuseum* (1981) en opnieuw poëzie in *Hoofden* (1981).

Werken:

Kwelrijm (1983); *Een tuin in het niks*: 5 opstellen over G. Kouwenaar (1983).

Literatuur:

H. van de Waarsenburg, in *Literama*, 13, 5 (1978), interview. H. Beurskens, in *Schrijver zonder stoel* (1982); H. van de Waarsenburg, in *Ik kom toch uit geen gekkenland vandaan?* (1983).

[G.J. van Bork]

Kuijer, Guus

Nederlands jeugdboekenschrijver (Amsterdam 1.8.1942). Was van 1967 tot 1973 onderwijzer en wijdde zich sindsdien aan het schrijverschap. Debuteerde met verhalen in *Hollands Maandblad*, in 1971 gebundeld in *Rose, met vrome wimpers*. In 1973 verscheen zijn eerste roman *Het dochtertje van de wasvrouw*. In 1975 vestigde hij

echter vooral naam met het kinderboek *Met de poppen gooien*, waarin hij de wereld vooral door de ogen van het kind getekend heeft en een houding van verzet tegen de wereld van de volwassenen toont. Het boek werd om zijn oorspronkelijkheid bekroond met de Gouden Griffel 1976. Daarna volgde een succesvolle reeks kinderboeken: *Een gat in de grens* (1975), *Grote mensen, daar kan je beter soep van koken* (1976), *Drie verschrikkelijke dagen* (1976) en *Op je kop in de prullebak* (1977). In 1979 werd hem de Staatsprijs voor kinder- en jeugdliteratuur toegekend en in hetzelfde jaar kreeg hij voor *Krassen in het tafelblad* (1978) opnieuw een Gouden Griffel. Zijn essays in *Het geminachte kind* (1980) veroorzaakte veel deining onder psychologen en pedagogen. In 1983 verscheen zijn eerste toneelstuk *De wonderdoener*.

Werken:

De man met de hamer (1975), verh.; *Pappa is een hond* (1977), jeugdb.; *Hoe Mieke Mom haar maffe moeder vindt* (1978), jeugdb.; *Een hoofd vol maccaroni* (1979), jeugdb.; *De tranen knallen uit mijn kop* (1980), jeugdb.; *Crisis en kaalhoofdigheid* (1983), essay; *Eend voor eend* (1983), jeugdb.; *De zwarte stenen* (1984), jeugdb.

Literatuur:

Lezersmemorie, Singel 262 (1977); J. Brokken, interview, in *Schrijven* (1980); D. Kohnstamm (ed.), *Kuijer mooi en lelijk* (1981).

[G.J. van Bork]

Kuyle, Albert

Ps. van Louis Maria Albertus Kuitenbrouwer, Nederlands schrijver (Utrecht 17.2.1904-ald. 4.3.1958). Was in 1925 medeoprichter van *De Gemeenschap*, het tijdschrift van vooruitstrevende katholieke jongeren. Zijn polemieken uit die tijd werden gebundeld in *Alarm* (1934).

Debuteerde in 1924 met gedichten, *Seinen*, geïnspireerd door het Vlaamse expressionisme, in 1927 gevolgd door *Songs of Kalua*. Hij schreef een sociale roman, *Harten en brood* (1933), biografieën, bewerkte bijbelse verhalen, maar werd vooral bekend door zijn novellen, gebundeld in drie, naar kwaliteit en inhoud sterk uiteenlopende uitgaven: *De bries* (1929), *Weerlicht* (1933) en *Harmonika* (1939). Zijn techniek is bijna filmisch van aard, waardoor hij zeker heeft bijgedragen aan de nieuwe zakelijkheid.

In 1934 scheidde Kuyle zich met enkele vrienden van *De Gemeenschap* af en richtte *De Nieuwe Gemeenschap* op. Daarin komen zijn fascistische sympathieën volledig tot uiting. Het betekende tevens het einde van zijn rol in de Nederlandse letterkunde.

Werken:

In excelsis (1947); *IX gedichten* (1947); *Rond Jezus' kleed* (1954); *Kinderen der mensen* (1954).

Uitgave:

E. van der Hallen (ed.), *Keurbladzijden* (1941), met inl. en bibl.

Literatuur:

P. van Ostaijen, in *Verzameld Werk*, iv (1977[2]); H. Scholten, `Zwarte jagers op de Heer', in *Bzzlletin*, 9 (1981).

[G.W.F. Janssen]

Kuijper, Jan

Nederlands dichter (Amsterdam 30.12.1947). Herstelde de door de experimentele

Vijftigers verketterde dichtvorm van het sonnet in ere. Voortbouwend op Nederlandse sonnettendichters als Nijhoff, Vestdijk en Achterberg, maar vooral op Dèr Mouw, koppelt hij een eenvoudige manier van zeggen (vgl. Nijhoffs `praattoon') aan een zeer geraffineerde techniek, waarin vooral het uitbuiten van de volta, de wending in het sonnet van de eerste twee vierregelige coupletten naar de laatste twee drieregelige strofen, en de onnadrukkelijke (overwegend mannelijke) rijmen opvallen. In zijn eerste bundel *Sonnetten* (1973) is het thema de jeugd vol betoveringen en schrikbeelden, waar de dichter in zijn verzen een nieuwe wending aan kan geven. Op deze manier krijgen anekdotes, die vooral afkomstig zijn uit het Montessori-onderwijs dat Kuijper volgde, een verrassende reikwijdte. Zijn tweede bundel, *Oogleden* (1979), is minder eenvoudig van thematiek en zegswijze dan de eerste bundel sonnetten. Nu gaat het meer om de tweespalt droom/werkelijkheid en de poëzie als een brug of beter draaideur daartussen. De volta van het sonnet krijgt er op deze manier nog een betekenis bij. Was het in de eerste bundel nog mogelijk om het verleden te boven te komen, nu lijkt die oplossing minder voor de hand te liggen en blijft de spanning tussen tegendelen als verleden en heden, droom en werkelijkheid, geluk en wanhoop, humor en ernst, vrijwel steeds gelden.

Hoewel er geen sprake is van directe invloed op generatiegenoten kan worden vastgesteld dat bij Kuijper het sonnet in de Nederlandse literatuur voor de zoveelste maal nieuw leven werd ingeblazen.

Werk:

Bijbelplaatsen (1983), p.

Literatuur:

J. Diepstraten en Sj. Kuyper, interview, in *Dichters* (1980); R. Bloem, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980); K. Fens, *Broeinesten en bijbelplaatsen* (1983).

[R. Bloem]

Kuyper, Sjoerd Frans

Nederlands dichter en prozaschrijver (Amsterdam 6.3.1952). Woont in Wijde Wormer. Werkt als free lance-tekstschrijver voor radio en televisie. Was medeoprichter en -beheerder van het undergrounduitgeverijtje *Fizz Subvers Press*, waarbij een reeks vertalingen van Dada-teksten verscheen (o.a. Tzara's *God danst Dada*).

Zijn eigen poëzie draagt duidelijk de sporen van geestesgesteldheid en muziek van de jaren zestig. Abrupt associatieve beeldovergangen bewerken een surreële, droomachtige sfeer waarin de elementaire thema's van geboorte en dood, tijd en eeuwigheid als vanzelf hun plaats vinden. Het gevaar van vervloeiing wordt gekeerd

door min of meer cyclische structuren aan te brengen, terwijl bovendien bewust afstand wordt geschapen door een spel met versch. identiteiten in heden en verleden (*Ik herinner mij Klaas Kristiaan*, 1974; *Handboek voor overleden knaagdieren*, 1975). De bundel *Dagen uit het leven* (1977) geeft een aanzienlijke versobering van de uitdrukkingsmiddelen te zien.

Ook in de verhalenbundel *De glazen kamer* (1979) zijn droom en werkelijkheid, heden en verleden op elkaar betrokken en neemt het laatste zelfs obsessionele vormen aan. Samen met Johan Diepstraten publiceerde Kuyper de interviewbundels *Het nieuwe proza* (1978) en *Dichters* (1980). Voor *Bzzlletin* schreef hij enkele reisverslagen over bezoeken aan o.a. New York, Bretagne en Ierland.

Werken:

Een kleine jongen met zijn beer (1978), pr.; *De dichter zingt* (1978), liedjes; *Het zakmes* (1981); *Ratten & flamingo's* (1982), p.

Literatuur:

W. Kusters, in *Dietsche Warande & Belfort*, 123 (1978); G. van Hoof, in *Kreatief*, 14 (1980).

[J. Huijnink]

Kuypers, Julien Jozef

Vlaams schrijver (Pepingen 14.8.1892-Vorst 16.11.1967). Vervulde versch. functies bij het onderwijs; was na WO II secretaris-generaal bij het ministerie van onderwijs. Van 1956-1962 was hij buitengewoon gezant en gevolmachtigd minister voor buitenlandse culturele betrekkingen. Lid van de Koninklijke Vlaamse Academie. Was hoofdredacteur van het *Nieuw Vlaams Tijdschrift* (1967).

Schreef historische romans, o.a. *Heer van Lembeke, rijd aan* (1942), spelend in Brussel ca 1300. In *Donderkoppen* (1945) beschrijft hij toestanden en gebeurtenissen onder de dreiging van WO II. In 1950 verscheen de novellenbundel *Mijn vriend vertelt*. De bundel *Aan de waterkant* (1952) bevat vakantieherinneringen.

Kuypers schreef verder een aantal studies gewijd aan de sociale geschiedenis van België in de 19de eeuw: *Jacob Kats, agitator* (1930), en *Bergop, geschiedenis van de arbeidersbeweging in België* (1957).

Werken:

Op ruime banen. De opbloei van onze nieuwere letteren en het Vlaamsche tijdschrift Van Nu en Straks, 1893-1901 (1921); *Herman Teirlinck* (1923); *Camille Huysmans* (1928); *Onze literatuur in beeld* (1935, met Th. de Ronde), schooluitg.; *Over de Vlaamse beweging, een*

socialistisch standpunt (1960); *Les égalitaires en Belgique: Buonarotti et ses sociétés secrètes* (1960); *Een vergeten redenaar en anarchist, Jan Pellering* (1961); *Culturele autonomie* (1961, met H. Teirlinck); *De man van Emblem* (1964), r.

Literatuur:

G. Walschap, *J.K.* (1966); R. Roemans en H. van Assche, *Analytische bibliografie van J.K.* (1968); M. Coulon, `J.K. et son temps', in *Education. Tribune Libre*, 109 en 111 (1968); Idem, *Biographie nationale de Belgique*, 39, suppl. xl (1976).

[B. Decorte]

L

Labberton, Johan Hendrik

Ps. Th. van Ameide, Nederlands dichter en essayist (Ameide 29.12.1877-'s-Gravenhage 17.7.1955). Gemeenteambtenaar te 's-Gravenhage; later hoogleraar te Gent (1915-1918). Publiceerde gedichten en essays in *De Beweging*. Zijn poëzie heeft een sterk filosofische inslag.

Nam deel aan de discussie in *De Beweging* over `bezielde rhetoriek'. In het artikel `Een nieuwe rhetoriek?' (1913) pleitte hij voor de echtheid van gebruikte beelden en metaforen, mits door de dichter ook werkelijk doorvoeld. Retorisch is een gedicht pas als het geheel niet echt en natuurlijk aandoet.

Werken:

Lof der wijsheid, een gedicht (1906); *Verzamelde gedichten 1906-1912* (1912); *De Balkanstrijd* (1913), essay; *De Belgische neutraliteit geschonden* (1914), essay; *Eeuwige lente, een gedicht* (1941).

Literatuur:

I. Querido, in *Letterkundig leven*, dl. 2 (1916); J.C. Bloem, *Verzamelde beschouwingen* (1950), met in Appendix: *Een nieuwe rhetoriek?*; W.M.L.E. van Leeuwen, in *Drift en bezinning* (1950).

[P. Minderaa]

Laet, Johan Alfried de

Eig. Jan Jacob Alfried de Laet, Vlaams dichter en prozaschrijver (Antwerpen 13.12.1815-ald. 22.4.1891). Begon als chirurgijn, maar werd later journalist en volksvertegenwoordiger. Begunstigde o.m. de wet op het gebruik van het Nederlands in bestuurszaken in België. Was medeoprichter van het eerste Nederlandstalige dagblad in België: *Vlaemsch België* (1844). Van 1847-1848 zat hij met L. Vleeschhouwer en Conscience in de redactie van *De Roskam*.

De Laet schreef romantische gedichten, evenals zijn vriend Hendrik Conscience aanvankelijk in het Frans. Na de uitgave in 1848 van zijn *Gedichten*, hield hij zich nog slechts met politiek bezig. Op prozagebied schreef hij vnl. griezelverhalen, o.a. *De vloek* (1840), *Het huis van Wesenbeke* (1842) en *Het lot* (1845), een dorpsverhaal uit de Kempen.

De Laet was de meest ontwikkelde van de Antwerpse kunstenaars gegroepeerd in de rederijkerskamer De olijftak. Van zijn geestdrift ging echter meer invloed uit dan van zijn werk.

Uitgave:

Uitgekozen gedichten (1919), met bibl.

Literatuur:

A. Snieders, `J.A.d.L.', in *Jaarb. Kon. Vl. acad. voor Taal- en Letterk.* (1892); R. Moroy, `J.d.L. als letterkundige', in *Het Belfort* (1898); G. Knuvelder, `J.A.d.L. over het dichterschap', in *Dietsche Warande & Belfort*, 114 (1969); A. Deprez, `Brieven uit Wenen en Gent: F.A. Snellaerts en J.A.d.L.s correspondentie met G. Höfken', in *Versl. en Meded. Kon. acad. voor Nederl. Taal- en Letterk.* (1983).

[J. Vercammen]

Laey, Omer K. de

Eig. Audomarus Carolus Desiderius, Vlaams dichter, (toneel)schrijver en essayist (Hooglede 13.9.1876-ald. 16.12.1909). Studeerde rechten te Leuven en werkte enige tijd in de advocatuur te Leuven en Antwerpen. Belezen en fijnzinnig gentleman, die door zijn ijveren voor verdraagzaamheid en sociale vooruitgang door betere economische toestanden en onderwijs een der merkwaardigste persoonlijkheden van zijn generatie is geweest. Hij was een bewonderaar van de klassieken, vooral van Horatius, maar ook van de renaissance.

Stond tegenover het subjectivisme van de neoromantici een objectieve, beeldende kunst voor, gekenmerkt door scherpe waarneming, originele, vaak volkse beeldspraak, humor en ironie, die soms wordt afgewisseld door een gelaten tederheid. Duidelijk komt dit naar voren in zijn klassiek geworden gedichten, waarvan sommige in het Westvlaams (o.a. *Flandria illustrata*, 1905 en *Bespiechelingen*, 1907). In zijn kunstbeschouwingen en vooral in zijn nagelaten brieven toont hij zich een oorspronkelijk en zelfstandig denker die eigen inzicht met kennis en goede smaak verenigde.

De Laey schreef ook historische toneelstukken, nl. *Falco* (1907) en *Hardenburg* (1907). In 1912 verschenen zijn *Dierensprookjes*.

Werken:

Ook verzen (1902); *Van te lande* (1903), p.

Uitgaven:

E. Vliebergh en J. Persyn (ed.), *Het werk van O.K.d.L.*, 2 dln. (1911, 5 dln. 1942^2); *Landelijk leven* (1977), bloeml., verz. en ingel. door H. Verleyen.

Literatuur:

J. Persyn, *O.K.d.L.* (1910); A. Ampe, `De zielegroei van O.K.d.L.', in *Streven* (1942); J. Deloof, *O.K.d.L. Ter herwaardering* (1970); K. Jonckheere, *O.K.d.L.* (1976); H. Verleyen, *O.K.d.L., dichter en flamingant* (1977).

[A. Demedts]

Lambrecht, Jan

Zuidnederlands dichter (Pollinkhove 1.4.1626-Brugge 1693). Verbleef tweemaal in Engeland en was vurig aanhanger der Stuarts. In 1666 was hij baljuw van het graafschap Middelburg in Vlaanderen. In 1672 terug in Brugge. Lambrecht was een welgesteld ambtenaar, die bij zijn tijdgenoten als dichter in aanzien stond, hoewel zijn werk slechts geringe literaire waarde heeft.

In 1659 verscheen van hem *Vlaemsche Vrede-vruecht*, dat o.m. een allegorisch toneelstuk, *Vlaemsche Maeght*, bevat. *Rachel* (1662) is een herdersspel. In 1678 publiceerde Lambrecht *Goe-weke*, een uitvoerig gedicht over het leven van Christus. *Wonderen der heylighe stadt Halle* (1682) bevat 54 verhalen over de wonderen van Onze Lieve Vrouwe van Halle. In 1685 verscheen *Bethlehem*, een toneelstuk over het kerstgebeuren. Ook bezorgde hij de eerste uitgave van *Ghedachten op slapeloose nachten* (1689) van J. Cats. Schreef verder versch. gelegenheidsgedichten.

Literatuur:

M. Rooses, in *Biographie nationale*, 11 (1890-1891); E. de Seyn, *Dictionnaire des écrivains Belges*, dl. 2 (1931).

[H.M. Rombaut en A. van Elslander]

Lambrecht, Joos

Zuidnederlands taalkundige (gest. Wezel ca 1556). Was tussen 1536 en 1553 een van de voornaamste te Gent werkzame boekdrukkers en typografen (gaf o.a. de *Spelen van Zinne* van 1539 uit); bovendien was hij schoolmeester en rederijker. In 1546 drukte hij zelfs zijn *Naembouck*, een Nederlands-Frans woordenboek, en in 1550 verscheen van zijn hand het eerste Nederlandse spellinghandboek, gebaseerd op het Gentse dialect, de *Nederlandsche spellijnghe*.

Uitgaven:

J.F.J. Heremans en F. Vanderhaeghen (ed.), *Nederlandsche spellijnghe* (1882); R. Verdeyen (ed.), *Naembouck van allen natuerlicken ende ongheschuumde vlaemsche woorden* (1945, uitg. van de 2de druk van 1562).

Literatuur:

L. van den Branden, *Het streven naar verheerlijking, zuivering en opbouw van het Nederlands in de 16de eeuw* (1956); E. Cockx-Indestege, `The First Edition of the Naembouck bij J.L. (1546)', in *Quaerendo*, 1 (1971); D.M. Bakker en G.R.W. Dibbets (ed.), *Gesch. v.d. Nederl. taalk.* (1977).

[P.J. Verkruijsse]

Lamoureux, John

Zie Gysen, René Louis

Lampo, Hubert Leon

Vlaams romanschrijver, criticus en essayist (Antwerpen 1.9.1920). Werkte korte tijd als leraar bij het middelbaar onderwijs, was daarna rijksinspecteur van openbare bibliotheken. Ook werkzaam in de journalistiek, vooral als kunstcriticus. Speelde een actieve rol in de Vlaamse letterkundige wereld, o.m. als redactiesecretaris van het *Nieuw Vlaams Tijdschrift*.

Lampo debuteerde in het teken van de psychologische roman met *Don Juan en de laatste nimf* (1943), *Hélène Defraye* (1945) en *De ruiter op de wolken* (1948), waarin belangstelling voor de dieptepsychologie en het suggereren van geheimzinnige, supra-rationele verbanden zijn latere oriëntatie als magisch-realist aankondigen. Uit die tijd dateren ook de drie novellen uit *Triptiek van de onvervulde liefde* (1947), waarmee Lampo zich naast J. Daisne als grondlegger van het magisch-realisme in Vlaanderen ontpopte. Behalve in *De belofte aan Rachel* (1952), waar hij, onder het mom van een bijbels verhaal, hedendaagse politieke en maatschappelijke problemen behandelt, en in *De duivel en de maagd* (1955), een historische roman over Jeanne d'Arc en Gilles de Rais, vormt het magisch-realisme de basis die tot op heden zijn hele oeuvre zou bepalen; hij heeft er ook veel kritisch-essayistisch werk aan gewijd, o.m. *De ring van Möbius* (2 dln., 1967, 1972) en *De zwanen van Stonehenge* (1972).

Evenals Daisne combineert Lampo de weergave van een alledaagse realiteit met verbeeldings- of droomelementen dikwijls tot een nieuwe, psychologisch samenhangende werkelijkheid - een zgn. `psychomagische' verhaalwereld. Maar terwijl Daisne zulks met metafysische bijbedoelingen doet en o.m. op Plato en op het christendom steunt, zoekt de agnosticus Lampo eerder aansluiting bij de dieptepsychologie, de parapsychologie en bepaalde interpretaties van de cultuurgeschiedenis. Vooral Jungs archetypenleer blijkt licht te werpen op genese en betekenis van zijn meeste werken. Een geliefkoosde situatie in zijn romans is bijv. de confrontatie van de helden met diverse belichamingen van het ideaal van de vrouw, de zgn. `anima'.

Terugkeer naar Atlantis (1953) is grotendeels gebaseerd op de Vatersuche en op de Atlantismythe, en in *De komst van Joachim Stiller* (1960) verwijst het optreden van een raadselachtige verlossersfiguur naar het messias-archetype. Ook de Or-

feusmythe loopt als een rode draad door tal van verhalen en romans, vgl. o.m. *Hermione betrapt* (1962); *De goden moeten hun getal hebben* (1969) of *Kasper in de onderwereld* (= 3 gew. dr., 1974). Volgens Lampo zelf is het hem er bij dit alles niet om te doen de jungiaanse motieven doelbewust te stileren: hij gaat spontaan, intuïtief te werk, verlaat zich op inspiratie en onderkent pas achteraf de archetypische fundamenten van zijn werk.

Lampo's - omvangrijke - produktie wordt, in feite vanaf 1960 maar vooral vanaf *De heks en de archeoloog* (1967), gekenmerkt door steeds levendiger intriges, een steeds grotere diversifiëring van onderwerpen en toestanden en steeds diepere peilingen in het onbewuste van zijn personages. Zijn werk vertoont echter ook soms een zekere anekdotische en stilistische overladenheid.

In 1963 ontving Lampo de Driejaarlijkse Staatsprijs (België) voor zijn roman *De komst van Joachim Stiller*. Zijn werk werd in een tiental talen vertaald en van een drietal romans werd een verfilming vervaardigd: *De madonna van Nedermünster, Kasper in de onderwereld* en *De komst van Joachim Stiller*.

Werken:

De jeugd als inspiratiebron (1943), essay; *Idomeneia en de kentaur* (1951), verh.; *De roman van een roman* (1951), essay; *Toen Herakles spitte Kirke spon* (1957), essay; *Lode Zielens* (1957), essay; *Joris Minne, beeldhouwer* (1960), essay; *Felix Timmermans* (1961), essay; *Dochters van Lemurië* (1964), verh.; *De draad van Ariadne* (1967), essay; *Er is méér, Horatio*. Gesprekken met R. Hannelore (1970); *De vingerafdrukken van Brahma* (1972), verh.; *Grobbendonkse brieven* (1974); *De neus van Cleopatra* (1975), essay; *De kroniek van Madoc* (1975), essay; *Een geur van sandelhout* (1976), r.; *De prins van Magonia* (1976), r.; *Joachim Stiller en ik* (1979), essay; *Dialogen met mijn Olivetti* (1980), essays; *Wijlen Sarah Silbermann* (1980), r.; *Zeg maar Judith* (1983), r.

Literatuur:

G. Knuvelder, in *Spiegelbeeld* (1964); J. Weisgerber, in *Aspecten van de Vlaamse roman 1927-1960* (1964); P. Hardy, *H.L.* (1966); M. Dupuis, `H.L. en het magisch-realisme', in *Tijdschrift voor levende talen* (1969); R. Tukry, *H.L.* (1975); Chr. van de Putte, in *De magisch-realistische romanpoëtica in de Nederlandse en Duitse literatuur* (1979); R. Tukry, *Omtrent Don Juan en de laatste nimf* (1979); Idem, *Omtrent De komst van Joachim Stiller* (1981); J. van Gool (ed.), *Over H.L.* (1983); P. van Aken, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1983).

[M. Dupuis en red.]

Lanceloet

Middelnederlandse rijmbewerking van Chrétien de Troyes' *Lancelot en prose*, die zelf weer een onderdeel vormt van een groter geheel, te zamen met de *Queste del Saint-Graal* en de *Mort d'Artu*. De bewerking, die ook in het Nederlands wel *Proza-Lancelot* genoemd wordt, is overgeleverd in de zo genoemde Haagse Lancelot-compilatie uit de eerste helft van de 14de eeuw.

Een andere rijmbewerking, bekend onder de titel *Lantsloot van der Hagedochte*, is overgeleverd in 36 kleine fragmenten van een 14de-eeuws handschrift. Ook zijn er twee kleine fragmenten van een prozaversie bewaard gebleven.

Lancelot is een der ridders van de ronde tafel van koning Arthur, die in diens dienst verschillende avonturen beleeft.

Zie ook Lancelot-compilatie, Haagse

Uitgave:

W.J.A. Jonckbloet, *Roman van Lancelot (xiiie eeuw)*, 2 dln. (1846-1849).

Literatuur:

W. de Vreese, `Oude en nieuwe Middelnederlandsche fragmenten i: Roman van Lancelot', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en letterk.*, 52 (1933); F. Meuser, *Lantsloot van der Haghedochte* (1939); M. Draak, *De Middelnederlandse vertalingen van de Proza-Lancelot* (1977$^2$); M. Joye, `De Middelnederlandse "Lancelot"', in *Leuvense Bijdr.*, 66 (1977); W.P. Gerritsen, O.S.H. Lie en F.P. van Oostrom, `Le "Lancelot en prose" et ses traductions moyen-néerlandaises', in F.P. van Oostrom (ed.), *Arturistiek in artikelen* (1978); O.S.H. Lie, *The Middle Dutch Prose Lancelot* (1980); F.P. van Oostrom, *Lantsloot van der Haghedochte* (1981); P. van Sterkenburg, `De lokalisering van de Middelnederlandse Arturroman Lantsloot vander Haghedochte: een voorstudie', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en letterk.*, 98 (1982).

[F. van Thijn]

Lancelot-compilatie, Haagse

Middelnederlands verzamelhandschrift uit de eerste helft van de 14de eeuw, gebaseerd op het Frans. De compilatie beslaat de cyclus *Lancelot*, *De Queeste van de graal* en *Artur's doet*. Van de twee boeken waaruit de *Lancelot* bestaan heeft, is voornamelijk het tweede boek overgeleverd; de rest van de cyclus is compleet bewaard.

Tussen de hoofdverhalen die alle spelen in de kringen van koning Arthur en zijn ridders van de ronde tafel, zijn zeven arthurromans ingevoegd. Na *Lancelot* volgen *Percevael* en *Moriaen*, na *De Queeste van de graal* de *Wrake van Ragisel*, de *Riddere metter mouwen*, *Walewein*, *Lanceloet en het hert met de witte voet* en *Torec*.

Lancelot is een koningszoon die opgevoed is door la Dame du Lac, in het Nederlands de Jonkvrouwe van der Haghedochte. Hij wordt door koning Arthur tot ridder geslagen en beleeft als `de witte ridder' allerlei avonturen, in liefdesdienst voor Arthurs

vrouw Gueneviere.
Zie ook de afzonderlijke teksten.

Literatuur:

J. Notermans en W. de Vreese, `Fragmenten van de Middelnederlandse "Proza-Lancelot"', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en letterk.*, 19 (1931); M. Draak, *Oude en nieuwe Lancelot-problemen, en de noodzakelijkheid van lezen* (1976); Idem, `The workshop behind the Middle Dutch Lancelot manuscript', in *Essays presented to G.I. Lieftinck*, 3 (1976); K.H. Heeroma, `Die gene die Lancelot maecte', in F.P. van Oostrom (ed.), *Arturistiek in artikelen* (1978); W.P. Gerritsen en F.P. van Oostrom, `Les adapteurs néerlandais du "Lancelot(-Graal)" aux prises avec le procédé narratif des romans Arthuriens en prose', in *Mélanges de langue et littérature françaises du Moyen Age et de la Renaissance. Marche Rom.* (1980).

[F. van Thijn]

Langen, Ferdinand

Ps. van Egbertus Pannekoek, Nederlands prozaschrijver (Groningen 27.7.1918). Debuteerde in 1943 als dichter, maar zou zich vooral gaan onderscheiden als ironisch prozaschrijver. Hoofdmotief in zijn werken is de levensonlust en de hopeloosheid van illusies. In sobere, spitse taal wordt een wereld opgeroepen, waarin de vrolijkheid slechts schijn is. Dat maakt zijn humor tot een humor contre coeur, een humor van de lach en de traan.

Stichtte in 1945, met Koos Schuur en Jan Elburg, het tijdschrift *Het Woord*. Als meest treffend voorbeeld van het ironische karakter van zijn boeken mag gelden *Mijn oom Peter* (1950).

Werken:

Achter slot en grendel (1944); *De betoverde wereld* (1946); *In pijama* (1946); *Hoe maakt u het* (1952); *Samen suiker eten* (1953); *Ter bescherming van de engelen* (1955); *De drenkelingen* (1959); *Honderd uit* (1963).

Literatuur:

F. Sierksma, in *Schoonheid als eigenbelang* (1948).

[G.W.F. Janssen]

Langendonck, Prosper van

Eig. Prosper Antoine Joseph, Vlaams dichter, essayist en criticus (Brussel 15.3.1862-ald. 7.11.1920). Opgevoed in Frans sprekend milieu, waardoor vroeg contact met Parnassiens. Moest studie letteren staken door familieomstandigheden. Was o.m. ambtenaar bij het ministerie van justitie, daarna bij de Vertaaldienst Kamer van Volksvertegenwoordigers, totdat toenemende geestesziekte in 1918 ontslag noodzakelijk maakte.

Schreef kritieken en essays in *Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle* van 1888 tot 1910. Richtte samen met o.a. Vermeylen en Hegenscheidt in 1893 *Van Nu en Straks* op. Hernieuwde zijn kritische werkzaamheid in het tijdschrift *Vlaanderen* van 1903. Belangrijk is zijn opstel *De herleving der Vlaamsche poëzie*, dat men wel als het manifest der letterkundige vernieuwing heeft beschouwd.

Als criticus en dichter was hij tussen de anarchistisch gezinde jongeren van toen een schakel in de traditie die hem met Gezelle en Rodenbach verbond. Ook voor hem waren het ethische en esthetische niet te scheiden. Zijn bewondering voor Dante hing samen met zijn verlangen naar een harmonisch leven op christelijke grondslag, een verlangen gevoed door de tegenstellingen tussen zijn geloof en zijn twijfel, zijn gemoed en zijn geest. Zijn romantisch getinte gevoel geraakte telkens in conflict met zijn naar klassieke beheersing strevende geest. Van Langendoncks invloed op jongeren als A. Vermeylen is bijzonder groot geweest.

Hij publiceerde slechts één bundel *Verzen* (1900). Daarin toont hij zich een der eersten in het Zuidnederlandse taalgebied die vorm gaven aan het conflict tussen gevoel en intellect, waardoor de moderne mens wordt gekenmerkt. In zijn werk tekent zich duidelijk de tweespalt af tussen de droom van absolute volmaaktheid, zoals deze vorm kreeg in de onvoltooide cyclus *Beatrice*, en de ervaring van een beklemmende werkelijkheid, een tegenstelling die in `Zomeravond' tot uiting komt. Het indrukwekkende `Woluwe-dal' toont de dichter in een zelden bereikt, wankel evenwicht. Zijn levensdroom gaf hij gestalte in een van zijn beste verzen `Het Woud'.

Uitgaven:

Verzen (1918), met inl. van J. Boonen; *Werk* (1926), met inl. van A. Vermeylen; *Gedichten* (1962), met inl. van A. Westerlinck.

Literatuur:

A. van Duinkerken, `P.v.L.', in *Dietsche Warande & Belfort* (1929); L. Sourie, *P.v.L.* (1942); A. Westerlinck, *P.v.L. Diagnose van een ongeneeslijke ziel* (1946); G. Schmook, `P.v.L. en zijn verhouding tot "De Distel" (19.8.1882-8.2.1908)', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad. v. Taal- en Letterk.* (aug./sept. 1957); Idem, `Prosper van Langendonckiana', in *Idem* (1959); Idem, *P.v.L.* (1968); M. Gilliams, `Notities over P.v.L.s "Verzen"', in *Vita Brevis*, 2 (1976^2); P.G. Buckinx, `De vrouw in de poëzie van v.L. en Elsschot', in *Versl. en Meded. Kon. Acad. v. Nederl. Taal- en Letterk.* (1977); J. Cools, `Werchter', in *Eigen schoon en de Brabander*, 65 (1982).

[H.A. Wage]

Langendijk, Pieter

Noordnederlands dichter, etser en schilder (Haarlem 25.7.1683-ald. 9.7.1756). Kwam na de dood van zijn vader (1689) - een tamelijk welgesteld metselaar - enige tijd

onder de hoede van de Engels-Nederlandse taalkundige William Sewel te Amsterdam. Omstreeks 1695 vertrok Langendijk naar Den Haag, waar zijn moeder een linnenwinkel opzette. Hij werd wever en patroontekenaar, kwam in contact met kunstenaarskringen en ging zich op de dichtkunst toeleggen. Vestigde zich in 1722 met zijn moeder in de omgeving van Haarlem. Na haar dood (1727) trouwde hij. Door het verkwistende leven van de beide vrouwen ging zijn fortuin evenwel verloren; in 1747 moest hij zijn verzameling boeken, schilderijen, tekeningen en prenten te gelde maken en in 1749 redde het Haarlems stadsbestuur hem uit de nood door hem tot stadshistorieschrijver aan te stellen en hem kosteloos een plaats te verschaffen in het Proveniershuis.

In zijn godsdienstige poëzie (die in het vergeetboek is geraakt) doet Langendijk zich kennen als man van doopsgezinde signatuur, in politiek opzicht blijkt hij orangistisch. Een echte 18de-eeuwer is hij in zijn voorliefde voor herders- en visserszangen, zoals ook uit zijn gelegenheidspoëzie blijkt. Ook de tragische, historische, satirische en burleske genres boeiden hem. Als factor van de Haarlemse kamer Trou Moet Blycken (vanaf 1721) schreef Langendijk de jaargedichten van 1724 tot 1744. Deze hebben alle een onderwerp uit de geschiedenis der Hollandse graven en verschenen in 1745 - in een tweedelige prachtuitgave met gravures door Langendijks neef Hendrik Spilman - onder de titel *De Graaven van Holland, in jaardichten beschreven*. In 1762 zag de bundel *Willem de Eerste, Prins van Oranje* het licht, negen jaardichten uit 1747-1756, gecompleteerd met een tiende van J. van Marshoorn, Langendijks opvolger als factor. Het bekendst is Langendijk door zijn vele Frans-classicistische blijspelen, waarvan met name het *Wederzijds huwelijksbedrog* (1714) en *De wiskunstenaars of 't gevlugte juffertje* (1715) als zeer geslaagd beschouwd kunnen worden. Langendijks Haarlemse stadsgeschiedenis kwam niet tot een uitgave, maar het hs. bleef bewaard en werd gebruikt door G.W. van Oosten de Bruyn voor zijn *De stad Haarlem en haare geschiedenissen* (dl. 1, 1765).

Werken:

Don Quichot op de bruiloft van Kamacho (1712); *De zwetser* (1712); *Krelis Louwen of Alexander de Groote op het poëtenmaal* (1715); *De Eneas van Vergilius in zijn zondagspak* (1715); *Julius Cezar en Kato* (1720); *Quincampoix of de windhandelaars* (1720); *Arlequyn Actionist* (1720); *De bedriegerij van Cartouche of de Fransche roovers* (1732); *Xantippe of het booze wijf des filozoofs Sokrates beteugeld* (1756); *Spiegel der vaderlandsche kooplieden* (1760).

Uitgaven:

Gedichten, 4 dln. (1721-1760); W.A. Ornée (ed.), *Xantippe* (1967); Idem en L. Strengholt (ed.), *De zwetser* (1971); G.A. van Es (ed.), *Don Quichot* (1973); W.A. Ornée (ed.), *Wederzijds huwelijksbedrog* (1977[7]); G.A. van Es (ed.), *De*

Wiskunstenaars (1978[2]); W.A. Ornée (ed.), *Krelis Louwen* (1978); G.A. van Es (ed.), *Spiegel der vaderlandsche kooplieden* (1979).

Literatuur:

C.H.Ph. Meijer, *P.L., zijn leven en werken* (1891); F.Z. Mehler, *P.L.* (1892); G.W. Wolthuis, `P.L. en de Wiskunstenaars', in *Tijdschr. Taal- en Letteren*, 24 (1936); Idem, `De ingevoegde illustraties bij de Wiskunstenaars', in *Het Boek*, 24 (1936-1937); G.A. van Es, `De Xantippe van Langendijk. Een psychologisch drama tussen klucht en blijspel', in *Nieuwe Taalg.*, 48 (1955); W.A. Ornée, `Een vergeten werk van Pieter Langendijk', in *Taal- en Letterk. gastenboek voor G.A. van Es* (1975).

[G. Kuiper en P.J. Verkruijsse]

Lannoy, Juliana Cornelia de

Noordnederlandse dichteres (Breda gedoopt 21.12.1738-Geertruidenberg 18.2.1782). Officiersdochter, kreeg een voor die tijd zeer brede algemene opleiding. Toonde zich in haar dichtstuk *Aan mynen geest* (1766) een voorvechtster voor de intellectuele en artistieke gelijkwaardigheid van de vrouw aan de man. Haar gedichten werden versch. malen bekroond door gezaghebbende dichtgenootschappen. Ook maakte zij naam door het dichten van treurspelen, waarbij zij zich streng hield aan de regels van het Franse classicisme: *Leo de Groote* (1767), *Het beleg van Haarlem* (1770) en *Cleopatra* (1776).

Het bekendst werd haar hekeldicht *Het gastmaal*, een satire op de zeden en etiquette van haar dagen (1777). De verzameleditie *Dichtkundige werken* (1780) werd in 1783 gevolgd door *Nagelaten dichtwerken*, waarvoor Bilderdijk de inleiding verzorgde. Hoewel Lannoy als dichteres een goede reputatie genoot en haar werk door Feith en Bilderdijk bewonderd werd, raakte zij in vergetelheid daar zij niet boven de middelmaat van haar tijd uitkwam.

Literatuur:

P.G. Witsen Geysbeek, in *Biografisch woordenboek der Nederlandsche dichters* (1821-1827); Ch. van Schoonneveldt, *Over de navolging der klassiek-Fransche tragedie* (1906); F.A. Brekelmans, in *Jaarb. van de geschied- en oudheidkundige kring Breda `De Oranjeboom'*, 18 (1965).

[G.W. Huygens]

Lanseloet en het hert met de witte voet

Middelnederlandse ridderroman, overgeleverd in de Haagse Lancelot-compilatie.

De roman is waarschijnlijk een verkorte bewerking naar het Frans. Lanseloet is één van de ridders van koning Arthurs ronde tafel, die ook in de andere arthurromans een grote rol speelt. In dit verhaal snijdt hij voor een jonkvrouw een hert de witte voet af, waarna hij met de opdrachtgeefster mag trouwen (hetgeen hij niet doet).

Zie ook Lancelot-compilatie, Haagse.

Uitgave:

M. Draak (ed.), *Lanceloet en het hert met de witte voet* (1979[6]).

Literatuur:

G.I. Lieftinck, `"Methodologische" en paleografische opmerkingen naar aanleiding van "een hert met een wit voetje"', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 72 (1954); R. Hamburger, `Nog meer aanwijzingen voor de bekorting van Lanceloet en het Hert met de Witte Voet?', in *Nieuwe Taalg.*, 64 (1971); J. Tersteeg, `Op zoek naar een wit voetje', in *Lekr*, 1 (1976) en 2 (1977); L. Jongen, `Op jacht naar het Hert met de witte voet', in *De letter doet de geest leven* (1980).

[F. van Thijn]

Lanseloet van Denemerken

Een van de zgn. abele spelen, de vier wereldlijke toneelstukken uit de 14de eeuw, anoniem overgeleverd in het handschrift-Van Hulthem en als volksboek in verschillende drukken. De oudste is uit 1486 en heeft de titel *Historie vanden eedelen Lantsloet ende die scone Sandrijn*.

Zoals in *Gloriant en Esmoreit* zijn ook in dit abel spel veel motieven terug te vinden uit de hoofse ridderepiek: standsverschil dat de liefde in de weg staat, de gekrenkte eer van een meisje, een ontmoeting met een ridder in het bos, de dood uit liefdesverdriet en vooral het hoofdthema zelf van het stuk, de zedenles die Reinout in de epiloog de toeschouwers voorhoudt: dat de hoofse liefde geen brutaliteit tegenover de vrouw, ook niet in woorden, toelaat.

Zie ook Abele spelen.

Uitgaven:

G. Stellinga, *Het abel spel `Lanseloet van Denemerken' en de sotternie `Die Hexe' na volghende* (1977[5]); R. Roemans en H. van Assche, *Een abel spel van Lanseloet van Denemerken* (1977[7]).

Literatuur:

B. van Selm, `Aanvullingen op de bibliografie van Lanseloet van Denemerken', in *Dokumentaal*, 7 (1978); G. Kazemier, `Lanseloet van Denemerken', in *Taal- en Letterk. gastenboek voor Prof.dr. G.A. van Es* (1975); A.M. Duinhoven, `Tekstreconstructie een abel spel', in *Spiegel der Letteren* (1977); A.M. Duinhoven, `De bron van Lanseloet', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 95 (1979); G. Kazemier, `De bron van Lanseloet?', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 96 (1980).

[J. Reynaert]

Lantsloot van der Haghedochte

Zie Lanceloet

Lapidoth, Frits

Eig. Willem Frederik Lodewijk, Nederlands romanschrijver, dichter en criticus (Ursem 15.9.1861-Nauheim 29.10.1932). Onderging de invloed van A. Pierson, met wie hij zeer bevriend was. Was van 1884 tot 1894 correspondent te Parijs. Vestigde zich in 1894 te 's-Gravenhage waar hij in dat jaar trouwde met Hélène Swarth. Lapidoth was toen kunstredacteur van *Het Vaderland* en redacteur van het maandblad *Los en Vast*, dat hij tot 1897 leidde. Van 1898 tot 1904 redigeerde hij *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift*, van 1896 tot 1899 en van 1918 tot 1932 *Het Tooneel*. In 1900, bij de oprichting van *De Nieuwe Courant*, werd hij met de leiding belast van de rubriek kunst en letteren, welke functie hij tot zijn dood bekleedde. Hoewel hij wat leeftijd betreft tot de Tachtigers had kunnen behoren, stond zijn literair werk dichter bij dat der vorige generatie.

Werken:

Marfa (1889), p.; *Moderne problemen*, 2 dln. (1890); *Portretten en landschappen* (1891); *Goëtia*, 2 dln. (1893), r.; *Fransche teekenaars* (1894); *Ironisch en tragisch* (1895); *Eva* (1897), p.; *Vrij?* (1897, 1899^2), r.; *Ter wijding van het huis* (1916), p.

Literatuur:

J. ten Brink, *Geschiedenis der Noord-Nederlandsche letteren in de XIXe eeuw*, dl. iii (1889); L. van Deyssel, in *Prozastukken* (1895); Idem, in *De scheldkritieken* (1979).

[G.H. 's-Gravesande]

Lasoen, Patricia

Vlaamse dichteres (Brugge 25.9.1948). Studeerde Germaanse filologie te Gent; sindsdien werkzaam in het onderwijs. Was een tijdlang redactielid van de nieuw-realistische tijdschriften *Yang* en *Kreatief*. Geleidelijk aan verwierf zij naam als schrijfster van gemakkelijk toegankelijke verzen in een nieuw-realistische stijl. Objectief-zakelijke beschrijving en anekdote worden hier gecompleteerd door sfeerschepping of een persoonlijk, vaak weemoedig commentaar. In haar meest recente poëzie (*Veel Ach & een beetje O*, 1978) gaat die sympathiserende, romantische toon zelfs overheersen.

Werken:

Een verwarde kalender (1969); *Recepten en verhalen* (1971); *Het souvenirswinkeltje van Lukas* (1972); *Een zachte, wrede, okerbruine dood* (1975); *Landschap met roze hoed* (1981), bloeml.

Literatuur:

H. Brems, `P.L.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1981); S. Evenepoel, `Mijmeren en dichten', in *Kultuurleven*, 49 (1982).

[D. de Geest]

Last, Jef

Eig. Josephus Carel Franciscus, Nederlands dichter en prozaschrijver ('s-Gravenhage 2.5.1898-Laren 15.2.1972). Studeerde Chinese letteren te Leiden; onderbrak deze studie om het maatschappelijk leven te leren kennen in een afwisselend, vaak avontuurlijk bestaan. Zijn sociaal medeleven bracht hem tot het socialisme, later het communisme, dat zijn aantrekkelijkheid verloor toen hij in 1936 met Gide de Sovjetunie bezocht. Na 1938 partijloos socialist. In de Spaanse burgeroorlog streed hij als kapitein aan de zijde der wettige regering (vgl. o.a. *Brieven uit Spanje*, 1936; *In de loopgraven voor Madrid* 1937). Nam actief deel aan het verzet (1940-1945). Na WO II o.a. reizen naar Oost-Azië, enige tijd adviseur voor kunst van president Soekarno. Deze periode inspireerde hem tot o.m. *Zo zag ik Indonesië* (1956). In 1957 te Hamburg gepromoveerd in de Chinese letteren. Werd in zijn latere jaren minder radicaal.

Last schreef aanvankelijk vooral poëzie; werkte o.a. als dichter mee aan de socialistische jaarboeken *Tijdsignalen* (1929-1930). Schreef ook korte romans, maar trok vooral de aandacht met de grote werken *Partij remise* (1933), een simultaanroman die in versch. figuren en milieus de maatschappelijke tegenstellingen in Nederland in de jaren omstreeks 1920 schildert, en de reportageroman *Zuiderzee* (1934). Traditioneler werd zijn romancompositie in volgende werken, zoals *Een huis zonder vensters* (1935) en *Elfstedentocht* (1941). Last vertaalde o.m. werken van Gide en maakte in latere jaren vooral studie en vertalingen van Japanse (o.a. *Vloog een bloesem terug naar haar tak*, 1960) en Chinese literatuur (bijv. *Golven der Gele Rivier*, 1962). Revolutionair elan en sociale bewogenheid kenmerken zijn werk, dat vaak van groot talent getuigt doch ongelijk van kwaliteit is. In 1966 werd hij voor zijn oeuvre bekroond met de Joost van den Vondelprijs.

Werken:

Bakboordslichten (1926), p.; *Kameraden!* (1930), p., met inl. van H. Roland Holst; *Branding* (1930); *Marianne* (1930); *Liefde in de portieken* (1932), pr.; *Verleden tijd* (1932), p.; *Twee werelden* (1933), p.; *Onder de koperen ploert* (1933), p.; *Voor de mast* (1935); *Een flirt met de duivel* (1936); *De bevrijde Eros* (1936), p.; *Bloedkoraal* (1937), p.; *De Spaansche tragedie* (1938), pr.; *De laatste waarheid* (1938), pr.; *De vliegende Hollander* (1939); *Leeghwater maalt de meren leeg* (1942); *Tau Kho Tau* (1944), p.; *Oog in oog* (1946), p.; *Het eerste schip op de Newa* (1946); *Schuim op de kust* (1950); *De rode en de witte lotus* (1951); *Bali in de kentering* (1955); *Een lotje uit de loterij* (1957); *Tegen de draad* (1960), p.; *Japan in kimono en overall* (1960); *China land van de eeuwige omwenteling* (1965); *De tweede dageraad van Japan* (1966); *Mijn vriend André Gide* (1966); *Strijd, handel en zeeroverij. De Hollandse tijd op Formosa* (1968); *Tjoebek in het tijgerbos* (1972).

Literatuur:

H.M. Mooy en A.G. Put, *J.L.* (1963); K. Fens, in *Loodlijnen* (1967); N. van de Pavert, *J.L., tussen de partij en zichzelf* (1982); R. van Dijk e.a., `J.L., een strijdbaar schrijversleven', in *Bzzlletin*, 11 (1983); R. Italiaander, in *Lichter im Norden*, Husum Taschenbuch (1983).

[G.W. Huygens en red.]

Laudy, Leonardus Alphonse Arture

Nederlands toneelschrijver en journalist (Echt, Limburg, 30.4.1875-Sittard 17.1.1970). Sedert 1898 werkzaam bij het dagblad *De Tijd*, waarvan hij van 1931 tot 1938 hoofdredacteur was.

Zijn voornaamste werk is *De Paradijsvloek*, dat in 1919 door `Het Schouwtooneel' het eerst werd opgevoerd. Lyrisch en tegelijk gepassioneerd tekent de dichter, zoals Vondel in zijn *Lucifer* en *Adam in ballingschap*, de lotgevallen der eerste mensen na hun verdrijving uit het paradijs. In de harde wereld valt de oorspr. eenheid van macht en liefde in twee aan elkaar tegengestelde beginselen uiteen. Na de moord op zijn broer tracht Kain het paradijs weer binnen te dringen dat echter voor zijn ogen verzinkt. Eenmaal echter zal - aldus de goddelijke belofte - een rein mens de mensheid van de paradijsvloek verlossen en zal de poort zich openen van een nieuwe paradijs. Ongetwijfeld hebben de indrukken van WO I Laudy tot het schrijven van deze religieuze tragedie geïnspireerd.

Werken:

Bethlehem (1929); *De verkeerde keus* (1936); *De man Job* (1944).

Literatuur:

Herinnering aan de vertooning van De Paradijsvloek door het Schouwtooneel... met tekstuittreksels ([1971]), met inl. van J.L. Walch; A. van Domburg, `L.L.', in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk.* (1969-1970).

[H.H.J. de Leeuwe]

Laurey, Harriët

Eig. Henriëtte Maria Sophia Neelissen-Laury, Nederlandse dichteres en prozaschrijfster (Eindhoven 20.12.1924). Debuteerde met gedichten in *Triple Alliantie* (samen met Lou Vleugelhof en Frans Babylon, 1951). Publiceerde verder in *De Gids, Roeping* en *De Maand*. Sindsdien schreef ze kinderboeken. Haar *Sinterklaas en de struikrovers* (1958) werd in 1959 bekroond met de cpnb-prijs. Tien jaar later werd *Verhalen van de spinnende kater* uitgeroepen tot kinderboek van het jaar.

Werken:

Loreley (1952), p.; *Oorbellen* (1954), p.; *Cirque d'amour* (1954), p.; *Drie dieren* (1954), p.;

Onder de roos (1955), p., samen met T. Neelissen; *Hopla, het feestvarken* (1956), kinderb.; *De dichter en de geboorte* (1958), essay; *Ongeveertje* (1961); *Boekenboek* (1971); *Kinderverhalen* (1971); *Poezeversjes* (1982).

[J.H. de Groot en G.W.F. Janssen]

Laurillard, Elisa

Nederlands dichter en prozaschrijver (Rotterdam 25.3.1830-Santpoort 10.7.1908). Studeerde theologie te Leiden, promoveerde (1853) op het proefschrift *Disputatio de locis evangelii Johannis, in quibus ipse auctor verba Jesu interpretatus est.* Predikant te Santpoort (1854-1857), Leiden (1857-1862) en Amsterdam (1862-1904).

Lid van de Commissie van bijstand voor de uitgave van het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. Redigeerde het tijdschrift *Bato* en werkte mee aan *De Navorscher*. Zijn met woordspelingen en anekdoten gekruide causerieën over allerlei onderwerpen (o.a. *Vlechtwerk uit verscheiden kleuren*, 1880) vonden grote bijval bij zijn tijdgenoten. Zijn gedichten zijn nog steeds onderhoudend. In *Op uw stoel door uw land* (1891) verzamelde Laurillard historische en folkloristische bijzonderheden.

Werken:

Primulae veris (1853); *Peper en zout* (1861); *De doodstraf* (1864); *Rust een weinig* (1869); *Geen dag zonder God* (1869); *Ernstig en los* (1874); *Bijbel en volkstaal* (1875); *Uit de cel* (1876); *Bloemen en knoppen* (1878); *Uit 's levens ernst en kluchten* (1883); *Stekelkruid* (1886); *Sprokkelhout* (1887); *Huisraad en speelgoed* (1889); *Graan en groen* (1894); *De marsch der mensheid* (1897); *Koren en klaprozen* (1900); *Laatbloeiers* (1904); *Herfstsyringen* (1906); *Heidebloei* (1908).

Uitgave:

Vinger Gods, wat zijt gij groot (1978), bloeml., samengest. en ingel. door A. Korteweg en W. Idema.

Literatuur:

P.H. Ritter, `E.L.', in *Levensberichten van de Mij der Nederl. Letterk.* (1909).

[P. Minderaa]

Lawet, Robert

Zuidnederlands dichter (gest. Brugge voor 1596). Rederijker met kenspreuk: `Al qwaelcke ghewedt'. Lid van de kamer Sinte Barbara te Roeselaere. Week eind 1578/begin 1579 uit naar Brugge.

Lawet schreef een aantal stichtelijke zinnespelen, waarvan die uit zijn Brugse periode een reformatorisch karakter vertonen. Slechts drie van zijn spelen zijn uitgegeven.

Uitgaven:

L. Scharpé, *tReyne maecsele* (1905); E.G.A. Galama, *Vanden verlooren zoone* (1941); Idem, `Jhesus ten twaelf jaren oudt', in *Leuvense bijdragen*, 40 (1951).

Literatuur:

A. van Elslander en L. de Scheerder, in *Album Baur*, i (1948); J.J. Mak, *Uyt ionsten versaemt* (1957); W.M.H. Hummelen, *Repertorium van het rederijkersdrama 1500-ca 1620* (1968); A.M. Musschoot, *Het Judith-thema in de Nederlandse letterkunde* (1972), over het eerste en enig bewaarde van de *Twee speelen van de vroome vrouwe judich ende van holifernes* (1577).

[J.J. Mak]

Lebeau, Paul Victor

Vlaams romanschrijver en essayist (Borgerhout 29.6.1908-20.10.1982). Promoveerde in de Germaanse filologie, doceerde moderne letterkunde, sedert 1978 met emeritaat. Lebeau behoort tot de generatie katholieke romanschrijvers die net voor WO II debuteerden, maar die intellectueel gevormd waren in de periode tussen de twee oorlogen, toen problemen als oorlog en repressie, conflicten tussen nationalisme en godsdienst, en filosofische stromingen als vitalisme en dilettantisme aan de orde waren.

Vooral de tweespalt tussen spiritualiteit en seksualiteit komt veelvuldig in zijn werk voor. Reeds in de debuutroman *Het experiment* (1940) vormt deze strijd het hoofdthema, maar ook *De zondebok* (1947) getuigt ervan. Mede bepalend voor de eerste romans is de houding van Lebeau tegenover de vrouw, die hij meestal niet idealiseert, maar die voor hem de instinctieve, zelfs animale liefde incarneert en daarmee de man belemmert in zijn streven naar een volwaardig geestelijk bestaan. Van groot belang acht Lebeau altruïsme, zelfverloochening en vriendschap, getuige zijn romans *Johanna-Maria* (1950) en *De blauwe bloem* (1951), die een tweeluik vormen, *Het Siegfriedmotief of de overbodigen* (1953) en de novelle *De kleine Karamazov* (1957).

Opvallend is dat Lebeau veel aandacht besteedt aan de problemen van de rijpere jeugd (*Mijn vriend Max*, 1942). Zijn visie daarop heeft ook positieve vrouwenportretten opgeleverd, zoals de titelheldinnen van *Johanna-Maria* en vooral van wellicht zijn belangrijkste roman, *Xanthippe* (1959), die ook een geestelijke

vereniging met haar echtgenoot nastreeft en een pleidooi houdt voor de oprechtheid van haar gevoelens.

In het latere werk bereikt Lebeau meer evenwicht tussen het uitbeelden van fictie en de beschouwende passages die aanvankelijk vaak de boventoon voerden.

Werken:

De laatste roos (1956); *Zomer te Zilverberg* (1962); *Voltooid verleden tijd* (1967); *De tijdvreter en andere verhalen* (1972); *Het thomaskruis*

en andere verhalen (1979).

Uitgave:

Verzamelde verhalen (1979).

Literatuur:

B. Ranke, in *Proefvluchten boven den Parnassus* (1941); H. Lampo, in *De jeugd als inspiratiebron* (1942); J. de Ceulaer, in *Te gast bij Vlaamse auteurs* (1962); M.R. Sel, *Van Het experiment tot Xanthippe, de romans van P.L.* (1963); P.G. Buckinx, *P.L.* (1979); M. Janssens, in *Woorden en waarden* (1980); A. Keersmaekers e.a., `In memoriam P.L.', in *Versl. en Meded. Kon. Acad. Nederl. Taal- en Letterk.* (1983).

[P. van Aken]

Ledeganck, Karel Lodewijk

Vlaams dichter (Eeklo 9.11.1805-Gent 19.3.1847). Studeerde rechten te Gent en promoveerde in 1835. Was o.a. fabrieksarbeider, klerk, vrederechter, inspecteur bij het onderwijs en `geagregeerd hoogleraar'. Won een groot aantal prijzen in wedstrijden, uitgeschreven door rederijkerskamers, en kwam onder invloed van de Engelse en Franse romantiek.

Debuteerde in 1839 met de bundel *Bloemen mijner lente*, waarin het al in 1836 gepubliceerde elegische gedicht *Het klavier* voorkomt. Later publiceerde hij nog slechts grote pessimistische gedichten: o.a. *Het burgslot van Zomergem* (1840), een romantisch verhaal in vlotte verzen gegoten, en *De zinnelooze* (1841). In 1842 verschenen zijn kleinere gedichten in de bundel *Verspreide en nagelaten gedichten*, weemoedig sentimenteel, maar meestal welluidend.

Ledegancks faam berust evenwel meer op *De drie zustersteden* (1846), een trilogie gewijd aan Gent, Brugge en Antwerpen, wel genoemd `het dichterlijk evangelie der Vlaamsche beweging' (Rooses). In die tijd betekende het een hoogtepunt in de Vlaamse poëzie.

Werken:

Het graf mijner moeder (1839); *De boekweit* (1844).

Uitgaven:

K.L.L.s volledige dichtwerken (1889, 1904[2]); P. de Smaele, *Keurgedichten* (1942).

Literatuur:

M. Rooses, `L.', in *Schetsenboek* (1877); L. Opdebeek, *Levensschets van K.L.L.* (1897); H. Claeys, `Het jaar 1840 in het leven van L.', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1897); F. de Potter, `Onuitgegeven en weinig bekende gedichten van K.L.L.', in *Idem* (1897); J. Crick, *K.L.L. 1805-1847* (1944); A. van Elslander, `L. herdacht', in *Jaarb. Heemk. Kring De Oost-Oudburg*, 12 (1975); H. Vanheertum, `De toegepaste poëzie in K.L.L.s "De zinnelooze"', in *Kruispunt*, 22 (1983).

[J. Vercammen]

Leeflang, Ed(dy)

Nederlands dichter (Amsterdam 21.6.1929). Debuteerde op latere leeftijd met een sterk de aandacht trekkende bundel, *De hazen en andere gedichten* (1979), waarvoor hij nog in datzelfde jaar bekroond werd met de Jan Campertprijs. In een stijl die verwant is met Nijhoff, probeert hij de spaarzame wonderen in de wereld vast te houden en de talrijke gruwelen de baas te worden, in het besef daartoe nauwelijks in staat te zijn.

Ook in zijn tweede bundel, *Bewoond als ik ben* (1981), is de thematiek dezelfde en blijft de toon een merkwaardige mengeling van pathos en scepsis, van ontroering en ironie; Leefland maakte er geen geheim van `doordrenkt' te zijn van poëzie. De wijze waarop hij zijn poëtische voorbeelden verwerkt, getuigt van bescheidenheid en oorspronkelijkheid tegelijk.

Werk:

Op Pennewips plek (1982), p.

Literatuur:

A. Zuiderent, in *Jan Campert prijzen 1980* (1980); G. Wildemeersch, in *Nieuw Vlaams Tijdschrift*, 34 (1981); H. de Coninck, `Wat er niet is, blijft', in *Tirade*, 25 (1981); D. de Geest, in *Kultuurleven*, 50 (1983).

[R. Bloem]

Leeman, Cor Ria

Ps. van Corneel van Kuyck, Vlaams prozaschrijver (Rijsbergen, Nederland, 30.4.1919). Onderwijzer te Lier. Maakte vooral naam als schrijver van jeugdboeken.

In 1953 verscheen het humoristische *De staart van Satan*. De aangrijpende roman *God in de strop* (1955) heeft een visionair karakter, terwijl *De grote heer* (1959) werd opgezet in de geest van een negro-spiritual. *Pannenhoeve* (1980) is een knap gestructureerde streekroman met autobiografische inslag. Uit zijn werk spreekt een rijke verbeelding en een sterk religieus besef.

Werken:

Cor Ria Leeman vertelt boeiende verhalen (1980); *God, een Chinees* (1982); *Mick; dagboek van een meisje* (1983); *Mozes* (1984).

Literatuur:

C. Verleyen, in *Vlaanderen*, 16 (1967); E. Hulsens (ed.), in *ZoZo kritische informatie over jeugdliteratuur* (1976); A. Vandeghinste, in *Ontmoetingen*, 3 (1982).

[J. de Ceulaer]

Leest, Reinder Rienk van der

Fries dichter en prozaschrijver (Drachten 29.6.1933). Werkzaam bij het onderwijs te Enschede. Kenmerkt zich door een speels, experimenterend taalgebruik. Lanceerde een eigen genre pseudo-misdaadromans met ironiserende en parodiërende inslag en legde zich als enige in de Friese letteren toe op het schrijven van `beeldpoëzie'. In 1980 publiceerde hij *Cap Sud*, een roman voor de jeugd. In 1981 kreeg hij de Gysbert Japickxprijs en in 1983 de Simke Kloostermanprijs.

Werken:

Flardeguod (= Flarden; 1967), p.; *Patates mei mayonaise* (1967), p.; *Boartersbûkje 1909-en-sextich* (1969), p.; *Komme dy kepers?* (1969), r.; *Practicum* (1970), p.; *Bargebiters/bûltsjeblazers* (= Ruziemakers/belletjesblazers; 1971), p.; *Hwat moat in ûntwerper fan pakpapier wol fiele* (= Wat moet een ontwerper van pakpapier wel voelen; 1972), p.; *Lampefryske forhalen* (= Lampefriese verhalen; 1972); *Boef fan Rys* (1972), r.; *It moaiste famke fan Antartica* (= Het mooiste meisje van A.; 1974), r.; *Morpheus yn de ûnderwrâld* (= M. in de onderwereld; 1975), r.; *Kunst en flaenwurk* (= Kunst en vliegwerk; 1979), p.; *Hertenfrou en skoppenboer* (= Hartenvrouw en schoppenboer; 1983), r.

Literatuur:

Ph.H. Breuker, in *Tekst en Utliz* (1972); K. Dijkstra, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977); J. van der Weg-Laverman, in *Pompeblêden*, 54 (1983); *Trotwaer*, 2 (1984), v.d.L.-nummer.

[F. Dam]

Leeuw, Aart van der

Nederlands prozaschrijver en dichter (Delft 23.6.1876-Voorburg 17.4.1931). Promoveerde in de rechten te Amsterdam in 1902. Werkzaam bij levensverzekeringsmaatschappij tot 1907 (ontslag wegens zwakke gezondheid). Wijdde zich daarna uitsluitend aan de letteren.

Zijn eerste proza en verzen staan in het teken van de schoonheidsdrift van Tachtig. Behoorde tot de kring van medewerkers aan *De Beweging* van Verwey, waarin in 1908 zijn eerste zelfstandige verhaal, *Sint Veit* (geschreven 1905-1906), verscheen.

Zijn poëzie is nu eens retorisch en stroef, dan weer stemmingsvol en melodieus. De inhoud wordt gekenmerkt door een eenvoudig, spontaan-religieus natuurgevoel, waarvan de symboliek, evenals in het proza, voortdurend boven het aardse uitstijgt. In zijn beste werken, *Ik en mijn speelman* (1927) en vooral *De kleine Rudolf* (1930), heeft zijn stijl een volstrekt eigen klank gekregen, gekenmerkt door bondigheid en gevoel voor relativiteit. In de eerste roman wil Van der Leeuw aantonen dat de zalige dwaasheid van de droom het ware geluk op aarde brengt. Dora van Velden bewees dat het thema van *Ik en mijn speelman* ontleend is aan *The Broad Highway* (1910) van Jeffery Farnol. *De kleine Rudolf* beantwoordt aan Van der Leeuws eenzelvigheid, die uit zijn jeugd stamde en door een toenemende hardhorigheid tot een persoonlijk drama werd. Terwijl Van der Leeuw in zijn vorig werk meestal slechts tot een geforceerd contact met de werkelijkheid kwam, slaagt hij er nu in het aardse te aanvaarden en de tweespalt droom-werkelijkheid met elkaar te verzoenen.

Werken:

Liederen en balladen (1911), p.; *Kinderland* (1914), autobiogr. verh.; *Herscheppingen* (1916), p.; *Sint-Veit en andere vertellingen* (1919); *De mythe van een jeugd* (1921), verh.; *Opvluchten* (1922), p.; *De gezegenden* (1923), verh.; *Vluchtige begroetingen* (1925), schetsen; *De zwerftochten van Odysseus* (1926), prozabew. naar Homerus; *Het aardsche paradijs* (1927), p.; *De opdracht* (1930), nov.

Uitgaven:

Verspreid proza nagelaten door A.v.d.L. (1932); *Die van hun leven vertelden* (1934), opst.; *Vertellingen* (1935), verh.; *Monumenten van schoonheid en bezinning* (1947), bespiegelingen; *Verzamelde gedichten* (1950).

Literatuur:

J. Hulsker, *A.v.d.L.* (1946), diss. met bibl.; J. Haantjes, `A.v.d.L.', in *Lessen in literatuur* (1950); F.W. van Heerikhuizen, *De strijd van A.v.d.L.* (1951); P.H. van Eyck, `A.v.d.L.s ontwikkelingsgang', in *Verzameld Werk*, v (1962); P. Brachin, `Een onrustige ziel: A.v.d.L.', in *Dietsche Warande & Belfort* (1962); J. Noe, *A.v.d.L.* (1964); D. van Velden, `De oorspronkelijkheid van A.v.d.L.s "Ik en mijn speelman", in *Nieuwe Taalg.*, 58 (1965); P. Delen (ed.), *De briefwisseling tussen P.N. van Eyck en A.v.d.L.* (1973), met inl.; A. Kets-Vree (ed.), *De brieven van J.C. Bloem aan A.v.d.L.* (1979), met inl.; M. Tjoeng, interviews met Th. de Vries e.a. over A.v.d.L., in *Literama*, 16 (1981-1982).

[V. Claes]

Leeuwen, Boeli van

Ps. van Willem Cornelis Jacobus van Leeuwen, Nederlands schrijver (Curaçao 10.10.1922). Studeerde rechten te Leiden, promoveerde (1950) te Amsterdam. Keerde terug naar Curaçao en werd daar hoofd van de afdeling algemene en juridische zaken.

In 1960 maakte Van Leeuwen naam met *De rots der struikeling*, een opmerkelijke Curaçaose roman, geschreven in een sfeer van bedwelming en ontbinding rondom de zwervende hoofdpersoon Lejeune, bezeten op zoek naar de onvindbare god. In zijn volgende boeken, *Een vreemdeling op aarde* (1963) en *De eerste Adam* (1966), heerst eenzelfde sfeer, soms verhevigd door de confrontatie van Europa (Holland, Parijs) met de tropen. Aan hun ontworteld-zijn en aan de onverenigbaarheid van christelijke geboden en moderne levenspraktijken gaan de hoofdfiguren te gronde. Het werk van Van Leeuwen is echter meer dan een weergave van persoonlijke lotgevallen; door zijn pregnante stijl spreekt hij zonder enig gemoraliseer een vonnis uit over de moderne mens en zijn wereld.

Pas in 1978 volgde een korte, compact geschreven roman, waarin een (Nederlands) generatieconflict vanuit twee gezichtspunten wordt verteld: *Een vader en een zoon*.

Literatuur:

C.G.M. Smit en W.F. Heuvel, `B.v.L.', in *Autonoom* (1975).

[G. Stuiveling]

Leeuwen, Freek van

Eig. Frederik, Nederlands dichter (Leiden 27.2.1905-Leiderdorp 9.6.1968). Revolutionair-socialistisch dichter. Medewerker aan de beide jaarboeken *Tijdsignalen* (1929 en 1930) en het tijdschrift *Links richten* (1932-1933). Het werk van deze uit het proletariaat voortgekomen dichter, bovendien slachtoffer van de toenmalige werkloosheid, is een rechtstreekse getuigenis van de nood dier tijden. Zijn latere poëzie heeft een sterk religieuze inslag.

Werken:

Uitverkoop (1932); *Door het donker* (1934), met inl. van H. Roland Holst; *Het lied van den zwerver* (1936); *Herdersgave* (1940); *Wederkomst* (1945); *Harten troef* (1945), nov.; *De kruistocht der bedelaars* (1947); *Het simpel hart* (1947), verh.

Uitgaven:

W.J. Simons (ed.), *Rood en wit* (1955), bloeml. met inl. en bibl.; M. Mooij (ed.), *De deur op een kier, levensherinneringen van F.v.L.* (1981).

Literatuur:

M. Mooij, `Levensbericht', in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk. 1968-1969* (1971).

[G.W. Huygens]

Leeuwen, Jan van

Zuidnederlands schrijver en mysticus (Affligem ca 1300-Groenendael 5.2.1378). Ongeletterd en niet zo heel jong meer trad hij, na een tijd als ambachtsman te hebben rondgetrokken, als lekebroeder in het klooster te Groenendael, kort na de stichting (1343), waar hij de zorg voor de keuken kreeg toebedeeld. Kwam onder invloed van Jan van Ruusbroec tot diep-religieuze inzichten. De eigen persoonlijkheid die in de werken van deze oudste leerling van Ruusbroec tot uitdrukking komt, ligt in het

samengaan van zijn drukke arbeid met een beschouwelijk gebedsleven, een kloosterideaal waarvan hij de incarnatie bij de apostel Paulus vond.

Van zijn hand bestaan 23 grotendeels onuitgegeven werken o.a. *Een ghetughe; Van vijfterhande bruederscap; Dboec vanden tien gheboden; Van sevenderhande manieren van menschen die gode minnen; Wat dat een armen mensche van gheeste toebehoert* en *Een boexken van meester Eckaerts leere daer hi in doelde*. Zijn mystieke leven in deze werken is christocentrisch en zijn geschriften beantwoorden aan de apostolische opdracht. Zijn vrijmoedige toon en weinig technische nauwkeurigheid kenschetsen deze ongeschoolde; zijn werken getuigen van de geest en de leer te Groenendael en hadden een niet te onderschatten invloed op de moderne devotie.

Uitgaven:

C.G.N. de Vooys, `Fragmenten uit J.v.L.s werken', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 26 (1915-1916); St. Axters, *J. van L. Een bloemlezing uit zijn werken* (1943); J.W.N. Delteijk, *J.v.L. en zijn tractaat: Van Vijf manieren broederliker minnen* (1947).

Literatuur:

R. Lievens, `Een Rapiarium uit J. van L.', in *Hand. v.d. Zuidned. Mij v. Taal- en Letterk.*, 12 (1959-1960); St. Axters, `J.v.L.', in *Nat. Biogr. Woordenboek*, dl. 2 (1966); Th. Kok, `J.v.L. en zijn werkje tegen Eckhart', in *Ons Geestelijk Erf*, 47 (1973); R.A. Ubbink, *De receptie van Meister Eckhart in de Nederlanden gedurende de Middeleeuwen* (1978); J. Reynaert, `J.v.L. in handschrift Gent, ub 208', in *Ons Geestelijk Erf*, 53 (1979); E. Sterpin, `L'ivresse de Dieu ou Le bon cuisinier de Groenendael', in *Bonne Nouvelle*, 4 (1981); P. Avonds, `Mystiek, ideologie en politiek: J.v.L.', in *Hoofsheid en devotie in de middeleeuwse maatschappij* (1982).

[J. Lemmens]

Lehmann, Louis Theodorus

Nederlands dichter en prozaschrijver (Rotterdam 19.8.1920). Studeerde te Leiden rechten en te Amsterdam prehistorische archeologie. Zijn originele poëzie is speels, soms burlesk, van een door ironie doorkruiste romantiek.

Lehmanns vertaling (onder ps. Marten Holme) uit het Perzisch in het Engels van de *Rubaiyat of Kemal Isma'ili* werd in 1944 zonder proefcorrectie gedrukt: de exemplaren, niet door hemzelf gecorrigeerd, bevatten, naar zijn eigen zeggen, volslagen onzin. Het gedicht `Afscheid van Pétré W. Dantel' maakte deel uit van een mystificatie, opgezet door G.D.J. Goudriaan, die het misschien op eigen kosten liet drukken. In Lehmanns latere poëzie treft een ironische nuchterheid. Zijn verhalend proza heeft eveneens een sterk persoonlijke toon van ontgoocheld idealisme. Hij publiceerde zijn kritisch proza vnl. in *Litterair Paspoort*.

Werken:

Subjectieve reportage (1940), p.; *Dag- en nachtlawaai* (1940), p.; *Schrijlings op de horizon* (1941), p.; *Het verbreken* (1944), p. onder ps. S. Colmar; *Verz. gedichten* (1947); *Gedichten* (1948); *De pauwenhoedster* (1955), r.; *Het echolood* (1955), p.; *Een steen voor Hermes* (1962), p.; *Who's Who in Whatland* (1963), p.; *Tussen Medemblik en Hippolytushoef* (1964), r.; *Luze* (1966), p.

Literatuur:

J. Bernlef en K. Schippers, `L.Th.L.', in *Wat zij bedoelen* (1965), met bibl.; C.J.E. Dinaux, `L.Th.L., in *Gegist bestek*, dl. 3 (1969); M. de Jong, in *Essays in zakformaat* (1982); P. de Boer, `De zelfbewuste onzekerheid van L.Th.L.', in *Bzzlletin*, 11 (1983).

[P. Minderaa]

Leiker, Sjoerd

Nederlands prozaschrijver en dichter (Smallingerland 28.5.1914). Na onderwijzersopleiding werkzaam in uitgeverij, journalistiek en bij de radio-omroep. Debuteerde met poëzie in *De Vrije Bladen*, maar trok aandacht door zijn boeiend geschreven novellen (*Buitengaats*, 1949) en romans (*Drie getuigen*, 1944). Het meeste succes had deze onder ps. Menno van Haarsma gepubliceerde roman bij de mede door hemzelf opgerichte illegale uitgeverij De Bezige Bij. Zijn verhalen spelen vaak tijdens de Duitse bezetting en behandelen het conflict tussen macht, geweld en individuele vrijheid. Met *Spionnen in het rijk van Attila* (1946) bracht hij een geslaagd jongensboek. Leiker schreef ook in het Fries en was redacteur van *De Tsjerne*. In *In wolk fan tsjûgen* (1974) verzamelde hij verhalen, kritieken en poëzie in het Fries. In 1971 kreeg hij de Marianne Philipsprijs voor zijn hele oeuvre.

Werken:

De laatste man (1940), r.; *Zwarte Jan* (1941), r.; *Johannes Wezeman* (1941), r.; *Herinneringen aan een mens* (1942), verh.; *De voorspelling* (1953), r.; *Smalle bruggen naar de vrijheid* (1958), nov.; *De achtervolgers* (1967), r.; *Wachten bij de grens* (1968), r.; *Op blote voeten* (1970).

Literatuur:

. W. Hazeu, in *Benelux Nieuws*, 23 (1970); W.A.M. de Moor, in *Meester en leerling* (1978).

[W. Gobbers]

Lemmers, Jaak

Vlaams schrijver (Antwerpen 28.5.1887-ald. 7.12.1930). Schreef vnl. historische verhalen en schetsen, naar het voorbeeld van Flaubert gekenmerkt door de combinatie van verbeelding en nauwkeurige observatie, en door het streven naar grote vormzuiverheid.

Werken:

Uit beloken tijd (1918); *Menschen en dingen* (1921); *Historische verbeeldingen* (1926); *Het bonte leven* (1928); *Fransche verbeelding* (1931).

Literatuur:

J. Schepens, `J.L.', in *Kruispunt*, 20 (1981).

[W. Gobbers]

Lennart, Clare

Ps. van Clara Helena van den Boogaard-Klaver, Nederlandse romanschrijfster (Hattem 21.7.1899-Utrecht 30.12.1972). Was enige tijd onderwijzeres; wijdde zich daarna geheel aan het schrijven. Reeds in de melancholische, tevens speels-humoristische toon van haar eerste romans kondigde zich een persoonlijk talent aan, dat tot volledige ontplooiing kwam in de werken van na WO II. Door de geromantiseerde doch tevens sterk aan de dagelijkse werkelijkheid ontleende sfeer van weemoedige gelukservaringen heeft men haar werk wel met dat van Aart van der Leeuw vergeleken.

In de idyllische liefdesepisode van *Kasteel te huur* (1948) en in *Serenade uit de verte* (1951) is deze sfeer nauw verbonden met de natuur; naar aanleiding van laatstgenoemd werk schreef Greshoff over de `eigen wereld van Clare Lennart'. Elders vormt de stad Utrecht de achtergrond van haar verhalen, waaruit ondanks het bewustzijn van het menselijk tekort een aanvaarding van het leven spreekt.

Lennart schreef ook kinderboeken, o.a. *De wijde wereld* (1936), *Kinderverhalen* (1965) en *De bosjespoesen* (1967).

Werken:

Avontuur (1935); *Mallemolen* (1936); *De blauwe horizon* (1936); *Tooverlantaarn* (1937); *Huisjes van kaarten* (1938); *Maanlicht* (1939), verh.; *Ter herinnering aan Rotterdam* (1946); *Twee negerpopjes* (1949); *Rouska* (1949); *De blauwe horizon*, 2 dln. (1950^2); *Prinsesje Mimosa* (1951), jeugdb.; *Liefde en logica* (1952), verh.; *Stad met rose huizen* (1954); *Op schrijversvoeten door Nederland* (1955); *De ogen van Roosje* (1957); *Kathinka uit de Kattesnorstraat* (1957), jeugdb.; *Rinus Spoormus* (1959), jeugdb.; *Iboe* (1961), jeugdb.; *Scheepjes van papier* (1962), verh.; *Twintig ramen aan de straat* (1965); *Pluk een roos* (1967), verh.; *Een mus op de vensterbank* (1969), verh.; *Notitieboek van poesen* (1973); *Weleer* (1971-1976), autobiogr., voltooid door E. Klaver; *Het paard lacht* (1973), verh.

Literatuur:

J.C. Bloem, *Verzamelde beschouwingen* (1950); F. Dommisse, *Over C.L.* (1965); H. Edinga, levensbericht, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk. 1972-1973* (1974); D. Verroen e.a., *C.L.* (1975); E. Klaver, *Claartje, mijn zusje* (1979).

[G.W. Huygens]

Lennep, David Jacob van

Noordnederlands classicus en dichter (Amsterdam 15.7.1774-ald. 10.2.1853). Zoon van de patriottische patriciër Cornelis van Lennep (1751-1813). Studeerde klassieke letteren en rechten te Amsterdam; in 1799 aldaar hoogleraar klassieke letteren en geschiedenis. Had invloed op versch. leerlingen die zich later bij het Réveil aansloten, vanwege zijn originele geschiedenisbeschouwing (met name m.b.t. de scheppingsbeschouwing). Maakte reeds vroeg Latijnse en Nederlandse verzen (*Carmina juvenilia*, 1790). Was een der redacteuren van het kritische tijdschrift *De Arke Noachs*. Had als lid van diverse genootschappen, jury's en commissies groot gezag.

Het dichtstuk *Hollandsch duinzang*, in 1826 voorgedragen, was een verheerlijking van het middeleeuwse verleden; het werd afgedrukt in Van Kampens *Magazijn VII*, na zijn in 1827 voor het genootschap Doctrina et Amicitia gehouden *Verhandeling over het belangrijke van Hollands grond en oudheden voor gevoel en verbeelding* (ca 1828). Deze voordracht oefende grote invloed uit doordat de kunstenaars opgewekt werden in navolging van Scott hun inspiratie in het vaderlands verleden te zoeken voor het schrijven van historische romans. Zijn nicht Margaretha Jacoba de Neufville en zijn zoon Jacob gaven als eersten aan zijn oproep gehoor.

Voorts verzorgde Van Lennep tekstuitgaven en vertalingen van Griekse en Latijnse schrijvers, o.a. van Hesiodus (*Hesiodus Werken en dagen*, 1823). Zijn Nederlandse gedichten werden uitgegeven door zijn zoon Jacob, die tevens zijn leven en dat van Cornelis van Lennep aan de hand van vele brieven beschreef.

Werken:

Neerlands Rijk hersteld en gehandhaafd (1815), lierzang; *Gedichten* (1844).

Uitgave:

Verhandeling en Hollandsche duinzang (1966, 1978[2]), ingel. en toegel. door G. Stuiveling.

Literatuur:

M. Siegenbeek, in *Hand. Kon. Mij v. Taal- en Letterk.* (1853-1855); J. van Lennep, *Het leven van Mr. C. en Mr. D.J.v.L.*, 4 dln. (1861-1862); G.D. Bom, *Het hooger onderwijs te Amsterdam* (1882); W. Drop, *Verbeelding en historie* (1958, 1979[3]); G. Stuiveling, `Voetstappen der vaderlandse romantiek', dl i, in *Vakwerk* (1967); E. Kluit, `Professor Mr. D.J.v.L. en Mr. Jacob van Lennep in hun verhouding tot het negentiende-eeuwse Réveil in Nederland', in *Nader over het Réveil* (1977); K.M. Wagemans, `Invloeden op de ontwikkeling van de historische roman in de periode 1827-1840, of De redevoering en de Roos', in *De Negentiende Eeuw*, 6 (1982).

[G.W. Huygens]

Lennep, Jacob van

Nederlands prozaschrijver en dichter (Amsterdam 24.3.1802-Oosterbeek 25.8.1868). Zoon van David Jacob van Lennep. Studeerde rechten te Amsterdam en Leiden. Voelde zich in die tijd onder invloed van Da Costa tot het Réveil aangetrokken. Vertaalde in deze stemming *La grâce* (*De genade*, 1827) van Louis Racine. Samen

met Adriaan van der Hoop redigeerde hij het kritische weekblad *De Nederlandsche Mercurius* (1828-1829). Sindsdien gevestigd te Amsterdam, waar hij in 1829 enkele jaren de functie van rijksadvocaat ging vervullen. Van 1853 tot 1856 conservatief lid van de Tweede Kamer. Zijn omvangrijk en veelzijdig oeuvre is het resultaat van zijn vruchtbare fantasie, brede belangstelling en belezenheid sinds zijn jeugd. De invloed van Bilderdijk en het Réveil was voor de levenslustige student van voorbijgaande aard (sinds 1832 was hij vrijmetselaar), evenals die van Byron, wiens romantiek hij navolgde in dichterlijke vertellingen als `Het Huis ter Leede', de eerste van een reeks *Nederlandsche legenden in rijm gebracht* (1828-1847), die in 1865 in een definitieve verzameling werden bijeengebracht.

Aangespoord door zijn vaders verhandeling over *Het belangrijke van Hollands grond en oudheden voor gevoel en verbeelding* (1827) schreef hij zijn eerste historische roman, *De pleegzoon*, die in 1833 werd gepubliceerd. Door zijn grote roman over de graventijd, *De roos van Dekama* (1836), en de novellenbundels *Onze voorouders in verschillende taferelen geschetst* (1838-1844) kreeg hij de reputatie van de Nederlandse Scott. Zijn beste en populairste werk werd *De lotgevallen van Ferdinand Huyck* (2 dln., 1840), een historische avonturenroman die zich afspeelt rond 1720 en tot op de dag van vandaag wordt herdrukt. Zijn laatste historische roman *Elizabeth Musch* (3 dln., 1850-1851), mislukte. Bekend werd de omvangrijke zedenroman *De lotgevallen van Klaasje Zevenster* (5 dln., 1865-1866), die bij sommige tijdgenoten nog bedenkingen van morele aard kon oproepen.

Tussen dit alles door schreef Van Lennep verzen, populaire grammatica's, vaderlandse geschiedenissen en vertalingen en toneelstukken zoals het zangspel *Het dorp aan de grenzen* (1830).

Een aristocratische zin voor piëteit voor het verleden en een relativerende humor kenmerken zijn werk. Zijn vlotte pen en grote culturele belangstelling verleidden hem echter te vaak tot oppervlakkige veelschrijverij. Hij kon echter levendig en boeiend vertellen.

Tijdens zijn leven genoot Van Lennep aanzien en een enorme populariteit; wel ontging hem door zijn spotlust in zijn jonge jaren een professoraat, doch later conformeerde hij zich aan de maatschappij, zodat hem vele onderscheidingen en erelidmaatschappen ten deel vielen en hij bij allerlei activiteiten werd betrokken. Als letterkundige van naam verzorgde hij in 1859 de uitgave van de *Gedichten van den Schoolmeester* en in 1860 die van de *Max Have-*

laar. verzorgde hij de 12-delige Vondeleditie (1855-1869). Van groot historisch belang werd *Het leven van mr. Cornelis en mr. David Jacob van Lennep* (4 dln., 1861-1862), waarin tevens gedichten en brieven zijn opgenomen.

Werken:

Academische idyllen (1826); *Gedichten* (1827); *Het dorp over de grenzen* (1831); *Saffo* (1834); *De E-legende* (1841); *De voornaamste geschiedenissen van Noord-Nederland, aan zijne kinderen verhaald*, 4 dln. (1845-1849); *Rembrandt van Rijn* (1848), t.; *Een schaking in de 17de eeuw* (1850); *Gedichten, zoo oude als nieuwe* (1851); *Zeemansliedtjens* (1852); *De geschiedenis des vaderlands in schetsen en afbeeldingen* (1856); *Een Amsterdamsche jongen of het buskruitverraad in 1622* (1859), t.; *De vermakelijke spraakkunst* (1865); *De vermakelijke Latijnsche spraakkunst* (1866); *De uithangteekens in verband met geschiedenis en volksleven beschouwd*, 2 dln. (1867-1868), met J. ter Gouw; *Een dichter aan de Bank van Leening* (1867), t.; *Het boek der opschriften, eene bijdrage tot de geschiedenis van het Nederlandsche volksleven* (1869), met J. ter Gouw.

Uitgaven:

Dramatische werken, 3 dln. (1852-1854); *Romantische werken*, 23 dln. (1856-1872); *Poëtische werken*, 13 dln. (1859-1872); *Dramatische en poëtische werken*, 8 dln. (1889-1891); M.E. Kluit (ed.), *Nederland in den goeden ouden tijd, zijnde het dagboek van J.v.L.* (1942); *De lotgevallen van Ferdinand Huyck* (1969, 1981[3]), met een inl. van Tj.W.R. de Haan; *Vertellingen van vroeger en later tijd* (1971, 1980[2]), gekozen en ingel. door M. van der Plassche; *De roos van Dekama* (1980), met een inl. van C.A. Rutgers.

Literatuur:

Cd. Busken Huet, *Ernst of kortswijl?* (1866); Idem, *Lit. Fant*., II en xv; A. Beelo, *Levensberichten Mij Ned. Lett.* (1869); A. de Bull, `Mr. J.v.L.', in *Mannen van betekenis* (1871); N. Beets, in *Verscheidenheden* (1876); J. ten Brink, *Gesch. Noordned. Letteren in de 19e eeuw*, dl. i, met bibl.; M.F. van Lennep, *Het leven van Mr. J.v.L.*, 2 dln. (1909, 1910[2]), met bibl.; J.H. de Groot, *Ontmoeting met J.v.L.* (1941); W. Drop, *Verbeelding en historie* (1958, 1979[4]); G. Stuiveling, `Voetstappen van de vaderlandse romantiek ii & iii', in *Vakwerk* (1967); R.W. Zandvoort, `J.v.L. als plagiator', in *Nieuwe Taalg.*, 61 (1968); D.A. de Graaf, `Ferdinand Huyck en de realiteit: baron van Lintz als historische figuur', in *Levende Talen* (1969); I. Kisch, `Het advocaten-briefje in het conflict Douwes Dekker-v.L.', in *Raster*, 4 (1970); Idem, `Kanttekeningen tot het proces Douwes Dekker-v.L.', in *Maatstaf*, 17 (1969-1970); C. Geljon, `J.v.L. en het toneel', in *Scenarium* (1977); A.J. Vervoorn,

`J.v.L. en de taal der grondwet', in *Spiegel Historiael*, 13 (1978); J. Meijer, *Voorvaderlijke vooroordelen: het Joodse type bij J.v.L. 1802-1868* (1979); M.G. Kemperink, `"Dat is waarachtig" een roman: de lotgevallen van Ferdinand Huyck als verdediging van J.v.L.s romanopvattingen', in *Wie veel leest heeft veel te verantwoorden...* (1980); R. Chamuleau, *Het verborgen leven van mr. J.v.L.* (1980); K.M. Wagemans, `Invloeden op de ontwikkeling van de historische roman in de periode 1827-1840, of De redevoering en de Roos', in *De Negentiende Eeuw*, 6 (1982); G. Kazemier, `Karaktertekening en verhaalstructuur in Ferdinand Huyck', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 99 (1983).

[G.W. Huygens en D. Welsink]

Leopold, Jan Hendrik

Nederlands dichter en classicus ('s-Hertogenbosch 11.5.1865-Rotterdam 21.6.1925). Studeerde klassieke letteren te Leiden, promoveerde in 1892 (*Studia Peerlkampiana*) en was van 1891 tot 1924 verbonden aan het gymnasium Erasmianum te Rotterdam. In 1924 werd hij vanwege ernstige doofheid afgekeurd.

Terzijde van het letterkundig leven van die periode, bijna terzijde van het leven zelf, heeft Leopold een dichterlijk oeuvre voortgebracht dat even hoog is van gehalte als beperkt van omvang. Na zijn debuut in *De Nieuwe Gids* (vii, 2, 1893) - de aflevering waarin ook Henriëtte Roland Holst debuteerde - heeft Leopold met grote tussenpozen iets bijgedragen. In 1912 bracht Boutens dit verspreide werk bijeen in een bundel *Verzen*, in 80 exemplaren bij Eduard Verbeeke te Brugge gedrukt. Het jaar daarop bezorgde Leopold zelf een uitgave waarin ook enig ongepubliceerd werk werd opgenomen.

Het alles overheersende thema van zijn lyriek is de eenzaamheid waartoe hij zich zowel door zijn introverte aard als door een tragisch verbroken verbintenis gedoemd wist, maar die allengs tot een algemeen-menselijke, existentiële eenzaamheid verdiept werd. Gaat dit thema aanvankelijk gepaard met het besef dat elk omgaan met medemensen pijn doet, later komt er een bewuster aanvaarding van het onontkoombare, meer verwant aan de Stoa. In overeenstemming hiermee neemt de sensitieve dichterlijke stijl (verwant aan Gorters *Verzen*, maar grijzer en meer ingehouden van toon) toe in zinrijke concentratie, zonder overigens iets prijs te geven van zijn individuele ritme en melodie. Het Perzische kwatrijn wordt door zijn bezielde toepassing een versvorm van onovertroffen volmaaktheid.

In *De Nieuwe Gids* van januari 1915 publiceerde Leopold een verhalend gedicht, *Cheops*, dat het jaar daarna afzonderlijk verscheen in de bibliofiele reeks van *De Zilverdistel* (50 exemplaren). In dit werk heeft Leopold een poëtisch visioen gegeven van de metafysische slotsom waartoe intensieve studie van Spinoza, de klassieke wijsgeren en ook oosterse letterkunde hem had geleid. In kwatrijnen en andere kleine

gedichten, slechts ten dele door hemzelf gepubliceerd, blijkt de oosterse invloed op de oudere Leopold nog te zijn toegenomen: ze bevestigen zijn bittere levenservaring, zijn wijsgerig agnosticisme, maar ook zijn vreugde om de kleine genoegens des levens: een element van het epicurisme, waaraan hij ook een publikatie in proza had gewijd. De tweede bundel *Verzen*, maar ten dele door de dichter zelf persklaar gemaakt, verscheen in 1926. Tweemaal heeft P.N. van Eyck het verzameld werk uitgegeven: in 1935 met talrijke onvoltooide fragmenten, voorzien van sterretjes in de opengelaten plekken; daarna in twee delen (1951-1952) met voor het eerst ook belangrijke vertalingen en artikelen, maar deze laatste zonder rekening te houden met de chronologie die voor een goed inzicht in Leopolds ontwikkeling een absolute voorwaarde is.

G. Dorleijn toont in zijn proefschrift *Schuilgelegen uitzicht* (1984) aan de hand van varianten in de tekstgeschiedenis van de gedichten van Leopold aan dat de teksten aanleiding geven tot een interpretatie die in overeenstemming is met de symbolische poëtica van Leopold. Die poëtica houdt in dat poëzie niet naar iets verwijst, maar een zelfstandige rol speelt en opgevat moet worden als een taalspel dat zijn eigen werkelijkheid oproept. In die zin is de poëtica van Leopold verwant aan de symbolistische poëzie van de dichter Mallarmé.

Belangrijk in dat verband zijn de historisch-kritische uitgaven van Sötemann en Vervliet die het wordingsproces van deze gecompliceerde poëzie, voorzover dat op papier terecht is gekomen, op de voet volgen.

Werken:

Ad Spinozae opera posthuma (1902); *Stoïsche wijsheid* (1904); *M. Antonius Imperator* (1908); *Uit den tuin van Epicurus* (1910); *Oostersch* (1924).

Uitgaven:

Verzamelde verzen van J.H.L. (1935); P.N. van Eyck (ed.), *Verzameld werk i en ii* (1951, 1952); M.J.G. de Jong, *L.s Cheops* (1966), met inl. en essay; J. Polak (ed.), *O rijkdom van het onvoltooide* (1977), bloeml.; *Kwatrijnen van Omar Khayyam*, uitg. door A.L. Sötemann en H.T.M. Vervliet (1981); A.L. Sötemann en H.T.M. Vervliet, *Verzamelde verzen*, dl. 1 (1982); *Cheops* (1983); *Gedichten*, dl. 1, historisch-kritische uitgave door A.L. Sötemann en H.T.M. Vervliet, 2 dln. (Monumenta literaria neerlandica, 1983).

Literatuur:

F. Schmidt-Degener, *Herinnering aan L.* (1942); *Over L.* (1951), essays; J.N. Jalink, *Nieuwe varianten van enkele L.-gedichten* (1958); A.L. Sötemann, `L. en Chrisippus', in *Nieuwe Taalg.*, 60 (1967); Idem, `L. en Dionysius van Halicarnassus', in *Idem*, 61 (1968); W.A.P. Smit, `De zes Christusverzen van J.H.L.', in *Twaalf studies* (1968);

J. Hulsker, `J.H.L.', in *Schrijversprentenboek*, 15 (1970); E. Frank, *Op de hoogte met L.* (1977); W. Spillebeen, `J.H.L.', in *Grote Ontmoetingen* (1978), met bibl.; A. Roland Holst, *Over den dichter Leopold* (1980), eerder verschenen in *De Gids*, 85 (1921); W.J.W. Koster, in *De Tachtigers en de klassieken* (1980); A.L. Sötemann, *Op het voetspoor van de dichter* (1980); K. Verheul, in *Antwoord van een buitenstaander* (1981); A.L. Sötemann, in T. van Deel e.a. (ed.), *Over gedichten gesproken* (1982); P. van den Heuvel en P. Simons (ed.), *J.H.L.-cahier*, 1 (1982), 2 (1983); D. Kroon (ed.), *In deze weidse vlucht de koning Cheops* (1983); G. Dorleijn, `Het sterkste werkt wat is weggelaten', in *Literatuur*, 1 (1984); Idem, *Schuilgelegen uitzicht, editie van en editie-technisch en genetisch interpretatief commentaar bij enkele gedichten van J.H.L.*, 2 dln. (1984), diss.

[G. Stuiveling en G.J. van Bork]

Leroux, Karel

Vlaams dichter en prozaschrijver (Zaffelare 13.3.1895-Brussel 22.4.1969). Journalist en redacteur van *Le Peuple*. Stichtte samen met Richard Minne, Maurice Roelants en Raymond Herreman het tijdschrift *'t Fonteintje* (1921-1924), dat stelling nam tegen het expressionisme van het tijdschrift *Ruimte* door een opvallende, tot ironie neigende bedaardheid. Leroux publiceerde slechts een bundel gedichten, *Van het beginsel des levens* (1917), en een novelle, *De barmhartige Samaritaan* (1928). Als criticus leverde hij goed en veel informatief werk.

Literatuur:

M. Rutten-Fohalle, *Het literair werk van K.L., gerangschikt en ontleed* (1956), diss.

[P. de Vries]

Levene ons Heren, Vanden

Middelnederlandse behandeling in rijm van het leven van Christus. De tekst, die gebaseerd is op het evangelie en de apocriefen, is aangepast aan de eigen tijd, het einde van de 13de eeuw. Het enige handschrift waarin de tekst volledig is overgeleverd, stamt uit 1439. De veronderstelling dat de fragmenten van *Vanden Levene ons Heren* die overgeleverd zijn in het Rijmboek van Oudenaerde uit ca 1300 van de hand van Martijn van Torhout zijn, is inmiddels weerlegd.

Zie ook Torhout, Martijn van

Literatuur:

G.G. Kloeke, `Vanden Levene ons Heren als strofisch gedicht', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 59 (1940); R. Lievens, `Vanden Levene ons Heren', in *Nieuwe Taalg.* (1958); Idem, `Een nieuwe getuige voor Vanden Levene ons Heren', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 81 (1965); W.H. Beuken, *Vanden Levene ons*

Heren II (1968); J. Deschamps, *Middelnederlandse handschriften uit Europese en Ameri-*

kaanse bibliotheken (1972[2]); W.H. Beuken, `Introduction', in *Spiegel vanden Levene ons Heren* (1979); N. Geirnaert, `Membra disiecta Brugensia, 1: fragmenten van `Vanden Levene ons Heren', in *Hand. Kon. Zuidned. Mij v. Taal- en Letterk. en Gesch.*, 36 (1982).

[F. van Thijn]

Lichtveld, Lou

Zie Helman, Albert

Liedboek van Liisbet Ghoeyvaers

Handschrift uit het eind van de 15de eeuw, zo genoemd naar de eerst bekende eigenares. Het liedboek is vermoedelijk ontstaan in een klooster. Niet alle liederen zijn door dezelfde hand opgeschreven. Een naar verhouding groot aantal van de liederen is gewijd aan Sint Barbara.

Uitgave:

A.J.M. van Seggelen (ed.), *Het Liedboek van Liisbet Ghoeyvaers* (1966).

Literatuur:

H. van Buuren, `Vergeten vrouwen in de Nederlandstalige letterkunde; vanaf het begin tot 1700', in Idem, *Vergeten vrouwen uit de Nederlandse literatuur tot 1900* (1980).

[F. van Thijn]

Limborch, Roman van Heinric en Margriete van

Middelnederlandse, oosterse roman uit de vervaltijd van de ridderschap. Op boeiende wijze verhaalt de onbekende dichter (Hein van Aken?) tussen 1291 en 1317, de avonturen van Heinric en Margriete, de kinderen van de hertog van Limburg, beginnend met de verdwijning van Margriete en eindigend met het weerzien van broeder en zuster en beider huwelijk te Constantinopel. In het begin van de 16de eeuw is de roman tot volksboek omgewerkt, dat blijkens de vele herdrukken tot de 19de eeuw populair is gebleven.

Uitgaven:

L.Ph.C. van den Bergh, 2 dln. (1846-1847); A. Meesters (1951), diss.; A. Verwey (1937), in modern Nederl.; T.J. Schellart (1952), uitg. van het volksboek.

Literatuur:

E. Vijfwinkel, *Bibliographie zu dem Lymburg-roman* (1974), met bibl. en tekstuitg.; J. Janssens, in *Eigen schoon en de Brabander*, 60 (1977); Idem, in *Hand. Kon. Zuidnederl. Mij v. Taal- en Letterk.*, 31 (1978).

[J.J. Mak en J. Reynaert]

Limburg Brouwer, Petrus van

Officieel Petrus Brouwer, sedert 2.7.1811 van Limburg Brouwer; Noordnederlands schrijver en classicus (Dordrecht 20.9.1795-Groningen 21.6.1847). Studeerde aanvankelijk medicijnen waarin hij promoveerde, daarna klassieke letteren. Doceerde van 1820 tot 1825 aan het Erasmianum te Rotterdam; was van 1825 tot 1830 hoogleraar te Luik, sinds 1831 te Groningen.

Schreef studies over de schoonheid der poëzie van Homerus, Pindarus, Aeschylus, Sophocles en Euripides (1825-1833). Daarop volgde het grote cultuurhistorische werk in acht delen, *Histoire de la civilisation morale et religieuse des Grecs* (8 dln., 1833-1842) en daarna *Cesar en zijne tijdgenooten* (4 dln., 1844-1846), dat als eerste deel van een Romeinse cultuurhistorie was bedoeld. In deze werken trachtte hij o.m. een beeld van het dagelijks leven in de oudheid te geven. Hij deed dit ook in zijn met speelse ironie geschreven historische romans *Charicles en Euphorion* (1831), waarin de praktisch toegepaste platonische levensleer en het hedonisme als tegenstellingen worden geplaatst en *Diophanes* (2 dln., 1838). Brouwer bewerkte ook het van Apuleius en Lucianus bekende ezelverhaal, dat hij door een Faust-dialoog liet volgen, het geheel onder de titel *Een ezel en eenig speelgoed* (1842).

Het bekendst werd zijn roman *Het leesgezelschap te Diepenbeek* (1847), waarin de strijd rondom de vrijzinnig getinte Groninger theologie van zijn dagen de inzet vormt. Uit het Italiaans bewerkte hij *I promessi sposi* van Manzoni (*De verloofden*, 3 dln., 1835) en de autobiografie van Benvenuto Cellini (*Het leven van Benvenuto Cellini*, 1843), waarvoor hij de authentieke uitgave, die Goethe voor zijn vertaling nog niet tot zijn beschikking had, kon gebruiken.

Uitgaven:

Romantische werken, 2 dln. (1874-1876); *Idem*, 6 dln. (1906-1908); *Een ezel en eenig speelgoed* (1906), met een inl. en enige aant. van P.H. Damsté; *Het leesgezelschap van Diepenbeek* (1939), bez. door J. de Vries.

Literatuur:

N.C. Kist, in *Levensberigten Mij. der Nederl. Letterk.* (1848); C.U.J. Huber, *P.v.L.B. vooral in zijn jeugdigen leeftijd* (1848); W. Drop, in *Verbeelding en historie* (1958, 1979[3]); G. Kazemier, `P.v.L.B.-Clearchus', in *Nieuwe Taalg.*, 51 (1958); R.Th. van der Paardt, `Bataafse ezels en een vlaams staartje (Asinia II)', in *Hermeneus*, 48 (1976); Idem, `Sporen van de gouden ezel in de Nederlandse letterkunde', in *Maatstaf*, 29 (1981).

[G.W. Huygens]

Limburg Brouwer, Petrus Abraham Samuel van

Nederlands schrijver (Luik 15.11.1829-'s-Gravenhage 13.2.1873). Zoon van Petrus van Limburg Brouwer; studeerde rechten te Groningen, waar hij in 1850 promoveerde. Weigerde een professoraat aldaar en was sedert 1856 werkzaam als wetenschappelijk ambtenaar aan het Algemeen Rijks-

archief te 's-Gravenhage. Maakte van 1854 tot 1865 deel uit van de *Gids*-redactie; sinds 1860 redacteur van de *Nederlandsche Spectator*. Liberaal afgevaardigde in de Tweede Kamer van 1864 tot 1867. Wijdde zich sedertdien vnl. aan letteren en wetenschappelijke studiën (wijsbegeerte en oriëntalisme).

Opmerkelijk zijn de scherpe, op de beginselen van de *Nieuwe Gids* vooruitlopende kritieken, die hij onder het ps. Abraham van Luik schreef in *Nederland* gedurende de jaargang 1869; in hetzelfde jaar verzorgde hij de uitgave van de *Boergoensche Charters 1428-1482*. Zijn sedert 1852 over vele tijdschriften verspreide artikelen zijn bijzonder veelzijdig. Hij schreef historische en politieke verhandelingen, bestudeerde godsdienstige en wijsgerige stelsels, waarbij hij zich van fichteaan tot spinozist ontwikkelde. Baanbrekend werk verrichtte hij voor de Spinozastudie en voor de kennis van oosterse stelsels. Aan dit alles ligt ten grondslag zijn vrijzinnig geloof in de vooruitgang der mensheid langs de weg der rede, een overtuiging die hem het traditionele christendom van zijn dagen deed afwijzen. Tegen het einde van zijn leven schreef hij *Akbar, Een oostersche roman* (1872), waarin hij zijn grote kennis van oosterse geschiedenis en levensvormen bewees, en tevens een literaire vorm gaf aan zijn eigen wijsgerige ideeën. De roman werd vertaald in het Duits (1877), Deens (1878) en Engels (1879).

Uitgaven:

P.N. van Eyck (ed.), *Akbar* (1941); *Akbar* (1984), met een naw. van F. Engering.

Literatuur:

J.C. Zimmerman, in *De Gids*, dl. i (1873); H. Kern, in *De Nederl. Spectator* (1873); C. Vosmaer, in *Levensberichten Mij Nederl. Letterk.* (1875), met bibl.; J. Walch, `Akbar', in *Boeken die men niet meer leest* (1930); W. Drop, in *Verbeelding en historie* (1958, 1979[3]).

[G.W. Huygens]

Limburgse leven van Jezus

Middelnederlandse evangeliënharmonie (ca 1400). Geschreven in de benedictijnerabdij te St. Truiden en teruggaand op een tekst van ca 1270. Vroeger beschouwd als een vertaling van het *Diatessaron* van Tatianus. Het betreft hier echter een zelfstandige evangeliënharmonie van Vlaamse of Brabantse oorsprong.

Het auteurschap van Willem van Affligem wordt wel verdedigd.

Uitgaven:

J. Bergsma (ed.), `Limburgse leven van Jezus', in Idem, *De levens van Jezus* (1898); G.C. van Kersbergen, *Het Luikse Diatessaron in het Nieuw-Nederlands vertaald* (1936), diss.; C.C. de Bruin, *Het Luikse Diatessaron* (1970).

Literatuur:

T. van Kersbergen, *Het leven van Jezus naar het middellimburgse handschrift van St. Truyen* (1926); C.C. de Bruin, *Middelnederl. vertalingen van het NT* (1934); T. van Kersbergen, *Het Luiksche Diatessaron, in het Nederlandsch vertaald* (1936); C.C. de Bruin, *De Statenbijbel en zijn voorgangers* (1937); J. van Mierlo, in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1950); G. Hendrix, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 36 en 37 (1977 en 1978).

[Ch.P. Schikan en J. Reynaert]

Limburgse sermoenen

Middelnederlandse verzameling van 48 geestelijke teksten, waarvan sommige uit het Duits vertaald, andere misschien van Dietse oorsprong zijn. In deze collectie bevindt zich ook een verhandeling van Beatrijs van Nazareth en een brief van Hadewijch. Ze werden wsch. aan het einde van de 13de eeuw in de benedictijnerabdij te St. Truiden aangelegd.

Uitgave:

J.H. Kern (1895).

Literatuur:

J. van Mierlo, in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1934); Idem, in *Idem* (1935); P.C. Boeren, in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 71 (1953); R. Lievens, in *Hand. Kon. Mij v. Taal- en Letterk. en Gesch.*, xii (1958); Idem, in *Dr. L. Reypens-Hulde* (1964); W. Raeven, `Zur Bezeichnung "De L.S." [...]', in *Amsterdamer Beiträge*, 14 (1979).

[Ch.P. Schikan]

Linde Jz., Gerrit van de

Nederlands dichter (Rotterdam 12.3.1808-Londen 27.1.1858). Als `de Schoolmeester' bekend geworden. Sedert 1825 student theologie te Leiden. Na zijn deelname aan de tiendaagse veldtocht in het regiment jagers voltooide hij zijn studie niet. Door zijn losbandige levenswijze en vele schulden onmogelijk geworden vertrok hij in 1833 met steun van enkele vrienden naar Engeland. Te Londen kwam hij na een

moeilijke tijd aan het hoofd van een kostschool te staan. Door een voorbeeldige levenswandel en humane opvoedingsmethoden rehabiliteerde hij zich.

Met de taal die hij zelden meer sprak, experimenteerde hij in humoristische verzen, die een plaats vonden in de jaargangen van de almanak *Holland* van zijn vriend Jacob van Lennep. Laatstgenoemde bracht deze gedichten na de dood van de dichter met een levensbericht (`Iets over den schrijver en zijn dichttrant') bijeen in de bundel *Gedichten van den Schoolmeester* (1859), die steeds in grote oplagen herdrukt werd. Deze poëzie, die grotendeels uit zgn. knittelverzen bestaat en waarvan vooral de `Natuurlijke historie voor de jeugd' popu-

lair werd, kan gezien worden als een compensatie voor de wezenlijke levensernst van de dichter. Men heeft invloed van de zgn. *Ingoldsby Legends* (van R.H. Barham) en van *The Tour of Dr. Syntax* (door William Combe bij tekeningen van Rowlandson) geconstateerd, terwijl ook de zgn. *Punch*-humor van betekenis kan zijn geweest. Overigens schreef Van de Linde als student al parodistische verzen en humoristische brieven. De Schoolmeester bereikt zijn effect wanneer hij doorborduurt op zonderlinge gedachtenassociaties.

F.K.H. Kossmann verzorgde in 1959 een *Keuze uit de Gedichten van den Schoolmeester*, waarvan de inleidende studie nieuwe gegevens bevat, ontleend aan de brieven van Van Lennep en het hier te lande onbekend gebleven boek *Reminiscences* (1917) door Gérard van de Linde, de oudste zoon van de dichter. In 1975 verscheen een facsimile-uitgave van de *Gedichten* naar de zesde druk van 1872. De belangstelling voor de dichter nam nog toe door enkele brievenpublikaties, waarin o.m. de gebeurtenissen uit zijn Leidse tijd onthuld werden.

Uitgaven:

Gedichten van den Schoolmeester (1942), met inl. van C.J. Kelk; *Waarde van Lennep, brieven van de Schoolmeester* (1977), ingel. en toegel. door M. Mathijsen; M. Mathijsen, H. Eijssens en D. Welsink, *Schandaal in Leiden* (1978), brieven.

Literatuur:

M. Basse, `Gedichten van den Schoolmeester', in *Taal en letteren*, xi (1901); M.F. van Lennep, *Het leven van mr. Jacob van Lennep* (1909, 1910$^2$); C. Veth, `De Schoolmeester en de Ingoldsby Legends', in *De Nieuwe Gids*, i (1916); F.K.H. Kossmann, `De ontspoorde jager', in *Maatstaf*, 8 (1960-1961); Idem, `Divertimento over begin en einde van de historische belangstelling', in *Jaarb. Mij Nederl. Letterk.* (1961-1962); W.F. Hermans, `Een rechtzinnige zondaar; De school van de Schoolmeester', in *Houten leeuwen en leeuwen van goud* (1979); M. Mathijsen en Ph. Muijsson (ed.), in *Bzzlletin*, 64 (1979), speciaal De Schoolmeesternummer; H.A. Gomperts, in *Wij tolken* (1981).

[G.W. Huygens]

Lindenhout, Johannes van 't

Nederlands dichter (Neerbosch 14.6.1893-Nijmegen 12.7.1919 [zelfmoord]).

Studeerde rechten. Plaatste onder diverse ps. (o.a. Theo Verwanen en Jodocus Zangvorsch) zijn eerste literaire werk in *Propria Cures* en de *Amsterdamsche Studentenalmanak*. Nadat in 1914 enkele van zijn sonnetten in *De Beweging* waren opgenomen, aanvankelijk onder ps. J. Berkel, kreeg hij als dichter verdere bekendheid. Uitingen van levensdrift en melancholie wisselen elkaar af in zijn romantisch

aandoende verzen, die een sterke invloed van o.a. Kloos en Van de Woestijne verraden. Door zijn vader en enkele vrienden werden zijn verspreide verzen en een keuze uit de ongepubliceerde `als een blijvende herinnering' bijeengebracht in de privédruk *Nagelaten verzen* (1918).

Literatuur:

A. Verwey, in *De Beweging*, ii (1918); M. Nijhoff, `Een brief aan een meisje; in memoriam J. van 't L.', in *Idem*, i (1919) en in *Verzameld werk*, dl. ii (1961); A. Donker, in *Den Gulden Winckel* (1929); G.H. 's-Gravesande, in *Vergeten en gebleven* (1982); J. Brouwers, in *De laatste deur* (1983).

[G.W. Huygens]

Lindo, Mark Prager

Nederlands prozaschrijver (Londen 19.2.1819-'s-Gravenhage 9.3.1877). Van Engelse afkomst, bracht een deel van zijn jeugd door in Boulogne en Düsseldorf. Kwam in 1838 naar Nederland; in 1842 leraar Engels aan het gymnasium te Alkmaar, behaalde in 1853 de doctorsgraad te Utrecht en werd hetzelfde jaar benoemd tot docent moderne talen aan de militaire academie te Breda. Vanaf 1865 inspecteur lager onderwijs voor Zuid-Holland. Droeg al vrij spoedig stukken bij aan maand- en dagbladen; sinds 1851 vnl. onder ps. `de oude Heer Smits'. In 1855 stichtte hij *De Nederlandsche Spectator*, weekblad van den Ouden Heer Smits, dat hij, aanvankelijk alleen, volschreef met kritische, vaak humoristische vertogen en verhalen, totdat het blad in 1860 samensmolt met de door A. Loosjes gestichte *Kunst- en Letterbode*, en onder de vergrote redactie een veelzijdig en verlicht karakter kreeg.

Lindo, die sterk de invloed van Thackeray had ondergaan, en door zijn veelzijdige werkzaamheid een grote mensenkennis had opgedaan, schreef talrijke moralistisch-humoristische vertellingen en beschouwingen; daarnaast publiceerde hij didactisch werk en verzorgde hij o.m. vertalingen van Sterne, Fielding, Scott, Dickens en Thackeray.

Werken:

Losse schetsen in en om Parijs (1853); *Brieven en uitboezemingen* (1854), onder ps.; *Afdrukken van indrukken, door den Ouden Heer Smits en zijn vriend Mulder* (1854); *Grondbeginselen der Engelsche spraakleer* (1855, 1880[3]); *Familie van ons* (1856), onder ps.; *Clementine* (1858), onder ps.; *Vervolg op de Brieven en uitboezemingen* (1859), onder ps.; *Tweede vervolg op de Brieven en uitboezemingen* (1861, onder ps.); *Eventjes over de grenzen* (1863); *Derde vervolg op de Brieven en uitboezemingen* (1865), onder ps.; *Uittreksels uit het dagboek en nadere levensberichten van wijlen den Heer Janus Snor*

(1868), onder ps.; *Typen* (1870-1875), onder ps.; *De opkomst en ontwikkeling van het Engelse volk*, 2 dln. (1871-1874); *Le saltimbanque* (1873), onder ps.

Uitgaven:

L. Mulder (ed.), *Kompleete werken van den ouden Heer Smits*, 5 dln. (1877-1879), met inl.; herdr.: *Volledige werken*, 5 dln. (1882-1883) en 9 dln. (1886-1890); *Janus Snor* (1877), met een naw. van W. Zaal.

Literatuur:

Cd. Busken Huet, `Dr. M.P.L. 1819-1877', in *Litt. fant. en krit.*, dl. 7 (z.j.); J. ten Brink, in *Gesch. der Noordnederl. letteren in de 19de eeuw*, ii (1888); J. Walch, `Janus Snor', in *Boeken die men niet meer leest* (1930); H. Hardenberg, in *Spiegel der Historie*, 2 (1967); J. Starink (ed.), *Het leven en de gevoelens van den Ouden Heer Smits, of M.P.L. (1819-1877)* (1977).

[G.W. Huygens]

Linschoten, Jan Huyghen van

Noordnederlands prozaschrijver (Haarlem 1563-Enkhuizen 8.2.1611). Woonde van 1579 tot 1583 in Spanje en Portugal, van 1583 tot 1589 in Indië als klerk van de aartsbisschop van Goa en vanaf 1592 in Enkhuizen. In 1594 en 1595 maakte hij de twee mislukte ontdekkingsreizen van Houtman om de Noord mee (vgl. *Voyagie ofte schipvaert van by Noorden om langes Noorwegen*, 1601).

De scheepsjournalen die hij op zijn vele reizen bijhield, heeft hij ook uitgegeven, o.a. *Itinerario, voyage ofte schipvaert naer Oost- ofte Portugaels Indien* (1596) en *Beschryvinghe van de gantsche custe van Guinea* (1596). Dit genre van het half-literaire scheepsjournaal is door anderen nagevolgd; vele ervan zijn en worden nog uitgegeven door de naar hem genoemde Linschoten-Vereniging in de serie *Werken der Linschoten-Vereeniging* (vanaf 1909).

Werken:

Reys-gheschrift van de navigatien der Portugaloysers in Orienten (1595); *Extract ende sommier van alle renten des coninks van Spaengien over alle sijne coninckrijken* (1596), vert. uit het Spaans.

Literatuur:

C. McKew Parr, *J.v.L., the Dutch Marco Polo* (1964).

[P.J. Verkruijsse]

Lodeizen, Hans

Eig. Johannes August Frederik, Nederlands dichter (Naarden 20.7.1924-Lausanne 26.7.1950). Studeerde korte tijd rechten te Leiden, ging daarna over op de biologie en liep daarin college te Amherst, Massachusetts, V.St., waar hij o.a. in aanraking kwam met de belangrijke dichter James Merrill en andere jonge talenten. Mede door zijn slechte gezondheid (hij leed aan leukemie) brak hij zijn studie af, keerde naar Europa terug en bracht de laatste maanden van zijn leven door in een Zwitsers sanatorium.

Zijn enige bij leven verschenen bundel, *Het innerlijk behang* (1949), wordt gekenmerkt door een romantisch verlangen en de ontoereikendheid ervan. Het besef van `deze wereld is niet de echte' doet wel een greep naar werelden van de droom, maar bereikbaar blijken deze niet. Deze melancholie heeft Lodeizen in een beperkt aantal motieven (tuin, haven, zee) uitgewerkt in een vrije versvorm, qua beeldspraak verwant met de vroege surrealistische poëzie van Paul Éluard.

De associaties waarmee hij leven en verlangen verbindt, zijn voor de Nederlandse poëzie omstreeks 1950 verrassend nieuw, al gaat het te ver om in hem een voorloper te zien van de Vijftigers (de experimentele dichters als Lucebert). Daarvoor was zijn poëzie te veel een dagboek, een in persoonlijke stijl geschreven verslag van een ontoereikend bestaan, dat ook nu zijn zeggingskracht en ontroering volledig behouden blijkt te hebben. In 1951 werd hem postuum de Jan Campertprijs toegekend. Uit publikaties na zijn dood blijken dezelde thema's en kwaliteiten, al komt duidelijker naar voren hoe hij als homoseksueel de wereld om zich heen beleefde.

Uitgaven:

Gedichten (1952), samengesteld door J.C. Bloem, J. Greshoff en A. Morriën; *Nagelaten werk* (1969).

Literatuur:

P. Rodenko, *Over H.L.* (1954); H. Brems, in *De brekende sleutel* (1972); F.C. de Rover, *Over Het innerlijk behang van H.L.* (1978); Idem, `H.L.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980); *Bzzlletin* 90 (nov. 1981), spec. L.-nummer.

[R. Bloem]

Lodenstein, Joost van

Ook Jodocus van Lodenstein, Noordnederlands theoloog en dichter (Delft 6.2.1620-Utrecht 6.8.1677). Studeerde theologie in Utrecht (1636-1642) bij Voetius en in Franeker (1642-1644) bij Voetius' latere tegenstander Coccejus. Daarna was hij predikant in Zoetermeer, Sluis en vanaf 1653 in Utrecht. Door zijn afkeer van het wereldse en zijn voorkeur voor kerkelijke autonomie kwam hij vaak in conflict met de overheid. Lodenstein is een van de zuiverste vertegenwoordigers geweest van het calvinistische piëtisme en een aanhanger van de `nadere reformatie', de beweging die vond dat de reformatie niet in de theorie van Calvijn of de synode van Dordrecht mocht blijven steken, maar heel praktisch moest doorgaan. Hij was echter tegen elk separatisme

binnen de kerk, reden ook waarom hij in 1668 alle banden met De Labadie verbrak. Lodensteins dichtwerk is bijeengebracht in *Uyt-spanningen* (1676), een bundel die ook als liedboek meer dan een eeuw in piëtistische kring dienst heeft gedaan. Tot 1780 verschenen er 16 drukken van.

Uitgaven:

M. Beversluis (ed.), *J.v.L., een bloemlezing* (1938); M.J.A. de Vrijer (ed.), *Uren met L.* (1943); P.J. Buijnsters (ed.), *Bloemlezing uit de bundel Uyt-spanningen* (1971); C.P. van Andel (ed.), *Ontmoeting met L.* (1979).

Literatuur:

P.Jzn. Proost, *J.v.L.* (1880); J.C. Trimp, *J.v.L. als piëtistisch dichter* (1952); A.J. Onstenk, `Leven, lieven, loven...', in *Wegen en gestalten in het gereformeerd protestantisme. Hulde-album S. van der Linde* (1976); J.C. Trimp, `Het loven en de blijdschap bij L.', in *Nieuwe Taalg.*, 72 (1979); C. Jongeneel, in *Vierstromenland* (1980).

[P.J. Verkruijsse]

Loggem, Emanuel van

Nederlands toneelschrijver en essayist (Amsterdam 8.3.1916). Studeerde psychologie aan de universiteit van Amsterdam. Schrijft zowel voor als over het toneel: *Inleiding tot het toneel* (1951) en *De psychologie van het drama*. Bewerkte voor het toneel Elsschots *Lijmen* en *Het been* (1961) en schreef talrijke toneel- en tv-spelen. Daarnaast schreef hij romans en novellen.

Werken:

Het kleine heelal (1946); *Mozes, de wording van een volk* (1947); *De Chinese fluitspeler* (1947), t.; *De moord op het kerkhof* (1951), t.; *Insecten in plastic* (1952); *Buiten zijn de mensen* (1954); *Een zon op Hirosjima* (1963); *Jeugdproces* (1963), t.; *Goud en doodslag* (1968).

Literatuur:

W. Brandt, in *Pruik en provo* (1967); J. Kuypers, interview, in *Kofschip*, 10 (1982).

[M. Kröjer en G.W.J. Janssen]

Loghem, Martinus Gesinus Lambert van

Ps. Fiore della Neve, Nederlands dichter en prozaschrijver (Leiden 3.4.1849-Florence 17.9.1934). Studeerde letteren en rechten, waarin hij in 1880 promoveerde. Wijdde zich uitsluitend aan journalistiek en literatuur: in 1877 oprichter van het weekblad *De Amsterdammer*, en spoedig ook redacteur van *Nederland*. Verwierf grote populariteit door zijn onder ps. geschreven dichtwerk *Eene liefde in het zuiden* (1881), waarvan de naam later bekend bleef doordat de Tachtigers (o.a. Kloos en Verwey) er in 1886 de parodie *Julia* op leverden.

Van Loghem, die een enorm oeuvre in dicht en ondicht op zijn naam heeft staan, was in zijn dagen een veel gelezen schrijver, doch het afwijzende oordeel van de toenmalige jongeren is bevestigd door de vergetelheid, waarin zijn werk is geraakt. Door het muzikale karakter van zijn verskunst was hij de aangewezen schrijver van liederen en cantates, en vertaler van versch. opera's en operettes. Als kenner van de Franse letteren en cultuur verzorgde hij in de serie *Mannen en vrouwen van betekenis* monografieën over Sarah Bernhardt (1885), Victor Hugo (1886), Leconte de Lisle (1891), Théodore de Banville (1891), Pierre Loti (1892), Octave Feuillet (1894) en Paul Bourget (1902). Hij vertaalde o.a. *Keur van fabelen van J. de la Fontaine* (1889).

Werken:

Liana (1882); *Twee novellen* (1884); *Van eene sultane en andere gedichten* (1884); *Victor* (1888), r.; *Blond en blauw* (1888), nov.; *Panaché* (1892), nov.; *Walter* (1892); *Sascha*, 2 dln. (1894), r. onder ps. Prosper van Haamstede; *Fokel* (1898); *Fortuin* (1898); *Operettebloed* (1899), r.; *Jonquilles* (1900), nov.; *Proefkonijntjes* (1909).

Literatuur:

J. ten Brink, *Gesch. der Noordned. Lett. in de 19de eeuw*, dl. iii (1889^4); J. Funke, `Mr. M.G.L.v.L.', in *Hand. en Levensber. van de Mij der Nederl. letterk. 1934-1935* (1935).

[G.W. Huygens]

Lokhorst, Emmy van

Eig. Emma Pauline, Nederlandse prozaschrijfster ('s-Gravenhage 26.8.1891-Amsterdam 26/27.5.1970). Vooral bekend om haar psychologische romans en meisjesboeken. Haar romans kenmerken zich door de manier waarop vrouwen worden geschetst. Centraal motief is het vrouwelijk liefdesverlangen en hoe de mens steeds denkt zijn eigen hart te kennen, maar zich even vaak vergist. Haar bekendste werk is *Phils amoureuze perikelen* (1917).

Als lid van versch. commissies heeft zij zich altijd beijverd voor de Nederlandstalige (jonge) letterkunde. Ze maakte enkele jaren deel uit van de redactie

van *De Gids* en schreef daarnaast ook toneel- en literatuurkritieken. Tevens vertaalde ze o.a. werken van Charles Dickens.

Werken:

Lenoor Sonneveldt (1918); *Phils laatste wil* (1921); *Bart Jörgen* (1922); *De zonnewijzer* (1928); *Vrouwen* (1929); *Dromen* (1930); *Reigersberg* (1933); *Aanloop* (1935); *Van aangezicht tot aangezicht* (1937); *Onwankelbaar* (1946).

Literatuur:

G. Stuiveling, `E.v.L.', in *Nederl. Ver. van Letterkundigen*, 2 (1970).

[G.W.F. Janssen]

Loosjes, Adriaan Pzn

Noordnederlands dichter, (toneel)schrijver en uitgever (Den Hoorn, Texel, 13.5.1761-Haarlem 28.2.1818). Zoon van doopsgezind predikant-publicist. Bekend boekhandelaar te Haarlem; na 1795 lid van het provinciaal bestuur van Holland. Stelde zich ten doel zijn medeburgers in beza-

digd verlicht-vaderlandse geest te onderrichten. Beoefende vrijwel alle literaire genres: schreef patriottische heldendichten (o.a. op De Ruyter), historische drama's, romans in dialoogvorm, herdersromans, arcadia's over Hollandse landstreken en briefromans in de geest van Richardson. Richtte in 1788 het weekblad *Algemeene Konst- en Letterbode* op.

Zijn *Histoire van Mej. Susanna Bronkhorst* (6 dln., 1806-1807), een te duidelijke navolging van *Sara Burgerhart*, is zijn bekendste en meest gelezen werk. *Het leven van Maurits Lijnslager* (4 dln.), beschouwd als de eerste Nederlandse aanloop tot de historische roman, verscheen in 1808, nog voor Walter Scott zijn romans publiceerde. De Gouden Eeuw wordt daarin bewust geïdealiseerd; tijdens de Franse inlijving mocht het niet herdrukt worden. Het vrouwelijke pendant is *Het leven van Hillegonda Buisman* (4 dln., 1814). Loosjes' grote invloed op zijn tijdgenoten wordt minder verklaard door zijn artistieke kwaliteiten dan door zijn opmerkelijke persoonlijkheid.

Werken:

Menalkas of deugd boven vernuft (1780); *Capellen tot den Poll* (1785), t.; *Joseph* (1786), p.; *Frank van Borselen en Jacoba van Beyeren* (1790, 1816[3]), t.; *Tooneeloefeningen*, 4 dln. (1790-1793); *Hollands Arkadia* (1804-1805); *Zedelijke verhaalen* (1805, 1815[2]); *De laatste zeetogt van den Admiraal de Ruiter*, 12 dln. (1812-1814); *Mengeldichten*, 2 dln. (1813-1815).

Uitgaven:

Nagelaten gedichten, 2 dln. (1819-1820); *Al de dramatische werken* (1844).

Literatuur:

J. Koopmans, `Van A.L. tot Bosboom-Toussaint', in *Letterk. studiën over de negentiende eeuw* (1931); M.H. de Haan, *A.L.* (1934); A. van Duinkerken, *Het tweede plan* (1945); W. Drop, in *Verbeelding en historie* (1959).

[W. Gobbers en G.W. Huygens]

Loots, Cornelis

Noordnederlands dichter (Amsterdam 6.6.1765-ald. 10.10.1834). Autodidact; reeds vroeg te werk gesteld op een handelskantoor; boekhouder en later makelaar. Door lectuur van Vondel tot de poëzie gebracht; ontwikkelde zich onder leiding van de boekverkoper P.J. Uylenbroek.

Zijn talrijke lierzangen en leerdichten (*De dwingelandij*, 1800; *Lof van den burgerstand*, 1809; *De slavenhandel*, 1814 e.a.) kenmerken hem als representant van de verlichting. Als patriot toont hij zich een aanhanger van de Bataafse omwenteling (*Aanspraak aan het Bataafse volk wegens de aanneming der Staatsregeling*, 1798), doch tegenover de toenemende Franse invloed hield hij het oud-vaderlandse ideaal hoog, reden waarom Potgieter hem later zou bewonderen (*De Batavieren, ten tijde van C. Julius Caesar*, 1805; *De Hollandsche taal*, 1814).

Evenals zijn vrienden Tollens en Helmers (met wiens zuster Elisabeth hij in 1803 huwde) trad hij met zijn werk op in de Hollandsche Maatschappij van fraaie kunsten, Felix Meritis en de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. In zijn dagen stond Loots als dichter hoog in aanzien; gedurende de tijd van nationale vernedering liet hij met zijn vaderlandse kunst een krachtig geluid horen, doch door zijn breedsprakigheid en conventionele dichterlijke taal verouderde zijn werk spoedig.

Werken:

De overwinning der Nederlanders bij Chattam (1799); *Gedichten*, 4 dln. (1816-1817); *De mensch* (1819); *Nieuwe gedichten* (1821).

Uitgave:

H. Tollens en M.C. van Hall (ed.), *Nagelaten gedichten* (1856), met inl.

Literatuur:

H. Haakman e.a., *Ter nagedachtenis van C.L.* (1835); E.J. Potgieter, `C.L.', in *Kritische Studiën* i; S. Kalff, `C.L.', in *Tijdschrift voor gesch., land- en volkenk.*, dl. 39 (1924); G.W. Huygens, in *Hendrik Tollens* (1972).

[G.W. Huygens]

Looy, Jac. van

Eig. Jacobus, Nederlands prozaschrijver en dichter (Haarlem 13.9.1855-ald. 24.2.1930). Zoon van een timmerman/aannemer. Na een tamelijk trieste jeugd in het Haarlemse Burgerweeshuis en een opleiding tot letterzetter en huis- en rijtuigschilder, werd hij in de gelegenheid gesteld tekenonderricht te volgen, eerst aan de avondschool, dan aan de Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam (leerling van A. Allebé). De Prix de Rome die hem in 1884 te beurt viel, stelde hem in staat te reizen, vooral in zuidelijke landen (Italië, Parijs, Spanje, Tanger, Marokko), waar hij inspiratie opdeed.

O.m. onder invloed van Kloos c.s., die hij in `Flanor' had leren kennen, kwam Van Looy ook tot de literatuur. Hoewel schilders- en schrijverstalent bij hem harmonisch samengingen en hij een zeker niet onverdienstelijk schilder en graficus was, maakte hij vooral naam als woordkunstenaar. Van Looy behoorde weliswaar niet tot de

oprichters van *De Nieuwe Gids* - van wie hem overigens ook zijn bescheiden aard en afkomst onderscheidden -, maar in menig opzicht kan hij toch een typisch vertegenwoordiger van de kunst der Tachtigers genoemd worden en in hun tijdschrift (bovendien in het *Tweemaandelijksch Tijd-*

schrift) publiceerde hij een aantal van zijn belangrijkste teksten. Zijn eerste prozaschetsen `Een stierengevecht', `De nachtcactus', `De dood van mijn poes' bundelde hij als *Proza* (1889), gevolgd door *Gekken* (1892), *Feesten* (1903) en later *Reizen* (1913). Van Looy manifesteerde zich daarin als realistisch beschrijver van het Hollandse binnenhuis van ambachtslui en kleine burgers en als impressionistisch schilder van exotische kleurenweelde (*Gekken* en *Reizen* bevatten Marokkaanse reisnotities). Voor het sombere pessimisme van de naturalisten behoedden hem echter zijn vreugde om de schoonheid van natuur en leven en zijn warme liefde voor de mens. Bovendien blijkt de realiteit die hij bood vaak te zeer verdroomd in de herinnering of doorflitst van grillige verbeeldingen om echt `objectief' te zijn. Fantasie speelt zelfs een hoofdrol in *De wonderlijke avonturen van Zebedeus* (dl. 1, 1910; dl. 2 en 3, 1925), een knap geschreven, uiterst originele, maar grillig gecomponeerde verzameling beschouwingen, verhalen, gedichten, waarin hij bedekt en ironisch zijn oordeel uitspreekt over tijdgenoten en eigentijdse toestanden en stromingen. Tot het componeren van een afgeronde roman voelde hij zich minder in staat. Ook zijn autobiografische werken *Jaapje* (1917), *Jaap* (1923) en *Jacob* (1930), waarin hij zijn jeugd in het weeshuis en zijn jaren als handwerksman uitbeeldde, bestaan in feite uit reeksen taferelen; maar van observatie van de uiterlijke werkelijkheid is hier de nadruk verlegd naar het innerlijke leven. Vooral in het eerste boek - zijn populairste - slaagt Van Looy erin de kinderpsyche genuanceerd uit te beelden. Van Looy is een van de belangrijkste auteurs van het Nederlands impressionistisch proza: zijn werk is de neerslag van een voortdurende, met alle zinnen aandachtig en gulzig opnemen van de realiteit, steeds bezield en doorgloeid van intens en liefdevol medeleven, wezenlijk picturaal geïnspireerd en van een maximale plasticiteit, sterk persoonlijk van techniek, maar toch robuust en vrij van de extreme aspecten van de woordkunst.

Werken:

Op reis (1929); *Nieuw proza* (1929); *Gedichten* (1932).

Uitgaven:

G. Bolkestein (ed.), *Uit het werk van J.v.L.* (1908), bloeml.; F.P. Huygens (ed.), *Wie dronk toen water*, bloeml. uit de briefwisseling met August Allebé gedurende zijn Prix de Rome-reis 1885-1887 (1975); *Proza* (1981^{6}), met een naw. en een drukgesch. door Chr. Will en P.J.A. Winkels; *De wonderlijke avonturen van Zebedeus* (1982^{4}), met een naw. van J. Kuijper; *Gekken* (1982^{3}), met een inl. van Chr. Will en P.J.A. Winkels; *Een feestdroom: een keuze uit ongebundeld en ongepubliceerd werk* (1982), samengest. en van aant. voorz. door Idem.

Literatuur:

W. Kramer, `Het proza van J.v.L.', in *De Gids*, ii (1926); M.J. Busse, *J.v.L. over zijn werk* (1930); H. Robbers, in *Levensberichten Mij Ned. Letterk.* (1931); T. van Looy-van Gelder, *Tot het lezen van J.v.L.*, 2 dln. (1937-1938); A.M. Hammacher, in *Amsterdamse impressionisten en hun kring* (1941); M.A. Jacobs, *J.v.L. en zijn literair werk* (1945); L.M. van Dis, *J.v.L. als schrijver van De wonderlijke avonturen van Zebedeus* (1952); G.H. 's-Gravesande, `Brieven en inedita van J.v.L.', in *Roeping*, 31 (1955); P. Minderaa, `Kanttekeningen bij v.L.'s "Zebedeus"', in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk.* (1969-1970); L.M. van Dis, `J.v.L. in het huis van zijn jeugd', in *Jaarboek `Haerlem'* (1970); P.H. Dubois, `Memorandum 5: v.L.'s Zebedeus', in *De verleiding van Gogol* (1976); P.J.A. Winkels, `Carnaval in Meerssen 1894; Tussen Meerssen en Beek, 1894', in *Veldeke*, 56 (1981); Idem, `Maar het voorjaar zal hier grandioos zijn', in *Veldeke*, 57 (1982); M. van der Wal, *J.v.L. 1855-1930* (1982); Chr. Will en P.J.A. Winkels, *J.v.L.: schilder, van huis uit schrijver door toevallige omstandigheden* (1982); P. Will, `J.v.L.', in *Uitgelezen*, 7 (1983).

[W. Gobbers]

Lopes, Esteban Eulogio

Nederlands dichter en prozaschrijver (Etterbeek 29.8.1931). In feite is Lopez statenloos. Hij woonde jarenlang op Ibiza en vestigde zich vervolgens in Nederland. Na een afgebroken opleiding op Nijenrode, werkte hij enige tijd in de reclame. In 1954 debuteerde Lopez met poëzie in *Op handen en voeten*, maar hij zou zich vooral ontwikkelen als een produktief schrijver van romans en novellen. Zijn eerste proza vormt een soort sleutelroman *De vrienden van vroeger* (1955), die een sterk autobiografische inslag heeft. Dat geldt trouwens voor vrijwel zijn gehele oeuvre, dat bovendien bepaald wordt door Frankrijk en Ibiza als decor en de mode van het moment als gegeven. Veel van zijn romans en novellen hebben een mystieke of occulte sfeer die wordt gecombineerd met erotische motieven.

Lopez redigeerde enige tijd het tijdschrift *Proefschrift*, samen met C.B. Vaandrager en H. Sleutelaar. Zijn gestencild tijdschrift *Vertoning* bereikte slechts 12 nummers. Met *Het teken van Tanit* (1967) schreef hij zijn eerste kinderboek. In de roman *Een affaire van niets* (1977) betreedt Lopez het terrein van het magisch-realisme.

Werken:

Mercedes mijn zuster (1955); *Tederheid in het geding* (1959); *De jongen uit de kool* (1960); *Mevrouw Mama* (1960); *Tamar's maan* (1963); *Pijnlijke vertellingen* (1964); *Als broer en zuster* (1965, verfilmd 1970); *God als vrouw* (1967); *De*

prijsstier (1967); *Tarok* (1970); *Vanachter een gesloten deur* (1976); *De kop van de raad* (1982).

Literatuur:

R. Campert e.a., *Boekje open* (1963).

[G.J. van Bork]

Lore, Bouden vander

Ook Vander Luere, Middelnederlands dichter die eind 14de eeuw in Gent leefde en daar mogelijk ook stadsspreker was. Van hem zijn drie gedichten bekend, overgeleverd in het Hulthemse handschrift.

Achte persone wenschen is een aansporing om geen zaken te wensen die niet in overeenstemming met de eigen stand zijn. *Dits Tijtverlies* richt zich tegen het zedelijk verval van zijn tijd. Het gedicht *De maghet van Ghend* uit ca 1380 is Van der Lore's bekendste werk. Het is een allegorisch gedicht (dat een visioen beschrijft) over de strijd van de stedelijke bevolking tegen overheersers in het algemeen, waarschijnlijk ook bedoeld tegen de Vlaamse graaf, en slaat op de strijd tussen de paus van Rome en de paus van Avignon.

Uitgaven:

J.F. Willems, in *Belgisch Museum*, ii (1838); Ph. Blommaert, `Bouden van der Lore', in *Oudvlaemsche Gedichten*, ii (1841); W.L. Braekman, `Middelnederlandse didactische gedichten en rijmspreuken', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1969).

Literatuur:

L.E.O. Faes, `De maghet van Ghend en Daniel', in *Spektator*, 3 (1973-1974); J. Reynaert, `Boudewijn van der Luere en zijn "Maghet van Ghend"', in *Jaarb. De Fonteine* (1980-1981).

[F. van Thijn]

Loreis, Hector-Jan

Ps. van Hector-Jan Laureys, Vlaams prozaschrijver en essayist (Hoeilaart 9.3.1930). Werkt als gedetacheerd leraar bij de Koninklijke Bibliotheek te Brussel. Werd in 1965 bekend met zijn `nouveau roman' *Is de boelijn over de nok?*, waarin hij de

moderne literatuurtheorieën op een vaak humoristische en relativerende manier toepast. Het is een roman over een mislukte roman, waardoor de problematiek van de gangbare, sluitende romanformule op losse schroeven komt te staan, maar zodanig dat de lezer vrij blijft al of niet in die mislukking te geloven.

De theorie van de `nouveau roman' en de evolutie naar een `nouveau nouveau roman' zette Loreis uiteen in *NR = NF. Nieuwe roman is nieuwe filosofie* (1967). Volgende werken van deze auteur zouden meer sociaal en politiek gericht zijn: over het Palestijnse vraagstuk handelt *Geen kruimels voor Mohammed!* (1973), dat zowel een intrigerend verhaal als een document is, en in *Van hongerlijder tot verzetsleider* (1974) behandelt Loreis de levensomstandigheden in Zuid-Amerika, met name in Brazilië. Maatschappijkritiek bevat eveneens *Vrijvrouw* (1980), dat echter ook als een experimentele roman gelezen kan worden. Belangstelling voor internationale politiek legt Loreis aan de dag in zijn jongste roman *De bevrijding van Sándor Töröl* (1982), over de Hongaarse opstand van 1956.

Literatuur:

P. de Wispelaere, in *H.J.L. Is de boelijn over de nok?* (1965), nawoord; H. Bousset, in *Woord en schroom* (1977); L. Deflo, `Vrijvrouw', in *Kreatief*, 16 (1982).

[P. van Aken]

Lorreinen, Roman der

Ridderroman uit de 13de eeuw, overgeleverd in fragmenten in verschillende handschriften. Van de drie boeken waaruit de *Roman der Lorreinen* waarschijnlijk bestaan heeft, is in de fragmenten alleen een belangrijk deel van het tweede boek overgeleverd. Het gedicht handelt over de vete tussen de Lorreinen en de Fromondijnen.

Uitgaven:

W.J.A. Jonckbloet, *Karel de Groote en zijn xii pairs* (1844); J.A. Matthes (ed.), *De Roman der Lorreinen* (1876); C. Borchling, in *Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung* (1922); G.S. Overdiep, *Fragment van den Roman der Lorreinen* (1939).

Literatuur:

G. Huet, `Les fragments de la traduction néerlandaise des Lorrains', in *Romania*, 21 (1892); Idem, `La version néerlandaise des Lorrains, Nouvelles études', in *Romania*, 34 (1905); A. Berteloot, `Nieuwe steentjes uit de Lorreinen-puzzel', in *Spiegel der Letteren*, 19 (1977); B. Besamusca, in *Repertorium van de Middelnederlandse Karel-epiek* (1983); B. van der Have, `Op het spoor van een tekst', in *Literatuur*, 1 (1984).

[F. van Thijn]

Louwerse, Pieter

Nederlands prozaschrijver (Oost-Souburg 23.1.1840-'s-Gravenhage 20.8.1908). Deze Zeeuwse boerenzoon werd op zijn 18de jaar onderwijzer, eerst in Dirksland (1858-1867), toen een jaar in Goes, maar het jaar daarop weer in Dirksland dat hij echter al spoedig en nu definitief verliet, omdat hij was benoemd tot hoofd der school in Hazerswoude. In 1872 kreeg hij een betrekking als onderwijzer aan een der Haagse openbare scholen tot toenemende doofheid hem in 1888 uiteindelijk dwong ontslag te vragen.

Na zijn eerste boek voor de jeugd, *Lachen en leeren* (1869), volgde nog een hele reeks

van dergelijke werkjes, waarvan de meeste herhaalde malen werden herdrukt. Daarnaast was hij medewerker van de *Kinder-Courant*, redacteur van *De kleine huisvriend* en *De kinderkamer*, en medewerker en later hoofdredacteur van *Voor 't jonge volkje*. Hij overleed ten gevolge van een tramongeval.

Literatuur:

A.C.C. de Vletter en P. van Belkum Az., in *Voor 't jonge volkje* (1908); L.J.J. Hageraats, levensbericht, in *Levensber. der afgestorvene medeleden van de Mij. der Nederl. Letterk. 1908-1909* (1910); D.L. Daalder, in *Wormcruyt met suycker* (1950, 1976[2]).

[D. Welsink]

Loveling, Rosalie

Vlaamse prozaschrijfster en dichteres (Nevele 19.3.1834-ald. 4.5.1875). Schreef naïeve poëzie en somber proza. Publiceerde met haar zuster Virginie Loveling *Gedichten* (1870), *Novellen* (1874) en *Nieuwe Novellen* (1875). In haar eenvoudige anekdotische gedichten is de typische biedermeiersfeer aanwezig; ze zijn er tegelijk `gezien' en aandoenlijk, en vervuld van een humane ethiek. Zie voor Werk, Uitgave en Literatuur onder Virginie Loveling.

[M. Galle]

Loveling, Virginie

Eig. Marie Virginie, Vlaamse schrijfster (Nevele 17.5.1836-ald. 1.12.1923), zuster van Rosalie en tante van Cyriel Buysse. Na de dood van haar vader in 1846 woonde de familie jarenlang in de stad Gent; hier kwam zij in contact met intellectuele franssprekende kringen met uitgesproken liberale en antiklerikale opvattingen. Samen met haar zuster debuteerde zij met realistische, observerende gedichten met een vaak sentimentele ondertoon. Die poëzie - onder meer verschenen in het *Nederduitsch Letterkundig Jaarboekje* en in boekvorm herhaaldelijk herdrukt - werd lovend beoordeeld door versch. auteurs als Potgieter, Busken Huet, Max Rooses en Karel van de Woestijne. Daarnaast publiceerden de zusters Loveling ook twee bundels novellen en schetsen die enerzijds het landelijke milieu en zijn bewoners, anderzijds de stedelijke burgerij tot onderwerp hebben; qua sfeer en uitwerking sluit dit proza aan bij het werk van H.C. Andersen en Klaus Groth.

Na het overlijden van haar zuster in 1875 legde Virginie Loveling zich vnl. toe op het schrijven van novellen en romans, waarin het tijdsklimaat op een pregnante manier wordt beschreven; zo komen in de politieke schetsen van *In onze Vlaamsche gewesten* (1877, eerst gepubliceerd onder ps. W.G.E. Walter) haar opvattingen over liberalisme en antiklerikalisme aan bod, en behandelt de roman *Sophie* (2 dln., 1885) een geloofscrisis tijdens de turbulente jaren van de schoolstrijd. Officiële erkenning

kreeg zij met de roman *Een dure eed* (1891), met de Vijfjaarlijkse prijs voor Nederlandse letterkunde bekroond. Het boek beschrijft het gewetensprobleem van de vondelinge Reine: is zij, na de dood van haar verloofde Filip, nog gebonden aan haar belofte van eeuwige trouw?

Terwijl de vorige roman nog door een happy-ending wordt gekenmerkt, treedt vanaf de novelle *Meesterschap* (1898) een meer pessimistische visie op de voorgrond. De daaropvolgende romans zijn alle naturalistisch van inspiratie en worden gekenmerkt door een scherpzinnige karakterontleding. *De twistappel* (1904) behandelt de problemen van godsdienst en huwelijk: een vrijzinnige fabrieksdirecteur, vader van een ongedoopte zoon, hertrouwt met zijn diepgelovige schoonzus. In *Erfelijk belast* (1906) komt het probleem van de erfelijkheid aan bod. In *Een revolverschot* (1911), een van haar beste romans, staat de noodlottige liefde van twee zusters voor dezelfde man centraal; moord en waanzin vormen hier de fatale afloop.

Virginie Loveling verwierf ook naam als schrijfster van kinderboeken en essays (o.a. over folklore). Samen met Cyriel Buysse schreef zij *Levensleer* (1912), een humoristische roman over de verfranste Gentse bourgeoisie.

Werken:

samen met haar zuster (zie ook aldaar): *Polydoor en Theodoor en andere novellen en schetsen* (1882); alleen: *Het hoofd van 't huis* (1883); *Een winter in het Zuiderland* (1890); *Idonia* (1891); *Een idylle* (1893); *Een vonkje van genie* (1893); *De bruid des Heeren* (1895); *Mijnheer Connehaye* (1895); *Het land der verbeelding* (1896); *Madeleine* (1897); *Het lot der kinderen* (1906); *De groote manoeuvers* (1906); *Jonggezellenlevens* (1907); *Bina* (1915).

Uitgaven:

M. Basse (ed.), *Van hier en elders* (1925); *Volledige werken*, 10 dln. (1933-1936); G. Schmook (ed.), *Herinneringen aan Franskens* (1950); A. van Elslander (ed.), *Herinneringen* (1967); *Niets is onbeduidend* (1978[3]), verz. en ingel. door Idem.

Literatuur:

A. de Cock, *V.L.* (1892); A.W. Stellwagen, *V.L.* (1896); M. Basse, *Het aandeel der vrouw in de Nederlandsche Letterkunde*, ii (1921); H. Piette, *Les soeurs L.* (1942); A. van Elslander, *De `biografie' van V.L.* (1963); *Confrontaties met V.L.*, verschenen als *Monografieën-Het land van Nevele*, 2 (1974); A. van

Elslander, `V. en R.L.', in *Twintig eeuwen Vlaanderen*, dl. 13 (1976); J. van de Casteele, `Nevelse brieven van de gezusters L.', in *Het Land van Nevele*, 9 (1978); C. Buysse, `V.L.', in *Verzameld werk*, 7 (1982).

[D. de Geest]

Lovendaal, Gijsbertus Wilhelmus

Nederlands dichter (Nijmegen 11.2.1847-Grave 18.1.1939). Onderwijzer. Vooral bekend door eenvoudige, gedeeltelijk moraliserende volks- en kinderliedjes, waarvan er versch. op muziek werden gezet. Zijn dichtstuk *Magen en Hilda* (1885) berust op een Oudmoorse sage. Ook het latere werk van Lovendaal behoort tot het typisch 19de-eeuwse dichtwerk; de invloed van de Tachtigers bleef hem vreemd.

Werken:

Lentedagen (1879), kinderliederen; *Lied der liefde* (1880); *Twaalf volksliedjes uit het Lied der liefde* (1881); *Verzen en versjes*, 2 dln. (1894-1896); *Roode en witte rozen* (1897); *Licht geluid* (1910); *Kindergedichten* (1914).

[G.W. Huygens]

Lucebert

Ps. van Lubertus Jacobus Swaanswijk, Nederlands dichter en schilder (Amsterdam 15.9.1924). Was als schilder en tekenaar lid van de experimentele groep Cobra en publiceerde in het verwante tijdschrift *Reflex* een zeer agressief gedicht `Minnebrief aan onze gemartelde bruid Indonesia' (1949). Daarin openbaart hij zich als een experimentele dichter van de eerste orde: hij trekt zich niets aan van gevestigde versvormen en rijm- en metrumschema's en vooral niet van een logische tekstopbouw. In een ongebreidelde associatiewoede worden allerlei heilige huisjes qua inhoud en vorm hardhandig gesloopt. Toch is deze schandaalverwekkende poëzie niet zo dadaïstisch of nihilistisch als men aanvankelijk dacht. Lucebert (het ps. is gebaseerd op `licht' en Brecht) laat het niet bij slopen, hij pleit voor een herstel van elementaire, lichamelijke krachten die in de mens, vervreemd van zijn oorspronkelijke vitaliteit, zijn verdrongen.

Zijn openbare optreden als `keizer der experimentelen' in het Stedelijk Museum te Amsterdam, waarin hij het publiek bruuskeerde, is alleen een buitenkant. Waar het hem wezenlijk om gaat is via speelsheid, ongeremde fantasie en primitief plezier de westerse mens te verlossen uit een heilloze, tot passiviteit gedoemde dualiteit. Deze dualiteit is ook in de dichter zelf aanwezig, een titel als *Van de afgrond en de luchtmens* is daar een voorbeeld van, maar hij kan op twee manieren aan de tweespalt ontkomen: door een aanval op pseudo-beschaafd en gezapig gedrag van burgerlijke aard en door het terugvinden van oorspronkelijke, ongedeelde zuiverheid. Deze

tweede `oplossing' leidt tot minder spectaculaire, eenvoudiger en verstilder gedichten in een mystieke sfeer, verwant aan sommige gedichten van Paul van Ostaijen.

Meer tot de verbeelding spreken de lichamelijk geaarde gedichten die vanaf zijn debuut in boekvorm *Triangel in de jungle* (1951) in zijn bundels *Apocrief* (1952), *De Amsterdamse school* (1952), *Van de afgrond en de luchtmens* (1953), *Amulet* (1957), *Val voor vliegengod* (1959) de boventoon voeren. Zijn poëzie is door de grote beeldsprongen en syntactische doorbraken en nieuwe woordvormingen bij eerste lezing niet gemakkelijk verstandelijk te benaderen. Wie daar een bezwaar in ziet en niet gevoelig is voor het barokke schouwspel dat Lucebert ontketent, kan houvast vinden door het herkennen van het al genoemde grondmotief: het doorbreken van passiviteit, en de talloze personages (veelal mythologische figuren) die dat belichamen.

Na lange jaren als dichter gezwegen, en zijn bestaan als inmiddels beroemd geworden beeldend kunstenaar volledig aan de schilderkunst gewijd te hebben, publiceerde Lucebert in 1981 een nieuwe bundel, *Oogsten in de dwaaltuin*, vooral gewijd aan het werk van medekunstenaars die de hedendaagse wereld als bedreiging ervaren en op haren en snaren zetten. Van hen is de Zuidafrikaanse dichter/schilder Breyten Breytenbach de meest congeniale.

In zijn beeldend werk, dat ook internationaal een hoog aanzien heeft, kiest Lucebert vooral voor een agressieve, primitieve, elementaire tot sardonische benadering van die bedreigde wereld. In zijn poëzie vindt men als inslag in de schering ook die stille, open plekken waar het geweld en het dualisme van vooral de westerse wereld, lijkt uitgebannen.

Lucebert ontving voor zijn gehele dichtwerk in 1965 de Constantijn Huygensprijs en in 1967 de P.C. Hooftprijs. In 1983 kreeg hij de Nederlands-Belgische prijs der Nederlandse letteren.

Werken:

En morgen de hele wereld (1972); *De moerasruiter uit het paradijs* (1982); *`Ongebundelde gedichten'* (1983).

Uitgaven:

S. Vinkenoog (ed.), *Gedichten 1948-1963* (1965); *Verzamelde gedichten*, 2 dln. (1974).

Literatuur:

P. Rodenko, in *Nieuwe griffels, schone leien* (1954); A. den Besten, in *Stroomgebied* (1954); H.U. Jessurun d'Oliveira, interview, in *Scheppen riep hij gaat van Au* (1965); C. Buddingh', in *Leve het bruine monster* (1969); H.U. Jessurun d'Oliveira, in *Literair Lustrum*, ii (1971); R.L.K. Fokkema, in *Het complot der Vijftigers* (1979); C.W. van de Watering, *Met de ogen dicht* (1980), diss.; G. Peeters, `De vier elementen in L.s gedichten', in *Spiegel der Letteren*, 23 (1981); *Ik draai een kleine revolutie af, beeldend en poëtisch werk van L. uit de collectie C.A. Groenendijk C.Azn.* (1981); J. Kruithof, in *Vingeroefeningen* (1981); H. Brems, in *Over gedichten gesproken* (1982); H. Dütting (ed.), in *Archief der Vijftigers*, 2 (1983); C.W. van de Watering, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1984).

[R. Bloem en red.]

Lucidarius

Ook *Dietsche Lucidarius*, Middelnederlandse bewerking (vóór 1353) van het *Elucidarium* van Honorius Augustodunensis. Het gedicht is in gesprekvorm opgezet, heeft evenals zijn voorbeeld een didactische bedoeling en handelt in ruim 6300 verzen in drie boeken, over God, schepping, zondeval, verlossing, heilige mis, het zedelijk leven, de uitersten. Van iets latere tijd is een *Lucidarius* in prozavorm, een bewerking van een Duits voorbeeld dat eveneens in proza op zijn beurt een bewerking is van Honorius' *Elucidarium*.

Literatuur:

K. Schorbach, *Studien über das deutsche Volksbuch Lucidarius und seine Bearbeitungen in fremden Sprachen* (1948); J. van Mierlo, in *Gesch. v.d. Lett. der Nederlanden* (1949^2); R.T.M. van Dijk, in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 89 (1973) en 90 (1974).

[Chr.P. Schikan]

Luikse Diatessaron

Zie Limburgse leven van Jezus

Lumey, Jan van

Ps. van Jan Josef Fock, Nederlands (toneel)schrijver (Batavia 31.10.1889-'s-Gravenhage 1.1.1973). Studeerde van 1907 tot 1910 rechten te Leiden, werkte twee jaar in de advocatuur te Rotterdam, maar zijn belangstelling ging uit naar de literatuur. Werkte in 1913 korte tijd bij *Het Vaderland* en wijdde zich vanaf die tijd aan de letteren.

Voelde zich het meest aangetrokken tot het toneel (Ibsen, Schnitzler) en schreef meer dan vijftien stukken, waarvan er vele door amateurs werden gespeeld. Ook voerde Lumey zelf vaak de regie. Zijn toneelspel *Roccoco* (1952) werd bekroond met de Van der Viesprijs. Schreef ook romans, novellen en essays en werken op psychologisch-filosofisch gebied.

Werken:

Sardanapalus (1930), t.; *Italiaanse impressies* (1924); *Op de kentering, een verzameling opstellen over Europeesche schrijvers* (1928); *De roman van een schilder* (1931); *Erotiek en extase* (1931), met inl. van A.W. van Renterghem, (1963[3]), met inl. van W.J.J. de Sauvage Nolting; *De tooverbron* (1932), t.; *Een vrouw van de wereld* (1936); *Politieke vrouwen* (1937), kom.; *Narcissus, Het mysterie der zelfbespiegeling* (1955); *De koninklijke hovenier* (1956), t.; *De gebroken kruik* (1961), kom.; *De dodensprong* (1963), marionettenspel; *Een turks bad en andere verhalen* (1969); *Niet spreken...* (1971), p.

Uitgave:

Verzamelde werken, 4 dln. (1974-1976).

Literatuur:

H. Edinga, `Jan Jozef Fock', in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk. 1976-1977* (1980).

[G.H. 's-Gravesande]

Lutgart, Leven van

Middelnederlandse vita van Lutgart (Tongeren 1182-abdij der cisterciënzerinnen te Aywières 1246). Werd vrijwel onmiddellijk na haar dood in het Latijn geschreven door de dominicaan Thomas van Cantimpré en in het Middelnederlands opnieuw gedicht, wellicht reeds vóór 1254. Alleen het tweede en derde der drie boeken zijn bewaard gebleven. Deze bevatten meer dan 20000 verzen, in zuiver jambische versmaat, een procédé dat alleen hier voorkomt en in het, ruim een eeuw later geschreven, *Van ons Heren passie*. Het werk past uitstekend in de mystieke atmosfeer van die tijd. De toeschrijving aan Willem van Afflighem is zeer onzeker.

Van veel minder betekenis is een tweede bewerking door broeder Gheraert, een franciscaan uit het einde der 14de eeuw.

Uitgaven:

J.H. Bormans (1857); F. van Veerdeghem, *Leven van Sinte Lutgart* (1899).

Literatuur:

J. van Mierlo, `Willem van Afflighem en zijn leven van Ste. Lutgart en Leven van Jezus', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1935); J. van Ginniken, `Een epidemie der geesten', in *Onze Taaltuin* (1936); L. Reypens, `Sint Lutgarts mystieke opgang', in *Ons Geestelijk Erf*, xx (1946); J. van Mierlo, *De Letterkunde der Nederlanden*, i (1949$^2$); G.I. Lieftinck, `Over Middelnederl. hss. uit beide Limburgen', in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, lxxii (1954); G. Hendrix, `Willem van Afflighems auteurschap van het Leven van Lutgart getoetst aan het hoofdstuk Thimere', in *Ons Geestelijk Erf*, 40 (1966); A. Deboutte, *Kataloog. Sint Lutgart, patrones van Vlaanderen* (1974); G. Hendrix, *Filologische studie van het Middelnederlandse Leven van Lutgart* (1975), diss.; Idem, `Primitive versions of Thomas van Cantimpré's Vita Lutgardis', in *Citeaux*, 29 (1978); Idem, `Het Middelnederlandse prozafragment van de Vita Lutgardis', in *Ons Geestelijk Erf*, 53 (1979); D. van den Auweele, `Willem van Afflighem en het dubbele baljuwschap van Thimere de Rogemez', in *Album amicorum Nicolas N. Huyghebaert. Sacris.*

Erud., 25 (1982); G. Hendrix, `Een nieuw element om het Leven van Lutgart te dateren', in *Ons Geestelijk Erf*, 56 (1982).

[Ch.P. Schikan]

Luyken, Jan

Ook Joan of Johannes Luiken, Noordnederlands dichter en etser (Amsterdam 16.4.1649-ald. 5.4.1712). Werd door zijn vader, schoolmeester en stichtelijk publicist, opgevoed in doopsgezind-piëtistische trant. Opgeleid tot schilder toonde hij zich al jong een begaafd lyrisch dichter; in 1671 publiceerde hij het bundeltje *Duytse lier*, een cyclus amoureuze liederen. In zijn tweede bundel, *Jezus en de ziel* (1678), heeft Luyken zich geheel afgewend van de wereld. In de tussenliggende jaren vallen zijn huwelijk, de geboorte van zijn zoon en zijn bekering tot een mystiek-gericht geloof dat men zowel christocentrisch als pantheïstisch kan noemen, en waarop de destijds vooral in Amsterdam vereerde Duitse mysticus Jacob Böhme grote invloed heeft uitgeoefend.

De gravures in *Jezus en de ziel* zijn nog ontleend, maar met de bundel *Voncken der liefde Jesu* (1687) zet Luyken de traditie van de emblemataboeken op oorspr. wijze voort, omdat hij als etser, dichter en mysticus de maker is van de hele bundel, en op die manier een ongekende eenheid tot stand bracht. Vanaf *Het menselyk bedryf* (1694; nog in een deel van de eerste druk herdoopt tot *Spiegel van 't menschelyk bedryf*), bestaande uit honderd prenten van ambachten met in de plaat geëtste zesregelige onderschriften, is het vooral de huiselijke realiteit die hem de gegevens verschaft voor zijn prenten en als zinnebeeldige interpretatie daarvan tevens de stof voor zijn poëzie. Het is niet uit te maken, wat primair was; wsch. heeft hij zowel prenten bij gedichten als gedichten bij prenten ontworpen. Later verschenen de bundels *Beschouwing der wereld* (1708), *Het leerzaam huisraad* (1711) en *De bykorf des gemoeds* (1711). Getuigend en beschouwelijk neigt dit populair geworden werk vaak naar het didactische; soms echter verheft het zich tot een hoogte van religieuze emotie, waardoor Luyken een eigen plaats inneemt in de lange traditie van de Nederlandse godsdienstige lyriek. Zowel in zijn bundels als in talrijke door hem verluchte uitgaven, is zijn zoon Caspar (gest. 1708) hem als etser behulpzaam geweest; de ontwerpen evenwel waren steeds van de hand van de vader.

Luykens roem als lyrisch dichter berust ten onrechte vrijwel geheel op de *Duytse lier*, mede dank zij moderne herdrukken ervan. Hijzelf heeft - volgens zijn vroegste biograaf in de na zijn dood verschenen bundel *Des menschen begin, midden en einde* (1712) - getracht dit vroegarcadische boekje aan de openbaarheid te onttrekken. Maar behalve de druk van 1671 - met twee versch. titelbladen, bij twee versch. uitgevers - is er een druk van 1708. Verder zijn er exemplaren met de jaartallen 1729, 1730 en 1732. De druk van 1783 noemt zich `tweede druk'. In 1977 verschenen er facsimile-uitgaven van al zijn bundels.

Uitgaven:

M. Sabbe (ed.), *Duitse lier* (1962[3]); C.B. Hylkema (1904), W.A. Kramer (1924), G. Stuiveling (1962, 1965) en J.W. Schulte Nordholt (1978), bloeml.; H. Vekeman (ed.), *Brieven zonder censuur* (1983).

Literatuur:

K. Meeuwesse, *J.L. als dichter van de Duytse lier* (1977[2]), met bibl.; H.W.J. Vekeman, `Jezus en de ziel', in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, 95 (1979) en in *Nieuwe Taalg.*, 73 (1980) en 74 (1981); A.J. Gelderblom, `Jonge zieltjes, vlucht tot trouwen! een nieuwe interpretatie van J.L.s "Duytse lier"', in *Nieuwe Taalg.*, 75 (1982).

[G. Stuiveling en P.J. Verkruijsse]

M

Maanen, Willem Gustaaf van

Nederlands prozaschrijver (Kampen 30.9.1920). Journalist, later werkzaam bij de Wereldomroep.

Debuteerde in 1953 met de roman *Droom is 't leven*, in 1954 gevolgd door *De onrustzaaier*, een roman die het conflict tekent van een progressieve onderwijzer met zijn provinciale omgeving, in 1955 bekroond met de Van der Hoogtprijs. Met de satirische roman *De dierenhater* (1960) verwierf Van Maanen de prozaprijs van de gemeente Amsterdam (1962). Ook *De verspeelde munt* (1964) is een satirische roman, waarin de nationale tegenstellingen het ideaal van een verenigd Europa tot een hersenschim schijnen te maken.

In *Een eilandje van pijn* (1981), waarvan de titel gebaseerd is op een uitspraak van Freud, experimenteert Van Maanen met twee vormen: een roman over het oorlogsverleden van een joodse vrouw vindt zijn tegenhanger in een bekentenisroman, waarin herinneringen en overwegingen bij het schrijven van de auteur zelf naast de traditionele roman worden afgedrukt. Beide romans raken steeds sterker op elkaar betrokken.

Werken:

Al lang geleden (1956); *Taal noch teken* (1960); *Een onderscheiding* (1966); *Helse steen* (1970); *De hagel is gesmolten* (1973); *Hebt u mijn pop ook gezien?* (1974); *Het nichtje van Mozart* (1983), r.

Literatuur:

H. Werkman, in *Uitgelezen*, 2 (1975); F. van Dijl, in *Schrijvers op de rand van '80* (1979); A.H. den Boef, in *Jan Campertprijzen 1983* (1983); K. van der Pol, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1984).

[G.J. van Bork]

Maartens, Maarten

Ps. van Josua Marius Willem Schwartz, sedert 9.4.1889 van der Poorten Schwartz, Nederlands/Engels prozaschrijver en dichter (Amsterdam 15.8.1858-Doorn 3.8.1915). Verbleef tijdens zijn jeugd een periode van zes jaar in Londen, waar zijn vader predikant was. Volgde na diens dood een opleiding aan het gymnasium te Amsterdam en ging in 1877 rechten studeren in Utrecht, waar hij in 1882 promoveerde. Leefde na zijn huwelijk ambteloos, aanvankelijk reizend en trekkend, maar vanaf het begin

van deze eeuw tot aan zijn dood gevestigd in het door hemzelf ontworpen huize Zonheuvel, halverwege Maarn en Doorn, thans Maarten Maartenshuis.

Maartens debuteerde in 1885 onder eigen naam met een bundel in het Engels geschreven, conventionele gedichten *The morning of love and other poems*, welke door nog enkele andere werd gevolgd. Meer succes, althans buiten Nederland, oogstte hij met zijn eveneens in het Engels geschreven, maar in Nederland spelende romans als *The sin of Joost Avelingh* (2 dln., 1890) en *God's fool* (1892), in 1896 in het Nederlands vertaald onder de titel *Gods gunsteling*, waarin de hoofdpersoon, erfgenaam van een groot bedrijf, die door een ongeluk in zijn kinderjaren doof en blind is geworden, ten onrechte wordt beschuldigd van de moord op een van zijn twee halfbroers die het bedrijf in zijn naam leiden.

Omdat Maartens al zijn werk in het Engels bij Engelse uitgevers liet verschijnen en zich volstrekt afzijdig hield van elke literaire kring, kreeg zijn werk in Nederland niet de aandacht die het verdiende. Een jaar voor zijn dood verscheen zijn enige bundel oorspronkelijk Nederlandse *Gedichten* (1914), onder het ps. Joan van den Heuvel.

Werken:

Julian (1886), t.; *Nivalis* (1886), t.; *A sheaf of sonnets* (1888), p.; *The black-box murder* (1890), r., anoniem; *An old maid's love* (1891, Nederl. vert. *De liefde van een oude jongejuffrouw*, 1895), r.; *The greater glory*, 2 dln. (1894, Nederl. vert. *De hoogste roem*, 2 dln. 1895), r.; *Her memory* (1898), r.; *Some women I have known* (1901), nov.; *My poor relations* (1903), nov.; *Dorothea* (1904), r.; *The healers* (1906), r.; *The woman's victory* (1906), nov.; *Brothers all* (1909), nov.; *The price of Lis Doris* (1909, Nederl. vert. *Lis Doris*, 1911), r.; *Harmen Pols, peasant* (1910), r.; *Eve, an incident of paradise regained* (1912).

Uitgaven:

Letters (1930), ed. by his daughter, with a memoir by N.J. O'Conor; *Novellen en verzen* (1935), verz. en vert. door M.A. Schwartz; *De dwaas Gods* (1975), vert. door J.A. Schalekamp, met een naw. van W. van Maanen; *Vrouwen die ik heb gekend* (1977), vert. door E. Stortenbeker.

Literatuur:

W.G. van Nouhuijs, `Joost Avelinghs zonde', in *De Nederlandsche Spectator* (1890); L. van Deyssel, `M.M.' treurspel Nivalis', in *De Gids*, 88 (1924); W. van Maanen, *M.M., poet and novelist* (1927), diss.; W. Zaal, `M.M.', in *Nooit van gehoord!* (1969, 1974[2]).

[D. Welsink]

Maele, Marcel van

Eig. Marcel Bertha François, Vlaams dichter, (toneel)schrijver en beeldend kunste-

naar (Brugge 10.4.1931). Leidde lange tijd een zwerversbestaan en vestigde zich pas in 1956 definitief in België. Was een van de markantste figuren rond het tijdschrift *Labris* (opgericht in 1962), dat het experiment met de taal ver doordreef. Bij deze zgn. Zestigers was de invloed van de beat opmerkelijk.

De poëzie van Van Maele is rebels, zijn taal zit vol neologismen en betekent in het algemeen een breuk met de semantische en syntactische regels; in die zin herinnert ze aan een door een roes verkregen verhoogde mystieke ervaring. Ook bevat zij een protest, vaak gebracht met speelse en kritische ironie, tegen de maatschappij.

Werken:

Soetja (1956), p.; *Rood en groen* (1957), p.; *Pamflet 1/Poëtische nota's over het bewustzijn* (1960), p.; *Ik ben een kannibaal* (1961), p.; *Ademgespleten* (1962), p.; *Zwarte gedichten* (1963); *Medgar Evers te Jackson vermoord* (1964), p.; *Imponderabilia* (1966), p.; *Kraamanijs* (1966), pr.; *De veroordeling van Marcel van Maele, gevolgd door een verrassende vrijspraak* (1966), t.; *Een zachtgroen bed vol bloed* (1968), t.; *No Man's Land* (1968), p.; *Scherpschuttersfeest* (1968), pr.; *Zes nooduitgangen en één hartslag* (1968), p.; *Hoera, wij hebben een bloedeigen heilig tuintje* (1969), p.; *De hamster van Hampstead* (1969), p.; *Revolutie* (1969), t.; *Winteralbum* (1970), p.; *Koreaanse vinken* (1970), pr.; *Ik ruik mensenvlees, zei de reus* (1971), pr.; *Annalen* (1972), p.; *Gedichten 1956-1970* (1972); *Vakkundig hermetisch* (1973), p.; *Met een ei in bed* (1973), p.; *Ach...* (1973), p.; *Tweeluik* (1977), p.; *Vreemdsoortige cocktails* (1977), pr.; *Muggen en liegen* (1980), p.

Literatuur:

H.J. Loreis, in *NR = NF. Nieuwe Roman = Nieuwe Filosofie. Van de nouveau roman naar de nouveau nouveau roman* (1967); P. de Wispelaere, in *Facettenoog* (1968); H. Brems, in *Al wie om ziet* (1981).

[P. van Aken]

Maerlant, Jacob van

Middelnederlands dichter (13de eeuw). De schaarse gegevens over zijn leven gaven aanleiding tot diverse hypothesen. Volgens de opvatting van J. Noterdaeme werd Van Maerlant ca 1220-1225 te Houthave-Maerlant in het Brugse Vrije geboren, mogelijk als zoon van Weitkinus de Coster; trad als klerk in dienst van de ridders van Roden te Snellegem, waar hij zijn eerste, vnl. epische, werken schreef. Na 1257 verdwenen de heren van Roden uit Snellegem en verbleef hij vermoedelijk enige tijd te Maerlant, zijn geboorteplaats. Tussen 1266 en 1270 vestigde hij zich te Damme, waar hij zijn grote didactische werken en strofische gedichten schreef. Daar ook zou hij ca 1300 zijn overleden.

Maerlants omvangrijke werk vertegenwoordigt de geest van de opkomende burgerij en heeft een sterk didactisch-moralistische inslag. Het geeft steeds blijk van de hoogstaande levenshouding, vroomheid en waarheidsliefde van de schrijver. Het omvat versch. genres. In de hoofse roman *Torec* (3849 verzen), een bewerking van een Frans-Keltische roman, overheersen avontuur, moedereer en hoofse minne. *Alexanders geesten* (ca 14 300 verzen), naar de `Alexandreis' van Gauthier de Châtillon, biedt naast de wonderlijke avonturen van Alexander moraliserende beschouwingen over de hebzucht van adel en clerus. *Merlins boec* (ca 10 400 verzen), naar het Frans van Robert de Borron, bevat een onvoltooide Jozef van Arimathea-Graallegende, het beroemde duivelsproces, en ten slotte de geschiedenis van de tovenaar en profeet Merlijn. In dit werk treedt voor het eerst Van Maerlants waarheidsliefde op de voorgrond, waar hij zijn bron van leugen beschuldigt en verbetert. De *Historie van Troyen* (ca 40000 verzen), naar de *Roman de Troie* van Benoit de Ste-More, is een poging tot wetenschappelijke geschiedschrijving, steunend op betrouwbare bronnen.

Van Maerlant schreef ook een aantal wetenschappelijke werken op rijm. De *Lapidarijs* (over de kracht van bepaalde stenen) en de *Sompniariis* (een droomverklaring) gingen verloren. Een hs. in Leiden zou echter volgens W. Braekman fragmenten van deze *Lapidarijs* bevatten. *Heimelykheid der Heimelykheden* (2158 verzen) is een fragmentarische vertaling van het in de me zeer verspreide *Secreta Secretorum* (het leerboek der regeerkunst in de me). *Der naturen bloeme* (16 650 verzen), naar *De natura rerum* van Thomas van Cantimpré, biedt een overzicht van de natuurkundige wetenschap van zijn tijd met moraliserende toepassingen. Met dit werk kant de dichter zich tegen de hoofse verbeeldingsliteratuur en het Frans, en stelt hij zijn kunst in dienst van een nieuw esthetisch, vnl. didactisch ideaal: `nutscap ende waer'.

De *Rijmbijbel* (ca 34 900 verzen), naar de *Biblia Scholastica* van Petrus Comestor, verhaalt het ot en nt met de verwante apocrypha, en tot slot de *Wrake van Jerusalem*, naar Flavius Josephus' *Bellum Judaicum*. Een *Leven van Ste-Clara* ging verloren. *Sinte Franciscus leven* (ca 10 540 verzen) is geschreven naar de heilige Bonaventura.

Van Maerlants belangrijkste werk (ca 91 000 verzen), de *Spieghel historiael*, een wereldgeschiedenis naar het *Speculum historiale* van Vincent van Beauvais, biedt een mengeling van fantastische verhalen en een droge opeenvolging van dorre historische feiten, alles beschouwd in het licht van de middeleeuwse vroomheid en godsgedachte. Het werd door Lodewijk van Velthem voortgezet.

Van zijn strofische gedichten behandelt `Deerste Martijn', evenals de beide andere een quodlibet, het probleem van het kwaad en van het heil. `Dander Martijn' plaatst de hartstocht-liefde tegenover trouwe aanhankelijkheid, de liefde tot de wereld tegenover de liefde tot God. `Derde Martijn' of `Vander drievoudechede' behandelt het dogma van de drieëenheid. `Vanden vijf vrouden' is een lofzang op de vijf vreugden van Maria op aarde. `Ons Heren wonden' bezingt de vijf wonden van Christus. `Die clausule vander bible' verheerlijkt Maria in haar prefiguraties, in haar uiterlijke schoonheid, in haar leven op aarde. In `Vanden lande van Overzee' roept Van Maerlant de christenheid op tot een nieuwe kruistocht. `Der kerken claghe' velt een vernietigend oordeel over de onverzadigbare hebzucht van de clerus. `Ene disputacie van onser vrouwen ende van den heilighen cruce' behandelt het thema van de verlossing door Christus' menswording.

Uitgaven:

M. de Vries en E. Verwijs (ed.), *Spieghel historiael*, 4 dln. (1857-1863, 1980[2]); J. David (ed.), *Rijmbijbel*, 3 dln. (1858-1859); J. te Winkel (ed.), *Torec* (1875); E. Verwijs (ed.), *Der naturen bloeme*, 2 dln. (1878); J. van Vloten (ed.), *Historie van den graal, Merlijn* (1880); J. Franck (ed.), *Alexanders geesten* (1882); N. de Pauw en E. Gaillard (ed.), *Historie van Troyen*, 4 dln. (1889-1892); A.A. Verdenius (ed.), *Heimelykheid der heimelykheden* (1917); J. Verdam en P. Leendertz jr. (ed.), *De strofische gedichten* (1918); P. de Keyser (ed.), *Keurgedichten uit zijn godsdienstige lyriek* (1947); A.T.W. Bellemans (ed.), *Torec* (1948[2]), gedeelten; J. van Mierlo (ed.), *Uit de strophische gedichten van J.v.M.* (1954); P. Maximilianus (ed.), *Sinte Franciscus leven*, 2 dln. (1954); G. Stuiveling, *Van den lande van over zee* (1966), facs. uitg. met inl.; R. Seys en L. Dendooven (ed.), *Idem* (1969); Th. Mertens (ed.), *Den anderen Merten. Synoptische archiefeditie van J.v.M.s tweede Martijn* (1978); T. Sodmann (ed.), *Historie van den Grale und Boek van Merline* (1980); Ph. Utenbroeke en L. van Velthem (ed.), *Spieghel Historiael* (1982[2]).

Literatuur:

K. Versnaeyen, *J.v.M. en zijne werken* (1861); C.A. Serrure, *J.v.M. en zijn werken* (1867[2]); J. te Winkel, *M.s werken beschouwd als spiegel van de dertiende eeuw* (1892[2], 1979[3]); A. Arents, *J.v.M. Proeve van bibliografie* (1943); J. van Mierlo, *J.v.M., zijn leven, zijn werken, zijn betekenis* (1946); J. Noterdaeme, `J. de coster v.M.', in *Hand. Kon. Zuidnederl. Mij v. Taal- en Letterk. en gesch.* (1961); J. Janssens, *De martiale persoonlijkheid van J.v.M.* (1963); H.C. Peeters, `Nieuwe inzichten in de M. problematiek', in *Hand. Kon. Zuidnederl. Mij v. Taal- en Letterk. en gesch.*

18 (1964); J. Noterdaeme en H.P. Schaap, `Nieuwe M. problemen', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 82 (1966); H.P. Schaap, `Een kostersambt te Maerlant, in de 13e eeuw?', in *Idem*, 82 (1966); W. Braekman, `Fragmenten van de verloren gewaande Lapidarijs van J.v.M.', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad. v. Taal- en Letterk.* (1970).

[J. Janssens en S.S. Hoogerhuis]

Mahieu, Vincent

Zie Robinson, Tjalie

Makeblijde, Lodewijk

Zuidnederlands dichter en prozaschrijver (Poperinge 24.3.1565?-Delft 17.8.1630). Zoon van burgemeester. Kreeg van 1579-1584 onderricht in de humaniora in St. Omaars, studeerde twee jaar wijsbegeerte te Douai en trad in 1586 toe tot de orde der jezuïeten. Na twee jaar noviciaat in Doornik studeerde hij, wederom in St. Omaars, Latijn en Grieks en legde daar in 1588 de gelofte af. Leraar in Brugge en Ieper, studeerde van 1595-1599 theologie te Leuven. Na een ambtsperiode in Mechelen en Brussel werd hij in 1600 benoemd tot rector te Winoksbergen en in 1604 te Ieper. Van 1605-1606 trad hij op als vast predikant te Antwerpen, daarna in het bedevaartsoord Scherpenheuvel. Vanaf 1608 woonde hij in Gent, vanwaar hij in 1611 vertrok om in Delft en omgeving te gaan werken als missionaris. Tijdens deze periode had hij o.a. contact met Johan Stalpart van der Wiele. Zijn eerste boek, *Cort onderwijs van acht oeffeninghen* (1597), is een stichtelijk werkje voor jonge kinderen en verscheen anoniem. In 1604 publiceerde hij een boek met gebeden, *Thien oeffeninghen*, ook opgenomen in *Den Lusthof der gheestelicke oeffeninghen* (1613). De *Schat der ghebeden* bevat in de eerste druk (1611) prozavertalingen van de voornaamste kerkelijke hymnen en sequenties, in de tweede druk (1619) zijn deze berijmd. *Den berch der geestelijcker vreughden* (1618) is een getijdenboek, bestaande uit hymnen in versvorm, voorafgegaan door een meditatie in proza. In 1626 werd dit getijdenboek opgenomen in *Den Hemelschen handel der devote zielen*.

Makeblijde schreef verder versch. catechetische werken. Zijn geschriften werden her-

haaldelijk herdrukt, zijn kleine catechismus zelfs in het Frans vertaald.

Uitgave:

L.P.M. Loosen (ed.), *Hymnen en gezangen* (1964).

Literatuur:

Nieuw Nederl. Biografisch woordenboek, dl. 3 (1914); A.E.C. Simoni, `An Early Makeblijde Edition from Louvain at the British Library', in *Ons Geestelijk Erf*, 52 (1978); A.M.M. Dekker, `Revius - Makeblijde - Musius', in *Nieuwe Taalg.*, 74 (1981); M. de Brie, `M.', in *Aan Schreve*, 12 (1982).

[S.S. Hoogerhuis]

Malegijs

Middelnederlandse bewerking van de Franse ridderroman *Maugis d'Aigremont* uit de tweede helft van de 13de eeuw. Een Middelnederlandse bewerking op rijm uit de eerste helft van de 14de eeuw is slechts gedeeltelijk overgeleverd. Deze rijmversie is een late uitloper van de zo genoemde rebellen-geste. Het gedicht is ook omgewerkt tot een volksboek, *Die schoone hystorie van Malegys*, en van deze proza versie is een druk bewaard gebleven, die in 1556 door Jan van Ghelen in Antwerpen vervaardigd is. Het verhaal vormt een zijtak van *Vanden Vier Heemskinderen* en gedeelten ervan vertonen overeenkomst met scènes uit dat werk. De *Malegijs* gaat over de oud-oom van de vier heemskinderen die onder andere kan toveren, en diens broer Vivien.

Zie ook Vier Heemskinderen, Vanden

Uitgaven:

N. de Pauw (ed.), *Madelghijs' Kintsheit* (1889); E.T. Kuiper (ed.), *Die schoone hystorie van M.* (1903).

Literatuur:

W. de Vreese, `Twee nieuwe M.-fragmenten', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 15 (1896); L.C. Michels, `Nieuwe M.-Fragmenten', in *Filologische Opstellen* i (1957); H. Beckers, `"Madelgijs" Een late uitloper der Middelnederlandse heldenepiek', in *Wetensch. Tijdingen*, 32 (1973); A. van Hageland, `Het volksboek van M.', in Idem, *De schone historie van Ridder M.* (1979); Ph. Verelst, `Renaut de Montauban', in J.

Thomas, Ph. Verelst en M. Piron, `Etudes sur "Renaut de Montauban"', in *Rom. Gandensia*, 18 (1981).

[F. van Thijn]

Man, Herman de

Oorspr. ps. van Salomon Herman Hamburger, sedert sept. 1943 officieel Salomon Herman de Man, Nederlands schrijver (Woerden 11.7.1898-Schiphol 14.11.1946 [vliegtuigongeluk]). Aanvankelijk werkzaam als koopman, daarna journalist en onafhankelijk schrijver. In 1927 van het joodse geloof overgegaan naar het katholicisme. Ontkwam tijdens WO II naar Engeland; kort daarop leider van de radio-omroep Curaçao.

Schreef vnl. regionale romans en novellen. Zijn meeste werken spelen zich af onder de streng calvinistische boerenbevolking van de Lopiker- en Krimpenerwaard en in de wereld van de binnenscheepvaart op en langs de rivieren. Een goed beeld van het door strenge tradities bepaalde boerenleven gaf hij in de noodlotsroman *Rijshout en rozen* (1924). Zijn bekendste werk werd het met de Van der Hoogtprijs bekroonde boek *Het wassende water* (1925), waarin de jonge boer Gieljan Beijen zichzelf wordt als hij is losgekomen van de tirannieke druk van zijn moeder; hij klimt op tot heemraad, gedraagt zich heldhaftig bij een watersnood en eindigt zijn dagen in berusting, maar gekweld door religieuze problemen.

In latere jaren liet de auteur zich door zijn gemakkelijk succes tot veelschrijverij verleiden; afkerig van alle moderne literaire stromingen bleef hij trouw aan zijn genre. Ondanks de vaak onwezenlijke braafheid van zijn hoofdfiguren en de al te dik aangezette situaties was hij een onderhoudend verteller, die in zijn beste ogenblikken nog tot een behoorlijk niveau wist te komen. Hoewel zijn figuren met religieuze problemen geconfronteerd worden, blijkt zijn katholieke voorkeur het duidelijkst uit de roman *Maria en haar timmerman* (1932).

Werken:

Aardebanden (1922); *Weideweelde*, 2 dln. (1923); *De eenzame* (1924), p.; *Van winter tot winter* (1926); *Meester Lampelaar* (1929); *De kleine wereld* (1932); *Een stoombootje in den mist* (1933); *De barre winter van negentig* (1936); *Kapitein Aart Luteyn* (1937); *Marie, of Hoor ook de wederpartij* (1937); *De koets* (1937); *Aart Luteyn de andere* (1938); *Zonen van den Paardekop* (1939); *Heilig Pietje de Booy* (1940); *Geiten* (1940); *Wonderlijke ontmoetingen* (1948), nov.

Literatuur:

H. Pové, *H.d.M.* (1972); E. Gerardt, `H.d.M.-bibliografie', in *Heemtijdinghen*, 14 (1973); Th. Pollemans, *Een monument voor een schrijver* (1977); H.A. Ett, *H.d.M. Een poging tot reconstructie van zijn verhalend proza* (1978); Idem, *Wie was H.d.M.?* (1980); E.Th.R. Unger en B. Keizer, `Kwartierstaat van H.d.M.', in *Gens Nostra*, 38 (1983).

[G.W. Huygens]

Man, Yvonne de

Vlaamse prozaschrijfster (Antwerpen 3.12.1894-13.9.1981). Kleindochter van de dichter Jan van Beers en zuster van de politicus Hendrik de Man (1885-1953). Haar eerste boek, een soort familiekroniek en gedeeltelijk autobiografie, verscheen in 1953 onder de titel *Ons dagelijks brood*. In 1956 publiceerde zij *Een vrouw met name Suzanna*, dat enigszins als een repliek op *Het boek van Joachim van Babylon* van Marnix Gijsen kan worden beschouwd,

ofschoon het verhaal van De Man niet zoals Gijsens werk een sleutelroman is. *Dag Faun* (1960) roept herinneringen op aan een reis naar Napels, Herculaneum en Pompeji. *Voor Klaartje* (1965) is het levensrelaas van een man op middelbare leeftijd, waarin op openhartige wijze wordt belicht welke idealen en intenties aan zijn leven richting hebben gegeven, ook al heeft hij in dat leven gefaald. Haar broer heeft duidelijk voor dit personage model gestaan. Haar naar de vorm traditionele werk is geschreven in ongekunsteld proza.

Literatuur:

J. Florquin, *Ten huize van...*, 4 (1968).

[B. Decorte]

Mande, Hendrik

Middelnederlands mysticus en schrijver van stichtelijk werk in proza, geboren te Dordrecht (ca 1360-1431). Mande was onder andere klerk van de latere graaf Willem vi van Holland. In 1395 sloot hij zich aan bij de Broeders des Gemenen Levens te Windesheim.

Van Hendrik Mande zijn vele werken in het Nederlands bewaard gebleven. Van veel teksten bestaan zelfs meer hss. Alle werken zijn ook in het Latijn overgeleverd: *Een devoet boexken, hoe dat wij uut selen doen den ouden mensche mit sinen werken ende ons mit christo overmids warachtighe doechden sellen verenighen; Een devoet boexken vanden binnensten ons liefs Heren Jhesu Christi* (ook wel: *Dyt syn seven wege*, overgeleverd in drie hss.); *Een devoet boexken vander volmaecster hoecheit der minnen ende hoemen dair toe sel pinen te comen; Vanden VII gaven des heiligen geest; Een boec dat heet een spiegel* (ook wel: *Een spiegel der waerheit*); *Dat boec vanden licht der waerheit; Een boecskijn van driën staten eens bekierden mensche* (diverse hss.); *Ene claghe of enighe sprake der mynnender sielen tot horen brudegom; Een mynlike clage der mynnender zielen tot horen gemynden* (zes hss.); *Een corte enighe sprake der minnender sielen mit haren gheminden* (twee hss.); *Een devoet boecskijn vander bereydinghe ende vercieringhe onser inwendigher woeninghen* (twee hss.).

Verder is er nog een werkje in het Latijn bekend, waarvan slechts enkele fragmenten in het Nederlands overgeleverd zijn, en een werk dat alleen in het Latijn bekend is: *Apokalipsis*. Over de vraag of *Een boec dat heet een spiegel* en *Vanden VII gaven des heiligen geest* wel twee afzonderlijke werken zijn, verschilt men nog van mening.

Uitgaven:

W. Moll (ed.), `Een boecskijn van driën staten eens bekierden mensche', in Idem, *Johannes Brugman* (1854); W. Moll (ed.), `Ene claghe of enighe sprake der mynnender sielen tot horen brudegom', in *Kalender voor de Protestanten in*

Nederland, 5 (1860); O.A. Spitzen, `De Dordtenaar-Windesheimer H.M., en een gedeelte van één zijner nog niet teruggevonden werkjes', in *De Katholiek* (1886); Werkgroep Hendrik Mande van het Instituut Nederlands Nijmegen, *Alle werken. Heruitgave van alle werken welke door de traditie aan Hendrik Mande worden toegekend* (1978[2]).

Literatuur:

N.C.K. de Bazel, *Een verloren geacht werkje van H.M.* (1886); G. Visser, *H.M. Bijdrage tot de kennis der Noord-Nederlandsche mystiek* (1899); G.I. Lieftinck, `H.M. als bewerker en compilator', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 51 (1932); B. Spaapen, *H.M.* (1951); Th. Mertens, `H.M. (ca. 1360-1431). Een geannoteerde bibliografie van de werken over hem en van de uitgaven van zijn geschriften', in *Ons Geestelijk Erf*, 52 (1978); Idem, `De "spiegel der waerheit" en "Vanden zeven gaven des heiligen Geests" van H.M. als compositorische eenheid', in *Ons Geestelijk Erf*, 53 (1979); M. de Coo-Wijgerinck, G. Heuvelman en M. Wijers, `Beschrijving van de handschriften waarin M.'s "Spiegel" is overgeleverd', in *Ons Geestelijk Erf*, 55 (1981).

[F. van Thijn]

Mander, Carel van

Noordnederlands prozaschrijver en dichter (Meulebeke, West-Vlaanderen, mei 1548-Amsterdam 11.9.1606). Bezocht de Latijnse school te Tielt; opgeleid tot schilder o.a. bij Lucas d'Heere; Italiaanse reis 1573-1577. Behoorde als schilder tot de maniëristische richting. Vanwege de troebelen in zijn geboortestreek week hij in 1583 uit naar Haarlem, waar hij een schilderschool vormde. Was lid van de Vlaamse kamer De Witte Angieren aldaar. Overtuigd doopsgezind. Zinspreuk: `Een is noodich'.

In zijn jonge jaren schreef hij zinnespelen over bijbelse figuren, kluchten, tafelspelen, refereinen en liederen, maar vrijwel alles is verloren gegaan. In de trant van de oude `schriftuurlijke liedekens' schreef hij (met anderen): *Dat hooghe liedt Salomo, met noch andere gheestelycke liedekens* (1595). Een veel vermeerderde herdruk hiervan is: *De harpe, oft des herten snarenspel* (1597). Sedert 1605 verschijnend onder de titel *De gulden harpe*, kreeg deze bundel, die nog geheel op rederijkersstandpunt staat, zijn definitieve vorm in 1626. Eveneens in rederijkerstrant is zijn vertaling, naar het Frans van H. Salel, van *De eerste XII boecken vande Ilyadas* (1611). Het eerste werk in renaissancemaat is de

Vergiliusvertaling: *Bucolica en Georgica, dat is Ossenstal en Landt-werck* (1597). Ter ere van het `gulden jaer' 1600 schreef hij *De kerck der deucht*, een vrije bewerking van Ronsards *Songe au Sieur de la Rouvère*. Het werd, samen met werk van andere vernieuwingsgezinde schrijvers, ook gepubliceerd in *Den Nederduytschen Helicon* (1610). In 1626 verscheen *Bethlehem dat is het broodhuys*, een bundel bijbelse eclogae met o.a. een berijming van de Klaagliederen. Eveneens postuum verscheen van hem een groot episch-didactisch dichtwerk, sterk door Du Bartas' *Sepmaines* beïnvloed: *Olijfbergh ofte poëma van den laetsten dagh* (1609).

Zijn hoofdwerk is *Het schilder-boeck* (1604, 1969[2]). Dit bevat allereerst een leerdicht, geschreven in vijfvoetige jamben: *Den grondt der edel vry schilderconst*; vervolgens in drie delen *'t Leven der vermaerde doorluchtighe schilders des ouden en nieuwen tijds*, een vertaling van Vasari's *Le vite dei più eccellenti pittori*, de levens van de antieke en de Italiaanse schilders, en als eigen werk *Het leven der doorluchtighe Nederlandtsche en Hoogduytsche schilders*; voorts de *Uutleggingh op den Metamorphosis Pub. Ovidii Nasonis*, een repertorium voor klassieke mythologie en antiquiteiten, en *Uutbeeldinge der figueren*, een handboek voor allegorie en emblematiek.

Van Mander was beter als schrijver dan als dichter, en beter als dichter dan als schilder. In zijn *Leven der Ned. en Hoogd. Schilders* heeft hij, hoezeer ook beïnvloed door Vasari, een oorspronkelijk werk geleverd dat uitblinkt door goede karakteristieken, levendige verteltrant, humor en soms een breed retorische zwier. Als dichter is hij een overgangsfiguur: zijn jambische verzen zijn een op het tellen der lettergrepen berustende klankenreeks, waarin het ritme van de middeleeuwse poëzie nog nawerkt; zij hebben nog niet de soepelheid van de onmiddellijk na hem komende renaissancedichters. Merkwaardig is dat hij in het picturale, waarin hij een tweederangsfiguur was, eerder de vormvernieuwing van de renaissance heeft ondergaan dan in het literaire. De veel geuite bewering dat hij een tweeledige persoonlijkheid was, nl. een vroom menist en een wereldse renaissanceman, berust op een misverstand: de oudheid werd door hem, evenals het ot, ondergeschikt gemaakt aan het christendom, dat volgens hem van beide de vervulling betekende.

Uitgaven:

J. Zoet, *De Uutl., Metam. en Uutbeeldinge* (1643); J. Sandrart, *Schilderboeck* (1679), Duitse vert.; J. de Jogh, *Leven der Ned. en Hoogd. schilders* (1764); H. Hymans, *Schilderboeck* (1884-1885), Franse vert.; H. Floerke, *Idem* (1906), Duitse vert.; R. Höcker, *Das Lehrgedicht* (1916), Duitse vert.; A.F. Mirande en G.S. Overdiep, *Het Schilderboeck van C.v.M. in hedendaagsch Nederlandsch overgebracht* (1936, 1950[4]); H. Miedema (ed.), *Den grondt der edel vry schilderkonst*, 2 dln. (1973); Idem en M. Spies (ed.), *De kerck der deucht* (1977[2]); W. Waterschoot (ed.), *Ter liefde der const. Uit het Schilder-Boeck (1604) van K.v.M.* (1983).

Literatuur:

't Geslacht, de geboortplaets, tijdt, leven ende werken van K.v.M., schilder en poeet, anoniem (1617), verschenen achter de *Uutl. Metam. Ovidii* (1616); R. Jacobsen, *C.v.M. Dichter en prozaschrijver* (1906, 1972[2]), met bibl. (1884-1972); H. Miedema, *Het bio-bibliografisch materiaal* (1972); Idem, *Kunst, kunstenaar en kunstwerk bij K.v.M., een analyse van zijn levensbeschrijvingen* (1981); W. Waterschoot, `K.v.M.s Schilder-Boeck (1604), a description of the book and its setting', in *Quaerendo*, 13 (1983).

[W.J.C. Buitendijk en S.S. Hoogerhuis]

Margarita Evangelica

Zie Evangelische Peerle, Die Grote

Mariken van Nieumeghen

Middelnederlands geschrift, overgeleverd in de vorm van een populair leesboekje onder de titel *Die waerachtige ende een seer wonderlijcke historie van Mariken van Nieumeghen die meer dan seven jaren metten duvel woende ende verkeerde*. De oudste bekende druk stamt uit ca 1515, door Willem Vorsterman (unicum in München, Bayerische Staatsbibliothek). Er zijn verder drie stukken bekend uit de 17de eeuw en een Engelse bewerking uit ca 1518, gedrukt te Antwerpen door Jan van Doesborch (unicum in S. Marino, Californië, Henry E. Huntington Library). Wsch. is een oudere Nederlandse uitgave verloren gegaan.

De tekst, zoals deze nu bekend is, bestaat afwisselend uit proza en (1144) verzen, ingedeeld in een proloog en twaalf hoofdstukken. Het proza is verhalend, de verzen zijn in dialoogvorm. Het geheel werd gepresenteerd zoals andere volksboeken met ingelaste rederijkersverzen uit die tijd, bijv. de historie van *Broeder Russche*. Er is met name overeenkomst met *Jan van Beverly* en *De verloren zone* vanwege het dominerend dramatisch karakter van het geheel.

Het werkje is verwant aan de *Beatrijs*- en de *Theophilus*-legende. De auteur wilde

aantonen dat de mens met Maria's hulp vergiffenis kan verkrijgen. Tevens geeft het een beeld van het burgerlijke leven, vnl. te Nijmegen en te Antwerpen, in een periode die aanvangt met de gevangenneming te Grave van hertog Arnold van Gelre (1465).

Heel wat literair-historici hebben erover getwist of *Mariken van Nieumeghen* werd geschreven om gespeeld of om gelezen te worden. Het probleem is of de tekst, zoals hij werd overgeleverd in een mengeling van proza en verzen, rechtstreeks door de auteur werd geschreven, dan wel of de bewaarde versie teruggaat op een andere redactie, geheel in verzen en in toneelvorm. M.E. Kronenberg, W.A.F. Janssen en D. Coigneau dachten zelfs aan een oorspronkelijke prozavorm voor het geheel. De interne gegevens laten niet toe dat de geschiedenis lang voor 1515 zou zijn neergeschreven. Zoals de tekst werd overgeleverd, vindt hij een logische plaats te midden van de vele prozaromans uit die tijd. De auteur is onbekend.

Uitgaven:

H. Morgan Ayres en A.J. Barnouw, *Mary of Nimmegen* (1932), fotografische uitg.; A.L. Verhofstede e.a. (1951[2]), fotografische uitg., met bibl. van R. Roemans en G.W. Wolthuis; G. Knuvelder (1978[15]); L. Debaene (1980[5]), D. Coigneau (ed.) (1982); C. Kruyskamp (ed.) (1982[8]).

Literatuur:

G.W. Wolthuis, *Duivelskunsten en sprookjesgestalten* (1952); J. van Mierlo, `Anna Bijns en de volksliteratuur in haar jeugd te Antwerpen', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1955); L. Roose, *Anna Bijns. Een rederijkster uit de hervormingstijd* (1963); W.A.F. Janssen, *Studies over M.v.N., Leuvense bijdragen* (1967); M.J.M. de Haan (ed.), `Mariken Speciaal', in *Meta*, 9 (1974-1975); J.D.P. Warners, `Mariken en de retorica', in *Nieuwe Taalg.*, 68 (1975).

[L. Debaene]

Marissing, Lidy van

Eig. Lidwina Maria Irene, Nederlandse prozaschrijfster (Bussum 26.4.1942). Volgde de opleiding sociale academie te Amsterdam. Vanaf 1964 medewerkster van *de Volkskrant*, waarin ze een reeks vraaggesprekken met kunstenaars publiceerde, later gebundeld in *28 interviews* (1971). Publiceerde poëzie in *Ontmoeting*, daarna vooral proza in het tijdschrift *Raster*. Van Marissing behoort met haar proza tot de groep post-avantgardistische auteurs, zoals o.m. J.F. Vogelaar, Marc Insingel, Daniël Robberechts en Sybren Polet. Door middel van montagetechnieken wil zij aantonen hoezeer de individuele beleving ongemerkt door maatschappelijke factoren wordt bepaald. Haar anti-roman *Ontbinding* (1972) berust op dit principe en geeft in filmische scènes close-ups van dergelijke, het individu bepalende maatschappelijke

krachten. Hetzelfde procédé past zij toe in *De omgekeerde wereld* (1975), een `leesboek voor middengroepen'.

Werken:

Het mes in het beeld (1976), pr.; *Het gedroomde leven* (1979), pr.; *Reis door loopgraven* (1981), pr.

Literatuur:

A. Mertens, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980); J. Kruithof, in *Vingeroefeningen* (1981); J. Kuypers, interview, in *Kofschip*, 11 (1983).

[G.J. van Bork]

Marja, A.

Ps. van Arend Theodoor Mooij, Nederlands dichter en prozaschrijver (Oude Leije 8.3.1917-'s-Gravenhage 10.1.1964). Studeerde enige tijd Nederlandse letteren; was tijdens WO II illegaal uitgever, daarna medewerker aan de Regionale Omroep Noord, van 1951-1958 directeur van een reclasseringsbureau te 's-Gravenhage. Om gezondheidsredenen voortijdig gepensioneerd; sindsdien letterkundige en vertaler.

Was zoon van een predikant en groeide op in een streng godsdienstig milieu, maar vervreemdde van het geloof. Toonde in zijn leven en werk een uitdagend verzet tegen elk conformisme, doch als moralist noemde hij zich `nochtans een christen', zij het zonder god en zonder hoop op hemels heil. Niet zonder invloed van *Forum* schreef hij zijn verzen in een directe, `gewone' taal; naast ironie en cynisme treft, met name in zijn latere poëzie, vaak een mildere toon van berusting, vertedering en weemoed, zoals in de cyclus *Wat ik speelde* (1959), geïnspireerd op de *Kinderszenen* van Schumann. Uit zijn vele kleinere bundels stelde hij tweemaal een keuze samen: *Van mens tot mens* (1948) en *Nochtans een christen* (1962); daarna verscheen nog *Van de wieg tot het graf* (1963). Moderne Duitse poëzie vertaalde hij in *De fatale bres* (1963). Zijn enige roman, *Snippers op de rivier* (1941), is autobiografisch getint en rekent af met jeugdillusies.

Literaire kritieken en essays verzamelde hij in *Schuchter en iets luider* (1946), *Binnendijks, buitendijks* [...] (1949) en *Poëzieproeven* (1963). Zijn voorliefde voor polemiek blijkt ook uit de twee bloemlezingen die hij uit oude en nieuwe Nederlandse literatuur samenstelde: *Voor de bijl* (1955) en *Over de kling* (1956), waarin schrijvers met elkaar en de buitenwereld overhoop liggen. Marja's strijdbaar karakter, soms samen-

gaand met een zucht tot ontluistering, vindt men eveneens in zijn essayistisch werk, vooral wanneer hij onthullingen doet over zijn medeletterkundigen: *Buiten het boekje* (1954) en *Tussen de gemaskerden* (1958). Hierdoor, en door zijn destructieve practical jokes verwekte hij meermalen opschudding in de letterkundige wereld.

Werken:

Stalen op zicht (1937), p.; *Eenvoudig schilderij* (1939), p.; *Omneveld havenlicht* (1939), p.; *Zon en sneeuw* (1942), p.; *In kleine terts* (1942), nov.; *Waar ik ook ga* (1945), p.; *Confidentieel* (1953), p.; *Man van dag en nacht* (1956), p.

Literatuur:

Kentering, 6,6 (1964-1965), speciaal M.-nummer; A. Visser, in *Maatstaf*, 13,9 (1965-1966); A.J. Govers, in *Idem*, 21,10 (1972-1973); E. Hoornik, in *Kritisch proza* (1978); W. Hazeu, `A.M., dichter en practical joker', in *Vrij Nederland*-bijlage (7.1.1984).

[G.W. Huygens]

Marnix van St.-Aldegonde, Philips

Zuidnederlands prozaschrijver en staatsman (Brussel 1540-Leiden 15.12.1598). Stamde uit een adellijke familie uit Savoye. Studeerde te Leuven, Parijs, Dôle, Padua en Genève; eerst wsch. vnl. rechten, in Genève onder Calvijn en Beza theologie. Was vermoedelijk in 1561 in zijn land terug. Overtuigd calvinist. Hield zich vanaf 1565 bezig met de politiek (trad toe tot het Compromis der edelen). Twee jaar later vluchtte hij naar Duitsland, waar hij op de Lützetzburg bij Norden zijn *Biëncorf* schreef (voorrede januari 1569). Vanaf 1571 was hij in dienst van Willem van Oranje als diplomaat, propagandist en polemist. Werd in 1583 belast met de functie van buitenburgemeester van Antwerpen, in welke hoedanigheid hij twee jaar later de stad overgaf. Na vijf jaar teruggetrokken geleefd te hebben op zijn kasteel West-Souburg in Zeeland, werd hij in ere hersteld. In 1595 bevindt hij zich in Leiden met de opdracht een bijbelvertaling tot stand te brengen, waarvan hij slechts het eerste boek voltooit. Marnix' zinspreuk was: `Repos ailleurs'.

In 1567 verschijnt anoniem zijn *Vraye narration et apologie des choses passées au Pays-Bas, touchant le fait de la religion*. De voorafgaande Nederlandse versie van deze rechtvaardiging van de beeldenstorm, *Van de beelden afgheworpen in de Nederlanden in Augusto 1566*, werd pas in 1871 gedrukt. Zijn hoofdwerk, *De biëncorf der h. roomsche kercke* (z.j.), werd zgn. geschreven door Isaac Rabbotenu van Loven. Het is een sterk satirisch calvinistisch propagandageschrift in de vorm van een `aanvullende parodie' op het rooms-katholieke apologetische werkje van Gentian Hervet: *Missyve oft seyndbrief aende verdoolde van den Christen gheloove* (1566),

vertaling van een oorspronkelijk in 1561 onder een andere titel verschenen *Epistre aux desvoyes de la foy* (1566). De *Biëncorf* werd enorm populair: tot 1761 telt men minstens 23 drukken; in het Duits zijn er vier versch. vertalingen van, evenals in het Engels. Marnix zelf maakte er een zeer uitgebreide Franse bewerking van: *Tableau des differens de la religion* (1599-1605).

Van zijn overige werken kan worden vermeld: *Trouwe vermaninge aende christelicke gemeynten van Brabant, Vlanderen, Henegou ende andere omliggende landen* (1589) en *Ondersoeckinge en grondelijcke wederlegginge der geestdrijvische leere* (1595). Als dichter is Marnix vooral bekend door zijn zeer nauwkeurige psalm- en bijbelvertalingen uit het Hebreeuws. In 1580 verschijnt *Het boeck der psalmen Davids*. Omdat de gereformeerde kerk de berijming van Datheen niet wenste te vervangen, blijft hij ze bewerken. De tweede uitgave verschijnt in 1591, samen met *Het boeck der heylige schriftuerlijcke lofsangen*. In 1617 verschijnt opnieuw een omgewerkte uitgave, *De CL Psalmen Davids* (1967^2). Slechts een viertal `vrije' verzen zijn van hem bekend. Het auteurschap van het *Wilhelmus* staat geenszins vast. In het Latijn ten slotte schreef Marnix zijn *Ratio instituendae iuventutis* (1583), een opvoedkundig traktaat.

De betekenis van Marnix is groot geweest op allerlei terreinen. Hij was vooral `de penvoerder van de Opstand' (Romein), de geestelijke vader en de propagandist van de Nederlandse calvinisten. Zijn dichterschap is niet zijn sterkste zijde: krachtens zijn beginsel vermijdt hij het al te persoonlijke en het imaginatieve. Veel sterker is hij als hartstochtelijk polemist en gloedvol satiricus. Niet door de negatieve, maar door de vele opbouwende elementen in zijn werk is Marnix geworden tot een `erflater van onze beschaving' (Romein). Ook als Frans schrijver, als zelfstandig navolger van Rabelais (in zijn *Tableau*) is hij zeer geprezen, o.a. door E. Quinet en H. Pirenne.

Uitgaven:

E. Quinet e.a. (ed.), *Oeuvres*, 6 dln. (1857-1860), 3 dln. (1971^2); J.J. van Toorenenbergen (ed.), *Godsdienstige en kerkelijke geschriften*, 3 dln. (1871-1891); Idem, *Verscheidenheden uit- en over de nalatenschap* (1878); Idem, *Marnixiana anonyma* (1903); J. Wille (ed.), *M.' Bijencorf* (1919); J.F. van Haselen (ed.), *Bloemlezing uit zijn werken* (1939); Ch. Stapelkamp

(ed.), *Bloemlezing uit zijn psalmen en lofsangen* (1948); W.A. Ornée en L. Strengholt (ed.), *Den Byencorf der h. roomsche kercke* (1974), bloeml.; A. Gerlo (ed.), *De onuitgegeven briefwisseling van M.v.St.A.* (1985).

Literatuur:

M.v.St.A. Officieel gedenkboek (1939); A.A. van Schelven, *M.v.St.A.* (1939); W.A. Nolet, *M. als theoloog* (1948); P. Arents, *Bijdrage tot de M.-bibliografie. Het Boeck der Psalmen Davids in Miscellania Gersler* (1948); G.J. Sterck, *Bronnen en samenstelling van M.s Biëncorf der H.R.K.* (1952); W.A. Ornée, *De zin in het Nederl. proza en de poëzie van Ph.M. Een syntactisch-stilistische studie* (1955); A. Gerlo, *M.v.St.A., met een bloemlezing uit zijn Nederl. geschriften* (1960); *Catalogue of the Library of Ph.M.v.S.-A. Sold by auction (july 6th)* (herdr. 1964); W.A. Ornée, *Calvinisme en humanisme bij Ph.M., heer v.St.A.* (1966); B.J.W. de Graaff, *Dichter-soldaat. Uit het leven van F.M., heer v.St.A.*, 2 dln. (1970); G. Oosterhof, *La vie littéraire de M.d.S.A. et son `Tableau des differens de la religion'* (1971); R. van Roosbroeck, *M.v.St.A.* (1973); C. Rooker, `M., de Dordtse rede en het Wilhelmus', in *Nieuwe Taalg.*, 72 (1979); A. Gerlo, *De briefwisseling. Een inventaris* (1982); A. den Besten, *Wilhelmus van Nassouwe. Het gedicht en zijn dichter* (1983); J. de Gier, *Het Wilhelmus in artikelen* (1984).

[W.J.C. Buitendijk en S.S. Hoogerhuis]

Marre, Jan Harmensz. de

Noordnederlands dichter en toneelschrijver (Amsterdam 23.8.1696-ald. 19.1.1763). Voer jaren o.m. als kapitein bij de koopvaardij en bezocht aldus herhaaldelijk Nederlands-Indië waaraan hij later een uitvoerig dichtwerk wijdde (*Batavia*, 1740).

Na 1731 voorgoed terug in het vaderland, waar hij zich hoofdzakelijk met toneel bezig hield. Als vriend en leerling van Feitama, schreef hij een aantal stukken in de traditie van het Frans-klassieke treurspel, met name het in zijn tijd zeer populaire *Jacoba van Beieren* (1736). Van zijn poëzie uit die tijd kan worden vermeld: *Eercroon van de Caab de Goede Hoop* (1746).

De Marre was bovendien, tot aan zijn dood, directeur van de Amsterdamse schouwburg, die onder zijn leiding, met acteurs als Punt en Corver, een grote bloei beleefde.

Werken:

Marcus Curtius (1734), tr.; *Het eeuwgetijde van den Amsteldamschen schouwburg* (1737), zinnespel; *Het Feest der liefde* (1741), herdersspel; *Hof- en mengeldichten* (1746).

Literatuur:

W.C.E. Peletier, *Jacoba van Beieren in het Nederlandsche treurspel* (1912); B. Albach, *Jan Punt en Marten Corver* (1946).

[W. Gobbers]

Marsman, Hendrik

Nederlands dichter en prozaschrijver (Zeist 30.9.1899-Het Kanaal 21.6.1940 [getorpedeerd]). Studeerde rechten te Leiden (contact met Verwey) en Utrecht. Van 1929 tot 1933 advocaat te Utrecht, wijdde zich daarna geheel aan letterkundig werk. Was in 1925 en opnieuw van 1929 tot 1931 redacteur van *De Vrije Bladen*, van 1932 tot 1935 medewerker aan *Forum* en vanaf 1938 vast medewerker met kritieken bij de nrc. Reisde veel, o.m. in 1933 en 1934 naar Spanje, Noord-Afrika en Italië. In 1936 verblijf te Brussel. Wisselde reizen door Frankrijk, Zwitserland en Italië af met lezingen in Nederland. Hij kwam uit een orthodox-protestants gezin, neigde korte tijd naar het katholicisme, vooral onder invloed van Gerard Bruning, verkoos later een vitalistisch humanisme, maar zag in zijn laatste gedicht nog het ideaal van een herboren cultuur `waarin het kruishout als een wijnstok rankt'. Marsman debuteerde in het tijdschrift *Stroomingen* (1918) en in *De Beweging* (1919); zijn eerste bundel *Verzen* werd door bemiddeling van Arthur Lehning in Duitsland gedrukt (1923). Van grote betekenis voor zijn ontwikkeling als dichter waren de poëzie van Herman van den Bergh (o.a. in het tijdschrift *Het Getij*), Theo van Doesburgh (I.K. Bonset) in het tijdschrift *De Stijl*, aan wie hij echter het prijsgeven der persoonlijkheid verweet, en de Franse (Blaise Cendrars) en Duitse expressionisten. Hij had een afkeer van het Duitse humanitaire expressionisme (Menschheitsdämmerung), maar bewonderde figuren als Heym en vooral Trakl. Van niet minder invloed op zijn werk was de surrealistische, kubistische en expressionistische schilderkunst: Odilon Redon, Feiniger, Léger, Erich Heckel en vooral de `fauviste' Franz Marc. Zijn geestelijke ontwikkeling werd gestimuleerd door uiteenlopende impulsen als die van de bijbel, Gerard Bruning, Ter Braak, Du Perron en Nietzsche.

Marsman was in Nederland de belangrijkste vertegenwoordiger van het expressionisme en het vitalisme. In zijn eerste periode beschrijft hij zijn beleven als een veroveraar van de kosmos (zie `Zelfportret van J.F.' en *Paradise Regained*, 1927) in dionysische verzen. Merkwaardige samengebalde beelden van steden die men kubistisch zou kunnen noemen, gaf hij in de afdeling `Seinen'. Op de kosmische verrukking volgde al spoedig een vermoeid-zijn en een terugkeer tot het aardse in warme verzen van liefde en vriendschap, waarin het expressionistisch element werd gematigd. Voorwaarde voor en maatstaf van echte

poëzie was voor hem aanvankelijk intens, vurig en gevaarlijk leven. In zijn essays en kritieken trachtte hij de jongeren op te zwepen tot een collectief vitalistisch elan, maar hij voelde zich spoedig ontgoocheld.

In zijn eigen leven en werk bleven de overheersende motieven de verhouding tot God, met wie hij verbeten streed, de doodsangst, de verachting voor het grootsheid ontberend moderne bestaan, en het telkens weer opbreken naar nieuwe, levende horizonnen. Juist voor de vitalist was de vergankelijkheid ondragelijk; een kernregel is dan ook: `Ik wil God zijn om niet te vergaan'. Zijn onrust en innerlijke strijd vonden verstilling en harmonie in de mediterraanse natuur. Vooral in zijn laatste periode dreef het bewustzijn een bodem te ontberen waarin hij geworteld was, hem tot studie van wijsbegeerte, religie en sociale verhoudingen en tot partijkiezen in de menselijke strijd (zie `De wanhoop' in *Tempel en kruis*, 1940). Een nieuwe ontwikkeling, door het slot van *Tempel en kruis* aangekondigd, werd door zijn tragische dood verijdeld.

Marsmans essayistisch proza kenmerkt zich door een jeugdig elan en vertoont een overtuigend karakter. Te noemen zijn o.m. *De lamp van Diogenes* (1928) en (samen met S. Vestdijk) *Brieven over literatuur* (uitg. 1945). In 1933 publiceerde hij de roman *De dood van Angèle Degroux*, terwijl de roman in brieven *Heden ik, morgen gij* (eveneens samen met Vestdijk) drie jaar later verscheen. Van zijn vertalingen zijn de bekendste: *De immoralist*, van A. Gide (1935) en *Aldus sprak Zarathoestra*, van Nietzsche (1941), tot stand gebracht samen met E. Coenraads. Verder vertaalde hij werk van T. de Pascoaes (samen met A.V. Thelen): *Paulus de dichter Gods* (1939), *Hieronymus, de dichter der vriendschap* (1939) en *Verbum obscurum* (1946).

Werken:

Penthesileia (1925), p.; *De anatomische les* (1926), essay; *De vliegende Hollander* (1927), pr.; *Gerard Bruning. Nagelaten werk* (1927), essay; *De vijf vingers* (1929), pr.; *Witte vrouwen* (1930), p.; *Voorpost* (1931), p.; *Kort geding* (1931), essay; *Porta Nigra* (1934), p.; *Herman Gorter* (1937), essay; *Menno ter Braak* (1939), essay.

Uitgaven:

Verzameld werk, 4 dln. (1938-1947); *Verzamelde gedichten* (1941, 1977[14]); *Verzameld werk* (1960, 1979[4]); `Vijf versies van "Vera"', in *Achter het boek*, dln. 1 en 2 (1962), met inl. van A. Lehning; A.L. Sötemann (ed.), *H.M. voor de spiegel* (1966, 1972[2]), bloeml.; `De briefwisseling van P.N. van Eyck en H.M.', in *Achter het boek* (1968), met inl. en aant. van A.P. Verburg.

Literatuur:

Groot-Nederland (1938), speciaal M.-nummer; *In memoriam H.M. = Criterium* (1940); D.A.M. Binnendijk e.a., *In memoriam H.M.* (1946); S. Vestdijk, `Marsman

als Apollinische persoonlijkheid', in *De Poolse ruiter* (1946); W.L.M.E. van Leeuwen, *Drie vrienden* (1947); J.C. Brandt Corstius, *De dichter M. en zijn kring* (1951); G. Stuiveling, `Tempel noch kruis', in *Steekproeven* (1952); A. Lehning, *De vriend van mijn jeugd* (1954); A.W.P. van der Ree, *Interpretatie van M., kriticus van anderen en het eigen-ik* (1956), diss.; A. Lehning, *M. en het expressionisme* (1959, 1978[2]); R. Verbeeck, *De dichter H.M.* (1959); H.M., in *Schrijvers prentenboek*, 4 (1960); J.H. Cartens, *Orpheus en het lam. Jan Engelman en H.M., 1925-1940* (1966, 1981[2]); A. van Duinkerken, in *Gorter, M., Ter Braak* (1967); J.J. Oversteegen, in *Vorm of vent* (1969); P. de Wispelaere, *H.M.*, Grote ontmoetingen (1975); H. Postma-Nelemans, *M. Verzen* (1977), diss.; J. Kamphuis, in *Tolken van hun tijd* (1978); J. Goedgebuure, *Op zoek naar een bezield verband*, 2 dln. (1981); G. Puchinger, in *Ontmoetingen met literatoren* (1982).

[P. Minderaa]

Martens, Gaston Marie

Vlaams toneelschrijver (Zulte 24.4.1883-Deinze 11.5.1967). Was brouwer, sportman en beeldhouwer. Vestigde zich na een verblijf aan de Franse Rivièra weer in Vlaanderen (Deurle). Debuteerde gedurende WO I met het stuk *Wereldvrede* (1916), nadat een jaar daarvoor de novelle *De held der Fransche ronde* was verschenen.

Martens gaf in zijn stukken, vaak geïnspireerd door zijn geboortestreek (de Leie), blijk van een grote technische vaardigheid en rake observatie. Daarbij legde hij zijn schilderachtige typen een eigen taal in de mond. Dit realisme wordt evenwel in sommige stukken, o.a. in *De zot* (1918), overheerst door een poëtische stemming. In andere zijn het vooral de groteske, burleske en soms karikaturale elementen, die het realistische doorbreken, zoals in zijn belangrijkste werken: *Parochievrijers* (1921), *De grote neuzen* (1924), *Paradijsvogels* (1934) en *Het dorp der mirakelen* (1947). *Paradijsvogels* verscheen in 1958 als roman, werd o.m. in Parijs en de V.St. met succes opgevoerd, terwijl het tv-spel met dezelfde titel (1980) gebaseerd is op een aantal stukken van zijn hand.

Werken:

Kooi (1916); *Dorpsgezang* (1916); *De paus van Hagendonck* (1917); *Leentje uit het Hemelrijk* (1919); *Derby* (1920); *Klaasavondliedje* (1920); *Boksers* (1921); *Mevrouw de burgemeester* (1921); *Sint Pieter's nacht* (1923); *Kermislieven* (1924); *Het gouden jubelfeest* (1926); *Zomeravond* (1927); *De kerk van St. Elooi* (1932); *De wereld vergaat* (1953); *Drie Uilenspiegelkes* (1953).

Literatuur:

R. Roemans, *G.M.* (1929); J. Florquin, in *Ten huize van...*, ii (1971[2]); J. Daems, *G.M.*,

een visie op zijn leven - een verkenning van zijn werk (= Oostvlaamse lit. monografieën, 30, 1982).

[M. Kröjer]

Martinet, Johannes Florentius

Noordnederlands theoloog, natuurkundige en pedagoog (Deurne, Noord-Brabant, 12.7.1729-Amsterdam 4.8.1795). Studeerde theologie en natuurwetenschappen te Leiden en promoveerde in 1753 bij P. van Musschenbroek over de ademhaling der insekten. Was o.m. te Zutphen predikant. Actief lid van vele genootschappen.

Zijn belangrijkste werk is de *Katechismus der natuur* (4 dln. 1777-1779), waar in gesprekken tussen leermeester en leerling de natuur, d.w.z. de gehele schepping, wordt behandeld. Het zijn vnl. classicistische beschouwingen, met verheerlijking van orde en doelmatigheid. Toch zijn er ook reeds romantische elementen in aanwezig, nl. waardering voor de vrije natuur en de opvatting dat in de natuur het gevoel tot ontwikkeling kan komen. Young wordt enige malen geciteerd. De wens tot een dergelijke `Naturcatechismus' was door C.F. Gellert in diens *Moralische Vorlesungen* geuit. Martinets natuurkennis leidde tot gevoel en liefde voor de natuur bij letterkundigen, o.a. bij Elisabeth Maria Post en R. Feith. Veel herdrukken, bewerkingen en vertalingen van de *Katechismus* en van de *Kleine katechismus der natuur voor kinderen* (1779) kwamen er tot stand tot ca 1850.

Ook als zedenmeester had Martinet invloed door zijn *Huisboek voor vaderlandsche huisgezinnen* (1793). Samen met de predikant-dichter A. van den Berg gaf hij een voorloper van het kindertijdschrift uit: *Geschenk voor de jeugd*. Van zijn historisch werk kan worden vermeld de *Historie der waereld* (9 dln., 1780-1788) en *Het vereenigd Nederland* (1788).

Werken:

Zeemans handboek (1781); *Verhandelingen en waarnemingen over de natuurlijke historie* (1795).

Literatuur:

A. van den Berg, *Levensberichten van J.F.M.* (1796); P. Harting, `J.F.M.', in *Album der Natuur* (1883); B. Paasman, `J.F.M. en de literatuur', in *Nieuwe Taalg.*, 63 (1970); Idem, *J.F.M. Een Zutphens filosoof in de achttiende eeuw* (1971), met bibl.; J. Bots, *Tussen Descartes en Darwin. Geloof en natuurwetenschap in de achttiende eeuw in Nederland* (1972).

[red.]

Martinus, Frank Efraim

Zie Arion, Frank Martinus

Marugg, Tip

Eig. Silvio Alberto Marugg, Nederlands (Antilliaans) dichter en prozaschrijver (Curaçao 16.12.1923). Zijn overgrootvader werd in 1831 op Curaçao geboren als zoon van een Zwitserse militair. Was tot 1973 werkzaam bij Shell.

Schreef tussen 1946 en 1951 surrealistische gedichten die gepubliceerd werden in het tijdschrift *De Stoep*. Grondthema van Maruggs werk is de onmacht om tot werkelijk leven te komen. Noodlot, dood en nacht zijn vaak weerkerende thema's in zijn poëzie die invloed van Marsman verraadt. In zijn eerste roman, *Weekend pelgrimage* (1957), die Curaçaosche toestanden tot onderwerp heeft, komt daar nog de afkeer van de industrialisatie bij. Existentiële eenzaamheid krijgt de overhand in de tweede roman, *In de straten van Tepalka* (1967). Ingenieus uitgewerkte verdubbeling van personages stelt de ik-figuur in staat onbarmhartig de spot te drijven met zichzelf, zonder dat het zelfbeklag ooit melodramatisch wordt.

Zijn verzamelde gedichten verschenen in 1976 onder de kenmerkende titel *Afschuw van licht*.

Literatuur:

C.G.M. Smit en W.F. Heuvel, `T.M.', in *Autonoom* (1976^2).

[red.]

Marijnen, Johannes

Ps. van Joannes Michael Matthijssen, Vlaams dichter (Borgerhout 20.4.1902). Publiceerde al op jeugdige leeftijd gedichten in tijdschriften, o.m. in *Vlaamsch Leven*, maar koos voor een loopbaan in het zakenleven. Pas in de jaren zestig deed hij weer van zich horen als dichter. Verwierf met de bundel *Stemmen* (1963) de Poëzieprijs 1965 van de provincie Antwerpen. Marijnen wil in zijn gedichten een reflectie geven van de moderne tijd met het toenemende besef van ruimte, en tegelijkertijd van de ontwikkeling van natuurwetenschap, filosofie, psychologie en astronomie. Hij vermijdt daarbij hermetisme en exclusieve zelfontleding, maar zoekt naar het algemeen-menselijke, naar de poëzie in het moderne bestaan. Tegenover het onbeperkte en universele van de kosmos stelt hij de kleinheid van de mens, uitgaande van een religieus humanisme. Dit komt vooral naar voren in de bundels *Kosmos* (1962), *Universum* (1972), *Credo van de planetaire mens* (1977) en *Kosmisch bewustzijn* (1979).

Een aantal van zijn bundels werd vertaald.

Van de bundel *Stemmen* verscheen een eigen Engelse versie: *Voices* (1963).

Werken:

Vluchtende verten (1961); *Spiralen* (1964); *Kontinenten* (1965); *Diagonaal* (1966); *Spektraal* (1967); *Intermezzo* (1969); *Integraal* (1969); *Fataal* (1972); *Aspekten* (1972); *Horizonten* (1973); *Wording* (1975); *Waar de bamboe trilt* (1975); *Astraal* (1978).

Literatuur:

W. Spillebeen, `Het poëtisch verschijnsel' in *De Periscoop*, 6 (april 1966); H. van Assche, in *Meded. Vlaamse Letterkundigen* (1978), bibl.

[W. de Graer]

Matsier, Nicolaas

Ps. van Tjit Reinsma, Nederlands schrijver (Krommenie 25.5.1945). Studeerde enkele jaren klassieke talen en wijsbegeerte. Was van tot mei 1980 redacteur van het literaire tijdschrift *De Revisor*.

In 1976 debuteerde hij met de verhalenbundel *Oud Zuid*, waarin drie zorgvuldig geschreven verhalen zijn opgenomen over speurtochten naar de identiteit van een personage, waartegenover de verteller een opvallende afstandelijkheid bewaart. Had zijn eerste bundel nog duidelijk anekdotische elementen, in zijn tweede, *Onbepaald vertraagd* (1979), is de abstractie sterk toegenomen. Er is een voortdurende reflectie op het eigen denken en waarnemen (de titel van een der verhalen is in dat opzicht illustratief: `Esse est percipi'). Waren in het debuut de twijfels nog verborgen achter de beschreven gebeurtenissen, in de tweede bundel is de twijfel zo overheersend, dat gesproken kan worden van de beschrijving van een innerlijk proces. In 1982 verscheen een bundeltje miniaturen over het leven van een peuter: *Een gebreid echtpaartje*. Matsier is voorts bekend als Themerson-vertaler.

Literatuur:

J. Goedegebuure, in *Tirade*, 20, 215/216 (1976); T. van Deel, in *Literama*, 11,4 (1976/1977); H. Bousset, in *Woord en schroom* (1977); T. van Deel, in *Recensies* (1980); J.D.F. van Halsema, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1982).

[H. Bekkering]

Matthijs, Marcel Gustaf

Vlaams romanschrijver (Oedelem 11.1.1899-Brugge 30.8.1964). Was mijnwerker, garneerder en meubelstoffeerder. Autodidact. Al zeer jong sloot hij zich aan bij activistische groeperingen en bleef later steeds actief in de Vlaams-nationalistische politiek, waardoor hij na beide wereldoorlogen vanwege collaboratie tot gevangenisstraf werd veroordeeld. Deze biografische elementen verwerkte hij in zijn romans *Menschen in de strijd* (1943) en *Onder de toren* (1959).

Naast Zielens trad Matthijs vooral op als vertegenwoordiger van een sociaal-realisme dat zich op de problemen van het onderdrukte proletariaat toespitste; in die zin was hij een voorloper van Boon en Van Aken. Maar tegenover het lijdzaam en meewarig pessimisme van Zielens stelt hij een heftig gevoel van ressentiment tegen de wereld, dat in zwartgalligheid, sarcasme en gewelddadige opstandigheid uitmondt. Dikwijls laat hij sterk gefrustreerde figuren optreden, die uit wraaklust tot buitensporige, anarchistische houdingen overgaan, waarbij deze al dan niet een politieke betekenis krijgen. In dit verband geven Matthijs' romans blijk van een helder inzicht in de samenhang tussen maatschappelijk engagement en individuele, psychologische drijfveren.

Aanvankelijk schreef hij enigszins trage situatieromans (*De doodslag*, 1926; *Ankers en zonnen*, 1928). De opzet werd breder in *Het grauwvuur* (1929), een naturalistische roman in het mijnwerkersmilieu gesitueerd, die echter ver boven eenvoudige milieuschildering uitstijgt door de consequente manier waarop innerlijke drijfveren bij de personages worden waargenomen. Uitbeelding van maatschappelijke wantoestanden en karakterstudie gaan samen in *De ruitentikker* (1933), een hoogtepunt in Matthijs' oeuvre. Hier worden de vroeger verzwarende elementen - beschrijving, sfeerschepping, bijfiguren en verwikkelingen - van de hand gewezen, zodat een bijzonder levendig verhaaltempo tot stand komt. Dit laatste herinnert soms aan Walschap, te meer omdat ook hier de psychologische visie, hoe diepgaand ook, volledig is verwerkt in de handeling eerder dan dat die aanleiding zou geven tot ontleding of commentaar. Vanuit thematisch gezichtspunt illustreert dit werk het verband tussen het door jeugdfrustraties ontstane rancunegevoel en het sociaal-politieke optreden. In latere romans zoals *Filomeentje of Een spook op zolder* (1938), *De gouden vogel* (1941), alsmede in enkele bekende novellen, bijv. *Mur italien* (1935) en *Het Turkse kromzwaard* (1936), komen de collectieve en ideologische aspecten vrijwel volledig te vervallen, en groeien de psychologische aspecten dan ook uit tot volwaardige hoofdthema's.

Werken:

Gebeurtenissen (1918), verh.; *Herfst* (1933), r.; *Doppen* (1935), r.; *De pacifist* (1937); *Schaduw over Brugge* (1940), r.; *Hellegat* (1949),

r.; *Wie kan dat begrijpen?* (1949), r.; *De kleine pardon* (1954), verh.; *Spiegel van leven en dood* (1954), verh.

Literatuur:

J. Eeckhout, `M.M.', in *Literaire schetsen* (1940); J. de Ceulaer, *Te gast bij Vlaamse auteurs*, dl. i (1961); F. Bonneure, *M.M.* (1965); B. Peleman, in *Geboeid maar... ongebonden* (1983).

[M. Dupuis]

Mauricius, Jan Jacob

Noordnederlands dichter (Amsterdam 3.5.1692-Hamburg 15.3.1768). Studeerde te Leiden rechten en promoveerde op 16-jarige leeftijd. Vestigde zich als advocaat in 's-Gravenhage, werd in 1716 schepen en pensionaris van Purmerend en afgevaardigde voor de Staten van Holland en West-Friesland. Van 1725 tot 1742 was hij resident te Hamburg en vanaf 1742 tot 1751 Gouverneur-Generaal van Suriname. In 1755 werd hij opnieuw resident te Hamburg waar hij tot aan zijn dood ook bleef wonen.

In zijn tijd was hij een bekend dichter en essayist. Zijn toneelspelen zijn onder de titel *Tooneelpoëzy* in twee delen uitgegeven (1752). Zijn gedichten zijn onder de titel *Gezangen op zee* (1753) en *Vervolg der gezangen op zee* (1754) verzameld.

Literatuur:

C.A. Sypesteijn, *Mr. J.J. Mauricius, Gouverneur-Generaal van Suriname, van 1742-1751* (1858); C.W. van der Meide, `Het geschil over J.J. Mauricius als Gouverneur van Suriname', in *Spiegel Historiael*, 12 (1977).

[P.M.M. Kroone]

Maurik jr., Justus van

Nederlands proza- en toneelschrijver (Amsterdam 16.8.1846-ald. 18.11.1904). Typische Amsterdammer, in het dagelijks leven sigarenfabrikant. Genoot een enorme populariteit met stukken voor het volkstoneel als *Een bittere pil* (1873) en *Janus Tulp* (1879), doch vooral met zijn levendige maar oppervlakkige vertellingen, die hij zelf met groot succes placht voor te dragen. Hoewel de grappigheid en het sentiment er vaak al te dik oplagen en hij weinig oog had voor sociale vraagstukken, gaf hij het Amsterdamse volksleven op rake wijze weer. De aanval die Frans Netscher als vertegenwoordiger van het opkomend naturalisme in de eerste jaargang van *De Nieuwe Gids* op hem lanceerde, deerde zijn populariteit niet.

Zijn talrijke novellenbundels als *Uit het volk* (1879), *Van allerlei slag* (1881), *Met z'n achten* (1883), *Burgerluidjes* (1884), *Uit één pen* (1886) en *Papieren kinderen* (1888) beleefden vele drukken en werden in 1895 in een volksuitgave (*Werken*) gecombineerd en in 1900 herdrukt in acht delen *Novellen en schetsen*. In 1897 verscheen *Indrukken van een `Tòtòk'*, dat in 1965 herdrukt werd in de bewerking van H. Hardon, een werkje waarin de schrijver zich zeer wel van de toenmalige Indische toestanden op de hoogte toonde. Een getrouw beeld van het 19de-eeuwse leven gaf hij in *Toen ik nog jong was* (1901, 1967^2). Met J. de Koo was hij redacteur van *De Amsterdammer*. Hij kan beschouwd worden als de laatste, zwakke vertegenwoordiger van de 19de-eeuwse humorcultus in Nederland.

Uitgave:

Krates, een levensbeeld (1974), met een naw. van Tj.W.R. de Haan.

Literatuur:

Cd. Busken Huet, `J.v.M.jr.', in *Litt. fant. en krit.*, dl. 11 (1881); J. ten Brink, *Gesch. Noordnederl. Letteren in de 19de eeuw*, iii (1902-1904$^2$); J.H. Roessing, *Uit het leven van J.v.M.* (1904); A. Fabius, *Levensber. Mij Nederl. Lett.* (1905); H. Hardenberg, `J.v.M.', in *Spiegel der Historie*, 2, 7-8 (1967); B. Büch, `v.M.', in *Literair omreizen* (1983).

[G.W. Huygens]

Maurits

Zie Daum, P.A.

May, Lizzy Sara

Eig. Lissie Sara Maij, Nederlandse dichteres en prozaschrijfster (Sloten 28.1.1918). Oorspr. balletdanseres en mimekunstenares. Debuteerde pas in 1956 met gedichten in de bundel *Blues voor voetstappen*, waarin ze duidelijk affiniteit verraadt met het werk van de Vijftigers. De bundel werd opgedragen aan haar overleden joodse ouders. Ook in de daarna volgende dichtbundels experimenteerde ze met rijmloze associatieve verzen: *Weerzien op een plastic-huid* (1957), *Tijd voor een magnetisch vuur* (1963) en *Grim* (1969).

Intussen was ook een eerste verhalenbundel verschenen, *Dansen op het koord* (1965), in 1966 gevolg door een roman, *Het dubbelspoor*, waarin ze een jonge joodse vrouw het na-oorlogse Berlijn opnieuw laat bezoeken met op de achtergrond steeds het oorlogsverleden van die stad en van haarzelf.

De relatie tot haar vader, de oorlog en het jood-zijn vormen de centrale thema's van haar werk, en hoezeer deze problematiek met haar persoonlijk verbonden is, blijkt uit haar autobiografisch werk *Vader en dochter* (1977) en het vervolg daarop, *De blauwe plek* (1979). Voor TV schreef May een tweetal toneelspelen: *Interview*

tussen nul en zero (1964) en *De jaargetijden* (1967; bekroond met de Van der Viesprijs).

Ook schreef zij een boek voor kinderen, *Oom Soes heeft gehuild* (1962).

Werken:

Zingend als een zinkend schip (1960), p.; *De haaien* (1969); *Het lokaliseren van pijn* (1970); *De tennisspelers of De som der mogelijkheden* (1972); *Mimicri* (1973); *De belegering* (1975); *Bewogen foto's* (1980); *Beminnen met verstand* (1981); *Waarom loopt de klok rond* (1983).

Uitgave:

Gebruikspoëzie (1978).

[G.J. van Bork]

Meekel, Cornelis (Kees) Wilhelmus

Nederlands prozaschrijver (Amstelveen 7.10.1883-Bachellerie, Frankrijk, 25.11.1953). Aanvankelijk seminarist te Warmond; reisde daarna veel. Verbleef van 1911 tot 1915 in Canada te midden van cowboys en avonturiers; vestigde zich later als boer in Zuid-Frankrijk.

Publiceerde romantische spelen, o.a. *De nar* (1918), dat tal van opvoeringen beleefde, en *Ferguut en Galiëne* (1919). Hij schreef ook langere verhalen, o.a. het fijnzinnige *De dwerg* (1918) en het aangrijpende *Het slot op de mond* (1922), maar is op zijn best in zijn cowboyverhalen, zoals *Van cowboys en pioniers* (1926) en *De laatste cowboy* (1928). *Aan de rand van de Maquis* is een boeiend oorlogsverhaal.

Uitgave:

Cowboys van Canada (1950), met inl. van A. van Duinkerken.

Literatuur:

J.J. Gielen, in *Globetrotters* (1935); Idem in *Belangrijke Letterkundige werken*, iii (1957^{6}).

[J. van Bocxstaele]

Meer de Walcheren, Pieter van der

Eig. Petrus Balthasar Albertus, Nederlands prozaschrijver (Utrecht 10.9.1880-Breda 16.12.1970). Studeerde aanvankelijk klassieke talen aan de universiteit van Amsterdam; vertrok daarna naar Brussel.

Zijn eerste werken getuigen van grote sociale bewogenheid, zoals de realistische roman *Van licht en duisternis* (1904) en de bundel *Levens van leed* (1905). Zijn eerste bezoek aan het trappistenklooster van Westmalle - onder invloed waarvan hij de roman *De jacht naar het geluk* (1907) schreef - en zijn reis naar Italië, waar hij het katholicisme leerde kennen, waren voor hem van grote betekenis. *Mijn dagboek* (1913) bevat het verhaal van zijn bekering beschreven in levendige taal. Tijdens WO I was hij oorlogscorrespondent. Als redacteur kunst en letteren van het weekblad *De Nieuwe Eeuw* oefende Van der Meer de Walcheren grote invloed uit op de katholieke jeugd van Nederland. Hij stimuleerde de oprichting van tijdschriften als *Roeping* en *De Gemeenschap*.

In 1929, het jaar waarin hij naar Parijs vertrok als leider van een uitgeverij, verscheen een van zijn meest gelezen boeken, *Het witte paradijs* over de kartuizers, dat evenals *Mijn dagboek* in het Frans en Duits werd vertaald. Zijn veelvuldige contacten en ontmoetingen - ook die met de jongeren van 1920 - beschreef hij in *Mensen en God* (2 dln., 1940-1946). Op levendige en spontane wijze behandelt hij de volledige beleving van het katholiek geloof, hetgeen ook het thema is van meer beschouwende geschriften als *Gods uur* (1950), *Klein dagboek* (1950) en *Het grote avontuur* (1952). Na de dood van zijn vrouw (1954) trad hij in bij de benedictijnen te Oosterhout, waar hij een teruggetrokken leven leidde.

Literatuur:

G. Knuvelder, *P.v.d.M.d.W., leven en werken* (1940, 1950^2), met bloeml. in eerste uitgave; J. Florquin, in *Ten huize van* [...]. Vierde reeks (1968); J. de Ridder, *Vriendenboek P.v.d.M.d.W.* (1970); J. de Ridder, *P.v.d.M.d.W.* (1970); J. Cartens, levensbericht, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk. 1972-1973* (1974); A. Helman, *Vriend Pieter* (1980).

[Ch.P. Schikan]

Meerman, Willem

Noordnederlands prozaschrijver (Delft-na 1612). Zeeman, niet teruggekeerd van een zeereis bedoeld om in Noordwest-Amerika een doortocht te vinden naar Indië.

Gaf in 1612 anoniem uit: *Comoedia vetus of... Het bootsmanspraetgen*. Het vervolg hierop, *Malle-waegen*, is een klassiek pamflet uit de tijd der arminiaanse twisten. Meerman kiest geen partij, maar voelt het meest voor het standpunt der arminianen. Het is een puntig werkje, geschreven in zeemanstaal en daardoor nogal moeilijk. Het werd vaak herdrukt.

Uitgaven:

G. van Zonshoven (ed.), *Comoedia vetus* [...] (1716), met aant. en lijst van zeemanstermen; J. van Vloten, in *Bloemlezing uit de Nederl. prozaschrijvers der 17de eeuw* (1870), fragm.; J.A.N. Knuttel, *Proza uit de 17de eeuw* (1913), fragm.

[W.J.C. Buitendijk]

Meester, Johan de

Eig. Eliza Johannes de Meester, Nederlands prozaschrijver (Harderwijk 6.2.1860-Utrecht 16.5.1931). Zoon van de burgemeester van Harderwijk, broer van de latere minister Theo de Meester. Begon zijn loopbaan als ambtenaar; werd journalist te Amsterdam waar hij de Tachtigers leerde kennen. Verbleef van 1886 tot 1891 te Parijs als correspondent van het *Handelsblad*; daarna gevestigd te Rotterdam

als kunstredacteur van de nrc tot 1927; sinds 1908 ook redacteur van *De Gids*. Verrichtte in zijn Rotterdamse periode baanbrekend werk voor de dagbladkritiek; onder zijn leiding kreeg de kunst in de nrc een belangrijker plaats dan voorheen, hetgeen van grote betekenis werd voor de Nederlandse journalistiek. Hij kwam op voor de toen moderne stromingen in literatuur (Tachtigers) en schilderkunst (Van Gogh, Toorop). Ook als toneelcriticus oefende hij grote invloed uit.

Gedurende zijn Parijse jaren had De Meester de naturalistische prozakunst leren kennen, die hij in romans en verhalen navolgde. Hij was geen aanhanger van het `l'art pour l'art', doch schreef uit behoefte om te getuigen. Van nature een pessimist, zoals blijkt uit zijn eerste roman, *Een huwelijk* (1890), en uit de vermaarde *Zeven vertellingen* (1899), ontwikkelde hij zich later in de richting van stoïcijnse berusting en grotere mildheid. Zijn jeugdervaringen uit Harderwijk en Zeist, waar calvinistische kleinburgerlijkheid en patricische arrogantie hem met afkeer vervullen, reageerde hij af in romans als *Louise van Breedevoort* (2 dln., 1903) en *De zonde in het deftige dorp* (1912). Zijn belangrijkste werk werd *Geertje* (2 dln., 1905), de roman van het buitenmeisje dat in Rotterdam bittere ervaringen opdoet, maar ondanks alles haar opofferende liefde niet laat varen. Het proza van De Meester is niet altijd gaaf van compositie, de toon is vaak verbeten, maar het heeft onmiskenbaar sfeer en karakter.

Werken:

Kleingoed (1882); *Parijsche schimmen* (1892); *Deemoed* (1901); *Allerlei menschen* (1902); *Aristocraten* (1908); *Carmen* (1916); *De kindsheid van Harlekijntje* (1917); *Walmende lampen* (1920); *Van haar luister beroofd* (1923); *Het avontuur van David Zangvogel* (1925); *Eva* (1929); *Liefdetrouw* (1930).

Uitgaven:

Allerlei mensen (1954), bloeml. met inl. van V.E. van Vriesland; *De zonde in het deftige dorp* (1982), met de bespreking van F. Coenen.

Literatuur:

D.Th. Jaarsma, *Karakteristieken* (1927); M.J. Brusse, *Herinneringen aan J.d.M.* (1931); A. Salomons, in *Rotterdamsch Jaarboekje* (1932); G. Karsten, `Levensbericht', in *Hand. Kon. Mij v. Taal- en Letterk.* (1933-1934); A. Salomons, *Herinneringen uit den ouden tijd* (1957); W.L.M.E. van Leeuwen, in *Nederl. auteurs van 5 generaties* (1967[2]); G.W. Huygens, `Naar een literaire kritiek', in *Kijk in een jarige krant* (1969), gedenkboek nrc; W.J. Simons, `Met d.M. in de schouwburg', in *Hakken en spaanders* (1970); G.H. 's-Gravesande, `J.d.M.', in *Al pratende met...* (1980); T. Anbeek, in *De naturalistische roman in Nederland* (1982).

[G.W. Huygens]

Meinkema, Hannes

Eig. Johanna Maria Jelles Postma-Nelemans, ps. Hannemieke Stamperius, Nederlandse prozaschrijfster (Tiel 12.9.1943)[+]. Studeerde Nederlandse taal- en letterkunde en algemene literatuurwetenschap te Utrecht. Promoveerde op *Marsmans `Verzen', toetsing van een ergocentrisch interpretatiemodel* (1977). Is mederedactrice van het tijdschrift *Chrysallis*, een periodiek met beschouwingen over literatuur en kunst vanuit een feministisch standpunt.

Meinkema maakte haar debuut met de roman *De maaneter* (1974), waarin relatieproblemen centraal staan. in haar tweede boek, de verhalenbundel *Het wil nog maar niet zomeren* (1975), kondigde zich reeds de tendens aan die haar verdere werk zal beheersen. Vrijwel alle verhalen behandelen de problemen van vrouwen in de versch. fasen van hun bestaan. Evenals in *De maaneter* staan relatieproblemen centraal. Lag in deze verhalenbundel het psychisch perspectief steeds bij een van de hoofdpersonen, in haar bekendste werk, de roman *En dan is er koffie* (1976), maakt Meinkema gebruik van romantechnische trucs die zij in haar wetenschappelijke hoedanigheid bij anderen had bestudeerd. Het compositorisch procédé dat ze hanteert in dit boek is dan van het meervoudig perspectief, d.w.z. dat het verhaal verteld wordt door telkens wisselende personages. Haar latere prozawerk laat weinig nieuwe ontwikkelingen zien. Vrouwen blijven de (vaak) trieste hoofdpersonen, voor wie het leven wordt bemoeilijkt door de door mannen beheerste maatschappij. In 1980 verscheen voor het eerst poëzie van haar hand in *Het persoonlijke is poëzie*.

Werken:

Het perspectief in Menuet (1974), studie; *De groene weduwe en andere verhalen* (1977); *Het binnenste ei* (1978), r.; *Vrouwen en literatuur* (1979), essay; *De naam van mijn moeder* (1980), verh.; *De driehoekige reis* (1981), r.; *Op eigen tenen* (1982).

Uitgave:

Verhalen (1983).

Literatuur:

D. Meijsing, `Een geval van evenwicht', in *De Revisor*, 4, 6 (1977); H. Bousset, in *Woord en schroom* (1977); M. van Paemel, in *Lezerskrant*, 5,3 (1978); W.A.M. de Moor, in *Wilt u mij maar volgen?* (1980); C. van der Heijden, `In gesprek met H.M.', in *Bzzlletin*, 11 (1982).

+ Noot sept. 2008: De hier gegeven informatie over de Hannes Meinkema/Hannemieke Stamperius is niet helemaal correct. De oorspronkelijke achternaam van Hannes Meinkema is Stamperius. De aanduiding kan dus worden gelezen als ‘Eig. Johanna Maria Jelles Stamperius, ps Hannes Meinkema, ook schrijvend onder de eigennaam als Hannemieke Stamperius

[H. Bekkering]

Meistersänger, Jacob der

Zie Groot, Jacob Ernst

Melati van Java

Ps. van Nicolina Maria Christina Sloot, Nederlandse prozaschrijfster (Soerabaja

13.1.1853-Noordwijk aan Zee 3.6.1927). Jeugdjaren op Java, sinds 1871 in Nederland woonachtig, waar zij naam maakte door haar grotendeels in Indië gelokaliseerde verhalen en romans als *De jonkvrouwe van Groenerode* (1875), *De familie van den resident* (1875) en *Hermelijn* (2 dln., 1885). Een deel werd bijeengebracht in de twaalf delen *Romantische werken* (1900-1902). Lang na haar dood kwam vast te staan dat ook de romans tussen 1909 en 1922 onder de naam Max van Ravestein verschenen, van haar hand waren. Hoewel haar goed vertelde, maar wijdlopige en in psychologisch opzicht oppervlakkige romans omtrent de eeuwwisseling een zeer brede kring van lezers en vooral lezeressen aanspraken, bleken ze niet tegen de tijd bestand.

Werken:

Dorenzathe (1880); *Ontmaskerd* (1887); *De nieuwe Mevrouw Verhooghe* (1893); *In eigen huishouding* (1895); *Bonte wimpels* (1897); *De freule* (1897); *Colibri* (1901); onder de naam Max van Ravestein: *Bij ons* (1909); *Aan d'overkant* (1911); *Drijfzand* (1916); *Stofgoud* (1917); *Poverella* (1922).

Literatuur:

Cd. Busken Huet, `M.v.J.', in *Litt. Fant. en krit.*, dl. 16 (z.j.); J. ten Brink, *Gesch. Noordnederl. letteren in de 19e eeuw*, iii (1899); A. Gielen, `Een gouden feest', in *Boekenschouw* (1922); J.S. Taylor, `The world of women in the colonial Dutch novel', in *Kabar Sebarang-Sulating Maphilindo*, 2 (1977); R. Nieuwenhuys, in *Oostindische spiegel* (1978^3).

[G.W. Huygens]

Melis, Hubert

Vlaams toneelschrijver (Antwerpen 25.3.1872-De Panne 7.4.1949). Behoorde tot de romantisch-realistische school met stukken als *Een nieuw leven, Schuldeloos, Een onweer* en *De tortelduiven*. Het historische drama *Koning Hagen* (1897), dat als tragedie bedoeld was, mislukte. Behalve versch. eenakters, o.m. *De vader, De Brabandsche schoolmeester, De brombeer*, schreef hij nog het zangspel *De vrouwkens van Brugge* en de dichtbundel *Zonnige dreven* (1904).

[M. Kröjer]

Mellibeus

Eig. *Van Mellibeo ende van sinre vrouwen Prudencia* of *Dat boec van troeste ende van rade*, benaming in de Nederlandse literatuurgeschiedenis gegeven aan twee

versch. Middelnederlandse bewerkingen van Albertanus da Brescia's *Liber consolationis*. Het is een verhandeling in de vorm van een allegorie over de deugden en ondeugden, waarop ook Chaucers *Tale of Mellibeus* via de Franse `adaptation' *Le livre de Mellibee et Prudence* teruggaat. Tijdens Mellibeus' afwezigheid worden zijn vrouw Prudentia en zijn dochter (d.i. de ziel) door zijn drie oude vijanden (duivel, wereld en vlees) mishandeld. Mellibeus wil zich wreken, aangevuurd door zijn jonge vrienden, maar wordt door de zedenlessen van Prudentia overgehaald tot een minnelijke schikking.

De oudste Middelnederlandse bewerking, die nauw bij het Latijnse voorbeeld aansluit, werd ca 1350 in verzen vervaardigd (vroeger ten onrechte aan Jan van Boendale toegeschreven) en opgedragen aan Hertog Jan iii van Brabant. De jongste bewerking (in proza) dateert uit het midden van de 15de eeuw en staat veel onafhankelijker tegenover het Latijn, waarop het slechts indirect (via het Frans) teruggaat; het moet blijkens het vervolg en slot van een in diens *Blome der doechden* aangevangen acrostichon worden beschouwd als een werk van Dirc Potter.

Uitgaven:

F.A. Snellaert (ed.), in *Nederl. gedichten uit de 14e eeuw...* (1869); P.S. Schoutens (ed.), *Van Mellibeo ende sinre vrouwen* (1905); B.G.L. Oovermaat, *Mellibeus, een geschrift van Dirc Potter* (1950), diss.

[J.J. Mak]

Membrecht, Steven

Ps. van Jochem van Beek, Nederlands prozaschrijver en dichter (Amersfoort 13.6.1937). Volgde de opleiding van de sociale academie maar leeft sinds 1961 van wat hij schrijft. Debuteerde in 1957 met de in eigen beheer uitgegeven poëziebundel *Achter u opnieuw beginnen*. Daarna volgde een groot aantal romans, verhalen en essays, waarin de angst voor de eenzaamheid, de zinloosheid van het bestaan (*De sprong in het net*, 1965), schuldgevoelens of homoseksualiteit (*Alle homo's vliegen*, 1970; *27 verhalen uit de homoseksuele sfeer*, 1969) de hoofdbestanddelen zijn. In 1962 werd hem de Reina Prinsen Geerligsprijs toegekend voor de roman *Het einde komt vanzelf*. Membrecht schreef voorts een kinderboek: *Dag Hans, dag Mirjam* (1975).

Werken:

Wachten op de zon (1961), r.; *De eerstelingen* (1963), r.; *De ruime gevangenis* (1964), nov.; *Het tweede besluit* (1966), r.; *Een waarachtige driehoek* (1966), essay; *Over de dood en gevulde kip* (1967), r.; *De sektariërs en de witte vlek* (1968), r.; *In verband met homoseksualiteit* (1969), essay; *De come-back van Hannibal Stip* (1975), r.; *Toen en later* (1978), p.; *Ontbindend, elementair* (1979).

Literatuur:

C. Rijnsdorp, in *De moderne roman in opspraak* (1966); C.J.E. Dinaux, in *Gegist bestek*, 3 (1969).

[G.J. van Bork]

Mendels, Josepha Judica

Nederlandse prozaschrijfster (Groningen 18.7.1902). Hield zich bezig met jeugdzorg en journalistiek. Verbonden aan de pers- en radiodienst van de Nederlandse regering te Londen en na WO II aan de persafdeling van de Nederlandse ambassade te Parijs. Volgde een toneelopleiding en trad op in het theater en voor film en televisie. Schreef psychologische romans, veelal tegen de achtergrond van haar orthodox joodse opvoeding. Door haar onafhankelijke en openhartige stellingname, bijv. op seksueel gebied, wordt zij wel gezien als voorloopster van het moderne feminisme. Werkte met Anna Blaman samen aan een niet voltooide roman, waarvan vier hoofdstukken werden gepubliceerd in het nagelaten proza van Anna Blaman. Uit het autobiografische *Welkom in dit leven* (1981) blijkt hoezeer ook haar andere werk autobiografisch is. In 1950 ontving zij de Vijverbergprijs voor *Als wind en rook*.

Werken:

Rolien en Ralien (1947); *Je wist het toch...* (1949); *Als wind en rook* (1950); *Alles even gezond bij jou* (1953); *Zoethout en etamien* (1956); *Heimwee naar Haarlem* (1958); *De speeltuin* (1970).

Literatuur:

Singel 262 (1949); M. Nord, *J.M., portret van een kunstenaar* (1981).

[W. Gobbers en G.J. van Bork]

Mendes, Joost

Zie Querido, Emanuel

Mens, Jan

Nederlands romanschrijver (Amsterdam 18.9.1897-ald. 31.10.1967). Meubelmaker in een biljartfabriek. Kwam tijdens de crisisjaren als werkloze tot schrijven. Bijzonder produktief schrijver die grote populariteit verwierf door zijn vlotte verteltrant, zodat hij van zijn pen kon leven.

Mens debuteerde met de ontroerende roman *Mensen zonder geld* (1938, Kosmos Eerstelingenprijs), het ongekunstelde verhaal van de ondergang van een degelijk ambachtsman. In zijn volgende romans beeldt hij met liefde en humor het leven uit van de Amsterdamse volksklasse, met name in het vierluik *Griet Manshande* (1961; bestaande uit de delen *De gouden Reael*, 1940, *De blinde weerelt*, 1948, *Het goede inzicht*, 1949 en *Godt alleen d'eere*, 1957). Hiervoor ontving Mens een onderscheiding van de stad Amsterdam. Naar zijn triologie *De kleine waarheid* (1967; bestaande uit

Marleen, 1960, *Het heldere uur*, 1962, en *Het kleine verschil*, 1964) werd een tv-serie gemaakt.

Van zijn geromantiseerde biografieën zijn de bekendste: *Meester Rembrandt* (1946) en *Elisabeth* (1953), over Betje Wolff. Mens schreef verder kinderverhalen. Veel van zijn werk werd vertaald.

Werken:

Koen (1941); *Waterland* (1943), herdr. als *Goud onder golven* (1949); *Amsterdam, paradijs der herinneringen* (1947); *Lampions der liefde* (1949); *Er wacht een haven* (1950); *De witte vrouw* (1952); *Op liefdes lichte voeten* (1955).

Literatuur:

J.J. Buskes, in *Kort en goed* (1973).

[W. Gobbers]

Mercx, Gysbrecht

Zuidnederlands dichter (Brussel? 1492-na 1565). Dichtte in de trant der rederijkers; kenspreuk: `Spellet wel'. Reeds op 20-jarige leeftijd was hij factor van de kamer Den Boeck te Brussel, in opdracht waarvan hij versch. bijdragen (o.a. een hervormingsgezind zinnespel) vervaardigde voor de Gentse wedstrijd van 1539. Voorts bleven nog enkele gelegenheidsgedichten van hem bewaard.

Literatuur:

W. van Eeghem, in *Revue belge de Phil. et d'Hist.*, 15 (1936); G. Degroote, in *Eigen schoon en de Brabander*, 31 (1948); P. Brachin, `De Brusselse kamer Den Boeck op het Gentse rederijkersfeest van 1539', in *Faits et valeurs* (1975).

[J.J. Mak]

Merken, Lucretia Wilhelmina van

Noordnederlandse dichteres en toneelschrijfster (Amsterdam 21.8.1721-Leiden 24.10.1789). Vrome, remonstrants-gereformeerde vrouw; tweede echtgenote van letterkundige N.S. van Winter. Door haar tijdgenoten - o.m. Betje Wolff - als de grootste kunstenares van haar tijd beschouwd.

Werd vooral beroemd door het lange leerdicht *Het nut der tegenspoeden* (1762, 1818^3, gebundeld met haar Rijmbrieven over historische onderwerpen) en de groots opgezette heldendichten *David* (12 boeken, 1768) en *Germanicus* (16 boeken, 1779). Zowel naar de redelijke, typisch 18de-eeuwse protestantse inhoud, als naar de

beheerste en verzorgde, maar zelden bewogen stijl is dit werk karakteristiek voor het late classicisme in Holland.

Van Merken schreef ook toneelstukken naar Frans-classicistisch model, episodes uit het vaderlandse verleden verheerlijkend (*Beleg der stad Leyden*, 1774; *Jacob Simonsz de Rijk*, 1774), en bezorgde bovendien zeventien mooie, lange tijd gebruikte psalmberijmingen. In *Toneelpoezij* (2 dln., 1774-1786) werd werk van haar

en haar echtgenoot gebundeld. In 1792 verscheen nog *De ware geluksbedeeling*.

Literatuur:

A. Verwey, *Nederlandsche dichters. Roemer Visscher tot Feitama* (1894); C. van Schoonneveld, *Over de navolging der klassiek-Fransche tragedie...* (1906); W. Kloos, in *Een daad van eenvoudige rechtvaardigheid* (1909); J. de Vries, `L.W.v.M., een voorjaarsbloem der romantiek', in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterkunde*, 49 (1930); J. Wille, `De leerschool van L.W.', in *Literair-historische opstellen* (1962).

[W. Gobbers]

Merlet, Herluf van

Ps. van Herluf Christiaan Josef Aloysius, baron van Lamsweerde, Nederlands prozaschrijver en dichter (Arnhem 17.5.1900-Bussum 27.1.1965). Studeerde rechten. Vanaf 1922 journalist, aanvankelijk als kunstredacteur van *De Tijd*; in 1936 hoofdredacteur van de bladen der Verenigde Katholieke Pers. Gedurende WO II adviseur van de Raad van Verzet. Jaren van ziekte als gevolg van verblijf in een concentratiekamp (1944). Werkte als letterkundige mee aan *Roeping*, *Opgang*, *De Nieuwe Eeuw*, *Dietsche Warande & Belfort* en *De Gemeenschap*.

Merlet schreef behalve novellen en romans, waarvan *Het zaad tussen de doornen* (1947) het meest de aandacht trok, essays (o.a. *Adam en Eva voor den spiegel*, 1946), *Aphorismen* (1946) en gedichten (*Deining*, 1922; *Per saldo*, 1961; *Binnen bereik*, 1965), die traditioneel van vorm zijn.

Werken:

Uit alle stonden (1918), p.; *Elwin* (1920), r.; *Het oud seizoen* (1928), p.; *Jan Gregoire* (1928), essay; *De soutane* (1930), r.; *De bond van eerlijke mensen* (1932), nov.; *De vogel der verbeelding* (1962), r.

Literatuur:

P. Oomes, levensbericht, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk. 1965-1966* (1967).

[G.W. Huygens]

Mérode, Willem de

Ps. van Willem Eduard Keuning, Nederlands dichter (Spijk 2.9.1887-Eerbeek 22.5.1939). Groeide op in een Gronings onderwijzersgezin; bezocht de christelijke

kweekschool te Groningen. Vanaf 1906 onderwijzer in Uithuizermeden; in 1925 werd hij ontslagen op grond van homoseksuele handelingen. Daarna leefde hij ambteloos in het Gelderse dorp Eerbeek.

De Mérode behoort op grond van zijn geboortejaar tot de generatie van 1910 en in zijn eerste bundel *Gestalten en stemmingen* (1915) bespeurt men duidelijk verwantschap met het werk van Bloem en Gossaert. Minder afhankelijk van zijn generatiegenoten is hij in *Het kostbaar bloed* (1922). Zijn belangrijkste bundels, o.a. *De lichtstreep* (1929), *Chineesche gedichten* (1933) en *Kaleidoscoop* (1938), schreef hij in de laatste tien jaar van zijn leven. Onmiskenbaar is de invloed van Rilke, zonder dat hij daarom een navolger van deze kan heten. De thematiek van zijn gedichten wordt, indirect en direct, in belangrijke mate bepaald door zijn homo-erotische inslag. Het conflict met de maatschappij waarin deze aanleg hem bracht, veroorzaakte een crisis zowel in zijn persoonlijk bestaan als in zijn leven als scheppend kunstenaar.

De Mérode is in de tijd tussen beide wereldoorlogen, na Gossaert en voor Achterberg, de belangrijkste protestants-christelijke dichter van Nederland geweest. Zijn mystieke aanleg, waaraan hij uiting gaf onder ps. Joost van Keppel in *Aanroepingen* (1917) en *Claghen* (1927), ontwikkelde zich onder invloed van rooms-katholieke schrijvers en in zijn bloemlezing *Hunkering en heimwee* (1939) verenigde hij welbewust en bijna programmatisch `poëzie van protestants-christelijke en katholieke dichters'. Toch bleef hij sterk gebonden aan de tradities van zijn oorspr. milieu en gaf hij er door zijn vaste medewerking aan tijdschriften als *Ons Tijdschrift* en *Opwaartsche Wegen* alle aanleiding toe om hem te beschouwen als de centrale figuur van de christelijke dichters.

Werken:

De overgave (1919), p.; *Het heilig licht* (1922), p.; *Kwatrijnen* (1923); *Ganymedes* (1924), p.; *De rozenhof* (1925), p.; *De donkere bloei* (1926), p.; *De verloren zoon* (1928), p.; *De steile tocht* (1930), p.; *Laudate dominum* (1931), p.; *Langs den Heirweg* (1932), p.; *De stille tuin* (1933), p.; *Kruissonnetten* (1934); *Doodenboek* (1934), p.; *Kringloop* (1936), p.; *De Levensgift* (1938), p.

Uitgaven:

De wilde wingerd 1911/1936 (1936), bloeml. door R. Houwink; *Gedichten*, 3 dln. (1952-1953); *Gedichten*, 3 dln. (1963), ingel. door K. Heeroma.

Literatuur:

R. Kuitert, *W.d.M.* (1928); *W.d.M. herdacht* (1939), ook in *Opwaartsche Wegen*, 17 (1939); B. de Goede, *Herinneringen aan W.d.M.* (1941); H. Werkman, *Het leven van W.d.M.* (1971); G. Borgers, G. Kamphuis en H. Werkman, *W.d.M., Schrijversprentenboek*, dl. 18 (1973); C. Rijnsdorp e.a., *Op reis met W.d.M.* (1980); G. Puchinger, in *Ontmoetingen met literatoren* (1982); H. Werkman, *De wereld van W.d.M.* (Open domein 6, 1983).

[K. Heeroma en F. Ligtvoet]

Merwede, Matthijs van de

Heer van Clootwijck, Noordnederlands dichter (Geertruidenberg ca. 1625-ald. ca 1677). Studeerde te Leiden, maakte daarna

een reis naar Italië en leidde een onstuimig leven te Rome.

De - niet onverdienstelijke - minnepoëzie die hij bij zijn terugkeer publiceerde (*Uytheemsen oorlog ofte Roomsche min-triomfen*, 1651), was van een vrijmoedige sensualiteit die opspraak verwekte en tot een publikatieverbod leidde. Zijn huwelijk bracht hem tot inkeer, die zich ook uitte in weinig dichterlijke, maar wel meer stichtelijke verzen (*Geestelijke minnevlammen*, 1653).

Literatuur:

J.G. Frederiks, `Het geslacht V.d.M.', in *Tijdschr. voor Noord-Brabantsche geschiedenis*, ii (1884); J.L. van Dalen, `M.v.d.M., Heer v.C.', in *Oud-Holland*, 18 (1900); G. Kalff, *Geschiedenis der Nederl. letterkunde*, dl. iv (1909).

[W. Gobbers]

Messchert, Willem

Noordnederlands dichter (Rotterdam 3.3.1790-ald. 14.2.1844). Bierbrouwer, later boekverkoper; genoot ook buiten zijn woonplaats enige vermaardheid als dichter en lezer voor maatschappijen. In 1822 werd zijn verhandeling voor het Nut bekroond: *De drie gebroeders Belesteyn of De zucht tot standverwisseling*.

Het grote dichtstuk *De gouden bruiloft* (1825) geeft uitdrukking aan het huiselijke familiegevoel, dat zo kenmerkend was voor die tijd, zodat het bijzonder veel weerklank vond. Willem de Clercq, die de dichter blijkens dagboekaantekeningen in 1823 had leren kennen, vergeleek dit idyllische werk met beroemde voorbeelden als *Hermann und Dorothea* van Goethe en met *Luise* van Voss (*Vaderlandsche letteroefeningen*, 1825). Mede onder zijn invloed sloot de oorspr. doopsgezinde Messchert zich aan bij het Réveil. Samen met Da Costa verzorgden zij de uitgaven van Bilderdijks brieven (1836-1837). In 1849 werden Messcherts *Verspreide en nagelaten gedichten* bijeengebracht en ingeleid door Tollens.

Werken:

Bij de geboorte van den jongen prins (1817); *De watersnood* (1820); *De drie gebroeders Belesteyn, of De zucht tot standsverwisseling* (1822).

Uitgave:

De gouden bruiloft (1848^2, 1876^4), met een voorber. van H. Tollens Cz.

Literatuur:

Th. Weevers, `De verhouding van W.M.s "De gouden bruiloft" tot de "Luise" van J.H. Voss', in *Nieuwe Taalg.*, 30 (1936); M.H. Schenkeveld, in *Willem de Clercq en de literatuur* (1962).

[G.W. Huygens]

Messel, Saul van

Zie Meijer, Jaap

Meteren, Emanuel van

Zuidnederlands geschiedschrijver (Antwerpen 9.7.1535-Londen 18.4.1613). Vanaf 1550 verbleef hij te Londen van waaruit hij zijn hele leven gegevens en documenten verzamelde over de geschiedenis van de strijd tegen Spanje. Zijn geschiedschrijving verscheen achtereenvolgens eerst in het Duits in twee delen (1593-1596), in het Latijn (1598) en pas in 1599 in het Nederlands onder de titel *Belgische ofte Nederlantsche historie van onsen tijden*. Het is het eerste geschiedkundige werk over de opstand. In 1608 verscheen een bewerkte versie: *Commentareien ofte Memorien vanden Nederlandtsche Staet, handel, oorloghen ende gheschiedenissen*. De naam van de drukker en de plaats van druk waren gefingeerd omdat het werk zonder het octrooi van de Staten was uitgegeven. In 1614 verscheen een door de Staten gecorrigeerde uitgave *Historie der Nederlandschen ende Haerder Na-buren oorlogen*.

Literatuur:

W.D. Verduyn, *E.v.M.* (1926); L. Brummel, *Twee ballingen 's lands tijdens onze opstand tegen Spanje, Hugo Blotius en E.v.M.* (1972).

[P.M.M. Kroone]

Meulen, Andries van der

Zuidnederlands dichter (gest. ca 1520). Schepenklerk van Oudenaarde en lid, misschien ook factor van de rederijkerskamer Pax Vobis.

Naast politieke strijdpoëzie en enige, thans verloren, zinnespelen, schreef hij een omvangrijk didactisch gedicht *Een zuverlic boexkin van der ketyvigheyt der menschelicker natueren* (1543). Van zijn hand is misschien ook de *Historie van Saladine* (ca 1480). M. de Castelein noemt hem in zijn *Balladen van Doornijcke* auteur van een historische bloemlezing.

Literatuur:

Belg. Mus., vi en vii; J. Vanderheyden, *Het thema en de uitbeelding van de dood in de poëzie der late middeleeuwen en de vroege renaissance in de Nederlanden* (1930).

[J.J. Mak]

Meulen, Tsjibbe Gearts van der

Fries schrijver (Bergum 6.5.1824-ald. 16.3.1906). Was klokkenmaker, boekhandelaar, drukker en uitgever. Humoristisch volksschrijver die, veel meer dan zijn schrijvende tijdgenoten, opvalt door zijn bizarre invallen en een zeer persoonlijke mengeling van rationalisme en sentiment. Samen met Waling Dijkstra heeft hij pioniersarbeid verricht voor het friestalig amateurtoneel.

Uitgaven:

Ald en nij, 2 dln. (= Oud en nieuw; 1908); *In brulloft yn 'e Wâlden* (= Een bruiloft in de Wouden; 1974), bloeml. uit autobiogr. verh.

Literatuur:

J. Piebenga, *Koarte skiednis fan de Fryske skriftekennisse* (1957[2]); F. Dam en Y. Poortinga, *Wâldman en wrâldboarger* (1974); K. Dijkstra, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977); T. Riemersma, *Proza van het platteland* (1984).

[F. Dam]

Meurs, Bernardus van

Nederlands dichter (Nijmegen 30.4.1835-Rotterdam 30.4.1915). Jezuïet - o.m. leraar seminarie Culemborg. Bekend om zijn populaire humoristische gedichtjes in Betuws dialect, waarin J.J. Cremer hem - in proza - was voorgegaan.

Werken:

Rijm en zang (1868); *Pepermuntjes* (1875; 2de, vermeerderde dr. 1888); *Kriekende Kriekske* (1879).

Literatuur:

G. Jonckbloet, `Levensbericht van B.v.M.', in *Hand. Mij der Nederl. Letterk.* (1915); I. Vogels, in *Studiën* (1916); J. Barten, `Honderd jaar "Kriekende Kriekske", in *Numaga*, 27 (1980).

[W. Gobbers]

Meijer, Hendrik Arnold

Nederlands dichter (Amsterdam 4.4.1810-Soerabaja 2.4.1854). Marineofficier; bereisde verre werelddelen en schreef, in de trant van Byron, de verhalende romantische gedichten *De boekanier* (1840) en *Heemskerk* (1848). Laatstgenoemd dichtwerk werd door Potgieter in *De Gids* geprezen (zie *Kritische studien*, ii).

Hoewel Meijer de beschreven exotische omgeving uit eigen aanschouwing kende, was hij een zwakke vertegenwoordiger van de romantiek in Nederland.

Uitgaven:

Gedichten, 2 dln. (1860-1861), met biogr.; *De boekanier* (1964, 1980[2]), met inl. en aant. door W. Drop.

Literatuur:

K. Sybrandi, `Levensbericht', in *Hand. Mij v. Taal- en Letterk.* (1854); Tj. Popma, in *Byron en het byronisme in de Nederl. letterk.* (1928); U. Schults, in *Het Byronianisme in Nederland* (1929).

[G.W. Huygens]

Meijer, Jaap

Eig. Jakob, Nederlands dichter en essayist (Winschoten 18.11.1912). Werd orthodox-joods opgevoed. Studeerde geschiedenis te Amsterdam en speelde een rol in de zionistische jeugdbeweging. Promoveerde in 1941 op *Isaäc da Costa's weg naar het christendom, bijdrage tot de geschiedenis der Joodse problematiek in Nederland*. Deze problematiek is steeds zijn werk als wetenschapper en essayist blijven beheersen. In 1961 schreef hij in opdracht een studie over *Het Jonas Daniël Meijerplein* en in 1967 verscheen *De zoon van een gazzen* over het leven van Jacob Israël de Haan. In *Waar wij ballingen zijn* (1968) bundelde hij opstellen over joodse letterkundigen uit het Nederlandse taalgebied.

Onder het ps. Saul van Messel begon Meijer poëzie in *Kentering* te publiceren, die in snel tempo in 1967 en 1968 in een viertal bundels resulteerde: *Zeer zeker en zeker zeer* (1967), *Mammoeth mijn muze* (1968), *Het beloofde land* (1968) en *Strelen om de stam* (1968), de beide laatste bundels met als ondertitel `Joodse gedichten'. Meijer beschouwt deze poëzie als bevrijding uit het syndroom van zijn joodse verleden en tevens als een vorm van zelfverwerkelijking. Het is sterk anekdotische en eruptief geschreven poëzie. In 1971 verscheen *Syndroom*, een bundel joodse poëzie waarin hij de traumatische herinneringen aan de oorlog verwerkt. Daarna volgde een bundel doodspoëzie, *Het eeuwige leven* (1972).

In zijn (veelal in eigen beheer uitgegeven) studies over Nederlandse literatoren, de *Perk-studiën* (1975-1981) en *De diasporade, een reeks alternatieve joodse cahiers* (1976-1982), wordt de wetenschapsman meer dan eens overvleugeld door de polemist.

Meijer schreef ook poëzie in het Groninger dialect, o.m. *Vrouger of loater* (1969), waarvoor hij in 1983 de literaire prijs van het Grunneger bouk kreeg.

Werken:

Het levensverhaal van een vergetene. W.A. Paap 1856-1923 (1959), monogr.; *Bruid waar blijft je mond* (1969), p.; *Hoge hoeden, lage standaarden* (1969), essay; *Jacques Perk en Willem Kloos 1881* (1972), monogr.; *Het geluid hing te trouwen* (1972), p.; *Roofvogel tijd* (1977), p.; *Onder valse vlag* (1978), p.; *Vaderland in den vreemde* (1982), bloeml.; *Drenthe* (1982), p.; *Groningen* (1983), p.

Literatuur:

J. van der Vegt, in *Ons Erfdeel*, 16 (1973); H. Brems, `Hoera, een dichter', in *Dietsche Warande & Belfort*, 118 (1973); M. Nijland-Verwey, `Aantekeningen bij een Perk-studie', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 92 (1976); M.F. Fresco, in *Bzzlletin*, 8 (1979-1980); H. de Vries, in *Kritiek als credo* (1980).

[G.J. van Bork]

Meyer, Lodewijk

Noordnederlands dichter en prozaschrijver (gedoopt Amsterdam 18.10.1629-ald. begraven 25.11.1681). Studeerde filosofie en medicijnen te Leiden en had als medestudent o.m. Adriaan Koerbagh. Werd arts te Amsterdam. Aanhanger van Cartesius en vriend van Spinoza, met wie hij ook correspondeerde. Van 1665 tot 1669 regent

van de Amsterdamse schouwburg. Richtte in 1669 met enkele medestanders het kunstgenootschap `Nil Volentibus Arduum' op. Werd in 1677 opnieuw schouwburgregent. Dichtte sedert 1651; zijn bundel `minne-, lof-, eer-, lijk- en grafdichten' is nooit uitgegeven (hs. in Bibliotheek Maatschappij Nederlandse Letterkunde te Leiden).

Bezorgde in 1654 een tweede druk van Johan Hofmans *Nederlandtsche woordenschat*, oorspr. een lijst van `basterdt-woorden' met Nederlandse synoniemen; door hem vermeerderd o.a. met een lijst van `konstwoorden'. De vijfde druk (1669) werd door Meyer vermeerderd met een collectie `verouderde woorden', grotendeels op onkritische wijze ontleend aan Kiliaens *Etymologicum*. Dit werk leverde een bijdrage tot de eenheid in de Nederlandse wetenschappelijk-wijsgerige vaktaal. Veel beroering wekte zijn in 1674 door de overheid verboden, anoniem in 1666 verschenen, *Philosophia sanctae scripturae interpres*. Hij schreef daarvoor wsch. zelf de Nederlandse vertaling *De philosophie d'uytleghster der H. schrifture* (1667)). Al eerder leverde hij de voorrede voor Spinoza's *Principia philosophiae Renati des Cartes* (1663) en gaf o.a. diens *Ethica* en een aantal van zijn brieven uit. Voor de uitgave van Spinoza's *Opera posthuma* (1677) vertaalde Meyer de Nederlandse `Voorreeden' van Jarig Jelles bij *De nagelatene schriften*.

Ook in de toneelpoëzie was Meyer produktief. In 1658 bewerkte hij Corneille's *Le menteur* tot *De looghenaar*, dat op 8 april van dat jaar voor het eerst werd opgevoerd. De eerste toneeltheoretische opmerkingen volgden in de voorrede van het *Ghulde vlies* (1667), een navolging van Corneille's *La conquête de la toison d'or* en nog in de trant van de stukken van Jan Vos; hij beredeneerde in deze voorrede onder welke voorwaarden het `kunst en vliegwerk' in een treurspel aanvaardbaar is en baseerde zich daarbij op Aristoteles. Een jaar later volgde *Verloofde koninksbruidt* (uitgegeven met commentaar door een werkgroep van Neerlandici aan de universiteit van Utrecht), dat eerder de titel droeg van *De gestrafte dwingelandt*. Het werk was al op 26 mei 1665 bij de opening van de nieuwe schouwburg vergeefs aangeboden. Het succes was in deze latere fase niet veel groter: het werd in 1668 en 1669 slechts zes keer opgevoerd, had een lage opbrengst en werd sterk bekritiseerd door de tegenstanders van `Nil'. De voorrede van het werk is echter belangrijk; Meyer sluit zich daarin definitief aan bij de Frans-classicistische toneelwetten en bewerkte daarvoor passages uit Corneille's *Trois discours sur le poème dramatique*. Andere toneelbewerkingen van Meyers hand zijn *Het spookend weeuwtje, blyspel* (1670), naar A. le Metel d'Ouville's *La dame invisible ou l'esprit follet*, en *Andromaché* (1678), naar Racine's *Andromaque*. Met andere leden van `Nil' stelde hij samen *Naauwkeurig onderwijs in de tooneel-poëzy* (eerste uitgave 1765) en een spellingsleer *Van der letteren affinitas of verwantschap* (door toedoen van Gerard van Papenbroek uitgegeven in 1728).

Literatuur:

A. de Jager, `M.s woordenschat', in *Taal- en letteroefeningen* (1875); A.G. van Hamel, *Zeventiende-eeuwsche opvattingen en theorieën over litteratuur in Neder land* (1918); C.L. Thijssen-Schoute, `L.M. en diens verhouding tot Descartes en Spinoza', in *Uit de republiek der letteren* (1967); A. van Mourik, `Literair-theoretische

bespiegelingen over de spelen met kunst- en vliegwerk', in *Nieuwe Taalg.*, 61 (1968); F. Akkerman, *Studies in the Posthumous Works of Spinoza* (1980); B. Dongelmans, *Nil Volentibus Arduum, een documentatie* (1982).

[E.C.J. Nieuweboer]

Meyere, Victor Carolus de

Vlaams dichter, prozaschrijver en etnoloog (Boom 13.4.1873-Antwerpen 27.12.1938). Behoorde tot de jonge Antwerpse schrijvers die zich groepeerden rond Emmanuel de Bom, redacteur van *Van Nu en Straks* (1893-1901), waarvan De Meyere medewerker werd. Was medeoprichter van *De Arbeid* (1901-1903), *Nieuwe Arbeid* (1903-1904) en *De Tijd* (1913-1914). Vooral belangrijk als volkskundige; beijverde zich voor de tot stand koming van het Museum voor Folklore te Antwerpen, waarvan hij conservator werd. Was vanaf 1921 hoofdredacteur van *Volkskunde*.

De Meyere debuteerde met *Verzen* (1894). Daarop volgden o.a. de bundels *De avondgaarde* (1904) en *Het dorp* (1905). Van zijn verhalen en romans zijn de bekendste *De rode schavak* (1909), *Nonkel Daan* (1922) en *De beemdvliegen* (1930). Zij spelen meestal onder de bevolking van de Rupelstreek, vnl. steenbakkers, en zijn geschreven in een volkse en toch persoonlijke stijl. Zijn verhalen zijn over het algemeen evenwichtig opgebouwd, maar zijn personages missen een scherpe, volgehouden karakterontleding, zodat zij niet tot duidelijke gestalten uitgroeien.

Van zijn werk op etnologisch gebied zijn vooral van belang de verzameling volksverhalen en sprookjes, *De Vlaamsche vertelschat* (4 dln., 1925-1927) en *De Vlaamse volkskunst* (1935).

Werken:

Uit mijn land (1904), p.; *Un romancier flamand: Cyriel Buysse* (1904); *Langs den stroom* (1906), p.; *Het boek der rabauwen en naaktridders* (1914, samen met L. Baekelmans); *De gekke hoeve* (1919); *De razernij* (1922).

Literatuur:

J. Eeckhout, in *De Groene Linde* (1906); A. Vermeylen, in *Beschouwingen* (1942); M. de Meyer, `In memoriam V.d.M.', in *Volkskunde* (1940); R. Foncke, `V.d.M.', in *Jaarb. Nat. Comm. voor Folklore* (1955); W. Zaal, `Nawoord', in V. de Meyere, *Labber-de-Zwie* (1978).

[J. Vercammen]

Meijsing, Doeschka

Eig. Maria Johanna, Nederlandse prozaschrijfster (Eindhoven 21.10.1947). Studeerde literatuurwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam, is literair redacteur van *Vrij Nederland*.

Al in haar algemeen geestdriftig ingehaalde debuut *De hanen en andere verhalen* (1974), een bundel novellen van een even spontane als geraffineerde schriftuur, manifesteert zich het thema dat zal uitgroeien tot een van haar belangrijkste preoccupaties: de onontkoombare dominantie van het verleden. De korte puberteitsroman *Robinson* (1976) geeft uitdrukking aan het bewustwordingsproces van een gymnasiaste die de verkenning van de eigen identiteit als een toenemend isolement ervaart. Het dominante verleden en de speurtocht naar de wezenlijke aard van het zelf zijn in de volgende twee romans op elkaar betrokken. De confrontatie met een voor de ik-figuur emotioneel ontoegankelijk verleden vormt het hoofdbestanddeel van *De kat achterna* (1977). In *Tijger, tijger!* (1980, Multatuliprijs 1981) is het onderzoek naar de door een doem van dood en verval beheerste geschiedenis van een geslacht van glasfabrikanten aanzet tot een diepgaande zelfreflectie van de hoofdpersoon.

Kenmerkend voor Meijsings werk is een heldere stijl als tegenwicht voor een gecompliceerde betekenisstructuur, die geen eenduidige interpretatie toelaat. Wel lijkt het zeker dat het schrijven hier zowel door zijn ordenende als vereeuwigende eigenschappen het instrument bij uitstek is van de verbeelding, als wapen tegen chaos en dood.

Werken:

Zwaluwen en Augustein (1982), verh.; *Utopia of De geschiedenissen van Thomas* (1982).

Literatuur:

T. van Deel, in *De Revisor*, iii (1976), interview; H. van Buuren, in *Ons Erfdeel*, 19 (1976); J. Diepstraten en S. Kuyper, in *Het nieuwe proza* (1978), interview, met bibl.; A. Nuis, in *Boeken* (1978); W.A.M. de Moor, in *Meester en leerling. In de voetsporen van S. Vestdijk* (1978); W. de Moor en D. Cartens, in *Bzzlletin*, 7 (1978-1979); K. Hoekendijk, in *Bzzlletin*, 9 (1981-1982); M. de Vos, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1984).

[J. Huijnink]

Meijsing, Geerten Jan Maria

[NB. Geerten Meijsing ontbreekt in Bork & Verkruijsse]
Zie Joyce & Co

Meyster, Everard

Noordnederlands dichter (Utrecht 1617-ald. 23.12.1679). Was de verkwistende zonderling die de Amersfoortse kei van de heide naar de stad liet slepen (1661), welk feit hij `vereeuwigde' in zijn *Keyklucht van Jock en Ernst, op de steen-uyle-vlucht deser werelt* (1661). Hij droeg ook poëzie op aan de stad Amersfoort. Zijn landgoed beschreef hij in *Nimmerdor* (1667), met groene inkt op groen papier gedrukt.

In een *Deductie ofte bewysselijke bedenking belangende d'Eemsche zee-vaerd* (1670) bespreekt `de dolle jonker van Bergesteen' een fantastisch plan om Utrecht tot een zeehaven te maken. Na de bezetting van Utrecht door de Fransen (1672) kwam Meyster als rooms-katholiek in het bestuur van de stad en behartigde toegewijd de belangen der burgers.

Literatuur:

J. Scheltema, *Geschied- en letterk. mengelingen*, dln. 5,2 en 5,3 (1833); P.A.F. van Veen, *De soeticheydt des buyten-levens vergheselschapt met de boucken* (1960).

[G. Kuiper]

Meyvogel, Jacob Coenraetsz

Ook Mayvogel, Noordnederlands dichter (Hoorn eerste helft 17de eeuw). Kenspreuk: `Godt boven al'. Over zijn leven is weinig bekend.

Meyvogel publiceerde in 1632 *Schatkist der liefde* (dat als eerste deel werd opgenomen in de driedelige bundel *Schatkist der liefde, voortgebracht in tijdt van vrolijckheyt, Rouwklacht vertoont in tijdt van droefheyt* en *Een argument over de broosheyt des menschlycken levens* [1634]), *Gulden-spiegel, ofte opweckinge tot christelijke deuchden* (1646) en *Vermakleycke Bruylofts-kroon, doorvlochten met verscheyden leersame gedichten* (1659). Daarnaast schreef hij een bijbels treurspel, *Thamars ontschakingh of de verdoolde liefde van Amnon* (1646). Tot ca 1800 werden zijn werken herdrukt. Zij vertonen invloed van Cats. Over het algemeen zijn het echter stichtelijke rijmen zonder poëtische waarde.

Literatuur:

De Navorscher, 27 (1877); D.F. Scheurleer, *Nederlandsche Liedboeken* (1912), met bibl.

[G. Kuiper]

Michael van de heilige Augustinus

Zuidnederlands schrijver (Brussel 15.4.1621-ald. 2.2.1684). Schreef in het Nederlands en het Latijn geestelijke traktaten, waarvan de voornaamste werden samengebracht in *Institutionum mysticarum libri quatuor* (1671). De hoofdbedoeling van deze boeken is de ziel trapsgewijs tot volmaaktheid en mystieke vereniging te brengen. Michael schreef verder biografieën, waardoor hij de lezer vooral in religieuze zin wilde opvoeden, nl. *Den spieghel der religieuse volmaectheydt voorghestelt in 't leven ende deughden van den dienaar Godts. Fr. Arnoldus a S. Carolo religieus, clerck van de orden der broeders van O. Lieve Vrouwe des berghs Carmeli* (1677) en *Het leven van de weerdighe moeder Maria a Sta Teresia (alias) Petyt. Uyt Haere schriften ghetrocken, ende by een vergadert* (4 dln., 1683-1684).

Literatuur:

G. Wessels, *Introductio ad vitam internam* (1926); V. Hoppenbrouwers, `M.v.d.h.A.', in *Carmel*, ii.

[Chr.P. Schikan]

Michaelis, Hanny

Nederlandse dichteres (Amsterdam 19.12.1922). Was van 1948 tot 1959 gehuwd met G.K. van het Reve wat voor veel critici aanleiding was om de thematiek van haar poëzie, nl. die van de verloren geliefde, als autobiografisch te zien. In feite echter gaat het in haar poëzie om de principiële eenzaamheid van de mens en om de botsing van een gevoelig temperament met een ongenadig realiteitsbesef.

Ze debuteerde in 1949, na verzen in *Criterium* en *Tirade*, met de bundel *Klein voorspel*. Voor haar poëzie in *Onvoorzien* (1966) werd haar in 1967 de Jan Campertprijs toegekend. In haar bundel *Wegdraven naar een nieuw Utopia* (1971) geeft ze in geserreerde vorm de botsing tussen werkelijkheid en illusie.

Werken:

Water uit de rots (1957), p.; *Tegen de wind in* (1962), p.; *De rots van Gibraltar* (1970), p.

Literatuur:

A. Nuis, in *Twee schelven hooi* (1968); W. Roosenschoon, in *Tirade*, 17 (1973); R. Roegholt e.a., `Over H.M.', in *Literama*, 17 (1982).

[G.J. van Bork]

Michiels, Ivo

Ps. van Henri Ceuppens, Vlaams roman- en scenarioschrijver (Mortsel 8.1.1923). Eerst corrector, daarna (1951) redacteur voor het Antwerpse *Handelsblad*; van 1957 tot 1978 werkzaam in het uitgeversbedrijf. Tevens docent filmanalyse aan het Hoger Rijksinstituut voor Toneel en Cultuurverspreiding te Brussel (1966-1978). Vestigde zich in 1979 als full-time schrijver in Frankrijk.

Bij het uitbreken van WO II vluchtte Michiels naar Zuid-Frankrijk, drie jaar later werd hij in Duitsland als verpleger tewerkgesteld. Deze gebeurtenissen, en een kortstondig verblijf in een Belgisch interneringscentrum na de bevrijding, hebben in grote mate de inhoud van zijn eerste twee romans bepaald: *Het vonnis* (1949) en *Kruistocht der jongelingen* (1951). Hierin, maar ook in de verzenbundel *Daar tegenover* en de novelle *Zo, ga dan* (beide 1947), gaat Michiels vooral tegen het toen opkomende existentialisme te keer terwijl hij aanleunt bij de katholieke romantraditie. Al deze werken vertonen een sterk autobiografische inslag.

Buitenlandse reizen en talrijke contacten met de wereld van film en beeldende kunsten verruimden vanaf 1956 Michiels' gezichtsveld. Dit is reeds te merken in *De Ogenbank* (1953) waar het overigens rechtlijnige verhaal door symbolische tussenverhaaltjes wordt onderbroken. Met *Het afscheid* (1957) vangt een nieuwe periode aan in zijn werk. Waar vroeger de situaties waarin zijn personages verkeerden vooral een anekdotische functie hadden, wordt in *Het afscheid* een situatie - de bemanningsleden van een schip mogen elke avond aan wal maar moeten zich de volgende morgen telkens weer melden zonder ooit te weten of het schip zal uitvaren - de spil van de romanstructuur. De personages worden uitsluitend vanuit dit

basisgegeven belicht en alle bouwstoffen van de roman, van welke aard ook (decor, dialogen enz.) zijn daarvan afhankelijk. In 1958 publiceerde Michiels *Journal brut, Ikjes sprokkelen* waarin de verteller op zoek gaat naar zijn verleden, naar vroegere `ikjes'. Het verhaal is zo opgebouwd dat de verteller al `sprokkelend' beseft dat zijn enige houvast juist in het schrijven over zijn ervaringen ligt: de schrijver komt hiermee in de buurt van de Franse `nouveau roman' (vgl. het werk van o.a. Michel Butor).

De publikatie van *Het boek Alfa* (1963) bevestigt de breuk met zijn vroeger werk. Waar in de eerste, autobiografische fase uitdrukkelijk naar WO II wordt verwezen, die als oorzaak van schuld- en onzekerheidsgevoelens bij de personages werd aangeduid, is de oorlog in *Het boek Alfa* slechts materiaal om het hoofdthema - alweer de onzekerheid - gestalte te geven in en door

de taal. Dit betekent dat Michiels de richting uitgaat van de veralgemening, de abstractie (het gaat om het begin van een niet nader te identificeren oorlog en om een naamloze hoofdfiguur) van de directe taalschepping (er is geen verteller meer, althans geen opgedrongen standpunt, geen chronologie, geen intrige, slechts een opeenvolging van situaties die associatief met elkaar zijn verbonden), alsook van een grotere afstand t.o.v. de inhoud van het boek. De vorm is hier de inhoud: een formalisering die tot in de kleinste structuren van de tekst wordt doorgevoerd.

Het boek Alfa is het eerste deel van een vierdelige cyclus. Voordat hij echter deel twee uitgaf, liet Michiels *Ikjes sprokkelen* samen met een aantal andere verhalen, waaronder twee fragmenten uit het vroeger verschenen *De ogenbank*, bundelen onder de titel *Verhalen uit Journal brut* (1966, vermeerderde uitg. 1973). *Orchis militaris* (1968) vormt het tweede deel van de *Alfa*-cyclus. Weer gaat het boek over een oorlog, maar een hoofdfiguur is er niet meer, enige samenhang tussen de `personages' die het woord voeren ook niet. Het is een vervolg op *Het boek Alfa*, voor zover de formele elementen zelf de inhoud van het werk bepalen (bijv. de herhaling van woorden en zinnen die op de beklemmende sfeer van de oorlog wijst). Het derde deel van de cyclus, *Exit* (1971), is zuivere taalschepping. Het bestaat uit (meestal dialoog-) fragmenten waarbij de woorden zoveel mogelijk van hun betekenis, van het deel van de werkelijkheid waarnaar zij verwijzen, worden losgemaakt. Het resultaat is een originele tekst, die uitsluitend als zodanig moet worden gelezen.

Voordat hij het laatste deel van de cyclus publiceerde, gaf Michiels nog een `deel 3½' uit, nl. *Samuel, o Samuel* (1973), waarin vier `teksten voor stemmen' voorkomen, die voor een deel als hoorspel zijn bedoeld. *Dixi(t)* (1981) ten slotte sluit de cyclus af. Zoals de titel laat vermoeden, zijn hier eigenlijk twee teksten te onderscheiden, nl. een relaas in de ik-vorm over de dood van Michiels' moeder, en een aantal formalistische variaties op dit thema.

Scenario's schreef Michiels o.a. voor *De meeuwen sterven in de haven* (1955) en voor de verfilming van zijn roman *Het afscheid* (1966), waaraan hijzelf meewerkte. Ook schreef hij een aantal scenario's voor films over kunst, o.a. *Met Dieric Bouts* van André Delvaux, waarvan hij de tekst als `verslag' publiceerde in 1975. De samenwerking met Delvaux was aanleiding tot het schrijven van een scenario voor *Een vrouw tussen hond en wolf*, dat Michiels onder de titel *Een tuin tussen hond en wolf* bewerkte en in 1977 in boekvorm liet verschijnen.

De plaats van Michiels in de Westeuropese literatuur wordt vooral bepaald door zijn produktie vanaf 1957. De eerste romans wortelen in het katholieke verleden van de auteur; met *Het afscheid* wordt een `existentialistische' periode ingeluid, en vooral vanaf *Het boek Alfa* kan Michiels worden beschouwd als een formalistisch schrijver. In ieder volgend boek rekent hij met de voornaamste kenmerken van het traditionele verhaal steeds duidelijker af, om geleidelijk tot een tekst te komen die als een rechtstreeks contact met de lezer is bedoeld. Hierdoor is enige verwantschap aanwijsbaar met gelijksoortige stromingen in Frankrijk (nouveau roman, Tel Quel enz.) en in Duitsland (o.a. Peter Handke). Michiels' werk werd in het Frans, het Pools en vooral in het Duits vertaald.

Werken:

Begrensde verten (1946), p.; *Spaans capriccio* (1952), verh.; *Albisola Mare, Savona. Journal Brut* (1959), verh.; *Dertien Vlamingen* (1961), bloeml.; *Frans Dille* (1963), essay; *Alechinsky* (1973), essay; *Itinerarium* (1979), essay; *Luister hoe dit beeld hoe die lijn hoe die kleur hoe dit vlak luister* (1979), essay; *De vrouwen van de aartsengel* (1983), r.

Literatuur:

P. de Wispelaere, `Van belijdenis tot creatie', in *Het Perzische tapijt* (1966); M. Janssens, `de heer Niemand Alleman', in *Tachtig jaar na tachtig* (1969); W. Martin, *Analyse van een vocabularium met behulp van een computer* (1970); J. Weisgerber, `Het boek Alfa', in *Proefvlucht in de romanruimte* (1972); H. Speliers, `De schrijver als technocraat', in *Restant*, ii, 4 (1972); G. Ade, `I.M.: Orchis militaris', in *Literair Lustrum*, 2 (1973); S. Govaert, `M.' Exit: Spe(ling)', in *Spiegel der letteren* 17, 1 (1975); J.M. Maes, *I.M.* (1978); L. de Vos, J. Louage en J.M. Maes (ed.), *I.M.: een letterwerker aan het woord* (1980); J. Weisgerber, in J. Hoogteijling e.a. (ed.), *Over verhalen gesproken* (1982); J.J. Wesselo, in *Vlaamse wegen. Het vernieuwende proza in Vlaanderen tussen 1960 en 1980* (1983); C. Offermans, in *De kracht van het ongrijpbare* (1983); M. Janssens, `I.M.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1984).

[S. Govaert]

Mildert, Abraham van

Noordnederlands toneelschrijver (1596 of 1597 - ?). Als lid van Costers Academie schreef hij de treurspelen *Virginia* (1618) en *Harcilia* (1632) en de klucht *Boertighe clucht van Sr. Groen-geel* (1631).

Literatuur:

W.M.H. Hummelen, *Amsterdams toneel in het begin van de gouden Eeuw* (1982); H.

Meeus, *Repertorium van het ernstige drama in de Nederlanden* (1983).

[P.J. Verkruijsse]

Min, Neeltje Maria

Nederlandse dichteres (Bergen 21.7.1944). Schreef reeds vroeg gedichten en werd in 1966 ontdekt door Bert Bakker, die een reeks gedichten en een interview van haar publiceerde in het juni/juli-nummer van *Maatstaf*. Vrij snel daarna volgde de bundel *Voor wie ik liefheb wil ik heten* (1966), die in korte tijd een voor poëzie ongekend verkoopcijfer bereikte.

Min werd gestimuleerd door twee van haar oudere dorpsgenoten, de dichters Chris J. van Geel en A. Roland Holst, van wie vooral de laatste een belangrijke rol speelde in haar `imago'-vorming. In haar debuutbundel dichtte zij op vrijwel onbeïnvloede wijze over de verhoudingen binnen het gezin, de relatie tot de vader en de moeder die haar vreemd blijven, en over de steeds weer bedreigde liefde. Daarnaast speelt de ontoereikendheid van de taal om contact te bewerkstelligen een belangrijke rol in haar werk.

Hoewel ze ook na haar debuut nog gedichten schreef, bleef het tot 1985 bij deze eerste bundel.

Werk:

Een vrouw bezoeken (1985).

Literatuur:

F.C. Maatje en J. Roukema, in *Spiegel der Letteren*, 18,3/4 (1976) en 21,2 (1979); J. Delsing, `Tekstlinguistiek en literatuurwetenschap', in *Spiegel der Letteren*, 23,3 (1981); K. de Bakker, in *Mijn eerste boek, dertig schrijversdebuten* (1983).

[H. Bekkering]

Minco, Marga

Eig. Sara, Nederlands schrijfster (Ginneken en Bavel, Noord-Brabant, 31.3.1920). Ondergedoken na deportatie van haar familie tijdens WO II. Huwde met de dichter Bert Voeten. Tussen 1950 en 1954 publiceerde ze korte verhalen in *Mandril*, het *Haarlems Dagblad* en *Het Parool*.

Verraste met een sobere, maar ongewoon aangrijpende `kroniek' van haar persoonlijke ervaringen in verband met de jodenvervolging tijdens WO II (*Het bittere kruid*, 1957, Vijverbergprijs van de Jan Campertstichting 1958). Deze duurzame

inspiratie van haar tragische ervaringen en de uiterste soberheid en zuiverheid van haar stijl kenmerken ook de roman *Een leeg huis* (1966). Behalve verhalen schreef Minco een jeugdboek en een tv-spel (*De hutkoffer*, 1970).

Werken:

De andere kant (1959); *Kijk 'ns in de la* (1963); *Het huis hiernaast* (1965), nov.; *Terugkeer* (1968); *De dag dat mijn zuster trouwde* (1970), verh.; *Meneer Frits* (1974); *Verzamelde verhalen 1951-1981* (1982); *De val* (1983).

Literatuur:

L. Presser, in *Maatstaf*, xi (1967-1968); C. Sanderse van der Boede, *M.M.* (1970); I. Meijer, in *Interviews* (1974); H. Buurman, in *Septentrion*, viii (1979); A. Middeldorp, *Over het proza van M.M.* (1981); Idem, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1981).

[W. Gobbers]

Minderaa, Pieter

Nederlands dichter en literatuurhistoricus (Amsterdam 3.12.1893-Leiden 27.5.1968). Van 1916 tot 1948 leraar klassieke talen, eerst te Zetten, vervolgens te Zeist. Publiceerde onder ps. Pieter van Maarn een dichtbundel: *Klarende luchten* (1919). Actief in de Barchembeweging waarvoor hij veel artikelen schreef. Promoveerde op het proefschrift *Karel van de Woestijne: Zijn leven en werken* (1942). Had het voornaamste aandeel in de uitgave van het verzameld werk van deze dichter (1948-1950) en bezorgde een grote bloemlezing met inleiding uit diens gedichten (1953). Van 1948 tot 1964 hoogleraar Nederlandse letterkunde te Leiden. IJveraar voor een breedschalige culturele samenwerking tussen Vlaanderen en Nederland, o.a. als leider van de Amsterdamse zomercursussen voor Belgische leraren (1950-1960). *Opstellen en voordrachten uit mijn hoogleraarstijd* verscheen in 1964.

Literatuur:

W. Thijs, `M. en Vlaanderen', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad. v. Taal- en Letterk.* (1963); C.C. Berg, *Bibliografie van Prof.Dr. P.M.* (1973).

[J. van Bocxstaele]

Minne, Richard Jules

Vlaams dichter en prozaschrijver (Gent 30.11.1891-St. Martens-Latem 1.6.1965). Was een tijdlang ambtenaar, daarna om gezondheidsredenen boer, ten slotte journalist.

Met Raymond Herreman, Karel Leroux en Maurice Roelants behoorde hij tot de oprichters van *Het Fonteintje*, het centrum van de meer traditionele en romantische poëzie in Vlaanderen, tegenover *Ruimte*, als centrum van de experimentele expressionistische richting. Niettemin is het vers van Minne in veel opzichten eigenzinnig en modern: zijn speelse fantasie en ironische kritiek hebben hem gemaakt tot een op zichzelf staande figuur, eerder verwant met Elsschot of Nescio dan met enig dichter van zijn generatie in Vlaanderen of Holland, al doet hij soms denken aan Pierre Kemp en ook wel aan Greshoff.

Wars van zelfherhaling, ontgoocheld in zijn

aanvankelijke geestdrift, eerder bereid om verbeten te zwijgen dan sentimenteel te klagen, heeft Minne zich beperkt tot een dichterlijk oeuvre dat even klein is van omvang als uitstekend van gehalte. Dit spreekt met name uit de bundel *In den zoeten inval* (1927, 1955 vermeerd. uitg.). Het verhaal `Heineke Vos en zijn biograaf' heeft wel een eigen toon, waardoor het een plaats kreeg in *Forum* (1933), maar mist de kwaliteiten van zijn poëzie. Alleen in een deel van zijn journalistieke werk, gepubliceerd in het Gentse dagblad *Vooruit* (1946), met als rubriektitel *In 20 lijnen* en onder dezelfde naam in bloemlezing gebundeld (1946, 1955), vindt men soms een dergelijke treffende vermenging van fantasie en ironie, waardoor in alle beknoptheid een karakter zich openbaart. Het barokke en pathetische van zoveel poëzie uit Vlaanderen is hem volkomen vreemd; als eenling terzijde van de stromingen is hij vaak onderschat, maar door zijn eerlijkheid, eenvoud, bescheidenheid en rijke subjectiviteit heeft hij zijn werk de kans gegeven op een duurzame erkenning.

Werken:

Heineke Vos en zijn biograaf (1933); *Wolfijzers en schietgeweren* (1942); *Album* (1944), samen met R. Herreman; *C. Buysse* (1959).

Uitgave:

K. Jonckheere (ed.), *Malve en Erica* (1967), bloeml.

Literatuur:

A. Demedts, *R.M.* (1946); *R.M.* 60 (1951); de Haes, *R.M., de dichter* (1956); H.U. Jessurun d'Oliveira, in *Scheppen riep hij gaat van Au* (1967[3]); H. Bossaert, *R.M.* (1968); J. Florquin, in *Ten huize van...*, 2 (1971[2]); D. van Rijssel, *Rondom R.M.* (1971), met bibl.; D. van Berlaer-Hellemans, *De poëzie van R.M. in het licht van de ironie* (1975).

[G. Stuiveling]

Moens, Petronella

Noordnederlandse dichteres en prozaschrijfster (Kubaard, Friesland, 16.11.1762-Utrecht 4.1.1843). Dochter van een predikant; was blind vanaf haar vierde jaar. Zij schreef stichtelijke (o.a. *De ware christen*, 1785; *Esther*, 4 dln., 1786) en vaderlandse (o.a. *Hugo de Groot*, 1790) poëzie. Daarnaast moraliserende romans, die tot de onderstroom der romantiek in Nederland behoren, zoals *Karel van*

Rozenburg of de zegepraal der deugdzame liefde (2 dln., 1814). Zij was verder een in die tijd populair schrijfster van verhalen en gedichten voor kinderen.

Werken:

Vruchten der eenzaamheid (1798), pr.; *De twaalf maanden des jaars*, 4 dln. (1810), pr.; *'s Menschen begin, midden en einde* (met W.H. Warnsinck, 1824), pr.

Literatuur:

W.H. Warnsinck en J.D. Zimmerman, *P.M.* (1843); A.J. van der Aa, *Biographisch woordenboek*, xii, 2 (1869), met bibl.; F. Nagtglas, *Levensberichten van Zeeuwen*, dl. 2 (1893); J.Ch. Cornelis, in *Jaarb. Heemk. Kring West-Zeeuwsch-Vlaanderen* (1969-1970); H. Stamperius, in *Chrysallis*, 6 (1980).

[W. Gobbers]

Moens, Wies

Eig. Aloisius Cesar Antoon, Vlaams dichter (St.-Gillis-Dendermonde 28.1.1898-Geleen 5.2.1982). Studeerde Germaanse filologie aan de vernederlandste universiteit te Gent (1916-1918), waar hij enkele verzen in het studententijdschrift *Aula* publiceerde. Via *De Goedendag* en de daarin verschenen artikelen van Van Ostaijen, Brunclair e.a. raakte hij vertrouwd met de buitenlandse avant-garde, met name het Duitse expressionisme, waarvan hij de `humanitaire' richting met zijn katholieke en Vlaams-nationalistische opvattingen verenigde. Om zijn activistische bedrijvigheid na WO I veroordeeld, verbleef hij tot in 1921 in de gevangenis, waar hij zijn pacifistisch geëngageerde *Celbrieven* (1920) en twee dichtbundels schreef (*De boodschap*, 1920 en *De tocht*, 1921), die hem tot een der leidende figuren van het Vlaams expressionisme maakten. Hij werkte o.m. mee aan het expressionistische tijdschrift *Ruimte* (1920-1921) en aan *Ter Waarheid* (1921-1924), en richtte zelf het maandblad *Pogen* op (1923-1925). Intussen was hij na zijn militaire dienst secretaris geworden van Het Vlaamsche Volkstoneel, waarvoor hij stukken uit het internationale repertoire vertaalde (o.m. van Wildgans en Ghéon). Vanaf 1926 ging hij steeds meer op in de politieke strijd en stond voortaan, o.a. in zijn tijdschrift *Dietbrand* (1933-1939), een volkse kunst voor, volgens de traditie van Rodenbach en De Clercq en in dienst van de Grootnederlandse idee, waarbij hij partij koos tegen de `Bourgondische' richting die het Verdinaso (Verbond van Dietse Nationaalsolidaristen) was ingeslagen. Zijn houding tijdens de jaren 1940-1944 had na de oorlog een nieuwe veroordeling tot gevolg, waaraan hij zich echter onttrok door zich te vestigen in Nederlands Limburg, waar hij directeur werd van een volkshogeschool en leraar Nederlands.

Moens' vruchtbaarste periode op poëtisch gebied bestrijkt de jaren 1919 tot 1923. *De boodschap* trekt de humanitair-expressionistische lijn van Van Ostaijens *Sienjaal* (1918) door, maar met kortere, leniger verzen waarvan de jeugdige zwier gunstig afsteekt bij de melodramatische groot-

spraak van veel tijdgenoten. De dynamische beeldassociatie die Van Ostaijen voorstond, blijft hier aan de ethische `betekenis' van een innerlijke godservaring en van een enthousiast vertrouwen in de mens onderworpen. De meeste gedichten uit *De tocht* zijn minder bondig en minder architectonisch. De anekdote treedt er meer op de voorgrond en verslapt het ritme. De stadsthematiek en de sentimentele uitroepen sluiten nauwer aan bij de rekwisieten van de expressionistische code. De meest persoonlijke klanken zijn hier te vinden in vurige of tedere liefdesverzen, gericht tot God, Vlaanderen en zijn geliefde, bijv. `Cantabile'. In *Opgangen* (1921) en *Landing* (1923) wijkt de `humanitaire' invloed steeds meer voor de plastische beeldspraak van een persoonlijke gevoelslyriek, terwijl de godsdienstige inspiratie constant blijft. Afgezien van enkele gedichten, die hij in 1930 aan de retrospectieve bundel *Poëzie 1919-1925* toevoegde, publiceerde Moens geen lyriek meer tot in 1935 zijn bundel *Golfslag* verscheen. Het elan van zijn jeugdverzen wordt hier in strenge, meestal vijfvoetige, sterk beklemtoonde verzen geremd. Zijn liefde spitst zich vooral toe op Dietsland, of liever op het ideale beeld ervan dat hij ook in zijn volgende bundels met verbetenheid zal blijven oproepen en vereren: *Het vierkant* (1938), het autobiografische *Het spoor* (1944), *De spitsboog* (1944), *De verslagene* (1963) en de jubileumuitgave *Gedichten 1918-1967*. Ritme en taal zijn traditioneler geworden, zowel in de natuurgedichten als in de betogende en de talrijke geëngageeerde polemische verzen.

De nationalistische idee herleidt Moens' latere produktie niet tot politieke propaganda, zoals wel eens werd beweerd. In dit opzicht wordt de dichter, zowel door bewonderaars als door tegenstanders, vaak met de mens en diens politieke houding verward. Deze houding treedt meer exclusief in Moens' proza naar voren: pacifistisch-humanitair in de *Celbrieven*, `Diets'-nationalistisch in zijn latere teksten: *Dertig dagen oorlog* (1940), *Nederlandsche letterkunde van volksch standpunt gezien* (1941), *Onze volksche adel* (1942), *Het activistisch avontuur en wat erop volgde* (1966-1970), evenals een aantal bijdragen, gedenkschriften en recensies waarvan de meeste in de tijdschriften *Dietbrand* en *Dietsland-Europa* verschenen.

Literatuur:

W. Noë, *W.M. De ontwikkelingsgang van een volksch dichter* (1943); *Gudrun* (1957), speciaal W.M.-nummer; *Dietsland-Europa*, iii, 2-3 (1958) en xviii, 10 (1973), speciale W.M.-nummers; *W.M. 70 = Were-Di-Jeugdbrief*, ii, 1 (1968), speciaal W.M.-nummer; E. Verstraete, *W.M.* (1973); J. Haest, *W.M.* (1976); J. D'Haese, *W.M.* (1981).

[P. Hadermann]

Moerkerken jr., Pieter Hendrik van

Nederlands dichter, toneel- en romanschrijver (Middelburg 17.2.1877-Amsterdam 21.3.1951). Studeerde Nederlands te Utrecht; promoveerde in 1904 op de dissertatie *De satire in de Nederlandsche kunst der middeleeuwen*. Naast zijn studie volgde hij een opleiding tot kunstschilder (bij A.J. der Kinderen). Was tot 1926 leraar te Haarlem

en daarna hoogleraar iconografie aan de Academie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam (1921-1947).

Debuteerde met een novelle (onder ps. P. Terduyn). Daarop volgde een uitgave van oude liederen en een bundel *XXX verzen* (1907). Van Moerkerken schreef ook een aantal drama's, maar zijn kracht lag, gezien zijn beschouwende en epische aanleg, vooral in het proza. Na *De ondergang van het dorp* (1913), een sleutelroman over het verval van de schilderskolonie te Laren, bracht hij met *De bevrijders* (1914), een milde satire op Hollandse karakterloosheid in de napoleontische tijd, de eerste van een reeks historische romans. Deze onderscheiden zich van de neoromantiek - waartoe zij wel gerekend worden - door hun cerebrale karakter. Zijn sceptische idealisme, belichaamd door zijn mijmerende heldenfiguren, uit zich in wijze, licht weemoedige ironie. Zijn nauwgezet gedocumenteerde evocaties blijven echter, ook door de niet steeds grondig uitgewerkte psychologie en de sobere, onbewogen kroniekstijl, vaak te schematisch.

Van Moerkerkens hoofdwerk, *De gedachte der tijden*, een groots opgezette, zesdelige romancyclus, behandelt vijf perioden van kentering en revolutie in de wereldgeschiedenis: *Het nieuwe Jerusalem* (1918), de opstand der wederdopers, *De verwildering* (1919), het beleg van Haarlem, *In den lusthof Arkadië* (1920), de godsdiensttwisten der 17de eeuw, *De vraag zonder antwoord* (1922), het voorspel tot de Franse revolutie, en *Het demonische eiland* (1923), de Parijse Commune. Het allegorische slotdeel, *Het lange leven van Habhabalgo* (1924) overschouwt in een reeks symbolische taferelen de hele rampspoedige wereldgeschiedenis, maar eindigt met een

hoopvol toekomstvisioen. De delen hangen vrij los samen, maar zijn gebouwd op de centrale idee dat de stuwende kracht in de wereldgeschiedenis is het streven van de mens naar vrijheid, rechtvaardigheid en geluk, dat echter vaak vrij machteloos staat tegenover de gevestigde machten en het onrecht.

Nadien publiceerde Van Moerkerken nog enkele romans (o.a. *Naar de eenzaamheid*, 1946), het episch-filosofisch gedicht *De bloedrode planeet, of Merlijns laatste vizioen* (1938) en een curieuze studie, waarin hij Shakespeares auteurschap betwist (*Achter het mombakkes*, 1950).

Werken:

Modron (1903), t.; *De doodendans* (1905), t.; *XXX Verzen* (1907); *Twee drama's. De dood van keizer Otto III - Christus op de Alpen* (1910); *Gijsbert en Ada* (onder ps. P. Dumaer, 1911), r.; *De dans des levens* (1912), nov.; *André Campo's witte rozen* (1917), r.; *Eros en de nieuwe god* (1928), r.; *De historie en het droomgezicht over den prins en den moordenaar* (1930); *De wil der goden* (1933), r.; *Koning Attilla's bruiloft* (1940), nov.; *Adriaan Koerbah. Een strijder voor het vrije denken* (in *Vrije Bladen*, 19 febr. 1948), essay.

Uitgave:

De gedachte der tijden (1948), met inl. van J. Greshoff; *Drie verhalen* (1980).

Literatuur:

G. Kalff jr., *Een levensbeschouwing. P.H.v.M. in zijn werk* (1926); D. Coster, in *Verzameld proza*, ii (1927); W.L.M.E. van Leeuwen, in *Lezende onder de lamp* (1947); S.P. Uri, in *Critisch Bulletin* (1949); A. van Duinkerken, in *Nieuw Vlaams Tijdschrift*, v (1951); S.P. Uri, in *Vlucht der verbeelding. Studies over de neoromantiek bij twaalf Nederlandse prozaschrijvers en prozaschrijfsters van de periode 1890-1920* (1955); H. Doedens, in *Levende Talen* (1956); C. Leys, *Leven en werk van P.H.v.M. jr.* (1962), diss.; W.L.M.E. van Leeuwen, in *Nederlandse auteurs van 5 generaties* (1964); Idem, in *Avonden op Drienerwolde* (1966); H. Mooy, in *Gisteren leeft* (1967); W. Zaal, `Nawoord', in *P.H.v.M., De bevrijders* (1978).

[W. Gobbers]

Moerman, Jan

Ps. van Jan van den Kiele, Zuidnederlands dichter (Het Kiel, bij Antwerpen, 1556-Antwerpen 1621). Was onderwijzer. Een der wederoprichters in 1583 van de kamer De Olijftak.

Hij schreef *Den boomgaert der Belgischer poeterien*, gevolgd door *Ses rethoryckelycke waghenspelen, besluytende de ses eerste capittelen van St. Jans Openbaringhe* (1581). Belangrijker is de emblematabundel *De Cleyn Werelt* (1584-1608). Het werk bevat een lofdicht van Jan de Costere en is opgedragen aan Peeter Cassier, deken van De Olijftak.

Literatuur:

C.P. Serrure, in *Vaderl. Museum*, 4 (1861); A.G.C. de Vries, *De Nederlandsche emblemata* (1899); K. Porteman, *Inleiding tot de Nederl. emblemataliteratuur* (1977).

[J.J. Mak]

Mok, Maurits

Eig. Mozes, Nederlands dichter, prozaschrijver en criticus (Haarlem 7.11.1907). Debuteerde met de roman *Bladseizoen* (1934), maar maakte met publikaties als *Exodus* (1938) en *Kaas- en broodspel* (1938) te midden van vele jonge lyrici naam als episch dichter wiens werk trof door een zekere geëngageerdheid: verontrusting om wat in de jaren dertig het joodse volksdeel bedreigde en daarmee de gehele Westeuropese cultuur. De thema's van opstand en vervolging beheersen zijn poëzie, ook na WO II toen hij zich de dood van familieleden en vrienden ten volle bewust werd. Treffend heeft hij het langzame genezingsproces naar een nieuwe levensaanvaarding tot uitdrukking gebracht in versch. bundels gedichten, die meestal een gedempte toon hebben van herinnering, bezinning en zelfbeheersing. In 1962 ontving hij de Henriëtte Roland Holstprijs voor zijn gehele oeuvre, in het bijzonder voor *Gedenk de mens* (1957).

Hoewel Mok overwegend poëzie schreef, verscheen er ook proza van zijn hand, zoals de sociale roman *Dorp in de branding* (1976), verhalen in *Het feest van Hercules* (1977) en de bizarre novelle *De ondergrondse* (1979). Ook als auteur van poëziekritieken en van verzorgde vertalingen gaf hij blijk van een opmerkelijk talent.

Werken:

Verlooren droomen (1939); *Scheppingsdroom* (1940); *De vliegende Hollander* (1941); *De zeven hoofdzonden* (clandestien onder ps. Hendrik Mantinga, 1943); *Europa* (1945); *Het wankel hart* (1946); *Silhouetten* (1948); *Aan de vermoorden uit Israël* (1950); *Storm uit het oosten* (1952); *De spoorwegstaking* (1953); *Berijmde bokkesprongen* (1962); *Avond aan avond* (1970); *Met Job geleefd* (1972); *Grondtoon* (1975); *Gedichten van zestig tot zeventig* (1977); *Bij brood alleen* (1980); *Achterwegen* (1981); *Het haarlint* (1982); *De doorleesbril* (1983), met cartoons van W. Lohmann.

Literatuur:

S. Vestdijk, in *Muiterij tegen het etmaal*, dl. 2 (1966[2]); *Dimensie*, 3, 9 (1978-1979), speciaal M.M.-nummer; R. van de Perre, `De dichter M.M.', in *Ons Erfdeel*, 23 (1980); F. Espar, *Bewogen grenzen; over de poëzie van M.M.* (1983).

[G. Stuiveling en G.J. van Bork]

Molenaar, Johan(nes Gerardus) de

Nederlands dichter en musicus (Amsterdam 18.4.1894-Utrecht 31.3.1969). Studeerde piano; was enige tijd werkzaam in het bedrijfsleven en werd administrateur van het Utrechts Stedelijk Orkest.

Zijn muzikaliteit komt tot uitdrukking in enkele bundels weinig gecompliceerde poëzie met fraaie klankexpressie, zoals *Het*

spinet (1938) en *Cantabile* (1944). Opmerkelijk is zijn bloemlezing *Muziek en poëzie* (1941, 1959[2]), verzen uit de Nederlandse literatuur die op muziek geïnspireerd zijn. *Dubbelconcert* (1947) bevat naast vertaalde gedichten zijn oorspr. in het Frans, Duits en Engels geschreven verzen. De Molenaar trad op als vertaler, o.a. van enkele werken van Tagore.

Werk:

Gedichten (1935).

Literatuur:

A. van Duinkerken, in *De beweging der jongeren* (1933); W. Paap, `J. de M.', in *Mens en melodie*, 24 (1969).

[G.W. Huygens]

Mont, Paul de

Vlaams (toneel)schrijver (Ninove 1.6.1895-ald. 10.11.1950). Onderbrak zijn universitaire studie om in WO I soldaat te worden; keerde zwaar verminkt terug. Werd stadssecretaris te Ninove en was een tijdlang leider van het rexisme in Vlaanderen en lid van de senaat (1936-1939). Tussen 1920 en 1930 speelde hij als theoreticus en auteur een belangrijke rol in de vernieuwing van het Vlaams toneel, die door de successen van het Vlaams Volkstoneel gunstig werden beïnvloed.

Zijn eerste stuk, *De spelbreker*, een realistisch familiedrama, verscheen in 1923. Met zijn volgende werken, *Nuances* (1925) en *Reinaert de Vos* (1925), een toneelbewerking van het oude satirische epos, ging hij naar het expressionisme over. Voortaan zou hij vooral godsdienstige, politieke of folkloristische onderwerpen behandelen, opkomen voor pacifisme, eerlijkheid en verantwoordelijkheidszin, in knap gebouwde stukken, die door vlotte dialoog en ironie worden gekenmerkt. Sommige werken, o.a. *Téléscopage* dat te Parijs door Lugné Poë werd opgevoerd, schreef hij oorspronkelijk in het Frans.

Zijn beste werk leverde De Mont na WO II: het drama *Artevelde's val* (1948), het essay *Artevelde, de mythe en de man* (1948) en een roman over de opkomst van de industrie in een kleine Vlaamse stad omstreeks 1845: *De bloeiende gaarde. Kroniek van het Kloosterhof* (1949). Zijn laatste werk was het bijbels drama *De verrijzenis van Jezus* (1949), waarin hij de figuur van de apostel Thomas psychologisch trachtte te verklaren.

Werken:

Het geding van Onze Heer (1926), passiespel; *Bartel de sterke vent* (1927), t.; *Smidje Smee* (1927), t.; *De slag der zilveren sporen* (1928), t.; *De verkiezing van '94* (1930), t.; *Willem de Zwijger* (1933), t.; *De erfenis* (1935), t.; *De wereldoorlog* (1934), essay; *De internationale der wapenfabrikanten* (1934) essay.

Literatuur:

P.G. Buckinx, *P.d.M.* (1961); H.J. Elias, *Vijfentwintig jaar Vlaamse Beweging, 1914-1939*, iv (1972).

[A. Demedts]

Mont, Pol de

Eig. Maria Polydorus Carolus, Vlaams dichter, prozaschrijver, dramaturg en volkskundige (Wambeke 15.4.1857-Berlijn 29.6.1931). Toen hij zijn middelbare opleiding aan het kleinseminarie te Mechelen beëindigde, had hij reeds een belangrijke rol gespeeld in de Vlaamse studentenbeweging. In 1877 liet hij zich inschrijven als student rechten te Leuven; hij stichtte er met Rodenbach *Het Pennoen* (1878-1880). In 1880 werd hem de Vijfjaarlijkse Staatsprijs voor Vlaamse Letterkunde toegekend voor zijn *Gedichten*, een bloemlezing uit zijn reeds verschenen poëzie. Na een carrière als leraar werd hij in 1904 benoemd tot conservator van het Museum voor Schone Kunsten te Antwerpen. Ten gevolge van een perscampagne, waarin hij van activistische sympathieën tijdens WO I werd beschuldigd, nam hij in 1919 ontslag en werd hoofdredacteur van het nationalistische dagblad *De Schelde*, waar hij o.a. Van Ostaijen, Burssens en Alice Nahon als medewerkers had.

De Mont heeft enorm veel gedaan voor de heropleving en verspreiding van de Vlaamse cultuur. Hij stichtte versch. tijdschriften en was een van de oprichters van *De Vlaamsche Gids* in 1905. Katholiek opgevoed was hij naar een verdraagzame vrijzinnigheid geëvolueerd. Hoewel vrij produktief als dichter, heeft De Mont zijn populariteit en reputatie vooral te danken aan zijn redenaarstalent, en aan het feit dat hij de aandacht vestigde op o.m. de Tachtigers, de Franse parnassiens en de naturalisten. Zijn poëzie mist echter diepte en zelfs de vlotte improvisatie en muzikaliteit van zijn verzen brengen zijn werk niet op een hoger niveau. Maar o.m. als criticus en als volkskundige heeft hij wel degelijk een belangrijke rol gespeeld: de volkskundige werken, die hij in samenwerking met A. de Cock schreef, zijn naslagwerken geworden. met name *Dit zijn Vlaamsche wondersprookjes* (1896) en *Dit zijn Vlaamsche vertelsels* (1898). Het essay *Drie groote Vlamingen* (1901) bevat studies over Conscience, Van Beers en Benoit.

Werken:

Rijzende sterren (1879), p.; *Lentesotternijen* (1881), p.; *Idyllen* (1882), p.; *Loreley* (1882), p.; *Idyllen en andere gedichten* (1884); *Fladderende vlinders* (1885), p.; *Claribella* (1893), p.; *Iris* (1894), p.; *Vlaamsche schilders der*

negentiende eeuw (1901), essay; *De schilderkunst in België van 1830 tot 1921* (1921), essay; *Zomervlammen* (1922), p.

Uitgaven:

G. Meir (ed.), *Bloemlezing uit zijn poëzie* (1932); *Keurbladzijden uit het werk* (1942), ingel. en toegel. door Idem.

Literatuur:

F. Francken, *P.d.M.* (1920); G. Meir, *P.d.M.* (1932); R.F. Lissens, *Het impressionisme in de Vlaamsche letterkunde* (1934); R. Vervliet, `P.d.M.', in *Twintig eeuwen Vlaanderen*, dl. 13 (1976); W. van Rooy, `De Bom-Vermeylen: hun relatie tot P.d.M. vóór de oprichting van "Van Nu en Straks"', in *Nieuw Vlaams Tijdschr.*, 30 (1977); M. Somers, `Een glimp uit de correspondentie P.d.M. - Albrecht Rodenbach', in *Wetenschappelijke tijdingen*, 37 (1978); G. François, `De bijdrage van P.d.M. tot de ontstaansgeschiedenis van het A.M.V.C.: een poging tot rehabilitatie', in *Ibidem*, 39 (1980); Idem, `De verhouding tussen P.d.M. en de Van Nu en Straksbeweging', in *Studia Germanica Gandensia 1980-1981*, 21 (1981); Idem, *P.d.M. (1857-1931): een terugblik na vijftig jaar* (1982).

[P. van Aken]

Montagne, Victor Alexis dela

Vlaams dichter (Antwerpen 8.10.1854-Sainte Adresse, Frankrijk, 19.8.1915). Zoon van een drukker; vanaf 1880 werkzaam bij het ministerie van justitie. Bij het uitbreken van WO I naar Le Havre gestuurd, waar hij een jaar later stierf.

Debuteerde in 1875 met de bundel *Onze strijd*. Met Theofiel Coopman stichtte Montagne in 1878 het tijdschrift *Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle* en gaf hij in 1880 de bloemlezing *Onze dichters* uit. Publiceerde ook een studie over *Vlaamsche pseudoniemen* (1884). Zijn bundel *Gedichten* (1883), later uitgebreid en bij een tweede uitgave in 1907 (1913^3) voorzien van een inleiding door zijn vriend De Bom, bevat elegische natuurgedichten en intieme stemmingsbeelden, die van een fijnbesnaard gevoel getuigen. `Een oudt liedeken', bewerkt naar Jean Richepin, is zijn meest bekend gebleven gedicht.

Werken:

Iets vergeten (1879), zangspel; *Anoniem* (1880, samen met M.E. van Bergen), t.

Literatuur:

E. de Bom, *Dagwerk voor Vlaanderen* (1928); F.V. Toussaint van Boelaere, `V.d.M.', in *Jaarb. Kon. Vl. Acad.* (1943).

[J. de Ceulaer]

Monteyne, Lode

Eig. Ludovicus Gustavus Cornelius, Vlaams schrijver en toneelcriticus (Antwerpen 21.6.1886-Berchem 12.11.1959). Onderwijzer te Antwerpen en van 1938 tot 1952 leraar toneelgeschiedenis aan het Koninklijk Vlaams Conservatorium, eveneens te Antwerpen.

In 1912 verscheen zijn eerste roman, *Geerten Basse*. Daarop volgden *De tweede lente van mijneer Quistwater* (1914), *Aan wal* (1920) en de verhalenbundel *Geschiedenisjes* (1926). Hij schreef ook een aantal essays, o.m. *Lode Baekelmans* (1914), *Charles de Coster, de mensch en de kunstenaar* (1917), *Charles de Coster, mensch en dichter* (1927) en *Maurits Sabbe en zijn werk* (1918).

Monteyne verwierf echter bekendheid als toneelcriticus, vooral in zijn functie van hoofdredacteur van *Het Tooneel* (1923-1940). Door een wetenschappelijke aanpak heeft hij de theaterkritiek boven de journalistiek verheven en in versch. uitgaven belangrijke bijdragen geleverd tot de toneelgeschiedenis van zijn land. Samen met M. Sabbe en H. Coopman Thz. bracht hij in 1927 *Het Vlaamsch Tooneel* uit. Een jaar later verscheen *Koorn en kaf*. In *Drama en toneel van Oost en West door de tijden heen* (1949) gaf hij een overzicht van zijn aan het conservatorium gehouden cursussen.

Werken:

Drie schetsen uit het leven van Monneken Peeters (1913); *Bretoensch nationalisme en Bretoensche literatuur* (1920), essay; *Het schoone avontuur* (1923), r.; *Kritische bijdragen over tooneel* (1926); *De toneelcrisis in Vlaanderen* (1929); *Spiegel van het modern Vlaams tooneel* (1929); *De Sabbe's* (1934); *Een eeuw Vlaamsch tooneelleven* (1936); *Wendingen in de moderne tooneelkunst* (1937); *Stromingen, gestalten en spelen in het naoorlogsch Vlaamsch tooneelleven* (1938); *Medaljons* (1949).

Literatuur:

R. Brulez, `L.M.', in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk., 1960-1961* (1961).

[M. Kröjer]

Moonen, Arie (Wilhelmus Pieter)

Nederlands schrijver (Rotterdam 28.8.1937). Na een reeks tijdelijke baantjes leefde Moonen van een uitkering als kamerbewoner in de warme buurt in Den Haag, later in Amsterdam.

In 1977 debuteerde hij met *Stadsgerechten*, een autobiografisch en psychotisch verslag in dagboekvorm van de beperkte wereld waarin hij leeft met een sterke nadruk op zijn seksuele voorkeuren (jongens, scatologie, massage-instituten e.d.). Niet zozeer de onderwerpen, als wel de gedragen en archaïserende stijl maakt deze erotische en scatologische lectuur interessant en in dat opzicht is Moonen duidelijk schatplichtig aan Gerard Reve. In zijn tweede boek, *Openbaar leven* (1979), zet deze lijn zich voort. *Zalf voor de dood* was Moonens eigenlijke debuut, maar hij vond pas in 1980 een uitgever bereid om het uit te geven.

Werken:

Gastheer M. (1981); *Open afdeling* (1982); *Omgelegde dagen* (1984).

Literatuur:

T. Rooduijn, in *Haagse Post* (8.7.1978).

[H. Bekkering]

Moonen, Arnold

Noordnederlands dichter en prozaschrijver (Zwolle 12.7.1644-Deventer 17.12.1711). Predikant te Hardenberg (1674) en Deventer (1679); coccejaan en behoedzaam cartesiaan.

Schreef geschiedkundig proza (o.a. *Korte chronyke der stadt Deventer*, 1688), bundels preken en een *Nederduitsche spraakkunst* (1706), die in de 18de eeuw grote invloed uitoefende. Hij berijmde *Davids heilige trapgezangen of de XV liederen Hammaaloth* (1694). Zijn *Poëzy* verscheen in 1700, terwijl H.K. Poot in 1720 *Vervolg der poëzy* uitgaf; samen meer dan 1000 bladzijden.

Literatuur:

W. Kloos, *Een daad van eenvoudige rechtvaardigheid* (1909); C.G.N. de Vooys, *Verz. taalkundige opstellen*, dl. i (1924); M.M. Prinsen, *De idylle in de achttiende eeuw* (1934); J. Lindeboom, `A.M. 1644-1711', in *Meded. Kon. Ned. Acad. voor Wet.*, afd. Lett., nieuwe reeks, 21, 3 (1958); D.M. Bakker en G.R.W. Dibbets (ed.), *Gesch. van de Nederl. taalk.* (1977).

[W.J.C. Buitendijk]

Moor, Gedichtenverzameling-Jacobus de

Naam van een 16de-eeuwse gedichtenverzameling, zo genoemd naar de bezitter ervan in 1598. De verzameling bevat vele verschillende werken, de meeste anoniem. Slechts twee dichters worden bij naam genoemd: Gabr. Selbyer en Aescalis. Verder bevat de bundel gedichten die toegeschreven zijn aan Cornelis Crul. Veel gedichten komen ook elders voor.

Literatuur:

L. Roose, `De gedichtenverzameling van J.d.M. (1598)', in *Spiegel der Letteren*, 8 (1964-1965); F. van Vinckenroye, `Acrostichon in de gedichtenverzameling J.d.M.', in *Spiegel der Letteren*, 9 (1965-1966); S.J. Lenselink, `Het "roomse" gedicht in de bundel van J.d.M. (1598)', in *Spiegel der Letteren*, 15 (1973).

[F. van Thijn]

Moortel, Maurice van de

Vlaams dichter en prozaschrijver (Laken 20.3.1896-Jette 28.5.1979). Onderwijzer; van 1945 tot 1964 nationaal secretaris voor het onderwijs. Debuteerde in *De Tijd* (1913). Behoorde tot de humanitair-expressionistische groep van *Ruimte* na WO I (vgl. de dichtbundel *Vanuit de grond*, 1931). Medewerker aan *Ontwikkeling*, maandschrift van de toenmalige Belgische Werkliedenpartij (later Socialistische Partij).

In 1933 verscheen de roman *Vrouwen treden uit de schaduw. Afrikaanse ballade* (1967) bevat proza en poëzie over een reis in opdracht van het Internationaal Verbond van Vrije Vakverenigingen. De bundel *Desondanks* (1972) is een verzameling individualistische lyriek in expressionistische stijl.

Literatuur:

H. van Assche, `Bibliographie', in *Meded. Ver. Vlaamse Letterkundigen* (1971); M. Gijsen, in *Verz. werk*, dl. 6 (1977).

[J. Vercammen]

Morckhoven, Paul van

Ps. van L.J.J. Pauwels, Vlaams toneelschrijver (Borgerhout 25.3.1910). Tot 1960 onderwijzer. Reorganiseerde de Bond van de Vlaamse Toneelschrijvers tot `Vereniging van Vlaamse Toneelauteurs', waarvan hij voorzitter werd (1956-1972). Redacteur van het weekblad *Het Toneel* (1952-1969). Toneelrecensent in kranten en tijdschriften en als zodanig medewerker aan radio en tv.

Schreef een twaalftal toneelstukken, o.a. de historische tragedie *Karel van Denemarken* (1942), het blijspel *Het buitenkansje* (1955), de historische fantasie *Bartolomeusnacht* (1956) en *De Datzja* (1977), uit bewondering voor Tsjechov. Van Morckhoven schreef ook essays, maakte vertalingen en bewerkingen voor tv.

Werk:

Het Amerikaans toneel (1953).

Literatuur:

F. Germonprez, `P.v.M. 70', in *Vlaanderen*, 30 (1981).

[J. Vercammen]

Moriaen

Middelnederlandse arthurroman, overgeleverd in de Haagse Lancelot-compilatie. Waarschijnlijk is deze versie een bewerking van een 13de-eeuws Nederlands voorbeeld. Het verhaal speelt in kringen van koning Arthurs ridders van de ronde tafel en beschrijft onder andere de zoektocht van Moriaen, de zwarte ridder, samen met Lancelot en Walewein, naar zijn vader. Thema's uit het verhaal komen ook voor in *Lanseloet en het hert met de witte voet* en in *Walewein*. Zie ook Lancelot-compilatie, Haagse.

Uitgaven:

J. te Winkel (ed.), *Roman van M.* (1878); H. Paardekooper-van Buuren en M. Gysseling (ed.), *M.* (1971).

Literatuur:

H. Paardekooper-van Buuren, `Betrekkingen tussen de Middelnederlandse "M." en de "Parcival" van Wolfram von Eschenbach', in *Nieuwe Taalg.*, 62 (1969); D.A. Wells, `The Middle Dutch "M.", Wolfram von Eschenbach's "Parzival", and Medieval Tradition', in *Stud.*

Neerl. (1971); M.J.M. de Haan, `Het bediet van Moriane?', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 88 (1972); M.J.M. de Haan, `Een filologische vaderschapstest', in *Nieuwe Taalg.*, 66 (1973); K.H. Heeroma, *M., Lantsloot en Elegast* (1973); M. van Buuren, `Waarom is M. zo zwart als roet?', in *Tabu*, 4 (1973-1974); A.M.J. van Buuren, `Een M.-fragment geïdentificeerd', in *Nieuwe Taalg.* 67 (1974); M.J.M. de Haan, `Le "Ferguut" et le "M." comme "romans politiques"', in *Etudes germ.*, 32 (1977); D.A. Wells, `Source and Tradition in the "M."', in F.P. van Oostrom (ed.), *Arturistiek in artikelen* (1978).

[F. van Thijn]

Moritoen, Jan

Zuidnederlands dichter (Brugge 2de helft 14de eeuw). Zijn naam is bekend uit het Gruuthuse-hs., dat drie afdelingen bevat: gebeden, liederen en allegorische gedichten. Moritoens acrostichon is te lezen in het dertiende allegorische gedicht. Nelly Geerts schreef in 1909 minstens 53 van de liederen uit het hs. aan hem toe. Heeroma kwam in 1966 tot de conclusie, dat Jan Moritoen de dichter en tevens de componist van het gehele liedboek zou zijn en de auteur van het 1ste, 2de, 6de, 7de, 9de en 13de allegorische gedicht. Gerritsen bestreed in 1969 de opvattingen van Heeroma krachtig: het enige wat zeker is, is het acrostichon-gedicht.

Literatuur:

N. Geerts, *Die altflämischen Lieder der Handschrift Rhetorijcke ende Ghebeden-Bouck van Mher Loys van den Gruythuse* (1909); K. Heeroma en C.W.H. Lindenburg, *Liederen en gedichten uit het Gruuthuse-handschrift* (1966); W.P. Gerritsen, `Kritische kanttekeningen bij de inleiding tot Heeroma's editie van het Gruuthuse-liedboek', in *Nieuwe Taalg.*, 62 (1969).

[P.J. Verkruijsse]

Morriën, Adriaan

Nederlands dichter, essayist en criticus (Velsen 5.6.1912). Was tot 1941 leraar Frans, maar is sedert 1945 uitsluitend werkzaam als schrijver, criticus en vertaler (o.a. van Choderlos de Laclos en Freud). Richtte in 1946 *Literair paspoort* op, een kritisch-informatief tijdschrift voor buitenlandse literatuur waarvan hij tot 1964 redacteur bleef. Daarnaast was hij zowel redacteur van het na-oorlogse *Criterium* als van *Libertinage*. In de jaren zestig redigeerde hij de cultuurpagina van *Het Parool*.

Als dichter debuteerde hij met *Hartslag* (1939), zachte sensibele poëzie waarin de relatie man-vrouw-kind het centrale thema is. In zijn latere poëzie, die hij bijeenbracht in *Verzamelde gedichten* (1961), *Moeders en zonen* (1962) en *Het gebruik van een wandspiegel* (1968), nemen erotiek en seksualiteit een veel

uitgesprokener plaats in. Speels en vaak erotisch proza bundelde Morriën in *Een slordig mens* (1951) en *Een bijzonder mooi been* (1955). Essays over poëzie verschenen in *Concurreren met de sterren* (1959). Familiebetrekkingen, met name die tot zijn dochters, vormen het onderwerp van het openhartige *Alissa en Adrienne* (1957). Morriën heeft zijn contacten met de schrijverswereld beschreven in het anekdotische *Cryptogram* (1968), waarbij hij zijn verhouding tot eigen literair werk niet vergat. Eenzelfde soort anekdotische `roddel-op-niveau' verscheen in de kritisch-kaleidoscopische aantekeningen onder de titel *Lasterpraat*, dat wel het `anti-boekenweekgeschenk' van 1975 is genoemd.

Intussen bleef Morriën ook actief als dichter. In zijn poëzie komt de nadruk steeds sterker te liggen op angst, dood, tederheid en onmacht. Heel duidelijk zijn die elementen vertegenwoordigd in de bundel *Avond in een tuin* (1980).

Werken:

Vriendschap voor een boom (1954); *Mens en engel* (1964); *Waarom ik geen Dante-specialist ben geworden* (1969); *Een mooi dik meisje zonder borsten* (1976); *Juni* (1979).

Literatuur:

W. Brandt, in *Keurschrift* (1963); M.J.G. de Jong, in *Twintig poëziekritieken* (1967[2]); Idem, in *Fliérefluiters apostel* (1970); J. Bernlef, in *Ga jij de klas maar uit!* (1970[2]); E. Hoornik, in *Kritisch proza* (1978); T. de Vries, in *Terloopse obsessies* (1980).

[G.J. van Bork]

Mostart, Daniël

Noordnederlands toneelschrijver en vertaler (Amsterdam 1590-aldaar 22.2.1646). Heeft in Leiden rechten gestudeerd maar was in Amsterdam werkzaam. Hij had omgang met de leden van de Muiderkring en komt zelf meermalen voor in de correspondentie van Hooft. Schreef twee toneelwerken: *Moord der onnooselen* (1639) en *Mariamne* (1640). Als vertaler was hij zeer actief, o.a. hielp hij Vondel met de vertaling van H. de Groots *Sofompaneas of Jozef in 't Hof* (1635); samen met Vondel vertaalde hij Horatius' *Lierzangen en Dichtkunst*, maar ook de *Annaeus* van Seneca.

Hooft, Vondel en Barlaeus schreven gedichten voor zijn *Secretaris ofte Zendbriefschrijver*, een werk dat over zijn eigen ambt handelt. Tevens was hij corrector van Hoofts *Historiën*.

Literatuur:

H. Meeus, *Repertorium van het ernstige drama in de Nederlanden* (1983).

[P.M.M. Kroone]

Mulder, Lodewijk

Nederlands prozaschrijver ('s-Gravenhage 9.4.1822-ald. 15.5.1907). Aanvankelijk officier en instructeur Nederlands aan de Militaire Academie te Breda, later inspecteur van het lager onderwijs te Utrecht, en vanaf 1872 letterkundige.

Behalve als krijgshistoricus, bijv. door de uitgave van *Journael van Anthonie Duyck, advocaat-fiscaal bij den Raad van State 1591-1602* (3 dln., 1862-1866) en schrijver van een geschiedkundige roman, *Jan Faessen, historische roman uit het begin der 17de eeuw* (2 dln., 1857), en novellen, won hij de sympathie van zijn tijdgenoten door zijn humoristisch proza. In samenwerking met de Oude Heer Smits (ps. van Mark Prager Lindo) schreef hij *Afdrukken van indrukken. Door den Ouden Heer Smits en zijn vriend Mulder* (1854). Doel was het goedmoedig hekelen van de feilen van medeburgers.

Zijn grootste en meest blijvende succes behaalde Mulder met het blijspel *De Kiesvereeniging van Stellendijk* (voor het eerst opgevoerd in 1877 te Rotterdam, eerste druk 1880), een stuk dat als humoristisch-realistische schildering van een tijdvak der Nederlandse cultuurgeschiedenis (de aanleg van spoorwegen en de eerste toepassing van de parlementaire democratie) en tevens als bespotting van enkele menselijke ondeugden, met name bij mensen uit de provincie, nog steeds waarde heeft.

Werken:

Handleiding tot de kennis der vaderlandsche geschiedenis (1858); *Een lief vers* (1881), t.; *Een vriendendienst* (1896); *Op glad ijs* (1901), t.

Uitgaven:

Geschiedkundige novellen. Levensschetsen (1907); *Humor en satire* (1907); *Dramatische werken*, 2 dln. (1907); *Mengelwerk* (1907).

Literatuur:

J. ten Brink, *Gesch. der N. Ned. letteren in de 19de eeuw*, ii (1903); J. Gram, levensbericht, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterkunde 1906-1907* (1907).

[H.H.J. de Leeuwe]

Mulder, Tiny

Eig. Tiny Zuidema-Mulder, Friese dichteres en prozaschrijfster (Beetsterzwaag 2.4.1921). Werkzaam als publiciste. In haar transparante poëzie, vol verrassende

vondsten en wendingen en van een dikwijls ontwapenende eerlijkheid, ontbreekt een filosofische ondertoon niet. Haar gedichten bevatten reminiscenties aan de oorlogsjaren 1940-1945, waarin zij een actieve rol in de illegaliteit speelt.

Zij schrijft ook verhalen en kinderboeken, en vertaalde o.m. *Alice yn wûnderlân* (1964) van L. Carroll. In 1971 verscheen een bundel scherpzinnige interviews met eigentijdse Friese auteurs onder de titel *Hwer hast it wei?* (= Waar haal je het vandaan?). Een roman, *Tin iis* (= Dun ijs), spelend tijdens WO II, verscheen in 1981.

Werken:

Oranje paraplu (1962), p.; *Viadukt* (1966), p.; *Wite swan swarte swan* (= Witte zwaan zwarte zwaan; 1968), p.; *Op slach fan tolven* (= Op slag van twaalven; 1975), p.; *Oh in stêd, ah in lân* (= Oh een stad, ah een land; 1983), p.

Literatuur:

J. Smit, `De Fryske literatuer 1945-1967', in *De Tsjerne* (april 1968); K. Dijkstra, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977); G. van der Meer, in *Trotwaer*, 14 (1982); J. Knol en M. Muller, in *Fryx*, 4 (1983).

[F. Dam]

Mulisch, Harry (Kurt Victor)

Nederlands schrijver (Haarlem 29.7.1927). Geboren uit het huwelijk van een van origine Duits-Oostenrijkse vader en een joodse moeder, dochter uit een oorspr. Duits-Oostenrijks bankiersgeslacht. Werd na de scheiding van zijn ouders (1937) bij zijn vader opgevoed door de Duitse huishoudster Frieda. In de oorlog werden zijn groot- en overgrootmoeder weggevoerd en vergast. Zijn vader was mededirecteur van de bankiersfirma Lippmann-Rosenthal & Co., opslagplaats van geroofd joods kapitaal. (`Ik heb de oorlog niet zozeer "meegemaakt", ik *ben* de tweede wereldoorlog.' - *Mijn getijdenboek*, 1975). Na de oorlog koos hij principieel voor het schrijverschap. Na een financieel benarde en geestelijk even stormachtige als ook benarde periode betekende de toekenning van de Reina Prinsen Geerligsprijs 1951 voor zijn romandebuut *Archibald Strohalm* (1952) daarvan de eerste officiële erkenning; die van de Constantijn Huygens- (1977) en de P.C. Hooftprijs (1977, uitgereikt in 1978) tot dusver de laatste.

Mulisch was redacteur van *Podium* en *Randstad*, en is sinds 1965 redacteur van *De Gids*.

In zijn werk laten zich drie perioden onderscheiden. De eerste neemt globaal de jaren vijftig in beslag, bestaat voornamelijk uit verhalend werk en wordt afgesloten door de ogenschijnlijk heterogene, maar in werkelijkheid door de pregnante uitdrukking van zijn artistieke opvattingen volledig beheerste bundel *Voer voor psychologen* (1961). De jaren zestig staan in het teken van wat Mulisch zelf noemt `tijdgeschiedenis'. Met de novelle *Paralipomena Orphica* (1970) zet meer een wending naar het fictionele in, dat het karakter van de jaren

zeventig bepaalt. Het filosofische *De compositie van de wereld* (1980) betekent wellicht een keerpunt op de grens van de jaren tachtig.

Eigenlijk is Mulisch' hele oeuvre terug te voeren op een allesbeheersende artistieke conceptie, die in wezen tevens een mens- en wereldconceptie is en die feitelijk al in *Voer voor psychologen* tot ontwikkeling is gebracht. Het kunstwerk biedt de enige mogelijkheid de werkelijkheid te kennen. De kunstenaar herschept de aarde tot `tegenaarde' en pas door die artistieke interpretatie krijgt de werkelijkheid zin. Hiermee hangt samen de overtuiging dat de taal over de magische potentie beschikt om die creatio tot stand te brengen, zoals in haar ook de macht tot vereeuwiging opgesloten ligt. Een dergelijk mythisch-religieuze taalopvatting reikt terug tot de Griekse en Egyptische oudheid. Voor Mulisch is de Griekse mystieke filosoof Pythagoras in de eerste plaats een kunstenaar, schepper van de eerste `artistieke kosmografie', terwijl diens leerling Philolaos en later vooral de Egyptische godheid Thoth de oerbeelden zijn van de schrijvende, dus zingevende mens. Typerend voor deze visie is in dit verband dat intuïtie en rationele exactheid, zoals bij Philolaos, elkaars noodzakelijke complementen zijn. Ongetwijfeld vloeit deze overtuiging voort uit een fundamenteel paradoxale, on-aristotelische werkelijkheidsopvatting die hij deelt met de natuurfilosoof Heraclitus, volgens wie iets tegelijkertijd kon zijn en niet-zijn. Daaruit is tevens Mulisch' voorliefde voor alchemistische symboliek verklaarbaar. De alchemie was immers de laatste voor-empirische wetenschap waarvoor intuïtie en weten in elkaars verlengde lagen. Zoals voor de alchemist het proces in de microkosmos van de retort een analogon vormde van zijn eigen geestelijke groei en zo tot een mystiek inzicht in het bestaan kon leiden, zo is in Mulisch' visie het kunstwerk een middel tot verheldering van het bestaan. Niet overigens doordat het dit `verklaart', maar juist doordat het het onbenoembare mysterie daarvan in verhevigde vorm voelbaar maakt: `Het beste is het raadsel te vergroten' (*Manifesten*, 1958). Symbool voor dit levensraadsel is de vermeende grondlegger van de alchemie, de `opvolger' van de Egyptische Thoth Hermes Trismegistus. Het bijzondere van Mulisch is dat hij deze esoterische leren, nl. neoplatoonse mystiek en alchemie, bruikbaar maakt voor de opbouw van een hoogst persoonlijke artistieke mythe die eigen leven en eigen tijd plaatst in de continuïteit van een eeuwenoude, in het kunstwerk weer geactualiseerde traditie. Is het debuut *Archibald Strohalm* als jeugdwerk meer interessant dan sterk, met *Het mirakel* (1955) komt een ontwikkeling op gang die bepalend is voor het latere werk. In de verhalen uit de laatste bundel wordt gestreefd naar intensivering door mythische vergroting, een intentie die hoge eisen stelt aan het vermogen de opgeroepen wereld in haar tot in het absurde verhevigde raadselachtigheid geloofwaardig te maken. Na de kleine roman *Het zwarte licht* (1957), breekt met *Het stenen bruidsbed* (1959), algemeen beschouwd als de beste roman uit eerste periode, een obsessie door die jaren stand zal houden, nl. die van WO II. Het boek behelst de confrontatie van Norman Corinth met de stad Dresden die hij 13 jaar eerder als boordschutter mee hielp vernietigen. Binnen enkele dagen herhaalt zich voor hem het drama. In zijn verhouding met Hella voltrekt zich weer de vernietiging, in die tot Schneiderhahn rijst opnieuw het probleem van schuld en medeplichtigheid. Doordat de liefdesdaad omschreven wordt in termen van oorlog en vernietiging en omgekeerd het bombardement als een gewelddadig orgasme raken de twee tijdniveaus zo verweven, dat de paradoxale dubbelzinnigheid van liefde en oorlog, van geweld en erotiek onbarmhartig aan het licht treedt. Verwijzingen naar de klassieke oudheid

in de motto's, in de namen van de personen en in de ironisch als homerische zangen gestileerde oorlogshandelingen zetten het gebeuren in een voor Mulisch kenmerkend tijdsperspectief waarbinnen Corinth, de `onder Agamemnon gesneuvelde Griek die nog leeft', tenslotte in de nacht uitkijkt over de lege duistere vlakte van het Duitse Troje, eens de schatkamer van de Europese cultuur.

Het onbetwistbare hoogtepunt uit de tweede periode, de reportage van het Eichmannproces *De zaak 40/61* (1962, Vijverbergprijs 1963) is toch vooral het produkt van een schrijver die in staat is het incidentele binnen een bijna mythisch historisch kader een betekenis te geven die op soms hallucinerende wijze getuigt van het grote drama van onze eeuw met zijn dehumaniserende organisatiestructuur die de kleurloze ambtenaar schept als radertje in een bovenindividuele bevelsmachinerie en Auschwitz mogelijk maakt door de per-

soonlijke verantwoordelijkheid te vernietigen.

De creatieve impasse die dit boek veroorzaakte, werd in zekere zin doorbroken door de onvoorwaardelijke keuze voor een links politiek engagement die niet alleen geëist werd door de tijd, maar ook de greep van de oorlog tijdelijk verzwakte. Geïnspireerde beschouwingen over de Provo-gebeurtenissen te Amsterdam - *Bericht aan de rattenkoning* (1966) - en het revolutionaire experiment van Castro op Cuba - *Het woord bij de daad* (1968) waren het resultaat. Ook de medewerking als librettist aan het collectief dat de opera *Reconstructie* (1969) in het leven riep, kan in dat licht gezien worden. Maar pas het hermetische *De verteller* (1971) en vooral het fascinerende `protokol van een schrijverij' *De toekomst van gisteren* (1972), met een meeslepend geformuleerde visie op de oorlog en de voor- en nageschiedenis daarvan, brengen een tijdelijke afrekening met WO II, een bevrijding van een obsessie die ruimte maakte voor een nieuw begin.

Tegelijk hiermee verloopt internationaal het revolutionaire tij in de restauratie van de jaren zeventig. In Mulisch' werk herneemt de verbeelding haar rechten. Leek de afdaling in de onderwereld van *Paralipomena Orphica* (1970) aanvankelijk slechts een fictioneel intermezzo, met *De verteller*, het toneelstuk over de tijd als cyclische levensbeweging *Oidipous Oidipous* (1972), de slechts bij oppervlakkige beschouwing eenvoudige liefdesroman *Twee vrouwen* (1975) en het vernuftig gecomponeerde, in veel opzichten raadselachtige drieluik *Oude lucht* (1977) laat Mulisch zich weer zien als de kunstenaar voor wie de vorm primair is omdat zij de enig zinvolle werkelijkheid schept. Zelfs de prikkelende studie over de psychiater Wilhelm Reich *Het seksuele bolwerk* (1973) gehoorzaamt tot op grote hoogte aan de wetten der verbeelding. Het is ook omstreeks deze tijd dat hij poëzie begint te publiceren, zowel vrij eenvoudige als meer geslotene, *Tegenlicht* (1975), wat evenzeer wijst op een grotere preoccupatie met het eigenlijke schrijversambt. Goed beschouwd voltrekt zich in deze periode een terugkeer naar de intensivering door mythische vergroting, alleen op een veel universeler niveau, want verbreed door een gerijpte werkelijkheidservaring. De verhouding tot de werkelijkheid is daarbij niet problematisch; alles wat de geschiedenis, alles wat het eigen leven, alles wat de actualiteit te bieden hebben, kan in principe opgenomen worden in het werk, het magnum opus waarbinnen de wetten gelden van de taalchemie en binnen de grenzen waarvan de kunstenaar zichzelf als magister voor altijd verwerkelijkt in de vorm die als labyrint beeld is van het raadsel. Het is deze artistieke filosofie die het werk tot een organische eenheid schept en die het tevens plaats in de traditie van het hermetisme, in het bijzonder van het sinds het symbolisme weer levenskrachtige maniërisme met zijn opzettelijk streven naar een grote vormtechnische gecompliceerdheid die het raadsel tegelijk onthult en verbergt. *De compositie van de wereld* (1980) vormt het filosofisch sluitstuk van dit wereldbeeld. Het boek beoogt de heraclitische paradox een plaats te geven naast het aristotelische Principium Contradictionis. Dit eerste deel bevat een weerlegging van het P.C. en een van een indrukwekkende wetenschappelijke kennis getuigende uiteenzetting over wezen en ontstaan van mens en wereld m.b.v. de zgn. octaviteitsformule, die weer gebaseerd is op de subjectieve ervaring van het oerfenomeen: het gelijktijdig wel en niet gelijk-zijn van twee octaaftonen.

Hoewel *De compositie* in de eerste plaats een filosofisch werk is van een in deze tijd ongewone allure, is het toch in zoverre de uitspraak van de kunstenaar Mulisch dat het de werkelijkheid ziet als interpreteerbaar, d.m.v. een formule (= het woord),

geboren uit de ervaring van het subject. Als hulpmiddel bij de interpretatie van het inmiddels naar omvang en kwaliteit indrukwekkende oeuvre zal het onmisbaar blijven.

Werken:

Tussen hamer en aambeeld (1952), nov.; *Chantage op het leven* (1953), verh.; *De diamant* (1954), r.; *Tanchelijn* (1960), t. (Anne Frankprijs 1957; Visser Neerlandiaprijs 1960); *De knop* (1961), t.; *Wenken voor de bescherming van uw gezin en uzelf, tijdens de Jongste Dag* (1961), persiflage van een BB-brochure, herdrukt in *Wenken voor de Jongste Dag* (1967), essays; `Anekdoten rondom de dood', in *De Gids* (1966), herdrukt in *Paralipomena Orphica* (1970); *De verteller verteld* (1971), tegen de kritiek gericht, polemisch commentaar bij *De verteller; Over de affaire Padilla* (1971), essay; *Soep lepelen met een vork: tegen de spellinghervormers* (1972), essay; *Woorden, woorden, woorden* (1973), p.; *De vogels: Drie balladen* (1974), p.; *Bezoekuur* (1974), t.; *Mijn getijdenboek* (1975), documentaire autobiogr.; *Volk en vaderliefde: een koningskomedie* (1975), t.; *Het ironische van de ironie: Over het geval G.K. van het Reve* (1976), essay, herdrukt in *Paniek der onschuld; De wijn is drinkbaar dankzij*

het glas (1976), p.; *De taal is een ei* (1976), p.; *Axel* (1977), libretto; *De verhalen 1947-1977* (1977); *Wat poëzie is: Een leerdicht* (1978); *Paniek der onschuld* (1979), essays; *De aanslag* (1982), r.; *Opus Gran* (1982), p.; *Egyptisch* (1983), p.; *Hoogste tijd* (1985), r.

Literatuur:

C.J.E. Dinaux, in *Gegist bestek* (1958); J.H. Donner, in *Podium*, 58 (1960-1961); H.U. Jessurun d'Oliveira, in *Tirade*, 3 (1959); K. Fens, in *De eigenzinnigheid van de literatuur* (1964); R.A. Cornets de Groot, in *De open ruimte* (1967); Idem, in *De zevensprong* (1967); N. Gregoor, *In gesprek met H.M.* (1965), interviews; H. Kaleis, in *Tirade*, 13 (1969); J.H. Donner, *M., naar ik veronderstel* (1971); R.A. Cornets de Groot, in *Contraterrein* (1971); J. Weisgerber, in *Proefvlucht in de romanruimte* (1972); R. Rand Booij, in *Literair Lustrum*, 2 (1973); P. Berger, in *De Vlaamse Gids*, 58 (1974); E. Bor in *Spektator*, 4 (1974-1975); J.H. Donner, *Jacht op de inktvis* (1975); J. van der Valk, in *Forum der Letteren*, 16 (1975); J. Brouwers, *H.M.* (1976); F.C. de Rover, in *De Gids*, 139 (1976); P. Berger e.a., in *Bzzlletin*, 6 (1977), Mulischnr.; F.C. de Rover, in *De Revisor*, 4 (1977); H. Schmitz-Küller, *Over Het stenen bruidsbed van H.M.* (1977); M. Delleuse, *Omtrent Het stenen bruidsbed van H.M.* (1978); R.A. Cornets de Groot, in *De kunst van het falen* (1978); J.A. Dautzenberg in *Spektator*, 8 (1978-1979); J.H. Donner, *Van M.' oude lucht: een droomanalyse* (1979); M. Mathijsen, *H.M. een bibliografie* (1979); F.C. de Rover, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980), met bibl.; P. Meeuwse, in *De Revisor*, 7 (1980); Idem, in *De Revisor*, 8 (1981); M. Mathijsen (ed.), *De mythische formule. Dertig gesprekken 1951-1981* (1981); R.A. Cornets de Groot, in *Nieuw Vl. Tijdschr.*, 34 (1981); *De Vlaamse Gids*, 65 (1981), H.M.-nummer; H. Dütting (ed.), *Over H.M.* (1982); F. de Rover, in *Over verhalen gesproken* (1982); J. Heerze, *H.M., De aanslag* (1983).

[J. Huijnink]

Muls, Jozef

Vlaams essayist en criticus (Antwerpen 12.7.1882-Kapellenbos 22.4.1961). Advocaat. Werd in 1925 docent algemene kunstgeschiedenis aan de Koninklijke Academie van Schone Kunsten te Mechelen en in 1926 conservator van het Museum van Schone Kunsten te Antwerpen. Van 1939 tot 1952 doceerde hij kunstgeschiedenis aan de Leuvense universiteit. Hij debuteerde in 1900 met gedichten. In 1905 richtte hij *Vlaamsche Arbeid* op, een algemeen cultureel en literair tijdschrift dat de persoonlijkheid van de hoofdredacteur weerspiegelde: rooms-katholiek en eclectisch. Het bood in zijn laatste jaren (het verscheen tot in 1930) aan Van Ostaijen een publikatiemogelijkheid voor zijn poëziekronieken.

Muls heeft veel gereisd. Over steden en landschappen schreef hij in *Steden* (1913), *De Gruweljaren. Steden en landschappen* (1916) en *Het levende Oud-Antwerpen*

(1919). *Melancholia* (1919) bevat herinneringen aan overleden kunstenaars. Later ging zijn belangstelling meer naar de schilderkunst, zowel naar de modernen als naar de ouderen.

Werken:

Moderne Steden (1912); *Het rijk der stilte* (1920); *Pieter Brueghel* (1924); *Van El Greco tot het cubisme* (1929); *Memling. De laat-gotische droom* (1941); *Werk* (1942), bloeml. met bibl.; *Een eeuw Portret in België. Van het classicisme tot het expressionisme* (1944); *De boer in de kunst* (1946); *Peter Paul Rubens als levenskunstenaar* (1956).

Literatuur:

R.F. Lissens, `J.M.', in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk. te Leiden* (1962-1963); A. Westerlinck e.a., *J.M. herdacht* (1964); S. Streuvels, in *Uit lust met de penne...* (1982).

[P. van Aken]

Multatuli

Ps. van Eduard [Douwes] Dekker, Nederlands schrijver (Amsterdam 2.3.1820-Nieder-Ingelheim 19.2.1887). Afkomstig uit een doopsgezind gezin waarvan de vader kapitein der koopvaardij was. Werd vnl. opgevoed door zijn moeder en de drie oudere kinderen. Evenals de oudste broer Pieter voorbestemd voor een opleiding tot predikant, bezocht hij enkele jaren het gymnasium; kwam daarna als jongmaatje in een textielzaak, en werd in 1838 door zijn vader meegenomen naar het toenmalige Nederlands-Indië. Aanvankelijk werkzaam bij de Rekenkamer te Batavia, vroeg hij in juni 1842, om persoonlijke redenen, overplaatsing naar een meer `werkdadige werkkring' op Sumatra. Was vanaf 1842 ambtenaar te Natal. Zijn onafhankelijk gedrag wekte het misnoegen van zijn chefs, vooral van generaal Michiels te Padang. Deze besloot tot overplaatsing, schorste hem op doorreis, en interneerde hem wederrechtelijk in Padang toen men meende hem te moeten verdenken van valsheid in geschrifte. Dekker verdedigde zich pathetisch, en met recht; de zaak kwam grotendeels neer op een foutieve boeking, waarbij Dekker zichzelf voor enige duizenden guldens had benadeeld. Het romantische toneelstuk *De eerloze* stamt uit deze periode.

Na een beroep op de gouverneur-generaal mocht Dekker naar Batavia vertrekken, en begon hij een nieuwe loopbaan. Inmiddels gehuwd (1846) met Everdina Huberta (baronesse) van Wijnbergen, werkte hij te Poerworedjo (Java), daarna als residentie-secretaris te Menado (Celebes) en ten slotte als assistent-resident op Ambon; maar al

na een half jaar vertrok hij (juli 1852) met ziekteverlof naar Nederland.

In de tijd te Menado, die een hoogtepunt vormt in zijn carrière, had Multatuli zich opnieuw beziggehouden met literair werk, en zelfs contact gezocht met zijn jeugdvriend A.C. Kruseman, intussen een bekend uitgever te Haarlem. De verloftijd bracht geen vervulling van de gekoesterde wensen en plannen, maar wel veel complicaties, mede door zijn slechte gezondheidstoestand. Pogingen om werk te vinden waardoor ontslag uit de koloniale dienst mogelijk werd, mislukten, evenals speculaties met spelen aan de roulettetafel. Ontgoocheld in Batavia teruggekeerd, en af en toe dank zij relaties van zijn vrouw opgenomen in de kringen rondom de gouverneur-generaal Duymaer van Twist, werd Dekker op 4 januari 1856 buiten de voordracht om, benoemd tot assistent-resident van Lebak (Bantam), een district dat bekend stond als een gebied met veel spanningen en moeilijkheden.

In het archief van zijn voorganger vond Dekker talrijke gegevens omtrent machtsmisbruik door het oude, fel mohammedaanse inlandse hoofd, de regent, en diens familieleden. Al in de eerste weken dienden opnieuw beroofde desabewoners hun klachten in. Na een voorzichtige poging de regent voortaan binnen de perken van de wet te houden, constateerde Dekker in februari 1856 een onrechtmatige vordering van herendiensten, waaraan hij onmiddellijk een eind maakte. Wsch. in aansluiting hierop zei hem de weduwe van de vroegere assistent-resident dat deze naar haar mening was vergiftigd door de regent. Dekker diende toen bij zijn directe chef, de resident van Bantam, Brest van Kempen, een formele aanklacht wegens misbruik van gezag tegen de regent in, en stelde voor hem voorlopig uit Lebak te verwijderen en enige medeplichtigen in hechtenis te nemen, om daarna het gehele complex van misstanden grondig te kunnen onderzoeken. Toen Brest van Kempen hier niet op in wilde gaan en Dekker hem de gegevens omtrent de aanklagers niet wilde afstaan, was het principiële conflict met de regent uitgebreid met een hiërarchisch conflict. In de correspondentie die beiden hierna voerden met de hoogste gezagdrager, stelde de gouverneur-generaal ten slotte het ambtelijke boven het principiële, en besloot tot Dekkers overplaatsing, terwijl de Raad van Indië zelfs geadviseerd had tot ontslag. Uit de bewaard gebleven archiefstukken (thans grotendeels eigendom van het Multatuli-Museum te Amsterdam) blijkt dat Dekker zich aanvankelijk in de overplaatsing had geschikt, maar dat een nagekomen berispende kabinetsmissive hem ertoe bracht demonstratief ontslag te vragen. Door dit onmiddellijk te verlenen en later Dekker in Batavia geen gehoor te verlenen, maakte Duymaer van Twist het ontslag definitief; ook toen korte tijd later door een officieel onderzoek werd vastgesteld dat Dekkers aanklacht in overeenstemming was geweest met de feiten, kwam hierin geen verandering.

Opnieuw zonder ambt en inkomsten, deed Dekker versch. pogingen om aan werk te komen; ten slotte liet hij zijn vrouw, die toen haar tweede kind verwachtte, achter onder de hoede van zijn broer Jan, die een tabaksplantage in Midden-Java bezat. Via Singapore, Ceylon, Cairo en Marseille reisde hij door Frankrijk en Duitsland naar Brussel. In januari 1858 deed hij een laatste poging tot herplaatsing in koloniale dienst, zonder succes. Inmiddels was zijn broer Jan gerepatrieerd; korte tijd later kwam ook zijn vrouw naar Nederland. In augustus 1859 verbleef het gezin enkele dagen in Antwerpen, maar men besloot opnieuw uiteen te gaan. Vanuit Brussel deed Dekker toen pogingen om een Amsterdams toneelgezelschap te interesseren voor zijn vijftien jaar oude drama. Intussen ordende hij ter wille van een eventuele

bespreking zijn documenten uit Lebak. Van de opvoering kwam niets, maar de Lebakzaak inspireerde hem midden september tot het schrijven van *Max Havelaar, of de Koffij-veilingen der Nederlandsche Handel-Maatschappij*, welk boek hij in vier à vijf weken, uiterlijk op 13 oktober 1858, voltooide.

Het begint als geschrift van een Amsterdamse koffiehandelaar, Batavus Droogstoppel, toonbeeld van huichelachtige kerksheid, kleinburgerlijke geborneerdheid en onbeschaamd winstbejag, voorstander van de protestantse zending, zoals deze door dominee Wawelaar in retorische preken wordt aangeprezen. Doordat Droogstoppel een jonge Duitser in dienst en in huis neemt, en van een mislukte jeugdvriend, door hem Sjaalman genoemd, een pak belangrijke Indische papieren ontvangt, kan de koffiehandelaar zijn boek grotendeels laten schrijven door of via de Duits-romantische jongeman. Van het Indische verhaal dat aldus ontstaat, en dat

telkens door Droogstoppel zelf met toenemende ontstemming wordt onderbroken, is Max Havelaar als nieuw-benoemde assistent-resident van Lebak de hoofdpersoon. In het inleidende deel, bij de ontvangst aan de districtsgrens, heeft Multatuli zijn befaamde literaire zelfportret getekend. De profetische toespraak tot de hoofden van Lebak vormt daarna een nieuw hoogtepunt. In de tafelgesprekken tijdens een maaltijd in Havelaars huis wordt verslag gedaan van het vroegste conflict (Padang 1843). Hier vindt men de beroemde parabel van de Japanse steenhouwer. Vervolgens nemen de gebeurtenissen te Lebak (1856), in vereenvoudigde, maar wezenlijk betrouwbare vorm hun beloop, alleen onderbroken door de novelle van Saidjah en Adinda. Met versch. ambtelijke stukken wordt de laatste fase van het verhaal gedocumenteerd, zodat de lezer niet meer kan twijfelen hoe destijds Havelaars goede bedoelingen zijn verijdeld en de schandelijke praktijken van de regent in bescherming genomen. Na de hele fictieve structuur terzijde te hebben geschoven, neemt Multatuli ten slotte zelf het woord in een peroratie gericht tot koning Willem iii, keizer van Insulinde.

Door bemiddeling van Jacob van Lennep, die diep onder de indruk kwam van het hs., werd getracht Dekker alsnog een positie te verschaffen; maar toen de minister van koloniën weigerde, werd het werk in mei 1860 door Van Lennep gepubliceerd, zij het met weglating van alle plaatsnamen en data. Niettemin had het een groot succes, politiek en literair. Het hielp echter de berooide auteur en zijn gezin niet uit de nood.

Ofschoon Multatuli pas in 1870 de hoop op een politieke carrière opgaf, is hij vanaf 1860 vnl. schrijver: een geëngageerd auteur wiens inspiratie afhankelijk was van zijn verontwaardiging over de misstanden die hij aantrof. Begiftigd met een grote welsprekendheid en een eigen doeltreffende stijl, romantisch open voor iedere aandoening en vervaarlijk geestig in zijn reacties, gebruikte hij zijn kunst voortaan als een wapen in de levenslange strijd tegen het onrecht dat men de Javaan en daarmee hemzelf had aangedaan. Het bleek hem al gauw dat dit onrecht dieper zat dan in de koloniale verhoudingen alleen. Moralist en practicus terzelfder tijd, zocht Multatuli naar de kern van het kwaad. Het recht van de macht werd voor hem het centrale probleem: in de binnenlandse politiek het heersende liberalisme, in stand gehouden door districtenstelsel en censuskiesrecht; in de sociale verhoudingen de armoede van de rechteloze arbeidersklasse; in de zedelijke ordening de achterstelling van de vrouw, het gebrek aan ontwikkelingsmogelijkheden voor het opgroeiende meisje; in de kerk het dogma van de predikanten enz. Al in zijn tweede boek, *Minnebrieven* (1861), vindt men de sarcastische *Geschiedenissen van gezag*, maar ook in de zeven bundels *Ideën* die sinds 1862 op ongeregelde tijden in afleveringen verschenen (ii, 1864-1865; iii, 1870-1871; iv, 1872-1873; v, 1873; vi, 1873; vii, 1874-1877), is de discutabele grondslag van het gezag een telkens terugkerend thema. Door zijn puntige stijl in staat tot het scherp formuleren van zijn kritische inzichten, werd Multatuli de grootste auteur van aforismen in het Nederlandse taalgebied, te vergelijken met bijv. Vauvenargues en La Rochefoucauld. Terwijl hij na de *Max Havelaar* niet in staat bleek tot het schrijven van een afgerond verhaal, verwezenlijkte Multatuli een veel moderner en genialer schrijverschap: het denken voor eigen rekening, het zich schrijvenderwijs rekenschap geven van de eigen ervaringen, emoties, principes en tekortkomingen in een persoonlijke levende taal die, even oorspronkelijk als onnavolgbaar, de authenticiteit heeft van de menselijke stem. Het is deze stilistische directheid die zijn proza actueel heeft gehouden, ook waar de inhoud verouderd, de

polemiek achterhaald, de argumentatie weerlegd is. Zijn werk heeft in het laatste kwart van de 19de eeuw een onschatbare invloed uitgeoefend op de opgroeiende generatie; de *Nieuwe Gids*-beweging en het naturalistische proza is zonder hem ondenkbaar; de emancipatie van de vrouw en die van de arbeidersklasse zijn door zijn optreden gestimuleerd en versneld; de vrijheid van humanistisch denken heeft haar groei mede aan hem te danken. In zijn *Woutertje Pieterse*-fragmenten gaf hij de eerste psychologische schets van ontwakend kinderleven, in *Vorstenschool* (eerste opvoering 1875) een verbeelding van een sociaal koningschap, dat eerst verwezenlijkt zou worden in het midden van de 20ste eeuw.

In de bewogen jaren van zijn openbare schrijverschap was het particuliere leven van Dekker zo mogelijk nog bewogener geweest; een splitsing is trouwens niet te

maken. Naar eigen typering `een vat vol tegenstrijdigheid', snel wisselend van zelfoverschatting naar zelfbeklag, niet monogaam van aanleg en praktijk, spoedig verliefd en in die verliefdheid een stimulans vindend voor zijn werk, als kunstenaar evenzeer gesteld op eenzaamheid als op verering, allengs van zijn vrouw vervreemd en door die vervreemding vervuld van schuldgevoel, autocraat en aristocraat maar steeds in geldnood, vrienden vertrouwend die hun beloften vergaten, geslingerd tussen hoop en vrees, heeft Dekker noch in Amsterdam, waar hij een verhouding had met zijn nichtje Sietske Abrahams, noch tijdens zijn zwerftochten door Duitsland, noch in 's-Gravenhage, de rust gevonden waaraan hij behoefte had. Wel werd door het optreden van zijn latere uitgever en vriend G.L. Funke vanaf 1871 de opbrengst van zijn werken vergroot en aldus een zekere basis gelegd voor een minder gejaagd bestaan. Maar eerst toen na de dood van Tine (Venetië 1874) de jarenlange verhouding met Mimi Hamminck Schepel gelegaliseerd werd en een gefortuneerde bewonderaar hun een buitenhuis in Nieder-Ingelheim ten geschenke gaf, braken er kalmere jaren aan, maar ook jaren zonder scheppend werk, al bleef zijn uitgebreide briefwisseling tot het einde toe een bewijs van zijn genie. Zijn crematie in Gotha markeert de afstand die er tussen hem en zijn geboorteland was ontstaan; omgekeerd bevestigden de niet meer te tellen herdrukken van zijn werk de onuitwisbare invloed die hij bleef uitoefenen op de na hem komende generaties. De *Forum*-groep, met essayisten als Ter Braak en Du Perron, heeft hem voorgoed de plaats gegeven die hem toekomt: de incarnatie van het grootste moderne schrijverschap in het Nederland taalgebied, een figuur van Europees formaat.

Werken:

Indrukken van den dag (1860); *Wijs mij de plaats waar ik gezaaid heb* (1861); *Over vrijen arbeid in Nederlandsch-Indië* (1862); *Japansche gesprekken* (1862; in boekvorm *Herdrukken*, 1865); *De bruid daarboven* (1864); *De zegen Gods door Waterloo* (1865); *Een en ander over Pruisen en Nederland* (1867); *Nog eens vrije arbeid* (1870); *Duizend en eenige hoofdstukken over specialiteiten* (1871); *Millioenen-studiën* (1872-1873).

Uitgaven:

Verzamelde werken van Multatuli, bezorgd door zijn weduwe, 10 dln. (1900); G. Stuiveling (ed.), *Max Havelaar*, naar het authentieke hs. (`nulde druk', 1949); Idem *Woutertje Pieterse* (1950); Idem (ed.), *Volledige werken* (1950-19.., ... dln.); H.H.J. de Leeuwe (ed.), *Vorstenschool* (1975), met inl.; M. Stapert-Eggen (ed.), *Max Havelaar* (1977, 1985[9]); G. Stuiveling e.a. (ed.), *Minnebrieven* (1978); P. van 't Veer (ed.), *Liefdesbrieven* (1979); *Max Havelaar* (1979), met inl. van A.L. Sötemann; M. Stapert-Eggen (ed.), *Woutertje Pieterse* (1979); E. Francken (ed.), *De geschiedenis van Woutertje Pieterse* (1980); *Max Havelaar* (1983), met naw. van J.J. Oversteegen.

Literatuur:

A.J. de Mare, *Lijst der geschriften van en over Eduard Douwes Dekker* (1948), bibl., aanvulling in voorbereiding; E. du Perron, `De man van Lebak', in *Verzameld werk*, dl. 4 (1956); H.A. Ett, *De beteekenis van M. voor onzen tijd* (1947); G. Schmook, *M. in de Vlaamse gewesten* (1949); H.H.J. de Leeuwe, *M., het drama en het toneel* (1949); P. Spigt, *De ballingschap van M.* (1954); G. Brom, *M.* (1958); F.W. Driessen, *M., aanklager, strijder, realist* (1960); A. Horsman, *Anekdoten over M.* (1960); *100 Jaar Max Havelaar. Essays over M.* (1962); A.L. Sötemann, *De structuur van Max Havelaar*, 2 dln. (1966, 1981[3]), diss.; R. Nieuwenhuys, `De zaak Lebak', in *Tussen twee vaderlanden* (1967[2]); `M. 1820-1887', in *Maatstaf*, 17 (1969-1970); G. Stuiveling e.a., *M. Genie en wereld* (1970); M. Janssens, *Max Havelaar, de held van Lebak* (1970); J.J. Oversteegen, *M. en de kritiek* (1970); P. Spigt, *Keurig in de kontramine* (1975); W.F. Hermans, *De raadselachtige M.* (1976); J.H.W. Veenstra, *M. als lotgenoot van Du Perron* (1979); M. Anderson, *Uit M.'s leven* (1981[4]), met inl. en annot. door J. Kortenhorst; P. van 't Veer, *Het leven van M.* (1982); G. Stuiveling, *Levenslang: opstellen over M.* (1982); *Over M.* (vanaf 1978).

[G. Stuiveling en red.]

Munster, Dirk Coelde van

Middelnederlands schrijver en prediker (ca 1435-1515).

Schreef gedichten, maar vooral veel stichtelijk proza. Sinds 1475 was hij minderbroeder. Van Munster leefde in verschillende kloosters, vanwaaruit hij predikend rondtrok. Zijn bekendste werk *Der kerstenen Spiegel* uit 1470 wordt beschouwd als de eerste Nederlandse catechismus.

Uitgave:

C. Drees, *Der Christenspiegel des Dirk Koelde van Munster* (1954).

Literatuur:

J. Goyens, *Un héros de vieux Bruxelles* (1929); A. Groeteken, *Dirk Kolde von Münster* (1935); J.J. Mak, `Dirk Coelde van Munster', in *Huldeboek Kruitwagen* (1949); W. van Eeghem, `Dieric van Munster. Der kerstenen spiegel', in *Vijftien jaar aanwinsten KB Brussel* (1969); B. de Troeyer, `Bio-bibliografie van de minderbroeders in de Nederlanden vóór het jaar 1500. Dirk van Munster', in *Franciscana (Sint Truiden Instituut)*, 25 (1971); J.M. Pierrard, `Thierry Coelde', in *Ucclensia* (1979).

[F. van Thijn]

Mussche, Achilles Josephus

Vlaams dichter en prozaschrijver (Gent 12.8.1896-ald. 30.8.1974). Kind uit een arbeidersgezin; werd onderwijzer, leraar en later inspecteur bij het onderwijs. Was zijn hele leven overtuigd links-socialist.

Zijn vroegste poëzie (*De twee vaderlanden*, 1927) is verwant met het humanitair expressionisme, al toont zijn hymnische taal ook invloeden van de meer barokke Karel van de Woestijne. Vanaf het begin heeft zelfbezinning, meer dan geestdrift of impressie, zijn inspiratie bepaald: een bezinning op de levensmogelijkheden eerst, op de onvermijdelijke dood en op de zin van het leven daarna. Door veelzijdige literatuur en verre reizen innerlijk verrijkt, en door gestegen zelfkritiek in stilistisch opzicht bevrijd van het overdadige, is Mussche allengs gekomen tot een typisch humanistisch dichterschap, waarin het persoonlijke zich tot het algemeen-menselijke verbreedt. Zijn ruime intellectuele belangstelling richtte zich op zo uiteenlopende figuren als de naturalistische prozaïst Cyriel Buysse, de Gentse etser Jules de Bruycker, de socialistische dichter Herman Gorter en de communistische leidster en martelares Rosa Luxemburg, en stelde hem in staat tot het schrijven van studies (*Cyriel Buysse*, 1929; *Gent en zijn etser-tekenaar De Brucyker*, 1936), essays (o.a. *Herman Gorter, de weinig bekende*, 1946) en een biografie (*Gedenksteen voor Rosa*, 1961).

Indrukwekkend, zowel door beheerst pathos als door grondige sociale documentatie, is ook zijn historische verbeelding van het jammerlijke 19de-eeuwse Vlaanderen: *Aan de voet van het Belfort* (1950). Als voorzitter van de Vereniging van Vlaamse Letterkundigen (tot 1968) heeft Mussche veel gedaan voor een bredere officiële erkenning van de schrijvers in Vlaanderen. Was lid van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde.

Werken:

Koraal van den dood (1938, 1953[2]), p.; *De broeder van Hamlet* (1949), essay; *Christoffel Marlowe* (1954), t.; *Langzaam adieu* (1962), p.; *Reinaert de Vos* (1964), pr.

Literatuur:

J. Schepens, *A.M.* (1946); M. Gijsen, *De literatuur in Zuid-Nederland sedert 1830* (1951); R.F. Lissens, *De Vlaamse letterkunde van 1780 tot heden* (1953); E. de Bock, *De Vlaamse letterkunde* (1953); R. Herreman, *A.M.* (1966); W.M. Roggeman, in *Beroepsgeheim* (1975).

[G. Stuiveling]

Mussem, Jan van

Zuidnederlands dichter, grammaticus en retoricus (16de eeuw). Over zijn leven is weinig bekend. In 1548 was hij kapelaan te Wormhout in West-Vlaanderen en lid van de rederijkerskamer `De Communicanten' aldaar. In 1553 woonde hij er nog. Hij schreef *Rhetorica, dye edele const van welsegghene. Ghenomen wt die oude*

vermaardtste rhetorisienen ende orateuren, als Cicero, Quintilianus, ende meer andere (...? Ouerghestelt wt den Latijnse in gemeender Vlaemscher spraken (...) Jtem noch een seer profitelijc vocabilarius, van vreemde termen, betooghende hoe men die spreken ende gebruycken sal (1553, 1607[2]). Het vocabularium, in de tweede druk weggelaten, bestaat uit een lijst van in het Vlaams gebruikelijke leenwoorden met hun betekenissen. Steunende op klassieke en humanistische Latijnse auteurs gaf Van Mussem in zijn werk een traditionele retorica: de eerste systematisch ingerichte welsprekendheidsleer in de Nederlandse taal. Zoals Erasmus aangaf, zocht hij de weg naar een zuiver, rijk, welgebouwd Nederlands dat een vergelijking met het Latijn als retorische taal zou kunnen doorstaan. Hij kritiseerde de `ongheleerde' rederijkers om hun overladen stijl, onjuiste epitheta, verkeerd begrepen leenwoorden, vreemde archaïsmen en neologismen.

Literatuur:

G. Kalff, in *Geschiedenis der Nederl. letterk. in de 16de e.'*, i en ii (1889); J.J. Gielen, `Een bewust Vlaming en jurist uit de 16e e.' in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 16 (1928); J.F. Vanderheyden, `J.v.M.', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1952); L. van den Branden, *Het streven naar verheerlijking, zuivering en opbouw van het Nederl. in de 16e e.* (1956); J.F. Vanderheyden, in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1975-1978).

[G. Kuiper en S.S. Hoogerhuis]

Myl, Abraham van der

Noordnederlands dichter en prozaschrijver ('s-Heerenberg 13.2.1563-Dordrecht 27.3.1637). Predikant te Vlissingen en Papendrecht; verdacht van arminianisme; sedert 1619 ambteloos te Dordrecht.

Van der Myl droeg gedichten bij aan *Den Nederduytschen Helicon* (1610) en *De Zeeusche Nachtegael* (1623). Een pleidooi voor de moedertaal is zijn *Lingua Belgica* (1612).

Literatuur:

P.J. Meertens, *Letterkundig leven in Zeeland in de 16e en de 1e helft der 17e eeuw* (1943).

[W.J.C. Buitendijk]

N

Naäman Prinche van Sijrien

Middeleeuws bijbels drama, onvolledig overgeleverd in een afschrift uit ca 1552 van de rederijker Reyer Gheurtz. Het spel is een bewerking op rijm van het verhaal uit het begin van 2 Koningen 5, over Naäman die genezen werd van melaatsheid door in de Jordaan te baden. Er treden personen zowel als sinnekens in op.

Uitgave:

W.M.H. Hummelen en C. Schmidt (ed.), *Naaman Prinche van Sijrien* (1975).

[F. van Thijn]

Naeff, Top

Eig. Anthonetta van Rhijn-Naeff, Nederlandse prozaschrijfster (Dordrecht 24.3.1878-ald. 22.4.1953). Groeide als officiersdochter op in patricisch milieu, decor van al haar werk. Van 1914-1930 mederedactrice van *De Groene Amsterdammer*, waarin zij zorgvuldig gestileerde toneelkritieken schreef, gebundeld in *Dramatische kronieken* (4 dln., 1919-1923); van 1937-1940 redactrice van *Elsevier's Geïllustreerd Maandschrift*.

Het werk van Naeff wordt gekenmerkt door een zeer verzorgde stijl, met dikwijls een licht-ironische ondertoon. Haar novellen en romans geven een rake typering van het leven der gegoede burgerij in haar tijd, vooral van dat van de vrouw. Zij debuteerde in 1899 met een toneelstuk, *De genadeslag*. Grote bekendheid verwierf *School-Idyllen* (1900, vele malen herdrukt en in versch. talen vertaald), eerste van een reeks succesvolle meisjesboeken. Zelf nam zij deze kant van haar talent niet erg serieus, voor haar was de verschijning van haar eerste roman, *De dochter* (1906), het eigenlijke begin van haar literaire loopbaan. Van haar romans geldt *Letje, of de weg naar het geluk* (1926), geschreven tussen 1920 en 1926, als de belangrijkste. Het is de tijdspiegel van een Hollands gezin en in feite een pleidooi voor de vrouw als zelfstandig levend en denkend wezen. Zij schreef ook essays, *Charlotte von Stein* (1921), *Sarah Bernardt en Eleonora Duse* (1934) en *Willem Royaards* (1947). Haar autobiografie *Zo was het ongeveer* verscheen in 1950.

Werken:

Aan flarden (1901), t.; *Het weerzien* (1902), t.; *In mineur* (1902), pr.; *Zie de maan schijnt...* (1905), t.; *De glorie* (1906), pr.; *De stille getuige* (1907), r.; *Oogst* (1908), pr.; *Voor de poort* (1912), r.; *Vriendin* (1920), r.; *Voorbijgangers* (1925), pr.; *Klein avontuur* (1928), pr.; *Offers* (1932), r.; *Een huis in de rij* (1935), r.; *Juffrouw Stolk en andere verhalen* (1936), pr.; *Klein Witboek* (1947), p.

Uitgaven:

Verzameld proza, 5 dln. (1953); *Mijn grootvader en ik en andere verhalen* (1966); *Tredmolen en andere verhalen* (1967).

Literatuur:

D. Coster, in *Proza*, ii (1927); A. Romein-Verschoor, in *Vrouwenspiegel* (1935); M. Schmitz, levensbericht, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk.* (1953-1954); A. Salomons, in *Herinneringen uit de oude tijd*, i (1957); H. van Gelder, `T.N., één grote liefde', in *'t Is 'n bijzonder kind, dat is ie* (1980).

[K.H.R. de Josselin de Jong]

Nagel, Willem Hendrik

Zie Charles, J.B.

Nahon, Alice Maria

Vlaamse dichteres (Antwerpen 16.8.1896-ald. 21.5.1933). Werd verpleegster en was van 1927 tot 1932 bibliothecaresse te Mechelen.

Haar eerste poëzie (*Vondelingskens*, 1920 en *Op zachte vooizekens*, 1921) verraste door de sentimentele inhoud en de eenvoudige verwoording ervan. Juist in de periode na wo i, met de weinig populaire experimenten van de expressionistische jongeren, wekte deze meer traditionele, bij Gezelle aansluitende en tegelijk typisch vrouwelijke poëzie grote weerklank. Haar latere gedichten (bijv. *Schaduw*, 1928) vertonen een meer verzorgde taal en zijn meer doorwrocht.

Uitgaven:

P. Korten, *Maart-April* (1936), met inl.; S. van der Land, *De mooiste gedichten van A.N.* (1983); E. Verstraate (ed.), *Verzamelde gedichten* (1983).

Literatuur:

C. Tazelaar, *A.N. en haar gedichten* (1926); M. Gijsen e.a., *A.N. herdacht* (1934); L. Swerts, in *Papieren vogels* (1978).

[A. Demedts]

Nederduytschen Helicon, Den

Voluit *Den Nederduytschen Helicon, eygentlijck wesende een maetdicht, beminders lust tooneel*. Verzamelbundel, in 1610 te Haarlem bij Passchier van Westbusch uitgegeven en opgedragen aan de wiskundige en ijveraar voor zuiver Nederlands Simon Stevin.

De bundel bestaat uit dichtwerk van een twintigtal dichters die hun werk slechts met een zinspreuk hebben gesigneerd, maar wier namen achterin vermeld staan. De centrale figuur is Carel van Mander. Misschien heeft hij nog voor zijn vertrek uit Haarlem (1603) het initiatief tot de uitgave

genomen en is de bundel na zijn dood (1606) verzorgd door Jacob van der Schuere, die de verbindende prozatekst heeft geschreven. Verder hebben o.a. meegewerkt: Cornelis Ketel, Jacob Celosse, factor van de Vlaamse kamer, Jacob Duym, Petrus Scriverius, Jan Orlers, Maerten Beheyt en de Zeeuwse geleerde-dichter Abraham van der Mijle (schrijver van de *Lingua Belgica*, 1612). Janus Dousa en Daniël Heinsius droegen een poëtische briefwisseling bij.

Het *Vreughteyndich spel* van Celosse, waarmee de bundel opent, typeert deze dichterkring: het is een zinnespel, geschreven in alexandrijnen, waarin de dichters van de oudheid ten voorbeeld worden gesteld. Men treft in de bundel, naast typisch rederijkerswerk, onder Nederlandse naam de nieuwe Franse genres aan, zoals elegie, ode, epithalamium (`klacht', `lied', `bruiloftszang'). Er komen 34 sonnetten in voor, grotendeels vertalingen van Marot, Ronsard, Desportes, Du Bellay, Du Bartas. De belangstelling voor de Franse dichtkunst beperkte zich dus niet tot de dichters van de Pléiade.

Literatuur:

J. te Winkel, `D.N.H. van 1610', in *Tijdschr. voor Nederl. Taal- en Letterk.*, 18 (1899); R. Jacobsen, *Carel van Mander* (1906); R. Foncke, `Wie is de samensteller van D.N.H.?', in *Tijdschr. voor Nederl. Taal- en Letterk.*, 37 (1918); C.G.N. de Vooys en P. Valkhoff, *Uit de `Nederduytschen Helicon' (1610). Fragmenten met Franse Paralleltekste*n (1920); J.J. Mak, in *Uyt ionsten versaemt* (1967).

[G. Kuiper]

Neef, Roger Marie Joseph de

Vlaams dichter (Wemmel 24.6.1941). Studeerde geschiedenis en pers- en communicatiewetenschappen aan de Vrije Universiteit te Brussel. Sinds 1972 werkzaam als journalist bij het agentschap Belga, en als kunstrecensent. Redacteur van de literaire tijdschriften *Morgen* en *Impuls*.

De Neef schrijft een sterk mythische poëzie die de rituele en archetypische dimensies van het bestaan poogt te doorgronden; vooral de plaats van het individu in de maatschappij en zijn afhankelijkheid van het verleden komen hierbij aan bod. Zijn poëzie maakt een hermetische indruk, mede door de vaak duistere beeldspraak en de elliptische of ongrammaticale zegging. Zijn werk werd onder meer bekroond met de poëzieprijs van de gemeente Deurle (1972) en de Arkprijs van het Vrije Woord (1978).

Werken:

Winterrunen (1967); *Lichaam mijn landing* (1970); *De grote wolk* (1972); *Gestorven getal* (1977); *Gedichten van licht en overspel* (1982).

Literatuur:

L. Vancampenhout, `De poëzie heeft genoeg aan haarzelf', in *Heibel*, 6 (1971); G. Luyten, `R.M.J. de N. wil het onzegbare verwoorden', in *Argus*, 1 (1978).

[D. de Geest]

Nes-Uilkens, Gerarda Eveline van

Nederlandse romanschrijfster (Groningen 16.9.1877-Apeldoorn 8.7.1952). Legde zich toe op de realistische romankunst, waarin zij de protestants-christelijke richting vertegenwoordigde. Hoewel haar boeken door de kritiek oppervlakkig bevonden werden, oogstte zij in protestantse lezerskring succes, vooral met *Duikelaartje* (1926) en de beide vervolgen *Ingrid* (1928) en *Lichte vensters* (1931).

Werken:

De jonge jaren van de Bergmannetjes (1923); *Het verlaten eibernest* (1925); *Maretakken* (1930); *De zoeker* (1930); *Dubbele Bart* (1932); *Eerwaarde* (1934); *Nieuwe paden* (1936); *Pastorale* (1939); *De oude stee* (1940); *Het legaat* (1945); *Klein-Anke's erfenis* (1948); *De pendanten* (1949).

[G.W. Huygens]

Nescio

Ps. van Jan Hendrik Frederik Grönloh, Nederlands prozaschrijver (Amsterdam 22.6.1882-Hilversum 25.7.1961). Kwam uit een gezin van handels- en ambachtslieden; werd kantoorbediende en deed in 1901-1903 mee aan een idealistische kolonie te Huizen, in navolging van Van Eedens `Walden'. Enkele ironische verhalen met een onmiskenbaar autobiografische inslag, `De uitvreter' (*De Gids*, 1911) en `Titaantjes' (*Groot Nederland*, 1915) werden, voorafgegaan door de novelle `Dichtertje', in boekvorm uitgegeven (1918) en vonden aldus duurzame waardering in de kleine kring van kenners, die overigens niet wisten of vermoedden hoe de auteur eigenlijk heette. Ofschoon stuk voor stuk een afgerond verhaal, behoren ze bij elkaar door de eenheid van stof en sfeer; in een precieze, originele stijl vol `understatement', wars van iedere woordkunst, beschrijven ze een groepje jonge wereldhervormers en hemelbestormers: onpraktische idealisten en artistieke bohémiens, vrienden vol fantasie en zelfoverschatting, waartoe Grönloh eens behoorde en waaraan hij de dierbare herinnering niet verloochent. Met de weemoedige glimlach van meer mensenkennis en reëler levenservaring neemt Nescio nu afstand van hen; de term `afscheid' zou onjuist zijn, want hij is niet bereid de wijsheid van de maatschappelijke aanpassing hoger aan te

slaan dan de dwaasheid van een onmaatschappelijk puberteitsideaal. Dit proza laat zich tot op zekere hoogte vergelijken met dat van Elsschot, zowel om het autobiografisch gehalte ervan, als om de ironische toon; maar ook de levens van deze jaargenoten lopen merkwaardig parallel, aangezien Grönloh in de exportfirma waar hij in 1904 ging werken ten slotte opklom tot directeur.

Ofschoon de bundel *Dichtertje, De uitvreter, Titaantjes* in 1933 was herdrukt, en o.a. bij Ter Braak grote waardering had gevonden, duurde het tot 1946 eer Nescio een nieuw klein boekje het licht deed zien: *Mene tekel*. In *Boven het dal en andere verhalen* (1961) publiceerde Nescio voor het eerst weer prozastukken uit de tijd waarin hij `De uitvreter' en `Titaantjes' schreef. Deze bundel die hij al in 1942 samenstelde en van een inleiding voorzag waarin hij over zijn `literaire nalatenschap' spreekt, had hij zelf echter nooit publikatie waardig bevonden. Na zijn overlijden in 1961 bleek die nalatenschap echter nog allerminst uitgeput, want in 1971 volgde nog *De X geboden*.

De bewondering voor Nescio, en dientengevolge zijn invloed, is na WO II steeds toegenomen. Dat blijkt niet alleen uit de groeiende reeks publikaties over hem, maar vooral uit vele gevallen van navolging of de reminiscenties aan zijn werk in dat van anderen. Bekend zijn de voorbeelden daarvan in het werk van G.K. van het Reve en Simon Carmiggelt. Chris J. van Geel droeg zijn bundel *Uit de hoge boom geschreven* op aan de nagedachtenis van Grönloh, en tal van jongere auteurs (Hans Vervoort, Gerrit Komrij, Joop Waasdorp e.a.) schreven of schrijven proza in de ironisch-realistische sfeer waarop Nescio het patent leek te hebben.

Uitgaven:

M.J. Boas-Grönloh (ed.), *Heimwee en andere fragmenten* (1962); *Insula Dei* (1969), met inl. van K. Fens; *Dichtertje, De uitvreter, Titaantjes* (1982), facs. uitg. met inl. van L. Frerichs.

Literatuur:

K. Geenen, `N., cynicus of mysticus', in *Maatstaf*, 13, 2 (1965-1966); K. Fens, in *De gevestigde chaos* (1966); *N. = Schrijvers-prentenboek*, 14 (1969); *Aandacht voor N.* (1972), bibl.; C.J.E. Dinaux, in *Herzien bestek* (1974); *De Engelbewaarder* (1976), speciaal N.-nummer; R. Bindels, *N. = Grote ontmoetingen*, 26 (1978); A. van Til, `N. en zijn eerste uitgever', in *Winterboek De Engelbewaarder* (1978); *Tirade*, 26 (1982), speciaal N.-nummer; L. Frerichs (ed.), *Over N.* (1982); R. Bindels, *Over De uitvreter, Titaantjes en Dichtertje van N.* (1982).

[G. Stuiveling en G.J. van Bork]

Netscher, Frans

Eig. Franciscus Cristianus Johannus, Nederlands prozaschrijver ('s-Gravenhage 30.4.1864-Haarlem 19.11.1923). Zoon van een resident. Studeerde evenals zijn jeugdvriend Couperus letteren bij Jan ten Brink. Was vanaf 1891 stenograaf in de Tweede Kamer, in welke hoedanigheid hij veel politici leerde kennen van wie hij rake portretten schreef (*In en om de Tweede Kamer, parlementaire portretten en schetsen*, 1889). In deze jaren groot promotor van de wielersport en hoofdredacteur van het anwb-orgaan *De Kampioen*. Verhuisde in 1900 naar Santpoort; werd daar eerst vrijzinnig-democratisch raadslid en later wethouder. Hield zich toen vnl. met politieke en economische vraagstukken bezig. Door Ten Brink attent gemaakt op Zola, schreef hij reeds in 1884 als een der eersten in Nederland naturalistische schetsen (gebundeld in *Menschen om ons*, 1888). Werd een jaar later door bemiddeling van Paap medewerker aan *De Nieuwe Gids* (vanaf 1910 redacteur). Zijn naturalistische schetsen bracht hij bijeen in *Studie's naar het naakt model* (1886), waarop Van Deyssel hem in de brochure *Over literatuur* van epigonisme betichtte. Zijn tweedelige Haagse roman *Egoïsme* (1893) moet als mislukt worden beschouwd. Van betere kwaliteit waren zijn in diverse periodieken verspreide journalistieke schetsen en verhandelingen, o.a. die uit *De Hollandsche Revue*, welk maandblad hij in 1896 met Vincent Loosjes stichtte en dat jarenlang objectieve voorlichting op velerlei gebied gaf.

Werken:

Lastertongen; een blik in de jongste Amsterdamsche letteren (1890); *Uit ons parlement* (1890); *Karakters* (1899); *Uit mijne sportportefeuille* (1899); *Langs Holland's stroomen* (1900); *Uit de snijkamer* (1904), nov.; *Theo (Heemskerk), met spotprenten* (1911).

Uitgave:

Studies naar het naakt model (1982), waarin opgenomen *Over literatuur* van Van Deyssel.

Literatuur:

J. ten Brink, in *Gesch. Noordnederl. Letteren in de 19e eeuw*, iii (1889); J. Romein, `De cultuurerosie gemeten (over De Hollandsche Revue)', in *Nieuwe Stemmen* (1951); W.J. Simons, `Schrijvers in de sport', in *Hakken en spaanders* (1970); B.H. Bakker, `Émile Zola and the "Revolution of the 1880s" in the Netherlands', in *Review of National Literatures*, 8 (1977) [i.e. 1978]; N. Maas, *Netscheriana* (1983, 1985^2).

[G.W. Huygens]

Neubronner van der Tuuk, Hermanus

Nederlands taalkundige (Malakka 23.2.1824-Soerabaja 17.8.1894). Ging na zijn

jeugd op Java naar Nederland; volgde het gymnasium te Veendam, studeerde rechten in Groningen (1840), maar trok na enkele examens naar Leiden om oosterse talen te studeren. Hoewel overtuigd atheïst ging hij in opdracht van het Bijbelgenootschap in 1851 naar de Bataks, waar hij tien jaar tussen de bevolking woonde en er een onvoorstelbare schat aan taal- en volkenkundige gegevens verzamelde, die hij 1858-1868 in Nederland uitwerkte, o.a. in *Tobasche spraakkunst* (2 dln., 1864-1867, Engelse editie 1971). Daarna vertrok hij naar de Lampongs, bestudeerde op Java het Sundanees, en kreeg de opdracht op Bali een Oudjavaans woordenboek samen te stellen. Zich opnieuw vereenzelvigend met de bevolking verzamelde hij er in twintig jaar het materiaal voor het *Kawi-Balineesch-Nederlandsch Woordenboek* (4 dln., 1897-1912). Ofschoon in menig opzicht geestverwant van Multatuli en wetenschappelijk verre zijn meerdere, miste hij diens profetische verontwaardiging en artistieke creativiteit: Tuuk was sceptischer en cynischer, hoe zachtmoedig ook in de persoonlijke omgang. Hij schreef een groot aantal brieven die hem tonen als een voortreffelijk, ongegeneerd stilist, zonder enig respect voor de heersende machten of opvattingen. Zijn oordeel over de koloniale politiek was vernietigend, evenals zijn oordeel over talrijke kopstukken in wetenschap en maatschappij. Meer non-conformist dan rebel vertegenwoordigt hij als briefschrijver tussen 1850 en 1890 `het andere Nederland' dat in het openbaar te zelden stem kreeg.

Werk:

Taco Roorda's Beoefening van 't Javaansch bekeken (1864).

Uitgave:

De pen in gal gedoopt (1962, 1982[2]), samengest. door R. Nieuwenhuys.

Literatuur:

H. Kern en W. Doorenbos, in *Nederlandsche Spectator* (1894); R. Nieuwenhuys, *Tussen twee vaderlanden* (1959); K. Fens, `v.d.T.', in *Loodlijnen* (1967); R. Nieuwenhuys, *Oost-Indische Spiegel* (1978[3]).

[G. Stuiveling]

Neufville, Margaretha Jacoba de

Noordnederlandse prozaschrijfster (Amsterdam 6.2.1775-Haarlem 15.7.1856). Publiceerde romans en kinderverhalen. Na enkele burgerlijke romans, o.m. in brieven, die kennelijk Wolff en Deken navolgden, schreef zij onder impuls van D.J. van

Lenneps *Verhandeling over het belangrijke van Hollands grond en oudheden voor gevoel en verbeelding* (1827) de historische roman *De schildknaap* (1829), een van de allereerste Nederlandse proeven in het genre.

Werken:

De kleine pligten, 4 dln. (1824-1827); *Elisabeth Basmooth*, 2 dln. (1836).

Literatuur:

P.A.A. Boeser, *Leven en werken van M.J.d.N.* (1889); W. Drop, in *Verbeelding en historie* (1958, 1979[3]);A.M. Lubberhuizen-van Gelder, in *Amstelodamum*, 53 (1966); G. Stuiveling, in *Vakwerk* (1967).

[W. Gobbers]

Neve, Fiore della

Zie Loghem, M.G.L. van

Neyts, Jacob Toussaint Domien

Zuidnederlands toneelschrijver (Brugge 14.6.1727-Boulogne sur Mer 8.7.1794). Hij had het beroep van procureur, maar door zijn voorliefde voor het toneelspel verwaarloosde hij zijn werk. Hij werd de leider van een toneel- en operagezelschap waarvoor hij ook de stukken schreef of vertaalde: niet minder dan 55. Op een voor hem onaangename manier is zijn gezelschap in Amsterdam bekend gebleven, omdat door zijn toneelinrichting van het spel *De deserteur* de schouwburg geheel uitbrandde op 11 mei 1772. Door deze brand raakte hij geruïneerd. Vanaf 1780 werd hij dagbladschrijver in Mechelen.

Werken:

alle gedrukt tussen 1760 en 1770: *Raton en Rosette; Annette en Lubin*; *Den soldaat toveraar*; *De twee jagers en het melk-meysje*; *De spreekende schildery*; *De koning en de pachter*; *De volksplanting*; *Den bedrogen bailliu*; *Het verloren lam*; *De schoone Arsena*; *De gestrafte hoogmoed*; *Het nagtgevecht of de leevende doode*; *De pragtige minnaer*; *De paerdesmit*.

[P.M.M. Kroone]

Niclaes, Hendrik

Duits-Noordnederlands mysticus en dichter (Munster 10.1.1502-Keulen ca 1580). Profetenfiguur die tijdens reizen en verblijven in het buitenland - hij was koopman - zijn spiritualistische leer verbreidde. Verbleef ca 1530-1540 te Amsterdam, waar hij omging met wederdopers (o.w. David Joris die hem sterk beïnvloedde), daarna tot 1560 te Emden, waar hij zijn meeste werken schreef; bezocht Engeland ca 1552-1553 en verbleef ten slotte nog te Kampen en Keulen.

Schreef in het Nedersaksisch een reeks clandestien gedrukte (o.m. door Ch. Plantijn, die een van zijn aanhangers was) mystieke traktaten waarvan het belangrijkste is *Spiegel der gerechtigheid tho ene Anschouwinge des warachtigen Levens* (ca 1556). Zijn leer, geïnspireerd door de `geest der ware liefde van Jezus Christus', ver-

wierp dogma's en sacramenten en herleidde het geloof tot directe godsbeleving en liefde. De door hem gestichte sekte, het `Huis der Liefde' (`Family of Love') overleefde hem ondanks felle vervolging, vooral in Engeland tot ca 1700 (zgn. Familists), maar verdween in de Nederlanden in de loop der 17de eeuw. Zij was geheim doch wijd verbreid. Van zijn traktaten verschenen weldra Engelse vertalingen. De werkelijke aanhang en invloed van deze sekte is echter nog niet ten volle bekend.

Niclaes schreef ook enige refreinen en rondelen. Zijn *Epistolae*, 20 zendbrieven, verschenen in 1577.

Werken:

Evangelium offte eine frölicke bodeschop des rijcke Godes unde Christi (1555-1562); *Prophetie des Geistes der Lieften* (1555-1562); *Terra Pacis. Ware Getügenisse van idt geistelicke Landtschop des Fredes* (1580).

Literatuur:

R.H. Jones, *Studies in Mystical Religion* (1908); J. Lindeboom, *Stiefkinderen van het christendom* (1920); H.F. Boughery, `Aanteekeningen betreffende Plantin's houding op godsdienstig en politiek gebied', in *De Gulden Passer*, xviii (1940); H. de la Fontaine Verwey, `De geschriften van H.N.', in *Het Boek*, 26 (1940-1942); J.A. van Dorsten, *Thomas Basson* (1961); S. Irmgard, `H.N. Biographische und bibliographische Notizen', in *Niederdeutsches Wort* (1973); G.A.R. de Smet, `H.N. Ein vergessener niederdeutscher Dichter', in *Festschrift für Gerhard Cordes* (1976); Idem, `Zum Catechismus von Hendrik Niclaes', in J. Goossens (ed.), *Niederdeutsche Beiträge* (1976); H. de la Fontaine Verwey, `Het huis der liefde en zijn publicaties', in *Uit de wereld van het boek*. i, *Humanisten, dwepers en rebellen in de zestiende eeuw*, (1976^2); `The Family of Love', in *Quaerendo*, 6 (1976) en 7 (1977); A. Hamilton, `Three epistles bij H.N.', in *Quaerendo*, 10 (1980); Idem, *The family of love* (1981); J.D. Moss, *Godded with God* (1981); N. Mout, `The family of love (Huis der liefde) and the Dutch revolt', in *Church and State since the Reformation*, 7 (1981).

[W. Gobbers en S.S. Hoogerhuis]

Nieuwe Doctrinael

Zie Spieghel der Sonden, Die

Nieuwelandt, Guilliam van

Zuidnederlands dichter en toneelschrijver (Antwerpen 1584-Amsterdam 1635).

Kwam wsch. in 1585 naar Amsterdam, waar hij schildersleerling werd bij Jacob Savery; te Rome in de leer bij Paulus Bril (1601-1603). Na een kort verblijf te

Amsterdam weer naar Antwerpen, waar hij in 1615 ouderman werd van de kamer `De Olyftak'; omstreeks 1620 verliet hij deze kamer en werd wsch. lid van `De Violieren'; in 1629 naar Amsterdam. Als schilder en etser epigoon van de Italiaanse school.

Nieuwelandt is de voornaamste vertegenwoordiger van de senecaans-klassieke tragedie in de Zuidelijke Nederlanden; zijn werk doorstaat evenwel de vergelijking met de beste vertegenwoordigers daarvan in Noord-Nederland niet. Het wordt gekenmerkt door gruwelen en moorden, door offertonelen, geestverschijningen, allegorieën, voorspellende dromen en vertoningen. Zijn vnl. in alexandrijnen geschreven tragedies (o.a. *Livia*, 1617; *Aegyptica ofte Aegyptische tragoedie van M. Anthonius en Cleopatra*, 1624; *Sophonisba Aphricana*, 1626, 1635[2] en 1639[3]) hebben vijf bedrijven, maar missen de drie eenheden. De stijl is retorisch, breedsprakig en soms pathetisch. Behalve Seneca hebben Robert Garnier (o.a. met *Les Juives*) en P.C. Hooft (o.a. met *Geeraerdt van Velsen*) sterke invloed op hem uitgeoefend.

In zijn taalgebruik is Nieuwelandt puristisch. Hij wist ook zijn niet-geprononceerd katholiek christendom te verenigen met een uitgesproken stoïcijnse levensleer. Dezelfde geest ademt een uitvoerig leerdicht in alexandrijnen: *Poëma vanden mensch* (1621), dat een bewerking is van Jeronimus van der Voorts *Het leven en sterven ben ick genaemt* (1597).

Bij zijn tijdgenoten vond zijn werk, dat tussen de rederijkerskunst en het classicisme in staat, veel waardering. In 1620 verwierf hij op het blazoenfeest van de Mechelse kamer `De Peoene' de eerste prijs met zijn referein *Den lof der deucht* (opgenomen in *De schadt-kiste der philosophen ende poeten*, 1621). Vanaf het midden der 17de eeuw werd hij vergeten en in de 19de eeuw weer ontdekt. *Sophonisba* wordt zijn beste werk geacht.

Werken:

Saul (1617); *Claudius Domitius Nero* (1618); *Salomon* (1628); *Jerusalems verwoestingh door Nabuchodonosor* (1635).

Literatuur:

F.J. van den Branden, `W.v.N., kunstschilder en dichter', in *Nederl. Museum*, dl. ii (1875); J.A. Worp, *De invloed van Seneca's treurspelen op ons tooneel* (1892); O. Dambre, *De dichter Justus de Harduijn* (1926); A.A. Keersmaekers, *De dichter G.v.N. en de senecaans-classieke tragedie in de zuidelijke Nederlanden* (1957); W. Asselbergs, `G.v.N.', in *Nieuwe Taalg.* (1961); K.L. Johanessen, *Zwischen Himmel und Erde* (1963).

[W.J.C. Buitendijk]

Nieuwenhuys, Robert

Nederlands letterkundige en schrijver (Semarang 30.6.1908). Geboren uit een Europese vader en een Indische moeder. Afgezien van een studieverblijf in Nederland (studie Nederlands) woonde hij tot 1952 in

Nederlands-Indië, resp. Indonesië. In deze periode was hij mede-redacteur van *De Fakkel* en het literaire blad *Oriëntatie*. Van zijn culturele positie `tussen twee vaderlanden' heeft hij zich versch. malen rekenschap gegeven, o.a. in zijn onder het ps. Breton de Nijs geschreven *Vergeelde portretten uit een Indisch familiealbum* (1954), een autobiografische roman in de vorm van een familiekroniek. Na een jarenlang leraarschap te Amsterdam, werkte Nieuwenhuys tot aan zijn pensioen bij het Koninklijke Instituut voor taal-, land- en volkenkunde te Leiden.

In 1959 verscheen *Tussen twee vaderlanden*, een bundel artikelen over o.a. tempo doeloe (= de tijd van vroeger) en Maurits (P.A. Daum). Het fotoboek *Tempo doeloe; fotografische documenten uit het oude Indië, 1870-1914* (1961), onder het ps. Breton de Nijs, bevat in feite het illustratiemateriaal bij de twee eerder genoemde boeken. Zijn talrijke publikaties over de `koloniale' literatuur (waaronder een aantal bloemlezingen) vonden hun bekroning in het standaardwerk op dit gebied, de *Oost-Indische Spiegel* (1972, 1978[3]). In 1983 werd hem de Constantijn Huygensprijs voor zijn hele letterkundig werk toegekend. In 1984 verleende de Leidse Universiteit hem een eredoctoraat.

Werken:

H.N. van der Tuuk (ed.), *De pen in gal gedoopt* (1962), brieven en documenten; *De dominee en zijn worgengel; van en over François Haverschmidt* (1964); F.W. Junghuhn (ed.), *De onuitputtelijke natuur* (1966), bloeml.; *Batavia, koningin van het Oosten* (1976); *Een beetje oorlog* (1979); *Baren en oudgasten*, dl. i, *fotografische documenten uit het oude Indië, 1870-1920* (1981).

Literatuur:

J. Brouwers, in *Jan Campertprijzen 1983* (1983); *De Engelbewaarder*, 25 (1982), bibl.; F. Vermeulen, interview, in *Literatuur*, 1 (1984).

[G. Termorshuizen en G.J. van Bork]

Nieuwland, Pieter

Noordnederlands dichter en geleerde (Diemermeer 5.11.1764-Leiden 14.11.1794).

Zoon van een timmerman; als wonderkind ontdekt en opgeleid door de dichtgenootschapper Bernardus de Bosch. Na studies aan het Amsterdamse Athenaeum en de Leidse Universiteit zelf lector zeevaartkunde te Amsterdam (1789) en hoogleraar wis-, natuur- en sterrenkunde te Leiden (1793).

Naast wetenschappelijke werken, o.m. over zeevaartkunde, schreef hij enige huiselijke, vaderlandse en natuurgedichten die soms treffen door eenvoud en zuiverheid van gevoel (vooral bekend *Orion*, Franse vert. Clavareau, 1836), alsmede prozaverhandelingen.

In de Nederlandse preromantiek is hij een opmerkelijke figuur, hoewel men mag zeggen dat zowel door zijn aanzien als geleerde als door zijn vroege dood zijn tijdgenoten hem te veel dichterlijke roem hebben toegekend.

Werken:

Gedichten (1788); *Zeevaartkunde* (1793).

Uitgaven:

Nagelaten Gedichten (1816), met levensbericht; *Gedichten en Redevoeringen* (1824).

Literatuur:

Gedenkboek v.d. Univ. van Amsterdam (1932), aanhangsel; J.H. Kruizinga, `P.N., de Nederlandse Newton', in *Natuur en Techniek* (1944); A. van Duinkerken, in *Beeldenspel* (z.j.); G.A. Steffens, *P.N. en het Evenwicht* (1964); C.J. Toebes, in *Haagse herv. historiën* (1978).

[W. Gobbers]

Nolens, Leonard Helena Sylvian

Vlaams dichter (Bree 11.4.1947). Werkzaam als free-lance vertaler. Waar zijn debuutbundels nog leden onder een barokke woekering van beelden - een late erfenis van de poëzie der Vijftigers -, evolueerde zijn poëzie, vooral sinds *Twee vormen van zwijgen* (1975), in de richting van een meer sobere zegging die vooral steunt op de suggestieve kracht van de paradox. Inhoudelijk vormen enerzijds de problematiek van het schrijven en anderzijds de ambivalente ervaring van liefde en vriendschap de kernpunten van dit oeuvre.

Voor zijn werk kreeg Nolens o.m. de prijs van het beste literaire debuut (1974), de Arkprijs van het Vrije Woord, de poëzieprijs van de provincie Antwerpen (1976) en de H.C. Pernathprijs (1980).

Werken:

Orpheushanden (1969); *De muzeale minnaar* (1973); *Incantatie* (1977); *Alle tijd van de wereld* (1979); *Hommage* (1981); *Vertigo* (1983).

Literatuur:

H. Brems, `Van ritme tot ritus', in *Dietsche Warande & Belfort*, 123 (1978); Idem, in *Al wie omziet* (1981); T. Hermans, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1984).

[D. de Geest]

Nolet de Brauwere van Steeland, J.

Eig. Joannes Carolus Hubertus, Nederlands dichter en prozaschrijver (Rotterdam 23.2.1815-Vilvoorde 21.6.1888). Woonde vanaf zijn jeugd in België, studeerde rechten te Gent en Leuven en vestigde zich in 1844 te Brussel. Als vriend van David, Van Duyse e.a. Vlaamse voormannen, speelde hij een zeer actieve rol in de Vlaamse culturele beweging: in het bijzonder als lid van het Brussels Taal- en Letterkundig Genootschap en voorzitter van het

Taalverbond, als promotor van Duits-Vlaamse toenadering (medestichter van het Duits-Vlaams Zangverbond, 1846) en culturele Noord-Zuidsamenwerking (voorzitter van het Taal- en Letterkundig Congres, Brussel 1851).

Hij oogstte veel bijval met opgeschroefde epische gedichten (*Ambiorix*, 1841), maar een eigen toon vond hij eerst in het gemoedelijk-boertige genre, met luimige verzen en hekeldichten (*Dichtluimen*, 1842; *Ernst en boert*, 1847). Hij schreef ook prozaschetsen en venijnige kritiek.

Werken:

Gedichten. Ernst en luim, 1839-1859, 2 dln. (1859); *Gedichten, 1860-1870* (1871); *Proza, 1843-1873*, 2 dln. (1873); *Poëzij en proza, 1874-1877* (1877); *Poëzij en lettercritiek* (1884).

Literatuur:

P.A. Alberdingk Thijm, in *Levensber. Mij der Nederl. Letterk.* (1889); L. Roersch, in *Annuaire de l'Ac. de Belg.* (1889); L. Willems, in *Biographie nationale*, xv (1899); K. van den Oever, in *Kritische opstellen* (1913); W. de Vogelaere, in *Nationaal biografisch woordenboek*, i (1964); J. Notermans, in *De Vacature*, 78 (1966); Idem, in *Limburg*, 45 (1966).

[W. Gobbers]

Nolst Trenité, Gijsbert Johannes

Zie Charivarius

Nolthenius, Hélène

Nederlandse cultuurhistorica en prozaschrijfster (Amsterdam 9.4.1920). Studeerde muziekwetenschap en Italiaans te Utrecht. Werkte enige tijd voor de radio en voor de pers en was van 1958 tot 1976 hoogleraar muziekgeschiedenis van de oudheid en me aan de Rijksuniversiteit te Utrecht. Nolthenius schreef een tweetal zeer bekende cultuurhistorische studies, *Duecento* (1951) en *Renaissance in mei* (1956), over de stad Florence in de 14de eeuw, waarmee ze veel succes oogstte. Minder bekend is haar essay *Muziek in de kentering* (1958) over het muziekleven bij de oude Romeinen, waarvoor ze de Essayprijs van de gemeente Amsterdam kreeg. Haar vlotte schrijfwijze en haar inlevingsvermogen maken de beschreven cultuurhistorische perioden voor een groot publiek toegankelijk.

Ook in haar romans streeft ze naar een heldere vertelwijze en ook daarin komt haar kennis van de Italiaanse cultuur telkens naar voren: *Addio Grimaldi* (1953) en *Een ladder op aarde* (1968). De roman *Als de wolf de wolf vreet...* (1980) speelt

eveneens in Italië, ditmaal in het middeleeuwse Toscane. In 1975 had ze inmiddels haar publiek verrast met een in Zwitserland spelende detective, *Weekend in Waldegg*.

Werken:

Buiten blijven (1966), nov.; *De afgewende stad* (1971), r.; *Geen been om op te staan* (1977), r.; *De steeneik en andere verhalen* (1984).

Literatuur:

E. Mulder, interview, in *de Volkskrant* (28.2.1981).

[G.J. van Bork]

Nomsz, Johannes (Jan)

Noordnederlands toneelschrijver, dichter en essayist (Amsterdam 25.7.1738-ald. 28.8.1803). Was een produktief toneelschrijver die weliswaar meestal aan de oppervlakte bleef, doch in zijn beste werk goed materiaal voor de spelers leverde en het publiek tot geestdrift wist te brengen. Zijn bewonderde voorbeeld was Voltaire, van wie hij versch. stukken vertaalde, nl. *Amelia* (1772), *Zaïre* (1777), *Het weeskind van China* (1782) en *Semiramis* (1801).

De stof die hij voor zijn dramatische werken koos - ca 50 titels van geschreven en vertaalde werken zijn bekend - is oosters, aan de vaderlandse geschiedenis ontleend of actueel. Hij kwam er in op voor een tolerant en humanistisch deïsme in tegenstelling tot de als machtsmiddel misbruikte traditionele godsdienst (*Zoroaster*, 1768), verheerlijkte de eigen natie en haar deugden, wees de vorst op zijn plicht jegens het vaderland en verzette zich tegen de nationale gemakzucht (*Maria van Lalain*, 1778; *De Doggersbankers*, 1781). In de politiek was Nomsz opportunist: nu eens prinsgezind, dan weer patriot. In de jaren na het herstel van Oranje (1787) en voor de omwenteling mochten zijn stukken om politieke redenen niet gespeeld worden. Daarna echter - tot in de 19de eeuw - trokken zij volle zalen. Onlosmakelijk met zijn succes verbonden zijn de namen van de grote acteurs en actrices uit die dagen: Johanna Cornelia Wattier-Ziesenis, Geertruida Hilverdink-Grevelink, Andries Snoek en Ward Bingley.

Nomsz schreef ook heldendichten, nl. *Willem I* (1779) en *Maurits van Nassau* (1789). Ook in een aantal prozawerken behandelde hij stof uit de geschiedenis, bijv. *Mohammed of de hervorming der Arabieren* (1780), *Het leven van Karel V* (1786) en *Het leven van Philips II* (1786). Van zijn essays kunnen worden vermeld *Aanteekeningen op alle zijne tooneelstukken* (1784), *De tooneelspeler en zijn aanschouwer kunstmaatig beschouwd* (anoniem, 1791) en *De tooneelspelbeschouwer* (anoniem, 1793).

Werken:

Amosis (1767), t.; *Le Cid* (1771), vert.; *Athalie* (1771), vert.; *Bajazet* (1771), vert.; *Anthonius Hambroek of de belegering van Formoza*

(1775), t.; *Ripperda of de inneming van Haarlem* (1779), t.; *Michiel Adriaensz. de Ruyter* (1780), t.; *Cora of de Peruanen* (1784), t.; *Vertelsels* (1784-1787), pr.; *De graaf van Rennenberg* (1789), t.; *Lodewijk de Zestiende, koning van Vrankrijk* (1793), t.; *Marie Antoinette van Oostenrijk, koningin van Frankrijk* (1794), t.

Literatuur:

J. Oosting, `J.N. en zijn treurspel Zoroaster', in *Noord- en Zuid-Nederlandsche Tooneelalmanak* (1879); Ch. van Schoonneveldt, *Over de navolging der klassiek-Fransche tragedie* (1906); J.A. Worp, *Geschiedenis van het drama en van het tooneel in Nederland*, ii (1908); J. te Winkel, *Ontwikkelingsgang der Nederlandsche letterkunde* (1924); B. Albach, *Jan Punt en Marten Corver* (1946); Idem, *Helden, draken en comedianten* (1956); Th.M.M. Mattheij, *Waardering en kritiek: J.N. en de Amsterdamse schouwburg 1764-1810* (1980).

[H.H.J. de Leeuwe]

Noordstar, J.C.

Ps. van Arnold Jan Pieter Tammes, Nederlands dichter (Groningen 10.7.1907). Schreef tijdens zijn Groningse studentenjaren een aantal speelse, ten dele parodistische en bizarre verzen, die hij in de privé-uitgave *De zwanen* (1930) bijeenbracht, gevolgd door *Argos en Arcadia* (1935, samen met N.E.M. Pareau). In 1937 redacteur van de nrc, sinds 1945 hoogleraar volkenrecht en de leer der internationale betrekkingen aan de Universiteit van Amsterdam.

Nam afstand van zijn origineel en verdienstelijk jeugdwerk, hoewel hij toestond dat zijn vriend Rudolf Escher een herdruk verzorgde (*De zwanen en andere gedichten*, 1967). Zijn overige publikaties zijn van juridisch-wetenschappelijke aard.

Literatuur:

J. Bernlef, in *Wie A zegt* (1970); C. Buddingh', in *Een pakje per dag* (1971); H. de Vries, in *Kritiek als credo* (1980).

[G.W. Huygens]

Noordzij, Nel

Eig. Pieternella Margaretha Breevoort-Noordzij, Nederlandse prozaschrijfster en dichteres (Rotterdam 17.10.1923). Studeerde pedagogiek en psychologie; was grafologe en werkte mee aan versch. dagbladen. Won in 1954 de eerste prijs in de vara-prijsvraag voor aankomende talenten met de novelle *Geen eten*. Publiceerde

daarop gedichten, verhalen en romans, zoals *Om en om* (1954), een bundel gedichten en verhalen en *Wachtende mijn hart* (1956), een dichtbundel. Zij trok vooral de aandacht met *Het kan me niet schelen* (1955), de met een nietsontziende waarheidsdrift geschreven roman over een jonge vrouwelijke arts die geremd is in de ontwikkeling van haar gevoelsleven. Voorts schreef zij een helder essay over Rilke, *De dichter Rilke als mens* (1960).

Noordzij heeft zich als een der eerste schrijfsters van haar generatie, met haar ongeremd weergeven van de realiteit en het uiten van haar mening daarover, een volwaardige plaats naast haar mannelijke collega's verworven. Met de zgn. `dameslectuur' heeft zij definitief afgedaan. Ook als dichteres brak zij een lans voor volkomen openhartige lyriek, zich daarmee aansluitend bij het werk van een dichteres als Emily Dickinson. Na 1964 trok zij zich steeds meer uit het literaire leven terug en hield zich vooral bezig met theosofie, parapsychologie en occultisme. Zij stelde een *Woordenboek van magie, okkultisme en parapsychologie* (1975) samen.

Werken:

Bij nader inzien (1954); *Met de hand op een boomtak* (1955), r.; *Nederlandse dichteressen na 1900* (1956); *Schrijvers blootshoofds* (1956), bloeml.; *Een minnaar in de handpalm* (1957), r.; *Variaties op een moederbinding* (1958), verh.; *De schuldvraag* (1961), r.; *Een etmaal leven* (1964), verh.

Uitgave:

Leven zonder opperhuid (1962), verzamelbundel.

Literatuur:

R. Rubinstein, in *Was getekend Tamar* (1977); Hella S. Haasse, `Het beeld in de spiegel II', in *Raster*, 10 (1979); P. Veeger, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1984).

[G.W. Huygens]

Noot, Jan Baptista van der

Zuidnederlands en Frans dichter (Brecht 1536/1537 of 1539 - ? Antwerpen 1595). Stamde uit aanzienlijke familie; noemde zichzelf jonker. Was in 1562 en 1565 schepen. Werd hervormd en vluchtte na het geuzenoproer van maart 1567 naar Londen. Was in 1571 in Keulen en keerde in 1579 via Frankrijk terug naar Antwerpen. Verkeerde blijkbaar in financiële moeilijkheden, gezien de rekesten om steun die hij van 1581 tot 1592 tot de overheid richtte.

Als echt renaissancedichter verheerlijkte hij het dichterschap. Hooggeplaatste personen maakte hij onsterfelijk met zijn lofdichten, vooral verzameld in de *Poeticsche*

werken (1580-1594). Verder bezong hij zijn geliefde Brabant en de Brabantse taal (*Lofsang van Braband/Hymne de Braband*, 1580). Minnedichten, vriendschaps- en religieuze poëzie werden verzameld in *Het bosken* (ca 1570).

In *Het theatre oft toon-neel* (1568), gedichten naar Petrarca en Du Bellay, bezingt Van der Noot de vergankelijkheid

van het aardse en de zekerheid van Gods liefde, waarop hij een soms heftig anti-rooms-katholiek betoog in proza liet volgen. Elk gedicht is voorzien van een gravure van M. Gheraerts. Na de Franse (1568) en Engelse (1569) bewerking (voor welke laatste Edmund Spenser de gedichten vertaalde) volgde in 1572 een Duitse versie (*Theatrum das ist Schawplatz*), zonder de anti-rooms-katholieke passages.

In 1579 verscheen *Het cort begryp der XII boecken Olympiados*, met een Franse versie: *Abregé des douze livres Olympiades*, een gedeelte van *Das Buch Extasis* dat tussen 1573 en 1576 in Duitsland werd uitgegeven. Het is een weergave in meer dan 1000 verzen van een droomreis, waarin de dichter talrijke allegorische personages ontmoet, en die eindigt met zijn huwelijk met Olympia. Het werk bevat zeventien gravures van de hand van D.V. Coornhert. Door zijn tweetaligheid en zijn nauwe contacten met Engeland en Duitsland is Van der Noot een belangrijke schakel in de Westeuropese renaissance. Verwey heeft door zijn uitgave (*Gedichten van Jonker Jan van der Noot*, 1895) een belangrijke bijdrage geleverd tot de waardering van zijn tienlettergrepig vers, waarvan het ritme overeenkomst vertoont met dat van de `jamben' der Tachtigers. In de 17de eeuw was Van der Noot echter weinig bekend.

Uitgaven:

A Theatre of Wordlings (1937 en 1939), facs. uitg. met inl. van L.S. Friedland en bibl. van W.A. Jackson; W.A.P. Smit en W. Vermeer (ed.), *Het bosken en Het theatre* (1953); W.A.P. Smit (ed.), *Epitalameon, oft houwelycx sanck voor Otto van Vicht en Cornelia van Balen* (1953); C.A. Zaalberg (ed.), *The Olympia Epics* (1956); Idem (ed.), *Lofsang van Braband/Hymne de Braband* (1958); W. Waterschoot (ed.), *De `Poeticsche werken' van Jonker J.v.d.N. Analytische bibliografie en tekstuitgave*, 3 dln. (1975).

Literatuur:

A. Vermeylen, *Leven en werken van Jonker J.v.d.N.* (ca 1899); C.A. Zaalberg, *Das Buch Extasis van J.v.d.N.* (1954); K. Meeuwesse, in *Nieuwe Taalg.*, 49 (1956); J. Wille, in *Literair-historische opstellen* (1963); S.F. Witstein, *De verzencommentaar in Het theatre van J.v.d.N.* (1965); L. Forster, *Die Niederlande und die Anfänge der Barocklyrik in Deutschland* (1967); F. de Schutter, *Het vers van Jonker J.v.d.N.* (1967); F. van Vinckenroye, `J.v.d.N. en Jan-Baptist Houwaert', in *Liber alumnorum E. Rombauts* (1968); W. Waterschoot, in *Handelingen v.h. XXVIe Vl. filologenkongres* (1968); K. Bostoen, `De jonge v.d.N. (ca. 1537-1567)', in *Studies voor Zaalberg* (1975); L. Forster, `J.v.d.N. und die deutsche Renaissancelyrik', in *Kleine Schriften zur deutsche Literatur im 17. Jahrhundert. Daphnis*, 6 (1977); W. Waterschoot, in *Spiegel Historiael*, 13 (1978).

[C.A. Zaalberg en S.S. Hoogerhuis]

Nooteboom, Cees

Eig. Cornelis Johannes Jacobus Maria. Nederlands dichter en prozaschrijver ('s-Gravenhage 31.7.1933). Volgde een gymnasiumopleiding aan kloosterscholen te Venray en Eindhoven. Was in de jaren zestig reizend columnist van *de Volkskrant*, ontving in 1969 de prijs van de dagbladjournalistiek voor *De Parijse beroerte* (1968), een verslag van de meirevolutie van 1968, is sinds dat jaar reis- en poëzieredacteur van *Avenue* en maakte in die kwaliteit naam als vertaler.

Nooteboom beschouwt zichzelf in de eerste plaats dichter. Hij debuteerde met *De doden zoeken een huis* (1956), een bundel vrij conventionele, wat overdadige, zonder veel vormbewustzijn geformuleere gemoedslyriek. Al in *Het zwarte gedicht* (1960) heeft hij zich bekeerd tot een veel hermetischer poëtica en door de jaren heen ontwikkelt hij een poëzie-opvatting die hem in de buurt van de maniëristische traditie brengt: het gedicht als autonome taalstructuur die onder de schijn van rationele helderheid streeft naar opzettelijke versluiering, zodat binnen het magisch krachtveld van de taalformules een surreële bewustzijnswerkelijkheid opgeroepen wordt, waarbinnen dood en leven, tijd en eeuwigheid, werkelijkheid en verbeelding een paradoxaal verband aangaan: *Gemaakte gedichten* (1970, verzamelbundel, poëzieprijs van de gemeente Amsterdam 1975) en *Open als een schep, dicht als een steen* (1978, Jan Campertprijs 1978).

In zijn fictionele proza maakte hij op langere termijn eenzelfde ontwikkeling door. Het debuut dat hem bekend maakte, *Philip en de anderen* (1955, Anne Frankprijs 1957), als romantisch gevoelig jeugdwerk vergelijkbaar met zijn eerste dichtbundel, veroordeelde hij impliciet in de roman *De ridder is gestorven* (1963, Van der Hoogtprijs 1963), waarin tevens het echec van de verbeelding ten overstaan van de werkelijkheid beleden werd, een thema dat hij in 1981 behandelde in de dubbelnovelle *Een lied van schijn en wezen*. Het in *De ridder is gestorven* erkende onvermogen van de artistieke vorm betekende voor lange tijd een blokkering van het fictionele proza. Dit verlies werd weliswaar ruimschoots vergoed door de reisboeken (o.a. *Een middag in Bruay*, 1963; *Een nacht in Tunesië, 1965;* Een avond in Isfahan, 1978), maar dit verhinderde toch niet dat in de publieke opinie zijn schrijverschap voornamelijk be-

paald bleef door zijn debuut.

Pas met de roman *Rituelen* (1980, F. Bordewijkprijs 1981, Mobil Pegasus Literatuurprijs 1982) vond hij als prozaschrijver de erkenning die de reisreportages hem niet hadden gebracht. In *Rituelen* domineren dezelfde thema's als in de poëzie: de preoccupatie met het vraagstuk van de tijd als lineaire en als cyclische levensbeweging, de fascinatie door de dood in zijn volstrekte onverbiddelijkheid en de zij het sceptische aanvaarding van het leven dat vooral in de voltrekking van zijn rituelen (in de ruimste zin genomen) niet alleen het persoonlijke verleden structureert, maar dit ook integreert in de traditie van de westerse cultuur en het als schakel in een bovenindividuele continuïteit zin geeft. De beschouwing van het kunstvoorwerp is voor de hoofdpersoon Inni Wintrop, toeschouwer, dilettant en amateur-kunsthandelaar, het ritueel bij uitstek om aan het verleden deel te hebben. Dit motief verbindt het boek duidelijk met *Voorbije passages* (1981), waarin de reiziger Nooteboom niet alleen op adequate wijze landschappen en steden oproept, maar ook in zijn verslagen van tentoonstellingen de avontuurlijke tocht door het kunstwerk onderneemt, het kunstwerk dat mogelijk bij machte blijft scepticisme en distantie tijdelijk op te heffen in een moment van overgave. Het is overigens dit fundamentele scepticisme dat Inni Wintrop in *Rituelen* behoedt voor de verlokkingen van het absolutisme waaraan Arnold Taads en diens zoon Philip ieder op hun eigen wijze ten offer vallen. Het boek is daarbij zijn eigen thema doordat het ritueel van het lezen deze problematiek voor de lezer dwingend zichtbaar maakt.

Werken:

De verliefde gevangene (1958), verh.; *Koude gedichten* (1959); *De zwanen van de Theems* (1959), t.; *Gesloten gedichten* (1964); *Een ochtend in Bahia* (1968), reisverh.; *Nooit gebouwd Nederland* (1980), essay; *Mokusei!* (1982), nov.; *Gyges en Kandaules* (1982), t.; *Aas* (1982), p.; *Waar je gevallen bent, blijf je* (1983), autobiogr.; *Vuurtijd-ijstijd. Gedichten 1955-1983* (1984).

Literatuur:

A. Morriën, in *Concurreren met de sterren* (1959); P. Calis, in *De Gids*, 124 (1961); H. Haasse, in *Leestekens* (1965); P. de Wispelaere, in *Het Perzische tapijt* (1966); R. Rennenberg, in *Tijdschrift van de Vrije Universiteit Brussel*, 16 (1973) en 17 (1974); W. Kusters, in *Nieuwe Stemmen*, 33 (1976); F. van Dijl, in *Bzzlletin*, 7 (1978/1979), interview; W. Kusters, in *Jan Campertprijzen 1978* (1978); D. Cartens en A. Walrecht, in *Bzzlletin*, 9 (1980/1981); J. Goedegebuure, in *Jan Campertprijzen 1981* (1981); R. Rennenberg, *De tijd en het labyrint: de poëzie van C.N.* (1982); Idem, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1983); *De Vlaamse Gids*, 68 (1984), C.N.-nummer.

[J. Huijnink]

Nord, Max

Eig. Jacob Julius Max, Nederlands essayist en dichter (Gorkum 1.4.1916). Studeerde politieke geschiedenis (o.a. te Parijs en Londen) en werd journalist. Sedert 1945 verbonden aan *Het Parool*, o.m. als recensent. Verbleef enkele jaren te Parijs en was van 1970 tot 1980 publiciteitsmedewerker van de Sticusa.

Debuteerde met poëzie en kritiek in *Werk* (1939). Werkte mee aan *Criterium*, schreef enkele bundels poëzie en de roman *Geen talent voor geluk* (1956). Daarnaast maakte hij een groot aantal vertalingen (o.a. van *Le grand Meaulnes*), ook van toneelstukken. *De grote meesters* (1945) is een vertaling van poëzie uit de wereldliteratuur. Schreef ook een biografie van *Luigi Pirandello* (1962). In verband met zijn vnl. journalistieke bezigheden overweegt het essayistisch werk.

Werken:

Documentenoorlog (1939); *Strofen uit bezet gebied* (1946); *Albert Helman* (1949); *Suite pathétique* (1952), p.; *Alexander Cohen, een andersdenkende* (1960), inl. met bloeml.; *Josepha Mendels* (1981).

Literatuur:

J. Greshoff, in *Het Vaderland* (29.12.1956); H.U. Jessurun d'Oliveira e.a., in *Tirade* (1961).

[G.W. Huygens]

Noto Soeroto, Raden Mas

Nederlands (Indonesisch) dichter (Yogyakarta 5.6.1888-Solo 25.11.1951). Stamde uit een vooraanstaand adellijk geslacht en kreeg zowel een Javaanse als een westerse opvoeding. Verbleef van voor WO I tot 1932 in Nederland waar hij o.a. rechten studeerde. Publiceerde vanaf 1915 zijn `gedichten in proza' die onder invloed van Rabindranath Tagore een mystiek-verheven karakter dragen. In hun verfijnde stilering verraden zij invloed van de Tachtigers en het klassieke Javaans. Zijn belangrijkste en meest persoonlijke bundel is *Wajangliederen* (1931; vertaald in het Frans, Duits en Indonesisch), waarin de dichter zijn eigen levenslot terugvindt in de mythologie van de wajang.

Behalve als dichter kreeg Noto Soeroto bekendheid vanwege zijn ideeën over de koloniale verhoudingen. Een `osmose' tussen de westerse en Indonesische (Javaanse) cultuur zag hij als voorwaarde voor de door hem bepleite gelijkwaardigheid tussen moederland en koloniën. Zijn denkbeelden over dit onderwerp vindt men in *Kleur-*

schakeeringen (1925), waarin ook een beschouwing is opgenomen over zijn eigen dichterschap.

Werken:

Melatiknoppen (1915); *De geur van moeders haarwrong* (1916); *Fluisteringen van den avondwind* (1917); *Bloemketenen* (1918); *Lotos en morgendauw* (1920); *Nieuwe fluisteringen van den avondwind* (1925).

Literatuur:

B. van Eysselsteijn, *Goden, mensen en dieren* (1956); R. Nieuwenhuys, in *Oost-Indische Spiegel* (1978[3]).

[G. Termorshuizen]

Nouhuys, W.G. van

Eig. Willem Gerard, Nederlands criticus en (toneel)schrijver (Zaltbommel 22.6.1854-'s-Gravenhage 31.8.1914). Aanvankelijk als fabrikant werkzaam in het bedrijf van zijn vader. Vestigde zich in oktober 1891 in 's-Gravenhage om zich geheel te wijden aan de letteren en de journalistiek. Medewerker aan *De Lantaren* en *De Nederlandsche Spectator*; toneel- en literair recensent bij *Het Vaderland*. Stichtte in 1903 met Buysse en Couperus het maandblad *Groot Nederland*, waarvan hij tot zijn dood redactiesecretaris was. Zijn toneelstukken, o.a. *Eerloos* (1890), *Het goudvischje* (1892) en *In kleinen kring* (1895), die door beroeps- en amateurtoneel werden gespeeld, kenden een zeker succes. Van Nouhuys schreef verder realistische verhalen en gedegen kritieken over buiten- en binnenlandse literatuur, zoals *Walt Whitman* (1895) en *Nederlandsche belletrie 1901-1903* (1904).

Werken:

Gedichten en gedachten (1882), onder ps. P. Waalner; *Eenzamen* (1893), pr.; *Letterkundige opstellen* (1894); *Zijn kind* (1895), pr.; *Studiën en critieken* (1897); *Dageraad* (1899), pr.; *Egidius en de vreemdeling* (1899); *Uren met schrijvers* (1902); *Een keerpunt* (1904), t.; *Uit Noord- en Zuid-Nederland* (1906); *Van over de grenzen* (1906).

Literatuur:

J. Walch, in *Levensber. Mij der Nederl. Letterk.* (1915-1916); C. Rijnsdorp, `In hoeverre speelt levensbeschouwing een rol bij de interpretatie en evaluatie van een literair werk?', in H. van der Ent (ed.), *Literatuur en ethiek* (1977); C. Buysse, `W.G.v.N.', in *Verzameld werk*, 7 (1982).

[G.W. Huygens]

Nu Noch

Middeleeuws komisch toneelstukje in verzen, overgeleverd in het Hulthemse handschrift uit ca 1410. Dergelijke korte cluchten of sotternieën werden waarschijnlijk opgevoerd na een abel spel. Vele van deze sotternieën behandelen echtelijke perikelen. *Nu Noch* gaat over een pantoffelheld die zich voor zijn vrouw krankzinnig houdt.

Uitgaven:

J.F Willems, in *Belgisch Museum voor de Nederduitsche Taal- en Letterk.* (1838); H.E. Moltzer, in *De Middelnederlandsche Dramatische Poëzie* (1875); P. Leendertz, in *Middelnederlandsche Dramatische Poëzie* (1907); M.C.A. van der Heijden, in *Hoort wat men u spelen zal* (1968).

Literatuur:

J.A. Huisman, `De bezweringsscène in Nu Noch vers 148-175', in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, 90 (1974).

[F. van Thijn]

Numan, Philips

Ook Hippophilus Neander, Zuidnederlands dichter (Brussel ca 1550-ald. 20.2.1617). Griffier en secretaris van Brussel. Hij schreef enkele omvangrijke stichtelijke gedichten: *Den spieghel der menschen* (1583) en *Den strijt des gemoets* (1590). Voorts wijdde hij versch. studies aan de mirakelen van Onze Lieve Vrouwe van Scherpenheuvel. Een Latijns lofdicht op de aartshertogin schreef hij in 1599.

[J.J. Mak]

Nyeuvont

Eig. *Van Nijenvont, loosheit ende practike, hoe sij Vrou Lortse verheffen*, Middelnederlands anoniem zinnespel (eind 15de eeuw). Satirisch spel naar de geest verwant met het *Narrenschiff* van Sebastian Brandt en met *Lof der Zotheid* van Erasmus, dat toont hoe vrouw Nyeuvont ter wille van haar maatschappelijk aanzien een nieuwe heilige heeft verzonnen (`gevonden'), Sinte Lortse, de verpersoonlijking

van het bedrog. Op advies van enkele helpers sticht zij een soort broederschap en ziet kans met handige middelen, ontleend aan de praktijken van de toenmalige aflaatverkopers, iedereen over te halen tot schuldbekentenis en boete, hetgeen haar een grote winst oplevert. Het enig bewaarde exemplaar van dit spel van 610 verzen, een Antwerpse druk uit ca 1500, bevindt zich in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage.

Uitgave:

E. Neurdenburg (ed.), *Van Nyeuvont, loosheit ende practike* (1910), met inl.

[G. Stuiveling]

Nyeuwe Clucht Boeck, Een

Middeleeuwse anekdotenverzameling in druk, overgeleverd in een exemplaar uit 1554, bij Jan Wijnrijcx te Antwerpen gedrukt. Het werk is ook bekend in een iets andere samenstelling uit 1576, gedrukt bij Hendrik Hendricksz, ook in Antwerpen. Het *Cluchtboeck* is een verkorte bewerking van de Duitse verzameling van Johannes Pauli *Schimpff und Ernst*, aangevuld met onder andere Latijnse facetiae van Henri-

cus Bebelius. Verzamelingen als deze worden tot het eind van de 17de eeuw gedrukt. De anekdoten handelen over allerlei typen, ze bevatten thema's onder andere uit de klassieke oudheid, de bijbelse oudheid, uit de middeleeuwse geschiedenis en uit fabels.

De cluchtboeken waren waarschijnlijk in eerste instantie voor kloosterlingen bedoeld, ter leniging van de geest en ter voorkoming van melancholie, maar ze sloegen met datzelfde doel ook erg aan in kringen van burgers, onder humanisten en rederijkers.

Uitgave:

H. Pleij, J. van Grinsven, D. Schouten en F. van Thijn (ed.), *Een nyeuwe clucht boeck* (1983).

[F. van Thijn]

Nijhoff, Antoinette Hendrika

Geb. Wind, Nederlandse romanschrijfster ('s-Gravenhage 9.6.1897-ald. 22.5.1971). Huwde op 19-jarige leeftijd met de dichter Martinus Nijhoff. Vertoefde jaren in het buitenland (Italië, Frankrijk, Engeland, later Griekenland).

Zij schreef een klein aantal fijnzinnige romans van een bijzonder gehalte, indringend van psychologie en kosmopolitisch van sfeer, die zich gunstig onderscheiden van het traditioneel Hollands-kleinburgerlijk realisme van haar tijd.

Twee meisjes en ik (1931), haar opmerkelijke debuut, is het beklemmende verhaal - ten dele in dagboekvorm - van een jonge arts die zich in het leven van twee jonge meisjes heeft binnengedrongen en er zich slechts geleidelijk van bewust wordt schuld te hebben aan beider ondergang later. Haar vrijmoedig realisme - ook bij de behandeling van erotische problemen -, haar voorliefde voor internationale decors, haar overtuigd positie kiezen voor de individuele vrijheid, zijn kenmerken die ook weer duidelijk aan de dag treden in *De vier doden* (1950; = *De brief*, 1956), spelend tijdens en na WO II, dat een toenemende belangstelling voor het maatschappelijke liet zien.

Werken:

Medereizigers (1942) = *Het veilige hotel* (1954), verh.; *Geboorte* (1945), nov.; *De dagen spreken* (1946), r.; *Venus in ballingschap* (1955), r.; *Malista*, nagelaten fragm.

Literatuur:

E. van Lokhorst, in *Critisch Bulletin*, xiv (1947); G.H. 's-Gravesande, in *Boek van nu*, i (1948); M. Moss, in *Singel 262* (1949); B. Stroman, in *Overzicht en indrukken*

(1951); S. Vestdijk, in *Zuiverende kroniek* (1956, 1976[2]); Th. de Vries, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk.* (1971-1972); A. Oosthoek, in *Zeeuws Tijdschrift*, xxii (1972); G.H. 's-Gravesande, interview, in *Vergeten en gebleven* (1982).

[W. Gobbers]

Nijhoff, Martinus

Nederlands dichter, criticus en vertaler ('s-Gravenhage 20.4.1894-ald. 26.1.1953). Afkomstig uit een familie van boekhandelaren, uitgevers en bibliografen. Studeerde rechten te Amsterdam en in later tijd Nederlands te Utrecht.

Door het modernistische karakter van zijn eerste bundel, *De wandelaar* (1916), markeerde ook hij dit jaar als een grens tussen de nawerking van Tachtig en het beginnende expressionisme van de jongeren die terzelfder tijd hun eerste centrum vonden in *Het Getij*. Nijhoffs positie als `overgangsfiguur' wordt bepaald door het opmerkelijke feit dat hij een strakke, bijna classicistische vormgeving wist te verbinden met nieuwe eigentijdse thema's; tegelijkertijd zijn ook talrijke romantische elementen aanwijsbaar (eenzaamheid, doodsverlangen, het Pierrotmotief), maar deze verschijnen meestal met een modern-decadente inslag. Het vroege dichterschap van Nijhoff wisselt aldus tussen kunstzinnig handwerk en intelligent spel, en is in Holland de vertegenwoordiger van een Westeuropese literaire stroming, te vergelijken met de rol van het tijdschrift *De Boomgaard* in Vlaanderen.

Dank zij voortdurende zelfkritiek heeft Nijhoffs poëzie vrijwel geen inzinkingen, maar is evenmin gelijkmatig of eentonig. Het belangwekkende is juist dat iedere bundel aandoet als de uitdrukking van een afzonderlijke levensfase. In *Vormen* (1924) is het dichterlijk vakmanschap nog bewuster toegepast, zodat de gedichten zich laten lezen als autonome kunstwerken, bijna los van de auteur. Maar terzelfder tijd is de speelsheid overgegaan in ernst; het meest treft de poging om tot zelfkennis te komen. Een zekere invloed van het existentialisme is onmiskenbaar. De bundel *Nieuwe gedichten* (1934) trekt die lijn nog door, aangezien de dichter zich nu ook bekommert om de mens als sociaal wezen, een wijziging die zowel samenhangt met zijn innerlijke rijping als met de toen in West-Europa heersende economische en politieke crisis. Het verschil is echter nog groter, aangezien het omvangrijkste gedicht uit de bundel, `Awater', in een nieuwe, haast alledaagse taal een nieuwe, haast zakelijke symboliek bevatte, die een hoogtepunt bereikt in het grote gedicht `Het uur U' (*Groot Nederland*, 1936). In strofen, opgebouwd uit wisselende aantallen versregels met assonerend rijm, geeft de dichter hier

een beklemmende verbeelding van het radicaal andere dat slechts een moment de aardse werkelijkheid raakt, alles anders maakt en toch alles laat zoals het was. Het is de vraag of de interpretatie van dit gedicht, waarin men invloed van Ina Boudier-Bakker (*De straat*), maar ook verwantschap met Achterberg kan aanwijzen, ooit een stadium van eenstemmigheid zal bereiken.

Nijhoff streefde ernaar de taal haar geheimen te ontlokken, in schijnbare eenvoud uiterst gecompliceerde levensverhoudingen aan te duiden (`lees maar, er staat niet wat er staat'), en vanuit zijn geseculariseerd geloof te getuigen van het eeuwige mysterie van de mens. Dit geloof was van protestantse afkomst (Nijhoffs moeder werkte in het Leger des Heils). Die erfenis heeft de dichter nooit verloochend, maar met zijn zo totaal andere psychische structuur ook nooit geheel aanvaard. Een christelijk motief is aanwezig in veel gedichten; het overheerst in de drie bijbelse spelen (*Het heilige hout*, 1950), welke door leken herhaaldelijk zijn opgevoerd, zoals ook de bedoeling was. Maar het blijft de vraag in hoeverre hij in religieuze zin geloofde wat hij in dichterlijke zinnen schreef. De scheiding tussen dichter en de niet-dichterlijke mens in hem was onmiskenbaar aanwezig, en het gebruikmaken van literair-historische stijlvormen zoals hij die bij de Griekse tragici en in de middeleeuwse mysteriespelen had aangetroffen, was voornamelijk een zaak van vakmanschap.

Nijhoff trad ook veelvuldig op als criticus en essayist; de scherpzinnigheid van zijn oordeel wekt soms bewondering, maar een volgehouden principe ontbreekt in de veelsoortigheid van artikelen. Belangrijker is hij als vertaler: juist daar kon hij zijn karakteristieke opvattingen inzake de taal in toepassing brengen. Niet tevreden met een omschrijving zocht hij naar het precieze, het enig juiste en bovendien goed Nederlandse woord, dat de stijl van Gide of Eliot (*De cocktailparty*, 1951), van Euripides (*Ifigeneia in Taurië*, 1951) of Shakespeare (*Storm*, 1930) zo dicht mogelijk zou benaderen. Om dit meesterschap te eren heeft men aan de jaarlijkse prijs voor vertalingen in en uit het Nederlands de naam gegeven van Martinus Nijhoffprijs.

Werken:

Pierrot aan de lantaarn (1919); *De pen op papier* (1927); *De vliegende Hollander* (1930), t.; *C.F. Ramuz. De Geschiedenis van de Soldaat* (1930), vert.; *Gedachten op Dinsdag* (1931), pr.; *In Holland staat een huis* (samen met Anton van Duinkerken, 1936), t.; *De ster van Bethlehem* (1941), t.; *Een idylle* (1942).

Uitgaven:

Verzameld werk, dl. 1: *Gedichten* (1954), dl. 2 en 2*: *Kritisch proza* (1961), dl. 3: *Vertalingen* (1954); *Idem*, 3 dln. (1982); *Lees maar, er staat niet wat er staat* (1959, 1982[9]), bloeml.

Literatuur:

Th. de Vries, *M.N., wandelaar in de werkelijkheid* (1946); *De Gids* (april/mei 1953); A. Donker, *N., de levensreiziger* (1954, 1977[2]); C. Bittremieux e.a., *M.N.* (1954); F. Lulofs, *Verkenning door varianten* (1955), diss.; J. de Poortere, *M.N.* (1960); L. Wenseleers, *Het wonderbaarlijk lichaam. M.N. en de moderne westerse poëzie* (1966); J.J. Oversteegen, in *Vorm of vent* (1969); S. Vestdijk, in *Gestalten tegenover mij* (1975[3]); A.L. Sötemann, in F. Bulhof (ed.), *N., Van Ostaijen, De Stijl* (1976); J. Kamphuis, *M.N., dichter van een nieuwe psalm 150* (1977); W. Spillebeen, *De geboorte van het stenen kindje* (1977); D. Kroon (ed.), *Nooit zag ik Awater zo van nabij* (1981); G.J. Vis e.a., *Vreemd pizzicato van verre guitaren* (1982); A.L. Sötemann, in T. van Deel e.a. (ed.), *Over gedichten gesproken* (1982); G.W.M. van de Zande, *Schaduwlopen, een studie over Het uur U en Een Idylle van M.N.* (1982).

[G. Stuiveling en G.J. van Bork]

Nijlen, Jan van

Eig. Joannes Joannes-Baptista Maria Ignatius, Vlaams dichter en essayist (Antwerpen 10.11.1884-Ukkel 14.8.1965). Was van 1919 tot 1949 als taaldeskundige verbonden aan het departement van justitie te Brussel. Behoorde tot de generatie tussen *Van Nu en Straks* en *Ruimte*; had toch, evenals zijn tijdgenoten uit Nederland (Bloem, Roland Holst, Greshoff) een duidelijke signatuur. Voor WO I begonnen in de sfeer van Karel van de Woestijne, vond hij na een onderbreking van tien jaar zijn eigen stem: beheerster, bescheidener, gewoner, met soms een vleugje ironie. Formeel heeft zijn vers een klassieke metrische en strofische verzorging, wars van enig experiment; het getuigt van uitnemend vakmanschap, vooral omdat het een romantische gevoeligheid weet te behouden, die evenals bij Bloem in de loop der jaren nog toeneemt.

Ondanks zijn medewerking aan versch. tijdschriften en de literatuurprijzen die hij ontving, was Van Nijlen in Vlaanderen tussen de twee wereldoorlogen min of meer een eenzame; in Nederland, waar de meeste van zijn bundels werden uitgegeven, vond hij veel weerklank. De motieven in zijn poëzie zijn ontleend aan het vliedende leven: herinneringen aan de jeugd, geluksverlangen, berusting in het onvermijdelijke leed, aanvaarding van de ouderdom en de naderende dood. Zijn jeugdherinneringen werden onder de titel *Druilende burgerij* gepubliceerd in *Tirade* (10, 1966), in 1982 in

boekvorm uitgebracht.

Er is een onmiskenbare verwantschap met Bloem, die eveneens sterk georiënteerd was op de Franse literatuur. Bij Van Nijlen blijkt dit ook uit een aantal essays, o.a. over *Francis Jammes* (1918) en *Charles Péguy* (1919). Na de Belgische Staatsprijs ter bekroning van zijn schrijversloopbaan in 1955, viel hem in 1963 van Nederlandse zijde de Constantijn Huygensprijs ten deel.

Werken:

Verzen (1906); *Het licht* (1909); *Naar 't geluk* (1911); *Negen verzen* (1914); *Uren met Montaigne* (1916), essay; *Het aangezicht der aarde* (1923); *De lokstem en andere gedichten* (1924); *Zeven gedichten* (1925); *De vogel Phoenix* (1928); *Geheimschrift* (1934); *Het oude kind* (1938); *Gedichten 1904-1938* (1938); *De dauwtrapper* (1947); *Herinneringen aan E. du Perron* (1955), essay; *Te laat voor deze wereld* (1957).

Uitgaven:

Verzamelde gedichten 1904-1948 (1948); C. Bittremieux (ed.), *Verzamelde gedichten 1903-1964* (1964); *Bedeesd maar onbedaard* (1977).

Literatuur:

De Witte Mier (dec. 1924), speciaal V.N.-nummer; C. Bittremieux, *De dichter J.v.N.* (1956); K. Fens, in *De gevestigde chaos* (1972[2]); C.J.E. Dinaux, in *Herzien bestek* (1974); R. Antonissen, in *Verkenning en kritiek* (1979); P.H. Dubois, *Over J.v.N.* (1980); A.M. Musschoot, `In de enge cel van 't middelmatige lot', in *Nieuwe Taalg.*, 75 (1982).

[G. Stuiveling]

Nijmeijer, (Wim) Peter

Nederlands dichter (Amsterdam 26.4.1947). Trad aanvankelijk vooral op als vertaler van poëzie, in het bijzonder van moderne dichters als Paul Célan, Hans Magnus Enzensberger en Gerrit Kouwenaar. Voor *de Volkskrant* schrijft hij poëziekritieken.

In 1974 bundelde hij voor het eerst eigen poëzie in *De lippen van Max Ernst*, die voor een deel weer werd opgenomen in zijn officiële debuut *De afstand tot* (1976), waarin hij gedichten verzamelde die hij tussen 1972 en 1976 schreef. Nijmeijer tracht in zijn poëzie het probleem van tijd en ruimte in taal op te lossen; in een momentopname in taal wordt tegenwoordig gemaakt wat tegelijk verleden is. Kijken of zien zijn daarbij sleutelwoorden, maar dan een kijken of zien waarbij zichtbaar

gemaakt wordt wat doorgaans ongezien blijft. Zijn bundels zijn sterk geconstrueerd volgens een streng symmetrische opbouw.

Werken:

Barrage (1981), p.; *De sprong* (1983), p.

Literatuur:

J. Knipscheer, interview, in *Hollands Diep*, 2 (1976).

[G.J. van Bork]

O

Ockerse, Antoinette

Noordnederlandse dichteres (Vianen ca 6.5.1762-Leiden 25.12.1828). Zuster van W.A. Ockerse, gehuwd met dichter J.P. Kleyn.

Schreef stichtelijke verzen, grotendeels rijmloos, samen met (*Gedichten*, 1792) en in de trant van haar echtgenoot, dat wil zeggen overeenkomstig de laat-18de-eeuwse menging van classicisme en preromantiek, karakteristiek voor het werk van hun bewonderde vriend Bellamy. Zij schreef ook voor kinderen: *Gedichtjes en vertellingen voor kinderen* (1817).

Werken:

Mengelingen in proza en poezij, 2 dln. (1817); *Gedenkzuil op het graf van Jakobus Bellamy* (1822, met W.A. Ockerse).

Literatuur:

H. Stamperius, in *Chrysallis*, 6 (1980); J. Stouten, `A. Kleyn-Ockerse, Het slot Batenstein', in *Het land van Brederode*, 6 (1981).

[W. Gobbers]

Ockerse, Willem Anthonie

Noordnederlands letterkundige, predikant en politicus (gedoopt Vianen 20.4.1760-'s-Gravenhage 19.1.1826). Ging in 1776 te Utrecht theologie studeren. Oriënteerde zich daarnaast in vele takken van wetenschap. Vooral de letterkunde boeide hem; hij voelde zich aangetrokken tot Cervantes, Swift, Sterne en Montaigne. Hij werd buitengewoon lid van het dichtgenootschap `Dulces ante omnia Musae' en sloot vriendschap met o.a. Kleyn, Hinlopen en later Bellamy. In 1872 werd hij predikant te Baarn, twee jaar later te Wijk bij Duurstede. Hier namen zijn patriottische sympathieën toe; hij verkeerde met Bellamy, Pieter Vreede, Quint Ondaatje, Van der Kemp e.a. Ook hield hij zich bezig met de karakterkunde, een toenmaals populaire tak van wetenschap.

De jaren negentig waren voor Ockerse de tijd van openlijke politieke stellingname. Hij bleek een unitaristisch patriot en kreeg betekenis in invloedrijke politieke kringen. Met Alexander Gogel, de latere minister van financiën, vormde hij de redactie van *De Democraten* (1796-1797). Inmiddels had hij zich te Amsterdam gevestigd en het predikantsambt opgegeven. Hij werd achtereenvolgens lid van de Nationale Vergadering en voorzitter van de commissie die een plan van constitutie moest ontwerpen. Na de staatsgreep van januari 1798 en de daarop volgende verkiezingen

werd Ockerse gekozen tot voorzitter van de eerste kamer. Zijn kamerlidmaatschap duurde niet lang. De volgende omwenteling (12 juni 1798) maakte een einde aan zijn politieke en maatschappelijke carrière. Daarna besteedde hij zijn tijd aan bestuursfuncties, het houden van redevoeringen en redacteurschappen (*De Recensent, ook der Recensenten, De Oeconomische Courant, Lektuur van Smaak*). In 1810 werd hij benoemd tot predikant in Limmen, waar hij tot zijn emeritaat (1818) bleef; hij schreef er opvoedingkundige werken en vertaalde geschriften van Salzmann. Door bemiddeling van zijn vriend Paulus van Hemert kreeg hij ten slotte een post bij `De Maatschappij van Weldadigheid' in Den Haag, waar hij het maandblad *Star* redigeerde.

Al vanaf 1780 publiceerde Ockerse in bundels en tijdschriften: *Eenige reisfragmenten en anecdoten* (1780 of 1781) en *Proeven voor het verstand, den smaak en het hart* (1784). Als vrucht van zijn karakterkundige studie verschenen tussen 1788 en 1797 *Ontwerp tot eene algemeene characterkunde*, drie delen, die goed ontvangen werden. Zijn politieke gevoelens kwamen tot uitdrukking in pamfletten als *De constitutie der Franschen verdedigd* (1793) en *Bataven! eischt eene nationale conventie!* (1795). Samen met zijn zuster Antoinette Kleyn-Ockerse gaf hij in 1822 *Gedenkzuil op het graf van Jakobus Bellamy* uit. In zijn laatste jaren werkte Ockerse aan het autobiografische geschrift *Vruchten en resultaten van een zestig jarig leven* (1823-1826), dat meer als spiegel des tijds dan als autobiografie gewaardeerd moet worden.

Literatuur:

J. Stouten, `W.A.O., een veelzijdig man uit de achttiende eeuw, geboren te Vianen', in *In het land van Brederode*, 3 (1978); Idem, *W.A.O. (1760-1826), leven en werk* (1982).

[E.C.J. Nieuweboer]

Odijk, Ad

Zie Dijk, Otto

Oegema van der Wall, Theodoor

Nederlands dichter, prozaschrijver en journalist (Leeuwarden 25.10.1907). Was boekverkoper, werd journalist en redacteur van het *Leeuwarder Nieuwsblad*. In 1937 vertrok hij naar Parijs waar hij als corres-

pondent van de *Leeuwarder Courant* en de *NRC* werkte en intussen psychologie studeerde aan de Sorbonne. Hij specialiseerde zich in de kleurenpsychologie, waarover hij een invloedrijke studie schreef, *Theoretische kleurenpsychologie* (1956).

In 1936 verscheen de dichtbundel *Verzen van een venter*. Later deed hij opnieuw van zich spreken met de biografieën *De mens Descartes* (1961), *Herman Teirlinck* (1966) en *Van en over Jac van Hattum* (1969). In de bloemlezing *Autodafé* (1968) bundelde hij vooral verzen die het ouder worden als thema hebben. In 1973 verscheen nog een bundel onder de titel *Per slot van rekening*. In 1972 vestigde hij zich weer in Leeuwarden, waar hij het op jeugdherinneringen gebaseerde *De vrouwen en ik* (1974) schreef.

Literatuur:

H. Brems, in *Dietsche Warande & Belfort*, 118 (1973); M. Gijsen, in *Verzameld werk*, dl. 6 (1977).

[G.J. van Bork]

Oestvoren, Jacob van

Schertsps. van Middelnederlands dichter (15de eeuw). Zijn enig bekende werk is het onvolledig bewaard gebleven gedicht *Die Blauwe Schute*, ter gelegenheid van vastenavond geschreven. In de vorm van een spotmandement worden de statuten van het quasi-gilde van de Blauwe Schuit geproclameerd, waarin de morele zondaars worden opgeroepen in de Blauwe Schuit plaats te nemen om zich symbolisch te laten wegvoeren uit de (stedelijke) burgermaatschappij. Gezien de carnavaleske aard van de tekst zal de datering 1413 niet serieus bedoeld zijn.

Zie ook Blauwe Schuit.

Uitgave:

H. Pleij (ed.), *De Blauwe Schuit* (1979).

Literatuur:

H. Pleij, *Het gilde van de Blauwe Schuit; literatuur, volksfeest en burgermoraal in de late middeleeuwen* (1983^2).

[J.W.E. Klein]

Oever, Karel van den

Eig. Modestus Carolus, Vlaams dichter en prozaschrijver (Antwerpen 19.11.1879-ald. 6.10.1926). Stamde uit een gegoede burgerfamilie. Debuteerde in de kring der zgn. Antwerpse anarchisten (*Alvoorder*), maar na een ernstige ziekte vond hij zijn ware roeping in het strijdbare katholicisme, dat zijn verdere leven en werk zou beheersen. In 1905 richtte hij met J. Muls *Vlaamsche Arbeid* op, waarvan hij jarenlang de bezieler bleef. Hij beoefende aanvankelijk een eenvoudige sentimentele stemmingskunst, maar gefascineerd door de glans der 16de eeuw ging hij zich toeleggen op gewild archaïserende, renaissancistische pastiche-poëzie (*Godvruchtige maen-rymen*, 1911) en barok overladen prozabeschrijvingen van Antwerpens glorietijd (*De Geuzenstad*, 1911). Tijdens zijn ballingschap in Nederland (Baarn) gedurende WO I evolueerde hij naar verinnerlijking en directer woordkeus.

Vrij onverwacht sloot hij zich in de jaren twintig bij het expressionisme aan, de nieuwe technieken aanwendend om een sterk persoonlijke, mystiek gekleurde religiositeit te uiten in versvorm (*Het open luik*, 1922; *Schaduw der vleugelen*, 1923; *De heilige berg*, 1925) of in proza. Hiertoe behoort *Het inwendig leven van Paul* (1923), zijn rijpste geschrift en, als poging om een mystiek avontuur in het gemoed van een modern mens via expressionistische stijlmiddelen te verwoorden, een unicum in de Nederlandse literatuur. Het beschrijft de geestelijke groei van Paul (de auteur zelf), een wereldvreemd mens die op zijn kamertje in de Antwerpse havenbuurt in vrome bespiegeling en lectuur en zelfs in schuchtere contacten met een symbolisch geïnterpreteerde buitenwereld tot innerlijke loutering en levensverzaking poogt te komen. Wanneer de kloosterzuster die hem in haar jeugd liefhad, hem haar beslissing meedeelt uit het klooster te treden, doet hij definitief afstand van de wereld.

Van den Oevers poëzie, ongelijkwaardig en al te vaak de sporen dragend van een krampachtig pogen en worstelen met de vorm, drukt in haar zuiverste momenten het authentieke levensgevoel uit van een gekwelde ziel, waarin zondebesef, doodsgedachte en diepe vroomheid domineren. Zijn religieuze symboliek, zijn vaak visionaire en apocalyptische verbeeldingen, zijn familiariteit in de omgang met het goddelijke, verlenen veel verzen een bijna middeleeuws timbre, dat de modernistische inkleding paradoxaal doet lijken.

Uit zijn puntige kritieken en scherpzinnige essays komt Van den Oever naar voren als agressief en fanatiek geloofsijveraar en vurig voorvechter van de Vlaamse en Grootnederlandse gedachte. Zijn absolutistische aard, zijn compromisloos consequent-zijn, maakten hem tot een felle, maar eenzame figuur, zowel in het dagelijkse als in het literaire leven. Noch door zijn generatiegenoten van *Van Nu en Straks*, noch door de expressionistische jongeren werd hij ten volle geaccepteerd.

Werken:

In schemergloed der morgenverte (1901), p.; *Van stille dingen* (1904), p.; *Kempische vertelsels* (1905), verh.; *Het drievuldig beeld* (1907), p.; *Lof van Antwerpen* (1912), p.; *Kritische opstellen* (1913); *Juffrouw Suzanne Roemers* (1914), t.; *Hollandsch-Belgische toenadering* (1917), essay; *De Vlaamsche beweging* (1918), essay; *Verzen uit de oorlogstijd* (1919); *De zilveren flambouw* (1919), p.; *Oud-Antwerpsche vertellingen* (1920), verh.; *De betooverde heide* (1921), p.; *Het rood paard* (1923), pr.; *Geestelijke peilingen* (1924), essays; *De Hollandsche natie voor een Vlaamschen spiegel* (1925), essay.

Uitgave:

Paviljoen (1927), met inl. van G. Walschap.

Literatuur:

Vlaamsche Arbeid, 21 (dec. 1926), speciaal K.v.d.O.-nummer; J. Muls, in *Melancholia* (1929); W. Moens, in *De dooden leven* (1938); F. Verachtert, *K.v.d.O.* (1940); M. Gijsen, *Idem* (1958); A. van Duinkerken, in *Vlamingen* (1960); P. Brachin, in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1962); M. Gijsen, in *Verzameld werk*, dl. 6 (1977); P. van Ostaijen, in *Idem*, dl. 4 (1977^2).

[W. Gobbers]

Offer des Heeren, Het

Een der martelaarsboeken zoals die na 1550 ontstonden in de kringen der hervormingsgezinden, waarin de herinnering werd bewaard aan broeders en zusters die om hun geloof als ketters waren terechtgesteld. *Het Offer des Heeren*, waarvan de oudst bekende druk van 1562 is en dat in de loop van de 16de eeuw nog minstens tien maal herdrukt is, bevat een verzameling brieven, testamenten en liederen van doopsgezinde martelaars, voorafgegaan door de `Belijdinge ende eyndinge Stephani' uit de *Handelingen der Apostelen*. In tegenstelling met de andere martelaarsboeken valt hierin veel meer de nadruk op de eigen geschriften van de belijders dan op het verhaal van hun leven en sterven.

De oudste drukken, uit de tijd van de vervolgingen zelf, verschenen, hoewel typografisch zeer goed verzorgd, zonder naam van de drukker en in zo klein formaat dat zij gemakkelijk in een kledingstuk konden worden verborgen. In de 17de eeuw traden grotere verzamelwerken, bijv. het *Groot offerboek* en de *Martelaarsspiegel*, in de plaats van het kleine 16de-eeuwse documentatieboekje `tot troost ende versterckinge der slachschaepkens Christi die totter doot geschict zijn'. De herinnering

aan *Het Offer des Heeren* ging zelfs verloren en in de 19de eeuw moest het door de kerkhistorici opnieuw aan het licht gebracht worden. Al aan de oudste druk van 1562 was een afzonderlijk *Lietboecxken, tracterende van den offer des Heeren* toegevoegd. Sinds de druk van 1570 kreeg bovendien iedere martelaar in het hoofdwerk zijn eigen documentair lied. Het bekendste lied is dat van Weynken Claes, dochter van Monickendam, al in 1527, voor er nog van eigenlijke doopsgezinden sprake was, om haar geloof verbrand. Het werd pas in tweede instantie, in de druk van 1570, opgenomen in de reeks der doperse bloedgetuigen.

Uitgave:

S. Cramer (ed.), in *Bibliotheca Reformatorica*, 5 (1904; uitg. van de druk van 1570).

Literatuur:

F. Pijper, *Martelaarsboeken* (1924); T. Alberda-Van der Zijpp, `"Het Offer des Heeren". Geloof en getuigenis van de martelaren', in *Wederdopers, menisten, doopsgezinden in Nederland 1530-1980* (1981[2]).

[K. Heeroma]

Ogier, Guilliam

Ook Willem Ogier, Zuidnederlands toneelschrijver (Antwerpen 17.7.1618-ald. 22.2.1689). Woonde met zijn ouders sinds 1618 in Amsterdam, maar keerde na de dood van zijn vader naar Antwerpen terug. Vijftien jaar oud schreef hij het spel *Droncken Heyn* (later *De gulsigheydt* genoemd) dat in 1639 werd opgevoerd. Het had langdurig succes. Het is duidelijk dat hij als onmaatschappelijk kunstenaar de bonte wereld die hij uitbeeldde, uit eigen ervaring kende. Later werd hij onderwijzer en wist hij zijn levensstijl aan die functie aan te passen. *De hooveerdigheydt* (1644), *De gramschap* (1645), *De onkuysheydt* (1646) en *Den haet en nydt* (1647) zijn spelen waarin hij naar voorbeeld van Bredero (maar zonder diens flitsend genie) vernuftig gevonden blijspelmotieven behandelt in berijmde knittelverzen die op verrassende wijze de volkstaal nabij komen. Inmiddels deken geworden van het gilde en zelfs factor van de rederijkerskamer `De Olijftak' (1661), liet Ogier weinig meer van zich horen. Tegen zijn 60ste jaar begon hij pas weer te schrijven: *De traegheydt* (1677), in alexandrijnen, en *De gierigheydt* (1678). Gebundeld onder de moraliserende titel *De seven hooft-sonden* verscheen al zijn werk in 1682 in druk (1715[2], 1889[3]). De pakkende dialoog, de karakteristieke personages, de treffende menging van klucht en ernst maken deze korte spelen (ca 1000 verzen) tot een unicum in de Zuidnederlandse letteren van de 17de eeuw.

Uitgaven:

De gulsigheydt (1921), met inl. van W. van Eeghem; *De hooveerdigheydt* (1934), met inl. van W. van Eeghem; *De gramschap* (1955), met inl.van A. Keersmaekers.

Literatuur:

F. van den Branden, *W.O.* (1914), biogr.; A. Keersmaekers, `G.O. (1618-1689)', in *Antwerpen* (1969); Idem, in *Nationaal biografisch woordenboek*, dl. v (1972).

[G. Stuiveling]

Oldenburg Ermke, Frans van

Ps. van Franciscus-Antonius Brunklaus, Nederlands prozaschrijver (Dordrecht 6.2.1909-Houthem 13.10.1974). Journalist. Zijn uitgebreid en veelzijdig oeuvre is vnl. katholiek georiënteerd.

Leverde een groot aantal kritische en essayistische bijdragen. Zijn onderwerpen waren vooral: de letteren (*Van Alberdingk Thijm tot van Duinkerken en Kuyle*, 1935), muziek, vertaalkunst, pedagogie en godsdienst. Naast romans (o.a. *De vleermuis op de toren*, 1955), schreef hij enige toneelstukken zoals *Paulus te Ephese of de dood van Maria* (1940), en een aantal heiligenlevens (*Een Amerikaan keert terug*, 1937; *Het jongste meisje Martin*, 1940; *Antonius*, 1945).

Werk:

Bruno Clasius (1933), r.; *Kruis of munt?* (1934), p.; *Leven en sterven van Sint Servatius* (1937), r.; *Santa Rosa de Lima* (1938), heiligenleven; *Sonatine* (1942), nov.; *Heiligen voor hun rechters* (1948), r.; *De Limburgers* (1966); *Herberg 't Hemeltje* (1966); *Limburg aan de galg. De legende van de Bokkerijders* (1966).

Literatuur:

J.H.P. Jacobs, in *Limburg vandaag*, 6 (1974).

[W. Gobbers]

Oliveira, E. d'

Eig. Abraham Elias Jessurun d'Oliveira, Nederlands schrijver en essayist (Amsterdam 6.2.1886-Auschwitz 21.8.1944). Studeerde letteren en economie te Amsterdam. Werkzaam in de handel en de journalistiek, later aan het hoofd van een stenografen- en organisatiebureau te Amsterdam.

Schreef behalve studies in het *Tijdschrift voor Wijsbegeerte* en in andere periodieken een Goethe-biografie (*Goethe, een levensbeschrijving*, 1908) en enkele romans (o.a. *Grenzen*, 1920). Belangrijke literair-historische documentatie leverde hij met de interviews die hij afnam aan de `Tachtigers' en vertegenwoordigers van een jongere generatie; de voornaamste hiervan werden bijeengebracht in *De mannen van tachtig aan het woord* (1907) en *De jongere generatie* (1910).

Werken:

Quasi-socialisten (1906); *De zwijger* (1921), r.; *Goethe en wij* (1933).

Uitgave:

H.U. Jessurun d'Oliveira (ed.), *'80 en '90 aan het woord* (1967).

Literatuur:

W. Gobbers, in *Spiegel der Letteren*, 10 (1967-1968).

[G.W. Huygens]

Ollefen, Lieve van

Noordnederlands dichter en (toneel)schrijver (Amsterdam 13.10.1749-ald. 26.6.1816). Was schrijver om een broodwinning te hebben. Hij schreef *Clarissa of de mislukte Boosheid* (1781) en *Leven van Joost van Vondel* (1783). In 1784 verscheen zijn gedichtenbundel *De wereld is geen tranendal* waardoor hij in moeilijkheden kwam met de Noordhollandse synode. Nog eerder dan Van Alphen schreef hij *Proeven van Vaderlandsche gedichtjes voor kinderen* (1786).

Tijdens zijn gevangenschap schreef hij *De revolutie in Amsterdam* (1795) en *Het revolutionaire huishouden* (1798); dit laatste is van historisch belang omdat het het eerste stuk is over de emancipatie van de vrouw. Vanaf 1791 werkte hij met R. Bakker aan het acht delen omvattende werk *De Nederlandsche Stad- en Dorpsbeschrijver*.

[P.M.M. Kroone]

Oltmans, Jan Frederik

Nederlands prozaschrijver ('s-Gravenhage 1.9.1806-Steenderen 29.1.1854). Woonde van 1814 tot 1847 in Amsterdam, werkte op het kantoor van zijn vader, na diens dood (1839) ambteloos. Van 1841 tot 1845 redacteur van *De Gids*, waarin hij tot 1842 verhalen publiceerde.

Had al jong een bijzondere belangstelling voor bouwkunst, wapens, kleding, zeden en gewoonten in de me; zijn grote kennis van zaken blijkt uit twee omvangrijke romans die hij onder het ps. J. van den Hage schreef: *Het slot Loevestein in 1570* (2 dln. 1834), gesitueerd in het begin van de tachtigjarige oorlog, en *De schaapherder* (4 dln. 1838). In 1852 maakte hij zich als auteur bekend om misverstanden te voorkomen.

De schaapherder speelt zich af in de jaren 1481-1483, de periode van de Hoekse en Kabeljauwse twisten. Mysterieuze betrekkingen tussen enkele personen, geheimzinnige brouwsels, profetieën, de atmosferische gesteldheid, dit alles in overeenstemming met de gebeurtenissen, de perikelen van liefde en hartstocht, het zijn de ingrediënten waaraan men de romantiek herkent. Uitvoerige beschrijvingen van een gevecht en een maaltijd overtuigen meer van de kennis dan van het verteltalent van de schrijver. Dit laatste komt vooral tot zijn recht in een verhaal van het bezoek van een der hoofdpersonen aan de Hunnenschans, dat een zekere grootsheid heeft.

Uitgaven:

De schaapherder (1979), met inl. van J.A.L. Lancée; *Het slot Loevestein in 1570* (1979), met inl. woord en van noten voorz. door M. Stapert-Eggen; *Het slot Loevestein in 1570* (1980), met inl. van J.A.L. Lancée.

Literatuur:

J. ten Brink, *Geschiedenis der Noord-*

Nederlandsche letteren in de XIXe eeuw (1888); J. Walch, `O.' "Loevestein"', in *Boeken die men niet meer leest* (1930); W. Drop, in *Verbeelding en historie* (1958, 1979[3]); S.B.J. Zilverberg, in *De Stichtse burgeroorlog* (1978); E. Helle, J. van der Meulen, A. Nieuweboer, in *`Enen geheten Jan van Schaffelaar...'* (1978); J. Blokker, `De nodeloze sprong', in *Als de dag van gisteren* (1981).

[H.A. Wage]

O'Mill, John

Ps. van Johan van der Meulen, Nederlands nonsensdichter (Breda 11.1.1915). Leraar Engels te Breda. Schreef verzen in de trant van Trijntje Fop en Daan Zonderland, geïnspireerd op het gebrekkig idioom dat hij aantrof in het werk van zijn leerlingen. De eerste vruchten daarvan verschenen in het tijdschrift *Mandril*, daarna in de *Kleine krant* en *De Groene Amsterdammer*. Wim Kan voorzag zijn eerste bundel *Lyrical Laria* (1956) van een inleiding. Het zijn gedichten met een komische vermenging van Engels uitziende constructies met Nederlandse, het zgn. `Dutch and Double Dutch'. Daarna volgde nog een reeks van deze bundeltjes nonsensgedichten, waarvan de maker door Brandt Corstius omschreven werd als `Anglo-opperlandicus'.

Werken:

Rollicky rhymes (1957); *Curious couplets* (1958); *Taffellerijmvet* (1958); *Bonny ballads* (1959); *Mixture* (1961); *Louter leuter* (1962); *Cocktail* (1963); *Puure piffel* (1965); *Medical mess* (1965); *Op deuren en glazen* (1973); *Popsy poems* (1975); *Literary larycoock* (1977); *Loony lyrics* (1981); *Boloney belletrie* (1984).

Literatuur:

H. Brandt Corstius, in *Opperlandse taal- & letterkunde* (1981); M. van Amerongen, in *Vrij Nederland* (14.1.1984).

[G.J. van Bork]

Oolbekkink, Hendrik Jan

Nederlands journalist en romanschrijver (Amsterdam 15.3.1931). Filmredacteur van *Het Parool*, waaruit de bundel *Met de krant naar bed* (1958) resulteerde. Eveneens over film handelt *Het mes onder het mes* (1961), nl. over Fons Rademakers' film *Het mes* naar de novelle van Campert. Tv-persoonlijkheden portretteerde hij onder de titel *Kastje kijken met H.J.O.* (1961). Na een verblijf op Ibiza keerde hij naar Nederland terug waar hij redacteur werd van de *Haagsche Courant*.

Oolbekkink debuteerde in 1953 met de oorlogsroman *Met lege handen*, over de hongerwinter van 1945. Daarna volgde *Het recht van ongelijk* (1954) over de problematiek van de desertie van een jonge dienstplichtige. Niettemin staat hij vooral bekend als de schrijver van een groot aantal thrillers met als hoofdfiguren de geheime agenten Glotz en Spender. In 1966 reageert hij met *Afrekening voor een tiran* op de James Bond-thrillers.

In 1967 verschijnen in hoog tempo een hele reeks thrillers: *Gifbeker voor een wereldstad, Turkse noga voor een agent, Noodrem voor een atoomkop, Het ijskoude goud* en *Het bittere slaapgas*. Daarna volgt in een drietal jaren vrijwel het volledige thrilleroeuvre van Oolbekkink. In latere jaren houdt hij zich overwegend bezig met vertaalwerk.

Werken:

De funeste dooi (1967), r.; *Het gestolen budget* (1967), r.; *Festival voor een dode ster* (1968), r.; *Blauwdruk voor een vierling* (1968), r.; *De laatste leugen* (1968), r.; *Het beslissende schaakmat* (1968), r.; *Het naakte einde* (1968), r.; *Pep-pil voor een president* (1968), r.; *Grafschrift voor een koningin* (1969), r.; *De satanische sekte* (1970), r.; *De machteloze maffia* (1970).

Literatuur:

J. Symons, in *Moord en doodslag* (1976).

[G.J. van Bork]

Oordt, Adriaan van

Eig. Adriaan Willem, Nederlands romanschrijver (Dresden, Duitsland, 19.2.1865-Bussum 9.10.1910). Kwam in 1897 naar Nederland; werd later ambtenaar bij de posterijen. In 1896 publiceerde hij *Irmenlo*, een historische roman in twee delen, waarvoor Van Eeden een lovende inleiding schreef. Vestigde zich in 1899 in Van Eedens kolonie Walden, waar hij tot 1901 bleef. Daarna leidde hij een teruggetrokken bestaan.

Heeft *Irmenlo* als het begin van de neoromantiek in de Nederlandse literatuur een historisch belang, *Warhold* (2 dln., 1906) is ongetwijfeld Van Oordts beste werk. Hij zoekt hierin de schoonheid in het verleden, dat hij meer in zijn verbeelding beleeft dan uit documenten reconstrueert en waarin hij moderne problemen en conflicten transponeert. In *Irmenlo* is dat de tegenstelling tussen de geordende maatschappij en de vrije natuur, gesymboliseerd in de strijd tussen christendom en heidendom, in *Warhold* de tweespalt tussen christelijke tucht en vitale drift. De stijl, vooral in het tweede werk, is sterk beïnvloed door de impressionistische woordkunst van tachtig.

Werken:

Floris V (1902), t.; *Edward van Gelre* (1909), t.

Uitgave:

Nagelaten werk (1911).

Literatuur:

J. Prinsen J.Lzn., in *De oude en de nieuwe historische roman in Nederland* (1919); W.J.M.A. Asselbergs, in *Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden*, ix (1953), met bibl.; S.P. Uri, in *Vlucht der verbeelding* (1955).

[J. van Bocxstaele]

Oorschot, Geert van

Eig. Gerardus Adriaan, ps. R.J. Peskens, Nederlands dichter en prozaschrijver en uitgever (Vlissingen 15.8.1909). Aanvankelijk werkzaam bij Stols en Querido als boekverkoper en sinds 1945 zelfstandig uitgever te Amsterdam. Hij bouwde een belangrijk literair fonds op met auteurs als Multatuli, Emants, Couperus, Leopold, Heijermans, Ter Braak, Du Perron, Hermans, Van het Reve. Daarnaast is hij uitgever van de Russische klassieken en meer moderne Sovjetschrijvers in vertaling en van essays in de Stoa-reeks. Hij behoorde tot de oprichters van *Libertinage* (1948-1953) en was de stichter van het door hemzelf uitgegeven en geredigeerde *Tirade* (vanaf 1957).

Van Oorschot debuteerde als dichter onder eigen naam in *Links Richten* met socialistische verzen. Zijn poëzie werd gebundeld in *De turfgravers* (1930) en *Gevangenis* (1932). Onder de pseudoniemen Kees Milot, Karel Blomkwist en R.J. Peskens publiceerde hij proza. Zijn verhalen en romans geven Zeeuwse jeugdherinneringen, waarin de krachtige en anarchistische moederfiguur een hoofdrol speelt als vormend en dominerend personage ten opzichte van de ik-figuur: *Twee vorstinnen en een vorst* (1975) en *Mijn tante Coleta* (1976), samen verfilmd door Otto Jongerius onder de titel van de eerste roman.

Werken:

Uitgestelde vragen (1964), later vermeerderd tot *Mijn moeder was eigenlijk een Italiaanse* (1977); *De man met de urn* (1981).

Literatuur:

K. Fens, in *Loodlijnen* (1967); H. van Buuren, `Sentimenten van een kleine man', in *Ons Erfdeel*, 20/4 (1977).

[H. Bekkering]

Oosten, Abraham Jan Daniël van

Nederlands dichter en prozaschrijver (Delft 12.11.1898-Rotterdam 23.1.1969). Oorspr. huisschilder, autodidact, later ambtenaar en journalist. Ging in 1931 over tot de rooms-katholieke kerk en was van 1934 tot 1939 redacteur van *De Gemeenschap*.

Sociaal gevoel en ironische humor behoren tot de kenmerken van zijn poëziebundels die in de jaren dertig met vrij grote frequentie verschenen, o.a. *Het vuurwerk* (1930), *De dag beweegt* (1936) en *Vuursteen* (1940). Zijn romans worden van minder betekenis geacht.

Werken:

His masters voice (1929), p.; *De intocht* (1930), p.; *De wonderlijke weg* (1932), p.; *Tijd der nooden* (1934), p. *Slagen op de ruit* (1935), nov.; *Rutschbaan* (1936), r.; *Schip en vrouw* (1937), p.; *Elsje Katrina* (1937), r.; *Glorie des harten* (1938), p.; *Tweesprong* (1939), r.; *Bont ballet* (1939), p.; *De dubbeltoren* (1941), r.; *De banneling* (1941), r.; *Springtij der eeuwige zee* (1941), declamatorium; *Klein carnaval* (1945), p.

[G.W. Huygens]

Oosterhuis, Huub

Eig. Hubertus Gerardus Josephus Henricus, Nederlands dichter en essayist (Amsterdam 1.11.1933). Na eindexamen gymnasium te Amsterdam trad hij toe tot de orde der jezuïeten. Studeerde filosofie te Nijmegen, Nederlandse taal- en letterkunde te Groningen en theologie te Maastricht. In 1965 studentenpastor te Amsterdam. Stichtte in 1972 het sociaal-cultureel vormingscentrum De Populier en in 1973 de theatergroep Poëzie Hardop.

Als dichter publiceerde Oosterhuis in *Roeping* en *Wending*. Hij debuteerde met de bundel *Uittocht* (1961). In deze poëzie blijkt uit de gebruikte terminologie zijn verbondenheid met de bijbelse thematiek. Ook zijn latere bundels vertonen die affiniteit: *Hand op mijn hoofd* (1965) en *Gedichten* (1970). Het zijn gedichten die worden gekenmerkt door vrije, soms getelde of metrische verzen, van een suggestieve vaagheid die aan het associatieve van de vijftigerpoëzie doet denken. Belangrijk is Oosterhuis' preoccupatie met de liturgie, waarvoor hij telkens nieuwe vormen zoekt waarop hij zijn poëzie toespitst: *Dertig liederen voor een Nederlandse liturgie* (1964), getoonzet door Bernard Huijbers. Samen met Michel van der Plas maakte hij een nieuwe psalmvertaling, *Vijftig psalmen* (1967).

Zijn opvattingen over taal en dichterschap heeft hij verwoord in een bundel essays en liturgische teksten onder de titel *In het voorbijgaan* (1961). Daarin spreekt hij uit dat het woord telkens te kort schiet als het erom gaat de waarheid onder woorden te brengen en contact tussen mensen te bewerkstelligen.

In 1970 verscheen het `leerdicht' *Parcifal*, een vermenging van de Arthurlegende met bijbelse en hedendaagse motieven. In *Mensen voor dag en dauw* (1976) bundelde Oosterhuis essays over Eckhart, Marx, Kafka, Neruda en Nijhoff, die hij beschouwt als `messiaanse figuren'. Een poëtische uitwerking van de ideeën in deze essays geeft hij in *Dan zal ik leven* (1976). Opvallend is het toenemende maatschappelijk engagement in het werk van Oosterhuis. Steeds nadrukkelijker neemt hij politiek stelling zoals in *Gaan waar geen weg is*

(1979), een bundel essays en gedichten.

Werken:

Groningen en andere gedichten (1962); *Bid om vrede* (1966), p.; *Zien, soms even* (1969), essays en p.; *Herschreven gedichten* (1973); *Liedboek voor de kerken* (1973); *Hoe ver is de nacht* (1974), p.; *Tot op vandaag* (1975), p.; *Twee of drie* (1980), essays; *God is ieder ogenblik nieuw: gesprekken met Edward Schillebeeckx* (1982); *Aandachtig liedboek* (1983); *Gedroomde god* (1983), p.; *Uittocht en andere gedichten* (1983), p.

Literatuur:

F. Auwera, in *Geen daden maar woorden* (1970); G. Puchinger, in *Christen en kunst* (1971); G.J. Vis, `Een lied over uitzuigers', in *Spektator*, 1 7/8 (1971-1972); Idem, `H.O. 1960-1980. Schets van een ontwikkelingsproces', in *Ons Erfdeel*, 27 (1984).

[G.J. van Bork]

Oosterwijk Bruyn, J. van

Eig. Jacob, Nederlands dichter (Amsterdam 22.2.1794-ald. 23.11.1876). Makelaar te Amsterdam.

Voortzetter van de oudvaderlandse traditie der luimige verhalende poëzie en de mythologische burleske. De beide bundels *Luimige dichtstukjes* (1824 en 1830) getuigen van vernuft en beheersing van het métier. Zijn bundel *De boertige zangster* (1837) bracht het tot zes drukken. Zijn bekendste gedicht bleef `De kamerjacht'.

Werken:

Vaderlandse zangtoonen bij den veldtogt in België (1831); *De hulpbeurs op den Dam* (1836); *Tafereeltjes uit de twaalfdaagsche beurstogten op de tusschenbeurs* (1845).

Literatuur:

J. ten Brink, *Nederl. Letterk. in de 19de eeuw*, dl. 3 (1889); P.C.H. van der Goor, `Een lied uit 1840', in *Ons Amsterdam*, 24 (1972).

[G.W. Huygens]

Orlers, Jan Jansz.

Noordnederlands dichter en prozaschrijver (Leiden 5.1.1570-ald. 10.8.1646). Neef en pupil van Jan van Hout, van wie dertig aan hem gerichte brieven bewaard zijn. Hij was in de leer bij de Amsterdamse boekverkoper Cornelis Claesz. (1591-1596) en oefende in Leiden dat beroep uit van 1596 tot 1618. Daarna (1618-1641) nam hij deel aan de stadsregering als schepen en burgemeester.

Behalve verspreide gedichten schreef Orlers een prozawerk over de overwinningen van prins Maurits: *Nassauschen laurencrans* (1610; Franse vert. 1612), in 1619 herdrukt onder de titel *Waerachtige beschryvinge en afbeeldinghe van alle de overwinninghen* en in 1651 onder de titel *Wilhelm en Maurits van Nassau, princen van Orangien, haar leven en bedrijf*. Zijn hoofdwerk is de *Beschrijvinge der stad Leyden* (1614; 2de vermeerderde druk 1641), compilatie van o.a. de nagelaten papieren van zijn oom, voorzien van fraaie illustraties.

Literatuur:

J. Prinsen J.L. Zn, *De Nederlandsche renaissance-dichter Jan van Hout* (1907); J.G.C.A. Briels, *Zuidnederlandsche boekdrukkers en boekverkopers in de Republiek der Verenigde Nederlanden omstreeks 1570-1630* (1974).

[P.J. Verkruijsse]

Ostaijen, Paul van

Vlaams dichter (Antwerpen 22.2.1896-Miavoye-Anthée 18.3.1928). Van 1914 tot 1918 stadhuisklerk te Antwerpen, met als chef René Victor. Maakte deel uit van de `Vlaamsche Bond'. Week eind 1918 wegens activistische sympathieën uit naar Berlijn, waar hij nader kennis maakte met de `Sturm'-groep, het dadaïsme en enkele `Bauhaus'-kunstenaars. Na terugkeer in België enige tijd in militaire dienst. Werkte daarna een jaar te Antwerpen in een boekhandel. In 1925-1926 kunsthandelaar te Brussel, waar hij met Geert van Bruaene de tentoonstellingszaal `A la Vierge poupine' opende. Hield een paar lezingen in `La Lanterne Sourde' en in de Vlaamse Club. In 1927 om gezondheidsredenen achtereenvolgens naar Viersel, Etikhove en Miavoye-Anthée. Derde begraafplaats: het Erepark van het kerkhof te Antwerpen.

Van Ostaijen was o.m. bevriend met kunstenaars als Oscar en Floris Jespers, Paul Joostens, Heinrich Campendonk en met schrijvers als Gaston Burssens, Edgar du Perron en Jozef Muls. Hij werkte mee aan versch. tijdschriften, o.m. aan *Ruimte* en *Vlaamsche Arbeid*, en richtte pas op het einde van zijn leven, samen met Du Perron, een eigen tijdschrift op: *Avontuur*. Als dichter en theoreticus werd hij de grootste baanbreker van het modernisme in Vlaanderen.

De snelle evolutie die Van Ostaijen onderging, van het dilettantisme via het unanimisme en het humanitair expressionisme naar wat hij een `organisch' of `klassiek' expressionisme noemde, kan men het best aan zijn lyriek afmeten.

De oudste gedichten uit zijn eerste verzenbundel *Music-Hall* (1916) staan in het teken van het ironisch laat-decadent dilettantisme van Laforgue, Klabund, Schaukal e.a., maar tevens getuigen zij van een soms nog onbeholpen reactie, wat de stijl

betreft, tegen de `woordkunst' van `tachtig' en *Van Nu en Straks*. De latere gedichten uit dezelfde bundel zijn aan het gemeenschap-

pelijke, `unanieme' leven van de music-hall en het publiek aldaar gewijd. Zij doen denken aan het unanimisme van Jules Romains en zijn door hun onderwerp een eerste stap in de richting van het humanitarisme van *Het sienjaal*, terwijl hun nerveuze ritmiek zelfs vooruitwijst naar Van Ostaijens laatste verzen.

Het sienjaal (1918) is de bundel waarin Van Ostaijens drang naar een `gij', naar broederschap, het sterkst tot uiting komt. Formeel en ideëel staat dit werk onder de invloed van Whitman, Verhaeren, Claudel en vooral het Duitse humanitair expressionisme: pathetische oproepen, bespiegelingen en beeldenreeksen volgen elkaar op in een onstuimige vloed van meestal lange vrije verzen. Typisch expressionistische thema's zijn bijv. de `Hass-liebe' tot de grote stad, de behoefte aan mensenliefde, aan een nieuwe gemeenschap, een christelijk zondebesef gepaard aan de hoop op loutering door het lijden, de goddelijke zending van de dichter, die het blijde `sienjaal' geeft tot `het werkelike leven', tot innerlijke kentering en expansie van de ziel in de kosmos. Geen scherper contrast dan tussen de vreugderoes waarop *Het sienjaal* uitloopt en de daarop volgende wanhoopscrisis waarvan *De feesten van angst en pijn* (1918-1921 geschreven; postuum verschenen in de bundel *Gedichten*, 1928) de eerste uiting zijn. Woorden in kleurinkt dansen er krampachtig over het papier en wekken een chaotische indruk, waartoe ook het verdwijnen van de gewone syntaxis bijdraagt. Naar het voorbeeld van Stramm e.a. gebruikt de dichter hier het procédé van de concentratie: lidwoorden, voegwoorden, interpunctie enz. vallen weg. Bovendien wordt, zoals in Apollinaire's *Calligrammes* en Cendrars' *Prose du Transsibérien*, de verhouding tussen de woorden bepaald door de afmetingen van hun letters en bladschikking, die een `simultane' indruk moet teweegbrengen. *De feesten van angst en pijn* geeft belijdenislyriek. Zij weerspiegelen de innerlijke strijd van de dichter die geslingerd wordt tussen verlangen naar God en wanhoop hem ooit te vinden, tussen de wil tot ascese der `Prières impromptues' en de waanzinnige roes van bijv. de `Mars van de hete zomer'. Het vertrouwen in de mens en de broederliefde van *Het sienjaal* hebben plaatsgemaakt voor een diep besef van eenzaamheid en angst.

Uit ongeveer dezelfde tijd dagtekent de bundel *Bezette Stad* (1921). De stemming is hier nog wanhopiger. Ditmaal projecteert Van Ostaijen zijn innerlijke ontreddering op het stadsbeeld van Antwerpen tijdens wo i. Wat de `geconcentreerde' stijl en de ritmische typografie betreft, is hier sprake van de gedrukte tegenhanger van het hs. van de *Feesten*. De invloed van het dadaïsme, dat in die jaren o.m. te Berlijn hoogtij vierde, is meer in de nihilistische mentaliteit te bespeuren - en in het verscholen verlangen naar zuiverheid dat eraan ten grondslag ligt - dan in de eigenlijke uitdrukking ervan, die dichter bij de werkelijkheid blijft dan met dada doorgaans het geval is. Achtereenvolgens worden op een bittere of satirische toon de `bedreigde stad', de aanval, de bezette `holle haven', de geleidelijke wederopleving van het nachtelijk stadsleven, de aftocht van het Duitse leger en de Te-Deums van de zegevierende opgeroepen. Het boek eindigt met de vage hoop op een zelfvernietiging van de `burgerlijke' maatschappij in het bewustzijn van de zinloosheid van haar bestaan. *Het eerste boek van Schmoll* (in *Gedichten*, 1928) was de titel die Van Ostaijen aan zijn volgende verzenbundel had willen geven, om de nadruk te leggen op wat hij voortaan als de hoofdzaak in de lyriek zou beschouwen: eenvoud en muzikaliteit. Het is echter niet zeker of hij daarin alle `nagelaten gedichten' bedoelde samen te brengen, die in chronologische volgorde in het *Verzameld werk* zijn

opgenomen. Deze gedichten bieden niet de thematische eenheid van de vorige bundels. De oudste zijn vaak `grotesk' en herinneren aan *Bezette stad* en aan de prozagrotesken uit dezelfde tijd. Daarna ruimt de bittere spot steeds meer plaats in voor het spel met beelden, woorden en klanken, waarin de dichter meestal zijn absurditeitsbesef, zijn levensmoeheid of zijn angst poogt te ontwijken - of te camoufleren. Maar ook wanneer deze onverholen tot uiting komen, onderscheiden die verzen zich van Van Ostaijens vroegere produktie door een gaver, soepeler, muzikaler vormgeving.

De dichter beproeft hier autonome gedichten te schrijven, d.w.z. gedichten die los staan zowel van hun schepper als van de uiterlijke werkelijkheid en hun causaliteit in zichzelf dragen. Zij beantwoorden tegelijk aan een opvatting van de kunst als zelfstandig spel én - vrij paradoxaal - als instrument om een intuïtieve kennis te bereiken. Het woord heeft voor Van Ostaijen een revelerende kracht daar het door

zijn diepste resonanties in ons onderbewustzijn de herinnering aan de platonische idee kan wekken. Onverwachte associaties, isolering van het naakte woord, muzikale, haast `automatische' uitwerking van een `praemisse-zin', dit zijn de voornaamste middelen waarover de `zuivere lyriek' van het `organisch expressionisme' beschikt.

Het gaat hier om een bezinning op de bouwstoffen van het kunstwerk, die Van Ostaijen gemeen heeft met tal van zijn avantgardistische tijdgenoten, wier theoretische geschriften hij meer dan eens vermeldt: Daniel Henry (alias Kahnweiler), Apollinaire, Gleizes en Metzinger, Kandinsky, Marc e.a. Merkwaardig genoeg is hij hoofdzakelijk uitgegaan van de schilderkunst en de kunstkritiek om zijn literaire theorieën op te bouwen. Hij zelf schreef trouwens tot in 1925 - toen hij kunsthandelaar werd - enkele opmerkelijke essays over moderne schilderkunst, o.a. *Expressionisme in Vlaanderen* (1918), *Heinrich Campendonk* (1921 in het Duits, 1923 in het Frans verschenen), naast zijn uiterst belangrijke literaire kritieken en opstellen waarvan *Gebruiksaanwijzing der lyriek* (1927) en *Self-Defence* (1933) als een samenvattende bekroning kunnen worden beschouwd.

Van Ostaijen schreef ook scheppend proza, vnl. grotesken, d.w.z. novellen met satirische of nonsensicale strekking. Zij zijn dikwijls moeilijk te dateren. Veel werden na zijn dood uitgegeven. De eerste stukken in dat genre dagtekenen uit zijn Berlijnse tijd. Hier vooral vindt men teksten met politieke zinspelingen en hatelijkheden aan het adres van de burgerlijke samenleving in het algemeen en bepaalde tijdgenoten in het bijzonder, bijv. `De stad der opbouwers' (uit de bundel *Vogelvrij*, 1927) of *De generaal* (postuum). Mogelijk stammen soortgelijke langere ongedateerde grotesken als *De trust der vaderlandsliefde* (1925) of *De bende van de stronk* (1932) uit dezelfde jaren.

Later schijnt de agressiviteit, zoals dat ook het geval is in Van Ostaijens lyriek, te luwen en krijgt ook de humor een grotere draagkracht en een diepere betekenis: de onwrikbare logica van de gebeurtenissen of van de karakters wordt zodanig op de spits gedreven dat zij in haar tegendeel, in de nonsens en het absurde omslaat. Dit is vnl. het geval in enkele verhalen uit *Vogelvrij* (1928) en in *Kluwen van Ariadne*. Eerder tot de wereld van het spel met beelden en woorden behoren de meest korte stukken uit *Diergaarde voor kinderen van nu* (1924-1925 geschreven, 1932 uitgeg.), evenals *Vier proza's* (1928) waarvan de auteur zelf hun bijdrage tot het modernisme in de Nederlandse letteren besefte. Deze prozastukken doen denken aan enkele schetsen of prozagedichten van Kafka die de dichter in 1924 vertaalde onder de titel *Tot overwegen voor hereruiters*. De in 1932 verschenen *Brieven uit Miavoye* zijn hoofdzakelijk aan Burssens, Du Perron en Muls gericht. Vaak zijn zij pakkend door de eenvoud, de hoop op leven en de stoïcijnse moed die er uit spreekt.

Werk:

Het bordeel van Ika Loch (1926), groteske.

Uitgaven:

G. Burssens (ed.), *Gedichten* (1928); Idem (ed.), *Intermezzo* (1928); Idem (ed.), *Krities proza*, 2 dln. (1929-1931); G. Borgers (ed.), *Verzameld werk*, 4 dln. (1952-1978, herdr. 1979), uitgezonderd *De brieven uit Miavoye*; Idem (ed.), *Het landhuis in het dorp. De jongen.* Twee hoofdstukken van een onv. autobiogr. (1977).

Literatuur:

G. Burssens, *P.v.O., zoals hij was en is* (1933, 1978[2]); P. de Rijck, *v.O., fascinerend dichter* (1939); A.T.W. Bellemans, *Poëtiek van P.v.O.* (1939); P. de Rijck, *Bezinning over v.O.* (1951); E. Schoonhoven, *P.v.O.: introduction à sa poétique* (1951); M. Gilliams, *Een bezoek aan het Prinsengraf* (1952); J. Muls e.a., *P.v.O.* (1952); M.E. Tralbaut, *Van Gogh-reflekties op v.O.* (1956); G. Burssens, *P.v.O. De dichter* (1957, 1962[2]); A. de Roover, *P.v.O.* (1958, 1963[3]); H. Uyttersprot, *P.v.O. en zijn proza* (1959); A. Westerlinck, `Een visie op P.v.O.', in *Wandelen al peinzend* (1960-1962); A.C.M. Meeuwesse, *Over poëzie en poëtiek van Martinus Nijhoff en P.v.O.* (1961); P. Hadermann, *De kringen naar binnen. De dichterlijke wereld van P.v.O.* (1965); P. de Vree en H.F. Jespers, *P.v.O.* (1967); E.M. Beekman, *Homeopathy of the Absurd. The Grotesque in P.v.O.'s Creative Prose* (1970); P. Hadermann, *Het vuur in de verte, P.v.O.'s kunstopvattingen in het licht van de Europese avantgarde* (1970, 1973[2]); G. Borgers, *P.v.O. Een documentatie*, 2 dln. (1971), met bibl.; L. Wenseleers, *De poëzie is niet meer van gisteren; P.v.O., Martinus Nijhoff en het nieuwe realisme* (1972); G. Borgers, *Kroniek van P.v.O. 1896-1928* (1975), met bibl.; F. Bulhof (ed.), *Nijhoff, v.O., `De stijl'. Modernism in the Netherlands and Belgium in the First Quarter of the 20th Century* (1976); E.A. Ots, *In het spoor van dichter P.v.O.* (1978); *Bzzlletin*, 7 (1979), P.v.O.-nummer; G. Burssens, in *Verzameld proza* (1981); P. Hadermann, in H. van den Bergh e.a. (ed.), *Kritisch akkoord 1982* (1982); M.J.G. de Jong, in T. van Deel e.a. (ed.), *Over gedichten gesproken* (1982); R. Snoeck, `Commentaar bij Bezette stad', in *Heibel*, 17 (1982-1983).

[P. Hadermann]

Otten, Jo

Eig. Johannes Franciscus, Nederlands prozaschrijver (Rotterdam 4.5.1901-'s-Gravenhage 10.5.1940). Studeerde economie in

Rotterdam en promoveerde op *Het fascisme* (1928). Werkte als tolk en was medewerker aan *De Vrije Bladen*. Kwam om het leven tijdens een Duits bombardement.

Otten verwierf een zekere bekendheid door zijn modernistische verhalen en romans, waarin hij een beeld trachtte te geven van de jachtige, door economische en geestelijke crisis beheerste tijd waarin hij leefde. De bekendste van zijn verhalen zijn *Bed en wereld* (1932) en *Angst, dierbare vijandin* (1935).

Zijn werk verraadt invloed van de psychoanalyse en vertoont effecten verwant aan de filmkunst. Dank zij enkele herdrukken (o.a. *Angst, dierbare vijandin*, 1968) kwam zijn werk in de jaren zestig opnieuw in de belangstelling. Van *Machiavelli, sleutel van onze tijd* (1940) verscheen in 1963 een derde druk.

Werken:

Verloren vaderland (1929); *Amerikaanse filmkunst* (1931); *De moderne biographie* (1932); *De zwarte vogel* (1932); *Innerlijk noodlot* (1933); *Het moedercomplex van Baudelaire* (1935); *Muizen en demonen* (1936); *De schat van de Lutine* (1936); *Kidnapping in Colorado* (1938); *Drijvend Casino* (1939); *De avonturen van een jammerpoes* (1941); *Kasteel Saint-Luce* (1947).

Literatuur:

J. Verstraten, in *Hand. Kon. Zuidnederl. Mij*, 30 (1976).

[G.W. Huygens]

Oudaen, Joachim

Noordnederlands dichter en toneelschrijver (Rijnsburg 7.10.1628-Rotterdam 26.4.1692). Van Zuidnederlandse afkomst; studeerde aan de Latijnse school te Leiden. Was assistent van Petrus Scriberius; tegelbakker te Rotterdam; diaken van de Waterlandse Doopsgezinde Gemeente, maar tegelijk vooraanstaand collegiant (zijn moeder stamde uit het geslacht Van der Kodde, grondleggers der collegiantenbeweging). Patriot en republikeins gezind.

Oudaen debuteerde in 1646 met zeven gedichten op schilderijen, tekeningen en borduurwerk. In 1648 schreef hij als protestantse tegenhanger van Vondels *Maria Stuart* het treurspel *Johanna Grey of gemartelde onnozelheyd*, gevolgd door *Koning Konradyn en Hertog Frederyk* (1649), tegen de macht der pausen. Tegen de onverdraagzaamheid richt zich *Servetus* (1655) en tegen het overdreven kerkelijk ceremonieel *'t Verworpen huis van Eli* (1671). In 1673 voltooit hij *Haagsche broeder-moord of dolle blydschap* naar aanleiding van de moord op de gebroeders De Witt.

In een van zijn vele gelegenheidsgedichten, *Lijk-gedachtenis van den grooten Agrippijner Joost van Vondel* (1679), polemiseert Oudaen fel tegen Cartesius, Spinoza en Hobbes, berispt Huygens om zijn *Trijntje Cornelis*. In 1664 verschijnt een wetenschappelijk handboek voor numismatiek: *Roomsche mogentheyd*. Ook bewerkt Oudaen gedeelten uit de bijbel: *Uytbreyding over het boek Jobs* (1672) en *Uytbreyding over het boek der Psalmen* (1680-1681). Breed opgezet zijn de bijbelse didactisch-lyrische gedichten *Aandachtige treurigheid* (1660), een lijdensmeditatie, *Voorschaduwing van het zegepralende rijk onzes Heeren* (1666), getuigend van zijn chiliastische denkbeelden, en *Woestijn-strijd der verzoekinge* (1666).

Hoewel verdraagzaam heeft Oudaen zijn leven lang als sociniaan, chiliast, puritein, antipapist en collegiant strijd gevoerd. Rationalistisch in zijn vroomheid was hij een tegenstander van alles wat naar mystiek of spiritualisme zweemde. Hij streed zowel tegen een dogmatisch of intolerant christendom als tegen een rationalisme dat het openbaringsgeloof afwijst. Modern was hij door een volstrekte verwerping van klassiek-mythologische opsmuk, maar tegenover de reglementering van de poëzie door de nieuwlichters van de Nil Volentibus Arduum stond hij even negatief. Blijkens de vele herdrukken van zijn werk in het begin der 18de eeuw was hij toen nog een gewaardeerd dichter.

Werken:

Poëzy, verdeeld in drie deelen (1712), met biogr. door D. van Hoogstraten; *Toneel-poëzy* (1712, herdr. 1750).

Uitgaven:

H. Poot (ed.), *Gedichten van J.O. noit voor dezen in 't licht gezien* (1724); J. van Vloten, *Bloemlezing uit de Nederl. dichters der 17e eeuw* (1869); G. Penon, *Nederl. dicht- en prozawerken*, dl. iv (1888); K. Heeroma, *Poëzie der 16de en 17de eeuw*, dl. ii (1950); Werkgroep Utrechtse Neerlandici (ed.), *Haagsche broeder-moord, of dolle blijdschap* (1982).

Literatuur:

G. Penon, *Bijdragen tot de geschiedenis der Nederl. letterk.*, dl. ii en iii (1881 en 1884); C.C. de Bruin, *J.O. in de lijst van zijn tijd* (1955); A. van Duinkerken, *Beeldenspel van Nederl. dichters* (1957); J. Melles, *J.O. heraut der verdraagzaamheid* (1958), met bibl.; L. Brummel, `Rondom J.O.s "Haagsche broedermoord"', in *Opstellen aan Dr. F.K.H. Kossmann* (1958); H. den Haan, `Een kwestie van gerechtigheid. Over O.s "Het verworpen huis van Eli"', in *Spiegel der Letteren* (1978).

[W.J.C. Buitendijk en S.S. Hoogerhuis]

Oudshoorn, J. van

Ps. van Jan Koos Feylbrief, Nederlands romanschrijver ('s-Gravenhage 20.12.1876

-ald. 31.7.1951). Groeide op als zoon van een kleine ambtenaar en werd zelf ambtenaar bij buitenlandse zaken. In februari 1905 volgde zijn aanstelling bij het gezantschap in Berlijn. Daar zou hij in zijn bescheiden functie opklimmen tot directeur van de kanselarij en vooral zelfrespect ontlenen aan een reeks van sterk autobiografische romans en verhalen. Zijn huwelijk met de Berlijnse mannequin Marie Elise Gertrud Teichner viel samen met de verschijning van zijn eerste roman. Achtereenvolgens publiceerde hij: de romans *Willem Mertens' levensspiegel* (1914) en *Louteringen* (1916), het toneelstuk *Zondag* (1919), de bundel *Verhalen* (1921), de roman *Tobias en de Dood* (1925), de novelle *Pinksteren* (1929) en de roman *In memoriam* (1930). Na zijn voortijdig ontslag als kanselier - gevolg van de bezuigingen in 1933 - keerde hij met zijn vrouw terug naar Den Haag, waar hij niet ver van de zee zijn laatste levensjaren sleet. Na de oorlog moest hij zich verantwoorden voor enige hand- en spandiensten van literaire aard, voor de Duitsers verricht. Dit versterkte zijn gevoel van isolement dat zijn leven heeft overheerst. In deze periode publiceerde hij nog de roman *Achter groene horren* (1943) en de novelle *De fantast* (1948).

Na zijn dood heeft zijn literaire nalatenschap enige tijd braak gelegen, tot zij in 1960 in bezit kwam van W.A.M. de Moor. Deze verzorgde o.m. de publikatie van de novelle *Bezwaarlijk verblijf* (1965) en het brievenboek *Het onuitsprekelijke* (1968), terwijl van de Verzamelde werken de delen i (*Novellen en schetsen*) en ii (*Romans*) verschenen.

Al tijdens zijn leven en vanaf zijn eerste roman heeft Van Oudshoorn grote waardering ondervonden van de zijde der toonaangevende critici: eerst Coenen, Kloos, Corster, Van Deyssel, later ook Nijhoff, Borel, Bordewijk en Van Vriesland, en ten slotte, in hoger mate, van critici uit deze tijd zoals Dinaux, Dubois, Kaleis, Fens, De Moor, 't Hart, Verheul en Poll. Mogelijk heeft de indruk van afwijzing die Ter Braak en Du Perron gevestigd hebben, lange tijd ongunstig gewerkt voor de belangstelling die het literaire publiek voor dit oeuvre koesterde. Thans wordt hij algemeen erkend als een der grote prozaschrijvers van de 20ste eeuw.

Lange tijd heeft men Van Oudshoorn beschouwd als een nazaat van Emants, Coenen en andere naturalisten en realisten uit het einde van de vorige eeuw. Dat komt waarschijnlijk omdat de personages die zijn romans en verhalen bevolken, evenzeer lijden aan het leven als de personages in de naturalistische en realistische romans. Maar Van Oudshoorn speurt dieper, naar de oorsprong van de vervreemding. Hij beschrijft zijn bijna altijd mannelijke hoofdpersoon niet objectief, maar subjectief, van binnenuit, zoals ook de omgeving consequent vanuit het personage wordt waargenomen. De wisselwerking tussen de mens en zijn omgeving, dikwijls tussen de opgesloten eenling en de bevrijdende natuur, vormen een element in Van Oudshoorns werk dat hem eerder tot een symbolist en psychisch-realist dan tot een naturalist maakt. Zijn personages worden gekweld door de vervreemding die hen vanaf hun vroegste jeugd beheerst. Van het mateloze schuldgevoel dat in een onvolgroeide beleving van de seksualiteit zijn grond vindt, trachten sommigen zich te bevrijden door over te gaan tot algehele onthouding. De gespletenheid die hun wezen kenmerkt trachten zij op te heffen in een mystieke vervoering. Men kan in dit opzicht zeggen dat voor de meeste Van Oudshoorn-figuren het licht wacht aan het einde van de donkere tunnel (zie bijv. *Louteringen, Laatsten dagen, In memoriam* en *Bezwaarlijk verblijf*).

De zeer bijzondere stijl, rijk aan beelden, het meest intieme detail verhullend en toch oproepend, komt het meest direct tot zijn recht in *Het onuitsprekelijke*. Daarin doet Van Oudshoorns alter ego verslag van Feylbriefs eerste jaar in Berlijn, van zijn gevoelsleven evenals van zijn gedachten over het bestaan, tegen de achtergrond van de schrijnende dagelijkse ervaring van de eenzaamheid. In *Willem Mertens' levensspiegel* heeft Van Oudshoorn de lijn van de levensgang gezet die hij in zijn andere grote romans zou volgen. In *Tobias en de Dood* voert hij de onbekommerde Lebemann op, die hij eigenlijk had willen zijn. Vooral in dit werk is sprake van een zeer persoonlijke humor, die later in even sterke mate de toon van *De fantast* zal bepalen.

Uitgaven:

Doolhof der zinnen (1950); *Verzamelde novellen en schetsen* (1976^2); *Verzamelde romans* (1974); *Het onuitsprekelijke* (1979^2); W.A.M. de Moor (ed.), *Jeugd: vijf verhalen* (1982).

Literatuur:

G. Knuvelder, *Handboek*, dl. 4 (1976); K. Fens, in *De gevestigde chaos* (1966); H. Kaleis, in *Schrijvers binnenste buiten* (1969); W. de Moor en G.A. van Oorschot (ed.), *Tirade,*

219/220 (1976); K. Verheul, *Verlaat debuut* (1976); M. 't Hart, *De som van misverstanden* (1978); W.F. Hermans, *Houten leeuwen en leeuwen van goud* (1979); W. de Moor, *Over Willem Mertens' levensspiegel* (1979); F. Hiddema, *Schuld en boete in Willem Mertens' levensspiegel* (1981); W. de Moor, *V.O., biografie van de ambtenaar-schrijver J.K. Feylbrief 1876-1951*, 2 dln. (1982), met uitgebr. bibl.; M. Dupuis, `Het aaneengroeien van subject en object in v.O.s "Willem Mertens' levensspiegel" (1914) en "Laatste dagen" (1926)', in *Spiegel der lett.*, 25 (1983); J. Radstake, `Tobias en de vrouwen', in *Bzzlletin*, 11 (1982-1983).

[W.A.M. de Moor]

Ouwens, Kees

Eig. Cornelis Johannes, Nederlands dichter (Zeist 27.6.1944). Hoewel hij in 1968 zowel een roman, *De strategie*, als een dichtbundel *Arcadia*, het licht deed zien, dankt Ouwens zijn literaire bekendheid vrijwel uitsluitend aan zijn dichterschap. Zijn poëzie laat zich aanvankelijk als romantisch omschrijven; centraal staat het op zoek zijn naar `de eeuwige vrouw'. Later wordt deze sfeer van een licht ironische toets voorzien.

In zijn derde bundel, *Als een beek* (1975), wordt zijn poëzie steeds hermetischer van aard. Maar ofschoon de vorm verandert, de thematiek blijft gelijk: een romantische onvrede met de `Umwelt'.

In 1976 ontving Ouwens de Lucy B. en C.W. van der Hoogtprijs.

Werk:

Intieme handelingen (1973).

Literatuur:

J. Bernlef, `Van Masturbantenland naar Arcadia', in *De Gids*, 136/8 (1973); J. Kruithof, `Alles is chaos, al staat alles op zijn plaats', in *Raam*, 100 (1974); R. Bloem, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980).

[H. Bekkering]

Overbeke, Aernout van

Noordnederlands prozaschrijver ('s-Gravenhage 15.12.1632-Amsterdam 16.7.1674). Studeerde rechten in Leiden, was advocaat in Amsterdam en sinds 1659 in Den Haag en vervulde van 1668 tot 1672 de functie van Raad van Justitie in Batavia. Terug in Den Haag was hij lid van de rederijkerskamer aldaar.

Van Overbeke is een van de weinige auteurs van humoristisch werk in de 17de eeuw in de lijn van Tengnagel en Focquenbroch. Zijn waarschijnlijk tussen 1672 en 1674 op schrift gestelde moppen en anekdoten berusten nog in handschrift op de kb: *Anecdota sive historiae jocosae* (5 dln.). Wel gepubliceerd is een reisverslag, *Geestige en vermaecklycke reijs beschrijving naar Oost-Indiën* (1668), en een verzamelbundel: *Geestige wercken* (1678).

Literatuur:

J.A. Worp, `Mr. A.v.O.', in *Oud-Holland*, 1 (1883); E. Pelinck, `Huizen met torens en hun bewoners', in *Jaarb. Gesch. en Oudheidkunde in Leiden en omstreken* (1955); R. Dekker en H. Roodenburg, `Humor in de 17de eeuw. Opvoeding, huwelijk en seksualiteit in de moppen van A.v.O.', in *Tijdschr. Sociale Geschiedenis*, 10 (1984).

[P.J. Verkruijsse]

P

Paaltjens, Piet

Zie Haverschmidt, François

Paap, W.A.

Eig. Willem Anthonij, Nederlands letterkundige (Winschoten 21.10.1856-Zeist 6.1.1923). Van eenvoudige afkomst; werd onderwijzer. Studeerde met hulp van zijn rijk gehuwde vriend Johannes Zürcher rechten te Amsterdam. Maakte kennis met Perk, Kloos en andere jonge literatoren. Correspondeerde met Multatuli, die hij een paar maal te Nieder-Ingelheim bezocht, en met Vosmaer in wiens *Nederlandsche Spectator* hij enkele bijdragen geplaatst zag. In 1884 publiceerde hij een satire, *Bombono's*, gericht tegen destijds invloedrijke critici als Taco de Beer en Jan ten Brink, maar ook tegen filologen en juristen. In 1885 behoorde Paap tot de oprichters van *De Nieuwe Gids*, maar zijn medewerking was van juridische aard en zijn redacteurschap duurde maar een jaargang. Als advocaat wierp hij zich op als verdediger van vervolgde socialisten. Na Multatuli's dood woonde diens weduwe (Mimi) bij hem; hij hielp haar bij het uitgeven van de tien delen *Brieven* van Multatuli.

Mede onder multatuliaanse invloed hervatte hij zijn schrijverschap: in 1896 verscheen *Jeanne Collette*, een venijnige sleutelroman in twee delen, gericht tegen de joodse bankier en filantroop A.C. Wertheim. De *Nieuwe Gids*-crisis inspireerde hem tot zijn bekendste boek, *Vincent Haman* (1898), ook een sleutelroman, maar van beter gehalte. Inmiddels rijk gehuwd, wijdde Paap zich aan de letteren. Maar al werden zijn toneelstukken *Koningsrecht* (1901) en *Een gracht-idylle* (1908) opgevoerd, ze hadden geen duurzame betekenis, evenmin als zijn verdere romans. Hij bleef de schrijver van één boek, vooral toen Menno ter Braak dit in *Forum* prees.

Deze geruchtmakende roman, *Vincent Haman*, opgedragen aan de nagedachtenis van Multatuli, is een afrekening met de hoofdfiguren van *De Nieuwe Gids*, juist voor zover hun revolutionair radicalisme niet dieper ging dan de literatuur. In en door de strijd werd niets anders beoogd dan de schone letteren: vandaar dat er aan het slot een verzoening plaatsvindt tussen de modernisten en de traditionelen; het oude goethe-dante-vondelen wordt in nieuwe stijl door de jongeren voortgezet. Ook nu alle hoofdpersonen sinds lang dood zijn, blijft dit boek een opmerkelijk werk, dat de idee van de littérature engagée bepleit tegenover het l'art pour l'art, en aldus in satirische vorm een even multatuliaanse als moderne opvatting aanprijst.

Werken:

Max Dannenberg (1ste uitg. in het Duits 1906; Nederl. vert. 1908); *De doodsklok van het Damrak* (1908); *De kapelaan van Liestermonde* (1910).

Uitgave:

Vincent Haman (1936), met een inl. door M. ter Braak.

Literatuur:

M. ter Braak, `Paapse sympathieën', in *Het tweede gezicht* (1935); B. de Goede, *W.P., het paard van Troje* (1946); J. Meijer, *Het levensverhaal van een vergetene, W.A.P.* (1959); G. Stuiveling, `De derde Paap', in *Vakwerk* (1967).

[G. Stuiveling]

Paape, Gerrit

Noordnederlands dichter en (toneel)schrijver (Delft 4.2.1752-'s-Gravenhage 7?.12.1803). Vurig aanhanger der patriottenpartij, waarin hij de werkende stand vertegenwoordigde. Bracht het van plateelschilder, via zijn actie in de vrijkorpsen, zijn vlucht naar Duinkerken (1787) en zijn medewerking aan Daendels' bevrijdingsleger, na 1794 tot hoge ambten (o.m. voorzitter der commissie ter verkiezing der Nationale Conventie).

Vrijwel zijn gehele, omvangrijke werk geeft blijk van zijn overtuiging: zijn opgeschroefde poëzie (o.a. *Vaderlandsche gedichten*, 1784). *Vaderlandsche blijspelen* (1787) en *Republikeinsche klugtspelen* (1796), pamfletten, brochures en journalistieke bijdragen, autobiografische romans (*De Hollandsche wijsgeer in Brabant*, 4 dln. 1788-1790) en historische publikaties (*De onverbloemde geschiedenis van het Bataafsch patriottismus*, 1798). De laatste twee zijn ook documentair belangwekkend.

Werken:

Bijbel- en zedegedichten (1779); *Geschiedenis der gewapende burgercorpsen in Nederland* (1787); *Agis of de republiek Sparta* (1788), tr.; *Mijne vrolijke wijsbegeerte in mijne ballingschap* (1792), autobiogr.

Literatuur:

A.J. van der Aa, *Biographisch woordenboek*, xv (1872), met bibl.; A.J. Kronenberg, *Een en ander over G.P. en zijn tijd* (1886); A. Nieuweboer, in *Spektator*, 8 (1978-1979).

[W. Gobbers]

Paemel, Monika van

Vlaamse romanschrijfster (Poesele 4.5.1945). Schreef enkele romans in een experimentele, associatieve stijl - met een voorkeur voor het cyclische structuurprincipe - waarin het verhaal en subjectieve ervaringen en beschouwingen tot een hecht geheel worden versmolten. Steeds ligt de klemtoon op een geobsedeerd zoeken naar de eigen identiteit: als individu in de gemeenschap, als vrouw in een mannenmaatschappij, als auteur.

Van Paemel kreeg in 1972 de prijs voor het beste debuut voor *Amazone met het blauwe voorhoofd* (1971) en in 1975 voor *Marguerite* (1976) de literaire prijs van de provincie Oost-Vlaanderen.

Werk:

De confrontatie (1974), r.

Literatuur:

C. Alleene, interview, in *Spektator* (1981); D. de Geest, `M.v.P.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1982).

[D. de Geest]

Paffenrode, Joan van

Noordnederlands dichter en toneelschrijver (Gorinchem 1618-bij Maastricht gesneuveld 24.6.1673). Was vrijheer van Ghussigny en commandeur-militair van Gorinchem. Zijn *Gedichten* (1669) bevatten de blijspelen *De klucht van Sr. Filibert, genaemt Oud-Mal* (1657) en *De bedroge girigheid ofte boertige comoedie van Hopman Ulrich* (1661) en het treurspel *Den ondergang van Jonkheer Willem van Arkel* (1662). In navolging van Ovidius schreef hij *Wapen-twist tussen Aiax en Ulysses* (1664).

Werken:

Boertige dichtkonst (1670); *Alle de vol-aerdige en dichtkonstige werken* (1671); *Der Griken en Romeynen krygs-handel* (1675).

Literatuur:

J.A. Worp, `J.v.P.', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 1 (1881); W.C.E. Peletier, *Jacoba van Beieren in het Nederlandsche treurspel* (1912); H. Hardenberg, `Jonker J.v.P. 1618-1673', in *Spiegel der Historie*, 2 (1967).

[P.J. Verkruijsse]

Palm, Johannes Hendrikus van der

Noordnederlands theoloog en oriëntalist (Rotterdam 17.7.1753-Leiden 8.9.1840). Promoveerde in 1780 te Leiden in de theologie; hij werd er sterk beïnvloed door de hoogleraar Schultens. In 1785 werd hij predikant te Maartensdijk. Zijn patriottische sympathieën dwongen hem tijdens de Pruisische inval (1787) naar Monster te vluchten en later te Middelburg een particuliere betrekking als huispredikant, secretaris en bibliothecaris te aanvaarden. Uit deze periode dateert zijn vriendschap met Jacobus Bellamy. In Zeeland hield Van der Palm zich uitvoerig bezig met de revolutionaire beweging en werkte mee aan het weekblad *De Vriend des Volks* (1795-1796). Na de omwenteling volgde Van der Palm Schultens op als hoogleraar oosterse letteren in Leiden (1796). Kort daarna (1799) nam hij zitting in 's lands regering, aanvankelijk als agent van nationale opvoeding, later in de raad van binnenlandse zaken. Onder zijn ministerschap kwamen de eerste Nederlandse schoolwet (1801) en de eerste spellingsregeling (Siegenbeek, 1804) tot stand. Hij werkte aan de scheiding van openbaar en bijzonder onderwijs, de verbetering van de opleidingen voor leerkrachten en aan controle op het ambt van onderwijzer. In 1806 werd hij opnieuw hoogleraar in Leiden (oosterse talen, gewijde welsprekendheid en Hebreeuwse oudheden).

Als oriëntalist volgde hij nog geheel de 18de-eeuwse principes van zijn voorganger. Zijn levenswerk, een vertaling met aantekeningen van de gehele bijbel - door tijdgenoten zeer geroemd - was daardoor bij zijn verschijnen wetenschappelijk eigenlijk al verouderd. Het literair zeer verzorgde Nederlands van deze *Bijbel* (3 dln., 1818-1830) heeft echter velen van de schoonheid van het Hebreeuws overtuigd.

In de geschiedenis van het Nederlandse proza verdient Van der Palm een plaats door de beoefening van de welsprekendheid. Hij stelde de klassieken ten voorbeeld. Zijn redevoeringen, helder en eenvoudig, werden bewonderd en nagevolgd. Als zijn meesterstuk gold lang zijn *Geschied- en redekunstig gedenkschrift van Nederlands herstelling in den jare 1813* (1816), geschreven als antwoord op een prijsvraag, waarin de stijl van Sallustius als model was aanbevolen. Zeer bekend zijn ook geworden de *Redevoering op het vierde eeuwfeest van de uitvinding der boekdrukkunst binnen Haarlem* (1823), *Feestrede bij de viering der twee honderd vijftigste verjaardag van Leydens ontzet* (1824) en de *Redevoering ter feestvierende herinnering van den akademischen leeftijd* (1828). Ook als kanselredenaar maakte hij school. Zijn *Leerredenen* zijn herhaaldelijk herdrukt, evenals de meeste andere stichtelijke werken van zijn hand, waaronder een moraliserende parafrase van het boek *Spreuken, Salomo* (1808-1816, 1838 en 1841) en *Bijbel voor de jeugd* (1811-1834). Van der Palm was lid van vele letter-

kundige gezelschappen, waaronder `Kunstliefde spaart geen vlijt', `Kunst wordt door Arbeid verkreegen' en de `Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen'.

Uitgave:

H. Colenbrander (ed.), *Geschied- en redekonstig gedenkschrift van Nederlands herstelling in den jare 1813* (1909).

Literatuur:

N. Beets, *Leven en karakter van J.H.v.d.P.* (1842); A. de Groot, *Leven en arbeid van J.H.v.d.P.* (1960); A. Hallema, `J.H.v.d.P., 1763-17 juli 1963', in *Paedagogische Studiën*, 40 (1963); J.J.M. Groffie, `Een feestrede van J.H.v.d.P.', in *Jaarb. voor gesch. en oudheidk. van Leiden en omstreken*, 59 (1967); R. van Ditzhuyzen, *Onderwijs als opdracht* (1977).

[E.C.J. Nieuweboer]

Palmboomtraktaat

Mystiek prozastuk, christelijke allegorie op een palmboom (13de eeuw). Het traktaat is een bewerking van het Oudfrans of mogelijk van het Latijn. Het is overgeleverd in een tiental handschriften uit de 14de en 15de eeuw, in vele daarvan te zamen met ander mystiek werk.

Uitgave:

J. Reynaert, `Het vroegste Middelnederlandse palmboomtraktaat', in *Ons Geestelijk Erf*, 52 (1978).

Literatuur:

W. Fleischer, `Ascendam in palmam', in *Literaturwissenschaftliches Jahrbuch Görre-Geselschaft*, 10 (1969); Idem, *Untersuchungen zur Palmbaumallegorie im Mittelalter* (1976).

[F. van Thijn]

Panhuijsen, Josephus Lambertus Antonius

Nederlands (toneel)schrijver (Tilburg 13.5.1900). Onderwijzer, later te 's-Gravenhage gevestigd als kunstcriticus en toneelrecensent van *Het Binnenhof*. Was medewerker aan *Roeping*, *De Stem* en *De Nieuwe Eeuw*.

Debuteerde als toneelschrijver met de komedie *De Dag* (1929). Trok vooral na 1950 de aandacht met enkele romans, waarin het katholieke levensbeginsel met de problemen van de moderne wereld geconfronteerd wordt. Vertaalde werk van Franz Herwig en G.K. Chesterton. Het in 1957 verschenen *Wandel niet in water* werd een jaar later met de Vijverbergprijs bekroond. Als waardig antwoord op een journalistieke insinuatie schreef hij de sleutelroman *De pornograaf* (1961).

Werken:

Het hoopvolle tekort (1930); *Het geluk* (1931); *Het afscheid* (1932); *De ontmoeting* (1937); *Zee* (1938); *Rechtvaardigen en zondaars* (1947); *Leven alleen is niet genoeg* (1954); *Iedereen weet het beter* (1955); *Gewoon bespottelijk* (1956); *Lof der kuisheid* (1980).

Literatuur:

G. Knuvelder, in *Het beeld van de mens* (1960); W.L.M.E. van Leeuwen, in *Nederl. auteurs van 5 generaties* (1967^2).

[G.W. Huygens]

Pannekoek, G.H.

Zie 's-Gravesande, Goverdus Hendricus

Paradijs, Cornelis

Zie Eeden, Frederik van

Paradijs van Venus, Int

Middeleeuwse bewerking van een Frans werk, overgeleverd in een druk uit 1530, bij Jan Berntsz in Utrecht vervaardigd, waaraan het laatste blad ontbreekt. De vorm van de tekst, de zo genoemde minnecatechismus, een lijst van vragen en antwoorden op het gebied van de liefde, was in de me vooral in Frankrijk heel populair. In de Nederlanden vormt het *Paradijs van Venus* een overgangsfase tussen het minnedicht en de tijtcortinghe, een verzameling spelletjes en raadsels, een in burgerkringen in de 17de eeuw zeer geliefd genre. De druk uit 1530 komt voor op de Index van verboden boeken uit 1550.

Uitgave:

W.L. Braekman (ed.), *Int Paradijs van Venus; dye amoreuse vraghen der liefden* (1981).

Literatuur:

T. Brandis, *Mittelhochdeutsche, mittelniederdeutsche und mittelniederländische Minnereden: Verzeichnis der Handschriften und Drücke* (1968).

[F. van Thijn]

Pareau, N.E.M.

Ps. van Herman Jan Scheltema, Nederlands dichter (Groningen 25.12.1906-ald. 2.12.1981). Studeerde rechten te Groningen, waar hij in 1945 hoogleraar Romeins recht werd.

Als dichter debuteerde hij in 1931 met een bundel poëzie, geschreven samen met J.C. Noordstar, Halbo C. Kool en Herman Poort, onder de titel *Het pierement door community singing*. Samen met Noordstar had Pareau een eigen uitgeverijtje opgericht, Eben Haëzer, waaraan ook H.N. Werkman was verbonden. Er werden enkele kleine poëziebundels uitgegeven en een schilderijenportefeuille. Na de ironisch-archaïsche poëzie van *Mengelingen* (1933) verscheen in 1935 *Argos en Arcadia* in *De Vrije Bladen*, een bundel die Pareau opnieuw samen met Noordstar schreef. Hij heeft ook steeds met Noordstar de verwarring over hun werk doelbewust in stand gehouden. Toen in 1980 een heruitgave verscheen van zijn *XXVIII sonnetten* (1941, aangevuld herdrukt in 1965) liet hij

daarin het gedicht `Het voorjaar' van Noordstar staan.

Pareau's poëzie is een vernuftig spel met oude retorische vormen. Wat aanvankelijk verheven of soms zelfs stroeve poëzie lijkt, blijkt bij nader toezien zorgvuldig ontregelde ironie.

Uitgave:

T. van Deel (ed.), *De Drentsche A* (1976).

Literatuur:

A. Maria, in *Schuchter en iets luider* (1946); J.M.J. Sicking, in *Lekr.*, 2, 3 (1976-1977); J.H.A. Lokin en W.R.H. Koops (ed.), *Ter nagedachtenis H.J. Scheltema 1906-1981* (1982).

[G.J. van Bork]

Partonopeus van Blois

Zo genoemde oosterse roman, gebaseerd op het Frans, bekend in een lange en een korte versie. Beide versies zijn in het Middelnederlands vertaald. De lange is in hs., maar onvolledig (ca 9000 verzen) overgeleverd, de korte in gedrukte vorm als prozaroman, onder de titel *Partinopless, grave van Bleys*. De prozaroman gaat wsch. terug op een Spaanse korte versie in proza.

Uitgaven:

J.H. Bormans (ed.), *Ouddietsche fragmenten van den P. van B.* (1871); S.P. Uri (ed.), *De historie van Partinoples, grave van Bleys* (1962).

Literatuur:

A. van Berkum, *De Middelnederlandsche bewerking van de P.-roman en hare verhouding tot het oudfransche origineel* (1897); L. Debaene, *De Nederlandse volksboeken* (1951); S.P. Uri, `De Middelnederl. P.-fragmenten en het Oudfranse origineel', in *Spiegel der Letteren*, 6 (1963); Idem, `De oorsprong van de stof in de P.v.B.', in *Idem*, 7 (1964); J. Deschamps, *Middelnederlandse handschriften uit Europese en Amerikaanse bibliotheken*, 12 (1972).

[J.W.E. Klein]

Pastoor te Kalenberghe, Vanden

Anekdotenverzameling in proza, rond een pastoor (15de eeuw), overgeleverd in een druk uit 1613. De anekdoten zijn afkomstig uit verschillende bronnen. Er circuleerde in de 15de eeuw een groot aantal verhalen als deze over de pastoor van Kalenberg, sommige met een historische kern.

De anekdotenverzameling staat in de traditie van de exempelverzamelingen; de groepering van de verhalen rond één persoon is een procédé, dat in de ridderepiek veel gehanteerd wordt. De tendens van de anekdoten sluit aan bij de opkomende nieuwe burgermoraal: door handigheid, door het intellect dient men zich staande te houden in de maatschappij, en wie dat niet lukt, is dom.

Uitgave:

H. van Kampen en H. Pleij (ed.), *De Pastoor van Kalenberg* (1981).

Literatuur:

K. Meyer, `Zwei Ausgaben der Geschichte des Pfarres von Kalenberg', in K. Dziatzko (ed.), *Beiträge zur Theorie und Praxis des Buch- end Bibliothekswesens* (1894); L. Debaene, *De Nederlandse volksboeken* (1951).

[F. van Thijn]

Pater, Lucas

Noordnederlands dichter en toneelschrijver (Amsterdam december 1707-ald. 10.8.1781). Koopman. In de Amsterdamse dichtgenootschappen als `blijgeestig' dichter bekend; vriend van B. de Bosch en bewonderaar van Feitama.

Pater schreef enkele gelegenheidsstukken voor de Amsterdamse schouwburg, bijv. het allegorische *De juichende schouwburg* (1761), maar vertaalde vooral, o.m. van Franse tweederangs auteurs (o.a. *De dood van Cajus Cracchus*, 1753). Werkte ook mee aan Van Effens *Spectator* en later aan de nieuwe psalmberijming.

Werken:

Leeuwendaal hersteld (1749), allegorisch spel; *Het onbewoonde eiland* (1774), vert. uit het Engels; *Poëzij* (1774); *Nagelaten poëzij* (1784).

[W. Gobbers]

Paulus, Pieter

Noordnederlands jurist, politicus en prozaschrijver (gedoopt Axel 8.4.1753-'s-Gravenhage 17.3.1796). Schreef zich in 1774 in voor de rechtenstudie te Leiden; promoveerde er op 12 december 1775. Was lid van de Maatschappij der Nederlandsche letterkunde. Paulus werkte zich op tot advocaat-fiscaal bij de Admiraliteit op de Maze te Rotterdam (1785). Zijn aanvankelijk oranjegezinde houding onderging in deze en latere jaren een aanzienlijke nuancering tot een voorkeur voor monarchaal gezag, mits op democratische grondslag. Uitlatingen in deze geest waren voor raadpensionaris Van de Spiegel na de Pruisische inval van 1787 reden om Paulus uit zijn ambt te ontslaan. In de daarop volgende ambteloze periode hield hij zich vooral bezig met de vraag naar de gelijkheid der mensen. In 1795 werd Paulus wethouder van Rotterdam, lid van de Staten van Holland en op 5 mei voorzitter van de Algemene Staten. Hij leidde de besprekingen over de met Frankrijk te sluiten vrede, die op 16 mei 1795 tot stand kwam. Hij beijverde zich voor de invoering van een Nationale Vergadering. Na de verkiezingen van 27 januari 1796 werd op 1 maart zijn voorzitterschap van de Nationale Vergadering een feit.

Paulus' geschriften geven vooral blijk van staatkundige belangstelling. In 1773 reeds publiceerde hij *Het nut der stadhouderlijke regering aangetoond*. In 1775 kwam het

eerste deel gereed van zijn lijvige *Verklaring der Unie van Utrecht* (4 dln., 1775-1778). Na zijn ontslag schreef hij *Republikeinsche catechismus of Verhandeling over de vrage: in welken zin kunnen de menschen gezegd worden gelijk te zijn?* (1793, er verschenen meer drukken onder variërende titels; in 1794 ook een Franse versie). Paulus heeft een omvangrijke correspondentie nagelaten met letterkundigen en staatslieden, onder wie Wiselius, Van Goens, Tydeman, Kluit en Van der Hoop.

Literatuur:

P.H. Suringar, *Biographische aanteekeningen betreffende Mr. P.P.* (1879); S. Schama, *Patriots and Liberators* (1977); H. Huisman, `P.P.: van Oranjeklant tot patriot', in *De Stem* (15 juli 1982).

[E.C.J. Nieuweboer]

Pauwels, François Désiré

Nederlands prozaschrijver en dichter (Amsterdam 25.10.1888-Amstelveen 8.1.1966). Zoon van de Vlaamse operazanger Désiré Pauwels en de toneelspeelster Sophie Pauwels-van Biene. Studeerde rechten te Amsterdam en Utrecht. Na zijn promotie (1915) gevestigd als advocaat te Amsterdam. Maakte grote naam in strafrechtzaken en kwam op voor de humanisering van de rechtspraak.

Debuteerde met *Gedichten* (1908). Zijn poëzie toonde weinig invloed van de toen heersende stromingen, doch sprak aan door eenvoud, gevoel voor menselijke verbondenheid, een zeker anekdotisch en niet zelden satirisch karakter. Grote waardering oogstte vooral de bundel *Tziganen* (1924). Zelf had hij voorkeur voor zijn sonnettencyclus in drie boeken, *Morgen* en *Strijd* (1931 en 1940) en *Schemeringen*, dat met de herdruk van de vorige onder de titel *Dag van leugen* in 1948 het licht zag. De 225 sonnetten vormen in een opeenvolgende stemmingsbeelden een `mensenleven in verzen' met autobiografische inslag. Grote opgang maakten zijn verhalen en romans, waarvoor Pauwels kon putten uit zijn ervaringen en mensenkennis, opgedaan als strafpleiter. De schetsen *Boeven en burgers* (1926), bewerkt voor het toneel, verwekten zelfs opschudding. In de inleiding van zijn eerste roman, *Tine Kipra's echtscheiding* (1929), stelde de auteur de vaderlandse schijnheiligheid inzake echtscheidingen aan de kaak. Herman Bouber verzorgde de toneelbewerking die ook werd opgevoerd. De destijds opzienbarende roman *Rechter Thomas* (1937) werd verfilmd.

Zijn romans, waarvan *Als het niet waar is* (1960) veel autobiografisch materiaal bevat, zijn evenals zijn poëzie buiten literaire modes om geschreven in een klare, onopgesmukte en onderhoudende stijl. Hoewel zij bij de lezers doorgaans een groot succes hadden, werden ze door de literaire kritiek niet zelden afgewezen, al brak J. Greshoff er een lans voor.

Werken:

Het kristallen masker (1911), p.; *Enkele verzen* (1916); *Fantomen* (1919), p.; *Verzamelde gedichten* (1928); *Ambtsgeheim* (1928), pr.; *De lachende beklaagde* (1939), pr.; *De vrouw met de twee gezichten* (1934), pr.; *De madonna van Juan les Pins* (1934), pr.; *Het kartonnen dorp* (1936), pr.; *Het duel* (1938), pr.; *Klinkende boeien* (1946), p.; *Griffioen* (1946), pr.; *Maria Dolorosa* (1947), pr.; *De serafijn* (1948), pr.; *De zaak Tom X* (1952), pr.; *Tijgers* (1954), pr.; *Het recht viert feest* (1956), pr.; *Een hond huilt in de nacht* (1957), pr.; *Slachtoffers zonder keus* (1958), pr.; *Het recht ontkleed* (1966), pr.

Uitgave:

Bloemlezing uit de gedichten (1953), met voorw. van J.W.F. Werumeus Buning.

Literatuur:

J. Spierdijk, in *Andermans roem* (1979).

[G.W. Huygens]

Pauwels, Jan Antoon Frans

Zuidnederlands dichter (Antwerpen 10.10.1747-ald. 7.3.1823). Letterminnend rentenier die een der populairste (`de poëet Pauwels') en produktiefste dichters van zijn tijd was. Hij schreef tientallen bundels zedekundige en gelegenheidspoëzie (bijv. *Het vergif der zeden [...]*, 1776), puntdichten (*Het nuttig en genoeglyk tydverdryf, of geestelijke punt-dichten*, 3 dln., 1802-1807), almanakken en nieuwjaarsgiften, vol eentonige moralisatie, waarin hij zich opwerpt als verdediger van de christelijke moraal en zich een typisch vertegenwoordiger van het ancien régime toont.

Werken:

Nauwkeurige tydts-rekeninge [...] (1772); *De eerste der zeven hoofdzonden [...]* (1784; gevolgd door de zes andere hoofdzonden, 1788); *Beschryvinge van de vermaerde riviere de Schelde* (1785); *De twee eerste jaer-getyden, lente en somer* (1789); *De twee volgende jaer-getyden* (1790).

Literatuur:

E. de Bock, *Verkenningen in de achttiende eeuw* (1963).

[W. Gobbers]

Pauwels, Werner

Vlaams dichter en prozaschrijver (Gent 7.1.1937). Werkzaam als groothandelaar in borstels.

Debuteerde als dichter, maar verwierf vooral naam als schrijver van een aantal romans - waaronder het bekroonde *Dameshondje* (1976) - die worden gekenmerkt door een krachtig en emotioneel

geladen taalgebruik, een realistische, soms ruwe weergave en een fragmentarische opbouw. Inhoudelijk komen maatschappelijke problemen als relaties (*Een koele hel*, 1967), de generatiekloof (*Geen zonen meer*, 1972) of het lot (*Dameshondje*) aan bod. Pauwels schreef ook enkele eenakters. In 1979 kreeg hij de Lode Baekelmansprijs 1976-1978 voor *Ik beware al die vare* (1981).

Werken:

De poel der netheid (1955), p.; *Nooit is een woord opgestaan* (1963), p.; *Verloren gezongen zomer* (1966), p.; *Stop een tijger* (1969), r.; *Leugens en krengen* (1971), r.; *De nieuwe dode* (1973), r.; *Tijd voor een lichaam* (1974), r.; *Tom* (1980), p.

Literatuur:

H. Bousset, in *Schreien, schrijven, schreeuwen* (1973); P. Hardy, in *Bij benadering*, dl. 2 (1973); `Huldiging W.P.', in *Kult. Jaarb. Oostvlaanderen 1978* (1979).

[D. de Geest]

Peene, Hippoliet Jan van

Vlaams toneelschrijver (Kaprijke 1.1.1811-Gent 19.2.1864). Studeerde medicijnen te Leuven; woonde te Gent en was er medeoprichter van de toneelkring `Broedermin en Taalgroei'. Ontplooide daar een grote toneelactiviteit en schreef ca 60 populaire blijspelen, drama's en zangspelen in de trant van het Franse toneel uit zijn tijd. Hoewel zijn taal en stijl gebrekkig zijn, bezat hij veel zin voor effectvol toneel en was hij de belangrijkste toneelschrijver in het Vlaanderen van zijn tijd. Schreef ook de tekst van het volkslied `De Vlaemsche leeuw' (1845).

Werken:

Keizer Karel en de Berchemsche boer (1841); *Roosje zonder doornen* (1842); *Klaes Kapoen* (1843); *Wit en zwart* (1845); *Het portret* (1850); *De weerwolf* (1852); *De violier* (1853); *Twee hanen voor een henne* (1854); *Het belfort* (1855); *Den wijze is niets gering* (1858); *De wereld binnen duizend jaer* (1859); *Hotsebotse* (1860); *De duivel op 't dorp* (1861).

Uitgave:

J. van Artevelde (ed.), *Volledige werken*, 33 dln. (1880-1882).

Literatuur:

C. Tindemans, `H.v.P. 1811-1864', in *Spiegel der Letteren*, 4 (1960); R. Muys, *H.v.P.* (1964); M. Steels, `H.v.P.', in *Ghendtsche Tydinghen*, 5 (1976).

[W. de Graer]

Peleman, Bert

Eig. Albert Leopold Florent, Vlaams dichter (Puurs 14.4.1915). Na studie te Leuven een tijdlang journalist; na WO II werkzaam in het uitgeversbedrijf en promotor van het Scheldetoerisme. Werkt ook als schilder en boetseerder.

Peleman debuteerde met vitalistische en `volksverbonden' poëzie (in de geest van het tijdschrift *Volk*), getuigend van verknochtheid aan mensen en landschap van de Scheldestreek, die hij met plastische en picturale uitbundigheid, vaak ook in de magische sfeer der volksoverlevering, beschreef (vgl. *Land aan de Schelde*, 1940; *Boerenlyriek*, 1942).

In zijn latere werk treden, niet in het minst als gevolg van persoonlijke ervaringen na WO II, vergeestelijking en versobering op (*Bij zandloper en zeis*, 1948). Naast een roman (*Karmijnrood*, 1949, geschreven onder ps. Dirk Dyckmans) schreef hij openluchtspelen en liederteksten voor versch. Vlaamse componisten en bezorgde talrijke platenboeken (o.a. *Eeuwige Schelde*, 1953). Zijn werk werd enige malen bekroond.

Werken:

Variante voor harp (1937), p.; *Ruiters voor den vrede* (1953), p.; *De trouweloze wereld* (1954), t.; *Dankgebeden van de man Job* (1963), p.; *Hellas zonder herdersfluit* (1964), p.; *Stroom van vreugde en verdriet* (1965), bloeml.; *De woonark* (1972), p.; *Volk van Bosch en Breugel* (1974); *Geboeid maar... ongebonden; getuigenissen uit een beloken tijd* (1983).

Uitgave:

G. Wittebols (ed.), *Verzamelde gedichten* (1980), met inl.

Literatuur:

P. Heyns, *B.P., dichter en boetseerder* (1955); J. de Ceulaer, in *Te gast bij Vlaamse auteurs*, iii (z.j.); M. Gijsen, in *Kroniek der poëzie* (1965); G. Wittebols, in *Dimensie*, 1 (1976-1977); R. Verbeeck, in *B.P. La maison sur l'eau* (1977); G. Wittebols, in *Kunstenaars voor de jeugd* (1979); Idem (ed.), *Als de man in de Peel* (1980).

[W. Gobbers]

Pels, Andries

Noordnederlands dichter en toneelschrijver (gedoopt Amsterdam 19.10.1631-begraven 6.7.1681). Was advocaat. Richtte in 1669 samen met Lodewijk Meyer e.a. het dichtgenootschap `Nil Volentibus Arduum' op, waarin hij een der voornaamste voorvechters was van het Frans-classicisme. Van 1678 tot 1680 was hij regent van de Amsterdamse schouwburg.

Pels' eerste dichterlijke werken (liedjes) werden opgenomen in *De Amsterdamse Mengelmoes* (1658) en *Hollantschen Parnas* (1660). Vervolgens wijdde hij zich aan de toneelschrijfkunst: in 1668 verschenen *Didoos doot* (treurspel) en *Julius* (blijspel). Hij werkte mee aan gezamenlijke projecten van Nil: *Naauwkeurig onderwys in de toneelpoëzy* (1669 aangevangen, 1671 voltooid, maar pas 1765 uitgegeven) en *Verhandeling van der letteren affinitas of verwantschap* (ca 1677 opgesteld door Blaauw, Meyer, Pels e.a., verschenen in 1728). Pels richtte zich op Horatius en Boi-

leau, begon aan een vertaling van Horatius' *Ars poetica* en schreef ten slotte *Q. Horatius Flaccus dichtkunst op onze tijden en zeden gepast* (1677).

In 1681 verscheen zijn handboek over dramatische kunst, *Gebruik én misbruik des tooneels*, tot stand gekomen op verzoek van de burgemeesters Hudde en Van Beuningen. Het werk vormt een verdediging van het goede toneel, enerzijds een tegemoetkoming aan de tegenstanders van de `zedenbedervende' vertoningen, anderzijds een poging de inkomsten van de armenzorg (afhankelijk van de schouwburgrecette) te garanderen. Pels maakte voor deze beschouwing gebruik van Corneille's *Trois discours sur le poème dramatique* (1660) en d'Aubignacs *La pratique du théâtre* (1657). Hij meende dat het toneel buiten de actualiteit moest blijven, geen bijbelstoffen mocht vertolken en een opvoedende waarde moest bezitten. Pels wees op de gevaren van niet aan regels gebonden kunst en gebruikte Rembrandt (pictor vulgaris) als vergelijkingsobject uit de zusterkunsten (Nil had De Lairesse in haar midden). Zijn inzichten omtrent het vertalen trachtte Pels in praktijk te brengen bij bewerkingen van Molière's *Le Sicilien ou l'amour peintre* en *Le médecin malgré lui* tot *De schilder door liefde* en *De dokter tégens dank*. Samen met Blaauw bewerkte hij *La tirannide del interesse* van Sparra tot *Tieranny van eigenbaat in het eiland van vrye keur* en met zijn leerling Thomas Arents vertaalde hij Racine's *Iphigénie*. De theorieën en uitgaven van Nil en haar leden vormden voor de met Nil in onmin geraakte J. Antonides van der Goes aanleiding tot het schrijven van de satire *Marsyas* (ca 1677), waarin de rollen van Marsyas en Apollo vertolkt worden door Pels en de door Antonides bewonderde Vondel. In 1684 verscheen van Pels ten slotte onder auspiciën van Nil *Minneliederen én méngelzangen* (1717^2, 2 dln.).

Uitgaven:

M.A. Schenkeveld-Van der Dussen (ed.), *Q. Horatius Flaccus Dichtkunst op onze tijden en zeden gepast* (1973); Idem (ed.), *Gebruik én misbruik des tooneels* (1978).

Literatuur:

A.J. Kronenberg, *Het kunstgenootschap Nil Volentibus Arduum* (1875); P. Minderaa, `Antonides' satire Marsyas', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 81 (1965); M.A. Schenkveld-Van der Dussen, `Snede, rust en enjambement bij Huydecoper en P.', in *Idem*, 85 (1969); J.A. Emmens, *Rembrandt en de regels van de kunst* (1979); B.P.M. Dongelmans, *Nil Volentibus Arduum; documenten en bronnen* (1982).

[E.C.J. Nieuweboer]

Penning, Joannes Hugo

Nederlands roman- en toneelschrijver (Rotterdam 18.2.1855-Laren, N.H., 22.7.1956). Aanvankelijk advocaat in Indonesië en te Amsterdam, nadien assuradeur.

Auteur van een ongelijkwaardig oeuvre: sterk realistische romans (o.a. *Zwervers*, 1926; *De graaf*, 1930) en verhalen, later ook toneel. *Op dood spoor, een burger in oorlogstijd* (1945) is een goed geschreven boek over bezetting en verzet.

Werken:

Goudland (1915); *Herman Wendel* (1918); *De weldoener* (1933); *Het avontuur van meneer Prandèl* (1951), t.

[W. Gobbers]

Penning jr., Willem Levinus

Nederlands dichter (Schiedam 10.11.1840-'s-Gravenhage 29.2.1924). Was o.m. werkzaam als boekhouder. In 1872 publiceerde hij in *Kunstkronijk* en in *Nederland* verzen onder de schuilnamen C. Alverdoon en W.C.A. van Leeuwen. Kreeg contact met Vosmaer en publiceerde in *De Nederlandsche Spectator* en *De Banier* onder ps. M. Coens, welke schuilnaam hij tot en met zijn derde bundel (1886) aanhield. In 1876 bundelde hij zijn *Gedichten*, die niet in de handel kwamen. Busken Huet heeft er in zijn *Literarische fantasiën en kritieken* (vii) niet helemaal ongunstig over geschreven.

Pas in 1882 verscheen de lijvige bundel *Tienden van den oogst*. Tijdens het corrigeren van dat boek begon zijn oogkwaal, die ten slotte tot algehele blindheid leidde. De bundel werd gunstig ontvangen, ook door Kloos en vooral door Verwey, wat tot een durende vriendschap en hulp bij correctie van later werk leidde.

In het bundeltje *Schakeering, poëzie en proza* (1886) komt het gedicht `Uit Benjamin's kindsheid' voor dat later zou uitgroeien tot het genre van verhalende poëzie waarin Penning uitblonk. In feite zette hij hiermee een traditioneel genre in moderne vorm voort. *Benjamin's vertellingen*, dat met *Tom's dagboek* (1910) een geheel vormt, verscheen in 1898, het *Dagboek* twaalf jaar later. Zijn volgende bundel *Kamermuziek* (1903) is, zoals zijn biograaf Jac. Visser zegt, een boek van strijd, waarin hij zich wil losmaken van het verleden en zijn persoonlijk gevoelen rechtstreeks wil uitzeggen. *Sint Jans-lot* (1906) was in een opgewektere toon geschreven en weer verhalend. In 1921 hebben A. Verwey en J. van Krimpen ter gelegenheid van Pennings 80ste verjaardag de verspreide gedichten

bijeengebracht onder de titel *Levensavond*.

Literatuur:

A. Verwey, in *Stille toernooien* (1901); W. Kloos, in *Nieuwe literatuurgeschiedenis*, dl. 3 (1905); Idem, in *Letterk. inzichten en vergezichten*, dl. 3 (z.j.); C. Scharten, in *Krachten der toekomst*, dl. 2 (1909); G. van Eckeren, in *Den Gulden Winckel* (1910); J. Visser, *W.L.P. jr., de mensch en de dichter* (1933); J. Greshoff, in *Verzameld werk* (1948).

[G.H. 's-Gravesande]

Percevael

Middelnederlandse rijmbewerking van *Li Conte del Graal* van Chrétien de Troyes, overgeleverd in fragmenten uit de 13de eeuw en in een verkorte bewerking in de Haagse Lancelot-compilatie. Het verhaal speelt in de kringen van de ridders van de ronde tafel van koning Arthur en gaat over een jongen die ridder wil worden en wiens leven gewijd wordt aan het zoeken van de Heilige Graal, waaruit Christus bij het Laatste Avondmaal gedronken zou hebben.

Zie ook Lancelot-compilatie, Haagse.

Uitgave:

L. Zatoch, in *Germanische Studien und Texte*, i (1968).

Literatuur:

M. Draak, `Een onbekend Praags Perchevael-fragment', in *Nieuwe Taalg.*, 62 (1969); J. te Winkel, `De Perchevael en het Haagsche Lancelothandschrift', in F.P. van Oostrom (ed.), *Arturistiek in artikelen* (1978); J.D. Janssens, `De mens tegenover de wereld en God: hoofsheid en devotie: een probleemstelling', in Idem (ed.), *Hoofsheid en devotie in de middeleeuwse maatschappij: De Nederlanden van de 12e tot de 15e eeuw* (1982).

[F. van Thijn]

Perdeck, Albert Adam

Nederlands dichter en criticus (Amsterdam 23.4.1888-Muiden 29.8.1973). Studeerde Engelse taal- en letterkunde; publiceerde een schoolboek over Engelse literatuur, alsmede kritieken en studies over moderne Angelsaksische auteurs.

Onder ps. Chris van der Weye liet hij twee dichtbundels verschijnen (*De groene deur*, 1938; *Het blijvende*, 1944). Navrante herinneringen en beschouwingen, gebaseerd op een jeugd in Duitsland en een jarenlang verblijf in Argentinië, vormden de grondslag van *Nakend op de fiets* (1967) en *Wie verder gaat wordt doodgeschoten* (1968).

Werken:

A Survey of English Literature (1925, 1964[2]); *Bernard Shaw* (1962), studie.

[W. Gobbers]

Perk, Betsy

Eig. Christina Elisabeth, Nederlandse prozaschrijfster (Delft 26.3.1833-Nijmegen 29.3.1906). Schreef romantisch en historisch werk, beïnvloed door Walter Scott, Van Lennep, Bosboom-Toussaint. Behoorde tot de eerste groep die zich beijverde voor vrouwenemancipatie. Richtte in 1871 de Algemeene Nederlandsche Vrouwen Vereeniging Arbeid Adelt op en verzorgde de uitgave van de vrouwenweekbladen *Ons Streven* en *Onze Roeping*. Samen met Mina Kruseman trok zij het land door om uit eigen werk voor te dragen. Om zich te verweren tegen de felle kritiek op haar vooruitstrevende ideeën schreef zij *Mijn ezeltje en ik* (1874), waarin zij zich trachtte te rechtvaardigen.

Ontvluchtte het eigen land en vestigde zich in België; voorzag in haar onderhoud door het schrijven van historische toneelstukken, romans en reisbeschrijvingen zoals *Kijkjes in België* (1888), die het opkomend toerisme ten goede kwamen. Haar neef Jacques Perk bezocht haar aldaar in gezelschap van zijn vriend Willem Kloos.

Na zijn dood keerde zij terug in Nederland en wijdde zich voornamelijk aan de nagedachtenis van haar vereerde neef, o.a. door publikatie van een boek over hem, *Jacques Perk, geschetst voor 't jong Nederland der XXe eeuw, met onuitgegeven prozastukken, gedichten en portretten van den dichter* (1902).

Werken:

Elisabeth de Jonkvrouw van 't kasteel te Valkenburg (1878), t.; *Valse schaamte* (1880), r.; *De laatste der Bourgondiërs in Gent en Brugge 1477-1481* (1885), r.; *Een recruut op Corsica onder luitenant Napoleon Bonaparte* (1887), r.; *De wees van Averilo* (1888), r.; *In het paleis der Bourgondiërs te Brussel* (1889), r.; *Kapitein Flahol* (1890), r.; *Een moederhart* (1896), r., onder ps. Liesbeth van Altena.

Literatuur:

W. Zaal, `B.P.', in *Nooit van gehoord!* (1969, 1974[2]); G.W. Kasteleijn-Ekels, `B.P. (1833-1906)', in *Delfste vrouwen van vroeger [...]* (1975); A. Scherphuis, `B.P.', in A. Holtrop (ed.), *Vrouwen rond de eeuwwisseling* (1979); G. Pley, `Uit beschaafde

nood geboren: de Algemeene Nederlandsche vrouwen-vereniging "Tesselschade" 1872-1898', in *Jaarb. voor vrouwengesch.*, 2 (1981).

[G.W. Kasteleijn-Ekels]

Perk, Jacques

Eig. Jacques Fabrice Herman, Nederlands dichter (Dordrecht 10.6.1859-Amsterdam 1.1.1881). Zoon van M.A. Perk, neef van Betsy Perk. Na in Breda te hebben gewoond, verhuisde het gezin Perk in 1872 naar Amsterdam. Jacques werd leerling van de hbs aan de Keizersgracht, waar de letterkundige W. Doorenbos leraar was. Hij sloot er vriendschap met zijn klasgenoot Frank van der Goes. In maart 1877 verliet hij de school. Terwijl versch. pogingen o.a. in de journalistiek mislukten,

schreef hij talrijke versjes, grotendeels voor zijn jeugdliefde Marie Champury. Om een universitaire studie te kunnen volgen nam hij lessen Latijn en Grieks. In 1880 werd hij student in de rechten te Amsterdam. Na met zijn familie een reis naar Diekirch te hebben gemaakt, ontmoette Perk in juli 1879 te Laroche de Franstalige Mathilde Thomas. Zijn verliefdheid op dit meisje, dat verloofd was, en de natuur van de Ardennen inspireerden hem tot een groot aantal sonnetten (deels ter plaatse, deels in het najaar te Amsterdam geschreven), die geordend werden tot een `krans', aanvankelijk *Een ideaal* genaamd, later *Mathilde*. Een uitgave mislukte; met moeite kreeg hij enkele sonnetten geplaatst in het weekblad *De Nederlandsche Spectator* en het maandblad *Nederland*.

Een ontmoeting met Kloos leidde tot een intieme vriendschap. Samen maakten zij in 1880 een reis naar Brussel en Laroche. Kritische opmerkingen van Kloos en nieuwe ideeën en indrukken brachten Perk tot een herziene versie van zijn sonnettenkrans. Het hele voorjaar van 1881 was Perk vervuld van een hopeloze verliefdheid op Joanna C. Blancke, de zuster van zijn aanstaande zwager. Voor haar schreef hij een enkel sonnet, aan haar droeg hij de kleine cyclus *Eene helle- en hemelvaart* op, samengesteld uit sonnetten aan de *Mathilde*-krans ontleend, en eveneens het mede door Shelley geïnspireerde gedicht van de onontkoombare eenzaamheid, *Iris* (door *De Gids* geweigerd; opgenomen in *De Tijdspiegel*, oktober 1881).

De literaire nalatenschap, door Perks vader aan Vosmaer toevertrouwd, werd door deze in samenwerking met Kloos gereed gemaakt voor de druk. Kloos herordende de cyclus tot vier groepen van 18 sonnetten en deed uit het overige werk een kleine keuze. Zijn inleiding tot deze editie (1882) werd het manifest van de nieuwe richting in de poëzie. In de vierde druk (1901) voegde Kloos meer dan 30 sonnetten toe, op willekeurige plaatsen; een geheel nieuwe inleiding verving de oorspronkelijke; Vosmaers sympathieke levensbericht werd weggelaten. Aantekeningen, vaak even polemisch als onbetrouwbaar, hebben in latere drukken de situatie erger en ergerlijker gemaakt.

Het oudste hs. van *Mathilde* heeft een duidelijke structuur; honderd sonnetten met drie ervoor als inleiding en in spiegelvorm drie erna als afsluiting. Het thema is de bewustwording van het dichterschap onder invloed van de inspirerende natuur van de Ardennen en vooral de liefde voor een schone, geestrijke vrouw. Neigt de natuurbeschrijving door de zintuiglijkheid naar het impressionisme, tegelijk hebben de verliefdheid en de wijsgerige en moraliserende beschouwingen een traditionele inslag. In vijf fasen, als in een klassiek drama, leidt de thematiek tot een crisis en een catharsis; op de ontmoeting en de gevoelsrelatie volgt een vrijwillig afscheid om de eigen zelfstandigheid terug te vinden; het zwerven en mediteren in de natuur eindigt in het sombere dieptepunt van de `grotsonnetten' (geïnspireerd op de grotten van Han), waaruit de dichter zich bevrijdt tot het besef van een kunstenaarschap dat liefde, natuurgevoel, wijsheid en schoonheid in zich draagt, hetgeen bij een laatste ontmoeting met de eens-geliefde vrouw bevestigd wordt. Doordat het tweede hs. ongenummerd en losbladig was kan de wellicht door Perk gewijzigde structuur van de cyclus hieruit niet blijken. Het derde hs. is tweezijdig beschreven met twee sonnetten per bladzijde, maar bevat niet meer dan 65 sonnetten en 7 open ruimten. Geen enkel hs. evenwel maakt de structuur verantwoord die door Kloos in 1882 is aangebracht: viermaal 18 sonnetten, met de grotsonnetten al in de tweede groep,

vóór de omzwervingen. De latere volgorde (sinds 1901) heeft in het geheel geen zin. In de *Verzamelde gedichten* (1957) is een poging gedaan tot voorzichtige reconstructie, met gebruikmaking van het volledige materiaal.

Uitgaven:

G. Stuiveling (ed.), *De briefwisseling Vosmaer-P.* (1938); Idem (ed.), *Een dichter verliefd* (1939); Idem (ed.), *J.P.s Mathilde-krans*, 3 dln. (1941); Idem (ed.), *Verzamelde gedichten* (1957); Idem (ed.) *Proeven in dicht en ondicht* (1958); Idem (ed.), *J.P.'s gedichten volgens de 1e dr. (1882)* (1980[4]).

Literatuur:

J.M. Acket, *J.P.* (1926); G. Stuiveling, *Het korte leven van J.P.* (1957, 1974[3]); Idem, *De wording van P.s Iris* (1963); J. Meijer, *J.P. en Willem Kloos* (1972); R. Bruegelmans, *J.P.* (1974); J. Meijer, *'t Geluk uit eigen keus* (1975); Idem, *De dichter in depot* (1976); Idem, *Manipulaties met de Mathilde I* (1977); Idem, *Idem II* (1977); Idem, *Idem III* (1979); Idem, *De schim van P.C. Hooft* (1981).

[G. Stuiveling]

Perk, M.A.

Eig. Marie Adrien, Nederlands theoloog en publicist (Delft 23.4.1834-Amsterdam 15.12.1916). Was achtereenvolgens Waals predikant te Dordrecht, Breda en vanaf 1872 te Amsterdam. Ofschoon aan de

Rijksuniversiteit te Utrecht orthodox gevormd, ging hij over naar de moderne richting, zonder evenwel de kerk te verlaten.

Om gezondheidsredenen maakte hij in 1861 een reis naar Zwitserland en Noord-Italië; daaruit behield hij een duurzame belangstelling voor de Waldenzen. Ook had hij veel contact met het protestantisme in het groothertogdom Luxemburg. Aan zomerreizen naar de Ardennen, in 1878 en 1879, nam ook zijn zoon Jacques deel.

Zijn reisindrukken verwerkte hij tot artikelen, die gebundeld werden als *Schetsen uit Luxemburg* (1880) en *In de Belgische Ardennen* (1882), twee boekjes die enkele malen werden herdrukt en de spotlust van Cornelis Paradijs opwekten.

Hoewel geen belangrijk theoloog noch een groot redenaar, was hij als respectabele en representatieve middenfiguur later enkele jaren president van de Synode.

Werken:

De kerk en het tooneel (1876); *Wandelingen door de provincie Antwerpen* (1885); *De toneelarbeid eener non uit de tiende eeuw* (1886); *In Luxemburgs en Belgiës Ardennen* (1887); *De troubadours* (1887); *Luxemburgiana* (1892); *Schetsen en beelden* (1900); *Herinneringen aan personen en feiten* (1913).

[G. Stuiveling en D. Welsink]

Perkens, Duco

Zie Perron, E. du

Permys, Martin

Zie Premsela, M.J.

Pernath, Hugues C.

Ps. van Hugo Wouters, Vlaams dichter (Borgerhout 15.8.1931-ald. 4.6.1975).

Eerst dertien jaar beroepsmilitair, daarna boekhandelaar en na 1965 boekhouder. Redacteur van de tijdschriften *Gard Sivik* en *Het Cahier*, die hij voor het *Nieuw Vlaams Tijdschrift* verliet. Vanaf 1973 lid van het Antwerps genootschap `Pink Poets'.

Samen met Paul Snoek gaf hij *Soldatenbrieven* (1961) uit. De bundels *Het uur Marat* (1958), *De adem ik* (1960) en *Het masker man* (1960) werden verzameld in *Instrumentarium voor een winter* (1963). Al deze poëzie kenmerkt zich door een emotioneel geladen, naar het pessimisme neigend, modern maniërisme.

In de tweede helft van de jaren zestig doet hij pogingen om uit zich zelf te treden door aan te knopen bij de actualiteit. Zijn poëzie wordt dan toegankelijker en strakker gestructureerd.

Zijn werk werd bekroond met de Jan Campertprijs 1974 en de Driejaarlijkse Staatsprijs voor poëzie 1974-1976.

Werken:

Hedendaags (1963), samen met I. Michiels en G. van den Branden; *Mijn gegeven woord* (1966); *De acht hoofdzonden* (1970); *Exodus* (1970); *Mijn tegenstem gedichten 1966-1973* (1973, 1975[2]).

Uitgaven:

Nagelaten gedichten (1976); H.F. Jespers (ed.), *Verzameld werk* (1980).

Literatuur:

F. Auwera, in *Schrijven of schieten* (1969); M. Bartosik, `Door het drieluik van de tijd heen. De thematiek van H.C.P.', in *Nieuw Vl. Tijdschr.*, 26 (1973); P. Conrad, *H.C.P.* (1976); *Nieuw Vl. Tijdschr.* 29, 6-7 (1976), speciaal P.-nummer; M. Bartosik, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980); J. Gerits, `P.'s poëtisch oeuvre: tussen communicatie en creatie', in *Nieuw Vl. Tijdschr.* 34, 4 (1981).

[red.]

Perponcher Sedlnitsky, Willem Emmery de

Noordnederlands dichter, theoloog en pedagoog ('s-Gravenhage 16.4.1741-Utrecht 25.6.1819). Studeerde letteren in Utrecht en promoveerde er in 1765. Werd als orangist lid van de stadsregering en van de gewestelijke staten. Hij telde Van Goens en Hinlopen onder zijn vrienden.

Als pedagoog schreef hij vrsch. werken, waarvan *Instructions d'un père à sons fils* (1774) en *Onderwijs voor kinderen van 3 tot 7 jaar* (1782) de belangrijkste zijn; duidelijk blijkt daarin de invloed van Rousseau. Zijn pedagogisch verlichte ideeën dringen ook door in het imaginaire reisverhaal *Rhapsodiën, of het leeven van Altamont* (1775), waarin naast opvoeding ook huwelijk, slavernij en staatsinrichting worden besproken. Van zijn godsdienstige geschriften wordt *Bijbeloeffeningen, bedenkingen, gissingen, wenken* (2 dln., 1803) wel als het hoofdwerk beschouwd; zijn deïstische gevoelens zijn echter in veel werken te bespeuren. Als bijbelvertaler publiceerde hij onder meer *Nieuwe overzetting des Ouden Testaments* (9 dln., 1776-1789, naar de Duitse versie van J.D. Michaelis). Zijn esthetische opvatingen vindt men in *De Grondbeginselen van de algemeene weetenschap der schoonheid, samenstemming en bevalligheid* (1770), een verkorte bewerking uit het Frans van De Pouilly, André en Batteux. In de *Briefwisseling tussen de heeren W.E. de Perponcher en H. van Alphen over het schoone*, uitgegeven in 1780, gaat hij uitvoerig in op Van Alphens *Theorie der schoone kunsten en wetenschappen*. In 1786 verscheen *Gedachten over het sentimenteele van deze tijd* (in *Mengelwerk* onder de zinspreuk

Tendimus ad coelestem patriam, 1775-1788), een scherpe veroordeling van Feith e.a. Hij bestreed de sentimentaliteit vooral om haar onechtheid, haar streven naar een ideale wereld met voorbijgaan aan de gewone samenleving. In de wijsbegeerte trok hem het stoïcisme: al in 1786, toen hij in *De heedendaagsche stoïcijn* in gesprekken een samenvatting van de stoïsche wijsbegeerte gaf, maar ook in latere jaren bij de publikatie van *Aan eenen man, den ouderdom intreedende* (1800) en in episodes in het duindicht *Palemon* (1802).

Literatuur:

H. Royaards, *Oratio de G.E.à P.* (1820); D. de Bruyn, *Anthologie uit de prozaschriften van W.E.d.P.* (1854); J. Reijers, *W.E.d.P. Een bijdrage tot de kennis van zijn opvoedkundige literair-aesthetische en maatschappelijke denkbeelden* (1942).

[E.C.J. Nieuweboer]

Perron, E. du

Eig. Charles Edgar, Nederlands dichter en prozaschrijver (Gedong Menu, West-Java, 2.11.1899-Bergen 14.5.1940). Stamde van vaderszijde uit een adellijk Frans geslacht dat al generaties in Nederlands-Indië gevestigd was; zijn moeders familie was afkomstig uit Réunion. Bang voor zijn harde vader, verwend door zijn onevenwichtige moeder, onderwezen door gouvernantes, groeide Eddy op tussen het inlandse personeel, sprak bij voorkeur Maleis en nam de gespleten sfeer van het vooroorlogse Nederlands-Indië diep in zich op. In 1906 verhuisde het gezin naar een groot, nog niet geëxploiteerd terrein aan de zuidkust, vanwaar men in 1912 terugkeerde. Du Perron bezocht daarna de hbs, eerst te Batavia, later te Bandoeng, hetgeen evenwel een mislukking werd. Wel was hij inmiddels een verwoed lezer geworden en kreeg hij een tijdlang privé-lessen voor de akte mo Nederlands. Daarna deed hij journalistiek werk, nam deel aan het demi-mondaine leven met velerlei erotische avonturen, ondernam voor zijn ontwikkeling langdurige reizen, en bezocht in deze tijd ook de Boroboedoer.

Na WO I vertrok de schatrijke `Indische' familie uit Java en reisde via Marseille en Parijs naar Brussel. In 1922 trok Du Perron evenwel naar Montmartre, maakte er kennis met talrijke schilders en schrijvers van Franse en niet-Franse afkomst en leidde er een bohémienbestaan, zij het altijd met de achtergrond van het vaderlijke kapitaal. Dank zij de criticus Pascal Pia verdiepte hij zich in de literatuur die hem zou beïnvloeden: Gide, Larbaud, Léautaud, Stendhal. Zijn schrijverschap ving in deze tijd aan; zijn eerste publikatie in boekvorm is in het Frans geschreven: *Manuscrit trouvé dans une poche* (1923).

Zijn verblijf in Montmartre duurde een half jaar en werd aangevuld door lange reizen en afgesloten door de terugkeer naar België in 1924. Geïnteresseerd in het modernisme in de letteren en de beeldende kunst, kreeg hij contact met het expressionisme in Antwerpen: hij ontmoette er Paul van Ostaijen en Gaston Burssens, maar ook de Nederlandse schilder A.C. Willink, toen nog geheel abstract à la

Mondriaan. Dank zij het geld van Du Perron kon een tijdschrift worden gesticht, *De Driehoek*, waarvan hijzelf en de Antwerpse Jozef Peeters de redactie vormden; er kwamen tien afleveringen (april 1925-januari 1926) en enkele afzonderlijke cahiers. Du Perron was bijzonder gesteld op privé-uitgaven in kleine oplaag en bezorgde op die wijze niet enkel werk van zichzelf (onder de schuilnaam Duco Perkens), maar ook van anderen. Inmiddels was zijn vader eigenaar geworden van het kasteel Gistoux, dat met op veilingen gekochte meubelen werd ingericht. Uit de verhouding van Du Perron met het dienstmeisje Simone Sechez werd in 1926 een zoon geboren; hij huwde haar in 1928, maar het huwelijk werd later met wederzijds goedvinden ontbonden.

In de jaren 1925-1926 schreef hij norse, spottende gedichten waarin hij trachtte los te komen van zijn verleden: *Poging tot afstand* (1927), gevolg door *Parlando* (1930). Prozaverhalen uit die tijd werden gebundeld in *Bij gebrek aan ernst* (1926, vermeerderd in 1928 en 1932). Op Gistoux had Du Perron de gelegenheid om zijn vrienden te ontvangen: Vlaamse zoals Jan van Nijlen, Waalse zoals Frans Hellens, half-Hollandse zoals de te Brussel wonende Jan Greshoff, en Nederlandse zoals A. Roland Holst en Menno ter Braak. Zijn contacten met de Nederlandse literatuur namen sterk toe: hij werkte mee aan *De Vrije Bladen* en *Den Gulden Winckel*, en publiceerde in het jaarboek *Erts* (1929) zijn aangrijpende gedicht `Gebed bij de harde dood'.

In zijn behoefte aan absolute waarheid en waarachtigheid was het hem duidelijk geworden waar hij wel en waar hij niet bij behoorde: niet bij de traditionalisten, de estheten, de gearriveerden of de halfzachten. Vandaar dat hij afstand hield van

Bloem, Nijhoff en Donker, en een weerzin had tegen het retorisch humanisme van Coster en *De Stem*. In 1931 schreef hij zijn geruchtmakende afrekening: *Uren met Dirk Coster*, dat een plaats kreeg in de eerste jaargang van *Forum*, en daarna in boekvorm verscheen (1933). Het heeft het gezag van Coster bij de jongere generatie definitief ondermijnd. Ofschoon Du Perron tot de oprichters van *Forum* behoorde, en geregeld meewerkte, heeft dit blad zich niet volgens zijn ideeën ontwikkeld.

In mei 1932 huwde hij met Elizabeth de Roos; zij vestigden zich in Parijs, waar de vriendschap met de zeer bewonderde Arthur van Schendel vernieuwd werd. Maar het familiebezit bleek na de zelfmoord van Du Perrons vader kleiner dan men had gemeend, en na het overlijden van Du Perrons moeder in januari 1933 tot niets gereduceerd. Toch slaagde hij erin door medewerking aan kranten en tijdschriften samen met zijn vrouw een bestaansbasis te vinden.

Intussen leefde Du Perron in het chaotische Parijs van crisis, volksfront, opkomend nationalisme, en de corrupte Stavisky-affaire; hij volgde intensief de Franse literatuur en was bevriend met Malraux, die *La condition humaine* aan hem opdroeg. Intussen werkte hij aan zijn confrontatie van heden en verleden: *Het land van herkomst* (1935, 1982[11]), en aan de polemisch-essayistische bevestiging van zijn eigen onafhankelijke positiekeuze: *De smalle mens* (1934). In het najaar van 1936 vertrok Du Perron met vrouw en zoontje naar Java: hij werkte in Bandoeng en in Batavia, deed archiefonderzoek, bezocht Lebak ter wille van zijn Multatulistudie en schreef kronieken in het *Bataviaasch Nieuwsblad* en in *Kritiek en Opbouw*, het meest vooruitstrevende `Indische' tijdschrift. Hij had contact met anti-koloniale Nederlanders en met Indonesiërs, zoals Sjahrir. Zijn bekendheid met het Maleise Indië kwam hem nu van pas; maar het `land van herkomst' was onherkenbaar veranderd. De koloniale voorkeur voor het nationaal-socialisme maakte hem woedend. Omdat hijzelf ziek werd en zijn vrouw het klimaat slecht verdroeg, verlieten zij Java in het najaar van 1939; ze verbleven in Den Haag, waar Menno ter Braak, en later in Bergen, waar A. Roland Holst woonde.

Na in 1937 *De man van Lebak* te hebben gepubliceerd, had Du Perron allerlei Multatuli-plannen, zoals de heruitgave van de werken, chronologisch gecombineerd met de brieven; hij schreef aan de cyclus *De onzekeren*, waarvan één deel gereed was gekomen: *Schandaal in Holland* (1939), gewijd aan de beruchte 18de-eeuwse zedenkwestie rondom Onno Zwier van Haren. Bij de Duitse inval verbrandde hij een groot deel van zijn persoonlijk archief. Toen in de late namiddag van 14 mei de capitulatie bekend werd, kreeg hij een aanval van angina pectoris die het einde betekende.

Als dichter is Du Perron vooral de vertegenwoordiger van een anti-esthetische poésie parlante: geestig, nuchter, zakelijk, anekdotisch en psychologisch. Het is na de woordkunst van tachtig en na de symbolistische versverzorging van de generatie van 1910 een stijl waaraan de pretentie van eeuwige schoonheid vreemd is. Maar ook het expressionisme is voorbij, zowel naar inhoud als naar vorm. Zowel de gedichten van Vestdijk als die van de *Criterium*-groep (Hoornik, Van Hattum) zijn op Du Perrons poëzie-opvatting geïnspireerd, een opvatting die in feite pas omstreeks 1950, door het optreden van de dichters der experimentele atonale poëzie haar invoed heeft verloren.

Als criticus en essayist vertegenwoordigt Du Perron te zamen met Menno ter Braak de littérature engagée op zijn best: wars van alle compromis, wars van alle sentimentaliteit, keerde hij zich tegen middelmatigheid, epigonisme, statuszoekerij, vrijheidsbeperking en politieke dwang. Hij was een ontmaskeraar die door zijn `Indisch' verleden en zijn Parijse contacten een scherp inzicht had in het benepen Hollandse en zich verplicht voelde de Nederlandse grootheid te meten met internationale maat. Dit geldt zo goed voor de literatuur als voor de politiek en het leven in het algemeen. Hij was naar wezen en overtuiging een anti-burger: eerst als rijkeluiszoontje, dan als bohémien, ten slotte als niets-dan-schrijver, en steeds als onafhankelijk individualist.

Evenals Multatuli vormde Du Perron een eenmanspartij: tussen het geweld van het nationaal-socialisme dat hij onvoorwaardelijk verachtte en het communisme, dat hij wel begreep maar niet aanvaardde, verdedigde hij zichzelf en zijn kleine groep creatieve geestverwanten als de `smalle mens'. Terwijl Ter Braak het type Busken Huet vertegenwoordigt is Du Perron meer het type Multatuli; zijn invloed op de kritiek na WO II blijkt o.a. bij Willem Frederik

Hermans en in Vlaanderen bij Weverbergh.

Evenals *Max Havelaar* is *Het land van herkomst* een dubbelroman, zij het eenvoudiger van structuur. Ook invloeden van Proust, Larbaud en Stendhal kan men aanwijzen, de moderne ontgrenzing van de vorm, de vermenging van de genres. In de lange reeks hoofdstukken geeft de schrijver zich afwisselend rekenschap van de boeiende actuele situatie, Parijs 1933, en van zijn eigen boeiend verleden: het Java uit het begin van de eeuw. De hoofdvraag: wie ben ik en hoe ben ik zo geworden, is beantwoord in een onvoorwaardelije biecht aan de geliefde: zijn vrouw. Het boek is een sleutelroman: de gevarieerde kring van kennissen en vrienden (Ter Braak, Greshoff, Van Schendel, Malraux en anderen) komen er onder doorzichtige schuilnamen in voor; de talrijke gesprekken zijn ofwel authentiek ofwel op correspondenties gebaseerd. Evenzo komt de niet minder gevarieerde groep van Indische vrienden en vriendinnen, van familieleden en dienstpersoneel, van onderwijzers en tegenstanders ten tonele, zo authentiek als een herinnering maar kan zijn, en voor iedere ingewijde herkenbaar achter het masker van het pseudoniem. De term `roman' op het titelblad garandeert in dit geval geen verhaal, wel echter een heel conglomeraat van verhalen, beschouwingen, herinneringen en veronderstellingen, die te zamen het caleidoscopische beeld geven van de mens Du Perron, een overstelpende eenheid-in-veelheid waardoor het levensechte van dit boek beter is gegarandeerd dan door een meer klassieke structuur had kunnen geschieden.

Werken:

Nutteloos verzet (1929); *Voor kleine parochie* (1931); *Vriend of vijand* (1931); *Mikrochaos* (1932); *Blocnote klein formaat* (1936); *Multatuli, tweede pleidooi* (1938); *De grijze dashond* (1941); *Een grote stilte* (1942); *Scheepsjournaal van Arthur Ducroo* (1943).

Uitgaven:

Verzameld werk, 7 dln. (1955-1959); *Menno ter Braak/E.d.P. Briefwisseling 1930-1940*, 4 dln. (1962-1967); *Brieven* (vanaf 1977).

Literatuur:

C. van Wessem, *Mijn broeders in Apollo* (1941); S. Tas, *Een critische periode* (1946); W.L.M.E. van Leeuwen, *Drie vrienden* (1947); G.H. 's-Gravesande, *E.d.P.* (1947, 1980^2); F. Batten en A.A.M. Stols, *Bibliographie van de werken van Ch.E.d.P.* (1948); H.A. Gomperts, *Jagen om te leven* (1949); G. Stuiveling, *Steekproeven* (1950); J. van Nijlen, *Herinneringen aan E.d.P.* (1955, 1981^2); B. Vuyk, `De Duperronisten', in *Rekenschap*, vi (maart 1959); A. Deprez, *E.d.P., zijn leven en zijn werk* (1960); S. Vestdijk, *Gestalten tegenover mij* (1961, 1975^2); J.H.W. Veenstra, *D'Artagnan*

tegen Jan Fuselier (1962); J.J. Oversteegen, in *Merlyn*, 4, 6 (1966); Idem, *Vorm of vent* (1969); *E.d.P., Schrijversprentenboek*, 13 (1969, 1980[2]); *Tirade*, 17 (1973), speciaal D.P.-nummer; A. Greshoff, *Mijn herinneringen aan E.d.P.* (1975); L. Houet (ed.), `E.d.P.', in *Bakel*, 9 (1975); J.H.W. Veenstra, *Multatuli als lotgenoot van d.P.* (1979); P. Pascal, *Praten over d.P.* (1979), met voorw. van J.H.W. Veenstra; F. Bulhof, *Over het land van herkomst van E.d.P.* (1980); G. Puchinger, in *Ontmoetingen met literatoren* (1982); J. Brouwers, in *De laatste deur* (1983).

[G. Stuiveling]

Pers, Dirck Pietersz.

Noordnederlands boekdrukker, dichter en prozaschrijver (Emden 1581-Amsterdam, begraven 4.1.1659). Had als anagramdevies: `Ick strii op sno eerde'. Was in de leer bij de belangrijke Amsterdamse boekdrukker Cornelis Claesz., wiens drukkerij hij overnam. Hij ontleende zijn naam aan het uithangbord `De Witte Pers'. Van 1607 tot ca 1620 was hij drukker; daarna tot ca 1650 alleen boekverkoper.

Pers heeft sterk bijgedragen aan de verbreiding van de emblematiek in het Noorden, o.a. door het uitgeven van Vondels *Den gulden winckel* (1613) en *Vorsteliicke warande der dieren* (1617), beide op zijn verzoek geschreven. Hij schreef zelf ook een emblematabundel: *Bellerophon of Lust tot wysheyt* (1614). Het belangrijkst was echter zijn vertaling van Cesare Ripa's *Iconologia of Uytbeeldinge des verstants* (1644), die later door R. Ouwens en H.K. Poot werd bewerkt tot *Het groot natuur- en zedekundigh wereldttoneel* (3 dln., 1743-1750). Pers vertaalde ook werk van Erasmus (*Enchiridion*, 1636) en Epictetus (*Handboeckjen*, 1637?).

Werken:

Ionas de straf-prediker (1623); *Lucretia ofte het beeld der eerbaerheydt* (1624); *Tranen Iesu Christi, gestort over den ondergang Hierusalems* (1625); *Bacchus wonder-wercken*, waarbij gevoegd is *Suyp-stad, of Dronckaerts leven* (1628); *De Romeinsche adelaer* (1632?); *Urania of Hemelsangh* (1640, sinds 1641 toegevoegd als dl. 2 aan *Bellerophon*, in 1648 gevolgd door *Gesangh der zeeden* als dl. 3); *Ontstelde leeuw* (1641, in 1647 uitgebreid tot *De verwarde adelaer en ontstelde leeuw*).

Uitgave:

J.E. Verlaan en E.K. Grootes (ed.), *Suyp-stad of Dronckaarts leven* (1978), met bibl.

Literatuur:

B.H. Molenboer, `Vondels drukkers en uitgevers', in *Vondelkroniek*, 12 (1941); A. Zijderveld, `Cesare Ripa's Icolonologia in ons land', in *Keur uit het werk van Dr. A.*

Zijderveld (1953); R. Breugelmans, `Quaeris quid sit amor?', in *Quaerendo*, 3 (1973); K. Porteman, `D'een klapt, 'tgeen d'ander heelde', in *Visies op Vondel na 300 jaar* (1979).

[P.J. Verkruijsse]

Persyn, Julius

Vlaams criticus en literair-historicus (Wachtebeke 20.4.1878-Broechem 10.10.1933). Studeerde filosofie te Rome en germanistiek te Leuven. Was docent aan de Katholieke Vlaamse Hogeschool voor Vrouwen en de Handelshogeschool te Antwerpen en hoogleraar algemene en Nederlandse literatuurgeschiedenis te Gent (1911-1914, 1925-1933). Lid van de Koninklijke Vlaamse Academie (1912).

Door zijn leiding van *Dietsche Warande & Belfort* (1905-1933), door zijn gezagvol onderwijs, geschraagd door een neoscholastieke vorming, enorme eruditie, brede internationale visie en principiële katholieke overtuiging, door de bezieling ook van zijn geschreven en gesproken woord, oefende hij diepgaande invloed uit op een hele generatie katholieke intellectuelen. Persyn liet een uitgebreid, doch ongelijk oeuvre na, waarin naast geschriften over literaire esthetica (o.a. *Kiezen, smaken en schrijven*, 1907; *Over letterkunde*, 4 dln. 1907-1919) en monumentale schrijversbiografieën (o.a. *Dr. Schaepman*, 3 dln. 1912-1927), de talloze bundels vaak vulgariserende essayistiek (bijv. *Gedenkdagen*, 2 dln. 1927) en kritiek opvallen.

Werken:

Kritisch kleingoed, 2 dln. (1910-1914); *L. van Deyssel, O.K. de Laey* (1910); *A Glance at the Soul of the Low Countries* (1916, Nederl. vert. 1936); *Aesthetische verantwoordingen* (1925); *A. Snieders en zijn tijd*, 3 dln. (1925-1926); *Hendrik Ibsen*, 2 dln. (1928-1929); *A. Steenhoff-Smulders en M. Koenen* (1931); *Studiën en lezingen*, 2 dln. (1931-1932).

Literatuur:

Prof.Dr. J.P. 1878-1928: Gedenkboek (1928); *Dietsche Warande & Belfort* (april 1928), speciaal P.-nummer; M. Boey, *Dr. J.P., zijn leven, zijn werk* (1939); J. Persyn, *De wording van het tijdschrift `Dietsche Warande & Belfort' en zijn ontwikkeling onder de redactie van E. Vliegbergh en J.P.* (1963); A. Westerlinck, in *Wandelen al peinzend* (1965); F. Baur, in *Scripta minora* (1969); *Prof.Dr. J.P. 1878-1978* (1978); J. Brouwers, *De laatste deur* (1983).

[W. Gobbers]

Peskens, R.J.

Zie Oorschot, G.A. van

Petyt, Maria

Zuidnederlandse mystieke schrijfster (Hazebroek 1.1.1623-Mechelen 1.11.1677). Geroepen tot een innig geestelijk leven en onder leiding van de karmeliet Michael a Sancto Augustino zeer ver daarin gevorderd. Tertiarisse van de orde der karmelietessen. Vestigde zich in oktober 1657 met een medezuster in een `kluis' te Mechelen, waar zij na een twintigjarig verblijf overleed.

Op aandringen van haar geestelijke leidsman stelde zij haar eigen levensbeschrijving op schrift. In 1683 verscheen de definitieve uitgave onder de titel: *Het leven van de weerdighe moeder Maria a Sta Theresia (alias) Petyt [...]*. Deze uitgave in vier delen werd verzorgd door Michael a Sancto Augustino. Haar autobiografie komt voor in het eerste deel, de overige delen bevatten uitsluitend de brieven die zij haar biechtvader stuurde om rekenschap af te leggen van haar gebedservaringen en innerlijke toestand.

Uitgave:

J. Merlier (1976).

Literatuur:

L. van den Bossche, `De la vie "Marie-forme" au mariage mystique', in *Études Carmél.*, 16 (1931) en 17 (1932); A. Staring, `Een carmelietaanse kluizenares M.P.a.S. Theresia', in *Carmel,* 1, 4 (1949); A. Debaene, *De mystieke schrijfster M.P. (1623-1677)* (1962); L. Aarnink, `Vrouwen die trouw bleven aan haar ervaring', in *Speling*, 33 (1981).

[Chr.P. Schikan]

Peypers, Ankie

Eig. Johanna Annie Peijpers, Nederlandse dichteres en prozaschrijfster (Amsterdam 29.9.1928). Aanvankelijk journaliste bij het socialistische blad *De Vlam* en bij *Het Vrije Volk*. Ze debuteerde met poëzie in *Libertinage* en in 1951 verscheen haar bundel *October*. Haar gedichten vertonen verwantschap met de poëzie van de Vijftigers, vooral door de associatietechniek, maar ze heeft nooit echt deel uitgemaakt van deze groep.

Na haar debuut volgde een reeks bundels waarin vooral de liefde, maar ook andere menselijke verhoudingen centraal staan: *Taal en teken* (1956), *Woorden als jij* (1963), *Tussen tekst en uitleg* (1968) en *Over Derwisj en het nabije westen* (1974). In 1962 had ze inmiddels de Anne Frankprijs gekregen voor de roman *Geen denken aan* (1961), die werd gevolgd door meer dichterlijk en bespiegelend proza, bijv. in de kleine roman *Tussentijds* (1966) en de novelle *De vallei van Obermann* (1969).

Nadat in 1976 haar poëzie samen met nieuw werk (*Gehoorzaam, leerzaam*) was gebundeld in *Verzamelde gedichten* verscheen er enige tijd geen nieuw werk meer van haar. Ze werd voorzitter van het Nederlandse pen-centrum, waar ze zich inzette voor het Centrum voor Chileense cultuur, en ze werkte in de Groninger Mesdag-kliniek met tbr-gestelden. De neerslag van deze maatschappelijke activitei-

ten is terug te vinden in haar geëngageerde poëzie in *Voor en tegen de mensen* (1982).

Werk:

Met welke maten (1983).

Literatuur:

M.J.G. de Jong, in *Twintig poëziekritieken* (1966); C.J.E. Dinaux, in *Gegist bestek*, dl. 3 (1969).

[G.J. van Bork]

Peys, Adriaen

Zuidnederlands toneelschrijver (2de helft 17de eeuw). Al werkte en publiceerde hij aanvankelijk te Antwerpen - ook later nog wordt hij als `poëet van de Antwerpsche Schouwburg' aangeduid -, toch werden zijn meeste werken te Amsterdam gedrukt en opgevoerd. Het betreft vrijwel uitsluitend bewerkingen naar buitenlandse modellen, o.m. *De getrouwen herder* (1671) naar Guarini (*Il pastor fido*), en vooral naar Molière (*Scapin, Le mariage forcé*). Ook schreef hij het kunst- en vliegwerkstuk *De toverijen van Armida* (1695).

Werken:

De hatelijcke liefde van den Gotschen Noran en Julia (1661), tr.; *De nachtspookende joffer* (1670), komm.; *Scapijn* (1680); *De liefde van Jupiter en Semele* (1699), tr.; *De maeltijt van Don Pederoos geest* (1699), tr.

Literatuur:

F.A. Snellaert, in *Belgisch Museum* (1845); L. Willems, *Biographie nationale*, dl. xvii; H.E.H. van Loon, *Nederlandsche vertalingen van Molière uit de 17de eeuw* (1911).

[W. Gobbers]

Philips, Marianne

Eig. M. Goudeket-Philips, Nederlandse schrijfster (Amsterdam 18.3.1886-Naarden 13.5.1951). Propagandiste sdap, waaruit wellicht ook haar grote belangstelling voor ethische vraagstukken in haar werk valt te verklaren.

Zij debuteerde na haar veertigste jaar met psychologische romans en novellen, waarin het vrijwel steeds gaat om een jonge man of vrouw die op zoek is naar zijn of haar identiteit. Gemeenschappelijk in het leven van de hoofdpersonen is dat allen opgroeien in een disharmonieus gezin, hetgeen een belemmerende factor vormt in de groei naar volwassenheid. Philips' werk wordt gekenmerkt door realisme, fantasie en een warme menselijkheid (vgl. haar religieuze en sociale belangstelling). De novelle *De zaak Beukenoot* werd in 1950 gekozen als boekenweekgeschenk.

Na haar dood wordt jaarlijks een literaire prijs uitgereikt die haar naam draagt.

Werken:

De wonderbare genezing (1929); *De biecht* (1930); *De jacht op de vlinder* (1932); *Bruiloft in Europa* (1934); *Het oogenblik* (1935); *Henri van den overkant* (1936); *De doolhof* (1940); *Tussen hemel en aarde* (1947).

Literatuur:

A.H. Romein-Verschoor, in *Vrouwenspiegel* (1936); G. Knuvelder, in *Kitty en de mandarijntjes* (1964).

[H. Bekkering]

Piebenga, Tjitte (Harings Redbad)

Fries dichter en prozaschrijver (Franeker 12.8.1935). Werkzaam bij het onderwijs. Zijn in eerste aanleg experimentele poëzie onderscheidt zich door een plastische muzikaliteit. In zijn proza valt daarentegen een sterke drang tot (zelf)analyse op. Hij was medeoprichter en redacteur van het literaire tijdschrift *Asyl* (1963-1968) en gaf in 1970 een polemisch eenmanstijdschrift uit onder de titel *Prym 19*.

Werken:

Fersen foar Marida (1958), p.; *De thermen fan Karratsjana* (1959), p.; *Fersen* (1963), p.; *It lyk wurdt oantaest* (= Het lijk wordt aangetast; 1968), r.; *Retour juster* (= Retour gisteren; 1969), nov.; *De rook van mesjester* (= De geur van manchester, 1970), verh.; *Peins* (1971), p.; *Myn sêftgrien famke* (= Mijn zachtgroen meisje; 1977), p.

Literatuur:

F. Schurer, in *De Tsjerne* (1958); U.J. Boersma, in *Us Wurk* (1964); Ph.H. Breuker, in *Tekst en Utliz* (1971); Idem, in *Trotwaer* (1971); A. van Hijum, in *Idem* (1971);

K. Dykstra, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977); T. Riemersma, *Ir koarte forhael yn 'e Fryske literatuer fan de tweintichste ieu* (1977).

[F. Dam]

Pierson, Allaard

Nederlands prozaschrijver (Amsterdam 8.4.1831-Laren, Gld., 27.5.1896). Stamde uit een welgesteld milieu, werd opgevoed in de geest van het Réveil. Studeerde theologie in Utrecht en Leiden; promoveerde in 1854 en kreeg in datzelfde jaar zijn eerste beroep. Gaf in 1865 het predikambt op vanwege gewetensbezwaren en vertrok naar Duitsland; in 1877 hoogleraar nieuwere letterkunde, esthetica en kunstgeschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam, maar moest dit ambt in 1894 om gezondheidsredenen opgeven.

Pierson was aanvankelijk belijder van een piëtistisch gekleurd orthodox protestantisme. Reeds voor zijn studie onderging hij de invloed van C.W. Opzoomer. Diens beginsel van de ervaring als grondslag voor een levensbeschouwing leek de behoeften van gemoed en verstand tegelijkertijd te bevredigen en aldus de tegenstelling tussen geloof en wetenschap op te heffen. In *Bespiegeling, gezag en ervaring* (1855) wees Pierson de speculatieve en autoritaire strevingen af en beval de empirische richting aan als de betrouwbaarste weg tot zekerheid. Ervaring bleef de grondslag, ook in *Rigting en leven* (2 dln., 1863; 1883^2), waarin hij probeerde een karakteristiek te

geven van wat toen de moderne richting heette. Hij meende dat de mensheid eeuwenlang in ficties had geleefd en sinds korte tijd werd gedreven door de `hartstocht van de werkelijkheid'. Deze voert hem althans tot de definitieve wending naar de aarde en het aardse in *Eene levensbeschouwing* (1878). Het piëtisme uit zijn jeugd wijst hij af, de gemoedswarmte daarvan voedt zijn sociale bewogenheid. De orthodoxe leerstellingen moeten plaats maken voor de ervaring die wordt verworven door een voortdurende samenwerking tussen gevoel en weerstand. Van betekenis bleef voor hem de behoefte aan verering, waarbij hij geleidelijk het godsbeeld verving door de schoonheid. Hij meende daarmee zelfs aan te knopen bij een kerkvaderlijke traditie: Augustinus noemde immers God met die naam?

Het is niet helemaal duidelijk in hoeverre hij de schoonheidscultus van Tachtig heeft gestimuleerd. Stellig is hij een factor geweest in de verschuiving die de tweede helft van de 19de eeuw kenmerkte en waarbij de vereringsbehoefte van velen een ander object verlangde voor het weggevallen godsbeeld. Als zodanig is hij van betekenis voor de literatuurgeschiedenis, terwijl daarnaast zijn voortreffelijke, ietwat archaïsche stijl mag worden geroemd. Zijn *Gedichten* (1882) zijn ook binnen het kader van vóór Tachtig weinig opmerkelijk vanwege hun traditionalisme. Het meest bekend werd *Oudere tijdgenooten* (1888), een verzameling artikelen die eerst waren verschenen in *De Gids*. Hij tekent hierin op boeiende wijze personen en sfeer van het 19de-eeuwse piëtisme. In *Intimis* (1861, 1881^{5}), eerst verschenen onder de titel *Een pastory in den vreemde* (1858), schetst Pierson in fijnzinnig proza de ervaringen van een predikant in Leuven.

De enige roman die hij schreef, *Adriaan de Mérival* (3 dln., 1866), heeft alleen nog historische waarde. In gesprekken en brieven wordt hierin de problematiek behandeld van een jonge predikant die onder de bekoring van het modernisme is geraakt. Uitweidingen en het te lang voortborduren op een bepaalde gedachte verhinderen de lezer geboeid te raken door de intrige. Het werk geeft echter een inzicht in de overwegingen die een jong gelovige in de jaren zestig van de 19de eeuw verontrustten in zijn aarzeling tussen geloof en kennis.

Naast werken op het gebied van de kerkgeschiedenis, zoals *Geschiedenis van het roomsch-katholicisme tot op het concilie van Trente* (4 dln., 1868-1872), *Studiën over Johannes Kalvijn* (1881) en *Nieuwe studiën over Johannes Kalvijn* (1883), schreef hij met betrekking tot de (klassieke) oudheid: *Geestelijke voorouders: Israël* (1887), *Hellas* (2 dln., 1891-1893) en *Het hellenisme* (1893; voltooid door K. Kuyper).

Werken:

Disquisitio historico-dogmatica de realismo et nominalismo (1854); *De oorsprong der moderne rigting* (1862); *Willem de Clercq naar zijn dagboek*, 2 dln. (1870-1873); *Wijsgeerig onderzoek. Kritische prolegomena van esthetiek* (1882).

Uitgaven:

Oudere tijdgenoten (1922[3]), met inl. van J.C. Rullmann; P.L. Schram (ed.), *Idem* (1982[4]).

Literatuur:

S.A. Naber, *A.P. (herdacht)* (1897), met bibl.; Idem, in *Jaarb. Kon. Ned. Acad. van Wetensch.* (1897), met bibl.; H. Pijnacker Hordijk, *A.P. et son temps* (1916); K.H. Boersema, *A.P. Eene cultuurhistorische studie* (1924); J. Kamerbeek jr., *A.P. (1831-1897) en W. Dilthey (1883-1911)* (1957); D.A. de Graaf, *Het leven van A.P.* (1962); W. van Dooren, `Het kritisch empirisme van A.P.', in *Algemeen Nederlands Tijdschr. voor Wijsbegeerte*, 1 (1975); P.H. Dubois, *Over A.P.* (1977); M.H. Schenkveld, `Vormen van realisme', in *De lastige ouderdom* (1981).

[H.A. Wage]

Pillecyn, Filip de

Eig. Philippus Florentinus, Vlaams romanschrijver en essayist (Hamme aan de Durme 25.3.1891-Gent 7.8.1962). Afkomstig uit een welgestelde burgerfamilie. Studeerde Germaanse filologie te Leuven, waar hij in 1926 promoveerde op een dissertatie over Hugo Verriest. Was tussen beide wereldoorlogen werkzaam in de journalistiek en in het onderwijs, eerst in Malmédy, later in Mechelen. Ontwikkelde zich in de jaren dertig in nationalistische zin en aanvaardde in 1941, tijdens de Duitse bezetting, het directoraat van het middelbaar onderwijs bij het desbetreffende ministerie; werd daarom na de oorlog als collaborateur tot gevangenisstraf veroordeeld.

Als romanschrijver sluit De Pillecyn aan bij de neoromantiek. Anders dan Roelants, Gilliams en de jongere psychologische school geeft hij de voorkeur aan de zuiver zintuiglijke gewaarwording, het sentiment en de vage, onbepaalde stemming, boven de systematische verkenning en ontleding van de ziel. Ook doet hij, evenals Van Schendel, graag een beroep op de historische roman, wat bij hem minder voortvloeit uit belangstelling voor de geschiedenis dan

wel uit het verlangen om zijn voordeel te doen met een slechts vaag omlijnde situering en met bepaalde romantische figuren uit het verleden, zoals bedelmonniken, huursoldaten, pelgrims of eenzame kasteelbewoners.

Na *Pieter Fardé* (1926), een avonturenverhaal over een Gentse minderbroeder uit de 17de eeuw, en *De rit* (1927), een novelle die in WO I speelt, bereikt De Pillecyn met zijn roman *Blauwbaard* (1931) een eerste hoogtepunt in zijn oeuvre. Door de handeling in de 15de eeuw te situeren en op toverij en alchemie te zinspelen brengt de schrijver het gegeven al in een romantische sfeer van irrationalisme en geheimzinnigheid. Centraal staan echter niet zozeer de bekende legendarische feiten alswel de wisselende stemmingen en de evolutie die Blauwbaard als eenzame kasteelheer ondergaat: de anders bloeddorstige en geldzuchtige held komt hier uit de verf als een onrustige, tegenstrijdige natuur die door het contact met aarde, water en de wisselende seizoenen langzamerhand wordt veredeld, en zich ten slotte voor een kleine jongen, voor wie hij genegenheid is gaan koesteren, weet op te offeren.

In *Hans van Malmédy* (1935) wordt het conflict tussen het verlangen naar stil huiselijk geluk en dat naar een krachtdadig soldatenleven - reeds een hoofdthema in *Blauwbaard* - sterk beklemtoond. Beide polen van dit conflict raken dan bij de hoofdpersoon uit *De soldaat Johan* (1939) verzoend. Aanvankelijk ruilt deze het soldatenleven - hij is soldaat geweest onder Karel de Stoute - voor een eenvoudig en honkvast bestaan als boer en huisvader.

Maar uit een soort van mystieke verbondenheid met de eigen grond groeit bij hem een nieuwe vorm van idealisme, wat de oud-soldaat ertoe brengt er weer op uit te trekken voor de verdediging van het lot van zijn `gelijken', nl. de Vlaamse boeren, en later, bij uitbreiding, alle Vlaamse arbeiders die worden uitgebuit door de `vreemde heren' die de taal van het volk niet verstaan. Aldus verwijst het verhaal van Johans strijdbaarheid naar de contemporaine Vlaamse ontvoogdingsstrijd.

Mondt *De soldaat Johan* uit in sociaal idealisme en in een nauwelijks versluierde oproep tot gewapende verovering van rechten op de eigen taal en de eigen grond, *Monsieur Hawarden* (1935), *Schaduwen* (1937) en *De aanwezigheid* (1937) roepen andere aspecten van de romantiek op. Hier is eerder sprake van het uitbeelden van gemoedsstemmingen: intens beleefde herinneringen die weer tot werkelijkheid worden, het heimwee naar een onherroepelijk verdwenen geluk, de cultus van oude voorwerpen die daarmee gebonden zijn, de suggestie van fijnzinnige zieleroerselen en het stilstaan van de tijd, dat zich ook formeel weerspiegelt in de traagheid van de handeling.

Na WO II schreef De Pillecyn nog een aantal romans en novellen van ongelijke waarde - zijn literair-historische betekenis dient ongetwijfeld in de vooroorlogse periode te worden gezocht. *De boodschap* (1946) en *Rochus* (1951) zijn allegorisch opgevat; in het laatstgenoemde werk valt het accent op een religieuze boodschap, nl. het denkbeeld dat God slechts te vinden is door het afleggen van een lijdensweg en het beoefenen van de barmhartigheid. Naast o.a. *De veerman en de jonkvrouw* (1950), een liefdesroman, en *Aanvaard het leven* (1956), dat handelt over de moeilijke wederaanpassing van een jonge Vlaamse nationalist na een verblijf in de gevangenis, verscheen in die periode *Mensen achter den dijk* (1949), een soort kroniek van een gehucht in de Durmevallei, waarin sociale thema's zich opnieuw doen gelden.

Werken:

Onder den hiel (1920), p., met J. Simons; *Monseigneur Bermijn* (1929), essay; *Pater de Deken* (1929), essay; *Stijn Streuvels en zijn werk* (1932), essay; *Jan Tervaert* (1947), r.; *Vaandrig Antoon Serjacobs* (1951), r.; *Elisabeth* (1961), verh.

Uitgaven:

Verzameld werk, 4 dln. (1959-1961); *Verzamelde romans en novellen*, 2 dln. (1964); *Face au mur* (1979), met een verantwoording door B. Ranke; *Kiespijn der ziel* (1981), onuitgeg. journalistiek.

Literatuur:

B. Ranke, *F.d.P., een proeve van synthese der persoonlijkheid* (1941); A. van Wilderode, *F.d.P.* (1960); B.F. van Vlierden, *De romankunst van F.d.P.* (1961); J. Weisgerber, *Aspecten van de Vlaamse roman 1927-1960* (1965); R. Gronon, `F. de P.', in *Twintig eeuwen Vlaanderen*, dl. 14 (1976); B. Peleman, in *Geboeid maar... ongebonden* (1983); R.J. van de Maele, `F. de P., of schrijven aan de stemming', in *Kruispunt*, 22 (1983).

[M. Dupuis]

Plas, Michel van der

Ps. van Bernardus Gerhardus Franciscus Brinkel, Nederlands dichter ('s-Gravenhage 23.10.1927). Journalist, verbonden aan *Elseviers Weekblad* sinds 1949. Schreef versch. bundels gemakkelijk aansprekende, naar de vorm traditionalistische poëzie, waarvan *Going my Way* (1949) bekroond werd met de Jan Campertprijs. Trok de

aandacht met speelse parodieën en leverde tal van cabaretteksten. Ook vertaalde hij werk van o.a. T.S. Eliot en H. Böll.

In 1960 verscheen er een verzameluitgave van zijn poëzie tot 1955: *Edelman-Bedelman*. Zijn journalistieke documentaires *Uit het rijke roomsche leven* (1963) en *Mooie vrede* (1966) vonden een gunstig onthaal. Samen met G. Bomans blikte hij terug op zijn roomse jeugd in *In de kou* (1969).

Een belangrijke verzameluitgave van zijn poëzie is *Gedichten* (1974). Vertaalde poëzie kwam een jaar later uit onder de titel *Goede buren, verre vrienden*. Later werk van gemengd karakter selecteerde hij in *Zo'n beetje wat ik voel* (1979). In 1979 werd zijn gehele oeuvre bekroond met de Tollensprijs.

Werken:

Dance for you (1947); *Als ik koning was* (1948); *De schelp* (1951); *Twee emmertjes water halen* (1952); *Ergenshuizen* (1953); *Ongerijmde rijmen* (1954); *Een hemel op aarde* (1955); *De dag van morgen* (1958); *Achter de rattenvanger* (1959); *De regenboog* (1962); *Nergenshuizen, reportages* (1962); *Dagboek van het Concilie* (1963); *Tweede dagboek van het Concilie* (1965); *Langzaam vertrekken* (1965); *Naar het verleden* (1966); *Schuinschrift, satires 1946-1971* (1971); *Getuige in München* (1973); *Het tweede schuinschrift* (1974); *In het land der Belgen* (1975); *Amerikaans dagboek* (1976); *Korte metten* (1980); *Juliette, de liefde van Juliette Drouet en Victor Hugo* (1981); *Godfried: het leven van de jonge Bomans, 1913-1945* (1982).

Literatuur:

Paspoort (1976), speciaal M.v.d.P.-nummer; W. Hazeu, in *Snoecks 78* (1977).

[G.W. Huygens]

Playerwater, Cluijte van

Middelnederlands komisch toneelstukje in verzen, overgeleverd in het handschrift van Hulthem uit ca 1410. Dergelijke korte cluchten of sotternieën werden waarschijnlijk opgevoerd na een abel spel. De *Cluijte van Playerwater* gaat over een boer die zijn vrouw bij overspel betrapt, nadat hij met een smoesje weggestuurd was om `playerwater' te halen.

Uitgaven:

H.E. Moltzer, in *De Middelnederlandsche Dramatische Poëzie* (1875); P. Leendertz, in *Middelnederlandsche Dramatische Poëzie* (1907).

Literatuur:

H. van Dijk, A.M.J. Uitdehaag en H.T.M. van Vliet, `De kompositie van de Cluijte van Plaijerwater', in *Nieuwe Taalg.*, 65 (1972).

[F. van Thijn]

Pleysier, Leo

Vlaams prozaschrijver (Rijkevorsel 28.5.1945). Opgeleid tot onderwijzer en alszodanig verbonden aan de Gemeenteschool te Rijkevorsel. Debuteerde in 1967 met een verhaal in het jongerenblad *Zenit*, dat onderdeel werd van zijn roman *Mirliton, een proeve van homofonie* (1971), bekroond met de Stijn Streuvelsprijs. Het is poëtisch proza met een surrealistische tendens, waarin angst en beklemming de boventoon voeren. Pleysier geeft steeds fragmentarische aanzetten tot een doorlopend verhaal. Er is, zeker in later werk als *Niets dan schreeuw* (1972), *Negenenvijftig* (1975) en vooral in *Het jaar van het dorp, of De razernij der winderige dagen* (1977), affiniteit met het experimentele werk van Ivo Michiels en de poëtica van de nouveau roman.

Behalve deze prozateksten schreef Pleysier samen met Jef Cornelis enkele tv-scenario's: *En wat zullen we over het sterven zeggen?* (1976) en *Vlaanderen '77* (1977). In 1984 werd hem de Arkprijs voor het Vrije Woord toegekend voor *De weg naar Kralingen (1860-1980)* (1981).

Werken:

Bladschaduwen (1976), scenario; *Kop in de kas* (1983), r.; *Inpakken en wegwezen* (1983), broch.

Literatuur:

K. Vermeiren, `Thema's en stijlkenmerken in het werk van L.P.', in *Nieuw Vl. Tijdschr.*, 33 (1980); C. Depaemelaere en B. Verstraete, *L.P., De weg naar Kralingen* (1983); K. Vermeiren, `L.P.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1984).

[G.J. van Bork]

Plomp, Hans

Ook schrijvend onder de naam Ir. Rex Dildo, Nederlands prozaschrijver en dichter (Amsterdam 29.1.1944). Zijn werk, vooral dat uit de beginperiode, weerspiegelt de tijdgeest van de jaren zestig. De hoofdfiguren, moderne `titaantjes' (Plomps werk herinnert sterk aan dat van Nescio), doorzien de woorden (van Marx en Marcuse) en trekken zich terug uit de in hun ogen ridicule wereld en sluiten zich af met behulp

van popmuziek, drugs en ironie. Plomps belangrijkste werk typeert de mentaliteit van een periode waarin de teloorgang van idealen zich aankondigt. Door het sterk op de actualiteit betrokken karakter van zijn oeuvre is een snelle gedateerdheid daarvan niet onaannemelijk.

Naast zijn prozawerk publiceerde Plomp twee dichtbundels, *Gekkenwerk* (1972) en *Venus in Holland* (1981), waarin dezelfde speels-ironische toon overheerst.

Werken:

De ondertrouw (1968), r.; *De chinese kruiwagen* (1969), verh.; *Het Amsterdamse dodenboekje* (1970), nov.; *Huize de Slapeloze nachten* (1971), verh.; *Brigadier Snuf rookt stuff* (1972), verh.; *Moker in Mokum* (1971), t.; *Satan ontmas-*

kerd (1973), r.; *Op zoek* (1975), fotonov.; *Lofzang op de moraal* (1976), pr.; *In de buik van moeder Natuur* (1976), verh.; *Gedroomde reizen met vrouwen* (1982), verh.; *Venus in Holland; gedichten 1960-1981* (1981).

Literatuur:

H. Schipper en P. Cramer, `Gesprek met H.P.', in *Horus*, 2, 6 (1974); J. Diepstraten en S. Kuyper, `Ik dacht dat jij een swinger was, H.P.', in *Het nieuwe proza* (1978); T. van Deel, in *Recensies* (1980); G. Komrij, in *Daar is het gat van de deur* (1980[2]).

[H. Bekkering]

Pluimer, Joan

Noordnederlands dichter (? ca 1650-Amsterdam 1720). Had gedurende veertig jaar grote invloed op het Amsterdamse toneel; werd in 1679 benoemd als een van de regenten van de Amsterdamse schouwburg. Pachtte in 1681 met Pieter de la Croix en Lodewijk Meijer de schouwburg voor drie jaar van de regenten der Godshuizen, welke termijn door Pluimer en De la Croix (Meijer was in 1681 overleden) met nog eens drie jaar werd verlengd. Hoewel wsch. al eerder in functie werd Pluimer in 1699, samen met Pieter Bernagie, benoemd tot directeur van de schouwburg, wat hij tot zijn dood toe bleef.

Als dichter debuteerde hij wsch. in 1677 met vijftien *Gedichten*, vnl. minnedichten, die hij samen met een aantal van zijn vriend Joan van Broekhuizen uitgaf. Op enkele na werden ze herdrukt in een grotere bundel *Gedichten* (1692), die na zijn dood werd aangevuld met een nog groter *Tweede deel* (1723). Hierin is echter weinig van zijn toneelwerk opgenomen. Bij de plechtige heropening van de schouwburg in 1678 werd Hoofts *Geeraerdt van Velsen* voorafgegaan door een *Voorspel* van Pluimers hand en in datzelfde jaar werd ook zijn *De verliefde Lubbert* (een gezuiverde versie van A. Boelens' *Klucht van de bedrooge vrijer*) vertoond. Hierop volgden o.a. de klucht *De buitenspoorige jaloersche* (1681), de vertaling van Molière's *Vrek* (1685), *De verloore schildwacht* (1686, ook een vertaling uit het Frans, vermoedelijk F.L. de Sevigny's *Philippin Sentinelle*), en de *School voor jaloerschen* (1691), volgens Pluimer naar Molière maar in feite naar A.J. de Montfleury. Hij schreef ook een aantal allegorische *Voorspelen*.

Een gouden gedenkpenning ontving hij voor zijn *Liergezang op de blyde aankomst van Z.M. in Hollant*, wat hem weer tot een andere lofzang op Willem iii inspireerde. Zijn gedichten zijn vnl. gelegenheidsgedichten, lofdichten op personen, historische gebeurtenissen en buitens, en herdersdichten.

Literatuur:

C.N. Wijbrands, *Het Amsterdamsch tooneel van 1617-1722* (1873); A.J. Kronenberg, *Het kunstgenootschap Nil Volentibus Arduum* (1875); J.A. Worp, *Geschiedenis van het drama en van het tooneel in Nederland* (1904-1907); J. te Winkel, *Ontwikkelingsgang der Nederl. letterk.* (1923).

[S.S. Hoogerhuis]

Poirters, Adriaen

Zuidnederlandse dichter en prozaschrijver (Oisterwijk 2.11.1605-Mechelen 4.7.1674). Na opleiding aan het jezuïetencollege te 's-Hertogenbosch trad hij in 1625 in de Societas Jesu te Mechelen; na studie filosofie en theologie te Douai en Leuven werd hij in 1638 tot priester gewijd.

Als populair rijmelend moralisator vaak met Cats vergeleken, onderscheidt Poirters zich van deze, behalve door zijn strijdbaar katholicisme, ook door zijn gemoedelijke eenvoud en frisse spontaneïteit. Zijn werk ademt de geest van de contrareformatie en vertoont typische barokkenmerken: drang naar wereldverovering, voorliefde voor schrille contrastwerking, zin voor het heroïsche en naturalistisch verbeelde mystiek. Handhaving van het geloof en de goede zeden was de meer directe bedoeling van zijn uitgebreid en sterk heterogeen, deels hagiografisch, deels emblematisch, deels poëtisch oeuvre. Meer dan zijn soms pittig-volkse verzen werd zijn proza gelezen.

Zijn hoofdwerk is *Het masker van de wereldt afgetrocken* (1646, 1688^{12}; vermeerderde bewerking van *Ydelheyt des werelts*, 1644), een bont samengesteld, half emblematisch stichtend volksboek (meer dan 100 drukken). Het wil 's werelds ijdelheid ontmaskeren en brengt dan ook een doorlopende hekeling van de menselijke gebreken. Uitgaande van toepasselijke prenten handelt het, afwisselend in vers- en prozavorm, soms geïllustreerd door verhaaltjes, over de meest uiteenlopende onderwerpen.

Voorts schreef hij *Het pelgrimken van Kevelaer* (1655), een bundel litanieën en hymnen voor de processie van Kevelaer, *Het duyfken in de steen-rotse* (1657), een mystiek geschrift over Jezus' lijden, versch. pelgrimboekjes en heiligenlevens. *Den spieghel van Philagie* (1674) wordt wel, vooral om de frisse en kleurrijke prozastijl, als zijn beste boek beschouwd.

Werken:

Den alderheylighsten naem (1647); *Het leven van de H. Maeghet Rosalia* (1658); *Het heylich herte* (1659); *Nieuwe afbeeldinghe van de vier uytersten* (1662, vert. uit Latijn); *Het leven*

van den H. Franciscus de Borgia (1671); *Heylich hof van den keyzer Theodosius* (1696).

Uitgaven:

J. Salsmans en E. Rombauts (ed.), *Het masker [...]* (1935); J. Salsmans (ed.), *Den spieghel van Philagie* (1937); Idem, *Ernst en luim* (z.j.), bloeml.; E. Rombauts (1937), bloeml.

Literatuur:

J. Allard, *Pater A.P. [...]* (1878[2]); H.J.E. Endepols, in *Van Onzen Tijd*, 47-50 (1911); E. Rombauts, in *Studiën*, 112 (1929) en 113 (1930); Idem, *Leven en werken van pater A.P.* (1930); J. Salsman, `A.P. als hekeldichter', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1930); A. van Duinkerken, *Dichters der contra-reformatie* (1932); E. Rombauts, *A.P. Volksredenaar en volksschrijver* (1937); P. van Valkenhoff, `A.P. en zijn "Den spieghel van Philagie"', in *Nieuwe Taalg.*, 32 (1938); W.J.C. Buitendijk, *Het calvinisme in de spiegel van de Zuidnederl. literatuur der contra-reformatie* (1942); J.A. ten Kate, `Pater P. herdacht', in *Brabantia*, 4 (1955); W. de Bakker en P. Wuisman, in *Kleine Meijerij*, 25 (1974).

[W. Gobbers]

Polet, Sybren

Ps. van Sijbe Minnema, Nederlands dichter en (toneel)schrijver (Kampen 19.6.1924). Ofschoon behorend tot de poëzie van Vijftig hebben zijn gedichten van meet af aan een harde, concrete inslag gehad. Het gaat om dynamische stadspoëzie (bijv. *Geboorte-stad*, 1958; *Lady Godiva op scooter*, 1960), waarin het wemelt van de anonieme, open figuren, aangeduid als Mr. Iks, Mr. X, de X-mens of een variant daarop. Het zijn invulfiguren die voortdurend gedaanteverwisselingen ondergaan. Opvallend is verder het gebruik van `onpoëtisch' taalmateriaal: wetenschappelijke termen, reclameslogans, onbewerkte omgangstaal. Met die openheid heeft Polet realistische intenties; hij wil geen enkel ervaringsgebied voor de literatuur uitsluiten.

Iets soortgelijks streeft hij na met de romancyclus, die in 1963 inzette met *Breekwater*. In de essaybundel *Literatuur als werkelijkheid. Maar welke?* (1972) duidt hij die literatuur aan als totaal of onzuiver: de grenzen tussen de genres vervagen, evenals die tussen de personages, die tussen verleden, heden en toekomst en die tussen verbeelding en werkelijkheid. Voor deze bundel kreeg hij de Busken Huetprijs 1973. Vanaf *De sirkelbewoners* (1970) krijgt de cyclus bovendien een sterk politiek karakter. Een voorlopig hoogtepunt is de zgn. kadercollage *De geboorte van een*

geest (1974), waarin de geschiedenis van Amsterdam en authentiek historische teksten een belangrijke rol spelen.

Werken:

Demiurgasmen (1953), p.; *Organon* (1958), p.; *Konkrete poëzie* (1962), p.; *Verboden tijd* (1964), r.; *De koning komt voorbij* (1965), t.; *Mannekino* (1968), r.; *Illusie & illuminatie* (1975), p.; *Gedichten 1* (1977); *Droom van de oplichter; werkelijkheid* (1977), emblemen; *Xpertise of De experts en het rode lampje* (1979), r.; *De poppen van het Abbekerker wijf* (1983), pr.; *Taalfiguren* (1983), p.

Uitgaven:

Persoon/Onpersoon (1971), verz. gedichten; *Adam X en andere spelers* (1975).

Literatuur:

J.J. Oversteegen, `Vier maal experimenteren met de roman', in *Merlyn*, 1 (1963); P. Calis, `De werkelijkheid anders, zichtbaarder', in *Maatstaf*, 11 (1963-1964); P. de Wispelaere, `Drie realistische fabels van S.P.', in *Nieuw Vl. Tijdschr.*, 21 (1968); J.F. Vogelaar, `De hoofdpersoon heet niemand', in *Literair Lustrum*, 2 (1973); V. van der Vorst, *`De geboorte van een geest'. Een structurele analyse* (1976); G. Wildemeersch, `De auteur als literaire cirkelbewoner', in *Vl. Gids*, 60 (1976); R. Bloem, `Hoed op - Hoed af: Over de poëzie van S.P.', in *Vl. Gids*, 60 (1976); A.L. Sötemann, `Een "impure" "pure" dichter. Een beschouwing over de versexterne poëtica van S.P.', in *Nieuwe Taalg.*, 70 (1977); H.R. Heite, H. Verdaasdonk en P. de Wispelaere (ed.), *De liternatuur van S.P.* (1980); J. Kruithof, in *Vingeroefeningen* (1981); H. Dütting (ed.), *Archief der Vijftigers*, dl. 2 (1983), interviews.

[C. Offermans]

Poll, K.L.

Eig. Kornelis Lubbertus, Nederlands letterkundige (Dordrecht 5.10.1927). Studeerde rechten te Leiden, was redacteur van *Het Vaderland* te Den Haag en chef kunstredactie van het *Algemeen Handelsblad*. Poll debuteerde als dichter met *Rakelings* (1956), gevolgd door de bundels *In huis* (1965) en *Bijdrage tot troost en luxe* (1967). Het is poëzie over de eenvoudige dagelijkse dingen en op grond van deze gedichten lijkt hij aan te sluiten bij de *Criterium*-dichters. Inmiddels had hij in 1959 het *Hollands Weekblad* (later *Hollands Maandblad*) opgericht, waarvan hij tevens redacteur werd en waarin hij essays en speels wijsgerige beschouwingen publiceerde. Later werd hij tevens mede-redacteur van het Cultureel Supplement van *NRC/Handelsblad*, waaraan hij ook zelf tal van beschouwingen bijdroeg. Veel van zijn essays en kritieken

werden gebundeld in *Zonder mirakels* (1965), *De eigen vorm* (1967) en *Het masker van de redelijkheid* (1969).

In 1973 begon Poll aan het project *Formules voor een moraal*, een reeks bestaande uit de essaybundels *Verlangen naar almacht* (1974), *Een dienstreis voor burgers* (1976), *Wennen aan de vrede* (1981), de poëziebundel *De logica van November* (1975) en de roman *Emma Kwartier* (1978). In zijn beschouwingen neemt hij op ironische wijze tal van politiek-culturele verschijnselen op de korrel, o.m. de holle

retoriek van veel vernieuwingsverschijnselen. De roman en de poëzie in de reeks zijn voor de interpretatie afhankelijk van deze beschouwingen. Los van de reeks verscheen in 1980 de essaybundel *Het principe van de omweg*.

Literatuur:

Haagse Post (jan. 1977); T. van Deel, in *Recensies* (1980).

[G.J. van Bork]

Poort, Coert

Nederlands dichter (Rotterdam 7.8.1922). Woonde drie jaar in India (Bombay) en een jaar in Indonesië (Medan). Debuteerde in 1953 met *Twee gedichten*, waarin details uit de werkelijkheid op hallucinerende wijze worden uitvergroot waardoor hun essentie voor de waarnemer aan het licht komt. Een van de centrale thema's in de poëzie van Poort is de geboorte als grondslag voor het `ik'. Hoezeer Poort het schrijven van poëzie als ambacht ervaart, blijkt uit zijn bundel *Dichtwerk* (1980).

Een keuze uit zijn eerder gepubliceerde poëziebundels verscheen in *Gedichten* (1970), waarin tevens de nieuwe bundel *Zonder omslag* werd opgenomen. Veel van Poorts poëzie verscheen in reeksen als De Windroos en Seismogram.

Werken:

Een kleine dag voor mijzelf (1955); *De koning van Wezel* (1958); *Mannenwerk* (1961); *Ingevuld om te leven* (1973); *Een bijkomstigheid van geschrijf* (1973); *Om precies te zijn* (1975).

Literatuur:

A. den Besten, in *Ik uw dichter* (1968); C. Ouboter, in *Uitgelezen. Reakties op boeken* (1974); M.G.J. Teerink en A. den Besten, `Doende in poëzie', in *Literama*, 15 (1980).

[G.J. van Bork]

Poortinga, IJpe

Fries prozaschrijver, essayist en literatuurhistoricus (Rinsumageest 28.5.1910). Studeerde Duits te Groningen, promoveerde (1940) op het proefschrift *It Fryske Folkstoaniel 1860-1930*. Was jarenlang verbonden aan de Fryske Akademy te Leeuwarden, laatstelijk als adjunct-directeur.

Zijn proza - romans en verhalen - toont een gelukkig samengaan van verteltalent, historische kennis en psychologisch inzicht. Sinds 1976 publiceerde hij in een reeks van zeven kloeke delen een schat aan volksverhalen, die hij met niet aflatende ijver en grote speurzin in Friesland wist te achterhalen.

In 1950 verwierf Poortinga de Gysbert Japicxprijs voor zijn tweedelige historische roman *Elbrich* (1947-1949).

Werken:

Noedlik doel (= Riskant doel; 1938), verh.; *Sinneblink* (= Zonneblink; 1942), p.; *De jonkerboer* (1946), t.; *Bline leafde* (= Blinde liefde; 1949); *Ik haw in man stellen* (= Ik heb een man gestolen; 1966), nov.; *Duveldei op Grienlân* (= Oordeelsdag op Groenland; 1967), r.; *Kin myn hynder hjir ek stâltje?* (= Kan mijn paard hier ook gestald worden?; 1970), verh.; *Och, myn leave jonge* (= Och m'n lieve jongen; 1976); verh.; *Fryske folksforhalen: Hûndert pûn klûntsjes en in karre fol lytsjild* (1982); *Twa dagen dokter* (1982); *It bûnte boek* (1983).

Literatuur:

Omgong troch 't lân (1970), biogr. en bibl.; T. Mulder, *Hwer hast it wei?* (1971); K. Dykstra, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977); T. Riemersma, *It koarte forhael yn 'e Fryske literatuer fan de tweintichste ieu* (1977); *Bzzlletin*, 92 (jan. 1982).

[F. Dam]

Poot, Huibert Korneliszoon

Noordnederlandse dichter (Abtswoude 23.1.1689-Delft 31.12.1733). Als landbouwer werkzaam tot 1723, toen hij, verleid door het succes van zijn eerste bundel *Mengeldichten* (waarvoor hij met moeite een uitgever had gevonden) zijn heil ging zoeken in Delft. Keerde na korte tijd ontgoocheld terug naar het land om er voortaan van zijn pen te leven, maar vestigde zich na zijn huwelijk in 1732 opnieuw te Delft. Het traditioneel-idyllische, reeds tot de verbeelding van zijn tijdgenoten sprekende beeld van de dichter-achter-de-ploeg, bucolische vreugden bezingend, beantwoordde kwalijk aan deze in wezen tragische persoonlijkheid. Autodidact, gevormd in de school der dorpsrederijkerij (in het nabije Schipluiden), zich vooral spiegelend aan de retoriek van Antonides van der Goes - zij het later ook aan Hooft en Vondel -, volgt Poot de classicistisch-mythologische stijlmode van zijn tijd. Ook als mens kenmerkte hem een zekere aarzeling, wat hem zijn toevlucht deed zoeken in weemoedige dromerijen.

Poots poëzie is van ongelijke waarde: authentiek gevoel en modieuze onnatuur wisselen elkaar af. Mengeldichten, stof uit de bijbel, vooral gelegenheidsverzen, door mythologische opsmuk overladen, vormen de hoofdschotel. Daartussen echter vallen bekoorlijke minnezangen op (hoofdzakelijk van voor 1716), eerder door verbeelding dan door ervaring geïnspireerd, en vooral ook enkele natuurgedichten, waaruit een zeer persoonlijke beleving spreekt. Op grond van dergelijke gedichten

hebben sommigen in hem wel een voorloper van de preromantiek willen zien. In elk geval heeft hij in een klein aantal zeer fraaie gedichten getoond zich niet aan te sluiten bij de verstikkende classicistische eenheidsstijl van de stadscultuur van zijn tijd.

Om den brode bezorgde Poot uitgaven van andere dichters (Moonen, Zeeus, Oudaen) en leverde verder een bewerking van de in 1644 door D.P. Pers vertaalde *Iconologia* van Cesare Ripa tot *Het groot natuur- en zedekundigh werelttoneel* (3 dln., 1743-1750).

Werken:

Gedichten, 3 dln. (1722, 1728 en 1735), met biogr. door J. Spex.

Uitgaven:

P. van Valkenhoff, *P., Bloemlezing uit zijn gedichten* (1939); Cl. Eggink, J.C. Bloem en A.L. Sötemann, *Poëzie/Poot en Van Broekhuizen* (1954); M.A. Schenkeveld-Van der Dussen, *Bloemlezing uit de gedichten van H.K.P.* (1969); C.M. Geerars, *Minnezangen van H.K.P.* (1977); M.C.A. van der Heijden, *Dichteren het woord gelaten. P., Staring en Gezelle* (1977^2).

Literatuur:

W. Kloos, `H.Czn.P. (1689-1733)', in *Een daad van eenvoudige rechtvaardigheid* (1909); P. van Valkenhoff, `H.K.P.', in *Nieuwe Taalg.*, 32 (1938); J.J. Gielen, `Vondel en P.', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal en Letterk.*, 26 (1938); A. van Duinkerken, `P. en de Paus', in *De Gemeenschap* (1939); H.C. Koot, `Aantekeningen bij H.P.', in *Den gulden Winckel*, 38 (1939); J.M. Kramer, `Pleidooi voor P.', in *Roeping*, 21 (1943); A. Zijderveld, `Cesare Ripa's Iconologia in ons land', in *Keur uit het werk van Dr. A. Zijderveld* (1953); C.M. Geerars, *H.K.P.* (1954, 1979$^2$); A. van Duinkerken, *Beeldenspel van Nederlandse dichters* (1957); W. Asselbergs, `De Zuster van de Zon', in *Nieuwe Taalg.*, 53 (1960); C.M. Geerars, `Een hermetische cyclus in de Minnedichten van P.', in *Idem*, 57 (1964); H.J. Hollaar, `Bij het slot van P.s "Minnedichten"', in *Idem*, 59 (1966), met nawoord van C.M. Geerars; A. Blankert, `Daniël van Beke, schout, schilder en dichter', in *Oud-Holland*, 82 (1967); M.A. Schenkeveld-Van der Dussen, *Het dichterschap van H.K.P.* (1968); A.N. Paasman, `"Loopt, geitevoeten!" Over de interpretatie van "De Maen by Endymion"', in *Studia Neerlandica*, 5 (1971); G.C. Zieleman, `H.K.P.: "Nacht"', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 95 (1979).

[W. Gobbers, G. Stuiveling en E.C.J. Nieuweboer]

Poppe, Andries Amaat Lodewijk

Vlaams dichter en (toneel)schrijver (Wenduine 6.6.1921). Debuteerde, in samenwerking met Johan Berger, met de bundel *Duo bij toeval* (1938). Publiceerde verder *Kleine nachtmuziek* (1941), *De klip in zee* (1948) en *Windstilte* (1957), waaruit intimistische accenten opklinken, die soms aan Jan van Nijlen herinneren.

Van zijn toneelstukken zijn de bekendste *De indringer* (1946, naar de gelijkmatige roman van Strindberg), *Van de doden die niet sterven* (1952), *De stuwdam* (1953) en *De geschiedenis van een kassier* (1954, naar de roman *Twee levenden en één dode* van S. Christiansen). In 1956 verscheen een bundel eenakters, *9 x 1*. Ook schreef Poppe talrijke hoorspelen. Verder maakte hij zich als poëziecriticus verdienstelijk. Ontving de literaire prijs van West-Vlaanderen voor *Windstilte* (1957) en de Prijs van het Nationaal Toneelverbond voor *De stuwdam* (1958). Werkte voor de brt, waarvoor hij o.m. luisterspelen schreef.

Werken:

De auteur en zijn personage (1953); *Tweede deur rechts* (1964); *Odön von Horvath* (1965).

Literatuur:

J.L. Weverbergh, `A.P., dichter bij genade Gods', in *Yang*, 3 (1965-1966).

[B. Decorte]

Portnoy, Ethel

Nederlandse prozaschrijfster (Philadelphia, V.S., 8.3.1927). Studeerde Engels in New York en etnologie aan de Sorbonne in Parijs. Echtgenote van Rudy Kousbroek, die haar in contact bracht met het werk van de Vijftigers. Werkte voor de Unesco, maar besloot in 1962 zich geheel aan het schrijverschap te wijden. Publiceerde in *Randstad* en in de weekbladen *Haagse Post* en *Vrij Nederland*. Bijdragen van haar hand verschijnen regelmatig in *NRC/Handelsblad*. Samen met Hanneke van Buuren en Hannemieke Postma richtte ze het literair-feministische tijdschrift *Chrysallis* op. Publiceerde veel over vrouwelijke auteurs. Sinds 1979 is ze mederedactrice van het tijdschrift *Maatstaf*.

In 1971 verscheen haar eerste verhalenbundel *Steen en been en andere verhalen*, die - hoewel in de ik-vorm beschreven autobiografische gegevens bevattend - zelden haar persoonlijke betrokkenheid of emotionaliteit verraadt. Wel is er een sterke culturele of antropologische nieuwsgierigheid naar het Europese gedrag in merkbaar, die doet denken aan de notulerende werkwijze van de naturalisten.

In haar essays in *De brandende bruid* (1974) geeft ze een analyse van de Europese mythen. Haar feministische opvattingen komen nergens dwingend aan de orde; het sterkst wellicht nog in haar enige toneelstuk *Belle van Zuylen ontmoet Cagliostro* (1978). De bundel *Broodje aap* (1978) met de ondertitel `De folklore van de postindustriële samenleving' geeft in columnachtige stukken moderne horrorverhalen.

Literatuur:

E. Brunt, interview, in *Haagse Post* (6.1.1979); D. Schouten, `E.P.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980).

[G.J. van Bork]

Pos, Willy Philip

Nederlands toneelschrijver en toneelkundige (Amsterdam 26.10.1912-ald. 4.1.1977).

Studeerde Nederlands, geschiedenis en dramaturgie te Amsterdam en was werkzaam als leraar en toneelcriticus. Leidde de toneelschool te Amsterdam en doceerde dramaturgie aan de universiteit van Amsterdam en Leiden.

Zijn toneelstukken behandelen problemen van het eigentijdse verleden zoals de jodenvervolging (*Het drijvende eiland*, 1939) en de oorlog (*Het monument*, 1951). In zijn wetenschappelijke publikaties vraagt hij aandacht voor de compositie van het drama: *Structuur en partituur van het drama* (1953); *Dramaturgische verkenningen* (1956); *Modern toneel in Nederland* (1957), dat ook in het Frans en Engels verscheen; *Tien jaar Nederlandse Comedie* (1961). In 1971 promoveerde Pos op *De toneelkunstenaar August Defresne*.

Literatuur:

B. Stroman, in *De Gids*, 140, 3 (1977); `In memoriam', in *Scenarium*, 2 (1978).

[H.H.J. de Leeuwe en red.]

Post, Elisabeth Maria

Noordnederlandse dichteres en prozaschrijfster (Utrecht 22.11.1755-Epe 3.7.1812). Na faillissement van de vader vond de familie eind 1774 een vaste woonplaats in Amerongen. De indrukken van het landleven zullen voortaan in haar werk een belangrijke rol spelen. Zij huwde de Noordwijkse predikant J.L. Overdorp, met wie zij vanaf 1807, vanwege haar slechte gezondheid, in Epe woonde.

Haar werk is sterk autobiografisch. Een dreigende verhuizing (van Amerongen naar Arnhem) is de achtergrond van haar roman-in-brieven *Het land* (1788). In dit sentimentele werk neemt de verheerlijking van het landleven, de vriendschapscultus van twee vriendinnen en een door de natuur geïnspireerd geloof een grote plaats in. Het aardse leven wordt gezien als een periode van voorbereiding op het eeuwige leven, waarbij de jaargetijden de levenscyclus symboliseren. De natuurbeschrijvingen doen vaak modern aan. Post volgde Gessners *Der Wunsch* en Hirschelds *Das Landleben* niet klakkeloos na, maar verwerkte eigen inzichten en ervaringen. *Het land* verscheen anoniem en beleefde in korte tijd vier drukken. De Arnhemse predikant-letterkundige Ahasverus van den Berg schreef een voorwoord in de vorm van een brief aan de dichteres Margriet van Essen-van Haeften.

Uit brieven die zij uit Demerary (Guyana) ontving van haar broer putte zij de stof voor een exotische roman (in brieven) *Reinhart, of natuur en godsdienst* (1791-1792). De mannelijke hoofdpersoon keurt aanvankelijk de slavernij ten zeerste af, maar wordt minder principieel als hij zelf een plantage gekocht heeft; hij probeert dan een vader voor zijn slaven te zijn. Beschouwingen over vriendschap, liefde, natuur en geloof zijn de voornaamste bestanddelen van deze liefdesgeschiedenis met ongelukkige afloop. Reinhart (nomen est omen!) ervaart de onbestendigheid van het aardse geluk en moet strijden om zich aan de goddelijke voorzienigheid te kunnen onderwerpen. Als in *Het land* zijn de gevoelens belangrijker dan de gebeurtenissen.

Hoewel haar sentimentaliteit zuiverder is dan van menig tijdgenoot, stak Kinker er in *De Post van den Helicon* de draak mee.

Post pleitte voor de emancipatie van de vrouw. Zij geeft vrijmoedig blijk van haar liefdesgevoelens voor haar toekomstige man in *Gezangen der liefde* (1794), tot schrik van de recensent van de *Vaderlandsche letteroefeningen*. In haar natuurpoëzie leidt natuurbeschouwing tot verheerlijking van de Schepper, of tot een moralistische conclusie. De Gelderse natuur geniet haar voorkeur. Haar bescheiden werk geeft een duidelijk beeld van de Europese literaire ontwikkelingen in de loop van de 18de eeuw, met name de `gevoelige verlichting' wordt erin weerspiegeld.

Zij vertaalde o.a. Schillers *Don Carlos, Estelle* van Florian en de werken van Gessner.

Werken:

Voor eenzaamen (1789); *Mijn kinderlijke traanen* (1792); *Het waare genot des levens, in brieven* (1796); *Ontwaakte zang-lust* (1807).

Literatuur:

J. Kloos, `Noordwijks dichteres E.M.P.', in *Jaarb. voor geschiedenis en oudheidkunde van Leiden en Rijnland*, 8 (1911); H.W. Heuvel, *E.M.P. 1755-1812* (1913); G. Kalff, `E.M.P., in *Vragen des tijds* (1914); J. Prinsen, `Het sentimenteele bij Feith, Wolff-Deken en P.', in *De Gids*, 79 (1915); J.C. Brandt Corstius, *Idylle en realiteit* (1955); A.N. Paasman, *E.M.P. (1755-1812). Een bio-bibliografisch onderzoek* (1974, $1977^2$), met bibl.; Idem, `Reinhart, of literatuur en werkelijkheid', in *Documentatieblad werkgroep 18e-eeuw*, 41-42 (1979); Idem, *Reinhart: Nederlandse literatuur en slavernij ten tijde van de Verlichting* (1984).

[A.N. Paasman]

Postma, Obe

Fries dichter (Cornwerd 29.3.1868-Leeuwarden 26.6.1963). Studeerde wis- en na-

tuurkunde te Amsterdam (promotie 1895) en was van 1894 tot 1933 leraar te Groningen. Na zijn pensionering was hij tot zijn dood in de Friese hoofdstad woonachtig. Was een zeer produktief dichter, wiens oeuvre behoort tot het belangrijkste en authentiekste dat de Friese literatuur heeft voortgebracht.

Zijn poëzie kent, zij het in verrassende variaties, slechts één thema: dichters verbondenheid met de kosmos die hij in eigen bestaan als component ook in het `Fryske lân en libben' weerspiegeld weet. Een nieuwe, uitgebreide, door T.J. Steenmeijer-Wielinga bezorgde volledige uitgave van zijn gedichten (ook van zijn vertalingen van o.a. Boutens, Rilke en Emily Dickinson) verscheen in 1978. Daarmee is kennelijk de stoot gegeven tot hernieuwde bestudering en waardering van een ogenschijnlijk gemakkelijk toegankelijk, maar in feite sterk `gelaagd' dichterschap.

Behalve als dichter heeft Postma ook als historicus naam gemaakt, waarbij de Friese landbouwhistorie als zijn specialiteit kan gelden. In 1947 werd hem als eerste de Gysbert Japicxprijs voor poëzie toegekend.

Werken:

Fryske Lân en Fryske libben (= Fries land en Fries leven; 1918), p.; *De ljochte ierde* (= De lichte aarde; 1929), p.; *Dagen* (1937), p.; *It sil bistean* (= Het zal bestaan; 1947), p.; *Fan wjerklank en bisinnen* (= Van weerklank en bezinnen; 1957), p.; *Eigen kar* (= Eigen keuze; 1963), bloeml.

Uitgaven:

Samle fersen, 2 dln. (= Verzamelde verzen; 1949); *Idem* (1978), met inl. van D.A. Tamminga.

Literatuur:

De Tsjerne (1953), speciaal P.-nummer; F. Sierksma, *Bern fan 'e ierde* (1953); *It Beaken* (1958); K. Dykstra, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977); *Oer O.P. Stûdzjes fan J.H. Brouwer, Anne Wadman en Fokke Sierksma* (1979); G. van der Meer, `Ta skiente brocht wat net as libben wie', in *Trotwaer*, 4 (1979); A. Feitsma, `O.P., in tachtiger yn Fryslân', in *Idem*, 1 (1981); G. van der Meer, `Fan wrâld-siele diel', in *Us Wurk*, 31 (1982); Ph.H. Breuker, `Oer Wittenskip en poëzy by O.P.', in *De Vrije Fries*, 63 (1983).

[F. Dam]

Postma-Nelemans, Hannemieke

Zie Meinkema, Hannes

Potgieter, Everhardus Johannes

Nederlands schrijver (Zwolle 27.6.1808-Amsterdam 3.2.1875). Na lager onderwijs in Zwolle kwam Potgieter als 13-jarige in Amsterdam in de leerhandel terecht; volgde daar wel enig voortgezet onderwijs maar was toch vnl. autodidact. Contact met de dichters B. en H.H. Klijn. Na failissement van de zaak in 1826 vertrok hij naar Antwerpen; was daar werkzaam in de suikerhandel en kwam in contact met Jan Frans Willems. In die tijd verschenen zijn eerste gedichten in *Apollo* en de *Nederlandsche Muzenalmanak*. Toen in 1830 in België de opstand uitbrak, trok hij weer naar Amsterdam, werd opgenomen in de kring van Jeronimo de Vries, waar hij vriendschap sloot met J.P. Heije en via deze laatste met Drost en Bakhuizen van den Brink, een vriendschap die leidde tot de oprichting eerst van het tijdschrift *De Muzen* (1834), na de dood van Drost gevolgd door *De Gids*. Een zakenreis naar Zweden (1831-1832) wekte de belangstelling van Potgieter voor de literatuur van dat land. In december 1832 vestigde hij zich definitief in Amsterdam als agent voor handel op het buitenland.

Aan het jarenlange redacteurschap van *De Gids* kwam in 1865 een abrupt einde, omdat Potgieter in het conflict binnen de redactie rond de gewraakte artikelen van Busken Huet diens zijde koos. Samen verlieten zij de redactie en bezochten Florence in verband met de Dantefeesten. Na terugkeer in Nederland leefde Potgieter, mede door het vertrek van Huet naar de Oost, vereenzaamd.

Onder invloed van de dichter Klijn schreef Potgieter verzen tot verheerlijking van de handel, de deugd, het vaderland en de godsdienst. Zijn vroege poëzie is doortrokken van `spleen'. Het contact met Drost en Bakhuizen stimuleerde een verandering waarbij het accent op het burgerschap werd versterkt. Het streven dat zijn werk zou kenmerken: prikkeling van de tijdgenoten tot grotere inspanning door hun een ideaal 17de-eeuws vaderlands leven te tonen, vindt hierin zijn oorsprong. Een merkwaardig voorbeeld vormen de *Liedekens van Bontekoe* (1840), een bundeltje zoals er in de 17de eeuw vele in omloop zijn geweest. Het verhaal van de zich door inlanders bedreigd voelende Bontekoe en de `liedekens' die in deze tekst zijn opgenomen, hebben weinig relatie met elkaar, terwijl ook de gedichten onderling geen samenhang vertonen.

Sterne, Lamb, Washington, Irving en Jean Paul beïvloedden zijn stijl. Teleurstelling op het gebied van de liefde betekende een bron van inspiratie. Zijn medewerking aan *De Gids* geschiedde in het begin anoniem, omdat hij niet in de eerste plaats letterkundige maar degelijk zakenman wilde zijn.

Uit deze houding kwam ook zijn afwijzing van te zeer door Weltschmerz gekleurde poëzie voort; hij prees evenwichtigheid en idealiteit aan, waaruit alle subjectiviteit gebannen moest zijn. Zijn ideale burger vond in godsdienst en beschaving ordenende machten, welke een opgewekt vertrouwen in de toekomst rechtvaardigden.

Het aantal gedichten neemt na 1837 weer toe. Deze dragen het kenmerk van de hoop op nationale herleving en worden vaak geïnspireerd door dichterfiguren uit de gouden eeuw, met name P.C. Hooft. Tegenover het streven naar uitbeelding van de realiteit waaraan Hildebrand zijn succes dankte, legde Potgieter de klemtoon op de idealiserende strekking. Door deze opvatting kwam hij in 1841 tegenover Beets c.s. te staan. Zijn letterkundige kritiek verbreedde zich tot een maatschappelijke kritiek, zoals blijkt uit de in dat jaar verschenen novelle *Albert*, een protest tegen gemakzucht en een oproep tot vernieuwing.

In dat jaar publiceerde hij ook *Jan, Jannetje en hun jongste kind*. Jan en Jannetje zijn geboren toen de Nederlanders tegen de Spanjaarden in opstand kwamen. In 1841 zijn ze oud, maar nog flink. Op oudejaarsavond komen hun kinderen thuis en dat roept herinneringen op aan belangrijker tijden. Daar zijn Janmaat, Jan Compagnie, Jan Contant en Jan Claassen. Jan de Poëet, gezonken tot een laag-bij-de-gronds peil en daarop toegejuicht door de jongste zoon Jan Salie, is door Bilderdijk weer opgeheven. Slechts deze Jan Salie vormt een uitzondering op al die flinke Jannen: hij is een nietsnut die elke inspanning schuwt. Omdat geen van de broers de slappeling bij het werk kan gebruiken, besluit vader hem in een hofje te plaatsen naast Jan Gat en Jan Hen. Het jaar 1842 moge de zo gewenste opleving brengen.

Het Rijksmuseum te Amsterdam (1844) is eveneens een poging om de ondernemerslust van de Nederlanders te prikkelen door de herinnering aan de glorietijd van de natie op te roepen. Om de schilderijen van de Oranjes groepeert Potgieter die van burgers, genietend van de vrijheid, hun door de eersten gewaarborgd. In de periode van Maurits ontbreken er heel wat die Potgieter daar gewenst achtte, omdat juist toen zeevaart en handel tot bloei kwamen. De `eeuw' van Frederik Hendrik is het centrale en breedste gedeelte, waarin ook de grote dichters een plaats vinden. Potgieters waardering klimt van Cats via Huygens en Hooft naar Vondel, in wiens werk hij de volle ontplooiing van het kunstzinnig burgerschap prijst. Willem ii betekent een daling in de verhouding tot de burgerij, maar in de periode van Willem iii met de verzoening van Tromp en De Ruyter ziet de schrijver weer een hoogtepunt.

Florence (1867) ontstond onder de indruk van de reis die hij met Busken Huet had gemaakt. Het is in terzinen geschreven als eerbetoon aan Dante, ofschoon aanvankelijk zonder strofenindeling en met een enigszins ander rijmschema. Ook de indeling in twintig zangen is later aangebracht. Het zijn vormen van uiterlijke tucht om de vaak weelderige verbeelding wat in toom te houden. In het raam van een `verslag' van de feestelijkheden ter gelegenheid van de onthulling van het Dantemonument zijn cultuurhistorische uitweidingen gevat over Dante, Beatrice, de omwenteling in Florence en het ontstaan van de *Divina Commedia*. In Dante prijst Potgieter het dichterschap van een groot burger die de eenheid van Italië voorzien heeft en door zijn poëzie bevorderd. De diversiteit van genres die onder de eenheid schuilgaat, verraadt wellicht iets van de innerlijke onzekerheden en spanningen die Potgieters gehele werk blijvend kenmerken.

Gedroomd paardrijden (1875), het laatste gedicht van wat hij *De nalatenschap van den landjonker* heeft genoemd, sluit tevens de bundel *Poëzij II* af, die in het

vermelde jaar verscheen. Sinds 1834 had Potgieter bepaalde gedichten toegeschreven aan een neef, Joan Unico. Toen de mystificatie, waarin Huet en mevrouw Bosboom-Toussaint geloofden, ten slotte niet vol te houden bleek, sprak Potgieter van een Zwolse jeugdvriend Theodoor, wiens lichtelijk gewijzigd werk de vijftien gedichten uit *De nalatenschap* zouden zijn. Deze Theodoor ontvangt een briefje van de Vrouwe van Meerhof met het verzoek twee rijpaarden ter beschikking te houden. Het antwoord is een `lange verwarde droom', die minder aan de jeugdige jonker dan aan de omziende Potgieter doet denken. Ook hier wordt de eenheid vnl. bereikt door een strakke vormgeving die een grote variatie van genres en motieven verhult. Een reeks van acht rijmschema's maakt van evenzoveel strofen een eenheid, terwijl vier van zulke eenheden een groep vormen. De tegenstelling van deze tucht tot de ongedisciplineerd voortdravende droom onthult

misschien het helderst Potgieters dichterschap.

Werken:

Het Noorden in omtrekken en tafereelen, 2 dln. (1836-1840); *Het uurwerk van 't Metalen Kruis* (1856); *Poëzy 1832-1868* (1868); *Poëzy 1827-1874* (1875).

Uitgaven:

G.M.J. Duyfhuizen (ed.), *Florence* (1942); J. Smit (ed.), *Onderweg in den regen* (1958, 1979^2); Idem (ed.), *Florence* (1960, 1975^2); Idem (ed.), *Jan, Jannetje en hun jongste kind* (1969); Idem (ed.), *De volledige briefwisseling van E.J.P. en Cd. Busken Huet*, 2 dln. (1972); G.M.J. Duyfhuizen, *Afrid ter valkenjacht. Het Rijksmuseum te Amsterdam* (1981).

Literatuur:

J.H. Groenewegen, *Bibliografie der werken van E.J.P.* (1890); N. Beets, *E.J.P., persoonlijke herinneringen* (1892); J.H. Groenenwegen, *E.J.P.* (1894); Cd. Busken Huet, *De brieven van P. aan Huet* (1901); A. Verwey, *Het leven van P.* (1903); Idem, *Gedroomd paardrijden. Het testament van P.* (1908); Idem, *Droom en tucht* (1908); Idem, *Cd. Busken Huet, Brieven aan E.J.P.* (1925); J. Smit, *Bijdrage tot de kennis van P.'s stijl* (1937); Idem, *E.J.P., 1808-1875* (1950, 1983^2); J.Th.R. Grevenbroek, *E.J.P. L'homme et l'oeuvre dans leurs rapports avec la littérature française* (1951); E.J.P., *Zwolle 1808-Amsterdam 1875* (1975), tentoonstellingscatalogus; J. van Toll, `E.J.P., de mens, zijn werk en zijn familie', in N.H. Hamers (ed.), *Bij ons in de familie* (1979); O. Praamstra, `Een steen des aanstoots', in *Voortgang onderz. subfac. Nederlands V.U.* (1981); W. Couvreur en A. Deprez, `P.s verblijf te Antwerpen in 1830', in *Versl. en Meded. Kon. Acad. Nederl. Taal- en Letterk.* (1982).

[H.A. Wage]

Potter, Dirc

Middelnederlands dichter en prozaschrijver (ca 1370-30.4.1428). Was als klerk en later als baljuw en buitengewoon gezant verbonden aan het Hof van Holland, waar hij achtereenvolgens Albrecht, Jacoba en Jan van Beieren, Jan iv van Brabant en Filips de Goede diende. In 1411 maakte hij een diplomatieke reis die hem via Duitsland naar Rome voerde. In 1415 werd hij in de adelstand verheven en heette sindsdien Dirc Potter van der Loo (nl. van Ter Loo bij Voorburg).

Zijn belangrijkste werk, geschreven tijdens zijn reis naar Rome, is *Der minnen loep*, een ars amandi, gelardeerd met exemplarisch op te vatten liefdesgeschiedenissen ontleend aan de bijbel en de klassiek literatuur. In vier boeken wordt uiteengezet wat verkeerde (`gecke' en `ongheoerloofde') en wat juiste (`goede' en `gheoerlofde') minne is, culminerend in de hoogste vorm: de huwelijksliefde. Hoewel stoelend op traditionele, klassieke, in de me geadapteerde en becommentarieerde ideeën over de liefde (met name Ovidius), is de conceptie en uitwerking van Potter uniek in de middeleeuwse literatuur te noemen. Van na 1415 dateren zijn *Blomme der doechden* en *Mellibeus*, die door een acrostichon met elkaar zijn verbonden. De *Blomme der doechden* is een uiteenzetting over de deugden en ondeugden, vaak rechtstreeks vertaald uit het Italiaans (*Fiore di virtù*). De *Mellibeus* of *Van Mellibeo ende van sinre vrouwen Prudencia* is letterlijk vertaald uit het Frans (*Le livre de Mellibee et Prudence*) dat weer teruggaat op het *Liber consolationis* van Albertus de Brescia. Het zijn zedenlessen in dialoogvorm (zie ook Mellibeus).

Uitgaven:

P. Leendertz (ed.), *Der minnen loep* (1845-1847); S. Schoutens (ed.), *Dat bouck der bloemen* (1904); B. Overmaat, *Mellibeus* (1950).

Literatuur:

B. Overmaat, `D.P.', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 69 (1952); Idem, `Een drinklied in het Rijksarchief', in *Nieuwe Taalg.*, 70 (1977); A.M.J. van Buuren, *Der minnen loep van D.P.* (1979).

[J.W.E. Klein]

Potter van der Loo, Geryt

Middelnederlands schrijver (ca 1395-?). Zoon van Dirc Potter. Studeerde, vermoedelijk in Parijs, rechten. Van 1438-1454 was hij raad van het Hof van Holland en in 1440 tevens baljuw van 's-Gravenzande. Vertaalde, wsch. op verzoek van Jan van Blois, de *Kroniek* van Jean Froissart. Van deze vertaling is alleen de tweede helft bewaard gebleven.

Uitgave:

N. de Pauw (ed.), *Johan Froissart's Cronyke van Vlaenderen* (1898-1909).

Literatuur:

J.W. Muller, `G.P.v.d.L. en zijne vertaling van Froissart', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 8 (1888); B. Overmaat, `Dirc Potter. Nieuwe gegevens over 's dichters biografie', in *Idem*, 69 (1952).

[J.W.E. Klein]

Pouwelsz, Reynier

Noordnederlands dichter (St. Omer, Frans-Vlaanderen, ? ca 1500). Dichtte in de trant der rederijkers. Was vanaf 1540 boekbinder te Utrecht. Omstreeks 1540 schreef hij *Tspel van de christenckercke*, een rooms-katholieke tegenhanger van de *Boem der scriftueren*.

Uitgave:

G.A. Brands (ed.), *Tspel [...]* (1921).

Literatuur:

G.A. Evers, in *Het boek* (1920); G.A. Brands, in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 43 (1926); G.A. van Es, in *Gesch. van de letterk. der Nederlanden*, dl. 3 (1944); H.A. Enno van Gelder, *Erasmus, schilers en rederijkers* (1959); J.B. Drewes, `Het interpreteren van godsdienstige spelen van sinne', in *Jaarb. De Fonteine* (1978-1979).

[J.J. Mak]

Praag, Siegfried Emanuel van

Nederlands romanschrijver en essayist (Amsterdam 8.8.1899). Studeerde Franse taal en letteren aan de Universiteit van Amsterdam; was korte tijd leraar en woonde sedert 1936 te Brussel met onderbreking van de oorlogsjaren, toen hij verbonden was aan de Belgische radio in Engeland.

Zijn talloze romans, vlot en levendig van stijl, getuigen van grote - o.m. historische - kennis en van liefde voor de mens. Hij legt daarbij een duidelijke voorkeur aan de dag voor kosmopolitische - vooral Frans of joods gekleurde - decors en atmosfeer, zoals die bijv. in de artiestenwereld van circus of cabaret (*La Judith*, 1930) of in emigrantenmilieus (*Pension Wessels*, 1939) te vinden zijn. De novelle *Een man van aanzien* (1930) werd bekroond door de Maatschappij van Nederlandse letteren (1931). De grootste bekendheid verwierf hij met zijn verhalen over vrouwenfiguren uit het 18de-eeuwse Frankrijk (*Julie de Lespinasse*, 1934; *Mariannes lijfwacht*, 1951). Daarnaast heeft de Israëlitische levens- en cultuursfeer zijn belangstelling; behalve in romans (*Een vrouw van tact*, 1947; *Saul*, 1948) getuigde hij daarvan in studies over de literaire en culturele bijdrage van Nederlandse en Westeuropese joden (*De westjoden en hun letterkunde*, 1926; *Jeruzalem van het Westen*, 1961).

Werken:

Sam Levita's levensdans (1927); *Langs de paden der liefde* (1928); *In eigen en vreemden spiegel* (1928); *Tusschen goed en kwaad* (1929); *Cabaret der plaatsvervangers* (1932); *Madame de Pompadour* (1936); *Minnares in ongenade* (1937); *Essai d'une typologie juive* (1938); *Son Anglaise* (1944); *Jezus en Menachéém* (1951); *Hebreeuwse lichtekooi* (1952); *La Châtelaine* (1956); *Marceline* (1959); *De troostprijs* (1963); *Jacob Veere's dierenpark* (1965); *Korte karavaanweg* (1965); *De rattenkoning* (1966); *Dokter de Sola* (1968); *De Jacobsladder* (1969); *Grenzenzoekers* (1970); *Indrukken en gedachten* (1971); *De oude Darsjan. Over jodenbuurten en joodse buurten* (1971); *De arend en de mol* (1973); *Amram de clown* (1974); *Onder de streling van het groen* (1975); *Partijtje ruw, partijtje geslepen* (1976); *Mokum aan de Amstel; een goed huwelijk* (1976); *Wie was hij toch?* (1977); *Het huisaltaar* (1978); *Damesprotest* (1979); *Verhalen in oud rose* (1980); *Het heilig stramien* (1981); *Uitgeleide* (1982); *De toverheg* (1983).

Literatuur:

N.A. Donkersloot, in *Ter zake* (1932); *Singel 262* (1949); R. Bulthuis, *S.E.v.P. een schrijver en zijn werk* (1969); H. de Zwart, *Literama*, 13, 5 (1978-1979); C. van der Heyden, in *Bzzlletin*, 10 (1982), interview.

[W. Gobbers]

Praet, Jan

Zuidnederlands (Westvlaams?) dichter (13de-14de eeuw). Schreef de niet volledig bewaard gebleven *Leeringhe der zalichede* (14de eeuw), een ethisch-religieus leerdicht van hoog poëtisch gehalte.

Uitgave:

J. Bormans (ed.), *Leeringhe [...]* (1872).

Literatuur:

S.C. Holleman-Stevens, in *Nieuwe Taalg.*, 57 (1964).

[J.J. Mak en J.W.E. Klein]

Premsela, Martin Jacob

Nederlands dichter (Amsterdam 25.1.1896-ald. 23.7.1960). Jeugd te Antwerpen; keerde bij het uitbreken van WO I terug naar Nederland. Studeerde Frans te Amsterdam en Groningen; promoveerde in 1933 op *Edmond Rostand*. Leraar te Amsterdam.

Debuteerde in dezelfde tijd als zijn vriend Herman van den Bergh in *Het Getij*. Publiceerde onder ps. Martin Permys verzen (o.a. *Zomerland*, 1923; *De sparren*, 1925), schetsen (*Antwerpsche zondagen*, 1929) en toneel (*Helia*, 1915), waarin aanvankelijk een vroeg expressionistische voorkeur aan den dag treedt. Zijn invloed op Van den Bergh is vrij groot geweest. Zijn literaire werk beperkte zich later tot kritieken en vertalingen.

Werken:

De zwaluwen om den toren (1921); *Lectuurgids voor de moderne Fransche letterkunde* (1936); *La Hollande vue par les Français* (1937), bloeml.; *Ik vind Frans zo'n mooie taal* (1952); *Wandelingen in de Franse taaltuin* (1958); *Frans voor iedereen* (1961).

Literatuur:

A.C.M. Kurpershoek-Scherft, in *De episode van `Het Getij'* (1956); *Raam*, 32 (1967), speciaal H. van den Bergh-nummer.

[W. Gobbers]

Presser, Jacob

Nederlands historicus, dichter en prozaschrijver (Amsterdam 24.2.1899-ald. 30.4.1970). Studeerde geschiedenis te Amsterdam en promoveerde in 1926; was leraar aan het Vossiusgymnasium aldaar en vanaf 1948 hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam; in 1959 opvolger van Jan Romein voor algemene en vaderlandse geschiedenis.

Presser was een veelzijdig historicus met een grote belangstelling voor sociale geschiedenis, maar ook voor individuele historische getuigenissen. Als begaafd stilist waren niet alleen zijn bijdragen op het terrein van de geschiedschrijving van hoog gehalte, maar ook zijn literaire publikaties. Als jood kon hij tijdens WO II niet onder eigen naam publiceren, daarom gebruikte hij in die tijd pseudoniemen of alloniemen.

Zo verscheen tijdens de oorlog *De Tachtigjarige oorlog* (1941; onder alloniem B.W. Schaper, herdrukt onder eigen naam in 1948). Het tragische lot van zijn vrouw tijdens de jodenvervolging inspireerde hem tot de dichtbundel *Orpheus en Ahasverus* (1945; onder ps. J. van Wageningen, naar de plaats waar hij was ondergedoken, in 1969 herdrukt onder eigen naam). In 1946 verscheen zijn anti-heroïsche biografie *Napoleon* (1974[3]) en in 1949 de kritische monografie, *Amerika, van kolonie tot wereldmacht*.

Een regeringsopdracht leidde tot de beschrijving van de jodenvervolging tijdens WO II in *Ondergang* (2 dln., 1965). Al eerder had Presser aan dit onderwerp literair vorm gegeven in de navrante boekenweeknovelle *De nacht der Girondijnen* (1957). Van zijn veelzijdigheid getuigt voorts de reeks speelse detectiveromans: *Moord in Meppel* (1953; onder ps. Haggi Mami Reis), *Moord in Moordrecht* (1962) en *Moord in de Poort* (1965). Als bewonderaar van het werk van Heine stelde hij twee bloemlezingen samen uit diens werk (1956 en 1957).

Bij zijn emeritaat in 1969 werd hem de feestbundel *Uit het werk van J. Presser* aangeboden.

Werken:

Gewiekte wielen. Richard Arkwright (1951), pr.; *Drievoudig afscheid* (1961); *Crime Passionel* (1955); *Schrijfsels en schrifturen* (1961); *Antwoord aan het kwaad, getuigenissen 1939-1945* (1961); *Europa in een boek* (1963).

Literatuur:

J. Presser. Geschenk van zijn vrienden bij zijn zestigste verjaardag (1959); L. de Jong, `J.P.', in *Versl. en Meded. Kon. Nederl. Acad.*, 33 (1970); B.W. Schaper, `J.P.', in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk. 1969-1970* (1971); Ph. Bregstein, *Gesprekken met J.P.* (1972); W. Schwerbrock e.a., in D. Kroon (ed.), *Over Marga Minco* (1982).

[G.J. van Bork]

Prins, Arij

Nederlands schrijver (Schiedam 19.3.1860-ald. 3.5.1922). Stamde uit een oud koopmansgeslacht. Was kunstverzamelaar. Van 1885 tot 1905 verbleef hij te Hamburg als agent van zijn vader, die hij later als directeur van een kaarsenfabriek te Schiedam opvolgde.

Debuteerde in 1885 als een der eerste Nederlandse naturalisten met onder ps. A. Cooplandt gepubliceerde schetsen uit arbeidersmilieus (*Uit het leven*, 1885) en propageerde tegelijkertijd het Franse naturalisme theoretisch in kranteartikelen (in *De Amsterdammer* en *Het Nieuws van den Dag*, 1885). Was bevriend met J.-K. Huysmans, de Franse naturalist van Nederlandse afkomst, die omstreeks die tijd naar een spiritualistischer levenshouding evolueerde. Deze bracht hem ertoe zich van het

naturalisme af te wenden. Na 1887 begon hij zijn inspiratie dan ook in een meer fantastische, veelal in de me gesitueerde wereld te zoeken, zoals in de verhalen uit *Een koning* (1897), o.m. `Sint Margareta' en in de roman *De heilige tocht* (1911), verspreid gepubliceerd in *De Nieuwe Gids, Tweemaandelijksch Tijdschrift* en *De XXe Eeuw*. Kondigde deze romantisch-visionaire literatuur in menig opzicht de neoromantiek aan, in feite ging het bij Prins niet zozeer om een gewijzigde psychische instelling dan wel om de ontdekking van nieuwe stof, vol felle kleur en hartstochtelijke bewogenheid, voor zijn bij uitstek visuele waarnemings- en beschrijvingskunst. Hij ontwikkelde zich tot een der consequentste impressionisten in het Nederlandse taalgebied, die door middel van een uiterst individueel taalgebruik (ontwrichting van syntaxis, gewaagde neologismen) een maximale aanschouwelijkheid poogde te bereiken.

Hoogtepunt was de moeizaam (in 12 jaar) gecomponeerde roman *De heilige tocht* (handelseditie 1913; oorspr. in privé-druk door Boutens), minder een afgerond en historisch gemotiveerd verhaal dan wel een reeks kleurige visioenen uit de kruistochtentijd, geheel aan schilderijen ontleend en losweg bijeengehouden door de lotgevallen van een ridder die, na een christen edelvrouw te hebben gered uit Saracenenhanden, wordt vergiftigd. De individuele, met gezochte termen zwaar overladen stijl bemoeilijkt de lectuur aanzienlijk, zodat het boek hoogstens nog als impressionistisch curiosum kan gelden.

Met Herman Robbers en Jac. van Looy was Prins oprichter van de Vereniging van Letterkundigen (1905).

Uitgaven:

De briefwisseling tussen A.P. en L. van Deyssel, 2 dln. (1971), ingel. en van aant. voorz. door H.G.M. Prick; *De heilige tocht* (1976[5]) met naw. en var.; *Een koning* (1980[3]), met een naw. van H.G.M. Prick.

Literatuur:

W. Kloos, in *Veertien jaar literatuurgeschiedenis*, 1 (1896); L. van Deyssel, in *Verzamelde opstellen*, vii (1904); A. Verwey, `A.P. De heilige tocht', in *Proza*, 3 (1921); L.J.M. Feber, `Van A.P. tot Paul Claudel', in *Opgaande Wegen* (1923); H. Robbers, in *Levensberichten Mij Nederl. Letterk.* (1924-1925); J. Pollmann, `De taaltechniek van A.P.', in *Publicaties der afd. Nederl. aan de universiteit van Nijmegen* (1925); S.P. Uri, *Leven en werken van A.P.* (1935); J. de Graaf, *Le réveil littérair en Hollande et le*

naturalisme français (1937); P. Valkhoff, `J.-K. Huysmans en A.P.', in *De Gids* (1937); Idem, in *Ontmoetingen tussen Nederland en Frankrijk* (1943); S.P. Uri, `A.P. als schilder', in *Pen en penseel* (1947); Idem, *Vlucht der verbeeldig* (1955); K. de Clerck, `A.P. en De heilige tocht', in *Vl. Gids* (1960); J. Goedegebuure, in *Spiegel der Letteren*, 16 (1974); Idem, in *Maatstaf*, 23 (1975); Idem, in *Hollands Diep*, 2 (1976); L. Gillet, in *Akten des 5 intern. Germanisten-Kongresses 1975*, 4 (1976); L. Gillet (ed.), *J.-K. Huysmans, Lettres inédites à A.P. 1885-1907* (1977); D. Habrekorn (ed.), *Léon Bloy, J.-K. Huysmans & Villiers de l'Iisle-Adam, Lettres* (1980).

[W. Gobbers]

Prins, Jan

Ps. van Christiaan Louis Schepp, Nederlands dichter (Rotterdam 5.2.1876-Naarden 9.2.1948). Werd na zijn gymnasiumtijd opgeleid tot marineofficier te Den Helder. In 1924 werd hij afgekeurd als kapitein-luitenant ter zee; in 1929 vond zijn bevordering tot kapitein ter zee titulair plaats.

Prins debuteerde in 1903 in *De XXe Eeuw* en was daarna medewerker aan Verwey's *De Beweging*. Uit zijn Hollandse (o.a. *Tochten*, 1911 en *Getijden*, 1917) en Indische gedichten (1932) spreekt zijn liefde voor de natuur, vooral voor de zee. Het is eenvoudige, open poëzie, die gemakkelijk in het gehoor ligt.

Na zijn 50ste jaar leerde hij Grieks van Boutens en vertaalde de *Timaeus* van Plato. Hij voorzag deze vertaling van een inleiding, bestaande uit 40 sonnetten (*Timaios-sonnetten*, 1936) en een toelichting. Met deze vertaling oogstte hij lof, terwijl hij ook ander werk verdienstelijk vertaalde.

Zijn verzen op Rotterdam (o.a. *Rotterdam*, 1941 en *De stad waar men is kind geweest*, 1946, met een inleiding van A. Kossmann), de bevrijding (o.a. *Drie bevrijdingsgedichten*, 1945) en op P.C. Hooft zijn zeer opmerkelijk.

Werken:

Verschijningen (1924); *Bij den herbloei van Oranje* (1938); *Veertig fabels van Jean de la Fontaine* (1940); *De winter en de lente* (1942); *Erasmus* (1942); *Binnenkomst* (1945); *Voor de Rotterdamsche jeugd bij de oprichting van het district der N.J.G.* (1945).

Uitgaven:

Bijeengebrachte gedichten, 2 dln. (1947); H. Roest (ed.), *Dankbaar om ieder ding...* (1975).

Literatuur:

A. Salomons, in *Herinneringen aan schrijvers die ik persoonlijk heb gekend* (1968[5]); M. Gijsen, in *Verzameld werk*, dl. 6 (1977); G.H. 's-Gravesande, in *Al pratende met...* (1980).

[G.H. 's-Gravesande]

Prins, Sonja

Nederlands dichteres (Haarlem 14.8.1912). Dochter van Apie Prins, schrijver en bohémien; haar moeder was juriste. Studeerde te Amsterdam, waar ze communiste werd en het internationaal tijdschrift *Front* redigeerde. In 1933 verscheen haar eerste bundel poëzie onder ps. Wanda Koopman, *Proeve in strategie*, gedichten met een sterk humanitair-sociale strekking. Tijdens de oorlog nam ze deel aan het verzet, werd gevangen genomen en bracht de rest van de oorlog door in de vrouwengevangenis van het kamp Ravensbrück. Later verscheen hierover haar autobiografische roman *De groene jas* (1949).

Haar naoorlogse poëzie geeft ze aanvankelijk in eigen beheer uit: *Brood en rozen* (1953). Ook deze poëzie wordt gekenmerkt door engagement en associatieve techniek, redenen waarom ze door de Vijftigers als verwante dichteres wordt herkend.

Na een lange periode van zwijgen verschijnen in de jaren zeventig opnieuw gedichten waarin de actualiteit centraal staat: *Notities* (1973) en *Dagboekgedichten* (1974). Soms ontkomt ze daarbij niet aan modieuze tendensen, maar haar sociale bewogenheid is daarom niet minder oprecht. In 1975 verzamelde ze een groot deel van haar vroege poëzie in *Gedichten 1930-1958*. Voorts werkte ze voor radio en tv mee aan documentaires en schreef ze tv- en hoorspelen.

Werken:

Het geschonden aangezicht (1955); *Nieuwe proeve in strategie* (1957); *Vrijheid om te zijn* (1977); *Rondom de boshut - vier seizoenen* (1979); *Brieven aan mijn zuster* (1979); *Dwangarbeid en verzet in Mecklenburg, 1944* (1982); *Ook wij waren vluchtelingen: politieke gedichten 1979-1982* (1983).

Literatuur:

A. Morriën, in *Concurreren met de sterren* (1959); M. Milikowski, in *Politiek en cultuur*, 40 (1980); R. van der Heijden e.a. `S.P.: emancipatie was een vanzelfsprekendheid', in *Leef Tijd* (1981).

[G.J. van Bork]

Proost, Mien

Ps. van Hans M. Klomp, Nederlands dichter (Amsterdam 21.2.1902). Doorliep het St. Ignatiuscollege te Nijmegen, was enige tijd werkzaam in het onderwijs en als

bibliothecaris. Deed daarna uitsluitend journalistiek werk. Schreef poëzie voor de tijdschriften *Roeping* en *De Gemeenschap*. Debuteerde in 1929 met de bundel *Het middelbaar onderwijs en andere gedichten*, gepresenteerd als poëzie van een 17-jarig meisje onder de naam Mien Proost. De bundel opent met een brief aan Albert Kuyle met het verzoek om publikatie. Hoewel deze mystificatie snel werd doorzien,

publiceerde Klomp ook zijn tweede bundel nog onder de naam Mien Proost. Deze bundel, *Tot slot* (1935), bleek inderdaad zijn laatste.

In 1940 kwam Klomp bij de nsb terecht en schreef hij voor *Volk en Vaderland*. Weliswaar werd hij in 1947 vrijgesproken van collaboratie met de Duitsers, maar tot nieuwe publikaties kwam hij niet meer. In 1965 werd zijn debuutbundel opnieuw uitgegeven.

De poëzie van Proost is sterk ironisch, soms zelfs sarcastisch, hetgeen hem van de kant van *Forum*-auteurs lovende recensies bezorgde. Zijn poëzie doet soms denken aan de gedichten van Jan Greshoff.

Literatuur:

A. Swarth, in *Vrij Nederland* (14.8.1965); W.J. Simons, in *Hakken en spaanders* (1970).

[G.J.van Bork]

Pullen, Jan Pelgrim

Noordnederlands schrijver (Vlodrop ca 1520?-'s-Hertogenbosch 22.7.1608). Studeerde theologie, wsch. te Keulen, was als geestelijke werkzaam te Roermond en 's-Hertogenbosch. De onmiskenbare invloed van Ruusbroec en de *Grote evangelische peerle* verwerkte hij op geheel persoonlijke wijze tot de `mystiek der vergoddelijking'. Van de 23 traktaatjes waarvan zijn auteurschap vrij zeker is, zijn het meest vermeldenswaard: *Cort onderwijs om tot de volmaectheyt te commen, Boecxken van een nieuwe creature, Die navolghinghe Christi, Drie boecxkens van den voerworp* en *'t Boecxken van dat overweselicke leven*. Zijn geschriften waren niet voor ruime publiciteit bestemd, maar als handleiding voor een uitgelezen groep, soms zelfs voor een enkele persoon.

Uitgave:

A. van Elslander (ed.), *Die navolghinghe Christi* (1958), met inl.

Literatuur:

L. Reypens, `P.P. 1550-1608', in *Ons Geestelijk Erf*, 3 (1929); J. Marchal, *La psychologie des mystiques. Appendice III. Ruusbroec et son école, P.P.* (1937); L. Reypens, `P.s tractaatke "van een nieuwe creature"', in *Ons Geestelijk Erf*, 2 (1944); D.A. Stracke, `Uit den nabloei van onze mystiek', in *Idem*, 2 (1944); L. Reypens, `Nadere datums over P.s biografie', in *Idem*, 22 (1968).

[Chr.P. Schikan en J.W.E. Klein]

Putman, Willem

Vlaams (toneel)schrijver (Waregem 7.6.1900-Brugge 3.9.1954). Zoon van Palmer Putman, die als toneelschrijver en promotor van het amateurtoneel bekendheid verwierf. Was achtereenvolgens ambtenaar bij het ministerie van justitie (1922-1926) en inspecteur der openbare bibliotheken (1926-1944). Na WO II leefde hij van zijn pen.

Hij debuteerde voor zijn 20ste jaar onder ps. W. Hegeling met versch. eenakters, die getuigen van een sterk assimilatievermogen. Zijn eerste grote succes behaalde hij met *Het oordeel van Olga* (1920). Daarop volgden talrijke drama's, blijspelen en zelfs een libretto (*Miranda*, 1930). Ze bevatten een vlotte dialoog en knappe karaktertekening. Door hun inhoud verraden zij invloeden van het naturalisme en de neoromantiek. Putman werd in 1923 toneelcorrespondent van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* en leverde bijdragen aan talrijke bladen en tijdschriften. Een keus uit die artikelen verscheen in *Toneelgroei* (1927), *Het Tooneel na Ibsen* (1936) en *Tooneeldagboek 1928-1938* (1938).

Na 1933 publiceerde Putman de psychoanalytische roman *Vader en ik*. Na WO II schreef hij onder ps. Jean du Parc versch. de aandacht trekkende romans, romantisch van inspiratie, maar in een realistisch beschreven omgeving. Meestal draaien deze verhalen, waarvan de meeste voor toneel werden bewerkt, om een door hartstocht beheerste vrouwenfiguur, die evenwel door het ingrijpen van bovenaardse krachten voor een totale ondergang wordt behoed.

Werken:

Mama's kind (1923), tragikom.; *De doode rat* (1924), t.; *Looping the Loop* (1925), t.; *Pruiken* (1935), r.; *Christine Lafontaine* (1947), r.; *Marilou* (1948), r.; *Mevrouw Pilatus* (1940), r.; *Jeanne d'Arc* (1950); *De nacht van Nadine* (1954); *Wat nu Marilou?* (1955).

Literatuur:

P. de Vree, *Hedendaagsche Vlaamsche romanciers en novellisten* (1936); P. Putman e.a., in *West Vlaanderen*, 4, 1 (1955); F. Germonprez, in *Kortrijkse figuren* (1980); B. Peleman, `W.P. (1880-1961)', in *Geboeid maar... ongebonden* (1983).

[A. Demedts]

Pijpers, Pieter

Noordnederlands dichter en toneelschrijver (Amersfoort 14.12.1749-ald. 20.6.1805). Als rooms-katholiek patriot naar België uitgeweken. Kreeg na 1795 allerlei hoge ambten (o.m. lid van gewestelijk bestuur van Utrecht en controleur-generaal der convooien).

Op zijn buiten Puntenburgh bij Amersfoort wijdde hij zich aan de letteren. Schreef treurspelen (bijv. *Het mislukt verraad op Amersfoort*, 1776) en vertaalde er nog meer uit het Frans, o.m. van Baculard d'Arnaud. Was de auteur van een hofdicht, een der laatste in het genre, *Eemlands tem-*

pe (2 dln., 1803) dat door de kritiek werd afgewezen.

Werken:

Vaderlandse gedichten (1784-1787); *Stephanus* (1790); *Neptha* (1794); *Spartacus* (1805).

Literatuur:

J.A. Alberdingk Thijm, in *Volksalmanak voor Nederlandsche katholieken* (1862); Idem, in *Dietsche Warande & Belfort*, vi (1864),met bibl.; D. Inklaar, *Fr.-Th. de Baculard d'Arnaud* (1925); G.J. Steenbergen, `Het apostelspel', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1952); P.A.F. van Veen, *De soeticheydt des buytenlevens* (1960).

[W. Gobbers]

Pyramus en Thisbe

Spel van sinnen, overgeleverd in een versie uit ca 1515, toegeschreven aan Matthijs de Castelein, overgeleverd in verschillende drukken, en een versie uit ca 1518, in een hs. van de Haarlemse rederijkerskamer De Pelicaan, uit ca 1600. In de twee versies ligt het zwaartepunt nogal verschillend. In het spel in druk is de aardse liefde uitgangspunt om een geestelijke moraal te demonstreren, in het spel in het Haarlemse hs. *Een spel van sinnen van de historie van Piramus en Thisbe genaempt de Sinnelijcke genegentheyt* wordt de aardse liefde beschouwd als een gevaar voor de ware liefde van de mens tot God.

Zie ook Castelein, Matthijs de.

Uitgave:

G.A. van Es, *Pyramus en Thisbe. Twee rederijkersspelen uit de zestiende eeuw* (1965).

Literatuur:

D. Kuyper, `Pyramus ende Thisbe', in *Leuvense Bijdr.*, 55 (1966); E. Heupers, `Babiloontje vol van verstande', in *Neerlands Volksleven*, 26 (1976).

[F. van Thijn]

Q

Quack, H.P.G.

Eig. Hendrick Peter Godfried, Nederlands essayist (Zetten 2.7.1834-Amsterdam 6.1.1917). Studeerde rechten te Amsterdam en Utrecht; promoveerde in 1859 op *Het staatswezen in de 14de eeuw historisch ontwikkeld*. Was als journalist werkzaam en bekleedde versch. belangrijke functies, o.a. secretaris Kamer van Koophandel te Amsterdam en secretaris van de Staatsspoorwegen. Van 1868 tot 1877 hoogleraar economie te Utrecht.

Bracht het van secretaris in 1885 tot directielid van De Nederlandsche Bank. Was daarnaast tot 1894 buitengewoon hoogleraar te Amsterdam. Toonde zich als leerling van De Bosch Kemper een liberaal wiens belangstelling naar het sociale vraagstuk uitging. Legde door bestudering van maatschappelijke stelsels en het werk van sociale hervormers de grondslag voor zijn hoofdwerk, het vaak herdrukte *De socialisten* (4 dln., 1875-1897).

In zijn hoedanigheid van redacteur van *De Gids* schreef hij tal van literaire en andere essays, o.a. de persoonlijke herinneringen aan zijn vriend Busken Huet (herdrukt in *Studiën en schetsen*, 1886). Hoewel Quack geen socialist was stond hij bekend om zijn geavanceerde denkbeelden. Van groot belang voor de kennis van zijn persoon en tijdgenoten zijn de door hem geschreven *Herinneringen* (1913).

Werken:

M. des Amorie van der Hoeven (1869); *Traditie en ideaal in het volksleven* (1872); *Studiën op sociaal gebied* (1877); *Beelden en groepen* (1892); *Uit den kring der gemeenschap* (1899).

Uitgaven:

Uit het levenswerk van H.P.G.Q. (1955), met inl. van P.J. Bouman; *Herinneringen* (1977), met een voorw. van J. Rogier.

Literatuur:

H.T. Colenbrander, `In memoriam H.P.G.Q.', in *De Gids*, 81 (1917); J. Saks, *Socialistische opstellen*, 1 (1918); A. Verwey, `Herinneringen van Mr. H.P.G.Q.', in *Proza*, dl. 2 (1921); J. Kruseman, `H.Q. en zijne idee der gemeenschap', in *De Gids*, 110 (1947); J. Barents, *H.P.G.Q.* (1959); R. de Ruig, `Mr. H.P.G.Q.: de ongebroken kracht van de illusie', in *Bijdr. en meded. betr. de gesch. der Nederlanden*, 98 (1983).

[G.W. Huygens]

Queeste van de Graal, De

Middelnederlandse arthurroman, bewerking van de Franse *Queste del Saint Graal*, waarbij opvallend is bekort en vooral religieuze onderwerpen zijn weggelaten. *De Queeste van de Graal* is alleen overgeleverd in de Haagse Lancelot-compilatie. De roman beschrijft de zoektocht van Lancelot en Walewein naar de Heilige Graal, waaruit Christus bij het Laatste Avondmaal gedronken moet hebben, en hoe de ridders Percevael, Bohort en Galaäd (Lancelots zoon) die uiteindelijk bereiken, waarna Galaäd sterft.

Zie ook Lancelot-compilatie, Haagse.

Uitgave:

W.J.A. Jonckbloet, in *Roman van Lancelot*, 2 dln. (1846-1849).

Literatuur:

M. Joye, `De Middelnederlandse Graal-romans: overzicht en enkele vaststellingen', in F.P. van Oostrom (ed.), *Arturistiek in artikelen* (1978); J. Tersteeg, `Nieuws over de Queeste van de Graal', in *Lekr*, 4 (1978-1979); J.C. Prins-s'Jacob, `The Middle-Dutch version of "La Queste del Saint Graal"', in *Nieuwe Taalg.*, 73 (1980).

[F. van Thijn]

Querido, Emanuel

Nederlands schrijver en uitgever (Amsterdam 6.8.1871-Sobibor, Polen, 23.7.1943). Zoon van joods-Portugees diamantbewerker; voor hetzelfde vak opgeleid, doch spoedig werkzaam in de boekhandel. Sedert 1915 aan het hoofd van uitgeversbedrijf Em. Querido, dat zich vnl. op literair werk toelegde. Evenals zijn broer Israël autodidact.

Hij schreef onder het ps. Joost Mendes de tiendelige romancyclus *Het geslacht der Santeljano's* (1919-1928), waarin het Amsterdamse volksleven rond 1900 en het opkomend socialisme (waarmee hij sympathiseerde) werden getekend.

Literatuur:

A. Querido, A. Donker en Th. Wink, *E.Q., de mens, de schrijver, de uitgever* (1955); R. Boltendal, in *Portretten van uitgevers* (1965); A. Querido, `Een onbekend werk van Joost Mendes', in *De Gids*, 145 (1982).

[G.W. Huygens]

Querido, Israël

Nederlands prozaschrijver, criticus en essayist (Amsterdam 1.10.1872-ald. 5.8.1932). Broer van Emanuel. Was achtereenvolgens werkzaam als violist, horlogemaker, diamantbewerker en juwelier; ten slotte jarenlang journalist bij *Algemeen Handelsblad*. Zeer belezen autodidact; socialist. Begon zijn literaire loopbaan als dichter onder ps. Theo Reeder (*Verzen*, 1893; *Gedichten*, 1894).

Meer opgang maakte hij met naturalistische romans, o.a. *Levensgang* (1901), waar-

in hij de wereld der diamantbewerkers beschreef. Daarnaast produceerde hij diverse bundels kritisch en essayistisch werk. Autobiografische elementen vindt men in de romans *Zegepraal* (1904) en *Kunstenaarsleven* (1907). Woonde enige tijd onder de `Jordaanse' bevolking om stof op te doen voor zijn breed opgezet `Amsterdamsch epos' waarvan het eerste deel, *De Jordaan* (1912; dln. ii t/m iv: 1914, 1922 en 1924), al dadelijke een enorme opgang maakte ondanks de barokke stijl. De auteur leefde zich uit in een hartstochtelijk-zintuiglijke beschrijving van stad en bevolking.

Minder succes had Querido als toneelschrijver. Zijn poging om met A.M. de Jong een linksgericht literair maandblad te leiden, getiteld *Nu*, wekte verzet bij de expressionistische jongeren en moest na twee jaargangen worden gestaakt. In zijn latere jaren legde hij zich vooral toe op de historische roman met oosterse (*De oude waereld*: i *Het land van Zarathustra*, 1918, ii *Zonsopgang*, 1920, iii *Morgenland*, 1921) en bijbelse (*Het volk Gods*, 2 dln., 1932) stof. Ook schreef hij enkele biografieën (*Napoleon*, 1913; *De jeugd van Beethoven*, 1919). Zijn werk, dat van plastisch taalvermogen getuigt, verouderde evenwel spoedig.

Werken:

Meditaties over literatuur en leven, 1 (1897, niet vervolgd); *Studiën over tijdgenooten*, 1 (1899, niet vervolgd); *Menschenwee, roman van het land* (1903); *Over literatuur* (1904); *Literatuur en kunst* (1906); *Muziek, tooneel en literatuur* (1908); *Studiën* (1908); *Van het groene laken* (1911); *Geschreven portretten* (1912); *Melvina en de legende van den vuurtoren* (1913); *Saul en David* (1914); *Letterkundig leven*, 3 dln. (1916-1923); *Aron Laguba* (1917); *Van verbeelding en werkelijkheid* (1918); *Van verleden en heden* (1919); *Over literatuur* (1924); *Misleide majesteit* (1926); *Simson de godgewijde* (1927); *Simson; ontreddering* (1929).

Literatuur:

E. d'Oliveira, *De jongere generatie* (1914); A.M. de Jong, `Q.'s Amsterdamse epos De Jordaan', in *Socialistische Gids* (1925); J.L. Boender, *I.Q. en het begrip literatuur* (1927); *Opwaartsche Wegen* (1928-1929), bibl.; A.M. de Jong, *I.Q., de mens en de kunstenaar* (1933); K. de Wind, *Rondom het leven van I.Q.* (1933); G. Borgers, `Herman Heijermans en I.Q.', in *Maatstaf*, 12 (1964-1965); Sj. van Faassen, `Vier brieven van Is. Querido en A.M. de Jong over Nu', in *Tirade*, 20 (1976); R. Mozes, `I.Q. en de modernen', in *Was ik er ook eerder?* (1980).

[G.W. Huygens]

Questiers, David

Ook Questier, Noordnederlands dichter (Amsterdam 2.2.1623-ald. 17.4.1663). Zoon van Salomon Davidsz. Questiers, broer van Katharina. Zijn gedichten komen voor

in enkele verzamelbundels, o.a. het tweede deel van *Klioos Kraam, de Hollandsche Parnas* (1660), *Olipodrigo* en *Nieuwe Hofsche Rommelzoo.*

[P.M.M. Kroone]

Questiers, Katharina

Ook Questier, Noordnederlandse dichteres (Amsterdam 21.11.1631-ald. januari 1669). Dochter van Salomon Davidsz. Questiers, loodgieter, toneeldichter en lid van de Duytse Academie. Haar broer David schreef ook gedichten. Zij was, behalve in het dichten, ook in allerlei andere kunsten bedreven, zoals tekenen, graveren op hout, koper en glas, boetseren en borduren. In de Warmoesstraat, waar zij woonde, had zij een `konstkamer' waar zij haar eigen werk en haar verzamelingen penningen en schelpen tentoonstelde. Haar lof werd door tijdgenoten, onder wie Vondel, Huygens, Jan Vos, Oudaen en Blasius (met wie zij zeer bevriend was) gezongen, en veel bekende kunstenaars schreven en tekenden in haar `Stamboeck'.

Zij vertaalde een aantal toneelstukken uit het Spaans, en met haar *D'ondanckbare Fulvius en getrouwe Octavia* (wsch. eveneens gebaseerd op een Spaans stuk) werd op 26 mei 1665 de vernieuwde Amsterdamse schouwburg ingewijd. Hoewel zij, naar eigen zeggen, haar vrijheid zeer liefhad, trouwde zij ten slotte toch, in 1664, met Joannes de Hoest. Samen met Cornelia van der Veer schreef zij *Lauwer-stryt* (1665), een bundel wederzijdse lofdichten.

Werken:

Den geheymen minnaer (1655), vert. naar Lope de Vega; *Casimier of gedempte hoogmoet* (1656), naar A.E.G. Gomez.

Uitgaven:

in *Klioos Kraam*, dl. ii (1657); in *Bloemkrans van verscheiden gedichten* (1659).

Literatuur:

J. te Winkel, *Bladzijden uit de geschiedenis der Nederl. letterkunde* (1882); Idem, *Ontwikkelingsgang der Nederl. letterkunde* (1923); Vondel, *Werken* (wb-uitgave), dl. v, ix en x (1927-1937); J.A. van Praag, *La comédie espagnole aux Pays-Bas* (z.j.); A. van Duinkerken, *Beeldenspel van Nederl. dichters* (1957).

[W.J.C. Buitendijk en S.S. Hoogerhuis]

Quicke, Jan

Zuidnederlands dichter (Brugge 28.9.1744-ald. 2.6.1805). Schoenmaker te Brugge en rederijker, o.m. griffier van De Kruisvaerders. Uitte zijn bewondering voor Vondel

door een nadichting in alexandrijnen van Geeraert Brandts biografie: *Het leven van den weêrgaloozen en onvermoeyelijken dichter Joost van den Vondel* (1789).

Literatuur:

M. Sabbe, `Een achttiende-eeuwsch plagiaat', in *Mélanges P. Fredericq* (1904).

[W. Gobbers]

Quina, Karel

Ook Charles Kina, Noordnederlands schrijver (Antwerpen ca 1586-Amsterdam begraven 27.10.1649). Lid van de Brabantse kamer te Amsterdam 't Wit Lavendel. Zinspreuk: `Qui-n'a Dieu, n'a rien'.

Quina was zeer bevriend met Theodoor Rodenburg, aan wie hij opdroeg de uit het Frans van Jacques Amyot vertaalde *Aethiopica* van Heliodorus: *De beschryvinghe Heliodori vande Moorenlandtsche gheschiedenissen. Eerst in het Griecx beschreven: Ende nu wt het Francoysch int Nederlandts vertaelt* (1610). Bredero leverde hiervoor een lofdicht in de vorm van een sonnet en schreef hem in maart 1611 een uitvoerige en onderdanige brief met vurige vriendschapsbetuigingen. Quina schreef vier lofdichten voor drama's van Bredero, uitgegeven in de jaren 1616-1617.

Literatuur:

J.H.W. Unger, *G.Az. Brederoo. Eene bibliographie* (1884); G. Stuiveling, *Memoriaal van Bredero* (1970).

[W.J.C. Buitendijk]

Quintijn, Gillis Jacobsz.

Noordnederlands dichter (Haarlem, eind 16de eeuw-Den Haag ?, na 1633). Woonde lang als welvarend boekverkoper in zijn geboortestad. In 1624 liet zijn `moey', Cornelia Coymans, hem wegens een onbetaalde schuld gijzelen. Hij zat bijna vier jaar gevangen, ondanks rekesten en felle beschuldigingen van rechtsverkrachting, kwam pas door tussenkomst van Frederik Hendrik vrij, en vestigde zich daarna in Den Haag.

Een aantal van zijn rekesten bundelde hij in 1633, opgeluisterd met klinkdichten als *De voor-lopende Hollandsche Wee! ende Wraecke-klagt*. Ook gaf hij een verhaal in 1000 verzen over de belegering van Den Bosch, *Oraniens overwinning van 's-Hertogenbosch* (1629) uit, en een in de gevangenis geschreven verhaal in verzen over de inname van Grol, *Oraniens Grolsgewin* (1627). Eveneens in de gevangenis schreef hij *De Hollandsche Liis met de Brabandsche Bely*, dat hij in 1629 met platen van Adriaen van de Venne uitgaf. Dit wonderlijke boekje behandelt naast veel bijwerk (vermaningen aan ouders, predikanten en overheid enz.) het losbandig gedrag van de jeugd. Quintijn was een navolger van Cats, en in een van de voorstukken, een gedicht van 58 strofen, spreekt hij Cats aan als zijn vereerde leermeester.

Werk:

Voor-lopende remonstrancie aan de Staten-Generael (1632).

Literatuur:

E.F. Kossmann, *De Boekhandel te 's-Gravenhage* (1937); P. Minderaa, `Een merkwaardige Catsepigoon, G.J.Q', in *Aandacht voor Cats bij zijn 300ste sterfdag* (1962).

[W.J.C. Buitendijk en S.S. Hoogerhuis]

R

Rabus, Pieter

Noordnederlandse dichter en vertaler (Rotterdam 12.12.1660-ald. 13.1.1702). Hij was notaris, maar studeerde onder leiding van de dichter J. Oudaen (1628-1692) klassieke talen en werd naderhand preceptor van de Latijnse school te Rotterdam. Met zijn vriend David van Hoogstraten (1658-1724) gaf hij in 1678 *Rijmoeffeningen* uit, waarin telkens hetzelfde onderwerp door beiden werd behandeld. Uit bewondering voor Willem III schreef hij enige gelegenheidswerken, zoals *Verlost Britanje* (1689).

Zijn grote kennis van de klassieke talen stelde hij in dienst van zijn verlichtingsideaal Nederlandse burgers die geen andere dan de moedertaal kenden, in staat te stellen belangrijke geschriften te lezen. Hij vertaalde o.a. Erasmus (*Samenspraken*, 1684) en de Neolatijnse burleske dichter P.J. Beronicius (*De weergalooze dichter P.J.B.*, 1692). Ook in *Griekse, Latijnse en Neêrduitse vermakelijkheden der taalkunde* (1688) verschenen vertalingen; hij streed in dit werk vooral tegen het voortschrijdend taalbederf. Naderhand had zijn vertaalwerk als hoofddoel het publiek in contact te brengen met het empirisme (Ch. Huygens: *De wereldbeschouwer, of Gissingen over de hemelsche aardklooten en derzelver cieraad*, 1699 en G. Daniel/P.D. Huet: *Reize door de wereld van Deskartes*, 1700). Zijn bijbels epos *De Kruis-Held, ofte Het leven van den apostel Paulus* (1681) staat met Vondels *Johannes de boetgezant* (1662) aan het begin van een grote stroom werken van dit genre tijdens het classicisme. Tot de literair-historische arbeid van Rabus behoort *Het leven van Dirk Rafelsz Kamphuizen* (1683). Zijn opvattingen over de maatschappij en zijn afkeer van revolutie en geweld vonden een neerslag in *Historie van den oproer, te Amsterdam voorgevallen* (1696).

Zijn hoofdwerk was het verzorgen van het geleerdentijdschrift *De Boekzaal van Europa* (1692-1700), gevolgd door de *Tweemaandelyke Uittreksels* (1701-1702). Bayle's *Nouvelles de la République des lettres* (1684-1687), Jean le Clercs *Bibliothèque universelle et historique* (1686-1693) en Henri Basnage de Beauvals *Histoire des ouvrages des savants* (1687-1709) hebben als voorbeeld gediend. In Rabus' tijdschrift werden in de moedertaal samenvattingen gegeven van boeken op het gebied van godgeleerdheid, wijsbegeerte, geschiedenis, biologie en geneeskunde; daarnaast waren reisverhalen en levensbeschrijvingen geliefde genres.

De besprekingen bestonden meestal uit omvangrijke citaten, soms met kritische kanttekeningen. Rabus trachtte ook via dit populair-wetenschappelijke tijdschrift de burger te `verlichten'.

Zijn afkeer van bijgeloof bleek vooral bij de behandeling van Balthasar Bekkers *Betoverde weereld* (1691-1693); kerkelijke geschillen vormden eveneens een punt van kritiek. Rondom het tijdschrift en zijn redacteur ontstond menige polemiek. Na Rabus' dood werd het door anderen voortgezet (met een onderbreking tijdens de periode 1710-1716); het bleef tot 1864 bekend als de *Boekzaal der Geleerde Waereld*, veranderde in de 18de eeuw van karakter en werd steeds meer een predikantentijdschrift. Door zijn werkzaamheden voor de *Boekzaal* kwam Rabus ertoe allerlei opgedane kennis over bekende personen en hun denkbeelden bijeen te

brengen op de wijze van de encyclopedisten Bayle en Moreri, in het onvoltooid gebleven *Groote naamboek* (1698, 1703[2]).

Literatuur:

D. van Hoogstraten en J.L. Schuer, *Groot algemeen historisch, geographisch, genealogisch en oordeelkundig woordenboek* (1733); H. ten Boom, J.A.H. Bots en R.A.D. Renting, *Tentoonstelling P.R. 1660-Rotterdam 1702* (1974); J.A.H. Bots e.a., *P.R. en de Boekzaal van Europe 1692-1702* (1974); D. de Moulin, *Steekt vry uw ooren op, leesgretigen...* (1974); J.A.H. Bots, `P.R., waardig dienaar van het "Statendom der letterwijzen" en voorvechter van "onze ronde sprake" het Nederlands', in *Rotterdams Jaarb.*, 3 (1975); N. van der Blom, *Grepen uit de geschiedenis van het Erasmiaans gymnasium 1328-1978* (1978); J.J.V.M. de Vet, *P.R. (1660-1702), een wegbereider van de Noordnederlandse verlichting* (1980); J. de Vet, in *Woordenboek van Belgische en Nederlandse vrijdenkers*, dl. 2 (1982).

[E.C.J. Nieuweboer]

Raedt-de Canter, Eva

Ps. van Anna Elizabeth Johanna de Vries-de Mooy, Nederlandse prozaschrijfster (Breda 11.1.1900-Edam 27.2.1975). Maakte in de jaren dertig naam als schrijfster van doorleefd psychologisch-realistisch proza, met name door haar debuut *Internaat* (1930), waarin sombere herinne-

ringen aan haar opleidingsjaren op rooms-katholieke meisjeskostscholen zijn verwerkt, en door de roman *Vrouwengevangenis* (1935), een beklemmend verhaal, geïnspireerd op de politieke willekeur in het toenmalige Derde rijk. Zij was in die jaren ook werkzaam als redactiesecretaresse van *Groot-Nederland*. Na WO II liet zij weinig meer van zich horen.

Werken:

Geboorte (1931); *Huwelijk* (1932); *Bohème* (1933); *Ons Anneke* (1934); *De vreemdeling in uwe poorten* (1937); *Wankele waarheid* (1941); *Engelen en dieven* (1962).

Literatuur:

A. Romein-Verschoor, in *Vrouwenspiegel* (1936); V.E. van Vriesland, in *Onderzoek en vertoog*, 1 (1958).

[G.W. Huygens]

Raes, Hugo Leonard Siegfried

Vlaams prozaschrijver en dichter (Antwerpen 26.5.1929). Studeerde Germaanse filologie. Was aanvankelijk leraar middelbaar onderwijs, daarna adviseur bij het ministerie van pensioenen.

Debuteerde met gedichten: *Jagen en gejaagd worden* (1954) en *Afro-europees* (1957) om zich daarna uitsluitend op het proza toe te leggen. Dit genre beoefent hij, in grote lijnen, op twee manieren. *De vadsige koningen* (1961), *Hemel en dier* (1964), *Een faun met kille horentjes* (1966), *Het smaran* (1973) en *Het jarenspel* (1981) zijn in realistische trant geschreven, hoewel droom en fantasie er een niet onaanzienlijke plaats in innemen. Maar zijn oorspronkelijkheid ten opzichte van de Vlaamse romantraditie heeft hij te danken aan zijn diverse uitstappen naar het fantastische, nl. in romans en verhalen die gedeeltelijk verwant zijn met de Angelsaksische science-fiction en met de (anti-)utopische traditie. Reeds omstreeks 1960 brachten `fantastische' verhalenbundels als *Links van de helikopterlijn* (1957) en *Een tijdelijk monument* (1962) algemene erkenning, ook in Nederland; ook in later bundels (*Bankroet van een charmeur*, 1967; *De Vlaamse Reus*, 1974) zou het fantastische overheersen. Maar een hoogtepunt op dit gebied bereikt Raes vooral met zijn groots opgezette, episch-fantastische romans *De lotgevallen* (1968), *Reizigers in de anti-tijd* (1970) en *De verwoesting van Hyperion* (1978).

Op thematisch gebied wordt Raes' werk gekenmerkt door een fundamenteel dualisme: achter een overweldigende levensdrang, die zich wel eens in een roes van seksueel genot of in woeste braspartijen doet gelden, schuilt angst voor de dood of voor een als onvermijdelijk ervaren, geestelijk en lichamelijk verval. Dit brengt de

schrijver meestal indirect tot uiting door middel van gruwelijke anekdotes en door de weergave van nachtmerries of angstwekkende toekomstvisioenen; hierbij vervult het fantastische gebeuren een vnl. esthetische functie. Behalve de lichamelijke overspanning, waardoor de romanhelden slechts voor korte tijd in staat worden gesteld zich tegen de ondergang te verweren, blijkt vooral het reizen, het afleggen van een tocht het meest geschikte middel om de levensdrift enigszins te verzoenen met de pijnlijke bewustwording van het menselijk falen: bijna alle personages uit Raes' werk ondernemen reizen. In de fantastische romans beschouwt Raes de reis bovendien als een creatief antwoord op de negatieve aspecten van de samenleving, in het bijzonder die van de moderne maatschappij (vgl. *Reizigers in de anti-tijd*). Ook al sluit Raes' werk in thematisch opzicht nog aan bij een zekere vitalistische traditie in de Vlaamse literatuur, de manier waarop hij van de dieptepsychologie gebruik maakt om de handel en wandel van zijn personages te belichten, doet hem de bedoelingen van de vitalistische literatuur ver voorbij streven (vgl. o.a. *Een faun met kille horentjes* en *Het jarenspel*).

Vooral vanwege zijn originele aanpak van bepaalde vormproblemen neemt Raes een aparte plaats in de naoorlogse Vlaamse literatuur in. In zijn realistische romans gebruikt hij wel eens procédés die aan de hedendaagse schilder- en filmkunst doen denken. Aan de collagetechniek in de abstracte kunst herinnert bijv. de caleidoscopische structuur van zijn romans: deze bestaan meestal in de aaneenrijging van een groot aantal korte hoofdstukken, een procédé dat zowel een indruk van simultaneïteit als een versplinterde visie op de buitenwereld in de hand werkt (vgl. *De Vadsige koningen, Een faun, Het smaran*). In zijn fantastische romans slaat Raes een brug tussen de op de individuele psychologie afgestemde fantastische literatuur en de science-fiction, een genre dat vaak eerder op de expressie van een collectieve problematiek is gericht. Hierdoor lijkt het wel of Raes zich het fantastische in de eerste plaats ten nutte maakt om een aantal ideeën over mens en maatschappij te illustreren, eerder dan dat hij daarvan de grondstof voor een psychomachische vertelkunst zou maken, zoals dat in de moder-

ne verhaalkunst vrijwel algemeen gebeurt. Raes' principe bij het gebruik van het fantastische genre laat zich dan ook beter omschrijven als `ideomachie'.

Werken:

Explosie (1972), bloeml. nov.; *Brandstichting tegen de tijd* (1976), bloeml. p.; *Trapezenwerk in het luchtledige* (1976), aforismen; *Verzamelde verhalen* (1979).

Literatuur:

J.J. Oversteegen, `Prolegomena voor een analyse', in *Merlyn* (1964); K. Fens e.a., in *Kritisch akkoord* (1967); P. de Wispelaere, `Jagen en gejaagd worden', in *Literair Lustrum* (1967); R. Bloem e.a., *In gesprek met H.R.* (1969); J. Kersten, *H.R.* (1978); D. Cumps, `Over het fantastische bij H.R.', in *Spiegel der Letteren* (1980); P. de Wispelaere, `H.R.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980); L. de Vos en J. Louage, in *Restant*, 9 (1981), interview; L. Renders, `H.R. Schrijven uit wanhoop', in *Spiegel der Letteren*, 25 (1983).

[D. Cumps]

Randwijk, Hendrik Mattheus van

Nederlands dichter en prozaschrijver (Gorinchem 9.11.1909-Purmerend 13.5.1966). Hoofd van een school in een Amsterdamse volksbuurt en actief op sociaal gebied. Tijdens WO II een van de belangrijke figuren van de verzetsorganisatie `Vrij Nederland' en na de bevrijding de eerste hoofdredacteur van het radicale weekblad dat het illegale blad van die naam voortzette. Stichtte vervolgens de uitgeverij Djambatan-De Brug die zich vooral op Indonesië richtte. Zijn stellingname in de Indonesië-kwestie leidde tot zijn ontslag bij *Vrij Nederland*. Voor WO II behoorde Van Randwijk tot de protestants-christelijke groep rond *Opwaartsche Wegen*. Zijn eerste gedichten werden gebundeld in *Op verbeurd gebied* (1934). Hierin toont hij zich een strijdbaar sociaal-christen, evenals in zijn sociale romans *Burgers in nood* (1936) en *Een zoon begraaft zijn vader* (1938). Tijdens de oorlog schreef hij het verzetsgedicht *Celdroom* dat, na zijn arrestatie door de Duitsers, clandestien werd verspreid (1943). Al in 1941 had hij samen met Jan H. de Groot en G. Kamphuis de eerste verzameling verzetspoëzie samengesteld onder de titel *Nieuw Geuzenliedboek*.

Na de oorlog evolueerde hij tot overtuigd socialist. In 1967 verscheen *In de schaduwen van gisteren*, een kroniek van de bezetting. In *Heet van de naald* werd een bloemlezing van zijn werk bijeengebracht. Zijn *Bericht aan de levenden* wordt bij de dodenherdenking op 4 mei voorgedragen met muziek van H. Henkemans. De tekst is op de erebegraafplaats te Bloemendaal als herinnering aan WO II aangebracht.

Literatuur:

Maatstaf, 16 (1968), speciaal v.R.-nummer; J.J. Buskes, in *Vier vrienden* (1971); I. de Jong, in *Dwarsliggers* (1974); G. Puchinger, in *Ontmoetingen met literatoren* (1982); G. Mulder en P. Koedijk, *H.M.v.R., een biografie* (1985).

[K. Heeroma en G.J. van Bork]

Rau, Sebald Fulco Johannes

Noordnederlands dichter (Utrecht 16.10.1765-Leiden 1.12.1807). Behoorde als student tot de kring van Bellamy, lid van `Dulces ante omnia Musae' (1780). Schreef een der eerste Nederlandse romances, `Ewald en Elize', in *Proeven voor het verstand, den smaak en het hart* (1784), volgens Huet een aan elkaar gelijmde `geschiedenis vol akeligheden'. Door de ramp met het kruitschip te Leiden ging vrijwel al zijn overig literair werk verloren.

Literatuur:

W. Bilderdijk, *Dichtwerken*, dl. xi (1858); Cd. Busken Huet, *Litt. fant. en krit.*, dl. 6 en 24 (z.j.); A. Zijderveld, *De romancepoëzie in Noord-Nederland* (1915); A.J. Nijland, *Leven en werken van J. Bellamy* (1917).

[W.J.C. Buitendijk]

Ravestein, Max van

Zie Melati van Java

Reael, Laurens Jacobsz

Noordnederlands dichter (Amsterdam 1536-ald. 7.4.1601). Leefde twaalf jaar als balling en keerde terug toen Amsterdam de zijde van de Prins had gekozen (1578). Hij was graanhandelaar, maar bekleedde ook openbare ambten. Als lid van de kamer D'Eglantier schreef hij onder de kenspreuk `Liefde vermag 't al'. In het *Geuzenliedboek* bevindt zich een tiental gedichten.

Zijn vrij omvangrijke werk uit de jaren 1569-1601 is bewaard gebleven in een nog ongepubliceerd hs. in de ub te Gent: *Refereynen, baladens, epitafiën, historiaelen en andere liedekens*.

Uitgaven:

J.C. Breen (ed.), `Liederen', in *Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap* (1896), in *Amsterdamsch jaarboekje* (1897) en in *Archief van de Nederl. kerkgeschiedenis* (1897).

Literatuur:

W.A.P. Smit, *Dichters der reformatie in de 16e eeuw* (1939); W.P.L. Coolhaas, `L.R.', in *Het huis `De Dubbele Arend'* (1973).

[G. Stuiveling]

Reael, Laurens Laurensz.

Noordnederlands dichter en diplomaat (Amsterdam 22.10.1583-ald. 10.10.1637). Zoon van de dichter van geuzenliederen Laurens Jacobsz. Reael (1536-1601), wo-

nende `in den gouden Reael' op het Water; zwager van Jacobus Arminius. Studeerde rechten te Leiden. In 1611 naar Oost-Indië in dienst der Oostindische Compagnie. Werd al spoedig gouverneur der Molukken en was van 1616-1619 gouverneur-generaal. In 1620 terug in het vaderland ambteloos wegens zijn arminiaanse betrekkingen. 1625 Vice-admiraal, 1626 admiraal, 1628-1629 gevangene te Wenen, vanaf 1630 functies bij het stadsbestuur te Amsterdam.

Reael behoorde tot de `gemeenzaamste vrienden' van Hooft, wiens stijl hij navolgde, en werd bewonderd door Vondel, Huygens en Barlaeus. Hij dichtte o.a. een vrije navolging van het eerste *Basium* van Janus Secundus, het fraaie *Oorsprongh van de kusjes*; voorts een *Aubade*, een *Maeghdeklacht*, enkele bruilofts- en lijkdichten en een *Sonnet op de ledighe uyren* van Huygens. Volgens Barlaeus schreef hij in Indië ook een `nobile epos' dat niet bewaard is gebleven. Zijn gedichten werden nooit gebundeld; acht aan hem toegeschreven gedichten verschenen in *Gedichten van C. van Baerle* (dl. 1, 1827).

Omstreeks 1623 (wsch. tussen mei 1622 en mei 1623) hielden Hooft, Reael, Vondel, De Hubert e.a. `eene letterkunstige' (taalkundige) vergadering; daar werd `gehandeld van d'eigenschappen der moederlijke taale' (Brandt); een `letterkunstigh besluyt' werd daarvan `wettelyck t'Amstelredam' gemaakt, dat wil zeggen normatieve spraakkunstregels. Tegelijkertijd of hierna werden door Vondel, Reael en Hooft dagelijks samenkomsten gehouden ten huize van wijlen Roemer Visscher, waar zij de *Troades* van Seneca in proza vertaalden (daarna door Vondel in dichtvorm gegoten als *De Amsteldamsche Hecuba*).

Uitgave:

Observatien, of ondervindingen, aan de magneetsteen (1651).

Literatuur:

J. van den Vondel, in *De werken van V.* (uitg. J.F.M. Sterck, 10 dln., 1927-1937), dln. 2 en 3; P.C. Hooft, in *Gedichten* (uitg. F.A. Stoett), dl. 1; C. Huygens, in *Gedichten* (uitg. J.A. Worp, dln. 2 en 3; C. Barlaeus, in *Poemata*, dl. 2; J. Vos, in *Alle de gedichten*, dl. 1 (1726); C.B. Nederburgh, in *Nieuw Nederl. Biografisch Woordenboek*, dl. 4 (1918); F.L. Zwaan, *Uit de geschiedenis der Nederl. spraakkunst* (1939); L.C. Michels, *Filologische opstellen*, dl. 4 (1964); W.Ph. Coolhaas, `1630-1640: L.R.', in *Het huis `De dubbele arend'* (1973); H.W. van Tricht (ed.), *De briefwisseling van P.C. Hooft* (1976-1979); H. den Haan, `Sint Laurens: Vondels vriendendienst aan R.', in *Nieuwe Taalg.*, 71 (1978); H.W. van Tricht, *P.C. Hooft* (1981^2).

[W.J.C. Buitendijk en S.S. Hoogerhuis]

Reddingius, Joannes

Nederlands dichter (Deurne 19.6.1873-Bennekom 14.10.1944). Predikantenzoon; stamde uit begaafde familie; zijn zuster was de zangeres Aaltje Noordewier-Reddingius. Studeerde klassieke letteren. Was werkzaam in boek- en kunsthandel; later exploitant van een concertbureau.

Aangemoedigd door Edward B. Koster en Pol de Mont schreef hij fijngevoelige, welluidende natuurlyriek en eenvoudige liederen, waardoor hij tot de nabloei van Tachtig werd gerekend. Zijn dichtkunst ontwikkelde zich onder invloed van vrijmetselarij en antroposofie in een vrij-religieuze richting.

Werken:

Gedichten (1903); *Beeld en spel* (1903); *Johanneskind* (1907); *Vergeten liedjes* (1909); *Cynthio* (1910); *Een romantische jongen* (1911); *Jeugdverzen* (1913); *Regenboog* (1913); *Zonnewende* (1917); *Morgenrood* (1917); *Zonnegoud* (1920); *Licht* (1923); *Egyptische zangen* (1926); *Tusschen twee werelden* (1933); *Gestalten* (1934); *Arbeid* (1936); *Zarathustra* (1939); *Heugenissen aan Idylle* (1942); *Uit de diepte* (1946).

Uitgave:

De Speelman uit Deurne (1949), bloeml. met inl. van F. Reddingius-Salomonson.

Literatuur:

W.A.M. van Heugten, in *Deurne en de Peel* (1979).

[G.W. Huygens]

Redeker, Hans

Eig. Johannes Eilko Cornelis, Nederlands dichter en essayist (Oudenrijn 5.4.1918). Studeerde kunstgeschiedenis en filosofie te Utrecht en Groningen; daarna docent wijsbegeerte. Was redacteur van *Het Woord*.

Debuteerde in 1945 met *De tijd in ons hart*, een bundel melancholische poëzie. Schreef daarna vnl. literaire en filosofische essays, kunsthistorische verhandelingen en kritieken.

Werken:

Existentialisme (1949); *De dagen der artistieke vertwijfeling, een essay over de crisis in het kunstenaarschap* (1950); *Life in Holland* (1952); *In mijn ogen (R. Hynckes als schilder en schrijver)* (1964); *C.A.B. Bantzinger, tekenaar* (1966); *Gerrit Benner* (1967); *Ik wil een niet-burger zijn (Erasmus in onze tijd)* (1969); *Willem van Leusden*

(1974); *Kees van Bohemen* (1977); *1945-1965, een overzicht: van Cobra tot Zero, realisten, beeldhouwers en grafici* (met M. van Beek, 1982); *Anneke Schat* (1982).

[G.W. Huygens]

Reen, Ton van

Nederlands dichter en prozaschrijver (Waalwijk 30.8.1941). Autodidact. Werkte in verschillende beroepen en begon al vroeg te schrijven, o.m. voor de tijdschriften *Komma, Kentering* en *Dietsche Warande & Belfort*. Schreef enkele hoorspelen voor verschillende omroeporganisaties, o.m.

Een beest binnen halen en *De duif*.

Van Reen debuteerde officieel met de poëziebundel *Vogels* in 1966 en nog in datzelfde jaar verscheen zijn eerste roman *Geen oorlog*. Zijn werk is duidelijk maatschappij-kritisch. In een van zijn meest opvallende romans, *Lachgas* (1968), beschrijft hij het proces van volwassenwording van een jonge man d.m.v. verbeelde herinneringen. In *Landverbeuren* (1976) wordt een idyllisch dorp beschreven dat echter in een verscherpt beeld genadeloos blijkt te zijn voor zijn bewoners. De verhalen van *De zondvloed en andere verhalen* (1977) zou men maatschappij-kritische fabels kunnen noemen.

In 1978 verscheen weer poëzie van zijn hand in de bundel *Soms ben ik de grote condor*.

Werken:

Negentienhonderdzesenveertig 1967 (1967), pr.; *De moord* (1978), r.; *Katapult* (1980), r.

Literatuur:

H. van de Waarsenburg, *Ik kom toch uit geen gekkenland vandaan!* (1983), interview.

[G.J. van Bork]

Reniers, Annie Helena Augusta

Nederlandse en Franse dichteres (Brussel 14.5.1941). Studeerde wijsbegeerte en letteren aan de vu te Brussel, waar zij later benoemd werd als docente in de esthetica en de hedendaagse kunstgeschiedenis.

Haar poëzie, zowel in het Nederlands als in het Frans, vertoont een hechte thematische eenheid en wordt aanvankelijk gekenmerkt door een hoge mate van abstractie en de invloed van de zijnsfilosofie van Heidegger. In haar eerste bundels, *Het ogenblik* (1964) en *Gelijktijdigheid* (1967), staat de (heideggeriaanse) tijdsproblematiek centraal. Het dichten ontstaat uit een situatie van chaos en tekort, de dichterlijke taal houdt geen geopenbaarde waarheid in maar `een verhulde zin-geving'. Binnen deze zijnspoëzie voltrok zich eerst een overgang naar een meer `planetair denken' (*Tussenruimten*, 1969), vervolgens naar `een tijd die geopend wordt tot ruimte' en naar het schouwspel en het spel.

Haar poëtica vindt aansluiting bij Gezelle en bij Van Ostaijen. In haar filosofische beschouwing over de poëtische ervaring, *Ruimte en zijn* (1981), omschreef zij de esthetica van de dichterlijke activiteit in een ontologisch perspectief.

In 1976 werd Reniers bekroond met de eerste driejaarlijkse Hugues C. Pernathprijs (voor *Nieuwe geboorte*, 1975).

Werken:

A contre-gré (1970); *Demain à Canaan - Morgen te Kanaän* (1971); *Le jour obscur - Wonen een feest* (1972); *Van verte tot verte* (1973); *Excentriques* (1973); *Lointains* (1975); *Offerland* (1976); *Exil ailé - Groene vogels* (1976); *Het poly-fone boze* (1980); *Buitenholte* (1980); *Overvaart* (1982).

Literatuur:

E. Willems, in *Dimensie* (aug. 1981); W.M. Roggeman, in *Beroepsgeheim*, dl. 3 (1980), interview; R. van de Perre, `Denken en dichten', in *Dietsche Warande & Belfort*, 126 (1981).

[A.M. Musschoot]

Renout van Montelbaen

Middelnederlandse bewerking (13de eeuw) van het Franse chanson de geste *Renaut de Montauban* (ook *Les quatre fils Aymon*). De roman, waarvan slechts fragmenten bewaard zijn gebleven, is genoemd naar een der vier Heemskinderen, de zonen van Haymijn van Dordoen en Aye, zuster van Karel: Ritsaert, Adelaert, Writsaert en Renout.

Het verhaal is volledig bewaard gebleven in een eeuwenlang populaire prozaroman, *De historie van de vier Heemskinderen* (oudste druk ca 1490). Zie ook Vier heemskinderen, Vanden.

Uitgaven:

J.C. Matthes (ed.), *De vier Heemskinderen* (1872); G. Overdiep (ed.), *De historie van de vier Heemskinderen* (1931); P.J.. Diermanse (ed.), *R.v.M.* (1939); D. van Maelsaeke (ed.), *R.v.M.* (1966); M.A. Muusses (ed.), `Een in Zweden ontdekt fragment met R.v.M.', in *Bundel opstellen [...] Prof.Dr. C.G.N. de Vooys* (1940); A.M. Duinhoven (ed.), `De Haagse fragmenten van de R.v.M.', in *Nieuwe Taalg.*, 66 (1973).

Literatuur:

P.J.J. Diermanse, *R.v.M.* (1939); L. Debaene, *De Nederlandse volksboeken* (1951); A.M. Duinhoven, `Drie kopiïstenfouten in de R.v.M.', in *Nieuwe Taalg.*, 66 (1973); Ph. Verelst, `Renaut de Montauban', in J. Thomas, Ph. Verelst en M. Piron, *Études sur `Renaut de Montauban' Rom. Gand.*, 18 (1981), bibl.

[L. Debaene en J.W.E. Klein]

Rens, Frans

Vlaams dichter (Geraardsbergen 2.2.1805-Gent 19.12.1874). Verdiensten had deze letterlievende ambtenaar minder als literatuurbeoefenaar (weinig oorspr. prijsverzen en romantische dichtverhalen, zoals *Boudewijn de IJzeren*) dan als animator van de Vlaamse culturele ontvoogding na 1830. Hij was nl. uitgever (aanvankelijk met F. de Vos) van het *Nederduitsch Letterkundig Jaerboekje* (1834-1874), stichter (met Snellaert) en voorzitter van *De Tael is gantsch het Volk* (1836-1874), hoofdredacteur van *De Eendragt* (1846-1874), stichter en voorzitter van *Het Vlaemsche Gezelschap* (1846-1874), medestichter (1851) en voorzitter van het Willemsfonds en lid der Grievencommissie (1856-1859).

Ook vertaalde hij balladen en romances, verzameld in *Bladeren uit den vreemde* (1855).

Werk:

Gedichten (1839).

Literatuur:

G. Schmook, in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1949); Idem, *Onze Rensen* (1950).

[W. Gobbers]

Rensburg, Jacques Karel

Nederlands dichter en romanschrijver ('s-Gravenhage 24.3.1870-concentratiekamp Sobibor 7.5.1943). Autodidact. Leefde als randfiguur van de Amsterdamse bohème (in het bijzonder van De Kring) van de hand in de tand, afhankelijk van giften en leningen of opdrachten van uitgevers. Werd om zijn wereldvreemde religieus-theoretische ideeën nauwelijks serieus genomen.

Hij beschouwde zelf zijn *Theorie der evolutie, van oerschrift en oertaal tot wereldschrift en wereldtaal* (1930), dat het eerste deel moest zijn van een boek met een allesomvattend astraal wereldbeeld, als zijn levenswerk. Om zijn naïef utopisme werd hij de joodse graalzoeker genoemd. Behalve dit omvangrijke project schreef Rensburg *Japanse verzen* (1903), waarin hij oosterse en westerse mystiek tracht te verbinden. Voorts publiceerde hij de roman *Amsterdams koningschap* (1903), als tegenhanger van Couperus' *Majesteit* en *Wereldvrede*, en schreef hij de *Sonnetten van Piet Lut* (1925). Rensburg verzorgde een aantal vertalingen, o.m. van Dante, Shakespeare, Zola en Rostand.

Literatuur:

J. Meijer, `J.K.R. 1870-1943; een Joodse graalzoeker', in *De Engelbewaarder*, 6 (1981).

[G.J. van Bork]

Resink, Gertrudes Johannes

Nederlands (Indonesisch) dichter en essayist (Yogyakarta 11.10.1911). Was voor WO II actief in *De Stuw*-groep; publiceerde in *De Fakkel, Oriëntatie, Indonesië* en *Ons Erfdeel*. Een bundel Nederlandse gedichten verscheen eerst onder de titel *Op*

de breuklijn, later in uitgebreider vorm onder de naam *Kreeft en Steenbok* (1963). In 1981 verscheen *Trans-cultureel*. De vorm van veel van zijn gedichten is traditioneel Europees, kwatrijnen en sonnetten, maar dikwijls met verrassende woordspelingen. Hij doet hier en daar denken aan Verlaine en Baudelaire. Zijn hele oeuvre is doordrongen van een Javaans beleven van natuursymbolen, dikwijls van erotische inhoud. Enkele van zijn gedichten werden vertaald in het Frans en het Indonesisch.

Resink publiceerde versch. essays over Conrad en diens spiritueel-culturele raakvlakken met het werk van Rimbaud, Debussy en Multatuli. Zijn historisch-rechtskundige studiën, waarin hij de mythe van vier eeuwen Pax Neerlandica ontzenuwt, verschenen in Engelse vertaling onder de titel *Indonesia's History between the Myths* (1968).

Literatuur:

D. Hartoko, `Enige Javaanse achtergronden in de poëzie van H.R.', in *Ons Erfdeel*, 18, 2 (1975); R. Nieuwenhuys, in *Oost-Indische Spiegel* (1978[3]); H. de Vries, in *Kritiek als credo* (1980).

[D. Hartoko]

Reuling, Josine

Eig. Gerardina Anna, Nederlandse romanschrijfster (Amsterdam 29.9.1899-ald. 21.10.1961). Bracht haar jeugd door in Rusland. Na wo i gerepatrieerd; vanaf 1927 werkzaam in Frankrijk, daarna weer in Nederland woonachtig.

Vooral in de jaren dertig maakte zij opgang met haar goed vertelde psychologisch-realistische romans, waaruit een beperkt maar zuiver talent spreekt.

Werken:

Siempie (1927); *Sara Vierhout* (1932); *Intermezzo met Ernst* (1934); *Terug naar het eiland* (1937); *Senta Meloni, lerares solozang* (1938); *Het vreemde vaderland* (1939); *De heilige van St. Jean* (1941); *De verwachting* (1948); *De jaren zijn als vogels* (1951); *Poeders en parels* (1953).

Literatuur:

B. Stroman, in *De Nederlandse roman* (1951); G.A. van Riemsdijk, `G.A.R.', in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk. 1971-1972* (1973).

[G.W. Huygens]

Reve, Gerard

Eig. Gerard Kornelis van het Reve, Nederlands schrijver (Amsterdam 14.12.1923). Erfde naar eigen zeggen de verbale begaafdheid van zijn vader (Gerard J.M., communistisch journalist) en het romantische levensgevoel van zijn moeder (Janetta Doornbusch). Bezocht na vier jaar gymnasium (1936-1940) de Grafische School, beide te Amsterdam; na het behalen van het patroonsdiploma (1943) raakte hij verbonden aan *Het Parool*, waar hij kennis maakte met Simon Carmiggelt; hij bleef er tot 1947. Was van 1948-1959 gehuwd met de dichteres Hanny Michaelis. Na uiteenlopende betrekkingen in Nederland en Engeland (waar hij in 1954 en 1955 aan de British Drama League een producerscursus volgde) wijdde hij zich sinds ca 1958 uitsluitend aan de literatuur. Trad in 1966 toe tot de rooms-katholieke kerk; werd in 1974

benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau; vestigde zich omstreeks 1975 definitief in Zuid-Frankrijk. Hij publiceerde (onder de namen Simon van het Reve, Gerard Kornelis van het Reve, Gerard Reve) romans, verhalen, brieven, gedichten, essays en een enkel toneelstuk; vertaalde veel modern Engels/Amerikaans toneel, o.a. van Edward Albee, Brendan Behan en Harold Pinter; was redacteur van *Tirade* (1958-1967) en van *Dialoog* (1965-1966); ontving de P.C. Hooftprijs (1968, uitgereikt in 1969).

In Reve's werk kunnen vier perioden worden onderscheiden. In de eerste (1946-1956) schrijft hij uitsluitend proza dat een realistisch-symbolisch karakter heeft. Na een korte overgangsperiode (1957-1962), waarin hij alle denkbare genres beoefent, begint hij omstreeks 1963 `over zijn gehele zelf' te schrijven, wat resulteert in onmiskenbaar romantisch proza- en dichtwerk. Aanvankelijk wordt dit werk gekenmerkt door een uitbundige en sterk romantisch ironische stijl; aangezien deze stijl voortkomt uit een dualistische visie (de mens handelt als subject, maar kan zichzelf ook relativerend als object bezien) kan worden gesproken van een dualistisch romantische periode (1963-1970). Later versobert de stijl en treden een zeer persoonlijke mystiek en aandacht voor het slechte en afwijkende op de voorgrond, waardoor deze periode (na 1970) disharmonisch romantisch genoemd kan worden.

Ondanks de filosofisch-religieuze en stilistische ontwikkeling die schrijver en werk in deze perioden vertonen, is het oeuvre homogeen en verandert het thema in de loop der jaren niet wezenlijk: door - op literair niveau - het scheppen van artificiële structuren en - op metafysisch niveau - een zeer persoonlijke religiositeit tracht de auteur zich staande te houden in het door hem als rampzalig ervaren menselijk bestaan, vervuld als het is van schuld, dood, ontoereikende liefde, angst en bovenal chaos - met voor ogen een begeerde staat van liefde, verlossing en bovenal orde.

Na vroege jeugdgedichten (*Terugkeer*, 1940) en journalistiek werk (1945-1946) verscheen (dec. 1946) in *Criterium* Reve's literaire debuut: `De ondergang van de familie Boslowits', waarin hij op sobere en impliciete wijze de tragische lotgevallen van een joodse familie in WO II beschrijft; het woord `jood' wordt zelfs niet gebruikt, en niet ten onrechte wordt deze novelle wel gezien als een Elckerlijc-verhaal.

De avonden (1947, Reina Prinsen Geerligsprijs), Reve's romandebuut, veroorzaakte grote ophef. Veel critici betitelden het als een verwerpelijk nihilistisch produkt, maar anderen herkenden het als een debuut van uitzonderlijke betekenis: de naam (Van het) Reve als omstreden auteur was hiermee voorgoed gevestigd. Frits van Egters, `de held van deze geschiedenis', vult de verveling van zijn bestaan met scherpe zelfanalyse en ontluisterende observatie van zijn omgeving, i.c. zijn ouders. Deze waarnemingen worden op zeer realistische - maar ook humoristische - wijze verwoord. Terdege is hij zich er echter van bewust dat hij niets beter is dan zij, en in het ontroerende slot bidt hij God zich over hen te ontfermen. Nog tamelijk impliciet blijft het verlangen dat de werkelijkheid, waargenomen als een zinloze reeks losse details, in wezen samenhang en zijn vertoont.

Dit werk, lange tijd beschouwd als typisch naoorlogs en tijdgebonden, behelst in wezen het tijdeloze lot van de intellectualistische adolescent in een kleinburgerlijk milieu, en wordt thans gezien als een van de belangrijkste na 1945 verschenen Nederlandse romans.

Werther Nieland (1949), de bij verschijning vrijwel genegeerde maar later als meesterlijk erkende (en vaak geanalyseerde) novelle, belichaamt sterker dan *De*

avonden behalve het realistische ook het symbolistische aspect van deze periode. In dit vrijwel cyclische, zeer geserreerd geschreven verhaal ervaart een elfjarige jongen schuld en chaos, resulterend in angst, en bestrijdt deze vergeefs met o.a. magische middelen. De intuïtieve overtuiging of behoefte dat alles (op geheime wijze) met elkaar samenhangt is hier expliciet aanwezig.

Nadat een voor de novelle `Melancholia' (*Podium*, 1951) toegekende regeringsreisbeurs uit zedelijkheidsoverwegingen weer werd ingetrokken schreef Reve enige tijd in het Engels. Resultaat hiervan is de bundel *The Acrobat and Other Stories* (1956), thans beter bekend in de Nederlandse vertaling van Hanny Michaelis (*Vier wintervertellingen*, 1963).

In de overgangsperiode begint Reve's homoseksualiteit zich te openbaren en ontwikkelt het symbolisme zich tot een meer omvattende religiositeit, waarvan de eerste vage sporen te vinden zijn in zowel de kwalitatief wisselvallige bundel *Tien vrolijke*

verhalen (1961, Novelleprijs 1963 gemeente Amsterdam) als het toneelstuk *Commissaris Fennedy* (1962), dat als drama niet is geslaagd, maar belangrijk is als schakel in zijn ontwikkeling naar de volgende fase.

Op weg naar het einde (1963, Romanprijs 1964-1965 gemeente Amsterdam) en *Nader tot u* (1966), de bundels `reisbrieven' ofwel `bekentenisliteratuur', bewijzen dat Reve inderdaad psychische en creatieve barrières heeft doorbroken: hij schrijft ongeremd en vrijmoedig over wie hij is en wat hem beweegt. Gevolgen daarvan zijn o.a. parlementaire discussies en, n.a.v. *Nader tot u*, een langdurig proces wegens (vermeende) godslastering. In de `Geestelijke Liederen' uit *Nader tot u* manifesteert Reve zich als belangrijk dichter. Het proza, gekenmerkt door heftige registerwisselingen (van bijbels tot gemeenzaam), en de losse structuur, die plaats biedt aan verrassende uitweidingen en bizarre anekdoten, geven deze brievenbundels een baldadig karakter; in wezen echter getuigen ze op aangrijpende wijze van uitzichtloos lijden. Deze dubbelheid is te danken aan het feit dat dit werk stilistisch geheel, maar in filosofische zin slechts gedeeltelijk romantisch ironisch is. Wel romantisch ironisch is Reve in die zin dat de zelfreflexie en -relativering zijn terug te voeren tot het dualisme van Fichte (vgl. diens `intellektuelle Anschauung') en (de door hem zeer bewonderde) Schopenhauer, en ook ziet hij, als alle romantische ironici, de kosmos als een mysterieuze chaos, die niet rationeel kan worden doorgrond; essentieel verschil is echter dat Reve die chaos verlangt te doorgronden - door elk gebeuren te zien als een symbool van iets groters (vgl. met name *Werther Nieland*) - omdat hij (anders dan bijv. Coleridge, Byron, Keats, Carlyle) het bij uitstek romantisch ironische oxymoron `permanently unstable' niet positief waardeert: chaos is voor Reve in filosofische of artistieke zin nooit bevruchtend maar altijd bedreigend. Cruciale paradox hierin is uiteraard dat juist (voor Reve misschien zelfs: uitsluitend) bestrijding van chaos noopt tot creativiteit.

Verrassend is het dan niet dat Reve de chaos tracht te bestrijden door middel van een zeer persoonlijke mystiek (waarin versmelting van seks en religie, en verering van Maria, Isis, Kybele en de Meedogenloze Jongen centraal staan), en zich eerder verwant voelt aan romantici als Blake, Poe, Hoffmann en Swinburne dan aan de eerdergenoemde Engelsen: disharmonie - het besef slecht te zijn, en eenling - krijgt steeds meer nadruk. Reeds in het veelgeprezen *De taal der liefde* (1972) is de romantische ironie minder dominant; in volgende romans - *Lieve jongens* (1973), *Een circusjongen* (1975), *Oud en eenzaam* (1978), *Moeder en zoon* (1980) - wordt het mystieke element belangrijker, terwijl het taalgebruik, vergeleken met de uitbundigheid van de reisbrieven, allengs soberder maar soms ook overdreven archaïserend of clichématig wordt.

Naast nieuw proza in *De vierde man* (1981) en *Wolf* (1983), dat een toenemend gebrek aan inspiratie en diepgang vertoont, publiceerde Reve na 1980 diverse bundels correspondentie, waarvan de beste (met name *Brieven aan Josine M. 1959-1975*, 1981) zowel literair als documentair van groot belang zijn, en enkele verzamelingen voorheen verspreid of in portefeuille gebleven werk, die het beeld van zijn ontwikkeling vervolledigen.

Het werk van Reve is in hoofdzaak intrigeloos en kent, naast de schrijver (meer of minder verhuld), geen personages van betekenis; in wezen is het oeuvre beperkt en kan Reve nauwelijks romancier worden genoemd. Dat de hoogtepunten van dit merkwaardige oeuvre niettemin van zeldzaam niveau en belang zijn is hieraan te

danken dat Reve zijn motieven weet over te dragen met zo grote authenticiteit en emotionele geladenheid, verwoord met onweerstaanbare humor en sublieme taalbeheersing, dat zij hun persoonlijk karakter ver te boven gaan, en er werk ontstaat van niet alleen grote intensiteit maar ook algemene geldigheid.

Reve verklaart graag aartsreactionair te zijn en `voorstander van Kerk & Staat & Orde & Gezag', terwijl geen Nederlands kunstenaar zo frequent en heftig in conflict kwam met de gevestigde orde als juist hij; ten dele vloeiden deze conflicten voort uit zijn werk, ten dele echter ook uit omstreden persoonlijk optreden in televisieprogramma's, interviews enz. In theorie adopteerde hij Oscar Wilde's adagium `All art is quite useless', terwijl het in de praktijk overtuigend werd weerlegd: door zijn werk heeft hij niet alleen onmiskenbaar een voortrekkersrol vervuld in de emancipatie van homoseksuelen, maar ook in veel algemenere zin is zijn uitstraling groot. In literair opzicht heeft de zeer herkenbare stijl van zowel zijn vroege werk als van de latere

reisbrieven veel navolging gevonden, en vooral in de jaren zestig heeft hij - in een klimaat van wederzijdse beïnvloeding - een liberaliserende en vernieuwende invloed gehad op samenleving, kerk en cultuur, die zeldzaam is in de Nederlandse letterkunde.

Werken:

De ondergang van de familie Boslowits (1950), pr.; `Verzameld werk' (= *De laatste jaren van mijn grootvader/De ondergang van de familie Boslowits/De avonden/Werther Nieland*) (1956), pr.; *Moorlandshuis* (1960), t., ongepubliceerd, Mr. H.G. van der Viesprijs; *Herfstdraden* (1966), schooluitg. van een van de `vier wintervertellingen', met bibl.; *Veertien etsen van Frans Lodewijk Pannekoek voor arbeiders verklaard door Gerard Kornelis van het Reve* (1967), pr., herdrukt in *Vier pleidooien* (1971), essays; *A Prison Song in Prose* (1968), pr.; *Het zingend hart* (1973), p.; *Het lieve leven* (1974), brieven; *Ik had hem lief* (1975), brieven; *Brieven aan kandidaat katholiek A. 1962-1969* (1976); *Een eigen huis* (1979), pr. en p., toespraken; *Brieven aan Wimie 1959-1963* (1980); *Brieven aan Bernard S. 1965-1975* (1981); *Brieven aan Simon C. 1971-1975* (1982); *In gesprek* (1983), interviews; *Brieven aan Wim B.* (1983); *De stille vriend* (1984), nov.; *Brieven aan Frans P. 1965-1969* (1984); *Brieven aan geschoolde arbeiders* (1985).

Uitgaven:

P.H. Dubois (ed.), *Archief Reve 1931-1960* (1981) en *Archief Reve 1961-1980* (1982), pr. en p., essays en brieven; *Schoon schip* (1984), pr. en p., essays en brieven.

Literatuur:

Podium, 4, 6 (1948), gewijd aan *De avonden*; G.A. Lindeboom, *God en ezel* (1967); J. Fekkes, *De God van je tante* (1968); *Dialoog* (1969), speciaal v.h.R.-nummer; K. Beekman en M. Meijer, *Kort revier* (1973), met bibl.; H. Speliers, *G.K.v.h.R. & de groene anjelier* (1973); H. Mulisch, *Het ironische van de ironie* (1976); E. Kummer en H. Verhaar, *Over De Avonden van G.K.v.h.R.* (1978^2), met bibl.; M. Meijer, *G.R.* (1978), met bibl.; G. Heuvelman en P. Willems, *Bibliografie van G.R.* (1980); S. Hubregtse, *Over Op weg naar het einde en Nader tot u van G.R.* (1980), met bibl.; S. Melissen, `G.R.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980), met aanvulling 1983; D. Slootweg en P. Witteman, *Hoei boei!* (1980); W. Wennekes en I. Cornelissen, *Omtrent De avonden* (1981); N. Gregoor, *De jongen die Werther Nieland werd* (1983); A. Greidanus e.a. (ed.), *R. Jaarboek* (1983); S. Hubregtse, *G.R. Een circusjongen* (1983), met bibl.; S. Hubregtse (ed.), *Tussen chaos en orde* (1983^2), met bibl.; J. Schafthuizen, *Album G.R.* (1983); *Tirade*, 27 (1983), speciaal R.-nummer; S. Hubregtse, *G.R. Een circusjongen*, memoreeks, 4 (1983).

[S. Hubregtse]

Reve, Karel van het

Nederlands letterkundige en slavist (Amsterdam 19.5.1921). Broer van Gerard (Kornelis van het) Reve. Karel van het Reve studeerde slavistiek te Amsterdam, gaf enige tijd les aan de Kon. Militaire Academie, promoveerde op *Goed en schoon in de Sovjet critiek* (1954) en werd in 1957 hoogleraar te Leiden. Als oprichter van de Alexander Herzenstichting beijverde hij zich voor de bevordering van uitgaven en vertalingen van in de Sovjetunie verboden literatuur.

Als correspondent van *Het Parool* verbleef hij in Moskou (1967-1968), maar ook voor- en nadien bezocht hij de Sovjetunie versch. keren, waardoor hij in contact kwam met tal van dissidenten.

Van het Reve groeide op in een dogmatisch-communistisch gezin, maar ontwikkelde zich evenals zijn broer tot een fel anti-communist. Zijn afkeer van het marxisme en Russisch communisme vond uiting in de met humor en sarcasme geschreven bundels *Het geloof der kameraden* (1969), *Marius wil niet in Joegoslavië wonen* (1970) en *Met twee potten pindakaas naar Moskou* (1970). Zijn reizen naar Rusland vonden hun neerslag in het *Siberisch dagboek* (1965). Van het Reve ontleent zijn bekendheid vooral aan zijn tegendraadse, nuchtere maar scherpe polemieken. Dat daarbij het marxisme zijn belangrijkste mikpunt is, zal uit het voorgaande duidelijk zijn, maar ook andere controversiële onderwerpen is hij niet uit de weg gegaan. In zijn Huizinga-lezing van 1978 te Leiden, later opgenomen in *Een dag uit het leven van de reuzenkoeskoes* (1979) samen met de reacties erop, polemiseert hij over de `literatuurwetenschap en het raadsel der onleesbaarheid'. Op deze lezing volgde een vloed van publikaties waarin Van het Reve o.m. onwetenschappelijkheid verweten werd. In *Hollands Maandblad*, waaraan hij regelmatig bijdraagt, neemt hij o.m. de evolutietheorie van Darwin op de korrel, reden waarom hij met o.m. Maarten 't Hart in discussie raakt. Ook in *Tirade* en *NRC/Handelsblad* zijn stukken van hem opgenomen; in dat laatste blad onder het pseudoniem Henk Broekhuis (*Uren met Henk Broekhuis*, 1978). In 1982 werd hem voor zijn essays de P.C. Hooftprijs 1981 toegekend. Behalve essays en polemieken schreef Van het Reve ook scheppend werk: een roman *Nacht op de kale berg* (1961) en een detectiveverhaal *Twee minuten stilte* (1959). Als slavist publiceerde hij *Rusland voor beginners* (1962), een bundel opstellen over Russische literatuur onder de titel *De literator en de holbewoner* (1964) en de correspondentie tussen Toergenjev en Tolstoj. Voorts verzorgde hij een groot aantal verta-

lingen, vooral van Toergenjev, waarvoor hij in 1978 de Nijhoff-prijs kreeg.

Werken:

Lenin heeft echt bestaan (1972); *Rusland, hoe het was* (1976), fotoboek; *Freud, Stalin en Dostojevski* (1982); *Geschiedenis van de Russische literatuur van Vladimir de Heilige tot Anton Tsjechov* (1985).

Literatuur:

C. Spoor, in *De Tijd* (3.11.1978 en 14.5.1982), interviews; I. Meijer, in *Haagse Post* (12.1.1980); L. Heyting, in *NRC/Handelsblad* (14.5.1982), interview; Y. Bloemen en J.P. Hinrichs (ed.), *De Leidse revisor. Opstellen aangeboden aan Karel van het Reve* (1983).

[G.J. van Bork]

Revis, M.

Ps. van Willem Visser, Nederlands prozaschrijver (Zeist 6.8.1904-Amsterdam 16.3.1973). Journalist bij het *Algemeen Handelsblad*. Studeerde tijdens zijn jeugd op Java economie. Debuteerde onder invloed van Ehrenburg met reportageromans in de filmische stijl der nieuwe zakelijkheid, geobsedeerd door het moderne wereldbeeld van een gemechaniseerde tijd, en door de grote bedrijven (bijv. de Fordfabrieken in *Gelakte hersens*, 1934). Keerde later tot een meer traditionele vormgeving terug, maar bleef zijn inspiratie zoeken in de `dingen', de achtergronden waartegen de menselijke existentie zich afspeelt.

Aan zijn *Thuishaven* (1947), een roman over het Amsterdamse havenbedrijf, gaf hij de voor zijn werk karakteristieke ondertitel `roman over dingen'. Van grote historische en topografische kennis, en tevens van liefde voor zijn woonstad getuigen zijn roman over het verbrande Paleis voor Volksvlijt *Paviljoen van glas* (1948), en vooral de verhalenbundels *Stadia van Amsterdam* (3 dln., 1965-1967).

Werken:

8.100.000 m² zand (1932); *Zaharoff* (1938); *Kringloop, de geschiedenis van een schip* (1942); *Valse meesters* (1948); *Mensen die muiten* (1952); *Spoorzoekers* (1959); *Lampen langs de weg* (1967).

Literatuur:

V.E. van Vriesland, `Magiër der werkelijkheid', in *Onderzoek en vertoog*, 1 (1958); H. Anten, in *Van realisme naar zakelijkheid* (1982).

[G.W. Huygens]

Revius, Jacobus

Eig. (tot ca 1614) Jacobus Reefsen(i)us, Noordnederlands dichter (Deventer nov. 1586-Leiden 15.11.1658). Zoon van Ryck Reefsen, burgemeester van Deventer, die in 1587 uitweek naar Amsterdam. Studie theologie te Leiden en Franeker; van 1610 tot 1612 reis door Frankrijk, waar hij versch. universiteiten bezocht en de invloed van de Pléiade onderging; 1612 predikant te Zeddam en daarna te Winterswijk-Aalten; 1614-1642 te Deventer. Was zeer actief betrokken bij het Muziekcollege aldaar. Woonde als revisor voor de Statenvertaling van het ot te Leiden (1633-1634). Van 1642 tot zijn dood te Leiden regent van het Statencollege (voor de opleiding van bursalen in de theologie); 1642 doctor h.c. Was een krachtig bestrijder van het cartesianisme.

Zijn oudst bekende publikatie is *Tractatio thetica de anima separata* (1607). In 1615 gaf hij een Latijns huwelijksdicht uit (*In nuptias... D. Jeremiae Plancii etc.*). Een groot aantal Latijnse, Nederlandse en Franse theologische en historische geschriften verscheen van zijn hand. De remonstranten vonden in hem een geducht tegenstander: als deputaat van de Particuliere Synode van Overijssel zuiverde hij de kerken in die provincie van remonstranten (1618-1619) en verzorgde hij o.a. bij provisie de vacant geworden kerk van Kampen. De oudst bekende druk van een Nederlands gedicht van hem is *Het hoghe liedt Salomons. In Nederduytsche gesangen ghebracht* (1621). Versch. gedichten van hem verschenen eerst als plano-druk: een aantal daarvan is bewaard. In 1630 verscheen te Deventer *Over-Ysselsche sangen en dichten* (zgn. tweede druk, in werkelijkheid uitgebreide uitg. 1634) en in 1640, eveneens te Deventer *De CL Psalmen Davids, eerst in Nederlantschen dichte gebracht door Petrum Dathenum, ende nu in sin ende rijmen gebetert door J.R.* (tweede herziene uitg. 1651). De kerken maakten van deze berijming geen gebruik, daar invoering uitsluitend tot de competentie van een nationale synode behoorde en een dergelijke kerkvergadering sedert 1619 niet meer bijeenkwam. Veel naam maakte de schrijver ook met *Daventriensis* (1651).

Zijn hoofdwerk, de *Over-Ysselsche sangen en dichten*, bestaat uit drie delen: een mozaïek van schriftuurlijke gedichten, chronologisch gerangschikt van de schepping tot de geboorte van Christus; een groep gedichten die begint met Christus' geboorte en eindigt bij het laatste oordeel; ten slotte een soort `aanhangsel' met wereldlijke gedichten: epigrammen, bruilofts-, lijk- en lofdichten en vooral historische en strijdzangen (het laatste deel werd in de uitgave van 1634 met 50 pagina's uitgebreid). Op de Athenaeumbibliotheek te Deventer bevindt zich een met wit door-

schoten exemplaar van Revius zelf, waarin hij een aantal verzen bijschreef op de door de chronologie vereiste plaats. In het eerste deel nam hij een bewerking op van het *Hooglied*, van de *Claechlieden Jeremiae* en van het treurspel *Haman*, een dramatisering van de geschiedenis van Esther.

In zijn eigen tijd was hij niet populair. Een gedichtje van hem werd opgenomen in *Apollo's harp* (1685); zijn *Hooglied*-bewerking werd herdrukt in 1715. Paquot (*Mémoires*, dl. 3, 1770) wijdt veel aandacht aan hem, vooral echter om zijn anticartesiaanse polemiek. Pas Van Vloten (1863) zorgde voor zijn eerherstel.

Uitgaven:

Ch. Stapelkamp (ed.), *Geestelijke poëzie* (1926[2]); W.A.P. Smit (ed.), *Over-Ysselsche sangen en dichten*, 2 dln. (1930-1935); L.M. Hagen (ed.), *Een bloemlezing uit zijn gedichten* (z.j.); K. Heeroma (ed.), *Protestantsche poëzie der 16e en 17e eeuw*, dl. 1 (1940); *Het Hoghe liedt Salomons* (1942); W.J. Simons (ed.), *Sonnetten van J.R.* (1959, 1961[3]); W.J.C. Buitendijk (ed.), *Bloemlezing uit de Over-Ysselsche sangen en dichten van J.R.* (1976[3]), met bibl.

Literatuur:

J. van Vloten, *Leven en uitgelezen zangen en dichten* (1863); E.J.W. Posthumus Meyes, *J.R., zijn leven en werken* (1895); J. Reitsma en S.D. van Veen, *Acta der Prov. en Partic. Synoden*, dln. 4 en 5 (1895-1896); W.A.P. Smit, *De dichter R.* (1928, 1975[2]); W.J. Kooiman, *J.R., zijn leven, zijn lied* (1936); G.A. van Es, *Barokke lyriek van protestantse dichters in de 17e eeuw* (1946); Ch. Stapelkamp, *R.-Studiën; aantekeningen bij de religieuze poëzie* (1954); L. Strengholt, *Bloemen in Gethsemané; verzamelde studies over de dichter R.* (1976), met bibl.

[W.J.C. Buitendijk en P.J. Verkruijsse]

Reynaerde, Van den vos

Middelnederlands dierenepos bestaande uit 3469 verzen, wsch. geschreven tussen 1257 en 1271, gewoonlijk *Reynaert i* genoemd, ter onderscheiding van *Reynaerts historie* of *Reynaert ii*, een ander Middelnederlands dierenepos van 7805 verzen, ontstaan ca 1375. Sedert de ontdekking in 1907 van hs. f, waarin Arnout (vers 6) als tweede auteur wordt vermeld, hebben *Reynaert*-specialisten erover gestreden of *Reynaert i* het werk is van Arnout en Willem ofwel het werk van Willem alleen. De strijd schijnt nu uitgestreden. Vrij algemeen wordt thans Willem als de enige auteur van *Reynaert i* zoals deze nu bekend is, inclusief de proloog, beschouwd. In dit verband zij nog vermeld dat de laatste negen verzen van *Reynaert i*, indien vers 3465 wordt geëmendeerd, het acrostichon `BI WILLEME' vormen. Er wordt hier echter slechts herhaald wat reeds in het eerste vers is meegedeeld.

Op grond van interne en externe gegevens kan wsch. worden geacht dat *Reynaert i* in de jaren 1257-1271 tot stand is gekomen. Zeker is het gedicht geschreven vóór 1272-1279 in welke periode Balduinus Iuvenis het in het Latijn vertaalde, en na 1179, in welk jaar *Le plaid*, is vervaardigd. Bijna zeker is dat Maerlant in zijn *Rijmbijbel*, voltooid in 1271, *Reynaert i* bedoelde (vers 24846-24847: `Want dit nes niet Madocs droom No Reynards no Arthurs boerden'), te meer daar de *Reynaert* samen met de *Madoc*, het andere werk van Willem, wordt vermeld. Wordt Maerlants *Alexanders geesten*, ontstaan ca 1257, op enkele plaatsen geparodieerd, zoals op goede gronden wordt aangenomen, dan zou *Reynaert i* na 1257 tot stand zijn gekomen. Op grond van bovenstaande gegevens wordt het gedicht tussen 1257 en 1271 gedateerd. M. Gysseling neemt echer aan dat het in de jaren 1185-1191 is ontstaan, omdat hij er toestanden en toespelingen op gebeurtenissen uit de laatste regeringsjaren van Filips van de Elzas in meent te bespeuren. *Reynaert ii* is door een onbekende dichter vervaardigd, die blijkens het woordgebruik en de rijmen in Zuid-Holland of Utrecht moet hebben geleefd. *Reynaert ii* bestaat uit een bewerking van *Reynaert i* (verzen 1-3481) en een zelfstandig vervolg (verzen 3482-7805). Tot nog toe werd haast uitsluitend *Reynaert i* bestudeerd, die in zijn genre een onovertroffen meesterwerk mag heten. In de laatste tijd werd meer aandacht besteed aan *Reynaert ii*, die literair verdienstelijk is maar steeds door *Reynaert i* in de schaduw werd gesteld. Ook literair-historisch is *Reynaert ii* belangrijk: terwijl *Reynaert i* van ca. 1450 tot ca 1800 aan de vergetelheid was prijsgegeven, werd *Reynaert ii* herhaaldelijk bewerkt en vertaald, zodat hij in de Nederlandse gewesten bleef voortleven en in het buitenland bekendheid verwierf. *Reynaert i* en *ii* behoren tot de dierenepen, een dichtsoort die in de late me in Lotharingen, de Elzas, Noord-Frankrijk en de Nederlanden werd beoefend. De bronnen van deze dichtsoort zijn de aesopische fabels, die in de me als antiek erfgoed in de Latijnse vertalingen van Avianus en Phaedrus alom verspreid waren, en de dierensproken, die in alle Europese landen, ook in de genoemde Romaans-Germaanse grensgebieden, onder het volk mondgemeen waren. Een aantal van die dierenverhalen werd via assimilatie en uitbreiding bewerkt tot epen, waarin de dieren als

mensen handelen maar hun dierenaard bewaren.

In *Reynaert i* en *ii* zijn de dierennamen deels van Germaanse, deels van Romaanse oorsprong, Germaans zijn Reynaert (de vos), Ysegrim (de wolf), Grimbeert (de das), Tibeert (de kater), Bruun (de beer), Belijn (de ram), Hermeline (de vrouw van de vos), Herwint (de vrouw van de wolf); Romaans zijn: Nobel (de leeuw), Gente (de Leeuwin), Cortois (de hond), Canticleer (de haan), Cuwaert (de haas), Firapeel (de luipaard), Pancer (de bever), Coppe (de hen).

Reynaert i is in twee volledige hss. bewaard gebleven: het Comburgse hs. of hs. a (Stuttgart, Württembergsche Landesbibliothek), ontdekt ca 1805, en het Dyckse hs. of hs. f (Schloss Dyck bij Neuss), ontdekt in 1908. Verder zijn er nog fragmenten van drie andere hss. bekend: de Darmstadtse fragmenten of hs. e (Darmstadt, Hessische Landes- und Hochschulbibliothek), ontdekt in 1889; de Rotterdamse fragmenten of hs. g (Rotterdam, Gemeentebibliotheek), ontdekt in 1933, en de Brusselse fragmenten of hs. h (Brussel, kb), in 1971 aan het licht gekomen.

Reynaert ii is in twee hss. bewaard gebleven: volledig in het Brusselse hs. of hs. b (Brussel, kb), bekend sedert 1836, en fragmentarisch (verzen 6755-7791) in het fragment-Van Wijn of hs. c ('s-Gravenhage, kb), ontdekt in 1780. In de bewerking van *Reynaert i* zijn sommige plaatsen omgewerkt, uitgebreid of bekort en is het slot met het oog op het vervolg gedeeltelijk gewijzigd (verzen 3140-3221).

De inhoud van *Reynaert i* en *ii* is vnl. aan branches van de *Roman de Renart* ontleend. *Reynaert i a* (verzen 41-ca 1900) is een vrije bewerking van *Le plaid* of *Le jugement* (1680 verzen), de eerste branche, die in 1179 is vervaardigd. In beide werken is het verhaal in hoofdtrekken gelijklopend, maar in bijzonderheden zijn er opmerkelijke verschillen. *Reynaert i b* (verzen ca 1900-3469) is oorspr. maar bevat bestanddelen die aan versch. branches zijn ontleend. Opmerking verdient dat in *Reynaert i b* ook Germaanse en Dietse elementen zijn verwerkt. *Reynaert ii* is een vrije navolging van *Le combat judiciaire* of *Le duel de Renard et d'Isengrin* (1542 verzen), de zesde branche, die in 1190 is ontstaan. Die branche bevat elementen die reeds in de eerste branche worden aangetroffen: ook hier laat Nobel Reynaert dagvaarden, omdat hij Ysengrim, Bruun, Tibeert en andere dieren schade en leed heeft berokkend. Zo bevat *Reynaert ii* uit zijn bron bestanddelen die reeds in *Reynaert i* voorkomen en door de lezer als herhalingen worden aangevoeld. De zesde branche is niet meer dan het stramien, want de dichter heeft veel weggelaten en nog meer bijgevoegd. Bijgevoegd zijn o.a. vier fabels (uit *Esopet*).

Reynaert i is een satire op de feodale maatschappij in het bijzonder op de ridderwereld. Niet alleen in onderdelen of in bijzonderheden is de satire aanwezig, maar in heel het kundig beschreven geding, waarin de koninklijke rechtspleging duchtig op de korrel wordt genomen. De hoofdpersonages zijn dieren die een naam dragen en optreden als mensen, maar overigens hun aard met alle hebbelijkheden van hun soort bewaren. Hun karakters en daden herinneren aan de zwakheden en de gebreken van de mensen. Reynaert is een groot boosdoener, maar hij overtreft alle dieren niet in kracht maar in verstand. Met groot gemak weet hij leugens te verzinnen en listen te bedenken om zich uit benarde situaties te redden. Hij is niet alleen schrander en welsprekend maar ook sluw, vermetel, gewetenloos, onbarmhartig. Zijn tegenstanders kent hij door en door en hij weet hun gebreken handig uit te buiten.

Reynaert i is ook een parodie van het heldendicht en de ridderroman, naar inhoud en stijl: de dieren spreken elkaar hoofs toe; aan de maagschap wordt veel belang

gehecht; de dichter wendt zich midden in het verhaal tot zijn toehoorders of mengt zich in het verhaal om opmerkingen ten beste te geven of om van de bedoelingen van de personen rekenschap te geven; zinsneden en verzen zijn, geheel of deels gelijkluidend, uit ridderromans zoals *Karel ende Elegast* en Maerlants *Alexanders geesten* overgenomen. In veel gevallen zijn het geijkte formules. Ook *Reynaert ii* is een parodie.

Beide werken behoren tot de wereldliteratuur. Van kort na hun ontstaan tot op heden werden zij herhaaldelijk vertaald en bewerkt. Tussen 1272 en 1279 vertaalde Balduinus Iuvenis (de Jongere) *Reynaert i* in het Latijn. Die vertaling, getiteld *Reynardus Vulpes*, is opgedragen aan Jan van Vlaanderen, proost van Sint-Donatiaan te Brugge en later van Sint-Pieter te Rijssel. In 1474 werd *Reynardus Vulpes* door Nicolaes Ketelaer en Geraert de Leempt te Utrecht gedrukt.

Omstreeks 1475 werd *Reynaert ii* door Heinric van Alcmaer bewerkt: hij verdeelde het dichtwerk in vier boeken en 74 hoofdstukken en voorzag de hoofdstukken van opschriften en glossen. Heinric van Alcmaers bewerking werd in 1487 door Gheraert Leeu te Antwerpen in het licht gegeven. Van die uitgave zijn slechts zeven bladen bewaard gebleven (Cambridge, University Library).

In 1479 verscheen bij Gheraert Leeu te Gouda een prozabewerking in 44 hoofdstukken van Heinric van Alcmaers redactie van *Reynaert ii*, getiteld *Die hystorie van Reynaert die vos*, die in 1485 door Jacob Jacobsz. van der Meer te Delft is nagedrukt. In 1564 verscheen bij Peeter van Keerbergen te Antwerpen, maar gedrukt bij Plantijn, een verkorte redactie in 70 hoofdstukken van een prozabewerking van Heinric van Alcmaers redactie, getiteld *Een seer gheneuchlike ende vermakelijcke historie van Reynaert de Vos*, die op de index werd geplaatst, ofschoon daaruit reeds passages waren verwijderd waaraan de geestelijkheid aanstoot kon nemen. In 1566 publiceerde Plantijn daarvan een met 43 houtsneden geïllustreerde editie, waaraan een Franse vertaling, vervaardigd door Johannes Florianus, was toegevoegd. Van die verkorte prozabewerking verschenen zowel in de Noordelijke als in de Zuidelijke Nederlanden nog talrijke drukken; in de Zuidelijke Nederlanden nogmaals gezuiverd en voorzien van een kerkelijke goedkeuring, gedateerd 1613. Van die verkorte, andermaal gezuiverde prozabewerking verscheen in 1651 bij Jacob Mesens te Antwerpen een berijmde bewerking door Seger van Dort, getiteld *'t Vonnis der dieren over Reynaert den Vos, oft Spiegel der archlisticheyt* (ca 3350 verzen). Naar de Middelduitse *Reynke de Vos* vervaardigde een onbekend Noordnederlander onder de titel *Den grooten ende nieuwen Reinart de Vos* een bewerking in catsiaanse verzen met glossen, waarvan slechts 1657 verzen, overeenkomend met de eerste 878 verzen van het Middelduitse voorbeeld, bewaard zijn gebleven.

Uitgaven:

R. i en ii: W.Gs. Hellinga, *Van den Vos Reynaerde*, 1, *Teksten* (1952); D.C. Tinbergen, *Idem* (1972[20]) verzorgd door L.M. van Dis; P. de Keyser, *Idem* (1979[9]), met inl. en aant. = *Klassieke Galerij*, 8; F. Lulofs, *Idem* (1983), met comm. en aant.

Idem:

van latere Nederlandse bewerkingen van *R. ii*: H. Logeman, *Die hystorie van R.d.V.* (1938), naar de uitg. van 1479; *R.d.V. Een zeer genoeglyke en vermaeklyke historie* (herdr. 1975).

Idem:

van *Reinke de Vos*: J. Scheltema, *Reintje de Vos van Hendrik van Alkmaar, naar de Lübekschen druk van 1498* (1826), met Nederl. vert.; A. Lubben, *Reinke de Vos nach der ältesten Ausgabe (Lübeck 1498)* (1867), met inl., aant. en woordenlijst; A.

Leitzmann (ed.), *Reinke de Vos. Nach der Ausgabe von F. Prien* (1960[3]), met inl. van K. Voretzsch en voorw. van W. Steinberg = *Altdeutsche Textbibliothek*, 8; *Reynke de Vos. Faksimile-Ausgabe [...]* (1976), met nawoord van T. Sodmann; J. Goossens (ed.), *Reynaerts historie, Reynke de Vos* (1983).

Literatuur:

W.A.F. Jansen, `De proloog van V.d.v.R.', in *Leuvense Bijdragen*, 42 (1952); W.Gs. Hellinga, `Naamgevingsproblemen in den R.', in *Bijdragen en Meded. der Naamkundecommissie van de Kon. Acad. van Wetenschappen te Amsterdam*, 3 (1952) - *Anthroponymia* 5; *Prof.Dr. J. van Mierlo S.J. en de proloog van de R. Huldegave [...]* (1953); W.A.F. Jansen, `De R.-kwestie op de helling', in *Leuvense Bijdragen*, 43 (1953); D.A. Stracke, `Over handschrift f en a van de R.', in *Idem*, 44 (1955); B.H.D. Hermesdorf, `V.d.v.R. Rechtshistorische aantekeningen', in *Recht en taal te hoofde* (1955); D.A. Stracke, `Over de R.-proloog van hss. a en f', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 74 (1956); B.H.D. Hermesdorf, `De advocatuur in de R.', in *Advocatenblad*, 36 (1956); Idem, `R. als pleiter in eigen zaak', in *Rechtskundig Weekblad*, 20 (1956); D.H. Enklaar, *Lezende in buurmans hof. Literair-historische opstellen* (1956); W.Gs. Hellinga, `Wie was Willem die de R. schreef?', in *Jaarb. van de oudheidkundige kring `De vier ambachten'* (1957); Idem, `Het laatste woord is aan Firapeel', in *Maatstaf*, 6 (1958-1959); H.R. Jauss, *Untersuchungen zur mittelälterlichen Tierdichtung* (1959) = *Beihefte zur Zeitschrift für romanische Philologie*, 100; L. Peeters, `Willem's Madoc', in *Leuvense Bijdragen*, 48 (1959); J. Goossenaerts, `Onze R. op het spoor', in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 19 (1959); J. Flinn, *Le roman de R. dans la littérature française et dans les littératures étrangères au moyen âge* (1963); W. Foerste, `Von R.s Historie, zum Reinke de Vos', in *Munstersche Beiträge zur niederdeutschen Philologie* (1960) = *Niederdeutsche Studien*, 6; G.H. Arendt, *Die satirische Struktur des mittelniederländischen Tierepos `V.d.v.R.'* (1965), diss.; L.L. Hammerich, `Ketzereien zum R.-Prolog', in *Tradition und Ursprunglichkeit. Akten des iii internationalen Germanistenkongresses 1965 in Amsterdam* (1966); L. Peeters, `Madoc als zeevaarder', in *Leuvense Bijdragen*, 57 (1968); K. Heeroma, `Willem die R. makede', in *Spelend met de spelgenoten* (1969); F.R. Jacoby, *V.d.v.R. Legal Elements in a Netherlands Epic of the Thirteenth Century* (1970); H. Menke, *Die Tiernamen in V.d.v.R.* (1970) = *Beiträge zur Namenforschung, Neue Folge*, 6 (1970); K. Heeroma, *De andere R.* (1970); L. Peeters, `Het auteurschap in de R.-prologen', in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 29 (1970); K. Heeroma, `Firapeel heeft het laatste woord', in *Maatstaf*, 18 (1970-1971); Idem, `R., Alexander, Merlijn, Troye', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 87 (1971); Idem, `De R. en het recht', in *Idem*, 87 (1971); Idem, `R. en zijn maagschap', in *Idem*, 88 (1972); Idem, `R. en Esopet', in *Idem*, 88 (1972); J. Deschamps, *Middelnederlandse hand-*

schriften uit Europese en Amerikaanse bibliotheken (1972[2]);F. Beermans, `Die Stellung des goudaer Prosadrucks und des reimdrucks Henrics van Alckmaer im Stemma des R. ii', in *Jahrbuch des Vereins für Niederdeutsche Sprachforschung*, 95 (1972); T. Hagtingius, `Een nieuwe benadering van de R.', in *Nieuwe Taalg.*, 65 (1972); *R.d.V. Tentoonstelling (29 sept. 1972-28 febr. 1973) Instituut de Vooys, Utrecht* (1972); J. Bosch, *R. perspectief* (1972); L. Peeters, `Madoc en de R.-prologen. Recente literatuur - nieuwe perspectieven', in *Spektator*, 2 (1972-1973); F. Lulofs, `Hoeveel zijn twee iden? Over de datering van fragment c van R. ii', in *Nieuwe Taalg.*, 66 (1973); K. Heeroma, `Ay, ay dief R.', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 89 (1973); Idem, `Vier Middelnederlandse R.s', in *Spiegel Historiael*, 8 (1973); L. Peeters, `Historiciteit en chronologie in V.d.v.R.', in *Spektator*, 3 (1973-1974); F. Lulofs, *Nu gaet R. al huten spele. Over commentaar en interpretatie* (1974) = *Amsterdamse Smaldelen*, 3; D.B. Sands, `R. the Fox and the Manipulation of the Popular Proverb', in *The Learned and the Lewed. Studies in Chaucer and Medieval Literature*, in L.D. Benson (ed.), *Harvard English Studies*, 5 (1974); M.J.M. de Haan, `Lombarden en paragraaftekens in de R.', in *Studies voor Zaalberg* (1975); L. Peeters, `V.d.v.R., vss. 1882-2031: de voorgenomen terechtstelling', in *Spektator*, 4 (1974-1975); E. Rombauts, `Grimbeert's Defense of R. in V.d.v.R. An Example of oratio iudicalis', in Idem en A. Welkenhuysen (ed.), *Aspects of the Medieval Animal Epic* (1975) = *Mediaevalia Iovaniensia*, series i, studia iii; L. Peeters, `Taalonderzoek in V.d.v.R.', in *Idem* (1975); M. Gysseling, `Datering en localisering van R. i', in *Idem* (1975); J. Deschamps, `Nieuwe fragmenten van V.d.v.R.', in *Idem* (1975); Idem, *Vijf jaar aanwinsten 1960-1973. Tentoonstelling [...] 1975* (1975); P.K. King, `De verkeerde wereld in V.d.v.R.', in *Nieuwe Taalg.*, 70 (1977); D.B. Sands, `The Flemish R.: Epic and Non-epic', in H. Scholten (ed.), *The epic in Medieval Society* (1977); L. Peeters, `Hinrek van Alckmer and Medieval Tradition. The Reynardian Interpretation of a Man and his World', in *Marche Romane*, dl. 28 (1978); J. van Herwaarden, `V.d.v.R. Hebzuchtige macht', in *Spiegel Historiael*, 14 (1979); J. Goossens (ed.), *Reynaert = Reynard = Reynke* (1980); L. Geeraedts, `V.d.v.R. Eine beschreibende Bibliographie der Sekundarliteratur zwischen 1944 und 1976', in *Reynaert-Reynard-Reynke. Studien zu einem mittelalterlichen Tierepos = Niederdeutsche Studien*, 27 (1980); A. van Berkel, `Grimbeert contra Isengrijn. Een rhetorische, pragmatische en een beetje logische analyse', in *Bundel Lulofs* (1980); K. Idema, `R. rhetor. Een proeve van letterkundig botaniseren', in *Idem* (1980); W. Kuiper, `Lombarden, paragraaf- en semiparagraaftekens in de Middelnederlandse epische teksten', in *Spektator*, 10 (1980-1981); J. Pastre, `Zum Stil der deutschen und niederländischen Bearbeitungen des R.-Stofes', in *Third International Beast Epic, Fable and Fabliau Colloquium* (1979) = *Niederdeutsche Studien*, 30 (1981); J. Goossens, `Over het begin van de volksoverlevering van de Reinaert', in *Nieuwe Taalg.*, 74 (1981); H. Kokott (ed.), *Reynke de Vos* (1981); P. Wackers, `The Use of Fables in R.s. Historie', in *Third International Beast Epic, Fable and Fabliau Colloquium* (1979) = *Niederdeutsche Studien*, 30 (1981); F. Lulofs, `Dieren zijn ook mensen, R. in de computer', in *Nieuwe Taalg.*, 74 (1981); F.P. van Oostrom, *R. primair. Over het geïntendeerde publiek en de oorspronkelijke functie van V.d.v.R.* (1983); W. Kuiper, `Dat hi mijn wijf hevet verhoert (a73)', in *Ic ga daer ic hebbe te doene. Opstellen aangeboden aan F. Lulofs* (1984).

[J. Deschamps en L. Peeters]

Reyneke van Stuwe, Jeanne

Eig. Jeanne Henriette Reineke van Stüwe, Nederlandse romanschrijfster (Soerakarta, Java, 1.9.1874-'s-Gravenhage 24.7.1951). Heeft haar grootste roem te danken aan het feit dat zij in 1900 in het huwelijk trad met Willem Kloos, wiens voornaamste medewerkster zij werd op het redactiesecretariaat van *De Nieuwe Gids*.

Na haar succesvolle debuut, *Hartstocht* (2 dln., 1899), volgde een groot aantal romans (soms in cyclussen, zoals de naturalistisch geïnspireerde familiekroniek *Zijden en keerzijden*, 17 dln., 1905-1920), die, uitgaande van vrouwenpsychologie en -liefde - ook als zinnelijke passie -, een realistisch beeld pretenderen te geven van de Haagse burgerlijke samenleving. Haar onderhoudende, maar vaak diepgang missende vlotheid werd soms als veelschrijverij-onder-financiële druk geïnterpreteerd. Behalve een 30-tal romans liet zij novellen, poëzie, een versdrama, meisjesboeken en essayistisch werk na.

Na de dood van haar man (1938) wierp zij zich op als zijn hartstochtelijke pleitbezorgster. Haar geëxalteerde pogingen - die zelfs geen vervalsingen schuwden - om de Kloosmythe in stand te houden, hebben de ontluistering ervan evenwel eerder in de hand dan tegengewerkt (*Het menschelijke beeld van Willem Kloos*, 1947; *De waarheid*, 1949).

Werken:

Impressies (1899), p.; *Tragische levens*, 2 dln. (1900); *Verzen* (1899); *Judith* (1903), dr.; *Stemmingen* (1910), p.; *IJdelheid der ijdelheden* (1917); *Roman van vrouwenleven: De man in 't spel. De comedie der liefde. De Frivola's, De onbluschbare vlam, Pandora's doos* (1921-1926); *In den klaren dag* (1931); *De seizoenen der ziel* (1937).

Literatuur:

A.H.M. Romein-Verschoor, *Vrouwenspiegel* (1936^{2}); A.A. Haighton, *Over J.K.-R.v.S.* (1938); G. Colmjon, *De beweging van tachtig* (1963^{3}); W. Zaal, `J.R.v.S.', in *Nooit van gehoord!* (1969, 1974^{2}).

[W. Gobbers]

Reypens, Leonce

Vlaams dichter en prozaschrijver (Mortsel 26.2.1884-St.-Maria-Oudenhove 30.7.

1972). Trad in bij de jezuïeten. Was na zijn promotie (1914) in de Germaanse filologie leraar aan de theologische faculteit van de jezuïetenorde te Leuven. Was medeoprichter van het Ruusbroec-genootschap (1925). Met D. Vansina redigeerde hij het tijdschrift *De Pelgrim* (1929-1931).

Zijn werk kan in drie groepen worden ingedeeld: lyriek gewijd aan zijn moeder of handelend over godsdienstige onderwerpen, bespiegelingen van mystieke aard, zoals *Christus-Uren* (3 dln. 1921-1931), geschreven onder ps. Theofilus, en studies over mystici.

Ook verzorgde hij uitgaven van mystieke schrijvers, zoals van *Beatrijs van Nazareth. Seven manieren van minne* (1926, samen met J. van Mierlo) en werkte hij mee aan de uitgaven van de werken van Ruusbroec door het Ruusbroec-genootschap (4 dln. 1932-1934, 1944-1948^2).

Werken:

Gewijde bloei (1921), p.; *Liederen van moeder* (1922); *Ruusbroec* (1926), studie; *Ruusbroec de Wonderbare* (1932), in samenwerking met D.A. Stracke en J. van Mierlo; *Uren met Ruusbroec* (1943); *Vita Beatricis* (1964), kritische uitg.

Literatuur:

Dr. L.R.S.J., persoon en gedachte (1965); A. Ampe, `L.R.', in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk. 1972-1973* (1974).

[A. Demedts]

Reys, Otto P.

Zie Greshoff, Jan

Ridder, Alphons de

Zie Elsschot, Willem

Ridder, André de

Nederlands en Frans romanschrijver en essayist (Antwerpen 20.10.1888-Borgerhout 1.7.1961). Volgde een opleiding aan de Rijkshandelshogeschool te Antwerpen; werd in 1924 hoogleraar statistiek aan de universiteit te Gent, aan de Rijkshandelshogeschool en de Koloniale Hogeschool te Antwerpen. Was redacteur van het literaire tijdschrift *Vlaamsche Arbeid* (1905-1909), stichter van de tijdschriften *De Boomgaard* (1909-1911) en *Het Roode Zeil* (1920).

De Ridder kan worden beschouwd als de leider en typische vertegenwoordiger van de `Boomgaardgeneratie' die, komend na `Van Nu en Straks', alleen Europees en kosmopolitisch wilde zijn. Daarom introduceerde hij uit Frankrijk het dilettantisme in de Vlaamse literatuur. In vijf romans, verschenen tussen 1910 en 1918, probeerde hij, als reactie op de triomf van de boerenroman in de Vlaamse literatuur, het grote-stadsleven uit te beelden. Deze werken, zoals *De koude Eroos* (1911) en *De gelukkige echt van Filiep Dingemans* (1912), waarin het dilettantisme nogal pronkerig wordt uitgestald, schoten echter te kort qua taal en uitbeelding.

Ook voerde hij twee nieuwe literaire genres in, lang voor ze door het buitenland ontdekt en beoefend werden. Zo was hij de eerste die literaire interviews afnam (vgl. *Bij Louis Couperus*, 1917) en schreef hij de eerste geromanceerde biografie in België (*Ninon de Lenclos*, 1917; *Jean de la Fontaine*, 1918).

Na WO I stichtte hij het tijdschrift *Sélection* en werd hij een talentvol promotor van de expressionistische schilderkunst. Schreef als zodanig een aantal kunstkritieken.

Werken:

Stijn Streuvels, zijn leven en zijn werk (1907); *Pastoor Hugo Verriest* (1908); *Onze schrijvers*, 2 dln. (1909); *Gesprekken met den wijzen jongeling* (1910), r.; *Over de Jong-Weensche dichters* (1911); *Pol de Mont* (1911), in samenw. met G.L. van Roosbroeck; *Charles Beaudelaire* (1912); *Filiep Dingemans' liefdeleven* (1912), r.; *De gelukkige stonde* (1918), r.; *Remy de Gourmont* (1918); *La littérature flamande contemporaine* (1923); *Le génie du Nord* (1925); *Anthologie des auteurs flamands* (1926); *La jeune peinture belge* (1929); *Ossip Zadkine* (1929); *James Ensor* (1930); *Sint-Martens-Laethem, kunstenaarsdorp* (1946); *Oscar Jespers* (1948).

Literatuur:

J. Weisgerber, in *De Vlaamse literatuur op onbegane wegen* (1956); J. Florquin, in *Ten huize van...* i (1971[2]), interview.

[P. Lebeau]

Riddere metter mouwen, Die

Middelnederlandse ridderroman, in de laatste jaren van de 13de eeuw, wsch. in Vlaanderen, tot stand gekomen. Miraudys, de held van de roman, ontleent zijn naam aan de witte mouw die hem door een jonkvrouw als wapenteken werd geschonken.

Een Frans origineel, waarvan de roman een bewerking zou zijn, is niet aan te wijzen of is althans niet bewaard. De voornaamste bron is *Richars li Biaus*, een ridderroman van 5452 verzen, die in de jaren 1250-1275 is ontstaan en aan `mestre Requis' wordt toegeschreven. Daarin worden de voornaamste motieven die in *Die riddere metter mouwen* voorkomen, aangetroffen.

Richars li Biaus is geen Arthurroman, *Die riddere metter mouwen* echter wel. Het verhaal speelt zich gedeeltelijk af aan het hof van koning Arthur en zowel deze als koningin Ginevre en ridders van de Tafel-

ronde, zoals Walewein, Perchevael, Lancelot en Iwein, spelen er een rol in. Bij het bewerken van elementen uit *Richars li Biaus* tot een Arthurroman heeft de dichter blijkens overeenstemmingen, ook in woordgebruik, de *Moriaen*, een Middelnederlandse ridderroman, tot voorbeeld genomen. Van *Die riddere metter mouwen* zijn slechts 320, ten dele gehavende, verzen bewaard gebleven. Volledig bewaard is echter een (sterk) verkorte versie van 4020 verzen, die door Lodewijk van Velthem in zijn *Lancelot*-compilatie is opgenomen. De bewaarde 320 verzen van de oorspr. tekst stemmen met 95 verzen uit de verkorte redactie overeen, waaruit blijkt dat de bewerker althans in dit gedeelte drastisch heeft ingegrepen.

Zie ook Lancelot-compilatie, Haagse.

Uitgaven:

W.J.A. Jonckbloet (ed.), in *Roman van Lancelot*, dl. 1 (1849), verzen 14581-18600; B.M. van der Stempel (ed.), *Roman van den riddere [...]* (1914); J. Deschamps, `Een fragment van de onverkorte versie van "Die riddere metter mouwen"', in *Liber alumnorum Prof.Dr. E. Rombauts* (1968); C.W. de Kruyter, *Die Riddere metter mouwen* (1975), facs. uitg. met inl.; B.D. Damsteegt, M.J.M. de Haan, L. Jongen, en M.J. van der Wal (ed.), *Roman van den Riddere metter Mouwen* (1984).

Literatuur:

J. Deschamps, `De Riddere metter mouwen', in *Vijf jaar aanwinsten kb Brussel 1969-1973* (1975); M. Draak, `Het Wout sonder genade', in F.P. van Oostrom (ed.), *Arturistiek in artikelen* (1978); J.D. Janssens, `De Arturistiek: een wout sonder genade', in *Spiegel der letteren*, 21 (1979) en 22 (1980).

[J. Deschamps]

Riemersma, Trinus

Fries dichter en prozaschrijver (Ferwerd 17.5.1938). Aanvankelijk onderwijzer, later wetenschappelijk medewerker Fries aan de Vrije Universiteit te Amsterdam (doctoraal examen 1979); daarna docent aan de Noordelijke Leergangen te Leeuwarden. Promoveerde in 1984 aan de vu op een proefschrift over `normen en waarden in het grotere Friese proza van 1855-1945': *Proza van het platteland*.

Belangrijkste prozaïst van zijn generatie die met zijn debuut *Fabryk* (1964) taboes doorbrak en dat met zijn latere werk is blijven doen, steeds experimenterend met vorm, inhoud en ook spelling. Was redacteur van de literaire tijdschriften *De Tsjerne* en *Trotwaer* en richtte in 1983 een eenmanstijdschrift *De Kul* op. Van zijn veelzijdigheid getuigen ook zijn essayistische, literatuurtheoretische en taalkundige publikaties. Ontving in 1967 de Gysbert Japicxprijs voor *Fabryk*. Sommige van zijn werken werden in het Nederlands vertaald.

Werken:

By de hannen om 't ôf (= Bij de handen af; 1965), r.; *Minskrotten-Rotminsken* (= Mensratten-Rotmensen; 1966), r.; *De moardner komt werom* (= De moordenaar komt terug; 1967), r.; *De duvel misbiteard* (= De duivel mislukt; 1967), verh.; *De hite simmer* (= De hete zomer; 1968), r.; *Myn folk, myn biminden* (= Mijn volk, mijn beminden; 1970), verh.; *Riemersma ii: 26-50* (1970), p.; *Roazen ferwylje* (= Rozen verwelken; 1972), p.; *Teksten fwar ien hear* (= Teksten voor één heer; 1973), p.; *Oant de dea der óp folget* (= Tot de dood erop volgt; 1973), verh.; *Jest yn de Ardinnen* (= Herfst in de Ardennen; 1975), r.; *Myksomatoze* (1975), r.; *Fôi en fredeloas* (= Veeg en vredeloos; 1977), verh.; *It koarte forhael yn 'e Fryske literatuer fan de tweintichste ieu* (= Het korte verhaal in de Friese literatuur van de twintigste eeuw; 1977), essay; *De skjintme vurt ferbwôlgwódde* (= De schoonheid wordt geveild; 1981), r.

Literatuur:

J. Smit, *De Fryske literatuer 1945-1967* (1968); A. van Hijum, in *Trotwaer*, 3-4 (1970); Ph.H. Breuker, in *Tekst en Utliz* (1970); T. Mulder, *Hwer hast it wei?* (1971); K. Dykstra, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977); B. van der Hoek, `De goas oan 't keatling', in *Trotwaer*, 13 (1981); T. Hettinga, `Reimersma en Riemersma en de fertellers fan Riemersma', in *Hjir*, 12 (1983), speciaal nummer; J. Krol, `De nijste R.', in *Trotwaer* 3/4 (1985); T. Riemersma e.a., `Proza van het platteland: opposysjes en ferdigening', in *Idem*.

[F. Dam]

Rijswijck, Theodoor van

Vlaams dichter (Antwerpen 8.7.1811-ald. 7.5.1849). Was achtereenvolgens leerling-beeldhouwer, sieraadschilder, hulponderwijzer en klerk bij een bank. De laatste maanden van zijn leven bracht hij door in een gesticht voor geestesgestoorden. Hij was een volbloed romanticus, rondborstig en spontaan, die zich innig verbonden voelde met het gewone volk en tijdens zijn leven veel sympathie en ruime bekendheid genoot.

Zijn lyriek die doorgaans gemoedelijk en gevoelig is, maar geestig, boertig of bijtend waar hij de `franskiljons' kritiseerde, wordt gekenmerkt door losheid van toon en een vloeiend ritme. Na een periode waarin zijn belangstelling naar melodramatische onderwerpen uitging, zocht hij zijn inspiratie in het alledaagse volksleven, de politieke verhoudingen en de godsdienst.

Werken:

Eigenaerdige verhalen (1837); *Eppenstein, eene berymde legende* (1840); *Antigonus of de volksklagten* (1841); *Poëtische luimen* (1842); *Balladen* (1843); *Politieke refereinen* (1844); *Godgewijde gezangen* (1844); *Volksliedjes* (1846).

Uitgave:

Volledige werken (1949).

Literatuur:

E. Rosseels, *Th.v.R.* (1852); J. Staes, *Th.v.R. Zijn leven in verband met zijn tijd*

(1884); K. van den Oever, *Kritische opstellen* (1913); E. de Bock, `De Van Rijswijcken', in *Antwerpen*, 17 (1971); A. Cornette, *Th.v.R.* (1975); A. de Lattin, in *Contacten met vroeger Antwerpen* (1976).

[A. Demedts]

Rispens, Jan Albertus

Nederlands dichter en prozaschrijver (Noordwijk aan Zee 5.12.1889-Deventer 27.3.1962). Zoon van een gereformeerd predikant; studeerde Nederlands te Utrecht en was leraar te Deventer (1916-1952). Behoorde tot de protestants-christelijke dichters van *Ons Tijdschrift*, waarin hij in 1911 debuteerde. In 1922 verscheen zijn bundel *Het verborgen leven*. Hij werkte voorts mee aan *Maandblad voor Letterkunde, Stemmen des Tijds, Elckerlyc* en *Ontmoeting*.

Hij blijft echter belangrijker om zijn essayistisch en literairhistorisch werk dan om zijn poëzie. Hij schreef essays over Nietzsche en Kierkegaard. Bekend bleef voorts zijn *Richtingen en figuren in de Nederlandsche letterkunde na 1880* (1938).

Werken:

Stadiën (1939), p.; *Over den mythischen achtergrond der literatuur* (1943); *Terugkeer* (1946), p.; *De geest over de wateren. Literaire en wijsgerige essays* (1950); *Zonder omwegen* (1950), aformismen; *Ora pro nobis* (1953), p.; *Voetsporen* (1960), p.; *De geharnaste dromer. Mr. Johannes Kinker als aestheticus en dichter, een essay* (1960).

Literatuur:

P.J. Risseeuw, in *Christelijke dichters van dezen tijd*, dl. 1 (1930); C. Rijnsdorp, in *Op zoek naar het geheim* (1954); R.G.K. Kraan, in *Ons Tijdschrift 1896-1914* (1962).

[W.J.C. Buitendijk en G.J. van Bork]

Risseeuw, Pieter Johannes

Nederlands schrijver ('s-Gravenhage 16.5.1901-ald. 11.6.1968). Publiceerde eerst onder het ps. Joh.P. Ruys. Uit een eenvoudig gereformeerd gezin van Zeeuwse afkomst; tot zijn 60ste jaar werkzaam in het bankbedrijf; literair medewerker van *De Rotterdammer*. Deed veel voor de organisatie van het christelijk letterkundige leven: oprichter van *Opgang* (1918), medeoprichter van *Opwaartsche Wegen* (1923), de Bond van Christelijk Letterkundige Kringen en *Ontmoeting* (1946). Hij leverde biografisch werk in *Christelijke schrijvers van dezen tijd* (1930) en *Christelijke*

dichters van dezen tijd, met bloemlezing (1931-1938). Was mederedacteur van de bundels *Het heerlijk ambacht* (1936), *Verzeild bestek* (1939) en *Vloedlijn* (1954).

Hij beschrijft de tot emancipatie gekomen volksgroep waaruit hij zelf is voortgekomen in de wisselende omstandigheden sedert het begin der 20ste eeuw. Ook schreef hij goed gedocumenteerde historische romans over de gereformeerde emigranten, vooral in Noord-Amerika. Zijn roman *De glazen stad* (1966) werd tot televisiespel bewerkt.

Werken:

Brave zonen hunner jeugd (1924), r.; *Martha's bruidsdagen* (1927), r.; *Het verklaarde uitzicht* (1931); *Kort oponthoud* (1935), nov.; *Is het mijn schuld?* (1937); *Geleend goed, familieroman uit het Westland* (1941); de trilogie *Landverhuizers: Vrijheid en brood* (1947), *De huilende wildernis* (1947) en *Ik worstel en ontkom* (1951); *Weekend in de archipel* (1954); *Anneke Jans, roman uit de jaren toen New York nog Nieuw Amsterdam was* (1958); *Gasten en vreemdelingen* (1960); *Zover de wereld reikt* (1963); *Kinderen en erfgenamen* (1964), r., met *Gasten en vreemdelingen* onder de titel: *De familie Leenhouts*.

Literatuur:

C. Rijnsdorp, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk. 1968/1969* (1971).

[W.J.C. Buitendijk]

Ritschl, Giza

Ps. van Gizela Zsuzánna Ritschel, Nederlandse (Hongaarse) dichteres (Boedapest 22.12.1869-'s-Gravenhage 26.4.1942).

Kwam in 1896 als circusartieste naar Nederland; bleef ongehuwd in tegenstelling tot de mare (die zijzelf heeft verspreid) als zou zij danseres en gehuwd zijn geweest met Bas Veth. Nadat Henri Borel haar dichtproeven aan Frederik van Eeden had getoond, bevorderde deze de uitgave van haar eerste bundel: *Verzen* (1901); een belijdenis van de onvrede en de frustraties om haar leven in concubinaat, resp. het achterwege blijven van een huwelijk. Haar taal is niet vrij van hongarismen, haar uitingswijze vertoont de invloed van het Hongaarse volkslied en de populistische lyriek, vnl. van Petöfi, maar vooral van de Hongaarse `Tachtiger' Gy. Reviczky, van wie zij de techniek van het korte gedicht moet hebben geleerd (van de 122 gedichten zijn 99 niet langer dan 6 regels; geen is langer dan 12). Zij is hiermee de eerste dichteres van niet-oosterse korte gedichten.

Daar de Nederlandse kritiek onbekend was met de Hongaarse poëtische traditie en versleer, werd haar plastiek voor hoogst persoonlijk en haar versificatie voor volkskunst aangezien. De bewonderende kritiek (o.a. van Kloos) werd niet gedeeld door Karel van de Woestijne (*Vlaanderen*, 1903), die haar zwakheid doorzag. *Nieuwe verzen* (1904) ontstond in de periode van de verbreking der relatie door Veth; de gedichten hebben een elegisch-opstandig karakter; haar taal is vrijer van het Hon-

gaarse substraat en nadert het Tachtiger jargon. De volgende bundel *Gedichten* (1905) is echter vol van Hongaarse reminiscenties. *Liederen* (1907) werd een `Tachtiger'-bundel vergelijkbaar met het werk van H. Swarth. Allengs won een barokke, godsdienstige lyriek veld, die overheersend werd in *Vroome liederen* (1914), beurtelings van protestantse en katholiek-liturgische signatuur. De na haar dood door V. van Vriesland uitgegeven bundel *Zangen van droom, liefde en dood* (1942) bevat een keuze uit een grote hoeveelheid gedichten, zonder nieuwe aspecten. Zij heeft ook Hongaarse gedichten geschreven (ongepubliceerd) zonder artistieke pretentie.

Literatuur:

A. Sivirsky, `G.R. en Frederik van Eeden' in *Onzeekerheid is leeven, beschouwingen over Frederik van Eeden* (1983).

[A.L.I. Sivirsky]

Ritter jr., Pierre Henri

Nederlands schrijver (Utrecht 16.8.1882-Houten 13.4.1962). Zoon van theoloog-filosoof P.H. Ritter (1851-1913). Studeerde rechten. Na zijn promotie (1909) te 's-Gravenhage werkzaam in diverse ambtelijke functies, van 1916 tot 1918 te Middelburg, daarna hoofdredacteur van het liberale *Utrechtsch Dagblad* (tot 1933), ten slotte werkzaam bij de avro. Tijdens WO II geïnterneerd in Buchenwald en St. Michielsgestel. Daarna werkte hij bij de radio, in welke hoedanigheid hij baanbrekend werk verrichtte voor de literaire radiokritiek in Nederland, al viel zijn oordeel vaak te welwillend uit.

Behorend tot de rechterzijde der liberalen was hij, evenals zijn vriend Gerretson, een overtuigd nationalist van aristocratische allure, maar door zijn humanistische verdraagzaamheid was zijn gevoel van verbondenheid met de medemens universeler. Tijdens het opkomend nationaal-socialisme sprak hij met succes voor Eenheid door Democratie.

Als literator vormde Ritter zich onder invloed van Van Deyssel (*Kleine prozastukken* onder ps. Rudolf Atele, 1911). In een welluidend, fraai verzorgd Nederlands maar zonder overladen stijl (vgl. *Zeeuwsche mijmeringen*, 1919) schreef hij oorlogsherinneringen (*De donkere poort*, 1931), biografische schetsen van bekende figuren, kritieken en literaire studies, o.a. over Ina Boudier-Bakker (*De vertelster weerspiegeld*, 1931), Andersen (*De zwerver met de toverfluit*, 1938) en Beets (*Een kapper over een professor*, 1939). Hij was mederedacteur van *Het boek van nu*.

Werken:

o.m. *Lusten en lasten der redeneerkunst* (1926), monogr.; *De kritische reis* (1928), essays; *De derde* (1928), r.; *Het welkom schandaal* (1935), r.; *Kaïn en Abel* (1935),

r.; *Vredenhof* (1938), r.; *Nederland in de branding* (1938), pr.; *Hemeltje-blauw* (1950), r.; *Ontmoetingen met schrijvers* (1956), boekenweekgeschenk.

Uitgave:

Vertoog en ontboezeming (1947), bloeml. met bibl. door G.H. 's-Gravesande.

Literatuur:

M.B. Teipe, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk.* (1963-1964); F.C. Gerretson, in *Verzameld Werk* (1973); J.J. van Herpen, *Al wat in boeken steekt* (1982).

[G.W. Huygens]

Ritzerfeld, J.

Ps. van Oscar Timmers, Nederlands prozaschrijver (Heerlen 13.9.1931). Debuteerde in 1957 onder eigen naam met de los gestructureerde roman *Landklimaat*. In een mengeling van proza en poëzie worden de vakantiegebeurtenissen van twee geliefden beschreven, alsmede hun dromen en discussies. Oorlog, erotiek en literatuur zijn de belangrijkste thema's. Dat is ook in de meeste volgende boeken het geval. In *Geblaf in het hondsdal* (1960) en *Enkele reis retour* (1963) lijken bovendien jeugdherinneringen een belangrijke rol te spelen. In laatstgenoemd boek beschrijft Timmers op vaak komische wijze hoe hij loskwam van de enghartige seksuele en morele opvattingen uit zijn katholieke jeugd.

Vanaf de roman *Anima `Je reinste film'* (1974) publiceert Timmers onder ps. De invloed van de film op zijn manier van waarnemen wordt groter, de schrijfwijze subtieler en indirecter en de opzet van de boeken wordt gecompliceerder. Stilistische virtuositeit is het middel waarmee Ritzerfeld de verschrikkelijke gebeurtenissen tracht te bezweren die zijn personages hebben getekend. De dood van een zoontje en de poging die te verwerken komen in versch. boeken aan de orde, het meest expliciet in *De Poolse vlecht* (1982), de afsluiting en het hoogtepunt van een langdurig literair rouwproces. Drie mensen, elk gedreven door een ingrijpende emotionele gebeurtenis op het persoonlijke vlak, reizen onafhankelijk van elkaar naar Auschwitz, in de hoop daar te worden bevrijd van hun obsessies en hun schuldgevoel. Dit boek heeft Ritzerfeld uit de literaire anonimiteit gehaald.

Werken:

Stier voor piranha's (1961), r.; *Oogappel* (1969), pr; *Haar gaan en haar liggen* (1971), pr.; *De amazone* (1977), r.; *De paardendief* (1979), r.

Literatuur:

`J.R.', spec. nummer van *Bzzlletin*, 103 (1982-1983); F. Schuerewegen, `Kommentaar

op kommentaar', in *Nieuw Vl. Tijdschr.*, 36 (1983).

[C. Offermans]

Rixt

Ps. van Hendrika Akke van Dorssen, Friese dichteres (Grouw 27.9.1887-Colmschate 31.1.1979). Was tot haar pensionering werkzaam op de gemeentesecretarie te Deventer.

Haar enige bundel, *De gouden rider* (= De gouden rijder; 1952), toont de boeiende ontwikkeling van de erotische lyriek van haar jeugd tot de bezonken wijsheid van haar ouderdom. Zij ontving voor die bundel in 1953 de Gysbert Japicxprijs. Autobiografische schetsen werden gebundeld in *Rix fortelt* (= Rix vertelt; 1978).

Literatuur:

F. Sierksma, in *De Tsjerne*, 2 (1953); G. Stuiveling, in *Het boek van nu* (1953-1954); T.J. Steenmeijer-Wielenga, in *Tekst en Utliz* (1973); W.J. Buma, `R.', in *Grouwster Almenak MCMLXXIV* (1974); K. Dykstra, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977); T. Feitsma, `Kolleezje oer R.', in *Trotwaer*, 6 (1978); Y. fan der Fear, `Moeting mei Rixt', in *Sonde*, 7 (1979).

[F. Dam]

Robberechts, Daniël

Eig. Daniël Marie Antoine Joseph, Vlaams (roman)schrijver en essayist (Etterbeek 8.5.1937). Studeerde enige tijd aan de Koninklijke kadettenschool te Laken (Brussel); daarna aan de Université Libre de Bruxelles, waar hij in 1960 het kandidaatsexamen wiskunde aflegde. Sindsdien is hij full-time schrijver.

Robberechts debuteerde in 1968 met *De labiele stilte*, een nog tamelijk conventionele roman waarin drie vertwijfelde jonge mensen elkaar vertellen over hun relaties. *Tegen het personage*, dat eveneens in 1968 verscheen, bevat zes `teksten' die blijk geven van een toenemend wantrouwen tegenover het op inleving gebaseerde verhaal en het door de schrijver gemanipuleerde personage. Roberrechts breekt met empathie en verbeelding en richt zich vanaf *De grote schaamlippen* (1969, bij de tweede druk is de titel gewijzigd in *Open boek*) op de zelfbeschrijving. De belangrijkste inzet van dit retrospectieve dagboek: afrekenen met schaamte en frustraties uit de jeugd. Het volgende boek, *Aankomen in Avignon* (1970), is het relaas van een geduldige en behoedzame belegering van de stad Avignon door een hij-figuur, wiens hoop op een aankomst het verlangen inhoudt naar een wedergeboorte.

De evolutie in de richting van een steeds autonomer geschrift bereikt in *Praag schrijven* (1975) een nieuw niveau: het boek gaat niet over Praag, maar is de poging een eigen Praag te creëren aan de hand van de teksten over deze stad die de auteur

ter beschikking staan. De haast maniakale zucht naar volledigheid en het verlangen naar uiterste precisie, die aan de conceptie van dit boek ten grondslag liggen, zijn ook bepalend voor de zeer omvangrijke `totaaltekst' waar Robberechts sinds 1977 aan werkt: *tijdSCHRIFT*. Door een inventarisatie van alle mogelijke taaluitingen en de systematische demonstratie van de retorische operaties die daaraan ten grondslag liggen, wil de auteur de lezer inzicht verschaffen in taalmanipulaties en zo indirect diens maatschappelijke bewustzijn vergroten.

Werken:

`Verwoordingen', in *Het mes in het beeld* (1976); *Onderwerpen. Subjecten. Brokken. Verwoordingen* (1978); `Materialen voor een eigentijdse praktijk van het schrijven', in *Schrift*, 12-28 (1972-1977), essays.

Literatuur:

F. Bulhof, `D.R.: Aankomen in Avignon', in *Forum der Letteren* (1970); G. Adé, `De woorden van een ander', in *Nieuw Vl. Tijdschr.*, 28 (1975); L. Geerts, `Leren leven met R.', in *Streven* (okt. 1975); H. Bousset, `D.R.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige Lit. na 1945* (1980); H. Bousset, in *Schrijven aan een opus* (1982).

[C. Offermans]

Robbers, Herman

Eig. Hermann Johan, Nederlands prozaschrijver (Rotterdam 4.9.1868-Amsterdam 15.9.1937). Zoon van de uitgever Jac.G. Robbers. Gymnasiumopleiding, daarna werkzaam in de boekhandel. Wijdde zich sinds 1905 geheel aan de letteren; werd toen redacteur van *Elseviers Geïllustreerd Maandschrift*, waarvoor hij kritieken schreef. Was in hetzelfde jaar medeoprichter van de Vereeniging van Letterkundigen. Kwam als bestuurslid hiervan en van het Nederlands pen-centrum op voor de materiële belangen der auteurs en publiceerde in dit kader de brochure *Aansluiting bij de Berner conventie* (1905). Debuteerde met verhalen onder het ps. Phocius en schreef daarna een aantal breed opgezette en objectieve realistische romans, die treffen door de milieuschildering van de bourgeoisie. In de driehoeksroman *De bruidstijd van Annie de Boogh* (1901) fungeert de kunstenaar als tegenstelling tot de materialistisch ingestelde zakenman. Zijn tweedelige *Roman van een gezin* (1909-1910) werd het prototype van de familieroman. Toen dit genre in diskrediet raakte,

verminderde ook de aandacht voor het werk van Robbers.

Werken:

Een kalverliefde (1892); *De verloren zoon* (1895); *De vreemde plant* (1895), nov.; *De roman van Bernard Bandt* (1897); *Van stilte en stemming* (1905), verh.; *Helene Servaes* (1914); *Een oude Beierse stad, Rothenburg* (1918); *Een mannenleven i, Sint-Elmsvuur* (1920); *De Nederlandsche litteratuur na 1880* (1922); *Het ontstaan van een roman* (1922); *Litteraire smaak* (1924); *Een mannenleven ii, Op hooge golven* (1924); *Een mannenleven iii, De thuisreis* (1927); *Redding* (1933).

Literatuur:

E. d'Oliveira, in *De jongere generatie* (1910); E. Zernike, *H.R. als romanschrijver* (1928); Idem, `Levensbericht H.R.', in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk.* (1937-1938); W.J. Simons, *De tijd van H.R.* (1968); Idem (ed.), in *Hakken en spaanders* (1970).

[G.W. Huygens]

Robidé van der Aa, C.P.E.

Eig. Christianus Petrus Eliza, Noordnederlands schrijver (Amsterdam 7.10.1791-Oosterbeek 14.5.1851). Was advocaat te Leiden, van 1818-1834 procureur te Leeuwarden en daarna jurist en inspecteur bij het onderwijs te Arnhem.

Zijn werk omvat huiselijke en vaderlandse gelegenheidspoëzie en talrijke verhandelingen in de trant van het Nut. Zijn bewerking van Tomblisons *Views on the Rhine, De Rijn, in afbeeldingen en tafereelen geschetst* (2 dln., 1835) in de *Vaderlandsche Letteroefeningen* vernietigend beoordeeld, bracht zijn uitgever Beijerinck ertoe een eigen tijdschrift op te richten, met Robidé van der Aa als redacteur, te zamen met de veel jongere Potgieter. Terwijl Robidé van der Aa tot de eerste jaargang (1837) weinig bijdroeg en al in februari 1838 bedankte, is toch zijn haast toevallige functie als eerste *Gids*-redacteur zijn belangrijkste literaire titel.

Werken:

De dood van Byron (1827); *De dankbare Vriezen aan hunne weldadige landgenooten* (1828); *Oudejaarsavond van 1832* (1832); *Oproer en priesterdwang* (1838); *Volksverhalen en legenden aan de Rijnoevers verzameld*, 2 dln. (1839); *Bergroosjes* (1843); *Lenteloveren* (1845).

Literatuur:

H.T. Colenbrander, `Het ontstaan', in *De Gids*, dl. 4 (dec. 1936); L. Verhoeff, `Driemaal een lied van Chassé op eenzelfde melodie', in *Armamentaria*, 12 (1977); C.A. Zaalberg, `De vriendenrol van R.v.d.A.', in *De letter doet de geest leven, bundel opstellen aangeboden, aan Max de Haan [...]* (1980); K. Korevaart, `Literaire kritiek in de Arnhemse Courant in 1830-1850, of Wat hebben neerlandici aan historici?', in *Meta*, 16 (1981-1982).

[G. Stuiveling]

Robinson, Tjalie

Ps. van Jan Johannes Theodorus Boon, Nederlands prozaschrijver (Nijmegen 10.1.1911-'s-Gravenhage 22.4.1974). Hij was een Indo-Europeaan en bracht een groot deel van zijn leven door in Nederlands-Indië, o.a. als journalist in Djakarta. Een deel van zijn literaire werk verscheen aanvankelijk in het literairculturele tijdschrift *Oriëntatie* en het dagblad *De Nieuwsgier*. Zeer bekend werden zijn *Piekerans van een straatslijper* (volledige uitg. in 1965), schetsen die teruggaan naar zijn jeugd in Djakarta. Behalve geestig zijn zij vervuld van weemoed om de `oude dingen die voorbij zijn'. Zijn bijzonder verteltalent blijkt ook uit zijn eveneens sterk autobiografische novellen die, geschreven onder het ps. Vincent Mahieu, werden gebundeld in *Tjies* (1960) en *Tjoek* (1961) en die zich afspelen in het milieu van de kleine Indo's. De genoemde titels (beide een soort geweer aanduidend) zijn ontleend aan de jacht, van zo esentieel belang binnen de Indo-cultuur. Die Indo-cultuur uit zich ook in het taalgebruik: zowel de `Piekerans' als de novellen zijn geschreven in een Nederlands vermengd met petjo (een soort Indisch-Nederlands) en Djakartaans dialect.

Na zijn terugkeer in Nederland (1955) richtte hij een blad op voor Indische Nederlanders, *Tong Tong*, waarvan hij zelf de redactie voerde. Voorts was hij oprichter van de Indische Culturele Kring en de boekhandel-uitgeverij Moesson in Den Haag, die veel Indonesische bellettrie uitgaf.

Uitgave:

L. Ducelle (ed.), *Piekerans bij een voorplaat* (1974).

Literatuur:

R. Nieuwenhuys, `Piekerans, Tjies, Tjoek', in *Kian Kemari* (1973); Idem, *Oost-Indische Spiegel* (1978).

[G. Termorshuizen]

Robrecht de Duyvel

Middelnederlandse bewerking van de Franse prozaroman *La vie du terrible Robert le diable*. Het werk is overgeleverd in een druk uit 1516 door Michiel Hille van Hoochstraten. Het verhaal gaat over een man, Robrecht, die door de duivel verwekt is en een zeer zondig leven leidt, maar zich uiteindelijk toch bekeert. Het illustreert dat zelfs voor de grootste zondaar vergeving bestaat wanneer hij oprecht berouw toont.

Uitgave:

R.J. Resoort (ed.), *Robrecht de duyvel* (1980).

Literatuur:

R.J. Resoort, `Lering of vermaak? Robrecht de duyvel als prozaroman', in *Spektator*, 7 (1977-1978).

[F. van Thijn]

Robijn, Petrus Joannes

Zuidnederlands acteur, dichter en toneelschrijver (Vrasene 18.11.1768-Gent 24.9.1823). Geruchtmakend rederijker uit de Franse tijd, rivaal van P.J. de Borchgrave in tal van dichtwedstrijden. Vurig republikein; bracht het tot politiecommissaris te Zele.

Robijn schreef opgeschroefde dichtstukken en - veelal ongepubliceerde - romantische drama's, zoals *Werther* en *Egmond en Hoorne*. Na 1812 was hij een der actiefste en succesrijkste toneelspelers van De Fonteine te Gent.

Werken:

Nuno en Evora of de vadermoord (1797), tr.; *De Belgen* (1807), p.; *De Belgische schilders* (1807), p.; *De zwarte man of de spleen* (ongepubl.), kom.

Literatuur:

P. van Duyse, in *Belgisch Museum* (1843); J.O. de Vigne, *De Zuidnederlandsche schrijvers van het tijdstip der Fransche overheersing* (1872); G. Degroote, in *Miscellanea J. Gessler*, 1 (1948); F. van der Elst, in *Bijdr. voor de geschiedenis der Nederlanden*, x (1956).

[W. Gobbers]

Rodenbach, Albrecht

Eig. Albertus Petrus Josephus Mansuetus Ferdinandus, Vlaams dichter en dramaturg (Roeselare 27.10.1856-ald. 23.6.1880). Studeerde aan het kleinseminarie te Roeselare waar hij leerling was van Hugo Verriest, die een diepe invloed op zijn artistieke en ethische vorming heeft uitgeoefend. Zijn jeugdwerk getuigt van een geweldig temperament en een grootse visie op de wereld en de cultuur. Na zijn humaniora, verstoord door uitbarstingen van opstandigheid vanwege de Vlaamsgezinde leerlingen tegen hun overheid die alle uitingen van Vlaams leven wilde smoren (`de grote storinge'), studeerde hij rechten te Leuven. Hij sloot er vriendschap met De Mont en stichtte met hem *Het Pennoen* (1877). Ondertussen speelde hij in de Vlaamse studentenbeweging (de Blauwvoeterie) een belangrijke rol als organisator, spreker en dichter.

Terzelfder tijd bleef hij werkzaam als dichter en dramaturg. Van zijn gedichten verscheen tijdens zijn leven slechts *Eerste gedichten* (1878). Zijn eerste toneelspelen schreef hij voor de spelersgilden van de studentenbeweging, daarna vatte hij het plan op de Vlaamse geschiedenis in een reeks drama's uit te beelden. Het eerste ervan, *Gudrun* (uitg. 1882), werd in 1879 te Antwerpen bekroond. Na onenigheid met De Mont gaf Rodenbach in 1880 *Het Nieuw Pennoen* uit.

Zijn werk verraadt een geniale begaafdheid; het geeft uiting aan de idealen van de katholieke Vlaamse studentenbeweging en is tegelijk uitdrukking van een hartstochtelijke persoonlijkheid. Zijn taal is Westvlaams gekleurd, zijn stijl gevormd onder invloed van de klassieke schrijvers.

Uitgaven:

L. van Puyvelde (ed.), *Gedichten* (1909); F. Rodenbach (ed.), *Idem*, 2 dln. (1930), met inl. van C. Verschaeve; R.F. Lissens (ed.), *Brieven* (1942); Idem, *Nieuwe R.-briefwisseling in Feestbundel H.J. van de Wijer*, dl. ii (1944); F. Bauer (ed.), *Verzamelde werken*, 3 dln. (1957-1960), met inl.; *Bloemlezing uit de gedichten* (1980), met een inl. door H. Verriest en een naw. door L. Simons; *Eerste gedichten* (1980), met een naw. door M. de Bruyne.

Literatuur:

H. Verriest, in *Twintig Vlaamsche koppen* (1901, 1983[2]); L. van Puyvelde, *A.R. Zijn leven en zijn werk* (1908); F. Rodenbach, *A.R. en de Blauwvoeterij* (1909); J. Vermeulen, *A.R.* (1930); C. Verschaeve, *A.R. de dichter* (1937); A. Westerlinck, *A.R.* (1958); *De groote stooringe 1875* (1975); J. Huyghebaert, *`De Zwane' van A.R.* (1978); M. de Bruyne en L. Gevers, *Kroniek van A.R. (1856-1880)* (1980); D. Snijders en S. Vermeire, *A.R. en Limburg* (1980); *Gezelle-Rodenbach en de Westvlaamse school. Vlaanderen*, 29 (1980), speciaal nummer; *Hand. Kon. Mij voor Taal en Letterk. en gesch. 1980*, 4 (1981); M. de Bruyne, `De Gudrun van A.R.', in *Rollariensia 1981*, 13 (1982); K.M. de Lille, *De familie Rodenbach en Ieper en de `vaarnissen' van de meisjes Ferryn, speelvriendinnetjes van A.R.* (1982); R.F. Lissens, in *Letter en geest* (1982); J. Huyghebaert, `A.R. en de uitgave van zijn eerste gedichten', in *Wetenschappelijke tijdingen*, 42 (1983).

[A. Demedts]

Rodenburg(h), Theodoor

Zuidnederlands (toneel)schrijver (Antwerpen ca 1578-ald. okt. 1644). Neef van H.Lz. Spiegel en diplomatiek agent in dienst van versch. vorsten en regeringen. De belangrijkste vertegenwoordiger van de vrijere, niet-klassieke, met name Spaanse toneelvorm, die hij in het tweede decennium van de 17de eeuw in de Nederlanden invoerde.

In Londen, waar hij van 1603 tot 1607 zaakgelastigde was van de stad Emden, maar ook geruime tijd optrad als agent van de Hanze, voltooide hij naar eigen bewering reeds in 1601 zijn herdersspel *Trouwen Batavier*, een `naboots' van Guarini's *Pastor fido*. Het werd in 1609 opgevoerd in Amsterdam, vermoedelijk door de Brabantse kamer Het Wit Lavendel en pas gedrukt in 1617, een jaar nadat zijn *Batavierse vryagie-spel* was verschenen en twee jaar nadat Hoofts *Granida*, een in 1605 geschreven vrijere bewerking van de *Pastor fido*, was uitgegeven. In hetzelfde moeilijk

te definiëren genre (de meest opvallende kenmerken zijn die van de pastorale maar in de *Trouwen Batavier* treden nog sinnekens op, evenals in het *Batavierse vryagiespel*, gesitueerd in en om Den Haag, waarin bovendien het ontzet van Leiden wordt geactualiseerd) schreef Rodenburg nog *Mays*, een `treur-bly-eynde-spel' (1634). Als `ridder' teruggekomen uit Spanje (1614), leverde hij zijn stukken aan de Brabantse kamer. Zijn ijdelheid en Spaanse grandezza-allures lokten de spot uit van Bredero, die hem mogelijk op het oog kan hebben gehad bij het portretteren van Ierolimo in de *Spaanschen Brabander*, opgevoerd in de concurrerende kamer De Eglentier. Aan de twisten binnen deze kamer die aanleiding waren tot een afscheiding van enkele belangrijke leden en de stichting van de `Nederduytsche Academie' (1617) o.l.v. S. Coster, heeft Rodenburg geen deel gehad. Pas na deze afscheiding ging hij over naar De Eglentier, waar hij een vooraanstaande rol speelde. Als geliefd maar ook omstreden toneelauteur voerde hij een stellingenoorlog met Coster, wsch. gevoed door een persoonlijke vete alsmede door een verschil in letterkundige opvattingen. Ook na zijn vertrek uit Amsterdam (1619), zijn reizen als gezant en tijdens zijn verblijf in de zuidelijke Nederlanden, bleef Rodenburg trouw aan De Eglentier.

Volgens de overlevering zou hij 300 toneelwerken hebben geschreven, maar slechts 30 titels zijn bekend. Verreweg de meeste van deze stukken bestaan uit vertalingen en bewerkingen, vooral uit het Spaans (naar Lope de Vega o.m. *Hertoginne Celia en Grave Prospero*, 1617; *Casandra. Hertoginne van Borgonie en Karel Baldeus*, 1617; *Ialoerse studenten*, 1617). Naast deze aangepaste `comedias heroycas' en mantel-en-degen-stukken, gekenmerkt door een `open', ingewikkelde uiterlijke handeling, moord- en vechtpartijen, vermommingen, reeksen minnaars, het verwaarlozen van de eenheid van tijd en plaats en het ontbreken van een strakke indeling in bedrijven, vertaalde hij ook *The Revenger's Tragedy* van Cyril Tourneur (*Wraeck-gierigers treurspel*, 1618) en putte hij zijn stof uit Italiaanse bronnen (Ariosto's *Orlando furioso*; Bandello's novellen in de Franse vertaling van Belleforest), volksboeken, kronieken (*Vrou Jacoba*, 1638) e.a.

In zijn stukken komen veel stomme vertoningen voor die samen met muziek, zang en dans en de afwisselende, kleurrijke handeling het succes ervan verzekerden bij het Amsterdamse publiek. Anderzijds zijn de komische elementen uitzonderlijk en wordt er een ruime plaats ingenomen door geleerde uiteenzettingen, zelfs wetenschappelijke lering, die, volgens Rodenburg, het doel was van de dichtkunst. Dit laatste komt herhaaldelijk tot uiting in het eerste deel van zijn theoretische werk, *Eglentiers poëtens borst-weringh* (1619), een betoog over dichtkunst en aanverwante zaken waarin hij Sidney's *Defence of Poesie* (1595) `vertalend bewerkte' en Th. Wilsons *The Arte of Rhetorique* excerpeerde en aanvulde uit andere bronnen zoals John Dove's *A Confutation of Atheism*. Het tweede deel van dit verzamelwerk bevat epithalamische poëzie, drie allegorische tafelspelen en niet-oorspr. emblematische gedichten met moraliserende strekking. Van Rodenburg zijn verder nog enkele gedichten bekend. Zijn werken, die in de eerste helft van de 17de eeuw herhaaldelijk werden herdrukt, zijn niet toegankelijk in moderne uitgave. Zijn toneelwerk vraagt nog een diepgaand onderzoek.

Literatuur:

J. Alblas, *Bibliographie der werken van Th.R.* (1894); W. Zuidema, `Th.R.', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 21, 22 en 24 (1902, 1903 en 1905); J. te Winkel, *Ontwikkelingsgang der Nederlandsche letterkunde*, iii (1924[2]); J. Brouwer, in *Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden*, iv (1948), met bibl.; W.A.P. Smit, *Het Nederlandse renaissancetoneel als probleem en taak voor de literatuurhistorie* (1964); S.F. Witstein, *Bronnen en bewerkingswijze van de ontleende gedeelten in R.s Eglentiers poëtens borst-weringh (1619)* (1964); P.E.L. Verkuyl, *Battista Guarini's Il Pastor fido in de Nederlandse dramatische literatuur* (1971); E. Oey-de Vita, `Problemen van kopijonderzoek voor toneelstukken uit de zeventiende eeuw. ii Vrou Jacoba', in *Spektator*, 3 (1973-1974); B. de Groote, `Nieuwe gegevens over Th.R.', in *Studia Germanica Gandensia*, 15 (1974); E. Francken, `R.s. bewerking van Sidney's Defence', in *Reisgidsen vol Belluno's en Blauwbaarden. Opstellen [...] aan H.A. Wage* (1976); W.M.H. Hummelen, *Amsterdams toneel in het begin van de Gouden Eeuw* (1982).

[A.M. Musschoot]

Rodenko, Paul Thomas Basilius

Nederlands dichter en essayist ('s-Gravenhage 26.11.1920-Warnsveld 9.6.1976). Studeerde psychologie, Slavische letteren en algemene literatuurwetenschap te Leiden en Parijs. Was lid van de redactie van *Columbus* en *Podium*. Gold als voorloper van de Vijftigers. Debuteerde als dichter met een vertaling van A. Bloks *De twaalf*

(1947). Daarna verschenen *Gedichten* (1951) en *Stilte, woedende trompet* (1959), experimentele en associatieve poëzie.

Rodenko wordt vooral beschouwd als essayistisch woordvoerder van de Vijftigers met zijn publikaties *Over Hans Lodeizen* (1954), *Tussen de regels* (1956) en *De sprong van Münchhausen* (1959). Hiermee en met zijn bloemlezing uit de poëzie der avant-garde *Nieuwe griffels, schone leien* (1954) heeft hij velen de ogen geopend voor de waarde van de experimentele poëzie. Hetzelfde geldt voor de poëzie van Achterberg met zijn bloemlezing *Voorbij de laatste stad* (1955). Rodenko was ook actief als vertaler van o.m. Jean Anouilh, Simone de Beauvoir en Dostojevski.

Zijn rol als essayist der avant-garde liep terug na 1960. Hij zette toen vooral zijn reeds in 1955 begonnen bewerkingen van beroemde liefdesverhalen voort, bijv. in *Helse vertelsels* (1960-1963) en *Vrijmoedige liefdesverhalen uit 1001-nacht* (1961). In *De opblaasvrouwtjes* (1970) verschenen bewerkingen van science-fiction vertellingen. In 1975 verscheen *Orensnijder tulpensnijder*, waarin hij zijn gedichten verzamelde.

Werken:

Huwelijksnacht in duplo (1955); *Trouw nooit met een heks* (1955); *Met twee maten* (1956), bloeml.; *Gedoemde dichters* (1957), bloeml.; *De seinpaal* (1960); *Harten twee, harten drie* (1963), t.; *Op het twijgje der indigestie* (1976), essays.

Literatuur:

P. Calis, in *Gesprekken met dichters* (1964); H. Brems, in *De brekende sleutel* (1972); M.J.G. de Jong, in *Kreatief*, 10, 5 (1976); T. van Deel, in *Recensies* (1980); P. de Boer, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1983).

[G.J. van Bork]

Roecx, Jacob

Noordnederlands schrijver (Bergen op Zoom ca 1480-Grobbendonk 7.8.1527). Asceet; behoorde tot de congregatie van Windesheim en was priester en kanunnik van de priorij van Onze Lieve Vrouw van den Troon te Grobbendonk (aldaar proost in 1506).

Al zijn bekende werken zijn na zijn dood in druk verschenen. Het bekendste is *Den wijngaert der sielen* (1544).

Werken:

Een seer devoot boecxken om een yeghelijk hem selven inden missen te oeffenen (1545); *Den gheesteliken steen* (1556).

Literatuur:

A. Ampe, `"Den wijngaert der sielen" van J.R. als diets origineel van Tauler's "Exercitia" en zijn verhouding tot Frans Vervoort', in *Ons Geestelijk Erf*, 34 (1960).

[J.W.E. Klein]

Roelants, Maurice

Eig. Mauritius Adolphus, Vlaams romanschrijver, dichter en criticus (Gent 19.12.1895-Sint Martens Lennik 25.4.1966). Was achtereenvolgens onderwijzer, ambtenaar, journalist en conservator van het staatsdomein te Gaasbeek. Stichtte samen met R. Herreman, R. Minne en K. Leroux het tijdschrift *Het Fonteintje*; was later ook medeoprichter van *Forum* en van het *Nieuw Vlaams Tijdschrift*.

Roelants debuteerde met gedichten, maar vooral als romanschrijver neemt hij in de geschiedenis van de Zuidnederlandse roman een belangrijke plaats in. Met zijn roman *Komen en gaan* (1927) en de novelle *De jazzspeler* (1928) maakte hij nl. vrij baan voor de psychologische roman in Vlaanderen. Samen met G. Walschap verzette hij zich tegen de alleenheerschappij van de boerenroman en de regionalistische en klein-realistische sfeer ervan, en ijverde hij voor een nieuwe, ruimere kunstopvatting waarbij de mens en diens psychologische, morele en maatschappelijke situatie centraal zouden komen te staan. Maar in tegenstelling met Walschap, die deze problematiek uitsluitend door middel van levendige handelingen aanschouwelijk tracht te maken, geeft Roelants de voorkeur aan een lyrisch-introspectieve en analytische werkwijze. Bij hem is daarom het aantal personages steeds gering en berust de intrige steeds op een erg schraal gegeven. Hoofdzaak is de manier waarop het individu met zijn zielsconflicten in het reine komt. Wat dit betreft legt Roelants zich beperkingen op: hij weigert in te gaan op de verworvenheden van de psychoanalyse en beoefent zijn (zelf-)ontleding binnen de grenzen van het bewustzijn. Daarom blijft het psychologische materiaal hier nogal elementair en staat het verwarrend dicht bij de moraal waardoor het als het ware wordt ingedijkt. Dit verhindert evenwel niet dat Roelants op grond daarvan een beeld van de universele mens meende te kunnen reconstrueren. Is enerzijds alle uiterlijkheid, alle zintuigelijkheid slechts schijn, anderzijds weerspiegelt de waarheid als geestelijk gemeengoed zich in het innerlijk van ieder individu: wie zijn geweten onderzoekt, komt ermee in aanraking. Roelants' visie - die ook wonderwel past bij de door hem gebruikte romanvorm - kan dus als neoklassiek en idealistisch worden bestempeld.

Komen en gaan (1927) en *De jazzspelers*

(1928) zijn beide verhalen over een door derden bedreigde huwelijkstrouw, waaraan de hoofdfiguren door verdringing of sublimatie zich weten te houden. Zo ook berusten vrijwel alle romans en novellen van Roelants op het schema van het `verzaken'. Veelzeggend zijn in dit verband titels van romans als *Alles komt terecht* (1937) of *Gebed om een goed einde* (1944), of van dichtbundels als *De kom der loutering* (1918) en *Het verzaken* (1930). Zijn roman *Het leven dat wij droomden* (1931) werd verfilmd door Robbe de Hert.

Werken:

De driedubbele verrassing (1917), verh.; *Twee helden* (1928), verh.; *Van de vele mogelijkheden om gelukkig te zijn* (1929), essay; *Drie romanellipsen* (1943), verh.; *Altijd opnieuw* (1943), r.; *Schrijver, wat is er van den mensch?* (1943), essay; *De weduwe Becker, wat ik hoorde en zag op haar proces* (1943), essay; *De roman van het tijdschrift Forum of Les liaisons dangereuses* (1965), essay.

Literatuur:

F. Closset, *M.R.* (1946); A. van Duinkerken, M. Gijsen e.a., *Van en over M.R.* (1956); A. van der Veen, *M.R.* (1960); J. Weisgerber, *Aspecten van de Vlaamse roman 1927-1960* (1964); M. Janssens, in *Woorden en waarden [...]* (1980); G.H. 's-Gravesande, in *Al pratende met...* (1980), interview.

[red.]

Roelantslied

Middelnederlandse vertaling van het Oudfranse *Chanson de Roland*. De vertaling is in hs. fragmentarisch en in gedrukte vorm geheel overgeleverd. De laatste staat bekend onder de naam *Den droeflijken strijt opten berch van Roncevale*.

Bij de Middelnederlandse vertaling zijn twee tradities te onderscheiden: de epische van de berijmde tekst, welke teruggaat op het Oudfrans, en de historiogafische van de prozatekst, welke teruggaat op pseudo-Turpin, *Historia Karoli Magni et Rotholandi*, zoals die - beknopt - voorkomt in *Die alder excellenste cronyke van Brabant*. Deze twee tradities komen bij elkaar in het volksboek van *Den droeflijken strijt*, waarin het proza wordt afgewisseld met delen uit de rijmtekst, of de verstekst - zeer gecomprimeerd - wordt weergegeven in proza. Zie ook Strijt van Roncevale, Den droefliken.

Uitgave:

H. van Dijk, *Het Roelandlied*, 2 dln. (1981), diss. met bibl.

Literatuur:

J.L. de Prince, *De dietse oorsprong van het Chanson de Roland* (1980).

[J.W.E. Klein]

Roelvink, Herman Christiaan Jurriaan

Nederlands toneelschrijver en -leider (Amsterdam 4.9.1883-ald. 5.7.1957). Na ingenieursopleiding werkzaam in het bankwezen. Van 1913 tot 1917 artistiek leider van de Koninklijke Vereeniging Het Nederlandsch Tooneel in de Stadsschouwburg te Amsterdam. Daarna gastregisseur. Wijdde zich overigens geheel aan de toneelschrijfkunst.

Van zijn 26 stukken (waarvan enkele met succes ook in het buitenland werden gespeeld) zijn de bekendste: de regionaal-historische komedie *Freuleken* (1911), waarin een vertederend beeld wordt opgeroepen van het 18de-eeuwse familieleven op een buitengoed in de Gelderse Achterhoek, en het eigentijdse blijspel *Lentewolken* (1913), waarin jeugdproblemen op vriendelijk-charmante wijze worden opgelost door een wijze grootmoeder.

Als toneelleider was Roelvink een der pioniers van de toneelvernieuwing in het begin der 20ste eeuw. Daarvan getuigde reeds zijn onder het ps. Donaert van Elten verschenen vertaling van Edward Gordon Craigs *The Art of the Theatre* (1906). In de Amsterdamse Stadsschouwburg bracht hij met veel tact een verjonging van het ensemble tot stand en gaf jongeren zoals Albert van Dalsum hun eerste grote kansen. Door zijn optreden aldaar effende hij de weg voor zijn opvolger Eduard Verkade.

Werken:

De gordel van Hippolyta (1911); `Tooneelhervorming', in *Dramatisch Jaarb. 1911* (1912), essay; *Mrs. O.* (1916); *Allah Karim* (1921); *De egoïsten* (1930); *Uitverkoop* (1933); *De verzoening* (1952).

Literatuur:

Tj.W.R. de Haan, `Het moederland van H.R.', in *Nederlands Volksleven*, 15, 2 (1965).

[H.H.J. de Leeuwe]

Roest Crollius, Barend

Nederlands dichter en prozaschrijver ('s-Gravenhage 6.5.1912). Studeerde enige tijd voor concertpianist, vervolgens mo Nederlands en deed journalistiek werk voor het *Algemeen Dagblad* en *Elseviers Weekblad*. Debuteerde in 1935 met de antinazistische *Kroniek van een jeugdzonde*. In 1936 verscheen zijn anti-Hitlerroman *Onheil in de verte* en de roman *Land van verlangen*.

Voor WO II werd het werk van Roest Crollius nauwelijks opgemerkt, één va de redenen waarom hij lange tijd als schrijver gezwegen heeft. Na de oorlog heeft vooral Jan Greshoff op zijn kwaliteiten als schrijver gewezen, maar veel succes heeft zijn werk nooit gekend. Zijn briefroman *Bezwarend getuigenis* (1963) werd bekroond met

de Marianne Philipsprijs. Meer aandacht kreeg echter de roman *De heilsleer van juffrouw François* (1965), een satire op de maatschappij waarin de kleinburgerlijkheid tot wet wordt verheven. Voor de novellenbundel *Het dagboek van Sara* (1970), een gecombineerde uitgave van de eerder verschenen bundels *Vertrouwelijke vertellingen* (1959) en *Noodsignalen en hartsgeheimen* (1960), kreeg hij de Novelleprijs van de gemeente Amsterdam.

Integrerend bestanddeel van Roest Crollius' werk is de schuldkwestie, de vraag hoe de mens tot geweld komt en hoe infectueus de geweldsfeer is. In de naoorlogse roman *De wrede idealist* (1971) wordt dit thema aan de orde gesteld n.a.v. de drie oorlogsmisdadigers die in Breda gevangen gezet zijn. Hij verdedigt hierin de opvatting dat misdaad niet echt bestaat, maar in feite pathologisch is, en hij komt dan ook tot de conclusie dat straf en strafmaat daar rekening mee dient te houden.

In de absurdistische of fantastische elementen die hij met de nodige humor in zijn werk opneemt, lijkt Roest Crollius beïnvloed door Kafka. In 1972 besloot Roest Crollius definitief met schrijven op te houden en alleen nog te tekenen en te schilderen. Hij exposeerde beeldend werk onder de naam Paul Oxydius.

Werken:

Ik wil van iemand houden (1938), r.; *Het roekelooze hart* (1939), r.; *Verlossing en herschepping* (1946), p.; *Droomschip* (1947), r.; *Mensen zijn geen goden* (1958), r.; *De tomatenplukster* (1964), r.; *De Koningsmantel* (1966), r.; *Het alibi van Egidius* (1967), r.

Literatuur:

P. de Wispelaere, `Hybridische roman', in *Facettenoog* (1968); C.J.E. Dinaux, in *Gegist bestek*, dl. 3 (1969); M. Janssens, `Verhalen van B.R.C', in *Dietsche Warande & Belfort*, 115 (1970).

[G.J. van Bork]

Roggeman, Willem M(aurits)

Vlaams dichter en (toneel)schrijver (Brussel 9.7.1935). Journalist, in welke functie hij belangwekkende interviews met Noord- en Zuidnederlandse auteurs publiceerde (*Beroepsgeheim*, 1975; *Beroepsgeheim 2*, 1977; *Beroepsgeheim 3*, 1980; *Beroepsgeheim 4*, 1983).

Hij debuteerde in de geest van de postexperimentelen of Vijfenvijftigers, waarbij het besef van het eigen existentieel tekort in een roes van beelden en van woordexploraties en -explosies wordt uitgesproken (*Rhapsody in blue*, 1958). In *De revolte der standbeelden* (1960) wordt deze intuïtieve, op associaties en metaforen berustende poëzie ten top gedreven. Daarop volgde een periode van bezinning en

van versobering. In `de school van het plotseling ontwaken' moet het contact met het andere of de anderen de destructieve oerkrachten vernietigen en de eigen persoonlijkheid bevestigen. Tegelijk wordt het vers eenvoudiger, vaak aforistisch en wars van holle retoriek. In de plaats van een onbewust, irrationeel woordgebruik komt nu het onderzoek naar het wegen van de poëzie: het woord. Vanaf de bundel *Baudelaire verliefd* (1963) voltrekt zich een ontwikkeling waarin de persoonlijke problematiek (emoties, communicatie) naar een algemenere probleemstelling toegroeit (communicatie), zodat zich langzamerhand een geslaagde synthese voltrekt tussen het individuele en het universele. Jazz en schilderkunst zijn daarbij belangrijke inspiratiebronnen.

Het eigentijdse karakter van Roggemans poëzie is ook terug te vinden in zijn prozawerk, vooral in de romans *De centauren* (1963) en *De verbeelding* (1966), die door thematiek en schrijftrant in de Europese avant-garde thuishoren.

Roggeman verzorgde een aantal bloemlezingen van Vlaamse dichters (*A Quarter Century of Poetry in Belgium*, samen met P. Snoek, 1970; *La poésie actuelle en Flandre*, 1972; *Vijftig na 50*, samen met H. van de Waarsenburg, 1973; *Modern Poets from Flanders*, 1975).

Werken:

Een hinder(paal)woning (1958), p.; *Bij wijze van schrijven* (1960), p.; *Incunabel* (1964), p.; *Kilian heeft de ogen geopend* (1964), t.; *Het orakel van New York City* (1969), essay; *Cesare Pavese* (1971), essay; *Het komt me voor dat ik Amerika ben* (1976), essay; *Een gefilmde droom* (1973), p.; *Sneeuwblindheid* (1974), p.; *Een fata morgana in Vlaanderen* (1976), p.; *De droom van een robot* (1976), p.; *Albert Bontridder* (1976), essay; *Bij nader inzien* (1976), essay; *Majakofski vliegt over het land* (1979), verh.; *Een gril van de natuur* (1979, met tekeningen van M. Wauters), p.; *Kosmos* (1979), p.; *Marco Polo in Venetië* (1979), p.; *De 7 werken van barmhartigheid* (1980), p.; *Bram Bogart* (1981), essay; *Atelier* (1982), essay; *Het zwart van Goya* (1982), p.

Uitgaven:

Gedichten 1957-1970. De school van het plotseling ontwaken (1972), met inl. van M. Dangin, `Van isolement tot existentieel protest'; *Memoires. Gedichten 1955-1985* (1985), met inl. van P. de Vree.

Literatuur:

G.L. Jansen, in *Jeugd en jonge schrijvers in onze tijd* (1970); W. Spillebeen, `W.M.R., een collagedichter', in *Dietsche Warande & Belfort*, 119, 7 (1974); R. Richelieu van Londersele en E. Verpale, `Koebel spreekt met W.M.R.', in *Koebel* iii, 12 (1975); W.M.R.-nummer *Dimcurie*, 3 (1978-1979); T. Luiting e.a., in *Argus*, 3 (1980).

[P. van Aken]

Roggeman, Willy (-Karel)

Vlaams dichter en (proza)schrijver (Ninove 9.6.1934). Studeerde germanistiek aan de Rijksuniversiteit te Gent; daarna werkzaam als leraar. Was redacteur van de tijdschriften *Tijd en Mens, Gard Sivik* en *Komma* en criticus van het dagblad *Vooruit* (van 1955 tot 1965). Werkte van 1953 tot 1976 aan een reeks boeken, die hij vanaf 1969 als een samenhangend, gesloten oeuvre opvatte, zijn *Opus finitum*. Van de 30 boeken waaruit deze reeks bestaat zijn er 19 gepubliceerd, in een andere volgorde en voorzien van een ander opusnummer dan men op grond van de tijd van ontstaan zou verwachten.

Het *Opus finitum* bestaat uit zeer heterogene werken. Naast romans (*Blues voor glazen blazers*, 1964; *Catch as catch can*, 1968) en dichtbundels (*Nardis*, 1966; *Indras*, 1973) zijn er erudiete essays over literatuur (*Literair labo*, 1965; *Glazuur op niets*, 1981) en over jazz (*Free en andere jazz-essays*, 1969). Is de traditionele genreaanduiding voor een aantal van deze boeken al problematisch, voor prozawerken als *Yin/Yang* (1964) en *De axolotl* (1967) is zo'n typering welhaast onmogelijk. Het centrale thema van al deze boeken is niettemin duidelijk: het probleem van de artisticiteit. Roggeman ziet in de autonome kunst de enige mogelijkheid om aan de vulgaire, vormloze realiteit te ontsnappen. Als reactie op die als discontinu ervaren realiteit is dit werk sterk autobiografisch en fragmentarisch. Door talloze dwarsverbindingen, herhalingen en variaties te bewerkstelligen, alsmede door de personages te splitsen en te verdubbelen probeert hij die versplintering weer enigszins op te heffen. Het *Opus finitum*, dat vooral in de talrijke essayistische delen getuigt van een ongewone kennis van de moderne, in hoofdzaak Duitstalige literatuur (Nietzsche, Musil, Rilke, Benn, Jünger, Trakl), neemt in de Nederlandse literatuur een aparte plaats in. Dat het zo weinig wordt gelezen, hangt o.a. samen met Roggemans weigering ook maar enige concessie te doen aan de lezer. Door het nogal eens duistere kunst-theoretische jargon is het moeilijk toegankelijk.

Werken:

De adem van de jazz (1961), essays; *Het goudvisje* (1962), r.; *Jazzologie 1940-1965* (1966), essays; *Het zomers nihil* (1967), pr.; *De ringen van de kinkhoorn* (1970), essays; *Homoïostase* (1971), essays; *Made of words* (1972), pr.; *Gnomon* (1975), pr.; *De goddelijke hagedisjes* (1978), dagb.; *Lithopedia* (1979), essays; *Glazuur op niets* (1981), essays.

Literatuur:

P. de Wispelaere, `Blues voor glazenblazers', in *Het Perzische tapijt* (1966); Idem, `Tussen moerbei en visgraat', in *Met kritisch oog* (1967); J. Wesselo, `Fenomenologie van de drek', in *Literair Lustrum*, 2 (1973); H. Beurskens, `Farao en de statiese lyriek', in *Nieuw Vl. Tijdschr.*, 30 (1977); G. Wildemeersch, *W.R. Een monument te harer*

ere (1979); S. Hertmans, `Ethiek en ethos', in *Nieuw Vl. Tijdschr.*, 33 (1980); G. Wildemeersch,`W.R.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1983).

[C. Offermans]

Rogghé, Paul Jozef Dimitri

Vlaams historicus, dichter, toneel- en romanschrijver (Gent 16.12.1904-ald. 24.6.1974). Buiten zijn historisch-wetenschappelijke publikaties gaf hij talrijke dichtbundels uit, zoals *Kimoon* (1924), *Momenten* (1936) en *Tussen gisteren en morgen* (1964), waarin hij zijn ontroering en zijn filosofische overwegingen in klassieke vormen weergeeft.

Als prozaschrijver is hij vooral bekend door de korte roman *Anna Golochin, de vrouw van één nacht* (1945), het verhaal van een eigenaardig avontuur dat de schrijver in de gelegenheid stelt blijk te geven van zijn psychologisch inzicht en van zijn kunde om met sobere stijlmiddelen een aangrijpend effect te bereiken. Verder schreef hij historische romans, o.m. *Jacob van Artevelde* (1941), en maakte zich verdienstelijk op het gebied van de novelle, de reportage en het essay.

Werken:

's Levens koorts (1929), p.; *Profaan proces* (1944), p.; *De grote vaart* (1954), p.; *Achter de muur* (1957), p.; *Blinde passagier* (1960), p.; *Elegie voor een levende* (1961), p.; *Het evenwicht dat zijn schouders ophaalde* (1969),p.

Literatuur:

W. Steegherr, `De familie R.', in *Jaarb. Heemkring Scheldeveld*, 6 (1976); D. van Ryssel, `P.R.', in *Oostvlaamse monografieën*, dl. 1 (1977).

[B. Decorte]

Roland Holst, Adrianus

Nederlands dichter en prozaschrijver (Amsterdam 23.5.1888-Bergen, nh, 6.8.1976). Jeugdjaren en middelbare school te Laren en Hilversum; studeerde Keltische letteren te Oxford (1908-1911); woonachtig te Blaricum, en sinds 1918 in het Noordhollandse kunstenaarscentrum Bergen, welke gemeente hem bij zijn 70ste verjaardag tot ereburger benoemde.

Debuteerde met gedichten in *De XXste Eeuw* van 1908. Publiceerde in 1911 zijn eerste dichtbundel (*Verzen*), welluidende weemoedige poëzie die zich nog weinig onderscheidde van het werk van zijn generatiegenoten van 1910. In de cyclus *De*

belijdenis van de stilte (1913) klonk reeds de toon door van het romantisch elysisch verlangen, dat kenmerkend werd voor zijn latere poëzie, die met de schitterende bundel *Voorbij de wegen* (1920) een voorlopig hoogtepunt zou vinden. Hierin deed de in betrekkelijke eenzaamheid levende Roland Holst zich kennen als een van de oorspronkelijkste dichters uit de 20ste eeuw.

Zijn werk werd de mythologiserende vormgeving van een hoogst persoonlijk levensgevoel: de romantische droom van een voor de mensheid verloren gegane werkelijkheid, edeler, grootser en volmaakter dan de op het materiële gerichte existentie van het heden, die evenzeer tot ondergang gedoemd schijnt als het Troje en Babylon van weleer. Mede onder de invloed van Keltische mythen ontstond het beeld van een rijk, `voorbij de wegen' van het aardse, buiten de wereld van ruimte en tijd. Deze gedroomde werkelijkheid kreeg haar symbool in het eiland der gelukzaligen ver over zee. De wind is het verbindende element naar de kustgebied van deze wereld, waar slechts enkele eenzame ingewijden (de dichters) die stem vermogen te verstaan, om ervan te getuigen in hun zangen. Hiermee is tevens zijn hoge profetische roeping van het dichterschap aangegeven, waarnaast een element van schuldgevoel optreedt zodra hij door aardse banden ontrouw aan deze roeping dreigt te worden.

Een nieuw hoogtepunt werd *Een winter aan zee* (1937), een reeks tot de uiterste taalsoberheid teruggebrachte achtregelige strofen. Een kortstondig liefdesavontuur roept wederom het thema op van een verloren bestaan, waarvan de Trojaanse Helena het volmaakte symbool is.

Als lyrisch prozaïst schreef hij enkele opmerkelijke, op Keltische motieven geïnspireerde verhalen, waarin de thematiek van zijn poëzie terugkeert: zowel in *Deirdre en de zonen van Usnach* (1920) als in de eerste der beide novellen van de bundel *Tusschen vuur en maan* (1932) is de hoofdfiguur als het ware een balling op aarde, vervuld van heimwee naar het andere rijk. Naast de reeds genoemde invloed van de Keltische sagenwereld, is ook hier de invloed herkenbaar van W.B. Yeats. Maar al deze invloeden en motieven worden bij Holst steeds verwerkt tot een volstrekt eigen mythe die een elysisch verlangen naar een verloren oerwereld moet uitbeelden. In zijn verwoording van het nooit geziene is hij wel gekenschetst als `supersymbolist'.

Persoonlijker sprak de schrijver zich uit in *De afspraak* (1925), een confrontatie van de verteller met de `andere', die hem tot trouw aan zijn levensroeping maant. De mythe van Holst heeft hierin, ontdaan van zijn Keltische sfeer, de vorm van een `autobiografische' vertelling gekregen.

Even lyrisch van toon is het boekje *Over den dichter Leopold* (1926). Het karakteriseert echter minder de herdachte dichter dan de auteur zelf, die zijn eigen dichterschap in dat van Leopold projecteert. Rechtstreeks heeft hij zijn visie op zijn dichterschap en het leven neergelegd in de essays *Uit zelfbehoud* (1938) en *Eigen achtergronden* (1945). De nadering van WO II en de oorlog zelf maakten dat hij zich meer direct richtte op de politieke situatie in West-Europa, en in het bijzonder op de bedreiging die daarvan uitging op de cultuur. Uiting daaraan gaf hij in *Onderweg* (1940), in *In memoriam Charles Edgar du Perron en Menno ter Braak* (1940) en in *Voor West-Europa* (1943). Zijn houding tegenover de bezetter bleek uit zijn openlijke afwijzing van de cultuurkamer, waardoor hij tijdens de oorlog moest onderduiken.

In het tijdvak na WO II, die zijn visionaire overtuiging van de ondergang der oude beschaving scheen te bevestigen, zette zijn profetisch dichterschap zich echter

onverminderd voort. Serene berusting in de naderende ouderdom en bezinning op de doodsgedachte zijn te vinden in latere bundels als *In gevaar* (1958), *Omtrent de grens* (1960) en *Onder koude wolken* (1962). Opmerkelijk is het thema van toenadering tot de wereld en de mensen in zijn ouderdomsbundel *Uitersten* (1967). In de plaquette *Kort* (1967) toonde hij zich tevens een bekwaam schrijver van spirituele aforismen.

Ter gelegenheid van zijn 60ste verjaardag verzamelde hij zijn werken in twee delen poëzie (1948-1949) en twee delen proza (1949). Ook daarna bleef hij steeds zeer produktief, zoals uit de latere editie van zijn *Verzamelde gedichten* (1971) blijkt. Herinneringen aan zijn talloze letterkundige vrienden verschenen in *In den verleden tijd* (1975). Voorts schreef hij gelegenheidsverzen (o.a. voor het monument op de Dam en voor de Rotterdamse Doelen) en verzorgde hij vertalingen van Shakespeare (*Koning Lear, Richard III*) en Yeats. Tal van openbare huldigingen vielen hem ten

deel. Zijn werk werd vele malen onderscheiden, o.a. met de Constantijn Huygensprijs (1948), de P.C. Hooftprijs (1955) en de Prijs der Nederlandse letteren (1959), reden waarom men hem de eretitel `prins der Nederlandse dichters' gaf.

Werken:

De wilde kim (1925), p.; *Het Elysisch verlangen* (gevolgd door *De zeetocht van Ban*) (1928), pr.; *Shelley, een afscheid* (1928), pr.; *De pooltocht der verbeelding* (1936), pr.; *Voorteekens* (1936), pr.; *Een winterdageraad* (1945), p.; *In memoriam Herman Gorter* (1946), pr.; *Sirenische kunst* (1946), pr.; *De twee planeten* (1947), pr.; *Tegen de wereld* (1947), p.; *In ballingschap* (1948), p.; *Van erts tot arend* (1948), pr.; *Swordplay wordplay* (1950), met S. Vestdijk, p.; *Woest en moe* (1951), pr.; *De dood van Cuchulainn van Murhevna* (1951, oorspr. in *De Gids*, 1916), pr.; *Bezielde dorpen* (1957), pr.; *Aan prinses Beatrix* (1966), p.; *Vuur in sneeuw* (1968), p.; *Met losse teugel* (1970), p.

Uitgaven:

Th. Cornips (ed.), *In ballingschap* (1977[5]), bloeml.; M.H. Schenkeveld (ed.), *Brieven aan Marius Brinkgreve 1908-1914* (1981); W.J. van den Akker e.a. (ed.), *Verzameld werk*, poëzie, 2 dln. (1981); Idem (ed.), *Verzameld werk*, proza, 2 dln. (1983).

Literatuur:

A. van Duinkerken, *Ascese der schoonheid* (1940, 1978[3]); H. Roland Holst e.a., *Over den dichter A.R.H.* (1948); G. Sötemann, *A.R.H. en de mythe van Ierland* (1950); W.H. Stenfert Kroese, *De mythe van A.R.H.* (1951, 1979[2]); *A.R.H. 70 jaar* (1958); `A.R.H.', in *Schrijversprentenboek*, 1 (1958, 1983[4]); J. Elemans, *A.R.H.* (1961); S. Vestdijk, in *Gestalten tegenover mij* (1962); M.H. Schenkveld, *Een begin van rekenschap* (1970); *Maatstaf*, 21 (1972-1973), speciaal A.R.H.-nummer; J. van der Vegt, *De brekende spiegel* (1974); *Literama*, 12 (1977-1978), speciaal A.R.H.-nummer; W. Ramaker, *R.H. ten afscheid* (1977), met bibl.; J.J.A. Mooij, in *Tekst en lezer* (1979); L. Mosheuvel, *Een roosvenster: aantekeningen bij `Een winter aan zee' van A.R.H.* (1980), diss.; J. Kruithof, in *Vingeroefeningen* (1981); S. Carmiggelt, in *Met de neus in de boeken* (1983).

[G.W. Huygens en G.J. van Bork]

Roland Holst, Richard Nicolaus

Nederlands dichter en prozaïst (Amsterdam 4.12.1868-Bloemendaal 31.12.1938). Schilderde aanvankelijk in impressionistische trant, maar ontwikkelde zich onder invloed van William Morris en A. Derkinderen al vroeg tot een begaafd graficus in symbolistische en monumentale stijl. Tegelijk met zijn vrouw, de dichteres Henriette Roland Holst-van der Schalk, werd hij in 1897 sociaal-democraat, maar zijn politieke activiteit bleef gering. Uit deze tijd dateren de belangwekkende muurschilderingen voor het gebouw van de diamantbewerkersbond te Amsterdam. Vanaf 1918 was hij verbonden aan de rijksacademie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam, van 1926 tot 1934 als directeur.

Zijn belangrijkste werken uit de latere periode zijn de gebrandschilderde ramen voor de Dom te Utrecht en de marmeren reliëffiguren voor de Hoge Raad te 's-Gravenhage. Hij was jarenlang lid van de *Gids*-redactie en schreef enkele bundels kunsthistorische essays, alsmede het fijnzinnige boekje *Overpeinzingen van een bramenzoeker* (1923).

Werken:

Over kunst en kunstenaars (1923); *Chassériau et Puvis de Chavannes* (1938); *In en buiten het tij* (1940).

Literatuur:

H. Roland Holst-van der Schalk, *Jeugd en kinderjaren van R.N.R.H.* (1940); W. Arondeus, *Figuren en problemen der monumentale schilderkunst* (1941); E. Braches, in *Weerwerk, opstellen aangeboden aan G. Stuiveling [..]* (1973); P. Schatborn, in *Bulletin Rijksmuseum*, 27, 2 (1979).

[G. Stuiveling]

Roland Holst-van der Schalk, Henriette Goverdine Anna

Nederlandse dichteres en prozaschrijfster (Noordwijk 24.1.1869-Amsterdam 21.11.1952). Dochter van een gefortuneerde, liberale notaris; was enige jaren op een meisjesinternaat en ter wille van het Frans een winter in Luik. Kwam al jong in verzet tegen het heersende materialisme in haar omgeving. Haar jeugdwerk (in 1969 gepubliceerd) toont haar vroege ontwikkeling van romantisch en retorisch rijmwerk naar hartstochtelijke en trotse belijdenispoëzie in sonnetvorm, geïnspireerd door ontmoetingen met de schilder Jan Toorop en de dichter-criticus Albert Verwey. Drie ervaringen zijn van beslissend belang geweest voor haar verdere leven: het ongeluk dat haar vader en haar jongere zuster het leven kostte (29 juni 1892), het contact met Herman Gorter (eind jan. 1893) die haar ertoe aanzette Dante en Spinoza te lezen, en de ontmoeting met de schilder R.N. Roland Holst (begin febr. 1893) met wie zij in 1896 in het huwelijk trad, juist in de dagen dat haar eerste bundel verscheen: *Sonnetten en Verzen in terzinen geschreven* (heruitg. 1983), typografisch door hem verzorgd. Zij vestigden zich in 's-Graveland, en lieten later door Berlage een huis in Laren bouwen; het huwelijk bleef kinderloos.

Haar wijsgerige gerichtheid op het menselijke geluk, de bewondering van haar man voor de Engelse socialist en kunstenaar William Morris, en voorts de invloed van Gorter brachten haar en haar man ertoe zich in 1897 aan te sluiten bij de nog jonge sdap. De gevoelens van ommekeer en groei

komen tot uiting in haar belangrijke bundel *De nieuwe geboort* (1903). In de socialistische beweging nam zij, evenals Gorter, een radicaal marxistisch standpunt in; hierbij zijn de spoorwegstaking (1903), het internationaal socialistisch congres te Amsterdam (1904) en de mislukte Russische revolutie (1905) van invloed geweest.

Aan de laatste gebeurtenis ontleende zij de motieven voor haar drama *De opstandelingen* (1910). De scheuring in de sdap op het congres te Deventer (1909) betekende voor haar niet enkel het tragische einde van de eenheid der arbeidersbeweging maar ook een breuk in de vriendschap met Herman Gorter (die een der leiders werd van de afgescheiden sdp) en ten slotte de vereenzaming toen zij in 1911 uit de sdap trad maar geen lid werd van de sdp. Zonder deze achtergrond zijn haar lyrische bundel *De vrouw in het woud* (1912) en haar drama *Thomas More* (1912) niet verklaarbaar. De dood van haar moeder, met wie zij een bijzondere band had (april 1914), bracht haar tot diepzinnige overpeinzingen over leven en dood in de sonnettenreeks van *Verzonken grenzen* (1918).

Vrijwel terzelfder tijd dwong het uitbreken van WO I haar tot hernieuwde politieke activiteit. Als revolutionair antimilitariste nam zij deel aan de conferentie van Zimmerwald (sept. 1915) waar zij haar vriendschap met Trotski bevestigde en een belangrijk aandeel had in de forulering van het manifest. Na de Russische revolutie werd zij communiste, maar ondanks de onvoorwaardelijkheid van haar openbare optreden ontstond er een toenemende reserve, speciaal t.a.v. het geweld. Inmiddels had het echtpaar Roland Holst zich in Bloemendaal gevestigd.

Een reis naar Moskou (1921) wekte gemengde gevoelens: bewondering voor wat in Rusland werd volbracht, afschuw van de dictatoriale methoden. In de bundel *Tusschen twee werelden* (1923) hoort men de weerklank daarvan. De partijdiscipline, ook binnen het Nederlandse communisme, werd voor haar steeds minder aanvaardbaar, evenals de nadruk op de materiële en economische factoren in het bestaan van mens en maatschappij. Onder de indruk van Gandhi's geweldloze revolutie, en door contacten met religieus-socialistische stromingen in Zwitserland en Duitsland, keerde zij zich af van het communisme (1927). Het omvangrijke epische dichtwerk *Heldensage* publiceerde zij als een huldiging én een afscheid van de Russische revolutie. Terzelfder tijd betekende haar kleine lyrische bundel *Verworvenheden* (1927) een belijdenis van religieuze inkeer, waarbij de cyclus *Vernieuwingen* (1929) zich aansluit. Zij ontwikkelde intussen een indrukwekkende werkkracht, als spreekster op talrijke religieus-socialistische bijeenkomsten, als redactrice of medewerkster van versch. tijdschriften, als schrijfster van lekespelen en biografieën, waarvan *Tolstoi* (1930) wel het hoogtepunt is. In de strijd tegen het opkomende nationaal-socialisme en tegen het toenemende oorlogsgevaar pleitte zij vergeefs voor een hernieuwde eenheid van de arbeidersbeweging. Na de dood van haar man (1938) woonde zij tijdelijk in Blaricum, in Santpoort en in Amsterdam, maar verbleef des zomers lange tijd op de Buissche Heide, in het van haar moeder geërfde landgoed. Hier was zij ook toen in 1944 het zuidelijk deel van Nederland bevrijd werd. In de oorlogsjaren en daarna schreef zij talrijke tijdsgedichten, alsook een wijsgerig-religieuze cyclus *Wordingen* (1949). Voorts de autobiografie *Het vuur brandde voort* (1949). Hoewel haar dichterschap bij uitstek geëngageeerd mag worden genoemd en de sociale problematiek actueel is gebleven, vond haar werk bij de jongere generatie nauwelijks weerklank, wellicht vanwege het romantische pathos en de retorische, deels door de Tachtigers beïnvloede woordkeus. Ondanks de

dramatische wijzigingen in 1897, 1911 en 1927, die haar van versch. zijde fel zijn verweten, toont haar leven een grote eenheid zodra men het ziet als onvoorwaardelijke dienst aan een profetisch dichterschap.

Werken:

Kapitaal en arbeid in Nederland (1902); *Opwaartsche wegen* (1907), p.; *Geschiedenis van den proletarischen klassenstrijd* (1909); *Jean Jacques Rousseau* (1912); *De revolutionaire massa-aktie* (1918); *De held en de schare* (1920), biogr.; *Het offer* (1921), t.; *De kinderen* (1921), t.; *De voorwaarden tot hernieuwing der dramatische kunst* (1924); *Over leven en schoonheid* (1925); *Communisme en moraal* (1925); *De weg tot eenheid* (1928); *De geestelijke ommekeer en de nieuwe taak van het socialisme* (1931); *Kinderen van dezen tijd* (1931), t.; *Gustaaf Landauer* (1931); *Guido Gezelle* (1931); *Grondslagen en problemen der nieuwe kultuur in Rusland* (1932); *Herman Gorter* (1933); *Tusschen tijd en eeuwigheid* (1934), p.; *Rosa Luxemburg* (1935); *Poëzie en maatschappelijke vernieuwing* (1935); *Kinderjaren en jeugd van R.N. Roland Holst* (1941); *Een overgang tot het socialisme* (1945); *Romain Rolland* (1948).

Uitgaven:

S.A. Baelde (ed.) (1928), bloeml.; R. Antonissen (ed.) (1935), bloeml.; G. Stuiveling (ed.) (1951), bloeml.; Idem (ed.), *Vrienden ter*

gedachtenis (1955); Idem (ed.), *Het rijkere leven* (1960); Idem (ed.), *Jeugdwerk, 1884-1892* (1969); Idem (ed.), *Het vuur brandde voort. Levensherinneringen* (1979[4]).

Literatuur:

B. Verhoeven, *De zielegang van H.R.H.* (1925, vermeerderde druk 1939); L. Indestege, `H.R.H.', in *Vlaamsche Arbeid* (1927-1928); M. Kaas-Albarda, *Inleiding tot de poëzie van H.R.H.* (1935); G. Stuiveling, `De Thomas More van H.R.H.', in *Rekenschap* (1941); K.H. Miskotte, *Messiaansch verlangen* (1941); M.M. Ariëns, *Het jeugdwerk van H.R.H.* (1943); J.P. van Praag, *H.R.H. Wezen en werk* (1946); R. Antonissen, *Herman Gorter en H.R.H.* (1946, 1979[2]); J. de Kadt, in *Uit mijn communistentijd* (1965); G. Stuiveling, in *Willens en Wetens* (1967); W.J. Simons, *H.R.H. Grote ontmoetingen* (1969); G. Stuiveling, *H.R.H. Schrijvers prentenboek* (1970); A. Romein-Verschoor, in *Spelen met de tijd* (1979); P.J. Meertens, *In het voetspoor van H.R.H.* (1982); J.E. Burger, in *Linkse houtvorming: samenwerking van revolutionaire socialisten, 1914-1918* (1983).

[G. Stuiveling]

Romein, Jan Marius

Nederlands geschiedkundige (Rotterdam 30.10.1893-Amsterdam 16.7.1962). Studeerde en promoveerde (1924) te Leiden; sloot zich aan bij uiterst linkse kringen en werd na veel oppositie in 1939 hoogleraar te Amsterdam.

In zijn werk, dat deels een principieel-polemisch, deels een populariserend karakter heeft, treft een vermenging van marxistische maatschappijkritiek en eerbied voor de nationale cultuurtradities: *Erflaters van onze beschaving* (samen met Annie Romein-Verschoor; 3 dln., 1938-1940).

Overtuigd van de relativiteit van elk historisch oordeel achtte hij een zekere objectiviteit bereikbaar door te denken `in opdracht van de tijd'. In het panorama der Nederlandse historiografie was Romein de tegenpool van Geyl, ook toen hij zich na WO II vooral bezig hield met de grondslagen van de historiografie, door hem `theoretische geschiedenis' genoemd en met de cultuurtheorieën van Toynbee.

Werken:

Dostojewskij in de westerse kritiek (1924); *Byzantium* (1928); *Geschiedenis van de Noord-Nederlandsche geschiedschrijving in de middeleeuwen* (1932); *Machten van deze tijd* (1932); *De lage landen bij de zee* (1934), samen met Annie Romein-Verschoor; *Het onvoltooid verleden* (1937); *De biografie* (1945); *In opdracht van de tijd* (1945); *Tussen vrees en vrijheid* (1950); *Carillon der tijden* (1953); *In de ban van Prambanan* (1954); *Eender en anders* (1964).

Literatuur:

B.W. Schaper, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk.* (1963-1964), met bibl.; A. Romein-Verschoor, *Omzien in verwondering*, 2 dln. (1970-1971).

[G. Stuiveling]

Romein-Verschoor, Anna Helena Margaretha

Nederlandse prozaschrijfster (Hatert, Nijmegen, 4.2.1895-Amsterdam 5.2.1978). Na jeugd op Java en in Den Helder studeerde zij letteren en geschiedenis te Leiden; huwde met de historicus Jan Romein (1920). Haar vele publikaties op het gebied der literatuursociologie en cultuurgeschiedenis zijn doorgaans duidelijk marxistisch georiënteerd, maar getuigen zowel van gedegen historisch inzicht als van fijn literair aanvoelingsvermogen.

Na haar dissertatie *Vrouwenspiegel* (1935; oorspr. titel: *De Nederlandsche romanschrijfster na 1880*), een literair-sociologische studie (bekroond met de Wijnaendts Franckenprijs), schreef zij een overzicht van de Nederlandse letteren na 1880 (*Slib en wolken*, 1947), dat in het Frans (1947) en het Engels (1950) werd vertaald, en een studie over tendensliteratuur (*De vruchtbare muze*, 1949). Meer uitgesproken historisch werk leverde zij vooral in samenwerking met haar echtgenoot (*De Lage Landen bij de zee*, 1934; *Erflaters van onze beschaving*, 4 dln., 1938-1940).

Aan scheppende literatuur waagde zij zich in haar kloeke levensroman van Hugo Grotius (*Vaderland in de verte*, 1948). In *Met eigen ogen* (1953) bracht zij verslag uit over een studiereis naar Indonesië. Haar herinneringen aan een bijzonder rijk leven van strijdbaar links engagement en inzet voor de vrouwenemancipatie stelde zij te boek als: *Omzien in verwondering* (2 dln., 1970-1971). In 1970 ontving zij de C. Huygensprijs voor haar gehele oeuvre.

Werken:

Aan de Oedjoeng (1928), meisjesboek; *Spelen met de tijd* (1957), essays; *Zedelijkheid en schijnheiligheid* (1962), essay; *Ja vader, nee vader* (1974), essays; *Drielandenpunt* (1975), essays; *Spelen met de tijd* (1979), essays.

Uitgave:

C. Rappange (ed.), *Vrouwenwijsheid* (1980).

Literatuur:

J. Romein, in *Singel 262* (1949); Bibeb, in *Veertien vrouwen. Interviews* (1974); J. Florquin, in *Ten huize van...*, 11 (1975); J.W. Oerlemans, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk.* (1978-1979); *Bzzlletin*, 81 (dec. 1980), speciaal A.R.V.-nummer.

[W. Gobbers]

Romijn, Aart

Nederlands romanschrijver (Zaandam 4.1.1907). Was leraar te Amsterdam. Schreef een groot aantal kinderboeken. Zijn romans - o.m. over de problemen der opgroeiende jeugd - worden gedragen door een protestants-christelijke visie.

Werken:

De weg die wij gaan (1946); *Het smalste fundament* (1947); *De achtergrond* (1948); *Het wonder der jaren* (1949); *Het beloofde land* (1950); *Vijf en veertig* (1950); *Voorgoed begonnen* (1951); *Wie zonder zonde is* (1952, opgenomen in de trilogie *Als je alles wist*, 1978); *Geert Dammers* (1957); *Omnibus* (1963); *Kerstverhalen* (1963); *Bedreigde buurt* (1977); *Ik ben die ik ben* (1979).

Literatuur:

N. Henkels, *In de waagschaal*, 8 (1979-1980).

[W. Gobbers]

Romijn, Jaap

Eig. Jacob Pieter Romijn, Nederlands prozaschrijver (Utrecht 29.3.1912). Was werkzaam als journalist, muziekcriticus, uitgever (tijdens WO II van illegale, o.m. Schildpad- en Handpalmreeksen, daarna belast met de literaire leiding van uitgeverij Bruna) en als redacteur van tijdschriften (*Opwaartsche Wegen, Ad Interim*, het letterkundig jaarboek *Vandaag* en vanaf 1954 van *De Gids*).

Aanvankelijk schreef Romijn ook enige poëzie, maar later wijdde hij zich vooral aan het korte verhaal (o.a. *Niemand heeft gelijk*, 1951; *Minder dood dan levend*, 1952). Ook schreef hij detectiveromans, o.a. samen met A. Roothaert: *Een avondje in Muscadin* (1952), en verzorgde hij bloemlezingen (*De lichte Muze*, 1956). Ten slotte publiceerde hij toeristische werken over Utrecht.

Werken:

Punt van uitgang (1946), verh.; *Rechtvaardiging van Don Juan* (1954), verh.; *De ondergang van Marie Louise* (1956), detective.

Uitgave:

Alle verhalen oud en nieuw (1982).

Literatuur:

De Fonteijne, 2 (1982), J.R.-nummer.

[W. Gobbers]

Romijn Meijer, Henk

Eig. Henk Meijer, Nederlands prozaschrijver (Zwolle 9.8.1929). Wetenschappelijk medewerker Engelse letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam. Redacteur van *Literair Paspoort* en van *Maatstaf*.

Van het Hollands neorealisme (Van Keulen, Vervoort, Donkers) dat zich in de jaren zeventig manifesteerde, is Romijn Meijer, wiens eerste boek *Consternatie*, bekroond met de Reina Prinsen Geerlingsprijs, in 1956 verscheen, tegelijk de voorloper en de zwaarmoedige variant. Ondanks zijn sombere, bijna naturalistische visie blijkt hij evenwel over een sterk ontwikkeld gevoel voor de komische kanten van het menselijk bestaan te beschikken. Opvallend in zijn werk, vooral in zijn verhalenbundels *Bang weer* (1974) en *Bon Voyage, Napoléon* (1976), is de dialoog, die in zijn ogenschijnlijke banaliteit de werkelijke drijfveren van de karakters suggereert.

Een bekwaam essayist toont hij zich in *Naakt twaalfuurtje* (1967), dat werd bekroond met de Essayprijs van de stad Amsterdam.

Werken:

Het kwartet (1960), r.; *Onder schoolkinderen* (1963), verh.; *Duivels oorkussen* (1965), verh.; *Lieve Zuster Ursula* (1969), r.; *Tweede Druk* (1975), verh.; *De stalmeesters of geheimhouding verzekerd* (1978), essay; *Misverstane huurders* (1978), krit. en essays; *Stampende mussen* (1980), verh.; *Mijn naam is Garrigue* (1983), r.

Literatuur:

A. Korteweg en A. Zuiderent, `In gesprek met H.R.M.', in *Maatstaf*, 25, 5/6 (1977); A. Korteweg: `Dorpsleven op afstand', in *Revisor*, 4, 2 (1977); K. Helsloot, `Een overtuigend schrijver', in *Tirade*, 24 (1980); T. van Diel, in *Recensies* (1980); B. Peene, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1984).

[H. Bekkering]

Roos, Paul François

Noordnederlands (Surinaams) dichter (Amsterdam 6.3.1751-Paramaribo 2.11.1805). Ging na de vroege dood van zijn ouders naar Suriname (1768) en werd er planter; na twee korte reizen naar Holland, 1783 en 1784, woonde hij vanaf 1785 als koopman in Paramaribo, later tevens als Raad bij het Hof van justitie. Van 1786 tot ongeveer 1790 was hij voorzitter van het genootschap `De Surinaamsche Lettervrinden'.

Een deel van zijn werk bestaat uit gelegenheidspoëzie, maar in zijn beste gedichten treft een bijzonder goed gevoel voor de schoonheid van de tropische natuur, dat in brede ritmische beschrijvingen tot uiting komt. Zijn verzen werden verzameld in

Eerstelingen van Surinaamsche mengelpoëzij (3 dln., 1783-1789), later aangevuld met twee delen *Surinaamsche mengelpoëzij* (1802 en 1804).

Werken:

Redevoering over de oorzaken van 't verval en de middelen tot herstel der volksplanting van Suriname (1784); *Surinaamsche buurtpraatjes* (tussen 1789 en 1802).

Literatuur:

J. Voorhoeve, `De Surinaamse plantersletterkunde uit de 18e eeuw', in *Nieuwe Taalg.*, 48 (1955); F.J. van Wel, `Dichter P.F.R.', in *Schakels* (1971); U.M. Lichtveld en J. Voorhoeve, *Suriname: spiegel der vaderlandse kooplieden* (1980^2); A.N. Paasman, `Wat bezielde de literaire kolonisten?', in *OSO, Tijdschrift voor Surinaamse taalk., letterk. en geschiedenis*, 1 (1982).

[G. Stuiveling en P.J. Verkruijsse]

Rooses, Max

Vlaams essayist en journalist (Anwerpen 10.2.1839-ald. 15.7.1914). Studeerde filosofie en letteren te Luik en promoveerde in

1863. Was leraar Nederlands aan de athenea te Namen (1864-1866) en te Gent (1866-1876). Daarna volgde zijn benoeming tot conservator van het museum Plantin-Moretus te Antwerpen. Hij speelde als vrijzinnig flamingant een belangrijke rol in de Vlaamse beweging en was een van de oprichters van de Koninklijke Vlaamse Academie. Werkte mee aan de *Vlaamse Gids*. Vanaf 1870 werkte hij ook als journalist voor *De Nieuwe Rotterdamsche Courant* en de Antwerpse kranten *De Kleine Gazet* en *De Nieuwe Gazet*.

Als literair criticus liep hij in het spoor van H. Taine. Hij was de eerste Vlaamse kunsthistoricus en leverde baanbrekend werk voor de kennis van Christophe Plantin (*Christophe Plantin*, 1882) en van de Antwerpse schildersschool (*Geschiedenis der Antwerpsche schildersschole*, 1873). Ook verzorgde hij uitgaven van de *Correspondance de Chr. Plantin* (3 dln., 1883-1911) en, samen met Ch. Ruelens, van de *Correspondance de Rubens et documents épistolaires concernant sa vie et ses oeuvres* (6 dln., 1887-1909).

Werken:

Levensschets van J.F. Willems (1874); *Schetsenboek* (1877); *Over de Alpen* (1880); *Nieuw schetsenboek* (1885); *Derde schetsenboek* (1886); *L'oeuvre de P.P. Rubens*, 5 dln. (1886-1892); *Letterkundige studiën* (1894); *Oude en nieuwe kunst*, 2 dln. (1895-1896); *Vijftig meesterwerken van Antoon van Dijck* (1900); *Rubens' leven en werken*, 2 dln. (1903); *Jordaens' leven en werken* (1906); *Le Musée Plantin-Moretus* (1914).

Literatuur:

E. de Bom, in *Het boek*, 4 (1915), bibl.; *De Gulden Passer*, xix, 2 (1938-1939), speciaal M.R.-nummer; M. Somers, *M.R. in de vervlaamsingsstrijd om de Gentse universiteit* (1978); A. Deprez, *Een idylle in de late negentiende eeuw: Rosa Rooses' brieven aan Cyriel Buysse* (1982).

[J. de Ceulaer]

Roothaert, Antonius Martinus Henricus

Nederlands romanschrijver (Vught 9.6.1896-Antwerpen 29.3.1967). Studeerde rechten te Utrecht; oefende tot 1935 te Antwerpen de advocatuur uit en wijdde zich sindsdien aan letterkundige arbeid. Debuteerde met detectiveromans als *Spionnage in het veldleger* (1933), *Chinesche hand-wassching* (1934), e.a.

Zijn bekendheid dankt hij aan zijn eerste roman, *Doctor Vlimmen* (1936), die in vele talen vertaald en ook verfilmd werd. Deze Tilburgse sleutelroman houdt een aanval in op de echtscheidingsprocedures en een veroordeling van de huwelijksrechtspraak van de rooms-katholieke kerk. Hij schreef er twee vervolgen

op: *Vlimmen contra Vlimmen* (1953) en *Vlimmens tweede jeugd* (1957). Grote opgang maakte ook de historische roman *Die verkeerde weereldt* (1939), die als zijn beste werk geldt. Het verhaal speelt zich af in de 2de helft van de 17de eeuw en beschrijft de strijd van de rooms-katholieke bevolking met het Hollandse gezag in de generaliteitslanden. De stof is grotendeels ontleend aan de *Geschiedenis der dorpen en heerlijkheden Deurne, Liessel en Vlierden* (1933) van H.N. Ouwerling, aan wiens nagedachtenis het boek is opgedragen.

In de roman *De vlam in de pan* (1943), een beschrijving van gebeurtenissen in de meidagen van 1940 en de voorgeschiedenis daarvan, wordt de houding van de legerleiding, die op het kritieke moment in alle opzichten te kort zou zijn geschoten, op scherpe wijze gehekeld. In *De wenteltrap* (1949) wordt het bedrijf der zwarte handelaars getekend; ook dit boek is in versch. talen veraald. Samen met J. Romijn schreef Roothaert een detectiveroman in briefvorm: *Een avondje in Muscadin* (1952).

Werken:

Camera loopt (1936), r.; *Villa Cascara* (1947), r.; *Oom Pius* (1951), r.; *Gevaarlijk speelgoed* (1954), t.; *Duivelsfortuin* (1965), r.

Literatuur:

L. Bender, *Huwelijksprocessen, schandaal of laster* (1939); M. Rosseels, in *Gesprekken met gelovigen en ongelovigen* (1967); H. Lampo, in *Meded. Ver. Vlaamse Letterk.*, 56 (1968).

[P.J. Meertens]

Roover, Adriaan de

Ps. van Felix Adriaan Arnold de Rooy, Vlaams dichter en essayist (Mortsel 13.2.1923). Behoort tot de Vijfenvijftigers, meer bepaald tot de `organisch-experimentelen' van het tijdschrift *De Tafelronde* (vanaf 1953), waarvan hij een van de belangrijkste woordvoerders is. Samen met hen wijst hij de dienstbaarheid van de poëzie aan maatschappij of ideologie van de hand, en erkent hij het absolute karakter van de poëzie. Zijn essay *2 x over poëzie* (1953) kan als manifest voor deze experimentele dichters worden beschouwd.

Hij spitst zich toe op een - vaak gewaagde - verkenning van de taal, en geeft op die manier een diepere betekenis aan het scheppen van taal en o.a. van een `beeldspraak die rechtstreeks ingrijpt in de bestaanszin zelf van het gedicht'. Zo komen niet zelden de diepere gronden van het onderbewustzijn bloot te liggen, zoals hij

zelf betoogt in voornoemd essay. De poëzie van De Roover vertoont raakpunten met andere vormen van vrije expressie zoals de jazz of de abstracte schilderkunst. Zijn dichtbundels *Woordschurft* (1953) en *Testvliegen* (1961) zijn geslaagde illustraties van zijn ars poëtica.

Werken:

Verzen uit de grabbelton (1947); *De doodsgedachte in de moderne Noordnederlandse poëzie* (1947); *Kassandra* (1948), p.; *Notities bij het werk van G. Trakl* (1955); *Gabriël De Pauw* (1956); *Paul van Ostaijen* (1958); *De wrede gedichten* (1967).

Literatuur:

J. Walravens, *Waar is de eerste morgen?* (1956); A. Peel, *A.d.R.* (1961); P. de Vree, *Onder experimenteel vuur* (1968); J. de Ceulaer, in *Te gast bij Vlaamse auteurs*, dl. 2 (z.j.), interview.

[P. van Aken]

Roovere, Anthonis de

Zuidnederlands dichter en prozaschrijver (ca 1430-Brugge 16.5.1482). Meestermetselaar van beroep, `stadsdichter van Brugge' en waarschijnlijk lid van de H. Geestkamer aldaar. Reeds op 17-jarige leeftijd zou hij te Brugge met een refrein op de vraag `oft moederlijck herte lieghen mach' de titel `prinche van rethorijcke' hebben verworven. Later wordt zijn talent ook elders gewaardeerd, maar Brugge weet hem van 1466 af met een jaargeld van zes ponden Vlaams als stadsdichter aan zich te binden. Dit pensioen, op verzoek van Karel de Stoute door de magistraat aan De Roovere toegekend, was ook het loon voor bewezen diensten, in het bijzonder voor het schrijven en spelen van `moralitheden, esbattementen ende diversche andere blijde rethorycke'. Van zijn dramatische werk is echter alleen het *Quicunque vult salvus esse* overgeleverd, een spel rondom het Symbolum Athanasium en Apostolicum.

Bekendheid en waardering dankte De Roovere vooral aan zijn *Lof van den heijlighen sacramente*, een lang refrein dat in versch. kerken werd opgehangen, hem de titel `Vlaemsch doctoor ende poetisch rethorizien' bezorgde en het enige werk lijkt te zijn dat nog tijdens het leven van de dichter werd gedrukt (in *Die Tafel des kersteliken levens* te Gouda bij G. Leeu in 1478). Pas in 1562 verschenen te Anwerpen bij Jan van Ghelen de *Rethoricale wercken van Anthonis de Roouere*, een verzameling gedichten, vooral refreinen en balladen, bezorgd en ingeleid door Eduard de Dene. In een willekeurige volgorde vindt men hier: religieuze gedichten - waaronder veel gekunstelde Marialoven -; ethisch-didactische teksten waarvan sommige nuchter emblematisch zijn en andere somber of schamper van 's werelds boos- en voosheid

getuigen; verrassend scherpe hekeldichten - waaronder een viertal wrange rondelen - tegen een zondig maatschappelijk bestel waarin de kleine, bescheiden en eerlijke mens altijd het kind van de rekening is: historisch-allegorische amoureuze en zotte droomballaden en eenvoudiger refreinen.

Van de vanitasgedichten is *Vander mollenfeeste* het meest bekend geworden, een revue-gedicht waarin de dood wordt voorgesteld als een ontboden zijn op het feest der mollen onder de aarde. In het zotte is vooral het burleske refrein, de `Sotte amoureusheyt van Pantken en Pampoeseken' een parel in het genre. In 1557 was van De Roovere ook het dispuut *Van pays en oorloghe* verschenen (Antwerpen, Hans van Liesvelt, herdrukt in 1578 door Jan van Ghelen), een lange, vlot berijmde dialoog in 530 verzen, waarin de voor- en nadelen van vrede en oorlog worden belicht en de laatste het tegen de eerste af moet leggen. De Roovere is ook de auteur van een `carnacioen' (jaardicht) dat werd opgenomen in een prozarelaas dat de blijde inkomst van Margaretha van York te Brugge (1468) beschrijft. Of ook het hele relaas aan hem mag worden toegeschreven, zoals lange tijd is gedacht, is zeer te betwijfelen.

Uitgaven:

L. Scharpé, `De Rovere's spel van Quinconque vult salvus esse', in *Leuvensche Bijdragen*, 4 (1900-1902); J.J. Mak, *De gedichten van Anthonis de Roovere* (1955), aan te vullen emt `De gedichten van Anthonis De Roovere. Een lexicologische bijdrage', in *Leuvense Bijdragen*, 48 (1959); Th. de Jager, *Anthonis de Roovere. Een keus uit zijn werk* (z.j.), bloeml.; afzond. uitg. *Van de mollenfeeste* (1974); W.G. Brill, `De blijde incompste', in *Kronijk van het historisch genootschap... te Utrecht* (1866).

Literatuur:

G.C. van 't Hoog, *Anthonis de Roovere* (1918); J.J. Mak, `De Roovere's spel "Quincunque vult salvus esse"', in *Uyt Ionsten Versaemt* (1957); F. van Vinckenroye, `Onbekende gedichten van Anthonis de Roovere?', in *Spiegel der Letteren*, 4 (1960); A. Viaene, `Anthonis De Roovere. Stadsdichter van Brugge 1466-1482', in *Ad Harenas* (1960) en *West-Vlaanderen*, 12 (1963); L. Peeters, `De Roovere's Lof van den Heijlighen Sacramente, vs. 54-59', in *Nieuwe Taalg.*, 59 (1966); R. Willemyns, `Iets over de taal van de "Rethoricale wercken" van Anthonis de Roovere', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1967); W.L. Braekman, `Een nieuwe interpretatie van Anthonis de Roovere's "Refereyn van Rethorica"', in *Jaarb. De Fonteine* xviii (1968); L. Roose, `Anthonis de Roovere', in *Vlaanderen*, 31 (1982); *Vlaanderen*, 188 (1882), A. de R.-nummer.

[D. Coigneau]

Rop, Ant. L. de

Eig. Antonius Leonardus, volgens geboorteakte Derop, Nederlands kinderboekenschrijver en dichter ('s-Gravenhage 25.10.1837-Amserdam 3.5.1895). Zoon van een Vlaamse vader en een Nederlandse moeder; werd opgeleid tot onderwijzer en was vanaf 1873 hoofd van een openbare lagere school in Amsterdam.

Hij werkte mee aan jeugdtijdschriften als *Bato* en *Voor 't jonge volkje* en aan bladen als *Eigen Haard* en *De Nederlandsche Spectator*. Behalve een aantal kinderboeken en enkele bundels tamelijk conventionele poëzie vescheen van hem een vertaling in hexameters van Goethe's *Hermann und Dorothea* (1885).

Werken:

Duinbloemen (1871); *Gedichten* (1876); *Immortellen en rozen* (1884); *Sterre-bloemen* (1892).

Literatuur:

Cd. Busken Huet, `Laatste Nederlandsche gedichten', in *Litt. fant. en krit.*, dl. 7 (z.j.).

[D. Welsink]

Rose, Die

Middelnederlandse bewerking van de Oudfranse *Roman de la Rose* uit de 13de eeuw. Het werk is overgeleverd in twee versies, een hs. uit ca 1280 en één uit ca 1290. Het hs. uit 1280, dat volledig bewaard is, wordt toegeschreven aan Hein van Aken. Deze versie werd ook wel *Spieghel der Minnen* genoemd. Van de bewerking uit 1290, de zo genoemde *Tweede Rose*, is een vrij groot aantal fragmenten overgeleverd die sterk afwijken van het Franse voorbeeld en ook van *Die Rose* van Van Aken. Het werk, dat de vorm heeft van een allegorie, maar waarin ook mensen optreden, behandelt de hoofse minne.

Zie ook Aken, Hein van.

Uitgaven:

K. Heeroma, *De fragmenten van de Tweede Rose* (1958); E. Verwijs, *Die Rose van Heinric van Aken* (1976^2).

Literatuur:

G.P.M. Knuvelder, `Het slot van de "Roman van de roos"', in *Spiegel der Letteren*, 9 (1965-1966); G.P.M. Knuvelder, `Roman van de Roos', in *Hand. Kon. Zuidnederl. Mij v. Taal- en Letterk. en Gesch.*, 22 (1968); W.E. Hegman, `Het voorbeeld van Hein van Akens vertaling van de Roman de la Rose', in *Nieuwe Taalg.*, 62 (1969); I. Glier, `Exkurs: Mittelniederländische Minnereden und ihr literarische Umkreis', in Idem, *Artes Amandi* (1971); G. Eis, `Zur frühen Lyrik', in Idem, *Kleine Schriften zur altdeutschen weltlichen Dichtung* (1979); R. Lievens, `Middelnederlandse handschriften (2-8)', in M. de Schepper, *Nederlandse letteren in de Leuvense Universiteitsbibliotheek* (1982).

[F. van Thijn]

Rosseels, Emmanuel

Vlaams toneelschrijver (Antwerpen 11.7.1818-ald. 2.12.1904). Was achtereenvolgens bontwerker, klerk, makelaar in effecten en beheerder van het Plantin-Moretusmuseum. Behoorde tot de Antwerpse vrijzinnig-flamingante kringen (bevriend met Th. van Rijswijck); werd later protestant. Een der eerste ijveraars, na 1830, voor een eigen Vlaams toneelrepertoire. Hij schreef een groot aantal populaire blijspelen en melodrama's in de trant van Kotzebue, zoals *Alfried en Karlina of de Stemme des Bloeds* (1842) en *Twee broeders* (1860). Een verzameluitgave, *Dramatische werken* (5 dln.), verscheen in 1879-1880.

Werken:

De verfranschte landmeisjes (1841); *Richilde* (1846), met Van Kerkchoven; *Laster en onschuld* (1850), met Dumont; *Theodoor van Rijswijck* (1852); *De duivenmelker* (1854); *Een man die groen ziet* (1860); *Francis Alard* (1874); *Voor heden en morgen* (1879); *Het huis van Christoffel Plantijn* (1886).

Literatuur:

J. Persyn, `Ons tooneel te Antwerpen van 1840 tot 1853', in *Studiën en Lezingen* (1931).

[W. Gobbers]

Rosseels, Maria

Ps. E. van Dijck en E.M. Verliet, Vlaamse schrijfster en journaliste (Borgerhout 23.10.1916). Verwierf ruime bekendheid als filmcriticus bij *De Standaard* en door haar journalistieke en literaire werk. Haar debuut was de roman *Sterren in de poolnacht* (1947), geschreven voor jeugdige lezers. Verder schreef zij versch. boeken voor meisjes, gewoonlijk in dagboekvorm, en twee scherpzinnige, licht ironiserende essays tegen de discriminatie van de vrouw. Van een reis naar het Verre Oosten

bracht zij de sprankelende reportage *Oosters cocktail* (1960) mee. Intussen had zij *Kunst van schaduwen en dromen* (1954) uitgegeven, een essay over de geschiedenis en betekenis van de film, waarin ook wordt uitgeweid over de Nederlandse en Belgische filmproduktie en de voorwaarden tot het scheppen van een volwaardige filmkunst.

Een uitgebreid publiek bereikte zij met een bundel *Gesprekken met gelovigen en ongelovigen* (1967) en vooral met haar romans, met name de trilogie *Elisabeth* (1953), *Ic segh adieu* (1954) en *Het derde land* (1954), de geschiedenis van een intellectuele vrouw in haar strijd om een geestelijk houvast. Het belangrijkst zijn echter haar uitvoerige ideeënromans, waarin de problemen van de gelovige christen in de

moderne wereld met grote eerlijkheid en existentiële waarachtigheid worden benaderd. Merkwaardig is dat de schrijfster deze problematiek situeert in het leven van historische figuren, als het ware om het blijvende karakter ervan te doen uitkomen. Haar roman *Wacht niet op de morgen* (1969) werd in 1970 bekroond met de prijs van de Scriptores Catholici. Voor haar hele oeuvre ontving ze in 1979 de Interprovinciale prijs van België. In 1975 werd haar roman *De dood van een non* (1961) verfilmd.

Werken:

Het woord te voeren past de man (1957), essay; *Ik was een christen* (1957), r.; *Liefde is een zeldzaam kruid. Onze tijd in de spiegel van de film* (1966); *Het oordeel of Vrijdag zingt de nachtegaal* (1975).

Uitgave:

Verzameld scheppend proza, 3 dln. (1981).

Literatuur:

F. Bonneure, `M.R.', in *Toortsen*, 9 (1961); A.P. Cornet, `M.R.', in *Uitgelezen* (1974); J. Smeyers, *M.R. De dood van een non. Van roman tot film* (1975); J. van Gool, `Interview', in *Boekengids*, 54 (1976); M. Janssens, `Het werk van M.R. in de kontekst van het religieuze leven in Vlaanderen', in *Ons Erfdeel*, 22 (1979); G. Durnez, *M.R.* (1981); W. Wylin, in *Teken*, 56 (1983-1984), interview; A. Demedts, in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad. Ned. Taal- en letterk.*, 3 (1983).

[A. Demedts]

Rost, Nico(laas)

Nederlands prozaschrijver (Groningen 21.6.1896-Amsterdam 1.2.1967). Journalist; bezocht in 1923 de Sovjetunie; verbleef tot 1933 o.m. te Berlijn. Vertaalde tal van Duitse romans (o.a. Döblins *Berlin Alexanderplatz*) en verleende na 1933 bemiddeling voor de uitgave van Duitse schrijvers in Nederland (Querido Verlag). Nam deel aan de Spaanse burgeroorlog en tijdens WO II aan het verzet; werd in 1942 gearresteerd.

Zijn dagboekaantekeningen uit het Duitse concentratiekamp werden verwerkt in zijn opmerkelijke verslag *Goethe in Dachau, literatuur en werkelijkheid* (1948). Een verblijf in Brussel had als gevolg enkele werken over België en enige reisbeschrijvingen. Zijn diepgaand gevoel voor gerechtigheid deed hem lange tijd sympathiseren met het communisme, waarvan hij zich echter later distantieerde. Belangstelling voor de mens en voor de sociale verhoudingen zijn te vinden in vrijwel

zijn gehele oeuvre, dat na zijn overlijden met de Culturele prijs van de provincie Groningen werd bekroond. Voor zijn herinneringen in *De vrienden van mijn vader* (1956) ontving hij in 1959 de Marianne Philipsprijs.

Werken:

Groote dichters van den laatsten tijd (1921), bloeml.; *Kunst en cultuur in Sowjet Rusland* (1924); *Het nieuwe tooneel in het nieuwe Rusland* (1927); *Levensberichten* (1931); *Reisdagboek uit de Krimpenerwaard* (1954); *Nog draaft Beyaard, een Ardennenboek* (1955); *Veranderd klimaat in Polen* (1957); *Ik was weer in Dachau* (1957); *Ook dat is Brussel* (1958).

Literatuur:

H.J. Claeys, in *Wat is links?* (1966); L.P. Boon, in *90 mensen* (1970); J.J. Buskes, in *Kort en Goed* (1973).

[G.W. Huygens]

Rotgans, Lucas

Noordnederlands dichter (Amsterdam, gedoopt 26.11.1653-Maarssen 3 of 4.11.1710). Uit aanzienlijke Amsterdamse familie; bezocht de Latijnse school te Utrecht; in krijgsdienst (1672-1674); woonde daarna te Utrecht of op zijn buiten Kromwijk aan de Vecht, waar hij stierf; begraven te Breukelen.

Debuteerde in 1684 met *Op de vervolginge tegen de belyders van den hervormden godsdienst door Lodewijk den XIV*. Hij schreef een groot aantal `mengeldichten over gewijde en ongewijde stoffen'. Een groot heldendicht in acht zangen, ca. 9000 verzen, is *Wilhelm de Derde* (1698-1700), het eerste eigenlijke epos in de Nederlandse literatuur. In 1705 verscheen *Eneas en Turnus*, een op Frans-classicistische leest geschoeid treurspel, evenals het in dramatisch opzicht hogerstaande *Scilla* (1709). Een boertig epos is het realistische dichtwerk in alexandrijnen *Boerekermis* (1708). Vlak voor zijn dood voltooide hij *Zedelessen uit de oude verdichtzelen*.

De beide drama's werden met veel bijval ontvangen en tot het einde van de 18de eeuw gespeeld. Van Effen prees al zijn werk in *Le journal littéraire* en stelde in *De Hollandsche Spectator* (jaargang 1, pagina 213) tragedies van de auteur `die wel verdienen andere dichters tot een voorbeeld en aansporing te strekken' boven die van Vondel. Beschouwde N.G. van Kampen (*Beknopte geschiedenis*, dl. 1, 1821) hem nog als `een verdienstelijk dichter, die de zeventiende eeuw met luister eindigde, en der regering van Willem iii tot sieraad verstrekte', in de tijd der romantiek rekende men met de mythologiserende en onkies geachte dichter af. Dank zij de diepergaande bestudering van de 18de eeuw is ook Rotgans weer erkend als een belangrijk vertegenwoordiger van het Franse classicisme in Nederland.

Uitgaven:

F. Halma (ed.), *Poëzy* (1715), waarin al het werk behalve *Wilhem de Derde* en een biogr. schets door Halma; L. Strengholt (ed.), *Scilla*

(1966); Idem (ed.), *Boerekermis* (1968); Idem (ed.), *Eneas en Turnus* (1976[2]).

Literatuur:

W. Kloos, *Een daad van eenvoudige rechtvaardigheid* (1909); A.M.C. van Schaik-Verlee, `R.' leven op de keper beschouwd', in *Nieuwe Taalg.* (1968), W.A.P. Smit-nummer; W.A.P. Smit, *Kalliope in de Nederlanden* (1975).

[W.J.C. Buitendijk en S.S. Hoogerhuis]

Roy, Pol le

Eig. Leopold Jozef Maria, Vlaams dichter (Hingene 1.3.1905). Van 1930 tot 1945 actief in de Vlaams-nationale politiek en publicistiek; van 1945 tot 1951 wegens collaboratie in de gevangenis; na 1951 werkzaam als vertaler, van 1958 tot 1970 ook als poëzierecensent van het maandblad *De Periscoop*. Le Roy debuteerde onder invloed van de Franse surrealisten en ontwikkelde een experimenteel getinte poëtische taal, die door middel van barokke en hermetische beelden een dichterlijke wereld probeert op te roepen waarin de vrouw als levensprincipe centraal staat. Liefde, vrijheid en dood zijn de voornaamste thema's van zijn sterk visionaire poëzie. In 1965 werd hij voor de onuitgegeven bundel *Va banque* bekroond met de eerste Blanka Gijselenprijs; samen met zeven andere onuitgegeven bundels uit de periode 1946-1966 verscheen deze bundel onder de titel *Spel en spiegel* (1967). Le Roy schreef ook Franse verzen en vertaalde o.m. werk over de schilderkunst.

Werk:

De zaalge roede (1928); *Getuigenissen* (1941); *Vuur zingt* (1943); *Modulaties* (1943); *Geboorte der poëzie* (1952); *Lucifer* (1952); *Niet voor Bonifacius* (1952); *Regina* (1954); *Lava* (1957); *Tellurisch* (1963); *Een hand, een ster* (1965), bloeml.; *Weergalm* (1970); *De stroom* (1971); *Evenwicht* (1973); *Bergkristal* (1976); *De wakende* (1979).

Uitgave:

Verzamelde gedichten (1980).

Literatuur:

W. Spillebeen, `P.l.R.', in *Ons Erfdeel*, 11, 3 (maart 1968); G. Durnez, in *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, dl. 2 (1975); A. Vandeghinste, in *Ontmoetingen met 81 Vlaamse kunstenaars* (1977).

[L. Simons]

Rubinstein, Renate (Ida)

Nederlandse prozaschrijfster (Berlijn 16.11.1929). Middelbare school te Amsterdam. Werkte vervolgens enige tijd in een kibboets in Israël, maar keerde naar Amsterdam terug om er politieke en sociale wetenschappen te studeren. Was in die tijd redactrice van *Propria Cures*. Schreef reisverhalen voor *Avenue* en is columniste van *Vrij Nederland* onder het ps. Tamar.

Veel van haar columns zijn verzameld, o.m. in *Namens Tamar* (1964), *Met verschuldigde hoogachting* (1966), *Tamarkolommen en andere berichten* (1973) en *Was getekend Tamar* (1977). Kenmerkend voor haar stukken is dat zij helder en scherp formuleert en in haar polemische stukken door het modieuze of holle jargon prikt. Daarbij speelt een sterk ontwikkeld individualisme een grote rol. Blijkens het motto van *Hedendaags feminisme* (1979), waarin zij de fraseologie van het feminisme bestrijdt, is zij beïnvloed door Carry van Bruggen.

Ook in haar niet-polemisch proza is zij steeds op zoek naar dingen die het individu werkelijk bewegen. *Niets te verliezen en toch bang* (1978) is een openhartig autobiografisch verslag van haar verbroken huwelijk, waarin zij helder, intelligent en relativerend haar eigen emoties beschrijft. Van haar vele reizen deed zij verslag in o.m. *Jood in Arabië-Goi in Israël* (1967). Van haar afkeer van collectivisme, in het bijzonder van het Chinees en Russisch communisme, getuigen het *Klein Chinees woordenboek* (1975) en het als reactie op de anti-kernwapenbeweging geschreven *Met gepast wantrouwen. Notities over de Hollandse ziekte* (1982). Samen met Aad Nuis redigeerde zij de geruchtmakende memoires van F. Weinreb.

Werken:

Sta ik toevallig stil (1970), pr.; *Een man uit Singapore* (1979), verh.; *Ieder woelt hier om verandering* (1979), pr.; *Twee eendjes en wat brood* (1981), pr.; *Links en rechts in de politiek en in het leven* (1982), lezing; *Liefst verliefd* (1983), verh. en essays; *Naar de bliksem? Ik niet* (1984).

Literatuur:

F. Auwera, in *Geen daden, maar woorden* (1970); J. Pen, in *Hollands Maandblad*, 15 (1974); R. van Dalen, in *Harlekijn*, 10 (1980).

[G.J. van Bork]

Ruebsamen, Helga Margot Erika

Nederlandse prozaschrijfster (Batavia 4.9.1934). Vanaf 1940 woonachtig in Nederland. Werkte enige tijd in Parijs als journaliste.

Debuteerde in 1964 met de verhalenbundel *De kameleon*. Daarna verschenen twee romans: *De heksenvriend* (1966) en *Wonderolie* (1970). De thema's die haar proza blijken te beheersen zijn dood, ouderdom en verval, soms in de uitzichtloze sfeer van drankzucht. Haar slachtoffers, de roman- of verhaalfiguren, zijn bijna altijd oudere vrouwen, die nog niet echt oud zijn, maar niet meer in het volle leven staan.

Werk:

De ondergang van Makarov (1971), verh.

Literatuur:

W. Brandt, in *Pruik en provo* (1967); C. Engelbrecht, in *Gezegd en geschreven is twee* (1980).

[H. Bekkering]

Russche, Broeder

Ook Rusche of Rausch, held van Nederduitse, Hoogduitse, Nederlandse en Deense volksboekjes. Hij is het hoofdpersonage van een duivelssage van Deense of Nederduitse oorsprong in twee delen.

De Nederlandse versie heeft een eigen literaire vorm, gezien de delen in rederijkersverzen. De oorspr. satirische bedoeling (opwekken tot vromer kloosterleven) werd slechts gedeeltelijk bewaard; Russche wordt veeleer een grappige figuur, verwant aan Uilenspiegel. Het vermoeden werd geopperd dat Anna Bijns de auteur van deze prozaroman zou kunnen zijn. Een Engelse bewerking zag in de 16de eeuw het licht.

Literatuur:

L. Debaene, *De historie van Broeder Russche* (1950); Idem, *De Nederlandse volksboeken* (1951); J. van Mierlo, `Nieuwe studiën over Anna Bijns en andere opstellen', in *Versl. en meded. Kon. Vl. Acad.*, iii, 34; Idem, `Anna Bijns en de volksliteratuur in haar jeugd te Antwerpen', in *Idem* (1955).

[L. Debaene]

Rusting, Salomon van

Noordnederlands dichter (Amsterdam, gedoopt 15.10.1652-? tussen 1709 en 1713). Zoon van Abraham Gerbrandsz. van Rusting, schilder te Amsterdam. Volgens eigen zeggen in 1674 gepromoveerd in de medicijnen te Montpellier; arts en chirurg te Groot-Schermer (= Zuid-Schermer). Hij was, evenals Focquenbroch, een navolger van het burleske genre van Scarron en dreef de spot met de klassieke goden in zijn parodieën op de *Ilias* en de *Odyssee*. Van Rusting beschouwde zichzelf als een aanhanger van Bekker; op medisch gebied gaf hij de voorkeur aan de leer der vochten boven de cartesiaanse ideeën.

In 1685-1687 verschenen van zijn hand de *Vol-geestige werken* (2 dln., 1693^2), waarin o.a. het episch-satirische gedicht *Aran en Titus, ofte Titus Andronikus gemetamorphoseert*, een parodie op het treurspel van Jan Vos, en een vertaling van `sententiën van Cato', de *Disticha Catonis*. Aan de derde druk (1698-1699, 1712^4) werd een nieuw tweede deel toegevoegd met satiren als *Lucifer in syn biegt-stoel* en *De kat in 't vagevuur*. Voorts verschenen *Barbarologia ofte Boeren-Latijn* (1693, herdr. 1733 en 1746), *Publii Nasonis brieven, bestaande in klaag-gedigten ende de Fabulen van den Arabier Lokman. In rijm gestelt* (1701) en een tweede parodie op Jan Vos' treurspel, een doorlopende travestie in vijf bedrijven: *Aran en Titus, of Wraak en weerwraak* (ca. 1710). Zeer opmerkelijk is een dodendans: *Het schouwtoneel des doods, verciert met 30 zinnebeelden* (1707, herdr. 1726, 1735, 1741 en 1801), welk werk door J.G. Meintel in het Duits werd vertaald als *Schau-platz des Todes* (1736).

Ook als schrijver van medische werken genoot Van Rusting bekendheid: *Nieuwe veld-medicine en chirurgie, gegront op reden en ervarentheyt. Tot dienst der veld-chirurgijns* (1693), *Nieuw gebouw der geneeskonst* (1706) en *Nieuw gebouw der heelkonst* (1709). Zijn uitvinding tegen kneuzingen en ontwrichtingen, het zgn. emplastrum Rustingii, wordt nog vermeld in de vierde druk van de *Pharmacopoea Leidensis* (1770).

Na zijn dood is Van Rusting wsch. om zijn burleske schrijfwijze door serieuzer schrijvers uit de 18de eeuw in de ban gedaan. In de 19de eeuw raakte hij geheel in de vergetelheid. Uit zijn werk komt hij naar voren als een luchtig talent met een brede algemene ontwikkeling en een kritische kijk op de maatschappelijke verhoudingen van zijn tijd.

Literatuur:

J.A. van Praag, `Een Hollandsch epigoon van Quevedo: S.v.R.', in *Neophilologus*, 23 (1938).

[M. Kemper en J. Bloemers]

Rutgers van der Loeff-Basenau, Anna Maria Margaretha

Nederlandse prozaschrijfster (Amsterdam 15.3.1910). Studeerde klassieke letteren. Maakte tal van reizen. Kreeg vooral bekendheid dank zij haar instructieve jeugdromans die in versch. talen vertaald werden. In 1967 kreeg zij de Staatsprijs voor kinder- en jeugdliteratuur en in 1977 de Duitse staatsprijs voor *Ik ben Fedde* (1972).

Minder bekend bleven haar romans voor volassenen: *Mens of wolf?* (1951) en *Terugkeer* (1952). Zij verzorgde voorts schooluitgaven, o.a. reisbeschrijvingen.

Werken:

De kinderkaravaan (1949), kinderb.; *Anna Menanda* (1951); *Rossy, dat krantenkind* (1952), kinderb.; *Lawines razen* (1954), kinderb.; *Jimmy-Ricky* (1955), kinderb.; *Ze verdrinken ons dorp* (1957), kinderb.; *Je bent te goed* (1957); *Het verloren koffertje* (1958), kinderb.; *Alleen tegen alles* (1962); *Donald* (1969), kinderb.; *Wrak onder water* (1970), kinderb.; *Gewoon in het ongewone* (1971); *Mijn tuin, klein erfgoed* (1977); *Morgen is de toekomst* (1980), kinderb.; *Die man daar is mijn vader* (1981), kinderb.; *Een rare zaak* (1983), kinderb.

Literatuur:

R. Luiks-Kramer, in *Lexicon der Kinder- und Jugendliteratur*, dl. 3 (1978), met bibl.; A. Groen, `Het bureau van A.R.v.d.L.', in *Opzij* 10 (1982).

[G.W. Huygens en red.]

Ruting, Jos

Eig. Josef Bernardus, Nederlands prozaschrijver en bioloog (Amsterdam 6.2.1909). Aanvankelijk opgeleid tot grafisch ontwerper. Als bioloog werkzaam bij de Universiteit van Amsterdam. Schreef in die hoedanigheid het boekje *Welke vis is dat?* (1958).

Hij debuteerde met een verhaal in *Podium* (1957), maar kreeg erkenning met de roman *Lydia en de zwaan* (1963), waarvoor hem de Romanprijs van de stad Amsterdam werd toegekend. In dit werk staat reeds de thematiek centraal die ook de rest van zijn oeuvre beheerst, nl. de verhouding tussen volwassenen en kinderen. De twee hoofdpersonen, Lydia en Heleentje, beschouwen hun eigen wereld als zinvol, die van de volwassenen als absurd, wreed en gemeen en het duidelijkst openbaart zich die absurditeit in de willekeur en de onredelijkheid van het gezag.

Zijn op milieuproblematiek gerichte verhalen voor de jeugdpagina van *Het Handelsblad* bundelde hij in *In de mierenrijken* (1975), waarvoor hij ook de illustraties verzorgde.

Werken:

Het wondere water (1963), verh.; *Van mij gescheiden* (1964, 1983[2]), nov.; *Op de vuist met de engel* (1966), verh.; *Romeinse slaafjes* (1974), r.; *Natuurzuiver kinderhormoon* (1976), verh.

Literatuur:

B. Bos, `In gesprek met J.R.', in *Podium*, 23 (1969); J. Bernlef, in *Ga jij de klas maar uit!* (1970[2]); P.A. Regeer, in *Kentering*, 15 (1975-1976).

[H. Bekkering]

Rutten, Felix Jean Joseph Hubert

Nederlands dichter en (toneel)schrijver (Sittard 13.7.1882-Rome 22.12.1971). Studeerde letteren, o.m. te Leuven en te Luik. Was gehuwd met de schrijfster Marie Koenen (1919); verbleef vele jaren te Rome. Hij speelde een niet onaanzienlijke rol in de katholieke literaire herleving in Nederland.

Zijn overigens door gladde vormperfectie bedreigde lyriek neigt soms naar het mystieke en omvat ook enkele goede natuurgedichten (*De verzonken tuin*, 1923). Zijn mysteriespelen en bijbelse drama's, waaronder een Beatrijs-adaptatie (*Beatrijs*, 1918) waren bedoeld als poging om het geestelijk toneel nieuw leven in te blazen. Het aantrekkelijkst blijven nog zijn vaak voortreffelijke reisverhalen, o.m. uit journalistieke opdrachten ontstaan, zoals *Spanje* (1924) en *Toskane, druivenland* (1962).

Werken:

Goede Vrijdag (1914), p.; *Onder den rook der mijn* (1914), nov.; *Limburgsche sagen* (1916); *Hagar* (1917), t.; *Jessonda* (1920), t.; *Sonnetten* (1921); *Brugge* (1925); *Polen, een herboren land* (1931); *Joegoslavië* (1937); *Iwan* (1955), r.

Uitgave:

L. Spronck (ed.), *Doe bleefs in mich F.R. 1882-1971* (1982), bloeml. uit zijn dialectwerk.

Literatuur:

H.H. Knippenberg, in *De Bronk*, v (1957); G. Bomans, in *Van mens tot mens* (1973).

[W. Gobbers]

Ruusbroec, Jan van

Zuidnederlands (Brabants) schrijver (Brussel 1293-Groenendael 2.12.1381). Kwam op 11-jarige leeftijd terecht bij Jan Hinckaert, priester te Brussel, later kannunik van St.-Goedele, een verre verwant. Deze bekostigde zijn filosofische en theologische opleiding. In 1317 werd hij tot priester gewijd. Door de apostolische aantrekkingskracht van Hinckaert werd Vrancke van Coudenberg, kleine kanunnik van St.-Goedele, de derde man van een gelijkgestemd driemanschap dat, verlangend naar een ingetogener geestelijk leven, het Zoniënwoud introk om in een vrije gemeenschap God te dienen: de eerste stichting van Groenendael (ca 1345). De definitieve stichting van de, door toetreding van volgelingen, gegroeide gemeenschap volgde op 10 maart 1350, als gevolg van het feit dat zij zich door kritiek en onbegrip genoodzaakt voelden zich aan te sluiten bij de reguliere kanunniken. Een dag later werd Groenendael tot proosdij verheven, met Vrancke van Coudenberg als proost en Ruusbroec als prior. Door zijn - uitsluitend in het Diets geschreven, maar nog bij zijn leven vertaalde - geschriften en zijn mystieke leven van godsverering raakte Ruusbroec tot ver over de grenzen bekend en trok aldus veel bezoekers naar Groenendael.

Zijn eerste vijf traktaten dateren van voor de eerste stichting van Groenendael. *Dat rike der ghelieven* is een beschrijving van het geestelijk leven als opgang naar God door de werking van de Heilige Geest in Zijn zeven gaven. *Die cierheit der gheestelijker brulocht* behandelt de mystieke opgang tot vereniging met het goddelijke licht aan de hand van de klassiek geworden driedeling in werkend, innig en godschouwend leven. *Vanden blinckenden steen* moet worden beschouwd als een samenvatting en een verduidelijking van de *Brulocht. Vanden vier becoringhen* behandelt de vier bekoringen die de beginneling in het geestelijke leven kunnen bedreigen. *Vanden kerstenen ghelove* is een verklaring van de twaalf artikelen des geloofs.

Ruusbroecs langste werk, *Vanden gheesteliken tabernakel*, in Brussel begonnen en voltooid in Groenendael, is een symbolische verklaring van de bouw van de verbondsark, geplaatst in het kader van de geestelijke opgang van de ziel. *Vanden seven sloten* (1346) werd geschreven voor Margriet van Meerbeke, voorzangster van het Coudenklooster te Brussel; het is een geestelijke handleiding voor slotzusters. Het meest rijpe werk is *Een spieghel der ewigher salicheit* (ook: *Vanden heilighen sacramente* [pars pro toto naar de titel van het derde deel]; 1359). *Van seven trappen* is eveneens geschreven voor Margriet van Meerbeke en handelt over de betekenis van de evangelische raden. *Dat boecksken der verclaringhe* is bedoeld als verklarend commentaar op *Dat rike der ghelieven*. Het laatste traktaat, *Vanden twaelf beghinen* (voor 1380), is vermoedelijk een bundel van vier aparte geschriften, samengebracht door medebroeders aan het eind van zijn leven.

Uitgangspunt van Ruusbroecs mystiek is zijn dynamische drieëenheidsconcept: de drie personen zijn eeuwig met elkaar in wisselwerking. Tweede kernpunt is de exemplarische scheppingsopvatting: alles wat was, wat is en wat zal zijn heeft al voordien een eeuwig bestaan in God. Ruusbroecs vorm van mystiek heet inkeringsmystiek. Via het werkende, het inwendige en het godschouwende leven kan men zover opklimmen dat de ziel zich verenigt met haar oorsprong, het toppunt van het `ghemeyn', of godmenselijk, leven.

Al bij zijn leven was Ruusbroec een geëerd man. Hij was bron van inspiratie voor tijdgenoten als Jan van Leeuwen, de `goede coc' van Groenendael, Willem Jordaens, die enkele traktaten in het Latijn vertaalde, Godfried van Wevel en Jan van Schoonhoven. Een generatie later schreef Pomerius een hagiografisch getinte biografie van hem (1420). Bijzonder actief bij de verspreiding van zijn gedachtenwereld waren de kartuizers en de moderne devoten (sinds 1412 was Groenendael aangesloten bij de Windesheimer congregatie). De kartuizers van Herne en Keulen behoorden tot de eersten die contact met Ruusbroec zochten. Ook later dragen zij zijn ideeën uit: Rolevinck in zijn *Fasciculum temporum* (1475) en Dionysius de Kartuizer. De carthusiaan L. Surius geeft in 1552 Ruusbroecs *Opera omnia* uit in Latijnse vertaling. Hoewel de moderne devotie meer op ascese en de praktijk van het geestelijk leven dan op mystiek was gericht, heeft de beweging al vroeg de invloed van Ruusbroec ondergaan: Geert Groote bezocht hem en vertaalde enkele traktaten in het Latijn; Gerlach Peters sloot in zijn *Soliloquium de libertate spiritus* bij hem aan. Verder: Hendrik Mande, Alijt Bake en zelfs Thomas a Kempis.

Hendrik Herp, de `heraut van Ruusbroec', heeft zijn opvattingen voor een groot deel geassimileerd en, met van anderen verworven en eigen inzichten, vooral in zijn *Spieghel der volcomenheit* en *Eden contemplativorum* tot een mystiek geheel gevormd.

In de kringen van vrouwenkloosters en begijnhoven werden vooral de eenvoudiger tekstgedeelten - soms nog gesimplificeerd - geschikt bevonden. Uit dit milieu kunnen worden genoemd Maria van Hout en de schrijfster van de *Evangelische peerle*. Zijn uitstraling buiten de Nederlanden bestreek geheel West-Europa, direct door Latijnse of vertalingen in de landstaal, of indirect via vertalingen van door hem beïnvloede mystici.

Uitgaven:

Ruusbroec-genootschap (ed.), *J.v.R.s werken*, 4 dln. (1944-1948); L. Moereels (ed.), *R. hertaald*, 9 dln. (1976-1980), met vertaling in modern Nederl.; G. de Baere (ed.), *Boecsken der verclaringhe* (1981), Dietse, Engelse en Latijnse Suriusvert.; Idem, *Vanden seven sloten* (1981), Dietse, Engelse en latijnse Suriusvert.; A. Ampe e.a. (ed.), *Jan van Ruusbroec 1293-1381* (1981); W.H. Beuken (ed.), *Ruusbroec de wonderbare* (1981[3]).

Literatuur:

A. Ampe, *Kernproblemen uit de leer van R.*, 4 dln. (1950-1957); Idem, *R. Traditie en werkelijkheid* (1975); *J.v.R. 1292-1381* (1981), tentoonstellingscatalogus kb Brussel, met bibl.; J.M. Willeumier-Schalij, `R.s werk in het middeleeuwse tijdsbeeld [...]', in *Ons Geestelijk Erf*, 55 (1981); A. Ampe, `Jan van Ruusbroec', in *Vlaanderen*, 30 (1981); Idem, `Het leven van Ruusbroec in de Cronyke van Brabant', in *Ons Geestelijk Erf*, 55 (1981).

[J.W.E. Klein]

Ruysbeek, Erik van

Ps. van Raymond van Eyck, Vlaams dichter en essayist (Brussel 25.4.1915). Debuteerde in 1947 met conventionele, naar de vorm klassieke gedichten (*Weerklank*). Het is dan ook niet toevallig dat hij in hetzelfde jaar een studie wijdde aan *Karel Jonckheere als dichter*. Als redacteur en medewerker van het tijdschrift *De Meridiaan/De Kunst-Meridiaan* (1951-1960) kwam hij onder de invloed van de experimentele poëzie, zonder evenwel de uiterste consequenties van deze poëtica te aanvaarden.

Van Ruysbeeks aandeel in de experimentele beweging bestond vnl. uit theoretische geschriften, zoals *Poëzie en experiment* (1956, samen met Karel Jonckheere) en *Grondslagen voor een poëzie van morgen* (1957). Zijn poëzie is echter veeleer een mengeling van traditionele belijdenislyriek en experiment, waarin de `inhoud' blijft primeren. Dit is o.m. het gevolg van een bezinning op het wezenlijke van de moderne tijd en de plaats van de mens in de wereld. Tegenover absurditeit en nihilisme poneert hij de eenheid van zijn en worden. Het `Ik' is overigens slechts een (tijdelijk) deel van het `Al', waarin materiële en geestelijke geledingen in elkaar grijpen. De natuur, niet alleen als fysisch verschijnsel maar als veruiterlijking van de kosmos, staat bij deze ervaring centraal. Deze hedendaagse mystiek, die haar wortels heeft in de oude en oosterse religies, bepaalt de dichterlijke evolutie van Van Ruysbeek vanaf de bundel *Van de aarde die ook hemel is* (1963), een evolutie die tot uiting komt in het essayistisch werk (*Diogenes voor de drempel*, 1971) en in de roman *De dood en de dageraad* (1976).

Werken:

Overgang (1950), p.; *De sluier van Isis* (1952), essay; *Verzen* (1955); *Ondergang en dageraad* (1966, met Karel Jonckheere), essay; *Bert Decorte* (1966), essay; *De open wereld* (1967), p.; *Tussen bron en monding* (1970), p.; *Een kleine alchemie* (1973), p.; *De bron achter de spiegels* (1974), p.; *De stralen naar het licht* (1975), p.; *De boom en de mens* (1975), p.; *Van golf tot zee* (1976), bloeml. p.; *Het ruisen van de stroom* (1977), p.; *De omtrek en het centrum* (1978), essay; *Voorbij dit duister licht* (1980), p.; *Van fysika tot metafysika* (1982), essay; *In dit getaste licht* (1983, samen met Annie Reniers, Pol le Roy en Christiaan A. Wauters), p.; *De engel en de klei* (1983), p.; *In de spiegel van de nacht* (1983), p.

Uitgave:

Verzamelde gedichten (1981).

Literatuur:

W.M. Roggeman, in *De ringen van de kinkhoorn* (1970); W.M. Roggeman, in *Beroepsgeheim*, dl. 1 (1975), interview; P. Gillaerts, *Geloven in de geest. Een thematische inleiding op E.v.R.s dichterschap* (1976); E. van Itterbeek, in *Aktuelen II* (1977); L. Rens, `Twee peilers van het absolute', in *Nieuwe Stemmen*, 34, 1 (1977); R. van de Perre, `De vis vliegt door de zon', in *De gekleurde wereld* (1979); P. Gillaerts, `De dichter is een medium', in *Dietsche Warande & Belfort*, 127 (1982).

[P. van Aken]

Ruyslinck, Ward

Ps. van Raymond Karel Maria de Belser, Vlaams dichter en romanschrijver (Berchem-Antwerpen 17.6.1929). In de meidagen van 1940 vluchtte hij met zijn ouders en broer naar Frankrijk, een ervaring waarvan de psychologische neerslag op de kinderziel werd weergegeven in de korte roman *Wierook en tranen* (1958). In 1947-1948 begon hij Germaanse filologie te studeren in Gent, maar brak de studie na een jaar af. Vanaf 1953 werkzaam als ambtenaar bij het Museum Plantin-Moretus te Antwerpen.

Tussen 1948 en 1956 publiceerde Ruyslinck vijf dichtbundels, waarvan de laatste, *Fanaal in de mist* (1956; ondertitel `Epos van een paria') door de vormgeving en maatschappijkritische grondslag al een overgang naar het proza aankondigt. Het officiële prozadebuut, *De ontaarde slapers* (1957), staat in het teken van het existentialisme: de lange novelle schetst de tragische ondergang van de naoorlogse mens die ten gevolge van traumatiserende oorlogservaringen verzand is in een onwerkelijk bestaan van geestelijke inertie. Opmerkelijk zijn vooral de oorspr. verbeeldingskracht en de fascinerende sfeer, die ook aanwezig zijn in sommige verhalen uit de bundel *De madonna met de buil* (1959).

Grote bekendheid verwierf hij met zijn wrang-agressieve maatschappijkritische romans, waarvan de eerste, *Het dal van Hinnom* (1961), een bittere afrekening bracht met de christelijke moraal. De confrontatie van verscheidene sociale klassen is tegelijk een vruchteloze poging een zin te vinden voor het menselijke lijden en een pleidooi voor de vrijwaring van de rechten van het individu. Eenzelfde ethische bekommernis staat centraal in de utopische roman *Het reservaat* (1964), het verhaal van de leraar Basile Jonas, een individualistisch gevoelsmens die door de op nut en profijt gerichte maatschappij wordt uitgestoten en verwezen naar een museum voor uitgestorven mensentypes.

Na deze romans wordt Ruyslincks toon milder. De verhalen in *De paardevleeseters* (1965, met het hoorspel *De corridor*) getuigen van een blijvende afkeer van collectivisme, automatisering en utilitarisme, maar de aanklacht is geformuleerd met humor en via afstand nemende satire. De verdediging van de gekwetste, bedreigde enkeling, meestal getypeerd als een antiheld of paria in een onderdrukkende gemechaniseerde maatschappij, blijft karakteristiek voor Ruyslincks thematiek. Wel doen zich formele verschuivingen voor en beoefent hij zeer diverse genres: o.a. het bijtende pamflet (*Drek- en driftliteratuur*, 1965; *Open brief aan de gevoelsafschaf*,

1981), *fers* ,de parodie (*De apokatastasis of het apocriefe boek van Galax Niksen*, 1970), de geëngageerde roman (*De heksenkring*, 1972), het poëtische verbeeldingsproza (*De verliefde akela*, 1973) en, in een meer recente ontwikkeling, de introspectieve autobiografische roman (*Het ganzenbord*, 1974; *Op toernee met Leopold Sondag*, 1978).

De getemperd-ironische en sceptische levenshouding van de laatste werken heeft het kritische engagement niet verzwakt: sociale bewogenheid en verontwaardigde opstandigheid tegenover de verdrukking van het zwakke en onschuldige individu doen Ruyslinck steeds opnieuw opkomen voor de miskende mens, zelfs voor het mishandelde dier (in de documentaire *In naam van de beesten*, 1976).

Werk van hem is vertaald in ca twaalf talen (vooral Duits en Engels); enkele romans zijn verfilmd en voor toneel bewerkt. In het Nederlandse taalgebied is hij een veelgelezen auteur. Dit grote succes hangt samen met zijn geëngageerde stellingname in de eigentijdse problematiek, maar tegelijkertijd ook met formele eigenschappen: zijn proza vertoont weinig of geen vormvernieuwing maar wordt gekenmerkt door een boeiende verteltrant en door een opvallend beeldrijke, virtuoze taalbehandeling. In 1980 ontving Ruyslinck de Europaliaprijs voor literatuur.

Werken:

De citer van Tijl (1951), p.; *Het huis onder de beuken* (1952), p.; *De essentie van het zwijgen* (1953), p.; *De stille zomer* (1962), verh.; *Golden Ophelia* (1966), r.; *Het ledikant van Lady Cant* (1968), r.; *De Karakoliërs* (1969), r.; *Neozoïsch. Parapoëtische montages* (1971); *De krekelput* (1971), t. (ongepubliceerd); *Valentijn van Uytvanck* (1977), monografie; *De sloper in het slakkehuis* (1977), r.; *Alle verhalen* (1979); *Wurgtechnieken* (1980), r.; *De boze droom het medeleven* (1982), r.; *Open beeldboek* (1983), esays; *Alleenstaande huizen* (1983), pr.

Literatuur:

T. Schalken, *W.R.* (1966, 1972[2]); L. Gillet, `Het "eclectisch humanisch" van W.R.', in *Tijdschrift voor Levende Talen*, 33 (1967); L. Scheer, *Röntgens van W.R.* (1972); A. de Bruyne e.a, *Gewikt en gewogen* (1977); M. Janssens, *W.R.* (1977); A. de Bruyne, *W.R.* (1977); D. Cartens (ed.), *Over W.R.* (1982); J. Gerits, `W.R.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1982); H. Werkman, in *Aangekruist* (1982); *W.R., een introductie* (1983).

[A.M. Musschoot]

Rijck, Paul de

Vlaams dichter en criticus (Erembodegem Terjoden 11.6.1913-St. Amandsberg 23.9.1956). Studeerde handelswetenschappen, was daarna eerst ambtenaar en

journalist, ten slotte inspecteur voor culturele aangelegenheden der provincie Oost-Vlaanderen. Onderscheidde zich meer als enthousiast gangmaker van de - vooral Gentse - jongeren van voor en onmiddellijk na WO II dan als oorspr. dichter. Hij was redacteur van *Prisma*, uitgever van *Cahiers van de Waterkluis* (1934-1937) en stichter - met M. Coole en H. van Herreweghen - van het poëzietijdschrift *De Spiegel* (1945-1947).

Onder ps. Bart Vrijbos schreef hij eenvoudige realistische verzen, alledaags van inspiratie en zegging. Bezorgde verder versch. bloemlezingen uit de poëzie van tijdgenoten, zoals *Bloei en belofte* (1946) en *Vlaamse dichtkunst van deze tijd* (2 dln., 1951 en 1954).

Werken:

Carrefour (1936); *De diepe kerf* (1937); *Met vrouw en kind* (1939); *De jonge Vlaamsche lyriek* (1940); *Tot milden zegen* (1941); *Kleine suite in mineur voor Geertje* (1945); *Bezinning over Van Ostaijen* (1951), essay; *De waterkluis. Mythe en werkelijkheid* (1955).

Literatuur:

J. Schepens, in *Arsenaal*, ii (1946); J. van Mechelen, in *Oostvlaamse literaire monografieën*, 1 (1977).

[W. Gobbers]

Rijmboek van Oudenaerde

Zie Torhout, Martijn van

Rijnsdorp, Cornelis

Nederlands schrijver en criticus (Delfshaven 19.9.1894-Rotterdam 12.2.1982). Opgegroeid in een eenvoudig gereformeerd milieu. Als autodidact behoorde hij tot de generatie kuyperiaanse `kleine luyden', die in de eerste decennia van de 20ste eeuw cultureel bewust werden. Zijn eerste roman, *Koningskinderen* (1930), geeft daar een overtuigend beeld van. Weldra wordt hij een centrale figuur in de groep rond het christelijk-letterkundig tijdschrift *Opwaartsche Wegen* en na WO II in *Ontmoeting*, waarvan hij redacteur was. Vrijwel gelijktijdig krijgt hij van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde de prijs der kritiek en verleent de Vrije Universiteit te Amsterdam hem op zijn 70ste jaar een eredoctoraat.

In *De moderne roman in opspraak* (1966) toetst hij de naoorlogse literatuur aan zijn calvinistische beginselen. Zijn poëzie verzamelde hij in 1974 in *Literair dagboek (1940-1950)*.

Werken:

Kostgangers Gods (1933), nov.; *Terzijde. Beschouwingen over literatuur en muziek* (1935); *Eldert Holier* (1938), r.; *Mijn vader, mijn vader* (1946), r.; *Op zoek naar het geheim* (1954), essay; *Ik volg je tot Istanboel* (1959), r.; *Aan de driesprong van de kunst, wetenschap en religie*

(1964), essays; *In de greep van de reus-achtige* (1966), essay; *In het spanningsveld van de geest* (1968), essays; *De schuldige* (1970), r.; *Wij zijn de vaders* (1972), essay; *Balkon op de wereld* (1973).

Uitgaven:

B. Trouwborst (ed.), *Keuze uit zijn werk* (1979), met bib.; G. Puchinger (ed.), *Laatste gedachten* (1982).

Literatuur:

P.J. Risseeuw, in *Christelijke schrijvers van dezen tijd* (1930); B. Trouwborst, `Literaire kritiek bij C.R.', in *Radix*, 2, 3 (1976); C. Rijnsdorp, in *Christendom en cultuur in bloei en crisis* (1976); G. Puchinger, `C.R.', in *Jaarb. Mij der Nederl. letterk. 1981-1982* (1982).

[G.J. van Bork]

Rijssele, Colijn van

Zuidnederlands schrijver (Brussel 2de helft 15de-begin 16de eeuw). Rederijker; werd in 1498 lid van de Broederschap der zeven Weeën. Auteur van *De spiegel der minnen*. Deze *Spiegel*, in 1561 door D.V. Coornhert uitgegeven naar een `oud versleten exemplaar' en in 1577 en 1617 herdrukt, kan als het oudste burgerlijk drama in de Europese letterkunde worden beschouwd.

De handeling, in zes `batement spelen' verdeeld (samen 6169 verzen), is gesitueerd in Middelburg en Dordrecht. Ieder spel wordt voorafgegaan en gevolgd door een pro- en epiloog, uitgesproken door Jonstighe sin en Natuerlijck ghevoelen.

Kenmerkend voor dit rederijkersspel is de analytische en objectiverende beschrijving van de psychologische problematiek van de hoofdpersonages door middel van `sinnekens' of gepersonifieerde hartstochten als Begheerte van Hoocheden, Vreese voor Schande en Jalours Ghepeyns. Als `spiegel' voor amoureuze lezers of toeschouwers belicht dit spel van zinne vooral het belang van `mate' en trouw en de gevaren van hoogmoed en jaloezie. Al staat het verloop der gebeurtenissen in het teken van de planeten Saturnus, Phoebus en Venus, en al spelen ook de ouders en het standsverschil een negatieve rol, toch is het uiteindelijk Katherina die voor de tragische afloop verantwoordelijk wordt gesteld. Als zodanig is Colijn van Rijsseles *Spiegel* nauw verwant met het spel van *Narcissus ende Echo* van Colijn Keyart. Hier is het Narcissus die Echo genadeloos van liefde laat verkwijnen en voor hoogmoed wordt gestraft. Met recht mag daarom de vraag worden gesteld of Colijn Keyart, die ook de `amoureuze Colijn' wordt genoemd, niet met Colijn van Rijssele geïdentificeerd

kan worden. Verder zouden nog enkele refreinen met het acrostichon `Risele' van zijn hand kunnen zijn.

Uitgave:

M.W. Immink, *De Spiegel [...]* (1913).

Literatuur:

J.A.N. Knuttel, `De dichter(s) van den Handel der amoureusheyt', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.* (1908); Idem, `Rederijkers eerherstel', in *De Gids* (1910); M.W. Immink, *De Spiegel der minnen door C.v.R.* (1913); F. Lyna en W. van Eeghem, *Jan van Styevoorts Refereinenbundel anno MDXXIV*, ii (1930); P. de Keyser, `Nieuwe gegevens omtrent Colijn Caillieu [...]', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.* (1934); P. van der Meulen, `Coornhert en C.v.R.', in *Nieuwe Taalg.* (1947); E. de Bock, *Opstellen over C.v.R. en andere rederijkers* (1958); W.M.H. Hummelen, *De sinnekens in het rederijkersdrama* (1958); W. van Eeghem, *Brusselse dichters. Vijfde reeks, C.v.R. (ca. 1450-ca. 1500)* (1963); W.M.H. Hummelen, *Repertorium van het rederijkersdrama 1500-ca 1620* (1968).

[A.M. Musschoot en D. Coigneau]

S

Sabbe, Maurits Karel Maria Willem

Vlaams dichter, (toneel)schrijver en literair criticus (Brugge 9.2.1873-Antwerpen 12.2.1938). Studeerde filosofie en letteren te Gent; was leraar, later conservator aan het Plantijnmuseum te Antwerpen en vanaf 1923 hoogleraar Nederlandse letterkunde aan de universiteit van Brussel. Van zijn hand verschenen cantates, gelegenheidsgedichten, liederen, romans, verhalen, toneelstukken en versch. bundels letterkundige kritiek of studies gewijd aan de geschiedenis van de literatuur, de muziek, de drukkunst en de ontwikkeling van het nationaal bewustzijn in Vlaanderen.

Zijn scheppend werk, een mengeling van impressionistische beschrijvingskunst en folkloristische zedenschildering, getuigt van een bijzonder vermogen tot het oproepen van stemmingen en een sfeer van innige teruggetrokkenheid, waardoor het een grote lezerskring vewierf. Gaandeweg evenwel is de realistische en meer epische strekking sterker geworden. Een bijzondere verdienste hebben Sabbe's cultuurhistorische studies en essays, zoals *Brabant in 't verweer* (1933), een studie over de Nederlandse strijdliteratuur in de eerste helft van de 17de eeuw.

Werken:

Aan 't Minnewater (1893), nov.; *Een mei van vroomheid* (1903), nov.; *Vlaamsche menschen* (1907), verh.; *De filosoof van 't sashuis* (1907), nov.; *Het proza in de Vlaamsche letterkunde* (1909); *De nood der Bariseele's* (1912), r.; *Bietje* (1913), t.; *Caritate* (1914), t.; *'t Pastorken van Schaerdycke* (1919), r.; *'t Kwarteit der Jacobijnen* (1920); *Letterkundige verscheidenheden* (1928); *De muziek in Vlaanderen* (1928).

Literatuur:

R. Roemans, *Analytische biografie van en over M.S.* (1923); L. Monteyne, *De Sabbe's* (1934); F.V. Toussaint van Boelaere, `M.S., in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk.* (1939); G. Stuiveling, `M.S. in de kring der humanisten', in *Steekproeven* (1952); H.J. Sabbe, *M.S. en zijn Brugse mensen* (1971); N. Verschoore, `M.S.'s unicum over de 19e eeuw', in *Boek en Bibliotheek*, 2 (1982).

[A. Demedts]

Saks, J.

Ps. van Pieter Wiedijk, Nederlands historicus en essayist (Groot Schermer 27.2.1867-Amsterdam 26.9.1938). Afkomstig uit een eenvoudig gezin, vroeg wees; opgeleid voor onderwijzer. Studeerde, na een kuur in Davos, farmacie en werd in die periode overtuigd socialist. In Amsterdam gevestigd, ontwikkelde hij zich tot

een grondig kenner van het marxisme. Als redactiesecretaris van *De Nieuwe Tijd* had hij in de jaren 1902-1913 een invloedrijke positie. Met Gorter en Henriette Roland Holst behoorde hij tot de linkervleugel in de sdap. Zijn felle polemieken zijn geschreven in een verzorgde stijl, geschoold bij Busken Huet. Zijn enorme belezenheid, speciaal in de Franse literatuur, en zijn onverschrokken kritische zin, verheffen zijn werk ver boven de gewone politieke journalistiek.

Na de sdap in 1909 te hebben verlaten, werd hij lid van de sdp; in de jaren twintig had hij sterke leninistische sympathieën. Mede door zijn slechte gezondheid vereenzaamde hij meer en meer. Terwijl zijn politieke gezag verdween, verdiepte hij zich in oppositionele figuren als Busken Huet en Multatuli.

Werken:

Socialistische opstellen, 2 dln. (1918 en 1923); *Busken Huet en Potgieter* (1927); *Eduard Douwes Dekker, zijn jeugd en Indische jaren* (1937).

Literatuur:

F. de Jong, *J.S., literator en marxist* (1954, 1977[2]).

[G. Stuiveling]

Salomons, Annie

Geb. Anna Maria Francisca van Wageningen, Nederlandse dichteres en prozaschrijfster (Rotterdam 26.6.1885-'s-Gravenhage 16.1.1980). Onder invloed van de Tachtigers en aangemoedigd door Johan de Meester aanvankelijk dichteres van welluidende poëzie (*Verzen*, 2 dln. 1905 en 1910).

Later maakte zij echter meer opgang door haar (aanvankelijk onder ps. Ada Gerlo geschreven) romans, die de bewustwording der vrouw tot thema hadden. Haar *Herinneringen van een onafhankelijke vrouw* (1915) werd talloze malen herdrukt. Zij verbleef enkele jaren in Nederlands-Indië en woonde daarna te 's-Gravenhage.

Door haar vele relaties in de schrijverswereld was zij in staat veel documentatie op biografisch gebied te leveren in de goed vertelde *Herinneringen uit de oude tijd over schrijvers, die ik persoonlijk heb gekend* (1960), later door nieuwe deeltjes gevolgd. Zij droeg met enkele brieven bij aan de totstandkoming van Van Suchtelens roman *De stille lach* en trad ook als vertaalster op (Remarque, *Im Westen nichts neues*).

Werken:

Een meisje-studentje (1907); *De vrouw in de Nederlandse letterkunde* (1912); *Langs het*

geluk (1914), nov.; *Nieuwe verzen* (1917); *Daadlooze droomen* (1919); *De oude schuld* (1922); *Over mooie boeken* (1926); *Liederen van droom en derven* (1926); *Ballingen* (1927); *Verhalen uit het verre Oosten* (1930); *Van vrijen tot schreien* (1931); *Het huis in de hitte* (1933); *De ongerepte droom* (1950), p.; *Herinneringen uit de oude tijd*, ii (1960); *Toen en nu* (1961); *Nog meer herinneringen uit de oude tijd* (1962).

Literatuur:

Maatstaf (1960), speciaal A.S.-nummer; C. Engelbrecht, in *Gezegd en geschreven* (1972); K.H.R. de Josselin de Jong, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk. 1980-1981* (1982).

[G.W. Huygens]

Salverda, Jan Cornelis Pieter

Fries dichter (Bolsward 28.6.1783-Wons 7.3.1836). Was schoolmeester van beroep. Zijn werk is sterk beïnvloed door de 17de-eeuwse Gysbert Japicx, maar heeft door een sterke romantische bewogenheid een eigen toon. Zijn tragische levensloop en gespleten persoonlijkheid werden door zijn vriend en beschermer J.H. Halbertsma aangrijpend geschetst (vgl. diens *Fluit en doedelsek*, 1971).

Werken:

Ytlijcke Friesche rymckes (= Enige Friese rijmpjes; 1824); *Hiljuwns uwren* (= Schemeruurtjes; 1834).

Uitgave:

It samle dichtwurk (1977), mei ynl. en oant. fan J. Knol.

Literatuur:

K. Dykstra, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977); `Den welgeleerden J.C.P.S., schoolmeester te Wons', in *Hjir*, 10 (1981), speciaal J.C.P.S.-nummer; J. Popkema, in *Us Wurk*, 30 (1981).

[F. Dam]

Santen, Gerrit Cornelisz van

Noordnederlands prozaschrijver (Delft 1591/'92-Delft begraven 26.4.1656). Vermoedelijk komt hij uit een gegoed milieu: leden van het geslacht Van Santen zijn in de 16de en in de eerste helft van de 17de eeuw bij herhaling burgemeester of schepen van Delft geweest. In 1629 wordt ene Gerrit van Santen ingeschreven als schilder van het Haagse St. Lucasgilde en een Van Santen komt enige malen voor in de ordonnantieboeken van Frederik Hendrik tussen 1637 en 1650.

In 1617 schreef hij de klucht *Lichte Wigger*, een zedenschets in Delfts dialect. Daarna volgden nog *Snappende Siitgen* (1620), *Van t'een op t'aer* (1624), *Keurelycke Neeltge* (1625), *Stomme-boden ofte brieven* (1625), *Graefs wandelpraetje* (1626), *Tiid-verdriifies* (1626) en *Gierigheids misprijsing ende weldoens lof en loon* (1629). Na die tijd is er op enkele herdrukken na geen werk meer van hem bekend.

Uitgave:

A.C. Crena de Iongh (ed.), *Lichte Wigger en Snappende Siitgen* (1959).

Literatuur:

F.C. van Boheemen en Th.C.J. van der Heijden, `Literatuur en toneel te Delft (1572-1667)', in *De stad Delft: cultuur en maatschappij van 1572 tot 1667* (1981).

[P.M.M. Kroone]

Santen, Sal

Nederlands prozaschrijver (Amsterdam 3.8.1915). Opgegroeid in joods socialistisch arbeidersgezin. Als 17-jarige lid van de Onafhankelijke Socialistische Partij, een afsplitsing van de sdap. Huwde met de dochter van Sneevliet, voorman van de Revolutionaire Socialistische Partij in Nederland. Sneevliet verschilde van mening met Trotski, en Santen koos de zijde van de laatste. Werd lid van de in 1938 door Trotski en zijn medestanders opgerichte Vierde Internationale. Als lid daarvan speelde hij een rol in de Algerijnse bevrijdingsoorlog. In 1967 nam Santen afscheid van de Vierde Internationale na een reeks van conflicten en teleurstellingen. Na een langdurige crisis richt hij zich geheel op zijn schrijverschap.

Vrijwel alles wat hij heeft geschreven is in hoge mate autobiografisch - het zijn persoonlijke en politieke herinneringen - en sterk zelfanalytisch van aard. Men krijgt de indruk dat het schrijven voor de auteur een therapeutische waarde bezit; het jood-zijn en zijn politieke achtergrond vormen de hoofdbestanddelen van dit oeuvre.

Werken:

Jullie is jodenvolk (1969), autobiogr.; *Sneevliet, rebel* (1971), autobiogr.; *Deze vijandige wereld* (1972), verh.; *Adiós Companeros* (1974), autobiogr.; *Een geintje*

(1975), verh.; *Stormvogels* (1976), r.; *Brand in Mokum* (1977), r.; *De kortste weg* (1980), verh.; *Schimmenspel. Filmdagboek* (1982); *Saartje gebakken botje* (1983), r.

Literatuur:

J. Jansen van Galen, `Het verbijsterende bestaan van S.S.', in Jan Brokken e.a. (ed.), *Het volle literaire leven* (1978); A. Nuis, `Een wereldrevolutionair aan huiselijke haard', in *Boeken* (1978); M. Tjoeng, interview, in *Literama*, 17 (1982-1983); J.F. Vogelaar, `Herinneringen om te overleven', in *Oriëntaties*, 2 (1983).

[H. Bekkering]

Sauwen, Arnold

Eig. Arnoldus Hubertus, Vlaams dichter en prozaschrijver (Stockhein 22.3.1857-Vriesdonk-Brasschaat 11.5.1938). Eerst onderwijzer op versch. plaatsen, daarna handelaar. Hij verbleef te Antwerpen tussen 1880 en 1908, waar hij vriendschap sloot met Pol de Mont, Victor Dela Montagne en Emmanuel de Bom. Zijn werk heeft echter een typisch Limburgse inslag,

zijn stijl is verwant met het impressionalisme.

Van Sauwen verschenen zeven dichtbundels, een bloemlezing uit het werk van J.M. Dautzenberg (1908) en een bundel novellen, *Uit het Maasland* (1925). De motieven die in zijn kunst regelmatig terugkeren zijn liefde voor de natuur, weemoed om eigen onvoldaanheid en medelijden met armen en misdeelden.

Werken:

Langs de Maas (1882); *De stille delling* (1912); *Uren van eenzaamheid* (1920); *De laatste garven* (1924); *De zingende krekel* (1929); *Avondschemer* (1936).

Uitgaven:

E. de Bom, G. Godelaine en M. Rutten (ed.), *Gedichten* (1939), bloeml. met inl. en biogr.; *De zingende krekel* (1982), met een inl. van J. Venken.

Literatuur:

P.G. Buckinx, *A.S.* (1967); M. Gilliams, `A.S.', in *Vita Brevis*, 2 (1976[2]); J. Bergers, `A.S. (1857-1938) als heimat- en prozaschrijver', in *De Bakeman*, 1 (1980-1981).

[A. Demedts]

Schaaf, Nine van der

Eig. Trijntje, Nederlandse dichteres en prozaschrijfster (Terhorne 29.4.1882-Bloemendaal 16.7.1973). Was dienstmeisje in Den Haag, later enkele jaren onderwijzeres op Ameland. Haar typische verbeeldingswerken *Santos en Lypra* (1906) en *Amanië en Brodo* (1908), die aan gobelinkunst doen denken, maken haar tot een belangrijk vertegenwoordiger van het symbolisme. Albert Verwey bewonderde haar werk en nam het op in *De Beweging*. Toch heeft zij nooit de erkenning gevonden, die evenredig is aan haar betekenis. Een sfeer van zinrijke inkeer en visionair verlangen kenmerkt ook haar bundel *Poëzie* (1919), waarvan de stijl soms expressionistische trekken vertoont. Als prozaïste sloot zij zich in latere werken nauwer aan bij de realiteit, d.w.z. die van haar jeugdherinneringen: *Friesch dorpsleven uit een vorige tijd* (1921; herdrukt als: *Heerk Walling*, 1936) en *De uitvinder* (1932). In haar latere werk, verstild van toon en verzorgd van vorm, bereikte zij niet meer ten volle haar oorspr. niveau.

Werken:

Poëzie (1919); *Naar het onzichtbare* (1929), p.; *De liefde van een dwaas* (1937); *Leven van Karel de Stoute* (1938); *Droom de geleider* (1942); *Droomvaart* (1943); *Een vrouw van de Vlecke* (1947); *Eveline* (1948); *In de stroom* (1956).

Literatuur:

A. Romein-Verschoor, in *Vrouwenspiegel* (1936); M. Nijland-Verwey, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk. 1973-1974* (1975); A. Romein-Verschoor, in *Vrouwenwijsheid* (1980).

[G. Stuiveling]

Schabaelje, Dierick en Jan Philipsz

Noordnederlandse dichters en prozaschrijvers (Dierick: Zoutelande ca. 1590-ca. 1623; Jan: Zoutelande 1592-Alkmaar begr. 6.4.1656). Deze doopsgezinde voorgangers en auteurs oefenden vanaf ca 1612 ook het beroep van molenaar uit te Amsterdam. Jan - de meest produktieve van de broers- werd voorganger te Alkmaar (1624-1648), daarna ziekentrooster en boekhandelaar te Amsterdam.

Ze debuteerden gezamenlijk met *Het Walchers liedeboeck* (1611). Dierick publiceerde enkele rederijkersstukken, o.a. het *Speldes gheschils tot Athenen* (1617).

Jan droeg liederen bij aan de mystieke bundels het *Rijper lietboecxken* (1624) en *t'Geestelyck kruydt-hofken* (1629). Zijn *Lusthof des gemoets* (1635) heeft tot op heden in piëtistische kring tal van herdrukken beleefd. Zijn *Leven Iesu Christi* (1647) en zijn *Emblemata sacra* (1653-1654) hadden eveneens veel succes.

Literatuur:

A. Hamilton, `From Familism to Pietism', in *Quaerendo*, 11 (1981); *Encyclopedie van Zeeland*, dl. 3 (1984).

[P.J. Verkruijsse]

Schaepman, Herman Joan Aloysius Marie

Nederlands dichter, prozaschrijver en staatsman (Tubbergen 2.3.1844-Rome 21.1.1903). Burgemeesterszoon; studeerde aan de seminaries van Kuilenburg en Rijssenburg. Werd in 1867 priester gewijd. Verbleef vervolgens enkele jaren te Rome, waar hij in 1869 promoveerde tot doctor in de theologie. Van 1872 tot 1883 was hij redacteur van het rooms-katholieke dagblad *De Tijd*, van 1870 tot 1880 bovendien hoogleraar in de kerkgeschiedenis aan het groot-seminarie van Rijssenburg. In 1880 werd hij als eerste rooms-katholieke priester lid van de Tweede Kamer en spoedig daarop voorzitter van de katholieke fractie, wat hij tot zijn dood zou blijven.

Al op jeugdige leeftijd begon hij gedichten te publiceren. De tijdzang *De paus* (1866), die hij anoniem uitgaf, trok aanstonds de aandacht, en datzelfde was het geval

met zijn volgende tijdzangen, o.a. *Vondel* (1867), *Parijs* (1871) en *Napoleon* (1873). Van zijn grote gedichten werd *Aya Sofia* (1886) het meest bekend, deels om zijn dichterlijke kwaliteiten, maar ook omdat Kloos (*Veertien jaar literatuur-geschiedenis*, ii, 1896) het vernietigend beoordeelde en vooral de `Zang der zuilen' belachelijk maakte. Zijn voorbeelden als

dichter waren Da Costa, Vondel en de Franse klassieken. Welsprekend redenaar en improvisator, wist Schaepman zijn gehoor met de voordracht van zijn poëzie en met zijn redevoeringen mee te slepen. Hij miste echter de fijnzinnigheid van Alberdingk Thijm, die hem in de letterkunde binnenleidde en in vele opzichten zijn geestverwant was, maar van wie hij steeds meer vervreemd raakte. Zijn poëzie is sterk retorisch en mist de innige en zuivere klank van die van zijn tijd- en geloofsgenoot Gezelle. Tegen de kritiek der Tachtigers was zij niet bestand; toen hij stierf had hij zijn dichterroem dan ook al overleefd. Belangrijker is zijn proza, waarvan een deel is uitgegeven in vijf bundels beschouwingen: *Menschen en boeken* (i-vde reeks, 1893-1903).

Als staatsman heeft hij groter betekenis dan als letterkundige. Zijn verdiensten voor de emancipatie van het rooms-katholieke volksdeel van Nederland in cultureel en politiek opzicht zijn ontegenzeglijk groot. Ook in eigen kring heeft hij tegen de stroom moeten oproeien, al dadelijk toen hij onder invloed van de encycliek *Syllabus errorum* (1864) afstand nam van de liberalen en toenadering zocht tot de anti-revolutionairen, waardoor hij de conservatieven onder zijn partijgenoten van zich vervreemdde. Met zijn oudere geestverwant W.J.F. Nuyens is hij redacteur geweest van *De Wachter* (1871-1873) en *Onze Wachter* (1874-1885) en met Jan ten Brink e.a. van de *Haagsche Stemmen* (1887-1891).

Werken:

De eeuw en haar koning (1867), p.; *De pers* (1868), p.; *Het lied des konings* (1869), p.; *Verzamelde dichtwerken* (1869); *Parijs 1870-1871* (1872), p.; *De christelijke liefde* (1872), pr.; *Het koningslied* (1874); *Godsdienst en volkswelvaart* (1875); *Vondel 1679-1879* (1879), pr.; *Een Katholieke partij; proeve van een program* (1883); *Het hooger onderwijs en de drie Rijksuniversiteiten* (1883); *Een Katholieke partij* (1884); *Grondwetsherziening* (1884); *Onze nationale kunst* (1887); *Daniel O'Connell* (1888); *Nieuwe gedichten* (1889); *`Rerum novarum'* (1891), pr.; *Roomsch recht tegen protestantsch verweer* (1892); *Jan Pieterszoon Coen* (1893); *Piuscantate* (1893); *Herodus en Petrus* (1895); *Van 't Heilig Sacrament van mirakel tot Amsterdam* (1895); *Een vaandellied* (1895); *Een koningslied* (1898); *St. Thomas van Aquino* (1898); *Bolland en Petrus* (1899); *Frans Hals* (1900), p.

Literatuur:

G. Brom, `Dr. H.J.A.M.S.', in *Mannen en vrouwen van beteekenis*, 34 (1903); J. ten Brink, *Geschiedenis der Noord-Nederlandsche letteren in de XIXde eeuw*, dl. 3 (1904), met bibl.; J. Persijn, *S.*, 3 dln. (1912-1927); G. Brom, *S.* (1936); J. en A. Romein, in *Erflaters van onze beschaving* (1938-1940, 1976[11]); J. van Wely, *S., levensverhaal* (1952); W.J.M.A. Asselbergs, *Vijftig jaar na S.s dood* (1953); J.H.J.M. Witlox, *S. als staatsman*, 3 dln. (1960); G. Puchinger, `S.', in *Ontmoetingen met Nederlandse politici* (1981).

[P.J. Meertens]

Schagen, Johan Christiaan Jacobus van

Nederlands schrijver en beeldend kunstenaar (Vlissingen 11.12.1891-Deventer 17.4.1985). Studeerde rechten te Utrecht en Amsterdam, promoveerde in 1920 op stellingen op het gebied der visserij. Van 1918 tot 1924 werkzaam bij de visserij-inspectie te Den Haag en van 1924 tot 1942 in dienst bij de gemeente Rotterdam. Van Schagen debuteerde in 1922 in *De Stem* met *Narrenwijsheid* (uitg. 1925), prozagedichten die een door Spinoza beïnvloed pantheïsme tonen in een merkwaardige vermenging van nuchterheid en hooggestemdheid. De bundel werd vele malen herdrukt. Toen Van Schagen in 1942 ambteloos werd, ging hij zich aan de Rotterdamse Academie voor Beeldende kunst bekwamen in etsen, lithografie en schilderkunst. Sinds die tijd maakte hij zijn zgn. unica-drukken.

In de jaren zestig herleefde de belangstelling voor zijn literaire werk en verscheen de bloemlezing *Narrenwijsheid en ander onkruid* (1961). Steeds sterker werd zijn streven om zich met zo eenvoudig mogelijke middelen zo gecomprimeerd mogelijk uit te drukken; vandaar zijn voorkeur voor korte versvormen als de Japanse haiku en senryn. Ook in zijn grafische werk blijkt hij een voorkeur te tonen voor Japanse kunstvormen. Vanaf 1963 begon Van Schagen het eenmanstijdschrift *Domburgse Cahiers* in eigen beheer uit te geven, waarin hij deze korte versvormen, proza en allerlei mengvormen opnam.

Van Schagen is wel eens de `zondagsdichter' genoemd om zijn van invallen afhankelijke verwoording van soms oppervlakkige, maar vaak ook belangrijke inzichten. In 1965 werd hem de Marianne Philipsprijs toegekend. Ter gelegenheid van zijn 80ste verjaardag verscheen de bundel *Ik ga maar en ben* (1972), een keuze uit zijn werk tot dan toe.

Werken:

Litanie (1928), p.; *Onderaardsch* (1946), p.; *Flarden van den wind* (1947), pr.; *Zeeuwse reflexen* (1953), pr.; *Regeren, een klein divertissement* (1956), t.; *Domburgse rijmjournaal* (1961), p.; *Miniaturen* (1962), p.; *Klein vlooientheater* (1970), p.; *Al tuimelende* (1975), p.; *Dagboekblaadjes* (1980), p.; *Litanie van de Knar* (1982) p.; *Veldboeketje Domburg* (1982); *Domburgse krielen* (1983).

Uitgaven:

Zeeuwse complexen, met begeleiding van

Jan Heyse & Zeeuws Documentatiecentrum (1982); B. Wineke (ed.), *Wat dit blijfsel overbleef* (1985).

Literatuur:

A. Oosthoek, *Ik ga maar en ben. Dubbelbeeld van J.C.v.S.* (1971), met bibl.; G.H. 's-Gravesande, in *Al pratende met...* (1980); *Pamflet*, 3 (1981), J.C. van S.-nummer; F. Oltheten, *Op zoek naar evenwicht* (1983).

[G.J. van Bork]

Schaik-Willing, Jeanne Gabriëlle van

Nederlandse (toneel)schrijfster en vertaalster (Amsterdam 8.10.1895-ald. 1.10.1984). Debuteerde in *Het Getij*; was werkzaam als toneelrecensente bij *De Nieuwe Amsterdammer*, vervolgens als adviseuze en vertaalster bij een uitgeverij. In de jaren dertig maakte zij opgang met haar psychologische romans, waarin zij de tragische situatie van de mens uitbeeldde en diens beïnvloeding door fatale krachten. Daarnaast hield de dramatische kunst haar belangstelling; behalve enkele toneelstukken schreef zij uitvoerige beschouwingen over het lopende repertoire, sinds 1952 in de *Groene Amsterdammer*. Een selectie uit haar dramatische kronieken, *Na afloop*, werd in 1959 bekroond met de essayprijs van de gemeente Amsterdam. Veel herinneringen bevat haar autobiografie *Ondanks alles* (1955).

Werken:

De dramatische kunst en ons toneel (onder ps. Gabriëlle van Loenen, 1923); *Uitstel van executie* (1932); *Sofie Blank* (1935); *Nachtvorst* (1936); *Uitgestelde vlucht* (1938), verh.; *Leerschool* (1947), verh.; *De overnachting* (samen met S. Vestdijk, 1947), r.; *Er wordt geklopt* (1947), t.; *Het portret* (1948), t.; *Witte veren* (1950); *Odysseus weent* (1953), t.; *Tussen ja en nee* (1958), verh.; *Uit de stalles* (1966); *De waarheid in de bergen* (1972); *Dwaaltocht, een stukje eigen leven* (1977).

Literatuur:

A.H.M. Romein-Verschoor, in *Vrouwenspiegel* (1936); *Singel 262* (1966); S. Vestdijk, in *Zuiverende kroniek* (1976^2); Th. Royers, in *Leeftijd* (1981), interview.

[G.W. Huygens]

Scharten, Carel (Theodorus)

Nederlands romanschrijver en dichter (Middelburg 14.3.1878-Florence 30.10.1950). Debuteerde als dichter in na-tachtiger trant. Werkte als criticus sinds 1903 mee aan *De Gids*.

Hij maakte vooral naam met een aantal romans, in samenwerking met zijn vrouw geschreven, o.a. *Een huis vol menschen* (1908) en de populair geworden trilogie *De jeugd van Francesco Campana* (1924-1925). Door zijn tamelijk pretentieuze stijl en zijn wijsgerig-religieuze bezinning is Scharten als criticus verwant met Dirk Coster. Sinds 1924 woonachtig in Florence ondergingen de Schartens talrijke Italiaanse invloeden; daar hun latere werk literair zwak is en niet geheel vrij van fascistische sympathieën, verloren zij in de jaren dertig grotendeels de waardering van het Nederlandse publiek.

Werken:

Voor-Hal (1901); *De krachten der toekomst* (1909); *Kroniek der letteren*, 3 dln. (1916-1920); *De bloedkoralen doekspeld* (1921); *De zonde van koning David* (1933); *De schatten van Groot-Griekenland* (1939); *Verborgen schoonheid van Toscane en Umbrië* (1948); *Het verloren paradijs. Kinderherinneringen* (1949). Samen met Margo Scharten-Antink o.a.: *De vreemde heerschers* (1911); *Typen en curiositeiten uit Italië* (1917); *'t Geluk hangt als een druiventros* (1919); *De nar uit Maremmen*, 3 dln. (1927-1929); *Het wonder der liefde* (1931); *De gave gulden* (1934); *De groote Zorzi* (1938).

Literatuur:

D. Coster, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk. 1950-1951* (1952); A. Salomons, in *Herinneringen aan schrijvers die ik persoonlijk heb gekend* (1968[2]).

[G. Stuiveling]

Scharten-Antink, Margo Sybranda Everdina

Nederlandse prozaschrijfster (Zutphen 7.9.1868-Florence 27.11.1957). Onderwijzeres te Zutphen. Ontwikkelde zich onder invloed van het naturalisme en debuteerde op zeer jeugdige leeftijd met verhalen in versch. dagbladen en tijdschriften. Vond waardering bij Van Deyssel vanwege haar zeer persoonlijk romandebuut *Catharina* (1899) en bereikte in 1905 een hoogtepunt met *Sprotje*, waarin het leven van een meisje uit het volk met liefde en niet zonder humor wordt uitgebeeld.

In 1902 huwde zij met de dichter-criticus Carel Scharten. In nauwe samenwerking schreef het echtpaar, na de Parijse pensionbelevenissen *Een huis vol menschen* (1908), een groot aantal overwegend romantisch getinte, onderhoudende romans, zich grotendeels afspelend in Italië, waar de schrijvers zich vestigden. Dat deze samenwerking haar talent heeft geschaad blijkt uit de latere werken die zij alleen schreef, o.a. de humoristische volksgeschiedenis *In den vrijen Amerikaan* (1922).

Werken:

Van scheiding en dood (1901); *Sprotje heeft een dienst* (1909); *Sprotjes verder leven* (1910); *Angelina's huwelijk* (1916); zie ook C. Scharten.

Literatuur:

M.H. van Campen, in *Nederlandsche romancières* (1921); H.P.L. Wiessing, in *Bewegend portret* (1960); A. Salomons, in *Herinneringen aan schrijvers die ik persoonlijk heb gekend* (1968[5]).

[G.W. Huygens]

Scheepmaker, Nico

Nederlands dichter en publicist (Amsterdam 13.11.1930). Studeerde Slavische taal- en letterkunde en vertaalde uit het Russisch o.m. werk van Pasternak. Als dichter debuteerde hij met de bundel *Poëtisch fietsen* (1955), twee jaar later gevolgd door *De kip van Egypte* (1957). Beide bundels werden in 1958 bekroond met de Anne Frankprijs. Onder de pseudoniemen Hopper, Stopper, Ivo Vettewinkel, Trijfel e.a. schreef hij columns en tv-kritieken voor o.m. *de Volkskrant*, *Het Parool* en *Vrij Nederland*.

Voorts hield hij zich bezig met sportjournalistiek. Aan *Hollands Maandblad* droeg hij jarenlang de rubriek *Hollands kwartier* bij, waaruit in 1966 een keuze verscheen onder die titel. Ook uit zijn andere columns werd een bloemlezing gepubliceerd onder de titel *De Paus? Daar krijg ik een kind van* (1975).

In 1973 was inmiddels voor het eerst weer poëzie verschenen in *Hopper's Holland*, een bundel met 43 sonnetten. Daarop volgde een sonnettenwisseling van Jan Kal.

Scheepmaker reikt sinds 1975 elk jaar in oktober de Cestodaprijs uit voor het moeiteloos beoefenen van de Nederlandse taal in al haar genres.

Werken:

Het jonge vadersboek (1977); *Het Zweedse wittebrood* (1979).

Literatuur:

P. Beers, `Ons infant Hopper', in *Revisor*, 1 (1974); G. Brands, in *Haagse Post* (28.6.1975), interview.

[G.J. van Bork]

Schendel, Arthur (François Emile) van

Nederlands romanschrijver (Batavia 5.3.1874-Amsterdam 11.9.1946). Verloor jong zijn vader; na hbs-opleiding te Amsterdam eerst opgeleid voor het toneel, daarna voor het onderwijs. Was enige tijd leraar in Engeland en leraar Engels in Nederland. Zijn eerste vrouw verloor hij na drie jaar huwelijk; hertrouwd in 1908, vestigde hij zich als literator in Ede en later in Sestri Levante, Italië (tot 1945).

Al in zijn eerste publikatie, het middeleeuwse verhaal *Drogon*, met illustraties van Marius Bauer in 1896 uitgegeven, toonde Van Schendel zich een onafhankelijk auteur: een vroege symbolist in een tijdvak van heersend naturalisme. Zowel de gekozen periode als de sfeer van noodlot, voorgevoel, mysterieuze mogelijkheden enz. wekte de bewondering van Diepenbrock (in *De Kroniek* van Tak; deze tekst is als inleiding opgenomen in de tweede druk van *Drogon*, 1935). Vooral de korte romans *Een zwerver verliefd* (1904) en *Een zwerver verdwaald* (1907) hebben Van

Schendel evenwel beroemd gemaakt. Het zijn in hun bijna plaats- en tijdloze avontuurlijkheid verbeeldingen van een volstrekt vrij bestaan, vol geluksverlangen, eenzaamheid en melancholie. Het symbolische karakter ervan is onmiskenbaar.

Na deze sfeer nog éénmaal, zij het somberder, te hebben verbeeld in *Merona, een edelman* (1927), begon Van Schendel met *Het fregatschip Johanna Maria* (1930) een nieuwe periode, gekenmerkt door een voorkeur voor de 19de eeuw en aanwending van een concreter en reëler stijl.

Dit `Hollandse' boek - waarschijnlijk in Groningen begonnen, waar Van Schendel van april 1928 tot maart 1929 wegens ziekte van zijn zoon verbleef, en in Italië najaar 1929 voltooid - verscheen eerst in *De Gids* (1930). Het bezorgde de 55-jarige schrijver de aanmoedigingsprijs van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden, en een veel groter lezerskring dan hij tevoren had gekend. Na deze roman volgen nog een aantal `Hollandse' romans. In een bijna kroniekachtige weergave beschrijft hij daarin het lot van Hollandse burgers, schippers, handelaars en tuinders, wier kleine bestaan wordt beheerst door de wijsgerig-religieuze problematiek van determinisme of vrije wil, noodlot of toeval, erfelijkheid of omstandigheden, menselijke zonde en Gods genade. In de toonzetting van een rustig-epische stijl keren hier na een kwart eeuw allerlei grondvragen van het naturalisme terug.

De onoplosbaarheid evenwel van deze vragen leidde ongewild tot een opnieuw gewijzigd mensbeeld: in *De wereld van een dansfeest* (1938) deed Van Schendel afstand van een alwetend schrijverschap en gaf hij zijn figuren een dimensie van onkenbaarheid, bijv. door ze enkel te laten bestaan in de wisselende verhalen van hun omgeving, of in de algemene wetmatigheden van de generaties (zoals *Het oude huis*, 1946). Na het wezen van de mens te hebben gezien en verbeeld als verlangen, daarna als kruispunt van wetmatigheid en geweten, is Van Schendel geëindigd met een visie van veelvuldige schijn rondom een kern van ondoorgrondelijkheid. Geheel afgezien van de artistieke kwaliteit van dit laatste proza dient men te erkennen dat het in zijn principe uiterst modern en actueel was.

Van Schendel was ook een bijzonder be-

gaafd novellist. Tot zijn eerste periode behoort het klassiek geworden `Maneschijn'. In de jaren dertig schreef hij talloze bijdragen in het Haagse dagblad *Het Vaderland*, waarin de kenmerken zowel van de tweede als van de derde periode duidelijk aanwijsbaar zijn. Samengebracht in talrijke bundels, vertegenwoordigen zij een groot schrijverschap in een klein bestek en voegen er nog enkele kwaliteiten aan toe: de levenswijsheid van de reiziger, de verwondering om de zichtbare dingen, de liefde voor de gewone mensen, de eenvoud van een goede vriend.

Werken:

De schoone jacht (1908); *Shakespeare* (1910); *De berg van droomen* (1913); *De mensch van Nazareth* (1916); *Pandorra* (1919), t.; *Der liefde bloesems* (1921); *Rose Angélique, de droomers van de liefde* (1922); *Angiolio en de lente* (1923); *Blanke gestalten* (1923); *Oude Italiaansche steden* (1924); *Verdichtsel van zomerdagen* (1925); *Verlaine* (1926); *Maneschijn* (1927); *Fratilamur* (1928); *Florentijnsche verhalen* (1929); *Een eiland in de Zuidzee* (1931); *Jan Compagnie* (1932); *De waterman* (1933); *Herinneringen van een dommen jongen* (1934); *Een Hollandsch drama* (1935); *De rijke man* (1936); *De grauwe vogels* (1937); *Nachtgedaanten* (1938); *De zeven tuinen* (1939); *Mijnheer Oberon en Mevrouw* (1940); *De menschenhater* (1941); *Een spel der natuur* (1942); *De Nederlanden* (1946); *Voorbijgaande schaduwen* (1948).

Uitgave:

Verzameld werk, 8 dln. (1976-1978, 1983^2).

Literatuur:

J. Greshoff, *A.v.S.* (1934); M. ter Braak, *In gesprek met de vorigen* (1938); R.J. Pulinckx, *A.v.S., zijn werk en zijn beteekenis* (1944); F. Batt en e.a., *Lof van A.v.S.* (1945); G.H. 's-Gravesande, *A.v.S., zijn leven en werk* (1949), met bibl.; G. Stuiveling, `A.v.S.s drie gestalten', in *Steekproeven* (1950); F.W. Heerikhuizen, *Het werk van A.v.S.* (1961, 1978^2); H.P.A. van Eijk, *Mededelingsvormen bij A.v.S.* (1965); S. Vestdijk, in *Muiterij tegen het etmaal* (1966^2); H.A. Gomperts, *A.v.S. Schrijversprentenboek*, 19 (1976); Idem, *Beschouwingen over A.v.S.* (1976); H. Buurman, *Over een Hollands drama van A.v.S.* (1979); J.J.A. Mooij, in *Roman en lezer* (1979); J. Noë, `A.v.S.', in *Grote Ontmoetingen*, 48 (1980); S. Vanderlinden, *De dansende burger: A.v.S.s sociale visie* (1980); G. Puchinger, in *Ontmoetingen met literatoren* (1982); G.H. 's-Gravesande, `Persoonlijke herinneringen en A.v.S.', in *Vergeten en gebleven* (1982); Ch. Vergeer, *A.v.S. en zijn vrienden* (1983); M.H. Schenkeveld, `De negentiende eeuw in De Waterman van A.v.S.', in *Voortgang*, 4 (1983).

[G. Stuiveling en red.]

Schepens, Jan Norbert Octaaf

Vlaams dichter en prozaschrijver (Gent 28.5.1909). Was werkzaam bij het onderwijs en tevens journalist. Zo was hij van 1945 tot 1960 redactiesecretaris van *De Vlaamse Gids*. Zijn poëzie, `uit en voor het leven', is overwegend traditioneel en in de spreektaal geschreven, waardoor dit oeuvre herinnert aan dat van Johan Daisne. Schepens voelt zich echter evenzeer verwant aan Richard Minne; ironie of relativerende humor en romantische gevoeligheid kunnen hier naast elkaar bestaan, hetgeen tot uiting komt in zijn twee pseudoniemen, Jan van Gent en Jean Baudoux: de liefde voor de geboortestad, en voor alles wat mooi en zacht is. Hoewel zelf wars van gratuite vormexperimenten heeft hij, o.m. als bezieler van de Dagen van de Vlaamse Gids, heel wat jongere dichters de kans geboden hun zienswijze naar voren te brengen.

Typerend voor Schepens zijn zijn interesse voor de meest uiteenlopende culturele verschijnselen, zijn openheid van geest en zijn haast Franse zin voor esprit. Zijn studies en essays verraden verder de chroniquer die oog heeft voor alle aspecten van de samenleving; zijn portretten van minder bekende schrijvers, die o.a. in het tijdschrift *Kruispunt* verschenen, bieden zo een `alternatieve' geschiedschrijving. Schepens is een beweeglijke geest: *Polyfoto* (1939) zou men een experiment avant la lettre kunnen noemen. Het boek is een zelfportret in proza, waarin 24 momentopnamen van de auteur samen een proeve van `polyfotografische psychologie' moeten vormen.

Werken:

De helletocht. Het prozalied van een jeugd (1929); *Carmen* (1930), p.; *Julius Sabbe* (met Carmen Maerten, 1933); *Moderne Russische schrijvers* (1934); *Italiaanse schrijvers* (1935); *Jan Greshoff* (1938); *Marcel Coole* (1942); *Het letterkundig prentenboek* (1943); *Achilles Mussche* (1946); *Johan Daisne* (1946); *Kwatrijnen* (1956), p.; *Alles opnieuw beginnen* (1956), p.; *Spionnen in het web* (1957), pr.; *Eenzaam zingen* (1959), p.; *Nocturnes* (1961), p.; *Zeemansliedjes* (1962), p.; *Cycloop* (1963), p.; *Glimlachend* (1968); *Nog zeemansliedjes en zee* (1969), p.; *Medaillons* (1969), p.; *Scabinogramma* (1969), p.; *Verspreid dichtwerk* (1969); *De vier seizoenen* (1969), p.; *Te vroeg rebel! Vergeefs rebel?* (1973); *Gents testament* (1975), p.; *Van Leie tot Lethe* (1975), p.; *Modulaties* (1976), p.; *Het buitenland over Benelux* (1976-1978); *Torhout* (1978), p.; *Bagatellen* (1978), p.; *De tweede adem* (1979), p.; *Identiteitspapieren* (1979), p.

Literatuur:

M. Kersten, *10 x J.S.* (1977); A. Vandeghinste, *Ontmoetingen met 81 Vlaamse kunstenaars* (1977); R. Seys, `J.S., een gepassioneerd zeventiger', in *Boek en Bibliotheek* I, 4 (1979).

[P. van Aken]

Schepp, C.L.

Zie Prins, Jan

Schermer, Lucas

Noordnederlands dichter (Haarlem 5.9.1688-ald. 10.2.1711). Zoon van een gefortuneerde zeepzieder. In 1704 student theologie te Leiden, maar moest zijn studie wegens een ernstige nierkwaal afbreken; hetzelfde deed zich voor bij een tweede poging, als student in de rechten. Al jong als dichter erkend, schreef hij als factor van de Haarlemse rederijkerskamer `Trou moet blijcken' vijfmaal een jaardicht in heldentoon (1706-1711), gewijd aan voorvallen uit de Spaanse successieoorlog. In diezelfde jaren publiceerde hij bruiloftsgedichten, merendeels in arcadische trant. Zijn poëzie heeft een zangerige klank, zijn stijl is vol rococo-elementen.

Van zijn classicistisch treurspel *Meleager en Atalante* (1710), waarvoor hij de stof ontleende aan Ovidius' *Metamorfosen* viii, heeft hij de opvoering te Amsterdam op 15 januari 1711 wel beleefd, maar stellig niet bijgewoond. De idee van dit opmerkelijke drama ligt hierin dat Meleager, te midden van alle rampen, toch een gerust geweten kan hebben. Naar klassiek voorschrift bestaat het stuk uit vijf bedrijven.

Werken:

De cikloop, op de nederlaagen van Lodewijk XIV (1706); *Op de roemruchtige overwinning, behaalt op het leger der Franschen in Brabant* (1706); *Triomfzang over de groote zegepraalen der bontgenooten in den jaare 1706* (1707); *De heldendaaden van den jaare 1707* (1708); *De dapperheid der bontgenooten van den jaare 1708* (1709); *De tempel van Saturnus* (1710); *Het krygstoneel der bontgenooten van den jaare 1710* (1711); *Atalante in den hof van Kalidon* (1711).

Uitgaven:

P. Vlaming (ed.), *Poëzy* (1712); C.M. Geerars (ed.), *Meleager en Atalante* (1966).

Literatuur:

C.M. Geerars, `Lucas Schermeri manuscripta poetica. De beschrijving van een handschrift', in *Spiegel der Letteren*, 9 (1965-1966); G.C. de Waard, `Problemen om een zwijnshuid', in *Nieuwe Taalg.*, 63 (1970).

[G. Stuiveling en P.J. Verkruijsse]

Schevichaven, Jacob van

Zie Ivans

Schierbeek, Bert

Eig. Lambertus Roelof, Nederlands romanschrijver, dichter en essayist (Glanerbrug 28.6.1918). Werd in 1946 redacteur van het tijdschrift *Het Woord*, waar hij zich deed gelden als pleitbezorger van een experimenteel soort proza. Na 1949 werkte hij mee aan bladen als *Cobra* en *Braak*, die aan de basis liggen van de beweging van Vijftig. In *Braak* verschenen ook de eerste hoofdstukken van *Het boek ik* (1951), het eerste experimentele prozawerk in de Nederlandse literatuur.

Ofschoon *Het boek ik* veel autobiografische elementen bevat, heeft het niets van doen met een traditionele autobiografie. Eerder gaat het om een bonte verzameling teksten op associatieve grondslag; invloeden van Joyce en Lowry zijn onmiskenbaar. Niet minder belangrijk lijkt de invloed van filosofen als Nietzsche en Heraclitus: de aardse gerichtheid van Nietzsche en de opvatting van de eenheid der tegendelen van Heraclitus zijn van meet af aan bepalend geweest voor het sociale, beweeglijke en alomvattende karakter van Schierbeeks werk. Vanuit dit perspectief is ook het Zenboeddhisme van belang. Zijn belangrijkste essay daarover verscheen in 1959: *De tuinen van Zen*.

Vanaf de montageteksten *Een grote dorst* (1968) en *Inspraak* (1970) neemt de maatschappijkritische dimensie in Schierbeeks werk toe; de democratiseringsbewegingen, feministische, antimilitaristische en ludieke organisaties komen er direct aan het woord. In 1972 werd deze prozastroom van levenslust en tijdskritiek onderbroken door een bundel zeer verstilde doodsgedichten, *De deur*, in 1974 gevolgd door *In- en uitgang* en in 1977 door *Vallen en opstaan*. In datzelfde jaar verscheen ook *Weerwerk*, het begin van een sterk autobiografische cyclus teksten op de grens van poëzie en proza. Naast de gebruikelijke literaire en filosofische citaten staan hier de verhalen van mensen uit achtergestelde en onderdrukte bevolkingsgroepen met hun kritiek op de industrialisering en het westerse materialisme. Desondanks zijn deze boeken doordrenkt van de humor en de levenslust, die kenmerkend zijn voor het hele oeuvre van Schierbeek.

Werken:

Terreur tegen terreur (1945), r.; *Gebroken horizon* (1946), r.; *De andere namen* (1952), r.; *De derde persoon* (1955), r.; *De gestalte der stem* (1957), r.; *Het dier heeft een mens getekend* (1960), pr.; *Ezel mijn bewoner* (1963), pr.; *Een groot dood dier* (1963), pr.; *Een broek voor een oktopus* (1965), pr.; *Betrekkingen* (1979), pr.; *Binnenwerk* (1982), pr.

Uitgave:

Verzameld werk (vanaf 1978).

Literatuur:

E. Gijsen e.a., *De zwerfkei der menselijke stem* (1977); H. Heite, `"Het boek ik" van B.S.', in *Raster*, 2 (1977); *Bzzlletin*, 7 (1978-1979), spec. B.S.-nummer; A. Walrecht, `'t Is een tik tegen de lucht', in *Idem*, 7 (1978); S. Bakker en J. Stassen, *B.S. en het onbegrensde. Een inleidende studie over de experimentele romans* (1980); W.M. Roggeman, in *Beroepsgeheim*, 3 (1980); H. Dütting, in *Archief de Vijftigers*, 2 (1983); H. Bousset, `Binnenwerk', in *Nieuw Vl. Tijdschr.*, 36 (1983).

[C. Offermans]

Schimmel, Hendrik Jan

Nederlands dichter en (toneel)schrijver ('s-Graveland 25.6.1823-Bussum 14.11.1906). Vestigde zich in 1842 in Amsterdam, waar hij kantoorklerk werd. Hij was (1863-1878) directeur van de Amsterdamsche Crediet Vereniging.

Schimmel begon zijn loopbaan als toneelschrijver: in 1847 werd zijn drama *Twee Tudors* opgevoerd in de Amsterdamse Stadsschouwburg. Daarna volgde *Joan Woutersz.* (1847), waarmee zijn naam als toneelschrijver werd gevestigd en dat opgedragen was aan zijn vriend en beschermer Jacob van Lennep. Zijn vroege toneelstukken zijn alle op historische stof gebaseerd, en daarmee is Schimmel de enige in Nederland die in het voetspoor van de romantiek het historische drama consequent beoefende. Hij trok daardoor de aandacht van Potgieter, die een studie over zijn werk schreef in *De Gids* (1850) en hem uitnodigde als mederedacteur (1851-1867). In *De Gids* verschenen talrijke bijdragen van Schimmel, zoals in feuilletonvorm zijn omvangrijke roman *Mylady Carlisle* (1861-1863). Hij is als redacteur o.a. verbonden geweest aan de *Nederlandsche Volksalmanak, Nederland* en *Elsevier's Maandschrift*.

Naast historische drama's, waaronder opvallen de in vijfvoetige rijmloze verzen geschreven *Napoleon Bonaparte* (1851) en *Struensee* (1868), schreef hij ook burgerlijke drama's, zoals *Jufvrouw Bos* (1878). Zijn eerste roman verscheen in 1855: *De eerste dag eens nieuwen levens*; daarna kwamen er nog vele uit, zowel met historische als met eigentijdse stof. Als zijn belangrijkste romans in het historische genre worden *Mary Hollis* (3 dln., 1860) en *Mylady Carlisle* (4 dln., 1864) beschouwd. *Sinjeur Semeys* (3 dln., 1875) en *De kapitein van de lijfgarde* (3 dln., 1888) gaan door voor zijn beste romans met contemporaine stof. Meer dan in de toneelstukken en romans van andere schrijvers uit dezelfde tijd ziet men Schimmel aandacht schenken aan de psychologie en karakterontwikkeling van de hoofdpersonen.

Zijn hele leven ijverde hij voor de verbetering van de opvoeringspraktijk van het Nederlands toneel en hij was vele jaren voorzitter van de vereniging `Het Nederlandsch Tooneel'.

Werken:

Giovanni di Procida (1849), t.; *Schuld en boete* (1852), t.; *Verspreide gedichten* (1852); *Bonaparte en zijn tijd* (1853), r.; *Sproken en vertellingen* (1855); *Een Haagsche joffer* (1856), r.; *Nieuwe gedichten* (1857); *Het kind van staat* (1859), t.; *Leidens ontzet* (1862), p.; *Het gezin van baas Van Ommeren* (1870), r.; *Herfstloover* (1871), p.; *Thorbecke-cantate* (1876), p.; *Herinneringen* (1878), r.; *De kat van den Tower* (1880), t.; *De vooravond der revolutie* (1886), r.; *Innerlijk leven* (1889), p.; *Jan-Willem's levensboek* (1896), autobiogr.; *Het zonde-kind* (1898), r.

Literatuur:

J. ten Brink, *Geschiedenis der Noord-Nederlandsche letteren in de XIXde eeuw*, dl. ii (1888); B. Hunningher, *Het dramatische werk van S. in verband met het Amsterdamsche toneelleven in de 19e eeuw* (1931); C.M. de Beaufort, *De historische romans en novellen van H.J.S.* (1943); W. Drop, in *Verbeelding en historie* (1958, 1979[3]).

[M. Mathijsen]

Schippers, K.

Ps. van Gerard Stigter, Nederlands dichter en prozaschrijver (Amsterdam 6.11.1936). Leerling van Rob Nieuwenhuys. Reclametekstschrijver. Oprichter met J. Bernlef en G. Brands van het tijdschrift *Barbarber*. Debuteerde in 1963 met de bundel poëzie *De waarheid als De Koe*. Voor *Een klok en profil* (1965) ontving hij de poëzieprijs van de gemeente Amsterdam.

De poëzie van Schippers gaat terug op de dadaïstische kunst van het begin van deze eeuw en in het bijzonder op Marcel Duchamps' theorieën daarover. De `ready made' wordt door Schippers in de poëzie geïntroduceerd en hij tracht op die manier de scheiding tussen kunst en werkelijkheid op te heffen. Door isolering van een taaluiting krijgt die uiting een andere en door het omringende materiaal bepaalde functie. Van zijn affiniteit met dit `nieuwe realisme' getuigen zijn bundel *Verplaatste tafels; reportages, research, vaudeville* (1969) en het tekstenboek *128 vel schrijfpapier* (1967) dat hij met C. Buddingh' verzorgde. Ook zijn documentaires *Een cheque voor de tandarts* (1967), geschreven in samenwerking met J. Bernlef, en *Holland Dada* (1974) getuigen van zijn preoccupatie met de historische avant-garde. In 1975 verzorgde hij een uitgave van de gedichten van I.K. Bonset (= Theo van Doesburg) onder de titel *Nieuwe woordbeeldingen*.

In 1978 verscheen zijn eerste roman, *Bewijsmateriaal*, een boek waarin hij de principes van *Verplaatste tafels* in een eigenzinnige, abstracte vorm giet. *Eerste indrukken* (1979) is een minder abstracte roman over de ervaringen van een peuter, maar door dit gezichtspunt past het boek volledig in het consistente oeuvre van Schippers. Voor de roman *Beweegreden* (1982) kreeg hij in 1983 de Multatuliprijs.

Werken:

Wat zij bedoelen (1964), samen met J. Bernlef; *Barbarber, een keuze uit tien jaar*,

1958-1968 (1968), samen met J. Bernlef en G. Brands; *Een avond in Amsterdam, tien gesprekken met Ben ten Holter* (1971); *Sonatines door het open raam* (1972), p.; *Een vis zwemt uit zijn taalgebied* (1976), p.; *Een leeuwerik boven een weiland* (1980), bloeml.

Literatuur:

R. Anker, `K.S.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1981); H. Brems, in *Al wie omziet* (1981); K. de Bakker, in *Mijn eerste boek, dertig schrijversdebuten* (1983).

[G.J. van Bork]

Schmidt, Annie M.G.

Eig. Anna Maria Geertruida, Nederlandse schrijfster van kinderboeken en cabaretteksten (Kapelle, Zeeland, 20.5.1911). Afkomstig uit een domineesgezin. Bibliotheekopleiding, daarna werkzaam bij een jeugdleeszaal te Amsterdam; directrice bibliotheek Vlissingen. Tijdens WO II werkte zij voor het illegale *Het Parool*, waar zij werd ontdekt als schrijfster van jeugdliteratuur en cabaretteksten. Deze teksten werden voor het eerst uitgevoerd door het journalistencabaret `De inktvis' in Amsterdam (1947) en muntten dikwijls uit door een spel waarin de romantiek het gewoonlijk aflegt tegen de ontnuchterende werkelijkheid.

Daarnaast schreef zij veel teksten met het doel opgeblazenheid, in ernst gehulde onzin e.d. door te prikken. Voor *Het Parool* schrijft zij de later in versch. deeltjes gebundelde *Impressies van een simpele ziel* (1951-1953). Voor hetzelfde blad verzorgde zij ook de kinderrubriek met versjes en verhalen: *Het fluitketeltje* (1950) en *Jip en Janneke* (1953). Ongeëvenaard was het succes van *Het schaap Veronica* (1951). Veel van haar kinderverhalen en versjes danken een deel van hun succes zeker ook aan de wijze waarop deze door Fiep Westendorp werden geïllustreerd.

In 1965 ontving Annie M.G. Schmidt de driejaarlijkse Staatsprijs voor het kinderboek. Inmiddels had zij nationale bekendheid gekregen door haar radio- en tv-series: *De familie Doorsnee* (1952-1954), *Pension Hommeles* (1959) en *Ja zuster, nee zuster* (1967). Groot succes kenden ook haar musicals en blijspelen die zij sinds 1965 was begonnen te schrijven. Daarna schreef zij de hoofdrollen vaak toe op de capaciteiten van een bepaalde acteur of actrice (bijv. Connie Stuart, Jenny Arean, Frans Halsema). De bekendste hiervan zijn *Heerlijk duurt 't langst* (1965), *En nu naar bed* (1971), *Wat een planeet* (1973), *Foxtrot* (1977) en *Madam* (1981). In 1981 werd haar kinderboek *Otje* (1980) bekroond met een gouden griffel.

Werken:

En wat dan nog? (1950); *Cabaretliedjes* (1951); *Dit is de spin Sebastiaan* (1951), kinderb.; *Veertien uilen* (1952), kinderb.; *Kom, zei het schaap Veronica* (1953), kinderb.; *Abeltje* (1953), kinderb.; *De groeten van Jip en Janneke* (1954), kinderb.; *De lapjeskat* (1954), kinderb.; *Weer of geen weer* (1954); *Ik ben lekker stout* (1955), kinderb.; *De A van Abeltje* (1955), kinderb.; *Daar gaan Jip en Janneke* (1956), kinderb.; *Huishoudpoëzie* (1957); *Het beertje Pippeloentje* (1958), kinderb.; *Iedereen heeft een staart* (1959), kinderb.; *Dag, meneer de Kruidenier* (1960), kinderb.; *Woelewippie onderweg* (1960), kinderb.; *Dikkertje Dap* (1961), kinderb.; *Wiplala weer* (1962), kinderb.; *Heksen en zo* (1964), kinderb.; *Spiegeltjes rond reis* (1964), kinderb.; *Het gedeukte fluitketeltje* (1966), kinderb.; *Vingertje Lik* (1967), kinderb.; *Kroezebetje* (1967), kinderb.; *Met man en muis* (1968), musical; *En ik dan* (1969), musical; *Minoes* (1970), kinderb.; *Pluk van de Petteflet* (1971), kinderb.; *Water bij de wijn* (1973), bloeml.; *Het fornuis moet weg* (1974), kinderb.; *Tom Tippelaar* (1977), kinderb.; *Er valt een traan op de tompoes* (1980), t.

Uitgave:

Een visje bij de thee, keuze uit de verhalen en versjes (1983).

Literatuur:

J. Florquin, in *Ten huize van*, 11 (1975); *Lezersmemorie Singel 262* (1977).

[G.J. van Bork]

Schmidt Degener, Frederik

Nederlands dichter en essayist (Rotterdam 10.12.1881-Amsterdam 21.11.1941).

Kwam tijdens zijn gymnasiumtijd in contact met J.H. Leopold; werkte mee aan diens vertaling van Epictetus' *Enchiridion*. Studeerde kunstgeschiedenis in Berlijn en Parijs; beëindigde zijn studie na de dood van zijn vader (1905). In zijn hoedanigheid van directeur van het museum Boymans in Rotterdam (1908-1921) voerde hij versch. hervormingen door. Was in 1919 lid van de staatscommissie voor `Hervorming en beheer van onze musea' en vanaf 1921 tot zijn overlijden directeur van het Rijksmuseum te Amsterdam. Ontving in 1935 een eredoctoraat van de universiteit van Amsterdam; was lid van de Koninklijke Academie van Wetenschappen.

Schreef aanvankelijk artikelen en studies, o.a. *Rembrandt* (1906). Begon pas in de jaren dertig met het publiceren van zijn gedichten. *De Poort van Ishtar* (1937) verbeeldt de strijd tussen geest en zinnen, waarbij een wederzijdse doordringing een beslissende keuze ten gunste van de een of de ander bij voorbaat onmogelijk maakt. In 1945 verscheen er een uitgave waarin naast dit werk werden opgenomen de eveneens in 1937 verschenen *55 variaties op een bekend thema* (nl. *Le Sylphe* van Paul Valé-

ry) en *Silvedene. Tien suites voor viool en woord* (1939).

Onder ps. Teunis Erink publiceerde hij in 1940 en 1941 gedichten in *Groot-Nederland*, verzen die in hun strenge, formele gebondenheid getuigen van virtuositeit en grote eruditie. Het belangrijkste motief lijkt de vergankelijkheid van een als heerlijk beleden leven. Dat `heerlijk' te vangen in het woord en op die manier te pogen dit te bestendigen schijnt het kenmerk van zijn vaak ironisch-sceptische formuleringen. Een jaar na zijn dood verscheen de essaybundel *Phoenix*.

Uitgaven:

A. van Schendel (ed.), *Verzamelde studiën en essays*, 2 dln. (1950).

Literatuur:

A.M. Musschoot, `De poëzie van F.S.-D.', in *Studia Gandensia*, vii (1967); Idem, `F.S.-D., dichter, kunstgeleerde en museumdirecteur', in *Idem*, x (1968); W.A.P. Smit, `De Poort van Ishtar', in *Twaalf Studies* (1968); S. Vestdijk, in *Voor en na de explosie* (1980^2).

[H.A. Wage]

Schmitz, Marie

Eig. Maria Hellena Verhoeven-Schmitz, Nederlandse romanschrijfster (Haarlem 30.11.1883-Dordrecht 10.6.1972). Was gehuwd met de schilder L. Verhoeven.

Debuteerde met enkele dichtbundels, maar verwierf haar grootste bekendheid door haar psychologische romans (vooral *Het groote heimwee*, 1929), haar jeugd- en meisjesboeken. Werd reeds onder Johan de Meester letterkundig medewerkster aan de *NRC*, waarin zij tot op hoge leeftijd kritieken schreef.

Werken:

Uit uren van verlangen (1912), p.; *Verzen* (1913); *Marietje* (1921); *Weifeling* (1922); *De donkere tocht* (1923); *Droomenland* (1925); *Moeders* (1928); *Aan het overzetveer* (1932); *De gril van Marion de Greef* (1933); *Marion de Greefs geluk* (1935); *Een mensch vindt het geluk* (1938); *Julius Quintijn* (1950); *Kom maar binnen* (1953); *Verlos ons van den booze* (1954); *Zonder pardon* (1959); *Alles valt op zijn plaats* (1965).

Literatuur:

P.H. Ritter jr., in *Ontmoetingen met schrijvers* (1956); V.E. van Vriesland, in *Onderzoek en vertoog*, i (1958); H. Stamperius, `Het verhaal als bruine boterham', in *Opzij*, 10 (1982).

[G.W. Huygens]

Schneider, Carel Jan

Zie Springer, F.

Schoolmeester, de

Zie Linde jz., G. van de

Schoon liedekens-boeck, Een

Zie Antwerps liedboek

Schotman, Johan Wilhelm

Nederlands dichter en prozaschrijver (Hoogeveen 10.3.1892-Zwolle 14.3.1976). Werkte als arts in China, waar hij door de oosterse poëzie werd geïnspireerd: *Van de wankele morgen* (1919) en *Cloisonné* (1931). Ook zijn proza getuigt van zijn kennis van het verre oosten: *Het vermolmde Boeddhabeeld* (1927-1930) en *Wind in bamboestengels* (1941).

Later was hij werkzaam als psychiater, hetgeen o.a. tot uitdrukking komt in zijn opmerkelijke psychologisch gefundeerde cultuurbeschouwingen *Naar open water* (1936) en *De macht tot vrijheid* (1946), waarin vooral de godsdienst wordt bestreden. Was vooral ook werkzaam als vertaler uit het Chinees.

Literatuur:

J.J. Slauerhoff, in *Critisch proza* (1958).

[G.W. Huygens]

Schouwenaars, Clem(ens) Renaat Alice Jozef

Vlaams dichter en prozaschrijver (Mortsel 28.12.1932). Debuteerde met romantische, evasieve poëzie die zijn gevoelens van weemoed, levensonmacht en vertwijfeling vertolkte. Daarmee ontpopte hij zich als een romantisch estheet die in de schoonheid van het scheppingsproces de oorspr. schoonheid van het leven opnieuw tracht te beleven.

Naarmate hij loskomt van de wazige, omfloerste romantiek, en meer directe, op de werkelijkheid gerichte lyriek gaat schrijven, nemen autobiografische elementen een steeds grotere plaats in. Daarbij wordt de vormbeheersing strenger (*Frescobaldi sonnetten*, 1966). Een dergelijke evolutie kenmerkt ook Schouwenaars' proza. Trok

hij reeds de aandacht met zijn eerste werken (*Jij, een meermin?*, 1959; *Dokter Simon Falbeck*, 1962), vanaf *Een nacht op Elba* (1969) begon hij aan een uitgesponnen, therapeutisch opgevatte zelfbeschrijving, waarin de bezinning op leven en schrijven centraal staat. Een eerste hoogtepunt hierin bereikte hij in de roman *De seizoenen* (1972). Hoewel niet alle werken dezelfde kwaliteiten bezitten, boeien zij toch steeds weer door de directheid van de zelfanalyse en van de kritiek op de maatschappij (*Cresus of hoe ik rijk en volksgeliefd werd*, 1976; *Een morgen in de Moeren*, 1980). Mettertijd is Schouwenaars zich ook gaan toeleggen op meer algemene problemen, zodat de persoonlijke situatie kan worden geschetst tegen een brede his-

torische of maatschappelijke achtergrond, zonder dat evenwel daarbij de subjectieve inbreng wordt genegeerd. De episch opgevatte tetralogie *Emilie Beyns* (*Verwanten*, 1981; *Meeldauw*, 1981; *De vrouwen*, 1982 en *De glimlach*, 1982) illustreert dit het best.

Werken:

Het woud van licht en lommer (1956), p.; *Albasten amforen* (1956), p.; *Onvoltooide executie* (1958), p.; *De vrouwelijke verzen* (1960), p.; *De schaduwdrager* (1963), p.; *Etudes voor de rechterhand* (1964), p.; *De zeven nachten* (1964), pr.; *De lente van Jonathan* (1965), t.; *De man van mos* (1966), pr.; *Eluard lezen* (1966), t.; *Eten met Evert* (1966), t.; *Ergens in Europa* (1967), t.; *Kamers voor reizigers* (1968), pr.; *Twee maal leven* (1968), pr.; *Witte wolken, groene wolken* (1969), t.; *Leda of het herleven* (1970), p.; *Een krans om de maan* (1971), pr.; *Doods domeinen* (1972), p.; *Gedichten 1956-1970. Een ring van granaat* (1972); *Een zachte Saraceen* (1972), p.; *Antichambre* (1973), pr.; *Oog in oog* (1973), pr.; *Uit het gareel* (1973), pr.; *Baldriaan of de vertelling van zijn geboorte zoals hij ze de schrijver heeft gedaan* (1974), pr.; *Echtelieden* (1974), t.; *Schaduw der dwaling* (1974), p.; *Jongste gedichten* (1974), p.; *Rotraut* (1975), p.; *Het gezicht in de ruit* (1975), p.; *Bezoek aan de dodengang* (1975), pr.; *Cantica mea* (1976), p.; *De leden van de jury* (1977), pr.; *De stervende Galliër* (1977), pr.; *De werken van barmhartigheid* (1979), pr.; *Bougainvillea* (1979), pr.; *Winter in Reninge* (1979), p.; *Winters verweer* (1980), pr.; *Het waanbeeld* (1980), r.; *Dronkenschap* (1981), p.; *Gras* (1982), p.

Literatuur:

J. de Ceulaer, in *Te gast bij Vlaamse auteurs*, v (1969); P. Hardy, in *Bij benadering*, dl. 2 (1973); L. Deflo, `C.S.: "Ik leef me kapot, ik schrijf me kapot"', in *Kreatief*, vii (1973); H. Verlinde e.a., *Yang*, 55 (1974); L. Deflo, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980); D. Fouquet, in *Ambrozijn*, 4 (1983-1984), interview.

[P. van Aken]

Schreurs, Jacobus Hubertus

Nederlands dichter en romanschrijver (Sittard 9.2.1893-Weert 31.1.1966). Studeerde filosofie en theologie in Arnhem; priesterwijding in 1919 te Utrecht; 1919-1920 leraar in Tilburg; 1920-1922 missiewerk van de msc; 1922-1923 rector te Ughelen en van 1923 tot 1946 was hij vrijgesteld voor letterkundig werk in het theologicum te Stein. Bekleedde na 1946 versch. rectoraten, maar kreeg veel gelegenheid tot schrijven. In 1958 ontving hij de Culturele prijs van Limburg.

Aanvankelijk werkte Schreurs mee aan versch. tijdschriften, zoals *Van Onzen Tijd, De Beiaard, Roeping* en *De Gemeenschap*. De medewerkers van *De Gemeenschap* stimuleerden hem tot schrijven en er verschenen tal van bundels en lekespelen van zijn hand. Zijn ervaringen als kapelaan in de Limburgse mijnstreek beschreef hij in de *Kroniek eener parochie* (3 dln., 1941-1948), die door W. van Hemert voor tv werd bewerkt tot *Dagboek van een herdershond* (1977). Als dichter van blijmoedig-religieuze poëzie maakte hij naam met de bundels *Voorjaar* (1920) en *Sterren en dauw* (1955). Ook schreef hij biografieën, zoals *Franciscus, de kleine arme van Assisië* (1955) en *De man met de rozenkrans* (1957), over deken Thijssen van Sittard. Na zijn dood verschenen nog de bundels *De oude boom* (1978) en *Nieuwe gedichten* (1979, bloeml.).

Werken:

Voor U alleen (1923), p.; *De bloeiende wijnstok* (1924), p.; *Omnis terra*, 3 dln. (1923), t.; *De hemelsche twistappel* (1933), t.; *Offensief. Een lekenspel* (1933), t.; *Nis en nimbus* (1933), p.; *Een pelgrim op aarde. Toneelspel in verzen* (1934); *De hemelsche speler* (1935), p.; *Heiligdomsvaartspel* (1937), t.; *De piëta* (1938), t.; *De heiligen ontwaken* (1938), t.; *Kleine liederen van dood en leven* (1938), p.; *Het lied van de sluier* (1940), p.; *Passiespel* (1940), t.; *De bruid die hij niet verwachtte* (1941), r.; *Eiland der eenzamen* (gevangenisgedichten 1943-1944) (1946); *Laus infantis* (1946), p.; *Mijn moeder Elisabeth* (1947), r.; *Floris de Zwarte* (1948), t.; *Koning Swentibold. Oratorium* (1948), t.; *Kleine vertellingen* (1948), r.; *Spolia mundi* (1949), p.; *Het godsbewijs van dokter Chantrain* (1951), r.; *Henric van Veldeken. Declamatorium* (1952); *De ballade van het huis en de zeven kleine matrozen* (1953), p.; *Zuster Clara van Assisië* (1953); *Pelgrimstocht door Franciscaans Italië* (1954); *Pastoor Guy Homery* (1961).

Literatuur:

F. van Oldenburg Ermke, in *Van Alb. Thijm tot Van Duinkerken en Kuyle* (1935); B.M. Salman, `J.S. als dichter van Limburg', in *Maasland*, 8 (1965-1966); D. Coster, in *Over prozaschrijvers en dichters* (1967); K. de Valk, `Verlate eer voor J.S.', in *Limburg van Mook tot Eijsden* (1983).

[H.A. Wage en G.J. van Bork]

Schuere, Jacob van der

Noordnederlands prozaschrijver en dichter (Meenen 1576-? na 1643). Reeds jong met zijn ouders uitgeweken naar Haarlem, waar hij later `Francoyse schoolmeester' was. Lid van de Vlaamse kamer `De Witte Angieren'; behoorde tot de kring van Carel van Mander. Zinspreuk: `Deurziet den grond'.

Hij is wsch. de samensteller van de nog door Van Mander ontworpen verzamelbundel *Den Nederduyschen Helicon* (1610), waaraan hij zelf negentien gedichten bijdroeg, deels vertalingen van Ronsard en Desportes. Verder vertaalde

hij via het proza van Screvelius *Tristium, ofte de Truerdichten van Publ. Ovidius Nazo*

(1612). Als spellinghervormer toont hij zich in zijn *Nederduytsche spellinge* (1612) een purist.

Uitgave:

F.L. Zwaan (ed.), *Nederduytsche spellinge* (1957).

Literatuur:

L.E. Wirth-van Wyk, *Uit en rondom de Spreeckonst van Petrus Montanus* (1980).

[P.J. Verkruijsse]

Schuitmaker, Yme Christiaans

Fries toneelschrijver (Franeker 22.2.1877-Leeuwarden 16.9.1961). Vernieuwer van het Friese volkstoneel, wiens werk zich van zijn 19de-eeuwse voorgangers onderscheidt door sociaal realisme à la Herman Heijermans. Van zijn zeer omvangrijk oeuvre hebben enkele stukken lang repertoire gehouden, zoals *Maerteblom* (= Sneeuwklokje; 1904) en *Lysbet* (1912).

Literatuur:

Y. Poortinga, *It Fryske folkstoaniel 1860-1930* (1940), diss.; Tr. Riemersma, in *Trotwaer*, 14 (1982).

[F. Dam]

Schulte Nordholt, Jan Willem

Nederlands dichter en historicus (Zwolle 12.9.1920). Werd in 1942 gearresteerd en tien maanden gevangengezet in Nederland en Duitsland. Een jaar later verscheen *Het bloeiende steen*, zijn eerste dichtbundel, clandestien, onder ps. W.S. Noordhout. Na WO II studeerde hij geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Promoveerde in 1951 op *Griekse paradijsvoorstellingen of de tuin der Hesperiden*. Was leraar tot 1962, daarna lector en van 1966 tot 1983 hoogleraar Amerikaanse geschiedenis en cultuur aan de Rijksuniversiteit te Leiden.

Zijn poëzie kenmerkt zich over het algemeen door aansluiting bij een traditie met soms een duidelijke voorkeur voor religieus gestemde dichters als Rilke en Nijhoff: *Tijd voor eeuwigheid* (1953), *Het weefsel Gods* (1965), *Achter een muur van licht* (1968). Ingetogen en vroom vertolkt hij in zijn gedichten een gehechtheid aan landschap (*Levend landschap*, 1950), en voorgeslacht, waarin een geluksgevoel

doorklinkt tegelijkertijd met een heimwee naar een volmaakt elders. Zijn voorkeur voor het traditionele wordt vaak versterkt door het hanteren van een uit de rederijkerstijd daterend genre, zoals de douzaine.

Zijn eruditie bracht hem tot het vertalen en berijmen van de psalmen: *Hymnen en liederen* (1964). Samen met J. van Biezen publiceerde hij *Hymnen* (1967). Ook stelde hij een aantal bloemlezingen samen, zoals *De dichter en het land* (1960), *Gezicht op Zuid-Holland* (1960) en *Wanneer dit tijdlijk leven endt* (1980).

Van zijn wetenschappelijke studies kunnen o.m. worden vermeld: *Het volk dat in duisternis wandelt* (1956), over de geschiedenis van de negers in de V.St., *De Verenigde Staten. Het grote experiment* (1965) en *Voorbeeld in de verte. De invloed van de Amerikaanse revolutie in Nederland* (1979).

Werken:

Het eenvoudig gezaaide (1958), p.; *Abraham Lincoln* (1959), studie; *Een lichaam van aarde en licht* (1960), p.; *Tenzij gij mij zegent: gedichten over God* (1960), bloeml.; *Rassendiscriminatie* (1961), fotoboek; *Contrafacten* (1975), p.; *Ontmoeting met J. Luyken* (1978), bloeml.; *Het zwarte schaap der schepping* (1982), bloeml.

Literatuur:

A. den Besten, in *Stroomgebied* (1954); J.J. Buskes, in *Kort en goed* (1973); W. Noordewier, in *Argus*, 1, 6 (1978); L.L. Bouwers, `J.W.S.N.', in *Uitgelezen*, 7 (1983).

[H.A. Wage]

Schurer, Fedde

Fries dichter en prozaschrijver (Drachten 25.7.1898-Heerenveen 19.3.1968). Aanvankelijk timmermansknecht, vervolgens onderwijzer te Lemmer, waar hij in 1930 werd ontslagen vanwege zijn pacifistische opvattingen, een `schoolkwestie' die landelijk de aandacht trok. Van 1930-1946 werkzaam bij het openbaar lager onderwijs te Amsterdam, daarna tot zijn pensionering hoofdredacteur van het dagblad *Heerenveense* (later: *Friese*) *Koerier*. Was in 1936-1937 lid van de Provinciale Staten van Noord-Holland voor de Christelijk Democratische Unie (cdu) en van 1956-1963, toen hij in Heerenveen woonde, voor de Partij van de Arbeid lid van de Tweede Kamer. Kwam in 1951 andermaal landelijk in het nieuws wegens belediging van een kantonrechter die een beklaagde niet had toegestaan Fries te spreken. De tijdens de behandeling van de zaak-Schurer in de Friese hoofdstad uitgebroken relletjes zijn de geschiedenis ingegaan als Kneppelfreed (knuppelvrijdag) en hebben bijgedragen tot het van regeringswege treffen van maatregelen ter verbetering van de positie van het Fries o.a. in het onderwijs.

Als strijdbaar en geëngageerd lyricus heeft Schurer zich grote populariteit verworven. De kerken in Friesland heeft hij aan zich verplicht door zijn vertaling van zowel het psalm- als het gezangboek: *Frysk Psalm- en Gesangboek* (1955). Voor de ontwikke-

ling van de Friese literatuur na WO II is het door hem opgerichte maandblad *De Tsjerne* (1946-1968; voortzetting van het illegaal verschenen periodiek *De Rattelwacht*, 1944) van grote betekenis geweest. Schurer ontving in 1945 een regeringsprijs voor zijn Nederlandstalige verzetspoëzie en in 1949 de Gysbert Japicxprijs voor zijn *It boek fan de Psalmen* (1947) en zijn bijbels drama *Simson* (1945), waarvan een Nederlandse vertaling verscheen, evenals van het toneelstuk *Bonifatius* (1954).

Schurer vertaalde ook poëzie van o.a. Heinrich Heine (*Heinrich Heine. Oersettings út syn dichtwirk*, 1931), J.W.F. Werumeus Buning en R.M. Rilke (*Opheind en trochjown* = Opgevangen en doorgegeven, 1966). Zijn autobiografie, *De bisleine spegel* (= De beslagen spiegel; 1969), werd eveneens in het Nederlands vertaald. *Brood op het water* (1963) is een keuze uit zijn Nederlandstalig journalistiek werk.

Werken:

Fersen (1925), p.; *Utflecht* (= Uitvlucht; 1931), p.; *Op alle winen* (= Op alle winden; 1936), p.; *Fen twa wâllen* (= Van twee wallen; 1940), p.; *Vox humana* (1949), p.; *Fingerprinten* (= Vingerafdrukken; 1955), p.; *Beam en bast* (= Boom en bast; 1963); verh.; *Efter it nijs* (= Achter het nieuws; 1966), p.; *De gitaer by it boek*, 2 dln. (= De gitaar bij het boek; 1966 en 1969), bijbelse p.

Uitgave:

Samle fersen (1974), met inl. van D.A. Tamminga.

Literatuur:

A. Wadman, in *Frieslands dichters* (1949); *Skriuwers yn byld*, dl. ii (1970); D.A. Tamminga, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk.* (1973-1974); *F.S. op en út* (1975); K. Dykstra, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977); Sj. van der Schaaf, *Skiednis fan de Fryske biweging* (1977); T.J. Steenmeijer-Wielenga en F. Dam, `Hark ris, Fedde', in *Us Wurk*, 31 (1982).

[F. Dam]

Schurman, Anna Maria van

Noordnederlandse prozaschrijfster en dichteres (Keulen 5.11.1607-Wieuwerd 4.5.1678). Dochter van een Antwerps edelman, die vanwege zijn geloof was uitgeweken en zich in 1615 te Utrecht had gevestigd. Als kind toonde zij al een veelzijdige artistieke aanleg; zij schilderde, tekende, graveerde en borduurde op

verdienstelijke wijze. Ook bleek zij een buitengewone aanleg te bezitten voor vreemde talen: zij legde zich toe op het Chaldeeuws, Syrisch, Arabisch en het Ethiopisch.

In een tijd waarin de renaissancistische verering van de vrouw overal in Europa opgang maakte, moest zij wel de aandacht trekken. Op 16-jarige leeftijd correspondeerde zij dan ook al met een letterkundige (Cats?), tot wie zij een gedicht in het Frans richtte. Omstreeks 1634 leere zij de theoloog Gisbertus Voetius kennen, die haar Grieks en Hebreeuws leerde. Op zijn verzoek schreef zij ter gelegenheid van de inwijding van de Illustere School te Utrecht een feestzang in het Latijn, die veel bijdroeg tot haar internationale bekendheid. Nog groter opgang maakte haar Latijnse verhandeling *Amica dissertatio inter Annam Mariam Schurmanniam et Andream Rivetum de capacitate ingenii muliebris ad scientias* (1638), waarvan Franse, Duitse, Italiaanse en Zweedse vertalingen verschenen. Dit geschrift was een voortvloeisel van haar correspondentie met de Leidse hoogleraar Andreas Rivet, wiens vriendschap voor haar van grote betekenis is geweest.

Vorsten en vorstinnen, o.a. Christina van Zweden, en geleerden uit versch. landen bezochten haar of correspondeerden met haar. Vanaf 1634 of al eerder kende zij Descartes, die destijds in Amsterdam woonde en wiens nieuwe empirische methode van natuuronderzoek haar boeide. Toen er ca 1640 een controverse ontstond tussen hem en Voetius koos zij de zijde van de laatste, wiens colleges zij een tijd lang, verborgen voor het overigens uitsluitend mannelijk gehoor, volgde. Haar belangstelling ging uit naar vele takken van wetenschap.

Onder de invloed van Voetius ging het calvinisme steeds meer beslag leggen op haar denken en leven. Welbewust brak zij met de opvattingen die zij tot dan toe had gehuldigd en koos voor een leefwijze van grote ingetogenheid en ernstige vroomheid. Het keerpunt in haar leven bracht de ontmoeting (1665) met de Franse prediker Jean de Labadie. Zij brak met de kerk en verloochende haar wetenschappelijk werk. Zij zocht hem op, eerst in Middelburg, daarna in Amsterdam en vergezelde hem in 1670 naar Herford. Twee jaar later trok zij met de labadistische gemeente naar Altona in Holstein, waar zij het gedeeltelijk autobiografische *Eucleria, seu melioris partis electio*, bedoeld als apologie van het labadisme, schreef (uitg. 1684). Na de dood van De Labadie (1674) trok zij met een aantal geestverwanten naar het slot Walthastate te Wieuwerd, waar misschien het tweede deel van haar *Eucleria* tot stand kwam. Van dit in 1684 verschenen deel (Latijnse vertaling 1685) is het auteurschap evenwel omstreden.

Als beroemdste Nederlandse vrouw van

haar eeuw dankt zij haar faam vooral aan haar fenomenale talenkennis. Zowel haar Franse als Latijnse gedichten zijn voortreffelijk van versificatie maar blinken niet uit door hun artistieke waarde. Huygens heeft een aantal gedichten op haar geschreven, evenals zij op hem. Cats heeft haar lof gezongen in zijn *Trou-ringh* (1637), Johan van Beverwijck heeft haar het tweede deel van zijn *Van de wtnementheyt des vrouwelicken geslachts* (1639) opgedragen. In de bundel *Opuscula Hebrae, Graeca, Latina, Gallica, prosaica et metrica* (1648), die tot in 1794 werd herdrukt, heeft de hoogleraar Frederik Spanheim een aantal van haar gedichten, brieven en andere geschriften bijeengebracht.

Werk:

Paelsteen van den tijt onzes levens (1639).

Uitgave:

Eucleria of uitkiezing van het beste deel, waarin vertoont wert een kort begrip van haar leven (1684, herdr. 1978), Nederl. vert., met inl. van S. van der Linde.

Literatuur:

G.D.J. Schotel, *A.M.v.S.* (1855); P. Tschackert, *A.M.v.S., der Stern von Utrecht, die Jüngerin Labadie's* (1876); U. Birch (ps. van U. Pope-Hennessy), *A.v.S., Artist, Scholar, Saint* (1909); A.M.H. Douma, *A.M.v.S. en de studie der vrouw* (1924); H.C.M. Ghijsen, `A.M.v.S. 1607-1678', in *De Gids*, i en ii (1926); P. Dibon, *Inventaire de la correspondance d'André Rivet (1595-1650)* (1971); J. Voisine, `Un astre éclipsé: A.M.v.S. (1607-1675);, in *Études Germaniques* (1972); M.J. van Lieburg, `A.M.v.S. en de geneeskunde', in *Spiegel Historiael* (1975); J. Irwin, `A.M.v.S.: from Feminism to Pietism', in *Church History* (1977); D. Winsemius, *Het grote geheim van A.M.v.S.* (1978); C. Boekema-Sciarone en T. Loonen, `De vrouw in het werk van Cats', in *Visies op Jacob Cats en zijn tijd. Bull. werkgr. hist. archeologie* (1978); H. van Buuren, `Vergeten vrouwen in de Nederlandstalige letterkunde: vanaf het begin tot 1700', in *Chrysallis* (1980).

[P.J. Meertens en S.S. Hoogerhuis]

Schürmann, Wm.

Eig. Willem Frederik, Nederlands (toneel)schrijver (Rotterdam 25.11.1876-ald. 27.1.1915). Was afkomstig uit een gefortuneerd koopmansgezin. Verbleef drie jaar in Amerika en keerde toen naar zijn geboortestad terug. Zijn Rotterdamse familieroman *De Berkelmans* (2 dln., 1906) heeft autobiografische trekken.

Hoewel zijn vroege toneelspelen bij opvoering een zeker succes hadden, duurde het tot 1911 eer hij een werk van enige waarde schreef: *De violiers* (uitg. 1912), spelende in de joodse kleine middenstand. Zijn werk distantieert zich van het naturalisme en is meer psychologisch dan sociaal gericht.

Werken:

Het hoedje (1898), t.; *'s Nachts* (1902), t.; *Fortuinzoekers* (1903), pr.; *Huwelijken* (1903), pr.; *Scheidingen* (1904), pr.; *Sterren en strepen* (1904), pr.; *Paddenstoelen* (1906), t.; *In extremis* (1908), pr.; *Het leven en de dood* (1907), pr.; *Het dubbele leven* (1907), t.; *De beul* (1910), pr.; *Veertig* (1911), t.

Literatuur:

B. Hunningher, *Een eeuw Nederlands toneel* (1949); E. de Jong, `S.s De violiers: een eerherstel?', in *Nieuwe Taalg.*, 75 (1982).

[G. Stuiveling]

Schuur, Koos

Eig. Jacobus Geradus, Nederlands dichter (Veendam 4.10.1915). Was journalist en later typograaf. Debuteerde met poëzie in *De Gids* (1940) en publiceerde tijdens WO II clandestien de bundels *Novemberland* (1943) en *Windverhaal* (1944). Direct na de oorlog verscheen *Herfst, hoos en hagel* (1946). Hij werd mederedacteur van het tijdschrift *Het Woord*. Zijn poëzie wekte na de oorlog grote verwachtingen. Zij kenmerkt zich door een grote virtuositeit en een voorzichtig tasten naar nieuwe vormen. Hij werd dan ook door de Vijftigers beschouwd als een voorloper, getuige het feit dat poëzie van hem werd opgenomen in de bundel *Atonaal*.

In 1951 emigreerde hij naar Australië, waar hij het brievenboek *En de Kookaburra lacht...* (1953, uitg. door Jan G. Elburg en Salvador Hertog) schreef, evenals *Fatamorgana voor Nederlanders* (1956). Beide boeken zijn getuigenissen van een emigrant die in zijn nieuwe woongebied niet kan aarden en zijn schrijverschap ziet afsterven onder de cultuurloosheid van zijn omgeving. Hij keert terug naar Nederland en in 1963 bundelt hij zijn poëzie in *Gedichten 1940-1960*.

Na een lange periode van zwijgen publiceerde hij in 1980 op aandrang van Jan G. Elburg zijn melancholieke herinneringspoëzie in *Waar het was*. Schuur verzorgde voorts een groot aantal vertalingen, o.m. van Koestler, Heine, Grass, Becket, Balzac en Salinger.

Literatuur:

J. de Ceulaer, in *Te gast bij Nederl. auteurs* (1966); A. Nuis, in *Twee schelven hooi* (1968); Th. Westerman en A. Teister, in *Podium*, 23, 3-4 (1969).

[G.J. van Bork]

Scriverius, Petrus

Eig. Pieter Schrijver, Noordnederlands historicus en letterkundige (Haarlem 12.1.1576-Oudewater 30.4.1660). Schreef ook onder het ps. Saxo Grammaticus. Studeerde te Leiden, aanvankelijk rechten, later geschiedenis en klassieke letteren. Hij vestigde zich ambteloos in Leiden en behoorde door zijn uitgaven van klassieke auteurs

(Martialis, Seneca, Apuleius, Cato) tot de belangrijkste filologen. Als historicus publiceerde hij zowel Nederlandse als Latijnse teksten, terwijl hij in beide talen ook gedichten schreef die echter ongebundeld bleven. Wel bundelde hij verspreid werk van anderen, o.a. in 1616 de *Nederduytsche poemata* van zijn vriend Daniël Heinsius en het *Geestich lied-boecxken* van G.A. Bredero.

Hij behoorde tot de remonstranten en kreeg een boete wegens een Latijns bijschrift onder een portret van de (veroordeelde) Leidse pensionaris Hogerbeets. Blind geworden in mei 1650, nam Scriverius de jeugdige Joachim Oudaen bij zich als secretaris. Toen hij in 1656 zijn vrouw verloor, ging hij inwonen bij zijn zoon die baljuw en schout te Oudewater was. Hij werd met grote eer te Leiden in de Hooglandse kerk begraven. Eerst in 1738 werden zijn gedichten gebundeld; het is grotendeels verzorgd gelegenheidswerk, cultuurhistorisch van meer belang dan literair.

Werken:

Oudt Batavien, nu ghenaemt Holland (1606), aangevuld herdrukt als: *Beschrijvinghe van Out Batavien, mitsgaders d'Afkomst ende historie der graven van Holland, Zeeland ende Vrieslandt* (1612, 1614^2, 1636^3, 1646^4); *Batavia illustrata, in qua de Batavorum insula, Hollandia, Zelandia, Frisia, Ultrajectina varii scriptores* (1609, 1611^2); *Animadversiones in Martialem* (1618); *Collectanea veterum tragicorum fragmenta* (1620); *Seneca tragicus* (1621); *Apuleius Madaurensis Platonicus serio castigatus* (1624^2); *Respublica Romana* (1626, 1629^2); *Dionysii Catonis disticha* (1635); *Baudii Amores* (1638, waarin de eerste editie van het *Pervigilium Veneris* uit de codex Salmasii); *Principes Hollandiae et Westfrisiae* (1650).

Uitgave:

Gedichten van P.S. benevens eene uytvoerige beschryving van het leven des dichters (1738).

Literatuur:

R. Kampinga, *De opvattingen over onze oudere vaderlandsche geschiedenis bij de Hollandse historici der 16e en 17e eeuw* (1617); J. Melles, *Joachim Oudaen, heraut der verdraagzaamheid* (1958); D. Hoek, *Haags leven bij de inzet van de gouden eeuw* (1966); P. Tuynman en C.S.M. Rademaker, in *Quaerendo*, 7 (1977).

[G. Stuiveling en P.J. Verkruijsse]

Scutken, Johan

Noordnederlands schrijver en vertaler (gest. Windesheim 23.1.1423). Uit de kring der moderne devotie; leerling van Geert Groote en Florens Radewijns. Na een verblijf in het fraterhuis te Deventer (1383-1387) was hij tot aan zijn dood lekebroeder in het klooster van Windesheim. Hij leidde er als zuiverste vertegenwoordiger van de piëtistisch-methodistische vroomheid een streng beschouwend leven. Maakte zich tevens verdienstelijk als raadsman van jongeren (Gerlach Peters), als vlijtig kopiïst van liturgische geschriften, dichter van - verloren gegane - kerkelijke liederen en vooral vertaler in het Diets van psalmen, evangelieperikopen, wsch. ook van het hele nt - in een tot in de 16de eeuw zeer verspreide versie - en van Peters' *Soliloquium*.

Literatuur:

J.G.R. Acquoy, *Het klooster te Windesheim en zijn invloed*, i (1875); C.C. de Bruin, *Middelnederlandsche vertalingen van het Nieuwe Testament* (1934); J.J. Mak, *De Dietse vertaling van Gerlach Peters' Soliloquium* (1936); J. Deschamps, `De verspreiding van Johan Scutkens vertaling van het Nieuwe Testament en de Oudtestamentische perikopen', in *In navolging* (1975); C.C. de Bruin (ed.), *Het Nieuwe Testament van de moderne devotie* (1979).

[W. Gobbers]

Seghelijn van Jherusalem

Riddergedicht uit het eind van de 12de of begin van de 13de eeuw. De roman, waarin ook oosterse elementen verwerkt zijn, is in structuur en thema sterk verwant met het heiligenleven. Het werk is overgeleverd in een hs. uit de eerste helft van de 15de eeuw en in enkele drukken, waarvan de oudste uit ca 1484. Waarschijnlijk is de roman een oorspronkelijk Nederlands werk.

Uitgave:

J. Verdam (ed.), *Seghelijn van Jherusalem* (1878).

Literatuur:

J. Koopmans, `Seghelijn van Jeruzalem', in *Taal en Letteren*, 12 (1902); J.D. Janssens, `"Oorspronkelijkheid" en Traditionalisme in Seghelijn van Jherusalem', in *Leuvense Bijdragen*, 67 (1978).

[F. van Thijn]

Segher Diergotgaf

Zuidnederlands of Brabants dichter (begin 13de eeuw) die een episode uit de *Roman de Troie* (1155-1160) van Benoit de Sainte Maure bewerkte tot een korte Trojeroman

van ca 2245 verzen, voorafgegaan door een gedeelte van eigen vinding `Tprieel van Troyen', die `langhen tyt' vóór de *Roman de Troie* in zijn geheel door Jacob van Maerlant werd vertaald en aanzienlijk uitgebreid. In deze vertaling zijn ook de door Segher bewerkte stukken opgenomen, zoals door Maerlant in zijn proloog van de *Istory van Troyen* en ook ter plaatse zelf nauwkeurig wordt aangeduid. Deze zijn *Tprieel van Troyen, Tpaerlement van Troye* en *de sevende strijt*.

Tussen `Tpaerlement' en `de sevende strijt' werd de geschiedenis van Troilus en Criseida door Segher weggelaten. Merkwaardig is vooral `Tprieel', omdat Segher er zijn op-

vatting van de hoofse liefde in heeft uiteengezet. Het stuk bestaat uit drie amoureuze gesprekken, tijdens een wapenstilstand gevoerd tussen Helena en Polidamas, Polyxena en Mennoen, en Andromache en Momfloers. Ze belichten telkens een ander aspect van de hoofse liefde, hier opgevat `in de lijn van de verering voor een meestal gehuwde, hoger geplaatste vrouw'.

`Tprieel', `Tpaerlement' en `de sevende strijt', die een goed sluitend geheel vormen, zijn het oudste voorbeeld van een verkorte versie van de Trojestof in de Westeuropese letterkunde. Ze komen in het hs. Van Hulthem (ca 1410) voor als drie op elkaar volgende nummers (cxlij-cxliiij) en worden daar nog door twee andere nummers uit het door Van Maerlant bewerkte gedeelte gevolgd. `Tpaerlement' (met een ander slot) is ook nog bewaard in een hs. (geschreven kort na 1404) in de Koninkijke Bibliotheek te 's-Gravenhage. `De sevende strijt' is vanaf vers 568, behalve in het hs. van Wissen, ook overgeleverd in het Fragment Ackersdijck (Utrecht, ub, 2de helft 14de eeuw).

Segher wordt door Van Maerlant in zijn *Istory van Troyen* negenmaal en in zijn *Spiegel Historiael* éénmaal vermeld.

Uitgaven:

Ph. Blommaert (ed.), in *Oudvlaemsche Gedichten*, i (1838); N. de Pauw en E. Gailliard, *De zestien gekende Middelnederlandsche fragmenten van Maerlant's Historie van Troyen* (1892); G.C. de Waard en C.Gh. Dupuis (ed.), *Tprieel van Troyen* (1976[4]); J. Janssens (ed.), in *Ridderverhalen uit de middeleeuwen* (1979), fragm.

Literatuur:

J. Verdam, *Episodes uit Maerlant's historie van Troyen* (1873); J.A.N. Knuttel, `Seger dien God en de hoofsche liefde', in *De Gids*, 102, i (1938); W.P. Gerritsen en F.Ch. van Gestel, in *Handelingen 28ste Nederlands Filologencongres te Nijmegen* (1964); J. Janssens, `De Trojeroman van Segher Diergotgaf', in *Roman en onderwijs* (1979).

[A. van Elslander]

Seghers, Greta

Vlaams prozaschrijfster (Beveren-Waas 11.2.1942). Studeerde Nederlands en geschiedenis, in welk laatste vak ze onderwijs geeft te Sint-Niklaas. Greta Seghers debuteerde in 1977 met de roman *Afkeer van Faulkner*, waarvoor ze de Yangprijs en de prijs van het beste debuut kreeg. De roman geeft een pessimistische kijk op de mens, die geneigd is zijn ziel te verkopen en ten onder gaat aan de verwevenheid van goed en kwaad.

Haar verhalenbundel *Het blauwe meisje en de andere kleuren van de verschrikking* (1980) en haar roman *Ontregeling en misverstand* (1983) geven in dezelfde pessimistische sfeer een afrekening met haar eigen verleden. Haar proza wordt gekenmerkt door een sterk wisselend perspectief van de vertelwijze en een ingewikkelde en soms grammaticaal afwijkende zinsbouw.

Werk:

Omtrent de man die wederkwam (1978), r.

Literatuur:

Yang, 14 (1978), speciaal nummer; J. Gerits, `G.S.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1984).

[G.J. van Bork]

Seghers, René J.

Vlaams dichter en prozaschrijver (Hasselt 27.2.1904-Brussel 3.3.1974). Nadat hij in het Frans enkele gedichten en verhalen had geschreven, begon hij op aanraden van zijn vriend Michel de Ghelderode in het Nederlands te publiceren. Zo verschenen toneelwerken, sprookjes (*De reine spiegel*, 1938; *Maya*, 1939), gedichten en een *Anthologie de poètes flamands* (1942).

Toch heeft Seghers vooral als prozaschrijver de aandacht op zich gevestigd. Zijn romans zijn overwegend gevoelig geschreven, waarbij de zin voor het sprookjesachtige en het surreële de in wezen pessimistische ondertoon verzachten. Soms krijgt de dromerij tragische dimensies, en tracht zij de fundamentele menselijke problematiek van schijn en wezen te vertolken (*Sonate voor Louise*, 1946); soms is de sfeer luchtiger, badinerend en ironisch. In de roman *Spoken in de dwaaltuin* (1956), waarin een jong meisje in een wereld van echte of vermeende gekken terecht komt, doet deze combinatie zich in zijn gaafste vorm voor.

Werken:

De zeer geleerde Dr. Molekul (1933), t.; *Alexander* (1934), t.; *Vuurringen* (1942), p.; *Waterval* (1943), r.; *Huize Klarijn* (1945), r.; *De strijd met de duisternis* (1951), r.; *De zingende kat* (1962), r.

Literatuur:

R. Lanckrock, `Een belofte: R.S.', in *Arsenaal*, ii, 6 (1946).

[P. van Aken]

Selfkicker, Johnny de

Zie Doorn, Johnny van

Seven wijse mannen van Romen, Die

Middelnederlands verhalend werk, overgeleverd in een rijmversie uit de 14de eeuw en als volksboek, in een prozavertaling uit het Latijn, waarvan de oudst bekende druk door Gheraert Leeu in 1479 in Gouda is vervaardigd. Het werk is gebaseerd op een Indische raamvertelling, die onder andere overgeleverd is via versch. Latijnse versies.

Uitgaven:

K. Stallaert, *Van den VII vroeden van binnen Rome* (1889); A.J. Botermans, *Die hysto-*

rie van die seuen wijse mannen van Romen. Tekst (1898); A.A. van Rijnbach, `Die Historie [...]', in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.* (1940).

Literatuur:

A.J. Botermans, *Die hystorie van die seven wijse mannen van Romen* (1898) diss.; H.P.B. Plomp, *De Middelnederl. bewerking van het gedicht van den VII Vroeden van binnen Rome* (1899); J. Klapper, `Meister (Die sieben weise...)', in *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*, iii (1943); L. Debaene, *De Nederl. Volksboeken* (1951); H. Beelen en P. Vriesema, `Het Weeutje van Ephese', in *Meta*, 16, 2 (1981).

[F. van Thijn]

Sidrac, het boek van

Middelnederlandse bewerking uit ca 1320 van het Frans, overgeleverd in drie versies, verspreid over zeven handschriften en fragmenten en elf drukken. Het oudste handschrift dateert uit het eind van de 14de eeuw en de oudste druk uit 1495. Het werk bestaat in een lijst van honderden vragen, vnl. op natuurkundig en godsdienstig gebied, en de antwoorden, in proza, gevolg door een berijmde epiloog.

Literatuur:

J.F.J. van Tol, *Het Boek van Sidrac in de Nederlanden* (1936); J. Deschamps, `Fragmenten', in *Vijftien jaar aanwinsten KB Brussel* (1969); H. Beckers, `Bruchstücke unbekannter "Sidrac"-Handschriften am Münster, Düsseldorf und Brüssel', in *Amsterdamer Beitr.*, 1 (1972); J. Deschamps, `Le livre de Sidrac: Moezelfrankisch afschrift van de Middelnederlandse vertaling, 1430', in *Bulletin Kon. Bibl. Albert I*, 24 (1980).

[F. van Thijn]

Siebelink, Jan Geurt

Nederlands prozaschrijver (Velp 13.2.1938). Studeerde Franse taal- en letterkunde te Leiden; daarna leraar in het voortgezet onderwijs. Debuteerde op 37-jarige leeftijd met de verhalenbundel *Nachtschade* (1975), waarin de angst voor verval en dood een centrale rol speelt.

Siebelinks werk staat sterk onder invloed van de decadente fin-de-siècle-auteurs, van wie vooral J.K. Huysmans, wiens *A rebours* (*Tegen de keer*, 1977) hij vertaalde, een belangrijke invloed op hem uitoefende. De centrale thematiek is steeds de

machteloosheid van de gevoelige of gekwelde helden ten opzichte van het onontkoombare noodlot. In *Een lust voor het oog* (1977) gaat het om de onmacht om greep te krijgen op de eigen omgeving, en in *De herfst zal schitterend zijn* (1980) is het de onmacht om de eigen idealen te verwezenlijken en een blijvende relatie op te bouwen. Steeds wordt deze onmacht geplaatst in een maniëristische, decadente of macabere sfeer, vol beschrijvingen van onwezenlijke of minstens ongewone situaties. In zijn latere werk, *En joeg de vossen door het staande koren* (1982), wordt die sfeer realistischer en is de aandacht meer gericht op de psychologie van de personages. Uitgangspunten blijven steeds de beelden uit het verleden, die vaak een pathologische en onontkoombare obsessie vormen voor de hoofdfiguren in Siebelinks werk.

Werken:

Weerloos (1978), verh.; *Oponthoud* (1980), nov.; *De reptielse geest* (1981), essay; *Koning Cophetua en het bedelmeisje* (1983), verh.; *Arnhem. Beeld en verbeelding* (1983), bloeml.

Literatuur:

J. Diepstraten en Sj. Kuyper, in *Het nieuwe proza* (1978); D. Cartens, `Tussen ideaal en impasse', in *Ons Erfdeel*, 9/10 (1980); R. Schouten, `J.S.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1981); P. Will, `J.S.', in *Uitgelezen*, 6 (1983).

[G.J. van Bork]

Siegenbeek, Matthijs

Noordnederlands taal- en letterkundige (Amsterdam 23.6.1774-Leiden 26.11.1854). Studeerde theologie; was ruim een jaar doopsgezind predikant te Dokkum, maar werd al in 1797 benoemd tot hoogleraar te Leiden, toen de Bataafse republiek daar een leerstoel oprichtte voor Vaderlandse taal en welsprekendheid.

Ingevolge een regeringsopdracht ontwierp hij een spelling `tot bevordering van eenparigheid in dezelve', die in 1804 officieel werd ingevoerd en tot ca 1870 in gebruik bleef. Vanaf 1815 doceerde hij ook vaderlandse geschiedenis. Na twintig jaar secretaris te zijn geweest was Siegenbeek gedurende een kwart eeuw (1822-1847) voorzitter van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde.

Werken:

Verhandeling over de Nederduitsche spelling, ter bevordering van eenparigheid in dezelve (1804); *Woordenboek voor de Nederduitsche spelling* (1805, 1829^3); *Leerredenen*, 2 dln. (1814-1820); *Beknopte geschiedenis der Nederlandsche letterkunde* (1826); *Willem de Derde, koning van Engeland* (1832), t.; *Twaalf leerredenen* (1835).

Literatuur:

S. Muller, in *Levensberichten Mij Nederl. Letterk.* (1855); G. Brom, *Geschiedschrijvers van onze letterkunde* (1944); M. de Smedt, `M.S. (1774-1854) als literair-historicus', in *Hand. Kon. Mij v. Taal- en Letterk.*, 28 (1974); D.M. Bakker en G.R.W. Dibbets (ed.), *Geschiedenis van de Nederlandse taalkunde* (1977); E. van Boven, `Lulofs en S. contra Jonckbloet en De Vries: een wedstrijd in "scholen"?', in *Wie veel leest heeft veel te verantwoorden* (1980).

[G. Stuiveling en P.J. Verkruijsse]

Sielen Troest, Der

Twee anonieme Middelnederlandse catechetische werken, tal van exempelen be-

vattend. Zij zijn geschreven in de vorm van een dialoog tussen een geestelijk vader en een geestelijk kind. De grote *Der sielen troest* werd omstreeks 1350 in het Oostnederlands - Nederrijns - Westfaals gebied, wsch. door een dominicaan, samengesteld. Het lag in de bedoeling van de schrijver om de leken een stichtelijk, maar boeiend boek in de landstaal te bezorgen, dat de wereldse ridderromans, die hij in de proloog als onnuttig bestempelt, zou kunnen verdringen. In de proloog zegt hij het te zullen hebben over de tien geboden, de zeven sacramenten, de acht zaligheden, de zeven werken van barmhartigheid, de zeven vreugden van de Heilige Maagd, de zeven getijden, de zeven gaven van de Heilige Geest, de hoofdzonden en de hoofddeugden. Hij handelde echter alleen over de tien geboden en in het derde gebod over de zeven getijden en de zeven vreugden van de Heilige Maagd. Wellicht heeft de dood hem belet zijn werk te voltooien. Van dit werk zijn ruim dertig hss. bewaard gebleven, waaronder acht Middelnederlandse, die het werk volledig of gedeeltelijk bevatten. Voor 1600 verschenen er in het Nederlands achttien en in het Duits zeven uitgaven. Zelfs na 1600 werd het in het Nederlands nog herhaaldelijk herdrukt. Een Deense en een Zweedse vertaling zijn, beide in een hs., overgeleverd.

De kleine *Der sielen troest* handelt over de zeven sacramenten. Ingelast zijn twee reeds bestaande werken, die ook in de vorm van een dialoog tussen een geestelijke vader en een geestelijk kind zijn geschreven. Het vierde sacrament bevat het exempel van de `Biechtspiegel', het zesde die van de `Kloosterspiegel'. De `Biechtspiegel' handelt niet alleen over het vierde sacrament maar ook over de hoofdzonden, de tien geboden, de vijf zintuigen, de zeven werken van barmhartigheid en de zeven sacramenten. De `Kloosterspiegel' behandelt niet het sacrament van het priesterschap, maar de hoedanigheden van de goede kloosterling. Samen met de ingevoegde `Biechtspiegel' en de `Kloosterspiegel' is de kleine *Der sielen troest* omvangrijker dan de grote. Hij is geheel of gedeeltelijk in een twintigtal hss. overgeleverd, waaronder twee Middelnederlandse. Deze bevatten echter slechts de eerste vijf sacramenten (met de `Biechtspiegel' in het vijfde sacrament) en het zesde sacrament tot waar de `Kloosterspiegel' in de Duitse hss. is ingevoegd. Afzonderlijk komt de `Biechtspiegel' in versch. Middelnederlandse hss. voor. De kleine *Der sielen troest* werd nooit gedrukt. De `Biechtspiegel' werd in 1470 onder de titel *Boec vander biechten*, samen met de *Spieghel des ewighen levens*, uitgegeven.

Uitgaven:

C.G.N. de Vooys, *Middelnederlandse Marialegenden*, ii (1903); M. Schmitt, *Der grosse Seelentrost. Ein niederdeutsches Erbauungsbuch des vierzehnten Jahrhunderts* (1959).

Literatuur:

G. Reidemeister, *Die Überlieferung des Seelentrostes*, i (1915); J. Deschamps, `De Middelnederlandse handschriften van de grote en de kleine "Der sielen troest"', in *Hand. Kon. Mij v. Taal- en Letterk. en Geschied.*, 17 (1963); M. Murjanoff, `Zur

Überlieferung des Seelentrostes', in *Beiträge zur Geschichte des deutschen Sprache und Literatur*, 86 (1964); *Vijftien jaar aanwinsten* (1969), uitg. van de kb te Brussel; M. Andersson-Schmitt, `Mitteilungen zu den Quellen des grossen Seelentrostes', in *Jahrb. Ver. niederdeutsche Sprachforschung*, 105 (1982).

[J. Deschamps]

Sierksma, Fokke

Nederlands en Fries criticus en essayist (Dantumawoude 30.5.1917-Leiden 22.8.1977). Studeerde theologie in Groningen. Nam gedurende wo ii deel aan het verzet. Oprichter en redacteur van (het eerst illegale) *Podium*; toonde verwantschap met Menno ter Braak. Zijn vnl. kritisch en essayistisch werk verscheen, voor zover in het Fries, grotendeels in *De Tsjerne* (= De Karn), tot 1955. Publiceerde geregeld in versch. literaire Nederlandse bladen. De benauwende verzetstijd schreef hij van zich af in *Grensconflict* (1947, onder ps. Frank Wilders), opnieuw onder eigen naam verschenen in 1970. In 1951 promoveerde hij op het proefschrift *Phaenomenologie der religie en complexe psychologie*, ook verschenen onder de titel *Freud, Jung en de religie*. Was vanaf 1956 docent psychologie van de godsdienst en geschiedenis van de primitieve godsdiensten en vanaf 1974 hoogleraar in de vergelijkende godsdienstwetenschappen te Leiden.

Zijn essays en kritieken werden gebundeld in: *Poëzie als ernst* (1947), *Schoonheid als eigenbelang* (1948) en *Stand van zaken* (1948). In 1953 verscheen een uitvoerig essay over Obe Postma, toen de oudste der Friese dichters: *Bern fan de ierde* (= Kind van de aarde). Veel van zijn publikaties op wetenschappelijk gebied kregen grote bekendheid, bijv.: *Commentaar op Achterberg* (1948), *Tussen twee vuren* (1952), *De religieuze projectie* (1956), *De mens en zijn goden* (1959), *Een nieuwe hemel en een nieuwe aarde* (1961), *De roof van het*

vrouwengeheim (1962, 1979[2]), *Profiel van een incarnatie* (1964), *Theologie en godsdienstwetenschap* (1977). In 1977, vlak na zijn overlijden, verschenen de reeds eerder verzamelde *Gewaarmerkte gedichten*.

Literatuur:

A. Marja, `De volledige mens F.S.', in *Critisch Bulletin* (1948); S. Leiker, `Het drama van de enkeling', in *Tijdschr. voor Letteren* (1954); S.M. Benjamins, `Het oeuvre van S. als "grensconflict" en "testbeeld"', in *Raam* (1963-1964); J. Smit, *De Fryske literatuer 1945-1967* (1968); B. Bos, `In gesprek met F.S.', in *Maatstaf* (mei 1970); Th.P. van Baaren, `In memoriam F.S.', in *Nederlands Theologisch Tijdschrift*, 32, i (1978); J.H. Brouwer, `Oantinkens oan F.S.', in *It Beaken*, 4 (1978); K.D. Jenner, in *Biogr. woordenboek v. Ned.* (1985).

[M.K. Scholten en F. Dam]

Sikkema, Marten

Ps. van Govert Alettinus Gezelle Meerburg, Fries dichter en prozaschrijver (Utrecht 10.12.1918). Studeerde Nederlands en leerde tijdens zijn onderduikperiode in WO II Fries spreken en schrijven. Was als wetenschappelijk hoofdassistent verbonden aan de Fryske Akademy te Leeuwarden, vervolgens directeur van de Regionale Omroep Noord en Oost te Groningen en vanaf 1961 tot zijn pensionering leraar Nederlands te Veendam.

Sikkema is ook een veelzijdig en bekwaam vertaler. *Noarderljocht* (= Noorderlicht; 1952) bevat Zweedse, *De jaden fluit* (1969) Chinese lyriek. Onder de titel *Ballade fan Reading Gaol* (1953) verscheen zijn vertaling van Oscar Wilde's *Ballad of Reading Gaol*. In 1961 ontving hij de Gysbert Japicxprijs voor poëzie.

Werken:

Stjerrerein (= Sterrenregen; 1946), p.; *Swart en wyt* (= Zwart en wit; 1946), p.; *Skaedbylden* (= Schaduwbeelden; 1951), p.; *De slach forlern* (= De slag verloren; 1954), verh.; *De grize oer de grouwe* (= De griezels, 1958), verh., samen met G. Jonkman en Y. Poortinga; *Seinen* (1959), p.

Literatuur:

A. Wadman, in *Frieslands dichters* (1949); J. Smit, *De Fryske literatuer 1945-1967* (1968); T. Riemersma, *It koarte forhael yn 'e Fryske literatuer fan de tweintichste ieu* (1977); K. Dykstra, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977).

[F. Dam]

Simhoffer, Kees

Eig. Cornelis Wilhelmus, Nederlands proza- en toneelschrijver ('s-Gravenhage 8.4.1934). Studeerde enige tijd filosofie bij een seminarie in Limburg. Werd echter leraar aan een opleiding voor kleuterleidsters te Maastricht waar hij overwegend taallessen gaf.

Simhoffer schreef poëzie (*Woorden van aarde*, 1965), maar debuteerde officieel met de verhalenbundel *Een been onder het zand* (1967), geschreven na aanmoediging van Remco Campert. In 1971 schreef hij zijn eerste toneelstuk voor het jeugdtoneel, *De torenflat van Babel*. Zijn roman *Een geile gifkikker* (1973) werd bekroond met de Vijverbergprijs.

Zijn proza greeft een caleidoscopisch beeld van de werkelijkheid, waarin tijd en ruimte worden doorbroken en op een associatieve en surrealistische manier een nieuwe, meer omvattende werkelijkheid wordt opgebouwd.

In *De achterneef van J.P. Coen in Indonesië* brengt hij op een sterk persoonlijke wijze verslag uit van zijn reis naar Indonesië. Als lid van het pen-bestuur is hij vooral actief voor verbannen of gevangengezette schrijvers.

Werken:

De knijpkat (1971), r.; *Een postzegel van 15 cents* (1974), t.; *Suriname BV* (1974), t.; *Vermomd als treurwilg* (1975), verh.; *Verboden te denken* (1977), r.; *Tegenvoeters* (1980), t.; *De poppendokter* (1981), nov.

Literatuur:

De Nieuwe Linie (25.3.1981), interview.

[G.J. van Bork]

Simons-Mees, Josine Adriana

Nederlandse toneelschrijfster (Rotterdam 26.6.1863-'s-Gravenhage 11.3.1948). Behoorde tot een bekende Rotterdamse bankiersfamilie; gehuwd met de uitgever-letterkundige Leo Simons. Maakte enige tijd opgang met verdienstelijke psychologisch verantwoorde toneelstukken die verwantschap vertonen met het werk van Ibsen en Schnitzler.

In haar werken, die zich voor het grootste deel in het gegoede burgerlijke milieu afspelen en die als dramatische pendanten van de toenmalige familieroman kunnen worden gezien, wordt de nadruk gelegd op psychologische conflicten en tegenstellingen: drang naar romantiek tegenover burgerlijk plichtsgevoel. Het seksuele element wordt op een voor die tijd vrijmoedige wijze behandeld. Met name *De veroveraar* (1906) en *Een paladijn* (1910) hebben bij de opvoering succes gehad, doch op den duur is haar werk van het repertoire verdwenen.

Werken:

Droomleven (1889); *Atie's huwelijk* (1907); *Voor het diner* (1910); *Zijn evenbeeld* (1911); *Een moeder* (1911); *De nimf* (1913); *Het einde* (1915); *Levensstroomingen* (1917); *Geloof* (1924); *Winter* (1927).

Literatuur:

L. Simons, in *Het drama en het tooneel in hun ontwikkeling*, v (1932); B. Hunningher, in *Toneel en werkelijkheid* (1947); M. Kolk, in *Toneel-Teatraal*, 102, i (1981).

[G.W. Huygens]

Six, Jan

Noordnederlands auteur en mecenas (Amsterdam 14.1.1618-ald. 28.5.1700). Was schepen en burgemeester van Amsterdam. Hij is o.a. bekend door zijn vriendschap met Rembrandt, die in 1654 ook een portret van hem vervaardigde, en zijn vriendschap met Vondel. Nam als beschermer van kunstenaars en kunstkenner een belangrijke plaats in in het Amsterdamse culturele leven van de 17de eeuw. Zelf verzamelde hij schilderijen, tekeningen, hss. en antieke beelden; zijn collectie genoot een grote bekendheid.

Hij schreef het treurspel *Medea* (1648) en het blijspel *Onschuld* (1654). Bekend zijn ook zijn gedichten zoals *Muiderberg* en *Landt-leven*.

Literatuur:

H. Eggels, `Medea van J.S.', in *Meta*, 17 (1982); George Möller, `Het album Pandora van J.S., een 17e-eeuws poesie-album', in *Literatuur*, 1 (1984).

[P.M.M. Kroone]

Six van Chandelier, Joannes

Noordnederlands dichter (Amsterdam 19.2.1620-ald. febr. 1695). Bezocht de Latijnse school en nam na de dood van zijn vader (1639) diens bloeiende zaak in `gedroogde kruiden en vruchten' in de Kalverstraat over. Reisde veel (tussen 1649 en 1656), o.a. via Spanje naar Rome, waar hij verkeerde in de kring van de Hollandse schildersbent. Bleef ongehuwd na een jeugdliefde voor een wsch. Zeeuws meisje, dat hij onder de naam Roselle heeft bezongen.

Door zijn gedichten met reisbeschrijvingen neemt hij een eigen plaats in de Nederlandstalige literatuur in. Interessant zijn o.m. zijn *Spa-gedichten* (1656), neerslag van een verblijf voor zijn gezondheid in Spa, en het uitvoerige gedicht, gemaakt tijdens een reis tussen Rome en Venetië, *'s Amsterdammers winter* (1650). Behalve

erotische en topografische poëzie schreef hij veel gelegenheids- en huiselijke gedichten. In 1657 gaf hij zijn verzameld werk uit.

Hij was sterk classicistisch beïnvloed (vooral voor Horatius had hij grote bewondering) en was een oprecht gelovig gereformeerd christen. Zijn poëzie is nooit populair geworden, wsch. vooral door zijn gemaniëreerde dictie. De geringe toegankelijkheid van zijn werk (invloed van Huygens?) is betreurenswaardig aangezien het huiselijk en realistisch-beschrijvend karakter ervan eerder vraagt om eenvoudige zegging.

Werken:

Poësy (1657); *Davids Psalmen, op de gewoonlikke wysen gerymt* (1674, 1690[2], 1758[3]).

Uitgave:

G.A. van Es (ed.), *Poësy van J.S.v.Ch., bloemlezing uit zijn dichtwerk* (1953).

Literatuur:

J.G. Frederiks, `J.S.v.Ch.', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 3 (1883); J. Koopmans, `J.S.v.Ch.', in *Nieuwe Taalg.*, 9 (1915); J.C. Arens, `S.v.Ch. tussen Horatius en David', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 78 (1961); L.C. Michels, *Filologische opstellen*, dl. 4 (1964); P.E.L. Verkuyl, `Met S.v.Ch. in Venetië', in *Nieuwe Taalg.*, 67 (1974); P.P.J. van Caspel, `Nogmaals met S.v.Ch. in Venetië', in *Idem*, 71 (1978); M.A. Schenkeveld-van der Dussen, `Theorie en poëzie: een epithalamium van S.v.Ch', in *Idem*, 72 (1979); Idem, `S.v.Ch.: realist', in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk. 1980-1981* (1982); Idem, `Contouren van een collectie: J.S.v.Ch. als lezer en gebruiker van boeken', in *Boeken verzamelen* (1983).

[W.J.C. Buitendijk en S.S. Hoogerhuis]

Sixtinus, Suffridus

Ook Sjoerd Sytzes, Noordnederlands dichter en prozaschrijver (? vóór 1600-Amsterdam 6.1.1649). Schreef zich in 1615 in als student rechten aan de universiteit van Franeker, maar is daar niet lang gebleven omdat zijn naam voorkomt als een van de oprichters van Costers Duytsche Academie in 1617.

Zijn *Apollo oft gesangh der muzen*, een allegorisch spel, was zelfs het openingsstuk. Vanaf april 1619 verbleef hij als student in Heidelberg. Sixtinus is dank zij de door hem aldaar gepleegde `boekenroof' op de codices-collectie van de geleerde Janus Gruterus, en niet door zijn literair werk bekend gebleven.

Na 1627 kwam hij terug in Amsterdam waar hij zich uitgeeft als `doctor utriusque juris' en `geweze raadsheer van landgraaf Maurits'. Waar hij van leefde of waar hij

zich verder mee bezighield blijft onduidelijk. Als vervolg op P.C. Hoofts drama schreef Sixtinus in 1628 *Geeraert van Velsen lijende* en in 1634 nog een lofdicht op het werk van Elias Herckmans.

Met zijn verzameling codices heeft hij tijdens zijn leven niets gedaan, dit tot groot verdriet van de gehele geleerde wereld in de Nederlanden. Pas na zijn dood is de collectie geveild en voor bestudering beschikbaar gekomen.

Literatuur:

P.C. Molhuysen, in *Navorscher*, 49 (1899); H. de la Fontaine Verwey, `De geschiedenis van het Amsterdamse Caesar-handschrift', in *Uit de wereld van het boek*, dl. 3 (1979); M.B. Smits-Veldt, `De opening van de Neerlandtsche Academia De Byecorf', in *Spektator*, 12 (1982-1983).

[P.M.M. Kroone]

Slauerhoff, Jan Jacob

Nederlands dichter en prozaschrijver (Leeuwarden 14.9.1898-Hilversum 5.10.1936). Afkomstig uit de kleine middenstand: zijn vader, behanger en stoffeerder, had later een zaak in manufacturen. In 1916 eindexamen hbs en daarna student medicijnen te Amsterdam. Was als student redacteur van *Propria Cures* (1919-1920). Debuteerde als dichter in het communistische maandblad *De Nieuwe Tijd* (maart 1919); behoorde vanaf 1921 tot de medewerkers aan *Het Getij* en later aan *De Vrije Bladen*, waar hij in contact kwam met H. Marsman. Uit deze vroege tijd dagtekent ook zijn contact met de Groninger dichter Hendrik de Vries. Zijn officiële debuut was de dichtbundel *Archipel* (1923). In 1923 slaagde hij ook voor zijn artsexamen en na enkele korte vervangingen, meest in Friesland, zocht Slauerhoff vrijheid, ruimte en avontuur en werd scheepsarts in het Verre Oosten (1925-1927). Kwam, na ervaringen met vrouwen en opium, ziek terug, maar ging in 1928-1929 opnieuw op reis als scheepsarts naar Zuid-Amerika. In 1929-1930 werkte hij als assistent aan de Rijksuniversiteit van Utrecht, huwde in 1930 de danseres Darja Collin, ging echter opnieuw als arts naar Zuid-Amerika en keerde opnieuw ziek terug.

Intussen had Slauerhoff in 1929 kennisgemaakt met E. du Perron, die enkele uitgaven van hem verzorgde (o.m. *Soleares*, 1932) en die een grote waardering voor zijn werk toonde. Deze kennismaking leidde tot Slauerhoffs medewerking aan het tijdschrift *Forum*, waaraan hij naast veel poëzie zijn roman *Het verboden rijk* bijdroeg. Na de dichtbundels *Clair-obscur* (1927), *Oost-Azië* (onder ps. John Ravenswood, 1928), *Eldorado* (1928) en *Saturnus* (1930) verscheen in 1930 zijn eerste proza in de novellenbundel *Het Lente-eiland*, nog in datzelfde jaar gevolgd door de bundel *Schuim en asch*. Via *Forum* was Slauerhoff ook in contact gekomen met Jan Greshoff, die hem een tijdelijk medewerkerschap aan de *Nieuwe Arnhemsche Courant* bezorgde als literair-criticus. Zijn enige toneelstuk, *Jan Pietersz. Coen* (1931), werd voor opvoering tot driemaal toe verboden omdat deze nationaal-historische figuur er naar toenmalig oordeel te zeer in werd ontluisterd. In 1933 vestigde Slauerhoff zich in Tanger; in 1935 werd zijn huwelijk ontbonden en opnieuw contracteerde hij als scheepsarts voor vaarten op West-Indië en Zuid-Afrika, tot ernstige ziekte hem het werken belette; hij kuurde in Genua, Merano, Lausanne, en vanaf februari 1936 in Nederland.

Ondanks dit even bewogen als korte leven heeft Slauerhoff veel gepubliceerd. Ofschoon ontstaan in de periode van expressionisme en vitalisme is zijn poëzie bij uitstek romantisch: zij is sterk autobiografisch, getuigt van rusteloosheid, onvrede met het leven, verbeeldingskracht, heimwee naar onbereikbare verten en hartstochtelijker tijden, o.a. blijkend uit zijn vereenzelviging met vagebonden, ontdekkers en piraten. Een aanvankelijk sterk sociaal gevoel (`De dienstmaagd', `De gouvernante') is in zijn latere werk vrijwel verdwenen. Hij is zich als `poète maudit' bewust van zijn verwantschap met Rimbaud en Corbière. Zijn voorkeur gaat uit naar de outcast. Behalve door de wat norse persoonlijke toon van zijn poëzie is deze vooral opmerkelijk door de prachtige waarneming van het exotische. Talrijke gedichten verwijzen naar zijn zwervend bestaan: `Macao', `Manila', `Thibet', `Dar es Salaam', `Suez', `Priok' e.a.

Slauerhoffs werk is lange tijd zeer verschillend beoordeeld. Steeds weer dook daarbij het verwijt op dat hij een slordig schrijver zou zijn. Die slordigheid wordt

echter nergens in het werk bevestigd maar moet eerder worden gezien als een vooroordeel, veroorzaakt door zijn karakter en in niet mindere mate door de indruk die zijn kopij maakte. Tegelijkertijd echter laat diezelfde kopij zien dat hij juist zeer nauwkeurig bezig was te verwoorden wat hem bezielde.

Het proza van Slauerhoff is later ontstaan dan zijn poëzie, maar heeft dezelfde kenmerken. De autobiografische inslag, of liever grondslag, is onmiskenbaar. De elementen van verlangen, verbeelding, avontuur, erotiek en verworpen-zijn spelen ook hier een belangrijke rol, evenals de exotische inspiratie: China, Zuid-Amerika. Maar meer dan in de poëzie speelt de auteur hier met de menselijke beperkingen van ruimte en tijd; opnieuw een poging tot ontgrenzing, maar niet steeds met overtuigend succes. De symboliek van een novelle als `Het einde van het lied' (`op zoek naar het eeuwig vrouwelijke') komt alleen tot stand als de lezer bereid is een aantal reële onmogelijkheden voor lief te nemen; hetzelfde geldt voor *Het verboden rijk* (1932), de roman over de Portugese dichter Ca-

möes (1524-1580), die in Macao kort voor 1560 werkte aan zijn befaamde epos *Os Lusíados*. Slauerhoff heeft niet alleen de onhistorische, in elk geval onbewijsbare 19de-eeuwse legendevorming rondom de figuur van Camöes in zijn roman opgenomen, maar die bovendien van het zesde hoofdstuk af laten spelen in de 20ste eeuw met als hoofdpersoon een marconist bij wie, nadat hij op rampzalige wijze in Macao is beland, in een soort hallucinatie, persoonsversmelting optreedt, zó dat hij over een afstand van 350 jaar zich vereenzelvigt met Camöes. Van andere aard zijn de vervreemdingselementen in *Het leven op aarde* (1934), waarin de opium een belangrijke factor vormt. Slauerhoffs laatste roman *De opstand van Guadalajara* (1937) speelt in Mexico: treffend is de verbinding van godsdienstige mystiek, sociaal verzet en fanatieke wreedheid.

Algemeen beschouwd als de grootste dichter van zijn generatie, en ook door de jongeren bewonderd om zijn onmaatschappelijk gedrag en zijn onschoolse vormgeving, heeft Slauerhoff zijn blijvende erkenning vooral te danken aan twee elementen: de echtheid van zijn tragische levensgevoel, verscheurd tussen mateloos geluksverlangen en tot zelfhaat neigende levenswrevel én de rijkdom aan exotische thema's die zowel zijn gedichten als zijn novellen kenmerkt.

Werken:

Fleurs de marécage (1929), p.; *Yoeng poe tsjoeng* (1930), p.; *Serenade* (1930), p.; *Een eerlijk zeemansgraf* (1936), p.; *De erfgenaam* (1938), pr.

Uitgaven:

K. Lekkerkerker (ed.), *Verzamelde werken*, 8 dln. (1941-1958); *Verzamelde gedichten*, 2 dln. (1947, 1973[9]); *Verzameld proza*, 2 dln. (1975, 1983[2]); *Alleen in mijn gedichten kan ik wonen* (1978), bloeml.; H. Vernout (ed.), *Reisbeschrijvingen* (1981); E. Francken, G. van Munster en A. Pos (ed.), *S. student-auteur* (1983).

Literatuur:

C. van Wessem, *S.-herinneringen* (1938); Idem, *S.* (1941); F.C. Terborgh, *S.* (1949); A. Lehning, *Brieven van S.* (1955); H. van den Bergh, *Schip achter het boegbeeld* (1958); C.J. Kelk, *Leven van S.* (1959, verkorte versie 1971); L.J.E. Fessard, *J.S. (1898-1936), l'homme et l'oeuvre* (1964); W.L.M.E. van Leeuwen, *Rondom Forum* (1966[3]); S. Vestdijk, `J.J.S.', in *Gestalten tegenover mij* (1975[3]); D. van Berlaer-Hellemans, `S.s. reisverhalen', in *Spiegel der Letteren*, 19, 2 (1977); E. Francken, *Over `Het verboden rijk' van J.S.* (1977); H. Povée, *J.J.S. = Grote ontmoetingen*, 22 (1978); *J.S.* (= Schrijversprentenboek, 6) (1980[3]); *Literama*, 15, 7 (1980-1981), speciaal S.-nummer, met bibl.; W.J. van der Paardt, *Over de poëzie van J.S.* (1980); G. Puchinger, in *Ontmoetingen met literatoren* (1982); D. Kroon,

Er bleef toch geen bewijs (1983); D. van Berlaer-Hellemans, `De innerlijke hel en het ontologische niets: S.s. gedicht "Guanita"', in *Spiegel der Letteren*, 25 (1983); K. Ruitenbeek, `S.s "Yoeng Poe Tsjoeng" in de Europese letterkunde', in *Literatuur*, 2 (1985).

[G. Stuiveling en G.J. van Bork]

Sleeckx, Domien

Eig. Dominicus Jan Lambrecht, Vlaams (toneel)schrijver (Antwerpen 2.2.1818-Luik 13.10.1901). Eerst notarisklerk en journalist, vanaf 1861 leraar Nederlands te Lier; later hoofdinspecteur lager onderwijs.

Na zijn romantische *Kronyken der Straten van Antwerpen* (3 dln., 1843) keerde hij zich tegen de idealiserende strekking van Conscience en werd overtuigd voorstander van een bezadigd realisme, dat hij ook theoretisch (vgl. *Over het realismus in de letterkunde*, 1862) bepleitte. In zijn romans en toneelstukken schilderde hij in een vrij kleurloze stijl de bekrompen zelfzucht van boeren en burgers of, iets levendiger van taal, de wederwaardigheden van schippers en zeevaarders. Genoemd kunnen worden o.a. de romans *Tybaerts en Cie* (1867), *De plannen van Peerjan* (1868) en het toneelstuk *De vissers van Blankenberg* (1870).

Zijn beste werk bestaat uit dierenverhalen, zoals *Arabella Knox* (1855), waarin hij de Engelse humor in Vlaanderen heeft ingevoerd en die door hun levendige voorstelling leesbaar zijn gebleven. Samen met J.F. Vandevelde stelde hij woordenboeken samen.

Werken:

In 't schipperskwartier (1856), r.; *Zannekin* (1865), t.

Uitgaven:

Volledige werken, 17 dln. (1877-1883); *Indrukken en ervaringen* (1982), met een naw. van L. Simons.

Literatuur:

F. van Veerdeghem, *Levensschets van J.L.D.S.* (1902); K. Wauters, `Omtrent "Op 't Eksterlaar" (Gent, 1863) van D.S.', in *Handb. Kon. Mij v. Taal- en Letterk. 1978*, 32 (1979); Idem, `D.S. als theoreticus van het realisme', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1981).

[A. Demedts]

Sleutelaar, Hans

Eig. Nicolaas Johannes, Nederlands journalist en tekstschrijver (Rotterdam 22.9.1935). Begon samen met C.B. Vaandrager in 1958 mee te werken aan het tijdschrift *Gard Sivik* waarop hij steeds nadrukkelijker een stempel zette. Behalve dat steeds meer afstand genomen werd van de poëzie van de Vijftigers, kwam het accent steeds sterker te liggen op de neo-realistische poëzie en de ready-made. In het blad *De Nieuwe Stijl* heeft hij door zijn

redactionele activiteiten deze richting in de avant-garde literatuur een krachtige impuls gegeven. Later werd hij redacteur van het weekblad *Hollands Diep*.

Samen met René Gysen stelde hij de bloemlezing *Met andere woorden* (1960) samen en in 1967 verscheen *De SS-ers*, een bundel interviews die hij met Armando samenstelde. Sleutelaar stelde zich ten doel om door het aanbieden van tekstmateriaal in een vervreemdende context de realiteit daarvan in een nieuw en verrassend licht te plaatsen.

Werken:

Sprookjes van de lage landen (1972), samen met Eelke de Jong en Peter Vos; *Schaars licht* (1979), p.

Literatuur:

P. Calis, in *Gesprekken met dichters* (1964), interview; P. Bulthuis, `Dichters tegen wil en dank', in *Hard werken* (1979).

[G.J. van Bork]

Sluiter, Willem

Ook Wilhelm Sluyter, Noordnederlands dichter (Neede 22.3.1627-Zwolle dec. 1673). Studeerde theologie te Utrecht, o.a. bij Voetius; predikant te Eibergen in juli 1653. Debuteerde als dichter met *Psalmen, lof-sangen, ende geestelike liedekens* (1661). Vanwege de bezetting van Eibergen door de Munsterse bisschop Bernhard van Galen vluchtte hij in 1665 naar veiliger streken; keerde mei 1666 terug, maar ging zes jaar later opnieuw in ballingschap vanwege een nieuwe bezetting door de Munstersen. Werd in 1673 beroepen te Rouveen, maar het is niet zeker of hij in die gemeente zijn intrede heeft gedaan. Wel heet hij op het titelblad van zijn *Jeremia's klaeg-liederen* (1682^3): `Herder van Jesus gemeente te Rouveen'. In 1778 voorzag J. Wessing Wz. zijn uitgave van *Alle de werken* van Sluiter van een korte `Levensbeschrijving' van de dichter, in 1777 samengesteld door diens klein- en achterkleinkinderen.

De poëzie van de ingetogen, vrome en de eenzaamheid minnende dorpspredikant, om zijn eenvoud van taal en zijn didactische bedoelingen wel `de Gelderse Cats' genoemd, is typisch het werk van een `poëta minor'. Hij was zich zelf daarvan ook bewust en zag bijv. hoog op tegen het dichterschap van zijn vriend Johannes Vollenhove. Hij toont weinig zelfstandige verbeeldingskracht; in zijn psalmen e.a. berijmde bijbelgedeelten leunt hij nog sterker tegen de bijbeltekst aan dan Marnix.

Zijn `vrije' gezangen vormen een calvinistisch-piëtistische voortzetting van de doperse *Schriftuurlijke liedekens*; door hun eenvoud zijn zij goed zingbaar en als volksdichter heeft Sluiter dan ook zeker betekenis gehad. Het enige werkje met wat meer literaire pretenties is *Buiten-leven*, in eerste aanleg geschreven omstreeks 1660.

Het *Eensaem huis- en winter-leven*, sedert 1680 altijd samen met *Buiten-leven* uitgegeven onder de titel *Buiten-eensaem huis-somer- en winter-leven*, is een gemoedelijk beschrijvend gedicht. Sluiter idealiseert het landleven niet, zoals in de pastorale renaissanceliteratuur vaak gebeurde; hij geeft een min of meer realistische schildering, vol moralistische bespiegelingen, `pastoraal', maar dan in de zin van stichtelijk-didactisch.

Het imago van de eenzame buitenman cultiveerde hij als een literair spel: hij had veel vrienden, ontving veel bezoek en werkte ijverig in zijn uitgestrekte gemeente. De door hem geschreven *W. Sluyters lijkreden, aen de gemeinte J.C. t'Eibergen* (z.j.) werd na zijn dood uitgegeven.

In de 18de eeuw werd zijn werk zeer populair; volumineuze verzamelbundels verschenen van 1687 tot 1861 onder titels als *De werken* of *Alle de werken*. Blokland telt meer dan 150 drukken van de afzonderlijke werken, vnl. uit de 18de eeuw.

Werken:

Christelijke doodts-betrachting (1677^2); *Lof der Heilige Maagd Maria* (1669); *Eibergsche sang-lust* (1680^2); *Vreugt- en liefde-sangen* (1682^2); *Gezangen van heilige en godtvruchtige stoffe* (1687).

Literatuur:

F.C. Kok, *W.S.s Buitenleven met Johan Wessings levensbeschrijving van den dichter* (1958), met inl., aant. en bibl.; K. Heeroma, `S.s. Buitenleven', in *Nieuwe Taalg.*, 52 (1959); L. Strengholt, `S. imitator', in *Idem*, 53 (1960); C. Blokland, *W.S. 1627-1673* (1965), met bibl.; J. Wessing, `W.S.', in *Hollandse geloofshelden* (1981).

[W.J.C. Buitendijk]

Smallegange, Mattheus

Noordnederlands prozaschrijver en vertaler (Goes gedoopt 29.12.1624-Goes 5.1.1710). Studeerde rechten in Utrecht (1643-1649), maakte een grand tour naar Frankrijk (1651-1652), was commissaris van de schutterij in Goes (1652-1660; 1695-1710). Smallegange's bekendste werk is de fraai geïllustreerde *Nieuwe Cronyk van Zeeland*, begonnen in 1682, gedateerd 1696, maar pas verschenen in 1700. Door onenigheid tussen de Zeeuwse steden en Staten heeft het zolang geduurd voordat deze nieuwe historiografie als opvolger van de

kronieken van Eyndius, Boxhorn en Reigersbergh verscheen. Het aangekondigde tweede deel is nooit gepubliceerd maar door Smallegange in een kort *Besluyt* in 1704 samengevat.

Over de oorlogshandelingen in 1673 schreef Smallegange twee delen *Nederlands verquikking of d'ontwaekte leeuw* (1673-1674). Veel kritiek kregen zijn genealogieën, deels verwerkt in zijn *Cronyk*, deels afzonderlijk gepubliceerd in de *Geslachtrekening der doorluchtigste vorsten van Nassau en Oraenjen* (1675, 1690[2]), de *Wapenen der steden in Holland* (1676) en de *Beschryving van den Zeelandschen adel* (1689). In 1666 werd hij veroordeeld tot een jaar verbanning uit Amsterdam wegens publikatie van het prinsgezinde *Sinnebeeld ter eeren van Wilhem de iii* (1665).

Smallegange is de eerste vertaler in het Nederlands van Tasso's *Aminta* (1660). Verder vertaalde hij werk van D. Saavedra Fajardo, A.M. Mallet, V. Malvezzi, G. du Choul, B. Gracian, F. de Quevedo en Don Garcia.

Uitgaven:

J. van Toll (ed.), *Zeelandt veredelt* (reprint van de *Beschryving van den Zeelandschen adel* en het *Besluit tot de Zeelandsche Cronyk*, 1942); *Nieuwe Cronyk van Zeeland* (reprint 1965 met inl. door P.J. Meertens; 1966, 1976, 1978).

Literatuur:

S. de Wind, `Iets over Mattheüs Smallegange en zijne Kronijk van Zeeland', in *Nehalennia*, 1 (1849); P.J. Verkruijsse, *Mattheus Smallegange (1624-1710): Zeeuwse historicus, genealoog en vertaler. Descriptieve persoonsbibliografie* (1983).

[P.J. Verkruijsse]

Smeeks, Hendrik

Noordnederlands prozaschrijver (Zwolle ? 1645-Zwolle 1721). In 1659 is hij te Batavia. Enige jaren later blijkt hij gevangen te zijn bij de Boekaniers waar hij scheepsarts werd. In 1680 vestigt hij zich als chirurgijn te Zwolle.

Hij schreef *Beschrijvinge van het magtig Koninkryk van Krinke Kesmes* (1708). Dit boek behield een zekere bekendheid omdat Defoe dit boek misschien gebruikt heeft voor zijn roman *Robinson Crusoe*. In *Krinke Kesmes* probeert Smeeks zijn cartesiaanse denkbeelden te populariseren. Verder schreef hij nog *Amerikaansche zeerovers* (1678).

Uitgave:

P.J. Buynsters (ed.), *Beschrijvinge van het magtig Koninkryk Krinke Kesmes* (1976).

Literatuur:

M. Schenkeveld-van der Dussen, in *Nieuwe Taalg.*, 70 (1977); A. Hanou, in *Spiegel der Letteren*, 21 (1979); P.J. Buijnsters, in *Woordenboek van Belgische en Nederlandse vrijdenkers*, dl. 1 (1979).

[P.M.M. Kroone]

Smeken, Jan

Eig. Jan de Baertmaker, Zuidnederlands dichter (Brussel ca 1450-ald. 15.4.1517). Volgde vermoedelijk eind september 1485 Colijn Caillieu op als Brussels stadsdichter en werd als zodanig met allerlei opdrachten belast: organisatie van feestelijkheden en wedstrijden, verslagen over plechtigheden te Brussel en in andere steden, vervaardigen van gelegenheidsgedichten in het Diets en in het Frans. Hij was tevens factor van de Brusselse kamer De Leliebroeders en behoorde tot de stichters van de broederschap Onze Lieve Vrouwe van Zeven Weeën (1498), waarin hij de functie van proost vervulde. Samen met Jan Pertcheval dichtte hij een reeks *Spelen van de Zeven Weeën*, die echter verloren zijn gegaan.

Wel bewaard zijn: *Een spel op hertoghe Karle* (1500), ter gelegenheid van de geboorte van de latere Karel v (bestaande uit 1000 regels; nog niet uitgegeven); *Hue Mars en Venus tsaemen bueleerden* (1128 regels, eveneens in hs. bewaard, later opgenomen in de ten onrechte aan J.B. Houwaert toegeschreven *Handel der amoureusheyt*, 1621); *Dwonder van claren yse en snee*, een beschrijving, in 34 strofen van 12 regels, van de sneeuwen beelden die in februari-maart 1511 de Brusselse straten, markten en hoven versierden, kort daarop aldaar bij Thomas van der Noot gedrukt; een beschrijving in 38 strofen van 12 regels van de feesten ter ere van het Gulden Vlies te Brussel in oktober 1516, de maand daarop eveneens bij Thomas van der Noot gedrukt; *Een schoon gedicht opten name Jesus* (53 regels; *Refreinenbundel* van Jan van Styevoort, 131).

Over het auteurschap van *Het spel vanden heilighen sacramente vander Nyeuwervaert* is veel te doen geweest. De aanduiding `Smeken fecit', die in het Bredase hs. tot tweemaal toe voorkomt, wordt gewoonlijk als een afdoende bewijs beschouwd om het mirakelspel aan de Brusselse rederijker toe te kennen, samen met het voorkomen van de zinnekens `Sondich becoren' en `Belet van dueghden', zowel in het Bredase sacramentspel als in de *Spelen van de Zeven Weeën*.

Uitgaven:

P. Lyna en W. van Eeghem (ed.), `Opten name Jesus', in *Jan van Styevoort*, dl. 1 (1929); R. Pennink en D.Th. Enklaar (ed.), *Dwonder van claren yse en snee* (1946); G. Degroote (ed.), *Gulden Vlies* (1946).

Literatuur:

W. van Eeghem, `Rhetores Bruxellenses', in *Revue belge de philologie et d'histoire*, xv (1935); J. Duverger, *Brussel als kunstcentrum*

in de xive en de xve eeuw (1935); W.J.M.A. Asselbergs en A.P. Huysmans (ed.), *Het spel vanden heilighen [...]* (1955); J. van Mierlo, `J.d.B.', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1952); W.M.H. Hummelen, *Repertorium van het rederijkersdrama* (1968); A. Maas, `Enige hypothesen betreffende Tspel vanden heylighen [...]', in *Levende Talen* (1970).

[A. van Elslander]

Smids, Ludolf

Noordnederlands prozaschrijver (Groningen 13.6.1649-Amsterdam 7.3.1720). In een Westfaals klooster werd hij onderwezen, maar na zijn studie in de geneeskunde te Leiden en na zijn verhuizing naar Amsterdam ging hij over naar de Hervormde kerk. Op de naamlijst van de medici te Amsterdam komt hij niet voor.

Alleen van zijn eerste jaren in Amsterdam is werk van hem bekend, bijv. *Gallerije ofte Proef van dichtoeffeningen* (1685) en *Konradijn* (1686). Dit treurspel werd niet goed ontvangen, maar beleefde in de 18de eeuw een revival. Verder schreef hij de kluchten *De Deboosjant* (1686) en *De geschaakte Cinthia* (1688) en *Poëzije* (1694) waarin een Nederlandse spraakkunst is opgenomen. Bekend tot in onze tijd bleef Smids door zijn *Schatkamer der Nederlandse Oudheden* waarin oude kastelen en bouwvallen staan beschreven.

Literatuur:

T. Harmsen, in *De letter doet de geest leven* (1980).

[P.M.M. Kroone]

Smit, Gabriël Wijnand

Nederlands dichter en essayist (Utrecht 25.2.1910-Laren, N.H., 23.5.1981). Werkte van 1933 tot 1939 als journalist bij de *Gooi- en Eemlander*; daarna, tot 1950, bij het *Utrechtsch Dagblad* als literair criticus, evenals bij *De Linie*. Vanaf 1950 verzorgde hij de kunstrubriek van *de Volkskrant*. Was medeoprichter van het maandblad *Ad interim*, dat later opging in *De Gids*. In 1934 trad hij toe tot de rooms-katholieke kerk. Werd in 1955 ridder in de orde van Gregorius de Grote in verband met zijn psalmberijming (*Psalmen*, 1952). Ontving in 1962 de cultuurprijs van Hilversum en in 1970 de Marianne Philipsprijs.

Smits poëzie vertoont een zekere `gemakkelijkheid' van versificatie, vooral van het rijm, waardoor men zich echter niet moet laten misleiden. Men mag in zijn gevoeligheid voor de esthetische werking van klanken en ritmen - evenals die van kleuren en lijnen - een factor zien die zijn overgang naar de rooms-katholieke kerk mede bepaalde, belangrijker was toch zijn zoeken naar een het hele leven omsluitende visie. De als pijnlijk ervaren scheiding tussen het aardse en het hemelse zou daarin

een polariteit zijn die aan het bestaan hier en nu zin verleent. In zijn latere poëzie werd deze problematiek steeds duidelijker. De bundel *Ternauwernood* (1951) laat een vereenvoudiging van de vorm zien als een poging door distantiëring van het zinnelijke (= esthetische) element de ontwikkeling van de geest te bevorderen. Dat een dergelijke vergeestelijking een bedreiging van het dichterschap is, heeft Smit wellicht bij Van Eyck geleerd. Met deze dichter verbindt hem ook het streven naar een zeer persoonlijke toon in een mystiek getinte poëzie, waarvan het hoogtepunt *Utrechts drieluik* (1976) is.

Behalve de vrees voor overijling behoedde hem een sterk maatschappelijk engagement. Dit alles voerde hem tot een `wending' naar de aardse situatie; een georganiseerde geloofsgemeenschap als de rooms-katholieke kerk kon hem niet meer leiden op deze weg; vandaar zijn uittreding in 1969. *Op mijn woord* (1968) getuigt van een houding die haar grondslag vindt op en in deze wereld.

Werken:

Voorspel (1931); *Requiem in memoriam matris* (1932); *Weerklank* (1932); *Maria-lof en andere gedichten* (1939); *Spiegelbeeld* (1946); *Tempore belli* (1944 en 1946); *In het land van den dichter. Inleiding tot het genieten van poëzie* (1947); *Geboorte* (1952); *Ik geloof* (1957); *Dichterbij* (1964); *Variaties van liefde* (1966); *Weerlicht* (1976); *Evenbeeld* (1981).

Uitgaven:

Leven van gedichten. Verzamelde poëzie (1969); *Gedichten* (1975).

Literatuur:

G. Knuvelder, in *Spiegelbeeld* (1961); W. Ramaker, in *Uitgelezen* (1974); J. van de Sande, `G.S. dichter bij de werkelijkheid', in *Onsterfelijk behang en andere essays* (1979); H. Oosterhuis, `Ik adem u; in memoriam G.S.', in *Werkschrift Leerhuis en Liturgie*, 1 (1980-1981); H. Post, in *Tenzij ik mij vergis* (1982).

[H.A. Wage]

Smit, Jo

Eig. Johannes, Fries prozaschrijver en essayist (Midsland, Terschelling, 24.3.1916). Was o.m. werkzaam als journalist en onderwijzer, directeur van de Regionale Omroep Noord en Oost te Groningen en directeur vara-radio. Woont sinds zijn pensionering weer op Terschelling.

Smit is een puntig en veelzijdig bellettrist (o.a. verhalenbundels: *Bisten en boargers* = Beesten en burgers, 1959) en essayist (*De Fryske literatuer 1945-1967*, 1968). *Stôk en ballen* (= Stok en ballen; 1970) bevat dichterlijke parodieën. Hij ontving

in 1963 de Gysbert-Japicxprijs voor zijn proza.

Werken:

Sûnder sûker (= Zonder suiker; 1954), nov.; *Happening-De Vries* (1966), t.; *Wês foarsichtich, Watse* (= Wees voorzichtig, Watse; 1968), r.

Literatuur:

T. Mulder, *Hwer hast it wei?* (1971); T. Riemersma, *It koarte forhael yn 'e Fryske literatuer fan de tweintichste ieu* (1977); K. Dykstra, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977).

[F. Dam]

Smit, Wilfred

Eig. Wilbinus Hendrik Coenraad, Nederlands dichter (Soerabaja 24.6.1933-Rotterdam 13.8.1972). Studeerde Slavische taal- en letterkunde te Leiden. Werkte met enige verhalen mee aan de Leidse Studentenalmanak (1954-1957), maar debuteerde officieel in 1959 met de bundel *Een harp op wielen*, intelligente en subtiele poëzie die door Vestdijk hogelijk werd geprezen.

Smits poëzie vertoont een grote vormbeheersing, maar heeft naast deze technische perfectie een gesloten, soms zelfs cryptisch karakter. Hij werd om die eigenschappen van zijn gedichten wel een maniërist genoemd. In 1963 verscheen de bundel *Franje*. Vlak voor zijn overlijden werd een ruime keuze uit de eerder verschenen bundels, aangevuld met nog niet eerder gepubliceerde gedichten, samengebracht in de *Verzamelde gedichten* (1971). Uit dit beperkte maar zeer verzorgde oeuvre blijkt verwantschap met het werk van Emily Dickinson en Chris J. van Geel. Als slavist werkte Smit mee aan de vertaling van Zamjatins *Teken van leven* (1969).

Uitgaven:

J. Meijer (ed.), *Vijftien gedichten* (1974); Idem (ed.), *Pauvre et belle* (1975); W. Voskuilen en F. van Houten (ed.), *Verzameld werk* (1983).

Literatuur:

`Klein memoriaal', in *Spektator*, 2 (1972-1973); K. Verheul, in *Verlaat debuut en andere opstellen* (1976); S. Vestdijk, in *Voor en na de explosie* (1980^2); H. de

Coninck, `De speeldoosjes van W.S.', in *Tirade*, 26 (1982); *Bzzlletin*, 12 (1983-1984), speciaal W.S.-nummer.

[G.J. van Bork]

Smit, Wisse Alfred Pierre

Nederlands dichter en letterkundige (Heumen 6.12.1903). Na zijn studie te Leiden, waar hij de invloed onderging van Verwey, werd hij in 1928 leraar te Bandoeng (Java), in 1934 directeur van de mms te Deventer en in 1946 hoogleraar te Utrecht; op 1 januari 1969 legde hij zijn ambt om gezondheidsredenen neer.

Smit promoveerde in 1928 op het proefschrift *De dichter Revius*. Vervolgens gaf hij diens *Over-Ysselsche sangen en dichten* uit (2 dln., 1930-1935). In 1939 verscheen zijn *Dichters der Reformatie in de zestiende eeuw*. Andere belangrijke werken van zijn hand waren o.a.: *Van Pascha to Noah* (3 dln., 1956-1962), `een verkenning van Vondels drama's', *Hooft en Dia* (1968) en *Kalliope in de Nederlanden, het renaissancistisch-klassicistisch epos* (1975). Bij zijn afscheid als hoogleraar verscheen de bundel *Twaalf studies* (1968).

Als dichter debuteerde hij in *Opwaartsche Wegen* (1924), het orgaan van de jong-protestanten. Later werd hij redacteur van het christelijk tijdschrift *De Werkplaats* (1936-1937). Daarin stelde hij als eis aan de jong-protestantse dichters: `Niet bij de 19de eeuw en niet bij Bilderdijk moeten wij aansluiting zoeken, maar bij de werkelijke bloeiperiode van ons protestantse verleden: de 17de eeuw'. De eerste poging daartoe was de bundel *Feesten van 't jaar* (1927), getuigend enerzijds van een bevindelijke schoonheid, anderzijds van expressionistische beeldspraak. *Masscheroen* (1941), geïnspireerd op het wagenspel in *Mariken van Nieumeghen*, zette deze expressionistische tendens voort. In *Stedetroost* (onder ps. W. v.d. Maze verschenen in *Signo piscium*, 1945) spreekt de geest van Huygens de inwoners van het zwaar geteisterde 's-Gravenhage moed in. Smits beste werk is *Dagboek onder het kruis* (illegaal verschenen onder ps. Evert J. Pot, 1945). Voor de Jan van Riebeeck-herdenking (1952) schreef hij een oratorium, *Jan van Riebeeck*, een samenstel van lyrische en epische dialogen en koren, later door de dichter een declamatorium genoemd.

Literatuur:

K. Heeroma, in *Het derde réveil* (1934); A. van Duinkerken, `W.A.P.S. als oorlogsdichter', in *Critisch Bulletin*, 13 (1946); F.W. van Heerikhuizen, in *In het kielzog van de romantiek* (1948); A. Donker, `De duiker onder het kruis', in *Critisch Bulletin*, 16 (1949); S. Witstein, `Lijst van wetenschappelijke publikaties', in W.A.P. Smit, *Twaalf studies* (1968); *Nieuwe Taalg.* (1968), speciaal W.A.P.S.-nummer; G.H. 's-Gravesande, in *Al pratende met [...]* (1980).

[W.J.C. Buitendijk]

Smits, Dirk

Noordnederlands dichter (Rotterdam 20.6.1702-Hellevoetsluis 25.4.1753). Smits werkte eerst als ambtenaar bij de wijnbelasting en later voor de admiraliteit te Hellevoetsluis. Hij schreef o.a. *Israëls Baälsfegors dienst of gestrafte wellust* (1737); *Mengeldichten* (1741); *Over de poëtische verrukking* (1743) en zijn *Nagelaten gedichten* (1761).

Literatuur:

N. Versteeg, *D.S.* (1761); A. de Jager, *D.S. herdacht* (1852).

[P.M.M. Kroone]

Smits, Den Ouden Heer

Zie Lindo, M.P.

Snellaert, Ferdinand Augustijn

Vlaams letterkundige (Kortrijk 21.7.1809-Gent 3.7.1872). Studeerde medicijnen te Utrecht (1827-1829) en werd officier van gezondheid in het Nederlandse leger (1830-1835). Vroeg ontslag en promoveerde te Gent in de geneeskunde (1836-1837), waarna hij aldaar huisarts werd. In 1847 als opvolger van zijn oudere vriend Jan Frans Willems lid van de Koninklijke Academie te Brussel, waar hij een actieve Vlaamse `aanwezigheidspolitiek' voerde; hielp in 1851 het Willemsfonds oprichten en was vele malen jurylid i.v.m. de driejaarlijkse staatsprijs voor proza of toneel.

Uit de Franse bezetting hield hij een radicale anti-Franse gezindheid over, terwijl hij van huis uit een zelfstandig denkende geest bleek te bezitten. Ten tijde van het Verenigd Koninkrijk groeide hij uit tot een strijdbaar Nederlander, wat hij in zijn hart ook na 1835 bleef, toen hij te Gent de beginnende Vlaamse Beweging hielp uitbouwen en zich naar buiten toe bij de Belgische realiteit neerlegde.

Als arts kon hij een onafhankelijke positie tegenover de staat handhaven en in reëel contact met het volk zijn sociale bewogenheid metterdaad bewijzen. Als filoloog bestudeerde hij vnl. Middelnederlandse teksten, die hij kopieerde en met aantekeningen uitgaf (Maerlant, Ruusbroec, oude liederen en geneeskundige traktaten); als criticus was hij de wegbereider voor een enigermate wetenschappelijke beoefening van deze discipline en als literairhistoricus leverde hij de eerste geschiedenis van de poëzie in België: *Verhandeling over de Nederlandsche dichtkunst in België, sedert hare eerste opkomst tot aen de dood van Albert en Isabella* (1838). Van belang is ook zijn *Schets eener geschiedenis der Nederlandsche letterkunde* (1850, 1881^{5}).

Het belangrijkste werk heeft hij echter geleverd op het gebied van de Vlaamse Beweging. Onmiddellijk na zijn aankomst te Gent nam hij het initiatief tot de oprichting van de `Maetschappy van Vlaemsche Letteroefening De Tael is gantsch het Volk' en in de volgende jaren behoorde hij meestal tot de initiatiefnemers van alle andere Vlaamse acties, verenigingen en tijdschriften: bijv. het eerste Vlaams petitionnement (1840), het *Kunst- en Letterblad* (1840), de Nederlandse taal en letterkundige congressen (vanaf 1849), het Rapport van de Grievencommissie (1856-1859) en het Vlaemsch Verbond (1861).

Werken:

Oude Vlaemsche liederen (1848), samen met J.F. Willems; *Histoire de la littérature flamande* (1849); *Vlaemsche bibliographie* (1851); *Oude en nieuwe liedjes* (1852); *Vlaemsche commissie* (1859); *Alexanders geesten* (1861), uitg.; *Nederlandsche gedichten uit de veertiende eeuw van Jan van Boendaele, Hein van Aken e.a.* (1869).

Uitgaven:

A. Deprez (ed.), *F.A.S. en J.A. Alberdingk Thijm. Briefwisseling 1843-1872* (1971); Idem (ed.), *Briefwisseling van dr. F.A.S.*, 2 dln. (1977-1978); J. van Bergen (ed.), *F.A.S.: Waal en Vlaming* (1980).

Literatuur:

A. Deprez, *De jonge S. 1809-1838* (1970); Idem, *Kroniek van dr. F.A.S.* (1972); Idem, *Jan Frans Willems en F.A.S.: een vriendschap 1836-1846* (1972); F.A. Comer en R. Gheyselinck, *F.A.S., De man aan de bron 1809-1872* (1972); *Colloquium F.A.S.* (1973), met bibl.; A. Deprez, `Brieven uit Wenen en Gent: F.A.S.s en J.A. de Laets correspondentie met G. Höfken', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1983).

[A. Deprez]

Snieders, August

Vlaams prozaschrijver (Bladel, Noord-Brabant, 8.5.1825-Brussel 19.11.1904).

Broer van Jan Renier Snieders. Aanvankelijk letterzetter te 's-Hertogenbosch, later te Antwerpen; vanaf 1845 redacteur en van 1849-1899 hoofdredacteur van *Het Handelsblad* te Antwerpen. Onder zijn beleid werd het blad de voornaamste Vlaamse krant; hij was de beste Vlaamse journalist van zijn tijd.

Zijn romans en verhalen zetten de traditie van Conscience voort in meer realistische toon. In zijn novellen en schetsen over de Antwerpse burgerij, waar ironie, sarcasme en humor met een intelligente meewarigheid afwisselen, bereikte hij zijn fraaiste resultaat. Zijn historische romans (bijv. *Op den toren*, 1869) staan vrijwel op dezelfde hoogte als die van Conscience.

Werken:

De arme schoolmeester (1851), r.; *De gasthuisnon*, 2 dln. (1855), r.; *Oud speelgoed* (1878), verh.; *Alleen in de wereld* (1880), r.; *De nachtraven* (1884), r.; *Fata morgana* (1887); *Dit sijn Sniderië*n (1893), schetsen en verh.

Uitgave:

Volledige werken, 49 dln. (1924-1934).

Literatuur:

J. Persyn, *A.S. en zijn tijd*, 3 dln. (1925-1926); J. Grietens, *Dr. A.S. in leven en gedachten* (1925); R. Sterkens, in *De letterkunde in de Antwerpsche Kempen van 1830-1900* (1935); F. Verachtert, in *A.S.' werken* (Omnibus 3) (1976); S. Streuvels, `Voor A.S.', in *Uit lust-met-de-penne...* (1982).

[A. Demedts]

Snieders, Jan Renier

Vlaams prozaschrijver (Bladel, Noord-Brabant 22.11.1812-Turnhout 9.4.1888). Studeerde medicijnen te Leuven en vestigde zich na zijn promotie (1838) als geneesheer in Turnhout. Schreef verhalen en romans over de Kempen, romantisch van opvatting en vooral in zijn laatste periode sterk moraliserend, die getuigen van mensenkennis en een minder idealiserende strekking dan Conscience had voorgestaan. Dank zij de vlotte verteltrant en de humor is zijn werk lang leesbaar gebleven.

Werken:

Het kind met den helm (1852), r.; *De meesterknecht* (1855), r.; *Doctor Marcus* (1858), r.; *De lelie van het gehucht* (1860), r.; *Narda* (1869), r.; *De geuzen in de Kempen*, 2 dln. (1875), r.; *Zonder God* (1885), r.

Literatuur:

A. Snieders, `Levensschets van J.R.S.', in *Jaarb. Kon. Vl. Acad.* (1889); R. Sterkens, in *De letterkunde in de Antwerpsche Kempen van 1830-1900* (1935); F. Verachtert, `Een blik in het verleden van J.R.S.', in *R.S.'werken* (Omnibus 3) (1976).

[A. Demedts en D. Welsink]

Snoek, Paul

Ps. van Edmond Schietekat, Vlaams dichter en prozaïst (St.-Niklaas 17.12.1933-Tielt 19.10.1981). Schreef als jongeling sonnetten; werd toen letterkundig ook gestimuleerd door een leraar, Anton van Wilderode. Studeerde enige tijd rechten te Gent, maar was toen reeds nonconformistisch en door poëzie bezeten. Bewogen diensttijd (vgl. *Soldatenbrieven*). Werd later textielfabrikant en aannemer. Deze combinatie van nuchtere ambachtelijkheid met dichterlijke bedrijvigheid doet denken aan de levensinstelling van Gaston Burssens, met wie Snoek zeer bevriend was. Hij was medeoprichter (1955) van het avant-gardetijdschrift *Gard-Sivik* en redacteur van het *Nieuw Vlaams Tijdschrift*. Ontving de Arkprijs van het Vrije Woord voor de verzamelbundel *Renaissance* (1963).

Hoewel Snoek eigenlijk te jong was (zijn eerste bundel is van 1954) om ten volle tot de zgn. `experimentele V ijftigers' te behoren, werd hij door Walravens toch opgenomen in de `experimentele' bloemlezing *Waar is de eerste morgen?* (1955).

Niet alleen zijn leeftijd, maar ook de aard van zijn poëzie distantieert Snoek van Cami, Claus en Van de Kerckhove, dichters die in 1949 werkten uitgaande van een bewogen *Tijd-en-Mens*-gerichtheid. Esthetiserend spelelement en virtuoze schrijfwijze zijn van meet af aan typerend voor Snoeks poëzie. Zijn vroege gedichten herinneren wel aan sommige door Van Ostaijen nagelaten gedichten (*Eerste boek van Schmoll*),

in die zin dat Snoek in een poëzie van woorden en beelden de dingen groet en ze onderling verbindt. Een aardse lichtvoetigheid bezielt dit spel van frisse beelden en antithesen die uit een fraaie manipulatie met de taal ontstaan. Deze hang naar de in een woordenspel verankerde poëtische anekdotiek treedt zeer duidelijk naar voren in *De heilige gedichten 1956-1958* (1959), cynisch en (soms op een ietwat landelijke wijze) surrealistisch: Snoek is ook een dichter van grotesken (vgl. het proza van *Reptielen & amfibieën*, 1957).

Zijn *Soldatenbrieven* (1961), experimenteel proza en gedichten in briefvorm, werden samengesteld met H.C. Pernath en ingeleid door J. Walravens. De tien jaar later verschenen bundel *Gedrichten* is ook duidelijk beheerst door het zoeken naar vernieuwing. Het werk voert de ondertitel `gedokumenteerde aktualiteitspoëzie en/of alternatieve griezelgedichten' en bestaat uit parlando-poëzie.

Het aanvankelijk lichtvoetige taalgebruik van Snoek ontwikkelde zich langzamerhand tot een virtuoze gedragenheid: als een artistiek vakman beheerst de dichter in zijn rijpere poëzie alle registers van een meeslepende beeldentaal, barok en tegelijk modern. Zo bevat *De zwarte Muze* (1967) enkele fraaie gedichten die kunnen worden beschouwd als een keerpunt in zijn lyriek. In `Memoires' bijv. spreekt een bewogen en beheerst man in het midden van zijn leven.

Welkom in mijn onderwereld (1978) betekende evenwel een terugkeer naar zijn eigen verbeeldingswereld, die in wrange tegenstelling staat met het door hem ervaren menselijk tekort in een dwaze wereld. Het prozawerk *Een hondsdolle tijd* (1978) geeft een beeld van zijn eigen wilde jaren.

Evenals Gaston Burssens, Hugo Claus, Lucebert e.a. was Snoek ook werkzaam als schilder.

Werken:

Archipel (1954), p.; *Noodbrug* (1955), p.; *Tussen vel en vlees* (1956), p.; *Aardrijkskunde* (1956), p.; *Ik rook een vredespijp* (1957), p.; *Hercules* (1960), p.; *Richelieu* (1961), p.; *Nostradamus* (1963), p.; *Gedichten 1954-1970* (1971); *Bultaco 250 cc* (1971), pr.; *Kwaak- en kruipdieren* (1972), pr.

Uitgave:

P. de Wispelaere (ed.), *Schildersverdriet* (1982); *Verzamelde gedichten* (1983).

Literatuur:

S. Vestdijk, `Humor der experimentelen-P.S.', in *Voor en na de explosie. Opstellen over poëzie* (1960); P. Thomas, `Tussen weelde en

waarheid', in *Dietsche Warande & Belfort*, 4 (1964); M. Rutten, `P.S. en H.C. Pernath: Siamese tweelingen', in *Vl. Gids*, 2 (1965); Ch. D'Haen, `Eerste commentaar van een lezer bij "Nostradamus" van P.S.', in *Vl. Gids*, 8 (1965); L. Scheer, `De dichter P.S. Virtuositeit en geestelijke dimensie', in *Streven*, 1 (1966); Idem, *De poëtische wereld van P.S. Proeve van closereading* (1966); H. Leus, `In gesprek met P.S.', in *Vl. Gids*, 3 (1971); L. Deflo, `Met Edgar Allen Snoek in Dracula's alternatieve drugstore', in *Kreatief*, 1 (1972); H. Brems, `De profeet ontmaskerd', in *Dietsche Warande & Belfort*, 7 (1972); *Vl. Gids*, 63 (1979), speciaal P.S.-nummer; A.M. Musschoot, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1981); H. Leus (ed.), *Ik ben steeds op doorreis* (1983).

[E. Standaert]

Soeroto, Raden Mas Noto

Zie Noto Soeroto, Raden Mas

Sontrop, Theo

Eig. Theodorus Alexander Leonardus Maria, Nederlands dichter en uitgever (Haarlem 2.5.1931). Studeerde Frans, was enige tijd leraar, maar kwam uiteindelijk, na werkzaam te zijn geweest bij Van Ditmar en Meulenhoff, bij de Arbeiderspers terecht waar hij in 1972 directeur werd.

Sontrop debuteerde met poëzie in de bundel *Langzaam kromgroeien* (1962). In 1971 volgde de bundel *Marmerkijker*. Zijn poëzie is sterk gesloten, met tal van literaire verwijzingen, waarin in momentopnamen verschijnselen van leven en dood in een raadselachtige vorm worden vastgelegd.

Met Joost Roelofsz verzorgde hij *Het alfabet* (1975), tekeningen waarbij Sontrop de kwatrijnen schreef. Sinds 1973 is Sontrop met enkele onderbrekingen redacteur van *Maatstaf* geweest.

Literatuur:

M. Pam, in *NRC/Handelsblad* (18.4.1980).

[G.J. van Bork]

Soudaens dochter, Van een

Middeleeuws exempel waarin wordt verhaald hoe een heidense jonkvrouw door Jezus wordt ontvoerd. Er zijn veel versch. versies, zowel in proza als in liedvorm, in de Duitse, Nederlandse, Zweedse en Deense literatuur. Zij werden door Bolte in drie groepen ondergebracht. De Nederlandse behoren tot die van de sultansdochter. Het gaat hier nl. om een dochter van een sultan die, vol bewondering voor de bloemen

van haar vaders tuin, de `heer der bloemen', d.i. Jezus, in de gedaante van een `suverlijc iongelinc', ontmoet en door hem in de nabijheid van een klooster wordt geleid waar zij intreedt, tot zij door haar hemelse bruidegom naar zijn vaders rijk wordt gebracht.

De Nederlandse prozaversie is zowel in hs. als in de vorm van een volksboek bewaard gebleven. Dat deze op de liedversie zou teruggaan is niet zeker, daar er ook een Latijnse versie van het proza-exempel werd teruggevonden.

Uitgaven:

G.J. Boekenoogen (ed.), uitgave van het volksboek (Delftse druk begin 16de eeuw) en de liedversie (1904); C.G.N. de Vooys, in *Middelnederlandse Marialegenden*, dl. 2((z.j.), de versch. versies van het proza-exempel.

Literatuur:

J. Bolte, `Die Sultanstochter im Blumengarten', in *Zeitschrift für deutsches Altertum [...]*, 34 (1980); C.G.N. de Vooys, *Middelnederlandse legenden en exempelen* (1926^2); L. Debaene, *De Nederlandse volksboeken* (1977^2).

[A. van Elslander]

Soudijn, Karel

Nederlands dichter (Doetinchem 11.1.1944). Studeerde psychologie te Amsterdam en was in die tijd redacteur van het studentenweekblad *Propria Cures*. Later tevens recensent. Schreef over researchproblemen in het sociaal-wetenschappelijk onderzoek (1976) en redigeerde een boek over psychologie.

In 1967 debuteerde hij met een bundel gedichten, *Dreunende kabouters*, die een laconieke toon, onderkoelde emoties en veel understatement vertoont. Jeugd- en reisherinneringen, en daarbinnen vooral het element natuur, spelen in deze bundel een centrale rol. Het reizen blijft ook in zijn latere bundels een dominant gegeven, vooral in zijn laatste bundel met de in dit opzicht sprekende titel *Op reis* (1973). De nuchterheid van zijn eerste poëzie evolueert in zijn latere werk tot een mild absurdisme.

Werk:

Het kruidenboek (1970).

[H. Bekkering]

Spandaw, Hajo Albert

Noordnederlands dichter (Vries 23.10.1777-Groningen 28.10.1855). Studeerde rechten te Groningen; achtereenvolgens werkzaam in de advocatuur en in diverse functies bij de rechterlijke macht; werd griffier van de Staten van Groningen. Schreef versjes van belerende strekking en over de huiselijke haard; bekend werden zijn leerdicht *De vrouwen* (1807) en het anekdotische gedicht `Het vogelnestje'.

Hoewel zijn werk wel met dat van Tollens is vergeleken, ontwikkelde Spandaw zich onafhankelijk van de Rotterdamse school.

Werken:

Gedichten en redevoeringen (1803); *Gedichten* (1805); *Poëzy* (1809); *Nederlands verlossing* (1814); *Vaderlandsche poëzy en liederen* (1817); *De nieuwe haring* (1818); *Neêrlands zee-*

roem (1820); *Gedichten*, 4 dln. (1836-1838); *Nieuwe verspreide poëzij* (1847).

Literatuur:

A. Modderman, in *Hand. Kon. Mij v. Taal- en Letterk.* (1857).

[G.W. Huygens]

Spanninga, Sjoerd

Ps. van Jan Dijkstra, Fries dichter (Joure 8.2.1906-Schagen 27.7.1985). Was werkzaam als journalist en publicist in Sneek en Den Helder. Zijn poëzie valt op door vormenrijkdom, zeer persoonlijke beeldspraak, een exotische toets en een af en toe desperate levensbeschouwing. Ontving de Gysbert Japicxprijs voor poëzie in 1951.

Werken:

Spegelskrift (= Spiegelschrift; 1949), p.; *Núnders* (= Zandschelpen; 1950), p.; *Finzen en frij* (=Gevangen en vrij; 1957), p.; *Rattelmansreau* (= Rammelkast; 1962); *Kymgong* (= Kimgang; 1964), p.; *De lytse karavaen* (= De kleine karavaan; 1968), p. in vert.; *De Mary Gloster* (1968), p., vert. van R. Kipling.

Literatuur:

A. Wadman, in *Frieslands dichters* (1949); *It Heitelân*, 10 (1951), speciaal S.-nummer; J. Smit, *De Fryske literatuer 1945-1967* (1968); K. Dykstra, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977).

[F. Dam]

Speenhoff, Jacobus Hendrikus

Nederlands dichter (Rotterdam 23.10.1869-'s-Gravenhage 3.3.1945). Werkte mee aan *De Ware Jacob* en andere bladen; trad vanaf 1903 op als `dichter-zanger'. Door zijn eigen stijl werd hij een gevierd cabaretier; met Nap de la Mar e.a. werkte hij tevens mee aan een toneelgroep waarvoor hij eenakters schreef. Als schepper van het typisch Nederlands levenslied bewees Speenhoff dat in de vaak rauwe volkstaal, waarin hij naast actualiteiten en Rotterdamse eigenaardigheden ook de misère en humor van de gewone man bezong, werkelijke poëzie geschreven kon worden. Door zijn voor die dagen gedurfde teksten en zijn nonconformisme (zijn zinspreuk was: `'t Is anders') gaf hij vaak aanstoot, maar in het algemeen was hij populair, terwijl

hij in de gehele letterkundige wereld achting genoot. Bekend werden zijn liederen als `Afscheid van een marinier', `De Rotterdamse schutterij', `De vegetariërs' e.a., die hij bijeenbracht in tien delen *Liedjes, wijzen en prentjes* (1903-1921).

In latere jaren wilde en kon hij zich niet aanpassen aan de vernieuwde cabaretstijl en de door de jazz beïnvloede muziek; ook politiek raakte hij zijn oorspr. koers kwijt. Terend op zijn oude roem voorzag hij door journalistieke arbeid in zijn levensonderhoud. In 1943 publiceerde hij zijn niet in alle opzichten betrouwbare herinneringen (*Daar komen de schutters*). Hij kwam om het leven tijdens een bombardement.

Werken:

De zeven moordenaars en andere verhalen (1899); *Drie zedespelen* (1910); *In de forten* (1914); *Soldatenliedjes* (1916); *Honderdtien krekelzangen* (1918); *Drie jonge schilders en een oude vrachtauto* (1940).

Uitgave:

J. Greshoff (ed.), *De beste gedichten* (1940), met inl.

Literatuur:

E. Visser, in *Het Nederlandsch cabaret* (1920); J. Greshoff, in *Grensgebied* (1948); W. Ibo, in *En nu de moraal van dit lied* (1970); A. de Haas, *'t Was anders. Leven en levenskring van `de heer J.H.S., dichter-zanger*' (1971); H. Hartog, in *Opstellen, polemiek, kritiek, brieven* (1975, 1978^2).

[G.W. Huygens]

Spel vanden Heilighen sacramente vander Nyeuwervaert, Het

Oudste overgeleverde zo genoemd mirakelspel. Het dateert uit de 15de eeuw (vermoedelijk 1463) en is overgeleverd in een hs. van tussen ca 1500 en 1540. Het spel is gebaseerd op een niet overgeleverde kroniek over het sacrament. In hetzelfde handschrift waarin *Het Spel* is overgeleverd, komt ook een afschrift van die kroniek voor. Daarnaast bevat het de regel van de Broederschap van het Heilige Sacrament, een gedicht van Anthonis de Roovere en zijn beroemde refrein *Lof van den heylighen sacramente*.

Het Spel vanden heilighen Sacramente behandelt de wonderen die gebeuren door een hostie. Het bevat zeven taferelen, die afgewisseld worden met scènes waarin onder andere duiveltjes optreden.

In het algemeen wordt *Het Spel* toegeschreven aan Jan Smeken.

Zie ook Roovere, Anthonis de; Smeken, Jan

Uitgaven:

H.E. Moltzer, in *De Middelnederlandsche Dramatische Poëzie* (1875); P. Leendertz, in *Middelnederlandsche Dramatische Poëzie* (1907); W.J.M.A. Asselbergs en A.P. Huysmans (ed.), *Het Spel vanden heilighen Sacramente vander Nyeuwervaert* (1955).

Literatuur:

L.C. Michels, in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.* (1931); A. Ampe, `Bij een heruitgave van "Het Spel vanden Heilighen Sacramente vander Nyeuwervaert"', in *Ons Geestelijk Erf* (1955); A. Maas, `Tspel vanden heylighen sacramente vander Nyeuwervaert', in *De Vacature*, 77 (1965); M. de Koning, `Het Spel vanden H.S. vander N.', in *Jaarb. Oudheidk. Kring `De Ghulden Roos'*, 27 (1967); A. Maas, `Anton van Duinkerken aan het woord', in *De Vacature*, 80 (1968); Idem, `Enige hypothesen betreffende Tspel vanden Heylighen Sacramente vander Nyeuwervaert', in *Levende Talen* (1970); Z.H. de Groot, J.G. Kruyt en J. van de Pol, `Tijdsverloop en vorm in Het Spel v.d. H.S. v.d. N.', in *Spektator*, 4 (1974-1975); C.F.P. Stutterheim, `Onderzoek naar corruptie in Nyeuwer-

vaert', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 92 (1976).

[F. van Thijn]

Speliers, Hedwig

Eig. Edwig Nestor Leon, Vlaams dichter, essayist en criticus (Diksmuide 12.6.1935). Was leraar. Hoewel zijn eerste dichtbundels reeds een origineel, eigenzinnig en weerbarstig talent lieten vermoeden (*Ons bergt een cenotaaf*, 1961; *Een bruggehoofd*, 1963) kwam Speliers voorgoed in de belangstelling door zijn aandeel in de `gestencilde revolutie' en zijn medewerking aan het tijdschrift *Bok* (1963-1964), waaruit belangrijke kritische en polemische publikaties voortvloeiden.

Als dichter is Speliers niet alleen belangrijk wegens zijn heel aparte plaats in de post-experimentele richting, o.m. door de sterk metaforische poëzie met constructivistische en rationele inslag, maar ook door de theoretische grondslagen waarop zijn vers berust. Van meet af aan legde Speliers de nadruk op de structurele eenheid van de bundel, waarvan de versch. geledingen en onderdelen slechts in de globale context volledig kunnen worden verklaard. Dat geldt met name voor het woord, dat bij hem een uiting van een sterk universeel werkelijkheidsbegrip is, waarin zowel persoonlijke, emotionele aandelen als cultuurhistorische componenten liggen samengevat.

In het essay *De ongeleefde lijnen van ons lichaam, of Het metaforische denken* (1975-1976) wordt een afgeronde poëtica ontworpen. Het gedicht is `tot metafoor gestolde gedachtenformatie'. Dit is het uitgangspunt voor nog strakkere linguïstische benaderingen van de poëzie, met name via het fonologische, syntactische en semantische niveau, waardoor de subjectiviteit van de poëzie en het poëtisch beleven een objectieve basis krijgen.

Werken:

Exotische diergedichten (1957), p.; *Wij, galspuwers* (1965), essay; *Omtrent Streuvels. Het einde van een mythe* (1968), essay; *De astronaut* (1968), p.; *Afscheid van Streuvels* (met G. Adé, G. Wildemeersch en A. Godfroid, 1971), essay; *Horrible dictu* (1972), p.; *Ten zuiden van* (1973), p.; *Leven met Lorenz* (1973), p.; *Die verrekte gelijkhebber* (1973), essay; *Gerard Cornelis van het Reve en De groene anjelier* (1973), essay; *De mens van Paracelsus* (1977), p.; *Van het wolkje af* (1980), p.; *Het heraldieke dier* (1983), p.

Literatuur:

M. Rutten, *Tellurisch, barok, antiek in de Nederlandse dichtkunst. Achterberg en Burssens voorbij* (1967); G. Segers, `H.S.', in *Revolver*, 1 (1968), interview; F. Depeuter, `H.S.: Cycloop aan de overkant', in *Ons Erfdeel*, xiii, 2 (1969-1970); M.J.G.

de Jong, *Over kritiek en critici* (1977); H. Brems, `De vooralsnog versmade metaforen', in *Al wie omziet. Opstellen over Nederlandse poëzie 1960-1980* (1981); J. Theunynck, *Een kritische monografie over H.S., `Een wordend Zelf, onsplitsbaar met het woord verweven'* (1981); W. Delestrez, in *Ambrozijn*, 4 (1983-1984), interview.

[P. van Aken]

Spiegel, Hendrik Laurensz.

Noordnederlands dichter en prozaschrijver (Amsterdam 11.3.1549-Alkmaar 4.1.1612). Door zijn vader, Laurens Pietersz., een welgesteld Amsterdams koopman en regent, werd Spiegel in verdraagzame geest opgevoed. Hij bleef katholiek, zij het in erasmiaanse zin. In zijn jonge jaren maakte hij 60 rederijkersverzen en `Het lof van danssen'; in de uitgaven van Roemer Visschers *Brabbeling* van 1612 en 1647 zijn deze gedichten tussen de verzen van zijn vriend Visscher geplaatst, in die van 1614 en 1669 achter het dichtwerk van de laatste. Na de alteratie van Amsterdam in 1578, waardoor de stad een protestants bestuur kreeg, liet Spiegel zich ontpoorteren. De laatste jaren van zijn leven woonde hij te Alkmaar, waar hij aan pokken overleed.

Op naam van de Amsterdamse rederijkerskamer De Eglantier verschenen vier werken over grammatica, dialectica en retorica: *Twe-spraack van de Nederduitsche letterkunst* (1584), *Ruysch-bewerp vande redenkaveling ofte Nederduytsche dialectike* (1585), *Kort begrip des redenkavelings: in slechten rym vervat* (1585) en *Rederijck-kunst, in rijm opt kortst vervat* (1587). Spiegel moet hierin een groot aandeel hebben gehad. Hij bepleitte erin o.m. de betekenis van het Nederlands als cultuurtaal; hij paste taalzuivering toe in de praktijk en drong er bij de bestuurders van de Leidse hogeschool op aan de colleges in de landstaal te geven.

In 1589 weigerde Spiegel de benoeming te aanvaarden als `gecommitteerde raedt' (namens Amsterdam) `ter admiraliteit tot Hoorn', welke weigering hem op een forse boete kwam te staan. Hij zal zich liever beziggehouden hebben met zijn handel en zijn studie dan met de defensie ter zee. Bij voorkeur vertoefde hij op Meerhuyzen, een tuin aan de Amstel niet ver van de stad. In 1591 gaf hij met Jan van der Does de *Rijmkroniek* van Melis Stoke uit. Een aantal *Nieuw Jaers lieder*, voor De Eglantier geschreven, verscheen in 1608.

Spiegels hoofdwerk is *Hart-spiegel* (1614), een zedekundig dichtwerk, waarvan de kerngedachte kan worden weergegeven

met zijn zinspreuk `Dueghd verhuecht'; de ethische opvattingen zijn verwant aan die van Coornherts *Wellevenskunste*. Het hoogtepunt in zijn dichterlijk oeuvre wordt gevormd door zijn *Lieden op 't Vader Ons* (opgenomen in de druk van 1694 van de *Hertspiegel*): hierin heeft hij zijn godsdienstige en ethische denkbeelden samengevat aan de hand van de aanhef en de eerste bede van het Onze Vader. In manuscript is nog van hem bewaard een kort `zinnespel' *Numa ofte amptsweygheringe* (wsch. geschreven tussen 1600-1603). Van zijn andere geschriften moet nog worden genoemd een verzameling spreuken en spreekwoorden, gerangschikt volgens de maanden en dagen van het jaar: *Bijspraakx-almanak* (ca 1606).

Spiegel voelde zich sterk aangetrokken tot de filosofie, niet de speculatieve, maar de praktische. De christelijke en antieke gedachtenwereld vermengde hij. Men kan hem typeren als een rationalistisch optimist, maar ook als een idealist: het niet bedorven verstand kiest vanzelf het goede en het schone.

Spiegel heeft als leider van De Eglantier, en ook na zijn dood, grote invloed uitgeoefend op o.a. Hooft, Bredero, Vondel, Rodenburgh en Poot. Bilderdijks omwerking van de *Hertspiegel* is meer een werk van hemzelf dan een van Spiegel. Aernout Drost schreef een novelle over hem: *Meerhuijzen*. Als dichter is hij vooral bewonderd door Jeronimo de Vries, Albert Verwey en Minderaa.

De *Twe-spraack vande Nederduitsche letterkunst, ófte Vant spellen ende eyghenscap des Nederduitschen taals* (1584), met een voorrede van Coornhert, is opgedragen aan de burgemeesters en raden van Amsterdam door keizer, factor, prins en kameristen van In Liefde Bloeyende op 1 juli 1584. Hun doel is de Nederlandse taal te verheffen tot het peil van de Italiaanse, Spaanse en Franse taal, door haar te versieren en te verrijken. Dit behoort vooral door de rederijkerskamer `als ghemene scholen des land-taals' te geschieden. Vooral door de denkbeelden over taalzuivering en de vrij nauwkeurige taalwaarneming ging er veel invloed van dit werk uit.

Uitgaven:

P. Vlaming (ed.), *Hertspieghel en andere zedeschriften* (1723); F.A. Stoett (ed.), `Numa ofte Amptsweygheringe', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 21 (1902); G. Degroote (ed.), *Lieden op 't Vader Ons* (1956); W.J.H. Caron (ed.), *Twe-spraack; Ruygh-bewerp; Kort begrip; Rederijck-kunst* (1962).

Literatuur:

A. Verwey, *H.L.S.* (1919); J.F. Buisman, *De ethische denkbeelden van H.L.S.* (1935); P. Minderaa, *Opstellen en voordrachten uit mijn hoogleraarstijd* (1964); K. Kooiman, `S. schrijver van de Twe-spraack', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 83 (1967); C. Kramer, `De datering van H.L.S.s zinspel Numa ofte Amptsweygheringe', in *Jaarboek Amstelodamum*, 66 (1974); L. Peeters, `Auteurschap en tekst van S.s. "Twe-spraack" (1584)', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 98 (1982).

[W.J.C. Buitendijk en P.J. Verkruijsse]

Spieghel der duecht, Den

Middeleeuws prozawerk, overgeleverd in een druk van 1515, in Brussel door Thomas van der Noot vervaardigd. Het Nederlands is een bewerking van het Duits, dat uiteindelijk weer op het Frans teruggaat. In *Den Spieghel der duecht* worden alle deugden en ondeugden van vrouwen behandeld, telkens gedemonstreerd aan de hand van een exempel uit de bijbel of de klassieke oudheid, uit heiligenlevens of uit geschiedeniswerken.

Literatuur:

W. Keesman, H. Oudejans en H. Pleij, `Een Nederlandse bewerking van de "Chevalier de La Tour" in de Rosenwald-collectie: "Den Spieghel der duecht" van 1515', in *Spektator*, 12 (1982-1983).

[F. van Thijn]

Spieghel der minnen

Zie Rose, Die

Spieghel der sonden, Die

Middelnederlandse bewerking van de Latijnse *Summae virtutum ac vitiorum* van ca 1260. Het religieus-didactische werk is overgeleverd in een hs. uit de 15de eeuw en wordt wel aan Jan de Weert toegeschreven. Het werk behandelt de zonden en hoe ze te vermijden. Het wordt ook *Nieuwe Doctrinael* genoemd.

Uitgaven:

J. Verdam (ed.), *Die Spiegel der Sonden* (1901); J.H. Jacobs, *Jan de Weert's Nieuwe Doctrinael of Spieghel van Sonden* (1915).

Literatuur:

K.H. Heeroma, `Het Gruuthuse-handschrift en de Spiegel der sonden', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 85 (1969); F. de Stoppelaar, `De eerste dichtende medicus in de lage landen was een hekeldichter', in *Specimina Specia*, 15 (1974).

[F. van Thijn]

Spierdijk, Jan

Nederlands dichter en prozaschrijver (Amsterdam 4.10.1919). Sedert 1945 in de journalistiek.

Publiceerde op het einde van en kort na WO II enkele bundels poëzie, o.m. *xvi Sonnetten* (1944), *Sonnetten en andere verzen* (1946) - als dichter werkte hij mee aan het

tijdschrift *Proloog* - en bewerkingen van Perzische kwatrijnen van Baba Tahir. Verder schreef hij novellen en een roman over het theaterleven. Hij verzorgde vertalingen uit het Engels, o.m. een bundel victoriaanse verhalen.

Werken:

No. 50 Darley Square (1946), nov.; *Het dierbaar landschap* (1947), r.; *Moor zijn is niet kuis* (1961), r.; *Andermans roem* (1979), verh.; *Oost-West Kwatrijnen* (1983), p.

Literatuur:

K. Amsberg, R. v.d. Boogaard, D. de Coninck e.a. (ed.), interview, in *Oud? De duvel is oud!* (1983), vpro-boek.

[W. Gobbers]

Spillebeen, Willy (Frans)

Vlaams dichter en prozaschrijver (Westrozebeke 30.12.1932). Zowel in zijn poëzie als in zijn proza legt Spillebeen getuigenis af van de `levensreis van een man' (*Aeneis*, 1982) die zich wanhopig en machteloos voelt bij de confrontatie met een absurde, chaotische en kwetsende werkelijkheid.

Niet minder dan in de gedichten wordt dit levensgevoel direct uitgesproken in belangrijke prozawerken, die structureel en thematisch nauw aan elkaar verwant zijn: *De maanvis* (1966), *De krabben* (1967), *De sfinks op de belt* (1968), *Steen des aanstoots* (1970) en *Het goede doel van het geweld* (1980). De hoofdpersonen zijn meestal piekerende intellectuelen die de kortsluiting tussen hun eigen crisistoestand en de omgeving ervaren als het gevolg van persoonlijke en door de maatschappij gecreëerde frustraties. In een reflexief proces van zelfanalyse trachten zij zich van hun obsessies te bevrijden, waarbij vooral de katholieke opvoeding en het hypocriete werkmilieu (het onderwijs) het moeten ontgelden. Vaak raken zij letterlijk op drift en zoeken troost in de primaire waarden van het bestaan: de natuur, de liefde, de vriendschap. Zo ontstaan echter nieuwe conflictsituaties die het schrijverpersonage naar het uitgangspunt terugvoeren. Uiteindelijk biedt alleen het schrijven nog een zeker houvast.

Werken:

De spiraal (1959), p.; *Naar dieper water* (1962), p.; *Emmanuel Looten, de Franse Vlaming* (1963), essay; *Jos de Haes* (1966), essay; *Groeipijn* (1966), p.; *Een zevengesternte* (1967), essay; *Hubert van Herreweghen* (1973), essay; *Gedichten 1959-1973. Een teken van leven* (1973); *Drie x drempelvrees* (1974), pr.; *André*

Demedts (1974), essay; *De geboorte van het stenen kindje* (1977), thematische analyse van het scheppend werk van Martinus Nijhoff, essay; *De vossejacht, een dodenboek* (1977), pr.; *Ontwerp van een landschap* (1977), p.; *Woorden in de stroom* (1978), p.; *J.H. Leopold* (1978), essay; *Herinneringen aan de toekomst* (1979), pr.; *Ida Gerhardt* (1981), essay; *Voorbij de populieren* (1982), p.; *Dubbelspoor* (1983), p.; *Doornroosjes honden* (1983), nov.

Literatuur:

P. de Wispelaere, `De maanvis', in *Facettenoog* (1968); E. van Itterbeek, `W.S.: schrijven tegen de chaos', in *Kultuurleven* 38, 4 (1971); L. Haeck, *De romans van W.S.* (1973); H. Brems, `Schrijven aan het leven', in *Dietsche Warande & Belfort* (1974); M. van Maris, `W.S.', in *Koebel*, iv, 14 (1975); H. Verlinde e.a., in *Yang* (1975), speciaal W.S.-nummer; R. Janssen, *De doodsthematiek in de gedichten van W.S.* (1976); K. Poissonnier, *De literaire kritiek van W.S. (1961-1976)* (1979); M.C. Bryon, *Het maatschappijbeeld in het werk van W.S.* (1982); P. Hardy, *Bij benadering*, dl. 2 (1983); *Vl. Gids*, 67 (1983), speciaal W.S.-nummer; L. Deflo, `W.S.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1985).

[P. van Aken]

Springer, F.

Ps. van Carel Jan Schneider, Nederlands prozaschrijver (Batavia 15.1.1932). Bracht zijn kindertijd (tot 1946) door in Nederlands-Indië. Studeerde rechten; was van 1958 tot 1962 bestuursambtenaar op het vroegere Nieuw-Guinea en is vanaf 1963 werkzaam in de diplomatieke dienst. In zijn literaire werk speelt Nederlands-Indië direct of indirect, een belangrijke rol.

Zijn eerste boeken, de verhalenbundel *Bericht uit Hollandia* (1962), de novelle *Schimmen rond de Parula* (1966) en de roman *De gladde paal van macht* (1969) - een satire over een machtsstrijd in een ontwikkelingsland - hebben Nieuw-Guinea als plaats van handeling. De voor deze boeken zo kenmerkende ironische observatie en afstandelijke presentatie van de handeling treffen ook in de, overigens persoonlijker geschreven roman *Tabee, New York* (1974, heruitg. 1983), de verhalenbundel *Zaken overzee* (1977) en de roman *Bougainville* (1981). In sommige opzichten doet dit werk denken aan dat van Willem Elsschot (bijv. in de relativerende humor en zelfspot), in andere aan het (door de schrijver bewonderde) oeuvre van F. Scott Fitzgerald, zoals *Bougainville*, het tot nu toe beste boek van Springer. In dit op versch. tijdniveaus spelende, zeer knap geconstrueerde `gedenkschrift' is de hoofdfiguur een man die, hoewel maatschappelijk tot grote hoogte gestegen, niet in staat blijkt tot een innerlijk geluk en (zich?) verdrinkt.

Literatuur:

R. Nieuwenhuys, in *Oost-Indische Spiegel* (1978); A. Zuiderent, `F.S.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980); T. van Deel, in *Jan*

Campertprijzen 1982 (1982); W. de Geyter, `F.S.-onbemind wegens onbekend', in *Deus ex machina*, 7 (1983).

[G. Termorshuizen]

Stalpart van der Wiele, Joannes

Noordnederlands dichter ('s-Gravenhage 22.11.1579-Delft, 29.12.1630). Studeerde enige tijd te Leuven, daarna sedert 1595 te Leiden en Orléans rechten; werd in 1598 advocaat in Den Haag. In 1602 ging hij opnieuw naar Leuven om er theologie te studeren. In maart 1606 werd hij tot priester gewijd; zette zijn studie voort in Frankrijk en tenslotte in Rome, waar hij ook promoveerde. In 1611 begaf hij zich naar Holland; werd in 1612 pastoor van de St.-Hippolytuskerk te Delft, in 1613 `aartspriester' (= deken) van Delft en Rotterdam, welk ambt hij tot zijn dood bekleedde.

Stalparts dichtwerk staat in dienst van zijn pastorale arbeid en is doortrokken van de spiritualiteit van de contrareformatie. Het vertoont dan ook alle kenmerken van de literaire barok. Zijn eerste werk, *Hemelryck. Dat is: Lof-sangh van 't Rijcke der Hemelen [...]* (1621), is een leerdicht over de hemel, geconcentreerd in de bekering en het martelaarschap van Adrianus van Nicomedia. Verwant hiermee is zijn *Evangelische Schat van Christus Jesus ondeckt [...]* (1621), gebouwd op de tegenstelling tussen aardse en hemelse schatten en vertoond in de geschiedenis van Laurentius en Hippolytus. In 1622 verscheen *Vrouwelick Cieraet van Sint' Agnes versmaedt*, een leerdicht rondom Sinte Agnes over de vrouwenkleding, voorafgegaan door een verhandeling in proza over de kleding.

Een bijdrage tot de polemiek met de protestanten is de *Roomsche Reijs t' zamenspraecksgewijs tusschen Pieter de Reijser ende Abacuk Fijnen Broeder* (1624). De meeste roem heeft de schrijver behaald met zijn geestelijke liederen, verzameld in de bundels *Gulde-jaer Ons Heeren Jesu Christi* (1628), liederen rondom de liturgie van zondagen en kerkelijke feesten, en *Gulde-Jaers Feest-Dagen [...]* (1634 en 1635). Het sluitstuk van de laatste bundel wordt gevormd door de `Madrigalia', een bewerking van de Italiaanse madrigaalteksten. De tachtig liederen hebben een gevarieerde inhoud. Eveneens na de dood van de dichter verscheen het *Extractum Katholicum, tegen alle gebreken van Verwarde Harsenen* (1631), een kleine tweehonderd liederen - `Doses' genoemd - over een aantal controversiële geloofspunten, gevolgd door het *Peperhuysken van Bijgevougde Confijten*.

Uitgaven:

G.J. Hoogewerff, *J.S.v.d.W.* (1920), bloeml.; M.C.A. van der Heijden (ed.), *Madrigalia* (1960); Idem (ed.), *J.S.v.d.W.* (1967), bloeml.; B.A. Mensink, *Gulde-Jaer Ons Heeren Jesu Christi* (1968).

Literatuur:

J.A. Alberdingk Thijm, `J.S.v.d.W.', in *Volks-Almanak voor Ned. Kath.* (1853 en 1854); J. Pollmann, `Feiten en raadsels rond S.v.d.W.', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, xix (1931); L.C. Michels, *J.S.v.d.W.* (1931); P. Polman, *S. en zijn `Roomsche Reijs'* (1938); L.C. Michels, `J.S.v.d.W.', in *Filol. Opst.*, ii (1958); B.A. Mensink, *J.S.v.d.W.* (1958); E.A.B.J. ten Brink, `Bossche drukken 1600-1629', in

Varia Historica Brabantica, 3 (1969); D. Kuijper Fzn., `Op Stalparts Zonnen-Dagen', in *Spiegel der Letteren*, 12 (1969-1970); A.H.M. van Schaik, `Het pauselijk primaat in de Hollandse zending', in *Arch. Gesch. Kath. Kerk Ned.*, 19 (1977).

[S.J. Lenselink]

Stamperius, Hannemieke

Zie Meinkema, Hannes

Staring, Antoni Christiaan Wijnandt

Noordnederlands dichter (Gendringen 24.1.1767-Wildenborch, Vorden, 18.8.1840). Stamde uit aanzienlijke Gelderse familie. Promoveerde in de rechten te Harderwijk, studeerde daarna botanie en natuurwetenschappen te Göttingen. Was sedert 1791 als grondbezitter gevestigd op de Wildenborch tussen Vorden en Lochem; bekleedde daarnaast enkele openbare ambten. Hield zich ook wetenschappelijk met landbouwkunde bezig; beoefende geschiedenis, folklore, letteren en muziek en schiep een weinig omvangrijk maar verzorgd dichterlijk oeuvre.

Zijn grote inspiratie was steeds Horatius, maar zijn beide jeugdbundeltjes *Mijne eerste proeven in poëzy* (1768) en *Dichtoeffening* (1791) (waarin naar de mode van die dagen sentimentele romances voorkomen) staan tevens onder invloed van Feith. Pas in 1820 maakte hij zijn rentree als dichter met de twee deeltjes *Gedichten*, waarin hij na zorgvuldige selectie en herziening oud en nieuw bijeenbracht. Hierna werkte hij geregeld mee aan de *Nederlandsche Muzenalmanak* en andere periodieke uitgaven. In deze periode ontstonden zijn omvangrijke humoristische dichterlijke vertellingen. Met zijn lyriek en epigrammen bundelde hij ze in *Nieuwe Gedichten* (1827) en *Winterloof* (1832). In 1837 bracht hij na nieuwe herziening alles bijeen in de vier delen *Gedichten*, die niet chronologisch maar naar de genres werden ingedeeld. Tevens publiceerde hij de bundel historische novellen *Kleine verhalen* (1837).

Door zijn voorliefde voor geschiedenis en folklore en door zijn grillige humor toonde

hij verwantschap met de romantiek van zijn tijd, maar een echte romanticus was hij allerminst. Met zijn rationele geest, evenwichtigheid, bewondering voor de vooruitgang in de techniek (`Het stoomtuig') en godsdienstige verdraagzaamheid was hij veeleer een man van de verlichting; in zijn jonge jaren had hij tot de gematigde patriotten behoord. Dat hij niet alleen een rationalist was, bewijst zijn lyriek waarin o.m. zijn verbondenheid met de natuur (met name die van zijn gewest) tot uiting komt. Hoewel hij contacten onderhield met letterkundige kringen in het hele land, ontwikkelde Staring zich op zijn Gelderse buitenpost zeer zelfstandig. In de familie- en vriendenkring op de Wildenborch werd veel gemusiceerd, gezongen, gedanst, geacteerd en voorgedragen. Lyriek als `Lentezang' en `Oogstlied' werd op bestaande of nieuwe melodieën gezongen, en zijn verhalende gedichten waren oorspr. bestemd voor voordracht in de huiselijke kring, zoals uit enkele passages blijkt. Aanvankelijk waren het strofische romances als `Ada en Rijnoud'; in latere jaren legde hij al zijn vernuft in berijmde verhalen als `De leerling van Pancrates', `Marco' (persoonlijke varianten op klassieke motieven) en de `Jaromir'-cyclus. Door zijn wat gewrongen taalconstructies en erudiete uitweidingen werd dit deel van zijn oeuvre moeilijk gevonden. Eenvoudiger waren zijn lyriek (waaronder het fraaie `Herdenking'), zijn vaderlandse en kerkelijke gezangen, alsmede zijn berijmde anekdotes en puntdichten, waarmee hij welbewust de traditie van Cats en Huygens voortzette.

Starings grootste betekenis is misschien gelegen in zijn streven om afstand te nemen van de dichterlijke taal, de gemeenplaats en de retoriek, waardoor het werk van zijn tijdgenoten (ook van groteren als Kinker) werd ontsierd. Herhaaldelijk werkte hij zijn verzen om, schrapte hij overtollige woorden en experimenteerde hij met ritme en maat tot hij de juiste vorm had gevonden. Zijn tijdgenoten toonden weinig waardering voor zijn werk, dat pas naar zijn waarde werd erkend door Potgieter (*Kritische Studiën*, i), Huet (*Litterarische fantasiën*, i) en Beets. Laatstgenoemde verzorgde in de editie van 1861 de definitieve uitgave van zijn dichtwerk.

Uitgaven:

J. de Vries en C. Kruyskamp (ed.), *Gedichten* (1940); *Gedichten* (1955), bloeml. met inl. en aant. van E. Endt; W.A. Wijnands (ed.), *Jaromir* (1966, 1973[3]); A.H.G. Schaars (ed.), *De tuchtiging der Algerijnen op den 27 van oogstmaand 1816* (1980); *Verzamelde gedichten* (1981), met een voorw. van G. Schlimme van Brunswijk en een inl. van N. Beets.

Literatuur:

B.H. Lulofs, *Mr. A.C.W.S.* (1842); N. Beets, `Loopbaan en kenschets des dichters S.', in *Verscheidenheden*, v (1871); G.E. Opstelten, *Brieven aan Mr. A.C.W.S.* (1916); C.S. Jolmers, *S. als verhalend dichter* (1918); P. van Valkenhoff, in *De gouden tak* (1937); J.M. de Vries, *Teksten en varianten van S.* (1958); C. van de Ketterij, `S.s dichterlijke vertelling als epische categorie', in *Nieuwe Taalg.*, 57 (1964); P.J.H. Vermeeren, in *Maatstaf*, 15 (1967-1968); C.O.A. Schimmelpenninck van der Oije,

`S. en de Gelderse bloem', in *Gelders Oudheidk. Contactber.* (1971); K.G. Lenstra, in *Weerwerk, opstellen aangeboden aan prof.dr. G. Stuiveling [...]* (1973); W.A. Wijnands, `Een schotel rijm van S.', in *Nieuwe Taalg.*, 68 (1975); P. van Zonneveld, `Vampirisme in de romantiek', in *Tirade*, 20 (1976); E.B. de Bruyn, `S. en Grammont', in *Maatstaf*, 28 (1980); R.A. Cornets de Groot, `Een fase tussen de 18e en de 19e eeuw', in *Ladders in de leegte* (1981); *A.C.W.S. 1767-1840* (1982); M. Fondse, `Krullen uit de werkplaats', in *De tweede ronde*, 3 (1982); W. Bloemendaal, `Geestelijk en cultureel leven', in J. Eefting e.a. (ed.), *Over stad en Scholtambt Lochem 1233-1983* (1983).

[G.W. Huygens]

Starter, Jan Janszoon

Noordnederlands dichter (Amsterdam 1593/1594-Hongarije sept. 1626). Zijn ouders waren Engelsen die wsch. Ca 1592 naar Amsterdam waren geëmigreerd vanwege de geloofsvervolging tegen de brownisten, tot welke sekte zij kunnen hebben behoord. Na de dood van zijn ouders groeide Starter op in een gereformeerd milieu, waar hij een behoorlijke ontwikkeling genoot. In 1612 was hij uitgever te Amsterdam, in 1613 ook te Leiden. Vestigde zich in 1614 als boekverkoper en uitgever, o.a. van enkele Latijnse werkjes, te Leeuwarden. In 1615 en 1616 bezocht hij de Frankforter Boekenjaarmarkt.

Enkele toneelstukken van hem worden gespeeld in de Leeuwarder kamer `Och mocht het rysen!', maar na verzet van kerkelijke zijde moet de kamer haar werkzaamheden begin januari 1619 beëindigen. Ook de uitgeverij gaat te gronde. Een bron van inkomsten wordt nu het maken van bruiloftsgedichten voor aanzienlijke Friese bruidsparen. Na korte tijd rechten te hebben gestudeerd te Franeker vertrekt Starter naar Holland, waar 21 `Lyefhebbers van de Nederduytsche poesy' zich in 1621 verplichten tot financiële steun om zijn dichterlijke werkzaamheid te stimuleren en hem aan Amsterdam te binden. Op verzoek van de uitgever Corn. Lodewijcksz. vander

Plasse voltooide Starter de door Bredero niet afgemaakte *Angeniet* (opgevoerd in 1623). In 1625 wordt hij geschiedschrijver van de graaf van Mansfelt en later tevens courantier voor de levering van oorlogsnieuws aan Broer Jansz. Sterft `in 't marcheren' tijdens Mansfelts veldtocht in Hongarije. Zijn functie was toen `Commissary over the Strangers'.

Starters debuut is vermoedelijk het lied `Klachte van Cupido' in de verzamelbundel *Apollo of Ghesangh der Musen* (1615). Zijn hoofdwerk, waaraan hij vooral zijn roem te danken heeft, is *Friesche lust-hof* (1621) met vooral minneliederen, bruiloftsgedichten en drinkliederen. De inhoud is vaak conventioneel. Berucht werd het boek vooral door enkele der afzonderlijke bijgevoegde `Boertigheden', waaronder het meest befaamd werd de levendige `Menniste vryagie', bewerkt naar een Engelse tekst, maar misschien ingegeven door persoonlijke ervaringen met een huichelachtig vroom `menniste zusje'. De melodieën zijn vaak van uitheemse (soms Engelse) oorsprong; de grote verdienste van Starter is dat hij er zulke uitstekend zingbare teksten bij heeft gedicht.

Voor de Leeuwarder kamer schreef Starter twee tragikomedies. *Timbre de Cardone* (1618) is gebaseerd op een novelle van Bandello, die ook door Shakespeare voor zijn *Much ado about Nothing* werd gebruikt. Het tussenspel erin is `Een vermaecklijck sotte-clucht van een advocaet ende een boer op 't plat Friesch'. *Daraide* (opgevoerd in sept. 1618 en in febr. 1621 in de Nederduytsche Academie) heeft als tussenspel de platte `Klucht van Ian Soetekauw', geschreven in Amsterdams dialect. *Timbre* is het drama van de beloonde deugd, *Daraide*, gemaakt naar passages uit de roman *Amadis de Gaule*, is het drama van de tomeloze wraakzucht. Het eerste stuk heeft nog een morele strekking, het tweede moest voor de Franse calvinisten wel het toppunt van onzedelijkheid zijn.

Wsch. is Starter in zijn jeugd vroom orthodox geweest, blijkens een lied van hem, uitgegeven in *Nieuw-iaar lieden: Wthegheven by de Nederduytsche Academi* (1618), mogelijk van vóór 1614 en in deze vorm niet opgenomen in de *Friesche lusthof*; later belijdt hij een uiterlijk conventioneel geloof en ten slotte komt hij tot een humanistisch getint religieus indifferentisme. Hij wordt een `bohémien avant la lettre', een dichter die zich losmaakt van de geordende maatschappij en zich aansluit bij een leger van huursoldaten, de paria's van die tijd.

Aanvankelijk had zijn poëzie, gezien de vele herdrukken en de verwijzingen naar de door hem gebruikte melodieën veel succes, maar in de 2de helft der 17e eeuw daalde zijn aanzien sterk, vooral sedert een uitgever van *D.R. Kamphuyzens Stichtelijke rijmen* (1647) onder diens poëzie, en gedekt door diens groot geestelijk gezag, opnam: `Klachte van Ian Iansen Starter als uyt het graf ghedaen, over syn dertel en ontuchtigh Liedt-boeck'. In 1658 kwam aan het licht dat deze scherpe satire van de hand van Chr. van Langerack was, maar het gedicht bleef gehandhaafd in de vele drukken van Camphuysens liedboek. Tot in A. Loosjes' roman *Het leven van Maurits Lijnslager* (1808) bleef het vernietigend oordeel `Camphuysen' doorwerken. Pas na de bloemlezing uit de *Friesche Lusthof* van W. Eekhoff (1862) en de volledige uitgave door Van Vloten (1864) kwam er een kentering ten goede in de waardering voor deze onmiskenbaar begaafde dichter.

Uitgaven:

J. van Vloten (ed.), *Friesche Lusthof, 6e dr., op nieus verm. ende verbetert, met verscheyden dichten ende kluchten* (1864); J.H. Brouwer (ed.), *Friesche lusthof i. Teksten en uitgeg. naar de 1e dr. 1621* (1966); M. Veldhuyzen, *De melodieën bij S.s Friesche lusthof* (1967); L. Strengholt (ed.), *Friese lust-hof* (1974; herdr. van uitg. 1621).

Literatuur:

M.M. Kleerkooper, *Bibliographie van S.s werken* (1911); J.H. Brouwer, *J.J.S.* (1940); `Om J.J.S. hinne', in *It Beaken*, 15 (1953); U. Bornemann, `Der "Friesche Lusthof" und die "Teutsche Muse". Beispiele der J.J.S. Rezeption in der deutschen Dichtung des 17. Jahrhunderts', in *Neophilologus*, 60 (1976); J. Bolte, *Die Singspiele der englische Komödianten und ihrer Nachfolger in Deutschland, Holland und Skandinavien* (1977); R. Breugelmans, `Enige bibliografische notities n.a.v. J.J.S.s "Lijkklacht over Wilhelm Ludwich" 1620', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 94 (1978); B. van Selm, `Aanvulling op Kleerkooper: Bibliographie van S.s werken', in *Dokumentaal*, 10 (1981); E.L. Verkuyl, in G.A. Bredero, *Angeniet* (1982), met inl. en aant.; W.M.H. Hummelen, *Amsterdams toneel in het begin van de gouden eeuw* (1982).

[W.J.C. Buitendijk en S.S. Hoogerhuis]

Stassaert, Lucienne Joseph Victorine

Vlaamse dichteres, (toneel)schrijfster, beeldend kunstenares en pianiste (Antwerpen 10.2.1936). Nadat haar eerste teksten waren verschenen in het tijdschrift *Nul* (1961-1965) vond zij aansluiting bij de neo-experimentelen of de Zestigers, die zich hoofdzakelijk groepeerden rond het tijd-

schrift *Labris* (vanaf 1962), meer bepaald bij de zgn. subjectieve richting, waarvan de vertegenwoordigers (o.a. Marcel van Maele) zich beriepen op het klimaat van de Franse `poésie maudite' (Jarry, Lautréamont, Artaud) en de beatcultuur (Kerouac).

Bij Stassaert komt dit neer op een radicaal afwijzen van de gangbare leef- en denkpatronen en het zoeken naar een existentiële authenticiteit in een marginaal, artistiek bestaan. Zo worden de vitaal-erotische en creatieve impulsen veruiterlijkt in een ongewone taal, waarin de conventionele syntaxis wordt genegeerd en nieuwe klank- en woordcombinaties of neologismen het gefossiliseerde taalgebruik moeten vervangen. De creativiteit is gebaseerd op uitdrukking van onbewuste en irrationele ingevingen; spanningen, angsten en obsessies werpen dan weer hun schaduwen over oerverlangens, driften en de herhaalde pogingen tot contact met de anderen. Bij dit alles staat het zoeken naar de eigen identiteit centraal. Hoofdthema's zijn de obsessie van de tijd en de herinnering (de `houtworm'), de kwelling van de dood en de zelfmoordgedachte naast de aantrekkingskracht van de erotiek als beaming van het leven, en tot slot de hermafroditische liefde, het éénworden van man en vrouw.

In haar proza, dat aansluit bij de experimentele kunstenaarsroman, wordt deze idee geplaatst naast en tegenover de opgedrongen marginaliteit waarin de personages moeten (of verkiezen te) leven. In een `dossier', bestaande uit summiere dagboeknotities (1970-1972) die de verhalenbundel *Het stenenrijk* (1973) begeleiden, heeft Stassaert haar bedoelingen toegelicht, waarbij zij ook de aandacht heeft gevestigd op de sociale inslag van haar werk.

Werken:

Verhalen van de jonkvrouw met de spade (1964), pr.; *Bongobloesembloed* (met Max Kazan, 1966), pr.; *Camera Kraamkliniek* (1967), t.; *Fossiel* (1969), p.; *Het dagelijkse feest* (1970), p.; *De houtworm* (1970), pr.; *De fiets* (1971), t.; *De ladder* (1971), t.; *Reis vandaag niet naar Amerika* (1971), t.; *In de klok van de machine tikt een mens* (1973), p.; *Vergeten grens* (1974), p.; *De blauwe uniformen* (1974), t.; *Best mogelijk* (1975), t.; *Een kleine zeeanemoon* (1975), pr.; *Elixir d'Anvers* (1976), p.; *De sprekende gelijkenis* (1978), p.; *Gedichten van de jonkvrouw met de spade* (1978), p.; *Parfait amour* (1979), pr.

Uitgave:

Verzamelde gedichten (1980).

Literatuur:

W.M. Roggeman, `De schaduw van Artaud (woord vooraf bij *De houtworm*, 1970); D. Billiët, `Ik geloof niet dat er voor mij redding bestaat buiten het woord', in *Poëziekrant* (1976); P. Hardy, `Bij benadering', in *Dagwerk van een recensent*, dl.

2 (1973); L. Geerts, `Een schrijfster die taai doorzet', in *De Nieuwe Boeken*, 22 (1980); F.W. Vanderheyden, `L.S.-James Joyce', in *Kruispunt*, 21 (1982).

[P. van Aken]

Steen, Eric van der

Ps. van Dirk Zijlstra, Nederlands dichter en prozaschrijver (Alkmaar 14.9.1907). Na rechtenstudie in de journalistiek; redacteur bij *Het Parool*.

Zijn speels-ironiserende poëzie, in de geest van *Forum* en Greshoff, is meestal aards van inspiratie, anekdotisch van opzet en zakelijk van toon - een enkele keer zelfs als proza geschreven. Toch verbergt zijn wrang cynisme vaak een ondergrond van romantische melancholie, wat dan in een merkwaardige mengeling van nuchterheid en lyriek resulteert. Van der Steen schreef bovendien aformismen (*Alfabêtises*, 1955), korte verhalen (*Zeepbellen en handgranaten*, 1947; *Vuurwater*, 1956), romans (*Finishing touch*, 1946; *Loosdrecht*, 1946) en culinaire gidsen. In 1976 verschenen zijn verzamelde gedichten onder de titel *Gemengde berichten. Gedichten 1932-1958* (1976).

Werken:

Nederlandse liedjes (1932); *Droesem* (1933); *Voorwaardelijke wijs* (1938); *Kortom* (1938); *Controversen* (1938); *Paaltjens Sr* (1939); *Cadans* (1940); *Vice versa* (1946), met M. Schuchart; *Grote vacantie* (1947), r.; *In het huis van de dichter* (1947), p.; *De beesten de baas* (herdruk van *Finishing touch*, 1957).

Literatuur:

A. Donker, in *Hannibal over den Helicon?* (1940); E. Hoornik, in *Tafelronde* (1940); S. Vestdijk, in *Muiterij tegen het etmaal* (1966^2); H. Marsman, in *Verzameld werk* (1976^4); G. Brands, in *Hollands Diep*, 2 (1976).

[W. Gobbers]

Steendam, Jacob

Noordnederlands dichter (Kniphausen 1615-Batavia vóór 1673). Als ziekentrooster in dienst van de Westindische Compagnie (1640-ca 1661), later in Oost-Indië (1666 tot zijn dood). Hij behoorde tot de kring rond Jan Zoet. Bekend zijn zijn twee werken op Nieuw Amsterdam *Klacht van Nieuw-Amsterdam* (1659) en *'t Lof van Nuw-Nederland* (1661), die hem de eretitel `oudste dichter der Verenigde Staten' hebben opgeleverd. Zijn gedichten zijn gebundeld in *De distelvink*, 3 dln. (1649-1650).

Literatuur:

H.C. Murphy, *J. Steendam, Noch Vaster* (1861); Idem, *Anthology of New Netherland* (1970[2]); K. Meeuwesse, *Jan Luyken als dichter van de Duytse Lier* (1977[2]).

[P.J. Verkruijsse]

Steenhoff-Smulders, Albertine

Nederlandse dichteres en prozaschrijfster (Rotterdam 2.11.1871-Baarn 10.4.1933).

Speelde een belangrijke rol in de katholieke vrouwenbeweging in Nederland; in *Het Centrum* redigeerde zij de vrouwenrubriek en sinds 1920 was zij hoofdredactrice van *De Katholieke Vrouw*. Als schrijfster behoorde zij tot de groep van jongere katholieken die als eersten de kunstopvattingen der Tachtigers aanhingen en zich rond het tijdschrift *Van Onzen Tijd* (1900-1920) schaarden waarin Steenhoff-Smulders vanaf de oprichting deel uitmaakte van de redactie.

Als dichteres debuteerde zij met *Verzen* (1904), waarop *Holland* (1917) volgde. In drie historische romans, *Jan van Arkel* (1908), *Jacoba van Beieren* (1908) en *Een abdisse van Thorn* (1908), heeft zij episoden uit de Nederlandse me geromantiseerd.

Uitgave:

B. Verhoeven (ed.), *Tuin van Holland* (1939), bloeml.

Literatuur:

J. Persyn, *A.S.-S. en Marie Koenen* (1931); L.J.M. Feber, `In memoriam', in *Boekenschouw*, 27 (1933); G. Brom, in *Alfons Ariëns*, dl. ii (1941).

[P.J. Meertens]

Sterckx, Piet

Vlaams journalist en toneelschrijver (Tienen 25.9.1925). Debuteerde in 1953 als eerste vertegenwoordiger in Zuid-Nederland van het absurdistische theater met *De verdwaalde plant*, beïnvloed door E. Ionesco en A. Adamov. Trad vervolgens naar voren als huisauteur van het Nederlands Kamertoneel te Antwerpen. Behaalde in 1958 de Driejaarlijkse Staatsprijs voor Toneel met *Slakken en naalden* (1957), toneelspel in drie bedrijven. Dit stuk is eigenlijk één grote monoloog, verdeeld over zes personages, samen drie aspecten van een zelfde figuur verbeeldend die één enkele daad beleeft op het bewustzijnsvlak van drie versch. leeftijden.

Zoals het hele oeuvre van deze auteur beweegt ook dit toneelspel zich op de grenzen van fictie en werkelijkheid; hij evoceert een verwrongen-absurde wereld waarin nonsensicale associaties en ironisch-hallucinante taferelen elkaar opvolgen. Het puzzelkarakter van de te sterk literair opgevatte constructies heeft deze auteur wel een tijdelijke vermaardheid bezorgd, maar na het wegebben van deze modieuze tendens is hij nog niet tot een vernieuwing van zijn toneeloptiek gekomen.

Werken:

Het scheve oog (1951), *Sonate voor twee scharnieren* (1954), *De meppen* (1956), hoorspelen; *Spook in kwadraat* (1956); *Geschminkt zelfportret* (1957), t.; *De gelijkbenigen* (1960), t.; *Altijd vrijdag* (1961), t.; *De overzitters* (1969), kom.; *Het*

lijk in de fles (1974); *Een burgerlijke vakantie in het Zuiden* (1979), r.; *Dertig dagen robot zijn* (1981).

Literatuur:

D. Janssen, `Merckx toch hoe Sterckx', in *Argus*, 4 (1981).

[C. Tindemans en red.]

Stevin, Simon

Zuidnederlands wiskundige en ingenieur (Brugge 1548-Leiden of 's-Gravenhage april 1620). Buitenechtelijke zoon van Antheunis Stevin en Catelyne van der Poort. Boekhouder en kassier, sedert 1577 klerk van de belastingen van 't Brugse Vrije. Sedert 1581 te Leiden en in 1583 aldaar aan de universiteit als `studiosus litterarum' ingeschreven. Kwam in 1595 als deskundige op wiskundig en technisch gebied in dienst van prins Maurits en het leger. Trad op als leermeester en raadsman van de prins, ingenieur van de veldheer en superintendent van zijn financiën.

Zijn talrijke publikaties bewegen zich op zo verscheiden gebieden als wiskunde, mechanica, hydrostatica, astronomie, geografie en zeevaartkunde, techniek (watermolens, zeilwagens en sluizen), krijgswetenschap (kunst van de versterkingen, legermeting, belegeringstactiek), boekhouden (koopmans- en vorstelijke boekhouding), bouwkunde (stedebouw en woningbouw), muziek, logica en politiek (*Het burgherlyck leven*, 1590: `de wijze waarop de goede burger zich in de staat te gedragen heeft'). Stevins werk vond ook waardering in Engeland blijkens de vertaling van zijn *Havenvinding*, door Edward Wright in 1599 gepubliceerd.

De opvattingen van Stevin over het Nederlands lopen parallel met de *Twe-spraack*, en zijn daardoor beïnvloed. Men vindt ze o.m. uiteengezet in de beroemde *Uytspraeck van de weerdichheyt der Duytsche tael*, die aan de *Weeghconst* (1586) voorafgaat, en in *Wisconstighe gedachtenissen* (1605 en 1608), waarin hij het Nederlands de meest geschikte taal noemt voor het behandelen van wetenschappelijke, in het bijzonder wiskundige onderwerpen. In zijn praktisch taalgebruik heeft hij tegenover het overmatig gebruik van bastaardwoorden geageerd en talrijke `purismen' in het Nederlands geïntroduceerd, waarvan er een aantal, vooral op het gebied van de wiskundige vaktaal, gemeengoed zijn geworden.

Nagelaten papieren van Stevin werden door zijn tweede zoon Hendrik uitgegeven, o.m. in *Burgerlicke stoffen* (1649).

Uitgaven:

A. Romein-Verschoor en G.S. Overdiep (ed.), *Het burgherlick leven* (1939); E.J. Dijksterhuis e.a. (ed.), *The Principal Works*, 6 dln. (1955-1965), met comm.

Literatuur:

Cd. Busken Huet, *Het land van Rembrand*, ii (1884); K.W. de Groot, `Het purisme van S.S.', in *Nieuwe Taalg.*, 13 (1919); J. en A. Romein, in *Erflaters van onze beschaving*, i (1938); E.J. Dijksterhuis, *S.S.* (1943); `S.S. 1548-1948', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.,* x, 10 (1948); L. van den Branden, in *Het streven naar verheerlijking, zuivering en opbouw van het Nederlands in de 16e eeuw* (1956); B.C. Damsteegt, `S.S.: taalspiegelingen en taaldaad', in *Tussen intuïtie en weten* (1982).

[A. van Elslander]

Stip, Kees

Eig. Cornelis Jan, Nederlands dichter (Veenendaal 25.8.1913). Studeerde klassieke letteren. Behaalde een groot succes met zijn stijlparodie op *Maria Lécina* van Werumeus Buning, die onder de titel *Dieuwertje Diekema* (1945) reeds tijdens WO II circuleerde.

Later volgden in dezelfde ironisch-parodistische stijl *Vijf variaties op een misverstand* (1950). In 1951 begon hij voor *de Volkskrant* nonsensicale dierenverzen te schrijven onder het aan Multatuli ontleende ps. Trijntje Fop: *De dierkundige dichtoefeningen van Trijntje Fop* (1955), *Beestachtigheden* (1956), *Ezelsoor* (1957) en *De peperbek* (1966). In 1982 werden zijn diergedichten verzameld in *Beestenboel van Trijntje Fop*. In datzelfde jaar verscheen van zijn hand nog de bundel *Mensen, wat een beesten*, in 1983 gevolgd door *Au! De rozen bloeien* en *Van aap tot zevenslaper*.

Werken:

Ballade van de honderd vrijers (1951); *Nieuwe beesten van Trijntje Fop* (1959); *Vis à vis* (1962); *Een mooie melkkoe en andere beesten* (1984).

Literatuur:

A. Morriën, in *Concurreren met de sterren* (1959); D. Welsink, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945.* (1986).

[G.J. van Bork]

Stoke, Melis

Noordnederlands geschiedschrijver (Zeeland ? midden 13de eeuw-na mei 1305). Schreef de befaamde *Rijmkroniek van Holland* (overgeleverd in 3 hss., alle in kb 's-Gravenhage). Het eerste deel ervan (ca 3300 verzen) werd omstreeks 1290 voltooid als berijmde en hier en daar wat uitgebreide vertaling van het *Chronicon Egmondanum*; het behandelt de geschiedenis van het graafschap Holland van 689 tot 1205 en is opgedragen aan graaf Floris v ter leerzame bevestiging van zijn rechten op Holland en Zeeland en van zijn aanspraken op Friesland. Na de dood van Floris v (1296) zette Stoke de kroniek voort tot en met het huwelijk van Willem iii in mei 1305; hij steunde deels op mondelinge mededelingen, deels, en met name voor de latere periode, op eigen ervaringen.

De passage over de moord op Floris v en diens lijkdienst te Alkmaar behoort tot de meest bewogen gedeelten van dit vaak nuchtere, zelden dichterlijke rijmwerk. De eerste uitgave werd bezorgd door Spiegel en Douza (1591), maar de oplaag ging door brand grotendeels verloren. Na edities van 1620 en 1699 volgde een wetenschappelijk grondig bewerkte uitgave van de hand van B. Huydecooper (1772). De vijfde is van W.G. Brill (1885), die in 1983 als facsimile-uitgave opnieuw verscheen. Sinds lang bestaan er plannen voor een editie die geschied- en taalkundig aan de modernste eisen zal voldoen.

Literatuur:

J. te Winkel, `Het karakter en de staatskundige denkbeelden van M.S.', in *Historische avonden* (1896); S. Hofker, *De taal van M.S.* (1908); J. Romein, *Geschiedenis van de Noord-Nederlandsche geschiedschrijving in de Middeleeuwen* (1932); H.C. Peters, *De Rijmkroniek van Holland, haar auteur en M.S.* (1966); F.W.N. Hugenholtz, `Wat Stoke wegliet uit het Chronicum Egmunduanum', in *Nederl. Archievenblad*, 84 (1980); M. Carasso-Kok, *Repertorium van verhalende historische bronnen uit de middeleeuwen* (1981).

[G. Stuiveling en P.J. Verkruijsse]

Strael der Minnen, Teghen die

Middeleeuwse novelle met duidelijk moraliserende inslag, overgeleverd in een druk uit ca 1484. Bewerking van de Latijnse *Marina*. De novelle komt o.a. ook voor in de *Cent nouvelles nouvelles*. In de Nederlandse druk wordt ten onrechte Petrarca als auteur vermeld. Aan het eind van het verhaal wordt verklaard hoe de tekst in de geestelijke zin begrepen moet worden.

Uitgave:

R. Pennink, *Twee uit het Latijn vertaalde middelnederlandse novellen* (1965).

[F. van Thijn]

Straeten, Emiel van der

Ps. van Emile Delrue, Vlaams schrijver (Antwerpen 27.5.1887-Sint-Truiden 9.2.1918). Eerste Vlaamse schrijver over koloniale aangelegenheden. Begaafd maar vrijwel vergeten, behorend tot een generatie die men soms `geslachtofferd' noemt, verloren tussen de glorieperiode van *Van Nu en Straks* en de heropleving na wo i. Hij schreef *Soedaneesche vertellingen* en de roman *Het Zuiderkruis*, `hooggestemde lyrische indrukken uit Afrika waarin ooster-

se poëzie de taal een prachtig geweld aandoet' (Marnix Gijsen).

Uitgave:

Soedanese legenden (1957), samenst., inl. en comm. van Em. Janssen.

[J. Vercammen]

Streuvels, Stijn

Ps. van Frank Lateur, Vlaams schrijver (Heule 3.10.1871-Ingooigem, thans een fusiegemeente van Anzegem, 15.8.1969). Gesproten uit een familie van ambachtslieden uit het zuidoosten van West-Vlaanderen. Zijn moeder was een zuster van Guido Gezelle. Bracht zijn kinderjaren door te Heule, waar hij het lager onderwijs volgde. Leed aan een minderwaardigheidsgevoel dat aanleiding gaf tot een geldingsdrang, die door de verhalen en liederen van zijn moeder wsch. in de richting van de literatuur werd beïnvloed. Hij werd leerling aan het Sint-Jan-Berchmansinstituut te Avelgem, waar zijn literaire begaafdheid voor het eerst tot uiting kwam. In 1885 verliet hij de school om het vak van bakker te leren te Avelgem, Kortrijk, Heule en Brugge. In 1887 verhuisde de familie naar Avelgem, waar een bakkerij werd overgenomen.

Streuvels werd een verwoed lezer en verzamelaar van boeken, studeerde vreemde talen en vatte bewondering op voor de grote Russische en Scandinavische schrijvers. In het begin van de jaren negentig begon hij zelf te schrijven, schetsen en gedichten, die hij inzond bij kleine bladen. De eerste verschenen in *De Jonge Vlaming* (1895), onder ps. Pijm, en in *Vlaamsch en Vrij* (1895), ondertekend door Stijn Streuvels. De volgende jaren namen ook *Van Nu en Straks, De Nieuwe Gids, De Gids* en *Het Tweemaandelijksch Tijdschrift* werk van hem op. In maart 1899 verscheen een eerste verhalenbundel met de symbolische titel *Lenteleven*. Veertig jaar lang zou Streuvels ieder jaar ten minste één werk publiceren. In 1905 verliet hij de bakkerij te Avelgem en vestigde zich in zijn nieuwgebouwd `Lijsternest' te Ingooigem, waar hij na zijn huwelijk met Alida Staelens is blijven wonen. (Vanaf 1977 is hier een provinciaal museum ingericht.) In korte tijd werd hij een beroemd auteur. Hij was een der oprichters van het tijdschrift *Vlaanderen* (1903-1907), verwierf de Belgische Staatsprijs voor Nederlands proza in 1905 en 1911 en opnieuw in 1935 voor zijn verzameld werk. De prijs der Nederlandse letteren werd hem toegekend in 1962. Hij werd lid van de Koninklijke Vlaamse Academie in 1911. In 1903 verscheen een eerste vertaling van zijn werk in het Duits (*Sonnenzeit = Zonnetij*), sedertdien gevolgd door Esperanto, Frans, Italiaans, Lets, Russisch en Tsjechisch. Voor de meeste literatuurkenners is Streuvels een van de voornaamste Nederlandse prozaschrijvers van zijn tijd, wiens kunst door iedere generatie opnieuw wordt gewaardeerd, omdat zij er ook telkens weer nieuwe facetten in ontdekt.

Zijn werk omvat in de eerste plaats schetsen, zelfstandige beschrijvingen, novellen en romans die van ongelijke waarde zijn. Daarnaast telt het versch. delen autobiografie, vertalingen en bewerkingen van verhalen, een paar toneelstukken

(*Soldatenbloed*, 1904; *Grootmoederken*, 1922), beschouwingen over het Vlaams landschap en kritische bijdragen. Het is vooral het scheppend proza waarin Streuvels' oorspronkelijkheid van visie en stijl het sterkst tot uitdrukking komt. Zijn werk steunt op een fatalistische wereldbeschouwing, die bij hem verenigd gaat met het geloof in een almachtige en barmhartige God, die soms in het leven der mensen ingrijpt en voor hen altijd aanwezig blijft, doorgaans als een laatste toeverlaat, een redder, een enkele maal als een rechter die ook een wreker van onrecht is. De kosmos maakt voor Streuvels één geheel uit waarin al het bestaande door dezelfde wetten van groeien, bloeien en verwelken wordt beheerst. Wie zich naar die noodlotsdwang voegt, leeft lijdzaam rustig in zijn verborgenheid; wie zich ertegen verzet, straft zichzelf en wordt door het noodlot gebroken. Alleen de kinderen, die in zijn werk een bijzondere voorliefde genieten, kennen enige jaren het geluk van het niet-weten. Maar weldra leren zij onderscheiden en kennen, en vanaf dat ogenblik dragen zij de verantwoordelijkheid en de last van hun bestaan. In zijn later werk slagen enkele personen erin het bewustzijn van hun onderworpenheid te louteren door vroomheid of humor. Maar de diepste Streuvels is hij die de lijdende en zwoegende mens, die niet opgemerkt en niet om zijn verdiensten wordt erkend, in zijn alledaagse handelingen heeft uitgebeeld.

Hij gelooft in een betere wereld en in onsterfelijkheid na de dood. Die overtuiging gaat samen met een nuchtere, realistische kijk op het leven. Door zijn omgang met de gewone bevolking heeft hij de mensen leren kennen zoals zij zijn, en wat hij waarnam heeft hij geëerbiedigd onder het schrijven. Zijn innerlijke waarachtigheid

heeft zich tot in zijn taalgebruik doen gelden. Streuvels begon te schrijven in een gezuiverd Westvlaams dialect, maar gaandeweg ging hij over naar het Nederlands. Hij heeft niet de taal gebruikt die bij het volk hoorde, maar schreef zoals hij zelf sprak, en dit klinkt volstrekt eigen, bezield en muzikaal.

Hij was niet alleen epicus, maar ook een lyrisch dichter in proza. Dat komt op versch. manieren tot uiting. In de eerste plaats in zelfstandige beschrijvingen als *De boomen* (1909) en *Het glorierijke licht* (1911). Vervolgens in de natuur- en milieuschildering die deel uitmaakt van zijn verhalen. Daarop steunend heeft de kritiek in het begin van de 20ste eeuw, misleid door de cultus van het mooie woord en haar wens voor werkelijkheid nemend, in Streuvels vooral een schilder met woorden gezien. Toch staat in zijn verhalen altijd de mens in het centrum van de belangstelling, en wat er als beschrijving bij komt is noodzakelijk en functioneel om de psychologische ontwikkeling van een personage of een verhouding te verantwoorden. Maar Streuvels' lyriek spreekt ook en zelfs machtiger uit zijn drang naar grootheid die ligt in de bewondering waarmee hij de arbeid en de kameraadschap omringt, waardoor zijn figuren een mythische betekenis krijgen. In zijn kunst is de gewone mens een symbool geworden.

In enige verhalen uit zijn jeugdjaren en later opnieuw in `Het leven en de dood in den ast' opgenomen in de bundel *Werkmenschen* (1926), heeft die transpositie van de alledaagse werkelijkheid naar het vlak der visionaire verbeelding een surrealistisch karakter.

Streuvels' werk speelt zich immer af in de streek tussen Leie en Schelde. Na *De oogst* (1900) en *Langs de wegen* (1902) worden vooral *De vlaschaard* (1907) en *De teleurgang van den Waterhoek* (1927) als klassieke werken gewaardeerd - wellicht ook omdat zij werden verfilmd.

Streuvels' memoires, geordend volgens woonplaats in *Heule* (1941), *Avelgem* (1946), *Ingoyghem* (2 dln., 1951 en 1957) en zijn oorlogsdagboek, getiteld *In oorlogstijd* (1915-1916), worden nog steeds geapprecieerd.

Werken:

Zomerland (1900), verh.; *Zonnetij* (1900), verh.; *Doodendans* (1901), verh.; *Dagen* (1903), verh.; *Minnehandel* (1904), r.; *Dorpsgeheimen*, 2 dln. (1904), verh.; *Openlucht* (1905), verh.; *Stille avonden* (1905), verh.; *Het uitzicht der dingen* (1906), verh.; *Tieghem, het Vlaamsche lustoord* (1907); *De blijde dag* (1909), nov.; *Najaar* (1909), verh.; *Het Kerstekind* (1911), nov.; *Hoe men schrijver wordt* (1911), autobiogr.; *Dorpslucht*, 2 dln. (1914), r.; *Genoveva van Brabant*, 2 dln. (1919-1920), verh.; *Prutske* (1922), nov.; *Land en leven in Vlaanderen* (1923), studies; *Op de Vlaamsche binnenwateren* (1923), reisverh.; *Alma met de vlassen haren* (1931), r.; *Levensbloesem* (1938), r.; *Kerstvertellingen* (1939); *De maanden* (1940), verh.; *Beroering over het dorp* (1948), r.; *Kroniek van de familie Gezelle* (1960, 1980[3]); *In levenden lijve* (1966), autobiogr.

Uitgaven:

Volledige werken, 10 dln. (1951); *Idem*, 4 dln. (1971-1973), met inl. van G. Knuvelder, M. Janssens, J. Weisgerber en G. Stuiveling; *In oorlogstijd. Het volledige dagboek van de eerste wereldoorlog* (1979); L. Schepens (ed.), *Uit lust met de penne...* (1982).

Literatuur:

A. de Ridder, *S.S., zijn leven en zijn werk* (1907); F. de Pillecijn, *S.S. en zijn werk* (1932); E. de Bom, F. Timmermans e.a., `S.S. 70e verjaring', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1941); L. Sourie, *S.S.* (1946); *Dietsche Warande & Belfort* (1946), speciaal S.S.-nummer; J. Vercammen, J. Boon e.a., *S.S. 80* (1951); A. Demedts, *S.* (1955); A. van der Plaetse, A. Demedts en S.S., *S.S. 85* (1956); R. van de Linde, *Het oeuvre van S., sociaal document* (1958); F. de Pillecijn, *S.* (1958); G. Knuvelder, *S.S.* (1964); H. Speliers, *Omtrent S. Het einde van een mythe* (1968); J. Weisgerber, *S.S. Een sociologische balans* (1970); H. Speliers, G. Adé e.a., *Afscheid van S.* (1971); R. Roemans en H. van Assche, *Bibliografie S. in boekvorm* (1972); R. Verschuere, *S.S. zoals hij was* (1973); A. Demedts, *S.S.* (1977); G. Durnez, in *Vlaamse schrijvers* (1982); B. Peleman, `S.S. (1871-1969)', in *Geboeid maar... ongebonden* (1983); H. Verriest, in *Twintig Vlaamsche koppen*, dl. 2 (1983).

[A. Deprez]

Stroman, Ben

Eig. Bernard Johan Hendrik, Nederlands prozaschrijver en journalist (Rotterdam 21.4.1902-Haarlem 18.4.1985). Werkte als dagbladcorrespondent te Rotterdam en na WO II als kunstredacteur van het *Algemeen Handelsblad* te Amsterdam. Omstreeks 1935 redacteur van *De Vrije Bladen*. Experimenteerde aanvankelijk met de korte flitsende reportageroman (*Stad*, 1932), waarin het rusteloze leven van een collectiviteit werd weergegeven; keerde daarna tot meer traditionele vormen terug, maar paste de korte zakelijke stijl toe.

In 1981 verscheen *Vandaag bestaat niet*, waarin hij in `autobiografische fragmenten' zijn herinneringen optekende.

Werken:

René François Aristide (1934); *Obbe Philips* (1935); *Vrouwe-polder* (1938); *De karpervijver* (1947); *Kleine diefjes worden groot* (1949); *Het huis Carbentus* (1949); *Overzicht en indrukken, de Nederlandse roman in de periode 1940-1950* (1951); *Overspeligen* (1958); *De gevloekte verlosser* (1961); *De Nederlandse toneelschrijfkunst* (1973).

Literatuur:

C. Tazelaar, in *Het proza der nieuwe zakelijkheid* (1935); V.E. van Vriesland, in *Onderzoek en vertoog*, dl. 1 (1950); H. Anten, in *Van realisme naar zakelijkheid* (1982).

[G.W. Huygens en G.J. van Bork]

Strijt van Roncevale, Den droefliken

Middelnederlands volksboek, wsch. ca 1500 tot stand gekomen, waarin proza en verzen elkaar afwisselen. De verzen komen ten dele overeen met de oudere fragmenten in hs. (vgl. *Roelantslied*). De herkomst van het prozagedeelte is minder duidelijk, afgezien van enige ontleningen aan *Die alderexcellenste cronijke van Brabant* (1497). De oudst bekende editie van *Den droefliken strijt [...] van Ronceuale* (Antwerpen, Willem Vorsterman) wordt door Nijhoff-Kronenberg (W. Nijhoff en M.E. Kronenberg, *Nederlandsche bibliographie [...]*, 3907) ca 1520 gedateerd. Een latere uitgave verscheen in 1576 te Antwerpen bij Jan van Ghelen.

Zie ook Alderexcellenste Cronyke van Brabant, Die.

Uitgaven:

G.J. Boekenoogen (ed.), *Den droefliken strijt van Ronceuale* (1902, heruitg. van de Antwerpse druk); L. Debaene, `Het volksboek "Den strijt van Roncevale" en de "Alder excellenste cronyke van Brabant"', in J. Gessler (ed.), *Miscellanea* (1948).

Literatuur:

L. Debaene, *De Nederlandse volksboeken* (1951); H. van Dijk, *Het Roelantslied. Studie over de Middelnederlandse vertaling [...]*, 2 dln. (1981).

[A. van Elslander]

Stuiveling, Garmt

Nederlands dichter, essayist en literatuurhistoricus (Stroobos 21.12.1907-Hilversum 11.5.1985). Tijdens zijn jeugdjaren in Friesland ontwikkelde hij zich als dichter buiten de heersende literaire stromingen; wel werkte hij mee aan de socialistische *Tijdsignalen* (1929), een verzameluitgave ingeleid door Henriette Roland Holst. Als student Nederlands te Groningen (waar hij ook filosofische colleges van Heymans

en Leo Polak volgde) toonde hij bijzondere belangstelling voor verstechnische problemen en in 1934 promoveerde hij cum laude op een dissertatie over de ritmische vernieuwingen bij de Tachtigers (*Versbouw en ritme in de tijd van '80*). De ontdekking van onbekend documentatiemateriaal bracht hem daarop tot steeds uitgebreidere literairhistorische onderzoekingen.

Van 1935 tot 1958 was hij leraar te Hilversum, waar hij ook woonachtig bleef, van 1939 tot 1946 tevens privaatdocent moderne literatuur te Utrecht, en vanaf 1946 literair medewerker bij de radio. In 1951 werd hij benoemd tot buitengewoon hoogleraar taalbeheersing aan de universiteit van Amsterdam; sinds 1956 bekleedde hij tevens de gewone leerstoel in de Nederlandse letterkunde aldaar (tot eind 1972). Daarnaast vervulde hij tal van functies: voorzitter van het Multatuligenootschap en van de Henriette Roland Holststichting, lid van de Raad voor de kunst, redacteur van het *Nieuw Vlaams Tijdschrift*, voorzitter van de Conferentie der Nederlandse letteren. Als voorzitter (1957-1972) van de Vereniging van Letterkundigen kwam hij op voor de economische en sociale belangen van de auteurs en maakte hij meer dan zijn voorgangers van deze organisatie een vakbond. Na zijn debuut als dichter van gemakkelijk aansprekende natuurlyriek en socialistische verzen (*Elementen*, 1931) ontwikkelde hij zich onder de indruk van de tijdsomstandigheden in algemeen humanistische richting, zoals ook blijkt uit zijn toneelspel *Erasmus* (1936). Later verdiepte zich zijn dichterschap, waaraan de invloed van J.C. Bloem niet vreemd was, in de richting van existentiële bezinning. Het voornaamste werd bijeengebracht in *Ego en echo* (1957), waarin ook enkele vroegere uitgaafjes zijn opgenomen, en in *Eeuwig gaat voor ogenblik* (1965). Uit de laatste titel spreekt de bewondering voor Vondel, die hem steeds is bijgebleven.

Als criticus voor het weekblad *Tijd en Taak*, en na 1945 voor de *Paroolpers*, de vara en het mede door hem geredigeerde maandblad *Het boek van nu*, toonde hij zijn grote belangstelling voor de actuele literatuur; een keuze uit zijn vaak zeer verhelderende kritieken bundelde hij in *Triptiek* (1952). Van grote wetenschappelijke betekenis werd zijn literairhistorisch onderzoek, waarbij hij de nadruk legde op het belang van de authentieke documentatie en het in acht nemen van de strikte chronologie. Zo verrichtte hij baanbrekend werk voor de kennis van Bredero, Multatuli, Perk en de beweging van Tachtig. Aanvankelijk in samenwerking met Du Perron onderzocht hij de juiste toedracht van de zaak Lebak; als eerste gaf hij de oorspr. Havelaartekst naar het hs. uit (de `nulde druk', 1949), waarna onder zijn leiding de nieuwe Multatuli-editie ging verschijnen. In zijn onderzoek naar Perk (aan wie hij later een biografie zou wijden) rekende hij af met de legendevorming en vervalsingen

van Kloos en benaderde hij de oorspr. bedoelingen van de dichter. De beweging van Tachtig plaatste hij tegen de politieke en sociale achtergronden van de tijd.

Bovendien ontstonden tal van kortere studies, inleidingen, herdenkingstoespraken enz., die hij verzamelde in vier omvangrijke bundels. Hierin wierp hij vaak een verrassend licht op o.a. auteurs als Coornhert, Vondel, Conscience, Busken Huet, Vosmaer, Van Schendel, Sabbe, Elsschot. Hij wist wetenschappelijke kwaliteit te combineren met kunstzinnige smaak en een opmerkelijke helderheid, terwijl hij door zijn systematische aanpak nieuwe en verrassende gezichtspunten opende. Tevens kwamen door hem of onder zijn leiding uitgaven van het verzameld werk van Bredero, Multatuli, Perk, Gorter en Couperus tot stand. In *Een eeuw Nederlandse letteren* (1941, 1983[3]) behandelt hij de 19de-eeuwse literatuur van Nederland en Vlaanderen geïntegreerd. Ook op ander gebied streefde hij naar integratie van Noord en Zuid, o.m. via de Conferentie der Nederlandse letteren.

Werken:

Verzen van nu (1933); *De Nieuwe Gids als geestelijk brandpunt* (1935); *Wegen der poëzie* (1936); *De briefwisseling Vosmaer-Perk* (1938); *De Briefwisseling Vosmaer-Kloos* (1939); *Jacques Perk, Mathildekrans naar de handschriften* (1941); *Rekenschap* (1941); *Wordend kristal* (1945), p.; *Herman Gorters kenteringssonnetten* (1946); *Onvoltooid verslag* (1949); *Steekproeven* (1950), essays; *Het korte leven van Jacques Perk* (1957); *Uren Zuid* (1960); *Moderne welsprekendheid* (1961); *Willens en wetens* (1967), essays; *Vakwerk* (1967), essays; *Memoriaal van Bredero* (1970).

Literatuur:

H. Roland Holst, in *Tijdsignalen* (1929); J.J. Oversteegen, in *Vorm of vent* (1969); J. Florquin, *Ten huize van...* (1972); G.W. Huygens, `S.s betekenis voor de studie der Nederl. letterkunde', in A.M. Cram, R. Geel en H. Pleij (ed.), *Weerwerk* (1973), met bibl.; G. Schmook, *S. in Vlaanderen* (1973); E. Francken en E. Kummer, `Vragen aan S.', in *Over Multatuli* (1979); Idem (ed.), *Levenslang* (1982); F. Vermeulen, in *Literatuur*, 2 (1985), interview.

[G.W. Huygens en red.]

Styevoort, Jan van

Middelnederlands dichter en rederijker, afkomstig uit het bisdom Luik. Hij was o.a. kanunnik van St. Pieter en vicaris van St. Marie. Als rederijker in Utrecht verzamelde Jan van Styevoort een groot aantal gedichten in een refreinenbundel die in 1524 verscheen.

Uitgave:

F. Lyne en W. van Eeghem, *J.v.St.'s Refreinenbundel Anno 1524* (1930).

Literatuur:

D. Coigneau, *Beschouwingen over de Refreinen in het Zotte uit de bundel van J.v.St.* (1972); B.H. Erne, `Kleinigheden uit Van St.s refreinenbundel (1524)', in *Nieuwe Taalg.*, 69 (1976); 70 (1977); 72 (1979); G.C. Zieleman, `My dunckt tis al mal een mal andere', in *Studies voor Damsteegt* (1981).

[F. van Thijn]

Styl, Simon

Noordnederlands prozaschrijver en dichter (Harlingen 25.2.1731-ald. 4.5.1804). Studeerde medicijnen te Franeker en Leiden en vestigde zich als arts in Harlingen. Als enthousiast toneelliefhebber leidde hij een gezelschap in zijn woonplaats en speelde zelf versch. bekende rollen. Op zijn 23ste jaar schreef hij de klucht *De vryer na de kunst* en het blijspel *Krispyn filozoof*. In 1768 verscheen zijn treurspel *De Mityleners*, waarover hij met de *Vaderlandsche letteroefeningen* in een polemiek geraakte.

Aanvankelijk was Styl Oranjegezind, maar zijn `redelijke' verlichtingsideeën deden hem naderhand de patriottische zijde kiezen. Het satirische spel *De torenbouw van het vlek Brikkekiks in het landschap Batrachia* levert zelfs een scherpe kritiek op de Oranjes. In 1795 lid geworden van de Nationale Vergadering speelde hij een belangrijke rol in de totstandkoming van de staatsregeling van 1796. Als gematigd federalist wist hij zich echter in 1797 niet te handhaven en woonde sindsdien in zijn geboortestad.

Vanwege zijn voortreffelijk historisch proza wordt Styl in één adem genoemd met Hooft, Brandt en Wagenaar. Zijn *De opkomst en bloei der Vereenigde Nederlanden* (1774), nog in zijn orangistische periode geschreven, werd door de tijdgenoot zeer gewaardeerd en beleefde tot ver in de 19de eeuw herdrukken. De ontwikkelingsgeschiedenis van de republiek wordt hierin op eenvoudige wijze verteld en verklaard. Het werk is evenwel niet vrij van zelfgenoegzaamheid. Bepaalde ideeën, zoals de invloed van klimaat en voedsel op het volkskarakter, ontleende de schrijver aan Montesquieu (o.a. diens *Esprit des lois*).

Voor de *Levensbeschryving van eenige voornaame meest Nederlandsche mannen en vrouwen* (een werk in tien delen door Styl, Johannes Stinstra e.a.) schreef hij *Het leven van Jan Punt* (1781). Deze bekende toneelspeler wordt hierin met grote sympathie getekend tegen de achtergrond van het classicistische toneel in de

Amsterdamse Schouwburg. Styls subjectiviteit en conservatief standpunt inzake de toneelpraktijk bracht hem in een pennestrijd met de acteur Marten Corver, die de moderne richting vertegenwoordigde.

Werken:

Vier zamenspraaken nopens de aanmerkingen van den rustenden tooneelspeeler M. Corver, op Het leven van Jan Punt (1786); *Nagelaten gedichten. Tooneelpoëzij* (1835); *Nagelaten gedichten. Mengelpoëzij* (1837).

Uitgaven:

. C. Ypes (ed.), *Krispyn filozoof, 1754* (1955); A.N.M. en N.C.H. Wijngaards (ed.), *De torenbouw [...]* (1975).

Literatuur:

J. Scheltema, *Levensschets van S.S.* (1804); J.G. Ottema, *Gelegenheidsrede bij de oprigting van het monument voor Dr. S.S. te Harlingen* (1860); H. Smitskamp, `S.S. als verlicht geschiedschrijver', in *Bijdr. voor de Geschied. der Nederlanden*, 6 (1952); N. Wijngaards, `Some Sociological Aspects of S.S.s "De torenbouw [...]"', in *Documentatieblad Werkgroep 18e eeuw*, 15-16 (april 1972).

[A.N. Paasman]

Stijns, Reimond

Vlaams romanschrijver (Mullem 10.5.1850-Sint-Jans-Molenbeek 12.12.1905). Aanvankelijk onderwijzer te Bevere, Mullem en Sint-Jans-Molenbeek; sinds 1884 studiemeester en daarna leraar aan het Koninklijk Atheneum te Brussel. Schreef van 1877 tot 1884 samen met zijn zwager Isidoor Teirlinck gedichten, toneelstukken en verhalen, alsook de politieke, antiklerikale roman *Arm Vlaanderen* (2 dln., 1883-1884) over de schoolstrijd. Dit werk vertoont een naturalistische inslag, die in zijn volgende romans een scherper en zuiverder karakter aanneemt.

Stijns is in Vlaanderen de eerste vertegenwoordiger geweest van een materialistisch en pessimistisch naturalisme, met een ongenadige kritiek op de kerk, de sociale en politieke toestanden omstreeks de eeuwwisseling.

Werken:

Schetsen en verhalen (1886); *Ruwe liefde* (1887), r.; *Broodnijd. Schetsen en verhalen ii* (1887); *In de ton* (1891), verh.; *Klein leven* (1893); *Driften* (1896); *Hard labeur* (1904), r.

Uitgave:

H. Teirlinck (ed.), *Arme menschen* (1920).

Literatuur:

F.V. Toussaint van Boelaere, `Hard labeur', in *Zurkel en blauwe lavendel* (1926); L. Baekelmans, *Vier Vlaamsche prozaschrijvers* (1931); R.F. Lissens, `Een vergeten jubileum: "Ruwe liefde"', in *Dietsche Warande & Belfort* (1947); A.S. van Vreckem, *De invloed van het Franse naturalisme in het werk van Cyriel Buysse* (1968); J. Arens, *R.S.* (1981); N. Verschoore, `"Hard labeur": het weinig bekende meesterwerk van R.S.', in *Boek en bibliotheek*, 2 (1982-1984); L. Stynen, `R.S., bewust vergeten', in *De Vl. Gids*, 67 (1983).

[A. Demedts]

Suchtelen, Nico van

Eig. jonkheer Nicolaas Johannes van Suchtelen, Nederlands prozaschrijver (Amsterdam 25.10.1878-Ermelo 26.8.1949). Studeerde natuurwetenschappen, sociologie en economie te Amsterdam, later psychologie en filosofie in Zürich. In 1903 debuteerde hij met zijn dramatisch gedicht *Primavera*, dat gevolgd werd door een bundel *Verzen* (1905), waarin de idealistisch-wijsgerige levensopvatting van de auteur en zijn beheerste dichterschap, verwant aan Verwey, duidelijk blijken. Een korte tijd maakte hij deel uit van `Walden', Van Eedens tolstojaanse kolonie te Bussum. Door deze ervaringen geïnspireerd schreef hij de ironische roman *Quia absurdum* (1906), waarin humaan geloof en scherpe kritiek elkaar in evenwicht houden. Na een paar jaar zonder succes als uitgever werkzaam te zijn geweest, hervatte Van Suchtelen zijn studie; in 1911 promoveerde hij op *De waarde als psychisch verschijnsel*, aldus zijn inzichten als psycholoog combinerend met zijn kennis als socioloog en econoom.

In 1913 werd hij directie-secretaris van de Wereldbibliotheek, de progressief-culturele stichting van Leo Simons, wiens mededirecteur en opvolger hij werd. Ondanks een veelomvattende functie zag hij kans als dichter en prozaïst werkzaam te blijven, al verschoof zijn proza allengs van het creatieve naar het beschouwelijke. Zoals hij in zijn uitgeverij ideaal en praktijk trachtte te verenigen, verenigde hij in zijn werk vernieuwing en traditie: hij behoorde tot de eerste Nederlandse kenners en bewonderaars van Freud, maar was naar aard en voorkeur een volgeling van Spinoza en Erasmus. Als religieus humanist en overtuigd pacifist diep geschokt door wo i, schreef hij *De stille lach* (1916), een roman in brieven die tot de meest gelezen boeken van die tijd behoorde en waaraan (naar in een latere

druk werd meegedeeld) Annie Salomons had meegewerkt. Smaakvol van stijl, fel van maatschappijkritiek en verantwoord uit een oogpunt van kinderpsychologie is voorts *Eva's jeugd* (1923). In het ongelijksoortige en ook ongelijkwaardige latere werk treffen vooral idealistisch-wijsgerige belijdenissen als het van oosterse denkbeelden vervulde boek *Tat tw-am asi* (= Dat ben jij; 1933) en de ironische erasmiaanse dialoog *Oorlog*, gepubliceerd bij de Eramusherdenking van 1936.

Ook als vertaler heeft Van Suchtelen zich

verdienstelijk gemaakt. Zonder tot de grote Nederlandse dichters en prozaschrijvers te behoren neemt hij een geheel eigen plaats in als een der zuiverste en nobelste vertegenwoordigers van de generatie die kort voor wo i aan het woord kwam, een generatie die diep geloofde in een menswaardige wereld van zuivere cultuur, eerlijke democratie, kritisch humanisme, sociale gerechtigheid, kosmopolitisme en duurzame vrede en die dit geloof door twee wereldoorlogen zwaar beproefd heeft gezien en ondanks een toenemende scepsis toch heeft behouden.

Werken:

De tuin der dromen (1913), t; *Tot het Al-Ene* (1927); *Het eerst nodige* (1945).

Literatuur:

Het werk en de mens N.v.S. (1948); A. Salomons, in *Herinneringen aan schrijvers die ik persoonlijk heb gekend* (1968[5]); R. Henrard, `Zwerftocht door het Al-ene: N.v.S.', in *Algemeen Nederl. Tijdschr. voor Wijsbegeerte*, 69 (1977); H.J. Smeding, `Herineringen aan N.v.S.', in *WB-cahier*, 1 (1979); G. van Suchtelen, in *Meded. Fred. v. Eedengenootschap*, 28 (1982).

[G. Stuiveling]

Swaanenburg, Willem van

Noordnederlands prozaschrijver en dichter (gedoopt Zutphen 16.5.1679-Amsterdam 22.4.1728). Zoon van conrector van de Latijnse school. Over de periode voorafgaand aan zijn schrijverschap is weinig bekend. Wellicht was hij rond 1714 toneelspeler. Enkele jaren later was hij gouverneur van de zonen van de Gelderse baron Van Laar. Van 1719 tot 1722 verbleef hij als kunstschilder te Antwerpen. In de loop van dat laatste jaar trok hij naar Amsterdam, waar hij spoedig een omstreden figuur werd door zijn *Parnasdreun* (1723), een huwelijksvers waarin alle dichtvoorschriften met voeten werden getreden. In de daarop volgende jaren publiceerde hij een dichtbundel *Parnas, of de zang-godinnen van een schilder* (1724), vier weekbladen: *De herboore oudheyt, of Europa in 't nieuw* (1725), *Arlequin distelateur, of de overgehaalde nouvelles* (1726), *De doctor, zonder promotie, of de geänatomiseerde courant* (1726) en *De vervrolykende Momus, of koddige berisper* (1727), en een hekelschrift tegen de astroloog en kwakzalver *Hans Christoffel Ludeman* (1727).

Collega-weekbladschrijvers als Hermanus van den Burg en Jacob Campo Weyerman bespotten Van Swaanenburg en zijn werk; de laatste noemt hem de `halfmalle schribbelaar van de *Herboore Oudheyt*'. Dichters hebben hem eeuwenlang verguisd; de classicist Sybrand Feitama noemde hem in een grafschrift de `Aartspauker', en Johannes Kinker zag in hem een `door gebrek aan alle zelfbeheersing geheel mislukte dichterlijke natuurdrift'. In het werk dat zoveel weerstand heeft

opgeroepen verwerpt Van Swaanenburg het polijsten van verzen en de onderworpenheid aan regels, principes die hij belichaamd ziet in de schrijver en criticus van *De Boekzaal*, David van Hoogstraten. Daartegenover stelt hij inspiratie en extase. Zijn overtuiging wordt gemotiveerd door de hermetische filosofie op naam van Hermes Trismegistos, waarin lijdzame overgave en extatische terugkeer naar de goddelijke harmonie kernthema's zijn. Het unieke satirisch-hermetische werk van Van Swaanenburg dient men te beschouwen tegen de 18de-eeuwse achtergrond van deze filosofie.

Literatuur:

A. de Jager, `Over den dichter W.v.S.', in Idem, *Nieuwe taal- en letteroefeningen* (1876); E.A. Serrarens, `W.v.S., een zonderling uit het begin der 18de eeuw', in *De Gids*, 100, iv (1936); J.P.A. van Alphen, *W.v.S., achttiende-eeuwer en tijdgenoot* (1966); C.M. Geerars, `De hermetische filosofie van W.v.S.', in *Nieuwe Taalg.*, 62 (1969).

[F. van Lamoen]

Swaen, Michiel de

Zuidnederlands (toneel)dichter (Duinkerken 20.1.1654-ald. 3.5.1707). Heelmeester en `prince' van `De Carsauwe' te Duinkerken, dat sedert 1662 definitief bij Frankrijk was ingelijfd.

Van zijn toneelwerk werden tijdens zijn leven enkel zijn berijmde vertalingen van *Le Cid* van Corneille (1694) en van *Andronicus* van Campistron gedrukt. Bewaard bleven verder nog twee martelaarspelen, *Catharina* (vóór 1702) en *Mauritius*, en het historisch drama *De zedighe doot van Carel den Vijfden* (ca 1704), waarin zijn verbondenheid met de Nederlanden tot uiting komt. Het vastenavondspel *De gecroonde leersse* (1688), een geslaagde dramatisering van een keizer Karel-anekdote, behoort tot de beste Nederlandstalige blijspelen en wordt nog met succes opgevoerd. Het stuk, waarvan de volledige titel luidt *De verheerlijckte schoenlappers of De gecroonde leersse tot een vastenavontspel toneelwijs opgestelt*, werd opgevoerd `op de saele van rhetorica binnen Duynkercke in den vasten-avont-tijdt des jaers 1688' en gedrukt bij C. Meyer te Gent in 1718, een versie waarin tal van varianten, zowel uitbreidingen als inkortingen, ten opzichte van het hs. voorkomen. Het stuk bevat in feite twee intriges: de anekdote

van de populaire keizer, overgeleverd in het verhaal van `De vereerde schoen-lappers oft de ghekroonde leerse', opgenomen in de verzameling van J. de Grieck, *Heerelycke ende vrolycke daeden van keyser Carel den V* (1675), wordt op ingenieuze maar natuurlijke wijze verweven met een liefdesintrige van De Swaens eigen vinding.

Het stuk kreeg van de auteur zelf de benaming clucht-spel en vertoont ook de kenmerken van dit genre: situatie komiek, echtelijke en andere scheldpartijen, een smultafereel, plat-komische volks-realistische uitdrukkingen; anderzijds vertoont het ook invloed van het Frans-klassieke blijspel: indeling in vijf bedrijven (met voor- en nareden), alexandrijnen en karaktertypering. Het is vooral de natuurlijke en zeer levendige typering van de belangrijkste personages die, samen met een volgehouden opdrijven van de spanning, een beeldrijk en sappig taalgebruik, een pittige dialoog en de soepele, vaak door enjambement verbonden alexandrijnen, de blijvende verdienste van het werk uitmaakt.

Het auteurschap van *De menschwording* (1686), twee eeuwen later als anoniem mysteriespel gepubliceerd, werd in 1926 op goede gronden door C. Huysmans aan M. de Swaen toegekend. Daarnaast is *Het leven en de dood van Jesus Christus*, in 1694 voltooid en in 1767 te Brugge gedrukt, ongetwijfeld zijn belangrijkste werk. Het bestaat uit 60 zangen in alexandrijnen, telkens door een `Toesang' in kortere verzen besloten, en geeft op treffende wijze uiting aan een diepe religieuze bewogenheid die we ook aantreffen in de beste gedichten van de *Verscheyden godtvruchtige en sedige rymwercken*, waarin echter eveneens veel gelegenheidswerk voorkomt. Bij het samenstellen van zijn *Neder-duytsche digtkonde of rym-konst* heeft De Swaen gebruik gemaakt van de Franse Aristoteles-vertaling met commentaar van A. Dacier (1692).

In het tweede deel van de uitgave van zijn werken is een fragment van het toneelstuk *Absolon* opgenomen.

Uitgaven:

V. Celen, C. Huysmans en M. Sabbe (ed.), *Werken*, 6 dln. (1928-1934), met inl.; E. Seys (ed.), `Bloemlezing' (1964); J.H. Cartens (ed.), *De gecroonde leersse* (1979[2]).

Literatuur:

M. Sabbe, *Het leven en de werken van M.d.S.* (1904); C. Huysmans, `Het geheim van een mysteriespel', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1926); W.J.C. Buitendijk, *Het calvinisme in de spiegel van de Zuidnederlandse literatuur der contrareformatie* (1942); E. Rombauts, in *Geschiedenis van de letterk. der Nederlanden*, dl. v (1952); J. Vanderheyden, `M.d.S.s Digtkonde, A. Dacier en P. Corneille. Een bronnenonderzoek', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1954); R. Seys, in *Twintig eeuwen Vlaanderen*, 13 (1976).

[A. van Elslander]

Swarth, Hélène

Eig. Stephanie Hélène, Nederlandse dichteres en prozaschrijfster (Amsterdam 25.10.1859-Velp 20.6.1941). Ging in 1865 naar Brussel waar zij werd opgevoed door een Franse gouvernante; van 1870-1872 op school in Amsterdam, daarna opnieuw in Brussel, op een kloosterschool. Woonde van 1884-1894 in Mechelen; na 1894 - gehuwd met Frits Lapidoth - in 's-Gravenhage. Schreef aanvankelijk Franse gedichten, gepubliceerd onder de titel *Fleurs du rêve* (1879) en *Les printanières* (1882), samen met *Feuilles mortes* uitgegeven als *Premières poésies* (1902). Advies van Pol de Mont bracht haar tot het schrijven van Nederlandse poëzie.

De belangrijkste factor in de gedichten van `het zingende hart van Holland' zoals Kloos haar genoemd heeft, was de liefde. Haar vroegste poëzie bevat de herinneringen aan een gestorven beminde. Als zij op het Nederlands overgaat, schrijft zij enkele gedichten die onder de beste van Tachtig gerekend worden. Door de zuiverheid van uitdrukking wist zij een volmaakte eenheid van vorm en inhoud te bereiken. Aan het liefdesverlangen paarden zich gevoelens van eenzaamheid en deze verdiepten haar zintuiglijke ontvankelijkheid zo, dat haar natuurpoëzie bij wijlen een kosmisch-religieuze beleving laat doorstralen. Terwijl in die natuurpoëzie haar bewondering voor Lamartine bleek, bracht de wederzijdse doordringing van waarneming en beleving haar tot Perk en Kloos. Van Deyssel prees *Eenzame bloemen* (1883), waarin hij de eenheid van liefdes- en Godsverlangen vaststelde. Zij publiceerde haar sonnetten vnl. in *De Nieuwe Gids*. De overvloedige produktie van gedichten tastte de kwaliteit aan, sterker bij de liefdespoëzie dan bij die over de natuur. Wat deze betreft past zij beter bij de generatie van Zeventig - J. Winkler Prins - dan bij die van Tachtig. Omstreeks 1936 wendde zij zich weer tot het christendom, maar haar gedichten werden of te zoetelijk gevonden, of te weinig getuigend van de heilsboodschap. De vorm was tot gladheid gesleten, de thematiek tot monotonie versaaid. Haar poëzie kreeg toegang tot populair-kerkelijke bladen die eertijds voor de pessimistisch geachte le-

vensvisie van de dichteres hadden gewaarschuwd.

In haar vroege jaren publiceerde Swarth ook proza (bijv. de verhalenbundel *Bloesem en vrucht*, 1893), dat de tijd echter niet heeft overleefd. Voorts vertaalde zij uit het Frans, o.m. A. de Musset, *De nachten* (1912), M.M. de Lafayette, *De prinses de Clèves* (1915) en V. Hugo, *Hernani* (1918). Verder van Hans Bethge *De Chineesche fluit* (1921).

Werken:

Blauwe bloemen (1884); *Beelden en stemmen* (1887); *Sneeuwvlokken* (1888); *Rouwviolen* (1889); *Passiebloemen* (1891); *Nieuwe gedichten* (1892); *Verzen* (1893); *Najaarsstemmen* (1900); *Octoberloover* (1903); *Nieuwe verzen* (1906); *Avondwolken* (1911); *Eenzame paden* (1916); *Late liefde. Liederen en sonnetten* (1919); *Keurbundel* (1919); *Dagen* (1924); *Episoden* (1924); *Morgenrood* (1929); *Beeldjes uit vrouwenleven* (1938); *Sorella* (1942).

Uitgaven:

J.C. Bloem (ed.), *H.S. Het zingende hart, keur uit haar gedichten* (1952); H. Liebaers (ed.), *Brieven aan Pol de Mont* (1964); H. Roest (ed.), *Een mist van tranen* (1973), bloeml. met inl.

Literatuur:

H. Liebaers, *H.S.s Zuidnederlandse jaren* (1964); J. Brouwers, `'k Weet niet wie mijn lied zal gedenken', in *Kladboek* (1979); G. Puchinger, `H.S.', in *Ontmoetingen met literatoren* (1982); A. Salomons, `H.S.', in *Herinneringen uit de oude tijd* (1984).

[H.A. Wage]

Sybesma, Rintsje Piter

Fries dichter en prozaschrijver (Tjerkgaast 22.1.1894-Heerenveen 5.2.1975). Studeerde diergeneeskunde te Utrecht en werd dierenarts te Heerenveen. Medestander van D. Kalma in diens `Jongfriese beweging' en de belangrijkste dichter van deze stroming. Ook van belang is zijn (impressionistisch) proza. Hij redigeerde met J.H. Brouwer van 1926-1929 het tijdschrift *De Holder*.

Tijdens WO II gaf Sybesma in zijn poëzie uiting aan zijn sympathie voor het nationaal-socialisme, nl. in *De tsiende Maeije* (= De tiende mei; 1941), waarvan een Duitse vertaling verscheen, en in *De swetten útlein* (= De grenzen verbreed; 1942).

Werken:

Ta de moarn (= Tot de morgen; 1927), p.; *Om it hiem* (= Om het erf; 1931), verh.; *It anker* (= Het anker; 1932), verh.; *Boerke Thae* (= Boertje Thae; 1979), nov.

Literatuur:

A. Wadman, *Frieslands dichters* (1949); J.H. Brouwer, *Fryske styl* (over *Boerke Thae*, 1952), ook in de uitg. van 1979; T. Riemersma, *It koarte forhael yn 'e Fryske literatuer fan de tweintichste ieu* (1977); K. Dykstra, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977); T. Riemersma, *Proza van het platteland* (1984).

[F. Dam]

Sytstra, Harmen Sytses

Fries dichter en prozaschrijver (Midlum 14.1.1817-Baard 4.4.1862). Vroeg wees; in 1829 bakkersknecht bij een oom. Autodidact. Vijftien jaar oud schrijft hij reeds versjes in het Nederlands, Frans en Fries. Publiceerde in 1841 onder het ps. Harmen Zijlstra zijn eerste bundel poëzie en proza (*Tsien tuwsen uwt de lottery*), waardoor hij in contact kwam met T.R. Dijkstra, student te Franeker, en later ook met J. van Loon. Richtte met hen in 1844 het `Selskip foar Fryske tael end scriftenkennisse' op. Was vanaf 1842 onderwijzer; in 1852 schoolhoofd te Baard, waar hij zijn aktes moderne talen en wiskunde behaalde. In 1844 begon hij met de uitgave van zijn tijdschrift *Iduna*.

Bezield door de grootheid van Friesland en het Fries in de oudheid en vol onbehagen over eigen tijd en volk, wordt Sytstra de verkondiger van de nieuwe opgang van de Friese natie, die hij wilde dienen door zijn wetenschappelijke en letterkundige werk in het kader van de volksopvoeding. Zijn poëzie omvat versch. genres; zijn proza (schetsen, opstellen, verhandelingen), gedegen van stijl, stoot het populaire niet af, hoewel zijn archaïsche spelling soms problemen geeft.

Hij was een ijverig beschrijver van sprookjes en van zijn liederen is de `Wâldsang' nog populair. Zijn taalkundig werk wordt evenwel te veel beheerst door zijn retrospectieve conceptie. In eigen tijd een eenzaam strijder werd hij de bezielende figuur voor de groep jongere schrijvers en taalstrijders met nationale idealen die door D. Kalma in 1915 in zijn `Jongfryske Mienskip' werden verenigd.

Werk:

It boask fen de kasteleinsdochter (1842), t., onder ps. Harmen Zijlstra.

Uitgaven:

Teltsjes en rimkes (1867); *Blomlêzing út 'e gedichten* (1894); *Proza* (1907); *Striid en dream* (1948); *Winst út forlies: briefwiksel tussen T.R. Dykstra, J.v. Loon en H.S.S.* (1962), met inl. van J.H. Brouwer en J.J. Kalma.

Literatuur:

D. Kalma en P. Sipma, *It H.S.-boek* (1918); G.A. Wumkes, *Bodders yn de Fryske striid* (1926); D. Kalma *In Frysk lieder* (1930); E.B. Folkertsma, *Toer en tsjerke* (1934); D. Kalma, *H.S. en de soasiale frage* (1940); J. Piebenga, *Koarte skiednis fan de Fryske skriftekennisse* (1957^2); K. Dykstra, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977); Sj. van der Schaaf, *Skiednis fan de Fryske biweging* (1977); A. Feitsma, `Keerpunten in de beoefening van het Fries, vroeger en nu', in *Forum der Letteren*, 20 (1979).

[M.K. Scholten]

Sytzama, Clara Feyoena van

Noordnederlandse dichteres (Leeuwarden 5.4.1729-Heemse 1.9.1807). Bracht haar jeugd door in het Groningse Bellingweer, waar zij reeds jong gedichten schreef: *Bellingweerder uitspanningen* (1746). De Groningse studentenkring waartoe haar broer Pico Galenus behoorde, wilde van Groningen een wetenschappelijk en cultureel centrum maken, van Bellingweer een tweede Muiderslot en van Clara een tweede Tesselschade.

Na haar huwelijk in 1750 met baron I.S. van Raesfelt woonde zij op de buitenplaats Heemse bij Hardenberg, wat haar inspireerde tot nieuwe poëzie, waaronder het hofdicht in vier zangen: *Heemse, hofbosch- en veldzang* (gedateerd 1774, gepubliceerd 1784). Zij bezingt het landleven en de almacht Gods in de natuur. Haar overige werk bestaat vnl. uit stichtelijke gedichten. Aan de *Evangelische gezangen* (1807) droeg zij gezang 44 en 154 bij. Daarnaast schreef zij gelegenheidsgedichten o.a. op voorvallen de Oranjes betreffende en op de slag bij de Doggersbank.

Zij was erelid van de dichtgenootschappen `Kunst wordt door arbeid verkregen' te Leiden en `Kunstliefde spaart geen vlijt' te 's-Gravenhage.

Werken:

Gedichten (1794); *Kort begrip der geschiedenissen van Oud-Griekenland* (1802).

Literatuur:

A.W. Bronsveld, *De Evangelische gezangen [...]. Historisch-letterkundig onderzoek* (1917); S. Anema, *Een vergeten dichteres uit de 18e eeuw (C.F.v.S.)* (1921); P.A.F. van Veen, *De soeticheydt des buyten-levens, vergheselschapt met de boucken. Het hofdicht als tak van een georgische literatuur* (1960).

[A.N. Paasman]

Székely-Lulofs, Magdalena (Madelon) Hermine

Nederlandse romanschrijfster (Soerabaja 24.6.1899-Amsterdam 22.5.1958). Bracht als dochter van een bestuursambtenaar, daarna als plantersvrouw een groot deel van haar leven in voormalig Nederlands-Indië door. In 1930 keerde zij met haar tweede echtgenoot, de Hongaarse planter en schrijver László Székely, naar Europa terug; verbleef tot 1938 in Boedapest, daarna in Nederland.

Zij schreef een aantal veel gelezen, vaak vertaalde, doch ongelijkwaardige romans in de traditie van het psychologisch realisme, waarin zij een kleurig beeld ophangt van het leven in de tropen (met name Deli), later ook wel van dat in Hongarije. Opmerkelijke bijval oogstte vooral haar ook voor toneel en film bewerkte eersteling *Rubber* (1931, herz. uitg. 1952 en 1983), die het milieu van de rubberplanters in Deli

beschrijft; in later werk behandelde zij met veel kennis van zaken en kritische zin andere koloniale toestanden (bijv. een tragische patrouille uit 1911 in *De hongertocht*, 1936). Maar niet altijd kon zij weerstaan aan jacht op goedkoop succes. Zij vertaalde ook, vooral uit het Hongaars.

Werken:

Koelie (1932); *Emigranten* (1933), verh.; *De andere wereld* (1934); *Het laatste bedrijf* (1937; herz. uitg. *Weerzien in Boedapest*, 1950); *De kleine strijd* (1941); *Tjoet Nja Din* (1948); *Onze bedienden in Indië* (1948).

Literatuur:

J. Last, in *Links richten* (1932-1933, 1973[2]); J. Goedegebuure, in *Literatuur*, 1 (1984); C. van den Wijngaard, `M.L. (1899-1958), vrouw van Deli', in *Bzzlletin*, 12 (1983-1984).

[W. Gobbers]

T

Tak, Pieter Lodewijk

Nederlands publicist (Middelburg 24.9.1848-Domburg 24.8.1907). Studeerde een tijdlang rechten in Leiden; werd journalist in zijn geboortestad, daarna in Amsterdam, waar hij als radicaal-liberaal in contact kwam met jongere literatoren als Frank van der Goes. Was in 1885 lid van de Brederocommissie, vanaf 1886 medewerker aan *De Nieuwe Gids* (ps. Van de Klei) en vanaf 1890 lid van de redactie. Toen het optreden van Kloos tot een breuk leidde (zomer 1894) en de sociaal-gerichte medewerkers hun podium verloren, richtte Tak, inmiddels sociaal-democraat geworden, het weekblad *De Kroniek* op (1896), dat de progressief-culturele functie van *De Nieuwe Gids* overnam en die functie gedurende ruim tien jaar op eminente wijze wist te vervullen dank zij de medewerking van o.m. Jan Veth, Frans Coenen, Marius Bauer, Berlage, Bierens de Haan, Diepenbrock, Van der Goes, André Jolles, Jan Kalf en F.M. Wibaut.

Hoe weinig het een socialistisch partijblad was, hoezeer een open tribune, en tegelijk welk niveau het handhaafde, blijkt uit de *Reisbrieven* van Bauer, geschreven tijdens de kroningsfeesten van de tsaar (1896), met de daarop volgende polemieken. Beroemd werd de reeks portretten (litho's) door Jan Veth, maar ook de grafische medewerking van Bauer (ps. Rusticus) is van bijzonder belang. Na de dood van Tak werd de uitgave van *De Kroniek* gestaakt, omdat er niemand beschikbaar was met zo'n veelomvattende belangstelling en kennis, en zo'n onbaatzuchtig sociaal en literair leiderschap.

Werk:

Diagnose (1903).

Uitgave:

J.W. Albarda en H.E. van Gelder (ed.), *Herdrukken uit De Kroniek* (1908), met een inl. van F.M. Wibaut en bibl.

Literatuur:

G. Stuiveling, *De Nieuwe Gids als geestelijk brandpunt* (1935, 1983[3]); W. Thys, *De Kroniek van P.L.T.* (1956), met bibl.; G.W. Borrie, *P.L.T.* (1973); J. Rogier, `P.L.T.', in *De geschiedschrijver des Rijks en andere socialisten* (1979); R. Delvigne en L. Ross, `Het conflict tussen Jacob Israël de Haan en P.L.T. 1904-1905', in *De revisor*, 7 (1980); J.I. de Haan, *Open brief aan P.L.T.* (1982), met inl. en comm. van R.

Delvigne en L. Ross; J.T. Harskamp, `Marius Bauer en de ruzie tussen socialisten en estheten in 1896', in *Bzzlletin*, 11 (1982-1983).

[G. Stuiveling]

Tamminga, Douwe Annes

Fries dichter en prozaschrijver (Winsum 22.11.1909). Aanvankelijk landarbeider en daarna bouwvakker; in 1933 geslaagd voor de onderwijsakte en van 1935-1942 werkzaam in de werklozenzorg. Van 1942-1968 leraar Fries en Nederlands te Sneek, sindsdien tot zijn pensionering in 1974 wetenschappelijk hoofdmedewerker aan de Fryske Akademy te Leeuwarden.

Zijn poëzie kenmerkt zich door markante plastiek, vormkracht en subtiele taalbeheersing. Zijn grote kennis van het Fries in al zijn facetten benutte hij ook als vertaler (werk van o.a. Andersen, Poe en Dylan Thomas). Van 1946-1968 was hij als redacteur een van de stuwende krachten van het literaire tijdschrift *De Tsjerne*. Hij publiceerde ook toneelstukken, literaire bloemlezingen en studies op literairhistorisch en taalkundig terrein. Samen met G. Brouwer en B. Smilde vertaalde hij de psalmen en gezangen voor de Friese versie van het *Liedboek voor de kerken* (1977). Voor zijn bundel *Balladen* (1956) verwierf hij in 1957 de Gysbert Japicxprijs. De ontroerende dichtbundel *In memoriam* (1968), geschreven naar aanleiding van het overlijden van zijn zoon, werd door Theun de Vries in 1975 in het Nederlands vertaald.

Werken:

Brandaris (1939), p.; *Balladen en lieten* (= Balladen en liederen; 1942), p.; *It griene jier* (= Het groene jaar; 1943), clandestiene uitg., p.; *Leksums* (= Lessen; 1945), p.; *Nije gedichten* (= Nieuwe gedichten; 1946); *Floedmerk* (= Vloedmerk; 1965), p.; *Frjemdfolk op Barrahiem* (= Vreemdelingen op Barraheem; 1978), r.; *Fan hearren en sizzen* (= Van horen zeggen; 1981), literaire anekdotes; *De boumaster fan de Aldehou* (= De bouwmeester van de Oldehove; 1985), r.

Uitgave:

Stapstiennen (= Stapstenen; 1979), bloeml.

Literatuur:

F. Sierksma, `De poëzy fan D.A.T.', in *Frysk Jierboek* (1946); *De Tsjerne*, 11 (1959), speciaal D.A.T.-nummer; J. Smit, *De Fryske literatuer 1945-1967* (1968); *Nôt oan skeaven; ta de 60ste jierdei fan D.A.T.* (1969), met bibl.; T. Mulder, *Hwer hast it wei?* (1971); K. Dykstra, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977); G. van der

Meer, `Stapstiennen - en wat dertusken leit', in *Trotwaer*, 3 (1980); T. Riemersma, `It griene jier en de verklekhyd', in *Kul*, 1 (1983).

[F. Dam]

Teirlinck, Herman (Louis Cesar)

Vlaams dichter en prozaschrijver (Sint-Jans-Molenbeek, bij Brussel, 24.2.1879-Beersel-Lot 4.2.1967). Groeide als zoon van

de taal- en letterkundige Isidoor Teirlinck op in een vrijzinnig-intellectueel milieu, maar verbleef om gezondheidsredenen ook lange tijd bij zijn grootouders in het Oostvlaamse boerendorp Zegelsem. Zijn tijdelijke werkzaamheid in de stedelijke administratie, in het bedrijfsleven, in het kunstonderwijs, zijn functies van adviseur voor de kunsten en van persoonlijk adviseur van koning Leopold iii brachten hem in contact met alle lagen van de bevolking. Wars van zelfherhaling en openstaand voor iedere culturele stroming, is hij in zijn creativiteit van een kameleonachtige veelzijdigheid: dichter, novellist, romancier, tijdschriftleider, ontwerper van boekbanden, toneelschrijver, toneeltheoreticus, regisseur, essayist, en dat alles in een voortdurende wisseling.

In zijn werk zijn duidelijk drie perioden te onderkennen, gescheiden door telkens een kleine tien jaar zwijgen: eerst het jeugdwerk tot zijn dertigste jaar, met als hoogtepunt *Mijnheer J.B. Serjanszoon, orator didacticus* (1908); dan de jaren twintig met velerlei expressionistische toneelexperimenten; ten slotte vanaf 1940 het vitale ouderdomsproza, waaronder zijn meesterwerk *Het gevecht met de engel* (1952).

Zoals zovelen van zijn generatie begon Teirlinck als dichter. Invloeden van Gezelle en van de groep rondom *Van Nu en Straks* zijn onmiskenbaar, maar ook echo's van de bewonderde Franse poëzie. Wat in de bundel *Verzen* (1900) echter het sterkst opvalt, is de zintuiglijkheid, het objectief visuele, dat ook een belangrijke factor is in de vroege novellen en zich tot virtuoos impressionisme verhevigt in *Zon, een bundel beschrijvingen* (1906). Vergelijkt men de *Landelijke historiën* (1901) met gelijktijdig en in zijn motieven sterk verwant werk van Streuvels, dan ziet men een kenmerkend verschil: Teirlinck is toeschouwer, Streuvels is deelgenoot; bij Teirlinck treft het detail, bij Streuvels de grote beweging. Pas in de 18de-eeuwse praatgrage levensgenieter en amateur-wijsgeer Serjanszoon schiep Teirlinck een origineel personage, geladen met voldoende echtheid om te overtuigen en beschouwd met voldoende ironie om te amuseren. Het is een boek vol ongrijpbare gevoelsnuances, decadent, soms genoeglijk, soms weemoedig, geschreven in een verbluffende quasi-rococostijl, maar waarin de auteur zich eerder verbergt dan openbaart.

Dit laatste geldt ook voor de overigens zo totaal andere roman *Het ivoren aapje* (1909), de eerste grote-stadsroman in Vlaanderen, vol sociale en psychologische tegenstellingen en geraffineerde experimenten op eigen en andermans leven. Maar er is geen grond voor de veronderstelling dat enige figuur, bijv. Rupert Sörge, karakterologisch een soort zelfportret zou zijn. Teirlinck schildert een ensemble, op grond van waarneming en ervaring, maar met een eigen fantasierijke compositie. Al verscheen *Johan Doxa*, met als ondertitel `Vier herinneringen aan een Brabantschen Gothieker', eerst in 1917, het sluit in stijl, psychologie en zelfs in de naam van de hoofdpersoon nauw aan bij *Het ivoren aapje*. Daarentegen betekende *De nieuwe Uilenspiegel* (1920), met zijn actuele maatschappelijkheid in een reeks bonte improvisaties, een vernieuwing, althans de inleiding ervan. Het vrijmoedig gebruik van eeuwenoude figuren typeert nl. de expressionistische toneelexperimenten door Teirlinck in de jaren 1922-1929 ontworpen en vaak met groot succes gerealiseerd.

Het expressionisme, dat zich al voor WO II in Duitsland bij schilders en dichters deed gelden, werd in Vlaanderen overgenomen als reactie van de jongere generatie op de oorlogsjaren. Tot die generatie behoorde Teirlinck niet, maar toch is hij de enige grote vertegenwoordiger van een stroming die het traditionele realisme in het theater wilde vervangen door een massakunst van getuigenis en actie, met de moderne

mens, de eeuwige mens, als inzet. In *De vertraagde film* (1922) spelen de eerste en derde akte op straat in een stad, de tweede akte echter onder water, tijdens de gezamenlijke zelfmoordpoging van een paar wanhopige mensen. Deze flash-back toont niet alleen een reeks zinrijke individuele gebeurtenissen en conflicten, maar krijgt door allegorische figuren als Pest, Oorlog, Waarheid, een algemenere strekking. Aldus sluit Teirlinck aan bij de laat-middeleeuwse spelvorm van de `sinnekens'.

In zijn volgende stuk, *Ik dien* (1924), was ook de stof aan de me ontleend: het is een moderne, geseculariseerde *Beatrijs*-bewerking, waarin het aandeel van Maria vrijwel ontbreekt. Opnieuw bevat het middendeel van het drieluik een verrassend bonte reeks taferelen op de duivelse kermis der ijdelheid die wereld heet. Het hoogtepunt van deze spelen is wel *De man zonder lijf* (1925) met de boeiende persoonlijkheidssplitsing van Wijze Jacob en Dwaze Jacob,

en in de dramatische structuur opnieuw een even kritisch als kleurrijk middenstuk, dat aan een schilderij van Ensor doet denken.

Andere toneelwerken van zijn hand zijn *Ave* (1938) en *De ekster op de galg* (1937). De tekst geeft maar een vage indruk van de vertoning: Teirlinck experimenteerde ook met muziek, belichting, geluidstechniek en iedere moderne mogelijkheid om de toeschouwers mee te slepen en in het gebeuren te betrekken.

Met de roman *Maria Speermalie, 1875-1937* begint in 1940 de derde periode, existentialistisch, vitalistisch, barok genoemd: benaderingen ter karakterisering van een overdadig bewogen, gecompliceerd en geraffineerd proza, waarin de mens verschijnt in zijn ongebonden driftleven, zijn verfijnde overbeschaving, zijn onthutsende uitersten van misdaad en van zelfverloochening. In Maria, de erfdochter van een adellijk geslacht, is heel de hoogmoed, de machtswil, de sensuele ontaarding van haar voorouders geïncarneerd: zij strijdt op leven en dood met haar vader, een oude vereenzaamde zonderling, zij heeft een langdurige liefdesverhouding met een jonge rabauw, zij onderhandelt met een sluwe bosheks, en als zij getrouwd is met één van haar adellijke aartsvijanden, brengt zij die met hulp van haar minnaar om het leven.

Anders dan vertegenwoordigers van de jongere generatie, zoals Walschap, bij wie het mensbeeld verwante trekken vertoont, streeft Teirlinck niet naar zakelijke soberheid. Zijn romans blijven daardoor eerder opmerkelijke verbeeldingen dan ontroerende brokken menselijk lotgeval.

Na de dood van August Vermeylen (1945) werd Teirlinck `the grand old man' in het Vlaamse cultuurleven, dat hij voortdurend richtte op integratie met Nederland: hij was hoofdredacteur van het *Nieuw Vlaams Tijdschrift*, directeur van het Hoger Instituut voor Sierkunsten, algemeen voorzitter van de Conferentie der Nederlandse Letteren. Als eerste viel hem in 1956 de gemeenschappelijke Nederlands-Vlaamse Prijs der Nederlandse Letteren ten deel. Zijn laatste roman *Zelfportret of Het galgemaal* (1955) wekt de indruk van een gewetensonderzoek; maar het is niet verantwoord de verbeeldingen van de artiest die Teirlinck voor alles was, zo maar te lezen als de openbare biecht van de man achter het werk.

De roman *Het gevecht met de engel* (1952) is tegelijk een ouderdomswerk en een goede synthese van Teirlincks oeuvre en thematiek. Het vertolkt een aantal dramatische botsingen en de onafwendbaarheid van het noodlot. Psychologisch en stilistisch geeft dit werk aan hoe wijd de auteur de cirkel van zijn dramatiek heeft getrokken. Ondanks de versch. sociale groepen en de versch. karakterologische typen in deze roman is er een wet die zich doet gelden dwars door alle onderscheidingen heen: de wet van liefde en dood.

Werken:

De wonderbare wereld (1902); *Het stille gesternte* (1903); *'t Bedrijf van den kwade* (1904); *De doolage* (1905); *De kroonluchter* (1907); *Het avontuurlijk leven van Lieven Cordaat* (1908); *De wonderlijke mei* (1925); *De leemen torens* (1928); *Elckerlyc* (1937); *De xxxx brieven aan Rolande* (1944); *Wijding voor een derde geboorte* (1956).

Uitgaven:

Verzameld werk, 8 dln. (1955-1969); *Idem*, 9 dln. (1973); W. Pée en A. van Elslander (ed.), *Het ivoren aapje, een roman van Brussels leven* (1983).

Literatuur:

Gedenkboek H.T. (1929); *Nieuw Vl. Tijdschr.* (1954); P. Minderaa, *H.T.* (1959); Th. Oegema van der Wal, *H.T.* (1965); J. van Schoor, `De toneelloopbaan van H.T.', in *Vl. Gids* (1967); H. Bousset, *H.T.* (1968), met bibl.; W. Pée, levensbericht, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk.* (1972-1973); J. van Schoor, *Catalogus H.T.* (1979); M. Hoebeke, *H.T. herdacht* (1980); K. Jonckheere, *H.T. en de Academie* (1980); J. van Schoor, *H.T. Brussel 1900* (1981); G. Durnez, in *Vlaamse schrijvers* (1982); L.M. Heemskerk, `De praktijk van de werkingsesthetica aan de hand van H.T.s Zelfportret of Het Galgemaal', in *Forum der Lett.*, 24 (1983) 1.

[G. Stuiveling]

Teirlinck, Isidoor

Vlaams prozaschrijver, filoloog en folklorist (Zegelsem-Oudenaarde 2.1.1851-Vorst-Brussel 27.6.1934). Vader van Herman Teirlinck. In 1931 doctor honoris causa van de Université Libre de Bruxelles. Aanvankelijk onderwijzer, daarna leraar natuurwetenschappen te Brussel.

Met het oog op het onderwijs stelde hij in het Frans en het Nederlands, o.a. met zijn zwager Reimond Stijns, een werkje over *Kruidkunde* (1882) samen. Men ging van de literaire `firma Teirlinck-Stijns' spreken toen zij samen, van 1877 tot 1884, een aantal novellen en toneelstukken en vooral de bekende naturalistische roman uit de tijd van de schoolstrijd *Arm Vlaanderen* (2 dln., 1883-1884) uitgaven. Daarna schreef Teirlinck meer impressionistisch getinte dorpsverhalen of realistische novellen, waarbij zijn waarneming van natuur en mens treffen en ondanks de thematiek van dorpscriminaliteit vaak een getemperd op-

timisme tot uiting komt. Zijn taal en stijl zijn tamelijk houterig, maar doorspekt met levende dialectwoorden en volkse uitdrukkingen.

Verder wijdde hij zich vooral aan wetenschappelijk werk, vooral na 1909, toen hij wegens ziekte voortijdig met pensioen ging en baanbrekende studies op diverse terreinen leverde. Zo schreef hij over de botanie in de folklore, de godsdienst en de magie. Samen met Alfons de Cock gaf hij acht delen *Kinderspel en kinderlust in Zuid-Nederland* (1902-1908) en *Brabantsch sagenboek* (1909-1912) uit. Als dialectoloog had hij grote verdiensten door zijn *Zuid-Oostvlaandersch idioticon* (4 dln., 1908-1924) en de *Klank- en vormleer van het Zuid-Oostvlaandersch dialect* (1924). Ook zijn *Woordenboek van het Bargoensch* (1886) en *De toponymie van den Reinaert* (1910-1912) bleven bekend.

Werken:

Wie niet hooren wil moet voelen (1873); *Bloeiende reuzen* (1885); *Blozende kriekse* (1886); *Cilia* (1888); *Molleke* (1889); *Onze beste vrienden* (1891); *Naar het land van belofte!* (1894); *Van drie oudjes* (1899); *Lastige kerels en brave gasten* (1901).

Literatuur:

C. Debaive, `Bibliographie der werken van Dr. I.T.', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad. I.T.-album* (1931); O. Wattez, `Leven en werk van I.T.', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1935); F. Baur, `I.T., de kunstenaar', in *Jaarb. Kon. Vl. Acad.* (1949-1951); M. Poll, in *Biographie nationale*, 34 (1968); H. de Meersman, *I.T. als kunstenaar* (1972); M. Hoebeke, `Toespraak', in *Versl. en Meded. voor Nederl. taal- en letterk.* (1980).

[A. Deprez]

Teister, Alain

Ps. van Jacob Martinus Boersma, Nederlands dichter, prozaschrijver en kunstschilder (Amsterdam 12.1.1932-ald. 6.2.1979). Was vooral kunstschilder en in die hoedanigheid tevens kunstcriticus van o.a. *Vrij Nederland*. In 1964 debuteerde hij echter met poëzie in *De huisgod spreekt*, een bundel die opviel door de nuchter-ironische toon en de vele woordvondsten. Na dit debuut volgden de verhalenbundel *Brief aan de eigenaar* (1966) en de `schelmenroman' *De kosmonaut was een bisschop* (1970), een satire op de katholieke kerk en de katholieke politiek waarmee Teister zich afzette tegen zijn katholieke verleden.

Daarna volgt een periode waarin Teisters werk sterk modieus bepaald lijkt en zich afspeelt in een sfeer van erotiek, drank, drugs en het bij kunstenaars in trek zijnde eiland Ibiza. In 1976 verschijnt de wat zwaarmoedige roman *Mijn pappie is enkel*

een foto over de vader-zoon-verhouding. Zijn toneelstuk *De ziekte van Parkinson* (1975) werd slechts kort op het repertoire gehouden.

Als schilder vervaardigde Teister een compositie in zeven panelen, het *Zevenluik met bed en bezoekers*, waarbij hij een dagboek schreef. Dit werk werd, evenals zijn geschilderde kruizen, veelvuldig tentoongesteld. Voorts schreef hij hoorspelen en het operalibretto *Verboden inrij* (1967).

Werken:

De ziekte van Chopin (1971), p.; *Kinderen van een dode keeper* (1972), pr.; *Zenuwen, dame?* (1977), p.

Literatuur:

A. Int, `Artistieke en religieuze aspecten in het oeuvre van A.T.', in *Maatstaf*, 22, 5 (1974); A. Kuiper, in *De Tijd* (16.2.1979).

[G.J. van Bork]

Telle, Reinier

Ook Regnerus Vitellius, Noordnederlands dichter en vertaler (Zierikzee 1558 of 1559-Amsterdam jan. 1618). Studeerde te Leiden en in versch. steden in Frankrijk, Italië en Duitsland; werd leraar en in 1604 rector van de Latijnse school in zijn geboortestad, maar vertrok in 1610 naar Amsterdam waar hij wsch. werkzaam was voor uitgeverijen. Hij vertaalde niet enkel in het Nederlands, maar ook op voortreffelijke wijze in het Latijn, getuige het befaamde werk van Lodovico Guicciardini over de Nederlanden (1613). Van ditzelfde jaar is een (anonieme) vertaling in het Nederlands van de anticalvinist Castellio's *Contra libellum Calvini*, een pleidooi voor gewetensvrijheid en tegen de kettervervolging.

De reeks *Tragedische historien* (oorspr. Italiaans van Bandello, bewerkt in het Frans, vertaald in het Nederlands en sinds 1598 in Antwerpen uitgegeven) werd door Telle vermeerderd met een zesde en zevende deel (1614 en 1615), waaraan Bredero heeft meegewerkt voor de berijmde gedeelten. De toespitsing van de politieke en kerkelijke verhoudingen heeft Telle, die zich lang als neutralist beschouwde, duidelijk partij doen kiezen voor de remonstranten. Hij is de scherpste hekeldichter van zijn tijd geweest, een rol die na zijn dood door Vondel werd overgenomen.

Literatuur:

H. de la Fontaine Verwey, `R.T., hekeldichter, pamfletschrijver, vertaler', in Idem, *Uit de wereld van het boek*, dl. 3 (1979); A. Keersmaekers, `Inleiding', in G.A. Bredero, *Vertaalde gedichten* (1981).

[G. Stuiveling en P.J. Verkruijsse]

Tempel Onser Sielen, Den

Middeleeuws religieus werk waarvan de oudst bekende druk in 1543 in Antwerpen door Simon Cock vervaardigd is. Volgens het titelblad is *Den Tempel Onser Sielen* `Ghemaect door eenen Religiosen ende verlichten mensche die de Evangelische Peerle ook ghemaect heeft'. Die schrijfster heeft geleefd ca 1463 tot 1540. In *Den Tempel* worden elementen uit kerktraditie opnieuw geordend op basis van de eigen beleving van de schrijfster. Uit het werk spreekt, net als uit de *Evangelische Peerle*, o.a. haar typische opvatting over de drieëenheid.

Zie ook Evangelische Peerle, Die Grote

Uitgave:

A. Ampe, *Den Tempel onser sielen. Door de schrijfster der Evangelische Peerle* (1968).

Literatuur:

S.J. Kettemeyer, `Uit de briefwisseling van een Brabantsche mystieke', in *Ons Geestelijk Erf*, 1 (1927); A. Ampe, `Kritische beschouwingen bij "Die Naervolghinghe des armen leven Christi"', in *Hand. Kon. Mij v. Taal- en Letterk.*, 20 (1966).

[F. van Thijn]

Tengnagel, Mattheus Gansneb

Noordnederlands dichter en toneelschrijver (Amsterdam gedoopt 10.1.1613-ald. begraven 23.4.1652). Werd op 20 oktober 1633 te Leiden ingeschreven als student in de rechten, maar hij heeft de studie niet voltooid, wsch. zelfs nauwelijks begonnen. Bij zijn meerderjarigheid werd hij op verzoek van de familie wegens verkwisting onder curatele gesteld van de weeskamer.

In kennis en kracht van uitbeelding van het Amsterdamse volksleven van zijn tijd was Tengnagel de evenknie van Bredero. De eerste afzonderlijke publikatie waarin hij daarvan blijk geeft is de *Amsterdamsche mane-schyn* (1639; in latere drukken ook genoemd *Nieuwe kluchtighe Amsterdamsche mane-schyn en Amsterdamsche volle mane-schyn*). Direct bij het voorgaande aansluitend en in hetzelfde jaar gepubliceerd is de *Amsterdamsche sonne-schyn*. Beide gedichten staan vol persoonlijke toespelingen, maar zo bedekt geformuleerd dat zij alleen begrijpelijk waren voor de bentgenoten voor wie zij waren geschreven. Anders was dit met twee navolgingen, die als vervolgen van dezelfde auteur werden uitgebracht, de *Grove roffel ofte quartier des Amsterdamsche mane-schyn* (1639) en *St. Nicolaes milde gaven aan d'Amstelse ionckheyt*. Vooral het laatstgenoemde staat vol aantijgingen tegen met name genoemde aanzienlijke Amsterdammers en werd onmiddellijk door

de overheid in beslag genomen. Tengnagel, de drukker Joost Hartgers en enige anderen werden gearresteerd; Tengnagel werd veroordeeld tot een boete en drie maanden huisarrest. De auteurs van *St. Nicolaes milde gaven*, Jacob Valcks en Pieter van den Broeck, werden, hoewel bekend, niet vervolgd, wsch. omdat zij te veel wisten en een proces niet opportuun was. Ook Jan Zoet die de *Grove roffel* had geschreven, ging vrijuit.

Tijdens zijn huisarrest voltooide Tengnagel een nieuw gedicht in dezelfde trant, *Amsterdamsche lindebladen*, als eerste onder eigen naam uitgegeven en uitdrukkelijk bedoeld als tegenhanger van Huygens' *Voor-hout*. Na een min of meer autobiografische inleiding volgt een uitgebreide lof en een levendige beschrijving van `'t louter-lieflijk leven van het lustig Amsterdam'. In de verzen 1316-1364 geeft hij een opsomming van de `Amsterdamsche poëten' van zijn tijd. In de tweede uitgave werd er een aanhangsel aan toegevoegd onder de titel *Afgeslagen bloemsel van de Amsterdamsche lindebladen*, een kleine verzameling losse gedichten van versch. aard.

Het gedicht *Amsteldamsche Avondt-Wandelingh*, in 1633 gedrukt onder het ps. J.J. Lustburgh, is vermoedelijk ook van Tengnagel.

Frik in 't veur-huys, een klucht, in 1642 uitgegeven met Tengnagels volle naam op het titelblad, toont hem als allerminst boetvaardige zondaar na zijn recente veroordeling. Een jaar na *Frik* komt Tengnagel met een stuk dat in alles het tegendeel is van de klucht: *Het leven van Konstance: waer af volgt het toneelspel De Spaensche heidin* (1643). Het werd zeer gunstig ontvangen, nog in 1753 herdrukt en tot het eind van de 18de eeuw opgevoerd. Na 1643 heeft Tengnagel niets meer gepubliceerd en van de laatste tien jaar van zijn leven is niets bekend.

In het jaar van zijn dood verscheen *De geest van M.G. Tengnagel in d'andere werelt by de verstorvene poëten*, dat lang als zijn eigen werk is beschouwd maar vermoedelijk ten onrechte. Het gedicht beschrijft zijn aankomst in de onderwereld en behelst verder een kritische opsomming van dichter-tijdgenoten en hun werken, die literairhistorisch van belang is. Het wordt gevolgd door een gedicht, getiteld *D'onbekende voerman van 't Schou-burgh*, een scherpe kritiek op het beleid van de schouwburgdirectie in 1638. Of dit van Tengnagel is, blijft onzeker.

Uitgave:

J.J. Oversteegen (ed.), *Alle werken* (1969), met inl. en bibl.

Literatuur:

J.Z. Kannegieter, `Een 17de-eeuwse Amsterdamse schoolmeester', in *Jaarb. Amstelodamum*, 58 (1966); J.J. Oversteegen, `Zes hoofden rollen in T.s. Onbekende voerman van 't Schouburgh, in *Merlyn*, 4 (1966); C. Kruyskamp, `T. redivivus', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 86 (1970).

[C. Kruyskamp en P.J. Verkruijsse]

Terborgh, F.C.

Ps. van Reijnier Flaes, Nederlands prozaschrijver en dichter (Den Helder 14.1.1902-Linho Sintra, Portugal, 26.2.1981). Doorliep, na rechtenstudie te Utrecht (promotie in 1929 met proefschrift *Das Problem der Territorialkonflikte*), een diplomatieke carrière, eerst op posten in Bern, Madrid, Lissabon, Peking, Londen, Warschau en Oslo, dan als buitengewoon gezant en gevolmachtigd ambassadeur te Buenos Aires en ten slotte als ambassadeur te Mexico en Lissabon. Sinds zijn pensionering leefde hij teruggetrokken in Portugal. Zijn literair debuut in de jaren dertig, met gedichten en proza in *Helikon, Forum* en *Groot-Nederland*, ging nagenoeg onopgemerkt voorbij, maar ook veel later nog bleef Terborgh een vrijwel onbekend auteur in de schaduw; het feit dat zijn vroegste publikaties (*De Condottiere, Le petit château*), in privé-uitgave en in het buitenland (Peking, 1940) verschenen en dat hij het grootste deel van zijn leven buiten Nederland doorbracht, was daar niet vreemd aan.

In zijn gebalde, sober maar bijzonder suggestief geschreven verhalen - waarvan de exotische decors (vaak Spanje of China) en de fatalistische sfeer sterk aan Slauerhoff herinneren - treden eenzame zwerversfiguren op, wier rusteloos streven om uit een wanhopig, zinloos bestaan te ontsnappen onherroepelijk op ondergang en dood uitloopt. De dialectiek levensdrift-doodsverlangen domineert dan ook dit ongewoon fijnzinnige werk, waarin eenzaamheid, ballingschap en zoektocht de centrale themata vormen: de novelle *Het gezicht van Peñafiel* (1947) wordt vaak als zijn belangrijkste werk beschouwd. Hij publiceerde ook opmerkelijke herinneringen aan zijn vriend en geestverwant Slauerhoff (*Slauerhoff. Herinneringen en brieven*, 1949). De late officiële erkenning die hem ten deel viel (Tollensprijs 1969, Constantijn Huygensprijs 1971), luidde een periode van vernieuwde belangstelling in; thans wordt hij algemeen tot de belangrijkste prozaïsten in het Nederlandse taalgebied gerekend. Terborgh maakte ook vertalingen van Saint-John Perse en Borges.

Werken:

De meester van de Laërtes (1954), nov.; *Padroëns* (1958), p.; *Sierra Solana* (1962); *De Turkenoorlog* (1964); *Abyla* (1969, herz. uitg. van *Padroëns*); *Odysseus' laatste tocht* (1970); *Verhalen* (1971).

Uitgaven:

Verzameld werk, 4 dln. (1975-1977); *Slauerhoff. Herinneringen en brieven* en *Het laatste afscheid* (1984).

Literatuur:

J. Greshoff, in *Het boek der vriendschap* (1950); *Vierentwintig biografieën. Singel 262* (1954); P.H. Dubois, in *Schrijversdebuten* (1960); `Van en over F.C.T.', in *Raster*, 5, 4 (1971-1972); C.J.E. Dinaux, in *Ons Erfdeel*, 15 (1972); M. Janssens, in *Dietsche Warande & Belfort*, 117 (1972); H. Buurman, in *Ons Erfdeel*, 18 (1975); F.C. de Rover, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1983).

[W. Gobbers]

Tergast, Nes

Eig. Albert Ernest Bruno Johannes, Nederlands dichter en kunstcriticus (Salatiga, Java, 2.10.1896-'s-Gravenhage 12.12.1974). Na zijn jeugdjaren in Indonesië studeerde hij scheikunde in Delft en bezocht hij de hogere handelsschool in Rotterdam. Uiteindelijk vestigde hij zich als makelaar in Den Haag.

Onder het ps. Bruno van Nes werkte hij aanvankelijk met poëzie mee aan *Werk* (1939). In 1940 verscheen de bundel *Glas en schaduw*, samengesteld uit de poëzie voor *Werk* en het tijdschrift *Criterium*. Pas geruime tijd na WO II verscheen opnieuw poëzie in de bundel *Het moederland* (1949), waarin zijn geboorteland Indonesië een belangrijke evocatieve rol speelt. Daarna volgden nog twee bundels gedichten: *Deliria* (1951) en *Werelden* (1953). De hem voor deze poëzie toegekende Jan Campertprijs 1955 weigerde hij.

Tergasts poëzie is in hoge mate modern te noemen, zowel wat betreft vormgeving als inhoud. Hij sluit aan bij Franse en Amerikaanse dichters als René Char, Prévert en Cummings. Behalve poëzie publiceerde Tergast artikelen over kunstpolitiek, moderne kunst en moderne poëzie. Hij schreef een monografie over de schilder *Hendrik Chabot* (1946). Ook was hij een bekend verzamelaar van moderne kunst.

Literatuur:

D.A.M. Binnendijk, `N.T.', in *Gewikt, gewogen* (1942); R. Nieuwenhuys, in *Oost-Indische spiegel* (1978[3]).

[G.J. van Bork]

Thans, Hilarion Antonius

Vlaams dichter en prozaschrijver (Maastricht 12.1.1884-Smeermaas-Lanaken 10.1.1963). Minderbroeder, priester gewijd in 1909. Oorlogsvrijwilliger tijdens WO I en daarna werkzaam als zielzorger.

Thans schreef ca 50 boeken. Hij debuteerde als dichter met *Omheinde hoven* (1913), belijdenispoëzie in de trant van de Tachtigers, die gunstig werd onthaald en die hij niet meer heeft overtroffen. Over zijn ervaringen als brancardier en dienstdoend aalmoezenier bij het leger publiceerde hij *Mijn oorlog* (1921), waarin opmerkelijke gegevens over het frontleven tijdens WO I voorkomen. Zijn later werk werd grotendeels op verzoek geschreven, o.a. een aantal toneelstukken en hagiografische geschriften. Daarnaast bundelde hij nog vijf reeksen *Vertellen* (1933-1945), een tiental reisverhalen over Frankrijk, Italië en eigen land, en elf delen *Geestelijk onderricht* (1946-1963), die aanvankelijk in versch. tijdschriften waren verschenen. In 1953 publiceerde hij zijn autobiografie: *Eigen leven en werk*.

Werken:

Verloren stroom (1920), p.; *Heide* (1936), reisverh.; *Terra d'amore* (1949), reisverh.

Uitgave:

De stroom der dagen (1963), bloeml. met inl. van J. Droogmans.

Literatuur:

L. Swertz, *De minnezanger Gods H.Th.* (1943), met bibl.; Idem, *Blik op de 70 jaren van pater H.Th.* (1954), met bibl.; P. Leenders, in *Vijftig Limburgse profielen* (1961).

[A. Demedts]

Theophilus

Middeleeuwse Marialegende, misschien de oudste en wsch. de meest verspreide en populairste, waarin een `clerc' uit gekrenkte eerzucht een pact sluit met de duivel, tot inkeer komt en door de tussenkomst van Maria wordt gered. Uitgangspunt van de bewerkingen is de Latijnse prozaversie van Paulus Diaconus (9de eeuw), die teruggaat op een oudere Griekse tekst.

Jacob van Maerlant nam het verhaal op in zijn *Spiegel Historiael* (derde partie, boek 6, 35-36) naar het *Speculum historiale* van Vincentius van Beauvais. De Middelnederlandse bewerking uit het Hulthemse hs. (ca 1410) telt 1854 verzen. Zij kan niet met zekerheid worden gedateerd (14de, wellicht zelfs 13de eeuw) en de

auteur ervan is onbekend. De overgeleverde tekst is tamelijk corrupt en doet nogal stuntelig en breedsprakerig aan, met talrijke herhalingen en uitweidingen, hoewel de bewerking in andere opzichten (de bouw zelf van het verhaal, het gebruik van de dialoog, een zekere psychologische verdieping in de behandeling van het meer religieuze dan algemeen menselijke conflict) toch verdienstelijk is.

De Theophiluslegende werd in de me ook voor het toneel bewerkt, maar de Middelnederlandse toneelversie (opvoeringen te Deventer, 1436, en te Deinze, 1483) is verloren gegaan.

De opkomst van het protestantisme was niet gunstig voor de verdere verspreiding van deze typische Marialegende, die echter nog als thema in het jezuïetentoneel opduikt. De Theophiluslegende is ook voor de middeleeuwse liturgie en iconografie van betekenis geweest. Door het motief van het duivelspact vertoont ze een zekere verwantschap met *Mariken van Nieumeghen* en met de Faustsage.

Uitgaven:

Ph. Blommaert (ed.), *Het Middelnederlandse gedicht* (1836 en 1858); J. Verdam (ed.), *Idem* (1882), met inl. en comm.; C.G.N. de Vooys (ed.), `De Middelnederlandse prozalegende', in *Nederlandse Marialegenden*, i (z.j.); R. Petsch (ed.), *De Middelnederlandse toneelbewerking* (1908), met de Latijnse tekst van Paulus Diaconus; J. van Mierlo (ed.), `Idem', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1941); R. Roemans en H. van Assche (ed.), `Idem' (1960), met bibl.

Literatuur:

C.G.N. de Vooys, *Middelnederlandse legenden en exempelen* (1926^2); K. Plenzat, *Die Th. legende in den Dichtungen des Mittelalters* (1926); H.H. Knippenberg, `De legende van Th.', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 26 (1938); G. Stuiveling, `De zonden van Th.', in *Nieuwe Taalg.*, 56 (1963); Idem, in *Vakwerk* (1967); A.M. Duinhoven, in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 85 (1969); Idem, in *Nieuwe Taalg.*, 63 (1970); E. Frenzel, in *Stoffe der Weltliteratur* (1970^2); L. de Bruyn, *Women and devil in sixteenth-century literature* (1979).

[A. van Elslander]

T'Hooft, Jotie

Eig. Johan Geerard Adriaan T'Hooft, Vlaams dichter en schrijver (Bevere, Oudenaarde, 9.12.1956-Brugge 5.10.1977). Genoot slechts korte tijd onderwijs en nam daarna tal van baantjes aan tot hij lector werd bij de uitgeverij Manteau. Reeds als 14-jarige verslaafd aan drugs overleed hij uiteindelijk, in onduidelijke omstandigheden, aan de gevolgen van een overdosis, na reeds eerder twee zelfmoordpogingen te hebben ondernomen.

In zijn literair werk geeft T'Hooft onafgebroken uiting aan een authentiek doorleefde romantiek; op grond hiervan is hij wel de `Rimbaud van de Vlaamse

poëzie' genoemd. Zijn poëzie wordt gedomineerd door een extreme fascinatie door de dood,

die tegelijk als dreigende aftakeling en als ultieme regressie wordt ervaren. Opvallend zijn ook de talrijke undergroundmotieven: het occulte, fantastische en science fiction-literatuur, popmuziek, stripverhalen en drugs. Stilistisch valt een zekere evolutie waar te nemen van een sterk expressieve metaforiek (waaraan invloed van Claus niet vreemd is) in *Schreeuwlandschap* (1975) en *Junkieverdriet* (1976, in manuscript bekroond met de Reina Prinsen Geerligsprijs) naar een grotere verstilling in de postuum verschenen bundels; in *De laatste gedichten* (1977, naar verluidt geschreven in de nacht van zijn overlijden) gaat dit gepaard met een (bewust?) krampachtig hanteren van de klassieke versvormen.

Van meet af aan kende T'Hooft, vooral bij de jongere generatie, een opmerkelijk succes, waarop door de uitgeverij handig werd ingespeeld. Na zijn dood sloeg die populariteit om in een sterke mythevorming, in die mate zelfs dat een Amsterdams collectief (Léon de Winter, René Seegers) zowel een film als een toneelstuk aan hem wijdde.

Werken:

Poezebeest (1978), p.; *Heer van de Poorten* (1978), pr.

Uitgaven:

Junkieverdriet (1981); *Verzamelde gedichten* (1981); *Verzameld proza* (1982), verh.

Literatuur:

H. Brems, `Eens als schedel vriend te zijn', in *Al wie omziet* (1981); L. de Vos (ed.), `J.T'H. Een witboek', in *Restant*, ix, 1 (1981); W. Nelissen, *J.T'H. Een dichtersleven* (1981); S. Evenepoel, `J.T'H.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1983), met bibl.; J. Brouwers, in *De laatste deur* (1983).

[D. de Geest]

Thronus Cupidinis

Bundel emblemata en andere gedichten, eerst verschenen in het Latijn en Frans in 1618 bij Crispijn de Passe sr. van wie ook de fraaie prentjes waren. Een tweede uitgave verscheen bij Willem Jansz., ook in 1618, maar nu gesplitst in twee deeltjes, getiteld *Othonis Vaenii Emblemata* waarin Vaenius' aandeel tot zijn recht komt, resp. *Thronus Cupidinis* met prenten van De Passe jr. en dichtwerk uit de kring van Roemer Visscher. Visscher zelf leverde bijdragen (vertalingen van Marot) en verder zijn dochter Anna Roemers Visscher, Vondel, Bredero en Hooft. De bundel beleefde in 1620 een ongewijzigde herdruk.

Uitgave:

H. de la Fontaine Verwey (ed.), *Thronus Cupidinis* (reprint van de druk 1620; 1968).

Literatuur:

H. de la Fontaine Verwey, `Willem Jansz. en de Nederlandse emblematiek', in Idem, *Uit de wereld van het boek*, dl. 3 (1979).

[P.J. Verkruijsse]

Thijssen, Theodorus Johannes

Nederlands prozaschrijver (Amsterdam 16.6.1879-ald. 23.12.1943). Was bijna twintig jaar onderwijzer in zijn geboorteplaats, daarna vakbondsleider en kamerlid.

Zijn eerste proza in de sfeer van het toen heersende naturalisme (*Barend Wels*, 1908) werd geen succes. Jaren later begon hij als redacteur van het weekblad *School en Huis* een autobiografisch gedocumenteerd feuilleton dat tussen de vele boeken over kinderen een eigen plaats verwierf: *Kees de jongen* (1923). Overtuigd van de tekorten in het traditionele opvoedingssysteem schreef hij *De gelukkige klas* (1926) en de ironische fantasie *Het grijze kind* (1927), zijn origineelste verhaal. Ofschoon Thijssen zich als geboren schoolmeester ver van de letteren hield, heeft zijn proza dank zij de eerlijke eenvoud van stijl een onmiskenbaar literair gehalte. De populariteit van zijn oeuvre blijkt uit het feit dat meer dan een kwart eeuw na Thijssens dood *Kees de jongen* in een toneelbewerking van Gerben Hellinga een lange reeks geslaagde voorstellingen beleefde en ook uit de vele herdrukken van zijn werk.

Werken:

Jongensdagen (1908); *Schoolland* (1925); *Egeltje* (1929); *Het taaie ongerief* (1930); *Een bonte bundel* (1935); *In de ochtend van het leven* (1941), autobiogr.

Literatuur:

A. Donker, in *Fausten en faunen* (1930); K. Fens, in *De gevestigde chaos* (1966); E. Mielen, `Brieven van T.T. aan Van Dishoeck', in *Tirade* (1976); R. Grootendorst (ed.), `T.T.', in *De Engelbewaarder*, 1 (1976); Idem, `De laatste jaren van T.T.', in *Idem, Winterboek* (1978); J. Brokken, M. Schouten e.a., *Het volle literaire leven* (1978); R. Grootendorst, *T.T., een biografie* (1981).

[G. Stuiveling]

Tichelen, Hendrik van

Vlaams schrijver (Antwerpen 6.3.1883-ald. 18.11.1967). Stamde uit Antwerpse onderwijzersfamilie; vormde en leidde er het Schoolmuseum (1920-1937); beheerde tevens de `Bibliotheek voor het onderwijzend personeel', waaraan een aparte jeugdafdeling was verbonden. Ontving voor zijn tweede dichtbundel *Van een kleine wereld* (1912, 1930[2]), De Keynprijs van de Academie voor Nederlandse taal- en letterkunde en met *Over boeken voor kindsheid en jeugd* (uitbreiding van *Over boeken en kinderen*, 1925) in 1953 de Prijs der openbare bibliotheken.

Naar het voorbeeld van Nelly van Kol, A.H. Gerhard en H. van Kalken zette hij zich, stilistisch en kritisch begaafd, in voor de veredeling van het kinderboek, zowel

wat betreft tekst als illustratie. Aan de realisatie van zijn Schoolmuseum wijdde hij drie publikaties: *Een school- en onderwijsmuzeum te Antwerpen* (1919), *Van woord tot daad* (1924) en *In vollen bloei* (1938). In de jaren 1912-1940 valt de publikatie van *De kleine Vlaming* (met literaire portretten en vertalingen). Hij bezorgde prentenboeken en stelde een bloemlezing *Poëzie voor kinderen* (3 dln., 1923, 1931^2) samen. De geschiedenis van het onderwijs vormde de stof voor het goed gedocumenteerde *Vóór honderd jaar* (1934) en *Uit het verleden van onderwijs en opvoeding* (1942). Hij publiceerde verder reisbeschrijvingen, vertalingen van Andersen, Volkmann-Leander, Dickens en Chamisso en een parafrase van *De waarachtige geschiedenis van Op-Sinjoorken* (1927). Verzen van Van Tichelen werden o.a. door F. Alpaerts, J. Broecks, K. Candael en R. Veremans getoonzet.

Van Tichelen verleende ook zijn medewerking aan het *Nieuw Vlaams Tijdschrift* en aan *Persoon en Gemeenschap*. In 1961 verscheen het autobiografische *Een blik terug; een vluchtig levensbeeld*.

Werken:

Van over de Theems en over de Rijn (1962); *Late oogst* (1965).

Literatuur:

A. Arents, *Bibliografie van en over H.v.T.* (1943); *Zestig - gedenkboek ter eere van H.v.T.* (1943), met biogr. door I. Peeters; G. Schmook, `Analyse van een bekroning', in *Bibliotheekgids* (1953); J. Peeters, `In memoriam H.v.T.', in *Persoon en Gemeenschap*, 20 (1967/1968); H. van Daele, *150 jaar stedelijk onderwijs te Antwerpen, 1819-1969* (1969); Idem, `Een Antwerps pedagoog', in *Antwerpen*, 29 (1983).

[G. Schmook]

Tieges, Wouter Donath

Nederlands prozaschrijver en vertaler (Amsterdam 15.5.1545). Studeerde Duitse taal- en letterkunde te Amsterdam.

Schreef een verhalenbundel, *Wie niet ziet is blind* (1968), waarin hij in een soms vermakelijk taalgebruik alledaagse gebeurtenissen op een groteske manier vertekent waardoor ze een bijna absurd karakter krijgen. Deze vertekening van de werkelijkheid gebruikt hij ook in zijn roman *Met hun fikken aan de sarkofaag* (1970), die een satirische parodie geworden is op de burgerlijke roman van de 19de eeuw en alszodanig wel een anti-roman genoemd is.

Tieges vertaalde werk van de schrijvers Kunert, Lukàcs, Meyrink, Hesse en Traven.

[G.J. van Bork]

Tien esels, Vanden

Nederlands moraliserend werkje, wsch. kort na 1520 ontstaan en bewaard in twee drukken (1558 en 1580). Het indertijd populaire geschriftje is in tien hoofdstukken verdeeld, gedeeltelijk in proza en gedeeltelijk in rederijkersverzen (vooral refreinen). In de tiende `ezel' verklaart de auteur dat de eerste negen `ezels' uit het Engels werden vertaald, terwijl voor de tiende een `schoon vrouken' de inspiratie leverde. In het Duits kent men een gedicht `von den neun eslien'. Het is niet ondenkbaar dat de Antwerpse drukker Jan van Doesborch zelf de tekst uit het Engels heeft vertaald, en misschien heeft hij voor de verzen de medewerking verkregen van Anna Bijns. Het refrein van de tiende `ezel' bevat verzen die zeker van haar hand zijn.

Uitgave:

A. van Elslander, *Het volksboek vanden `X' esels* (1946), met inl. en aant.

[L. Debaene]

Tière, Nestor de

Vlaams toneelschrijver (Eine 6.8.1856-Brussel 28.9.1920). Was de succesvolste en meest gespeelde dramaturg van het einde van de 19de eeuw in zijn land. Als romanticus, maar sterk beïnvloed door het realisme van Dumas fils, brak hij met de gezwollen stijl van het melodrama. Hij slaagde slechts gedeeltelijk in zijn pogen tot vernieuwing van het Vlaamse toneel. Zijn eerste stuk verscheen in 1880: *Roosje van den veldwachter*. Zijn beste periode ligt tussen 1890 en 1900, met o.m. *Liefdedrift* (1892), *Roze Kate* (1893), *Eene misdadige* (1896) en *Honger* (1901).

Voor de opera's van Jan Blockx, *Herbergprinses* (1896) en *De bruid der zee* (1901), schreef hij de libretto's.

Werken:

Zieleketens (1881); *Vorstenplicht* (1881); *Raymond van Alten* (1883); *Bloemeken* (1884); *Het rouwkleed* (1885); *Elsa* (1886); *Hermina* (1889); *Moederhert* (1890); *Seva Rutsaert* (1890); *Een spiegel* (1891); *Belsama* (1892); *Wilde Lea* (1894); *De kapel* (1903); *Baldie* (1908); *Het allerlaagste* (1919); *'t Was op eersten januari* (1920).

Literatuur:

V. D'Hondt, *N.d.T., de baanbreker van het realisme op het Vlaamsch tooneel* (1921); M. Sabbe, L. Monteyne, H. Coopman Thz., *Het Vlaamsch tooneel inzonderheid in de xixe eeuw* (1927); Th. de Ronde, *Toneellevens in Vlaanderen door de eeuwen heen* (1930); L. Monteyne, *Een eeuw Vlaams toneelleven* (1936).

[M. Kröjer]

Timmerman, Petronella Johanna de

Noordnederlandse dichteres (Middelburg 2.2.1724-Utrecht 1.5.1786). Deze vriendin van Betje Wolff kwam via haar belangstelling voor filosofie en wiskunde in aanraking

met haar tweede echtgenoot, de Utrechtse hoogleraar J.F. Hennert. Hij gaf haar *Nagelaatene gedichten* uit in 1786, voorzien van een opmerkelijk objectieve biografie van zijn vrouw.

Literatuur:

P.J. Buijnsters, `P.J.d.T.' (1724-1786), een vrouw van de Verlichting', in *Literatuur*, 1 (1984).

[P.J. Verkruijsse]

Timmermans, Felix

Eig. Leopold Maximiliaan Felix, Vlaams romanschrijver, dichter en dramaturg (Lier 5.7.1886-ald. 24.1.1947). Werkte aanvankelijk in de kanthandel van zijn vader. Wegens beschuldiging van activisme week hij na wo i naar Nederland uit, waar hij tot 1920 verbleef. Hield daar en elders lezingen, en leefde van zijn werk als letterkundige, schilder en tekenaar. Werd in 1935 voorzitter van de `Scriptores Catholici' en lid van de Koninklijke Academie voor taal- en letterkunde. In 1940-1941 was hij redacteur van het Vlaams-nationalistische *Volk*. Hij ontving in 1942 de Rembrandtprijs van de universiteit van Hamburg.

Hoewel hij ook poëzie, toneel en bewerkingen van middeleeuwse teksten publiceerde, was Timmermans in de eerste plaats de auteur van romans, geromanceerde biografieën en verhalen. De novellenbundels *Schemeringen van de dood* (1910) en *Begijnhofsproken* (1912, met A. Thiry), waarmee hij als prozaschrijver debuteerde, getuigen van een sombere, pessimistische sfeer, die scherp afsteekt bij die in zijn roman *Pallieter* (1916), eerder een lofzang op de levensvreugde: een ommekeer die bij een zieke Timmermans door onverhoopte genezing werd teweeggebracht.

Samen met E. Claes is hij een van de voornaamste exponenten van de Vlaamse `boerenroman' na Streuvels en Buysse. Maar van zijn modellen mist hij de sociale bewogenheid, de belangstelling voor algemeen menselijke problemen en het inzicht in het menselijk tekort. Terwijl Streuvels bijv. de boer bij het natuurgebeuren inlijft en diens situatie tot een haast mythisch gebeuren doet uitgroeien, blijft Timmermans opgesloten in een soort van klein-realisme of miniaturisme. Hoofdthema's zijn hierbij steeds een onwrikbaar godsvertrouwen, de blinde berusting in de voorzienigheid en de gehechtheid aan de eigen streek en tradities.

In *Pallieter* voert Timmermans een adamische figuur, een ongecompliceerde vitalistische held ten tonele. Pallieter geniet ten volle van het eenvoudige natuurleven, `melkt de dag' en kent zondebesef noch innerlijke verscheurdheid. Als beschouwer van de natuur projecteert hij eenzijdig steeds een zelfde, sluitende geloofsovertuiging op de buitenwereld. Pallieter is geen heidens genieter: zijn genot is dat van de simpele ziel die nergens tegenspraak ontmoet en juist hierdoor aan zijn beamen van het leven een onvermengde vreugde beleeft. Pas met *Boerenpsalm* (1935) zou Timmermans minder belang gaan stellen in de folklore, de natuur op zich en de buitenwereld in

het algemeen, en zich meer toespitsen op de innerlijke mens, op de conflicten van een individu dat met zijn geweten en zijn geloof te worstelen krijgt - een psychologische problematiek waarvan de geloofwaardigheid wordt versterkt door o.m. het gebruik van de ik-vorm en de methode van de biecht a posteriori.

Intussen had Timmermans ook enkele andere genres beoefend: de vrije en anachronistische behandeling van een historisch gegeven (*Het kindeken Jezus in Vlaanderen*, 1917; *Driekoningentriptiek*, 1923), het romantische liefdesverhaal (*De zeer schone uren van Juffrouw Symforosa, begijntjen*, 1918; *Anne-Marie*, 1921; *De pastoor uit den bloeyenden wijngaerdt*, 1924 enz.), alsook de geromanceerde biografie (*Pieter Breughel, zoo heb ik u uit uwe werken geroken*, 1928; *De harp van Sint Franciscus*, 1932; *Adriaan Brouwer*, 1948).

Werken:

Door de dagen (1907), p.; *Karel en Elegast* (1921), bewerking; *Mijnheer Pirroen* (1922), t.; *En waar de ster bleef stille staan* (1924, met E. Veterman), legendespel; *Leontientje* (1926), t.; *De hemelse Salome* (1930), t.; *Ik zag Cecilia komen* (1938), r.; *Het filmspel van Sint Franciscus* (1938), t.; *De familie Hernat* (1941), r.; *De zachte keel* (1943), verh.; *Minneke Poes* (1943), verh.; *Een lepel herinneringen* (1943), verh.

Literatuur:

Th. Rutten, *F.T.* (1928); A. von Hatsfeld, *F.T. Dichter und Zeichner sienes Volkes* (1935); M.E. Tralbaut, *Zo was `de Fee'... Herinneringen aan F.T. 1886-1947* (1947); E. van der Hallen, *F.T.* (1948); S. Streicher, *T., der ewige Poet* (1948); K. Jacobs, *F.T. Lebenstage und Wesenzüge eines Dichters* (1949); R. Veremans e.a., *Herinneringen aan F.T.* (1950); L. Timmermans, *Mijn vader* (1951); D. Peeters, *F.T., tekenaar en schilder* (1956); J. de Ceulaer, *De mens in het werk van F.T.* (1957); *Huldealbum F.T. 1947-1957* (1957); A. Westerlinck, *De innerlijke T.* (1957); J. de Ceulaer e.a., *Wij gedenken [...] de dichter F.T.* (1957); E. Dupon, *De Vlaamse T.* (1957); J. de Ceulaer, *F.T.* (1959); L. Vercammen, *F.T. De mens. Het werk* (1971); J. de Ceulaer, *Kroniek van F.T.* (1972); Idem, *F.T.* (1978); *Jaarb. F.T.-genootschap* (1979-...), met bibl.

[M. Dupuis]

Timmers, Oscar

Zie Ritzerfeld, J.

Tollens, Hendrik

Eig. Henricus Franciscus (Caroluszoon), Noordnederlands dichter (Rotterdam 24.9.1780-Rijswijk 21.10.1856). Zoon van Rotterdamse verfhandelaar van Belgische afkomst; werd opgeleid voor de handel. Tijdens zijn verblijf op een rooms-katholieke kostschool te Elten werd zijn liefde voor de natuur en de poëzie gewekt. Was daarna tegen zijn zin werkzaam in het bedrijf van zijn vader, waarvan hij later de leiding kreeg. Vnl. autodidact; leerde door zijn Amsterdamse mentor Uylenbroek de geldende regels van de taal en dichtkunst kennen. Onderhield contacten met de toneelwereld. In 1800 huwde hij zonder ouderlijke toestemming de actrice Gerbranda Catharina Rivier, dochter van de toneelschrijver-acteur Simon Rivier.

Zijn eerste werk bestond uit tal van vertalingen, sentimentele en erotische herderszangen, Bataafse strijdliederen, heldendichten en classicistische drama's. Hij legde zich toe op het verheven vaderlandse lierdicht met vondeliaanse reminiscenties en op drama's in de trant van Voltaire. Hoewel aanvankelijk aanhanger van de Bataafse omwenteling verzette hij zich evenals zijn Amsterdamse vrienden Helmers en Loots tegen de verfransing en de tirannie van Bonaparte. In de *Jubelzang voor de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* (1809, uitgegeven in 1813) verdedigde hij in een sombere tijd de idealen der verlichting. Zijn grootste succes behaalde hij toen hij minder verheven tonen aansloeg (`Aan een gevallen meisje', `'s Levens kaartspel') en, wsch. als eerste, voor zijn vaderlandse stof de romance-vorm koos (`Jan van Schaffelaar', `Herman de Ruiter'). Door zijn huiselijke versjes werd Tollens de populairste dichter van zijn tijd; hij gaf zijn jeugdidealen op en genoot voortaan de reputatie van volksdichter. Met de drie delen *Gedichten* (1808-1815) begonnen de publikaties die hij als zijn eigenlijke werk zou erkennen.

Na de restauratie van 1813 werd de voormalige patriot de nationale dichter bij uitnemendheid; bekroond werden o.m. zijn *Volkslied* (1817) en het epische `Taferelen van de overwintering der Hollanders op Nova Zembla' (1819, in *Nieuwe Gedichten*, i). Desondanks sprak hij in `Avondmijmering' (1823, in *Nieuwe Gedichten*, ii) zijn teleurstelling over het bereikte uit. In 1827 sloot hij zich aan bij het remonstrantse kerkgenootschap, waarbij hij de vrijzinnige verdraagzame christen van voorheen bleef. Onder invloed van M. Claudius, van wie hij veel vertaalde, legde hij zich toe op de eenvoudige natuurliedjes en huiselijke stukjes doch bij de Belgische omwenteling deed hij zich nogmaals gelden als nationaal poëet. Na jaren van huiselijke problemen vestigde hij zich in 1846 op het buiten Ottoburg te Rijswijk; zijn laatste poëzie droeg een vroom meditatief karakter en wekte op tot weldadigheid (`Bedelbrief').

Zijn 70ste verjaardag en zijn begrafenis werden nationale gebeurtenissen, evenals de onthulling van zijn standbeeld in 1860 door koning Willem iii. De schrijver had niet kunnen verhinderen dat zijn talent mateloos werd overschat, hoewel hij zelf overtuigd was van zijn beperkte begaafdheid. In vergelijking met zijn vele navolgers (o.a. Nierstrasz en Withuys) bezat Tollens een onmiskenbaar eigen geluid. Zijn werk werd in veel talen vertaald. Levend in een slappe tijd gaf hij vorm aan de gevoelens

en zucht naar romantiek van de burgerij, zonder werkelijk romanticus te zijn. Eerst Busken Huet rekende in 1874 grondig met zijn reputatie af; sedertdien werd zijn werk even mateloos verguisd.

Werken:

Proeve van sentimenteele geschriften en gedichten (1799); *Proeve van minnezangen en idyllen*, 3 stukken (1800, 1802 en 1805); *Nieuwe verhalen* (1801); *Dichtlievende mengelingen* (1802); *Tuiltje van geurige dichtbloemen; op Franschen bodem geplukt* (1803); *Lukretia of de verlossing van Rome* (1805), tr.; *De Hoekschen en Kabeljaauwschen* (1806), tr.; *Romancen, balladen en legenden*, 2 stukken (1818-1819); *Nieuwe gedichten*, 2 dln. (1821 en 1828); *Liedjes van Matthias Claudius* (1832); *Dichtbloemen, bij de naburen geplukt* (1839); *Verstrooide gedichten* (1840); *Laatste gedichten*, 2 dln. (1848 en 1853); *Nalezing* (1855).

Uitgaven:

Gezamenlijke dichtwerken, 12 dln. (1855-1857), waarvan populaire uitg. in 1 deel (1871); G.W. Huygens (ed.), *De overwintering der Hollanders op Nova Zembla in de jaren 1596 en 1597, gevolgd door Avondmijmering* (1964, 1981[2]), met inl. en aant.; H. Roest (ed.), *Al wat leeft en braaf is zingt* (1976); G.W. Huygens (ed.), *Minnezangen en idyllen* (1980), met inl.

Literatuur:

A. Bogaers, levensbericht, in *Hand. Kon. Mij. v. Taal- en letterk.* (1857); G.D.J. Schotel, *T. en zijn tijd* (1860); N. Beets, in *Verscheidenheden*, i; Cd. Busken Huet, in *Litt. Fant. en Krit.*, dl. 6 (z.j.); P. Haverkorn van Rijswijk, `De jeugd van H.T.', in *Rotterdamsch jaarboekje* (1888); J. Valckenier Suringar, in *Idem* (1923); J. Walch, `De overwintering op Nova Zembla', in *Boeken die men niet meer leest* (1930); G.W. Huygens, in *Rotterdams jaarboekje* (1956, 1962 en 1964); H. Hardenberg, in *Spiegel der Historie*

(1967); G.W. Huygens, *H.T. de dichter van de burgerij; biografie* (1972), met bibl.; G. Stuiveling, `H.T., in verzen en verf', in *Spiegel der Letteren*, 18 (1976); *T.s pennevruchten: leven en werk van een gevierd volksdichter* (1980); B. Büch, `T', in *Literair omreizen* (1983).

[G.W. Huygens]

Tondalus' visioen

Titel van vijf versch. Middelnederlandse bewerkingen, die teruggaan op het Latijnse *Visio Tungdali*, dat kort na 1148 door een Ierse monnik, Marcus geheten, in Regensburg op schrift werd gesteld. Drie prozavertalingen zijn in zeven hss. overgeleverd, waarvan een aantal ook *St. Patricius' vagevuur* bevatten. De oudste dateert uit 1387. Verder is er een gedrukte vertaling, die teruggaat op de Latijnse bewerking van de *Visio Tungdali* door Vincent de Beauvais (ca 1244). Hiervan zijn vijf drukken bekend, de oudste uit 1482. Voorts zijn er een rijmfragment en een complete berijmde vertaling bewaard gebleven.

Tondalus is een ridder die een visioen krijgt van de hel en de hemel waarna hij zich van zijn zondig leven bekeert.

Uitgaven:

R. Verdeyen en J. Endepols (ed.), *Tondalus' visioen en St. Patricius' vagevuur* (1914-1917); R. Verdeyen (ed.), *Tondalus' Visioen* (1921); A.T.W. Bellemans (ed.), *Tondalus' visioen* (1945).

Literatuur:

A.G. van Hamel, `Tondalus' Visioen en St. Patricius' Vagevuur', in *Neophilologus* (1919); N.F. Palmer, *The German and Dutch Translations of the `Visio Tundali' and their Circulation in the Later Middle Ages* (1975, 1982); H.W. Steemers, *Hieronymus Bosch. Een interpretatie van zijn Laatste Oordeel's triptiek te Wenen aan de hand van Middelnederlandse literaire bronnen* (1978).

[F. van Thijn]

Toonder, Jan Gerhard

Nederlands romanschrijver en journalist (Rotterdam 18.7.1914). Broer van de striptekenaar en -schrijver Marten Toonder. Voer korte tijd op zee en studeerde enige tijd economie te Rotterdam. Reisde veelvuldig naar Ierland en verbleef geruime tijd

op Ibiza. Toonder voorzag in zijn onderhoud als reclametekstschrijver en free-lance journalist.

In 1939 debuteerde hij met de roman *Een man zet door*, het begin van een omvangrijk en sterk gevarieerd oeuvre waarin veel autobiografische elementen een rol spelen. Hij beoefende een breed scala aan genres: hij schreef romans die in de vertellerstraditie staan, experimentele romans, streekromans (bijv. *Eiland in de verte*, 1959), historische verhalen, verhalen voor damesbladen en science-fictionromans (bijv. *Opstaan op zaterdag*, 1966). Voorts schreef hij in samenwerking met Anthonie West over astrologie in *Het astrologische argument* (1971).

Onder de pseudoniemen Jan Nielsen en Gerard Spiegel schreef hij tal van verhalen voor versch. periodieken. Zijn roman *De tijger in de staart* (1969) vertoont kenmerken van de detectiveroman, maar bevat ook occulte trekken. Het boek verscheen onder het ps. Jurgen Abel. Het meest bekend werd het als boekenweekgeschenk in 1970 gepubliceerde verhaal *Kasteel in Ierland*. Sterk anekdotisch en autobiografisch zijn de romans *De dronken kanarie* (1975) en *De spin in de badkuip* (1976). In 1981 verscheen *De hartjacht*, het gevarieerde verhaal over een eiland in de Middellandse Zee dat eigendom wordt van een projectontwikkelaar.

Werken:

Vreemdeling in Babylon (1941); *Schipper naast God* (1944); *De schuld* (1947); *Het puin aan de Rotte* (1947); *Vanaf dit moment* (1948); *Gevecht om genade* (1948); *Heksenest* (1954); *De oudste ochtend* (1960); *Vlagge in de nacht* (1960); *Hannibal en de ratten* (1963); *Blijf zitten waar je zit* (1965); *Hier klopt iets niet* (1970).

Literatuur:

P. de Wispelaere, in *Facettenoog* (1968); M. van Rooy, in *Haagse Post* (8.3.1975).

[G.J. van Bork]

Toonder, Marten

Nederlands schrijver en tekenaar van stripverhalen (Rotterdam 2.5.1912). Broer van Jan Gerhard Toonder. Bezocht de Akademie voor Beeldende Kunst in Rotterdam, maar ontwikkelde zich al snel tot tekenaar van strips en cartoons. Dante Quiterno, de animatietekenaar van Walt Disney, was enige tijd zijn leermeester. In 1938 ontwierp hij zijn eigen stripfiguur Tom Poes, die naast de pas in zijn derde verhaal optredende Olie B. Bommel steeds de centrale figuur is gebleven in zijn verhalen. *Tom Poes ontdekt het geheim van de blauwe aarde* verscheen in 1941 in *De Telegraaf*. Het werd na WO II in bewerkte vorm opnieuw uitgegeven onder de titel *Tom Poes en de laarzenreuzen*.

Sindsdien schreef en tekende Toonder bijna 200 stripverhalen, waarin een duidelijke ontwikkeling valt aan te wijzen. De hoofdfiguur Tom Poes wordt meer en meer voorbijgestreefd door de figuur van Olie B. Bommel, naar wie tenslotte ook veel strips worden vernoemd of aan wiens uitspraken

de titels worden ontleend (vgl. *Als je begrijpt wat ik bedoel*, 1967). Bovendien ontwikkelden de strips zich van kinderverhalen tot verhalen voor volwassenen, vol toespelingen of satire op Nederlandse culturele en maatschappelijke verschijnselen. Ook de tekeningen ondergingen een steeds voortgaande ontwikkeling, die echter anders dan bij veel striptekenaars geen vereenvoudiging betekende. Toonders tekeningen muntten steeds uit door sfeer en details.

De kracht van Toonders teksten ligt vooral in de ironie, waarbij veelvuldig gebruik wordt gemaakt van retorische stijlfiguren, clichés, understatements enz. Veel van de zinswendingen of uitdrukkingen die Toonder zijn figuren in de mond legt, behoren inmiddels tot het gangbare spraakgebruik. Het is deze literaire verdienste die maakte dat men Marten Toonder in 1954 benoemde tot lid van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. Bovendien begon in de jaren zestig een reeks heruitgaven van Bommelstrips te verschijnen als literaire reuzenpockets. De Tom Poes en Bommelstrips kenden ook een groot internationaal succes; tot in Japan verschenen zijn strips in vertaling. Ook andere strips met o.m. Panda, Kappie en Koning Hollewijn in de hoofdrol verschenen in grote oplagen over de gehele wereld.

In de door Toonder opgerichte Marten Toonder Studio's worden zijn ideeën inmiddels door zijn medewerkers verder uitgewerkt. Toonder zelf trok zich in 1965 terug in Ierland, waar hij op zijn buitenverblijf in Greystones nog steeds werkzaam is. De Marten Toonder Studio's zijn in de praktijk een kweekplaats gebleken voor nieuw striptalent.

Van de Tom Poesverhalen zijn tal van films, toneelstukken en balletten vervaardigd. In 1983 werd de grote bioscoopfilm *Als je begrijpt wat ik bedoel* uitgebracht, de eerste belangrijke Nederlandse tekenfilmproduktie die een groot succes kende. In 1982 ontving Toonder de Stripschapsprijs, een prijs die werd ingesteld door het Nederlandse Stripcentrum, dat ook herdrukken van ouder werk van Toonder verzorgde. Vanaf 1972 werd zelfs een *Bommelkwartier* uitgegeven.

Werken:

Geld speelt geen rol (1968); *Een heer moet alles alleen doen* (1969); *Zoals mijn goede vader zei* (1970); *Parbleu* (1971); *Met uw welnemen* (1973); *Wat enigjes* (1975); *De grote onthaler* (1977); *`Hm'* (1978); *Heel stilletjes* (1979); *Had ik maar beter geluisterd* (1980); *Een ragfijn spel* (1981); *Ook dat nog* (1982); *De andere wereld* (1982), boekenweekgeschenk; *Een enkel opbeurend woord* (1982); *Dit gaat te ver* (1983); *Mooi is dat* (1984).

Literatuur:

H.R. Mondria, *Bommelbibliografie* (1972, 1974[3]); R. Godthelp, *Heer Bommel en de functie van de ironie* (1975); D. ten Berge, *De stripkunst van M.T.* (1976); G. Kazemier, `Mijn oplettende lezertjes, als u begrijpt wat ik bedoel', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterkunde*, 92, 2 (1976); M. Mendels, *T.'s Kukel* (1977); M. van

Gils, *Heer Bommel en zijn komische kracht* (1977); A. van Zoest, `Tekenaar T.: de taaltovenaar', in *Bzzlletin*, 10 (1982).

[G.J. van Bork]

Toorn, Willem Peter van

Nederlands dichter en prozaschrijver (Amsterdam 4.11.1935). Opgeleid voor chemisch-analist en onderwijzer en in die laatste functie werkzaam in Dwingeloo. Voorts enige tijd redacteur bij een uitgeverij. Debuteerde in 1959 met de novelle *De explosie*, in 1960 gevolgd door de novelle *De feesten zijn voorbij*. In afwisseling met dit proza schreef hij poëzie die gebundeld werd in *Terug in het dorp* (1960) en *Kijkdoos* (1962).

Van Toorns proza wordt gekenmerkt door een zakelijke stijl en een licht ironische toets. Het duidelijkst komt dit tot uiting in het verhaal *De neger* (1966), een van de langste verhalen uit de gelijknamige bundel. Veel somberder is echter zijn romandebuut *De toeschouwers* (1963), dat speelt in de Drentse omgeving waar hij als onderwijzer werkzaam was. Ook Van Toorns poëzie is doortrokken van wat wel genoemd is `liefdevolle ironie'. Daarbij staat het thema zekerheid en de relativering daarvan centraal. In 1977 maakte hij een keuze uit zijn tot dan toe verschenen poëzie in *Herhaalde wandeling, gedichten 1960-1975*. Ook van een keuze uit zijn verhalen verschenen bundelingen in *Een opstand* (1980) en *Pestvogels en andere verhalen* (1980).

Zijn poëziebundel *Het landleven* (1981) werd bekroond met de Jan Campertprijs. Van Toorn vertaalde voorts veel uit het Engels, o.m. werk van Huxley, Isherwood en Updike.

Werken:

Landschap voor een dode meneer (1968), p.; *Twee dagreizen* (1969), pr.; *Simulatiespel* (1973), p.; *Bataafsche arcadia* (1974), pr.; *Aan de rivier* (1974), pr.; *De lotgevallen van Sebastiaan Terts* (1978), pr.; *Een kraai bij Siena* (1979), p.; *Omtrent Kapelaan en andere verhalen* (1985).

Literatuur:

W.A.M. de Moor, in *Meester en leerling* (1978); J. Diepstraten, *Bzzlletin*, 10 (1981-1982), interview; *Vl. Gids*, 66 (1982), W.v.T.-nummer; R. Schouten, in *Jan Campertprijzen 1982* (1982).

[G.J. van Bork]

Tophoff, Michael

Nederlands prozaschrijver (Bremen, Duitsland 14.9.1939). Woont vanaf 1954 in Nederland, waar hij in Utrecht psychologie studeerde. Als prozaschrijver debuteerde hij met de `roman' *De falende stad* in 1965, waaraan hij zelf de ondertitel `een tekst' meegaf. In feite geeft hij daarmee te kennen dat hij afwijkt van het traditionele romanconcept en zich aansluit bij de experimenten van de nouveau-romanciers. Ook in zijn daarop volgende teksten *Leeg te aanvaarden* (1966), *Vertrektijden* (1968) en *De nabijheid en de adem* (1974) blijkt hij zich te hebben geïnspireerd op het werk van Robbe-Grillet en Butor.

Behalve deze teksten schreef Tophoff een aantal hoor- en televisiespelen.

Literatuur:

P. de Wispelaere, `Nieuw proza van M.T.', in Weverbergh (ed.), *Facettenoog* (1968); C.J.E. Dinaux, `M.T.', in *Gegist bestek*, dl. 3 (1969); L. van Marissing, in *28 interviews* (1971).

[G.J. van Bork]

Torec

Ridderroman, overgeleverd in een versie van Jacob van Maerlant en in een versie in de Haagse Lancelot-compilatie. *Torec* is waarschijnlijk een bewerking van een Franse roman, maar de directe bron van de sterk verkorte versie in de Lancelot-compilatie is niet bekend. De roman gaat over een ridder die de diefstal van een toverdiadeem dat zijn grootouders toebehoorde, wil wreken en aan het hof van koning Arthur terechtkomt, na vele omzwervingen. Het verhaal is oorspronkelijk een sprookjesmotief geweest.

Zie ook Lancelot-compilatie, Haagse; Maerlant, Jacob van.

Uitgaven:

J. te Winkel (ed.), *J. van Maerlant's Roman van T.* (1875); M. Hogenhout en J. Hogenhout (ed.), *T.* (1978).

Literatuur:

K.H. Heeroma, *Maerlants T. als sleutelroman* (1973); J. Hogenhout, *De geschiedenis van T. en Miraude* (1976); A.G. van Hamel, `Een episode van den T.', in F.P. van Oostrom (ed.), *Arturistiek in artikelen* (1978); F.P. van Oostrom, `De oorspronkelijkheid van de T., of De vrije val van een detail door de Nederlandse literatuurgeschiedenis', in *Spiegel der Letteren*, 21 (1979).

[F. van Thijn]

Torhout, Martijn van

Middelnederlands schrijver, als auteur van het gedicht *De boec der biechte* genoemd in het zgn. `Rijmboek van Oudenaarde' - eig. een bundel bestaande uit twee dubbelbladen en 29 losse bladen die hebben behoord tot een hs. dat ca 1300 wellicht in de abdij van Ename tot stand is gekomen. De stelling van J. van Mierlo, dat alle in dit rijmboek voorkomende gedichten - dus ook het bekende `Vanden levene ons Heren', waarvan hier fragmenten zijn opgenomen - aan Martijn van Torhout moeten worden toegeschreven werd door W.H. Beuken afdoende weerlegd.

Literatuur:

J. van Mierlo, `M.v.T., Een nieuw dichter van betekenis uit de dertiende eeuw', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1938 en 1939); W.H. Beuken, in *Album philologicum Baader* (1939); Idem, *Vanden levene ons Heren*, ii (1968); M. Hoebeke, `Nogmaals M.v.T.', in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 30 (1971); J. Deschamps, *Middelnederlandse handschriften uit Europese en Amerikaanse bibliotheken* (1972^2).

[A. van Elslander]

Tournier, Luc

Ps. van Christiaan Joseph Hendrik Engels, Nederlands dichter en essayist (Rotterdam 19.11.1907-Willemstad 20.12.1980). Studeerde medicijnen in Leiden; was vanaf 1936 arts op Curaçao. Pianist in het Curaçaos Philharmonisch Orkest. Van 1940 tot 1950 was hij uitgever-redacteur van *De Stoep*, een Nederlands periodiek in Willemstad dat gedurende WO II de Nederlandse literatuur-in-vrijheid vertegenwoordigde en bijdragen bracht van Greshoff, Terborgh e.a. Ook daarna was Tournier, die tevens componeerde en schilderde, een centrale figuur in het culturele leven op Curaçao, die ook politiek actief was, o.m. als kabinetsformateur.

Zijn gedichten zijn, in hun brokkeligheid, zeer persoonlijke uitingen. Vaak illustreerde hij zijn bundels zelf, zoals *Kleine Curaçao-verzen*, dat als bijdrage verscheen van *De Stoep* in 1941. *Dichter in New York* (1959, 1965^2, met illustraties van Corneille, is geschreven naar het voorbeeld van García Lorca. Zijn proza werd verzameld in o.a. *De papegaaien sterven en andere verhalen* (1977).

Werken:

Kunst en vliegwerk (1965); *Corpulent en minuscuul* (1972); *Geen droom, maar eeuwigheid* (1977), p.

Uitgave:

C. Debrot (ed.), *Doffe Orewoed* (1948, 1980[2]), bloeml.

Literatuur:

C. Debrot e.a., *L.T. zeventig* (1977); J. de Roo, in *Antilliaans literair logboek* (1980); H. Hoetink, in *Jaarboek Mij der Nederl. Letterk. 1980-1981* (1982).

[H.A. Wage en red.]

Toussaint van Boelaere, F.V.

Ps. van Fernand Victor Toussaint, Vlaams prozaschrijver en vertaler (Anderlecht 18.2.1875-Brussel 30.4.1947). Studeerde

korte tijd filosofie en letteren aan de Vrije Universiteit van Brussel; trad in mei 1898 als vertaler in dienst van het ministerie van justitie; werd in 1940 gepensioneerd als directeur-generaal van hetzelfde ministerie. Tevens was hij sinds 1919 redacteur, van 1929 tot 1943 directeur van het *Beknopt Verslag van de Senaat* en jarenlang correspondent van het *Algemeen Handelsblad*. Hij was medeoprichter en een tijdlang secretaris van de Vereniging van Vlaamse Letterkundigen (1907) en sedert 1931 voorzitter van de Vlaamse pen-club. Ook was hij medeoprichter van het *Nieuw Vlaams Tijdschrift*.

Toussaint behoorde tot de tweede, meer esthetisch georiënteerde generatie van *Van Nu en Straks*. Zijn naam vestigde hij met het uitvoerig `verhaal' *Landelijk minnespel* (1910), een boerennovelle - een genre dat toen opgang maakte - die het stempel van een onmiskenbare literaire persoonlijkheid droeg: bedachtzame beschrijvings- en vertelkunst, verfijnde taaltechniek en verstandelijke beheersing. De vele novellen en verhalen die in de loop van bijna veertig jaren volgden, vertonen deze distinctieve kenmerken, ook wanneer de taal, aanvankelijk `écriture artiste', gaandeweg soberder en de toon luchtiger is geworden. Zij spelen op het land, in de stad, in Spanje of in de regionen van droom en verbeelding. Sommige zijn impressionistisch of behoren tot de zwarte literatuur (*De bloeiende verwachting*, 1913), andere zijn populistisch-folkloristisch (*Petrusken's einde*, 1917), grotesk (*Het gesprek in Tractoria*, 1923), surrealistisch (*De Peruviaanse reis*, 1925), magisch-realistisch (*Turren*, 1935), pessimistisch (*De doode die zich niet verhing*, 1937) of hedonistisch (*Het Barceloneesche avontuur*, 1944).

Steeds vindt men in Toussaints proza een distinctie in stijl, distantie tegenover het behandelde gegeven en een streven naar condensatie van de levensintensiteit in de schoonheid van de taal. Bewust legt hij zich de beperkingen van de novelle op, waarvan hij de mogelijkheden exploiteert. Een dramatische ondertoon ontleent zijn werk aan de herhaalde uitbeelding van zwakke, mislukte en andere tragische figuren.

Toussaint schreef ook gedichten (gebundeld in *De gouden oogst*, 1944), impressionistische kritieken en korte beschouwingen. Hij vertaalde uit het Grieks: *Heroondas' mimiamben* (1935).

Werken:

Latere bekentenis (1909), p.; *Een legende van Onze-Lieve-Vrouw van Halle* (1911); *De zilveren vruchtenschaal* (1924), nov.; *Zurkel en blauwe lavendel* (1926), essay; *Barceloneesche reisindrukken* (1930); *Jeugd* (1935), nov.; *De Vlaamsche letterkunde sinds 1914* (1936); *Litterair scheepsjournaal*, 3 dln. (1938, 1939, 1946); *Geur van bukshout* (1940), essay; *Marginalia bij het leven en het werk van K. van de Woestijne* (1944); *Kasper van den nacht* (= *Gaspard de la nuit*, van A. Bertrand) (1944), vert.; *Spiegel van Van Nu en Straks* (1945); *Drie rozen van den struik* (1945), nov.; *Mallorca en de nymfen* (1946), nov.

Uitgave:

De dode die zich niet verhing en andere verhalen (1963), met inl. van R.F. Lissens.

Literatuur:

R. Roemans, *F.V.T.v.B.* (1935); Idem, *Analytische bibliographie van en over F.V.T.v.B.* (1936); *Album amicorum T.v.B.* (1946); *Catalogus der bibliotheek van wijlen F.V.T.v.B.* (1948).

[R.F. Lissens]

Trip, Lucas

Noordnederlands dichter (Eelde 19.8.1713-Groningen 19.8.1783). Studeerde rechten te Utrecht en werd jurist te Groningen. Was ook actief in de politiek: burgemeester van Groningen van 1779-1783, lid van de Staten Generaal in 1750, 1753, 1756, 1759 en 1771, lid van Gedeputeerde Staten in 1762 en 1768, lid van de Raad van State in 1781 en bewindhebber van de Westindische Compagnie van 1772-1782.

Hij maakte enige naam met de bundel vrome poëzie *Tijdwinst in ledige uuren of Proeven van stigtelyken aandagt* (1764, 1774[2]). In 1746 nam hij deel aan de Groninger poëtenstrijd met *De bescheiden hekeldichter*. Van 1748 dateert het pamflet *Breydel voor heerschende muytzucht*. Bijdragen van zijn hand verschenen ook in het satirisch tijdschrift *Groninger Raarekiek* (1775-ca 1783). Zijn letterkundige en juridische belangstelling is verenigd in het *Vertoog over den invloed van onze Nederlandsche moedertaale op onze vaderlandsche rechtsgeleerdheid in derzelver kunde en gebruik* (1773).

Literatuur:

Groninger Volksalmanak (1846, 1850); H.J. Trip, *De familie T.* (1883).

[P.J. Verkruijsse]

Troelstra, Pieter Jelles

Fries politicus en dichter (Leeuwarden 20.4.1860-'s-Gravenhage 12.5.1930). Studeerde rechten te Groningen van 1882-1888 en was vervolgens tot 1893 advocaat en procureur te Leeuwarden. Wijdde zich daarna eerst te Utrecht en Amsterdam en nadien in 's-Gravenhage, aan de verwerkelijking van zijn democratisch-socialistische ideaal (in 1894 voornaamste medeop-

richter van de sdap, waaraan hij o.a. in het parlement leiding gaf tot 1925). Was van 1888-1907 gehuwd met de kinderboekenschrijfster Nienke van Hichtum, ps. van S.M.D. Bokma de Boer (1860-1939).

Voor de ontwikkeling van Troelstra's dichterschap zijn zijn jeugdjaren in Stiens (1868-1875) van doorslaggevende betekenis geweest, omdat hij daar in directe aanraking kwam met de Friese volkstaal, die voor zijn poëzie het medium bij uitstek zou blijken te zijn. Reeds in 1882 publiceerde hij met zijn vriend O.H. Sytstra een toonaangevende bloemlezing uit het werk van jongere auteurs, *It jonge Fryslân* (= Het jonge Friesland), waarin veel opvallende bijdragen van eigen hand. Voor de Friese volkszang is zijn *Nij Frysk lieteboek* (= Nieuw Fries liederenboek; 1886), dat hij in zijn studententijd samenstelde samen met P.H. de Groot, van betekenis geweest. Zijn politiek-literaire pennestrijd met de dolerende predikant-schrijver L.H. Wagenaar, resulterend in veelgelezen pamfletten als *Fy, Lútsen* (= Foei, Lútzen; 1885) en *Nei de stoarm* (= Na de storm; 1886) en het tijdschrift *For Hûs en Hiem* (= Voor Huis en Erf), dat hij van 1888 tot 1893 redigeerde, hebben zijn populariteit nog versterkt. Toen hij om politieke redenen Friesland moest verlaten, heeft hij aanvankelijk als dichter gezwegen, om in 1909 na een langdurige retraite in Stiens nog een groot aantal boeiende verzen aan zijn reeds omvangrijke oeuvre toe te voegen.

Zijn poëzie werd gebundeld in *Rispinge* (= Oogst; 1909) en meermalen herdrukt. Troelstra's lyrisch-romantisch dichterschap is door zijn ongekunsteldheid en directe zeggingskracht door een breed publiek gewaardeerd. Een meer persoonlijke toon en zijn retorisch temperament onderscheidden hem van meet af aan van zijn directe voorgangers, de typische volksschrijvers, en daarom kan hij voor wat de 19de eeuw betreft een vernieuwer worden genoemd.

Werken:

Wiersizzery fen Alde Foekje fen Heech (1881); *Fen liet en libben* (1910); *Gedenkschriften*, 5 dln. (1927-1932).

Uitgave:

T. Steenmeijer-Wielenga, e.a. (ed.), *Samle fersen* (= Verzamelde gedichten; 1981), met inl. van dr. K. Dijkstra.

Literatuur:

J.B. Schepers, *T. als Fries dichter* (1925); J. Winkler, *P.J.T.* (1933); G. Stuiveling, `De romantiek in T.'s poëzie', in *Rekenschap* (1941); J. Winkler, *Profeet van een nieuwe tijd* (1948); A. Wadman, *Frieslands dichters* (1949); J. Troelstra, *Mijn vader Pieter Jelles* (1952, 1980[4]); K. Dijkstra, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977); J.J. Kalma, `Bij een spotdicht van de jonge T.', in *De vrije Fries*, 60 (1980); T. Steenmeijer-Wielenga, `For Hûs en Hiem', in *It Beaken*, 43 (1981); Idem en F. Dam,

`"Hark ris, Fedde": oantekeningen by in ûnfoltôge, netpublisearre fers fan P.J.', in *Earefrissel foar prof.dr. E.G.A. Galama ta syn santichste jierdei. Us Wurk*, 31 (1982), speciaal nummer; Idem, `De journalistike en literaire aktiviteiten van P.J.T. yn it Groningsch studentencorps', in *Freonen om ds. J.J. Kalma hinne* (1982); B. Mulder, `Tusken Piter Jelles en mr. P.J. Troelstra', in *De Strikel* (1984).

[F. Dam]

Trudo, Leven van Sint

St. Trudo (625-ca 695) stichtte, na zijn studie in Metz, in zijn geboortestreek een klooster, thans de abdij St. Truiden bij de gelijknamige plaats. De oudste *Vita Sancti Trudonis* is die van Donatus, abt van Metz (geschreven ca 785). Hierop gaan alle latere vitae in meerdere of mindere mate terug. De belangrijkste, naast die van Donatus, is de *Vita* die Theodoricus (abt van St. Truiden van 1099-1107) in 1093 te boek stelde. Een Middelnederlandse vertaling van Donatus' werk is geheel bewaard gebleven. Het *Leven van St. Trudo*, dat gebaseerd is op Theodoricus' *Vita*, is slechts fragmentarisch overgeleverd. Van een berijmde vertaling bestaat nu nog een perkamenten dubbelblad uit ca 1400; van een prozaoverzetting - die gebaseerd is op de rijmtekst - zijn nog een dertigtal papieren bladen uit een hs. uit ca 1470-1475 over.

Ook in later tijd sprak het leven van St. Trudo aan. In 1539 schrijft Gerardus Moringues een Latijnse *Vita Sancti Trudonis, confessoris apud Hasbanos*. Tussen 1533 en 1558 maakt de Leuvense dominicaan Christiaen Fastraets een bewerking voor toneel: *Tspel van Sinte Trudo*, welke op haar beurt weer in het Latijn werd vertaald door Cruels van Gingelom onder de titel *Vita Sancti Trudonis, comedijs duabis ut plurimum expressa*. Nog in de 17de en 18de eeuw werden diverse levens van St. Trudo geschreven.

Uitgaven:

Chr. Fastraets, `Tspel van S.T.', in G. Kalff, *Trou moet blycken* (1889); Cruels Gingelom, in H.J.E. Endepols, *Vita Sancti Trudonis [...]* (1934); J. Deschamps, `Fragmenten van twee Middelnederlandse levens van Sint-Trudo', in *Hand. Kon. Mij v. Taal- en Letterk. en Gesch.*, 16 (1962).

Literatuur:

J. Deschamps, `Fragmenten van twee Middelnederlandse levens van S.T.', in *Hand. Kon. Mij v. Taal- en Letterk. en Gesch.*, 16 (1962); Idem, `Theodoricus van Sint Truiden, Vita Sancti Trudonis', in *Vijftien jaar aanwinsten K.B. Brussel* (1969); Idem, *Middelnederlandse handschriften uit Europese en Amerikaanse bibliotheken* (1972^2).

[J.W.E. Klein]

Truwanten

Middelnederlandse sotternie, overgeleverd in het Hulthemse handschrift uit ca 1410. Het verhaal handelt over een dienstmeid die rondtrekt met een broeder. Deze broeder staat voor een type: de rondtrekkende geestelijke die in vrijwillige armoede leeft, met een scheldnaam `lollaerd' genoemd. De lering uit de tekst, die in de hoofdpersonen parallellen met *Mariken van Nieumeghen* vertoont, is dat de duivel gebruikt maakt van typen als deze lollaerd om onschuldigen te verleiden. De tekst is mogelijk gebaseerd op de bijbeltekst uit Timotheus 3 over verraders die meer van plezier houden dan van God en die vrouwen tot zonde verleiden.

Uitgaven:

H.E. Moltzer, in *De Middelnederlandse Dramatische Poëzie* (1875); G. Stellinga (ed.), *Het abel spel vanden winter ende vanden somer. Ende ene sotternie `Rubben' na volghende. Voorafgegaan door de fragmenten ene sotte boerde `Drie daghe here' ende ene goede sotternie `Truwanten'* (1975^2); Werkgroep van Brusselse en Utrechtse Neerlandici, *Truwanten. Een toneeltekst uit het handschrift-Van Hulthem* (1978^2).

Literatuur:

A. Hoffman von Fallersleben, `De truwanten', in *Altniederländische Schaubühne, Abele Spelen ende Sotternien* (1838); R.E. Lerner, `Vagabonds and little women: The medieval Netherlandish dramatic fragment "De truwanten"', in *Mod. Philology*, 65 (1967-1968); A.M. Duinhoven, `De epilogen van "Die Buskenblazer", "Esmoreit" en "Truwanten"', in H. Heestermans (ed.), *Opstellen aangeboden aan Dr. C.H.A. Kruyskamp* (1977); H. Pleij, `Hoe interpreteer je een Middelnederlandse tekst?', in *Spektator*, 6 (1976-1977).

[F. van Thijn]

Tuinman, Carolus

Noordnederlands theoloog en letterkundige (Maastricht, gedoopt 19.11.1659-Middelburg 5.11.1728). Studeerde theologie in Utrecht en was predikant te Sint Kruis, Sint Maartensdijk, Goes en Middelburg. Zijn grootste bekendheid heeft hij niet te danken aan zijn felle antispinozistische pamfletten of aan zijn poëzie, maar aan zijn taalkundige publikaties: *Fakkel der Nederduitsche taale* (1772) en *De oorsprong en uitlegging van dagelijks gebruikte Nederduitsche spreekwoorden* (2 dln., 1726-1727).

Werken:

Mengelstoffen van vele christelijke gezangen (1709); *Zedezangen* (1720); *Geestelijke gezangen* (1725); *Nederduitsche poëzie* (1728).

[P.J. Verkruijsse]

Turias ende Floreta

Zuidnederlandse prozaroman. De oudste druk verscheen te Brussel bij Thomas van der Noot in 1523. De moderne uitgave uit 1904 is gebaseerd op een Antwerpse druk uit 1554. Deze historie is een getrouwe bewerking van het tweede deel van het Spaanse volksboek *La historia del rey Canamor y del infante Turian, su hijo*. Het is een aantrekkelijk, hoewel vrij onsamenhangend verhaal, met enige psychologische typering.

Turias, zoon van de koning van Perzië, en zijn beminde Floreta, die zijn vrouw wordt, worden voortdurend van elkaar gescheiden en weer herenigd. Intussen moet Turias aan een hele reeks kampgevechten deelnemen. Na de dood van zijn vader, koning Canamor, volgt hij hem op.

Dat een eerste deel vermoedelijk afzonderlijk als *De historie van Leonella ende Canamorus* in het Nederlands is uigegeven, valt af te leiden uit versch. vermeldingen, o.m. op censuurlijsten. Er is evenwel geen exemplaar van bewaard gebleven.

Uitgaven:

C. Lecoutere en W.L. de Vreese, *Een schoon historie van Turias ende Floreta [...] = Nederlandsche volksboeken*, 8 (1904); M.E. Kronenberg, `Een onbekende uitgave der historie van Turias ende Floreta', in *Het Boek*, 24 (1936-1937); I.B. Anzoátegui, *La historia del rey Canamor [...]* (1943).

Literatuur:

L. Debaene, *De Nederlandse volksboeken* (1951); Idem, `Nederlandse prozaromans en Spaanse "Libros de caballerias"', in *Liber alumnorum Prof.Dr. E. Rombauts* (1968).

[L. Debaene]

Tuuk, H.N. van der

Zie Neubronner van der Tuuk, Hermanus

U

Ulenspieghel

Middelnederlands zogenoemd volksboek, overgeleverd in verschillende 16de-eeuwse drukken, waarvan de oudste, uit Antwerpen, gedrukt bij Michiel Hillen van Hoochstraten, uit ca 1525 dateert. Tijl Uilenspiegel is de hoofdfiguur in een grote verzameling anekdoten van verschillende herkomst. De Nederlandse *Ulenspieghel* is gebaseerd op een van de vele Duitse versies. De anekdoten stellen met slimmigheden en woordgrappen de onnozelheid aan de kaak van degenen die Uilenspiegels pad kruisen, waarbij plaatsnamen en dateringen de waarheid van de verhaaltjes moeten onderstrepen. Vooral bij de in de steden opkomende burgerij waren dergelijke bundels in de 15de en 16de eeuw zeer populair.

Uitgaven:

D.Th. Enklaar (ed.), *Ulenspiegel* (1943); L. Debaene en P. Heyns (ed.), *Het volksboek van Ulenspieghel* (1948).

Literatuur:

I.M. Bostelmann, *Der niederdeutsche Ulenspiegel und seine Entwicklung in den Niederlanden* (1940); D.Th. Enklaar, *Uit Uilenspiegel's kring* (1940); B. Peleman (ed.), *In het spoor van Uilenspiegel, schalk en vrijheidsheld* (1968); W.H.J. Dekker, `Ulenspieghel "Scalc" in muziek en literatuur', in *Periscoop*, 19 (1969); L. Debaene, `De betekenis van het oudste Vlaamse volksboek van Ulenspieghel', in *Hulde-Album Prof.Dr. J.F. Vanderheyden* (1970); P. Honegger, `Die flaemischen Drucke', in Idem (ed.), *Ulenspiegel* (1973); H.D.L. Vervliet, `The early Dutch edition of Till Eulenspiegel, A problem of dating', in *Quaerendo*, 3 (1973); D. Arendt, *Eulenspiegel, ein Narrenspiegel der Gesellschaft* (1978); G. Segers, L. Heyneman en W. de Decker, *Uilenspiegel, wie ben jij?* (1978); L. Geeraedts, `Uilenspiegel: Westeuropese filiaties', in *Nederlands buitengaats*, 9 (1979); P. Vriesema, `Over spotters, schelmen en een nonnenklooster', in *Spektator*, 9 (1979-1980); L. Geeraedts, `Ulenspiegel in den Niederlanden', in H. Blume en W. Wunderlich (ed.), *H. Bote, Bilanz und Perspektiven der Forschung* (1982); S. Sichtermann, `Zur Wirkungsgeschichte des Eulenspiegel-Stoffes', in H. Blume en W. Wunderlich (ed.), *H. Bote, Bilanz und Perspektiven der Forschung* (1982).

[F. van Thijn]

Ulfers, Siebold

Nederlands theoloog en letterkundige (Koemelemboeai, afd. Manado, Celebes [Nederl.-Indië] 25.7.1852-Breukelen 10.5.1930). Zoon van een zendeling; studeerde vanaf 1870 theologie te Utrecht en werd reeds op zijn 22ste proponent; was achtereenvolgens predikant te Domburg, Tienhoven, Oldemarkt (O.) en ten slotte gedurende 31 jaar te Rotterdam; in 1919 werd hij emeritus en vestigde zich in Breukelen.

Ulfers was een aanhanger van de opvattingen van de Engelse predikant en schrijver Charles Kingsley (1819-1875), die een op de christelijke ethiek gebaseerd socialisme voorstond. In zijn bekendste werk, de bundeld dorpsnovellen *Oostloorn* (1903, 1984[25]), beschrijft hij het wel en (vooral) wee van een geïdealiseerde Overijsselse plattelandsgemeente, waar een hervormd predikant en zijn dolerende collega veel opsteken van hun gemeenteleden. Het boek, dat direct zeer populair was, werd vertaald in het Duits (1904), Zweeds (1909), Esperanto (1911) en Engels (1914). Hoewel het door het veelvuldig gebruik van de tale Kanaäns thans wat verouderd aandoet, heeft het door zijn voortreffelijke stijl veel van zijn oorspronkelijke frisheid lang bewaard.

Werken:

Voor God, vaderland en Oranje (1888); *Van eeuwige dingen* (1895); *Het socialisme* (1897); *Gidsspraken* (1898); *Hans Egede* (1899); *Harro Walter* (1922), r.

Literatuur:

P.J. Risseeuw, `S.U. (1852-1930)', in *Christelijke schrijvers van dezen tijd* (1930).

[D. Welsink]

Utenbroeke, Philip

Middelnederlands dichter (ca 1300). Bewerker van de `Tweede partie' van de *Spiegel historiael*. Hij woonde te Sint-Kruis bij Brugge, in het Broek, aan welke plaats hij zijn naam ontleende. Jacob van Maerlant werkte aan de *Spiegel historiael* van 1282 tot 1290. Als voorbeeld nam hij het *Speculum historiale* van Vincentius van Beauvais, een wereldgeschiedenis van de schepping tot ca 1250. Dit omvangrijke werk verdeelde hij in vier `partieën'. Hij voltooide de `Eerste partie', sloeg de `Tweede partie' over, voltooide de `Derde partie' en bewerkte de `Vierde partie' tot hoofdstuk 34 van het derde boek. Zijn onvoltooid gebleven werk werd door Utenbroeke en Lodewijc van Velthem voortgezet en voltooid. De eerste bewerkte de `Tweede partie', die naar de inhoud met boek 10-16 van het *Speculum historiale* overeenstemt en grotendeels uit heiligenlegenden bestaat. Hij overleed kort nadat hij de `Tweede partie' had voltooid.

De `Tweede partie' is grotendeels in hs. Wenen, Österreichische Nationalbiblio-

thek 13 708 bewaard gebleven. De kopiïst liet op versch. plaatsen heiligenlegenden weg, zodat het hs. slechts 360 in plaats van 460 hoofdstukken en slechts ca 34 000 in plaats van ca 42 000 verzen bevat. Er bestaan echter nog fragmenten van andere hss., die de leemten in het Weense hs. gedeeltelijk aanvullen. De naam van de bewerker van de `Tweede partie' is pas sedert 1862 bekend. Hij komt voor in het laatste kapittel van de `Vierde partie' (`Philip ane den dam uten broke'), welk hoofdstuk alleen in hs. Gent, ub, 2541, fragment 11 bewaard is gebleven.

Uitgaven:

M. de Vries en E. Verwijs, *Jacob van Maerlant's Spiegel Historiael, met de fragmenten der later toegevoegde gedeelten, bewerkt door Ph.U. en Lodewijc van Velthem*, dl. i t/m iv (1861-1879, fotomech. herdr. 1982); J. Deschamps, `Het Weense handschrift van de "Tweede partie" van de "Spiegel historiael"', in *Mediaeval Manuscripts from the Low Countries in Facsimile*, 1 (1971), met inl.

Literatuur:

J. Noterdaeme, `De Spiegel historiael', in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 20 (1960); J. Deschamps, `De fragmenten van twee handschriften van de Spiegel historiael in vier kolommen', in *Hulde-album Prof.Dr. J.F. Vanderheyden* (1970); Idem, *Middelnederlandse handschriften uit Europese en Amerikaanse bibliotheken* (1972); Idem, `Jacob van Maerlant, Ph.U. en Lodewijk van Velthem, Spiegel Historiael', in *Vijf jaar aanwinsten 1969-1973* (kb Brussel, 1975); J.A.A.M. Biemans, `Nieuwe fragmenten van handschriften van de "Spiegel historiael" in vier kolommen', in *Tijdschr. Nederl. Taal- en Letterk.*, 99 (1983).

[J. Deschamps]

Utenhove, Jan

Zuidnederlands dichter en prozaschrijver (Gent?-Londen 1565). Werd geboren uit een oud Gents patriciërsgeslacht. Hij was de zoon van ridder Nicolaas Utenhove (gest. 1527), een vriend van Erasmus en van Elisabeth de Grutere. Hij kreeg een verzorgde opvoeding en bezat o.m. een grondige kennis van het Latijn en het Grieks. Zijn vertrek uit Gent in 1544 moet in verband worden gebracht met de veroordeling van een door Utenhove in 1532 vervaardigd `spel van zinne', dat in 1543 was vertoond en waarvan de tekst in een druk van 1570 bewaard is gebleven. Hij leidde verder een zwervend bestaan, in dienst van de nieuwe religieuze denkbeelden waarvan hij een overtuigd voorstander was. In 1549 bezocht hij de Zwitserse kerkhervormer Bullinger, wiens opvattingen over het avondmaal hij verdedigde in zijn *Rationes quaedam...* (1560). Hij verbleef o.m. in Straatsburg (1545-1548), Londen (1549-1553), Emden (1553-1556) en in Polen, samen met zijn vriend, de Poolse baron Johannes a Lasco.

Huwde er in de lente van 1558 met Anna van Horne en woonde vanaf 1559 opnieuw te Londen.

Tijdens zijn twee verblijven te Londen speelde Utenhove een vooraanstaande rol in de Nederlandse vluchtelingengemeente. Een verslag hiervan is te vinden in de *Simplex et fidelis narratio*. Hij vertaalde voor haar vier Latijnse geschriften van a Lasco (één in het Frans en drie in het Nederlands), o.a. *De catechismus, oft Kinderleere* (1551) en bezorgde ook een psalmberijming, waaraan hij vijftien jaar heeft gewerkt en die in 1566 verscheen, nadat vanaf 1551 reeds kleinere en grotere verzamelingen psalmen waren gedrukt. De *Psalmen Davidis* (1566) werden voor de druk gereed gemaakt door de predikant Godfried van Wingen, die ook Utenhovens medewerker was geweest toen deze tijdens zijn verblijf in Emden de eerste zelfstandige Nederlandse vertaling bewerkte van het nt, rechtstreeks uit het Grieks: *Het Nieuwe Testament... Na der Grieckscher waerheyt in Nederlandsche sprake grondlick end trauwlick overghezett* (1556).

Zijn streven naar een zo letterlijk mogelijke weergave en een uitgesproken beredeneerd-renaissancistische weinig volkse taalbehandeling stonden echter een ruimere verspreiding van deze vertaling in de weg. Hetzelfde lot viel ook zijn psalmenberijming te beurt die, zowel in de Nederlanden als in Engeland, weldra door die van Datheen werd verdrongen.

Uitgave:

F. Pijper (ed.), `Simplex et fidelis narratio', in *Bibliotheca Reformatoria Neerlandica*, 9 (1912), waarin ook *Rationes quaedam*.

Literatuur:

F. Pijper, *J.U. Zijn leven en zijne werken* (1883); D.A. Brinkerink, in *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, 9 (1933); C.C. de Bruin, *De Statenbijbel en zijn voorgangers* (1937); H. Slenk, `J.U.s Psalms in the Low Countries', in *Nederl. Archief voor Kerkgeschiedenis*, 49 (1968-1969); J. Decavele, *De dageraad van de reformatie in Vlaanderen (1520-1565)*, dl. i (1975); S.J. Lenselink, *De Nederlandse Psalmberijmingen van de Souterliedekens tot Datheen* (1983^2).

[A. van Elslander]

Uijl, Bob den

Eig. Jacob, Nederlands prozaschrijver en vertaler (Rotterdam 27.3.1930). Werkte na zijn mulo-examen op diverse kantoren in Rotterdam; volgde een mo-cursus Frans en Engels en speelde trompet in een aantal jazzorkesten. Werkte als vertaler mee aan Poetry International en aan de Rotterdam-

se Kunststichting. Leeft sinds 1968 van zijn pen.

Debuteerde als schrijver van verhalen in het tijdschrift *Gard Sivik* (1960). In 1966 ontving hij voor zijn eerste verhalenbundel, *Vogels kijken* (1963), de novelleprijs van de gemeente Amsterdam. Den Uijls thematiek wordt bepaald door het reizen, waarbij zijn personages steeds planmatig op zoek gaan naar dingen die zij bevestigd willen zien, maar dan óf met lege handen terugkeren, óf iets totaal anders vinden dan zij hadden verwacht. In zijn verhalen spelen surrealistische elementen een rol, maar geleidelijk ontwikkelt Den Uijl zich tot een ironisch-realist. Zijn stijl is droog, laconiek en hij maakt veelvuldig gebruik van uitweidingen die een komisch of sarcastisch effect hebben.

Met de verhalenbundel *Een zachte fluittoon* (1968) verwierf Den Uijl de Anna Blamanprijs en *Gods wegen zijn duister en zelden aangenaam* (1975) werd bekroond met de Multatuliprijs. Veel van zijn verhalen zijn vertaald in het Russisch, Spaans en Duits. Behalve verhalen schreef Den Uijl recensies, tv-kritieken en reportages in tal van tijdschriften en dag- en weekbladen.

Werken:

Wat fietst daar? (1970); *Met een voet in het graf* (1971); *De ontwikkeling van een woede* (1972); *Groenland en erger* (1974); *De vliegende fiets* (1976); *Een zwervend bestaan* (1978); *Vreemde verschijnselen* (1978); *De bloedende trein* (1980); *Quatro Primi* (1980), verzamelbundel;' *Opkomst & Ondergang van de Zwarte Trui* (1981); *Hoe en waarom Edgar Allan Poe The Raven schreef* (1983), vert. en essay; *Het landschap der levenden* (1984), verh.

Literatuur:

A. Korteweg en A. Zuiderent, in *Maatstaf*, 26 (1978), interview; *B.d.U.* (1980); A.-H. den Boef, `B.d.U.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1981).

[G.J. van Bork]

Uyldert, Maurits Henri Eduard

Nederlands dichter, essayist en criticus (Amsterdam 16.2.1881-ald. 29.9.1966).

Werkte als journalist; was o.a. redacteur voor letteren en toneel bij het *Algemeen Handelsblad* (van 1923 tot 1946).

Als dichter was hij duidelijk een leerling van Verwey. Als medewerker aan *De Beweging* publiceerde hij belangrijke studies over de dichter-redacteur van dit blad, zoals *Over de poëzie van Albert Verwey* (1942) en een driedelige biografie, *Albert Verwey. De jeugd van een dichter* (1948), *Dichterlijke Strijdbaarheid* (1955) en *Naar de voltooiing* (1959). Voorts schreef hij, behalve de roman *De reis van Tobias* (1947), een aantal essays van sociaal-wijsgerige aard.

Werken:

Naar het leven (1906), p.; *De tuinen van liefde en dood* (1913), p.; *Het lied van de zeven hemelen* (1923), p.; *De glazen bol* (1926), p.; *De gletscher* (1934), p.; *Voorspel van vrede. Een allegorie* (1945), p.; *Verijdelde vlucht* (1946), nov.; *Moederschap en vrouwenheerschappij* (1947), essay; *Het park der poëzie* (1947), essay; *Het Wilhelmus, ons volkslied en zijn dichterlijke beteekenis* (1948), essay.

Literatuur:

A. Verwey, in *Proza*, dl. 4 (1921); G. Stuiveling, in *Triptiek* (1952).

[H.A. Wage]

V

Vaandrager, Cornelis Bastiaan

Nederlands dichter en prozaschrijver (Rotterdam 26.8.1935). Aanvankelijk werkzaam als reclametekstschrijver en freelance-journalist. Was mederedacteur van het nieuw-realistische tijdschrift *Gard Sivik* (vanaf 1957) en samen met Armando en Sleutelaar van *De Nieuwe Stijl* (1965-1966).

Vaandragers `teksten', zoals hij ze zelf noemde, geven kleine stukjes alledaagse realiteit die door poëtische rangschikking, het gebruik van het paginawit en de typografie in hun isolement een intensivering krijgen waardoor zij als nieuw of verrassend gelezen kunnen worden. Voor dit type poëzie kan alles materiaal zijn: kranteberichten, advertenties, reclameleuzen, alledaagse statements, folderteksten enz. In die zin zijn Vaandragers teksten vergelijkbaar met de `ready-mades' van de modernistische kunstenaar Duchamp van het begin van deze eeuw.

Vaandrager paste dit procédé toe zowel in zijn bijdragen aan de genoemde tijdschriften als in zijn bundel *Gedichten* (1967).

Behalve poëzie schreef hij ook proza: autobiografische verhalen in *Leve Joop Massaker* (1960), later opgenomen in *De avonturen van Cornelis Bastiaan Vaandrager I* (1963), en realistisch-journalistiek proza in *De reus van Rotterdam. Stadsgeheimen* (1971). Ook in dit proza wordt de scheiding tussen literatuur en niet-literatuur niet opgeheven, bijv. in de selectieve presentatie binnen de romanvorm van documenten, verslagen, ambtelijke stukken e.d. Ook in de stijl komt dit tot uitdrukking.

Werken:

Met andere ogen (1961), p.; *Martin, waarom hebbe de giraffe...* (1973), pr.; *De hef* (1975), pr.; *Totale poëzie* (1981).

Literatuur:

J. Bernlef, in *Wie a zegt* (1970); J.F. Vogelaar, in *Konfrontaties* (1974); H. Brems, in *Ons Erfdeel*, 25, 4 (1982); A.H. den Boef, `C.B.V.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1985).

[G.J. van Bork]

Vaerewijck, Willy

Vlaams dichter en criticus (Deurne 6.2.1914-ald. 9.10.1982). Was journalist. Debuteerde in de traditie van *Vormen* (1936) met esthetische, traditionele poëzie met idealistische inslag (*Het hart der dingen*, 1939; *Voorbij de spiegel*, 1941; *Het keerend*

lied, 1943). Zijn volgende bundels, *Het snavelrecht* (1959) en *Het vel van de kei* (1961), toonden invloed van de experimentele Vijftigers, vooral in de vrije versvorm en de strakke, sobere taal. In *Nacht op Kaap Kroukelos* (1972) vond hij een passend evenwicht tussen de gevoelens van eenzaamheid en isolement en de cerebrale nuchterheid waarmee deze emoties worden opgeroepen.

Literatuur:

P. de Vree, *Onder experimenteel vuur. Vademecum voor de Vlaamse experimentele poëzie 1953-1967* (1968); W. Meewis, `In memoriam W.V.', in *De Vl. Gids*, 66 (1982).

[P. van Aken]

Vaernewijck, Marcus van

Middelnederlands schrijver (1518-1569) die verschillende belangrijke functies bekleedde. Hij was onder andere schepen in Gent. Voorts is hij factor geweest van de rederijkerskamer Maria t'eeren. Van Van Vaernewijck is verder bekend dat hij enkele reizen maakte naar Duitsland en Italië.

Van zijn werken zijn de meeste verloren gegaan. Van Vaernewijcks bekendste werk *Van die beroerlicke tijden in die Nederlanden en voornamelick in Ghendt 1566-1568* is een dagboek waaruit veel historische kennis te putten valt. Andere werken zijn: *Vlaemsche Oudtvremdigheyt*, uitgegeven in Gent in 1560, *Nieu Tractaet ende curte bescrijvinghe van dat Edel Graefscap van Vlaenderen*, ook uit Gent, uit 1562, *Die Historie van Belgis*, uit Gent, uit 1574, ook overgeleverd in een hs. uit 1561 en *Waerachtighe historie van [...] Carolus de vijfste*.

Uitgave:

F. Vanderhaeghen (ed.), *M.v.V., Van die beroerlicke tijden in die Nederlanden en voornamelijck in Ghendt 1566-1568*, 5 dln. (1872-1881).

Literatuur:

W. Waterschoot, `Lucas d'Heere en M.v.V. voor het Lam Gods', in *Rederijkersstudiën*, iii (1967); A. Viaene, `Retorikale beschrijving van Vlaanderen 1560', in *Biekorf*, 69 (1968); H. van Nuffel, `M.v.V. 1518-1569', in *Autotoerist*, 31 (1978); D. Coigneau, `Calvinistische literatuur te Gent tot 1584', in *Jaarb. De Fonteine Gent 1980-1981*, dl. 1, 31 (1981); L. van Durme, `De zestiende-eeuwse archeologische en onomastische belangstelling voor Velzeke', in *Handb. Zottegems genootschap voor geschiedenis*, 1 (1983).

[F. van Thijn]

Valcoogh, Dirk Adriaensz.

Noordnederlands rederijker (2de helft 16de eeuw). Was schoolmeester in Barsin-

gerhorn en later notaris te Schagen. In 1591 publiceerde hij te Alkmaar zijn berijmde pedagogische handleiding *Den reghel der Duytsche schoolmeesters*, dat blijkens de herdrukken tot in de 18de eeuw een groot gezag genoot en onmisbaar is als bron voor de kennis van het Nederlandse onderwijs. Van 1599 dateert zijn, eveneens berijmde, *Chronijcke van Leeuwenhorn*.

Literatuur:

P.A. de Planque, *V's Regel der Duytsche schoolmeesters* (1926); E.P. de Booy, *Weldaet der scholen* (1977).

[G. Stuiveling en P.J. Verkruijsse]

Valentijn, François

Noordnederlands prozaschrijver (Dordrecht 17.4.1666-'s-Gravenhage 6.8.1727). Vertrok in 1685 naar Nederlands-Indië waar hij op Oost-Java, maar vooral op Ambon, werkte als predikant en bijbelvertaler. Verzamelde tijdens zijn verblijf aldaar een schat aan gegevens - hoofdzakelijk gebaseerd op schriftelijke en mondelinge bronnen maar ook op eigen waarneming - betreffende de talrijke gebieden waar de Verenigde Oostindische Compagnie invloed had verworven. Na zijn definitieve terugkeer in Nederland werkte hij vanaf 1714 zijn materiaal uit tot een reusachtig encyclopedisch werk: *Oud en Nieuw Oost-Indiën vervattende een naaukeurige en uitvoerige verhandelinge van Nederlands mogentheyd in die gewesten* (1724-1726). Nadat dit compilatiewerk gedurende meer dan een eeuw als een standaardwerk had gegolden, werd het o.a. om zijn hybridische en onevenwichtige structuur ernstig gekritiseerd. Valentijn had echter een uitgesproken literair talent dat vooral blijkt uit die gedeelten waar hij uitgaat van zijn eigen waarnemingen en ervaringen. Zeer levendig en boeiend geschreven is bijv. zijn in *Oud en Nieuw Oost-Indiën* opgenomen journaal van zijn eerste en tweede `uijt- en thuijsreize' waarvan in 1881 een aparte uitgave verscheen.

Literatuur:

R. Nieuwenhuys, in *Oost-Indische spiegel* (1978^3), met bibl.

[G. Termorshuizen]

Valentijn en Nameloos

Middelnederlandse versroman (14de eeuw?) waarvan slechts drie fragmenten, samen ca 700 verzen, bewaard zijn.

Het vrij ingewikkelde en incidentrijke verhaal vertelt de belevenissen van twee in hun jeugd gescheiden broers en hun hereniging.

Het met *Valentijn en Nameloos* verwante volksboek *Valentijn en Ourson* (oudst bewaarde druk 1640) gaat terug op een Franse prozaroman (oudste druk 1489).

Uitgaven:

W. Seelmann, *V. und N. Die Niederdeutsche Dichtung. Die hochdeutsche Prosa. Die Bruchstücke der Mittelniederländischen Dichtung* (1884); G. Kalff, *Middelnederlandsche epische fragmenten* (1886, herdr. 1967); W. de Vreese, `Een nieuw fragment van V. en N.', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.* (1892); W. Wolf, *Namnlös och Valentin* (1934).

Literatuur:

J.G. Dieperink, *Studien zum V. und N.* (1933); L. Debaene, *De Nederlandse volksboeken* (1978^2).

[A. van Elslander]

Valerius, Adriaen

Noordnederlands dichter (wsch. Middelburg ca 1575-Veere 27.1.1625). Bekleedde veel functies in Veere: notaris, ontvanger van de convooi- en licentgelden, fortificatiemeester, schepen en raad, gildebroeder en overdeken van de rederijkerskamer In reynder jonsten groeijende. Zijn in 1626 uitgegeven *Neder-lantsche gedenck-clanck* bevat een geschiedverhaal van de Nederlanden, gebaseerd op Van Meteren en Baudartius, onderbroken door 76 liederen, een aantal prenten en citaten, en spreuken in o.a. het Frans en Latijn. De melodieën zijn in notenschrift weergegeven en voorzien van tabulatuur voor luit en citer. De thema's van de liederen (vrijheids- en vaderlandsliefde en vrome godsdienstzin) zijn voor de jaren twintig van de 17de eeuw niet meer zo actueel. De *Neder-landtsche gedenck-clanck* kreeg dan ook pas veel later de aandacht die zij, vooral dank zij de erin opgenomen liederen, verdiende. De musicologische belangstelling van eind 19de eeuw leidde ertoe dat in de 20ste eeuw het lied `Wilt heden nu treden' wereldberoemd werd als `Niederländisches Dankgebet' en `The Prayer of Thanksgiving'. Als enig ander werk van Valerius is bekend een gedicht in de *Zeeusche Nachtegael* (1623).

Uitgaven:

F.R. Coers (ed.), *Neder-landtsche gedenck-clanck* (1931^2); A.D. Loman en J.C.M. van Riemsdijk (ed.), *Oud-Nederlandsche liederen uit den Nederlantsche gedenck-clanck* (1941^4); K.Ph. Bernet Kempers en C.M. Lelij (ed.), *De liederen uit V. Neder-landtsche gedenck-clank* (1941^2); P.J. Meertens, N.B. Tenhaeff en A. Komter-Kuipers (ed.), *Neder-lantsche gedenck-clanck* (1947^3, facs.-uitg. 1968).

Literatuur:

P.J. Meertens, *Letterkundig leven in Zeeland* (1943); W.J.M.A. Asselbergs, `Merck toch hoe sterck', in *Akademiedagen Kon. Nederl. Akad. van Wetensch.* (1957); W.J.C. Buitendijk, *Nederlandse strijdzangen* (1977$^2$); P.J. Meertens, `A.V.' leven en werken', in *Meertens over de Zeeuwen* (1979).

[P.J. Verkruijsse]

Vandeloo, Jos

Eig. Josephus Albertus, Vlaams dichter en (toneel)schrijver (Zonhoven 5.9.1925).

Aanvankelijk scheikundige in de mijnindustrie, daarna journalist, sedert 1954 in het boekbedrijf werkzaam. Studeerde enige tijd Nederlandse en Franse letterkunde, waarin hij ook zelf les gaf. Wijdde zich vanaf 1983 geheel aan het schrijverschap.

Hij debuteerde met het verhaal *Het kruis dat wij dragen* (1953). Naast enige gematigd experimentele dichtbundels, verzameld in *Dadels voor een vizier* (1965), verwierf hij bekendheid met zijn verhalen *De muur* (1958) en de romans *Het gevaar* (1960) en *De vijand* (1962), die op beklemmender wijze dan in zijn tamelijk bezwerende poëzie de existentiële angst in de door de techniek bedreigde maatschappij doen aanvoelen. Ook in zijn later proza- en toneelwerk staan de menselijke eenzaamheid, vervreemding, de automatisering en het rassenprobleem centraal. Hij beschikt over een sobere, vlotte stijl, die op schokeffecten uit is, het best geslaagd in zijn naar het magisch-realisme zwemende korte verhalen als *De croton* (1963), *Het huis der onbekenden* (1963) en *De 10 minuten van Stanislas Olo* (1969). In *De muggen* (1973), een roman over een mislukt huwelijk, mediteert hij over leven, liefde en dood. Minder agressief en pessimistisch stelt hij zich op in zijn in parlandostijl geschreven dichtbundels *Copernicus of De bloemen van het geluk* (1967) en *De glimlach van een vlinder* (1969). Het werk van Vandeloo werd verschillende malen bekroond, o.a. met de prijs van de provincie Antwerpen voor romans (1961) en voor toneel- en televisiespelen (1967). Versch. van zijn verhalen en scenario's werden verfilmd.

Werken:

Speelse parade (1955), p.; *Wij waren twee soldaten* (1955), verh.; *Woorden der doofstommen* (1957), p.; *Wachten op het groene licht* (1959), p.; *Het gevaar* (1960), pr.; *Zeng* (1962), p.; *Een mannetje uit Polen* (1965), pr.; *Vlaamse poëzie* (1965); *De Coladrinkers* (1968), pr.; *De week van de kapiteins* (1969), tv-spel; *Waarom slaap je, liefje* (1972), t.; *Bent u ook zo'n Belg* (1972); *Mannen* (1975), pr.; *Vrouwen* (1978), pr.; *De Engelse les* (1980), pr.; *Sarah* (1982), r.

Uitgaven:

Met een bloem tussen m'n tenen. Gedichten 1955-1973 (1973); *Hars* (1984), bloeml.

Literatuur:

Cl. Vanwonterghem, *Kennis maken met Het gevaar van J.V.* (1970); J. de Ceulaer, in *Te gast bij Vlaamse auteurs*, 3 (z.j.); J. Vandeloo, *Profiel... autobiografie, bibliografie, beschouwingen* (1975); *J.V.* (Profielreeks, 1975); *J.V.: een introductie* (1983); W. Hazeu, *J.V.* (Grote Ontmoetingen 4, 1984[3]), met bibl.

[P. de Vree]

Vandenbergh, Louis Paulina

Zie Berkhof, Aster

Vansina, Dirk

Eig. Desiderius Maria Cornelia Ludovicus, Vlaams dichter, dramaturg, essayist en criticus (Antwerpen 25.5.1894-Leuven 16.1.1967). Hoofdredacteur van *De Pelgrim* en redacteur van *Volk*. Vansina speelde een belangrijke rol bij de heroprichting van *Dietsche Warande & Belfort* na wo i, een tijdschrift waarin hij ook veel van zijn werk (voor-)publiceerde. Hij was een visionair-metafysisch bezield auteur, die als romantisch bewogen en expressionistisch lyricus en toneelschrijver groots opgezette werken schreef, zoals het vierdelige leesdrama *De deemstering der zielen* (1919-1924). Tussen 1917 en 1931 schreef hij een tweede cyclus leesdrama's: *De tragedie van God en mens*. Een derde cyclus verscheen onder de titel *Sage van Kai Roi* (1940).

Vansina's werk spruit voort uit een sterk ethisch-religieuze levensovertuiging, die hij in een duistere, symbolische taal gestalte tracht te geven in zijn drama's en poëzie. Onder de titel *De zoektocht van Elkerlyc* verscheen in 1958 een van zijn weinige romans.

Van belang zijn voorts zijn essays en biografieën: *Hölderlin* (1943, herschreven 1963), *Pascal* (1954), *Verschaeve getuigt* (1956) en *Dostojewski* (1964). Vansina was tevens kunstschilder en tekenaar. Een reeks van zijn houtskooltekeningen werd bekroond.

Werken:

De kroon van doornen (1917), p.; *Het boek der liefde* (1927), p.; *Het liederboek van Elckerlyc* (1938), p.; *Liederen van dwaas begeren* (1943), p.; *De Vlaamse primitieven* (1949), essays; *Liefdesgetijden* (1950), p.; *Ontraadselde beelden* (1951), p.

Uitgave:

Verzameld scheppend werk en essays, 6 dln. (1961-1965).

Literatuur:

J. Florquin, `D.V.', in *Ten huize van...*, dl. 4 (1968); P.J.A. Nuyens, in *Nationaal biografisch woordenboek*, dl. 6 (1974).

[A. Demedts en G.J. van Bork]

Vasalis, M.

Ps. van Margaretha Droogleever Fortuyn-Leenmans, Nederlandse dichteres ('s-Gravenhage 13.2.1909). Studeerde medicijnen te Leiden, vervolgens antropologie, en specialiseerde zich ten slotte in de psychiatrie en neurologie. Werkte aanvankelijk als arts te Amsterdam, later als kinderpsychiater in Assen en Groningen.

Vasalis debuteerde in 1940 met de novelle

Onweer, uitgegeven in de bundel *Drie novellen* als boekenweekgeschenk. Direct daarna verscheen haar eerste dichtbundel *Parken en woestijnen* (1940), waarvoor zij in 1941 de Van der Hoogtprijs kreeg. In 1947 verscheen de bundel *De vogel Phoenix* en in 1954 *Vergezichten en gezichten*. Van het begin af aan is haar poëzie een grote belangstelling ten deel gevallen die resulteerde in een voor poëzie groot aantal herdrukken. Befaamd geworden gedichten als `De idioot in het bad', `Drank, de onberekenbare', `Het ezeltje' of `Afsluitdijk' zijn kenmerkend voor de tegenstellingen die zij ook in de titel *Parken en woestijnen* verwoordt, nl. die van orde en chaos, tijd en eeuwigheid, gebondenheid en vrijheid. Deze thematiek wordt als algemeen menselijke problematiek gepresenteerd, bijv. als de innerlijke verscheurdheid van de mens. In de bundel *De vogel Phoenix*, opgedragen aan haar jong gestorven zoon Dicky, worden persoonlijke ervaringen verwerkt tot symbolen van een wijder strekking. In deze bundel spelen thema's als liefde, smart en dichterlijke inspiratie een belangrijke rol. In *Vergezichten en gezichten* ten slotte ligt de nadruk vooral op het menselijk tekort en de onmacht van de taal. In haar hele poëtische oeuvre worden verschijnselen uit de werkelijkheid steeds geplaatst in het licht van het eeuwige. De werkelijkheid toont de lezer een chaotisch en verbrokkeld beeld. De dichter zoekt naar de samenhang, de harmonie in die chaotische werkelijkheid en tracht de eenheid te herstellen door het leggen van verbanden. Om deze reden werd Vasalis' poëzie wel gekenmerkt als neosymbolistisch.

Vasalis is zeer selectief in wat zij publiceert. Haar medewerking aan tijdschriften is dan ook uiterst beperkt. Een deel van haar gedichten verscheen in *Criterium*. Later (1948-1953) werkte zij nog mee aan *Libertinage*. Behalve enkele bloemlezingen, een enkel essay en één gedicht in *Tirade* publiceerde zij sinds 1954 niet meer.

De poëzie van Vasalis werd versch. malen bekroond. In 1957 verwierf ze de Poëzieprijs van de gemeente Amsterdam voor *Vergezichten en gezichten*, in 1963 de Culturele prijs van de provincie Groningen, in 1974 de Constantijn Huygensprijs voor haar gehele oeuvre en in 1982 de P.C. Hooftprijs.

Werken:

De muze en de dieren (1954), bloeml.; *Kunstenaar en verzet* (1958), essay; *De dichter en de zee* (1960), bloeml.

Literatuur:

A. Peypers, `De dichteres V.', in *Ons Erfdeel*, 9 (1965); H. Scholten, `Over de poëzie van M.V.', in *Tirade*, 19, 204 (1975); A. van Assche, `M.V.: de psychische wereld van haar gedichten', in *Ons Erfdeel*, 22, 2 (1979); R. van de Perre, *M.V.* (Grote ontmoetingen, 1980); R. Ekkers, `M.V.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1982); D. Kroon (ed.), *Ik heb mezelf nog van geen ding bevrijd* (1983).

[G.J. van Bork]

Vechter(s), Jan Pietersz.

Ook Joan Victorijn en Joannes Victorinus, Noordnederlands dichter (Amsterdam gedoopt 29.5.1589-ald. begraven 16.4.1642). Studeerde sedert 1609 theologie te Franeker, sedert 1613 rechten te Leiden waar hij in 1620 promoveerde. Vestigde zich als advocaat te Amsterdam. In 1631 ging hij over van de gereformeerde naar de remonstrantse kerk. Hij was een vooraanstaand figuur in het literaire leven en het mecenaat; bevriend met Vondel, die hij hielp met diens vertaling van Grotius' *Sophompaneas* en de prozavertaling van Horatius' *Lierzangen* en die hij aanspoorde om Sophocles' *Electra* te vertalen. Vondel droeg hem *Joseph in Egypten* op. Van zijn poëzie is weinig bewaard (o.a. een lofdicht op Jan Vos).

Werk:

Goliath, Treur-spel. Op het veroveren van 's-Hertogen-Bossche (1629).

Uitgave:

P. Minderaa (ed.), *Goliath* (1963).

Literatuur:

H.F. Wijnman, `De Amsterdamse literator Mr. J.V., een remonstrants Vondelvriend', in *Uit de kring van Rembrandt en Vondel* (1959); G.C. de Waard, `Het thema en de symboliek van V.s Goliath', in *Nieuwe Taalg.*, 63 (1970); C. Free, `Literatuur rondom het beleg van 's-Hertogenbosch', in *Bossche bouwstenen*, ii (1979).

[W.J.C. Buitendijk en P.J. Verkruijsse]

Veelderhande geneuchlijke dichten, tafelspelen ende refereynen

Verzameling Middelnederlandse verhalen en stukken, zowel in proza als rijm, overgeleverd in een aantal drukken uit de 17de eeuw, waarvan de oudste in Antwerpen in 1600 bij Jan van Ghelen verscheen. De *Veelderhande Geneuchlijke Dichten* zijn samengesteld uit 15de- en 16de-eeuwse bronnen. Ze bevatten veel bekende teksten als *Sinte Reynuyt, Jan Splinters Testament* en *Moorkens vel*, die `buitenmaatschappelijken' tot onderwerp hebben.

Uitgave:

E.J. Brill (ed.), *Veelderhande Geneuchlijcke Dichten, Tafelspelen ende Refereynen* (1971).

Literatuur:

G. Kalff (ed.), `Veelderhande geneuchlijke dichten, tafelspelen ende refereynen', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 8 (1888); J.W. Muller, `Een en ander over de Veelderhande Geneuchlijke Dichten, Tafelspelen ende Refe-

reynen', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 18 (1899); H. Pleij, `Rijmschema en tekstkritiek in de "Veelderhande geneuchlijke dichten"', in *Spektator*, 1 (1971-1972).

[F. van Thijn]

Veen, Adriaan van der

Eig. Adrianus, Nederlands prozaschrijver en journalist (Venray 16.12.1916). Jeugdjaren te Schiedam; gedurende de crisisjaren o.a. werkzaam in de boekhandel aldaar. Debuteerde met proza in *Groot Nederland* en belandde door bemiddeling van Greshoff in de journalistiek (Brussel, Den Haag) bij het *Hollandsch Weekblad*. Was redacteur van *Werk* (1939). Vertrok begin 1940 als correspondent van *Het Vaderland* naar Amerika, waar hij gedurende WO II verbleef. In 1946 terug naar Den Haag; werkzaam als redacteur letteren bij de *NRC* (tot 1978) en van *Criterium*.

De romantische en realistische kant van zijn schrijverschap komen respectievelijk tot uiting in zijn beide jeugdbundels: het door Vestdijk ingeleide *Oefeningen* (1938, later opgenomen in *Jacht in de diepte*, 1947) bevat korte, suggestieve verbeeldingen, waarmee het `klerkje in dromenland' aan de harde werkelijkheid tracht te ontkomen; in *Geld speelt de grote rol* (1938) vindt men bewogen realistische verhalen over de crisis, waarmee de schrijver in zijn huiselijke omstandigheden pijnlijk werd geconfronteerd. Zijn latere werk toont een vaak gelukkige eenheid van beide elementen. Het getuigt van bewogenheid met de mens, die niet alleen door maatschappelijke, maar ook door psychische remmingen (vnl. schuldgevoel) en door ondervonden onbegrip in de menselijke relaties belemmerd wordt om in vrijheid zichzelf te zijn. Zijn personages zijn vaak vrouwen, wier min of meer neurotische geaardheid uit deze remmingen voortkomt. In *Zuster ter zee* (1949) is het bijv. de machteloosheid ten aanzien van christelijke jeugdcomplexen, waarmee ook de auteur te maken heeft gehad. Het joodse meisje Vera uit *Het wilde feest* (1952, bekroond met de Van der Hoogtprijs) leeft onder de druk van het ook in Amerika latente antisemitisme; Ida uit het te Rome spelende *Doen alsof* (1960, herz. uitg. 1984) moet zich bevrijden van complexen, haar door een dilettant-psycholoog aangepraat; Nina uit de novelle *De man met de zilveren hoed* (1957) gaat te gronde aan onbegrip in haar omgeving. Zelfbedrog inzake de seksuele moraal is het thema van *Een idealist* (1965, bekroond met de Anna Blamanprijs).

Zijn eerste roman, *Wij hebben vleugels* (1946), draagt een autobiografisch karakter. Dit geldt nog meer voor *Kom mij niet te na* (1968) en de vervolgdelen *Vriendelijke vreemdeling* (1969) en *Blijf niet zitten waar je zit* (1972); het daarin gegeven relaas van zijn vertrek naar, verblijf in en terugkomst uit Amerika en zijn talrijke ontmoetingen in de schrijverswereld is tevens dat van het zoeken naar vrijheid en zelfbevrijding - persoonlijke herinneringen waarin de lezer evenwel veel van zichzelf herkent. Van zijn latere romans maakte vooral het ontroerende *In liefdesnaam* (1975, Vijverbergprijs 1977) diepe indruk. Zijn beste liefdesverhalen verzamelde hij in de bundel *Alibi voor het onvolkomen hart* (1983), naar de eerder verschenen novelle onder die titel (1953).

Het werk van Van der Veen draagt sterk het karakter van bekentenisliteratuur. Het ontwikkelde zich onder invloed van de *Forum*- en *Criterium*-generatie en van de moderne Amerikaanse schrijvers. De emotionaliteit gaat schuil achter een zakelijke stijl en een on-Hollandse lichtvoetigheid.

Werken:

Idylle in New York (1942), verh.; *Portrait of a Dutch poet: J. Greshoff* (1948, onder ps. Robert J. Moreland); *Spelen in het donker* (1955), r.; *Maurice Roelants* (1960); *De boze vrienden* (1962); *De geluksvogel* (1977); *Niet meer bang zijn* (1980); *Zwijgen of spreken* (1983).

Uitgaven:

De man met de zilveren hoed (1967), 1974[2]), met inl. van G.W. Huygens; *Het vroege werk* (1978).

Literatuur:

C.J.A. Dinaux, *Gegist bestek* (1958); W.L.M.E. van Leeuwen, *Nieuwe romanciers* (1961); M. Mooy, *A.v.d.V.* (1965); K. Fens, in *De gevestigde chaos* (1966); *Vl. Gids*, 62, 2 (1978), A.v.d.V.-nummer; H. Romijn Meijer, `Gekortwiekte geluksvogel', in *Idem*, 62, 2 (1978); C. Engelbrecht, `Schrijven dat doe je uit nood', in *Gezegd en geschreven* (1979); W.M. Roggeman, in *Beroepsgeheim* (1980), interview; B. Peene, `A.v.d.V.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1985).

[G.W. Huygens]

Veen, Herre Gerrits van der

Fries dichter en prozaschrijver (Grouw 15.3.1816-Murmerwoude 13.9.1887). Onderwijzer, van 1847-1882 schoolhoofd te Driesum. Zijn werk sluit enerzijds aan bij dat van de 19de-eeuwse Friese volksschrijvers, maar onderscheidt zich daarvan anderzijds opvallend door de felle polemische toon en het radicalisme waarmee hij in pamflet en puntdicht misstanden te lijf gaat. Als geëngageerd `volksopvoeder' keert hij zich met eenzelfde recalcitrante

passie zowel tegen het bijgeloof, de kerkelijke orthodoxie als het maatschappelijk onrecht waarmee hij werd geconfronteerd. Zijn beste werk is de kleine (sleutel)roman *De kaertlizzer* (= De kaartlegger; 1856), opmerkelijk `modern' van compositie en met een uitstekende milieu- en sfeertekening.

Voorts maakte hij zich verdienstelijk door zijn vertalingen in het Fries van Van Alphens *Kleine gedichten voor kinderen* (= *Lîtse rimkes foar bern*; 1852) en Tollens' *Overwintering* (= *De oerwintering der Hollanders op Nova Sembla*; 1861).

Werken:

Rymkes foär Friesen (= Rijmpjes voor Friezen; 1844); *Clipsrymkes* (= Eclipsrijmpjes; 1846); *De wilde lantearne* (= De wilde lantaarn; 1855), pr.; *Frymitslery oer godstsienst...* (= Vrijmetselarij over godsdienst...; 1871), p.

Literatuur:

G.A. Wumkes, *Bodders yn de Fryske striid* (1926); A.S. Wadman, *In skoalmaster yn 'e Dokkumerwâlden. Libbensgong fan H.G.v.d.V.* (1955); Ph.H. Breuker, `H.G.v.d.V.', in *Tekst en Utliz* (1976); K. Dykstra, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977); T. Riemersma, *Proza van het platteland* (1984).

[F. Dam]

Veer, Gerrit de

Noordnederlands schrijver (Amsterdam? tussen 1565 en 1576-in het buitenland). Zoon van de Amsterdamse pamflettist en geschiedschijver Ellert de Veer en jongere broer van de pensionaris van Amsterdam, later raadsheer in de Hoge Raad, ridder Albert de Veer. Was zeeman.

In *Waerachtighe beschryvinghe van drie seylagien, ter werelt noyt soo vreemt ghehoort* (1598) beschreef hij de drie reizen om de Noord die Nederlandse schepen maakten in 1594, 1595 en 1596-1597 met de bedoeling om langs die route China en Japan te bereiken. De eerste reis heeft hij zelf niet meegemaakt, de derde, met de beschrijving van het langdurige verblijf op Nova Zembla, is beroemd geworden. De documentaire waarde ervan is groot en bovendien heeft De Veer, die een ontwikkeld man was, er een boeiend, levendig en soms geestig relaas van gemaakt. Er zijn talloze drukken van verschenen en vertalingen in het Engels, Frans, Latijn, Duits (verkort) en Italiaans.

Vroeger nam men aan dat Tollens' *Overwintering der Hollanders op Nova Zembla* op De Veers dagboek terugging; dit is slechts zeer indirect het geval.

Uitgaven:

S.P. l'Honore Naber (ed.), *Reizen van Willem Barents, Jacob van Heemskerck, Jan Cornelisz. Rijp en anderen naar het Noorden (1554-1597)* (1917) = dln. 14 en 15 van de Werken der Linschoten Vereeniging; G.W. Huygens (ed.), *Overwintering* (van Tollens) (1977).

[W.J.C. Buitendijk]

Veer, Hendrik de

Nederlands prozaschrijver (Sommelsdijk 23.11.1829-Rhenen 11.12.1890). Studeerde theologie te Utrecht; werd aanhanger van het vrijzinnig modernisme; was een aantal jaren predikant, het laatst te Delft. In 1864, kort na de invoering van de middelbaar-onderwijswet, werd hij benoemd tot directeur aan de nieuwe hbs aldaar. In 1871 volgde hij Simon Gorter op als hoofdredacteur van *Het Nieuws van den Dag*. Tevens beoefende hij, na enkele minder geslaagde romanproeven (ten dele premieromans en feuilletons voor zijn krant), met succes het gematigd realistische proza.

Naast zijn gewone bezigheden redigeerde hij het tijdschrift *Los en Vast*. Hierin publiceerde hij de nogal idyllische familieverhalen die in de boekuitgave *Trou-ringh voor 't jonge Holland* (1868) versch. herdrukken zou beleven. In 1875 stichtte hij het tijdschrift *Eigen Haard*. Van zijn vele romans, schetsen en verhalen hadden vooral de herinneringen *Toen... en nu* (1877) en de *Kerstvertellingen* (1878) succes. Voor de serie *Mannen van beteekenis* verzorgde hij in 1888 een bijdrage over Multatuli, die hij niet goed gezind was.

Werken:

Frans Holster, 2 dln. (1871), r.; *Overtroffen* (1877), r.; *Halfbloed* (1879), r.; *Malthusia*, 2 dln. (1880), r.; *Moderne schaduwbeelden* (1885), verh.; *Oudejaarsavondschetsen* (1889).

Literatuur:

J. ten Brink, *Geschiedenis der Noord-Nederl. letteren in de 19e eeuw*, dl. ii (1903^2), met bibl.

[G.W. Huygens]

Velde, Anton van de

Eig. Antonius Gerardus Jozephus, Vlaams (toneel)schrijver (Antwerpen 8.7.1895-Schilde, gem. Schoten, 21.6.1983). Onderscheidde zich in versch. genres, maar vooral op toneelgebied (auteur en regisseur). Onmiddellijk na WO I was hij de voornaamste vertegenwoordiger van het expressionisme in katholieke geest (*Christoffel*, 1924; *Tijl*, 1925). Hij leidde van 1929-1932 het Vlaamse Volkstoneel

en was redactiesecretaris van *Toneelgids*. Daarna trad hij op als regisseur in versch. onderwijsinrichtingen en van massaspelen (o.a. van het Heilige Bloedspel te Brugge).

Van de Velde schreef ook boeken voor de jeugd en romans, o.a. de roman gebaseerd op het leven van Vondel, *De rechtvaerdige trou* (1945).

Werken:

De zonderlinge gast (1924), t.; *Lotje* (1926), t.; *Halewijn* (1929), t.; *Tijl II* (1930), t.; *Faust Junior* (1932), t.; *Radeske* (1932), t.; *Radijs* (1933), t.; *Het hart vecht* (1936), r.; *Hans Worst* (1939), t.; *Het eeuwige masker* (1940), essay; *Schep vreugde in 't leven* (1941), r.; *God en de wormen* (1947), r.; *Met permissie* (1952), r.

Literatuur:

K. Elebaers, A. de Mayer en R. Roemans, *A.v.d.V.* (1944); L. van Thillo e.a., `V.d.V. ter ere', in *Vlaanderen*, 30 (1981); C. Tindemans, `A.v.d.V. 1895-1983', in *Etcetera*, 1 (1983).

[M. Kröjer]

Velde, (Catharina) Jacoba van

Nederlandse schrijfster ('s-Gravenhage 10.5.1903-1985). Volgde een dansopleiding; woonde sinds haar huwelijk jarenlang te Parijs en op Mallorca en na WO II afwisselend in Parijs en Amsterdam. Zij vertaalde bij voorkeur modern Frans toneelwerk: Beckett, Arrabal, Ionesco.

In 1953 maakte zij naam met haar boek *De grote zaal*, waarin zij het eeuwige en algemeen menselijke Elckerlijc-thema, memento mori, concretiseert tot de aangrijpende ellende in een modern bejaardentehuis. Blijkens een dozijn vertalingen had het ook internationaal veel succes. Een verwante problematiek, soms duidelijk autobiografisch, vindt men in *Een blad in de wind* (1961).

Literatuur:

P. Witt, `J.v.V.', in *Uitgelezen, reakties op boeken*, 4 (1979); N. van Crevel, `De heksen zijn in de overgang', in *Lover*, 7 (1980).

[G. Stuiveling]

Velde, Rink van der

Fries prozaschrijver (Aalzum 8.6.1932). Werkte na zijn schooljaren enige tijd als melkknecht in Frankrijk en ging vervolgens in de journalistiek. Is redacteur van de *Leeuwarder Courant*. Zijn talrijke romans en korte verhalen (veelal `cursiefjes') hebben hem tot de populairste auteur van zijn generatie gemaakt, wiens werk naar Friese verhoudingen recordoplagen haalt. Die ereplaats dankt hij aan zijn uitgesproken verteltalent, maar ook aan de onnadrukkelijke manier waarop hij zijn maatschappelijk engagement en zijn mededogen met de `underdog' gestalte geeft.

Als zijn beste werk geldt de kleine roman *De fûke* (= De fuik; 1966), waarin hij de essentie van bezetting en verzet tijdens WO II op zeer authentieke wijze belicht in de lotgevallen van een typische anti-held. Het boek werd in het Nederlands (heruitg. 1984) en het Oekraïens vertaald en voor het Fries beroepstoneel bewerkt. Zijn meestgelezen boek, *Foroaring fan lucht* (= Verandering van lucht; 1971), dat ook in het Nederlands werd vertaald, kan worden gekarakteriseerd als een moderne schelmenroman, waarin de asociale held niet zonder succes probeert zich de zegeningen van de welvaartsstaat van het lijf te houden. Ook dit boek werd in een (openlucht)toneelversie een groot succes. In 1981 ontving Van der Velde de Gysbert Japicxprijs voor proza.

Werken:

Joun, healwei tolven (= Vanavond, half twaalf; 1962), r., ook in Nederl. vert.; *Forliezers* (= Verliezers; 1964), r.; *Beafeart nei Saint-Martin* (1965; *Pelgrimage naar Saint-Martin*), r.; *Geiten, Griken en gekken* (1967), r.; *Rjochtdei* (= Het gericht; 1968), r.; *Chamsyn* (= Chamsien; 1969), r., ook in Nederl. vert.; *Ien foar 't ôfwennen* (= Eentje voor het afwennen; 1971), verh.; *Stjerrende wier, heite* (= 'k Mag sterven als 't niet waar is; 1974) verh.; *Pake Sytse* (= Grootvader Sytse; 1975), r.; *De houn sil om jim bylje* (1978; *Het teken van het beest*), r.; *It is myn sizzen net* (= Dat heb ik niet gezegd; 1980), verh.; *De heidenen* (1981), r.; *De ôfrekken* (= De afrekening; 1982), r.; *De lange jacht* (1985), r.

Literatuur:

T. Mulder, *Hwer hast it wei?* (1971); F. Dam, `R.v.d.V.', in *Tekst en Utliz* (1971); K. Dykstra, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977); B. Oldenhof, `In weardeoardiel oer de yn Fryslân spyljende romans fan R.v.d.V.', in *Hjir*, 4 (1982).

[F. Dam]

Velde, Roger van de

Vlaams prozaschrijver (Boom 13.2.1925-Antwerpen 30.5.1970). Werkte een tijdlang als journalist bij *De Nieuwe Gazet* en publiceerde proza in jongerentijdschriften als *Arsenaal* en *Nieuw Gewas*. Vanaf 1961 tot kort voor zijn dood verbleef hij, ten gevolge van een palfiumverslaving, in diverse psychiatrische inrichtingen en gevangenissen.

Vanaf zijn debuut *Galgenaas* (1966) - uit de gevangenis gesmokkeld - verwierf hij een zekere faam als schrijver van korte verhalen met een traditionele structuur, in een stijl waarvan de heldere precisie enigszins aan Elsschot herinnert. Thematisch gaat het vrijwel steeds om de illusies, gevoelens en frustraties van marginale figuren. Hadden *Galgenaas* en *De knetterende schedels* (1969) respectievelijk de gevangenis en de psychiatrische inrichting als decor, in *De slaapkamer* (1967) en het na zijn dood gepubliceerde werk komt vooral de wereld daarbuiten aan bod. Daarnaast schreef Van de Velde nog de novelle *Tabula rasa* (1970), een satire op de jonge

Vlaamse literatuur, en het pamflettistische essay *Recht op antwoord* (1969), dat als apologie was bedoeld.

Voor zijn werk kreeg Van de Velde o.m. de Arkprijs van het Vrije Woord (1970).

Werken:

Kaas met gaatjes (1970), verh.; *De dorpsveroveraar* (1973), verh.

Uitgave:

Recht op antwoord en al het andere proza (1980), met een nawoord van F. de Bruyn.

Literatuur:

D. de Geest, `R.v.d.V.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980); A.M. de Bakker, *Drugs en literatuur: geluk een naald lang* (1983).

[D. de Geest]

Veldeke, Hendrik van

Ook Henric van Veldeken, Oudlimburgs hofdichter (Veldeke, bij Spalbeke, eind 12de eeuw). Schreef zijn werken tussen 1170 en 1190. Werd beschermd en begunstigd door gravin Agnes van Loon, koster Hessel van St.-Servaas te Maastricht, en Hermann von Thüringen. In diens dienst kan hij aan de pinksterfeesten van Barbarossa in Mainz (1184) hebben deelgenomen. Voor de rest is zijn levensloop onbekend; ook zijn werken kunnen niet met zekerheid worden gedateerd. Zijn gedichten verraden een hoog ontwikkelingspeil. Hij kende Frans, misschien ook Latijn en had kennis van het recht. Zijn lyriek ontwikkelde zich van de volkse kleinkunst (danslied met natuurbeeld en spreuk) tot de hogere hoofse kunstvormen naar het voorbeeld van de Provençaalse lyriek, en heeft de problematiek van minne en maatschappij, macht van de liefde en hoge minne als onderwerp.

De legende van de bisschop van Maastricht, *Sente Servas* (ca 6200 verzen) diende zekere praktische doeleinden in verband met de toen opkomende verering van deze beroemde lokale heilige. Volgens Latijns voorbeeld brengt zij leven en wonderen in twee delen ingebed in de wereld- en heilsgeschiedenis. De *Sente Servas* had vanwege het onderwerp beperkte invloed. Toch vertoonde het hetzelfde elegante hoofse vers van Franse oorsprong met zuivere rijmen, waardoor zijn *Eneide*, samen met de moderne hoofse inhoud, zijn tijdgenoten in vervoering bracht en het bloeitijdperk van de Duitse hoofse klassieke dichtkunst inluidde. De dichter gebruikte in al zijn werken het Oudlimburgs van zijn geboortestreek, doch in een zeer verzorgde vorm, waarin hij al te specifiek dialectische vormen en uitdrukkingen vermijdt om ook buiten zijn geboortestreek begrepen te worden. Van *Sente Servas* zijn enkele

Oudlimburgse fragmenten bewaard; lyriek en *Eneide* zijn slechts in Hoogduitse vertalingen overgeleverd.

De ridderroman *Eneide* (juister *Eneas*), bestaande uit ca 13 500 verzen, begonnen in zijn Maaslandse geboortestreek vóór 1174 (tot vers 10 932) en in Thüringen vanaf 1183 voltooid, heeft als voorbeeld de Anglo-Normandische *Roman d'Eneas*.

Daarin is de stof van Vergilius' *Aeneis* op middeleeuwse wijze omgevormd om de ideale uitbeelding te geven van de feodaal-hoofse ridderscultuur. Hoofdmotieven van het verhaal zijn minne en heldendom. Opmerkelijk zijn de gesprekken over de minne, waarin de liefdescasuïstiek van Ovidius wordt opgenomen en de minne wordt voorgesteld als een noodlottige macht die de mens overweldigt. Opmerkelijk zijn verder de uitvoerige beschrijvingen van de personages, het praalvertoon aan het hof, burchten en grafmonumenten.

Uitgaven:

Th. Frings en G. Schieb, *Sente Servas* (1956); Idem, *Eneide* (1964-1965); G.A. van Es (ed.), *Sint-Servaeslegende in Dutschen dichtede dit Heynrijck die van Veldeken was geboren* (1976[2]); J. Notermans (ed.), *H.v.V. 25 minneliederen* (1977[3]); H. Moser en H. Tervooren, in *Des Minnesangs Frühling*, 2 dln. (1982[37]).

Literatuur:

G. Schieb, *H.v.V.* (1965); G. Weindt, *De minneliederen van H.v.V.* (1975); W. Sanders, *H.v.V. Porträt eines maasländischen Dichters* (1976[2]); J. Notermans (ed.), *Commentaren op H.v.V.'s Sint-Servaeslegende* (1977); J. Vercammen, *De minneliederen van H.v.V.* (1978).

[G. Schieb]

Velthem, Lodewijk van

Middelnederlands dichter (13de-14de eeuw). Stamde mogelijk uit een adellijk Brabants geslacht; was huiskapelaan van de heer van Voorne en pastoor te Velthem (1312). Hij zette het vierde deel van de *Spieghel Historiael* van Van Maerlant voort en voegde er een vijfde deel aan toe, waarin een beschrijving voorkomt van de Guldensporenslag (1302).

Van Velthem was de eigenaar van het `Haagse handschrift', waarin de oude *Lancelot en prose* in versvorm is omgezet. Daaraan zijn versch. andere geschriften toegevoegd. Op de *Lancelot en prose* berusten: *Dboec van Lancelot*, de *Graalqueste* en *Arthurs dood*, teksten die naar de traditionele opvatting en ook in de middeleeuwse (Franse) hss. `de' *Lancelotroman* worden genoemd. Verder komen in het Haagse hs. o.a. voor *Coninc Arthur's boec*, *Perchevael* en een vrij verminkte tekst, *Torec* van Van Maerlant. Ongetwijfeld was het aandeel van Van Velthem in dit grote verzamelwerk aanzienlijk.

Uitgave:

W. Waterschoot (ed.), *L.v.V. De Guldensporenslag* (1979).

Literatuur:

M. Draak, `De Middelnederlandse vertalingen van de proza-Lancelot', in *Meded. Kon. Nederl. Acad. Wetensch. Nieuwe Reeks*, xvii (1954); A.L.H. Hage, in *Nieuwe Taalg.*, 74 (1981).

[Chr.P. Schikan en W. Waterschoot]

Venema, Adriaan (Harrie)

Nederlands prozaschrijver (Heiloo 27.5.1941). Studeerde geschiedenis in Amsterdam. Naast en na zijn literaire arbeid was en is hij als journalist, antiquair en kunsthandelaar werkzaam. Zijn vroege werk wordt gekenmerkt door een zekere decadente inslag en, voor een gedeelte daarmee samenhangend, een verregaande belangstelling voor Duitsland. Zowel in zijn fictionele als in zijn meer essayistische werk treedt later steeds meer de homoseksualiteit als thema op de voorgrond. Een aantal werken bezit ook duidelijk politieke implicaties; daarbij blijkt een grote belangstelling aanwezig voor fascistische of fascistoïde staatsvormen en organisaties: de roman *Het protokol* (1971) en *Mussert* (1973), een musical.

Na een toch ietwat mislukte literaire carrière en enkele kunsthistorische studies probeerde Venema het als schrijver in 1983 opnieuw onder ps. A. ten Hooven met de roman *Lemmingen* (over een nsb-gezin), evenmin met veel succes; de critici constateerden noch in thematisch noch in stilistisch opzicht veel ontwikkeling.

Werken:

Van een bloedrode manchet en een kooikershondje (1969), r.; *Christiaan, leven en lijden van een charlatan* (1970), r.; *Piepul* (1970), t.; *Een sterfgeval in Duitsland* (1971), r.; *Fietsen voor de volkskrant* (1971), p.; *Handboek voor de nieuwe illegalen* (1971); *De zaak Krupp* (1972), r.; *De databank* (1972), reportage; *Tegenvoeter* (1972), tv-spel; *Homoseksualiteit in de Nederlandse letterkunde* (1972); *De klem* (1974), hoorspel; *Het leven, een bries* (1975), r.; *De Bergense school* (1976); *De Amsterdamse Joffers* (1977); *Jan van Tongeren* (1977); *Het raam* (1977), t.; *De Godenjaren* (1978), r.; *De ballingen 1914-1918* (1979); *De laatste uren* (1979), reportage; *Jongensdromen en andere verhalen* (1979), *Breitner* (1982).

Literatuur:

W. Notenboom, `V.'s "Mussert". Van griezelbeeld tot lachspiegel', in *Ter elfder ure*, 20, 13 (= 3) (1973); H. Bousset, `A.V., de grote nuttelоosheid', in *Woord en schroom. Enige trends in de Nederlandse prozaliteratuur 1973-1976* (1977); G. Komrij, `A.V.

en de terugkeer van Jacob Cats', in *Daar is het gat van de deur. Kritieken en essays* (1974); J. Kuypers, in *'t Kofschip*, 9 (1981), interview.

[H. Bekkering]

Venne, Adriaen Pietersz. van de

Noordnederlands schilder en dichter (Delft 1589-'s-Gravenhage 12.11.1662). Voerde als zinspreuk: `Ick soeck en vin'. Samen met zijn broer Jan Pietersz. dreef hij een kunsthandel en drukkerij in Middelburg (1614-ca 1624), later een schilderswinkel in Den Haag. Hij geldt als de meest fijnzinnige illustrator van literair werk uit de 17de eeuw met prenten bij het werk van o.a. Jacob Cats, Johan de Brune en G.J. Quintijn.

Hij illustreerde ook zijn eigen werk, de bundel rijmen, spreuken en raadsels *Tafereel van de belacchende werelt* (1635) en de bundel frisse volkspoëzie *Tafereel van sinne-mal* (1623), die gewoonlijk achter de *Zeeusche Nachtegael* is gevoegd. Aan de totstandkoming van deze bloemlezing van Zeeuwse dichters heeft hij actief meegewerkt en bijgedragen met een uitgebreid leerdicht over de verhouding van dicht- en schilderkunst, de *Zeeusche mey-clacht ofte schijn-kijcker* (1623). Opmerkelijk is zijn pleidooi voor het gebruik van turf in plaats van brandhout in *Sinne-vonck op den Hollandschen turf* (1634).

Uitgaven:

P.J. Meertens en P.J. Verkruijsse (ed.), *Zeeuwsche Nachtegael en bijgevoegd A.v.d.V. Tafereel van sinne-mal* (1982); A. Plokker (ed.), *De grisailles met spreukbanden* (1984).

Literatuur:

D. Franken, *A.v.d.V.* (1978); P.J. Meertens, *Letterkundig leven in Zeeland* (1943); J.G.C.A. Briels, *Zuidnederlandse boekdrukkers en boekverkopers in de Republiek der Verenigde Nederlanden* (1974); H. de la Fontaine Verwey, `De Gouden Eeuw van de Nederlandse boekillustratie', in Idem, *Uit de wereld van het boek*, dl. 2 (1976); E. van Rosmalen-Mann, `Cats' illustrator: A.P.v.d.V.', in *Visies op Jacob Cats en zijn tijd. Bulletin van de Werkgroep Historie en Archeologie Kon. Zeeuwsch Genootsch. der Wetensch.*, 28 (1978); K. Porteman, `T' is al goet wat cunste doet. Beschouwingen bij een drukkersmerk van de gebroeders V.d.V.', in *Liber amicorum Leon Voet* (1985).

[P.J. Verkruijsse]

Venus Janckers ende haer bedrijven, Van

zie Ghevecht van Minnen, T

Verbeeck, (Jozef) René (Antoon)

Vlaams dichter (Wilsele 18.4.1904-Mortsel 13.11.1979). Was werkzaam als leraar tot 1943, daarna in het uitgeversbedrijf en vanaf 1953 opnieuw in het onderwijs. Hij was mede-oprichter en redactielid van *De Tijdstroom* (1930-1934) en van *Vormen* (1936-1940). Daarnaast stichtte hij in 1937 de poëziereeks *De Bladen voor de Poëzie*, waarvan hij tot 1944 de leiding had.

Verbeeck wordt, samen met o.a. P.G. Buckinx en A. Demedts, gerekend tot de post-

expressionisten of `generatie van 1930', wier poëzie wordt gekenmerkt door een terugkeer naar de innerlijkheid en de persoonlijke uitdrukking. Hierbij liet Verbeeck zich, na een expressionistisch debuut, vanaf *De donkere bloei* (1930) opmerken als een vitalistisch dichter met een sterk kosmisch levensgevoel. In zijn poëzie wordt een positief doorleefde en sensuele erotiek gekoppeld aan een paradijselijke natuurervaring. Met *Tussen twee werelden* (1940) brak echter, onder invloed van de tijdsomstandigheden, een lange crisisperiode aan, waarin de uitbundigheid verstilde. In deze periode schreef Verbeeck het opmerkelijke essay *De dichter Hendrik Marsman* (1959), aan welke Nederlander hij zich enigszins verwant voelde.

De zomer staat hoog en rijp (1965), bekroond met de Guido Gezelleprijs, luidde een tweede bloeiperiode in, waarin de gerijpte vitalist het leven en de liefde enthousiast bezong op een hymnische toon en met een krachtige beeldspraak.

Voor zijn poëzie werd Verbeeck herhaaldelijk bekroond; zo kreeg hij o.m. de Staatsprijs voor Vlaamse poëzie 1971-1973 voor *Liefdesliedjes voor Saraï* (1973).

Werken:

Oriëntering (1926); *De minnaars* (1935); *De dwaze bruid* (1937); *Een huis voor Simone* (1940); *Heilig leven* (1940); *Op het spalier der maanden* (1948); *Van Eros tot Requiem* (1964), bloeml.; *P.G. Buckinx* (1964), essay; *Het uur van de wesp* (1967); *De zalige knoop van man en vrouw* (1971); *Verzamelde gedichten* (1974); *Het meisje van Rochehaut* (1977).

Literatuur:

J. Haest, *De dichter R.V.* (1971); P. de Vree, *R.V.* (1974); L. Frateur, `Een cyclus liefdeleven van R.V.', in *Deus ex Machina*, 3 (1979); F. de Blauwe, `R.V.s zomer staat hoog', in *'t Kofschip*, 8 (1980); G. Durnez en W. Spillebeen, in *Vlaanderen*, 32 (1983); Alstein, `Herinnering aan R.V.', in Idem, *Iowa city, Iowa en andere confrontaties* (1983).

[D. de Geest]

Verbruggen, Paul

Vlaams dichter (Boom 10.9.1891-Deurne 17.6.1966). Studeerde te Gent. Was een tijdlang werkzaam in de Hoofdbibliotheek te Antwerpen, voordat hij een vaste betrekking in de graanhandel vond (1922). Hij debuteerde in *De Beweging* van Albert Verwey en werd na WO I opgenomen in de kring van het expressionistische tijdschrift *Ruimte*. Met zijn bundel *Verzen* (1919), maar meer nog met *De voorhof* (1924) deed hij zich kennen als een lyrisch-organisch impressionist en hij kwam daardoor halverwege het expressionisme te staan, dat wil zeggen meer naar de geest en het gemoed dan naar de vorm. Door zijn theocentrische levensbeschouwing werd zijn

eenvoudige parlandopoëzie steeds meer ascetisch en wereldvreemd, getuige vooral zijn deemoedige bundel *Heer en knecht* (1955). Hij oefende invloed uit op enige dichters van de *Tijdstroom*-generatie.

Werken:

Gedichten (1932); *Levenswijding* (1933); *De winter laat niet los* (1937); *Aspecten* (1948); *Als een goed hovenier* (1941); *Zoek de zonkant* (1964), bloeml. met inl. van P.G. Buckinx.

Literatuur:

E. de Bock, `In memoriam P.V.', in *Dietsche Warande & Belfort*, 111, 6 (1966); M. Gijsen, in *Verzameld werk*, 5 en 6 (1977).

[P. de Vree en red.]

Verbrugghen, Jo

Eig. Joseph Charles Marie Ghislain, Vlaams dichter, novellist, romanschrijver en kunstcriticus (Gent 10.1.1931). Studeerde aan de Rijksuniversiteit te Gent en werd in 1955 doctor in de rechten en licentiaat in het notariaat. Sedert 1957 notaris te Zomergem, sedert 1962 te St. Lievens-Houtem. Stichtte in 1954, samen met J. Bultinck, het tijdschrift *Cyanuur* (19 nummers).

Hij debuteerde met surreële, enigszins nonsensicale novellen in 1956, maar verwierf bekendheid met zijn door de stad Gent bekroonde roman *Ik ben Judas Iskariot* (1960), waarin hij deze figuur in een humanistisch daglicht plaatste. In de romantische reportage *Van Sabbat tot Sabbat* (1967) kwam hij op voor een beter begrip voor het jodendom en van Israël, dat ook in zijn poëziebundel *Spijkerbloemen voor Israël* (1959) en zijn kunstkritisch werk centraal staat. Zijn moderne doch niet modernistische of experimentele dichtwerk bundelde hij in *Calderon* (1969). Hierin doet hij zich kennen als een elegisch dichter. Voor zijn gedicht *Satan* ontving hij in 1959 de poëzieprijs van de stad Heist en in 1973 de prijs van Deurle voor een lange, mythische tekst *De Boom Yggdrasil*. Zijn kunstmonografieën, zoals *Les domaines inhabitables* (1966), *Terres de nuit* (1969) en *Les visages de la terre* (1971), behandelen vnl. surrealistische schilders en beeldhouwers.

Werken:

Ik en CO, p.v.b.a. (1956), nov. en p.; *Antipode* (1961), p.; *Kommer of baat* (1967), p.; *Mazzel en Broeche* (1969), p.; *Aubin Pasque* (1970); *Camille D'Havé* (1971); *H.V. Wolvens* (1971); *Les Métamorphoses du Matin* (1973), pr.; *Bereshit* (1973-1974), pr.; *La Tour Malène* (1974), pr.; *Erlik* (1974), pr.; *Mage-Image-Imaginaire* (1974); *René Magritte* (1974); *Op leeuweriken jagen* (1974), pr.; *Hedendaagse schrijvers in en om het Land van Aalst* (1975); *Hedendaagse*

kunstenaars in en om het Land van Aalst (1975); *Aarde* (1977), p.

Literatuur:

C. Flanders, `J.V.: demiurg tussen chaos en kosmos', in *Oostvl. lit. monografieën* (1981).

[P. de Vree]

Vercammen, Jan

Vlaams dichter en prozaschrijver (Temsche 7.11.1906-Brugge 5.8.1984). Was onderwijzer; promoveerde in 1940 in de pedagogie en werd hoofdinspecteur lager onderwijs. Gevormd in de periode van het Vlaamse expressionisme kwam hij als redacteur van *De Tijdstroom* (1930-1934) en van *De Gemeenschap* (1936-1941) allengs kritischer te staan tegenover deze stroming. In zijn eerste bundel, *Eksode* (1929), spreekt een katholieke en Vlaams-nationale emotie zich nog uit in lange beeldrijke, rijmloze volzinnen, in zijn tweede, met de karakteristieke titel *Reven* (1931), wordt de inspiratie persoonlijker, de stijl geconcentreerder, en in zijn derde bundel, *Credo* (1934), valt de belijdenis al niet meer samen met die van de kerk.

Na WO II wordt Vercammens dichterschap beheerst door een religieus-humanistische bezinning op het menselijk bestaan in liefde en dood; daarbij is de herinnering wel een belangrijk motief maar toch niet het enige, en wisselt de taalvorm tussen heldere eenvoud en cryptische beknoptheid: *De parelvisscher* (1946), *Tussen twee woestijnen* (1958), *Magnetisch veld* (1967), *Het huis ten einde* (1971). Al is hierbij zijn grote vertrouwdheid met de Provençaalse lyriek van invloed geweest - hij vertaalde *Mirèio* (1963) van Mistral -, toch doet heel deze ontwikkelingsgang aan als een autonoom proces; de poëzie wordt meer dan uitingsvorm, nl. een poging tot zelfinkeer, een onvervangbaar middel om via de taal door te dringen tot de existentiële kern.

Vercammen heeft ook een aantal verhalen en gedichten voor kinderen geschreven, en de bundel aforismen *Bij wijze van zeggen* (1961); voorts was hij werkzaam in versch. literaire functies, o.a. als secretaris, later voorzitter van de Vereniging van Vlaamse Letterkundigen.

Werken:

Het tweede land (1936); *Het doode kindje Eric* (1936); *Volubile* (1939); *Drie suites* (1941); *Verbroken zegel* (1952); *Zonder berouw* (1966); *Vonnis over Yvonne* (1980).

Literatuur:

R. Seys, *De andere J.V. ook 60* (1966), met bibl.; C. Verleyen, *J.V.* (1977); A. Demedts, *J.V.* (1977); B. Leyns, *J.V. (Oostvl. literaire monografieën*, 1978).

[G. Stuiveling]

Verhagen, Hans Pieter

Nederlands dichter en journalist (Vlissingen 3.3.1939). Volgde een opleiding in de muziek en in de journalistiek. Werkte voor het *Algemeen Dagblad* en de *Haagse Post*. Was medewerker aan televisieprogramma's van de vpro, o.m. *Hoepla* en *Het gat van Nederland*.

Als dichter was Verhagen mederedacteur van de neorealistische tijdschriften *Gard Sivik* en *De Nieuwe Stijl*. In zijn eerste cyclische bundel, *Rozen & motoren* (1963), neemt hij afstand van de experimentele poëzie van de Vijftigers. De nadruk ligt bij hem op de combinatie van het onpoëtische en het romantische, zoals dat uit de titel spreekt. In zijn geserreerde, compacte verzen maakt hij gebruik van een weinig poëtische terminologie, vaak ontleend aan de techniek, waardoor deze het karakter krijgen van de `ready made'. Dat geldt ook voor zijn bundel *Sterren cirkels bellen* (1968), waarin bovendien vervreemding en de korte, soms verbroken zinsbouw opvallende elementen zijn.

In zijn derde bundel poëzie, *Duizenden zonsondergangen* (1971), blijkt Verhagen zich ontwikkeld te hebben tot een veel romantischer dichter. De thematiek sluit aan bij de traditie (liefde, moederschap, verlies) en ook de zinsbouw is traditioneler (de grammaticale volzin). Bovendien zijn er tal van allusies op Roland Holst, Achterberg, Lucebert e.a. Ook uit de archaïsmen blijkt dat deze latere poëzie meer aansluiting krijgt bij de traditie.

Werken:

Cocon (1967); *Kouwe voeten* (1983).

Literatuur:

P. Calis, in *Gesprekken met dichters* (1964), interview; J. Bernlef, in *Wie a zegt* (1970); J. Kruithof, `H.V.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1981).

[G.J. van Bork]

Verhoeven, Bernard

Eig. Bernardus Johannes, Nederlands dichter en essayist (Arnhem 29.4.1897-ald. 4.6.1965). Behoorde als dichter tot de generatie van na tachtig. Als criticus, journalist en politicus was hij belangrijk voor de culturele emancipatie van de rooms-katholieken in Nederland. Was na WO II een tijd kamerlid.

Als essayist enigszins verwant met Dirk Coster was hij meer op zoek naar de persoonlijkheid zoals die zich in het literaire werk manifesteert dan naar de esthetische en structurele kwaliteiten van het werk als zodanig. Karakteristiek, alleen al door de titel, is zijn opmerkelijkste essay *De ziele-*

gang van Henriette Roland Holst (1925).

Werken:

Van schijn en schemer (1917), p.; *De voorhof* (1919), p.; *Verzen* (1922); *De pelgrim* (1924), p.; *Guido Gezelle* (1930), essay; *De zilveren spiegel* (1931), essays; *Maskers* (1937), p.; *Karel van de Woestijne* (1940), essay; *Cultuur en overheid* (1970), essay.

Literatuur:

A. Mertens, `Klein memento voor B.V.', in *Boekengids*, 43 (1965); A. van Duinkerken, J. v.d. Woude e.a., in *B. Verhoeven, Cultuur en overheid* (1970).

[G. Stuiveling]

Verhoeven, Cornelis Wilhelmus Maria

Nederlands essayist (Udenhout 2.2.1928). Studeerde klassieke talen, wijsbegeerte en godsdienstgeschiedenis. Promoveerde in 1956 op *Symboliek van de voet*. Hij is vooral bekend als rooms-katholiek denker en essayist en schreef een groot aantal godsdienstige en cultuurfilosofische verhandelingen, o.m. in de tijdschriften *Roeping* en *Raam*, waarvan hij tevens een der redacteuren was. In die essays stelt hij zich kritisch op tegenover de kerk en haar dogmatiek, ook al bleef hij steeds uitgaan van eigen katholieke waarden.

In *Rondom de leegte* (1965) en in *Bijna niets* (1970) formuleert hij zijn opvattingen over de voorlopigheid van vaststelbare eigenschappen van mens en denken. Uitgangspunt daarbij is de verwondering over de veranderlijkheid der dingen, waardoor een definitief oordeel steeds uitgesteld moet worden en elke identiteit slechts een voorlopige is. Dat filosofische uitgangspunt komt goed tot uiting in zijn *Inleiding tot de verwondering* (1967). In *De mythe van het schrijverschap* behandelt Verhoeven de problematische identiteit van de schrijver tegen de achtergrond van het schrijven als activiteit. Zijn behoefte om telkens terug te gaan naar de oorsprong der dingen komt ook tot uiting in het boekje over de taalverwerving van zijn dochtertje, *Een vogeltje in mijn buik. De taal van Nena* (1976) en die van zijn eigen jeugd in *Herinneringen aan mijn moedertaal* (1978). In 1966 werd hem de Anne Frankprijs toegekend voor *Rondom de leegte* en in 1979 kreeg hij de P.C. Hooftprijs voor zijn volledige cultuurfilosofische oeuvre.

Werken:

Symboliek van de sluier (1961); *Het grote gebeuren* (1966); *Tegen het geweld* (1967); *Omzien naar het heden* (1968); *Voor eigen gebruik* (1969); *Het leedwezen* (1971); *Zakelijkheid en ethiek* (met C. Eijsbouts, 1971); *Het gewicht van de buitenstaander*

(1972); *Het axioma van Geulincx* (1973); *Parafilosofen* (1974); *De resten van het vaderschap* (1975); *Boven de boomgrens* (1977); *Een verleden als bezit* (1977); *De schaduw van één haar* (1979); *Tractaat over het spieken* (1980); *De omweg van het woord* (1980); *Een filosofie van het enthousiasme* (1982); *Weerloos denken* (1982); *De duivelsvraag* (1983); *Mensen in een grot* (1983).

Uitgave:

K. Fens (ed.), *Als een dief overdag* (1980), met inl.

Literatuur:

F. Sarneel, in *Brabantia*, 15, 2 (1966); P.A. van Gennip, in *Idem*, 30, 1 (1981); O. Jager, in *Het andere in het eendere* (1982).

[G.J. van Bork]

Verhoeven, Nico(laas Adrianus)

Nederlands dichter (Vught 20.8.1925-Sneek 3.2.1974). Was werkzaam als journalist. Direct na WO II werd hij redacteur van het tijdschrift *Het Woord* (1945-1948). Met de auteurs van dit tijdschrift deelde hij de associatieve en anti-intellectualistische tendens in zijn poëzie. Zijn eerste bundel verscheen in 1948 onder de titel *Voorbijgang*. Het zijn hermetische gedichten, waarvan de duisterheid niet in de laatste plaats wordt veroorzaakt door de onverwachte en zwaar geladen beeldspraak. De thematiek beweegt zich op het terrein van de erotiek, de vergankelijkheid, dood en chaos. Ook religieuze elementen ontbreken niet in zijn poëzie.

In zijn laatste jaren legde Verhoeven zich toe op zgn. `printoëzie', prentgedichten waarin hij probeerde tot een volledige integratie van tekst en tekening te komen. In september 1967 stelde hij deze prentpoëzie tentoon in Galerie Mokum te Amsterdam.

Werken:

Gij zijt (1950); *De brokaten mantel* (1953); *Torso van de tijdgenoot* (1955); *Drie staat tot een* (samen met H. Andreus en S. Vinkenoog, 1962); *Voorjaarsgewei* (1963); *Elpénor* (met W. Zaal, 1968).

Uitgave:

H.B.M. Meddens (ed.), *Verzamelde gedichten* (1975), met inl.

Literatuur:

D. Kroon, in *Jaarb. Mij. Nederl. Letterk. 1973-1974* (1975).

[G.J. van Bork]

Ver Huell, Alexander

Eig. Alexander Willem Maurits Carel, Nederlands tekenaar en schrijver (Doesburg 7.3.1822-Arnhem 28.5.1897). Zoon van een marine-officier; studeerde van 1840 tot 1849 rechten te Leiden en vestigde zich na zijn promotie in Arnhem, waar hij zich, daartoe in staat gesteld door een groot vermogen, geheel kon wijden aan zijn voornaamste liefhebberij: tekenen.

In zijn studietijd verwierf Ver Huell zich faam als illustrator door de geestige platen die hij onder het pseudoniem O. Veralby tekende voor Klikspaans *Studenten-typen* en *Studentenleven*, en die voor de Leidse *Studentenalmanak*. In dit jaarboekje pu-

bliceerde hij ook gedichten en het verhaal `No. 470, Hoogewoerd', een der hoogtepunten van de Nederlandse romantische vertelkunst. Zijn latere verhalen bereiken dit hoge peil niet meer, maar doen niet onder voor de beste van Kneppelhout.

Werken:

Schetsen met de pen, 3 bundels (1853, 1861, 1876); *Volk en kunst* (1862); *Cornelis Troost en zijn werken* (1873); *Jakobus Houbraken et son oeuvre* (1875); *Afspiegelingen* (1884).

Literatuur:

J. Dyserinck, *Mr. A.V.H. in zijn leven en werken* (1970); P. van Zonneveld, `Honden en beren bij A.V.H.', in *Meta*, 11 (1976, 1977); J.A.A. Bervoets, `Een utopistisch museumproject: de actie "Volk en kunst" van A.V.H.', in *De negentiende eeuw*, 2 (1978); Idem, `A.V.H. en zijn fantastische verhaal No. 470, Hoogewoerd', in *De Revisor*, 9 (1982).

[D. Welsink]

Verlo(o)ve, Karel

Noordnederlands dichter (Amsterdam 4.8.1633-Amsterdam? na 1695). Deze aanspreker van beroep dichtte onder de zinspreuk `Elk speel(t) zijn rol' en onder het anagram `Elk vree voor al'. Hij was bevriend met Antonides van der Goes, Constantijn Huygens, Jan Luyken en vooral Jan Zoet. Hij droeg dan ook verschillende gedichten bij aan de bundel *Parnassus aan 't Y* (1663). Verder zijn van hem bekend een *Uytbreyding over de Heylige lofzangen* (1686) en het treurspel *Stéfanus, eerste Khristen bloedgetuyge* (1688).

Literatuur:

K. Meeuwesse, *Jan Luyken als dichter van de Duytse lier* (1977^2); José Bouman, *Nederlandse gelegenheidsgedichten voor 1700 in de kb 's-Gravenhage* (1982); P.J. Verkruijsse, *Mattheus Smallegange (1624-1710): Zeeuws historicus, genealoog en vertaler* (1983).

[P.J. Verkruijsse]

Vermaat, Willemina

Zie Wilma

Vermeersch, Gustaaf

Eig. Gustavus Carolus Cornelis, Vlaams schrijver (Veurne 20.5.1877-Aalst 10.12.1924). Als enig overlevend kind in een arm gezin werd hij telegrambesteller en op 20-jarige leeftijd treinwachter. Volledig autodidact. Kennismaking met werk van Streuvels en Teirlinck zette hem ertoe aan zelf te gaan schrijven. Zijn eerste publikatie, de novelle *Klosjes, klosjes...* (1903), trok onmiddellijk de aandacht. Ondanks de Westvlaamse toon bracht het onmiskenbaar een eigen stem. In één opwelling neergeschreven, bevatte dit eenvoudig verhaal toen reeds de essentie van heel zijn schrijverschap. Een groot aantal novellen en schetsen, tussen 1903 en 1914 uitgegeven in vele tijdschriften en blaadjes, en drie grote romans zijn op eendere manier geconcipieerd.

Ondanks het tekort aan taalbeheersing, het gebrek aan concentratie en de weinig harmonische opbouw bereikte Vermeersch in zijn gaafste scheppingen een grote expressieve kracht. Het bekendst werd wel de roman *De last* (2 dln., 1904), het onafwendbaar naar zelfvernietiging leidend relaas van de ondraaglijke last van de seksuele hartstocht. Zeer aangrijpend is de wijze waarop wordt beschreven hoe de hoofdfiguur, een primitief en eeuwig onvolwassen mens, leeft in een voortdurende hel, zonder enig uitzicht op vreugde of langduriger geluk.

Werken:

Mannenwetten, 2 dln. (1905); *Zielelasten* (1906), nov.; *Nazomer* (1907); *Het Wederzien* (1909); *Het Rollende Leven*, 2 dln. (1910); *Een oproep tot de Vlamingen* (1916).

Uitgave:

Fr. Leclair (ed.), *Klosjes, klosjes... en andere verhalen* (1965), met inl.

Literatuur:

A. Claudet, *Leven en dood van G.V.* (1935); A. Vermeylen, `De last van G.V.', in *Beschouwingen* (1942); L.P. Boon, `De schim van G.V.', in *Boontje's reservaat* (1954); Idem, *G.V.* (1960); Fr. Leclair, *Bibliografie van en over G.V.* (1965); L. Buning, `G.V. als flamingant', in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 36 (1977); P. Platteau, *G.V.* (1979).

[Fr. Leclair]

Vermeylen, Auguste

Vlaams dichter, romanschrijver, criticus, essayist en kunsthistoricus (Brussel 12.5.1872-ald. 10.1.1945). Studeerde geschiedenis aan de Vrije Universiteit te Brussel

(1890-1894) en literatuur en kunstgeschiedenis te Berlijn en te Wenen (1894-1896). Promoveerde te Brussel op *Leven en werken van Jonker Jan van der Noot* (1899). Hoogleraar te Brussel (1901-1923) en te Gent (1923-1940) in de kunstgeschiedenis, Nederlandse letterkunde en wereldliteratuur. Bij de vernederlandsing van de Gentse universiteit, waarvoor hij jarenlang had gestreden, werd hij gekozen tot rector (1930-1933). Was geruime tijd socialistisch senator.

Als universele geest wilde Vermeylen het Vlaamse cultuurleven uit het provincialisme opheffen tot een Europees peil. Dit streven naar vernieuwing en verdieping verklaart de kritische en beschouwende aard van zijn oeuvre en zijn behoefte aan een intens tijdschriften- en verenigingsleven om zijn ideaal te kunnen realiseren. Naast zijn medewerking aan talrijke periodieken was hij medeoprichter en leider van nieuwe tijdschriften waarmee hij een ver-

nieuwende invloed kon uitoefenen: *Jong Vlaanderen* (1889-1900), *Ons Tooneel* (1890-1891), *Van Nu en Straks* (1893-1901), *Vlaanderen* (1903-1907) en de veertiendaagse kroniek *Vandaag* (1929-1930), terwijl hij nog kort voor zijn dood een nieuw algemeen Vlaams tijdschrift, *Diogenes*, wilde oprichten, een plan dat na zijn dood werd uitgevoerd door zijn vriend H. Teirlinck met de uitgave van het *Nieuw Vlaams Tijdschrift*.

Vermeylen debuteerde met Breugeliaans sensualistische verzen, impressionistische prozaschetsen en ironische, soms bijtend scherpe polemische kritieken, die de aandacht trokken van Kloos. Met zijn bijdragen aan het tijdschrift *Van Nu en Straks* groeit hij uit tot de intellectuele leider van zijn generatie. Hij brengt de Vlaamse literatuur op een hoger peil met zijn wijsgerig beschouwende essays, geschreven in een pregnante, plastische en zuivere taal. Ophef maakten vooral de essays *Kritiek der Vlaamsche beweging* (1896, afz. uitg. 1905) en het erop volgende *Vlaamsche en Europeesche beweging* (1901), waarmee hij in de Vlaamse beweging het accent verlegt van romantiek en nationalisme naar geestelijk realisme en wereldburgerschap. In het introspectief essay *Eene jeugd* (in *Van Nu en Straks*, 1896) geeft hij zijn geestelijke evolutie weer. Uit dit opstel blijkt dat zijn levensvisie evolueert van een absolutistisch anarchisme naar een relativistisch humanisme.

In symbolische vorm, geïnspireerd door Goethe en Flaubert, heeft hij dit geestelijk avontuur van zijn jeugd uitgewerkt in de roman *De wandelende jood* (1906), de transpositie van de in *Eene jeugd* neergeschreven biecht, hier in de vorm van een uitgebreid allegorisch prozagedicht, bedoeld als synthese van zinnen en geest, als concretisering van het ideaal van *Van Nu en Straks* van de totale mens.

Zijn essays bundelde Vermeylen in *Verzamelde opstellen* (1904, 1905), waarmee hij zijn jeugdperiode afsloot. Daarna ligt het accent van zijn activiteiten meer op academisch niveau. Op kunsthistorisch gebied ging zijn voorkeur uit naar de renaissance, daar hij in deze cultuur de verwezenlijking zag van zijn humanistisch levensideaal, wat blijkt uit de grote synthetische studie *De geschiedenis der Europeesche plastiek en schilderkunst in middeleeuwen en nieuweren tijd* (3 dln., 1921-1925), later omgewerkt tot één deel onder de titel *Van de catacomben tot Greco* (1946). Eenzelfde zin voor synthese komt tot uiting in zijn literairhistorisch overzicht *Van Gezelle tot Timmermans* (1923, in 1938 om- en bijgewerkt heruitgegeven: *De Vlaamsche letteren van Gezelle tot heden*), waarin vooral de betekenis van *Van Nu en Straks* en van Gezelle wordt belicht. Op het einde van zijn leven verzamelde Vermeylen nogmaals zijn verspreid verschenen literatuur- en kunstkritieken in *Beschouwingen* (1942).

In 1943 verschijnt de autobiografische roman *Twee vrienden*, een ideeënroman, waarin de schrijver de problematiek uit zijn vorige roman weer opneemt.

Uitgave:

Verzameld werk, 6 dln. (1951-1955).

Literatuur:

E. d'Oliveira, *De mannen van 80 aan 't woord* (z.j.); J. Eeckhout, `A.V.', in *Litteraire profielen*, i (1925) en ii (1940); *Gedenkboek A.V.* (1932); R. Roemans, *Analytische bibliografie van en over Prof.Dr. A.V.* (1934); E. de Bom, F.V. Toussaint van Boelaere e.a., in *Jaarb. Kon. Vl. Acad. voor Taal en Letteren* (1945); P. Minderaa, `A.V.', in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk.* (1945-1946); P. de Smaele, *A.V.* (1948); F. de Backer en Idem, `Beknopte levensschets', in *Verzameld werk*, 1 (1952); R. Roemans, *Het werk van Prof.Dr. A.V. Analytische bibliografie* (1953); A. Westerlinck, *De wereldbeschouwing van A.V.* (z.j.); Idem, `De onderlinge verhouding van kunst en wetenschap bij V.', in *Spiegel der Letteren* (1958); H. Teirlinck, *A.V.* (1958); J. Venstermans, *A.V.* (1965); J. Aerts, `Analytische beschouwingen over "De eenheid van vorm en inhoud" in de literaire theorie van A.V.', in *Huldealbum Prof.Dr. J.V. Vanderheyden* (1970); *Nieuw Vl. Tijdschr.* (maart 1972), speciaal A.V.-nummer; *A.V. herdenking 1872-1972* (1972); A. Bolckmans, `A.V. en de wereldliteratuur', in *Nieuw Vl. Tijdschr.* (nov. 1972); R. Vervliet, `Also sprach Dr. V. Brieven van A.V. uit Berlijn en Wenen (1894-1896)', in *Idem* (nov. 1972); Idem, `A.V.', in *Encyclopedie van de Vl. beweging*, ii (1975); Idem, in *Twintig Eeuwen Vlaanderen*, xiv (1976); W. van Rooy, `De Bom - V.: hun relatie tot Pol de Mont voor de oprichting van Van Nu en Straks', in *Nieuw Vl. Tijdschr.* (1977); A. van Elslander, `A.V. en het tijdschr. Van Nu en Straks', in *Versl. en Meded. Kon. Nederl. Acad. van Wetenschappen*, afd. letterkunde, nieuwe reeks, 44, 2 (1981); R. Vervliet, `Geschiedenis van Van Nu en Straks 1893-1901', in *Geschiedenis van de letterkunde der Nederlanden*, dl. 10 (1984).

[R. Vervliet]

Verriest, Hugo (Nestor)

Vlaams prozaschrijver en dichter (Deerlijk 25.11.1840-Ingooigem 27.10.1922). Leerling van Gezelle. Leraar te Brugge (1864) en Roeselare (1867), waar hij de geestelijke leider werd van de Blauwvoeterij, de protestbeweging van de katholieke en vlaamsgezinde studerende jeugd, en daarna pastoor te Wakken (1888) en te Ingooigem

(1895). Tevens was hij redacteur van *De Vlaamsche Vlagge* (1887-1880) en *De Nieuwe Tijd* (1896-1901), lid van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde en eredoctor van de universiteit te Leuven.

Hij schreef romantisch-impressionistische gedichten (die nooit gebundeld werden), biografieën, schetsen en talrijke artikelen en verhandelingen over kunst en cultuurproblemen. Als causeur genoot hij grote bekendheid, ook om de voorname rol die hij in de ontwikkeling van de Vlaamse beweging heeft gespeeld. Cultuurhistorisch gesproken was hij een verbinding tussen het Westvlaamse particularisme (o.m. Gezelle) en de Europese geest van *Van Nu en Straks*, waaraan hij ook meewerkte.

Werken:

Regenboog uit andere kleuren (1899), verh.; *Drie geestelijke voordrachten* (1900); *Twintig Vlaamsche koppen* (1901), biografieën; *Op wandel* (1903), verh.; *Voordrachten* (1904).

Uitgave:

F. de Pillecyn (ed.), *H.V. Keurbladzijden* (1959).

Literatuur:

A. de Ridder, *Pastoor H.V.* (1908); F. de Pillecyn, *H.V.* (1926); A. Demedts, *H.V., de Levenwekker* (1946); S. Streuvels, *H.V.* (1964); G. Depamelare, *H.V., man van zijn tijd* (1972); A. Demedts, *De esthetica van H.V.* (1974); R. Verschuere, *H.V. De pastoor van te Lande* (1975); J.M. Bailleul, M. de Bruyne e.a., *H.V. in Ieper: een Blauwvoet in de branding* (1978); A. Demedts e.a., in *Vlaanderen*, 29 (1980).

[A. Demedts]

Verrips, Ger(rit Johannes)

Nederlands prozaschrijver en essayist (Amsterdam 18.12.1928). Volgde een opleiding tot gymnastiekleraar en studeerde later pedagogie en economie. Aanvankelijk lid van de Partij van de Arbeid, maar vanaf 1953 van de Communistische Partij van Nederland, waarin hij een actieve rol speelde. Werkte mee aan *De Waarheid* tot 1974, waarna hij zich uit de actieve politiek losmaakte om zich aan het schrijverschap te wijden. Was daarna nog wel actief als bestuurslid van de Vereniging van Letterkundigen.

Als schrijver debuteerde Verrips op 18-jarige leeftijd, maar het duurde tot 1972 alvorens zijn eerste verhaal, `Betalingsverkeer', verscheen. Daarna volgden de novelle

Zorg dat je een gekkenbriefje krijgt (1973) en de romans *Nathalie* (1974), *Een vrouw alleen* (1975) en *Witte gezichten* (1976). Hoewel Verrips steeds een persoonlijke gebeurtenis voor zijn personages als uitgangspunt kiest, plaatst hij dat voorval uiteindelijk in de steeds wijder getrokken kringen van een historische of sociale context. Zowel zijn weigering voor militaire dienst als zijn positie in de cpn spelen een duidelijke rol, maar gaandeweg worden deze gegevens en andere biogafische elementen steeds nadrukkelijker literair verwerkt. Dat geldt zowel voor de roman *Met andere ogen* (1979) als voor de verhalenbundel *Berlijns blauw* (1982).

Verrips schreef voorts essays over socialisme en marxisme. Zijn novelle *Zorg dat je een gekkenbriefje krijgt* bewerkte hij voor de nos-televisie tot *Gekkenbriefje* (1980). Ook voor andere omroepverenigingen schreef hij hoor- en televisiespelen.

Werken:

Op de grote stille heide (1976), verh.; *Het laatste voer hooi* (1982), verh.; *Buigen of barsten* (1982), tv-spel; *De blauwe bruid* (1983), verh.

Literatuur:

H. Bousset, `G.V. - Afrekenen met Nathalie', in *Woord en schroom* (1977); W. de Moor, `Twee pure realisten', in *Wilt u mij maar volgen?* (1980); A.-H. den Boef, `G.V.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1983).

[G.J. van Bork]

Verschaeve, Cyriel

Vlaams dichter, essayist en dramaturg (Ardooie 30.4.1874-Solbad Hall, Oostenrijk, 8.11.1949). Studeerde aan het klein seminarie te Roeselare en aan het groot seminarie te Brugge, waar hij in 1897 tot priester werd gewijd. Volgde daarna nog colleges aan de universiteiten te Jena (o.m. bij Rudolf Eucken) en Marburg. Hij was leraar aan het college te Tielt (1896-1911), onderpastoor te Alveringen en rustend priester aldaar vanaf 1939.

Tijdens zijn studiejaren werd hij een overtuigd vlaamsgezinde, tijdens de Boerenoorlog (1899-1902) een hartstochtelijk verdediger van Zuid-Afrika en vanaf WO I een vooraanstaand figuur in het Vlaamse nationalisme. In zijn achter de vuurlijn gelegen dorp werd hij de geestelijke leider van de radicale frontbeweging. Na de oorlog nam hij een anti-Belgisch standpunt in, dat hij in tijdschriften en in talrijke gelegenheidstoespraken verdedigde. Als idealistische en compromisloze dwepersnatuur werd hij een idool in kringen van vlaamsgezinde, katholieke intellectuelen.

Tijdens WO II meende Verschaeve zijn levensdroom van zelfbestuur voor Vlaanderen te kunnen verwezenlijken. Hij was bereid met Duitsland samen te werken, als Vlaanderens voortbestaan maar werd gewaarborgd. Hij aanvaardde het voorzitterschap van de door de Duitse bezetters gewijzigde Vlaamsche Kultuurraad. Bij de

uitbreiding van de oorlog tot de Sovjetunie verleende hij morele steun aan de oostfrontstrijders in hun `kruistocht' tegen het communisme. In 1944 ontving hij van de universiteiten van Jena en Keulen een eredoctoraat. In datzelfde jaar, kort voor de bevrijding van het Belgische grondgebied, week hij via Duitsland naar Oostenrijk uit. Wegens collaboratie met de Duitse bezetter werd hij door de krijgsraad te Brugge op 11 december 1946 bij verstek ter dood veroordeeld. Zijn stoffelijk overschot werd in 1973 door de leden van de Vlaamse Militanten Orde te Solbad Hall clandestien opgegraven en naar Alveringen gebracht, waar het ter aarde werd besteld.

In zijn literaire werk laat Verschaeve zich kennen als het type van de dramatische barokkunstenaar die met een bewogen, soms al te mateloze retorische stijl uitdrukking tracht te geven zowel aan zijn dynamiek als aan zijn fundamentele metafysische onrust. Vanaf zijn debuut onder ps. Zeemeeuwe respectievelijk I. Oorda in *De Vlaamsche Vlagge* en *Jong Dietschland*, blijkt hij in het spoor te treden van Albrecht Rodenbach: eenzelfde heroïsche visie op het dichterschap en spanning tussen aardsheid en eeuwigheid. Verschaeve's visionaire dichterschap komt duidelijk tot uiting in zijn *Zeesymphonieën* (1911), maar ook nog in de melancholische mijmeringen in zijn bundel *Nocturnen* (1936).

Ook als toneelschrijver volgt hij de weg van Rodenbachs *Gudrun*: lyrische, monumentale werken met grootse heldenfiguren, dramatisch in hun worsteling om boven het anekdotische uit te reiken en boven zichzelf uit te stijgen naar het oneindige rijk van God. Naast romantische, historische toneelstukken (*Jacob van Artevelde*, 1911; *Philips van Artevelde*, 1913; *Ferdinand Verbiest*, 1912) schreef hij vooral bijbelse drama's (o.m. de met de Driejaarlijkse Staatsprijs voor Toneelletterkunde onderscheiden drama's *Judas*, 1917, en *Elijah*, 1936).

Zijn zin voor monumentaliteit en pathetiek komt ook tot uiting in zijn prozawerken: een op verzoek van de voordrachtkunstenaar Albert Vogel geschreven *Passieverhaal* (1913), een leven van *Jezus* (1939) en zijn essays over schrijvers, schilders, componisten, denkers en mystici (o.m. *Uren bewondering voor groote kunstwerken*, 1920-1922; *Rubens, Vlaanderen's Spectrum*, 1938; *Eeuwige gestalten*, 1944).

In 1936 werd hem, samen met de reeds overleden René de Clercq en Stijn Streuvels, de Rembrandtprijs van de universiteit van Hamburg toegekend en in 1937 ontving hij het eredoctoraat in de letteren en wijsbegeerte van de universiteit van Leuven.

Werken:

De schoonheid van het evangelie (1913); *Nocturnen* (1916-1924); *Het mysterie* (1920); *Maria Magdalena* (1928); *De Kruisboom* (1929).

Uitgaven:

Verzameld werk, 10 dln. (1934-1940); Cl. Vansteenkiste (ed.), *Woord en gedachte* (1966), bloeml.; A. Demedts, *C.V. Keuze uit zijn werk* (1973).

Literatuur:

L. Dosfel, *C.V.* (1919, 1934[2]); B. Lamot, *Op V.'s Zeesymphonieën* (1926); H. de Blieck, *V.'s Judas* (z.j.); M. van de Walle, *Een dialoog over V.'s Maria Magdalena* (1930); K. Elebaers, *C.V., `de pelgrim naar het absolute'* (1935); D. Vansina, *C.V.* (1935); R.V. van den Bussche, *C.V., zijn levenshouding en zijn kunstenaarschap* (1942); M. Verheecke, *Jacob van Artevelde, het dramatisch meesterwerk van C.V.* (1943); K. de Jager, *Brieven over V. De herfstdroom van een balling* (1951); J.L. de Meester, *Zo was en sprak V.* (1954); D. Vansina, *V. getuigt* (1956); L. Vilsen, *C.V.* (1962); A. van der Plaetse, *C.V., zoals ik hem heb gekend* (1964); A. Westerlinck, in *Alleen en van geen mens gestoord* (1964); A. de Bruyne, *H. de Man en C.V.* (1969); *Verschaeviana* (vanaf 1970); H.J. Elias, *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte*, iv (1971[2]); Idem, *Vijfentwintig jaar Vlaamse beweging*, 4 dln. (1971, 1972[2]); *Drie V.-herdenkingen te Alveringen* (1973); J. Vinks, *C.V. De Vlaming* (1977); J.L. de Meester, `C.V.', in *Twintig eeuwen Vlaanderen*, dl. 14 (1976); L. de Pillecyn, `C.V., voorbij en vergeten?', in *Nova et Vetera*, 54 (1977); Idem, `Drie essays van C.V.', in *Nova et Vetera*, 57 (1979-1980).

[R. Vervliet]

Vervoort, Frans

Zuidnederlands prozaschrijver (Mechelen ca 1490-ald. 1555).
Minderbroeder-observant; auteur van 48 ascetisch-mystieke traktaten en traktaatjes. Het merendeel van de werkjes is anoniem of onder andermans naam uitgegeven, maar wordt aan Vervoort toegeschreven door de aanwezigheid van diens zinspreuk `O Heer(e) wanneer' aan het slot. Tot de belangrijkste van zijn verhandelingen behoren *Die woestijne des Heeren, Het bruylocht cleedt der liefden Gods* en *Bruygoms mantelken*.

Vervoort was veeleer een compilator uit werken uit de middeleeuwse ascetisch-mystieke traditie dan een oorspr. auteur. Met name was hij schatplichtig aan Ruusbroec, Hendric Herp en Tauler, voorts aan de (pseudo-)kerkvaders en de bijbel - een afhankelijkheid die zijn naam als `de grootste nabloeier van Ruusbroec in de 16de eeuw' wat afzwakt.

Mogelijk heeft hij eveneens in het Latijn, Hebreeuws en Chaldeeuws geschreven,

hoewel de pennevruchten hiervan niet bewaard zijn gebleven.

Literatuur:

P. Verheyden, `F.V., minderbroeder (1555)', in *Hand. Mechelse Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst*, 30 (1925) en 32 (1927); A. Ampe en A. Deblaere, `Nieuw werk van F.V.', in *OGE*, 19 (1945); E. Rombauts, W. van Eeghem en J. van Mierlo, `Studie over de 16de-eeuwse prozaschrijver F.V. [...]', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1955); G.J. Peeters, *F.V. O.F.M. en zijn afhankelijkheid* (1968); A. Ampe, `V. (1555), Roeckx (1527) en de Excercitia Tauleriana', in *Idem* (1968); B. de Troeyer, `F.V., bij Ampe en Peeters', in *Franciscana*, 24, 4 (1969); Idem, *Biobibliographia Franciscana Neerlandica saeculi XVI* (1969-1970).

[J.W.E. Klein]

Verwey, Albert

Eig. Verweij, Nederlands dichter, criticus en essayist (Amsterdam 15.5.1865-Noordwijk 8.3.1937). Tijdens zijn middelbare schooltijd had hij contact met W. Doorenbos en Kloos. Zijn werkzaamheden in de handel brachten hem in 1883 in Amerika. Van 1885 tot 1889 was hij redacteur van *De Nieuwe Gids*. Intussen hield hij zich intensief bezig met literatuur en filosofie. Na zijn huwelijk met Kitty van Vloten vestigde hij zich in Noordwijk aan Zee; aan zijn vriendschap met Kloos was toen reeds een eind gekomen, mede door diens dominantie. Met Van Deyssel stichtte en redigeerde hij van 1894 tot 1905 *Het Tweemaandelijksch Tijdschrift*, dat in 1902 werd omgedoopt in *De XXste Eeuw*. Daarna leidde hij tot 1919 het door hemzelf in het leven geroepen maandblad *De Beweging*, dat een algemeen culturele betekenis kreeg. In 1914 werd hij eredoctor aan de universiteit te Groningen en van 1925 tot 1935 was hij hoogleraar Nederlandse letterkunde te Leiden.

Verwey is in omstreden mate dichter geweest. Interpreteert men dit woord in de zin die hij eraan gaf - leider in geestelijke zin - dan valt feitelijk ook zijn kritisch en essayistisch werk eronder, zelfs het hoogleraarschap blijft er niet buiten. Tevens heeft men daarmee een aantal momenten samengevat die ook in zijn poëzie een bepalende functie hebben: het gezin, het volk, de mensheid - verwantschappen in steeds wijdere kring, gefundeerd in een nog meer omvattend beginsel dat hij `Leven' noemde en waarvan zowel de mens als de natuur verschijningen waren.

Onder dit aspect wordt ook zijn zin voor traditie begrijpelijk. Zijn vroegste poëzie wordt zozeer gedomineerd door verering voor de muzisch vervoerde Kloos dat men in zijn *Persephone* (1883) het beeld van die dichter in de gestalte van Aîdoneus meende te kunnen aanwijzen. Toch ziet men als later-lezende reeds in dat gedicht een eigen bezonnen element dat na de breuk met Kloos meer kans krijgt. De Amerikaanse reis en zijn huwelijk bevorderen Verwey's groei naar zelfstandigheid. In `Cor cordium' blijkt hij de tot dan in Kloos gecentreerde goddelijkheid in de eigen ziel te ontdekken en wel zodanig dat de ziel als onvergankelijk tegenover de vergankelijke natuur gesteld wordt, terwijl in de grond van het eigen zielsleven tevens

de grond van het wereldleven wordt herkend. Er zijn hierin aanrakingspunten met de latere *Mei* van Gorter.

Het belangrijke woord voor Verwey blijkt `Leven' te zijn. Anders dan Kloos wendde Verwey zich tot de `wereld', wees hij het impressionisme af en kende hij de Dichter een activerende functie toe in een bewustwordingsproces dat hegeliaanse trekken toont. Inkeer en studie verdiepten zijn opvattingen en schonken hem een nieuw fundament voor een vertrouwen in het `Leven', dat hem in wezen nooit had verlaten. Zijn poëzie uit die jaren (1888-1896) vertoont de sporen van een ingespannen denkarbeid, die zijn verzen vaak stroef maken. Dat in die periode juist zijn voornaamste dramatische gedichten verschenen, valt te begrijpen. In *Johan van Oldenbarnevelt* (1895) prijst hij de trouw aan de waarachtigheid van het leven zoals hij die in de houding van de raadpensionaris meende te zien. *Jacoba van Beieren* (1902) is een verheerlijking van de droom of de verbeelding die de plaats van de dichter onder de mensen bepaalt.

Het duidelijkst blijkt Verwey's wending uit *Aarde* (1896). Het goddelijke is hier en nu, want het `Leven' is in alles en allen. Studie van Spinoza's wijsbegeerte heeft de ideeën van de dichter verruimd en verrijkt en ze gericht naar de Idee, een soort godsbegrip en godsbeleven tegelijkertijd. Het religieuze karakter van Verwey's dichterschap kan hieruit reeds blijken. Door de schok die het overlijden van een vriend hem gaf, poogde hij zich nog sterker te concentreren op een eenheid waarin dood en leven zouden zijn opgenomen. Alleen de verbeelding was in staat die eenheid te schouwen en de dichter had als taak haar in zijn poëzie te evoceren.

Bijzonder belangrijk is *Het zichtbaar geheim* (1915), een bundel die in de titel de

spanning toont tussen het mysterieuze Leven en de zintuiglijke waarneembaarheid als zichtbare vorm daarvan. De Idee krijgt hierin een kwaliteit die doet denken aan Bergsons formulering van de gescheppende evolutie: een uit haarzelf voortkomende werkzaamheid waarvan de dichter een dienaar is, een functie die hem noopt tot onvoorwaardelijke discipline. De levensstroom voedt de historie. De hulde aan Vondel en Rembrandt houdt hiermee verband evenals Verwey's grote waardering voor Potgieter. Besef van verwantschap had hem al in de Boerenoorlog geïnspireerd; in *Het zwaardjaar* (1916) bleek zijn afwijzing van een enghartig nationalisme ten gunste van een waardering van het eigene in dienst van het universele. Wellicht de voornaamste bundel is *De weg van het licht* (1922). In deze poëzie lijkt Verwey het hoogste punt in zijn ontwikkeling te hebben bereikt. Het voortdurend verstoorde evenwicht wordt door de verbeelding in een weids verband van eenheid geschouwd. Het profetische dat een dergelijk dichterschap in zich draagt, verbonden met en versterkt door Verwey's visie waarin de dichter een geestelijk leider is, sprak zich later ook uit in tijdsgedichten als *In de koorts van het kortstondige* (1936) en *De dichter en het Derde Rijk* (1936).

Vrijwel parallel met zijn poëzie ontwikkelde zich Verwey's beschouwend en kritisch werk. Ook hier is de `breuk' met Kloos zo al geen oorzaak dan toch een principieel signaal geweest van een inzicht in eigen wording en wezen. Tot 1890 zijn de artikelen en studies impressionistisch gekleurd en duidelijk subjectieve reacties op lectuur van oudere schrijvers (bijv. Potgieter) en van tijdgenoten. `Het sonnet en de sonnetten van Shakespeare' is een nog steeds te waarderen getuigenis van die periode, waarin hij ook reeds aanving met zich te bezinnen op de grondslagen van het kritisch oordeel, zoals uit een discussie met Frans Netscher bleek.

Tussen 1889 en 1893 publiceerde hij nagenoeg geen kritisch werk. Maar de *Inleiding tot Vondel*, een omvangrijk werkstuk uit 1892-1893, laat zien in welke studie hij zich heeft verdiept en toont enkele aspecten van een nieuw inzicht. Tegenover de op een heden geconcentreerde kunstbeschouwing beklemtoont hij door de studie alleen reeds de continuïteit die in latere jaren een voorkeur voor traditie zal blijken. De *Inleiding tot het Tweemaandelijksch Tijdschrift* (1894) is een ondubbelzinnige afwijzing van het naturalisme en de daarmee verweven levensbeschouwing, en een keuze voor `geestelijke' kunst. Het dichterschap krijgt een veel meer omvattende betekenis dan die van schrijver. Het blijkt een vorm van leven te zijn die politici, theologen, historiografen en wijsgeren evenzeer kan kenmerken als nog ongenoemde werkers. Kern van die visie is de Idee, waarvan de activiteit Verbeelding heet.

In de loop van jaren wordt vooral die Idee een beeld dat Verwey's denken en schrijven bepaalt. Men krijgt de indruk dat de christelijke godsvoorstelling uit zijn jeugd wordt vervangen door een op Hegel geïnspireerd, door Spinoza gemodelleerd inzicht, zoals hij dat *Bij den dood van Allard Pierson* (1896) al beschreef. Door het menselijk geestesleven heen zou zich de Idee als voortgaande `beweging' manifesteren. Bij de individuele kunstwerken kon men die op het spoor komen door zich in te leven en te speuren naar de levenskracht die de van heersende vormen afwijkende nieuwere kunst doortrok. Want hoezeer overtuigd van de waarde der traditie richtte Verwey zich vooral op de contemporaine literatuur. Helder meende hij de weg te zien die uit het verleden naar de toekomst liep. Verwey was een Ziener, maar vooral ook een mentor die met wijze zelfkennis jongere dichters hun weg liet

gaan. Zijn belangrijkste tijdschrift *De Beweging* (1905-1919) legt hiervan én van zijn eigen `beweging' getuigenis af.

Bijzondere aandacht had hij al jong voor de vorm gehad en die verliet hem niet. Vorm was de gestalte waartoe de Idee de kunstenaar, ja iedere werker dreef. Wie een vorm schiep, deed dat met de hem bepalende voorwaarden van individuele, maatschappelijke en landscultuurlijke beperking. Hierop berustte Verwey's vermogen zowel om anderen te waarderen en zelfs te eren (Henri Régnier), als om dit doende scherp de grenzen te trekken, bijv. in zijn diepgaande betrekking met Stefan George en diens `Kreis'. Aldus maakte zijn nationale besef het vaderland ondergeschikt aan een wijder internationaal verband zonder de begrensdheid te negeren. Vormen de tien delen *Proza* (1921-2923) de respect afdwingende condensatie van twintig jaar *Beweging*, ook als hoogleraar toonde hij zich een mentor beschikkend over een open, heldere geest die principieel bleef zonder zich te ketenen. Een waardige na-

zaat van Potgieter over wie hij zijn wellicht beste studie schreef: *Het leven van Potgieter* (1903).

Werken:

Persephone en andere gedichten (1885); *De onbevoegdheid der Hollandsche literaire kritiek* (1886, met Kloos); *Verzamelde gedichten* (1889); *Toen De Gids werd opgericht* (1897), pr.; *De nieuwe tuin* (1898), p.; *Het brandende braambosch* (1899), p.; *Dagen en daden* (1901), p.; *Stille toernooien* (1901), krit.; *De kristaltwijg* (1903), p.; *Luide toernooien* (1903), krit.; *Uit de lage landen bij de zee* (1904), p.; *De oude strijd* (1905), krit.; *Het blank heelal* (1908), p.; *Droom en Tucht* (1908), krit.; *Het eigen rijk* (1912), p.; *Hendrick Laurensz. Spieghel* (1919), pr.; *Goden en grenzen* (1920), p.; *De maker* (1924), p.; *Rondom mijn werk 1890-1923* (1925), p.; *Van Jacques Perk tot nu* (1925); *De legende van de ruimte* (1926), p.; *De getilde last* (1927); *Vondels vers* (1927); *De figuren van de sarkofaag* (1930), p.; *Ritme en metrum* (1931), krit.; *De ring van leed en geluk* (1932), p.; *Mijn verhouding tot Stefan George, herinneringen uit de jaren 1895-1928* (1934); *Het lachende raadsel* (1935), p.; *Het lezen en schatten van gedichten* (1935), afscheidscollege; *Het lijden aan de tijd* (1936), pr.

Uitgaven:

Oorspronkelijk dichtwerk, 2 dln. (1938); C.A. Zaalberg (ed.), *Jacoba van Beieren* (1948); M. Nijland-Verwey (ed.), *Keuze uit het proza van zijn hoogleraarstijd (1925-1935)* (1956), met inl. van W.A.P. Smit; *Een op de onsterfelijkheid gerichte wil* (1962), bloeml., samengest. en ingel. door J.W. Schulte Nordholt; B. Luger (ed.), *De onbevoegdheid der Hollandsche literaire kritiek* (1980); H.G.M. Priek (ed.), *De briefwisseling tussen Lodewijk van Deijssel en A.V.*, 2 dln. (1981-1985), met een woord vooraf en voorz. van aant. door Idem; *Dichtspel* (1983), supplement op *Oorspronkelijk dichtwerk*.

Literatuur:

M. Uyldert, *A.V.* (1908); E. d'Oliveira, in *De mannen van '80 aan het woord* (1909); A. Donker, *De episode van de vernieuwing onzer poëzie, 1880-1894* (1929); S. Vestdijk, *A.V. en de Idee* (1940, 1965[2]); I.P. de Vooys, *In het midden van V.'s dichterschap* (1941); M. Uyldert, *Over de poëzie van A.V.* (1942); J.C. Brandt Corstius, *Duel om het dichterschap. Herman Gorter en de school van A.V.* (1946); J.J. Gielen, *De dichter V.* (1946); M. Uyldert, *De jeugd van een dichter* (= *Uit het leven van A.V.*, i) (1948); I.P. de Vooys, *Bij het lezen van A.V.'s gedichten* (1949); W.J. de Pauw, *A.V. en Stefan George* (1953), diss.; M. Uyldert, *Dichterlijke strijdbaarheid (= Uit het leven van A.V.*, ii) (1955); M. Hanot, *De beginselen van A.V.'s literaire kritiek* (1957), diss.; M. Uyldert, *Naar de voltooiing* (= *Uit het leven*

van A.V., iii) (1959); P.N. van Eyck, *Een halve eeuw Noordnederlandse poëzie, iv, A.V.*, 1 (1962); F.W. van Heerikhuizen, *A.V.* (1963); B.M. Baxter, *A.V.'s Translations from Shelley's Poetical Works* (1963); Th. Weevers, *Mythe en vorm in de gedichten van A.V.* (1965); J. Kamerbeek, *A.V. en het nieuwe classicisme* (1966), diss.; M. Wolf, *A.V. and English Romanticism* (1977), diss.; J.C. van Aart, *Idealisme en idéisme* (1977), diss.; Th. Weevers, *Droom en beeld. De poëzie van A.V.* (1978); S. van Faassen, `A.V. en de waarheid van poëzie', in *Was ik er ooit eerder?* (1980); G. Puchinger, `A.V.', in *Ontmoetingen met literatoren* (1982); M.J.G. de Jong, `Dichterschap of meesterschap?', in *Nieuw Vl. Tijdschr.*, 36 (1983); R. van der Paardt, `"Die antieken, daar zit veel in": over de epische fragmenten van A.V. en Willem Kloos', in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk. 1893-1984* (1985).

[H.A. Wage]

Vestdijk, Simon

Nederlands dichter en prozaschrijver (Harlingen 17.10.1898-Utrecht 23.3.1971). Groeide op als enig kind van `Hollandse' ouders in een kleinburgerlijke Friese havenstad; zijn vader was er gymnastiekleraar. Na middelbaar onderwijs in Harlingen en Leeuwarden, studeerde hij medicijnen in Amsterdam, gelijktijdig met Slauerhoff. Maar terwijl deze al jong meewerkte aan *Het Getij* en *De Vrije Bladen*, valt Vestdijks eigenlijke debuut na het einde van zijn studie. Na o.m. als scheepsarts werkzaam te zijn geweest, wijdde hij zich vanaf 1932 geheel aan de literatuur.

Tot zijn vroegste geschriften hoort de omvangrijke autobiografische roman *Kind tussen vier vrouwen*, mede ontstaan naar het voorbeeld van Prousts *A la recherche du temps perdu*. Door twee uitgevers afgewezen werd het voorgoed terzijde gelegd en pas in 1972 uitgegeven. Talrijke motieven eruit verwerkte de auteur evenwel later, o.m. in de Anton Wachter-romans. In de kring van het maandblad *Forum* had Vestdijk inmiddels een passend klimaat gevonden, in die mate dat men zijn toenmalige werk kan beschouwen als de vervulling van de *Forum*-idee. Later redigeerde hij samen met Greshoff en Van Nijlen *Groot-Nederland*, dat sinds 1936 de voornaamste krachten van *Forum* opving.

Tijdens WO II was Vestdijk een tijdlang gijzelaar in Sint-Michielsgestel; in die periode ontstonden de *Gestelsche liederen* (uitg. 1949) en het opmerkelijke essay *De glanzende kiemcel* (uitg. 1950), eigenlijk een reeks lezingen voor zijn lotgenoten. Mede door de vroege dood van Slauerhoff, Marsman, Ter Braak en Du Perron werd Vestdijk na de oorlog de eenzame vertegenwoordiger van zijn generatie in Holland, met naast zich grote Vlamingen als Walschap en Gijsen. Enkele liefdesverhoudingen van korter of langer duur werden in december 1965 gevolgd door een huwelijk met de veel jongere A.C.M. van der Hoeven, waaruit twee kinderen werden geboren. In 1964 verleende de Rijksuniversiteit Groningen hem een eredoctoraat; in 1971 werd hem de Prijs der Nederlandse Letteren toegekend.

Het omvangrijke werk van Vestdijk is uitermate verscheiden van vormgeving en thematiek; het omvat vrijwel alle genres. In zijn gedichten, die eerder beeldend dan zoetvloeiend zijn, treft de psychologische en wijsgerige bezinning, het vermogen tot symboolschepping en ook de behoefte aan reeksvorming, een trek van verwantschap met Verwey, aan wiens dichtwerk hij een studie wijdde (*Albert Verwey en de idee*, 1940). De toon doet denken aan de poésie-parlante van *Forum* en heeft invloed uitgeoefend op het dichterschap van jongeren als Ed. Hoornik. In de lyriek zijn heel wat jeugdindrukken verwerkt, maar in omvangrijke bundels als *Mnemosyne in de bergen* (1946) en *Thanatos aan banden* (1948) gaat de lyriek over in epiek en zelfs leerdicht. Een hoogtepunt van Vestdijks poëzie is *Fabels met kleurkrijt* (1938).

Vestdijks proza, dat novellen, romans en enkele cyclussen omvat, heeft twee dominanten: het autobiografische en het historische. Onmiskenbaar heeft zijn jeugd hem levenslang geobsedeerd, niet als een verloren paradijs, eerder als een oord vol verschrikking, maar vnl. als een probleemgebied dat de psycholoog-in-hem evenzeer uitdaagde tot verkenning als de kunstenaar-in-hem tot verbeelding. De oorspr. niet in chronologische volgorde verschenen Anton Wachter-romans behandelen vier episoden: *Terug tot Ina Damman* (1934) is de geschiedenis van een jeugdliefde, *Sint Sebastiaan* (1939) die van een pril talent, *Surrogaten voor Murk Tuinstra* (1948) die van een vriendschap, en *De andere school* (1949) geeft de overgang uit vertrouwdheid naar vervreemding weer. Te zamen bieden zij een indrukwekkend, soms ontroerend beeld van het opgroeiende kind voor en tijdens de puberteit, onbegrepen in zijn begaafdheid, vol verwarrende angsten en verwachtingen, tegelijk verwend en miskend. Het autobiografisch element is zo authentiek dat men in Harlingen Vestdijks jeugd letterlijk kan nalopen.

De voortzetting van deze reeks met nog eens vier delen, vnl. gesitueerd in de Amsterdamse studentenwereld van de jaren twintig, bereikt zelden de gaafheid van wat eraan voorafging. Daarentegen mag men een boek als *De koperen tuin* (1950), een `muziekroman' die niet tot de Anton Wachter-reeks behoort, stellig als het meesterwerk in dit genre beschouwen. In geen andere roman heeft Vestdijk met zoveel tederheid en bitterheid zich rekenschap gegeven van de `Verwirrung der Gefühle' en van het menselijk onvermogen elkaar werkelijk te begrijpen en bij te staan. In geen roman ook is zo overtuigend afgerekend met de immoraliteit van de maatschappelijke vooroordelen en met de terreur van het fatsoen. Ook voortreffelijke novellen als *De bruine vriend* (1935) hebben een autobiografische inslag. In hoeverre er in een sombere psychopathologische roman als het destijds opzienbarende boek *Meneer Visser's hellevaart* (1936) autobiografische elementen verwerkt zijn, is een vraag naar achtergronden, of naar kunstenaarspsychologie: op zichzelf beschouwd onttrekt dit werk zich aan de uitbeelding van de eigen jeugd. Bijzonder knap is hier de freudiaanse analyse verbonden met de monologue intérieure; men kan ook zeggen dat het sadisme, zoals zich dat in de jaren dertig als een succesrijke politieke macht deed gelden, tot in de kern werd doorzien en daardoor afgewezen. Ook latere `eigentijdse' romans gaan vaak terug op eigen herinneringen, maar behandelen verwante thema's en motieven in meer geobjectiveerde vorm.

Heeft men eenmaal oog gekregen voor Vestdijks relatie tot de actualiteit, dan merkt men die ook op in de tweede groep romans van zijn hand, de historische. Er blijkt in dit genre bij hem geen voorkeur te zijn voor een bepaald tijdvak, noch voor een bepaald land. *Het vijfde zegel* (1937), met de schilder El Greco als hoofdpersoon,

is gesitueerd in het 16de-eeuwse Spanje, land van mystiek en inquisitie; *De nadagen van Pilatus* (1938) speelt, kort na de kruisiging van Christus, in Judea, Egypte en Rome; *Rumeiland* (1940) op het vroeg-18de-eeuwse Jamaïca; *Aktaion onder de sterren* (1941) in het klassieke Hellas; *Iersche nachten* (1946) in het arme, uitgebuite Ierland omstreeks 1850 enz. Noch de visie van een voorbeeldig verleden, noch de impressie van een enkel nog in fantasie te ervaren werkelijkheid, is in deze werken de hoofdzaak. Zij lijken evenmin op de historische romans à la Bosboom-Toussaint als op die van Couperus, zij zijn - net als de boeken over de eigen jeugd - allereerst een poging tot doorgronding van het absurde. De relatie van verleden en actualiteit is organisch, in zoverre álle verleden alleen zichtbaar is in het licht van het heden. De Spaanse inquisitie wordt door de Duitse Gestapo pas menselijk-onmenselijk, Pilatus is identiek met iedere heerser die een

wereldhistorisch drama ontketent en er niets van begrijpt. *Iersche nachten* - een diepzinnige parabel waarin de meest humane visie op de menselijke gecompliceerdheid van de oorlogsverhoudingen op de meest ontroerende wijze gestalte heeft gekregen - beschrijft de positie van wie te goeder trouw meent tussen twee strijdende partijen te kunnen staan, en daaraan te gronde gaat. In zijn roman *De filosoof en de sluipmoordenaar* (1961) over Voltaire en Karel xii beleeft men de principiële onkenbaarheid van het historische; in zijn Griekse boeken krijgt het moderne conflict tussen godsdienst en ratio een klassieke zetting. Indien er in Vestdijks historische romans een strekking ligt, dan is het deze: dat de geschiedenis een eeuwige herhaling is van altijd weer dezelfde menselijke problemen, gevoelens en situaties.

Zijn belangstelling voor metafysische vragen, blijkende o.a. uit *De toekomst der religie* (1947) en *Astrologie en wetenschap* (1949), heeft nog een derde genre doen ontstaan waarvan *De kellner en de levenden* (1949) en *Bericht uit het hiernamaals* (1964) wel de belangrijkste vertegenwoordigers zijn. De novellen *De bruine vriend, Parc aux cerfs* en *De verdwenen horlogemaker* (1939) tonen de creatieve veelzijdigheid van Vestdijk. In klein bestek vindt men er het autobiografische, het historische en het magisch-realistische genre in vermengd.

Het belang van de essays ligt allereerst hierin, dat Vestdijk, beschikkend over een benijdenswaardige belezenheid en niet gehinderd door de begrenzingen van een wetenschappelijk specialisme, zich veroorloofde de scheidingen van literatuur en psychologie, van literatuur en wijsbegeerte, van literatuur en cultuur- of muziekgeschiedenis te doorbreken, en in de aldus verworven speelruimte soms verrassende gezichtspunten bereikte. Al vormen gezond verstand en ondogmatische benadering hierbij onmiskenbare factoren, in feite is er meer aan de hand. Vestdijks essays zijn het werk van een intelligent en creatief lezer die zich rekenschap geeft van het onverklaarbare dat literatuur heet en dat voor hem een levensbehoefte, een levensvervulling betekent. De zin van zijn essays ligt niet in een esthetische, een stilistische, maar in de existentiële ontmoeting, en is als zodanig tegelijk dwingend en subjectief.

Het werk van Vestdijk heeft ongetwijfeld door zijn thematiek, psychologie en stilistische kwaliteiten invloed uitgeoefend op dat van jongeren als Hella Haasse, Willem Brakman, Sjoerd Leiker en Maarten 't Hart. Van een `Vestdijkschool' of een verhouding `meester-leerling' kan echter niet worden gesproken. De toenemende aandacht voor zijn werk blijkt wel uit de oprichting in 1973 van de Vestdijkkring, die sinds dat jaar de *Vestdijk-Kroniek* uitgeeft (onder redactie van L.F. Abell).

Werken:

Verzen (1932); *Berijmd palet* (1933), p.; *De oubliette* (1933), verh.; *Vrouwendienst* (1934), p.; *Else Böhler, Duitsch dienstmeisje* (1935), r.; *De dood betrapt* (1935), verh.; *Kind van stad en land* (1936), p.; *Kunstenaars en oorlogspsychologie* (1937), essay; *Narcissus op vrijersvoeten* (1938), verh.; *Rilke als barokkunstenaar* (1938), essay; *Strijd en vlucht op papier* (1939), essay; *Klimmende legenden* (1940), p.; *Water in zicht* (1940), p.; *De zwarte ruiter* (1940), verh.; *De vliegende Hollander* (1941), p.; *Simplicia* (1941), p.; *Muiterij tegen het etmaal* (1941 en 1947), essay; *De*

uiterste seconde (1944), p.; *Het schuldprobleem bij Dostojewski* (1946), essay; *De Poolsche ruiter* (1946), essay; *Het eeuwige telaat* (1946), essay; *De vuuraanbidders* (1947), r.; *Puriteinen en piraten* (1947), r.; *Stomme getuigen* (1947), verh.; *De redding van Fré Bolderhey* (1948), r.; *Pastorale 1943* (1948), r.; *De fantasia en andere verhalen* (1949); *Swordplay, wordplay* (samen met A. Roland Holst, 1950), p.; *De dokter en het lichte meisje* (1951), r.; *De vijf roeiers* (1951), r.; *Ivoren wachters* (1951), r.; *De verminkte Apollo* (1952), r.; *De schandalen* (1953), r.; *Rembrandt en de engelen* (1956), p.; *Het glinsterende pantser* (1956), r.; *Het eerste en het laatste* (1956), essay; *Zuiverende kroniek* (1956), essay; *Merlijn* (1957), p.; *Open boek* (1957), r.; *Keurtroepen van Euterpe* (1957), essay; *Kunst en droom* (1957), essay; *De rimpels van Esther Ornstein* (1959), r.; *Een moderne Antonius* (1960), r.; *Voor en na de explosie* (1960), essay; *Gustav Mahler* (1960), essay; *Een Alpenroman* (1961); *De filosoof en de sluipmoordenaar* (1961), r.; *Gestalten tegenover mij* (1961), essay; *De held van Temesa* (1962), r.; *De symfonieën van Jean Sibelius* (1962), essay; *De zieke mens in de romanliteratuur* (1964), essay; *Juffrouw Lot* (1965), r.; *De leugen is onze moeder* (1965), essay; *De symfonieën van Anton Bruckner* (1965), essay; *Het spook en de schaduw* (1966), r.; *Een huisbewaarder* (1967), r.; *Het schandaal der blauwbaarden* (1968), r.; *Het wezen van de angst* (1968), essay; *Vijf vadem diep* (1969), r.; *Het proces van meester Eckhart* (1970), r.; *De persconferentie* (nagelaten fragment, 1973).

Uitgaven:

Th. de Vries (ed.), *Brieven uit de oorlogsjaren aan Theun de Vries* (1968); M. Hartkamp (ed.), *Verzamelde gedichten*, 3 dln. (1971); *Verzamelde verhalen* (1974, 1976[2]); *Verzamelde romans* (1978-1984); M. Flothuis en E. Overbeeke (ed.), *Verzamelde muziekessays*, 10 dln. (vanaf 1983); *De grenslijnen uitgewist* (1984), verh.

Literatuur:

M. ter Braak, *De duivelskunstenaar* (1943); M. Nord, *Over S.V.* (1948); *Podium* (1948), speciaal S.V.-nummer; F. Sierksma, *Tussen twee vuren* (1952); N. Gregoor, *V. en Lah-*

ringen (1958); *Schrijvers Prentenboek*, 2 (1959, 1983[4], herz. en uitgebr.); Th. Govaart, *S.V.* (1960, herz. uitg. 1971); J.J. Oversteegen, `V. en de objectiviteit', in *Merlyn*, 1, 2 (1963); W. Enzinck, *S.V.* (1965); H.S. Haasse, in *Leestekens* (1965); A. Wadman, *Handdruk en handgemeen* (1965); J.J. Oversteegen, in *Literair Lustrum*, i (1966); R. Cornets de Groot, *De chaos en de volheid* (1966); *Vestdijk in kaart* (1967), bibl. herdr. en vert.; N. Gregoor, *In gesprek met S.V.* (1967); Th. de Vries, *Hernomen confrontatie met S.V.* (1968); *Raster*, 2 (1968), speciaal S.V.-nummer; `In memoriam S.V. 1898-1971', in *Maatstaf*, 19, 4/5 (1971); J.G. Kooy, `S.V.: De jacht op het verleden', in *Literair Lustrum*, ii (1973); J. Kamphuis, *S.V. en de kerkgeschiedenis* (1973); T. van Drunen e.a. (ed.), `Reisgidsen vol Belluno's en Blauwbaarden', in *Opstellen voor H.A. Wage* (1976); J. Pop, *Over De koperen tuin van S.V.* (1976); J. Brüll, *Overzicht van de bijdragen van en over S.V. in letterkundige en algemene kulturele tijdschriften uit de jaren 1930-1972*, 6 dln. (1977-1981); W.A.M. de Moor, *Meesters en leerling: in de voetsporen van S.V.* (1978); T. van Helmond, `S.V. en Marcel Proust, een vergelijking', in *Engelbewaarder. Winterboek* (1978); R. van der Paardt, *Over de Griekse romans van S.V.* (1979); R.A. Cornets de Groot, *V. op de weegschaal* (1979); H.A. Gomperts, `Terug tot S.V.', in *Intenties*, ii (1981); R. Marres, *Over Terug tot Ina Damman en de andere Anton Wachterromans van S.V.* (1981); *Z.I. en S.V.* (1 maart 1981), tekst van vara-radioprogramma; `V. 10 jaar na de dood van S.V.', in *V.-kroniek* (1981); R. v.d. Paardt, `S.V.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1982); *Bzzlletin* (febr. 1982), speciaal S.V.-nummer; R. van der Paardt (ed.), *Je kunt er toch bij blijven zitten? Verzameling kritieken op de romans van S.V.* (1983), met inl.; R.F.M. Marres, *De vertelsituatie en de hoofdmotieven in de Anton Wachter cyclus van S.V.* (1983), diss.; E.M. Beekman, *The verbal empires of S.V. and James Joyce* (1983); *Rondom S.V.-reeks* (vanaf 1984); J. Brüll, *V. op krantenpapier* (1984), bibl.; R. van der Paardt, *Narcissus en Echo, opstellen over S.V.* (1984).

[G. Stuiveling en red.]

Veth, (Anne) Cornelis

Nederlands schrijver en criticus (Dordrecht 3.3.1880-'s-Gravenhage 5.3.1962). Als graficus en illustrator - hij was leerling van o.a. zijn oom Jan Veth - ontwikkelde hij zich tot begaafd karikaturist. Als journalist schreef hij over plastische kunst.

Zijn talloze kunstkritische geschriften tonen hem als grondig kenner van binnen- en buitenlandse prentkunst en karikatuur, die hij vnl. thematisch behandelde (o.a. in *De politieke prent in Nederland*, 1920, en *Geschiedenis van de Nederlandsche caricatuur*, 1921). Zijn literaire werk werd beheerst door de humor: hij bestudeerde *De humor in de moderne Nederlandsche literatuur* (1929) en leverde zelf reeksen geestige parodieën op literaire genres en populaire auteurs, o.a. *Ongeregelde goederen* (1940).

Werken:

Prikkelidyllen (1912-1916); *Wissewas* (1918), kom.; *Parodieën*, 2 dln. (1918-1919); *Bonzo en de eeuw van het kind* (1930), kom.; *Een eeuw Nederlandsche caricatuur* (1941).

Uitgaven:

W. Zaal (ed.), *Prikkel-Idyllen* (1977); H.G.M. Prick (ed.), *Vijftig jaar Nederlandse letterkunde in 30 karikaturen* (1980), met biogr. en aant.

Literatuur:

H.P. Bremmer, `C.V., illustrator', in *Pen en Penseel* (1947).

[W. Gobbers]

Veth, Bas

Eig. Bastiaan, Nederlands prozaschrijver (Amsterdam 21.10.1860-Bussum 22.2.1922). Van zijn leven is weinig bekend. Al in zijn jeugd had hij een grote belangstelling voor beeldende kunst, evenals voor muziek en literatuur. Als jongeman trok hij naar Nederlands-Indië, waar hij werkzaam was in de handel, o.a. in Makassar en Soerabaja. Het verblijf in de koloniën, dat twaalf jaar zou duren, stelde hem echter diep teleur.

Zijn in Nederland geschreven *Het leven in Nederlandsch-Indië* (1900) is een zeer persoonlijke afrekening met een Indië dat hij zag als `de incarnatie van de ellende'; hij hield niet van het land, leed onder het klimaat en verafschuwde bovenal de mentaliteit van de koloniale Europeanen, de alleen maar op de `dubbeltjes' lettende `barbaren', zoals hij ze noemt. Het boek verwekte een storm van verontwaardiging in het Indië van zijn dagen en leidde tot een stroom van tegen de auteur gerichte publikaties. `Zijn pen is in vitriool gedoopt', schreef een tijdgenoot. In zijn fel sarcastische aanval op de Europeaan in Indië is Veth nooit overtroffen.

Uitgave:

R. Nieuwenhuys (ed.), *Het leven in Nederlandsch Indië* (1977).

Literatuur:

R. Nieuwenhuys, in *Oost-Indische Spiegel* (1978[3]).

[G. Termorshuizen]

Veth, Jan

Eig. Jan Pieter, Nederlands prozaschrijver, dichter en kunstschilder (Dordrecht 18.5.1864-Amsterdam 1.7.1925). Als vriend en geestverwant van de Tachtigers werkte hij onder versch. schuilnamen (Henric van Gooyen, Samuel, J. Staphorst, G.H.C. Stemming) als dichter en kunstcriticus mee aan *De Nieuwe Gids*. Zijn gedegen kritieken pleitten voor de erkenning van het Amsterdamse impressionisme waartoe hij als schilder overigens nauwelijks behoorde, maar ook voor velerlei

andere vernieuwingsverschijnselen in binnen- en buitenland (Van Gogh, Derkinderen, Redon). Van groot belang is zijn reeks lithografische portretten `Bekende tijdgenooten', eerst voor het weekblad *De Amsterdammer* (1891-1894), daarna voor *De Kroniek* van P.L. Tak (1895-1898).

Veth was zeer actief als verdediger van het bedreigde stedeschoon - vooral van Amsterdam (vgl. *Bedreigde schoonheid*, 1916) -, als bewonderaar van Rembrandt (zijn *Rembrandt's leven en kunst*, 1906, verscheen in 1908 in een Duitse vertaling), als redactielid van *De Gids* (sinds 1914) en als organisator van hulp aan vrienden. Van 1918 tot 1924 was hij hoogleraar van het instituut waar hijzelf had gestudeerd, de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam.

Werken:

In het Rijksmuseum (1894); *Kunstbeschouwingen* (1904); *Hollandsche teekenaars van dezen tijd* (1905); *Portretstudies en silhouetten* (1908); *Albrecht Dürers Niederländische Reise*, 2 dln. (1918, met S. Muller Fz.); *Beelden en groepen* (1919); *De zwerver spreekt* (1920), p.; *Een veronachtzaamd hoofdstuk uit onze beschavingsgeschiedenis der zeventiende eeuw* (1928).

Literatuur:

J. Huizinga, *Leven en werk van J.V.* (1927); *J.V. als schilder en schrijver* (1959), catalogus Dordrechts Museum; A.J. Vervoorn, *Het grafisch werk van J.V.* (1982).

[G. Stuiveling]

Vianen, Beat(rice Sylvia)

Nederlandse (Surinaamse) dichteres en prozaschrijfster (Paramaribo 6.11.1935). Van Hindoestaanse afkomst. Werd opgeleid tot onderwijzeres; woonde enige tijd in Amsterdam. Debuteerde in 1969 met de roman *Sarnami hai*, het verhaal van een jong, Hindoestaans meisje dat haar weg naar volwassenheid en emancipatie moet vinden in Suriname, land dat wordt verscheurd door etnische en religieuze tegenstellingen en dat wordt beheerst door een koloniaal verleden.

Ook haar latere Surinaamse romans, *Strafhoek* (1971) en *Het paradijs van Oranje* (1973), worden door deze problematiek gevoed. Zij stelt zich daarin de vraag waarom Suriname maar niet kan uitgroeien tot een volwassen democratisch land. De manier waarop de tegenstellingen het land onleefbaar maken, veroorzaken de vlucht naar Nederland, waar dan vervolgens met heimwee wordt gedroomd over het `paradijselijk' Suriname. Vianen schreef ook poëzie, gebundeld in *Liggend stilstaan bij blijvende monumenten* (1975). Evenals haar proza vertoont deze poëzie autobiografische trekken.

Werken:

Ik eet, ik eet tot ik niet meer kan (1972), pr.; *Geen onderdelen* (1979), pr.

Literatuur:

L. Geerts, `Wat is een Surinamer?', in *De Vl. Gids*, 62 (1978); W.M. Roggeman, in *Beroepsgeheim*, 3 (1980), interview; W. Rutgers, `De Surinaamse schrijfster B.V.', in *Ons Erfdeel*, 23 (1980); H. Pos, `Herinneringen', in *Maatstaf*, 29 (1981).

[G.J. van Bork]

Vier Heemskinderen, Vanden

Middelnederlands volksboek in proza, overgeleverd in een druk uit 1508 van Jan Seversz te Leiden. Ook is één blad bewaard gebleven van een druk van ca 1490. De *Vier Heemskinderen* is een bewerking van de *Renout van Montelbaen*, een roman in verzen uit de 13de eeuw. Het werk gaat over de strijd tussen Renout van Montelbaen en Karel de Grote, met als thema de vazallentrouw. De inhoud vertoont in gedeelten overeenkomst met de *Malegijs*.

Zie ook Renout van Montelbaen.

Uitgaven:

J.C. Matthes (ed.), *De Vier Heemskinderen* (1872); G.S. Overdiep (ed.), *De historie van den vier heemskinderen* (1931); A. van Hageland (ed.), *De vier Heemskinderen* (1979).

Literatuur:

F. Pfaff, `Die Heemskinderen', in *Reinolt von Montelban oder die Heimonskinder* (1969^2).

[F. van Thijn]

Vierde Martijn, De

Didactisch gedicht uit 1299, opgebouwd als de drie Martijndialogen van Jacob van Maerlant. Het werk behandelt de politieke situatie aan het eind van de 13de eeuw. De auteur (Hein van Aken?) beschrijft het verval van zijn tijd, met name het verval van het oud-christelijke ridderideaal.

Zie ook Aken, Hein van.

Uitgave:

W.E. Hegman, *Hein van Aken. Vierde Martijn* (1958).

Literatuur:

W.J.M.A. Asselbergs, `Het landschap van de Vierde Martijn', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad. Taal- en Letterk.* (1964); B. Hermesdorf, `Bij twee uitleg-kruisen in de vierde Martijn', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad. Taal- en Letterk.* (1965).

[F. van Thijn]

Villates, Jean Henri des

Noordnederlands prozaschrijver (? 1757-Burg-Steinfurt, Duitsland, 14.3.1797). Telg uit een adellijk Frans immigrantengeslacht, advocaat en ritmeester van de Amsterdamse burgercavalerie. Als vurig patriot vermengd in een samenzwering tegen Willem v werd hij in oktober 1789 veroordeeld en gevangengezet. Na zijn vrijlating in 1795 werd hij drukker-uitgever te 's-Gravenhage. Om aan zijn schuldeisers te

ontkomen week hij uit naar Duitsland.

Tijdens zijn verblijf in de Haagse Gevangenpoort hield hij zich, naar het voorbeeld van zijn medegevangene en vriend J.E. de Witte en samen met zijn geliefde Cornelia Lubertina van der Weyde (1767-1808), die zich wekenlang met hem liet opsluiten, onledig met proeven van sentimentele modeliteratuur, daarbij ijverig Wolff en Deken alsmede buitenlandse voorbeelden plagiërend. Zo ontstond, o.a. de tweedelige briefroman *Henry en Louize* (1794), die hij schreef samen met Van der Weyde.

Werken:

Brieven over wijsgeerige en andere onderwerpen (1795); *Karel of de dankbare voedsterling* (1796), r.

Literatuur:

J. ten Brink, *De roman in brieven 1740-1840* (1889); W. Gobbers, in *J.-J. Rousseau in Holland* (1963).

[W. Gobbers]

Vinkenoog, Simon

Nederlands journalist, dichter en prozaschrijver (Amsterdam 18.7.1928). Behaalde zijn einddiploma mulo in 1944 en ontwikkelde zich verder autodidactisch. Vertrok in 1948 naar Parijs, waar hij van 1949 tot 1956 als archivaris bij de Unesco werkzaam was. Vandaaruit gaf hij in Nederland het gefotokopieerde avantgardistische tijdschrift *Blurb* uit (1950-1951, 8 nummers, in fascimile heruitgegeven in 1962) en sloot hij zich aan bij de Vijftigers, van wie hij werk in de bloemlezing *Atonaal* (1951) liet verschijnen. In 1957 naar Nederland teruggekeerd, was hij verbonden aan de *Haagse Post* en vanaf 1961 beroepsschrijver: free lance-journalist, schrijver van televisiedocumentaires en -films, medewerker aan radioprogramma's, organisator van poëziemanifestaties, vertaler enz. Hij was medeoprichter van de tijdschriften *Randstad* (1961) en *Kunst van Nu* (1963). In twee marihuanaprocessen betrokken, werd hij veroordeeld tot respectievelijk zes weken voorwaardelijk en tot zes weken gevangenisstraf (april-mei 1965). Hij ondernam tal van (verre) buitenlandse reizen.

Zijn literaire werk is de weerspiegeling van zijn bewogen leven, dat in zijn eerste dichtbundels, *Wondkoorts* (1950), *Land zonder nacht* (1952), *Heren Zeventien* (1953), *Lessen uit de nieuwe school van taboes* (1955), *Tweespraak* (samen met Hans Andreus, 1956), *Onder eigen dak* (1957), *Spiegelschrift* (1962) - alle verzameld in *Eerste gedichten 1949-1964* (1965) -, en in zijn autobiografische bekentenisromans *Zolang te water* (1954), *Wij helden* (1957) en *Hoogseizoen* (1965) uiting gaf aan een pessimistisch existentialisme: machteloosheid tegenover een `valse wereld', waartegen

hij zich, eerst onder invloed van Achterberg en Lodeizen, later van Antonin Artaud, een `levensdriftig' bestaan op papier opbouwde.

Vormelijk zijn deze poëzie en dit proza gekenmerkt door een zekere breedsprakigheid en gebrek aan structuur, maar zij zijn op vele plaatsen pregnant van beeldspraak. Steeds hield hem bezig wie hij eigenlijk wel was en wat hij van zichzelf verwachtte. Voor beide `angstige vragen' vond hij omstreeks 1964-1965 het antwoord in wat hij zijn `zelfrealisatie' noemde, en dat hij verwoordde in *Aan het daglicht* (1971). De kentering naar het optimisme van deze futurologische heilsleer zette in met alweer een autobiografisch boek, *Liefde* (1965), gevolgd door *Weergaloos* (1968) en de bundel verzamelde gedichten *Wonder boven wonder* (1971) waartussen een groot aantal verzamelde teksten van lezingen, voordrachten en essays over marihuanagebruik (*The Book of Grass*, samen met George Andrews, 1967, *Het moederkruid*, 1970), de yinyangologie (*Tussen wit en zwart - het ABC van de I Ching*, 1971), geestelijke volksgezondheid (*Het hek van de dam*, 1971) enz. het licht zagen.

Levensbeschouwelijk heeft zijn werk in deze tweede fase met magie, mystiek, occultisme en parapsychologie te maken, terwijl de fictie heeft plaatsgemaakt voor een hartstochtelijke registratie van ontmoetingen, happenings, leeservaring en bewustzijnsverruiming door drugs. Het is ook in dezelfde geest dat hij de poëzie als `taaltheater' in Londen, Amsterdam en Brussel ten beste gaf.

Vinkenoog vertaalde werk van o.a. F. Sagan, A. Ginsberg en A. Huxley.

Werken:

Enkele reis Nederland (1957), p.; *Drie staat tot één* (samen met H. Andreus en N. Verhoeven, 1962), p.; *Preambuul voor een nieuwe wereld* (1963), pr.; *Het verhaal van Karel Appel* (1963), pr.; *Vogelvrij* (1967), pr.; *Manifesten en manifestaties* (1967), pr.; *Leven en dood van Marcel Polak* (1969), pr.; *To Timothy Leary, magiër* (1972), pr.; *Niet niets. De kunst van het sterven* (1974), pr.; *Mij best* (1976), p.; *Het huiswerk van de dichter* (1978), p.; *Levend licht* (1978), pr.; *De andere wereld* (1978), pr.; *Tegen de wet* (1980), pr.; *Voeten in de aarde en bergen verzetten* (1982), pr.

Literatuur:

A. den Besten, in *Stroomgebied* (1954); P. Rodenko, in *Een onbloedige maar radicale revolutie* (1956); Idem, `Iedere keel zijn eigen profeet', in *Tussen de regels* (1956); A. Morriën, in

Concurreren met de sterren (1959); E. van Itterbeek, in *Actuelen* (1960); R. Campert e.a., in *Boekje open* (1963); J.J. Oversteegen, in *Merlyn*, i, 5 (1963); B. van Vlierden, `Schrijverschap van het schrijverschap', in *Streven*, xvi, 2 (juni 1963); P. de Wispelaere, `De problematiek van de ik-roman', in *Perzisch tapijt* (1966); C. Rijnsdorp, `Hoogseizoen', in *De moderne roman in opspraak* (1966); M. Rutten, in *Nederlandse dichtkunst Achterberg en Burssens voorbij* (1967); R. Cornets de Groot, in *Open ruimte* (1967); K. Fens, `Panorama', in *Literair Lustrum* (1967); P. de Vree, `S.V.', in *Onder experimenteel vuur* (1968); H. Bousset, in *Schreien, schrijven, schreeuwen* (1973); S. Vinkenoog, *Juli* (1979); `Een weekend met S.V.', in *Literama*, 17 (1982-1983), met bibl.; H. Dütting (ed.), in *Archief der Vijftigers*, dl. 2 (1983).

[P. de Vree en G.J. van Bork]

Viola, Cornelia Johanna

Ps. Maria Viola, Nederlandse dichteres en essayiste (Rotterdam 1.12.1871-Ouderkerk aan de Amstel 19.8.1951). Opleiding aan de Academie voor Beeldende Kunsten in Rotterdam. In 1896 werd zij roomskatholiek. Na medewerking aan o.a. *De Katholieke Gids* stichtte zij met Albertine Smulders, Albert van der Kallen en Theo Molkenboer het maandblad *Van Onzen Tijd* (najaar 1900).

Haar werk was gericht op de culturele opvoeding en emancipatie van de rooms-katholieken. Belangrijker dan haar schaarse poëzie is haar essayistisch werk, waarin zij steeds in betrekking met het realisme - voor haar de wezenstrek van (Nederlandse) kunst - aandacht vroeg voor wat daar bovenuit rees.

Haar stijl vereenvoudigde zich. De kunst van de me leek haar ten slotte in simpelheid zo groots dat die een grondslag bood voor een nieuwe principiële volkskunst.

Uitgave:

Th. de Jager en G. Knuvelder (ed.), in *Pioniers. Werk uit `Van Onzen Tijd'* (1925).

Literatuur:

K. Meeuwesse, `Het litterair-critisch werk van M.V.', in *Annalen Thijmgenootschap*, 39 (1951).

[H.A. Wage]

Violetta, Geo de la

Ps. van Gabriël Opdebeek, Vlaams schrijver, journalist en uitgever (Antwerpen 8.11.1895-Borgerhout 20.5.1979). Zoon van Lodewijk Opdebeek, uitgever en schrijver van Vlaamse kinderboeken. Hij werkte mee aan *De Vlaamse Stem, Het Laatste Nieuws*, het Nederlandse weekblad *Vrij Nederland* en *Het Rode Zeil*. Uiterst gecultiveerd en vooral geschoold in de epicuristische geest van schrijvers als Anatole France en Pierre Louijs, was hij een tegenstander van de Vlaamse boerenlyriek, hetgeen niet wegneemt dat hij opkwam voor Vlaanderens culturele eenheid in het opstel *België en het zelfbeschikkingsrecht* (1918).

Zijn literaire werk bestaat uit enige korte verhalen in dagboekvorm, waarin de frivole figuur van Miss Mary centraal staat; zij kwamen niet in de handel. Zijn iets te retorisch proza roept, niet zonder galgenhumor, erotische situaties op met en rondom Miss Mary en Pierrot in een meestal paradijselijk decor. Het eilandje Port Cros, waar hij met haar vertoeft, werd hem aan de hand gedaan door de roman *Jean d'Agrèves* van E.M. de Voguë.

Werken:

Op reis (1920); *Uit mijn dagboek: met Miss Mary te Parijs* (1924); *Met Miss Mary op Port Cros* (1928); *Met Miss Mary aan zee* (1956); *Anatole France en pantoufles* (1928); *Confidentieel* (1931); *De geboorte van Eva* (1945).

Literatuur:

J. van Assche, in *Meded. Ver. Vl. Letterk.*, 65 (1970), bibl.

[P. de Vree]

Visscher, Anna Roemers

Ook Anna Roemer Visschers(dr.), Noordnederlandse dichteres (Amsterdam wsch. begin 1584-Alkmaar 6.12.1651). Oudste dochter van Roemer Visscher. Het is onzeker of zij katholiek of hervormd is gedoopt. Aangezien in elk geval haar moeder hervormd was, zal zij in hervormde geest zijn opgevoed. Het onderricht dat haar vader haar liet geven, was voortreffelijk: zij leerde Frans en Italiaans, voorts glasgraveren (waarin zij een grote naam verwierf), schilderen, borduren, zingen, musiceren en zwemmen. Na de dood van haar moeder (1619) verzorgde zij een tijdlang de huishouding in `'t Saligh Roemers huys'. Zij was bevriend met vrijwel alle belangrijke dichters van die tijd, maar voelde zich het meest aangetrokken tot Cats (die in 1618 zijn *Maechdenplicht* aan haar opdroeg), Heinsius en Simon van Beaumont, bij wie zij in 1622 in Middelburg logeerde. Huwde in 1624 met de hervormde baljuw en dijkgraaf van de Wieringerwaard of De Nieuwe Zijpe, Dominicus Boot van Wesel. Haar tweede zoon liet zij te 's-Gravenhage in de katholieke kerk dopen (1626).

In diezelfde tijd (tussen 1624 en 1630) schreef zij een lofdicht op Stalpart van der Wiele's *Lof-sanghen van de heyligen*. Over de tijd van haar overgang naar of hernieuwde aansluiting bij de rooms-katholieke kerk staat niets vast. (Haar man werd

katholiek na 1629.) In 1640 ging zij naar Brussel om daar haar beide zoons naar een jezuïetenschool te brengen en vertoefde enige maanden te Antwerpen in de kring van Balthasar Moretus. Verbleef ook daarna herhaaldelijk in de Zuidelijke Nederlanden: te Brussel, Antwerpen en Leuven (geïntroduceerd bij Erycius Puteanus). In 1646 woonde zij met haar gezin te Leiden, waar haar man en haar zoons studeerden.

Bij haar leven is slechts een klein deel van haar werk in druk verschenen. In 1620 gaf zij een gewijzigde en vermeerderde herdruk uit van haar vaders *Sinnepoppen* (1614), door haar o.m. voorzien van puntige disticha: *Roemer Visschers zinne-poppen; Alle verciert met rijmen, en sommige met proze* (herdr. 1669, 1678). Een klein aantal gedichten van haar hand werd gedrukt in de *Zeeusche Nachtegael*, die naar aanleiding van haar bezoek aan Zeeland werd uitgegeven (1623), en ook in bundels van anderen. Haar overige werk is in de 19de en 20ste eeuw geleidelijk in hs. te voorschijn gekomen en uitgegeven. Zij vertaalde naar de derde druk (1602) de *Cent emblemes chrestiens* (1571) van de hugenootse dichteres Georgette de Montenay, onder de titel *Honderd christelijke zinnebeelden*, in 1854 voor het eerst uitgegeven.

Haar poëzie, over het algemeen middelmatig, doet haar naam als `wijse Anna' eer aan: moralistisch en stoïcijns christelijk. Door Vondel, Huygens, Cats en anderen werd haar werk hemelhoog geprezen; zij was een tweede Sappho, een tiende Muze, een vierde Gratie enz., maar dit gebeurde vooral omdat zij de eerste Nederlandse dichteres was die haar bewonderaars kenden.

Uitgaven:

M.D. de Bruyn (ed.), *Gedichten van Anna Visscher en Maria Tesselschade Visscher* (1851); N. Beets (ed.), *Alle de gedichten van A.R.V*, 2 dln. (1881); F. Kossmann (ed.), *Gedichten van A.R.V.* (1925); C.W. de Kruyter (ed.), *Letter-juweel* (1971).

Literatuur:

J. Scheltema, *Anna en Maria Tesselschade, de dochters van Roemer Visscher* (1808); H.E. Moltzer, *A.R.V., letterkundige studie* (1879); J. Belonje, `Het nageslacht van A.R.V.', in *Jaarb. Centraal Bureau Genealogie*, 31 (1977); L. Rens, `Rubens en de literatuur van zijn tijd', in *Dietsche Warande & Belfort*, 122 (1977); H. de la Fontaine Verwey, `Gerard Thibault en zijn "Académie de l'épée"', in Idem, *Uit de wereld van het boek*, dl. 3 (1979); B.C. Damsteegt, *Van Spiegel tot Leeuwenhoek* (1981); M.A. Schenkeveld-van der Dussen, `A.R.V.': de tiende van de negen, de vierde van de drie', in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk. 1979-1980* (1981).

Zie ook Maria Tesselschade Visscher en Roemer Visscher.

[W.J.C. Buitendijk en P.J. Verkruijsse]

Visscher, Maria Tesselschade

Noordnederlandse dichteres (Amsterdam 25.3.1594-ald. 20.6.1649). Jongste dochter van Roemer Visscher. Werd gedoopt onder de naam Marritgen; haar tweede naam ontving zij van haar vader ter herinnering aan het zware verlies aan schepen dat hij op 24 december 1593 bij Tessel had geleden. Haar opvoeding was als die van haar zuster, even voortreffelijk als modern. In 1623 huwde zij de zeeofficier Allard Crombalgh (gest. 1634), waarna zij in Alkmaar woonde. Daarvoor had zij in `'t Saligh Roemers huys' op veel kunstenaars een grote indruk gemaakt door haar uiterlijk en haar veelzijdige begaafdheid (o.a. op Bredero, die haar in 1616 zijn *Lucelle* opdroeg). Weduwe geworden, was zij van de Muiderkring, naast gastheer Hooft, het gevierde middelpunt. Haar overgang tot de rooms-katholieke kerk had bij sommige van haar vrienden - vooral bij Huygens, maar ook bij Hooft en Van Baerle - veel weerstand ontmoet. Alleen Vondel kon haar hierin steunen; voor hem werd zij de `(Alckmaersche) Eusebia', aan wie hij zijn *Peter en Pauwels* (1641) opdroeg; twee jaar daarvoor had hij haar al zijn *Electra* `opgeofferd'.

Jarenlang had zij zich beziggehouden met de vertaling van Tasso's *Gerusalemme liberata*, waarvan echter slechts één strofe, in een brief aan Barlaeus, bewaard bleef. Zij had ook het plan om Marino's *Adone* te vertalen. Evenals Huygens en Hooft, de twee hoofdfiguren van het maniërisme in de Nederlanden, stond zij sterk onder invloed van Marino: het precieuze woordspel, de gedurfde beeldspraak, de gezochte paradoxen en antithesen spraken haar zeer aan. Dit blijkt uit een twintigtal brieven en een klein aantal gedichten die bewaard zijn.

Haar leven, dat haar in de laatste jaren vooral ook veel lichamelijk leed bracht, bood aan versch. schrijvers stof tot romantisering (zo Alberdingk Thijm in *Verspreide verhalen* en *Portretten van Joost van den Vondel*).

Uitgaven:

J.A. Worp (ed.), *Een onwaerdeerlycke vrouw. Brieven en verzen van en aan Maria Tesselschade* (1918, fasc.-uitgave 1976); M.C.A. van der Heijden (ed.), *'t Hoge huis te Muiden. Teksten uit de Muiderkring* (1972).

Literatuur:

J. van Vloten, *Tesselschade en hare vrienden in 1632-1649* (1852); J.F.M. Sterck, *Oorkonden over Vondel en zijn kring* (1918); A. van Gool, `Tessela - Thessala - Tesselschade', in *Vondeljaarb.* (1949); P. Brachin, *Études de littérature néerlandaise* (1955); L.C. Michels, *Filologische opstellen*, ii-iv (1958-1964); P. Minderaa,

Opstellen en voordrachten uit mijn hoogleraarstijd (1964); S.F. Witstein, *Funeraire poëzie in de Nederlandse renaissance* (1969); B.C. Damsteegt, `De schonckensonnetten', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 96 (1980).

[W.J.C. Buitendijk]

Visscher, Roemer

Noordnederlands dichter (Amsterdam 1547-ald. begraven 19.2.1620). Behoort tot de generatie die in de begintijd van de opstand streefde naar een eigen nationale cultuur. Ofschoon hij jong zijn beide ouders verloor (beiden begraven 7 juli 1558), kreeg hij blijkbaar een verzorgde opvoeding: hij las Frans en Latijn, en ook Italiaans. Als lid van de kamer D'Eglantier deed hij mee aan de rederijkerij, maar in zijn dichtwerk en vooral in zijn stijl van leven is renaissance-invloed merkbaar. Ondogmatisch in godsdienstig opzicht, behoort hij tot de libertijnen, al werd hij rooms-katholiek opgevoed en ging zijn gezin door voor hervormd. Zijn vader was lakenkoopman; hijzelf deed goede zaken als graanhandelaar; maar tot het Amsterdamse patriciaat, zoals de familie Hooft, klom zijn familie niet op. Zijn drie dochters, Anna, Geertruy en Maria Tesselschade, met de jongere zoon Pieter, werden hoogst `modern' opgevoed: zij leerden Frans en Italiaans, bespeelden allerlei muziekinstrumenten, deden aan tekenen, glasgraveren en andere vormen van kunst, en leerden zwemmen. In het begin van de 17de eeuw werd het Roemershuis een ontmoetingscentrum van schilders, dichters en geleerden.

Indien men de naamgeving in Spiegels *Twe-spraack* (1584) mag geloven, behoorde hij tot de vrienden die zich toen intensief bezighielden met de vraagstukken van taal en spelling, dat wil zeggen met de opbouw van de Nederlandse cultuurtaal. In 1599 werd buiten zijn toedoen een boekje gedrukt met 85 epigrammen die tevoren blijkbaar in hs. of afschrift onder vrienden hadden gecirculeerd zoals in die tijd gebruikelijk was. In 1612 kwam een omvangrijker bundel van de pers: *T'loff vande mutse, ende van een blaewe scheen*. Pas hierna ging hij ertoe over zelf een betere en volledige editie te bezorgen: in 1614 verscheen zowel de emblematabundel *Sinnepoppen*, als de poëziebundel *Brabbeling*, waarin tientallen quicken (= sneldichten, puntdichten, deels bewerkt naar Martialis), een aantal tuyters (= sonnetten, deels vertaald naar Ronsard), een aantal jammertjens (= elegieën) en enkele grotere gedichten zijn opgenomen.

Zonder de literaire betekenis te overschatten mag men deze boekjes, mede op grond van de herdrukken, beschouwen als een opmerkelijke literaire uiting van de Hollandse burgerij omstreeks 1600. In het werk van versch. jongere tijdgenoten, met uitzondering van de aristocratische Hooft, zijn trekken van beïnvloeding en verwantschap aan te wijzen: het emblematische en moraliserende bij Cats, het jolige en volkse bij Bredero, het vernuftige en anekdotische bij Huygens. In latere edities van *Sinnepoppen* heeft Anna Roemers de fraaie prentjes van Claes Jansz. Visscher voorzien van tweeregelige rijmpjes en het proza van haar vader soms door een tekst van eigen hand vervangen.

Uitgave:

L. Brummel (ed.), *Sinnepoppen van R.V.* (1949).

Literatuur:

Th. Jorissen, `R.V. en zijn gezin', in *Historische en literaire studiën* (1891); A.C.G. de Vries, *De Nederlandsche emblemata* (1899); J.F.M. Sterck, `Aanvullingen tot het leven van R.V.', in *Oud-Holland*, 33 (1915); N. van der Laan, *Uit R.V.'s Brabbeling*, 2 dln. (1918 en 1923); R. Foncke, `Over R.V. en zijn Tuyters', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1966); F.F.J. Schouten, `Het 17de-eeuwse Rozenkruis', in *Spiegel Historiael*, 5 (1970); W.J. Müller (ed.), *Die Sprache der Bilder. Realität und Bedeutung in der niederländischen Malerei des 17. Jahrhunderts* (1978).

[G. Stuiveling]

Visser, Ab

Eig. Albert, Nederlands dichter en prozaschrijver (Groningen 14.2.1913-Amsterdam 9.5.1982). Groeide onder weinig gemakkelijke omstandigheden op te Groningen; werd opgeleid voor onderwijzer maar hield zich al spoedig uitsluitend met publiceren bezig. Behalve enkele weinig opvallende bundels gedichten schreef hij jeugdboeken, novellen en romans. Daarnaast was hij als journalist werkzaam.

Van zijn prozawerk vielen vooral de autobiografische romans op (de Jo Rutgersreeks) door hun bijna ouderwets aandoende, onopgesmukte verteltrant, de menselijkheid en humor. Vooral geldt dit voor de Groningse jeugdherinneringen uit *De buurt* (1953) en *De vlag halfstok* (1955); in de volgende delen (*God in Frankrijk*, 1957, *De valstrik*, 1959, *De hel met negen deuren*, 1962) worden op een levendige wijze de latere belevenissen van de ik-figuur, Jo Rutgers, die dan schrijver is geworden, verhaald.

Visser bracht zijn belangrijkste gedichten

bijeen in *Millennium* (1946) en een aantal journalistieke stukken in *Leven van de pen* (1965), waarin het anekdotische element opvalt. Voorts hield hij zich actief bezig met de detectiveroman, aan welk genre hij enkele goede monografietjes wijdde (*Kaïn sloeg Abel*, 1963, *Onder de gordel*, 1963, en *Wie is de dader?, De misdaadroman van Poe tot heden*, 1972).

Hoewel hem in 1958 de Hendrik de Vriesprijs werd toegekend en critici als Greshoff meermalen een lans voor hem braken, bleven Vissers beste werken onderschat.

Werken:

De mens wikt (1936); *Arcadia* (1939); *Woonschepen* (1941); *Erotisch duel* (1942); *Woonschepen* (1942); *Na de reis* (1946), p.; *De corjaal* (1946); *Rudolf de Mepse* (1946); *Galg en rad* (1947), verh.; *De man zonder hoofd* (1947); *De leugen* (1947); *Guido Gezelle* (1949); *De erfenis* (1951); *Uitnodiging tot moord* (1953); *Het achterdeurtje en andere verhalen* (1955); *De kat en de rat* (1967); *Het kind van de rekening* (1967); *'t Peerd van ome Loeks* (1970); *De chanteur en andere misdaadverhalen* (1970); *De kat en de rat* (1972); *De mythe van de Mafia - van Mafia tot Cosa nostra* (1974); *Het klooster van St. Jurriaan - Pauwhof-herinneringen* (1974); *Wat moet ik ermee? - ervaringen met uitgevers* (1979); *Het kind van de rekening* (1980); *Vlucht naar Engeland* (1981); *Het agentschap* (1981).

Literatuur:

H. van Straten, *De laatste Casa nova: herinneringen aan A.V.* (1982); J. Kuypers, `Interview met A.V.', in *Kofschip*, 10 (1982); G. Puchinger, in *Ontmoetingen met literatoren* (1982).

[G.W. Huygens]

Visser, Garmant Nico

Fries dichter (Idskenhuizen 20.8.1910). Studeerde sociale geografie aan de universiteit van Amsterdam (doctoraal examen 1935) en was werkzaam in versch. ambtelijke en wetenschappelijke functies, laatstelijk aan het Nedersaksisch Instituut van de rijksuniversiteit te Groningen.

Zijn poëzie wordt gekenmerkt door een eigenzinnige prosodie, een somber-romantische zetting en een op zijn Fries-nationalistische gevoelens geënte thematiek. Hij publiceerde voorts voortreffelijke vertalingen uit o.a. het Spaans en Portugees en de Latijns-Amerikaanse literaturen.

Werken:

Jolm (= Aanspoelsel; 1947), p.; *Agger* (= Navloed; 1964), p.; *Wyldewrang* (= Bitterzoet; 1978), p.

Literatuur:

F. Sierksma, `De greatskens fan 'e dichter', in *De Tsjerne* (1948); F. Schurer, `Lof fan 'e poëzij', in *Idem* (1949); A. Wadman, `Lof fan it protest', in *Idem* (1949); Idem, *Frieslands dichters* (1949); J. Smit, *De Fryske literatuer 1945-1967* (1968); F. Dam, `G.N.V.', in *Tekst en Uitliz* (1975); K. Dykstra, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977).

[F. Dam]

Vlerk

Zie Gewin, B.

Vliet, Eddy van

Eig. Eduard Léon Juliaan, Vlaams dichter (Antwerpen 11.9.1942). Studeerde rechten aan de Vrije Universiteit in Brussel en vestigde zich als advocaat in Antwerpen. Werkte mee aan en was redacteur van *Yang, Kentering* en *Nieuw Vlaams Tijdschrift*. Hield zich afzijdig van elke groep of stroming in de literatuur.

Van Vliet debuteerde met de bundel *Het lied van ik* (1964), gedichten die abstraheren van de werkelijkheid en daarvoor in de plaats sprookjesachtige of mythische elementen plaatsen. Dat geldt ook voor de bundels *Duel* (1967), bekroond met de Reina Prinsen Geerligsprijs, en *Columbus tevergeefs* (1969), waarvoor hij de Arkprijs van het Vrije Woord kreeg. De thematiek van zijn poëzie is overheersend gericht op de tegenstellingen goed en kwaad, liefde en geweld, waarbij hij het eigen ik als uitgangspunt kiest voor wat men als belijdenispoëzie zou kunnen kenschetsen. Ook in *Het grote verdriet* (1974) spelen autobiografische gegevens een rol. Deze poëzie uit de jaren 1971-1974 werd bekroond met de Jan Campertprijs. Samen met Cees Buddingh' stelde hij de bekende bloemlezingen *Poëzie is een daad van bevestiging* (1978) en *Is dit genoeg: een stuk of wat gedichten* (1982) samen.

Werken:

Van bittere tranen, kollebloemen e.a. blozende droefheden (1971); *De vierschaar* (1973); *Na de wetten van Afscheid & Herfst* (1978); *Glazen* (1979); *Jaren na maart* (1983).

Literatuur:

J. de Roek, `De albatrossen zijn doder dan Baudelaire', in *Nieuw Vl. Tijdschr.*, 24, 9 (1971); M. Bartosik, `E.v.V.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1981); W.M. Roggeman, in *Beroepsgeheim*, dl. 4 (1983), interview; D. Kroon, `De poëzie van E.v.V.', in *Ons Erfdeel*, 26 (1983).

[G.J. van Bork]

Vloten, Johannes van

Nederlands literair-historicus (Kampen 18.1.1818-Haarlem 21.9.1883). Studeerde te Leiden theologie, waar hij in 1843 promoveerde; werd echter geen predikant, omdat hij toen al heterodoxe theologische opvattingen aanhing, maar leraar aan het Erasmiaans gymnasium te Rotterdam. Een conflict maakte al in 1846 een einde aan deze onderwijsperiode, en in de volgende jaren wijdde hij zich uitsluitend aan wetenschappelijke arbeid, o.a. over het opko-

mend modernisme. Van 1854 tot 1867 was hij hoogleraar aan het Athenaeum te Deventer, waaraan ook weer een conflict met curatoren een einde maakte. Daarna woonde hij ambteloos te Bloemendaal en van 1876 tot zijn dood te Haarlem. Drie dochters van hem trouwden met jonge kunstenaars: Van Eeden, Verwey en Witsen.

Van Vloten was een onafhankelijke geest als weinigen onder zijn tijdgenoten, een strijdbare figuur die niets en niemand ontzag en de toonaangevende tijdgenoten van alle wetenschappelijke en vooral ook kerkelijke richtingen bestreed. Zijn felle, meestal persoonlijke kritiek was echter steeds gegrond op zijn streven naar waarachtigheid zowel in het leven als in de wetenschap. Het liberalisme en het spinozisme bepaalden in sterke mate zijn levensbeschouwing. Wat onafhankelijkheid van gedachten betreft doet hij aan Multatuli denken, die hij echter aanviel om zijn levenswijze en zijn weinig vaderlandse gevoelens (*Onkruid onder de tarwe*, 1875).

Voor de studie van Spinoza in Nederland heeft Van Vloten grote verdiensten gehad, o.a. door de uitgave, samen met J.P.N. Land, van diens *Verzamelde Werken* (2 dln., 1882-1883). Bij de onthulling van diens standbeeld in Den Haag in 1880 hield hij de feestrede. In hem zag hij de grote voorganger die de mens kon leren zich uit de ban van een verouderd kerkgeloof te bevrijden. Zijn ideeën daarover legde hij neer in zijn tijdschrift *De Levensbode* (1865-1881), later omgedoopt tot *De Humanist* (1882-1883). Zijn esthetische denkbeelden vindt men o.a. in de *Nederlandsche Kunstbode* (1874-1876), die eveneens onder zijn redactie stond. Zijn onafhankelijkheid van geest komt tot uiting in zijn medewerking aan de meest uiteenlopende tijdschriften, van *Dietsche Warande* van Alberdingk Thijm, voor wie hij een zwak had, tot het tijdschrift van de vrijdenkers *De Dageraad*.

Van Vlotens bijzondere verdienste ligt op het gebied van de geschiedenis der Nederlandse letterkunde: hij verzorgde een onwaarschijnlijk groot aantal studies, tekstuitgaven en bloemlezingen, waarvan er versch. hun betekenis hebben behouden. O.a. staan uitgaven van Cats (*Jacob Cats, Alle de wercken*, 2 dln. 1855-1862) en Vondel (*J. van Vondel, Volledige dichtwerken*, 2 dln. 1863-1866) en vele andere, vooral 17de-eeuwse dichters, op zijn naam. Van belang zijn ook de uitgaven van *Het Nederlandsche kluchtspel* (3 dln., 1878-1881^2) en de *Brieven* van P.C. Hooft (4 dln., 1855-1857). Hoewel hij in zijn tekstuitgaven niet altijd de nauwgezetheid heeft betracht die men van een filoloog mag verwachten, heeft hij niettemin de Nederlandse literatuurgeschiedenis grote diensten bewezen. In de geschiedenis zag hij een middel tot zedelijke verheffing van het volk, een romantische idee, waarin hij tegenover Fruin stond. Door tegenwerking van M. de Vries ontging hem tot tweemaal toe een benoeming als hoogleraar.

Werken:

Nederlandsche geschiedzangen, 2 dln. (1852, 1864^2); *Paschier de Fyne* (1853); *Marieken van Nijmegen* (1854), tekstuitg.; *Nederlands opstand tegen Spanje*, 3 dln. (1856-1860), 2 dln. (1872^2); *Baruch d'Espinoza* (1862, 1871^2); *Nederlandsche aesthetika* (1865), 2 dln. (1881-1882^3); *Nederlandsch dicht en ondicht uit de 19de eeuw*, 3 dln. (1861-1865), bloeml.; *Bloemlezingen uit de Nederlandsche dichters en prozaschrijvers der zeventiende en achttiende eeuw*, 4 dln. (1869-1871); *Schets van*

de geschiedenis der Nederlandsche letteren (1871, 1879[2]); *Zielkundig-historische inleiding ter algemeene en Nederlandsche taalkennis* (1871); *Nederlandsche baker- en kinderrijmen*, 2 dln. (1872, 1980[5]); *Nederlands schilderkunst van de 14de tot de 18de eeuw* (1874); *W. en O.Z. van Haren. Leven en werken* (1874); *Middelburgs beleg en overgang (1572-1574)* (1874); *Jonckbloet's zoogenoemde geschiedenis der Nederlandsche letterkunde* (1876); *Uit Bellamy's nagelaten brieven en papieren* (1878); *Geschiedenis van Nederlands volk en staat sedert hun vrijheidverklaring*, 2 dln. (1879-1883); *Elizabeth Wolff, geb. Bekker. Levens- en karakterbeeld* (1880); *Jacob van Maerlant, Merlijn* (1880), tekstuitleg.

Literatuur:

Cd. Busken Huet, `J.v.V.', in *Litt. fant. en krit.*, dl. 22 (1883); M. Mees-Verwey, *De betekenis van J.v.V.* (1928), bibl. met inl.; C.G.N. de Vooys, `J.v.V.', in *Verzamelde letterkundige opstellen* (1947); Idem, `J.v.V.', in *Geschied. van de letterk. der Nederlanden*, vii (1948); C. de Zeeuw-Musterd, `J.v.V. over de Opstand', in *Tijdschr. voor Geschied.*, 81 (1968); J.A. van Kampen, `J.v.V. in Deventer', in *Spiegel Historiael*, 12 (1977); C. Offringa, `De wijsgerige geschiedkundige van J.v.V.: Aufklärung en liberalisme', in J.A.L. Lancée (ed.), *Mythe & werkelijkheid* (1979); N. Maas, `Slechte manieren in de letterkunde: J.v.V. 1874-1876', in *Maatstaf*, 31 (1983).

[P.J. Meertens]

Voeten, Bert

Eig. Lambertus Hendrikus, Nederlands dichter (Breda 6.7.1918). Gehuwd met de schrijfster Marga Minco. Nadat hij in 1940 met een jongensboek had gedebuteerd ontwikkelde zich zijn schrijverschap aanvankelijk in de traditie van *Criterium*.

Afgezien van clandestiene uitgaafjes trad hij als dichter eerst na WO II in de openbaar-

heid, o.a. met de bundel *De blinde passagier* (1946). Een diepere indruk maakte in hetzelfde jaar het oorlogsdagboek *Doortocht*, waarmee hij de Van der Hoogtprijs verwierf. Als redacteur van *Het Woord* en *Ad Interim* nam hij in die naoorlogse jaren deel aan het opkomend letterkundig leven; in 1950 werd hij mederedacteur van *De Gids*. Versch. verzenbundels verschenen van zijn hand, die meer van een virtuoos vakmanschap dan van een groot persoonlijk dichterschap getuigden. De bundel *Met het oog op morgen* (1953) werd met de Jan Campertprijs bekroond. Zijn latere dichtwerk staat meer in het teken van het modernisme.

Zijn onmiskenbaar meesterschap over de taal maakte hem tot een uitstekend vertaler, met name van toneelwerken. Zo verzorgde hij o.a. vertalingen van Molière (*De school der vrouwen*), Shakespeare (*Hamlet, De vrolijke vrouwtjes van Windsor, De koopman van Venetië, Coriolanus, De getemde feeks, Othello* e.a.), Fry (*Droom der gevangenen, De eerstgeborene, Thor en de engel, Deze vrouw mag niet branden, Venus bespied* e.a.), Miller (*Na de zondeval, Incident in Vichy*), Wilder en Scribe - vertalingen die aan het hedendaagse toneelrepertoire goede diensten bewezen hebben. In 1958 werd zijn vertaalwerk bekroond met de Martinus Nijhoffprijs.

Werken:

Amsterdamsche kwatrijnen (1945); *Suite in December* (1948); *De ammonshoorn* (1949); *De zon op mijn hand* (1956); *Menselijkerwijs* (1958); *De tijd te lijf en andere gedichten* (1961); *Er gebeuren geen wonderen* (1963), bloeml.; *Een bord bekijken* (1966).

Literatuur:

Ed. Hoornik, in *Kritisch proza* (1978).

[G.W. Huygens]

Vogelaar, Jacq Firmin

Ps. van Franciscus Wilhelmus Maria Broers, Nederlands schrijver en essayist (Tilburg 3.9.1944). Studeerde Nederlands en filosofie in Nijmegen en Amsterdam. Was actief in de protestbeweging van de jaren zestig. Van 1971 tot 1975 was hij als docent verbonden aan o.m. de afdeling bouwkunde van de Technische Hogeschool te Delft en het Instituut voor Neerlandistiek van de Universiteit van Amsterdam. Vanaf 1967 schrijft hij regelmatig boekbesprekingen, aanvankelijk in *Het Parool* en *de Volkskrant* en sinds 1971 voor *De Groene Amsterdammer*. Sinds de heroprichting van het tijdschrift *Raster* (1977) maakt hij deel uit van de redactie van dit blad.

Ofschoon Vogelaar debuteerde met poëzie, heeft hij dat genre na zijn debuut - *Parterre, en van glas* (1965) - niet meer beoefend. Wel publiceerde hij spoedig daarna en in een kort tijdsbestek veel romans en prozateksten, waarvan *Anatomie van een*

glasachtig lichaam (1966) en *Vijand gevraagd* (1967) de bekendste zijn. Het opvallende van deze boeken zit wsch. minder in de thematiek dan in de ongebruikelijke vormgeving. Het gaat nooit om een rechtlijnig verhaal, maar om de montage van versch., vaak ook typografisch onderscheiden tekstsoorten. Ofschoon deze teksten nog gecentreerd lijken rond een of meer personages gebeurt dat niet om hun psychologische ontwikkeling in kaart te brengen. De personages zijn proefpersonen die in versch. tekstsituaties een versch. rol krijgen opgelegd. Dat zij niet soeverein over hun leven beschikken, maar zowel in hun gedrag als in hun denken in hoge mate zijn geprogrammeerd door economische, sociale, psychologische en talige structuren is een van de belangrijkste, steeds terugkerende thema's van Vogelaars werk. Deze materialistische visie heeft hij ook in essays verwoord. Als een der eersten in Nederland heeft hij daarbij aandacht geschonken aan het werk van Adorno, Benjamin en andere neomarxistische theoretici.

Net zoals Vogelaar wetenschappelijke en filosofische kennis literair tracht te verwerken, doet hij dat met zijn politieke standpunten. Daarbij heeft hij zich altijd verzet tegen een politieke kunst in traditioneel-geëngageerde zin, die zijns inziens haar mogelijkheden overschat en in een wezenlijk opzicht, dat van de vormgeving, schromelijk tekort schiet. Vogelaars engagement is indirect; het schuilt in de kritiek op gecodeerde taalvormen die in zijn visie een regulerende, zelfs disciplinerende maatschappelijke functie hebben. Van meet af aan is het Vogelaars intentie geweest die gesloten taalvormen open te breken in beweeglijke, meerduidige teksten die ook van de lezer een grotere inzet vergen. In die zin kan men in zijn werk een ontwikkeling constateren: latere teksten zijn steeds complexer, exploreren steeds nieuwe mogelijkheden. Hoogtepunt tot nu toe is *Raadsels van het rund* (1978). Dit boek, waarvan de hoofdstukken in versch. volgorden kunnen worden gelezen, kan onmogelijk eenduidig worden gerubriceerd. Behalve een hoogst onconventionele historische roman is het o.m. een literaire verwerking van de jaren

zestig en de toen bestaande opvattingen over kunst, architectuur en de positie van de intellectueel. Geschreven in een nu eens satirische, dan weer essayistische stijl lijkt het echter bovenal een kritiek op het eenzijdige, beperkende karakter van de westerse rationaliteit. Latere publikaties, zoals *Alle vlees* (1980) en essays over o.m. Roussel, Flaubert en vooral de schilder Francis Bacon, lijken uitwerkingen te zijn van hoofdstukken en motieven uit *Raadsels van het rund*.

Werken:

De komende en gaande man (1965), pr.; *Gedaanteverandering of 'n metaforiese muizeval* (1968), r.; *Het heeft geen naam* (1968), pr.; *Kaleidiafragmenten* (1970), pr.; *Kunst als kritiek* (1972), essays; *Konfrontaties* (1974), essays; `Ik in Kapitaal. Voorstudie van Pp.', in *Het mes in het beeld* (1976), pr.; *Oriëntaties* (1983), essays.

Literatuur:

R. Bloem, `J.F.V. Jonas is er niet', in *Literair Lustrum*, 2 (1973); K.D. Beekman, `Experimentele teksten omstreeks '70' in *Spektator*, 4, 9 en 10 (1974/1975); Idem, `Anatomie van een glasachtig lichaam van J.F.V.', in *Raster*, 2 (1977); J.P. Verckens, `Het paradigmaties sintagme', in *Nieuw Vl. Tijdschr.*, 30, 8 (1977); A. Mertens, `J.F.V.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980); C. Offermans, `Antisystematiek', in *Raster*, 10 (1979); Idem, `Meertaligheid', in *Idem*, 22 (1982); Idem, `Opstand van het vlees', in *De kracht van het ongrijpbare* (1983); A. Mertens e.a., in *Bzzlletin*, 11, 107 (1982-1983).

[C. Offermans]

Vollenhove, Joannes

Noordnederlands dichter (Vollenhove 2.6.1631-'s-Gravenhage 14.3.1708). Zoon van burgemeester van Vollenhove. Studeerde theologie te Utrecht onder Voetius en Hoornbeek en vanaf 1653 te Groningen, o.a. bij Maresius. Was tien jaar predikant te Zwolle en vanaf 1665 te 's-Gravenhage. In 1675 ontving hij een eredoctoraat te Oxford. Om gezondheidsredenen legde hij in 1705 het predikambt neer. Als dichter werd hij zeer geprezen door Vondel, en dichters als Rotgans en Sluiter zagen hoog tegen hem op.

In de kerkstrijd nam Vollenhove een gematigde houding aan. Zijn briefwisseling met de remonstrantse predikant Geeraert Brandt werd uitgegeven in Joan de Haes, *Het leven van Geeraert Brandt* (1740); die met Rotgans ten dele in *Poëzy* (1715). Als zijn belangrijkste werk beschouwde men in de 17de eeuw het uitvoerige gedicht *Kruistriomf* (1656), een vlot, maar al te pathetisch dichtwerk, een schoolvoorbeeld van `Parnastaal' (een woord door hem zelf gesmeed). Een verzamelbundel verscheen in 1686 te Amsterdam onder de titel *Poëzy*, waarin veel vertalingen en

gelegenheidspoëzie van een persoonlijk en nationaal karakter. Een deel van de hierin opgenomen gedichten, nl. de stichtelijke poëzie, vermeerderd met latere verzen, werd in 1750 uitgegeven onder de titel *Kruistriomf en Gezangen*, met een inleiding van J. Spex. Deze bundel, op typisch 18de-eeuwse manier ingedeeld, bevat kruis-, feest-, boet-, troost-, lof-, wek- en mengelzangen. Vollenhove bestreed als purist de invloed van het Frans en hij pleitte voor een verzorgd taalgebruik in het gedicht `Aan de Nederduitsche schrijvers' (*Poëzy*, 564-577). In de halve eeuw van zijn dichterlijke werkzaamheid is er wel een ontwikkeling te bespeuren, nl. van een opgewonden triomfale en heroïsche barok naar een meer 18de-eeuwse classicistische netheid en gepolijstheid, maar in geen van beide stadia spreekt hij de moderne lezer aan; daarvoor mist hij warmte en oorspronkelijkheid.

Werken:

Dancksegging ende gebedt voor ende om de vrede der christenheijdt (1648); *Lof-zang zijner geboortstede Vollenhove* (1649); *De heerlykheit der rechtvaardigen*, 2 dln. (1706, 1742[3]), preken.

Uitgave:

A.L. Lesturgeon, (ed.), *Bloemlezing uit de gedichten* (1866).

Literatuur:

E.J.W. Posthumus Meyjes, `J.V., een Haagsch dichter-predikant uit onze Gouden Eeuw', in *Jaarb. Die Haghe* (1921-1922); C. Bolkland, *Willem Sluiter 1627-1673* (1965); K. Exalto, `J.V. en zijn "Heerlykheit der rechtvaardigen" 1706', in Idem, *Beleefd geloof* (1974); L. Strengholt, `Huygens bij de jonge V.', in Idem, *Huygens-studies* (1976).

[W.J.C. Buitendijk en P.J. Verkruijsse]

Vondel, Joost van den

Noordnederlands dichter (Keulen 17.11.1587-Amsterdam 5.2.1679). Zoon van de doopsgezinde, in 1582 uit Antwerpen vertrokken Joost van den Vondel en Sara Cranen. Het echtpaar kreeg zeven kinderen, waarvan Joost de oudste was. Het gezin verliet Keulen wsch. in 1595 vanwege problemen i.v.m. hun godsdienstige overtuiging. Zij bereikten Utrecht, waar de jonge Joost schoolging en een Latijns schooldrama zag spelen. In maart 1597 vestigde Joost sr. zich met zijn gezin in Amsterdam, in de Warmoesstraat, als `coopman van syde' (voornaamste branche: kousen). Na de dood van Joosts vader (1608) zette zijn moeder de zaak voort; Joost werd spoedig haar compagnon en dreef sedert 1613, geassisteerd door zijn vrouw,

de zaak voor eigen rekening. Intussen nam hij deel aan de activiteiten van de Brabantse kamer Het wit lavendel. In 1607 was zijn zuster Clementia

gehuwd met haar eveneens uit Keulen geboortige buurman Hans de Wolff; Vondel zelf trouwde op 5 december 1610 met diens zuster Maeyken. In 1612 werd hem een zoon Joost geboren, vervolgens Anna, Sara, en in 1632 de zeer jong gestorven Constantijn. Tijdens zijn huwelijk leerde Vondel Latijn; Frans kende hij al eerder. Hij trad toe tot de meer rekkelijke doopsgezinde `Waterlanders', bij wie hij in 1616 diaken werd; in 1620 trad hij als zodanig af `zyner melancoleusheyts halven'.

Gaandeweg kreeg Vondel meer connecties buiten de kring der mennisten: hij kwam in aanraking met de kring van Roemer Visscher en diens dochters Anna en Maria Tesselschade, met de rijke suikerraffinadeur Laurens Joosten Baeck en met de oud-gouverneur-generaal van Oost-Indië Laurens Reael, met wie Vondel, Hooft en De Hubert bijeenkwamen, o.m. om regels voor de Nederlandse taal vast te stellen. Vooral de gereformeerde excommunicatie van Reaels broer Jacob en negen andere vooraanstaande Amsterdammers (1623), een gebeurtenis die diepe indruk in den lande maakte, veroorzaakte zijn dichterlijke stellingname in de arminiaanse twisten. Van die tijd af strooide hij de heftigste hekeldichten over zijn aartsvijanden uit, de calvinistische predikanten, als Smout, Cloppenburg en Trigland. Mede op aandrang van de Amsterdamse schepen Albert Coenraertsz Burgh schreef hij een fel hekeldrama over wat hij zag als een gerechtelijke moord en als een gevolg van het gedrijf van calvinistische predikanten: *Palamedes oft Vermoorde onnooselheyd* (1625). Het boek, met een duidelijke verwijzing naar de actualiteit (de terechtstelling van Oldenbarnevelt), werd verboden maar clandestien verschenen er in korte tijd zeven drukken van. Om aan gerechtelijke vervolging te ontkomen dook Vondel onder, eerst bij zijn zuster Clementia, daarna bij de familie Baeck. Het proces liep met een sisser af: de dichter kreeg een boete van driehonderd gulden.

In de daarop volgende jaren (tot 1632) werkte hij, sterk aangemoedigd door Grotius, aan een groots heldenepos ter ere van Constantijn de Grote. De dood van zijn jongste kind Constantijn en van de achtjarige Saartje en kort daarna de dood van zijn vrouw Maeyken (1635) maakten hem zo moedeloos dat hij niet meer de kracht had het te voltooien; bovendien zag hij in dat zijn held zeker niet zo deugdzaam was als hij zich had voorgesteld; hij vernietigde het hs. In mei 1637 overleed ook zijn moeder, een energieke vrouw met weinig vertrouwen in Joosts zakentalent; zij onterfde hem gedeeltelijk. Pas na haar dood begon Vondel openlijk op het stuk van de godsdienst te twijfelen, kwam er een eind aan een lange periode van ziekte en ontplooide zijn dichterschap zich pas goed. Zijn energie verlegde zich van het epos naar het treurspel. In 1641 werd hij katholiek. Deze overgang schijnt bevorderd te zijn door Vondels liefde voor een gegoede roomse weduwe. Het huwelijk ging niet door, de geloofsovergang wel. Hij vond in de roomse kerk bevrediging voor zijn behoefte aan autoriteit, zijn eerbied voor oude tradities en zijn gevoel voor schoonheid. Toch bleef hij in zijn opkomen tegen gewetensdrang, in zijn liefde voor Amsterdam, Oranje, de republiek en de `ware vrijheid' der regenten een karakteristieke Noordnederlander, terwijl er ook in zijn latere werk allerlei dopers erfgoed bewaard bleef: verknochtheid aan de bijbel, eerbied voor de martelaren, ootmoed en lekentheologie.

Door zijn overgang had hij zich van enkele vroegere vrienden vervreemd; met Hooft raakte hij voorgoed gebrouilleerd. Toen hij Grotius als katholiek had voorgesteld en in zijn *Verspreide gedichten* (1644) eigen vroegere niet- of zelfs antikatholieke poëzie loochende, namen zijn tegenstanders wraak door op eigen initiatief de achtergehouden gedichten te publiceren. Intussen had na de dood van

zijn vrouw zijn dochter Anna de zorg voor de huishouding op zich genomen. In 1643 trouwde zijn zoon Joost; het jonge gezin trok bij de vader in. Er kwamen drie kinderen die alle drie op jeugdige leeftijd overleden. In 1650 hertrouwde Joost jr. met Baerte Hooft, een verkwistende vrouw die hem noodlottig zou worden. Uit dit laatste huwelijk werd één zoon geboren, Justus, de enige die Vondel zou overleven. In de winter van 1651-1652 betrok Vondel een eenvoudig huis op de Prinsengracht te Amsterdam. Joost jr. kon het niet bolwerken in de zaak en werd in 1654 beëdigd makelaar. In 1656 droeg hij al zijn activa over aan zijn vader; hij werd verlaten door zijn vrouw en aangemeld bij de Desolate Boedelkamer. Joost sr. kwam op voor de schulden van zijn zoon, die aan lager wal raakte en op verzoek van de vader `met dwang' naar de Oost werd gezonden; op de heenreis stierf hij. Vondel bleef tot de laatste stuiver aansprakelijk voor de schul-

den van zijn zoon. Op voorspraak van Anna van Hoorn, echtgenote van burgemeester Cornelis van Vlooswijck, werd Vondel door het college van burgemeesters benoemd tot suppoost aan de `banck van leeninge' tegen een behoorlijk jaarsalaris (f 650). Waarschijnlijk is hij op 1 februari 1658, 70 jaar oud, in dienst getreden. Door deze vaste betrekking waren de financiële zorgen van hem afgewenteld.

Aan Anna van Hoorn droeg hij uit dankbaarheid zijn *Jeptha of Offerbelofte* (1659) op. Op eigen verzoek werd hij wegens hoge ouderdom op 10 augustus 1668 `behoudens zijn tractement' emeritus verklaard. Alleen Anna en Justus bleven hem in 1670 over. In dat jaar verhuisde hij naar een kleine bovenwoning op het Singel. Ook Anna ontviel hem (dec. 1675). Justus kwam nu met zijn vrouw bij hem inwonen. Sedert november 1674 had Vondel niet meer gedicht. Veel bezoek ontving hij nog van hem bewonderende jonge dichters en van zijn latere biograaf Geeraert Brandt. Zijn boeken werden hem ontnomen, zijn onuitgegeven werk verbrandde hij. Op 5 februari 1679 overleed `'S Lants outste en grootste poeet', zoals op de begrafenispenning vermeld staat. Hij werd begraven op 8 februari 1679 in de Nieuwe Kerk.

De dichter Vondel debuteerde in 1605 met poëzie op het huwelijk van zijn buurmeisje: *Schriftuerlijck bruylofts reffereyn*, nog geheel in rederijkerstraditie; in navolging van Karel van Mander heeft hij in dit gedicht het klassieke genre een christelijke dimensie gegeven. In zijn latere bruiloftsgedichten is, afhankelijk van de levensbeschouwelijke achtergrond van het bruidspaar of de dichterlijke behoefte aan variatie, een afwisseling van Christus, Hymenaeus of `teelzucht' als huwelijks-inspiratiebron te herkennen. De dood heeft Vondel eveneens meermalen aanleiding tot dichten gegeven. Hij herdacht o.a. Bredero, P.C. Hooft en D. Vos, maar verwoordde ook zijn persoonlijk leed na de dood van Saartje (*Uitvaert van mijn dochterken*, 1633) en van Maeyken (*Lyckklagt aan het vrouwekoor, over het verlies van mijn ega*, 1635) in aangrijpende funeraire poëzie.

Een niet onbelangrijke inspiratiebron bleek de zeevaart. Al in 1613 publiceerde Vondel het eerste Nederlandse zeegedicht *Hymnus ofte Lof-gesangh over de wijdberoemde scheepsvaert der Vereenighde Nederlanden*, waarin hij de lof zong van de bloei van de Nederlandse handelsvaart en van de welvaart die eruit voortkwam. Het gedicht kan als een voorloper worden beschouwd van het in 1623 verschenen *Lof der zee-vaert*, met dien verstande dat hij zich met dit lofdicht keert tegen vroegere doopsgezinde opvattingen zoals die in de *Hymnus* naar voren kwamen en dat hij zich mengt in de politieke strijd rond de voc door het gedicht aan Laurens Reael op te dragen. Met lof bedacht Vondel ook de twee belangrijke steden in zijn leven: Keulen en Amsterdam. Aan zijn geboortestad herinnerde het grote lyrische gedicht *De Rynstroom* (1629 of 1630). Amsterdam werd bezongen naar aanleiding van het in gebruik nemen van het nieuwe stadhuis (1655). In *Inwydinge van 't Stadthuis t'Amsterdam* verdedigde Vondel het besluit een dergelijk majestueus gebouw te plaatsen en verheerlijkte hij de Amsterdamse handelsbloei en het Amsterdamse burgemeesterlijk gezag; het gedicht heeft een belerende functie en sluit in zijn opbouw aan bij Vossius' opvattingen over de retorica, waarbij de wijze van argumenteren is ontleend aan de dialectica. Het Oranjehuis deelde in Vondels eerbewijzen, o.a. met het grote lyrische gedicht *Geboorteclock van Willem van Nassau* (1626) en met *Verovering van Grol, door Frederick Henrick, Prince van Oranje* (1627), door zijn episch-argumentele karakter meer conform de retorische opvattingen van Scaliger.

Vondel lijkt zich nauwelijks te hebben gestoord aan de conflictsituaties tussen Amsterdam en Oranje.

Tegenover zijn lofdichten stonden zijn satires, geïnspireerd geschreven, maar vaak onbillijk tegenover tegenstanders. Een van de eerste hekeldichten was wsch. *Klinckdicht of Misbruik des kerkelyken bans* (datering en aanleiding onzeker). Tussen 1625 en 1632 verscheen een dertigtal hekeldichten, o.a. *Roskam*, een satire op de corruptie in sommige regentenkringen; *Rommel-pot van 't hane-kot*, een bespotting van de Amsterdamse gereformeerde kerkeraad; *Harpoen*, waarin Vondel de tegenstelling schetste tussen ds. Wolfaard, een wolf in schaapskleren die twist en tweedracht in kerk en staat zaait, en ds. Godefried, die zich niet met staatszaken en spitsvondigheden in de leer inlaat; *Decretum horribile*, een afrekening met het calvinistische leerstuk der voorbeschikking; *Een otter in 't bolwerck* ter bespotting van ds. Badius, die tegen de Academie preekte omdat zij zich verstout had Costers *Iphigenia* weer ten

tonele te voeren. In een latere periode voerde hij nogmaals de pen tegen de predikanten-toneelbestrijders in *Uitvaert van Orfeus* en *Speelstryt van Apollo en Pan* (1654) en het `Berecht. Aen alle kunstgenooten en voorstanders van den Schouburgh' vóór de *Salmoneus*.

Emblematisch werk dateert vooral uit de eerste periode van Vondels dichterlijk leven. Al in 1613 verscheen *Den gulden winckel*, een op bestelling van D.P. Pers gemaakte modernisering van de rederijkersverzen van Jan Moerman in *De cleyn werelt*, een bewerking van Haechts *Mikrokosmos* (1579); mede door Vondels werkwijze in deze bundel werd de aanvankelijk overwegend erotische Hollandse emblemataliteratuur verruimd en werd een stap gezet in de richting van toenemende literalisering van op- en onderschriften en een samengaan van renaissancistische geleerdheid en populariserende moralisatie. Een tweede emblemataboek verscheen in 1617: *Vorsteliicke warande der dieren*, naar platen die eerder door Eduard de Dene van bijschriften waren voorzien (1567).

Na zijn geloofsovergang laat Vondel zijn dichtwerk getuigen van zijn bekering: uit 1645 dateert het leerdicht *Altaergeheimenissen*, wat zijn vroegere arminiaanse medestander Jacob Westerbaen een scherpe satire in de pen gaf: *Kracht des geloofs* (1648). Twee later geschreven leerdichten vormen met *Altaergeheimenissen* een indrukwekkende katholieke lekentheologie: *Bespiegelingen van Godt en Godtsdienst. Tegen d'ongodisten, verlochenaers der Godtheit of Goddelijcke Voorzienigheit* (1662) en *De heerlyckheit der Kercke. Haer ingang, opgang en voortgang* (1663), een geschiedenis der kerk van haar stichting tot ongeveer 1000 n. Chr., met een bestrijding van joden, heidenen en afgedwaalden. In 1644 liet Vondel zijn *Verspreide gedichten* door Johan de Brune uitgeven; tegenstanders bezorgden een tweede deel met achterwege gelaten poëzie in 1647. In 1650 verzamelde hij opnieuw zijn *Poëzy of Verscheide gedichten*.

Als episch dichter manifesteerde Vondel zich in eerste instantie met de *Verovering van Grol* (1627), een voorstudie voor wat hij als een hoogtepunt van dichterschap zag: het maken van een groots heldenepos. Na het afgebroken werk aan de Constantinade vatte hij jaren later, opnieuw het plan op een epos te dichten, nu met Bato als held. Het plan ging niet door; ten slotte gelukte het hem met een bijbels epos: *Johannes de boetgezant. Begrepen in zes boecken* (1662). Dit epos is een aemulatio van de eerste helft van Vergilius' *Aeneis*, gekerstend in tassoniaanse zin; hij had de oudheid eindelijk kunnen overtreffen door haar hoogste genre - het epos - te verchristelijken.

Zijn grootste betekenis ontleent Vondel echter ongetwijfeld aan zijn werk als dramatisch dichter. Wsch. al in 1610 werd zijn eerste spel, *Het Pascha ofte de Verlossinge Israels wt Egypten*, op de Brabantse kamer gespeeld; dit werk, een rederijkersdrama in tragikomische trant, verscheen in 1612. *Hierusalem verwoest* (1620), waarvoor hij de stof grotendeels ontleende aan Flavius Josephus, was zijn tweede spel, een treurspel dit keer. Hierna zou hij zich in dramatisch opzicht nog vrijwel uitsluitend met treurspelen bezighouden; een enkele uitzondering daartussen vormde slechts het `Lantspel' *Leeuwendalers* (1647) dat n.a.v. de vrede van Münster in de schouwburg werd gespeeld. Het is een rustiek drama dat een aantal motieven dankt aan Guarini's *Pastor fido* en ook enige invloed vertoont van Tasso's *Aminta*. Vondel zag de vrede niet als zegevierende bekroning van de strijd om staatkundige

en godsdienstige vrijheid, maar als een verbroederingsfeest tussen Noord- en Zuid-Nederland.

In 1637 wijdde Vondel zijn energie aan *Gysbreght van Aemstel*, waarmee op tweede kerstdag de nieuwe schouwburg zou worden geopend; maar ten gevolge van tegenwerking van de kerkeraad, die het stuk te `paaps' vond, werd de opening uitgesteld tot 3 of 4 januari 1638.

De *Gysbreght* is het meest gespeelde stuk van Vondel; tijdens zijn leven werd het ca 120 maal opgevoerd, en eeuwenlang is het een traditie geweest dat het stuk in Amsterdam begin januari, en later ook elders, werd gespeeld. Het stuk werd aanvankelijk na bezwaren van de kerkeraad verboden door de burgemeesters; daarna werden de meest aanstootgevende zaken geschrapt. De tekst van Vondel is echter niet gewijzigd, er werden alleen bepaalde `vertoningen', o.a. de mis, weggelaten. De voornaamte bron was W. van Gouthoevens *D'oude Chronycke ende Historien van Hollandt* (1620). Vondel ging vaak anachronistisch te werk: hoewel de geschiedenis zich afspeelt in het kleine middeleeuwse stadje van 1304, verheerlijkt hij de `aeloude en rijcke stad' van zijn tijd. Een tweede bron is

Hoofts *Geeraert van Velsen*, naar wiens Gysbreght Vondels protagonist is gemodelleerd. Zeer belangrijk is de invloed van boek ii van Vergilius' *Aeneis*; hieraan heeft Vondel veel parallellen ontleend, met als variant dat het paard van Troje is vervangen door een soort turfschip van Breda.

Na Amsterdam in een treurspel verheerlijkt te hebben, was de beurt aan zijn geboortestad Keulen: in 1639 maakte hij het stuk over de marteldood van Ursula en haar elfduizend maagden: *Maeghden*.

Nu de dichter zijn kunnen als treurspeldichter besefte, kwam het ene stuk na het andere van de pers; in 1640 verschenen *Gebroeders*, opgedragen aan Geeraerdt Vossius, handelend over de wraak der Gibeonieten; *Joseph in Dothan* en *Joseph in Egypten*, die met *Sofompaneas* (later genoemd: *Joseph in 't hof*) een soort trilogie vormden. Van zijn geloofsovergang was het treurspel *Peter en Pauwels* (1641) een openlijke getuigenis, evenals het anoniem uitgegeven *Maria Stuart of Gemartelde majesteit* (1646), waarin de Schotse koningin als een onschuldige martelares voor het rooms-katholieke geloof werd voorgesteld. Hiervoor liep hij een boete op, omdat er duidelijke toespelingen waren op de actuele politiek en men in de Republiek niet in een kwade reuk wilde komen bij het Engelse parlement. Uit het vredesjaar 1648 is het treurspel *Salomon*. In dit stuk blijkt dat Vondel de les van Aristoteles heeft begrepen dat de protagonist niet een deugdheld moet zijn, maar een mens, staande tussen goed en kwaad in. Zes jaar na *Salomon* verscheen zijn meesterwerk, het treurspel *Lucifer* (1654) over de aartsengel die de hoogste incarnatie was van de door Vondel levenslang bestreden Staetzucht. Ook over dit stuk ontstond een geweldige deining. Na twee opvoeringen werd door toedoen van de kerkeraad een speelverbod uitgevaardigd. *Lucifer* is Vondels meest verheven, en vandaar ook zijn meest vertaalde dichtwerk. De conceptie, een toneelstuk ononderbroken in de hemel te laten spelen, is uniek in de wereldliteratuur. Vondel heeft er zes jaar aan gewerkt en het bevat de kern van zijn levensbeschouwing: het verwerpelijke van de `staetzucht', die in wezen opstand tegen God is, kortom van het luciferisme, dat aanwezig is in vele van zijn drama's van *Pascha* tot *Noah*, maar ook in versch. lyrische en satirische gedichten. Vondel heeft zich met het stuk echter ook in een theologische knoop begeven, immers, uitgaande van een hemelse schepping zouden opstand en zondeval door God zijn gewild en het kwaad ertoe door Hem geschapen. Het stuk is tijdens Vondels leven slechts twee maal gespeeld (2 en 5 februari 1654). Daarna niet meer vanwege verzet van de kerkeraad.

Het zou bijna twee eeuwen duren voor het stuk weer werd gespeeld. Vondel nam bedekt wraak op de predikanten en toneelbestrijders: *Salmoneus* (1657), geschreven in 1654 en *Samson* (1660).

In 1659 verscheen *Jeptha of Offerbelofte*, een aemulerende imitatio van de *Jephthes sive Votum* (1544) van de Schotse Neolatijnse dichter George Buchanan; het spel munt uit door klassieke eenvoud en werd door Vondel zelf als een modelstuk beschouwd, omdat het zijns inziens geheel aan de klassieke regels beantwoordt, gelijk hij in het `Berecht aen de begunstelingen der toneelkunste' uiteenzet. Daarna volgen *Koning David in ballingschap*, waarin de val van David als parallel van de val van Oedipus wordt voorgesteld, uitgezonderd de noodlotsgedachte, en *Koning David herstelt* (beide 1660). Door de bestudering van Sophocles' modeltragedie leerde Vondel de essentiële betekenis van de peripetie of `staetveranderinge' kennen:

het contrast tussen de situaties vóór en na de catastrofe moet zo groot mogelijk zijn. Alle later verschenen drama's van Vondel worden door dit structuurprincipe bepaald.

Bij de Davidspelen sluiten aan: het treurspel *Adonias of Rampzalige kroonzucht* (1661); het enige treurspel door Vondel gemaakt over nationale stof: *Batavische gebroeders of Onderdruckte vryheit* (1663) over Claudius Civilis en zijn broer Julius Paulus, een vrucht van de algemene Batavierencultus in die tijd; *Faëton of Reuckeloze stoutheit* (1663); *Adam in ballingschap, of aller treurspelen treurspel* (1664), een aemulerende imitatio van Grotius' *Adamus Exul*, zij het dat hij in plaats van een senecaans drama een sophocleïsche tragedie schreef; *Zungchin of ondergang der Sineesche heerschappije* (1667), het eerste Europese treurspel over een episode uit de geschiedenis van China, en wel de staatsgreep van Lykungzus (Li Tse-tsjeng), een spel, tevens bedoeld als verheerlijking van de Chinese missie der jezuïeten; *Noah, of ondergang der eerste weerelt* (1667), met *Lucifer* en *Adam in ballingschap* een trilogie vormend over de zondeval van de engelen, die van de eerste

mens en die van de eerste mensheid - het eindpunt van zijn carrière als dramaturg.

Vondel heeft vele invloeden ondergaan, niet in de laatste plaats omdat hij, ten einde zich de finesses van bepaalde genres eigen te maken, ook vertaalde. In het begin van zijn dichtersloopbaan was hij een bewonderaar van Guillaume de Salluste, seigneur Du Bartas; uit de *Sepmaines* vertaalde hij o.a. *De vaderen* (1616) en *De heerlyckheyd van Salomon* (1620). Onder invloed van Du Bartas schreef hij eveneens *De helden Godes des ouwden verbonds* (1620). Tijdens zijn omgang met Hooft e.a. berijmde Vondel Seneca's *Troades* onder de titel *De Amsteldamsche Hecuba* (1626), waarna een andere vertaling van Seneca volgde, nl. *Hippolytus of Rampsalige kuyscheyd* (1628), en vervolgens *Huigh de Groots Josef of Sofompaneas* (1635). Een keerpunt in zijn werk betekende de kennismaking met de Griekse tragedie. De eerste vrucht daarvan was de vertaling van Sophocles' *Elektra* (1639). Vooral Sophocles en Euripides waren in de laatste fase zijn leidslieden voor het treurspel; hij gaf nog drie vertalingen uit het Grieks uit, sterk afhankelijk van de Latijnse vertalingen die er reeds van bestonden (o.a. Grotius' *Phoenissae*): *Ifigenie in Tauren* (1666) naar Euripides' *Iphigenia in Tauris; Feniciaensche* (1668) naar Euripides' *Phoenissae; Herkules in Trachin* (1668) naar Sophocles' *Trachiniae*. Hij oefende zich echter ook in andere genres. Na een prozavertaling van Ovidius' *Heldinnebrieven* (1642) te hebben samengesteld, schreef hij *Brieven der Heilige maeghden, martelaressen* (1642). Als een hoogtepunt van zijn literaire carrière beschouwde hij de prozavertaling van al *Publius Virgilius Maroos Wercken* (1646). Nog een trede hoger stond *Q. Horatius Flaccus lierzangen en dichtkunst, in het rijmeloos vertaelt* (1654). Ten slotte volgde de berijming van Ovidius' *Herscheppinge* (1671), een werk waaraan hij jarenlang moet hebben gewerkt en waarop Balthazar Huydecoper later zijn bekende *Proeve van taal- en dichtkunde in vrijmoedige aanmerkingen* (1730) zou maken. Behalve de klassieken gebruikte hij als bronnen de *Vulgata: Koning Davids harpzangen, den Nederduitschen toegezongen* (1657), een berijmde vertaling van de 150 psalmen, en Tasso (zijn prozavertaling van *Gerusalemme liberata* is echter nooit uitgegeven).

Vondels theoretische opvattingen zijn vnl. bekend uit zijn voorredes en opdrachten bij de treurspelen. Daarnaast is de literairtheoretische introductie bij de bundel *Poëzy* (1650) bekend: *Aenleidinge ter Nederduitsche dichtkunste*, een imitatio van Horatius' Pisonenbrief. Een afzonderlijk anoniem uitgegeven theoretisch prozageschrift is *Tooneelschilt of Pleitrede voor het tooneelrecht* (1661), in het bijzonder gericht tegen de Amsterdamse predikant Wittewrongel met zijn *Oeconomia Christiana ofte Christelicke huys-houdinge* (1661); Vondel houdt hiermee een retorisch opgebouwde pleitrede tegen de calvinistische bezwaren tegen het toneel.

Uit Vondels werk blijken conservatisme, voorliefde voor abstracte ideeën, een sombere melancholie, afgewisseld met agressiviteit. Afkomstig uit een doopsgezind milieu, waarin als hoogste ideaal gold de `gemeente zonder vlek en rimpel' en waar de volwassendoop pas werd toegekend na gebleken bekering, moet Vondel veel zielestrijd hebben gekend, wat zich wsch. herhaalde bij zijn intrede in de humanistische kring van Roemer Visscher en nogmaals bij zijn overgang naar de katholieke kerk. Zijn relatief late ontwikkeling als dichter wordt wel verklaard uit zijn meertalige opvoeding (Brabants, Duits, Amsterdams), zijn aanvankelijke inpassing in de rederijkerstraditie en het remmende, strenge mennistenmilieu. In de waardering van Vondel overheerst als negatief aspect zijn neiging zich voortdurend

te onderwerpen: aan de regels van het spel der maatschappij, de normen door de geleerden aan de kunst opgelegd, de bijbel, de klassieken; eigen eerzucht en geldingsdrang banen zich ten slotte een weg in de satire, terwijl hij anderzijds zijn gebrek aan dadendrang en besluiteloosheid lijkt te projecteren in een figuur als Gysbreght van Aemstel. Gebrek aan erotiek en gemis aan humor zijn Vondel eveneens verweten; ook de geringe speelbaarheid van zijn ideeëndrama's wordt minder op prijs gesteld. Vóór hem pleiten: zijn bezieling, zijn versbeweging, zijn geëngageerdheid t.o.v. de problemen van eigen stad, land en tijd, de grote toewijding waarmee hij zich tot kort voor zijn dood aan de kunst gegeven heeft, zijn ernst en idealisme en zijn indrukwekkende reeks toneelwerken en lyrische gedichten.

Uitgaven:

J. van Lennep (ed.), *De werken van J..v.d.V., in verband gebracht met zijn leven* (1855-1869); J.H.W. Unger (ed.), *J.v.d.V. De werken* (1891-1893), herziene uitg. van J. van Lennep, *De werken [...]* (1855-1869); J.F.M.

Sterck (ed.), *De werken van V.* (1927-1937, 1940); H.C. Diferee (ed.), *De volledige werken* (1929-1934); A. Verwey (ed.), *V. volledige dichtwerken en oorspronkelijk proza* (1937); A. van Duinkerken (ed.), *Leeuwendalers* (1948); M.E. Kronenberg (ed.), *Noah* (1948); L. Strengholt (ed.), *Adonias* (1963); T. Terwey, C.G.N. de Vooys en L.M. van Dis (ed.), *Gysbreght van Aemstel* (1966); N.C.H. Wijngaards (ed.), *Jeptha* (1966); M.A. Schenkeveld-van der Dussen (ed.), *Bloemlezing uit zijn lyriek* (1970); H.A. Wage (ed.), *Adam in ballingschap* (1972); K. Porteman (ed.), *Gebroeders* (1975); Werkgroep Utrechtse Neerlandici (ed.), *Aenleidinge ter Nederduitsche dichtkunste* (1977); L. Strengholt (ed.), *Joseph in Dothan* (1978); N.C.H. Wijngaards (ed.), *Palamedes* (1979); L. Rens (ed.), *Lucifer* (1979); Idem (ed.), *Poëtologisch proza* (1979); S. Albrecht e.a. (ed.), *Inwydinge van 't stadthuis t'Amsterdam* (1982).

Literatuur:

J.H.W. Unger, *Bibliographie van V.s werken* (1888); T. Harmsen, `Aanvullingen op Unger, bibl. V. en Leendertz, bibl. Hooft', in *Dokumentaal* (1979).

Biografie: G. Brandt, *Het leven van J.v.d.V.* (1682, uitg. door P. Leendertz jr., 1932); G. Brom, *V.'s bekering* (1907); P. Leendertz jr., *Het leven van V.* (1910); J.F.M. Sterck, *Oorkonden over V. en zijn kring* (1918); Idem, *Hoofdstukken over V. en zijn kring* (1923); A.J. Barnouw, *V.* (1925); J.F.M. Sterck, *Het leven van J.v.d.V.* (1926); Idem, *Rondom V. Studiën over den dichter en zijn kring* (1927); Idem, *Oud en nieuw over J.v.d.V.* (1932); Idem, *V.-brieven uit de xviie eeuw aan en over den dichter* (1935); G. Brom, *V.s geloof* (1935); *Gedenkboek De V.-herdenking 1937* (1938); *Liber Amicorum B.H. Molkenboer. Studies over V. en zijn tijd* (1939); B.H. Molkenboer, *De jonge V.* (1950); J. Noë, *J.v.d.V.* (1955); J. Melles, *J.v.d.V. De geschiedenis van zijn leven* (1957); H.F. Wijnman, *Uit de kring van Rembrandt en V.; verzamelde studies over hun leven en omgeving* (1959); S.F. Witstein, `V., Barlaeus en de "weduw" van Brandt', in *Nieuwe Taalg.* (1963); L. Rens, *O zoete vrijheid. V. als strijder voor vrijheid en vrede* (1969); J. en A. Romein, *Erflaters van onze beschaving* (1971[9]).

Algemeen: A. Verwey, *Een inleiding tot V.* (1892); J. Koopmans, `V. als christensymbolist', in *Letterk. studiën*, 1 (1906); E. van de Velde, *V. en de plastische kunsten* (1930); B.H. Molkenboer, *Het rhythme van de V.-waardering* (1933); H. Haerten, *V. und der deutsche Barock* (1934); H. Gorter, *De groote dichters* (1935); Th. Weevers, `V.'s Influence on German Literature', in *The Modern Language Review* (1937); J. Vandervelden, *Staat en recht bij V.* (1939); G. Stuiveling, `V. tussen gezag en vrijheid', in *Rekenschap* (1941); J.H. Scholte, *Rembrandt en V. in artistieke harmonie* (1946); W. Kramer, *V. als barokkunstenaar* (1946); J. Vandervelden, *V.s wereldbeeld* (1948); W.M. Frijns, *V. en de Moeder Gods* (1948); W.A.P. Smit, `Nieuwe V.-literatuur i-viii', in *Nieuwe Taalg.* (1950-1966); J. Noë, *De religieuze bezieling van V.s werk* (1952); Th. Weevers, *Poetry in the Netherlands in Its European Context 1170-1930* (1960); W. Asselbergs, `V. als barokdichter', in H.A. Enno van Gelder e.a., *De barok* (1965); P. King; `V. tussen imitatio en Imitatio Christi', in *Nieuwe Taalg.* (1965); Maximilianus (P.J.M. van Dun), *V.-studies* (1968); J.M.F.

Stalpers, `V.s edelstenen en de traditie der lapidarii', in *Nieuwe Taalg.* (1972); G. Kazemier, *Keuze uit het werk* (1973); A. Bossers, `Nil volentibus arduum en V.', in *Spektator* (1978-1979); J.J. Poelhekke, *V. en Oranje* (1979); L. Rens, `V. en de klassieke mythologie', in *Hermeneus* (1979); M. Spies, `Argumentative Aspects of Rhetoric and Their Impact on the Poetry of J.v.d.V.', in *Dutch Crossing* (1979); S.F. Witstein en E.K. Grootes (ed.), *Visies op V. na 300 jaar* (1979); L. Roose en K. Porteman (ed.), *V. bij gelegenheid 1679-1979* (1979).

Taal, stijl, prosodie: W.L. van Helten, *V.s taal*, i-ii (1881); G.S. Overdiep, `De zinsvormen in V.'s Pascha en Lucifer', in *Stilistische studiën*, i (1926); A. Verwey, *V.s vers* (1927); L.C. Michels, *Filologische opstellen*. iii, *Stoffen uit V.'s werk* (1961); A. Zijderveld, `Opmerkingen over V.s vocaliseren', in *Keur uit het werk* (1953); G. Stuiveling, `Het ritme als dramatische factor in Peter en Pauwels', in *Vakwerk* (1967); P.K. King, *Complete Word-Indexes to J.v.d.V.'s Bespiegelingen van Godt en Godtsdienst and Lucifer* (1973); Idem, *Concordances of the Works of J.v.d.V.*, dl. 1-2 (1982); F.A.M. Schaars, *Concordantie op V.s prozavertaling van Bucolica van P. Vergilius Maro* (1983).

Hekeldichten: R.C. Bakhuizen van den Brink, `V. met Roskam en Rommelpot', in *De Gids* (1837); G. Penon, *Historische en bibliographische beschouwingen van V.s hekeldichten* (1873); J. Wille, `Het "Moortpasquil"', in *Literair-historische opstellen* (1962); N. Wijngaards, `V.s Hollantsche transformatie', in *Nieuwe Taalg.* (1966); J. Bots, `Het historisch kader van V.s Roskam', in *Dutch Crossing* (1979); L. Strengholt, `V.s sonnet tegen het misbruik van de kerkelijke ban', in *Nieuwe Taalg.* (1980).

Lyriek: W. Kramer, `Het barokke karakter van V.s lyriek', in *Nieuwe Taalg.* (1943); G.S. Overdiep, *Stijl en literatuurgeschiedenis* (1948); J. Ruland, `V.s Rijnstroom. Elemente zu einer Topik des Rheinlobs', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.* (1956); Th.J. Beening, *Het landschap in de Nederl. letterkunde in de Renaissance* (1963); S.F. Witstein, *Funeraire poëzie in de Nederl. Renaissance* (1969); L. Strengholt, `Sonnetten en pseudosonnetten bij V.', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.* (1970); C.F.P. Stutterheim, `Sonnetten en pseudo-sonnetten bij V. en anderen', in *Idem* (1978); J. Becker, `In 't harnas, zonder helm en met de kunstkroon van August: driemaal Charles ii bezongen door V.', in *Dutch Crossing* (1979); M.A. Schenkeveld-van der Dussen, `Christus, Hymenaeus of de "Teelzucht"', in *Visies op V. na 300 jaar* (1979); A. Keersmaekers, `De christelijke ridder. Gedichten van V. en Bredero', in *Idem* (1979).

Epiek: W.A.P. Smit, `V. en het epos', in *Nieuwe Taalg.* (1966); S.J. Pretorius, *Die stryd tussen hemel en hel, 'n poging tot 'n verklaring van V.se christelike epos Joannes de Boetgezant* (1972); W.A.P. Smit, *Kalliope in de Nederlanden. Het renaissancistisch epos van 1550 tot 1850*, i (1975).

Didactiek: H.W.E. Moller, *De heerlyckheit der Kercke* (1907); M.E. Kronenberg, *Inwydinge vant stadhuis t'Amsterdam* (1914); A. Zijder-

veld, *Keur uit zijn werk* (1953); Maximilianus, *V.-studies* (1968); M. Spies, `Het stadhuis staat op de Dam', in *Visies op V. na 300 jaar* (1979); Idem, `Het lof der zee-vaert (1623). V.s politieke maidenspeech', in *V. bij gelegenheid 1679-1979* (1979).

Literaire theorie: A.G. van Hamel, *Zeventiende-eeuwsche opvattingen en theorieën over litteratuur* (1918); S.F. Witstein, `Aandacht voor de Aenleidinge', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.* (1972); E.K. Grootes, `V.s Aenleidinge', in *Weerwerk, opstellen aangeboden aan G. Stuiveling* (1973); A. Sassen, `Tegens en voorby in V.s Aenleidinge', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.* (1978); L. Strengholt, `De opbouw van de Aenleidinge', in *Visies op V. na 300 jaar* (1979); E.K. Grootes, `Het Berecht voor Jeptha en de Prolegomena van Grotius' Phoenissae-vertaling', in *Idem* (1979).

Vertalingen: A.M.F.B. Geerst, *V. als classicus bij de humanisten in de leer* (1932); J.D.P. Warners, `Translatio - imitatio - aemulatio', in *Nieuwe Taalg.* (1956-1957); J.D. Meerwaldt, `V. weerspiegeld in zijn tragedie-vertalingen', in *Vormaspecten* (1958); Maximilianus, *V.-studies* (1968); J.D.P. Warners, `V.s voorrede bij zijn Ovidius-vertaling', in *Nieuwe Taalg.* (1977); M. von Albrecht, `V.s niederländischer Ovid - ein poetisches Testament', in *Lampas* (1979).

Dramatiek: J. te Winkel, `V. als treurspeldichter', in *Bladzijden uit de geschiedenis der Nederl. letterk.* (1882); W. Fleming, `V.s Einfluss auf die Trauerspiele des Andreas Gryphius', in *Neophilologus* (1927, 1929); W. Kramer, `De "inventio" in V.s dramatische kunst', in *Nieuwe Taalg.* (1941); G. Kamphuis, `De ondergang van de rei in het Nederl. treurspel', in *Idem* (1947); J.G. Bomhoff, *V.s drama. Studie en pleidooi* (1950); W.A.P. Smit, *Van Pascha tot Noah*, i-iii (1956-1962); K. Langvik-Johannessen, *Zwischen Himmel und Erde; eine Studie über J.v.d.V.s biblische Tragödie in gattungsgeschichtlicher Perspektive* (1963); W.A.P. Smit en P. Brachin, *V. (1587-1679); Contribution à l'histoire de la tragédie au xviie siècle* (1964); W.A.P. Smit, `Het Nederl. renaissance-toneel als probleem en taak voor de literatuur-historie', in *Twaalf studies* (1968); L. Rens, `Beelden van duisternis in V.s drama', in *Spiegel der Letteren* (1966-1967); Idem, `Het clair-obscur in V.s drama', in *Idem* (1969-1970); H.A. Gomperts, *De eend op zolder* (1970); C. Ypes, *Met V. van de rode zee naar de Chinese muur. Reien uit zijn toneelwerk* (1970); L. Langvik-Johannessen, `Das Problem der christlichen Tragödie bij V.', in *Festgabe für Herbert Seidler* (1976); Idem, `Het huwelijk in V.s drama', in *Visies op V. na 300 jaar* (1979); L. Rens, `Prolegomena bij een psychoanalytische interpretatie van V.s drama', in *Idem* (1979); M.B. Smits-Veldt, `V. en de schouwburg van Jacob van Campen', in *Idem* (1979); K. Langvik-Johannessen, `De imitatio in V.s Davidspelen van 1660', in *Versl. en Meded. Kon. Adac. Nederl. Taal- en Letterk.* (1980); L. Strengholt, `Dromen in V.s drama's', in *Verslagen van het 7de colloquium van docenten in de neerlandistiek* (1980).

Afzonderlijke spelen: *Adam in ballingschap*: A. Donker, *Eva en de dichters* (1948); P. King, `Eva en de dichter', in *Spiegel der Letteren* (1959); B. Kemp, `Van paradijs naar Oedipoes of De eenzaamheid van Adam en Eva', in *Dietsche Warande & Belfort* (1979). *Bat. Gebr.*: L. Rens, `Egmont en Hoorne model voor de B.G.?', in *Nieuwe Taalg.* (1969). *Gysbreght van Aemstel*: B. Albach, *Drie eeuwen G.v.A., kroniek van de jaarlijkse opvoeringen* (1937); W.Gs. Hellinga, *Rembrandt fecit 1642 De Nachtwacht - G.v.A.* (1956); K. Langvik-Johannessen, `Konfiguration und

kompositionelle Einheit in V.s G.v.A.', in *European Context. Studies Presented to Th. Weevers* (1971); W.M.H. Hummelen, `Rembrandt und G.', in *Neue Beiträge zur Rembrandt-Forschung* (1973); E. Oey-de Vita, `De edities van G.v.A. gedrukt door Wilhelm Blaeu', in *Spiegel der Letteren* (1973); G. van Eemeren, `Nogmaals over schuld in G.', in *Visies op V. na 300 jaar* (1979). *Leeuwendalers*: P.E.L. Verkuyl, *Battista Guarini's Il Pastor Fido in de Nederl. dramatische literatuur* (1971). *Lucifer*: M.S.B. Kritzinger, *Die opstandsmotief bij V.* (1930); W. Kramer, `V.s L. (Een stilistische interpretatie)', in *Nieuwe Taalg.* (1940); G. Vanherpe, *Het Grieks-Christelijk dualisme in V.s L.* (1951); E. Janssen, *V.s L., Een proeve van verklaring* (1954); L. Rens, `Die paradoxale L.', in *Dietsche Warande & Belfort* (1978); P. King, `V.s L. Een mislukt theologisch toneelstuk', in *Visies op V. na 300 jaar* (1979); E. Osterkamp, *Stationen eines Motivs* (1979). *Palamedes*: J.L. Walch, *De varianten van V.s P.* (1906). *Pascha*: W. Asselbergs, *P.-problemen* (1940). *Zungchin*: P. Minderaa, `V.s Z.', in *Voordrachten uit mijn hoogleraarstijd* (1964).

Vertalingen naar V.: H.C. Diferee, *V. in den vreemde. Een studie over de vertalingen van V.s gedichten en werken in het buitenland* (1929); E. Sander-Rindtorf, *Die Löwendaler* (1938); W. Kirkconnell, *The Celestial Cycle. The Theme of Paradise Lost in World Literature* (1952), met vert. van *Lucifer* en *Adam in ballingschap*; K. Faszbinder, *Liebet und lobet Gott* (1958), vert. religieuze p.; W. Kirkconnell, *That Invincible Samson* (1964), met vert. van *Samson*; J. Stals, *J.v.d.V. (1587-1679). Cinq tragédies. Traduction vers par vers dans les rythmes originaux* (1969), vert. van *Gysbreght, Joseph in Dothan, Lucifer, Jeptha* en *Adam in ballingschap*; F.J. van Ingen, `Die Übersetzung als Rezeptionsdokument. V. in Deutschland - Gryphius in Holland', in *Michigan Germanistic Studies* (1978); P. King, `Three Translations of V.s Kinder-lyck', in *Dutch Crossing* (1979); P. Brachin, `V. in het Franse pak. Twee moderne Franse interpretaties van Jozef in Dothan', in *Visies op V. na 300 jaar* (1979); P. Skrine, `V.s Lof der zee-vaert', in *Dutch Crossing* (1981), vert. met inl.

Periodieken: *Verslag Vereeniging Het V.-museum*, 1-19 (1902/1903, 1938-1939); *V.-Jaarboek* (1908, 1949); *V. kroniek*, i-xi (1930-1941); *Vlaanderen* (1979): `J.v.d.V. (1587-1679)'; *Dutch Crossing* (1979), speciaal V.-nummer.

[E.C.J. Nieuweboer]

Voorde, Urbain Pieter Maria van de

Vlaams dichter, criticus en essayist (Blankenberge 27.10.1893-Leuven 16.7.1966). Was van 1920 tot 1944 werkzaam als amb-

tenaar, daarna als journalist; vanaf 1947 was hij als redacteur kunst en letteren verbonden aan het dagblad *De Standaard*.

Als dichter debuteerde hij in 1921 met *De haard der ziel*, een bundel die nog sterk onder invloed stond van Van de Woestijne en het symbolisme. Spoedig kwam hij, wars van alle stromingen, tot een eigen, bijwijlen mystiek aandoende lyriek die men nog het best kan omschrijven als een poging tot synthese van de dualismen lichaam-ziel, zintuigen-geest, gevoel-rede en vorm-inhoud. In traditionele strofische vormen peilt de dichter naar de drijfveren en de gronddimensies van het menselijk bestaan (*Eros Thanatos*, 1943); in *De gelieven* (1951) en *Metamorfosen* (1956) wordt de liefde in al haar facetten getoond in enige gedichten over historische personages.

Diezelfde zoektocht naar de eeuwige menselijke gevoelens, waarden en waarheden ligt ook aan zijn uitgebreide kritische activiteit ten grondslag. Van de Voorde's radicale pleidooi voor een verstaanbare en evenwichtige kunst bracht hem tot een afwijzende houding tegenover het humanitair expressionisme van Van Ostaijen en Gijsen, het surrealisme en het dadaïsme, de dichters van *De Tijdstroom* en de experimentele poëzie. Uiteraard werd de auteur van *Modern, al te modern* (1931) vanuit modernistische kringen op zijn beurt veelvuldig bekritiseerd en beschimpt als boegbeeld van een Vlaams-nationale conservatieve reactie.

Ook schreef Van de Voorde enkele werken van cultuurhistorische en filosofische aard (*Het pact van Faustus*, 1936; *De poëtische inspiratie*, 1942; *Frankrijks dubbele bodem*, 1944) en een aantal essays over literatuur. Zo onderstreepte hij in *Guido Gezelle* (1926) en *Gezelle's eros* (1930) als een der eersten de platonisch-erotische component in Gezelle's poëzie. Ten slotte verschenen van zijn hand een aantal studies over beeldende kunstenaars (*Vorm en geest*, 1939; *De nationale traditie in onze beeldende kunsten*, 1944).

Werken:

Diepere krachten (1924), p.; *Het donker vuur* (1928), p.; *Per umbram vitae* (1929), p.; *Critiek en beschouwing*, i (1930); *Critiek en beschouwing*, ii (1931); *Essay over Karel van de Woestijne* (1934); *Ruusbroec en de geest der mystiek* (1934); *'k Heb menig uur bij u...* (1937); *Vorm en geest* (1939); *Keerend getij* (1942); *Herkomst der hedendaagsche Vlaamse schilderkunst* (1943); *Verspilde gloed* (1964), bloeml. p.

Literatuur:

Albe, `U.v.d.V.', in *VWS-Cahiers*, vi, 30 (1971), met bibl.; J. Florquin, `U.v.d.V.', in *Ten huize van...*, 7 (1971); B. Peleman, `U.v.d.V. (1893-1966)', in *Geboeid... maar ongebonden* (1983).

[D. de Geest]

Voort, Jeronimus van der

Zuidnederlands (Brabants) rederijker en schilder (Lier ca 1535-Vlissingen na 1597). Zijn spreuk luidde: `Van deuchden voort'. Als factor van de Lierse rederijkerskamer De Groeyende Boom vervaardigde hij een aantal stukken voor het Antwerpse landjuweel van 1561, o.m. het *Spel van sinne*. Het jaar daarop nam hij deel aan het door de Brusselse Corenbloem georganiseerde Refreinfeest. Versch. jaren streed hij met de prins van Oranje en vestigde zich eind 1577 of begin 1578 te Antwerpen en werd er factor van De Goudbloem. Vier jaar na de overgave van Antwerpen verliet hij de stad. In 1597 was hij factor van Het Acoleyken te Vlissingen.

Naast de stukken voor de reeds genoemde rederijkersfeesten zijn bewaard gebleven een *Liedeken van den gantschen handel der Nederlanden* (1572), dat in het *Geuzenliedboek* werd opgenomen, *Tcaetspel der Franchoysen*, over de mislukte aanslag van Anjou op Antwerpen in 1583, twee refreinen geïnspireerd door zijn vertrek uit Antwerpen in 1589 en verder drie zedekundige traktaatjes: *Een schoon profijtelick boeck ghenaemt den benauden verjaechden vervolchden Christen...* (1577), *Het heerlick bewijs van des menschen ellende ende miserien* (1582 en talrijke herdr.), dat tot in de 18de eeuw in Nederland als schoolboek werd gebruikt, en *Het leven en sterven ben ick genaemt* (1597), waarvan het eerste deel door Guilliam van Nieuwelandt werd bewerkt in zijn *Poëma van den mensch* (1622).

In deze werken laat de auteur zich kennen als een overtuigd calvinist, grondig vertrouwd met de bijbel, maar ook bekend met het werk van Seneca en Vergilius, en als iemand die in zijn vormgeving nog volledig in de rederijkerstraditie staat. Wellicht is hij ook de auteur van het `historiaelspel' *Joseph*, de enige bekende rederijkersbewerking van dit bijbelse gegeven.

Uitgaven:

E.T. Kuiper en P. Leendertz jr. (ed.), `Liedeken [...]', in *Geuzenliedboek*, dl. 1 (1924); J.J. Mak (ed.), `Tcaetspel der Franchoysen van J.v.d.V.', in *Jaarb. De Fonteine* (1948-1949) en in *Uyt Ionsten Versaemt* (1957); G.R.W. Dibbets en W.M.H. Hummelen (ed.), `Joseph, een historiaalspel van J.v.d.V. (?)', in *Jaarb. De Fonteine* (1973-1974).

Literatuur:

L. van Boeckel, `J.v.d.V. een zestiende-eeuwsche Liersche rederijker', in *Tijdschr. v. Geschiedenis en Folklore*, 6 (1943); P.J. Meer-

tens, *Letterkundig leven in Zeeland in de zestiende en de eerste helft der zeventiende eeuw* (1943); A.A. Keersmaekers, *De dichter Guilliam van Nieuwelandt en de senecaans-classieke tragedie in de Zuidelijke Nederlanden* (1957); `V.', in *Bibliotheca belgica*, v (1964).

[A. van Elslander]

Vos, Amand de

Ps. Wazenaar, Vlaams dichter en prozaschrijver (Eksaarde, Waasland, 9.9.1840-Gent 4.11.1906). Studeerde te Gent en te Brussel geneeskunde en was van 1871 tot 1890 legerarts. Hij werd vooral bekend door zijn autobiografische tendensroman *Een Vlaamsche jongen* (1879, 1881[2]), waarin hij zijn armoedige jeugd en zijn ervaringen als Vlaming in het leger beschreef, en de roman *Een officier geworgd in het Belgisch leger* (1892), waarin hij tegen zijn voortijdige pensionering als legerarts protesteerde. Zijn bescheiden talent uitte zich eveneens in gekunstelde natuurpoëzie als *Langs ruwe paden* (1881) en *In de natuur* (1884) en in multatuliaans aandoende en hardnekkige polemieken tegen Pol de Mont (1881-1882) en Omer Wattez over Jan van Beers' bundel *Rijzende blaren* (1887-1889).

Als vrijzinnige kreeg hij veel kritiek door het aanvaarden van zijn verkiezing in de toen nog nagenoeg exclusief katholieke Koninklijke Vlaamse Academie (1886), waar hij tot 1900 verdienstelijk werk op diverse terreinen verrichtte.

Literatuur:

L. Baekelmans, in *Jaarb. Kon. Vl. Acad. Taal- en Letterk.* (1946-1948); D. Dewever, *Dr. A.d.V. (W.)* (1970); H. Persyn, *Wazenaar* (1982).

[A. Deprez]

Vos, Isaac

Noordnederlands toneelschrijver en -speler (overleden Amsterdam 1651). Vos was een veelgevraagd speler van komische rollen, sinds 1638 aan de Amsterdamse schouwburg verbonden. Daarnaast schreef en vertaalde hij werk voor het toneel. Het bekendst zijn zijn wsch. originele kluchten, de *Klucht van Loome Lammert* (1642), vanaf de 2de druk (1644?) *Klucht van de Moffin* getiteld, en de *Klucht van de Mof* (1644). Twee andere kluchten zijn bewerkingen uit het Duits naar wsch. een Engels voorbeeld, nl. *Singende klucht van Pekelharingh in de kist* (1648) en de *Klucht van Robbert Leverworst* (1650). Uit het Engels via het Duits bewerkte Vos het zinnespel *Iemant en niemant* (1645). Twee treurspelen uit het Spaans van Lope de Vega bewerkte hij tot de *Gedwongen vrient* (1646) en de *Beklaaglycke dwang* (1648).

Hoewel al zijn werk herhaaldelijk gespeeld en gedrukt is, eindigde Vos zijn leven in het armenhuis.

Literatuur:

J.A. Worp, `I.V.', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 3 (1883); S.A.C. Dudok van Heel, `I.V. (1610-1667)', in *Jaarb. Amstelodamum*, 72 (1980); H. Meeus, *Repertorium van het ernstige drama in de Nederlanden 1600-1650* (1983).

[P.J. Verkruijsse]

Vos, Jan

Noordnederlands dichter (Amsterdam 1610-ald. begraven 12.7.1667). Glazenmaker, in 1652 en na 1655 ook wijnroeier. Huwde in 1639 met Grietje Gerrits; na haar dood in 1651 niet hertrouwd. Vanaf 1647 ca twintig jaar een van de zes regenten van de Amsterdamse schouwburg. De nieuwe schouwburg werd op 26 mei 1665 in gebruik genomen o.a. met de opvoering van zijn zinnespel *Inwyding van de Schouburg t'Amsterdam*. Vos was gematigd katholiek, bevriend met talrijke schilders en dichters en behoorde tijdens Hoofts laatste levensjaren tot de Muiderkring. Hij werd gesteund door de Amsterdamse burgemeester C. de Graeff. Hoewel hij alleen zijn moedertaal kende, moet hij een ontwikkeld en belezen man zijn geweest.

Op 30 september 1641 werd voor het eerst zijn *Aran en Titus of Wraak en weerwraak: treurspel* gespeeld. De bron van het verhaal heeft wsch. gediend voor een spel dat door Engelse en Nederlandse komedianten werd opgevoerd. Deze stof zou ca 1620 gebruikt kunnen zijn door Adriaen van den Bergh voor een (verloren gegane) *Adronicus*, een spel dat door Vos zou zijn omgewerkt. Iedereen, volk en elite, was er verrukt over: Caspar van Baerle ging het stuk zeven maal zien. Het beleefde gedurende 85 jaar een groot aantal drukken en opvoeringen en is ook in het Latijn en het Duits vertaald.

In 1642 werd Vos' *Klucht van Oene* opgevoerd, dat wel veel drukken heeft beleefd maar als spel minder gewaardeerd werd. De intrige van de bedrogen echtgenoot zou ontleend zijn aan Jan Zoets *Jochem-Jool ofte Jalourschen-Pekelharingh* (1637), wat tot een onderling conflict leidde. In 1667 liet Vos zijn *Medea, treurspel* `met konst- en vliegh-werken' spelen. Het motief van de bedrogen echtgenote werd door Vos verdubbeld: niet alleen Medea neemt wraak op Jazon vanwege zijn ontrouw (met Kreüza), maar ook Jazons eerste echtgeno-

te Hypsipyle, de dochter van de koning van Lemnos. Het stuk telt vele metamorfosen, vertoningen en `vliegh-werken'.

Zowel in *Medea* als in *Aran en Titus* is wraak het beheersende element, evenwel in *Medea* gemotiveerd door dubbele trouwbreuk. Belangrijk is de voorrede, waarin met de classicistische theorieën, gebaseerd op Horatius en Aristoteles, wordt afgerekend en waarin natuur en ervaring als enige leidsvrouwen worden erkend: een eerste voorbode van de latere `querelle des anciens et des modernes' in de Nederlanden. Vos is enerzijds voortzetter van de senecaanse toneeltraditie (Coster, Hooft, de jonge Vondel), anderzijds vertegenwoordiger van de heroïsch-pathetische barok op het toneel en heeft in dit genre diverse navolgers gehad (Brandt, Meyer, Asselijn). `Nil volentibus arduum' (opgericht 1669) verzette zich tegen deze stroming. Satires van Langendijk en Rotgans, parodieën van Salomon van Rusting en Jac. Rousseau betekenden de ondergang van Vos' toneelglorie.

Vos had naast zijn toneelwerk een belangrijk aandeel in de organisatie bij openbare vertoningen en optochten, zoals die in verband met de Vrede van Munster (1648). Begeleidende tableaux werden opgenomen in *Alle de gedichten* (1662). Daarnaast dichtte hij o.a. bijschriften bij schilderijen (Rubens), een leerdicht als *Strydt tuschen de doodt en natuur of Zeege der schilderkunst*, epische dichtwerken die in de schouwburg werden geacteerd, en ca 750 puntdichten.

Uitgaven:

Alle de gedichten, dl. 2 (1671, herdr. 2 dln., 1726); W.J.C. Buitendijk (ed.), *J.V. Toneelwerken: Aran en Titus, Oene, Medea* (1975).

Literatuur:

C.N. Wybrands, *Het Amsterdamsch tooneel van 1617-1772* (1873); J.A. Worp, *J.V.* (1879); Idem, *De invloed van Seneca's treurspelen op ons tooneel* (1893); Idem, *Geschiedenis van het drama en van het tooneel in Nederland* (1904-1908); E.F. Kossmann, *Nieuwe bijdr. tot de geschiedenis van het Nederlandsche tooneel in de 17e en 18e eeuw* (1915); A.G. van Hamel, *Zeventiende-eeuwsche opvattingen en theorieën over litteratuur in Nederland* (1918); J.A. Worp en J.F.M. Sterck, *Geschied. van de Amsterdamschen schouwburg* (1920); W.J.C. Buitendijk, *Het calvinisme in de spiegel van de Zuidnederl. lit. der contra-reformatie* (1942); A. van Duinkerken, *Het tweede plan* (1945); L.C. Michels, *Filologische opstellen*, 2 (1958) en 4 (1964); H.J.J. de Leeuwe, `J.V. Medea, een Nederlandse bijdrage tot de Europese toneelgeschiedenis', in *Levende Talen* (1963); M.J.G. de Jong, `Preromantiek en Medea', in *Idem* (1964); H.J.J. de Leeuwe, `Een politiek gelegenheidsspel van J.V.: Ontzet van Koppenhaven', in *Nieuwe Taalg.* (1968); D.P. Snoep, *Praal en propaganda. Triumfalia in de Noordelijke Nederlanden in de 16de en 17de eeuw* (1975); L. Rens, `Rubens en de literatuur van zijn tijd', in *Dietsche Warande & Belfort*, 122, 5 (1977); G. van de Louw, *Valeurs nationales et classicisme français: le théâtre en Hollande après le siècle d'or 1660-1735* (1979); S.A.C. Dudok van

Heel, `J.V. (1610-1667)', in *Jaarb. van het genootschap Amstelodamum* (1980); S. Melissen, `De heedendaagse Goude-eeuw', in *Spektator*, 2 (1981).

[E.C.J. Nieuweboer]

Vos, Margot

Eig. Grietje Hilvers-Vos, Nederlandse dichteres (Nieuw-Amsterdam 10.11.1891). Groeide op in een onderwijzersgezin en werd zelf ook opgeleid tot onderwijzeres. Debuteerde met vertellingen voor kinderen in het sociaal-democratisch vrouwenblad *De Proletarische Vrouw*, later gebundeld in *Gulden blauw* (1917). Ze maakte echter naam met de poëziebundel *De nieuwe lent'* (1923), die door C.S. Adama van Scheltema werd ingeleid. Uit deze bundel en daarop volgende bundels poëzie spreekt een blijmoedige toekomstverwachting, zoals die binnen de arbeidersbeweging en vooral de jeugdbeweging van de jaren twintig leefde. Haar eenvoudige natuur- en strijdvaardige sociale lyriek vond in deze kringen dan ook grote weerklank, evenals eerder Scheltema's poëzie.

Toen het optimisme door de economische en politieke crisis van de jaren dertig onwezenlijk werd, ontviel haar de inspiratiebron voor haar poëzie en werd haar werk retorischer. Haar poëtische produktie nam af. Wel bleef ze nog voor kinderen schrijven en bewerkte ze het Tristan en Isolde-verhaal, evenwel zonder dat dit uitgegeven werd.

Werken:

De dienende maagd (1924); *Intermezzo* (1925); *Vlammende verten* (1926); *De lichte uren* (1928); *De windharp* (1932); *De eeuwige strijder* (1936); *Rozemarijn* (1949).

[G. Stuiveling en G.J. van Bork]

Vosmaer, Carel

Nederlands dichter en prozaschrijver ('s-Gravenhage 20.3.1826-Montreux 12.6.1888). Studeerde rechten te Leiden en vervulde enige bescheiden ambtelijke functies. In 1860 werd hij opgenomen in de redactie van het weekblad *De Nederlandsche Spectator*, waaraan hij vanaf 1864 onder het ps. Flanor causerieachtige `Vlugmaren' bijdroeg. Later werden deze stukjes verzameld uitgegeven onder dezelfde titel (3 dln., 1879-1881).

Als dichter werd Vosmaer beïnvloed door Heine, later vooral door de klassieken. Zijn

kunstopvatting kreeg steeds meer een classicistische inslag, zoals dat eveneens het geval was bij de door hem zeer bewonderde Fries-Engelse schilder Alma Tadema. Het opkomende naturalisme vond bij hem geen weerklank. Sinds 1873 ambteloos, autodidact, maar kenner van de letteren en beeldende kunst, werd hij in zijn vrijzinnig liberalisme en zijn antiklerikalisme de tegenspeler van de katholieke Alberdingk Thijm, wiens verering van Bilderdijk lijnrecht staat tegenover Vosmaers bewondering voor Multatuli. In de jaren tussen 1875 en 1885 - toen Potgieter dood was en Multatuli en Busken Huet in het buitenland verbleven - was Vosmaer een van de weinige schrijvers voor wie de jongeren bewondering voelden en van wie zij iets te verwachten hadden. In de *Spectator* heeft hij Perk, Paap, Kloos en Van Eeden af en toe plaatsruimte verleend. De dichterlijke nalatenschap van Perk is in 1882 door hem en Kloos bezorgd.

Vosmaers in Rome spelende kunstenaarsroman *Amazone* (1880) en zijn bekoorlijke romantisch-klassieke gedicht *Nanno* (1883) vermeerderden nog de goede naam die hij door zijn verzamelbundels *Vogels van diverse pluimage* (3 dln., 1872-1875), had verworven. Zijn *Ilias*-vertaling (1880) gaf hem bovendien een gezag op algemeen literair gebied, zoals reeds eerder een tweetal Franse studies over Rembrandt het had gedaan op het terrein van de kunstgeschiedenis. Vlak na zijn dood werden er nog een niet geheel voltooide roman, *Inwijding* gepubliceerd en de tweede Homerusvertaling, *Odussee*. Door de Tachtigers is de betekenis van Vosmaer opzettelijk miskend en betwist. Zijn werk heeft geen verdere invloed uitgeoefend, maar als overgangsfiguur behoudt hij een eigen plaats.

Werken:

Eene studie over het schoone en de kunst (1856); *Eenige schetsen* (1860); *Rembrandt Harmens van Rijn*, 2 dln. (1863 en 1868); *De schilderschool* (1868); *Londinias* (1873); *Een zaaier* (1874); *Over kunst* (1882); *Gedichten* (1887).

Uitgaven:

G. Stuiveling (ed.), *De briefwisseling V.-Perk* (1938); Idem, *De briefwisseling V.-Kloos* (1939); *Amazone* (1943), met inl. en aant. door H.J. de Vos; N. Maas (ed.), *Een en ander* (1984), essays.

Literatuur:

J.P. Boyens, *Mr. C.V.* (1931); F.L. Bastet, *Mr. C.V.* (1967); W.J.M.A. Asselbergs, *Tussen V. en Tollens* (1968); R. Borger, *Drei Klassizisten: Alma-Tadema, Ebers, V.* (1979); N. Maas, `C.V. en het Rijksmuseum', in *Het Rijksmuseum, Negentiende eeuw*, 4 (1980); F.L. Bastet, `Een toovring van smaak en verbeelding', in *Naar paleizen uit het slik* (1983); B.C.M. van Hellenberg Hubar, `Limburgs verleden in het Rijksmuseum te Amsterdam', in *De Maasgouw*, 102 (1983).

[G. Stuiveling en G.J. van Bork]

Vosmaer, Jacob

Noordnederlands prozaschrijver ('s-Gravenhage 25.8.1783-Utrecht 3.2.1824). Oom van Carel Vosmaer; medicus, hoogleraar te Harderwijk en, toen het atheneum aldaar in 1818 werd opgeheven, te Utrecht.

Minder scherp dan vóór hem Kinker en na hem Geel, keerde Vosmaer zich met fijne ironie tegen de literaire tradities van zijn tijd, vooral de mode van de `verhandelingen'. In 1821-1823 en 1826 (postuum) publiceerde hij in de *Vaderlandsche Letteroefeningen* zijn geestige verhaal `Het leven en de wandelingen van Meester Maarten Vroeg', waarin de hoofdpersoon, dorpsdokter-barbier, de humoristisch beschreven incarnatie is van de verhandelingsmanie en de daarmee gepaard gaande ijdele halfcultuur. Het verhaal werd herdrukt in Vosmaers *Nagelaten en verspreide letterarbeid* (2 dln., 1826) en later enkele malen afzonderlijk uitgegeven; het vult in literair-historisch opzicht ten dele het hiaat tussen Van Effen en Betje Wolff enerzijds en de humorcultus van omstreeks 1840 anderzijds.

Uitgave:

Het leven en de wandelingen van Meester Maarten Vroeg (1978), ingel. en toegel. door J. Wagelaar.

Literatuur:

G. Henrard, `Réflexions sur l'humour à propos de La vie et les promenades de Maître Martin Vroeg de J.V.', in *Mélanges J.L. Pauwels* (1970).

[G. Stuiveling]

Vree, Freddy de

Vlaams dichter en essayist (Antwerpen 3.10.1939). Schreef aanvankelijk in het Frans: essays, zoals *Blues pour Boris Vian* (1961, in boekvorm 1965), en een maniëristisch getinte dichtbundel *Mots pour Karin* (1963). Was medeoprichter van het tijdschrift *Hoos* (1960) en redactielid van het tijdschrift *Nul* (1961); is redacteur van *De Tafelronde* (vanaf 1962) en medewerker aan *K & C* (Kunst- en Cultuuragenda). In 1977 ontving hij de Arkprijs voor het Vrije Woord.

Onder ps. Marie-Claire de Jonghe verscheen de agressieve dichtbundel *Jaja* (1969), gericht tegen het Vlaamse nationalisme en de Vlaamse taboes, gevolgd door *De lemen liefde* (1969), waarvan een hartstochtelijke lesbische liefde het thema vormt. Onder eigen naam verscheen de bekroonde dichtbundel *A.C.* (1971), een essay in de vorm van een surrealistisch gedicht. Enige literaire essays bundelde hij in *Rita Renoir, Enz.* (1973); de kunsthan-

del nam hij op de korrel in *Beleggen en beliegen* (1975).

Ook schreef hij hoorspelen, zoals *A Pollen in the Air, Le tombeau de Pierre Larousse, Het boek Alfa* en *Orbis militaris*.

Werken:

Alsof zij niets was (1973), p.; *Steden en sentimenten* (1976), p.; *Pierre Alechinsky* (1976), essay; *Hugo Claus* (1976), essay; *De dodenklas* (1977), p.; *Zao Wou-ki* (1977), essay; *Erfgenamen van de dood* (1978), r.; *Moravagine of de vervloeking* (1982), p.

Literatuur:

H.-F. Jespers, in *Het bed van Procrustes* (1978).

[P. de Vree en G.J. van Bork]

Vree, Paul de

Vlaams dichter, criticus en essayist (Antwerpen 13.11.1909-ald. 25.4.1982). Was leraar. In de artistieke wereld was hij een onvermoeibaar bezieler van de moderne stromingen en wel op versch. gebieden. Zo was hij o.m. filmproducer (Fugitive Cinema), organisator van de Benelux-filmfestivals (1963, 1965 en 1967), en medeoprichter van het Nationaal Centrum voor Moderne Kunst te Antwerpen. Van groter belang echter was zijn rol in het literaire leven, niet alleen als schrijver maar ook als redactiesecretaris van het tijdschrift *De Tafelronde*, waarin hij een weerspiegeling beoogde van alles wat zich in de hedendaagse wereld afspeelt. Door zijn leidinggevende rol en door zijn vele historische en kritische overzichten van de avant-garde nam hij een vooraanstaande plaats in.

Als dichter debuteerde hij, in de traditie van het tijdschrift *Vormen* (1936-1940), met intieme liefdeslyriek (*Verzen en kwatrijnen*, 1935), waarbij zich in de periode na WO II ook de motieven van een existentiële, morele en religieuze crisis aandienen (*Tussen twijfel en traan*, 1950). De bundel *Appassionato* (1953) betekent een keerpunt in zijn poëtische evolutie. De dichter vindt een eigen geluid, wat wordt bevestigd door de publikatie van *Egelrond. Kollegrafische gedichten* (1957). Deze neo-dadaïstische experimenten zijn een afrekening met de conventionele poëzie; de existentiële inhoud wordt hoe langer hoe meer vertolkt in visueel opvallende structuren, waarbij de typografie ook een rol krijgt toebedeeld. Zo ontstaan de *Zimprovisaties* (1968), waarin audiovisuele, concrete en visuele gedichten zijn opgenomen, naast typogrammen. De laatste bundels van De Vree zetten deze visuele traditie voort: *Poëzien* (1971) en *Poesia visiva* (1975).

De Vree schreef weinig proza, maar bijzondere aandacht verdient de `kroniek van een gezin', bestaande uit *Een kringloop* (1938) en *Buiten de oevers* (1969). Het is

een autobiografisch werk, waarin de geschiedenis wordt beschreven van een gezin uit de kleine middenstand dat uit een agrarische omgeving naar de grote stad verhuist en daar de gevolgen van de economische crisis te verwerken krijgt.

Werken:

Over den roman (1933); *Hedendaagsche Vlaamsche romanciers en novellisten* (1936); *Het blanke waaien* (1937), p.; *Elegische hymnen* (1937); *Atmosfeer* (1939), p.; *De loutering* (1940); *Zang in de landouw* (1941), p.; *Evenwicht* (1941), p.; *Nieuwe verzen en kwatrijnen* (1942); *De geschiedenis van het schip* (1942); *Het aards bedrijf* (1943), p.; *Terra firma* (1944), p.; *De Kruisweg- en andere gedichten* (1947); *Maurice Gilliams* (1947); *Schets der sociale achtergronden van de hedendaagse Vlaamse roman* (1951); *De sociale ruimte van de literator in Vlaanderen sedert Wereldoorlog II* (1958), essay; *Throw-in* (1959), essay; *P. de V. belicht Ben Klein* (1959); *Grondbeeldig* (1960), p.; *Close-up van de Vlaamse dichtkunst van nu* (1960-1963); *Het Nationaal Centrum voor Moderne Kunst* (1962); *Pl.acid. amore* (1963), p.; *Maurice Gilliams* (1964); *H.eros.hima* (1965), p.; *Vlaamse avant-garde (1921-1964)* (1965), essay; *Explositieven* (1966), p.; *Paul van Ostaijen* (1967, samen met H.-F. Jespers); *Onder experimenteel vuur* (1968); *Poëzie in fusie* (1968), essay met bloeml.; *Verbaal gelaat* (1970), p.; *Contentical Mill* (1970), p.; *Maskers* (1973), p.; *René Verbeeck* (1974); *Verzameld proza 1938-1972* (1975); *Paul Snoek* (1977); *Naar het einde* (1979), r.; *Poesia visiva* (1979), bloeml.; *Verzamelde gedichten* (1979).

Literatuur:

T. Luiting, *P.d.V.* (1971); H.-F. Jespers, *P.d.V.* (1977); *P.d.V.*, catalogus tentoonstelling Prov. Museum Hasselt (1981); R. Ramon en J. v.d. Hoeven (ed.), `P. de V.', in *Radar* (1982), P. de V. huldenummer; H.-F. Jespers, in *De boog van Ulysses* (1983); L. Pay, `P.d.V.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1985).

[P. van Aken]

Vreede, Mischa de

Eig. Henny, Nederlandse dichteres en prozaschrijfster (Batavia 17.9.1936). Vertaalde werk van Bellow (*Herzog*) en Kosinsky (*De geverfde vogel*) en was als kinderboekenrecensente bij de *Nieuwe Rotterdamse Courant* werkzaam.

Voor haar eerste, nogal succesvolle poëziebundel *Met huid en hand* (1959) ontving zij de poëzieprijs van Amsterdam. De thematiek in haar twee dichtbundels - ongebondenheid tegenover veilige banden, schrijverschap en moederschap, buitenwereld en binnenwereld - is terug te vinden in haar romans en verhalen, vooral in de drie romans die de versch. stadia van een vrouwenleven beschrijven: *13, een meisjesboek*

(1976), *Eindelijk mezelf* (1977) en *Over* (1980).

Haar werk is sterk autobiografisch en niet geheel vrij van enige modieusheid (grote nadruk op relationale problemen van velerlei aard), waardoor een snelle gedateerdheid niet tot de onmogelijkheden behoort. Ook als schrijfster van boeken voor kinderen verwierf zij enige bekendheid.

Werken:

Eindeloos (1962), r.; *Oorlog en liefde* (1963), verh.; *Een stukje van de wereld* (1970), kinderb.; *Onze eeuwige honger* (1972), r.; *Een hachelijk bestaan* (1974), pr.; *Een hond om van te houden* (1977), kinderb.; *September* (1979), autobiogr.; *Het ongeluk* (1981), kinderb.; *Mijn reis* (1982), reisverslag; *`Van jou houd ik'* (1983), nov.; *Mijn leven een film* (1984), r.

Literatuur:

C. Rijnsdorp, in *De moderne roman in opspraak* (1966); H. Bousset, in *Woord en schroom. Enige trends in de Nederlandse prozaliteratuur 1973-1976* (1977); Bibeb, in *Veertien vrouwen* (1983^4), interview.

[H. Bekkering]

Vriamont, Joris (Georges) Isidoor Jozef

Vlaams prozaschrijver (Lijssem 23.11.1896-Brussel 28.2.1961). Was muziek- en pianohandelaar te Brussel. Liet een zeer weinig omvangrijk oeuvre na. In een tijd waarin het Vlaamse proza door een overmaat aan folklore en regionalisme werd gekenmerkt, stond Vriamont een kunst voor die op het intellect en de cultuur is gebaseerd. Geliefkoosde procédés in zijn verhalen zijn: de ironie, de satire, het luchtige spel met en het zinspelen op de cultuur - zo o.a. de klassieke mythologie. Zijn levensbeschouwing is vrij van idealisme en metafysica - deze worden zelfs mikpunten van zijn spottend relativisme. Zijn personages zijn door en door heidense levensgenieters die het absolute van de hand wijzen en van aardse wijsheid en eclecticisme getuigen. Vriamont stond sceptisch tegenover het modernisme, vooral tegenover het humanitair expressionisme. Maar door zijn vrij omspringen met traditionele vertelcategorieën en -maatstaven sluit hij daar toch in zekere zin bij aan.

Werken:

Sebbedee (1923); *De exploten van Tabarijn* (1927); *December* (1928).

Uitgave:

Verzameld proza (1963), met inl. van A. Roland-Holst.

Literatuur:

C.J.E. Dinaux, in *Weerklank. Noordnederlandse honneurs voor Zuidnederlandse auteurs* (1965); M. Gijsen, in *Verzameld werk*, dl. 5 (1977).

[M. Dupuis]

Vries, Anne de

Nederlands prozaschrijver (Assen 22.5.1904-Zeist 29.11.1964). Aanvankelijk onderwijzer, wijdde zich reeds vroeg geheel aan de letterkunde als auteur van een aantal Drentse streekromans, die, hoofdzakelijk met kinderen of jonge mensen als centrale figuur, in christelijk-optimistische geest en met sociaal medevoelen een beeld geven van het leven op het platteland. Grote populariteit oogstte hij met *Bartje* (1935), dat met innigheid en frisse humor de geestelijke ontwikkeling beschrijft van een vroegwijs jongetje uit een landarbeidersgezin. Het boek werd door Willy van Hemert tot tv-spel bewerkt. In 1940 verscheen het vervolg: *Bartje zoekt het geluk*.

De Vries schreef ook boeken voor kinderen en bezorgde enkele volkskundige publikaties, zoals *Groot Nederlandsch boerenboek* (1937) en *De Nederlandsche volkskarakters* (1938), beide geschreven samen met P.J. Meertens.

Werken:

Verhalen uit het land van Bartje (1936); *Jaap en Gerdientje* (1939); *Hilde* (1939); *Groot vertelboek voor de bijbelse geschiedenis* (1940); *De levensroman van Johannes Post* (1948); *We leven maar eens* (1951); *De man in de jachthut* (1960).

Literatuur:

C. Lennart, in *Op schrijversvoeten door Nederland* (1955); P.J. Risseeuw, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk.* (1964-1965); G. Puchinger, `Bij het overlijden van A.d.V.', in *Ontmoetingen met literatoren* (1982).

[W. Gobbers]

Vries, Hendrik de

Nederlands dichter en schilder (Groningen 17.8.1896). Was jarenlang verbonden aan het gemeentearchief in zijn geboorteplaats. Opgevoed als zoon van een bekend taalkundige en begiftigd met een fenomenaal geheugen maakte hij zich het dichterlijke

Nederlands van o.a. Vondel en Bilderdijk vroeg eigen. Ook toen hij als lid van de kunstenaarsgroep De Ploeg actief deelnam aan het expressionisme van na WO I in Groningen en meewerkte aan *Het Getij* en *De Vrije Bladen*, bleef deze traditie hem kenmerken.

Voor zover hij experimenteerde was het met vergeten en verwaarloosd materiaal. Een zekere retorische bezwering geeft bijv. zijn bundel *Lofzangen* (1923) een schijn van ouderwetsheid, en zeker als men dit werk legt naast het gelijktijdige `rode boekje' van Marsman. Bij De Vries werd dit taalgebruik even persoonlijk als functioneel, toen hij het in dienst ging stellen van allerlei romantische motieven die hem verwant doen zijn met Slauerhoff: dromen, schrikbeelden, suggestieve voortekens, ondergangsvisioenen. Een heel complex van

diepte-psychologische en parapsychologische symbolen, verbonden met restanten van luguber en demonisch volksgeloof. Zijn gedichten krijgen door hun suggestieve verhaaltrant, hun volgehouden strofenbouw en hun geraffineerde rijmtechniek vaak het karakter van balladen. Tijdens een paar reizen naar Spanje ontdekte hij hoezeer het wild-sombere Spaanse landschap en het Spaanse volkskarakter in wreedheid en gepassioneerdheid hem vertrouwd waren. Een groot succes verwierf de bundel *Copla's* (1935), waarin hij dozijnen Spaanse volksliederen van allerlei stijl en stemming in een voortreffelijke vertaling bijeenbracht.

Kon men aanvankelijk nog menen dat de poëzie van De Vries `buiten de tijd' stond, de catastrofale jaren dertig bewezen het tegendeel: de bundels *Nergal* (1937) en *Toovertuin* (1946) zijn vervuld van verbeeldingen die in hun sombere en bezeten romantiek niets weg hebben van escapisme. Deze poëzie wordt in haar fantastische sfeer geëvenaard door de schilderijen en vooral de tekeningen van zijn hand, die zonder illustratief te zijn toch aandoen als grafische benaderingen ervan. Overtuigd van de oeroude waarden gelegen in de beheersing van de verstechniek (`maat en rijm zijn tovertrommen'), verzette hij zich in zijn poëziekritieken tegen de experimentele ontbindingsverschijnselen van de jaren vijftig.

Al bezocht hij Spanje onder Franco niet meer, toch heeft dit land hem steeds bezig gehouden. In 1965 verscheen *Iberia, krans van reisherinneringen*, in 1971 *Goyescos*, geïnspireerd op het werk van Goya en ook een bundel in het Spaans geschreven gedichten: *Cantos extraviados*.

Mede door zijn geïsoleerde leven in het noorden heeft dit zeer persoonlijke en bizarre talent in `Holland' lange tijd niet de erkenning gevonden waarop het aanspraak had mogen maken. In 1976 ontving hij echter de P.C. Hooftprijs.

Werken:

Het gat in Mars en het Milagrat (1917); *De nacht* (1920); *Vlamrood* (1920); *Lofzangen* (1923); *Silenen* (1928); *Spaansche volksliederen* (1931); *Stormfakkels* (1932); *Geïmproviseerd bouquet* (1937); *Atlantische balladen* (1937); *Romantische rhapsodie* (1939); *Robijnen* (clandestien gedrukt 1944); *Capricho's en rijmkritieken* (1946); *Distels en aloë's* (1951); *Gitaarfantasieën* (1955); *Groninger symphonie* (1958); *Diseño jondo* (1966), pentekeningen; *Impulsen* (1978).

Uitgave:

J. van der Vegt (ed.), *Kritiek als credo: kritieken, essays en polemieken over poëzie* (1980), met bibl.

Literatuur:

H. Marsman, in *Critisch proza* (1938); C. van Wessem, *Mijn broeders in Apollo* (1941); *H.d.V. vijftig jaar* (1946); G. Stuiveling, in *Triptiek* (1952); S. Vestdijk, in

Voor en na de explosie (1960); *Maandblad Groningen*, II, 2, (febr. 1960); K. Fens, in *De gevestigde chaos* (1966); C.J.E. Dinaux, in *Herzien bestek* (1974); J. van der Vegt, in *Ons Erfdeel* 22, 4 (1979); Idem, *Vuur onder de Wereld* (1980), met bibl.; W. Wilmink, *Mijn broer: Aantekeningen bij gedichten van H.d.V.* (1983).

[G. Stuiveling]

Vries, Simon de

Noordnederlands dichter, prozaschrijver en vertaler (Culemborg wsch. 1624-Urecht, begraven 30.4.1708). Had vanaf 1645 een boekhandel annex uitgeverij in Utrecht. In de jaren 1670 beëindigde hij zijn boekverkopers- en uitgeverswerkzaamheden en werkte daarna vooral in opdracht van uitgevers.

In de periode 1646 tot 1680 vertaalde en compileerde hij een twintigtal werken, waaronder een aantal veelgelezen novellenbundels. In de daaropvolgende twaalf jaar compileerde hij ca twaalf verzamelbundels van populair-wetenschappelijke aard. Verder schreef hij vijf historische werken, waaronder een biografie die in het Duits en Frans werd vertaald.

Uit zijn oeuvre blijkt dat De Vries een strenge calvinistische, voetiaanse levensbeschouwing aanhing. Dat vormde echter blijkbaar geen belemmering voor zijn vele kluchtige en triviale verhaaltjes. Als vertaler van vooral Duitstalige werken was De Vries zeer produktief. Zo vertaalde hij uit het Duits *Ibrahim ou l'illustre Bassa* van Scudery. Literair-historisch is hij van belang als schrijver van die literaire en populair-wetenschappelijke genres waarnaar in de 17de eeuw groeiende vraag was.

Werken:

Zielen Lusthof (1643), p.; *Nederduitsche poëmata* (1644); *De uytnemende vrijage tussen Floradin en Lusinda* (1646), p.; *Spiegel der wereldsche Onghestadigheden* (1650); *Van oude en nieuwe tijds wonder tooneel* (1671); *Historisch verhael van 't leven en oorlogsbedrijf van de heer Christoph Bernhard van Galen* (1679); *Groot historisch schouwtooneel* (1680-1682); *Historische, philosophische en politische rustuuren* (1681); *Seven duyvelen* (1682); *Curieuse aenmerckingen* (1682); *Groote historische rariteit-kamer* (1682-1684); *Groote historische oceaan* (1683); *Goudene spreucken* (1683); *Historie van Barbarijen, tweede deel* (1684); *Franckrijcks kerckelijke en weereldlijcke staet* (1684); *Kronijck der kronijcken* (1686-1694); *Historische oeffeningen* (1686); *Wonderen en wondergevallen* (1687); *Groot historisch magazijn* (1688); *De Satan in sijn weesen* (1692); *Wercksaeme duyvelen* (1692); *Algemeene historische gedenckboeken* (1698).

Literatuur:

C.G. Jöcher, in *Allgemeines Gelehrten Lexicon* (1751); A.J. van der Aa, in *Biografisch Woordenboek*, dl. xix (z.j.).

[J. Boer]

Vries, Theun de

Eig. Theunis Uilke de Vries, Nederlands prozaschrijver en dichter (Veenwouden 26.4.1907). Na zijn gymnasiumtijd te Apeldoorn werd hij opgeleid voor bibliothecaris. Was als zodanig werkzaam, o.a. te Sneek, tot 1937. Tijdens de economische crisis leerde hij het socialisme kennen; ging in 1935 over tot het communisme. Was enige jaren als journalist verbonden aan het *Volksdagblad* te Amsterdam. Tijdens WO II actief in het verzet en geïnterneerd in Amersfoort. Na 1945 enige tijd tweede-kamerlid voor de communistische partij, waarmee hij echter later brak, zonder zijn marxistische levensvisie op te geven. Hij reisde veel en bleef als letterkundige werkzaam te Amsterdam. In 1979 ontving hij een eredoctoraat van de universiteit van Groningen.

Hij begon als dichter, maar ging vrij spoedig op het proza over. De roman *Rembrandt* (1931) was weliswaar wat al te hoog gegrepen, maar vond toch veel waardering (bekroond door de Maatschappij der Nederlandse Letteren). Zijn ware talent toonde hij in de streekroman *Stiefmoeder Aarde* (1936), traditioneel-realistisch opgezet in zeven episodes, de kroniek van een Fries boerengeslacht gedurende de door sociale tegenstellingen zo bewogen tweede helft der 19de eeuw. Het werk bevat jeugdherinneringen van de schrijver, evenals *Het rad der fortuin* (1938) en *Noorderzon* (1958), waarmee het later gebundeld verscheen onder de titel *Het geslacht Wiarda*. Eveneens grotendeels gebaseerd op jeugdherinneringen zijn de door hun bondigheid nog beter geslaagde novellen uit bundels als *De tegels van de haard* (1941, in 1948 herdrukt als *De Friese postkoets*) en *De namen in de boom* (1967).

Als autodidact heeft De Vries zich een grote historische kennis eigen gemaakt, hetgeen niet alleen blijkt uit zijn biografische verhandelingen over uiteenlopende figuren als Oldenbarneveldt, Schimmelpenninck en Spinoza, maar ook uit zijn meestal omvangrijke historische romans met sociale inslag als het Babylonische verhaal *Sla de wolven, herder* (1946) en de trilogie rondom het revolutiejaar 1848 (*Een spook waart door Europa*, 1948; *Nieuwe rivieren*, 1949; *De vuurdoop*, 1954). In dit verband moet ook zijn uitvoerige historische monografie *Ketters. Veertien eeuwen kettergeloof, volksbeweging en kettergericht* (1982) genoemd worden. Daarin schrijft hij als marxist een bijzonder stuk onofficiële geschiedenis, waardoor hij in staat gesteld wordt de belangen te tonen die de officiële instanties of de gevestigde machten hadden bij de bestrijding van afwijkend en politiek onwelgevallig gedrag.

Het sociale element spreekt ook uit zijn kunstenaarsromans, het Van-Goghverhaal *Ziet een mens* (1963, herdrukt in 1972 als *Vincent in Den Haag*) en het enorme drieluik *Moergrobben* (1964), geïnspireerd op Jeroen Bosch.

Terwijl de jonge De Vries zich niet zelden door zijn dogmatisme en (res)sentimenten liet meeslepen, werd zijn toon in later jaren milder. Bijzonder aardig zijn de, subjectief gekleurde, `literaire herinneringen' aan figuren als Boutens, Coster, Ter Braak, Nijhoff e.a. in *Meesters en vrienden* (1962, heruitg. 1980). Sinds 1968 schreef hij voor enkele omroepen tal van hoorspelen, o.a. de cyclus *Stiefmoeder Aarde* (1975-1976). In 1968 werd zijn proza bekroond met de P.C. Hooftprijs en in 1984 ontving de uiterst produktieve schrijver de Henriëtte Roland Holstprijs.

Werken:

Friesche sagen (1925); *Terugkeer* (1927), p.; *Westersche nachten* (1930), p.; *Verzen* (1932); *Dr. José droomt vergeefs* (1933); *Koningssage* (1934); *Eroica* (1934); *Oldenbarneveldt* (1937); *De bijen zingen* (1938); *R.J. Schimmelpenninck* (1941); *Eros in hinderlaag* (1945); *De laars* (1946); *De vrijheid gaat in het rood gekleed* (1946); *M. Nijhoff* (1946); *Anna Casparii* (1952); *Pan onder de mensen* (1954); *Hagel in het graan* (1954); *Bruiloftslied voor Swaentje* (1956); *Het motet voor een kardinaal* (1960); *Het wolfsgetij* (1965); *Het zwaard, de zee en het valse hart* (1966, boekenweekgeschenk; heruitg. 1983); *Hernomen confrontatie met Vestdijk* (1968); *De gesprenkelde vogel* (1969); *Baruch de Spinoza* (1972); *De man met de twee levens* (1972); *Meester en minnaar, 5 verbeeldingen rondom Rembrandt* (1972); *Het zondagsbed* (1975); *De vrouweneter* (1976); *Earst en lêst, Friese gedichten* (1977); *De vogels en het erf* (1978); *De merrie* (1978); *De dood kwam met muziek* (1979); *Eidola, 7 verhalen* (1979); *De blinde Venus* (1980); *Materie en matrijs* (1980); *Gesprekken op donderdag* (1981); *Ketters. Veertien eeuwen kettergeloof, volksbeweging en kettergericht* (1982); *Marx. [...]*, i en ii (1983); *Kerken en afgrond* (1983), t.; *77 korte gedichten* (1984); *Amazones en bojaren. Uit de memoires van prinses Dasjkova* (1984), pr.

Literatuur:

E. Popelier, *Th.d.V.* (1974); J.A.G. Tans, in *Argus*, 8 (1979); J. Boelens, *Gesprekken op donderdag* (1981); H. van de Waarsenburg, *Voetsporen door de tijd. Th.d.V.* (1984), met bibl.

[G.W. Huygens en red.]

Vriesland, Victor Emanuel van

Nederlands dichter en criticus (Haarlem 27.10.1892-Amsterdam 29.10.1974). Verliet het Haagse gemeentelijk gymnasium in de vijfde klas; studeerde twee jaar oude talen en wijsbegeerte bij J.A. Dèr Mouw en van 1913 tot 1914 Franse letterkunde in Dijon. Het uitbreken van WO I verhinderde voortzetting daarvan; sindsdien verbleef hij in versch. plaatsen, waaronder Rotterdam en Amsterdam. Een jaar na het uitbreken van WO II dook hij onder en kwam na de bevrijding weer terug in Amsterdam. In 1954 verleende de Rijksuniversiteit van Leiden hem een eredoctoraat in de letteren. Van 1931 tot 1938 was hij als redacteur voor letteren en kunst verbonden aan de *NRC*; voorts verrichtte hij redactionele arbeid voor *De Groene Amsterdammer, De Vrije Bladen, Forum, Kroniek van Kunst en Kultuur* en *De Nieuwe Stem*. In talrijke bestuursfuncties maakte hij zich verdienstelijk, o.a. als voorzitter van het pen-centrum, als vice-president van de internationale pen-club, in de Vereniging voor letterkundigen en de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde.

Van Vrieslands poëzie toont een spanning tussen een wat droge, maar heldere formulering en een ontroering teweeggebracht door het levensraadsel zoals dat wordt gesteld aan de grens van het bestaan, de dood. Het verglijden van alle gebeurlijkheden voert tot de vraag naar duur of `eeuwigheid', welke schijnbaar wordt verleend door een ervarend `ik'. Maar ook dit `ik' is ten slotte vergankelijk, een overweging die de angst oproept. Tegen de dreigende vernietiging stelt het `ik' zich te weer door poëzie als *Tegengif* - titel van een bundel uit 1959 - te bereiden. In gedichten zich prijsgevend kan het `ik' zich daarin hervinden. In de soms beklemmende beslotenheid van het bestaan wordt het `ik' aldus ook gedreven zijn betrekkingen, bijv. tot de voorgeslachten, te bezien. In zijn essayistisch werk onderzoekt Van Vriesland de grondslagen van de verstandhouding, steeds gefascineerd door het zwijgende mysterie dat de mens omgeeft. De scherpzinnige concentratie op de levensproblematiek zet zich voort in de toegewijde aandacht voor de formulering en de techniek van gedichten zoals deze blijkt uit de talrijke kritieken die hij schreef. Deze occupatie van het denkende dichten of dichtende denken verklaart enigszins zijn hoge waardering voor Valéry en Dèr Mouw; daarin lijkt zich een affiniteit met die figuren te spiegelen. Als beheerder van de literaire nalatenschap van J.A. Dèr Mouw bezorgde Van Vriesland de zesdelige uitgave van diens *Verzamelde werken* (1947-1949).

Van Vriesland heeft talrijke vertalingen op zijn naam staan en versch. bloemlezingen samengesteld, o.a. de klassiek geworden *Spiegel der Nederlandse poëzie* (5 dln., 1939-1954). Zijn werk werd bekroond met de Constantijn Huygensprijs (1959) en de P.C. Hooftprijs (1960).

Werken:

De cultureele noodtoestand van het Joodsche volk (1915), essay; *Herman Hana* (1920), essasy; *Der verlorene Sohn* (1925), dr.; *Het afscheid van de wereld in drie dagen* (1926, 1953^4), r.; *Voorwaardelijk uitzicht* (1929), p.; *Havenstad* (1933), t.; *Herhalingsoefeningen* (1935), p.; *De ring met de aquamarijn* (1939), verh.; *Vooronderzoek* (1946), p.; *Grondslag van verstandhouding* (1946, 1947^2), pr.; *Drievoudig verweer* (1949), p.; *Le vent se couche* (1949), p.; *Vereenvoudigingen*

(1952), aforismen; *Kortschrift* (1954), aforismen; *De onverzoenlijken* (1954), rede; *Onderzoek en vertoog*, 2 dln. (1958), kritieken; *Het werkelijkheidsgehalte in de Westeuropese literatuur* (1962); *Verzamelde gedichten* (1968); *Bijbedoelingen* (1972).

Uitgave:

D. Kroon (ed.), *Klopsignalen* (1980), bloeml.

Literatuur:

Victor. Het boek der vrienden (1947); W. Brandt, A. Donker e.a., *V.E.v.V. Een karakteristiek* (1957); *Herinneringen van V.E.v.V. verteld aan A. Kossmann* (1969); `V.E.v.V. 1892-1972', in *Maatstaf*, xx, 6 (1972); D. Kroon, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk.* (1974-1975); J. Meijer, *V.E.v.V. als zionist* (1976); G.H. 's-Gravesande, `V.E.v.V.', in *Sprekende schrijvers* (1979); M.J.G. de Jong, `Boven stand en krachten', in *De verlossing van Venus en andere essays* (1979); D. Kroon, ` De dichter is een slang', in E.J. Willems e.a. (ed.), *Kritiek van de esthetische rede* (1982).

[H.A. Wage]

Vroman, Leo

Nederlands schrijver en tekenaar (Gouda 10.4.1915). Studeerde van 1932 tot 1940 biologie te Utrecht, in welke tijd hij ook begon te tekenen en te dichten. Toen al viel hij op als geestig en oorspronkelijk illustrator door het jeugdstripverhaal *Stiemer en Stalma*, dat in 1937 in de *Nieuwe Rotterdamse Courant* verscheen en waarbij de later door zijn dierverhalen bekend geworden journalist A. Koolhaas de tekst schreef (in 1957 ook in boekvorm uitgegeven). Na in mei 1940 wegens zijn joodse afkomst te zijn gevlucht en drie maanden later via Engeland en Zuid-Afrika in Nederlands-Indië te zijn aangekomen, studeerde hij af aan de Geneeskundige Hogeschool in Batavia. Daar publiceerde hij eveneens tekeningen in stripvorm, naast zijn debuut in pro-

za, *De adem van Mars* (uitg. 1956), welk navrant verslag van zijn vlucht uit Europa in mei 1941 in het maandblad *De Fakkel* verscheen.

In maart 1942 werd Vroman door de Japanners krijgsgevangen gemaakt. Pas in 1945 werd hij bevrijd, en wel in Japan, waarheen hij in 1943 met een groep krijgsgevangenen per schip was getransporteerd. Hij was er ondergebracht in werkkampen, eerst in Osaka en later in Nagaoka.

De krijgsgevangenschap was voor Vroman in zoverre een vruchtbare tijd dat zijn artistieke talenten tot volle ontplooiing kwamen. Behalve dat hij veel tekende, schreef hij zowel fantastische als gevoelige verzen die na WO II in de bundel *Gedichten* (1946) werden gepubliceerd, een uit zijn rijke fantasiewereld ontstane roman die verloren raakte, en het wel behouden verhaal *Tineke* (1948), waarvan de hoofdpersoon de naam meekreeg van zijn in Nederland achtergebleven verloofde, met wie hij in 1947 trouwde. Toen had hij zich al gevestigd in de V.St. Hij zag daar op doorreis na zijn bevrijding de mogelijkheid het beroep uit te oefenen waarvoor hij had gestudeerd. In een ziekenhuis in New Brunswick (New Jersey) werd hij als assistent betrokken bij het chemisch onderzoek van bloed en hij ontwikkelde zich op den duur tot een deskundige in de bloedfysiologie, die ook door publikaties op dit gebied de aandacht trok. Als zodanig is hij sinds 1965 verbonden aan het Veterans Administration Hospital in Brooklyn, nadat hij in 1958 aan de universiteit van Utrecht was gepromoveerd.

Na de publikatie van zijn oorspr., speelse en tot alle mogelijkheden van de taal ontginnende bundel *Gedichten, Gedichten, vroegere en latere* (1949) en zijn subtiele verhaal *Tineke*, kreeg Vroman in 1950 de ter aanmoediging ingestelde Van der Hoogtprijs van de Maatschappij der Nederlandse letterkunde. Hij was toen door de Nederlandstalige lezer ontdekt als een der boeiendste schrijvers van na WO II, die zich in alle intimiteit en ontdaan van de gebruikelijke conventies presenteerde, waarbij hij ook zijn vrouw en dochter in zijn werk laat optreden. Hoewel Vroman zich altijd afzijdig heeft gehouden van groepen of stromingen, wordt zijn vroege poëtische werk vaak in verband gebracht met dat van de Vijftigers, die ook zelf toonden affiniteit met zijn werk te hebben.

De sterk persoonlijk-intieme trekken die zijn proza en poëzie kenmerken, komen tot uiting in de brieven die hij aan versch. Nederlandse tijdschriften stuurt en waarin hij min of meer verslag doet van zijn dagelijkse doen en laten in de V.St.

Enkele jaren na zijn vestiging in zijn tweede vaderland publiceerde Vroman ook in het Engels geschreven verzen in het Amerikaanse tijdschrift *Poetry*. Met een aantal andere werden zij in 1953 onder de titel *Poems in English* in Nederland gebundeld. Het bleek toch geen afsluiting te zijn van zijn Nederlandstalige publikaties, want met een reeks nieuwe bundels, waaronder het indrukwekkende en zelf geïllustreerde herinneringsgedicht *Inleiding tot een leegte* (1955), manifesteerde hij zich als een van Nederlands meest authentieke schrijversfiguren.

Ook op het gebied van het toneel, waar hij al in zijn studententijd bij werd betrokken, leverde hij verrassende prestaties. Voor zijn oude studentenvereniging in Utrecht schreef hij het poëtische toneelstuk met metafysische strekking *Het Grauwse Diep*, dat daar in 1966 werd opgevoerd. Een Amsterdams beroepsgezelschap voerde in 1969 zijn bizarre en met filminlassen doorschoten familiestuk *Voorgrond, achtergrond* op, waarin hijzelf, gezinsleden en vrienden moeten worden `gespeeld'.

Vromans hele werk bestaat uit een dringen door wat op het eerste gezicht grenzen lijken. Op een blootleggen ook van wat dan als grensgebied wordt ontdekt, zelfs als het gaat om de meestal geschuwde grens tussen leven en dood. Hij heeft zich doen kennen als een gevoelig en verbeeldingrijk explorator van zichzelf, van zijn directe omgeving en van het per microscoop bezochte domein dat hij wetenschappelijk bestudeert. Van het laatste bracht hij een hoogstpersoonlijk en humoristisch verslag uit in een eerst in de V.St. en daarna in Nederland onder de titel *Bloed* in 1968 verschenen `studieboek'. Ook hiermee werden grenzen doorbroken, nl. van wat enerzijds verhandeling en anderzijds literaire vertelling pleegt te zijn. En alweer leverde Vroman zelf er zijn trefzekere en spirituele illustraties bij. Met zijn speels intelligente toekomstroman *Het carnarium* (1973) zette hij het balanceren op de grenzen van fantasie en wetenschap voort.

Ondanks zijn afscheid van Nederland in 1940 is Vroman er door zijn werk hecht mee verbonden. De waardering bleef niet uit. In 1965 werd hij nog tweemaal onderscheiden, met de Prijs van het Kunstenaarsverzet en

met de P.C. Hooftprijs.

Werken:

Uit slaapwandelen (1957), p.; *Snippers van L.V.* (1958), pr.; *De ontvachting en andere gedichten* (1960); *Proza* (1960, 1984[4]), verzamelbundel; *Twee gedichten* (1961); *Fabels van L.V.* (1962), p.; *Manke vliegen* (1963), p.; *126 gedichten* (1964); *Almanak* (1965), p.; *God en godin* (1967), p.; *Agenda uit het jaar 2000* (1968), pr.; *114 gedichten* (1969); *Just one More World* (1976), p.; *Huis en tuin. Fabels en strips* (1979); *Nieuwsgierig* (1980), p.; *Het verdoemd carillon* (1980), p.; *Liefde, sterk vergroot* (1981), p.; *Avondgymnastiek* (1983), p.; *De cultuurgeschiedenis, door en voor de televisie vereenvoudigd en van uitleg voorzien* (1984); *Verzamelde gedichten* (1985).

Uitgaven:

S. van Faassen (ed.), *Brieven uit Brooklyn* (1975), met inl.; Idem (ed.), *Brieven over en weer* (1977).

Literatuur:

L.H. Pelzer, *L.V.* (1975); H.U. Jessurun d'Oliveira, `L.V.: de leer der veranderingen', in *Literair Lustrum*, i (1967); K.L. Poll, in *De eigen vorm* (1967); L. van Marissing, in *28 interviews* (1971); `Zestig jaar L.V.', in *Tirade*, 19, 205 (1975); *Vl. Gids*, 66, 1 (1982), speciaal L.V.-nummer; W.M. Roggeman, `L.V.', in *Beroepsgeheim*, dl. 4 (1983); R.L.K. Fokkema, `L.V.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1985).

[J.H.W. Veenstra en red.]

Vrouwen Heimlicheid, Der

Middelnederlands leerdicht (14de eeuw) over gynaecologie en verloskunde, bewerking van het Latijnse werk *De secretis mulierum*. Het werk is overgeleverd in twee hss. In het oudste, uit 1405, is het leerdicht vermengd met lyrische gedichten. Bovendien vormen de gebruikte lombarden een naam: `Margareta Godevartse uut Udim', mogelijk de naam van de opdrachtgeefster of van de geliefde waaraan het werk was opgedragen. In het andere handschrift ontbreken de lyrische intervallen en is bovendien het acrostichon zeer verminkt.

Uitgaven:

Ph. Blommaert (ed.), *Der Vrouwen Heimlicheid* (1846); L. Elaut (ed.), *Der vrouwen heimlicheid* (1974).

Literatuur:

K. Delen, `Kanttekeningen bij de lectuur van "Der vrouwen heimelijkheid", dichtwerk der xive eeuw', in *Album Prof.Dr. Frank Baur* (1948); M. van Doorn en W. Kuiper, `Der vrouwen heimlicheid', in *Spektator*, 6 (1976-1977).

[F. van Thijn]

Vrouwen-peerle

Onder de titel *De Vrouwen-peerle, ofte dryvoudighe historie van Helena de Verduldige, Griseldis de Saeghtmoedige, Florentina de Getrouwe* zijn drie prozaromans als volksboek uitgegeven. Hoewel een approbatie uit 1621 wordt afgedrukt, stammen de overgeleverde drukken alle uit de 18de eeuw of later (nl. uit ca 1735, ca 1750, ca 1790 en 1830). De drie prozaromans hebben - gezien ook de vele afzonderlijke uitgaven die ervan bekend zijn - tot in de 19de eeuw veel succes gehad.

Helena de Verduldige, ook bekend als *Helena van Constantinopel*, werd al gedrukt in 1640 en nog in 1870 herdrukt. Het is een vertaling van de *Histoire de la belle Hélène de Constantinople* (1448) van Jean Wauquelin. De drukgeschiedenis van *Griseldis* omvat de periode van ca 1500 tot 1840. *Florentina de Getrouwe* is als afzonderlijke uitgave in 1645 gepubliceerd onder de titel *Een schoone historie van Alexander van Metz*.

Uitgave:

De Vrouwen-peerle (1910), facs.-uitg.

Literatuur:

L. Debaene, *De Nederlandse volksboeken* (1977^2).

[P.J. Verkruijsse]

Vuyk, Beb

Eig. Elizabeth, Nederlandse prozaschrijfster (Rotterdam 11.2.1905). Vertrok in 1929 naar Nederlands-Indië, waar zij huwde met de planter F. de Willigen. Woonde eerst op Java, vestigde zich in 1933 op het eiland Boeroe en sinds 1940 weer op Java, waar zij in 1942 werd geïnterneerd door de Japanners. Na de soevereiniteitsoverdracht

kozen zij en haar man de Indonesische nationaliteit, maar in 1958 keerden zij naar Nederland terug.

Zij debuteerde met enkele novellen, o.a. in *De Vrije Bladen*, doch vestigde haar naam met de beide suggestief geschreven romans, geïnspireerd op haar verblijf in de tropen: *Duizend eilanden* (1937) en *Het laatste huis van de wereld* (1939); dit aangrijpende relaas van haar verblijf op het afgelegen Boeroe werd in 1942 met de Van der Hoogtprijs bekroond. Afgezien van de roman *Het hout van Bara* (1947) schreef zij daarna, afgezien van diverse kookboeken, vnl. novellistisch proza, waarin op sobere en indrukwekkende wijze impressies zijn verwerkt uit de tijd van de bezetting van Indië en de Indonesische revolutie. Daarnaast werkte zij mee aan dag- en weekbladen en tijdschriften. In 1962 werd haar werk bekroond met de Marianne Philipsprijs en in 1973 met de Constantijn Huygensprijs.

Werken:

Vele namen (1932); *De wilde groene geur* (1947); *Gerucht en geweld* (1959); *De eigen wereld en die andere* (1969); *Een broer in Brazilië* (1971, heruitg. 1982), reisverh.; *Groot Indonesisch kookboek* (1973); *Reis naar het Vaderland in de verte* (1983), reisverh.

Uitgave:

Verzameld werk: Duizend eilanden; Het laatste huis van de wereld; Het hout van Bara en

vijftien verhalen (1972, 1981[2]).

Literatuur:

R. Nieuwenhuys, in *Oost-Indische spiegel* (1978[3]); J. van den Berg, `Rob Nieuwenhuys: leven tussen twee vaderlanden', in *Engelbewaarder*, 7 (1982), interview; E.M. Beekman, `Introduction', in *The Last House in the World* (1983).

[G.W. Huygens]

Vuylsteke, Julius Pieter

Vlaams dichter en prozaschrijver (Gent 10.11.1836-ald. 16.1.1903). Was advocaat en boekhandelaar. Strijdvaardig liberaal en Vlaamsgezind politicus. Vriend van Multatuli. Stichtte met enkele vrienden het genootschap 'T Zal Wel Gaan, aanvankelijk met een literair doel, maar al spoedig een Vlaams-activistisch en vrijzinnig genootschap.

Vuylsteke ontwikkelde zich ook persoonlijk tot een steeds grotere vrijzinnigheid en tot een anti-klerikaal schrijver en politicus. Hij speelde een belangrijke rol als voorzitter van het Willemsfonds. Na zijn terugtreden uit de liberale politiek hield hij zich vooral bezig met de geschiedenis van Vlaanderen.

In zijn poëzie gaf hij uiting aan zijn Vlaams-nationalistische en romantische gevoelens. In 1860 verscheen de bundel *Zwijgende liefde*. Zijn strijdvaardigheid blijkt uit de bundel *Uit het studentenleven en andere gedichten* (1868), waarin ook scepsis en spot spreken. Nog tijdens zijn leven verschenen zijn *Verzamelde gedichten* (1881) en zijn *Verzamelde prozastukken* (4 dln., 1887-1891). Flamingant toont hij zich voorts in de postuum verschenen bloemlezing *Klauwaard en Geus* (1905).

Werken:

Le question flamande et le libéralisme (1861), broch.; *Oorkondenboek van de stad Gent*, dl. 1 (1900).

Literatuur:

A.W. Willemsen, in *Twintig eeuwen Vlaanderen*, dl. 13 (1976); M. Reynebeau, `J.V. en de valstrik van het goede geloof', in *Vlaanderen Morgen* (1981); J. Verschaeren, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, 40 (1981) en 41 (1982); Idem, `J.V.', in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, dl. 10 (1983); Idem, *J.V. Klauwaard en Geus* (1984).

[G.J. van Bork]

W

Waals, Jacqueline Elisabeth van der

Nederlandse dichteres ('s-Gravenhage 26.6.1868-Amsterdam 29.4.1922). Dochter van natuurkundige en Nobelprijswinnaar J.D. van der Waals. Was lerares geschiedenis. Zij was de belangrijkste protestantse dichteres van haar generatie; toch publiceerde zij niet in *Ons Tijdschrift*, maar hoofdzakelijk in *Onze Eeuw*.

Haar vroegste natuurlyriek, soms kinderlijk eenvoudig en fris, zij het veelal met weemoedige ondertoon, verraadt nog de invloed van het impressionisme van de Tachtigers. Zwakke gezondheid, besef van naderende dood en innige religiositeit verdiepten haar poëzie, waarin het natuurbeeld draagster werd van religieus-mystieke symboliek. Het dualisme innige levensliefde en rustig deemoedige doodsaanvaarding inspireerde haar tot enkele zuivere en aangrijpende gedichten (`Annunciatie' uit *Laatste verzen*, uitg. 1922). Zij schreef ook een roman, *Noortje Velt* (1907), met autobiografische achtergrond en het essay *Sören Kierkegaard* (1920).

Werken:

Verzen (1900), onder ps. U.E.V.; *Nieuwe verzen* (1909); *Iris* (1918).

Uitgaven:

R. Houwink (ed.), *Gebroken kleuren* (1939, 1981[15]), bloeml. met inl.; S. van der Land (ed.), *De mooiste gedichten van J.v.d.W.* (1979), bloeml.; *Silhouetten* (1982), bloeml.; *Wat de toekomst brengen moge* (1982), bloeml.

Literatuur:

A.C.S. de Koe, levensbericht, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk.* (1923); B. Verhoeven, in *De zilveren spiegel* (1931); C. Rijnsdorp, in *In drie etappen* (1939); *De Herdersfluit. Opstellen over de poëzie van J.E.v.d.W.* (1977), met inl. van H. van der Ent; H. van der Ent en J. Kramer-Vreugdenhil, *J.E.v.d.W., haar leven en haar werk* (1982); B. Büch, `V.d.W.', in *Literair omreizen* (1983).

[W. Gobbers]

Waals, Laurens (Theodoor) van der

Nederlands dichter (Utrecht 21.4.1885-Herwijnen 30.8.1968). Wordt gerekend tot de zgn. Noordwijkse kamer onder welke naam men wel door Albert Verwey

beïnvloede dichters groepeert. Stichtte met C.S. Adama van Scheltema (over wie hij in 1924 onder ps. Arnold van Lottum een studie publiceerde in de reeks *Gesprekken met kunstenaars*) het tijdschrift *Orpheus* (nov. 1923-okt. 1924), dat slechts negen nummers beleefde. Na een aantal jaren een eigen uitgeverij te hebben geleid (De Waelburgh) werd hij literair adviseur bij Nijgh & Van Ditmar, voor welk fonds hij in samenwerking met anderen enkele bloemlezingen verzorgde onder de titel *Facetten van de Nederlandse poëzie*.

Werken:

Een verzenboek (1911); *Aendachtige gedichten* (1913), bloeml.; *De tuinspiegel* (1920).

Literatuur:

H. van den Bergh, in *Den Gulden Winckel*, 20 (1921); K. van de Woestijne, in *Verzameld Werk*, dl. 5 (1949).

[H.A. Wage]

Waarsenburg, Hans van de

Eig. Johannes Paul Richard Theodorus, Nederlands dichter (Helmond 21.7.1943). Volgde een opleiding aan een katholieke kweekschool en werd in 1966 onderwijzer in Maastricht, waar hij op politiek en cultureel gebied uiterst actief is. In 1965 debuteerde hij met de bundel *Gedichten*. Was redacteur van het tijdschrift *Kentering* vanaf 1966 en van 1970 tot 1976 secretaris van het pen-centrum Nederland, een functie die hij sedert 1981 opnieuw vervult. Hij is medewerker van het kunstprogramma Het Geheim van de Regionale Omroep Zuid en van het literaire programma Literama van de ncrv.

Aanvankelijk schreef Van de Waarsenburg vooral geëngageerde poëzie, waarin echter vanaf het begin ook de ontoereikendheid van de taal om verandering in de werkelijkheid te bewerkstelligen doorklinkt. Zijn *Keuze uit de politieke gedichten van Hans van de Waarsenburg* (1978) zou men als een afsluiting van deze poëzie kunnen zien. Daarna komt het accent te liggen op thema's als de zee, waarin vooral de eeuwigheid wordt gesymboliseerd tegenover het verval, de vergrijzing en de dood. Deze thematiek komt ook tot uiting in de titels van zijn bundels poëzie: *De vergrijzing* (1972), *De dag van de witte chrysanten* (1979) en *Zeeschappen* (1981).

Samen met Willem M. Roggeman stelde hij de bloemlezing *Vijftig na '50* (1973) samen, een keuze uit de nieuwe poëzie sinds de Vijftigers. Voorts gaf hij enkele omvangrijke interviews met bekende auteurs uit: *A. den Doolaard* (1982) en *Voetsporen door de tijd. Theun de Vries* (1984).

Werken:

Met innige deelneming (1968); *Niet dat powezie nu zo belangrijk is* (1969); *Stadtekens* (1969); *Powezie '69* (1971); *eenenzestig-negenzestig powezie* (1972); *Tussen nat mos en een begrafenis* (1973); *Verschrikkelijke winter* (1975); *Het sleutelbeen van Napoleon* (1977);

Ons zoekt de hoop (1979), bloeml. vert.; *Het vermomde innerlijk* (1982), essay; *Avondlandschappen* (1982), p.

Uitgave:

Van de aanvaller geen spoor (1983), bloeml.

Literatuur:

F. Auwera, in *Schrijven of schieten* (1969), interview; J. Diepstraten en Sj. Kuiper, in *Dichters* (1980), interview; R. Molin, `H.v.d.W.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1983).

[G.J. van Bork]

Waasdorp, Joop

Eig. Johannes, Nederlands prozaschrijver (Amsterdam 28.4.1917). Na drie jaar hbs-opleiding oefende hij versch. beroepen uit en werd uiteindelijk journalist, o.m. bij Associated Press. Emigreerde in 1956 met zijn gezin naar Australië, maar keerde in 1963 naar Nederland terug, waar hij zijn beroep als free-lance journalist weer opvatte en een zwervend bestaan op het water leidt.

Waasdorp schreef verhalen in *Podium* en *Vrij Nederland* die in zijn debuutbundel *Het naakte leven* (1965) werden opgenomen. Vanwege de stijl en de thematiek van zijn verhalen werd hij door critici gekarakteriseerd als `de Nescio van de have-nots'. Die thematiek wordt vooral bepaald door de tegenstelling tussen de bezitters en de bezitlozen in hun strijd om het naakte bestaan. In 1970 verscheen *Welkom in zee!*, gebaseerd op zijn omzwervingen op zee, en in 1972 het filmscenario *De vogelverschrikker*.

De onder het ps. Frans Hals in *Gandalf* als feuilleton verschenen novelle *Het lot van de kunst* werd in 1979 in boekvorm gepubliceerd. Waasdorp werkte voorts als vertaler, o.m. van werk van George Orwell.

Werk:

Krabben en andere verhalen (1976).

Literatuur:

J.W. zestig jaar = De Engelbewaarder, 2 (1976-1977); W. Rothuizen, `J.W. Welkom in zee', in J. Brokken e.a., *Het volle literaire leven. Portretten uit de Haagse Post* (1978).

[G.J. van Bork]

Wachtendonckse Psalmen

Oudnederfrankische psalmen uit de Karolingische tijd. De psalmen zijn overgeleverd in een afschrift dat Justus Lipsius rond 1600 maakte van het inmiddels verloren gegane hs. van de Lütticher Domherr Anton Wachtendonck. Dit afschrift is door de afschrijver voorzien van glossen (aantekeningen en woordverklaringen). De *Wachtendonckse Psalmen* worden beschouwd als `oudnederlands' en zijn dus, zelfs in de vorm waarin ze overgeleverd zijn, van groot belang voor het bestuderen van de vroegste geschiedenis van het Nederlands.

Uitgaven:

W.L. van Helten, *Die altostniederfränkischen Psalmenfragmente* (1902); H.K.J. Cowan, *De oudnederlandse (oudnederfrankische) psalmenfragmenten* (1957); R.L. Kyes, *The Old Low Franconian Psalms and Glosses* (1969).

Literatuur:

C. Minis, *Bibliographie zu den Altmittel- und Altniederfränkischen Psalmen und Glossen* (1971); A. Quak, `Die Glossen von Lipsius in dem Brief an Henricus Schottius in der Leidener Handschrift', in *Amsterdamer Beitr.* (1972); W. Sanders, `Oudnederlands. Drie hoofdstukjes uit de vroegste Nederlandse taal- en letterkunde', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 88 (1972); L. de Grauwe, `Negentiende-eeuwse flaminganten over het Oud-nederlands en zijn psalmenfragmenten', in *Wetensch. Tijdingen*, 33 (1974).

[F. van Thijn]

Wacker van Zon, Petrus de

Ps. Bruno Daalberg, Noordnederlands prozaschrijver (Amsterdam 9.8.1758-'s-Gravenhage 8.12.1818). Studeerde vanaf 1776 enige tijd rechten in Leiden, maar onzeker is of hij die studie afmaakte. Trouwde in 1783 te Kleef met Theodora Adriana Falck (Utrecht 14.4.1757-Croy 29.4.1830); daardoor verwant aan A.R. Falck (1777-1843), secretaris van staat. Bij de Pruisische interventie in 1787 vluchtte hij via Antwerpen naar Parijs, wsch. vanwege zijn medewerking aan het anti-orangistische weekblad *Janus* (1787). In 1789 legde hij de Oostenrijkse generale staf een aanvalsplan voor, dat hij met zijn Utrechtse vriend Bogislaus von Liebeherr (1756-1821) had ontworpen - zonder andere patriotten erin te kennen - en dat erin

voorzag met hulp van de Oostenrijkers een aanval op Staats-Vlaanderen uit te voeren. Keizer Jozef ii wees het plan echter af. Hoewel hij in Frankrijk als uitgeweken patriot een belangrijke rol speelde, raakte hij na zijn repatriëring in 1795 - althans in de landelijke politiek - in de vergetelheid. Door bemiddeling van A.R. Falck werd hij in 1815 secretaris van de Hoge Raad van Adel, een functie die hij tot zijn dood vervulde.

In het algemeen wordt *De adel* (1786), dat onder het ps. Anonymus Belga verscheen en waarin de auteur zich tegen de gelijknamige stand uitspreekt, als zijn debuut gezien, maar zijn auteurschap van dit pamflet is niet bewezen. Hij schreef geestige schetsen en vertogen in de spectatoriale tijdschriften *De Prullemand* (1805) en

Apollo (1805). Onder de invloed van Engelse schrijvers als Laurence Sterne en Jonathan Swift en de Duitse toneelschrijver August Kotzebue experimenteerde hij in zijn vaak omvangrijke romans met de verhaalstructuur (*Twee-en-dertig woorden; of De les van Kotsebue*, 2 dln., 1805) en kritiseerde hij allerlei (tijds)verschijnselen met milde humor, die soms scherp-hekelend wordt: adellijke pretenties, gelaatkunde, schedelleer, de rechtspraak, geestelijkheid, de medische stand (veel van zijn personages hebben een lichamelijk gebrek), star doorgevoerde theorieën enz.: *Willem Hups. Eene anecdote uit de XVII eeuw* (1805) en *De Steenbergsche familie* (4 dln., 1806-1809). In *Jan Perfect of De weg der volmaking, vertoond in het leven en de zonderlinge lotgevallen van een voornaam wijsgeer* (2 dln., 1817, 1832[2], 1840?[3]) geeft hij een schitterende parodie op aspecten die typerend zijn voor de periode van de verlichting, zoals volmaaktheidsleer en sentimentaliteit; na veel bizarre avonturen loopt de apothekerszoon Perfect, die de perfectibiliteit onderwijst, zich uiteindelijk stuk op zijn vooruitgangsgeloof.

Mogelijk is hij ook de auteur van de *Comique en vermaaklijke boerenreis van Dirk de Eenvoudigen, en zijne zoonen* (1804), welk boek in 1906 nog in het Zweeds werd vertaald.

In 1818, vier jaar nadat de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen in Haarlem een prijsvraag had uitgeschreven over de invloed van de Franse tijd, stuurde hij onder de zinspreuk `Tolle, adde' een antwoord in. De jury - De Wacker van Zon bleek later de enige inzender - keurde zijn verhandeling af.

Werken:

Nog wat lectuur op het ontbijt en de theetafel van den Heer Professor van Hemert, 2 dln. (1806-1807), deels herdrukt in *Komische vertoogen* (1851); `De opgaande zon', in *De Ster* (1806); *De Overijsselsche predikants-dochter*, 3 dln. (1816).

Literatuur:

J. Koopmans, `Van Kist tot Daalberg', in *De Beweging*, vii, 4 (1911); Idem, in *Letterk. studiën* (1931); D.C. Hesseling, `P.d.W.v.Z. en Voltaire', in *Mélanges de philologie offerts à Jean-Jacques Salverda de Grave* (1933); E. Jongejan, *De humor-`cultus' der Romantiek in Nederland* (1933); F.L.W.M. Buisman-De Savornin Lohman, *Laurence Sterne en de Nederlandse schrijvers van c. 1780-c. 1840* (1939); W. Drop, *Verschijningsvormen van de Nederlandsche historische roman in de negentiende eeuw* (1958, 1979[3]); M.J.P.M. Weijtens, *Nathan en Shylock in de Lage Landen. De jood in het werk van de Nederlandse letterkundigen uit de negentiende eeuw* (1971).

[P. van Wissing]

Wadman, Anne Sijbe

Fries dichter, prozaschrijver en criticus (Langweer 30.11.1919). Studeerde Nederlands (doctoraal examen 1946) en promoveerde (cum laude) in 1955 aan de rijksuniversiteit te Groningen op een dissertatie over de 19de-eeuwse auteur H.G. van der Veen. Was leraar aan het gymnasium te Sneek en nadien hoofddocent Nederlands aan de lerarenopleiding te Leeuwarden en Groningen.

Wadman debuteerde als dichter, maar heeft vooral naam gemaakt als essayist en romanschrijver. Hij maakte deel uit van de redactie van het literaire maandblad *De Tsjerne* en schreef kritieken, ook voor o.a. de Regionale Omroep Noord en Oost, *Het Vrije Volk* en de *Leeuwarder Courant*. In 1961-1962 gaf hij onder de titel *De Teannewâdder* (= De Tenentrapper) een eenmanstijdschrift uit, dat zijn faam als veelzijdig en scherpzinnig criticus slechts kon bevestigen. Voor zijn kritisch en essayistisch werk kreeg hij in 1952 de Gysbert Japicxprijs. Ook voor de Nederlandse letterkunde heeft Wadman verdiensten, o.a. als redacteur van het tijdschrift *Podium* (1946-1948) en door zijn Vestdijk-studies; samen met H. Visser werkt hij aan een Vestdijk-biografie. Hij publiceerde in 1984, als eerste deeltje in een `Rondom S. Vestdijk'-reeks: *Een hartversterking. De reacties op Vestdijks eerste dichtbundel*, waarna in snel tempo tot eind 1985 nog twee andere deeltjes volgden: *Biografisch bijwerk* en *Knett'rend Vuurwerk!* Zijn beste romans, verschenen in de jaren zestig en grotendeels ook in het Nederlands vertaald, kunnen als bekentenisromans worden gekarakteriseerd. Zij geven een analyse van crisissituaties waarin het individu kan komen te verkeren in zijn worsteling tussen stoffelijke en geestelijke verlangens, tussen verstand en zinnen. Door zijn thematiek en de intelligente, vaak gedurfde uitwerking ervan kan Wadman gelden als een vernieuwer van de Friese romanliteratuur, op wiens taboe-doorbrekend werk een jongere generatie heeft kunnen voortbouwen. Hij schreef ook voor toneel en vertaalde o.a. Sartre's *La putain respectueuse* in het Fries.

Werken:

Fan tsien wâllen (= Van tien wallen; 1945), p.; *Op koart front* (= Op kort front; 1945), p.; *Fioele en faem* (= Viool en geliefde; 1948), r.; *Reedridder* (= Schaatsridder; 1949), nov.; *Frieslands dichters* (1949), bloeml. met inl. en Nederl. vert.; *Kritysk konfoai* (= Kritisch konvooi; 1951), essays; *Yn 'e lytse loege* (= In de vernieling; 1960), verh.; *Hoe moat dat nou, Marijke?* (=

Hoe moet dat nu, Marijke?; 1960), r.; *De oerwinning fan Bjinse Houtsma* (= De overwinning van Bjinse Houtsma; 1962), r., ook in Nederl. vert.; *De smearlappen* (= De smeerlappen; 1963), r., ook in Nederl. en Duitse vert.; *Kûgels foar in labbekak* (= Kogels voor een labbekak; 1964), r., ook in Nederl. vert.; *Handdruk en handgemeen. Leesavonturen met Simon Vestdijk* (1965), essays; *By de duvel to bycht* (= Bij de duivel te biecht; 1966), r., ook in Nederl. vert.; *De feestgongers* (= De feestgangers; 1968), r., ook in Nederl. vert.; *Mei Abraham fûstkje* (= Handdruk met Abraham; 1969), autobiogr.; *It rammeljen fan de pels* (1970); *Een klein sadistisch trekje* (1983), r.; *As in lyts baeske* (= Als een klein baasje; 1973), r.; *Yn Adam's harnas* (= In Adams harnas; 1982), r.; *De verkrachting* (1984), r.

Literatuur:

J. Smit, *De Fryske literatuer 1945-1967* (1968); T. Mulder, *Hwer hast it wei?* (1971); D.A. Tamminga, `A.W.', in *Tekst en Utliz* (1976); T. Riemersma, *It koarte forhael yn 'e Fryske literatuer fan de tweintichste ieu* (1977); K. Dykstra, *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977).

[F. Dam]

Wael, Job A. van de

Noordnederlands rederijker (?-Vlaardingen? na 1630?). Factor van de Vlaardingse rederijkerskamer De Aackerenboom die de leiding had van het door zestien kamers bezochte landjuweel van 1616, waarvan de spelen en refreinen uitgegeven werden in de bundel *Vlaerdings redenryck-bergh* (1617). Het *Wellekoomspel* voor het landjuweel is van de hand van Van de Wael. Ook aan rederijkersbundels van wedstrijden te Haarlem (1614, 1630) en Amsterdam (1624) leverde hij bijdragen.

In navolging van Hooft dichtte Van de Wael de tragedie *Spel van David ende Goliath* (1619).

Uitgave:

R.L.J. Bromberg (ed.), *Wellekoomspel* (1967).

Literatuur:

D. Kuijper Fzn., `Aanvullend stukwerk bij twee recente uitgaven', in *Spiegel der Lett.*, 10 (1967-1968); H. Meeus, *Repertorium van het ernstige drama in de Nederlanden 1600-1650* (1983).

[P.J. Verkruijsse]

Wagenaar, Jan

Noordnederlands geschiedschrijver (Amsterdam 28.10.1709-ald. 1.3.1773). Werd opgeleid voor de handel en studeerde in zijn vrije tijd. Aanvankelijk leerde hij Frans, later ook klassieke talen, enig Hebreeuws en Engels. Hij legde voorts belangstelling aan de dag voor de natuurwetenschappen. In 1730 werd hij doopsgezind herdoopt; hij heeft naderhand een belangrijke rol gespeeld in doopsgezind Amsterdam, onder meer als godsdienstonderwijzer en als auteur van verdedigingsgeschriften tegen antidoopsgezinde aanvallen. In de jaren 1756-1760 was hij redacteur van de in Amsterdam verschijnende *Nederduitsche Stadscourant*. In deze tijd had hij zijn grote naam als geschiedschrijver reeds gemaakt; de stad Amsterdam stelde hem aan tot stadshistorieschrijver (1758), waardoor hij toegang kreeg tot de normaliter niet opengestelde stadsarchieven. Hij verleende enige malen medewerking aan het tijdschrift *Vaderlandsche Letter-oefeningen* dat in 1761 werd opgericht. In 1766 werd hij lid van de jonge Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden.

Tot zijn vroegste werken behoren vertalingen uit het Frans, Engels en Latijn. De staatkundige toestand van 1747 en 1748 was aanleiding tot de uitgave van een wekelijks blaadje dat grotendeels door Wagenaar werd verzorgd, nl. *De patriot, of politike bedenkingen over den staat der Vereenigde Nederlanden in 't jaar mdccxlvii*. Toen de republiek in 1756 in de zevenjarige oorlog betrokken dreigde te worden, verdedigde Wagenaar de politiek van onthouding, o.a. in de *Brief van een koopman te R. aan een zyner vrienden te A.* Tegenover een zeer partijdig pamflet van Pieter le Clercq waarin de persoon van Johan de Witt werd belasterd, stelde Wagenaar zijn visie in *Het egt en waar karakter van den heere raadspensionaris Johan de Witt* (1757). Beide geschriften ontketenden een felle pennestrijd, de zgn. Wittenoorlog, waarin extreme partijhaat tot uitdrukking kwam - die Wagenaar overigens vreemd was.

Zijn belangrijkste werk is ongetwijfeld zijn historiewerk, waartoe hij via de studie van de middeleeuwse taal en geschiedenis was gekomen. Wagenaar werkte anoniem mee aan Tirions uitgave (grotendeels uit het Engels vertaald) van de *Tegenwoordige staat van alle volkeren* (dl. 10: 1738), en aan de *Tegenwoordige staat der Vereenigde Nederlanden* (dl. 1-5: 1739-1744; dl. 21: 1758; dl. 23: 1785). Bekend gebleven, zij het ook vooral als object van verzamelaars, zijn zijn *Vaderlandsche historie* en *Amsterdam in zyne opkomst, aanwas, geschiedenissen [...] beschreeven.* Wagenaar, die gematigde staatkundige ideeën aanhing, heeft gestreefd naar een zo onpartijdig mogelijke geschiedschrijving.

Het eerste werk, waarvan de volledige titel luidt: *Vaderlandsche historie, vervattende de geschiedenissen der nu Vereenigde*

Nederlanden, verscheen anoniem van 1749-1759 (21 dln.). Het gaf weliswaar aanleiding tot kritiek - vooral op de beschrijving van het twaalfjarig bestand -, maar men erkende tevens de kwaliteiten. Twee herdrukken verschenen weldra; het werk werd bovendien in het Frans en Duits vertaald. Versch. aanvullingen en vervolgen werden uitgegeven, zoals het 48-delige door P. Loosjes Azn., en het `Keezenvervolg' (patriots) door J. Munniks (17 dln.). Een verkorte versie, bestemd voor scholen en huisgezinnen, verscheen in 1758 (*Vaderlandsche historie verkort, en by vraagen en antwoorden voorgesteld*). Deze kreeg een Franse vertaling en beleefde enige Nederlandse herdrukken. De overwegend gunstige naam van het werk werd naderhand door Bilderdijk aangevallen, doch door Siegenbeek verdedigd. Het gedeelte over de geschiedenis van de republiek heeft de toets der kritiek langer kunnen doorstaan dan dat over de me. Centaal staat voor Wagenaar het denkbeeld dat het verleden van de republiek een ontwikkeling naar vrijheid te zien geeft. De landprovincies krijgen bij hem de aandacht die zij verdienen.

Het tweede werk, over de geschiedenis van Amsterdam, is door Wagenaar geschreven in zijn functie als stadsgeschiedschrijver. Het verscheen van 1760 tot 1767 in een 3-delige folio-uitgave (daarnaast verscheen er ook een uitgave in octavo, 23 dln., 1760-1801). Door betrouwbaar bronnenonderzoek kon dit werk lange tijd de grondslag vormen voor de bestudering van Amsterdams verleden.

Werken:

Onderzoek over de oudheid en schriftmaatigheid van den kinderdoop (1740); *'T Verheugd Amsterdam ter gelegenheid van het plegtig bezoek van Willem [...] en zyne gemaalinne* (1768); *Toets van de egtheid der Rymchronyke die op den naam van Klaas Kolyn uitgegeven is* (1771); *Zeven lessen over het verhandelen der H. Schrift in de godsdienstige byeenkomsten* (1771); *De geschiedenissen der christelyke kerke in de eerste eeuwe* (1773); *Berigt wegens de Rymkroniek van Melis Stoke* (1773).

Uitgaven:

Verzameling van historische en politieke tractaaten, 2 dln. (1776-1780); *Het leven en de leer van Jezus Christus* (1777); *Schets van het leeven, den aart en het gedrag van den heer mr. Hermannus Noordkerk* (1780); *Historische verhandeling over de natuur, uitneemendheid en paalen der waardigheid van Stadhouder in de Vereenigde Provinciën* (1787).

Literatuur:

P. Huisinga Bakker, *Het leeven van J.W. benevens eenige brieven van en aan denzelven* (1776); R.L. Castendijk, *J.W. en zijn `Vaderlandsche historie'* (1927), met bibl.

[A.N. Paasman]

Wagener, Willem Adriaan

Nederlands prozaschrijver (Rotterdam 14.10.1901-ald. 7.11.1968). Journalist, van 1923 tot 1966 verbonden aan het *Rotterdams Nieuwsblad*. Debuteerde in 1933 met *Sjanghai*, een simultaanroman tegen de achtergrond van het toenmalige Chinees-Japanse conflict. Zette met de nog omvangrijker en gedurfder roman *3000 meter in dood water* (1935) het procédé van de nieuwe zakelijkheid voort.

Als kunstcriticus en organisator, en ook als gelegenheidsdramaturg en regisseur had hij jarenlang een werkzaam aandeel in het kunstleven van zijn stad, waar hij in 1951 met Anna Blaman de `Rotterdamse Kring' van auteurs oprichtte. Van zijn latere werken vielen de geïllustreerde beschrijvingen van het vooroorlogse Rotterdam op, met name het bezonnen *Rotterdam onherroepelijk* (1963), terwijl hij in *Muziek aan de Maas* (1968) de geschiedenis van het plaatselijke muziekleven beschreef.

Evenals de met hem bevriende collega's J.W. de Boer en Ben Stroman trok hij enige tijd de aandacht door te experimenteren met de reportageroman. Later keerde hij tot het traditionele proza terug. In 1967 werd hij bekroond met de Anna Blamanprijs voor zijn gehele oeuvre.

Werken:

Voorlopige balans (1935), nov.; *Verkort front* (1944), verzetspoëzie onder ps. Willem van Schieland; *Gods molens* (1945), verzetsdrama; *Het gebeurde in een klein stadje* (1947), t.; *Na de storm* (1948), t.; *Wij bouwen* (1949), t.; *Het paradijs hoeft niet zo groot te zijn* (1950), t.; *Cheerio* (1951), r.; *Handelingen uit handelingen* (1951), t.; *De rivierendokter* (1952), t.; *Fluwelen wimpers* (1954), r.; *Poort open!* (1955), wagenspel; *Een eeuw binnen met de bel* (1965), gedenkboek; *Groeten uit Rotterdam* (1966); *Leer mij ze kennen, de Rotterdammers* (1967).

Literatuur:

V.E. van Vriesland, in *Onderzoek en Vertoog*, dl. 1 (1958); B. Stroman, in *Rotterdams Jaarboekje* (1969); G.W. Huygens, levensbericht, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk. (1969-1970)* (1971).

[G.W. Huygens en G.J. van Bork]

Wal, Theo J. van der

Eig. Theo Jacob, Nederlands prozaschrijver (Maastricht 14.9.1910-Bergen, N.H., 26.7.1984). Van der Wal studeerde psychologie in Amsterdam. Hij specialiseerde zich later in de grafologie, waarover hij veel publiceerde: *Schuinschrift of blokschrift* (met H. Bodak, 1941), *De mens en zijn handschrift* (1947), *Practische handschriftkunde* (1949).

Inmiddels had hij een omvangrijk oeuvre op zijn naam gebracht bestaande uit ro-

mans, novellen en korte verhalen, waarin hij blijk gaf van een groot technisch vermogen. Zijn werk wisselt sterk wat aanpak en thematiek betreft. Naast goed vertelde en inhoudelijk luchtige short stories, schreef hij probleemromans en soms naturalistisch aandoende novellen.

In 1945 verscheen zijn uitvoerige essay *Over de poëzie en over de gedichten der jongeren*. Behalve oorspronkelijk proza verzorgde hij tal van vertalingen, onder meer van werk van Kästner, Stifter, Tsjechow en Tolstoj.

Werken:

Ambtenaren (1933); *Jacht op het noodlot* (1939); *Vreemdelingen* (1939); *Ontmoetingen* (1941); *Koert* (1941); *De haat* (1945); *De tijger* (1952); *Zonder theater* (1953); *Dag der glorie* (1953); *Waterloze wolken* (1955); *Mag ik een eend stropen?* (1960); *De geur van jasmijn* (1962).

Uitgave:

De kunst van het schrijven, essay over het proza (1980), met bibl.

Literatuur:

J. v.d. Woude, in *Critisch Bulletin*, 12 (1941); K. Schuur, `Het klokje en de klepel', in *Het Woord*, 2 (1946).

[G.J. van Bork]

Walewein

Eig. *De jeeste van Walewein en het schaakbord*, hoofse avonturenroman uit de Arthurcyclus. Volgens G.A. van Es ontwierp de Westvlaming Penninc het werk en schreef tweederde ervan kort na 1200; niet zo heel lang daarna voltooide een andere Westvlaming, Pieter Vostaert, de roman (kort na 1214). In de proloog wordt een voorhanden Franse bron uitdrukkelijk ontkend; met vrij grote zekerheid kan men dus aannemen dat de *Walewein* een zelfstandige Middelnederlandse roman is. De *Walewein* werd in drie hss. overgeleverd: in het volledige hs. l van 1350 dat zich te Leiden bevindt, in de Haagse Lancelot-compilatie uit de eerste helft van de 14de eeuw, en in het hs. g (2de helft 14de eeuw) waarvan twee fragmenten (verzen 7877-8074 en 9075-9273) in de ub van Gent worden bewaard.

De roman van *Walewein* verhaalt de avonturen die Walewein beleeft op zijn tocht op zoek naar een zwevend schaakbord. Er zijn zeer veel zowel Europese als Oosterse sprookjesmotieven in verwerkt.

Zie ook Lancelot-compilatie, Haagse.

Uitgaven:

W.J.A. Jonckbloet (ed.), *Roman van W.*, 2 dln. (1848); G.A. van Es (ed.), *De jeeste van W. en het schaakbord*, 2 dln. (1957, herdr. dl. i 1976).

Literatuur:

S. Eringa, `Stijl en inhoud van de W.-roman', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 44 (1925); A.M.E. Draak, *Onderzoekingen naar de naam van W.* (1936, verm. uitg. 1975); J. van Mierlo, `Ter datering van den roman van W.', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad.* (1956); P. Minderaa, `De compositie van de Walewein', in F.P. van Oostrom (ed.), *Arturistiek in artikelen* (1978); J.D. Janssens, `Tekstinterpretatie via een onderzoek van de co- en intertekstuele relaties in de "Roman van Walewein"', in *Spiegel der Letteren*, 24 (1982); T. Verhage-van den Berg, `Het onderschatte belang van de neven-episoden in de Walewein', in *Nieuwe Taalg.*, 76 (1983); K. Aardse, `Couperus te Camelot', in *Literatuur*, 1 (1984).

[J.D. Janssens]

Walgrave, Aloïs

Vlaams dichter en prozaschrijver (Gent 9.2.1876-Brugge 28.2.1930). Volgde thomistische wijsbegeerte en klassieke filologie te Leuven en aan het groot seminarie te Mechelen. Was vanaf 1920 pastoor te Vollezele.

Hij probeerde het bijbeldrama te renoveren en was vooral bekend als dichter van religieuze en natuurpoëzie in de trant van Gezelle, voor wie hij een grote bewondering koesterde. Zijn studie *Gedichtengroei* (1914) en *Het leven van Guido Gezelle, Vlaamschen priester en dichter* (2 dln., 1923-1924), nog steeds de meest betrouwbare en gedetailleerde Gezellebiografie, getuigen daarvan.

Walgrave was medewerker van de bladen *Dietsche Warande & Belfort* en *Jong Dietschland*.

Werken:

Stille stonden (1905), p.; *De blindgeborene* (1907), evangeliespel; *Noodkreet* (1908), p.; *Zingende snaren* (1909), p.; *Het spel van Onze-Lieve-Vrouw, of Maria's leven*, 2 dln. (1910), mysteriespel; *Vrede op aarde* (1911), kerstspel; *Jeugddroomen* (1913), lekespel.

Literatuur:

J. Eeckhout, levensbericht, in *Jaarb. Kon. Vl. Acad.* (1934), met bibl.; J. Verheyden, *A.W. (1876-1930)* (1976).

[A. Deprez en red.]

Wallis, A.S.C.

Ps. van Adèle Sophia Cornelia Opzoomer, Nederlandse romanschrijfster (Utrecht 21.7.1856-Rotterdam 27.12.1925). Zeer erudiete dochter van filosoof C.W. Opzoomer. Debuteerde met twee in Duitse verzen geschreven historische treurspelen. Daarna ging zij over op de historische roman met het driedelige *In dagen van strijd* (1878), waarin zij op historisch en psychologisch verantwoorde wijze de eerste jaren van de Nederlandse opstand tegen Spanje deed herleven.

Veel roem oogstte zij met *Vorstengunst* (3 dln., 1883), een roman rondom de Zweedse koning Gustaaf Wasa en Göran Person. Na haar huwelijk met de 9 jaar jongere Hon-

gaarse theoloog Geza Antal von Felsö Gellér (1888) woonde zij jaren in Hongarije; in deze tijd schreef zij nog enkele romans en het geslaagde treurspel *Een Hongaarsche samenzwering* (1905). Na de Hongaarse revolutie keerde zij in 1920 naar Nederland terug.

Met haar onder invloed van A.L.G. Bosboom-Toussaint geschreven historische romans vertegenwoordigt zij de 19de-eeuwse nabloei van dit genre, waarin zij geen vernieuwing van betekenis bracht, maar ondanks de wijdlopige stijl toch degelijk vakwerk leverde. Zij maakte zich ook verdienstelijk als vertaalster uit het Hongaars en het Duits.

Werken:

Der Sturz des Hauses Alba, Trauerspiel (1875); *Johann de Witt, Trauerspiel* (1875); *Noordsche schetsen* (1876); *Een liefdesdroom in 1795* (1906); *Zielestrijd* (1908); *De koning van een vreugderijk*, 3 dln. (1913).

Literatuur:

J. Snellen, in *Hand. en levensberichten van de Mij der Nederl. Letterk.* (1925-1926); S.J.R. Rameckers, *A.S.C.W. (Adèle Opzoomer)* (1947), diss.; W. Drop, in *Verbeelding en historie* (1958, 1979[3]).

[G.W. Huygens]

Walraven, Willem

Nederlands journalist en literator (Dirksland 7.6.1887-concentratiekamp Kesilir, Oost-Java, 13.2.1943). Hij kwam jong in conflict met zijn kleinburgerlijk en liefdeloos milieu. Na maatschappelijke teleurstellingen in Nederland en Canada vertrok hij (1915) naar Indië in dienst van het Nederlands-Indische leger. In 1918 trouwde hij met een Indonesische. Vanaf datzelfde jaar werkte hij als boekhouder in fabrieken op Java. In 1925 begon zijn journalistieke loopbaan bij *De Indische Courant* in Soerabaja. Maakte in 1938 kennis met Du Perron en zijn vrienden en werd door hen als schrijver erkend.

Walraven was een geboren en zeer gedreven schrijver. Hij heeft zijn roem vooral te danken aan zijn in 1966 gebundelde *Brieven aan familie en vrienden 1919-1941*. Ook zijn journalistiek werk is sterk autobiografisch. Een bloemlezing daaruit werd in 1971 samengesteld onder de titel *Eendagsvliegen*.

Zijn getuigend schrijverschap moet worden gezien tegen de achtergrond van een voortdurend isolement: een buitenstaander in het milieu van zijn jeugdjaren, een buitenstaander ook later in Indië waar hij, o.a. door zijn huwelijk, als het ware bleef `hangen' tussen de Europese en de Indonesische samenleving. Dat isolement uitte

zich zowel in herinnering als in actuele ervaring, en geeft een tragisch accent aan een groot deel van zijn werk.

Onder invloed van Du Perron schrijft hij aan het einde van zijn leven vier verhalen: de belangrijkste zijn `Op de grens' en `De clan', waarin zijn vrouw Itih centraal staat.

Uitgaven:

Op de grens; korte verhalen, brieven en kronieken (1952); *Een maand in het boevenpak* (1978).

Literatuur:

F. Schamhardt, `Inleiding', bij *Brieven* [...] (1966); *Tirade* (jan. 1967), speciaal W.W.-nummer, met bibl.; W. Walraven jr., *De groote verbittering. Herinneringen aan mijn vader* (1975); R. Nieuwenhuys, in *Oost-Indische spiegel* (1978^{3}); E.J. Sint, *De literatuuropvatting van W.W.* (1983).

[G. Termorshuizen]

Walravens, Jan

Eig. Frans Johannes, Vlaams romanschrijver, essayist en (kunst)criticus (Anderlecht 7.8.1920-Ukkel 25.6.1965). Was journalist en sedert 1961 redactiesecretaris van *De Vlaamse Gids*. In 1949 was hij medestichter en later ook redactiesecretaris van *Tijd en Mens* (1949-1955). In die periode trad Walravens op als een fervent verdediger van de moderne, avantgardistische en experimentele kunst, en van het moderne, existentialistische levensklimaat. Hieraan heeft hij zijn beste essays gewijd: `Opstandigheid, verrukkelijke arend' (in *De Vlaamse Gids*, 38, 1953), *Mislukt in de morgen* (1952), over De Sade, en *Phenomenologie van de moderne poëzie* (1951). Even belangrijk zijn de bloemlezingen van de nieuwe literatuur: *Waar is de eerste morgen?* (1955), uit de experimentele poëzie in Vlaanderen, en *Vijfde kolom. Jong Vlaams proza* (1957).

Zijn ethische en filosofische bewogenheid was even doorslaggevend. Uitgaande van zijn eigen situatie - de existentiële crisis van de hedendaagse intellectueel - werd hij de woordvoerder van de generatie van na WO II die zich inspireerde op Sartre, Camus en Breton om de absurditeit, de angst en de eenzaamheid van de tussen wanhoop en opstand verscheurde mens te verwoorden. In zijn romans *Roerloos aan zee* (1951) en *Negatief* (1958) heeft Walravens getracht de problematiek van het nihilisme en de moord op God (of de vaderfiguur) gestalte te geven. Beide werken zijn echter te theoretisch, en de bedoelde psychologische evolutie van de overigens vrij exemplarische personages wordt overwoekerd door metafysische speculaties. De roman *Factor drie*,

die de trilogie zou besluiten, werd niet voltooid.

Werken:

Jan Vaerten (1950), essay; *Valerius de Saedeleer* (1951), essay; *Felix De Boeck* (1952); *Gaston Bertrand* (1953), essay; *Cultuur van deze tijd* (1956), essay; *Hier is Brussel* (1958); *Gaston Burssens* (1960); *Hedendaagse schilderkunst in België* (1961); *Het avontuur van een bericht* (1962); *Van Constant Permeke tot heden* (1963); *Felix De Boeck* (1965); *Jan Biorix* (1965); *Rudolf Meerbergen* (1965).

Uitgave:

Verzameld proza (1971).

Literatuur:

`Facetten van J.W.', in *Vl. Gids*, 3 en 4 (1966); W.M. Roggeman, `F.J.W.', in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk. te Leiden* (1970-1971); P. de Wispelaere, *J.W.* (1974); L. de Vos (ed.), *Van W.'weg* (1976); R. van den Borre, *De romans van W. in existentialistisch perspectief* (1977); L. de Vos, `J.W.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980, 1981).

[P. van Aken]

Walschap, Carla

Vlaamse prozaschrijfster (Antwerpen 20.12.1932). Dochter van Gerard Walschap. Lerares technisch onderwijs aan een rijksmiddelbare school. Carla Walschap debuteerde met de novelle *Niet schreien, ouwe* (1956). In 1963 verscheen haar roman *Rozen van Jericho*, waarin ze openlijk, in een tijd waarin nog een taboe op het onderwerp rustte, maar op een fijngevoelige manier over een homo-erotische verhouding schreef. Het boek werd niettemin in de pers redelijk gunstig ontvangen, waarbij het vaak werd vergeleken met Vestdijks *Een alpenroman*. Bij de herdruk in 1964 werd de titel veranderd in *De eskimo en de roos*. Inmiddels was ook haar roman *Hart om hart* (1958) in Nederland verschenen.

Literatuur:

C. Nyriam, `C.W.', in Idem, *Enige vrouwen* (1975); P. Veeger, `Vrijheid, warmte en geluk', in *Lover*, 9 (1982).

[G.J. van Bork]

Walschap, (Jacob Lodewijk) Gerard

Vlaams dichter, (toneel)schrijver, essayist en criticus (Londerzeel-St. Jozef 9.7.1898). Studeerde filosofie en theologie in de missiecongregatie van het Heilige Hart, maar trad uit vóór de hogere wijdingen. Werd redactiesecretaris van *Het Vlaamsche Land* (1923-1928), *Hooger Leven* (1928-1938) en *Dietsche Warande & Belfort* (1923-1939). Was daarna inspecteur van het bibliotheekwezen.

Hij debuteerde met godsdienstig geïnspireerde, retorisch-romantische verzen (*Liederen van leed*, 1923; *De loutering*, 1925), waarin eenzaamheid, weemoed en onrust de toon aangeven. In samenwerking met F. Delbeke schreef hij burgerlijk toneel met ethische problematiek en katholieke tendens: *Flirt* (1924), *Dies irae* (1924), *Lente* (1925) en *De vuurproef* (1925). In het expressionistisch hoogtij verschenen, in technisch opzicht zwak, boekten deze stukken weinig succes. Verwant met het expressionisme is de religieus-humanitaire, lyrisch-profetische roman *Waldo* (1928).

Geïnspireerd door zijn heftige antipathie tegen de woordkunststijl van de vorige generaties, zijn liefde voor het dorpsleven en de kernachtige diepte van eenvoudige volksmensen, ook door zijn ontdekking van buitenlandse schrijvers (Dostojevski, Hamsun, Unamuno e.a.) publiceert hij zijn eerste volksverhalen: *Volk* (1930), *De dood in het dorp* (1930), en de roman *Adelaïde* (1929). Hierin vindt hij zijn eigen zeer expressieve stijl, expressionistisch hoekig en direct, met een snel, soms overrompelend ritme, syntactische vrijheden en een sober gebruik van het volks-Brabantse taaleigen.

Adelaïde vormt samen met *Eric* (1931) en *Carla* (1933) een trilogie, in 1939 samengevoegd in *De familie Roothooft*, die over drie generaties de ondergang van een familie door psycho-pathologische, erfelijke en morele factoren beschrijft, maar ook haar uiteindelijke regeneratie. Als katholieke zedenromans bedoeld, werden zij door een deel van de clerus en gelovigen met grote vijandigheid bejegend. Samen met zijn reeds vroeger opgedaan antiklerikalisme bewerkte dit feit bij Walschap vervreemding tegenover de rooms-katholieke kerk, die ten slotte leidde tot vrijzinnigheid.

Uit 1933 stamt de roman *Trouwen*, die de morele ontaarding en de ondergang beschrijft van een intellectueeltje, die wordt gered door het huwelijk met een eenvoudige vrouw uit het volk. Het is een hymne aan het huwelijk, aan het primitieve natuurleven, aan de vrouw als zinnelijke, moederlijke oerkracht. *Celibaat* (1934) geeft de klinisch vlijmscherpe diagnose van de vereenzaming en de ontwikkeling tot sado-masochist van het celibataire kasteelheertje André, die door zijn in de oorlog ontstane lijden en het opnieuw beleven van de moeder-zoonverhouding tot liefde voor zijn medemens komt.

Deze reeks psychologische romans betekende een duidelijke vernieuwing van dit genre in Vlaanderen. Walschap ziet de mens, in tegenstelling tot de klassieke psychologie, niet als een wezen voor klaarheid en rustig evenwicht bestemd, maar als irra-

tioneel en onberekenbaar, onderhevig aan chaotische, onbewuste impulsen, vol gevoelens van angst en schuld, maar tegelijkertijd hunkerend naar bevrijding.

Zijn volgende romans zijn meer ideologisch geïnspireerd. *Een mens van goeden wil* (1936) geeft het levensverhaal van de ideale volksjongen, Thijs Glorieus, die van jongs af aan geen onrecht kan zien en de uiterste consequenties trekt uit zijn naastenliefde. Twee ideeënromans handelen over zijn geloofscrisis. In de eerste, *Sibylle* (1938), gaat de filosofe Sibylle de Lantsheere aan een intellectuele crisis ten onder; de tweede, *Bejegening van Christus* (1940), tekent de godzoeker Nicodemus, die Jezus ontmoet, niet in diens goddelijkheid gelooft en daarom levenslang zal moeten zoeken.

De fantastische roman *Manneke Maan*, geschreven in volle geloofscrisis, gaf Walschap op aandringen van vrienden pas veel later (1954) uit, en dan in grondig gewijzigde, van felle antireligiositeit gezuiverde vorm. Diametraal tegenover deze crisisproblematiek staat *Houtekiet* (1939), waarin Walschap een door humanisme getemperd vitalisme verkondigt. In deze roman beeldde de schrijver zijn eigen levensideaal uit.

Als humanist schreef Walschap daarna enkele zedenromans, die alle draaien rond het probleem van het menselijk geluk dat zijn helden, na een moeizame breuk met hun jeugd en de traditie, na een rusteloos ronddolen door het onbegrijpelijke leven, zelden vinden; de grondtoon van deze romans is weemoedig, sceptisch, soms grimmig. Aan dit schema beantwoorden *Het kind* (1939), *Denise* (1942), *De consul* (1943), *Tor* (1943) en *Ons geluk* (1946). De novelle *Genezing door aspirine* (1943) staat in deze periode op zichzelf. De auteur laat hier in de ik-vorm een overspannen neuroticus, dwalend tussen hallucinatie, wake en droom, met ongecontroleerde verglijdingen vanuit het onbewuste, zijn gefolterd innerlijk een biecht afleggen.

De roman *Zwart en wit* (1948) is een bittere en waarheidsgetrouwe beschrijving van de bezetting tijdens WO II in Vlaanderen en de tijd daarna, met de problemen van collaboratie en repressie. *Oproer in Congo* (1953) behandelt het kolonialisme en beschrijft een opstand en gijzeling van blanken door zwarten. In discussies komen de versch. standpunten naar voren, waarbij de schrijver, ondanks pessimistische kritiek, pleit voor verzoening. Zijn belangrijkste werk in dit laatste genre is de breed opgezette roman *Zuster Virgilia* (1951). Het conflict tussen de hoofdfiguur, die haar leven geheel in het teken van de opoffering heeft gesteld, en haar broer, die dit leven, dat tot haar vroege dood zal leiden, onzinnig vindt, geeft de auteur zeer dramatisch weer als symbool van een ideeënstrijd tussen gelovigen en niet-gelovigen die zijn eigen land en de wereld verscheurt.

Na enkele weinig vernieuwing brengende romans (*De graaf*, 1953; *De Française*, 1957; *De verloren zoon*, 1958; *Nieuw Deps*, 1961), die echter wel getuigen van Walschaps epische verbeeldingskracht, volgen de in technisch en psychologisch opzicht nieuwe en onthullende romans *Alter ego* (1964), gebouwd op het dubbelgangersmotief, *Het gastmaal* (1966) en *Het avondmaal* (1968), waarin de schrijver door middel van een modernistisch vertelprocédé zijn innerlijk onthult. Ook verschenen er in en na WO II nog bundels volksvertellingen: *De wereld van Soo Moereman* (1941), *De goede smokkelaar* (1942), *Moeder* (1950) en *De kaartridder* (1966) getuigen wederom van Walschaps grote fantasie en liefde voor volk en volkstaal. De fantastische avonturenroman *De ongelooflijke avonturen van Tilman*

Armenaas (1960), waarin persoonlijke levenssymboliek doorklinkt, werd door de kritiek miskend.

Walschaps kritisch en essayistisch werk bevat meestal een zeer persoonlijk getuigenis. Zijn opvattingen over roman, literatuur in het algemeen en kunst vindt men in *Voorpostgevechten* (1943). Over zijn eigen levensbeschouwing en cultuurkritiek handelen *Vaarwel dan!* (1940), *Salut en merci* (1955), *Muziek voor twee stemmen* (1963), *Dossier Walschap* (1966) en *De culturele repressie* (1966). Hieruit blijkt zijn betrokkenheid bij veel cultuurproblemen. Zijn protest tegen de overmacht van het klerikalisme in de cultuur, zijn voortdurende strijd voor geestelijke vrijheid, zijn pleidooi voor tolerantie en kritiek op bepaalde tendenties in de westerse beschaving, behoren tot zijn belangrijkste verdiensten. Zijn liefde voor het kind inspireerde Walschap tot tal van boeken, poppenspelen en radio- en televisiespelen voor kinderen.

Behalve veel Belgische onderscheidingen ontving hij in 1968 de Prijs der Nederlandse Letteren. In mei 1975 werd hem de eretitel `baron' toegekend.

Werken:

Uitingen in de moderne wereldletterkunde (1930), essay; *Nooit meer oorlog* (1931), essay; *Jan Frans Cantré* (1932), essay; *De vierde koning*

(1935), r.; *De Spaanse gebroeders* (1937), t.; *Zotje Petotje* (1941), kinderb.; *Gansje Kwak* (1942), kinderverh.; *Wing en Wong* (1945); *Het kleine meisje en ik* (1953); *Janneke en Mieke in de oorlog* (1955), kinderverh.; *Julien Kuypers* (1966), essay; *De kunstenaar en zijn volk* (1967), essay; *Het Oramproject* (1975), r.; *De heilige Jan Mus* (1979); *Rustoord* (1979).

Uitgave:

Zuster Virgilia (1979), met inl. van K. Fens.

Literatuur:

K. Elebaers, *De romankunst van G.W.* (1942); C. de Baere, *Gestalten uit het werk van G.W.* (1943); J.C. Brandt Corstius, *G.W.* (1960); J. Weisgerber, in *Aspecten van de Vlaamse roman 1927-1960* (1964); A. Westerlinck, in *Wandelend en peinzend* (1965^2); *Raam*, 50 (1968), speciaal G.W.-nummer; J. Florquin, in *Ten huize van...*, 1 (1971^2), interview; A. Westerlinck, *Gesprekken met W.*, 2 dln. (1972^2, 1973^2); R. Roemans en H. van Assche, *Bibliografie van en over G.W.* (1974); W.M. Roggeman, in *Beroepsgeheim*, 2 (1977), interview; B.F. van Flierden, *G.W.* (1978); *Creare*, 12 (1983), speciaal G.W.-nummer; C. Walschap (ed.), *G.W.* (1983).

[A. Westerlinck en red.]

Wap, Joannes Jacobus Franciscus

Nederlands letterkundige (Rotterdam 1.5.1806-Delft 7.3.1880). Van rooms-katholieke huize; bezocht het gymnasium te Leiden, waar hij kennis maakte met Bilderdijk, met wie hij enige tijd heeft gecorrespondeerd en wiens begrafenis hij heeft betaald; studeerde enkele jaren aan de Gentse universiteit; werd in 1828 benoemd tot leraar Nederlandse taal- en letterkunde aan de net opgerichte Koninklijke Militaire Academie te Breda; maakte in 1837 een reis naar Rome en promoveerde daar tot doctor in de wijsbegeerte. In augustus 1839 werd hij op wachtgeld gezet en vervolgens in 1840 eervol ontslagen onder toekenning van een pensioen en een persoonlijke toelage van de koning; sindsdien leefde hij ambteloos.

Waps eerste schreden op letterkundig gebied dateren uit de tijd die hij in België verbleef; hij was een der oprichters van de *Belgische Muzen-Almanak* en werkte als criticus mee aan het in Brussel verschijnende tijdschrift *De Argus* (1825-1826). Na zijn terugkeer in Nederland richtte hij het weekblad *Argus* (1828-1829) op, waarvan hij onder het ps. Fr. Reland hoofdredacteur was en waarin hij o.a. met hulp van zijn vriend A. van der Hoop fel van leer trok tegen de ingedutte vaderlandse poëzie; in deze tijd publiceerde hij ook anoniem een scherp pamflet tegen een der Rotterdamse dichterlijke grootheden: *Nieskruid voor den heer J.L. Nierstrasz, Jr.* (1828).

Zijn eigen poëzie beantwoordt echter evenmin aan de maatstaven der kritiek en heeft de tand des tijds niet doorstaan; van meer belang zijn enkele letterkundige studies, maar vooral het verslag dat hij van zijn grote Europese toer maakte: *Mijne reis naar Rome in het voorjaar van 1837* (2 dln., 1838-1839).

Werken:

Griekenland en Byron (1829); *Mijne vaderlandsche zangen* (1831); *Bloemlezing uit de poëzy mijner laatste vijf-en-twintig jaren* (1865); *Bloemlezing uit de poëzy mijner laatste tien jaren* (1874); *Bilderdijk. Eene bijdrage tot zijn leven en werken* (1874); *Bloem en vrucht. Poëzy en proza* (1878).

Literatuur:

P.A. Haaxman, `Dr. J.J.F.W.', in *Die Haghe jaarb. 1928/29* (1929); C.G.N. de Vooys, `Apollo, Argus en Nederlandsche Mercurius: bijdrage tot de kennis van de letterk. kritiek vóór de Gids-tijd', in *Verzamelde letterk. opstellen: nieuwe bundel* (1947); M. Hanot, `Literaire kritiek in "De Argus"', in *Nieuwe Taalg.*, 48 (1955); A.F. Manning, `W. en Bilderdijk', in *Idem*, 49 (1956); Idem, `W. in de jaren 1824-1832' in *Annalen van het Thijmgenootschap*, 13 (1956); L.J. Rogier, `De Rotterdammer J.W. (1806-1880)', in *Terugblik en uitzicht*, dl. 2 (1965); H. van Berkel, `Quelques correspondants de Lamartine en Hollande: autour de deux inédits', in P. Viallaneix (ed.), *Lamartine: le livre du centenaire* (1971).

[D. Welsink]

Warmond, Ellen

Ps. van Pieternella Cornelia van Yperen, Nederlandse dichteres en prozaschrijfster (Rotterdam 23.9.1930). Volgde balletlessen, maar moest om gezondheidsredenen een balletcarrière afbreken. Werd vervolgens secretaresse en later assistente bij het Letterkundig Museum en Documentatiecentrum.

Verraste in 1953 met haar poëziebundeltje *Proeftuin*, waarvoor zij werd bekroond met de Reina Prinsen Geerligsprijs (samen met Remco Campert). Hoewel deze poëzie wat de taalvorm betreft aansluit bij de poëzie van de Vijftigers, heeft zij een daarvan afwijkende eigen inhoud. Zij werkte mee aan *Maatstaf* met verhalen en werd lid van de redactie van *Gard Sivik*.

De belangrijkste thema's in het werk van Warmond zijn existentiële angst, eenzaamheid en vervreemding. Zij drukte deze thematiek uit in een spel met de tijd, die vaak tot stilstand wordt gebracht om tot een verhevigd en verhelderend bewustzijn te komen. Daarbij wordt zij aangetrokken tot de statische denkwijze van het Oosten, dat zij op haar reizen naar Nepal had leren kennen. In de bundel *Warmte, een woonplaats* (1961), bekroond met de Jan Campertprijs, komt haar scepsis over de mogelijkheden die de liefde biedt om aan existentiële

angst en eenzaamheid te ontkomen tot uiting. In 1984 verscheen van haar hand de bundel *Vragen stellen aan de stilte*.

Werken:

Naar men zegt (1955), p.; *Weerszij van de wereld* (1957), p.; *Eeuwig duurt het langst* (1961), verh.; *Paspoort voor niemandsland* (1961), r.; *Het struisvogelreservaat* (1963), p.; *De huid als raakvlak* (1964), p.; *Testbeeld voor een koud klimaat* (1966), p.; *Geen bloemen/geen bezoek* (1968), p.; *De groeten aan andersdenkenden* (1970), p.; *Saluutschot met knaldemper* (1972), p.; *Beestenboel* (1973), kinderp.; *Uitzicht op inzicht* (1974), p.; *Implosie* (1976), p.; *Gesloten spiegels* (1979), p.; *Tegenspeler tijd* (1979), keuze p.; *Ordening* (1981), p.

Literatuur:

C.J.E. Dinaux, in *Gegist bestek*, dl. 3 (1969); J. van der Vegt, `Kijken in een gesloten spiegel', in *Ons Erfdeel*, 24, 5 (1981); Idem, `E.W.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1984).

[G.J. van Bork]

Warren, Hans

Eig. Johannes Adrianus Menne, Nederlands dichter en criticus (Borssele 20.10.1921). Schreef in zijn lyceumtijd te Goes onder invloed van Jac. P. Thijsse ornithologische bijdragen voor het blad *De Levende Natuur*. In boekvorm verscheen in 1949 zijn ornithologische studie *Nachtvogels*. Vlak na WO II was hij werkzaam als ambtenaar van de burgerlijke stand te Borssele. Van 1950 tot 1952 woonde hij in Engeland en van 1952 tot 1957 in Parijs, waar hij onderzoek deed naar de achtergronden van het werk van Alain-Fournier, waartoe hij zich altijd aangetrokken had gevoeld. In 1957 vestigde hij zich in Kloetinge bij Goes.

Zijn eerste verzen publiceerde hij in de illegale tijdschriften *Maecenas* en *En Passant* (1944) en direct na WO II in *Columbus*. Zijn eerste bundel poëzie, *Pastorale*, verscheen in 1946. In dat jaar begon hij ook met het schrijven van literaire kritieken voor *Vrije Stemmen*. Vanaf 1951 schrijft hij regelmatig letterkundige kronieken voor de *Provinciale Zeeuwse Courant*.

Warrens poëzie wordt thematisch sterk bepaald door zijn liefde voor de natuur, maar ook door een intens schoonheidsverlangen dat wordt overschaduwd door gedachten van verval en dood. Voorts spelen thema's als erotiek en deugd een belangrijke rol. Het meest duidelijk is die thematiek verwoord in de bundels *Tussen hybris en vergaan* (1969) en *Herakles op de tweesprong* (1974). Diezelfde onderwerpen brachten hem ertoe veel werk van De Sade te vertalen. Voorts verzorgde hij vertalingen van Alain-Fournier en Kaváfis.

Daarnaast stelde hij bloemlezingen samen: *Mijn hart wou nergens tieren* (1959), uit het werk van Boutens, en *Spiegel van de Nederlandse poëzie* (1980, herz. uitg. 1984[5]). Een door hemzelf samengestelde bloemlezing uit eigen werk, *Dit is werkelijk voor jou geschreven* (1982), werd van een inleiding voorzien door G. Komrij.

Warrens werk werd enkele malen bekroond. Voor zijn bundel *Saïd* (1957) kreeg hij de Van der Hoogtprijs en voor zijn kritieken verwierf hij in 1970 de Pierre Bayleprijs. In 1971 werd hem de Zeeuwse prijs voor kunsten en wetenschappen toegekend.

Werken:

In memoriam Dr. Jac. P. Thijsse (1947), p.; *Eiland in de stroom* (1951), p.; *Leeuw lente* (1954), p.; *Vijf in je oog* (1954), p.; *Een roos van Jericho* (1966), p.; *Kritieken* (1970); *Schetsen uit het Hongaarse volksleven* (1972), p.; *De Olympos* (1973), p.; *Een liefdeslied* (1974), p.; *Betreffende vogels* (1974), p.; *Steen der hulp* (1975, 1983[2]), pr.; *'t Zelve anders* (heruitg. van *Pastorale*, 1975), p.; *Winter in Pompeï* (1975), p.; *Zeggen wat nooit iemand zei* (1976), p.; *Zeven gedichten van liefde* (1976); *Demetrios* (1976), pr.; *De vondst in het wrak* (1978), p.; *Voor Mario* (1978), p.; *Een otter in Americain* (1978), p.; *Geheim dagboek*, 5 dln. (1981-1985).

Uitgaven:

Verzamelde gedichten 1941-1971 (1972); *Verzamelde gedichten 1941-1981* (1981); *Dit is werkelijk voor jou geschreven* (1982), bloeml. met inl. van G. Komrij.

Literatuur:

Maatstaf, 19, 6 (1971), speciaal H.W.-nummer; J. van der Vegt, `H.W.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1981); M. Wolfert en E. de Schipper, in *Meta*, 16 (1981-1982).

[G.J. van Bork]

Wauters, Marcel

Vlaams dichter en prozaschrijver (Aalst 9.10.1921). Rijksambtenaar. Was als vriend en medestander van L.P. Boon mederedacteur van het experimentele tijdschrift *Tijd en Mens*, waarin hij overwegend poëzie publiceerde. Experimenterend met de vormgeving geeft hij in vrije verzen kleine momentopnamen van de stad en haar bewoners. Soms lijkt zijn poëzie door de bondigheid van de formulering te bestaan uit aforismen.

Zijn eerste bundel verscheen in 1952: *Er is geen begin en geen einde*. Daarna volgden de bundels *Apoteek* (1958), *Anker en zon* (1960), *Nota's voor een portret.*

Wit tegenbericht (1967). Behalve deze poëzie schreef Wauters proza dat hij zelf `paraproza' noemde: *Als de nachtegaal toeslaat* (1969).

In 1971 verscheen een bibliofiele uitgave van een reeks tekeningen van zijn hand

onder de titel *Voor een waterdruppel*, ingeleid door Louis Paul Boon. Behalve tekeningen vervaardigde Wauters ook collages en schilderwerk.

Werken:

Hipoteek (1962); *Remy C. van de Kerckhove* (1974), monogr.; *Haperingen* (1981), bibliofiele uitg.

Literatuur:

L.P. Boon, `De dichter M.W.', in *Geniaal... maar met te korte beentjes* (1969^2); J. Biezen (ed.), *Vriendenalbum voor de Tijd en Mens-dichters Albert Bontridder en M.W. = Dimensie*, 1 (1976-1977); A. Bontridder, *Inleiding tot de poëzie van M.W.* (1981).

[G.J. van Bork]

Wazenaar

Zie Vos, Amand de

Weert, Jan de

Zuidnederlands dichter (eerste helft 14de eeuw). Hij was `clerc van surgyen' (chirurgijn) te Ieper. Zijn leerdicht met scherp hekelende inslag van ca 2900 verzen gaf hij de titel *Spieghel der Sonden of Nieuwe Doctrinael*. Hij behandelt hierin achtereenvolgens de zeven hoofdzonden, de tien geboden en de biecht.

Eveneens van hem maar later geschreven is de *Disputacie van Rogiere ende van Janne*, ook *Wapene Rogier* genoemd, in de traditie van de strofische gedichten van Jacob van Maerlant. De *Disputacie* bestaat uit drie gedichten, die respectievelijk 66, 35 en 43 clausules van 13 verzen tellen.

Zie ook Spieghel der Sonden, Die.

Uitgaven:

J.A. Jacobs (ed.), *J.d.W.'s Nieuwe Doctrinael of Spieghel van Sonden* (1915); E. Kausler (ed.), `Disputacie', in *Denkmäler altniederländischer Sprache und Literatur*, iii (herdr. 1966).

[A. van Elslander]

Wellekens, Jan Baptista

Zuidnederlands dichter (Aalst 13.2.1658-Amsterdam 14.5.1726). Ofschoon van katholieke afkomst, werd hij door zijn ouders jong in de leer gedaan bij een goudsmid in het protestantse Amsterdam. Hij verkoos echter een opleiding tot schilder. Ter voltooiing daarvan ging hij in 1676 naar Italië en bleef er tot 1687, vnl. in Rome en Venetië. Zijn ervaringen en studies aldaar, en zijn omgang met jonge talenten van velerlei landaard en professie, hebben hem in de gelegenheid gesteld het door hem ernstig gevoelde tekort aan klassieke vorming enigszins te compenseren. Vooral met de poëzie van Vergilius bleek hij later goed vertrouwd.

In zijn werk, dat voor een deel uit (betaalde) gelegenheidspoëzie bestaat, vindt men het arcadische en rococoachtige uit het begin van de 18de eeuw op zijn best. In het kader van zijn tijd geplaatst, behoort Wellekens met Poot stellig tot de opmerkelijkste en meest begaafde dichters. Het karakteristieke genre van de herderszangen en visserszangen is door hem (onder ps. Silvander) als eerste beoefend, maar niet met genoeg talent om het voor latere generaties belangrijk en boeiend te doen zijn. Toch heeft zijn poëzie enkele aantrekkelijke aspecten: de soms eigen, individuele natuurbeleving en -weergave, blijkbaar samenhangend met zijn waarnemingen als schilder, en zijn innige, ondogmatische godsgeloof, gevormd door zijn ervaringen in Holland en in Italië. Toen de paus in 1713 de jansenisten in de ban deed, wekte dit bij de verdraagzame Wellekens grote verontwaardiging op.

Tijdens zijn leven verschenen de *Dichtlievende uitspanningen* (1710) en de *Amintas* (1715), een vertaling van Tasso's pastorale; in dit boek vindt men ook een opmerkelijke en uitvoerige `Verhandeling van het herdersdicht', die tot in de romantiek invloed heeft uitgeoefend. Na zijn dood verschenen nog *Verscheiden gedichten en bruiloftsdichten* (1729) en *Zedelijke en ernstige gedichten* (1737); de laatste bundel bevat een levensbeschrijving door Wellekens' vriend Pieter Vlaming.

Uitgave:

J.D.P. Warners (ed.), *Verhandeling van het herderdicht* (1965).

Literatuur:

R. Pennink, *Silvander* (1957); P.E.L. Verkuyl, *Battista Guarini's Il pastor fido in de Nederlandse dramatische literatuur* (1971); R. van Maanen, `Traduzioni in Neerlandese delle opere minori del Tasso', in *Atti del convegno di Nimega sul Tasso* (1978).

[G. Stuiveling en P.J. Verkruijsse]

Werfhorst, Aar van de

Ps. van Pieter Gerhardus Jansen, Nederlands romanschrijver (Gronau, W.-Duitsland, 3.3.1907). De streek van Overijsselse Vecht, hem sinds zijn jeugd bekend, bepaalt in zijn romans vaak de lokale sfeer. De eenzaamheid van de mens vormt het

grondmotief, in *Madame Jatzkowa* (1941) licht behandeld, breed uitgewerkt in de vierdelige cyclus *De eenzame* (1949-1956).

Werken:

Jennechien (1932); *De grote stille knecht* (1936); *Volckmar de Ommelandvaarder* (1938); *De winterkraaien* (1945); *Tranen der dingen* (1977), p.

Literatuur:

Zesentwintig biografieën (1949); C.J.E. Dinaux, in *Critisch Bulletin* (febr. 1953), C. Len-

nart, in *Op schrijversvoeten door Nederland* (1955); H. Entjes, `A.v.d.W. aan de IJssel en Vecht', in *Bijdr. Land IJssel Vecht*, 2de bundel (1979).

[W. Blok]

Werumeus Buning, Arnold

Nederlands prozaschrijver (Uithuizen 21.1.1846-'s-Gravenhage 2.11.1933). Oud-oom van J.W.F. Werumeus Buning. Opgeleid voor zee-officier; bevoer in deze hoedanigheid vele jaren de Oostindische wateren. In 1884 benoemd tot directeur van het Museum van Land- en Volkenkunde en van het Maritiem Museum `Prins Hendrik' te Rotterdam. Werkte vanaf 1873 met prozaschetsen mee aan *De Huisvriend* van J.J.A. Goeverneur, en sinds 1875 ook aan het nieuwe weekblad *Eigen Haard*.

Zijn beste novellen werden in 1880 verzameld in *Marine-schetsen*; met enkele volgende bundels soortgelijk proza werden deze in 1894 verenigd in *Binnen en buiten boord*. Evenals zijn tijdgenoten Cremer, Keller en Van Maurik behoorde hij tot de typische vlotte vertellers van novellistisch proza dat tevens op de voordracht was berekend en mede daardoor niet vrij van humoristisch en sentimenteel effectbejag. Hij onderscheidde zich doordat hij als een van de weinige Nederlandse schrijvers het zeemansleven tot achtergrond koos van zijn populaire verhalen. Hoewel de kritiek der Tachtigers dit werk niet welgezind was, behaalde het vele herdrukken, terwijl het door de ongekunstelde schrijftrant minder snel verouderde dan het werk der toenmalige modernisten. Toch overleefde de auteur zijn roem.

Werken:

De erfenis van den burgemeester (1875); *Verschillende ouwe heeren* (1886); *Uit en thuis met de Tromp* (1887); *Menschen zooals er meer zijn* (1892); *In en om de kampong* (1897); *Zondaars en zondaressen* (1898); *Sidin en ik* (1899); *Stuurman Roelof en andere schetsen* (1903).

Literatuur:

J. ten Brink, *Geschiedenis der Noordnederlandsche letteren in de XIXde eeuw*, dl. 3 (1904^2).

[G.W. Huygens]

Werumeus Buning, Johan Willem Frederik

Eig. J.W.F. Buning, vanaf 20.6.1891 Werumeus Buning, Nederlands dichter, prozaschrijver en essayist (Velp 4.5.1891-Amsterdam 16.11.1958). Werd na een

afgebroken opleiding voor het notariaat redacteur letteren en kunst bij *De Telegraaf*. Ontwikkelde zich, aangemoedigd door zijn vriend A. Roland Holst, tot een gewaardeerd dichter.

Zijn debuutbundel, *In memoriam* (1921), waaraan men ten onrechte de invloed van Leopold toeschreef, had de dood van een geliefde tot achtergrond, doch betekende in wezen, naar Van Eyck aantoonde, een genezing tot het leven. Het element van liefde tot het aardse is kenmerkend voor de dichter, getuige ook de bundel *Hemel en aarde* (1927, een uitgebreide herdruk van *Enkele gedichten*, 1924) met de suggestieve bewerkingen van de paradijsmythen. De hierin voorkomende Villonvertaling toont reeds zijn belangstelling voor de ballade, die van blijvende aard zal blijken. Had zijn heldere, welluidende en plastische poëzie reeds van de aanvang af een zekere eenvoud die haar vrij algemeen toegankelijk maakte, bepaald populair werd hij door de beoefening van de ballade (zowel in de zin van rederijkersrefrein als van volksballade). Zijn *Maria Lécina* (1932) werd, ondanks het onbevredigende slot, een overrompelend succes, en ook de bundel *Negen balladen* (1935) sprak de lezers aan. Toch dreigde het gevaar van een al te grote gemakkelijkheid die tot banaliteit kon leiden; in de copla's *Voor twee stuivers anjelieren* (1936) werd dit evident.

Een waar levenskunstenaar toonde hij zich in zijn talrijke prozawerken, waaraan doorgaans reportages en andere journalistiek ten grondslag lagen. Met vaart en vaardigheid en dikwijls zeer treffend schreef hij over de dans, het toneel, reizen, zwerftochten, de wijn enz., terwijl zijn culinaire geschriften reeds door de presentatievorm een succes werden.

Zijn al te vlotte pen bracht hem dikwijls in conflict met de literaire kritiek; zijn populariteit daalde sterk toen hij in 1942 toetrad tot de Kultuurkamer, waarbij - overigens ten onrechte (vgl. P. Hijmans' dissertatie *J.W.F. Werumeus Buning. Aantekeningen over werk en leven, met brieven en documenten*, 1969) - twijfel rees aan zijn vaderlandse gezindheid tijdens WO II. Daarna zette hij als dichter en redacteur van *Elseviers Weekblad* zijn werk voort. Hoewel hij ook toen verdienstelijk werk, vooral goede poëzie schreef, kreeg dit weinig belangstelling, mede als gevolg van de nieuwe literaire richtingen die hem vreemd waren. Werumeus Buning was ook als vertaler uiterst actief. Hij vertaalde werk van Shakespeare, Melville en Roth, maar vooral zijn vertaling *De geestrijke ridder Don Quichot van de Mancha* (vert. 1941-1942) heeft lang stand gehouden.

Werken:

De wereld van den dans (1922); *Het tooneeldecor* (1923); *Toneel en dans* (1925); *Dood en leven* (1926); *Dansen en danseressen* (1926); *Twee eeuwen danskunst en curiositeit* (1927); *Tierelantijnen* (1928); *Afscheid. Triomf van den dood en andere gedichten* (1929); *Nieuwe tierelantijnen* (1932); *Culinaire tierelantijnen* (1934); *Een boekje van den wijn* (1936); *Een boekje van het glas* (1938); *Een ontmoeting met vreemde gevolgen* (1938); *100 avonturen met een pollepel* (1939); *Nieuwe avonturen met een pollepel* (1940); *Dagelijksch brood* (1940), p.; *Vae victis* (1940); *Ik zie ik zie wat gij niet ziet, Drie zwerftochten door ons land* (1940); *Orpheus en Euridice* (1941), p.; *Wandelingen met Mars* (1942); *De vergulde druiventros* (1943); *Bacchus met twee aangezichten of Het nuttig en vermakelijk spoorwegboekje* (1943); *De gewaarschuwde reiziger* (1944); *Verboden verzen* (1947); *De ernstige roker of Over de mannelijke en waarachtige omgang met het kruid tabak* (1950); *De witte wingerd van Frankrijk* (1951); *Jacob en de engel* (1951), p.; *Het gebroken hart of De reis naar Barcelona* (1951); *Zeven en twintig stokpaarden* (1951, herdr. 1970); *Rozen, distels en anjelieren* (1953), p.; *Winter-aconiet* (1961), p.

Uitgave:

Verzamelde gedichten (1941, herdr. 1970).

Literatuur:

M.J.G. de Jong, in *De verlossing van Venus en andere essays* (1979); G.H. 's-Gravesande, in *Al pratende met...* (1980); H. de Vries, in *Kritiek als credo* (1980).

[G.W. Huygens en G.J. van Bork]

Wessem, (Jacques) Constant van

Nederlands (roman)schrijver en essayist ('s-Gravenhage 25.4.1891-Wassenaar 21.12.1954). Was van 1916-1922 redacteur van *Het Getij* en van 1924-1939 van *De Vrije Bladen*. Ook maakte hij enige tijd deel uit van de redactie van het tijdschrift *De Filmliga*. Zijn streven naar vernieuwing bracht hem dicht bij de expressionisten; zijn aandacht ging echter vooral naar de functionaliteit van de taal, zoals deze in de nieuwe zakelijkheid werd beklemtoond.

Het dynamische en het tempo verleenden aan zijn proza een lichtvoetige snelheid zoals daarvoor in de Nederlandse literatuur weinig bekend was. Een sterke muzikaliteit gaf het een gevoelige, wat nerveuze toets. Zijn belangstelling voor de geschiedenis richtte zich vooral op het begin van de 19de eeuw. Daarbij was hij een typisch stadsmens, met een voorkeur voor Parijs. Naast muziekkritieken schreef Van Wessem

biografieën over componisten, o.a. *Claude Debussy* (1920) en *Liszt* (1931) - waarvan in 1948 een uitgebreide druk verscheen onder de titel *Galop chromatique. Roman van romantische tijden* - en studies over musiceren en de geschiedenis van de muziek (*Moderne Fransche musici*, 1928). Ook uit zijn historische verhalen en romans blijkt dat Van Wessem vooral geboeid was door persoonlijkheden. Dit betreft o.a. *De ijzeren maarschalk. Het leven van Daendels, `soldat de fortune'* (1932) en *Jacht op Bonaparte. Een Talleyrandroman* (1940). Samen met C.J. Kelk publiceerde hij onder ps. Frederik Chasalle het dichtbundeltje *Lampions in den wind* (1921) en enkele toneelstukken, die aan de commedia dell'arte doen denken: *De terugkeer van Don Juan of de Alcalà'sche moordverwarring* (1924) en *Harlekijn* (1932). Ook vertaalde hij samen met hem en E. Vergé *Ubu koning*, van A. Jarry. Van de in zijn eigen tijd spelende romans zijn te vermelden: *Celly, Lessen in charleston* (1931, 1937[2]) en *Margreet vervult de wet* (1936). Vooral de bijzondere stijl en het beeldgebruik van de eerste maakten zo'n indruk dat Marsman bereid was een inleiding te schrijven bij de tweede druk; de tweede roman heeft als onderwerp de bewustwording van de vrouw. Van enig literairhistorisch belang is zijn roman *Slauerhoff. Een levensbeschrijving* (1941) en *Mijn broeders in Apollo* (1941), dat herinneringen bevat. In 1951 ontving hij de Marianne Philipsprijs.

Werken:

Gustav Mahler (1920, 1925[2]); *300 negerslaven* (1935); *De Ruyter* (1937, 1941[2]); *De princelijke hand* (1938), openluchtspel; *Koning-Stadhouder Willem III* (1939).

Literatuur:

C.J. Kelk, `Herinneringen aan C.v.W.', in *Maatstaf* (1955); C.J.E. Dinaux, in *Herzien bestek* (1974); H. de Vries, `In memoriam C.v.W.', in *Kritiek als credo* (1980); H. Leferink, in R.T. Segers (ed.), *Lezen en laten lezen* (1981).

[H.A. Wage en G.J. van Bork]

Westerbaen, Jacob

Noordnederlands dichter ('s-Gravenhage 7.9.1599-Loosduinen 31.3.1670). Zoon van een lijndraaier of touwslager. Studeerde sedert 1615 theologie te Leiden als bursaal van het statencollege, maar werd na de synode van Dordrecht vanwege zijn remonstrantse denkbeelden uit het college gezet. Ging toen medicijnen studeren en promoveerde in 1622 te Caen. Vestigde zich als arts te 's-Gravenhage en trouwde in 1625 met de rijke Anna Weytsen, weduwe van de onthoofde Reinier van Oldebarnevelt. Hierdoor werd hij heer van Brantwyck en Ghybelant en ging wonen op het buiten West-Escamp bij Loosduinen. In 1629 werd hij ridder van St.-Michiel. In 1647 weduwnaar geworden legde hij de buitenplaats Ockenburg aan in de duinen bij

Loosduinen en woonde daar vanaf 1652 als landedelman. Hij was een arminiaans gezind christen, maar werd vanwege de kerkelijke twisten niet lid van een kerk.

Westerbaen debuteerde met *Minnedichten* (1624) - waarvan in 1633 een herziene druk verscheen en in 1644 een herziene uitgave onder de titel *Gedichten*. Hierin werden opgenomen o.a. `'t Noodsakelijck mal', in navolging van Huygens' `Kostelick mal' en `Voorhout', alsmede een vertaling van een aantal *Basia* van Janus Secundus (in 1631 afzonderlijk verschenen met een basso continuo van Cornelis Padbrue, 1641-1642$^2$). Zijn erotische poëzie is een vlotte variant van de bekende petrarkistische minnelyriek, een genre dat hijzelf parodieerde in `Boeren-vryage op de Haegse kermis'.

Daarnaast leverde hij zeer veel vertalingen; behalve de reeds genoemde *Kusjes*: Seneca's *Troas* (1658), Erasmus' *Lof der Zotheid* (1659), *De ses comedien van P. Terentius* (1663), van Ovidius de *Heroïdes*, de *Ars amatoria* (onder de titel *Avondschool voor vryers en vrysters*) en de *Remedia amoris*; voorts Persius en Juvenalis. Ook schreef hij talrijke gelegenheidsdichten en goede puntdichten, en gaf uit: *Davids Psalmen in Nederduytsche rijmen gestelt* (1655, 1656^2). In een aantal polemische geschriften en tegenschriften was de ex-theoloog ook als dichter in zijn kracht.

Als zijn beste gedicht wordt beschouwd de satire *Kracht des geloofs van den voortreffelijcken ende vermaerden Nederduytschen poeet Joost van Vondelen* (1648), gericht tegen de *Altaergeheimenissen* van de vroegere voorvechter der arminianen, Vondel. Bekender werd *Arctoa Tempe. Ockenburgh* (1653), een van de uitvoerigste Nederlandse hofdichten.

Werk:

Gedichten, verdeylt in vijf boecken (1657, 1672^2).

Uitgave:

S.F. Witstein (ed.), *Minneliederen* (1956), bloeml.

Literatuur:

J.W. Worp, `J.W.', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 6 (1886); J. Karsemeijer, *Jeremias de Decker* (1934); F. van Herzele, `J.W. en zijn werk', in *Album Baur*, dl. 1 (1948); M. van Can, `J.W., bestrijder van Vondel', in *Vondeljaarb.* (1949); J. Koopmans, *Vijf letterk. studiën* (1958); P.A.F. van Veen, *De soeticheydt des buytenlevens* (1960); L. Roose, `Vondel en W. vergeleken', in *Nova et Vetera*, 48 (1970-1971); W.A.P. Smit, *Kalliope in de Nederlanden*, dl. 1 (1975); P.J. Meertens, `Pieter van Gelre, een Thools dichter uit de 17e eeuw', in Idem, *Meertens over de Zeeuwen* (1979).

[W.J.C. Buitendijk en P.J. Verkruijsse]

Wetering, Jan Willem van de

Nederlands detectiveschrijver (Rotterdam 12.2.1931). Volgde een opleiding voor de diplomatieke dienst op Nijenrode, maar kon door een erfenis een aantal grote reizen maken. Hij bezocht Japan waar hij zich enige tijd in een Zen-boeddhistisch klooster vestigde. Over zijn ervaringen daar schreef hij een tweetal boeken die in de V.St. groot succes hadden en later in het Nederlands vertaald werden onder de titels *De lege spiegel* (1972) en *Het dagende niets* (1973).

Daarna voorzag hij in zijn onderhoud als reserve politieman, een periode die hem de stof leverde voor een reeks Amsterdamse politieromans, waarin het duo Grijpstra en De Gier als onderzoeksteam optreedt. Het zijn vlot geschreven, licht ironische en filosofische detectives. *Het lijk in de Haarlemmerhouttuinen* (1975) werd verfilmd en voor de Franse vert. van zijn politieroman *Het werkbezoek* (1979) kreeg hij de Grand Prix de la Litérature Policière 1984. Van de Wetering verzorgde het boekenweekgeschenk 1981 onder de titel *De verdachte Verheugt*. Inmiddels heeft hij zich in de V.St. gevestigd.

Werken:

Buitelkruid (1976); *De gelaarsde kater* (1976); *De dood van een marktkoopman* (1977); *Een dode uit het Oosten* (1977); *De blonde baviaan* (1978); *En samen kwamen ze heel ver* (1977), kinderb.; *De straatvogel* (1982); *De vlinderjager* (1982); *Fris en vrolijk* (1982); *Een kleine vergissing* (1982), verh.; *Het veilige gevoel* (1983); *De doosjesvuller en andere vondsten* (1984), columns; *De ratelrat* (1984).

Literatuur:

J. Bakkenhoven, in *Book Magazine*, 1 (1978), interview; J.W. van de Wetering, *Op zoek naar het ongerijmde* (1980), autobiogr.; Chr. en J. Filstrup, in *Armchair detective, a journal devoted to the appreciation of mystery [...]*, 13 (1980), interview.

[G.J. van Bork]

Weverbergh, Julien Louis

Vlaams dichter, prozaschrijver en criticus (Antwerpen 26.5.1930). Was leraar Frans tot 1966. Werd vaste correspondent bij *Vrij Nederland* (tot 1970) en in 1967 tevens lector-redacteur bij uitgeverij Manteau (Brussel), waar hij o.m. de avantgardistische serie *De Vijfde meridiaan* opzette en leidde. In 1971 werd hij directeur van deze firma.

Weverberg deed zijn geruchtmakende intrede in de literatuur met zijn polemische tijdschrift *Bok* (1963-1964); later ging het samen met *Diagram* op in het nieuwe tijdschrift *Komma* (1965-1968), waarvan Weverbergh het redactiesecretariaat waar-

nam. In 1965 verscheen een keuze uit de *Bok*-artikelen in het *Bokboek*, waardoor zijn faam als criticus werd gevestigd. Weverbergh treedt hierin naar voren als een uitgesproken individualist, die elk boek subjectief benadert en geen rekening wenst te houden met gevestigde waarden en reputaties. Dat standpunt belet evenwel niet dat het *Bokboek* ook objectieve waarde krijgt, niet het minst door enkele geslaagde proeven van close-reading en sociologisch literatuuronderzoek.

Weverbergh is op zijn best als polemist; ook als creatief schrijver onderscheidt hij zich in gunstige zin door de felle, hartstochtelijke toon, de vaak gedurfde uitspraken, en de individualistische levenshouding die vooral in dagboekaantekeningen en lectuurnotities doorschemert (*Puin. Korzelig proza*, 1970). Literatuur is voor hem een aspect van de maatschappij; vandaar dat hij in zijn publikaties ook aandacht besteedt aan de gedepersonaliseerde, hypocriete en oneerlijke samenleving. Het duidelijkst komt dat tot uiting in de satirische pamflet-roman *Een dag als een ander* (1965), die voor heel wat opschudding in Belgische onderwijskringen zorgde. Aangevuld met nieuwe documenten, reacties en overwegingen achteraf vormde de roman *Het dossier Jan* (1968).

In latere werken, zoals *Gilgamesj herschrijven* (1968) en de bundel collageteksten *Blauw rapen* (1969), verwerkte Weverbergh zijn gecompliceerde, vaak paradoxale visie op mens en maatschappij in een symbolische en allegorische stijl. Daarna was hij haast uitsluitend werkzaam op het gebied van de ufologie, waarin hij eveneens bekendheid en autoriteit heeft verworven. Toch bleef hij ook als polemist actief; in samenwerking met Herwig Leus publiceerde hij het *Boonboek* (1972), waarvan in 1982 een vermeerderde druk verscheen. Over de geschiedenis van zijn uitgeverij schreef hij het scherpe pamflet *De als kameleons uitgedoste oude koeien van Angèle Manteau* (1981), en hij maakte zich verdienstelijk als uitgever van het *Nieuw Vlaams Tijdschrift* en het *Nieuw Wereldtijdschrift* (vanaf 1984). Onder ps. Anne Rooms schreef hij een boekje voor schoolgebruik: *Omtrent De trein der traagheid van Johan Daisne* (1977).

Werken:

Realizaties (1956), p.; *Jij, goudgepunte lans* (1966), essay; *Moon-ik-iade* (1966), p.; *Puzzelen met Willem Frederik Hermans* (1966), essay; *Leopold II van Saksen Coburgs allergrootste zaak* (1971), essay; *UFO's in Oost en West*, 2 dln. (1971 en 1973), essays samen met I. Hobana; *Ufonauten in opmars. Het Ufonautenepos* (1975), essay; *De nieuwe Ufogolf* (1975), essay samen met J.C. Bourret; *UFO's in het verleden. Een documentatie* (1980), essay; *De bezetter bespied* (1980), foto-essay samen met R. van Opbroecke.

Literatuur:

J.J. Oversteegen, in *Merlyn*, 2/1 (nov. 1964); H.J. Claeys, in *Wat is links?* (1966); P. van Aken, in *Agenda van een heidens lezer* (1967); K. Fens, in *Loodlijnen* (1967); H.J. Loreis, in *Nieuwe roman is nieuwe filosofie* (1967); P. De Wispelaere, in *Met*

kritisch oog (1967); F. Auwera, in *Schrijven of schieten?* (1969); J. Brouwers, `J.W. en ergher', in Idem, *Mijn Vlaamse jaren* (1978); J. Flamend, in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige literatuur na 1945* (1984).

[P. van Aken]

Weijdts, Willem

Middeleeuwse kroniekschrijver en dichter in Brugge (ca 1545-nà 1618). Behalve kronieken en gedichten is ook een reisverslag van hem bewaard gebleven in een 16de-eeuws hs. Gedichten van Weijdts zijn o.a. *Ballade* en *Gesten van den guen* die beide bij een kroniek behoren, en *Conforteert my*. Met name *Ballade*, dat na 1578 gemaakt moet zijn, is zeer anti-protestant. Weijdts is wel geïdentificeerd met de Brugse magistraat Guillaeume Wyts, maar dit is inmiddels afdoende weerlegd.

Uitgave:

E. Varenbergh, *`Guillaume Weydts', Chronique flamande 1571-1584* (1869).

Literatuur:

E.I. Strubbe, `De Brugsche Kroniekschrijver G.W.', in *Biekorf* (1933); R. Willemyns, `Een teruggevonden hs. van de 16de-eeuwse Brugse kroniekschrijver en "Poëet" W.W.', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad. Taal- en Letterk.* (1969); Idem, `De Spanje-reis (1564-1571) uit het 16de-eeuwse Weydts-handschrift', in *Hand. Kon. Comm. v. Gesch. Brussel*, 136 (1970); A. Dewitte, `Brugge in de Geuzentijd', in *Biekorf*, 82 (1982).

[F. van Thijn]

Weyerman, Jacob Campo

Noordnederlands prozaschrijver en schilder (bij Charleroi 9.8.1677-'s-Gravenhage 9.3.1747). Zijn vader was soldaat in het leger van Willem iii. Zijn Schotse moeder handelde en dreef herbergen in Breda. Na een korte militaire carrière (1699) begon zijn turbulente levensgang als bloemenschilder door Europa. Tevens was hij werkzaam als kunsthandelaar. In 1714 (en 1737) ingeschreven voor medicijnen te Leiden. Vanaf 1720 in Holland woonachtig: Rotterdam, Breukelen, Abcoude en Amsterdam. In 1731 met schulden uitgeweken naar Vianen. Na chantage door middel van zijn periodieken en belastering van o.a. een directeur van de Oostindische Compagnie nam het Hof van Holland hem in 1738

gevangen. Het proces leidde tot zijn levenslange opsluiting.

Kort na 1700 debuteerde hij als schrijver van kluchtspelen, o.a. *Democritus en Heraclitus Brabantsche Voyage* (1701). In 1720 trad hij op als tijdschriftauteur met de *Rotterdamsche Hermes*. De daaropvolgende jaren produceerde Weyerman een serie weekbladen: *Amsterdamsche Hermes* (1721-1723), *Den Ontleeder der Gebreeken* (1723-1725), *Den Echo des Weerelds* (1725-1727), *Den Vrolyke Tuchtheer* (1729-1730) enz., waarin misstanden en concrete personen op satirische wijze werden beschreven. Zijn moralistische intenties bleven vaak duister en wekten daarom twijfel. Zijn proza is virtuoos, de stijl bloemrijk en gecompliceerd: zich aansluitend bij de `wit'-traditie (Rabelais, Donne, Swift) en zich afzettend tegen de nieuwe, vlakke en lucide stijl (Locke, Defoe, Van Effen). De talloze autobiografische verhalen, verspreid over diverse periodieken, en de zeer persoonlijke toon verleenden zijn werk een onvervreemdbaar eigen karakter. Zijn werk werd gevreesd en begeerd door een gestudeerde, welvarende elite.

In zijn historisch werk, *Historie des Pausdoms* (3 dln., 1725-1728) en *De Levensbeschryvingen der Konstschilders* (4 dln., 1729-1769), investeerde hij veel geld; het bracht hem niet het gewenste aanzien. Hij schreef voorts vrijmoedige anacreontische poëzie en enkele romans, o.a. *De Leevensbyzonderheden van J.H. baron van Syberg* (1733). Zijn geromantiseerde biografie, die F.L. Kersteman in 1756 publiceerde, droeg bij tot Weyermans reputatie van atheïst en vrijmetselaar en bevorderde zijn roemruchtheid na zijn dood. Ondanks geïntensiveerde Weyermanstudie van de laatste decennia, vormt het relaas van zijn leven en werken nog steeds een witte plek op de kaart van de Nederlandse literatuur.

Uitgaven:

A.J. Hanou (ed.), *Den Vrolyke Tuchtheer* (1978); Idem (ed.), *Toneelstukken* (1979); A. Nieuweboer (ed.), *De Rotterdamsche Hermes* (1980); Werkgroep Amsterdamse Neerlandici (ed.), *De leevensbijzonderheden van J.H. baron van Syberg*, 2 dln. (1984).

Literatuur:

W.P. Sautijn Kluit, `J.C.W. als journalist', in *Nijh. Bijdragen tot de vaderlandsche geschiedenis*, nieuwe reeks, vii (1872); D.J.H. ter Horst, `De geschriften van J.C.W.', in *Het Boek*, 28 (1944-1946); G.J. Rehm (ed.), `J.C.W. en zijn familie', in *Nederl. Leeuw*, 75 (1958); C.M. Geerars, `De vrijdenkerij in de journalistieke werken van J.C.W.', in *Tijdschr. voor studie van verlichting*, 3 (1975); P.J. Buijnsters, `J.C.W.s Traktaat tegen het jodendom', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 96 (1980); A.J. Hanou, `The Enlightened Authorship of J.C.W.', in *Dutch Crossing*, 15 (1981); J.J.V.M. de Vet, `W. en zijn Kartuizer', in *Documentatieblad 18e eeuw*, 55-56 (1982); P. Altena en W. Hendrix (ed.), *Het verlokkend ooft* (1985); *Mededelingen van de Stichting J.C.W.*

[P. Altena]

Wichman, Erich

Eig. Ehrich, Nederlands schilder, graficus, dichter en criticus (Utrecht 11.8.1890-Amsterdam 1.1.1929). Zoon van de uit Hamburg afkomstige geoloog Carl Wichman. Opgeleid tot schilder, maar daarnaast actief in de kunstnijverheid. Een van de vroege expressionisten en futuristen in Nederland die abstracte kunst vervaardigden. Hij maakte een reeks zwarte-kunstprenten die een grote vermaardheid verkregen.

Wichman bewoog zich op tal van gebieden van de kunst, ook op dat van de literatuur. Daarbij bleef hij levenslang zoeken en experimenteren met alle mogelijke technieken.

Zijn vroegste verzen en essays combineerde hij met reprodukties van zijn beeldend werk. Als publicist, bohémien en non-conformist van het Amsterdamse kunstleven schreef hij het alcoholisch manifest *Het witte gevaar. Over melk, melkgebruik, melkmisbruik en melkzucht* (1927, herdrukt 1979).

Na een reis naar Italië, waar hij in contact kwam met het fascisme van Mussolini, vatte hij bewondering op voor diens opvattingen en raakte hij ook in Nederland in fascistisch vaarwater. Daaruit resulteerde zijn medewerking aan het blad *De Bezem*. Het fascisme kwam in zijn ogen overeen met de zin voor actie en gevaar die ook het futurisme en vitalisme kenmerkten, maar zijn neiging tot extremisme, ook in politieke zin dus, is nauwelijks serieus te nemen en eerder als persoonlijke tragiek op te vatten.

Werken:

Nieuwe richtlijnen in de schilderkunst (1914); *De tang en het varken* (1917); *Delict Matteotti; Fascistische crisis: En-Wij* (1924); *Lenin stinkt* (1924); *Het fascisme in Nederland* (1925).

Uitgave:

W. Zaal (ed.), *Lenin stinkt en andere satirische geschriften* (1971), bloeml.

Literatuur:

W. Vogelzang, *E.W. tot 1920* (1920); *Catalogus E.W. 1890-1929*, tentoonstelling Stedelijk Museum Amsterdam (1959); A. Lehning, in *De draad van Ariadne* (1966).

[G.J. van Bork]

Wiener, Lodewijk-Henri

Eig. Lodewijk Willem Henri, Nederlands prozaschrijver (Amsterdam 16.2.1945). Wiener studeerde Engels en is leraar aan

een middelbare school. Na verhalen in *Podium, Tirade* en *De Gids* verscheen in 1967 zijn eerste verhalenbundel *Seizoenarbeid*. Omdat iemand zich in deze bundel in compromitterende situaties beschreven achtte in één van de verhalen, volgde een proces en moest de bundel uit de handel worden genomen.

In Wieners proza speelt ironie een belangrijke rol, maar ze wordt afgewisseld met de bizarre ernst van de beschreven situaties.

In 1980 volgde een onverkwikkelijk conflict rond *Bomen die te mooi zijn moeten worden omgezaagd* (1980), ditmaal met zijn criticus F.C. de Rover die in *Vrij Nederland* een uiterst negatieve kritiek had geschreven. Wiener reageerde zijn woede hierover af in het tijdschrift *Tirade*.

Werken:

Zwarte vrijdag (1967); *Duivels jagen* (1968); *Man met ervaring* (1973); *Misantropie voor gevorderden* (1983); *Naamloze meisjes* (1984).

[G.J. van Bork]

Wieringa, Nicolaas Jarichides

Noordnederlands dichter en vertaler (Franeker? vóór 1644-Harlingen na 1699). Van deze subconrector van de Latijnse school te Harlingen zijn slechts enkele originele lofdichten bekend onder de spreuk `Rien parfaict'. Zijn verdiensten liggen - evenals die van een aantal andere 17de-eeuwse vertalers als Lambert van den Bos, J.H. Glazemaker, Simon de Vries en Mattheus Smallegange - vooral op het terrein van het vertalen. Zo vertaalde hij de citaten uit de buitenlandse letterkunde in Joan de Brune de Jonge's *Alle volgeestige werken* (1665). Uit het Italiaans vertaalde hij Boccalini's *Kundschappen van Parnas* (1670-1673), Santa Croce's *Secretarie of schryf-zaal van Apollo* (1697) en Leti's *Het leven van Filips de II* (1699). In 1682 verschenen onder het pseudoniem Claudio Gallitalo *Alle de geestige werken* uit het Frans van Rabelais. De Latijnse sleutelroman van John Barclai, *Satyrikon of heekel-schrift* (1683), werd door Wieringa in het Nederlands gebracht.

Literatuur:

C.L. Thijssen-Schoute, *N.J. Wieringa* (1939); Idem, *Uit de Republiek der Letteren* (1967).

[P.J. Verkruijsse]

Wilde, Frans de

Ps. van Eugenius Ludovicus Gilliams, Vlaams dichter (Antwerpen 18.10.1889-ald. 25.5.1981). Aanvankelijk werkzaam als onderwijzer, later als leraar Engels te Antwerpen. Debuteerde met korte prozaschetsen en verhalen, maar schakelde vanaf 1919 over op het schrijven van poëzie.

Verraadt *De weg door het woud* (1921) een duidelijke invloed van het humanitair expressionisme, in *Het huis op de vlakte* (1926) klinkt reeds de ontgoocheling door. Van dan af wordt de vormgeving traditioneler en de toon nuchter, berustend en vaak anekdotisch. Inhoudelijk wordt het werk beheerst door de uitdrukking van menselijke gevoelens, vooral het conflict tussen ideaal en realiteit (*Dichter en burgerman*, 1935). Daarnaast schreef De Wilde vele bijdragen over toerisme en reizen.

Werken:

Schetsen uit de dorpsschool (1910), verh.; *De ruïne* (1913), nov.; *Intrede* (1919); *De vluchtende schoone* (1930); *Droef dagboek* (1937); *Het eenzaam hart* (1939), p.; *De slotsom* (1944); *Het antwoord* (1951); *Voor de stilte* (1959), p.; *Aards avontuur* (1964).

Literatuur:

A. van Duinkerken, `F.d.W.', in *Vlamingen* (1960); J. Schepens, `F.d.W.', in *Kruispunt*, 19 (1980); E. Willekens, `In memoriam F.d.W.', in *Med. Ver. Vl. letterk.* (1981).

[D. de Geest en red.]

Wilderode, Anton van

Ps. van Cyriel Paul Coupé, Vlaams dichter en essayist (Moerbeke-Waas 28.6.1918). Werd priester in 1944. Studeerde klassieke letteren te Leuven, waarna hij in 1946 leraar werd te Sint-Niklaas. Was redacteur van *Dietsche Warande & Belfort* sinds 1947. Doctor honoris causa in de wijsbegeerte en letteren van de katholieke universiteit van Leuven.

Na zijn debuut, *De moerbeitoppen ruisten* (1943), volgden nog de bundels *Herinnering en gezang* (1946), *Najaar van Hellas* (1947), *Het land der mensen* (1952) en *Het herdertje van Pest* (1957), een berijmd verhaal over de Hongaarse opstand. Deze poëzie is geschreven in traditionele versvorm en romantische toonaard. Van Wilderode verzorgde een groot aantal bewerkingen van teksten voor televisie en maakte voor dit medium tal van poëzieprogramma's.

Hij publiceerde verder monografieën over Filip de Pillecyn (1960) en André Demedts (1965), alsook metrische vertalingen van Vergilius' *Aeneis* (1962) en *Bucolica* (1971). Een bekende bloemlezing werd *De dubbelfluit 1 en 2* (1968), aangevuld met tekstverklaring en commentaar en bedoeld voor het onderwijs. In 1971 volgde *Dierbare poëzie*, een bloemlezing over dieren, en *Het groot jaargetijdenboek*, waarin voor iedere dag van het jaar een passend gedicht

is opgenomen. In 1975 verscheen zijn vertaling van Vergilius' *Georgica*.

Voor *Dorp zonder ouders* (1978) werd hem de Driejaarlijkse Staatsprijs voor poëzie 1977-1979 toegekend.

Uitgaven:

A. Westerlinck (ed.), *Bloemlezing uit de gedichten van A.v.W.* (1958); *Verzamelde gedichten (1943-1973)* (1974; 3e verm. dr. 1980).

Literatuur:

F. de Swert, *A.v.W.* (1977); J. Florquin, in *Ten huize van...*, dl. 14 (1978), interview; W. Persoon, *A.v.W.* (1978[2]); L. Rens, `Het land van de wortelstok', in *Ons Erfdeel*, 23 (1980); G. Durnez, `A.v.W.', in *Vlaamse schrijvers* (1982); *Vlaanderen*, 32 (1983), speciaal A.v.W.-nummer.

[A. Demedts en red.]

Wilhelmus, Het

Roepnaam van het 16de-eeuwse zo genoemde geuzenlied, overgeleverd in *Een nieu Geusen Lieden Boecxken* uit 1581, waarvan de oudste druk waarschijnlijk in 1573 of 1574 verscheen. De precieze datering van het *Wilhelmus* is onzeker, maar het moet tussen 1568 en 1572, naar men aanneemt in 1571, geschreven zijn. Ook van de auteur is men niet zeker, in het algemeen wordt het lied toegeschreven aan Marnix van St. Aldegonde.

Het *Wilhelmus* is een religieus-politiek propagandalied vóór het leiderschap van Willem van Oranje. De eerste letters van de vijftien strofen vormen het acrostichon Willem van Nassov. Het lied getuigt niet alleen van grote kennis van de bijbel, maar ook is het geheel volgens de regels van de retorica vervaardigd. De melodie is een door Valerius uitgewerkte versie van een bestaand Frans soldatenlied.

In 1932 werd het *Wilhelmus* het officiële Nederlandse volkslied.

Uitgaven:

E.Th. Kuiper (ed.), *Het Geuzenliedboek*.

Literatuur:

F. van Duyse, *Het Oude Nederlandsche Lied* (1905); Ch.A. Williams, `Zum ältesten Druck des Wilhelmusliedes', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 33 (1914);

A.J.M. Cornelissen, *Wilhelmus van Nassouwe, een nieuwe historische plaatsing* (1945); J.B. Drewes (ed.), *Wilhelmus van Nassoue* (1946); W.J.M.A. Asselbergs, *Het Wilhelmus* (1948); S.J. Lenselink, `Marnix en het Wilhelmus', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 67 (1950); K. Meeuwesse, `Het Wilhelmus', in *De Gids* (1951); A.J. Veenendaal, `Vier vragen betreffende het Wilhelmus', in *Tijdschr. voor Gesch.*, 67 (1954); S.J. Lenselink, `Het Wilhelmus, een andere interpretatie', in *Nieuwe Taalg.*, 57 (1964); K. Meeuwesse (ed.), `Wilhelmus van Nassouwe', in *Hand. van het 28ste Nederlandse Filologencongres* (1964); F.R. Noske, `Early sources of the Dutch national anthem (1574-1626)', in *Fontes artis musicae*, 13 (1966) 1; H. Bruch, `Enkele opmerkingen over het Wilhelmus', in *Levende Talen*, 240 (1967); A. Maas, `Volkslied en Vaderland', in *De Vacature*, 81 (1969); K. Heeroma, `Tsal hier haest zijn ghedaen', in *Versl. en Meded. Kon. Vl. Acad. Taal- en Letterk.* (1970); N. van der Blom, `Tsal hier haest zijn ghedaen', in *Nieuwe Taalg.*, 69 (1976); F.J. Brevet, `De XIVe strofe van het Wilhelmus', in *Nieuwe Taalg.*, 70 (1977); J. Groeneveld, `Het Wilhelmus, ons onbekende volkslied', in *De Reformatorische School*, 5 (1977); R. Roegholt, `Het Wilhelmus: een woord van troost gericht tot alle Nederlanders', in *Neerlandia*, 82 (1978); H. Bonger, *De dichter van het Wilhelmus* (1979); D. Heslenfeld, `Iets over de bronnen van het Wilhelmus', in *Van Taal tot Taal*, 23 (1979); C. Rooker, `Marnix, de Dordtsche rede en het Wilhelmus', in *Nieuwe Taalg.*, 72 (1979); A. den Besten, *Wilhelmus van Nassouwe: het gedicht en zijn dichter* (1983); J. de Gier, (ed.), *Het Wilhelmus in artikelen* (1984).

[F. van Thijn]

Willems, Jan Frans

Zuidnederlands dichter, literair-historicus, essayist, polemist, filoloog en cultuurpoliticus (Boechout 11.3.1793-Gent 24.6.1846). Bracht zijn jeugd door in een milieu van verarmde kleinburgers. Was grotendeels autodidact. Te Lier speelde hij toneel en ontving hij huisonderricht bij de aristocratische familie Bergmann, waar hij zich ook een aantal principes eigen maakte zoals verdraagzaamheid, vrijheidsliefde, liefde voor de moedertaal en de eenheid der Nederlanden, en een liberale levensbeschouwing. Op 16-jarige leeftijd begonnen als notarisklerk te Antwerpen, klom hij op tot ontvanger der registratie aldaar (1821) en later te Eeklo en Gent (1835). Hij was lid van het Koninklijk Nederlands Instituut (1821), de commissie voor de Rerum belgicarum scriptores (1827) en van de Commission royale d'histoire.

De `vader van de Vlaamse beweging' genoemd leidde hij zijn volgelingen meer bepaald in een apolitieke richting, geconcentreerd rond taal-, spellings- en literaire problemen. In 1810 maakte hij zijn literair debuut met poëzie en toneelwerk. Onder koning Willem i slaagde hij erin carrière te maken, waarbij hij een veelzijdige literaire en publicistische activiteit aan de dag legde. Vooral zijn gedicht *Aen de Belgen - Aux Belges* (1818) maakte indruk voor zijn pennestrijd met Sylvain van de Weyer: *De la langue belgique* (1829).

In zijn historisch en literairhistorisch werk stelde hij zich waarderend én kritisch op: hij was een zelfstandig denkend en handelend Zuidnederlander, die steeds het aandeel van het Zuiden in de opbouw van de algemene taal, letterkunde en geschiedenis bevestigde: zo in zijn *Verhandeling over de*

Nederduytsche tael- en letterkunde, opzigtelyk de Zuydelyke provintien der Nederlanden (1819-1824) en in zijn *Mengelingen van historisch-vaderlandschen inhoud* (1827-1830). Omdat geleidelijk aan zijn geloof in de leefbaarheid der Nederlanden afnam werd Willems steeds meer kamergeleerde. Hij wijdde zich aan het verzamelen van spreekwoorden, van *Oude Vlaemsche liederen* (uitg. 1848), en aan het kopiëren en uitgeven van Middelnederlandse literaire en ambtelijke teksten (o.a. *Reinaert de Vos*, 1834). Tot ca 1833/1834 bleef hij orangist, maar toen hij merkte dat de positie van België zich ook internationaal consolideerde, aanvaardde hij zelfs, realist als hij was, het lidmaatschap van een officiële Belgische jury.

Al in 1835 opgenomen in de Koninklijke Academie gold hij weldra als de gezaghebbende vertegenwoordiger van de Vlaamse literatuur en bescheiden maar principieel tegenwicht tegen de opslorpings- en verfransingstendenties van de officiële Belgische cultuurpolitiek. Hij was niet revolutionair; binnen de wettelijke beperkingen wilde hij praktisch werk leveren ten bate van de Nederlandse taal en cultuur. Zijn middelen hiertoe waren: het publiceren van Middelnederlandse teksten in een flamingantisch-propagandistisch perspectief, het infiltreren in officiële instellingen, het regelen van de spelling, het oprichten van literaire genootschappen, toneelkringen en koren, het stimuleren van behoorlijk onderwijs en eenvoudige lectuurvoorzieningen voor het volk. Zo werd hij de spil van de betrekkingen tussen de Vlamingen, van de relaties tussen Noord en Zuid, de coördinator van alle ruimere Vlaamse initiatieven en vrijwel de enig volwaardig geachte tegenspeler van de Franstalige en officiële ambtenaren- en geleerdenwereld. Zijn optreden in een uitgesproken taalkundige en literaire richting zou de evolutie van de Vlaamse beweging in de komende honderd jaar in aanzienlijke mate bepalen.

Uitgaven:

P. van Duyse (ed.), *Nalatenschap van J.F.W. Dicht- en toneelstukken* (1856); M. Rooses (ed.), *Keus uit dicht- en prozawerken*, 2 dln. (1873); A. Deprez (ed.), *Briefwisseling van J.F.W. en Hoffmann von Fallersleben* (1963); Idem (ed.), *Brieven van, aan en over J.F.W., 1793-1846*, 6 dln. (1965-1968).

Literatuur:

Lijkkrans (1846); *Gedenkzuil* (1848); M. Rooses, *Levensschets van J.F.W.* (1874); G. Bergmann, *Mijne herinneringen aan J.F.W.* (1891); B. Nieuwenhuis, *J.F.W. Een bijdrage tot de ideologie der Vlaamsche beweging* (1937); A. de Poortere, J. van den Broeck en P. de Vroede, *J.F.W. De vader der Vlaamsche beweging* (1944); G. Schmook, *Hertoetst karakterbeeld van J.F.W.* (1947); A. Deprez, *J.F.W.* (1964, 1966^2); Idem, `J.F.W. Een bijdrage tot zijn biografie tot 1824', in *Hand. Kon. Mij v. Taal- en Letterk. en Geschied.*, 19 (1965); Idem, `J.F.W. en F.A. Snellaert. Een vriendschap', in *Leiegouw*, 14 (1972); Idem, `Julie der Bosch, J.F.W. en het Saint-Simonisme', in *Wet. Tijdingen* (1981); M. de Smedt, *De literair-historische activiteit van J.F.W. en F.A. Snellaert* (1984).

[A. Deprez]

Wilma

Ps. van Willemina Vermaat, Nederlandse romanschrijfster (Zetten 14.5.1873-Blaricum 20.3.1967). Werd opgeleid voor onderwijzeres en was enige tijd als zodanig werkzaam te Kootwijk. Had tot haar 33ste jaar te kampen met een slechte gezondheid, terwijl zij ook geestelijk niet sterk was. Daarna geheel hersteld woonde zij te Beekbergen. Zij debuteerde met een schets, `Oude vrijster', in *Ons Tijdschrift* (nov. 1907). Uit haar meer dan dertig romans en novellenbundels, geschreven in protestants-christelijke zin, spreekt een onwankelbaar geloof in de mogelijkheid die de christen gegeven is het lijden en de schuld van de medemens op zich te nemen en diens nood vrijwillig te dragen (*Die vrijwillig dragen*, 1921). Haar vergeestelijkte kunst is uiting van een idealistische geest, die ideaalbeelden schept van edele menselijkheid.

Werken:

Het schoone Leven (1918); *Gods gevangene* (1923); *Menschenhanden* (1924); *Moeder Stieneke* (1926); *De lichte nacht* (1929); *De kruisboom* (1931); *Opstanding* (1934); *Wij groeten de broeders* (1936); *De lichtbrug* (1946); *Oom Johannes* (1950); *Het heilig geheim van mijn leven* (1953), autobiogr.; *Als het dode hout gaat zingen* (1962).

Literatuur:

P.J. Risseeuw, in *Christelijke schrijvers van dezen tijd* (1930); J.J. Haantjes, *Over W. en haar werk* (1931); R.G.K. Kraan, in *Ons Tijdscrift 1895-1914* (1962).

[W.J.C. Buitendijk]

Wilmink, Willem (Andries)

Nederlands dichter en tekstschrijver (Enschede 25.10.1936). Studeerde Nederlandse taal- en letterkunde te Amsterdam, was enige tijd leraar en wetenschappelijk medewerker aan de universiteit van Amsterdam. In 1978 vestigde hij zich als free-lance tekstschrijver in Capelle aan de IJssel.

Wilmink publiceerde aanvankelijk in *Tirade* en *Merlyn*, later ook in *Maatstaf* en *De Revisor*, poëzie en essays. Zijn eerste poëziebundel, *Brief aan een Verkademeisje*, verscheen in 1966. Hij schreef teksten voor de cabaretgroep Don Quishocking en voor Herman van Veen. Vanaf 1977 was hij

vooral als tekstschrijver actief voor tv-kinderprogramma's als *De stratemaker-op-zee-show, De film van ome Willem* en *J.J. de Bom, voorheen De Kindervriend*. Samen met Hans Dorrestijn, Fetze Pijlman, Ries Moonen e.a. vormt hij een schrijverscollectief.

Wilminks poëzie, cabaretteksten en kinderliedjes liggen duidelijk in elkaars verlengde. De thematiek is actueel of gaat terug op de kinderjaren, de toon is steeds licht ironisch of weemoedig en de vormgeving is traditioneel, maar met humor toegepast, en lijkt terug te grijpen naar 19de-eeuwse voorbeelden als Piet Paaltjens. In later jaren ligt het accent in zijn produktie vooral op de kinder- en jeugdliteratuur. Bekend werden bijvoorbeeld *De liedjes voor kinderen* (1977) en het voor *Vrij Nederland* geschreven *Jan Olifant* (1978).

Werken:

Goejanverwellesluis, korenschoven, liedjes en gedichten (1971); *Zeven liedjes voor een piek* (1972); *Een vreemde tijger en andere gedichten* (1972); *Dat overkomt iedereen wel* (1973), kinderliedjes; *Visite uit de Hemel* (1975), kinderliedjes; *Het bange dierenbos* (1976), verh.; *Het reisgezelschap van de Amstel* (1976), sprookje; *Voor een naakt iemand* (1977), p.; *Moord in het moeras* (1979), jeugdboek; *Koen maak je mijn schoen* (1983), jeugdboek; *Mijn broer* (1983), essay; *Het verkeerde pannetje* (1984), jeugdboek; *Deze vuist op deze vuist* (1984), kinderliedjes.

Literatuur:

J. Diepstraten en S. Kuyper, in *Dichters* (1980); F. Pijlman, `W.W.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980).

[G.J. van Bork]

Winkler Prins, Anthonij

Nederlands letterkundige (Voorst 30.1.1817-Voorburg 4.1.1908). Studeerde natuurwetenschappen en letteren te Utrecht, daarna theologie te Amsterdam, en werd doopsgezind predikant, eerst in Tjalleberd (1841-1850), van 1850 tot 1882 te Veendam, daarna emeritus.

In zijn Utrechtse studietijd maakte hij kennis met een aantal gelijkgezinde geesten, onder wie J.J.L. ten Kate, die in de jaren 1842-1844 verantwoordelijk waren voor het eenmaal in de veertien dagen verschijnende satirische literaire tijdschrift `heel in rijm' *Braga*. Van dit blad bezorgde Winkler Prins in 1883 een nieuwe uitgave met inleiding en toelichtingen. Ofschoon hij verschillende dichtbundels schreef, leeft zijn naam vooral voort door het feit dat hij vrijwel zonder hulp van anderen de eerste grote Nederlandse *Geïllustreerde encyclopaedie: woordenboek voor wetenschap en kunst, beschaving en nijverheid* (16 dln., 1870-1882) samenstelde.

Werken:

De droom (1837); *Durwic, de laatste bard* (1839); *Het steekspel op het Huis te Duyn* (1843); *Bemoediging in tegenspoed* (1847); *Aan A. de Lamartine* (1848); *Zwitserland* (1860); *Tempel- en tafelzangen* (1880); *Het duivelsvuur van Schiermonnikoog* (1895).

Literatuur:

J. Dyserinck, `Levensbericht van A.W.P.', in *Levensb. Maatsch. Ned. Letterk. 1908-1909* (1909); H.A. Lunshof, *Leven zonder demon* (1950).

[D. Welsink]

Winkler Prins, Jakob

Nederlands dichter en prozaschrijver (Tjalleberd 5.2.1849-op de Keltische Zee, aan boord van het s.s. Saint Andrew, 25.11.1904). Zoon van Anthonij Winkler Prins. Leidde een weinig conventioneel bestaan; was o.a. schilder in Parijs, leraar in Engeland, woonde ten slotte in Beekbergen waar hij heide ontgon om te tuinieren. Uit zijn *Sonnetten* (1885), met natuurimpressies, spreekt verwantschap met de Tachtigers. Hij voelde zich als dichter aangetrokken door het werk van Shelley, wiens natuurmystiek zijn visie verdiepte. Kloos prees de plastiek van zijn vers, die zijn gedichten aan aquarellen doet denken.

Onder ps. Kasper Brandt schreef hij ook enkele verhalen en publiceerde studies en kritieken in versch. bladen. Hier toonde hij vooral filosofische belangstelling.

Werken:

De ondermeester van Aewerd, 2 dln. (1872), nov., o. ps. Kasper Brandt; *Ouders en kinderen* (1878), r.; *Zonder sonnetten* (1886), p.; *Liefdes herinnering* (1887), p.; *Tonnegoud en zoon* (1899), nov.

Uitgaven:

J. Reddingius (ed.), *Gedichten* (1910), met inl.; Idem (ed.), *Verzamelde gedichten* (1929), met inl.

Literatuur:

L. van Deyssel, `Letterkundig jaarboek voor 1891', in *De scheldkritieken* (1979); G.B. Wolkers, in *De Marke* (1982).

[H.A. Wage]

Winter, Leon de

Nederlands schrijver en filmer ('s-Hertogenbosch 24.2.1954). Stamt uit een orthodox-joods gezin. Studeerde enige jaren aan de Nederlandse Filmacademie te Amsterdam, maar zegt deze opleiding vaarwel uit ongenoegen met het gebodene. Vormt met René Seegers en Jean van de Velde de Eerste Amsterdamse Film Associatie (eafa), waarvan de eerste film, *De verwording van Herman Dürer* (première 1979), de basis vormt voor De Winters roman *De (ver)wording van de jongere Dürer* (1978). De roman wordt bekroond met de Reina Prinsen Geerligsprijs. In 1981 verschijnt de novelle *La Place de la Bastille*. De Winter

werkt met verhalen mee aan de tijdschriften *Raster, Mandala* en *New Foundland*. Hij is als recensent van Duitstalige literatuur verbonden aan het weekblad *Vrij Nederland*. In 1982 verschijnt zijn *Vertraagde roman* als feuilleton in *de Volkskrant* en vervolgens in boekvorm.

In het kader van de eafa vervaardigde hij een aantal films voor televisie, waarvan *Junkieverdriet* (1981), gebaseerd op het levensverhaal van de Vlaamse dichter Jotie 't Hooft, ook als toneelstuk werd opgevoerd door Toneelgroep Centrum.

Werken:

Over de leegte in de wereld (1976), verh.; *Zoeken naar Eileen W.* (1981), r.

Literatuur:

G. Boomsma, `L. de W.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1982); J.J. Wesselo, `Het zoeken en het onvindbare', in *Nieuw Vl. Tijdschr.*, 36 (1983); C. Peeters, `L. de W.', in *Houdbare illusies* (1984).

[G.J. van Bork]

Winter, Nicolaas Simon van

Noordnederlands dichter en toneelschrijver (Amsterdam 25.12.1718-Bijdorp, bij Leiden, 19.4.1795). Was koopman in indigo te Amsterdam; na 1780 verbleef hij 's zomers op zijn buiten Bijdorp bij Leiden en 's winters in die stad. Huwde na de dood van zijn eerste vrouw met de dichteres Lucretia Wilhelmina van Merken (1768). Hij beoefende reeds jong de dichtkunst in classicistische trant, en werd lid van versch. genootschappen. Als lid van `Laus Deo, Salus populo' berijmde hij enige psalmen die in de nieuwe psalmberijming van 1774 werden opgenomen.

Van Winter maakte vooral naam door de publikatie van *De Amstelstroom* (1755), een stroomdicht in zes zangen. Dorpen en buitenplaatsen aan de Amstel worden erin bezongen, waarbij veel natuurbeschrijvingen en historische bijzonderheden worden gegeven. De in het stroomdicht gebruikelijke mythologische `versieringen' ontbreken hier.

Bekend werd ook zijn dichterlijke bewerking naar James Thomsons *Seasons: De jaargetijden* (1769). Hiervoor heeft hij gebruik kunnen maken van een prozavertaling van J. Lublink de Jonge (die overigens in definitieve versie pas in 1787 gepubliceerd is). De Winter geeft in zijn `poème descriptif' meer botanische en zoölogische bijzonderheden dan zijn voorbeeld.

Na zijn huwelijk met Van Merken heeft hij veel werken in samenwerking met haar geschreven. In de *Tooneelpoëzy* (2 dln., 1774-1786) verscheen van Van Winter een treurspel waarin hij de `onbetaamlykheid der slavernye' betoogt: *Monzongo, of de koningklyke slaaf* (1774), geschreven naar aanleiding van de slavenopstand in

Berbice (1763). Het stuk gaat over Indiaanse slaven uit de 16de en niet over negerslaven in de 18de eeuw. Een tweede treurspel, *Menzikoff* (1786), vertoont invloed van Voltaire's *Les Scythes*.

Na de dood van zijn tweede vrouw (in 1789) werkte hij aan *Gedichten en fabelen* die tegelijkertijd met haar *Nagelaaten gedichten* werden gepubliceerd (1792).

Zijn zoon uit het eerste huwelijk, Pieter van Winter (1745-1807) beoefende eveneens de literatuur. Pope's *Proeve over den mensch* (1797), *Horatius Lierzangen in Nederduitsche dichtmaat gevolgd* (1804), en een *Proeve eener nieuwe overzetting van den Eneas* (1804) gaven hem zekere bekendheid. De zoon was lid van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden.

Literatuur:

P.G. Witsen Geysbeek, *Biographisch, anthologisch en critisch woordenboek der Nederduitsche dichters*, dl. 6 (1827); B.G. Halberstadt, *De Nederlandsche vertalingen en navolgingen van Thomson's Seasons* (1923); A.G. van Melle, `De bronnen van V.W.s Monzongo en Menzikoff', in *Nieuwe Taalg.*, 52 (1959).

[A.N. Paasman]

Winter ende vanden Somer, Vanden

Een van de zo genoemde abele spelen, de vier wereldlijke toneelstukken uit de 14de eeuw, anoniem overgeleverd in het hs.-van Hulthem, ook uit de 14de eeuw. *Vanden Winter ende vanden Somer* wijkt in zoverre af van de andere drie spelen, dat de hoofdpersonen allegorieën zijn: de Winter en de Somer voeren strijd over de vraag wie van hen de liefde het beste dient. Venus zelf brengt hierin uiteindelijk uitkomst door ze gelijkwaardig te verklaren.

Uitgaven:

H. Hoffmann von Fallersleben (ed.), `Spel vanden winter ende vanden somer', in Idem, *Horae belgicae*, dl. 6 (1838); L. van Kammen, *Esmoreit, Gloriant, Lanseloet, Vanden winter ende vanden somer* (1968); G. Stellinga (ed.), *Het abel spel vanden Winter ende vanden Somer* (1975^2).

Literatuur:

H.P.H. Eversen, `Steencolen-ter scolen', in *De Maasgouw* (1978).

[F. van Thijn]

Wiselius, Samuel Iperusz.

Noordnederlands dichter en toneelschrijver (Amsterdam 4.2.1769-ald. 15.5.1845). Studeerde rechten te Leiden. Speelde een rol in de patriottische politiek en maakte na de Bataafse omwenteling van 1795 deel uit van het voorlopig bewind. Distantieer-

de zich later van de politiek en werd directeur van de Amsterdamse politie (1813-1840). Als letterkundige behoorde hij tot de kring van mannen als Jeronimo de Vries, D.J. van Lennep, Kinker, Loots e.a., maar ook hier viel zijn poëzie weinig op. Meer gezag had hij als toneelkenner. Hij uitte ernstige kritiek op het Nederlandse repertoire en op de slechte smaak van het publiek. Als ideaal stond hem een synthese voor ogen van de beste elementen die het Griekse drama (hij vertaalde Euripides), het Franse classicisme en het modernere speelstuk hadden opgeleverd. Drama's als *Adel en Mathilda* (1813), *Alcestis* (1817) en *Karel, kroonprins van Spanje* (1819) deden het slechts tijdelijk. Met zijn overige werken werden zij bijeengebracht in de vijf delen *Mengel- en tooneelpoëzij* (1818-1821), waaraan als zesde deel in 1833 nog zijn *Nieuwe dichtbundel* werd toegevoegd.

Literatuur:

P. van Limburg Brouwer, *Het leven van Mr. S.I.W.* (1846); H.J. Versteeg, *Van schout tot hoofdcommissaris* (1925); J.C. Arens, `Deidamia aan Achilles', in *Nieuwe Taalg.*, 63 (1970).

[G.W. Huygens]

Wispelaere, Paul de

Vlaams romanschrijver en essayist (Brugge 4.7.1928). Studeerde Germaanse filologie aan de rijksuniversiteit te Gent. Van 1953 tot 1972 werkzaam als leraar, aanvankelijk in Berchem en later in Brugge; daarna als hoogleraar moderne Nederlandse letterkunde aan de Universitaire Instelling Antwerpen. Was redacteur van veel tijdschriften, o.m. *De Tafelronde, Komma, Nieuw Vlaams Tijdschrift, Raam* en *Nieuw Wereldtijdschrift* (vanaf 1984). Voor het dagblad *Het Vaderland* schreef hij vanaf 1965 veel kritieken. In 1984 verscheen de door hem samengestelde bundel *Vlaamse verhalen na 1965*.

Het is essentieel voor het schrijverschap van De Wispelaere dat er geen duidelijke scheidslijn loopt tussen enerzijds het kritische en essayistische deel van zijn oeuvre, anderzijds het creatieve deel. Reflectie over literatuur kan het in zijn visie niet meer stellen zonder creativiteit en creativiteit niet meer zonder reflectie. Desondanks kan er ook in zijn eigen werk nog wel een onderscheid worden gemaakt tussen de versch. genres: *Het Perzische tapijt* (1966), *Met kritisch oog* (1967) en *Facettenoog* (1968) zijn essaybundels; *Een eiland worden* (1963) en *Mijn levende schaduw* (1965) romans. Het boek waarin de genrevermenging het verst is doorgevoerd is het caleidscopische *Paul-tegenpaul* (1970), dat in het gefragmenteerde kader van een schrijversdagboek ruimte biedt voor verhalen, essays en polemische beschouwingen. De antithetische titel van dit boek verwijst naar het belangrijkste thema van het werk van De Wispelaere: dat van de ambivalentie. Steeds tracht hij te ontkomen aan een definitieve keuze tussen literatuur en leven, mythe en rationaliteit, stilstand en vooruitgang, natuur en cultuur, en wel door een flexibele tussenpositie in te nemen waarin telkens plaats is voor beide polen.

Die ambivalentie komt ook tot uitdrukking in De Wispelaere's standpunt tegenover de moderne roman. Enerzijds erkent hij het belang van vormexperimenten, anderzijds gaat hij daarin nooit zover dat die de toegankelijkheid van zijn werk verhinderen. Invloeden van de nouveau roman, het vroege werk van Weiss en - uit eigen land - van L.P. Boon, de `tedere anarchist' over wie hij een uitvoerig essay schreef, lijken onmiskenbaar, zowel waar het de kritiek op de traditionele vertelvormen betreft als waar het gaat om de twijfel aan de eenduidige kenbaarheid van de realiteit. Toch gaat zijn kritiek op de traditionele roman nooit zover dat het narratieve element geheel verdwijnt; en evenmin strekt zij zich uit tot een aantasting van de gangbare syntaxis. Vermoedelijk bestaat er een verband tussen zijn gehechtheid aan verzorgd taalgebruik en zijn liefde voor het traditionele vakmanschap, waarvan hij het verdwijnen betreurt. In zijn romans *Tussen tuin en wereld* (1979) en *Mijn huis is nergens meer* (1982) komt dit laatste element in een breed maatschappijkritisch verband te staan. Beperkte de kritiek in het vroegere proza zich tot de directe omgeving - de knellende banden van een bekrompen milieu en een conservatief-christelijke moraal -, in deze romans breidt die zich uit tot de agressief oprukkende wereld van industrie, bureaucratie en corrupte politiek. In het besef nooit geheel van die `wereld' te kunnen loskomen, verdedigt De Wispelaere de `tuin', het beschermde gebied waar de natuur kan gedijen en dat het domein is van het cyclische tijdsverloop, de speelsheid en de erotiek.

In 1982 werd hem de Driejaarlijkse Staatsprijs voor de roman 1981 toegekend.

Werken:

Scherzando ma non troppo (1959), p.; *Victor J. Brunclair 1899-1944* (1960), essay; *Hendrik Marsman* (1961), essay; *Een Vlaming be-*

kijkt Nederland (1972), essay; *Jan Walravens* (1974), essay; *Een dag op het land* (1976), pr.; *Louis Paul Boon, tedere anarchist. Omtrent het utopia in `Vergeten straat'* (1976), essay.

Literatuur:

M. Janssens, `Een nieuwe roman van P. de W.', in *Dietsche Warande & Belfort*, 111, 2 (1966); B. Kemp, `De dubbelzinnigheid van het schrijven', in *Streven*, 19, 6 (1966); P. van Aken, *Agenda van een heidens lezer* (1967); F. Auwera, *Schrijven of schieten* (1969); W. Roggeman, `Het failliet van de tijdsdimensie', in *De ringen van de kinkhoorn* (1970); J.J
. Wesselo, `Marginaal', in *Nieuw Vl. Tijdschr.*, 30, 2 (1977); *Yang*, 13, 76/77 (1977); M. de Jong, in *De verlossing van Venus* (1979); L. Deflo, `Tussen tuin en wereld (P.d.W.): far from the maddening crowd...', in *Kreatief*, 13, 5 (1979); P. van Aken, `P.d.W.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1980); J.J. Wesselo, `Het eiland van P.d.W.', in *Vl. wegen* (1983); H. Bousset, `Het ambivalente schrijven', in *Schrijven aan een opus* (1983); H. Bousset en M. Janssens, in *Kritisch akkoord 1983* (1983).

[C. Offermans]

Wit, Jan

Nederlands dichter (Nijmegen 7.7.1914-Groningen 26.8.1980). Werd opgeleid aan het instituut voor blinden Bartimeus te Zeist. Was kerkorganist te Bussum, studeerde theologie te Utrecht en vervolgens Frans te Parijs. Was van 1948 tot 1958 predikant bij de Waalse gemeente in Nijmegen. Nadien was hij werkzaam bij de ncrv en de nos en ten slotte wetenschappelijk medewerker in de hymnologie aan de Rijksuniversiteit van Groningen, nadat hij op 27 juni 1969 een eredoctoraat in de theologie van deze universiteit had verkregen. Zijn eerste dichtbundel *Bottende knoppen* (1945), verscheen illegaal. Officieel debuteerde hij met *Rites de passage* (1950). Zijn poëzie is religieus getint en vertoont een zekere cerebraliteit naast speels vernuft. In kerkelijke kringen werd hij vooral bekend door zijn bijdrage aan het *Liedboek voor de kerken*. Zijn psalmberijmingen en gezangen werden verzameld in *Ministeriale* (1966). Na zijn overlijden werd zijn poëzie verzameld in *Terwijl ik wacht wat mij de wereld doet* (1982).

Werken:

In den metalen stier (1954); *Revalidatie* (1962); *Nederlandse gedachten en andere gedichten* (1965).

Literatuur:

Witboek voor een vijftiger (1964); J.W. Schulte Nordholt, `J.W.', in *Jaarb. Mij Nederl. Letterk. 1980-1981* (1982); W. Barnard e.a., in *Literama*, 17 (1982-1983).

[G.J. van Bork]

Wit, Augusta de

Eig. Anna Augusta Henriette, Nederlandse romanschrijfster en journaliste (Sibolga, Sumatra, Ned.-Indië, 25.11.1864-Baarn 9.2.1939). Als dochter van een bestuursambtenaar bracht zij de eerste tien jaar van haar leven in Nederlands-Indië door. Studeerde Engels in Londen en Cambridge. Tussen 1894 en 1896 was zij lerares in Batavia. In die tijd ontstonden haar bijdragen voor een dagblad te Singapore, die ze bijeenbracht in *Facts and fancies about Java* (1898). In 1900 keerde zij naar Nederland terug en was sedertdien werkzaam als journaliste (verzorgde o.a. jarenlang de besprekingen van buitenlandse romans voor de *NRC*) en als schrijfster van novellen en korte romans, waarin zowel haar gevoel voor de schoonheid van het Indische landschap als haar medeleven met de autochtone bevolking tot uitdrukking werden gebracht. Een ongekende populariteit verwierf *Orpheus in de dessa* (1903), waarvan de strekking duidelijk aansloeg in die jaren van de opkomende ethische richting in de koloniale politiek; in de hoofdfiguren Bake en het inlandse jongetje Si Bengkok toont de schrijfster hoe de natuur en de ziel van het Oosten ook de materialistisch ingestelde westerse mens niet onberoerd laten. Hoewel ook later verscheidene fijnzinnig geschreven verhalen ontstonden, reikten deze niet tot de hoogte van dit meesterwerkje. De waardering voor de schrijfster, die in haar schrijftrant en haar estheticisme sterk door de Tachtigers was beïnvloed, nam af toen de kritiek zich omstreeks 1930 tegen deze richting ging keren.

Werken:

Verborgen bronnen (1899); *De godin die wacht*, 2 dln. (1903); *Het dure moederschap* (1907); *Natuur en menschen in Indië* (1914); *De wake bij de brug* (1918); *De drie vrouwen in het Heilige Woud* (1920); *Een Javaan* (1923); *De avonturen van den muzikant* (1927); *De wijdere wereld* (1930); *Gods goochelaartjes* (1932).

Literatuur:

M.H. van Campen, *Nederlandsche romancières van onzen tijd* (1921); A. Romein-Verschoor, *Vrouwenspiegel* (1936); M.H. van der Zeyde, `A.d.W. in nuce', in *Jubileumbundel De Vooys* (1940); R. Nieuwenhuys, in *Oost-Indische spiegel* (1978[3]); H.M. Roos, `Twee Nederlandse novellen: "De straat" - Ina Boudier-Bakker, "Orpheus in de dessa" - A.d.W.', in *Tydskrif vir Letterkunde*, 20 (1982).

[G.W. Huygens]

Withuys, Christiaan Godtfriedt

Nederlands dichter (Amsterdam 2.5.1794-'s-Gravenhage 14.2.1865). Zoon van een belastingambtenaar; noemde zichzelf Carel Godfried Withuys; was van 1814 tot 1837 werkzaam als boekhouder bij het Commissariaat tot de Conversie der Staatsschulden, sedert 1822 Amortisatiesyndicaat geheten, van 1837 tot 1841 uitge-

ver en directeur van het dagblad *De Avondbode*; daarna vervulde hij diverse betrekkingen tot hij in 1849 directeur van de Landsdrukkerij werd, welke functie hij tot zijn dood heeft bekleed.

Withuys debuteerde als dichter op 21-jarige leeftijd met de lierzang *De slag bij Quatre Bras* (1815), maar daarna duurde het tot 1833 eer een omvangrijke bundel *Gedichten* het licht zag. Hoewel zijn tijdgenoten, ook de jonge Leidse romantici, over het algemeen gunstig oordeelden over zijn werk, heeft een later criticus als Busken Huet er naar het schijnt definitief de staf over gebroken. Van 1849 tot 1857 was hij nog redacteur van de *Vaderlandsche Letteroefeningen* die toen echter hun leidende positie al hadden verspeeld.

Werken:

Drietal krijgsliederen (1830); *Hollands vlag* (1831[3]); *Aan Holland* (1831); *Het bombardement van Antwerpen* (1831[2]); *Gedenkboek van 1830-1831* (1856); *Verhalen, romancen en vertellingen* (1863).

Literatuur:

J.J.F. Wap, `Levensschets van C.G.W.', in *Levensb. der afgestorven medeleden van de Mij der Nederl. Letterk.* (1865); H.J. Furstner, `Levensschets van C.G.W.', in *Jaarb. voor Nederlandsche Vrijmetselaren* (1866); Cd. Busken Huet, `B. ter Haar - A. Bogaers - C.G.W.', in *Litt. Fant. en krit.*, dl. 7 (z.j.); D. Bax, `W. in zijn verhouding tot Potgieter', in *Nieuwe Taalg.*, 28 (1934); Idem, `Vier overwinteringen op Nova-Zembla', in *Idem*, 32 (1938).

[D. Welsink]

Witte, Dirk de

Eig. Desideratus Johannes Maria, Vlaams prozaschrijver (St.-Amands 15.3.1934-Kessel-Lo 27.12.1970). Studeerde Germaanse filologie te Gent en werd leraar in Aerschot. Werkte mee aan de tijdschriften *Nieuw Vlaams Tijdschrift* en *Kultuurleven*.

De Witte debuteerde met de verhalenbundel *Het glazen huis geluk* (1964), in 1965 gevolgd door zijn enige roman *De vlucht naar Mytilene*. In 1969 volgde nog een bundel verhalen, *De formule van Lorentz*.

De belangstelling voor De Witte's werk is nooit erg groot geweest, reden waarom Jeroen Brouwers van hem geschreven heeft dat hij vergeten zou zijn, ware het niet dat hij op een zo opvallende wijze zelfmoord gepleegd heeft, een zelfmoord die hij tot in details in zijn werk heeft aangekondigd.

Zijn schrijverschap wordt bepaald door zijn kwetsbaarheid en het onrecht dat hij overal aantrof. Ontgoocheling en ten slotte walging zijn er de voornaamste kenmerken

van en wanneer dan ook nog via het woord geen contact meer mogelijk blijft, gaat het zelfmoordthema een rol spelen. Na zijn laatste verhalenbundel verschenen nog slechts enkele essays en verhalen in tijdschriften.

Literatuur:

H. Bousset, `D.d.W.', in *Schreien, schrijven, schreeuwen* (1974); J. Brouwers, in *De laatste deur* (1983); Ph. Cailliau, `D.d.W.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1984).

[G.J. van Bork]

Witte, Jacob Eduard de

Genoemd De Witte van Haemstede, Noordnederlands dichter en (toneel)schrijver (Den Bosch 1.4.1763-'s-Gravenhage 14.6.1853). Een deel van zijn jeugd bracht hij door in Amsterdam, in een kring van magistraten en kunstenaars. Stamde uit een militair geslacht en werd onderofficier. Toen hij in 1782 was gedetacheerd op Schouwen-Duiveland werd hij verdacht van landverraad aan de Engelsen en door de Hoge Krijgsraad tot de galg veroordeeld, maar door overwegingen van juridische competentie opnieuw berecht door het Hof van Holland en veroordeeld tot zes jaar hechtenis en eeuwige verbanning uit Holland, Zeeland, Utrecht en Friesland. Trachtte zich te rechtvaardigen in de als autobiografisch gepresenteerde, nog steeds niet gepubliceerde *Fragmenten uit de roman van mijn leeven*, een boeiend verhaal maar zeker niet betrouwbaar als biografische bron.

In de Gevangenpoort begon hij met schrijven. Zijn debuut was *Cephalide* (1786), een sentimentele briefroman, gevolgd door `mengelwerk', geïnspireerd op Feiths *Julia*. In het gevang maakte hij kennis met de schrijvers Margareta de Cambon, Jean-Henri des Villates, Cornelia Lubertina van der Weyde en met zijn latere vrouw, Maria van Zuylekom (1759-1831). Samen met haar schreef hij de briefroman *Henriëtte de Grandpré* (1789). Ondanks zijn rooms-katholieke doop, liet hij na zijn vrijlating (1790) zijn huwelijk in de gereformeerde kerk bevestigen; ook zijn kinderen werden gereformeerd gedoopt. Zijn verbanningen leidden tot kortstondige verblijven en zwerftochten door het land. Vele malen werd hij opnieuw gevangengezet, hetzij vanwege doorbreking van het bannissement, hetzij op verdenking van frauduleuze handelingen. Zijn politieke stellingname was niet vrij van opportunisme.

Zijn literaire activiteiten omvatten o.a. journalistieke arbeid en medewerking aan almanakken (Wed. Doll). Verder schreef hij romans, gedichten en toneelstukken.

Hij gaf een eigen *Politieken Blixem* en een eigen *Janus* uit naast bestaande tijdschriften van die naam, hetgeen hem opnieuw in handen van de justitie bracht. Deze interessante figuur behoort als schrijver tot de tweede garnituur, maar hij verdient zeker een editie van zijn *Fragmenten*.

Werken:

Zephire (1788), briefr.; *Dicht-offer aan Themire* (1788), tr.; *Lierzang* (1789), tr.; *Marian en Jenny* (1791), briefr.; *Emma Corbet* (1793), tr.; *Siegwart* (1794), tr.; *De negers in Holland* (1801), t.; *Briefwisseling tusschen jonge lieden* (1827), een gedragsboek.

Literatuur:

T. Jorissen, `Uit den Patriottentijd. Eene apologie van den vaandrig d.W.', in *Nederland*, ii (1878); J. ten Brink, `Verloving en ondertrouw van J.E.d.W. van Haemstede', in *Haagsche stemmen* (1887); C.W. Bruinvis, *J.E.d.W. van Haemstede* (z.j.); W. Gobbers, in *J.J. Rousseau in Holland* (1963); L.R. Pol, `De ondeugd beloond. Verteltechnische aspecten van de briefroman *Zephire* (1788)', in *Spektator*, 8 (1978-1979).

[A.N. Paasman]

Woensel, Pieter van

Noordnederlands prozaschrijver en arts (Haarlem, gedoopt 10.1.1747-'s-Gravenhage, begraven 21.4.1808). Op 23 november 1770 te Leiden gepromoveerd tot doctor in de geneeskunde op *Specimen sistens quaedam miscellanea medica*. Van 1772-1780 in Russische dienst als dokter te St.-Petersburg en marinearts in de Zwarte Zee. Na terugkeer in Holland marinearts te Amsterdam. Vertrok in 1784 naar Constantinopel en vandaar in 1786 naar de Krim. Keerde in 1789 terug naar Holland en trad wederom in dienst van de marine, nu als dokter-generaal. Bracht in 1797 nog een bezoek aan Rusland. Stierf aan de gevolgen van een beenbreuk.

Van Woensel schreef in scherpe stijl over zeer uiteenlopende onderwerpen en stond daarbij op de bres voor geestelijke vrijheid. Vanaf 1792 schreef hij een almanak, *De lantaarn*. De verspreiding daarvan werd tot 1800 verboden omdat de auteur in deze almanak onder ps. schreef, hetgeen in strijd was met de staatsregeling van 1798 (art. 16). In de `Bij-lichter' maakte hij zich als de auteur bekend. Enkele van zijn werken zijn vertaald in het Russisch, Frans, Pools en Duits.

Werken:

De konst van waarnemen (1772); *De tegenwoordige staat van Rusland* (1781); *Aanteekeningen, gehouden op eene reize door Turkeyen, Natoliën, de Krim en Rusland in de jaren 1784-89*, 2 dln. (1792-1795); *De lantaarn*, voor 1792, 1796, 1798, 1800 (met `Bij-lichter', 1801) en 1801; *Rusland beschouwd met betrekking tot zijne aardrijkskundige en natuurlijke ligging* (1804).

Literatuur:

A.A. van der Willigen, *Vruchten ingezameld door de aloude rederijkerskamer De Wijngaardranken* (1833); Cd. Busken Huet, in *De Gids*, 4 (1863); Idem, in *Volksalmanak voor het schrikkeljaar 1864* (1864); J. ten Brink, in *De Nederlandsche Spectator* (1868); Cd. Busken Huet, in *Litt. fant. en krit.*, dln. 1 en 24 (1868); J.J. Wesselo, in *Tirade*, 150 (1969); H.H. Zwager, *Nederland en de verlichting* (1980).

[J.L. Swarte]

Woestijne, Karel van de

Eig. Carolus Petrus Eduardus Maria, Vlaams dichter, prozaschrijver en essayist (Gent 10.3.1878-Zwijnaarde, bij Gent, 24.8.1929). Studeerde aan het Koninklijk Atheneum te Gent (1897-1899) waar hij echter zijn humaniorastudies niet voltooide. Enkele jaren nog volgde hij als vrij student colleges filologie aan de Rijksuniversiteit te Gent (1897-1899). Daarna werd hij firmant van de koperslagerij aldaar van zijn moeder en broers. Om gezondheidsredenen vestigde hij zich, samen met zijn broer Gustave en zijn vriend Jules de Praetere, beiden kunstschilders, te Sint-Martens-Latem aan de Leie (1900-1904). Na zijn huwelijk (1904) ging hij wonen in Sint-Amandsberg bij Gent (1904-1905), waar zijn zoon Paul werd geboren. Met zijn gezin verhuisde hij opnieuw naar Sint-Martens-Latem, dat inmiddels tot een kunstenaarskolonie was uitgegroeid en waar hij in die jaren (1905-1906) bevriend werd met impressionistische schilders als Albijn van den Abeele, George Minne en Valerius de Saedeleer. In de loop van 1906 werd hij Brussels correspondent van de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. Vanaf 1911 had hij een functie aan het ministerie van kunsten en wetenschappen en de vertaaldienst van het Beknopt Verslag in de Senaat. Hij was er ook enige tijd Nederlandstalig kabinetssecretaris van minister Jules Destrée die hem in 1920 benoemde tot docent aan de Rijksuniversiteit te Gent, waar hij werd belast met de cursussen inleiding tot de literaire kritiek en geschiedenis van de Nederlandse letterkunde. Woonde van 1920-1926 te Oostende en daarna, tot aan zijn dood, in de villa La Frondaie te Zwijnaarde.

In de context van de ontwikkeling van de Europese poëzie zou men het werk van Van de Woestijne een late bloei van de symbolistische kunst kunnen noemen. Zijn lyrisch oeuvre vond inderdaad een voedingsbodem in de literatuur van het symbolisme en heeft duidelijk wortel geschoten in de gespletenheid van de fin-de-siècle-geest.

Als exponent hiervan en van de ermee gepaard gaande impressionistisch-symbolistische `écriture artiste' manifesteerde hij zich vooral in zijn vroeger werk, dat wil zeggen tot ca 1909. Vanaf de afrekening met *De modderen man* begon een proces van geestelijke ascese uit een verlangen naar vergeestelijking en transcendentie. De nog artificiële literaire modeverschijnselen en de soms barokke woordenpraal wijken dan ook in zijn latere bundels voor een soberder en klassieke vormgeving als directe uiting van de eigen innerlijke ervaringen. Hoewel Van de Woestijne zelf zijn poëtisch oeuvre heeft gekarakteriseerd als een symbolische autobiografie en het inderdaad tot de meest aangrijpende belijdenislyriek van het menselijk tekort in de Nederlandstalige literatuur behoort, was hij toch geen pathologisch narcist of ivoren-toren-individualist. In tegenstelling met Kloos' egocentrisch hyperindividualisme kreeg de tragiek van zijn overgevoelig individualisme een algemeen menselijke en kosmische dimensie. Net als bij de andere Van-Nu-en-Straksers bleef zijn kunst geworteld in het leven en bleef hij als individu betrokken bij het maatschappelijk gebeuren. Dat blijkt niet alleen uit zijn kritische besprekingen van eigentijdse werken en kunstmanifestaties, maar ook uit zijn kronieken van het alledaagse, actuele leven waaruit vaak een felle, sociale bewogenheid spreekt. Kenmerkend voor zijn poëzie is het uitgesproken atmosferische karakter ervan en het fundamentele dualisme van sensualistisch vitalisme en mystieke ascese. Reeds als eenzelvig opgegroeid kind blijkt hij een scherpe visuele en auditieve ontvankelijkheid te hebben ontwikkeld en was in hem een dubbele behoefte aanwezig, enerzijds aan het eenzame kamerleven in een `schemerende grauwte' en anderzijds aan het lichte en het luchtige van het leven daarbuiten. Zijn natuurlijke poëtische aanleg werd door enkele leraren onderkend en aangemoedigd. Zijn jeugdpoëzie (1891-1895) getuigt van een romantische levenshouding en draagt nog duidelijk de merktekens van inspirerende voorbeelden. Ondanks dat epigonisme en het modieuze karakter van de motieven werd de eigen sfeer en toonaard toch herkend door Victor de Meyere, die de jonge dichter introduceerde in de poëtische wereld van de Noordnederlandse Tachtigers, de Franse parnassiens en symbolisten en in het tijdschrift *Van Nu en Straks*. In de eerste gedichten, gepubliceerd in de tweede reeks van het tijdschrift (1896-1897), zit de dichter nog in de greep van de Tachtigers, terwijl de hartstochtelijke openhartigheid waarmee hij zijn gevoelens blootgeeft op invloed van Van Langendonck en de Franse symbolisten wijst. Pas na 1900, na een periode van inkeer en zelfkritiek, slaagt hij erin zich te bevrijden uit dit al te artificiële en geforceerde verbalisme en estheticisme. Met het gedicht `Het huis mijns vaders', de `Voor-Zang' tot de eerste bundel *Het Vader-huis* (1903), klinkt een eigen stem op, die sonoor de innerlijke gemoedstoestanden via atmosferisch-suggestieve beelden uitzingt. Hiermee werd tevens de lyrische, symbolische autobiografie ingezet. Het poëtisch oeuvre van Van de Woestijne vormt een merkwaardig architectonisch geheel. Het bundelen van zijn gedichten gebeurde vanuit een constructivistische opzet. De meeste bundels hebben een scherp afgelijnde en symmetrische onderverdeling waarbij de gedichten thematisch zijn gegroepeerd. Elke bundel vormt een relatief autonoom geheel doordat er telkens een bepaalde levensperiode en fase in zijn geestelijke ontwikkelingsgang in worden weergegeven.

De bundel *Het Vader-huis*, die gedichten bevat geschreven tussen 1896 en 1903, is op het wijdingsgedicht aan de hem vroeg ontvallen vader en het preludium over de kinderjaren na, geheel gewijd aan zijn jaren als adolescent, de periode van zijn

verloving. Het centrale motief hierin is de ambivalentie tussen de vreugde om de liefde voor een vrouw, voorgesteld als een prerafaëlitische Beatricefiguur, en zijn onzekerheid over de verwezenlijking ervan door de confrontatie met zijn narcistische eenzelvigheid. De fundamentele homo-duplex-problematiek komt ook nog tot uiting in *De boom-gaard der vogelen en der vruchten* (1905, met gedichten uit de jaren 1903-1905): tussen de hoogste gelukservaring in de liefde en in de rust van het vergiliaans getekende Leie-landschap blijven toch onzekerheid en angst in het hart huizen. In *De gulden schaduw* (1910, met gedichten uit 1905-1910) wordt het gemoedsleven verdiept en verruimd: het huwelijk en huisgezin en de daarbij horende materiële beslommeringen om het dagelijkse bestaan hebben hem aan zijn eigen ik ontrukt en opengesteld voor de algemeen-menselijke levensproblematiek. Tegen het einde van deze bundel geeft hij zelfs uitdrukking aan een kosmisch ruimte-

gevoel en manifesteert zich een spirituele drang.

De opgang vanuit het aardse, zinnelijke leven naar een geestelijke, bovenzinnelijke wereld wilde hij vervolgens beschrijven in een trilogie die hij *Het Licht der kimmen* noemde. De trilogie is als dusdanig niet verschenen, doch de drie volgende bundels werden door de dichter wel als een drieluik beschouwd. In de inleiding, *Het menschelijk brood* (geschreven in 1915, gepubliceerd in 1926), wordt in twee lange gedichten de dichterlijke transpositie gegeven van zowel de fysiologische als psychologische aspecten van de seksuele drift vanaf de puberteit tot de volwassenheid, tot het wegzinken in de poel der zinnelijkheid. De eerste bundel van de trilogie, *De modderen man* (1920, ontstaan tussen 1905 en 1915), is de belijdenis van de zinnelijke mens die zich niet heeft kunnen ontworstelen aan de zinnelijkheid. Hoewel hij een gevoel van desolaatheid, van kilte en dorheid van het gemoed ervaart, toch blijft in hem de oneindigheidshonger voortleven. In de bundels *God aan zee* (1926) en *Het bergmeer* (1928) wordt de thematiek bepaald door het pogen om het leven religieuze zin te geven en door het streven naar transcendentie van het beperkte aardse ik naar een hoger geestelijk bestaan. De vroegere beelden zijn hier vervangen door de pure abstracties van een speculatief-mystiek gerichte geest, waardoor deze poëzie een meer hermetisch karakter krijgt.

Voorts publiceerde Van de Woestijne nog twee kortere lyrische werken, *Substrata* (1924, ontstaan tussen 1918-1921) en *Het zatte hart* (1926), waarin een `Ode' (1914), `De late Chariten' (1914-1919), `Verzen aan zee en in een tuin' (1924) en een `Ode' (1914-1919) werden opgenomen. Beide werken behoren tot de spiritualistische fase in zijn dichterschap. Het bundeltje *Substrata* is een verzameling van wat de dichter `zuivere verzen' heeft genoemd. Het zijn gedichtkernen die de ruimte van meestal twee verzen niet overschrijden. Het beeld staat erin centraal en is de vonk die telkens een aspect van zijn innerlijk bestaan belicht en uitstraalt. Met een minimum aan formele middelen bereikt hij hierin een grote poëtische kracht. In *Het zatte hart* bundelde hij zijn meest harmonische en klassieke gedichten waarin hij de sensualistisch-mytieke vereniging met de natuur helder tot uiting bracht.

Episch werk verscheen in drie bundels: *Interludiën I* (1912), *Interludiën II* (1914) en *Zon in de rug* (1924). Zij omvatten de uitgebreide gedichten `Adonis', `Woudspel (fragment)' (1907-1910), `De Spartaansche Helena' (1909-1913), `De paarden van Diomedes' (1910-1912), `De vliegende man' (1911), `De terug-tocht' (1912), `Eroos en Anteroos' (1912), `Hupnos en Thanatos' (1912), `Hebe' (1913), `De stierendief' (1913-1914), `Het gelag bij Pholos' (1914-1915) en `Penthesileia' (1914-1924). Dit interludisch werk vormt een concentrische cirkel rond de lyrische kern. Vanuit een meer afstandelijk en objectiverend perspectief, door middel van veralgemenende mythische symboolgestalten, peilt de dichter hierin evenzeer het eigen zieleleven. Dat verklaart waarom de mythische dubbelfiguur, in het bijzonder Heracles, er het centrale symboolbeeld in is als concretisering van het morele, religieuze en metafysische dualisme.

Reeds de titels van zijn prozabundels reveleren het ambivalente en antithetische karakter ervan: *Laethemse brieven over de lente* (1901), *Janus met het dubbele voorhoofd* (1908), *Afwijkingen* (1910), *De bestendige aanwezigheid* (1918), *Goddelijke verbeeldingen* (1918), *Beginselen der chemie* (1925) en *De nieuwe Esopet* (1932). De voorkeur voor kortere prozateksten wijst op een eerder beschouwend-analytische dan een verhalende, synthetisch-constructieve aard. De

enige compositorisch breed opgezette werken, *De leemen torens*, bedoeld als de `vooroorlogse kroniek van twee steden' (Brussel en Gent), geschreven in samenwerking met Herman Teirlinck (1928) en de roman *Epibasis* (geschreven in 1927-1929), bleven onvoltooid.

Evenals de interludische gedichten zijn de prozastukken zelfbelijdende symbolische `omzettingen' of `verbeeldingen' in de trant van bijv. de *Moralités légendaires* van Jules Laforgue. In welke vorm dit proza zich ook voordoet, steeds is de problematiek gericht op een gewetensonderzoek in verband met liefde, zinnelijkheid en bovenzinnelijkheid. Duidelijker en volledi ger echter dan in zijn lyriek heeft de auteur getracht in zijn proza een bevrijdende synthese van materie en geest te bereiken, van zijn hypersensitivisme en sensualisme en zijn compenserende behoefte aan ascetisch-mystieke onthechting. Met het centrale eenheidssymbool van `De heilige van het getal' heeft hij gepoogd een brug te slaan tussen het 19de-eeuwse sciëntisme

van positivisme en determinisme en het neomystieke gevoelsklimaat dat aanleiding gaf tot het ontstaan van het symbolisme in de kunst, het bergsonisme in de wijsbegeerte en het intuïtionisme in de wiskunde. Zijn prozawerk is aldus een vorsen naar de `beginselen' van de geestelijke `chemie' in de lijn van een soort neopythagorisme. Zelfs in zijn meer plastisch-concrete voorstellingen als `De boer die sterft' is deze ontwikkelingsgang te bespeuren: ook de natuurmens ondergaat een geleidelijk afstervings- en tegelijk verstervings- en louteringsproces, dat hem voert tot volledige onthechting van de zinnen.

Als verfijnd stilist met een neiging tot maniëristische woordkunst manifesteerde Van de Woestijne zich ook in zijn essayistische, kritische en journalistieke werk. Zijn essays en kritieken, die hij in versch. Noord- en Zuidnederlandse tijdschriften publiceerde en later bundelde in *Kunst en geest in Vlaanderen* (1911) en *De schroeflijn* (1928), vormen eveneens een complement van zijn bellettristisch werk.

In zijn journalistieke werk daarentegen, hoofdzakelijk gepubliceerd in *De Amsterdammer* (1911-1914), *De Nieuwe Amsterdammer* (1915) en de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (1906-1914 en 1919-1928), komt de schrijver naar voren als een mens die met open oog en oor zijn tijd intens mee beleefde en zowel de culturele, politieke als maatschappelijke aspecten van het leven in België op vaak treffend ironiserende wijze becommentarieerde. Uit de journalistieke kronieken blijkt hoe verkeerd en eenzijdig de voorstelling is van Van de Woestijne als de eenzelvige dichter die geen interesse zou hebben gehad voor de problematiek van zijn tijd en volk. Hij was zeker een zelfpleiter die `gelijk een distel in het dorre duin' had gestaan, maar hij was ook een Antonius, die met zijn `heilige van het getal' een oplossing zocht voor de spanningen die niet alleen in hemzelf maar ook in zijn tijd leefden. Heel zijn werk past in de geest van de Westeuropese decadente, symbolistische fin-de-siècle-literatuur, geklemd tussen enerzijds de 19de-eeuwse deterministische en positivistische beschaving in verval en anderzijds de poging tot vernieuwing van het geestesleven op ascetische, neomystieke grondslag van het begin van de 20ste eeuw. Zowel aan het in hem als aan het in zijn tijd levende dualisme heeft hij aangrijpend tragisch gestalte gegeven.

Uitgaven:

Werken, 5 dln. (1928-1933); *Verzameld werk*, 8 dln. (1948-1950); P. Minderaa (ed.), *Verzamelde gedichten* (1953, 1967[3]), bloeml. met voorwoord van A. Roland-Holst; *Journalistiek. Brieven aan de Nieuwe Rotterdamsche Courant* (1960); *Verzamelde gedichten* (1978); K. Fens (ed.), *Verhalen* (1978), met inl.; G. Puchinger (ed.), *Laethemsche brieven over de lente* (1983); A.M. Musschoot (ed.), *Brieven aan Lode Ontrop* (1985).

Literatuur:

A. de Ridder, *Onze schrijvers geschetst in hun leven en werken*. ii, *Vlaamsche schrijvers* (1909); E. d'Oliveira, *De jongere generatie* (1914); M. Gijsen, *K.v.d.W.*

(1920); J. Eeckhout, *K.v.d.W.* (1925); Idem, *Herinneringen aan K.v.d.W.* (1930); Idem, *Een inleiding tot K.v.d.W.* (1932); *Mededelingen van het Karel van de Woestijnegenootschap*, 8 dln. (1933-1939); U. van de Voorde, *Essay over K.v.d.W.* (1934, 1942[2]); M. Rutten, *De lyriek van K.v.d.W.* (1934); M. Mommens, *Het wijsgerig inzicht bij K.v.d.W., de blind-gewordene* (1936); B. Verhoeven, *K.v.d.W. Een karakteristiek en een keur uit zijn gedichten* (1940); P. Minderaa, *K.v.d.W. Zijn leven en werken* (1942); M. Rutten, *De esthetische opvattingen van K.v.d.W.* (1943); A. van Cauwelaert, *K.v.d.W. Een synthese* (1943); F.V. Toussaint van Boelaere, *Marginalia bij het leven en het werk van K.v.d.W.* (1944); K. van Acker, *Vlaamsche temperamenten* (1944); G. van Severen, *K.v.d.W.* (1944); A. Westerlinck, *De psychologische figuur van K.v.d.W. als dichter. Een literair-psychologische studie* (1952); *Catalogus van de tentoonstelling Latem rond K.v.d.W. in het Museum voor Schone Kunsten te Gent* (18 dec. 1954-15 jan. 1955); J. Aerts, *Stijlgeheimen van K.v.d.W. Een stijlkundig onderzoek* (1956); H. Teirlinck, *K.v.d.W., 1878-1929* (1956); L. Fessard, `La mer dans l'oeuvre poétique de K.v.d.W.', in *Études germaniques* (1957); M. Rutten, *Het proza van K.v.d.W.* (1959); Idem, `Karel Pierre Edouard Marie Van de Woestijne', in *Bibliografie Nationale*, dl. xxxi, fasc. 2 (1962); Idem, *K.v.d.W.* (1970); Idem, *De Interludiën van K.v.d.W.* (1972); F. van Elmbt, *Godsbeeld en godservaring in de lyriek van K.v.d.W.* (1973); K. Jonckheere, *Dagboek van K.v.d.W. Met inleiding en begeleidende nota's* (1974); A.M. Musschoot, *K.v.d.W. en het symbolisme* (1975); J. Soenen, *Gewinn und Verlust bei Gedichtübersetzungen, Untersuchungen zur deutschen Übertragung der Lyrik K.v.d.W.'s* (1977); *Yang. Tijdschrift voor literatuur en kommunikatie* (maart 1978), speciaal K.v.d.W.-nummer; A.M. Musschoot, `Poésie pure: een confrontatie K.v.d.W. - Paul van Ostaijen', in *Nieuwe Taalg.* (1978); M. Rutten, M. van Ruyssevelt en M. Somers, *Catalogus K.v.d.W. 1878-1929. Herdenkingstentoonstelling n.a.v. 100ste verjaardag van zijn geboorte* (1978); *Catalogus van de tentoonstelling `K.v.d.W. te Sint-Martens-Latem'* (20 aug.-17 sept. 1978); G. van de Woestijne, *Karel en ik. Herinneringen* (1979); J. Soenen, *Vijfmaal K.v.d.W. in vertaling* (1977); R. Hozee, *Veertig kunstenaars rond K.v.d.W. (1878-1929) en de kunst van zijn tijd met uittreksels uit zijn geschriften over kunst*. Catalogus tentoonstelling Museum voor Schone Kunsten te Gent (20 jan.-11 maart 1979); M. Somers, *K.v.d.W. 1878-1929*. Tentoonstellingscatalogus met een inleiding door A. Westerlinck en chronologisch overzicht door M. Rutten, kb Albert i te Brussel (16 juni-22 aug.

1979); A. van Elslander, `Het Gents professoraat van K.v.d.W. (1920-1929)', in *Spieghel Historiael van de Bond van Gentse Germanisten* (1980); A. Westerlinck, *De eerste rijpe jaren van K.v.d.W.; beschouwingen rond zijn brieven aan Louis Ontrop (1896-1909)* (1982); G. Puchinger, in *Ontmoetingen met literatoren* (1982); A.L. Sötemann, `Twee meesters en hun métier: Boutens en v.d.W. over de poëzie', in *Versl. en Meded. Kon. Acad. Nederl. Taal- en Letterk.* (1983); R. Vervliet, `Geschiedenis van Van Nu en Straks, 1893-1901', in *Geschied. van de Letterk. der Nederlanden*, x (1984).

[R. Vervliet]

Wolf, Josephus de

Zuidnederlands dichter (Dendermonde 4.3.1748-?). Priester-surveillant aan het Theresiaanse College te Gent - lange tijd verward met de theoloog Judocus de Wulf (geb. in Nazareth) -, wiens leven en - ten dele anonieme - werk door een waas van geheimzinnigheid omhuld blijven.

Hij liet een indrukwekkende reeks religieus-moraliserende geschriften na, veelal in dreunende alexandrijnen gesteld en in een symbolisch-mythologisch kleed gestoken, maar waaruit vaak ook een moderne getourmenteerde persoonlijkheid spreekt, sterk beïnvloed door het verlichte rationalisme. Ook vertaalde hij grote delen van Ovidius (*De herscheppingen van Ovidius*, 1779) en Vergilius (*Leven der herderen door Vergilius*, z.j.), imiteerde de stijl der klassieke pastorale en maakte poëtische bewerkingen van de bijbel.

Niet met zekerheid aan hem toe te schrijven zijn twee zedengispende dialogen in spectatoriale trant; zijn auteurschap van het beruchte pamflet *Den geest der reden* (1777) daarentegen, een sceptisch-rationalistische kritiek op de geopenbaarde godsdienst, mag als vaststaand worden beschouwd. De omstandigheden van De Wolfs plotse en mysterieuze verdwijning na 1781 bleven onopgehelderd.

Werken:

Den vreugd en vruchtwekkenden theater van Apollo, 5 dln. (1778); *Astraea, de waerheydzoekende dienstmaegd* (1778); *Den Godelijken philosoph* (1778); *Den onderzoeker des gemoeds*, 2 dln. (anoniem, 1779); *Konst-paleys der jeugd* (z.j.); *Historie van het Oud/Nieuw Testament*, 2 dln. (1780); *Ueren van uytspanninge, of den wellust der velden* (z.j.); *Het bloemperk d'allergewigtigste lot-gevallen* (z.j.); *De Klap-bank der juffers* (anoniem, 1780).

Literatuur:

W. Gobbers, `Een raadselachtige figuur uit de Aufklärungstijd in Vlaanderen', in *Studia Germanica Gandensia*, vii (1965); J. Smeyers, in *Geschied. van de Letterk. der Nederlanden*, vi (1975); Idem, in *Nationaal biografisch woordenboek*, vii (1977).

[W. Gobbers]

Wolf-Catz, Helma

Nederlandse dichteres en prozaschrijfster (Nieuw- en St. Joosland 31.5.1900-Naarden 22.1.1979). Als dochter van een arts die zich later in het Gooi vestigde, kreeg zij een even vrije als verzorgde opvoeding. Zij huwde een jurist, die door de jodenvervolging omkwam, evenals haar beide ouders.

Ofschoon haar jeugdwerk in poëzie en proza zekere kwaliteiten heeft, begint toch pas bij het autobiografische, al tijdens WO II ontstane boek *De dreiging* (1946) haar volwaardige werk. Terwijl ernstige ziekte haar jarenlang van de buitenwereld isoleert, komt haar innerlijke creativiteit tot volle ontplooiing. Haar mensenkennis, door veelheid van ervaringen verrijkt, haar ondogmatisch levensgevoel, haar visionaire verbeelding en haar verzorgde stijl doen romans ontstaan die noch aansluiten bij het Hollandse realisme, noch bij de internationale stromingen van na de oorlog. Overtuigd dat alle menselijke leven in tijd en ruimte samenhangt, waagt zij zich soms in het verleden (bijv. de periode van de Wederdopers) of in verre, haar vreemde landen (o.a. Senegal, de V.St.). Al bezitten zulke suggestieve hoofdstukken of boeken hun afzonderlijke gepassioneerde en tragische betekenis, zij hebben tegelijk een symbolische werking: de strijd tussen onderbewuste oerkrachten en redelijk bewustzijn is eeuwig; de mens is ook voor zichzelf een fascinerend geheim.

De zevendelige Sydonia-cyclus van *Diepzee* (1960) tot en met *Luchtkristal* (1964) vormt een uitzonderlijke en boeiende prestatie, omdat liefde en geweld, politiek en kunst, dromen en avonturen, voorgevoelens en berekeningen er tot evenwichtige eenheid zijn samengegroeid.

Werken:

Wouter, de liefde van een jongen (1932); *Het gezin* (1935); *De droomgestalte* (1954); *De vreemde drift* (1959); *Onderstroom* (1960); *Koraalrif* (1961); *Duizendbrand* (1962); *Zeewier* (1962); *Aardvuur* (1964); *Nederlandse kastelen, hun personages, hun schatten* (1965); *Rozerood* (1965); *Van wit en van zwart* (1967); *De vrijheid is een nachtegaal in zilvergrijs* (1971); *Zeeuwse herinneringen* (1975); *De vrijheid roept de diepste slapers* (1980), verh.

Uitgave:

L. Wolf-Catz (ed.), *Het doktershuis aan de Torenlaan* (1981), herinneringen.

Literatuur:

L. Wolf-Catz, *H.W.-C.* (1969); L. Wolf-Catz e.a., in *Literama*, 15 (1980-1981); H.F. Jespers, `Een nieuwe wereld binnentreden', in Idem, *De boog van Ulysses* (1983).

[G. Stuiveling en red.]

Wolff-Bekker, Elizabeth

Noordnederlandse dichteres en prozaschrijfster (Vlissingen 24.7.1738-'s-Gravenhage 5.11.1804). Was in rechtzinnig gereformeerd koopmansgezin dat oudvaderlandse tradities voortzette het nakomertje. Elizabeth (`Betje') kreeg niettemin een moderne opvoeding. Zij was levenslustig en ernstig, verkoos soms te schitteren in gezelschap, dan weer gaf zij de voorkeur aan eenzaamheid en religieuze bespiegelingen.

Op 25 juli 1755 liet zij, net 17 jaar, zich schaken door de 24-jarige Matthijs Gargon, een op wachtgeld gestelde vaandrig. De avontuurlijke vlucht duurde een nacht en had een averechtse uitwerking: een verbintenis met de onbemiddelde Gargon was nu helemaal uitgesloten en de kans op een goed huwelijk verminderd. Beiden werden daarenboven door de plaatselijke kerkeraad onder censuur gesteld.

Uit het kwaadsprekende Vlissingen, waarvan vooral de hypocrisie der `fijnen' haar benauwde, werd zij bevrijd door een huwelijk met Adriaan Wolff, predikant in de Beemster. Aan het huwelijk, op 18 november 1759 gesloten tussen de 52-jarige weduwnaar en de 21-jarige Betje, ging een correspondentie van enkele maanden vooraf. Bij de huwelijkskeuze gaven vermoedelijk praktische overwegingen de doorslag. Zelf kwalificeerde zij de verbintenis als `filosofisch huwelijk'. Tegenover derden distantieerde zij zich van haar echtgenoot. Toen Wolff in 1772 zijn in opspraak gebrachte vrouw in geschrifte verdedigde, stemde dat haar zeer dankbaar. De waardering nam toe en zij huldigde in hem de goede predikant, die rechtzinnig in de leer en tolerant in de praktijk was. Nochtans bevredigde dit huwelijk haar in affectieve zin niet. Compensatie vond zij in de vriendschap en in de literatuur.

In haar jeugd had zij veel eigentijdse bellettrie gelezen; als 16-jarige liet ze zich afbeelden met opzichtig Pope's *Essay on Man* in de hand. In de Beemster deed zich voor Betje de gelegenheid om de literatuur van haar tijd te volgen nauwelijks voor: leesgezelschappen en -bibliotheken ontbraken en de eigen middelen schoten te kort. Zij probeerde het Beemster isolement te doorbreken door publikatie van haar poëtische proeven. Met haar debuut, *Bespiegelingen over het genoegen* (1763) in verheven dichttrant, trad zij ambitieus in de voetsporen van de door haar bewonderde Lucretia van Merken. De *Bespiegelingen* bevatten beschouwende, moraal-filosofische poëzie, waarin het vraagstuk van het streven naar geluk en wijsheid op conventionele wijze wordt behandeld. Haar *Bespiegelingen over den staat der rechtheid* (1765), andermaal hooggestemde, wijsgerige poëzie, maakten duidelijk dat haar kracht niet lag in bespiegelingen. Meer geslaagd waren haar directe, satirische beschrijvingen. In het voorbericht van deze bundel verdedigde zij zelfbewust en vol spot de zaak van de vrouw, en in feite haar eigen zaak. In de bundel zelf werd sterk geleund op het christelijk openbaringsgeloof.

Met de letterkundige kritiek lag zij haar leven lang overhoop. Zij was allergisch voor kritische aanmerkingen en liet zich niets zeggen; in haar gekwetstheid provoceerde zij de kritiek, die haar van kwaad tot erger behandelde. Daarvoor werd zij schadeloos gesteld door persoonlijke vriendschappen, o.a. met de Amsterdamse advocaat Herman Noordkerk en haar literaire mentor en `hartsvriend' Cornelis Loosjes, doopsgezind predikant en oprichter van de recenserende *Vaderlandsche Letter-Oefeningen* (1761-1876). Opmerking verdienen ook de talloze vriendschappen met jonge literatuurgevoelige meisjes. Die vriendschappen - heftig, emotioneel, maar zeker niet erotisch van karakter - waren zelden van lange duur.

De poëtische doorbraak kwam met het grote epische gedicht *Walcheren* (1769), waarin genretafereeltjes, lokale geschiedenissen en verlicht-politieke ideeën samenkwamen en de bespiegeling plaats had gemaakt voor de beschrijving. *Walcheren* leverde haar in Zeeland hooggeplaatste fans op - wat Betje, zo smadelijk beroddeld in die streken, opvatte als een rehabilitatie - en elders respect. Faam en vijanden verwierf zij tussen 1772 en 1777 toen zij in satirische verzen de onverdraagzaamheid van de orthodoxe `fijnen' hekelde. *De onveranderlyke Santhorstsche geloofsbelydenis* (1772) werd door haar geattaqueerde orthodoxe factie niet in dank afgenomen. De harde aanval compromitteerde echter ook de Santhorster partij `der vrijheid en tolerantie', waarvoor Betje het ongevraagd had opgenomen. Petrus Burmannus Secundus, de voorman van de Santhorsters, distantieerde zich dan ook van zijn overijverige pleitbezorgster. In deze moeilijke omstandigheden - in de steek gelaten door geestverwanten - werd zij gesteund door haar

echtgenoot. Bekendheid verwierf *De menuet en de dominees pruik* (1772), een satirische versvertelling, waarin de bekrompen orthodoxie voor de zoveelste keer mikpunt van spot was. Haar fanatieke verdediging van de tolerantie maakte Betje tot een nationale beroemdheid, waaraan zelfs Willem v bij zijn bezoek aan de Beemster in 1773 lovende woorden wijdde.

Over nationale beroemdheden werd nationaal kwaad gesproken en zo waren in Amsterdam de dichteres Aagje Deken allerlei geruchten over Betje Wolff ter ore gekomen. In 1776 schreef Aagje over die geruchten aan de drie jaar oudere Betje Wolff een vermanende brief, waaruit echter zoveel sympathie sprak dat Betje haar eerste verontwaardiging overwon en een openhartige vriendschappelijke brief terugschreef. De vriendschap, die daarvan het gevolg was, zou voor het leven en de literaire carrière van Betje van beslissende betekenis zijn. Toen in april 1777 haar man overleed, maakten de vriendinnen van de nood een deugd: zij vestigden zich in De Rijp en combineerden hun schrijftalenten in gezamenlijke ondernemingen. Aan hun gemeenschappelijke publikaties dankten Betje en Aagje hun populariteit.

Wolff en Deken schreven over de opvoeding. Deze opvoeding diende niet alleen de medemens te verlichten, maar tevens het vaderlandse gevoel te bevorderen. Dit moest de nationale solidariteit kweken die voor een herstel van de nationale economie en cultuur onontbeerlijk was. Hun *Economische liedjes* (3 dln., 1781) waren daarom zowel pedagogisch als economisch-patriottisch van opzet.

Een erfenis stelde Aagje Deken in staat het bescheiden buiten Lommerlust in Beverwijk te kopen. Daar wonend bereikten de vriendinnen het hoogtepunt van hun carrière. In 1782 verrasten zij met de *Historie van mejuffrouw Sara Burgerhart*, een uit twee delen bestaande roman in brieven. Met de bestaande traditie van Nederlandse romans leek deze roman niets van doen te hebben; ook bleef onduidelijk of de roman geïnspireerd was door buitenlandse voorbeelden als Richardson en Gellert. De succesvolle roman *Sara Burgerhart* gaf in de eerste plaats aan jonge meisjes een opvoedende les. Behalve pedagogische oogmerken had de roman economisch-patriottische en religieuze doelstellingen: de vaderlandse handel en een praktisch en tolerant christendom werden verheerlijkt. Aangemoedigd door hun succes waagden de schrijfsters zich aan een omvangrijker roman in brieven, de *Historie van den heer Willem Leevend* (1784-1785). Deze achtdelige roman demonstreerde de triomf van het bijbels christendom over het ongeloof. De schrijfsters verafschuwden zowel intolerantie als ongeloof. De theologiestudent Willem Leevend, die zich gevaarlijk in de richting van het ongeloof bewoog, bekeerde zich en vond het geluk in het huwelijk. In de roman reageerden de schrijfsters ook op het verworden sentimentalisme. Betje Wolff had voordien nog meegedaan aan de theorievorming van het sentimentalisme maar na Feiths *Julia* (1783) sloeg het sentimentele door. In *Willem Leevend* stierf de sentimentele Lotje Roulin dan ook een vroege dood. De lezers waren gewaarschuwd. Gezonde gevoeligheid daarentegen leidde tot succesvolle verbintenissen en strekte tot navolging. Voor *Willem Leevend* kregen de schrijfsters van hun uitgever een fiks bedrag, waarna het verwachte verkoopsucces uitbleef. Intussen hadden zij de zorg voor wat een vermogen was geworden, aan de Amsterdamse koopman Christiaan Nissen overgelaten.

Toen de vijandschap tussen orangisten en patriotten in 1787 was geëscaleerd en de uitgelokte aanhouding van prinses Wilhelmina bij Goejanverwellesluis was gevolgd door de Pruisische interventie van september 1787, zochten veel patriotten een goed

heenkomen in den vreemde. Koesterden Wolff en Deken aanvankelijk nog sympathie voor Willem v, met zijn tiranniek optreden verspeelde hij dat. De schrijfsters, die de economisch-patriottische herstelbeweging propageerden, ontwikkelden zich in de jaren tachtig in politiek gematigd patriottische richting en oordeelden het in 1788 beter te vertrekken naar het Bourgondische Trévoux. Behalve politieke overwegingen speelde vermoedelijk de wankele gezondheid van Betje een rol. Hun huisgenote op Lommerlust, Caroline Victoire Ravanel had familie in Trévoux en Wolff en Deken betrokken met hun vriendin Ravanel het landhuis `les Corcelles'.

In hun *Wandelingen door Bourgogne* (1789) legden zij getuigenis af van hun confrontatie met de nieuwe Bourgondische omgeving en het katholicisme. Zij bleven schrijven voor het publiek waarvan zij zich ver verwijderd hadden. In 1791 hoorden zij dat zaakwaarnemer Nissen hun vermogen had verspeeld. Het schrijven was niet lan-

ger vrijblijvend, het werd broodwinning.

De Franse revolutie liet hen niet onberoerd. Zij moesten voor het revolutionaire comité van Trévoux verschijnen en hun huis werd belegerd door een woeste meute. Zij vonden echter in de jacobijn Merlino een beschermer, die er bij de nationale conventie voor de volksheldin Betje zelfs een uitkering uitsleepte.

Geldgebrek liet niet toe dat zij vóór 1797 repatrieerden. Ze vestigden zich in Den Haag en trachtten van de pen te leven, met weinig succes. De uitgevers betaalden nu niet of slecht en de schrijfsters waren hun publiek kwijt. De zesdelige *Historie van mejuffrouw Cornelia Wildschut* (1793-1796) was een mislukking. De recensenten en andere oude vijanden stonden gereed om zout in de wonde te wrijven. Het belangrijkste werk van hun Haagse jaren was het originele *Geschrift eener bejaarde vrouw* (2 dln., 1802), een pseudo-autobiografie.

Werken:

Eenzame nacht gedachten, over den slaap en den dood (1765); *Lier- veld- en mengel-zangen* (1772); *Aan mynen geest* (1774); *Brieven van Constantia Paulina Dortsma* (1776); *Beemster-winter-buitenleven* (1778); *Proeve over de opvoeding* (1779); *De Natuur is mijne zanggodin* (1784); *Mengel-poëzy*, 3 dln. (1785-1786).

Samen met Deken: *Brieven over verscheiden onderwerpen*, 3 dln. (1780-1781); *Fabelen* (1784); *Brieven van Abraham Blankaart*, 3 dln. (1787-1789).

Uitgaven:

J. Dyserinck (ed.), *Brieven van B.W. en Aagje Deken* (1904); J.C. Brandt Corstius (ed.), *Lotje Roulin* (1954); P. Minderaa (ed.), *De menuet en de dominees pruik* (1954); H.C. de Wolff (ed.), *Proeve over de opvoeding* (1978); P.J. Buijnsters (ed.), *Historie van mejuffrouw Sara Burgerhart*, 2 dln. (1980).

Literatuur:

J.W.A. Naber, *B.W. en Aagje Deken* (1913); H.A. Höweler, *Archivalia betreffende Aagje Deken, B.W.* (1949); H.C.M. Ghysen, *Dapper vrouwenleven* (1954); Idem e.a., *Boeket voor Betje en Aagje* (1954); P.J. Buijnsters, *`Sara Burgerhart' en de ontwikkeling van de Nederlandse roman in de 18e eeuw* (1971); Idem, *Bibliografie der geschriften van en over B.W. en Aagje Deken* (1979); W. van den Berg, `Sara Burgerhart en haar derde stem', in *Documentatieblad 18e eeuw*, 51-52 (1981); P. van der Vliet, *W. en Deken's Brieven van Abraham Blankaart* (1982); W. Breekveldt, `Opvoedingsdenkbeelden in de roman C. Wildschut', in *Onderwijs & Opvoeding in de 18e eeuw* (1983); P.J. Buijnsters, *W. & Deken. Een biografie* (1984).

[P. Altena]

Wolkers, Jan (Hendrik)

Nederlands romanschrijver en beeldhouwer (Oegstgeest 26.10.1925). Derde zoon uit een orthodox-christelijk gezin, waarin de vader een dominerende rol speelde. Na de lagere school, waarin zijn tekentalent zich al begon te manifesteren, laat hij zich inschrijven aan de Leidse Schildersacademie Ars Aemula Naturae, terwijl hij zich in leven houdt met versch. baantjes zoals dierenverzorger, tuinjongen en jongste bediende op een distributiekantoor. Na WO II studeert hij beeldhouwkunst aan de Haagse Academie voor Beeldende Kunst en vervolgens aan de Rijksacademie te Amsterdam. Werkt op uitnodiging van de Franse regering een jaar bij Zadkine te Parijs. Het beeld `Jongen met haan' wordt in 1956 bekroond met de Sint Lucasmedaille.

Grotere bekendheid zal hij evenwel krijgen dank zij zijn proza. Na enkele verhalen in *Podium* debuteert hij in 1961 met de verhalenbundel *Serpentina's petticoat*. Een jaar later verschijnt de roman *Kort Amerikaans* waarmee zijn succes als schrijver gevestigd wordt, in 1963 gevolgd door een nieuwe verhalenbundel, *Gesponnen suiker*, en de roman *Een roos van vlees*. Ook met toneel heeft Wolkers zich aanvankelijk, en met succes, beziggehouden. In 1963 verschijnt *De Babel*, geschreven in opdracht van de gemeente Amsterdam en opgevoerd door Studio. In 1966 wordt zijn eenakter *Wegens sterfgeval gesloten* (1963) opgevoerd door het Nieuw Rotterdams Gezelschap.

Het vroege werk van Jan Wolkers kan men zien als een afrekening met zijn streng calvinistische opvoeding in het dogmatische milieu van zijn geboortedorp Oegstgeest. Die achtergrond speelt het meest duidelijk een rol in zijn op persoonlijke herinneringen gebaseerde *Terug naar Oegstgeest* (1965). De bij het verschijnen van zijn verhalen en romans als schokkend ervaren beschrijving van seksualiteit en sadisme in een sfeer van schuld en boetebesef trokken vooral bij een jongere generatie sterk de aandacht. Het grondthema daarbij is de bevrijding van de dominante vaderfiguur en van de levenssfeer waar deze een vertegenwoordiger van is. Met dit thema hangt ook de ambivalente houding ten opzichte van dieren samen, die van een zekere tederheid getuigt, maar ook in sadisme kan omslaan.

In diezelfde jaren ontwikkelt Wokkers zich tot communist en toont ook in zijn werk een steeds sterker wordend engagement: antikapitalistisch en antikolonialistisch. Duidelijk komt deze ontwikkeling tot uiting in het autobiografische *Werkkleding* (1971). Geleidelijk evolueert het werk van Wolkers

inhoudelijk van de eerder gesignaleerde bevrijdingsthematiek in de richting van het thema van de alom tegenwoordiging dreiging van verval en bederf. In *Turks fruit* (1969) gaat het om de langzame aantasting van de oorspr. spontane, zuivere en dionysisch beleefde liefde tussen de hoofdfiguur en Olga, die uiteindelijk zowel geestelijk als lichamelijk gesloopt wordt. Ook in de roman *De walgvogel* (1974), ontstaan na Wolkers' reis naar Indonesië in 1970, is sprake van een naar destructie leidende ontwikkeling, zowel in de idyllische jeugdliefde die het onderwerp is van de roman, als in de politieke ontwikkelingen in het naoorlogse Nederlands-Indië.

Het latere werk van Wolkers bevat steeds minder autobiografische achtergronden. Opvallend is bijv. dat voor het eerst in *De perzik van onsterfelijkheid* (1980) geen bijbelse elementen meer een rol spelen. Blijkbaar maakt Wolkers zich in later werk meer en meer los van zijn eigen verleden om zich sterker op politieke en algemeen-menselijke problematiek te richten.

Wolkers is ongetwijfeld de meest gelezen Nederlandse schrijver, ondanks het feit dat de kritiek aanvankelijk allerminst lovend was over zijn werk. Daarbij speelde de morele verontwaardiging over het feit dat hij onverbloemd over seksualiteit schreef en de christelijke moraal scherp bekritiseerde een grote rol. Vooral het verhaal `Kunstfruit' uit *Gesponnen suiker* riep een storm van verontwaardiging op. Die kritiek is later verstomd en heeft plaats gemaakt voor bewondering, onder meer voor de knappe compositie van sommige romans. De belangstelling voor zijn werk blijkt niet alleen uit de hoge oplagecijfers, maar ook uit de vele vertalingen. Van de roman *Turks fruit* werd bovendien in 1972 een verfilming uitgebracht die grote aantallen bezoekers trok. Ook van *Kort Amerikaans* en van de latere roman *Brandende liefde* (1981) werden films gemaakt. Het oeuvre van Wolkers werd bijzonder weinig bekroond. Voor *Serpentina's petticoat* kreeg hij de prozaprijs van de gemeente Amsterdam, die hij echter vanwege het politieoptreden bij rellen in Amsterdam weigert. Pas in 1982 wordt hem de Constantijn Huygensprijs toegekend, de eerste grote prijs voor zijn gehele oeuvre.

In 1980 vestigt Wolkers zich op het eiland Texel om in alle rust te kunnen werken. In 1981 wordt de eerste grote overzichtstentoonstelling van zijn beeldend werk ingericht in de Leidse Lakenhal en in 1982 wordt een catalogus samengesteld van zijn volledige literaire en beeldende werk.

Werken:

De hond met de blauwe tong (1964), verh.; *Horrible tango* (1967), r.; *19 composities in lood, messing, brons, kunsthars, zand en hout* (1966), met een inl. van H.L.C. Jaffé; *Groeten van Rottumerplaat* (1971), reportage; *De kus* (1977), r.; *De doodshoofdvlinder* (1979), r.; *De junival* (1982), r.; *Gifsla* (1983), r.; *De onverbiddelijke tijd* (1984), br.

Uitgaven:

Het afschuwelijkste uit Jan Wolkers. Anthologie (1969); *Alle verhalen* (1981).

Literatuur:

W.L.M.E. van Leeuwen, `J.W.', in *Nederlandse auteurs van 5 generaties* (1964); H.S. Haasse, `Ogen om te zien', in *Leestekens* (1965); H.U. Jessurun d'Oliveira, `J.W.', in *Scheppen riep hij gaat van Au* (1965), interview; P. de Wispelaere, `Rechtlijnigheid en paradox', in *Het Perzische tapijt* (1966); Bibeb, `J.W.', in *Bibeb en Vip's* (1966); K. Fens, in *Literair lustrum* i (1967); E. Populier, *J.W.* (1975); A.L. Oosthoek, *Over Terug naar Oegstgeest* (1976); W.A.M. de Moor, in *Wilt u mij maar volgen?* (1980); J. Brokken, `Het grootste gevaar voor een schrijver is dat hij teveel schrijft', in Idem, *Schrijven* (1980); G. Boomsma, `J.W.' in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1981); Idem, `Schrijven en schilderen tegen de aftakeling in', in *Jan Campertprijzen 1982* (1982); Idem (ed.), *Over Jan Wolkers, beschouwingen en interviews*, 2 dln. (1983).

[G.J. van Bork]

Woordt, Anthonie van der

Noordnederlands dichter (Vlissingen 3.11.1769-Amsterdam 24.9.1794). Volgde privé-lessen Latijnse taal- en letterkunde bij rectoren in Vlissingen en Amsterdam. Vanaf 1788 studeerde hij rechten te Leiden, waar hij in 1791 op stellingen promoveerde. Door zijn vader Jan van der Woordt die een welgesteld patriottisch koopman was, werd hij gedwongen tot het koopmanschap. In de herfst van 1792 raakte hij gewond door een val van zijn paard. Verwaarlozing van het opgelopen letsel was de oorzaak van zijn dood.

Van der Woordt was bevriend met Jacobus Bellamy, die hem tot dichten aanmoedigde, en hij verheerlijkte als deze de vrijheid en de waarheid. Met Bellamy deelde hij ook de afkeer van de dichtgenootschappelijke praktijken. Hij had een grote natuurlijke aanleg en werd door tijdgenoten zeer bewonderd: hij werd zowel Nederlands Horatius als Vlissingens Hölty genoemd. Zijn gedichten zijn vrijwel alle rijmloos; geprezen werden zijn ritmische kwaliteiten en zijn zuiver natuurgevoel (zoals dat o.a. blijkt uit de beschrijving van de Vlissingse duinen). Zijn werk is sentimenteel: graven en ruïnes, het vredige landleven, de vriend-

schap en de vaderlandsliefde zijn belangrijke motieven. Een groot deel van zijn poëzie is gericht tot zijn vrienden.

Deze *Gedichten* werden door zijn vriend C.J. Wenckebach in een zeer kleine oplage voor vrienden en bekenden uitgegeven (1795). P.G. Witsen Geysbeek verzorgde in 1829 een heruitgave; Wenckebach deed dit opnieuw in 1843 (met een *Levensberigt*). In de 20ste eeuw was het Victor van Vriesland die door een heruitgave Van der Woordt opnieuw in de belangstelling bracht (1942) en hem een eigen plaats toekende naast Bellamy. Van Vriesland baseerde zich bij zijn inleiding voornamelijk op een ongepubliceerde studie van J.P.W. Philipsen.

Literatuur:

A. Simons, `V.d.W., vergeleken met Seume', in *Verhandelingen* (1834); J.A. Nijland, *Leven en werken van Jacobus Bellamy*, dl. 2 (1917); M.M. Prinsen, `A.v.d.W. (1769-1794)', in *Beknopte handelingen van het dertiende Vlaams philologencongres* (1936); P.J. Meertens, `Het culturele leven in Vlissingen in de tijd van Betje Wolff', in *Meertens over de Zeeuwen* (1979).

[A.N. Paasman]

Woude, Johan van der

Nederlands romanschrijver (Groningen 6.1.1906-Velp 7.2.1979). Aanvankelijk werkzaam in het bedrijfsleven; onderhield contacten met Groningse kunstenaarskringen. Occupeerde zich later vnl. met literatuur, geschiedenis en journalistieke arbeid. Was redacteur van *De Vrije Bladen*, als cahier waarvan hij in 1933 zijn eerste werk publiceerde, de novelle *Ondergang*.

Behalve novellen en romans, waarvan vooral *Blauwbaard en Octopus* (1938) bekendheid verwierf, schreef hij biografische essays, o.a. over Belle van Zuylen (1934) en J.P. Coen (*Coen, consequent koopman*, 1937, en *Coen, koopman van de Heren Zeventien*, 1948). Enkele meer populaire romans verschenen onder het ps. J.C. Falke, zoals *Een groene lantaren* (1957) en *Bodega-rapsodie* (1961). Illegaal verschenen de *Zeven brieven* onder de naam Martijn Cort.

Zijn beste werk wordt gekenmerkt door een naar het romantische neigende fantasie en een subtiele schrijftrant.

Werken:

Straat Magelaes (1933); *De faun* (1934); *Macht over Granvelle* (1935); *De vreemdeling* (1936); *Spel in Positano* (1937); *Howison's metamorphose* (1938); *Blauwbaard en Octopus* (1938); *Portelet* (1940); *Derk Waterman, de Hollander* (1941); *Anatomie* (1942); *Arnhem, betwiste stad* (1945); *Rederij Waterman* (1946); *Marianne Biron* (1951); *Toneel* (1954); *De erfdochter* (1962); *Eduard Verkade en het toneel* (1962); *Het mysterie van de Brontës* (1967); *Dit is de dag* (1967); *Een*

truck uit de hemel (1969); *Artsen en misdadigers* (1969); *Maria Dermout, de vrouw en de schrijfster* (1973); *Johan Mekkink, de mens en de schilder* (1974); *De stenen tafel* (1974); *De naamgeving, een verhaal* (1978); *Het boze oog; een heksenproces* (1978).

Literatuur:

S. Vestdijk, in *Muiterij tegen het etmaal*, dl. 1 (1966^2); B. Boudewijn e.a., *Eerbetoon en vriendschap aan J.v.d.W.* (1980).

[G.W. Huygens]

Wrake van Ragisel, Die

Middelnederlandse ridderroman, overgeleverd in twee bewerkingen. Een 13de-eeuwse bewerking van de Oudfranse *Vengeance Raguidel* is alleen overgeleverd in fragmenten. Een 14de-eeuwse verkorte versie daarvan, met toevoegingen uit andere bron, is overgeleverd in de Haagse Lancelot-compilatie. De roman beschrijft Waleweins belevenissen op zijn zoektocht naar degene die een aangespoelde ridder (Ragisel) omgebracht heeft, en de uiteindelijk volbrachte wraak. Aan de hand van de drie vrouwen die in het verhaal een rol spelen, wordt aan Walewein geïllustreerd wat het juiste gedrag voor een ridder in liefdeszaken is. Zie ook Lancelot-compilatie, Haagse.

Uitgave:

W.P. Gerritsen (ed.), *Die Wrake van Ragisel* (1963).

Literatuur:

H. Paardekooper-van Buuren, `"Die Wrake van Ragisel" in de Lancelotkompilatie', in *Nieuwe Taalg.*, 62 (1969); N. de Paepe, `De "Vengeance Raguidel" en "Die Wrake van Ragisel" Marginalia bij een nieuwe uitgave', in *Leuvense Bijdragen*, 54 (1965); W.P. Gerritsen, `Wat is hoofsheid?: contouren van een middeleeuws cultuurverschijnsel', in J.D. Janssens (ed.), *Hoofsheid en devotie in de middeleeuwse maatschappij* (1982).

[F. van Thijn]

Wumkes, Geert Aeilco

Fries historicus en letterkundige (Joure 4.9.1869-Leeuwarden 7.5.1954). Studeerde theologie te Utrecht en was aanvakelijk Nederlands Hervormd predikant, laatstelijk

te Sneek, tot hij in 1924 werd benoemd als bibliothecaris van de Provinciale Bibliotheek van Friesland te Leeuwarden, een functie die hij tot zijn pensionering in 1940 heeft vervuld. Behoorde in 1908 tot de grondleggers van het `Kristlik Frysk Selskip', de protestants-christelijke vleugel van de Friese beweging, en heeft vooral geijverd voor het gebruik van het Fries in de eredienst.

Naast een aantal historische studies, waaronder zijn dissertatie *De gereformeerde kerken in de Ommelanden tusschen Eems en Lauwers* (1905), bracht hij veel literair-historische publikaties op zijn naam. Hij

verzorgde de eerste volledige vertaling van de bijbel in het Fries (1943), met E.B. Folkertsma naast zich als revisor.

Werken:

Bodders yn de Fryske striid (= Zwoegers in de Friese strijd; 1926), pr.; *Paden fen Fryslân*, 4 dln. (1932-1943), pr.; *Nei sawntich jier* (1949), memoires.

Literatuur:

H. Algra, `Dr G.A.W. en syn bitsjutting foar Fryslân', in *It Beaken* (1954); J. Piebenga, *Omgong en trochtocht* (1959); Sj. van der Schaaf, in *Skiednis fan de Fryske biweging* (1977); G.R. Zondergeld, in *De Friese beweging in het tijdvak tussen de beide wereldoorlogen* (1978).

[F. Dam]

Wybenga, Jan

Fries dichter (Wartena 17.9.1917). Werd opgeleid voor onderwijzer en was van 1956 tot zijn pensionering leraar Nederlands aan de Rijks Pedagogische Academie te Groningen.

Zijn poëzie, naar de vorm vaak een virtuoze vermenging van klassieke en modern-experimentele aanpak, wordt thematisch vooral gekenmerkt door een sterk besef van vergankelijkheid, zo niet doelloosheid van het menselijk bestaan. De in tal van gedichten zeer beeldend opgeroepen jeugdherinneringen versterken deze tendens. Wybenga, die ook als redacteur actief is geweest voor versch. literaire periodieken (als *De Tsjerne, Alternatyf* en *Trotwaer*), verwierf tweemaal de Gysbert Japicxprijs voor poëzie, nl. in 1965 en 1977.

Werken:

Amoeben (1954), p.; *Barakkekamp* (1962), p.; *Kj3* (1973), p.; *Lyts frysk deadeboek* (= Klein Fries dodenboek; 1974), p.; *Moai waar en lange dagen* (= Mooi weer en lange dagen; 1981), r.; *Easterstreek* (= Oosterstreek; 1982), p.

Literatuur:

J. Smit, in *De Fryske literatuer 1945-1967* (1968); T. Mulder, in *Hwer hast it wei?* (1971); S. de Jong, `J.W.', in *Tekst en Utliz* (1973); K. Dykstra, in *Lyts hânboek fan de Fryske literatuer* (1977).

[F. Dam]

Wijhe-Smeding, Alie van

Nederlandse prozaschrijfster (Enkhuizen 17.7.1890-Utrecht 5.7.1938). Was gehuwd met de predikant M.C. van Wijhe. Haar werk is gebaseerd op haar ervaringen in het vissersplaatsje Enkhuizen en de gereformeerde sfeer die daar aan het begin van deze eeuw heerste. Ze schreef een groot aantal werken die nu een sterk verouderde indruk maken, maar in de jaren dertig een groot lezerspubliek hadden.

Haar oeuvre omvat overwegend romans en novellen, waarvan enkele titels typerend zijn voor de aard van haar werk: *Tusschen de golven* (1918), *Menschen uit een stil stadje* (1920), *Het wazige land* (1925), *De zondaar* (1927), *De domineesvrouw van Blankenheim* (1930). Voorts schreef ze een toneelstuk dat op Marken speelt, *Het prinsesje van het groene eiland* (1927).

Werken:

Sterke webben (1922); *Achter het anker* (1924); *Duivelsnaaigaren* (1926); *De ontmoetingen van Rieuwertje Brand* (1929); *Harlekijntje* (1931); *Naakte waarheid* (1932); *De ijzeren greep* (1933); *Hunkering* (1934); *Tusschen twee droomen* (1935); *Tusschen de menschen* (1936); *Liefde* (1937); *Bruggenbouwers* (1938); *Een menschenhart* (1939).

Literatuur:

F. van Dam, *A. van W.-S. in haar letterkundigen arbeid* (1931); F. Smeding, levensbericht, in *Jaarb. Mij der Nederl. Letterk. 1940-1941* (1941).

[G.J. van Bork]

IJ

IJntema, Jacob Wijbrand

Noordnederlands tijdschriftredacteur, boekhandelaar en uitgever (Amsterdam 21.3.1779-Arnhem 16.2.1858). Was van 1813 tot 1839 redacteur van de *Vaderlandsche Letteroefeningen*. Dit blad dat de verlichtingsidealen bleef propageren, verloor in de 19de eeuw geleidelijk zijn betekenis. De belangrijkste oudere en jongere letterkundigen raakten met IJntema c.s. in strijd gewikkeld. De twist met de Amsterdamse uitgever G.J.A. Beijerinck was aanleiding tot de oprichting van *De Gids* (met als ondertitel: *Nieuwe Vaderlandsche Letteroefeningen*).

IJntema schreef versch. puntdichten, kritieken en andere bijdragen in zijn tijdschrift. Ook vertaalde hij. Zijn activiteiten op literair gebied waren belangrijker dan zijn werken.

Werken:

Gevolgen van het revolutiemaken (1848); *Amsterdam, Parijs en Berlijn, met betrekking tot het revolutiemaken* (1848).

Literatuur:

R.C. Bakhuizen van den Brink, in *Algemeene Konst- en Letterbode*, 70, 9 (1858); J. Hartog, `Uit het leven van een tijdschrift', in *De Gids*, 41, ii (1877).

[A.N. Paasman]

Yperman, Chris(tine)

Vlaamse dichteres, roman- en toneelschrijfster (Merksem 11.8.1935). Debuteerde met gedichten in het tijdschrift *De Meridiaan* onder impuls van de dichter en essayist Erik van Ruysbeek.

Zij kwam echter pas in de belangstelling met haar eerste roman, *Een heel klein scheepje* (1959), waarin sommige critici invloed van Françoise Sagan (*Bonjour tristesse*) meenden te herkennen. Aanleiding hiertoe waren niet alleen het onderwerp (de bewustwording van een jonge vrouw die naar het leven hunkert, maar ook eenzaamheid en droefheid op haar weg vindt), maar tevens de lyrische evocaties met een uitgesproken metaforisch taal- en beeldgebruik. Ypermans tweede roman, *Zon op de weg* (1961, in 1972 herdrukt als *Muziekje*) zette deze trend voort. *Pour Delphine* (1970) handelt over een - gepoëtiseerde - incestueuze liefde. De veelzijdige verbeelding en de tragische gevolgen van erotiek en seksualiteit hebben ook haar toneelwerk bepaald, zoals blijkt uit *Twee dames* (1970), *Robrecht de Vrome* (1974) en *Pour Delphine* (1978).

Werk:

Un mendrugo de pan (1956), p.

Literatuur:

H. Speliers, in *Vl. Gids*, 55, 6 (1971); N. van Bruggen, in C. Yperman, *Pour Delphine* (1979).

[P. van Aken]

Z

Zandstra, Evert

Nederlands en Fries romanschrijver (Opsterland 25.12.1897-Wageningen 2.8.1974). Aanvankelijk werkzaam als onderwijzer; nadien schreef hij een uitgebreid romanoeuvre bijeen; zijn zeemansverhalen en streekromans over Friesland - waarbij uit zijn laatste jaren ook een trilogie over de prehistorie: *Het snoer en de kralen* (1964-1969) - getuigen van een gaaf vertellerstalent en wisten een ruim publiek te boeien. Hij had gedebuteerd met enkele novellen en toneelstukken in het Fries.

Zandstra publiceerde bovendien avontuurlijke jongensboeken en een hele reeks toeristische geschriften, vooral over Nederland. In 1968 verscheen nog de biografie *Vrijheid, het leven van Domela Nieuwenhuis*.

Werken:

Het klotsende meer (1939); *De vlammende heide* (1940); *De wijde stilte* (1941); *Twaalf mannen van de Vrouwe Jacoba* (1942); *De roep in de nacht* (1945); *De stem van de zee* (1946); *De vogelvriend* (1946); *Volk zonder uren* (1949); *De terugkeer* (1950); *Het grote appèl* (1951); *Herberg op de oceaan* (1952); *Dans op de oever* (1955); *Het goddeloze veer* (1955); *Het simpele geluk* (1957); *De stroom ruist in de avond* (1961); *Lascaux, de dieren en hun mensen* (1971); *De liefde van Manda Azinga* (1975).

[W. Gobbers]

Zeeus, Jacob

Noordnederlands dichter (Zevenbergen, gedoopt 14.2.1686-ald. 27.11.1718). Gaf al jong blijk van poëtisch talent. Ook tekende hij graag, en een verblijf bij de Dordtse kunstschilder-dichter Arnold Houbraken (in 1698) heeft veel voor hem betekend. Werd opgeleid voor landmeter, maar oefende tevens het ambt van notaris en procureur uit.

Van belang voor zijn artistieke ontwikkeling was de kennismaking met leden van `Nil volentibus arduum', in het bijzonder met Ysbrand Vincent. Aan hem droeg hij in 1706 een `berispdicht' in de trant van Juvenalis op: *De ongeblankette werelt*, waarin de menselijke ondeugden ongewoon fel werden gehekeld. Het bekendste in dit genre werd wel *De wolf in 't schaepsvel* (1711, 1715[2]), een heftige aanval op het priesterschap, dat wil zeggen op de valse geestelijken, vanaf de oudheid tot en met de eigen tijd, zonder aanzien des geloofs.

Na de aanval van P.A. de Huybert (tijdens de zgn. poëtenoorlog) op Vondel, die gezondigd zou hebben tegen de ware toneelwetten die door de Franse toneelschrijvers en hun Nederlandse navolgers van Nil in de praktijk gebracht zouden zijn, antwoordde Zeeus met een `strafdicht', *De Zangberg in gevaar*. Hij kwam op tegen naäperij van

alles wat Frans was. Vele reacties pro en contra volgden, en zo ontstond een ware `slag' om de *Zangberg*.

Van het verdere oeuvre zijn enige `dartele' minnedichten, schimpdichten, een heldenzang op de dood van J.W. Friso, een treurzang bij de vrede van 1713 en een vertaling (1721) van Corneille's treurspel *Otho* te vermelden.

Werk:

Het IVde gezang uit het IIIde boek van Q. Horatius Flaccus (1712).

Uitgaven:

H.K. Poot (ed.), *Gedichten* (1721, 1737[2]); *Overgebleve gedichten* (1726); C.W. van de Watering (ed.), *De wolf in 't schaepsvel* (1963), met inl. en aant.

Literatuur:

W. Kloos, `J.Z. (1686-1718)', in *Een daad van eenvoudige rechtvaardigheid* (1909); P. van Valkenhoff, `Over J.Z.', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.*, 26 (1938); J. Heeren, `J.Z. de Zevenbergsche dichter', in *Idem*, 29 (1941); W.P. Balkenende, in *Lijdzaamheid overwint meer dan kracht* (1980).

[A.N. Paasman]

Zeeusche Nachtegael

Verzamelbundel uit 1623 van werk van vooral Zeeuwse dichters, bedoeld als antwoord op de literaire suprematie van Holland. Initiatiefnemer was Jacob Cats; de directe aanleiding tot het samenstellen van de bundel was het bezoek aan Zeeland in 1622 van Anna Roemers Visscher. De bundel bevat een aantal gelegenheidsgedichten die zinspelen op haar ongehuwde staat; zij is met vijf gedichten vertegenwoordigd.

De traditoneel in drie delen - Minne-sang, Seden-sang en Hemel-sang - verdeelde bloemlezing is uitgegeven door Jan Pietersz. vande Venne. Diens broer, de schilder-dichter Adriaen Pietersz. vande Venne, is de auteur van een leerdicht over de verhouding van literatuur en schilderkunst, `Zeeusche mey-clacht ofte schynkycker', in de eerste afdeling en van het *Tafereel van sinne-mal*, dat als afzonderlijke bundel poëzie altijd achter de *Zeeusche Nachtegael* is gebonden. Constantijn Huygens' `Voorhout' en `Costelick mal' zijn oorspr. ook bedoeld als bijdragen aan de bundel, maar zij zijn niet opgenomen,

wsch. eerder vanwege hun lengte dan door het feit dat Huygens geen Zeeuw was.

Van de ruim twintig medewerkers zijn Simon van Beaumont, Adriaen Valerius, Philibert van Borsselen, Adrianus Hofferus, Johan de Brune de Oude, Johanna Coomans en Jacob Cats de bekendsten. De kwaliteit van het werk is niet bijzonder hoog; de ironisch bedoelde titel (`Zeeuwse nachtegaal' is de spotnaam voor een kikker) doet daardoor wat wrang aan, want echte literaire nachtegalen zijn er in die tijd in Zeeland blijkbaar niet veel. Desondanks is de bundel nog driemaal in goedkopere uitvoering herdrukt: Rotterdam 1632 en Amsterdam 1633 en 1651.

Uitgave:

P.J. Meertens en P.J. Verkruijsse (ed.), *Zeeusche Nachtegael en bijgevoegd A. vande Venne Tafereel van sinne-mal* (1982).

Literatuur:

J.G. Frederiks, `De Z.N.', in *Oud-Holland*, 14 (1896); P.J. Meertens, *Letterkundig leven in Zeeland* (1943); M.A. Schenkeveld-van der Dussen, `Huygens en de Z.N.', in *Nieuwe Taalg.*, 62 (1969); H. de la Fontaine Verwey, `De gouden eeuw van de Nederlandse boekillustratie, 1600-1635', in Idem, *Uit de wereld van het boek*, dl. 2 (1976); E. van Rosmalen-Mann, `Cats' illustrator: Adriaen Pietersz. vande Venne', in *Visies op Jacob Cats en zijn tijd. Bulletin van de Werkgroep Historie en Archeologie van het Kon. Zeeuwsch Genootsch. der Wetensch.*, 28 (1978).

[P.J. Verkruijsse]

Zeger van Brabant

Ook Siger van Brabant, Zuidnederlands filosoof (Luik? ca 1240-Orvieto ca 1284). Kanunnik van Sint-Paulus te Luik; hoogleraar aan de artesfaculteit te Parijs. Schreef commentaren op Aristoteles en het *Liber de causis*. Zonder Averroës in alles te volgen streefde hij in diens geest naar een consequent aristotelisme, onafhankelijk van geloof en theologie. Hij verdedigde stellingen die niet alleen met de traditionele augustiniaanse theologie, maar ook met geloofspunten in tegenspraak waren, zoals het eeuwig bestaan van de wereld en de uniciteit van het menselijk intellectueel vermogen. Hij liep daardoor in 1270 en in 1277 een kerkelijke veroordeling op.

Zijn invloed werkte evenwel na in de averroïstische scholen van Bologna en Padua in de 14de eeuw en zou in de renaissance leiden tot een wijsbegeerte die volledig los van de godsdienst staat. Dante (*Divina commedia* iii, 10, 136-139) plaatste hem in het paradijs en liet hem door Thomas van Aquino prijzen.

Literatuur:

F. Sassen, *De wijsbegeerte der middeleeuwen in de Nederlanden* (1944); A. Brounts, `Siger van Brabant en de wijsgerige stromingen aan de Parijse universiteit in de 13de eeuw', in *Tijdschr. voor Filosofie*, 8 (1946); C.A. Graiff, *Sigieri di Brabante: il mondo, l'uomo e Dio* (1965); P. Glorieux, *La faculté des arts et ses maîtres au XIIIe siècle* (1971), bibl.

[A. Brounts]

Zeggelen, Marie Christine van

Ook M.C. Kooij-van Zeggelen, Nederlandse romanschrijfster ('s-Gravenhage 8.7.1870-Huizen 15.7.1957). Kwam uit een artistiek milieu en kreeg zelf een schildersopleiding. Na haar huwelijk met een knil-officier verbleef zij tussen 1890 en 1918 overwegend in Indië, op Java maar ook op Zuid-Celebes en in Atjeh. Uit haar in Indië gesitueerde werk, waaronder veel jeugdboeken, blijkt duidelijk dat zij wat haar koloniaal-politieke opvattingen betreft hoorde tot de zgn. `ethici' die een samenwerking voorstonden tussen Nederlanders en Indonesiërs bij de opbouw van een nieuw Indië. Kenmerkend in dit verband is het boek dat zij schreef over *Kartini* (1946), de in 1904 gestorven Indonesische feministe en voorloopster van de nationale beweging in Indonesië.

Hoewel haar werk bij verschijning ruimschoots de aandacht kreeg, is de literaire kwaliteit ervan bescheiden: de karaktertekening is vaak onbevredigend en het impressionistische, vaak ook retorische taalgebruik vertraagt dikwijls al te zeer de natuurlijke voortgang van het verhaal. Bekendheid genoot de trilogie *Een liefde in Kennemerland* (1936), *Een hofdame uit de 18de eeuw* (1937) en *Festijnen en perikelen* (1939).

Werken:

De gouden kris (1908); *Het zeerovers jongetje* (1910); *Koloniaaltje* (1920); *Oude glorie* (1935).

Literatuur:

R. Nieuwenhuys, in *Oost-Indische Spiegel* (1978[3]); J.J. van Herpen (ed.), in P.H. Ritter, *Al wat in boeken steekt* (1982).

[G. Termorshuizen]

Zeggelen, W.J. van

Eig. Wilhelmus Josephus, volgens geboorteakte van Seggellen. Nederlands dichter ('s-Gravenhage 15.9.1811-ald. 15.2.1879). Was aanvankelijk rooms-katholiek; huwde in 1840 Glaudianna Jacoba Maria Giunta d'Albani, dochter van zijn werkgever, de Haagse boekdrukkersfirma Gebr. Giunta d'Albani, waarvan hij deelgenoot werd;

hertrouwde na haar overlijden (1845) in 1848 met Maria Loosjes, dochter van de Haarlemse boekhandelaar en letterkundige Vincent Loosjes (1786-1841) en werd toen Ned.-Hervormd; trouwde na de dood

van zijn tweede vrouw (1865) in 1867 met Constance Henriette Mastenbroek, uit welk huwelijk de romanschrijfster Marie C. van Zeggelen werd geboren.

Hij was populair als auteur van humoristische verhalende gedichten, die soms talloze drukken beleefden (*Pieter Spa's reize naar Londen*, 1838). Met S.J. van den Bergh en W.P. van Stockum richtte hij het genootschap `Oefening kweekt kennis' op (1834), waarin hij als spreker en voordrager van eigen werk (*Sermoenen van Pater Brom*) werd gevierd. Zijn luimige volkspoëzie haalt echter niet het niveau van de door hem zo bewonderde Tollens.

Werken:

Uitstapje van Pieter Spa naar Amsterdam (1841); *Lach en luim* (1846); *Gedichten*, 8 dln. (1859-1862).

Uitgave:

Dichtwerken (1902[9]).

Literatuur:

A. Ising, `W.J.v.Z.', in *Levensberichten Mij Nederl. Letterk.* (1879); Cd. Busken Huet, `W.J.v.Z.-S.J. van den Bergh', in *Litt. fant. en krit.*, dl. 7 (z.j.); J. ten Brink, in *Litt. schetsen en kritieken*, dl. 16 (1884); A. Korteweg, `Goeverneur en V.Z.: twee collega-humoristen', in *Bzzlletin*, 7 (1978-1979).

[W. Gobbers en D. Welsink]

Zernike, Elisabeth

Nederlandse prozaschrijfster en dichteres (Amsterdam 8.7.1891-Laren 12.3.1982).

Behorende tot de generatie tussen impressionisme en expressionisme schrijft zij een proza dat de felle kenmerken van beide mist en bijna symbolisch is voor de windstilte tussen twee stormen. Door de beheersing van stijl en thematiek vormt haar werk een persoonlijke variant van het psychologisch realisme. Haar boeken maken de indruk een getuigenis te zijn van bezonnen menselijkheid en mild vertrouwen. In levens waarin zelden iets bijzonders gebeurt, ontwikkelen haar figuren (meestal vrouwen) zich tot een innerlijk evenwicht of een tragisch tekort dat hun een eigen individualiteit verleent. Bekend werden o.a. *Een vrouw als zij* (1920, bekroond met de Van der Hoogtprijs 1921), *Het buurmeisje* (1934) en *Bevrijding uit de jeugd* (1951). De gedichten die zij op latere leeftijd schreef, worden eveneens gekenmerkt door een ontroerde aandacht voor het ondoorgrondelijke leven.

Werken:

Het schamele deel (1919); *Kinderspel* (1921); *Het goede huis* (1923); *Zondebok* (1924); *De loop der dingen* (1929); *De gereede glimlach* (1930); *Vriendschappen* (1935); *Het leven zonder einde* (1936); *Morgen weer licht* (1938); *Bruidstijd* (1940); *De schaatsentocht* (1942); *De gast* (1947); *De erfenis* (1950); *Dralend afscheid* (1950), p.; *Het uur der stilte* (1952), p.; *De roep* (1953); *Kleine drieklank* (1956), p.; *Het harde paradijs* (1959); *Haar vreemdeling* (1961), pr.; *Kieren van de nacht* (1963), pr.

Literatuur:

A.H.M. Romein-Verschoor, in *Vrouwenspiegel* (1936); C. Rijnsdorp, in *De moderne roman in opspraak* (1966).

[G. Stuiveling]

Zetternam, Eugeen

Ps. van Joost Jozef Diricksens, Vlaams prozaschrijver (Antwerpen 4.4.1826-ald. 10.10.1855). Zijn ps. duidt op de gevangenneming van zijn `vader' wegens verduistering en betekent: de van edele stam afkomstige, aan wie door de gevangenzetter zijn eer werd ontnomen. Verdere schuilnamen zijn A.M. Alberts (de naam van zijn moeder), J.D. en L. Ysendyck.

Met een oudere broer in armoedige omstandigheden in een havenbuurt opgevoed door zijn moeder, die hem naast enige ontwikkeling ook wat Frans bijbracht; was vnl. autodidact, met een levendige belangstelling voor literatuur en kunst en een betrekkelijk grote belezenheid. Hij volgde een opleiding tot tekenaar, meubel- en decoratieschilder. Na zijn dienstplicht keerde hij als zelfstandig schilder naar Antwerpen terug en huwde er met M. de Ridder, de moeder van zijn onwettige kinderen. Hij voorzag dank zij zijn relaties in Antwerpse literaire kringen betrekkelijk gemakkelijk in zijn levensonderhoud, maar overleed door zijn zwakke gestel en zijn koortsachtige bestaan reeds vroeg.

Zijn literaire loopbaan zette in met het lidmaatschap van De Ongeachten te Antwerpen. Omstreeks 1845 begon hij onder de invloed van Conscience en Van Beers te schrijven. Te Gent kreeg hij steun van Herremans en hij werd er door `De Tael is gansch het Volk' bekroond voor *Mijnheer Luchtervelde* (1848). Terug in Antwerpen nam hij door zijn thematiek en stijl een zeer aparte positie in. Zo komen miserabilisme, ziekte, alcoholisme, honger, werkloosheid, slavenarbeid, analfabetisme en onwettige kinderen in zijn werk regelmatig aan bod, voortkomend uit het dagelijkse leven van de arbeider en de kleine ambachtsman en getuigend van Zetternams sociale en democratische belangstelling. Zijn taalbeheersing is rudimentair en werd wellicht door zijn stilistisch meer bedreven beschermers bijgeschaafd.

Hem als socialist, marxist of als de woordvoerder van het proletariaat bestempelen gaat wellicht te ver: daarvoor was hij theoretisch niet genoeg onderlegd, terwijl zijn sociale verontwaardiging na 1849 langza-

merhand plaats maakte voor een gematigder idealisme. Zijn sociale inzet en het pleiten voor een rechtvaardige samenleving heeft hij dan vervangen door een pleidooi voor artistiek-individualisme, ter verdediging van het belang van de Vlaamse taal, en door paternalistisch-pragmatische traktaten. Zijn volkse wrok en engagement heeft hij verruild voor de gedachte van het geleidelijker inpassen van de arbeider en de kleine burger in de maatschappij. Het bestrijden van misstanden, in leven gehouden door de combinatie adel en rijkdom, wordt vervangen door het aanprijzen van liefdadigheid, emigratie, (beter) onderwijs en deelname aan de Vlaamse strijd.

In zijn korte schrijversloopbaan heeft hij ca 60 teksten (ook pamfletten) op het gebied van roman, toneel, polemiek, literaire en kunstkritiek, kunstgeschiedenis en technische vakopleiding geproduceerd, waarin hij met begrip naast, maar niet in het volk heeft gestaan. Daarvan getuigen vooral vier zgn. romans: de reeds genoemde *Mijnheer Luchtervelde, De tooverdoos* (1846-1847), *Bernhart De Laet* (1846-1847) en *Arnold de Droomer* (1852). Op versch. wijze, respectievelijk door een in het Gentse milieu gesitueerde roman over materialisme versus idealisme, in de vorm van een utopisch-mythisch verhaal over de geschiedenis van de klassenstrijd, in een naar de me getransponeerd verhaal van verdrukten tegen verdrukkers en door een utopische geschiedenis van een idealist en een geestelijke liefde, vertolken zij Zetternams levensbeschouwing.

Uitgave:

Volledige werken, 2 dln. (1876), met inl. van F.J. van den Branden.

Literatuur:

G. Schmook, *Al moeite om niet?* (1966); Ph.H. de Pillecijn, *Het sociale probleem en het verhalend proza tussen 1830 en 1860* (1967); B. Brouwers, *Literatuur en revolutie*, 2 (1971); G. Schmook, `Ce pauvre Z.', in *Versl. en Meded. Kon. Acad. voor Ned. Taal- en Letterk.* (1982); B. Brouwers, in *Culturele geschiedenis van Vlaanderen*, 8 (1983).

[A. Deprez]

Zevecote, Jacob van

Neolatijns (Zuidnederlands) dichter (Gent 16.1.1596-Harderwijk 17.3.1642). Bezocht het college der augustijnen te Gent; studeerde daarna rechten te Leuven, waarna hij advocaat was te Gent. Na een reis naar Rome (1614) trad hij in in het augustijnerklooster te Gent (priesterwijding 1620). Was aldaar leraar in de retorica (tot 1622) en daarna te Brussel. In 1624 bevond hij zich te Leiden, waar hij overging tot de gereformeerde kerk. Als protégé en bewonderaar van zijn `neef' Daniël Heinsius vertaalt hij diens *De contemptu mortis* onder de titel *Verachtinge des doots* (1625).

In 1626 volgt zijn benoeming tot lector en drie maanden later tot hoogleraar in de retorica te Harderwijk. In 1635 promoveert hij te Leiden in de rechten.

Meer dan zijn Nederlandse poëzie wordt zijn Latijnse, waarin hij een epigoon is van Heinsius, geprezen. Naast *Elegiae* en *Silvae* schrijft hij drie toneelstukken in senecaanse trant wat betreft de eenvoud van vorm: de in 1621 samen uitgegeven *Rosimunda tragoedia et Esther tragicomoedia* en *Maria Stuarta*. Het laatste stuk werd in 1623 omgewerkt tot *Maria Graeca* (getrouwd met de Byzantijnse keizer Constantinus vii) en later, na Van Zevecote's overgang tot het protestantisme, nogmaals herzien in gereformeerde zin.

In 1626 verschijnen zijn *Emblemata ofte Sinnebeelden met dichten verciert* (herdr. 1638), met 72 kopergravures, ten dele naar de *Emblemata* van Schoonhovius (1618). Achter in deze bundel bevinden zich de `Nederduytsche dichten meest over eenige jaren geschreven', met o.a. de liefdesgedichten voor Thaumantis, een gefingeerde naam voor een meisje voor wie hij in zijn jongere jaren een onbeantwoorde liefde koesterde. In 1626 en 1630 verschijnen ook nog twee zgn. treurspelen, in werkelijkheid declamatoria met reizangen: *Belech van Leyden* en *Ontset van Leyden. Bly-eindich spel* (herdr. 1632).

Van Zevecote's Nederlandse poëzie, vooral de minnedichten, *Belech van Leyden* en *Lof van Harderwijck*, werden in de 19de eeuw, o.a. door Siegenbeek en J.F. Willems hoog geprezen. Later oordeelde men gematigder: het conventionele, petrarkistische en het epigonistische verlenen het werk een wat kleurloos karakter.

Werk:

Poëmata (1622, herdr. 1623, 1625 en 1640).

Uitgaven:

Ph. Blommaert (ed.), *Gedichten* (1840); O. Dambre (ed.), *Nederduytsche gedichten* (1939); A.A. Keersmaekers (ed.), `Rosimunda' (Nederl. vert. van G. Caudron, 1622), in *Kultureel jaarb. voor de provincie Oost-Vlaanderen over het jaar 1955* (1960); J. IJsewijn (ed.), `Maria Stuarta/Maria Graeca, tragoedia. A Synoptic Edition of the Five Extant Versions', in *Humanistica Lovaniensia*, 22 (1973).

Literatuur:

Ph. Blommaert, *De Nederduytsche schryvers van Gent* (1861); O. Dambre, `Marginalia bij J.v.Z.'s "Nederduytsche dichten"', in *Tijdschr. v. Nederl. Taal- en Letterk.* 26 (1938); J. IJsewijn, `Theatrum belgo-latinum', in *Meded. Kon. Acad. LWSK van België*, klasse der letteren, 43, 1 (1981), met uitg. van twee brieven.

[W.J.C. Buitendijk]

Zielens, Lode

Eig. Ludovicus Carolus, Vlaams (toneel)schrijver en journalist (Antwerpen 13.6.1901-ald. 28.11.1944). Was vnl. autodidact. Behoorde na WO I tot de generatie die zonder expressionistische normen aan te leggen de Zuidnederlandse literatuur toch een nieuw gezicht gaf. Door de behandelde stof sluit hij direct aan bij de realistisch-naturalistische schrijvers Stijns, Buysse en Baekelmans.

Tussen 1928 en 1930 schreef hij zijn hoofdwerk, een zeer uitgebreid proletarisch havenepos. De titel alleen al klonk als een felle aanklacht: *Moeder, waarom leven wij?* (1932). Zijn faam als bedreven en origineel romanschrijver was op slag gevestigd. In 1934 werd het werk bekroond met de Staatsprijs, terwijl hem al in 1931 voor *Het duistere bloed* (1930) de prijs voor `het beste werk' door de provincie Antwerpen was toegekend. Het seks-beladen engagement en o.a. ook een broer-zuster-verhouding maakten van de jonge schrijver echter een omstreden figuur. Men verweet hem zijn onvoldragen `journalistieke' stijl, zijn tekort aan compositorisch evenwicht en zijn barokke taal. Vanaf 1927 tot zijn dood verschenen er van zijn hand echter veertien romans en verhalenbundels, en daarnaast nog tien andere titels (essays en overzichten). Behalve journalistiek werk voor zijn eigen krant, *De Volksgazet* (kritieken, muziekrecensies, verslagen van vernissages e.d.), leverde hij bijdragen aan ten minste twaalf periodieken.

Zielens, die iets naïef-kinderlijks, maar anderzijds tragisch-verbetens in zich had, geloofde in de eenvoudige mens en was bedroefd om de verdorven maatschappij waarin deze gedoemd was te leven. Het interesseerde hem hoe de arbeiders van de 19de en 20ste eeuw zich door saamhorigheidsgevoel trachtten vrij te worstelen. Dit voerde hem tot de keuze en bewerking van zijn thema's, waarbij hij bepaalde types creëerde (zoals Netje, Antoinette, de blind gebokste Balzac-de-neger) als waardemeters voor een samenleving van `dolaards' en `onterfden', van tegen de wanhoop vechtende `artisans de la société nouvelle'. Sommige gestalten vinden hun prototype in de omgeving, de eigen familie van de auteur. Werk van Zielens werd vertaald in het Duits, Frans en Tsjechisch.

Werken:

Schoolkolonie (1920); *Het jonge leven* (1927); *Robert, zonder Bertrand!* (1929); *De roep* (1931); *De gele roos* (1933); *Nu begint het leven* (1935); *De dag van morgen* (1938); *Op een namiddag in september* (1940); *Te laat voor muziek* (1941); *Lees en vergeet* (1941); *Herinneringen van toen...* (1942 en 1943); *Terug tot de bron* (1944); *Alles wordt betaald* (1945); *Menschen als wij...* (1946).

Uitgaven:

E. Willekens (ed.), *Moeder, waarom leven wij?* (1971); Idem (ed.), *Het duistere bloed* (1971).

Literatuur:

P. Kenis, *Een overzicht van de Vl. Letterk. na Van Nu en Straks* (1930), met bibl. van R. Roemans; E. de Bom, F. de Backer e.a., *Gedenkboek L.Z.* (1946); H. Lampo, *L.Z.* (1958); G. Schmook, `Tegen sinecuren, voor royaal mecenaat', in *Al moeite om niets?* (1966); E. Willekens, *Het dossier L.Z.* (1971).

[G. Schmook en red.]

Zikken, Aya

Eig. Zwany, Nederlandse romanschrijfster (Epe 21.9.1919). In haar beste werk geïnspireerd door herinneringen aan haar jeugd in het Nederlands-Indië van tussen de twee wereldoorlogen, schrijft zij een proza dat het verdroomde van het Oosten verbindt met het zakelijke van Holland. Maar dit contrast breidt zich bij haar uit tot de verwante tegenstelling droom en werkelijkheid, ook jeugd en volwassenheid, en soms Zuid-Europa en Nederland. Het is haar echter niet te doen om die tegenstelling als zodanig, maar juist om de onscheidbare samenhang: de droom is in het werkelijke leven van haar hoofdpersonen een voortdurende aanwezigheid, en zij zijn zich dit ook bewust. De synthese van al de genoemde elementen is in *De atlasvlinder* (1958, heruit. 1978) wel het beste geslaagd.

Werken:

Het godsgeschenk onbegrepen (1954); *Als wij groot zijn, dan misschien* (1954); *Alleen polenta vandaag* (1955); *De vrijwilliger* (1956); *Hut 277* (1962); *Geen wolf te zien* (1963); *Code voor Dander* (1965); *Wees nieuwsgierig en leef langer* (1966); *Raméh, verslag van een liefde* (1968); *'s Morgens en 's avonds niet bellen* (1969); *Dwars door de spiegel* (1975); *Gisteren gaat niet voorbij, Tempo doeloe* (1973); *Terug naar de atlasvlinder* (1982); *Eilanden van vroeger* (1982); *Hemd met open hals* (1984).

Literatuur:

R. Nieuwenhuys, in *Oost-Indische spiegel* (1978^3).

[G. Stuiveling en red.]

Zoet, Jan

Noordnederlands dichter en toneelschrijver (Amsterdam 6.3.1608?-ald. 11.1.1674). Vurig orangist. In godsdienstig opzicht was hij afkerig van traditionele kerkelijke vormen; hij pleitte vooral voor lijdzaamheid en verdraagzaamheid. Hij was overtuigd chiliast. Schimpdichten op de Amsterdamse regenten Bicker veroorzaakten een

6-jarige verbanning uit de stad (1651). Na zijn terugkeer dreef hij er de herberg `De zoete

rust', waar een dichterskring (Jacob Steendam, Karel Verloove, Pieter Verhoek) bijeenkwam, die tot doel had door dichterlijk werk op te voeden tot ware deugdzaamheid (*Parnassus aan 't IJ*, 1663).

Zoet onderging bij zijn dichtwerk door veelvuldig vertalen en bewerken invloeden van versch. auteurs en uit meerdere talen. Er zijn drie kluchten van hem bekend: het *Tweede deel van drooge Goosen* (1636), een vervolg op *Drooge Goosen* (1630) van Jan Harmensz. Krul, *Jochem-Jool ofte Jalourschen-Pekelharingh* (1637) en *Zabynaja, of vermomde loosheid* (1648). In al deze stukken is sprake van huwelijksontrouw ten opzichte van een sukkelachtige echtgenoot. *Jochem-Jool* is een omwerking van een Duits origineel, *Ein lustig Pickelhärings-Spiel*, dat op zijn beurt weer een `vertaling' is van een Engels stuk, door Engelse komedianten in Duitsland opgevoerd. Op dezelfde bron of op het stuk van Zoet is Jan Vos' *Klucht van Oene* (1642) gebaseerd. In de concurrentie van beide kluchten ligt de primaire oorzaak van de grote vijandschap tussen Vos en Zoet. *Zabynaja* heeft een Spaanse bron.

In het herdersspel *Clorinde en Dambise* (1640) toont Zoet zich een navolger van P.C. Hooft (*Granida*) en Krul. *Olimpia* (1640) en *Thimoklea* (1641) zijn treurspelen, waarin Zoet zich bij het Frans-classicisme tracht aan te sluiten, o.a. door het achterwege laten van `onnoodighe raeskallinghen van enckelde perzoonen'. Voor *Olimpia* vond hij de stof in een uit het Frans vertaalde novellenbundel, voor *Thimoklea* in de klassieke oudheid (de geschiedenis van Alexander de Grote). In 1650 verscheen de tragikomedie *Kornelia Bentivogli of: Geluckige ongelucken*, naar een novelle van Cervantes.

Zoet ontwierp ook tableaux-vivants. *Hel en hemel* (1675), gemaakt n.a.v. de vrede van de Pyreneeën tussen Frankrijk en Spanje (1659), bestaat grotendeels uit zulke vertoningen. Met zijn allegorische figuren houdt hij zich aan de traditionele manier van voorstellen, bekend uit Ripa's *Iconologia*. Spot- en hekeldichten maakte hij op politieke figuren, op kerkelijke toestanden en op de ondeugden van zijn tijd (o.a. de windhandel). Lofdichten schreef hij vooral op de Oranjes. Verder zijn enkele bruiloftsgedichten en de emblematabundel *Maagdenbaak* (1641) bekend. In ethisch opzicht is Zoet verwant aan Jan Luiken, getuige beider gedichten op de wellevenskunst.

Zoet is in de eerste plaats om cultuur-historische redenen van betekenis. Zuiver literair is hij op zijn best in de hekeldichten.

Werk:

d'Uitsteekenste digt-kunstige werkken (1675).

Literatuur:

K.O. Meinsma, *Spinoza en zijn kring* (1896); W. Zuidema, `J.Z.', in *Oud-Holland*, 23 (1905); S. Kalff, `Een Amsterdamsch dichter-tapper in de XVIIde eeuw: J.Z.', in *Nederland*, 3 (1910); J. Koopmans, `J.Z.', in *Nieuwe Taalg.*, 11 (1917) en 12 (1918); A.C.M. Meeuwesse, *Jan Luyken als dichter van de Duytse Lier* (1952); G.A. van

Es, in *Geschied. van de Letterk. der Nederlanden*, 5 (1952); R. van Maanen, `Traduzioni in Neerlandese delle opere minore del Tasso', in *Atti del convegno di Nimega sul Tasso* (1978).

[E.C.J. Nieuweboer]

Zoetmulder, Adriaan Jurriaan

Nederlands (toneel)schrijver (Schiedam 10.7.1881-Eindhoven 7.12.1972). Zijn romans en toneelstukken volgen de traditie van het Hollandse realisme tussen de twee wereldoorlogen en sluiten ook nauw aan bij zijn journalistieke arbeid. Als hoofdredacteur van het *Eindhovens Dagblad* (sinds 1923) was hij goed bekend met de ontwikkeling van de industrie in een oud agrarisch gebied, en met de forse en soms tragische ingreep in de bestaande levensverhoudingen. Zonder partij te kiezen heeft Zoetmulder oog voor het pijnlijke en problematische van dit maatschappelijke proces. Hoewel interessant als tijdsbeeld, mist dit proza de stilistische kwaliteiten om als literatuur duurzaam van belang te zijn.

Werken:

Het gezin van Herman Leyter (1914), r.; *Geruïneerden* (1917), r.; *Het lokkende leven* (1918), r.; *Fata morgana* (1919), r.; *Langs den doolhof* (1926), r.; *De greep van den tijd* (1929), r.; *Het klimmende pad* (1930), r.; *De gemaskerde Venus* (1933), t.; *De man van Karioth* (1935), t.; *Als stad en land elkaar ontmoeten* (1938, t.; *Gods uur* (1945), t.; *Erik Reiner overwint zijn schaduw* (1946), r.; *Storm over het Sticht* (1957), r.

[G. Stuiveling]

Zomeren, Koos van

Eig. Peter Jacob, Nederlands romanschrijver (Arnhem 5.3.1946). Was journalist, werd uit socialistische overtuiging metaalarbeider en trad vervolgens in dienst van de Socialistische Partij, waarvoor hij medewerker werd van *De Tribune*.

Hij debuteerde met poëzie in *De wielerkoers van Hank* (1965), maar bekendheid kreeg hij pas door zijn romandebuut *Terloops te water* (1966), door critici een veelbelovend en virtuoos geschreven boek genoemd. Toen daarna de romans *De nodige singels en pleinen* (1966) en *De vernieling*

(1967) werden afgedaan als puberteitsliteratuur, begon Van Zomeren thrillers te publiceren waarin een weekbladjournalist de hoofdpersoon is en figuren uit de Nederlandse politiek verhuld als tegenspelers fungeren: *Collega Vink vermoord* (1977), *Een eenzame verrader* (1978), *Een dode prinses* (1978), *De val van Bas P.* (1978), *Explosie in mei* (1979), *Oom Adolf* (1980), *Haagse lente* (1981), *Minister achter tralies* (1981), *De hangende man* (1982). In 1983 verscheen vervolgens plotseling weer een gewone roman, *Otto's oorlog*, over de psychologische gevolgen van het bombardement op Rotterdam.

Werk:

Een gegeven moment. Interviews met mensen van 1900 (1985).

Literatuur:

B. Vuysje, `Bloedgroep', in *Intermagazine*, 2 (1981); T. van Dijk, in *Haagse Post* (13.3.1982).

[G.J. van Bork]

Zuiderent, Ad(riaan Teunis)

Nederlands dichter en letterkundige ('s-Gravendeel 28.5.1944). Studeerde Nederlandse taal- en letterkunde te Amsterdam en werd vervolgens als medewerker voor moderne letterkunde verbonden aan de Vrije Universiteit aldaar. Hij is poëziecriticus van *De Tijd* en werkt als redacteur mee aan het *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige literatuur na 1945*. Zuiderent publiceerde poëzie in de tijdschriften *Raster* en *Maatstaf*. In 1968 debuteerde hij met de bundel *Met de apocalytpische mocassins van Michel de Nostredame op reis door Nederland*, waarin hij de door hem beleefde watersnoodramp van 1953 door middel van montagetechnieken in apocalyptische beelden bezweert. In *De afstand tot de aarde* (1974) is Zuiderent bewust bezig de chaotische werkelijkheid te herscheppen in een nieuw universum, daarbij opnieuw experimenterend met de taal. Tot hiertoe toont zijn poëzie verwantschap met dichters als Lucebert en Ten Berge. In zijn derde bundel, *Geheugen voor landschap* (1979), balanceert hij op de rand van de eigen werkelijkheidservaring en de verwoording van de werkelijkheid in de literatuur door anderen (Nijhoff, Bloem, Nescio).

Werken:

Zeven Uren U (1982), p.; *Natuurlijk evenwicht* (1984), p.; *Naar de dichter van `In het verleden is de tijd niet meer'* (1984).

Literatuur:

T. van Deel, `Met geen ander woord dan als', in *Revisor*, 6, 6 (1979), interview; R.L.K. Fokkema, `A.Z.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1985).

[G.J. van Bork]

Zuylen van Nijevelt, Willem van

Noordnederlands edelman (?-1543). Afkomstig uit Utrecht. Huwde in 1532 Agnes Foeyt. Publiceerde in 1533 anoniem *De fonteyne des levens*, een verzameling troostende bijbelteksten, ontleend aan de bijbel van Willem Vorsterman (1ste uitg. 1528). In hetzelfde jaar verscheen een Latijnse editie *Fons vitae*, met dezelfde teksten, maar nu ontleend aan de *Vulgata*. Beide uitgaven kwamen weldra op de index van verboden boeken.

Zijn naam wordt ook verbonden, hetzij als dichter, hetzij als verzamelaar, aan de *Souterliedekens* (1540, tot 1613 33 uitgaven), een volledige verzameling van berijmde psalmen en cantica, op acht na op melodieën van wereldlijke volksliederen.

Literatuur:

S.J. Lenselink, *De Nederlandse Psalmberijmingen in de 16de eeuw* (1959).

[S.J. Lenselink]

Zvonik, Loekie

Eig. Hermine Louise Marie Zvonicek, Vlaamse prozaschrijfster (Gent 17.1.1935). Van Tsjechische afkomst. Studeerde Germaanse filologie in Gent en werd lerares Nederlands in Hasselt. Ze debuteerde in 1964 in het *Nieuw Vlaams Tijdschrift* met het verhaal `Maar in plaats van de koekoek'.

In 1972 verscheen haar roman *Hoe heette de Hoedenmaker?*, waarvoor ze de debuutprijs 1976 kreeg van de Vereniging ter bevordering van het Vlaamse Boekwezen. Ook haar tweede roman, *Duizend jaar Thomas* (1979), werd bekroond met de Yangprijs 1980 en de Matthias Kempprijs. Zvoniks debuut stelt de vraag naar de zin van liefde en dood, een thematiek die ze in haar tweede roman in een bredere context nader uitwerkte. In beide romans komen de personages op een reis tot een dieper contact waardoor de gestelde vragen zich intens aan hen opdringen. Een tweede thema is het verzet tegen de moderne massamaatschappij die de individuele ontwikkeling in de weg staat. Reizen vormt daarbij het symbool voor het leven zelf: de mens onderweg naar de dood.

Werk:

De eerbied en de angst van Uri en Ima Bosch (1983).

Literatuur:

Yang 96, 16 (1980), L.Z.-nummer; P. Schampaert, `L.Z.', in *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige lit. na 1945* (1982); G. Durnez, *L.Z.: een introductie* (1983); A.M. Musschoot, `De hellevaart van L.Z.', in *Nieuw Vl. Tijdschr.*, 36 (1983).

[G.J. van Bork]

Zijlstra, Harmen

Zie Sytstra, Harmen Sytses